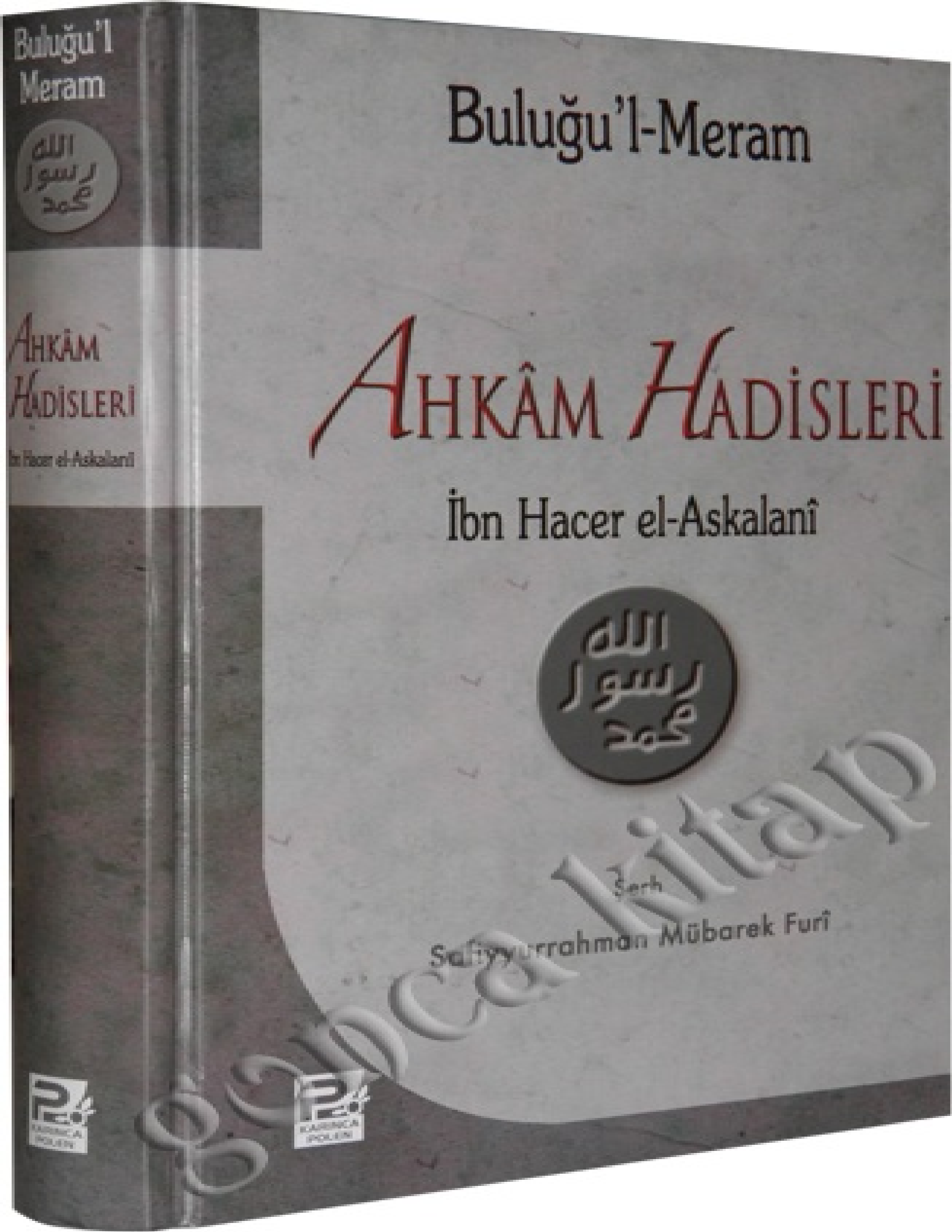

Buluğu'l Meram
AHKÂM HADISLERI
İbn Hacer el-Askalanî
Buluğu'l-Meram
AHKÂM HADISLERI
İbn Hacer el-Askalanî
الله
رسول
محمد
Şerh
Safiyyurrahman Mübarek Furî
KARINCA POLEN
gonca kitap

1. Cilt
2. Cilt
3. Cilt
4. Cilt

ÖNSÖZ
MUKADDİME
- Hafız İbni Hacer'in Haltercümesi
- Muhammed Bin İsmail San'ani
- Müracaat Edilen Eserler
- Bazı Usûl-ü Fıkıh Istılahlarının Kısaca İzahı :
- Usulü Fıkha Göre Bir Âyetin Tahlili:
- Hadis İlminin Istılahları
- Hadisi Şeriflerin Râvi Sayısına Göre Taksimi
- Seneddeki İttisal Ve İnkıta'a Göre Taksimi
- Sahih Olup Olmamalarına Göre Hadisi Şeriflerin Taksimi

KİTABA GİRİŞ
TEMİZLİK
- [Sular Babı]
- Kablar Babı
- Pisliği Giderme Babı Ve İzah
- Abdest Babı
- Mestler Üzerine Mesh Babı
- «Abdesti Bozan Şeyler Babı»
- Kaza-yı Hacet Babı
- «Gusül ve Cünübün Hükmü»
- Teyemmüm Babı
- Hayz Babı
- «Namaz Ve Vakitleri Babı»
- «Ezan Babı»
- «Namazın Şartları Babı»
- «Namaz Kılanın Sütresi Babı»
- «Namazda Huşua Teşvik Babı»
- Mescidler Babı
- «Namazın Sıfatı Babı»
- Bazı İzahat :
- Secde-i Sehiv Ve Şâir Secdelerden Secde-i Tilâvet Ve Şükür Babı
- Bazı İzahat:

İKİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

Allahü teâlâya hamdü sena olsun ki, İki sene evvel neşre başlayıp bu sene dördüncü cîldînide bastırmak suretiyle ikmaline muvaffak olduğumuz (Bülûğul' Meram) «Selâmet Yolları» nın aynı sene İçersinde ikinci baskısını yapmak mazhariyetine'de kavuşmuş bulunuyoruz.

Hukukumuza ait bütün esasları biz'ere açıklamış olan Peygamberimiz Muhammed Mustafa (S.A.V.) efendimize âli avlâdına salât ve selâm olsun.

Bu esasları toplayıp, yazıp, bizlere kadar getirenlere (Allah C.C.) rahmet ve selâmetler ihsan etsin.

Eserin lâyık olduğu alâkayı görmesi karşısında memnuniyet ve şükranlarını sunduğu okuyucularına bu yolda muvaffakiyet, sıhhat ve selâmetler diler.[1]

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi olan Allah-u Teâlâ'nın tevfîk ve inayetine sığınarak millet irfanına hizmeti vazife bilen Sönmez Neşriyat Şirketi kıymetli dîn bilginlerimizin toplu kararlarına dayanarak hazırlamakda olduğu ilmî ve islâmî eserlerinden birini daha yayınlamakla Allah'a hamd ve şükranımız sonsuzdur.
Resûl-ü Ekrem Peygamberimiz Hazreti Muhammed aleyhisselâm'ın ibadât, ahkâm ve İslâm hukukuna taallûk eden bütün fıkıh meselelerini muhtevi hadîs-i şerifleri «Bülûğu'lMeram» ismi altında bir araya toplamakla İslâm Âlemine hizmeti pek bü.yük olan merhum ibni Hace-rül - Askalânî Hazretlerini hürmetle anar ve Allah'dan kendisine bol mağfiret ve rahmet temenni ederiz.
İslâm hukukuna ve Şer'î yönden ahkâma me'haz olan bu büyük eser «Bülûgu'l - Meram» \ Türkçemize selis bir ifâde İle tercüme eden ve aynı zamanda tefsir ve şerh ederek bundaki meseleleri gayet iyi açıklayan Yüksek İslâm Enstitüsü öğretmenlerinden sayın üstad Ahmed Davudoğlu hocamıza karşı duyduğumuz minnet ve şükranlarımızı bildirirken muhterem mütercim ve müellife Allah'dan rıza ve afiyetler dileriz.
Haşre kadar her müslüman Türk'ün ve hatta bütün İslâm Âleminin hukukî ve şer'î bilgilerine ışık tutacak bu büyük eserin yayınlanmasına âmil olan Sönmez Neşriyat'\n bütün hadimleri ve ortakları inşaAllah ind-i İlâhİ'de en zengin mükâfatlara taltif ve tahsin olunacaklardır.
Sönmez Neşrîyat'tn kıymet!! İlim hey'etİni teşkil eden muhterem üstadların ısrarlı tavsiye ve kararlarından doğan bu eşsiz eser okundukça ve nesilden nesile bir kudsî kitap olarak taşındıkça hasenat defterleri mütemadiyen dolacak olan İlim Hey'etimİzi de tebrik ederiz.
Resûl-ü Zîşan Hazreti Muhammed Aleyhİsselâm'ın bir nur ve İnci olan mübarek hadîs-i şerifleri içinde Fıkhı ahkâma taallûk eden bütün mesaili kolaylıkla bulmak imkânını kazandıran Sönmez Neşriyat Şjrketin'm daha nice eser ve kıymetli te'lîfâtı yayınlamasına Allah-u kâdîru'l Mutlak'dan tevfik ve inayet niyaz

ederiz.[2]

MUKADDİME

Allahü zül Celâle sayısız hamd-ü senalar; Resul-ü zîşanı Muhammed Mustafa ile Âlü Ashabına sonsuz salât-u selâmlardan sonra, Davud Oğlu Hasanın oğlu şu âciz Ahmed der ki:

Eukitab meşhur Hadîs âlimlerinden Mısırlı İbni Hacer-il' Askalânî'nin Büluğ-ul-Merâm, mm Edillet-iVAhkâm adlı eserinin şerhidir. İbni Hacer merhum bu kıymetli eserinde her-biri îsiâm Hukukuna feyizli birer menba olan Hadîsleri bir çok sahih Hadîs kitabîarından toplamış bu suretle İslâm Hukukunun Kur'an-ı Kerîmden sonra mutlak suretde ikinci delilini teşkil eden Sünnet'den istinad etdiği bütün deliller bir araya gelmişdir. Allah ondan razî olsun.

Bu kıymetli eseri Mağrib Ulemasından Kadı Şerefü'ddin El Hüseyin b. Muhammed-ül Mağribî serhetmis ve kitabına Bedrüt Tamâm» adını vermiştir. Fakat mezkûr şerh uzun olduğu için cnu Yemen Ulemâsından Muhammed b. İsmaİl-üs' San'anî kısaltmak ve kendi tarafından bazı mütâlealar ilâve etmek suretiyle yeni bir eser meydana getirmiş ve buna Sübül Üs- Selâm şerhu Bülûğul-Merâm» unvanını vermişdir. Bu zatın halâ Yemende hüküm sürmekde olan ZahirLyye ve Zeydiyye koluna sâlik olduğu zannediliyor. Vakıa kimseyi taklîd etmez serbest bir müetehid gibi görünmek istiyorsa da eserinin bazı mahrem yerlerinde farkına varmadan hakikati sızdırmış ve sezdirmiştir. Bu sebeble olacak ki; Hâdiviyye, Kasımİyye, İmamiyye, Yahya b. Hamza Âl imamları, Şerefüd-din ve saire gibi Ehl-i Sünnet Uleması arasında sözü geçmeyen birçok mezhep ve imamları eserinde Ehl-i Sünnet İmamlarıyla birlikde zikretmişdir. Bunu gören Allâme Ebu'l Hayr Nur'u Hasan Han, Sanânı'nin eserini ele almış ve aynen onun yaptığı gibi bazı yerlerini kısaltmak, bazı yerlerine lüzumlu gördüğü malûmatı katmak suretiyle yeni bir eser meydana getirmiştir. Nur-ul Hasan'ın kısalttığı yerler ekseriyetle Ehl-i Sünnet harici mezheb ve kavillerdir. Böylelikle eser bir dereceye kadar tenkili edilmiştir. Nuru'l-Hasan eserine Fethu'l Allâm li Şerh-i Bülûğul-Me ismini vermişdir. Bunlardan maada «Bülûğul-Merâm» in bazı haşiyeleri de vardır.

«Sübül-üsSelâm-» bundan 29 sene evvel talebeliğim zamanında Mısırda Canıiü'l-Ezher'in Şeriat Fakültesinde ders kitabı olarak okutuluyordu. İşittiğime göre halâ da okutuluyormuş. Fakir bundaki nükteye bir parçacık olsun temas etmeden geçemiyeceğim.
19 uncu asrın sonlarına doğru Islâmın düşmanları tarafından müslümanlar arasında bir de «Dinde Islahat» modası sokulmuştu. İslâm dinine düşman olanların bununla neyi kasdettiklerinî izaha lüzum yok-dur. Fakat, ne yazıkdır ki Mısırda bazı din âlimleri bu menhus propagandaya mahiyetini anlamadan âlet olmuşlardır. Bu zevat üç beş günlük dünya hayatında şöhret kazanmak sevdasıyla, caiz midir, değîl midir, bakmadan körü körüne düşmanın eline âlet olmuşlar, hatta Mısırda Masonluk Locasını kendi elleriyle kurmuşlardır. İddialarının hulâsası şudur : Eski müctehidler hata etmişlerdir!.. Müctetiîdlik sade onların hakkı değildir. Bir parça dinî bilgisi olan herkes ictihad edebilir. Eskiden yazılan eserler sıkıcı ve faidesizdir. Onları yenileştirmelidir. Dini mutlaka zamanın modasına uydurmalıdır.
Bugünün tabiriyle düpedüz «Dinde Reform»culuk olan bu hareketin serdarları Efganlı Cemaleddin ile Mısırlı talebesi Şeyh Muhammed Abduh'dur.[3] Kitabullah ile Sünnet-i Resûlüllahı mutlaka zamanın fennî nazariyyelerine uydurmak suretiyle haberleri olmadan bindikleri dalı kesen bu dalgın zevat o günkü hakikî îslâm Ulemâsını bir hayli uğraştırmışlar dır. Nitekim kendilerine halef olanlar halâ da uğraştırmaktadırlar.
Asla unutamıyacağım bir hadisedir : 1936 yılında Mısır'da Cami-ul' Ezher'in Şeriat fakültesinde talebe idim. O zaman dünyaca meşhur dinî ilimler müessesesi Ezher'in basında Şeyh Muhammed Abduhun güzide talebesi Muhammed Mustafa el Meragî bulunuyordu. Mısırlılar bu zata «İmam» yani «müctehîd» diyorlardı. Üstad Muhammed Abduh'un ateşli bir halefi idi.
İşte bu zat başta olmak üzere Mısır'ın bütün modern din adamları San'anî'nin pek serbest kaleme aldığı Sübülü's-Selâm» ı-nı Ezherin Şeriat Fakültesinde okutmağa karar" vermişlerdi. Buna muvazi olarak bazı Fakülte hocalarına da Mükarenet-ül Mezahib» «Mezheblerin birbirine kıyası» namı altında yeni bir

eser yazdırılmışdı; o da ayni fakültede okutuluyordu. «Sübülü's-Selâm» ı okutmanın mânası şu idi. «Ey dört Mezhebin dört İmamı! Siz birer Müctehİd iseniz işte San'anî ve onun gösterdiği Hâdiler, Yahyaîar ,KâsımIar, Hamzalar ve sairler de birer İmam ve Müctehiddirler. Binaenaleyh darılmayın amma biz işimize yararsa sizin kavilleriniz ile amel edeceğiz. Fakat işimize gelmediği zaman onların kavilleri ile amel efmekde de tereddüt göstermiyeceğiz. Hatta onlarda da sadra şâfî fetvayı bulamazsak kendimiz İçtihad edeceğiz, çünkü içtihad kapısı açıkdır ve Müctehîdlerimiz hazırdır, işte başta zamanın İmam-ı Âzami Muslih-i kebîr Merâgîi...»
Türkçesi: Bu hareket şimdiye kadar misli görülmedik orijinal bir dava; yanıbaşındaki «Mukarenetü'l-Mezahİb» de bu davaya bakan bir adalet mahkemesi idi.. Şer'î bir mes'ele hakkında dört mezhebin dört çeşit delilleri bu mahkemenin huzur-u adaletine celbedilir. Oradaki dur dıraz, muhakeme ve münakaşa neticesinde: bir misli bir daha cihana gelmeyen İmam-ı Azam çok defa davayı kaybeder; sararmış solmuş kan terlere batmış perişan haliyle bu amansız mahkemenin yaman huzurundan çıkardı. Hazanda bu günün tabiri ile davalı mevkiinde bulunan dört mezhebin dördü birden mahkûm olur; davayı hükümet savcısı makamında bulunan Mısırın yeni Müçtehidleri kazanırdı.
Bir tarafdan bu iki eser «Sübülü's-Selâm» ile «Mukarenetü'l -Me-zâhib» arzettiğim şekilde harıl harıl Şeriat Fakültesi kürsülerinde okutulurken, diğer taraftan zamanın en büyük müetehidi İmam-ı Merâgî resmî ve gayr-i resmî mahfillerde münasebetli ve münasebetsiz daima bu mevzu üzerinde durur, eskinin içtihad tarzını, müctehidlerini mez-heblerini, kitablarını, yazma, *okuma ve okutma şekillerini velhasıl her şeyini... her şeyini... en acı bir lisanla ve ülkeler kaybetmişçe sine derin bir hüsranla tenkid ederdi. 1936 yılında şöhretinin evc-i bâlâ'sma vardığı bir sırada en mes'ul devlet ricali huzurunda: «— Ben Ezherde bir çok müetehidler görüyorum ki; taklid kendilerine haramdır.» dediği meşhurdur. Merâgî merhumdan sonra Ezher idaresine getirilen bazı zevat da o günün kalbur-üstü müctehidlerinden sayılırlardı.
Hasılı: maruzatımı daha da ciddileştirerek demek isterim ki: Kaş

yapmağa çalışırken göz çıkaran bu adamlar iyi yapıyoruz zan ve iddiasıyla mübarek dine ve mübarek müslümanlara en büyük darbe-i hakaret ve zilleti indiriyorlardı. Din-i Mübini yar ve ağyara karşı oyuncak haline getirmişlerdi. Maamafih zaman zaman hakettikleri sille-i İntibahı da hakîki Ulemâ şimşek çakar gibi suratlarına indirmiyor da değildi. Cenab-ı Hak cümlesinin taksimatını afvü mağfiret buyursun.
îşte fakir hiç beğenmediğim bu tarz-ı tedris ile senelerce okudum. Nihayet fakülteden mezun olarak ayrıldım. Fakat İslâmi tedrisata ve îslâmm en benam Ulemâsına karşı kıyasıya girişilen şu suikasde karşı damarlarıma yerleşen derin teessür o gün bugün yakamı bırakma-mışdır. Çünkü; bu adamların yapdığı İslama hizmet değil husumetdi.
Vakıa kendilerine kıymetli makaleler, risaleler, hatta kitablar yazarak cevap veren ve hatta Merâgî gibi bazılarını son ömründe dalâl-ı kadîminden döndüren Ulemâ ve fudalâ hamdolsun bulunmuşdur. Lâkin bu yanlış yolun çarpık yolcuları maatteessüf halâ mevcuddur.
Hulâsa: «Yer pek. Gök yüksek» darb-ı meselemiz fehvasında şu hal karşısında bir acz-ı mutlak içinde çırpına çırpına bugünü buldum. Yaşım Elli üçdür. Artık iyiden iyiye göründü bize sefer yollan... Bu seferin nereye olduğunu bu yollara niçin-düşdüğümü hamdolsun bilenlerdenim. Adeta koşa koşa gittiğim hedef bir Mahkeme-i Kübrâ'dır. Ben ora ya muhakeme edilmeye, hesap vermeğe gidiyorum. Âdil-i Mutlak hazretlerine; her dilediğini yapan Melik-i Muktedir, Cebbar-ı Mütekebbir hazretlerine divan durmağa gidiyorum. Ben bu müthiş Mahkemeye nasıl girer nasıl çıkarım Ya Rabbîl... Hesabım açık; hazırlığım küçük benim halim ne olur Allahıml...
İşte yıllardır akşam sabah bu sualleri kendime sorar dururum, fakat cevap alamam. Düşünürken başım saçım ağardı. Nihayet Rabb-ül Alemin hazretlerinin huzur-u mânevisine «Karınca kaderince» bir vesika ile çıkmağa niyyet etdim. Ve bir hayli düşünüp taşındıktan sonra bazı muhterem arkadaşlarımın yardımı, teşvik ve teşci-i ile Ibn-i Hacer-İI' Askalânî merhumun «Bülûğül-Merâm» adlı eserini Türkçeye tercüme ederek üzerine mümkün olan sahih şerh ve tefsiri de yapmak suretile mümkün

mertebe dinde Reform salgınının önüne geçmeğe karar verdim. İkmaline muvaffak olabilirsem inşaallah Mahkeme-i Kübra'da bana şahid olur. Bu sayede Hazret-i Fahr-î kainat efendimizin şefaat-ı uzmâsını ummağa belki bir parçacık yüzüm olur.

Yalnız ortada pek mühim bir mes'ele1 var. Bugün dünya değiş-mişdin. Vakıa maddî ve teknik cihetten müthiş ilerlemeler oluyor, rahat yollar çeşitli nakil vasıtaları, kuşlar gibi havalarda uçuşan tayyareler, balıklar misâli, deryalarda yüzen gemiler, bir anda dünyaya seslenen radyolar, telefonlar, telgraflar, çeşitli elektrik tenviratı ve-sanayi'i ve sair nice istirahat sebebleri keşfedilmiş ve halâ da edilmekte.. İnsanoğlu Ay'a, yıldızlara seyahat etmenin yolunu düşünmekde ve bu uğurda hummalı bir suretde geceli gündüzlü çalışmaktadır. Bunlar şüphesiz ki güzel şeylerdir. Lâkin itirafa mecburuz ki'maddenin bu hay-ı huyu içinde insanlık maalesef işin mâna cephesini tamamiyle ihmal etmiş; madde ile birlikde beşerin aklı da maddîleşmiştir. Bugün bütün dünya müthiş bir ahlâk çöküntüsü içindedir. Milletler düştükleri bu korkunç vartadan bir an evvel kurtuluş çaresi arayacaklarına bilâkis oraya daha evvel yuvarlanmak hususunda birbirleriyle yarış ediyorlar. Umumî ahlâk b'r füze sür'atiyle sükût ediyor. Bu sür'atli sükût Adem oğlunun adetâ aklını başından almıştır. Beşeriyet sanki «Dalton anomalisi» hastalığına müptelâ olmuşdur. Ne yazık ki şu acaib İlletten aziz milletimizin de pek çok ferdi muzdaribtir. Bugün göz baka baka haklıya haksız, aka kara, fenaya iyi diyenler var. Dâvamı misâllerle izah edeyim :

İnsanlığın en büyük düşmanı olan Komünizmi en iyi bir idare siz-temi görmek, insanları İnsan eden, onlara ilericilik, fazilet ve kurtuluş yollarını gösteren dine; düşman nazariyle bakmak; ona hiç utanmadan geriletici, uyuşturucu demek; dindarlara gerici, zenpârelere, sarhoşlara, kumarbazlara vesair mühlikât hastalarına ilerici namını vermek daha neler neler, hep bu hastalığın menhus eserleri değil midir? Böyle batmış bir cemiyete lâfzın hangi manasıyla medenî denilir. Ve yirminci asrın medenî insanı diye hangi yüzlerle öğünülür bilmem. Benim muhakkak bildiğim bir şey varsa o da yüzde yüz bir cahiliyet-i salise devri geçİr-mekde olduğumuzdur. Kur*an-ı Kerimde ve

Tefsir kitablarmda Adem oğuiîarmm İki tane Cahiliyet devri geçirdiklerinden bahsedilir. Bu devirlerin nereden başlayıp nereye kadar devam ettiği; alâmat-ı farikalarının neler olduğu yine tefsirlerden öğrenilebilir. Fakat işte bu iki Cahiliyet devrine şimdi biz bir üçüncüsünü de katmak mecburiyetindeyiz. Evet yirminci asır, kim ne derse desin, ve maddî terakkiyat ne olursa olsun, hakîkî manasıyla tam üçüncü bir cahiliyet devridir. Ben tekâmül kanunu mutlak olarak kabul edenlerden değilim. Bununla beraber kabul etdiğim müstesnalar arasında Cehaletde tekâmül de vardır. Kanaatimce Yirminci asır modern bir cehalet devri halini almış-dır. öyle mükemmel bir cehalet ki bir günü nice cehalet-i Ülâ yıllarına- bedeldir.
Şimdi burada mukadder bir sual ile karşı karşıya olduğumu hisseder gibiyim; peki o halde sen niçin kalkıp da Hadîs-i Şerif şerhi yazmağa Özeniyorsun? Bu kitabı kimlere okutup kimleri yola getirecek-,
sin? Cevaben derim ki:
— Bu sual bir an için pek haklı görünüyor. Hatta- böyle düşününce tamamiyle yeise kapılmamak, ümidi kesmemek için sebeb bile yok. Lâkin bence öyle değil, bence milletimizin ahlâki ve dînî ıslahından ümid kesmemek için değil, kesmek için bir sebeb yokdur. Çünkü Ce-nab-ı Allah Kur'an-ı Kerîmde «Allanın Rahmetinden ümidinizi kesmeyin» buyuruyor. Zaman zaman kullarına elçi olarak gönderdiği Peygamberlerine de: «Sapıklar* mutlaka doğru yo!a getireceksiniz» dememişdir, Bilâkis onlara yalnız ^emrolundukları tebliğ vazifesini yapmakla iktifa etmelerini, istediklerini yola getirmek onların elinde olmadığını beyan buyurmuşdur. Şu halde ümidi kesmeğe bir sebeb yokdur. Bizde, bize düşeni yapar bırakırız. Elbette bu kitabı da okuyanlar bulunur.. Hidayet ve tesir Allah'dandır.
îşte şu düşünce ile bütün yukarıdaki mülâhazalara reğmen bu âcizane eseri yazmakdan vazgeçmedim. Bilâkis «Besmele» yi çekerek işe başladım. Tevfik Allah'dandır.
Yaptığım şudur «Bulûg-ul-Merâm» hadislerinin tercümelerini Hadîs-i Şeriflerin altlarına yazdım.Sonra «Sübülü-Usselâmy>ı bazan da
Fethu}l-Allâm»ı kaşıma alarak onlardaki izahatın dört mezhebe

uyanlarını hemen hemen olduğu gibi kitabıma naklettim ve bunları tercemeden satırbaşı yapmak suretile ayırdım. Bidayetde bu iki eserden birini terceme etmek de hatırımdan geçmedi değil, fakat «Sübüîü's-Selâm-» m birçok Ehl-i Sünnet harici kavillerle dolu olduğunu yukarıda arz ctnıişdinı. Binaenaleyh onu sırf tercüme»edemezdim. «Feth'ul-Allâm»a. gelince: Ondan da hernekadar Ehl-i Sünnet harici sözler bir dereceye kadar kaldırılmış ise de onu da bugünün kendimce zarurî addettiğim ihtiyacına cevap verir mahiyetde bulmadım. İşte bu sebeblerle mezkûr iki eserden ve bilhassa «Sübülü's-seîâm» dan azamî derecede istifade etmeme rağmen eser yine tercüme değil, âcizane kendi teîifim oldu. Ben de kitabımdan ekseriyetle fazla kavilleri, itiraz ve cevapları hazfettiğim gibi hazfetmediklerinle dahi sırası geldikçe lâzım gelen cevabı vermeğe ve yine yeri geldikçe muteber Ehl-i Sünnet kitabla-rmdan top'adığım lüzumlu malûmatı dercetmeğe çalıştım. İcabında âcizane kanaatimi izhar ederek dindaşlarımın nazarı dikkatini cek-mekden ve Reformculara lâzım gelen cevapları vermekden çekinme-dim. Eserimin adını da «Sübülü's-selâm» dan pek çok istifade ettiğimi hatta bu eserin onun bir «Terceme»si mesabesinde olduğunu iş'âr için «SELÂMET YOLLARI» koydum. Eserde mümkün olduğu kadar sade bir dil kullanmak tarafını iltizam ettiysem de günün modası haline ge'en yeni uydurma tabirlerden bililtizam kaçındım. Vakıa bunları kullanıp kullanmamamın dînen hiç bir ehemmiyeti yokdur. Fakat ne de ^.sa kelimeler mânaların kalıbıdır. Gönül ister ki bir kalıbdan çıkan mânâ aslını inkâr etmesin. Halbuki; yeni tabirler böyle olmakdan maalesef uzakdır. Müddeami isbat için misal arze-deyim «Etki, Bitki, Bakım-» kelimeleri Uydurma Türkçenin en tutulanlar mdandır. Mânaları: Etki = Tesir, Bitki = Nebat, Bakîm = Nok-ta-î Nazardır. Halbuki ayni kelimeler birer ecdad yadigârı olmak üzere bir çok yerlerde meselâ: Deli Ormanda, Dobruca, Aydos ve sairede halâ kullanılmakda iselerde hiç biri yukarıda gösterilen mânada değildir. Bilâkis Etki = Zulmetmek demektir. «Filân kadın gelinine etki edermiş baksana!...» derler Bitki = Son demektir. Tarlasından mahsûl taşıyan bir çiftçiye daha var mı? diye sorarsanız. «Bu Bitki

arabadır» diye cevap verir. Yani bu son demektir. «Küpün dibinden Bal'ın bitkisini çıkardım» derler. Bakım = Besi demektir. Bakımlı hayvan» derler. «Besili» demektir. Bu ve emsali kelimeler arzettİğim manaâlarda halâ kullanılıp dururken dil İşleriyle uğraşanların niçin değiştirmeğe lüzum hissettiklerini bilemem. İşte arzettiğim sebeblerden dolayı yeni tâbirleri kullanmadım. Beyan-ı itizar eylerim...

Kitabda geçen «Vâcib» ve «Tahrim» kelimeleri umumî mânâlarda kullanılmıştır. Yani «Vâcib» den ekseriyetle «farz» bazan vacib manâsı kasdsdildiğİ gibi «Tahrim» den de sırasına göre «Haram» ve «Kerahet manâları murad edilmişdir. Bazı Hadîs-i şeriflerin sonunda görülen (EI'Hâdis) kelimesi türkçeye ilâ ah... şeklinde tercüme edilmişdir.

Hadîs i Şeriflerin başlarındaki «rivayet edilmişdir», cdemişdİr ki» pibi tâbirlerle tercüme esnasında parantez içine alınan muktaza sözler hususunda merhum Ahmed Naim Bey taklid edilmişdir. Maamafih zaruret icabı «bu» «Çünkü» «Zira» «Binaenaleyh», «nitekim» gibi bir çok kelimeler tekrardan kurtarılamamışdir. «Sübül-Üsselâm:> sahibi ile diğar şarih'erin sözleri Sarih gibi hususî tâbirler ile değü, sair sösler gibi (bazılarına göre) tabiriyle ifade edilmiş yahud isimleri açıklanmış dır.

Yalnız îbni Hacer merhum için daima musannif tabiri kullanılmıştır.

Okuyanlara kolaylık olmak Üzere usulü Fıkh'm ve Hadîs-i Şeriflerin İstılahlarım gösteren bir cedveli kitabın başına Kavilerin Terceme-i halleri kitap da geçtiği yerde sahife altında yazılmışdır. Sözüme nihayet verirken hu' naçîz eseri hazırlamakda emeği geçen arkadaşlara bahusus tir çek malî fedakârlıklar göstererek tab'ı ve neşrini üzerine alan «SÖNMEZ» şirketi mensublarma en derin şükranlarımı arzeder, kitabda bilmîyerek yapacağım hatalarımdan dolayı beni muaheze buyurmama-larını okuyan din kardeşlerimden istirham eylerim.

Hidayet, ve muvaffakiyet Allahtandır.[4]

21 - Temmuz -1965

Davudoğlu.

Hafız İbni Hacer'in Haltercümesi

Şeyhülislâm Hafız Sehavî'nin «Etftibrü'l-Mesbûk-» adlı kitabının zeylinde Hafız ibni Hacer hakkında şöyle denilmektedir:
«İbni Hacer» Askalânî namıyla maruf, Şeyhülislâmlar şeyhi Dehrin âllâmesi, asrın hafızi, hocam Ahmed bîn Alî bin Muhammed Ebu'Fadl Kınanı Hazret-i Fahrikâinat efendimin sünnetine sancaktar, Kadı'l - Ku-dat, Hadîs hafızlarıyla ravilerinin biriciğidir. (773 H./1372 M.) yılı Şa'ban'ında Mısır'da doğmuş; orada yetişmişdir. Kur'an-ı Kerimi Hâvi'yi, îbni Hacib'in Muhtasarını vesair kitabları ezber etmiş ve Vâ-siylerinden biriyle Mekke-i Mükerremeye gitmişdir. Orada derse hazır olmuş. Sonra Hadîsi sevmiş; onu tahsil babından Hicaz, Şam ve Mısır ülkelerindeki büyük Hadîs Şeyhlerinden bahusus Hafız Zeynüddin Irakî den istifade etmiş; Fıkıh Bufkîni İbn Mülâkkin (723 - 804 H/1323-1401 M.) ve zamanın diğer büyük Fakihlerinden almışdır. Şeyhleri kendisine hocalık ve fetva babında izin vermişlerdir. îki aslı (Kelâm ile Usul-ü Fıkhı) diğer ilimleri îzz b. cemâ'a'dan Lugât ilmini Mecdüddin FÎrû-zâbâdî (Kamus Müellifi) den Arabi dili ve Edebiyatını Umarî'den Aruz ve Şiiri Bedr-î Müştekî'den Hüsnn-ü Hat ve Kitabeti bir çok zevatdan ckumuşdur. İbnî Hacer bütün ilim dallarında ciddiyetle çalışmış ve hepsinde gayeye ermişdir. Kur'an-ı Kerimin bazı kısımlarını yedi kıraat üzerine Tenuhî'den [328-384 H. 939-994 M.] okumuşdur. Bundan sonra kendini büsbütün hadîse vererek onu neşre başlamış; okumuş; okutmuş ve fetva vermişdir. Mısır'da müstakilen Kadılığı üzerine al-, mış; bu vazifede (21) yıldan fazla kalmışdır.
Tefsir, Hadîs, Fıkıh ve va'zı, muhtelif yerlerde okumuş Ezher'de Camî-i Amr ibn As, ve sair camilerde hatiblik etmiş; ezberİndeki ilmi bir çok kimselere yazdırmışdır. Filhakika kendisine bir çok âlim fazıl zevat başvurarak ilminden istifade etmişlerdir. Eserleri (100) c baliğ olmuşlardır. îlm-i Hadîsin dallarından hiç bir fen yokdur ki; İbn-i Hacer'in o babda müellefati bulunmasın. Eserleri hayatında intişar etmiş; Hükümdarlar emirler bu eserleri birbirlerine hediye etmişlerdir. Eserlerinden bazıları

şunlardır :
El - îsâbetü fî temyîzi's - Sahabe
Bülûğu'l - Meram min Edilleti'l - Ahkâm. (Hadîs) (Lahor; Taş baskısı, M. 1837 -1888 — H 1312, 280 nahife).
Tahrîcu Ehadîs Şerhü'l - Vecîz (Hindistan...)
Ta'cîlü'l - Menfaat bi zevâidi ricâli'l - Eimmeti'l - Erbaa (Haydara-bat; H. 132%, 571 sahife).
Ttfrifü'l - Ehli't - Takdis
Takribü't - Tehzib (Luknov, Hollanda; Ta§ baskısı, H. 1271; %82 sahife — Delhi; H. İ308 - 1380; 298 sahife — Delhi; Taş basma, H. 1290).
Et-Telhîcü'l - Habîr fi Tahrîci Ehadîsi'r - Rafiayyül - Kebîr (Hindistan; Taş basma, H, 1301; 416 sahife).
Tevaliyüt - Te'sîs bi-Meâl-i îbni Idris.
Ed - Dirâyeiü fî Müntehibi Tahrici Ehadîsü'l - Hidâye (Delhi; Taş baskısı, H, 1328).
Nasbur Rivayeti fî Tahrîci Ehadîsi'l - Hidâye (Delhi; M. 1882 — Luknov; H. 1301).
Dîvan-ı Hutab (Bulak (Hollanda); H.1301).
Gıbtatü'n - Nazır fî Tercümeli Şeyh Abdülkadîr Geylânl. (Kalküta; M. 1903).
Fethü'l - Bari bi-Şerhi Sahîhi'l - Buharı (Bulak; M, 1301 — Delhi; Taş basması, M. 1890-91).
Tehzîbü't - Tehzîbi'l - Hemâli fî Ma'rifeti'r - Rical (Delhi; Tas basma, 1891. Haydarâbat; H. 1325; 7-12 Güz arası).
El-Kavlü'l - Müsedded fi'z Zebbi an Müsnedi'l - İmam Ahmed (Haydarâbat; 104 sahife).
Lisanü'l - Mizan (Fî Ricâli'l - Hadîs) (Haydarâbat; H. 1320-1331 — 6 Cüz).
Meratibü'l - Müdellisîn fî Hadîs (Mısır...)
Er-Rahmetü'l - Gaysiyyeti bi't-Tercümeti'l - Leysiyye. (Bulak; H. 1301).
Şerhü Nühbeti'l - Fiker fî Mustalahi EhWl - Eser. (Mısır; H. 1308) («Nuhbetü'l - Fikret-» Osmanlı Ulemâsından Ramazan Zade Abdü'n-Nafi' iffet Efendi tarafından tercüme olunmuştur. Matbudur. (Ramazan Zade için bak: Osmanlı Müellifleri c. 1. s. 387) — Yine Osmanlı Ulemâsından Nazif Ahmed Efendi -

İstanbul'da tercüme etmiştir. (Nazif Ahmed Efendi için bak; Osmanlı Müellifleri; c. 2, s. ifGS). Nüzhetü'n - Nazar fî Mustalahi EhWl - Eser. (Kalküta; M. 1862 — Mısır; H. 1301).
Nüzhetü'n Nazar fî Tevzîhİ Nuhbetü'l - Fiker (Mısır; H. 1308 Kalküta; M. 1862).
İbn-i Hacer'in «Fethül-Bâri fî Şerhil-Buharî-» adlı eserinden başka bir kitabı bulunmasa yalnız bu kitab onun şöhret ve büyüklüğünü anlatmağa yeterdi. Çünkü bu kitab hakkîyle Sünnet'in Kamusudur. İbn-i Hacer bunun mukaddemesini (812 H./1410 M.) de tamamladıktan sonra (817 H./1414 M.) yılı başlarında telifine girmiş ve (842 H./1438 M.) yılı Receb'in başında ikmâl etmişdir. Eser bittikten sonra büyük bir ziyafet vermiş bütün müslüman büyüklerinin iştirak ettikleri bu ziyafete (500) altın harcamıştır. Bu kitabı hükümdarlardan biri istemiş ve 300 altına satın almışdir. Allah-ü Zül celâl Sünnet-i Seniyye nâmına kendisini en hayırlı mükâfat ile sâdeylesin. Bütün bunlara tevazuunu, hilmini, tahammülünü, sabrını, zarafetini, namazını, orucunu, ihtiyatını, vera' ve takvasını, cömerdliğini, nefse hakimiyetini, lâtif nüktelere zarif nadirata karşı beslediği meylini, gelmiş geçmiş bütün imamlara ve büyük küçük kendisiyle düşüp kalkan herkese karşı gösterdiği emsalsiz edeb ve
terbiyeyi de katmalıdır.
İmam İbn-i Hacer Askâlânî (852 H./1449 Şubat) 18 Zilhicce'sinin cumartesi akşamı yatsıdan sonra vefat etmiştir. Allah kendisine bol sevap ve hayırlı mükâfatlar ihsan buyursun. [5]

Muhammed Bin İsmail San'ani

«Sübülü's - Selâm» Müellifi
1059 H./1649.M. yılında (Kehlân) da doğmuşdür. Bilâhare babasıyla Yemen'in payitahtı olan San'a'ya gitmiş, oranın ulemâsından ders almıştır. Daha sonra Mekke'ye giderek Mekke ve Medine'nin büyük âlimlerinden hadîs okumuşdur. Çeşitli ilimlerde temayüz eden San'anî akran ve emsalini geçmiş ve San'a da ilmî riyaseti elde etmiştir. Edil-le-i şer'îyyeye vakıf

olduğunu göstererek ictihad etmiş ve taklîdden kaçınarak delilsiz bulduğu fıkhı iddiaları tezyif etmişdir. Bu sebeble çağdaşları tarafından bir hayji hirpalanmışdır. Bu badireden kendisini Yemen imamlarından İmam Mansûr kurtarmış ve ona San'a camii imamlığını tevcih etmişdir. San'anî İlim ve tedris, ifta ve tasnif yolunda devam ederek hakkında reva görülenlere aldırış etmemişdir. Etrafına avam ve havasdan bir çok insanlar toplanmış ve ondan Hadîs kitaplarını okumuşlar, içtihadlanyla hem ameletmiş hem de onları herkese ilân etmişlerdir. Fitnenin zuhuruna sebeb de bunlar olmuştur.
San'anî'nin birçok telifâtı vardır. Bunlardan biri de «Bülûğu'l-Mcrâm-» şerhi «Sübülü'ş-Selâm-» dır. Bu eseri Mağribî'nin «El-Bedrü't Tamam» aldı şerhini ihtisar etmek suretiyle meydana getirmiş isede kendisi de birçok ilâveler yapmak suretiyle kitabın kıymetini artdırmıştır. «Duv'un - Nehâr» Haşiyesi «Menhatü'l-Gaffar» ile İbn Dakîkü'l-İyd'i «El 'Umde» adlı şerhine yazdığı «El-Udde» « "ojuh » nammdaki haşiyesi ve hadîs ilimlerine ait «Şerhü't TenkîhA eserleri cümlesindendir. Başka eserleri de olduğu gibi ilmî bahislere aid gayet fasih ve insicamlı şiirleri de vardır. Vefat tarihi 1182 H. dir.[6]

Müracaat Edilen Eserler

1— Sübülü's-Selâm Şerh-u Bülûğvfl-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm Sana'nî) ;

2— Fethü'l-Allâm li Şerh-i Bülüğül-Merâm Nurü'l-Hasan Han bin Sıddiyk.

3— Fethu'l-Kadir WÂ'cizi'l-Fakîr : İbn Hümam (Muhammed bin Abdülvahid)

4— Eİ'Fıkh Ale'l - Mezahibi-l Erbaa (Komisyon)

5— İbn Abidin

6— Dürerü'l - Hükkâm. fî Şerhi Gureri'l - Ahkâm : Molla Hüsrev.

7— Mir'atü'l - Usûl

8— Şerhu Menârü'l - Envâr. İbnî Melek

9— Meselle-i Ahkâmı Adliye (Mecelie Cemiyeti)

10— Kâmusü'l - Âlâm Sami.[7]

Bazı Usûl-ü Fıkıh Istılahlarının Kısaca İzahı :

Usûl-ü fıkıh âlimleri gerek Kur'an-ı Kerimin nazmını, gerekse hadisleri çeşitli yönlerden ele alarak incelemişlerdir. Çünkü bir söz evvelâ bir mânaya vazedilir. Yani o mânayı anlatmak için tahsis olunur Sonra o mânayı açık mı ifade ediyor, yoksa kapalı mı? Bu cihetle dikkat edilir. Daha sonra o manâda ne şekilde kullanılmasına; sonra da lâfızla o manaya nasıl vakıf olunduğuna bakılır. İşte rnüctehidler Kur'an-ı Kerimle hadîs-i şeriflerden manâ çıkarmaya çalışırken bu cihetleri büyük bir titizlikle göz önünde bulundurmuşlar ve neticede aşağıdaki taksimat ile ıstılahlar meydana gelmiştir :
— Lafzın manaya vasfı itibarı ile taksimi.:
Lafın manaya tahsis edilmesi itibarı ile dört kısımdır : Hâss, âmm, müşterek, müevvel.

a) Hâss : Bir tek manaya vazedilen sözdür. Bu sözün ferdleri var mıdır, yok mudur, mülâhaza edilmez. Münferiden ele alınır. Hâssın manâsı isimlerde   üç nev'i olur :

1— İsm-i Hâss (özel isim) Ahmed, Mehmed gibi.

2— Nevî ismi. Erkek, kadın, beşyüz gibi.

3— Cins İsmi. İnsan gibi. Çünki insan Uuûl-ü   Fıkıhda bir cinstir. Nitekim hayvan da mantıkda cinstir.
Hâss bir kelimenin hükmü : Delâlet ettiği manayı kat'î yani yüzde yüz ifade etmektir ki, bu kat'iyyete şeriat dilinde vücub diyoruz.
Hassın Nevileri :
Emir, nehy, mutlak ve mukayyeddir.
Emir : Bir sözdür ki onunla karşınızdakinden bir işi yapmasını isteriz. Oku, yaz, otur, kalk gibi- Yalnız bu sözün hakikaten emir olabilmesi için emreden zatın onu ciddiyet ve kat'iyetle ve kendini yüksek görerek söylemiş olması lâzımdır. Böyle olmazsa emrolmaktan çıkar. Ve duâ, iltimas, temenni, irşad, ta'ciz gibi

manalarda kullanılır. Emir' in yanında bir karine bulunursa, emir o karinenin gösterdiği manayı ve hükmü ifade eder. Meselâ hükmün mendub olduğunu gösteren bir karine varsa, emir nedib ifade eder. Fakat karîne bulunmazsa emir vücub ifade eder. Hanefî imamlarının re'yi budur. Fukahadan bir cemaatla Mu'tezÜe tarifesi ve bir kavline göre İmam-ı Şafiî mutlak emir nedib ifade eder demişler; Mafikiyye'rlen bazıları ibâhaya delâlet eder kana-atında bulunmuşlardır. İmam-ı Gazali ile bir cemaat da tevakkuf bildirir diyorlar. Tevakkuf, hangi mânada kullanıldığını kestirmeyip durmaktır. Bu takdirde emir hiçbir manâya hamledilmeyip, Sâri1 tarafından bir açıklama gelinceye kadar durulacak demektir. Mutlak emir, tekrar dahi iktiza etmez. Yapılması istenilen işin bir defa yapılmasını icab eder.
Nehy : Tıpkı emirde olduğu gibi ciddiyet ve kat'iyetle ve kendini yüksek görerek bîr kimseyi bir şeyden vazgeçirmek için kullanılan sözdür. Diğer bir tabirle emir, buyurmak; nehy, yasak etmektir. Nehy o işten vazgeçmeyi, onun çirkin ve haram olduğunu bildirir. Maamafih yerine göre bazan kerahate de delâlet eder.
Mutlak emir : Bir kayıtla bağlanmayan emirdir.
Mukayyed erriir : Bir kayıtla bağlı olandır. Ve kolay, kolay bir hükmü kayıtlı olarak ifade eden emre hamlolunmaz. Yani Mukayyedîn hükmü ne ise mutlakın da odur denilemez. ŞâfKlere göre Mukayyed emrin hükmüne ise, mutlakın da odur. Buna mutlakın mukayyede ham-lediîmesi denilir.
Hanefîler'e göre mutlak emir iki yerde mukayyede hamledilir:

1— îki delilin ifade ettiği hükümler çeşitli olur da birbirlerinin kayıtlanmasını icab ederlerse, mutlak mukayyede hamlolunur.

2 — Hüküm ve hadise bir olup, itlak takyid hükmünde bulunursa, mutlak yine mukayyede hamlolunur.

b) Âmm : Sayılamayacak kadar çok şeylere (adetâ onları delâlete gark edercesine bir şümul ile) delâlet eden sözdür. Her kim, ne zaman, sözleri gibi.
Âmm m hükmü : Hâss gibi kat'iyet ifade etmektir.
Tahsis : Âmm bir sözün delâlet ettiği mânalardan bazılarını hükümden çıkarmaktır. Çıkarmaya yarayan delile muhassis

derler.
Hâss ile âmm kuvvet itibarı ile birbirine denk oldukları için tarihleri bilinirse, şöyle hükmolunur? İkisi beraber vârid olmuşsa, hâss âmmı tahsis eder. Âmm önce, hâss sonra gelmişse, hâss âmmı nesheder. Yani hükmünü kaldırır. Hâss önce, âmm sonra ise âmm hâssı nesheder.

c) Müşterek: Çeşitli manalara ayrı ayrı vazedilen sözdür.

(Ayn) gibi; Bu lâfız bir vazı'Ia göze, başka bir vazı'Ia (güneş'e) daha başka vazı'larla altıma, dizkapağma, kaynağa vazedilmiştir. Bunların hepsine ayn denilir.
Müşterek hükmü : Sözün hangi manaya kullanılmış olduğunu anlamak için duraklamaktır.

d) Müevvef : Müctehid tarafından şu manaya gelir diye müşterekten seçilmiş olan lafızdır. Meselâ : Kur' lafzı hayz ve temizlik zamanı
arasında müşterek iken, Hanefîler onu hayz mânasına te'vil etmişlerdir. Artık bu söz bu manada müevveldir.
Müevvelîn hükmü : Hata etmek ihtimali ile beraber o lafzın delalet ettiği hükümle amel etmenin vacib olmasıdır.
2/a Lafzın manâya delâleti yönünden taksimi : Söz manâya açık delâlet etmesi itibarı ile dört kısımdır : Zahir, M a s s, Müfesser, Muhkem.

a) Zahir : Kulağımıza gelir gelmez, manâsını anlayıverdiğimiz sözdür.
«Allah alış-verişi helâl, rîbayı haram kılmıştır.» (Bakara suresi : Ayet: 275) olduğu gibi.
Zahirin hükmü : İfade ettiği şeyle amel etmenin vâcib olmasıdır. Bununla beraber zahirin fe'vile, tahsise, ve neshe ihtimali vardır.

b) Nass : Sözü söyleyenden gelen bir sebeble (yani maksadı olması sebebiyle) manası Zahirden daha açık olan sözdür.«Allah alış-verişi helâl, ribayı haram kılmıştır.» «Sure-i Bakara» 275 inci Ayetinde olduğu gibi. Bu âyetteki alış-veriş sözü âmm, riba sözü hâsstır. Keza «alış-veriş helâldir; Hba haramdır» manasında âyet zahirdir. Fakat aynı âyet-i kerîme kâfirlerin riba dahi alış-veriş gibidir iddialarını reddetmek; bu iki muamele

arasında fark olduğunu göstermek için nazil olmuştur. Binaenaleyh alış-veriş ile riba arasında fark vardır manâsında nassdır.
Nassın hükmü : Zahirde olduğu gibi ifade ettiği şeyle amel etmenin vacib olmasıdır. Bunun da te'vile, tahsise, neshe ihtimali vardır.

c) Müesser: Manası nasşdan daha açık olan sözdür. Buna sebep sözün arkasından onu açıklayan «beyan-i tefsir» veya «Beyan-ı takrir» denilen açıklamalardan birinin gelmesidir.
Beyan: Bir şeyden maksadın ne olduğunu açıklamaktır. Ve beş kısımdır :

1— Beyan-ı takrir: Bir sözü mecra veya tahsise ihtimal bırakmayacak şekilde te'kid eden bir şeyle açıklamaktır.Meselâ :Kuş denilince bu sözün mecazen süratli giden tren, tayyare gibi şeylerde kullanılmış olması ihtimaldir. Fakat iki kanadını sallaya sallaya uçan kuş dedik mi artık mecaza ihtimali kalmaz. İşte iki kanadım sallaya sallaya uçan sözü bir beyan-ı takrirdir.

2--- Beyan-ı tefsir: Müşterek, mücmel ve müşkil gimi mânaları kapalı olan sözleri açıklayan şeydir. Salât sözü gibi. Bu sözün lügatta mânası duadır. Fakat maksadın kıldığımız (namaz) ibadet olduğunu Beygamber (S.A.V.) bilfiil açıklamıştır. İşte bu bir beyan-ı tefsirdir.

3) Beyan-i tağyir: İstisna ve şart gibi bir sözle ifadenin baş tarafının hükmünü değiştirerek maksadı açıklamaktır. Meselâ Futana bin lira vereceğim var. Amma üç yüzü müstesna gibi. Gaye, ve tahsis de beyan-ı tağyirden sayılırlar.

4— Beyan-ı Zaruret : İzah için vazolunmayan bir şeyle bir nevi açıklamadır. Yani söylenmediği halde söylenmiş hükmünde olan şeydir. Meselâ : Ölen bir kimsenin mirasçısı yalnız annesi ile babası olursa, âyet-i kerime annesinin mirasdan üçte bîr alacağını bildiriyor. Babasının ne alacağı bildirmemişse de başka mirasçı olmadığına göre o da bittabi kalanın yani üçte ikisini alacaktır. İşte buna beyan-ı zaruret derler.

5--- Beyan-i Tebdil : Neshdir. Nesh : Sonra gelen şer'î bir delinin evvel gelen şer'î bir hükmü kaldırmasına derler. Meselâ :

Bir zamanlar Hazreti Peygamber Saîlallâhü aleyhi ve sellem kabir ziyaretini menetmişti. Sonra buna müsaade buyurmuştur. İşte sonraki müsaade evvelki yasağı neshetmiştir.
Müfesserin hükmü : Yalnız nesh edilme ihtimali ile beraber o sözle amel ve itikadın vacip olmasıdır.

d) Muhkem : Kuvvetçe müfesserden -daha ziyade olan sözdür. Bunda nesh ihtimali de yoktur. Meselâ kıyamete kadar devam edecektir» hadîs neshe ihtimali olmadığı ya devam veya ebediyyete. delâlet eden bir kayıtla anlaşılır. Yahut vahiy zammının geçmiş olması İle. Birinciye muhkem liaynihî, ikinciye muhkem ligayrihî derler. Muhkemin hükmü : Te'vile, tahsise, ve neshe ihtimali olmaksızın o sözle amel ve itikadın vücubudur.

2/b — Lâfız mânaya kapalı delâleti itibarı ile dört kısımdır : Hafî, müşkil, mücmel ve müteşabih.

A) Hafi: Sîgasından gayri arızî bir sebeple maksad gizlenmiş olan sözdür. Hırsız lâfzının yankesici ile kefen soyucuya delâleti bu kabildendir.
Hafinin hükmü : Lâfzın hakikatına itikad ettikten sonra manasını tayin için üzerinde düşünmektir.

B) Müşkü: Manasının fazla kapalı olmasından yahut içinde bir istiare bulunduğundan maksad ancak düşünüp, fikir yormakla anlaşılabilecek derecede kapalı olan sözdür. Yani bunun anlaşılması hafî'den daha güçtür.
Müşkilİn hükmü : Hakikatini itikad ettikten sonra mânayı araştırmak ve daha sonra üzerinde düşünmektir.

C) Mücmel: Söyleyenin açıklamasından başka maksadı anlamaya bir yol bulunmayan sözdür. Yani bu lâfız müşkilden de kapalıdır.
gibi. Eğer bu kelimenin başına belâ gelince feryad eden, hayır gelince cimrileşen manasına geldiğini Allah-ü Tealâ âyette izah etmese biz onu anlayamazdık.
Mücmelin hükmü : Hakikatini itikad ederek açıklama gelinceye kadar beklemek, yani bir manâ vermemek. Açıklamadan sonra da icap ederse üzerinde durmak düşünmektir.

D) Müteşabik: Ümmet için maksadın ne olduğunu bilmeye ümid

dahi kalmayan sözdür. Bazı surelerin başındaki gibi manası anlaşılmayan kelimelerle, bazı âyetler gibi.
Müteşabihin hükmü : Hakikatini itikad edip te'vilden vazgeçmektir. Selef-i salihîn denilen ilk devirler ulemâsının rey'i budur.
Müteahhirîn denilen sonraki devirler ulemâsına göre müteşabihin te'vili caizdir.

3) Lâfizm manada kullanılması itibarı ile taksimi yine dörttür : Hakikat, mecaz, sarih, kinaye.

A) Hakikat: Mâ vudıa leh'inde. Yani tahsis olunduğu manada kullanılan sözdür.

B) Mecaz: Bir münasebetten dolayı vaz' edildiği mananın gayrisinde kullanılan sözdür. Meselâ: Arslan sözü, malum yırtıcı hayvan manasında hakikat, cesur adam manasında mecazdır.
Hakikatin hükmü : Kelime neyi ifade ediyorsa, onun sabit olmasıdır. İkinci bir hüküm de manasının o kelimeden nefyedüememesi ve mecaza tercih olunmasıdır. Hakikat mümkin iken mecaza gidilemez. Fakat hakikatla amel mümkün olmazsa o zaman mecaza gidilir.

C) Sarîh: Lâfız hakikat olsun, mecaz olsun çok kullanılmakla kendisinden murad olan mana tamamiyle açık olursa, o lafıza sarih derler. Alış-veriş ve talak sözleri gibi.
Sarihin hükmü : Sözün mana yerine geçmesidir. Yani sarih söz, rayet olsun olmasın manasının yerine kâimdir.

D) Kinaye: Hakikat olsun, mecaz olsun, kendisinden murad olunan mâna kullanılış itibari ile kapalı sözdür. Kadın boşamakta kullanılan, sen bâidsin sözü ile futanın eli uzundur, sözleri gibi.
Kinayenin hükmü : Niyet ile yahut halin delâleti ile o sözle amelin vücubudur.

4) Lâfızdan manayı anlamak itibarı ile taksimi;ibare, işaret delâlet vr iktiza nlmak üzere dörttür :

A) İbare: (Ki buna dâl bil İbare de derler) Kasdedilen manaya delâlet eden sözdür. Kasdedilen manaya mâsîka leh

yahut sîyak-ı kelâm da derler.

B) İşaret: (Dâl bil işare) Maksud olan mananın gayrısına delâlet eden sözdür. Meselâ : «Allah ahş-verişî helâl, ribayı haram kıldı» Sure-i Bakara : Âyet.275 de olduğu gibi Alış-verişle ribamn arasında fark olduğunu anlatmak için nazil olmuştur. Maksad bu olduğu için bu danada İbaredir. Fakat aynı âyet-i kerîmeden alış-verişİn helâl olduğu ve ribamn haram olduğu da anlaşılıyor. îşte bu manada o işarettir.
İbare ile işaretin hükümleri : Her ikisi de mânalarını kat'i suretle ifade ederlerse de bir hükümde birbirlerine muaraza ederlerse, ibare işaret üzerine tercih olunur.

C) Delâlet: (Dâl bid-delâle) lügaten anlaşılan illet hükmiyle manâsının lâzımına delâlet eden sözdür. Meselâ : Kur'an-ı Kerimde; «Annen ile babana uf bile deme» (1) mealinde bir âyet vardır. Uf demek eziy-yet olduğundan haram olunca döğüp söğmek evleviyetle haramdır. Çünkü onda eziyet daha çoktur. îşte bu manaya lâfzın delâleti denilir. Fakat bu mâna yine lügattan anlaşıldığı için delâlet kıyasdan daha kuvvetlidir.
Delâletin hükmü : Manasını kat'î olarak ifade etmesidir. Lâkin ibare ile muaraza ederse, delâlet ondan aşağıdır.

D) İktiza: (Dâl bil iktiza) Şer'an lâzım ve muhtaç olduğu manaya delâlet eden sözdür. «Benden köleni bin liraya azad et» gibi. Bu söz, ibaresi ile kölenin emreden zat tarafından azad olmasına, iktizası ile de ahş-veriş delâlet eder. Zira başkasının mülkünde kimsenin tasarruf etmeye hakkı olmadığından bu söz bir düzeltmeye muhtaçtır. Ve şöyle düzeltilir. «Köleni bin liraya bana sat ve benim tarafımdan azad etmeye vekil ol.» işte bu düzeltmeye muktaza derler. Düzeltmeyi istiyen lâfza da muktazi denilir.
İste bu-dört istidlale sahih istidlaller derler. Bunlardan maada sahih olmayan bir takım istidlaller vardır ki hanefîlere göre bunlar delil olmaz, bunlar birkaç neviden ibaret olan mefhum-u muhalefettir.'
Mefhum-u muhalefet : Cümlede söylenmiyen şeyin söylenene muhalif olmasıdır : Meselâ «Bu parayı talebeye ver.» Sözü mantûk yani sövlenmiştir. Bundan bir de «talebe olmayana

verme», manası anlaşılabilir ki işte mefhum-u muhalefet budur.
Sûre-i îsrâ, Âyet İcma' : Bir asırda yetişen müctehidlerin şer'î bir hüküm üzerinde ittifak etmeleridir. İcma' dört şer'î delilin biridir. Bu deliller : Kitab, sünnet, icma' ve kıyastır.
Kitabdan murad : Kur'an-ı Kerim veya Kur'anın bir âyetidir.
Sünnet : Hazreti Peygamber (S.A.V.) in sözleri, fiilleri ve takrirleridir. Fiilleri yaptığı şer'î işleri, takrirleri de Ashabını yaparken görerek ses çıkarmamasıdır.
Kıyas : Bir şeyin hükmünü diğer bir şeyin hükmüne benzetmek ve benzeyene de o hükmü isbat etmektir. Meselâ: Şarap İçmek sarhoşluk verdiği için haramdır. Rakı da sarhoş eder. Binaenaleyh rakı içmek de haramdır. Eğer hükmün haram olmasına sebeb olan illet gayet açık ise o kıyasa Kıyas-ı celî derler. Kıyas denilince anlaşılan budur. İllet birden anlaşılmaz da pek ziyade dikkat ve inceleme ile anlaşılırsa ona kıyas-ı hafi yahut istihsşn derler. Maamafih bazan kıyas-ı celiye mukabil olan delile de istihsan denilir. Bu delil ya bir âyet voya bir hadîs, ya icma' veyahut zaruret olabilir.
Hüküm : Mükellef kulların fiillerine taalluk eden ilâhî hitabın eseridir. Meselâ : «Namaz kıl» hitabının eseri, namazın farz oluşudur.
Mahkûmun-bih : Mükellefin fiilidir.
Mahkûmun-Aleyh : Mükellef olan insandır.
Rükün : Kendisi ile bir sey meydana gelen malzemedir. Meselâ : Namazın rükünleri cnu meydana getiren; kıyam, kıraat, rüku, sücud gibi şeylerdir.
İîlet : Kendisine hükmün vacip oluşu izafe edilen şeydir. Meselâ : Güneşin doğması gündüzün mevcudiyetine illet olduğu gibi altş-veriş de mülk edinmenin illetidir. İllet hükmün verilmesine tesir eder.
Sebeb : Hükme ulaşmaya yel olan şeydir. Hükme tesiri yoktur. Hırsıza gideceği yolu göstermek gibi.
Şart : Hükmün mevcudiyeti kendisine bağlı olan şeydir. Namaz kılmak için atdest almak şarttır.
Alârne? : Hükme vücub veya vücud itibarı ile alâkası olmayıp yal-n-A onu bildirc'.ı şey'e derler «Ramazandan bir ay evvel kölem azad olsun» sözündeki Ramazan sözü bir a'âmet dir.

İçtihat : Şer'î ve fer'î bir hükmü delilinden çıkarmak için bütün ilmî kudretini sarfetmektir.
İçtihadın şartı: Lûgatenve şer'an bütün manaları ve hâss, âmm, mücmel, nâsih ve rnensuh gibi kısımları ile Kitabullahı, metin ve senedi ile sünneti, icma' yerlerini ve kıyas vecihlerini bilmektir. [8]

Usulü Fıkha Göre Bir Âyetin Tahlili:

Atıf harfidir. Mutlak cem' ifade eder. Bu mânada hasstır. Tertib ve takibe delâlet etmez.
Fiiî-i mazidir. Helâl kılmak manâsında
hastır..
Deki harf-i ta'rif İstiğrak içindir. Ve âmmdır. Medlünü kat'î olarak ifade eder hastır.
Hassdır. Has da medlulünü kat'î suretle ifade eder. Bu âyet alış-verişin helâl, ribanın karam olduğunu ifade babında zahir, fakat, alış-verişle ribanın arasında fark olduğunu beyan için nazil olmuştur. Binaenaleyh bu manada nassdir. Aynı zamanda bu manada dâl bil ibaredir. Zahir olan manada ise dâl bir İşarettir. Ribayı alışveriş nevilerinden tahsis ettiğinden bu manada beyan-ı tağyirdir.[9]

Hadis İlminin Istılahları

Râvi: Bir Hadîsi Senediyle nakleden kimsedir. Ravî'nin işi hadîsi işittiği gibi nakletmekdir. Binaenaleyh âlim olması şart değildir. Rivayet ettiği hadîsin gerek metni gerekse senedi hakkında ondan fazla malûmat beklenmez.
Muhaddis : Hadîslerin senedlerini ve o senedlerde zikri geçen Ravîlerin hallerini bilen kimsedir. «Muhaddis» e bazan «Şeyh» veya «İmam» da denilir. Ancak bu babda meşhur olan: «Muhaddis» denilince Hadîs İlminde kâmil bir üstad mânasının anlaşılmasıdır.
Sened: Hadisin metnine ulaştıran yoldur. Bu yolu Râviler teşkil eder.
Metin: İsnadın nihayet bulduğu gayedir. Bundan maksad: Hadîs

veya haberin kendisidir.
Hafız: Meşhur olan tarife göre: Yüz bin hadîsi ihatalı bir şekilde yani metinleriyle, senedleriyle ezber bilen kimsedir.
Hüccet: Üçyüzbin Hadisi metinleriyle, seneleriyle ihatalı bir şekilde bilen kimsedir.
Hâkim: Hazreti Peygamber (S.A.V.) den rivayet olunan bütün hadîsleri metinleriyle, senedleriyle bilen zatdır. İmam Buharî gibi.
Muharric: Tam bir vukuf ve salâhiyetle hadîsleri tetkik ederek kitabına yazan hadîs müellifine denir.[10]

Hadisi Şeriflerin Râvi Sayısına Göre Taksimi

Mütevatir Haber: Yalan söylemek için anlaşmalarına âdeten akıl imkân vermeyecek kadar kalabalık cemaatlerin her nesilde kendileri gibi kalabalık cemaatlere rivayet etmeleri suretiyle gelen haberdir. Tevatür, gözle görmek kadar yüzde yüz ilim ifade eder. Lâfzı ve manevî olmak üzere iki nev'idir. Haberin en makbulü budur.
Haber-î Vahid veya Âhad: Mütevatir olmayan hadîslerdir. Hadis ıstılahı. ilmi mütevatiri değil, bunları ele alır.
Meşhur Hadîs: Peygamber (S.A.V.) in haklarında güzel güzel sehadetde bulunduğu üç devirden birincisinde Haber-i Vahid iken ikinci ve üçüncü devirlerde mütevatir derecesine yükselen hadîsdir. Meşhur Hadîs makbul hadîslerdendir.
Müstefîyz- Hadîs: Bazı Hadîs İmamlarına göre «Meşhur» la «Müstefiyz» ayni şeydir. Bazıları aralarında fark bulur ve «Müstefiyz: Başıyla sonunda Ravî sayısı ayni olan yani Ravîleri her devirde üçer olan hadîsdir» derler.
Aziz Hadîs: Ravîleri başdan sona kadar her devrede en az iki olan Hadîsdir. Müstefiyz ile Aziz makbul hadislerdendir.
Garib veya Ferd Hadîs: Sahabeden gayri isnadının neresinde olursa olsun ravîsi tek kalan hadîsdir. Eğer ravî senedin başında sahabeden sonra tek kalırsa o hadîse mutlak garib; senedin sonumda tek kalırsa «nisbî garib» denir. Garib hadîsin başka yoldan rivayet edilenine «Mütaba» derler. Başka yoldan ona benzer rivayet edilen hadîse de «Şahıd» denilir. Ferd hadîsler

bunlarla kuvvet bulur ve «Ferd» likdon çıkarlar! Ferd hadîslerin içinde makbul olanları bulunduğu gibi olmayanları da vardır.[11]

Seneddeki İttisal Ve İnkıta'a Göre Taksimi

Muttasıl veya Mevsul hadîs : Senedinin bütün ravilerİ tam olan hadîsdir. Peygamberimize ref'edilmesine nazaran buna Merfu' da denilir.
Müsned Hadîs: Senedinin bütün ravîleri tam ve ekseriyetle Merfu olan hadîsdir.
Mürsel Hadîs: Senedinden sahafaî atlanmış olan hadîsdir.
Münkatı Hadîs: Senedinden tabiî atlanmış olan hadîsdir.
Mudal Hadîs: Sahabiden evvel yan yana iki veya fazla ravîsi atlanmış olan hadîsdir.
Muallâk Hadîs: Senedin başından yani şeyhinden başlayarak bir veya fazla ravîsi atlanan hadîsdir.
Müdelles Hadîs: Tedlis müşteriden malın kusurunu gizlemekdir. Hadîs Uleması da «Müdellesi» buradan almışlardır ki, kusuru gizlenen hadîs demek olur. Bazıları: Alaca karanlık manâsına gelen den alındığını söylerler. Bu takdirde Müdelles : Alacalanmış; gö-gelenmiş hadîs demek olur. Tedlis üç türlü olur.

a— îsnadda tedlis : Ravînin Şeyhini atlayarak onun şeyhinden yahud öncekinden bizzat işitmiş gibi rivayet etmesidir.

b— Şuyûhda ted'is : Şeyhim yahut Şeyhinin Şeyhini bilinmiyen bir adıyla anmak yahud onu bilin-miyen bir şehre veya san'ata nisbet etmektir**.**

c— Tesviye hususvmda tedlîs : Şeyhini zikrederek üst tarafındaki zayıfı atlamak suretiyle senetdeki bütün ravîleri mutemed göstermektir.
Mevkuf Hadîs: Sahabenin Kavi, fiil ve takrirlerini ifade eden hadîsdir.[12]

Sahih Olup Olmamalarına Göre Hadisi Şeriflerin Taksimi

Sahih Hadîs: Hazret-i Peygamber «S.A.V.» e muttasıl senedle

varan ve adalet ve zabıt sahibi ravîler tarafından rivayet edilen; «Şaz» ve «Muallel» de olmayan hadîsdir. Başka tarifleri de vardır. Sahih hadîs; Sahih Wzatihİ ve «Sahih M gayrihi-» namlarıyla ikiye ayrılır. Yukarıdaki tarif Sahih îi Zatihi'nin tarifidir. Sa~ hih li zatiMnm vasıflarından biri kendinde bulunmayan fakat bu noksanlık başka bir yolla telâfi edilmig bulunan Hadîs'e «Sahih U gayrini derler.

Hasen Hadîs : îlletsiz ve inkitasız bir senedle âdîl fakat zabtça «Sahih» hadîs ravîlerinden biraz aşağı derecedeki ravîlerin rivayet etdikleri hadîsdir. Hasen de: Hasen li Za~ tihi ve Hasen li gayrihi kısımlarına ayrılır. Eğer bir hadîsde ittisal, zabıt ve adalet gibi şartlardan birisi bulunmazsa o hadîse «Hasen M Zatihi-» derler. Zaif bir hadîsin zaiflığı başka yollarla giderilirse o hadîs «Hasen Ji gayrihi» dir.

Salih Hadîs: Hasen'den biraz aşağı Zaİf'den biraz yukarı olan hadîsdir. Bundan maada: Mücevved», sâbît ve müşebbih gibi bazı tâbirler vardır ki; bunlar «Sahih» le «Hasene» ' yakın bazı mertebeleri ifade eder.

Zaîf Hadîs: Kendisinde «Sahih» ve «Hasen» hadîsin hususiyetleri bulunmayan hadîsdir. Bu hadîse sakim ve merdûl dahi denilir. Bunun bir çok nevileri vardır. Metruk, Mün-ker. Muallel, Maktu, Münkati, Mürsei, Müslrec, Münkalib, Mübhem, Mudarrib, Müdelles, vesaire gibi. «Muzaaf» denilen diğer bir nevi zayıf hadîs de vardır ki; bunların zâfı ihtilaflıdır.

Maktu Hadîs: Tabiî ve Tebe-i tabiînin. kavi, fiil ve takrirlerini ifade eden hadîsdir.

Metruk veya Matruh Hadîs :: Hadîs hususunda yalan söylediği sabit olmamakla beraber diğer yerlerde yalancı tanınan bîr kimsenin rivayet ettiği hadîsdir.

Malûl hadîs: Metninde veya senedinde illet bulunan hadîsdir. Evhamlı bir kimsenin rivayeti gibi.

Münker Hadîs: Zaif bir ravîye ondan daha zayıfının muhalefet etmek suretiyle rivayet ettiği hadîsdir. Fazla hata ede-, nin, fazla gaflet sahibinin ve fasihin rivayet ettiği hadîs de böyledir.

Şaz Hadîs: Sîka yani mutemet bir ravînin kendisinden daha sika olan'a muhalefet ederek rivayet ettiği hadîsdir.

Müdrec Hadîs: İçerisine ravînin kendi sözü karışan hadîsdir.

Makiub Hadîs: Ravîlerin adlarını yahud hadîsin bazı sözlerini öne almak veya sona bırakmak suretiyle karıştırılarak rivayet edilen hadîsdir.
Münkalib Hadîs: Bazı lâfızları değiştirilmek suretiyle mânası da değişen hadîsdir.
Mübhem Hadîs: Adı ve hâli-şanı bilinmeyen ravînin rivayet ettiği hadîsdir.
Muztarib Hadîs: Ravîlerin isimlerini metnin sözlerini değiştirmek suretiyle birbirine muhalif olarak çeşitli şekillerde rivayet edilen hadîsdir. Musahhaf Hadîs : Bazı harflerinin noktalarını değiştirmek suretiyle
yanlış nakledilen hadîsdir. Muharref Hadîs : Hareke değiştirmek suretiyle yanlış rivayet edilen hadîsdir.
Mevzu Hadîs: Başkaları tarafından «Hadîs» adı ile Resulullaha isnad olunan asılsız sözdür.[13]

KİTABA GİRİŞ

Eski ve yeni, bütün zahir* ve batın nimetlerden dolayı Allaha hamd[14]; Peygamberi ve Elçisi Muhammed (S.A.V.) ile onun dinine yardıma şitâb eyleyen Ashabına ve onların ilmine mirasçı olan Tâbilerineki zaten ulemâ Peygamberlerin mirasçılarıdır. Varisine de mevrusuna da ne keramet - Salât ve Selâm olsun.

Bundan sonra (Malûm ola ki); Bu, Şer'î ahkâmın Hadîsden ana delillerini ihtiva eden bir muhtasardır. Ben bunu kaleme aldım ki; ezberleyen akran ve emsaii arasında büyük adam olsun; acemi talebe bununla yardımlansın dileyen yetişkin de bundan müstağni kalmasın Ümmete nasihat maksadıyla her hadîsin arkasından onu tahriç eden İmamı beyan etdim. Şöyle ki: «Yediler» den murad: îmam- Ahmed[15], Buharı[16] , Müslim[17] , Ebu Davud[18] , Tirmizî[19] , Nesaî[20] ve Ihni Mace'dir[21].

Altılardan murad: îmam-ı Ahmed'den maadasıdır.

Beşler'den murad : Buharî ile Müslim'den maadasıdır.

Bazan da «Dörtler»le Ahmed derim. «Dörtler» den murad : îlk «üç» den (yani Ahmed, Buharî ve Müslim'den maadadır.

«Üçler» den murad bunlarla sonuncudan (İbni Mâce) maadasıdır. (Yani «Üçler» denildi mi: Ebu Dâvud, Tîrmîzî ve Nesaî anlaşılır)

«Müttefekun aleyh» den murad: Buharı ile Müslimdir. Bazan Buhar! ile Müslim'in yanında Ötekileri zikretmem.

Bunlardan maada hadîs tahriç edenler adlarıyla beyan edilmiştir.

Muhtasara sBüluğü'l Meram mln Edîlleti'l - Ahkâm» ismini verdim. Allah'dan bildiğimizi üzerimize vebal yapmamasını; bize Zat-ı Sübharijsini razı edecek ameller ihsan buyurmasını niyaz eylerim.[22]

TEMİZLİK

«Kitab» ve «taharet» kelimeleri aslında masdardırlar. Biri diğerine izafe edilerek ikisinden Fıkhın hususî bir takım mes'elelerine isim yapılmışdır. «Kîtab» lügâtta,, harfleri toplamak demektir. Sonra masdar-dan mef'ül, kasd edilerek toplanmış şeylere «Kitab» denilmiş ve isim olmuşchır. Isülahda, ise: Bablara, fasıllara şâmil olsun olmasın, müstakil sayılan bir takım mes'elelere kitap denir.
Taharet : Temizlik demekdir Musannifin işe temizlik mes'elelerin-den başlaması islâm'da temizliğin mevkiim göstermek ve bu hususda şâir musannıflarm yolundan gitmiş olmak, din işlerini başka işlerden üstün tuttuğunu ve bunların en mühimmi olan namaza lâzım gelen ehemmiyeti verdiğini anlatmak içindir. Bittabi «temizlik» namazın da şaftlarından biri olduğundan söze ondan, başlamışdır.
«Taharet» Isttlâhen : Temizlenmek isteyen kimsenin hakikî pisliği veya hadesi yâni manevî pisliği gidermek için meşru' bir şekilde suyu veya toprağı yahut her ikisini birden kullanmasıdır. Çünki Fıkıh âlimi mükelleflerin işlediği fillerin hallerinden sadece farz, vâcîb vesaire nokta-i nazarından bahseder. Taharet babında asıl olan şudur. Ve temizliğin esas itibariyle onunla yapılması emrolunmuşdur. Bundan dolayı musannif kitabına sular hakkındaki hadîslerle başlamışdır.[23]

[Sular Babı]

Bâb lügâtta, Kendisinden bir yere girilen ve çıkılan şey yâni kapıdır. Nitekim:

([24]). Burada ayet var. ١-
«Evlere kapılarından geliniz» Âyet-i Kerime'siyle emsali âyetlerde bu mânaya kullanılmışdir.
Isttlâh'da, ise : Kitabın şâmil olduğu bir takım fıkıh meselelerine bâb denilir. Yâni Bâb kelimesi burada mecazdır. Hususî bir takım mss'elelere giriş, hissî mekânlara girişe benzetilmiş; sonra bu

mes'elelere bâb (kapı) isbât edilmek suretiyle bir İstiâre-i Tasrlhiyye yapılmıştır.
EI-Miyah = Cemi'dir sular demekdir. Müfredi [mâ1] gelir. Burada maksad suların cinsidir. Binaenaleyh azına da çoğuna da şâmildir. Ancak Şeriat hükmünce suyun nevileri değişdiği için cemi' sîgasıyla zikredilmişidir. Zira suların bazısı temiz, bazısı mekruh, bir kısmı da haramdır. Eilhassa deniz suyu ile temizlik caiz olup olmadığı hakkında Ashab-ı. Kirâm'dan Abdullah İbnl Ömer ve Abdullah Ibni Amr gibi zevat arasında ihtilâf vâki', olduğu rivayet edilir. İşte musannif merhum bu bâbdaki ihtilâfın eksikliğine bakarak kitabına deniz suyunun temiz ve temizleyiciliğini ifâde eden hadîsi şerif ile başlamışdır ki, bu hadîs Cumhur-u Ulemâ'nm hüccetidir.[25]

«Ebû Hüreyre[26] (R.A.)'âan rivayet edilmişdîr. Demişdir ki: «Rssûlülfah (S.A.V.) deniz hakkında:
— O, suyu temiz, Ötüşü helâl, olan şeydir; buyurdular»[27]

Hadîsi, Dörtler ile Ibni Ebî Şey be tahrîc etmişlerdir. Lâfız Ibni Ebî Şeybe tarafından serdedilmişdir. Bu hadîsi İbni Huzeyme ile Tİrmizî sahih addetmişlerdir.
Yukardaki hadîs-i şerîf hakkında Zerkânî (—1122) «.El-Muvatta* şe'-Mnde şöyle demektedir: «Bu hadîs, İslâm'ın temellerinden bir temeldir. Ümmet bunu candan kabullenmiş;, her asırda, her memlekette şehirlerin fukahâsı onu ele almış; büyük imamlar onu rivayet etmisdir...»
Hadîsin El-Muvatta}, Müsned-i Ahmed b. Haribel (164 __241) Taberânî (260 — 360), Sünen-i Ebî Dâvud gibi bazı kitaplardaki ziyâdeleri bir araya getirilirse anlaşılır ki bu hadîs-i şerîf bir soruya cevab vâki' olmuşdur. Hazreti Ebû Hüreyre diyor ki: «Benî Müdlic» kabilesinden Abdullah namında bir zât ResûlüÜah (S.A.V.)'e geldi de dedi ki:
— Yâ Resûlallah biz deryada sefer ediyoruz. Yanımıza da az su alıyoruz. Bu su ile abdest alsak susuz kalırız. Deniz suyu ile abdest alalım mı? Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) :
«— O, suyu temiz, ölüsü helâl bir şeydir.» buyurdular.

Görülüyor ki, Resûl-ü Ekrem, deniz suyunun temiz ve temizleyici olduğunu ifâde buyurmaktadır. O hiçbir halde temizleyici olmaktan çıkmaz. Onu temizleyici olmaktan çıkaran şey, ancak içine karışan pisliğin üç vasfından birini değiştirmesidir ki, yeri gelince bu vasıfların neler olduğu görülecektir. Hazreti Peygamber (S.A.V.) bu soruya (evet) diye cevap verse maksad yine hasıl olurdu. Fakat hüküm illeti ile beraber olsun diye böyle cevap verdi. Burada illet deniz suyunun son derece temizleyici oluşudur. Herhalde soruyu soran zât deniz suyunun tuzlu olduğunu ve kokusunu görünce, abdestte kullanılması emredilen suyun bıT olamayacağına zâhib olmuş, yahud Süre-i Enfâl; A. «11» de :
Gökten sîzi temizlemek İçin üzerinize su İndirir» ...... âyeti Kerîmesini görünce abdestin yalnız bu suya mahsus olacağını zan ederek sormuş; Resnüillah (S.A.V.) ise sorduğuna cevab verdikden maada sormadığı bir hükmü de beyan,.buyurmuşdur ki ",o da denizin ölüsünün helâl oluşudur. Râfiî (— 623) diyor ki: «Resû/-ü Ekrem (S.A.V.), soran zât'i denir suyu hakkındaki şüphesini görünce, denizin ölüsü hakkında da şüpheye düşeceğini anlamış; deniz yolculuğu yapanların bu da başına gelebileceği mülahazasıyla cevâbının akabinde ölüsünün hükmünü de bildirmiştir.»
İbnü'l-Arabî (468 — 543) «Fâideyi tamamlamak maksadiyle sorulmayan bir şey'i anlatarak sorulandan fazla^ cevab vermek fetvanın' güzelliklerinden ma'dûddur» diyor. Buna Belâgafda üslûb-u Hakim derler ki, burada olduğu gibi hükme ihtiyaç, hissedilince bi't-te'kîd buna başvurulur. Çünkü İaşenin haram olduğunu bildiği halde deniz suyunun temizliği hakkında tevakkuf eden bir adam denizin ölüsünün helâl olup olmadığında elbette daha çok tevakkuf eder.
Denizin ölüsünden murad: Denizde doğub büyüyen ve orada ölen deniz hayvanlarıdır. Mutlak' surette denizde ölen hayvan değildir. Hadîsin zahiri her deniz hayvanının hatta köpek balığı ve deniz hınzırının[28] bile helâl olacağını ifade etmekde ise de ileride görüleceği vecihle bu gibi hayvanlar bu umumdan müstesnadır.
imamdı Tirmizî (200 — 279) bu hadîsi rivayet ettikten sonra

«Bu hadîs Hasen-i Sahîh'dir. Ben bunu Muhammed b. İsmail Buha-"'ye sordum. «Sahîh hadîsdir» dedi» diyor.
îbni Hacer (773 — 852) merhum «Et - Telhis» adlı eserinde bu hadîsi dokuz sahabeden dokuz tarih ile rivayet etmişdir. Bu tariklerin hiçbiri kîl-ü kâl'den (itirazdan) hâli kalmamışsa da yukarıda zikri geçen Buharî gibi zevat onu sahîh saydıktan sonra bu bâbda artık kimsenin söz etmeğe hakkı kalmaz. Büyük hadîs imamlarından îbni AbdiVl - Berr (368 — 463),. îbni Mende (^ 301) îbnü'l - Münzir (—236) ve Ebû Muhammedi'l - Bağavî (426 —516) gibi zevâtda onu sahîh kabul etmişlerdir.[29]

-٢

«Ebû Saîd-î Hudrî[30] (R.A.) den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlullah {S.A.V.)
Su muhakkak temizdir. Onu hiçbir şey pislemez. buyurdular».[31]

Bu hadîsi, Üçler (yâni Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesai) tahrîc etmiş; îmam-ı Ahmed de sahîhlemişdir.
Bu hadîs-i şerife ulemâ «.Bi'r-i Budacı Hadîs» i derler. El-Münzirî (—656) «Muhtasaru's - Sünen» adlı kitabında söyle diyor: «Bu hadîs hakkında söz edenler oldu. Lâkin İmam - Ahmed'den Bi'r-i Budâa Hadîsi sahilidir, dediği rivayet olundu.» Tirmizi (200—279); «Bu hadîs basendir»[32] der. Ebû Üsâme de bu hadîsi iyi bulmugdur, hattâ Bir'i Budâa hakkındaki Ebû Saîd Hadîsini Ebû Üsâme'deıı daha güzel rivayet eden olmaraışdır.
Hadisin sebebi vardır. Hazreti Peygamber (S.A.V.) e Bi'r-i Budâa'-dan abdest alalım mı diye sordular, BVr-i Budâa, içine köpek etleri, hayız bezleri ve pislikleri atılan bir kuyu idi. Resûl-ü Ekrem bu hadîs-i şerif ile o soruya cevap verdiler. Sular hakkında bir çok hadîsler vârid olmuştur ki, bunların hepsi sahîh ve sâbitdir. Nitekim mühim kısmı bu kitabda görülecekdir.
İslâmiyet'e düşman olanlar ne derlerse desinler, İslâmiyet bir temizlik dinîdir. Bunun en birinci delili, Kur'ân-ı Ksrim'in ikinci emirleri arasında temizliğin de yer almasıdır, Şu

âyetlere tir bakınız;

(

[33]) ... -٢

Ey elbisesine bürünen Peygamber! Kalk artık! İnzâr et (Akıbet kötü olduğunu anlat) ve Rabbîni takbîr et (büyükle), elbiseni de temizle.» Kur'an-ı Kerîm'den Hazreti Peygamber (S.A.V.) e ilk nazil olan âyetler sûresinin başından beş âyetdir. İkinci defa inenlerde işte bunlardır. İslâm Dîn'i temizliği, mutlak ma'nâsiyle ön plâna almışdır. O ma'nevî temizlik demek olan inanç mes'elelerine ne kadar ehemmiyet atfetmişse maddî temizliğe de o derece kıymet vermişdir. İslâm'tn Peygamberi her nevi1 temizliğin timsâli idi. Temizliğe kavlen ne kadar dikkat buyurursa, fiilen de o nisbette üzerinde durur idi. İşte ümmetinin ulemâsı bu mühim dâvayı' da gerektiği gibi benimsediler. Fahr-i Kainat (S.A.V.) Efendimiz'in temizlik kabındaki hadîsleri üzerinde olanca dikkat ve titizlikleri ile durdular. Çeşitli suların hükmünü bu mübarek hadîslerden aldılar. Bahusus suya biraz pislik kanşır-da, üç vasfından birini yâni rengini, kokusunu veya tadını bozmazsa; o su temiz midir, değil midir mes'elesinde ihtilâf ettiler. îmâm-ı Mâlik (93—179 ve bir kavlinde îmam-t Ahmed b. Haribel (164—241) ve Zahiriler bu Ebû Sâid Hadîsiyle istidlal ederek: «Su az olsun, çok olsun temizdir. Ancak karış&n pislik üç vasfından birini değiştirirse o zaman pis olur. Çünkü bu bâb'da icma' vardır» dediler. Hanefîler'le Şafiî'ler ise suyu az ve çok olmak üzere iki kısma ayırdılar. Ve dediler ki:

«Az suyu, pislik mutlak surette murdar eder. Çok suyu ise vasıflarından birini değiştirmek şartıyla bozar. Bundan sonra Hanefîlorle SâftîJer çok suyun tahdidi hakkında ihtilâf ettiler. Hattâ Hanefî îmam-ları bu bâbda kendi aralarında bile ihtilâf - ettiler, lmam-ı A'zzm Ebû Hanîfe'ye göre bir tarafı dalgalandı/ildiği zaman dalganın, hareketi liarşı tarafa erişmeyecek kadar t)«yük gölün suyu çok sudur. İmâmsyn denilen, Ebû Yusuf ile îmam-ı Muhammed'e göre ise kenarları ona on, yâni «yüz metre kare» olan gölün suyu, çok su bundan daha az su sayılır.

Şafiiler : Hecr küpleriyle iki küp su çok sudur; derler. Ve bu hususta ileride görülecek olan hadîsiyle amel ederler. Ki bu mikdar takriben iki yüz litredir.
Ulemâ arasında görülen bu ihtilâflara sebep, bu hususdaki hadîslerin zahiren birbirine muarız görünmesidir. Bundan dolayı hadîslerin arasını cem' ve te'lîf ile de bir hayli uğraşmışlardır. [34]

-٣/٣ «Ebû Ümâmşte'l - Bahiliyy[35] (R.A.) den rivayet edilmiştir ki : Resûlullah (S.A.V.) :
— Şüphesiz ki, suyu hiç bir şey pislemez. Ancak kokusuna, tadına veya rengine galebe çalan necaset müstesna; buyurdular.»[36]

Bu hadîsi İbni Mâce tahric etmiş; Ebû Hatim[37] ise zaif saymışdır. Beyhakî[38], de bu hadîs şöyledir :
«Su temizleyicidir. Ancak içine düşen pislik sebebiyle kokusu, tadı veya rengi değişirse o başka» Ebû Hâtim'in bu hadîsi zayıf sayması, Rişdîyn bin Sa'd'in rivayet etmiş olmasındandır. Bu zât hakkında İmâm-ı Ebû Yusuf (113—182) şöyle diyor: «Rişdîyn dîninde sâlih bir zât idi. Fakat kendisine sâ-lihler gafleti arız olmuşdu. Bu sebeble hadîsi karıştırmıştır. Metrûk'-dür,» Dâre Kutnî (306—385) : «Bu hadîs sabit olmamışdır» der. îmam-ı Nevevî (631—676): «Bu hadîsi zaif kabul etmekle bütün hadîs ulemâsı ittifak etmişlerdir» diyor. Ancak hadîsin aslı zaîf değil, yalnız istisna edilen kısmı zaîftir. Çünkü aslı Bî'r-i Budâa Hadîsin'de de geçti. Bununla beraber zaîf görülen buradaki ziyâdenin hükmüne bütün ulemâ kail olmuşdur. Îbnü'l-Münzir (—236) bu hususta şöyle diyor: «Su az olsun, çok olsun, içine bir pislik düşer de tadını, rengini veya kokusunu değiştirirse bilicma' o su pisdir.» Bu takdirde üç vasfından biri bozulan suyun pisliği bu hadîsin ziyadesiyle değil, İcmaı-Ümmet'le sabit olmuş olur.[39]

-٥/٤

«Abdullah İbni Ömer[40]'den rivayet edilmiştir.Demiştir ki: Resûl-ü Ekrem (S.A.V.): «Su iki külle olduğu zaman pisliği taşımaz;» buyurdular.»[41]

Bir rivayette «pisliği taşımaz» yerine «pislemez» denilmiştir.

Bu hadîsi, Dörtler tahrîc etmiş; İbnî Huzeyme, Hâkim[42] v e İbni Hibbân[43] da onun sahih olduğunu beyan etmişlerdir.

Yukarda ikinci hadîsin şerhinde bu hadîs-i Şerife işaret etmiştik. Bu hadîs iki külle suyu çok su addeden şâfiîlerin delilidir. Hanefîler ise hadîs-i Şerifin metninde ızdıeâb buldukları için bununla amel edemiyorlar. Çünki hadîsin bir rivayetinde «Üç kullu, diğer bir rivayetinde «Bir külle» denildiği gibi, kullenin mikdârı da bilinememektedir. Üstelik «Pisliği taşımaz» tâbirinin iki mâna'ya ihtimâli vardır. Bunlardan birincisi ihtimâle göre Şâfiîye'nin dediği gibi su pislik tutmaz, temiz olur. İkincisi ihtimâle göre ise: Pisliğe tahammülr edemez, kendisi pis olur. Bu ızdırâb karsısında ise bu hadîsle amel etmeğe imkân kalmaz. [44]

6/5- «Ebû Hüreyre (R.A.) den rivayet edilmişdir. Demîşdîr ki: Resû-lüllah (S.A.V.): Sizden biriniz cünüp iken durgun suda yıkanmaz* buyurdular.» Bu hadîsi, Müslim tahric etmiştir. Buhârî'de bu hadîs şöyledir: «Sakın sizden biriniz akmayan durgun suya bevl etmesin sonra o su'da yıkanır.»[45]

Müslim'de «o suda» tâbiri yerine «bu sudan» denilmiştir. Ebû Dâvud'da ise hadîs şöyledir : «O suda cünüblükten yıkanmasın.»

Hadîs-i Şerifin Buftârî'deki rivayetine verdiğimiz mâ'na son cümlesinin merfu olarak rivayet edildiğine göredir. Son cümleyi

evvelki cümleye atfetmek de caiz görülmüştür. Bu takdirde mâ'na şöyle olur: :
«Sakın sizden biriniz akmayan durgun suya bevl edip sonra o suda yıkanmasın.»
Hadîs-i Şerîf durgun suya bevl edip, o su ile yıkanmanın dînen memnu' olduğunu bildirmektedir. Müslim'in rivayeti BıüıârVmn ki ile kayıtlanmazsa, yalnız yıkanmanın memnûiyetini gösteriyor. Ebû Davud'un rivayeti ile ayrı ayrı ikisinin de memnu, olduğunu ifâde ediyor.
Bu memnûiyet çok su hakkında kerahet, az su hakkında tanrım ifâde eder diyenler olmuş, fakat buna itiraz edilmiş: «Bu takdirde neîıy lâfa hem hakikât, hem mecaz ma'nâlarda kullanılmış olur; tu ise caiz değildir.» denilmişdir. En iyisi umum mecaz demektir. Nehy, talırîm ve kerâhet-i tenzîhiyeye şâmil olmak üzere adem-i fiil, yâni yapmamak ma'nâsmda kullamlmışdır.
Durgun suyun hükmüne gelince: Su, ancak Üç vasfından birini değiştiren pislik karışmakla murdar olur diyenlere göre bur&daki nehy «yasak» taabbüd içindir. Yoksa bu hadd-i zâtında temizdir. Mâlİk'Ier bu fikirdedir. Onlara göre bu su ile temizlenmek caizdir. Nehy kerahet içindir. Zahirîlere göre buradaki nehy tahrîm içindir. Her ne kadar bu nehy taabbüdî de olsa nehyde asıl olan tahrîm ifâde etmektir. Binâenaleyh bu suyu kullanmak haramdır. Az su ile çok su arasında fark gören Hanefilerle Şafitlerden her biri kendi takdirine göre: Su çok ise ve vasıflarından biri değişmemişse o su temizdir. Yok su az ise ondan nehy tahrîm içindir. Çünki o su pisdir; temizlemez, dediler. Bu iki mezhebin asıllarına göre nehy, yasak edilen şey'in pisliğini gösterir.
Suya bevl etmenin hükmü : Bu hadîsin de ifâde ettiği gibi akan çok suya bevl etmek haram değilse de evlâ olan bevl etmekten kaçınmaktır. Akan su az'olursa bazılarınca ona bevl etmek mekruh; bazılarına göra haramdır. Durgun, fakat çok olan suya bevl etmek yine ihtilaflıdır. Bazılarına göre mekruh, bazılarınca kasdî olursa mekruh, kas-dcn değil de suyun içinde İken başı sıkılırsa mekruh değildir. Su durgun ve az ise b uhadîsin de ifâde ettiği vecihîe sahîh olan ona bevl etmek haramdır.

Bevl'den mâada- necasetlerin, meselâ kazuratın hükmü: Cumhur-u Ulemâ'ya göre evleviyyetle bevl hükmündedir. İmam-ı Ahmed b. Han-bel' (164—241) den bir rivayete göre bevlden başkası bu hükme katılamaz;. Buradaki hüküm yalnız bevle mahsusdur. Bir adam suya bevl etmese de bir kaba bevl ederek suya dökse hüküm hep birdir. Yalnız Dâvud~u ZahirVye göre hüküm bir değildir. Bilâkis bu takdirde su temizdir. Zira bundan nehy vârid omıamışdır.
İçersine bevl edilen su ile yıkanmanın hükmü ne ise abdest almanın hükmü de aynıdır. Filhakika hadîsin bir rivayetinde:
«Sakın sizden bîriniz durgun suya bevl edip sonra ondan abdest almasın.» buyurulmuşdur. Hadîsin bu rivayeti; Abdurrezzâk (—2M),Ahmed b. Hanbel, İbni Bbî Şeyhe (—234), Tirmizi (200—279) ve başkaları tarafından tahrîc edilmiştir. Hattâ Tirmizı bu hadîs hakkında «hasen sahihtir.» demiştir.[46]

6/9- «Peygamber (S.A.V.) e sahabîlik etmiş bir zatdan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) kadının erkekden artan su ile, erkeğin de kadından artan su ile yıkanmasını yasak etti, beraberce suyu avuçlasınSar.»[47]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ve Nesâî tahrîc etmişlerdir, isnadı sahîhdir.
Hadîsi rivayet eden meçhul râvînin ismi bazı kayıtlara göre EI-Hâkİm b. Amr'dır. Bu hadîs-i şerîf hakkında Beyhaki mürsel ma'nâsındadır» demiş; îbni Hazm da (384—456) ravîlerden Dâvud b. Abduîla-hi'î-Ezdî'yi zaif addetmiş ise de Beyhaki'ye «Sahâbî'nin mürseli bîlit-tifak makbuldür diye .cevap verildiği gibi îbni Hazm'm iddiası da bir vehimden ibarettir. Zira Dâvud b. Abdiîlah sikadandır.
Musannif merhum «Fethu'l - Bârî» nâra eserinde bu hadîs için «Ravîleri sikadır; Bu hadîsin hiçbir illetine vakıf olmuş değiliz» demiştir. Nitekim burada da «isnadı sahîhdir» diyor. Ancak bu hadîs aşağıdaki hadîse muarızdır.[48]

10/7- «İbni Abbas[49] radiyallahu anhümâ'dan rivayet edildiğine-göre; Peygamber saîlâllahu aleyhi ve sellem

Meymune radiyallahib anhâ'ûan artan su ile yıkanıyordu.»[50]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir. Sünen sahiplerinin kitablarında bu hadîs şöyledir. Peygamber (S.A.V.)'in zevcelerinden birisi büyük bir kabda yıkandı. Arkasından Hazret! Peygamber de o kabdan yıkanmağa geldi. Zevcesi kendilerine: Ben cünüb idim (yâni bu kabdan yıkandım) deyince, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.):
«GerçekcJen su cünüb olmaz.» buyurdular.
Bu hadîsi Tirmizl ile İbni Huzeyme sahîhlemiştir.
Hadîs-i Şerif Buharl ile Müslim'de şu lâfızla da tahrîc edilmiştir :
((Filhakika Peygamber (S.A.V.) ile Meymûne bir kabdan yıkanırlardı.» bu takdirde yukardaki hadîsle aralarında muâ-raza yokdur. Zira beraberce suyu avuçlamaları mümkindir. Fakat sadedinde bulunduğumuz 'hadîsin Sünen sâhiblerinin tahricindeki rivayetine göre iki hadîs arasında muaraza (çatışma) vardır. Çünkü yukarki hadîsde erkek kadın birbirlerinden artan artık su ile yıkanamazlar deniliyor. Bu hadisde ise onun aksine olarak yıkanabilecekleri; suyun cü-üüblük kabul etmediği beyân buyurulmaktadir. Mesele ihtilaflıdır. Yıkanır diyenler olduğu gibi yıkanamaz diyenler de olmuştur. [51]

12/8- Ebû Hüreyre (R.A.) den rivayet edilmiştir. Demiştir ki Resûlullah (S.A.V.) :
— Birinizin kabına köpek ağzını sokduğu zaman o kabın temizlenmesi, birincisi toprakla olmak üzere yedi kere yıkamak iledir» buyurdular.[52]

Bu hadîsi Müslim tahric etmiştir. Müslim'in bir rivayetinde «Onu akıtsın» buyurulmuştur.
«Birincisi veya sonuncusu toprakla yıkanır; şeklindedir.» îmam-ı Şafiî ile Ahmed b. HanbeVin kavli de budur.
Bu hadîs-i şerîf bir takım hükümlere delâlet etmektedir:
Birincisi : Köpeğin ağzının pisliğidir.Çünkü köpeğin ağzının girdiği kabın yıkanması ve içindeki suyun dökülmesi emrediliyor. Keza;

«Birinizin kabının temizlenmesi.» deniliyor. Temizliği icab eden şey ya pislik yahut manevî pislik demek olan hades (abdesti veya guslü icâbeden şey) dir. Ortada hadesten bir şey olmadığına göre muradın pislik olduğunda şüphe kalmaz. Suyu dökmek israftır. Şu halde temiz olsa boşu boşuna dökülmesini emretmezlerdi. Çünki israftan, malı ziyan etmekden nehiy vârid olmuştur. Bi-nâerialeyh hadîs-i şerif köpeğin ağzı hakkında zahirdir.[53] Sair bedeni ise ağzına kıyasen bilinir. Şöyle ki, salyası pis olunca bütün bedeninin de pis olması icab eder. Çünkü köpeğin salyası ağzının teri mesabesindedir, ter ise bedenden doğan ve sızan bir cüz'dür. Şu halde salyası pis ise ağzı da pis'dir Ağzı pis olunca bütün bedeni de pis'dir. Ancak îmam-ı Mâlik, Dâvudu Zahirî ve îbni Şihab Zührî (—124) köpeğin pis olmadığına kaildirler. Bunlar köpeğin ağzını soktuğu kab'ın dökülmesi emrini köpeğin pis olduğuna atfetmezler. Derler ki: «Belki köpeğin ağzında ve salyasında pislik vardır. Çünki ekseriyetle ağızıyla pislik yer. Binâenaleyh hüküm ekseriyetle necaset yediğine bakarak ve rîlmiştir, bu o hayvanın necis-i ayn olduğuna delâlet etmez.»
Cumhur-u Ulemâ köpeğin necis-i ayn olduğuna kaildirler. Maamafih Hanefiyye imam!arı arasında mes'eîe yine ihtilaflıdır. Köpeğin aynı necistir diyenler olduğu gibi değildir diyenlerde vardır. Necis-i ayndır diyenlerin delili: Sadedinde bulunduğumuz şu hadîsdir. Değildir diyenlere göre ise yıkama emri ta-abbüdî'dir. Çünki bu emir pislikden dolayı olsa yediden daha az ile iktifa etmek gerekirdi. Zira bu necaset kazurat pisliğinden de fazla değildir. Halbuki kazuratta bile yedi defa yıkama emri yoktur. Bunlara cevaben şöyle denilmiştir: «Ahkâmda ası! ta'lîldir.[54] Binâenaleyh burada da ta'lîl yaparız ve yıkama emri necasetten dolayıdır deriz. Ancak yedi defa mes'elesi taabbüdîdir.[55]
İkincisi : Bu hadîs kab'ın yedi defa yıkanmasının vücubuna delâlet eder. Yedi defa yıkamak vâcib değil, mendubdur. Zira köpeğin artığı, şâir necasetler gibi bir necasettir, diyenler, hadîsi rivayet eden Ebu Hüreyre Hazretlerinin «Köpek artığından dolayı kab üç defa yıkanır» sözüyle istidlal ederler. Bir de Resûl-ü

Ekrem (S.A.V.) Efendimiz'den rivayet edilen:
« Kab'a köpek ağzını sokarsa, o kab üç defa yahûcl beş veya yedi defa yıkanır.» hadîsiyle istidlal ederler ve Üçüncüsü : Kabın toprakla oğuşdurulmasidır. Hadîs-i Şerif bunu ilk yıkayışda olacağını tâyin ediyor. Toprakla oğmak lâzımdır diyenler, bu işin toprakla suyu karıştırmak veya suyu toprağın üzerine atmak yahut toprağı suyun üzerine atmak suretiyle yapılacağını söylerler. Yedi defa yıkamanın vücubuna kail olanlardan bazıları toprakla yıkamayı lüzumsuz sayarlar. Zîra onlarca toprak mes'elesi sabit değildir. Sonra toprakla yıkama rivayeti muzdaribdir. «Birincisi veya sonuncusu, yahut birisi veya yedincisi yahut sekizincisi toprakla yıkanır» şekillerinde rivayet edilmiştir. Muzdarip hadîs ahkâmda delil olamaz. Toprak rivayetini kabul edenler bu ızdirap iddiasına cevap verirler ve buradaki ızdırabın zararsız olduğunu isbata çalışırlar.
Hadîs-i Şerife geçen «Birinizin kabına» tâbirindeki izafet mülgadır. Çünki temizlik veya pisliğin hükmü, kabın sahibi olmasına bağlı değildir. «Yıkasın» tâbiri de böyledir. Kabı mutlaka sahibinin yıkaması lâzım geldiğine delâlet etmez. Yine bu hadîsde geçen «Onu akıtsın» tâbiri köpek artığı olan suuyun veya yemeğin akıtılması için emirdir. İşte bu emir o akıtılması lâzım gelen şeyin murdarlığına en büyük bir delildir. Yalnız Musannif mehum «FethuH - Bârî» nâm eserinde bu tâbirin Hafızlarca sahîh kabul edilmediğini yazıyor. îbni Abdiî-berr ('368 —463) ve İbni Mendeh (—301) gibi hadîs âlimleri bu ziyâdenin hafızlardan nakledilmediğini, Hazret; Peygamber'den geldiği hiçbir vecihle bilinmediğini söylerler. Bir de musannif merhum sekizinci defa o kabı yıkamayı emreden rivayeti zikretmemişdir. Halbuki Müslim'de:
«Onu sekizincide toprakla yıkayın.»
rivayeti vardır.- İbni Dakîki'l - îyd (625 — 702) «Bu rivayete yalnız Hasan-ı Basrî kail olmuşdur. Başka kâü olan yokdur.» diyor. Fakat caizdir ki, îbni Dakik bu sözüyle Mütekaddimîn Ulemâyı kasdetmiş ola. Çünkü hadîsin bu rivayetine hiçbir diyecek yokdur. Kuvvetlidir.[56]

13/9- Ebû Katade[57] (R.A.) den rivayet ediîmiştir. Demiştir ki: «Resulullah (S.A.V.) kendi hakkında:
«— O pis değildir; ancak o sizin etrafınızda çok dolaşanlardandır.» buyurdu.[58]

Bu hadîsi Dörtler tahrîc etmiş, Tirmizî ile İbni Huzeyme de sahihleşmişler. Bunlardan maada İmam-ı Buharı, Ukayl ve Dâre Kutnî de sahîh olduğunu beyan etmişlerdir.
Hadîs-i Şerîf'İn sebebi vardır kî, şudur : Hazreti Ebu Katâde kendisine abdest suyu hazırlamış. O arada suya bir kedi gelmiş. Ebu Katâde hayvanın su içmek istediğini sezince hemen su kabını ona uzatmış ve kedi suyu içmiş. Kendisine bu sudan artık abdest alınır mı denilince bu hadîs-ri şerifi rivayet etmiş. Hadîs-i Şerifde:
«Kedi necis değildir.»
buyrulduğun» göre kedinin dokunduğu şey de pislenmez demektir. Hadîs-i Şerifde «etrafınızda çok dolaşanı) mânasında kelimesi kullanılmıştır. îbnü'l - Esîr diyor ki: Lütuf ve nezâketle hizmet gören hizmetkâr demektir; da onun mübalâğa sigasıdır. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kediyi, Kur'an-ı Kerîm'deki' Sure-i Nur; Âyet: 58) «Etrafınızda çok dönerler» Âyet-i kerîms'sinden alarak Efendisinin etrafında dönen ve ona şetaretle hizmet eden hizmetçiye benzetmiştir.
Onun içindir ki hayvanata ve eşyaya mahsus olan cem' sığasını bırakarak kediyi akıl sahihlerine mahsus olan «Cem'i Müzekker-i Salim» ile cemi'leşmiş onu aklı başında bir hizmetkâr yerine saymıştır.
Hadîs-i Şerifteki ta'lîlin işaretinden anlaşılacağı vecihle Teâlâ Ha-z-retleri kediyi insanlarla çok düşüp kalktığından ve ev aşyasına çok dokunduğundan evin bir hizmetçisi mesabesinde tutmuş, kullarına güçlük ve zahmet olmasın diye onu pis addetmemiş; bu suretle biz kullarına kolaylık ihsan buyurmuşdur. Bu hadîs-i şerif, kedinin ve kedi artığının temiz olduğuna delildir. Hattâ zahirine bakılırsa fare gibi pis bir şey bile yese ağzının temizlenmesi için bir zaman kaydı yok ise de Fukaha bunu tecviz etmemiş; kedi pis bir şey yemişsc ağzı bittabi*

pisleneceğinden ağzının temizlenmesi için bir gün veya bir gece yahut bir saat gibi vakit geçmeli yahut temizlenmişdir zanm verecek kadar dışarıda gezinmeli veyahut yalanarak ağzını temizlemelidir. Aksi takdirde artığı pis olur demişler. Hattâ Hanefîyye'den bazıları ağzı temiz olduğu halde bile onun artığını mekruh addetmişlerdir ki, bu hükmün ne derece isabetli olduğu beyandan müstağnidir.' Şafiî (150 — 204), Mâlik {92—179) ve Ahmet b. Hanbel (164—241) Hazeratı kedinin artığında be's görmezler.[59]

14/10- «Enes bin Mâlik[60] radiyallahu anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir, kî: Bîr A'rabî geldi Mescid'İn bir tarafına bev!etti. Nâs kedisini men' eitiler. Resûlullah (S.A.V.)'de onları nehy etti. A'rabî bevlini yapfıkdan sonra Peygamber (S.A.V.) bir büyük kova su emrettiler. Ve bevlin üzerine döküldü.»[61]

Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir. Yani Buhârİ ile Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri hadîslerdendir.
A'rabî: Arab olsun Acem olsun çölde yaşayanlara denilir. Mescide bevl eden zat bir rivayette Zü'l - Hüveysırafe'I Yemâni'dir. Kaba-saba bir adammış. Diğer bir rivayete göre Akra' b. Habis veya Uyeyne b. Hısn'dır.
Hadîs'in bir rivayetinde:
«Nas onun'a kavga etmeğe kalkdılar» deniliyor. Diğer bir riâyette
«Resûlüllah (S.A.V.)'în Ashabı vazgeç -vazgeç dediler» buyuruluyor. Bir rivayette Hazret! Peygamber (S.A.V.)'in Ashabını hangi kelime ile men' ettiği beyan ediliyor «bırakın Onu» buyurmuştur. Bir rivayete göre de «onun bevlini kesmeyiniz.» buyurduğu anlaşılıyor.
Zenûb : Eüyük kova- yahut dolu kovadır.
Hadîs-i Şerif :

a —) însan sidiğinin pis olduğuna delâlet etmektedir ki, bu bâbda îcma' da vardır.

b—) Yer pislendiği zaman sair pis şeyler gibi su ile

temizleneceğine delâlet ediyor. Filvaki' bütün mezheb imamları bu hükümde ittifak etmişlerse de keyfiyetinde ba'zı ihtilâflar görülmüş-dür. Meselâ : Hanefîler'e göre pis yerin üzerine üç defa su dökülür ve her defasında temiz bir bez ile kurulanır. Maamafih o pis yerin üzerine bir defa da çok su dökülerek pisliğin eserini gidermekle de temizlenir. Bir de Hanefî imamlarından Züfer'den maadasına göre pis yer güneşletme ve rüzgâra ma'ruz bırakmakla da temizlenebilir. Zira Güneş ile rüzgârın pisliği giderme hususunda te'sirleri suyun tehirinden daha büyüktür. Nitekim:
«Yerin temizliği kurumasidır» hadîsi şerifi de bu hakikati anlatmaktır.
Mâlikîler'le Hanbelîler'e göre: Pis yerin üzerine, pisliği ve evsafını giderecek miktarda bol su dökülerek temizlenir.
Şâüıler'e göre : Eğer yer; şarap veya sidik gibi bir necasetle pislenmiş ve o pisliği de içmişse, üzerine bel su dökülerek temizlenir. Pisliği içmemişse evvelâ tahkik edilir ve senra üzerine hiç olmazsa bir defa su dökülür. Pislik kura olup yere bul&şmamışsa sadece o yerden atmakla temiz olur. Fakat yaş olur ve yere de bulaşırsa, pislik atıldıktan senra yerine su dökülür.
Bu hadîs-i şerif, yer kaba olsun katı olsun üzerine su dökmekle temizleneceğini zahir bir şekilde ifâde ettiği halde bazıları yine katı yerle kaba toprak arasında fark görmüş; ve katı yeri sair pislenen eşya giti yıkamak şarttır. Kaba toprak ise üzerine su dökülmekle temizlenir; Nitekim R^sû'üllah (S.A.V.)'in mescidinin toprağı kaba idî demişlerdir. Bazıları da yer katı ise kazarak toprağı atmak lâzımdır. Çünkü üstüne altına su işlememişdir; derler ve bu babda hadîsin bazı tariklerindeki şu ziyâde ile istidlal ederler:
«Üzerine bevl ettiği toprağı alın ve atın!   Yerine de su dökün.»
Bu hadîsi şerîfde bir takı mfâideler vardır:

1— Câhile karşı yumuşak davranmak.

2— Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in ahlâk güzelliği ve öğrenciye karşı lütufkârlığı.

3— Ehven-i şerreynin ihtiyar olunması ki, bevli kesdirseler A'ra-

bî'ye elbette zararı daha büyük olurdu. Çünkü, yerinden çekilince bevl msscidin başka yerlerine de sıçrar; bedenini ve elbisesini de pislerdi.

4— Kazâ-yı hâcetden men' edilmek mes'elesinin büyük abdest bozmaya mahsus olduğu.

5— Mescidlere hürmetin lüzumu. Çünkü Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) o A'rabî'yi çağırdı ve ona şöyle buyurdu:
«Hiç şüphe yok ki bu mescidler bu bevl ve pislikten hiçbir şeye yaramazlar. Bunlar ancak Allah Azze ve Cel-le'yi anmak ve Kur'ân okumak içindir.»
Ashâb-ı Kirâm'm A'rabî'yi def etmek istemelerini Hazreti Peygamber (S.A.V.) inkâr etmemiş; yalnız onlara yumuşak davranmalarını emreylemişdi. Bu da mescidlere hürmetin lüzumuna delildir. Zira hürmet lâzım olmasa Resûl-ü Ekrem Ashabına rıfk ile muamele tavsiye değil, bilâkis «bırakın onu, o muahazeyi mucib bir şey yapmadı. Niye men1 ediyorsunuz?» der idi.[62]

15/11- «Abdullah b. Ömer (radıyattahu anh)'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: «Resûlullah (S.A.V.) :
«Bize iki ölü iki de kan helâl kılındı. İki ölü çekirge ile balık iki kan ise, karaciğer ile dalakdır.» Buyurdular».[63]

Bu hadîsi AhmedileİbniMâce tahrîc etmişlerdir. Hadîste zaiflik vardır. Çünki Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'in babasından onun da İbni Ömer'den rivayet ettiği bir hadîsdir. İmam Ahmed bin Hanbel bu zât hakkında «hadîsi münkerdir» der. Fakat bu hadîsin bir hadîs-" mevkuf olduğu sahîhan anlaşilmışdır. Nitekim-hadîs imamlarından Ebû Zür'a (—375) ile Ebû Hatim (195—277) de Mevkuf olduğuna kaildirler Hadîsin Mvkuf olduğu sabit olunca ona Merfu' hükmü verilir. Çünkü Sahâbî'nin «Bize fülan şey helâl kılındı» -«Fülân şey haram kılındı» demesi «Bize emr olundu» «Bize nehy olundu» demesi gibidir. Böyle demiş olsa hüccet olacağı şüphesizdir. Binaenaleyh bu manâya gelen sözü de aynı hükmü ifâde eder.

Hadîs-i Şerif çekirge ölüsünün ne halde olursa olsun helâl olduğuna delâlet eder. O halde ister eceliyle Ölsün, isterse bir sebeble ölsün yenmesi için' bir fark yoktur. İmam Mâlik gibi bazı zevat bir sebeble ölürse yahud başı kesilirse yenir. Aksi takdirde yenmez demişlerse de bu hadîs onların aleyhine delildir. Hadîs balığın da ne sıfatta bulunursa bulunsun yenilebileceğine delâlet ediyor. Nitekim :
hadîsi de aynı hükme delâlet eder. Hanefî İmamları balık hakkında da bir sebeple yani insan veya dalga çarpması gibi bir sebeble ölürse yenilir, suyun üstünde yüzer halde bulunursa yenmez; derler, ve :
«Denizin atdığını veya med ve cezirden öleni yeyin. Denizde ölüp de suyun üstünde yüzeni yemeyin.»
Hadîsi ile istidlal ederler. Bunlar şöyle diyorlar : «Bu hadîsi İmam-ı Ahmed ve Ebû Dâvud, câbir ' in hadîs'inden tahrîc etmişlerdir. Bu hadîs hass'dır. Bununla yukarıda geçen iki hadîs tahsis olunur Hanefiyye: «Câbİr Hadîsi, hadîs imamlarının ittifakıyla zaiftir.» Hattâ Nevevî: «C â b İ r hadîsiyle ihticac etmek hiç bir delile muaraza etmese yine caiz değildir. Muaraza ettizi zaman nasıl hüccet olur?...» demişdir.
Sonra Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) denizin atdığı ve Ashâb-ı Seriyye'nin getirdiği Anber balığından yediler. Fakat bu balığın ne sebeble öldüğünü sormadılar. Nitekim hadîs ve siyer kitablannda mufassalan beyan olun-muşdur. Hanefiyye «Onlara pîs şeyleri haram kılar.»

) ,, ,, -٣٠
Âyetiyle istidlal ederler ve deniz mahlûklarının balıkdan maadası habistir Cpistîr) derler. Karaciğer icma' ile helâldir. Dalak da böyledir. Yalnız «El-Bahr-» nâm kitapda mekruh olduğu yazılıyor. Çünkü H a z -re ti Ali (Kerremallahu Veçhe) «Dalak şeytanın lokmasıdır; yani o yenirse şeytan sevinir» demiş. Fakat Hazreti Ali'nin bu hadîsini kimin tahrîc ettiği malûm değildir.[65]

16/12- «Ebû Hüreyre (R. A.J'den rlvflyet edilmiştir. Demiştir ki:

«Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) :
«— Birinizin içeceği şey'e sinek düştüğü zaman onu hemen daldırsın, sonra çıkarsın. Zira onun iki kanadından birinde hastalık; Ötekinde şifâ vardır; buyurdular.»[66]

Bu hadîs-i şerifi; Buharı ve Ebû Dâvud tahrîc etmişlerdir. Ebû Dâvud; «Çünki sinek hastalık olan kanadıyla korunur»; rivâ% yetini ziyâde etmişdir.
Hadîsi Şerif, bazı kelime değişiklikleriyle de rivayet edilmiştir. Meselâ :
«İçeceği şey'e» yerine bazılarında :
«Birinizin yiyeceğine» şeklindedir. Ebû Davud'un rivayetinde: yerine
«Onu batirmiZ» tâbiri görülmektedir. Buharî'de :
«Onun her tarafını hatırsın» denilerek ziyadesiyle rivayet edilmiştir. Bu hadîs'in sonu Buharî'da şöyledir:
Bir rivâyetde yerine « = zehir» denilmigdir. îmarri-î Ahmed ile îbni Mâce'nin rivayetlerinde :
«Çünki sinek evvelâ zehiri sonra şifâyı kullanır» ziyâdesi vardır.
Hadîs-i Şerif zararını def için sineğin öldürülebileceğine, sonra da yenmeyip atılacağına açık bir surette delâlet ettiği gibi, mâiyâtdan birinin içinde öldüğü vakit onu murdar etmeyeğini de göstermektedir. Çünki ResûliiMah {S.A.V.) sinek kab'a düştüğü zaman daldırılmasını emr etmişdir. Bu halde ve bilhassa yiyecek sıcak oldukta sineğin orada öleceği malûmdur. Eğer murdar etse idi onu beyan ederlerdi. Halbuki, murdar olacağından asla bahsetmemiş, bilâkis çıkarıp atmak suretiyle o yemeğin ıslâhını emir buyurmuşdur. Sinek hakkında hüküm, böyle olunca aynı hüküm sinek gibi akar kanı olmayan arı, sarıca an, örümcek gibi hayvanlara da kıyas yoluyla teşmil edilmişdir. Zîra hüküm illetin umumuna bakarak âmm olduğu gibi sebebin intifası ile de müntefî olur.[67] Ölen hayvanın murdar olmasına sebeb, içinde toplanan kandır. Bu ise akar kanı olmayanlarda yoktur .Binaenaleyh illeti olmayınca hüküm de yoktur. Sineği kaba daldırma emrine gelince: Zehirini döktüğü gibi şifâsını da döksün diyedir. Evet sinekde zehirleyici bir madde olduğu

malûmdur. Nitekim ısırdığı yerin şişmesi ve gidişmesi de bunu gösterir. Bu zehir sineğin silâhıdır. Ona eziyet veren bir şeyle karşılaşınca bu silâhı kullanır ve kendisini korur. Nasıl ki, bu ciheti Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) de beyan eylemiş ve «Çünki sinek hastalık plan kanadıyla korunur.» buyurmuşdur., îşte bu zehîre karşı öteki kanadındaki panzehir de dökülsün ve bu suretle zehir zararsız, hale .gelsin diye batırılmasını Hazretî Fahr-i Kâinat Efendimiz (S.A.V.) emir etmişlerdir. «Akrep ve sarıca arı gibi haşerât sokduğu zaman yeri sinekle oğuşturulursa fâideli olacağım hekimler tavsiye ederler. Bu da onda şifâ olduğunun delilidir. Şâyan-ı hayretdir ki, bu hayvan kanad-lılar arasında en ziyâde münasebet-i cinsiyye düşkünüdür. Dişisini» üzerinde bazan bütün gün kaldığı olur. Tersi de beyaz elbise üzerinde kararır, kara elbise üzerinde beyazlaşır.» denilmektedir.[68]

17/13- «Ebû Vâkıd-ı Leysî[69] radıyallahu anh'den rivayet edilmiştir. Demişdir ki: Resûlullah (S.A.V.) :
«— Hayvandan dirilken kesilen' parça murdardır; buyurdular.»[70]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud üe Tirmizî[71] tahrîc etmişler; Tirmîzî Hasen olduğunu söylemiştir. Lâfız Tirmizî'nindir.
Hadîs dört sahabî tarafından dört tarik ile rivayet olunmuştur. Rivayet edenler : Ebû Saîd-î Hudrî, Ebû Vâkıd-ı Leysî, Abdullah b. Ömer ve Temîm ed-Dârî (R. A.) Hazcrâtıdır. Sadedinde bulunduğumuz Ebû Vâkıd Hadîsi'ni İmam, Ahmed b. Hanbel ile Hâkim'de rivayet etmişlerdir. Hadîs-i Şerifin onlardaki metni şudur:
Resûlüllah (S.A.V:) Medine'ye geldi. Orada bîr takım insanlar koyun Kuyruklarıyla develerin hörküçlerini kesme işini yapıyorlardı. Bunun üzerine:
«— Hayvandan diri iken kesilen parça murdardır»; buyurdular.
Behîme; Kamus'da dört ayaklı hayvan demektir. isterse denizde olsun. Akıl ve temyiz sahibi olmayan her diriye dahi ıtlak olunur. Keçi ve koyun yavrularına da «bahîme» denilir. Burada bu

lâfızdan ya birinci, yahud üçüncü ma'na muraddır. Hadîsin sebebi, birinci manâ murad olduğuna delâlet ediyor. San'anî diyor ki: «Bu takdirde bu hadîs dört ayaklı bile olmuş olsa balık ile tahsis edilmiştir.. Çünki balıktan kesilen parça murdar değildir. Yahud murad ikinci manâ'dır, yani akıl ve temyiz sahibi olmayan her diri demektir. Ancak bu seferde bu umumdan balık ile çekirge ve emsali kansızlar tahsis olunur.»
«O murdardır» tâbirinden anlaşılıyor ki; kesilen parçaya hayatın girmiş olması mutlaka lâzımdır. Çünki ölü demek, diri olmak şanından bulunan şeydir.[72]

Kablar Babı

( ) kelimesi cem'dir; kablar demektir. Müfredi dir. Kablar için ayrıca bâb tahsisinin sebebi: Sâri' Hazretlerinin bazı kapları kullanmaktan men' etmesidir. Bu suretle kab'lara hüküm taalluk etmiş olur.[73]

18/14- «Huzeyfe b. Yemân[74] radiyallahu anh'den rivayet edilmiştir.Demiştir ki:
«— Resûlullah (S.A.V,) : Altun ve gümüş kablardan leyiniz; onlardan yapma sahanlardan da yemeyiniz. içmeyiniz; Çünki bu kablar dünyada onların (müşriklerin) ankette Sizindir.» buyurdular.[75]

Hadîs-i Şerîf Buharı ile Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri bir hadîsdir. Böyle hadîslere Müttefekun Aleyh denilmek ıstılah olmuştur.
Bu hadîs-i Şerif; altun ve gümüş kaplardan yeyip içmenin haram olduğuna delâlet ediyor. Kab'ın halis altundan veya gümüşten olması ile, altun gümüş karışık olması arasında bir fark yoktur.1 Çünki karışık ulanmada altun ve gümüş kab denilir. İmam Nevevî: Altun ve gümüş kaplardan yeyip içmenin hürmeti babında İcmâ-ı Ümmet mün'-akid olmuşdur» diyor. Acaba bu hürmetin illeti nedir? Bu husus ihtilaflıdır. Bazılarına göre illet kibir ve ucb'dur. Bazıları hayır altun ve gümüş olması nehye

illetdir; der.
Altun ve gümüş yaldızlı kabların hükmü dahi ihtilaflıdır. Bazılarına göre, eğer altun ve gümüş kab'dan ayrılıp alınabiliyorsa kullanılması icmâe'n haramdır. Çünkü altunu ve gümüşü kullanmış sayılır. Fakat ayırması mümkün değilse haram değildir. Altun ve gümüş kaplama kab'dan yeyip içmek icmâen caizdir. Yeyip içme babında hüküm budur. Sair istimallere gelince: îhtilâf yine mevcuddur. Bazıları haram değildir; çünki nass yalnız yeyip içmeyi men' etmişdir; diyor. Diğer bazılarında ise altunla gümüşün sair istimalleri icmâ' ile haram olmuşdur. Musannif merhumun mezhebince altun ve gümüş kab'dan abdest almak haramdır. Zîra altunu ve gümüşü kullanmakdır. Bu hadîs-i şerifi bu bâbda zikretmesi de abdest münasebetiyle olmuştur, yoksa bu hadîsi
«Yiyecekler ve İçecekler Babı» nda zikr etmeliydi. Acaba yakut, zümrüd ve. pırlanta gibi mücevherat da aynı hükümde midirler? Bu cihet dahi ihtilaflıdır. Zahir olan, mücevheratın altunla gümüşe ilhak edilmemesidir. Çünki altunla gümüş,' eşyaya kıymet takdiri için zaten semen (kıymet) olarak yaratılmışlardır. Sair mücevherat böyle değildir. Binâenaleyh îbaha-i asliyyeleri üzere kalırlar. Çünkü eşyada asıl olan, mubahlıktır.[76]

19/15- «Ümmü Seleme[77] radıyallahu anha'dan rivayet edilmiştir, demiştir ki:Resûîüllah (S.A.V.) :
«— Gümüş kab'dan içen ancak karnında Cehennem ateşini şarıldatır; buyurdular.»[78]

Hadîs, Müttefekun Âleyh'dir.
Bu hadîs-i şerifin Sahîh-i Müslim'de ayrıca bir rivayeti daha vardır ki onda:
«Gümüş ve Altun kabda» ziyâdesi mevcuttur. Allâme Zemah-şerî (467—538) bu hadîs hakkında şu mütalâada bulunuyor: «Hadîs-i Şerifde zikri geçen kelimesi Arapça'nın Nahv.Kaidelerine göre faildir. Fakat mecazdır. Çünki hakîkatda içenin karnında Cehennem Ateşi şarıldamaz. Ancak insanın bu menhî kab'Iardan su içmesi ve bunları kullanmakla azabı hak

etmesi mecazen karnına Cehennem Ateşi akıtmağa benzetilmişdir. Bu takdirde hadîs'in manâsı şöyle olur; «Gümüş kab'dan içenin karnında Cehennem Ateşi şarıldar.» Yine bu takdirde fiil müzekker, fâü müennes olmak gibi bir uy-uygunsuzluk göze çarpıyorsa da fiil ile failin araları başka lâfızlarla ayrılmışdır. Üstelik failin müennesliği hakîki değil mecâzî'dir. Bu suretlerde ise fiil ile failin birbirine mutabakatı, (uygun düşmesi) şart değildir. Bununla beraber ekseriyetle ulemâ kelimesinin fail değil, mef'ul olduğunu söylemişlerdir, zaten bizim verdiğimiz manâ da mef'ul olduğuna göredir. Nevevî (631—676) diyor ki:
in mansub okunuşu sahîh ve meşhur olan rivayetidir. Hadîs Sarihler, ehl-i örf ve lûgatçılar hep bu kanaattadır. Ezherî de buna kat'iyetle hüknı etmişdir.
«Cehennem» kelimesi yabancıdır. Alem ve müennes olduğundan gayr-ı munsanfdır. Çünki ateş tabakalarından birinin adıdır. Allah cümlemizi- ondan muhafaza buyursun.
Bu hadîs-i şerifde Hazreti Huzeyfe Hadîsinin delâlet ettiği hükme delâlet eder.[79]

20/16- «İbni Abbas radıyallahu anh'den rivayet edilmişdîr. Demiştir ki: Resûlullah (S.A.V.) :
«— Deri tabaklandığı vakit muhakkak temiz olmuştur; buyurdular.»[80]

Bu hadîs'i Müslim tahrîc etmişdir. Dörtier'de hadîs şöyledir:
Hangi deri dlbağatlanırsa (tabaklanırsa) muhakkak temiz olmuştur.
Hadîs-i Şerifi Beşler de tahrîc etmişdir. Yalnız lâfızları değişikdir. Hadîsin sebeb-i vürudu şudur. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Hazreti Meymü-ne'nîn Ölmüş bîr koyununun ya nidan geçiyormuş. Kokunu görünce :
Bunun derisinden faydalansaydınız ya. Zira deriyi tabaklamak temizler.» buyurmuştur.
Bu hadîs dibağatın her ölü hayvan derisini temizlediğine delâlet ediyor. Nitekim nass-ı hadîs'de umum lâfızlarından « = Her

hangi» kelimesi vardır. Binaenaleyh her hayvan derisinin işini dışını temizleyeceğini ifâde eder. Bu meselede bir kaç kavi vardır.

1- Dibağat: Ölü hayvan derisinin içini dışını temizler. Temizlemedik hiçbir yerini bırakmaz. Nitekim İbni Abbas (R.A,) hadîsinin zahiri de bunu ifâde eder. Bu kavi Hazreti Ali (K. Vechehu) ile İbni Mes'ud raâıyallahu anhüma'd&n da rivayet olunur.

2- Dibağat: Hiçbir şeyi temizlemez: Mâlikîler'den meşhur olan kavi bu olduğu gibi bazı Ashâb-ı Kirâm'ın mezhebi de budur. Bunlar Şafiî hadîsiyle istidlal ederler ki aynı hadîsi imam Ahmed b. Hanbel (164 — 241), İmam Buharı (194 — 256), Dörtler, Dâre Kutnî (306—385) ve Beyhakî (384—458) de rivayet etmişlerdir. İbni HİbbÂn (—354) bu hadîsi Abdullah bin Ukeym'den şu lâfızlarla tahrîc etmiş. Abdullah demiş kî :
«Bize Resûlüllah (S.A.V.) in vefatından evvel ölünün gerek derisinden, gerekse sinirinden fâidelenmeyin diye
bir mektubu geldi.»
Bu hadîsi Şafiî (150—204), Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd rivayetlerinde :
«Ölümünden bir ay evvel»,.kaydı vardır. Hattâ bir rivayette:
«Ölümünden bir veya iki ay Önce» denilmektedir. Bu hadîse İmam-ı Tirmizî .(200—279) «Hasen'dir» diyor. Bîr zaman îmam-ı Ahmed de buna kail olmuşsa, da sonradan terk etmiştir.
Bazıları bu hadîs İbni Abbas (R.A.) hadîsini nesh eder; diyorlar. Fakat bunlara müteaddit cevaplar verilmiş ve denilmişdir ki: Bu hadîs evvelâ sened itibariyle Muzdarîb'dir. Çünki bazan Hz. Peygamberin mektubundan bazan da o mektubu okuyan Cüheyneli bir takım meşâ-yih'den rivayet edilmiştir. Metin itibariyle de Muzdarib'dir. Zîra ekseriyetin rivayetinde kayıdsiz, diğer rivayetlerde «bîr ay, veya iki ay, ya-hud kırk gün veya üç gün» kayıdlarıyla mukayyeddir. Sonra bu hadîs Mürsel'dir. Çünki Abdullah b. Ukeym onu Resûl-ü Ekrem'den bizzat işitmemişdir. Aynı zamanda Munkatı'dır. Çünki Abdurrahman b. Ebî Leylâ (—83) onu Abdullah b. Ukeym'den işitmemiştir, bundan dolayı îmam-ı Ahmed b. Hanbel onu sonradan terk etmiştir.

Binaenaleyh İbn-İ Abbas (R.A.) hadîsini nesh edecek kuvvette değildir. Çünki İbnî Abbas (R. A.) hadîsi Buharı ile Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri Esahh tir hadîsdir. Üstelik müteaddit tariklerle, müteaddit sahabe tarafından bu manâda hadîsler rivayet olunmuştur. Meselâ: İbni Abbas'-dan iki, Ümmii Seleme'den üç, Enes b. MâlÎk'den iki hadîs rivayet edildiği gibi Hazreti ÂÎşe'den, İbni Mesud'dan, Muğire b. Şu'be'den, Ebû Ümâme'den ve Seleme b. el-Muhabbik'den de rivayetler vardır. Bir de nâsih'ın sonra gelmesi lâzımdır, halbuki Abdullah b. Ukeym hadîsinin İbni Abbas hadîsinden sonra geldiğine bir delil bulunmadığı gibi onu tercihe de imkân yokdur. Çünkü tercih ancak iki delil müsavi olduğu zaman yapılır. Biri kuvvetli olduğu zaman ise zaten muaraza yokdur. Bazıları bu iki hadîsin arasını bulmağa çalışmıştır. Bunlara göre Lügatta bir kavle göre dibağatlanmamış deridir. Dibağatlan-dıktah sonra veya denir. Binaenaleyh ölü hayva-nın derisi dibağatlanmamışsa onu kullanmak yasakdır. Dibağatlandık-tan sonra kullanılabilir. Hadîs-i Şerifi bu .manâya hamletmek gerekir. Hanbelîler'e göre de dibağat derileri temizlemez ise de dibağatlı deri hububat gibi kuru şeylerde kullanılabilir.

3- Dibağat; eti yenilen hayvanın derisini temizler. Eti yenme-yenlerin derisini temizlemez... Lâkin bu kavli hadîs-i şerif de geçen umum lâfzı reddeder.

4- Dibağat; domuzdan maada bütün hayvanların derisini temizler. Çünki domuz aynı necis bir hayvandır. Hatta bir kavle göre cnun derisi de yokdur. İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin mezhebi budur. Vakıa insan derisi de kullanılmaz. Amma dibağat kabul etmediği için değil, kerametindendir. Yani insan derisi dibağatla pek a'lâ temiz olur. Ancak insan bütün mahlûkatın en şereflisi olduğundan onun cüzlerinden fâidelenmeğe Şer'î müsâade yokdur. İmam-ı Şafiî'ye göre köpek de aynı necis olan bir hayvandır. Binaenaleyh onun derisi de dibağatla temizlenmez. HanefHerden İmam-ı Muhammed'e göre fil de necis-ül ayn olduğundan derisi dibağat kabul etmez.
Sonra dibağata tahammülü olmayan yılan ve fare gibi hayvanların derisi dibağatla temizlenmez.

5- Dibağat; domuzdan maada her hayvanın derisini temizler ise de içini değil sadece dışını temizler. Binaenaleyh dibağatlı deri yalnız hububat gibi kuru şeylerde kullanılır. Sirke gibi mayi şeylerde kullanılamaz. Üzerinde namaz kılınır. Fakat içinde kılınmaz[81]: Malikî-ler'den rivayet olunan ikinci kavi budur. Buna Mâükiyye ulemâsının muhakkıkları kaildir.

6- Ölü hayvanların derileri dibağatlanmamış bile olsa onların dışından ve içinden istifâde edilebilir. Bu kavlin sahihleri Buharî'nin İbn-i Abbas'dan tahrîc ettiği şu hadîs ile istidlal ederler.
Resûlüllah (S.A.V. ölü bir koyunun yanıdan geçti ve: «Bunun derisinden istifade etseydiniz ya, dedi. Ashab-ı Kiram; o ölüdür, deyince: Onun ancak yenilmesi haramdır, buyurdular.» tmam-ı Zührî (—124) bu re'ydedir. Zührî'ye bu hadîs mutlakdır; yukarıdaki dibağ hadîsiyle takyid olunmuşdur, diye cevab verilmişdir.[82]

22/18- «Seleme b. el-Muhabbîk[83] radıyalîahu anadan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem:
«— Ölü hayvan derilerinin dibağatı onların temizliğidir; buyurdular.»[84]

Bu hadîsi İbnî Hibban sahîhlemiştir.
İbn4 Hibban1'dan maada Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Nesâî (215—303) ve Beyhakî gibi zevat da aynı hadîsi Seleme b. el-Muhabbîk'-den rivayet etmişlerse de onlardaki elfazı değişiktir. Meselâ: Bir ri-vâyetde:
«Derinin dibağatı kesilmesidir.» Diğerinde:
«Onun dibağatı kesilmesidir.» Başka bir rivayette:
«Onun dibağatı temizliğidir.» Daha başkasında:
Bir başkasında:
«Derinin kesilmesi dibağatıdır» tarzında vârid olmuşdur. Bu bâbda başka hadîsler de vardır.
Hadîs-i Şerîf; İbni Abbas (R.A.) hadîsinin delâlet ettiği ahkâma delâlet etmekdedir. Dibağatı kesmeğe benzetmek temizlenme

hususunda onun kesmek makamında olduğunu bildirmek içindir. Çünkü kesmek eti yenilen hayvanın hem derisini ve etini temizler. Hem de yenilmesini helâl kılar.[85]

23/18- «Meymûne[86] radıyallahu anh'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: mistir ki: Resûlüllah (S.A.V.) Ashabın sürüyerek götürdükleri bir koypnun yanından geçiyordu. «Bunun derisini alsaydiniZ yaî.» dedi. Ashab: O ölüdür, dediler. Resûl-ü Ekrem: «Onu su ve Karaz temizler» buyurdular.»[87]

Bu hadîsi Ebû Dâvud ile Nesâî tahrîc etmişlerdir. Hadîsi, Dâre Kutnî (306 — 385) İbni Abbas'dan şu lâfızla rivayet eder:
«Su ile karazda onu temizleyecek nesne yok mudur?»
Bu hadîsin şöyle de bir rivayeti vardır:
«Şess ile Karaz[88]'da onu temizleyecek nesne yok mudur?» Fakat Nevevî; «hadîs bu lâfızla batıldır; aslı yoktur» diyor. Yine Nevevî (6.31—676) Müslim Şerhinde Dibağat; derinin rutubet ve fadalatım kurutan ve onu bozulmaktan koruyan şess, karaz gibi nebatlarla, nar kabuğu ve sair temiz şeylerle olur. Güneşle ise yalnız Hanefîler'e göre caizdir. Esah kavle göre toprakla, kül ve tuz gibi şeylerle olmaz» dernektedir. Filhakika güneşletme, kurutma, topraklama veya tuzlama gibi şeylerle Hanefîler'e göre dibağat caizdir.[89]

24/19- «Ebû Sa'lebe el-Huşenî[90] rackyallahu anft'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Yâ Resûlallah biz Ehl-i Kîtab bir kavmin toprağındayız; onların kab'Sanndan yemek yiyelim mi? Dedim :
«— O kab'larda yemeyin, ancak başkasını bulamazsanız, müstesna. Bu takdirde onları yıkayın ve içlerinden yeyin; buyurdular.»[91]

Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Bu hadîs-i şerîf ile ehl-i kitap milletlerin kab-kacağının pisliğine istidlal olunuyor. Acaba bu onların rutubetleri necistir diye midir? Yoksa domuz eti yedikleri ve şarap içtikleri için midir? Yahud

kerahât için midir?
Bazı kimseler kâfirlerin rutubeti necîs olduğu için kab'lan da pistir derler. Bunlar:
«Müşrikler ancak necistîr». Âyeti kerîmesiyle de istidlal ederler. Kitabi de müşrik demektir. Çünkü bazıları Hazreti İsa içifi Allah'ın oğlu; diğerleri de Hazreti Uzeyr için Allah'ın oğludur dediler.
Hanefîyye, ŞâfÜyye ve diğer ulemâ ehl-i kitabın rutubetlerinin temizliğine kail oldular ki; hak da budur. Zira Teâlâ Hazretîerî, Maide Sûresi'nde:
«Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâl, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir»[92] buyurmaktadır. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) de bir müşrik kadının su tulumundan abdest almıştır. Şu bâbda îmam- Ahmed b. Haribel ile Ebû Dâvud'\m tahrîc ettikleri Câbir hadîsi de vardır. Hazreti Câbir (R.A.) şöyle diyor:
«Biz Resûlüüah {S.A.V.) ile beraber gaza ediyor ve müşriklerin yemek ve su kablarmdan yeyip İçiyorduk. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bunu bize ayıb saymıyordu.» Fakat bu hadîsle istidlale bazıları itiraz etmiş ve hadîs müşriklerin memleketi istilâ edildikten sonrayı anlatıyor. O bâbda söz yoktur. Demiş isede kendilerine bu bâbdaki sair deliller bu hadîsle istidlale lüzum bile bırakmamaktadır; diye cevab verilmiştir. Meselâ: İmam-ı Ahmed b. HanbeVin tahrîc ettiği Enes hadîsi bunlardan biridir. Bu hadîs-i şerifte: «Resûlüllah (S.A.V.)'i bir yahudi arpa ekmeği ile bayatlamış kuyruk yağı yemeğe davet etmiş, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ondan yemişdi»; deniliyor. el-Bdhr nam kitap'da şu beyanat vardır: «Ehl-i Kitab'm rutubetleri, ter ve salyaları haram olsa Ashab-i Kirâm'ın kendi aralarında bundan kaçındıkları şöhret bulurdu. Çünkü o gün müslümanlar azdı. Yiyecekler ile giyecek de dahil olmak şartıylarjnüslumanların eşya istimali ise çokdur. Bu gibi hallerde âdet bir şey'in duyulmasını ve şöhret bulmasını îcab eder. Ebû Sa'lebe hadîsi ehl-i kitabın kab'larmdan yemenin kerahatine hamlolunmuştur. Fakat bu kerahet o kab'ların necasetinden değil, onlardan tiksinildiği içindir. Eğer necis olsalardı, başkasını bulamamak şartıyla kullanılmasına izin. verilmezdi. Çünkü, pis

bir kab yıkandıktan sonra temiz kab'Ia müsavi olur. Yahud sedd-İ zerîa için yani harama götürecek yolu tıkamış olmak için, veya o kab'larda haram şeyler pişirildiği için kerahate hamlolunmuştur. Yoksa küffâr'ın rutubet ve terlerinden dolayı değildir. Nitekim Ebû Dâvud (202—275) ile Ahmed b. HanbeVin rivayetlerinde had^s şöyledir:
«Biz ehl-î kitab'a komşu yaşıyoruz. Onlar çömleklerinde domuz pişiriyor; kab'Sarından şarap İçiyorlar; dedim. Resûlullah (S.A.V.) «başkasını bulursanız onlardan içmeyin; buyurdular.»
Ebû Sa'lebe'nin birinci hadîsi mutlak, bu hadîsi mukayyeddir. Binaenaleyh mutlak mukayyede hamlolunur. Âyet-i Kerîme'ye gelince : Neces, lûgatta, pis addedilen şeydir. Ve Şer'î manâsından da eamm1-dır. Bazılarınca âyetdeki necesin manâsı: Necasetli demektir. Çünkü onların şirki necis menzile sindedir. Bir de küffâr temizlenmez, gusül etmez, pisliklerden sakınmazlar. Elhasıl pislik onları sarmıştır, işte bu bâbdaki hadîslerle M aide Âyetİ'nin ve ona muarız hadîslerin araları bu suretle yatışdırılır.[93]

25/20- «İmran b. Husayn[94] radıydllahu anh'den rivayet olunmuştur ki; Peygamber (S.A.V.} İle Ashabı müşrik bir kadının su tulumundan abdest almışlardır.»[95]

Bu hadîs; müttefekun aleyh uzun bir hadîsden alınmıştır. Aynı hadîsi, Buharî (194—256) çeşitli lâfızlarla rivayet etmiştir.
Sahîh-i Buharî'deki rivayetinin bir kısmı şöyledir. Hazreti Peygamber {S.A.V.) Hazreti Ali ile bir başkasını bir seferde su aramağa göndermiş ve «Gidiniz SU arayınız» buyurmuşlardı. Bunlar gittiler ve iki su tulumu arasında devesine binmiş bir kadına rastladılar. Kadına sordular: Su nerede?— : «Suyu dün bu saatte buldum; adamlarımız kayıb oldular.
— O halde git!
— Nereye?
— Resûlüllah (S.A.V.)'e.
— Şu sapık dedikleri adama mı?

— Söylemek istediğin odur. Haydi yürü! dediler ve kadını Resûlüllah (S.A.V.)'e getirdiler, ona olup biteni anlattılar... ilâ âhir..»
Bu uzun hadîsde Resûl-ü Ekrem'in mucizeleri bile vardır. Hadîs-i Şerifin ifâde ettiği hüküm, müşriklerin kab'Iarından su almanın caiz oluşudur. Çünki Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bizzat müşrik kadının tulumundan abdest aldılar. Bu da yukarıda geçen Ebû Sa'lebe hadîsi gibi onların kab'larının temizliğine delâlet eder. Ayrıca murdar ölen hayvanın derisinin dibağatla temizleneceğine de delâlet etmektedir. Zira tulumlar müşriklerin kestiği hayvan derisinden idi. Halbuki Müşriklerin kestiği murdardır. Şu halde bu deri ancak dibağat sayesinde temizlenmiş oluyor. Hadîs müşriklerin ter ve rutubetlerinin de temizliğine delâlet ediyor. Çünkü o kadın suya elini daldırmıştı.[96]

26/21- «Enes b. Mâlik radıj/allahu anh'den rivayet olduğuna göre: Peygamber (S.A.V.)'in bardağı kırılmış, o kırık yere gümüşden bir bağ koymuştur.»[97]

Bu hadîsi; Buharî tahrîc etmiştir.
Hadîs-i Şerif, kabı gümüşle kanlamanın caiz olduğuna delildir. Bu bâbda hilaf yoktur. Yalnız bağı kimin koyduğunda ihtilâf vardır. Bey' hakî'mn (384 — 458) bazılarından rivayet etdiğine göre, bağı koyan Enes b. Mâlik'dir. Hattâ îbni Salah (577—643) Hazretî Enes olduğuna kat'î hüküm vermiş. Maamafih yine de söz götürür demiştir. Çünkü Buharî'nin Âsim el-Ahvel'den rivayet etdiği hadîsde : «Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in bardağını Enes bin Mâlik'in yanında gördüm. Çatlamışda onu gümüş ile bağlamişdı» deniliyor.
îbni Şîrîn : «Bardakda demirden bir halka vardı. Enes onun yerine altundan veya gümüşten bir halka koymak istedi. Ebû Talha : «Resûlüîlah (S.A.V.)'in yaptığı bir şey'i sakın değiştirme» dedi. Bunun üzerine o da bıraktı» diyor .Görülüyor ki, Buharî'de: «Onu gümüşle bağla-mış»-tâbiri geçmektedir. Bu fiildeki zamir, Resûl-ü Ekrem'e de Enes'e de râci, olabilir. Yâni bağlayan Resûl-ü Ekrem de olabilir; Hazreti Enes de. Ancak îbni Sîrîn'in

rivayetinden halkayı bizzat Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in koyduğu anlaşılıyor.[98]

Pisliği Giderme Babı Ve İzah

27/22- «Enes b. Mâlik radıyallahû anh'den rivayet edilmiştir. Demişdir ki, Resûlüîlah (S.A.V.)'e şaraptan sirke yapılır mı diye soruldu. «Hayır» buyurdular.»[99]

Bu hadîsi; Müslim ile Tirmizî tahrîc etmişlerdir. Tirmizî «Hasen - Sahîh» dir; demiştir.
Bu sual, şarap haram kılındıktan sonra sorulmuştur. Sirke yapmakdan maksad da ilâç katmak suretiyle yapılandır. Çünkü «Şarap haram kılındıktan sonra Ebû Talha bazı yetimlere aid kendi nezdinde bulunan şarapdan sirke yapıp yapamiyacağını sordu. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendisine o şarabı dökmesini emretti» mealindeki hadîsi şerif de aynı manâya delâlet etmektedir. Bu hadîs-i şerifi; Ebû Dâvud (202—275) ve Tirmizî (200—279) rivayet etmişlerdir, binaenaleyh şaraba bir şey katmak hattâ gölgeden güneşe çıkarmak suretiyle ondan sirke yapmak haramdır. Fakat kendi kendine sirke olursa helâldir. îmam-î/u'nin (150—204) mezhebi budur. Yalnız sirke olmadan evvel içine necaset karışmamak şarttır. Hanefîler'e göre şarap sirke olunca temizlenir. Ve kullanılması helâl olur. Hattâ kab'ı bile temiz olur. Bu bâbda sirke yapmakla kendi kendine sirke olması arasında bir fark yoktur. Üzüm şırasına bir fare düşsede çürümeden çıkarılırsa, sonra bu şıra şarap olsa, bu şarap bile sirke yapıldıktan sonra temiz ve helâl olur. Malikîler'e göre de şarap sirke olunca helâldir. Lâkin sirke olmazdan evvel içine necaset karışmamış olması şarttır. îmâm-ı Ahmed b. Hanbeî'in (164—241) mezhebi de hemen hemen böyledir. Ulemâdan bazılarına göre şarapdan yapılan sirke mutlak surette haramdır. Bazılarınca mutlak surette helâldir. Amma şarapdan sirke yapan yine de günahkâr olur. Onu dökmediği için adaleti mecruhdur. Nitekim meâlen naklettiğimiz Ebû Talha hadîsi de buna delâlet eder. Şırayı şarap olmadan sirke haline getirmek için çeşitli

usuller vardır. Meselâ: İçinden sirke boşaltılan bir kab'a şıra konursa asla şarap olmadan sirkeleşiverdiğî gibi şıranın üzerine bir o kadar sirke koymak da aynı neticeyi verir. Hattâ üzüm taneleri bir kaba doldurularak kab'ın ağzı toprakla tıkanırsa yine sirke olur.[100]

28/23- «Bu da ondan (R.A.) rivayet edilmiştir. Demiştir ki: «Biz Hayber Vak'ası gününde iken Resûlüllah (S.A.V.). Ebû Talha'ya emretti. O da, muhakkak Allah ve Resûl-ü sizleri Eh!î eşeklerin etinden nehy ediyorlar, çünkü o etler necistir; diye nida etti.»[101]

Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Hadîsi Şerîfdeki; «Allah ve Resûl-ü sizleri ehlî eşeklerin etinden nehy ediyorlar» cümlesi nazar-ı dikkati celbetmektedir. Filvaki Hazre-tî Peygamber (S.A.V.) bir hatibe:
«Bu kavmin hatibi olan sen ne kötüsün» Buyurmuşlardı.
Buna sebeb de hatibin hutbesinde: Her kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse muhakkak doğruyu buldu. Kim onlara isyan ederse muhakkak saptı» demesi olmuşdu. Buna karşılık Resûl-ü Ekrem: «Kim Allah'a ve Resulüne isyan ederse demeliydin» buyurmuşlardır. Burada ise nehy etdikleri şey'i bizzat kendileri yapıyorlar. Ve iki hadîs birbirlerine muaraza ediyor. Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in hatibi tesniye sîgası kullanmakdan nehy etmesi Allah ile Resulüne aid zamirleri bir araya getirdiği için değil ,makam îbah ve ıtnabı îcabetdiğindendir .Çünkü hutbe tam îzah ve takrir yeridir. Bir de Resûlüllah (S.A.V.) bu iki zamiri bir araya getirebilir; fakat başkası getiremez. Zira Rabbisinin Celâl ve Azametini o bilir; başkası bilemez; denilmişdir.
Enes hadîsi, BuharVûe şöyledir: «Resûlüllah (S.A.V.)'e birisi geldi: Ve, eşekler yenildi; dedi. Sonra bir başkası geîdi: Ve, eşekler yenildi; dedi. Sonra bir başkası geldi: Ve, eşekler ifna edildi; dedi. Bunun üzerine o da, bîr münadî çıkararak; «Muhakkak Allah ve Resûlü sizleri ehlî eşeklerin etlerinden nehy ediyorlar, çünkü onlar necisdir.» d'Ye "'da etmesini emir

buyurdular. Ve hemen çömlekler döküldü; hakikaten bunlarda eşek etleri kaynıyordu.»
Ehlî eşeklerin etlerinden nehiy bir çok hadîslerle sabit olmuştur.
Hz. Ali, İbni Ömer, Câbir b. Abdülah, Ibni Ebî Evfa, Berâ, b. Âzib, Ebû Sa'lebe, Ebû Hüreyre, Irbâd b. Sâriye, Halîd b. eS-Velid, Amr b. Şuayb, Mikdam b. Ma'dikerib ve İbni Abbas Hazerâtmın rivayet ettikleri hadîsler bunlardandır. Bu hadîslerin hepsi de müslümanların mü-devvenatında sabittir. Ve hepsi ehlî eşek etlerinin haram olduğuna delâlet eder. Nitekim birçok Ashab-ı Kiram ile Tabiînin ve onlardan sonraki îslâm büyüklerinin mezhebi de budur. Abdullah b. Abbas (R. A.)} eşek etinin haram olmadığına kaildir. Ulemâdan bazıdan İbni Abbas kavliyle zeml ederler. Bu kavli İmam-ı Mâlik*e de nisbet ederler. İbni Abbas :
«De ki ben bana vahy edilen Kur'an'da haram kılınmış bir şey bulamıyorum.» Âyet-i Kerîme'sinin umumu ile istidlal eder. Nitekim eşek etlerinin hükmünü soran bir zâta bu âyet'i okumuştu. Buharı; İbni Ab-bas'ın: «Bilmiyorum Ehlî eşekler nasm yük hayvanları olduğundanmı etleri nehy edildi; yoksa harammı kılındı» dediğini rivayet ediyor. Fakat bu kavlin zaifliği aşikârdır. Çünkü nehyde asıl olan illetini bilsek de bilmesek de tahrimdir. İbni Abbas, Ebû Davud'un rivayet ettiği bir hadîs ile de istidlal etmiştir. Bu hadîse göre: «Resûlüllah (S.A.V.)'e Gâîib b. Ebcer ge'miş ve ya Resûlallah bize kıtlık isabet etti; malım içinde çotuğumu çocuğumu beslemek için semiz eşeklerden başka bir şey yokdur. Halbuki sen ehlî eşeklerin etlerini haram kildin? demiş.
Resûlüüah (S.A.V.) ona: «Çoluğuna çocuğuna eşeklerinin semizlerinden yedir. Ben onları ancak köy kenarının pisliklerinden dolayı haram kildim» buyurmuş. Yani pislik yedik-leri için haram kıldım; demek istemiştir.
Fakat buna şöyle cevap verilmişdir. Yukarıda zikir edilen hadîsler bu âyetin umumunu tahsis etmiştir. Bbû Dâvud- (202—275) hadîsi de Muzdarib'tir. Bu hadîs hakkında pek çok ihtilâflar olmuşdur. Sahih olsa bile eşek etlerinin zarurette mubah olacağına hamledilir. Nitekim aynı hadîsde: «Bize kıtlık ve şiddet isabet etdi», denilmesi buna delildir. Musannif merhumun bu iki

hadîsi burada necasetler babında zikretmesi haram olan şeyin necis de olması lâzım geldiğindendir. Ve ekser ulemânın kavli de budur. Maamafih mes'ele ihtilaflıdır, Hak şudurki eşyada asıl olan temizliktir. Haram olmak necis olma yıistilzam etmez, îpek, altun gibi nice temiz eşya vardırki, kullanılması haramdır. Fakat necis olmak mutlaka haram olmayı istilzam eder. Yani her necis haramdır. Binaenaleyh etinin haram olmasından pis olması da lâzım gelmez.[102]

29/24- «Amr b. Hârice[103] radıyaîîahu anh'den rivayet edilmiştir. Demişdîr ki: «Resûlüllah (S.A.V.) Mina'da hayvanının üzerinde bize hutbe okudu. Devesinin salyası omuzuma akıyordu.»[104]

Bu hadîsi; Imam-ı Ahmed ile T'rmizî tahrîc etmişler; Tirmizî sahîhlemîştir.
Hadîs-i Şerîf, eti yenilen hayvanın salyasının temizliğine delildir. Ki asıl olan da budur. Bu bâb'da İcma-ı Ümmet de vardır.[105]

30/25- «Âişe[106] radıyallahu anha'dan rivayet edilmiştir. Demişdir ki: «Resûlüllah (S.A.V.) menliyi yıkar; sonra o elbise içinde namaza çıkardı. Ben yıkamadan hası! olan esere bakıyordum.»[107]

Bu hadîs; Mütfefekun Aleyh'dir.
Müslim'de şöyledir: «Ben onu Resûlüllah (S.A.V.)'in elbisesinden İyice oğuşduruyordum. Bunu müteâkib o elbisenin içinde namaz kılıyordu.» Müslim'in bir rivayetinde de şu elfazladır: «Menî kuru olursa onu ban tırnağım ile Resûlüllah (S.A.V.)'in elbisesinden kazıyordum.»
Bu hadîs-i şerifi îmam-ı Buharı, Hazreti Âişe'den çeşidli lâfızlarla tahrîc etmişdir. Bunlarda Hazretî ÂİŞe (R. Anha)'nm menî'yi Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in elbisesinden yıkadığı belirtilmekte ve ba'zısında:
«Yıkamanın eseri elbisesinde su lekeleri şeklinde idi»

denilmekde. Bazısında:
«Suyun lekeleri elbisesinde olduğu halde namaza çıkıyordu» diye ifâde buyurulmakda, diğer bazılarında:
«Onda yıkamadan hasıl eser su lekeleri İdi» buyurulmakda, bazılarında:
«Sonra o eseri elbisede leke veya lekeler halinde görürdüm» denilmektedir.
Ancak hadîs ulmâsından Bezzâr bu hadîse itirazda bulunmuş ve: «Bu hadîsi Hazretî Âişe'den Süleyman b. Yesâr rivayet etmişdir. Halbuki Süleyman, Hazreti Âişe'den işitmemiştir.» demiştir. Bu itirazı Bez-zâr'dan önce İmam-Şafiî (150—204) «El-Ümm ismindeki kitabında başkasından hikâye tariîkiyle yapmıştır. Fakat, itiraz reddedilmişdir. Çünkü İmam-% Buharı ile Müslim'in onu sahîh kabul etmeleri, Süleyman'ın Hazreti Âişe'den işittiğine ve hadîsi Merfu, rivayet etmesinin sahîh olduğuna delildir.
Bu hadîs, menî pisdir diyen Hanefiyye ile Mâlikiyye'nin ve bir rivayette İmam- Ahmed b. HanbeVm (161—241) delilidir. Bunlara göre yıkamak ancak pislikden dolayı lâzım olur. Bir de menîyi sidik kazurat gibi vücuddari çıkan pis şeylere kıyas ederler. Çünkü bunların hepsi yiyeceklerden hasıl olur ve bir yere dökülür. Menî'nin çıktığı yoldan da çıkar. Binâenaleyh sair necasetler gibi menî'yi de yıkamak îcab eder. Oğuşdurmakla veya kazımakla temizleneceğini ifâde eden hadîsleri ise te'vil ederler ve: «Bunlardan murad, su ile oğuşdurmakdır»; derler.
ŞafÎîfer'e göre menî temizdir. Menî'nin temiz olduğuna onlar da aynı hadîsle istidlal ederler. Derler ki: Menî'nin yıkanacağını ifâde eden hadîsler, yıkamanın mendub olduğuna hamlolunur. Zîra yıkamak mutlaka 'o şey'in pis olmasını gerekdirmez. Kir ve pas'dan temizlik için yıkamış olabilir. Nitekim, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) elbiseye bulaşan menî'nin hükmü soruldukta :
«O ancak sümük ve tükürük mesabesindedir»; buyurdular. Şüphesizki menî'yi tükürük ve sümüğe benzetmek cnun temiz olduğuna delildir. Vâkıâ :
«Onu bircapıt veya izhîr denjlen nebatla silmen sana yeter» rivayeti de vardır. Fakat bu da menî'nin temiz olduğunu gösterir. Zîra silme emri pis olduğu için değil elbisenin üzerinde kalacak ofan menî iğrenç bir manzara arzedeceği içindir.

Şâyed menî necis olsaydı o zaman silmek kâfi gelmez, mutlaka yıkamayı emr ederdi. Menî'yi sidik ve kazurat gibi vücuddan çıkan pisliklere benzetmek, nassın karşısında kıyas ile amel etmek olur ki, caiz değildir.»
Maamafih Hanefiyye ile MâMkiyye oğuşdurmak veya kazımakla menî'nin temizlenmesi mes'elesi Hazreti Peygamber (S.A.V.)'e mah-susdur. Çünkü onun fadalâti, yani mübarek vücudunun dışarıya attığı şeyler temizdir, iddiasıyle Şâfiyye'ye cevab verirler. Bahusus Hanefî-ler menî necisdir; demekle beraber bu bâbda iki vecih gösteren hadîslerle amel etmiş olmak için menî yaş olursa yıkamak îcab ederse de kuru olursa oğalamak kâfidir derler.[108]

33/26- «Ebû's-Semh[109] radiyallahu anh'den rîvâyet edilmiştir.Demiştîr ki: «Resûlullah (S.A.V.): «Kızın sidiğinden (pislenen bir şey) yıkanır; oğlanmkinden su serpilir;» buyurdular.»[110]

Bu hadîsi; Ebû Dâvud ile Nesâî tahrîc etmiş; Hâkim de sahîhlemişdir.
Hadîs-i Şerifi yine Ebû's Semh Hazretlerinden el-Bezzâr, îbni Mâce (207—275) ve îbni Huzeyme (223—311) gibi hadîs imamları tahrîc etmişlerdir. Onlardaki rivayeti şöyle başlar :
«Dedi ki : Ben Peygamber (S.A.V.)'e hizmet ediyordum. Hazreti Hasan'ı veya Hüseyin'i getirdiler. O da Resûlüllah (S.A.V.)'in göğsüne bevl etli. Ben hemen yıkamağa geldim. Buyurdular kî: «KlZin bev-linclen dolayı yıkanır... ilâ âhir...» Bu hadîsi, îmam-% Ahmed b. Hanbel (164—241), Ebû Dâvud (202—275), îbni Huzeyme, İbni Mâ-ce ve el-Hâkim (321—405) Lübâbe bİnti'I-Hâris'den ve "keza Hazreti Ali b. Ebî Tâlib'den rivayet etmişlerdir. Lübâbe hadîsinde:
«Kızın sidiğinden yıkanır, oğlanın sidiğinden suya daldırılır.» buyurulmaktadır.
Hadîsin ravîlerinden Katâde'ye göre bu tafsilât, çocukların henüz anne südüyle beslendikleri zamana âîddir. Yemek yemeğe başladıkları zaman her ikisinin bevli de yıkanır. Bu bâbda fazısı

Merfu' bazısı Mevkuf bir çok hadîsler vardır. Fakat Hafız BeyhaM'nin {384—458) dediği gibi bunlar birbirine katılınca kuvvet bulurlar.

Bu hadîs-i şerîf kız çocuğu ile oğlanın bevl hükmünde bir olmadıklarına delildir. Ancak bu delâlet de süt çocuğu oldukları zamana mahsustur. Nitekim râvı'nin sözünü yukarıda gördük. Maamafih bu bâbda Merfu, hadîs de vardır. îbni Hibbân'm (—354) Sahihi ile îbni Ebî Şeybe'mn (—234) El-Musannef'inde Îbni Şihab'd&n şöyle rivayet ediliyor :

«Sünnet, çocuklardan henüz yemek yemeyenlerin bevline su serpmekle cereyan etmiştir.» Bundan maksad, sütden gayrî müstakilen yiyecekle iktifa etmemeleri hâlidir, Ulemâ'nın bu bâbda üç mezhebe ayrıldığını görüyoruz.

1— Hanefîler ile Mâlikîler'e göre çocukların bevli, büyüklerin bevli gibidir. Aralarında bir fark yokdur. Binaenaleyh necisdir. Sair pislikler gibi onları da yıkamak îcab eder. Onlar bu hadîsleri te'vil ederler.

2— Şafiîler'le Hanbelîler'e göre oğlanın sidiğine su serpilir, kızın ki sair necasetler gibi yıkanır. Görülüyor ki Şafiîler'le Hanbeliler bu bâbda tamamiyle sadedinde bulunduğumuz hadîslere uymaktadırlar. Hazret i Ali (R. A.), Ata, El-Hasan ve sâirenin kavli de budur.

3— EvzâVye. göre çocuk erkek olsun kız olsun, sidiğin üzerine su serpmekle yeri temizlenir.

Maamafih temizleme hükmü ne olursa olsun çocuğun sidiği necisdir. Nitekim ekser ulemânın kavli de budur. Ancak Şarî' Hazretleri temizleme hususunda kolaylık ihsan buyurmuştur. Hadîs de geçen tâbirinin şerhinde îmam-ı Nevevî (631—676) şöyle diyor:

sidik isabet eden şey'in üzerine akar dereceyi bulmamak şartıyla çok su dökmekdir. Başka' şeylerde çok su deyince akar derecede olması ve damlaması şarttır. Sıkmak şart değildir. Ulemânın Muhakkiklerinden İmamü'î-Haremeyn'in (419 - 478) kavli de budur.[111]

34/27- «Esma bint-i Ebî Bekir[112] radıyallahu anhümâ'dan rivayet edilmiştir ki: Peygamber sotlollahu aleyhi ve sellem elbiseye bulaşan Hayız Kam hakkında : Onu oğalar; sonra su île (ıslatarak) parmak uçlarıyla oğuşdurur; sonra yıkar; sonra içinde namaz kılar» buyurmuşlardır.[113]

Hadîs, Müttefekun A'eyh'dir. Aynı Hadîs-i Şerifi îbni Mâce şu lâfızla tahrîc etmiştir:
«Onu su İle oğuşdur ve yıka» îbni Ebî Şeybe'mn rivayetinde şöyledir:
«Onu su ile oğuşdur; yıka ve içinde namaz kıl!» îmam Ahmed b, Hanbel, Ebû Dâvud, Nesaî (215—303), îbni Mâce, îbni Huzeyme (223—311) ve îbni Hibbân'm Ümm-ü Kays Bint-i Mihsan'dan rivayet ettikleri hadîsde Ümm-ü Kays diyor ki: «Resûlüllah (S.A.V.)'e elbiseye bulaşan hayz kanını sordum:
«Onu taşla oğuşdur, su ve sidirle yıka» buyurdular. îbni Kattan (—628); «Bu hadîsin isnadı sen derece sahîhdir. Hiç bir illetini bilmiyorum» diyor.
Bu hadîsi şerîf hayz kanının pis olduğuna; onu yıkamanın vücu-buna ve temizleme hususunda mübalağa gösterilerek oğuşturmak, suya gark etmek gibi eserini giderecek şeylere tevessül edilmesinin lüzumuna delildir. Hadîsin zahirine bakılırsa bu zikrolunanlar yapıldıktan sonra pisliğin eseri bile kalsa başka bir şey yapılmaz; çünkü hadîsde zikre dilnıemişt ir. Hattâ aşağıdaki hadîsde «Eserinin kalması sana zarar etmez» buyurulmuşdur.[114]

35/28- «Ebu Hüreyre radıyallahu an/ıJdent rivayet edilmiştir.Demiştir ki: «Havle, yâ Resûlallah kan çıkmazsa ne yapmalı! dedi :
Sana su yeter; pisliğin eseri sana zarar etmez; buyurdular.»[115]

Bu hadîsi, Tİrmizj tahrîc etmiştir. Senedi Zaîf'tir. Hadîsi, yine Zaîf senedle Beyhakî (384—458) de tahrîc etmişdir. Zaif

olmasının sebebi isnadında İbni Lehîa bulunmasıdır. Hadîsin râviyesi Havle'den Murad İbni' Abdilberr (368 — 463)'in «El-İstîab» adlı kitabında beyân ettiğine göre Havle Bint-i Yesâr'dır. Halbuki îbrahimiVl • Harbî Havle Bint-i Yesâr'dan şu hadîsden başka bir hadîs rivayet edildiğini işitmedik» diyor. Filhakika Taberanî (260—360) de bu hadîsi «.El-Kebîr»-inde Havle Bint-i Hakimden rivayet etmiştir. Ve isnadı yukarıkinden daha Zaif'tir. Dârimî (181—255) dahi bu -hadîsi Hazreii Âişe'ye Mevkuf olarak rivayet eder. Lâfzı şöyledir:
«Kadın kanı yıkar da çıkmazsa onu sarıya boyamakla veya za'feranla değiştirsin.» Ebû Dâvud (202—275) dahi ayni hadîsi Hazretİ Âişe'ye Mevkuf olarak rivayet ediyor. Sarı boya veya za'feranla boyanması pisliğin aynını gidermek için değil rengini değiştirmek içindir.
Bu hadîs pisliğin temizlenmesi için eserinin de mutlaka çıkmasının şart olmadığına delildir. Nitekim Hanefiyye ile Şâfiîyye İmamlarının mezhebi budur.
Görülüyor ki, bu babın hadîsleri şarab, ehlî eşeklerin eti, menî, çocukların bevli ve hayız kanı gibi necasetleri ihtiva ediyor. Musannif merhum «A'rabî'nin mescide bevl etmesi» hadîsiyle, «derinin dibağati» hadîslerini de bu bâb'a koysa daha münasib olurdu.[116]

Abdest Babı

Vav zamme ile okunursa abdest almak demektir; fetha ile okunursa abdest suyu demek olur. Maamafih masdar manâsına da kullanılır. Abdest almak namazın en büyük şartlarındandır. Buharî ile Müslim'in Merfû'an tahrîc ettikleri şu Ebu HÜreyre hadîsine bakınız:
«Hiç şüphe yok ki biriniz abdestini bozduğu vakit abdest almadıkça Allah onun namazını kabul etmez.» :
«Abdest îmanın yarısıdır» hadîsi şerîfî de Sahîh ve sabit bir hadistir. Abdestin farz.olduğunu Cenâb-i Hak şu âyet-i kerîmesiyle beyân buyurmaktadır:
([117])«Ey mü'minler, namaza kalkmak istediğiniz zaman

yüzlerinizi yıkayın...» Bu âyet-i kerîme Medine'de nazil olmuşdur.
Ulemâ abdestin Medine'de mi yoksa Mekke'de mi farz olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Muhakkikler Medine'de nazil olduğuna kaildirler. Çünkü zıddına delil yoktur. Abdestin faziletleri pek çoktur. Bunlardan bazılarının İmam-ı Malik (93—179) ve başkalarının Merfu' olarak Ebu Hüreyre (R. A./den rivayet ettikleri şu hadîsi şerîf göstermektedir :
«Müslüman kul yahud mü'min kul abdest alır da yüzünü yıkarsa gözleriyle bakmak suretiyle işlediği her günah yüzünden su ile beraber yahud suyun son damlasıyla birlikte çıkar. Ellerini yıkadığı zaman elieri ile tutarak işlediği her günâh su ile beraber yahud suyun son damlasıyla birlikte ellerinden çıkar. Ayaklarını yıkadığı zaman ayaklarının yürümesiyle hasıl olan bütün günahlar su ile beraber yahud suyun son damlasıylş birlikte çıkar. Tâ ki günahlardan tertemiz çıkıncaya kadar.» Yine îmam-ı Mâlih'in AbdullahiVSunabihî Hazretlerinden rivayet ettiği şu hadîs-i şerîf daha da şümullüdür:
«Abdullah Hazretleri şöyle demiştir : «Filhakika Re sû I-ü Ekrem (S.A.v.) : Mü'min kul Abdest alıp mazmaza yaptı mı bütün günahlar ağızdan çıkar. Burnunu atdığı zaman günahlar burnundan çıkar. Yüzünü yıkadığı zaman günahlar yüzünden çıkar; ta gözlerinin kirpik altlarından bile. Ellerini yıkadığı vakit günahlar ellerinden çıkar; hattâ ellerinin tırnak altlarından bile. Başına mesh ettiği vakit günahlar başından çıkar. Hattâ kulaklarından bile. Ayaklarını yıkadığı zaman günahlar ayaklarından çıkar. Tâ ayak tırnaklarının altından bile. Sonra camie gitmesi ve namazı ona nafile kalır. Buyurdular.» Bu manâ'da daha nice hadîsi şerifler vardır.
Acaba abdest bu ümmetin hususiyetlerinden midir? Bu cihet ihtilâfdır. Muhakkikîn-i uîemâ'ya göre bu ümmetin hususiyetlerinden değildir. Hasaisinden olan yalnız ğurre ve tahcil'dir. Ki bunlar hakkında bu bâbda gelecek 12 nci hadîsde malumat verilecekdir.[118]

36/29- «Ebu Hüreyre rackyallahu anh'den Resûl-ü Ekrem

salldl-lahu aleyhi ve sellem'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir. — Eğer ümmetime meşakkat vereceğimi bilmesem kendilerine her abdest ile beraber misvak tutunmalarını emr ederdim.»[119]

Bu hadîsi; Mâlik, Ahmed, Nesâî tahrîc etmişler; Ibni Huzeyme de sahîhlemiştir. Buhar! bunu ta'lik suretiyle zikir etmişdir.
Hadîs-i Muallak (Bak: Hadîs tstilâhlan; shf: Y).
Bu hadîs-i şerîf Müttefekun Aleyh bir hadîs'dir. tbn-% Mende (—301) «Bunun sahîh olduğuna ittifak vardır» der. Nevevî (631 — 676) de : «Bazı büyükler hata etti ve bu hadîsi Buharı tahrîc etmedi sandı» diyor. Filhakika Musannif merhum bu zannı vermektedir. Hattâ dikkat edilirse Buharı ile Müslim'den biri onu tahrîc etmemiş sanılır. Halbuki bu hadîsi şerîf ahkâma umde ve esas teşkil eden hadîslerdendir. Böyle hadîsleri ise ancak Şeyheyn denilen Buharı ile Müslim'in müttefikan tahrîc etmiş olması îcab eder. Nitekim etmişlerdir. Bu Manâda bir çok Ashab-ı Kirâm'dan bir nice hadîsler rivayet edilmiştir ki îmam-ı Ahmed b. HaribeVin (164—241) Hazreti Ali Kerre-meîlahu veche'den; Tirmizî (200—279)'nin Zeyd b. Hâlid'den rivayet ettikleri hadîslerle, Ümm-ü Habîbe, Abdullah b. Ömer, Sehl b. Sa'd Câbir hadîsleri, Ebu Nuaym (—4O3)'ın rivayet ettiği Enes Hadisi ve Ahmed b. Hanbel ile TirmizVnm rivayet ettikleri Ebu Eyyûb Hadîsleri, Müslim'de ve Ebu Dâvud'd&ki İbni Abbas ve Hazreti Âişe Hadîsleri hep bunlardandır:
«Misvakleniniz, çünkü misvak ağzın temizliğidir.» hadîsi misvaklenmeyi emr ediyor. Yalnız bu hadîs Zatf'tir. İbni Mâce'nin (207—275) tahrîc ettiği hadîslerdendir. Maamafih bir çok şâhidleri de vardır. Misvak emrinin sahih olduğuna delâlet eder. Misvak hakkında îmam-ıAhmed (164—241), İbni Huzeyme (223—311), Hâkim. (321—405), Dâre Kutnî (306—385) ve sâirenin tahrîc ettikleri şu hadîs de şâyân-ı dikkattir;
«Şüphe yok ki, misvak tutunmak peygamberlerin sünnetidir. Hem o dinî hasteltlerden ve taharetlerdendir. Kendisi için misvak tutunufan namaz, misvak tutunul-mayandan yetmiş derece daha faziletlidir.» El-Bedrü'l-Münîr adlı eserde şöyle deniliyor: «Misvak hakkında yüzden ziyâde hadîs zikredilmiştir. Şâyân-ı

hayrettir ki, bir sünnet hakkında bu kadar hadîsler vârid oluyor da onu yine bir çok kimseler hattâ fukaba'-dan bir çoğu terk ediyor. Bu cidden büyük bir haybetdir.»

Sivâk = Lâfzı sinin kesri ile lûgatta hem misvak tutunmağa hem de misvâk'a denir. Istılah'da ise dişlerin sarılığını ve sâireyi gidermek için ağaç kökü veya benzeri bir şeyi dişlerde kullanmakdır. Hazreti Âişe (R. Anha)'nm rivayet ettiği şu hadîs-i şerife bakılırsa dişleri düşenlerin bile misvak tutunması Meşru' olmuşdur:

Dedim ki: Yâ Resûlaflah dişleri dökü'en adam misvak tutunacak mı? Evet. Buyurdular. Nasıl yapacak? Dedim. Parmağım ağzına Sokacak buyurdular.»

Misvak tutunmanın hükmü: Cumhur-u ulemâ'ya göre sünnettir. Hatta vâcibdir diyenler bile olmuşdur. Sadedinde bulunduğumuz hadîs-i şerîf, vâcib olmadığına delildir. Çünkü bu hadîs-i şerifte: «Meşakkat olacağını bilmesem emrederdim»; buyuruluyor.

Demek ki meşakkat olacağını bildiği için Fahr-i Kâinat Efendimiz (S.A.V.) emretmemişlerdir. Maamafih burada terkedilen emir vücûb için olandır. Yoksa nedb için emr şüphesiz ki sabittir. Hadîs-i Şerîf misvakın vaktini de tâyin ediyor. Her abdest alırken kullanılacak. Bununla beraber her zaman misvâklanmak müstehabdır. Bahusus şu beş yerde şiddetle müstehab olur:

1— Namaz kılınacağı zaman. (İster abdestle kılsın ister teyemmümle.)

2— Abdest alırken.

3— Kur'an okurken.

4— Uykudan uyandıkta.

5— Ağzın kokusu değişdikde.

îbnü Dakikil-tyd (625—702) diyor ki: «Bundaki yâni namaz kılınacağı zaman misvak tutunmakdaki sır, Allah'a ibâdet edeceğimiz her hâl u kârda ibâdetin şerefi için tertemiz bulunmamızdır.» Bazılarınca misvak emri; Melek fena kokudan müteessir olmasın diyedir. Çünkü Melek ağzını, okuyan kimsenin ağzına koyar ve pis kokudan eziyet duyar. Bunu def etmek için misvak meşru' olmuşdur.» Bu tevcih fena değildir.

Hadîs-i Şerifin zahiri mutlakdır. Oruçlu olsun, oruçsuz olsun Misvât tutunmak sünnet'dir. İmam-ı Şafiî (150—204) oruçlu bir kimsenin öğleden sonra misvak tutunmasını sünnetden saymaz. Çünkü o zaman misvak tutunmak indallah pek makbul olan huluf'u yani oruçlu ağzm kokusunu giderir. Hasreti Şafiî'ye «misvak huluf'u gidermez. Zira huluf mideden gelir.» Diye cevap verilmişdir. Bazılarına göre misvak yalnız abdest alırken sünnet'tir. Binaenaleyh evvelden abdestli bir kimsenin namaza kalkarken misvak tutunması îcabetmez. Nitekim bu ha-dîsde de «Her abdest aldıkça» deniliyor.
Misvakın makbul olanı Erak ağacından yapılanı ve fazla kuru veya yaş olmayanıdır. Zira kuru olursa diş etlerini zedeler. Fazla yaş olursa matlub temizliği yapamaz.[120]

37/30- «Humrân[121] radıyallahu anh'den rivayet edilmiştir ki, Osman (R. A.) abdesf suyu İstemiş ve ellerini üç defa yıkamış; sonra ağzını çalkalamış; burnuna su çekerek burnunu atmış; sonra yüzünü üç defa yıkamış; sonra sağ elini dirseğe kadar üç defa yıkamış; sonra sol elini de aynı minval üzere yıkamış; sonra başına mesh etmiş. Sonra sağ ayağını topuklara kadar üç defa yıkamış; sonra sol ayağı da aynı şekilde yıkamış; sonra da: Ben Resûlüllah (S.A.V.)'İ benim şu abdestim gibi abdesf alırken gördüm. Demişdir.»[122]

Hadîs Müttefekun Aleyh'dir.
Bu hadîs-i şerîfde zikri geçen üç defa el yıkama meselesi ulemânın ittifakiyle abdestin sünnetidir. Bir de uykudan uyandıktan sonra elleri üç defa yıkama vardır ki,, o abdestin sünneti değildir. Ve ileride «IstîkâzB hadîsinde gelecekdir. Binaenaleyh bir adam uykudan uyansa da abdest almak istese bu iki hadîsin zahirine göre evvelâ ellerini uykudan uyandığı için üç defa yıkar; sonra abdest alacağı için de üç defa yıkar. Bununla beraber tedahül olmak yani bir defadan «üç kere yıkamanın iki defa üçer yıkama yerini tutması ihtimali de vardır.
Mazmaza : Suyu ağza alarak ağzı çalkalamak ve sonra ağzından atmakdır. Hazreti Osman Hadîsinde bunun kaç defa yapıldığını

beyan edilmişse de Hazreti AH hadîsinde üç defa olduğu gösterilmiştir.
İstinşâk : Suyu nefesle birlikte burunun tâ nihayetine- çekmektir. Istînsâr : Suyu burundan atmakdır.
Mirfak : Dirsek demektir. Abdest âyetinin dirseklerin yıkanmasını ifâde edip etmemesi bazı ulemâya göre mücmel sayılmış ise de hadîs imamlarından Dâre Kutnî (306 — 385), El - Bezzâr, Taberânl, Tahâvî (238 — 321) gibi zevatın tahrîc ettikleri hadîslerde dirseklerin yıkanacağı beyân edilmiştir. Bu hadîslerin bazısı her nekadar zaîf de olsa mecmû'u ..yine de, birbirini takviye etmektedir. Bundan dolayı-dir ki, îmam-ı Şafiî (150 — 204): «Dirseklerin abdestte yıkanması îcab edeceği hususunda ben bir ihtilâf bilmiyorum» demişdir.
Şimdi bu hadîslerden bir ikisini görelim: Dâre Kutnî'mn Zaîf senedle tahrîc ettiği bu hadîs Câbir b. Abdillah (R. A.) tarafından rivayet edilmişdir. Bunda:
«Suyu iki dirseğinin üzerinde döndürüyordu» deniliyor. Bezzâr ile Tdbe~ rânî'nm tahrîc ettikleri VâİI b. Hucur hadîsinde de:
«İki kolunu tâ dirsekleri geçinceye kadar yıkadı» buyurmuştur. Tahâvî ile Tab.erânî'nin tahrîc ettikleri Sa'lebe Hadîsinde ise:
«Sonra kollarını yıkadı. Hattâ su dirseklerinin üzerine akdi» denilmektedir. Binaenaleyh abdest alırken dirsekler yıfeanacaktır. Ulemâ başa mesh meselesinde, de ihtilâf etmişlerdir. Zîra âyeti yine mücmel görmektedirler. «Başlarınıza mesh ediniz» demek bütün başınıza mı yoksa bir kısmına mı açık olarak anlaşılamıyor diyorlar. MâÜkîler'le Hanbelî-ler'e göre bütün başa mesh etmek farzdır. ŞafÎtler bil'akis parmak ucuyla,yapılan meshi bite kâfi görüyorlar. Hanefîler: Başın dörtte birine mesh etmek farzdır; derler. Bazı ulemâya göre ise başın bir kısmına mesh ettikden sonra bir kısmını da sarığın veya giydiği serpuşun üzerine tamamlaması îcab eder. Başın tamamına mesh farz değildir diyenler îmam-ı Şafiî'nin tahrîc ettiği «Ata» hadîsiyle istidlal eder ve: Bu hadîs-i şerîf âyetdeki fei ihtimalden birini beyan etmişdir; derler. Bu hadîsde: Resûlüllah (S.A.V.) abdest aldı. Ve başından sarığı çıkararak başının ön tarafına mesh etti»; deniliyor. Hadîs; Mürsel'dir. Fakat Hazretî Enes'in rivayetinden Merfu' olarak da gelmişdir. Onun da

senedinde meçhul bir ravî varsa da bu da Hazreti Osman (R. A.) hadîsiyle kuvvet bulmuşdur.
Hadîs-i Şerifin bu rivayetinde meshin tekrarı yoktur. Başka rivayetlerinde onun da tekrarı zikrediliyor.
Kâ'beyn = Topuklar demektir ki; bunlardan maksad ayakların bacağa bitişdiği yerdeki çıkık kemiklerdir. Ekser ulemânın kavli bu olmakla- beraber bazı ulemâya göre ayağın üzerindeki topuğa benzer çıkıntılardır. Bu sebeble mes'elede bir hayli kîl-û kâl olmuştur.
Hadîs-i Şerifin zahiri, âzâlar arasında tertip ifâde eder.Çünkü, âzâlar birbirleri üzerine edatı ile atfedilmişdir.
Bu edat ise tertîb ve gecikme İfâde eder. Yıkanan azanın üç defa yıkanacağı dahi bu hadîsden anlaşılan ahkâmdandır. Ancak tertib mes'elesinde Hanefîler muhalefet etmiş. Ve tertibin vâcib olmadığına kail olmuşlardır. Üç defa yıkamak ise bil icma' vacib değildir.Çünkü Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) her azayı birer defa yıkayarak. Abdest aldığı gibi, ikişer defa yıkayarak da abdest almıştır.
Mazmaza ile Istinşâka gelince : Bazıları bunların vâcib olduğuna zâhib oîmüşdur. Çünkü Resûl-ü Ekrem {S.A.V.) bütün abdestlerinde bunlara devam buyurmuşlardır.
Ebu Davud'un (202—275) sahîh isnad ile rivayet ettiği bir hadîsde mazmaza ile istinşâk emrolunmuşdur. Bazıları da mazmaza ile istin-şâk'ın Sünnet olduğuna kaildir. Bunlar da Ebu Dâvud hadîsiyle istidlal ederler. Ve bu hadîsde abdest tarif edildiği halde mazmaza ile istinşâk zîkredilmemişdir. Şayet, vâcib olsalardı sair vâcib olan abdest fiilleri gibi bunlar da zikrediîirdi. Binaenaleyh Vâcib değil Sünnet'dir derler. Ve bu bâbdaki emri mendub kabul ederler.[123]

38/31- «Ali[124] radiyallahu anh’den Peygamber (S.A.V.)'İn nasıl abdest aldığı hakkında rivayet edilmişdlr kî: «Başına bir defa mesh etti.» demiştir.[125]

Bu hadîs-i; Ebu Dâvud tahrîc etmiştir. Nesâî ile Tirmizî dahi sahih isnad ile tahrîc etmişler;*h.attâ Tirmîzî; «bu bâbda bu

hadîs en sahîh bir şeydir», demiştir.
Hadîs-i Şerif uzun bir hadîsin bir kısmıdır. Bu hadîsde Hazreii Alî (R. A.) abdestin nasıl alınacağını başdan sona îzah etmişdir. Bu da yukarı da geçen Hazreti Osman Hadîsinin ifâde ettiği hükmün aynını ifâde etmekdedir. Musannif merhum bunu Hazreti Osman hadîsinde tasrih edilmeyen, başa bir defa mesh mes'elesini isbât için getirmiştir. Filvaki bu mes'ele de ihtilaflıdır. Bazıları şâir azanın üç defa yıkanmasına bakarak meshin de üç defa yapılacağına kail olmuş, bu"bâbda müddealarını isbât için Ebu Dâvud'vaı (202—275)^ tahrîc ettiği Hazreti Osman Hadîsiyle istidlal etmişdir. Ebu Dâvud bu hadisi iki veçhile tahrîc etmiş; bunlardan birini İbni Huzeyme (223—311) sa-hihlemişdir. Eir Sünnetin sabit olması için de bu kadarı kâfidir; diyorlar. Diğer bazıları mesh üç defa yapılamaz; zira Hazreti Osman Hadîsleri umumiyetle meshin bir def a yapıldığına delâlet etmektedir; derler. Bir de mesh tahfif için meşru' olmuşdur; yıkamağa kıyas edilemez; zâten meshde aded nazar-ı îtibâre alınırsa yıkamakla mesh arasında fark kalmaz; diyorlar.
Yukarıdaki hadîsi Ebu Dâvud altı yoldan tahrîc etmişdir. Bazılarında mazmaza ve istinşâk yoktur.[126]

39/32- «Abdullah b. Zeyd b. Âsim[127] radiyallahu anh'öen abdesiin sıfatı hakkında şöyle dediği, rivayet edilmiştir. Resûlüllah saltdttahü aleyhi ve sellem başına mesh etdi ve iki elini Öne ve arkaya hareket etdirdİ.»[128]

Hadîs; Miittefekun Aleyh'dir.
Şeyheyn'in bir rivayetinde lâfız şöyledir: «Başının ön tarafından başladı ve ellerini kafası tarafına doğru götürdü. Sonra onları yine başladığı yere döndürdü.»
Bu hadîs-i şerîf meshin nasıl yapılacağını yani onun sıfatını beyan ediyor.
Bu hususda ulemâ üçe ayrılmışlardır:
1— Mesh ederken yüz tarafından başlayarak geriye kafa tarafına doğru gidilir. Sonra tekrar dönerek başlanılan yere gelinir. Nitekim hadîs-i şerifin son kısmı da bunu ifâde ediyor.

2— Başın arka tarafından başlanır; yüze doğru mesh edilir. Yüze geldi mi tekrar arkaya gidilir.

3— Alından başlanır. Yüze doğru gidilir. Sonra başın arkasına doğru çekilir; sonra yine alına doğru dönülür.[129]

41/33- «Abdullah b. Amr[130] radıyallahu anhümâ'dan abdestin sıfatı 'hakkında şöyle dediği rivayet olunmuşdur: «Sonra başına mesh etdi; ve şehâdet parmaklarını iki kulağına sokdu; baş parmaklarıyla da kulaklarının dışına meshetdi.»[131]

Bu hadîsi;Ebû Dâvud ile Nesâî tahrîc etmişler; İbni Huzeyme de sahîhlemişdir.
Bu hadîs-i şerîf dahi yukarıda geçenler gibi abdestin sıfatını beyan ediyor. Musannif merhumun bunu burada zikretmesi öteki hadîslerde olmayan bir ziyâdeyi isbât etdiği içindir. Bu ziyâde kulakların mesh edilmesidir. Kulakların meshi bir çok hadîslerde zikredilmişdir. Ebû Davud'un (202—275) Mikdam b. Ma'dîkerib ile Rebi'den rivayet etdiği hadîslerle, Dâre Kutnî (306—385)'nin Hazreti Enes'den Hâkim (321 — 405)'in Abdullah b. Zeyd'den rivayet etdikleri hadîsler bu cümledendir. Abdullah b. Zeyd hadîsinde Resûlüllah (S.A.V.)'in kulaklarını başından artan su ile değil de yeni su ile meshetdiği zikredilmektedir. Nitekim ileride bu hadîs-i şerîf gelecektir. Bu hadîs hakkında Beyhakî (384—458) : «Bu sahîh bir isnaddir.» demişdir. Kulakların yeni su ile mi yoksa başdan artan su ile mi meshedeceği hususu ihtilaflıdır. Biraz ileride tafsilâtı gelecektir.[132]

42/34- «Ebû Hiireyre radıyattahü anh'ıfen rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûîüllah salldllahü aleyhi ve sellem :
Biriniz uykusundan uyandığı zaman üç defa burnunu atsın; çünkü şeytan onun burnunda geceler; buyurdular.»[133]
Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Burnun yukarısıdır. Bazılarına göre bütün burundur. Bazılarına

göre ise burnun yukarısmdaki kıkırdak kemiklerdir.
Bu hadîs-î şerifin zahirine göre gece olsun gündüz olsun uykudan uyanan bir kimsenin burnunu atması vâcibdir. Ancak BuharVmn rivayetinde şöyle buyruluyor:
«Biriniz uykusundan uyandı da abdest almak istedi mi Üç defa burnunu atsın...» Görülüyor ki bu rivayet yukarıdaki mutlak rivayeti kayıdlamışdır.. Buna göre sümkürmek abdest alacağı zaman îcab ediyor, Hadîs-i şerîfdeki «geceler» tâbirinden de uykunun gece uykusu olduğu anlaşılıyor. Bu hadîs, «Abdest alırken yalnız istin-sâr yani burnuna su çekip sonra sümkürmek vâcibdir; mazmaza vâcib değildir» diyenlerin delilidir. Bu kavle zâhib olanlar îmam Ahmed b. Haribel (164—241) ile fukahâdan bir cemaattır. Cumhur-u ulemâ'ya* göre ise istinsâr vâcib değil mendubdur. Zira buradaki emir nedib içindir. Cumhur-u ulemâ A'rabî hadîsiyle istidlal ederler. Bu hadîs.de Re-sûl-ü Ekrem (S.A.V.) A'rabî'ye :
«Allah sana nasıl emretti ise öyle abdest al!»; buyurmuş ona abdesti bütün şerait ve. erkâniyle tarif etmiş fakat iştinsârı zikir buyurmamışdır. Bir çok hadîslerde bu hal hep böyledir. Maamafih bazı hadîslerde mazmaza ile istinşâk zikir edilmişdir. Bazısında zikir edilip bazısında edilmemesi ise mendup olduğuna delildir.
Şeytanın burunda gecelemesine gelince: Kâdi îyâz (476—544)'e göre bu sözün hakikat olması da mecaz olması da ihtimâl dahilindedir. Zira burun, koklamak suretile kendisinden kalbe geçilen bir vücûd geçididir. Vücûd geçidleri arasında kapaksız olanı hemen hemen yalnız burundur. Bir hadîs-i şerif de:
«Muhakkak şeytan hiç bir kapalı şeyi açamaz»; buyurul-muştur. Esnerken ağzın kapanması, o anjLa içine şeytan girmesin diye emrolunmuşdur. Binaenaleyh şu mütâlaaya göre şeytanın insan burnunda gecelemesi hakikatdır. Maamafih bu sözün bir mecaz yani istiare olması da ihtimâlden uzak değildir. Çünkü burnun içinde topla-; nan toz toprak orada bir pislik meydana getirir ki, bu pislik istiare suretiyle şeytâna ıtlak edilebilir. Bu iki ihtimâlden birincisi daha zahirdir.[134]

43/35- «Ebu Hüreyre'den :
«Biriniz uykusundan uyandıkda elini üç defa yıkamadan hemen onu kabın içine daldırmasın, Zîra elinin nerede gecelediğini bilmez.»[135]

Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir; lâfız Müslim'indir.
Bu hadîs-i şerîf gece olsun gündüz olsun uykudan kalkan bir kimsenin elini yıkaması îcâb etdiğine delildir. Gece uykusundan uyanan hakkında İmam-ı Ahmed b. Haribel (164 — 241) buna kaildir. Ancak, ta'İİI (yâni; niçin yıkayacağını bildirmesi), gündüz uykusunun da aynı hükmü îcab ettireceği iddiasiyle îmam-ı Ahmed'e itiraz vârîd olur. tmam-t Şafiî (150—204), Mâlik (93—179) ve şâir ulentâ: «Hadîs-i şerifin bir rivayetinde
«Yıkasın» emri nedib için bu hadîsdeki
«Daldırmasın» nehyi de kerahet için gelmişdir.» derler. Çünkü on farca bizzat necis olmayan bir şey yasak edilirse oradaki nehy nedi» bildirir. Bir de Resûlültah (S.A.V.)'in buradaki ta'lüi şek ve şüphe, îras etmektedir. Şek ise burada vücûb iktiza edemez. Çünkü eşyada asıl olan tahâretdir. Uykudan uyanan hakkında kerahet ancak üç defa yıkamakla zail olur. Fakat uyanık bir kimse abdest almak isterse ellerini yıkamak sadece müstehab olur; yıkamazsa mekruh işlemiş sayılmaz.
Cumhur-u uîemâ'ya göre ise bu bâbdaki emir ve nehiy ellerde necaset bulunması ihtimâlindendir. Şâyed uyanan kimse ellerinin nerede ve nasıl gecelediğini bilirse; Meselâ: Ellerine eldiven giymek suretiyle onların temiz kalmasını temin ederse o zaman ellerini su kabına sokmadan evvel yıkamaması mekruh olmaz. Maamafih uykudan uyanana ellerini yıkamak yine de müstehabdır. Bazıları elleri yıkama emri taab-büdîdir. Yâni hikmetine akıl ermeyen şeylerdendir. Binâenaleyh elinin temiz olduğunu bilen ile şüphe eden arasında bu bâbda fark yokdur, derler. Hadîs-i şerîfde «Elini daldırmasın» denildiğine görmek-, ruh olan yalnız elin daldırıl maşıdır. Maşraba, kepçe gibi bir şeyle suyun alınmasında bu yasak yokdur. Sonra mevz-u bahs olan kabdır. Göl ve havuz gibi şeyler mevzuumuzdan haricdir.[136]

44/36- «Lekiyt bin Sabire[137] radvyallau anh'den rivayet edilmîş-dir. Demişdir ki: ResûlüIIah sallaUahu aleyhi ve sellem:
«Abdesti tastamam al, parmakların arasını hilâlle burnuna su çekmekde mübalağa göster. Ancak oruçlu olursan o başka; buyurdular.»[138]

Bu hadîs-i; Dörtler tahrîc etmişler; İbni Huzeyme sahîhlemişdir. Ebu Davud'um (202 — 275) bir rivayetinde:
«Abdest aldığın vakit mazmaza yap»; buyurulmuşdur.
Bu hadîsi îmam-ı Ahmed b. Hanbel (164 — 241), Şafiî (150 — 204), İbni Cârûd, İbni Hıbban (— 354), Hâkim (321 — 405) ve Beyhakî (384 — 458) de tahrîc etmişler; Tirmisl {200 — 279), Bagavi (426—516) ve îbnil'l - Kattan (— 628) sahîhlemişlerdir.
Hadîs-i şerif altestin tas-tamam alınmasının viicûbuna delildir.
Lûgatta bir şeyi yerli yerine koymak, her azanın hakkını vermektir. Her azaya üçer defa yıkamak isbâğ'dan değildir. Mendub'dur. Üçden ziyâde de yıkanmaz. Abdest alan kimse bir uzvunu iki ini, üç mü yıkadığında şüphelense ikide bırakır. CUveyni (— 434); «üç kere yıkar, bid'at irtikâbı korkusundan dolayı daha fazla yıkamaz» diyor. Vakıa Abdullah b. Ömer (R. AnhümâJ'dan, ayaklarım yedi defa yıkar idiği rivayet olunmuşsa. da bu bir fî'li sahâbî'dir. Hüccet teşkil etmez ve üçün üzerine ziyâde etdiği dört sayı necasetten dolayı imişdir; denilir. Hadîs-i şerîf übdest alırken parmakların hilâllenmesi vücûbuna da delâlet ediyor. Bu husus Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbni Mdce (207—275) ve Hâki m'in tahrîc ettikleri, ayrıca îmam-ı Buharı (194—256) nin de Hasen saydığı İbni Abbas hadîsîyle de sabittir. Parmakların tahlili, sol elin küçük parmağı ile yapılır ve parmakların en altdakinden başlanır, TahlîPin sol el ile yapılacağına yalnız îmam-ı Gazali {450— 505) kail olmuşdur; Gazali bunu istincâ denilen taharetlenmeye kıyas oderek söylemişdir. Nass-ı Hadîs'de böyle bir kayd yokdur. Ebû Dd-vud (202—275) ile Tirmizl El - Müstevrid b. Şeddâddan şu hadîsi rivayet etmişlerdir.
«Resûlüllah (S.A.V.)'i abdest aldığı zaman küçük parmağıyla ayak parmaklarının aralarını oğuşdumrken gördüm.» Hadîsi şerîf

oruçlu olmayan için istinşâkda mübalâğa göstermenin lüzumuna delildir. Oruçlu, boğazına su kaçar korkusuyla mübalâğa yapmaz. Bu izahattan anlaşılır ki, mübalâğa vâcib değildir .Çünki vâcib olsa onu terketmek caiz olmazdı. Hadîs-i şerifin Ebu Dâvud'ûaki kısmıyla mazmazanın vücûbuna istidlal olunur. Mazmazayı vâcib görmeyenler bu emri nedib için addederler. Nitekim îzahı yukarıda altıncı hadîsde geçti.[139]

46/37- «Osman[140] rodıyaîlau anh'dan rivayet olunduğuna göre; Peygamber saîlaîlahu aleyhi ve sellem abdest alırken sakalını hilâllerdi.»[141]

Bu hadîsi; Tirmîri tahrîc etmiş, Ibnî Huzeyme de sahîhlemişdir.
Hadîsi, Hâkim (321—405), Dâre Kutnî (306—385) ve İbni Hİbban (—354) da Âmir b. Şakîk'in rivayetinden tahrîc etmişlerdir. îmam-% Buharı (194—256) Âmir'in hadîsi için «Onun hadîsi Hasen'dir» ; de-mişdir. Hâkim: «Bu hadîsde hiç bir veçhile zayıflık bilmiyoruz», diyor. Maamafih İbni Main (—233) bunu zayıf sayar. Hâkim: bu hadîse, Haz-retî Âişe'den, Enes'den, Hazreti Ali'den ve Ammâr b. Yâsir'den şâhid-Ier rivayet etmişdir. Musannif da Hazreti Ümmii Seleme (R. Ariha) dan, Ebu Eyyüb'den, Ebu Ümâme'den, İbni Ömer'den Câbir'den, İbnî Abbas ve Ebü'd Derdâ hazerâtından şâhidler zikretmiş ve bunların, hepsinin zayıf olduğunu belirtmiş; ancak Hazreti Âîşe Hadîsini istisna etmişdir. Abdullah b. Ahmed (-^ 417) babasından naklen : «Sakalı tahlil babında hiçbir şey yokdur», der. .Hazreti Osman (R. A.)\n bu hadîsi sakal hilâllemenin meşru olduğuna delâlet etmektedir. Bazıları bunu vâcib bile sayarlarsa da hadîslerde vücûba delâlet edecek kadar kuvvetli olan yoktur. Hemen hepsi zayıfdırlar.[142]

47/38- «Abdullah b. Zeyd radtydllaJiu anh'den rivayet edilmiştir; demiştir ki: Peygamber satlalîahu aleyhi ve seTlem'e bir müdd'ün üçde ikisi getirildi. Ve koflarını oğuşdurmaya başladı.»[143]

Bu hadîsi; Ahmed tahrîc etmiş ve İbni Huzeyme Sahîhlemişdir.
Müdd: Lûgatta bir ölçekdir ki, okkanın parçalarından iki rıtıl alır. Yahud bir rıtıl bir de üçde bir rıtıl alır. Yahud orta bir insanın elleri ileriye uzatılmış olarak avucunun doluşudur. Zaten ellerin ileriye uzanmış olduğuna bakarak buna müdd denilmiştir.Ebu Davud'un (202—275) Hasen bir isnâd'la tahrîc etdiği Ümm-ü Amare hadîsinde şöyle denilmektedir:
«Resûl-ü Ekrem saUallahu aleyhi ve sellem; içinde bîr müddün üçde ikisi mikdârı su bulunan bir kabd'an abdest aldı.» Bunu Beyhakî (384 —458) de Abdullah b. Zeyd'den rivayet etmişdir. Bir müdd'ün üçde ikisi Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in abdest aldığı en az sudur. Vakıa: «Bir müdd'ün üçde biri ile abdest aldı»; rivayeti de vardır, fakat asılsızdır. Ebu Zür'a (—375)'nın Hazreti ÂİŞe (R.Anha) ile Câbîr (R. A ./dan rivayet ederek sahîhlediği bir hadîsde şöyle denilmektedir:
«ResûMi Ekrem (S.A.V.) bir sâ, ile yıkanır bîr müdd İle abdest alırdı.» Bu bâbda Müslim'in (204—261) Süfeyne'den Ebu Davud'un (202—275) Hazreti Enes'den tahrîc etdikleri şu hadîs-i şerîfde vardır:
«İki rıtıl alan bir kab'dan abdest aldı.» Bu hadîs TirmizVde C200 —279) şöyledir:
«Abdeste iki rıtıl kâfidir.»
Bütün bu hadîsler abdest suyunun az harcanmasını ifâde etmekde-dir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in suyu israfdan men etmesi ve ileride gelecek bir kavmin abdestte haddi tecâvüz edeceklerini haber vermesi hatırlardadır. Binaenaleyh ŞârÎ' Hazretlerinin «Yeter» dediği ile iktifa etmeyen israf etmiş olur. İsraf ise haramdır. Bazıları : «Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in bu kadar az su ile abdest alması suyu bu mikdarla tah-did değildir. Aşağı yukarı bu kadar az bir su ile abdest aldı demektir. Binâenaleyh o mikdardan az veya çok su ile abdest almak caizdir»; derler. Vakıa bu da güzel bir tevcihdir. Ama ne de olsa Peygamberini seven bir müslümana yaraşan Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in ahlâkına uymağa çalışmaktır.
Bu hadîs-i şerîfde abdest azalarını oğuşdurmanın meşru olduğuna delâlet vardır ki, bu mes'ele ihtilaflıdır. Oğuşdurmak

vâcibdir diyen Imam-ı Mâlik (93—179) bu hadîs ile istidlal eder. Değildir diyen Ha-nefîler, Şâfifter ve Hanbelîler ise, «Âyet-İ Kerîme'de yalnız yıkamak zikredilmişdir. Yıkamak demek oğuşdurmak değildir» derler.[144]

48/39- «Abdullah b. Zeyd'den Peygamber sdllallahu aleyhi ve seMem'î kulakları İçin başına aldığı sudan başka su alırken gördüğü rivayet olunmuşdur.»[145]

Bu hadîsi; Beyhakî tahrîc etmişdir. Hadîs Müslim'de yine bu yoldan şu lâfızladır. «Başını ellerinden artandan başka bir su ile meshet-di.» Mahfuz olan da budur.
Çünkü Musannif merhumun «Et - Telhis» nâm eserinde îbn-ü Dakîki'l - İyd (625—702)'den «gördüm» diye rivayet ettiği işte bu mahfuz dediği kısımdır.
Keza Musannifin, îbni Hibban'mn (— 354) sahihinde, Tirmizî (200 — 279)'nin rivayetinde mevcuddur; dediği hep bu kısımdır. Yalnız Telhîs'de: Bu hadîsi Müslim tahrîc etmişdir; yahut bunu-Müs-Zim'de gördüm demenıişdir. Hal böyle olunca başa mesh etmek için yeni su almak mutlaka lâzım olur. Hadîslerin delâlet ettiği de budur. Beyhakî'nm bu hadîsi, «Kulaklar için yeni su alınır» diyen Şafiî f150—204) Ue Ahmed bin Hanbel'in (164—241) delilidir. Yukarılarda geçen hadîslerde hiçbir râvî Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in başa mesh için ayrı su aldığını zikretmedi. Maamafih zikretmemek onu yapmadığına delil olamazsa da Sahabeden olan ravîlerin- «Başıyla kulaklarına bir defa mesnetti» demeleri bu meshin bir su ile olduğunu gösterir. Bir de:
«Kulaklar başdandir»; hadîsi vardır ki, her ne kadar isnadlafın da söz olsa da rivayet yollarının çokluğu birbirini takviye etmişdir. Başıyla- kulaklarına bir defa mesh etdiğini ifâde eden hadîsler çokdur. Ali, Ibni Abbas, Rebî ve Osman Hazeratının
rivayet ettikleri bu hadîsler hep kulakları başıyla birlikte bir defada yani bir su ile mesh ettiğini göstermektedirler. Çünkü kulaklar için yeni su alsa idi başı ile kulaklarını bir defada mesh etdi denilemezdi. Kulaklar için başına mesh ettiği sudan başka

su aldığını ifâde eden hadîs hakkında söylenilecek en akla yakın söz : Kulaklarına yetecek kadar eline su kalmamış-dır da onun için yeni su almıştır; demektir.[146]

49/40- «Ebu Hüreyre radıyattahu anVden rivayet edilmiştir. De-mişdir ki: Resûlüllah salldllahu aleyhi ve sellem'ı :
«Muhakkak Ümmetin Kıyamet Gününde gurralı, (yüzleri nurlu), tahcîlli (Abdest azaları abdest eserinden bem beyaz) gelecekler. Sizden kim gurrasını uzatabilir ise bunu yapsın; derken işittim. [147]

Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir. Lâfız Müslim'indir.
Gurralı demektir. Gurra; atın alnındaki beyazlikdır.
Nihâye» nâm eserde «Kıyamet'de yüzlerinin abdest nuruyla bem-beyaz olacağını ifâde etmek istiyor» denilmektedir. (fr&efi-) : Yine En - Nihâye'de beyân olunduğuna göre bundan mu-rad abdest âzası olari yüzün ve eller ile ayakların beyazlığıdır. İnsanın yüzündeki ve elleriyle ayaklarındaki abdest eserine atın alnında ve ayaklarında görülen beyazlık istiare edilmişdir. Hadîs-i Şerîf'de «Kim gurrasını uzatabilir İse»; deniliyorsa da maksad sâde gurra değil, hem gurra hem tahsildir. Birisini söylemekle Öteki anlaşı-lacağı için zikredilmemişdir. Gurra müennes bir kelime ^olduğu halde müzekker olan tâhcîl bırakıhb da bunun zikrolunması yerinin şerefin-dendir. Zira gurra alındaki beyazlık tahcîl ise ayaklardaki bsyazlıkdır. Maamafih Müslim'in (204—261) bir rivayetinde:
«Gurra ve tahcîlini uzatıversin»; buyurulmak suretiyle her ikisi de zikredilmişdir.
Hadîs-i Şerifin siyakına bakılırsa «Gurrasim kim uzatabilirse» sözü nefs-i hadîs'dendir. Bu söz «Kim isterse» manâsında ve kuvvetinde olduğu için uzatmanın vâcib olmadığına delâlet eder. Zira vâcib olsa idi «Uzatabilirse» demezdi. Çünkü uzatabilmek pek a'lâ mümkündür. Lâkin hadîsin ravîlerinden Nuaym «Bu hadîsin kısmı ResûlüMah (S.A.V.)'in sözümüdür, yoksa Ebu Hüreyre'nin mi bilmiyorum»; demiştir. El-Feth'de: «Bu cümleyi, sayıları onu bulan sahabe ravıleri hiç

birinin rivayetinde görmediğim giEi'Ebu Hüreyre'den rivayet edenlerden dahi Nuaym'in şu rivayetinden maada birinin rivayetinde görmedim»; deniliyor.
Hadîs-i şerîf gurra ve tahcîl'in uzatılmasının meşru olduğuna delildir. Bunun ne kadarı müstehab olacağı ulemâ arasında ihtilaflıdır. Bazılarına göre ellerde omuza kadar, ayaklarda dize kadar yıkamakla olur. Filhakika bu manâ Hazreti Ebu Hüreyre'den hem rivâyeten hı. dirâyeten naklolunmuştur. Hazreti Abdullah bin Ömer'in de böyle ya-pardığı malumdur. Bazılarına göre ellerde bazularm yarısına, ayaklarda da baldırların yarısına kadardır. Yüzde gurra'nm uzatılması boğazın yanlarına kadar yüzü yıkamakla olur. Bazıları gurra ile tahcîl'i meşru' görmemiş; Ebu Hüreyre hadîsini te'vil ederek: «Bundan murad, abdeste devam etmekdir» demişdir. Fakat bu îtirâz hilâf-ı zahir görülmekde ve; Râvî rivayet etdiğini herkesden daha iyi bilir diyerek red olunmakdadır. Bilhassa Hazreti Ebu Hüreyre'den hem naklen hem de re'yen sabit oldukdan sonra nefiy ve te'vîle hacet kalmaz.
Bu hadîs~i şerifle ve Müslim'in (204—261) merfû' olarak rivayet etdiği:
«Sizden başka kimseye nasîb olmayacak bir sıma» hadîsiy-îe abdestin bu ümmetin hasâisinden olduğuma istidlal edilmişdir. Sima: Alâmet demekdir-. Maamafih abdestin başka ümmetlere de meşru' oluğunu ileri sürerek; bu ümmete mahsus olan yalnız gurra ve tahcîl-dir diyenler de vardır.[148]

50/41- «Âişe radıyallahu anhâ'dan rivayet edilmişdir.Demiştîr ki: Peygamber sdllalldhu aleyhi v, sellem'ı ayakkabı giymesinde, taranmasında, temizlenmesinds ve her işinde sağdan başlamak hoşuna gidiyordu.»[149]

Hadîs, Mültefekun Aleyh'dir.
İbn-ü Dafcîki'l - îyd (625—702) hadîs-i şerîfde geçen «Her işinde» tâbiri için «Âmm-ı mahsusdur. Zîra helaya girerken ve mescidden çıkarken soldan başlanır»; diyor. Bazılarında hadîs umumu üzere bakîdir. Ondan tahsis olunan bir şey yokdur. Yâni

mutlak suretde her ise sağdan başlanır. Bazılarına göre ise (jli) ancak yapılması" maksad olan işe denilir. Soldan başlaması müstehab olan fiiller hâdd-i zâtında mak-sud değildir. Binâenaleyh hadîs'de tahsis yokdur. Bu hadîs-i şerîf taranırken, yıkanırken veya traş olurken başın sağ yarısından; keza- ab-dest alırken, yeyip içerken ve sair işleri yaparken sağdan başlamağa delildir. Nevevî f631—676) : «Şer'i Şerifin devamlı kaidesi: îkrâm ve tezyîn babında olan her şeyde sağdan, bunun zıddı olan şeyde de soldan başlamanın müstehab oluşudur»; diyor. Abdest hakkındaki hadîs aşağıda gelecekdir. Hadîs-i şerîfden çıkarılan bir istihbab hük.mü «Hoşuna gidiyordu» tâbirinden alınmaktadır.[150]

51/42- «Ebu Hüreyre radıyallahu anh'den rivayet edilmedir. Demişdir ki: Resûlüllah sallallahu aleyhi ve sellem :
«Abdest aldığınız vakit sağ taraflarınızdan başlayın» buyurdular. [151]

Bu hadîsi, Dörtler tahrîc etmiş; İbn-i Hüzeyme de sahîhlemişdir. Hadîsi, İmam-% Ahmed (164 — 241), îbn-i Hibban (—354) ve Bey-Kakı (384 — 458) de tahrîc etmişlerdir. Beyhakî'de:
«Giydiğiniz vakit» kaydı da vardır. îbnü'l DaMM'l-lyd (625 — 702) : «Bu hadîs sahîhlenmeğe lâyıkdır» der. Hadîs-i şerîf abdest alırken elleri ve ayaklan sağdan başlayarak yıkamağa delildir. Vakıa sağdan başlamak yüz ve baş gibi azaya da şâmildir. Ama bu azalar hakkında kimse bir şey dememiş. Abdesti Öğreten hadîslerde de yüzle başın zikri geçmemişdir. Abdest âyeti mücmeldir. Onu sünnet beyân et-mişdir. Sağdan başlamanın vâdb olup olmadığı ihtilaflıdır. Maamafih evlâ olduğunda şüphe yokdur. Bazılarına göre sağdan başlamak vâcibdir. Delilleri bu hadîsdir. Hadîs-i şerîfde sağdan başlamak emrediliyor. Emir vücûb içindir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) de müddet-i hayatında hsp sağdan başlamışdır. Hanefîîer'le. bir cemâate göre abdest âzalarının arasında tertibe riâyet vâcib olmadığı gibi sağ ile sol el veya ayak arasında da tertib vâcib

değil müstehabdır. Çünkü bu azalar abdest âyetinde birbiri üzerine ile atf edilmişlerdir".mutlak cem' içindir. Tertibe delâlet etmez. Sonra Hazreti AH (KerremdUahu vecheh) abdest alırken soldan başlamış ve : «Ben abdesti tam aldıktan sonra soldan mı başladım, sağdan mı aldırış etmem» demiştir.[152]

52/43- «Muğîre b.'Su'be[153] radıyallahu anh'den rivayet edİl-mişdir ki; Peygamber saTlallahu aleyhi ve sellem abdest almış ve alnına, sarığın üzerine ve mestlerin üzerine mesh etmiştîr.»[154]

Hadîsi, MüsÜm tâ'hrîc etmişdir.
Bu hadîs-i şerîf, Buharî'de^yokdur. Var diyen vehmetmişdir. Hadîs, abdest alırken sâde alına mesh etmenin caiz olmadığına delildir. îbnü'l -Kayyım (691 — 751) : ResûlüÎlah (S.A.V.)'den rivayet olunan hiçbir hadîsde sadece başının bir kısmına meshettiği asla sahîh ve sabit ol-mamışdır»; der. Resûl-ü Ekrem alnına meshettiği zaman sarığın üzerine o meshi ikmâl ederdi; nitekim sadedinde bulunduğumuz Muğîre hadîsi de bunu ifâde ediyor. Dâre Kutnî (306 — 385), bu hadîsi altmış zâtın rivayet etdiğini söyler. Hanefîyye'ye göre başın dörtte birine mesh etmek kâfidir. Sadece sarığın üzerine meshe Cumhur-u ulemâ kail olmamışlardır, îbni Kayyim'e göre Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bazen başına, bazan sarığının üzerine, bazan da alnı ile birlikde sarığının üzerine mesh ederdi. Mestler üzerine mesh için ileride müstakil bâb gelecektir.[155]

53/44- «Câbir b. Abdillah radıyaMahu anhümâ'dan Peygamber sdlîallahü aleyhi ve sellem'İn nasıl hacc ettiğine dâir rivayet edllmiş-dir. Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem :
«Allah'ın başladığından başlayın»; buyurmuşlardır.[156]

Bu hadîsi; böyle emir lâfzile Nesâî tahrîc etmiştir. Hadîs, Müslim'de haber lâfzıyladır.
Hadîs-i şerîf, Müslim'de şöyledir :

«Câbir dedi kî: Sonra Peygamber (S.A.V.) kapıdan yâni Ha rem-i Şerif kapısından Safâ'ya doğru çıkdı. Safâ'ya yaklaşınca: «Şüphesiz ki, Safa ve Merve Allah'ın eâirindendir» âyetini okudu, «Allah'ın başladığından başlıyoruz» buyurdular.» Yâni başlama işini emir değil, fiil-i müzâri' sîgasıyla ifâde ettiler. Ve Al'ahu Zülcelât Âyef-i Kerîme'de Safâ'dan başladığı için o da sa'ye Safâ'dan başladı. Musannifin bu hadîs-i şerîfi burada getirmesi Allah hangi şey'i evvel zikrederse bizim de fiiliyatta ondan başlamamız îca-b ettiğini anlatmak içindir. Zîra Teâlâ Hazretlerinin Kedâmı hikmetli kelâmdır. O hangi iş evvel yapılacaksa onu evvelâ zikreder. Nitekim Belagatın mukte-zasi da budur. Bundan dolayıdır ki, İmam-ı Sîbeveyh; «Arablar, en mühimmi en evvel zikrederler» der. Burada lâfız âmm'dır. Yâni hadîsdekicümlesindeki kelimesi ism-i mevsûi'dür. İsm-Î mevsûller ise elfâz-ı umum'dandır. Âmm lâfız sebebine inhisar etmez. Binâenaleyh Abdest Âyeti ki :
([157]) Yâni, «Yüzlerinizi ve eiîerînizî dirseklerle beraber yıkayın; başlarınıza mesh edin; ayaklarınızı topuklarla bîrlikde yıkayın»; Âyef-i Kerîme'sidir. - Hazret i Peygamberin «Allah'ın başladığından başlayın» emrine dâhildir. Şu hâlde evvelâ yüzden başlayarak diğer azaları tertib üzere yıkamak îcab eder. Bu bâbda .yukarıda «14» üncü hadîsde izahat verildi.[158]

54/45- <<Câblr b. Abdillah[159] radıyaMahu anhümâ'dan rivayet edi'mişdİr. Demİşdir ki: Resûlüüah saîldllahü aleyhime sellem abdest aldığı zaman dirseklerinin üzerinde suyu döndürürdü»[160]

Hadîsi, Dâre Kutnî[161] zayıf bir isnad ile tahrîc etmişdir.
Bu hadîsi, Beyhdkî de Dâre KutnVnm isnâdiyle tahrîc etmiş, fakat iki isnadın ikisinde de «El-Kasım b. Muhammed b. Ukayl» bu-lunmakdadır ki, bu zât metrûkdur. Bu hadîsi îmam-ı Ahmed b. Ban-bel (164 — 241) ile îbni Main ve başkaları da zayıf saymış; yalnız tbni HİbbBan (^- 354) sikât'dân yâni îümad edilenlerden kabul etmişdir. Fakat kaide icabı cerh ile ta'dil

tearuz ederse, ta'dil edenler çok bile olsa yine cerh tarafı tercîh edilir. Halbuki burada cerh edenler daha çökdur. Bu hadîs'in zayıf olduğunu Münzirl {— 656), îbnü's Salâh (577 — 643) ve Nevevi (631 — 676) gibi Hadîs imamları tasrîh etmişlerdir. Musannif bir yerde: «Sahîh-i Müslim'deki Ebu Hüreyre hadîsi buna ihtiyaç bırakmaz»; demiş. O hadîsi buraya defcetse ne iyi olurdu. Sahîh-i Müslim'deki Ebu Hüreyre hadîsi şudur :
«Ebû Hüreyre abdest aidi; kolunu tâ bazuya kadar yıkadı ve ResûlüE-lah (S.A.V.)'in böyle abdest aldığını gördüm; dedi.»[162]

55/16- «Ebu Hüreyre radıyaUahu anh'âzn rivayet edilmişdîr. De-ırjşdir'kî; ResûİüEEah sallaîlahû aleyhi ve sellem ;
«Abdesti üzerine besmele çekmeyen kimsenin abdesti yokdur; buyurdular.»[163]

Eu hadîsi, Ahnrısd, Ebu Dâvud ve İbnî Mâce zayıf bir isnadla tahrîc etmişlerdir. Tirm'zî'de de Saicl b. Zeyd ile Ebu Said'deri yins böyle zayıf bir rivayet vardır. Imam-ı Ahmed: «Eu bâb'da hiç bir şey sabit olmuyor» diyor.
Hadîs-i şerif adı geçen zevatın tahrîc ettikleri uzun bir hadîs'in bir kısmıdır. Bu zevat onu şu lâfızlarla tahrîc etmişlerdir:
«Abdestî olmayanın namazı yokdur; abdesti üzerine Besmele çekmeyenin de abdesti yokdur.» Bu hadîs Yakup b. 8e-Teme'nin babasından, onun da Ebu Hüreyre'den rivayet etdiği bir ha-dîsdir. İmam- Buharı {194 — 256), bu Yakup için, «Ne onun babasından işittiği malumdur, ne- de babasının Ebu Hüreyre'den duyduğu»; diyor. Hadîs'in Dâre Kutnl (306—3S5) ile SeyhakVde (384—458) başka yollardan rivayetleri, varsa da bunlar da zayıf'dır. Ebu Hüreyre hadîsî'nin Taberânî'deki (260—360) rivayeti şöyledir:
«Abdest aldığın vakit: Bismillah ve Elhamdülillah de; çünki H af aza Meleklerin, tâ bu abdesti bozuncaya kadar senin için sevâbları yazmağa devam ederler.» Lâkin senedi son derece zayıf'dır.
Sadedinde bulunduğ-umuz hadîsi, Bezzâr, Ahmed b. Hanbel

(164 — 241, îbni Mâce (207 — 275), Dâre Kutnl (30—385) ve şâire de tahrîc etmişlerdir. Tirmizi (200—279) diyor ki: «Muhammed, yâni Bukarî hakîkaten bu hadîs bu bâlâda en güzel bir şey, lâkin zayıf'dır; çünki ravîleri arasında iki tane meçhul var» dedi. Tirmizi ile başkalarının tahrîc etdikleri Ebu Saİd-i Hudrî hadîsi, Kesir b. Zeyd'in Rebîh'den, onun da Abdurrahman'dan, onun da Ebu Said1-den rivayet ettiği bir hadîsdir. Lâkin hem Resîr'e hem Rebîh'e ta'n vaki' olmuşdur.
Besmele hakkındaki hadîs Hazreti Âlşe, Sehl b. Sa'd, İbni Sebra ve Ümmü Sebra Alî ve Enes Hazerâtı tarafından da rivayet edilmişdir. Fakat hepsinde söz vardır. Şu kadar var ki, bu rivayetler birbirini takviye etdiğinden yine de bir gûnâ kuvvetden hâli değildirler. Bundan dolayı tbni Ebu Şeyhe (— 234); «Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in söylediği bize sabit oldu», demiştir.
Hadîs-i şerîf, abdestte besmele çekmenin meşru' olduğuna delildir.
Hattâ zahirine bakılırsa «Abdest yokdur» deniliyor ki bunun masası Besmele'siz abdestin sahih ve mevcud olmamasıdır. Çünki nçfy'de asıl olan hakikat'dır; Bu bâbda ulemâ arasında ihtilâf vırdır. Bazıları hatırında olana abdeste başlarken Besmele çekmek farzdır; derler. Hattâ îmam-ı Ahmed b. Hanbel (163 — 24.1) ile Zahirîler, unutana bile besmele çekmek farzdır diyorlar. [164] Hanefîler'le Şâflîler'e göre Besmele Sünneftir. Bunlar Ebu Hüreyre Hazretleri'nin şu hadîs-i seriliyle istidlal ederler:
«Kim abdestinin başında Allah'ı anarsa bütün vücûdu temiz olur. AI ah'm adım anmadığı zaman ise yalnız ab-yeri temizlenir.» Bu hadîsi Dâire Kutnî (306—385) ve başkaları tahrîc etmişlerse de, bu da zayıfdır. Besmeleyi hatırlayan ile unutan arasında fark görenler bu hadîsle istidlal ederler. Derler ki: Öteki kasden bırakana mahsusdur, bu ise unutan hakkındadır.
Hazreti Ebu Hüreyre'nin şu son hadîsi her ne kadar zayıf da olsa Besmele'nin farz olmadığına delâlet hususunda onu :
«Aljâh'ın sana emrettiği gibi abdest al» hadîsi takviye eder. Ve bu hadîs, sadedinde bulunduğumuz hadîsdeki nefyi, yâni «Abdesti yokdur» sözünü te'vîle delildir. Binâenaleyh hadîsimiz şöyle te'vîl olunur. «Besmele çekmeyenin kâmil abdesti

yokdur». Filhakika bu hadîs bu sözle de rivayet edilmişdir. Yâni : Şeklinde rivayet vardır. Ancak musannif bu lâfızla rivayet etmemişdir.

Besmele'nin Sünnet olacağına:
Hadîsi de delâlet eder. Şu halde bu bâbdaki hadîsler böylece kuvvet bulur ve Besmele'nin meşru olduğuna delâlet ederler. Meşruiyetin en aşağısı ise mendub olmakdır.[165]

57/47- «Talha b. Musarrif radıyallahu anh'dan, o da babasından, o da ceddi Tvdvyallahu anh'den işitmiş olmak üzere rivayet edilmişdir. Dem i şd ir kî: Resûlüllah sallaMahü aleyhi ve sellem'ı maimaza ile is-Hnşâk'ın arasını ayırırken gördüm.»[166]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud zayıf bir isnâdla tahrîc eylemişdir.
ÇünM hadîsi, Leys bf Ebî Süleym rivayet etmişdir. Bu zât zayıfdır. Nevevî (631 — €76): «Bunun zayıf olduğunu bütün ulemâ ittifak ettiler»; diyor. Bir de Talha'nın babası Musarrif Meçhulü'! - hâ! bir zâtNâır. Ebu Dâvud (202 — 275) diyor ki: «Ahmed bin Hanbel'in şöyle derken işittim: Derler ki, îbnî TJyeyne (107 — 198) onu inkâr edermis ve: «Bu Talha b. Musarrif babasından, o da ceddinden; kim oluyor bu?» Dermiş.

Hadîs, mazmaza ile istingâkı birbirinden ayırmağa delildir. Bu ayırma her ,biri su için ayrı ayrı su almakla olur. Hz. Ali ile Hz. Osman (R. Anhümâ)'mn dahî mazmaza ile istinşâkı ayrı ayrı yaparak: ResûlüMah (S.A.V.)7! böyle abdest alırken gördük»; demeleri de buna. delildir. Nitekim ulemâ'dan bir cemaatin mezhebi budur. Bazıları mazmaza ile istinşâk'ın bir avüçdan yapılmasına kail olmuşdur. Bazıları da bu bâb'daki hadîsler bazısının ayırma, bazılarının da ayırmama ifâde etdiğine bakarak «ikisi de Sünnet'dir. Yâni abdest alan muhayyerdir. İsterse mazmaza ile istinşâkı ayrı su ile yapar. îsterse bir su ile yapar, bunların ikisi de Sünnet'dir» derler.[167]

58/49- «Ali vadıyallahu anh'den abdestîn sıfatı hakkında şöyle rivayet edilmişdir. Bundan stuıra Hazreti Peygamber saMallahü aleyhi ve sellem üç kere mazmaza ve istinşâk yaptı. Suyu aîdığj avucdan hem mazmaza hem de istinşâk yapıyordu.»[168]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud ile Nesât tahrîc etmişlerdir.
Hadîs-i şerîf, mazmaza ile istinşâk bir avuçdan yapılır diyenlerin delilidir. Ve her ikisinin bir avuçdan veya üç avuçdan yapılmış olması muhtemeldir.[169]

59/49- «Abdullah b. Zeyd[170] radıyallahu emft'den abdestin sıfatı hakkında şöyle rivayet edilmişdir: Bundan sonra Resûlüllah sdllallahü aleyhi ve sellem elini suya daldırdı ve bir avuç dan hem mazmaza yaptı hem istînşâk. Bunu üç defa yapıyordu.»[171]

Hadîs, Müttefekun Aîeyh'dir.
Bu hadîs de yukarıki gibi mazmaza ve istinşâkın birden yapılabileceğinin delülerindendir. Ye gerek bu gerekse bundan önceki hadîs abdestin sıfatı hakkındaki iki uzun hadîsin birer parçasidirlar.[172]

60/50- «Enes radıyallahu anVden rivayet edifmişdir.Demişdir ki: Peygamber saMallahü aleyhi ve seMem, ayağında tırnak kadar yere su İsabet etmemiş bir adam gördü ve:
«Dön de abdestini güzel al; buyurdular.»[173]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile Nesâî tahrîc etmişlerdir.
Bunun bir mislini Hazreti Câbir hadîsinden Müslim (204 — 261) de tahrîc etmişdir. Lâkin Câbİr hadîsi Hazreti Ömer'e mevkufdur, diyenler olmuşdur. Sünen-i Ebî Öâvttd'da Hâlid b. Ma'dan tankıyla rivayet edilen şu hadîs vardır:
«Peygamber (S.A.V.) namaz kılan bir adam gördü. Bu adamın

ayağının üzerinde dirhem mikdârı bir kuru yer kalmış, oraya su isâbef etmemi şdi: Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) kendisine hem abdesti hem namazı iade etmesini emir buyurdular». Bu hadîsin isnadı İmam-ı Ahmed b. Hanbel'e (164— 241) soruldukda: «îyi» dir cevabım vermiş-dir.

Hadîs-i şerîf, abdest azalarını yıkarken kuru yer bırakmamak şartıyla kaplamağa delildir. Bu delâlet, ayaklar hakkında nass ile, şâir azalar da ayaklara kıyas iledir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.), abdest alırken topuklarına su değmiyen bir cemaata:

«Vay topukların Cehennemiden başına gelene» buyurmuşlardı.Cumhur-u Ulemâ'mn re'yi de budur.İmam-ı A'zam Ebu Ha-nıfe (80—150)'den bu bâbda çeşitli rivayetler olduğu söylenir. Bir rivayete göre bir uzvun yarısına su değmese afvolunur. Diğer bir rivayette yarısının yarısına değmemişse; başka bir rivayete göre de su değmeyen yer dirhem mikdârından az olursa afvolunur. Fakat bu rivayetleri Hanefîyye İmamları kabul etmiyor ve bunlar ne îmam-ı A'zam'-ın ne de tabî'lerinden birinindir diyorlar. Abdestte «Muvâlât» ı şart koşanlar da bu hadîsle istidlal ederler. Muvâlât: Azaları hiç ara vermeden birbirinin arkasından yıkamakdır. Burada dikkat edilecek cihet, mutedil havada abdest alan bir kimsenin bir uzvu yıkadıkdan sonra o kurumadan ikinciye başlamasıdır. Şâyed kuruduktan sonra ikinciye geçerse abdest caiz clmaz. Muvâlât Matikîlere göre abdestin farzlarmdandır. Ancak bunun da onlara göre bazı şartları vardır. Meselâ abdest alan kimsenin abdest halinde olduğunu hatırlaması, kadir olması şarttır. Binaenaleyh abdest hâlinde olduğunu unutarak muvâlâtı terk etmek cn-onlara göre de zarar vermediği gibi âciz-i gayr-î Mufarnt dedikleri de afvolunur.

ÂcÎz-İ gayr-ı mufarnt: Abdest almak için hazırladığı suyun yüzde yüz yeteceğini tahmin eden kimsedir. Bu su, tahmini hilâfına yetmeyi-verirse abdestini tamamlamak için su araması ve bu arada uzun bile olsa vakit kaybetmesi o abdestin tamamlamasına manî değildir. Yâni hükmen muvâlât bozulmamışdır. Abdestini tamamlar; yenilemeğe lüzum yokdur. Hanefî!erle, Şafiî'lere göre muvâlât abdestin sünnetlerin-dendir. Binâenaleyh bir özür yokken bunu terk etmek mekruhdur. Fakat

özür varsa mekruh değildir.
Bu hadîs-i şerifle istidlal edenler şöyle diyorlar: «Muvâlât farz olmasa Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) abdestini tazelemesini emretmez; «Bırak-dığm yeri yıka» derdi.» Bunlara cevap verilmiş ve: «Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) inkârda şiddet göstermek için abdesti yeniletti .Yoksa bırak-dığı yeri yıkamak yeterdi»; denilmiş ise de bu cevap zayıf gorülmüş-dür. Verilecek kâfi cevap şudur: «Ravî'nin abdesti yeniden almasını emretti» sözünden muradı, bütün abdesti yenilemesi değil, sadece bı-rakdığı yeri yıkamakdır. Binâenaleyh hadîs-i şerîf muvâlâtın lüzumuna değil, adem-i lüzumuna delildir. Yine bu hadîs-i şerîf, kuru yer bırakma hususunda kasden bırakan ile bilmeyerek veya unutarak bırakan arasında hükmen bir fark olmadığına delâdlet eder.[174]

61/51- «Bu da Enes radıyallahü arih'ûan rivayet edilmişdlr. De-mişdtr kî: Resûlüllah saMaUahü aleyhi ve sellem bir müdd İte abdest alıyor. Sâ' ile dört müdden beş müdde kadar yıkanıyordu.»[175]

Hadîs, Mütiefekun Aîeyh'dir.
Müddün mikdan yukarıda bu babın onuncu hadîsinde geçmiştir. Sa' ise; dört müdd yâni aşağı yukarı dört avuç alan kab'dır. Yâni «Re-sûl-ü Ekrem (S.A.V.) dört beş avuç su ile yıkanır idi.» Demek istemiş-dir. Musannif merhum ya onuncu hadîsi burada yahud bunu onun yanında zikretse daha münasip ve tertibli olurdu.
Hadîs-i Şerifin lâhirî: Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in en az bir müdd su ile abdest aldığını ve en az bir sa' su ile yıkandığını ifâde ediyor. Binâenaleyh Buharî'nin (194—256) tahrîc etdiği Hazret! ÂÎşs Hadîsiyle bunun arasında bir münafât ve zıddiyet yokdur. Hazreti Âişe hadîsi şudur:
«Resûl-ü Ekrem {S.A.V,) farak denilen bir kab'dan abdesf aldı.» Farak nin fethasıyla okunur. On dokuz ntıl alan büyük bir kabdır. Bununla beraber hadîsde bu kabın dolu olduğuna delâlet eden bir söz yokdur. Bilâkis. «Bir kabdan» demesi onun dolu

olmadığına delâlet eder. Çünkü Arabca'da edât-ı teb'îz yâni parçalama ifâde eder. Şu halde kabdakinin bütünüyle değil bir kısmıyla abdest almış demektir. Gerek Hazreti Enes'in rivayet etdiği şu hadîs gerekse yukarıda onuncu sıra numarasıyla zikri geçen Abdullah b. Zeyd hadîsi abdesti az su ile almağa irşâd etmektedirler. îmam-t Bu-harî (194—256): «Ehl-i İlm abdest suyunun Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)*in kullandığı mikdârı geçmesini kerih gördüler»; diyor.[176]

62/52- «Ömer[177] radtyallahü onVden rivayet edilmişdlr. Demlşdlr ki: Resûlüllah salîaîlahü aleyhi ve sellem:
— Eğer sizden biriniz abdest alır ve onu tes-tekmil tamamlar da sonra Allah'dan başka Allah olmadığına yalnız Allah mevcud olup şerîki bulunmadığına şehâdet ederim; Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu da şehâdet ederim, derse ona Cennet'in kapıları açılır; buyurdular.»[178]

Eu hadîsi; Müslim ile Tirmizî tahrîc etmişlerdir. Tirmizî: «Allah'ım, beni tevbekâriardan kıl; beni temizlenenlerden eyle!» cümlelerini de ziyâde etmişdir.
Hadîs-i Şerifin son kısmında tövbe ile temizliğin bir arada zikredilmesi:
([179]) «Şüphesiz ki Allah tevbe edenlerle ^temizlenenleri sever» âyet-i kerîmesine uymak içindir. Çünkü tevbe insanın içini günâh kirlerinden temizler. Abdest de bedenin dışını ibâdete mâni olan hadeslerden temizlemek olduğuna göre; ikisini bir araya getirerek ikisini birden Allah'dan istemek, onun sevgili kullarından olmayı dileyenler için son derece mü-nâsib olur,
Hadîs-i Şerifin Tirmi^î'deki rivayeti için Tirmyzı (200—279), her ne kadar «isnadında ızdırap vardır» dese de baş tarafı Müslim'in (204—261) Sahîhi'nde sâbitdir. Ziyâde kısmını Bezzâr rivayet etdiği gibi Tabe-rânî (260—36C) de «El-Evsat» nam eserinde Hazreti Sevbân tarikiyle şu lâfızlarla rivayet etmektedir:
«Kim abdest suyu ister de abdest alır ve abdestini bitirdiği anda: Allah'dan başka Allah olmadığına şehâdet ederim. Muhammed'in Allah'ın kulu ve Peygamberi olduğuna da şehâdet

ederim; Allah'ım beni tevbekârlardan kıl; beni temizlerden eyle! derse... ilh.» Bu hadîsi, îbni Mâce (207—275) Hazreti Encs'den rivayet etdiği gibi, Hâkim (321—405) de «Eî-Müstedrek» inde Ebû Saîd'den su lâfızla rivayet eder:
«Bir kimse abdest alır da: «Seni tenzîh ve Sana hamd ederim Allah'ım, Şehâdet ederim ki Sen'den başka Allah yokdur. Senden mağfiret diler; Sana tevbe eylerim! derse bir sahifeye yazılır. Sonra bir mühür ile mühürlenir ve Kıvâmet Gününe kadar kırılmaz,» Nesâl (215—303) bu ha-dîs'in Mevkuf olduğunu kabul eder.
îşbu zikir abdestten sonra yapılır. Nevevl (631—676) diyor ki: «Bizim ashabımız, gusül'den sonra da Müstehab'dır, dediler.»
Abd?st babı burada sona eriyor. Musannif merhum abdest'hakkındaki zikirlerden yalnız abdeste başlarken çekilecek. Besmeleyi bildiren hadîs ile sonundaki zikri teşkil edn bu son hadîsi rivayet etmişdir.
Musannif merhûm'un Abdest Babı'm abdest sonunda okunan bu dua ile bitirmesi yâni fiilen abdestin sonunda okunan şey'i te.lifen de delillerin sonuna getirmesi şüphesiz ki güzel bir san'atdir. Buna Bedî İlmin de Hüsn-ü İntiha derler. Bundan sonra mest üzerine mesh babı geliyor. Çünkü mesh de abdest ahkâmındadır.[180]

Mestler Üzerine Mesh Babı

Bu bâbta mest üzerine mesh'in meşru olduğunu bildiren delilller görülecektir. yâni mest Deriden yapılan ve ayakları topuklarla birlikte örten ayakkabıdır. (Curmuk) Mest üzerine giyilen büyük mesttir. Mest üzerine mesh yalnız Sünnetle sabit olmuşdur. Fakat Sünnetden delilleri o kadar çok ve kuvvetlidir ki, fukahâ meshi caiz görmeyen Ehl-i Bid'atden olur demişlerdir. îmam-ı Âzam Ebû Hanîfe (80—150) ; «Bana günün aydınlığı gibi aşikâr olmadan mesh'e kâü olmadım» demişdir. Hattâ: «Mest üzerine mesh'i caiz görmeyenin küfründen korkarım; çünkü bu bâb'daki eserler tevatür makamındadır» dediği rivayet olunur.
îmam-ı Ebû Yusuf (113—182) : «Mesh Haberi meşhur olduğundan onunla kitab üzerine ziyâde edilebilir» diyor. İmâm-ı Ahmed b. Hanbel (164—241) : «Kalbimde meshe karşı hiç bir pürüz yok, bu bâbda Resû-füllah'ın Ashabından kimi Merfû kimi Mevkuf «40» tane hadîs var» demişdir.
Mest üzerine mesh Cenâb-ı Hak'ın mü'min kullarına bir ruhsatıdır. Bunu iyi anlıyabilmek için bir rtebzecik Usûl-ü Fıkh İlmîne müracaat etmeğe mecburuz. Bu ilmin beyânına göre : Âkil baliğ bir insanın fiili, uhrevî maksad itibariyle iki kısımdır: Azimet, Ruhsat:
Azimet: Kulların özürlerine bakmayarak ibtidâen meşru olan şeydir. Diğer tâbirle azimet Namaz ve Oruç gibi aslî hükümlerdir.
Ruhsat: özre mebnî ikinci defa meşru olan şeydir ve dört kısımdır. Bunların ikisine «hakîkaten ruhsat» denilir.
Birincisi : Haram olduğuna delil ve hüküm baki kalmakla beraber mubah muamelesi gören şeydir. Küfür etmek için mecbur edilen kimsenin kalbi îmanla dolu olmak şartıyla kelime-i küfrü söylemesi gibi. Bunun hükmü azimetle amel ederse sevab kazanmakdır.
İkincisi : Haram olduğuna delil ve sebeb bakî olmakla beraber hüküm gecikir. Yolcunun orucu terketmesi gibi. Bu kısmın hükmü: Zayıf düşmedikçe azimetin evlâ olmasıdır. Ruhsatın dört kısmından ikisine de «Mscâzen ruhsat» derler.
Birincisi.: Eski Şeriatlarda meşru olan dayanılmaz güç tekliflerin İslâm Dİni'nden kaldırılmasıdır. Günâh işleyen uzvu kesmek gibi.

Böyle bir teklifin bize göre meşru olmaması ruhsata benzediğinden buna «Mecazen ruhsat» denilmiştir. Çünkü hakikatta azimet tasavvur olunamayan yerde ruhsat bulunmaz.
İkincisi : Bazı kullar hakkında meşruiyeti baki olmakla beraber diğer bazılarında meşruiyeti sakıt olan şeydir. Yolculuk hâlinde dört rekâta farzların ikiye indirilmesi gibi. İşte mest üzerine mesh etmek bu kısımdandır.[181]

63/53- «Muğire b. Şu'be radıyallahü cmA'den rivayet edilmişdir. Demişdir ki: Peygamber satlaîlahü aleyhi ve seUem ile beraber İdim. Abdest aldı. Ben hemen mestlerini çıkarmağa el attım. Resûl-ü Ekrem:
— Bırak onları; çünkü ben onları temiz olarak giydim; buyurdular. Ve mestlerin üstüne mesh ettiler.»[182]

Hadîs, Mütfefekun A!eyh'dir.
Nesâî müstesna Dörtler'de bu hadîs şöyledir: ((Peygamber (S.A. V.) mestin hem üstüne, hem de altına mesh etdi.» Bunun isnadında zaaf vardır.
Bu hadîs-i şerifin Buharı, Mâlik ve Ebû Dâvud'daki rivayetleri bir araya getirilirse anlaşılıyor ki, hadîse Tebük Gazâsı'nda ve sabah namazında cereyan etmişdir.
Hazreti Muğîre'nin «Mestlerini çıkarmağa el atdım» demesine bakılırsa ya meshe ruhsat verildiğini henüz bilmiyormuş; -yâhud biliyormuş, fakat mestlerini çıkarmak efdal olduğuna göre Resûîüllah (S.A.V.) efdâl olanı yapacak zanniyle çıkarmak istemişdir. Mes'ele ihtilaflıdır. Biraz aşağıda bu ihtilâflar görülecekdir. Hazretİ Muğîre'nin mesh'in şartları bulunmadı zannetmiş olması da mümkindir. Hattâ ihtimallerin en yakınıdır. Çünkü Fahr-i Kâinat Efendimiz «Bırak Onları ben On-lan temiz olarak giydim» ; buyuruyor, bundan pekâ'lâ «Sen mes-hin şartları yok zannediyorsun ama öyle değil, ben o mrstleri ayaklarım temiz olarak giydim; binâenaleyh meshin şartı mevcûddur» manâsı çıkabilir. Zâten cümlesi ayakların hâlidir.
Yâni ben onları ayaklarım temiz olarak giydim. Demekdir.

Nitekim Ebû Davud'un (202—275) rivayeti bu manâyı sarahaten ifâde ediyor. Ebû Davud'un rivayeti şudur:
«Çünkü ben bu mestleri ayaklarımın ikisi de temiz olduğu halde giydim.»
Müttefekun Aleyh olan bu hadîs-i şerifin buradaki lâfzı BuharV-nindir. Bezzâfm beyânına göre bu hadîs-i şerîf Hazreti Muğîre'den altmış tarik ile rivayet edilmişdir. İbni Mende (—30İ) bunların «45» ini zikrediyor. Hadîs-i şerîf, sefer yani yolculuk hâlinde mest üzerine mesh edileceğine delildir. Çünkü bu bâbda nass'dır. Hazar hâlinde yâni evinde olanlar için biraz ileride söz gelecekdir. Ulemâ-i Kiram mest üzerine mesh hakkında ihtilâf etmişlerdir. Ekseriyet şu hadîsle istidlal ederek seferde; ileride gelecek hadîslerle istidlal ederek hazarda meshin caiz olduğuna kail olmuşlardır. îmam-ı Ahmed b. Hanbel (164—241): «Bu hususda Sahâbe-i KirânVdan. «40» tane merfû hadîs vardır »diyor. îbni >Ebî Hatim (247—327)'e göre «41» sahabeden merfû hadîs vardır. İbni Abdilberr (368 ^- 463) «El - îstizhâr-» adlı eserinde şöyle der : «Hazreti Peygamber (S.A.V.)'den meshı «40» kadar Sahabî rivayet etmiştir. Îbnü'l-Münzir (—236), Hasdn-ı Basrî (21—110)'nin sözünü naklediyor: «Bana Resûl-ü Ekrem (S.Â.V.)'in mestleri üzerine mesh eder idiğini ashab-ı Resûlüllahdan «70» tanesi söyledi»; demiş. Ebu'l - Kasım İbni Mende tezkiresinde ravîlerin adlarını saymış ve tam «80» Sa-hâbî'ye baliğ olmuşlardır. Bunlardan bazıları şunlardır : Ebu Bekir, Ömer, Ali, İbni Mes'ûd, İbni Ömer, İbni Abbas, Câbir b. Abdİllah, Sa'd b. Ebi Vakkas, Âişe, Bilâl, Huzeyfe, Büreyde, Huzeyme b. Sabit, Ebu Hüreyre, Selmân-ı Fârisî, Ebû Mûse'l - Eş'ari, Amrü'bnü'l-Âs, Ebû Ey-yûb, Ebû Ümâme, Sevbân, Ubâdetü'bnüs - Sâmit, Üsâme b. Zeyd rıdvanuilahi anhüm.
İbnü'l - Mübarek (—181): Mestler üzerine mesh hakkında Sahabe arasında ihtilâf yokdur. Zira hangisinden inkâr etdiği rivayet edildi ise aynı zattan isbât ettiği de rivayet edilmişdir»; demektedir.'îbni Abdilberr diyor ki: «Meshi Sahabeden İbni Abbas, Hazreti Âişe ve Ebu Hü-reyre'dçn başka inkâr eden bulunduğu rivayet edilmemiştir.» İbni Abbas île Ebu Hüreyre'den muteber senedlerle bunun hilafı ve şâir Ashaba muvafakat ettikleri rivayeti gelmişdir. Hazreti Âişe'ye gelince Müslim'in (204

—261) kaydettiğine göre o da bu işi Hazreti Ali'den ilmine havale etmişdir. Bir rivayete göre: «Bana meshi sordular. Benim buna dâir malûmatını yok»; demişdi. Yine İbni Abdilberr (368—463): «Selef -den hiç birinin onu inkâr ettiği rivayet olunduğunu bilmiyorum. Ancak îmam-% Mâlik'den {93—179) bir rivayet müstesna, Maamafih ondan gelen sahih rivâyetde meshi isbât ettiğini sarahaten beyan ediyor» der. Musannif merhum ise daha ileriye giderek: «Hadîs hafızlarından bir cemâat meshin mütevâtir olduğunu açıkla mışdır» diyor. Bundan, dolayıdır ki, mest üzerine mesh dört mezhebe göre şahindir. Yalnız bunun iki şartı vardır.
Birincisi : Hadîs-i şerifin işaret ettiği ayakların temizliğidir. Yâni mestler üzerine mesh edebilmek için evvelâ tam bir abdest almak ve mestleri abdestli iken giymek şarttır. Bu şekilde giydikten sonra abdesti bozulursa artık abdest alırken mestlerin üzerine mssh eder.
İkinci şart: Mestlerin kuvvetli, suyun girmesine mâni, yır-tıksız ve ayakları topuklarla birlikte örter olmasıdır. Zaten mest denilince akla böyle mükemmel olanı gelir. Hazreti Muğîre'nin Buharı (194 — 256) ile Müslim'deki (204 — 261) rivayetinde meshin keyfiyeti, kemiyet ve yeri zikredilmemişse de Dörtler'in rivayetinde zikredilmiş ve hem altına hem üstüne mesh edilebileceği anlatılmadır. Nitekim buna kail olanlarda vardır. Lâkin hadîsin Z)örtZer'deki rivayeti zayıf-'dir. Hadîs İmamları bunu Hazreti Muğîre'nin kâtibinin rivayet etmiş olması dolayısıyla zayıf addetmişlerdir.
Aşağıdaki hadîs-i şerîf de meshin yerini beyan ediyor. Fakat Muğîre Hadîsine muarızdır.[183]

65/54- «Ali radıyattahü cmVderi rivayet edilmİşdir ki: Eğer dinr re'y ile olsaydı mestin altı mesh edilmek için üstünden eviâ olurdu. Muhakkak ben ResûlüIIah saUallahü aleyhi ve sellem'ı mestlerinin üstüne mesh ederken gördüm; demişdir.»[184]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud güzel bir isnadla tahrîc etmişdir.
Musannif merhum «Et-telhîs» nâm eserinde «Bu hadîs

sahîh'dir» der. Hadîs-i şerif de mestler üzerine meshin yeri bildirilmekde ve bunun mestlerin üstü olduğu, altına mesh edilemeyeceği beyan edil-mekdedir. Bu hususda ulemânın iki kavli vardır:

1— Eller suya batırılır. Sonra sol elin avucu mestin topuğuna; sağ elin avucu da parmakların etrafına konur ve sağ el mestin koncuna doğru; sol el de parmakların kenarlarına doğru çekilir. Bu kavi îmam-ı Şafiî (150— 204)'nindir. Hazreti Şafiî mestin böyle yapılacağına Hazreti Muğîre hadîsiyie istidlal eder. Çünkü o hadîsde:
«Resûf-ü Ekrem (S.A.V.) mestlerinin üzerine mesh etti ve sağ etini sağ mestinin üzerine, sol elini de sol mestinin üzerine koydu. Sonra üzerlerine bir defa mesh etli. Ben onun mestleri üzerindeki parmakların» hâlâ görüyor gibiyim; deniliyor.» Maamafih bu hadîs hem Munkatı'dır. Hem de Şafiî'nin tarif ettiği şekle delâlet etmez.

2— Mestin üzerine mesh edilir. Hazreti Alî hadîsi de bunu ifâde eder.
Meshin mikdarına gelince:
Mâlikîler'e geince mestlerin üstüne kamilen mesh etmek vâcibdir. Altına mesh etmek ise müstehabdır-.
Hanefîler'e göre mesh, giyilmiş mestlerin üzerine el parmaklarının küçüklerinden üç tanesinin uzunluğu ve genişliği mikdârı yapılır.
Şafiîler'e göre, mestlerin üzerine gelmek şartıyla neresine olursa olsun velev ıslak parmağını çekmeden değdirmek suretiyle farz yerini bulur. Nitekim başa mesh dahi böyledir.
Hanbelîler'e göre; mestin üzerine, fakat ekserisine rneshetmek farz; altına msshetmek müstehabdır. Bu bâbda tafsilât her mezhebin fıkıh kitabtermdadır. Hazreîi Alî ve Muğîre hadîslerinde meshin mikdarına dair söz yokdur. Yalnız Alî kerremallahu uec/ ıe/t'den diğer bir rivâyetde Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'i mestin üzerine parmaklarla çizgi çizerek mesh ederken gördüğü ifâde ediîmekde ise de îmam-ı Nevevî (631—676) tu hadîs için zayıf demişdir. Hazret! Câbir (R. A.)7den dahi: «Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in meshi öğrettiği bir zâta eliyle mestlerin ön tarafından

konca doğru bir defa mest etmesini gösterdiği ve parmakların arasını açdığı» rivayet ediliyor. Fakat Musannif bu hadîs için: «İsnadı son derece zayıf'dır»; diyor. Velhasıl meshin keyfiyeti ve kemiyeti hakkında itimada şâyân bir hadîs yokdur. Yalnız meshin yerini bildiren hadîs sahîh'dir.
Meshin müddetine gelince: Onu da aşağıdaki hadîs-i şerîf beyan ediyor.[185]

66/55- «Safvân b. Assâl[186] radıyaîlahü anh'dan rivayet edümişdir. Demİşdir ki: Peygamber saîlaîîahü aleyhi ve sellem, yolcu olduğumuz zaman bize, cünüblük müstesna Sakin büyük ve küçük abdest bozmak-dan ve uykudan dolayı üç gün üç gece mestlerimizi çıkarmamamızı emrederdi.»[187]

Bu hadîsi, Nesâî ve TİrmÎzî tahrîc etmişlerdir. Lâfız Tirmizî'hindir. İbn-i Huzeyme dahi tahrîc etmiş ve Tirmîzî ile ikisi bunu sahîhlemişlerdir.
Bu hadîs-i şerifi, îmam-ı Şafiî (150 — 204), İbni Mâce {207 — 275), İbni Hibban (— 354), Dâre Kutnî (306 — 375) ve Beyhakî (384 — 458) dahi rivayet etmişlerdir. Tirmizî (200 — 279) Buharî'den (194 — 256) naklen «Bu hadîs hasen'dir»; diyor. Hattâ Buharı: «Vakit tâyini hususunda Safvân bin Assâli'l - Meradî'nin hadîsinden daha sahîh bir şey yokdur»; demişdir. Bu hadîsi, Tirmizî ile Hattâbi (—388) sahîhlemişdir. Hadîs-i şerîf, mest üzerine meshin yolcular için üç gün üç gece meşru olduğuna delildir. Yine bu hadîsde meshin abdeste mahsus olduğuna, gusülde yapılamayacağına delâlet vardır ki; bu cihet ittifâkî bir mes'eledir. «Bize emrederdi» denildiğine göre mest üzerine mesh vâcib olmak îcab ederse de İcmâ-İ Ümmet bu emrin vücûb için değil, nedib ve ibâha için olduğunu tâyin etmişdir. Acaba mestlere mesh etmek mi daha sevabdır; yoksa çıkarıb ayaklan yıkamak mı? Bu mes'ele ihtilaflıdır. Musannif merhûm'un ihtiyarı meshin efdâl olduğudur. îmctm-t Nevevî (631 — 676): «Sünnet'den yüz çevirerek terk edilmemek şartıyla ayakları yıkamanın efdâl olduğunu ulemâmız açıklamiş-dır» diyor. HanbeÜler'e göre mestlerin üzerine mesh etmek

ayakları yıkamakdan evlâdır. Hanefîyye İmamlarının bazılarından da meşhur olan rivayet budur. Diğerleri azimeti evlâ görürler.[188]

67/56- «Ali radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Mestler üzerine mesh hakkında söylediğini kasd ederek demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem üç gün ile üç geceyi yolcuya; bir g"iih ile bir geceyi de evinde olana tahsis etti.»[189]

Bu hadîsi, Müslim tahrîc etmişdir.
Hadîsteki sözü yâ Hazreti Ali'nin yahud başka ravîlerden birinin sözü olup müdrecdir... Hadîsi, Ebu Dâvud (202 — 275), Tirmizi (200 — 279) ve İbni Hibban (—354) de tahrîc etmişlerdir. Bu da yukardaki hadîs gibi misafir hakkında mest üzerine meshin müddetini beyan ediyor. Fazla olarak da mukîm yâni evinde olan kimseye meshin meşru olduğuna; onun hakkında mesh müddetinin bir gün ile bir gece olacağına delâlet ediyor. Yolcular hakkında mesh müddetinin fazla olması yolculukda meşakkat ve zahmet bulun-masmdandır. Bu cihetle yolcu ruhsata daha lâyıkdır.[190]

68/57- «Sevbân[191] radıyallahü anh'öen rivayet edilmişdir. Demişdir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem bir müfreze gönderdi ve onlara ısâbeler yâni sarıklar ve teshânlar yâni mestler üzerine mesh etmelerini emir buyurdu.»[192]

Bu hadîsi, Ahmst, Ebû Dâvud rivayet etmişler; Hâkim de sahîhlemişdir.
Hadîsde geçen sözleri ravî tarafından müdrecdir.[193] Bu hadîs-i şerîf, mestler üzerine olduğu gibi sarık üzerine de mesh edilebileceğinin delilidir. Acaba bunun için başın temiz elması şart mıdır; müddet filân var mıdır? Bu bâbda mezâhib ulemâsından bir nakl bulunamamışdır. Yalnız Bülûğu'l - Meram üzerine yazılmış Kadı Abdurrahman Hâşiyesi'nde «sarıkların

.üzerine mesh caiz olabilmek İçin mesh edecek kimsenin tıpkı mşstde olduğu gibi tam abdest aldıktan sonra sarığını sarmış olması şarttır; sarık üzerine meshe bazı ulemâ kail olmuş; fakat iddiasına delil getirmemişdir» deniliyor. Hadîs i Şerifin zahirine göre sarık üzerine mesfoetmek için özürlü olmak şart değildir.
Yine bu hadîsin zahirine göre başa asla su değmese bile sarığa mesh edilebilir. İbnü'l - Kayyım (691 — 751) şöyle der; «Resûfüllah (S.A.V.) sâde sarık üzerine meshetti. Alnının üzerine mesh ederek sarığın üzerine ikmâl etdiği de oldu.» Hanefîleı-sarık üzerine msshi özürlüye caiz görürler. Çünkü bu hadîsin Ebu Dâvu«Tdaki rivayetinde : «Gönderilen müfreze soğuğa tutulmuşlardı»; diyorlar .Bu sebeple sarık üzerine mesh, Özre hamlediliyor ise de; bu da Sübülü's - selâm sahibine göre uzak bir ihtimâldir. Zira başka hadîslerde özürsüz olduğu halde mestlerle sarık üzerine mesh ettiği sabit olmuşdur.[194]

69/58- «Ömer radıydllahuanh'den mevkuf olarak, Enes radıyattahu anh'öen merfû olarak rivayet edilmişdir ki:
«Biriniz abdest aldı da mestlerini giydi mi onların üzerine mesh etsin ve onların içinde namaz kılsın; isterse onları çıkarmasın yalnız cünüblük müstesnü» buyurmuşlardır.»[195]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî ile Hâkim tahrîc etmişler ve Hâkim sahîhlemişdir.
Hadîs-i Şerîfde mestlerin giyilmesiyle üzerine mesh edilmesinin (Abdest aldıkdan sonra) kaydıyla kayıdlanması gerek bu bâb'ın başında geçen Muğîre Hadîsinde, gerekse başka hadîslerde geçen taharet kelimelerinden, abdestsizlik kasd edildiğine delildir.
Bu hadîs, taharetin şart olduğuna da delildir. Ancak müddet hakkında mutlak ise de Safvân ve Ali (R, Anhümâ) hadîslerinin ifâde etdiği müddet ile bu da mukayyeddir.[196]

70/59- «Ebû Bekre[197] radzyallahü anh vasıtasıyla Peygamber salîalîahü aleyhi ve sellem'den rivayet edümişdir ki:

Temizlenerek mestlerini giydiği zaman üzerine mesh etmek için yolcuya üç gün üç gere, evinde olana bîr gün bir gece ruhsat yermişdir.[198]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî tahrîc etmiş, İbrit Huzeyme .de sahîhlemişdir.
Hattabî {— 388) ile İmam-ı Şafiî (150 — 204) dahi sâhîhlemişlerdir. Ayni hadîsi Ibni Hibban (—354, İbnü'l - Cârûd, Ibni Ebî Şeybe (— 234) Beybakî (384 — 458) ve «El - İlel» adlı eserinde Tirmizî (200 — 279) tahrîc etmişlerdir.
Hadîs-i Şerîf, yolcu ile mukîm hakkındaki mesh müddetini ifâde hususunda Hazreti Ali (R. A.) hadîsi gibi, taharetin şart oİduğunu ifâde bakımından ise Hazrefi Ömer ve Enes (R. A.) hadîsi gibidir. Ayrıca- bu hadîsde meshin ru,hsat olduğu tasrîh edümişdir.[199]

71/60- «Übeyy b. Ama re radıyallahü anVden şöyle dediği rivayet edîlmişdir: «Yâ Resûlallah» mestlerin üzerine mesh edeyim mi dedi:
— Evet!
— Bir gün mü?
— Evet!
— İki gün de olur mu?
— Evet!
— Üç gün?
— Evet ve dilediğin kadar; buyurdu.»[200]

B,u hadîsi, Ebu Dâvud tahrîc etmiş ve: «Kavî değil» demişdir.
Hafız el MünzÎrî (— 656) «Muhtasaru's - Sünen» adlı eserinde : Bu mânâda yâni Ebu Davud'un söylediği söz mânâsında bir sözü.de Bu-harî söyledi» diyor. İmam-ı Ahmed b. Hanbel (164 — 241): «Bu hadîs'in ricali bilinmiyor» der. Dâre Kutnî (306 — 385): «Bu-sabit olmayan bir isnâddır», demektedir. İbni Hibban (—354): «Ben bunun haberine iti-mad etmem» demiş; İbni Abdilberr (368—'463): «Sabit olmuyor; doğru bir isnadı yokdur» demiş; Nihayet İbnü'l - Cevzî (508 — 557) mübalâğa göstererek

onu mevzu' hadîslerden saymışdır.
Bu hadîs mesh için gerek hazarda, gerekse seferde bir müddet olmadığına delâlet ediyor. Bu kavi îmam-ı Mâlilc'de.n (93 — 179) rivayet olunur. Şafiî (150 — 204)'nin de eskiden Kavli budur. Lâkin bu hadîs yukarıda geçen hadîslere muaraza edecek kuvvette olmak göyle dursun, onlara yaklaşamaz bile. Bilfarz sabit bir hadîs bile olsa geçen hadîslere takyid olunur.[201]

«Abdesti Bozan Şeyler Babı»

Lûgatta, muhkem bir şey'i bozmakdır. Sonra mecazen ab-desti ibtâl etmek mânâsında kullanılmış; sonra da Hakikat-ı Örfiyye olmuşdur. Abdesti bozan şeyler Teyemmümü de bozar.. Çünkü teyemmüm abdestin bedelidir.[202]

72/61- «Enes b radıyallahü anh'den rivayet edümişdir. Demişdir ki: ResûliKlah sallallahü aleyhi ve sellem devrinde Ashabı yatsıyı beklerlerdi. O derecede kî başları uykudan eğitir; sonra namaz kılarlar; abdest tazelemezlerdi.»[203]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud tahrîc etmiş; Dâre Kulnî de sahîhlemişdir. Aslı Müslim'dedir.
Hadîsi, Tirmizî (200 — 279) de tahrîc etmişdir. Onun rivayetinde hadîs'de :
«Namaz için uyandırırlardı» ve ;
«Hattâ ben onlardan bir hangisinin horultusunu İşitiyordum. Sonra kal-, karlar, namaz kılarlar ve abdest tazeîemezlerdi»; cümleleri vardır. Bu uykuyu ulemâdan bir cemâat oturanın uykusuna hamlettiler ise de, onların bu te'vilini Yahya'! - Kattan (—628)'in Hazreti Enes'den rivayet ettiği :

«yalanlarlardı» tâbiri bertaraf etmekdedir. jbnü Dakîk'ü-İyd (625 —702):
«Hafif uykuya hamledilir» diyorsa da bu da hadîsde geçen « <ıkli * «horultu» « jjli I » «uyandırma» tâbirlerine uygun değildir iddiasiyle red olunur. Çünkü horultu ve uyandırma ancak

derin uykuda olur. Bu cihet böylece bilindikden sonra şunu da ilâve edelim ki, bu bâbdaki hadîslerde hep başın eğilmesinden, horultudan, uyandırmadan, yan yatmakdan filândan bahsediyor. Bununla beraber hepsinde bunlardan dolayı abdest tazelemedikleri bildiriliyor.
Mes'ele ulemâ arasında ihtilaflıdır. Ve bu ihtilâfdan ortaya sekiz kavi çıkmişdır.

1— Uyku mutlak surette ve her hal'u şa'nda abdesti bozar. Buna delil üst tarafdaki bâbda geçen Safvân b. Aâsâl hadîsidir. Bu hadîsde:
«Sidikden veya kazurattan yahud uykudan»; deniliyor. Demek ki abdesti bozmakda mutlak suretde uyku «sidik» ve emsali gibi imiş. Haz reti Enes'in şu hadîsi hangi ibare ile rivayet edilirse edilsin bunda Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in Ashabını yaptıklarından dolayı ikrar ve tasdik etdiğini isbâta yarar bir söz yokdur. Hattâ Ashabını gördüğüne dair de bir şey yokdur. Bu sadece sahabenin fiilidir. Nasıl olduğu da meçhuldür. Hüccet teşkil edecek olan sahabenin fiili değil, ancak Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in fiilleri, sözleri takrirleridir.[204]

2— Uyku mutlak surette abdesti bozmaz. Buna delil sadedinde bulunduğumuz En es b. MâHk hadîsidir. Şayet uyku abdesti bozsa idi, Allah Zül Celâf onları o hal üzere bırakmaz,-Resûl-ü Zîşânına ayakkabının pisliğini vahiy suretile nasıl bildirdi ise bunu da hattâ evleviyetle bildirirdi. Lâkin Hairetİ Safvân hadîsi bu kavli reddeder..

3— Uykunun her nev'i abdesti bçzar. Ancak uyuklayarak iki defa arka arkaya başın eğilmesi, arka arkaya değilse bir kaç defalar başın eğilmesi afvolunur. Başın eğilmesinin, hududu : Uyanmadıkça başın omuzlar üstünde dim - d;k duramamasıdır.Bu kavle zâhib olanlar Enes hadîsini, «Hafif uyuklama akıl ve temyizi gidermez» şeklinde te'vil ederler.

4— Uyku bizzat abdesti bozmaz. Yalnız bozulmaya sebebdir. Binâenaleyh bir kimse makadını iyice yere sererek oturduğu yerde uyursa ebdesti bozulmaz. Aksi takdirde bozulur, tmam-ı Şafiî'nin (150 — 204) mezhebi budur. Şafiî Hazreti Afi (R.A.)'m

rivayet ettiği:
«Göz mak'adın bağıdır. Kim uyursa abdest alsın» hadîsiyle istidlal eder. Şafiî'nin istidlal ettiği bu hadîsi Tirmİzî «Hasen» olarak kabul eder. Yalnız ravîleri arasında Bakıyye b. El - Velid vardır ki, bu zâtın rivayeti hüccet" olamaz.

5— Namazdaki rükû' sücûd veya kıyama benzer bir hey'ette uyursa kendisi bizzat namazda olsun olmasın abdesti bozulmaz. Ama yaslanarak veya kafasının üstüne yatarak uyursa bozulur. Delili şu hadîs-i şerîfdir:
«Kul secde halında uyursa Allahu Zül Celâl onunla Meleklere mübâhat eyler; der ki, benim kulum! Ruhu bende, cesedi huzurumda secde ediyor.» Fakat bu hadîsi, Beyhakî (384—458) rivayet etmiş ve zaif olduğunu söylemişdir. RanefUerm mezhebi budur. Diyorlar ki, uykuda olan kimseye «secdede» dedi. Secde ise yalnız taharetle yapılır. Demek secdede uyku abdesti bozmâzmış. Fakat Hanefîler'e şöyle cevap veril-.mişdir. Buna «secdede» demesi, ya şekline bakarak, yahud da uyumazdan evvelki haline nazarandır. Yoksa şimdi secde'de demek değildir.

6— Uyku abdesti bozar. Yalnız rükû ve secdede uyumak bozmaz. Buna delil beşinci kavide .geçen hadîstir. Bu hadîs secde haline mahsus ise de rükû hâli de buna kıyasen bilinir.

7— Namazda uyku ne şekilde olursa olsun abdesti bozmaz. Namaz haricindeki uyku bozar. Delili yine-aynı hadîsdir.

8— Çok uyku ne şekilde olursa olsun bozar. Az uyku bozmaz bu kavle zâhib olanlar şu mütalâada bulunuyorlar: «Uyku bizzat abdesti bozmaz. O yalnız bozulmağa götüren sebeb ve zan îras eden bir şeydir. Zan îras eden ise uykunun azı değil, çoğudur. Bunlar Enes hadîslerini Zan îras eden ise uykunun azı değil, çoğudur. Bunlar Enes hadîslerini aza hamlederler. Ancak azın çoğun haddini zikretmezler. Velhasıl bu bâbdaki hadîsler muhtelif olduğu için ulemânın kavilleri de böyle muhtelif olmuşdur. Bu kaviller içinde sevaba en yakını uyku abdesti bozar diyendir. Çünkü bunu sahîh olan Safvân hadîsi isbât ediyor. Şu var ki bunda da [.yi «uyku» lâfzı mutlakdır. Binâenaleyh derin uyku ile tak- yid olunur. Enes hadîsi ise henüz derin uykuya dalmamışlar» şeklinde te'vil edilir. Filhakika bâzan uykusunun

ibtidâsında horuldayanlar olur. Yangelmek dalmayı îcab etmez. Uyandırmağa gelince: Dalmasın diye bazan uyukluyan bir kimse uyandırılabilir.
Bayılma/delirme ve hangi müskirat sebebiyle olursa olsun sarhoşluk da- uyku gibidir. Çünkü hepsinde akıl zail olur. Bazılarına göre bunlar âbdesti bozar. Bu kavi sahîh ise bu sefer delil İcmâ' olur.[205]

73/62- «Âişe radtyallahü anhâ'dan rivayet edilmişdir. Demişdir ki: Fatma Binti Ebî Hubeyş[206] Peygamber sallallahü aleyhi ve sel-lem'e gelerek: Yâ Resûlallah dedi. Ben hastalıklı bir kadınım. Hiç temizlenemiyorum. Namazı bırakayım mı? Hayır; bu ancak bir damardır; hayz değildir. HaYzin geldi mî nsmazı bırakıver. Gitti mi kendinden kanı yıka sonra namaz kıl; buyurdular.»[207]

Hadîs Müttefekun Aleyh'âir. Buharî'de Âişe hadîsinden şu ziyâde vardır: «Sonra her namaz için abdest al.» Müslim burasını kasden hazf ettiğine işaret etmiştir.
İstihâza: Kadının fercinden vakitsiz akan kandır. Yani hastalık kanıdır.
Hayz : Sağlam bir kadın rahminin dışarıya atdığı kandır. Bu kan rahmin dibinden çıkar. Hadîs-i şerîfde :
«O hayz değildir» buyurulması kadının, «Temizlenmiyorum» sözünü red içindir. Çünkü kadın, hayzlının temizlenmesi ancak kanın kesilmesile bilinir sanmış ve, «Temizlenemiyorum» demekle kanın kesilmeden muttasıl akmasından kinaye yapmışdı. Hayzlı kadının namaz kılmadığını .biliyordu. Binâenaleyh bu hüküm kanın akmasıyla devam eder zannetmişdi. İşte Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bunu gördüğü kanın hayz olmadığım; kendisinin temiz olduğunu ve namaz kılması lâzım geldiğini beyan buyurdular. «Kendinden kanı yıka» demek gusül et demektir. Bu cihet başka delillerden anlaşılmaktadır.
Bu hadîs-i şerîf istihâza'nın yâni hastalık kanının vâkî olabileceğine ve bu kanın hayz hükmüne uymayan bîr hükmü bulunduğuna delildir. Fahr-i Kâinat Efendimiz bunu en mükemmel şekilde beyân buyur-muşdur. Sahîh hadîslerin

bazısında «Kanı yıka», bazısında ise, «Yıkan»-buyuruluyor. Demek oluyor ki, râvîler bazısında tâbirin birini, diğerinde ötekini söylemekle iktifa etmişlerdir.
Şimdi bu kadın hayzmın geldiğini kan ak'ıp dururken nasıl bilecek-dir? Sâri' hastalıklı kadına, hayzmın gelişini, gidişini Öğretmişdir. Binâenaleyh kadın hayzını alâmeti ile bilir. Ulemâ'nın bu bâbda iki kavli vardır:

1— Bu kadın hayzının geldiğini eski âdetine müracaatla bilir. Yani eskiden hayz gördüğü günlerin başında kan gelirse hayz gördü de-mekdir. «Hayzmın gitmesi ise âdet günlerinin geçmesidir.» Filhakika Fatıma hadîsinin bazı rivayetlerinde :
«Namazı, eskiden hayz gördüğün günler kadar bırak» buyurularak, âdet günlerine müracaatı beyân olunmuşdur. Bu hususda fazla tahkikat hayz babında gelecekdir.

2— Kanın sıfatına müracaat edilir. Netekim yine hayz babında görüleceği veçhile Hazretî Âişe (R. Anhâ)'nm rivayet ettiği Patıma Binti Ebî Hubeyş hadîsinde şöyle buyuruluyor :
«Muhakkak hayz kanı karadır; bilinir. Öyle oldu mu na-rrîazı bırak; değilse abdest al ve namaz kıl.»
Bu suretle hayzın gelişi kanın sıfatının gelişi, gidişi'de bu sıfatın gidişi oluyor. Bu bâbdaki ihtilâflar da ileride gelecekdir.
Müslim'in hazf ettiği ziyâdeye gelince: İmam-ı Müslim (204-261) Sahihinde bu hadîsi beyân ettikden sonra, «Hammâd hadîsinde bir harf varki biz onu biraydık», diyor. Beyhakî (384—458) bu harf sözüdür, çünkü bu söz mahfuz olmayan bir ziyâdedir, bunu râvîler arasından bazısı münferiden yapmışdır» diyor. Bununla beraber Musannif «Fethu'1-Bârî» nâm eserinde adı geçen ziyâdenin bir çok tariklerden sabit olduğunu, binâenaleyh Müslim'in söylediği zâtın teferrüdü kalmadığını takrir etmişdir.
Musannif merhumun bu müştâhaza- hadîsini abdesti bozan şeyler babında zikretmesi yalnız sonundaki ziyâde içindir. Çünkü buraya mü-nasib olan yalnız bu ziyâdedir. Asıl hadîsi ileride istihâza babında tek-rarlayacakdır. Evet bu hadîsin sonundaki ziyâde, istihâza kanının şâir hadîsler, (abdesti,bozan şeyler) gibi abdesti bozduğuna delildir. Bu se-bebledir ki Sâri Hazretleri

istihâza kanından dolayı her namaz için abdest almayı emir buyurmuşdur. Abdest bu kanın hükmünü ancak namaz kılmak için kaldırır. Namaz bitti mi, abdesti de bozulur. Cumhur-u Ulemâ'nın kavli budur. Yâni bu kadın her'namaz için abdest alacakdır. Hanefîler'e göre ise her namaz için değil, her namaz vakti' için abdest alır. Alınan abdest vakte mütealliktir. Kadın bu abdestle o vaktin içinde dilediği kadar farz ve nafile kılabilir. Çünkü hadîsde mukadder muzaf vardır.demek demektir. Nitekim hadîsin :
«İstihâzalı kadın her namaz vakti için abdest alır» rivayeti de vardır. Muhtasar-ı Tahavj Şerhi'nde bu hadîsi İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe (80—150)'nin rivayet etdiği an'anesiyle beyân olunuyor. Mâli-kîler'e göre namaz için abdest alması vâcib değil müstehab'dır. §â~ fiîler'e göre istihâzalı kadın her farz için ayrı abdest alır. Bu hu-susda dahi ileride hayz babında Hamne Binti Cahş hadîsinde tafsilât verilecekdir, İnşâ Allah.[208]

75/63- «Ali b. Talİb radtyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir ki: «Ben çok mezi gören bir adattıdım. Bu sebeble Mikdâd'a Resûlüllah salldl-Jahü aleyhi ve seîlem'e. sormasını emrettim. Oda sordu: «Onda ab-dest vard I r; buyurdular.»[209]

Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir. Lâfız Buharî'nindir.
Mezi : Beyaz ve berrak bir su olup, münasebet-i cinsiyyeyi hatır-ladığı ve arzu ettiği zaman erkekten gelir. Bir de «vedî» vardır. Bu küçük abdest bozduktan sonra gelen koyu sudur ve bevl hükmündedir.
Hadîs-i şerif Buharı (194—256) ve Müslim'de (204—261) muhtelif lâfızlarla rivayet olunuyor. Meselâ Buharî'de yukardaki kısım zikredildikten sonra :
«Peygamber (S.A.V.)'e sormağa utandım» denilmekte. Bir yerde :
«Kızı bende olduğu için» kaydına rastlanmaktadır. Müslim'de bu ifâde:
«Fâtıma (R. A.) bende olduğu için şeklindedir. Ayni hadîsi Ebû Dâvud (202—275) Nesâî (215—303) ve tbnü Huzeyme (223—

311) Hazret! Ali'den şu lâfızlarla- rivayet ediyorlar:
«Ben çok mezî gören bir adam idim. Bundan dolayı kışın yıkanmağa başladım. Hattâ sırtım çatladı.» Buharî'nin bir rivayetinde :
«Abdest al ve zekerini yıka» Müslim'in bir rivayetinde :
«Zekerini yıka ve abdest al» ziyâdeleri vardır. Soranın kim olduğu da ihtilaflıdır. Bazı rivayetlerde Mikdâd bin Esved, bazılarında Ammâr, bir rivayette bizzat Hazreti Ali'dir, tbni Hibbân (—354) bu rivayetlerin arasını cem' ve te'lif etmiştir. Buna göre Hazreti AH Mikdâd'a sormasını emretmiş, fakat sonra kendisi sormuştur. Ancak:' «Kızı bende olduğu İçin utandım» demesi soranın bizzat Hazreti Ali (R. A.) olmadığına delâlet eder. «Bizzat sordu» diyen kavle göre, Hazretî Alî'nin sorması Mecazdır, zira sormayı emreden odur.
Bu hadîs-i şerif meşinin abdesti bozduğuna, delildir. Musannif da zaten bunu isbat için bu bâbda zikretmiştir. Hadîs aynı zamanda mezi nin gusül icab etmiyeceğini de göstermektedir ki, bu hususda icma' da vardır. Hadîsin bir rivayetinde görülen:
«Abdest al ve zekerini yıka» sözü abdestin evvel alınmasını icap etmez. Çünkü cümleler birbiri üzerine atıf edatlarından İle bağlanmıştır. ise tertip ifade etmez. Fakat «zeker» sözünü mutlak zikretmek ^bütününün yıkanmasını icab ederse de bu da edebiyattaki tabiri ile külli zikir, cüz'i kasd kabilinden mecaz-i mürseîdir. Binâenaleyh yıkanması İcab eden yer pisliğin çıktığı yerdir. Bununla beraber hadîs-i şerif lâfzına uyarak bütün zekeri yıkamak vaciptir.; diyenler de olmuştur. Nitekim Ebû Davud'un rivayeti bunu te'yid eder. Bu rivayette :
«Zekeri ile hayalarını yıkar ve abdest alır» buyuruluyor. Yine Ebû Davud'un bir rivayetinde:
«Bundan zekerini ve hayalarını yıkar; abdest alırsın. «Ancak hayalarını yıkama rivayetinde ta'n edilmiştir. Çünkü ravîler arasında Hazreti Ali'den rivayet eden Urve vardır. Halbuki Urve Hazreti Ali'den işitmemiş-tir. Mamaafih bu hadîsi Ebû Avâne (—316) sahihinde Hazreti Ali'den rivayet eden zâtı Ubeyde olarak göstermekledir. Musannif merhum «Et-Telhis» adlı eserinde «îsnadına bir diyecek yoktur» der. Hadîs sahih olduğuna göre mucibince hüküm ve amel olunmağa bir mani' yoktur. Bazıları

bütün zekerin yıkanması hikmetini bulmuş, ve : «Bütün zeker yıkandığı zaman büzülür; mezinin çıkması kesilir» demişlerdir. Bu hadîs ile mezinin necaset olduğuna da istidlal edilir.[210]

76/69- «Âİşe radıyallahü anhâ'âan rivayet edilmiştir kî: Peygamber sdllallalm aleyhi ve sillem kadınlarından birisini cpmüş; sonra namaza çıkmış; abdest almamıştır.»[211]

Bu hadîsi, Ahmed tahrîc etmiş ve Buharı zaîf bulmuştur.
Aynı hadîsi Ebû Dâvud (202—275), Tirmizi (200—279), Nesâî (215—303) ve İbni Mâce (207—275) de tahrîc etmişlerdir. Tirmizi şöyle demiştir: «Ben Muhammed b. İsmail'i bu hadîs zayıftır derken işittim». Ebû Dâvud bunu Hazreti Âişe'den işiten İbrahim Et-Teymî tarikinden tahrîc etmiştir.
Halbuki İbrahim Hazreti Âîşe (R. Anhâydan hiçbir hadîs işitme-miştir. Binâenaleyh hadîs mürseîdir. Nesâî : «Bu bâbda bundan güzel bir hadîs yoktur; lâkin mürseîdir» diyor. Musannif: «Bu hadîs, Hazreti Âîşe'den on vecihle rivayet edilmiştir; bu vecihleri Beyhakî (384—458) «Bl-Hilâfiyyât» adlı eserinde nakletmiş ve hepsini zâif bulmuştur» der. İbni Hazm (384—456): «Bu bâbda hiçbir şey sahîh olmuyor; olsa bile abdest meşru olmazdan Önceki hale hamledilir;» demektedir.
Hadîs-i şerîf, kadına dokunma ve öpmenin abdestî bozmadığına delildir. Asıl olan da budur. Şafitler: «Nikâhı haram olmayan kadının tenine dokunmak abdesti bozar» derler. Ve bu hususta: ([212]) «Yahut kadınlara temas ederseniz» âyet-i kerîmesi ile istidlal eder-ler. Derler ki : el ile dokunmaktır. Bu manâyı âyetin kıraati da te'yid ediyor. Çünkü bu kıraata göre mânâ, sadece erkeğin dokunmasıdır. Bu da lâfzın hakikî mânâsında kalmasını tahakkuk ettirir.»
Şafiîler'e cevap verilmiş ve: «Karine bulunursa lâfız hakikî mânâsından mecaza aktarılır.
Burada karine vardır. Ve bu karine şu Hazretî.Âİşe hadîsidir. Ei-nâenaleyh Mülâmese ve Lelms lâfızları burada mecazen cima' demektir. Vakıa Hazreti Âişe hadîsine ta'n edenler olmuştur. Amma onun çeşitli yollardan rivayet edilmesi kuvvet bulmasına

sebeb olmuştur;» denilmiştir. Hazreti Âişe (R.Anhâ)[n\n Buharî'deki hadîsine göre : Âİşe (R.Anhâ) Hazreti Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in kıblesine aykırı yatardı. Namaz kılmağa kalktığında ona göz ucuyla işaret ederdi. O da Resûlüllah (S.A.V.) secde edeceği zaman ayaklarını çeker; ayağa kalktı mı yine yayar idi...» Bu da buradaki hadîsi te'yid eder. Ve dokunmanın abdesti bozmadığını gösterir. Musannif merhum her ne kadar «Fethü'1-Bâri» nâm eserinde bu hadîs üzerinde çekimser konuşmuş: «İhtimal aralarında bir perde varmıştır; yahut bu peygamberimize mahsustur...» demiş ise de bu ihtimal uzak ve zahire muhaliftir, Hazreti AH (R. A.) mülameseyi, cima' diye tefsir etmiştir. Ibnî Abbas (R. A.) -ki Sultanü'l-Müfessirin lâkabını haizdir; kendisine tevil ilmini ihsan etmesi için bizzat Resûlüllah (S.A.V.) efendimiz Cenab-ı Hakka niyaz eylemiştir- mülameseyi cima' diye tefsir etmiş ve iki parmağı ile kulaklarını tıkayarak «dikkat edin, o cima'dır» demiştir. Bundan maada âyet-i kerîmenin terkibi ve üslûbu da mülâmeseden muradın cima' olduğunu iktiza eyler. Çünkü Teâlâ hazretleri teyemmümü icab eden halleri sayarken helâlden gelmeyi hades-i asgar denilen abdestsizliğe, mülameseyi de hades-i ekber denilen cünüblüğe tenbih' için zikretmiştir. Binâenaleyh âyetteki :

kaydı, güsül âyetindeki ([213]) «eğer cünüb İseniz tertemiz yıkanın» emrinin karşılığıdır. Eğer «mulamese» el ile dokunmak danasına alınırsa, o zaman toprağın cünübliiğü giderme hususunda suyun yereni tutması mânâsız kalır. Ve âyetin baş tarafına da muhalif olur. Hanefiyyenin kitaplarında bu bâbda tafsilât vardır.[214]

77/65- «Ebû Hüreyre radıydUahü anft'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Jlesûlüllah sallallahü aleyhi ye sellem:
— Biriniz karnında bir şey hisseder de bir şey çıkıp çıkmadığında şüpheye düşerse bir ses işitmedikçe veya koku duymadıkça sakın mescidden çıkmasın; buyurdular.»[215]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Abdestin bozulması için yellenmenin sesini işitmek veya

kokusunu duymak şart değildir. Maksad yüzde yüz bilmesidir. Bu hadîs-i şerif Islâmın temellerinden bir temel, fıkıh kaidelerinden büyük bir kaidedir. Bu kaideye istishdb derler.
İstİshâb = Bir şeyin hilâfına delil olmadıkça bulunduğu hal üzere kalmasıdır.
Bu kaide Meceîle-i Ahkâm-ı Adliyyenin kavaid-i külliyesi arasında beşinci maddede: «Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır» şeklinde ifade olunmuştur. İstishabm nevileri vardır. Bunlar Mecelle-i Ahkâm-% Adliyyenin «1683, 1776, 1777» nci maddelerinde gösterilmiştir. Binâenaleyh bir kimse yüzde yüz" abdestli olduğunu bildiği halde abdestinin bozulduğundan şüpheye düşerse, yakînen bilmedikçe bu şüphe ona zarar vermez. Nitekim hadîs-i şe-rîfde bu cihet hissen hasıl olacak ses ve kokuya ta'lik edilmiştir. Bunların zikredilmesi temsil içindir. Yoksa mezi ve vedî gibi abdes-ti bozan sair şeylerde de hüküm böyledir. Bu mânâda babın sonunda İbni Abbas hadîsi gelecektir. Hadîs-i şerîf namazda olanlara ve olmayanlara âmm ve şâmildir. Cumhur-u Ulemâ'mn kavli de budur. Malikî-ler bu bâbda namaz içinde olan ile olmayan arasında fark görürler.[216]

78/66- «Talk b. Ali'den[217] rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Bir adam namazda zekerimi tuttum dese. Yahut bir adam namazda zekerini tutsa ona abdsst lâzım olurmu? dedi. Peygamber saUallahil aleyhi ve sellem :
— Hayır. O ancak senden bir parçadır; buyurdular.»[218]
Bu hadîsi «Beşler» tahrîc etmişler; İbni Hibbân sahîhlemiştir. İbnü'l Medini[219]: «Büsre hadîsinden daha güzel» demiştir.
Yukardaki hadîs-i şerifi İmam-ı Ahmed b. Hanbel (164—241) ile Dâre Kutra (306—385) de rivayet etmişlerdir. Tahâvî (238—321) bunun hakkında: isnadı müstakimdir. Muzdarip değildir» diyor. Taberânl (260—360) ile İbni Hazm (384—456) onu sahîhlemişler; İmam-ı Şafiî {150 — 204), Ebû Hatim (195 — 277), Ebû Zür'a (— 375) Dâre Kutnî (305—385) Beyhakî (384—458) ve îbnü'l Cevzî (508—597] ise zaîf bulmuşlardır. Hadîs-i şerîf, zekere dokunmanın abdesti bozmayacağına delildir ki, asıl

olan da budur. Hanefîler ile Ashâb-ı Kiramdan Hazreti Ali Kerremallahü veçhenin mezhebi de budur. Zekere dokunmanın abdesti bozacağına Ashâb-ı Kiramdan ve Tabiînden bir cemaat kail olmuşlardır. İmam-ı Şafiî (150 — 204) ile İmam Ahmed b. HaribeVm mezhebi budur. Eunlar aşağıdaki hadîs ile istidlal ederler.[220]

79/67- «Büsre binti Safvân radıyattahü anhâ'ûan rivayet edilmiştir ki: ResûlüHah salîaîîahü aleyhi ve sellem:

— Kim zekerine dokunursa abdest alsın; buyurmuşlardır.»[221]

Bu hadîsi, Beşler.tahrîc etmişler, Tirmîzî ile İbnî Hibbân sahîhlemiştir. Buharı : «Bu hadîs bu bâbda en sahîh şeydir» demiştir.

Hadîsi îmam-ı Şafiî, Ahmed b. Hanbel, îbnü Hüzeyme (223—311), Hakim (321—405) ve İbnü'l-Carûd da tahrîc etmişlerdir. Dâre Kutnî (306—385) bu hadîs hakkında: «Sahîh sabittir» demiştir. Yahya b. Maîn (—233), Beyhakî (384—458) ve Hâzimî (548—584) dahi sahîhlemişler-dir. Hadîse dokunmak isteyenler olmuş; ve: «Bunu Urve, Mervân'dan yahut meçhul bîr adamdan rivayet etmiştir» demişler ise de bu iddia doğru değildir. Urve'nin bu hadîsi «Büsre»'den işittiği sabit olmuş; ve hadîs imamlarından İbni Huzeyme (223—311) ve şâire Urve'nin «£wsre»'den işittiğine cezmetmişlerdir. Yine bu hadîse bir başka yoldan dokunmak istemişler; demişler ki: «Hadîsin ravîlerinden Hişâm b. Urve her ne kadar bu hadîsi babasından rivayet ediyorsa da, babasından işitmemiştir. Bu iddia dahi doğru değildir. Urve'nin babasından işittiği sabit olmuştur. Bu suretle itiraz mündefi' olmuş ve hadîs sahîhlenmiştir.

Zekere dokunmak abdesti bozar diyenler bu hadîs' ile istidlal ederler. Buradaki zekere dokunmaktan murad çıplak dokunmaktır. Zira İbni Hibbân (—354) sahihinde Ebû Hüreyre'den şu hadîsi tahrîc etmiştir :

«Biriniz elini avret mahalline götürür de arada bir perde veya örtü bulunmazsa, o kimseye muhakkak abdest va-Cİb olur.» Bu hadîsi Hâkim (321—405) ile İbni Abdüberr (368—463)

sahîhlemişlerdir. Îbnü's-Seken (294—353) : «Bu hadîs bu bâbda rivayet edilenlerin en güzelidir» diyor. Şâfilere göre zeker, elin içi ile tutulursa abdest bozulur. Elin dış tarafı ile dokunulursa bozulmaz. Fakat Muhakkikİn-i Ulemâ Şafiîler'in bu sözüne itiraz ederler. Derler ki :
Lügâfta, vusul yani ulaşmak demektir. Bunda elin içi ile dişmnm bir farkı' yoktur. İbni Hazm (384 — 456) : «Şafiîler'in iddialarını isbat edecek Kitabdan, Sünnetten, icma' veya kıyasdan yahut sahîh bir re'yden hiçbir delil yoktur» der. Büsre hadîslerini onyedi sahabenin rivayet ettiği hadîsler de te'yid eder ki, bunlardan bir tanesi bizzat Talk b. Ali'nin hadîsidir. Hazreti Talk'ın rivayet ettiği adem-i nakz hadîsi yukarda «6» sıra rakamı ile geçti. Zekere dokunmak abdesti bozar diyenler bu hadîsi te'vil ederler ve «o İslâmiyyetin başında idi; binâenaleyh ondan çok sonraki «Büsre» hadîsi ile neshedilmişdir» derler.
(Nesh) : Sonra gelen bir şer'i fer'i hükmün kendinden evvel gelen kendi gibi bir hüküm hilâfına delâlet ederek onu kaldırmasıdır. Mamafih neshe gitmekten ise tercihe müracaat etmek evlâdır. Ve Büsre hadîsi tercih olunur. Çünkü" hadîs imamlarından onu sahîhliyen çok olduğu gibi şehidleri de çoktur. Sonra Hazreti Büsre bu hadîsi muhacir, ve ensarm çok bulunduğu yerde tahdis ve rivayet etmiş; inkâr eden bulunmamışdır. Hattâ Hazreti Urve bile kendi rivayetinden Büsre'nin rivayetine dönmüştür:y..Mamafih Hazreti İbni Ömer vefatına kadar zekerini her meshettikçe abdest almağa devam etmiştir. BeylıaM (384— 458} diyor ki: «Büsre» hadîsini Talk hadîsi üzerine tercih için Buharı (194—2S6) ile Müslim'in (204—261) onu tahrîc etmemeleri ve ravîlerin-den hiç biri ile ihticac[222] etmemiş olmaları kâfidir. Halbuki «Büsre» hadîsinin bütün râvileri ile ihticâc etmişlerdir». Bir de Talk hadîsinin râvilerinden Kays b. Talk bazı hadîs imamları tarafından hüccet olarak kabul edilmemiştir. îmam-ı Malık (93—179) yukarda geçen iki hadîsin birbirine muarız olmasına bakarak zekere dokunmaktan abdestin vücu-buna kail olamamış; fakat menduptur demiştir.[223]

80/68- «Âişe radıyallahü anhâ'dan rivayet edilmiştir ki: Resûlüüah sallaîlahü aleyhi ve sellem :

— Kime namazda kusmak veya burun kanaması, yahud boğazından bir şey gelme veya mezi isabet ederse, hemen gitsin abdest alsın. Sonra o halde konuşmayarak namazının üzerine bina[224] etsin; buyurmuşlardır.»[225]

Bu hadîsi, İbni Mâce tahrîc etmiştir. Ahmed ve başkaları bunu zâîf bulmuşlardır. .

Zaîf bulmalarının sebebi Resulü Ekrem (S.A.V.)'e ref edilmesinin yanlış olmasıdır. îmam-ı Tirmizî (200—279) bu hadîsi Hazreti Ebiid-Derdâ'dan şu lâfızla rivayet etmiştir:

Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) «Kustu ve'abdest aidi.» Tirmizî diyor ki: Peygamber (S.A.V.)'in ashabından olsun, Tabiîn ve sâireden olsun birçok ili mehli kusmanın ve burun kanamasının abdesti bozacağına kaildir. Süfyan-ı Sevrî (95—161), lbnü'l Mübarek (—181) ve îmam-ı Ahmed'in mezhebleri de budur.

Büsre binti Safvan b. Nevfel Kureyşiyye'dir. Resulü Ekrem (S.A. V.)'e biat edenlerdendir. Kendisinden Abdullah b. Ömer ve sair râviler hadîs rivayet etmişlerdir.

Sahîh olan bu hadîs merfu değil, mürseldir. îmam-ı Ahmed (164—241) ile Beyhakî (384—458) bu hadîs hakkında: «doğru olan mür-sel oluşudur» demişlerdir. Mürseli hüccet kabul edenler, hadîsde zikredilen şeylerin abdesti bozduğuna kail olmuştur. Kusmuğun abdesti bozması Hanefîyyenin mezhebidir.. Yalnız kusmuğun mideden çıkmasını şart koştular. Çünkü mideden gelmeyene kusmuk denilmez. Bir de olsa başka yerde mukayyet olarak gelmiştir. Meselâ; Ammâr hadîsinde böyledir. Şafiîler'le MâlÎkîler'e göre kusmak abdesti bozmaz, çünkü bu Hazreti Âişe hadîsi merfu' olarak sabit olmamıştır. Asıl olan abdestin bozul mama sidir. Bu kaide ancak kuvvetli bir delil ile terk edilebilir. .

Ruâf : Burun kanamasıdır. Abdesti bozup bozmaması ihtilaflıdır. Hanefîler'e göre bozar. Bozar diyenler bu hadîsle istidlal ederler. Bozmaz diyenler hükm-ü asli ile amel ederler.

Necaset yollarının birinden gayrı bedenin her hangi bir yerinden

çıkan kanın hükmü ilerde Enes hadîsinde gelecektir.
Kafese gelince: Kales mide bozukluğundan kusacağı kalkarak boğaza bir şey gelmektir, kusmak değildir. Ve ekser ulemâya göre abdesti bozmaz; zira bozacağına delil yoktur .Mezi hakkında yukarıda söz geçti. Ve bilittifak abdesti bozar idiği görüldü. Namazın üzerine bina mes'elesi de ihtilaflıdır. Hanefîler'le Malîkiler'e ve Şafiî'nin eski kavline göre abdesti ve namazı bozulmaz. Bilâkis bozacak bir şey yapmamak ve konuşmamak şartı ile namazdan çıkar, abdest ahr ve o namazın üzerine bina eder. Nitekim bu hadîsde bu cihete işaret vardır. Yeni kavlinde Şafiî ile bir cemaata göre hades, namazı bozar. Bunların delili ilerde gelecek olan Talk b. Ali hadîsidir. O hadîsde :
«Bîriniz namazda yellenirse hemen gitsin abdest alsın ve namazı yeniden kilsin» Duyurulmaktadır.[226]

81/69- «Câbir b. Semura[227] radıyallahü anhâ'dan rivayet edilmiştir ki, bir adam Peygamber sallollahü aleyhi ve.sellemJe koyun eti ye-mekden abdesi alayım mı diye sormuş; Resûl-ü Ekrem: «İstersen» demiş. O adam, deve etinden abdest alayım mı diye sormuş (evet) buyurmuşlardır.»[228]

Bu hadîsi, Müslim tahrîc etmiştir.
Hadîsin benzerini Ebû Dâvud (202—275) Tirmizî (200—279), îbni Mâce (207—275) ve başkaları Berâ' b. Âzîb'den rivayet etmişlerdir. Berâ' hadîsi sudur:
«Dedi ki: Resûlüllah (S.A.V.): «Deve etlerinden abdest alın; koyun etlerinden abdest almayın» buyurdular. îbni Huzeyme (223—311). «Bu hadîsi nakledenler âdil olduğu için nakil cihetinden bu haberin sahih olduğunda hadîs âlimleri arasında bir ihtilâf görmedim» der. Yukarki hadîslerin ikisi de deve etinin abdesti bozduğuna delildir. Nitekim İmam-ı Ahmed b. Hanbel (164—241) ile Îbnü'l-Münzir (—236) ve İbni Huzeyme (223—311)'nin mezhebi bu olduğu gibi, BeyhaH (384—458) de bunu ihtiyar etmiş ve bu kavli mutlak olarak hadîs ulemâsından hikâye eylemiştir. Imam-ı Şafiî'den: «Deve etleri hakkındaki

hadîs sahîh ise ona kail olurum» dediği rivayet olunur. Beyhakî: «Bu bâbda sahîh iki hadîs vardır. Biri «Câbir» hadîsi, diğeri «Berâ' hadîsi» diyor. Ashâb-i Kiram ile tabiîn hazâratmdan bir cemaat, Ebû Hanîfe (8D—150) ve bir rivayete göre Şafiî (150—204) koyun ve deve eti yemenin abdesti bozmadığına kail olmuşlardır. Bunlara göre, bu iki hadîs, ya Dörtlerin tahrîc ettiği şu hadîsle neshedilmiştir:
«Muhakkak ki, Rssûlüllah (S.A.V.)'in son emri ateşin temas ettiği şeyden abdest lâzım gelmemesidir.» Bu hadîsi, Hazretî Câbir'den îbni Hibban (—354) de rivayet eder. îmam-ı Nevevl (631—676) : «Nesh davası batıldır. Çünkü bu son hadîs âmm, öteki hâss'dır. Hâss ânımdan ileridir» diyor. Ancak NevevVnm bu sözü mutlak surette yani hâss evvel olsun, sonra olsun âmm üzerine takdim ediliyorsa, doğrudur. Fakat mes'ele Usül-ü Fıkıh ulemâsı arasında ihtilaflıdır.
Yahut abdestten murad temizliktir ki, kir ve pasdan dolayı elleri yıkamaktan ibarettir. Nitekim sütten dolayı abdest alma mes'elesinde emrolunmuş ve sütün yağı vardır buyurulmuştu. Süt hakkında vârid olan süt içildikten sonra ağzın çalkalanmağıdır.
Bazıları deve eti yedikten sonra abdest almak için vârid olan emir, «vücup için değil, istihâb içindir.» derlerse de bu iddia hılâf-ı zahirdir.
Koyun eti bilittifak abdesti bozmaz deniliyorsa da «Şerhü's-Sünne» nâm kitapta ateşte pişen her şeyi yemekten abdest almanın vâcib olduğu hikâye edilir. Halife Ömer b. Abdilazîz şeker yese abdest alırmış.[229]

82/70- «Ebû Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edi'miştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallalîahü aleyhi ve seîlem :
— Kim Ölü yıkarsa yıkansın, onu taşıyan da abdest alsın; buyurdular.»[230]

Bu hadîsi, Ahmed, Nesâî ve Tirmizî tahrîc etmiştir. Tirmizî bunu hasen görmüş, Ahmed ise: «Bu bâbda hiçbir şey sahîh

olmuyor» demiştir.
Çünkü îmam-ı Ahmed (164—241) bu hadîsi zaîf bir tarikden tahrîc etmiştir. Fakat Tirmizî hasen bulmuş, îbni Hibban (—354) ise sahîhlemiştir. Zira kuvvetli tariklerden gelmiştir. Maverdi {—450} hadîsçilerin bu hadîsi «120» tarikten tahrîc ettiklerini söyler. îmam-ı Ahmed: «Bu hadis Beyhakî'nin (384—458) rivayet ettiği İbni Abbas hadîsi ile nesholunmuştur» diyor. O hadîsde Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Şöyle buyurmaktadır:
«Size ölünüzü yıkadığınız zaman, yıkamaktan dolayı gusül yoktur. Çünkü sizin ölünüz temiz Ölür. Pis değildir. Binâenaleyh ellerinizi yıkayıvermek size yeter.» Lâkin bu hadîsi Beyhakî zaîf görmüş ve Ebû Şeybe'ye yüklenmiştir. Musannif merhum tla BeyhakVye çatarak, Ebû Şeybe'mn itimada şayan olduğunu beyân etmiştir. Çünkü Ebû Şeyhe ile Nesâî (—215 303) bile ihticac etmiş, birçok imamlar kendisini şayân-ı itimad saymış ve ondan bir derece üstün olanlarla Buharı (194—256) ihticac etmiştir. Binâenaleyh Musannif bu hadîse «hasendir» der. Sonra bu hadîsle Ebû Hüreyre hamsindeki emrin aralarım bulmağa çalışarak: «Bu emir ne-dib içindir». Nedib için olduğuna karine yukarıki İfoni Abbas hadîsi ile Abdullah b. Ahmed'in (—417) tahrîc ettiği Abdullah b. Ömer hadîsidir. Bu hadîsde :
«Biz ölü yıkıyorduk; müteakiben kimimiz yıkanıyor, kimimiz yıkanmıyorduk»- Duyuruluyor. Musannif bunun için «isnadı sahihtir» diyor. Bu bâbdaki hadîslerin arasını bulmağa yarayan en güzel hadîs budur. «Cenazeyi taşıyan abdest alsın» emrine gelince: Böyle bir şeyin vacib olması şöyle dursun, mendub olduğuna kail olan bile yoktur. Maamafih madem ki hadîs-i şerîfde vardır; amel olunabilir. Ha-dîsdeki «abdest alma» emri elleri yıkamakla tefsir olunur. Çünkü temiz bir "şeyi taşımak abdesti değil, elleri yıkamayı bile icap etmez. Şu halde elleri yıkamak teabbüdi olarak menduptur. Cenazeyi taşımaktan maksad da.onu cesedinden tutarak kaldırmakdır. Zira hadîsde «temiz ölür» buyuruluyor. Bu söze münasip olan bedeninden tutarak götürmektir.[231]

83/71- «Abdullah b. Ebî Bekir[232] radıydllahü anh'den rivayet

edilmiştir ki: Resûlüîlah sallallahü aleyhi ve seUem'ın Amr b. Hazm'e[233] yazdığı nâmede, «Kur'ana temiz olan kimseden başkasının el sürmemesi vardır.»[234]

Bu hadîsi, Mâlik mürsel olarak rivayet etmiştir. Nesâî ile İbni Hibban vasletmişlerdir. Hadîs ma'luldur.
(Hadîs-i malul: Bak: Kitabın başındaki ıstılâhat cetvelinde, (shf, Z) Musannifin bu hadîsle ma'lul demesi Süleyman b. Davud'un rivayetinden dolayıdır. İbni Hazm'm (384—456) beyânına göre Süleyman bil-ittifak metruktür. Fakat Musannif bu Süleyman hakkında vehme kapılmış; onu Süleyman b. Dâvud el-Yemânl zannetmiştir. Halbuki bu Süleyman, Süleyman b. Dâvud el - Hûlânî'dir. Ve sikadır (mutemettir). Hakkında bir çok hadîs hafızları sitayişlerde bulunmuştur, bilittifak zaîf sayılan Süleyman Yemânî'dir.
Amr b. Hazm'in nâmesini nâs kabul ile telâkki etmişlerdir. Hattâ İbni Abdilberr (368 — 463) «bu, nâsın kabulü ile mütevatire benzedi» diyor. Yakup b. Süfyan «bu nâmeden daha sahîh bir nâme bilmiyorum; çünkü Resûlüllahm ashabı ile tabiîn hep buna müracaat edip, kendi re'ylerinİ terk ediyorlar.»'demiştir. Hâkim (321—405): Ömer b. Abdilaziz ile asrının mamı Zührî (—124) «bu nâmenin sahîh olduğuna şehadet ettiler» der. Bu bâbÖa Hâkîm b. Hizam hadîsi de vardır. Bu hadîsde:
«Kur'ana ancak temiz olan el sürer» buyurulmaktadir. Hâkim hadîsinin isnadında söz olsa da yine bu bâbda Heysemî (—374)'nin «Mecmeu'z-Zevâid» adlı eserinde Abdullah b. Ömer (R. A.)'den şu hadîs rivayet olunmaktadır:
«ResûlüIIah sdllaîlahü aleyhi ve sellem: «Kur'ana temiz olandan başkası el süremez» buyurdular. Heysemî «bu hadîsin bütün ricali itimada şayandır» demiş; ve iki tane şahidi olduğunu söylemiştir. San'ânî diyor ki: Şimdi yalnız den ne kasdedildiği meselesi kalıyor. Zira bu kelime müşterektir. Hem hades-i ekber'-den, hem hades-i asgar'dan temizlenene ıtlak olunabileceği, mü'mine de, vücudunda necaset olmayan kâfire de ıtlak edilebilir. Binâenaleyh bir manâya hamledebilmek için karine lâzımdır,

([235]) «ona ancak temizlenmiş olanlar ei sürer» âyet-i kerîmesinde makûl olan zamirin kitabı meknuna raci olmasıdır, denilmiştir. Hanetîler'e göre Kur'an Abdestsiz ele alınmaz.[236]

84/72- «Âişe radıydllahü anhâ'dan rivayet edümiştir. Demiştir kî: ResûlüIIah sdllaUahü aleyhi ve sellem Allah'ı vakitlerinin hepsinde zikrediyordu.»[237]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiş; Buharî ta'Iîk eylemiştir.
Hadîs-i şerîf bir aslı takrir etmektedir. Bu asıl her hal-ü şanda Allah'ı zikretmektir. Zikir hususunda hadîs âmmdır. Binâenaleyh cünüb iken Kur'an-okumak bile bu umuma dahil olmak icab ederse de cünüb meselesi güsül babında görülecek olan Hazreti Alî (R. A.) hadîsile tahsis olunmuştur. Bu hadîs kaza-i hacet ve münasebet-i cinsiyye halleri ile de tahsis olunmuştur. Şu halde «bütün zamanlarında» tabirinden murad ekserisinde demek olur. Musannif merhumun bu hadîsi buraya getirmesi, abdesti bozan şeylerin zikrullaha da mani olacağı zannedilmemssi içindir.[238]

85/73- «Enes radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir ki: Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem kan aldırmış ve namaz kılmıştır; abdest almamıştır.»[239]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî tahrîc etmiş ve gevşek bulmuştur.
Yani: «Bu hadîs leyyindir» demiştir. Çünkü isnadında Salih b, Mu-kâfif vardır ki, bu zât kavî değildir. Onu Nevevî (631—676) dahi zaîfler faslında zikretmiştir.
Hadîs vücudun necaset yollarından gayri bir yerinden çıkan kanın abdesti bozmadığına delildir. Bu bâbda Ibni Ömer, İbni Abbas ve İbnî Ebi Evfâ hazârâtmdan hadîsler vardır. Ve hepsi abdesti bozmayacağını ifade ederler. Ulemâ bu meselede ihtilâf etmişlerdir. Bazıları: Dam-Iıyarak akarsa, yahut arpa tanesi miktarı olup akarsa bozar; demişler. Şafiiler'le Malikîler'e ve Ashâb-i Kiramdan ve Tabiînden bir cemaata göre necaset yolları

haricinde bedenden çıkan kan abdesti bozmaz. Bunların delilleri Enes hadîsidir. Bir de Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) :
«Sesle kokudan başka hiç bir şeyden abdest lâzım gelmez» buyurmuşlardır ki, buda onlara delil olabilir. Hanefîler'e göre vücuddan çıkan kan akar hükmüne girdi mi, abdesti bozar. Hattâ îmam-% Züfer (110—150)'e göre akmayacak kadar az da olsa yine bozar. Hanetîyyenîn-delili: Dâre Kutnî"{206—385)'nin tahrîc ettiği:
«Abdest her akar kandan dolayı lâzım olur» hadîsidir.[240]

86/74- «Muaviye radıyallahü anh'den rivayet edilmişdir, Demişdir kî: Resûlâllah salîaîlahü aleyhi ve sellem;
— Göz kıçın bağıdır. Gözler uyudumu bağ çözülür; buyurdular.»[241]

Bu hadîsi : Ahmed ve Taberanî rivayet etmişlerdir. Taberani «Kim uyursa abdest alsın» cümlesini ziyâde etmişdir. Bu hadîsteki bu ziyâde Ebû Davud'daki Ali (K.V.) hadîsinde «Bağ ÇÖZÜlÜr» tâbiri olmaksızındır. Her iki isnâdda da zaaf vardır.
Ebu Davud'un, Ibni Abbas (R. Anhümâ)'dan merfu olarak zikrettiği rivayetinde «Abdest ancak yatarak uyuyana lâzımdır.» cümlesi vardır. Hadîsin isnadında yine zaaf vardır.
Muaviye ve Ali (R.'A.) rivayetleri zayıfdır. Çünkü Muaviye hadîsinin isnadında: Ebû Bekir b. Meryem'den rivayet eden Bakiyye vardır. Bakiyye cidden zaîftir. Hazretİ Ali hadîsinde yine Bakiyye vardır. Yal-niz bu sefer Vadîn b. Ata'dan rivayet eder. îbni Ebî Hatim (—320) derki: «Bu iki hadîsi babama sordum: Kavi değildirler» dedi. îmam-% Ahmed (164—241)'e göre Hazreti A!i hadîsi Muaviye hadîsinden daha sabittir. Bu hadîsi Münzîri(—656), Nevevî (631—676) ve îbni Salâh (577—643). «Hasen» olarak kabul etmişlerdir.
Her iki hadîs uykunun bizzat abdesti bozmadığına,, yalnız, bozma şüphesi uyandırdığına delâlet etmektedirler. Binâenaleyh bu kavle za-hip olanların delilidirler. Bu hususta söz yukarda bu babın birinci hadîsinde geçmiştir. Tertip daha güzel olmak için musannif bu hadîsi de orada- zikretse daha iyi olurdu. Ibni

Abbas rivayeti de zayıfdır.
Çünkü Ebû Dâvud (202—275) bu hadîsin münker olduğunu söylemiş ve ne suretle münker olduğunu açıklamıştır. Hadîsde, edatı ile yapılmış kasır vardır. Binâenaleyh abdesti yalnız yatarak uyuyanın uykusu bozar. Dalarak bile olsa başka uyku bozmaz. Bu rivayetle yu-karıkiler birbirine muarız görülürse de araları bulunur: Ve bu hadîs ağleb-i halı yani ekseriyetle vuku bulan hali tasvir ediyor. Çünkü uyuyan kimse ekseriyetle yan üstü yatarak uyur. Binâenaleyh muâraza yoktur; denilir.[242]

89/75- «İbni Abbas radıyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir ki, Resûfüllah saîlallahü aleyhi ve seUem :
— Şeytan sizden birinize namazında gelir de dübürü-ne üfürür. Bu sebeble ona abdesti bozdu gibi gelir. Halbuki bozulmamıştır. Böyle bir şey başına geldimi bir ses işitmedikçe veya bir koku duymadıkça namazdan çıkmasın; buyurdular.»[243]

Bu hadîsi, Bezzâr[244] tahrîc etmiştir. Aslı Buharı ile Müslim'deki Abdullah b. Zeyd hadîsidir. Müslim'de Ebû Hüreyre'den benzeri vardır.
Hadîsin mânâsını.ifade eden başka hadîs geride geçti. Hadîs; şeytanın kullar üzerine en şerefli ibadette bile musallat kılınacağının sâri tarafından ilâmıdır. Maamafih onlara bir zarar veremiyeceği ve temizlik hükmünün ancak ilm-i yakîn ile zail olacağı da hadîsin delâleti cümle sindendir.
«Hâkim'in Ebû Said'den merfu' olarak rivayet ettiği hadîs: «Bîrinize şeytan gelir de sen muhakkak abdesti bozdun derse, yalan söyledin desin;» şeklindedir.
Bu hadîsi, İbni Hibbân: «Kendi kendine desin» lafzıyla tahrîc etmiştir.
Hâkim'in hadîsi, «Yalan söyledin» sözünden sonra :
«Ancak bir koku duyar veya kulağı ile bir ses işitirse o başka» cümlesinin ilâvesi ite de rivayet edilmiştir.
Bu hadîslerin ifade ettiği mânâlar geride geçmişti. Musannif merhum bu rivayetlerin hepsini bir araya getirerek geride geçen Ebû Hü-reyre hadîsine katsa tertib itibarı ile çok iyi olurdu.

Bu hadîsler, şeytanın âdem oğullarının ibadetini ve bilhassa namazını ve ona müteallik şeyleri ifsat etmeye ne derece hırslı olduğunu göstermektedir. Şeytanın âdemoğluna ekseriyetle şüphe vermek suretiyle sokulduğu da bu hadîslerin ifadesi cümlesindendir. Bundan anlaşılıyor-ki, temizlik meselesinde müvesvis olanlar şeytanın emrine uyanlardır.[245]

Kaza-yı Hacet Babı

Kaza-yı hacet, büyük ve küçük abdest bozmaktan kinayedir.
Bu tâbir Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in :
«Biriniz haceti için oturdukta» hadîsinden alınmadır. Buna hadîsçiler «Babu't-Tahalî» derler ki, bu da:
«Biriniz helaya girdiği vakit» hadîsinden alınmadır. Daha başka tâbirler de vardır. Ve hepsi sahihtir.[246]

93/76- «Enes b. Mâlik radıyaMahü anh'den rivayet edilmîşdîr. De-mişdir kî: Resûlüllah sattaZlahü aleyhi ve seltem, helaya girdiği vakit yüzüğünü bırakıyordu.»[247]

Bu hadîsi, Dörtler tahrîc etmişdir. Hadîs, Ma'lûl'dur. Ma'lûl olmasının sebebi Îbni Cüreyc'in Zührî'den (—124) rivayet etmesidir. Çünkü îbni Cüreyc Zührî'den değil, Ziyâd bin Sâd'd&n o da Zührî'den işitmişdir. Yoksa ravîleri mazbuttur. Lâkin bu hadîs, Zührî'den. bu lâfızla rivayet edilmemişdir. Ondan rivayet olunan lâfız şudur:
«Resûl-ü Ekrem salîaîîahü aleyhi ve sellem gümüşden bir yüzük edindi, sonra onu atdı.» «îbni Cüreyc'in Zührî'den işittiğini vehmeden ra-vî Hemmâm'dır. Nitekim Ebû Dâvud (202—275) de aynı şey'i söylemektedir. Hemmâm sika'd&n bir zâttır. Burada nasılsa vehmet-mişdir. Bu hadîs hem Merfû hem Mevkuf olarak başka tarîklerle Hazret! Enes'den rivayet olunmuşdur. İmam-ı Beyhakî (384—458]f buna şâhid rivayet etmişdir. Hâkim (321—405) bu hadîsi, şu lâfızlarla rivayet eder :
«Resûlül'ah (S.A.V.) nakşı Muhammedürresûlüllah olan bir yüzük takındı. Helaya girdiği vakit onu çıkarıyordu.»

Hadîs-i şerif helanın uzakta olmasına- delildir. Buna delâlet eden tarafı «hela» sözüdür. Çünkü hela: Hâlî ve boş yer demektir. Aşağıda dört rakamıyla işaret ettiğimiz Muğîre hadîsinde bu mânâ daha açık görülecektir.
Ebû Dâvud'ds. (202—275) bu mânâda şöyle bir hadîs vardır:
«Kaza-yı hacet murad ettiği zaman kendisini kimsenin göremiyeceği bir yere gider idî.»[248] Yine bu hadîsde, üzerinde zikruMah yazılı şeylerin kaza-yı hacet zamanı terkedilmesine de'âlet vardır. Bazılarına göre zaruret yokken Mushafı helaya sokmak haram'dır. Hanefîlerle1 Şafiîlere göre mekruh'dur. Üstünde başında zikrullah yazılı bir şey olduğunu unutan kimse kaza-yı hacet ederken hatırlarsa onu ağzında veya cep gibi bir yerinde saklar; diyorlar. Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in fiili meydandadır. Bunu, üzerinde zikrullah yazılı şey'i pis yerlerden korumak için yapmışdır. Binâenaleyh, mendûb olduğuna delâlet eder. Helaya giderken çıkarmak yalnız yüzüğe mahsus değildir. Üzerinde Âyet diğer zikrullah.yazılı hamili gibi şeyler'de aynı hükümdedir.[249]

94/77- «Enes radıyaMahü anh'den rivayet edilmişdir. Demişdir ki: Resûlüllah salîattahü aleyhi ve seUem helaya gireceği vakit: Allah'ım, erkek ve dişi şeytanlardan Sana sığınırım» der idi. [250]

Bu hadîsi, Yediler tahrîc etmişlerdir.
Said b. Mansur hadîsinde: der idiği rivayet edilmişdir. Musannif merhum «Fethu'l-Bârî-» de: Bu hadîsi «El-Ma'me-rı-» de rivayet etmiş, onun isnadı Müslim'in şartına göredir. O rivayete «Besmele» ziyâde edilmiş; Besmele'yi başka yerde görmedim.» diyor. Hadîs-i Şerifin ibaresi seklinde olduğuna göre bu kısma mânâ verirken «Girdiği vakit» demek lâzım gelirse de helaya girdikten sonra dua okumayacağı için; «Girmek istediği vakit» diye şerh edilmiştir. Filvaki hu hadîs Buharî'deki Enes hadîsinde anlattığımız şekilde açıklanmıştır. Enes Hazretleri diyor ki :
«Resûlüllah (S.A.V.) helaya girmek istediği vakit...»
Bu hüküm, kaza-yı hacet için hazırlanmış helalar hakkında

böyledir. Karinede duhûl'dur. Zira kaza-yı hacet için hazırlanmayan ovalar hakkında girmek tâbiri kullanılmaz. Vakıa hadîs bahçelikler hakkında vârid olmuş; oralara da şeytanların gelirdiği beyân olunmuş ise de kaza-yı hacet için hazırlanmayan yerlerde bu zikir meşrudur. Böyle yerlerde zikir kaza-yı hacet için elbiseyi kaldırırken; hazır helalarda ise heJâya girmeden söylenir. Enes hadîsinin zahirine bakılırsa Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bu, zikri aşikâr söylüyormuş. Binâenaleyh aşikâr söylemek daha iyidir.[251]

95/78- «Enes radıyaMahü anh'den rivayet edilmiştir. Demişdir ki: Resûlüllah saUaîlahü aleyhi ve settem helaya giriyor; ben ve benîm gibi» bir çocuk bir su tulumu ile değnek taşıyorduk; o su ile taharetleniyordu.[252]

Hadîs, Müttefekun A'eyh'dir.
Buradaki «hela» sözünden murad ovadır. Zira su ile beraber bir de değnek götürülüyor. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) abdest aldığı zaman kır'da bu değneği kıblesine dikerek ona doğru namaz kılıyordu. Yahud üzerine elbisesini asarak onunla örtünüyordu. Yahud başka ihtiyaçları hususunda ondan istifade ediyordu. Şu da var ki, evinde olsa Resûl-ü Ekrem'in hizmetini ehli ve ailesi efradı görürlerdi.
Hazreti Enes'in yanındaki çocuğun kim olduğu ihtilaflıdır. Bazılarına göre İbni Mes'ûd (R. A.)'Ğır. Kendisine çocuk denmesi mecaz'dır. Fakat hadîsde geçen «Benim gibi» sözü bu ihtimâli uzaklaşdırıyor. Çünkü İbni Mes'ûd büyük idi;Enes yaşda değildi. Maamafih «Benîm gibi» tâbirinden o da benim gibi Hazreti Peygambere hizmet ediyordu mânâsı kasdedilebilir. Filvaki İbni Mes'ûd Hazretleri Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'-dsn ayrılmaz, onun ayakkablanyla misvâkini taşırdı. Bazıları bu çocuk Hazreti Ebû Hüreyre (R. A.) idi diyor. Bazılarınca da çocuk Câbir b. Abdullah (R. A.) idi.
Hadîs-i Şerîf, küçük çocuğun hizmette kullanılabileceğine ve su ile taharetlenmenin cevazına delildir. İmam-ı Mâlik'in Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in su ile taharetlendiğini kabul etmediği

rivayet olunur. Halbuki hadîsler bu hakikati isbat etmektedir. Binâenaleyh Mâlik'in inkârına bakılmaz. Bazılarına göre hadîs su ile taharetlenmenin taşla taharet-lenmekden daha makbul olduğuna da delâlet eder. Çünkü daha makbul olmasa çocuklar vasıtasıyla ovaya su taşımağa lüzum kalmazdı. Ule--mânın ekserisine göre efdal olan hem su ile, hem taşla taharetlenmektir. Şâyed birisi ile iktifa ederse su ile taharetlenmek efdaldir. Maama-fîh namaz kılacaksa mss'ele ihtilaflıdır. Taşla taharet kâfidir diyenler su lâzım değil diyor. Değildir diyenler su ile taharet de lâzımdır diyor.
Su ile taharetlenmenin âdâbınd&n biri de, iş bittikten sonra elini toprakla silmektir. Nitekim Ebû Davud'un (202—275) tahrîc ettiği Ebû Hüreyre hadîsinde şöyte deniliyor :
«Resûlüllah (S.A.V.) helaya gittiği vakit ben bir ibrik veya bir tuîum su gelİrirdim. Bundan taharetlenir; sonra elini yere silerdi. «Nesâi (215—303) dahi Csrİr'den şu hadîsi tahrîc efmişdir:
«Ben Peygamber {S.A.V.) ile beraber İdim. Helaya gltfl kaza-yt hacet ettikten sonra: «Yâ Cerîr temizleyecek şey getir;» dedi. Ben kendilerine su getirdim, istinca yaptılar. Cerîr eliyle göstererek elini yere oğuşturdu.» Bu hadîsin benzeri Gusül Babında gelecektir.[253]

96/79- «Muğîre b. Şu'be'den rivayet edilmişdİr. Demişdîr kî: Re-sûlüllah salîaîlahü aleyhi ve sellem: «Al tulumu; dedi ve yürüdü.» Tâ gözümden kayıp oluncaya kadar gitti ve kaza-yı hacet etdî.»[254]

Hadîs, Müttefekun A!eyh'dir.
Bu hadîs-i şerîf kaza-yı hacet ederken gizlenmeğe delildir. Fakat gizlenmek vacib değildir. Çünkü delili fiildir. Peygamber (S.A.V.)'in sözle beyân etmeden bir şey'i fiilen yapması vücûb ifâde etmez. Lâkin setr-i avret delilleri ile yine de örtünmek vacib olur. Imam-ı Ahmed (164—241), Ebû Dâvud ve İbni Mâce (207—275)'nin Ebû Hüreyre'den tahrîc ettikleri şu hadîs'de örtünme emri vardır:

«Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) : «Kim helaya giderse örtünsün. Şayet örtünmek için bir kum tepeciğinden başka bir şey bulamazsa onu arkasına alsın.» Çünkü şeytan Benî Âdem'in dübürlerUle oynar. Kim yaparsa muhakkak ki iyi eder; kim yapmazsa beis yok» buyurdular. Binâenaleyh bu hadîs örtünmenin müstehab olduğuna delildir. Lâkin dikkat edilirse. anlaşılır ki; bu örtünme insanlardan korunmak için değil, helaya mahşus-dur.* Lâkin örtünmeye sebeb olarak şeytanin oynaması gösteriliyor. Şu halde insan olmayan bir ovada bile bulunsa bir şeyle 'örtünmek müstaha'b olur. Hattâbî (—388) diyor ki; «Bunun manâsı şudur: Bu yerlere şeytan gelir ve fesat çıkarmak, eziyet vermek için fırsat arar. Çünkü bu yerler.zikrullah'm terk edildiği, avret mahallerinin açıldığı yerlerdir. Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in: «Bu bahçeler konak yeridir» buyurmasının manâsı da budur. Binâenaleyh kaza-yı hacet esnasında mümkün mertebe Örtünerek görünmeğe çalışmayı emretti. Tâ ki örtünmüyor diye nâsın tenkidine mâruz kalmasın. Bir de rüzgârdan üzerine sidik ve kazurat sıçramasın. Bütün bunlar Şeytanın onun mak'adı'yla oynamasından ve ona eza ve fesat kasdetmesînden ileri gelir.»[255]

97/80- «Ebû Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. De-mişdir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— İki lâ'netçiden: Nâsın yoluna, yahut gölgesine hacet edenden sakının; buyurdular.»[256]

Hadîsi, Müslim rivayet etmişdir.
Müslim'in bir rivayetinde :
«Ashâb, bu-lâ'netçiler kimdir: Yâ Resûlallah dediler?» ziyâdesi vardır. Hadîsdeki iki lâ'netçiden murad : Âlemin yoluna veya gölgesine kaza-yı hacet etmekdir. Bu iki fiil başkalarının lâ'net okumasına sebebdir. Yâni bunları yapanlara soğmek ve lâ'net etmek insanların -âdetle-rindendir. Lâ'neti sanki bu fiiler yapıyormuş gibi onlara nisbet etmek Edebiyat tâbiri ile Mecâz-ı Aklî'dir. Bazan «Lâane» sîgası «Mel'un» mânâsına da kullanılır. Bu takdirde yine ifâdede Mecâz-ı Aklî vardır. Âlemin geçtiği yola

kaza-yı hacet etmek geçenlere eziyet verir. Çünkü pis pis kokar. İğrençlik verir. Bu suretle lâ'net okumağa sebeb olur. Eğer o kimseye bu fiilinden dolayı lâ'net etmek caiz ise kendisine lâ'net ve beddua ettirmeğe kendisi sebeb oldu demektir. Değil ise başkasını lâ'net sebebiyle günaha sokdu demektir. Acaba burada bu iki ihtimâlden hangisi kasdedilmiştir? Burada maksad birinci ihtimâldir. Çünkü Taberânî (260—360)'nin «El - Kebîr» inde tahrîc ettiği Huzeyfe b. Esed hadîüi buna delâlet ediyor. Hafız Münzîrî {—656)'nin isnadını beğendiği bu hadîsde' şöyle buyurulmaktadır:
«Resûl-ü Ekrem salîaUahü aleyhi vesellem : «Kim müslümanlara yollarında eziyyet verirse onun aleyhine müslümanların lâ'neti vâcib olur.» buyurdular. Bu mânâda başka hadîsler de vardır. Bu hadîsler bu fiili yapanın lâ'nete müstahak olduğuna delâlet ederler. Hadîsimizdeki gölgeden maksad; insanların oturup istirahat ettiği gölgedir. Yoksa işe yaramayan gölge değildir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kaza-yı hacet için bir hurmalık altına oturmuşdu. Şüphesiz ki, onun da gölgesi vardır. îmam-ı Ahmed'in hadîsinde :
«Yahuî ksrtdisiyle gölgelenilen gölge» deniliyor ki, bu da lâ'nete müstahak olduğuna delâlet eder.[257]

97/80- «Ebû Dâvud Muâz r<tdtyalîahü anh'den: «Su başlan» sözünü ziyâde etti. Ebû Davud'un lâfzı :
«Üç lâ'net yerinden, su başlarına, yol ortasına ve gölgeye kaza-yı hacet etmekden sakının.» seklindedir.[258]

97/80- «Ahmedin İbnî Abbas'dan rivayetinde: «Yahut SU birikintisine» ziyâdesi vardır.» ([259])

Hadîs'in tamamı İmam-ı Ahmed'in (164—241) rivayetinde şöyledir:
«Üç lâ'net yerinden sakının: Hanginizin kendisüe gölgelenilen bir gölgeye veya yola, yahut su birikintisine def-i hacet İçin oturmaktan sakınsın» buyurdular. Bu hadîslerin ikisinde de za'af

vardır.
Ebû Dâvud hadîsinin zaifliği Mürsel olduğundandır. Bunu biz-zad Ebû Dâvud söylenüşdir. Bu hadîsi Ebu Said Hımyer' rivayet et-mişdir. Fakat bu 2ât Hazreti Muâz'a yetişme mi şdir. Binâenaleyh Mün-katı'dır. Bu tarikden onu İbni Mâce (207—275) de tahrîc etmişdir.
îmam-ı Ahmed hadîsinin zaifliği ise ravîleri arasında İbni Le-hîa'nın bulunmasındandır. İbni Abbas'dan rivayet eden zât da miibhemdir.[260]

97/80- «Tabaranî»[261] yemiş ağaçlarının altına ve akan ırmak kenarına kaza-yı hacet yasağını İbni Ömer hadîsinden zaîf bir senedle tahrîc etdi.
Bu hadîsin zaîf olmasına sebeb, ravîleri arasında metruk ravî bulunmasıdır. Bu Metruk ravî Furad b. Sdib'dir. Musannif merhumun «Telhis» adlı eserinde zikri geçer. Buraya kadar zikri geçen yasak yerler altıdır. Bunlar: Yol ortası, gölge, su başları, su birikintileri, yemiş ağaçlarının altı, ve ırmak kenarlarıdır. Bir yedincisi de Mescİd kapılarına bevl efmekdir. Bunu Ebû Dâvud (202 — 275) Merasilinde Mekhûîden §u lâfızlarla rivayet eder :
«Resûlüllah (S.A.V.) mescidlerin kapılarına bevl etmekden nehy etdi.»[262]

101/81- «Câbir radıyallahü aıh'den rivayet edilmişdir. Demişdir ki: Resû'üllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— İki kişi büyük abdest bozarlarsa her biri arkadaşından gizlensin ve konuşmasınlar. Çünkü Allah bundan dolay'ı. buğz eder; buyurdular.»[263]

Bu hadîsi, Ahmed rivayet etmiş; İbnü's- Seken[264] ile İbnü'l - Kattan[265] sahîhlemişlerdir.Hadîs, Ma'lûl'dür. Hadîsdeki örtünme emri vücûb içindir. Makt: buğzım en şiddetlisi-dir. Hadîsin Ma'lûl olmasına sebeb: Ebû Davud'un beyânına göre Müs-ned olarak rivayet edilmemesidir. Bu hadîsi müsned olarak yalnız İkri-me b. Ammâr rivayet etmişdir. Bu zâtla Müslim (204

—261) sahihinde ihticâc etmişdir. Bazı hadîs hafızları İkrime'nin Yahya b. Ebî Kesîr'den rivayet ettiği bu hadîsi zaîf bulmuşlardır. Halbuki Müslim Gnun Yahya b. Ebî Kesîr'den rivayet ettiği hadîsi tahrîc etmişdir. Buharı (194—256) dahi Yahya'dan rivayet ettiği hadîsle istişhadda buhmmuşdur. Ka-za-yı hacet ederken konuşmakdan nehy hadîsini Ebû Dâvud (202—275) Î6ni Mâce (207—275) ve îbni Hüzeyme (223—311) de «Sahîh» inde Ebû Said'den rivayet etmişdir. Şu kadar var ki, hepsi bunu İyâd b. Hilâl'den yahut Hilâl b. İyâd'dan rivayet etmişlerdir. Bu zât hakkında Hafız Münzirî: «Kendisini ne cerh ne de adaletle tanırım; o.meçhuller meyanmdadır.» der.
Bu hadîs avret mahallini örtmenin vücûbuna; kaza-i hacet ederken konuşmanın memnu olduğuna delildir. Nehiyde asıl olan tahrim-dir. Bilhassa hadîs-i şerîfde konuşmanın Allah'ın maktı yârîi şiddetli buğzu ile tâlil edilmesi tahrimi daha fazla açıklamak içindir. Fakat «El - Bahr» da konuşmanın bî'l - İcmâ haram olmadığı iddia edilmişdir; nehiy kerahet içindir» deniliyor.
Filvaki Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) vâcib olan selâm almayı bile ka-za-yı hacet esnasında terk etmişdir. Buharî'den maada sahîh sahihlerinin İbni Ömer (R. A.)'den tahrîc ettikleri bir hadîs-i şerîfde şöyle buyurulmaktadır:
«Bir adam Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bevl ederken onun yamdan geçdî ve selâm verdî, Resûl-ü Ekrem (S.A-V.) onun selâmını almadı.»[266]

102/82- «Ebu Katâde radıyallahü anh'den rivayet edilmişdir. De-mîşdir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Sakın biriniz bevl ederken zekirini şağ eliyle tutmasın, heladan (sonra) sağ eliyle silinmesin; su içerken kabın içine solumasın; buyurdular.»[267]

Hadîs; MüHefekun Aleyh'dir. Lâfız Müslim'indir.
Bu hadîs'de, bevl ederken zekeri sağ el ile tutmanın ve keza, kaza-yı hacetten sonra sağ eli ile silinmenin, su içerken kabın içine solumanın memnu olduğuna delildir. Bevl ettikden sonra sağ eliyle silinmenin de aynı hükümde olduğu ağaşıda gelecek.

Selmân hadîsinde görülecektir. Hadîs-i şerifin zahiri mucebince tahrime kail olanlar Zâhiriyye'-dir. Şâfiîyye'den bazılarının da istinca (taharetlenmek) mes'elesinde re'yi budur. Cumhur-u Ulemâya göre ise hadîsdeki nehiy tahrim için değil, tenzih içindir. Buharı (194—256) bu bâbda :
«Sağ el ile istinca'dan nehiy babı» adını vermişdir.
Musannif merhum «Fethu'l-Bari-» de bu hususda şunları yazıyor: «Babu'n-Nehy demesi buradaki nehyin tahrim için mi yoksa tenzih için mi olduğunu kestiremediğindendir. Yahut bu nehyin tahrim için olmasına mâni karine kendisine zahir olmadığındandır.
Yukarıda zikrettiğimiz hüküm, su veya taş gibi bir şeyle taharet-lenildiğine göredir. Bunun aksi yâni doğrudan doğruya eliyle silmesi bil'iemâ harâm'dır. Bu da sağ elin şerefine tenbih ve onu pisliklerden korunmak içindir. Su içerken kab'ın içine solumaktan nehyin sebebi[268] başkaları iğrenmesin, yahut suyun içine ağzından veya burnundan bir şey düşerek başkasının midesini bulandırmasın diyedir.
Bu nehyin zahiri de tahrim icap ederse de Cumhur-u Ulemâ bunu âdaba hamletmişlerdir.[269]

103/83- Selman[270] radıyallahü anh'den rivayet edilmişdir. Demiş-dir ki: Muhakkak Resûlullah saîîaUahü aleyhi ve seîlem bizi büyük veya küçük abdest bozarken kıbleye dönmekden, yahuf sağ el ile taharetlenmekden veya üç faşdan daha az ile taharetlenmekden yahuf kazurat ve kemikfe taharetlenmekten nehy etti.»[271]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmişdir.
İstînca; büyük abdest bozduktan sonra pisliği su veya taşlarla gidermek yâni taharetlenmektir.
Hadîs-i şerif de kıbleye yâni Kabe'ye dönmekten nehiy vardır. Kıbleden muradın Kabe olduğunu bundan sonra gelen Ebu Eyyûb hadîsinin şu cümlesi açıklar:
«Kabe'ye doğru yapılmış bir takım helalar bulduk. Artık yan dönüyor ve Allah/dan ma'flret diliyorduk.» Kıbleye önünü

dönmekden; nehy vârid olduğu gibi ona arkasını dönmekden de yâriddir. Nitekim Müslim'in (204—261) Ebu Hüreyre (R. A./den Merfû olarak rivayet ettiği şu hadîsde beyân edilmişdir:
«Biriniz kaza-yı hacet için oturdukta kıbleye ne Önünü dönsün, ne de arkasını». Bu mânâda başka- hadîsler de vardır. Ulemâ burada nehyin tahrim için olup olmadığında ihtilâf etmişler ve binnetice beş kavi meydana gelmişdir:

1— Buradaki nehy tenzih içindir. Ve mes'elede ova ile şehrin farkı yoktur. Kıbleye önünü veya arkısına dönmek mekruhdur. Bütün <mehy» hadîsleri Hazreti Câbİr hadîsi karînesiyle kerahete habledilir. Ahmed hin Hanbel (164—241), îbni Hibban (—354) vesâirenin tahrîc ettiği bu hadîsde :
«Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in vefatından bir yıl önce kıbleye karşı oturduğunu gördüm» denilmektedir. Bu mânâda Buharı ile Müslim'in itti-faken rivayet ettikleri İbni Ömer hadisi de vardır. Mezkûr hadîste Ab-duÜah b. Ömer (R,A.) Peygamber (S.A.V.)'i önünü Beyt-i Mukaddes, arkasını da Kabe'ye dönmüş olarak kaza-yı hacet ederken gördüğünü söyler.

2— Ovada ve ş&hirde önünü veya arkasını Kıble'ye dönmek haramdır. Çünkü hadîslerde nehyediliyor. Tenzihe karine teşkil eden hadîsler: «Özürden dolayı dönmüştür.» diye te'vil edilir. Bir de bu hadîsler Re-sûlullah'ın fiilini hikâye eder. Fiilinin ise umumu yoktur.

3— Ovada ve şehirde kıbleye Öjıünü veya arkasını dönmek mübah-dır. Çünkü nehy hadisleri ibâha hadîsleriyle nesh edilmişdir.

4— Ovada kıbleye karşı dönmek veya kıbleyi arkasına almak haramdır. Fekat şehirde değildir. Çünkü ibâha bildiren hadîsler şehirler hakkında vârid olmuşdur. Binâenaleyh oraya hamîolunur. Nehy hadîsleri ise umumîdir. Şehirler Resûlullah (S.A.V.)'irı fiiliyle tahsis olun-muşdur. Ovalar tahrim hükmü üzere kalırlar. Filvaki' Abdullah b. Ömer (R.A.): «Bundan ancak ovada nehy olundu. Seninle kıble arasında seni Örten bir şey varsa beis yokdur.» demişdir. Bunu Ebû Dâvud (202 —' 275) ve şâire rivayet ederler. Bu dördüncü kavi akla enyakın olanıdır. Çünkü bununla amel edilirse nehiy ve ibâha hadislerinin hepsi

ile amel edilmiş oluyor.

5— Kâbeye önünü dönmekle arkasını dönmek arasında fark vardır. Gerek büyük ve gerekse Küçük abdest bozarken kjbleye önünü dönmek haramdır. Fakat arkasını dönmek caizdir. Bu kavi merduddur. Çünkü nehiy ikisine de müsavi olarak şâmildir.

Şâ'bî (26—1D4)'ye göre ovada kıbleyç dönmekden men' edilmesinin sebebi, orasının namaz kılandan hâli kalmamasmdandır. Zira kırlarda ya insan, ya melek veyahut cinnîlerden namaz kılanlar eksik olmaz. Olabilir gözü kaza-yı hacet edenin avret mahalline ilişir. §â'bî'ye İbni Ömer hadîsiyle Ebû Hüreyre hadîsinin ihtilâfları sorulmuş. İbni Ömer hadîsinde, Resûlüllah (S.A.V.)'i kıbleye arkasını dönerek kaza-yı hacet ettiğini gördüğü ifade ediliyor; Ebû Hüreyre hadîsinde ise bundan men-ettiği bildiriliyor, Buna ne dersin? demişler: «İkisi de. doğru!.. Ebu Hü-reyre'nin kavli ova hakkındadır. Çünkü Allah-'ın melek ve cin kulları orada namaz kılarlar; onlara karşı hiç bir kimse ne büyük abdest bozmalı, ne de.küçük abdest. Onlara arka da dönmemeli. Etrafınıza gelince: Bunlar bina edilmiş evlerdir. Bunlarda kıble aranmaz.» demiş-dir. Burada söz Kabe'ye mahsus ise de hükümde Beyf-i Mukaddes de Kabe'ye mülhakdır. Çünkü, Ebû Dâvud'vm. rivayet ettiği şu hadîsde onun da zikri gelmektedir:

«Resûlüllah (S.A.V.) büyük veya küçük abdest bozarken iki kıbleye karşı durmakdan nehyetfî.» bu hadîs, zaîf dir. Ay ile Güneş'e karşı durmanın mekruh olduğuna kail olmak daha da zaîf'dir. Çünkü bundan sonra gelen 12 inci hadîsde doğuya batıya dönmek emir buyruluyor.

Sadedinde bulunduğumuz hadîs-i şerif üç taşdan daha azıyla taharet caiz olmadığına da delildir. Bu taşların nasıl kullanılacağı ibni Ab-bas (R. A.) hadîsinde beyân olunmuşdur. îki taşla dübürün iki kenarı, biri ile de necasetin çıktığı yer silinecekdir. Taşla istincâ hususunda ulemâ arasında ihtilâf vardır. Şâfiîler'e göre istincâ yapacak kimse taş ile su kullanmak arasında muhayyerdîr. Hangisini yapsa kifayet eder. Yalnız taş ile taharetlenirse pislik bir defada temizlenmiş bile olsa üç defa silmek lâzımdır. Maamafih değildir diyenler de olmuşdur. Üç taşla pislik temizlenmezse daha fazlasını kullanır; lâkin taşların

tek olması mendub'dur. Taşların ön ve arka için üçerden altı aded olması müstehab'dır. Fakat Şâfiîyye'nin bu sözüne karşı: Hadîslerde taşların altı olacağına- delâlet yokdur denilebilir. Hanefîlere göre taşlarla taharetlenmede mesnun bir sayı yokdur. İstincâ su, taş ve taş yerini tutacak, toprak tuğla gibi temiz şeylerle olur. Zahirîlere göre ise yalnız taşla taharetlenmek vâcibdir.
Bunlar hadîsin zahiri, ile istidlal ederler. Kendilerine : Hadîslerde hep taşın zikir edilmesi ekseriyetle o kullanıldığı içindir. Bunun böyle olduğuna delil kazuratla veya kemikle istincâdan menetmesidir. Eğer taşla taharet taayyün etse idi, o zaman Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bir sözle taşdan gayri her şeyle istincâyı menederdi; şeklinde cevab veril-mîşdir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kömürle, kemik ve hayvan tersiyle istincâdan da menetmiştir. Kömürle tezek hakkındaki hadîsi Ebû Dâvud (202—275) şu lâfızla rivayet ediyor :
Cînnîler demişler ki: «Ümmetine emret hayvan tezeği veya kömür parçasıyla istincâ etmesinler. Çünkü Allah Teâlâ bize onlarda rızık halketBunun üzerine, Resûlüllah Efendimiz bunları nehyetmişdir. Kemiğin cinlerin azığı olduğunuft Müslim'in (204—261) tahrîc ettiği İbni Mas'ûd hadîsinden okuyalım:
«Resûlüllah (S.A.V.) kendilerine cinler yiyecek mes'elesinî sorduklarr
zaman buyurdular ki: «Üzerine Allah'ın adı anılan her bol etli kemik size azık ve her hayvan tersi de hayvanlarınıza yem olsun.» «Hayvan tersini bir hadîs-i şerîfde rics yâni necis diye vasıflandırması buna münâfi ve mâni değildir. Zira bir şey bir cok illetlerle ta'lil edilebilir. Hem necis hem de cinlerin hayvanlarına yem olmasına da bir mâni yokdur.
Ay ile Güneş'e ,karşı kaza-yı hacete durmanın memnu olmadığına aşağıdaki hadîs delâlet eder.[272]

103/83- «Yediler'in Ebû Eyyub[273] radiyaîlahü anh'den rivayet et-dikleri hadîsde:
«Büyük veya küçük abdest bozarken kıbleye önünüzü veya arkanızı dönmeyin, lâkin doğuya veya batıya dönün»

cümlesi vardır kî. Ayla Güneş'e karşı abdest bozulabileceği babında açıkdır.[274]

Bu hadîs, merfû'dur, baştarafi şöyledir:
«Abdest bozmağa gittiğinizde., iiâ âhir...» Sonunda Hazreii HâMd'in kedi £Özü vardır. Ve şöyle dernektedir-
«Şam'a geldik. Orada Kabe'ye doğru bina edilmiş bir takım helalar bulduk...» Bu hadîsin alt tarafı yukarıda «11» inci hadîsde geçti.[275]

105/85- «Âişe raâiyaüaKü arihâ'dan rivayet edilmişdir ki; Peygamber sdllallahü aleyhi ve settem:
— Kim büyük abdest bozmağa giderse Örtünsün; "buyurmuşdur.»[276]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmişdir.
«Es' Sünen» de bunu Ebu Hüreyre (R. A./a nisbet edilmiştir. «Ef Telhis» de dahi Ebu Hüreyre'ye nisbet edilmiş ve bunun medarı Ebu Saidi'l - Hayrâni'l - Humsî'dir; denilmiştir. Bu zât hakkında ihtilâf vardır. Bazılarınca Sahâbîdir. Fakat bu idda sahih değildir. Ondan rivayet eden de ihtilaflıdır.
Bu hadîs dahi emsali gibi helada örtünmenin vücûbuna delâlet ediyor. Hattâ bir kısmını yukarıda bilmünasebe zikretmişdik. Hadîsin tamamı, «Es' Sünende» Ebu Hüreyre (R. Â.^'den şu lâfızlarla rivayet edilmişdir:
«Resûlüllah (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır : «Kim SÜrmelenİrse, tek yapsın. Kim yaparsa muhakkak iyi eder. Yapmayana bir şey yok. Kim taşlarla taharetlenirse tek yapsın. Kim yaparsa muhakkak" iyi eder; yapmayana bir şey yok. Kim bir şey yerse, dişlerinin arasında kalanı atsın. Diliyle çiğnediğini yutsun. Kim yaparsa muhakkak iyi eder. Yapmayana bir şey yok. Kim büyük abdest bozmağa giderse, Örtünsün. Eğer bir kum tepeciğinden başka bir şey bulamazsa onunla örtünsün. Zira Şeytan Âdem oğullarının makatları ile oynar. Kim yaparsa iyi eder. Kim yapmazsa bir şey yok.»
îşte Ebu Davud'un (202—275) Ebu Hüreyre (R. A./den tahrîc

ettiği hadîs.budur. Onun burada Haireti ÂÎşe'den rivayeti yokdur. Sonra buradaki hadîs zaîftir.. Binâenaleyh Musanmfa gereken bunu Hazreti Ebu Hüreyre'ye nisbet etmek ve zaîf olduğunu belirtmektir. Nitekim âdeti de bu idi. Her halde «Fethü'l - Bârı» de isnadı için «Hasen» dediğinden burada zaîf olduğuna işaret etmemişdir.
«BZ - Bedru'l - Münir» nâmındaki eserde; «Bu hadîs sahihtir. Bunu bir cemaat sahîhlemiştir. Sahîhleyenlerden bazıları; îbni Bibban (—354), Hâkim (321—405) ve Nevevî (631—676)'dır.» deniliyor.[277]

106/85- «Yine ondan rivayet edilmiştir ki; Peygamber sallallahil aleyhi ve sellem he'âdan çıktığı zamanki '.it der idi.»[278]

Bu hadîsi, Beşler tahrîc etmiş, Ebu Hâtîm ile Hâkim sahîhlemişlerdir.
Hadîsde geçen «çıktığı» tâbiri her ne kadar bir yerden çıkmayı hatıra getiriyorsa da, maksat umumîdir. İsterse ovada olsun.
Resûl-ü Ekrem'in istiğfarı bazılarına göre kaza-yı hacet ânında . zikredemediği içindir. Çünkü şâir zamanlarının hepsinde Allah'ı zikrediyordu. Bu halde iken zikredememesini kendisine bir kusur sayarak istiğfar ile onu tedârik etmiştir. Bazıları : «îstiğrafının mânâsı Allah'ın nimetlerine şükürden âciz olduğu içindir. Çünkü Allah-u Zü!-Ce!âİ kendisini doyurdu; yediğini hazmettirdi. Sonra fazlaların çıkmasını kolaylaştırdı. Bunun karşısında Resûl-ü Ekrerr.(S.Â.V.) kendisini şükürden âciz gördü ve istiğfara şitâb eyîedi.» diyorlar ki, bu daha münasibdir ve Hazreti Enes hadîsine de uygundur. Enes hadîsi şudur: «Resûlüllah (S.A.V.) heladan çıktıktan sonra :
«Benden ezayı giderip, bana afiyet yeren Allah'a hamdolsun; der idi.» Bu hadîsi, İbni Mâce (207—275) rivayet etmişdir. Hazreti Nûh Aleyhisselâm'm heladan çıktıktan sonra Allah'a şükrederken:
«Benden ezayı gideren Allah'a hamdolsun. Dilese onu bende hapsederdi;» dediği rivayet olunur. Hazreti Nuh'u Resû!-ü

Ekrem (S.A.V.): «Şükür edici bir kul İdi.» diye tavsif buyurmuştu.
Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in istiğfarı her iki husus içinde daha taşka bizim bilmediğimiz hususat için de olabilir. Bu bâbda Hazreti Enes (R. A.)'dcn şu hadîsi şerif rivayet edilmiştir:
«Evvelinde de âhirinde de bana ihsan eyleyen Allah'a hamdolsun; der idi.» Yine bu bâbda İbni Ömer'den şu hadîs rivayet olunmuştur:
«Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) heladan ç:ktıkîa: «Bana yediğimin lezzetini taddıran, bende kuvvetini bırakıp, ezasını gideren Allah'a hamdoîsun; der id'-» Fakat bunların bütün isnadları zaîf-dir. Ebu Hât!m: (195—277): «Bu bâbda en sahîh hadîs Hazreti Âişe ha-dîsidİr der. Maamafih böyle yerlerde hadîsin mutlaka sahîh olması şart değildir. Binâenaleyh yukarıdaki hadîslerde zikri geçen zikirlerin hepsini söylemekte hiçbir beis yoktur.[279]

107/86- «İbni Mesûd'dan[280] rivayet edilmiştir. Demişdir kî: Peygamber suttöMalıv aleyhi ve sellem helaya gitti. Bana da kendisine üç taş getirmemi emretti. Ben iki taş buldum. Üçüncüyü bulamadım. Ve kendiîerine bir tezek getirdim. Taşlan aldı. Tezeği attı. Ve: Muhakkak ki O necîstir; buyurdular.»[281]

Eu hadîsi Buharı tahrîc etmiştir. Ahmed İle Dâre Kutru: «Bana başkasını getir» cümlesini ziyâde ettiler.
Hadîs; îmam-ı Şafiî (150—204), îmam-ı Ahmed b. Hanbeî (164 — 241) vesâir hadîs imamlarının delilidir. Bu zevat istincâ taşlarının üçten az olmamasını ve temizlemesine dikkat edilmesini şart koştular. Fakat üç ile matlub hasıl olmazsa temizleyinceye kadar ziyâde edilip dediler. Buna yukarıda işaret etmiştik. Taşların tek adet olması da vâcib değildir. Hattâbî (—388) diyor ki: «Maksad sadece temizlemek olsa, sayının şart oluşu fâideden hâli kalırdı. Sayı Iaf-zen şart, temizleme de manen malûm olunca hadîs-i şerif her iki şeyin vâcib olduğuna delâlet eder.» Tahâvî'nin (238—321): «Üç şart olsa, Resûlülahm üçüncüye de ister idi.» demesine mukabil ise: «Evet istedi» diye

cevap verilir. Nitekim hadîsimizin fmam-ı Ahmed ve Dâre Kutnî (306—385) rivayetinde vardır. Musannif «Fethü'l -Bari» de ricalinin sikât (mutemet) olduğunu söyler. Maamafih bu ziyâde sabit olmamış olsa bile Tahâvî'ye yine cevap verilebilir. Denilir ki; Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ilk emriyle üç taş istemişti. Bununla iktifa etti. Tezeği atınca, İbni Mesûd (R.A.) anladı ki, emre imtisalı tam olmamış; üçüncü taşı getirmek lâzım. Sonra bu üç taş necaset yollarının birisi içindir. Diğeri için de ayrıca üç taş lâzımdır. Binâenaleyh mecmuu altı taş olur. Bu hususta îmam-ı Ahmed'in Müsnedin'de bir hadis de vardır. Ancak mes'ele yine de bir garabet azretmektedir. Çünkü, ResûlüÜah (S.A.V.) birçok defalar üç taş istediği halde hiç bir defa altı taş istediği duyulmamıştır. Altı taşı şart koşanlar Ahmed b. Hanbel (164—241)'in tahrîc ettiği hadîs île istidlal ediyor. Fakat bu hadîsin sıhhat derecesi ^ bizce malûm değildir. Üç taşla istincâyı emreden hadîsler tetkik edilirse görülür ki, bunlar hep «dübürü» temizlemek için vârid olmuştur. Bevilden temizlenmek için bunlarda deüT-yoktur. Asıl olan burada yani bevilde taşları bir adet ile takdir etmemektir. Matlûb kaç tanesi ile hâsıl olursa o kadar kullanılır.[282]

108/87- «Ebû Hüreyre radiyaJlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Şüphesiz Rosûlüllah saUallahü aleyhi ve sellem kemikle veya tezekle istincâ etmekten nehyetti ve:
— Bunlar hakikaten temizlemezler; buyurdu.»[283]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî rivayet etmiş ve sahîhlemîştir.
Hadisi bu lâfız ile îbni Huzeyme (223—311); buna yakın bir lâfızla da Buharı tabrîc etmişlerdir. Buharî'de şu ziyâde vardır:
«Ebu Hüreyre Resûl-ü Ekrem sözünü bitirdikten sonra bu kemikle tezeğe ne oluyor? demiş. Resûlüllah (S.A.V.): «Bunlar cinlerin yi-yeceğidir.» buyurmuştur» Beyhakî (384—458) bu hadîsi uzun olarak Sürteninde tahrîc etmiştir. Bu bâbda Zübeyr, Câbir, Seni b. Hanîf ve sâireden nehiy hadîsleri rivayet edilmiştir. Bunların isnadları söz götürse de hepsi birbirini kuvetleşürir, takviye eder. Burada, kemikle tezeğin nehyedilmesinin sebebini

temizlememek ve bir de cinnîlerin yiyeceği olmakla beyân etti. Tezeğin nehyini pis olmakla da talîl buyurdu Resûlüllah (S.A.V.) kemik ile tezeğin cin gıdası olduğunu beyân edince, İbni Mes'ûd (R. A.) şu suali sormuştur:
«Bu onlara ne faide getirir, yâ Resûlallah? dedi. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Onlar bir kemik bulursa onun üzerinde kesildiği günkü etini de bulurlar. Bir tezek bulurlarsa onda yenildiği günkü taneyi de bu!urlar;B"yurd"B Bu hadîsi, Ebu Abdillah Hâkim «Eâ - Delâil» nâm eserinde rivayet eder. Yukarıda başka bir hadîste gördüğümüz: «Tezeğin cin hayvanlarının yemi olması bittabi buna münâfi değildir.»
Hadîste taşla yapılan taharetin yanında su da kullanmağa lüzum olmadığına delâlet vardır. Ancak bu delâlet mefhûm-u muhalifinden anlaşılmaktadır.Yani «kemikle tezek temizlemez» buyurunca başkalarının temizleyeceği anlaşılır. Mefhum-u muhalif; Hanefİyye İmamlarına göre fâsid delillerdendir.[284]

109/83- «Ebu Hüreyre radiyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir; demişiir ki: Resûlüllah saîlallahü aleyhi ve sellem:
— Sidikten sakınınız, çünkü kabir azabının umumu ondan olacaktır; buyurdular.»[285]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî rivayet etmiştir.[286]

109/88- «Hâkim'in Ebu Hüreyre'den rivayetinde:
— Kabir azabının çoğu bevildendir; buyurulmuştur.»[287]

Bunun isnadı sahîdir.
Hadîs-i şerîf, bevlden uzaklaşmayı emrediyor ve uzaklaşmanın cezasının kabirde hemen verileceğini bildiriyor. Filvaki Buharı ve Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri bir hadîste: Resûlüllah (S.A.V.)'in iki kabrin yanından geçtiği ve kabirlere işaretle, «Bunlara azap olunuyor» dediği, sonra birinin bevilden korunmadığı için azâb edildiği beyân edilmektedir. Hadîsin lâfızları çeşitlidir ve hepsi bevilden sakınmamanın haram

olduğunu ifade ediyor.
Fıkıh imamları necasetin giderilmesi hakkında ihtilâf etmişlerdir. jmam-ı Malîk'e (93—179) göre necaseti gidermek farz değildir. §afiî (150—204)'yİ2 ve Hanefîler'e göre afvedilen . miktardan geri kalanını gidermek farzdır. Delilleri, bevilden korunma hadîsidir. Çünkü tu ha-dîsde vaîd yâni tehdit vardır. Tehdit ise ancak farz terk edildikte tasavvur olunur. Mâliküer tâzib hadîsini te'vil ederek: «Azap görmesine sebep ihtimal ki sidikten hiç korunmadığı için üzerine sidik aktığı halde namaz kılmasıdır. Bu takdirde elbette namazı sahih'olmaz» derler. Fakat taşla taharetlenme hadîsleri necasetin giderilmesinin farz olduğuna h delâlet ederler.
Bu hadîs bevlin necis olduğuna delildir. Ve insan bevli hakkında nâsstir. Baziları onu bütün insafı ve.hayvan bevillerine âmm ve şâmil sayarlar.[288]

109/88- «Hâkim'in Ebu Hüreyre'den rivayetinde :
«Kabir azabının çoğu bevildendir» buyurulmuştur.[289]

Bunun İsnadı sahîhdir.
Musannif burada böyle diyorsa da «Et - Telhis» adil eserinde aynı h^dîs hakkında şunları söylüyor : «Bu hadîsi Ebû Hatim Malûl atîdetti ve merfû olması bâtıldır; dedi. «Yâni TV/us'de bu sözlerin üzerine bir kelime bile ilâve etmediği halde burada hadîsin sahih olduğuna cezmediyor. Ve bu suretle sözleri birbirini tutmuyor.
Hadîs-i şerîf, yukarıki hadîsin ifâde ettiği «mânâyı ifâde etmektedir. Bevilden korunmamak büyük günah mıdır, küçük günah mıdır? Mes'-elesi ihtilaflıdır. İhtilâfa sebep tâzib hadîsinin muhtelif rivayetleridir. Zira bu rivayetlerin birinde :
«Büyük bir şey hakkında azap edilmiyorlar» buyuruluyor. Diğerinde ise:
«Bilâkis O çok büyük» deniliyor. Bazılarına göre hadîste geçen : «Büyük bir şey İçin değil» tâbirinden murad: Azap görenlerin itikadmca yahut muhatabların itikad ve âdetince büyük sayılmayan demektir. Yoksa Allah indinde büyüktür. Bazılarında

mânâ şudur: «Korunma meşakkati büyük olmayan bir şey hakkında azâb ediliyorlar. «Hadîs ulemâsından Begavî (426 — 516) bu mânâya cezmen kail olmuştur, îbnü DakîkiJl - jyd (625 — 702) dahi bunu tercih eder. Daha başka kaviller de vardır. Şu halde bevilden sakınmamak büyük günahtır.[290]

111/89- «Süraka b. Mâlik[291] radiyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir.Demiştir ki: Bize Resûliillah sdllallahü aleyhi ve seîlem helada sol ayağımızı dikmemizi Öğretti.»[292]

Bu hadîsi, Beyhakî zaîf bir senedle rivayet etmiştir.
Aynı hadîsi Taberâm (260—360) dahi tahrîc eylemiştir. Hâzimî (5-18 — 584): «Bu hadîsin senedinde tanımadığımız kimse var. Bu bâbda başka hadîs de bilmiyoruz; diyor. Sol ayağın üzerine oturulmasının hikmeti: Mide sol tarafta olduğu için çıkacak kazuratın kolay çıkması içindir; diyorlar. Bazılarına göre bundaki hikmet: Sol ayağı üzerine dayanmak suretiyle şerefli olan sağ ayağın kullanılmasını azaltmaktadır.[293]

112/50- «İsa bin Yezdâd radiydllahü anh'dan o da babasından işitmiş olarak rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve selîem :
— Biriniz bevl ettiği zaman zekerini üç defa silksin; buyurdular.»[294]

Bu hadîsi, İbni Mâce zaîf bir senetle rivayet etmiştir.
Imarn-ı Ahmed (164—241) Müsned'inde, Ebu Dâvud (202 — 275), Merâsîl'inde, El - Ukaylî (—769) «Ed - Duajâs> nâm eserinde, Ebu Nuaym (—403) «El-Ma'rife'de bu hadîsi rivayet ettikleri gibi Beyhakî (384 — 458) ve îbni Gani (295 — 351) de rivayet etmiştir. Ve hepsinin rivayeti İsâ bin Yezdâd'dandır. îbni Maın (—233): «İsa ile babası bilinmiyor» demiştir. Ukaylî; «Bu-hadîste ona tâbi olunmaz. Bu hadîsten başkasıyla da tanınmaz» diyor. Nevevî (631 — 676) Şerhü'l-Mühezzeb» de: «Bunun zaîf olduğuna ittifak ettiler» diyor. Yalnız mânâsı Buharı ile

Müslim'deki iki kabir hadîsinde vardır. Bu hadîsi îbni Asâkir (499 — 571) şu lâfızlarla rivayet eder:
«Bevlinden temizlenmiyordu» (istîbra etmezdi; rad; bevli gidermeye var kuvvetiyle çalışmıyordu da sonra yine bevl geliyordu; demektir.
Silkmekteki hikmet: Sidiğin iyice bittiğine kanaat getirmektir zıları kabir hadîsiyle istidlal ederek istibrâyı yâni küçük abdesti duktan sonra kurulamayı vâcib sayarlar.[295]

113/91- «İbni Abbas radiyatlahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir ki: Peygamber SttÜallahii aleyhi ve sellem; Kübalılara sordu ve:
«Neden Allah SİZİ ÖğÜyor?» dedi. «Biz taşlarla taharetin arkasından suyu kullanırız.» derler.[296]

Bu hadîsi, Beziâr zaîf bir senedle rivayet etmiştir. Aslı Ebu Dâvud'dadır. Bunu ibni Hüzeyme Ebu Hüreyre hadîsinden «Taşları» zikretmeksizin sahîhlemiştir.
Bezzâr şöyle diyor: «Bu hadîsi Zührî'den Muhammed b. Abdül-Aziz'den başka birinin rivayet ettiğini bilmiyoruz. Muhammed'dea. de oğlundan başkasının rivayetini bilmiyoruz. Muhammed zaîî hadîsi ondan rivayet eden Abdullah b. Şebib de zaîftir. Hadîsin aslı Süneni Tîrmizî'de Ebu Hüreyre'nin rivayeti ile olup şu lâfızladır;
«Resûl-ü Ekrem S.A.V.) şu (Orada temizlenmeyi sever Adamlar var) ([297]) âyet-i kerîmesi Kübalılar hakkında nazil oldu. Su ile istincâ yapıyorlardı ve haklarında bu âyet nazil oldu»; buyurdular. Münzirî der ki: «Tirmizî gariptir sözünü ilâve etti». Yukarıdaki hadîsi îbni Mâce (207 — 275) dahi tahrîc etmiştir. îmam-ı Nevevî (631 — 676) «Şerhü'l - Mühezzeb-» nâm eserinde şunları yazıyor: «Hadîs tariklerinden malûm olan, Kübalıların su ile taharetlenmeleridir. Su ile taşların arasını cem ettikleri yoktur.» Ibnü'r - Rif'a da bu hususta Nevevî'ye tâbi olarak: «Bu, hadîs kitaplarında bulunmuyor» der. Buna karşı Musannif da diyor ki: Bezzâr'ın rivayeti zaîf de olsa, onların aleyhine delildir. İbnü Dakîki'l - îyd (625 — 702) de «El - İlmân» nâm eserinde bu hadîsi sahîhlemiştir.

Hasıh kelâm: Su ile istincâ, taşla taharetlenmekten evlâ olduğu gibi, su ile taşı. bir arada kullanmak hepsinden evlâdır.'Yalnız Resû-füflah (S.A.V.)'den su ile taşlan beraber kullandığına dair bir hadîs buluns-mamıştır. Kazayı hacet hakkındaki hadîslerin sayısı «21» dir.[298]

«Gusül ve Cünübün Hükmü»

Gusül: "îğtisâlin yâni yıkanmanın ismidir. Bazılarına göre bu kelime ile su kasdedilirse ilk harfi ötre okunur. Masdar kasdedilirse ötre ve üstün okumak caizdir. Bazılarınca masdarase ilk harfi üstün, yıkanmak mânâsı kasdediliyorsa ötre okunur. Bir kavle göre de.üstün okunduğu takdirde yıkanmak fiilî; ötre okundukta kendisiyle yıkanılan şey: dir. Esre okunursa, su ile birlikte kullanılan uşnan ve sabun gibi şeylerdir.
Cünübün hükmünden maksad : Cünüb olan kimseye müteâllik hükümlerdir.[299]

115/92- «Ebû Saîd-İ Hudrî radiydlîahü anh'den rivayet edilmiştir Demiştir khResûlülfah saîatlahü aleyhi ve seîlem:
«Su sudandır.» buyurdular.»[300]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmişdir. Aslı Buhârî'dedir.
Hadîs-İ Şerifin mânâsı : Gusüf etmek meninin çıkmasından ileri gelir, demektir. Yâni hadîsteki birinci su malûm olan sudur. İkinci su ise menî'dir. Buna Bedi' İlminde «Cinâs-ı tam» derler. Iğtîsâl yâni boy ab-destinin hakikati azânm üzerine suyu dökünmektir. Ovunmanın hükmü ihtilaflıdır. İmam-ı Mâlik gibi bazılarına göre farz bazılarına göre değildir. Mes.ele lügat mes'elesidir. Zira Kur'an-ı Kerîm'de vârid olan tâbirler: Abdest azaları hakkında yıkamak, gusül hakkında temizlemektir. Yıkamak kelimesinin mânasında oğmak dahil değildir. Çünkü: «Ter yıkadı, yağmur yıkadı» denilir. Binâenaleyh abdestte «oğmak» farz olmak için haricî bir delil lâzımdır. Gusülde ise temizlenme mânasına gelen Tetahhur» tâbiri vârid olmuştur. Bu lâfızda yıkamak mânasından bir'fazlalık vardır ki, bu fazlanın en azı oğmaktır. Çünkü abdestteki yıkama ile gusüîdekinin arasında bir fark olmasa ikisinde ayrı ayrı tâbir kullanılmazdı.Hayz hakkında dahi gusüldeki tâbir kullanılmış buyurulmuştur. Şu kadar var ki aşağıda [«11» ve «12»][301] sayılarda gelecek Hazret-i Âişe ve Meymune hadîs'erinde görüleceği veçhile Resûlüllah (S.A.V.) cünüblüğü izâle için sırf yıkama ve su dö-künme ile iktifa

etmiştir. Binâenaleyh keyfiyette ikisi de bir olduğu halde, gusülde «temizleme» abdestde ise «yıkama» tâbirlerini kullanmaktaki nükteyi Allah bilir:

Mesh : Eli bir şeyin üzerinden geçirmektir. Elin geçtiği her yere teması şart değildir. Temas ettiği yere eder etmediğine etmez. Şu halde ovalama şart kılınmazsa mesh ile gusül arasında fark kalmaz denilemez. Bu hadîsi, Müslim (204 — 261) Itbân.b. Mâlik Kıssasında, zikreder .Aynı hadîsi Ebû Dâvud (202 — 275) îbnı Hüzeyme (223—311) ve İbni Hibbân (—354) aynı lâfızla rivayet etmişlerdir. Buharı (194— 256) Kıssayı zikretmiş, fakat hadîsi tahrîc etmemiştir. Onun için de Musannif, «aslı JSüTıarî'dedir» dedi. Hadîsin aslı şudur:

«Acele ettirilir veya menînin çıkmasına mani' bir şey zuhur eder de menî tıkanırsa sana abdest almak lâzım olur.»

Sadedinde bulunduğumuz hadîsin birçok tarikleri vardır. Onu sahabeden: Şbû Eyyübi'l - Ensârî, Rafi b. Hadîc, Itban b. Mâlik, Ebu Hüreyre ve Enes (R. Anhüm) rivayet etmişlerdir. Hadîs-i Şerîf Mefhum-u Hasr denilen san'atla gusülün yalnız menî çıktığı zaman lâzım geleceğine delildir. Burada Mefhum-u Hasr Müsned-ü İleyh'in tarifle gelmesinden anlaşılırsa da, Müslim'deki hadîs :

«Su ancak Sudandır» şeklindedir. Yâni Hasr, bizzat Hasr edatı olan (tel) ile yapılmıştır. Binâenaleyh zahirîler İltikâ-i Hıtaneyn de-niUn erkek ve kadının avret mahallerinin birbirine kavuşması ile gu-sülüri lâzım gelmiyeceğine kail olmuşlardır. Buharı'de şu hadîs vardır:

Hz. Osman'a karısîle cinsî münasebetle bulunup da menî'sİ çıkmayanın hükmü sorulmuş. Namaza abdest aldığı gibi abdest alır ve zekerini yıkar demiş. Hazret! Osman bunu Resûlüllah (S.A.V.)'den işittim demiştir.» Hazretİ Ali, Zübeyr, Talha, Übey b. Kaab ve Ebû Eyyub (B.An-hüm) de buna kaildirler. Hattâ Ebu Eyyub hazretleri hadîs olarak Resûlüllah (S.A.V.)'e ref, etmektedir. Bundan sonra Buharı (194— 256): «Yıkanmak daha ihtiyattır» diyor. Cumhur-u ulemâ bu hadîs için aşağıdaki hadîsle mensuhtur, derler.[302]

116/93- «Ebu Hüreyre radtyaUahu anft-Ven rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem:
— Erkek kadının dört şu'besi arasına oturur da sonra onu yorarsa, muhakkak yıkanmak vâcib olur; buyurdular.»[303]

Bu hadîs, Nlüttefekun Aleyh'dir. Müslim; «Menîyİ indirmese de» sözünü ziyâde etmiştir.
Ebû Davud'un (202 — 275) rivayetinde:
«Sünnet mahallini, sünnet mahallîne yapıştırırsa» cümlesi vardır.
Musannif merhumun «Et-Feih» de beyân ettiğine göre Hadîs-i Şerifte geçen «Onu yorarsa» tâbiri cimâ'dan yani cinsî münasebetten kinayedir. Dört Şu'be'den maksad; Bazılarına göre kollan ile bacaklarıdır. Bazılarına göre ayakları ile uylukları; diğer bazılarınca baldırları ile uyluklarıdır. Daha başka diyenler de vardır. Ve bunların hepsi cinsî münasebetten kinayedir.
Bu hadîsi şerifle Cumhur-u Ulemâ yukarda geçen: hadîsinin nesh edildiğine kaildirler. Zira bu hadîs ötekinden sonra vârid olmuştur. Nesh dâvasını tmam-ı Ahmed b. Hanbel (164—241) ile başkalarının Zühri tankıyla Übey b. Kaab'darî rivayet ettikleri şu hadîsten anlıyoruz:
«Übey dedi ki: Muhakkak su sudandır dedikleri fetva bir ruhsattır. Resûlüllah (S.A.V.) buna İsIâmiyetİn başında ruhsat vermişti. Sonraları yıkanmayı emretti. «Bu hadîsi tbni Hüzeyme (223—331) ile îbni Hib~ bân (—354) sahîhlemişlerdir. İsmâilî: «Bu hadîs Buhar'nin şartı üzerine sahihtir» der.
Hadîs-i şerîf nesh hususunda açıktır. Zaten nesh olmasa bile bu hadîs hadîsine yine tercih olunur. Çünkü bu mantuk, öteki mefhumdur. Usûl-ü fıkıh kâideslnce mantuk mefhum üzerine tercih olunur. Ayet-i Kerîme dahi gusülü îcab hususunda bu mantuku 'desteklemektedir. Şöyle ki: Âyet-i Kerîme'de:
([304]) «Eğer cünüp olursanız tertemtzpâklanın» Duyuruluyor. îmam-% Şafiî (150 — 204) diyor ki: «Arap dili cenabet kelimesinin hakikat olarak cinsî münasebet mânasına gelmesini iktizâ eder; isterse meni çıkmasın.
Çünkü birisine filanca falan kadından cünüb oldu deseler hemen

o kadın ile cinsî münasebette bulunduğunu anlar velevki menî inmesin.» Eu suretle sırf «îlâc» in yani içeriye girmenin guslü icab etmesi babında Kifabla Sünnef birbirini desteklemiş oluyor. [305]

119/94- «Ümmü Seleme radiyallahü anhâ'dan rivayet edildiğine göre, Ebû Talhâ'n:n zevcesi Ümmü Süleym: Yâ Resûlaflah, şüphesiz ki Allah hak'dan haya etmez. Kadın ihtilâm olursa ona gusül etmek lâzım mı? dedi. Resûlüllah sdüallahü aleyhi ve selîem:

— Evet, menî'yi gördüğü zaman; buyurdular.»[306]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.

«Ümmü Süleym Resûlüllah (S.A.V.)'e uykun esnasında erkeğin gördüğünü gören kadının hükmünü sormuş, Resûl-ü Ekrem de: «Bunu gördüğü zaman hemen yıkansın.» buyurmuşlardır.

Bu hadîs, ihtilâm olduğu zaman kadına da gusül lâzım geleceğine delâlet ediyor.

İhtilâm : Rüya halinde cünüb olmaktır. Hadîs, zahirî, yıkanmanın menî'yi görmek şartiyle lâzım geleceğini ifâde ediyorsada buradaki görmenin yakînen bilmek mânâslna geldiğini Kemal b. Hü-mam {788 — 861) «Fethû-l ~ Kadir» adlı eserinde tahkik ve beyân etmiştir ([307]). Filhakika arapçada görmek, bilmek mânâsında kullanılmıştır.

Derler ki, mânâsı: «Allahı her şeyden büyük bildim» demektir. Binâenaleyh ihtilâm olan kimse meninin çıktığım yakînen bildikten sonra goziyle görse de, görmese de kendisine gusül lâzım olur.

Uykudan uyanan bir kimse elbisesinde veya bedeninde gördüğü ıslaklık hakkında şüphe ederse mesele ihtilaflıdır, ihtiyat olan yıkanmaktır.

Cumhur-u ulemâya göre ihtilâm meselesinde erkekle kadın arasında fark yoktur. Her ikisinede gusül icabeder.

Bu bâbda ulemâ hemen hemen ittifak halindedirler. Yalnız İbrahim Nehaî (11 — 90)'nin: «Kadın ihtilâm olursa ona gusül lâzım gelmez» dediği rivayet olunur, birde Hanefîler'e göre gusül

lâzım olmak için me-nînin mutlaka dışarı çıkması şart isede keyfiyetinde ihtilâf etmişlerdir. tmam-ı Âzam Ebû Hanîfe (80 — 150) ile îmam-ı Muhammed'e (120 — 189) göre meninin yerinden şehvetle kopması şartdır. Dışarı şehvetle çıkması şart değildir. Şu halde yerinden kopduktan sonra dışarı, şehvetsiz bile çıksa onlara göre gusül lâzım olur.
îmmn-ı Ebû Yusuf'a, (113 — 182) göre ise yerinden şehvetle kopmuş olması şart olduğu gibi dışarıya da şehvetle çıkması şartdır.
Binâenaleyh ihtilâm olan bir kimse menî şehvetle yerinden kopar kopmaz hemen zekerini sıkarak çıkmasına mâni olurda şehveti sükûnet bulduktan sonra bırakır ve menî şehvetsiz olarak çıkarsa ona göre gusül icabetmez. Fekat ihtiyat olan yinede İmam-% Şam'la, îmam-ı Muhammed'm kavliyle amel ederek yıkanmaktır. Hanbelîler'e göre menî yerinden şehvetle kopduktan sonra dışarı hiç çıkmasa yine gusül lâzım gelir. Şafiîler'e göre menî olduğu anlaşıldıktan sonra dışarı; nasıl çıkarsa çıksın mutlaka gusül icabeder.[308]

118/95- «Enes radıyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah salîaîlahü aleyhi ve settem uykusunda erkeğin gördüğünü gören kadın hakkında:
«Yıkanır» buyurdular.»[309]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir. Müslim, şunu da ziyâde etmiştir: «Ümmü Seîeme; bu olur mu? dedi. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.): «Evet,, benzerlik nereden oluyor? buyurdular.»
Yukardaki hadîsi Buharı ile Müslim Ümmü Seleme, Âişe ve Enes Hazeratmdan tahrîc etmişlerdir. Bu mesele sahâbî kadınlardan' Havle bîntü Hakim Sehle binti Süheyl ve Büsre binti Safvân hazaratınm başına gelmiştir. Bunlardan Havle hadîsini îmam-ı Ahmed b. Hanbet (164 — 241), Nesâî (215 — 303) ve îbni Mâce (207 — 275); Sehle hadîsim Tabarânî (260 — 360); Büsre hadîsini de îbni Ebî Şeybe (—274) rivayet etmişlerdir.
Hadîs-i Şerîf kadının da uyku esnasında erkek gibi ihtilâm olduğuna delildir. Bittabi, bu, menî'nin dışarı çıkmasıyla bilinir.

Nitekim Buharı de tasrih edilmiş ve :
«Evet, menî'yi gördüğü vakit» denilmiştir. Bir rivayette de:
«Onlar erkeklerin kardeşleridir» buyurulmuştur. Yine hadîste ihtilâm olma halinin erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da ekseriyetle vuku' bulduğuna ve kadının menî'si gözükmez diyenlerin aleyhine delâlet vardır. Hadîste geçen, «Benzerlik nereden oluyor,» suali Istifham-r İnkârî'dir. Ve çocuğun kimi babasına, kimi anasına ve dayılarına benzediğini açıklamaktadır . Hangi tarafın menî'si galip gelirse çocuk o tarafa benzer.[310]

120/96- «Âişe radıyallahü anhâ'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber salîaîlahü aleyhi ve sellem dört şeyden yıkanırdı. Cünüblükten. Cuma gününde, kan aldırmadan ve ölü yıkamadan.»[311]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud rivayet etmiş; İbnü Hüzeyme sahîhlemiştir.
Aynı hadîsi Imam-t Ahmed b. Hanbel (164 — 241) ile Beyhaki (384-— 458) de rivayet etmişlerdir, isnadında Mis'ab b. Şeybe vardır ki, hakkında söz edilmiştir. Hadîs-i şerîf bu dört halde yıkanmanın meşru olduğuna delildir. Cünüblükten dolayı yıkanmanın vücûbu Hükmü: Cumhûr'a göre Sünnettir. Bu bâbda Hazreti Sem ura (R.A.)'den şu hadîs rivayet edilmiştir:
«Bir kimse Cuma günü abdest alırsa ne ala; kim yıkanırsa yıkanmak daha faziletlidir». Bu hadîs aşağıda yedinci sayıda gelecektir. Davûd-u Zahirî (202 — 270) ile ulemâdan bir cemaata göre vâcibtir. Nitekim aşağıda altıncı sayıda gelecek olan :
«Cuma için yıkanmak her âkil, baliğe vâcibtir» hadîsi şerifi bu bâbda sarihdir. Zâhirîler'e : «Hadîsteki vücûb lâfzı onun Sünnet olduğunu te'kid için getirilmiş olabilir.» diye cevap verilmiştir.
Vaktine gelince : Bazılarına göre Cuma gününün fecrinden başhya-rak ikindisine kadardır. Ekser ulemâya göre ise o gün yıkanmak namaz için Sünnet olmuştur. Cuma namazından sonra ikindinin vakti girinceye kadar meşru değildir:
«Kim Cuma'ya gelirse yıkansın» hadîsi bu ikinci kavlin delilidir.

Hazreti Âişe hadîsi ise birinci kavle münasibdir.
Kan aldırdıktan sonra yıkanmak: Bazılarına göre Sünnettir. Yukarda «Abdesti bozan şeyler» babının onaltıncı hadîsinde görüldüğü veçhile Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kan aldırmış ve abdest tazelemeden namaz kılmıştır. Binâenaleyh yıkanmak sadece sünnettir. Kimi yıkanır, kimi yıkanmaz: Hazreti Ali (R. A)'den: «Kan aldırmadan dolayı yıkanmak sünnettir» dediği rivayet olunur.
Cenaze yıkamadan dolayı yıkanmanın hükmü de yukarda geçmiş ve bu mes'elede üç kavi olduğu yâni;

1) Sünnettir, **2)** Vaciptir, **3)** Müstahab bile değildir diyenler bulunduğu orada görülmüştür.[312]

121/97- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'âen Sümâme b. Usâl kıssası hakkında rivayet edilmiştir. Sümâme müslüman olduğu zaman Peygamber (S.A.V.) de ona yıkanmasını emretti, demiştir.»[313]

Hadîs-i şerîf, müslüman olduktan sonra yıkanmanın meşru-olduğuna delildir. «Kmretti» denilmesine bakılırsa yıkanmak vâcibtir. Mes'-ele ulemâ arasında ihtilaflıdır. Bazılarına göre küfür halinde iken cü-nüb oldu ise yıkanmak vâcibdir. Yıkandı da müslüman oldu ise tekrar yıkanmaya lüzum yoktur. Hanefîler'e göre kâfir iken yıkanmış ise, şimdi tekrar yıkanmak vâcib değildir. Şafiî'ler ile şâir fukahâya göre müslüman olduktan sonra eski cünüplükten dolayı yıkanmak vâcib değildir. Fakat kâfir iken henüz cünüb olmadı ise, müslüman oldukta yıkanması müstehabdır. îmam-ı Ahmed bin Hanbel'e {164 — 241) göre mutlaka yıkanması vâcibdir.[314]

122/98- «Ebu Said radıyallahü anft'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber salîallahü aleyhi ve sellem :
— Cuma günü yıkanmak her âkil baliğe vâcibtir; buyurdular.»[315]

Hadîsi Yediler tahrîc etmişlerdir.
Bu- hadîsin Cuma günü yıkanmak farzdır diyen Davûd-u Zâhirî'nin (202 — 270) delili olduğu, Cumhur-u Ulemâ'nın ise, bunu te'vil ettiğini yukarda dördüncü hadîs de gördük. Burada şunu ilâve edelim ki: Bazılarına göre yıkanmak islâmiyetin ilk* zamanlarında farzdı. Çünkü o zamanlarda müslümanlar zaruret içinde idiler. Ekseriyetle giydikleri yün elbiseler idi. Memleketlerinin havası sıcak olduğundan Cuma namazına toplandıkları vakit terlerler idi. Bu sebebten ResûlüÜah (S.A.V). kendilerine yıkanmayı emretmişti. Vaktaki halleri iyileşti ve pamuklu elbiseler giymeye başladılar; Hazreti Peygamber de kendilerine bu bâbda serbesti verdi.[316]

123/99- «Semura b. Cündeb[317] radıyallahü aniden rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah salîallahü aleyhi ve sellem :
— Kim Cuma günü abdest alırsa ne âlâ; kim yıkanırsa yıkanmak daha faziletlidir; buyurdular.»[318]

Bu hadîsi Beşler tahrîc etmişler; Tirmizî de «Hasen» olduğunu söylemiştir.
Hadîs-i Şerifin ravî'lerinden «El - Hasan» m Semüra'dan işitip işitmediği ihtilaflıdır. İşittiğini kabul edenlere göre bu hadîs sahîhdir. Ve Cuma günü yıkanmanın vâcib olduğuna delildir; Hadîs-i şerîf Cumhur'-un delilidir.
Yalnız burada bîr sual vârid oluyor. Nasıl oluyor da gusül etmek Sünnet olduğu halde, farz olan abdestten daha efdal oluyor. Halbuki farz Sünnetten bİl'İcmâ efdaldir. Bu sualin cevabı şudur. Efdaliyet mes-' elesi gelişi güzel değildir. Yâni gusül etmek bizzat abdestten üstün değil; beraberinde gusül olmayan abdestten efdaldir. Ve şöyle demiş gibi oluyor. «Abdest, alıp yıkanmak, sade abdest almaktan efdaldir.» Yıkanmanın farz olmadığına Müslim'in rivayet ettiği şu hadîs de delâlet eder:
«Kim tertemiz abdest alır da sonra Cumaya gelip hutbeyi dinler; susarsa ona o cuma ile gelecek cuma arası günahları ile üç günlük fazla günahı mağfiret olunur.»
Maamafih bir mü'mine ihtiyat olarak gereken, Cuma guslünü

terk etmektedir. Zahirîlerin «El - Hedyün - Nebevi» adlı kitabında şöyle deniliyor: «Cuma günü yıkanmak son derece müekkeddir. Onun vü-cûbu; vitir namazının vücûbundan da, namazda Besme!e'nin vücûbundan da, kadınlara dokunduktan sonra abdestin vücûbundan da, zekerine dokunduğu vakit abdestin vücûbundan da, namazda kahkaha ile gülmekten, burun kanamasından, kan aldırmadan ve kusmaktan lâzım gelen abdestin vücûbundan da, kuvvetlidir.»[319]

124/100- «Ali radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah saUallahü aleyhi ve sellem cünüb olmadığı vakit bize Kuran okutuyordu.»[320]

Bu hadîsi, Ahmed ile Beşler rivayet etmişlerdir. Bu, Tirmizî'nin lâfzıdır. Hadîsi Tirmîzî sahih İbni Hibbân Hasen addetmiştir.
Bülûğû'l Merâm'âsL bu hadîsi tahrîc eden "Beşler denilmîşse de Dörtîer demek evlâ olur. Nitekim bazı nüshalarda denilmiştir.
Musannifin Et - Telhis-» de zikrettiğine göre bu hadîsin sahih olduğuna Tirmizî (200 — 279), İbnü's - Seken (249 — 353), Abdülhak ve Bağavî (426 — 516) hükmetmişlerdir. İbni Huzeyme (223 — 311) dahi Şu'be'ye isnad ile : «Bu hadîs benim sermayemin üçte biridir, bundan daha güzel bir hadîs rivayet edemem» demiştir. Nevevî'nin (631 — 676) : Tirmizî ekseriyetle muhalefet etti. Onlar bu hadîsi zaîf addettiler.» demesine mukabil Musannif,da diyor ki: Nevevî'nin sa-hîhlemiştir diye sadece TirmizVyi tahsis etmesi başkalarının bu hadîsi sahîhlediklerini görmediğine delildir. «Filvaki Tirmizî'den gayri birçok imamların onu sahih bulduğunu bu hadîsde' görmüş bulunuyoruz. Dâre Kutnî (306 — 375, Hazreti Ali (R. A.)'e mevkuf olarak:
«Kur'anı birinize cünüblük İsabet etmedikçe okuyun, eğer ederse asla bir harf bile» hadîsini rivayet eder ki, bu hadîs de babımızın hadîsini takviye eder. Yalnız İbni Huzeyme (223 — 311) mevzuu bahsimiz olan hadîs için: «Bu hadîsde cünüb olanı Kur'an okumaktan menedenlere delil yoktur. Çünkü hadîste nehiy yoktur. O sadece bir fiilin hikâyesinden ibarettir.

Resûlüllah (S.A.V.)'in bundan imtihanının cünüblük sebebiyle olduğunu da açıklamamıştır.» diyor. Buharı (194 — 256) nin İbni Abbas (R. A.J'den rivayetine göre İbni Abbas hazretleri cünüb olana Kur'an okumakta bir beis görmemiştir.îmam-ı Ahmed bin Hanbel (194 — 241) ile Sünen sahiplerinin ve îbni Huzeyme (224 — 311), îbni Hibbân (- 354), Hâkim (321 - 405), Bezzâr, Dâre Kutnî (306-385) ve BeyhaU (384 - 458)'nin tahrîc ettikleri bir rivayet daha vardır ki, şudur:
«Peygamber (S.A.V.)'i Kur'an okumaktan, cünüblükteh gayrı hiçbir şey menetmiyordu. Yahut mâni olmuyordu.» Bazıları cünüb iken Kur'an okumanın haram olduğuna bu hadîs babımızın hadîsinden daha açık delâlet ediyor derlerse de; bu iddia zahir değildir. Zira hadîsde geçen bütün lâfızlar. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in cünüb iken Kur'an okumayı terk ettiğini haber veriyor. Terk etmekte ise muayyen bir hükme delil yoktur. Resûlüllah (S.A.V.)'in her zaman Allah'ı zikreder idiği yukarıda «Adesti bozan şeyler» babının onikincİ hadîsinde geçmişti. Ve o hadîsin bu Hazreti Ali hadisi ile tahsis edildiğini de söylemiştik. Lâkin hak olan bu hadîsin tahrim ifade etmeye kâfi gelmemesidir. Çünkü olabilir ki, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Kur'an okumayı kerahetten veya başka bir sebepten dolayı bırakmıştır. Yalnız bu bâbda Ebû Ya'lâ'nın (— 307) tahrîc ettiği Hazreti Ali hadîsi de vardır. Bu hadîs-i şerîfde:
«Resûiüllah (S.A.V.)'i gördüm; abdest aldı; sonra Kur'andan bir şey okudu. Sonra buyurdu ki: Cünüb olmayana böyle; fakat cünüb olana değildir; bir âyet bile.» denilmektedir. Heysemî (— 374): «Bunun ricali mevsuktur» diyor. îşte bu hadîs cünüb olana Kur'an okumanın haram olduğunu bildiriyor. Çünkü nehiydir. Nehyin aslı ise tahrim içindir. Geçen hadîsleri de takviye ve te'kid ediyor. Bir de merfû olarak rivayet edilen İbni Abbas hadîsi vardır. Onda:
«Sizden biriniz ehline cima' için geldiği zaman Bismillah derse» buyuruluyor ise de cünüb Kur'an okunabileceğine delâlet yoktur. Çünkü burada Kur'an okumak kasdı yoktur. Dua niyeti ile ise bazı âyetler, hattâ Fatiha sûresi okunabilir. Bu Besmele zaten cünüb olmadan çekilecektir. Binâenaleyh işkâl yoktur.[321]

125/101- «Ebû Saîd-i Hudrî radiyaUahü anh'âen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saîlaîlahü aleyhi ve seîlem:
— Biriniz ehli ile cima' etti de sonra tekrarlamak istedi mi hemen ikisinin arasında güzel bîr abdest alsın; buyurdular.»[322]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir. Hâkim :
«Çünkü bu o işi tekrarlamak için daha neşât vericidir» cümlesini ziyade etmiştir.
Hadîsde geçen abdest emrini mef'ûl-ü mutlak ile te'kid etmesi maksadı daha iyi açıklamak içindir. Zira böyle denilmese, belki abdest tâbirinden elin, yüzün yıkanması kasdolundu sanılabilirdi. Beyhakî (384 — 458)'nin rivayetinde «Namaz için aldığı abdest gibi» tâbiri de vardır.
Bu hadîs-i şerîfde tekrar muâmele-i cinsîyede bulunmak istiyene abdest almanın meşru olduğuna delâlet vardır. Maamafîh Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in kadınlarına yakınlık ettiği, fakat iki fiil arasında abdest almadığı sabit olduğu gibi, her münasebetten sonra yıkandığı da Sabit olmuştur. Binâenaleyh her biri caiz demektir.
125/101 - «Dörtlerin Âişe radiyaUahü anhâ'dan rivayetinde Âişe (R.Anha) demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) cünüb olarak hiç bîr suya dokunmadan uyurdu.» Bu hadîs, mâlûl'dür.
Musannif merhum illeti beyân etmiş; bunun Ebu İshak'm Eşved'-den, onun da Hazret! Âişe'den rivayet etmiş olmasından ileri geldiği anlaşılmıştır. îmam-ı Âhmed b. Haribel (164—241) : «Halbuki bu hadîs sahih de değildir» demiştir. Ebu Dâvud (202—275); «Vehimdir» diyor. İlletin vechi şudur ki: Ebu îshak bu hadîsi Esved'-den işitmemiştir. Maamafîh Beyhakî (384 — 458) hadîsi sahîhlemiş; ve : «Ebu îshak bunu Esved"den işitmiştir» demiştir. Bu suretle «Bütün hadîs imamları onun Ebu îshak'm bir hatası olduğuna ittifak etmişlerdir.» iddiası suya düşer. Tirmizî (200—279) diyor ki: «Sahih olduğu takdirde dahi yıkanmak için suya dokunmuyordu; mânası kasdedilmiş olabilir.» Tirmizî'mn ortaya attığı İhtimal Bu-harı ve Müslim'deki hadîslere uygun

düşüyor. Çünkü onlarda Resûl-ü, Ekrem (S.A.V.)'in, uyumak, yiyip içmek ve münasebet-i cin-sîyede bulunmak için abdest alır ve fercini yıkar idiği açıklanmaktadır. Acaba bu vâcib midir, değil midir? Mes'elesinde ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Cumhûr'a.göre vâcib değildir. Delilleri de babımızın hadîsidir. Çünkü hiçbir suya dokunmadığını sarahaten ifâde ediyor. Bu gusül ile bütün kadınlarım dolaşıyordu» hadîsi de böyledir. Davûd-u Zahirî ile bir cemaate göre abdest almak ve fercini yıkamak farzdır. Zira Müslim'de :
«Abdest alsın sonra uyusun» rivayeti vardır ki emirdir, Buharide dahi :
«Fercini yıka, sonra abdest al» rivayeti vardır. Emirde asıl vü-cûb ifade etmektir. Cumhur, bu emirleri istihbab mânasına alarak hadîslerin aralarını bulurlar. Nitekim îbni Huzeyme (223 — 311) ile îb-ni Hibbân'm (— 354) sahihlerinde İbnİ Ömer (R. A./den rivayet ettikleri hadîs'de şöyle Duyurulmaktadır:
«Ibnî Ömer, Peygamber (S.A.V.)'e bizden birimiz cünüb İken uyuyabilir mi? diye sordu : Evet, dilerse abdest de alır; buyurdular.» Hadîsin aslı Sahîheyn denilen Buharı ile Müslim'dedir. Yalnız «Dİ-îerse» sözü yoktur. Bununla beraber bu rivayet aahîh görüb, sa-hîh kitabda rivayet etmek, onunla amel etmeye yeter. Bu hadîs sadedinde bulunduğumuz Hazretî ÂÎşe hadîsini te'yid etmektedir. Binâenaleyh Tirmizî'nin te'viline hacet yoktur. Cumhur'un kavlini te'yid eder.[323]

126/102- «Âişe radiyallahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve seîlem cünübîükten yıkanmak istediği zaman, evvelâ; ellerini yıkar, sonra suyu sağ eli ile sol eline döker ve fercini yıkar; sonra abdesf alır; sonra suyu ahr ve parmaklarını saçlarının diblerine sokar; sonra başına üç avuç su atar; sonra sair cesedine dökünür; sonra ayaklarını yıkardı.»[324]

Bu hadîs, Mütfefekun Aleyh'dir. Lâfız, Müslim'indir. Hafne : Hân'ın ^üstünü ve esresi ile okunur. Avuç dolusu demektir.[325]

128/102 — «Şeyheyn'İn Meymûne'den rivayetlerinde : «Sonra fer-cina döktü ve onu sol eli ile yıkadı; sonra o eli yere vurdu denilmektedir. — Bir rivayette onu toprakla sildi —» ziyâdesi vardır. Sonunda da, «Sonra ,ona mendili getirdim; onu reddetti» cümlesi vardır. Bu ha-dîsde, «Suyu eli ile serpmeye başladı» ifâdesi de vardır.

Bu iki hadîs, gusüîün baştan sona nasıl yapılacağım bildirmektedir. Görülüyor ki, gusülün ibtidası, uykudan uyandığı zaman ellerini su kabına daldırmadan yıkamaktır. Nitekim daha açık ifâdesi yerinde görülmüştür. Hattâ Hazretİ Meymûne hadîsinde iki veya üç defa diye kayıtlanmıştır. Bundan sonra avret mahalli yıkanacaktır. Bunun zahirine bakılırsa, bir defa yıkamak da kâfidir. Elden koku gitsin diye, el toprağa sürülecektir. Bundan sonra- tekrar fercini yıkayıp yıkamadığını zikretme mistir. Halbuki koku elde kalırsa, yerinde de kalır. Hadîs-i şerîf necaset yerini temizleyen suyun temiz ve temizleyici olduğuna delâlet ediyor. Her iki hadîs gusül ederken olsun, abdest alırke'n onun, azayı birer defa yıkamanın kâfi geldiğine ve keza abdest sa-hîh olmak için, evvelâ hades-İ ekber denilen boy abdestinin şart olmadığına delâlet etmektedirler. Bazıları gusül bittikten sonra abdest almak lâzımdır demişler ise de buna delil yoktur, Filhakika Ebû Davud'un (202 — 275) Sünew'inde sabit olmuştur ki Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) yıkanır ve iki rekat nafile namazla birlikte sabah namazını kılar ;hiç bir suya el sürmezdi. Bu izahattan anlaşılır ki, «Hazreti Meymûne ve Âîşe hadîslerinde bu gusülden sonra namaz kıldığı zikredilmemiştir.» iddiası batıldır. Bu gusül ile namaz kıldığı Sünen hadîslerinde sabit olmuştur. Evet gusül için aldığı abdestte başına mesh edip etmediği zik-redilmemiştir. Amma Meymûne (R. A./ın «Namaz için aldığı abdest gibi» demesi meshe şâmildir. Hadîs-i şerîfde geçen ifâza kelimesinin mânası akıtmaktır. Bununla ' oğuşturmanın vâcib olmadığına- istidlal olunur. Fakat Mârudî {— 450); «Bununla istidlal tamam olamaz; çünkü Hazreti Âişe (R. Anka) ifâza tâbirini kullanmıştır ki, yıkamak manasınadır. Hazretİ Meymûne (R. Anha) zâten gusül tâbirini kullanmıştır. Şu halde yıkama hakkındaki hilaf bakidir» diyor. Gusül için abdest alırken azaları üçer defa yıkayıp

yıkamadığı Hazreti Meymûne ve Âişe (R. Anhümâ) hadîslerinde zikredilmemiştir. Kâdî îyâz (476 — 544) : «Üçer defa yıkadığı rivayetlerin hiçbirinde zikredilmemiştir.» diyor. Musannif a göre ise Hazreti Aişe (R. Anha)'dan sahîh rivayet sabit olmuştur. Hazret! Meymûne (R. Anha)'mn ifâdesinde Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ayaklarını en son yıkamıştır. Hazreti Âişe (R. A.) haynm rivayetinde ise bu yoktur. Bacılarına göre ayakları en sonra yıkamak tekrardan ibarettir. Yoksa onları gusülden önce aldığı abdestte yıkamıştır. Çünkü yıkamasa Hazreti Meymûne (R. Anha) «Namaz abdesti gibi abdest aldı» demezdi. Bazıları ayakların baştan yıkanmasını, bazıları da sonra yıkanmasını ihtiyar etmişlerdir. Bundan abdest azalarının abdest alırken, toplu bir şekilde yıkanmasının vâcib olmadığı hükmü çıkarılmıştır. Mendili geri çevirmesi âzâyı kurulamanın meşru olmadığına delildir. Eu babda birkaç kavi vardır. Bunların en meşhuru : Terkinin mustehab oluşudur. Yine bu hadîsi şerîfde abdest suyundan dolayı el silkmenin zararsız olduğuna delâlet vardır. Binâenaleyh:
«Ellerinizi silkmeyin, çünkü silkmek şeytanın yelpazeleridir» hadîsi ile birbirlerine muarızdırlar. Şu kadar var ki, bu hadîs laîftir. Babımızın hadîsine mukavemet edemez.[326]

131/103- «Ümmü Seleme radıyallahü teâlâ anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kî : Yâ Resûlüllah Ben başımın saçını bağlayan bir kadınım; cünüblükten — bir rivayette ve hayzdan — yıkanmak için onu çözeyim mi? dedim:
— Hayır sade başına üç avuç su dökmen sana yeter; buyurdular.»[327]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir. Lâkin hadîsin lâfzı şöyledir :
«Ben başımın bağını bağlayan bir kadınım». Şu halde Musannif manen rivayet etmiş demektir.
Bu hadîs-i şerîf, kadına cünüblükten veya hayızdan temizlenmek için yıkanırken saçını çözmek'' vâcib olmadığına, suyun saçların diplerine ulaşmış dahi îcab etmediğine delildir. Mes'ele ihtilaflıdır. Bu bâb-da açık ifadeli bir hadîs vardır. Dâre Kutnî'nm (306—

385) «El-Efrâd» da, Hatîb'in (392—463) «Et-TelMs» de ve Taberânî (260—360), Ziyâ-i Makdisî'nin Enes (R. AJ'den merfû olarak tahrîc ettikleri bu hadîs de şöyle buyuruluyor:

«Kadın hayzından yıkanırsa, saçını iyice çözer ve onu hıtmî[328] ve uşnân ile yıkar; cünüblükten yıkanırsa suyu başına güzelce döker ve ssçını sıkar.» Bu hadîs-i şerifi, tahrîc ettiği şeyin mutlaka sahih olmasını şart koşan Ziyâ-i Makdisî de tahrîc etmiş olmakla beraber ve yine de amel babında zan ifade etmekden ileri geçemiyor, Nedbe delâlet ediyor. Çünkü içinde hitmî ve uşnân zikredilmiştir. Bunların kullanılmasının vâcib olduğuna kail olan yoktur. Nedbe delâlet ettiğine karine de budur. Ümmü Seleme hadîsi ise vücûba hamledilmiştir. Zira «Başına ÜÇ avuç su dökmen sana yeter» buyruluyor. Daha fazlasını yapayım derse saçını çözer ki bu mendubtur. Saçını çözmenin vâcib olmadığına Imam-ı Ahmed b. Haribel (164 — 241) ile Müslim'in (204 — 261) tahrîc ettik-, leri şu hadîs de delâlet eder :

Hazreti Âişe, İbni Ömer'in[329] kadınlara yıkanırken başlarını çözdürdüğünü duydu. Ve: Şaşarım İbni Ömer'e: Nasıl oluyor da kadınlara saçlarını çözmelerini o emrediyor? Başlarını tıraş etmelerini emretmiyor mu bari? Vallahi ben, ve ResûlüMah (S.A.V.) bîr kabdan yıkanırdık. Başıma üç kere su dökünmekten fazla bir şey yapmazdım» dedi Hazreti ÂİŞe (R. Anka)'nm bu hadîsi cünüblükten temizlenme hakkında ise de İbni Ömer'den rivayet edilen saç çözme emri hem hayza, hem cünüblüğe şâmildir.[330]

132/104- «ÂİŞe radıyallahü anhâ'dsn rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüüah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Şüphesiz ben mescide girmeyi hayızlı i!e clinübe helâl kılmıyorum; buyurdular.»[331]

Bu hadîsi, Ebû Dâvucf rivayet etmiş; Ibni Huzeyme sahîhlemiştir.
Ibni Rifat: «Bu hadîsin, râvileri arasında metruk olanı vardır» demişse de, onun sözünü kabul eden olmamıştır.

Hadîs-i şerif hayızlı ile cünüb olana mescide girmenin caiz olmadığına delildir, Cumhur-u ulemâ'nın kavli de budur. Dâvud-u Zahirî ile (202 — 270) bazıları caiz görmüşlerdir. Bunlar Meceîle-i Ahkâm-ı Adliyye'de «Berâet-i Zimmet aslıdır» cümlesi ile hülâsa edilen kaide ile istidlal ederler. Fikirlerince bu hadîs o kaidenin hükmünü değiştiremez,
Mescid ve camilerden geçme mes'elesine gelince: Şafiîler ile'Han-belîler'e göre cünüb, hayızlı, ve nifaslılara camiden geçmek mubahtır. Hattâ Hanbelîler'e göre yalnız cünübe mahsus olmak üzere camide durmak bile mubahtır. Hanefîler'le Malikîler'e, göre ise ciddi bir özür olmadıkça camiden geçmek veya camide durmak haramdır. (Bu bâbda-ki tafsilât için her mezhebin fıkıh kitaplarına müracaat oluna).[332]

133/105- «Bu da ondan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Ben ve Re-sülüHah salîallahü aleyhi ve seîîem cünüblükten dolayı bir kapdan yıkanıyor, ellerimiz kabın içine dafıp çıkıyordu.»[333]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir; 'Ibni Hibbân: «Ellerimiz birbirine rastlıyordu» cümlesini ziyâde etmiştir.
Hadîs-i şerif, erkekle, kadının bir sudan yıkanmalarına delildir ki, asıl olan da budur. Bu hususta «sular babı» nda söz geçmişti.[334]

134/105- «Ebû Hüreyre radıyallahü anh'den rivâylt edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah salîallahü aleyhi ve sellem:
— Muhakkak kılın altında cünüblük vardır. Binâenaleyh saçları yıkayın ve teni temizleyin; buyurdular.»[335]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud ile Tîrmizî rivayet etmiş ve her ikisi de zâif saymışlardır.
Çünkü onlar bunu Haris b. Vedh'den rivayet etmişlerdir. Bu zât hakkında Ebû Dâvud (202—275); «Hadîsi münker; kendisi de zâifdir» diyor. Tirmizî (200 — 279) ise : «Bu hadîsi yalnız Harisin rivayetinden biliyoruz; Haris ise ihtiyardır; bu işe el vermez»

demektedir. îmam-ı Şafiî (150—204): «Bu hadîs sabit değildir» demiştir. Beyhakî (384—458): «Bunu hadîs ilminin ehli olan Buharı, Ebû Dâvud ve saire inkâr etmişlerdir» diyor. Maamafîh bu bâbda Hazretİ Ali (R. A ./den merfu olarak şu hadîs rivayet olunuyor:

«Eğer bir kimse cünüblükten kıl kadar bir yer yıkamadan bırakırsa ona şöyle şöy!e yapılır. İşte bundan dolayı ben başıma düşman kesildim. İşte bundan dolayı ben başıma düşman kesildim»; demiş. Bunu üç defa tekrarlamıştır. Hazretİ Ali (R. A.) saçını tıraş ettiriyordu. Hadîsin isnadı Musannifin da dediği gibi sahihtir. Lâkin Ibni Kesir «EÜrşâd» da Hazretİ Alî'nin bu hadîsi Atâ bin Es'sâib tarafından rivayet edilmiştir. Bu zâtın belleyişi kötüdür.» diyor. Nevevî (631—676) de: «Şüphesiz bu za;f bir hadîstir» demiştir. Bu hadîsin sahîh veya zaîf olduğu hakkındaki ihtilâfın sebebi, Atâ b. Es'sâib'in âhir ömründe aklının bozulmasıdır. Ondan aklı bozulmadan Önce yapılan rivayetler sahîh; bozulduktan sonrakiler zaîftir. Bu hadîsi aklı bozulmadan önce mi, sonra mı rivayet ettiği ihtilâf olduğu için sahîh veya zaîf olması hususunda da ihtilâf olunmuştur. Hak olan, hal iyice belli oluncaya kadar tevakkuf ederek sahîh veya zaîf diye bir hüküm vermemektir. Bazıları: «Doğrusu, Haireti Alî (R. A.)'a mevkuf olmasıdır» diyorlar. Hadîs-i şerîf cünüblükten temizlenmek için bütün bedenin yıkanmasının vâcib olduğuna; bu hükümden ufak bir yerin bile müstesna olmıyacağma delildir. Bu cihet ittifakı ise de, gusülde mazmaza ve istinşâk yine de ihtilaflıdır. Hanefîler'le Hanbelîler'e göre farzdır. Delilleri bu hadîs-i şe-rîfle gusül âyetidir. Şöyleki: Gerek abdestde »gerekse gusülde yıkaması icap eden yerler bilicma' bedenin dış âzasıdır. Şu hale göre ağız ile burnu yıkamanın hükmü müşkil[336] olarak kalır. Çünkü ağız bir cihetle iç bir cihetle dış âzasıdır. Burun da öyledir. Oruçlu bir kimsenin tükürüğünü yutması orucunu bozmadığına- bakılırsa ağız iç âzasıdır. Fakat yine oruçlu bir kimsenin dışarıdan ağzına bir şey atıp tekrar çıkarması da orucunu bozmaz. Buna bakılırsa bu sefer ağız dış âzası olmak gerekir. İşte bu iki ciheti de nazar-ı itibara alan imamlar her ilci vazifenin delillerine bakmışlar. Gusülün delilinde mübalağa ifâdesi, görmüşler; âbdestin delilinde ise bu

mübalağayı bulamamaşlardır. Binâenaleyh her iki delille de amel etmiş olmak için abdestte ağız ile burun iç âzası olarak kabul edilmiş ve onları yıkamak farz sayılmamıştır. Gusülde ise dış âzası sayılmışlar ve yıkanmaları farz kabul edilmiştir. Şafiîler'le Malikîler'e göre farz değildir. Malikîîer'e göre sünnettir, delilleri yukarda (11) ve (12) inci sayılarda geçen Hazreti Âişe ve Meymûne (R. Arihümâ) hadîsidir.
Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in namaz abdesti gibi abdest almasına gelince: Bu bir fiildir; vücûb ifâde etmez denilir. Ancak buna da: Mücmeli[337] beyân için vaki fiiller vücûb ifâde eder diye cevap verilebilir. Hadîs-i şerîf hakkında sözü bitirmeden önce şunu da arz etmek isteriz ki, bu hadîs-i şerîf bir mucizedir. Çünkü vücuddaki mesamat denilen ince meliklerden meni çıktığını fen ancak son asırlarda isbat edebilmiştir. Fahr-i Kâinat efendimiz ise bunu «1400» yıl önce haber vermiştir.
134/106-«Ahmed'in Âişe radıyallahü anhâ'dan rivayetinde de bunun benzeri vardır.» Bunda bir de meçhul râvi vardır. Fakat Musannif bu hadîsi Teîhîs'de zikretmediği gibi, meçhul râvinin kim olduğunu da beyân etmemiştir. Râvileri arasında meçhul olduğuna göre, bu hadîs hüccet olamaz. Gusül babının hadîsleri «17» dir.[338]

Teyemmüm Babı

Teyemmüm: lügatte; Kasdetmek demektir. Şeri'atde ise, temizlenmek için temiz yeri kasdetmektir. Fakat Kemâl b. Hâmâm (788—861). Fethü-l - Kadir adlı eserinde bu tarifi beğenmiyor. «Hak olan, teyemmüm yüz ile elleri temiz yere silmenin ismidir. Kasd şarttır» diyor.
Teyemmüm âbdestin halefidir. Türkçemizde bile; «Su bulunmadığı yerde, teyemmüm caizdir» diyerek nükte yaparlar. Su ile yapılan temizlik mes'elelerinden sonra onun halefi olan yer ile temizliği zikretmek pek tabiî bir şeydir. Teyemmüm azimet mi, yoksa ruhsat mı olduğu ihtilaflıdır.[339] Teyemmüm Kitap, Sünnet ve îcma-ı Ümmetle sabittir. Kitaptan delili :
([340]) «Su bulamazsanız temiz yere teyemmüm ediniz.» Âyet-i

Kerîmesidir. Bu âyet-i kerîme Müreysî gazasında nazil olmuştur. Nüzul sebebi şudur: Resû!-ü Ekrem (S.A-V.) bir gece bir yerde moîa vermişti. O esnada "Hazreti Âişe (R. A.ydan kız kardeşi Esmâ'ya ait bir gerdanlık kayıp olmuştu. Kafile yola revan olunca bunu Resûiüllah (S,A.V.)'e açtı. O da gerdanlığı aramak İçin iki kişi gönderdi. Ve arayanları beklemek üzere hayvanlarından indiler. Yanlarında su yoktu, Hazreti Ebû Bekir Âişe (R. A.)'ya şiddetle çatmış: «Resûiüllah (S.A.V.) ile, müsiümanlan susuz olarak hapsettin» demişti. İşte bunun üzerine teyemmüm âyeti nazil oldu. Teyemmümle namazı kıldıktan sonra Useyd b. Hudayr Hazret-Î Âişe'nin çadır.iüa gelerek: «Bereketiniz ne de çokmuş ey Ebû Bekir sülâlesi!» diğer bir rivayete göre: «Allah sana merhamet buyursun Âişe! Başına- sevmediğin bir şey geldi mi, muhakkak onda Allah-ü Teâlâ rnüslümanlara bir ferahlık halkeder» dedi. Sünnetten delili aşağıdaki hadîslerdir.[341]

136/107- «Câbir bin Abdillah'dan rivayet edilmiştir ki. Peygamber sallallahü aleyhi ve settem :
— Benden önce kimseye verilmeyen beş şey bana verildi. Bir aylık yoldan «düşmana» korku verilmekle za-feryâb oldum. Ve yer bana mescid ve temizleyici kılındı. Binâenaleyh hangi kimseye namaz vakti gelirse namazını kılsın; buyurdu. Ve Câbir hadisin geri kalan kısmım zikretti.»[342]

Hadîs-i şerifteki beş şeyden murad. Beş haslet, yahut beş fazilet veya beş hasâistir. Bundan sonra, «Benden önce kimseye verilmeyen» buyrulmuş olmasına bakılırsa, beş şeyden beş hasâîs mânâsının kasdedilmesi daha münasib düşüyor. Pek tabiîdir ki, bu beş hasâis ondan önce kimseye verilmediği gibi, ondan sonra da kimseye verileceği yoktu. Zaten böyle ona mahsus olan şeylere hasâis deniliyor. «Beş» tabirinden adedin mefhumu kasdedilmemiştir. Çünkü Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'e beşten çok daha fazla hassalar verilmiştir. Bunları îmam-ı Süyûtî (—911) «El-Hasâis» adh eserinde saymış ve iki yüzden fazla bulmuştur. «Bir aylık yoldan» demek düşman ile aramızda bir

aylık yol mesafesi var iken demektir. Nitekim Taperânî'nin (260—360) rivayetinde:
«Düşmanıma iki aylık mesafeden korku verilmekle muzaffer oldum» buyruluyor. Taberâni'de bu iki aylık mesafenin tefsiri Said b. Yezid'den tahrîc edilmiş ve «Bir aylık arkamdan, bir aylık önümden» buyrulmuştur. Deniliyor ki: Düşmanının kalbine tir ayhk mesafeden korku girmesi,, o vakit Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ile düşmanları arasında bundan fazla mesafe olmadığındandır. Bu korku Kesûl-ü Ekrem (S.A.V.) yalnız dahi olsa, düşmanının kalbine mutlaka doğacaktır. Ümmeti için de aynı keramet varmıdir, yokmudur mes'ele-si ihtilaflıdır.
Yeryüzünün her tarafı Resûl-ü Ekrem, ve ümmetine mesciddir. Namazın sahîh olması için hususî bir yer yoktur. Bu da ona ve ümmetine mahsustur. Nitekim bir rivayette bu ciheti açıklamış ve şöyle buyurmuştur:
«Benden önce geçenler ancak kiliselerinde namaz kılarlardı.» «Başka bir rivayette:
«Peygamberlerden hiç biri mihrabına varmadıkça namaz kılamazdı.» buyrulmaktadır.
Bu da bittabi bu hususiyetin geçmiş peygamberlerden hiçbirine verilmediği hakkında nâssdır.
Hadîs-i şerîfde toprağın da su gibi hadesi (Abdestsizlikle cünüblüğü) giderildiğine delil vardır.'Çünkü ikisi de temizleyicilikte müşterektir. Keza bu hadîs-i şerîf, yer cinsinden olan her şeyle teyemmümün caiz olduğuna da delâlet ediyor. Hattâ şöyle de rivayet vardır:
«Benim için ve ümmetim için yerin her tarafı mescid ve temizleyici kılındı.» «Bu hadîsi İmam Ahmed b. Hanbel (164—241) ve başkaları Hazret! Ebû Ümâme'den rivayet etmişlerdir. Bazıları Müslim'in (204 — 261) tahrîc ettişi şu :
«Toprağı temizleyici kılındı» rivayeti ile istidlal ederek «temizlemek yalnız toprağa mahsustur; sair yer cinsinden olan şeylerde bu hassa yoktur» demek isterlerse de, bu rivayette toprağın şart olduğuna delâlet yoktur. Çünkü Usûl-ü Fıkıh ilminde beyân edildiğine göre, ([343]) Anımın ferdlerinden bazısını zikretmek onu tahsis demek değildir;. Sonra bu söz mefhum-u lâkaptır. Mefhum-u lâkap ise Usulcülerin

muhakkiklerine göre fasid delillerdendir. Onunla amel edilemez. Evet Mâide sûresinin altıncı âyetinde:

([344]) «Temiz yerle teyemmüm edin; yüzünüzü ve ellerinizi onunla mesh ediverin» buyurulduğuna göre bundan maksad topraktır.Çünkü edadı teb'îz içindir. Yani bir şeyin cüz'ünü bildirir. Nitekim Alîâme Zemahşerî (467 — 538) meşhur tefsiri Keşşaf'da,: «Şu muhakkak ki araplardan hiçbiri:

başıma yağdan ve topraktan sürdüm deyince teb'îzden başka bir mânâ anlamaz» diyor. Binâenaleyh teb'îz burada taşa ve saireye de-ğiî, ancak toprağa mesh etmekle tahakkuk eder; diyorlar.

Filhakika teb'îz içindir. Zaten onun teb'îz manâsına hiç gelmediğini idda eden olmadığı gibi burada da teb'îzden başka bir mânaya hamletmsye İmkân yoktur. Çünkü yüz ile kollan yeryüzünün bütün toprağına meshetmek zaten imkânsızdır. Fakat bundan mesh yalnız toprağa yapılır» mânasını çıkarmak doğru değildir. Neden meshedile-cek yerin cüz'î topraktan maada kum veya taş olamasın? Nitekim âyet-i kerimedeki kelimesinin mânası halis toprak demek değildir. Bu kelime «Yukarıya çıktı» fiilinden sıfatı müşebbehe olup, fail babından gelmiştir. Bu bâb fail ile mef.'ul arasında müşterektir. Burada fail mânasına gelmiştir. Şu halde yukarıda yani yerin yüzüne çık&n tabakasına mesnediniz; demek olur. Yerin yüzünü teşkil eden tabakası ise yalnız topraktan ibaret değildir. İşte şu mülâhazaya msbni Hanefî imamlarından îmam-ı Âzam {80 — 150) ve îmam-ı Mu-hammed (134 — 189) ile şâir mezhep imamlarından Mâlik’e (93 — 179) göre teyemmüm yer cinsinden olan her şeyle yapılabilir. Binâenaleyh toprak, kum, taş, kireç, kil ve şâire gibi şeyler üzerine teyemmüm caizdir. İmam-t Şafiî (150 — 201) ve îmam-ı Ahmed b. Hanbeî (164 — 241) ile Hanefîlerden İmam-ı Ebu Yusuf (113 — 182): «Teyemmüm yalnız temiz toprak üzerine olur» derler. Bu zevatın Kitabdan delilleri:

âyet-i kerîmesidir.Onlara göre temiz toprak demektir. Nitekim Su!fanü'I - Müfessirîn İbni Abbas Hazretleri de ona bu mânayı vermiştir. Lâkin buna karşı Kemâl b. Hüman (788 — 861) Fethü'l - Kadîr'de şöyle diyor : «Saîd» : Yeryüzünün ismidir. Yüz kısmı yukarıya çıktığı İçin ona bu isim verilmiştir ve kelime fail

vezninde olup fail manasınadır. Kelimenin mânası bu olunca, onu umumî almak vâcib olur. İbnî Abbas'ın onu toprak ile tefsir etmesi ağ-leb'e göredir. Sahiheyn'de rivayet edilen:
«Yer bana mescîd ve temizleyici kılındı» hadîsi tamime delâlet eder.» «Toprağı da temiz» rivayetine gelince: Bunu muhassis zannetmek hatadır. Çünkü bu âmmın ferdlerinden birini almaktır. Zira bizzat âmmın hükmünü bazı ferdlerine rabtetmektir. Tahsis ise âmm olan hükümden bir ferdi çıkarmaktır. Şu halde muhtar olan kavle göre bu tahsis değildir» dedikten sonra âyette zikri geçen [^k j in Icma-ı Ümmet'Ie «temiz» mânasına geldiğini beyân ediyor. Bu bâbda her mezhebin tafsilâtı için, o mezhebin fıkıh kitaplarına müracaat edilebilir. Hadîs-i şerifte geçen «Her kime namaz vakti gelirse hemen namazını kılsın» emri her şahsa âmm ve şâmil olduğu gibi her halde şamildir. Yâni bulunduğu yerde rnescid ve su olmasa dahi, kılsın demektir. Bu cihet Ebu Ümâme rivayetinde şöyle beyân buyurmuştur:
«Ümmetimden her hangi bir kimseye namaz vakti gelir ele su bulamazsa, yeri temizleyici ve mescid bulunur.»
Bir rivayetinde :
«Onun temizleyicisi ve mescidi yanındadır.» buyurulmuştur.
Hadîsde Hadîsi zikretti :
denilerek Hazreti Câbir'in hadîsi baştan sona okuduğuna işaret ediliyor. Demek oluyor ki, beş şeyden burada yalnız ikisi zikredilmiştir. O hâlde geri kalan üçünü de biz tamamliyalım: Fahri Kâinat (S.A.V.) Efendimiz buyuruyorlar ki:
«Bana ganimetler helâl kılındı. Şefaat da verildi. Eskiden peygamber hususî olarak kavmine gönderilirdi; ben ise insanların hepsine gönderildim.» görülüyor ki, peygamberimize verilen beş şeyden üçüncüsü ganimetlerdir.
Gânîmet; harp esnasında düşmandan kahren alının mal ve candır ki, hak kazananlar arasında beşte bir usulüyle taksim olunur. (Tafsilâtı fıkıh kitablarmdadır.)
Gânîmef, Resûl-ü Ekrem {S.A.V.)'e mahsus hasâistendir. Geçmiş ümmetlerde ya hiç yoktur. Yahut böyle değildi. Bakınız Hattdbl (—388) bu hususta ne diyor: «Geçmiş peygamberler iki

kısımdır. Bir kısmına hiç cihad farz olmamış; binâenaleyh onlara ganimet de meşru olmamıştı.
Bir kısmına ise cihad için izin verilmiş, lâkin ganimet olarak aldıkları şeyden istifâde, kendilerine helâl kılınmamıştı. Bir ateş gelîr, onların ganimetlerini yakardı.» Bazıları «Bana ganimetler helâl kilindi» cümlesini: «Bana nafile, istifa ve ganimetleri alanlar arasında paylaştırmak suretiyle ganimetler hakkında tasarrufda bulunmaya iiîn verildi.» şeklinde tefsir ettiler.
Beş şeyden dördüncüsü şefaattir, Şefaat : Kıyamet gününde bazı müstesna kulların bazı günahkâr kulları afvetmesi için Allah'a niyazda bulunmalarıdır. Bazıları kendilerine şefaat etme hakkı verilenleri on iki sınıfa çıkarır. Bunların başında hiç şüphe yok ki, (Şefâat-İ Uzmâ) sahibi Peygamberimiz Muhammed Mustafa (S.A.V.) gelir. . Şefaati Uzmâ en büyük şefaat demek olup, nâsın kıyamet günü hesap yerlerinde pek başı sıkıldığı zaman yapılacaktır.
Beşincis? : 'Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in bütün insanlara peygamber gönderilmesidir. Diğer peygamberler böyle değildi. Meselâ : HazreM Nuh Aleyhisselâm yalnız kendi kavmine gönderilmişti. İçlerinde yalnız bir beldeye gönderilenler bile vardı. İşte bu beş şeyle Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) imtiyaz ve ihtisas kesbetmiştir. Hadîsi şerifte bir çok faydalar vardır ki, bunlar uzun şerhlerde beyân olunmuştur. Burada Musannif merhuma gereken: Hadîsin sonunda Müftefekun Aleyh demek ondan sonra ikinci hadîse geçmek idi. Gerçi hadîs-i şerifin Müttefekun Aleyh olduğu anlaşılmakta ise de, bu şekli ile onu hiç tahrîc eden yokmuş gibi muallakta bırakmak doğru değildir. [345]

135/107- «Hüzeyfe radiyallahü anh hadîsinin Müslim'deki rîvâyetin-de: Suyu bulamadığımız zaman, toprağı da bize temizleyici kilindi» kaydı vardır ki, bu kayıt Kur'an-ı Kerimin kaydına uyduğu için birinci hadîsde de muteberdir.[346]

136/107- «Ali radiyallahü anh'âen Ahmed'in tahrîc ettiği

rivayette: «Toprak bana temizleyici kılındı» cümlesi vardır.
Hadîs-i şerifin bu cümlesi ile yukarıdaki Huzeyfe rivayeti «teyemmüm yalnız toprak üzerine olur» diyenlerin delilidir. Buna verilen cevap birinci hadîsde geçti.[347]

136/108- «Ammâr b. Yâsir[348] radtyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demişfİr ki: Resûlüllah sollallahü aleyhi ve seîlem beni bir hacet peşinde gönderdi. Ve ben cünüb oldum da su bulamadım. Binâenaleyh yer üzerinde tıpkı hayvanın yuvarlandığı gibi yuvarlandım. Sonra Peygamber {S.A.V.)ıe gelerek bunu kendilerine anlattım: «Sana ellerinle sadece şöyle yapmak yeterdi.» buyurdu. Sonra iki eliyle yere bir kere vurdu; sonra sol eli ile sağ eli üzerine, avuçlarının dışına ve yüzüne mesnetti.»[349]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'tir, lâfız Müslim'indir. Buharî'nin bir rivayetinde ise : «iki avucunu yere vurdu. Ve onları üfürdü. Sonra onlarla yüzünü ve ellerini mesnetti.» Duyurulmuştur.
Yukardaki hadîs-i şeriften anlaşılıyor ki, Hazrefi Ammâr kıyas ile âmel etmiştir. Bakmış ki, su bulunmadığı zaman onun yerini toprak tutuyor. O halde su ile nasıl bütün bedeni kuru yer kalmamak şartıyla yıkamak lâzım ise, toprakla da bütün bedeni kaplamak icap eder; kanaatma varmış, lâkin Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendisine bu kıyasın doğru olmadığını, toprağı kullanmanın nasıl olacağına ve bunun yeter derecesinin neden ibaret olduğunu göstermiş ve teyemmüm için elleri temiz yere bir defa vurmanın kâfi geleceğini, ellerin yalnız üstü mesh edileceğini yâni farz olan miktarın bundan ibaret olduğunu anlatmıştır. Filhakika bu bâbtaki âyet-i kerîme mücmeldir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bilfiil meshetmekle onıj beyân buyurmuştur. Teyemmüm ederken, yüz ile kollar arasında tertibe riayet icab etmiyeceği dahi bu beyândan anlaşılmaktadır. Vakıa cümlede atıf harflerden «vav» vardır.
ise zaten tertip ifâde etmez. Amma Buharî'nin rivayetinde ile atıf edilmiştir. Tertip veterâhi ifâde eder. Bundan sonra demektir. Ebû Davud'un bir rivayetinde hadîs şöyledir:

«Sonra sol eliyle sağ elinin üzerine, sağ eliyle de sol elinin üzerine avuçların üzerine vurdu. Sonra yüzüne mesnetti.» îsmaüî'nm rivayetinde ifâde daha da açıktır. O rivayette şöyle denilmektedir:
«Sadece ellerini yere vurarak sonra onları silkmen, sonra sağ elinle solunun üzerine, sol elinle de sağ elinin üzerine meshetmen, sonra yüzüne meshetmen sana kâfidir.»
Hadîs-i şerif, cünüb olup da su bulamayana teyemmüm etmenin farz olduğuna delildir. Teyemmüm için ellerin toprağa-ka£ defa lacağı ve ellerin nereye kadar meshediîeceği ihtilaflıdır. Se'.ef-i Salî-hîn'den bir cemaatle onlardan sonra gelen bazı ulemâya göre teyemmüm için elleri bir defa toprağa vurmak kâfidir. Ashâb-ı kiramdan bir cemaatla onlardan sonra gelen Hanefîyye gibi bazı ulemâya göre ise mutlaka iki defa elleri toprağa vurmak lâzımdır. Bunların delilleri aşağıda gelen beşinci hadîstir. Hadis imamları ile birçok ulemâ toprağa bir kere vurmak kâfidir derler. Delilleri mevzu-u bahsimiz olan Ammâr hadîsidir. Bu hadîs bu bâbdaki hadîslerin en sahihidir. Aşağıda gelen ve iki vuruş ifade eden Ibnî Ömer hadîsi, buna muaraza edemez. Ammâr hadîsinden maada bu bâbda gelen her hadîs ya zaîftir, ya mevkuf diyorlar.
Ellerin nereye kadar meshedileceğine gelince: Hadîs imamlariyle ulemâdan bir cemaata göre ellerin yalnız avuç kısmı ile avucun dışını meshetmek kâfidir. Nitekim Ammâr hadîsi de bunu ifâde ediyor. Vakıa Hazreti Ammâr'dan muhtelif rivayetler gelmiş ise de bunların en sahihi şüphesiz ki Buharı (194 — 256) ile Müslim (204 — 261)'in.rivayetleridir. Hazreti Ammâr (R. A.) Resûlüllah (S.A.V.)'in vefatından sonra dahi bununla fetva verirdi. Ravî, bilhassa şahabı ve müçtehit olursa rivayet ettiğinin mânasını başkalarından iyi bilir. Teyemmüm için eller iki defa toprağa vurulur diyenler eller dirseklerle beraber meshedilir derler. Delilleri yine beşinci hadîstir. Tertib mes'eresUde-.ihtilaflıdır. Ellerin bir defa vurulmasını kâfi görenler Ammâr'hadîsi ile istidlal ederek tertip vâcib değildir diyorlar.. Ellerin iki defa vurulmasını şart koşanlar: Evvelâ yüze, sonra kollara ve keza evvelâ sağa, sonra sola meshetmek suretiyle tertibe riayet etmek farzdır; derler.. îmnyn-ı Şafiî'ye (150 — 204) göre teyemmüm için elleri

toprağa vurmak şart değildir. Sadece toprağın üzerine koymak kâfidir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.)'in duvardan yaptığı teyemmüm de yalnız elini koyduğu rivayet edilmiştir.
Hadîs-i şerifin Bw/ıan'deki rivayetinde ellerden toprağa üfür-mek de vardır ki; bazı ulemâya göre bu mendup, bazılarına göre değildir. Buradaki teyemmüm cünüp hakkında ise de hayızlı ile nifas-lının hükmü de cünübe kıyasen aynıdır. Yalnız bunlar hakkında Ibnı Ömer ile İbni Mes'ûd muhalif reydedirler. Toprağın cünüblüğü giderip giderememesi altıncı ha-dîsdç görülecektir. [350]

141/109- «İbni Ömer radiyallahü aııh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûfüllah sallallahü aleyhi ve seîlem :
— Teyemmüm iki vuruştur. Bir vuruş yüz için; bir vurug da dirseklerle beraber kollar içindir; buyurdular.»[351]

Bu hadîsi Dâre Kutnî rivayet etmiştir. Hadîs imamları onun mevkuf olduğunu sahîhlemişlerdir.
Dâre Kutnî (306 — 385) «Sünen» inde bu hadîsi rivayet ettikten zcnırz: «Bu hadîsi Yahya, Kattan, Hiişeym ve başkaları mevkuf saymışlardır. Doğrusu da budur.» diyor. Hadîs İbni Ömer'e mevkuftur. Hattâ bazıları «onun sözüdür. Bu bâbda içtihada meydan açıktır» diyor. Bu mânada daha birçok rrvâyetler vardır. Fakat hiçbiri sahîh değildir. Bunların kimisi mevkuf, kimisi de zaîftir. İtimâda şayan olanı, yalnız yukarda zikrettiğimiz Ammâr hadîsidir. Buharı (194 — 256) bu rivayete katiyetle cezmederek sahihinde :
«Yüz İle Ellere Teyemmüm Babı» unvanı ile bir bâb yapmışdır.
Burada ihtilâf olduğu şöhret bulmakla beraber Buharî'nin cezm sigası kullanması delili kuvvetli olduğundandır. Zira teyemmümün sıfatı hakkında vârid olan hadîslerden oncak Ebu Cüheym hadîsi ile Ammâd hadîsi sahihtir .Bunlardan maadası ya zaîftir ,yahut mevkuf veya merfu olduğu ihtilaflıdır. Ve merfu olmadıkları müreccahtır. Ebu Cüheym hadîsi elleri mücmel zikretmiştir. Ammâr hadîsine gelince: Bu hadîs Sahîheyn'de « ^kj3 | » yâni eller İraydı ile, Süne»'de yâni dirsekler kaydıyla

rivayet olunmuş; bir rivayette kolun yarısına kadar! diğer bir rivayette koltuklara kadar, kaydıyla vârid olmuştur. Dirsekler ile kolun yansı rivayetleri üzerinde söz edilmiş-' tir. Koltuklara kadar mesh edileceğini gösteren rivayet hakkında tmam-ı Şafiî (150 — 204) ve başkaları şöyle diyorlar: «Eğer bu şekilde teyemmüm Hazretİ Peygamber (S.A.V.)'in emri ile olduysa bundan sonra Hazretî Peygamberden sahîh olarak rivayet edilen her teyemmüm bunu neshetmiştir. Yok Resûlüllah (S.A.V.)'in emri »olmaksızın yapılmışsa hüccet değildir. Hüccet Peygamber (S.A.V.)'in emridir.»[352]

142/110- «Ebû Hüreyre radiyallahü anh'iien rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Yer yüzü müslümanın abdest suyudur; isterse suyu on sene bulamasın, suyu bulduğu zaman Allah'dan korksunda onu cildine dokundursun; buyurdular.»[353]

Bu hadîsi, Bezzâr rivayet etmiş ve İbni Kattan sahîhîemiştir. Lâkin Dâre Kutnî mürsel olduğunu doğru bulmuştur.
Dâre Kutnî (305 — 385) «Kitabül - îlel» inde «Mürsel olduğu daha sahîhdir» der. Hadîsde «Suyu bulduğu zaman» denilmesi, su bulundukta onu vücuduna dökünmesi lüzumuna delildir. îşte toprak cünüb-lüğü gidermez, o yalnız namazı mubah kılar. Namazdan sonra cünüb-lük yine bakidir; diyenlerin delili budur. Bundan dolayıdır ki, her namaz için ayrı teyemmüm icap eder derler. Bunlar Amr b. Âs hadîsi ile de istidlal ederler. Hazretİ Amr (R. A.) cünüblükten teyemmüm etmiş ve arkadaşlarına namaz kıldırmıştır. Ashâb-ı Kiram bunu Resûlüllah (S.A.V.)'e haber verdiler. Ve Amr cünüb olduğu halde arkadaşlarına namaz kıldırdı; dediler. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendisine hitaben :
«Arkadaşlarına cünüb iken namaz mı kıldırdın» diyerek ashabın hazreti Amr'a cünüb demelerini takrir eylemiştir.
Bazıları: «Toprak su hükmündedir. Binâenaleyh o da su gibi cünüb-lüğü giderir. Ve onunla teyemmüm eden istediği kadar namaz kılar. Suyu bulduğu zaman yıkanması icap eder. Fakat bu yıkanma geçmiş namazlar için değil, gelecek namazlar içindir;»

derler. Ve bu hususta hem âyet hem hadîsle istidlal ederler. Âyetten delilleri Cenab-ı Hakkın toprağı suyun yerine bedel tutmasıdır .Binâenaleyh suyun hükmü ne ise, toprağın hükmü dahi odur. Hadîsden delilleri: Resûlüllah (S.A.V.)'in toprak için tahûr yâni temiz ve temizleyici demesi onun hakkında- abdest suyu tabirini kullanmasıdır.Hak olan şudur ki: Teyemmüm suyun yerini tutar ve cünüblüğü giderir. Fakat muvakkattir. Suyu buldu mu onun hükmü kalkar. Suyun yerini tutması Cenab-ı Hakkın onu suyun yerine bedel saymasındandır. Esas itibarı ile toprak bütün ahkâm hususunda suyun yerini tutar. Bu kaide ancak aksine bir delil varsa bozulur. Aksine delil de yoktur. Suyu bulduğu zaman yıkanması, Resülüllah (S.A.V.) Hazretleri Amr'a cünüb dediği ve «Suyu btlldu-ğu zaman Allah'tan korksun» buyurduğu içindir. Bundan anlaşılanı; suyu bulmazdan Önceki sebepten dolayı yıkanmayı emretmiş olmasıdır. Zira ilerde gelecek sebeplerden dolayı yıkanma emri Kitap ve Sünnet'ten malûmdur. Te'sis, Te'kidden hayırlıdır.

142/110- «Tirmizî'de Ebû Zerr[354] radiyaîlahü cmVden bunun benzerî vardır. Tirmizî bunu sahîhlemiştir.»

Hazreti Ebu Zerr'in yukardaki Ebu Hüreyre hadîsine benziyen hadîsi sudur :

öEbû Zerr dedi ki : Medine'de sıkıldım Resülüllah (S.A.V.) de bana develerin yanına gitmemi emretti. Bir müddet onların arasında kaldım. Nihayet Resülüllah (S.A.V.)'e gelerek Ebû Zerr helak oldu; dedim. Hâlin nedir? Buyurdular. Cünüblüğe maruz kalıyordum; yanımda su da yoktu; dedim. «Yer yüzü suyu bulamayanın temizleyi-cisidir. isterse on sene olsun» buyurdular.

Bu hadîs için Musannif merhum «El-Fetih» de, «Onu İbni Hib-(—354) ile Dâre Kutnî (306 — 385) de sahihi emişi erdir» diyor.[355]

144/111- «Ebû Saİd-î Hudrî radiyaîlahü anh'âen rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Bir seferde iki adam yola çıkmıştı. Yanlarında su yoktu. Namaz vakti geldi. Bunlar hemen temiz yere teyemmüm ederek namazlarını kıldılar. Sonra vaktin içinde

iken suyu buldular. Derken birisi hem abdestî, hem namazı iade etti. Öteki iade etmedi. Sonra Re-sûlüllah (S.A.V.)'e gelerek mes'eleyi anlattılar. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Namazı iade etmeyene «Sen sünneti yapmakla isabet ettin ve namazın sana kifayet etti;» dedi. Diğerine de: «Sana iki kere sevap var» buyurdular.»[356]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud ve Nesâî rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîfte yolculardan biri hakkında «hem namazı, hem ab-desti iade etti» deniliyor. Halbuki henüz abdest almamış; teyemmüm etmişti. Şu halde burada abdest almasına ya tağlîb tarikiyle iade etti denilmiş; yahut teyemmüme mecazen abdest ıtlak edilmiştir. «Sünnete İsabet ettin» tâbirinden murad: Meşru yola rastladın demektir. «Sana İki kere sevap var» demek; biri teyemmümle kıldığın diğeri da abdestle kıldığın için demektir.
MunzirVnm (—656) «Muhtasarü's - Sünen» adlı eserinde : Bu hadîsi NesâVnin hem müsned, hem de mürsel olarak tahrîe ettiği zikredilmiştir. Ebu Dâvud (202 — 275) dahi: «Bu hadîs Ata b. Yesâr'dan mürseldir;» diyor. Lâkin Musannif «Bu rivayet îbni Seken {294—353)'in sahihinde yer almıştır» demektedir. Hadîsin İbni Abbas (R. A ./dan bîr şahidi de vardır. Bu şahidi îshak Müsned'inde şu lâfızlarla rivayet eder.
«Resûl-iİ Ekrem (S.A.V.) küçük abdestini bozdu; sonra teyemmüm efti. Kendisine: Muhakkak su sana yakındır dediler. Belki ben ona Uİa-şamam» buyurdular»
Sadedinde bulunduğumuz hadîs-i şerîf Resûlüllah (S.A.V.) devrinde içtihadın caiz olduğuna delâlet ettiği gibi, teyemmümle namazını kılıp da, vakit içinde suyu bulana namazını iade lâzım gelmiyeceğine de delildir. Bazıları vakit içinde suyu bulan namazını iade eder; demişler ve yukarda geçen :
«Suyu bulduğu vakit Allah'dan korksun da onu cildine dokundursun» hadîsi ile istidlal etmişlerdir. Fakat buna şöyle cevap verilmiştir: «Bu hadîs mutlaktır. Suyu vakit içinde, vakit dışında, namaz halinde ve namaz dışında bulana şâmildir. Ebu Said'in bu hadîsi ise, suyu vakit içinde namaz halinde iken bulamayanlar hakkındadır. Binâenaleyh o mutlak hadîs bu

mukayyede hamledilir ve mâna şöyle-olur: «Eskiden cünüb olup, teyemmüm etmiş de şimdi vakit içinde namazı kılmadan Önce suyu bulmuşsa, o suyu vücuduna dökerek yıkansın.»
Vakit içinde iade eder diyenler bir de:
([357]) Namaza kalkmak istediğinizde yüzlerinizi yıkayın» âyeti kerîme-siyle istidlal ederek «vakit çıkmadıkça bu hitab o mükellefe müteveccihtir» derlerse de bunlara: «Namaz kılındıktan sonra, hitabın teveccühü kalmaz.» Resûî-ü Ekrem (S.A.V.) :
«Namazın sana yeter» dedikten sonra hitabın teveccühü nasıl kalabilir» diye cevap verilmiştir.[358]

145/112- «İbni Abbas radiyallahü anhümâ'dan Teâlâ hazretlerinin «Eğer hasta veya yolcu olursanız» âyet-i kerimesi hakkında rivayet edilmiştir. Demiştir ki:
«Adamda hak yolunda cihad ederken yaralanma olur veya vücudunda çıkan yara bulunur da, cünüb olur ve yıkandığı takdirde öleceğinden korkarsa teyemmüm eder.»[359]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî mevkuf olarak Bezzâr ise merfû olarak rivayet etmiş; İbni Hüzeyme ile Hâkim sahîhlemişlerdir.
Dâre Kutnî (306—385) İbni Abbas'a mevkufen rivayet etmektedir. Ebû Züra (— 375) ile Ebû Hatim (— 354) : «Bu hadîsde Ali b. Âsim hata etti» diyorlar. Bezzâr: «Bu hadîsi mutemet râvilerden Cerir*-den gayri hiçbirinin Ata'dan merftı olarak rivayet ettiğini bi'miyo-ruz;» demiştir. İbni Maîn, (—233) : «Cerîr Atâ'dân ihtilâftan sonra işitmiştir.» der. Bu takdirde hadîsin merfu olduğu bile tam sabit olamıyor.
Hadîs-i çerîf cünüb hakkında teyemmümün ölüm korkusu halinde caiz olacağına delildir. Ölüm korkusu yok da yalnız zarar varsa o zaman da:
âyet-i kerîmesi hastalığın teyemmümü mutlak surette, yani ölüm korkusu olsun olmasın mubah kıldığına delâlet eder. İbni Abbas (R. A.)'ın sözünde geçen «yara» tâbirleri sırf birer misaldir. Yoksa her hastalık aynı hükümdedir. İbni Abbas hazretlerinin kavline îmam-ı Ahmed b. Hanbel (164 — 241) ile

bir kavlinde Şafiî (150 — 204) zâhib olmuşlardır, îmam-ı Mâlik (93 — 179), Hanefîyye İmamları ve bir kavlinde Şafiî zarar korkusuyla dahi teyemmümü caiz görürler. Zira âyet mutlaktır. Dâvud-u Zahirî (202 — 270)'ye göre zarar korkusu olmasa bile hastalık teyemmümü mubah kılar. Çünkü ayetin zahiri bunu ifâde eder.[360]

146/113- «Alî radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir.Demiştir ki:Bilek mafsallarımdan birisi kırıldı da Resûlüllah (S.A.V.)'e ne yapacağımı sordum: Bana sargılar üzerine mesh etmemi emir buyurdular.»[361]

Bu hadîsi, İbni Mâce cidden hiç olan bir senetle rivayet etmiştir. Onu Yahya b. Maln (—233), îmam-ı Ahmed b. Haribel (164—241) ve başkaları dahi inkâr etmişler ve: «Bu hadîsi Amr b. Halid Vasıtî rivayet etmiştir. Bu adam yalancıdır» demişlerdir. Hadisi Dâre Kutnl (306 — 385) ile Beyhakı (384 — 458) dahi iki yoldan rivayet etmişlerse de senet itibariyle bunlar yukarıkinden daha hiçtir. Nevevî (631 — 676) : «Bu hadîsin zaîf olduğuna bütün hafızlar ittifak etmiştir» der. İmam-ı Şafiî (150 — 204) : «İsnadının sahîh olduğunu bilsem buna kail olurdum. Bu hadîs, hakkında Allah'a istihare ettiğim hadîslerdendir.» demiştir.[362]

147/114- «Câbir radiyallahü anh'den, başı yanlan ve yıkanarak Ölen zât hakkında :
— «Ona sade teyemmüm edip, yarasının üzerine bir bez parçası sarması yeterdi. Sonra üzerine mesheder, Sair cesedini yıkardı; dediği rivayet edilmiştir.»[363]

Bu hadîsi; Ebû Dâvud, içinde zaaf bulunan bir senetle rivayet etmiştir. Hadîsin ravîsi üzerinde de ihtilâf vardır.
Çünkü bu hadîsi tek başına Ziibeyr b. Hurayk rivayet etmiştir. Dâre Kutnî (306 — 385) bu zât hakkında: «Kavî değildir» diyor. Fakat Zehebî (673 — 748) : «Doğru söyler» demiştir.
Râvisi üzerindeki ihtilâf ise Atâ'nm Câbir'den mi, yoksa İbni

Abbas'dan mı rivayet ettiği hususundadır. Çünkü hadîsi Atâ'd&n Zübeyr b. Hurayk'm rivayetinde Atâ bu hadîsi Câbir'den rivayet etmektedir; Fakat EvzâVnin Atâ'âa.11 duyarak naklettiği rivayet de Atâ hadîsi İbni Abbas'dan rivayet eder. Bir rivayetinde olan diğerinde yoktur.
Bu hadîsile yukarıki Hazreti Ali hadîsi sargı üzerine su ile meshet-menin vücubu hakkında birbirini takviye ediyorlar. Bu faâbda ulemâ arasında ihtilâf vardır. Bazıları zaîf de olsalar birbirlerini takviye eden bu iki hadîsle istidlal ederek, sargı üzerine meshe kail olmuş; bunu mest ve sargı üzerine mesh etmeye kıyas eylemiştir ki, bu kıyâs nassı takviye ede,r. Evet, mest ile sargı üzerine meshi caiz görenlerce sarığı üzerine mesh kuvvetle sabit ve caiz olur. Fakat Câbir hadîsinde teyemmüm, mesh ve yıkamanın üçü birden zikredilmektedir ki, bu müşküldür. Çünkü teyemmümle gusülün bir araya gelmesini iktiza ediyor. Bazılarında bu müşkil şu şekilde hâl olunur: Abdest azaları yara olur. Eu sebeple onlara su dokundurmak imkansızlaşır ve teyemmüme müracaat olunur. Sonra vücudun geri kalan yerlerine su dökülür. Baş yarığına gelince: Bu baştadır ve yıkamak icap eder. Lâkin yarığı yıkamak imkânsız olduğundan üzerine sargı sarılır ve mesh olunur. Ancak Musannif «Et-Telhîs» adlı eserinde: Atâ'nin İbni Abbas'dan olan rivayetinde teyemmüm lâfı yoktur: Binâenaleyh Zübeyr b. Hurayk'ın bunu rivayette yalnız kaldığı sabit olur. Bu cihetle İbni Katta (—628) tenbihte bulunmuştur.» dedikten sonra «Atâ'nm rivayetinde sargı üzerine mesh lâfı da yoktur. Bu da ZÜbeyr'in tek başına rivayetidir,» diyor.
«ona sadece yeterdi» cümlesinin merfu olmadığı zannmı vermekte İse de hâl butlun aksinedir. İbare merfudur. Yalnız Musannif kısaltma yaparken merfu olduğuna delâlet edeiı ibare gözden kaçmıştır. Bu: hadîs bir kıssayı hâvi olup, lâfzı Ebû Davud'un Câbir'den tahrîc ettiği rivayette şöyledir.»
Câbir dedi ki: Bir sefere çıktık. Bizden bir adama bir taş isabet ederek başını yardı. Sonra bu zât ihtilâm oldu ve arkadaşlarına sordu. Benîm için teyemmüme ruhsat buluyormusunuz? dedi. Arkadaşları:
Senin için ruhsat bulamayız! Sen su isti'maline kadirsin dediler.

Bunun üzerine yıkandı ve öldü.Resûlüllah (S.A.V.)'in yanına gelince hadîse kendisine haber verildi ve : Öldürdüler adamı! Allah onları katletsin.'Mademki bilmiyorlar sorsalar ya! Âcizin şifası ancsk sormaktır. Bu adama sadece teyemmüm ederek yarayı sıkması yahut yarasının üzerine bir bez parçası r arması «Musa burada şek etti» kendisine yeterdi. Sonra üzerine mesh. eder, ve bedenininsâir yerlerini yıkardı.» buyurdular.[364]

148/115- «İbni Abbas radiyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Kişinin bir teyemmüm İle bir namazdan başka namaz kılmaması sünnettendir. Sonra diğer namaz için yine teyemmüm eder.»[365]

Bu hadîsi Dâre Kutnî pek zaîf bir isnadla rivayet etmiştir. Çünkü, Hasan b. Amâre'nin rivayetidir. Bu zât zaîftir.
Bu bâbda Hazreti Ali ile İbni Ömer (R.A.)'den iki zaîf hadîs daha vardır. Her ne kadar İbni Ömer hadîsi daha sahihtir diyenler olmuşsa da o da- mevkuftur. Binâenaleyh hiçbiri ile istidlal caiz değildir. Asıl olan: Cenab-ı Hak toprağı suyun yerine koymuştur. Su ile abdest yalnız hadesten dolayı vacip olur. O halde teyemmüm de öyledir. Hadîs imamlarından bir cemaat ile diğer bir takım ulemâ bu kanaattadır. Delil nokta-ı nazarından bu daha kuvvetlidir.[366]

Hayz Babı

Hayz : lugâtta: Çıkan kan demektir. Şer'an, hayzin hades mi yoksa necis mi olduğu ihtilaflıdır. Hades olması daha münasib görülür. Hayzin necis olduğuna göre tarifi : Hasta ve küçük olmayan bir kadın rahminin dışarı attığı kandır. Hades olduğuna göre tarifi : Adı geçen kan sebebiyle hasıl olan seri maniiyyettir[367]. Musannif vukuu çok olan hadesîeri bitirdikten sonra vukuu da-ha az olana geçiyor ki, tertip bunu icap eder.[368]

149/116- «Âişe radiyallahü anhâ'dan rivayet edilmiştir ki, Fâtıma bınti Ebi Hubeyş hastalık kanı görüyordu. Resûlüllah saTlallahü aleyhi ve sellem kendisine:
— Muhakkak ki hayız kanı karadır; bilinir. Binâenaleyh o geldi mi namazdan vazgeç. Öteki olursa abdest a' ve namazını kıl; buyurdular.»[369]

Bu hadîsi; Ebû Dâvud ve Nesâi rivayet etmişler; İbni Hibbân ile Hakim sahîhlemişler; Ebû Hatim ise münker bulmuştur. Bu hadîs abdesti bozan şeyler babının ikinci hadîsidir. Oradaki rivayeti Müttefekun aleyhtir. Buradakinde Ebû Hatim'in onu münker saymasının sebebi Adiyy b. Sabitin babasından, onun da dedesinden rivayet etmiş olmasıdır. Çünkü ceddi maruf bir kimse değildir. Bu hadîsi Ebû Dâvud (202 — 275) dahi zaîf addetmiştir. Hadîs-i şerîfde istihazalı kadına, kanın sıfatına bakması emrediliyor. Hayz kanının rengini, sıfatını kadınlar zaten bilirler. Binâenaleyh görülen kan o sıfatta ise hayz; değilse istihazadır.
îmam-ı Şa/i$(150 — 204) yeni hayz görenler hakkında buna kail olmuştur.
Abdesti bozan şeyler. babında Resûlüllah (S.A.V.)'in Fâtıma'ya :
«Bu ancak bir damardır. Hayzin geldi mi namazı bırak! Gitti mi kendinden kanı yıka ve namazını kıl» buyurduğunu görmüştük. Eu hadîs cna zıt değildir. Zira: «Hayz kam karadır; bilinir»

demek, hayzin gelip gitme za^nanını beyândır. İstihazalı kadın, ya kanın sıfatından, yahut âdeti günlerinde gelmesinden, gelen kanın hayz olduğunu bilir. Fâtıma binti ebî Hubeyş, ihtimalki âdeti malûm olan bir kadındı. Bu takdirde «hayzin geldi mi» sözü âdet günlerin geldiği vakit demek olur. Şayet âdet günleri malûm değildiyse o zaman da ka-nm sıfatına' bakarak, hayzin geldiyse demek olur. Bir kadın hakkında-hem âdet günleri, hem de kanın sıfatı bir araya gelebilir.
İstihazalı kadının kendine mahsus hükümleri vardır ki, bazıları şunlardır:

1— Cumhur-u ulemâ'y^' göre istihaza kanı akarken, o kadının cinsî münasebette bulunması caizdir. Çünkü bu kadın namaz, oruç ve şâir ibadetlere nisbetle temiz hükmündedir. O halde cima için de aynı hükümdedir. Zaten kadının cimâı ancak bir delil ile kocasına haram olur. Burada böyle bir delil yoktur. İbni Abbas (R. A.), «îstihazalı kadın namazını kılıyorsa, kocası kendisine, yaklaşabilir. Namaz daha büyüktür! demiştir. Yani namaz ki taharet şartiyle yapılan ibadetlerin başındadır; onu bile istihaza kanı akıp dururken kılabilirse, cinsî münasebet evleviyyetle caiz olur, demek istemiştir.

2— İhtiyat kabilinden istihazalı kadına abdest ve gusülden önce fercini yıkayarak oraya pamuk veya bez parçası tıkıştırması ve bu suretle mümkün olduğu kadar pisliği azaltmağa çalışması emrolunur. Fakat bu vacip değil, menduptur.

3— Cumhûr'a göre, namaz vakti girmeden abdest alamaz.Çünkü onun temizliği zaruri temizliktir. İhtiyaç zamanı gelmedikçe onu yapamam.[370]

149/116- «Esma bîntî Umeys[371] radiyallahü anhâ'nm Ebû Dâvud'daki hadîsinde : Bir leğene otursun, suyun üzerinde sarılığı gördüğü zaman, öğle ile ikindi için bir gusül yıkansın. Akşam ile yatsı için de bir gusül yıkanır; sabah için de bir gusül yıkanır. Bunların arasında abdest alır» Duyurulmuştur.[372]

Hadîs-i şerîfde «otursun» buyurulduğu zikrediliyor. Yani cümle

yukarıya atıf harflerinden ile bağlanıyor. Çünkü Musannif Esma hadîsinin yalnız bir kısmını almıştır. Zaten âdeti öyledir. Hadîsin yalnız delil teşkil eden yerini alır. Lâkin Ebû Davud'un tahrîc ettiği Esma hadîsi şöyledir :
«Sübhânellah bu şeytandandır. Otursun...» yani orada ile atıf yoktur. Gerek bu lıadîsde, gerekse aşağıdaki Hamne hadîsinde istihazalı kadının gün ile gecede üç defa yıkanması emrediliyor. Hamne hadîsinde bunu öğle ile akşamı, geciktirdiği zaman yapacağını izah ediyor. Hadîsden anlaşılan: vakit, tâyin ederse, her farz için yıkanmasıdır. Ulemâ bu bâbda ihtilâf etmişlerdir. Ashab-ı kiram ile tabiînden bir cemaata göre bu kadına her namaz için yıkanmak icap eder. Cumhûr'a före ise her namaz için yıkanmak farz değildir. Çünkü her namaz için yıkanma rivayeti zaîftir. Zaîf olduğunu îmam-ı Beyhakî (384 — 458) beyân etmiştir. Bazıları «yıkanma hadîsi Fâtıma binti Efaî Hübeyş hadîsi ile nesh edilmiştir» derler. Şu varki nesh için tarihini bilmek icap eder. Münzirî (— 656) Esma binti Ümeys için «hasendir» demiştir. O halde bu hadîsle Fâtıma bîntî Ebî Hübeyş hadîsinin araları şöyle cemedilir: Gusül menduptur. Abdest almak farzdır: Zira gusül farz olsaydı, Fâtıma'ya sade abdest almasını emret-mezdi. îmam-ı Şafiî (150 — 204) bu kavle meyletmiştir.[373]

151/117- «Hamne binti Cahş[374] radiyallahü anhâ'dsp rivayet-edilmiştir, demiştir ki: Ben çok şiddetli hayızla istihaza görüyordum. Peygamber (S.A.V.)'e fefvâ sormağa geldim. Buyurdu ki :Bu ancak şeytandan bir dürtmedir. Binâenaleyh sen altı gün veya yedi gün hayzını gör. Sonra yıkan; iyice temizlendin mi yirmidört veya yirmi üç gün namaz kıl ve kıl; tut. Çünkü bu sana yeter. (İlerisi için de) hep böyle yap. Kadınlar nasıl hayz görüyorsa, Öyle. Eğer öğleyi geciktirip, ikindiyi acele kılmaya iktidarın var da, sonra hayzdan temizlenip yıkanır ve öğle ile ikindiyi toptan kılar; sonra akşam namazı ile yatsıyı te'hir eder; sonra yıkanır ve iki namazı birden kılabilirsen bunu yap.   Sabah zamanında yıkanır ve namazı kılarsın.» Bu benîm için iki şıkkın en acaibi-dİr.»[375]

Bu hadîsi Nesâî müstesna, Beşler rivayet etmiş; Tirmizî sahîhlemiş ve Buharı «Hasen» addetmiştir. Hadîsde geçen bazı cümlelerin izahı :

«Şeytandan bir dürtme» bunun mânâsı: Şeytan dinî hususunda onu aldatarak âdetini unutturmaya imkân buldu. Bu suretle sanki onu dürtmüş gibi oldu demektir. Bu izahat abdesti bozan şeyler babının ikinci hadîsinde geçen: «O bîr damardır» tarzındaki izaha aykırı değildir. Çünkü «Şeytan dürtmüştür de damar çatlamıştır» şeklinde araları cem edilebilir. Bu mânâya hamletmeye bir mâni de yoktur:

«Yirmi dört veya yirmi üç kıl» bunun mânâsı: Hayz günlerin altı ise, yirmi dört gün namaz kıl; yirmi üç gün kıl Bu suretle otuz gün tamam olsun demektir:

«Kıl, tut» yani istediğin kadar farz ve nafile ibadet yap demektir:

«Hep böyle yap» yani gelecek aylarda da böyle hareket et demektir. Nitekim Ebû Davud'un (202 — 275) rivayetinde : «Her ay yap» buyrulmuştur.»

«Öğleyi geciktirip, ikindiyi acele kılmaya...» yani öğleyi «vakit çıkmamak şartıyla» vaktin sonuna bırakıp, ikindiyi de hemen vakti girdiği anda kılmak suretiyle zahiren aralarını cem et demektir;

anda kılmak suretiyle zahiren aralarını cem et demektir;

«Sonra akşamla yatsıyı geciktirirsin» bundan murad: Akşam namazını vaktin sonuna geciktirir; - yatsıyı da vaktinin evvelinde lalarsın demektir. Zaten Ebû 'Davud'un rivayeti böyle değildir. Onun rivayetinde:

«Akşam namazını geciktirir; yatsıyı ilk vaktinde kılarsın» buyrutmaktadır. Musannif Merhumun bu cümleyi hafzetmesi iyi olmamıştır. «Bu benim için iki şıkkın en acâibidir». Zahirine bakılırsa bu söz ResûlüÜah (S.A.V.)'indir. Ancak Ebû Davud'un rivayetine bakılırsa, Hazreti Hamne'nin sözüdür. Zira Ebû Dâvud şöyle diyor:

«Bu hadîsi Amr b. Sabit İbnî Ukayl'den rivayet etmiştir. İbni Ukayl demiştir ki: Hamne bu benim için şıkkın en acâibidir; dedi.»

Hafız Münzirî (— 656) «Muhtasar-ı Sünen-i Ebû Dâvud-» adlı "eserinde bu hadîs hakkında şöyle diyor: «Hattâbî (—388) : Bazı ulemâ bu hadîsin mucebiyle, kavli bıraktı. Çünkü râvisi îbnü Ukayl bir şey değil; dedi». Ebû BelUr Beyhâkî (384—458) «Bu hadîsi münferiden Abdullah b. Muhammed b. Ukayl rivayet etmiştir. Bu zâtın hüccet olup olmayacağı ihtilaflıdır; demiştir.»
Bu hadîs hakkında Tirmizî (200 — 267): «Hasen sahîh» dir; dedikten sonra «Muhammed'e yani Buhari'ye bu hadisi sordum. «O ha-sendir» cevabını verdi diyor. İmam-ı Ahmed b. Hanbel (164 — 241) : «Bu hadîs hasen, sahihtir» demiştir.
Görülüyor ki, bu hadîs için «doğru değildir» diyenlerin sözü, doğru değildir. Bilâkis hadîs imamları onu sahîhlemiştir. Musannif bu hadîsi Ebû Davud'un lafzıyla nakletmemiştir. Fakat yukarda da tenbih ettiğimiz veçhile yatsıyı «vaktinin evvelinde» kaydıyla kayıtlamak lâzımdır. Çünkü bu cümleleri Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) her namazı vaktinde kılmaya irşad için söylemiştir. Yani namazın biri vaktin sonunda, öteki vaktin evvelinde kılınacaktır:
«Muktedir olursan» denilmesine bakılırsa kadına gusül etmek farz değil, menduptur. Farz olan: Altı veya yedi gün geçtikten sonra hayzdan yıkanmak, ondan sonra her namaz için abdest almaktır. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in irşad buyurdukları iki şeyin birincisi budur. Zira hadîsin başında .
«Sana iki şey emrediyorum. Bunların hangisini yaparsan Ötekinden Ötürü sana yeter. Her ikisini de yapabil irsen sen*bilirsin!...» buyurulmuş; sonra bu iki şeyden birinciyi beyân babında kadına altı veya yedi gün hayz gördükten sonra yıkanıp, namaz kılmak emrolunmuştur. îstihâzalı kadının her namaz için abdest alacağını bildiren rivayeti Musannif burada .zikretmemiş, fakat başka yerde zikretmiştir. ResûlüElah (S.A.V.)'in irşad buyurdukları iki şeyin ikincisi de yıkanıp, iki namazı sureta cem etmektir.
Bu hadîsde özürden dolayı iki namazın bir vakit de toptan kılınmasına şeran müsaade edilmediğine delil' vardır. Çünkü özürden dolayı buna müsaade edilse, evvelâ istihâzah kadınlaFa edilirdi.[376]

152/118- «Âişe radiyaîlahü anhâ'dan rivayet edilmiştir ki, Ümmü Habibe bihti Cahş Resûlüllah (S.A.V.)'e kandan şikâyet etti. Resûlüllah (S.A.V.) buyurdular ki: «Hayzmın seni hapsettiği miktar bekle; sonra yıkan!» Bundan sonra Ümmü Habibe[377] artık her namaz için yıkanıyordu.[378]

Bu hadîsi Müslim rivâet etmiştir. Buhâri'nm bir rivâyetinue şöyledir: «Her namaz için abdest al» bu rivayet Ebû Dâvud ile başkalarında başkavecihtendir.»
Hadîsde geçen bazı cümlelerin izahı :
«Sonra yıkan» bundan murad, hayzdan paklanmak için yıkanmaktır, o Artık her namaz için yıkanıyordu», bundan maksat ftesûlüllahın emri olmaksızın yıkanırdı demektir.
Bu hadîs-i şerîf istihâzalı kadının hayzını bildiren şeylere müracaata havale edileceğine delildir. Hayzını bildiren şeylerin âdet günleri ile kanın sıfatı olduğunu yukarda görmüştük. Maksad bu yollardan biriyle hayzmın geldiğine zan hasıl etmektir. Keza ne zaman hayzımn bittiğine dair zan hasıl olursa, kadına yıkanmak farz olur. Namazlarını şeklen cem edebileceğini görmüştük. Acaba abdesti de böyle cem edebilir mi? Bu bâbda bir nass yoksa da, bunun herkese caiz olduğu başka delilden anlaşılmıştır. İstihâzalı kadının farz namaz için aldığı abdestle nafile kılıp kılmayacağı hakkında da bir bilgi verilmemiştir. Bu mes'elelerde ulemâ ihtilâfa düşmüşlerdir. İmam-ı Şafiî'ye göre bir farzdan fazla kılamaz. Nafile istediği kadar kılar[379].

154/119- «Ümmü Atîyye[380] radiyallahü anhâ'dan rivayet edîlmîş-tir. Demiştir ki: Biz temizlendikten sonra gel»n bulanıklığı ve sanlığı bîr şey saymıyorduk.»[381]

Bu hadîsi Buhârî ile Ebû Dâvud rivayet etmişlerdir. Lâfız Ebûr Davud'undur,
Hadîsteki «saymıyorduk» sözü ulemânın ihtilâflarına sebep olmuştur. Bazıları, bu «Peygamber (S.A.V.)'e merfû hükmündedir. Çünkü maksad onun zamanında ve onun

malûmatı ile saymıyorduk demektir. Binâenaleyh Resûlüllah (S.A.V.) bu hali takrir etmiş oluyor» diyorlar. Hadîs imamlarından Buharı (194 — 256) ile birçoklarının rey'i budur. Binâenaleyh hüccet olur ve kadın kara koyu ve kadınlarca malûm kanı görmedikçe hayızlı sayılmaz. Kadın bir defa kassa denilen beyaz ipliğe benziyen şeyi gördükten sonra gelen bulanık veya sarımtırak renkli suyun bir hükmü kalmaz.
Kassa; hayz bittikten sonra rahimden çıkan beyaz ipliğe benzer bir şeydir. Yahut kurulandıktan sonra çıkan beyaz şeydir. Kurulanma rahmine içine kuru bir bez salarak bezin kupkuru çıkmasıdır. Hadîsde «tuhurdan sonra gelen bulanıklığı ve sarılığı bir şey saymazdık» denildiğine göre mefhum-u muhalifine bakılırsa tuhurdan evvel gelenin hayz sayılması icabeder. Bu cihet dahi ulemâ arasında ihtilaflıdır. Fıkıh kitaplarından öğrenilebilir.[382]

155/120- «Enes radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir ki, Yahudiler kadın hayz gördüğü vakit onunla yiyip içmezler mi ş. Peygamber (S.A.v.) de: «Her şeyi yapın. Yalnız cinsî münasebet müstesna» buyurmuşlardır.[383]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Hadîs-i şerîf Teâlâ hazretlerinin :
[384] «O hayz ezadır. Binâenaleyh siz hayz halinde kadınlardan hemen uzaklasın ve tâ temizleninceye kadar onların semtine yaklaşmayın»
âyet-i celîlesinden murad ne olduğunu açıklamaktır. Görülüyor ki, kendişinden uzaklaşılması emir, yaklaşılması nehy edilen şey cinsî münasebet imiş. Bundan gayri yiyip içme, beraber düşüp kalkma, yatma ve şâire caizdir. Filvâ kiYahudiler hayızh kadınlarla bir evde bile oturmaz; onlarla cinsî münasebette bulunmadıktan maada . beraberce yemeğe bile oturmazlarcnış. Nitekim Müslim'in rivayetinde bu cihet açıklanmıştır. Cinsî münasebetten gayri istifadeyi bu hadîs-i şerif mubah kıldığı gibi, aşağıdaki hadîs de aynı mânâyı ifade eder.[385]

156/121- «Âişe radiyallahü anhâ'dân rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saUalldhü aleyhi ve sellem bana entarimi giymemi emrediyor; ben de giyiyordum. Sonra hayızh olduğum halde tenini tenime yapıştırıyordu.»[386]

Bu hadîs Müttefekun ASeyh'tir.
Mübaşeret: Teni tene yapıştırmaktır. Bu hadîs ondan kazâ-ı şehvet babında istifâde edip etmediği hususunda açık değildir. Fere istisna edildikten sonra göbekle diz arasında istifade, Hanefîler'Ie bazılarına göre caizdir. Delilleri az yukarda geçen: «Her şeyi yapın, yalnız cinsî münasebet müstesna» hadîsi ile bu hadîsin mefhumudur. Bazıları mübaşereti mekruh addetmiş; diğer bazıları hürmetine kail olmuşlardır. Bu kavillerin içinde delile dayanan birincisidir. Kabule şayan olan da odur. Hayızh kadınla cinsî münasebete gelfince icmâ' en haramdır. Fakat dünyevî bir cezası yoktur. Bazıları, sadaka vermesi icap eder diyorlar. Delilleri aşağıdaki hadîstir.[387]

157/122- «İbni Abbas radiyallahü anhümâ’dan Peygamber sollallahü aleyhi ve sellem: Karısına hayz haîlnde yakınlık eden hakkında:
«Bir dinar, yahut yarım dinar tasadduk eder» dediğini işittiği rivayet edilmiştir.[388]

Bu hadîsi Beşler rivayet etmiş; Hâkim ile İbni Kattan sahîhlemişler; onlardan gayrisi mevkuf addetmişlerdir.
Hadîs İbni Abbas'a mevkuftur ve çeşitli rivayetleri vardır. Buradaki rivayetinin ricali her nekadar sahih hadîs kitablarmda rivayeti kabul edilen zevattan olsalar bile, rivayet yine de ızdıraptan kurtulamamıştır, îmam-ı Şafiî (150 — 204) : «Bu hadîs sabit olsa ,onunla amel ederdik» demiştir. Musannif merhum: «Bu hadîsin gerek isnadında, gerekse metninde pek çok ıztırap vardır» diyor. Bazıları sadaka vermek vâcibtir demiş; ve bunu Ramazanda cinsî münasebette bulunana kıyas ederek,

bir köle âzad edecek demişlerdir. Bir takımları, bir dinar, yahut yarım dinar sadaka verir diyorlar.
Hattâbi (—388) : Ulemânın ekserisine göre buna birşey lâzım gelmez; bu hadîsi ya mürsel, yahut mevkuf telâkki ettiler,» diyor. İbnü Abdi'l - Berr (368 — 463): «Sadaka icap etmez diyenin delili bu hadîsin muzdarip oluşudur. Bir de berâet-i zimmet asıldır. Zimmette, ne fakir ne de gayrisi için söz götürmez bir delil olmadıkça bir şey sabit.olmaz. Bu mes'elede bu yoktur;» demiştir.
Elhasıl; hadîsi sahîh kabul edenlerce onunla amel lâzımdır. Etmeyenlerce bu hadîs hüccet olamaz.[389]

158/123- «Ebû Saİd-i Hudrî radiyallahü anh'den rivâyef edilmiştir. Demiştir kî: Resûfüllah sallattahü aleyhi ve sellem :
— Kadın hayzını gördüğü zaman namaz kalmayacak, oruç tutmayacak değil mi ya!; buyurdular.»[390]

Bu hadîs Müttefekun Aleyh uzun bir hadîsin içindedir. Hadîsin tamamı şöyledir :
«İşte bu onun dininin noksanlığındandır» aym hadîsi îmam-ı Müslim (204-261) İbni Ömer (R. A.)'den şu lâfizlarla rivayet etmiştir:
«Gecelerde namaz kılmaz duçur; Ramazan ayında da oruç tutmaz. İşte dininin noksanlığı buduK» Bu bir ihbar olup kadının namaz ve orucu terk etmesini ve keza bu ibadetlerin cna farz olmadığını takriridir. Nitekim bu bâbda îcma-ı Ümmet de vardır. Yalnız başka delillerden orucun kazası lâzım geldiği anlaşılmıştır:
Ha-yızlı kadının camiye girememesi:
«Mescidi hayızlı ile cünübe helâl kılmıyorum» hadîsine mebni olduğu gibi, Kur'an okuyamamasi da jbnî Ömer hadîsinde :
«Hayızlı ile cünüb Kur'andân hiçbir şey okuyamazlar» buyrulduğundandır. Hayızlı Mushaf'a da el süremez. Delili Amr . Hazm hadîsidir. Şahidleri ile birlikte yukarda geçti. Bu hadîsler kîl-ü Kaiden hâli değildirler. Binâenaleyh tahrını ifade edemezlerse kerahatten aşağıya da düşmezler. Lâfızları sarahaten tahrime delâlet etmemektedir.[391]

159/124- «Âîşe radıyaliahü anhâ'âan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Şerife geldiğimiz vakit ben hayzımı gördüm. Peygamber saîlalîahü aleyhi ve sellem :
— Hacıların yaptığını yap, yalnız temizleninceye kadar. Kabe'yi tavaf etme; buyurdular.»[392]

Bu hadîs; Müttefekun Aleyh uzun bir hadîsin içindedir.
Hazreti Âişe (R. Anhâ) Haccetü'l - Veda senesi Peygamberimiz (S.A.V.) ile birlikte ihrama girmişti. Şerif; Mekke ile Medine arasında bir yerdir.
Bu hadîs-i şerif hayızlı kadının tavafdan maada bütün hacc fiillerini yapabileceğine delildir. Bu bâbda ulemâ ittifak halindedirler. Yalnız tavaf edememenin illeti hakkında ihtilâf vardır. Bazılarına göre. tavafın şartı temizlik olduğundan tavaf edemez. Bir takımları hayızlı mescide girmekten memnu olduğu için tavaf edemez derler. İki rekat tavaf namazına gelince: Bunları kılamaz. Çünkü bunlar tavaf ve temizlik üzerine metnidirler. Halbuki kadın ne temizdir; ne de tavaf edebilir.[393]

160/125- «Muaz b. Cebel[394] radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir ki, Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem erkeğe karısından hayızlı iken neyin helâl olduğunu sormuş; Resûlüüah (S.A.V.): «Entarinin Üzeri» buyurmuştur.»[395]

Bu hadîsi Ebû Dâvud rivayet etmiş ve onu zaîf bulmuştur.
Hadîs hakkında Ebû Dâvud (202 — 275) : «Kavi değildir» demiştir. Hadîs, entari mahalli olan göbekle diz arasının çıplak tenle birbirine dokunmasının haram olduğuna delâlet eder ve bu hadîs yukarda geçen «herşeyi yapın, yalnız cinsî, münasebet müstesna» hadîsine Fakat o hadîs bundan daha sahihtir. Binâenaleyh buna Uveih (ilıııur. Musannif bunu da o hadîsle beraber zikretse daha iyi olurdu.[396]

161/126- «Ümmiî Seleme radiyallahü anh'âan rivayet

edilmiştir. Demiştir kî: «Nifaslı[397] kadın Resûlüflah (S.A.V.) devrinde nifasin-dan sonra kırk gün otururdu.»[398]

Bu hadîsi, Nesâî müstesna Beşler râviyet etmiştir.
Lâfız Ebû Davud'undur. Bir rivayette : «Ona Sallallahü aleyhi ve sellem nifas namazının kazasının kazasını emretmezdi» buyrulmuştur. Bu hadîsi Hâkim sahîhlemiştir.
Bir çok hadîs hadîs imamları da zaîf bulmuştur. Lâkin Nevevî (631—676) şöyle demektedir: «Fakîh olan Musanmflardan bir cemaatın: Bu hadîs zaîftir demeleri kendilerine red edilir. «Bu hadîsin îbniMâce (207—275)'de Hazret! Enes'den şahidi vardır. Ve şöyledir:
«Resûlüllah (S.A.V.) nifaslı kadına «40» gün vakit tayin etti. Bundan önce temizlenirse o başka».
Buna benzer bir şahidi de tfâkim'de {321 — 405) Osman b. Ebi'l -Âs'dan rivayet edilmiştir. Binâenaleyh hadîsler birbirini takviye ediyorlar ve nifas müddetinin «40» gün olacağına, keza bu müddette ka-dmın.namaz ve oruç gibi ibadetleri terk edeceğine delildirler. Vakıa bu cihetler hadîsimizde açıklanmamıştır. Fakat başka delillerden anlaşılmıştır. Enes1 hadîsi nifasın azı için had olmadığına da delâlet eder. Binâenaleyh «40» günden Önce kan kesildi mi kadın temizlenir.[399]

«Namaz Ve Vakitleri Babı»

Buraya kadar görülen bahisler bizzat maksud ibadetler değil, onlara hazırlık teşkil eden şartlar idi. Şimdi sıra bizzat maksud olan ibadetlere geldi ki; bunların başında namaz gelir. Çünki namaz dinin direğidir. Binâenaleyh Allah'a imandan sonra her ibadetten önce onun zikredilmesi icabeder.
«Salât» lûgatta ; Dua demektir. Kur'an-ı Kerîm'de:
buyrulmuştur. Onlara dua et demektir. Şer'i şerîf ıstılahında ise; hususî tâbiri ile erkân-i mâlûme efâl-i mahsusadır. Yani malûm bir takım rükünler ve hususî bir takım fiillerdir. Bu fiiller dua mânâsına da şâmil olduğundan, sâri' tarafından namaza salât denilmiştir. Yâni salât kelimesi bir menkul-ü şer'i olarak namaza

isim olmuştur. Bu mânâya nakil edildikten sonra artık salât denilince dua değil, namaz anlaşılmaya başlanmıştır. İsimler üzerinde muhakeme ve münakaşa caiz değildir. Hattâ ;
Yâni «isimler hakkında münakaşa olmaz» sözü bir kaide olmuştur. Binâenaleyh zamanımızın bazı şaşkınları hariç, bin üçyüz şukadar sene-dehberi bu fâni dünyadan gelmiş geçmiş milyonlarca İslâm âlimi içinden bir tanesi çıkıp da salât kelimesi üzerinde münakaşa etmemiş; onu sadece dua mânâsına almaya kalkışmamıştır. Vakıa salât lâfzı bazan salâvat getirmek, istiğfar etmek gibi mânâlarda da kullanılırsa da bu mânâlarda o mecazdır. Namazın sebebi, şartları, rükünleri, hikmeti, ve hükmü vardır. Sebeb-İ vücûbu : Yâni farz kılınmasına zahirî sebep, vakitlerdir. Hakikî sebep ise Allah'ın hitabıdır.
Şartları: Temizlik, avret mahallinin örtülmesi, kıbleye karşı, dönmek, vakit, niyet, ve iftitâh tekbiridir.
Rükünleri : Kıyam, kıraat, rükû, sücûd, ve son oturuşta teşehhüd miktarı oturmaktır.
Meşru oluşunun hikmeti : Sayısız nimetleri veren Allah'a teşekkürdür, îslâmm beş vakit namazım çok görenler şu hikmete bir baksınlar: Bir zehirli sigaradan dolayı yerlere kadar eğilip binbir temanna ile teşekkürler edenler gözönüne getirilirse, bir nefes sıhhati biie nice devletlere bedel olan hayata, her biri milyarlarla cevhere değişilmez vücud azalarına, o azaları besleyen gıda maddelerine, çeşitti meyva-lara, havaya, suya vesâir saymakla bitmeyen nimetlere karşılık olmak üzere onları ihsan eden Allah'ımıza günde beş vakit namaz kılarak teşekkürde bulunmak, insafla düşünenler için çok olmak şöyle dursun, bilâkis içtiğimiz soğuk suları bile Ödeyemiyecek kadar azdır.
Hükmü : Edâ etmekle dünyada borcun zimmetten sakıt olması; âhirette de, vaad edilen sevabın verilmesidir.
Namaz, muhkem bir farizadır. Farziyyeti bütün şer'î delillerle sabittir. Binâenaleyh meşru olduğunu inkâr eden -hilâfsız kâfir olur. Kitaptan delili :
[400] «Namazı dosdoğru kılınız»

[401] «Namazlara ve orta namaza devam ediniz.» Ve emsali âyetlerdir. Buradaki ikinci âyet hem namazların farz; hem de vakitlerin beş olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü bütün namazlara ve ayrıca orta namaza devam edilmesi emrolunuyor. Ortası bulunan en az cem' dörttür. Orta namazla beş olur. Namazın bir fariza-ı muhkeme olduğuna îcmâ-ı Ümmet vardır.
Sünnetten delili : Aşağıda görülecek hadîslerdir.[402]

163/127- «Abdullah b. Amr radiyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir ki: Peygamber sdUallahü aleyhi ve sellem :
— Öğlenin vakti, güneş meyledip kişinin gölgesi uzunluğu kadar oluncaya (yani) ikindinin vakti girmeyinceye kadardır. İkindinin vakti güneş sararmayana kadar. Akşam namazının vakti şafak kaybolmayana kadardır; yatsı namazının vakti gecenin orta yarısına kadar; sabah namazının vakti de tan yerinin ağarmasından güneş doğmamış olana kadardır; buyurdular.»[403]

Bu hadîsi M üslim rivayet etmiştir.
Bazı cümlelerin izahı : «Güneş meylettiği zaman» yâni batıya yanladığı zaman demektir ki ;
[404] «Güneşin yanladsğı zaman namazı dosdoğru kıl» âyet-i kerîmesinden murad budur.
«Kişinin gölgesi uzunluğu miktarı oluncaya kadar» yani öğlenin evvel ve âhir vakti budur. İkindinin vakti her şeyin gölgesi bir misli oldukta girer. Nitekim bu hadîsin nıefhum-u muhalifinden, başkalarının saraheten beyânından da bu anlaşılır, «Güneş sararmayana kadar» bazı rivayetlerde herşeyin gölgesi iki rriisli oluncaya kadar denilmiştir.
Akşam namazının vakti güneş kavuştuktan, kızıllık kaybolmayana kadardır. Şafağın tefsiri ilerde görülecektir. Yatsının vakti şafak kaybolduktan gecenin ilk yarısına kadardır.
Hadîs-i şerifin Sahîh-i Müslim'de tamamı şöyledir:
«Güneş doğdumu namazdan vazgeç. Zira güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar.»

Bu hadîs, beş vaktin ekserisinin evvelini âhirini tâyin ediyor. Görülüyor ki, öğlenin evveli güneşin zevali, âhiri de her şeyin gölgesinin bir misli olmasıdır. Hadîsde kişiyi zikretmek temsil içindir. Hal böyl'e olunca bu vakit ikindinin de evvel vaktidir. Lâkin dört rekât namaz sığacak miktarında öğle ile müşterektir. Yâni her ikisinin de vakti sayılır. Nitekim Cebril hadîsinden de bu anlaşılmaktadır. Çünkü hazreti Cibril Resûlüllah (S.A.V.)'e namazları öğretmeye ilk geldiği gün öğleyi zevalden sonra- kıldırmış, ikindiyi de her şeyin gölgesi bir misline vardığı zaman kıldırmıştı. İkinci gün ise, öğleyi her şeyin gölgesi bir misli olduğu zaman, yâni tam dünkü ikindiyi kıldırdığı vakitte kıldırmıştı. Bu onların dört rekât sığacak miktarda müşterek olduklarına delâlet eder. Mesele ihtilaflıdır. Müşterek vakit isbat edenler bu hadîsle istidlal ederler. Etmeyenler.hadîsi te'vile giderek derler, ki: İkinci gün öğleyi her şeyin goigesi bir misli olduğu zaman kıldırdı» demek, öğle namazını o zamanda bitirdi demektir.» Fakat bu te'vil zayıf görülüyor. Sonra ikindinin vakti güneşin sararmasına kadar devam eder. Güneş sarardıktan sonra artık edâ için vakit yoktur. Burada îmam-ı Âzam Ebu Hanîfc'mn (80 — 150) de dediği gibi yalnız o günün kazası için vakit kalmıştır. Bazılarına göre güneşin kavuşmasına dokuz rekât sığacak kadar zaman kalıncaya kadar edâ vaktidir. Bunların delili :
«Kim güneş kavuşmazdan evvel ikindinin bir rekâtına yetişirse ikindiye yetişti demektir» hadîs-i şerifidir.
Aksamın evvel vakti güneş tattıktan scnrasıdır. Sonu şafakın kaybolmasından öncesidir. Burada akşam namazı vaktinin genişliğine delâlet vardır. Fakat Cibril hadîsi buna muaraza etmektedir. Zira Hazreti Cibril akşam namazını iki gündede aynı vakitte kıldırmıştır ki, bu da güneş kavuştuktan sonraki zamandır. Bu iki hadîsin araları şöyle bulunur. Denilir ki: Cibril hadîsinde vakitlerin münhasıran tâyini yoktur. Bir de Cibril Aleyhisselâmm Hazreti Peygamber (S.A.V.) e imamlığı Mekke'de idi. Akşam namazının şafak kavuşuncaya kadar geciktirilebileceğini ifade eden hadîsler ise Medine'de vârid olmuştur. Demek oluyor ki, bu hadîslerdeki vakit ziyâdesi Allah'ın bir lûtfudur. Bazılarınca Cibril hadîsi akşam namazının

Cibril Aleyhisselânun kıldırdığı vakitten başka vakti olmadığına delâlet eder. Yatsının evvel vakti şafakın kayıp olmasından başlar; sonu gece ya-rısıdır. Bir hadîsde: «Yatsının son vakti gecenin üçte biridir» denilmiş ise de gece yarısına kadardır diyen hadîsler sahîh olup, onlarla âmel etmek gerekir. Sabah namazının evvel vakti tan yerinin ağarmasıdır. Sonu güneşin doğmasından.biraz öncesidir. Müslim'in bu hadîsi beş vaktin başını ve sonunu bildiriyor. Ve zımnen her namaz vaktinin evveli ve âhiri olduğuna delâlet ediyor. Acaba güneş sarardıktan sonra ikindinin, gece yarısından sonra yatsının edası için vakit var mıdır? Bu hadîse bakılırsa yoktur. Lâkin «Kim güneş kavuşmadan ikindinin bir rekâtına erişirse ikindiye erişti demektir» hadîsi güneş sarardıktan sonra ikindi için veda vakti olduğuna delâlet eder. Bunun misli sabah hakkında da vârid olmuştur. Aşağıda gelecektir. Yatsı hakkında yok isede Müslim'in (204 — 261) rivayet ettiği bir hadîsde:
«Namazı kılmayana tâ öbür namazın vakti gelinceye kadar uyku hakkında tefrit yoktur» buyurulmasına bakılırsa, her namaz vaktinin ondan sonraki namaz vaktine kadar uzadığı anlaşılır. Bundan yalnız sabah namazı müstesnadır. Çünkü sabah namazının son vakti güneşin doğmağa yaklaşmasıdır. Halbuki ondan sonra başka bir narnaz vakti girmez. Bu hadîse gere yatsının vakti de müstesnadır. Çünkü son vakti gece yarısı olduğu halde, ondan sonra başka bir namaz vakti başlamaz. Malikîler vakti : İhtiyarî ve ıstırarî olmak üzere ikiye; ŞafİÜer ise sekize ayırmışlardır. Tafsilâtı fıkıh kitaplarındadır.[405]

163/127- «Müslim'in Büreyde[406] radiyallahii anh'âen rivayet ettiği hadîsde ikindinin vaktini beyan babında- «güneş beyaz safî İken» cümlesi vardır.»[407]

163/127- «Müslim'de Ebu Musa hadîsinden de «Güneş yüksekte İken» ziyadesi vardır.»
Hadîsteki «Güneş yüksek İdi» kaydı, ikindiyi erken kıldığım gösteriyor. Bu hadîslerde ikindiyi kılmakta acele etmediğine delâlet vardır. Bunların içinde ikindinin ilk vaktini en açık

gösteren Cibril hadîsidir. Büreyde ile Ebu Musa hadîsleri ve benzerleri Cibril hadîsine, hamlolunurlar.[408]

166/128- «Ebu Berzet el – Eşlemi[409] radiyallahü anh1 den rivayet edilmiştir. Demiştir ki, Resûlüllah (S.A.V.) ikindiyi kılar, sonra bizden birimiz, güneş dipdiri olduğu halde şehrin öbür tarafındaki evine dönerdi. Yatsıyı geciktirmeyi sever, ondan evvel uyku uyumaktan ve ondan sonra konuşmaktan hoşlanmazdı. İnsanın arkadaşını tanıyacağı kadar aydınlandığı zaman sabah namazından döner idi. Alîmışdan yüze kadar (âyet) okurdu.»[410]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'tir.
Hadîs-i şerif Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem'in ikindi,, yatsı, ve sabah namazlarını vakit tahdid etmeden kıldığını ifâde etmektedir, veti ve rengi taptaze iken uzaklardaki evlerine dönmeleri, ikindiyi vakti girdiği gibi kıldığına delildir. Fahr-İ Kâinat (S.A.V.)'in yatsıyı geciktirmek istemeleri bu hadîse göre mutlaktır. Başka hadîslerde ne dereceye kadar geciktirdiği açıklanmıştır. Yatsıdan evvel uyumaktan hoşlanmaması uykuya dalıp kalmamak içindir. Yatsıdan sonra konuşmak istememesi, hatalar namazla keffaretlendikten sonra uyumak ve günün son işi namaz olmak ve bir de muhabbete dalarak gece namazını kaçırmamak içindir.
Sabah namazından dönerken ortalık henüz ağarmış ve insan arkadaşını tanımağa başlamış olduğuna göre mescide karanlık iken geldiği anlaşılıyor. Bu da sabah namazının erken kılınacağına delildir. Okuduğu âyetlerin altmış ile yüz arasında olmasından maksad : Sabah namazında kıraati kısadan kesmek isterse 60, uzun okumak isterse 100 âyet okur idiğİni anlatmaktır.[411]

166/128- «Yine Buharî ile Müsüm'de Câbîr hadîsinden şu ziyâde vardır. Yatsıyı bazan öne alır; bazan da geciktirirdi. Ashabın toplandıklarını gördümü, hemen kıldırır; ağır

davrandıklarını görürse te'hir ederdi. Sabah namazına gelince. Peygamber (S.A.V.) onu alaca karanlıkta kılardı.»[412]

Anlaşılıyor ki, Fahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimiz ashabına olan nfkû mülâyemetinden onlara birşey demiyor; 'mescide vaktin evvelinde gelirlerse namazı hemen kıldırıyor, biraz geç kalırsa o da namazı te'hir ediyordu. «Meşakkat vereceğini bilmesem namazları vakitlerin sonlarına doğru kıldınrdmı» buyurduğu da sabit olmuştur. Bu hadîsde sabah namazını erken kıldığı ifade ediliyorsa da aşağıda gelen Râfi b. Hadîç hadîsi buna muarızdır. [413]

166/128- «Müslim'de Ebû Musa hadîsinden «Sabahı fanyeri aralandığı zaman insanlar hemen hemen birbîrinî" tanıyamazken kıldı,» cümlesi de vardır.»
Nitekim yukarıki hadîsde ay m mânâyı ifade ediyor.[414]

169/129- «Râfi b. Hadîç[415] radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Biz akşamı Peygamber (S.A.V.) ile birlikte kılardık. Bîrimiz evine dönerken okunun düştüğü yerleri görüyordu.»[416]

Bu hadîs Müttefekun Aleyh'dir.
Hadîs-i şcrîfde akşam namazının acele edilmesine delil vardır. [417]

170/130- «Âişe radiyallahü a nha'ö an rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Bîr gece Resûlüllah (S.A.V.) yatsıyı gecenin ilk sülüsüne (1/3) tâ gecenin bir kısmı gidene kadar geciktirdi. Sonra çıktı ve namaz kıldı. Buyurdu ki: Şüphesiz onun vakti budur. Amma ümmetime meşakkat vermesem» bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.[418]

171/131- «Ebû Hüreyre radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir.

Demiştir ki: Resûlüüah sallattahü aleyhi ve seüem:
— Sıcak şiddetlendi mi, namazı serinliğe bırakın. Çünkü sıcağın şiddeti Cehennemin kükremesindendir; buyurdular.»[419]

Bu hadîs Müttefekun Aleyh'dir.
Hadîsteki namazdan murad: Öğledir. Hadîs-i şerîf Öğle zamanı, sıcak basınca, namazı serinlik zamanına geciktirmenin vücubuna delâlet ediyor. Çünkü emirde asıl olan vücub ifade etmektir. Fakat Curnhur-u ulemâ'ya göre bu, vâcib değil, müstehaptır; ve âmmdır. Namazı yalnız kılana, cemaata evde, kırda kılanlara, sıcak ve soğuk memleketlere şâmildir. Bu bâbda başka kaviller de vardır. Bazıları: «Serinliğe geciktirmek sünnettir. Amma vaktinde kılmak daha efdaldir; zira vakti girince hemen kılınan namazın faziletini bildiren delilller umuni ifade eder» derlerse de bunlara: O deliller bu (İbrâd) hadîsi ile tahsis olunmuştur.» diye cevap verilir. Yalnız İbrâd hadîsi Habbâb (R. A,) hadîsine muarızdır. Habbâb hadîsini Müslim rivayet etmiştir. Binâenaleyh sahihtir. Habbâb- diyor ki:
«Biz Resûlüllah (.SA.V,)'e kızgın yerin yüzlerimizle ellerimize vuran sıcağından şikâyet ettik; şikâyetimizi kabul etmedi. «Bu hadîse çeşitli cevaplar verilmiştir ki, içlerinden en iyisi şudur; Ashâb-ı Kiram sıcak yerin elleri ile yüzlerini yaktığından şikâyet etmişlerdir. Bu sıcaklık ise. yerden tâ vaktin sonunda veya daha sonra gider. Bundan dolayıdır ki, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendilerine :
«Namazı vaktinde kılın» buyurmuştur. Nitekim Habbâb'm «şikâyetimizi kabul etmedi» demesinden de aynı mânâ anlaşılır. Yani as-hab serinlik vaktinden daha sonraya geciktirmek istemişler; Resûlüilah (S.A.V.) kabul etmemiş oluyor. Binâenaleyh Habbâb'm hadîsi ile îbrâd hadîsi arasında muaraza denilen çatışma yoktur. Fahr-İ Kâinat (S.A.V.) efendimizin öğleyi sıcak günde serinlik zamanına bıraktıran illeti «Si-
cağın şiddeti Cehennemin kükremesindendir» şeklinde beyan buyurması namazın ruhu mesabesinde olan Huşuu giderdiği içindir. Bazıları buna mukabil «mademki sebep ve illet bu-imiş; o halde soğuk memleketlerde öğleyi serinliğe bırakmak meşru

değildir» derler. tbnu'l-Arabî (468 — 543) «El Kabes» nâmındaki eserinde serinliğe bırakma hususunda İbnü Mes'ûd (R. A.) hadîsinden maada tahdid bildiren delil olmadığını söyler. Musannif merhum İbnî Mes'ûd hadîsini Telhis» de zikretmiş ise de bu hadîs .vakitler hakkında istidlale kâfi görülmemektedir. Elhasıl îbrâd yani serinlik hadîsi öğle namazının ilk anda kılınması faziletini tahsis etmiştir.[420]

172/132- «Râfi b. Hadîç radiyaüahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüilah sallalîahü aleyhi ve sellem :
— Sabah namazını iyice sabahlatın; zira bu sizin ecirleriniz için daha büyükdür; buyurmuştur.»[421]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmiş; Tîrmizî ile İbni Hibbân sahîhlemişlerdir.
Yukardaki hadîs-i. şerifin lâfzı Ebû Dâvud'd&n alınraıgtır. Hadîs Hansfiyye'nin delilidir. Çünkü onlarca sabah namazını aydınlandıktan sonra kılmak efdâldir. Şâir mezhepler ulemâsı Hanefîler'e : «Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) sabah namazını hep alaca karanlıkta kılmıştır. Bu hususta Ebû Davud'un Enes'den rivayet ettiği bir hadîste şöyle denilmektedir :
«Resûlüilah (S.A.V.) Sabah namazını bir defa aydmladikta kıldı. Bundan sonraki namazı Ölünceye kadar hep alaca karanlıkta olmuştur.»
Bu hadîsden anlaşılıyor ki: Râfi hadîsindeki «sabahlayın» tâbiri zahiri manâsında değildir» şeklinde cevap verirler. Ve sonra zahiri manâsında kullanılmamış bulunan bu emrin manâsını tayine çalışırlar. Bazıları: Bundan maksad fecrin doğup doğmadığını iyice tahkik edin demektir. Diğerleri: Hayır, maksad sabah namazında kıraeti uzatmaktır. O derece ki, namazdan çıktıkta ortalık iyice aydınlanmış bulunsun derler. Bir takımları: Yok; bu mehtaplı gecelere mahsustur; çünkü o gecelerde ay aydınlığı fazla olduğundan, sabahın aydınlığı pek seçilemez. Yahut Resûl-ü Ekrem bunu özürden dolayı bir defa böyle kılmış: Bir daha müddet-i ömründe hep alaca karanlıkta kılmıştır» derler.[422]

173/133- «Ebû Hüreyre radiyallahü anh'den rivâyef edilmiştir kî; ResûlDHah saîlallahü aleyhi ve sellem :
— Kim güneş doğmazdan evvel sabah namazının bir rekâtına yetişirse, sabah namazına yetişti demektir. Kim güneş batmazdan evvel ikindinin bir rekâtına yetişirse, ikindi namazına yetişti demektir; buyurdular.»[423]

Bu hadîs,Müttefekun Aleyh'dir.
Hadîs-i şerîfde geçen bir rekât s"özü vaktin içinde kılman rekâttır. Yoksa bir rekât kılarsa kâfidir demsk istememiştir. Çünkü bir rekâtli namaz, bilicma yoktur. Yani sabah namazının bir rekâtını güneş doğmazdan kılabilirse, öteki rekâti doğduktan sonra da kılsa- yine sabah namazına vaktinde yetişti ve kıldı sayılır. Kezâlik, ikindinin bir rekâtını güneş batmadan kılabildiyse, üç rekâtını güneş kavuştuktan sonrada kılsa yine ikindiye yetişti sayılır. Filhakika aynı manâda hadîsler de vardır. Beyhaki (384 —458) sabah namazı hakkında şu hadîsi rivayet -eder:
«Kim güneş doğmadan sabah namazının bir rekâtına yetişir; doğduktan sonra da bir rekât kılarsa, muhakkak o namaza yetişmiştir.» «Bir rivayette :
«Kim güneş doğmadan sabah namazının bir rekâtına yetişirse ona bir rekât daha eklesin» buyrulmuştur. İkindi hakkında dahi Ebû Hüreyre (R. A.)'den şu hadîs-i şerîf rivayet eder:
«Kim güneş kavuşmazdan önce ikindiden bir rekât kılar da sonra kalanını güneş battıktan sonra kılarsa ikindiyi
ksçirmamiş olur.» Hanefîîer'e göre ikindi hakkında hüküm bu ise de sabah namazında öyle değildir. Bir kimse namazını kılarken güneş doğarsa anlara göre namaz fasid olur.
Rekâttan maksad : Rukûu-ile sücûdu ile, farzları ile vâcibleri ile tam olarak rekâttır. Hadîslerin zahirine göre kılınan hepsi edadır. Zira vakit çıktıktan sonra kılmanın hükmü de Allah'ın bir lütuf ve ihsanı olarak edadır. Sonra bu hadîslerin mefhum-u muhalifini alırsak, bir 'rekâttan daha azını yetişenin o namaza yetişmiş sayılmaması icap eder.[424]

173/133- «Müslim'de Âîşe radiyaîlahü anhâ'dan bunun gibi bir rivayet vardır: (Yalnız) rekât yerine secde demiş; sonra: «Secde rekâtin tâ kendisidir» buyurmuştur.»
Hadîs-İ şerifin son kısmı secdeden hakikat manâsının anlaşılmasına mani olmuşdur. Bu tefsir Resûlüllah (S.A.V.)'in sözü de oİa-bilir;. râvinin de:
Eğer Resûiüflah (S.A.V.)'in sözü ise mes'elede işkâl yoktur. Râvinin sözü yine makbuldür. Çünkü râvi rivayet ettiği sözü herkesten iyi bilir. Hattâbi (— 388): «Secdeden murad: Rükûu ile secdesi ile bir rek'âttır. Çünkü rek'ât ancak secdesiyle tamam olur. Bu sebebten ona secde de denilir.» demiştir.
Secde; lâfzı hakiki manâsında kullanılmış olsa o zaman secdelerinden birinde bir rek'âta erişen kimsenin namaza-yetişmiş olması icap eder. Halbuki şâir hadîslerden anlaşılıyor ki, secde hakikî manâsında kullanılmamış; rek'ât manâsında kullanılmıştır. Binâenaleyh (Secde) rivayeti de rek'ât manâsına hamledilir. Bu suretle :
«Kim bir rek'âte yetişirse...» hadîsi muarazadan kurtulmuş olur: Maamafih «kim bir secdeye yetişirse» tâbirinden hakikî secdenin kasdedilmiş olması ihtimali yine bakidir. Ve Cenab-ı Hakkın sırf bir lütfü keremi olarak bir secdeye yetişen o rek'âte yetişmiş olabilir. Bu takdirde Resûiüitah (S.A.V.): «Kim bir rek'âte yetişirse, o namaza yetişmiştir»; hadîsi secdeye yetişenin de ayni hükümde olduğunu Cenab-ı Allah henüz kendisine bildirmeden haber vermiş olur. «Secde rek'âtin ta kendisidir» sözü yukarda söylediğimiz gibi râvinin de olabilir. Râvinin sözü ise alelıtlak hüccet değildir. (Râvinin tefsiri ön plânda tutulur) demeleri bir kaide değil, çok kullanılan bir sözdür. Aksi takdirde :
«Nice tebliğ edilen vardır ki, işitenden daha belleyişlidir». Bir rivayette: «Nice tebliğ edilen vardır ki, işitenden daha fakihtir» hadîsi selef-i salihinden sonra onlardan daha fakih zevatın geleceğini bildirmektedir.
Hadîs-i şerifimizin zahiri, ikindi ile sabah namazlarının birer rek'-âtine yetişen kimsenin namazının güneş batmakla ve doğmakla mekruh olmayacağına da delâlet ediyor. Bu iki vakit aslî kerahet

vakitle-rindendir. Bunlardan namaz kılmayı, cenaze defnetmeyi Resûlüîlah (S.A.V.) nehyetmiştir. Maamafih mes'ele mezhep imamları arasında ihtilaflıdır. Nafile namazların kümamıyacağı aşağıdaki hadîsden anlaşılmaktadır.[425]

175/134- «Ebû Saîd-î Hudrî radiyallahü anh'den rivayet edilmiş. Demiştir ki: Resûiüliah (S.A.V.)'i „ «sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar namaz yoktur; ikindiden sonra da güneş kavuşuncaya kadar namaz yoktur;» derken işittim.»[426]

Bu hadîs Müttefekun Aleyh'tir. Müslim'in lâfzı şöyledir.[427]

175/134- «Müslim'in Ukbe b. Âmîr[428] radiyaMuhü anh'den (Rivayetinde şöyle deniliyor) üç saat vardır ki, Resûiüliah (S.A.V.) bizi onlarda namaz kılmaktan ve Ölülerimizi gömmekten nehyediyordu: Güneş doğup çıktıktan, yükselinceye kadar; öğleyin güneş semâda dikilip yanlayıncaya kadar; ve güneş kavuşmak îçîn meylettiği zaman.»[429]

Sabah namazından sonra namaz yoktur.
Burada kılınması yasak edilen namaz nafile namazıdır. Hadîs-i şe-rîfde geçen (sabahtan sonra, ikindiden sonra) tâbirleri vakitlere de, o vakitlerde kılınan namazlara da ihtimâlli ise de Müslim'in rivayeti ihtimâli kaldırarak maksadı tayin etmiştir. Biz de buna istinaden tercümede «sabah namazından sonra» tâbirini kullandık. Zaten fecir doğduktan sonra" nafile olarak yalnız sabah namazının sünneti meşru olmuştur. İkindinin vakti "girince ise farzı kılınmadıkça nafile kı!mak mubahtır. Hadîsteki (nehiy) namazın meşru oluşunu nefiydir ki, yasak manâsındadır. Yasak manâsını ifade eden nehiy de asıl ise tahrim ifade etmektir. Binâenaleyh hadîs şu iki vakitte nafile kılmanın mutlak surette yasak olduğuna delâlet eder. Bazıları tahiyyei mescid gibi se-bebli nafileler caizdir; sebebsiz olanlar caiz değildir; derler. Vakıa Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in evinde ikindi namazından sonra daima iki rek'ât nafile kıldığını beyân

eden bir hadîs vardır. Bu hadîsi Buhâri Hazreti Mşa (R, Anhâ)'da,n şu lâfızlarla rivayet eder:
«Benim yanımda ikindiden sonra iki rek'âtı asla bırakmadı,» Bir rivayette:
«Bu iki rek'âti gizli veya aşikâre bırakmazdı» deniliyor ise de buna şu tarzda cevap verilmiştir. Bunları o kılmadığı bir öğle sünnetini kaza için kılmıştır. Bir daha da bırakmamıştır.. Çünkü Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bir şeyi yaptı mı onu isbat eder; bırakmazdı. Binâenaleyh bu fiil kerahat vaktinde kaza namazının caiz olduğuna delildir. Sonra kerahat zamanında nafile kılmak Hazreti Peygamber'in hasai-sindendir. Nitekim Ebû Dâvuffun (202—275) rivayet ettiği Hazreti ÂÎşe hadîsi buna delildir. «Hazretî Âîşe hadîsi şudur:
«Resûlüllah (S.A.V.) ikindiden sonra namaz kılar başkalarına yasak ederdi. Kendisi visal orucu tutar, başkalarını visalden men ederdi.» Bazıları Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in bu ikindiden sonraki nafilesine bakarak ikindi üe sabah namazlarından sonra nafile kılmak mekruh değildir, demişler; ve Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in sabah namazından sonra sabahın sünnetini kılan birini görerek takrir buyuıtnası ile dahi istidlal etmişler ise de doğrusu bu iki vakitte nafile namazların meşru olmamasıdır. Nitekim nafile namazlar aşağıdaki hadîsde bildirilen üç vakitte de kılınamazlar.
Bu hadîsde güneş nekadar yükseldikten sonra kerahatin kalkacağı beyân edilmemiş, fakat Amr b. Abse'den rivayet edilen şu hadîsde beyân olunmuştur:
«Bir veya iki mızrak miktarı yükselinceye kadar» Amr b. Abse hadîsini Ebû Dâvud (202 — 275) ile Nesâî (215 — 303) tahrîc etmişlerdir. Hadîsimizde geçen:
Yerine İbni Absc hadîsinde :
- 235 «Tâ mızrakla gölgesi bir oluncaya kadar» cümlesi vardır.
- Bu hadîsde zikredilen üç vakit yukarda zikri geçen iki vakite katılınca kerahat vakitleri beş olur. Yalnız üç. vakitte hem namaz kılmak, hem cenaze defnetmek mekruhtur. İki vakitte ise, yalnız namaz kılmak mekruhtur. Üç vakit hakkında nehy namazın farz ve nafile kısımlarına âmm ve şâmildir. Nehyin aslı tahrim için olduğuna göre mezkûr vakitlerde namaz kılmak, cenaze

defnetmek haram olmak icab ederse de :
«Kim namazını kılmadan uyur kalırsa...» hadîsi farz namazı bu hükümden çıkarmıştır. Çünkü bu hadîsde ;
«O namazın vakti hatırına geldiği zamandır» buyurulmak-tadır. Şu halde hangi vakitte hâtıra gelirse veya uyanırsa onu kılabilir. Keza yukarda 'geçen ikindi ve sabah hadîsleri de bu mekruh vakitlerde o günün farzının haram olmadığına delâlet etmektedirler. Binâenaleyh bu üç vakitte namaz hakkında varid olan nehy farzlara değil, sadece nafilelere mahsustur.
Bazıları: «Hayır hem nafileye, hem de farza âmm ve şâmildir» derler. Ve Resûlüllah (S.A.V.)'in vadide uyuyarak sabah namazına kalka-maması hâdisesi ile istidlal ediyorlar. Filhakika Resulü Ekrem (S.A.V.) uyumuş kalmış idi. Uyandığı zaman ise kerahat vakti girmişti. Binâenaleyh namazı o anda kılmayıp, kerahat vakti geçinceye kadar bekle-,diler. Eğer farz İçin kerahat vakti olmasa, Resulü Ekrem kılardı.
Cuma günü zeval vaktinin bu üç vakitten tahsis edilerek, o vakitte nafile kılmasının caiz olduğuna aşağıdaki hadîs delâlet eder.[430]

175/134- İkinci hüküm Şafiî tarafından, zâif bir senetle gelen Ebû Hüreyre hadîsinden alınmıştır. Bu hadîste: «Ancak Cuma günü müstesna» cümlesini ziyâde etmiştir.
Buradaki ikinci hükümden murad: Zeval vakti namazdan nehyet-mektir. Birinci hüküm güneş doğarken namazdan nehyetmektir. Bu nehylere hüküm demekte Musannif müsamaha göstermiştir. Yoksa hüküm üç vakitte de birdir ve namazdan nehydir. Şu halde bu ikincisi hüküm değil, hükmün mahallerinden biridir. Musannifin burada ikinci hüküm diye izah ettiği üç vakitte namaz kılma mes'elesi Ukbe hadîsinde birinci hükümdür. Zira orada ikinci hüküm cenazeleri defnetmekten nehy mes'elesidir. Cuma gününün istisnası da üç vakte şâmil değildir. Bu ittifâkidir. İhtilâf yalnız Cuma gününün zeval saatindedir.
Hazreti Ebû Hüreyre'den zâîf senetle rivayet edilen hadîsi Beyhakî (384 — 458) (El - Ma'rife'&e) Ebû Saîd ile Ebû

Hüreyre'den şu lâfızlarla tahrîc etmiştir.
Resûlüllah (S.A.v.) «Günün yarısında namaz kılmaktan nehyederdi. Yalnız Cuma günü müstesna.» Beyhdkî diyor ki: Bu hadîsin zaîf olması râvileri arasında İbrahim b. Yahya ile tshak b. Abdullah b. Ebî Ferve bulunduUundandır. Bunların ikisi de zaîftir. Lâkin aşağıdaki hadîs buna şahittir.[431]

175/134- «Keza Ebû Dâvud'da. dahi Ebû Katâde'den bu hadîsin benzeri vardır. Ebû Dâvud'dakinm lâfzı şudur:
«Peygamber (S.A.V.) günün yarısında namaz kılmayı kerih gördü. Yalnız Cuma günü müstesna.. Buyurdu ki: «Muhakkak Cehennem Cuma gününden maada (her gün) kızdırılır.» Dâvud (202 — 275) : «Bu hadîs mürseldir. Râvileri arasında Leys b. Ebî Süleym bulunuyor. Bu adam zaîftir. Şukadar var ki,, bu hadîs-i §e-rîfi Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in fiili te'yit ediyor. Çünkü Cuma günü, günün yansında namaz kılarlardı. Bir de Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Cumaya erken gitmeye; hatip minbere çıkmadıkça namaz kılmayı teşvik «der; bu bâbda hiçbir tahsis ve istisna yapmazdı» diyor.
Nehy hadîsleri namaz kılınabilecek her yer hakkında âmm ve şâmil ise de aşağıdaki hadîs onları Mekkeî Mükerreme ile tahsis etmiştir.[432]

175/135- Cübeyr b. Mut'im[433] radiydtlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallaUahü aleyhi ve sellem :
— Ey Abdi Menaf oğullan! Bu beyti gecenin veya gündüzün hangi saatjnde dilerse tavaf edecek veya namaz kılacak hiçbir kimseye men'etmeyin; buyurdu.»[434]

Bu hadîsi Beşler rivayet etmiş, TÎrmizî ile İbni Hibbân sahîhlemişlerdir.
Hadîs-i şerifi yine Hazreti Cübeyr'den: Dâre Kutnî (306 — 385), ibniHuzeyme (223-311)/ Hâkim (321-405), İmam-ı Şafiî (150—204) "ve îma/m-% Ahmed b. Haribel (164—241) tahrîc etmişlerdir. Dâre Kutnî İbnl Ab'bas'ın rivayetini almıştır. Daha

başka tahrîc edenler de vardır.
Hadîs-i şerîf gece ile gündüzün hangi saatinde olursa olsun Kâbe-i Muazzama'yı tavaf ile orada namaz kılmanın mekruh olmadığına delâlet ediyor. Bu hadîs yukarda geçenlere muarızdır.. Cumhur-u Ulemâ İterahet tarafını tercih ederek, nehy hadîsleri ile amel etmişlerdir. Bir de bu hadisler Btiharî ile Müslim'de sair sahîh hadîs kitaplarında mevcuttur. Bu kitaplar ise elbette diğerlerine müreccahtır.
İmam Şafiî (150 — 2Q4) ile diğer bazı ulemâ bu hadîsle amel ederler. Derler ki; nehy hadîsleri zaten tahsis edilmiştir. Varsın bir de bununla tahsis ediliversin. Mekke'de hangi saatte olursa olsun, nafile kılinak mekruh değildir. Hem bu iki rek'ât tavaf namazına mahsus değil, her türlü nafileye âmm ve şâmildir. Çünkü bu bâbda ibni Sibbân'tn (—354) rivayet ettiği şu hadîs vardır:
«Ey Abdülmuttalip oğullan! Eğer elinizden birşey geliyorsa sakın sizden birinizin Beyt-i Şerîf yanında gece ile gündüzün herhangi bir saatinde namaz kılan bir kimseyi menederdiğini duymayayım.»
«En - Necmü'l - Vehhâc» adlı eserde şöyle deniliyor : «Kerahat vakitlerinde mescid-i Haram'da nafile kılmak caizdir dersek acaba bu cevaz sade Mescid-i Haram'mı mahsustur, yoksa Mekke'nin bütün evlerinde de caiz midir? Burada iki vecih vardır. Doğrusu: Mekke'nin bütün evlerine âmm ve şâmil olmasıdır.»[435]

180/136- «Ibnt Ömer TadiyaUaü anhümâ'dan Peygamber (S.A.V.)'-in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: «Şafak kızıllıktır».[436]

Bu hadîsi Dâre Kutnt rivayet .etmiş; îbni Huzeyme sahîhlemiştir. Başkaları ise onu Ibnî Ömer'e mevkuf saymışlardır. Hadîs-i şerifin tamamı şöyledir:
«Şafak kayboldu mu namaz yâcib olur.» İbni Huzeyme (223 — 311) bu hadîsi Sahihinde İbni Ömer'den merfu olarak tahrîc etmiştir. Hadis şudur:

«Akşam namazının vakti şafağın kızıllığı gidinceye kadardır.» Beyhald (384 —458) : 8u hadîs Hazreti Ali (R. A.)'den, Ömer <R. A.)'den İbni Abbas (R. A.)'dan, Ubâde b. Samld (R. A-İ'den, Şeddâd b. Evs (R. A.)'den ve Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir. Fakat bu rivayetlerin hiç biri sahîh değildir» diyor. Maamafih buradaki bahis lugâta aittir. Lugât babında ehli lugâta müracaat olunur. Ibnî Ömer (R. A.): Ehl-i lugâttan ve hâlis araplardandır. Binâenaleyh hadîs mevkuf da olsa onun sözü hüccettir. Kâmus'da. «Şafak: UfvJcda güneş battıktan sonra, yatsıya kadar veya yatsıya yakın, yahut gecenin koyu karanlığına yakın devam eden kızıllıktır» der. İmam-t Şafiî'nin. {150 — 204) yeni mezhebine göre akşam namazının vakti güneş battıktan sonra temizlenerek avret mahallini örtecek, ezan ve ikâmet ederek beş rek'âfc namaz kılacak kadar zamandır. Delili, Cibril hadîsidir. Bu hadîse göre Cibril Aleyhisselâm akşam namazını her, iki gün de de aynı vakitte kıldırmıştır ki, bu vakit güneşbattıktan hemen sonrasidır. Eğer akşam için uzun vakit olsa, Cibril Aleyhisselâm ikinci gün namazı o vakte bırakırdı.
îmam^ı Şafiî'ye: «Cibril hadîsi Mekke'de namaz ilk farz olduğu zaman geçmiştir. Halbuki akşam namazının son vaktinin şafak olacağını tayin eden hadîsler ondan çok sonra Medine'de kavlen ve fiilen vaki olmuşlardır. Binâenaleyh tercihen hüküm onlara göre verilir. Hem bu hadîsler isnad nokta-i nazarından Cibril hadîsinden daha sahihtirler» diye cevap'verilir. Vakıa Medine'deki hadîsler hem kavlî, hem fiilidir;, hadîs-i Cibril ise yalnız fiilidir.» diyerek cevap vermek isteyenler olmuşsa da bu cevap doğru değildir. Çünkü Cibril hadîsi de hem fiili, hem kavlidir. Hazret! Cibril Fahri Kâinat (S.A.V.) Efendimize beş vaMt namazı kıldırıp bitirdikten sonra:
«Şu iki vaktin arası sana da ümmetine de namaz vaktidir»
buyurmuştur. Evet Cibril hadîsinde akşam ile yatsı arasında bir ara yok. Bu da akşamın vaktine nazaran fiildir. Binâenaleyh Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in kavli hadîsleri bu fiili hadîse tercih olunur.
Zira kavi fiil tearuz ederse, kavil tercih olunur denilebilirse de burada esasen tearuz yoktur. Çünkü buradaki kavlî hadîsler akşam namazı için sırf Allah'ın bir lütfü olmak üzere vakit ziyâde

edildiğini anlatmaktadırlar.
îmam-ı Şafiî'nin eski mezhebine göre akşam namazının iki vakti vardır. Biri yukarda söylenendir. Diğeri şafak kayboluncaya kadar devam eder. Bu ikinciyi Şafiîyye ulemâsından îbni Buzeyme (223 —311) Hattâbî (— 388) ve Beyhakî (384 — 458) gibi imamlar sa-hîhlemiglerdir. Nevevî (631 — 676) «El-Mühezzeb şerhinde akşam namazı vaktinin şafak zamanına kadar uzadığını bildiren delilleri zikretmiştir. Bu bâbdaki hadîsler sahîh olduğundan mûçebince amel lâzım gelir. Musannif bu hadîsi tertip itibarı ile ilk hadîsten sonra zikretse daha iyi olurdu.[437]

181/137- «İbni Abbas radiyallahü anhümâ'dan rivâvet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüüah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Tan yeri iki tanedir. Biri (oruçluya), yemeği haram kılan ve içersine namaz vakti girendir. Diğeri de içersinde namaz, yani sabah namazı haram olup, yemek helâl olandır; buyurdular.»[438]

Bu hadîsi Ibnî Huzeyme ile Hâkim rivayet etmiş ve sahîhlemişlerdir.Hadîs-i şerîfde :
«Yani sabah namazı» diye yapılan açıklama o vakitte mutlak olarak namazın haram olduğu sanılmasın diyedir. Bunun Resûlüllah (S.A.V.)'in sözü olması kuvvetle muhtemel olduğu gibi râvinin sözü olmak İhtimali de vardır.
Fecir kelimesi lügatte iki vakit arasında müşterek olduğundan ve bazı vakit bildiren hadîslerde mutlak olarak: Sabah namazının evvel vakti fecirdir, denildiğinden, Resûlüllah (S.A.V.) bu kelimenin manâsını beyân etmiş; fecirden muradın açık alâmeti tan y£ri olduğunu aşağıdaki hadîsde açıklamıştır.[439]

181/137- «Hâkim'in Câbîr'den rivayet ettiği hadîsde bunun benzeri vardır. Ve yemeği haram kılan fecir hakkında bunun «ufukda UZa-yip gittiği;» diğer fecir hakkında-ise «kurdun kuyruğu gibi Oİ-düğü» cümlelerini ziyâde etmiştir.
Hâkim mevzu bahs hadîsi «El-Mustedrek» inde şu lâfızlarla

rivayet eder:
«Tan yeri iki tanedir. Kurdun kuyruğu gibi o|an tan ye* ri namazı helâl kılmaz, yemeği helâl kılar. Ufukta uzayıp giden tanyeri ise, namazı helâl; yemeği haram kılar!»
«BuharVnin {194 — 256) rivayetinde Resûlüllah (S.A.V.J'in sağa,, sola elini uzatarak tarif ettiği zikrolunur. Kurd kuyruğuna benziyen tanyerine eskiden fecr-i kâzip; diğerine fecr-i sâdık denilirdi. Fecri kâzip direk gibi gökyüzüne yükselir, ikisinin arasında biraz vakit vardır. Evvelâ fecr-i kâzip görünür, biraz sonra da açık olmak üzere ikincisi görülür. İşte sabah namazının ilk vakti budur. Son vakti işe güneş doğmaya biraz kalıncaya kadardır. Her vaktin evveli ve sonu olduğuna göre, ResûIiiÜah (S.A.V.) bunlardan hangisinin efdâl olduğunu aşağıdaki hadîsde beyân buyurmuştur.[440]

183/138- «İbnî Mes'ud radiygMahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saüalîahü aleyhi ve sellem:
— Amellerin en faziletlisi namazı vaktinin evvelinde kılmaktır; buyurdular.»[441]

Bu hadîsi, Tirmizî ile Hâkim rivayet etmişler ve sahihle misler dnv Aslı Bulıâr'% ile Müslim'dedir.»şerifin Buhâri'deki metni şudur:
«İbni Mes'ud diyor ki: Resûlüllah (S.A.V.)'e amellerin hangisi Allah'a daha makbuldür diye sordum. (Vaktinde namaz) buyurdular. Görülüyor ki Buhâri'nin rivayetinde «ilk» lâfzı yoktur.
Yukardaki hadis, namazı vaktinin evvelinde kılmanın efdâl olduğuna delâlet ettiği gibi böyle kılınan namazın bütün amellerden efdâl olacağını da göstermektedir. Şu halde zahiren :
Amellerin en faziletlisi Allah'a imandır» hadîsi ile mua-rasa ediyorsa da hakikatte aralarında nıuaraza yoktur. Çünkü İbnî Mes'ud ha-dîsindeki amellerden murad imandan gayri amellerdir. Haz-reti îbni Mes'ud iman ehli olanların amsllerini sormuştu. Cevap da ona göre verilmiştir. İbni Dakiîkîl-îd (625 —

702) diyor ki: «Burada yani İbni Mas'ûd hadîsindeki'ameller bedenî amellere hamlolunmuştur. Binâenaleyh kalbin amellerine şâmil değildir. Ve Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği şu hadîsle muaraza etmez;
«Amellerin en faziletlisi Allah-ü Azze ve Celle'ye iman etmektir».
Lâkin iyiliklere dair başka bir takım hadîsler varid olmuştur ki, bunlar da amellerin efdâli olmakla vasıflandırılmışlardır. îşte bahsimizin hadîsiyle zahiren muaraza halinde olan hadîsler asıl onlardır. Maamafih buna da cevap verilmiştir. Denilmiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) muhatabına göre konuşur; onun istifade edeceği rağbet göstereceği en lâyık şekil ne ise o suretle idare-i kelâm ederdi. Meselâ : Cesur bir merd için' amellerin en faziletlisi cihaddır. Böyle bir adama cihaddan bahsetmek onu ibadete sevketmekten efdâldir. Zengin bir adam için amellerin en hayırlısı sadak vermektir! Burada da öğle olmuş ve muhatabına en lâyık olanı haber vermiştir. Yahut ibarede kelimesi mukadderdir. Bu takdirde de mânâ şöyle olur: «Amellerin en faziletlilerinden biri de namazı vaktinin evvelinde kılmaktır» yahut da ismi tafdil olan (efdâlü) kelimesinden üstünlük ve derece mânâsı kasdedil-memiştir. Bu takdirde de mânâ şöyle olur : «Amellerin faziletlisi namazı ilk vaktinde kılmaktır.» Buna da «Ümmetime meşakkat vermem olmşşa, yatsıyı geciktirirdim» hadîsi ile ve keza sabah namazı hakkında vârid olan aydınlık zamanına geciktirme; öğle hakkındaki serinliğe bırakma hadîsleri ileri sürülerek itirazda bulunulmuştur. Cevabı şudur: Bu hadîs evvel vaktin umumunu tahsis etmiştir. Usül-ü Fıkıh ilmine göre âmm ile hâss arasında muaraza yoktur.
Bir de şöyle itira-z ediyorlar. Diyorlar ki: «Vaktin evvelinde» rivayetini yalnız başına Ali b. Hafs yapmıştır. Hadîsin diğer râvileri-nin hepsi onu (evvel) kaydını zikretmeden rivayet etmişlerdir.
Neden bunca râvinin rivayetini bırakıp da bir kişinin rivayeti ile amel edelim? Bunun rivayet yönünden cevabı şudur: «Râvi doğru söyledikten ve mutemet olduktan sonra yalnız başına da rivayet etse, onun teferrüdü hadîse hiçbir zarar vermez. Nitekim Ali b. Hafs da böyledir. Ve Müslim'in ricalindendir. Bu rivayetini

de hadîs imamlarından Tirmizî (200 — 279), Hâkim (321 — 405) sahîhlemiş, îbnü Huzeyme (223 — 311) onu Sahihinde tahrîc eylemiştir.
Dirayet yönünden cevabına gelince, sözü vaktin evvelinde olmayı ifade eder. Çünkü kelimesi, isti'lâ içindir. Ve bütün,
vakti kaplamayı iktizâ eder.Rivayeti de öyledir. Zira vakit girmeden namaz caiz olmıyacağma göre, bundan murad :
Yani «vaktinin çoğunu karşılamanız için» demektir. Bu ise namazın vakti girer girmez kılmakla olur. Resûliillah (S.A.V.)'in âdeti daima namazı vaktinin evvelinde kılmaktı. Evveli efdâl olmasa kılmazdı. Çünkü, Hazreti Fahr-i Kâinat daima evlâ olanı yapardı. Bu bâbda Ebû Davud'un (202 — 275) rivayet ettiği bir hadîs-i şerîfde: Geciktirmeye gelmeyen üç ,şey vardır...» deniliyor ve vakti geldiği zaman namaz kılmakta bunlardan biri olarak gösteriliyor. Bundan maksad efdâl olduğunu anlatmaktır. Yoksa vakit geldikte namazı biraz geciktirmek caizdir. Aşağıdaki hadîs,, dahi vaktin evvelinde kılmanın efdâl olduğuna delâlet eder.[442]

184/139- «Mahzûre[443]’den rivayet edilmiştir kî: Peygamber şallallahü aleyhi ve sellem :
— Vaktîh evveli, Allah'ın rıdvanı, ortası, Allah'ın' rahmeti, sonu Allah'ın afvıdır; buyurmuştur.»[444]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî pek zaîf bir senetle tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerifte vakitlerin evvel, orta ve son diye taksimi farz na-' mazlara nisbetledir. Şu halde mânâ: Farz namazı vaktinin cvvcÜnde kılana Allah'ın1 rıdvanı, ortasında kılana rahmeti hasıl olur demektir. Ve şüphesiz ki rıdvanının mertebesi rahmetten daha büyüktür. Sonunda kılana da Allah'ın afvı hasıl olur. Fakat unutmamalı ki afv suç üzerine terettüp eder. Demek ki, sona bırakmak ne de olsa bir suçtur.
Senedinin ,zaîf ligi: Kavisinin Yakub b. El-Velîd olmasındandır. îmam-ı Ahmed b. Haribel (164 — 241) : Bu adam büyük yalancılardandı» diyor,; Onu îbni Mam(— 233) de yalancı saymış; Nesâl (215 — 303) terk etmiştir. îbni Hibbân (— 354)

hadîs vaz1 edenlerden addetmiştir. Bazıları isnadında îbrahim b. Zekeriyya el -Beceti yardır. Bu adam müttehemdir diyorlar. Bundan dolayı Musannif merhum zaîf İn yanına bir.de cidden lâfzını katarak senedinin zaîf ligini te'kid etmiştir. Aşağıdaki hadîs "buna şahiddir denilemez.[445]

184/139- «Tirmizî'nin İbni Ömer'den rivayetinde bu hadîsin benzeri vardır. Yalnız evsâtı yoktur.» Bu da zaîf tir.
Yani yukardaki hadîsin benzerini Tirmizî İbnİ Ömer'den rivâye-ten tahrîc etmiştir. Yalnız onun rivayetinde vaktin evveli İle sonu zikredilmiştir. Ortası zikredilmemiştir. Bu hadîsin zaîf olmasına sebeb yine Kavileri arasında yukarda zikri geçen Yakup b. El -Velİd'in bulunmasıdır. Bu hadîsin yukarıkine şahid olmaması her. ikisinde de hadîs imamlarının «yalancıdır» dedikleri adam bulunmasindandır. Binâenaleyh bu hadîslerden ne şahid olur, ne de Meşhûdün-Leh.
Bu bâbda, Gâbir, Enes ve İbni Abbas hazaratından da rivayetler v&rsa da hepsi zaîftir. Hazreti Ali (R. A J'dan dahi ayni mânâda bir hadîsi Musa b. Muhammcd-,- Ali b. HUsci/iıı'dvn, ila babasından, o da dedesinden o-da Hazreti Ali.fft. AJthu işitmiş olmak u/.ı/rr rivayet etmiştir. Bu hadîs hakkında Beyhakî (384 —458) : «isnadı zannederim bu bâbda en sahih olan bir şeydir;» demiştir. Halbuki hadîs malûldür.
Çünkü mahfuz olan, bu hadîsi Musa'nın Cafer bin Muhammenden o da babasından mevkuf olarak rivayetidir. Hâkim (321 — 405): «Bu hususta Peygamber (S.A.V.)'den veya sahabeden sahîh olarak gelen bir hadîs bilmiyorum. Olan rivayet, yalnız Cafer b. Mıhammed'den, o da babasından msvkufendir;» diyor. Maamafih bu mevkuf sahîh ise, yine de merfu hükmündedir. Çünkü fezâil hakkında kendi re'yi ile bir şey söylemek mümkün değildir. Mes'ele ihtimallidir. Bilfarz hadîsler sahîh olmasa bile Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in namazına vaktin evvelinde devam etmiş elması ve yukarda arzettiğimia şahidler bu işin hsr halde efdâl olduğuna delâlet eder.[446]

136/110- «Ibni Ömer radiyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir ki,

Resûlüüah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Fecirden sonra iki secdeden başka namaz yoktur» buyurmuşlardır.»[447]

Bu hadîsi, Nesâl müstesna, Beşler tahrîc etmişlerdir.Abdürrezzak?-m rivayetinde: «Fecir doğduktan sonra iki rek'ât sabah namazından başka namazyoktur.» ziyâdesi vardır.
Zaten hadîs-i şerîfde geçen «iki secde» tâbirinden murad da sabah namazının iki rek'ât sünnetidir. Bu hadîsi îmam-ı Ahmed b. Han-bel (164 — 241) ve Dâre Kutnî tahrîc etmişlerdir. Tirmizî: Bu hadîs, gariptir. Kv.dâmc b. Musa'nın rivayetinden başka vecihle maruf değildir» diyer.
Hadîs-i Ş3rîf mânâsı itibarı ile fecir doğduktan sonra ve sabah namazının farzı kılınmazdan önce sabah namazının iki rekât sünnetinden maada nafile kılmanın haram olduğuna delâlet ediyor. Çünkü lâfzı her ne kadar nefi de olsa, mânâsı nehydir. Nehyin aslı ise tahrim içindir. Fakat mc-s'ele ihtilaflıdır. Tirmizî : «Bütün ehl-i ilim olanlar fecir doğduktan senra sabah namazının iki rek'ât sünnetinden başka namaz kılmanın mekruh olduğunda ittifak ettiler» diyor. Musannif da: TirmizV-nin icma iddiası acaiptir.-Çünkü bu mes'eledeki ihtilâf meşhurdur. Bunu îbnü'l - Münzir (—236) ve başkaları hikâye etmişlerdir» der. Ha-san-ı Basri (21—110) : «Kılmakta beis yoktur» demiştir. îmam-t Malik (93 — 179) dahi geceleyin namazı kalmayana, sabahleyin kılmasında bir beis görmüyordu.
Bunun mislini Dâre Kutnî Amr b. el-Âs hadîsinden rivayet etmiştir.»
Yani yukardaki Abdürrezzak rivayeti ile Dâre KutnVnin rivayeti «fecirden sonra» tâbirinden ne kasd edildiğini açıklamışlardır. Bununla kerahet vakitlerinin sayısı altıyı buluyor. Bunların beşi yukarda geçmişti. Yalnız aşağıdaki hadîs altı kerahat vaktinden biri olan ikindiye muarızdır.[448]

183/111- «Ümmü Seleme radiyaîlahü anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Sallallahü aleyhi ve sellem İkindiyi kıldı.

Sonra benim evime girerek iki rek'ât daha kıldı. Kendisine sordum: Buyurdular ki:
— öğleden sonraki iki rek'âtı kılamamıştım da onları şimdi kıldım.» Sahabenin sözü : O halde biz de kılamadığımız zaman onları kaza edelim mi dedim.
«Hayır! dedi.»[449]

Eu hadîsi. Ahmed tahrîc etmiştir.
Hazretİ Ümmü Seleme (R.Anhâ)'mn sormasından anteşjhyor ki, Resûlüllah (S.A.V.) ya bu iki rek'âtı daha evvel onun yanında kılmamış; yahut Hazretİ Ümmü Seleme bunların nehy edildiğini biliyormuş da hem nehy ettin, hem de niçin kendin kılıyorsun demek istemiştir. RsEû'üÜah (S.A.V.) de bunun ikindiye mahsus olmadığını, öğlenin sonunda kılsnın iki rek'âtın kazası olduğunu beyân buyurmuştur. Bunları kılmasına mâni olan engelin «Abdül - Kays» kabilesinden bir takım adamlar olduğunu başka rivayetlerden anlıyoruz. Hazretİ Ümmü Seleme işin hakikatini anlayınca bu sefer bu kazaya merak etmiş ve biz de başımıza gelirse kaza edelim mi? diye sormuş ve hayır cevabını almıştır!
Musannif merhum bu hadîs hakkında burada bir şey dememiştir. Halbuki bunu- «Fethü'l - Bârı» de zikrettiği vakit: «Bu rivayet zaîftir; bundan hüccet olmaz» demiş. Fakat zaafiyyetinİn vehcini anlatmamıştır. Burada dahi onun zaîf olduğunu söylemeli idi. ,
Hadîs-i şerif yukarda da geçtiği vecihle ikindiden sonra nama-z kazasının Resûlüllah (S.A.V.)'in hasâisinden olduğuna delildir. Buna Ebfo Davud'un tahrîc ettiği Hazreti Âişe hadîsi de delâlet ediyor, O hadîsde: «Resûlüiah (S.A.V.) ikindiden sonra namaz kılar; başkalarını kılmaktan nehyedefdi. Vislâ orucu tutar, başkalarını tutmaktan nehy-ederdb denilmektedir. Lâkin Beyhakî (384 — 458): «Resûlüllah'a mahsus olan kaza değil, ikindiden sonraki iki rek'ât_ nafile idi» diyor. Şüphesiz ki, Ümmü Seleme hazretlerinin şu hadîsi, BeyhakVnin sözünü reddediyor. Ve kaza namazının da Resûlüllah (S.A.V.)'e mahsus olduğunu isbat ediyor.
Hazreti Âişe (R. Anhây nmmanen naklettiğimiz yukardaki hadîsine Musannif aşağıdaki ifâdesi il eişaret ediyor.[450]

188/141- «Ebû Davud'un Âişe radiyallahü anhâ'dan rivayet ettiği hadîsde bu mânâdadır.»[451]

«Ezan Babı»

Ezan : Lûgatta; bildirmek demektir.
Şer'an : Namaz vaktini hususî bir takım lâfızlarla bildirmektir. Ezanın meşrûiyyeti hicretin birinci yılında Medine'de vâkî olmuştur. Vakıa Mekke'de meşru oldu; diyenler de bulunmuşsa da doğrusu budur. Meşru olmasına sebeb : İçlerinde Hazreti Ömer de bulunmak üzere Sahaba-i kiramdan bir cemaatin rüyalarında gökten bir melek inerek ezanın lâfızlarını öğretmesidir. Ezan, şeâir-i diniyye'dendir. Sıfatı: sünneti müekkededir. Vâcib diyenler de vardır; Çünkü İmam-ı Muhammed (135 — 189); «Bir belde ahâlisi ezan ile ikameti terk etseler bunlarla harp olunur» demiştir. Harp ancak vacip terk edildiği zaman meşru olur.[452]

190/142- «Abdullah b. Zeyd[453] b. Abdi Rabbih radıyallahü a«Vden rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Ben uyurken benî bir adam dolaştırdı. Ve dedi ki: «Allahüekber, Allahüekber» dersin. Ve tekbiri dörtîemek suretiyle ezanı (sonuna kadar) terci'siz olarak anlattı .İkâmeti : müstesna, tek tek zikretti. Abdullah diyor ki: Sabahladığım zaman Resûlüllah (S.A.V.)'e geldim:
— Bu hakikaten hak rüyadır; buyurdu.»[454]

Bu hadîsi, Ahmed ile Ebû Dâvud tahrîc etmiş; Tirmızî ile Ibnı Huzeyme sahîhlemişlerdir.
«Bilâl, bana Resûlüllah (S.A.V.) «sakın namazın hiç bir yerinde tesvib yapma, yalnız sabah namazı müstesna;» buyurdular.
Rivayete göre yukardaki hadîsin bir sebebi vardır ki şudur: «Müslümanlar çoğalınca aralarında namaz vakitlerini bildirecek bir şey düşünmeye başladılar. Bazıları «çan çalalım» dediler. Resûlüllah (S.A.V.) «Bu hıristiyanlanndir» buyurdu. Bir takımları

boru çalalım dediler. Bunun için de Resûlüllah (S.A.V.) : «O da yahudîlerindir» dedi. Ateş yakalım, diyenler oldu. Hazreti Peygamber (S.A.V.): «O da mecûsîlerindir» buyurdular.\ Ve böylece dağılıp evlerine gittiler. Bunun üzerine AbduUah b. Zeyd bir rüya gördü ve Peygamberimize gelerek anlattı. Ebu Davud'un (202 — 275) £fü»e»'inde bu hadîs şu lâfızlardır:
«Ben uyurken beni bîr adam dolaştırdı; elinde bir çan taşıyordu. Kendisine: Bu çanı satafmısın yâ Abdullah dedim. Ne yapacaksın onu dedi. Onunla namaza davet edeceğiz, dedim. Ben sana bundan daha hayırlı bir şey göstereyim mi; dedi. Hay hay dedim: dersin, ilâ âhir...» dedi.
Hadîs-i şerîfde geçen tcrcî'in mânası : Şchadetleri dönüp tekrar söylemektir. Müslim Şerhinde: «Terci, iki şehadeti evvelâ yavaş söyledikten sonra dönüp tekrar yüksek sesle söylemektir» der.
Aşağıda dördüncü hadîsde gelecektir. Bu hadîse göre ikamet'te den maada tekrar yoktur. Hadîs-i şerif, uzakta olanları namaza davet için ezanın meşru olduğuna delildir. Resûlüllah (S.A.V.) müsîümanları camiye toplayacak bir şeyi çok düşünüyordu. İşte ezan kendisini bu bâbda üzülmekten kurtardı. Ezan namaz vaktinin girdiğini de bildirir. Ulemâ ezan okumanın vâcib olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. Delilleri gelecektir. Ezanın şeâiri diniyeden olduğundan şüphe yoktur. Lâfızlarının kaç olduğunda dahi ihtilâf edilmiştir. Bu hadîse göre ezanın ihtidasında dört defa AMahüekber denilir. Bazı rivayetlere göre iki kere denilir. Ulemânın ekserisi dört tekbir ifâde eden rivayetle amel etmişlerdir. Çünkü bu rivayet meşhurdur ve âdil bir ravînin ziyâde-sidir ki, böyle ziyâdeler makbuldür. Yine bu hadîs tercîin meşru olmadığına delâlet eder. Bu da ihtilaflıdır. Meşru değildir diyenler buradaki rivayetle amel ederler. Meşrudur diyenler aşağıda gelecek Ebu Mahzûre hadîsi ile amel ederler. Hadîsin zahirine bakılırsa ikametin başındaki tekbir bir defa söylenecekmiş zan olunur. Fakat Cumhûr'a göre tekbir iki defa tekrarlanır ve ikişerden dört kere Allahü ekber denilir. Bittabî bu da ihtilaflıdır. îki defa tekrarlanır diyenler de vardır. Buharı (194 —256)'nın rivayet ettiği bir hadîsde Resûlüllah (S.A.V.) Hazreti Bilâî'e ezanı çift ikameti tek kelimeler halinde okumasını yalnız:yi çift söylemesini emir buyurmuştur ki, aşağıda

gelecektir. O hadisle istidlal ederek bazıları : Ezanın kelimeleri ikişer, ikişer ikâmetin ise birer birer söylenecek yalnız :
ikişer söylenecektir; demişlerdir. Dört defa söylenecek diyenler buna şu yolda cevap verirler: Evet bu hadîs de sahihtir. Lâkin ezanın başında dört defa denileceğini bildiren rivayet şüphesiz ki daha kuvvetlidir ve âdil ravînin ziyâdesi makbuldür. Hem dördün İçinde sizin dediğiniz iki de vardır. Binâenaleyh her iki rivayetle amel edilmiş olur.
Aşağıda gelecek olan «ezan çift okunur» hadîsi tekbirlerin dört söylenmiyeceğine delâlet etmez.
Ezan ve ikametin sonundaki kelime-i tevhid bilittifak birer defa söylenir.
Ezan çift, ikamet tek kelimeler halinde okunur diyenler buradaki hikmeti şöyle izah ederler: Ezan uzakta otanları çağırmak içindir. Bundan dolayı tekrar onda meşru olmuştur. Sesi yükseltmek, yüksek bir yere çıkmak müstehap olmuştur. Fakat ikamet öyle değildir. O mevcut cemaata namazın hazır olduğunu bildirmektir. Binâenaleyh tekrara hacet yoktur. Ve alçak sesle okunur :cümlesi ise ikametten maksad o olduğu için tekrarlanır. [455]

190/142- «Ahmed, hadîsin sonuna Bilâl'ın sabah ezanında «namaz uykudan daha hayırlıdır» demesinin hikâyesini ziyâde etmiştir.»
Buradaki hadîsden murad, A-bdul!ah.b. Zeyd hadîsi olacaktır. Tir-mizî (200 — 279, İbni Mâcc (207 — 275) ve îmam-ı Ahmed Un Hanbel (164 — 241) Hazreti Bilâl (R. A.) hadîsini Abdurrahman b. Bbi Leylâ (—83) dan şu lâfızlarla rivayet etmişlerdir:
«Bilâl, bana Resûlüllah (S.A.v.) «sakın namazın hiç bir yerinde tesvib yapma, yalnız sabah namazı müstesna;» buyurdular, dedi. Ancak bu hadîsde zaîf ravî olduğu gibi inkita-'da vardır. Tesvib :
demektir. Ve iki defa söylenir. Nitekim Ebû Davud'un Sumeninde zikredilmiştir. Musannifin îham ettiği gibi:
ibaresi Abdullah b. Zeyd hadîsinde mevcut değildir.

[456]

190/142- «Ibni Huzeyme'nin Enes radıyallahü anh'â&n rivayetinde Enes (R. A.) sabah ezanında müezzin dediği vakit: demek sünnettendir» demiştir:
Hadîsri şerifi îbnü's - Seken (294 — 353) de sahîhlemiştir. Nesâî:
«Namaz uykudan daha hayırlıdır, namaz uykudan daha hayırlıdır (sözleri) sabahın İlk eianındadır» deniliyor.
Şu halde diğer rivayetlerde .mutlak zikredilen, burada mukayyet olarak gelmiştir. İbn! Reslân diyor ki: Bu rivayeti İbnİ Huzeyme sa-hîhlemiş ve; Tesvib ancak sabahın birinci ezanı için meşru olmuştur. Çünkü uyuyanı uyandırmaya yarar; ikinci ezan ise vaktin girdiğini bildirmek ve namaza davet içindir.» demiştir. Nesâî'nin Essüncnül -Kübra'dz Siifyan'dan, o da Ebu Cafer'den o da Bbu Süleyman'dan o da Ebu Mahzure'den işitmiş olmak üzere rivayeti şu lâfızlarladır:
«Resûîüllah (S.A.V.)'e müezzinlik yapıyor ve birinci sabah ezanında haydin namaza haydin kurtuluşa! Namaz uykudan daha hayırlıdır. Namaz uykudan daha hayırlıdır; diyordum.» îbni Hazm (384 — 456) : «Bu hadîsin isnadı sahihtir» der. Beyhakî (384 — 458)'nin «Essüne-nü'l - Kübra» sında da hadîsin benzeri vardır. Şu halde:
cümlesi, namaza davet ve vaktin girdiğini bildirmek için meşru olan ezandan değil; uyuyanı uyandırmak için meşru olmuş sözlerdendir:
cümlesinden muradı; Namaz için uyanmanın yani kıyamette verilecek rahatın uykudan daha hayırlı olduğunu beyandır.[457]

193/143- «Ebu Mahzûre radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir kî. Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem kendisine ezanı öğretmiş. Bunda tercii de zikretmiştir.»[458]

Bu hadîsi. Müslim tahrîç etmiştir. Onu Beşler de rivayet etmiş; fakat dörtlü olarak zikretmişlerdir. Resûlüllah (S.A.V.) Hz. Ebû

Mah-zûre'ye ezanı bizzat okuyarak öğretmiştir.
Kıssası şudur: Ebu Mahzûre Mekke'nin fethinden sonra Mekke'lilerden dokuz kişi İle birlikte Hüneyn'e çıkmışlardı .Mü'minlerin ezan okuduğunu işitince cnlarla alay etmek için bunlar da ezan okudular. Ebu Mahzûre diyor ki : Resûlüllah (S.A.V.): «Bu adamların «Bu adamların ara sında güzel sesli birinin ezan okuduğunu işittim» buyurarak bize adam gönderdi. Hepimiz birer birer ezan okuduk. Ben en sonraya kalmıştım. Ezanı okuduğum zaman- bana hitaben, gel diyerek huzuruna oturttu. Alnımı mesh etti. Ve bana üç defa bereket duasında bulundu. Sonra dedi ki: «Git de mescid-i haramda ezan oku!» O halde öğret bana yâ Resûlüllah dedim. İlâ âhir...»
Hadîs-i şerîfde zikri geçen terci', şehadeteyni söylerken yapılır. Bu hadîsin Ebu Dâvud (202 — 275) deki lâfzı şudur:
«Sonra, Allah'dan başka Allah yok idiğine şehadet ederim. Allsh'dan başka Allah yok idiğine şehadet ederim. IVluhammed'in Resûlüllah olduğuna şehadet ederim, dersin. Bunları söylerken sesini kısarsın. Sonra şehadette sesini yükseltir: Allah'dsn başka Allah yok idiğine şehadet ederim; Allah'dan başka Allah yok idiğine şehadet ederim. Muhammed'in Resûlüllah olduğuna şehadet ederim, IVluhammed'in Resûlüllah olduğuna şehadet ederim; dersin.»
Birinci defa şehadeteyni söylerken sesini kısmasının hikmeti bazılarına göre mânasını ihlâs ve samimiyetle düşünebilmek içindir. Çünkü ihlâsla düşünmenin kemali ancak alçak" sesle olur. İşte bu sahih ha-dîsile istidlal ederek, Cumhur-u ulemâ tarafından meşru olduğu ileri sürülen terci' budur. Terci meselesi Abdullah b. Zeyd hadîsine ziyâdedir. Maamafih adi tarafından yapılan ziyâde makbuldür. îmam-ı Azam Ebû Hanîfe (80 — 1503 ile fukahadan bir kısmı Abdullah b. Zeyd hadîsi ile amel ederek tercii kabul etmezler.
Yukardaki hadîsi Müslim tahrîc etmiş ise de başındaki tekbir onda iki defadır. Eu rivayetle İmam-ı Malik (93 — 179) ve başkaları amel etmişlerdir.
Beşler'deki Ebû Mahzûre hadîsinde ezanın başındaki tekbir Abdullah b. Zeyd hadîsinde olduğu gibi dörtlüdür. İbnü Abdiîberr (368 — 463) «El-îstizkâr-» adh eserinde: «Ezanın başındaki

dört tekbir Ebû Mahzûre ile Abdullah b. Zeyd hadîsinin sika (güvenilir1) râvilerinden hıfze-dilmiştir; bu ziyâde kabulü vâcib olan bir ziyâdedir» diyor. İbnİ Teytniyye (— 726) «El-Münteka» da dört tekbir ifade eden Ebû Mahzûre hadîsini Müslim'in rivayet ettiğini söylemiş; Musannif Merhum ise Müslim'e değil. Beşler'e nisbet eylemiştir. Tahkik neticesinde anlaşılmıştır ki, Müslim şerhi Nevevl; «Bu hadîsin ekseriyetle asıllarında tekbir evvelinde iki defadır» demiştir. Kadı İyâz (476 — 544) da: «Sahîh-i Müslim'in Fârisi tariklerinden bazısında ezanın başındaki tekbirin dört olduğu zikredilir» diyor. Bundan anlaşılıyor ki: Musannif ekseri rivayetleri nazar-ı itibara almış; îbni Teymiyye ise bazı tariklerine itimat etmiştir. Aralarında münafat yoktur.[459]

194/144- «Enes rackydllahü anh'den rivayet Edilmiştir.Demiştir ki: Büâl'e ezanı çifter çifter; ikameti, ikamet yani müstesna, tek tek lâfızlarla okuması emrolundu.[460]

Bu hadîs Müftefekun Aleyh'dir. Müslim istisnasını zikretmemistir.
Hadîsteki fiilinin meçhul gelmesi, faili herkesçe bilindiği içindir. Çünkü şer'î kaidelerde Peygamber (S.A.V.)'den başka kimse emredemez. Buradaki «çifter» tâbiri mücmeldir. İkiye de, dörde de ih-timallidir. Abdullah b. Zeyd ile Ebû Mahzûre hadîsleri bu icmali beyan etmiş; tekbirin çift yapılmasının dörder sair lâfızların ise ikişer defa söylemekle olacağını anlatmıştır. Maamafih bu hüküm ekseriyetle bakarak verilmiştir. Yoksa ezan lâfızlarının içinde sonundaki tevhit yani gibi bir defa söylenenleri de vardır. Hakikaten Ulemâ ezan lâfızlarının kaçar defa söyleneceği hakkında ihtilâf etmişlerdir. Hanefiyyeye göre baştaki tekbirler dört; sair bütün ezan ve ikamet lâfızları ikişer; sonlardaki tevhit birer defa okunur. Delilleri : Semâdan inen melek hadîsi ile Abdürrezzak (— 211), Dâre Kutnî (306 — 385) ve Tahâvl (238 — 321)'nin rivayet ettikleri:
«Muhakkak ki Bilâl ezan ve ikamet «lâfızlar» ını ikişer defa söylüyordu» hadîsidir. Şu kadar var ki, Hâkim (321 — 405*) bu hadîsde inkita olduğunu iddia etmiştir. Bazı tariklerinde de zaiflik

vardır. Amma tekbirlerin dört olacağı rivayeti ikametin tek olacağı rivayetine muarız değildir. Çünkü bu tek rivayeti sahihtir.» İkamet lâfızlarının ikişer okunması adi olan râvinin ziyâdesi ile sabittir. Böyle bir ziyâdenin kabulü ise vâcibtir» diyenlere «bu rivayet sahih olmamıştır» diye cevap veriyorlar, İmam-1 M alık'e (93 — 179) göre baştaki ve sondaki tekbirler-maadâ ikamet lâfızları tek okunur. Cumhur'a göre ikamet lâfızlarının den maadası tek okunur.[461]

194/144- «Nesâî'nin rivayetinde hadîs Peygamber (S.A.V.) Bilâl'e emretti» şeklindedir.

Bu hadîsi Nesâl (215 — 303) dahi Hazrefi Enes'den rivayet etmiştir. Musannifin bu hadîsi burada zikretmesinin sebebi, yukarda meçhul sigası ile zikredilen hadîsin de merfu ve MÜttefekun Aley olduğunu anlatmak içindir. Hattâbî (— 388) diyor ki: «Ezanın ikişer, ikametin tek okunacağı rivayetinin isnadı rivayetler içinde en sahih olanıdır. Ulemânın ekserisi bu kavi ile amel ederler. Mekke ve Medine'de, Hicaz'da, Şsm'da, Yemen'de, Mısır diyarında tâ Mağrib-i Aksa'ya kadar hep bununla amel olunur.»

Bazılarınca müteahhirini ulemânın muhakkiklerinden sayılan Salih b. Mehdi (1047 — 1110) ezanın lâfızları ikişermidir, dördermidir? Tercihi varmıdır, yokmudur? Ver ikametteki ihtilâf hususunda Sübülü's -Selâm sahibi San'ânî'nin çok. beğendiği şu sözleri söylemektedir: «Bu mes'ele garib vukuattandır. Şeriatta değil, âdette bile benzeri azdır, Öyle ya. Ezan ve ikametteki su lâfızlar az. mâdûd ve muayyen bir kaç tözdür. Bunlarla her gün ve gece beş defa en yüksek yerden seslenil-mektedir. Üstelik her işitenin müezzinin dediğini okuması da emrolun-mustur. îslâmiyyetin ilk devirlerinde ezam okuyanlar devirlerin en hayırlısını teşkil edenler; faziletleri korumağa en titiz davrananlardır. Bununla beraber ne sahabenin, ne de tabiînin bu bâbda söz ettikleri, ihtilâfa düştükleri söylenmemiştir. Sonra müteahhirin arasında şiddetli ihtilâf zuhur etmiş; ve her fırka az çok işe yarar bir şey ortaya atmıştır. Bu deliller birbirinden farklı da olsa rivayetler arasında yinede münafaat ve zıddiyet yoktur.

Çünkü her birinin bizim kail olduğumuz vecih ile sünnet olmasına mani yoktur. Bunun benzerleri hususunda meselâ teşehhüdde okunacak lâfızlarla salatü'l - havf nasıl kılınacağı hususunda dahi "ihtilâfa; düşmüşlerdir.»[462]

196/145- «Ebû Cühayfe[463] radiyallahü anh'âen rivayet edilmişdir. Demişdir kî: Bilâl'i ezan okurken gördüm. Ağzını şuradaı ve şurada (sağda solda) takip ediyordum; iki parmağı kulaklarında idi.[464]

Bu hadîsi Ahmed ve TİrmizÎ rivayet etmiş, TIrmizî sahîhlemiştir Ibni Mâce'nin rivayetinde: «iki parmağını kulaklarına koydu. Ebû Davud'un rivayetinde: geldiği zaman boynunu sağa, sola büktü; ve dönmedi^ ziyâdeleri vardır. Hadîsin aslı Buhâri ile Müslim'dedir.
Ezan okurken Haireti Bîlâl'i takip eden râvi parmaklarının hangilerini kulaklarına koyduğunu tayin etmiştir. Nevevî (63Î — 676) bunların şehadet parmakları olduğunu söyler. Bu hadîsi İbni Mâce ile Ebû Dâvud da Ebû Cüheyfe'den rivayet etmişlerdir. Ebû Davud'un (502 — 275) rivâyetindeki «boynurfu sağa sola büktü» tâbiri İmam-t Ahmed'in (164 — 241) rivayetinde geçen «ağzını şurada ve şurada takip ediyordum »ifadesinin açıklamasıdır. Hattâ Müslim'in (204^-261) rivayeti Ebû Dâvud'unkinden daha da sarihtir. Onda şöyle deniliyor:
«Ağzını şurada ve şurada sağa sola çevirerek: «hayaalesselâh, hayyaalelfelâh» dediğini takip ediyordum.» Bu hadîsde sağa ve sola dönmenin şeh&deteyndcn scnra olduğu da beyan ediliyor.
İbni Huzeyme (223 —331) bu hususta ayrı bir bâb yapmıştır: Ve «Ağzı çevirmek, yüzü döndürmekle olur» diyerek vekî' tarikiyle şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Ezamnda şöyle yapmiya başladı. Başını sağa ve sola çevirdi». Hazretî Bilâl'ın ezan okurken döndüğü rivayeti ise sahîh değildir. Parmaklarını kulaklarına koymasını Resûlüîlah (S.A.V.)'in emrettiğine dair rivayette zaîftir. îmam-% Ahmed b. Hanbeî'deu (164 — 241) bir rivayete göre dönmek ancak minarede olur ve iki taraf ahalisine işittirmek için yapılır. Ulemâ, sağa ve sola dönmenin iki fâidesi olduğunu söylerler. BK ri sesinin daha iyi

çıkmasını temin ettiği; diğeri de müezzin olduğunu bildirmek içindir. Bu suretle uzaklarda olan, yahut sağır bir kimse cnu görmekle ezanın' okunduğunu anlar. Acaba ikamette de sağa sola dönmek varmıdir. Bu suale İmam-ı Tirmizi (200 — 279) cevap veriyor ve: Evzâl (78 — 150) «bunu hoş gördü» diyor. [465]

199/146- «Ebû Mahzûre radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir kî. Peygamber sallalîahü aleyhi v? sellem kendisinin sesini beğenmiş ve ona ezanı öğretmiştir»[466]

Eu hadîsi, İbni Huzeyme rivayet etmiş, ve sahîhlemiştir. Hadîs-i şerifin kıssası yukarda dördüncü hadîsde geçti. Bunda müezzinin güzel sesli olmasına delâlet vardır.[467]

200/147- «Câbir b. Semura radiyallahü anh1'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüîlah sallalîahü aleyhi ve sellem ile iki bayram namazını bir kere değil, iki kerre değil, ezansız ve ikametsiz olarak kıldım.»[468]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Yani bir çok defalar hep ezansız, ikametsiz kıldık 4emek istiyor. Bu hadîs-i şerif bayram namazları için ezan ve ikametin meşru olmadığına delildir. Ki icma gibidir. Ashab-ı Kîrâm'dan İbnüz-Zübeyr, Nlu-aviye ve Ömer b. Abdilaziz hazaratının bayramları Cumaya kıyas ederek ezan ve ikametin onlarda da lüzumuna kail alduklafı rivayet ediliyorsa da bu kıyas doğru değildir. Bayram namazlarında ezan ile ikamet Hazreti Peygamber (S.A.V.)'den nakledilmediği gibi, Hulâfa-i Ra-şidin'den de edilmemiştir. Binâenaleyh onlarda ezan ve ikamet bidatdır.
Aşağıdaki rivayet de bunu te'yi deder.[469]

200/147- «Bunun benzeri de İbnî Abbas radiyallahü anh'den ve'baş kasından Buharî iîe Müslim'de rivayet edilmiştir.»

Bazıları bayramlarda ezanın yerine «namaz toplayıcıdır» denilir; demişlerse de, Bayram namazları hakkında böyle bir sünnet yoktur. İbnül Kayyım: «El-Hedyun NebevH nâm eserinde* «Hazreti Peygamber (S.A.V.) namazgaha vardıkta ezansız ve ikametsiz olarak « ÜUU^ "C}CJ \ »dahi demeden namaza yani Bayram namazına başlardı» diyor. Şu mütalaaya bemni San'ânî dahi bunlardan hiçbirini yapmamak sünnettir. Bundan anlaşılıyor ki, bazılarının: Bayramlar ve cenaze namazı gibi kendilerinde ezan ve ikamet meşru olmayan namazlar davet ederken demek mütehaptır» şeklindeki iddiası doğru değildir. Çünkü müstchab olduğuna hiçbir deli] yoktur. Müstehap olsa onu ne Resûtüilah {S.A.V.) terk ederdi, ne de Hulâfa-İ Raşidin ile daha sonrakiler. Evet.Küsûf namazında sabit olmuştur ;amma yalnız^ ona mahsustur. Şâirlerini ona kıyas etmek doğru olmaz. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) devrinde bir şeyin sebebi mevcut, iken, cmu yapmazsa onun zaman-ı saadetinden sonra o şeyi yapmak aiv ,hk bid'at olur. Binâenaleyh kıyas ve şâire yolu ile, de işba ti mümkün olamaz» demektir.[470]

202/148- «Ebû Katâde radiyallahü anh'den namazdan uyuyarak kaldıkları hususdaki uzun hadîsde şöyle rivayet edilmiştir: Sonra Bilâl ezan okudu ve Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem hergün yaptığı gibi namaz, kıldı.»[471]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Uyuyup kaldıkları namaz, sabah nama-zı idi. Hayber gazasından dönüyorlardı, Hazreti Bilâl Resûîüllah (S.A.V.)'in emri ile ezan okumuştu. Nitekim «Sünen-i Ebi Dâvud» da:
«Sonra Bilâl'e namaz için ezan okumasını emretti; o da okudu» denilmektedir.
Hadîs-i şerif uyuyarak kılınamıyan kaza namazı için ezan okumanın maşrû olduğuna delildir. Unutularak kılınamayan da ayni hükümdedir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) hükümde ikisini bir tutmuş ve:
«Kim bir namazı uyuyarak kaçırır veya unutursa... ilâ âhir...» buyurmuştur, îmam-t Müslim (204 — 261) İn rivayet ettiği Ebû

Hüreyre hadîsinde: Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in Bilâl'e ikamet getirmesini emrederek ezanı zikretmediği ve keza Hendek gazasının vuku bulduğu, gün kalan namazlarını kaza ederken yalnız ikamet getirmesini emrettiği, ezanı zikretmediği görülüyorsa da bunlar yukarıki Ebû Katade hadîsine muhalif değildir. Çünkü Ebû Katade hadîsi müsbittir, yani ezanı isbat ediyor. Ebû Hüreyre hadîsi ile Hendek gününü anlatan Ebû Said hadîslerinde ise ezanın isbatı nefyi yoktur. Binâenaelyh aralarında muaraza da yoktur. Çünkü zikredilmemek, zikredilmeye muaraza edemez.[472]

207/148-b «Müslim'in Câbir'den rivayetinde: Peygamber (S.A.V.) Müzdolife'ye geldi. Orada akşam île yatsıyı bir ezan ve İki ikametle kıldı» denilmektedir.
Hadîs-i şerîf iki namazı cem ettiğini gösteriyor. Buhâri (194 — 256), Ibnl Mes'ud radiydllahii anh'den şu hadîsi rivayet eder:
İbni Mes'ud (R.A.) akşam namazını ezan ve ikametle yatsıyı dahi ezan ve İkametle kıldı. Ve Resûlüllah (S.A.V.)'ı böyle yaparken gördüm dedi.» Ya-lnız yukardaki iki hadîse aşağıdaki hadîs muaraza ediyor.[473]

207/148 –c «Müslim'in İbnî Ömer radiyallahü anh'den rivayetinde: Peygamber (S.A.V.) akşam ile yatsıyı bir ikâmet İle bir arada kıldı.» denilmektedir.»
Ebû Dâvud: «Her namaz için» cümlesini ziyâde etmiştir. Ebû Davud'un bir rivayetinde: «hiç biri için ezan okumadı» denilmektedir.
Hadîsin zahirine bakılırsa bu iki namaz birlikte kılınırken ezan yoktur. Namaz kılman yerin Müzdelife olduğu Müslim"de sarâhaten zikredilmiştir. Müslim hadîsini rivayet eden Saîd b. Cübeyr (R. A.) diyor ki: «Sonra Ibni Ömer'le beraber Arafattan çekildik. Tâ ki Cema yani Müzdelife'ye geldik. Orada İbnî Ömer akşam 41e yatsıyı bir ikametle kıldı. Sonra çekildi ye dedi ki : ResûlüÜah (S.A.V.) bize bu yerde böyle kıldırdı.»
Şu halde bu rivayette Müzdelife'deki cami'de ezan olmadığına, her iki namaa için bir ikâmet getirileceğine delâlet eder. Yalnız

Ebû Davud'un yine İbnl Ömer'den rivayet ettiği «Her namaz için» tâbiri her namaz için ayrı ayrı ikâmet getirileceğini ifade ediyor. Binâenaleyh Müslim'in rivayeti bununla takyîd edilir. Yine Ebû Davud'un İbnî Ömer'den rivayet ettiği; «Hiçbiri için ezan okumadı* tâbiri bu namazlar için ezan okunmadığının açık delilidir. Rivayetler tearuz halindedir. Çünkü Hazret! Câblr (R. A.) bir ezan ve iki ikâmet isbat ediyor.
Ibnl Ömer hadisi ezan yok, iki ikamet vardı; diyor. Ibni Mesud hadîsi ise iki ezan, iki ikâmet isbat ediyor. Eğer hüküm isbat eden hadîs, etmeyene tercih olunur; dersek Ibni Mes'ud hadisi ile amel etmek
icap ccfor. Bazıları, Câbir hadîsi tercih edilir, çünkü ezanı isbat ediyor; İbni Örner hadisi ise onu nefyediyor demiş ise de yine de İbnî Meft'ûd hadîsi tercih olunur. Çünkü onun isbatı daha" çoktur.[474]

205/149- «Ibnİ Ömer ve Âîşe radiyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûfüîîah sallallahü aleyhi ve selleım :
— Bilâl geceleyin ezan okur, binâenaleyh sîz İbnü Ümmii Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyip için;» buyurdular. «îbnî Ümmii Mektûm» âmâ bir adam idi. Kendisine sabahladın, sabahladın denilmedikçe ezan okumazdı.[475]

Bu hadîs Müttefekun Aleyh'dir. Sonunda idrâç vardır.
Hadîsde geçen «geceleyin» tâbirinden murad: Tan yeri ağarmamdan az öncesidir. Bunu BuharVnin (194 — 256) rivayeti açıklamıştır. İbnü Ümmü Mekfûm'un ismi Amr'dır. İdrâç: Katma sözdür. Yani Haz-reti Peygamber (S.A.V.)'in sözü değildir. Buradaki idrâçtan maksad :
«Kör bîr adam idî İlâ âhir...» cümleleridir. Bu cümleler ya İbnî Ömer, yahut Zührî tarafından söylenmiştir.
Bu hadîs-i şerîf fecir doğmadan önce ezan okumanın meşru olduğuna detiidîr. Fakat bu ezan, vakitleri bildirmek, namaza davet et-msk için meşru oîan ezan değildir. Çünkü henüz namaz vakti girmemiştir. Bu. ezanm vech-İ meşrûiyyetini Resûlü'lah

{S.A.V.) :
«Uyuyanınız uyansın; namazda olanınız da dönsün diye?> buyurarak beyan etmiştir. Hadîsi Tirmizî (202 — 279)'den gayri sahîh sahipleri rivayet etmişlerdir. Namaz kılandan maksad gece namazı kılandır. Dönmekten murad da uykuya veya namazdan çıkıp oturmağa rl fin m r.sidir. Şu halde uyuyanları uyandırmak, namazda olanları iştirahata davet etmek için meşru olan bu ezan Yemen gibi bazı yerlerde minarelerde okunan teşbihlere benzer bir şeydir. Şu farkla ki, bu ezandır.
Rgsû'-ü Ekrem (S.A.V.)'in «yeyin, İçin» buyurması, oruç tutanlar içindir. Ve yiyip içmenin sabah ezanına kadar devam edeceğine delildir. Hattâ, İbni Ümmü Mektûm'a: «Sabahladın sabahladın» denil-medikçe ezan okumazdı denilmesine bakılırsa, fecir doğduktan sonra bile ezan okununcaya kadar yiyip içmenin caiz olduğu anlaşılır. Hattâ, buna kail olanlar bile bulunmuştur. Caiz görmeyen Cumhur-u ulemâ ve mezheb imamları ise «sabahladın» sözünü «sabaha yaklaştın mânâsına alırlar.
Hadîs-i şerîfde, bir mescid için iki müezzin bulundurmanın caiz olacağına delâlet vardır. Bunların beraberce ezan okumaları bazılarınca mekruhtur. Bunu ilk icad eden Benî Ümeyye'dir. Bazılarına göre mekruh değildir. Ancak bir kargaşalığa sebeb olursa, mekruh olur.
Yine hadîs-i şerîfde müezzinliğin gözü görene de görmeyene de verilebileceğine delâlet olduğu gibi, bir kimseyi tarif etmek için onun sakatlığını söylemeye ve kişi annesinin adıyla şöhret bulmuşsa, onunla anılmasının caiz olduğuna da delâlet vardır. [476]

205/150- «İbni Ömer radİyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur ki; Bilâ! fecirden önce ezan okumuş ve Peygamber saîlallahü aleyhi ve sellem kendisine: Dönüp «Dikkat edin,- köle uyudu» diye nida etmesini emir buyurmuşlardır.»[477]

Bu hadîsi Ebû Dâvud rivayet etmiş ve zaîf bulmuştur.
Ebû Dâvud (202 — 275) bu hadîsi tahrîc ettikten sonra şöyle

demiştir: «Bu hadîsi Eyyübdaaı yalnız Hammad b. Seleme rivayet etmiştir. Münzirî (— 656) diyor ki : Tirmizî (200 — 279) : Bu hadîs mahfuz değildir dedi». Ali b. El - Medînî (—161) : Hammad bin Seleme hadîsi mahfuz değildir. Onda Hammad b. Seleme hatâ etmiştir» der.
Fecirden evvel ezan okumak meşru değildir diyen HanefHer'le şâir ulemâ bu hadîsle istidlal ederler.[478]

237/151- «Ebû Said-i Hudrî ntân/allahü anh'den rivayet edilmiştir. Demîşür ki: Resûlüllah saîlallahü aleyhi ve sellem;
— Ezanı işittiniz mi hemen siz t!e müezzinin dediği gibi deyin; buyurdular.»[479]

Bu hadis, Müttefekun Aleyhdir.
Hadîs-i. şerif, ezanı işiten kimsenin müzzinin arkasından onun dediğini demesinin meşru olduğunu bildirmektedir. Bu hususta münase-bet-i cinsîye haliyle, helada bulunmak müstesna, diğer bütün ahvâl müsavidir. Yani abdestli, abdestsiz, cünüb, hayızlı, nifaslı hükmen birdir. Fakat Hanefîler'e göre hayızlı ile nifashya da icabet lâzım gelmez: Zira ehil değildirler. Ezanı işiten namazda ise bittabi icabet etmez. Maama-fih mss'ele ihtilaflıdır. Çeşitli kaviller içinde sevaba en yakını namaz halinde icabet etmeyip, bitirdikten sonra etmesidir.
Hadîs-i şerîfdeki emir hernekadar işitene ezanı tekrarlamanın va-cib olduğuna delâlet ediyorsa da, buradaki emrin vücup ifade edip etmemesi ihtilaflıdır. Bazıları vacibtir demişler; Cumhur'u ulemâya göre vacip değildir, delilleri: Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in bir müezzin ezan okurken «Allahüekber» dedikte: demesi şehâdeteyni okuduğu zaman da : buyurmasıdır. Bunu Müslim (204 — 261) tahrîc etmiştir. Eğer icabet vacip olsa idi, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) de müezzinin dediğini der idi. Binâenaleyh Ebû Said hadîsindeki emir istihbab içindir derler. Maama-fih râvinin sözünde Resûlüllah (S.A.V.)'in müezzini takiben onun dediklerini demediğine dair bir söz yoktur. Olabilir ki râvi yalnız adetten ziyâde olarak söylediğini zikretmiştir. Hadîsteki :
«Söylediğinin mislini» ifadesinden işitilen her kelimenin

tekrarlanacağı anlaşılıyor. Filhakika Ümmü Seleme (R. Anh.yds.n Resût-ü Ekrem (S.A.V.)'in tâ müezzin sükût edinceye kadar onun söylediklerini söylediği rivayet olunmuştur. Hadîs Nesâî (215 — 303)'dedir. Ezan okunurken müezzinin arkasından icabet edemiyen için fazla vakit geçmemiş olmak şartıyla sonradan okumak müstahabdır. «Müezzinin dediği gibi» 'temekten murad onun gibi yüksek sesle okumak değildir. Çünkü müez?in başkalarına işittirmek için okur, İcabet edende böyle bir maksad yoktur. Müezzinin arkasından okumasa da yalnız gönlünden geçirse icabet etmiş oimaz. Çünkü gönülden geçirdiği şey söz değildir.
Halbuki Ebû Saîd hadîsi ile aşağıda gelen Muavîye hadîsilerden maada bütün ezan lâfızlarının söylenmesinin icap ettiğini gösteriyorlar.[480]

207/151–b «Buharî'nîn Muaviye radiyatlahü anh'den rivayetinde bunun misli vardır.»
Yani ezanı işiten «İtlerden maada- bütün lâfızları müezzinin arkasından tekrarlıyacaktır. Bu hususu aşağıdaki hadîs de ifade ediyor.[481]

207/15 –c «Müslim'in Ömer radİyaüahü anh'den müezzinin dediği gibi demenin fazileti hakkındaki rivayetinde : Ezanı «hayale» lerden maada kelime kelime söylîyeceği, onlarda ise : diyeceği beyan buyruluyor.»
Yani ezanı işiten, müezzinin arkasından her kelimesini okuyacak ise de «hay'ale» ler bundan müstesnadır. Hay'ale :
demektir. Yani o cümleleri kısaltma tâbirle ifade etmektir. Müezzin bunlardan birini okudumu işiten aynı sözü tekrarlamayıp :diyecektir. Çünkü «Haydi namaza» demektir. Bu sözde müeziıı işitenleri namaza davet ediyor. İcabet edenin ise kimseyi çjâvet ettiği yoktur. O halde bu sözü tekrar etmesi lüzumsuzdur. Hattâ müezzin İle alay ediyor zannını bile verir. Bundan dolayı onun yerine yi okuması emredilmiştir. Müslim'deki bu Ömer hadîsi, BuharVnm Muavîye'den rivayet ettiği hadîsin metni itibarı ile aynıdır. Yalnız Musannif merhum

ihtisar yapmıştır.
Ezanı işiten kimsenin müezzinin arkasından nasıl hareket edeceği en ince teferruatına kadar beyan edilmiştir. Müslim'in (204 — 261) rivayet ettiği hadîsde şöyle deniliyor :
«Müezzin: «Allahüekber Allahüekber» dedi mi, sizden herhangi biriniz de: «Allahüekber Allahüekber» desin. Hay'alelere geldikte ise :
«Müezzin dedi mi: » dedikte; desin. desin.»
Sonra dedikte; buyruluyor. Bu izahata göre İki «hayyalessala» ikinci kere «lâhevle» cümlesini okumak yahut her ikisine bir kere demek istenmiş olması ihtimal dahilindedir. «Hayyalelfelâh» de aynı hükümdedir.
Havkaie'ye gelince: Bu kelime cümlesini kısaltmak suretiyle ifadedir. Yani bu cümleyi söylemeye havkale, derler. Havi: Hareket demektir. O halde cümlenin mânası şudur: «Hareket ve kudret ancak Allah'ın dilemesiyledir. Bazıları tefsir ederek şöyle mâna verirler: Şerri def babında hareket ve hayrı elde etme-hususunda kudret ancak Allah'ın dilemesiyle hasıl olur!» Bir takımları da «lahavle» cümlesine şu mânayı vermişlerdir: Allah'a isyan etmemek hareketi, ancak Allah'ın korumasıyla; taatına kudret de ancak onun yardımı ile hasıl olur.» Bu mâna İbni Mes'ûd (R. A.)'dcn merfu olarak rivayet edilmiştir. Mevzuu bahsimiz olan Ömer hadîsi yukarda gecen Ebû Saîd hadîsini takyit etmektedir. Ebû Saîd hadîsine göre ezanı işiten kimse her sözünde müezzinin arkasından giderek o sözü tekrarlıya' çaktır. Fakat bu hadîs «hayyalesselâ» ile thayyalelfelâh» cümlelerinin tekrarlanmayacağına, onların yerine denileceğine delâlet ediyor. Binâenaleyh Ebû Saîd hadîsini de bu mânaya alıp takyid ederiz. «Bazıları ezanı işiten hay'alede dahi müezzinin dediğini söylemelidir» demişlerse de evlâ olan zikrettiğimizdir. Zaten mâna hay'aleye karşı havkale île cevap vermeye daha münasip düşer. Çünkü «hayyalelfelâh» cümlesi ile haydi Jelâha yani kurtuluşa, hayır kazanmaya gel diye çağırılınca; «Bu büyük bir iştir. Bu acizlik ile benim yapacağım iş değildir; ancak kuvvet ve kudretiyle Cenab-ı Allah muvaffak kılarsa o başka» diye cevap vermek elbette daha muvafık ve münasib olur.

«Lâ havle» cümlesi ile cevab vermekde bundan başka bir şey değildir.
Terci' ve tesvîb yaparken dahi işiten icabet edecek midir? Bu cihet ihtilaflıdır. Tesvîb yaparken yani derken, işi-
Tenin demesi Hanefilerle bazı ulemâya göre müstahabdır.
Ebû Davud'un (202 — 275) bazı a-shabdan rivayet ettiği bir hadîse göre Hazret! Bilâl ikâmet esnasında cümlesini söyledikte Resûlüllah (S.A.V.) :
«Allah onu ayakta tutsun ve devam ettirsin» buyurmuştur.
Fakat şâir ikâmetlerde hep Ömer h«flslnde olduğu giib havkale yaptığı söylenmiştir.[482]

210/152- «Osman b. EW'I-As[483] radiyallahü anh'dtn rivayet mistir ki: Yâ Resûlâlîah, beni kavmime imam yap! demiş. Resûlüllah saîîaîîahü aleyhi ve sellem :
— Sen onların imamısın. Onların en zaîfine uy. Ve kendine ezan için ücret almıyan bir müezzin tut; buyurmuştur.»[484]

Bu hadîsi; Beşler tahrîc etmiş; Tirmizî Hasen bulmuş ve Hâkim sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerîfde geçen «En zaîfine uy» emrinden murad: Kendini onların en zaîf ve takatsızına imam oluyorsun farzet ve namazı ona göre kıldır; demektir.
Bu hadîs hayır babında imamlığı istemenin caiz olduğuna delildir. Filvaki Cenab-ı Hak hâlis kullarının dualarını beyân ederken :
«Bizi takva sahiplerine imam yap» buyurmuştur. Fakat dünyaya ait olan riyaset bâbındaki önderliği — ki Arapçada ona da imam denilebilir— istemek mekruhtur. Zira ilerde de görüleceği vecihle ona ilâhî muavenet yoktur. Hadîs-i şerîf namazda imam olan zâtın arkasındaki cemaatın hallerini göz önünde bulundurması icâb ettiğini, kendisini bunların en zaîfine namaz kıldırıyormuş gibi tutarak hafif kıldırmasını ifade ediyor. İmamın cemaati toplamak için bir müezzin tutmasını, müezzinin okuduğu ezan için ücret almamasını beyan. ediyor. Okuduğu ezan için ücret alacak kimsenin müezzin tutulması emredilmediğine delâlet

ediyor.
Acaba müezzine ücret almak caiz midir? Bu cihet ihtilaflıdır. Şa-fiîler'e göre kerahetle caizdir. Hanefîler'e caiz değildir. Ancak hususî surette bir câmi'de o vazife ile meşgul olursa o zaman caizdir. Zira bu takdirde aldığı ücret ezan mukabilinde değil, o yere devam ettiği içindir; diyenler de vardır.[485]

211/153- «Malik b. Huveyrİs[486] radiyaJlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saîîallahü aleyhi ve sellem bize : Namaz vakti geldikte biriniz size imam oisun; dedi.»[487]

Bu hadîsi, Yediler tahric etmişlerdir.
Bu hadîsi, uzun bir hadisin bir kısmıdır. Buharı (194 — 256) onu çeşitli lâfızlarla tahrîc etmiştir. Bunların bir tanesi şudur :
«Mâlik demiştir ki : Peygamber (S.A.V.)'e kavmimden birkaç kişi ile birlikte geldim; ve yanında yirmi gece kaldık. Merhametli; lütufkâr idî. Bizim ailelerimizi özlediğimizi görünce:
Dönünüz ve onların arasında oiunuz. Hem onlara Öğretiniz ve namaz kılınız, Namaz vakti geldi mi hemen biriniz size ezanı okusun. Ve en büyüğünüz size imam olsun; buyurdular.
Musannif merhum bu hadîsin kendisine lâzım olan bir parçasını yani ezan okumağa teşvike delâlet eden kısmını almıştır. Ezan okumalarını emretmesi onun vacip olduğuna delildir. Hadîs-i şerifde İ3U bâbda yalnız «sizden biriniz» buyrulması müezzin olmak için imamdan başka bir şeyin şart olmadığına delâlet eder.[488]

212/154- «Câbir radiyaîlahü anh'dcn rivayet edilmiştir ki; Peygamber saUaîlahü aleyhi ve sellem Bilâl'e :
— Ezan okuduğun vakit yavaş ol; ikâmet getirdiğin vakit çabuk ol. Hem ezanınla ikâmetin arasında yemek yiyenin yemeğinden kalkacağı kadar bir vakit bırak, ilâ âhir; buyurduîar.»[489]

Bu hadîsi Tirmizî rivayet etmiş ve zaîf bulmuştur.[490]

212/154- «Tirmizî'nin Ebû Hüreyre radiyaJlahü anh'den rivayetinde. Peygamber (S.A.V.): Abdestliden başkası ezan okuyamaz;Tirmizî bunu da zaîf bulmuştur.[491]

212/154- «Tirmizî'nîn Ziyâd b. El - Haris[492]'den rivayetinde Haris demiştir ki: Resûlüüah (S.A.V.) : Kim ezan okudu ise, o ikâmet eder; buyurdular.»[493]

212/154- «Ebu Davud'un Abdullah b. Zeyd hadîsinden rivayetinde: Abdullah'ın onu, yani ezam ben gördüm. Okumayı da ben isterdim; de-didi, Resûlüllah (S.A.V.)'in. «sen de İkâmet getir» buyurduğu zikredilmiştir.»[494]

Bunda da zaiflik vardır.

Hadîs-i şerifin sonundaki lâfzını iki türlü tevcih etmek mümkündür. Birinci veçhe göre bu kelime ibareden anlaşılacağı için terk olunmuş bir fiil'in mefûiüdür. Mâna: «hadîsi oku» demsk olur. İkinci veçhe göre de ibareden terkolunmuş bir mübtedânın haberi olur. Eu takdirde mâna: «hadîs budur» demek olur.

Musanniflar hadisi tam yazmadıkları zaman bu kelimeyi sona ilâve ederek «hadîsi sen tamamla» demek isterler. Çok defa aynı şeyi müfessirler ve edebiyatçılar da y&parlar. Ve; derler. Bittabi buradaki hadîs-i şerif de tam değildir. Tamamı şudur:

«Ezanınla imametin arasında yemek yiyenin yemekten kalkacağı, su içenin içtiğinden ayrılacağı ve başı sıkılanın kazâ-i hacet edeceği kadar bir vakit bırak. Beni görmedikçe kalkmayın; buyurdular.»

Bu hadîs hakkında İmam-ı Tirmizî (202 — 279): Abdü'l - Mümin1-in hadîsinden başka rivayetini bilmiyoruz; isnadı meçhuldür.» diyor. Onu Hâkim (321 — 405) dahi tahrîc etmiştir. Ebu Hüreyre (R.A.) ile Übey b. Kâab (R.A.)'den ve başkalarından şahidleri vardır. Fakat hepsi de hiçtir. Şu kadar var ki; ezanın hikmet-i meşruiyyeti bu hadîsi takviye ediyor. Çünkü ezan uzaktakilerin işitip-namaza gelmesi için meşru

olmuştur. Ve elbetteki hazırlamy cami'ye silmek için az çok bir vakte muhtaçtır. Bunu nazar-ı itibara almazsak, ezanın bir faidesi kalmaz. Filhakika Buharı (194 — 256) bu ciheti nazar-ı dikkate alarak «Ezanla ikâmet arasında ne kadar vakit olduğu babı» adlı bir bâb ayırmıştır. Yalnız vaktin miktarı sabit olmamıştır. Ibni Battal (— 444) : <:Bunun için had, yoktur, yalnız vakit girip cemaat toplanacak kadar bir zamandır.» der.
Hadîs-i şerif ezanın ağır ağır okunacağına, ikâmetin ise çabuk yapılacağına delâlet etmektedir. Çünkü ezandan maksad, uzaktakilere namaz vaktini bildirmektir. Bu da acele ile değil, teenni ile olur. İkâmet ise hazırdakilere hitaptır. Onda çabuk davranmak ve hemen bitirdiği gibi maksud olan namaza geçmek daha münasiptir.
[1] 212/154 Bak. 245 Shf. Tirmizî bu hadîsi de zaîf bulmuştur.
Çünkü bu hadîsde inkıta vardır. Hadîsi Zührî Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. Halbuki Tirmizî (200 — 279) : «Zührî Ebû Hüreyre'den işitmemiştir; ZührVden rivayet eden ravî de zaîfdir» diyor. Yalnız bu hadîs yukarıkinden daha sahîhdir.
Hadîs, ezan okumak için abdest şart olduğuna delildir. Abdest şart olunca gusül icap edene yıkanmak evleviyetle şarttır. Binâenaleyh bu hadîsle istidlal edenlerce cünüp veya abdestsiz kimsenin ezan okuyamaması icap eder. Hanefîlerle diğer bazı ulemâ cünüp kimse ezan okuyamaz. Fakat abdestsiz olan okur demişlerdir. îmam-% Ahmed b, S'anbel (164 — 241) ile bir cemaata göre abdestsizin ezan okuması caiz değildir. Delili bu hadîstir. İkâmete gelince-: Ekser ulemâya göre ikâmet için abdest şarttır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) devrinde abdestsiz ikâmet edildiği rivayet olunmamıştır. Bazılarınca mekruh olmakla beraber ikâmet abdestsiz de caizdir. Diğer bazılarınca ise kerahetsiz caizdir.
[2] 212/154 Bak. 245 Shf.
Tirmizî (200 — 279) bu hadîs hakkında: «Ancak Ziyâd b. En'ûm AfrİkVnhı rivâyetiyle maruf bir hadîsdir. Bu hadîsi Kattan ve başkaları zaîf addetmişlerdir» der. Buharı (194 — 256) : «Bu adam mu-kaarib'ül - hadîstir. Onu Ebû Hatim ile Ibni HİbbânZaîf saymışlardır» diyor. Tirmizî: «Ehl-i İlmin çoğuna göre bu hadîsle amel olunur. Ezanı kim okursa, ikâmeti de o getirir» der.

Hadîs ezanı kim okursa, ikâmet te onun hakkı olduğuna delâlet ecler. Buna kail olanlar da vardır. Viyâd b. Haris hadîsini, İbnî Ömer'den rivayet edilen şu hadîs de takviye eder:
«Ağır ol Yâ Bilâl! Ezahı kim okudu ise, ikâmeti de ancak O getirir.» Bu hadîsi, Taberânî (260 — 360) ve Ükayli [— 769) tahrîc etmişler; Ebû Hatim (195 — 277) ile Ibni Hibbân {— 354) zaîf bulmuşlardır. Hanefîlerle şâir fukahaya göre ezan okuyandan başkasının ikâmet getirmesi caiz ve kâfidir. Çünkü Ziyâd hadîsini bu bâbda kâfi bir delil kabul etmezler. Aşağıdaki hadîs de caiz olduğuna delildir.
[3] 212/154 Ba. 245 Shf.
Bu hadîs babın başında geçen îbnü A bdirrabbih hadîsinden bir parçadır. Resûlüllah (S.A.V.) Abdullah b. Zeyd (R:A.)'a bu gördüğünü Hazreti Bilâl'e eğretmesini emrettiği zaman: Onu rüyada ben gördüm. Okumayı da ben isterdim; demiş. Fahri Kâinat (S.A.V.): «Sen de İkâmet getir» buyurmuştur. Bu hadîsine BiUûğu'l -Meram sarihi, ne de rivayet eden Ebû Dâvud şerh ve izah etmemiştir. Yalnız Hafız Münzirî (— 656) şöyle diyor: «Beyhaki bunun isnadında ve metninde ihtilâf olduğunu söylemişler Ebû Bekir Hâzimî (5-48 — 584) de: «İsnadında söz vardır» der.
Ohalde bununla istidlal caiz değildir. Evet asıl olan ezan ile ikâmetin başka başka şahıslar tarafından okunmasının caiz olmasıdır. Hadîs bu aslı takviye ediyor.[495]

216/155- «Ebu Hüreyre radıyaMahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî; Resûfüllah sallaîîahü aleyhi ve sellem:
— Müezzin ezan okuma hakkına daha maliktir, imam da ikâmet hakkına daha maliktir; buyurdu.»[496]

Bu hadîsi İbıiî Adîyy[497] rivayet etmiş ve zaîf bulmuştur. Beyhakîde de Alî (R.A.ym kendi sözünden buna benzer bir rivayet vardır.
Bu hadîsi îbni Adiyy'in zaîf bulması onu münferiden Şureyk'in. rivayet etmesindendir. Beyhaki (384 — 458) : «Bu hadîs mahfuz değil»- der. Hadîs-i şerîf müezzinin ezan okumak hakkına daha

mâlik olduğuna imamın da ikâmetle daha haklı olduğuna delildir. Bunun mânası: Müezzin ezanın ilk vaktini daha iyi bilir; bu vazife onundur. Çünkü vakitler, hakkında kendisine itimat edilecek ve onları takip edecek emniyetli insan odur. İkâmet mes'elesinde de söz sahibi imamdır. Zira ikâmet igîn o işaret etmedikçe ikâmete başlanılmaz; demektir. Nitekim Buharı (194 — 256)'nın tahric ettiği bir hadîsde:
«Namaz kılınacağı zaman beni görmedikçe hemen kalkı-vermeyin» buyrulmuştur. Bunun mefhum-u muhalifi, ikâmet getirenin imam gelmese bile kılabileceğidir. Lâkin şöyle de bir rivayet var dır:
«Bi'âl ikâmet etmezden Önce Resûlüllah (S.A.V.)'ln evine gelir; namazı oha bildirirdi.» Bittabi ezan okunduktan sonra namazı bildirmek ikâmet getirmek için izin istemektir. Musannif merhum: «Buharı hadîsi Câbİr b. Semura hadîsine muarızdır. Çünkü Câbir hadîsinde :
«Muhakkak kî Bilâİ Resûlüllah (S.A.V.) çıkmadan İkâmet getirmezdi»
deniliyor. Dedikten sonra: «Bunların arası şöyle cem' olunur: Hazreti Bilâl Resûlüllah (S.A.V.)'in çıkacağı zamanı gözetir; çıkmakta olduğunu gördümü ikâmete başlardı. Sonra Resûlüllahı şâir cemaat ta gördüklerinde onlar da kalkardı» diyor.
Cemaatın namaza kalkma zamanını tâyin hakkında îmam-ı Mâlik (93 —179) *El - Muvatta-» da «namaz kılınırken cemaatin ne zaman kalkacakları babında mahdut bir sınır duymadım. Yalnız beri bu işi nâsın takatine bırakırım. Zira kimisi ağır; kimisi hafiftir.» demektedir. Ekser ulemâya göre eğer imam cemaatle birlikte mescidde bulunuyorsa ikâmet bitmeden kalkmazlar. Hazreti Enes (R. A.)'den bir
rivayete göre, Resûlüllah (S.A.V.) : «Müezzin dedikte kalkardı. «Bu hadîsi, îbnü'l - Münzir {— 236) ve başkası rivayet etmiştir. Said b. El - Müseyyeb'den bir rivayete göre: Müezzin «Allahü ekber» dedimi kalkmak vaciptir. dedikde sallar duzeltiUr.dedikte imam tekbir alır. Lâkin bu kavi onun şahsı re'yidir. Bu hususta hadîs rivayet etmemiştir.[498]

218/156- «Enes radıyalîahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûiüllah saîîalîahü aleyhi ve sellem :
— Ezan ile ikâmet arasında yapılan dua geri çevrilmez; buyurdular.»[499]

Bu hadîsi Nesâî rivayet etmiş; İbnİ Huzeyme sanîhlemiştir.
Hadîs-i şerîf Sünen-i Ebi Dâvud'&a. da merfu olarak aynı lâfızlarla Hazretİ Enes b. Mâfik'ten rivayet edilmektedir.
Bu hadîs-i şerîf, ezan ile ikâmet arasında yapılan duanın kafcul edileceğine delildir. Çünkü reddedilmemek kabul olunmak demektir. Duâ umumi zikredildiğine göre her duaya âmm ve şâmil olacağı anlaşılırsa da bittabi günah ve kat-ı rahm bâbındaki dualar müstesnadır.
Ezandan sonra okunacak muayyen dualar da rivayet olunmuştur kî şunlardır:

1— Ezan bittikten sonra:

«Rab olarak Allah'a, din olarak islâm'a ve Peygamber olarak Muhammed'e razı oldum» demelidir. Resûiüllah (S.A.v.) Efendimiz:
«Muhakkak bunu kim söylerse günahı afvolunur» buyurmuştur.

2— Müezzinin arkasından ezanı okuyup bitiren Peygamber {S.A.V.)'e sala vat getirir. îbnü'l - Kayyım (691 — 751) «Resûiüllah (S.A.V.)'in ümmetine tâlim buyurduğu getirilecek ve kendisine vâsıl olacak en mükemmel salavât-ı şerife budur. Bundan daha mükemmeli yoktur» diyor .Bu salavâtm sıfatı inşâallah «Kitabü's-Salât» da gelecektir.

3— Resûiüllah (S.A.V.)'e salâvat getirdikten sonra:

«Ey şu tamam davetin, hazır namazın Rabbi olan Alla-hım, Muhammed'e vesileyi, fazileti ver. Onu vaad ettiğin öğülen makama gönder» demelidir.

4— Bundan sonra kendisi için duâ etmeli, Allah'ın fazıl ve kereminden niyazda bulunmalıdır. Nitekim Sünen Kitaplarında Resûiüllah (S.A.V.) :
«Müezzinin dediğini de; bitirdinmi iste ki, istediğin şana verilsin» buyurduğu rivayet edilir. îmam-ı Ahmed b. Hanbel (164

— 241) şu hadîsi rivayet eder:
«Eğer bir kimse müezzin ezan okudukta: Ey şu kâim davetin ve fâideli namazın Rabbi olan Allahım! Muhammed'e salât eyle ve ondan Öyle bir razı ol ki, ondan sonra gazab olmasın; derse'duâsı kabulolunur» buyurdu.
îmam-ı Tirmizî (200 — 279) dahi Hazreti Ümmü Seleme (R.Anhâ) dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Ümmü Seleme demiştir ki: Resûiüllah (S.A.V.) bana akşam ezanında: «Yâ Rabbi şu (hal) senin gecenin gelişi; gündüzünün gidişi; sana duâ edenlerin sesleridir, imdi beni mağfiret eyle» dememi öğretti.
«Ezandan sonra ne okunacağı Resûiüllah (S.A^V.)'e sorulduğu zaman:
«Allah'dan dünya ve âhirette afvı ve afiyeti isteyin» buyurarak okunacak şeyleri tâyin dahi etmişlerdi. İbnü'l-Kayyim (691—751); «Bu hadîs sahihtir» der.İmam-ı Beyhakî (384 — 458) Resûlüllah (S.A.V.)'in denildiği zaman:
«Allah onu ikâme ve idâme eylesin» diye duâ ederdiğini söyler. Bu makamda daha başka dualar da vardır.[500]

219/157- Câbîr radiyallahü anh'den ResûÎüllah sallallahü aleyhi ve sellem'm şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:
— Eğer bir kimse ezanı işittiği vakit: Ey şu tamam dâ'vetin ve hazır namazın Rabbi olan Allah'ım! Muham-med'e vesileyi, fazileti ver. Onu va'd ettiğin öğülen makama gönder; derse Kıyamet Gününde şefaatim ona helâl olur.»[501]

Eu hadîsi, Dörtler tahrîc etmişlerdir.
Hadîsi şerifin gerek Dörtler'de gerekse Sahiîh-i BuharVdeki rivayeti bu kadardır. Fakat bazı sahîh hadîs kîtablannda hadîsin sonunda:
«Çünkü Sen va'dından dönmszsin» cümlesi de vardır.
Bazı cümlelerin izahı:
«Bir kimse ezam İşittiği vakit» cümlesinden murad: Ezanın bitmesini beklemeden duayı okuması, yahut bittikden sonra oku-maşıdır. Bittabi duayı ezan bittikten sonra okumak daha

iyidir. Ha-dîsde geçen: «Tam da'vet» den maksad, ezandır. Ezana mükemmelliğinden ve mevkiinin büyüklüğünden dolayı «Tam da'vet» denilmiştir. Îbnü't-Tîn diyor ki, ezana «Tam da'vet» denilmesi içersinde sözün en mükemmeli olan bulunduğundandır.
«Hazır namaz» tâbiri ile kılınacak olan namaz kasdedilmişdir. Nitekim Musannif Merhum'un re'yi de budur. Tıybî'ye göre. ise, «Tam da'vet» ezanın başından «Muhammedü'r-Resû'üllah» -a kadar olan kısımdır. «Hazır namaz» dan murad ise Hay'ale'lerdir. Maa-mafih buradaki «Salâf» lâfzından duâ, «kâime» lâfzından da devamlı manâlar kasdedilmiş de olabilir. Bu takdirde «Hazır namaz» tâbiri dâima duâ manâsına gelerek «Tâm da'vet» in beyânı olmuş olur.
«Fazilet» i; Musannif, şâir mahlûkâtınkinden daha fazla bir mertebedir, diye izah ediyor.
«öğülen makam» dan murad: Ttybî'ye göre :
[502] «Umulur k! Rabbin seni pek öğülen bir makama genderir». Ayet-i Kerîme'sidir. îbni Uyeyne ve başkalarından gelen sahîh rivayete göre
kelimesi Allah'a nisbetle ummayı değil yüzde yüz vukuu ifâde eder. Buradaki «Va'dedİlen makam» dan murad; ekser-i ulemâya göre şefaat'dir.
«Şefaatim ona helâl olur» demek, vâcib olur manasınadır. Nitekim TdhâvVnih rivayetinde bu mânâya gelen sözler vardır.
Hadîs:i şerîf ezanı dinleyene bu duayı okumanın mendup olduğuna delildir. Mezheb İmamları'nın kavli de budur.[503]

«Namazın Şartları Babı»

Şart: Lûgatta alâmet demektir. Kur'an-ı Kerim de bu mânâya kullanılmış ve :
[504] «Kıyametin alâmetleri şüphesiz geldî» buyrulnıuştur.
Fukâha'nin ıstılahına göre ise: «Yokluğundan yokluk lâzım gelen şeydir.» Yani bir şeyin, olabilmesi başka bir şeyin olmasına bağlı bulunmaktır. Ö suretle ki başka şey bulunmazsa o şey de bulunmaz. Meselâ: Namazın sahih olması için abdest şarttır. Binâenaleyh abdest yok ise, namaz da yoktur.[505]

220/158- «Alî b. Talk radiyallahü anh'den rivayet edümişfir Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
«Biriniz nama2da yellenirse, hemen çekilsin. Ve abdest alsın. Namazı iade etsin.»[506]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmiş ve İbnİ Hibbân sahîhlemiştir.
Musannif Merhumun burada İbni Hibban sahîhlemiştir demesi, sözü kısa kesmek istediğindendir. Yoksa asıl ibare şöyledir: «Bu hadîsi İbni Hibban da tahrîc etmiş ve sahîhlemiştir. Musannifin bu biçim ibarelerine çok rastlanır. İbni Hibban (— 354)'m kendisi tahrîc etmeden başkalarının rivayet ettiği hadîsleri sahîhlemiş olması da ihtimal dâhilinde ise de bu ihtimal uzaktır.
Bu hadîsi İbnü'l-Kattân (— 628) Müslim b. Selâm Hanefî ile illet-lemiştir. Çünkü Müslim, tanınmış bir râvî değildir. Tirmizî (200 — 279) diyor ki: «Buharı Aii b. Talk'm şu bir tek hadîsinden maada hadîs rivayet e.ttiğini bilmiyorum dedi».
Hadîs-i şerîf yellenmenin abdesti bozduğuna delildir ki, bu mes'ele ittifakıdır. Sair abdesti bozan şeyler buna kıyas olunur. Yine bu hadîs yellenmenin namazı da bozduğuna delâlet ediyor. Halbuki «Abdesti Bozan Şeyler Babı» nın sekizinci hadîsinde görüldüğü veçhile namazda aburun kanama-k ve kusmak gibi yellenme hükmünde sayılan şeylerden biri vâki olursa o namaz bozulmaz, üzerine bina edilirdi. Şu halde iki hadîs arasında muâraza olduğu meydana çıkıyor. Hadîslerin her ikisi hakkında da söz edilmiştir. Yalnız bazıları buradaki rivayeti tercih ederler.

Çünkü bu rivayet namazın yeniden kılınacağını isbât ediyor. Öteki ise nefyetmektir. Şöyle de denilebilir. Buradaki hadîsi İbni Hibban gibi bir hadîs imamı sahîhlemiştir. Halbuki oradakini sahîh-leyen yoktur. Binâenaleyh sıhhat nokta-i nazarından bu ona tercih edilir.[507]

221/159- «Âişe radiyallahü anhâ'öan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüüah sallallahü aleyhi ve sellem, bir kimsenin başına (Namazda) kusmak, burun kanaması veya mezi gelirse hemen gitsin abdest alsın; sonra konuşmamak şartîyle namazının üzerine bina etsin» buyurdular.[508]

Bu hadîsi, İbni Mâce rivayet etmiş ve zaîf bulmuştur. Maama-fih İbni Mam (— 233) onu mutemetlerden saymıştır. Hadîs-i şerifi Dâre Kutnî de rivayet etmiş; bir benzerini İbni Ebî Şeybe (— 262) tahrîc etmiştir; Beyhakî ise mürsel olduğunu söylemiş ve: «Sahih olan budur» demiştir.
Ayni hadîsi mevkuf olarak ashab-ı Kiramdan: Ebû Bekir, Ömer, Ali, İbni Ömer, İbni Mes'ud, Selman-ı Farîsî radiyallahü anhüm üe tabiinden: Alkame, Tavus, Salim b. Abdillah, Said b. Cübeyr, Şabı, İbrahim Nehaî, Ât% Mekhul ve Said b. El-Müseyyeb hazeratı rivayet etmişlerdir. Mürsel hadisi Hanefîlerle Cumhur-u Ulemâ'ya g°re hüccetdir. Binâenaleyh onlara göre: Namazda kusma-k, burun kanamak veya mezi gelmek gibi elde olmayan bir sebeble abdesti bozulan bir kimse namazdan çıkarak en yakın yerde abdest alır ve konuşmamak, dünya işleriyle meşgul olmamak şartiyle namazını bıraktığı yerden tamamlar.
Buna husûsi tabiri ile namazın üzerine bina etmek derler. Abdesti bozulurda imam yerine cemaatten birini geçirir. Bunada istihlâf derler. Maamafih böyle yarıda bırakılan namazı yeniden kılmak daha ef-daldir.
İstihîâf : Bazı hususattan birçok sair mezheb imamlarına göre de caiz isede onlara göre yalnız kılınan namazı üzerine bina etmesi caiz değildir. Hattâ Hanefî imamlarından bazıları dahi yalnız kılanın namazını yeniden kılması icab eder derler. Musannif bu hadîsi abdesti bozan şeyler babında da zikretmiştir.

[509]

221/160- «Âîşe radiyallahü anhâ'dan rivayet edilmiştir ki. Peygamber sdlîallahü aleyhi ve sellem :
— Allah, hayz görenin namazını ancak baş örtüsü ile kabul eder; buyurmuşlardır.»[510]

Bu hadîsi, Nesâî müstesna olmak üzere Beşler rivayet etmiş, İbni Huzeyme de sahîhlemiştir.
Hadîsi, îmam-ı Ahmed b. Haribel (164 — 241) ile Hâkim (321 -r-405) de rivayet etmişlerdir. Dâre Kutnî (306 — 385) ise illetli bulmuş ve: aMevkuf olması daha doğrudur» demiştir. Onu Hâkim de mürsel olmakla illetlendirir Taberânî (260 — 360) «Es-Sağîr» ile «El-EvsâU-ında bu hadîsi Ebû Katâde'den şu lâfızlarla rivayet eder:
«Cenab-ı Allah ziynetini gizlemedikçe bir kadının hiçbir namazını, başını örtmedikçe de-hayz görme çağına erişen bir kızın namazını kabul etmez.» Buradaki kabul etmemekten murad, namazın sahih olmamasıdır. Bazan kabul edilmekten sevabı olduğu; kabul edilmemekten de sevabı olmadığı kasdedilir. Nitekim şu hadîs de aynı mânâya kullanılmıştır:
«Muhakkak ki Allah kaçak köle ile karnında şarap bulunan kimsenin namazını kabul etmez.»
Hadîs-İ .şerlide zikredilen hayz görenden maksad; âkil baliğ olan mükellef kadındır. «Ancak baş örtüsü İle» buyrulması, kadının baş örtüsü ile Örtülebilecek baş ve boyun gibi yerlerinin örtülmesi vâ-cib olduğuna delildir. Bu bâbda Ebû Davud'un (202 —275) Ümmü Se!e-me (R. Anha) Hazretlerinden rivayet ettiği bir hadîs daha vardır kî aşağıda gelecektir.
Gerek o hadîsden, gerekse bu hadîsden anlaşılan mânâ : Kadının namaz kılarken tepeden tırnağa kadar ertünmesi lüzumudur. Bu delillerde yüzüne âit bir kayıt bulunmadığına göre namazda yüzünü açmak mubahtır. Bazılarına* göre kadının, biri namaza ait, diğeri namaz dışında, olmak: üzere iki nevî avreti vardır. Onlara göre burada zikri geçen avreti namaza mahsus olanıdır.Namaz dışındaki avret mahalli ise yerinde

görüleceği üzere bütün bedenidir.[511]

222/161- «Câbir radiyallahü anh'den rivayet olunmuştur kî. Peygamber sallaîlahü aleyhi ve sellem :
«Elbise geniş olursa onunla sarın, yani namazda sarın;» buyurmuştur. Müslim'in rivayetinde :
«İki tarafını birbirine muhalif yap! Eğer dar olursa onu giy;» denilmektedir.[512]

Bu hadîs Mütîefekun Aleyh'dir.[513]

222/161- «Buharı ile Müslim'in Ebû Hüreyre rivayetlerinde «Biriniz omuzlarında bir şey olmaksızın bir elbise içinde namaz kılmasın;» buyurulmuştur.[514]

Hadîs-i serîfde şeklinde iki emir geçiyor. Bunlardan «İltihâf» m mânâsı: Elbisenin bir tarafım giyerek, diğer tarafı ile vücûdu sarmaktır. «İttİzar» ise: Elbiseyi, tamamiyle giymektir.Yine bu hadîsde geçen sözü ravîferden birine ait müdreç bir sözdür. Bunu hadîs-i şerifin kıssasından anlıyoruz. Çünkü Hazreti Câbır (R.A.) şöyle diyor:
Resûlüllah (S.A.V.J'e geldim; namaz kılıyordu. Üzerimde bîr elbise vardı. Hemen ona sarınarak yanı başında namaza durdum. Namazdan çjkhktan sonra (S.A.V.); «Bu gördüğüm sarınma ne idi?» dedi. Elbise îdi dedim: «Eğer geniş ise onunla sarın; dar ise giyin» Buyurdular.» Görülüyor ki hadîs-i şerîf, elbise geniş ise giydikten sonra kenarlarj. ile sarılmak lâzım geleceğini, dar ise sade onu giymek kâfi geleceğini ifade etmektedir. Erkeğin avret mahalli en meşhur kavle göre göbeğinin altından diz kapağına kadardır.
Yukardaki hadîsten anlaşıldığı veçhile elbiâe geniş ise onu kuşak sarar gibi beline dolayıp omuzları açık bırakmamak bilâkis omuzlarına alarak vücudun her tarafını örtmek lâzımdır. Maamafih Cumhur-ıi ulemâ buradaki nehyi tenzih mânasına hamletmişlerdir. Nitekim sarınma emri de onlarca nedip ifade

eder.' îmam'i Ahmed b. Hanbel (164— 241) buradaki nehyi vücup mânasına almıştır. Bir rivayette kadir olan elbiseye bürünmezse namazı sahîh değildir... Diğer bir rivayette namazı sahîh, fakat günahkârdır demiştir. Şu halde birinci rivayete göre sarınmayı şart, diğer rivayete göre namazın farzlarından saymış demektir.[515]

224/162- «Ümmü Seleme radiyallahü anhâ'dah rivayet edilmiştir, kî: Kendisi Resûlüllah sallaUahü aleyhi ve seîlem; kadın bir gömlek ve baş örtüsü île çarşafsız olarak namaz kılabilir mi diye sormuş; Resûlüllah sdllaîlahü aleyhi ve seJlem :
— «Evet» gömlek geniş olur da ayaklarının üzerini Örterse (Kılar) buyurmuşlardır.»[516]

Bu hadisi Ebu Dâvud tahrîc etmiştir. İmamlar onun mevkuf olduğunu sahîhlemişlerdir.
Maamafih bu vadide içtihada mecal olmadığından hadîs mevkuf da olsa yine merfû hükmündedir. îmam-ı Mâlik (93—179) ile Ebu Dâvud (202 — 275) bu hadîsi, mevkuf olarak tahrîc etmişlerdir. Hadîsin onlardaki lâfızları Muhammed b. Zeyd Kungiia'âen o da annesinden, annesinin de Ümmü Seleme'ye sormuş olması sureti ile rivayet edilmekte olup şöyledir:
«Ümmü Seleme'ye kadın hangi elbisenin içinde namaz kılacak? diye sordum; o da ayaklarının üstünü kayıp ederse bir geniş gömlek ve baş örtüsü ile kılabilir» dedi.[517]

225/163- «Âmir b. Rebia[518] radiyallahü anh'âan rîvâyel edilmiştir. Demiştir kî: Karanlık bir gecede Resûlüllah (S.A.V.) ile beraberdir. Kıbleyi tâyin hususunda bize şüphe arız oldu. Ve namazı kıldık. Güneş doğunca ne görelim, kıblenin gayrisine doğru kılmışız. Bunun üzerine: «Nereye dönseniz Allah'ın vechi oradadır» âyet-î kerîmesi indi.»[519]

Bu hadîsi Tirmîzî tahrîc etmiş ve zaîf bulmuştur.
Hadîsin zaîf addedilmesi ravîleri arasında Eş'as b. Said'in bulun-

masındandır. Bu zât zaîftir. Hadîs-i şerîf karanlık veya bulut gibi bir sebeble kıbleden başka bir tarafa doğru namaz kılana iade lâzım gel-miyeceğine delildir ve bu bâbda mutlaktır. Yani kıbleyi araştırsın, araştırmasın. Ve keza hatasını vakit içinde iken anlasın veya anlamasın: Kıldığı namaz kâfidir. Taberânî'nin (260 — 360) rivayet ettiği Muaz b. Cebel hadîsi de aynı hükmü ifâde etmektedir. Hazret! Muâz şöyle diyor:
«Resûlüllah (S.A.V.)'le bîr seferde bulutlu bîr günde kıbleden başka bîr tarafa doğru namaz kılmışız. Namazımızı bîtirînce güneş açıldı. Biz Yâ Resûlüllah; Kıbleden başka tarafa doğru .kılmışız; dedîk: Muhakkak namazınız hakkıyla beraber Allah'a arzolunmuştur,» buyurdular. Hadîsin ravîleri arasında Ayle vardır ki, bu zâtı lbni HİbbâN sikadan yani mutemedlerden salmıştır. Hadîsin ifâde ettiği hüküm ulemâ arasında ihtilaflıdır. Hanefîlerle Kûfeliler ve îmam-t Şdbî (26 — 104)'ye göre kıbleyi araştırarak kıldı ise namazı sahîh ve kâfidir. Fakat aramadan ve sormadan kıldı da hatasını anladı ise bilicma namazı eniden kılması lâzım gelir. Evet îcma' tamam ise bu hadîsin umumunu tahsis eder. Bazılarına göre taharri ile yani kıbleyi araştırarak kıldı da hatasını vakit çıktıktan sonra anladı ise, namazı tamamdır, îâde lâzım gelmez. Fakat hatasını vakit içinde anlarsa, namazı yeniden kılm&sı icab eder. Bunlar da araştırmayı şart koşmuştur. Çünkü namaz kılanın kıbleye döndüğünü yakinen bilmesi lâzımdır. Şayet yüzde yüz bilemezse, o zaman taharri ile kılması caizdir. Taharri için elinden geleni yapar, yapmazsa ancak kıbleye tesadüf ettiği anlaşıldığı takdirde mazur olur. Ve namazı tamamdır. Tesadüf etmedi ise mazur sayılamaz.
îmam-ı Şafiî (150 — 204)'ye göre hatasını vaktin içinde veya dışında anlaması hükümde bir fark icab etmez. Her iki vecihde de namazı yeniden kılmak icab eder. Çünkü îstikbal-i kıble kat'î olarak farzdır. Seriyye hadîsinde ise zaaf vardır. îmam-ı Şafiî'ye : «Seriyye hadîsi Muaz b. Cebel hadîsi ile kuvvet kazanmıştır. Hattâ Muaz hadîsi yalnız başına hüccettir. Binâenaleyh bu hadîs ile amel olunur» dîye cevap verilir.[520]

226/164- «Ebu Hüreyre radtyallahü anh'den rivayet edilmiştir.

Demiştir kî Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seîlem:
— Doğu ile batı arası kıbledir; buyurdular.»[521]

Bu hadîsi, Tirmizî rivayet etmiştir.
Musannif merhum bu hadîsi «Et - Telhis» adlı eserinde Tirmizî'nin rivayet ettiğini söyledikten sonra onun için «Hasen sahîh» dediğini zikreder. Burada dahi zikretmeliydi. Filhakika Tirmizî (200 — 279) bu hadîsi iki yoldan rivayet etmiştir. Bunlardan.biri hasendir. Tirmizî rivâyeti sahîhlemiş ve sonra şöyle demiştir: «Maşrikle Mağrip arası kıbledir» hadîsi Peygamber (S.A.V.)'in ashabından birçoğu tarafından rivayet edilmiştir ki, Ömer b. Hattab, Ali b. Ebî talip, lbni Abbas ha zar at ı bunlardandır.»
İbnİ Ömer (R. A.) diyor ki, «Batıyı sağına, doğuyu soluna alırsan ikisinin arası kıbledir. O halde kıbleye karşı döndün demektir.» îbnül Mübarek (—181) Maşrik ile Mağrip arası ehli Maşrik için kıbledir; di.-yor. Bittabi İbni Ömer hazretlerinin tarifi Medine'de ve daha-beride olan memleketler içindir. Yemendekiler için kıble batıyı sola, doğuyu sağa almak suretiyle tâyin edildiği gibi, Hindliler için de batıyı karşısına, doğuyu arkasına almakla tâyin edilir. Yâni her yerin tayini, bulunduğu coğrafî vaziyete göredir.
Hadîs-i şerîf Kabe'nin aynını göremiyenler için kıblenin Kabe. ciheti olduğuna delildir. Ulemâdan birçokları bu hadîsle istidlal ederek bu kavle zâhip olmuşlardır. Çünkü Kabe'yi gören bir kimse için kıble sadece batı ile doğu arasına münhasır değildir. Kabe'yi karşısında görmek şartı ile onun hakkında bütün cihetler müsavidir. Yine bu hadîs iki cihet arasının kıble olduğuna, istikbal-i kıble için Kabe'nin aynının değil, cihetinin şart olduğuna delâlet etmektedir. Kabe'yi gören için mutlaka onun kendine doğru dönmenin vücûbuna dair bu hadîsde bir delâlet yoktur. O başka delillerden anlaşılır.[522]

227/165- «Âmir b. Rebia radıyattahü anft'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.)'i hayvanının üzerinde hayvan kendisini nereye çevirse oraya doğru namaz kılarken

gördüm.»[523]

Bu hadîs, Mültefekun Aleyh'dir. Buharı «Başı ile imâ ediyordu. Bunu farz namazda yapmıyordu» cümlesini ziyâde etmiştir.
Bu hadîsin Âmir b. Rebia'dan olan rivayeti Buharî'de:
«Hayvanın üzerinde teşbih ederdi» cümlesi ile başlar. Yine Buharî'mn İbni Ömer'den olan rivayeti ise:
«Hayvanının sırtında teşbih ederdi» şeklindedir. İmam-ı Şafiî (150—204) dahi Hazreti Câbir (R. A./den şu hadîsi rivayet eder:
«Resûiüllah (S.A.V.)'i hayvanının üzerinde nafileleri kılarken gördüm.»
Buharî'nin rivâyetindeki «Başı ile imâ» dan maksad rükû ile secde hâlidir. Hattâ İbni Huzeyme'nin rivayetinde «Secdeleri rükûdan daha fazla eğilerek yapar» idiği zikredilmiştir. Binâenaleyh hadîsi şerîf hayvan üzerinde kıbleye karşı dönmese bile, nafile namazı kılmanın caiz olduğuna delildir. Zahirine bakılırsa hayvanın üzerinde semer ve mî-haffe gibi bir şey bulunsun veya bulunmasın; keza sefer uzun olsun, kısa olsun hüküm birdir. Fakat Câbir hadîsinin bir rivayetinde:
«Kendisinde namaz kısa kılınan sefer» kaydı vardır. Bu kayda bakarak ulemâdan MalîkÜerle bir cemaat; seferin, namazın kısa kılınmasına sebep olan uzak yol olmasını şart koşmuşlardır. Diğer mezhep imamlarına göre uzak yol şart değildir. Kısa yolda da caizdir. Bu kavi Hazreti Enes'den fiilen ve kavlen rivayet edilmiştir. Hadîs-i şerîfde sözü geçen hayvandan murad devedir. Bu hadîs binekli giden hakkındadır. Yaya giden hakkında bunda söz yoktur. Şafiîler binek gidene kıyasla yaya gidene de nafile kılmaya cevaz vermişlerdir. Ancak rükûda, sücûdda mutlaka kıbleye dönmek ve onları tam yapmak şart olduğu gibi, yürümesi de yalnız kıyam ile teşehhüd halinde caizdir. Rükûdan doğrul-dukta yürüyüp yürüyemiyeceği hakkında iki kavi vardır, iki secde arasında ise yürüyemez. Çünkü aralarında oturmak icab eder} demişlerdir.
Hadîsde «Nereye çevirirse» denildiğine bakılırsa İstikbâl-i kıble için ne namazda, ne de namazın başında kıbleye dönmek icab etmezse de aşağıdaki hadîsde îftitâh tekbirini alırken, kıbleye

dönmek icab edeceğine delil vardır.[524]

227/165- «Ebu Davud'un Enes hadîsinden olan rivayetinde; «Yola gittiğinde nafile namaz kılmak İsterse, devesini kıbleye çevirir ve tekbir af ir; sonra hayvanının yüzünün olduğu tarafa doğru kılardı» buyrulmaktadır.[525]

Bu hadîs isnadı hasendir.
Binâenaleyh bu ziyâde makbuldür. Ve Enes hadîsi ile amel olunur. Binek hayvanın deve olması şart değildir. Müslim'in {204 — 261) rivayetinde Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in eşeği üzerinde de namaz kıldığı ifade olunmuştur. Her iki hadîse göre de hayvan üzerinde kılınacak namazın nafile olduğu beyan olunmakta ise de Tirmizî (200 — 279) ile Nesâi (215 —303) rivayetinde: «Resûiüllah (S.A.V.)'in ashabı ile birlikte dar bîr boğaza geldiklerinde üzerleri yağmur altlan çamur bir halde namaz vak(İ oldu. Resû!-ü Ekrem (S.A.V.) müezzine emrederek ezan okuttu, ikâmet getirtti. Sonra hayvanının üzerinde öne geçerek ashaba İmâ İle namaz kıldırdı. Secdeyi rükûdan daha fazla eğilerek yapıyordu.» deniliyor. Tirmizî: «Bu hadîs gariptir» diyor. Fakat Hazreti Enes'in farz namazını fiilen hayvan üzerinde kıldığı da rivayet olunmuştur. Bu hadîsi Abdüîhak sahîhlemiş; Sevrî (95 —161) hasen bulmuş; Beyhakî (384 — 458) zaîf addetmiştir.
Bazıları hayvanın üzerinde « *û£ » bulunur ve kıbleye karşı durursa, üzerinde farz namaz kılınabilir demişlerdir. Fakat gemi gibi yürür halde olursa, içinde bilittifak namaz caizdir. Hayvan durursa ŞafİÎfere göre; «Farz namazı yine caizdir.» Çünkü onlara göre iplerle bağlı beşik üzerinde farz namaz caiz olduğu gibi, sırtta taşınan karyola üzerinde dahi taşıyan durduğu halde farz kıhnabilic. Hadîs-i şerîfde geçen «Mektube» tâbirinden bütün mükelleflere farz olan namaz kas-dedümiştir. Binâenaleyh ResûlülSah (S.A.V.) hayvanın üzerinde vitir namazı kılıyordu. Vitir ise sade ona farzdı.» diye bir itiraz vârid olamaz. Maamafih mes'ele ihtilaflıdır, tafsilât için fîkih kitablarına müracaat etmelidir. Buradaki tafsilât hadîslerin zahirine göredir.[526]

229/166- «Ebû Sald-i Hudrî radıyaMahü anft'den Peygamber sallal-' lahü aleyhi ve seMem'ın :
— Yerin hepsi mesciddir. Yalnız kabristan ile hamam müstesna; buyurdukları rivayet edilmiştir.[527]

Bu hadîsi, Tirmizî rivayet etmiştir. Hadîsin illeti vardır.
Îllete sebeb, vasıl ve irsalinin ihtilaflı olmasıdır. Çünkü Hammâd, Artır b. Yahya'dan, o da .babasından, o da Ebu Said'den işitmiş olmak üzere mevsu! rivayet etmiştir. Fakat Sevrî {95 — 161} Amr b. Yahya'dan, o da babasından, o da Peygamber (S.A.V.)'den mürsel olarak rivayet etmiştir. SevrVnin rivayeti daha doğru ve daha sabittir. Dâre Kutnî (306 — 385): «Mahfuz olan, bu hadîs mürseldir» diyor. Beyhakî (384 — 458), dahî mürsel olmasını tercih ediyor. Hadîs-i şerîf kabristan ile hamamdan maada her yerin namaz kılmak için elverişli olduğuna delildir. Kabristan tâbiri, kabir üzerinde veya kabirlerin arasında kılmaya şâmil olduğu gibi, mü'min veya kâfir kabristanına da âmm ve şâmildir. Mü'min kabristanında hürmet ve ikram için kılınmaz. Kâfir kabristanında ise pisliğinden uzak olmak için namaz caiz değildir. Hamamda" kılınmaması bazılarına göre pis olduğundandır. Şu halde temizlenirse kılınır. Fakat bazılarınca pis olduğundan değil, hadîs-i şerifte istisna edildiği içindir. Binâenaleyh hamamın hali ne olursa olsun içinde.namaz kılmak mekruhtur, îmam-ı Ahmed b. Hanbel (164 — 241) «bu-hadîsle amel ederek hamamda hattâ hamamın üzerinde bile namaz kılmak sahîh değildir» diyor. Cumhur'a göre caiz ise de mekruhtur. Bazı rivayetlerde hamamda namaz kılmaktan menedilmesine sebeb burasının şeytanlar mahalli olduğu ifade edilmiştir. Şu halde teyemmüm babı 137/107. No: lu hadîsde görülen :
«Yer bana mescicl ve temizleyici kılındı» rivayeti kabristan ve hamam ile keza aşağıdaki hadîsde görülecek mezbele, salhane ve yol ortası gibi şeylerle tahsis olunmuştur.[528]

230/167- «Ibni Ömer radıyallahii anh'den rivayet edilmiştir ki : Peygamber (S.A.V.) yedi yerde namaz kılmaktan

nehyetmişiir:Mezbebede, salhanede, kabristanda, yol ortasında, hamamda, deve ireklerinde ve Beytüllah'ın üzerinde.»[529]
Bu hadîsi, Tirmizî rivayet etmiş ve zaîf bulmuştur.
Mezbslo: Çöplük demektir. Mattın: Ma'tanın cemidir. Su kenarındaki deve ireğidir.
Tirmizî (200 — 279) bu hadîsi tahrîc ettikten sonra: «İbni Ömer hadîsi o kadar kavî değildir; gerçekten, Zeyd b. Cebire hakkında belleyişi cihetinden söz edilmiştir» demektir. Buharı (194 — 256) Zeyd b. Cebire hakkında: «Metruktür» diyor.
Bazı ulemâya göre bu yerlerde namaz kılmaktan nehyedilmesinin illeti : Kabristanla salhane hakkında pis olmalarıdır. Bazılarına göre yel ortası da bu hükümdedir. Diğer bazılarına göre ise yolda gayrin haK-kı olduğu için yasak edilmiştir. Binâenaleyh yol geniş de olsa, dar da olsa orada namaz sahîh olmaz, nehy umumîdir. Deve irekleri şeytanların sığınağı olduğu için orada namaz kılmak yasaktır. Bu bâbdaki rivayetlerde «Mebâvikku'l - İbil Menâhu'l - İbil, MszâbUu'l İbİİ» tâbirleri geçmekte clup, bunlar develerin çöktüğü yer, deve pisliklerinin atıldığı yer mânâlarına gelir. Ve «ve maâtmu'l - ibil» tâbirinden daha da umumîdirler.
Kabe'nin üzerinde kılmanın yasak edilmesi Kabe'nin havasından çıkacak derece üstünde olduğu zamana mahsustur. Böyle olmazsa, na-mz'Z caizdir. Şu kadar var ki bu ta'lil hadîs-i şerifin mânâsını ibtâl eder görünüyor. Zira Kabe'yi karşısına almayınca «Istikbâl-i kıble» tahakkuk edemiyor. İstlkbâl-i kıble ise şarttır. Bu hadîs sahîh olsa nehy vücûb ifâde eder. Ve mezkûr yerlerin hepsi hakkında hüküm bir olurdu ve hadîsini de tahsis ederdi. Lâkin zait olduğunu görmüş bulunuyoruz. Yalnız rivayetler arasında kabristan ile deve irekleri hakkındakiler sahihtir.
Nitekim aşağıdaki hadîsle Tirmizî'nin Hazreti Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği şu hadîs-i şerîf sahihtirler:
«Demiştir ki: «Koyun ağıllarında namaz kılın; deve ireklerinde kılmayın» buyurdu. Tirmizî bu hadîs için hasen sahihtir» diyor. Binâenaleyh bu hadîsler o hadîsi tahsis ederler.[530]

231/168- «Ebu Mersed-i Ganevî[531] radtyriUahü anh'fan

rivayet edilmiştir. Demiştir kî; ResûlüNah sallaîlahü aleyhi ve sellem:
— Kabirlere doğru namaz kılmayın; onlarm üzerine de oturmayın; derken işittim.»[532]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir,
Hadîs-i şerîf, kabre karşı namaz kılmanın nehyedildiğini gösteriyor Nitekim kabir üzerinde kılmanın yasak olduğunu germüştük. Kabre karşı ne miktar dönülürse namaz kılmak memnu olduğu beyan edilmemiştir. Binâenaleyh örfen ne miktara «karşı döndü» denilirse, memnu olan da o miktardır. Kabre karsı namaz kılmanın hükmü ihtilaflıdır. Hanefîler'e göre kabir, önünde olursa mekruhtur. Arkasında veya yanlarında bulunursa değildir. Amma kabristanda namaz kılmafc için yer ayrılmışsa orada namaz kılmak ve keza peygamberlerin:kabirlerine karşı namaz kılmak mekruh değildir. Hanbelîlere göre kabristanda namaz kılmak mutlak suretle bâtıldır. Amma" üç mezardan az olan kabristanda kabre karşı olmamak şartı ile namaz kılmak mekruh bile değildir. Kabre karşı olursa mekruhtur. Şafiîlere göre peygamberlerle şühedanın kabirleri müstesna, şâir kabirlere karşı namaz kıl-makfmutlak suretle mekruhtur. Yani kabir namaz kılanın neresine gelirse, gelsin mekruhtur. Maliklere göre necasetten emin olmak şartı ile kabristanda namaz kılmak kerahetsiz. caizdir.
Hadîs-i şerîf kabir üzerine oturmanın da memnu olduğuna delâlet ediyor. Bu bâbda başka hadîsler de vardır. Müslim'in tahrîc ettiği Ebu Hüreyre hadîsi ile kabirlerin üzerine basmanın hükmünü bildiren Câ-bir hadîsi bunlardandır. Ebu Hüreyre hadîsi şudur:
«Biriniz bir kor üzerine oturarak elbisesinin yanması ve (korun) cildine işlemesi kabir üzerinde oturmasından daha hayırlıdır.» Ulemâdan bir cemaat bu hadîse isnad ederek kabir üzerine oturmanın haram olduğuna kail olmuşlardır. îmam-ı Malik'ten (93 —179) bir rivayete göre oturmak ve emsâii, mekruh değildir. Memnu olan kazâ-i hacet için oturmaktır. «El Muvatta» da Hazreti Ali (R. A.^'nin kabir üzerine oturduğunu ve yattığını zikreder. BuharV-de dahi İteni Ömer ve başkalarından buna

benzer rivayetler vardır. Diğer mezhep imamlarına göre kabir üzerinde oturmak, uyumak ve yürümek — zaruret hali müstesna — mekruhtur.[533]

232/169- «Ebu Said radtyaJlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Bir kimse mescide geldi mi baksın. Eğer ayakka-bıTarında bir eza veya kazer görürse onu silsin ve o ayakkabıları ile namazını kılsın; buyurdular.»[534]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud tahrîc etmiş; İbni Huzeyme sahîhlemişîir.
Hadîs-i şerîfdeki ezâ ve kazer lâfızları, pislik- mânasına gelir. Ezâ mı dedi, kazer mi? Ravî burada şüphe etmiştir. Hadisin mevsul veya muttasıl olması ihtilaflıdır. Ebu Hafim (195 — 277) mevsul olmasını tercih etmiştir. Aynı hadîsi, Hâkim (321 — 405) Enes ile İbni Mes'ûd (R. Anhümâ)'dan; Dâre Kutnî (306 — 385) de İbni Abbas ile Abdullah b. Şihhîr'den rivayet etmişlerse de isnadları zaîftir. Bu hadîs, ayakkabı ile namaz kılmanın meşru' olduğuna .ayakkabılarında pislik varsa silmekle temizleneceğine delildir. Zahirine bakılırsa necaset kuru olsun, yaş olsun, silmekle temizlenir. Bu hadîse sebeb, Resûlüllah (S.A.V.) ayakkabı ile namaz kılarken Cibril Aleyhisselâm gelerek, ayakkabısında pislik olduğunu haber vermesidir. Resûl-ii Ekrem hemen ayakkabısını çıkarmış ve namazına devem etmiştir. Yine bu hadisi bilmeden veya unutarak necâsetli ayakkabı veya elbise iie namaz kılan.bir kimsenin namaz içinde o necaseti giderip namazına devam edeceğine delâlet ediyor. Lâkin bu mes'eleler ihtilaflıdır. Tafsilât fıkıh kitaplarındandır. Ayakkabılarının toprakla silmek suretiyle temizleneceğini aşağıdaki hadîs ifade etmektedir.[535]

233/170- «Ebu Hüreyre radvyaVahü anlı'den rivayet edümiştir. De-mişür ki: Resûfüliah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Biriniz pislik üzerine mestleri ile bastı mı onların temizleyicisi topraktır; buyurular.»[536]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud tahrîc etmiş; İbni Hîbbân da sahîhlemiştir.
Hadîsde mestler misâl olarak zikredilmiştir. Yoksa ayağa giyilen bir şey aynı hükümdedir. Bu hadîsi îbnü's- Seken (294 — 353), Hâkim, (321 — 405) ve Beyhakî (384 — 458} Hazreti Hüreyre'den tahrîc etmişlerdir. Senedi zaîftir. Ebu Dâvud (202 — 275) de Hazreti ÂÎşe.'den tahrîc etmiştir. Bu bâbda daha başka hadîsler de varsa da hiçbiri zaîf-likten hali değildir. Şu kadar var ki birbirini takviye ederler. Evzâî (78 — 150) ile ibrahim Nehâî (11 — 95) bu hadîsle amel etmişlerdir. Ummii Seleme hadîsi de bu re'yi takviye eder. Bu hadîse göre Hazreti Ümmü Seleme (R. Anhâ) Resûlüllah (S.A.V.)'e sormuş: «Ben eteğimi uzatan bir kadınım; pis yerlerde yürüyorum» demiş. Resulü Ekrem (S.A.V.) kendilerine:
«Ondan sonrası onu paklar» diye cevap vermiştir. Bu hadîsi Ebu Dâvud, Tirmizl (200 — 279) ve tbni Mâve (207 — 275) tahrîc etmişlerdir. Bunun bir benzeri de Ebu Dâvud ile İbni Mâce'nin tahrîc ettikleri su hadîstir:
«Benî Abdil Eşhel kabilesinden bir kadın demiştir kî: Yâ Resûlallah, bizim mescide doğru pis bir yolumuz var. Yağmurumuz yağdığı zaman ne yapalım? dedim:
«Bu yoldan başka ondan daha güzel yok mu? dedi.
Evet dedim.
«İşte bu onunla «temizlenir» buyurdular.»
Hattâbî (— 388): «Bu hadislerin ikisinin de senedinde söz vardır» diyor. İmam-ı Şafiî (150 — 204) ise te'vil ederek: «Bunun mânası yol kuru olup, elbiseye bulaşacak bir şey yoksa demektir» şeklinde mütalâada bulunmuşsa da «Yağmurumuz yağdığı zaman» tâbiri bu te'vile uygun düşmüyor. îmam-ı Mâlik (93 — 179) : «Yerin birbirini paklaması, evvelâ pis yere basıp, sonra kuru ve temiz toprağa basmakla olur. O zaman bir yer diğerini temizler. Fakat pislik bedene veya elbiseye bulaşırsa onu ancak su paklar; icma' da budur.» Demiştir. Bahis mev-zumuz oian Ebû Hüreyre hadîsini İmam-% Beyhak'ı (384 — 458)'nin Ebu'l - Mualla'd&n, onun da babasından, onun da dedesinden rivayet ettiği şu vak'a te'yid eder: Ebu Mualla'mn ceddi diyor ki: Haz-reü Ali (R.A.) ile Cuma namazına gidiyorduk; yürüyordu.

Kendisini bir çamurlu su birikintisi mescidden ayırdı. Bunun üzerine hemen ayakkabılarını ve donunu çıkardı. Ben, ver, senin yerine ben taşıyayım yâ Emîre'l - Mü'minin; dedim. Olmaz dedi ve suya daldı. Geçtikten sonra ayakkabılarını ve donunu giydi; sonra cemaata namaz kıldırdı ve ayaklarını yıkamadı.» Bittabi ravî yerdeki çamurlu suyun aynı zamanda pis de olacağını anlatmak istiyor. Çünkü meskûn yerlerde toplanan sular necasetten hâli olmazlar.[537]

234/171- «Muaviye b. Hâkem[538] radıyallahü anh'öen rivayet edilmiştir. Demişlir ki: Resûlüüah sattallahü aleyhi ve selleriz:
— Şüphesiz şu namaz, içinde insanların sözlerinden bir şey (bulunması, söylemesi) salih olmayan'dır. Hemen ancak o, teşbihtir, tekbirdir, Kur'an okumaktır;»[539]

Bu hadîsi, Müslim, rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerifin sebebi şudur: Namaz kılarken bir adam aksırmış; Hazreti Muâviye de ona teşmit yapmış yâni « ^lil^V ».demişti. Eu-nu gören biri namazda Hazreîi SVluâvîye'ye işittirecek ve anlatacak şekilde reddiyede bulundu. Resûlüllah (S.A.V.) de bu hadîs-i şerifi irad buyurdular.
Hadîsteki «Salih olmayan» tâbirinden murad, namazın sahîh olmamasıdır. Şu halde hadîs namazda konuşmanın mutlak surette yâni ister namazı ıslah etmek niyeti ile olsun, namazı bozduğuna delildir. Keza bilmeyerek konuşmanın bozmayacağım, böylesinin mazur olacağını bildiriyor. Çünkü Muâviye'ye namazım iade ettirmemiştir. Elhasıl nam&zda meşru elan insan sözü değil. Kur'an okumak, teşbih ve tekbirdir. Nitekim aşağıdaki hadîs de buna delâlet eder.[540]

235/172- «Zeyd b. Erkam radıyattalıü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Biz Peygamber (S.A.V.) zamsnında namazda konuşacak olduk mu, birimiz arkadaşına hacetini söylerdi. Nihayet «namazlara ve bahusus orta namaza dikkat edin, ve Allah'a kunuî ederek namaz kilin.»[541] âyeti indi. Bize

de sükut emrolundu. Konuşmak yasak edildi.»[542]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Hadîs-i şsrîfden her ne kadar sadr-ı İsîâmda namazda konuşmanın caiz idiğİ anîâşılryorsa da, bu konuşma meclislerdeki muhabbet gibi değil, ihtiyaca mebnî idi: «Orta-namaz» dan murad ikindidir. Ekser ulemânın kavli bu olduğu gibi icmâ iddia edenler bile vardır.
Nevevî (631 — 676) Müslim şerhinde şöyle diyor: «Bu hadîsde her nevi insan sözlerinin haram kılındığına delil vardır. Ve namazda kenuşmamn haram olduğunu bildiği halde, namazın yararına olmayan veya başı sıkılan birinin kurtarmaya yaramayan yahut benzeri bir şeyden başkası için konuşmanın namazı bozacağına ulemâ ittifak etmiştilerdir.» Bundan sonra Nevevî namaz yararına konuşma bâbmdaki ihtilâfı zikretmiştir. Bu ihtilâf ilerde sehv' secde babında Zülyedeyn hadîsinde görülecektir. Ashab-ı Kiram (R. Anhüm) kunuttan sükut mânâsını anlamışlardır. Filhakika «Kunut» un onbir mânâsı vardır ve bunlardan biri de sükuttur. Demek oluyor ki hususiyle bu mânâyı as-hab ya karine ile anlamışlar; yahut maksadın.bu olduğunu kendilerine Resûlüllah (S.A.V.) açıklamıştır. Namaz kılan başkasına bir şeyi ten-bih etmeye mecbur kalırsa, şer-i şerîf kendisine bir takım lâfızlar mubah kılmıştır. Bu lâfızları aşağıdaki hadîs beyan ediyor.[543]

236/173- «Ebu Hüreyre radıyalîahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Teşbih erkeklere, el vurmak da kadınlaradır; buyurdular.»[544]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir. Müslim «namazda» kaydını ziyâde etmiştir.
Zaten hadîs-i şerifin bir rivayetinde:erkeklere, el vurmak da kadınlaradır.» buyrulmuştur. Hadîs-i şerifin siyakından anlaşılan, namaz halidir. Nitekim Müslim'deki ziyâde de bunu gösteriyor. Binâenaleyh bu hadîs-i şerîf namazda bir şey başa geldiği,

meselâ : imama yanıldığını tenbih etmek icab ettiği zaman erkeklerin «süb-hanellah» demek suretiyle, kadınların da el çırparak tenbihte bulunmalarının megrû olduğuna delildir. Böylelikle kendisinin namazda olduğunu bildirir. El vurmanın keyfiyeti sağ elinin iki parmağı ile sol elinin avucuna vurmaktır. Cumhur-u ulemâ bu hadîsle amel etmişlerdir. Bazıları tafsilât vermiş: ve «Eğer bu namazda olduğunu bildirmek için ise namazı bozmaz. Fakat başka bir şey için ise namazı bozar» der misler. Hattâ imam âyeti sökemeyip tutulsa ona âyeti hatırlatmağa bile müsaade etmemişlerdir. Delilleri Ebu Davud'un tahrîc ettiği şu hadîstir:
«Yâ Ali namazda imama (âyeti) açma.» Fakat bunlara cevap verilmiş ve: Bbu Dâvud bu hadîsi rivayet ettikten sonra bizzat kendisi zaîf bulmuştur» denilmiştir. Mevzuu bahsimiz oian Ebû Hüreyre hadîsi teşbih ve el çırpmanın meşru olduğuna delâlet etmekle beraber bunların farz olduğunu bildirmiyor. Zira hadîs de emir yoktur. Yalnız bir rivayetinde emir lâfzı ile vârid olmuş ve:
(Namazda) başınıza bir şey gelirse erkekler teşbih etsin, kadınlar el çarpsın» buyrulmuştur. Mesele ihtilaflıdır. Bazıları sünnettir demiş. Diğer bazıları icabı hale göre vâcib, sünnet ve mendub olur demişlerdir.[545]

237/174- «Mutarrîf b. Abdillah b. Şıhhîr[546] radiydüahü anh'den, babasından duymuş olarak rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.)'İ namaz kılarken gördüm. Göğsünde ağlamaktan tencere fıkırtısı gibi bir fıkırtı vardı.»[547]

Bu hadîsi, (bni Mâce müstesna, Beşler tahrîc etmşitir. İbnî Hibbân da sahîhlemiştir.
Yukarıdaki hadîs-i şerifi İbni Huzeyme (23 — 311) ile Hâkim (321 — 405) de sahîhlemişlerdir. Muslinim tahrîc ettiğini söyleyenler vehmetmişlerdir. Bu hadîsin bir misli de Buhan'de olup, onda: «Hazreiİ Ömer'in sabah namazını ve Yusuf sûresini okuduğu[548] âyetine gelince hıçkırığı işHildiği» beyan olunmaktadır. Bu hadîsi Buharî maktu olarak, Said b. Mansıır

ise mevsul olarak tahrîc etmişlerdir. Aynı hadîsi tbnü'l - Münzir (— 236) dahi tahrîc etmiştir.Hatiîs-i şerîf ağlamanın ve ağlarken hıçkırmanın namazı bozmadiğına delildir. İnlemek de buna kıyas olunursa da mes'ele ihtilaflıdır. Tafsilâtı fıkıh kitaplarmdadır. [549]

233/175- «Ali radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.)'den bana iki tane kabul saati tahsis edilmişti. Ona geldiğimde namaz kılıyorsa bana öksürürdü.»[550]

Bu hadîsi Nesâî ile İbni Mâce rivayet etmişlerdir. Hadîs-i şerifi İbni Seken (294 — 353) de sahîhlemiştir. Bir zaîf rivayetinde yani öksürük boğazını kazıdı, yerine teşbih etti denilmiştir. Hadîsde geçen medhal kelimesi ismi zamandır. Gelecek zaman demektir.
Bu hadîs, Öksürüğün namazı bozmadığına delildir. Öksürük ve ahlamak, chlamak gibi şeylerin ihtiyaç olduğu takdirde namazı bozmayacağında hemen hemen bütün mezheb imamları müttefiktir. İhtiyaç yokken sırf oyun olsun diye Öksürmenin veya anlayıp ohlamamn namazı bozacağında dahi müttefiktirler. Bundan maada bazı yerlerde birbirinden ayrıldıkları görülür. .
Yukarıki hadîsde her ne kadar ızdırab var denilmişsede, bu iddia doğru değildir. Çünkü (tenahneha) rivayetini İbni Sekeri sahîhlemiştir. (sebbaha) rivayeti ise zaîftir. Binâenaleyh ıztırap dâvası tam ve yerinde değildir. Bilfarz her iki rivayet sabit olmuş olsa yine de aralarını bulmak ve Resûlüllah (S.A.V.) bazan öksürük, bazan da teşbih ederdi» demek mümkündür.[551]

239/176- «İbni Ömer radıydlîahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Bilâi'e Peygamber (S.A.V.) namaz kılarken ensâr ona selâm verdikleri vaki) onlara nasıl selâm reddettiğîni\gördün? dedim. Şöyle yapardı dedi ve avucunu yaydı.»[552]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile Tirmizî tahrîc etmiş ve Tirmizî sahîhlemiştir.   .
Hadîsi İmam-ı Ahmed (164 — 241) Nesâî (215 — 303) ve İbni Mâce (207 — 275) de tahrîc etmişlerdir. Aslı şöyledir:
«Resûlüilah (S.A.V.)   Küba'ya çıkmış, orada namaz kılıyor İdî. Ensar çıka geldiler ve ona selâm verdiler. Bllâl'e   :   Naşı! gördün ilâ ahir...dedim».
Bu hadîsi İmam-ı Ahmed, İbnİ HİbbanHİbban (— 354) ve Hâkim (321 — 405) İbnî Ömer'den de rivayet etmişlerdir. Yalnız o.rivayette (Bilâl) yerine (Suheyb) zikredilmiştir. Tirmizî (200 — 279) her iki hadîsin sahih olduğunu söyler.
Hadîs-f şerîf, namaz kılana birisi selâm verirse, işaretle kabul edip, diliyle birşey söylemiyeceğine delildir. Müslim'de Hazreîi Câbîr'den rivayet olunan bir hadîse göre, Resûlüilah (S.A.V.) Câbir'i bir iş peşinde göndermişdi. Hazretî Câbir diyor ki: Sonra ona namaz kılarken yetiştim. Ve selâm verdim. Bana işaret etti. Namazdan çıktıktan sonra beni çağırdı ve: «Sen bana selâm verdin;» dedi. Ve işaretle selâmı almışken yine de özür beyan etti.. «Bu da yukanki hadîsi takviye ve te'yid eder. Vakıa ibni Mes'ud hazretlerinden rivayet edilen bir hadîsde yu-karıkinin aksine olarak Resûlüilah (S.A.V.)'in namaz kılarken İbnİ Mes'ud'un selâmını kabul etmediği, namazdan sonra ona:
«Şüphesiz ki namazda meşguliyet vardır» buyurduğu zikredüiyorsa da Beyhakî (384 — 458) o hadîsde Resûlüilah (S.A.V.)'in İbni
Mes'ud'a bası ile işaret ettiğini kaydetmektedir. Mes'ele ihtilaflıdır. Bazılarına göre namaz kılan selâm verene işaretle değil, sözle cevap verir. Diğer bazılarına göre; namazdan çıktıkdan sonra selâmını alır. Bir takımları: Verilen selâmı içinden alır; diyorlar. Bir takımları da buradaki hadîse uyarak: İşaretle kabul eder derler. Bu kaviller içinde delile istinad edeni bu son kavil görülüyor. Bazıları işaretle selâm almak müstahaptır. Çünkü Resûlüilah (S.A.V. İbni Mes'ûd'a işaret etm-mîş; bilâkis
«namazda meşguliyet vardır» buyurmuştur. Eğer işaret vacip olsa, Resûlüilah (S.A.V.) terk etmezdi demek isterlerse de biraz evvel gördük ki Resûlüilah (S.A.V.) ona işaret etmiştir. Câbir hadisinde Hazreti Peygamberin namazdan, sonra Özür beyan

ettiğini de gördük. Namazda konuşmak haram olmasa, selâmı işaretle kabul etmez ve namazda meşguliyet olduğunu söylemezdi. Bu böyle olduğu halde yine de namaz kılarken verilen selâm lâfızla alınır demek hakikaten şaşılacak şeylerdendir. Haneîîlere göre namazda iken verilen selâma hiç cevap verilmez. Bazıları Hanefîlere itiraz ederek : «Bu sözü Resulü Ekrem işaret ile selâm alması reddeder. Zira cevap verilmiyecek olsa, Resûlüilah (S.A.V.) cevap vermez ve ensar-ı kirama da bildirirdi» demişlerse de onlar, da bu itiraza lâzım gelen cevabı vermişlerdir. İşaretin nasıl yapılacağına gelince: Bu hususa dair yalnız İbni Ömer hadîsinde açıklama yapılmışdır. Kâfi derecede açıklamayı İbni Ömer'den rivayet eden Cafer b. Avn yapmış ve elinin içini aşağı, üstünü yukarı çevirerek avucunu yaymış : «Şöyle yapardı» demiştir. Bu hususta bir de Suheyb hadîsi vardır ki> onda işaretin parmakla yapıldığını ravî bildirmiştir. Hasılı Cumhur'a göre namaz kılan, kendisine verilen selâmı ya başı ile, ya eli ile yahut parmağı ile kabul eder. Hazreîi Ebu Hüreyre'den şöyle de bir hadîs rivayet edilmiştir ki:
«Resûlüilah (S.A.V.): Kim namazda anlaşılır bir işaret yaparsa namazını İade etsin; buyurdu. Bu hadîsi Dâre Kutnî (306 — 385 rivayet etmişdir. Ama hadîs «SübülüsseJâm» sahibine göre batıldır. Çünkü Ebû Hüreyre'den rivayet eden Ebû Gatfan meçhul bir adamdır. Biz deriz ki, aynı hadîsi 'Ebû Dâvud'da,, Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir. Onu da îbnv/l - Cevzl, Ebû Gatafan' ve İbni İshak ile il-letlendirmiştir. Lâkin kendisine Ebû Gatafan'm adını Tarîf olduğu, İbni Maln ile Nesâî'nin onu mutemed saydıkları, hattâ Müslim'de hadîsi bulunduğu ihtar olunmuştur, İbni İshak dahi sikadır. İşte namazda iken verilen selâm babında hanefîlerin delili bu hadîstir.[553]

240/177- Ebu Kafâde'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlül-lah (S.A.V.) Ümâme binti Zeyneb'İ[554] yüklenmiş olduğu halde namaz kılardı. Secdeye vardı mı onu bırakır, kalktığında tekrar alırdı.»[555]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir. Müslim'de: «Mescidde nâsa

imam iken» ziyâdesi vardır.
Hazretİ Peygamber (S.A.V.)'in Ümâme'yi kucağına alarak namaz kılması bir defa vâki olmuştur. Hadîs-i şerîf, namaz kılanın insan olsun, hayvan olsun bir canlıyı üzerinde bulundurmasının namaza zarar vermiyeceğİne delildir. Hadîs mutlak olduğuna göre, zaruret olsa da -olmasa da bu caizdir. Keza kıldığı namaz farz da olsa vacip veya sünnet de olsa; ve kendisi imam da olas yalnız da kılsa caizdir. Müslim'in rivayetinde bu işi imam iken yaptığı tasrih edildiğine göre yalnız kılarken evleviyetle caiz olur. Keza farz kılarken caiz olunca, farzdan gayri namazlarda mes'ele yine evleviyette kalır. Hadîs-i şerîfde çocukların elbise ve bedenlerinin temizliğine de işaret vardır ki, zaten" pislik zahir olmadıkça, asıl olan budur. Yine bu hadîs-i şerîfde çocuğu tutup, kapmakla namazın bozulmayacağına işaret vardır. Çünkü Resû-lüllah Ümâme'yi bırakıp alıyordu. îmam-ı Şafiî (150 — 204) bu kavle zahip olmuştur. Şâir imamlarsa caiz görmemiş; hadîsi te'vil yoluna gitmişlerdir. Ezcümle: Kimi bu iş Hazrefi Peygambere mahsustur, demişler. Kimi Ümâme ona kendiliğinden asılıyordu; Resûl-ü Ekrem onu kendisi almamıştı, demişlerdir. Bazıları zarurete binaen yapılmıştır; derler. Bu hadîs mensuhtur diyenler de vardır. Bu bâbda îbni Dakikîl-ld (625—702) «Şerhü'l - Umde» adlı eserinde sözü bir hayli uzatmıştır. [556]

241/178- «Ebu Hüreyre radıyaîîahü anh'den rivayet edilmiştir. De-mîşür ki: Resûlüllah sallaîlah üdleyhi ve sellem :
— İki siyahı namazda öldürün: Yılanla, akrebi; buyurdular.[557]

Bu hadîsi Dörtler tahrîc etmiş. İbnİ Hibban da sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerifin birçok şâhidleri vardır. Araplar yılanla akrebe ne renkte olursa olsun «El - Esvedân» derler. Binâenaleyh siyah renkli olanlarına mahsus zannolunmamalıdır. ZaMr-i hadîs, yılanla akrebi namazda iken öldürmenin vacip olduğuna delâlet ediyorsa da, bazıları bu emir nedp içindir, demişlerdir. Hadîsde bu hayvanları öldürmek için zarurî olan fiilin az olsun, çok olsun namazı bozmayacağına işaret vardır. Ulemâdan bir cemaatın

mezhebi de budur. Bazıları ise yılan ve akrep öldürmenin şâir şer'an çok sayılan fiiller gibi namazı bozduğuna kail olmuşlardır. Bir takımı daha başka tafsilât vermiştir. Namazın şartlan babının Hadîsleri 220/158 No. dan 240/177... Numaraya kadar (22) dir. [558]

«Namaz Kılanın Sütresi[559] Babı»

242/179- «Ebu Cüheym[560] radiyallahü anh'fen rivayet edilmiştir kî: Resûlüllah sattattahü aleyhi ve sellem :
— Namaz kılanın önünden geçen, üzerine ne kadar günah olacağını bir bilse, kırk yıl durmak kendisi için onun önünden geçmekten daha hayrılı olurdu; buyurdular.»[561]

Bu hadîs, Müftefekun Aleyh'tir. Lâfız Buharînindir. Bezzar da başka yoldan (kırk yıl) tâbiri vaki olmuştur.
Hadîs-i şerîfde «Ne kadar günah olacağını bir bilse» denilmektedir. Fakat günah tâbiri Müslim'de olmadığı gibi, Buharî'nm de yalnız bazı rivayetlerinde vardır. Ve ravîsi ehl-i ilimden olmamakla itham ve ta'n edilmiştir. Musannif Merhum; Taberl (— 694)'nin bu hadîsi «El - Ahkâm-» adlı eserinde Buharî'ye nisbet etmesini ve keza El - Umde» sahibinin onu Buharı ile Müslim'e nisbet etmesini ayıplaniıştır. Burada aynı vehme kendisi kapılmıştır. Hadîsin Müttefe-kun Aleyh olan rivayetinde (yıl) sözü yoktur. Fakat Bezzâr'm yine Ebu Cüheym'den başka bir tarikle tahrîc ettiği rivayette (kırk yıl) tâbiri vardır.
Hadîs-i şerîf namaz kılanın Önünden geçmek memnu olduğuna delidir. Önünden murad, secde edeceği yer ile ayaklarının arasıdır. Başka türlü izah edenler de1 olmuştur. Önünden geçme mes'elesi her namaza âmm ve şâmildir. Hattâ imam olsun yalnız kılsın hüküm hep birdir. Bazıları imam ile yalnız kılana mahsustur; imamla kılan cemaatin önünden geçmek zarar etmez: Çünkü imamın .sütresi onun da sütresi-dir. Hattâ imamı onun için sütre sayılır; demişlerse de bu söz reddedilmiş ve: Sütre geçenden değil, yalnız namaz kılandan mes'uliyeti kaldırır

denilmiştir. Sonra hadîsdeki yasağın zahiri yalnız geçenedir. Namaz kılanın önünde kasden ayakta durana veya oturana değildir. Lâkin burada illet madem ki namaz kılanı şaşırtmaktır. Binâenaleyh bunlar da geçmiş hükmündedirler.[562]

243/180- Aişe rctthyallahü anhâ'dan rivayet edilmiştir.Derpiştir kî: Resû'üliah (S.A.V.)'e Tebük gazasında namaz kılanın sütresî soruldu. «Semerin arka ağscı gibidir» buyurdular.»[563]

Bu hadîsi, Müslim tahrîc etmiştir, Hadîs-i şerîfde namaz kılanı sütre dikmeye teşvik vardır. Sütrenin miktarı dahi gösteriliyor. Semerin arka ağacı bir metrenin aşağı yukarı üçte ikisi kadardır; ve her şeyden olabilir. Ulemâya göre sütre dikmenin hikmeti namaz kılarken ondan ileri bakmamak ve oradan geçenleri menetmektir. Bundan anlaşılır ki sütre yerine yere bir çizgi çizmek kâfi değildir. Vakıa kâfi geleceğini ifade eden bir hadîs vardır. Fakat zaîf ve müzdaribtir. Mamafih İmam-% Ahmed b. Haribel (164 — 241) bu zaîf hadîsle amel ederek, çizgi kâfidir diyor. Aşağıda Musannif da bu hadîsi hasen kabul edecek, müztarip değildir diyecektir. Namaz kılan sütreye yakın durmalı, ondan üç metreden fazla uzaklaşmamalıdır. Sütre için sopa filan bulamazsa taş, toprak, elbise ve sâireden yapar. îmam-ı Nevevî (631 — 676) «Ehl-i ilim sütre ile namaz kılanın arasında secde edecek bir yer kalacak surette ona yakın durmayı müstahab görmüşlerdir.» diyor. Safların dahi birbirine yakın olması müstahabdır. Filvaki' safların sık olması ve bunun hikmeti babında şu hadîs vârid olmuştur;
«Biriniz sütreye karşı namaz kıldığı zaman ona. yaklaşsın ki, şeytan namazını kesmesin.» Bu hadîsi Ebu Dâvud (202 — 275) ve başkaları Sehl b. Ebî Husme'den merfû olarak rivayet etmişlerdir. Aşağıda gelen 245/182 Numaralı hadîs de aynı hükmü ifade eder, Sütrenin en az semerin arka ağacı kadar olacağını aşağıdaki hadîs reddeder.[564]

244/181- «Sebre b. Ma'bed El - Cühenî[565] radıyaUahü anVden rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saUaîlahü aleyhi ve sellem :
— Biriniz namazda hiç olmazsa bir okla sütrelensin; buyurdular.»[566]

Bu hadîsi, Hâkim tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerîfde sütre kullanmak emrolunuyor. Cumhur-u ulemâ bu emri nedip mânâsına almışlardır. Sütre, dikmenin faydası o namazı hiç bir şeyin kesmemesi içindir. Bunu yukarda gördük. Dikilmezse keseceğini de aşağıda göreceğiz. Hiç olmazsa bir okla buyurulması sütrenin kalın oisun ince olsun kâfi geleceğine delâlet ettiği gibi, onun en az semerin arka ağacı kadar olması lâzım gelmediğine de delildir. Ulemâya göre muhtar olan, sütreyi sağına veya soluna dikerek ona dayanmamaktır.[567]

245/182- «Ebû Zerrî Gıfârî radıyallahü awfc/den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ResûVûV.ah sallallahû aleyhi ve sellem ;
— Müslüman erkeğin namazını, önünde semerin arka.ağacı kadar bir şey olmadığı zaman kadın ile eşek ve kara köpek keser, ilâh âhir... buyurdular.» Bu hadîsde «Kara köpek şeytandır» ifadesi vardır.[568]

Hadîsi, Müslim tahrîc etmiştir.[569]

245/182- «Müslim'de Ebu Hüreyre'den bunun gibi bir hadîs vardır. Yalnız köpek zikredilmemiştİr. Yanî Müslim (204 — 261) Ebû Zerr hadîsine benzer bir hadîsi Ebu Hüreyre'den rîvâyef etmiştir. Fakat o rivayette «Kara köpek» zîkredilmemîştîr, demek istiyorsa da Müslim'deki rivayette de köpek zikredilmemiştir. [570]

Hadîsin Müslim'deki lâfzı şudur: «dedi ki :
«Resûlüllah (S.A.V.): «Namazı kadın ile eşek ve köpek kat' eder.Bundan semerin arka ağacı kadar bir şey korur;

buyurdular.»[571]

245/182- «Ebu Davûd ile Nesâî'de, İbni Abbas'dan bunun gibi bir hadîs vardır. Yalnız sonu zikredilmemiştir. Kadını da hayızlı diye kaydlamîştır.Ebu Davud'un lâfzı şöyledir :
«Namazı hayızlı kadınla köpek kat' eder.»
Hadîsteki «Erkeğin namazını keser» sözünden maksad, onu ifsad eder yahut sevabını azaltır demektir. Sonundaki «el - hadîs» sözü yukarda geçtiği veçhile «hadîsi sen oku, tamamla» demektir. Tamamı şudur:
«Kırmızı, sarı, beyaz dururken, karaya ne oluyor? dedim: «Be birader senin bana sorduğunu ben Resûlüllaha sordum: «Kara köpek şeytandır» buyurdular.» dedi.
Eu hadîsi Tirmİzî (200 — 279), Nesâî (215 — 303) ve İbni Mâce (207 — 275) kimi muhtasar, kimi uzun olarak tahrîc etmişlerdir.
Hadîs-i şerif, önünde sütresi. olmayanın namazını bu sayılanların geçmesinin bozduğuna delildir. Mes'ele ihtilaflıdır. Bazıları namazı kadınla kara köpeğin geçmesi bozar; eşeğin geçmesi bozmaz, demişlerdir. D:lilleri bu bâbda İbni Abbas hazretlerinden rivayet edilen şu hadîsdir:
«İbni Abbas Peygamber (S.A.V.) namaz kılarken bir eşek üzerinde safın Önünden geçmiş; Hazret! Peygamber ne namazı iade etmiş; ne de ashabsna iade emri vermiştir». Hadîs; Şeyheyn (Buharı ile Müslim)
tahrîc etmiş ve buradaki hadisi tahsis ettiğini kabul etmişlerdir. îmam-% Ahmed b. Hanbel (164 — 241) : «Namazı kara köpek kat* eder. Kadınla eşeğin geçmesinden ise içimde bir şey var. Eşek için İbni Abbas hadîsinden dolayı; kadın için de BuharVmn rivayet ettiği ÂİŞe hadîsi sebebi ile şüpheliyim. Çünkü bu hadîste şöyle deniliyor:
«ResûlüMah (S.A.V.) geceleyin namaz kılar. Âişe de Önüne aykırı yatmış bulunurdu. Binâenaleyh secdeye vardımı Âişe'nin ayaklarını iter; o da onları toplardı. Kalktı mı yine yayardı.» Eğer kadının geçmesi namazı bozacak olsa Hazreti Âişe'nin Resûlüllah (S.A.V.)'in Önüne yatması bazardı,» diyor. Cumhur'u ulemâ namazı bunlardan birinin bozmadığına kail olmuşlar ve hadîsi

te'vil i!e maksad, bozulur demek değil, sevabının azaldığını anlatmaktır. Çünkü geçenlerje kalp meşgul olur demişlerdir. Bazıları bu hadîs aşağıda gelen «Ebu Said hadîsi ile nesh-edilmiştir» derler. Namaz kılanın önünden yahudi, hıristiyan, mecusî ve domuzun geçmesi namazı bozardığına dair bir hadîs varid olmuşsa da zaîftir. Bunu Ebu Dâvud (202 — 275) İbni Abbas'dan tahrîc etmiş ve zaîf olduğunu bildirmiştir.
[Metni. Hadîs yukarda 245/182 Nolu klişededir oraya bakıla].
Hadîsi Nesâî'den maada İbni Mâce tahrîc etmiştir. «Musannifsin «yalnız sonu zikredilmemiştir» demekten maksadı. İbni Abbas hadîsînde Müslim'deki Ebu Hüreyre hadîsinin sonu olan cümlesinin bulunmadığını anlatmakdir. Şu halde Musannifin ibaresindelâfzmdaki zamir Ebû Hüreyre hadîsinin sonuna râci oluyor. Halbuki Musannif bu hadîsi lâfzen zikretmedi. Arap dili kaidelerine göre bir zamirin hakkı onu en yakın mercie göndermektir. Binâenaleyh ibaredeki sözünü Ebu Zerr hadîsine irca etmek doğru değildir. Sonra Ebu Dâvud hadîsi aranmış ve lâfzının şöyle olduğu görülmüştür:
«Namazı hayızlı kadınla köpek kat'i eder.» Bu takdirde Musannif ibaresi her ikisine de ihtimallidir. Hattâ Ebu Zerr hadîsine râci olması daha yakın ihtimaldir. Çünkü Ebu Zerr hadîsinin lâfzını zikretmiş; Ebu Hüreyre hadîsinin lâfzını zikretmemiştir.
Kadmı hayızlı olmakla takyîd, mutlaka mukayyed üzerine hamletmeyi iktiza eder. Binâenaleyh yalnız hayızlı kadının geçmesi namazı bozar. Hayızlı olmayanın geçmesi bozmaz. Nitekim bazı rivayetlerde kopeğin kara olması zikredilmemiş; bazılarında edilmiş olduğundan orada da mutlakı mukayyete hamlederek namazı yalnız kara köpeğin geçmesi bozar demişlerdir.
(Mutlak mukayyed bahsi Usul-ü Fıkıh İlmi'nin ihtilâfı mes'elele-rinden biridir. Mutlak, herhangi bir kayıttan azade olan hükümdür. Mukayyed ise, bir kayıtla bağlanan hükümdür. Meselâ; «Namaz kılanın önünden köpeğin geçmesi namazı bozar» denilse bu mutlaktır. Günkü köpeğin ak mı, kara mı ilâ âhir... olacağı beyan edilmemiştir. Fakat «namaz kılanın önünden kara köpeğin geçmesi namazı bozar» dersek bu cümle kara olma-kla mukayyettir. İşte bir hadîsteki iki tane delil

bulunur ve bunlardan biri mutlak diğeri mukayyed olursa, Hanefîlere göre iki surette mutlak mukayyede hamledilir. Bunun mânası: Mutlak da mukayyedin hükmünü giyer yani mukayyedin hükmü her ikisine hükmolur. Bu iki suret şunlardır:

1— Bu hadîsde hükümler muhtelif olup. Biri diğerinin takyidini icab ederse:

2— Hüküm ve hadîse bir ıtlak ve takyîd nefsi hükümde olursa mutlak mukayyed üzerine hamlolunur.
Şafillere göre ise: Hüküm bir oldu mu hadîse ne olursa olsun ve keza ıtlak, takyîd ister hükümde isterse sebeb ve şartta bulunsun her halde mutlak mukayyede hamlolunur.[572]

248/183- «Ebû Said-i Hudrî radiyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— 'Biriniz kendisini nâsdan siper edecek bir şeye doğru namaz kıldığı zaman biri önünden geçmek isterse onu itsin. Eğer mümanaat ederse, onunla çarpışsın. Çünkü o bir şeytandır; buyurdular.»[573]

Bu hadîs.Müttefekun Aleyh'dir. Bir rivayette: Çünkü onunla beraber şeytan vardır; buyurmuşlardır.
Hadîs-i şerîfin. sonundaki «bir rivayette» denilen kısmı Müslim'&e-

dir. Fakat Ebu Hüreyre'nin rivayetidir; Musannifin ibaresi bu parçanın Buharı ile Müslim'in ittifakla Ebu Said'den rivayet ettikleri zan-mm veriyorsa da hadîs Buharî'de bulunamamış; Müslim'de de Ebû Hüreyre'nin rivayeti olduğu görülmüştür.
Hadîs, ibaresiyle namaz kılanın, Önünde sütresi olduğu halde yine geçmek ietiyeni iteceğine, mefhüm-u muhalifi ile de sütresi yoksa itemiyeceğine delildir. Kurtubl (^- 671) : «İtmek evvelâ işaretle ve yavaşçacık kakmakla olur. Aldırış etmezse daha şiddetle itilir.» dedikten sonra: «Çarıpışmamn silâhla yapılması lâzım gelmiyeeeği-: ne ulemâ ittifak etmişlerdir. Çünkü

çarpışmada namazı bırakarak başka şeyle meşgul olmak, huşuu terk etmek gibi namazın kaidesine muhalefet vardır »diyor. Ulemâdan bazılarına göre hakikaten çarpışır. Bazıları sitem ve lanet etmek gibi şeylerde defeder demiş-lerse de; bu hadîs onların sözünü reddediyor. Hadîsimizin ravîsi Ebu Saİd'in fiili de bu reddi teyid ediyor. Buharî'nin (194 — 256) Ebu Salihl's - Semmân'dan tahrîc ettiği bir hadîsde şöyle deniyor:
t Bir Cuma günü Ebu Said-i Hudri'yİ kendisini nâsdan koruyacak bir şeye doğru namaz kılarken gördüm. Beni Ebi Muayt'dan bir genç önünden geçmek istedi. Ebu Said hemen onu göğsünden iiti. Genç bakındı. Fakat Ebu Saİd'in önünden başka geçecek yer bulamadı. Ve tekrar geçmeye kalkıştı. Ebu Said de kendisini bu sefer evvelkinden daha şiddetle HU. İlâ âhir...» dedi. Bazı ulemâya göre namaz kılan önünden geçeni en sade bir şekilde meneder. Eğer çekilmezse daha şiddetle ve daha şiddetle msneder. Hattâ menederkeh öldürse şer'an bir suç işlemiş olmaz; çünkü sari1 hazretleri onun katlini mubah kılmıştır. Hadîsdeki emir zahiren vücup için de görünse hakikatte nedip içindir. Nevevl (631 — 676): «Fukahadan hiçbirinin bu def vaciptir dediğini bilmiyorum. Bilâkis fukuhamızi bu işin mendup olduğunu açıklamışlardır» diyor. Yalnız zahirler itmenin vücubuna kail olmuşlardır. Hadîsdeki:
«O ancak bir şeytandır» tâbiri, önünden geçmekle namaz kılanın huzurunu bozarak onu şaşırtmak istemesinin şeytan İşi olduğunu anlatmak İçindir. Bu hadîs'de böylelerîne şeytan denilebileceğine delâlet vardır. Nitekim Teâlâ hazretleri:
[574] «İnsan ve Cin şeytanları» buyurmuştur. Bazıları: «Hayır bundan mu-rad namaz kılanın önünden geçmeye şeytan teşvik etti; demektir. Zaten Müslim'in rivâyetindeki; «Çünkü onunla beraber şeytan vardır» tâbiri de bunu gösterir» diyorlar.
Acaba önünden geçen niçin itilecektir? Eu mes'eîe de ihtilaflıdır. Bazılarına göre itmenin hikmeti geçeni günaha sokmamak içindir. Bazılarına göre ise geçerken safda husule gelecek aralığı men etmek içindir. Bu kavi daha makbuldür. Çünkü namaz kılan kimsenin namazım korumaya çalışması, başkasını günaha sokmamağa çalışmaktan daha mühimdir. Mamafih hem geçeni*

hem kılanı günaha sokmamak için meşru olmuştur, denilse hiç fena olmaz. Zira her ikisi hakkında da günah olacağını ifade eden hadîsler vardır.
Geçenin günaha girdiğini ifade eden hadîsi babımızın başında gördük. Kılanın günaha girdiğini de Ebu Nuaym (— 403) in Hazretİ Ömer (R.A.)'den tahrîc ettiği şu hadîsden anlıyoruz:
«Namaz kılan Önünden geçmekle namazından nekadar azaldığını bilse ancak kendisini insanlardan siper edecek bir şeye doğru namaz kılardı.» Bu bâbda îbni Ebi Şeybe (—234) de İbni Mes'ud (R. A.)'den şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Namaz kılanın önünden geçmek onun namazının yarısını kat' eder.» Şu iki hadîs her ne kadar mevkuf da olsalar bunlar için merfu hükmü vardır. Yalnız birinci hadîs sütre ile kılan hakkındadır. İkincisi mutlaktır, Fakat birinciye'hamledilir.
Namazını sütre ile kılarken Önünden geçmek kılana bir zarar vermez. Çünkü sütre ile kılarken önünden geçmenin bir zarar vermeyeceği hadîs-i şerif de tasrih edilmiştir. Bu suretle yine de geçeni menetmekle memur olması her halde geçenin irtikap ettiği kötülüğü inkâr için olsa gerektir. Zira bu adam şer'an memnu olan bir işi yapmaktadır. Bunun içindir ki, menetmeye hafiften başlar.[575]

249/184- «Ebu Hüreyre radiyallahü anh'den rîvâyet edilmiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve settem :
— Biriniz namaz kıldrğı zaman yüzüne karşı bir şey koysun; eğer bulamazsa bir sopa eliksin; o da olmazsa bir çizgi çizsin. Bundan sonra artık önünden geçen ona bir zarar vermez; buyurdular.»[576]

Bu hadîsi, Ahmed ile İbni Mâce tahrîc etmişler ve Ibni Hibban sa-hîhlemişdir. Bunu muzdarip zanneden doğruya isabet edememiştir. Bilâkis o, «hasen» dir.
Hadîsi muzdarip zanneden İbni Salah (577 — 643)'dır. Onu hadîs-i muztaribe misal göstermiştir. Musannif kendisi ile «En-NükeH adlı eserinde münazaa ve münakaşa etmiştir. Hadîsi îmam-t Ahmed b. Hanbel (164 — 241) ile îbnü'l - Medînî (16 1

—) de sahîhlemişlerdir. «Muhtasarü's - Sünen-» de şöyle deniliyor : «Süfyan b. Uyeyne: «Bu hadîse hücum edecek bir şey bulamadık» diyor. Hadîs bundan başka veciMe gelmemiştir. İsmail b. Ümeyye, bu hadîsi rivayet ettiği zaman: Elinizde bu hadîse hücum edecek bir şey varım? der idi.» Şafiî bu hadîsin zaîf olduğuna işaret etmiş; Beyhakî (84 — 458) : «Böyle bir hüküm hususunda bu hadisde bir beis yoktur. îngaallahü Teâlâ» demiştir.
Hadîs-i şerîf sütre neden olsa kâfi geleceğine delildir. Yine mMuhtasarü's - Sünen-» de şöyle denilmektedir: «Süfyan b. ZTyeyne Şeriki bize bir cenazede ikindiyi kıldırırken gördüm. Külahını önüne koydu, dedi.» Buharı ile Müsflim'de İbni Ömer (R. A.)'den şu hadîs rivayet olunmuştur:
HHayvanını önüne alır, ona doğru namaz kılardı». Yukarda ikinci ha dîs-de namaz kılan kimsenin sütre bulamadığı zaman hiç olmazsa taş veya topraktan sütre yapması lâzım geldiğini ve îmam-ı Ahmed b. Han-beVm hilâl gibi bir çizgi çizmek yeter dediğini görmüştük. Hadîsteki «bundan sonra artık Önünden geçen ona bir zarar vermez» cümlesinin mefhum-u muhalifi (mefhum-u muhalife kail olanlarca) sütre dikmezse geçenin zarar vereceğine delâlet eder. Fakat bu imam olduğu, yahut yalnız kıldığı zamana mahsustur. Cemaat olursa imamın sütresi yahut bizzat imamın kendisi cemaate sütredir. Bu cihetler dahi yukarda görüldü. îmam-ı Buharî (194 — 256) ile Ebû Dâvud (202 — 275) bu hususa dair birer bâb ayırmışlardır. Taberanî şu hadîsi merfu olarak Hazretî Enes'den «Eî-Evsat» mda rivayet eder:
«İmamın sütresi arkasındakilere de sütredir» Maamafih ha-dîsde zaîflik vardı. Elhasıl sadedinde bulunduğumuz hadîs4 şerîf ovada ve saîr yerlerde sütre dikme hususunda âmmdır. Sahîh hadîslerle sabit olmuştur ki, Resûlüllah (S.A.V.) bir duvara karşı bile namaz kıl-sa kendisi ile duvar arasına koyun geçecek kadar yer bırakırdı. Sütre-ye yakın durmayı emrederdi. Bir ağaca veya sopaya karşı namaza durursa onu ya sağına, ya soluna alır; tam önüne getirmezdi. Seferde harbisini veya sopasanı yere saplar; ona doğru namazım kılardı. Ba-zan da hayvanını karşısına dikerdi. Şafiîler buna kıyasen yere seccade yayarak önünden

geçene kendisinin namazda olduğunu bildirmek caizdir derler. [577]

250/185- Ebû Saİd-i Hudr! radiyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demtftİr ki: Resûlüllah sallaUahü aleyhi ve seîlem:
— Nama2i hiçbir şey katı' etmez; siz yapabildiğiniz kadar menedin; buyurdular.»[578]

Bu hadîsi; Ebû Dâvud tahrîc etmiştir. Senedinde laaf vardır.
El - Münzirî (_ 656)'nin muhtasarında: «Bu hadîsin isnadında Mücalid vardır. Bu zât Ebû Said b. Ümeyri'l - Hemdâniî Kûfî'dir. Hakkında birçok söz edenler olmuştur» denilmektedir. Maamafih îmam-ı Müslim (204 — 261) Şa'bî'nin (6 — 104) bazı arkadaşları ile birlikte bu zâtın bir hadîsini rivayet etmiştir. Buna benzer bir hadîsi Dâre Kutnl (305 —385, Enes ve Ebû Ümame hazretlerinden rivayet etmiş; Tebaranî (260 — 360) dahi Hazretİ Câbir'den tahrîc eylemiştir. Fakat gerek Dâre Kutnî'nin, gerekse Tebaranî'nin tahrîc ettiği ha-dîsde zaîflik vardır.
Bu Ebû Said hadîsi Ebû Zer hadîsine muarızdır. Çünkü Ebû Zer hadîsinde: Sütre dikmeyenin önünden kadın; eşek ve kara köpek geçerse namazı bozulacağı ifade ediliyordu. Burada ise «namazı hiçbir şey bozmaz» deniliyor. Böylece iki hadîs tearuz edince ulemâ da ihtilâfa düşmüşlerdir. Bazıları aralarını yatıştırmaya çalışarak «Ebû Zer hadîsinden murad namazın bozulması değil, geçenlerle kalp meşgul olacağından namazın noksanlaşmasıdır. Ebû Saîd hadîsinden murad da namazın bozulmamasıdır» derler. Bir takımları buradaki Ebû Said hadîsi Ebû Zer hadîsini neshetmiştir diyorsa da bu kavi zayıftır. Çünkü hadîslerin aralarını bulmak mümkün iken neshe gidilemez. Sonra nesh iddia edebilmek İçin mutlaka hadîslerin tarihini bilmek gerekir. Burada ise hangisi evvel veya sonradır bilinememektedir. Bununla beraber har iîslerin araları bulunamazsa bile yine de yapılacak iş nesh değil, tercihe başvurmaktır. Bu takdirde; Ebû Zer hadîsi tercih edilir. Çünkü onu İmamı Müslim tahrîc etmiştir. Halbuki Ebû Said hadîsinin senedinde saaf vardır.[579]

«Namazda Huşua Teşvik Babı»

Kamusda huşu: Huıû'dur. Yahut huzua. yakın bir haldir. Ve ikisi de tevazu manâsını ifade eder. Yahut huzû' bedenle; huşu' sesle,, gözle, vakar ve sükûnetle olur. Bazılarına göre huzu' : Kimi kalple kimi sükût gibi bedenle olur. Bir takım ulemâya göre ise ikisine de itibar edilir Bu ciheti Fahri Bâzî (544 - 606) tefsirinde hikâye etmiştir. Hu-şû'un kalp amellerinden olduğuna Hazretİ Ali fl5.-A.rin şu hadîsi delâlet eder:
«HuşÛ 'kalpledir.» Bu hadîsi Hâkim (321 - 405) tahrîc etmiştir. Şu hadîsde aynı davaya delildir:
«Bunun kalbi huşu' bulsa azaları da huşu' bulurdu.» Resulü Ekrem (S.A.V.) istiaze ederken şöyle duâ ederlerdi:
«Huşu' bulmayan kalpten de sana sığınırım.»
Namazda huşûun vacib olup olmadığı ihtilaflıdır. Cumhur-u Ulemaya göre vâcib değildir. İmam-% Gazali (450 - 505) îhyâü'l - Ulum'da. bu bahisde uzun uzadıya izahatta bulunmuştur .Huşûun vâcib olmadığına icma' bulunduğunu Nevevî iddia etmiştir.[580]

251/186- «Ebû Hüreyre radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saîîallahü aleyhi ve sellem:
— Kişinin ihtisar yaparak namaz kılmasını yasak etti.»[581]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir. Lâfız Müslim'indir. İhtisarın mânâsı: Elini böğrüne koymaktır.
Hadîs herne kadar Peygamber (S.A.V.)'in yasak ettiğini ihbardan ibaret olup, ne dediğini zikretmemekte ise de yine merfu' hükmündedir.
Ellerin böğüre dayanması tek tek de olabilir; ikisi beraber de. Şu kadar var ki, bu tefsire Kâmus'da, istişhad için gösterilen şu hadîs muarızdır:
«ihtisarcıların kıyamet gününde yüzlerinde nur olacak.» «Yani geceleyin namaz kılanlar yorulup da ellerini böğürlerine koydukları vakit, demek istiyor.» Eğer bu hadîs sahîh ise

kitabımızın hadîsi ile araları şöyle bulunur: Kitabımızın hadîsindeki yasak; yorulmadan yapanlaradır, denilir; Fakat bu seferde mânâ «En - NiMye» nin tefsirine muhalif düşer. Orada: «Kıyamette ihtisarcıların sâlih amel-' leri ile birlikte gelecekleri ve o amellere dayanacakları ifade edilmek istenmiştir» deniliyor. Hasıra kelimesi: Kamus'da. şâkile yani uyluk kemiği ile alt iğe kemiği arasıdır. Musannifin yaptığı tefsir ekser ulemânın kavlidir. Bazıları namazda ihtisar, eline bir sopa alarak ona dayanmaktır diyorlar. Bir takımları da ihtisar: Sûreyi kısaltarak sonundan bir veya iki &yet okumaktır, derler. İhtisar rü-kûunu, sücûdunu ve şâir yerlerini kısaltmak suretiyle namazı kısa kesmektir; diyenler de olmuştur. Bunun yasak edilmesinin hikmetini aşağıdaki hadîs beyân edecektir.[582]

251/186- «Buharî'de Âişe radiyallahü avhâ'dan rivayet edilmiştir ki:
— Bu, namazlarında Yahudilerin, yaptığı bir iş olduğundandır.»[583]

Yani namazda ihtisar Yahudilerin yaptığı bir iştir. Bize ise bütün hallerinde onlara benzemek yasak edilmiştir, îşte nehyin hikmeti budur. Yoksa bu şeytan işi imiş ,yahut İblis Cennetten çıkarken elleri böğründe imiş; veya bu, iş büyüklenenlerin işi imiş de onun için bize yasak edilmiş gibi sözler buradaki nehyin asla illeti olamaz. Çünkü bu sözlerin hiçbiri tahminden öteye geçmemektedir. îtimada -şayan olan sahabiden nâss olarak bize gelendir. Zira sahabî rivayet ettiği hadîsi herkesten iyi bilir. Hazreti Âişe (R.Anhâ)'mn bu hadîsinin merfû olmak ihtimali de vardır. Sonra sahîh hadîs kitabında vâfid olan hadîs başkalarına tercih edilir. Musannif merhumun bu hadîsi huşu' babında getirmesi, ihtisardan nehyedilmesinin illeti huşûa münafi olduğu içindir, kanaatini vermektedir.[584]

253/187- «Enes radiyallahü an Vden rivayet olunmuştur ki; Resû-lüllah saUaîlahü aleyhi ve sellem :

— Akşam yemeği takdim edildimi, akşam namazını kılmadan önce ondan başlayın; buyurmuşlardır.»[585]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Bazı rivayetlerde namaz tâbiri mutlaktır. îbni Dakiki'l - îyd. (625 — 702) : «MuÜak mukayyede hamlolunur» diyor. Bir rivayette :
«Sizden biriniz oruçlu iken akşam yemeği konursa» duyurulmuştur ki, hadîs bununla takyîd edilemez; çünkü Usul-ü Fıkıh'da beyan edildiğine göre, kassın muvafık hükmünü zikretmek takyîd veya tahsis ifâde etmez.
Hadîs-i şerîf akşam yemeği hazır oldukta onu akşam namazından önce yemenin lüzumuna delildir. Cumhur-u Ulemâ bu emri nedib mânâsına- hamletmişlerdir. Yalnız Zahiriyyeye göre vâcibtir. Onlara göre akşam namazı evvel kılınsa bâtıl olur. Sonra hadîs mutlaktır. Binâenaleyh sofraya oturanlar aç da olsa, tok da olsa; yemeğin bozulacağından korkulsa da, korkulmasa da ve, yemek az da olsa, çok da olsa mutlaka evvelâ ondan başlanacağına delâlet eder.
Hadîsin mânâsı hususunda birçok delilsiz tafsilât vardır. Yemeğin namazdan önce yenmesinin illeti aç bir kimsenin huzuruna gelmekle onun zihnini karıştırmış olacağı içindir ki, bu da namazda huşû'un kalmaması ile neticelenir, illetin bu olduğuna delil ashab-ı Kiramdan bazılarının sözleridir. Meselâ: îbni EH Şeyhe (— 234)'nin Ebû Hüreyre ile İbnİ Abbas (R. Anhümâ)'da.n tahrîc ettiği şu hadîs bir delildir:
«Ebu Hüreyre İle İbni Abbas yemek yiyorlarmış; fırında da kebab varmış. Bu arada müezzin namaz için ikâmet edecek olmuş. Fakat İbni Abbas: Acele etme. Bundan canımız çekip dururken biz kalkmayız; demiş». Bir rivayette :
«Bize namazımızda arız olmaması için» demiştir. Yine îbni Ebi Şeyhe Hazreti Hasan (R. A.)'den şu hadîsi rivayet ediyor;
«Hazreti Hasan namazdan Önce yemek yemek nefs-İ levvâmeyî giderir; demiştir.» Evet vakit varsa böyledir. Fakat vakit dar olur ve Önce yemek yenildiği takdirde akşamın vakti çıkarsa mes'ele ihtilaflıdır. Bazıları vakit çıksa bile yine evvelâ yemek yenecektir. Çünkü namazda huşu' yemek yemekle hasıl olur diyorlar. Bunlar

namazda huşu' va-cibtir diyenlerdir. Cümhur-u ulemâya göre vakti kaçırmamak için evvelâ namaz kılınır. -
Bu hadîsde yemeğin hazır olmasının cemaatı terk etmek için bir özür teşkil ettiğine delâlet vardır. Bazılarına göre hadîsde:
«Hemen başlayın» buyrulması; yemek yerken namaz hazır olursa uzatmamaya delâlet eder.
Hazreti İbni Ömer'den sahîh rivayetle sabit olmuştur ki, akşam yemeği yerken namazda imamın kıraatini işitse bile yemeğini bitirinceye kadar sofradan kalkmazmış. Yemekten başka şeyler de, zihni meşgul edeceği mülâhazası ile yemeğe kıyas olunmuştur.[586]

254/188- «Ebû Zer radiydüahü anft'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlütlah sallallahü aleyhi ve seîlem :
— Biriniz namaza girdi mi artık (yüzünden veya secde yerinden) ufak taşları silmesin. Çünkü rahmet onun
yÜZÜne gelir; buyurdular.»[587]

Bu hadîsi, sahîh isnad İle Beşler rivayet etmişlerdir. Ahmed «bir defa, yahut bırak» cümlesini ziyâde etmiştir.
Fakat musannifin buradaki ihtisarı manâyı bozmaktadır. Çünkü îmam-ı Ahmed'in ziyâdesi buradaki hadîse yaptığı zannını veriyor. Ve mânâ şöyle oluyor: «Biriniz namaza başladı mı artık yüzünden ufak taşları bir defa silmesin. Yahut bırak.» Halbuki anlatılmak istenilen bu değildir. îmam-ı Ahmed'in (164 — 241) rivayet ettiği hadîs şudur:
«Ebû Zer'den rivayet edi!mistir ki. Peygamber (S.A.V.)'e her şeyi sordum. Hattâ ufak taşları (alından) silmeyi bile sordum: «BİT defa, yahut, bırak;» buyurdular» demiştir. Yâni bir defa sil, yahut silmeyi bırak demek istememişlerdir. Herhalde Musannif bu bâbda okuyanların hadîsi bildiklerine güvenmiştir. Böyle diyeceğine:
«Ahmed'in bir rivayetinde bir defa silme izni vardır» dese daha açık anlaşılırdı. Hadîs-i şerîf namaza başladıktan sonra yüzünden veya secde yerinden ufak taşları silmenin memnu, olduğuna delildir. Namaza girmezden evvel silmek memnu'

olmadığına göre, bu işi namaza niyet etmeden yapmalıdır. Ta ki namazda zihnini bunlar meşgul etmesin. Bir rivayette ufak taş yerine toprak zikredilmiştir. Lâkin taş olsun, toprak o!sun ekseriyetle vukuuna bakarak zikredilmiştir. Yoksa bunlardan gayri bir şey olursa siisin mânâsına gelmez. Elhasıl namaz kılarken alına ve yüze yapışan toz toprağa ve çakılı silmek huşu' ve huzû'un bozulmaması için men'edilmiştir. Nitekim Musannifin bu hadîsi burada zikretmesi de ayni mânâyı ifade ediyor. Yüzü silmekten nehyin illeti; namaz içinde sık sık yüz silinerek namazla ilgisi olmayan işleri yapmak ve bu auretle namazı bozmak tehlikesine maruz bırakmak da olabilir, deniliyor. Şâirin nâssan bildirdiği illet: Rahmetin yüze gelmesidir. Binâenaleyh sümek suretiyle değiştirilmemelidir. Fakat taşlar yüzü rahatsız ediyorsa bittabi silmesinde bir beis yoktur.[588]

254/188- «Sahîhaytı'da Muaykîb[589] radiyallahü anh'den fa'lîlsîz olarak bunun benzeri vardır.»[590]

Yani Buharı ile JfüsZim'de bunun gibi bir hadîs vardır. Yalnız onlardaki hadîsde talîl cümlesi olan : yoktur. Ve lâfzı şudur
«Ufak taşları namazda iken silme. Eğer mutlaka yapacaksan taşları düzeltmek için bir defa.» (Yap).[591]

256/189- «Âİşe radiyaîlahü anhd'dan rivayet edilmiştir.Demiştir kİ: ResûlüMah (S.A.V.)'e namazda bakınmayı sordum:
— O bir kapış'tır. Şeytan onu kulun namazından kapar; buyurdular.»[592]

Bu hadîsi, Buharî rivayet etmiştir.[593]

256/189- «Tîrmîzî'nin rivayeti -kî onu sahîhlemiştir de :
Tîybî {—743) diyor ki: «Bakınmaya ihtilas demesi şunun içindir : Namaz kılan Rabbine yönelmiştir. Şeytan ise bu yönelmenin

elden gitmesi için fırsat kollar. Ve kul bakındı mı hemen onu kapar.»
Hadîs-i §erîf, namazda bakınmanın mekruh olduğuna delildir. Cumhur'un kavli de budur. Yalnız bakımrken göğsün ve boynunun tamamının kıbleden dönmemiş olması şarttır. Dönerse namaz bozulur. Kerahetin sebebi ya huşûun zedelenmesi veya bedenîn bir kısmı ile kıbleden dönmüş olması, yahut da AUah-ii Teâlâya yönelmekten yüz çevirmesidir. Nitekim bu son ihtimali te'kid eden bir hadîsi îmam-ı Ahmed b. Hanbel (164 — 241) ile îbni Mâce (203 — 275) Hazreli EbÛ Zer'den tahrîc etmişlerdir. Hadîs şudur :
«Kul namazında bakınmadıkça Allah kuluna inayet buyurmakta devam eder, kul yüzünü çevirdi mi Allah da inayetinden vazgeçer.» B^ hadîsi Ebû Dâvud (202 — 275) ile Nesâî (215 — 303) de tahrîc etmişlerdir.
«Sakın namazda bakınma. Çünkü o helaktir. Eğer mutlaka lazımsa, bari tetavvu'da olsun» şeklindedir. [256/189. Nolu Tirmizİ metni yukarıda geçti o sahifeye bak.] Tirmizî'mn rivayeti dahi Hazreti Âişe (R. AnM^'dandır. Bu hadîsde. bakınmaya pek haklı olarak «helak» denilmiştir. Çünkü ibâdetlerin en faziletlesi olan namazı bozuyor. Dinin direğini yıkmadan daha büyük helak olur mu? Ulemâ : Bakınmak, ihtiyaç yoksa mekruhtur. îhtiyaç varsa mubahtır, diyorlar. Delilleri: Hazreti Ebû Bekir (R. A,)'in Peygamberimiz (S.A.V.) namaza gelirken öğle namazında bakınmasıdır. ResûlüMah (S.A.V.) ölüm döşeğinden kalkarak mescide çıktığı vakit Ashab-ı Kiram da bakınmışlar ve Resûlüllah kendilerine işaret buyurmuşlardı. Bakınmasalar onun geldiğini bilmezler; işaretini de görmezlerdi. Hazreti Peygamber kendilerine bir şey dememek suretiyle takrir buyurmuşlardı. [594]

257/190- «Enes radiyalîahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki, Resûlüllah sallallahü aleyhi ve setlem :
— Biriniz namazda olduğu zaman muhakkak Rabbi ile münacaat etmektedir. Binâenaleyh sakın Önüne ve sağına tükürmesin. Lâkin soluna ayağının altına (tükürSÜn); buyurdular.»[595]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'tir. Bir rivayette «Yahut ayağının altına» buyrulmuştur.
Önüne ve sağına tükürmekten menedümesinin illet ve sebebi Ebû Hüreyre hadîsinde «sağında bir melek vardır» buyrularak açıklanmıştır.
Bu hadîs-i şerif namazda iken kıble tarafına veya sağına tükürmekten nehyediyor. Bu nehy Ebû Hüreyre ve Ebû Said hadîslerinde mutlaktır. Deniliyor ki: Peygamber (S.A.V. mescidin duvarında tükürük gördü. Hemen bir ufak taş alarak onu kazıdı ve:
«Biriniz tükürdüğü zaman sakın yüzünün olduğu tarafa ve sağına tükürmesin; soluna, yahut sol ayağının altına
tükürsün; buyurdular.»
Bu hadîs de, Müttefekun Aleyh'dir.
Nevevî (631 — 676) tükürmenin namazda olsun, dışında olsun ve-keza .mescidde olsun başka yerde olsun mutlak surette memnu, olduğu-na cezmeder. Namazdaki memnuniyetini Enes hadîsi ifâde ediyor. Başka hadîsler kıbleye karşı tükürmeyi mutlak olarak ifâde etmektedirler. Binâenaleyh onlara göre mescidde veya dışında, namazda veya dışında tükürmek memnudur. îbni Huzeyme (223 — 311) ile îbni Hibbân. (— 354)'in sahihlerinde Hazreti Huzeyfe'den merfû olarak şu hadîs ri~ vâyet ediliyor:
«Kim k.bleye doğru tü^rürse k.yâmete tük«Kıbleye (tükürülen.) tükürüğün sahibi Kıyamet gününde tükürük yüzünde olarak diriltilecektir.»
Ebû Dâvud (202 — 275) ile îbni Hibbân, Saib b. HaHâd'dan şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
«Bir adam bir kavms imam olmuş ve kıbleye tükürmüştü. Namazdan çıkınca Resûlüllah (S.A.V.); «size namaz kıldırmasın;» buyurdular.» Sağ tarafına tükürmek de kıbleye tükürmek gibidir. Çünkü ondan da mutlak olarak nehyedilmiştir. Abdürrezzak (—211) İbni Mes'ud'-
dan, namaz haricinde dahi tükürmeyi kerih gördüğünü rivayet eder. Muaz b. Cebel (R. A.) de:
«Müslüman olaıidanberi sağıma hiç tükürmedinı» demiştir. Ömer

b. Abdülaziz tükürmekten nehyederdi. Resûlüllah (S.A.V.) ne tarafa ttikürüleceğini :
«Soluna» demek suretiyle beyân ettiği gibi nereye tükürüleceğini :
«Ayağın altı» diye tayin buyurmuşlardır. îmam-ı Ahmed (164 — 241) ile Müslim (204 — 261)'in rivayet ettikleri Enes Hadîsinde : 357 ibaresinden sonra şu ziyâde vardır:
«Bundan sonra cübbesînin kenarını alarak oraya tükürdü ve kenarı katladı da : Yahut işte böyle yapar» buyurdu. Hadîsdeki :
«Yâni ayağının altına» tâbiri camide olmayanlara mahsustur. Camide olanlar mutlaka mendiline veya elbisesine tükürür. Çünkü bîr hadîsde :
«Mescid içine tükürmek günahtır» buyrulmuştur.
Yukarda Resûlüllah (S-A.V.)'in sağ tarafa tükürmeyi men.etmesine sebeb olarak orada bir melek olduğunu beyan ettiğini görmüştük. Buna şu sual vârid olmaktadır: Sağda olduğu gibi, solda da bir melek - vardır. Bu melek işlenen kötülükleri, günahları yazar. Sol tarafa tükürüldüğü takdirde o rahatsız olmazmı? Bu suale şu yolda cevap verilmiştir: «Sağa tükürmemek yalnız'sağ taraf meleğine mahsus bir ikram, ve teşriftir». Müfeahhirin-i Ulemâdan bazıları bu suale şöyle cevap vermişlerdir: «Namaz bedenen yapılan iyi amellerin temelidir. Binâenaleyh kötülükleri yazan meleğin ona bir dahli yoktur.» Bunların delili İbni Ebî Şeyhe (— 234)'nin Hazreti Huzeyfe'den mevkufen tahrîc ettiği hadîsteki:
«Sağına da tükürmesin. Çünkü sağında iyi ameller kâtibi Vardır» ifâdesi ile Taberanî'nin (260 — 360) rivayet ettiği Ümâme hadîsindekr:
«Zira o Allah'ın huzuruna sağında bir melek, solunda da şeytanı olduğu halde çıkacaktır» ibâresidir.
Bu hadîs sabit olunsa sol tarafa tüküren şeytanın üzerine tükürmuş oluyor. İhtimal sol taraftaki melek o sırada tükürük isabet et-miyecek şekilde geriye çekilmiş bulunuyor. Yahut namazda sağ tarafa meylediyor.[596]

258/191- «(Bu da) ondan. Demiştir ki: Âişe'nİn bir kaygısı

vardı. Evinin bir tarafını onunla örtmüş İdi. Peygamber (S.A.V.) kendisine :
«Şu yaygını bizden defet. Çünkü tasvirleri namazımda bana arız olup duruyor; buyurdular.»[597]

Bu hadîsi, Buharı rivayet etmiştir.[598]

258/191- «Şeyheyn Ebû Cehm'İn Enbicaniyye'si kıssası hakkındaki Âişe hadîsine ittifak etmişlerdir. Bu hadîsde:
«Zira o hamisa[599] beni namazımdan alıkoydu» buyrulmaktadır.[600]

Kiram: İnce çarşaf veya renkli, resimli yaygıdır. Hadîs-i şerif, evde veya namaz kılanın yerde insanı meşgul edecek şeyler varsa giderilmesine delildir. Fakat bunların namazı bezacağma dair bir delâlet yoktur. Çünkü ResûîüIIah (S.A.V.)'in namazı iade ettiği rivayet olunmamıştır. Aşağıdaki hadîs de aynı hükmü ifâde etmektedir.
Hadîs-i şerîfde geçen « II' U » zamiri hamisaya aittir. Daha sonraki cümlesindeki zamir de ona aittir. Fakat Musannifin ibaresi Enbicanîyye'ye ait olduğu zannını vermektedir.
Enbicaniyye: Çizgisiz düz kumaşdan yapma elbisedir.
Hamîsa : Çizgili kumaştan yapılan elbisedir.
Bunu Resulü Ekreme Ebî Cehm (R. A.) hediye etmişti. Hazreti Âişe hadîsinin'lâfzı şöyledir:
«Peygamber (S.A.V.) çizgileri olan bîr hamîsa İçinde namaz kıldı, ve çizgilerine şöyle bir baktı. Namazdan çıktıktan sonra :
«Benim bu hamîsamı Ebû Cehm'e götürün; Ebû Cehm'in düz kumaş elbisesini bana getirin. Çünkü bu hamîsa demin beni namazımdan alıkoydu.» buyurdu. Buradaki lâfız B«7um'nindir.
îmam-t Malık (53— 179) «El-Muvatta» da bu hadîsi Hazreti Âişe'den şu lâfızla rivayet ediyor:
Âişe (R.Anhâ) demiştir ki: Ebû Cehm b. Huzeyfe Resûlüllah (S.A.V\)'e çizgili bir hamîsa hedîye etti. Resûlüüah onunla namaza geldi.. Namazdan çıkfıktan sonra: «Bu hamîsayı Ebû

Cehm'e iade edin» buyurdular. Yine Hazreti Âişe'den bir rivayette :
«Namazda olduğum halde çizgilerine bakıyordum. Korkarım beni alıkoyacak» buyrulmuştur. îbni Battal (—444) diyor ki: Rcsûlüllah (S.A.V.)'in Ebû Cehm'den başka elbise istemesi hediyesini kendisini küçümseyerek iade etmediğini bildirmek içindir».
[Me!n-i Hadîs 257/192 Nolu Hz. Âişe (R.Anhâ) Hadîsine bak.]
Hadîs-i şerif, nakış ve resim gibi kalbi meşgul ederek namazdan alıkoyan şeylerin mekruh olduğuna delildir. Yine bu hadîs Resûl-ü Ekrem'in namazdan alıkoyan şeylerden namazı kurtarmağa şitâb ettiğine delâlet ediyor. Tîybî: «Kötülerden geçtim; burada resimlerle zahiri eşyanın temiz kalplere ve pak ruhlara bile te'siri olduğu bildiriliyor» demektedir.
Bu hadîsde nakışlı seccadeler üzerinde namaz kılmanın ve mes-cidîeri nakışla süslemenin mekruh olduğuna delâlet vardır.[601]

259/192- «Câbir b. Semura radiyallahü anh'âen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallajıü aleyhi ve seîlem :
— Ya namazda gözlerini semaya diken kavimler bundan kat'i surette vazgeçerler; yahut gözleri kendilerine dönmez; buyurdular.»[602]

Bu hadîsi; MüsMm rivayet etmiştir.[603]

259/192- «Müslim'in Âişe radiyallahü anhâ'Aan rivayetinde Âişe: Resûlüllah saUallahû aleyhi ve sellem'I :
— Yemek huzurunda namaz olmaz; kendisini büyük ve küçük abdestler sıkıştıranın da namazı olmaz; derken işittim, demiştir.»[604]

Semâdan murad: Mutlak surette yukansıdır. Nevevî (631 — 676) Müslim şerhinde: «Bu hadîsde pek te'kitli nehy ve şiddetli tehdit vardır. Bu bâbda icmâ olduğu naklolunur» diyor. Nehy tahrim îcab eder. tbni Hazm (3 — 456) : «Gözlerini yukarıya

dikmek namazı bozar demiştir. Kâdi îyaz (476 — 544): «Namazdan gayri dualarda gözleri yukarıya dikmek hususunda ulemâ ihtilâf etmiş; bir. takımı bunu mekruh görmüş, ekseriyet caiz olduğuna kaildir» diyor.
[Metni hadîs 259/192 Hz. Âişe (R. A.) hadisine bakıla.]
Bu bâbda yukarda üçüncü hadîsde söz geçti ise de buradaki hadîs yemeğin hazır olduğu yerde namaz kılınamiyacağını ifade ediyor. Bir de bu hadîs farz ve nafile bütün namazlara, keza a-ç veya tok herkese âmm ve şâmildir. Oradaki hadîs bundan esahtır. Kendisini yellenmek sıkıştıran da hükümde dahildir. Fakat sıkıştırma olmadan yelleneceği gelmek dahil değildir. Yani bu takdirde namazım kılabilir. Başı sıkılan bir kimsenin o hali ile namaz kılması mekruhtur.
Bu kerahat huşûu noksanlaştırdığındandır, diyorlar. Başı sıkılmakla beraber vakit de daralsa ve çıkacağından korksa, namazı maal kerahet sahihtir. Zahirîlere göre bu namaz batıl olur.[605]

261/193- Ebû Hüreyre radtyaUahü anh'dan rivayet edilmiştir ki; Peygamber saUdllahü aleyhi ve seUem :
— Esnemek şeytandandır; biriniz esnedi mi gücü yettiği kadar menetsin; buyurmuştur.»[606]

Bu hadîsi; Müslim ve Tîrmizî rivayet etmişlerdir. Tîrmlrf «Namazda» kaydını ziyâde etmiştir.
Esnemenin şeytandan oluşu mecazdır. Esnemek midenin fazla dolu bulunmasından ve tenbellikten meydana gelir. Bunlar ise şeytanın sevdiği şeylerdir. Binâenaleyh ondan gelmiş gibidir. Tirmizî'-nin ziyâdesini de kattıktan sonra hadîsin mânası: «Biriniz namazda esnedi mi mümkün olduğu kadar menetsin» demek olur. Maamafih bu halden namaz dışında da korunmağa, çalışmağa bir mani yoktur. Zira mutlak ile mukayyet hükümde birbirine muvafıktırlar. Tirmigî'nin ziyâdesi Buharî'de de vardır. Buharı ondan sonra şu ziyâdeyi de kaydeder:
«Esnerken» hâ demesin. Çünkü bu ancak şeytandandır; ona güler.»

Bütün bunlar huşûa manî olan şeylerdir. Esniyen elini ağzına koymalıdır. Zira bir hadîs-i şerîfde:
«Biriniz esnedi mi hemen elini ağzına koysun. Çünkü şeytan esneme İle birlikte girer.» buyrulmuştur. Bu hadîsi; Buha-rîj Müslim, Ahmed ve başkaları tahrîc etmişlerdir.[607]

Mescidler Babı

Mesâcid kelimesi mescidin cem'idir. Mescid, cimin kesresi ile okunursa mekân-ı mahsustur. Cimin fethası ile secde yeri demektir. Mes-cidlerin fazileti hakkında pek çok hadîsler vardır. Bunlarda mescidlerin Allah indinde en makbul yerler olduğu; helâl malından bir mescid yaptırana Allah'ın cennette bir köşk bina edeceği beyan olunmaktadır. «Mecmeu'z - Zevâid» gibi hadîs kitapları bu gûna hadîslerle doludur.[608]

262/194- «Âİşe radiyalîahü anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) mescidlerin evlerin içine yapılmasını ve temizlenmesini, kokulanmasını emretti.»[609]

Bu hadîsi; Ahmed, Ebû Dâvud ve Tirmiiî rivayet etmiş; Tirmizî İrsalini sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerîfdeki «Dûr» kaydından murad; evlerin içi de olabilir; evlerin yapıldığı mahallerde. Mescidler temiz olacak ve kokuîanacak-tır. Kokulamak buhur ve sair ile olur.
Bu hadîs-i şerîfdeki emir nedib içindir. Çünkü Müslim'in (204—261) rivayet ettiği bir hadîsde:
«Namaz sana nerede yetişirse hemen kıl» buyrulmuştur. Böyle hadîsler başkalarında da vardır. Birinci mânaya göre mescidler evlerin içine yapılacaktır. Bu takdirde hadîsimiz teshilin yani onu sebilleştirmenin ve hak yolunda umum tarafından kullanılmak üzere açılmasının şart olduğuna delâlet eder. Çünkü hemen mescid adı takmakla mescid oluverse bu binaların sahiplerinin mülkünden çıkması lâzım gelir. Bazılarına göre murad: Evlerin bulunduğu mahallerdir:
[610] «Sîze fasıklar darını göstereceğim» âyeti bu kabildendir. Çünkü arap-lar kabilelerin toplandığı yere «dar» derlerdi. Sevrî: «Mescidlerin darların içinde yapılmasından murad, kabilelerdir» diyor.[611]

263/195- «Ebu Hüreyre radıyaMahü anh'ten rivayet edilmiştir.

Demiştir ki: Resûlüllah saltaîlahü aleyhi ve sellem:
— Allah Yahudilerin belâsını versin; Peygamberlerinin kabirlerini mescid yaptılar; buyurdu.»[612]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir. Müslim: «Hıristiyanlar da» ibaresini ziyâde etmiştir.[613]

263/195- «Buharı ile Müslim'de Âişe hadîsinden (şu parça vardır):
Hıristiyanlar aralarında salih zât öldümü kabrinin üzerine bir mescid yaparlardı.» Bu-hadîsde «Bunlar mahlu-kâtin en kötüleridir» ibaresi de vardır.Müslim (204 — 261) Hazreti Âîşe (R. Anhâydah şu hadîsi rivayet ediyor:
«Âİijb radiycdlahü anhâ dedi ki: Gerçekten Ümmü Habibe ile Ümmü Seleme Resûiüilah (S.A.V.)'e Habeşistanda içersinde resimler bulunan bîr kilise gördüklerini ahlattılar da Resûlüllah (S.A.V.) : Şüphe yok
ki, bunlar, aralarında salih kimse bulunup, öldüğü zaman kabrinin üzerine bir mescid bina ederler ve o suretleri yaparlardı. Bunlar kıyamet gününde Allah'ın indinde mahlûkatın en kötüleri olacaklardır» buyurdu.
Kabirleri mescid yapmak içersinde namaz kılmağa da üzerlerinde namaz kılmağa da şâmildir. Yine Müslim'de şu hadîs vardır:
«Kabirlerin üzerine oturmayın. Ne onlara doğru, ne onların üzerinde namaz kılmayın.» Kadı Beyzavî (685) tefsirinde şöyle der: «Vaktaki Yahudilerle Hıristiyanlar Peygamberlerinin sanma tazim için onların kabirlerine secde ettiler, kabirleri kıble yaparak namazda onlara doğru döndüler — Allah belâlarını versin — kabirleri put ittihaz ettiler; müslümanlar bundan menedildi. Amma bir kimse salih bir zâtın civarına mescid inşa eder ve bundan ona tazim ve ona doğru teveccüh değil de, sırf yakın bulunmak suretiyle teberrük kasdederse, bu tehdide dahil olmaz. BeyzavVnin «ona tazim ve ona doğru teveccüh değildi, sırf teberrük için» diyerek yaptığı ta'lili Sübülü's - Selâm-» sahibi beğenmemektedir. Bu söze kargı «o zâta yakınında

mescid yapmak, ve onunla teberrük kas-detmek, onu tazimdir» dedikten sonra; «Nehy hadîsleri mutlaktır; Beyzavî'nin dedikleri ile ta'lil etmeye bir delil yoktur. Anlaşılan burada illet «Şeddi zeria» yani fenalık yolunu kapamak ve faidesi zararı olmayan, İşitmeyen cemaatı tazim eden putperestlere benzemekten uzak bulunmaktır. Çünkü bu bâbda sarf edilen mal tamamiyle faideden hali olup, nahak yere israftır. Bir de bu, kabirlerin üzerine mum yakmağa sebep olur ki, failine lanet okunmuştur.» diyor.Ve kabirlerin üzerine yapılan türbelerle kubbelerin sayısız mefsedetlerinden bahsediyor ise de Hak olan San'anî'mn iddiası değil, BeyzavVnin sözüdür. Nitekim, Fukaha-ı Kiramın kavilleri de budur. Hakikatda ne Sule-lıadan birinin kabrine yakın Mescid yapmak, putperestliğe benze-mekdir ne'de Hâşâ!, O kabirde yatan zâta tapmakdır. San'anî merhum burada galeyane gelerek melûf bulunduğu mezhebi sezdirmiştir:

«Allah yahudilerle hıristiyanların belâsını versin...» Fakat hıristiyanları katınca mes'ele müşkilleşir. Çünkü onları Hazreti İsa'dan başka peygamberi yoktur. Hazreti İsa Aleyhisseîâm ise diri olarak göğe çekilmiştir. Buna cevaben bazıları hıristiyanların Hazreti İsa'dan gayri mürsel olmayan, yani kendilerine kitap verilerek gönderilmeyen peygamberleri vardı. Havariyyun ile Hazreti Meryem bunlardandır.» demiştir. Bazıları da: «Peygamberleri» tâbirinden, maksad hem yahudilerin, hem hıristiyanların peygamberleridir. Yahud murad: Peygamberlerle tâbi'leridir. Bu sözle ikisi birden kastedilmiştir; demişlerdir. Bu kavli şu hadîs de te'yid eder:

«Peygamberlerinin ve salihinden olanlarının kabirlerini mescid ittihaz ederlerdi.» Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.

En güzeli: «Yahudilerin Peygamberleri hıristiyanların da peygamberidir. Çünkü hıristiyanlar her Resule inanmakla memurdurlar» demektir. Hadîsde son olarak geçen ismi işareti her iki fırkaya attir. Ve zem olarak kâfidir.

İttihaz etmekten murad: Yeni yapmağa ve yapılmışa tabi olmağa şâmildir. Şu halde yahudiler peygamberlerinin kabirlerini mescid yapmış; hıristiyanlar da onlara tâbi olmuştur.[614]

265/196- «Ebu Hüreyre radiyaHahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber (S.A.V.) süvariler gönderdi. Bunlar bir adam getirdiler ve onu mescidin direklerinden birine bağladılar. İlâ âhir...»[615]

Bu hadîs Müttefekun Aleyh'dir.
Getirilen adam Sümame b. Üsal'dir. Nitekim Sahîheyn'de ve şâir hadîs kitaplarında ismi geçer. Fakat onlarda Resûlüllah (S.A.V.)'in emir vererek bağlattığı yoktur. Yalnız bağladıklarına ses çıkarmamış ,bina-enaleyh takrir buyurmuştur. Hadîsin kıssasında Resûlüllah (S.A.V.)'in. üç günde bir yanma uğrayarak :
«Nen var yâ Sümâme...» dediği zikrediliyor.
Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Bu hadîsde esiri mescide bağlamanın caiz olduğuna delil vardır. Getirilen esir isterse kâfir olsun. Şu halde hadîs :
«Şüphesiz ki mescid zikrullah ve taat içindir.» Hadîsini tahsis eder. Resûlüllah (S.A.V.)'in Sakîf hey'etini mescidde konaklattırdı-ğı sabittir Hattâbi (— 388) diyor ki: «Bu hadîsde, müşrikin ihtiyacı olduğu zaman mescide girebileceğine delil vardır. Meselâ: Mescidde olup dışarı çıkmayan borçlusunu yakalamak, mescid içinde dâva halleden hâkimin huzurunda dâvaya durmak gibi hallerde müşrik mescide girebilir. Resûlüllah (S.A.V.)'in Mescidine Kâfirler sual sormak ve diğeri bazı şeyleri görmek için gelirlerdi. Orada uzun uzadıya kalırlardı. Ebû Dâvud (202 — 275)'un Ebû Hüre*yre'den tahrîc ettiği bir hadîsde, Resûlüllah (S.A.V-)'e mescid içinde iken yahudilerin geldiğinden bahsolunmaktadır.
Vakıa müşrikler hakkında- KuKan-ı Kerîmde :
[616] «Mescİd-i Harama yaklaşmasınlar» buyrulmuştur.
Amma bundan murad : Hacc veya Umre yapmalarına imkân verilmemekdir,
[617] «Onlar için mescidlere ancak korkarak girmek vardır.» Âyeti Kerîmesi ise müşriklerin mescidlere girmesini haram kılmak için tam delil olmaz. Çünkü bu âyet hıristiyanlar Beyt-i

Mukaddesi zaptederek içersine pislik attıkları zaman, yahut Kureyş, Hudeybiye senesi Resûlüllah (S.A.V.)'i Umre yapmaktan menettikleri vakit nazil olmuştur. Zapt ve istilâ, tahrip gibi maksadlarla girmezlerse hüküm nedir? Âyet-Î Kerîme bu suale cevap vermiyor. Herhalde Musannif merhum bu hadîsi, müşriklerin mescide girmelerinin caiz olduğuna delil olmak üzere getirmiş bulunsa gerektir. Nitekim Mescid-i Haramdan mada mescidlere girip girmiyecekleri hususunda Imam-ı Şafii'nin reyi de böyledir.[618]

266/197- «Ebu Hüreyre'den (rivayet olunmuştur ki) Ömer radiydl-Jahü anh mescidde şiir okuyan Hassan'ın yanına uğramış ve ona bir bakmış. Hassan; ben burada senden daha hayırlısı varken okuyordum; demiştir.»[619]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Hadîs-î şerifin siyakından anlaşıldığına göre Hazreti Ömer (R. A.) Hassan'a bakınca Hassan bunun iyiye alâmet olmayıp inkâr mânasına geldiğini anlamış ve cevap vermiştir.
«Senden daha hayırlısı» sözü ile bittabi Resûlüllah (S.A.V.)'İ kasdetmiştir. îmam- Buharl (194 — 256) da bu kıssaya işaret ederek Hassan[620]'ın mescidde Peygamber (S.A.V.) tarafından müşriklere verdiği cevaptan bahseder. Hadîs-i şerîf, mescidde şiir okumanın caiz olduğuna delildir. Fakat îbni Huzeyme (223 — 311) nin 'tahrîc ettiği TirmizVnm de sahîhlediği Amr b. Şuayb hadîsi ile diğer bazı hadîsler buna muarızdır. Amr b. Şuayb hadisi şudur:
«Resûlüllah (S.A.V.) mescidde şiirler okumayı yasak etti.» Bu hadîsin şâhidleri de vardır.
O hadîslerle babımız hadîsinin arası cem edilmiş ve yasak edilen şiirler câhiliyet devrine ait, öğünme şiirleridir kî, bunlarda sahîh bir heder ve maksad yoktur. Okunmasına izin verilenler ise böyle olmayıp sahîh bir maksad ifâde edenlerdir, denilmiştir. Bazıları: «Okunmasına izin verilen şiirlerin mesciddekileri meşgul etmiyecek cinsten olmaları şarttır» derler.[621]

267/198- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir.Demîştir ki; Resûlüllah salîallahü aleyhi ve sellem:
— Kim bir adamı mescidde kayıp hayvan ararken işitirse, «Allah onu sana iade etmesin» desin. Çünkü mes-cidler bunun için yapılmamıştır; buyurdular.»[622]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîfdeki beddua, o adama ceza içindir. Çünkü mescidde, caiz olmayan bir şeyi irtikâp etmiştir. Hadîsin zahirine bakılırsa-beddua aşikâre edilecektir. Hem edilmesi lâzımdır. Çünkü mescidler hayvan aramak İçin değil, zikrulfah için, namaz kılmak, ilim Öğrenmek ve hayırlı şeyler müzakere etmek için yapılmıştır.
Bu hadîs, mescidde hayvan' arayıp soruşturmanın memnu olduğuna delâlet eder. Hayvandan gayrı kayıpların soruşturulması da bu hükme dahildir, deniliyor. Zira illet birdir. O da «Çünkü mescidler bunun İçin yapılmamıştır.» sözüdür. Şu halde gerek mescidde gerekse başka yerde bir şey kaybedenler mescidin kapısına oturup girenlerle çıkanlara dışarı da soracaklardır.[623]

267/199- «Ebû Hüreyre radıyallahü anh'öen rivayet edilmiştir ki; Resûlüllah sdtlallahü aleyhi ve sellem :
— Bir kimseyi mescidde satarken veya satın alırken görürseniz ona; «Allah ticâretine kâr ettirmesin; dey'" buyurdu.»[624]

Bu hadîsi, Tirmizî ile Nesâî rivayet etmişlerdir. Nesâî onu «Hasen» bulmuştur.
Hadîs-i şerif, camilerde ahş-veriş yapmanın haram olduğuna delildir. Ahş-veriş görenlerin faillerini menetmek için açık açık «Allah ticâretine kâr ettirmesin» demeleri lüzumuna da delâlet ediyor. Buna. sebep ve illet yukanki hadîsde beyan edilen «Çünkü mescid-ler bunun için yapılmamıştır» hadîsi şerifidir.
Buna rağmen yine de mescidde ahveriş yapılsa acaba sahih ve

mün'akid olur mu? Bu suale cevaben Mârudî (_450): «Evet, bilittifak mün'akid olur» diyor.[625]

269/200- «Hâkim b. Hizam[626] radiyallahü anh'den rivayet edil-* mistir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seîîem :
— Hadler mescidlerde ikâme edilemez, oralarda kısas da yapılamaz; buyurdular.»[627]

Bu hadîsi, Ahmed ve, Ebu Dâvud zayıf bir senedle rivayet etmiştir.
Hadîsi, Hakim (321 — 405), İbnü's - Seken (294 — 353) Dâre Kutnî (306 — 385) ve Beyhakî (384 — 458) de rivayet etmişlerdir. Musannif merhum «Telhis» de: Bunun isnadında beis yoktur» der.
Bu hadîsi mescidlerde hudut ikâmesi ile kısas yapmanın haram olduğuna delildir. Nitekim yerlerinde görülecektir.[628]

270/201- «Âişe radıyallahü anhâ'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Hendek günü Sa'd yaralandı. Ve Resûîüllah (S.A.V.) kendisini yakından dolaşabilmek için üzerine mescidde bir çadır kurdu.»[629]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Hadîs-i şerîf mescidde hasta ve yaralı bakıîabileceğine, uyunacağına, çadır kurulabileceğine delildir.
«Hudud» : Haddin cem'idir. Hadd; lûgatta : Menetmek manasınadır. Istılahta ise zina, içki ve hırsızlık gibi şeylerin sebeplerini men-eden mânilerdir ki, bunların bazısı dayak, bazısı el kesme, kelle kesme gibi şeylerdir.[630]

271/202- «(Bu da) ondan. Demiştir kî: Resûlüllah (S.A.V.)'in, ben mescidde oynayan Habeşlilere bakarken beni örttüğünü gördüm, ilh...»[631]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Buharî'nin bir rivayetinde oyunun kalkan ve harbilerle yapıldığı; Müslim'in bir rivayetinde sade harbilerle yapıldığı beyan olunuyor. Yine Buharî'nin bir rivayetinde günün bayram olduğu bildiriliyor. Bu da sevinç günlerinde böyle oyunların mescidde. oynanabileceğini gösterir ise de bunun Kitap ve sünnetle mensuh olduğu iddia ediliyor. Kitaptan nâsihi :
[632] «Bina edilerek içlerinde isminin anılmasına Allah'ın izin verdiği evlerde...» Âyeti kerimesidir. Sünnetten de hadîsidir. Maamafih nesh iddiasına itiraz edenlerde olmuş ve: Hadîs zaittir. Sonra ne âyette, ne de hadîsde neshe dair bir sarahat yoktur. Tarih de malûm değildir ki nesh iddia edilebilsin demişlerdir. Habeşlilerin oyununun mescid haricinde olduğunu, Hazreti Âişe'nin mescidde bulunduğunu da iddia edenler olmuştur.
Hazreti Âişe (R. Anhâ)'mn ecnebiyye olduğu halde oynayanlara bakması, kadının insan topluluklarına ferdlerini ayırmaksızın toptan bakışının caiz olduğuna delâlet eder. Nitekim camiye giren ve çıkan cemaata ve keza yollardaki kalabalığa bakmak da böyledir. Mes'elenin tahkiki yerinde gelecektir.[633]

273/203- «(Bu da) ondan, (demiştir ki): Bîr kara cariyenin mescîd-de çadırı vardı. Bana gelir ve yanımda konuşurdu... İlâh...».[634]

Bu hadîs, MÜttefekun Aleyh'dir. Bu hadîs Buharî'de Hazreti Âişe'den şu lâfızlarla rivayet olunuyor:
«Arap kabilelerinden birinin kara bir cariyesi vardı. Bunu âzâd etmişler. Fakat onlarla beraber yaşıyormuş. Birgün kabilenin bir kız çocuğu üzerinde kayış parçaları ile işlenmiş kırmızı bir kuşak olduğu halde sokağa çıkm:ş. Câriye diyor ki : Kız kuşağı bıraktı. Yahut da ondan düştü. Kuşak yerde iken bir çaylactk geçti ve onu et sanarak kâptı. Onu aradılar fakat bulamadılar. Ve kuşaktan dolayı beni itham ettiler. Artık benî araştırmağa başladılar. (Hattâ Önünü bile aramışlar.) Diyor kî:

Vallahi ben yanlarında duruyordum. Bir de ne göreyim çaylacik çtka geldi ve o kuşağı atıverdİ. Aralarına düştü. Ben: İşte beni itham etliğiniz şey! Vehmettiniz! Halbuki ben bundan beriyim; işte o! dedim» Hazreti Âİşe (R.Anhâ) diyor ki bunun üzerine câriye Resûlüllah (S.A.V.)'e gelerek müslüman oldu. Bu cariyenin mescİdde bîr çadırı veya kıldan evi vardı. Bana gelir yanımda muhabbet ederdi. Oturur oturmaz şunu söylerdi: «Kuşak günü Rabbimizin acayiplerindendir.» «Beri bak, hiç şüphe yek ki o beni küfür diyarından kurtardı.»
Âişe diyer ki: Ona, «ne oluyor sana ki oturur oturmaz bunu söylü-yersun? dedim. Bana bu hadîsi anlattı.»
İşte Musannifin «El-Hadîs» diyerek okunmasını bize havale kıldığı hadîs budur. Bu hadîs de erkek veya kadın bir müsiümanın evi yoksa fitneden emin olmak şartı ile mescidde yatıp kalkabileceğine; mescide çadır ve şâire kurulabileceğine delâlet vardır.[635]

273/204- «Enes radiyallahü anh1'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Mescidde tükürmek günahtır; keffareti onu gömmektir; buyurdular.»[636]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Eu h&dîs, m:scidde tükürmenin günah olduğuna; tükürüğü gömniL'k bu günah için keffaret olacağına delâlet ediyor. Halbuki yukarda huşu tâbınm 257/190 Nolu hadîsinde; «sol tarafına veya ayağının altına tükürsün» buyrulmuştu. Şu halde bu hadîs oradakine muarızdır. Çünkü o hadîsin zahiri âmm'dır. Binâenaleyh mescidde olana da şâmildir. Ncvcvl {631 — 676) eliyor ki: «Bu hadîslerin ikisi de âmm'dır. Lâkin ötekinin umumu mescidin içinde olmamakla tahsis edilmiştir. «Halite» hadîsinin umumu mescid içinde olan hakkında tahsis edilmeden kalmıştır. «Kadı îyaz» (476 — 544): «Mescidde tükürmek yere gömülmez-se günahtır; gömülürse, günah olmaz» diyor. Hadîs imamlarından bazıları bu re'ye kail olmuşlardır. îmam-ı Akmed b. Hanbel (164 — 241) ile Taberânî (260 — 360)'nin «Hasen»

bir isnadla Ebû Ümâme (R. A.)f-den merfûan rivayet ettikleri şu hadîs de bu re'yi te'yîd eder:
«Bir kimse mescidde tükürür de onu gömmezse günahtır. Gömerse sevaptır.» Anlaşılıyor ki tükürüğü ancak gömülmediği takdirde günah addetmiştir. Müslim'in Hazret! Ebû Zer'den merfûan rivayet ettiği şu hadîs de öyledir.
«Ümmetimin'günahları arasında mescidde olup da gömülmeyen tükürüğü buldum.» Selef-i Salihîn hazârâtı bunu böylece anlamışlardır. «Sünen» nâmındaki hadîs kitaplarında Said b. Man&ur'd&Ti, o da Ebû übeyde b. EJ-Cerrah''dan işitmiş olmak üzere şu hadîs rivayet olunmuştur.
«Ebû Ubeyde bîr gece mescidde tükürmüş ve gömmeyi unutmuş; hattâ evine dönmüş. Hemen ateşten bir şule alarak tükürüğü aramağa gelmiş; nihayet onu gömmüş ve: Allah'a hamdolsun ki bu gecenin günahı üzerime yazılmadı; demiş.» Görülüyor ki, Hazret! Ebû Ubeyde tükürüp gömülmeden bırakıldığı zaman günah olacağını anlamıştır. Yukarda görmüştük ki, günah olan sağ tarafa veya kıbleye tükürmektir. Sol tarafa veya ayağının altına tükürmek günah değildir. Binâenaleyh bu hadîs oradaki hadîsle tahsis ve takyîd olunmuştur.
Cumhur-u ulemâya göre (gömmekten) murad: Tükürüğü mescidin içine, mescidin toprağı ve kumu ile örtmektir. Bazıları mescidden dışarı çıkarıp gömülür demişlerse de, bu ihtimalden uzaktır.[637]

274/205- «(Bu da) ondan. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) :
— İnsanlar mescidler hakkında Övünmeye başlayıncaya kadar kıyamet kopmaz; buyurdular.»[638]

Bu hadîsi, Tirmizî müstesna Beşler tahrîc etmişdir.İbni Huzeyme de sahîhlemiştir.
Mescidler hakkında övünme : «Benim mescidin senİnkinden daha yüksek, daha muhteşem, ve ziynetli» gibi sözlerle olduğu gibi binayı yüksek yapmak ve ziynetlemek suretiyle fiilen.de olur.

Hadîs-i şerîf Peygamberliğin alâmetlerindendir. «Kıyamet kopmaz» tâbirinden mescidler hakkında övünmenin kıyamet alâmetlerinden olması manâsı çıkarılabilir. Bu hadîsde övünmenin mekruh olduğuna ve kıyamet alâmetlerinden sayıldığına Allah-ü Teâlâ'nm bina itibarı ile değil, ibâdet ve taat itibarı ile mescidlerin muhkem ve mamur olmasını dilediğine delâlet vardır.[639]

275/206- «İbnİ Abbas radiyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
«Ben mescidleri muhkem kurmak için emir almadım; buyurdu.»[640]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud tahrîc etmiş ve İbni Hibban sahîhlemiştir. Tamamı şöyledir:
«OnJarı yahudilerle hıristiyanların süslediği gibi tezyin edirt diye (de emir almadım).» Fakat bu cümle İbni Abbas (R.A.)'m kendi ifâdesinden müdreçtir. Herhalde Peygamber (S.A.V.)'in beyanlarından, bu ümmetin binayı sapasağlam oturtarak harç ve kireçle ziynetleme hususunda Benî İsrail'in yolundan gideceğini anlamış da söylemiş olacaktır.[641]
Hadîs-i şerif, kerahet veya fahrim ifâde ediyor. Zira yahudilere ve hiristiyanlara benzemek haramdır. Çünkü mescidlerin bina edilmesinden maksad, yalnız soğuktan ve sıcaktan korunmaktır. Onları ziynet-lemek, ibadetin ruhu mesabesinde olan huşu'dan kalpleri ahkoyar. Mihlaplanri ziyn etlenebil e ceğine dair bir kavi varsa da, o da doğru değildir, mekruhtur. Çünkü namaz kılanın kalbini meşgul eder. «El-Bahrü'z-Zahhâr» sahibi (El-Mehdî) Harameyn-i Şerifeyn diye yaddettiğimiz Kâbe-İ Muazzama ile, Medine'deki Mescid-i Nebevî'nin tezyinine çatarak şunları söylüyor: «Şüphesiz ki Haremeyn'in tezyini, hall-ü fasl sa-hiblerinin ve sükûtu rıza sayılmayanların yani ulemânın re'yi ile olmamıştır. Bunu ancak cebbar hükümdarlar fazilet ehlinden tek birine danışmadan yapmışlar, müslüma-nlar ve ulemâ da rıza göstermeden susmuşlardır. «Sübülü's - SeZâm» sahibi bu sözü naklettikten sonra takdirini gizlemeyerek «bu güzel bir sözdür»

dedikten sonra : Resûlüllah (S.A.V.)'in ;
«Emrolunm&dim» sözünde tezyinatın iyi bir şey olmadığını iş'â-r vardır; çünkü iyi olsa Resûlüllah (S.A.V.) emrederdi diyor.» Ve müdafaasını isbat için BuharVden, îbni Battâl'd&n deliller getiriyor. Bu-harV den. delili İbni Ömer (R.A.ydm rivayet edilen şu mealdeki hadîstir. Resûlüllah (S.A.V.)'in mescidi onun zamanında kerpiçten yapılmıştı. Tavanı hurma dalından, direkleri hurma ağacındandı. Ebû Bekir ona bir şey ilâve etmedi; Ömer ilâve etti ve onu Resûlüllah (S.A.V.) zamanındaki temeli üzerine kerpiçle ve hurma dalı ile bina etti; direklerini de tekrar odundan yaptı. Sonra onu Osman değiştirdi ve ona büyük bir ziyâde ilâve etti. Duvarlarını nakışlı taşlarla ve kireçle bina etti. Direklerini nakışlı taşlardan-; tavanını saç ağacından yaptı.» «îbni Battâl'da,: «Bu, mescid yaparken iktisad yapmanın, onları güzelleştirmek için haddini aşmamanın sünnet olduğuna delâlet eder.» demiş. «Sübülü's - Selâm» sahibi devam ile: «Ömer, zamanında bunca fütuhat ve mal çokluğu olmasına rağmen bu mescidi bulunduğu şekilden değiştirmemiş, yalnız yenilemeğe mecbur olmuştu. Çünkü hurma dalları onun zamanında eskimişti. Sonra onu tamir ederken de: İnsanları yağmurdan koru! Sakın kızarıp sararma. İnsanları fitneye sokarsın» demişti. Daha sonra Osman geldi. Onun zamanında mal daha da çoğaldı. O da mescidi lüzumsuz tezyinat ile güzelleştirdi. Bununla beraber bazı sahabe kendisine inkâr ve itirazda bulundu. Mescidleri ilk tezyin eden, Velid b. Abdülmelik'iir. Bu da sahabe devrinin sonlarına rastlar. Ehl-i ilmin birçoğu fitneden korkusuna bunu inkâr etmekten kaçınmıştır» diyor.
Re'yi âcizanemce bu bâbda ne «El-Bahrü'z - Zahhar» sahibinin takdirine lüzum vardır; ne de «Sübülü's - Selâm» sahibinin takdirine.
Çünkü Harameyn-î Şerifeyn'i ziynetleyenler bunu -hâşâ- bir kimseye cebir ve kahrolsun diye değil, îslâmın iki büyük şiarı ve küre-i arzın medâr-ı iftiharı olan bu mübarek yerlerin birer Beyfuilah olması ibâdetlerin başka yerlere nisbetîe buralarda bin kat daha sevablı olması dolayısı ile onlara karşı bir nişâne-i hürmet ve ta'zim olmak üzere yapmışlardır. Binâenaleyh şu hareketlerinden dolayı takbihe değil, asıl takdire lâyik olan

onlardır. Nitekim şeâir-i diniyyesini[642] ta'zim edenlere belîğ bir takdirname olmak üzere Tealâ Hazretleri :
[643] «Allah'ın şeâîrine kim fa'zim gösterirse muhakkak o ta'zim kalplerin takvasındandır» buyuruyor. Vakıa Fahri Kâinat (S.A.V.) Efendimiz her şeyde sadeliği sever, israf ve tebzirden son derece sakımrlardı. Bu cümleden olmak üzere bina ziynetine de ehemmiyet vermezlerdi. Fakat bu mes'ele zamanların değişmesiyle değişmiyecek, zarûriyattan değildir. Nitekim daha Hazreti Osman (R. A.) devrinde Mescid-i Nebevî'nin şeklen değiştirilmesi bunu gösterir.
Sonra fıkıh kitaplarımız mescidlerin nakışlanmasında bir beis yoktur; diyor. Hattâ Âlimlerimizden bazıları bunun için güzel bir ibâdettir; demiş. Bir takımları mekruh saymıştır. Fakat ehl-i tercih fukahâ, ibâdet olmasını kabul etmiş: sebeb olarak da; «çünkü bu ona ta'zim dir» demişlerdir. Herhangi bir mescid hakkında İslâm hukukunun verdiği hüküm bu ise artık mescidlerin en güzidesi olan Harameyn-i Şerİ-feyn'in tezyini hakkında ne denilir bilemem![644]

276/20- «En e s radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve selîem :
— Bana ümmetimin ecirleri arzolunclu. Hattâ kişinin mescidden çıkardığı çör çöp bile; buyurdu.»[645]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud ile Tirmizî rivayet etmiş, Tirmizî garip bulmuş; İbni Hİbbân sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerîf bir kimsenin mescidden çıkardığı çör çöp az da olsa yine çıkarana sevab. olacağına delildir. Bunda Beytullâhı temizlemek mü'minlere eziyet veren şeyleri gidermek vardır. Mefhum-u muhalifini alırsak mescide çör çöp getirmenin günah olduğu anlaşılır.[646]

277/208- «Ebû Katâde radiydllahü cmft'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Biriniz mescide girdi mi, iki rek'ât namaz kılmadan

Oturmasın; buyurdular.»[647]

bu Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Hadîs-i şerîf iki rek'ât nafile namazı kılmadan oturmayı yasak etmektir ki buna «Tahiyyetü'l - Mescid» derler. Hadîsin zahirine bakılırsa vücûb ifâde ederse de Cumhur-u ulemâ'ya göre buradaki emir ne-dip içindir.
Delilleri : Resulü Ekremin birisini cemaatin üzerinden geçerek giderken gördüğü zaman ona :
«Otur, muhakkak eziyet ettin» buyurmasıdır. Eğer Tahiyyetü'U Mescİd farz olsa, o zâta oturmasını emretmezdi. Bir de sununla istidlal ederler: Resûlüllah (S.A.V.) birisine îsîâmın beş şartını öğretmişdi. Adamcağız bunları öğrenince : «Bunlardan fazla bir şey yapmam» demişti. O zaman Resulü Ekrem :
«Doğru söyledi ise kurtuldu» buyurdular.
Zahir hadîse göre bu namaz ne vakit olsa kılınır ise de bittabi mes'-ele ihtilaflıdır; ve kerahet vakitlerinde kılınmaz. Kılmadan oturan sonradan kalkıp kılsa bazılarına göre caizdir. Bu hadîse göre caiz olmamak lâzım gelir. Caiz görenlerin delili; İbni Hİbbân (— 354)'ın sahihinde rivayet ettiği Ebû Zer hadîsidir. Bu hadîse göre Hazreti Ebû Zer mescide girmiş; Resulü Ekrem kendisine sormuş:
«İki rek'ât namaz kıldın mı? Hayır demiş. Öyle ise kalk onları kil» buyurmuşlar. Bunun üzerine îbni Hİbbân :
.«Mescid tahiyyesi oturmakla elden gitmez» diye bir, başlık yapmıştır. «İki rek'ât» tâbirinin ziyâde yönünden mefhumu yoktur. Fakat noksan yönünden vardır. Zira bir reR'âtlı tahiyye namazı olmaz. Mescidin umûmundan Mescİci-i Haram hariçtir. Çünkü onun tahiyyesi namaz değil, tavaftır. Zira Peygamber (S.A.V.) tavaftan başlamıştır. Bazıları, bu adam oturmamıştır. Oturmayana tahiyye-i mescid meşru değildir, derler. Mescid-i Harama giren evvelâ oturmadan tavaf eder, sonra makamın namazını kılar: Binâenaleyh namaz kılmadan oturmamış olur. Fakat girdiğinde tavaftan evvel oturmak isterse, tahiyye namazı kendisine meşru1 olur. Bu hükümden bayram namazını da istisna ederler. Zİrâ bayram namazından önce ve sonra Hazreti Peygamber (S.A.V.) namaz kılmamıştır; derlerse de buna:

Resulü Hhrern oturmadı ki, tahiyye-i mescidi bıraktı, denilebilsin. Zaten ekseriyetle bayramları sahrada kılardı. Sahranın tahiyyesi yoldur. Mescidinde bir defacık bayram namazı kılmıştır. Onda da oturmamıştır.» diye cevap verilir. Mescide giren tahiyye-i mescidden başka bir namaz kılsa meselâ: Vaktin farzı kılmıyorsa ona niyyet ediverse, tahiyye namazının yerini tutar. Hattâ böyle dar zamanda tahiyye namazı memnudur bile. Bir hadîsde:
«Namaz kılınırken, farzdan başka namaz kılmak yoktur» buyrulmuştur.[648]

«Namazın Sıfatı Babı»

278/209- «Ebû Hüreyre radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir kî: Peygamber sallallahü aleyhi ve seîlem (namaz kılmayı beceremiyen HalUd b. Râfi'a):
Namaza kalktığın zaman abdesti tastamam al. Sonra kıbleye karşı dön ve tekbir al; sonra Kur'andan sana mümkün olanı oku, sonra rükû et. Tâ rükû halinde itmi'-nan buluncaya kadar. Sonra doğrul, tâ dosdoğru oluncaya kadar. Sonra secde et. Tâ secde halinde itmi'nan buluncaya kadar. Sonra doğrul, tâ oturarak itmi'nan buluncaya kadar; sonra secde et. Tâ secde halinde itmi'nan buluncaya kadar; sonra bunu bütün namazında yap; buyurdular.»[649]

Bu hadîsi, Yediler ta-hric etmiştir. Lâfız Buharî'nindir. İbni Mâcenin rivayeti Müsüm ricali isnadı ile «tâ oturarak itmi'nan bulun-caya kadar»dır.[650]

278/209- «Ahmed ile İbni HİbbânM (Müsnedlerin) de kî Rifaa b. Rafi radiyallahü anh hadîsinde : «Tâ doğrularak itmi'nan buluncaya kadar» denilmekte; Ahmed'în (rivayet ettiği) bir lâfızda :
(Belini doğrult. Tâki kemikler (yerlerine) dönsün» buyruimaktadır. Nesâî İle Ebû Davud'un RİFaa b. Rafi'den

(merfûan rivayetlerinde): Mes'ele şu ki : Abdesti tastamam Allah'ın emrettiği gibi almadıkça sonra iftitah tekbiri için Allah'a tekbir getirerek ona hamd-u sena etmedikçe, sizden hiçbirinizin namazı tam olmaz» denilmiştir. (Yine Nesâî ile Ebû Davud'un RİfaaꞋdan tahrîc ettikleri) o rivayette : Ezberinde Kur'an varsa oku, yoksa Allah'a hamd et. Ona tekbir ve tehlil getir»denilmiştir. Ebû Davud'un (Rifaa'dan) rivayetinde : «Sonra Ümmü'1-K.itab (Fatihayı) ve Allah'ın dilediğini oku» cümlesi vardır. İbni Hibbân'ın (rivayetinde): «Sonra dilediğini oku» buyrulmuşfur.[651]

İzahat : «Kur'andan sana mümkün olanı oku» ifadesi «Sübhâneke» okumanın vâcib olmadığını gösteriyor. Çünkü vâcib olsa, emrederdi. Kur'andan da neyi bilir veya dilerse onu okuması lâzım geldiğini, binâenaleyh Fatihayı okumasa bile namaz sahih olacağı zannını veriyor. Mes'elenin tahkiki yerinde görülecektir. «Rükû et, tâ rükû halinde itmi'nan buluncaya kadar» tâbiri ile secdeler hakkın daki ayni tâbirler, rükû, ve sücûdun ve bunlardaki ta'dili erkânın lüzumuna delildir. Bu minval üzere bir rek'âtın sıfatı tarif buyrulduktan sonra: «Bunu bütün namazında yap» diyerek namaz ta'lim edilmiştir. Bittabi bir rek'ât nasıl kıhmrsa geriye kalan da öyle kılınır. Yalnız îftitah tekbiri tekrar tekrar meşru olmadığından birinci rek'âta mahsustur. Bu hadîsi YedÜer birbirine yakın lâfızlarla tahrîc etmişlerdir, îbni Mâce, Müslim'in ricalinden rivayet etmiş; yalnız Buhar yerine ondakinde denilmiş ve rükûdan doğruluktan âza-yatışıncaya kadar durmanın lüzumu beyan olunmuştur.
«Hadîsin misli» yani îbni Mdce'nin tahrîc ettiği hadîsin bir eşi aşağıdaki hadîsde işaret edilendir:
— 322 —
Hadîsin buradaki rivayetlerinden birinde: «Tekbir getirerek ona hamd-Ü sena etmedikçe» denilmiştir. Bu hamd-ü-senâdan murad «Sübhâneke» okumaktır. Ve İftitah tekbirinden sonra onun okunması lüzumuna bu hadîs delâlet eder. Bu bâbda aşağıda izahat gelecektir.
Tekbir : Allahü Ekber demekle; tehlil de:demekle olur. Tekbir ve tehlil emri Kur'an okumasını bilmeyenlerin Kur'an yerine bunları

okumaları lüzumuna delildir. Yukardaki hadîs-i şerif ulemâ arasında «namazını beceremiyenin hadisi» unvanı ile anılır. Ve pek büyük bir hadîstir. Namaz kılana hususî İstılahı ile farz ve vâcib neler varsa, hepsini öğretmektedir. Delâlet ettiği ahkâm çok olduğu için biz bunları sıraya koyarak rakamla göstereceğiz:

1— Namaz kılrriak isteyen herkese abdest almanın lâzım olduğuna delâlet ediyor. Bu hususta abdest âyeti olan :

[652] «Neye delâlet ederse hadisimiz de aynen ona delâlet etmektedir.»
Ve hitab abdesti olmayanlaradır. Buharî'nin (194 — 256) rivayet ettiği hadîsin mücmel bıraktığını Nesâî (215 — 303)'nin rivayeti izah ve tafsil etmiştir. Nesâî'nin rivayeti şudur:
«Tâ ki Allah'ın emrettiği gibi tastamam abdest aîıp yüzünü ve ellerini dirsekleri ile beraber yıkayıp başına da mesh ederek, ayaklarını topukları ile beraber yıkayınca-ya kadar »
Bifaa b. Hafi' raöiyallahü anh: Ensardan'dır. Künyesi Ebû Muaz'dır. Bedir, TThud ve şâir gazalara iştirak etmiştir. Cemel ve Sıffîn vak'alarında Haz-reti Ali (R. A.) tarafında bulunmuştur. Namaza müteâllik bir hadîs rivayet ettiğini söylerler.
Bu tafsilât mazmaza ile istinşakın yani ağızla buruna su vermenin vâcib olmadığına delâlet eder. Ve artık bunların nerede emrolunduğu-nu görsek o emri vücub için değil, nedib mânâsına almamıza bir karine teşkil eder.

2— Hadîsimiz İstikbal-İ Kıblenin vücubuna delâlet «diyor. Nitekim vâcib olduğunu yerinde gördük.

3— İftitah tekbirinin vücubuna ve hangi lâfızlarla olacağına delâlet ediyor. Çünkü hadîsin Taberânî (260 — 360)'deki rivayetinde «Sonra Allah-ü-ekber diyecek» buyrulmaktadır. İbni Huzeyme (223 — 311) ile Ibni Hibbân (— 354)'in sahîhledikleri ve îbni Mâce (207 — 275)'in rivayet ettiği Ebû Humeyd hadîsinde Resûlüilah (S.A.V.) in şöyle namaz kıldığı beyan ediliyor:
«Namaza kalkdı mı dimdik doğrulur ve ellerini kaldırır; sonra Allah-ü-ekber derdi.» Bu hadîsin bir mislini de Bezzâr sahîh bîr isnadla ve Müslim'in şartı üzere Hazreti Ali (R.A*)'âen tahrîc

etmiştir. Hadîs şudur:
«Peygamber (S.A.V.) namaza kalktığı zaman «Allâh-ii-ekber» der idi. Bütün bunlar, iftitah tekbîrinden muradın bu lâfız olduğunu gösterir.

4— Namazda Kur'an okumanın farz olduğuna delâlet ediyor. Çünkü: «Kur'andan sana mümkün olanı oku» ve keza :
«Eğer ezberinde Kur'an varsa oku» emirleri namazda Kur'an okunması lüzumuna sünnetten en sarih delillerdir. Kitabdan delil de :
[653] «Kur'andan mümkün olanı okuyun.» Ayeti Kerîmesi ile emsalidir.
Namazı mutlaka Türkçe kılmak ve dini mutlaka modaya uydurmak sevdasına kapılanlar lütfen şu delillere baksınlar: Baksınlar da söylesinler, bunlarda te'vil götürecek anlaşılmayan bir yer var mıdır? Bir irâde ile cihanları yoktan var eden Allah ile âlemlere rahmet olan Resulü: Biz müslümanlardan bilhassa namazda Kur'an okumamızı istiyorlar. Kur'an bilmiyenlerih de ne okuması lâzım geldiğim tayin ve ta'Iim buyuruyorlar. Bir sözle, bize ya Kur'an okuyacaksınız, yahut bilmezseniz tehlil ve tekbirle namaz kılacaksınız diyorlar. Tercüme ile namaz câîz olsa, acaba beyan etmezler mi idi? Bu suale biz cevap verelim: Beyan ederlerdi. Yarattığı kulunun dilini de bilen Rabbü'l-Âlemîn tercümeyi Kur'an yerine kabul etse, a raplar a : «Siz Kur'anın aslını okuyacaksınız; arap olmayanlara siz de tercümesini okuyacaksınız» der idi. Bunu Allahü Zül-Csîâl demediği gibi, Resulü Zîşani da dememiştir. Biânenaleyh tercüme ile namaz caiz değildir. Tercüme ile namazın caiz olamayacağında Eimme-i Selâse denilen İmam-ı Mâlik, îmam-t Şafiî, ve îmam-% Ahmed b. Haribel hazaratı müttefiktirler.
Bizim imamımız lmam-% Âzam Ebû Hanîfe'ye gelince: Bir zamanlar tercüme ile namaz kılınır diye fetva verdiği rivayet olunuyor. Fakat sonra bu fetvasından dönmüştür. Hazreti îmam, kula kolaylık mülâhazası ile Kur'anı-Kerînrci biri mânâ, biri lâfız olmak üzere iki rükne ayırmış ve mânâyı aslî rükün, lâfzı zâid rükün addetmiştir. Aslî rükün hiçbir zaman sükut kabul etmez. Yani terk edilemez. Zâid rükün baş sıkışınca sakıt olur. Muselâ :

İmam kalb ile tasdik ve dil ile ikrardan meydana gelir. Tasdik imamın aslî rüknü olduğundan hiçbir suretle sükut kabul etmezse de dil ile ikrar zâid rüknü olduğundan ölümle tehdit karşısında sükut eder. Ve tehdit edilen müslümanın kalbi imanla dolu olmak şartıyla küfür kelimesini söyleyebilir, işte Hazreti îmam buna kıyasen Kur'an-] Kerîmi biri aslî, biri zâid olmak üzere iki rükne ayırmış, ve namaz bir münâcaat hâli olduğundan o halde zâid rükün olan lâfzın sükutuna kail olmuştur. Ancak unutmamalıdır ki, bu fetva dahi umumî değil, yalnız namaza ve farsçaya mahsustur. Bununla beraber mutlak da değil, «kılınan namaz mekruh olur» kaydı ile mukayyettir. Âdet olmamak şartı ile de meşruttur. Görülüyor ki bu kadar kayit ve şartlarla sımsıkı bağlanmış bulunan bu fetva bir tecrübe mahiyetinden öteye geçememiş, ve nihayet Hazreti İmam hatâsını anlayarak hemen Imameyn denilen Ebû Yusuf Muhammed'in kavline dönmüştür. Mes'ele bütün Fıkıh ve Usul-ü Fıkıh kitaplarından zikredilmiştir. İmameyn'in kavline gelince: Onlar hiç Kur'an okumak bilmeyen yeni bir müslümana Kur'an öğreninceye kadar bir iki gün terceme ile namaz kumayı caiz görüyorlar. Fakat MüteahhİrÎn ulemâmızın en büyüklerinden biri olan Kemal b. Hümam (788 — 861) bu mes'elede Imameyn kavlini de hatalı bulmakta ve: «Böylesi ümmî hükmündedir. «Yani hiç okumak bilmeyen gibidir.)» Şu halde ya hiç okumayıp susacak, yahut sadece teşbih ve tehlil ile namaz kılacaktır. Tercemeyi okursa namazı bozulur» demektedir ki, EÎmme-i Selâsenin kavli de budur., Hak olan da budur. Çünkü sadedinde bulunduğumuz hadîsi şerifin talimatı budur.
Hadîsi Ebû Dâvud (202 — 275)'deki rivayetinde :
«Ümmltt Kitabi oku.» îmam-î Ahmed {164 — 241} ile îbni Hib-ban'm (— 354} rivayetinde :
«Sonra Ümmü'l-Kurranı oku, sonra dilediğini oku» buyru-luyor. Ümmü'I-Kitâb, Ümmü'l-Kur'an»; fatihanın İsimleridir. Binâenaleyh rivayetlerin bu sarahati karşısında hadîsteki «Kur'andan sana mümkün olanı oku» ifâdesi fatihaya hamlolunur. Zaten bütün müslümanlar fatihayı bilirler. Yahud Resulü Ekrem (S.A.V.) muhatabın hâlinden onun fatihayı bilmediğini anlamıştır. Böylesi başka âyet veya sûre bilirse

okuyacaktır. Ya-hut bu hadîs Fatihayı tayin eden hadîsle nesh edilmiştir; yahut murad: Fatihadan maada kolayına geleni oku demektir. Bu son ihtimali yukarda naklettiğimiz Imam-ı Ahmed ve İbnl Hibbân hadîsi te'yid etmektedir. Yahut ravî fatihayı söylemeyi unutmuştur.

5— Namazda- Fatiha ile birlikte âyet veya sûre okumanın vücubuna delâlet ediyor. Zira :
«Sonra Ümmü'l - Kitabı oku, sonra dilediğini oku» emri bu hususta sarihtir.

6— Kur'an bilmeyene namazında : Hamd, tekbir ve tehliün yani Elhamdülillah, Allahü-ekber, Lâilâheillâllâh demenin kâfi geleceğine; bu bâbda muayyen lâfız ve muayyen mikdar olmadığına delâlet ediyor. Maamafih lâfız tayin eden rivayet de vardır. Buna göre Kur'an bilmeyene namazında :

7— Rükûun ve rükûda jtmi'nânın vücûbuna delâlet ediyor. Rükûun nasıl yapılacağı îmam-ı Ahmetfin rivayet ettiği şu hadîsde beyan edilmiştir;
«Rükû ettiğin zaman avuçlarını dizlerinin üzerine koy; sırtını uzat ve rükûunu temkinli yap.» Bir rivayette :
«Sonra tekbir alır ve geriye dönersin, tâ mafsalların yatışıp, kendini sahncaya kadar» denilmiştir.

8— Rükûudan doğrulmanın; doğrulduktan sonra iyice dikilerek itmi'nan hâsıl etmenin vücûbuna delâlet ediyor. Çünkü:«Tâ doğrularak itmi'nan hasıl edinceye kadar».buyrulmuştur.

9— Secdenin ve şeddede itmi'nanın vücûbuna delâlet ediyor. Bu bâbdaki tafsilâtı tmam-\ JVesdî'nin (215 — 303) tshak b. EM TaZfca'dan rivayet ettiği §u hadîs veriyor:
«Sonra tekbir alır ve secde eder. Tâ yüzünü ve alnını iyice yerleştirinceye kadar. Tâ ki m af s al Farı itmi'nan bulsun ve salınsın.»

10— îki secde arasında oturmanın vücûbuna delâlet ediyor. NesâV-rivâyetinde:
«Sonra tekbir alır ve başını kaldırır. Tâ maksadının üzerine iyice oturup doğruluncaya ve belini doğrultuncaya kadar» deniliyor.

Bir rivayette de:
«Başını kaldırdığın zaman sol uyluğunun üzerine otur» buyurulmuştur. Binâenaleyh iki secde arasında oturmanın nasıl olacağı da beyân edilmiştir.

11— Geri kalan rek'âtler da Iftitah tekbîrinden maada bütün yukarıda beyan edilen fiillerin yapılması vücûbuna delâlet ediyor. îftitah tekbirinin ilk rek'âtta hassatan namaza başlarken vâcib olduğu malûmdur.

12— Her rek'âtta fatiha okumanın ye zammı sûrenin (yani fatihaya bir sûre veya âyet katmanın) Vücûbuna delâlet ediyor. Bu husustaki tafsilât yerinde görülecektir.

Elhasıl bu hadîs-i şerîf cidden kıymeti büyük bir hadis olup, ulemâ-ı kiram tarafından gerek isbat, gerekse nefî hususunda tekrar tekrar kendisiyle istidlal olunmuştur. İsbat yönünden bununla istidlal ederler. Çünkü: Resûtüllah (S.A.V.) bunu emir sigası ile sevk btryurmuştur. Nefî yönünden de bununla istidlal ederler. Çünkü: Makam, namazdaki vaci-batı tâlim makamıdır. Bazı vacibatı beyân etmeden bırakmış olsa: beyanı, hacet vaktinden geriye tehir etmek lâzım gelir ki, bilicma caiz değildir. O halde: Bu hadîsde beyân edilmeyen herşey vâcib değildir; hükmüne varırız. Eğer bu hadîsin delâlet ettiği vücûb veya adem-i vücûb daha kuvvetli bir delİliİe muaraza ederse, tabiî M o delil ile amel olunur. Şayet bu hadîsin ihtiva etmediği bir şey hususunda emir siga-siyla bir haber gelirse, o emrin nedip mânâsında kullanıldığına bu hadîs karine olabildiği gibi zahirine göre vücûb için de kullanılmış olabilir. Herhalde amel için bir müreccih lâzımdır.

Bu hadîsde zikredilmeyen, fakat bilittifak vâcib olan şelerden biri de niyyettîr. Maamafih hadîs-i şerifin başında geçen :
«Namaza kalktığın zaman» tâbiri, niyetin vâcib olduğuna delildir. Çünkü niyyet bir şeyi yapmaya kasdetmekten başka bir şey değildir» denilebilir.

Yine bilittifak vacibattan biri de namazdaki son oturuştur. Hadîsde o da zikredilmemiştir. İhtilaflı mes'elelerden biri son teşehhüd ve orada okunan salâvat ile namazın sonundaki selâmdır.[654]

283/210- «Ebû Humeyd Sâid[655]i'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî : Resûlüllah (S.A.V.)'i gördüm (İftîtah) tekbir (ini) aldığı vakit ellerini omuz başları hizasına kaldırırdı. Rükû ettiği zaman ellerini dizlerine yerleştirir; sonra belini bükerdi. Başını kaldırdığı vakit bel kemiği fıkralarının hepsi yerine dönünceye kadar doğrulurdu. Secde etti mi ellerini yaymadan ve büzmeden yere koyar; ayak parmaklarının kenarlarını kıbleye çevirirdi. İki rek'âtta oturduğu zaman sol ayağı üzerine oturur; sağ ayağını dikerdi. Son rek'âtta oturduğu vakit evvelâ sol ayağını yayar ve ötekini diker, mak'adinm üzerine otururdu.»[656]

Bu hadîsi, Buharı tahrîc etmiştir.
Bazı cümlelerinin izahı: Hattâbî (— 388) diyor ki: Kavs gibi eğrilmeyip, belini dümdüz bükmektir. «Buharî'nin bir rivayetinde bu kelimenin yerine denilmiştir. Ve aynı mânâyadır. Bir rivayette de :
«Başını kaldırmadan ve indirmeden» deniliyor. Bir rivayette: «Parmaklarının arasını açtı» denilmiştir: bundan murad : Kemal-t i'tîdaldir:
başını rükûdan kaldırdığı zaman demektir. Burada Ebû Dâvud (202 — 275) şu rivayeti ziyâde eder: der ve ellerini kaldırırdı. «Abdülhamid'm bir rivayetinde:
«Tâ onları dimdik olduğu halde omuz başları hizasına kaldınncaya kadar» denilmiştir «fikar» kelimesi «kifar» şeklinde de rivayet olunmuştur. «Fakare» nin cemidir. Ve bel kemiğinin parçalarının adıdır:
bu cümlenin şerhi :
«Yedi kemik üzerine secde etmekle memur oldum» hadîsinde gelecektir.
Yukanki Ebû Humeyd hadîsi kendisinden, hem kavlen, hem fiilen rivayet olunmuştur. Ve her ikisinde Resûlüllah (S.A.V.)'in namazını tavsif etmektedir. Bu hadîslerden Resûlüllah (S.A.V.)'in iftitah tekbiri alırken ellerini kulaklarına değil, omuz başları hizasına kaldırdığını görüyoruz. Binâenaleyh bu hadîs elleri omuz başlarına kadar kaldırmanın namaz fiillerinden olduğuna

ve ellerin tekbir ile beraber kaldırılacağına .delildir. Bu bâbda rivayetler muhteliftir. Bazılarında ellerin tekbirden Önce kaldırılacağı, diğerlerinde bunun aksi yapılacağı bildiriliyor. Buna binâen ulemânın bu meselede iki kavli vardır:

1) El kaldırmak tekbirle, beraber olacak. :

2) Eller tekbirden evvel kaldırılacaktır.

Fakat evvelâ tekbir alınıp sonra eller kaldırılacak diyen olmamıştır, îşte îftitah tekbirinin sıfatı budur. «Mincah» ile şerhi, «üJn-Necmü'l Vehhac» da kavilleri üçe ayırıyor:

1) Ellerini tekbirle beraber-kaldırır .Esah olan da budur. Çünkü Buharı ile Müslim îbni Ömer'den şu hadîsi rivayet ederler:
«Resûlüllah (S.A.V.) tekbir alırken ellerini omuzbaşları hizasına kaldırırdı» demek oluyorki, tekbirle el kaldırma birden başlıyor. Bitmesinin beraber olması şart değildir. Biri diğerinden evvel veya sonra olabilir.

2) Elleri tekbir almadan kaldırır, sonra tekbir alır. Tekbir bitti-mi ellerini salar. Çünkü Ebû Dâvud böyle rivayet e'tmiştir. İsnadı da «hasen» dir. Beğavî (426 — 516) bunu sahîh bulmuştur. Delili Müslim'deki İbni Ömer rivayetidir.

3) Ellerim tekbirle beraber kaldırır; tekbir bitti mi indirir. Tekbîr bitmeden ellerini indirmez. Çünkü el kaldırmak tekbir içindir. Binâenaleyh tekbir müddetince eller, kalkık vaziyetinde durur. Musannif merhum bu kavli sahîh bulmuş ve onu Cumhur-u ulemâya nisbet eylemiştir. «Fakat deliller ,bu işin muhayyer bırakıldığına delâlet ediyor.»
El kaldırmanın hükmüne gelince : Dâvud-u Zahirî (202 — 270), Evzaî (78 — 150), Buharî'nin Şeyhi Hümeydî ve bir cemaata göre vâcibtir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.)'den fiilen sabit olmuştur. Musannif «namazın başında el kaldırmayı «50» sahabi rivayet etmiştir. Bunların içinde Cennetle müjdelenen on zât da- vardır» diyor. îmam-ı Beyhakî (234 — 458) Hdfcim'den (321 — 405) şunu rivayet eder. «Bu sünnetten gayrı Peygamber (S.A.V.)'den rivayetinde Dört halife ile Cenrtetle müjdelenen on zâtın ve onlardan sonra bunca- geniş memleketlere dağılmış olmalarına

rağmen sahabenin ittifak ettikleri bir sünnet daha bilmiyoruz.» Beyhakî diyor ki : «Bu mesele üstadımız Ebû Abdillah'm dediği gibidir.» El kaldırmayı vacip diyenler: îftitah tekbiri alırken el kaldırma işte bu derece sabit oldu. Resûlüllah (S.A.V.) de :
«Beni kıfarken nasıf gördünüzse Öyle kılın» buyurmuştur. Bundan dolayı biz vücuba kail olduk; derler..
Şâir ulemâ ise el kaldırmak, namazın sünnetlerinden bir sünnettir diyor. Cumhur-u ulemâ ile dört mezhep imamları bu reydedir. Ellerin nereye kadar kaldırılacağına gelince:
Ebû Humeyd İn bu rivayetine göre omuz. başlan hizasına kadar kaldırılacaktır. Şafiîlerîn mezhebi budur. Bazılarınca eller kulakların yumuşağına kadar kaldırılır. Hanefîlerin mezhebi de budur. Şemsü'î -Eimme-i Serahsi { —483)'nin beyanına göre Şafiî'nin mezhebi Sa-habe-i Kiramdan Hazreti Ömer; Hanefîlerin mezhebi ise Ebû Muse'l -.Eşarî'nin kavline uymaktadır. Hanefîlerin delili VâiV b. Hucr hadîsidir. Bu hadîsde:
«Tâ kulaklarının hizasına kaldırdı» denilmektedir. Maamafih bu iki rivayetin arasını şöyle bulmak mümkündür. Namaza niyetlenen ellerinin arkasını omuz başları hizasına kaldırır. Parmaklarının uçlarım da kulaklarının yumuşağı hizasına kaldırır. Nitekim Vail hadîsinin Ebû Dâvud'd&ki rivayetinde:
«Hattâ elleri omuz başları hizasında; parmaklan ile de kulakları hizasını buluyordu.» deniliyor.
Hadîs-i şerîfde ilk oturuşla son oturuşun ayrı ayrı zikredilmesi, birbirine uymadıklarının delili sayılır. Bu hadîs ikinci oturuşta mak'adını yere yapıştırıp, sağ ayağı dikmenin lüzumuna delâlet ediyor. Mes'ele ulemâ arasında ihtilaflıdır. Bu ihtilâflar yeri gelince görülecektir. -Bu hadîsle fmam-ı Şafiî ve tabileri amel etmişlerdir.[657]

285/211- «Alt b. Ebl Tâllb radîyalîahü anh'âen rivayet olunmuş; (o da) Resûîüllah (S.A.V.)'den rîvâyet etmiştir ki: Peygamber (S.A.V.) namaza kalkdığı zaman âyetini[658] e kadar okur:
— Yâ Rab melik sensin» sendan başka Allah yokdur. Benim Rabbim Sensin ben de senin kulunum... ilâ âhir...;

der İdi.»[659]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir. Müslim'in bir rivayetinde: Bunun gece namazında olduğu bildirilmiştir.
de iki rivayet vardır: Birinci rivayete göre âyet'de olduğu gibi : okunack; ikinci rivayete göre :
denilecek. Musannif ikinciye işaret etmişdir. Hadisin tamamı şudur :
«Nefsime zulm ettim ve günahımı i'tiraf ettim. Binâenaleyh bütün günahlarımı bana bağışla!. Çünkü günahları senden başka bağışlayan yokdur. Beni ahlâkın en güzeline ilet. Onun en güzeline Senden başka ileten yokdur. Ahlâkın kötülerinden (beni) çevir. Onun kötülerinden Senden başka çeviren yokdur. Emrine tekrar tekrar imtisal eder; onu tekrar tekrar saadet sayarım. Hayrın hepsi Senin yed-i kudret'indedir. Şer sana aid değildir. Ben Seninleyim ve Sana (dönücüyüm). Sen mübarek ve yükseksin, senden mağfiret diler; Sana tevbe ederim.»
Hadîsdee kadar diye işaret edilen kısımla beraber bütün okunan şudur :
«Yüzümü Hak Din'e meyi ederek, göklerle yeri yaratana çevirdim. Ben müşriklerden değilim .Şüphesiz kî benîm namazım ve ibâdetim, hayatım ve memâtim. Âlemlerin Rabbj olan Allah'a mahsusdur. Onun hiç bir şeriki yokdur. Bununla emr olundum ve ben müslümanlardanım.
Bazı kelime ve cümlelerin izahı: Hak'Din'e meyi ederek demekdir. Bundan murad İsmiyet'dir:
«Ben müşriklerden değilim» cümlesi Hanif'in beyanıdır. ibâdet" ve Allah'a yaklaşmağa vesile olan herşeydir. Bu kelimeyi m üzerine atf etmek, hassı âmm üzerine atf kabiliriendir:.
«Âlemlerin Rabbl» idaresindeki melik demektir.
Âlemin cern'idir. Bu "kelime bütün mahlûkatın ismidir.Kâmus'da. [ile] Bütün mahlûkattır, yahud Feleğin içinin, ihtiva ettikleridir» der.
«Yâ Rab, melik sensin»; yâni, bütün mahlûkatın mâliki Sensin demektir. taatinla ve emrine imtisal ile tekrar tekrar kâim olurum.Emrini tekrar tekrar saadet sayarım ve ona tabi' olurum; demektir.Hayrın hepsi Senin Yed- i Kudretindedir. Bu

cümle, kullara vâsıl olan her hayırla, vâsıl olması umulan hayrın hepsinin Teâlâ Hazretlerinin Yed-i Kudretinde olduğunu ikrardır.
«Şer sana âid değildir», yâni Sana izafe edilemez; ve «Ey şerrin Rabbı» denilemez.Yâhud şer sana kendisiyle yaklaşılan şeylerden değildir; demektir. îlticam ve sonum sanadır. Tevfîkim ancak senin iledir; demektir. Öğülmeyi hak etdin. Yâhud hayır sende sabit oldu; demektir.
İşte istiftah yaparken-mutlak olarak okunan budur. Müslim'in bir rivayetinde Resûlüllah (S.A.V.)'in bunu gece namazında okuduğu zikr ediliyorsa 8a musannif «Telhis» de İmam Şafiî (150 — 204) ile îbni Huzeyme (233 — 311)'den bunun farz nama-zda okunacağını, çünkü Hazreti Ali hadîsinin farz namaz hakkında vârid olduğunu, nakletmiş-dir. Buradaki sözüne bakılırsa bu zikrin hem farz, hem nafileye ihti-.mâli vardır. Ve namaz kılan bunu tekbirin hemen arkasından okumakla aşağıdaki hadîsin, ifâde ettiğini yapmak arasında muhayyerdir. [660]

286/212- «Ebu Hüreyre radiyallahü anh'den rivayet edilmişdir. Demişdir kî: Resûiüllah (S.A.V.) namaza tekbir aldığı vakit okumazdan önce bir ân susardı. Kendilerine sordum:
— Yâ Rabbi benimle günahlarımın arasını, doğu ile batının arasını uzaklaştırdığın gibi ırak eyle. Yâ Rabbi beni günahlarımdan temizle. Yâ Rabbi beni günahlarımdan su ile karla, dolu ile yıka diyorum; buyurdular.»[661]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Tekbirden murad; iftitah tekbiridir. Günahlardan uzaklaşdırmak-dan murad da: Ya onları yok etmek, yahut olacaklardan korunmakdır, Hattâbî (—388): «Kar ve dolu ya te'kid için zikrolunmuş, yahud onlar da eldeğmedik su olduklarındandır» der. îbni Dakîki'l-îyd (625—702): «Bu sözlerle Resûiüllah günahları son derece yok etmeyi ifade buyurmuşdur. Çünkü üç temizleyici şeyle ayrı ayrı yıkanan elbise son derecede temiz olur» diyor.

Hadîs-i şerîfde, yukarıdaki zikri îftitah tekbiri ile kıraet arasında gizlice okuyacağına ve namaz kılanın bu duâ ile Hazreti Ali hadîsinde-ki duadan birini okuma hususunda muhayyer olduğuna yahud her ikisini okuyabileceğine delil vardır. Nitekim Hanefî İmamlarından Ebû Yusuf'un görüşü ve Reyîde budur. [662]

287/213- «Ömer radiyallahü anh'den rivayet edilmişdir ki, Yâ Rabbi Senin hamdine bürünerek teşbih ederim. İsmin öğülmeye müstehak ve azametin yüksekdir. Senden başka İlâh yokdur; dermiş.»[663]

Bu hadîsi; Müslim Munkatı'bir senedle rivayet etmişdir. Dâre Kut-nî ise hem Msvsul hem Mevkuf rivayet ediyor.[664]

287/213 -a «Bunun benzeri Ebû Saîd'den Merfun'an Beşler'dedir. On lardakinde :
«Tekbirden sonra, kovulmuş şeytandan,, onun dürtmeşinden, üfürüğünden, tükürüğünden bilen işiden Allah'a sığınırım; derdi» ziyâdesi vardır.[665]

Hadîs, istiâzeye yani Eûzü çekmeye ve yerinin iftitah tekbirinden sonra olduğuna delildir. Zahirine bakılırsa, Eûzü çekmek dualardan sonra olacakdır. Çünkü Kıraet için meşru' olmuştur. Burada Dört mez-heb imamlarından îmam-% Mâlik (93 — 179) muhalefet etmiş ve farz namazlarda Eûzü çekmek mekruhdur; nafilelerde gizli çekilebilir. Aşikâre çekmek onlarda da mekruhdur, demiştir. Şâir mezheb imamlanna göre ise ilk rek'âtta Eûzü çekmek Sünnet'dir. Hattâ Safirlere göre her rek'âtta Eûzü Sünnet'tİr.
Hazrefi Ömer (R. A./in Sübhâneke'yi okuması iftitah tekbirinden sonradır.
Hâkim (321 — 410): «Bu hadîs, Ömer'den sahîh olarak gelmişdir.» der.
«El-Hedy-ün - Nebevi» nâm eserde : «Hazret-i Ömer'den sahîh

olarak rivayet edildiğine göre bununla Nübüvvet makamında istiftah eder; aşikâre okur; nâsa'da öğretirmiş» deniliyor. Şu halde hadîs Merfu' hükmündedir. Bundan dolayı İmam-ı Ahmed. bin Hanbel (164 — 241): «Bana gelince" ben Hazret-i Ömer'den rivayet edilene zâ-hib olurum» demişdir.
Teveccüh hakkında, yâni namaza başlarken okunacak bir çok lâfızlar rivayet edilmişdir. Namaz kılan bunların arasında muhayyerdir demek en güzel bir harekettir. Bununla yukarıda geçenyi birlikde okuma meselesi, Taberânî'nin «El-Kebîr» inde rivayet ettiği İbn-i Ömer hadîsinde mevzu-u bahs olmuştur. Fakat Ibn-İ Ömer hadîsinin ravîlerinde zaîf vardır.
Dâre Kutnî bu hadîsi Hazret-i Ömer'e Mevkuf en rivayet ediyor. Aynı hadîsi Ebû Dâvud (202 — 275) ile Hâkim Hazret-İ Âişe (R. Anhâ1) den Merfû' olarak şu lâfızlarla rivayet etmişlerdir:
El - hadîs.. «Resûlülfah (S.A.V.)namaza -sfiftah etti mi Sübhâneke Üh. derdi.» Bu hadîsin ricali mu'temeödir.
Hadîsimizin senedinde İnkıta' vardır. Ebû Dâvud onu Mu'tell ad-dede. Dâre Kutnî (306 — 385) ise; «kavı değildir» diyor.[666]

289/214- «Âişe radiyallahü anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) namazı tekbir ve (ElhâmdülilÎâhiRabbîîâleminy'ı okumakla açardı. Rüku' ettiği zaman başını yukarıya dikmez, pek aşağıya da eğmez; ikisinin arasında bırakır idî. Başını rüku'dan kaîdırdı mı dymdüz doğrulmadan secde etmezdi. Başını secdeden kaldırdı mı iyice oturup doğrulmadan secde etmezdi. Her rekâtta Tehiyyâtı okurdu. Sol ayağını yere döşer; sağı dikerdi. Ve şeytan oturuşunu yasak eder; kişinin kollarını yırtıcılar gibi yere döşemesinden de nehy ederdi. Namazı selâm vermekle bitirirdi.»[667]

Bu hadîsi, Müslim tahrîc etmişdir. Hadîs'in illeti vardır.
Bazı İzahat: den murad: Allahü Ekber demekdir. Nitekim Ebû Nuaym (— 403) «Hilye-» adlı eserinde aynı lâfızla rivayet edilmiş-dir. Bu tekbire İftitah Tekbiri ve İhram Tekbiri denilir. dan murad: ... yi okumakdır. Nitekim yerinde görülecek-dir. Sol

ayağını yere döşeyerek üzerine oturması sağ ayağını dikmesi her halde bütün oturuşların» şâmildir. Bu bâbda yukarıda Ebu Humeyd hadîsinde izahat geçti. Hadîsteki yâni yırtıcı kelimesi köpek diye tefsir olunmuşdur. Hattâ bir rivayette köpek tâbiri tasrîh edilmiştir:
iki türlü tefsir edilmiştir;

1) Ayaklarını yere döşeyip makadını topuklarının üzerine yerleşdirmekdir, fakat bu oturuş AbâdİIe'nin[668] son oturuşundan maada yerlerde ihtiyar ettikleri şekildir. Buna derler ki diz çökmek demektir.. 2) Makadını yere yerleşdirerek, uyluklarını dikmak, elleriyle de yere dayanmakdir. Buna da derlerse de flaha ziyâde «köpek otu-ruşu» tâbir olunur.Yukarıda görüldüğü veçhile secdede kollarım yere yaymakdır. Resûlüllah (S.A.V.) hayvanlara benze-mekden menederdi. Deve gibi çökmek, tilki gibi bakınmak yırtıcı hayvan gibi serilmek köpek gibi dik oturmak, karga gibi gagalamak, at kuyruğu gibi el kaldırmak hep bu menedilen şeylerdendir.
Şimdi hadîsin izah ve tefsirine dönelim : Musannif hadîsin illeti var diyor. Bu illet şuradan gelmektedir. Hadîsi Müslim Ebu'l - Cevza'dan tahrîc etmiş; o da Hazret-İ Âişe'den rivayet etmişdir. îbni Abdi'l-Ber (368 — 463) buna «Mürse!» diyor. Çünkü Ebu'l - Cevza, Hazreti Âişe'den ışitmemişdir. Bir de hadîsi Müslim'in EvzâVden mükâtebe yani yazışma suretiyle tahrîc etmesi sebebile illetlendirilmiştir.
Hadîs-i şerîf, namaza.başlarken lafzıyla tekbir alınacağına delildir. Bu hususda babın başındaki Ebu Hü.eyre hadîsinde söz geçmişdi. sözüyle Besmelenin Fâtîha'dan olmadığına istidlal olunuyor.
Ashâb-ı Kirâm'dan bunu kail olanlar: Enes b. Mâlik ile Übeyy Haze-râtıdir. Mezheb İmalarından da îmam-ı Mâlik (93 — 179) ile Ebu Ha-nîfe (80 — 150) ve şâire kail olmuşlardır. Delilleri bu hadîsdir. Bu istidlale itiraz edenler olmuş ve bu sözden maksad Fâtîha'dır. Binâenaleyh Besmele'nin ondan bir âyet olmadığına bu sözde delil yoktur demişlerdir. Bir kaç hadîs sonra gelecek Enes hadîsinde bu mevzuda daha uzun söz edildiği görülecektir.
Resûlüllah (S.A.V.)'in rüku'da başını fazla kaldırıp eğmediğine

dair yukarıda söz geçmişdi. Tahiyye'den murad: Malûm olan senadır. Lâfzı ileride Ibnî Mes'ûd hadîsinde görülecekdir, İnşâAllah.
Hadîs-i Şerîf birinci ve ikinci teşehhüdlerin meşru olduğunada delildir. Bu teşehhüdlerin Sünnei mi yoksa vâcib mi oldukları hususu ihtilaflıdır. Vâcib diyenler olduğu gibi, Sünnet'dir. diyenlerde olmuşdur. Hattâ birinci Sünnet; ikinci vâcibdir diyenler bile vardır. İbni Mes'ûd hadîsinde ikinci teşehhüd hakkında izahat vardır. Birinci teşehhüd için vâcibdir diyenler bu hadîsle istidlal ederler. Bir delilleri de şu hadîsdir:
«Biriniz namaz kılarsa: Et-tehiyyâtü lillâh... ilâ. âhir... desin.»
Sünnetdir diyenler: Resûlüllah (S.A.V.)'in yanıldığı zaman teşehhüdü iade etmeyib sâdece se.cde-î sehiv yapmasıyla istidlal ediyor: Ve eğer bu rükû, sücûd gibi farz olsa secde-i sehiv ile tamamlanmazdı diyorlar. «Sol ayağını yere döşer, sağı dikerdi» ifâdesinde Resûl'-ü Ekrem'in secdeler arasında ve teşehhüdlerde hep böyle oturduğuna delâlet vardır. Nitekim Hanefîlerîn mezhebi de budur. Lâkin yukarılarda geçen Ebû Humeyd hadîsinde iki oturuş arasında fark olduğunu görmüşdük. O hadîse göre ilk oturuş burada tarif edildiği şekilde. Fakat ikinci oturuş sol ayağı ileri atarak, sağ ayağı dikmek ve makadı üzerine oturmakla olur, mesele ulemâ arasında ihtilaflıdır. Hadîs-i şerîf namazdan çıkarken selâm yermenin meşruiyetine de delildir.[669]

290/215-A «Ibnî Ömer'den rivayet edilmiştir-ki: Peygamber salldl-lahü aleyhi ve selîem namaza başladığı zaman, rükû İçin tekbir aldığı ve başını rükûdan kaldırdığı zaman ellerini omuz başları hizasına kaldırırdı.»[670]

Bu hadîs, Mültefekun'Aleyh'dir.
Hadîs bu üç yerde el kaldırmanın meşru olduğuna delildir. Gerçi İftitah Tekbiri'nin meşru olduğu geçen delillerden anlaşilmışdı. Fakat diğer ikisinin delili bu hadîsdir. Muhammed b. Nasri'l - Mervezî :
«Kûfeliler müstesna bütün şehirlerin ulemâsı bu hükümde

ittifak etmişlerdir.» diyor.
Hanefîler, iftîtah tekbirinden maada yerlerde el kaldırılmasına mu-halifdirler. Delilleri Mücâhid hadîsidir. Bu hadîsde şöyle deniliyor :
«Hazreti Mücâhid İbni Ömer'in arkasında namaz kılmış bunu yaptığını görmemîşdîr.» Hanefîler bir de şu İbni Mes'ud hadîsîyle istidlal ederler:
«İbni Mes'ud Peygamber {S.A.V.J'i iftitah tekbiri anında ellerini kaldırırken görmüş, sonra tekrarlamamışdır.» Bu istidlale itiraz edilmiş ve Mücâhid hadîsinin ravîleri arasında Ebu Bekir b. Ayyaş vardır. Bu zâtın belleyişi kötüdür. Bir d'e bu rivayet İbni Ömer'in oğulları Nâfi' ile Sâlim'in rivayetine muarızdır. Çünkü bu zâtların rivayeti müsbit, yani isbat ediyor. Mücâhid'inki nefy ediyor. Müsbit, nâfİ'ye tercih edilir.[671] Resûlüllah'm Müeâhîd rivayetinde olduğu gibi bazan el kaldırmayı terk etmesi onun caiz, fakat vâcib olmadığına delâlet eder... denilmiş-dir. İbni Mes'ud hadîsine dahi: «Sabit değildir» diye itiraz ediyorlar. Nitekim Şafiî (150 — 204} de aynı rey'dedir. Sabit olsa bile, İbni Ömer rivayeti buna tercih edilir. Çünkü müsbittir. Müsbit nâfi'ye tercih olunur. îmatn-ı Buharı; Hasan ile Humeyd b. HÜâi'den Ashâb-ı Kîrâm'-ın ellerini kaldırdıklarını rivayet etmiş ve: «Hasan kimseyi istisna etmedi» demişdir. Buharî şeyhi AH b. el-Medinî (161—)'den şöyle dediğini nakleder: «Müslümanlara şu İbni Ömer hadisinden dolayı, rü-kûa giderken ve kalkarken ellerini kaldırmak hak olmuşdur.» Buharî başka bir yerde İbni Medinî'nin sözünü naklettikten sonra: «Ali çağdaşları içinde en âlim bir zâtdı. Bunu bid'at zanneden Sahabeye ta'n etmişdir» diyor.[672]

290/215 B- Ebû Humeyd'in Ebû Dâvud'daki hadisinde: Ellerini tâ omuzbaşları hizasına kadar kaldırır; sonra tekbir alır» denilmektedir.[673]

Buharî'nin rivayet ettiği Ebû Humeyd Hadîsi yukarıda geçdi. Fakat onda İftitah Tekbirinden mâada yerlerde elkaldırdığı zikredilmiyor. Amma Ebû Humeyd'in Ebu Dâvw4'daki hadîsinde

üç yerde el kaldırdığı zikredilmektedir. Ebu Dâvud'daki hadîsi şudur:
«Resûlüllah (S.A.V.) namaza kalkdığı zaman iyice doğrulur ve ellerini tâ omuzbaşları hizasına kadar kaldırırdı. Rükû etmek istedi mi ellerini tâ omuzbaşları hizasına kadar kaldırır sonra (Allahü-Ekber) diyerek rükûa giderdi. Sonra itidal ile hareket eder ;başını pek aşağı eğmez pek de kaldırmaz ve ellerini dizlerinin üzerine koyardı. Sonra:
der ve ellerini kaldırır; bütün kemikler yerine gelecek şekilde doğru-lurdu... ilâ âhir...»
Musannıfa gereken (JJoLj V) lâfzından sonra El - Hadîs diyerek hadîsin yalnız bu kadarı ile değil bütünü ile istidlal olunduğuna işaret et-mekdi. Zira Musannifin yapdığından Ebû Humeyd hadîsinde yalnız İftitah tekbirinde el kaldırdığı zikredilmiş zannolunuyor.[674]

290/215-C «Müslim'de Mâlik b. Huveyris'den İbni Ömer hadîsi gibisi vardır. Lâkin: Tâ onları kulaklarının kenarları hizasına getirinceye kadar»; demişdir.[675]

Yani üç yerde el kaldırılacağı hususunda Mâlik b. Huveyris'den de bir hadîs rivayet edilmişdir. Yalnız lâfzında İbni Ömer'le Ebû Humeyd'e muhalefet etmişdir. Ulemâdan bazıları Müttefekuıv Aleyh olduğu için İbni Ömer Hadîsini tercih etmiş; Bir takımları hadîslerin arasını bulmağa çalışarak: Ellerinin arkasını omuzbaşları hizasına parmak uçlarını da kulakları hizasına, kaldırır demişler; bunu Ebû Davud'un rivâyetiyle teyîd etmişlerdir. Tafsilâtını yukarıda görmüşdük.[676]

291/216- «Vâİl b. Hucr[677] radıyallahü anVden rivayet edilmiştir. Demiştir kî; Resûlüllah (S.A.V.) ile birlikte namaz kıldım. Sağ elîni sol elinin üzerine göğsüne koydu.»[678]

Bu hadîsi, İbni Huzeyme tahrîc etmişdir.
Ebu Dâvud (202 — 275) ile Nesâî (215 — 303) de şu hadîsi

tahrîc etmişlerdir:
«Sonra sağ elînî sol avucunun arkasına bileğin ve kolun üzerine koydu.»
Hadîs-i Şerîf, namazda sağ elin sol el üzerine bağlanacağının ve her ikisinin göğüs üzerine konulacağına delildir, Nevevî (—676) «El-Min-hâc» da: «Ellerini göğşünün altına koyar» diyor. «En-Necmü'l-Vehhâc-» şerhinde dahî «ashabın ibaresi' göğşünün altınadır» denilmektedir. Yani hadîs «göğsün altı» ifadesiyle rivayet edilmiştir; demek istiyor. Ve «her halde ikisinin arasında az fark buldular.» diyor. Filhakika Şafiîler göğsün üzerine Hanetîler göbeğin altına konulacağına kaildirler. Bazıları elbağlamayı meşru görmezler. Hattâ namazı bozar diyenler bile olmuşdur. İbni Abdi'l - Ber (3.68 —463) : «Bu bâbda Hazreti Peygam-ber'den hilaf rivayet edilmemişdir. El bağlamak Cumhur sahabenin ve Tâbîîn'in kavlidir. îmam-ı Mâlık'in.; «El - Muvatta-» da zikrettiği de budur. îbnü'l ~ Münzir ve başkaları Mâlik'&en bundan başka bir şey hikâye etmediler; diyor. Maamafih îmam-ı Mâlik'fen. ellerin yanlara salınacağı rivayet edilmiş; ekser ashabı bununla amel etmişlerdir.[679]

294/217- «Ubâde b. Sâmit[680] radıyallahü aniden rivayet edilmişdir. Demişdîr ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seîlem :
— Ümm-ü Kur'arTı okumayanın namazı yokdur; buyurdular.»[681]

Bu hadîs Mütîcfekun Aleyh'dir. Ibni Hibbân ile Dâre Kutnî'nin bir rivayetinde: «İçinde Fâtiha-i kitab okunmayan namaz kifayet etmez; denilmiş; Ahmed, Ebû Dâvud, Tirmizîve îbni Hibbân1 - tahrîc ettikleri diğer bir rivayette: «Galiba SİZ imamınızın arkasında okuyorsunuz, Evet dedik. Yapmayın, yalnız Fâtiha-i Kitap müstesna. Çünkü onu okumayanın namazı olmaz» buyurdu şeklindedir.
Bu hadîs-i şerif, namazda Fatiha okumayanın namazı caiz olmadığına delildir. Zîra namaz birtakım fiillerle kavillerden mürekkebdir. Mürekkeb olan bir şey bütün cüz'leri yâhud bazı cüz'leri bulunmamakla kendisi de msvcud olmakdan çıkar.

«Nsmaz yokdur» demek «namazın kemali yokdur» şeklindeki bir takdirde lüzum yokdur. Çünkü takdire ancak zât nefy edilmediği zaman müracaat edilir. Burada zât nefy edilebilir. Şu kadar varki îbni Hibbân ile Dâre Kutnî'nin rivayetlerinde «Kâfi gelmez» tâbiri vardır ve nefy buna yönelmiş
Bu hadîs namazda Fatiha okumanın vücûbuna da delildir. Yalnız ayrı ayrı her rekatta okumanın vâcib olduğuna sarahaten delâlet etmiyor. Bu cihet ihtimallidir. Zira bir rek'âatada namaz denilir. Namazını bsceremîyenîn hadîsi buna delâlet eder. Binâenaleyh Şafillerle bir cemaat FâHha'nın her rek'âtta vâcib olduğuna zâhib olmuşlardır. Hane-fîlere göre farz namazlarda Fâtiha'yı ilk iki rek'âtda okumak vâcibtir. Çünkü her iki rekât bir namaz sayılır. Yalnız namaz cemaatla kılınırsa gündüz namazı olsun gece namazı olsun cemaat Fâtİha'yı- okumaz. Çünkü imamın kıraeti cemaatin de kıraeti demektir. Okuması kerâhet-i tahrimiyye ile mekruhdur. a/iî'nin kavline göre hadîsin delâleti zahirdir. Çünkü, bazı lâfızlarla Fâtiha'nın her rek'âtta vâcib olduğuna delâlet vardır. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) namazım beceremeyen Hallâd b. Râfia talimatını verdikten sonra :
«Sonra bunu her rek'âtta yap» buyurmuşdur. Bu hadîsi îmam-ı Ahmed (164 — 241) ve Beyhakî (384 — 458) ve îbni Hibbân sahîh senedle tahrîc etmişlerdir. Resûlüllah (S.A.V.) bizzat kendileri Fâtiha'yı her rek'âtta okuyorlardı. Ve :
«Beni kılarken gördüğünüz gibi kılın buyurmuşlardır. Hadîsin zahiri, Fâtiha'nın umumî olarak vücûbudur. Yânı aşikar okunan namaz olsun, gizli okunan olsun; cemaatla kılsın yalnız kılsın okumak vâ-cibdir. Harreti Ubâde'nin îmam-ı Ahmed, Ebû Dâvud ve Tirmizî'üe-ki diğer rivayetinde: «Fâtiha'yı okumayanın namazı yokdur» buyruluyor ki, bu onun imam arkasında dahi okunacağına nass'dır. HanefÎler :
«Kim imamın arkasında kılıyorsa imamın okuması onun için de Kıraet'dir.» hadîsile istidlal ederleP. Fakat, kendilerine bu hadîs zaîfdir diye itiraz olunur. Musannif «Telhis» de bu hadîs için. «Câblr'den rivayet edildiği meşhurdur. Hadîs'in- bir takım sahabeden bir çok tarikleri varsa da hepsi Ma'lûl'dur.» diyor. «El-MünteM» nâm eserde dahi; «bu hadîsi Dâre Kutnî bir çok tariklerden rivayet etmiş, fakat bunların hepsi zaîfdir

denilmisdir. Sahîh olan Mürsel'dir. Ve âmm'dır. Çünkü imamın okuması terkibindeki «K.raat» muzâf bir ism-i cins'dir; imamın her okuduğu şey'e ânım ve şâmildir. Hanefîler :
«Kur'an okunduğu vakit onu dinleyin ve susun.» Ayet-i Kerîme'siyle ve keza :
«Okudu mu SİZ susun» hadIsiyle ve emsâUyle istidlal ederler. Bunlara.dahi itiraz olunmuş ve «bunlar Fatihaca ve gayrisine âmm ve şâmildir. Halbuki Ubâde hadîsi yalnız Fâtiha'ya mahsusdur. Binâenaleyh öteki delillerin umumu bununla tahsis olunur; denilmiştir.
Elhasıl bu bâbda itiraz ve tenkidler bir hayli ileri gitmiş, hattâ Imam-ı Âzam Ebû Hanîfe'nm itimada şayan olup olmadığına dil uzatanlar bile bulunmuşdur. Hanefîyye de kendilerine tevtih edilen itiraz ve tenkidlere ayni yollarla cevaplar vermişler; onlar da muarızların delillerini tenkid etmişlerdir.
İmamın arkasında Fatiha okunacak diyenler de ihtilâf etmişlerdir. ŞâfHlere göre farzdır. Hanbelîlere göre imamın arkasında gizli okunan namazlarla aşikâr okunanlarda, Âyet aralarında imam durdukça okumak müstehab'dır. imam okurken okumak mekruh'dur. Mâlikîlere göre imamın arkasında FfltUıe okumak gizli namazlarda mendüb, aşikâr namazlarda mekruh'dur. Şaflîler Fâtiha'yı cehri namazlarda, imam bitirdikten sonra okurlar. Maamafih Ubâde Hadîsinde bu tafsilâta delil yokdur. O yalnız imam okuduğu zaman okunacağını ifâde eder. Ebû Davud'un (202 — 275) yine Hairetİ Ubâde'den tahrîc ettiği şu hadîs, bu meseleyi daha da iizah ediyor.
«Ubâde Ebû Nuaym'ın arkasında namaza durdu. Ebû Nuaym Kıraati aşikâr okuyordu. Ubâde de Ümm-u Kur'an'ı Fâtİha'yı okumağa başladı. Namazdan çıktıktan sonra, onu okurken işitenlerden birisi : «Ebû Nuaym aşikâr okurken senin Ümm-ü Kur'an'ı okuduğunu İşittim» dedi. Ubâde : Evet, Resûîüllah (S.A.V.) bize aşikâr okuduğu namazlardan birini kıldırdı ve Kjraaftan şüphe elti. Namazdan çıktıkdan sonra yüzünü bize çevirerek:
«Ben Kıraat'i aşikâr okuduğum zaman siz okuyor musunuz? dedi. Birimiz: Evet biz bunu yapıyoruz; dedi. Buyurdu ki; Yok. Bep de diyorum ne oldu bana bu Kur'an benimle (sanki)

münazaa ediyor!.. Ben aşikâr okudum mu siz hiç bir şey okumayın. Yalnız Ümm-ü Kur'ân müstesna.»
Kur'ân'ın münazaasından murad : Siz okurken iki okuyuşu birbirine karışıp sanki kur'ân bana münazaa ediyor gibi oluyor demektir.
İşte hadîs-i şerifin râvisi olan Hazreti Ubâde bizzat imSmın arkasında Fâtiha'yı sesle okumuşdur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.)'in ifâdesinden onu sesle okuyabileceğini anlamışdır. Bu bâbda bir de Ebû Hürey-re Hadîsi vardır. Hazreti Ebû Hüreyre ;
«Bir kimse bir namaz kılar da o namazda Ümm-ü KuV-ân'ı okumazsa, o namaz noksandır, o namaz noksandır; o namaz noksandır, tamam değildir» hadîsini rivayet ettiği zaman Ebû Hüreyre'ye kendisinden rivayet eden râvî Hişâm b. Züh-re'nin mevlâsı Ebû Sâib;
«Yâ Ebâ Hüreyre ben bazan imamın arkasında bulunuyorum demiş Ebû Hüreyre de onun kolunu sıkarak: Onu kendi kendine oku ey Farisî de-tnigdi. ilâ âhir...» Bu hadîsi Ebû Dâvud tahrîc etmişdir. Mekhûl {— 118)'ün[682] şöyle dediği rivayet olunur: «Akşam namazında, yat-sı'da ve sabah namazında Fâtiha'yı her rek'âtta gizlice oku! îmam aşikâr okuduğu zaman Fâtiha'yı bitirip susduktan sonra oku, susmazsa ondan önce, onunla beraber ve bundan sonra oku, onu herhalde bırakma.» Ebû Dâvud (202 — 275) Hazreti Ebû Hüreyre'den şu hadîsi tahrîc etmiştir.
«Resûlüllah (S.A.V.)kendisine (Ebû Hüreyre'ye) Medine'de: Hakîkat şu ki, Fâtiha-i Kitabı ve ziyâdesini okumadan namaz olmaz diye nida etmesini emr etmişdir.» Bir rivâyetde :
«Kur'ân okumadan velev Fâtiha-i Kitab ile bir parça ziyâde okumadan namaz olmaz» buyurulmuşdur. Ancak imamın arkasında yalnız Fatiha okunacağına delâlet eden.Ubâde Hadîsiyle bu rivayetin araları bulunmak için, bu rivayet yalnız kılana hami edilmişdir.[683]

257/218- «Enes radlyallahü anh'den rivayet edİlmişdir ki;
Resûlüllah (S.A.V.) ve Ebû Bekir i!e Ömer Namazı İle açarlardı.»[684]

Müttefekun Aleyh'dir. Müslim:
hiç bir kıraatin başmda veya sonunda zikretmezlerdî» ibaresini ziyâde etmişdir. Ahmed, Nesâî ve İbni Huzeyme'nin tahrîc ettikleri bir rivayette :
aşikâr okumazlardı» denilmişdir. İbni Huzeyme'nin tahrîc ettiği başka bir rivayette: «Gizli çekiyorlardı» deniliyor. Müslim'in rivâyetindeki nefy — o rivayeti illetleyenin hilâfına olarak — buna hamlolunur.
Kıraat'm sonunda Besmele zâten çekilmediğine göre «başında veya sonunda» denilmesi nefiyde fazla mübalağa göstermek içindir. Maa-mafih (sonu) ile Fâtiha'dan sonraki sûreyi kasdetmiş olabilir.
Hadîs-i şerîf, Resûlüllah (S.A.V.) ile iki arkadaşının arkalarındaki cemaata Fâtiha'yi aşikâr okudukları halde Besmele*yi işittirmezdikleri-ne delildir. Bssmele'yi gizlice içlerinden çekmiş olmaları veya hiç çekmemiş olmaları ihtimâl dahilindedir. Yalnız îmam-ı Ahmed (164— 241) Nesâî (215 — 303) ve îbni Huzeyme (223 — 311)'nin rivâyeilerindeki «aşikâr okumazlardı» tâbiri, mefhûm-u muhalifiyle onu gizli okuduklarına delâlet eder. îbni Huzeyme'nin rivayet ettiği ziyâde de ise «gizil çekiyorlardı» denilerek bu mefhum mantûka çevrilmişdir. Yâni Besmele'yi hiç çekmiyor değil, gizli çekiyorlardı. Bundan dolayı musannif : «Müslim'in rivayeti buna hami olunur» dedi. Yâni Müslim'in rivâyetindeki Besmele'yi zîkr etmez'erdî» sözü «Besmele'yi1 aşikâr zikr et-mszlerdi» mânâsına alınacaktır.
Müslim'in bu ziyâdesini illetlendirenler: Hadîsi Evzâî'nin (78— 150) Katâde'den yazışma yoluyla rivayet ettiğini bahane ederlerse de, hadîsi yalnız Bvzâî değil ondan başkaları da sahîh yol ile rivayet etmiş bulunduğundan illetlendirme işi red edilir.
Besmele Fatiha'mn başında olsun şâir sûre başlarında olsun aşikâr çekilmez diyenler, bu hadîsle istidlal ederler. Çünkü Peygamber (S.A.V.) ile Ashâb-ı Kîrâm'ı Fâtîha'yı aşikâr okudukları ha-lde onu gizli çekdi-ler. Bu mes'elede ulemâ sözü pek uzatmış; hattâ bazı büyükler, Besmele hakkında kitap bile yazarak Enes Hadîsinin muzdarib olduğunu beyâna çalışmışlardır. îbni AbdvJl-Berr (368 — 4S3) «El-îstizkâr» adlı

eserinde Enes Hadîsinin rivayetlerini saydıktan sonra şöyle diyor : «Bu ız~ dırâb meydanda iken Fukahâ'dan hiç birine. (Besmele'yi çekenlere de çekmeyenlere de) bu hadîsle istidlal doğru olamaz. Hazreti Enes (R. A.)'e bu husus soruldu, fakat: «Yaşın ilerledi ve unuttum dedi.»
Asıl olan, Besmele Kur'ân'dandır. Ulemâ arasında bu bâbda ihtilâf vardır. Hanefîlere göre Besmele Kur'ân'dandır ve sûrelerin aralarını ayırmak için nazil olmuş tek bir âyet-i fezzedir: Yâni hiç bir sûre'nin başından ilk âyet değildir. Yalnız Sûre-i Neml'in :
âyetindeki Besmele o âyetin bir Cüz'üdür. Şafiîlere göre Besmele her sûrenin ilk âyetidir. Malikîlere göre ise «Besmele» hiç âyet değildir. Yalnız Nemi Sûresinin 30 uncu âyetindeki «Besmeîe» oradaki âyetin bir cüz'üdür. Mes'eleden Usul-ü Fıkıh kitablannda lâyıkiyle bahsedilir. «Besmele» hakkındaki sözlerin kabule en-yakın olanı şudur: Resûlüllah (S.A.V.) «Besmele» yi bazan aşikâr, bazan.da gizli çekerdi. Muhakkıkîn-î Ulemâ'dan bir cemaat «Besmele» nin sair Kur'ân âyetleri gibi aşikâr okunacak yerde aşikâr; gizli okunacak yerde gizli okunacağına kail olmuşlardır. İmam Mâttk'in «Resûl-ü Ekrem namazda Besmele'yi ne Fâtiha'da okumuşdur, ne de başka sûrede. Binâenaleyh Besmele KurJ-ândan değildir» iddiasına cevaben, bu söz merduddur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.)'in namazda Besmeleyi okumadığı sabit bile olsa, okumamak onun Kur'ân'dan olmamasını icâb etmez. Zira Kur'ân'dan olmasına namazda aşikâr okunması bir delil teşkil edemez. Bilâkis delil bundan daha âmm olandır. Ve hass olan delilin bulunmaması ile âmm olan delil müntefi olmaz» denilmisdir.[685]

301/219- «Nuaym Mücrim[686] (R. A.)'den rivayet edilmişdir.Demîşdir ki; Ebû Hüreyre'nin arkasında namaz kıldım.okudu sonra Ummü - Kur'ân'ı okudu, dedi. Her secde ettikçe ve oturuşdan kalkdıkça diyordu. Selâm verdiği vakit: Nefsim kabza-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, ben sîzin namazca Resûlüllah saÜaMahû aleyhi ve seUem'e eh benzeyeninizin!, dedi.[687]

Bu hadîsi; Nesâî ile İbni Huzeyme rivayet etmişlerdir.
Hadîsi; Buharı (194 — 256) ta'lîkan rivayet etmişdir. Ayni hadîsi îbnî Hibban (— 254) ve başkaları da tahrîc etmişler, Nesâî bu adla bir bâb tahsis etmiş ve :
«Besmeleyi âşîkâr okuma babı» demişdir.
Bu hadîs bu hususda varîd olan «en sahîh hadîsdir. Ve aslı tey'îd etmektedir. Asıl kaide Besmele'nin aşikâr veya gizli okunma babında Fatiha hükmünde olmasıdır. Çünkü zahiren hadîs Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in Besmele'yi okuduğunu ifade ediyor. Vakıa, Hazret-i Ebû Hüreyre'nin bütün namaz fiilleri değilde ekseri fiillerin Resûl-ü Ekrem'in fiillerine benzemiş olmasıda ihtimal dahilindedir. Fakat zahirin hilafıdır. Bir Sahabî-i Celîlin bahusus Ebû Hüreyre'nin namazına Hazreti Peygamber'in yapmadığı bir bid'atı katması sonra da yapdığınm Haz-reti Peygamber'in fiiline en benzer bir iş olduğunu yemin ederek teyid etmesi cidden ihtimalden uzakdır.
Hadîs de imamın (Â m î n =) demesinin meşru olduğuna delil vardır, Dâre Kutnî (306 — 385) de «Sünen» in de VâH b. Hucr'dan-şu hadîsi tahrîc etmiştir:
Resûlüllah (S.A.V.)'i:
dediği zaman «Amîn» derken işitdîm bunu söylerken sesin! uzatıyordu.»
Dâre Kutnî: «Bu hadîs sahîhdir» demişdir. Yine bu hadîs bir rükünden ötekine gegerken nakl tekbiri almanın eâiz olduğuna delâlet ediyor. Eu hususda tam izahat az- aşağıda Ebû Hüreyre (R.A.) hadîsinde gelecektir.[688]

302/220- «Ebû Hüreyre radiyaUahü anTı'den rivayet edilmişdir. De-mişdir ki; Resulü Ekrem sallallahü aleyhi ve sellem :
— Fâtiha'yı okuduğunuz zaman 'deokuyun, zira o, Fatiha âyetlerinin biridir; buyurdular.»[689]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî rivayet etmiş ve vakfını doğru bulmuşdur. Bu hadîs-i şerif Fatiha'nın aşikâr veya gi'zli okunacağına değil de mutlak suretde okunacağına delâlet ediyor. Dâre Kutnî (306 —

385) «Sünen» inde Besmele'n'n namazda aşikâre okunması babında geniş ve merfu hadîsler rivayet etmişdir ki; Ammar, İbni Abbas, İbni Ömer, Ebû Hüreyre, Ümmii Seleme, Câbir ve Enes bin Malik Hadîsleri bunlardandır. Dâre Kutnî bu Hadîsleri sıraladıktan sonra şöyle diyor :
aşikâr okunması hakkında Peygamberimiz (S.A.V.)'den, Ashabından ve zevcelerinden adlarını zikretmediğimiz zevatda hadîsler rivayet etdi. Onların bu hadîslerini «Kitab-ül Cehr bil Besmele» ye.ayrı ayrı yazdık, burada tahfif ve ihtisar maksadıyla zikretdiklerimizle yetindik.» Hadîsimiz Besmele'yi okumanın delilidir. Onun Fatiha âyetlerinden bir âyet olduğuna da delâlet eder. Nitekim yukarıda görmüştük.[690]

303/221- «(Bu da) ondan (yani Ebû Hüreyre'den). Demişdir ki: Re-sûlüllah (S.A.V.) Ümmii Kur'ânı okumakdan fariğ oldu mu sesini kaldırır ve Âmin derdi.»[691]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî rivayet etmiş ve hasen olduğunu söylemişlerdir. Hâkim de rivayet etmiş ve sahîhlemişdir.
«Ebû Dâvud i!e Tirmizî'de Vâil b. Hucr hadîsinde bunun benzeri vardır.
Hâkim (321 —4051: «İsnadı Buharı ile Müslim'in şartı üzere sahîhdir.» Demişdir.
Beyhakl (384 — 458) «Hasen, şahindir» diyor.
Bu hadîs, imamın aşikâre olarak Fâtiha'dan sonra «Âmin = demesinin meşru olduğuna delildir. Zahirine bakılırsa hem cehri hem Sirrî namazlara şâmildir. Hanefîlere göre cehri namazlarda da Amin-gizli söylenir. Şaîiîlerce aşikâre Âmîn demek meşrudur. Bazıları meşru değildir derler. İmam-ı MâHk'den iki kavi rivayet olunuyor:

1— Hanefîler gibi,

2— Meşru görmüyor. Hadîs-i şerîf İmam-ı Şafn ye delildir. Bunda imama uyamn ve yalnız lalanın «Âmin, deyip demiyeceğine dair bir sev yokdur. Fakat Buharı (194 - 256) cemaatin de (Am.n) demesi lazım geldiğine dair-Ebû

Hüreyre'den.şu Hadîsi tahrîc fehnifdır. Demidir ki:
«Resûlüllah (S.A.V.) : imam Âmin dedi mi siz de deyin zira kimin Âmin demesi meleklerin Âmin'ihe rastlarsa geçmiş günahı afvolunur. Buyurdu.» Yine Ebû Hüreyre'den merfuan şu hadisi tahrîc etmişdir:
«Biriniz Âmin der; gokdeki meleklerde, Âmin der de, her ikisi birbirlerine denk gelirse, Allah onun geçmiş günahını afveder.»
Eu hadîsler, cemaata âmin demenin meşru olduğuna delildir. Son hadîs yalnız kılana da âmm ve şâmildir. Âmin demeyi meşru kabul edenlerden pek çoğu bunu rnendup saymışlardır. Zahirîlerden bazılarına göre her namaz kılana Âmin demek vâcibdir.
Ebû Davud'un «Sünen» deki lâfzı şudur
İmam ı okudu mu (Âmin) der vederken sesînî Ebû Davud'un Hazreti Vâil'den bir rivayetinde :
Vâil Resûlüllah (S.A.V.)in arkasında namaz,.kılmış; Resûlül-lah Amin'İ aşikâre demîşdir.».
Âmin = kelimesi ism-i fiildir. Kabul et manâsına gelir. Telâffuzu bütün rivayetlerde med ve tahfif iledir.[692]

305/222- «Abdullah b. Ebi Evfa[693] radiyatlahü anh'dan rivayet edilmlşdir. Demişdir ki: Peygamber (S.A.V.)'e bir- adam geldi de dedi kî; ben Kur'ândan bir şey alamıyorum; bana ondan yetecek kadarını öğretiver. Resûlüllah (S.A.V.) ilâ âhirini de buyurdular.[694]

Bu hadîsi, Ahmed, Ebû Dâvud ve Nesâî rivayet etmiş; İbni Hîb-ban, Dâre Kutnî ve Hâkim de onu sahîhlemişlerdir.
Hadîs-i Şerifin tamamı «Sünen-i Ebi Dâvud» da şöyledir:
Adam Yâ Resûlüllah bu Allah'adır bana ne var? Dedi. Resûlüllah (S. A.V.) buyurdular ki:
— Yâ Rabbî bana acı, bana rızk ve afiyet ver ve beni hidâyet eyle; de.
Vaktaki adam ayağa kalktı. Ellerini şöyle yapdı. Resûlüüah . (S.A.V.):
— Şu adam yok mu muhakkak ellerini hayırla doldurdu;

buyurdu.»
Yalnız hadîsin Ebû Dâvud'daki rivayetinde (^ÜJI LjI) kelimeleri yokdur. Hadîs-i Şerîf Fatiha'yi ve başka âyet bilmeyene bu zikirlerin Kur'ân yerine geçeceğine delildir. Namazını beceremeyenin hadîsinde bu bâbda bahis geçdi.[695]

306/223- «Ebû Katade (R. A.J'den rivayet edilmişdîr. Demişdir ki: Resûlüllah (S.A.V.) bize namaz kıldırırdı ve Öğle ile ikindide ilk ikf rek'âtda Fâtiha-İ Kitab ile iki sûre okur; bazan bize âyeti işittirİrdi. Birinci rek'âtı uzatırdı. Son iki rek'âtda (yalnız) Fâtiha-î kitabı okurdu.»[696]

Müttefekun Aleyh'dir.
Bu hadîs-i şerîfde dört rek'âtın hepsinde, yani her rek'âtda Fatiha okumanın ve ilk iki rek'âtda zammı sûre yapmanın meşru olduğuna Peygamberimiz (S.A.V.)'in âdeti bu idiğine delil vardır. Çünkü «bize namaz kıfdırtrdı» ibaresi ekseriyetle devam ve istimrar ifade eder, bazan cemaata okuduğu âyeti işittirmesi gizli okunan namazlarda mutlaka gizli okumanın vâcib olmadığına;'bundan dolayı sehiv secdesi lâzım gelmediğine delildir. «Bazan» tâbiri bu işin ResûlüÜah (S.A.V.)'den tekrar tekrar sâdır olduğuna delâlet ediyor, Nesâî'nin (215 — 303) tahrîc ettiği Berâ' hadîsinde şöyle buyruluyor:
Hazret-1 Berâ' demiştir ki:
Bİz «Peygamber (S.A.V.)'in arkasında öğleyi kılıyor ve onun Lokman ile Zarlyat sûrelerinden okuduğunu âyet beayef İşitiyorduk.» Îbni Huzeyme (223 — 311) de Hazreti Enes'den bunun benzerini tahrîc etmiştir. Lâkin Enes Hazretleri «Lokman ve Zariyat sûrelerinin yerine : yi zikretmişdir.
Hadîs-i gerîf, .birinci rekâtın uzatılmasına da delildir. Sebebini A-bdürrezzâk'm (—211) tahrîc ettiği yine bu Katâde hadîsinin sonu izah ediyor. Deniliyor ki:
«Anladık ki bununla nâsın İlk rek'âta yetişmesini istiyor.» Ebû Dâvud'-daki Abdürrezzâk hadîsinde : Atâ'nın; «Ben her namazda cemaat çoğalsın diye birinci rek'âtde imamın uzun okumasını, ikinciyi kısadan kesmesini dilerim» dediği rivayet

olunuyor. îbni Hibban (354 — H.) uzatmanın kıraeti tertil yani tane tane okumak suretiyle yapılacağını, okunan âyetlerin birbirine müsavi olacağını iddia eder. Müslim'in (204 — 261) rivayet ettiği Hafsa (R. A.) hadîsi bu iddiayı teyid ediyor. Bu hadîsde:
sûreyi, ondan uzun olandan daha uzun oluncaya kadar tertil ederdi» deniliyor. Bazılarında her iki rekatda okunan âyet mikdarı birbirine müsavidir. Birinci rek'âtın uzunluğu başındaki iftitah duâsıyla (Euzu bes-melej'den ileri gelir. Aşağıda gelecek Ebû Said hadîsinde bu hususa ait izahat vardır. Beyhakî (384 — 458) : «Birisini bekliyorsa ilk rek'âtı uzatır; beklemezse her iki rek'âtde müsavi okur» diyor. Hadîs-i şcrîfde, son rek'atlarda Fâtiha'dan başka birşey okunmayacağına delil vardır. Bu hususda akşam namazı dahi hükümde dahildir, maamafih tmam-ı Malik (93 — 179) «El-Mıιvatta-» da SunabiM'den, Hazreti Ebû Bekir (R. A.)'ı akşam namazının üçüncü rek'âtında:
âyetini okurken işitdiğini rivayet eder. Farz namazın son rek'atlarında sûre okumanın müstehab olup olmadığı hususunda îmamı Şafiî (R. H.) den iki kavil rivayet ediliyor.
Hadîs-i Şerîfde zanna binaen haber vermenin caiz olduğuna da delâlet vardır. Çünkü sûre okumayı yakînen bilmeğe imkân yokdur. Ba-zan okuduğu âyeti işitdirmek bütün sûreyi okuduğuna delil olamaz. Aşağıdaki Ebû Saîd hadîsi de zan üzerine ihbara delâlet ediyor. Habbab (R.A.) hadîsi de öyledir. Hazreti Habbab (R.A.)'a : Peygamber (S.A.V.)'in Öğle de ikindi de ne okuduğunu ne ile biliyorsunuz?» diye sorulduğu vakit:
— Sakalının kıpırdamasıyla.
Cevabını vermişdi. Bu bâbda Resûlüllah (S.A.V.)'den kavlen bir hadîs-i şerîf olsa söylerlerdi.[697]

337/221- «Ebû Said-İ Hudri (R.A.)'den rivayet edîlmişdir. Demİşdîr ki: Resûlüllah (S.A.V.)'in öğle ve İkindî'de ne kadar ayakta durduğunu tahmin ederdik, öğ'e'nin İlk iki rek'atındaki kıyamını Sûre-i Secdeyi son rek'aîlarda bunun yarısı kadar. İkindinin ilk İki rek'aîndakint öğlenin son rek'atları kadar; son rek'atlarındakini bunun yarısı kadar takdir ettik.»[698]

Bu hadîsi İmam-ı Müslim rivayet etmişdir.
«Tahmin ederdik» demesinden anlaşılıyor ki, takdir ve tahmin edenler bir cemaat imiş.
Filhakika Îbni Mâce takdir edenlerin otuz sahabe olduğunu rivayet ediyor. Takdir edilen (Sûre-i Secde) mikdarı her rekat için ayrıdır. Yani iki rek'atda da Fâtiha'dan sonra o miktar âyet okuyacak kadar ayakta kalırmış. (Son rek'atlarda bunun yarısı kadar) denilmesinden anlaşılıyor ki, onlarda da Fâtiha'dan sonra Zamm-i Sûre ediyormuş. Aksi takdirde yalnız bir Fatiha okumakla ilk rek'atlar dekinin yarısı kadar
duramaz. (İkindinin ilk iki rek'atindekini öğlenin son rek'atları kadar) demesi bu işi daha fazla izah etmiş oluyor. Çünkü ikindinin ilk rekâtlarında Fâtiha'dan sonra sûre okuyacağı malûmdur. Demek ki öğlenin son rek'atlannda da zamm-ı sûre varmış ki, ikindinin ilk rek'atlerine müsavi oluyormuş.
Bu hususda hadîsler çeşidlidir. Bazılarında ilk rek'atdeki uzatma: «bir kimse Bakî'a giderek hacetini gördükten ve evine dönerek abdest aldıktan sonra iki rek'atda Hazret-i Peygamber (S.A.V.)'e erişecek kadardı »deniliyor. Bu rivayet Müslim {204 — 261) ile NesâVde (215—303) dir. İmamı Ahmed b. Hanbel (164 — 241) ile Müslim'in tahrîc ettikleri Ebu Said (R.A.) hadîsinde şöyle denilmektedir:
«Peygamber (S.A.V.) Öğle namazında ilk İki rek'atının herbîrinde otuz âyet miktarı; son iki rekâtında onbeş âyet mikdarı — yahut bunun yansı kadar dedi — ikindide ilk iki rek'atımn her birinde onbeş âyet mİk-darı; son İki rek'atmda da bunun yarısı kadar okuyordu.»
Buradaki lâfız, Müslim'indir.
Bu hadîs ikindi namazının son iki rek'atında Fâtiha'dan başka bir şey okunmayacağına; öğlenin son rek'atlannda ise okunacağına delâlet ediyor. Yukarıda Ebu Katâde hadîsinde, Hazret-İ Peygamber (S.A.V.)'in öğle'namazının son iki rek'atında yalnız Fâtiha'yı okuduğunu görmüştük. O hadîsin buradaki Ebû Said hadîsine tercih edilmesi gerekir. Çünkü onu Buharı ile Müslim ittifakla rivayet etmişlerdir. Buradakini ise yalnız Müslim rivayet ediyor. Bir de o hadîsdeki ihbar tahmini değil kafidir. Ebu Said hadîsindeki ise zan ve tahmine göredir. Binâenaleyh hem rivayet

hem de dirayet yönünden o hadîs bu hadîse tercih edilir. Maamafih aralarını bulmak ve: «ResûlüÜah (S.A.V.) bazan son rek'atlarda Fâtiha'dan sonra Sûre veya âyet okur; hazanda-okumazdı» demek mümkündür; deniliyor. Bu takdirde son rek'atlarda zamm:ı Sûre bazan okunur, bazan terkedilen bir sünnet olmuş olur.[699]

308/225- «Süleyman b. Yesar[700] (R. A.)'den rivayet edilmîşdir. De-mis'ir ki: Filân öğle namazında İlk rek'atleri uzatıyor? İkindiyi hafif kıldırıyor; Akşam namazında mufassal'ın kısalarını; yatsıda ortalarını; Sabah Namazında uzunlarını okuyordu. Bunun üzerine Ebû Hüreyre, namazı bundan daha ziyâde ResûlüMah (S.A.V.)'in namazına benzeyen bir kimsenin arkasında namaz kılmadım; dedi.»[701]

Bu hadîsi, Nesâî sahih bir isnadla tahrîc etmiştir.
Hadis-i ŞerîfdekÎ «filân» dan murad; Begavî (426 — 516)'nin «Şerh-üs Sünnet adlı eserindeki izahına göre Medîne-i Münevvere'nİn emîri-dir. Bazılarına göre ismi Amr b. Seteme'dir. Bazılarıda bunu Ömer b. Abdülazlz sanırlar. Fakat doğru değildir. Çünkü Ömer b. Abdü-lazîz Hazreti Ebu Hüreyre (R. A.) vefat etdikden sonra dünyaya gelmiştir. Halbuki hadîs'de Ebu Hüreyre'nin bu zâtın arkasında namaz kıldığı tasrih ediliyor. Mufassaldan murad: Bir takım sûrelerdir. Bunlarm uzunları, ortaları ve kısaları vardır. Mufassal sûrelerin nereden başladığı ihtilaflıdır. SâffaJ sûresinden veya Câsiyeden başlar diyenler olduğu gibi Kitâl'den yahut Fâtih'ten yahut Hucurât veya Saftan başlar diyenler de vardır. Hattâ daha başka sûreler göstere göstere Ve'd-duhâ'ya kadar inenler olmuştur. Mufassalların sonu bil ittifak Kur.'am Kerîm'in sonudur.
Ulemây-ı Kiram : Sa-bah ve öğle namazlarında «Mufassal» ların uzunlarım okumak hattâ Sabahınki öğleden daha uzun olmak, Yatsı ile îkindi'de ortalarını; Akşam'da kısalarını okumak sünnetdir; diyorlar ve bu tertibdeki hikmeti şöyle anlatıyorlar; Sabah ve Öğle zamanları .uyku sebebiyle gaflet zamanıdır. Çünkü biri gecenin sonu diğeri kaylule[702] vaktidir.

Binâenaleyh bunların uzun sûrelerle kılınması. gaf-letden dolayı geciken cemaatın yetişmesi İçindir. İkindi; iş gü§ ve Ne-şaf zamanıdır. Bundan dolayı daha hafif kılınır. Akşamın ise vakti dardır. Bir de Oruçluların iftarı ve misafire akşam yemeği ikramı zamanıdır. Binâenaleyh fazla tahfife muhtacdır. Yatsı'da uykunun galebe çalması tehlikesi vardır. Lâkin vakti genişdir ve İkindiye benzer.[703]

309/226- «Cübeyr b. Mut'İm (R. A.)'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.)'i Akşam namazında Tur sûresini okurken işitdim.»[704]

Bu hadîs, Müttefekün Aleyh'dir.
Fcthül BarVdc bu işitmenin müslümanlığı kabul etmezden önce olduğu zikredilmiştir. Hadîsi Şerîf, Akşam namazında kıraetin Mufassal sûrelerin kısalarına münhasır olmadığına delildir. Hazreti Resûlül-lahın (S.A.V.) Akşam namazında (A'raf, Saffat, HâMim, Â'la, Tin) sûrelerini ve Muavvezeteyn ile Ve'l Mürselât sûresini keza mufassallarm kısalarını okuduğu rivayet edilmiştir, ve bu rivayetinin hepsi sa-hthdir. Nesâî {215 — 303)'nin tahrîc ettiği bir hadîse göre Resûlüllah {S.A.V.) Akşam namazının iki rek'atında «A,raf sûresi» ni bölerek okumuştur. Yatsıda Tîn sûresini okumuştur. Bu rivayetlerden anlaşılıyor ki, ResûlüMafi {S.A.V.) yerine ve zamanına göre zikredilen sûrelerin hepsini okumuştur.[705]

310/227- «Ebû Hüreyre {R. A.)'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) Cuma günü sabah namazında «Secde Sûresi» ile «İnsan» sûrelerini okurdu.»[706]

Hadîsi Şerif; Müttefekün Aleyh'dir.
«Taberânî dp İbni Mes'ud (R. A.) hadîsinden bunu devam ettiriyordu.» ziyâdesi vardır.
Hadîs-i Şerîf, Resûlüllah (S.A.V.)'in hu namazda her zaman yaptığı Şeyin bu olduğunu gösteriyor. Ta baranı rivayeti bundan

devam etdi-ğini de bildiriyor.
Hanbeli Mezhebi İmamlarından İbni Teymiye'ye (661 — 728) göre bu sûrelere devamdaki sır: Cuma gününde olmuş ve olacak her şeye şâmil olmalarıdır. Çünkü bu iki sûre de HazreM Âdem'in yaratılması, kıyamet ve kulların haşri zikredilmektedir kî, bunlar hep cuma günü olmuş ve olacak şeylerdir. Binâenaleyh bunları okumak cuma gününde olmuş ve olacak şeyleri cemaata hatırlatmak demektir .Tâ ki geç-mişden ibret alarak geleceğe hazırlansınlar.[707]

312/228- «Huzeyfe radiyaîîahü arih'ûen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber (S.A.V.) ile beraber namaz kıldım. Hiçbir rahmet âyeti rastlamıyordu kî, onda durup (rahmet) istemesin. Hiç bir azab âyeü de geçmiyordu ki ondan îstiâze etmesin.»[708]

Bu hadîsi, Beşler tahrîc etmiş; Tîrmizî de «hasen» bulmuştu!
Hadîs-i şerîfde, namaz kılarken okuduğunu düşünüp Allah'dan rahmetini dilemek,' azabından da O'na sığınmak gerektiğine delil vardır. Resûlüffah'ın bu namazı ihtimal gece namazıdır. Çünkü bu hadîs mutlak ise de Abdurrahman îbni Ebi Leylâ[709] 'nm babasından rivayet ettiği ayni mevzudaki şu hadîs ile mukayyedir:
Resûlütlah (S.A.V.)'i farz olmayan bîr namazda okurken işittim. Cennet ve cehennemin zikri geçince hemen; âteşten Allah'a sığınırım; vay . cehennemliklerin haline, dedi.» Bu hadîsi, İmamı Ahmed rivayet etmiştir, îbni Mâc de bu mânada bir hadîs rivayet eder. Yine îmam-ı Ahmed (164 — 241), Hazret-İ Âişe (R.Anhâ)'dan şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Resûlüllah (S.A.V.) ile «temam gecesi» namaza kalkdım. Bakara, Nisa' ve Âl-İ İmran'ı okuyordu. İçinde korkutma bulunan hiçbir âyete rastlamıyordu ki Allah Azze ve Celle'ye duâ ve istiâze etmesin. İçinde müjde olan bir âyet de geçmiyordu ki, Allah Azze ve Celle'ye duâ edip niyazda bulunmasın.»
Nesâî (215 — 303) ve Ebû Dâvud (202 — 275) Avf Ibni Mâlîk'den şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:

«Resûlüllah (S.A.V.). ile beraber namaza kalkdım. Evvelâ misvâkdan başladı; mlsvâklendi ve abdeşt aldı. Sonra kalktı ve namaz kıldı. Baka re'den okumaya girişti. Hiçbir rahmet âyetine tesadüf etmiyordu ki durup (rahmet) dilemesin ve hiçbir azâb âyetine rastlamıyordu ki durup istiâze eylemesin... ilâ âhir...» yalnız Ebû Davud'un rivayetinde misvak ile abdest zikredilmemiştir.
Bütün bu hadîsler nafile namaz hakkındadır. Nitekim Abdurrahman tbni Ebi Leylâ (— 83) hadîsinde tasrih edilmiştir. Namaz da gece namazıdır. Bunu da' diğer hadîslerden anlıyoruz. Zira Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)in farz bir namazda Bakara' ve Âl-î İmrân süreleriyle imam olduğu hiç rivayet edilmemiştir. Hadîsde «kalkdım» tâbirinin kullanılması da namazın gece namazı olduğuna işarettir. Maamafİh, bunları bir kimse farz'da okusa bir beis vardır; denilemez. Bahusus yalnız kılan, başkalarına usanç da vermiyeceği cihetle bu sûreleri okuyabilir.
Hadtsde geçen «Leyletüt-temam» dan murad: Kışın en uzun gecesi yahut henüz kısaldığı belli olmayan üç gecedir. Yahut gecenin uzunluğu on iki saati bulup geçtikden sonraki zamandır. [710]

313/229- «Ibnİ Abbas radiyaUahü anA'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saJlaUahü aleyhi ve seüem : Dikkat edin! Ben rükû veya secde halinde Kur'an-ı okumaktan nehyolundum. Ama rükû'da siz Rabbi tazim edin. Secdeye gelince (orada) duaya çatışın. Zira dualarınızın kabulü gerektir.»[711]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif bir mukadder suale cevap gibidir. Sanki: «Rükû'da, secdede-biz ne yapacağız?» diye sorulmuş, Resûl-ü Ekrem de bu şekilde cevap vermiştir. Hazretî Peygamber (S.A.V.) rükû'daki ta'zimin. nasıl yapılacağını, bilfiil kendisi yaparak göstermiştir. Müslim'in bu bâb-da Huzeyfe'den rivayet ettiği hadîsde:
«Resûlâllah (S.A.V.) : «Sübhane Rabbiye'l - Azim demeğe başladı» deniliyor.

Sadedinde bulunduğumuz hadîs, rükû ve sücûd halinde Kur'an okumanın mcmnû olduğuna delâlet ediyor. Zahirine bakılırsa rükû'da tes-bih. secdede duâ etmenin vâcib olduğunu gösteriyor. Nitekim îmam-ı Akmed, tbni Hanbel (164 — 241) ile hadîs imamlarından bir cemaatin mezhebi budur. Cumhur'a göre ise müstehabdır. Çünkü vâcib olsa Hazreti Peygamber, namazını bsceremiyene.emrederdi. «Rabbl ta'-zirn edin» emri, ancak bir defa tazim icab eder. Çünkü emr-i mutlak tekrar icab etmez. Fakat Ebu Davud'un tahrîc ettiği.İbni Mes'ud hadîsinde tazimin üç defa yapılması emrediliyor. Hadîs şudur:
«Biriniz rükû et'ti mi ÜÇ defa» «Sübhane rabbİye'!âzîm» desin. «Bu Onun en azıdır.» Hadîsi, Tirmizî (200 — 279) ile tbni Mâce (207— 275) rivayet etmiştir. Yalnız Ebû Dâvud (202 — 275): «Bu hadîsde irsal vardır.» diyor. Buharı ile Tirmizı de aynı şeyi söylemişlerdir. «Bu onun en azıdır» denildiğine bakılırsa daha azının kâfi gelmemesi icab eder.
Hadîs-i şerîf, secde halinde duanın meşru olduğuna delildir. Secdenin icabet yeri olduğuna da işaret vardır.[712]

314/230- «Âişe radiyallahü anhâ'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki Resûlüllah (S.A.V.) rükûunda ve sücûdunda derdi. [713]

Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
İnin mânası: «Seni tenzih ederim Âllahim. Senin hamdine bürünürüm. Yâ Rabbi beni afvet» demektir. «Senin hamdine bürünerek seni tenzih ederim» mânası da verilebilir. Hadîs-i Şerîf çeşitli lâfızlarla rivayet edilmiştir. Bunlardan biri de şudur:
«ÂİŞE demişi ir ki: Peygamber (S.A.V.) kendisine (sûresi) nâzîl olduktan sonra hiçbir namaz kılmamıştır ki:
dememiş olsun.»
Bu hadîs buradaki" zikrin de rükû ve secdelerde yapılacağına delildir. Yukarıda geçen «Ama rükûda siz Rabbi tazim edin» emri buna münafi değildir. Çünkü buradaki zikir o tazim üzerine ziyâdedir. Binâenaleyh ikisi birden söylenir. Resûl-ü Ekrem'in :
«Yâ Rabbl bsni afvet» diye duâ etmesi, Teâlâ Hazretlerinin

[714] «O halde RabbÎnin hamdine bürünmüş olarak (O'nu) tenzih et ve CCna istiğfarda bulun» emrine imtisal içindir.Burada Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Hazretlerinin kulluk vazifesini ifa için Allah'ın emrine imti-sâle şitâb ettiği de ifade olunmaktadır.[715]

315/231- «Ebû Hüreyre radiyalîahü anh'öen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) namaza kalktığı vakit namaza dururken tekbir alır; sonra rükûa giderken tekbir alır; sonra Velîni rükûdan kaldırırken derdi. Sonra ayakda iken der; sonra secdeye inerken tekbir ahrdı. Sonra başını kaldırırken tekbir alır; .sonra secde ederken tekbir alır; sonra başını kaldırırken tekbir alırdı. Sonra bunu bütün namazında yapardı. İki rek'atte oturduk-dan sonra kalkarken tekbir alırdı.»[716]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Bazı izahat: Hadîsin başında denildiğine göre iftitâh. tekbiri alınırken ve alınmazdan evvel bir şey yapılmayacak demektir :
«Allah hamd edene İcabet eder» demektir. Zira, Allah'dan se-vâb umarak O'na hamd edene Cenabı Hak umduğunu verir. Binâenaleyh ondan sonra.demek münasib olur. Öunun mânası: «Ey Rabbimiz, hamdi de Sana ettik.» demektir. Fakat bu mâna, cümledeki « j» ı atıf edatı olarak kabul ettiğimize göredir. Bu atıf, mukadder bir cümle üzerine yapılmış olur. Yâni : «Ey,.Rabbimiz. Sana itaat ettik ve Sana hamd ettik» demek olur. Maamafih «j ı in hâl mânasına yahut ziyâde olması da mümkündür. Nitekim bir rivayette « j » sızdır.
Hadîs-i Şerîf, zikredilen şeylerin meşru olduğuna delildir. Birinci tekbir, iftitâh tekbiridir. Bunun vâcîb olduğuna dair delil yukarıda görülmüştü.
Sair tekbirlere gelince: Her rek'atda beş tekbir vardır. Üç ve dört rek'atlı namazlarda ilk oturuşdan kalkarken dahi tekbir alınır. Binâenaleyh beş vakit farzlarında iftitâh tekbiri ile beraber «94», iftîtâh tekbiri sayılmazsa tekbir hasıl olur. Ulemâ nakil tekbirlerinin hükmünde ihtilâf etmişlerdir. Bazılarına göre bunlar vâcibdir. Bu kavi İmam-ı Ahmed îbni Hanbel'üen (164 — 241) naklolunur.

DeÜli: Resûlüllah (S.A.V.)'in devamıdır. Bir de «Beni kılarken gördüğünüz gibi kilin» hadîsidir. Cumhur-u Ulemâya göre men-dûbdur. Çünkü bunları Hazret-i Peygamber (S.A.V.), namazını becere-miyen zâta öğretmemişti. Ona yalnız iftitâh tekbîrini talim buyurmuşlardı. Binâenaleyh bunlar vâcib değildir. Zira vâcib olsa onları da- öğretirdi. Fakat Cumhura şu yolda cevab verilmiştir: Namazını becere-miyen hadîsinin Rifâa îbni Râfi' rivayetinde nakil tekbîri vardır. Hadîsi Ebû Dâvud (202 — 275) tahrîc etmiştir ki, mahall-j şâhid kısmı şudur:
«Sonra AUahü Ekber der; sonra rükû eder». Aynı hadîsde hem nem tekbirleri zikrolunmuştur. Bu rivayeti Tirmizî (200 — 279), Nesâî {215 —303) de tahrîc etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki, îmam~ı Ahmed ile Dâvud-ı Zahiri, nakil tekbirlerinin vâcib olduğuna zâhib olmuşlardır. Rükûa giderken, doğrulurken» gibi tâbirler kullanıldığına bakılırsa tekbir bu hareketlerle birlikde olacak-"tır. Bir rüknü edaya başlarken tekbire de başlar. Bazıları beraberliği sağlamak için tekbiri uzatır demişlerse de buna lüzum yoktur. Lâfzı eksik ve fazlaya kaçmadan söylemelidir.cümlelerine gelince: Zâhir-i hadîse bakılırsa imam olsun, cemaat olsun, her namaz kılanın bunları söylemesi lâzımdır. Çünkü, Resûlüllah'ın namazından bu-cihet mutlak olarak rivayet edilmiştir. Maamafih, imam olduğu halin rivayet edilmiş olması ihtimali de vardır. Çünkü mutlak kemaline sarfedilir. Resûlül-İah'ın kemal üzere kılacağı namaz, şüphesiz ki cemaatle kıldığı namazda. Hanefilerle Safiîlere ve diğerlerine göre cümlesini mutlak surette nafile kılan ile farz kılan, imam ve yalnız kılan söyliyecck, tahmidi yâni imamın arkasındaki cemaat söyliyecektir. Delilleri :
«imam dedi mi, siz de deyin» hadîsidir. Bu hadîsi Ebû Dâvud tahrîc etmiştir. Lâkin, buna da itiraz olunmuş ve bu hadîs, cemaatin demesine.mâni değildir. Binâenaleyh, cemaat tesmi' ile tahmidin ikisini de yapar denilmiştir. Fakat Ebû Davud'un Şa'bî'den (6 — 104) tahrîc ettiği bir hadîsde.
«İmamın arkasındaki cemaat demez lakin der» buyurmuştur ki, bu hadîs Hanefiyye ile ŞafÎîyyenin kavillerini te'yicl eder.
§u kadar var ki hadîs mevkuftur. Tahâvî (238 — 321) ile îbni Abdil-berr (368 — 463) yalnız kılanın her ikisini söyleyeceğine

icmâ, olduğunu iddia ederler.[717]

316/232- «Ebû Saîd-i Hudrî radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: tfesûiüllah (S.A.V.) başını rükûdan kaldırdığı vakit :
«Allahım! Ey Rabbimiz! Sana gökler ve yer dolusu hamd olsun ve ondan sonra da dilediğin nesne dolusu...»
Ey sena ve şeref sahibi! (Bu söz) kulun - ki hepimiz Sana kuluz -söylediğinin en haklısıdır. Allahım! Senin verdiğini menedecek yoktur. Menâttiğinİ de verecek yoktur. Bahtiyara Sen (in azabın) dan (kurtulma hususunda) bahtı bîr fayda vermez/ derdi.»[718]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
I-Iadîs-i Şerîfdeki Müslim'de Ebû Saîd rivayetinde bulunamamış; îbn-i Abbas rivayetinde bulunmuştur.kelimesini mahfuz bir mübtedanın haberi olmak üzere merfû1 okumak da caizdir. Bu kelime,, Ebû Davud'un (202 — 275) «Sünen» inde ve başkalarında şeklinde rivayet edilmiştir. Müslim'deki İbn-i Abbas rivayetinde de öyledir.
Bu rivayetin tamamı Ebû Saîd'in lâfzı değildir. Çünkü onun rivayetinde.lâfzı yoktur. îbn-i Abbas'ın lâfzı da değildir,çünkü ojıda tâbiri vardır. Cümlesindeki münâda olarak nasbedilmiştir. Fakat mahzûf bir mübtedanın haberi olmak üzere refi'de edilebilir ve o takdirde cümIe «Sen sena ve şeref ehlisin» şekline girer. manfuz mübtedanın haberidir. Takdiri şöyledir Bu takdire göre aşağıdaki cümlesi haber değildir. Halbuki bazılan mübtedâ cümlesi haberdir demişlerdir. Musannif onu müste'nef bir cümle saymaktadır. Çünkü bazı rivayetlerde bu cümle yoktur. «El-Mühezzeb» şerhinde İbn-i Salâh (577— 643)'dan naklen şöyle deniliyor: Bunun mânası:
«Kulun söylediğinin en haklısı senin verdiğini menedecek yoktur, demssidir.»cümlesi mübteda ile haber arasında itiraz cümleşidir. Yahut cümlesi makablinin haberi olur. Fakat birinci şık evlâdır.»
Nevevî (631 — 676) diyor ki: «Evlâdır çünkü onda Allah'a kemal-İ tefviz; O'nun kemal-i kudretini, azametini, kahr vejsultanını, vahdâniy-yet ve mahlûkatın tedbirde tek olduğunu

itiraf vardır.»
Hadîs-i Şerîf bu zikrin her namaz kılan için bu rükünde meşru' olduğuna delildir. Hamd güya bir cisim imiş de hadîsde sayılan o büyük zarflan, yerleri gökleri doldurmuştur. Bununla onun çokluğu şanına lâyık tir surette ifade edilmiş daha sonra (dilediğin nesne dolusu) buyurularak şanı daha da yüceltilmişdir.
Sena: Güzellikle tavsif ve medhetmektir.
El-ced: Cim'in fethiyle baht ve nasib demektir. Hadîsteki mânası: Senin azabın karşısında bahtlıya bahtı bir fayda vermez. Mutlaka sâlih amel lâzımdır, demektir.
Cid kelimesi : Cim'in kesri ile çalışmak demektir. Fakat bu rivayet zaîfdir.[719]

317/233- «İbni Abbas radiyallahü anhümâ'ûan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saîlaîlahü aleyhi ve sellem :
Yüzde bulunan yedi kemik üzerine secde etmekle memur oldum dedi ve eliyle burnuna ellerine, dizlerine ve ayak uçlarına işaret; buyurdular.»[720]

Hadîs Müttefekun Aleyh'dir.
Hadîsin bir rivayetinde yerine yâni, emrolunduk ey ümmet; başka bir rivayetinde «Peygamber (S.A.V.) emretti» denilmiştir. Bu rivayetlerin üçü de Buharidedir. «Eliyle işaret etti» cümlesini Nesâl (215 — 303) nin rivayeti tefsir etmiştir. O rivayette İbn-i Tavus diyor ki:
«Elini alnına koydu ve burnunun üzerine çekerek : Şu bir, dedi.» Kurtubî: (— 671). Bu, secdede alnın asıl, burnun ona tâbi olduğunu gösterir.» demiştir. Tbn-i Dakîki-l-îyd (625 — 702) dahi: bunun mânası, Resû!-ü Ekrem (S.A.V.) onlan bir azâ gibi saydı, demektir. Yoksa, âza sekiz olurdu.» diyor.
(Eller) den murad: avuçJ&ttfır. Hattâ bir rivayette tasrîh de edilmiştir.
(Ayak uçları) ndan murad da : ayaklarını dikerek parmaklarının ucuna basmak; ökçelerini yukarıya kaldırarak üstlerini kıble'ye karşı çevirmektir. Bu tarif, secdenin sıfatı hakkındaki Ebû Humeyd hadîsinde vardır.

Secdede, el parmaklarım bir araya toplamak mendûbdur; çünkü açılırsa bazılarının uçları kıble'den döner diyorlar. Ayak parmakları hakkındaki hüküm ise namazın sıfatı bâbmdaki Ebû Humeyd hadîsinde yukarda görülmüştü. O hadîsde parmaklarını kıble'ye çevirdi.» denilir.
Bu hadîs-i şerîf, sayılan azanın üzerine secde etmenin vâcib olduğuna delildir. Zira;
Hazret-i Peygamber (S.A.V.) bunların Allah tarafından kendisine ve ümmetine emrolunduğunu emir sîgasıyla bildiriyor. Bu sîga ise vücûb ifade eder. Maamafih, mes'ele yine de ihtilaflıdır. Bazılarına ve Şafiî'nin bir kavline göre vâcibdir. Hanefîlere göre de öyle ise de Ebû Ha-nîfe alın ile burundan birinin üzerine secde etmek kâfidir diyor.
Delili :
«Eliyle burnuna işaret etti» hadîsidir. İmameyn'e göre zaruret olmadıkça caiz değildir. Musannif «Fethül-barî» de şöyle diyor: «Burun üzerine secde mes'elesinde» Ebû Hanîfe tarafından bu hadîsle istidlal olunmuştur. îbn-i Dakîki-l-îyd (625 — 7G2) demiştir ki : «Hak olan, böyle bir şey cebhenin tasrihine muaraza edemez. Velevki alınla burnun bir uzuv gibi telâkkisi itikad olunsun. Çünkü bu sade tesmiye ve ibarededir. Delâlet ettiği hükümde değildir.
Hadîsin zahiri bütün alnın üzerine secde etmenin vâcib olduğunu gösteriyor. Çünkü, Hazret-i Peygamber (S.A.V.) bu bâbda «Alnını secde yerine değdir» buyurmuştur. Binâenaleyh, alnım mümkün mertebe yere değdirmek icab eder. Üzerine secde edjlecek azadan dizler gibi kapalı olanları secde için açmak lâzım değildir, Bunda hilaf yoksa da, alın kapalı olduğunda açılıp açılmaması ihtilaflıdır. Bazlarına göre açmak vâcibdir.
Delilleri Ebû Davud'un (202 — 275) inde tahrıc ettiği şu hadîstir:
«Resûlüllah (S.A.V.) yanıbaşında sçcde eden bir adam gördü. Alnına sarık sarmıştı. Hemen onun yüzünü açtı.» Lâkin Buhatl (194 — 256) Hasen'den ta'lik suretiyle şu hadîsi rivayet eder:
«Resûlüllah (S.A.V.)'in eshâbı elleri elbiselerinin içinde iken secde ederlerdi. İçlerinden bazısı sarığının üzerine secde ederdi.» Bu hadîsi Bey-hdkî (384 — 458) vasletmiş ve : «Secde

hakkında bu hadîs, sahabeye mevkuf olarak en sahîh bir şeydir» demiştir. Resûlüflah (S.A.V.)'in sarığının katı üzerine secde eder idiğini gösteren hadîsler kimi İbni Ab-bas ile İbni Ebi Evfâ'dan, kimi Câbîr ve Enes'den rivayet edilmiş ise de bunların hepsi zaîfdir. îmam Beyhakî bunları ve daha başkalarını zikrederek «Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in sarığının katı üzerine secde ederdiğine dâir merfu' olarak hiçbir şey sabit olmamıştır» demiştir. Eöylece iki tarafın delilleri vücûb isbât edememektedir. Binâenaleyh, ikisi de, yâni açmak da açmamak da caiz olmak icâb eder. Vakıa Habbâb hadîsinde :
«Resûlüllah (S.A.V.)'e kızgın yerin yüzlerimize ve avuçlarımıza vuran sıcağından şikâyet ettik; şikâyetimizi kabul etmedi, ilâ... âhiri...» deniliyorsa da bu hadîsde mevzû-u bahis âzânın açılıp açılmadığına bir delâlet yoktur. Müslim'in Hazret-i Enes'den rivayet ettiği hadîsde de : «Sıcağın şiddetinden her birerlerinin elbiselerini yayarak üzerlerine secde ettikleri» beyân ediliyor. Fakat bunda ihtilâf yoktur. İhtilâf edilen cihet, sırtındaki elbisenin üzerine edilen secdedir. Enes hadîsi ise iki tarafa yâni sırtında olmağa da olmamağa da ihtimâllidir.[721]

318/234- «İbn-i Buhâyne[722]'den rivayet olunmuştur kî. Peygamber (S.A.V.), secde ettiği zaman, kollarını tâ koltuklarının beyazı görünün-ceye kadar aralardı.»[723]

Mültefekun Aleyh'dir.
Bu hadîs, namazda bu şekilde hareket edileceğine delildir.
Bundaki hikmet : Her âzâyı ayrı ayrı meydana çıkararak secdede iken bir adamın birkaç kişi gibi görünmesini temin etmektir. Bu mânâ, Tâberânî'nin (260 — 360) zaîf bir isnadla İbn-i Ömer (R. A./dan tah-rîc ettiği şu hadîsde açıktır:
«Yırtıcı gibi serilip yatma. Avuçlarınla dayan, kollarını aç. Bunu yaptın mı, senin her uzvun secde eder.» Müslim'-Meymûne hadîsi dahi aynı sarahati arz ediyor. Hazret-i Meymûne (B. A.) diyor ki :
Peygamber (S.A.V.) kollarını açardı; o derecede ki(hanı bir (kedi gibi) hayvan geçmek istese geçerdi.»
Bu hadîslerin zahiri her ne kadar vücûb ifâde ederse de Ebû

Davud'un tahrîc ettiği Ebû Hüreyre hadîsi, kollan açmanın vâcib olmadığım gösterir. Ebû Hüreyre (R.A.) diyor ki :
«Peygamber (S.A.V.)'İn eshâbı, kollarını açtıkları zaman secde etmenîn zorluğundan kendisine şikâyet ettiler. Bunun üzerine Resûl-ü Ekrem:Dizlerden yardım alın; buyurdular.»
Hadîsin râvilerinden tbn-i Acîân: «Bu, secde uzadığı zaman dirseklerini dizlerinin üzerine koymakla olur» diyor.
(Tâ koltuklarının beyazı görününceye kadar) ifâdesinden bazıları, ResûlüMah (S.A.V.)'ırı sırtında gömleği olmadığını, sanmış ise de, ibarede buna bir delil yoktur. Çünkü gömleği sırtında iken de koltuğunun kenarı görünebilir. Bahusus, o devrin gömlekleri kolları yırtmaçlı ve geniş oluyordu. Binâenaleyh, gömleğinin yeninden koltuk altları görünebilir. [724]

319/235- «Berâ' İbn-i Âıîb[725] radiyallahü anA'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûfüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem :
Secde ettin mi ellerini koy, dirseklerini kaldır; buyurdular.»[726]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Yukardaki Hadîs-i Şerîf, na-mazda bu hey'ette bulunmanın vücûbu-na delildir. Fakat ulemâ ondaki emri nedib mânâsına almışlardı. Diyorlar ki: «Bundaki hikmet, tevâzua daha elverişli, alnı burnu yere değdirmeğe daha muvafık ve tenbeller kıyafetinden uzak oluşudur. Çünkü namazında yere yayılanın hâli, köpeğe benzer ve namazı hiçe saydığını gösterir. Fakat bu hüküm erkek hakkındadır. Kadın bu hususda erkek gibi değildir. Sebebini Ebû Davud'un (202 — 275) «El - Merâsîl-» inde Zeyd tbn-i Ebl Habib'den rivayet ettiği şu hadîs açıklamaktadır.
«Resûlüllah (S.A.V.) namaz kılan iki kadının yanına uğradı; Ve buyurdu ki:
«Secde ettiniz mi, vücudun bir kısmını yere toplayın. Çünkü kadın bu hususda adam gibi değildir; buyurdular.»
Beyhakı (384— 458): «Bu mürsel, bu bâbdaki iki mevsûlden daha iyidir» demiştir. Beyhakî o iki mevsûlü «Sünen» inde rivayet etmiş ; zaîf noktalarını da göstermiştir.

Parmaklan rükû'da açmak sünnettir. Çünkü Ebû Davud'un rivayet ettiği Ebû Hu m ey d Sâidİ hadîsinde şöyle deniliyor:
«Resûlüllah (S.A.V.) elleriyle dizlerini yakalamış gfbi tutuyor; parmaklarının arasını aralıyordu.»
Kollarını aralıyarak yanlardan uzaklaştırmak da sünnettir. Nitekim yukarıki Ebû Humeyd hadîsinde beyân edilmiştir. O hadîsi İbn-i Huzeyfe şu lâfızlarla rivayet ediyor:
«İki elini yanlarından uzaklaştırdı.» Musannif tbn-i Buhayne hadîsini «Et-TeZMs» nâm eserinde de iki defa zikretmiştir. Hadîs sa-hîhdir. Binâenaleyh onu hem rükûa hem de sucuda delil getirmiştir. Çünkü hadîs ikisine de ihtimâllidir.[727]

320/236- «VâİI İbn-i Hucr radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir ki: Peygamber (S.A.V.) rükû' ettiği vakit parmaklarının arasını aralar; secdeye vardığında parmaklarını kapardı.»[728]

Bu hadîsi Hâkim rivayet etmiştir.
Parmaklardan murâd : El parmaklarıdır. Ulemâ: parmakları yum-makdaki hikmet, parmakların Kıble'ye dönmesidir, diyorlar.[729]

321/237- «Âİşe radiyallahü anhd'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.)'i bağdaş kurarak namaz kılarken gördüm.»[730]

Bu hadîsi, Nesâî rivayet etmiş İbn-i Huzeyme sahîhlemiştir.
Beyhakî (384 — 458) dahi Abdullah İbn-i Zübeyr'den şu hadîsi rivayet eder:
«Resûlüllah (S.A.V.)'i şöyle duâ ederken gördüm; (dedi) ve bağdaş kurmuş otururken ellerini dizlerinin üzerine koydu.»
Yine bu hadîsi Beyhakî Humeyd'den şu lâfızlarla rivayet etmiştir:
«Enasi döşeğinin üzerinde bağdaş kurmuş, namaz kılarken gördüm.»
Buharı bu hadîsi ta'lîk etmiştir.
Ulemâ diyor ki : Bağdaş kurmanın şekil : sağ ayağının iç tarafını

sel uyluğunun altına ;sol ayağının iç tarafını da sağ uyluğunun altına koymaktır; avuçlar da rükû hâlindeki gibi dizlerin üzerine konarak parmaklar aralanacaktır.
Hadıs-i şerif, hastanın namaz kılarken nasıl oturacağına- delildir. Çünkü bu hadîs, oturarak namaz kılacak hasta hakkında vârid olmuştur. Hazreti Peygamber (S.A.V.) atından düşerek ayağı çıktığı zaman böyle bağdaş kurarak kalmıştı.[731]

322/233- «İbn-İ Abbas radiyallahü- anAürnd'dan rivayet edilmiştir ki: Peygamber (S.A.V.) iki secde arasında:
«Yâ Rabb, beni afveyle, bana acı, beni hidâyet buyur, bana afiyet ve rızk ver, derdi.»[732]

Eu hadîsi, Nesâî müstesna dörtler rivayet etmiştir. Lâfız Ebû Davud'undur. Hâkim de sahîhlemiştir.
Tirmizl (200 — 279}'nin rivayetinde yerine lâfzı vardır kaydı da yoktur. İbni Mâce (207 — 275) rivâyetinde lâfızlarım bir arada zikretmiş fakat ve lâfızlarını kaydetmiştir. Hâkim (321' — 405) dahi bu iki lâfzı bir arada zikretmekle beraber lâfzım zikretmemistir.
Hadîs-i- şerîf, iki secde arasında oturunca duâ etmenin meşru olduğuna delildir. Zahir, Resûlüllah (S.A.V.)'in bu duayı aşikâr okuduğunu gösteriyor.[733]

323/239- «Mâlik İbn-i Hüveyris radiyaüahü anA'den rivayet edilmiştir ki; Peygamber (S.A.V.)'i namaz kılarken görmüş. Namazının tek (rek'atında) olduğu zaman, tâ oturup doğrulmadıkça kalkmazmış.»[734]

Eu hadîsi, Buharî rivayet etmişdir.
BuharVnin bir rivayetinde hadîsin lâfzı şöyledir:
«Başını ikinci secdeden kaldırdığı zaman oturur, yere dayanır. Sonra kalkardı.» Yine BuharVde şöyle bir rivayet vardır:
«Sonra secdeye indi. Sonra ayaklarını bükdü. Ve her uzvu yerine gelinceye kadar oturdu; sonra kalkdı.»

Bu oturuş; namazını beceremeyen hadîsinin bazı rivayetlerinde de zikredilmişdir.
Hadîs-i Şerîf bu oturuşun birinci rek'atin ikinci secdesiyle, üçüncü rek'atın secdelerinden sonra meşru olduğuna delâlet etmekdedir.
Buna «istirahat oturuşu» derler.Imam-ı Şafiî (150— 204) bir kavlinde buna kail olmuşsa da meşhur kavline göre caiz görmemiştir. Hanefîlerle, Mâlİkîler ve Hanbeliler'e ve diğer bazı zevata göre bu oturuş meşru değildir.
Delilleri : Vâil b. Hucr'un Resûlüllah (S.A.V.)'in namazı hakkındaki hadîsden geçen:
«İki secdeden başını kaldırdı mı kalkarak doğru I urdu» ifadesidir. Bu hadîsi, Bezzâr «Müsned» inde rivayet etmiş yalnız Nevevî (631 — 676) zayıf bulmuştur. İstirahat oturuşunu caiz görmeyenler İbni Münzir (— 236)'in rivayet ettiği; En-Numan b. Ebî Ayyaş hadîsiyle istidlal ederler.
Bu hadîsde şöyle deniliyor :
«Resûlüllah (S.A.V\)'in Ashabından bîr çoklarına yetiştim (bunlardan her biri) başını ilk rek'atde ve üçüncüde secdeden kaldırdığı zaman, bulunduğu vazîyetde (hemen) kalkar; oturmazdı.»
Bazıları bu hadislere teptan cevap vermeye çalışmış ve: menfaat yoktur. Çünkü oturanda sünnettir diye oturur; terk edende sünnettir diye terk eder; bu oturuşun vâcib olduğuna kail olan yoktur» demişlerdir. [735]

324/240- «Enes radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir ki; Resûlüllah (S.A.V.): «Bir ay (namazda) rükûdan sonra bazı Arab kabilelerine beddua ederek Kunut yapmış. Sonra bunu terk etmişdîr.»[736]
Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Ahmed ile Dâre Kutnî'de başka yoldan bunun benzeri vardır. (Sabah namazında ise tâ dünyadan ayrılıncaya, kadar kunut okumağa devam etti) ifâdesini de ziyâde etmiştir.
Haklarında beddua edilen arap kabilelerinin adları bazı

rivayetlerde açıklanmıştır.
Bunlar Ri Usayya ve Benû Lihyân'dır. Hadîsin lâfzı Buharde Âsım-ı Ahvel'den uzunboylu rivayet edilmiştir.
Asım şöyle demiştir :
«Enes b. Malîk'e kunutu sordum. Kunut vardı; dedi. Rükûdan evvel mi? İdî, sonra mi? dedim. Evvel idi; dedi. Yâ falan bana senin rükûdan sonra dediğini haber vertji.de... dedim. Hatâ etmiş.
Resûlüllah (S.A.Vı)riikûdan sonra ancak bir ay kunut yaptı; zannederim kendilerine Kurra; denilen yetmiş kişi kadar bir cemaatı müşriklerden bir cemaata ki adetçe müşriklerden az İdiler göndermişti. Onlarda (yani müşrikler) gadrederek kurrayı öldürmüşlerdi. Resûlüllah {S.A.V.) ile bu müşrikler arasında muahade vardı. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) bîr ay onlar aleyhine duâ ederek kunut eyledi, dedi.»
Bahsimizin mevzuu olan hadîsdeki «\£""^"V » «sonra onu terk etti»
sözü sabah namazından mâ'ada namazlardadır. Bunu hadîsin sonunda ki ziyâdeden anlıyoruz. Maamafih Hazreti Enes'den künut hakkında rivayet edilen hadîsler muzdarip ve sabah namazı hakkındakiler birbirine muarızdır. «El-Hedyü'n - Nebevi» namlı eserde bunların arası cem edilmeye çalışılmış ve:
Bu hadîslerin hepsi sahîhdir; birbirini tasdik eder; aralarında tenakuz yoktur. Çünkü Enes'in rükûdan Önce diye anlatdığı kunut rükû'-dan sonraki kunut değildir.
Vakit tayin ederek söylediği kunut mutlak zikredildiğinin gayrıdır. Enes'in rükûdan evvel dediği- kunut; kıraat için ayakta uzun zaman kalkmakdır. Rükûdan sonra dediği kunut; dua için ayakda fazlaca dur-makdır. İşte bir ay yaparak kimi bir kavmin aleyhine kimi de bir kavmin lehine duâ ettiği, sonradan duâ ve sena için dünyadan gidene kadar devam ettirdiği kunut budur.
denilmiş isede bu tevcih (sabah namazında ise tâ dünyadan ayrılıncaya kadar kunut okumağa devam etti) ifadesiyle birbirini tutmuyor. Ve anlaşılıyor ki; müddeti ömrünce devam ettiği kunut sabah namazına mahsusdur. Rükûdan sonra kıyamda fazla kalmak ise bütün namazlara âmm ve şâmildir.
Hâkim {321 — 405)'in Hazreti Ebû Hüreyre'den rivayet ederek

sa-hîhlediği bir hadîsde: Resûlüllah (S.A.V.) sabah namazının İkinci re-katinde başını rükûdan kaldırdıktan sonra ellerini kaldırarak: dive duâ derdiği açıklanıyorsada o hadîsin râvileri arasında Abdullah b. Sâîd-i Makberî vardır ki, hüccet olamaz.
Sabah namazının son rükûundan sonra duâ etmenin sünnet olduğuna selef ve halefden bazı zevat ile îmam-ı Şafiî (150 — 204) kail olmuş; fakat hangi lâfızlarla duâ edileceğinde ihtilâf etmişlerdir. Bazıları Kur'-an-ı Kerîm âyetleriyle duâ edilir demiş; İmam-ı Şafiî ise :
«Yâ Rab! beni hidâyet ettiklerin arasında hidâyet buyur,., ilâ âhîr...»duasının okunacağına zâhib olmuştur.[737]

326/241- «Enes radiyaîîahü anfı'den rivayet edilmiştir kî; Peygamber (S.A.V.) ancak bîr kavme hayır duâ, yahut bir kavme beddua ettiği zaman kunut ederdi.»[738]

Bu hadîsi, İbni Huzeyme sahîhlemişdir.
Resûlüllah (S.A.V.)'in hayır duası Mekke'deki zayıf müslümanlar içindi. Bedduasını ise az yukarıda gördük.
Bu hadîse bakarak bazıları felâket zamanında kunut yaparak hâdiseye göre duada bulunmak sünnettir; derler. Bu kavi fena değilse de Resûlüllah (S.AıV.)'in başına hendek muhasarası gibi felâketler geldiği halde bunlarda kunut yaptığı rivayet edilmemişdir, diyerek buna itiraz edilmişdir.
Hanefîler'e göre sabah namazında kunut yoktur; çünkü nehyedilmiştir. Bunlar aşağıdaki hadîsle istidlal ederler.[739]

327/242- «Said b. Târik Eşceî[740] radiyallahü anh'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Babama, babacığım dedim; sen :
Resûlüflah (S.A.V.)'in, Ebû Bekir'in Ömer'in Osman'ın ve Ali'nin arkasında namaz kıldın. Sabah namazında hiç kunut yapıyorlarmıydı? Ey oğulcuğum uydurmadır; dedi.»[741]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud müstesna, Beşler rivayet etmiştir.
Bu hadîsde adı geçen zevatdan bunun hilafı da rivayet edilmiştir.

İki rivayetin arasını bulmak için: bazan kunut yapmış; bazan yapma-mışdır, diyenler olmuşdur.
Hanefîler'e gelince: Onlar bu hadîsle istidlal ederek sabah namazında-kunutu memnu addetmişlerdir. Çünkü muhdes'dir, [742] denilmiştir.[743]

328/243- «Hasan b. Ali[744] radiyalhhü anhümâ'dan .rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Bana Resûlüllah (S.A.V.) bir takım kelimeler öğretti. Onları vitir'in kunutunda okuyorum:
«Yâ-Rabbi beni hidâyet ettiklerin arasında hidâyet eyle; bana afiyet verdiklerin arasında afiyet ver; Yardım ettiklerinin arasında yardım et! verdiklerinde bana bereket ihsan eyle. Kaza buyurduğunun şerrinden beni koru. Çünkü hükmeden sensin; Sana hükmedilmez. Hiç şüphe yokki senin yardım ettiğin, perişan olmaz. Mübareksin Rabbimiz, yücesin».[745]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmiştir. Taberanî ile Beyhakî şunu ziyâde etmişlerdir:
«Senin gadab ettiklerin felah bulmaz.» Nesâî de sonunda başka bir veçheden şunu ilâve etmiştir. «Allah Peygambere salât eylesin.»[746]

328/243- «Beyftafcfde İbn-i Abbâs raüiyaUahil anh'den şu ziyâde vardır: Resûlüllah (S.A.V.) bize sabah namazının kunutunda okuyacağımız bir duâ Öğretirdi.»[747]

Bunun senedinde zaaf vardır.
Yalnız Nesâî'nin sondaki ziyâdesi için musannif: «Bu ziyâde gariptir, sabit değildir Çünkü Abdullah b. Ali tarafından rivayet edilmiştir. Bu zât maruf değildir.
Abdullah b.1 Alî b. Hasan b. Ali olduğu kabul edilse bile senedi yine münkatı'dır. Çünkü amcası Hasan'dan işitmemiştir,» dedikten sonra Anlaşıldıki, bu hadîs münkatı olduğundan veya bilinmediğinden Hasan'-(R. A.) şartından değildir» diyor. Hal böyle olunca musannifin burada da: Bu ziyâde sabit değildir

demesi icabederdi.
Hadîs-i şerîf, vitir namazında kunutun meşru olduğuna delildir. Ku-nutun ramazanın yarısından sonra yapılması ittifaklıdır. Fakat Hanefî-lerle Hanbelîlere ve diğer bazı zevata göre bütün sene devam eder.
Şafiîlere göre; bu duâ Ramazanda sabah namazında okunur.
Musannif Beyhakî hadîsini burada icmâlen zikretmiştir. Tahri-cü'l - Ezkâr adlı eserinde yine BcyhakVmu rivayeti olarak tam nakleder. Bu duâ diye başlar. Beyhakî (384 — 458) bu hadîsi çeşitli yollardan rivayet etmiştir. Bunların biri Bureyd b. Ebî Meryem tarikidir.
Büreyd şöyle demektedir:
«İbnü-I Haneflyye ile İbn-İ Abbas'dan : Resûlüllah (S.A.V.) sabah namazında ve gecenin vitrinde bu kelimelerle kunut okurdu; dediklerini işittim.» Bu hadîsin isnadında meçhul bir râvî vardır. Musannif bu rivâyeti değilde Ibn-i Cüreyc yoluyla gelen rivayeti almıştır ki onun da râvîleri arasında Abdurrahman b. Hürmüz vardır. Bu zât söz götürdüğü için musannif hadîsin senedinde zaaf vardır. Demiştir. Fakat dikkat etmeli ki bir de Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec vardır. Âlim ve sika, yâni mutemed bir zâtdır. Onunla buradaki Abdurrahman b. Hürmüz'ü karıştırmamalıdır, musannif «Telhis» adh eserinde bunları birbirine karıştırmışdır.[748]

330/244- «Ebû Hüreyre radiyallahü anh'öen rivayet edilmiştir. Demîşdir kî: Resûlüllah salîalîahü aleyhi ve sellem:
— Biriniz secde ettiği zaman deve çöker gibi çökmesin; ellerini dizlerinden evvel yere koysun; buyurdular.»[749]

Bu hadîsi, üçler tahrîc etmiştir. Bu Vâil b. Hucr hadîsinden daha kuvvetlidir.
Vâil b. Hucr Hadîsi şudur.[750]

330/244 - «Resûlüllah (S.A.V.)'i, secde ettiği vakît dizlerini ellerinden önce yere koyarken gördüm.»[751]

Bu hadîsi dörtler tahrîc etmişdir. Çünkü Ebû Hüreyre hadisinin İbn-Î Ömer {R. A.)'den şahidi vardır. O şahidi Ibn-i Huzeyme sahîhlemiş, Buharı de ta'lik suretiyle mevkufen zikretmiştir.
Ebû Hüreyre hadîsini Sünen sahipleri tahrîc etmişler, fakat Buharı (194 — 256), Tirmizî (200 — 270) ve Dâre Kutnî (306 — 385) onu illetlendirmişlerdir. Buharı : «Muhammed b. Abdillah b. el - Hasan, arkasından gidilmez bir adamdır. . Ebû'z - Zinad'ân işittimi, işit-medimi bilmiyorum» der. Tirmizî : «Bu hadîs gariptir; onu Ebû'z -Zinad rivayetinden bilmiyoruz» demektedir.
Nesâî (215 — 303) onu Ebû Hüreyre'den de tahrîc etmişdir. Fakat «Ellerini dizlerinden önce yere koysun» kaydı yoktur. Yalnız îbn-i Ebî Davud'un (—316) tahrîc ettiği Ebû Hüreyre hadîsinde bu kay d vardır.
Hadîs şöyledir :
«Peygamber (S.A.V.) secde ettiği zaman dizlerinden önce ellerinden başlardı.»
. Bunun bir mislini Derâverdi, Ibn-i Ömer'den rivayet etmiştir. Musannifin işaret ettiği şahid de odur. Lâkin îbn-i Huzeyme (223 — 311) sahihinde Mis'ab b. Sa'd'dan bu hükmün değiştiğini bildiren şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Bİz dizlerden önce elleri yere koyardık. Müteakiben dizleri ellerden evvel koymakla emrolunduk.»
Yukarıdaki hadîs ve benzerleri, namazda secdeye inerken evvelâ ellerin, sonra dizlerin yere konacağına delildir. Zahir vücub gösteriyorsa-da bunun vâcib olduğuna kail olan yoktur. Binâenaleyh nıendubdur. Maanıafih yine de ihtilaflıdır.
îmam-ı Malik (93 — 179), Evzâî (78 — 150) ve ulemâdan bir cemaat "bu hadîsle amel ederler. Evzâî[752]: «Bizim yetiştiğimizde nâs ellerini dizlerinden önce secde yerine koyarlardı» diyor. Hadîs imamla-; rının kavlide budur. Bunlar secdeden kalkarken evvelâ dizlerini, sonra ellerini kaldırırlar.
Hanefîlerle Şafiîler ve bir rivâyetde îmam-ı Malik Vâil b. Hucr hadîsiyle amel ederek ; «Secdeye giderken evvelâ dizler; sonra eller yere konur. Kalkarken bunun aksi yapılır» demişlerdir.
Buharî Vâil b. Hucr Hadîsi hakkında şöyle demiştir : «Nafi' dedi ki, Ibn-i Ömer ellerini dizlerinden Önce yere koyardı».

Vâtl hadîsini dörtler ile îbn-i Huzeyme (223 — 311) ve îbn-i Seken (294 — 353) sahihlerinde şerik tarikinden tahrîc etmişlerdir.
Buharı (194 — 256), Tirmizî (200 — 279), îbn-i Ebî Dâvud (— 316) ve Beyhakî bunu tek başına Şerik rivayet etmiştir.» diyorlar. Lâkin bu hadîsin Asım-ı ahvel yoluyla Hazret! Enes'den şahidi vardır.
Enes (R.A.) şöyle diyor:
«Resûlüllah (S.A.V.)'I tekbir ile secdeye inerken gördüm, dizleri ellerinden Önce yere değdi.»
Bunu Dâre Kutnî (306 — 385), Hâkim (321 — 405) ve Beyhakî tahrîc etmişlerdir. Hâkim : «Bu hadîs şeyheynin şartı üzeredir.» diyor. Beyhakî: «Bu hadîsi t.ek başına Aîâ b. Atâ rivayet etmiştir. Alâ meçhuldür; demektedir. İşte Hanefîlerle Şafiîlerin delili bu hadîsdir.
Ahmedb. Hanbel (164 — 241) ile ulemâdan bir cemaatda buna kaildir. Sahabeden Hazretl Ömer ile İbn-i Mes'ud'un mezhebi de budur. Musannifin sözünden Ebû Hüreyre hadîsini tercih ettiği anlaşilıyorsada bu hadîs Şafiînin mezhebinde de delil olarak almmışdır.
Nevevî (631 — 676) diyor ki : İki mezhebden birini tercih zahir olmuyor; Lâkin Hanefi imamları Vâil hadisini tercih ettiler; Ebû Hüreyre hadisi hakkında da muzdaribdir. Çünkü ondan iki şıkkın ikisi de rivayet olundu» diyorlar,îbn-i Kayyım (691 — 751) bu meseleyi uzun uzadıya incelemiş ve: «Ebû Hüreyre hadîsinde râvi tarafından kalb yapılmıştır. Çünkü (ellerini dizlerinden evvel yere koysun) şeklinde rivayet ediyor. Halbuki aslı; (dizlerini ellerinden evvel yere koysun) şeklindedir. Hadîsin baştarafı da bunu gösterir. Çünkü (deve çöker gibi çökmesin) buyrulmuştur. Ma'lumdur ki deve çökerken ön ayaklarım arka ayaklarından evvel yatırır» demiştir. Resûlüllah'm şâir hayvanlara benzememek hususundaki emri sabit olmuşdur, bunu yukarıda görmüştük.
Elhasıl; Ebû Hüreyre hadlsiyle Vâil hadîsinin kuvvetçe birbirine denk oldukları anlaşılıyor. îbn-i Kayyim'in tahkîkına göre de Ebû Hüreyre hadîsi Vâîl hadîsiyle birleşmektedir. Yalnız onda kalb yapılmıştır. Binâenaleyh iki şıkkın ikisi de caizdir.[753]

332/245- «İbni Ömer radiyallâhü anVden rivayet olunmuştur kî: Resûlüllah (S.A.V.) teşehhüde oturduğu zaman sol elini sol dizinin, sağ elini, sağ dizinin üzerine koyar. Elli üç akdeder (yâni avucunu yuma-) ve şehadet parmağı ile işaret ederdi.»[754]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Müslim'in bir rivayetinde: «Bütün parmaklarını yumar ve baş parmakdan sonra gelenle işaret ederdi» denilmektedir.
Ulemâ diyorkî; işaret için şehadet parmağının tahsis edilmesi, bu parmağın ta kalbin derinlikleriyle irtibatı olduğundandır. Binâenaleyh onu tahrik etmek, kalbin huzur bulmasına sebeb olur.
Elleri dizlerin üzerine koymak bilittifak müstchabtır. «Elli üç akde-' derdi» sözünü musannif «Telhis» de şu suretle îzah ediyor.
. «Baş parmak açık olarak şehadet parmağının altına konulur.» «Bütün parmaklarını yumardı» ibaresinden murad; sağ elinin parmaklarıdır. Onları avucunun içine yumar; şehadet parmağiyle işaret eder.»
Vâil b. Hucr'un rivayetinde :
«Baş parmakla orta parmağını halka yaptı» deniliyor.
Bu hadîsi, îbni Mâce (207 — 275) tahrîc etmiştir. Bu suretle üç şekil hasıl olmuş oluyor.

1— Baş parmağı açık olarak şehadet parmağının altına getirmek. (Diğer parmakların ne yapılacağı bu rivâyetde bildirilmiyor).

2— Bütün parmakları avucunun içine yumarak şehadet parmağiyIa işaret etmek.

3— Baş parmakla orta parmağı halka yaparak şehadet parmağiyla işaret etmek.
Bu rivayet mevzuu bahsimiz hadîsde olduğu gibi İbni Zübeyr hadîsinde de işaret lâfziyledir :
«Resulü Ekrem (S.A.V.) şehadet parmağıyle işâref ediyor; onu kıpırdatmıyordu» deniliyor. Bu hadîsi, İmamı Ahmed, Ebû

Dâvud, Nesâî ve îbni Hibbân tahrîc etmişlerdir.
İbni Huseyme ile BeyhaM ise Vâîl hadîsini rivayet ediyorlar ki, lâfzı şudur :
«Peygamber (S.A.V.) parmağını kaldırdı. Kendisini parmağını kıpırdatarak onunla duâ ederken gördüm.»
Beyhakî diyor ki: «Buradaki kıpırdamadan parmağı tekrar tekrar hareket ettirmek değil de, işaret kasdedilmiş olmak ihtimali vardır. Tâ ki İbni Zübeyr hadîsiyle muâraza etmesin.»
Bu işaret (.uıl.Vl 4İ \ V) derken yapılacaktır. Zira Resûlüllah (S.A.V.) o zaman yapmıştır. Hadîs Beyhakî'dedir. İşaretle tevhid ve tevhidde ihlâs niyyet edilecek; böylelikle tevhid hem kavleri, hem fiilen ve itikâden yapılmış olacaktır. Bunun içindir, kî, Hazretl Peygamber (S.A.V.) iki parmakla işaret etmekten men buyurmuş, ve işaret edene as-l-Va-l) «Bir bir» demiştir.
Namaz kılan, yukarda sıraladığımız üç şekilden birini yapmakda serbestdir. İşaretin hikmeti; her uzvu ibâdetle meşgul etmekdir.
Dâre Kutnî(206 — 385)'nin İbni Ömer'den rivayet ettiği şu hadîsde sol el de zikrediliyor:
«Resûlüllah (S.A.V.) sol elinin avucuyla dizini dolayladı.»
Bazıları; bu rivayetle amel eder ve buradaki hikmet olsa olsa elini abesle iştigalden menetmektir; derler.
İbni Ömer hadîsindeki «Elli üç akdederdi»[755] sözü Araplarca mâruf bir usûle işâretdir.[756]

333/246- «Abdullah b. Mes'ud radiyallâhü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) bize baktı da dedi kî:
— Biriniz namaz kıldığı vakit: «Bütün ta'zîmler, namazlar ve güzel sözler hep Allah'adır. Selâm sana ey Peygamber! Allanın rahmeti de bereketleri de sana; Selâm bize ve Allah'ın salih kullarına : Ben Aliah'dan başka ilâh olmadığına; yalnız onun mevcud olduğuna, şerîki yok içliğine, şehadet ederim. Muhammed'in onun kulu ve Resulü olduğuna da şehadet ederim» desin; sonra kendisinin en beğendiği duayı seçsin de duâ etsin» buyurdular.[757]

Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir. Lâfız Buharî'riindir.

Nesâî de şu ziyâde vardır: «Biz teşehhüd üzerimize farz kılınmazdan önce......der idik.» Ahmed'm rivayetinde dahi şu ziyâde vardı: «Peygamber (S.A.V.) ona teşehhüdü öğretmiş ve kendisine bu teşehhüdü nâs'a öğretmesini emir buyurmuşdur.»[758]

333/246- Müslim'in İbni Abbâs radiydllakü anh'âen rivayetinde şöyledir : Resûlüllah (S.A.V.) bize teşehhüdü :
«Bütün mübarek tazimler, güzel namazlar Allahadır...İlâ âhir... (rfîye) öğretirdi dedi.»[759]

Bazı İzahat :

Tahiyyenin cem'idir. Mânâsı : Beka ve devam, yahud azamet veya belâlardan- selâmet, yahut bütün ta'zim nevileri demektir.
murad: beş vakit namaz olabileceği gibi farz ve nafilelerden eam da olabilir. Yahut bütün ibâdetler veya dualar, yahut rahmettir.
Bazıları tahiyyât, kavli ibâdetler; salavât fiili-ibâdetlerdir; demişlerdir.
güzel sözler demektir. Bununla Allah'ı sena etmek güzeldir. Yahut zikrullah'a veya sâlih sözler'e, yahut sâlik amellere, yahut da bunların hepsine âmm ve şâmildir.Cümlede mübteda haberdir.
mübtedânın üzerine ma'tuf olup haberleri mahfuzdur, burada başka takdirlerde vardır.
Selâm'ın evvelâ Hazreti Peygamber (S.A.V.)'e, sonra kulların kendilerine verilmesi Resûlüllah (S.A.V.)'in mü'minler üzerindeki hakkının pek büyük olmasındandır. Nasıl evvelâ onu selâmlamasınlar ki, .o mübarek Peygamber mü'rninlere kendi nefislerinden daha ileridir. Teâlâ Hazretleri :
«Peygamber mü'minlere kendi nefislerinden daha evlâdır.»[760] buyurmuşdur. îşte bundan dolayı selâm babında onu kendi nefislerine tercih ve takdim ederler. Tâbirinin yerde ve gökdeki bütün sâlih kullara şâmil olduğu haber verilmiş ve sâlih kelimesi, Allah ile kulların haklarını ifâ edendir diye tefsir edilmiştir. Sâlihlerin dereceleri birbirinden farklıdır.
Cümlesi ibâdete bihakkın lâyık ondan başka yoktur; demektir.
Burada Maânî İlmine göre «Kasr-ı İfrâd» vardır. Çünkü müşrikler de Allah'a ibâdet ediyorlardı. Ama onunla birlikde başkasına da taparlardı.
«Cümlesi altı tane sahih hadîs kitabının bütün rivayetlerinde bu şekilde zikredilmiştir.
Bezzar diyor ki: «Bence teşehhüd hakkında en sahih hadîs îbn-i Mes'ud hadîsidir. Bu hadîs ondan yirmi şukadar tarikle rivayet edilmektedir.
Peygamber (S.A.V.)'den teşehhüd hakkında bundan daha sabit ve isnadca- daha sahih, rical itibariyle daha mazbut, senet ve

tarik çokluğu sebebiyle birbirini daha çok tutan bir hadîs bilmiyoruz.» îmam-ı Müslim (204 — 261) : «Nâsm İbni Mes'ûd teşehhüdü üzerine ittifak etmeleri râvîlerinin birbirine muhalefet etmemesindendir. Başkasından rivayet edenler ihtilâf etmişlerdir» demektedir.
Muhammed b. Yahya Bzzehlî, dahi : «Bu hadîs teşehhüd hakkında rivayet edilenlerin en sahihidir» demişdir. Filvaki teşehhüd hadîsini yîrmidört sahabî çeşitli lâfızlarla rivayet etmiş; bunların içinden Cumhur-u ulemâ İbni Mes'ûd hadîsini seçmiştir.
Hadîs-i şerif, teşehhüdün vâcib olduğuna delâlet ediyor. Nitekim vâcib olduğuna birçok ulemâ kail olmuşdur. Ba-zıları «bunu Hazret! Peygamber namazını beceremeyene öğretmemi şdir. Binâenaleyh vâcib değildir. Çünkü vâcib olsa öğretirdi» derler. Vâcibdir diyenlerle sünnet, diyenler teşehhüdün lâfızları hakkında da ihtilâfa düşmüşlerdir. Ekseriyet arzettiğîmiz İbni Mes'ûd hadîsindeki lâfızları ihtiyar etmişdir. Bu hadîsdeki cümlesini İbni Ebî Şeyhe (—234) Ebû Ubeyde'nin rivayetinden almışsa da bu rivayet zâyıfdır. Lâkın aynı ziyâde Müslim'in (204 — 261) rivayet ettiği Ebû Musa hadîsinde de olduğu gibi «El-Muvatta'». daki mevkufen rivayet edilen Hazreti Aîşe hadîsinde ve keza Dâre Kutnî (306 — 385)!nin rivayet ettiği İbni Ömer hadîsinde de vardır. Ancak İbni Ömer hadîsinin senedi de zâyıfdır.
Hadîsdeki sonra beğendiği duayı seçsin cümlesini Ebû D&vud (202 — 275 ziyadesiyle rivayet etmiştir.
Nesâî (215 — 303) de başka bir yoldan «duâ etsin» kelimesinin ilâvesiyle ayni hadîsi rivayet etmişdir. Sîğa itibariyle zahiren vü-cûb ifâde eden bu cümleye imtisalen bazıları istiazenin vâcib olduğuna kail olmuşlardır.
Hanelilerle, Nehaî[761] (11 — 95) ve Tavus[762] (—106) gibi bazı zevata göre, namazda ancak Kur'anda bulunan dualar okunabilir. Hattâ bazıları, me'sur olan dualardan başkası. okunmaz demişlerdir. Fakat bu sözlere itiraz edenler vardır.
Said b. Mansur İbni Mes'ûd'dan şu hadîsi, tahrîc etmiştir:
«Bize namazda teşehhüdü öğretti, sonra diyordu ki :
— Biriniz teşehhüdü fariğ olduğunda: Yâ Rabbi, Senden hayır namına bildiğim ve bilmediğimi dilerim. Şerrin hepsinden

bildiğimden ve bilmediğimden sana sığınırım. Allah'ım, Senden hayır namına sâlih kullarının istediğini niyaz ederim. Serden de sâlih kullarının sığındığından, sana sığınırım. Ey Rabbimiz : Bize dünyada iyilik, âhi-retde de İyilik ver; Âhir...» Mevzuu bahsimiz olan hadîsin esâî'deki ziyâdesi de teşehhüd vâcibdir, diyenlerin delilidir. Yalnız o ziyâdeyi musannif kısaltmıştır. Tamamı şöyledir: «Biz teşehhüdü üzerimize farz olmazdan önce : «Selâm Allaha, selâm Cibril ile Mikâle derdik. Resûlüllah (S.A.V.) bunu demeyin.... Lâkin İlâ âhir...» deyin buyurdular.» Nesâî ayni hadîsi İbni Uyeyne tarikiyle tahrîc etmişdir. İbni Abdiîberr (368 — 463) «El - İstizkâr» adlı eserinde: «Bu hadîsi tek başına İbni Uyeyne rivayet etmiştir» der. Hadîsin benzerini Dâre Kutnî (306 —385) ile Beyhakî (384 — 458) de tahrîc etmiş ve sahîhlemişlerdir.
İmam- Ahmed'in (164 — 241) rivayet ettiği ziyâde dahi vücuba delâlet eder. Bu ziyâde İbni Ubeyde tarikiyle rivayet edilen şu hadîs-dedir:
«Resûlüllah (S.A.V.) ona teşehhüdü öğretmiş; onu nâs'a öğretmesini kendisine emretmişdir; dedi... ilâ âhir...»
Müslim'deki İbni Abbas hadîsinin tamamı şudur :
«Selâm sana ey Peygamber: Allah'ın rahmetide bereket-leri de sana! Selâm bize ve Allah'ın sâlih kullarına: Ben Allah'dan başka ilâh olmadığına şehadet ederim. Mu-hammed'in Allah'ın Resulü olduğuna da şehadet ederim.» Müslim (204— 261) ile Ebû Dâvud (202 — 275) rivayetinin lâfzı budur. Ayni hadîsi Tirmizî (200 — 279) de rivayet etmiş ve sahîhlemiştir.
Yalnız (.^U) lâfzını elif lâmsız zikretmiştir.
Hadîsi, îbni Mâce (207 — 275) de Müslim gibi rivayet etmişdir. Lâkin onun rivayetinde : denilmektedir. Yine bu hadîai İmam-Şafiî (150 — 204) ile Ahmed b. Hanbel (164 — 241) de rivayet etmişlerdir. Onların rivayetinde lâfzı yine elif lâmsızdır. Bir de sade denilmiş, terkedil-tnişdir. Buna mukabil(^g^lJil)kelimesi ziyâde edilmiş kelimelerden lar hafz edilmiştir.
tmam- Âzam (80 — 150) İbni Mes'ûd teşehhüdünü îmam-ı Şafiî ise IbnÎ Abbâs teşehhüdünü ihtiyar etmiştir. Musannif diyor ki: «Şafiî kendisine teşehhüd hususunda İbni Abbâs hadîsini nasıl tercih ettin diye sorulunca: Onu geniş bulduğum

ve İbni Abbâs'dan sahîh olarak duyduğum için bende başkasından daha cemiyyetli ve lâfız itibariyle daha çok olduğu kanaati hasıl oldu. Sahih olan başka rivayeti kabul edene bahane bulmaksızın ben de bunu aldım, demiştir.»[763]

335/247- «Fadale b. Ubeyd[764] radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah (S.A.V.) namazında duâ eden bir adamı işitti Allah'a hamdetmemiş Peygamber (S.A.V.)'e salavât da getirme-mişdi. Resûlüllah (S.A.V.) :
"— Bu adam acele etti, dedi. Sonra onu çağırdı ve biriniz namaz kıldığı vakit Rabbine hamd ve senadan başlasın; Sonra Peygamber (S.A.V.)'e salât eyler; Sonra dilediğini duâ eder; buyurdular.»[765]

Eu hadîsi, Ahmed ile üçler rivayet etmiş; Tirmizî/ İbni Hibbân ve Hâkim onu sahîhlemişlerdir.
Hadîsdeki cümlesi, mahzuf bir mübtedanın haberidir, onun için fiil cezmedilmemiştir.
Bu hadîs, namazda hamd-ü senanın, Peygamber (S.A.V.)'e salât ve selâm ve dilediği duayı okumanın vücubuna delâlet ediyor. Manâca: ibni Mes'ûd hadîsine ve diğer hadîslere benzemektedir. Zîra hep teşehhüd hadîsleri hafnd-ü senayı tazammun eder ve burada kısaca zikredileni beyân eylerler. Peygamber (S.A.V.)'e salavât getirmenin hükmü ileride gelecektir.
Resûlüllah (S.A.V.)'in o adamdan işittiği duanın teşehhüd oturuşunda olması iktiza eder. Vakıa hadîsde bunun nerede olduğuna dair bir kayıt yoksa da Musannifin onu burada zikretmesi bunu gösterir. Herhalde Musannif merhum.siyakdan teşehhüdde olduğunu anlamış olacaktır.
Hadîsde, mesailden önce vesailin yer aldığına delâlet vardır. Nitekim:
[766] «Ancak sana ibâdet eder ve ancak senden yardım dileriz.» Âyet-i kerîmesinde böyledir. Evvelâ vesile olan ibadet zikredilmiş; sonra mes'ele ve taleb olan istianeye geçilmiştir. [767]

336/248- «Ebû Mes'Ûd[768] radiyallahü «nft'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Beşîr b. Sa'd; Yâ Resûlâllah; Cenab-ı Allah bize senin üze-rins salât eylememizi emretti: Acaba sana nasıl salât eyleyeceğiz? de-dî: Resûlüllah (S.A.V.) (evvelâ) susdu; sonra buyurdu kî:

— Allah'ım Muhammed'e ve Muhammed'in ehli beytine, İbrahim'e-salât eylediğin gibi salât eyle; Muhammed'e ve Muhammed'in Ehli beytine şu âlemler içinde İbrahim'e verdiğin bereket gibi, bereket ver. Çünkü sen hiç şüphe yok ki en öğülensin, en şanlısın deyiniz. Selâm ise size Öğretildiği gibidir; buyurdular.»[769]

Eu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir. îbni Huzeyme şu lâfızları ziyâde eder: «Biz namazımızda sana salât edeceğimiz vakit nasıl salât eyleyeceğiz?».

Bazı izâhât :

«Allah bize senin üzerine salât eylememizi emretti» demekle : [770] «Ona salât ve güzelce selâm edin». Âyet-i kerimesini kasdetmistir:

Rssûlüllah (S.A.V.) sustu demektir. İmam-ı Ahmed (164 — 241) iip Müslim (204 — 261) burada şu ziyâdeyi rivayet ederler:

«Hattâ keşke sormasaydı dîye temenni ettik». «Hamîd»; faîl vezninde mübalağalı ismi faildir. Burada mef'ûl mânâsındadır. Yani sen şânm azametine lâyık medihlerle öğülensin. Bu eöz ondan sa-îât istemenin illetidir.

Mânâ şudur : Çünkü sen öğülensin. Sana imtisal ile risâletini edâ eden ve bu suretle sana yakın olan Peygamber'ine lutfu ihsan buyurduğun inayet ve bereketler, sana edilen medihler cümlesindendir. Maa-mafih sîganın fail mânâsına olmak ihtimali de vardır.

Bu takdirde mânâ: sen lâyık olanları översin. Hazreti Muhammed {S.A.V,) ise senin en ziyâde medhfne lâyık kulun; ona duâ edenlerin duâsıda kabule en şayan duadır,-demek olurYine ayni vezinde mübalağa sîgasıdır. En şanlı şerefli mânâsındadır.

Hadîsde, İbni Huzeyme (223 — 311)'nin rivayet ettiği ziyâdeyi; îbni Hibbân (—354), Dâre Kutnî (306 — 385), Hâkim (321 — 405) ve Ebû Hatim (195 — 277) de rivayet etmişlerdir.
Salavât Hadîsini, Şeyheyn, Ka'b b. Ucre'den; Buharı; Ebû Said'den; Nesâi (215 — 303), Ta'hâ'dan; Taberanı (260 — 360) Sehl b. Sdd'dan İmam-ı Ahmed (164 — 241) Ue Nesâi, Zeyd b. Harice'den rivayet etmişlerdir.
Hadîs-i şerif, namazda Hazreti Peygamber (S.A.V.)'e salavât getirmenin vûcubuna delildir. Selefden bir cemaatla bir çok imamların, ve İmam-ı Şafii (150 — 204)'nin mezhebi de budur. Delilleri bu hadîs-i şerîf ile ziyâdesidir. Hanefîler'e göre namazda tahiyyat okumak vâcib ise de salavât okumak vâcib değil sünnettir. Namaz dışında vâcıbdir. Yalnız Kerlii (260 — 340)'ye göre ömürde bir defa; Tahavî (238 — 321) ye göre Peygamber (S.A.V.)'in her zikri geçdikçe vâcib olur.
Âl-i Resulün kimler olacağına gelince : Bu bâbda çeşitli sözler edil-mişdir. Esah olan kendilerine zekât almak haram olanlardır. Ashab-ı Kiramdan Zeyd b. Erkam Âl-İ Resûi'ü böyle tefsir etmişdir. Elbette ki Sahâbi Resûlülah (S.A.V.)'in muradım daha iyi bilir.Hazreti Zeyd Âl-i Resûlüllah'ı :
diye taksim etmişdir. Hadîs-i Şerîfdeki cümlesindeki salât lâfızları lügat mânâlarına alınarak hadîs: «Biz duamızda sana duâ edeceğimiz vakit» mânâsına da gelmezmi? denilirse, cevaben: hayır gelemez deriz. Çünkü evvelâ salât deyince hatıra gelen salavât değil, namazdır. Bunu Ashab-ı Kiram da böyle anlamışlardır. Saniyen teşehhüdün sonundaki duanın lüzumu sabit olmuşdur, zira emredilmiştir. Duadan önce ise Hazreti Peygamber'e salavât getirmek icabeder. Nitekim Fadâle hadîsinde bunu görmüş bulunuyoruz.[771]

337/249- «Ebû Hüreyre radiyallahü anh'den rivayet edİlmişdir. De-mişdir ki : Resûiüllah salîaîlahü aleyhi ve sellem :
— Biriniz teşehhüd yaptığı zaman dört şeyden Allah'a sığınsın. Allah'ım, gerçekden ben cehennem azabından, kabir azabından, hayat ve memat fitnesinden ve mesîh deccalın fitnesinden sana sığınırım; desin; buyurdular.»[772]

Hadîs, Müttefekun aleyh'dir.
Hadîs-i şerifimizde sözü geçen teşehhüd mutlak ise de Müslim'in (204 — 261) bir rivayetinde:
«Bириniz son teşehhüdden fariğ olduktan sonra» denildiğinden buradaki rivayet onunla mukayyet olur. Binâenaleyh artık bu hadîsden murad son teşehhütdür. Hadîsde zikredilen dört şey yukarıya
ta'kîb ve tertibe delâlet eden (la) ile atfedildiğine göre teşehhüdün hemen akabinde başka dualara geçmeden bu dört şeyden istiaze yapılacaktır.
Hadîs-i Şerif, zikirden bu dört şeyden istiazenin yani bunlardan AHah'a sığınmanın vücubuna delâlet eder. Zahirîlerin mezhebi de budur. Hattâ zahirîlerden îbni Hazm (384 -- 456) «istiaze birinci teşehhüd-de bile vâcibdir» der.
Tavus (—106) istiazesiz kılman namazın iadesini emretmiştir. Çünkü ona göre istiaze vâcibdir. Cumhur-u ulemâ ise bu emri nedb mânâsına almışlardır. Bu hadîsde kabir azabının sûbutuna delâlet vardır. Hayat fitnesinden murad, hayatı müddetince insana arız olan dünyaya ve şehvani arzularına kapılmak ve cehalet gibi şeylerdir. Hayat fitnesinin en büyüğü ölürken maazallah imanım kurtaramamaktır.
Bazıları ,hayat fitnesi: Bir derde mübtelâ olup sabır edememekdir, derler. (Memat fitnesin) den maksat: Ölürken başa gelen haldir. Fakat bununla kabir fitnesinin kasdedilmiş olması da caizdir. Bazılarınca bundan murad; Kabirde hayretler içinde sorgu ve sualdir.Filhakika Buhan'de şöyle bir hadîs vardır:
«Muhakkak ki siz kabirlerinizde deccalın fitnesi gibi; Yahud deccalın fitnesine yakın bir fitne geçireceksiniz.»
Eu fitne kabir azabının tekrarı değildir. Çünkü kajrir azabı bu fitnenin üzerine terettüb edecek teferruatdandır.gelince :
Fitne imtihan demektir. Bazan ölüm, yangın ve töhmet gibi şeylere de fitne denilir.
Mesih : Deccalâda Hazreti İsa'ya da ıtlak edilen bir isimdir. Yalnız bundan deccal kasdedilirse ismi de beraber söylenir, Mesih ed-deccal denilir. DeccaVa mesih denilmesi yeri dolaşdığı veya ölçdüğü için yahut gözü silinmiş gibi kör olduğu içindir.

Hazreti İsa Aleyhisselâma ise annesinin karnından yağlanmış olarak çıktığı, yahut hastalara dokunduğu zaman iyileştirdiği için, mesih denilmiştir. Kamus sahib Haireii İsa'ya TVTesih denilmesinin vechi hakkında elli kavi toplandığını söylerler. [773]

338/250- «Ebû Bekir-I Şaddık radiyallahü anhJden rivayet edilmiş-dir ki; Resûlüllah {S.A.V.)'e: Bana bir duâ Öğretde namazımda onunla duâ edeyim demiş; Hazreti Resulü Ekrem (S.A.V.) de :
— Yarab, muhakkak ben nefsime çok zulmettim; günahları ise senden başka afvedecek yoktur, binâenaleyh beni senin indinden bir afv ile afv et, hem bana acı! Çünkü çok bağışlayan ve acıyan ancak serisin, de; buyurmuşlardır.»[774]

Hadîs, Müftefekun aleyh'dir.
Hadîsdeki kelimesi şeklinde de rivayet olunmuşdur. Binâenaleyh duâ eden hangisini isterse onu söyleyebilir.
kelimesi onun büyüklüğünü ifade etmek için eliflâmsız (nekre) gelmişdir. Yani çok büyük bir afv ve mağfiret demektir. Bundan sonra yani senin indinden, demek o büyüklüğü bir kat daha büyüktür. Çünkü ;
Allah'dan gelen bir şeyin büyüklüğü ve güzelliği dil ile tarif edilemez.»
Hadîs-i Şerif, namazda yerini tayin etmeden alelıtlak duanın meşru olduğuna delildir. Kişinin kendi aleyhine zulmü ikrar etmesi benî Âdemin kendine zulmetmekten hâli kalmadığını itirafdır. Hadîsde bir dilek veya def-i belâ için Allah'a esma-i hüsnası ile tevessül etmenin cârz olduğuna işaret vardır. Bu tevessül dileğine münasip olan ismullah ile yapılır. Meselâ; mağfiret dilerken Gafur ve Rahîm isimleri, rızık isterken Râzık ismi zikrolunur.
Kur'an-f Kerîm ile Peygamber (S.A.V.)'in dualarında böyle isimler pek çoktur. Hadîsde bir âlimden öğretmesini istemenin caiz olduğuna da delil vardır. (Bahusus içerisinde Cevâmiu'l-Kelim denilen muhtasar ve müfit hadîsler bulunan duaları.)

Teşehhüdden sonra okunacak duâ hakkında daha başka hadîsler de vardnv Bunlardan birkaçını aşağıya dercediyoruz:

1— Nesâî (215 — 303) Hazreti Câbir'den şu hadîsi tahrîc etmişdir:

Resûlüllah (S.A.V.) namazında teşehhüdden sonra :

«Sözün en güzeli Allah'ın kelâmı, yolun en güzeli IVIuhammed'in yoludur» derdi.

2— Ebû Dâvud (202 — 275) Ibni Mes'ûd (R.A.)'âen şu hadîsi tahrîc etmiadir:

Resûlüllah (S.A.V.) onlara teşehhüdden sonraki dualardan şunu öğretmiş:

«Allahım, kalblerimizin arasını hayırla birleştir. Bizim aralarımızı islâh et; Bizi selâmet yollarına yönelt; bizi karanlıklardan nura (çıkararak) kurtar. Bizi görünen ve görünmeyen kötülüklerden ve fitnelerden ırak eyle. Kulaklarımızda, gözlerimizde, kalplerimizde, zevcelerimizde, çocuklarımızda bize bereket ihsan et. Bizi afvet, zira en ziyâde afveden, acıyan sensin.

Bizi nimetine şükredenlerden, o nimet sebebiyle onu verenlere senâkâr olanlardan eyle, onu bize tam ver.»

3— Yine .Ebû Dâvud Resulü Ekrem (S.A.V.);in Sahabeden birine şu suali sorduğunu tahrîc etmişdir:

«Namazda ne okuyorsun? Dedi ki:

Teşehhüd ediyorum, sonra Alla hım gerçekden ben senden Cenneti isterim; Cehennemden de sana sığınırım diyorum. Ama ben ne senin fısıldadığın duayı becerebiliyorum, nede Muâz'm.»Resûlüllah (S.A.V.) :

«Benle Muâz da bunun etrafında fısıldanıyoruz» buyurdu.

Dendene: Mânâsı anlaşılmayan fısıltıdır. Bunun etrafında demekden muradı: Cennetle Cehennem etrafında fısıldanıyoruz; yani Cenneti istiyor ;Cehennemden Allah'a sığınıyoruz demektir. Bunu Nevevî (631 — 676) «El-Ezkâr-» ında zikretmiştir. Bu hadîs duanın istenildiği şekilde yapılabileceğine delâlet eder. [775]

339/251- «VâİI b. Hucr radiyaîîahü anh'den rivayet edilmişdir.

Demiştir ki: Peygamber (S.A.V.) ile birlikde namaz kıldım. Sağına :
«Selâm size ve Allah'ın rahmeti ve bereketleri... diye selâm verir; soluna da : selâm size ve Allah'ın rahmeti
ve bereketleri, d'ye selâm verirdi.»[776]

Bu hadîsi sahîh bir isnatla Ebû Dâvud rivayet etmiştir.
Ebû Dâvud (202 — 275) hadîsi Alkame b. VaiZ'den o da babasından rivayet etmiştir. Musannif (Et-Telhts) inde onu Abdülcebbar b. Vâiîe nisbet etmiş ve: «Bu zât babasından işitmemiştir» diyerek hadîsi inkıta' ile illetlendirmiş; burada ise sahîh demişdir.
Fakat Sünen-i Ebi Davud'a, müracaat neticesinde hadîsin Alka-mc b. Vâiî'den onun da babasından rivayet ettiği anlaşılmıştır. Binâenaleyh münkatı ideğildir. Musannifin buradaki sahîhlemesi doğrudur, iki selâm hadîsini çeşitli yollardan onbeş kadar sahabe rivayet etmiştir. Bunların içinde sahîh-i ve haseni olduğu gibi zayıfı
hattâ metrukuda vardır. Ve hiç birinde kaydı yoktur. Bu kaydı yalnız Vâiî'in rivayetinde ve birde İbni Mâce ile îbni Hibbân'-m tahrîc ettikleri İbni Mes'ûd rivayetinde vardır.
Vâiî hadîsinin isnadı sahîh olduğuna göre ziyâdenin de kabulü gerekir. Çünkü adaletli olan râvinin ziyâdesi makbuldür. Başkalarının rivayetlerinde bu ziyâdenin zikredilmemesi onun yokluğuna, delil olamaz. '
Şemsü'l - Eimme Serahsi (— 483) ile îmam-ı Ruyâni bu ziyâdeye kail olmuşlardır. Vakıa İbni Salâh (577 — 643) «ziyâde sabit olmamıştır» demişsede Musannif buna şaşmakda ve: «Bu ziyâde tbni Hibbân'm sahihinde, Ebû Dâvud da ve İbni Mâce'de sabittir demektedir.
İbni Mâce bu hadîsi şu lâfızlarla rivayet ediyor:
«Resûiüllah (S.A.V.) sağına ve soluna : Selâm size ve Allahm rahme-tîyle bereketleri, diye selâm verir. Hattâ yanağının beyazı görünürdü.»
Nevevî (631 — 676): ziyâdesi münferid bir ziyâdedir»demiş; bunun üzerine Hafız İbni Hacer bu ziyâdenin tariklerini araşdır-mış bir hayli yekûn tutmuşlardır. Şafiîlerle, Hanbelîler diğer

birçok ulemâ selâm vermenin farz olduğuna kâü olmuşlardır. Hattâ Nevevî «sahabe ve tabiînden ve daha sonrakilerden müteşekkil Cumhur-u ule-mâ'nm kavli budur» der.
Delilleri: İbni Metfud hadîsiyle namazını beceremeyen zâtın hadîsidir. Zira Resûlüllah (S.A.V.) ona selâm vermesini emretmemişti. Ha-dîs-i şerîf hem sağa, hem sola selâm vermenin vücubuna delâlet eder. Cumhur'un kavlide budur.
Malikîlere göre mesnun olan, yüzünün olduğu tarafa doğru bir kere selâm vermektir. İmam-ı Malik'in delili Medîne'lilerin amelidir.
İmam-ı Malik'e usulü fıkıhda: «Medînelilerin ameli hüccet olamaz» diye cevap verilmiştir.
Şafiîler'e göre iki tarafa İki selâm verilir. Fakat bunlardan yalnız biri farzdır, diğeri mesnundur. Hattâ Nevevî : «Kendilerine itimat «dilen ulemâ yalnız bir Belâm vermenin vücubuna ittifak etmişlerdir» diyor. Eğer bir selâmla kalırsa yüzünün olduğu tarafa selâm vermek müstehab olur. İki selâm verirse birincide sağa, ikincide sola bakar. İmamet Şafiî (150 — 204)'nin delili: «sonra bir tek selâm verir» cümlesiyle biteri Hazreti Âişe hadîsidir. Bu hadîsi îbni Hibbân (— 354) Müslim'in, şartı üzere tahrîc etmiştir. Fakat buna itiraz olunmuş ve: «bu hadîs ziyâdeyi isbat eden hadîse müaraza etmez. Zira ziyâde âdil râviden olunursa makbuldür» denilmiştir. Hadîsde geçen :
«Sashna soluna» tâbirlerinden murad : îki tarafa meylederek se-lâm vermesidir. Nitekim Hazreti Sa'd'ın rivayetinde:
«Resûlüllah (S.A.V.)'i; sağına ve soluna selâm verirken gördüm; hattâ yanağının üzerini görür gibiyim» denilmektedir. Bir rivayette ;
«Hattâ yanağının/ beyazını görüyorum» denilmiştir. Bu hadîsi Müslim ile Nesâî tahrîc etmişlerdir.[777]

340/252- «Muğire b. Şû'be'den rivayet edilmİşdirki;Peygamber tS.A.V.):Her farz namazın sonunda :
Allah'dan başka Allah yoktur; yalnız o vardır. Onun şeriki yoktur. Mülk onundur. Hamd onadır, hem o herşeye kadirdir. Allahım, senin verdiğini men'edecek yoktur. Men' ettiğini

verecek yoktur. Sen (in azabın) dan bahtiyarın bahtı bir ifade vermez; derdi.»[778]

Müttefekun Aleyh'dir. cümlesinden sonra Abd b.. Hümeydinrivayetinde:
«Senin kaza ve hükmünü reddedecek yoktur.» cümlesi vardır. Taberânî (260 — 360) Hz. Muğire'den başka bir yolla tahrîc ettiği rivayette cümlesinden sonra:
«Diriltir, öldürür hem O.diridir; Ölmez. Hayır onun yedi kudretindedir-» cümlesini ziyâde etmiştir. Râvîleri mevsukdur. Bu hadîsin benzerini Bezzâ. sahîh bir senedle Abdurrahman b. Avf (R. A.) dan rivayet etmiştir. Lâkin onda :
«Sabahladığı ve akşamladığı vakit» denilmektedir. cümlesinin mânâsı :
Kâmus'da:
Dübr:
Her şeyin ön tarafının zıddı, yani arkası Dübür:demektir.
Vaktin sonunda kılınan namaz mânasına gelir.
Deber:
Bu sakin olarak (Debr) diye de okunabilir. Fakat vaktin sonunda kılınan namaz mânâsına, kelims (^) ve (^) nin her ikisine zamme vererek okunamaz.
Bu Muhaddislerin Lâhmdır.[779]
«Sen bir kimseye bir rızık veya başka bir şey hüküm ve kaza buyurdun mu onu o kimseden menedecek bulunmaz» dernektir. da öyledir. Yani: Sen bîr kimseye bir şeyin verilmîyeceğini hüküm ve kaza buyurdunmu artık o şeyi ona verecek yoktur demektir.
Cedd'in mânâsını yukarıda görmüştük. Buharı (194 — 256) diyor ki: «Bunun mânâsı zenginliktir. Yani zengini senin azabından dünyadaki malı mülkü, çoluğu çocuğu, azamet ve saltanatı kurtaramaz. Bunlar ona bir fayda vermez. Onu kurtaracak olan ancak ve ancak senin fazlu keremin ve rahmetindir» demektir.
Hadîs-i şerîf bu duanın namaz sânlarında okunmasının müstehab olduğuna delildir. Çünkü bunda Allah'ı tevhîd, yani

birlemek, her şeyi ona nisbet etmek, almayı vermeyi ona havale kılmak vardır.[780]

341/253- «Sa'd b. Ebİ Vakkas radiyaüahü anh'den rivayet edilmiştir ki; Resûlüllah (S.A.V.) her namazın ardında şu kelimelerle Allah'a sığınıyordu:
— Allahım gerçekden ben cimrilikden sana, korkaklıktan da sana sığınırım. Ömrün beterine çevrilmemden de sana sığınırım. Dünyanın fitnesinden de sana sığınırım. Kabrin arazından da sana sığınırım.»[781]

Bu hadîsi, Buhari rivayet etmiştir.
Gerek bu hadîsde, gerekse yukarıkinde tâbiri geçmektedir ki, namazın ardından demektir. Bunun namazdan çıkmazdan az evvel mânâsına, yahut iyice namazdan, çıktıktan sonra mânâsına olması ihtimal dahilindedir. Namaz mutlak zikredildiği zaman ondan farz kasdedilir. Cimrilikten Allah'a sığınmak hadîslerde çok geçer. Bundan murad şer'an, yahut adeten sarfedilmesi icabeden malı vermemektir.
Cübn: Korkaklık- demektir. Yani birşeyden korktuğu için onu yapmamaktır. Eurada kendisinden Allah'a sığınılan korkaklık, farz olan cihadı ve harbi yapmaktan, iyiliği emir ve ve kötülüğü nehyetmekten kaçınmaktır.
(Ömrün beterine döndürülmek) çok ihtiyarlayıp vücudun zayıflaması ve akim azalması suretiyle bunayarak âdeta çocukluk devresine dönmektir.
(Dünyanın fitnesin) den maksat, onun şehvetlerine, ziynetlerine göz alıcı güzelliklerine kapılarak kendinden geçmek ve niçin yaratıldığını unutmaktır[782]. Teâlâ Hazretlerinin :
[783] «Sizin mallarınız ve çoluk çocuğunuz ancak ye ancak "bir fitnedir» âyet-i kerîmesinden murad da bu fitnedir.[784]

342/254- «Sevbân radiyallahü anh'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kh Resûlüllah (SIA.V.) namazından çıktımı üç defa estağfİrullah der ve:

— Allahım selâm sensin, selâmetde sendedir. Mübareksin ey celâl ve ikram sahibi; derdi.»[785]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
NevevVnin (631 — 676) «El~ 3zkâr» adlı eserinde şöyle deniliyor: ıBu hadîsin râvilerînden biri olan Evzaî'ye istiğfar nasıl olacak diye sormuşlar : diyeceksin» cevâbını vermiştir.
İstiğfar: Afvu mağfiret dilemektir. Namazdan sonra AMah'dan afv dilemek - kulun ne yapsa kalbi bir takım vesveselerle, hâtıralarla meşgul olacağından - Allahına yaraşır bir ibâdet yapamıyacağma işarettir, îşte istiğfarla bu kusurlar bertaraf edilmeye çalışılacaktır. Selâm kelimesiyle hem Cenabı Hakkı hem de kulunu tavsif etmek meşrudur. Allah'a selâm denilmekten murad: Her türlü noksanlıklardan afet ve belâlardan salim oluşudur. Bu kelime mastar olmakla- beraber Cenab-ı Hakkın onunla vasfedilmesi mübalağa içindir.
cümlesinden maksat: Mutlak surette varlık ve fazilet sahibi demektir. Bazıları: Samimi kulları için kendisinde azamet ve ikram olan manasınadır, demişlerdir. Bu sıfat Allah'ın en büyük sıfatlarından biridir. Onun içindir ki, ResûlüHah (S.A.V.) :
«Yâ zeJ'celâli vel ikram demeye devam edin» buyurmuşlardır. Hazret! Peygamber namaz kılarken diyen bir adamın yanından geçmiş ve :
«Muhakkak namazın kabul edildi» buyurmuştur.[786]

343/255- «Ebû Hüreyre radiyallahü anh'ûen ResûlüHah (S.A.V.)'in (şöyle) dediği rivayet edilmiştir:
Bir kimse her namazın ardından otuz üç kerre Allah'ı teşbih eder; otuz üç kerre Allah'a hamdeyler, otuz üç kerre de tekbir ederse — ki bunlar doksandokuz eder — yüzün tamamında da, Allah'dan başka ilâh yoktur. Bir o vardır; şeriki yoktur. Mülk onundur, hamd onadır. Hem O her şeye kadirdir derse günahları denizin kÖDÜo-ü kadar bile olsa yine afvedilir.»[787]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Diğer taraftan bir rivayette «Tekbir otuzdö'rttür»

denilmiştir.Hadîs-i şerifteki : Teşbih hamd ve tekbir lâfızlardan murad: demektir. Müslim'in yine Ebu Hüreyre'den diğer bir rivayetinde : Tekbir otuz dört. Denildiğine göre, bununla yüz tamam oluyor demektir. Bazıları iki rivayetin arasını bulmuş olmak için bazan bunu, bazanda yukarıda zikri geçen tehlili okur demişlerse de makbul bir tevcih sayılmamış ve bununla âmel eden olmamıştır.
Hadîsin Sebebi vardır ve şudur : Fakir muhacirler ResûlüHah (S.A.V.)'e gelerek: Yâ ResûlaMah servet-ü samûn sahihleri yüksek dereceleri ve ebedî nimetleri alıp gitti dediler. ResûlüHah (S.A.V.): Nedir O..,? dedi. Bizim kıldığımız gibi namaz kılıyorlar; oruç tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar. Fakat onlar sadaka veriyorlar; biz veremiyoruz: Köle de âzâd ediyorlar biz edemiyoruz» dediler. Bunun üzerine Resûlül-lah (S.A.V.) :
Ben size bir şey öğreteyim mi? ki onunla.sizi geçenlere yetişir; sizden sonrakileri geçersiniz, ve sizden efdal hiç bir kimse bulunmaz. Ancak sizin yaptığınız gibi yapan müstesna? buyurdu. Hay hay dediler. Allahl teşbih edin İlâ âhir... buyurdu. Teşbihin keyfiyetine gelince: Hadîs-i şerîfde zikredildiği gibidir. Maamafih bazılarına göre otuz üç kerre denilir ki, her lâfız tuz üçer kerre soyleneceğinden mecmu' yine doksan dokuz olur.
Buharî'nin yine Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadîsde «Yirmibeş kerre teşbih ederler; onun bir misli kadar tah-mîd, bir misli kadar tekbir, bir misli kadar da lâilâhe il-. lallâh ilâ âhir. derler. Böylelikle yüz tamam olur, buyrulmuştur. Resûlüllah (S.A.V.)'in namaz sonunda okuduğu bazı duaları aşağıda sıralıyoruz:

1— Ebû Dâvud {202 — 275) Zeyd b. Erkam'dan şu hadîsi tahrîc etmişdir.
Resûlüllah (S.A.V.) her namazın ardından: Allahım!.. Ey bizim rabbimiz ve her şeyin rabbi, ben şahidim ki Rab ancak ve ancak sen, bir sensin. Şerikin yoktur.
Allahım!... Ey bizim rabbimiz ve herşeyin rabbi!... Ben şahidim ki Muhammed (S.A.V.) senin kulun ve resulündür
Allahım!... Ey bizim rabbimiz, ve herşeyin Rabbi, ben şahidim ki bütün kullar kardeşdir.
Allahım!... Ey bizim Rabbimiz ve her şeyin Rabbi!... Beni sana

ve ehlime dünya ve âhiretin her saatinde muh-.lis kıl.
Ey Celâl ve ikram sahibi!... Duamızı işit ve kabul buyur.
Allah en yücedir. Allah en yücedir. Allah en yücedir.
Allah yerlerin ve göklerin nurlandıranıdır.
Allah yücelerin yücesidir.
Allah bana kâfidir. Hem.o ne güzel vekildir. Allah yücelerin yücesidir.

2— Yine Ebû Dâvud Hz. Ali (R. A./dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:«Resûlüllah {S.A.V.) namazdan selâm verdikten sonra:
Allahım! ileri geri ve açık kapalı işlediğim günahları, hatâ ettiklerimi ve senin benden daha iyi bildiklerini bana bağışla! ilerleten Sensin, gerileten de sensin : Senden başka îlâh'yoktur; buyururdu.»

3— Yine Ebû Dâvud ile Nesâî {215 — 303 Ukbe b. Âmir'den şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
Resûlüllah (S.A.V.) bana her namazın ardından muevvezâtı (Kul Euzu bir rabbil Felek — Kul Euzu bir rabbin Naşı) okumamı emretti».

4— îmam-ı Müslim (204 — 261) Bera'dan şu hadîsi rivayet ediyor:
«Yarab, Kutlarını dirilttiğin gün beni azabından koru!»

5— îmam-ı Tirmizî (200 — 279) Hazreti Ebû Zer'den şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Resûlüflah (S.A.V.): Bir kimse, sabah namazının ardından diz çökerek, konuşmazdan evvel bir tek Allahdan başka Allah yoktur; Onun şeriki yoktur. Mülk onundur. Hamd onadır. Yaşatır ve öldürür. Hem O her şeye kadirdir.» duasını ön kerre okursa Allah ona on tane sevab yazar ve ondan on tane günah siler. Onun için on tane yüksek derece verir. O günü her fenalıktan ve şeytandan mahfuz kalır. O gün ona hiç bir günahın erişmesi gerekmez. Yalnız Allah azze ve celâleye şirk koşmak müstesna; buyurdu.»
Tirmizî: Bu hadîs garib hasen ve sahihtir» demiştir. Akşam ile sabah namazına mahsus böyle bir hadîsi îmam-ı Ahmed b. Hanbel (164 — 241) de tahrîc etmiştir.

6— Tirmizî ile Nesâî Ama re B. Şebîb'den şu hadîsi tahrîc etmişlerdir :
«Resûlüllah (S.A.V.) : Bir kimse akşam namazının arkasından on defa Allahdan başka ilâh yoktur. Tek o vardır; şeriki yoktur; mülk onundur. .Hamd da onadır. Yaşatır ve öldürür. Hem O herşeye kadirdir, derse Allah ona bir takım melekler gönderir. Onu tâ sabahlayıncaya kadar kovulmuş şeytandan korurlar. Ve bu kelimeler sebebiyle ona on sevab yazar, ondan, on mühlik günah siler. Bu kelimeler ona on mü'min köle denginde olur; buyurdular.» Tirmizî bu hadîs için: hasen'dir. Bunu ancak Leys b. Sa'd'dan biliyoruz. Ama renin Hazretl Peygamber (S.A.V.)'den işitip işitmediğini bilmiyoruz demiştir. Namazdan sonra salavât getirmek sünnettir. Ve îmâmın cemaata karşı dönmesi hakkında ha-dîs vardır. Bu hadîsi, Se-mure b. Cundeb ve Zeyd b. Hâlid rivayet etmişlerdir. Lâfız şöyledir:
«Resûlüllah (S.A.V.) bir namaz kıldığı vakit yüzünü bize doğru çevirirdi.[788]

344/256- «Muaz b. Cebel radiyallahü anh'tien rivayet edilmiştir kî; Resûlüllah (S.A.V.) kendisine:
— Sana vasiyet ederim Muaz. Sakın her namazın ardından Allahım sana zikr ve şükr ve güzel ibadet edebilmem hususunda bana yardım et demeyi bırakma; buyurmuştur.»[789]

Bu hadîsi, Ahmed, Ebu Dâvud ve Nesâî kuvvetli bir senetle rivayet etmişlerdir.
Nehyin aslı tahrim olduğuna göre bu kelimeleri namaz sonunda söylemek vacibojmak lâzım gelirse de vücuba kail' oîan yoktur. Bazıları buradaki nehyi irşâd içindir derler. Bazıları ise bunlar hassaten Muâza vâcibdir derler. Fakat ihtimalden baîd (uzak) dır. Bu kelimeler dünya ve âhiret hayrına âmm ve şâmildir.[790]

345/257- «Ebû Ümâme[791] radiyallahü .anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saîlallahü aleyhi ve sellem:
— Bir kimse her farz namazın ardından âyet el-kür-siyi okursa

onu cennete girmekden ölümden başka birşey menetmez; buyurdular.»[792]

Bu hadîsi Nesâî rivayet etmiş; İbnİ Hibban sahîhlemiştir.Taberanî bu hadîse bir de cümlesini ziyade eylemiştir.
Bu hadîsin bir benzeri de Hazreti Ali (R. A./dan rivayet edilmiştir. Yalnız onda şu ziyâde yardır:
Bunu kim yatağına girerken okursa Allah onu kendi hanesiyle komşusunun hanesi ve daha etrafında bir kaç hane üzerine emin kılar.
Bu hadîsi Beyhakî (384 — 458) da rivayet etmiş fakat senedini zaîf bulmuşdur. Hadîsdeki cümlesinde hazif vardır. Muzaf hazf edilmiştir.Cümle «yani onu cennete girmeden ancak ölmemiş olması meneder. Ölmüş olsa hemen cennete girer demektir.» Bu işe Âyet-el Kürsînin tahsis edilmesi esma-i ilâhiye ile sıfatlarının asıllarını ihtiva ettiği içindir. Zira bu âyet vahdaniyyet, hayat, kayyumiyyet, ilim, mülk, kudret ve irâde sıfatlarına şâmildir.
îhlâs sûresinde ise yalnız Rab teâlâ hazretlerinin sıfatları zikredilmiştir.[793]

346/258- «Malik b Huveyris radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
Beni namaz kılarken nasıl gördünüzse öyle kılın; buyurdular.»[794]

Bu hadîsi, Buharı rivayet etmiştir.
Hadîs-i Şerif Resûlüllah (S.A.V.)'in gerek sözlerinin, gerekse fiillerinin Kur'an-ı Kerimde mücmel bırakılan yerleri izah ve tefsir hususunda beyan olacağına delâlet etmesi cihetiyle büyük bir asıldır. Buraya kadar görülen hadîslerde olduğu gibi bundada Resulü Ekrem namazda ne yapmışsa ona uymanın vâcib olduğuna delil vardır. Binâenaleyh namaza aid ne söylemiş veya yapmışsa ümmetine de aynı şeyleri yapmak vâcibdir. Ancak bunlardan bir şey tahsisine yarar bir delil bulunursa o müstesna.

Ulemâ bu hadîs üzerinde uzun tartışmalar yapmışlardır.[795]

347/259- Hİmrân b. Husayn radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallaUahü aleyhi ve sellem :
— Ayakda kıl, kadir değilsen oturarak, (önada) kadir değilsen yan üstü kıl da olmazsa imâ et» buyurdular.[796]

Bu hadîsi Buharî (194 — 256) tahrîc etmiştir. Yalnız ondaki rivayet de sözü yoktur.
Nesâî {215 — 303) dahi rivayet etmiştir. Onun rivayetinde şu ziyâde vardır:
«Eğer kadir olamazsan sırt üstü yatarak kıl. Allah hiç kimseye gücünden fazla bir şey yüklemez» Dâre Kutnî aynı hadîsi Hazreti Ali (R.A.)'âen şu lâfızlarla rivayet eder:
«Eğer secde etmeye kadir oiamazsan imâ et ve secdeni rükûundan daha fazla eyilerek yap.» (eğer namaz kılan) eğer sağ tarafı üzerine kilmağada kadir olmazsa, ayaklarını kıbleye doğru uzatarak sırt üstü kılar.
Fakat bu hadîsin isnadında zaaf vardır. Hattâ ravîleri arasında metruk olanı vardır. Musannif diyor ki: «Bu hadîsde imâ'ın zikri geçmemiştir, onu ancak Rafiî rivayet etmiştir. Lâkin Cabir hadîsinde imâ zikredilmiştir.
«Kadir olursan ne âta aksi takdirde imâ ile kıl ve secdeni rükûundan daha fazla eyilerek yap.» Bu hadîsi Beyhakî de «El - MaJrife»'de tahrîc etmiştir. Aynı hadîs İbnî Ömer ile İbnİ Abbas'dan da rivayet edilmiştir. Fakat ikisinin isnadında da zaaf vardır. Bu hadîs-i şerîf, farz namazın oturarak kılınamayacağına ancak kudreti olmamak gibi bir özürle oturarak kılınmasına müsaade edildiğine delildir. Zarar geleceğinden korkulursa ma'zur sayılabileceğini Taberanl (260 — 360)'nin rivayet ettiği şu hadîs beyan ediyor:
«Eğer başına bir meşakkat gelirse oturarak kılsın yine meşakkatli gelirse yatarak kılar.»
Bu hadîsin zahiri bir meşakkatden velev ağrıdan dolayida olsa oturarak namaz kılınabileceğini gösteriyorsa da mesele ihtilaflıdır. Gemi de ayakda baş dönme ve boğulmakdan

korkmak gibi şeyler oturduğu halde namaz kılmayı mubah kılan meşakkatlardandır.
Hadîs-i şerif oturmanın şeklini tâyin etmemişdir. Binâenaleyh nasıl oturulsa caiz olmak icabeder. Nitekim buna kail olanlar vardır.
Hanefîyyeye göre teşehhüdde oturur gibi oturabilirse oturur. Ve ellerini dizlerine koyar. Bu olmadığı takdirde hadîs-i şerifde gösterildiği şekilde hareket eder.
Bazıları mutlaka teşehhüdde oturduğu şekilde oturur diyorlar mamafih ihtilâf, cfdâl olan hakkındadır.
Musannif «Fcthu'l - bârh de şöyle diyor: «Efdâl olan hakkında ihtilâf edilmiştir. Eimmeî seîâseye göre bağdaş kurmak efdâldir. Bazılarında uzanıp oturmak, bazılarında ise çantısı üzerine oturmak efdâldir. Bu şekillerin hepsi hakkında hadîs vardır.
Hadîs-i şerîf, imâ imkânı kalmadığı zaman başka bir şey vâcib olmadığınada delâlet eder. tmam-% Şafiî'den başka gözle işaret etmenin vâcib olduğuna dair rivayet vardır.
îmam-ı Züfer (110 — 150)'den de kalb ile imâ edileceğine dâir rivayet vardır. Fakat bu bâbda hadîslerde birşey yoktur.[797]

348/260- «Câbir radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir ki; Peygamber (S.A.V.) yastık üzerinde namaz kılan bir hastaya :
— Yastığı atarak kadir olabilirsen yer üzerinde kıl; aksi takdirde îmâ et, secdeni rükûundan daha fazla eğilerek yap; buyurdular.»[798]

Bu hadîsi, Beyhakî kavî bir senedle rivayet etmiştir. Lâkin Ebû Hatim mevkuf olduğunu sahîhlemişdir.
Hadîsi, Beyhakî «El-Ma'rife» de Süfyanı Sevrî (97 — 161) tari-kından tahrîc etmiştir. Hadîsde şu ziyâde vardır:
«Onu attı; hasta bir odun parçası alarak üzerinde namaz kılmak istedi. Onu da aldı da attı.»
Bezzâr diyor ki : «Bu hadîsi, Ebû Bekir Hanefî'den başka Sev-rî'den rivayet eden bulunduğunu kimse bilmiyor.»
Ebû Hatime sorulmuş; «doğrusu bu hadîs Câbirden mevkuf olarak rivayet edilmiştir, merfu demek hatâdır» cevabını

vermişdir.
Taberâni (260 — 360} Tarık b. Şihab'dan buna benzer bir hadîs rivayet etmişsede isnadında zaaf vardır.
Hadîs-i şerif, hastanın yere secde edemezse üzerine secde edeceği bir şey arayamayacağına delildir. Böylesinin ne şekilde hareket edeceği beyân cdilmişdir. Ayakda kılamayan, oturarak kılacak, secdesini rükûundan daha fazla eğilerek yapacaktır. Fakat rükûu ayakda yapmak mümkünse onu ayakda ima edecek, secde için oturacakdır.
Bazıları : «Bu suretde secde için de oturmaz; 'her ikisini ayakda ima ile yapar; sonra- tcşehhüd için oturur» diyorlar. Bazıları bunun aksine olara;k : «Her ikisini de oturarak yapar; kıraat için ayağa kalkar» derler.
Bazılarınca'böylesinden; kıyam sakıt olur; binâenaleyh oturarak kılar, ama ayakda kılarsa yine caizdir. Oturmak imkânı yoksa rükûu, sûcûdu ayakda îma eder; diyorlar.[799]

Secde-i Sehiv Ve Şâir Secdelerden Secde-i Tilâvet Ve Şükür Babı

349/261- «Abdullah b. Bühayne radiyallahü anfc'den rivayet edilmiştir kî; Peygamber (S.A.V.) onlara öğleyi kıldırmış ve ilk İki rek'atde oturmayarak kalkmış onunla beraber cemaat da kalkmış. Namazı bitirip cemaat selâm vermesini beklemeye başlayınca oturduğu yerden tekbir almış ve selâm vermezden evvel İki secde yapmış; sonra selâm vermîşdir.»[800]

Bu hadîsi, Yediler tahrîc etmişdir; lâfız Buharî'nindir. Müslim'in bir rivayetinde : «Her secde için oturduğu yerden tekbir alır ve unuttuğu oturuşun yerine secde eder; cemaat da onunla beraber secde eder» buyurulmuşdur.
Ha-dîs-i şerif, unutularak ilk oturuş terk edilirse onu secde-î sehv tamamlayacağına delildir. Ve Hanefîler'in mezhebi de budur.Resûfüllah (S.A.V.)'in :
«Beni kHarken gördüğünüz gibi kılın»   emri birinci teşehhüdün vâcib olduğuna delâlet eder. Binâenaleyh onu terk et'diği zaman sehiv secdesi yapması; vâcib terk edildiği zaman secde-i sehiv ile tamamlanacağına delildir.
Bazıları : «ilk oturuş, vâcib değildir. Zira vâcib olsa secde-i sehiv ile tamamlanmazdı. Çünkü vâcib ancak bizzat edâ etmekle ödenir» de-mişlerse de onların bu istidlalleri tamam değildir. Çünkü -îmam-v Ahmed (164 — 241)'in dediği gibi vâcib olurda secde-i sehivle tamamlanabilir. Hanefîler'e göre secde-i sehiv vâcibdir.
Malîkiler'e göre sünnettir. Şafiîler'Ie, Hanbelîler'e göre ise bazan vâcib, bazan sünnet olur. Hattâ Hanbelîler'e göre mubah odluğu yerler bile vardır. Tafsilât fıkıh kitaplarmdadir.
Hadîs-i Şerîfde. «tekbir aldı» buyurulması, Secde-i sehiv içînt de ihram tekbîrinin meşru olduğunu gösterir. Nakil' tekbîri Buha-rî'nin rivayetinde zikredilmemiştir. Fakat Müslim'in rivayetinde yardır. (Oturduğu oturuşun yerine) cümlesi râvi tarafından müd-recdir. Sahabî bunu hal karînesiyle anlamışdir.
Hadîsde secde-i sehiv selâmdan evvel yapıldığına delil vardır..

Aşağıda selâmdan sonra yapılacağına dâir hadîs gelecektir. Müslim'in rivayetinde imama tâbi olarak secde-i sehvi cemaatın da yapmasının vücûbuna delil vardır.[801]

350/262- «Ebû Hüreyre radiyattahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki*: Peygamber (S.A.V.) zeval sonrasının iki namazından birini iki rek'at kıldı. Sonra selâm verdi. Sonra Mescid'İn ilerisindeki bir ağaca gitti ve elini onun üzerine koydu. Cemaatin İçerisinde Ebû Bekir ve Ömer'de vardı. Onunla konuşmaktan çekindiler. Cemaatın aceleci fakımı (Mescid'den) çıktı ve acaba namaz kısaltıldı mı? dediler. Peygamber (S.A.V.)'in Zülyedeyn diye çağırdığı bir adam da (orada idi). Yâ ResûlüTlah, dedi. Unuttun mu yoksa, Namaz mı kısaltıldı? Resûiüiiah (S.A.v.) : Unutmadım ve kısaltılmadı; buyurdular.
(Zülyedeyn): Hayır muhakkak; unuttun dedi. Bunun üzerine (Resûlül-lah iki rekât namaz kıldı. Sonra selâm verdi, sonra tekbir aldı. Sonra evvelki secdesi gibi, yahut daha uzun secde etti. Sonra başını kaldırdı ve tekbir aldı. Sonra başını koydu ve fekbir aldı ve eski secdesi gibi, .yahut daha uzun secde etti. Sonra başını kaldırdı ve tekbir aldı.[802]

Müttefekun aleyti'dir.
Lâfız BuharV nindir.- Müslim'in bir rivayetinde: «İkindi namazını» denilmiştir. Ebû Daâvud'un rivayetinde: ResûlüElah (S.A.V.) Zülyedeyn doğru mu Söyledi? dedi. «Cemaat evei diye İşaret ettiler» deniliyor. Bu rivayet Sahihhayn'da vardır. Fakat « 1^)Us » lâfziyledir.Ebû Davud'un bir rivayetinde:
«Allah bunu kendisine yüzdeyüz bildirmedikçe secde etmedi» denilmektedir.[803]

Bazı İzahat:

Aynın fethi, şınnm kesri ve yanın teşdidi ile güneşin zevâliyle kavuşması arasındaki zamandır.
Bu zamanın iki namazından murad: öğle ile ikindidir. Nitekim Müslim'in : Ebû Hüreyre (R. A./dan tahrîc ettiği rivayette namazın Öğle olduğu, başka bir rivayette ikindi olduğu bildirilmektedir. Kıssa tekerrür etmiştir denilerek bu rivayetlerin arası bulunduğunu aşağıda göreceğiz. kelimesi baştan üç harfinin fothnsı ile meşhurdur. Fakat ra-nın sükuniyle ve sinin zammı ve ranın sükuniyle okumak ta caizdir. Buruda kafin zammı ve şadın kesriyle meçhul okunmuştur. Fakat kafin fethi ve şadın zammiyle malûm olarak da rivayet edilmiştir, ve ikiside sa-hîhdir. Yalnız meçhul rivayeti daha meşhurdur.
iki elli demektir. Hadîsin bir rivayetinde «Hırbâk~b. Âmir denilen bir adam» denilerek Zülyedeynin ismi de bildirilmiştir. Bu zâtın elleri uzun olduğundan kendisine, Zülyedeyn. lâkabı verilmişti.
Sahabe-i Kiram'ın ara-
smda bir de JH^lji Züşşimaleyn vardır. Zührî (124 —) vehme kapılarak bu iki- zâtı bir saymıştır. Maamafih ulemâ onun bu hatasını beyan etmişlerdir. Zülyedeyn «Yoksa namaz mı kısaltıldı?» suâliyle namazın Allah tarafından yeni bir teşrî olmak üzere dörtden ikiye mi indirildiğini anlamak istemişdir.
Bu hadîs-i şerîf üzerinde, Usûlü-Fıkıhda ulemâ uzun münakaşa ve mübahasalarda bulunmuşdur. En ziyâde üzeride duran da Kâdî -îyâz (476 — 544) ile îbni Dakiki'l-Iyd (625 — 702) oîmuşdur. Fakat burada maksat ondan çıkan ferî hüküm olduğundan biz o münakaşalara girişmiyeceğiz.
Hadîs-i Şerîf, namaz tamam oldu zanniyle namazdan çıkmanın onu bozmayacağına; keza unutularak veya namazın tamam oldu sanarak namazda konuşmanın namazı bozmayacağına delildir. Selef ve Halef den bir çok ulemânın kavli bu olduğu gibi mezheb imamlarından Şafiî (150 — 204), Malık (93 — 179) ve Ahmed b. Hanbel (164 — 241) ile hadîs imamlarının mezhebi de budur.
Hanefîier'le sair ulemâya göre ise namazda konuşmak ne suretle olursa olsun mutlaka namazı bozar.
Delilleri : İbni Mes'ud ile Zeyd b. Erkam hadîsleridir. Bu

hadîslerde konuşmanın yasak edildiği bildiriliyor. Binâenaleyh o hadîsler buradaki Ebû - Hüreyre hadîsini nesh etmiştir. Hanefîler'in bu istidlallerine muhalifleri tarafından cevaplar verilmiş ve İbni Mes'ud hadîsi Ebû Hüreyre hadîsinden evveldir. Binâenaleyh nesh iddiası doğru değildir, sonra İbnî Mes'ud ve Zeyd b. Erkam hadîsleri âmmdir. Ebû Hüreyre hadîsi ise namazım tamam oldu zannı ile konuşanlara mahsustur. Şu halde bu hadîs o hadîsleri tahsis eder; denilmiştir. Bittabi Hanefîlerde muhaliflerinin cevaplarına mukabil cevaplar vermişlerdir.
Hadîs-i Şerîf, namazı îslâh etmek için kasden konuşmanın da namazı bozmayacağına delildir. Zira Zülyedeyn'in suali, Sahabe'nin evet demeleri namazı îslâh maksadiyle yapılan konuşmalardır.
tmam-ı Malîk'ten bir rivâyete^göre imam olan bir kimse Peygamber (S.A.V.)'in konuştuğu sözlerle konuşurda cemaata sorarsa namazı bozulmayacağı gibi cemaatin de verdiği cevapla namazı bozulmaz.; Bunada:
Resûlüliah (S.A.V.) Namazın tamam olduğunu îtikad ederek konuşmuştur» Sahabe de nesh olduğunu îtikad ederek konuşmuşlardır ki, bu takdirde yine tamam olduğu itikadı hasıl olmuşdur» diye cevap verilmiştir.
Hadîs namaz cinsinden olmayan fiillerin yanlışlıkla yapılırsa çok bile olsalar namazı bozmayacağına da delildir. Çünkü bir rivayette :
«Resûlüllah mescidden çıkarak evine gİfmİştîr.» Diğer rivayette pKızgın bîr halde abasını sürükliyerek gitmiştir» deniliyor.
Cemaatin çıkmasıda böyledir, bunlar hep çok fiildir. İmam-ı Şafiî'nin mezhebi budur. Yine Hadîs-i şerîfde namazdan selâm vererek çıktıktan sonra uzun zaman bile geçse yine üzerine bina[804] edilebileceğine delâlet vardır. Bu kavi İmam-ı Maîîk'e nisbet edilirse de ondan şöhret bulmamıştır. Bazılarına göre namaza bina etmek mümkün olabilmek için aradan fazla zaman geçmemiş olması şarttır. Bu zamanıda kimisi bir rek'at kılacak kadar; kimisi bir namaz kılacak kadar takdir etmişlerdir.
Hadîs-i Şerîf bu gibi aksaklıkların secde-i sehv ile vücûben tamamlanacağına, secde-i sehvi îcab eden haller çok bile ojsa

bu secdenin bir defa yapılacağına, ve secde-İ sehv'in selâm verildikten sonra yapılacağına delâlet ediyor, bu hususda daha söz gelecektir.
Birinci rivayetteki «Zeval sonrasının iki namazından biri» tâbiri yerine Müslim (204 — 261)'in rivayetinde; «İkindi namazı» denilmişdir.
Sahihayn denilen Buharî ile Müslim'de hadîs lâfzı ile zikredilmişdir. Ebû Davud'un (202 — 275) rivayetinde ise
«Cemaat evet dedi» şeklindedir. Ebû Dâvud diyor ki: lâfzım yalnız Hammâd b. Zeyd zikretmiştir. Yine Ebû Dâvud'dâ yerine «Allah bunu kendisine yüzdeyüz bildirmedikçe iki secde-î sehvi yapmadı» denilmektedir.
Bundan murad : Allah iki rek'atda selâm verdiğini kendisine yakı-nen bildirmedikçe secde-i sehv yapmadı demektir.1 Bildirme ya vahy ile yahut düşünerek hatırlamak suretiyle olmuşdur. Hazreti Ebû Hüreyrenin bu bâbdaki mesnedini bilmiyoruz.[805]

353/263- «İrarân b. Husayn radiyallahü anh~'den rivayet edilmiştir ki; Peygamber (S.A.V.) kendilerine namaz kıldırmış da yanılmış ve hemen iki (defa) secde etmiş, sonra teşehhüd yaparak selâm vermişdir.»[806]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud ve Tİrmîzî rivayet etmiş; Tirmizî onu «Hasen» bulmuş; Hâkim'de rivayet etmiş ve sahîhlemiştir.
Sünen hadîsinin siyakına bakılırsa Resûlüllah (S.A.V.)'in bu yanılması Zûlyedeyn hadîsinde geçen yanılmadır. Çünkü orada Ebû H fireyi hadîsini yukarıda .zikrettiğimiz şekilde sevk ederken cümlesine geldik de ; Şöyle denilmişdir :
«Muhammed'e yâni Ravî İbnİ Şîrîne «secde-İ sehvde selâm verdi mi?» denildi. «Bunu Ebû Hüreyre'den bellemedim. Lâkin İmran b. Husayn'-ın : «Sonra selâm verdi» dediğini haber aldım» dedi. Yine «Sünen» de İmran b. Husayn'dan aynı Ebû Hüreyre hadîsi gibi bir hadîs rivayet edilmiş; yalnız onda Resûlüllah {S.A.V.J'in üç rek'atda selâm verdiği ve namazın ikindi olduğu beyan olunmuştur. Bundan dolayı .: ihtimal kıssa

iki defa vuku' bulmuştur diyorlar.
Hadîs-i Şerîf, secde-i sehvin namazın hemen akabinde yapılmasının müstehab olduğuna delâlet ediyor. Çünkü tertip ve ta'kibe delâlet eder. ile zikredilmiştir. Bu secdede teşehhüd yapıldığı da açıklanmış ise de vücûbuna kail olan yoktur. Hadîs de: Selâm vermenin meşrûiyyetine de delil vardır. Bu cihet Musannifin hadîsinde açık değilse de İmrân b. Husayn'm Sürtendeki hadîsinde sarahaten zikredilmiştir.[807]

354/264- «Ebû Saîd Hudrî radiyaMahü anh'den rivayet edilmiştir.Demiştir ki:Resûlüllah salîaîlahü aleyhi ve selîem :
— Bîriniz namazında şüphe eder de üçmü, dörtmü, kaç kıldığını bilemezse şüpheyi atsın ve namazını yakînen bildiğinin üzerine bina etsin. Sonra selâm vermezden önce iki secde eder. Beş kılmış ise bu secdeler onun namazını çtft yapar. Tamam kılmış ise şeytanı çatlatmak İçin olurlar; buyurdular.»[808]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Secdelerin namazı çift yapması, bir rekat yerini tuttukları içindir. Şu halde dörtlü namazlardan matlub çift ojmalar-ıdır. İsterse dört rek'atdan fazla olsunlar.Tâbiri, şeytanı tezlîl, tahkir ve ona ihanet etmekden kinayedir. Çünkü namaz kılanı şaşırtmıştır. Asıl. «terğ'im» lügatde burnunu toprağa sürmektir. Araplarler, ve bununla ihanet kastederler.
Hadîs-i Şerîf, namazında şüphe edenin yakînen bildiği rek'atlar üzerine bîna etmesi icâbettiğine delildir. Böylesine namazın sonunda iki tane secde-i sehiv vâcib olur.
Cumhur-u ulema ile dört mezheb imamının kavilleri budur. Bazıları üç defa başına- geldikte namazı yeniden kılar bir daha tekerrür ederse artık secde-i sehiv yapar derler.
Hadîs-i Şerîf, namazında mutlak olarak şüphe edenin; yani ister şüphe yeni olsun, ister .eskidenberi başına geliyormuş olsun hükmünü beyân ediyor.
Hanefîler ilk başına gelenle bu iş adeti hükmüne girmiş olan arasında fark görürler. Ve «ilk defa başına gelenin namazı iade etmesi lâzımdır. Diğeri araşdırarak zan üzerine bina eder. Ziyâde

veya noksan olduğuna zan dahi hasıl olmazsa o zaman yakînen bildiği ekall, yani en az mikdar Üzerine bina eder. Şayet her defa şüphe ettiğinde düşünüp, bir zen hasıl ederken bir defasında zan hasıl olmazsa yine namazını yeniden kılar» derler. Maamafih bu tafsilâtı mevzû-u bahsimiz olan hadîs-i şerif reddettiği gibi îmam-ı Ahmed (164—241)'in rivayet ettiği Abdurrahman b. Avf hadîs"îde reddeder.
«Resûlüllah (S.A.V.) mi : Biriniz namazında şüphe etdi de bir-mi kıldı ikimi? bilemezse onu bir tutsun; ikimi kıldı üçmü, bilemezse iki tutsun; üçmü kıldı, dörtmü, bilemezse üç tutsun; sonra namazını bitirince otururken selâm vermeden önce iki secde yapsın; derken işittim.»[809]

355/265- «Ibnî 'Mes'ud radiyallahü anh'den rivayet edilmîşdir. De-mîşdir ki: Resûlüllah (S.A.V.) namaz kıldı. Selâm verdiği zaman kendisine:
Yâ Resûlallah namazda yeni bir şeymi hadîs oldu? denildi.
— Nedir O? Buyurdu.
Şöyle, şöyle kıldın, dediler;
(İbni Mes'ud) diyor ki : Resûlüllah (S.A.V.) hemen diz çöktü, kıbleye karşı döndü ve iki secde yaptı. Sonra selâm, verdî, sonra yüzünü cemaata doğru çevirerek:
«Şu muhakkak ki namaz hakkında yeni birşey zuhur ederse ben onu size haber veririm. Ve lâkin ben ancak sizin gibi bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi unutuyorum. Binâenaleyh unuttuğum zaman bana hatırlatın. Biriniz namazında şüphe ederse doğruyu araşdırsın. Ve onun üzerine tamamlasın, sonra iki secde yapsın; buyurdular.[810]

Müttefekun aleyh'dir.
Buharî'nm bir rivayetinde: «Tamamlasın. Sonra selâm verir, sonra secde eder» denilmekte:
Müslim'in rivayetinde : «Peygamber (S.A.V.) secde-i sehvleri selâm ve kelâmdan sonra yapdı» denilmektedir.[811]

355/265- «Ahmed, Ebû Dâvud ve Nesâî'nin Abdullah b. Ca'fer'den merfu olarak rivayet ettikleri hadîsde : «Kim namazında şüphe ederse selâm verdikten sonra hemen iki secde yapsın.» buyrulmuştur. Bunu îbni Huzeyme sahîhlemiştir.
İzahat : Resûlüllah (S.A.V.) dört rek'ath namazlardan birini beş kılmıştı. Bir rivayette İbrahim Nehaî (11 — 95) fazla veya noksan kıldı» demiştir. (Doğruyu araştırmak) kaç kı4dığını düşünerek zarim gâlibiyle amel etmektir. Hadîsin zahirine göre Ashab-ı kiram Resûlüllah (S.A.V.)'e ziyâdede tabi' olmuşlardır. Binâenaleyh hadîsi şerîf cemaatin vâcib zannettiği hususta imama tabî olması namazını bozmayacağına delildir. Çünkü Peygamber efendimiz ashabına namazı yeniden kılmalarını emretmedi. Fakat bu hüküm ashaba mahsustur. Zira asr-ı saadetde hüküm değişmesi mümkündü. Onlar da değişti sandılar. Ondan sonraki asırlarda hükmün değişme ihtimâli kalmadığından imam beşinci rek'ate kalkarsa cemaat imama tabî olmayıp bekler ve beraberce teşehhüd eder; Beraberce selâm verirler. Cemaate vâcib olan budur. Hadîs-i şerîf, secde-i sehvin yerinin selâmdan sonra olduğuna delâlet ediyor. Yalnız burada : Resûlüllah (S.A.V.) namaz içinde iken bilmemiştir. Binâenaleyh selâmdan sonra secde etmesi delil teşkil etmez denilebilir. Filhakika secde-i sehvin yerini bildiren hadîsler çeşitlidir. Bu sebeple mezheb "imamlarının sözleri de muhtelif olmuştur. Ba-*zi hadîs imamları diyorlar ki; Secde-i sehiv hadîsleri çoktur. Meselâ: Bunlardan bir tanesi Ebû Hürcyre hadîsidir. Bu hadîs kaç rek'at kıldığını bilmeyip şüphe eden hakkındadır. Böylesinin iki secde yapması o hadîsle emrolunuyorsa da, secdelerin yeri zikredilmiyor. Ebû Dâvud (202 — 275) ile İbni Mâce (207 — 275) 'nin rivayetlerinde secde-i sehvin selâm vermezden önce yapılacağı bildiriliyor.
Secde-i sehiv hadîslerinden biride Ebû Said- hadîsidir. Bunda secde-i sehvin yine selâmdan önce yapılacağı gösteriliyor. Bu hadîslerden biri de yine Ebû Hüreyre hadîsidir. Bunda secde-i sehvin selâmdan sonra yapıldığı görülüyor. İbni Buhaynede secdenin selâmdan önce yapj'dığı bildiriliyor.
Hadîsler böyle muhtelif olunca ulemânın re'yleri de muhtelif olmuştur. Dâvud-u Zahirîye (202 — 270) göre her hadîsle

yerinde amel olunur. Ona başkası kıyas olunamaz. îmam-ı Ahmed b. Hanbel'e {164 — 241) göre secde-i sehvin selâmdan sonra yapıldığını bildiren hadîsle o yere mahsus olmak üzere amel edilir. Sair yerlerde secde, selâmdan evvel yapılır. Çünkü bu bir düzeltmedir. Düzeltme bir şeyin henüz içinde iken yapılır. Bazıları «Namaz kılan muhayyerdir. İsterse selâmdan önce secde eder, dilerse selâmdan sonra yapar» diyor.
îmam-ı Malık (93 — 179) meseleyi iki kısma ayırmış: Ve ziyâde kıldığı için secde ediyorsa, selâmdan sonra; noksan kıldığı için ise selâmdan önce secde eder, demiştir.
Hanefîler'e göre secde-i sehiv selâmdan sonra yapılır.
Delilleri : Sadedinde bulunduğumuz ibni Mes'ud hadîsinin Buharı ve Müslim'deki rivâyetiyle îmam-ı Ahmed'in ziyâdesidir. Onlar selâmdan önce yapılacağını bildiren hadîsleri te'vil ederler.
Şafiîlere göre secde-i sehvin yeri selâmdan öncedir. Bu hükme muhalif olan hadîsleri mensuh sayarlar. Çünkü Şafiî'ye göre selâmdan sonraki secde-i sehiv nesh olunmuştur. Zührl (124 —) «Resûlüllah (S.A.V.) secde-i sehvi selâmdan evvel de, sonra da yapmıştır. En son yaptığı selâmdan Öncedir» demiştir,
Secde-i sehvin yeri selâmdan sonradır diyenlerin delillerinden biride îmam-ı Alımed, Ebû Dâvud ve NesâVnin tahrîc ettikleri Abdullah İbni Cafer hadîsidir. Beyhakî {384 — 458) diyor ki : Peygamber (S.A. V.J'den secde-i sehvi sefamdan önce yaptığına ve yapılmasını emrettiğine dair hadîsler rivayet ettiğimiz gibi selâmdan sonra yaptığına ve yapılmasını emrettiğine dair de rivayetlerde bulunduk. Bunların ikisi de sahîhdir. Ve şahitleri vardır. Söylesek uzun tufar. Savaba en yakını İkisinin de caiz olmasıdır. Arkadaşlarımızdan çoğunun mezhebi budur.»[812]

359/266- «Muğiyre b. Şu'be radiyalîahü anh'öen rivayet edilmiştir ki: Resûlüllah saîîalîahü aleyhi ve sellem :
«Biriniz şüphe etti de iki rek'âtte kalktı ve ayakda namazını tamamladı mı artık devam etsin ve iki secde yapsın. Eğer ayakta tamamlamadı ise otursun. Ona secde-i sehİV yoktur; buyurdular.»[813]

Bu hadîsi. Ebû Dâvud, İbni Mâce ve Dâre Kutnî rivayet ettî. Lâfzı zaîf bir senetle Dâre Kutnî'mnd'ır.
Hadîsin zaîf olması bütün tanklarında Câbir Cufî'den rivayet edilmesindendir. Bu zât zaîfdir. Ebû Dâvud (202 — 275) : «Kitabımda bu hadîsden başka Câbir Cufî'den hadîs yokdur» demiştir.
Hadîs, secde-i sehvin yalnız birinci teşchhüd terk edildiği için yapılacağına, kıyamdan dolayı yapılmayacağına delildir. Zira: «Ona sehiv yoktur» buyurulmuştur. Yalnız secdelerin yeri gösterilmemiştir. Ulemâdan bir cemaatin mezhebi budur. Alımed b. Hanbel (Uî — 241) ile bir takım ulemâya göre ise; kıyamdan dolayı da secde-i sehiv yapılır. Çünkü bu bâbda Beyhakî (384 — 458)'nin Hz. Enes'dcn tahrîc ettiği şu hadîs vardır:
Enes,. yanlışlıkla ikindinin son İki rek'atmdan kalkmağa davranmış; cemaat teşbih etmişler, o da oturmuş. Sonra yanıldığı için secde etmiştir. Bu hadîsi Dâre Kutnî (306 — 385) de tahrîc etmiştir. Fakat hep rivayetler Hz. Enes'in fiiline mevkuftur. Yalnız bazı tanklarında Enes'inf «Sünnet budur.» Dediği rivayet edilmiştir. Ne de olsa
Muğîre hadîsi buna tercih olunur. Çünkü merfûdur. Sonra İbni Ömer'den yine merfu olarak rivayet edilen şu hadîs de onu te'yîd eder:
«Otururken kalkmak, yahut ayakta iken oturmaktan başka yerlerde secde-İ sehiv yoktur.» Bu hadîsi Dâre Kutnî, Hâkim (321—405) ve Beyhakî (384 — 458) rivayet etmişlerdir.
Hadîsde zaaf varsa da bunu te'yîd eden bir çok hadîsler ve fiiller rivayet edilmiştir. Bunların kimisi Resûlüllah (S.A.V.)'den, kimisi As-hab-ı Kiramdan sâdir olmuştur. Fakat hiç birinde secde-i "sehiv yaptığı veya emir ettiği rivayet edilmemiştir.
Nesâî îbni Büheyne'den şu hadîsi rivayet eder:
«Resûlüllah (S.A.V.) namaz kıldı ve iki rek'atda kalktı. Cemaat kendisine teşbih ettiler. Namazını bitirdiği zaman iki secde yaptı; sonra selâm verdi».
tmam-ı Ahmed (164 — 241) ile Tirmizî (200 — 279)'nin taline- ettiği ve Tirmizî'nin sahîhlediği Ziyad b. Alâka hadîsinde: «Bize Muğîre b. Şû'bc namaz kıldırdı. İki rek'at kılınca oturmadan kalktı. Arkasında olan ona teşbih etti o da onlara kalkın diye

işaret etti. Namazını bitirdiği vakit selâm verdi. Sonra iki secde yaptı ve selâm verdi. Sonra dedi ki: «Bize Resûlüllah (S.A.V.) böyle yaptı». Denilmekledir, ancak bu son rivayet kendisine teşbih edildiği halde yine namazına devam eden hakkındadır. Binâenaleyh secde-i sehvi, teşehhüdü terk ettiği için yapmış olabilir.[814]

360/267- «Ömer radiyallahü anh'den Peygamber (S.A.V.)'in: İmamın arkasında olana secde-i sehiv yoktur. Şayet imam yanılırsa, önada arkasındakine de (secde vardır.)Buyurduğunu, duyduğu rivayet edilmiştir.»[815]

Bu hadîsi, Tirmizî ve Beyhakî zayıf bir senetle rivayet etmişlerdir.
Dâre Kutnî (306— 385) aynı hadîsi «Es-Sünenı> de başka lâfızlarla tahrîc etmiştir. Onda şu ziyâde de vardır:
«İmamın arkasında olan yanılırsa ona secde-i sehiv yoktur. Ona îman yeter.»
Bütün bu rivayetlerde Harice b. Mus'ab vardır ki, bu zât zayıfdır. Bu bâbda İbnİ Abbasdan da bir rivayet varsa da râvileri arasında metruk vardır.
Hadîs-i Şerif, imam'ın arkasındakiler yanıldığı zaman ayrıca secde lâzım geîmiyeceğine, ona yalnız imamı yanıldığı zaman secde.lâzım geleceğine delildir. Hanefîler'le Şafîîler'in ve sair bazı ulemânın mezhebi budur. Bazılarına göre imamın arkasındaki cemaat yanılırsa, ayrıca secde-i sehiv lâzımdır. Bunlar secde-i sehiv delillerinde bu bâbda bir fark yapılmamıştır» derler.[816]

361/268- «Sevbân radiyallahü anh'dan, Peygamber (S.A.V.)'in : Her yanılma için selâm verdikten sonra iki secde vardır.» Buyurduğunu duyduğu rivayet edilmiştir.[817]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud ile İbn-i Mâce zayıf bir senedle rivayet etmiştir.

Çünkü isnadında îsmail b. Ayyaş olduğunu söylüyorlar. Bu zât hakkında ihtilâf ve söz edilmiştir.
Buharı (194 — 256) : «Hemşehrilerinden, yani Şamlı'lardan rivayet ederse sahihtir» diyor. Buradaki hadis de Şamlılardandır. Binâenaleyh ona zayıf deyivermek doğru değildir.
Hadîs-i Şerîf, iki meselenin delilidir:

1— Secde-i sehiv icab eden sebepler çok olunca ,her sebep için ayrı iki secde lâzım gelir. Bu kavi îbni Ebî Leylâ (74 — 148)'dan naklolunur. Cumhur-u Ulemâ ise sebepler ne kadar çok da olsa hepsi için iki secde kafidir; diyor. Çünkü Zülyedeyn hadîsinde Hazretî Peygamber (S.A.V.)'in konuştuğunu, unutarak yürüdüğünü, ve selâm verdiğini görüyoruz. Halbuki yalnız iki secde yapmıştır. Kavi fiilden evlâdır, denilirse cevaben : «Hadîsde secdenin müteaddid yapılacağına bir delâlet yoktur. Hadîs her yanılana âmm ve şâmildir» deriz. Binâenaleyh bu hadîs, her kim namazında hangi sebeble olursa olsun yanılırsa ona iki secde yapmanın meşru olduğuna delâlet eder.

2— Bu hadîs secde-î sehiv selâmdan sonra yapılır diyenlere delildir. Bu bâbda söz yukarıda geçti.[818]

352/269- «Ebû Hüreyre radiyallahü anh'âen rivayet edilmiştir; Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) ile birlikte sûrelerinde secde ettik.»[819]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i Şerîf, secde-i tilâvetin meşru olduğuna delildir. Ulemâ bu secdenin meşrûiyyetine icmâ' etmiştir. İhtilâf yalnız vâcib olup olmadığında bir de secde edilecek yerler 'hakkındadır. Cumhur'a göre secde-i tilâvet sünnettir. İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe (80 — 150)'ye göre vâcibdir. Sonra bu secde hem okuyana, hem dinleyene lâzımdır. Bazıları okuyan secde ederse dinliyene de secde etmek icab eder; aksi halde îcab etmez demiş; diğer bazıları, okuyan secde etmese bile dinleyene yine lâzımdır demişlerdir.
Secde îcab eden yerlere gelince: îmam-ı Şafiî'ye göre

mufassaldan mâada yerlerde secde îcab eder. Buna göre secde îcab eden yerler onbir oîur. Hanefîler'le şâir bazı ulemâya göre ondort yerde secde edilir[820]. Yalnız Hanefîler Hacc sûresinde tek bir secde olduğunu kabul ederler. Buna mukabil sûresinin secdesini nazar-ı itibâra alırlar: Ahmed b. Hanbeî (164 — 241) ile bir cemaata göre secde yerleri onbeşdir. Onlar sûre-i Hacc'm iki secdesiyle secdesini sayarlar. Acaba secde-i tilâvetde de namazda olduğu gibi taharet vesaire şartmıdır. Bu cihet ihtilaflıdır.
Dört mezheb ulemâsı ile sair bazılarına göre şarttır. Bazıları şart olmadığına kail olmuşdur.
Buharı; «İbni Ömer abdestsiz secde ederdi» diyor. îbni Ebi Şeyhe (— 234)'nin müsned'in de ise: «İbni Ömer hayvanından iner ve su döker; sonra biner secdeyi okur ve secde ederd.i; abdest almazdı» deniliyor. Şa'bî (6 —' 104) de bu hususda ona uymaktadır.
İbni Ömer'den, temiz olmayanın secde edemiyeceği de rivayet edilmiştir.İbni Ömer'in kavliyle fiilinin arası: Cünüblükten temizlenmedikçe secde edemez» şeklinde cem' edilmiştir.Bu hadîsi şerif, Mufassal sûrelerde secde-i tilâvetin yapılacağına delildir. Buradaki ihtilâf aşağıda gelecektir.[821]

363/270- «İbni Abbas radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir Demiştir ki: Sâd, secdelerin azimetlerinden değildir. Gerçekden Resûlül-lâh (S.A.V.)'i sûrede secde ederken gördüm.»[822]

Bu hadîsi, Buharı rivayet etmiştir.
Yâni hakkında secde emri vârid olan, yahud teşvik edilen yerlerden değildir. Yalnız Davûd Aleyhisselâmın secde ettiği haber verilmiş, Peygamberimiz (S.A.V.) de Aliahü Zülcelâl'in «Onların beyanına uy» âyet-i kerime uyarak secde etmiştir.
Hadîs-i Şerîfde, mesnun olan şeylerin bazısı diğerlerinden daha kuvvetli olduğuna delâlet vardır. Resûlüllah (S.A.V.)'in :
«Davûd o secdeyi tevbe İçin yaptı, biz de şükür için yaptık» buyurduğu rivayet edilmiştir.
Îbnü'î-Münzir {— 236) ve başkaları Hazreti Alî'den güzel bir

isnad-la şu hadîsi rivayet etmişlerdir:
«Muhakkak ki azimler vâcib olan secdeler»
dir» Son üç sûre hakkında İbni Abbas'dan da rivayet vardır.
Bazıları: hakkında rivayet edilmiştir, demişlerdir. Hadîsi, (— 234) tahrîc etmişdir.[823]

364/271- «İbni Abbas'dan rivayet edilmiştir ki; Peygamber (S.A.V.) sûresinde secde etmiştir.»[824]

Bu hadîsi, Buharı rivayet etmişdir.
Hadîs, mufassal sûrelerde secde edileceğine delâlet ediyor. Nitekim bundan önceki de aynı şeye delâlet ediyordu. Burada muhalefet eden yalnız tmam-ı Malik (93 — 179) dir.
Malik'e göre mufassallarda secde edilmez. Mufassal hakkındaki ihtilâfı yukarıda görmüş ve Medine'ye geleli Hazreti Peygamberin mufassal sûrelerde secde etmediğini bildiren İbnİ Abbas hadîsiyle ve bir de aşağıdaki hadîsle istidlal etmiştik.[825]

365/272- «Zeyd b. Sâbît radiyallahü anh'den rivayet edilmîşdîr. De-mîşdîr ki: Resûlüllah (S.A.V.)'e: «Necm sûresini okudum, onda secde etmedi.»[826]

Müttefekun aleyh'dir.
Zeyd b. Sabit Mcdîne'lidir. Sûreyi okuması da Medine'dedir.
İmam-i Malik: «Bu hadîs secde etmedi diyen Ibnİ Abbas hadîsini te'yîd eder» diyor. Maîîk'e Resûlüllah (S.A.V.)'in bazan secde edip, bazan secde etmemesi sünnet olduğuna de.lîîdir» diye cevab verilmişdir. Zeyd hadîsi secdeyi nefyediyor. Ibnî Abbas hadîsi ise isbat ediyor. îs-bat eden tercih edilir.[827]

356/273- «Hâlid b. Ma'dân[828] radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Hacc sûresi iki secde İle faziletlendirildi.»[829]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud mürseller arasında rivayet etmişdir.[830]

366/273 -a «Bu hadîsi, Ahmed ve Tirmizi mevsul olarak Ukbe b. Âmir'den rivayet etmişlerdir. TIrmizî : «Kim bu secdeleri yapmayacaksa O sûreyi okumasın» cümlesini ziyâde etmiştir. [831]

Hadisin senedi zayıfdır.
Musannif bu hadîsi Ebû Davud'un mürselleri arasında rivayet ettiğini yazıyorsa da hadîs Ebû Davud'un «Sünen» inde mürsel değil, merfû olarak Ukbe b. Âmir'den bu lâfızlarla rivayet olunmuştur.
«Yâ Resûlallah! Hacc sûresinde İki secde mi vardır? dedim.Evet, dedi. Onları kim yapmayacaksa okumasın.» Hadîs merfû rivayet edilmiş iken onu mürsel göstermek acâib ise do Ahmed'in rivayet ettiği hadîsde musannif onu mevsul olarak da rivayet etmiştir. TirmizVnin rivayetinde Hadîsin — Senedinin zayıf olması, râviler arasında İbni Lehîa'mn bulunmasındandır. «Bu hadîsi yalnız bu zât rivayet etmişdir» diyorlar. Ancak Hâkim (321 — 405): «Bu bâb-daki rivayet Ömer'in, İbni Ömer'in, İbni Mes'ud'un, İbni Abbas'm, Ebûd-Derda'nın, Ebû Musa'nın ve Ammâr'ın kavilleriyle sahih olmuş-dur» diyerek bu hadîsi te'yîd eder. Fakat bu zevatın rivayetleri hep kendilerine mevkuftur. Hadîsi Beyhakî (384 — 458) de «El-Ma'rife» de Hâlid b. Ma'dân tarikiyle rivayet ettiği hadîsle te'yîd eylemiştir. Bu hadîsle Hacc sûresinde yalnız bir secde vardır;.diyen Ebû Hanîfe'-ye vesâir fukahaya red -vardır.
«Onları kim yapmazsa o sûreyi okumasın» ifadesi de o yerlerde secde etmenin meşrûiyyetini tekîd eder. Hadîs secde vâcibdir diyenlere delildir.[832]

368/274- «Ömer radiyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî :
Ey Nâs! Gerçekten biz secde (âyetine) rastlıyoruz. Kim secde ederse muhakkak (sünnete) isabet etmiştir. Kim secde etmezse

ona da bir günah yoktur.»[833]

Bu hadîsi, Buharı rivayet etmiştir.
Bunda : «Muhakkak ki, Allahü Teâlâ secdeyi farz kılmamıştır, ancak biz dilersek o başka» ziyâdesi de vardır.
Bu hadîs,. «El-Muvatta» dadır.
Hadîsde, Hazretİ Ömer'in secde-i tilâveti vâcib görmediğine delâlet vardır. «Ancak biz dilersek o başka» tâbirinden anlaşılıyor ki, secdeye başlayana onu bitirmek vâcibdir. Çünkü secdenin farz olmadığı hallerden istisna edilmiştir. Binâenaleyh farzdır. Fakat buna istisna, munka'tı'dır dive itiraz olunur.[834]

369/275- «İbn! Ömer radiyalîahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber {S.A.V.) bize Kurban okurdu. Secde âyeti üzerine uğradığı zaman tekbir alır ve secde ederdi, biz de onunla bİrlikde secde ederdik.»[835]

Bu hadîsi, Ebû Dâvud hafifçe bir senedle rivayet etmiştir.
Çünkü râviler arasında Abdullah Eî-Amti vardır ki, bu zât zayıfdir. Hâkim (321 — 405) bu hadîsi Abdullah'dan rivayet eder. Bu zât Sika'dır.
Hadîs-i Şerîf, secde-i tilâvetde tekbir almanın meşru olduğuna delâlet eder. Bu hadîs Sevrî (95 — 161)inin hoşuna gidiyordu, Ebû Dâvud (202 — 275 : «Hoşuna gidiyordu. Çünkü tekbir aldı» diyor... Bu tekbir îftitah tekbiri mi, yoksa nakl tekbiri midir? bilinemiyorsa da İftitah tekbiri olması ihtimale daha yakındır. Şu kadar var ki, başka tekbir zik-rcdilmediği- için nakl tekbiri yerine de geçer.
Bazıları nakl için ayrıca tekbir alır; çünkü zikredilmemesi bir delil olamaz diyorlar. Hattâ bazıları teşehhüd eder; selâm bile verir demişlerdir.
Hadîs, dinleyene de secde-i tilâvet icabettiğine delildir. Çünkü biz de onunla birlikde secde ederdik» deniliyor. Bu sözün beraber kılanlar ile biri namazda biri namaz dışında olana şümulü aynıdır.
Secde-i tilâvetde şu zikrin meşru olduğu rivayet edilmiştir.

«Yüzüm kendisini halk edip, şekillendirene, (O yüzümün) kulağını ve gözünü kudret ve kuvvetiyle yarada-na secde etti.»
Bu hadîsi, İmam-ı Ahmcd (164 — 241) ile sünen sahipleri, Hâkim (321 — 405) ve Bcyhakî (384 — 458) tahrîc etmişler; îbni Seken (294 —353) onu sahîhlemiş ve sonuna lâfzını ilâve etmiştir. Hâkimde sonuna: «Halikların en1.güzeli olan Allah ne sanlıdır» İbaresini ilâve etmiştir, İbni Abbas hadîsinde şöyle deniliyor:
«Resûlüllah (S.A.V.) secde-i tilâvetde : «Allahim! Bana bununla senin indinde mükâfat yaz! Onu senin indinde benim için birikmiş mal yap. Onun sebebiyle benden günah indir. Onu kulun Dâvud'dan kabul ettiğin'gibi benden de kabul et.»[836]

370/276- «Ebû Bekre radiyalîahü anh'âen rivayet edilmiştir ki : Peygamber (S.A.V.): Kendisini sevindirecek bir şey geldimi Allah için secdeye kapanırdı.»[837]

Bu hadîsi, Nesâî müstesna, Beşler rivayet etmişdir. Hadîs-i şerîf secde-i şükrün meşru olduğuna delildir.
İmamı Şafiî (150 — 204) ve Ahmed b. Hanbel'in (164 — 241) mezhebi budur. îmam-t Malik (93 — 179)'in re'yi öyle değildir. îmam- Âzam Ebû Hanîfe {80 — 15ö)'den mubah olduğuna dair rivayet vardır. Hadîs-i Şerîf, meşru görenlere delildir.
Resulü Ekrem (S.A.V.) sûresi âyetinde secde etmiş ve:
«Bu secde bizim için şükürdür» buyurmuşlardır. Secde-i Şükür için taharetin şart olup olmadığı ihtilaflıdır. Şarttır diyenler bulunduğu gibi değildir, diyenler de vardır. Ancak «Secde-î Şükür namaz değildir. Binâenaleyh taharet bundan dolayı şart değildir» diyenlerin kavli kabule daha yakındır.
Secde-i şükrün hikmeti : Bir nimete nail olmak, yahut bir fenalığın da olmasıdır.[838]

371/277- «Abdurrahman b. Avf radiyalîahü anh''den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah (S.A.V.) secde etti. Ve secdeyi uzattı. Sonra başını kaldırarak dedİki:

«Gerçekden bana Cibril geldi de beni müjdeledi. Bunun üzerine bende Allaha şükür için secde ettim.»[839]

Bu hadîsi, Ahmed rivayet etmiş, Hâkim sahîhlemiştir.
Müjdenin tefsiri şöyle nakledilmiştir :
«Kim Peygamber (S.A.V.)'e bir salât eylerse onun sebebiyle Allah ona on salât eyler.»
Bu hadîsi, İmamı Ahmed (164 — 241) «el-Müsned» de birkaç yolla rivayet etmişdir.
Yukarıdaki Abdurrahman hadîsini Bezzâr ve îbni Ebî Âsim da tahrîc etmişlerdir. Beyhakî (384 — 458) : «Bu bâbda Câbîr, İbni Ömer, Enes, Cerîr ve Ebû Cuhayfe'den hadîsler vardır» diyor.[840]

372/278- «Berâ b. Âzib radiyallahü anh'den rivayet edilmişdir kî; Peygamber (S.A.V.) Ali'yi Yemen'e göndermİşdir. Ve hadisi anlatarak; Demişdir ki : Ali onların müslüman olduklarını yazdı. Resûlüllah (S.A.V.) mektubu okuyunca bunun için Allaha şükür olmak üzere secdeye kapandı.»[841]
Bu hadîsi, Beyhakî rivayet etmiştir.
Aslı Buharî'dedir.
Kâ'b b. Mâlik'in tövbesi hakkında Allah âyet indirdiği zaman secde ötmesi dahi bu mânâdadır. Anlaşılıyor ki, bu secdenin meşru olduğu aralarında ma'lûm imiş.[842]

[1] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/3.

[2] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/A.

[3] Buracıkta sunuda arzetmeliyim ki: Şöhretleri yedi iklimi tutan bu zevat hakkında benim gibilerin söz. söylemesini, yakıştıramıyanlar vardır, ihtimal naçiz eserimi okuduktan sonra da, ayni fikire sahib olanlar bulunacaktır. Bu hal karşısında bana düşen, söz edenin sade ben olmadığımı, benim icraatımın daha ziyade, söylenenleri nakilden ib. aret olduğunu beyan ve ispat etmektir.

İmdi derimki: Sultan Hamid devrinde îstanbula gelen Cemaleddini Efga-ni'nin bir risalecikten başka telifatı yok İse de, hummalı çalışmalarıyla müs-lümanları, dinde reforma teşvik ettiği ve bu yüzden Türk ülemâsiyla araları açılarak, İstanbul'dan Mısır'a kaçtığı tevatüren sabit ve o zamanın matbuatında da müsecceldir. Hattâ reform babında şiddet göstermeye taraftar olduğu söylenir. Maamafih eserleri olmadığı İçin, onunla Şeyh Abduh kadar meşgul olunmamıştır.

Şeyh Abduh'a gelince; bu zat Ergani'nin en mümtaz tilmizidir. O da üstadı gibi reformcu olmakla, beraber, bu hususta şiddet taraftarı değildir. Kendisi iyi bir ediptir. Eserleri yardır. Eserlerinde dinin donuk bir halde bırakılmasını suç sayar. Ve u suçu eski ulemâya yükler. Dinin neşvünema bulması yani zamana uyması- ister. Türkçesl içtihad sevdasındadır. Ve nitekim İçti-hadları vardır. Fakat ınaalef ' İçtih adlarındaki hataları, kavaidi Jtslâmiye karşısında derhal kendini gösterme ve kendisine cevablar yazılmak suretiyle hataları meydana çıkarılacak, Ov. .nrt-i merhumenin ayni hatalara düşmesinin önüne geçilmiştir. Şeyh Abduh merhumun dünyevi içtihatlarını bilmem, lâkin dinî içtihadlarınm içinde, Inıam-ı Azam Ebu Hanifenin haksız, Şeyh Abduh'un haklı olduğu bir tek mesele görmüş değilim. Bilâkis daima tenkid ettiği Eslâf-i Kiram haklı, kendisi haksız çıkmıştır. Meselâ: Kur'an-ı Kerîmin Fil suresini tefsir ederken «Ebrehenin Askerini helak eden, kuşların attıkları ufak taşlar değil, çiçek hastalığı mikroblaridir» demiş, Büyük Türk âlimi Elmalılı Mu-hammed Hamdi Yazır meşhur tefsiri, «Hak dini, Kur'an dili: Cild 8, Sh. 126» ayni sureyi tefsir ederken, kendisine cevab vermek zaruretini duymuştur. Üs-tad Hamdi Yazır merhum bu hususta sahifelerce izahat vermiştir. Mezkûr iza-Icatı görmek isteyenlerin zikri geçen tefsire müracaat buyurmalarını rica ederken ilk cümlelerinden biri iki örnek vermeyi müna.sib görürüm. Merhum üstad, meşhur Alman tarihçisi Hammer'in «Fil vakası» hakkındaki mütealâsma işaret ettikten sonra sözüne-, şöyle devam ediyor :

Fakat Hammer'in bile bir ihtimalden ileri götüremediği bu çiçek illeti sözünü, teessüf olunur ki Abduh fahiş bir tedlis ve teşviş ile tevatür meyanma karıştırıp rivayetlerin ittifak ettiği sahih bir haber imiş gibi, ileri sürmeğe çalışmış ve güzel bir başlangıçla başlayan kelâmını, güya bir incelik göstermek üzere, mikroblara bulamıştır.»

Şeyh Abduh, Kadir Gecesinde, hadd-i zatında îiiç bir fazilet ve hayır olmadığını, , ona bin aydan fazla hayırı, Kur'an-ı Kerîmin o gece nazil oluşunun verdiğini iddia etmiş ve bu güne kadar gelmiş geçmiş bütün müfessirlerden -tek birinin söylemediği bu sözü ispata çalışırken Buharı,, hadîslerinden birkaç tanesinin zayıf, hatta mevzu olduğunu iddia edecek kadarda ileri gitmiştir. Bu hususta kendisine Mısır Ulemâsından ve Ezher

Şeyhlerinden Abdurrahman Tac merhum «Leyletü'l - Kadrs. adlı bir risale yazarak cevab vermiş ve hatalarını birer birer göstermiştir.
Şeyh Abduh'un Mısır'da Masonluk locasını kurduğunu Ezher mecmualarından birinde okudum.
Âcizleri sözü uzatmamak için nakil namına bu kadarla iktifa edeceğim. Yalnız bu münasebetle merakta kalınacağını tahmin ettiğim Kadir Gecesi hakkında sözümü tamamlamadan geçemiyeceğim. Evet, bu meselede hak, Şeyh Muhammed Abduh ile değil, Ulemâ-ı Islâmiyye ile beraberdir. Kadir Gecesi, Kur'an-ı Kerîm inmezden Önce dahi, bin aydan hayırlıydı. Bu babta akl-ı selime müracaat edersek bize «Sultana saray gerekir» der. O halde semavî kitapların sultam mesabesindeki Kur'an-ı Kerîm'de sarayhk edecek bir gece elbet lâzımdır vo işte oda Kadir Gecesidir.
Sahih-i Buharinin hadîslerine gelince; onların içinde uydurma hadis bulunmak şöyle dursun, zayıf bile yoktur. Vak'ıa bazı zayıflar görülmüşsede bu hadfslerin başka yollardan şahidleri vardır. Binaenaleyh onlarla kuvvet bulmuşlardır. Yamış anlaşılmaya meydan vermemek için bir parçacık içtihad meselesine temas edeceğim.
Içtihid kapısı kapalı değildir. Ne yazık ki müçtehid yoktur. Müçtehid olabilmek için bir takım şartlar vardır ki, o şartlara haiz âlim son asırlarda nedense yetişemez olmuştur, Kendilerini içtihad mertebesine yükselmiş görenlerin hayal peşinde koştukları, anlaşılmış bir hakikattir. Bu zevatın müçtehid olmaları şöyle drusun, atıp tuttukları, hakiki müçtehidlere, müstaid birer talebe olmak vasfında bile mahrum oldukları, îslâm Ulemâsı tarafından ispat edilmiş bir hakikattir. Bu çivi çakmak için mütehassıs aradan 20 ci asırda mütehassıslar mütehassısı unvanı ile bile ifade edüemiyecek kadar yüksek olan İçtihad mertebesine kolay kolay çıkıvermek, aklen dahi, müteazzir de-gilcc, mutcassirdir.
Şeyh Abduh Merhum ile ona tabi olanların sık sık tekrarladıkları bir meselede dinin donuk kalması- meselesidir. Onlarca din büyümcli, gelişmeliymig. Bundan neyi kasdettiklerini ben fakir anlıyamıyorum. Şayet dinin hükümleri çoğalmalıdır demek istiyorlarsa bu iddiaya benim güleceğim gelir. Kendilerine haydi siz mevcud hükümlerle amel edin de fazlasını istemeyin derim, yok muradları dini, fenne, modaya ve bir sözle Avrupaya uydurmak ise o halde kendilerine şu kafi cevabı vermekte bir an bile tereddüt etmem; «Din çömlekçi çamuru değildir efehdiler.'öyle olsaydı ondan istediğiniz gibi çanak, çömlek vazo, heykel yapardınız. Fakat o İlâhi bir vazı'dır. Hele esasata ait kısımları yalnız bizim dinimizde değil semavi dinlerin hiç birinde değişmemiştir. Meselâ hiçbir semavi dinde — Haşa - Allah ikidir denilmemiştir. Füruata ait kısımlarında şeriatlar arasında bazı değişiklikler yapılmıştır. Ama dikkat etmelidir ki bunları yapan da sen ben değil, dinin sahibi olan Allahu Zülcelâldir. Binaenaleyh böyle bir şeye yeltenmek, içtihad değil, Hindlilerin Buda'smın yaptığı gibi yeni bir din uydurmaktan farksızdır. Elhasıl din neşvünema bulmakla değil, ancak çelik gibi donuk durmakla ilâhi vasfını muhafaza etmiş ve edecektir. Hakikatta suç onu donuk bırakmalıda değilşişirmekdedir.

[4] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/B-I.

[5] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/İ-Ö.

[6] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/Ö-P.

[7] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/P.

[8] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/R-V.
[9] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/Y.
[10] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/Y.
[11] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/Z.
[12] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/Z-Za.
[13] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/Za-Zc.
[14] Musannif merhum, mühim bir işe başlarken hamd edilmezse o işde bereket olmayacağına dair varid olan hadîs-i şerif ile Kitabullah'a uymuş olmak ve te'lifinden bir bereket ummak için söze Allah'a hamd ve senadan başlamıştır. Zaten bütün ulemâ-i kiramın âdetleri budur.
Münâvî (—1031) «et-Ta'rîfât» nam kitabında diyor ki:
«Lügavî hamd; lisanla taz'îm cihetiyle yapılan bir fazîlet üzerine faziletle tavsiftir.»
örfî hamd; nimeti verene ta'zim bildiren bir fiildir.
Kavli hamd : Peygamberlerinin dilinden kendini sena ettiği sözlerle bir hakdan dolayı onu dille sena etmektir.
Fi'H hamd; Allah'ın rızasını dileyerek bedenî ameller yapmaktır.
Hamdın meşhur tarifi : Bilâ ihtiyar yapılan güzel bir şey üzerine güzel ile tavsif etmektir.
IstUâhen İse : Nimeti verene, Mün'im olması cihetiyle ta'zime delâlet eden bir fiilde bulunmaktadır. Bütün hamdleri hak eden zat vacibü'l vücûd olan Allah'dır.
Bâzi'ye göre nimet : İhsan olarak başkasına yapılan menfaatdir. 'Râgıba göre ise : «Faide hususunda kendisi ile ihsan kasd edilen şeydir: în'am: Aşikâr ihsanı başkasına ulaştırmaktır. Zahirî ni'met'ler: Bir hadîs-i şerife göre Allah'ın İnsanı güzel şekilde yaratmasıdır. Bir rivayetde güzel, yaratması bol bol rızık vermesi ve müslümanlıktir. Bâtınî nimetler: Setr-İ avrettir. Bir rivayette amelini setr etmesidir. Başka bir rivayette ise : Zahirî nimet, islâmiyet; batınîsi afv ettiği günâhlar, kusurlar ve cezalardır.Bir başka rivayette de zahirî ve batini nimet :
Eski ve yeni nimetten murati : Kuluna ruh verileliden bu yana verilenlerdir. Nimetlerin eskisinden babalara olan nîmet de kasdedilmiş olabilir. Zira onlara olan nîmet oğullarına da âmm ve şâmildir. Bu takdirde yeni nîmetler, ruh üfürüldükten sonraki nimetlerdir.
Sâlât : Allah'dan Resulüne olursa onu ziyadesiyle şereflendirmek ve ona tekrimdir. Ümmetinden Resûlüllah (S.A.V.) e salât dahi ona ziyâde teşrif ve tekrim istemektir. Bazıları: Resûlüllah'ın «isteyin» diye ümmetinden talep ettiği, vesiledir demişlerdir.
Selâm: Rağib'a (—502) göre : Görünür görünmez âfetlerden ârî olmakdır. Hakiki selâmet ancak Cennet'de olur. Zira sonsuz hayat orada, fakirlik şaibesi olmayan zenginlik ile mezelletsiz şan orada; hastalık yüzü görmeinek şartıyla sağlamlık yine oradadır.
Nebi : Allah'dan selim akılların yetişeceği şeyi haber verendir.
Nübüvvet : Allah ile Akıl sahibi kulları arasında elçilik etmekdir. Şeriat dilinde Nebî;

Allah tarafından kendisine şeriat indirilen insandır. Kendisine indirileni başkalarına bildirmesi emrolunursa ona resul denir.
«Envarü't-tenzil» de : Resul, yeni şeriatle insanlara gönderilen zatdtr. Nebî ondan âmm'dır. denilmektedir.
Âl : Resûlüllah {S.A.V.) in kendisinden sonraki akrabasıdır. Tefsiri ilerde gelecekdir.
Sahb : Sahibin cejn'idir. Bununla kimlerin kasd edildiği ihtilaflıdır. Musannif «Nuhbetü'l-Fiker» de Sahabiyi şöyle tarif eder:
«Sahabî, Peygamber (S.A.V.) le mühim olarak görüşen ve mümin olarak ölen zatdır.»
Âl ve Ashaba dua ile senada bulunmanın vechi Resûlüllah (S.A.V.) İn ümmetine şeriatini tebliğ ederken vasıta olmalarıdır. Onlar bu vasıtalığı yapmakla dua ve ihsanı hak etmişlerdir.
Din : Akıl sahihlerini Resul Sall'Allahü aleyhi vesellem'in getirdiklerini kabule davet eden ilâhi bir vaz'ıdir. Âl ve Ashabın dine yardım etmelerinden maksad, dini getirene yani Peygamber (S.A.V.) e yardım etmeleridir. (Zaten Ulemâ Peygamberlerin mirasçılarıdır) ifadesi ayni mealdeki bir hadîs-i şe-rifden iktibasdır. Bu hadîs-i Ebû Dâvûd tahric etmiş fakat zayıf bulmuştur.
Deîil : Lûgatda, maksada eriştiren demekdir, Usuleülerce: Üzerinde sahih bir tefekkürle düşünülerek kendisiyle haberî bir maksada varılan şeyüir.
Mantıkçılara göre Delil : Kendisini bilmekle başka bir şeyi bilmek lâzım gelen şeydir.
Hüküm : Mükelleflerin fiillerine, sahihleri mükellef olmaları cihetiyle taallûk eden' hitabullahm eseridir. Bazılarına göre eseri değil. Allanın hitabıdır. «Ümmete nasihat maksadıyla» tâbiri, Hadîsi tahric edeni zikrettiğini gösteren İlletdir. Zira Hadîs-i Şerifi kimin tahric ettiğini bildirmekte ümmete bir çok nasihatlar,yardır. Meselâ: Bir Hadîs-i Şerifin îslâm davalarında sabit olduğu büyük hadîs İmamlarının onu ele almış bulunduğu Hadîsin yollan araştırıldığı ve hakkında söylenenler; işitenlerin asıl yerine müracaat edebilmesi hep bu, sayede öğrenilir.
[15] İmam AHMED b. HANBEL : (164 — 241 H.) Milâdî [780 — 855] Ebu Abdıllah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel Şeybâni, Dört Mezheb İmamının biridir. Bir rivayetde Merv'de bir rivayetde Bağdad'da 164 H. 780 M. tarihinde doğmuşdur. İlim tahsilinden sonra: Mekke, Medine-i Münevvere, Şam, Yemen, Küfe, Basra, Cezire vesair bir çok memleketlere yine ilim tahsili İçin gitmiş; zamanın meşhur hadîs âlimlerinden hadîs dinlemişdir. Kendisinden Buhari (R.H.), Müslim (R.H.), Begavî (R.H.) ve İbni Ebi'd-Dünya (R.H.) gibi büyük hadîs İmamları Hadis rivayet etmişlerdir. İmamlığı, takvası, vera' ve zühdü babında Ulemâ müttefikdirler. Ebu Zür'a : «tmam-ı Ahmed'in kitab-ları oniki deve yükü itfi. Onları ezber biliyordu. Ezberinde bir milyon Hadis-i Şerif vardır» diyor. İmam-ı Şafiî dahi «Bağdad'dan çıkdim; Orada înıam-ı Ahmed'den daha âlim, zahid, muttaki, müteverri' bir zat bırakmadım.» de mişdir. Münâkıbine dair bir çok eserler yazilmışdır. Imam-ı Şafiî'den ders al-mışdir. Hadis ve Ilm-i Fıkıh'da zamanının biriciği idi. Hadîs ilminde «El* Müsned» nâmıyla yazdığı eser o zamana kadar yazılanların en büyüğü ve mükemmelidir. Bu eseri kendi zamanına kadar bir ravîden diğer birine rivayet edilçrgk zinciri uzayan ve böylelikle islâm diyarının her tarafında duyulan «750» bin radîş-i şerifi Ravî adetleri en az sayı ve en güvenilir şartları hâiz bulunanları tedkik ederek eserini tertib ve cemetmiştir. Eserine hüccet olmı-yacak Hadîs koymamışdır. Bazıları bu hadislerin hepsim sahih kabul etmiş İbni Cevzî ffibi tenkidde kendi başına bir yol takip edenlerden bazıları İse bir çoklarını mevzu addetmişlerdir. İmam İbni Hacer Askalâni merhum bunları tahkik etmiş ve sahihlemişdir. «MÜsned» deki- «Sahiheyn» üzerine yapılan ziyadeler Ebû D&vtıd ile Tirmîzî'nin ziyadelerinden daha zarif değildir,. îbni Hacer Müsned'de üç dört zaif Hadis vardiF diyor. Hazret-i İmam Kur'en-ı Kerim mahlûk mudur değil midir meselesinde

büyük bir ibtilâ geçirmiş; fakat asla «Kur'an Mahlûkdur» dememişdir. 241 H. 855 M. tarihinde Bağdad'da irtihal-i dar-ı baka eylemişdir. Kabri ziyaretgâhdır Rahmettıllahi Aleyhi.

[16] İmam-ı Buharî : [194 H. — 256 H. 819 — 869 M.] Ebu Abdullah Muhanımed b. İsmail Cu'fi Hadîs İmamlarının en büyüğüdür. 194 tarihinde Buhara'da doğmuştur. Tahsilini bitirdikten sonra kendisini Hadîs ilmine vererek bu uğurda: Horasan, Irak, Şam, Hicaz, Mısır gibi nice beldeler dolaşmış ve zamanının büyük Hadis âlimlerinden ders almışdır. Ders aldığı Üstadlarının sayısı bini geçer. Kendisinden ise yetmiş binden fazla kimseler Hadîs dinlemişlerdir ki; bunların arasında İmam Müslim b. Haccac, Tirmizî, Nesai, Ebu Zür'a ve îbni Hüzeyme de vardır. tlm-İ Hadîsdeki iktidarı o dereceyi bulmuşdur ki; «Buharinin bilmediği Hadîs, Hadîs değildir.» derlerdi. Ezberinde ytizbin sahih iki yüzbin de gayr-i sahih hadis vardır. Bağdad'a girdiği zaman oranın âlimleri tarafından müdhiş. bir imtihana tâbi tutulmuş; yüz tane Hadîs-i Şerif senedieri metinleri birbirine katılmak suretiyle allak bullak edilerek kendisine on kişi tarafından okunmuş. Hazret-i İmam bunları kemâl-î sükûnetle dinleyip her biri hakkında;
— Böyle bir Hadîs bilmiyorum.
Dedikten sonra: yüz hadîsin her birini senedleriyle metinleriyle tashih ederek okuyuvermiş ve böylelikle harika olan ilmini Iraklılar'a tasdik etdirmişdir. tmam-ı Buharî son derece muttaki ve vücutça zaif, nahif bir zatdı. (Sahih-i Buharî) diye meşhur olan «El'Camiü' &-Sahih» adlı eseri, Kitabullahdan sonra yer yüzünde en sahih kitabdır. Bu eseri kendisince tayin ettiği Usul-ü hadîs kaideleri ve tenkid şekilleriyle ve Resûlüllah (S.A.V.) e en kısa tarikle, en salim yolla ulaşdırdığı şekilde kitabına yazmışdır. Bunun içinde bugün bile akıllara hayret verecek tahkik usulleri kullanmış o zaman rivayet zincirleri uzayarak bundan dolayı adetleri altiyüz bini aşan 'hadîsleri teker teker tahkik etmek mecburiyetinde kalmıştır. Sonunda ravîleri kendisi ile Resûlüllah (S.A. V.) arasındaki «250» yıllık mesafede sayıca en az, doğruluk've istikametçe en ileri olanlarını toplamıştır ki; «7275» hadîs-İ şerifden müteşekkildir. Mükerrerler çıkarılırsa geriye «4000» hadîs-İ şsrif kalır. Bunları Zeynüddin Ahmed Zebidî «Tecrid-i- sarih» [1] adlı eserinde toplamışdır. Bundan başka îmam-ı Bu-harînin birçok eserleri vardır.
1: Sahih
2: Tarihü'l - Kebir
3: Tarihü'l - Sagir
4: El - Edebü'l - Müfred
5: Tefsir-i - Kur'an
6: Tenviru'l - ayneyn
tmam-ı Buhar! 256 H. de Buhara Emirinin emrine boyun eğmediği için Semerkand'ın Hartek köyüne nefyolunmuş 62 yağında 31 Ağustos 869 30 Ramazan 256 da İrtihali dar-ı baka eylemişdir. R. Aleyh. Kabri oradadır.

[17] İmam-ı Müslim. 204 — 261) H.

Ebü'I-Hüseyin Müslim b. El-Haccac El-Kuşeyrî En-Nisaburi, hadis kitab-larıhm en sahihlerinden biri olan El'Musnedü's-Sahih» in sahibidir. Bu kitaba Sahih-i Müslim de derler. Buharî'nin Sahihi ile birlikde «Sahiheyn» unvanıyla maruldurlar. İmam-ı Müslim (204 veya 206 H. 819/821 M.) tarihinde Nişabur'-da dünyaya gelmişdir. Yahya b. Yahya En-Nisaburî, Ahmed b. Hanbel ve Is-hak b. Rahuye gibi büyüklerden ilim tahsil emdikten sonra hadîs İlmi sahasında bilgisini daha da genişletmek maksadıyla

Hicaz, Irak, Şam ve Mısır taraflarına Seyahat da bulunmuş; bir kaç defa Bağdat'a gelmişdir. «Sahih»ini 200 bin Hadîs-i Şerifi sened, ve Manâ cihetlyle tarayarak meydana getirmişdir. Bu Kitab tertib, telhis ve Ravîlerin lâfızlarına tenbih itibariyle o kadar mükemmel ve güzeldir ki; bu cihete bakarak onu Buhari'nln sahihine tercih edenler olmuşdur. Ulemâdan biri bu mes'eleyi manzum olarak şöyle ifade ediyor.
Tercümesi:
Benim yanımda bir takım adamlar Bnhart ile Müslim hakkında münakaşa etdiler. Ve bu iki zatın hangisi ileridir dediler.
Ben de dedim ki; Şüphesiz sahih olması itibariyle Buhar! üstündür. Nitekim san'at güzelliğinde Müslim üstündür.
İmam-ı Müslim Nişabur'daBuharî ile görüşmüş kendisine pek büyük hür-metde bulunmuşdur. İmam-ı Müslimden, Tirmizî, tbn-i Hüzeyme, Abdurrahman b. Ebî Hatim gibi meşhur zevat rivâyetde bulunmuşlardır. (261 H. 874 M.) ta riMnde 55 yaşında olduğu halde Nişabur civarındaki «Nasrâbâd» da ahirete göçmüştür. Kabri ziyaretgâh idi. Şimdi sair büyükler gibi, onun kabrinin dahi metruk bir halde olduğunu bazı makalelerden öğreniyoruz. R. Aleyh.

[18] Ebu Dâvud (202 — 275) H.

Süleyman b. Eş'as Es-Sieîstanî, derece itibariyle Buharî ve Müslim'den snra gelen «Sünen-i EM Dâvud» un müellifidir. [202 H. 817 M.] tarihinde doğ-muşdur. Tahsil-i İlim için Horasan'a, Şam'a, Hicaz'a, Mısır'a ve defaatla Bağ-dad'a gitmişdir. Kendisi pek büyük ve Muhterem bir Muhaddis'dir. ' «Sünen» nâmradaki eserini beşyüzbin hadîs-i Şerifi Hadîs timinin usulüne, göre sened ve Manâ cihetiyle tarayıp tahkik etdikten sonra kendine kanaat-i tâmme veren İsnad-Zinciri ve elfaz ile olanları-sünenine yazdığını söylüyor. Bir çok ze-vatdan ve bilhassa İmam Ahmed bin Haıibel (R.H.) den Yahya bin Maiyn'den, Abdullah bin Mesleme'den, Müslim bin'İbrahim'den ve diğer zamanında yaşamış, ehl-i hadîsden Hadîs rivayet etmişdir. Kendisinden de oğlu Abdullah b. Ebi Dâvud ile Abdurrahman'ı Neseî Tirmizî, ve sair büyükler rivâyetde bulunmuşlardır.
Ebû Dâvud hakkında Musa b. İbrahim: Ebu Dâvûd dünyada Hadîs için ııhiretde de cennet için yaratılmişdır. Beri ondan efdal bir zat görmedim.» der. Ezberinde beşyüzbin Hadîs vardı. Eserini İmam-ı Ahmed'e göstermiş; onun pek istihsan ve takdirine mazhar olmuşdu. Bu kitabda (4800) Hadîs vardır.
Ebu Dâvûd ahirete göçüşüne kadar Basra'da otürmuşdur. trtihali (275/ 888 M. dedir. Hattabî diyor ki: «Sünen-i Dâvûd, vaz'ı itibariyle Sahiheyn'den daha güzel fıkhan tertibce onlardan daha kullanışlıdır. lbn-i Arabî de: «Kimin yanında Kitabullah, ile Sünen-i Ebî Dâvûd bulunursa ilim namına başka bir şeye muhtaç olmaz.» demişdi. îmam-ı Gazali Sünen-i Ebî Davud'un Ahkâm hadisleri hususunda bir müctehidg kâfi olduğunu tasrih etmişdir.

[19] İmam Tirmizî [200 — 279].

Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Misvere Tirmizî derece itibariyle Ebu Dâ-vûd'un Sünen'inden sonra gelen «Kitabu'l-Sünen» İn müellifidir. Ceyhun nehrinin kenarındaki «Tirmiz» isimli eski bir şehirde («200» H.) tarihinde doğ-muşdur. Doğum tarihini bazı müellifler yazmamış; bazılarida (209 H.) olarak gösfermişdir. İmam Tirmizî daha sair büyük hadîs İmamları gibi İlim seyahatine çıkmış; bu meyanda Hicaz'a ve Irak'ada gitmişdir. İçlerinde Buhar! de bulunan bir çok büyüklerden Hadîs rivayet etmiş; kendisinden de Muhammed b. Ahmedi'l - Mahbubî ve Hanımad b, Şâkir gibi zevat rivâyetde bulunmuşlardır. Hıfzı hususunda darb-ı Mesel olmuşdu. Hâkim diyor ki: «Ömer b. Alek'î şöyle derken işitdim:Buhari vefat etdi. Horasanda ilim, hıfz, zühd

ve takva hususunda Ebu İsa gibi bir halef daha bırakmadı» Allah korkusundan; ağlaya ağlaya son zamanlarda iki sene kadar gözleri görmez olmuştu.
Sünen'den maada «Kitabu'l İlel:> «Eş'ŞemailÜn Nebevlyye vel Hasaisü'l – Mustafevîyye gibi eserleri vardır. Tirmizi 279 H. Tirmiz'de ahirete göçmüşdür..

[20] İmam Nesaî : (215 — 302) H.

Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Horasanî Horasan'ın Neaâ -şehrindendir. (215) H. (830) M. de doğmuştun Tahsil uğrunda İslâm memleketlerine bahusus, .Hicaz, Irak, Şam, Elcezîre*> Tarsus ve Kahire'ye gitmiş bir müddet Mıslr'da yerleşmiştir.
İmam Nesâi içlerinde Ebu Dâvûd'da bulunan bir çok üstadlardan Hadîs dersi almış ve kendisinden birçok meşhur zevat rivâyetde bulunmuşdur. Mezhebi Şafiî idi. Bazılarına göre İmam Nesaî Müslim'den daha Hafız bir zattır. Hadîs' hakkındaki şartları İmam-ı Buharî ile Müslim'in şartlarından bile ağır olduğunu söylerler. Binaenaleyh Sünen-i Neseî'dekİ ravîlerin mutemed olduğunda hiç şüphe yoktur. Nesaî (302 H. 914 M.) tarihinde Remle'de âlem-i ahirete göçmüştür. Bir rivayete göre Hazreti Muaviyenin faziletlerine dair sorulan suallere cevap vermediğinden Dımışk Cami'i içinde doğulmuş ve hasta olduğu halde isteği üzerine Mekke'ye gönderilmiş; orada irtihal eylemişdir. [El'Müeteba» IsciLU [«Es'Sünenü'l - KÜbrâ [«Kitabu'l Hasais» [Fazailü'l-Sahabe 5 Müsned-i [Müsned-i Ali 1] (R-A.) ve diğer bazı eserleri de vardı. Sünen-i Nesaî derece itibariyle sünen-İ Tirmizi’den sonra gelir.

[21] İbni Mace [207 — 275 H.]

Ebu Abdullah Muhammed b. Yezide'l - Kazvinî muhterem bir Hadîs imamıdır. (207 H. - 822 M.) bir rivâyetde (209 H. - 809 M.) tarihinde doğmuştur. TahsiM ilim yolunda o da diğerleri gibi beldeler dolaşmış; Basra, Bağdad. Küfe, Şam, Mısır, Horasan ve Mekke-i Mükerreme'ye gitmişdir. Bir çok zevat kendisinden hadîs rivayet etmişlerdir. Kitabı «Sünen-i İbni Mâce» denilmekle meşhurdur. Bu kitab dört bin Hadîs-i Şerif ihtiva etmektedir ve derece itibariyle «Kütüb-Ü Sitte» denilen Altı Sahih hadîs kitabının sonuncusudur. Bazıları îbn-i Mâce'nin kitabında zayıf, hatta münker hadîsler bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.Bu sebeple onu kütübü sitte'den saymayarak yerine İmam-ı Malik'in «EFMuvatta» ını koymak isteyenler bile olmuşdur.
Maamafih lbn-i Mâce'nin kitabındaki zalf. hadîsleri^ otuzu geçmediği de rivayet edilir. Ne de olsa Âmmenin kabulüne mazhar olmuş mübarek bir kitab-dır. lbn-i Mâce 275 H/883 M. veya 273 H '885 M. tarihinde âjemi ahirete göçmüştür.

[22] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/1-7.

[23] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/8.

[24] Sûre-i Bakara;, âyet: 180.

[25] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/8-9.

[26] Ebû Hüreyre: Hazreti Peygamberden en fazla hadîs rivayet eden sahabH celildir.

Adı ile babasının, adı hakkında ihtilâf edilmiş, ve ortaya otuz kadar kavi çıkmıştır, bunların İçinde en ziyade kendisine gönül yatan isim Abdurrahmâri b. Sahr'dır. Abdullah olması da büyük bir ihtimâldir. Hay-ber Vak'ası yılında mtislüman olmuş ve o vak'ada bulunmuştur. Cahİliyet devrinde ismi Abd-Ü Kays idi. Kedileri çok sevdiği için.

kendisine Resûl-ü Ekrem tarafından «Ebû HUreyre» lâkabı verilmiştir. Ashâb-ı Kiramın en fakiri idi. Hazreti Peygamber (S.A.V.)'den hiç ayrılmazdı. Buharî'nin rivayetine görü kendisinden «800» den fazla sahabî ve Tabiî hadîs rivayet etmiş-dir. Ebû HUreyre'nin dog^ım tarihi bilinmiyorsa da vefatı Hicri «53» tari-hindedir. «78» yaşında irtihal eylemiş ve Medîne'nin «El-Baki*» namındaki moghur kabristanına defn edilmiştir. Ebû Hüreyre Hazretleri Resûl-ü Ekrem (S.A.V.Vden «5374» had!s-İ şerîf rivayet etmişdir ki, Ashâb-ı Kiram içersinde bu kadar hadîs rivayet eden bir başkası bulunmadığı gibi bu mikdara yok-Jagan dahi olmamıgdır.

[27] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/9.

[28] Dülfin denen Akdenize mahsus bir balıktır. Karadeniz sahillerinde de görüldüğü olur. Okyanus. Ciit 2. Shf: 761, Mu'cem'tU Vasit Cilt I: Shf: 293.

[29] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/9-11.

[30] [Ebû Said-i Hudrî: Sa'd b. Mâlik b. Sinan-ı Hazreciy Ensâri'(Ur. Ashâb-i Kirâm'm âlimlerinden İdi Biatti'ş r Secere'ye iştirak eden Ensâr'dan dır, birçok hadîsler rivayet etmiş; bir müddet fetva da vermişdir. Ebû Said Hazretleri «74,> Hicrî yılında «86» yaşında vefat etti. Buhârî ve Müslim'de «84» had"üi vardır. Kendisinden birçok zevat hadîs rivayet etmişlerdir.]

[31] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/11.

[32] [îbn Ebî Şeybe:Ebû Bskir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, El - Müsned, El - Musannef vesaire tasnîfâtın sahibi emsalsiz bir zât olup Eıılıarî, Müslim, Ebû Dâvud ve îbni Mâce'nin üstadların-dandır. Bu hadîsi bu lâfızla yalnız o rivayet etmiştir. Diğer hadîs ulemâsı mâ'nen rivayet etmişlerdir. Vefatı «234» dür.]
[îbni Huzeyme (224 — 311) : Hakkında Zehebî şöyle diyor: «Büyük hafız, imamlar imamı, şeyhülislâm Ebû Bekir Mnhammed B. İshale b. Hiizpyme'dir. Asrında Horasanda'da hadîsde hafızlık ve imamlık onda nihayet bulmuşdu.» Kendisine tmamü'l - eimme denilmiştir. Fıkıh ve had'se dâir eserleri vardır.]

[33] SuretüT Müddesir; âyet: 2, 3, 4.

[34] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/11-13.

[35] [Ebû Ümâme: «Sudayy Îbni Aclân» dır.Benû Bahile denilen kabileye mensubdur. Bu kabile araplar arasında son derece cimrilikle meşhurdur. O derece cimri imişler ki, mezbelerden yemek artığı kemikleri toplar.Tekrar kaynatarak yağ çıkarmağa çalışır larmış. Bu sebeble islâm hukukunda riâyet edilen kefâet yâni erkeğin kadına yaraşır, denk bir eş olması meselesinde şâir arap kabilelerine denk sayılmamışlardır. Hattâ arap şâiri onları zem ederek şöyle demişdir :
«Köpeğe ey bâhiliyy denilse, bu sülâlenin-alçaklığından köpek havlamağa başlar» Fakat mezkûr kabileden Hz. Ümâme gibi zevat da yetişdiğine bakarak Müteahhirî-ni Fukaha o hükmü kaldırmış ve Benî Bâhile kabilesini sair arap kabilelerine denk tutmuştur.
Ebû Ümâme Hazretleri evvelâ Mısır'da yaşamış sonra Humus'a göçmüş ve orada Hicrî «86» yılında vefat etmişdir. Bazıları onun hakkında Şamada, vefat eden son sahabi'dir

derler. Çok hadîs rivayet eden zevattandır.]

[36] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/13-14.

[37] [Ebû Hatim: Muhammed b. îdris b. El-Münzir Râzî büyük hadîs imamlarından biridir. «195» Hicrî yılında doğdu ve «277» Şâban'mda «82» yaşında iken vefat etti. İmâm Nesâî onun hakkında: Sika'dır (güvenilir) diyerek, hüsn-ü şehâdette bulunur.]

[38] [B e y h a k î : Horasan'ın allâme'si Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin'dir. Meşhur hadîs ulemâsından ve Şafiî Fukahâsındandır. «384» de Nisâbur'un Beyhak Köyü'nde doğmuş ve «485» de Nisâbur'da vefat ederek Beyhak'a defn-edilmişdîr.
Beyhakî misli görülmedik eserler yazmışdır. Eserlerinin bin cilde baliğ olduğu söylenir. Zâhid, ehl-i takva bir zât idi. Hicaz'a ve Irak'a sefer etmiştir.]

[39] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/14-15.

[40] [Abdullah İbni Ömer: Hazreti Ömer b. Hattâb'm oğludur. Küçük yaşta babası ile birlikte müslüman oldu. îlk iştirak ettiği gaza «Hendek» dir. Sabi olduğu için Bedir Gazasında bulunamamış; Uhud Gazasına dahî yaşının küçüklüğü sebebiyle Hazreti Peygamber tarafından iştirak ettirilmemiştir. -Sonraîarı Mûte, Yemame ve Yermûk gazalarında, Mısır'ın Mekke'nin ve Afrika'nın fethinde hazır bulunmuştur. Hazreti Peygamber (S.A.V.) e o derece muhabbet ve sadakatla bağlı idi ki, onun nerede namaz kıldığını görse kendisi de orada namaz kılmadan geçmezdi. Son derece dindar, kanaatkar, cömert ve halim selîm bir zât idi. Mallarından hangisine nefsi meyi ederse onu derhâl tâsad-duk veya hibe eder; köle ve cariyelerinden hangisini daha dindar görürse onu hemen âzad eylerdi. Hilâfet Mes'elelerine asla karışmamışdır. İlimde bir hazîne idi. Ashâb-ı Kiıâm'm fukahâsmdandir. Kur'an-ı Kerîm'in tefsirine de hakkıyla vâkıf idi. Hadîs'de ise Fıkıh'dan daha ziyâde muktedir idi. Ebû Hüreyre'den sonra Ashâb-ı Kiram arasında en çok hadîs rivayet eden odur. Resûlüllah (S.A.V.)'den «2630» hadîs rivayet etmişdir ki, bunların «170» i Buhâri ile Müslim'dedir. Bizzat Resûlüllah (S.A.y.)'den ve Ebû Bekir, Ömer, Osman ,Ebû Zerr, Muâz, Ebû Hüreyre ve Âişe-i Sıddîk'a Hazerâtı'ndan hadîsler rivayet etmiş; kendisinden de Ashâb ve Tâbiîn'den birçok zevat rivayette bulunmuşlardır.
Hazreti Abdullah b. Ömer «73» hicrî yılında «86» yaşında olduğu halde Mekke'de vefat etmiş ve Mekke'deki Muhacirler Kabristanı'na defn olunmuştur.]

[41] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/15.

[42] [Hâkim: İbnü'l-Beyyi, lakabıyla anılan bu zât'ın ismi Ebû Abdillah Mu-hammed b. Abdillah'dır. Nisâbur'un tanınmış fıkıh ve hadîs imamlarmdandır. «321» de doğmuş ve «405» de vefat eylemiştir. îlim tahsili İçin «20» yaşlarında iken Irak'a gitmiş sonra hacc etmiş; ve Horasan ile Mâverâünnehir'de seyahatlerde bulunmuştur, tki bine yakın üstaddan hadîs okumuş; kendisinden de Dâre Kutnî (306—383), Beyfaakî (384—iSS) ve Ebû Ya'lâ (—307) gibi hadîs İmamları rivayetlerde bulunmuşlardır. Eserleri pek çoktur. «1500» cüz'e baliğ olduğu söylenen eserlerinin çoğu Fıkıh ve Hadıs'e âiddir. «El-MÜstedrek», «Târth-i Nisâbnr» bunlardandır.

[43] [îbni Hibban: Ebû Hatim Muhammed b. Hibb&n, Şâfiîye Fukahâ-sı'ndan olup, mu'teber eserler yazmıg bir zattır. Hadîs'de hafız olduğu gibi Tıb ve Kozmoğrafya gibi

ilimlere de vâkıf idi. Mısırlı ve Horasanlı pek çok âlimden ders almışdır... «El-Müsnedti's-Sahih» ve «Kitâbü'z-Zuafâ» nâm eserler onundur. «354» tarihinde vefat etmiştir.]

[44] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/15.

[45] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/16.

[46] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/16-18.

[47] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/18.

[48] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/18.

[49] [İbni Abbas: Bahrü'l - Ümnıe ve Habru'l Ümme yani bu ümmetin deryası, ümmetin en büyük âlimi unvanlarına bihakkın seza olan. Abdullah b. Abbâs hasretleridir. Hicretten üç sene evvel doğmuştur. İlimdeki şöhreti kendisini târifden müstağfi kılar. Tefsir'de Sultan-iil-Müfessirîn'dir. Fahr-i Kâinat Efendimiz İbni Abbas (R.A.) hakkında Hikmet, Fıkıh ve Tefsir için dua buyurmuştur. Bu Duâ-yı Nebevi berekâtıyla İbni Abbas (R.A.) Hazretleri bu ümmetin e:ı büyük müfessiri olmuşdur. Hadîsde de temayüz etmiş büyükler dendir. Hazreti Peygamber'den «1660» hadîs-i rivayet etmiştir ki, bunlardan (120) tanesi Sahîh-i Buharî'de, «49» u Sahîh-i Müslim'dedir. Âhir ömründe gözleri görmez olmuştu. «68» Hicrî yılında, Tâif'de vefat etti.]

[50] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/18-19.

[51] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/19.

[52] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/19-20.

[53] Zahir : Hemen işitmekle manâsı, anlaşılan sözdür.

[54] Ta'lil : Bir şey'in illetini, sebebini bulup çıkarmaktır.

[55] Taabbüdî : Kulluk icâbı yapmak. Niçin olduğunu sormadan yapmak.

[56] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/20-22.

[57] [Ebu Katâde: Fahr-i Kâinat Efendİmiz'in süvarisi El-Hârİs b. Etbdir Ensardan olup Uhud ile ondan sonraki gazalara iştirak etmiştir. Vefatı ihtilaflıdır. «54» Hicrî tarihinde «70» yaşında olduğu halde Medîne-i Munev-vere'de vefat etti diyenler olduğu g^bi; Hazreti Ali (Kerremallahu vecheh) ile beraber onun yaptığı. bütün harplere iştirak etmiş ve Kûfe'de vefat etmıg, cenazesini Hazreti Ali' küdirmış diyenler de vardır.]

[58] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez

Yayınları: 1/22.

[59] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/22-23.

[60] [Enes b. Mâlik b Nadîri'l - Ensârî - Hazreci'nin künyesi Ebû Hamza'dir. Medine'ye hicret ettiği vakit henüz dokuz on yaşlarında idi Annesi Ümm-ti Süleym tarafından Hazreti Peygamber (S.A.V.) in hizmetine tayin edildi. Ve on sene bu şerefli hizmeti ifâ etti. Hazreti Peygamber (S.A.V.) Enes b. Mâlik için:
«Ya Rabbî malına, çocuklarına bereket ver; ömrünü uzat, günahını afv eyle.»
diye dûa etmişdi. Filhakika bu Duayı Peygamberi berekâtiyle Hazreti Enes'in pek çok evlâdı olmuş; malında feyz ve bereket görünmüş; kendisi bh" rivayette «99» diğer rivayette «103» sene yaşamıştır. Vefatı «93» tarihindedir. Basra'da vefat eden en son sahabî Hazreti Enes'dir. Çok hadîs rivayet eden sahabedendir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) den «2186» hadis-i şerif rivayet etmişdir ki; bunların «83» ü sahîh-İ Buharî'de «91» i sahîh-i Müslimdedir.]

[61] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/24.

[62] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/24-26.

[63] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/26.

[64] A'raf Sûresi; âyet: 157.

[65] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/26-27.

[66] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/28.

[67] Yani, sebeb bulunmazsa hükümde bulunmaz.

[68] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/28-29.

[69] Ebû Vâkıd Leysî: el-Haris b. Avf'dir. Maamafih ismi ihtilaflıdır.Bedir Gazasına iştirak ettiği rivayet olunur.Mekke'nin fethinde müsliiman olmuştur diyenler de vardır. «65» yılında veya «68» de Mekke-i Mü-kerreme'de «75» yaşında vefat etmişdir.

[70] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/30.

[71] Bak: Hadîs-i Hasen. «Hadîs istilâhları» kitabın başına shf: Z.

[72] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/30-31.

[73] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/31.

[74] [Huzeyfe b. el-Yemân- il-Absî: Künyesi Ebû Abdillah'dır. Babasıyla Medîne-i

Münevvere'ye gelmiş ve Muhacir mi yoksa Ensârî mi olmak istediği hususunda muhayyer bırakılmış o da Ensâr'dan sayılmasını tercih ey-Iemişdi. Gerek kendisi, gerekse pederi TJhud Gazâsı'na iştirak eden Ashâb-ı Güzin'dendir. Hazreti Peygamber (S.A.V.) münafıkları yalnız bu zata bildirmiş ve kendisini bu hususda sırdaş edinmişti. Hazreti Ömer (K. A.) Halifeliği zamanında memurları arasında münafık olup olmadığını Hazreti Huzeyfe'ye sormuş «var» cevabını almışdı. Fakat bütün ısrarlarına rağmen bunların kim olduklarını söylememişdi. Hazreti Huzeyfe İran Fütuhatında hazır bulunmuş. Nuseybin valiliğine tâyin olunmuşdu. Son derece kanaatkar ve emin idi. Medine'ye avdetinde Hazreti Ömer kendisini hiç değişmemiş fakir kıyafetiyle görünce boynuna sarılmış ve: «Sen benim kardeşimsin ben de senin» demişdi. Hazreti Huzeyfe'den Sahâbî ve Tabiîn'den olmak üzere bir çok zevat Hadîs-i Şerif rivayet etmişlerdir.
«85» veya «86» hicrî tarihinde Hazreti Osman'ın şehâdetinden kırk gün sonra Medain'de vefat etmiştir.]

[75] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/31-32.

[76] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/32.

[77] [Ümmü Seleme: Ümnıü'l - Mü'minîn Hind binti Ebî Ümeyyedir. Ebû Seleme b. abdi'l-Esed'in zevcesi idi. Zevci ile beraber Habeşistan'a hicret ettiler. Oradan dönüşte zevci vefat etti. Ve kendisi hicretin dördüncü yılında Medine'de Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ile evlendi. Vefatı ihtilaflıdır. «59» diyenler olduğu gibi «62» yılında idi diyenler de vardır. Vefatında «84» yaşlarında idiler. Bakî denilen meşhur kabristana sair ezvacı tahirât'ın yanına defn edildi.]

[78] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/33.

[79] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/33-34.

[80] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/34.

[81] Yani kıllı tarafında kılınır da, çıplak tarafında kılınmaz.

[82] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/34-37.

[83] Selme b. el-Muhabbik: Basralılar'dan sayılan sahabî-i celildir. Kendisinden oğlu Sinan rivayet etmişdir. Sinan dahi Sahabî'dir.

[84] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/37.

[85] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/37-38.

[86] Meymûne radıyallahu anha: Ummü'l-Mii'minin Meymûne binti'l-Hâris Hilâli'ye'dir. Eskiden adı «Bürre» idi. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendilerine Meymûne ismini verdiler. İbni Abbas Hazretleri'nin teyzesidir. Hazreti Fahr-I Kâinat Efendimizle evlenmesi yedinci Hicrî yılında Umretü'I-Kaza esnasında ihramlı iken olmuşdur. Ve Hazreti

Peygamber (S.A.V.) bundan sonra hiç bir kadın ile evlenmemiştir. Vefat tarihi ihtilaflıdır. «61» «51» «66» yıllarında idi diyenler olduğu gibi daha başka tarih gösterenler de olmu§dur. Hazreti Meymûne Resûi-ü Ekrem'den «76» hadîs-i şerif rivayet etmişdir.

[87] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/38.

[88] Şess ve Karaz: Birer nebat ismidir.

[89] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/38-39.

[90] Ebû Sa'lebe eî-Hnşen! (R.A.) : tsmi GürhUm b. Nâşib'dir. Bîat-ı Rıdvan'da Hazreti Peygamber'e bîat edenlerdendir. Hayber Vak'ası'nda Haz^ reti Peygamber kendisine hisse ayirmıg ve onu kavmine göndermişdi. Kavmi Müslümanlığı kabul ettiler. Ebû Sa'lebe Şam'a yerleşti ve orada «75» de vefat etti.

[91] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/39.

[92] Maide Sûresi; âyet: 5.

[93] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/39-41.

[94] İmran b. Husayn (B. A.) : Ebû Nüceydi'I-Huzâİ'dir. Hayber'in fethedlldiği sene müslüman olmugtu. Ashâb-ı Kirârn'ın fâzıllanndandır. Hazreti Ömer tarafından Din Hocası olarak Basra'ya gönderilmişti. Abdullah b. Amir tarafından Basra Kadılığına da tayin edilmiş, fakat bir müddet sonra tatifâ etmişti. «53» tarihinde arada vefat eyledi. Kendisinden Hasan-ı Basrt ve İbn-i SIrîn Hazerâtı hadîs rivayet etmişlerdir.

[95] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/41.

[96] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/41-42.

[97] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/42.

[98] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/42.

[99] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/43.

[100] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/43-44.

[101] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/44.

[102] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/44-46.

[103] Amr b. Harice (R. A.) : Şam'Iılardan sayılan bir sahabî-î Celildir. Ebû SÜfyan b.

Harb'in dostu idi. Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in hutbede
yani «Şüphesiz ki Allah her sahibine hakkım vermişdir. Binâenaleyh hiç bir mirasçıya vasiyet olamaz» buyurduğunu İşiden Sahabî bu zâttır. Bundan da Abdurrahman b. Ganem rivayet etmişdir.

[104] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/46.

[105] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/46.

[106] Aişe-i Siddîka (R. Anha) : Ümmülmü'minîn Aişe bint-i EbS Bekir'dir. Annesi tmra-ü Rûmân Bint-i Âmir'dir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendilerini Peygamberliğinin onuncu yılında Mekke'de nikâh etmişlerdi .O zaman henüz alt; yaşında idiler. Uç sene sonra Medine-i Münevvere'de zifaf olmuşlardır. Zifaflarında dokuz yaşlarında idiler. (1) Resû!-ü Ekrem (S.A.V.)'İn vefatında «18» yağında idiler. Hazreti Fahr-i Kainat Efendimiz bakire olarak yalnız Hazreti Âişe'yİ almışdır. Hazreti Aişe validemiz son derece zeki, afife ve ehl-i takva idi. Ashâb-ı Kirâm'm en mümtaz fakîhlerinden, Arablarm vukuat ve eyyamını ve keza gürlerini en iyi bilenlerdendir. Bu cihetie Resül-ii Ekrem'in İrtihâlinden sonra Ashâb-ı Kiram kendilerine müracaat İle mügkilâtmı hallederlerdi. Resûl-ü Ekrem'den binden ziyâde hadîs-İ şerîf rivayet etmiştir. Hadîs ve Tefsir kitaplarında mufassalan beyân olunduğu vecihle hakkında bir iftira hâdisesi vuku' bulmuştu. Buna «ÎFK» hâdisesi denilir ki, berâeti babında Nur Sûresinde (2) on tane âyet nazil olmuşdur. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) onun evinde vefat etmiş ve onun evine defnedilmiştir. Hazreti Âişe (B. Anha) «65» yaşlarında iken hicretin «57» nci yılı Ramazan'mda Medine-i Münevvere'de vefat etmiş ve cenazesini Hazreti Ebû Hüreyrc kıldırmışdır. Medine'nin meşhur kabristanı Bakî'de medfundur.

[107] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/46.

[108] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/46-49.

[109] Ebû's-Semhi Iyâd: Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in hizmetçisidir.Bir hadîs rivayet etmiştir.

[110] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/49.

[111] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/49-50.

[112] Esma Bint-Ebî Bekir (R. Anhüma) : Hazreti Ebû Bekir (R.A.)'ın kızı Cennetle müjdelenen on zâttan Hazreti Zübeyir'in zevcesi ve Abdullah b. Zübeyir'in annesidir. Hazreti Âişe'den on yaş büyüktür. Mekke'de Müslüman olanların on yedincisidir. Hazreti Esma yüz yaşına kadar yaşamış ve oğlunun şehadetinden bir aya yakın bir zaman sonra Mekke'de hicrî «73» senesinde vefat etmişdir. (1) Vefatında henüz bir dişi bile düşmemiş, aklına asla halel gelmemişdi, yalnız âhir ömründe gözleri görmez olmuştu.

[113] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/51.

[114] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/51-52.
[115] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/52.
[116] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/52.
[117] Sûre-i Mâide; âyet: «6».
[118] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/53-55.
[119] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/55.
[120] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/55-57.
[121] Humrân b. Ebân (R. A.) : Hazreti Osman Zinnûreynin azadlı köle-sidlr. Hazreti Osman'a onu Halid b. Veaİd bir gazadan esir olarak göndermigti. Osman (K. A.) kendisini azâd eyledi.
[122] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/57-58.
[123] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/58-60.
[124] Hz. Ali (R.A.): Emîrü'l-Mü'minin Ebu'l-Hasen Ali bin Ebî Tâlib, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in amcası oğludur.. Ekser akvale göre erkeklerden ilk müslüman olan zâttır. Hicretten «23» sene evvel Mekke'de doğmuştur. Müslüman olduğu zaman henüz çocuk İdi. Kaç yaşında olduğu ihtilaflıdır. Fakat «18» yağında bulunduğunu iddia eden yokdur. îhtilâf ancak yedi İle on yaşları arasındadır .Tebük'den maada bütün gazalara İştirak etmişdir. Tebttk se-ferinGe ise Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendisini Medine'de halîfe bırakmış ve «Bana Musa'ya karşı Harun mesabesinde olmağa razı değil misin?» buyurmuşlardı. Hazreti Osman'ın şehid edildiği gün halife seçilmiş; Hicretin «40» inci yılı Ramazan'ında cum'a günü İbni Mülcem tarafından yaralanmış; üç gün sonra o yaradan vefat etmişdir.
Halifeliği müddeti dört yıl yedi aydır. Hazreti Ali (R. A.) son derece cömert, cesur ve talâkat sahibi idi. Hakkında bir çok eserler yazılmıştır.
[125] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/60.
[126] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/60-61.
[127] Abdullah b. Zeyd b. Âsımel - Ensârt (R. A.) : Mtiseylemetü'l-Kezzâb adındaki yalancıyı öldüren zâtdır. Uhud Gazasına İgtirâk etmişdir. «68» de §ehid edilmişdir. Bu Abdullah, ezan bahsinde gelecek Abdullah b. Zeyd b. Abdi Babbih değildir. Hadîs imamlarından Sttfyan b. Uyeyne (107-198) bunları karışdırmışdır.
[128] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 1/61.

[129] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/61-62.

[130] Abdullah b. Amr (R. Ahümâ) : Ebu Abdirrahman yahud Ebu Mu-hammed Abdullah b. Amr b. Âs'dır. Kureyş Kabilesine mensub olup nesebi Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ile Ka'b b. Lüey'de birleşir. Hazreti Abdullah babasından biraz önce müslüman olmuşdur. Babası kendisinden «13» yaş büyüktür. Hazretî Abdullah ibâdeti sever, âlim ve hafız bir zât idi. Vefat tarihi ve yeri ihtilaflıdır. «GS» de diyenler olduğu gibi «73» de hattâ daha başka bir tarihde diyenler de vardır. Yeri hususunda da Mekke'de, Tâif'de, Mısır'da ve başka hir yerde diyenler olmuştur.

[131] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/62.

[132] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/62-63.

[133] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/63.

[134] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/63-64.

[135] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/64.

[136] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/64-65.

[137] Lekiyt b. Sabire (R.A.): Ebû Kezîn b. Amir'dir. Tâbililer'den mâdud meşhur bir Sahabî-i celîldir.

[138] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/65.

[139] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/65-66.

[140] Osman (R.A.) : Eba AbdIIIAb Osman b. Affân'el r- Emeviy'el -Ku-reyşî'dir. Hulefft-i Raşfdfn denilen dört halifenin üçüncüsü ve Cennetîe müjdelenen on zâtın da birisidir, iki def'a Habeşistan'a hicret etmiştir. Hazret! Fahri Kainat (S.A.V.) Efendimizin iki kızıyla evlenmiştir. Evvelâ Hazreti Rokıyye İle evlenmiş; onun vefatından sonra Ümmü Gülsüm'ü aimışdır. O da vefat edince Hazreti.Peygamber (S.A.V.) kendisine: «(JçünCÜ bİT kızımız daha olsa onu da sana verirdik»; ^yurarak taits ve teveccühlerini izhar etmiglerdir. Hicretin «24» üncü yılı muharrem'Inde halîfe seçildi. «35» inci ylbnda Kur'an-t Kerîm okurken şehid edildi. Medine'nin EL Bâfcİ denilen mejhur kabristanında medifûndur. Vefatında «82» yağında idi.

[141] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/66-67.

[142] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/67.

[143] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/67.
[144] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/67-69.
[145] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/69.
[146] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/69-70.
[147] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/70.
[148] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/70-71.
[149] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/71-72.
[150] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/72.
[151] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/72.
[152] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/72-73.
[153] Muğîre b. Şu'be (B.A.): Ebü Abdillah veya Ebû lysa künyesini ta-Sir. Hendek Gazasının vuku' bulduğu sene müslüman olmuşdur. îlk igtirâk ettiği gaza Hudeyblye'dir. Kûfe'de vali bulunduğu sırada Hicretin «50» inci yi-lında vefat etti. Hazreti Muğîre Arab'ın dabîlerindendir. Yemâme Vak'asında ve Şam Fütuhatında hazır bulunmuş, Yermük Muharebesinde bir gözü çıkmış-dı. İslam'da ilk divan kuran zftt'dir. Kendisinden bazı hadîsler rivayet olunmuştur.
[154] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/73.
[155] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/73.
[156] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/74.
[157] Sûre-i Mâide; ayet: «6».
[158] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/74-75.
[159] Câbir (R. A.): Ebû Abdillah Câbir b. Abdillah b. Amr 6. Haram En-sârî Selemi, Ashab-ı Kirâm'ın meşhurlarındandır. Bedir Gazasına iştirak etmişdir. O gün gazilere su taşıyordu. Ondan sonra Peygamber (S.A.V.) ile birlikte «18» gazaya iştirak etmişdir. Sıffiyn'de Hazreti AH tarafında bulunuyordu. Hazret! Câbir çok hadîs rivayet eden hafızlardandır. Hazreti Peygamber (S.A-V.)'den «1640» hadîs rivayet etmişdir. Âhir

Çmründe gözleri görmez ol-muşdu. «94» yaşında olduğu halde «94» veya «97» Hicrî yılında Medîne-i Mü-nevvere'de vefat etdi. Medine'de vefat eden son sahâbîdir.

[160] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/75.

[161] Dare Kutnî: Büyük hadîs İmamlarından olup, hıfz ve itkan'da eşsizdir, îsnii, Ebû'-]. Hüseyin Ali b. Ömer b. Ahmed'el - Bağdadîdir. «806» yılında doğmuş «385» de vefat etmigdir. Bir çok büyük zevattan ders almış; Hadîs îlmi'nde yükselerek asrının biricik İmâmı olmuşdur. Jlm-i Kıraat ve Na-hiv'de de imamdır. Eserleri çokdur. tlel ve Esbabı; Esmâ-i Ricali ve sâireyi ge-rekdigi gibi bilirdi.

[162] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/75-76.

[163] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/76.

[164] Hanbelîler'in «NeylÜM - Metâlib» adlı Fıkıh Kitabında «Besmele, hatırlayana vâcib, unutandan sakıtdır. Abdest esnasında hatırlarsa yeniden alır»; deniliyor.
Bak : Kitabu Neyl-ül Mearib bl Şerhi delil - ût Talib £R. î. Shf. 10. Bulak Baskısı. 1288.

[165] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/76-78.

[166] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/78.

[167] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/78-79.

[168] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/79.

[169] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/79.

[170] Said b. Zeyd (B.A.) : Aşero-i Mübeşşere denilep ye Cennetle müjdelenen on bahtiyardan birisidir. Künyesi «Ebû AVer» ve «Ebü Sevr» dir. Hazreti Ömer'in eniştesi idi. Zevcesiyle beraber Habeş'e hicret etmişlerdi. Bedir'den maada bütün gazalarda bulunmuşdur. Duâsi müstecâb olduğu meşhurdur. «50» veya «51» Hicrî yılında «70» yaşını geçkin olduğu halde Medine civarında vefat etmişdir.

[171] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/79-80.

[172] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/80.

[173] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/80.

[174] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/80-81.

[175] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/81-82.

[176] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/82.

[177] Ömer radıyallahü anh: Ebu Hafs ömerü'bnü'I-Hattâb-el Kureşî'dir.

Ashab-ı Kirâm'm en büyüklerinden ve Cennetle müjdelenen on zâtdan biridir: Nesebi Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ile «Kâ'b bin Lüey» de birleşir. ResûlÜIlah'a Peygamberlik geldikten altı sene ve bir rivayette beş sene sonra müslüman olmuşdur. Erkeklerden müslüman olanların bir rivayette kırkıncısı, diğer bir rivayette «45» incisidir. îslâmıyeti kabul etmezden evvel müslümanlarm amansız bir -düşmanı idi. Müslüman olduktan sonra gösterdiği hakkaniyet ,adâlet ve gayretleri ise her tasvir ve tasavvurun üstündedir. Bundan dolayı Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendisine «Faruk» lâkabını vermişlerdi. Uhad, Bedir, Hendek, Mekke (Huneyn ve şâir bir çok gazalarda ve Rıdvan Btatında hazır bulunmuş-dur. Resûlüllah (S.A.V.)'in ikinci halîfesidir. «Emîrü'l - Mü'minîn» lâkabı ilk defe kendilerine ıtlak olunmuşdur.. Hilâfeti zamanındaki fütuhat akıllara durgunluk verecek derecededir. On buçuk sene devam eden hilâfeti zamanında Şam, Filistin. Irak, Cezire, .İran, Mısır, Berka, Trablusgarb fetholunmuş ve böylelikle, pek büyük ^.ir islâm Devleti meydana gelmigdir. Küfe ve Basra ge-hirleri onun zamanında kurulmuşdur. «23» üncü Hicrî yılında sabah namazına giderken Mugire b. ŞuTîc Hazretlerinin kölesi Ebû LÜİtt' Fîrûz tarafından yaralanmış; bir gün sonra vefat ederek; Ravza-i Mutahhare'de Hazreti Ebu Bekir (BÎA.)'ın yanına defnolunmuşdur. Son derece âdil, âbid» zâhid, merhametli mütevâzî idiler. Fakirliği ile İftihar ederlerdi. Kudüs'e girerken deveye' nöbet i'îabı kölesini bindirerek kendisinin yaya yürümesi dillere destan olmuşdur. Hakkında bir çok hıd's-i gerîfler vardır. Hicretin «3S» üncü yılında «63» yağında vefat etti. İbni Hazm {384—456)'m beyânına göre MÜsned olarak rivayet etdiği hadîslerin sayısı «573» olup, bunların çoğu tmam-ı Ahmed'İn (164— 344) Müsned'indedir. Hadîs hususunda son derece ihtiyat gösterirlerdi.

[178] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/82-83.

[179] Sûre-i Bakare; âyet: «222».

[180] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/82-85.

[181] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/85-86.

[182] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/86.

[183] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/86-88.

[184] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/88.

[185] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/88-90.

[186] Safvân b. Assâl (R.A.): Kflfe'de sakin olan Ashâb-ı Kirâm'dandır. Resûlüllah (S.A.V.) ile on iki gazada beraber bulunmuşdur. Kendisinden Abdullah b. Mes'ûd

rivayet etmişdir.

[187] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/90.

[188] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/90.

[189] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/91.

[190] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/91.

[191] Sevban (R. A.) : Ebû Abdillah yâhud Ebû Abdirrahman b. Büdüd b. Cahder'dir. îbni Abdi'l - Berr (368—İ63)'e göre künyesinin Ebû Abdillah olması esahh'dır. Hazreti Sevbân bazılarına göre Mekke ile Medine arasında bulunan «Serat» lıdır. Bazıları «Hımyer» li olduğunu söylerler. Esir edilmiş ve Kesûlüllah (S.A.V.) kendisini satın alarak azâd eylemişdir. Hazreti Sevbân Besûlü Ekrem'in vefatına kadar hazarda olsun seferde olsun ondan ayrilma-mışdır. Sonraları Şam'a gitmiş, oradan Mısır'a ve Humus'a göçmüş, nihayet Humus'da «54» tarihinde vefat etmişdir. Mısır'ın fethinde bulunmuşdur. Kendisinden bir çok hadîsler rivayet olunmuşdur.

[192] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/91.

[193] Müdrec için bak, kitabın başındaki hadîs İstılahları «Bölümü Shf. Z»

[194] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/92.

[195] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/92.

[196] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/92-93.

[197] Ebu Bekre (R. A.) : Nüfey* b. Mesruh veya Nüfey' b. El-Hâris'dir. «Ben Resûlüllah (S.A.V.)'İn mevlâsıyım» der; nesebini beyandan çekinir idi. Resul- üEkrem (S.A.V.) Tâif Kalesl'nl muhasara ettiği zaman Hazreti Ebu Bekre Tâif kölelerinden müteşekkil bir cemaatla kaleden inmiş ve müslüman olmuşdu. Resûlüllah (S.A.V.) kendisini âzâd buyurdular. Ashâb-ı Kirâm'ın bü-yüklerindendir, Ibni Abdilberr (868—46S) onun hakkında: «Nadr b. Ubâde gibi İdi» der. Ebu Bekre Hazretleri «51» veya «52» tarihinde Basra'da vefat etmişdir. Vefatında oğulları Basra'da ilim ve rütbe itibarimle, eşrâfdan sayılıyor idi. Sülâlesi kalabalıktır. Bir hayli hadîs rivayet etmişdir.

[198] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/93.

[199] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/93.

[200] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/94.

[201] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 1/94.

[202] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/95.

[203] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/95.

[204] Takrir-i Resul: Ashabını bir şey yaparken görüp bir şey dememeleridir.

[205] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/95-98.

[206] Fatma Binti Ebî Hobsyş: Abdullah b. Cahş'ın zevcesidir. Kureyş kabilcsindedîr.

[207] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/98.

[208] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/98-100.

[209] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/100.

[210] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/100-102.

[211] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/102.

[212] Sûre-i Mâide; Âyet: «6».

[213] Süre-i Mâide; Âyet: «6».

[214] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/102-104.

[215] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/104.

[216] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/104-105.

[217] Talk b. Ali: El - Yemâmî el-Hanefi: Bunun hakkında Ibnü Abdil-berr (S6&—463) : «Yemâmelidir, der. Kavmi tarafından Hazreti Peygamber'e gönderilmişti. Kavminin yanına müslüman olarak döndü ve bir cami yaptırarak kavmini İslama getirdi. Bir de AU b. Talk vardır ki, bu zât hakkında İbni Ab-dilberr : «Zannederim Talk b. Ali'nin babası olacaktır» diyor. İmam-ı Buharî (194—256) ile İmam-ı Ahmed (164—241) ise ikisinin bir zât olduğuna meylediyorlar.

[218] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/105.

[219] îbnü'l Medinî : Ali b. Abdillah, El-Medinî'dir. Zehebi (673—748) onıyı hakkında şöyle diyor: «O, zamanının hafızı, bu ilmin İmamı Ebû'I Hasan Ali b. Abdİllah'dır. Birçok tasnifâti vardır. «161» de doğmuştur. Buharî (194— 256) ile Ebü Dâvud (202—275) onun talebesidirler. «İbni Mehdi de: «Ali b. El-Medînî, ResûlüHah (S.A.V.)'üı hadîsi hususunda nâsın en âlimidir.» der. Nesâî (215—303) «Sanki Ali bin EI-Medinî

bu iş için yaratılmıştır» demektedir. Muhyiddin Nevevî (631—676)'ye göre îbnü'l Medînî'nin yüz kadar eseri vardır.

[220] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/106.

[221] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/106.

[222] İhticac etmek; Delil getirmek, delil olarak kullanmak.

[223] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/106-108.

[224] Bina etmek; Namazda iken burun kanaması gibi bir özürle abdestî bozulanın ,en yakın yerde abdest alarak. Namazını bıraktığı yerden tamamlamaşıdır.

[225] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/108.

[226] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/108-109.

[227] Câbir h, Semura (K. A.): Ebû Abdillah ve Ebû Halid Câbir b. Semüfa el-Amiri'dir. Kûfe'ye yerleşmiş, orada «74» ve bir rivayete göre de «66» tarihinde vefat etmiştir. Kendisinden bir hayli hadîs nakledilmiştir.

[228] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/110.

[229] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/110-111.

[230] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/111.

[231] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/111-112.

[232] Abdullah b. Ebi Bekir (K. A.) : Ebû Bekir'is-Sıddîk (K. A.)'m oğludur. Esma* binti Ebi Bekir'le anneleri birdir. ilk müslümanlard andır. Hazreti Peygamber (S.A.V.) ile feth-V Mekke, Htıneyn ve fTaif gazalarında V-eraber bulunmuş, ve Taif'de yaralanmıştı. Birkaç sene sonra tekrar azan bu yaradın on birinci hicri yılında vefat etmiştir. Resûl-ti Ekrem (S.A.V.) ile Siddîk-i ve kiiffardan haber getiren bu zâttır. Hazreti Peygamber (S.A.V.) için yedi altına satın aldığı kefenlik sonradan Resûliillah (S.A.V.) için münasip görülmeyince, onu kendisine ;birakmış ise de vefatına yakın: «Bunda hayır olsa, Resûliillah (S.A.V.) kefenlenirdi» diyerek bundan kendisine kefen yapmamalarını vasiyet etmiştir.

[233] Amr b. Haznı (R.A.): Hazreçî, Neccâri'dir. Künyesi Ebûd-Dahhâk'dir. İlk iştirak ettiği gaza Hendek'tir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendisini henüz onyedi yaşında iken Necran'a Fıkıh ve Kur'an-ı Kerîm hocası ve zekât tahsildarı olarak göndermiş, ona bir de name yazarak farzları, sünnetleri, zekâtları ve diyetleri açıklamıştı. Hazreti Ömer'in halifeliği devrinde Medine'de
vefat etmiştir.

[234] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/112-113.
[235] Sûre-i Vakıa; âyet: «79».
[236] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/113-114.
[237] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/114.
[238] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/114.
[239] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/115.
[240] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/115.
[241] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/115-116.
[242] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/116.
[243] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/116-117.
[244] Bezzar : Hafız Ebü Bekir Ahmed b. Âmr b. Abdilhâlik Basrî'dir. «E-l Müsnedü'l Kebir» sahibidir. Taberânl ve sâireden ders okumuştur. Dâre Kutnî (306—385) dahi ocu meth-ü senada bulunmuştur. Doğum ve ölüm tarihlerini Zehebî zikretmemiştir.
[245] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/117-118.
[246] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/118.
[247] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/118.
[248] Şimdiki helaların kolaylık oluyor bahanesiyle içeride burnumuzun dibinde oluğuna ne denir bilmem...?
[249] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/118-119.
[250] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/120.
[251] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/120.
[252] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/120-121.
[253] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 1/121-122.

[254] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/122.

[255] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/122-123.

[256] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/123.

[257] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/123-124.

[258] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/124.

[259] Dikkat bu Meallerin metninin kligesi yukarıda geçti.

Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/124.

[260] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/124-125.

[261] Taberânî : Zehebî (—748) diyor ki: Taberânî, imam, hüccet Ebû'l-Kasim Süleyman b. Ahmed, dünya'nm mesnedi'dir. «260» tarihinde doğmuş 73 de hadîs okumağa başlamış ve bu uğurda Medâin, Şam, Mekke, Medine, Yemen, Mısır, Bağdat, Küfe, Basra, İsfehan, El-Cezîre ve şâir yerleri dolaşmışdır. Kendisinden binden ziyâde kimse rivayet etmişdir. Bu alanın büyüklerinden idi. Sadık ve emin idi. Hadîs imamları kendisini medhu sena etmişlerdir.

[262] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/125.

[263] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/125-126.

[264] İbnü's-Seken: Hafız, hüccet Ebû Ali Said b. Osman b. Said'dir. «294» de doğmuş ve «353» de vefat etmişdir. Hadîs ilmine merak etmiş. Hadîsleri toplamış; te'lif etmiş ve meşhur olmugdu. Kendisinden hadîs İmamları biîe rivayet etmişlerdir.

[265] İbnü'l - Kattan: Hafız Ebû'l-Hasan Ali b. MıhannrJed b. Abdül-Melik'dir. Hadîs meslekinde nâsm en basiretlisi, hadîs ricalini en iyi bilen ve rivayete en ziyâde dikkat edenlerdendir. Eserleri içinde «Kitabu'l - Vehm ve'l-İham» ı hıfzının ve anlayış kudretinin derecesini göstermeğe kâfidir. Hadîsi ders olarak, okutmuşdur. «628» de vefat etmişdir.

[266] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/126-127.

[267] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/127.

[268] Bu gün artık çeşitli hastalıkların mikropları keşf edildiğine göre su içerken kab'ın İçine solumakdan ne irin men edildiği dah£ iyi anlaşılır zannederim.

[269] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/127-128.

[270] Selman (B.A.): Ebû Abdillah Sebnan-ı Hârisi'dir. Kendisine Sel-manü'l - Hayr da denilir. Besûl-Ü Ekrem (S.A.V.)'in âzadhsıdır. Aslı Acem'dir. Vaktiyle Mecûsî imiş. Bir din aramak için memleketinden çıkmış ve Hıristiyan, olmuşdu. Bilâhere Resûl-Ü Ekrem (S.A.V.)'e gelerek îman etti. Ve Ehl-i islâm1- .
in başı oldu. Hakkında ResûlÜHah (S.A.V.) :
«Selman bizden Ehl-i Beytdendir» buyurdular.Hazretı kendisini Medâin'e vali göndermişdi. Çok yaşayanlardandır. Kendi kazancıyla geçinir ve çok sadaka verirdi. Medine'de bir rivayette 32 diğer bir rivayette «50» tarihinde vefat etmlgdir. Hendek Harbinde Medine'ni^ etrafına hendek kazmayı tavsiye eden bu zattır.

[271] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/128.

[272] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/128-131.

[273] Ebû Eyyub-i Ensarî : Hâüd b. Zeyd b. Kiileyb'dir. Ashab-ı KiTâm'm büyüklerinden olup ResûlMlah (S.A.V.) Medine'ye hicret ettiği zaman ilk defa kendilerine misafir olmuşlardı. Bedir, Uhud, Hendek ve şâir gazalarda Resülüllah (S.A.V.) ile beraber bulunmuşdur. Kendilerinden «15» hadîs rivayet olunmuşdur. Yezid b. Muaviye kumandasındaki İslâm ordusuyla İstanbul'un muhasarasına iştirak ettiği sırada İstanbul Surları dışında Hicretin 50 inci yılında vefat etmiş ve vasiyetleri üzerine oraya defnolunmugdur.

[274] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/132.

[275] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/132.

[276] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/132.

[277] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/132-133.

[278] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/133-134.

[279] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/134-135.

[280] îbni Mesûd (R.A.):', Abdullah b. Mes'ûd'dur. Zehebî şöyle diyor: «O tmam-ı Rabbani Ebu Abdurrahman Abdullah b. Ümmü'l - Hiizeli'dir. Resûlüllah (S.A.V.)'in sahib ve hizmetkârıdır. îlk müslümanladan biri olup, Bedir gazasına iştirak edenlerin büyüklerinden ve fukahânm da en güzîdelerindendir. Eskiden müslüman olmuş ve ResûlüÜah (S.A.V.)'den yetmiş sûre ezberlemişti. Resûlüllah (S.A.V.): Onun hakkında:
«Kim Kur'anı indirildiği gibi taptaze okumak isterse, onu İbni Ümmi Abdin kıraeti üzere okusun» buyumuşlardır.
Tabiin hadîs rivayet etmişlerdir. Ebu Hüreyre, îbni Ömer, ve îbni Abbas bunlar

arasındadır. «60» yaşlarında kadar iken Medine'de «82» tarihinde vefat etti.

[281] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/135.

[282] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/135-136.

[283] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/136.

[284] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/136-137.

[285] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/137-138.

[286] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/138.

[287] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/138.

[288] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/138.

[289] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/138.

[290] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/138-139.

[291] Sürâka: Ebu Süfyan Sürâka b. Mâlik b. Cu'şum'dur. Hz. Peygamber (S.A.V.) Medîne-i Münevvere'ye hicret yolunda iken geriden atla yetişen bu zâttır ki, kıssası meşhurdur. Peygamber (S.A.V.)'e yetişmiş iken bir mucize olarak atının üç defa kuma batması Besûlüllah'm ayağına düşerek yalvarmasına sebeb olmugdu. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) de kavmini takibden vazgeçirerek geri dönmek şartiyle kendisine dua etmiş ve bir de nâme yazmıştı. Sonra Mekke'nin fethi esnasında Hz. Sürâka bu nâme elinde olduğu halde Resûlüllah (S.A.V.)'e gelerek müslüman olmuştur. Sürâka'nm şiir kabiliyeti de var idi. Resûlüllah (S.A.V.)'i takipten vazgeçerek Ebu Cehl'in yanma döndüğü vakit ona hitaben şu beyitleri söylemiştir:
«Ey Ebu Hakem vallahi ayaklan kuma saplandığı zaman atımın halini bir görse idin; bilir de hiç şüphe etmezdin ki: Muhammed mûrizeü bir Peygamberdir. O halde ona kim mukavemet edebilir?» (Ebu Hakem: Ebu Cehl'in künyesi İdi.)
Hazreti Sürâka «24» tarihinde Hazreti Osman <R. A.) devrinin başında vefat etti.

[292] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/139-140.

[293] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/140.

[294] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/140.

[295] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/140-141.

[296] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/141.

[297] Sûre-i Tevbe; âyet: «108».

[298] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/141-142.

[299] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/142.

[300] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/142.

[301] [«11» ve «12»] ileride gelecek 128/102 ve yine 128/102 hadîsleridir.

[302] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/142-144.

[303] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/144.

[304] Sûre-i Mâide; âyet: «6».

[305] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/144-146.

[306] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/146.

[307] Fethül Kadîr Cilt. 1. Sahf. 42 Gusül bâb.(Bulak tabı sene 1315 H.).

[308] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/146-147.

[309] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/147.

[310] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/147-148.

[311] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/148.

[312] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/148-149.

[313] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/149-150.

[314] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/150.

[315] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/150.

[316] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/150.

[317] Semura b. Cündeb : Künyesi Ebû Said olan bu sahabî-i Celil en-sârın dostudur. Pederinin vefatından sonra küçük yaşta Medine'ye gelmiş; birçok gazalarda BesûlüIIah (S.A.V.) ile beraber hazır bulunmuştur. Sonraları Basra ve Kûfe'de oturmuş; Basra'ya vali olmuştur. Kendisi Basra'lılardan sayılır. Birçok hadîs rivayet etmiş, hattâ kendisinden Hasan,! Basri (21—110) ve İbni Şîrîn (—110) gibi zevat rivayetlerde bulunmuşlardır. «59» tarihinde Basra'da vefat etmiştir.

[318] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/150-151.

[319] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/151-152.

[320] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/152.

[321] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/152-153.

[322] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/154.

[323] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/154-155.

[324] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/156.

[325] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/156.

[326] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/156-157.

[327] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/158.

[328] Hitmî: Meşhur bir nebattır. Sabun yerine kullanılır. Uşnân: Çöğ"en dedikleri ottur.

[329] Hadîsin bazı rivayetlerinde İbni Ömer yerine İbni Amr zikrediliyor.

[330] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/158-159.

[331] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/159.

[332] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/160.

[333] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/160.

[334] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/160.

[335] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 1/160-161.

[336] «Müşkil» için bak: Usûlü Fıkıh Istılahları; shf: «S».

[337] «Mücmel» için bak: Usûlü Fıkıh tstilâhlari; shf: «S».

[338] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/161-162.

[339] Su bulunmadığından dolayı yapılıyorsa, azimet; özürden dolayı yapılırsa, ruhsattır denilmiştir.

[340] Sûre-i Mâide; âyet: «6».

[341] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/163.

[342] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/164.

[343] Âmm için bak: Usûlü Fıkıh Istilâhterı shf: «P».

[344] Sûre-i Mâide; âyet: «6».

[345] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/164-168.

[346] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/169.

[347] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/169.

[348] Ammâr Bin Yâsir Badıyallâhü anh: ilk muhacirlerdendir. Künyesi Ebu'l - Yakzândır. Eskiden anne ve babası ile birlikte müslüman olmuş ve müslümanliği kabullerinden dolayı Mekke-i Mükerreme'de kendilerine pek çok işkenceler yapılmıştı. Hattâ annesi işkence altında can vermiştir. Evvelâ Habeşistan'a sonra Medine-i Münevvere'ye hicret etmiştir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendisine, Alladım vermiş ve hakkında:
«Seni azgm taife Öldürecek» buyurmuştu. Nitekim bu haberin bir mucize olduğu Sıffiyn harbinde Hazreti Ammâr'ın Hazreti Ali (R. A.) safında şehit edilmesiyle meydana çıktı. Vefatında (73) yaşında idi. Küba mescidini bina eden Hazreti Ammâr'dır.

[349] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/169-170.

[350] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/170-171.

[351] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/172.

[352] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/172.

[353] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/173.

[354] Ebu Zerr-i Gıfâri Radıyallâhü anh: Cündiib b. Ciinâde'dir. Hazreti Ebn Zerr ashâb-ı Kiramın en büyüklerinden, zâhidlerinden ve muhacirlerin-deridir. îslâmm selâmı ile Resülüllah (S.A.V.)'i ilk selâmhyan odur. Mekke'de ilk müslüman olanların beşincisidir. Bir aralık kavminin yanma gitmiş; hicrette, Bedir, Uhûd ve Hendek gazalarından bulunamamış, Hendek gazasından sonra Medine'ye Peygamberlerimizin yanma gitmiştir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) in vefatından sonra «Rebeze» ye yerleşmiş; orada Hasreti Osman (R. A.)'in halifeliği zamanında «32» tarihinde fakir bir halde vefat etmiştir. Cenaze namazını İbni Mes'ûd (R. A.) kılmıştır. Ondan on gün sonra da kendisinin vefat ettiği söylenir. Kendisinden, Hazreti Ömer, İbni Abbas, tbni Ömer gibi EciHe-i Ashab Hadîs rivayet etmişlerdir.

[355] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/173-175.

[356] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/175.

[357] Sûre-i Mâide; âyet: «6».

[358] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/175-176.

[359] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/176-177.

[360] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/177.

[361] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/177.

[362] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/178.

[363] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/178.

[364] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/178-180.

[365] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/180.

[366] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/180.

[367] Mâni oluş demektir.

[368] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/181.

[369] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/181.

[370] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/182-183.

[371] Esma binti Umeys Badıyallahü anhâ : Hazreti Cafer Tayyar Ra-dıyallâhü anh'ın zevcesidir. Onunla birlikte Habeşistan'a hicret etmiş, orada iken birkaç çocuk doğurmuştur. Hazreti Cafer şehit edildikten sonra Ebû Bekir Es-Siddıyk (R. A.) ile evlenmiştir. Bu izdivaçtan Muhammed b. Ebî Bekir doğmuştur. Hazreti Ebû Bekir'in vefatından sonra da Hazreti Ali (R. A.) ile evlenmiş; ondan da Yahya İle Muhammed ismindeki oğulları doğmuşlardır. Kendisinden Hazreti Ömer b. Hattab, Ebû Mûse'I-Eş'arî, îbni Abbas, oğlu Abdullah b. Cafer ve şâir Ashâb-ı kiram hadîs rivayet etmişlerdir. Evzac-ı tahi-rattan Meymûne binti-il Hars Hz. Esmanın kız kardeşidir.

[372] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/183.

[373] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/183-184.

[374] Hamne binti Cahş Radiyallahü anhâ : Ümmü'l - Mü'minin Zeynel) binti Cahş Radiyallahü anhâ'nm kız kardeşi ve Talha b. Abdullah'ın zevcesi-dir. Diğer kız kardeşi Umnıii Hahibe de Abdurrahman b. Avf (R. A.)'m zev-cesidir. Annesi Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in halası Ümeyme binti Abdi! Muttalip'tir. Hicrette Resûlüllah (S.A.V.)'in maiyetinde olarak Medine'ye gelmiştir. Uhûd gazasında dahi bulunmuş; susayan tslâm mücahidlerine su taşımış ve yaraları tedavi ile meşgul olmuştur. Maalesef Hazreti Aişe (R. Anhâ) hakkında çıkardan ve (ifk hâdisesi) namiyle şöhret bulan iftiraya adı karışan dört kişiden biridir. Diğer üçü Hassan b. Sabit, Abdullah b. Übey vfe Mistah b. Üsâse idi.

[375] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/184-185.

[376] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/185-187.

[377] Ümmü Habibe RadıyallahU anhâ: Yukarda üçüncü hadîsde zikri geçen Hamne binti Gahş'ın kızkardeşi ve Abdurrahman b. Avf (R. A.)'ın zevcesidir. Hazreti Cahş'm üç kızı vardı. Ümmü'l - Mü'minin Zeyneb binti Cahş, Hamne bintl Cahş, Ümmü Habibe binti Cahş. Bunların üçünün. de istihâzah olduğu söylenir. Filhakika Buhart Ümme-Hâti Mü'mininden bazılarının iştihazalı olduğunu gösteren rivayet tahrîc etmiştir. Şu halde. Hazreti Zeyneb (R.Anhâ) validemizin de istihazalı olduğu anlaşılır. Ulemâ Resûlüllah (S.A.V.) devrindeki İstihazalı kadınları saymış; on kadına bâlig olmuglardır.

[378] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/187.

[379] Bu kavil İmam-ı Ahmed'den de menkuldür. Hanefiye'ye göre istihâzalı kadınla şâir mazurlar farz namazlarının vakitleri için abdest alırlar. Bir vakit için alınan abdestle istedikleri kadar farz ve nafile kılarlar.
Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/188.

[380] Ümmü Atiyye Radıyallahü anhâ: Nüseybe binö Kaab'tır. Bazıları Nüseybe binti Hars derler. Enaârdandir. Resûlüllah (S.A.V.)'e biat etmişti. Sahâbiyelerin büyüklerindendir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ile birlikte harplere iştirak eder; hastaları ve yaralıları tedavi ederdi. Kendisinden (kırk) kadar hadîs rivayet

edilmiştir.

[381] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/188-189.

[382] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/189.

[383] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/189.

[384] Sûre-i Bakara; âyet: 222.

[385] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/189-190.

[386] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/190.

[387] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/190.

[388] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/190.

[389] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/191.

[390] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/191.

[391] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/191-192.

[392] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/192.

[393] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/192-193.

[394] Muaz b. Cebel Ratliyallahü, anh: Ebû Alidir rahman Muaz b. Cebel el-Ensârî Hazreoî'dir. Ensâr-ı Kiramın ikinci Akabe'de bulunanlarındandır. Be-dır ve şâir gazalara iştirak etmiştir. Kesû!,-ü Ekrem (S.A.V.) kendisini kadı ve muallim olarak Yemen'e göndermiş ve Yemen'deki zekât memurlarından zekâtı teslim almakla vazifelendirmişti. Hazreti Muaz Ashâb-ı Kiramın büyük lerinden ve ulemâsındaridır. Hazreti Ömer tarafından Şam'a gönderilmiş ve orada taundan. vefat etmiştir. Vefat tarihi 18 veya 17 hicrî yılıdır. Vefat ettiği zaman henüz otuz sekiz yaşlarında' idi. Son derece cömert ve ehl-i takva idi.

[395] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/194.

[396] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/193.

[397] Nifas: Doğumun arkasından gelen kandır. Azı içi|i müddet yoktur. Çoğu kırk gündür.

[398] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/193-194.

[399] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/194.

[400] Sûre-i Bakara; âyet: 110.

[401] Sûre-i Bakara; âyet: 238.

[402] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/195-196.

[403] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/197.

[404] Sürc-i İsrâ; âyet: 78.

[405] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/197-199.

[406] Bîireyde Radiyallahii anh: Ebîı Abdiilah yahut Ebü Sehl veya Ebii'I-Husayb Büreyde b. El-Husayb Eşlemidir. Hicret zamanında kavmi ile hem ber müslüman olmuş, fakat Bedir'e iştirak edememişti. Sair gazalara iştirak etmiş ve bîat-ı rıdvanda hazır bulunmuştur.
Medîne-i Münevvere'de oturmuş sonra Basra'ya gitmiş; daha sonra harp münasebetiyle Horasan'a Sefer etmiş ve Yezid b. Muavi yezamanmda 62 veya 63 tarihinde orada gaza ederken Merv'de vefat etmiştir. Kendisinden bazı hadîsler rivayet olunmuştur.

[407] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/199-200.

[408] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/200.

[409] Ebû Muse'l - Eş'ari radiyallahü anh: Abdullah b. Kays'tır. Eskiden Mekke-İ Mükerreme'de müslüman olmuş ve Habeşistan'a hicret etmişti. Bazıları memleketine döndüğünü, sonra "Habeş muhacirleriyle birlikte Medine'ye geldiğini söylerler. Peygamber zamanında bazı valiliklerde bulunmuştu. Haz-reti Ömer (R. A.) de kendisini Muğire'nin azlinden sonra «20» tarihinde Basra'ya vali tayin etmişti. Hazreti Ebû Musa Ehvâz'i ve İsfahan'ı feth etti. Haz i-eti Osman (R. .A.)'m hilâfeti başlarına kadar orada kaldı, Osman (R. A.) kendisini azl edince bu sefer Kûfe'ye taşındı ve orada yerleşti. Sonra Hazreti Osman (R, A.) onu Kûfe'ye memur tayin etti. Eu vazifede Hazreti Osman'ın şehâdetine kadar kaldı. Sıffîn vak'asında Hazreti Ali'nin hakemi idi. Mekke'ye gitti ve vefatına kadar orada kaldı. Vefat tarihi ihtilaflıdır «50» tarihinde diyenler olduğu gibi daha başka tarih söyliyenlerde vardır. Vefatında altmış küsur yaşlarında idi.
Ebû Berzet el - Eslemî radiyallahü anh: Nadla b. Ubeyt'tir. İbni Abdillah diyenler de olmuştur. Eskiden müslüman olmuş, feth-i Mekke'de ve sair gazalarda Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'le beraber bulunmuştur. ResûlUlIahm vefatından sonra Basra'ya gitmiş, sonra Horasan'da harbe iştirak etmiş; «Merv» de «60» tarihinde vefat eylemiştir. Başka yerde vefat etti diyenler de vardır. Kendisinden bazı hadîsler rivayet edilmiştir.

[410] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/200-201.

[411] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/201.

[412] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/201.

[413] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/202.

[414] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/202.

[415] Râfib b. Hadîç Radiyallahü anh: Künyesi Ebû Abdillah ve Ebû Hadîç Hazreçî Ensâri'dir. Medîne'lidir. Yaşının küçüklüğünden Bedir gazasına iştirak edememiş, fakat Uhûd'da ve daha sonraki gazalarda hazır bulunmuştur. Hattâ Uhûd harbinde kendisine ok isabet etmiş ve Resiılüllah (S.A.V.)
«Ben Kıyamet gününde sana şahidlik edeceğim» bıyıırar;ik taltif etmiştir. Ha/.reti Râfi', Abdülnıelik b. Mervân zamanına kadar yaşamış; sonra yarası tömerek 73 veya 74 tarihinde 86 yaşında olduğu halde vefat etmiştir. Vefatı Yezid b. Muavlye zamanındadır, diyenler de vardır.

[416] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/202.

[417] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/202.

[418] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/202-203.

[419] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/203.

[420] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/203-204.

[421] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/204.

[422] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/204-205.

[423] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/205.

[424] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/205-206.

[425] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/206-207.

[426] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/207-208.

[427] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/208.

[428] Ukbe b. Âmir Radiyallahü anh: Ebû Haramâde yahut Ebu Âmir Ukbe b. Amir Cühenî'dir. Resûiüliah (S.A.V.) Med*ne-i Münevvere'ye hicret edince gütmekte olduğu koyun sürüsünü bırakarak müslüman olmuştu. Şam fütuhatında hazır bulunmuş, Dımışk'ın alındığı Hazreti Ömer (R. A.)'e o müjdelemişti. Sıffin. muharebesinde Muaviye tarafında bulunmuştur. Hazreti Mu-aviye kendisim Mısır'a vaiî göndermiş; orada 58 tarihinde vefat etmiştir. Kendisinden îbni Abbas ve Ebû Eyyub el Ensârî ile sair bazı sahabe ve tabiîn rivayette bulunmuşlardır.

[429] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/208.

[430] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/208-211.

[431] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/211.

[432] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/211-212.

[433] Cübeyr b. Mut'im . radiyallahü anh : Ebû Muhammet! Cübeyr b. b. Adîy Kureşi'dir. Künyesi Ebû Umeyye'dir. Mekke'nin fethinden önce olmuş idi. Medine'ye hicret etti ve orada (54) veya (75) yahut (89) tarihinde vefat etti. Hazreti Cübeyr Kureyg'in ensâbım bilirdi. Bunu Hazreti Ebû Şekir (R. A.)'dân öğrendiği söylenir.

[434] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/212.

[435] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/212-213.

[436] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/213.

[437] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/213-215.

[438] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/215.

[439] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/215.

[440] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/215-216.

[441] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/216.

[442] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/216-218.

[443] Ebû Mahzûre radiyallahif anh: ismi hakkında ihtilâf edilmiştir. Esah olanı

Semûra b. Mi'yen'dir. Fakat ibni Abdi'I - Berr <368 — 463); «Kureyş'-in soy sop yollarını bilen âlimdir. Mahzû.re'nin baba adının Evs olduğuna it-, tifak, etmişlerdir» diyor. Hazreti £bü Manzûre Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'m müezzinidir. Mekke'nin fethi yılında müslüman olrnyş vefatına kadar orada müezzinlik' yapmıştır. Vefatı (59) tarihindedir.

[444] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/218-219.

[445] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/219.

[446] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/219-220.

[447] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/220.

[448] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/220-221.

[449] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/221.

[450] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/221-222.

[451] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/222.

[452] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/222.

[453] Abdullah b. Zeyd radiyallahü anlı: Ebu Muhammed Abdullah b. Zeyd Ensârî ve Hazreeî'dir. Akabe bîatında hazır bulunmuş, Bedir başta olmak üzere bütün gazâlıra iştirak etmiştir. «32» tarihinde Medine-i Münevvere de vefat etmiştir.

[454] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/223.

[455] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/223-225.

[456] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/225-226.

[457] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/226-227.

[458] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/227.

[459] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/227-229.

[460] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/229.

[461] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/229-230.

[462] Görülüyor ki Salih b. Mehdi müteahhirin ulemâya şaşıyor. Bu ines'-rle garip vukuattandır; şeriatta değil, âdette bile benzeri azdır» diyerek on lan ayıplıyor. Ashab-ı Kiram ile tabiîn zamanında ezan ve ikamet mes'elesin-de böyle ihtilâflar olmadığını iieri sürüyor. Nihayet bu bâbdaki rivayetler birbirinden farklı bile olsa, yine her birinin sünnet olmasına bir mâni yoktur, zaten biz de buna kailiz diyor. Yani ezanı çift lâfızlarla da okusan olur. Tek lâfızlarla da. Çünkü bunların her biri sabit olmuş sünnetlerdir. Binâenaleyh bunca gürültüye ne lüzum var demek istiyor.
Kanaat-ı âcizanemce ise şaşılacak olan müteahhirin ulemâ dediği mezhep imamları değil;, asıl onlara şaşan ibni Mehdî ile onun hayranlarıdır. Çeşitli ezan hadîslerini dinlemekten usanmış gibi görünen bu zat onları müteahhirin ulemânın kuru gürültüden ibaret bir ihtilâfı telâkki ediyor. Ve bunların değil şeriatta, âdette bile eşine zor rastlanan nâdirattan olduğunu iddia edecek kadar ileri gidiyor.
Hakikat şudur ki: Ulemânın ihtilâfa düşmelerine sebeb hâşâ indî mütea-lâları değil, karşılarındaki delilleridir. Bu delillerin her biri birer hadîsdir. Ulemâ-ı kiram, olunca ilmî kudretlerini bu mübarek hadîsler üzerinde teksif ederek birer neticeye varmışlar. Ve bittesadüf netice îbni Mehdî'nin dediği gibi ayrı ayrı sünnetler şeklinde tecelli etmiştir. Yani bugün ezanı ve ikameti çift lâfızlarla okuyan mezhepler de vardır; tek lâfızlarla okuyanlar da. Ortada mes'elenin sürüncemede kalmış bir tarafı yoktur ki, şaşmaya mahal olsun. Ulemfl-ıvlirâmın mes'eleyi son derece titizlikle ele almalarına ise kızmak

veya ayıplamak şöyle dursun, ancak teşekkür olunur. Çünkü ancak bu muhterem Zevatın görülmedik ciddiyet ve titizlikleri sayesindedir ki, şeair-i diniyyemiz ve onlardan biri olan ezanımızla ikametimiz kelimesine dokunulmadan zamanımıza kadar gelebilmiştir. Eğer onların bu titizliği olmasa idi bu gün mi narelerde çan çalma teşebbüsü bile İhtimâl dahiline girerdi. Nitekim uzun bir müddet memleketimizde Ezan-i Muhammedi'nin türkge okunması bunun bir başlangıcıdır. Bugün Allah'ın bir lûtfu olarak ezanımızla Kur'ammiz gökten indirildikleri lisanla okunmakta ise de gerek ezanı, gerekse Kur'an-ı türkçe okuma fikr-1 fasidi henüz sönmüş değil; bilâkis veba mikrobu gibi gittikçe salgın halini almaktadır...
Ne gariptir ki ezanın türkçe okunmasını İstiyenlerin bir tanesi bile namazını kılmazlar. Bu şimdi böyle olduğu gibi türkçe okunduğu devrede de böyle olmuştur. Camiye bayramda dahî uğramazlar.
Fakat yine de ezanın türkçe okunması namazın Kur'an tercümesi İle türkçe kılınması hususunda söz sahipleri kesilerek en büyük yaygarayı onlar koparırlar. Bu İslâmiyet düşmanı müslümanlar! zaman zaman devlet ricalini bile meşgul edecek gürültüler kaldırmışlardır.
îşte^bu gibi dıgı süt beyai; içi kurum ve zifir kesilmiş alaca müslüman-lara -hakiki tabirini söyleyelim- bu cılık yumurtaya benziyen halis münafıklara haddini bildiren bizler değil, o ulemâdır. O muhterem zevatın yaptıkları -hâgâ- kuru gürültü değil, her biri başlı başına birer kerامettir. Binâenaleyh onlar hakkında bu günâ İdare-i kelâmda bulunmak hem ayıp, hem günah olur.
Sonra ulemânın ihtilâfından müslümanlar ne zarar görmüştür, ki, halli gereken bir mes'ele İmiş gibi zaman zaman ortaya atılıyor ? Şafliler'le Hane-ffler'in, Malîkiler'le Hanbelfler'in birbirleri İle mezhep harbi yaptıkları olmug-mudur ? Bu suallere evet diye cevap verecek bir vakıa bilmiyorum. Benim âcizane hatırımda kalan şudur: Ulemânın ihtilâfı rahmettir.

Ezan babında Ashab-ı Kiram ile tabiin hazarâtının İhtilâfı olup" olmadığını anlamak için ise bu babın hadislerini okumak kâfidir.
Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/230.

[463] Ebû Cnheyfe radiyallahü anh : Vehb b. Abdullah yahut Vehb b. MttsUmü's - SavAi Amlrî'dir. Sahabenin küçüklerindendir. BesûlUUah (S.A.V.)'in vefatında henüz sabî idi. Lâkin yine Resulflllahdan hadîs işitmiştir. Hazreti Ali (B.A.)'in fevkalâde muhabbetini kazanmıştı. Hazreti Ali (B.A.) kendisine derdI- Oau Beytü'1-Mal muhafızı tayin etmişti. Hazreti Ali'nin bütün gazalarında-onunla beraber bulunmuştur. Kûfe'de «74» tarihinde vefat etmiştir.

[464] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/231.

[465] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/232-233.

[466] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/233.

[467] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/233.

[468] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/233-234.

[469] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/234.

[470] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/234.

[471] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/235.

[472] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/235-236.

[473] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/236.

[474] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/236-237.

[475] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/237.

[476] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/237-238.

[477] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 1/238.

[478] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/238.

[479] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/239.

[480] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/239-240.

[481] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/240.

[482] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/240-242.

[483] Osman b. Ebi'l - Aj rmdiyallahtt anh: Ebû AbdUIah Onnaıt b. Ebİl b. Btşr Sakafi'dir. Besûltt Ekranı (S.A.V.) kendisini TAİTe «mir gönder miş ve onun hayatı müddetince; daha sonra Hazreti Ebû Bekir'in hilâfeti İle Hazreti Ömer radiyallahü anhüma hilafetinde bir kaç sene aynı vazifede kalmıştır. Nihayet Hazreti Ömer (R. A.) kendisini azl etmiş; ve Amman ile Bahreyn'e vali göndermiştir. Osman (R. A.) Resulü Ekrem (S.A.V.)'hı yanına yirmi, yedi yaşında iken Sakif Heyeti ile birlikte gelmiş idi. Ve o hey'etin yaşça en küçüğü idi. Resulü Ekrem- (S.A.V.)'in vefatından sonra Sakif kabilesi dinden dönmeye niyet ettiği zaman Osman (R. A.) kendilerine hitab ederek: «Ey Sakîf, sizler müslüman olma hususunda nâsın en sonusunuz. Dinden dönme hususunda bari en evveli olmayın!» demiş. Bunun üzerine Sakîf dinden dönmekten vazgeçmiştir. Osman (R. A.) Basra'da «51» tarihinde vefat etmiştir. Ha-san-ı Basrî ve şâir tabiîn kendisinden hadîs rivayet etmişlerdir.

[484] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/242-243.

[485] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/243-244.

[486] Malik b. Huveyris radıyallahü anh: tbni Süleyman Mâlik b. Huveyrİs Leysi'dir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'e gelmiş, ve onda yirmi gece misafir kalmıştı. Basra'da oturmuş ve «94» tarihinde orada vefat etmiştir.

[487] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/244.

[488] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/244.

[489] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/245.

[490] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/245.

[491] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/245.

[492] Ziyad b. Haris Snöâ'î radıyallahü anh: Resûlüllah (S.A-V.)'e biat edenlerden ve onun huzurunda ezan okuyanlardandır. Basra'Iılardan sayılır. Kendisi Yemen1 de bulunan Suda' Kabilesindendir. Kabilesinin müslüman ol-nıasma sebep olmuştur.

[493] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/245.

[494] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/245.

[495] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/245-248.

[496] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/248.

[497] Îbni Adîyy :" Büyük hadîs, hafız ve imamlarından Ebu Ahmed Abdullah b. Adîyy Cürcani'dîr. tbnül - Kassâr namıyla da anılır. Cerh ve tadil hakkında «El - Kâmil» adlı bir eseri vardır. Büyüklerden bir zâttır. «79» da doğmuş; birçok üstadlardan ders almıştır. Kendisinden dahi pek çok kimseler hadîs okumugtur. Îbni Asâkir (499 — 571) «Hatası olmakla beraber mutemet idi» diyor. Hamzetü*ti - Sehmî «tbni Adîyy her fende üstad bir hafız idi. Zamanında onun gibi bir zât yoktu» demiştir, HalİIî onun hakkında şöyle der: Hıfz ve büyüklüğü itibarı ile eşsizdi. Hafız Abdullah b. Mnhammed'e sordum: Îbni Adîyy'in gömleğinin düğmesi Abdülb&kİ Kani'den daha hafızdı; dedi». «365» tarihinde vefat etmiştir.

[498] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/248-249.

[499] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/250.

[500] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/250-252.

[501] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/252.

[502] îsrâ Sûresi; âyet: «79».

[503] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/252-253.

[504] Sûre-i Muhammed (S.A.V.); âyet: «18».

[505] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/253-254.

[506] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/254.

[507] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/254.

[508] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/254-255.

[509] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/255.
[510] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/255-256.
[511] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/256-257.
[512] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/257.
[513] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/257.
[514] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/257.
[515] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/257-258.
[516] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/258.
[517] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/258-259.
[518] Âmir b. Rebia radiyallahü anh: Ebu Abdillah Amir b. Rebia b. MftHk Anzî'dir. Yâni Anz b. Vâil'e mensuptur. Eskiden müslüman olmuş; ve hem Medine'ye, hem Habeşistan'a hicret eylemiş, bütün gazalarda hazır bulunmuştur. Vefat tarihi ihtilaflıdır. «32, 38» ve «35» diyenler olmuştur.
[519] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/259.
[520] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/259-260.
[521] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/260.
[522] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/260-261.
[523] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/261.
[524] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/261-263.
[525] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/263.
[526] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/263.
[527] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/263-264.

[528] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/264.

[529] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/264-265.

[530] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/265-266.

[531] EbÛ Mersed-i Ganevî radiyallahü anh: Mersed b. Ebi Mersed'dir. Babası İle birlikte müslüman olmuş ve Bedir gazasına iştirak etmiştir. Haz-reü Mersed, Resûltt Ekrem (S.A.V.)'İn hayatında Reci gazasında gehid olmuştur.

[532] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/266.

[533] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/266-267.

[534] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/267.

[535] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/267-268.

[536] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/268.

[537] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/268-269.

[538] Muaviye b. Hâkem Sülemî radiyallahü anh: Medine'ye gelenlerdendir. Ehl-i Hicaz'dan sayılır.

[539] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/269.

[540] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/270.

[541] Sûre-i Bakara; âyet: 238.

[542] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/270.

[543] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/270-271.

[544] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/271.

[545] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/271-272.

[546] Mütarrif b. Abdillah: Tabiin'in büyüklerindendir. Babası Abdullah b. Şıhhîr, bir Sahabî-i celil olup. Benî Âmir kabilesi ile birlikte Kesûlüllah (S.A.V.)'e gelmiştir. Basrahlardan sayılır.

[547] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/272.
[548] Sûre-i Yusuf; âyet: «86» Mânası: «Ben hüzün ve kederimi ancak Al-laha şikâyet ederim» demektir.
[549] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/272-273.
[550] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/273.
[551] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/273.
[552] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/273-274.
[553] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/274-275.
[554] Ümâme binti Zeynep radıyallahü anhâ: Hazreti Fahrî Kâinat Sal-îallahü aleyhi ve sellem'in torunudur. Annesi Zeyneb binti Kesûlillah; babası Ebü'l - As b. Rebi'dir.
[555] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/275-276.
[556] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/276.
[557] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/276.
[558] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/277.
[559] Sütre: önünden kimse geçmesin diye dikilen şeydir.
[560] Ebu Cüheym radıyallahü anlı: Abdullah b. Cüheym yahut Abdullah b. El - Haris b. Es'sımme'dir. Ensardandır. Yalnız iki hadîs rivayet etmiş olup, biri buradaki, diğeri de bevl edene selâm verme hakkındakidir. Maamafih o hadîsin bu zât tarafından rivayet edilip edilmemesi ihtilaflıdır. Ebu Davud'a göre bevl had:sini rivayet eden bu zâttır. Fakat onu Abdullah b. el - Hârîs rivayet etmiştir; bu o değildir; diyenler de olmuştur.
[561] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/277-278.
[562] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/278.
[563] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/278.
[564] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/278-279.

[565] Sebre b. Ma'bed El - Cüheni raâiyallahü anh: Lâkabı Ebû Süreyye yahut Ebur'rebî'dir. Medine'de yaşamıştır. Basrahlardari mâduddur. Kendisinden oğlu Rebi hadis rivayet etmiştir.
[566] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/279.
[567] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/279-280.
[568] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/280.
[569] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/280.
[570] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/280.
[571] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/280.
[572] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/280-283.
[573] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/283.
[574] Sûre-İ Enam; âyet: c!12».
[575] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/283-286.
[576] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/286.
[577] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/286-287.
[578] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/287.
[579] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/287-288.
[580] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/289.
[581] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/289-290.
[582] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/290.
[583] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/290.
[584] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 1/290-291.

[585] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/291.

[586] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/291-292.

[587] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/292-293.

[588] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/293-294.

[589] Muaykib radiyallahü anh : Mnaykîb b. Ebî Fatune Ed-Dnvsi'dlr. Eskiden, Mekke'de müslüman olmuştur. İkinci kafile ile Habeş'e gitmig ve Be-sûlüllah (S.A.V.)'in Medine'ye hicretine kadar orada kalmıgtır. Medîne-İ Mü-nevvere'ye Hayber gazası sıralarında dönmüştür. Esdir gazasına iştirak edenlerdendir. Resulü Ekrem (S.A.V.)'in mühürdarı idi Hazret! EbÛ Bekir ve Ömer zamanlarında Beytü'1-Mâle hazinedar olmuştur. Bir aralık cüzzam İlletine müptela olmuş ise Hazreti Ömer (B.A.) doktorlar celbederek hastalığın önünü almıştır. Hz. Osman zamanında mührl nebevly EIİs kuyusuna duçürüp ebediyen zai olmasına sebeb olan bu zâttır. H. 40 da vefat etmisdir.)

[590] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/294.

[591] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/294.

[592] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/294.

[593] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/295.

[594] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/295.

[595] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/296.

[596] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/296-299.

[597] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/299.

[598] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/299.

[599] Ebû Cehm radiyallahü anh: Amir b. Hnzeyfe'dir. Peygamber: <S.A. V.)'e hamisa denilen yollu bir elbise hediye eden zattır. Kureyş kabilesine mensubtur.

[600] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/299.

[601] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 1/299-300.
[602] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/301.
[603] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/301.
[604] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/301.
[605] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/301.
[606] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/302.
[607] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/302.
[608] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/303.
[609] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/303.
[610] Sûre-i Araf; ftyet: «145».
[611] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/303-304.
[612] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/304.
[613] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/304.
[614] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/304-306.
[615] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/306.
[616] Sûre-i Tevbe; âyet: «28».
[617] Sûre-i Bakara; âyet: «114».
[618] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/306-307.
[619] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/308.
[620] Hassan b. Sabit radiyallahü anh : Resûlüllah (S.A.V.)'in şâiridir. Künyesi; Ebû Abdirrahman, yahut Ebû'I-Hüsam veya Ebû'l-Velîd'dir. Resûlüllah Efendimizi hicve cesaret eden Kureyş şâirlerine bilhassa Ebû Süfyan'a cevap verdi.
Fahri Kâinat Efendimiz kendisine mescidde bir minber yaptırmışlardı. Müslüman olduğu zaman «60» yaşlarında idi, Müslüman olduktan sonra da «60» sene yaşamıştır. Vefat tarihi ihtilaflıdır. Bir rivayette «40» tarihinden evvel, diğer bir

rivayetlere göre «60» veya «64» tarihinde vefat etmiştir. «120» sene Muammer olmuştur. Babası ile dedesinin de ayni yaşta ölmeleri lâtif tevafukatdandır.

[621] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/308-309.

[622] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/309.

[623] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/309.

[624] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/309.

[625] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/310.

[626] Hakîm b. Hizam radiyallahü anh : Mekke'nin fethinde müslüman olanlardır. Kendisi gerek cahiliyette, gerekse müslümanlıkta Kureyş eşrafından olup, Ümmül-Mü'minîn Hazreti Hatice (R. Anhâ)'mn birader zadesi ve Zeyd b. El-Avvam'm amcası oğludur. Bedir gazasında henüz küffâr tarafında idi. Altmışı câhiliyyete, altmışı da müslümanlıkta olmak üzere yüz yirmi sene yaşamış ve «54» tarihinde Medine-i Münevvere'de vefat etmiştir. Abdullah, Hâ-lifl, Yahya, ve Hişâm adlarında dört oğlu vardı ve hepsi Sahabidirler.

[627] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/310.

[628] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/310.

[629] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/310-311.

[630] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/311.

[631] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/311.

[632] Sûre-i Nûr; âyet: «36».

[633] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/311-312.

[634] Hihâ D've yününden veya iîh.şiîü şeyden yapnuı çadır. Ba behenıı'hal kıldan ysıpnıa çadırdır.
Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/312.

[635] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/312-313.

[636] BusaU, Biisak ve Bii/.ak Ağızdın çıkan su, yani tükürük türler. Agı» üx bulunduğu müddetçe adı «rîls» yani salyadır. Eıharî'nin bir rivayetinde «Biizak

denilmiş; Müslim'in rivayetinde ise «Tefi »tâbiri kullanılmıştır. Tefi de tükürük demektir.
Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/313.

[637] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/313-314.

[638] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/315.

[639] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/315.

[640] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/315.

[641] Teşyîd: Binayı yüseltmek ve şîd; yani sıva ile ziynetlemektir. Kâmûsda ise teşyid kelimesinin mânâsında binayı yükseltmek yoktur. Sadece sıvamak mânâsına gelir.

[642] Şeair-i dîniyye: Dînin alâmetleri demektir.

[643] Sûre-i Hac; âyet: «32».

[644] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/315-317.

[645] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/318.

[646] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/318.

[647] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/318.

[648] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/318-319.

[649] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/320-321.

[650] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/321.

[651] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/321.

[652] Sûre-i Mâide; âyet: «6».

[653] Sûre-i Müzemmil; âyet: «30».

[654] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/321-328.

[655] Ebû HUmeyd Sâidi radiyallahu anh: Ebû Hümeyd b. Abdurrahman b. Sa'd Ensarî Hazereci, Sftidi'dir. Medînelidir. Vefatı Mnaviye devrinin sonuna doğrudur.

[656] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/328.
[657] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/328-331.
[658] Resûlüllah (S.A.V.): Bu âyetle aynı sûrenin sonundaki 192 — 193 üncü âyetleri duâ olarak okuyordu.
[659] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/332.
[660] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/332-334.
[661] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/334-335.
[662] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/335.
[663] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/335.
[664] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/335.
[665] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/335-336.
[666] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/336.
[667] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/337.
[668] Abadile: Arapça «Abdullah» sözünün cem'î olarak kullanılan bir sözdür. Burada Ashab-i Kiramdan, dördü hakkında: I Abdullah b. Aabbas: shf: 19. 2 Abdullah b. Ömer: Shf: 15. 3 Abdullah b. Zübeyr: Shf: 4 Abdullah b. Me's1-ud: Shf: 126 kullanılmışdir. Bu Ashabın hayatları kitabın rakamları yazılı sa-hifelerinde geçmişdir. Oraya bakıla.
[669] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/337-339.
[670] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/339.
[671] Müsbit : tsbat eden; Nâü nefy eden demektir. İki delilden biri bir §eyi Isbat, diğeri nefy ederse; isbat eden. delil kabul edilir. İşte cmüsbit cftflye tercih edilir» diye söylenilen kaide budur.
[672] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/339-340.
[673] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/341.

[674] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/341.

[675] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/341.

[676] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/341-342.

[677] Vâil b. Hncr radiyallahü anh: Ebû Hüneyd vâil b. Hucr b. Rabîat'ül-Hadrafnİ'dir. Babası Hadramût meliklerinden idî. Hazreti Vâil Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'e gelerek müslüman olmugdur. Hazreti Fahr.-i Kâinat (S.A.V.) gelmezden önce geleceğini tebşir buyurmuş ve :
«Size Vâil b. Hucr uzak bir yerden kendiliğinden Allah azze ve celle iie Resulüne rağbet ederek geliyor;» demi§di..
Vâil Resûlullah (S.A.V.)'in huzuruna girince Hazreti Peygamber kendisine hoş beş etmiş; onu yanına yaklaşdırarak abasını yaymış; üzerine oturtmuş ve:
«Yâ Rabbi Vâil ile çocuklarına bereket ihsan eyle» dive duâ etmişdi. Sonra ResÛlüHah (S.A.V.) kendisini Hadramût tarafındaki denilen yere vali gönderdi. Sıffîn Vak'asmda Hazreti Alt tarafında idi. Muâviye zamanına kadar yaşamış ve ona biat etmişdir. Kendisinden Buharî'den mâada bütün hadîs imamları rivayet etmişdir.

[678] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/342.

[679] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/342-343.

[680] Ubâde b. Sâmit radiyallahü anh: Ebû'l - Velîd Ubâde b. Sâmit b. Kays Hazreei, Ensârî Sâlimî'dir. Ensâr'ın nakîbelerînden idi. Birinci, ikinci ve üçüncü Akabelerde hazır bulunmuş; Bedir gazâlanyla şâir gazaların hepsine iştirak etmişdir, Hazreti Ömer kendisini Şam'a kadı ve rnualüm olarak göndermiş idi. Evvelâ Hnmus'da sonra Filistin'de birer müddet kalmışdı. Nihayet Filistin'de Remle'de, bir rivayete göre de Kndüs'de «S4» tarihinde «72» yaşında olduğu halde vefat etmişdir. Kendisinden bir çok zevat hadis rivayet etmişdir.

[681] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/343.

[682] Mekhul b. Zeyd : Ebû Abdillah, Tabiînden pek fakîh bir zâtdır. Enes ibni Mâlik (R. A.) ve diğer bir kısım ashâb-ı kiram (R. A.) ile Said ibni Mü-seyyeb (R. H.) gibi Tabiînin büyüklerinden rivâyetde bulunmuştur. îfta da etmişdir .Aslen Sindli'dir: (Afganistan ve Bülücistan). Kabil'in fethinde alınan esirler arasında diyarı Araba gelmişdir. Said ibni Âa (R. A.) hazretlerinin kölesi iken refikasına bağışlamış, o da azat etmişdir. Mısırda, Irak'ta bulunmuş, Dımışk (Şam) da yerleşmiştir. Ebû Hatim demişdir ki: «Ben Şam'da Mekhul-den daha âlim bir zât. görmedim» 118. H. de Şam'da irtihal eylemişdir. Rah-metullâhi Aleyh.

[683] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/344-348.

[684] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/348.

[685] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/348-350.

[686] Nuaym Müc'mir (R.A.): Künyesi Ebft Abdullah olan bu zât Ömer ibn-il Hattab {R, A.)'in azâdlısıdır. İsmini Mimin şeddesiyle «Müeemmir» okuyanlarda vardır. Kendisine «Mücemmir» denilmesi her Cuma günü öğle zamanı Medîne-i Münevvere mescidini buhurlamak emredildiği içindir. Ebû Hüreyre ve diğer sahabeden hadîs dinlemişdir.

[687] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/350-351.

[688] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/350-351.

[689] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/351-352.

[690] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/352.

[691] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/352.

[692] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/352-354.

[693] Abdullah bin Ebî Evfa Radiyallahü anh: Ebû İbrahim yahut Ebû Mu-avly<> veya Ebû Muhammed Abdullah bin Ebî Evfa Alkanie bin kays Eslemi'-<Hr. Babanının adı Alkame'dir. Hazret! Abdullah Hudeybiye, Hayber ve daha sonrakt gazalara iştirak etnıişdir. Besûl-U Ekrem (S.A.V.)'in irtihaline kadar M edim'-i Milıcvvere'den ayrıimamış; Sonra Kûfe'ye gitmiş ve orada ahirete . Kûfp'de en son ahirete göçen sahabîdir. trtihali «86.. H.» dedir.

[694] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/354.

[695] Shf. - 279'daki 278/209 nolu hadise bakıla.

Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/354-355.

[696] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/355.

[697] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/355-357.

[698] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/357.

[699] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/357-358.

[700] Süleyman b, Yesar (R. A.): Eyyüb Süleyman b. Yesar olup Ümmül-mü'minîn Meymûne {R. A.)'nm azadhsı ve Atft b. Yesâr'ın kardeşidir. r»IedSne-lidir. Tabiln'İn

büyüklerindendir. Fakih, Fazıl, Abîd, Ehl-t takva, sika yani mutemed ve hüccet bir zât idi. Fukahaj-ı Sebâ (1) denilen yedi Fakibîn biridir
[1] Fukahây-i Sebâ: Âshab-ı kiram içinde ençok fetva veren yedi zâtdır ki; I. Emir-ül Müminin ömer-ül - Faruk (R. A.). II. Emir-ül Müminin AHyy-ibni Ebi Talib (R. A.) ve K. veçhe. III. Abdullah b. Mes'ud (R. A.). IV. Abdullah b. Abbas (R. A.). V. Ümmül - Müminin Hz. Âişe Sıddıyka (R. A.). VI Abdullah b. Ömer (R. A.). VII. Zeyd bin Sabit (R. A.). Rıdvan-ullahi Aleyhim ec-main Hazretleridir. Bu büyük zâtları takiben gelen tabiin içinde . «Fukaha-İ. Seb'â» adıyla tanınan zâtlar da: 1. Said b. Müseyyeb. 2. Urvet-übnü Zübeyr. 3. Kasım b. Muhammed. 4. Ebû Bekir b. Abdurrahman. 6. Süleyman bin Yesar. 7. Ubeydullah bin Abdullah bin Utbe b. Mes'ud. Bu .büyük zâtlardır. Cümlesin-dan Allah razı olsun ve Rahmet eylesin. Bak: Ilâm-ul Muvakkıf'ın cld. 1. Shf. 13 ve 25.

[701] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/359.

[702] kaylûle : Kuşluk ve Öğle zamanlarındaki uykudur. Mutlak surette istirahattır. Uyku gırt değildir, diyenlerde vardır. Tanyeri ağardıktan kuşluk vaktine kadar uyumak rızkın azalmasına, ikinci vaktinden akşama kadar uyumakta ömür noksanlığına sebeb olacağı. Peygamberimiz tarafından bildirilmiş ve bu vakitlerde uyumaktan nehyetmiştir.

[703] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/359-360.

[704] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/360.

[705] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/360-361.

[706] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/361.

[707] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/361.

[708] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/361.

[709] Îbni Ebi Leylâ: Ebû Abdurrahman Muhammed b. Abdurrahman b. EJbi Leylâ'dır. 74. H. de dünyaya gelmişdir. Babası Abdurrahman (R. H.) da Tabiin'in büyüklerindendir. Hazret-i Ömer, Hz. Ali, Zeyd bin Halid Eba Ey-yub-ül Ensarî (R. Anhüm)'den rivayeti vardır. Oğlu Ebi Leyla 115. H. de Küfe Kadısı olmuş (33) sene kadılık etmişdir. Şâbi, Atâ, Nâfi'den rivayet etmiş, kendisinden imam Süfyan-ı Sevrî ve Şu'be ahz-ı hadîs ve ilim tahsil eylemiş-dir. Müstakilen içtihadda bulunduğu, ve bir usul-u içtihadiye tesis ettiği îlm-i Hilaf kitablarında yazılıdır. 148. H. de irtihal etmişdir. Rahmetullahi aleyhi.

[710] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/361-363.

[711] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/363-364.

[712] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/364.
[713] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/364-365.
[714] Nasr Sûresi; âyet: «3».
[715] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/365-366.
[716] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/366.
[717] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/366-368.
[718] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/368-369.
[719] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/369-370.
[720] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/370.
[721] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/370-372.
[722] Ibn-İ Buhftyne radlyallahü anh: Abdullah İbn-i Mfilik İbn-i Buhây-ne'dir. (54) ile (58) tarihleri arasında vefat etmiştir.
[723] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/373.
[724] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/373-374.
[725] Berâ' İbn-i Azib radiyalIahU anh: Ebû Amâre Berâ, İbn-i Azib İbn-I Hars Evsİ Ensâri .Hârisi'dir. Yaşı küçük olduğu için Bedr gazasına Hazreti Peygamber (S.A.V.) tarafından iştirak ettirilmemiş; fakat sonradan Resûli)!-Iah (S.A.V.)'in maiyyetinde ondört gazada bulunmuştur. îlk iştirak ettiği gaza Hendek'dlr, Bir rivayete göre (Rey) şehrini 24 tarihlerinde fethetmiş. Mis'ab İbn-i Zübeyr zamanında, Kûfe'de vefat etmiştir.
[726] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/374.
[727] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/374-375.
[728] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/375.
[729] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/375.

[730] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/376.
[731] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/376.
[732] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/376-377.
[733] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/377.
[734] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/377.
[735] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/377-378.
[736] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/379.
[737] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/379-381.
[738] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/381.
[739] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/381.
[740] Said b. Târik Eşceî radiyallahü anh: Kûfe'lilerden. sayılan Târik b. 'in oğludur.Künyesi Ebû Mâlik'dir. Babasından hadîs rivayet etmigdir.
[741] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/381.
[742] Mühdes: Sonmdan uydurulan şey demektir ki, bidatdır.
[743] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/381-382.
[744] Hasan b. Ali radiyallalıii :ıılı: Kim Muh:ııunıcd Hasan b. Ali, Resûlüllah (H.A.V.)'in torunudur. HİeıvtIn iküiumi Ki«m»si, ramazanında doğmuştur.
Ilm-i Ahdi'l - iîcrr CîfîS HV.\) : do£unı tarihi hususundu söylenenlerin en .sahihi budur, dedikten sonra: -Hasan, halim, selini, muttaki, fadıl bir zâttı. Vt'rıı' ve takvası, dünyayı ve hilafeti terk edip ahirete yönelmesine sebeb olmuştur» der. babasından sonra nas kendisine bit'at ettiler ve yedi ay kadar Irak'da ve Horasan'da halife kaldı. Mazieli Ilasan'ın fa/.iletleıi saymakla bit-nuv. (51) tarihinde Medîne-i Münevveıv'de irlihal oylomiş ve Bakiâ. defnolun-ıuuştur .RahmetuUahi aleyhim.
[745] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/382-383.
[746] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/383.
[747] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 1/383.

[748] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/383-384.

[749] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/384.

[750] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/384.

[751] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/384.

[752] Evzâi : Ebû Amr Abdurrahman b. Amr'dır. Evzâî Şam'lıların imamı olup 88 tarihinde dünyaya gelmiştir.
Hadisi Atâ b. Ebi Rebah ve Zührî gibi büyüklerdn okumuştur.
Zamanında Şam'da yegâne fetva veren âlimdir. Yetmişbin meseleye cevap verdiği söylenir. Son derece ehli takva. İdi. Kendisi mutlak müttehitlerden sayılır 150 tarihinde Beyrut'ta vefat etmiştir.

[753] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/384-387.

[754] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/387.

[755] Onlar bunu hesap onluklarında kullanmayı ıstılah edinmişlerdir. Bu onluklar birler, onlar, yüzler ve binler olmak üzere çeşitlidir. Meselâ :
Birlerden bir rakamını göstermek için küçük parmak yumulur. İkiyi göstermek için küçük parmakla birlikte yüzük parmağı da yumulur. Üç İçin bunlarla orta parmak da yumulur. Dürt için küçük parmak serbest bırakılır. Beş için onunla birlikde yüzük parmağı da bırakılır. Altı için sade yüzük parmağı yumulur, diğerleri serbest bırak'hr. Yedi için küçük parmak bag parmağın köküne yatırılır. Sekiz için o vaziyetteki küçük parmağın üzerine yüzük parmağı da yatırılır. Dokuz için bu ikinin üzerine drta parmak da yatırılır.
II. Onluklara gelince : Bunlar için baş parmakla şehadet parmağı kullanılır. Ve on rakamını göstermek için baş parmağın başı şehadet parmağının ucuna bükülür. Yirmi için baş parmak, şehadet parmağı ile orta parmağın arasına sokulur. Otuz için şehadet parmağının bağı, baş parmağın ucuna bükülür. Yâni on rakamının aksinedir.. Kırk için baş parmak şehadet parmağının orta ekine bindirilir. Ve beş parmak kendi köküne doğru bükülür.
Elli için baş parmak sadece kendi köküne bükülür. Altmış için şehadet parmağı baş parmağın sırtına bindirilir. Bu v kırkın aksidir. Yetmiş için baş parmağın ucu şehadet parmağının orta ekine temas ettirilir .şehadet parmağının ucu da onun üzerine bükülür. Seksen için şehadet parmağının ucu köküne bükülür ve yanı başından baş parmak kendi tarafından onun üzerine yayılır. Doksan içtn şehadet parmağı ba? parmağın köküne bükülür ve baş parmağa dayanır.
III. Yüzlere gelince:'Bunlar sol elde olmak şartiyle dokuz yüze kadar birlikler gibidir. Binler dahi yine sol elde, onluklar gibidir.

[756] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/387-388.

[757] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/389-390.
[758] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/390.
[759] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/390.
[760] Sûretü'l-Ahzâb; âyet: «6».
[761] Nehâl: İbrahim b. Yezid en-Nehaî'dir. tmam-ül Fukahadır. Kûfe'de yetişmig, Ebû Dâvud, Nesâî, İbni Mâce'nin sahihlerinde Alkame, Esved, Mes-ruk gibi tabiînden rivayetleri meşhur olan bir zâtdır.
Sald b. Cübeyr; «aramızda İbrahim en-Nehâî bulundukça benden istediğinizi ona sorun» derdi. Hicrî 96 yılında irtihal eylemişdir.
[762] Tavus b. Keysan: Ebû Abdurrahman el Yemanîdir. Zeyd b. Sabit,. Âige, Ebû Hüreyre, Zeyd b. Erkam, İbni Abbas gibi Ashabdan (Rıdvanullahi Aleyhim ecmaîn) rivayeti vardır. Yemen'de müftülük etmiştir. İbni Abbas (R. A.) «Kendisini ehli cennetten olarak tanırım» derdi. Ekseri rivayeti Ebû HttreyîfS (R.A.) 'dendir. 94 tarihinde irtihal ettiği en kuvvetli rivayettir. R. Aleyh.
[763] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/390-394.
[764] Fadale b. Ubeyd radiyallahü mıh : Ebû Muhammed Fadâle b. Ubeyd Ensârî Evsi'dir. İlk iştirak ettiği gaza Uhud olmuş, undan sonrakilere hep iştirak etmiştir. .Ağaç altında Resûlüllah (S.A.V.)'e biy'at etmiş. Sonra Şam'a giderek orada kadı olmug- ve orada vefat etmiştir. Başka yerde diyenler de vardır. Vefat tarihi (53) dür.
[765] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/394-395.
[766] Sûretü'l Fatiha; âyet:«4».
[767] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/395.
[768] Ebû Mm'tul radiyallahü anh: İsmi Ukbe b. Amir b. Sa'lcbp Ensârî Boılrî'dir. İkinci Akabe'de bulunmuş, fakat Bedir gazasına iştirak edememişdir. Be:lir'de bir müddet kaldığı için oraya nisbet olunur. Uhud'da ve onu takip eden gazalarda hazır bulunmuştur. Kûfe'de kalmış ve Hazreti Ali (R. A.)'m hilâfetinde orada vefat etmiştir. Vefat tarihi bir rivayete göre (41) bir rivayette de (60) dan sonradır.
|B?şir b. Sa'd radiyallahü anh: Ebû Nu'man Bpfjir b. Sa'd b. Salebe Ensa-ri, Hazrecîdir. Eri-Nu'nıan b.yBeşir'in babasıdır. İkinci Akabede ve sonralii ga-zâhırdı h^zır bulunmuşdur.
Hicretin 1? ci yılında Halid b. Velîd'in nıaiyyetinde yemame harbinden dönerken «Ayn-ı Temr» vak'asında şehid olnıuşdur. Kendisinden oğlu hadîs rivayet etmiştir.]
[769] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/396.
[770] Sûretii'l- Azhâb; âyet: «56».

[771] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/396-398.
[772] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/398.
[773] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/398-400.
[774] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/400.
[775] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/400-402.
[776] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/402.
[777] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/402-404.
[778] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/404-405.
[779] Lahn: trab hatasıdır.
[780] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/405-406.
[781] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/406.
[782] Re'yi acizanemce dünya fitnesi bugün artık evcibâhâsma varmıştır. Tarihin hiçbir devrinde dünya fitnesinin Âdemo^lunun başına bu günkü kadar belâ kesildiğini zannetmem. Bugün umum beşeriyetin ahlâkı temelinden çökmüştür.. İtikat da buna muvazi olarak alabildiğine çökmektedir. Beşerin s.u perişan halini gördükçe Hazreti Resulü Kibriya'nın dünya fitnesinden Allah'a sığınmasının ne kadar derin bir mânâ taşıdığını daha iyi anlıyor ve ondan tekrar tekrar Allah'ıma sığınıyorum.
[783] Sûre-i Enfal; âyet: «28».
[784] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/406-407.
[785] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/407.
[786] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/407-408.
[787] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/408-409.
[788] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/409-413.
[789] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 1/413.
[790] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/413.
[791] Ebü Ümâme (R. A.) : îyâs b. 8a'lebe el - Harisi pnsarî, Bedir gazasına iştirak edememişse de Resûlüllah {S.A.V.) kendisini annesinin hastalığı doîayısiyle mazur görmüştür. Bir de Ebû Ümâıne el Bahilî vardır ki, Itnabımızın bacındaki üqüncü hadîsde zikri geçmişi. Ebû Ümâme ismi mutlak söylendiği zaman buradaki anlaşılır. Ötekini anlatmak iğin daima yanında Ivıhilj sıfatını söylerler.
[792] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/413-414.
[793] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/414.
[794] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/414-415.
[795] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/415.
[796] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/415.
[797] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/415-417.
[798] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/417.
[799] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/417-418.
[800] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/418.
[801] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/418-419.
[802] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/419-420.
[803] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/420.
[804] Bina etmek Bak. shf. 102 dip not.
[805] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/420-423.
[806] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/423.
[807] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/423-424.
[808] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 1/424.
[809] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/424-425.
[810] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/425-426.
[811] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/426.
[812] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/426-428.
[813] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/428.
[814] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/428-430.
[815] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/430.
[816] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/430.
[817] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/430.
[818] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/430-431.
[819] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/431.
[820] Bu ondört yer şunlardır: Araf, Ra'd, Nahl, Eenî îsrâil, Meryem Hacc Furkân, Nemi. Secde ,Saad, Fussüet, Nesm, înşikak ve tkra' sureleri.
[821] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/431-432.
[822] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/432.
[823] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/432-433.
[824] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/433.
[825] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/433.
[826] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/433.
[827] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/434.

[828] Hâlid b. Ma'dân Radiyallahü mıh : Ebû Abdilluh Hâlid b. Ma'dân Yami ve Kela-î'dir. Tâbiîn'den olup Humu.sludur. «IN'yffaınber (S.A.V.)'in ashabından yetmiş kişi ile görüşdünı» denıisştii1. Kendisi Şamlıların nıütemodlerin-dendir. 104» ve bir rivayete göre tarihinde vüfat t-1 mistir.

[829] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/434.

[830] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/434.

[831] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/434.

[832] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/434-435.

[833] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/435.

[834] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/435.

[835] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/435-436.

[836] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/436-437.

[837] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/437.

[838] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/437.

[839] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/437-438.

[840] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/438.

[841] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/438.

[842] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 1/438.

«Tetavvu' Namazı»
«Cemaat Namazı   Ve İmamlık Babı»
«Yolcu Ve Hastanın Namazı»
«Cuma Babı»
«Korku Namazı Bâb'ı»
«Bayram Namazları»
«Küsuf Namazı Babı»
«İstiskâ' Namazı Babı»
«Yâni Giymesi Helâl Ve Haram Olan Elbise Babı»
«Cenazeler Bahsi»
ZEKÂT
«Sadaka-i F ıtır Babı»
«Nafile Sadaka Babı»
«Sadakaların Taksimi Babı»
ORUÇ BAHSİ
«Nafile Oruç Bâb'ı Ve Yasak Oruçlar»
«İtikaf Ve Kıyam-ı Ramazan Babı»
HAC BAHSİ
«Mikatlar Babı»
«İhramın Vecihleri Ve Sıfatı»
«İhram Babı»
«Haccın Sıfatı Babı Ve Mekke'ye Giriş»
«Hacc'ın Kazası Ve İhsar Babı»

«Tetavvu' Namazı»

Tetavvu' namazından murad : Nafile denilen nan. Nafile lügatta ziyade demektir. Şerîatte ise, farz, vacib ve olmayan bir şeyi yapmaktır. Sünnet ile. nafile arasında umum ve husus-u mutlak vardır. Heı* sünnet nafiledir. Fakat her nafile sünnet değildir.
Şürünbülâlî' (—1069) Dürer haşiyesinde şöyle diyor : utmam Ebu Zeyd dedi ki: Nafile ibadet farzlarda yapılan noksanlığı tamamlamak için meşru' olmuştur. Zira kul, derecesi ne kadar yükselirse yükselsin, hata ve taksirden hâli değildir. Hatta bir kimse farzı hiç kusursuz kilabilse, sünnetleri terk ettiği için muahaze olunmaz.»
Kıyamet gününde ameller tartılırken, yapılan farz ameller mî-zânı doldurmazsa, onlardan kalan açığın nafilelerle doldurulacağı hadîs-i Şerifle beyan olunmuştur. Bu sebeple" bütün ibadetlerin nafilesi vardır. Bunlar hep arzettif imiz maksada mebnî, meşru olmuşlardır. Binâenaleyh farz ibâdetleri yapanlar bunlardan da asla gaflet etmemelidirler. Son zamanlarda birçok kimselerin sünnet namazları terk etmek istediklerine bizzat şâhid olmaktayım. Bu zevat sünnetleri bırakıp, onların yerine kaza namazı kılmayı bahane ediyorlar. Bizce buna asla lüzum yoktur. Çünkü namazı kaza etmekle vâkıâ Allah'a olan borç ödenecektir. Fakat bu sefer sünnetleri terk etmekle Resûlüilah'a karsı yeni borç kapısı açılacaktır.
Malûmdur ki, Teâîâ Hazretleri kendi rızasını Rcsûl-ü Zişan'ımn rızasına talik etmiştir. Hal böyle olunca bize düşen hem kaza namazlarını hem de vakit sünnetlerini kılarak iki tarafı da razı etmeye çalışmaktır.
Bir takımları da nafile Hacca çatıyorlar. Bir adam bir defa hac edip borcunu ödedi mi artık hacca gitmemeli, oraya sarf edeceği parayı memleketin, milletin yararına harcamah imiş. Bizce bu da sakat bir düşüncedir. Çünkü her şeyden evvel bu fikre zâhip olanlar bu noktada dini yıkmak isteyen din düşmanları iie farkına varmadan birleşmiş oluyorlar. Yâni nafile hac için dinimizin düşmanı ne düşünüyor ve söylüyorsa; dostu da aynı şeyi söylüyor demektir. Bu ise dînini seven bir müsîümana asla

yakışmaz.
Saniyen: îş bu dereceye" düşecek olsa, Şârî hazretleri ya bu nafile haccı hiç meşru kılmaz, yahut meşru kılsa bile onu ^on derece sıkı kayd ve şartlara bağlardı. Böyle bir şey bilmiyoruz. Bilâkis bütün eimme-İ kiram defalarca nâfiîe haccetmişler, bizlere de teşvikte bulunmuşlardır.
Sâlisen : Öyle bir zamandayız ki birçok müslümanlar maalesef farz ibadetleri bile bırakmanın çâresini aramaktadırlar. Binaenaleyh böyle bir zamanda biz onların kulaklarını «ibâdetlerinizi yapın» sesleriyle doldurmak mecburiyetindeyiz. Tâki bunları yapmaktan başka çâre bulunmadığına inanarak ibadete yatışsınlar. Bilâkis kulaklarını şunu yapmayın, bunu bırakın sedalarıyla okşarsak; beklediklerimiz de geliyor; diye sevinirler ve daha ziyade gevşerler. Fakirler, muhtaçlar vesaire yararına yapılacak hayır işlerine gelince: Bunları mutlaka ibâdetlerden kesmek lazımsa, buna münasip olan ibâdet zekâttır, sadakadır, öşürdür. Bize öyle gelir ki zengin müslümanlar zekâtlarını tam verseler zekât .alacak ehü bulmakta hayli güçlük çekerler. Bizce menedilecek yol hac yolu değil, Avrupa'ya, Amerika'ya daha bilmem nereye götüren sefahat yoludur.
Elhâsıl : Müslüman olan hangi ibadetten kıssam diye düşünmeye cefc, hangisini daha fazla yapsam diye çabahyacaktır.
Bazı fıkıh kitabİarımızda nafilelerin hîkmet-i meşruîyyeti beyan. edilirken, «Şeytanın tamamı kesmek için meşru olmuştur.» tâbiri de kullanılmıştır. Çünkü şeytan daha ziyade mutî kullara musallat olur ve onlara vesvese vererek farz ibadetleri yaptırmamaya çalışır. Bu çabalama karşısında farzdan önce ve sonra, farz olmayan ibadeti bile yapmak elbette onu gayzından çatlatır.[1]

383/279- Rebiatü'bnü Kâ'b - Eslemî Radiyallahu anhden rivayet- edilmiştir. Demiştir ki: Resûlullah {S.A.V.) bana :
— İste, dedi.
— Ben de senden cennette refakatini dilerim dedim.

— Bundan başka (bir istediğin) var mı? dedi.
— Dileğim bundan İbaret, dedim.
— O halde nefsinin muradı için çok nafile kılmakla bana yardım et; buyurdular.[2]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Musannif merhum sücûd kelimesini nafile namaz manasına almış ve hadîs-i Şerifi nafileye delîl getirmiştir. Secdeyi kendi mânasına kullanmaktan Musannifi men'eden karîne-i mâniâ, yalnız başına secde etmenin matlûp bir şey olmamasıdır. Zîra Resûlüllah (S.A.V.) namazsız secde etmezdi. Sücûd kelimesi farz namaz manasına da gelebilirse de fara namazlar her müslümamn borcu olduğundan burada nafile namaz mânasına alınmıştır. Zîra Resûlüllah (S.A.V.) Hz. Rebîa'yı umduğuna nail kılacak husûsi bir şeye "îrşad etmek istemişti.
Hadîsteki kelimesi iki türlü okunmuştur. Birincisine göre; hemze ile in ikisi de üstündür. Yani hemze istifham için, da âtıfadır. Bu takdirde mâna şöyle olur.
«Cennetde benimle beraber olmayı istemek pek büyük bir şeydir. Buna nail olmak güçtür. Olur ki sana verilmez. Binâenaleyh bununla birlikte başka bir şey de iste;
İkinci kırâatde kelime; şeklinde okunmuştur. «Yahut» demektir. Bu takdirde mâna :
«Benimle beraber olmayı bırak da başka bir şey iste. Çünkü o pek güç bir şeydir demek olur.»
Hadîs-i Şerîfte Hz. Rebîa'nin îman-ı kâmil sahibi, mertebelerin ve isteklerin en büyüğünü gözüne kestirecek kadar âli himmet dünyaya ve dünya şehvetlerine metelik vermeyen bir zâhid olduğuna delâlet vardır. Böyle zât hakkında ise, amellerin en makbulü namaz olacağı için Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) muradına ermesinin ancak çok namaz kılmakla mümkün olacağını bildirmiştir.
Ebu Bekr-i Beyhakî (384 - 458) münâcâtmda şöyle diyor: «Nefsimin; Rabbisi kendisini yaratalıdanberi ömrü secdede geçse, yine azdır.»[3]

374/280- İbni Ömer Radiyaüahü anhümadan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber Sallaliahü Aleyhi ve Sellem'den on rek'at (namaz) belledim. İki rek'at öğleden evvel, iki rek'at da öğleden sonra, İki rek'at akşam namazından sonra evinde, iki rek'at yatsıdan sonra evinde, iki rek'at da sabah namazından evvel..>>[4]

Mü tef ek un aleyhdir.
Buharı ile Müslim'in bir rivayetinde : «İki rek'at da Cum'adan sonra evinde»,
Müslim'in rivayetinde: «Fecir doğduktan sonra hafif iki rek'attan başka namaz kılmazdı.» denilmektedir.
Akşam, yatsı, ve cum'amn sünnetlerini (evde) diye kayıtladığına göre, diğerlerini mescidde kıldığı anlaşılıyor. Hazretİ Peygamber (S. A.V.) sabah namazının sünnetini de evde kılardı. Hâvinin onu zikretmemesi herhalde meşhur olduğu için lüzum görmedi ğindendir. Vâkıâ Cum'amn sünneti ile rek'at sayısı oniki oluyorsa da İbni Ömer (R.A.) in «on rek'at belledim» demesi günlük namazlara nazarandır. Müslim'in yalnız rivayet ettiği hafif iki rek'at, on rek'atta dâhildir. Bu rivayet, kılınan iki rek'atın hafifliğini, ve fecir doğduktan sonra bunlardan başka nafile kılmaz idiğîni ifade ediyor ki Hanefilerle İmam-% Mâlîk'in (93 -179), Şafiî (150 - 204) nin ve bazı ulemânın mezhebi de budur. Hattâ İmam-% Mâlik'ten bu iki rek'atta yalnız fatihanın okunacağı rivayet edilir. Zira sûre veya âyet zam ederse, hafiflik .tasavvur edilemez. Ulemâdan bazıları Hz. Âişe (R. Anha) nın;
«O kadar çabuk kıldı ki bilmem fatihayı okudu mu» demesine bakarak «bu iki rek'atta hiçbir şey okumaz; yalnız tekbîr alır; azıcık durur, rükûa gider» diyorlar. Fakat bu kavi merduttur. Çünkü Kz. ÂÎşe'nin sözü mübalâğa içindir. Fecr doğduktan sonra şu iki rek'attan gayrı nafile kılmak mekruhtur, diyen Hanettlerîn delili bu hadîstir. Sabah namazının sünneti İmam-ı Mâlik'ten maada bütün mezhep imamlarına gore son derece müekket bir sünnettir. Hattâ İmam-ı Şam'dan (80 - 150) bir rivayete göre özürsüz oturarak kılınamaz. Onun için vaciptir diyenler bile olmuştur.

Bu hadîs nafilelerin farz için kılındığına delildir. Nitekim bun-, ların farzlardaki noksanlığı tamamlamak için meşru olduğunu babımızın başında zikretmiştik. İtnam-ı Ahmed bin Hanbeî (164 - 241) Ebu Dâvud, (202 - 275), İbni Mâce (207 - 275) ve Hâkim'in (321 -405) tahric ettikleri Temîm'ed Dâri hadîsinde şöyle buyrulmuştur.:
«Hz. Temim demiştirki: «ResûİülJah SallaUahü Aleyhi ve Selle/n: «Kıyamet gününde kulun ilk hesaba çekileceği şey namazıdır. Eğer onu tamam kıldı ise kendisine tam yazılacak; tamam kılmadı ise Allah meleklerine :
«Bakın kulumun bir nafilesini bulursanız onunla farzını tamamlarsınız; buyuracak; sonra zekât da böyle muamele görecek. Sonra bütün ameller buna göre ele alınacaktır; buyurdular.»[5]

375/281- Âişe radiyaîlahil anhâdan rivayet edilmiştir ki; Peygamber Sallaliahü Aleyhi ve Seîle7H öğleden evve! dört, sabahtan önce de iki rek'at (nafile namazı) bırakmazdı.»[6]

Bu hadisi. Buharı rivayet etmiştir.
Hadîs-i Şerif yukarda geçen İbni Ömer hadisine münâfî değildir. Çünkü buradaki ziyâdeyi Hz. Âişe biliyor, İbni Ömer bilmiyor; demektir. Ve caizdir ki İbni Ömer hazretlerinin rivayet ettiği iki rek'at burada Hz. Âîşe (R. Anha) nın zikrettiği dört rek'atda dâhil olsun. Çünkü Resûîüllan (S.A.V.) 'in bunları ikişer kılmış elması ve ibni Ömerlin yalnız iki rek'atını görmesi mümkündür. Maamafih o iki rek'atm başka namaz olması ihtimali de vardır. Nitekim Ebû Davudi Tirmizî tbni Mâce ve İbni Hvzeyme (223 - 311) nin rivayet ettikleri Ebu Eyyüb hadisinde şöyle buyrulmuştur:
«Öğle namazından önce aralarında selâm olmamak üzere kılınan dört rek'at namaz İçin gök kapıları açılır.» Taberânî (260-360) nin «El- Evsâf» nâmındaki eserinde rivayet ettiği Enes hadisinde dahi:
«Öğleden evvel kılınan dört rek'at namaz, yatsıdan sonra kılınan misli gibidir. Yatsıdan sonraki dört rek'at ise Kadir gecesinde

kılınan misli gibidir.» buyurulmuşdur. Bu iki hadîs Ibnİ Ömer (R.A.) m rivayet ettiği iki rek'atin Âişe (R. Anha) hadîsîndeki dört rek'attan başka olduğunu te'yid ederler. Şu halde Hz. Peygamber (S.A.V.) öğleden evvel altı rek'at nafile kılmış oluyor. Fakat bazan dört, bazan iki kılmış olması da ihtimal dahilindedir. Bu takdirde Hi. Âîşe dört kıldığını rivayet etmiş İbni Ömer de iki kıldığını haber vermiş olur.[7]

377/282- «Bu da ondan rivayet edilmiştir. 73. Anha; demiştir ki: Peygamber Sallallahü Aleyhi ve Sellem nafilelerden hiçbirine sabah namazının iki rek'atına gösterdiği dikkat ve muhafazadan daha şiddetlisini göstermezdi.»[8]

Bu hadîs, Müttefekun aleyhtir. Müslim'in rivayetinde:
«Sabahın iki rek'atı dünya ve dünyadaki herşeyden daha hayırlıdır» buyrulmuştur.
Resul ül I ah (S.A.V.) in sabah namazmm iki rek’at sünnetim hazerde olsun, seferde olsun bırakmadığı sabit olmuştur. Bundan dolayıdır ki Hasan-t Basrî (21 - 110) hazretleri vücûbuna kail olmuştur,
Müslimin rivayeti yine Hz. Âişe'den olup, merfû'dur. Bu rivayette zikri geçen dünyadan murad yeryüzüdür. Dünyadaki her şeyden rnaksad da; dünyanın nimetleridir.
Hadîs-i şerif sabah namazının Tünnetini kılmak için terğip ve teşvike delildir. Bu iki rek'atın vacip olmadığı da aynı hadisten anlaşılmaktadır. Çünkü vacip olsa. terk edildiği zaman azap olunacağı zikredilirdi.[9]

379/283- «Ürnmü'l - Mü'minin Ümmü Habîbe RadiyaUdhü anhâ-dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki; Resûlüllah Salîalîahü Aleyhi ve Sellem :
«Bir kimse günü ile gecesinde oniki rek'at namaz kılarsa, o namazlar sayesinde ona cennette bir ev yapılır» derken İşittim. [10]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Miislm'm mmii Habîbe (R. Anha) dan bir ri\âyetinde nafile kaydı vardır.
Tİrmizi'nin de (Ümmü Hablbe'dçn) buna benzer bir rivayeti vardır. Bunda «öğleden evvel dört rek'at,   Öğleden sonra iki akşam namazından sonra i kî rek'at, yatsıdan   sonra ikf rek'at, sabah namazından önce de iki rek'at denilmiştir.
Bejler'in Ümmü Habtbe'den rivayetinde ise, «Bİr kimse öğleden evve* clort, Öğleden sonra da dört rek'at namaz kılmaya devam aderse AHah onu cehenneme haram kılar» buyurmuştur.
Hadis-i şerifteki «Günü île gsctsî» nden murad: Her gün ve gecedir. TirmizVnm rivayeti MüsUnı'in rivayetini şerh ve tafsil etmiştir. Bu rivayette zikri geçen öğleden önceki dört rek'at Hz. Âîşe hadisinde beyan edilen dört rek'attır. Öğleden sonraki iki rek'at ile yatsıdan sonraki iki rek'at da İbnî Ömer- hadisinde «Evinde kılardı» diye kayıtlanan namazlardır. Sabah namazından önceki iki rek'at ise Hz. Âişe ite İbni Ömer (R. Anhüma) nîn yakarıda gördüğümüz hadîslerin de ittifakla rivayet ettikleri namazdır. Hadîsin sonundaki;
«Allah onu cehenneme haram kılar» cümlesinden murad: Cehenneme girmesini meneder demektir. Çünkü haram olan şeyden menediiir .[11]

382/284- «İbni Ömer Radiyallahil anhümâ'âzn rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlütlah Sallallahü Aleyhi ve Sellem :
«Allah ikindiden önce dört rek'at namaz kılana rahmet eylesin» buyurdular.[12]

Bu hadîsi, Ahmed, Ebu Dâvud, ve Tirmîzî rivayet etmiş; Tirmizi Hasen olduğunu da beyan eylemiştir. Onu İbni Huzeyme dahi rivayet etmiş ve sahihlemiştir.
Hadiste zikri geçen dört rek'at şimdiye kadar kaydedilen nafileler meyamnda geçmemiştir. Bunları da Tirmizî'nin rivayet ettiği nafilelere katarsak, farzlardan evvel ve sonra kılınan nafile namazlar onaltı rek'at oluyor. Bir de ikindiden önce yalnız iki rek'at meselesi varsa da «Her iki ezan arasında bir namaz

vardır» hadîsi ona şâmildir.[13]

383/285- <<Abdullah İbni Mugafîel Müzenî'den[14] rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ResuiüHah SallaRahü Aleyhi ve Sellem:
Akşam namazından önce namaz kılın! Akşam namazından önce namaz kılın; dedi.
Üçüncüde nâs bunu âdet edinirler endişesiyle.
Dileyene (söylüyorum,) buyurdular.[15]
Bu hadîsi, Buhârî rivayet etmiştir..
İbnî Hibbân'ın tir rivayetinde:
Peygamber Salldllahü Aleyhi ve Sellem akşam namazından evvel îkî rek'at namaz kıldı» denilmektedir.
Müslim İn Enes Radîyallahü anhden rivayetinde:
Biz güneş battıktan sonra iki rek'at namaz kılıyorduk; ResûluHah Sallaîlahü Aleyhi ve sellem bizi görüyor, fakat ne emir ediyordu, nede nehy.» denilmiştir.
Hadîs-i Şerif akşam namazından evvel nafile kılmanın mendup olduğuna delildir. Zira ibaredeki tâbirinden murad budur. Aksam vakü değildir. Çünkü o vakitte namaz kılmak mekruhtur. İbni HİbbanʼM (—354) rivayeti dendir. Bu suretle aksam namazının farzından evvel iki rek'at nafile kılmak Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in hem kavli hem de fiili ile sübût bulmuş -oluyor.
Hz. Enes'in rivayeti ise bu iki rek'atin Peygamber (S.A.V.) in takriri ile de sabit olduğunu gösteriyor. Mezkûr namazda şâir nafilelere katılırsa nâîile adedi yirmiye varıyor. Ve günde farz olan onyedi rek'at ile üç rek'at vitir namazı da bunlara ilâve edilince bir müsîümamn gün ile gecede kırk rek'at namazı oluyor. îbnü'l - Kayyım (691 - 751) diyor ki: «Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) İn gün ile gecede kırk rek'at namaz kıldığı sabit olmuştur. Onyedi rek'at farzlar on iki rek'at Ümmü Ha-bîbe'nin rivayet ettiği namazlar, onbir rek'at da gece namazı kırk rek'at eder.» Malumdur ki öğleden evvel ve sonraki dörder rek'at Ibnî Ömer. hadîsindeki iki rek'attan ayrı sayılır ve buraya kadar zikri geçen nafile adedine katılırsa, mecmuu yirmi iki olur. Buna Ümmü Habibe hadisinde zikri geçen yatsıdan sonraki iki rek'at da katılınca vitir hariç, nafileler yirmi dört rek'at olur. Buna on

yedi rek'at, farz ile üç rek'at vitir katılınca da mecmu kırk dört olur. Ebu Banîfe (80 —150), Mâlik (93 — 179) güneş kavuştuktan sonraki bu namaza muhaliftirler. îmam-ı Şafii sünnettir diyor. Nafile namazlarla bu namazların, rek'at adetlerini bildiren hadîsler muvacehesinde dört mezhebin bu babadaki kavilleri aşağıdaki şekildedir:

1— Hanefilere göre : Nafile namazlar sünnet ve mendup olmak üzere ikiye ayrılır :
Sünnet namazlar : Sabah namazından önce iki rek'at, öğleden önce dört, sonra iki rek'at, akşam namazından spnra iki rek'at ve yatsıdan sonra iki rek'attır. Bunların en kuvvetlisi sabah namazının sünnetidir.
Mendup namazlar : İkindiden evvel dört veya iki rek'at, aksım namazından sonra altı rek'at yatsıdan evvel dört veya iki rek'at ve yatsıdan sonra dört rek'attır. Maamafih, istiyen bunlardan fazla da kılabilir. Yalnız gündüz nafilelerinde dörtte selâm vermek, gece nafilelerinde ise sekiz rek'atı geçirmemek şartı ile istediği çift rek'atta selâm vermek sünnettir.

2— Şâfiîlere göre: Nafile namazlar müekked ve gayrı müekked olmak üzere iki kısımdır :
Müekked Nafileler : Sabah namazının sünneti, öğleden ve Cuma'dan Önceki iki rek'at, öğleden ve Cum'adan sonraki iki rek'at, akşam namazının iki rek'at sünneti ve yatsıdan sonraki iki rek'attır. Bu namazlara revâtip derler. Vitir namazı da bunlardandır. Vitrin en azı bir rek'at, ortası üç, çoğu on bir rek'attır.
Gayrı müekked nafileler : Oniki rek'at namazdır. Bunlar: öğleden evvel iki rek'at, öğleden sonra iki rek'at, ikindiden evvel dört, akşam namazından önce hafifçe kılınan iki rek'attır. Bu hususta Cum'a namazı da öğle gibidir.

3 — Mâlikilere göre : Nafile namazlar reva ti b ve gayrî revâtib olmak üzere iki kısımdır :
Revâtib : Öğleden evvel ve sonra kılman sünnetlerle, ikindiden evvel ve akşam namazından sonra kılman sünnetlerdir. Bunlar hakkında muayyen bir aded yoksa da efdal olan, hadîslerin gösterdiği sayıda kılmaktır. Binaenaleyh öğleden evvel ve sonra

dörder rek'at, ikindiden evvel dört, akşam namazından sonra altı rek'at kılmak efdaldir. Bu nafilelerin hükmü müekket surette mendub olmaktır. Akşam namazının vakti dar olduğu için ondan evvel nafile kılmak mekruhtur. Yatsıdan önce nafile kılınacağına dair Sâri' hazretlerinden açık bir nass yoktur.
Gayri revatib : Sabah namazının iki rek'at sünnetidir. Bunun hükmü ragîbe 'olmasıdır.
Ragîbe; müstehabdan yukarı, sünnetten aşağı derecedeki nafiledir. Şeft' namazı da gayrı revâtibtendir. Bunun en azı iki rek'a.tır. Çoğunun haddi yoktur. Bu namaz yatsı ile vitir arasında kılınır; mendûb bir namazdır. Vitir namazı dahi gayri reva ti bd en olup, iki rek'at tavaf namazından sonra sünnetlerin en müekkedi budur. İhtiyari vakti yatsı ile fecr arasıdır. îzdırârî vakti ise; fecr doğduktan sabah namazının tamamına kadardır. Özürsüz zaruri vaktine tehiri mekruhtur. Bütün nafilelerde iki rek'atta selâm vermek sünnettir.

4— Hanbelîlere göre : Nafile namazlar revâtîb ve gayri revâtib olmak üzere ikiye ayrılır :
Revâtib on rek'attır. Bunlar : Öğleden evvel ve sonraki ikişer rek'at, akşam namazı ile yatsıdan sonraki ikişer rek'at ve sabah namazından evvel iki rek'attır. Görülüyor ki, Imam-t Ahmed (164 -241), revâtib olarak tamamıyla İbni Ömer hadîsinde beyan edilen namazları almıştır. Bu namazlar sünnet-i müekkededirier. Ve en kuvvetlisi sabah namazının sünnetidir.
Gayri revâtib yirmi rek'attır. Bunlar: öğleden evvel ve sonraki dörder rek'at ile ikindiden önceki dört rek'at, akşam namazından sonraki dört rek'at ve yatsıdan sonraki dört rek'attır. Akşam ezanı 41e farzı arasında iki rek'at nafile kılmak mubahtır. Cum'anın dört rek'at ilk sünneti gayri revâtibden, iki veya altı rek'at son sünneti revâtîb-dendir.[16]

386/286- «Âîşe Radiyalîahü anftâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki; Peygamber Saîlallahü Aleyhi ve Sellem; sabah namazından Ön-ceki iki rek'atı hafif kılıyor. 0 dereceki, ben acaba fatihayı okudu mu diyordum.»[17]

Müttefekun aleyh'dir.
Hadîs-i Şerif sabah namazının sünnetinin hafif kılınacağına delildir ki Cumhûr-u ulemânın re'yi de budur. Bazılarına göre yalnız fatiha okunur. Ebu Bekir Esamm'a. göre hiçbir şey okunmaz, tekbîr aldıktan sonra azıcık durularak rükûya gidilir. Hanefîlerîe İbrahim Ne-haî (11 - 95) ye göre uzun okunur.
DeHHerî Beyhalû (384 - 458) nin rivayet ettiği Sâîd ibni Cübeyr hadîsidir.[18]

387/287- «Ebu Hüreyre Radiyalîahü anh'dan rivayet edilmiştir ki: Peygamber Sallallahü Aleyhi ve Sellem : sabah namazının iki rek'atmda sûrelerini okumuştur.»[19]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Müslim'in yine Ebu Hüreyre'den bir rivayetinde: nin yerine Bakara sûresinin âyetini; in yerine de Âli İmrân sûresinin âyetini okuduğu zikredilmektedir.
Hadîs-i Şerif sûre ortasından bir âyet okuyup, onunla iktifa etmenin caiz olduğuna delildir.[20]

388/288- <<Âişe Radıyattahü anhâdan. rivayet edilmiştir. Demiştir-ki : Peygamber SaUallaM- Aleyhi ve Sellem sabah namazının iki rek'at sünnetini kıldı mı sağ tarafına yaslanırdı. [21]

Bu hadîsi, Buharı rivayet etmiştir.
Yaslanma hususunda ulema ifrat, tefrid ve orta olmak üzere üç kısma ayrılmışlardır.

1) Zâhîrî'lerden İbni Hazm (384 - 456) ile ona tabî olanlara göre farzdır. Hatta bu yaslanma olmazsa sabah namazı hatıldır, diyorlar.
Delilleri; bu hadîste Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) in fiilen yatması ve aşağıda gelecek Ebu Hüreyre hadîsinde de yatmayı emretmiş olmasıdır.

2) Ebu Hanijc (80 - 150), ibrahim Nehâî (11 - 95) ve

İbni ömsr (R.A.) a göre, yaslanmak mekruhtur. Hatta İbni Mes'ud (— 32) (R.A.) «B?r adama ne oluyor kî İki rek'at namaz kıldıktan sonra eşek çtibi yuvarlanıyor» demiştir, ibni Ömer (R.A.) hem yatmaz, hem de «Selâm vermek yeter» derdi. Hatta yatanları döğerdi. Yukanki iki taifeden Zahirîler ifratta, Hanafîler de tefritte görülmüştür.

3) Ortada olan taife yatmakta beis görmeyenlerdir. Bunlardan İmam-ı Mâlik (93 - 179) iîe bir taife yaslanmayı mubah görürler. Fakat istirahat için değil det sünnettir diye yatmak mekruhtur. îmam-ı Şafiî (150 - 204) ile bir cemaat da alelıtlak nıüstahabdır derler. Onlara göre yaslanmak geceleyin teheccüd namazı kılana meşru olmuştur. Çünkü Abdürrezzak (126 - 211) in Hz. Âişe'den tahriç ettiği bir hadîste: Peygamber (S.A.V.) sünnettir diye yatmazdı. Lâkin geceleyin boyuna ibadetle meşgul oluyordu da ondan istirahat için yatıyordu.» denilmiştir. Maamafih bu hadîsde tesmiye edilmemiş bir râvi vardır. Nevevî (631 - 676): «Muhtar olan, yatmak sünnettir. Çünkü Ebu Hüreyre hadîsinin zahiri bunu gösterir» diyor. Zaten Resûfüliajh (S.A.V.) in yatmaya devam etmemesi de sünnet olduğuna delâlet ediyor. Yatmak sağ tarafa olacaktır. Hatta îbni Hazm1 s göre sağ tarafına yatmak bir sebebten dolayı mümkün olmasa, imâ eder, sol tarafa yatmaz.[22]

389/289- «Ebu Hüreyre BadiydUahü anh'den. rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah SaUaîlahü Aleyhi ve Sellem: Biriniz sabah namazından evvel iki rek'at (sünnet) î kıldımı sağ tarafına yaslanıversin; buyurdular.[23]

Bu hadîsi İmam-ı Abmed, İmam-ı Ebu Dâvud ve Tirmizt rivayet etmişlerdir. Tîrmizî onu sahihlemiştir.
Hadîs hakkında İmam-ı Tirmizî (200-279): «Ha sen, sahihf gariptir.»[24] demiştir, tbni Teymiyye (661 - 728): cBu hadîs sahih değildir. Çünkü münferiden Abdurrahman bin Ziyâde'ntn rivayet ettiği bîr hadistir. Halbuki bu zâtın hıfzı hakkında söz edilmiştim demekte ise de; Musannif merhum: ıHak olan bunun

hüccet olmasıdır. Şu kadar var ki Resûlüllah (S.A.V.) in yaslanmaya devam etmemi; olması bu bâbdakf emri vücûp için olmaktan çıkarmıştır.» diyor.
Buharî'iân Hz. Aişe'den rivayet ettiği şu hadîs-i şerif de aynı mânayı ifade etmektedir.»
«Peygamber Sallaliahü Aleyhi ve Sellem namaz kıldığı zaman eğer ben uyanık olursam benimle konuşurdu. Değilsem, namaz için ezan okununcaya kadar yaslanırdı.»
Hadîs-i şerîf ile zahirilerin ve onlara tabî olanların istidlal ettiğini yukarıki hadisin şerhinde gördük.[25]

390/290- <<İbnî Ömer RadiyaUahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü Aleyhi ve Sellem:
«Gece namazı ikişer ikişerdir. Biriniz sabah olacağından korkarsa bir rek'at kılar. Bu ona kıldıklarını vitir yapar» buyurdular.[26]

Müttefekun Aleyh'dir.
Beşler'in rivayetinde - ki o rivayeti îbni Hibbân sahihîemiştir.
Bu hadîs : «Gece ve gündüz namazı İkişer ikişerdir» lâfzıyladır. Nesâî «Bu hatadır» demiştir.
Hadîs-i şerîf geceleyin kılman nafilelerin ikişer ikişer meşru olduğuna delildir. Yani o namazlarda ikide bir selâm verilir. Cumhur-u Ulemânın kavli de budur. Hanefî'lere göre ikişer ikişer demek her iki rek'atta oturarak teşehhüd yapılır; demektir.
îmam-ı Mâlik (93 - 179) : crlki rek'attan fazla caiz değildir. Çünkü hadîsin mefhumu hasr ifade ediyor. Ve
«Gece namazı ancak ikişer İkişerdir.» kuvvetindedir.
Zira mübfedanm mârife oluşu ekseriya hasr ifade eder» diyor.
Fakat Cumhur tarafından kendisine cevap verilmiş ve: «Hadîste hasr yoktur; çünkü bir suale cevap olarak vâki olmuştur. Hasr olduğunu teslim etsek bile Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) in fiili buna muarızdır. Çünkü beş rek'atla vitir yapmıştır. Nitekim Şeyheyn (Buhâri ve Müslim) İn rivayet ettiği ÂİŞe hadîsinde hiç oturmadan beş rek'at kıldığı İfâde olunmaktadır. Fiil ise, hasr kasdedilmediğine karinedir.» denilmiştir.

«Biriniz sabah olacağından korkarsa,» denildiğine bakılırsa bir rek'at kılarak vitir yapmak yalnız sabah oluyor diye korktuğu zaman caizdir. Böyle bir endîşe yoksa, ya beş yahut yedi veya benzeri ile vitir yapar. Çünkü Dâre Kutnî (306 - 385) ve Hâkim (321 - 405) in tahriç ettikleri merfu Ebu Hüreyre Hadîsinde :
«Beş veya yedi yahut dokuz veya onbir rek'atla vitir yapın.» buyrulmuştur- Hâkim aynı hadîse şu ziyâdeyi de ilâve etmiştir.
«Üç rek'atla vitir yapmayın; akşam namazına benzetmeyin»
Bü hadîse Hanefller tarafından şöyle mukabele ediliyor :
«Hadîs, henüz vitir üç rek'atta karar kılmadan önce vârid olmuştur,» Musannif bu hadîsin bütün ricali sıkadır. Bazılarının onun mevkuf sayması zarar etmeı» diyorsa da; bu hadîse Ebu Dâvud, (202-275)
Nesâî (215-303), İbni, Mâce (207 - 275) vesairenin tahric ettikleri
Ebu Eyyüb hadîsi rnuâraza etmektedir. Zira o hadiste: «Kim üç rek'atia vitir yapmak isterse yapstn» buyruluyor.
Bu iki rivayetin arası şöyle cem edilmiştir. Uç rek'atla vitir yapmak ara yerde oturulursa akşam namazına benzeyeceği için nehyedil-mişür. Ütunılmadığı takdirde neny yoktur. Çünkü o zaman akşam namazına benzeme yoktur. Bu telif fena değildir. Nitekim îmam-ı Ahmed (164-241), Ncsâî, Bcyhakî (384-458) ve Hâkim'in rivayet ettikleri Aîşe hadîsi de onu te'yid ediyor. Bu hadîste:
Sallallahü Aleyhi ve SeUem üç rek'af vitir yapar; bunların yalnız sonunda otururdu» denilmektedir, imam-ı Ahmed rivayetinin lâfzı şöyledir: «Resûlüllah SalîaUahü Aleyhi ve seUem- üç rek'stla vitir yapar; aralarım ayırmazdı. Hâkim'in rivâyetiride ise, «oturmazdı» deniliyor. Hadîy-i şerifteki :
«Sabah olacağından korkarsa bir rekTat kılar» ifadesinin mefhumuna az ilerde gelecek olan Ebu Eyyüb hadîsi muâraza ediyor. Çünkü o hadiste :
«Kim bir rek'atla vitir yapmak isterse, yapsın» deniyor.
Elbette o hadîs buradaki mefhumdan daha kuvvetlidir. Beşlerin yine İbni Ömer'den rivayet ettikleri hadîste : «Gecs ve qündüz namazı» denilmiştir. Beşler bu hadîsi Ali ibni Abdullah Bârik rivayet etmişlerdir. Hadîsin aslı Sahiheyn'de mevcut ise de onda

«gündüz» tâbiri yoktur. îbni Abdil-Ber (363 - 463): «Bu tâbiri İbnî Ömer'den yalnız Ali bin Abdullah El - Bârikî rivayet etmiştir. Bu sözü ona red ve inkâr ettiler.» diyor.
îbni Maln (— 233) ortun hadîsini zaif buluyordu. Onunla îhti-cac etmiyor ve: «Nâfi; Abdullah bin Dinar ve bîr cemaat bu hadisi İbni Ömer'den gündüz kelimesi olmaksızın rîvayet ettiler» diyordu, Yahya ibni i¥am'den senetle rivayet edilmiştir ki; «gündüz namen dörttür; aralan ayrılmaz.» demiştir. Hattâ kendisine: Imam-ı Ahmeâ bin Hanbel «gece ve gündüz namazları ikişer ikişerdir» diyor denildikte: «Hangi hadîse îsîînaden» diye sormuş «Eidî'nin hadîsine» cevabını vermişler; «Ezdi kim oluyor ki hadîsini kabul edeyim» demiştir.
İmam-ı Nesâî (215-303): «Bu hadîs bence hatâdır.» demiştir. Hâkim (321 - 405) dahi Ulûmü'l - Hadîs'inde onun hata olduğunu söylemiş. Dâre Kutnî (306 - 385) «£7 - /ZeZ» adlı eserinde «Bu hadtsde tjündüıün zikredilmesi bir vehimdir» demiştir. Hatiahî {319 - 383}: «Bu haduî Tavus, Nâfî ve başkaları İbni Ömer'den rivayet etmiş, fakat hiçbiri onda gündüzü sikretmemîşHr. Şu kadar var kî sika (güvenilir) bir zatın yaptığı ziyadenin çaresi onu kabul etmektir.» diyor.
Beyhakî (384-458): «Bu hadîs sahihtir» demiştir. Beriki: «EVJüslİm bu hadîsle îhiicac etmiştir. Sikanın yaptığı ziyâde makbuldür» diyor.
İşte ziyade hakkında hadîs imamları bu derece ihtilâf ettikleri için bazıları İkisini de caiz görmüştür, hnam-% Âzam Ehu Hamfe (80 - 150) ye göre gündüz namazları ya ikişer ikişer, yahut dörder dörder kılınır; dörtten ziyade kılınmaz, fmam-ı Buhârî (19-4 - 256), gündüz namazının iki rek'at olanağına dâir sekiz hadîs tahriç etmiştir.[27]

392/291- «Ebu Hüreyre Radiyallahü aniıden rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem;
«Farzdan sonra en faziletli namaz, gece namazıdir.» buyurdu. [28]

Bu hadîsi Müsüm tahric etmiştir.

Gece tabirinden murad, gece yansı da olabilir, sabah namazı da. Ulema gece namazının ne olacağında da ihtilâf etmişlerdir. Bazılarınca bundan murad salât-ı vitirdir. Bazılarınca ise, sabah namazının sünnetidir. Aşağıdaki hadîsler geceden muradın hakîkaten gece yarısı olduğunu göstermektedir.
Buharî'den gayri sahih sahipleri Ebu Hüreyre (R.A.) den şu hadîsi rivayet ederler:
Resûlüllah:
Zaftü Aleyhi ve SeMem'e farz namazdan sonra hangi namazın afdal olduğu soruldu:
— «Gece yarısı kılınan namazdır» buyurdular.
Tirmizî (200 - 279), Amr bin ^.bse'den şu hadîsi rivayet eder ve sahihler.
«Rızâ-i ilâhinin kula en yakın olduğu zaman gecenin son yarısıdır. Eğer o saatte Allah'ı zikredenlerden ola-Iirsen, hemen ol.»
Ebu Dâvud (202 - 275) Yine Artır* bin Abse'den gu hadîsi tahric etmiştir:
Dedim ki; « — Ya Resûlallah! Gecenin hangi cüz'ü daha makbuldür?
— Gecenin son yarısıdır. Artık (orada) dilediğin kadar namaz kıl. Çünkü o zaman kılınan namaz yazılır ve şahidlidir; buyurdular. tabirinden murad: Gecenin son üçte biridir.[29]

393/292- «Ebu Eyyûb-Î Ensarî RadiyaUahü anh'den rivayet edilmiştir ki: Resûlüllah Sallallahü Aleyhi ve Sellem:
Vitir her müslimin üzerine borçtur. Kim beş rek'atia vitir yapmak isterse yapsın.
Kim üç rek'atia vitir yapmak isterse yapsın.
Kim bir rek'atia vitir yapmak isterse yapsın» buyurmuşlardır. [30]

Bu hadîsi Tirmizî, müstesna Dörtler rivayet etmişlerdir, tbni Hibban (— 354) onu sahihlemiş, Nesâi ise mevkuf olduğunu tercih etmiştir.
Hadîs, vitir namazının vâcib olduğuna kail olan İmam-t Âzam

Ebu Hanîfe (80 - 150) nin delilidir. Çünkü sigası itibariyle vücûba delâlet ediyor. îmam-ı Ahmed bin Hanbel (164 - 241) in rivayet ettiği Ebu Hüreyre hadîsi dahi vücûba delâlet etmektedir. Hadîs şudur:
«Kim vitir yapmazsa bizden değildir».
Cumhur-u Ulemaya göre ise vitir namazı sünnettir. Onlar aşağıda gelen Hz. AH hadîsi ile isüdlâl ederler. O hadîsi İbnl Mâce (207 - 275) şu lâfızla rivayet etmiştir;
«Şüphesiz ki vitir vacip değil, sizin farz namazınız gibi de değildir. Lâkin Resûlüllah Salîaîlahü Aleyhi ve SeUem vitir kılmış ve:
«Ey Ehl-i Kur'an! Vitiri kılın. Çünkü Allah, tektir; teki sever.» buyurmuştur.
Yukanki Ebu Eyyüb hadîsini Nesâi mevkuf kabul etliği gibi Ebu Hatim (195 - 277), Zehlî, Dâre Kutnî (306 - 385), Beyhakî (384 - 458) ve şâir birçok zevatda mevkuf saymışlardır. Musannif merhum da böyle olmasını doğru buluyor.
«Sübülü's - Selâm» sahibi San'âni ise: «Bu mevkufa merfu hükmü verilir. Çünkü miktar bildiren şeylerde içtihada müsaade yoktur.» demektedir.
Bundan sonra San'ânî (1059 - 1182) Ebu Eyyüb hadîsinin vitir vaciptir diyenlere delil olduğunu bildirerek vacip değildir diyen Cumhur'un delillerine geçiyor ve onlar namına arzettiğimiz Hz. Ali hadîsi ile istidlal ettikten sonra göyle devam ediyor:
«Mecd bin Teymiyye'ye göre Îbnü'l-Münzir (—310) Ebu Eyyüb hadîsini şu lâfızla rivayet etmiştir: «Vitir haktır, amma vacip değüdir.» Cumhur şu hadîsle de istidlal ettiler. «Üç şey vardır ki, bunlar bana farz, size nafiledir.»
Buyurmuş, «Vitir! de onlardan saymıştır.»
Bu hadîs her ne kadar zayıf'da olsa, mütâbileri okluğu için onlarla kuvvet bulur. Halbuki vitrin vânip olduğuna delil gösterilen Ebu Eyyüb hadîsinin esah kavle göre mevkuf olduğunu gördük. Bu hadîs hakkında her ne kadar merfu hükmündedir dedi isek de vacip olmadığına delâlet eden deliller karşısında mukavemet edemez. Eir de te'kid için mesnım olan şeye de icap tabiri kullanılabilir. Nitekim, Cum'a için yıkanma mes'elesinde geçti.»

San'ânî'mn bu tafsilât] kar-şiatnda biz, vitiri vacip kabul eden îmam-ı Âzam*m mezhebini bir parçacık açıklamaya lüzum hissederiz ve deriz ki:
«Vîtir hakkında İmsm-ı Âzam'dan üç rivayet vardır>>

1) Yusuf bin Halid Semtinin rivayetine göre vitir namazı vaciptir.

2) ATwA hiv Meryem'in rivayetine göre sünnettir. Diğer mezhep imamları ile Hanefiyye den îmam-ı Ebu Yusuf (113-182) ve tmam-t Muhmnmed (135-189)'in mezhebi budur.

3) Hammad b. Zeyd'ir. rivayetine göre farzdır. Hanefiyye'den tmam-î Züfer (110-150) bu kavli tercih etmiştir.
imam-ı Âzam'ın delifi :
Muhakkak ki Allah-ü Tealâ size bir namaz ziyade etmistir. Dikkat edin bu namaz vitirdir. Artık onu yatsı i!e fecir arasında kılın.» hadîs-î şerifîdir.
Bu hadisi ashab-ı Kiram'dan Amr b. As, ükbs bin Amir; İbnİ Ab. bas, Ibni Ömer, Ebu Said-İ Hudrî, Amr Bin Şuayb, Harice b. Huzafe ve Ebu Nadrati'l-Gıfârî radiyatlahü anhüm gibi birçok zevat rivayet etmişlerdir. Vakıa bu tariklerin hemen hepsinde söz götürür cihet bulunmuşsa da Kemal b. Hütnam (788-861) «Fethü'l - Kadir-» de bunları birer birer tetkik etmiş; neticede: «Böylece bu hadîsin Işî sahihlikte en mükemmel vecihte tamam olmuştur» demiştir.
Hadîsin vücuba delâleti birkaç vecihtedir:

a) Bu hadîste ziyâde Allah'a izafe edilmiş ve: «Allah size bir namaz ziyade etti» denilmiştir. Binaenaleyh vitir namazı vaciptir. Sünnet olsa idi, »Peygamber
ziyade etti» denilirdi. Çünkü sünnetler ancak Hz. Peygamber SoZZoZ-lahü Aleyhi ve Seîlcyne izafe edilir.

b) «Ziyade etii» demliyor.

Ziyade ancak vaciplerde tahakkuk eder. Zira bir aded ile mahsur olan yalnız vaciblerdir. Nafilelerin haddi hududu yoktur.

c) Bir şeyde ziyade, o şeyin cinsinden olmakla tahakkuk eder. Burada üzerine ziyade edilen şeyler farzlardır. Binaenaleyh ziyadenin de aynı hükümde olması icap eder. Ancak delil, kafî olmadığından vacip derecesinde kalmıştır.

d) Hadiste emir vardır. Emir ise vûcup ifade eder. Şimdi yine sadedinde bulunduğumuz hadîse dönelim.
«Kim bir rek'atla vitir yapmak isterse yapsın» ifadesinden anlaşılan; yalnız bir rek'at namaz kılmaktır. Filhakika birer rek'atla vitir yaptıkları ashab-ı kiramdan bir cemaattan rivayet edilmiştir. Muhammed Un Nasr ile başkaları, Saib b. Yezid'&en sahih fo\r isnadla şu hadîsi tahric etmişlerdir;
«Ömer bîr gece bir rek'atta Kur'an-ı Kerîm'i okudu, başka kılmadı».
Buharı (194—256), Muavîye'nin bir rek'atla vitir yaptığını, Ibni Abbas'ın da bunu doğru bulduğunu rivayet eder Fakat ne de olsa üç rek'atlı olduğunu ifade eden deliller daha kuvvetlidir, Hattâ Hasan-î Sosî-i (21—110) vitrin üç rek'ath olduğuna İcma-ı müslimin bulunduğunu rivayet etmiştir. Mezkûr rivayet tbni Ebi Şeybc'nin «Musanne/» indedir. Hz. Ebu Bekir, Ömer, Abadîle-i Erbaa (Dört Abdullah)[31] üe ekser Ashabın (R. Anhüm) ve fukaha-I seb'a (yedi fakih)[32] nın mezhebleri de budur.[33]

394/293- «AH bin Ebl Talib RadiyaUahü anh'âen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: VIHr, farz derecesinde lüzumlu değildir. Lâkin Resulü İlah SaUaUahü Aleyhi ve SeMem'tn sünnet olarak kıldığı bîr sünnettir.[34]

«Bu hadîsi, Tîrmizî ile Nesâî rivayet etmiş; Hâkim onu hasen bulmuş ve sahihleşmiştir.
Hadîs .vitir vacip değildir diyen Cumhur-u Ulemâ'nin delîllerinden-dir. Nitekim yukarıda işaret etmiştik. Yalnız Hz. AH (R. AJ'ın bu hadîsinde, Asım b. Damre vardır ki, bu zat hakkında bir çokları söz etmiştir. Bunu Kâdl Abdurrahman «Bülûğu'l - Meram haşiyeler» inde zikretmiş ise de San'ânî böyle bir şey bulamadığından bahsediyor. Yalnız «Et-Takrîb» nam eserde : «Âsim b. Damrete'Ir Meslûlî Kufî altıncı dereceden Sadûk (doğru söyleyen) bir adamdır. «74» tarihinde vefat etmiştir.» ibaresini gördüğünü naklediyor.[35]

395/294- <<Câblr b. Abdullah RadiyaUahü arihhüma'ûan rivayet edilmiştir ki; Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve seUem; Ramazan ayında gece namazı kılmış, sonra ertesi gece kendisini beklemişler, fakat çıkmamış ve» :

«Ben, size vitir farz olur dîye korktum.» buyurmuşlardır.[36]

Bu hadîsi, İbni Hibban rivayet etmiştir.
Yukanki hadîsi Buhar! (194-256) da rivayet etmiştir. Fakat onun lafzı şöyledir :
«Size gece namazı farz olur diye korktum.»
Aynı hadîsi Hz. Âişe (R. Anha) 'dan Ebu Davud (202—275) şu lâfızlarla tahriç etmiştir»:
<<Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem mescidde namaz kıldı, ona uyarak cemaat da kıldılar. Sonra ertesi gece yine kıldı. Derken nâs çoğaldı. Sonra üçüncü gece toplandılar. Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seüem yanlarına çıkmayıverdi. Sabah olunca:
Yaptığınızı gördüm. Beni sizin yanınıza çıkmaktan ancak üzerinize farz olur diye korkmam men etti; buyurdular>.
Hadîsin Buftan'deki rivayeti de buna yakındır. Görülüyor ki, mescide çıkmamanın sebep ve illeti, cemaata farz
olur endişesiymiş. Fakat «Namazlar beştir. Ama onlar yine ellidir. Ben de söz değişmez.»
Hadîsi, muvacehesinde bu ta'lil müşkildir. Öyle ya, değiştirmek endişesi yoksa, beş vakit namazın üzerine ziyade edileceğinden neden korkmalı?
Musannif bu suâle birçok cevaplar verildiğini nakletmiş, sonra bunların hiçbirini beğenmiyerek kendisi üç cevap vermiştir. Beğenmediği cevaplar şunlardır:

a— Çünkü Peygamber (S.A.V.)'in bir şeye devam buyurması ile o şey farz olur.

b— Hz. Peygamber (S.A.V.)'e Cenab-ı Hak vahyederek, bu namaza devem edersen, farz kılınmasına sebep olursun, demiştir.

c— Peygamber (S.A.V.) ile Astıab-ı Kiram'ın[37] bu namaza devam ettiklerini gören bir müçtehid farz olduğunu zan eder de

farz oiur Çünkü müçtehîd bîr şeyin vücubunu zan ederse, o şeyle amel etmek kendisine lâzım olur.

d— Gece namazı Hz. Peygamber (S.A.V.)'e zaten vaciptir. Eğer sahabe de onunla birlikte bu namaza devam ederlerse, hepsine birden müsavat üzere farz olur.

e— Tahtavi'ye göre (—1231) Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) yatsı namazının rek'atları çoğaltılır diye endişe etmiştir. Ve bu endişe hadîsine muarız değildir. Çünkü evvel emirde namazlar ikişer rek'at olarak farz kılınmıştı. Sonra nasıl dörde çıkarıldı ise burada da dördden daha yukarıya çıkarılabilir. Musannifin verdiği cevaplar da şunlardır :

a— Korktum ki bu sünnet size mescidde cemaatla farz olur.

b— Korktum ki gece namazı size farzı kifâye olur.

c— Korktum İd teheccüd namazı size mescidde farz olur. Musannif kendi verdiği cevaplardan bu üçüncüyü beğeniyor. Ve Zeyd ibni Sabii'in rivayet ettiği :
«Üzerinize farz kılınır diye korktum. Eğer farz olsa onu kılmazsınız. Binaenaleyh ey nâs evlerinizde kılın»
hadîsi bu cevaba imâ ediyor. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) onlara acıdığı için mescidde toplanmaktan men etmiştir. Çünkü toplanmak devam ederse şart niur» diyor.
Maamafih bu cevabı da San'âni (1059-1182) beğenmiyor. Diyor ki : Bunun
«Size gece namazının farz kılınacağından korktum» ifadesine uymadığı,meydandadır. Hadîs Buhârî'de de böyledir. Ve mutlak surette namazın farz kılınacağından korktuğunu beyân ediyor.
Hâdise Ramazan'da geçmiştir. Ve Buhftrt'nin hadîsine göre Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve seUem cemaate iki gece teravih kıldırmıştır. Sadedinde bulunduğumuz hadîs bir gece kıldırdığını gösteriyor. İmam-ı Ahmed (İM—241)'in rivayet ettiği hadîste :
«Peygamber SalîctUa-hü aleyhi ve selıem onlara üç gece namaz kıldırdı. Dördüncü gecede mescid cemaatla doldu taştı.» deniliyor. Buhâ-rî ile Müslim'in mütlefikan rivayetlerine göre; ResûÎüllah (S.A.V.) üç gece mescidde namaz kilmiş; cemaat da ona uymuşlar. Cemaate sekizer rek'at kıidırıyormuş. Geri

katanını cemaat evlerinde tamamlarlar ve arı vızıltıs: gibi vızıltıları duyuturmuş. Hadîsimizdeki «vitir size farz kılınır diye korktum» cümlesi, «Vitir namazı vacip değildir.» diyenlere delildir.
Ramazan'da Teravih namazının sünnet olduğuna kail olanlar bu hadîsle istidlal ederler. Yalnız bu hadîste teravihin kemmiyyet ve key-fiyyeti bildirilme mistir. Teravihin yirmi rek'at olarak cemaatla kılınması Hz. Ömer zamanında ve onun emriyle olmuştur. îmam-ı Müalim'ia. (204—261) Sahihîn'de rivayet edilen bu hadîste Hi. Ömer (R.A.yvn bu işe «Bid'at» dediği kayıt edilmiyor. Müslim'den maada hadîs imamları hadîsi Hz. Ebu Hüreyre'den şu lâfızlarla tahric etmişlerdir:
Peygamber SaUallahü aleyhi ve sellem ashabı Ramazan teravihine teşvik eder; azimetle kendilerine emir etmez de, kim ramazanda iman ve ihtisab için teravih kılarsa, geçmiş günahları kendisine bağsştamr» buyururdu.
Ebu Hüreyre diyor ki : «Rasûlullah Sallallahü aleyhi ve sellem dünyadan gitti. Mes'ele bu minval üzere idi. Ebu Bekir'in hîîâfeti zamanında vs Ömer'in ilk zamanlarında hep böyle idi .
Beykâkî (3S4~-458)'nin rivayetinde ise, şu ziyade vardır: «Urve dedi k! :
«Sana Abdurrahrnan KârU'nİn haber verdiğine güre, Ömer îbni'l-Haftab bîr Ramazan gecesi çıkmış ve mescidi dolaşmıştı.Mesciddekiler darmadağınık idiler. Kimi yalnız basına kılıyor; kimi birkaç kişi-ye namaz kıldırıyordu. Ömer: vallahi bunları bir İmamın başına toplamayı düşünüyorum, dedi ve Übeyy b. Ka'b'e; ramazanda cemaate namaz kıldırmasını emretti.
Ömer mescidden çıkarken, cemaat Übeyy b. Ka'b'e uymuşlardı. Ömer : «Ne güzel bid'at bu!» dedi.
Beyhakî, «Sünen» inde bu mânada bir çok rivayetler tahric etmiştir.
Teravihin kemmiyetine, yani kaç rek'at olduğuna gelince : Bu bâb-da merfû bir hadîs yoktur. Yalnız Taberânî (260—360) ile, Abd b. Hu-meyd'in Ebu Şeyhe tarikiyle lbni Abbas (R. A.)'d&n rivayet ettikleri bir hadîste : «Resûlüllah SaMaîlahü aleyhi ve seîlem Ramazanda yirmi rek'at (Teravih) ile vitri kılardı»

deniliyorsa da «Sübv/lür-Reşad» nam kitapta şöyle deniliyor: Ebu Şeybe'yı Ahmed ibni Haribel, İbhi Maın, Bu-hâri, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Nesâî vesaire zayıf addetmişlerdir. Şube (—160) ise yalancı çıkarmıştır. İbni Maîn (—233) onun hakkında sika değildir, demiş ve bu hadîsi onun münkerlerin-den saymıştır. Ezriî «El-Mütevasstt* adlı eserinde : «Resûlüllah (S.A.V.)'in mescide çıktığı, iki gecede (teravih) i yirmi rek'at kıldığı rivayeti ise münkerdir.» diyor. Zerkeşî (-749) «El-Hâdim» nam eserinde: «O gece Resûlüllah (S.A.V.) İn onlara ylrmî rek'at namaz kıldırdı iddiası sahih değildir. Sahih kitaplarında sabit olan sayı zikredilmeden namaz kıldığıdır. Bir de Cabir'in rivayetinde:
«Peygamber SattaUahü aleyhi ve sellem onlara sekiz rek'at namaz 1le vitri kıldırmış; sonra ertesi gece kendisini beklemişler, fakat onların yanına çıkmamıştır» denilmektedir.
Bu hadîsi İbnl Huzeyme ve ibni Hibbân sahihlerinde rivayet etmişlerdir.
Bey ha kî dahi Ebu Şeybe tarikiyle ibni Abbas rivayetini tahric etmiş; sonra onu zayıf bulduğunu söylemiş, ve hadîsin çeşitli rivayetlerini birer birer sıralamıştır. Bu rivayetlerde :
«Şüphesiz Ömer, Übeyy ile Temim-i Dâri'ye cemaata yirmi rek'at namaz kıldırmalarını emretti». Bir rivayette :
«Filhakika Ömer zamanında yirmi rek'at kılarlardı».
Başka bir rivayette :
«Yirmi üç rek'at».
Diğer bir rivayette
«Gerçekten AH Radiyallahü anh onlara yirmi rek'atta imam oluyor ve üç rek'atla vitir yapıyordu» denilmektedir.
Beyhakî (384—458) bu son rivayet için: «Bunda da kuvvet vardır» dîyor.
Hal böyle olunca, anlaşılıyor ki, yirmi rek'at hususunda merfû bir hadîs yoktur. Eilâkis ResûlüMah (S.A.V.)'in ramazanda ve sair zamanlarda onbir rek'attan fazla namaz kılmadığına dair Müttefekun Aleyh olan Hz. Alşe hadîsi az İlerde gelecektir.
«SÜbiÜu's-Selâm» sahibinin bu hadîsi şerh ederken, (Bid'at) kelimesinin üzerinde dikkatle durduğu göze çarpmaktadır.
Ehli sünnet ulemâsına göre her bid'atin mutlaka dalalet olması

icap etmez. Bid'atlar, bld'at-ı hasene ve bid'at-ı seyyie olmak üzere umumî olarak iki kısımdır. Teravihin yirmi rek'at üzerinden cemaatla kılınması bid'at değildir. Çünkü bu namazın aslını Hz. Peygamber (S.A.V.) cemaatla kılmıştır. Binaenaleyh teravihin aslı ve cemaatla kılınması Peygamber efendimizin sünnetidir. Cemaata devam ile yirmi rek'at kıldırmaması ise farz olur endişesine mebnidir. Demek oluyor ki, bu endişe olmasa, devam Duyuracakmış. O halde, ResûlüMah (S.A.V.)'in vefatından sonra farz olmak korkusu kalmamıştır. MeceTle-i Ahkâm-t Adliye'mizin yirmi dördüncü maddesiyle hülâsa edilmiş, umumî bir kaidemiz vardır. Bu kaide mucebince «Mâni zaîi oldukta, memnu avdet eder». Binaenaleyh memnu olan cemaatla yirmi rek'at kılmanın cevazı avdet etmiştir ve artık eskiden olduğu gibi yirmi kılınır; halbuki eskiden hiç küınmadığım fars etsek bile madem ki Hz. Ömer zamanında, onun emri ve gshab-ı kiramın icmaı ile sabit olmuş bir şeydir; bize yine sünnet olur. Çünkü, «Benim sünnetime ve benden sonra Hülefa-i Raşi-din'in sünnetine sanlın» hadîs-i şerifi bu hakikati sarahaten ifade eder. Bu da olmamış olsa. Hz, Ömer (R.A.) bir sahabî-i ceİîldir. Üsul-u Fıkıh îJminin beyanına göre «sahabeyi taklit ise hteler içîn vaciptir». Nihayet ResûliHlah (5.A.V.) :
«Müslümanların iyi gördükleri şey, Allah indinde dahi iyidir» buyurmuşlardır.
Teravihi yirmi rek'at olarak cemaatla kılmayı iyi görenler müslüm2nîardır. Binaenaleyh netice itibariyle bu şekildeki teravih namazı -hâşâ- dalâlet değil, rnahz-ı saadet ve kerametttir. Bundan dolayıdır ki, dört mezhebin dördüne göre de, teravihi yirmi rek'at kılmak meşrudur
Yalnız İmam-ı Mdlik'e göre, kuvvetle mendup, diğerlerine göre erkek ve kadınlara sünnet-i müekkededir. Cemaatla kılmak da sünnettir. Ancak HeneîîUere göre; sünnet-i kifaye, MâlİkÎlere göre; mendup-tur, îmam-t Âzam Ebu Hanife (80—150)'ye, Hz. Ömer (R. A.)'m bu yaptığını ne diyeceği sorulmuş; cevaben :
«— Teravih sünnet-i müekkededir. Ömer bu İşi kendinden ortaya Çıkarmış değildir; bu bâbda bîd'atcı da değildir. Bunu ancak elinde mevcut bîr aia, ResûSüilah (S.A.V.J'don bellediği bir malûmata binaen emretmiştir» mukabelesinde bulunmuştur.

Hz. AH RfîdiyaUahü anh :
«Ömer bfeîm m e$c id Serimizi nasel nurlandirdt ise, Allah da, orun kabrini öyle nurîandırsın» demiştir.
Evet, Halife Ömer ibni Abdüî-Asis zamanında teravih otuz altı rek'at kılınmıştır. Fakat bundan maksad, fazüet ve sevapta Mekke-lüere yetişmekti. Zira Mekkelîler her dört rek'at teravihten sonra Kâbe-i Muazza'tna''y\ bir defa tevaf ederlerdi. Hz. Ömer İbni Abdûl-Aziz bunu görünce her tavafa bedel, dört rek'at namaz kılmayı uygun buldu. Teravih esnasında dört terviha yapılırdı. Bu suretle on alıı rek'at fazlalık zuhur etmişti.
Teravih namazı için Nevevî (631 — 676; : «Ulemânın Icmaıyla sünnettir» der. BeyhaM (384 — 458) Hz. Âişe (R. Anha) dan şu hadîsi rivayet ediyor:
«ResûlüHah SallaZlahü aleyhi ve sellem geceleyin dört rek'at namaz kılar; sonra istirahat ederdi; derken işi uzattı, hattâ kendisine acıdım. İlh!...
Beyhakî «Bu hadîsi tek başına Muğlyretü'bnİ Deyyâb rivayet etmiştir. Bu zat kavî değildir. Şayet, sabit olursa, teravih namazında imamın istirahat yapmasına delildir» diyor.
Terviha : Dört rek'at namaz kıldıktan sonra, bir o kadar namaz kılacak müddet oturmaya derler. San'ânî;
«Hadîsini îmam-% Ahmed b. Haribel, Ebu Davud (202 — 275) îbni Mâce (207 — 275) ve Tirmizî (200 — 279)'nin rivayet ettiklerini Hâkim (321 — 405)'in onu sahihlediğini ve Şeyheyn'in şartı üzeredir, dediğini kayd ettikten sonra, hadîsin misli olanı :
«Benden sonra şu iki kişiye, Ebu Bekir'le Ömer'e uyun» hadisini de rivayet ediyor. «Bu hadîsi Tirmizî, tahric etmiş; ve «hasen» dir, demiştir. Aynı hadîsi îmam-t Ahmed, İbni Mâce ve İbni Hibban (—354) da tahric etmişlerdir. Bundan başka tarikleri de vardır. Bu tarikler hakkında her ne kadar söz edilmişse de bunlar biri birlerini takviye ederler» diyor. Ve Hülefâ-i Râştdîn'in sünnetinden muradın ne olacağına geçiyor. Ona göre bu hadîsten murad :
Düşmanlarla cihad, şeaîr-i diniyyeyi kuvvetlendirme ve şâire gibi Hz. Peygamber (S.A.V.)'in yoluna muvafık hareketlerdir. Ve hadts-1 şerif, her Râşid halifeye âmm ve şâmildir.[38]

396/295- «Harice bin Huzâfe RadıyaUahü anh'den rivayet edllmtşlîr. Demiştir ki: Resûlüllah SatlaUahü aleyhi ve sellem;
Gerçekten AİIah sîze (öyle) bir namaz İle imdat eyledi ki bu namaz sizin için kırmızı develerden daha hayırlıdır dedi. Biz;
Nedir o namaz? yâ Resûlallah dedik.
Yatsı namazı île tan yerinin ağarması arasındaki vitirdir» buyurdular.[39]

Bu hadîsi Nesâî müstesna, Beşi er rivayet etmiş ve Hâkim sahihlemiştir.
«Bu hadîsin benzerini İm a m-i Ahmed de Amr İbni Şuayb'den rivayet etmiştir.»
İmamdı Tirmizî (200—279) bu hadîsi tahric ettikten sonra, «Hârice İbni Humfe'nm hadîsi, gariptir. Biz onu yalnız Yezid b. Ha-bîb'in rivayetinden biliyoruz. Bazı hadîsciler, bu hadîs hakkında vehm etmişlerdir» demiş. Sonra vehmi beyan etmiştir. TirmizVmn bu tenbihini Musannif da yapsa, çok iyi olurdu.
Hadîs-i şerif vitir namazının vacip olmadığına delâlet etmektedir. Çünkü «size imdat etti» buyrulmuştur. İmdat ise: Ziyâdedir. Bununla üzerine ziyâde edilen şey takviye edilir. Orduya imdat gönderildi denilir ki, onu takviye edecek ziyâde gönderildi demektir.[40]

398/296- «Abdullah bin Büreyde'den babasından şöyle duyduğu rivayet edilmiştir. Demiştir ki :
Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve sellem;
Vitir haktır; şu halde kim vitir yapmazsa bizden değildir» buyurdular.[41]

Bu hadîsi Ebu Davud, gevşek bîr senetle tahriç etmiş; Hâkim ise sahihlemiştir.
Hadîsin îmam-ı Ahmed'de Ebu Hüreyre (R.Â.)'â&n zayıf bir şahidi vardır.
Ebu Davud'un, gevşek senetle tahric etmesi, râviîer arasında

Abdullah b. Abdullah Utkî'nin bulunmasındandır. Bu zatı Bulıârî (194— 256} ile Nesâî (215—303) zayıf bulmuşlardır. Ebu Hatim (195—277) ise oSa'lIhü'l-Hadîs» yani hadîsi elverişlidir, demiştir. İbni Maîn (—233) ba hadîs mevkufîurs diyor. îmam-ı Ahmed (164 — 241), bu hadîsi şu lâfızlarla rivayet eder : «vitir yapmayan bîrden değildir». Ancak rivayetin ravileri arasında Halil b. Mürre vardır ki, hadîsi münkerdir. Aynı rivayetin isnadı da münkatı'dir. Nitekim îmam-t Ahmed b. Banbel beyan etmiştir. Hadîs-i şerifteki «bizden değildir» tabirinin manâsı, bizim yolumuzda ve sünnetimizde gidenlerden değildir; demektir.
Hadîs, vitrin vacip olduğuna delildir. Sünnettir diyenler, onu te'kide hamlederler. Yani vitrin vacip olmadığına delâlet eden hadîslerle, bunun arasını bulmak maksadıyla bu hadîs vitrin sünneî-î müekkede olduğunu bildirmek için bu lâfızla ifade buyrulmuştur; derler.[42]

400/297- «Hz. Âlşe RadıyaTlahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki :
Resûlüllah SaJlaTldhü aleyhi ve sellem; Ramazanda ve başka zamanlarda onblr rek'attan fazla namaz kılmazdı.. Dört rek'at kılar; artık o dört rek'atın güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Sonra dört daha kılar, Bunların da güzelliğini ve uzunluğunu sorma! Sonra üç rek'at kılardı. Âişe demiştir ki :
Ya Resûlalîah! Vîtı-î kılmadan mı uyuyorsun, dedim.
«Ya Âişe, filhakika benim gözlerim uyuyor amma kalbim uyumaz.» buyurdular.[43]

Bu hadîs Müttefekun Aleyhtir.
Şeyheyn'in yine ÂÎşe (R. Anha) dan bir rivayetlerinde: Geceleyin on rek'at kılar; bir rek'atia vitir yapar ve (sabah olunca) sabahın ikî rek'at (sünnetini) kılardı. Bütün bu namazlar onüç rek'attır» denilmiştir.
Bu hadîs-i şerifde mevzuu bahs olan dörder rek'aün hep beraber yahut ayrı ayrı kılınmış olmaları ihtimaî dahilindedir. Ayrı ayrı kılınmaları biraz ihtimalden uzak görülürse de «gece namazı ikişer ikişerdir» hadîsine uygundur. Hz. Âişe (R. Anha) ıun (o

dört rek'atm güzelliğini ve uzunluğunu sorma) demesi ya anlatamayacağı kadar güzel olduğundandır; yahut muhatap böyle bir namaz kılamıyacağı içindir. Binaenaleyh sormaya ne hacet var demek istemiştir.. ResûÎüllah (S.A.V.)'în güzel kıldığı herkesçe malûm ve meşhur olduğu için sorma demiş olması da ihtimaldir.
aVîîri kılmadan mî uyuyorsun» diye sorması herhalde Resulü Ekrem (S.A.V.)'in dört rek'at kıldıktan sonra biraz kestirme yapmasındandır. Âîşe (R. Anhaymn uyku abdesti bozar kanaatında olduğu da sormasından anlaşılıyor. ResûlüHah (S.A.V.)'in «kalbim uyumaz» buyurması abdesti bozan uykunun kalp uykusu olduğuna delâlet eder. Bu uyku dalarak uyuyan derin uykudur.
Hadîs-i şerif, uykunun Hz. Pegamber (S.Â.V.)'in hasâisinden (hususiyetlerinden) olmak üzere onun abdestini bozmadığını bildiriyor. Musannif bu ciheti «Telhis» nammdaki eserinde açıklamış ve gerek bu hadîsle gerek İbni Abbas (R.A.)'dan rivayet edilen şu hadîsle istidlalde bulunmuştur:
«Resûiüilah Sallalîahü aleyhi ve seUem: uyudu; hattâ horuldadı. Sonra kaikt) ve namaz kıldı, abdesî almadı» Buhârî'dç Peygamberlerin yalnız gözlerinin uyuduğu, kalplerinin uyumadığı zikrolunur.
Resûlülîah (S.A.V.J'in geceleri nasıl ve kaç rek'at namaz kıldığına dair Hz. Âîşe (R. Anka) dan gelen rivayetler çeşitlidir. Sabah namazının sünneti hesaba katılmaksızın yeîi; dokuz ve onbir rek'at kıldığı rivayet edildiği gibi Şeyheyn'in bir rivayetine göre sabahın sünneti dahil onüç rek'at kıldığı anlaşılmaktadır. Hattâ bir rivayette :
«Geceleyin on üç rek'at namaz kılardığı; sonra ezanı işittikte hafif iki rek'at daha kılardığf, ve bu suretle rek'at sayısının on beşe baliğ olurduğu îfade edilmektedir.
Hz. ÂÎşe Radıyallahü anha hadîsinin rivayetleri böyle muhtelif olunca, bazıları hadîsi, muztarib[44] sanmışlardır. Halbuki değildir. Çeşitli rivayetlerle, çeşitli ve müteaddid zamanlara işaret edilmiş ve bunların hepsinin caiz olduğu anlatılmak istenilmiştir.
Maamafih Hz. Âışe'nin (Ramazanda ve sair zamanlarda) demesi

bu tefsire pek münasip düşmez. En iyisi Âîşe (R. Anha), Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in ekseriyetle yaptığı fiilini haber vermiştir; demektir. Bu takdirde bu rivayete uymayanlar, nadiren yaptığı fiiller olur ve aradan münâfat kalkar.[45]

402/298- «Bu da» ondan rivayet edilmiştir; (Radıyallahü anha) de-miştîr ki: Resûİüllah Sallalîahü aleyhi ve selem:
Geceleyin on üç rek'at namaz kılardı. Bunların besiyle vitir yapar; sonundan başka hiç bir yerde oturmazdı.»[46]

Hz. Âişe (R. Anha) yukardaki hadîsinde olduğu gibi, burada da kaç rek'atta selâm verdiğini bildirmemiş. Yalmz bir selâmla beş rek'at vitir namazı kıldığını beyan etmiştir. Bundan evvelki hadîste vitri üç rek'at kıldığını görmüştük. Şu halde bu beş rek'at da Hz. Peygamber (S.A.V.)'in vitirlerinden bir nevi olmuş olur.[47]

403/299- «Bu da ondan rivayet edilmiştir; (Radiyaüahü anha) de-mistir ki : Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve aettem;
Gecenin hepsinde vitir kıldı ve vitri seher vaktinde sona erdi.»[48]

Bu iki Hadîs, Müttefekun Aleyhimadır.
Yukarıdaki iki hadîsi Buhârî (194—256) iîe Müslim (204—261) ittifakla rivayet etmişlerdir. Hadîs-i şerif vitrin vaktini beyan ediyor. An--îaşjlıyor M, Hz. Peygamber gecenin evvelinde, ortasında ve sonunda vitir .kılmıştır. Şu halde vitrin vakti yatsıdan sonra tanyeri ağarmcaya kadardır. Nitekim böyle olduğunu Harice hadîsinde görmüştük.[49]

404/300- (Abdullah b. Amr b. Âs RadıyaUdhü anhüma'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem;
— Yâ Abdullah! filân gibi olma, geceleyin namaz kılıyordu. Artık

gece namazını bıraktı» buyurdular.[50]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyhdir.
Musannif «Fethü'l-Bâri» de «bu fülanın kim olduğuna hadîsin hiçbir tarikinde dest-i res olamadım. Galiba böyle mübhem bırakmak, onu gizlemek için olacak» diyor. ibnü'LArabî (468—543) :
«Bu hadîs gece namazının vacip olmadığına delildir. Çünkü vacip olsa, onu terk eden hakkında sözü bu kadarla bırakmaz; bilâkis son derece zemm ederdi» diyor.
Hadîs-i şerif, âdet edinilen hayırlı işe tefrid ve kusursuzca devam etmenin müstehab olduğuna işaret ediyor. İbadeti bırakmanın keraheti dahi bundan anlaşılanlar cümlesindendir.[51]

405/301- cAM RadıyaUdhü anh'ömn rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resulullah Sallallahü aleyhi ve sellem;
— Ey ehl-i Kur'an! Vitri kılın. Çünkü Allah tektir; teki sever» buyurdular.[52]

Bu hadîsi Beşler rivayet etmiş, Ibnî Huzeyme sahlhlemiştlr.
«En-Nihaye» de şöyle deniliyor : «Vitir demek : zatında birdir, parçalanmayı kabul etmez, sıfatlarında birdir, benzeri ve dengi yoktur, fiillerinde birdir, şeriki ve yardımcısı yoktur» demektir.
«Teki sever» demek, tek rek'atlı vitri sever. Yani kılana sevap verir ve kabul eder demektir. Bu cümle bir tergib ve teşvik cümlesidir. Yoksa, vitir namazını Allah farz namazlardan daha çok sever demek değildir. «Ehl-i KuKan'dan» maksad mü'minlerdir. Zira Kur'an-ı Ke-rîm'i tasdik edenler onlardır. Bilhassa onu ezber edip, okuyanlar, hudut ve ahkâmına riayet edenler murad edilmiştir. Hadîs-i şerifde, vitir namazını kılmaya teşvike sebep, Allah'ın tek oluşu gösterildiğine göre Kadı İîyaz (476—544) 'in da dediği gibi. Bir şeye az çok münasebeti olan şey ona sevgili ve makbul oluyor demektir. Vitir namazını sünnet kabul edenlere göre buradaki emir nedip içindir. Hadîs zahiri itibarıyla vitir vaciptir diyenlerin delilidir.[53]

406/302- «Ibnİ Ömer RadıyaUahü anhümadan Peygamber Sallallâhü aleyhi ve sellem'\n:
«Geceleyin son namazınızı vitir yapın; buyurduğu rivayet edilmiştir.»[54]

Bu hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Musannif «Fethül-Bârî» de şöyle diyor: «Selef iki yerde ihtilâf etmişlerdir.
Bîri; vitirden sonra, oturarak iki rek'at namaz kılmanın meşru olup olmaması;
Diğeri; vitri kıldıktan sonra nafile kılmak istiyene deminki vitri kâfi midir? Yoksa o vitre bir rek'at daha katarak onu çift rek'atlı namaz haline getirdikten sonra mı nafile kılacaktır? Ve böyle yaptığı takdirde yeniden bir vitir kılacak mıdır mes'elesidir. Birincisi hakkında Müslim'de Ebu Selmâ tarikiyle Hz. Âişe (R. Anhaydan şu hadîs rivayet edilmiştir.
«Şüphesiz Peygamber Sallalîahü aleyhi ve sellem geceleyin vitirden sonra oturduğu yerden iki rek'at namaz kılardı.»
îmam Evzal (78—150) ve îmam Ahmed b. Raribel (164—241) gibi bazı zevat bunun sünnet olduğuna kaildirler. Onlar hadîsteki «geceleyin son namazınızı vitir yapın» emri, vitri gecenin sonunda kılana mahsustur diyorlar. Hanefiler, Şafiîler ve Malikiler ise bu namazın sünnet olmadığma kaildirler. Bunlara göre oturarak kılman bu iki rek'at namaz sabah namazının sünnetidir. Nevevî (631—676)'ye göre ResûIülİah (S.A.V.) bu iki rek'ati vitirden sonra nafile kılmanın caiz olduğunu ve nafilelerin oturarak kılınabileceğini göstermek için kılmıştır.
İkinci mes'eleye geîince : Ekser ulemâya göre dilediği kadar çift rek'atlı namaz kılar. Birinci vitrini de bozmaz. Delilleri aşağıdaki hadîstir.[55]

407/303- «Talk b. Alî RadıyaUahü anhden rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Sallalîahü aleyhi ve sellem:
«Bir gecede iki tane vitir olmaz» derken işittim.[56]

Bu hadîsi Âhmed ile Üçler rivayet etmişlerdir. İbni Hibban da sahihlemiştir.
İşte bu hadîs, yeniden vitir kılınmayacağına delâlet ediyor. Vitirden sonra nafile kılan, istediği kadar çift rek'atlı nafile kılabilecektir. Ancak hu zahir hale göre böyledir. Yoksa birinci vitrine bir rek'at eklemek suretiyle onu çift yaptıysa, onun hakkında vitir kalmamıştır, böy-lesinin vitri namazının sonunda kılacağı tek rek'attır. Nitekim, Hi. Ömer (R.A.)'a bu mes'ele sorulmuş ve :
«Sabah olacağından veya uyuyacağından korkmuyorsan, vitrini çift yap, sonra İstediğin kadar namaz kıl, sonra vitir yap» cevabını vermiştir.[57]

408/304- «Übeyy İbni Ka'b Radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî : ResûIülİah Sallalîahü aleyhi ve sellem : süreleriyle vitir yapardı.[58]

Bu hadîsi, İmam-ı Âhmed, Ebu Davud ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Nesâî, «rek'atlarm ancak sonunda selâm verirdi» cümlesini ziyade etmiştir.
Ebu Davud ile TirmIzî'de Âişe RadıyaTlalıü anha'dan bunun, benzeri vardır. Bu rivayette: Her sûreyi bîr rek'atta, son rek'atta ise ile muavvezeteyni okurdu; denilmektedir.
Anlaşılıyor ki, birinci rek'atta sûresini, ikincide üçüncü de sûresini okurmuş.
Hadîs-i şerif; üç rek'atla vitir yapılacağına delildir ve «üç rek'atla vitir yapmayın» hadîsine muarızdır.
İki hadîsin araları bulunarak, muarazanın nasıl giderildiğini yukarda geçen bir hadîste gördük. Üç rek'atla vitir kılmak, vitrin bir nev'idir. Ve Hanefîlerin mezhebidir. Onlar diyorlar ki; Ashab-ı Kîram üç rek'atlı vitrin caiz olacağına icma etmişlerdir. Üçten maadasında ise ihtilâf vardır. Binaenaleyh üç rek'at kılarak icma ile amel etmek elbette daha yerinde bir hareket olur.»
Stm'ânî bu icma sahih değil demekte ise de, haksızdır. Çünkü üç rek'at kılana viiü1 namazı için caiz değildir diyen yoktur. Bu da

icmaın ta kendisidir.
Ebu Davud ile Tirmizî rivayetinden murad, yine yukarıki Übey hadîsindekinin ayındır. Çünkü «her sûreyi bir rek'atta» demekten maksad : sûresini ilk rek'atta, sûresini ikinci rek'atta okurdu dernektir. Ancak Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadîste za-iflik vardır. Zira raviler arasında Hasif Gezeri vardır. Aynı hadîsi tbni Hibban (—354) üe Dâre Kutnî (306—385) Yahya b. Saîd tarikiyle Hz. Aişe (R. Anka,'/fan rivayet etmişlerdir. Ukeylî (—769) bunun için: «İsnadı sahîhdir» demiştir. îbni Cevzî (508—597):«Ahmed ve Yahya b. Maîn Muavvezefeyn[59] ziyadesini İnkâr ettiler» diyor. Îfynü's-Seken (294—353), AbdvJah b. Sertimden garip bir isnad ile hadîse bir şahid rivayet etmiştir. [60]

410/305- «Ebu Sald-i Hudrt RadiyaUdhü anlıdan rivayet edildiğine göre Peygamber SallaUahü aleyhi ve seUem:
«Sabahlamadan önce vitri kılın» buyurmuştur.[61]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Ibnl Hİbbanʼm rivayetinde :
«Kim vitir kılmadan sabaha çıkarsa onun vitri yoktur» buyrulmuştur.
Hadîs-i şerif vitrin sabah olmazdan önce kılınacağına delildir.
Vakit çıktıktan sonra vitrin meşru olmayacağı dahi bu hadîsin delâleti cümlesindendir. Fakat kaza edilmeyeceğine dair bir şey yoktur. tbni Münzir (—310)'in selefden bir cemaata atfen naklettiğine göre fecir doğmakla vitrin ihtiyari vakti çıkar; iztirarî vakti ise sabah namazına kadar devam eder. Bittabi bütün mezheplere göre bu böyle değildir. Bu yalnız Malİkîlere göredir. Diğer üç mezhebe göre vitrin vakti yatsı İle fecrin doğması arasıdır.
Uyuyarak vitri kılamayan ile unutanın hükmünü aşağıdaki hadîs beyan edecektir.[62]

412/306- «Bu da» ondan (Ebu Said-il Hudri) RadıyaMahü anh rivayet edilmiştir. Demiştirki.:Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve

sellem;
«Kim vitri (kılmadan) uyursa, yahut onu unutursa, hemen sabahladığı zaman, yahut hatırladığı anda kılsın» buyurdular.[63]

Bu hadîsi Nesâî müstesna Beşler rivayet etmiştir.
Hadîste leff-ü neşr-I müretteb[64] vardır. Manâ şudur : Kim vitri kılmadan uyursa, sabahleyin kılsın. Kim unutur da kılmazsa, hatırladığı anda kılsın. Binaenaleyh anlaşılıyor ki, vitri uyuyarak veya unutarak kılamayanın hükmü aynen farzı bu sebeplerle kılamayamn hükmü, gibidir. Yani uyuyanla unutanın sonradan kıldıkları namaz edadır.[65]

413/307- «Câbir Radiyallahü anhden rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüilah SallaUahil aleyhi ve selîem :
— Kim geceleyin kalkamayacağından korkarsa, gecenin evvelinde vitrini kılsın. Kim gecenin sonunda kai-kacağını umuyorsa, gecenin sonunda kılsın. Çünkü gece sonunun namazr meşhûddur. Bu ise efdaldir.» buyurdular.[66]

Bu hadîsi Müsüm rivayet etmiştir,
Hadîs-i şerif, vitrin geciktirilmesinin efdal olduğuna delildir. Fakat kalkamayacağmdan korkan, vaktini geçirmemek için evvel vaktinde kılacaktır. Selefden bir cemaat her ikisiyle de amel etmiş ve yerine göre kimi evvel, kimi son vaktinde kılmıştır.
«Gece sonu namazının meşhûd olmasından murad: Gece ve gündüz. meleklerinin o zamanda hazır bulunup, şahid olmalarıdır. Zaten meşhûd t şahid olunmuş, görülmüş, hazır bulunulmuş demektir.[67]

414/303- «Ibnî Ömer Radiyallahü anhümadan Peygamber Sallat-lahit aleyhi ve sellem'âen:
— Fecir doğdu mu, her gece namazıyla vitrin vakti gitti demektir, O halde siz fecir doğmadan önce vitri kılın» dediğini duyduğu rivayet edilmiştir.[68]

Bu hadîsi Tîrmizî rivayet etmiştir.
Gece namazlarından murad: Geceleyin kılınması meşru olan nafilelerdir. Vitir namazını bunların üzerine atfetmesi, hâssı âmm üzerine atıf kabilinden olup, onun şerefini beyan içindir. Fakat bu tefsir vitri sünnet addedenlere göredir. Vaciptir diyenlere göre; nafileler başka, vitir başkadır. Hadîs-i şerifde gece namazları ile birlikte vitrin de son vakti bildirildikten sonra «tan yeri ağarmazdan Önce vitri kılın» diye emir vârid olması, onun Sâri, nazarında ne kadar mühim ve şanının ne derece yüce olduğuna delildir ki, bizce bu onun vacip olduğunu gösterir. Çünkü sünnet olsa, sair nafilelerden ayrılıp, vaktinin geçeceği, hassaten tenbîh, ve kılınması ayrıca emir buyrulmazdı. Vitir hakkındaki hadîsler hep böyle onun müstesna bir namaz olduğuna işaret ettiğinden ona sünnettir diyenler dahi yalnız sünnet deyip geçememiş; sünnetlerin en müekkedidir demişlerdir. Şu halde ona vaciptir diyenlerle, sünnettir diyenler arasındaki muhalefet, hemen hemen lafzı gibi bir şeydir.
Bu hadîs-i şerif, sabah olmakla, vitrin vaktinin geçtiğini bildiriyorsa da uyuyup kalanla, unutan hakkında yukarda geçen Ebu Saîd hadîsîyle tahsis edilmiştir. Çünkü o hadîste böyleîerin sabahleyin ve hatırladıkları vakit kılacakları ûeyan edilmiştir. Ve bu namaz edadır. Şu halde vitrin vakünin geçmesinden murad, uyuyup kalma ve unutma gibi Özür bulunmamakla mukayyeddir. Uyuyub kalanlar hakkında îmam-ı TIrmizî (200—279), Âişe (R. Anhaydan şu hadîsi rivayet etmiştir :
(S.A.V.) vitri geceleyin kılmasına uyku veya gözlerinin dalması mâni olur da kılamazsa, gündüzün on iki rek'ai kılardım.
Tirmizî bu hadîs için «Hasen-î Sahih» demiştir. Mevzuu bahsimiz İbni Ömer hadîsi hakkında Tirmizî :
«Bu lâfızla bu hadîsi yalnız Süleyman b. Musa rivayet etmiştir» diyor.[69]

415/309- «Hz. Alse RadiyaUahü anhââan rivayet edilmiştir. Demiştir kî : Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem:
«Kuşluk namazını dört rek'at kılar ve Allah'ın dilediği miktarı

ziyâde ederdi».
Bu hadîsi; Müslim rivayet etmiştir.
«Müslim'in Âlşe'den rivayetinde Âîşe'ye :
Peygamber SaUaîlahü aleyhi ve seUem kuşluk namazını kılar mıydı, diye sorulmuş:
— Hayır; ancak seferinden gelmesi müstesna, demiştir.
Müslim'in yine Âişe'den bir rivayetinde ;
— Ben Resûllüîah (S.Â.V.)'î kuşluk namazı kılarken hiç görmedim. Onu gerçekten ben kılıyorum,» dediği görülmektedir. [70]

Hadîs-i şerif; kuşluk namazının meşru olduğuna ve en az dört rek'at kılınacağına deîîîdir. Bazıları iki rek'attır derler. Çünkü, Buharı ile Müslim'de Hz. Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîste:
(İki rek'at kuşluk namazını» denilmiştir. îbni Dakihi'l'îyd (625—702) Ebu Hiireyre (R.A.ym hadîsini şerhederken şöyle diyor :
«Belki bu, kılınması hakkında te'kid bulunan en az miktarı zikretmiştir. Bu hadîste kuşluk namazının müstehap olduğuna ve en az iki rek'at kılınacağına deiîi vardır. Peygamber (S.A.V.)'in onu klimaya devam buyurmaması, müstehab olmasına münâfî değildir. Çünkü müs-tehab olduğu kavlen ifade edilmiştir. Bir hükmün sübût bulması için, kavlî ve fiilî bütün delillerin bir araya gelmesi şart değildir. Şu var ki, Peygamber (S.A.V.)'in devam üzere yaptığı bir şey, devamsız yaptığına tercih edilir.»
Hükmüne gelince : îbni Kayyım (691—751) bu bahdaki kavilleri toplamış, mecmuu altıyı bulmuştur. Şöyle ki :

a) Kuşluk namazı müstehabtrr.

b) Müstehab değildir. Yâlnız bir sebep varsa müstehab olur. Meselâ : Ebu Cehlin katledildiği haber verildikte, Hz. Peygamber (S.A. V.) kuşluk namazı kılmıştır.

c) Hiç müstehab değildir. Çünkü bu namazı, Ibnl Ömer Sahabe ve Tabiin kılmazlardı. Hattâ, Abdurrahman Îbni Ebu Leylî (—83) : «Bu namazı asbâb-ı kiramdan birçoklarına sordum; kimse isbat edemedi» demiştir.

d) Devam etrniyerek, bazan kılmak, bazan kılmamak müstehabtır.

e) Evinde olanın bu namaza devam etmesi müstehabtır.

f) Bİd'attır. İbnî Ömer (R.A.) : «Bu namazı Peygamber (S.A.V.)' İn vefatından sonra nâs uydurdular» demiştir. îbni Kayyım «Zâdül -MeâÂT> adlı eserinde bu akvali saydıktan sonra her kavlin delilini de göstermiştir. Bunların arasında tercihe şayan olanı îbnü Dakiki'l-îyd'in dediği gibi kuşluk namazının müstehab olmasıdır.

Yalnız, Hz. Aişe (R. Anha)'run birinci hadîsi; Resûlüllah (S.A.V.)'in kuşluk namazını dâima kıldığını gösteriyor. îkinci hadîsi ise yalnız seferden geldikten sonra kıldığına delâlet ediyor: Bu muâraza sebebiyle araları bulunmuş ve «şöyle yapardı» sözü daima devam bildirmez. «Ekseriyetle yapardı» manâsına gelir. Binaenaleyh burada olduğu gibi onu devam manâsından değiştirecek, bir karine bulundumu, devam manâsına ahnmaz denilmiştir. îkinci hadîsteki «Hayır; ancak seferinden gelmesi müstesna» sözü, Resûlüllah (S.A.V.)'i kuşluk namazı kılarken görmediğini, yalnız seferden döndüğü zaman bu namazı kılarken gördüğünü ifâde ediyor. Birinci hadîs, kuşluk namazını bırakmaz içliğini işittiğinin ifadesidir. Yalnız Müslim ile Buhârİ'nin ittifakla tahric ettikleri rivayette; «Ben Resûlüiiah (S.A.V.)'i kuşluk namazı kılarken. hiç görmedim» demesi bu manâyı zayıflatıyor.

Musannif bu rivayeti yalnız Müslim nakletmiş gibi göstermiştir. Halbuki Mütfefekun Aleyhtir. Bu rivayette «Kılarken hiç görmedim» diyerek kendisinin kılmakta olduğunu beyan etmesi, Resûlüllah (S.A.V.)r in bu namazı kıldığını ve kılmaya teşvik ettiğini işittiğine delâlet eder. Bu takdirde, iki hadîs arasındaki muâaraza kalkar. Beyhakî (384—458): «Kıldığını görmedim, demek; devam üzere kıldığını görmedim demektir» diyor. îbni AbdiJI-Berr (368—463) : «Şeyheyn'in ittifakla rivayet ettikleri kabul edilir. Müslim'in yalnız başına rivayet ettiği bırakılır» demiştir. Yani «Kılarken hiç görmedim, amma ben kendim kılıyorum» rivâyetiyle, amel edilir, demek istemiştir. Zira Hz. Âişe (R. Anha)'run görmemesi bu namazın kılınmamış olmasını

icap etmez. Nitekim başkaları kıldığını isbat etmiştir.
Şeyheyn'in ittifakla tahriç ettikleri Ebu Hüreyre hadîsinde Hz. Peygamber (S.A.V.)'in Ebu Hüreyre'ye iki rek'at kuşluk namazını bırakma; diye vasiyet etmesi de bu namazı isbat eden delillerdendir. Bu namaza tergîb ve teşvik hususunda olsun, rek'at adedi hususunda olsunr hadîsler çoktur.[71]

418/310- «Zeyd fo. Erkam RadiyaUahü an'den rivayet edildiğine göre, ResûEüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :
Evvâbîn namazı deve yavrularının sıcaktan piştiği zaman kllinir» buyurmuşlardır.[72]

Bu hadîsi; TİrmizÎ rivayet etmiştir.
fo'âl vezninde mübalağalı ismi faildir. Günahları terk ve hayırlı işler yapmak suretiyle Allah'a dönen demektir. aynı kelimenin cem'idir.
yerin şiddetli sıcağından yanar demektir. Bu hal güneş yükselip, sıcaklığı te'sir ettiği zaman olur.
nün cem'idir. Deve yavruları demektir.
aslında ayırmak demektir. Yavrular da annelerinden ayrıldığı için onlara bu isim verilmiştir.
Hadîs-i şerifi; Tirmizl, (200—279) rivayet etmiş, fakat kaç rek'-at olacağını zikretmemiştir. Bu bâbda Bezzâr (—292) de Hz. Sevbân (B.A.) den şu hadîsi tahriç etmiştir.
«Resûlüllah SdttaMahü aleyhi ve seMem, günün yansından sonra namaz kılmayı severdi. Âîşe:
— Ya Resûlüllah sen bu saat da mı namaz kılmayı seviyorsun dedi.
Resûlüllah SaUaUalıü aleyhi ve sellem :
Bu saatta gök kapıları açılır ve Hak Tealâ hazretleri bu saatta kullarına rahmetle bakar. Bu namaz, Âdem, Nuh, İbrahim, Musa ve İsa'nın devam ettikleri bir namazdır» buyurdular.
Yalmz hadîsin ravîleri arasında metruk bir râvî vardır.Evvâbîn namazının dört rek'at olduğuna dair birçok hadîsler vardır.[73]

419/311- «Enes RadiyallaMl anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlülîah Salîmlahü aleyhi ve sellem :
Kim kuşluk namazını on iki rek'at kılarsa, Allah ona Cennette bir köşk bina eder.» buyurdular.[74]

Bu hadîsi; Tîrmhı rivayet etmiş ve garîp bulmuştur. Musannif bu hadîs için : «İsnedf zayıftır» der. Bezzâr İbnî Ömer'den şu hadîsi tahriç etmiştir :
«Ebu Zerr'e :
Amcacığım bana vasiyet et! dedim.
Bana Resûüillah Sallallahü aleyhi ve sellem'e sorduğum bir şeyi sordun, dedi ve :
— Eğer kuşluk namazını iki rek'at kılarsan, gafillerden yazıimazsuı, dört kılarsan âbidferden yazılırsın. Alt* kılarsan, sana hiç bir günah erişmez. Sekiz kılarsan ka-nîtlerden yazılırsın. Oniki kılarsan, sana cennette bîr köşk yapılır, dedi».
Yalnız t>u hadîsin ravîîeri arasında Hüseynü'bnü Atâ vardır ki, Bu zatı Ebu Hatim (195—277) ve başkaları zayıf bulmuşlardır. Bununla beraber, İbni Hibban (—354) onu mutemedler arasında zikretmiş ve: Hatâ eder; tedlîs yapar» demiştir. Bu babda başka hadîsler de varsa da Hç biri itirazdan hâli değildir.[75]

420/312- «Âişe Radiyaîlahü nnha/âan rivayet edİlmişiir. Demiştir ki: Resûlüllah SaUdtlahü aleyhi ve sellem :
Evime girdi ve kuşluk namazını sekiz rek'at kıldı.»[76]

Bu hadîsi; Ibnî Hibban sahihinde rivayet etmiştir.
Hz. Âîşe'nin ResûlüNah (S.A.V.)'i kuşluk namazı kılarken görmediğine dâir Müslim (204-261)'in rivayet ettiği hadis yukarıda geçti. Burada ise, onu kendi evinde kıldığını isbat ediyor. Yani iki hadîs birbirine muarızdır, Maamafih, araları bulunmuş ve Hz. Âişe; Resûiüllah'ın (S.A.V.) kuşluk namazı kılmadığını değil, kılarken görmediğim söylemiştir. Binaenaleyh o görmediği halde, Resûlüllah (S.A.V.) kendi evinde bu namazı kılmış; sonra Âişe (R. Anha) bunu duymuş olabilir» denilmiştir.

Kadı îyaz (476—544) bu vechi ihtiyar etmiştir. Kuşluk namazının fâidelerinden biri, İnsanın üçyüz altmış mafsalı için her gün lâzım gelen sadakanın yerini tutmasıdır.
Bu bâbda Müslim'in Hz. Ebu Zer'den tahriç ettiği bir hadîste : «Bunlardan dolayı iki rek'at kuşluk namazı kâfidir» buyrulmuştur.[77]

«Cemaat Namazı Ve İmamlık Babı»

Lûgatta; İnsanlardan bir fırkadır.
Ş«r'î İstılah da ise, imam ile ona uyanın namazı arasında meydana gelen bağlantıdır. îmamla beraber erkek olsun, kadın veya aklı ermeye başlamış çocuk olsun, bir veya fazla kimse bulundu mu, cemaat tahakkuk eder. Yalnız kadınların kendi aralarında cemaat olmaları mekruhtur.
Cemaat: Şeair-i dînlyyemizdendir. Namaz meşru olurken, cemaatla kılınmıştır. Cemaatin meşrûiyyeti kitap, sünnet, ve icmâ-i ümmet ile sabittir.
Kitabdan delili : [78] «onların arasında bulunub da kendilerine namazı kıldırdığın vakit ilâh...» âyet-i kerimesîdîr.
Sünnetten delili : Bu bâbda görülecek hadîslerdir.
Cemaatin meşrûiyyeti hakkında îcmâı ümmet de vardır.
Hükmü : Sırası geldikçe görüleceği veçhile: Bazılarına göre farz-ı ayın; bazılarınca farz-ı kifâye, bir takımlarına göre vacip, diğerlerine göre vacip derecesinde s ün net-i müekkededir. Binaenaleyh Özürsüz terk edilemez. Hattâ «El-îhtiyar» namındaki kitapta; «Bir yer ahalisi cemaatı tamamiyle terk etseler, evvelâ kendilerine tenbîh ve ikazda bulunulur, kabul etmedikleri takdirde, onlarla mukâfele olunur. Çünkü Şeâir-İ İslâmiyyedendİn»[79], deniliyor. Maamafih hastalık, şiddetli yağmur, şiddetli soğuk, düşman korkusu ve acizlik gibi özürlerle cemaat sakıt olur.[80]

421/313- «Abdullah ibnî Ömer Radiyallahil anhüma'dan rivayet edilmiştir ki: Peygamber Sallallahü aleyhi ve selîem : «Cemaat namazı; yalnız kılanın namazından yirmi yedi derece daha faziletlidir» buyurmuştur.»[81]

Hadîs; Müifefekun Aleyhdir.
Buhârî ile Müslim'in Ebu Hüreyre'dea rivâyeıîerinde: «Yirmi beş cüz» denilmiştir.
Buhârî'nin Ebu Said'den rivayetinde dahi böyledir. «Yalnız cüz

yerine» derece denmiştir.
Yani Abdullah ibni Ömer hadîsiyîe Ebu Hüreyre hadîsi hemen hemen bir gibidir. Yalnız Ebu Hüreyre'nin rivayetinde «Yirmi yedi derece» yerine, «Yirmi beş CÜZ» denilmiş. Buhârî'nin Ebu Saîd'den rivayet ettiği hadîs de de «Yirmi beş derece» denilmiştir. Bu hadîsi zikri geçen üç sahâbîden maada, Ashab-; Kİram'dan: Enes, Âişe, Suheyb, Muaz, Abdullah ibni Zeyd ve Zeydi'bnü Sâfoİt hazerâtı da rivayet etmişlerdir.
Tirmizî (200—279) diyor ki: «Umumiyetle bu hadîsi rivayet edenler, «Yirmi beş derece» demişler. Yalnız İbni Ömer «Yirmi yedi» demişse de ondan da «Yirmi beş» diye bir rivayet vardır. «Maamafih hadîsler arasında münâfât ve zıddiyet yoktur. Çünkü mefhum-u adet muteber değildir. Ve «Yirmi beş» adedi zaten yirmi yedinin içine dahildir. Yahut Resulü Ekrem (S.A.V.) evvelâ az olan sayıyı haber vermiş. Sonra çoğunu bildirmiştir. Bu Allah'ın lütuf ve ihsan buyurduğu bir ziyâdedir.
Bazıları «Yîrmî yedi»; mescidde kılana; yirmi beş de evde cemaatla kılanadır demişler. Eir takımları, da «Yirmi yedî» derece, uzak mescidde kılana, yirmi beş yakın mescidde kılanadır, re'yinde bulunmuşlardır. Hatta münasebet aramağa ve ta'lile kalkışanlar olmuştur. Musannif merhum bunları «Fethü'l-Bârî» de sıralamıştır. Fakat bütün bu kaviller, tahminden ileriye gidememektedirler. Elde bir nass yoktur. Burada cüz ile derece aynı manâyadır. Zira biribirlerinin yerine kullanılmışlardır. Bu iki kelime namaz ile de tefsir edilmiştir. Bu takdirde manâ: Cemaatla kılınan namaz yalnız kılman namazdan «Yirmi yedi» namaz daha faziletlidir şekline girer. Yukarıki hadîs-i şerif, cemaata teşvik ve onun vâcib olmadığına delâlet ediyor. Ulemâdan bir cemaat aşağıdaki hadîsle istidlal ederek cemaat vâcibtir derler.[82]

424/314- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'öen rivayet edildiğine göre; Peygamber SalJallahü aleyhi ve seUem :
Nefsim kabza-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, içimden şöyle geldi. Odun toplanmasını emredeyim de toplansın. Sonra namazı emredeyim ve onun için ezan okunsun; sonra bir adama

emredeyim de cemaata imam olsun. Sonra namaza gelmeyen bir takım adamlara varayım ve evlerini üzerferine cayır cayır yakayım. Nefsim kabza-i kudretinde ofan Allah'a yemin olsun ki, bunlardan biri «mescidde etlice, yağlıca bir kemik yahut iki etli kaburga parçası bulacağını bilse mutlaka yatsıya gelirdi» buyurmuştur.[83]

Hadîs, MütteFekun aleyh'dir. Lafzı Buhârî'nindir.
Resûlüllah {S.A.V.)'in yemin etmesi, anlatacağı şeyin pek mühim olduğunu beyan içindir. Yeminle anlattığı şey, cemaatı terk edenlerin yaptığı münasebetsizliktir. Böylelerin evlerim üzerlerine yakmak istemiştir. Bittabîi üzerine evi yakılan kimse de evi ile birlikte yanıp kül olacaktır. Demek oluyor ki, cemaatı terk eden evi ile barkıyla yakılmaya lâyık bir kabahat işlemiştir. Diri diriye bir müslümanı yakmak hiç bir suretle caiz olamayacağına göre, bazıları bu yakılmak istenenler, münafıklardır; demişlerse de dünyada ateşle diri diriye yakmak suretiyle kâfirin de cezalandırılması meşru değildir. Binaenaleyh, hadîs-i şerif tenbel müslümanlar hakkında olup, zecir ve menetme'de mübalâğa için böyle ifade buyrulmuş ve hiç bir kimsenin evi ve kendisi yakilmamıştır.
Hadîs-i şerif, bu şiddet-i beyanıyla; cemaatın farz olduğuna delâ-lef etmejttedir. Hem de farz-ı kîfâye değil, herkese farz-ı ayındır. Çünkü cemaat tamamıyla terk edilmiş değildir. Bir tarafta cemaatla kılanlar vardır. Onlar elbette cezaya müstahak değillerdir. Ceza, ancak vacibi terk etmek veya haramı işlemekle lâzım gelir. Bu esasa binaen ulemâ-ı Kiramdan Atâ îbni Ebî Rebah (35—115) Evzaî (78—150), Ahnied b. Hanbel (164—241), Ebu Sevr (240), İbni Huzeyme (223 —311), İbni Münzir (—310), İbni Hibban (—354) ve Zahirîler cemaatın farz-ı ayın olduğuna kaildirler. Davud-u Zahirî (202—270)'ye göre, namaz sahih olmak için cemaat şarttır. Çünkü ona göre, namazda farz olan her şey aynı zamanda şarttır.
Fakat bu iddia doğru değildir. Zira şart olduğuna bir delil yoktur. Onun için îmam-t Âhmed: «Cemaat farzdır, şart değildir» demiştir. Bazılarına göre, cemaat farz-ı kifayedir. Hanefîlerden Tahavî (238—321) ile KerU (260—340) ve Malikîlerden birçokları

ile Şafiî-lerin Cumhûr-u mütekaddimîn'i vesair bazı ulema bu reydedirler. îmam-ı Âzam Ebu Hanife (80 — 150) ile İmameyn'e göre cemaat vacip derecesinde sünet-İ müekkededir. Zeylaî[84] (—743) «El-Müfîd-» nam eserinde : «Cemaat vaciptir. Ona sünnet denilmesi vücûbu sünnetle sabit olduğundandır» diyor. Cemaat müstehabdır diyenler de olmuştur. Bunu Attâbî[85] (—586) «Cevâmiü'l-Fikıh» adlı eserinde temrîz sıgasıyla zikretmiş ve : «Cemaat müstehabdır da denilmiştir. Fakat sahih olan o sünnet-i müekkede olmak üzere vaciptir; özürsüz terki caiz değildir» demiştir.

Cemaat farzdır diyenler mevzuu bahsimiz olan Ebu Hüreyre hadîsi ile istidlal ederler. Zira mübalağalı ceza, ancak farzları bırakmakla lazım gelir. Bundan maada birçok hadîsler bunlara delil olmaktadır. Muselâ, Abdullah ibnî Ümmii Mektûm hadîsi bunlardan biridir. Bu hadiste şöyie deniliyor :

İbni Ümmü Mektûm, Yâ ResûiaİiahL. Basımdaki derdi biliyorsun. Kılavuzluk edecek kimsem yok; mescid îfe de aramızda ağaçlık ve hurmalık var. Her zaman benî götürecek kimse bulamıyorum» dedi.

Resûiuîîah Saîîaîlahü aleyhi ve seUem;

«— İkameti işitiyor musun?» dîye sordu. İbnî Ümmü Mek-iûm;

«— Evet» cevabım verdi.

«O halde cemaata gel» buyurdular».

Bu hadîsi İmam-ı Ahmed, İbnî Huzeyme, Hâkim (321—405) ve İbni Hibban şu lâfızlarla tahriç etmişlerdir :

«— Ezanı işitiyormusun?» «Evet» dedi.

«— O halde sürünerek dahi olsa cemaat'a gel,» buyurdular.»

Bu mânâda hadîsler çoktur. İbni Ümmü Mektûm hadîsiyle İbni Abbas (R.A.) hadîsi ilerde geleceklerdir.

Hz. Peygamber (S.A.V.)'in İbni Ümmü Mektûm'a cemaata gelmesini emir buyurması, ona vacib olduğundan değil, cemaatın faziletini anlatmak içindir. Buhârî, (194^-256) «Cemaatla namazın vücubu babı» diye bir bab yapmıştır. Farz-ı ayındır diyenler: «Çünkü farz-ı Kifâye olsa, Hz. Peygamber (S.Â.V.) ve beraberindeki ashab-ı kiramın cemaatla kılmaları ile diğerlerinden sakıt olurdu» diyorlar.

«Cemaat farz-ı kifâyedir» diyenler, dahi; aynı delillerle istidlal ederler. Bunlar bu delilleri farz-j ayn'a, delâlet etmekten meneaen karine vardır derler.
«Cemaat sünnettir.» diyenler : «Hadîs; Zecr yani cemaatı ferk sî-mekten men' manâsmdadır. Yoksa kelâmın hakikati murad değildir. Çünkü Resûlülîah (S.A.V.) yakma işini yapmamıştır» der. Ve Hz, Ebu Hüreyre'nİn rivayet ettiği;
«Cemâat namazı yalnız kıhnan namazdan daha faziletlidir.» hadîsiyle istidlal ederler. Bu hadîse göre, hor iki namaz fazilette müşterektir .Ancak cemaatla kılman da fazilet daha çoktur. Eğer yalnız kıhnan namaz caiz olmasa» onun asla fazileti olmazdı. [86]

425/315- (Bu da) ondan [Kbu Hüreyre] rivayet edilmiştir. Radı-yallahü anh, demiştir kî: Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve seîlem :
Münafıklara en ağır gelen namaz, yatsı ile sabah namazıdır. Halbuki o namazlarda olanı bir bilseler, emek-iiyerek dahi olsa yine onlara gelirlerdi» buyurdular.[87]

Bu hadîs; Miiitefekun Aleyh'dir.
Münafıklara yatsı İle sabah namazının ağır gelmesi, ism-i tafdil sîgasıyla ifâde edildiğine göre, yalnız bu namazların değil, her namazın onlara ağır geldiğini de bu hadîsten anlamak mümkündür. Maama-
fih haklarında Kur'an-ı Kerim'de «»[88]
«Namaza kalktıkları zaman, tenbel fenbel kalkarlar.» buyrularak ken-dilt'iino her namazın ağır geldiği sarahaten beyan buyruîmuştur. Bilhassa yatsı i]e sabah namazı münafıklar için en ağır birer namazdır.
Çünkü yatsı uyku, sükûnet ve istirahat zamanıdır. Sabah namazı ise uykunun en tatlı olduğu bir zamandır.
Münafık: İçi kâfir, dışı müslüman görünen kimsedir. Böyleler! hakikatte müslüman değil, kâfirdirler .Binâenaleyh, onlar hiç bir namazın sevab ve kabulünü ummazlar. Çünkü zaic-n inanmış değillerdir. Yatsı ile sabah namazı ise ,gecenin karanlığında,

sükûnet ve uyku zamanında kılınırlar. Şu halde hadd-i zatında riya, yani gösteriş için kıldıkları bu namazları görecek pek az kimse bulunacaktır. Öyle ise kılmalarına dinî veya dünyevî bir sebep yoktur.
îşte münafıklarca, bu namazları kılmak için, dîni bir sebep olmadığına bakarak Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) «Bu namazlarda olanı bir buseler, oniarı kılmak için mescide emekiiyerek oisun gelirlerdi» buyuruyor.
Çocuğun emeklemeğidir. Bazılarına göre; sadece kıçı üstü sürünmektir. Bazıları ise, dizleri üstü sürünmektir, derler. Tdbe-rânî (260—360)'nin rivayet ettiği Ebu Ümame hadîsinde :
«İsterse elleri ve ayaklan üzerine sürünerek olsun» buyurmuş; yine Taherânî Câbir (R.A.ydan rivayet ettiği bir hadîste: «isterse emekiiyerek veya sürünerek olsun» denilmiştir.
Hadîs-! şerifde; yatsı ile sabah namazı için cemaata gitmeye beliğ bit surette teşvik vardır. Mü'min bunlar da olan ecr-ü mükafatı bildiği için, her hal-ü kârda onlara devam edecektir. Çünkü münafıkın gitmesine mâni olan yalnız ve yalnız bu namazlardaki sevab ve mükafataı inanmamasıdır.[89]

426/316- «(Bu da) ondan [Ebu Hüreyre] rivayet edilmiştir. Rad%-yaUahü anh, demiştir ki: Peygamber Salîalîahü aleyhi ve sellem'e âmâ bir adam geldi.
-Yâ Resûlallah, beni mescide götürecek bir kılavuzum yok» dedi.
Resûlullah SaîlaUahü aleyhi ve sellem ona ruhsat verdi. Dönüp giderken onu çağırdı ve :
— Sen namaz için okunan ezam işitiyor musun? dedi.
Adam :
— Evet dedi.
«O halde icabet et» buyurdular.[90]

Bu hadîsi; Müslim rivayet etmiştir.
Diğer bir rivayette âmâ 2atın Abdullah İbni Ümmü Mektûm olduğu tasrih edilmiştir. Hadîsin bir rivayetinde «Namaz İçin okunan ezant» yerine «İkameti» denilmiştir. Görülüyor ki,

Resuiüllah (S.A.V.) evvelâ mutlak surette ruhsat vermiş, yani cemaata gelmemesine müsâade etmiş; sonra ezanı işitip işitmediğini sormuş. Evet cevabını alınca cemaata gelmesini emir buyurmuştur. Hadîsin mefhum-u muhalifine bakılırsa, ezanı işitmediği zaman mazur sayılacaktır.
Bu hadîs, cemaatın farz-ı ayin olduğuna delildir. Lâkin ezanı işitene farzdır demek îcab eder. Ve bu babdaki mutlak hadîsler bununla kayıtlanır. İşte gerek «Cemaat farz-ı ayındır.» diyenlerin, gerekse farz-ı kifâye olduğunu iddia edenlerin delili bu hadîsle yukarda geçen evlerini yakma hadîsidir. Halbuki bu hadîsler yalnız Resûlullah (S.A.V.)'in mescidinde onun cemaatına gelmenin farz olduğunu gösteriyor. Yani delil has, dâva âmmdır. Cemaata devam mutlak surette farz olsa, Re-sûl-ü Ekrem {S.A.V.) onu âmâya bildirir ve sana namaz kıldıracak birini bul; siz de ikiniz cemaat olun derdi. Mescid-i Nebevî'ye gelmeyenler hakkında da : «Bunlar bizim mescidimize gelmedikleri gîbi# evlerinde de cemaat olmuyor» tarzında beyanda bulunurdu. Halbuki böyle bir beyan vakî olmamıştır. Beyanın ise hacet vaktinden gecikmesi caiz değildir.
Yine bu hadîse göre ezanı işitene özrü bile olsa cemâati terk etmeye müsâade yoktur. Zira âmâ'nın kılavuzu bulunmaması bir Özür iken, Hz. Peygamber* (S.A.V.) ona müsaade etmedi. Maamafih yukarda da geçtiği gibi, âmâ'nın Özürünün makbul olması, buradaki emrin ona mendub olmak üzere verilmiş bulunması da ihtimal dahilindedir. Nitekim aşağıdaki hadis bu manaya delalet etmektedir.[91]

427/317- «İbni Abbas Radıydtlahü anhüma'dan Peygamber SallaTlahü aleyhi ve sellem'den :
Kim ezanı işitir de, gelmezse onun namazı yoktur. Özürden dolayı gelmezse o başka» buyurduğunu işittiği rivayet edilmiştir. [92]

Bu hadîsi; İbni Mâce, Dâre Kutnî, İbni Hibban ve Hâkim rivayet etmişlerdir. İsnadı Müslim'in, şartı üzeredir. Lâkin bazıları onun mevkuf olduğunu tercih etmişlerdir.

Hadîs-i şerif; Şu'be tarikiyle hem mevkuf hem de merfu olarak rivayet edilmiş'tir. Mevkuf olan yeri: istisnasıdır»
Bunu Hâkim, Şu'be'nin ekseri râvılerine mevkuf olarak rivayet eder. Taberânî (260—360) «El-Kebîr» inde Ebu Musa'dan şu hadîsi rivayet etmiştir:
«Kim ezanı işitir de ,bîr zarar ve özür olmaksızın icabet etmezse, onun namazı yoktur».
Heysemî : «Bu hadîsin ravîleri arasında Kays ibni Rebi' vardır. Bu zatı Şu'be mutemed saymış; Süfyan-ı Servi ile bir cemaat zayıf bulmuşlardır» diyor.
İbni Abbas (R.A.)\n buradaki hadîsini Ebu Davud (202—275) şu ziyâde ile rivayet ediyor :
«Ashab;
«— Özür nedir?» dediler.
«— Korku veya hastalıktır. Allah onun kıldığı namazı kabul etmez» buyurdular.
Ziyâdenin isnadı zayıftır.
Hadîs, cemâatin kuvvetle lüzumuna dsfil olup, farz-ı ayındır, diyenlerin hüccetidir. Cemâat sünnettir diyenler «Onun namazi yoktur» cümlesini te'vil ederek, bunun manâsı «kâmî! namaz yoktur» demektir. Namazın kemâlinin yokluğu, mübalağa için namazın yokluğu sayılmıştır» derler.
Cemaata devama mâni olan Özürler Ebu- Davud hadisinde sıralanmışta- ki; bunlar, yağmur, soğuk, rüzgar ile sanmsak, soğan ve benzeri fena kokulu sebzeleri yemek gibi .şeylerdir, Maamafih, hunîarı yemenin, cemaatı kaçıracağı için nehyediîmiş olmaları da ihtimal dahilindedir. Fakat bu sefer de cemaat farz-f ayındır diyenler «Bu özürler ile mescîdde cemaat olması sakıt olursa da evinde cemaatla kilmas! yine Farzdır» diyebilirler.[93]

428/318- «Yezidü'bnü Esved radvyattakih anh'den rivayet ed'ldiğins-göre kendisi Resûfüllah SaUallahii aleyhi ve seUcm ile namazını kılmış, Resûiüllah Sallallahü aleyhi ve sellem namazını bîîîrmes bîr de baksa, namaz kılmamış İki adam var. Bunları çağırmış ve (korkudan) böğürleri titrîyerek getirilmişler. Resûiüllah Sallallahü aleyhi ve sellem kendilerine :

— Bizimle birlikte namaz kılmaktan sizi men eden nedir? demiş:
ö— Biz evlerimizde kildik» demişler.
«O halde bir daha yapmayın; evinizde kildiniz da imama henüz kılmadan yetişf'niz mî hemen onunla beraber kilin. Çünkü bu sizin için nafiledir.» buyurmuşlardır.[94]

Bu hadîsi; İmam-î Ahmed rivayet etmiştir. Lâfız onundur. Üçler dahi rivayet etmiştir; İbni HİbbaN ile Tirmizî onu sahiblemişlerdir.
îlk kıldıkları namaz cemaatla olsun, yalnız olsun fara; ikinci defa kıldıkları nafiledir, fflv&anmf «Et-Telhis* de bu hadîsi Hâkim (321—405) ve Dâre Rutnî (306—385)'nin de rivayet ettiğini, İbni Seken (294—353)'nin onu sahihlediğini ve hepsinin Yâlâ bin Ata tarikiyle Câ-bir ibni YezicVden o da babası Yezid ibni Esved'den rivayet ettiğim yazmaktadır. Imam-t Şafiî, (150—204) bu hadîs için: «İsnadı meçhul» demiştir. Beyhâkl (384—458): «Çünkü Yezid ibni Esved'in oğlundan başka ravîsi yoktur. Oğlu; Câbîr'in de Yâlâ'dan başka ravîsi yoktur» diyor. Fakat Yâlâ îmara-ı Müslim'in kendilerinden hadîs rivayet ettiği zevattandır. Câbir'i de Nesâî (215—303) ve başkaları mevsuk vo mutemerî saymışlardı].
Bu hadis; Haccelü'I-Veda'da Mescid-î Hayf'da şeref sadır olmuştur. Ve İmamı namaz kıldırırken ve kıldırmak üzere iken, bulana ona uyarak namaz kılmanın meşru olduğuna delâlet eder. Evde cemaatla veya yalnız kıldığı namazı farz. ikinci defa imamla kıldığı nafile olur. Nitekim bu cihet hadîs-i .serifde açıktır. İmam-ı Âzam Ebu Hanîfe ile bir Kavlinde İmcım-ı Şafiî ve bazı ulemâ bunu tercih etmişlerdir. Ulemâdan bazıları ile ikinci kavline göre Şafii ikinci namazın farz olduğuna kaildirler. Dcliücri, Ebu Davud'un (202—275) tahric ettiği Yezid îbnı Âmir hadîsidir. Bu hadiste :
Resulüllâh Sallallâhll aleyhi ve sellem;
«Namaza geldiğin vakit, cemaatı kılarken bulursan, hemen onlarla kıl. Şayet (evvelden o namaz.) kıldı isen, o
nafile, bu farz oimuş olur buyurdular» denilmektedir.
Fakat buna cevaben «bu hadîs zayıftır. Onu Nevevî (631 - 676 ve başkaları zayıf bulmuşlardır. Beyhahi :«Bu hadîs, Yezid İbni

Esved hadîsine muhaliftir, demiştir ki, esah olan da odur.» diyorlar.
Hadisi Dârc Kufni şu lâfızla rivayet ediyor :
«Evinde kiîd.ğım nafile yapsın.»
Dâre Kutm : «Bu rivayet zayıf ve şazdır» diyor. îmam-% ŞâfİVden üçüncü bir kavi rivayet ediliyor ; «Teâlâ Hazretleri bu iki namazdan hangisini dilerse, onu farz olarak kabul eder» demiştir ki Imam-ı Malik*in mezhebi de bulur.
Delilleri : Bu mes'ele Ibni Ömer (R.A.) 'a sorulduğu zaman «Bu sana mı düşmüş? O ancak Allahü Teâlâ'ya aittir. Hangisini dilerse onu hesaba katar» diye cevab vermesidir.
Bu hadîsi îmam-ı Malik «El-Mu vatta» da tahriç etmiştir. Mevzuu bahsimiz olan YezüdİbnI Esved hadîs!, EbuDavud ile Nesâî'-nin ve daha başkalarının tahric ettikleri Ibni Ömer hadîsine muarızdır. Çünkü o hadîste :«Bir namaz bir günde iki kerre kılmayın» buyruluyor.
Maamafih buna da şöyle cevap verilmiştir. Bu hadîsin mânası : «Bir namazı bîr günde İkisi de farz olmak üzere İki kere kılmayın» demektir. Yoksa biri nafile, biri farz olmak üzere iki defa kıhnabilir. Yahut : Bir namazı bir günde yalnız başına iki kere kılmayın demektir.» Hadîsin zahirine bakılırsa, bu nehy, her namaza âmm ve şamildir. Ve Şafiînin mezhebi de budur. Fakat îmam-ı âzam Ebu Hanife (80-150) ye göre, tekrar kılınacak namazlar yalnız öğle ile yatsıdır. Sabah namazı ile ikindi tekrar kılınamazlar. Çünkü onlardan sonra nafile namazdan nehy buyrulmuştur. Akşam namazı dahi tekrarlanamaz. Çünkü bu namaz gündüzün vitri yani tek rek'aüı namazıdır. Tekrarlandığı takdirde ise çift olur. îmam-ı Malik (93 - 179): «Cemaatla kıldı ise, tekrar kılmaz. Yalnız kıldı ise, imamla birlikte tekrarlar» diyor. Lâkin, Yezidibnî Esved hadis!., hâdisenin sabah namazında vaki olduğunu anlamak suretiyle tmam-t Azamla Malik'in kavillerine muhalif düşüyor ve sabah tfe ikindiden sonra nafile kılmayı nehyeden delilin umumunu bu hadîs, tahsis etmiş oluyor.[95]

429/319- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir

ki : Resûlüllah SaUaüahü aleyhi ve sellem :
İmam ancak kendisine uymak için tâyin edilmiştir. Binaenaleyh o tekbir aidimi, hemen siz de tekbir alın. O tekbir alıncaya kadar tekbir almayın. Rükû etti mi hemen siz de edin, o rükû edinceye kadar rükû etmeyin»
dediği vakit   siz de deyin. Secde ettimi hemen siz de secde edin.
O secde edinceye kadar secde etmeyin. O ayakta kıldığı zaman siz de ayakta kılın. Oturarak kıldığında siz de toptan oturarak kılın? buyurdular».[96]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Bu onun lâfzıdır. Aslı; Sahlheyn'dedir
Hadîste geçen «rükû etti mi, secde etti mi» gibi sözlerden bu rükünlere intikal kasdedilmiştir. Yani rükûya eğildiği an; secdeye vardığı an demektir. Yoksa murad, bunları tamamladıktan sonra demek değildir.Zira, o zaman imam rükûdan doğrulurken, cemaatin eğilmesi icap eder ki, imama uymak tahakkuk edemez, «toptan» mânasisına gelen kelimesi burada hal olmak üzere mansub gelmiştir. Nitekim BuhârVnm de bir rivayeti böyledir. Fakat ekseriyetle, başka rivayetlerde cemi zamirini te'kid için merfu okunmuştur. lâfzı hasr edatıdır. İmamın kendisine uyulmasının ona maksur ve münhasır olduğunu, cemaatın ona asla muhalefet edemiyeceğini ifade eder.
Hadîs-i şerif, imamlığın uyulmak için meşru olduğuna delâlet ediyor. Cemaat tâbi, İmam met bu'dur. Tâbi olanın şanı ise, metbûunun önüne geçmemek, hatta onunla bir hizaya durmamaktır. Bilâkis UM metbûunun ahvalini gözetecek, o ne yaparsa izinden giderek, onun yaptığını yapacaktır. Bunun muktezası ise, ona hiçbir hususta muhalefet etmemektir, tşte hadîs-i şerif b)x ciheti tafsilâtı ile anlatmıştır. Zlk-rolunmayan cihetler de, zikrolunanlara kıyas edilir.
Şu kadar var ki, zikredilen hususat da imama muhalefet eden günahkâr olursa da namazı fâsid olmaz. Ancak, iftitah tekbirinde imamdan evvel almak suretiyle muhalefet ederse, imamla kılması sahih olmaz.
Şâir hususatla imama muhalefet etmenin namazı bozmadığına

bir hadîs ile îsiîdiâl ederler. Bu hadîste, Resûlüllah (S.A.V.), imamdan evvel rükû veya secdeye varanların, başlarını A!iah-Ü TeâÎa'nın eşek başına çevireceği tehdidinde bulunmuş, fakat namazlarını yeniden kılsınlar dememiştir. Hadîs-i şerifte niyette müsavat, yani imamla cemaatır aynı namaza niyetlenmeleri şart kıUnmamişdır. Şu nalde biri farza, pın nafileye niyet etse, yahut biri öğleye diğeri ikindiye niyetlense,, cemaat namazının sahih oiması lâzım gelir. Nitekim îmam-ı Şafiî (150 - 204)'nin mezhebi de budur. Bu hususa dair izahat Câbîr hadîsinde gelecektir.
Yine bu hadîs-i şeriften imamın cemaatın da diyeceği anlaşılmaktadır. Bazı rivayetlerde ziyade edilerek denilmiş; diğer
bazıların da kelimesi hazfedilmiştjr. Banların hepsi caizdir. Tesmî' ile tahmîdi imam ile cemaat, bir yere cem edip, ikisini birden söylemezler, diyen Hanefiler, bu hadîsle istidlal ederler. Fakat îmam-ı Ebu Yusuf (113 -182) ile îmam-î Muhanımed'e (135 -189) göre imam olan ile, yalnız kılan tesmî iîe tahmidin ikisini de yapar.
Yani hem hem de der. İmama uyan ise yalnız der. Scvrî (97 - 161) ile Evzaî (78 - 150) 'ye ve başkalarına göre imam ile yalnız kılan tesmi' ile tahmidin ikisini de yapacaktır. Cemaat olan yalnız tahmid
yapacaktır. Çünkü sizde deyin» buyurulması, cemaatın yalnız bunu okuyacağına delildir. Şâfiîlere göre, mutlak surette her namaz kılım tesmi' ile tahmidi yapar.
Delilleri: Müslim'in İbni Ebi Evfâ'dan rivayete ettiği şu hadîstir: «Peygamber Sallallahü aleyhi ve îseiiem başın: rüküdan kaldırdıkta, derdi, ilâ âhir... diyorlar ki zahir olan: Cemaatla veya yalnız kıldığı bütün namazlarda böyle yapmış olmasıdır.
îbni Münzir, (—310) bu kavli Ata ile îbni Sirin'den ve daha başkalarından rivayet ediyor. Binaenaleyh Şafiîler bu kavilde yalnız değillerdir.
Hadîste, «Siz de toptan oturarak kılın» buyrulması, imam bir özürden dolayı oturarak kıldığı zaman, cemaatın özrü olmasa bile, ona tabi olarak oturmaları lüzumuna delildir. îmanı oturarak cemaatın ayakta kılmalarını Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve selîem şu hadîste Acem ve Romalıların işine benzetmiştir:

«Demin az daha Acem ve Romalıların yaptığını yapıyordunuz. Onlar kralları otururken ayakta dururlar. Bir daha yapmayın.»
îmam-ı Ahme?ı b. Hanbel (164 - 241) ile bazı ulemanın mezhebi budur.
Malîkîler ile, diğer bazılarına göre ayakta kılan bir kimsenin oturan imama uyması caiz değildir. Çünkü Resullulah (S.A.V.) «İmamınıza muhalif bir şekilde kılmayın; oturarak kılma hususunda da ona tâbi olmayın.» buyurmuştur.
Fakat «Sübülü's-selam» sahibi «oturarak kılma hususunda da ona tâbi olmayın» cümlesini hiç bir hadîste bulamadım diyor.
Îmam-ı Muhammed'd.en^ maada Hanefî imamları ile Şâfiîlere göre oturarak kılan imamın arkasında ayakta kılan cemaatın namazı sahihtir. Zira Resûl-ü Ekrem (8.A.V.) ölüm hastalığında otura-rakkıldırmış, arkasındaki ashâb-ı kiram ayakta kılmışlardır. Bu hadîs» sadedinde'bulunduğumuz Ebu Hüreyre hadîsini neshetmiştir. Çünkü bu ondan sonradır. Binaenaleyh sonraki ile amel etmek aleMayin îcâp eder. Vâkıâ :
«Sakin benden sonra oturarak kıian hiç bir kimse ayakta kılan bir cemaata imam olmasın» hadisi vardır. Fakat bu hadîs zayıftır. Onu Beyhaki (384 - 458) ile Dâre Kutnî (306 - 385), Cu'fl tarikiyle Şa'bî (26 - 104) 'den rivayet etmişlerdir. Cabir ise, son derece zayıftır. Aynı zamanda hadîs mürseldîr. Şafiî (150 - 204): «Bununla istidlal eden, bundan delil olmayacağını bilmiştir. Çünkü mürseldir. Kavileri arasında da bir adam var ki, ehl-i ilim ondan rivayet etmekten çekinir» demiş, bununla Cabir, Cu'fi'yi kasdetmiştir.
Bazı zahiriye uleması, ile San'ânî tarafından Hanefîlerle Safilere itiraz edilmeye çalışılmış ve ezcümle şöyle denilmiştir.

a— Hz. Peygamberin {S.A.V.) Ashabına oturarak kılmalarım emrettiği hadîslerin sahih olduklarında ihtilâf edilmemiştir. Halbuki ölüm hastalığında imam olup olmadığı ihtilaflıdır. Binaenaleyh bu hadîsle istidlal tamam değildir.

b— Oturarak kılma emri nedib için olabilir. Buna karine, cemaatın ayakta kılmalarını kabul Duyurmasıdır. Bu da iki hadîsin aralarını bulmak demektir ki, ayrı bir mezhep olur.

Çünkü oturup oturmamak hususunda cemaatı serbest bırakıyor.

c— Oturarak kılmak Resûlüliah {S.A.V.J'in vefatından sonra Ashâb-ı Kiram'dan bir cemaat tarafından fiilen yapılmak suretiyle sabit olmuş bir keyfiyettir. Meselâ :
SahâbedenÜseyd ibnİ Hudayr ve Câbir hazeratı oturarak kılmışlar; arkalarındaki cemaat da oturmuşlardır. Hz. Ebu Hüreyre de böyle fetva vermiştir. Hatta İbni Münzir (—310) ashabın hiç birinden bunun hilafı bilinmiyor demiştir. Bu itirazların cevapları aşağıdadır.

a) Ölüm hastalığında Peygamber (S.A.V.J'in imam olduğu sabit ve sahihtir. Cemaat olduğu haberi şâz bir rivayettir.

b) İki hadîsin arasını böylesine cem eden bir mezheb yoktur. Hatta Ahmed b. Hanbel (164—241) dahi buna kail değildir. Halbuki îmam-t Ahmed şu şekilde bir cem'e yani ara bulmaya tarafdardır: «Sahibi tertip bir imam İyileşmesi me'mul bir hastalığa dûçâr olur da oturarak kılarsa arkasındaki cemaat da oturarak kılarlar. Şayet imam namazına ayakta başlamışsa, arkasındaki cemaatm da ayakta kılmaları lâzım gelir. Ve artık imamın oturmasını İktizâ eden bir hal vaki olup olmadığına bakmazlar; ayakta kılmaya devam ederler.»
Nitekim, Resûlüliah (S.A.V.)'in ölüm hastalığında böyle olmuştu. Ashâb ayakta Hz. Ebu Bekir'e uymuşlardı. Resûlüliah (S.A.V.) oturmalarını emretmemişti. Zira, imamları ayakta namaza başlamıştır. Sonra Resûlüliah (S.A.V.) namazın geriye kalan kısmını oturduğu yerden kıldırmış; cemaat ayakta kılmışlardır.
Fakat Resûl-ü Ekrem (S.A.V) ayağı çıktığı zaman, kıldırdığı namaz böyle değildi. Onda namaza başlarken oturarak başlamış ve cemaata da oturarak kılmalarını emretmiştir, îmam-ı Ahmedin bu cem'i güzeldir. Maamafih kıssa bir kaç defa vaki olmuştur diyenler de vardır.

c) Bir sahâbinin yaptığına başka bir sahâbi muhalefet ederse, o fiil hüccet olamaz.[97]

430/320- «Ebu Saîd-i Hudrî radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir kî; Resûlüliah Saîlallahü aleyhi ve sellem: Ashabında

bir gerileme görmüş ve :
— İlerleyin de bana uyun, sizden sonrakiler de size uysun» buyurmuşlardır.[98]

Bu hadîsi; Müslim rivayet etmiştir.
Her halde ashâb-ı kiram Resûl-ü Ekrem'e yaklaşmaktan gerilemiş olacaklar ki, «bana uyun» yani benim fiillerime uyun ki, sonradan gelenler de sizin fiillerinize bakarak bana uysunlar demek istemiştir.
Hadîs-İ şerif, imamı göremiyenlerin önlerindeki saftakilere tâbi olabileceğine delildir. îlk safta bulunma, teşvik ve ondan uzaklaşmanın iyi olmadığı da aynı hadîsten anlaşılmaktadır. Bu hadîsin tamamı .şöyledir :
«Bir kavm gerileye gerileye nihayet Allah kendilerini geriletir.»[99]
431/321- Zeyd bîn Sâbit'den rîvâyet edilmiştir. Demiştir kî ;
Resulullah Sallallahü aleyhi ve sellem :
Hasırdan çevirme bir hücre yaptı ve orada namaz kıldı, derken, oraya bîr takım adamlar üşüştü ve onunla birlikte namaz kılmaya başladılar, ilââhir.»[100]

Bu hadîste :
— Kişinin en faziletli namazı, -farz müstesna- evinde kıldığıdır» buyrulmuştur.
Hadîs; Müttefekun Aleyh'dir.
Nafile namaz babında Câbir hadîsini izah ederken, bu da geçmişti. Hadîs-i şerifte; nafile namazın cemaatın sıkışmasına sebep olmamak şartıyla mescidde kılınabileceğine delâlet vardır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) hasırdan çevirdiği hücreyi gündüz bozar, ve hasırı yere yayardi. Müslim'in bir rivayetinde «Onu dâîml yapmadı» denilmiştir. Buhârî'nm bir rivayetinde «Oraya kalkıp geldi» diğer bir rivayetinde :
«Orada birkaç gece namaz kıldı. Onunla birlikte ashabından bazı kimseler de kıldılar. Resûl-ü Ekrem SallaUahü aleyhi ve sellem onların bu halini anlayınca, evinde oturmaya başladı. Nihayet, onların yanına çıkarak :

«__ Yaptığınızı gördüm ve anladım. Ey nâs artık evlerinizde kılın. Zira namaz'ın en faziletlisi -farz müstesna- kişinin evinde kıldığıdır.» buyurdular.»
Müslim'in rivayeti de buna yakındır.
Musannif bu hadîsi, nafile namazı da cemaatla kılmanın meşru olduğunu anlatmak için burada imamet bahsinde zikretmiştir. Hadîsin roanâsı nafile bahsinde geçmiştir.[101]

432/322- «Câblr ibni Abdullah radıyattahü anlı'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Muaz arkadaşlarına yatsıyı kıldırdı. Ve onlara (kıraat! uzun tuttu) bunun üzerine Peygamber Sallaîîahü aleyhi ve sellem :
— Sen fitneci mi olmak istersin ya Muaz? Bir daha cemaata imam oldun mu,» «yi oku yuver» buyurdular.[102]

Hadîs; Müttefekun Aleyh'dir. Lâfız Müslim'indir.
Buhârî'deki lâfzı şöyledir :lü deve fle geldi. Gece basmıştı. Muaz'a namaz kılarken tesadüf etti. Hemen develerini bırakarak geldi ve Muâz'a uydu. Muaz: Bakara, yahut Nisa sûresini okudu. Bunun üzerine o adam Muâz'a uymayı kt*erek namazını yalnız başına tamamladıktan sonra, çıktı gitti».
Buhâri (194—256) bunun için ayrıca bir bâb yapmıştır. Bu zat Hz. Muâz'ın kendisine atıp tuttuğunu duymuştu. Muâz (R. A.)'\n onun hakkındaki konuşması jöyle ifâde edilmiştir :
«Muâz bunu duydu ve : O muhakkak münafıktır dedi.
Adam da Peygamber SaUaîîahü aleyHi ve seîleme gelerek Muaz'ı şikâyet etti. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) üç kerre :
Sen fettan mısın ya Muâz, yahut sen fâtin misin ya Muâz!»
üe krlsaydın'a. Çünkü senin arkanda ihtiyar, zayıf ve hacet sahibi namaz kılıyor» buyurdular.
Hadîs-i şerifin Buharı'de bundan başka lâfızları da vardır.
Fâtîn, fitneci, azdırıcı manasınadır. Fettan da onun mübalâğa siga-sıdır. Fâtin mi dedi, ycksa fettan mı, ravî şek (şüphe) ediyor.. Burada ondan murad: uzatmak suretiyle arkadaşlarını rahatsız etmek mi istiyorsun? demektir. Yani uzun okumayı

Resûlüllah (S.A.V.) cemaatın hoş karşılamadığına yormuştur. Yoksa bizzat kendileri akşam namazında ve başka namazlarda A'raf sûresini okuduğu olurdu. Öğlede altmış âyet miktarı ayakta dururdu. Elhasıl bu mes'ele yerine, zamanına, imam ve cemaatine göre değişir.
Hadîs-i şerif, nafile kıldıran imamın arkasında, farz kılanın cemaat olabileceğine delildir. Çünkü Hz. Muâz, yatsı namazını Hz. Peygamber {S.A.V.) ile kılar; sonra arkadaşlarının yanına giderek, yatsıyı bir de onlara nafile olarak kıldırdı. Filvaki Abdürrezzak (126—211), Şafiî (150—204) ve Tahâvî (238—321)'nin tahric ettikleri Câbîr hadîsinde :
«O kendisi için nafile» denilmiştir. Musannif merhum bu hadîsle istidlal hususunda «Fethül-Bârî» de sözü hayli uzatmıştır. Doğrusu bu hadîs, nafile kıldıran imamın arkasında farz kılınabileceğine delil olamaz. Amma imamın namazı ve namazda okumayı hafif tutmasına delil olur. Resûlüllah (S.A.V.) ne kadar okuması kâfi
geleceğini bile tâyin buyurmuştur.
«Biriniz cemaata imam oldu mu hafif tutsun» hadîsi aşağıda gelecektir.[103]

433/323- «Âîşe radıyallahü anha'dan Resûlüllah SatldUahü aleyhi ve seUemın, hasta iken cemaata kıldırdığı namazın kıssası hakkında rivayet edilmiştir. Demiştir ki:
Resûlüllah SaîlaUahü aleyhi ve sellem geldi, Ebu Bekir'in sağına oturdu. Cemaata oturduğu yerden namaz kıldırıyordu. Halbuki Ebu Bekir ayakta îdi. Ebu Bekir Peygamber SaMallahü aleyhi ve seUemin namazına uyuyor, cemaatta Ebu Bekir'in namazına uyuyorlardı.»[104]
Bu hadîs; Müttefekun aleyh'dir.
Görülüyor ki, Buhârî'nin buradaki rivayetinde Hx. Peygamber (S. A.V.)fin oturduğu yer tâyin edilmekte, ve bu yerin Hi. Ebu Bekir'in sol tarafı olduğu gösterilmektedir. Buhârî'nin başka bir rivayetinde:
«Ebu Bekir'in yanı başına oturdu» denilmekte ve yer tâyin edilmemektedir.

«Sübülü's-Selâm» sahibi burada aynen şunları söylüyor : «Ben derim ki, Sahîheyn'in bazı rivayetlerinde soluna oturduğu sabit olunca, bu rivayet diğerlerinde mücmel bırakılanı beyân olur. Bununla Peygamber (S.A.V.)'in imam olduğu meydana çıkar».
Âcizane ben de derim ki, : San'ânVnin. bu sözü intak-t haktır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.)'in ölüm hastalığında kıldığı namazda imam olduğunu sarahaten itiraf ediyor. Halbuki, yukarıda bu babın sekizinci hadîsinin şerhinde görüldüğü veçhile: «Ölüm hastalığında imam olup olmadığı ihtilaflıdır. Binaenaleyh bu hadîsle istidlal tamam değildir» diyordu.
Hadis-! şerifte; bir kişinin -yanında başkası olsun olmasın- imamın sağına durabileceğine delâlet vardır. îhtimal Hz. Peygamber (S.A.V.) bunu Ebu Bekir cemaata tebliğ etsin diye, yahut namazın başında o imam olduğu için yapmıştır. Maamafih saf dar olduğu için, yahut başka bir sebeple böyle yapmış olması da mümkündür. Bu ihtimallerden birini tâyin edecek delil bulunmadığına göre hadîsi zahirî ve ıtlakı üzere bırakmak gerekir. «Cemaat Ebu Bekir'in namazına uyuyorlardı» denildiğine göre, Hz. Ebu Bekir'in hem imam, hem cemaat olması ihtimali olduğu gibi yalnız mübelliğ olması ihtimali de vardır. Nitekim Buhârî, ttmama uyan ve cemaafda kendisine uyan babı» diye bir bâb ayırmıştır, tbni Battal (—444) : «Bu Cumhur'a muhalif olarak, saflar bir birine imam olur; diyen Mesrük ile Şa'bî'nm sözlerine muvafık düşmektedir» diyor. Musannif merhum, burada şöylece bir mütalâa beyan eder. Şa'bı, demiştir ki : «Bir kimse önündeki saftakiler başla-larını rükûdan kaldırmadan niyetlenebilirse, o rek'ata yetişmiştir. İsterse imam başını daha evvel kaldırmış olsun. Çünkü cemaat birbirlerinin imamıdır». .Bu gösteriyor ki, imam nasıl cemaatın namazını yükleniyorsa, Şa'bî'ye göre cemaat da birbirlerinin namazlarını yükleniyorlar demektir.
«Ebu Bekir cemaata tekbiri işittiriyordu» deniliyor ki, bu, cemaata işittirmek için yüksek sesle tekbîr almanın ve cemaatın bu tekbire tâbi olmasının cevazına delildir. Cumhur'un mezhebi de budur. Mâlikîler bu mes'elede Cumhur'a muhaliftirler. Kadı İyaz (676—544) Mâlİkılerîn mezhebini izah sadedinde şöyle der :

«Bazıları cemaatın namazı bozulur, bazıları bozulmaz dediler. Bazılarına göre ise imam, mübelliğe tekbir almak için izin verdiyse bozulmaz; ona uymak sahih olur; izin vermediyse bozulur» demiştir. Ma-llkller bu bâbda daha başka tafsilât da vermişlerdir. Anlaşılıyor ki, onlar bu hadîs mucibince Ebu Bekir (R. A./ı imam kabul etmektedirler. İmamın arkasında bulunanın cemaate işittirmek için sesini yükseltmesi hususunda zaten söz yoktur.[105]

434/324- «Ebu Hüreyre radıyaüahü anh'âen rivayet edilmiştir kî. Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seUem :

— Biriniz cemaata imam olursa, hafif kıldırsın, Çünkü onların arasında küçük, ihtiyar, zayıf ve ihtiyaç sahifoi vardır. Yalnız kıldığı zaman nasıl isterse öyle kılsın» buyurmuştur.[106]

Bu hadîs, Müttefekun aleyh'dir.

Hadîs, yalnız kılanın bütün namaz erkanını, vaktin çıkacağından-korksa bile, uzatabileceğine delâlet ediyor. Şâfiîlerden bazıları buna kail olmuşlardır. Lâkin bu hadîs, Ebu Katâde hadîsine muarızdır. Zira Ebu Katâde hadîsinde «Tefrit ancak namazı, başka namazın vakti girinceye kadar geciktirmektir» denilmektedir.

Hadîsi Müslim (204-261) rivayet etmiştir.

Namazı uzatarak mükemmel kılmak maslahatı ile, vaktini geçirmek mefsedeti bir araya gelince, mefsedet ciheti tercih olunur. Meceîle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin otuzuncu maddesinde bu kaide şöyle ifade edilmiştir. «Def-İ mefasld, eelb-i menâfî'den evlâdır.» Maamafih tefrit hadîsinden murad: Hiç kılmamak suretiyle geciktiren de olabilir. Bu takdirde namazda iken o namaz vaktini geçiren kimse, tefrit yapmış sayılmaz.[107]

435/325- «Amrü'bnü Seleme'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî Babam, size hak Peygamber SaUallahü aleyhi ve seUemin yanından geldim:

Namaz vakti geldikte biriniz ezan okusun, ve en fazla Kur'an

bileniniz size İmam Olsun; buyurdular dedi. Bunun ürerine ashâb baktılar; benden daha fazla Kur'an bilen yoktu ve bent İleri geçirdiler. Halbuki ben, altı veya yedi yaşlarında İdim» dedi. [108]

Bu hadîsi, Buhârt, Ebu Dâvud ve Nesât rivayet etmişlerdir.
Hadîsteki kelimesi ya hazfedilmiş bir masdarın sıfatı oltnak üzere mansubtur, yâni Peygamberliği hak olan» demektir. Yahut cümleyi te'kîd eden bir masdardır. Zira «O gerçekten Resûlüllahtır» kuvvetindedir. Hz. Seleme'nin Kur'an-ı Kerimi herkesten iyi okumasının sebebi. Hz, Peygamber (S.A.V.)'e gelen kervanlarla görüşür; daha babası ve kavmi müslüman olmazdan evvel onlardan okuduklarını öğrenirmiş.
Hadîs-İ şerifde, imamlık yapmaya en haklı, Kur'an-ı Kerimi en iyi "bilen olduğuna delâlet vardır. Nitekim bundan sonraki hadîste görülecektir. Yine bu hadîs, imamlığın müezzinlikten daha faziletli olduğuna delâlet eder. Çünkü müezzin olmak için bir şart yoktur. Hz. Amr'ın henüz yedi yaşında iken imamlığa geçirilmesi, sabi-i mümeyyizin yâni, kârını zararını seçen bir çocuğun imam olmasında kerahet bulunmadığına delildir. Nitekim Hasan-ı Basrî (21—110), Imam-ı Şafiî (150—204) vesair bazı zevatın mezhebi budur. îmam-ı Malık (93—179) ile Sevrî (97—161)'ye göre kerâhat vardır. îmam-ı Âzam (80—150) ile Ahmed b. Hanbel (164—241),den iki rivayet vardır: Hanefîlerden meşhur olan rivayete göre, sabî-i mümeyyiz yalnız farzlarda değil, nafilelerde dahi imam olamaz. Bazıları da deliye kıyasen hiç caiz olmadığına zâhib olmuşlar ve: «Amr kıssasında bu hususa dâir bir delil yoktur.» demişlerdir. Fakat bunları : «Hâdise Peygamber Saîîallahü aleyhi ve seTlem zamanında cereyan etmiştir. Resûlüllah (S.A.V.)'in buna bir şey demeyip, takrir buyurması caiz olduğuna delildir. Çünkü caiz olmayan bir fiili Peygamber (S.V.A.) takrir ve kabul buyurmaz. Bahusus îslâmın en büyük rüknü olan namaz hakkında, böyle bir şey mümkün değildir. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in ayakkabısındaki pislik bile vahyile kendisine bildirilmiştir. Çocuğun imamlığı sahih olmasa, mutlaka onun hakkında da vahy inerdi» şeklinde itiraz edenler olmuştur. Hatta zahirîlerden İbni Hazm (384—456):

«Bu hususta bir muhalif bilmiyoruz» demiştir. Onlar Hz. Amr'ın nafile namazlarda imam olması ihtimalini de uzak görüyorlar.
Amr İbni Mesleme radtyaîlahü anh'm farz namazlarda imam olduğu sübût bulursa, o zaman bu hadîs, farz kılan cemaatın nafile kıldıran İmama uyabileceğine delil olur.[109]

436/326- «Ibnİ Mes'ud radıyaltahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah SaTlaMahü aleyhi ve seTlem :
— Cemaata Allah'ın kitabını en iyi okuyan imam olur. Okumada müsavi olurlarsa o zaman sünneti en iyi bilenleri; sünnetde de müsavi olurlarsa, en evvel hicret edenleri; hicretde de müsavi iseler en evvel müslüman olanları (bîr rivayette) yaşça kıdemli olanları imam olur. Sakın bir adam, bir adama velayeti dahilinde imam olmasın, onun evinde husûsî yerine oturmasın. İzni olursa o başka» buyurdular.[110]

Hadîsi; Müslim rivayet etmiştir.
«İbni Mâce'nin rivayet ettiği Câbîr (R. A.) hadisinde :
— Sakın bir kadın bir erkeğe ve bir a'râbi bir muhacire, bir fâcir bir mü'mine imam olmasın» denilmiştir.
Hadîsin isnadı hiçtir.
Allah'ın kitabını en iyi okuyandan maksad zahire göre; en iyi hafız olandır. Fakat bazılarınca, Kur'anın ahkâmını en iyi bilendir, Bundan evvelki hadîs birinci manâya daha münasibtir.
Hadîs-i şerif, iyi Kur'an okuyanın iyi fıkıh bilen üzerine takdim edileceğine delildir. Hanefîyyeden îmam-ı Ebu Yusuf (113—182) ile mezhep imamlarından îmam-% Ahmed b. Hanbel (164—241)'in mezhebi budur. Diğer Hanefîyye imamlarına göre namaz ahkâmını en iyi bilen geçirilir. Şâfiîlerle Mâlikîlere göre; vilâyeti dahilinde vali, sultan veya nâiblerinin geçirilmesi menduptur. Bunlardan sonra sıra o camiin imamına gelir. Namaz ahkâmını iyi bilen geçirilir diyenlerce : «Kıraat bir rükunda lâzımdır. Halbuki ilim bütün erkanda zaruridir. Bundan dolayı fıkhı daha iyi bilen geçirilir. Nitekim Hz. Peygamber (S.A.V.) :
«— En İyi okuyanınız Übeydir» buyurduğu halde, namaia Ebu Bekir (R.A.) geçirmiştir.

Hadîs-i şerif sahabenin haline göre irad buyrulmuştur. Çünkü as-hâb-ı kiramın en iyi hafız olanı aynı zamanda en iyi fakih idi. İbnî Mes'ud (R. A.) ; «Biz hükmünü, emr-ü nehyini bilmeden on âyet geçmezdik» diyor. Lâkin «okumada müsavi iseler o zaman sünneti iyi bilen» denildiğine göre, iyi okuyan mutlak surette ön plana alınacaktır. Eğer iyi okuyan, ahkâmı iyi bilen manâsına alınırsa, o zaman iki kısım birleşmiş oluyor. Hicret mes'elesine gelince : ResûlüMah (S.A.V.) zamanında olsun, şimdi olsun diyar-ı küfürden, İslâm memleketine hicret muteberdir. Vâkıâ «fetihten sonra hicret yoktur» hadîsi vardır. Amma bundan murad Mekke'den Medine'ye hicret yoktur; demektedir. Çünkü ikisi de islâm diyarı olmuştur. Hattâ Muhacir çocuklarına namazda imam olmak hususunda babalarına verilen hüküm, verilir, bile demek isteyenler vardır, Hadîs-i şerifin bir rivâyetinde diğer bir rivayetindedenilmiştir.

Birinciye göre; İslâmiyet itibarıyla demektir ki, evvel müslüman olan sonra müslüman olana tercih edilecektir.

İkinci rivayete göre; yaşça büyük olan demek olur. Nitekim Malik bin Huveyris hadîsinde «Size en büyüğünüz imam olsun»

İleri geçirilmeye müstehak olanlardan biri de Kureyş kabilesine mensup olanlardır. Zira Hz. Peygamber (S.A.V.) «Kureyşi öne geçirin» buyurmuştur.

Yüzce güzel olmak da ileri şeriri İme sebeplerindendir. Ve bu bâb-da da hadîs vardır. Yalnazravîlerinden biri zayıftır.

«Sakın bir adam bir adama vilâyeti dâhilinde imam olmasın» ifadesiyle sultandan, yani vilâyet ve söz sahibi olan devlet reisinden, yahut onun naibinden başkasını ileri geçirmek nehyedilmiştir. Zahirine bakılırsa, başkası daha lâyık bile olsa, yine geçirmek yasaktır. Bu hususta hâne sahibi de sultan hükmündedir. Hatta onun onun için de ayrıca hadîs vardır. İbni Mes'ud (R.A.ym rivayet ettiği bu hadîste «Hane sahihinin Heri geçmesi sünnettendir» buyruluyor.

Hadîsi; Taberanî (260—360) tahric etmiştir. Musannif da Râ-vîleri mutemeddir» der.

Mahalle imamına gelince; eğer resmen tayin edilmişse sultan hükmündedir. Köy imamları, gibi cemaat tarafından seçilmiş ise ihtimal-lidir. Yani sultan hükmünde olması ihtimal dahilindedir.

Bir kimsenin evindeki hususî yatağı, koltuğu vesâiresi de kendisine has haklardandır. Binaenaleyh izinsiz bunlara oturmak doğru değildir. Mecelle-i Ah-kâm-ı Adliyyenİn «95 ve 96.» maddelerinde; «gayrın mülkünde tasarruf 1le emretmek bâtıldır» «Bir kimsenin mülkünde onun izni olmaksızın âhâr (başka) bir kimsenin tasarruf etmesi caiz değildir» denilmektedir.
îbni Mâce rivayetinin hiç olması ravîleri arasında Abdullah ibni Muhammedii'l ~ Adevi bulunmasmdandır. Bu zatı Vekî (127—197) hadîs uydurmakla itham etmiştir. Şeyhi de zayıftır. Hadîsin başka tarikleri de vardır. Fakat onlar da Abdülmelik ibni Habîb vardır. Bu zat, hadîs çalmak ve isnad karıştırmak müttehhemdir.
O hadîs, kadının erkeğe imam olamayacağına delâlet ediyor. Dört mezhebin imamları ile sair bazı kimselerin mezhebi budur.
Câbîr hadisi, A'râbinin muhacire, fâcirin mü'mine, imam olamıya-cağına da delâlet ediyor. A'râbî çölde yaşıyan demektir. Her halde buradaki nehiy de kerahete hamlolunmuştur. Çünkü bu yasak sadr-ı İslâm'da idi. Fâcir : Günahlara dalan kimsedir. Bazıları fâcir ve fâsıkın imamlığı sahih değildir derler. Hanefilerle Şâîiîlcre göre fâsıkın imamlığı caizdir. Bunlar İbni Ömer hadîsiyle ve daha birçok hadîslerle istidlal ederler.' Şu kadar var ki, bu hadîslerde zayıflık vardır. Ve «Size dininde cür'etkâr olan İmam olmasın» ve emsali hadîsler bunlara muarızdır. Lâkin bu muarızlar da zayıftır. Binaenaleyh Hanefİlerle Şâfiîler asla müracaat ederek yine fâsıkın imamlığı caizdir derler. Asıl olan : Kimin namazı sahih olurja İmamlığının da sahih olmasıdır. Bunu ashab-ı kiramın fiti-leri de te'yid ediyor. Buhârî (194—256)'nin tarihinde Abdülkerim'den şöyle bir rivayet vardır.
Abdülkerim, oMuhammed SatlaUahü aleyhi ve selemin ashabından fâsık imamlar arkasında namaz kılan on kişiye yetiştim; demiştir».
Müslim (204—261)'in rivayet ettiği şu hadîs te aynı şeyi te'yid eder:
«— Başınıza namazı vaktinden geciktiren, yahut namazı vaktinde mahveden hükümdarlar geldiği zaman, halin ne olacak? dedi,
O da : «Bana ne emredersin?» diye sordu:

— Namazı vaktinde kıl; eğer namaza o hükümdarlarla kılmaya yetişirsen yine kıl; çünkü o senin için nafile olur» buyurdular.
Görülüyor ki, fâsık hükümdarların arkasında namaz kılmaya Resû-lüllah (S.A.V.) izin vermiş; o namazı nafile saymışdır. Çünkü onlar namazın vaktini geçirirler. Zâhirvne bakılırsa namazı vaktinde kılmış olsalar, onların arkasında farz oiarak kılmaya memur olacaktı.[111]

438/327- «En e s radıyallahü a uhden Peygamber SaMallhaü aleyhi ve seîlemın :
— Saflarınızı perçinleştiriniz. Aralarını yaklaştırınız ve gırtlakları bir hizaya getiriniz» buyurduğunu duyduğu rîvâyef edilmiştir.»[112]

Bu hadîsi; Ebu Davud ile Nesâî rivayet etmişlerdir.İbni Hibban onu sahihlemiştir.
Hadîsin tamamı Sünen-i Ebİ Davud'da şöyledir :
— Nefsim kabza-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim kiT ben şeytanları kuzular gibi saf aralıklarına girerken görüyorum.»
Buhârî (194—256), Müslim, (204—261) ve Ebu Davv4 (202—275) Numan Ibnl Beşir*den şu hadîsi tahric etmişlerdir:
Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem yüzünü cemaata dönerek : üç defa:
— Saflarınızı düzeltiniz, vallahi, ya saflarınızı düzeltirsiniz. Yahut Allah kalplerinizin arasını muhakkak ayırır; buyurdular. Râvİ dedi ki:
Baktım herkes omuzunu yanındakinİn omuzuna ve topuğunu topuğuna yapıştırıyor».
Ebu Davud yine Numan ibnî Beşir'den şu hadîsi tahric etmiştir :
Peygamber Sallaîlahü aleyhi ve sellem bizi saflarda okları düzeltir gîbi düzeltiyordu. Ta ki artık bunu kendisinden aldığımızı ve iyice anladığımızı tahmin edince, bir gün yüzünü bize doğru çevirdi. Bir de ne görsün, göğsü bir tarafa çıkmış bir adam. Bunun üzerine:
— Ya saflarınızı düzeltirsiniz, yahut muhakkak Allah yüzlerinizin arasını ayırır; buyurdular.»

Yine Ebu Davud Bera' ibni Azib (R. A.J'dan şu hadîsi tahric etmiştir :
Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem safın arasında bir baştan bîr başa gezer, göğüslerimizi ve omuzlarımızı düzeltir ve :
Dağılmayın ki kalpleriniz de dağılmasın; buyururdu, demiştir.
Bütün bu hadîsler ve ihtiva ettikleri tehdidler, safları düz ve sımsıkı tutmanın vücûbuna delâlet eder. Fakat bu mes'ele imamların her namazda tenbihlerine rağmen yine de cemaatın dikkat etmediği vazifelerden biridir. Nitekim Hz. Enes (R. A.)'dan rivayet edilen şu hadîse de dikkat edilmemektedir:
«— Ön safı tamamlayın. Sonra ondan sonra geleni tamamlayın. Noksan kalırsa, varsın son safta olsun».
Bu hadîsi; Ebu Davud tahric etmiştir.
Halbuki bakarsınız daha ilk saf dolmadan cemaat ikişer üçer geriki saflara dağılırlar. Teşkil edilenler de eğri büğrüdür. O kadar lâubâ-li davranırlar ki, sanki bu bâbda kendilerine hiç bîr şey söylenmiş değildir.
Ebu Davud'un Câbir ibnî Semûre'den tahric ettiği şu hadîs-i şerife bir bakınız :
«Câbir dedi kî :
Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem :
— Meleklerin rableri huzurunda saf oldukları gibi saf olsanıza; deâl
Biz; — Melekler Rablerinîn huzurunda nasıl saf oluyorlar ya? dedik:
— ön safları tamamlar ve safta sıkışık durular» buyurdular.
Saflardaki aralıkları tıkamak hususunda birçok hadîsler vârid olmuştur. Bir iki tane de bunlardan görelim:
Taberânî (260—360) «El-Evsat» da Ibni Ömer (R. A./dan şu hadîsi tahric etmiştir:
«— Kişinin saftaki aralıkta yürüyerek, o aralığı tıkadığı adım kadar, sevabı büyük bir adım yoktur».
Taberânî yine aynı eserde Hz. Âişe (R. Anjıa)'daxı şu hadîsi rivayet ediyor:
Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve settem:
— Kim bir saftaki aralığı tıkarsa, Allah onun sebebiyle o

kimsenin derecesini yükseltir ve ona cennette bir ev bina eder» buyurdular.
Heys&mî diyor ki: «Bu hadîsin râvileri arasında Müslim B. Hâlid Zenci vardır. Bu adam zayıfdır. Fakat ibni Hibban mutemed saymışdır.
Bezzar(—292) Ebu Cühayfe (R. A.)'den şu hadîsi tahric etmiştir :
«— Kim saftaki bir aralığı tıkarsa, affolunur».
Heysemî bu hadîs için «İsnadı güzeldir» der. Maamafih mevzuu bahsimiz Enes hadîslndeki
«— Saflarınızı perçinleştiriniz» emri yukanki hadîse de ihtiyaç bırakmaz. Zira aralık ancak safı perçinleştirmemekten meydana gelir.[113]

439/328- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve sellem :
— Erkek saflarının en hayırlısı birincisi, en kötüsü de sonuncusudur. Kadın saflarının en hayırlısı sonuncusu, en kötüsü de birincisidir» buyurdular.[114]

Bu hadîsi; Müslim rivayet etmiştir.
Erkek saflarının en hayırlısının yani en sevablısının ilk saf olması o saftakilere meleklerin salât eylemesindendir. Meleklerin mü'minlere salâtı, caılara Allah'tan afv ve mağfiret dilemeleridir. «En kötü» tâbirinden murad: Sevabı en az demektir. Bu hadîsi Bezzar (—292) ile Tdberânî (260—360) de rivayet etmişlerdir. İlk safın faziletleri hakkında hadîsler pek çoktur. İmam-i Ahmcd bin Hanbel'in (164—241) tahric ettiği ve Heysemî'nin de ravîlerini mevsuk kabul ettiği Ebu Ümâme hadîsinde şöyle deniliyor :
Ebu Ümâme demiştir kî : aResûlüilah SallaUahü aleyhi ve seZlem :
«Şüphesiz Allah ve Melekleri ilk saffa selât eylerler» dedi.
Ashâb :
Yâ Resûlüllah ya ikinciye? dediler.
«— İkinciye de öyle.» buyurdular.

Aynı hadîsi Tdberânî de «El-Kebir» inde rivayet etmiştir. Yine Imam-ı Ahmed ile Beziâr'ın tahriç ettikleri ve Heysemî'nin ravîlerini mevsuk kabul ettiği Numan îbnî Beşir hadîsinde de şöyle deniliyor :
«Numan; Resûlüllah SaUatlahü aleyhi ve seüem'ın, ilk saff için üç, ikinciye iki, ve üçüncüye de bir defa istiğfar ettiğini işittim, dedi.
Heysemî: «Bunun ravîleri arasında Eyyub îbnî ütbe vardır» demiş ve onu belleyişi yönünden zayıf bulmuştur.
îlk saffın sağ tarafı imamın semtinde olması, ve sol taraf üzerine fazileti hakkında birçok hadîs vardır: Meselâ Tdberânî (260—360) «ELEvsat» da Ebu Bürde (R. A./dan şu hadîsi tahric etmiştir :
«Demi$tlr kl: Resûlüllah SaîlaMahü aleyhi ve seUem :
— Eğer imamın arkasında olabilirsen ne âlâ, yoksa sağında dur.» buyurdular.
Heysemî; «Bunun râvileri arasında ismini duymadığım biri var» diyor. Yine Tdberânî zEl-Evsat» ve «El-Kebir» de İbnî Ab bas (R. A.) dan şu hadîsi tahric etmiştir :
«— ilk saffı ve sağ tarafı kollayın; direkler arasından sakının» Heysemî: «Bunda da îsmâil İbni Müslim Mekkî vardır ki, zayıftır» diyor. İlk safta durmaya en lâyık olanlar yaşlı başlı kimselerdir. Bu bâbda Bezzâr Âmir ibnî Rebia (R. A.)'den şu hadîsi tahric etmiştir :
«Demiştir ki, Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve seîlem :
— Benim arkama yaşlı başlılar dursun, sonra onların ardından gelenler; sonra onların ardından gelenler»
buyurdular.
Heysemî: «Bunda Âsim ibnî Ubeydullah vardır. Ekseriyet onun zayıf olduğu kanaatındadır. Hüccet olup olmayacağı ihtilaflıdır» demektedir.
Aynı hadîsi Müslim (204^-261) ve Dörtler îbni Mes'ud (R.A.)'dan «— Dağılmayın ki kalpleriniz de dağılmasın. Çarşıların fitnelerinden sakinin» ibaresinin ziyadesiyle tahric etmişlerdir. Bu bâbda daha başka hadîsler de vardır:
Mevzuu bahsimiz olan hadîs, kadınların da saf olabileceğine delâlet ediyor. Zahirine bakılırsa, erkeklerle beraber, yahut

yalnız kadınlarla saf olabilirler. Fakat erkeklerle saf olmalarının keyfiyyeti ihtilaflıdır. Az ilerde gelecektir. Kadın saflarının en hayırlısının son saf olması, son safta erkeklerden uzak olmaları, bu suretle onları görmemeleri ve seslerini işitmemeleri ile ta'lil olunmuştur. Ancak bu-ta'lil onların erkeklerle beraber kıldığına nazarandır. Yoksa kadınlar kendi aralarında cemaat teşkil ederler ve imamda kadın olursa, o zaman or^ lann da ük safı erkekler gibi en hayırlı saf olur.[115]

440/329- «İbni Abbas radıydUahü anhüma'âan rivayet edilmiştir. Demiştir kî : Resûlüllah SaMaUahü aleyhi ve seUem ile bir gece namaz kıldım ve soluna durdum. Bunun üzerine Resûlüllah SaUallahü aleyhi veseüem :
(arkamdan) Tutarak beni sağına durdurdu».[116]

Bu hadîs; Müftefekun aleyhtir.
Hadis-i şerif; nafile kılanın nafile kılana uyabileceğine ve imam ile birlikte bir kişi ise, imamın sağ tarafına duracağına delildir. Çünkü sol taraf münasip olsaydı, namazda iken onu yerinden alıp, sağ tarafa geçirmezdi Cumhûr-u ulemâ'nm mezhebi budur. Nehâî (11—95) Cum-hûr'a muhalefet ile: «îmam ile beraber kılan bir kişi ise, imamın arkasına durur. îmam rükû edinceye kadar kimse gelmezse o zaman sağ tarafa geçer» diyor. Bunun vechi şudur: îmamla kılmakta toplanma ümidi vardır. Binaenaleyh belki geriden cemaat gelir diye imama uyanların yeri namaza dururken, kalabalığa göre hazırlanır. Rükûya gidinceye kadar, kimse gelmezse bunun hilafı zuhur ettiğinden o bir Mşi artık imamın sağ tarafına geçer. Bazıları: «Bu hadîs imamın sol tarafına durarak namaz kılmanın sahih olduğuna delâlet eder. Çünkü Resûl-ü Ekrem (S.A.V.), ibni Abbas'a emretmedi» derler. Bazıları da: «Namazını yeniden kılmasını emretmedi denilemez. Çünkü İbnî Abbas (R. A.) henüz bu işi bilmiyordu, mazur idi. Yahut daha niyetlenmemişti» diyorlar.
«Beni sağına durdurdu! demesine bakılırsa, tam yanıbaşına durdurduğu anlaşılıyor. Hatta hadîsin bir rivayetinde «ben de yanıbaşına durdum demiştir. Şafiîlerden bazıları ile

Hanefiyyeden îmam-ı Muhammed (135—189)'e göre, imamın biraz gerisine, yâni ayak parmaklarının uçlarını imamın ökçelerinin dibine koyması müstehaptır. Ancak îbni Cüreyc diyor ki: «Âta'ye sordum. Bir kişi, bir kişi ile namaz kılarsa ,neresine duracak dedim. Yanıbaşına dedi. Onunla bir saf olarak biribirilerini geçmiyecek şekilde hizasına mı dedim. Evet dedi. İkisinin arasında aralık kalmayacak derecede birbirinden uzaklaşmıyacak şekilde öyle mi? dedim. Evet dedi.»
Bunun benzerini de Imâm-ı Mâlik (93—179) «El-Muvatta-» da İbni Mes'ud tarikiyle Hz. Ömer. (R. A.)'dan rivayet etmiştir. Mezkûr hadîste İbni Mes'ud, Ömer (R. A./in kendisi ile bir saf teşkil ettiğini ve kendisini sağına tâ hizasına kadar yaklaştırdığını beyan eder.[117]

441/330- «Enes radıyaUahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah SaTlallahü aleyhi ve seTlem: Namaz kıldı. Bir yetim ile ben arkasına durdum. Ümmü Süleym de bizim arkamıza durdu.»[118]

Müttefekun Aleyhtir. Lâfız Buhârî'nindir.
Hadîste muttasıl mcrfu zamir üzerine te'kid, yahut fasl yapılmadan atıf vardır ki, Kûfelüere göre bu caizdir. Yetimin adı «Dümeyra» dır. Bu zat, Hüseyin bin. Abdullah b. Dümeyre'nin dedesidir.
Ümmü Süleym : Hz. Enes (R. A./ın annesidir. İsmi «Müheyke» dir.
Hadîs-i şerif; nafile namazda cemaat teşkil etmenin sahih olduğuna ve keza talim ve teberrük için namaz kılınabileceğine delildir. Nitekim kıssa bunu. göstermektedir. Cemaat iki kişi olursa, imamın arkasına duracakları, küçüklerin de cemaat için büyükler hükmünde olduğu dahi aynı hadîsten anlaşılmaktadır. Çünkü «yetim» lâfzından anlaşılan budur. «SÎnn-İ rüşd» denilen olgunluk çağına vardıktan sonra, artık yetimlik kalmaz. Yine bu hadîste kadının erkeklerle bir safta duramayacağına, kadınların ayrı saf teşkil etmesi gerektiğine delâlet vardır. Erkekler safında kadın bulunursa, bazılarına göre hem kadının, hem de o saftaki

erkeklerle arkasındaki erkeklerin namazı bozulur. Hanefîlere göre de öyle ise de, yalnız erkeklerin namazı bozulur; kadınların ki bozulmaz. Tafsilât fıkıh kîtaplanndadır.[119]

442/331- «Ebu Bek re radıyallahü anh'dan rivayet edilmiştir ki, kendisi Peygamber SallaUahü aleyhi ve seîlem'e varmış: Resûlüllah SaîlaUdhü aleyhi ve sellem, rükû halinde İmiş. O da saffavarmadan rükû etmiş, bunun üzerine Peygamber SaîlaUdhü aleyhi ve sellem :

— Allah hırsını arttırsın. Bir daha yapma» buyurmuştur.[120]

Bu hadîsi; Buhârî rivayet etmiştir. Ebu Davud buna : saff'a varmadan rükû etti; sonra saff'a yürüdü» cümlesini ziyâde etmiştir.

Hadîs-i şerif, imamı rükûda bulanın saffa varmadan namaza niyet-lenemiyeceğine delildir. Çünkü Hz. Peygamber : «— Bir daha yapma» buyurmuşlardır. Bazıları: «Bilâkis niyetlenmenin caiz olduğuna delâlet eder; zira Hz. Peygamber kendisine namazı yeniden kılmasını emretmemiştir. Bu da onun sahih olduğuna delildir» derler. Maamafih Resûlüllah (S.A.V.)'in emretmemesi, Ebu Bekre (R. A.j'ın hükmü bilmediği için olabilir, bilmemek bir özürdür.

Taberânî (260—360) «El-EvsaU da Ata tarikiyle Ibni Zübeyr'den: «— Birini» mescide girdiği zaman, cemaat rükuaa olurlarsa, girdiği anda hemen rükû etsin; sonra rükû halinde saff'a gidinceye kadar debeliverek gider. Çünkü sünnettir»

dediğini rivayet eder. H eyse mî : «Bunun ricali sahihtir» der. Atâ diyor ki : «Filhakika İbnİ Zübeyr'İn bunu yaptığını gördüm.» İbnİ Cüreyc dahi: «Ben de bunu Atâ yaparken gördüm» diyor.

Galiba bunu yapanlar hadîs'te ki lâfzını iadeden almışlardır. Bu takdirde mâna şöyle olur: «Allah hayra karşı olan hırsını arttırsın. Namazını iade etme, yani yenileme, zira sahihtir».

Hadîs, aynın sükûnu ile « \ js. » den alınarak da rivayet edilmiştir. Îbnü's-Seken (294—353)'in Ebu Bekre'den rivayeti de bu mânayı te'yid ediyor. Bu rivayette şöyle deniliyor :

başladılar. Ben de koşarak gîttim. Tâkİ safa girdim. Namazı bitirince Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem :

— Kimdi O demin ki koşan? dedî. Ebu Bekre diyor ki, «Ben» dedim. Resûlüllah (S.A.V.)
«— Allah hırsım arttırsın, koşma» buyurdular. Fakat en yakın ihtimal yine de bizim mâna verdiğimiz veçhile kelimenin «dönmek» mânâsına olan den alınmış olmasıdır. Yani «henüz safa varmadan bir daha namaza başlama» demektir.[121]

443/332- «VSbısâtü'bnü Mi'bed radtyallahü onft'den rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem : Safın arkasında yalnız başına namaz kılan bîr adam görmüş ve ona namazı yeniden kılmasını emretmiştir».[122]

Bu hadîsi; Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmîzî rivayet etmiş ve onu ha-sen bulmuştur. İbni Hibban onu sahihlemiştir.
îbni Hibban'ın Talk ibni Ali (R. A.)'âan rivayetinde :
«Saff'ın arkasında yalnız kılanın namazı olmaz» buyu-rulmuşdur.Taberânî Vâbisa hadîsinde:
«— Onlarla birlikte gir-seydin, yahut bir adam çekseydin'a.» cümlesini ziyâde etmiştir.
Hadîs-i şerif, safın arkasında yalnız basma namaz kılmanın doğru olmadığına delâlet ediyor. Filhakika îmam Ahmed b. Hanbel (164— 241) ile Nehâî (11—95)'nin mezhebi; bu namazın bâtıl olmasıdır. îmâm-ı Şafiî (150—204) bu hadîsi zayıf bulur ve : «Bu hadîs sabit olsa, ben de buna kail olurdum» der idi. Beyhakî (384^—458): «En iyisi bundan sakınmaktır. Çünkü mezkûr haber sabittir» demiştir. Namazın bozulmadığına kail olanlar Ebu Bekre hadîsi ile istidlal ederler ve «buradaki iade emri nedip manasınadır» derler. Bazıları: «Evlâ olan vEbu Bek re hadîsini özre hamletmektir. Bu Özür, mümkün mertebe namaza yetişmekle beraber yetişmemek korkusudur. Vâbısa hadîsi özrü olmayanlara mahsustur» derler. Bazılarınca bundan daha güzeli şöyle demektir: «Ebu Bekre hadîsi Vâbısa hadîsine muarız değil, muvafıktır. Resûlüllah (S.A.V.)'in Ebu Bekre'ye namazını yeniden kılmasını emretmemesi Vâbisa'nın hükmü bilmediğindendjr. Bilmemek ise özürdür. Safın arkasında yalnız kılana namazını iade ettirmesi hükmü bilip dururken, bu işi yapmış

olmasındandır.» Talk İbni Ali rivayeti de zımnen butlana delâlet eder.
Bu rivayette ki «namaz yoktur» cümlesi «bittabiî bu namaz sahih değildir» demektedir. Taberânî (260—360)in ziyâde ettiği cümlenin izahı şudur: «Ey safın arkasında yalnız başına kılan, saftakilerle beraber safa girseydin, yahut saftan birini çekerek kendi yanına getirseydi^ de İkiniz bir saf olsaydınız yal». Taberânî hadîsinin tamamı şudur :
«Eğer yer sana dar geldiyse, namazını yeniden kıl. Zîrâ senin namazın ol ma di.» Bu hadîs, «Mecmeu'z-Zevâid-» de İbni Abbas (R.A.) dan şu lâfızlarla rivayet edilmiştir:
«— Biriniz safa vardığı zaman saf tamam olmuşsa hemen kendine bir adam çeksin, onu yanıbaşına durdursun».
Aynı eserde bu hadîsi Taberânî'nin de «EÎ~Evsat» da rivayet ettiğini ve: «Peygamber (S.A.V.)'den yalnız bu isnadla rivayet ediliyor. Hem bu hadîsirr-ravîleri arasında Seriy b. İbrahim yardır. Bu zat cidden zayıftır» dediğini kaydediyor. «Mecmeu'z-Zevaid» in beyânında, Vâbısa hadîsinde Seriy b. İsmail bulunduğu anlaşılıyor. Sâri ise Seriy'nin Taberânî rivâyetindeki ziyâdeyi rivayet ettiğini bildiriyor.
Şu kadar var ki, Ebu Dâvud (202—275) «El-Merâsih> de Mukâtil ibni Hibban'd&n. merfu olarak şu hadîsi rivayet etmiştir:
«— Biriniz gelir de yer bulam azsa, kendine saftan bir adam çeksin ve onunla birlikte dursun. Bu çekilenin ecri ne de büyüktür». Taberânî de «ElrEvsat» da İbni Abbas (R. A.J'dan şu hadîsi rivayet ediyor:
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, saflar tamam olduktan sonra gelene kendine bir adam çekerek onu yanıbaşına durdurmasını emretti».
Bu hadîsin isnadı hiçtir.[123]

445/333- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Peygamber SdllaTlahü aleyhi ve sellem:
— İkâmeti işittiniz mi hemen namaza yürüyün. Ama sakın sekînet ve vakardan ayrılmayın. Ve acele etmeyin. Yetişebildiğiniz! kılın, yetişemediğinizi tamamlayın» buyurdular.

[124]

Hadîs; Müttefekun Aleyh'dir. Lâfzı Buhârî'nindir.
Nevevî (631—676):Hareketlerinde ağır başlı olmak ve boş şeylerle uğraşmaktan sakınmaktır. Vakar ise, kılık kıyafette olur. Önüne bakmak, sesini kısmak ve çok bakınmamak gibi. Bazılarına göre bu iki kelimenin mânası birdir. İkinci kelime birinciyi te'kid için zikredilmiştir Müslim'in rivayetinde bu âdabın hikmet-i şer'iyyesine tenbih vardır. Ebu Hüreyre hadîsinin sonunda :
«— Zira biriniz namaza gitmeye niyet etti mi, artık namazdadır» buyrulmuştur. Yani bu adam, namazda hükmündedir. Şu halde namazda olan ne yaparsa, onun da aynı şeyi yapması, neden sakınırsa, onun da sakınması îcab eder.
«Yetişebildiğiniz! kilin» ifadesinden murad: İmamla beraber kılmaya yetiştiğinizi, onunla berabar kılın» demektir.
Hadîs-i şerifte, namaza giderken, vakar, sekînet ve acele etmeme mrolunmuştur. Maksadı, böylelikle adımlarını çoğaltarak, fazilete nâü olmaktır. Filhakika Müslim'in Câbİr (R. A./dan rivayet ettiği bir hadîste :
«—Şüphesiz ki, namaza doğru attığı her adımda bir derece vardır» "buyrulmuştur. Ebu Davud (202—275) merfu olarak şu hadîsi rivayet «der :
«— Biriniz güzelce abdest alır da sonra mescide çıkarsa sağ ayağını kaldırdıkça, Allah ona bir sevap yazar. Sol ayağını bastıkça, Allah ondan bir günah affeder. Bir de mescide gelip, cemaatla namaz kılarsa artık kendisine mağfiret olunur. Geldiği zaman birazını kılmışlar; birazı kalmış olur da, yetiştiğini cemaatla kılar; kalanı tamamlarsa, hüküm yine böyle olur. Mescide geldiği zaman namazı kılmışlarsa, yine böyledir.»
Hadîs-i şerif; imama namazın hangi cüz'ünde yetişilirse, cemaat faziletinin kazanılacağına delâlet ediyor. Cumhur-u ulemânın mezhebi de budur.
Mâlikilerle diğer bazı ulemâya göre tam bir rek'ata erişmedikçe, cemaata yetişmiş olmaz. Bunların delili
«— Namazın bir rek'atına yetişen ona yetişmiştir»
hadîs-i şerifidir. Cuma bahsinde bir rek'âta yetişmenin şart

olduğu görülecektir. Diğerleri de ona kıyas olunur.
Bunlara cevaben. «Bu hadîs, cemaat hakkında değil, vakitler hak-kındadadır. Cuma ise tahsis edilmiştir. Başkası ona kıyas edilemez» dernilmiştir.
Mevzuu bahsimiz olan, hadîsle, imama nerede yetişilirse, orada uyulacağına istidlal olunmaktadır. Filhakika, îbni Ebi Şeyhe (—234) nin merfu olarak tahric ettiği bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur :
«Bîr kimse, beni rükû veya kıyam veyahut secde halinde bulursa, hemen bulunduğum hal üzere benimle beraber olsun». Yalnız bu hadîste yetiştiği cüz'ün bir rek'at sayılacağına ve hangi hal üzere olsa, tahrimeyi yapacağına delâlet yoktur. Sadece imamla beraber olmak emri vardır. Tdberânî (260—360) «El-Kebir» de mutemed ve mevsuk ravîlerle Hz. Ali (R. A.) ve Ibni Mes'ud (R.A.)'dan şu hadîsi rivayet eder: «Bir kimse rek'ata yetişmedi ise, secde rek'at sayılmaz» demişlerdir. Yine TaberânVmn «El-Kebîr» inde mutemet râvîlerle Zeydü'bnii Vehb'denrivâyet ettiğine göre Zeyd şöy-ledemiştir: «Ben ve Ibni Mes'ud mescide girdik, imam rükûda idi. Hemen rükû ettik. Sonra safa dümtîüz duruncaya kadar yürüdük. îmam namazı bitirdikten sonra ben kaza etmeye kalktım. Ibni Mes'ud sen ona yetişdin, dedi.» Fakat bunlar mevkuf eserlerdir. İbnİ Zübeyr'in de dediği gibi, delil olamazlar. Nitekim yukarıda görüldü.
Babımızın hadîsi bir rivayette yerine lafzıyla gelmiştir. Maamafih mânâ birdir. Zira Usûl-ü Fıkıh ilminde beyân olunduğu vecihle edâ ve kaza kelimeleri biribirinin yerinde kullanılabilirler. Binaenaleyh iki rivayet arasında muğâyeret yoktur. Ulemânın ihtilâf ettikleri şeylerden biri de «lâhik» in imama yetiştiği yer, namazının başı mı, sonu mu, mes'elesidir.
Lâhik; Namaza imam ile beraber niyetlenip de, sonradan bir özürden dolayı bazı rek'atlarım veya hepsini imamdan ayrı kılan kimsedir.
Mesbûk: Namazın başında imama yetişemiyen kimsedir.
Müdrik: Namazı baştan sona imamla kılandır.
San'ânî, burada herhalde lâhik kelimesini mesbûk manâsına almış olatfaktır. Çünkü tariften de anlaşılacağı veçhile lâhik, zaten imama namazın başında yetişmiştir. Binaenaleyh onun

hakkında imama yetiştiği cüz başı mı sayılır, sonu mu diye ihtilâfa mahal yoktur. Mesbûk ise, başında imama yetişemiyendir. Böylesi hakkında ihtilâf olabilir. Hane-fllere göre mesbûk, yetişemediği rek'âtları kaza ederken kırâata nazaran namazının başını, teşehhüde nazaran sonunu kılar. Meselâ akşam, namazının son rek'âtında imama yetişen kimse iki rek'ât kaza eder ve bunların ikisinde de fatiha ile bir sûre veya üç kısa yahut bîr uzun âyet okur. Çünkü kaza ettiği rek'âtlar birinci ve ikinci rek'âtlardır. Fakat bu iki rek'âttan birini kıldı mı oturur. Çünkü bu- teşehhüde nisbetle ikinci rek'âttır. Bu suretle akşam namazını üç oturuşta kılmış olur.
Hâsılı, Hancfîlere göre, mesbûk'un imama yetiştiği cüz, alelıtlak namazının başı değildir. Bazıları mesbûk'un yetiştiği yer, namazının başıdır, demişlerdir. Yine Hanefîlere göre rükûdan doğrulmadan imama yetişen, o rek'âta yetişmiş sayılır. Fakat cemaatın da fatiha okumasını vacip kabul edenlere göre, mes'ele ihtilaflıdır. Bir takımı, imam henüz rükûdan doğrulmadan yetiştiği için, o rek'âta yetişmiş sayılır demiştir; diğerleri, fatihayı okuyamadığı için o rek'âta yetîşememiş saymışlardır. Yukarda geçen Ebu Bekre hadisi yetişmiş sayılır diyenlere delildir. Çünkü Ebu Bekre (R. A.) imama rükûda yetişmiş, Hz. Peygamber (S.A.V.), onun bu halini ikrar etmiş; ona namazını yeniden kıldırmamıstır.[125]

446/334- «Übeyyü'bnü Kâ'b radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. demiştir ki: Resûlüflah Sallallahü aleyhi ve seîlem:
— Pir kişinin bir kişi ile namaz kılması, yalnız kılmasından daha makbul; iki kişi ile kılması bir kişi ile kılmasından daha makbul; daha çok olursa, Allah-ü Teâlâr ya daha makbul olur» buyurdular.[126]

Bu hadîsi, Ebu Davud ile Nesâ'î rivayet etmişlerdir. Ibni HİbbaN onu sahihlemiştir.
Aynı hadîsi, İbni Mâce (207—275) de tahric etmiş. îbni Seken (294—353), Ukeylî (—769) ve Hâkim (321—405) onu sahihlemig-Ierdir. Hâkim bu hadîs hakkındaki ihtilâfları

zikretmiştir. Bu hadîsi Bezzar (—292) ile, Tdberânî (260—360) şu lâfızlarla tahric etmiglerdir:
«— Biri diğerine imam olan iki kişinin namazı, Allah indinde teker teker kılan yüz kişinin namazından daha makbuldür».
Hadîs-i şerif, cemaat namazının en az. bir imamla bir cemaattan meydana geleceğine delâlet ediyor. Nitekim Ibnî Mâce'nin Ebu Musa'dan tahric ettiği şu hadîs de bu hükme uymaktadır. «— iki ve yukarısı cemaattir». Buhârî (194—256):
Bu nam altında bir bâb yapmış ve Malik ibni Huveyris (R.Â.yın şu hadîsi ile istidlal etmiştir :
«— Namaz vakti geldikte, evvelâ ezan okuyun; sonra ikâmet getirin; sonra büyük olanınız size imam olsun.»
îmam-t Atimed ibni Haribel (164—241) dahi Hz. Ebu Saîd'den şu hadîsi rivayet ediyor :
«Mescide bir adam girdi. Peygamber SaTlaUahü aleyhi ve seüem ashabına öğleyt kıldırmıştr. Peygamber SaUdllahü aleyhi ve seîlem ona :
Seni namazdan ne men etti, yâ fülan? dedî.
O da itizar makamında bîr şey söyledi.
Ebu Said diyor kî : sBunun üzerine adam namaza kalktı. Resûlüllah (S.A.V.) de :
Buna tasadduk edip de beraberce namaz kılacak bir kimse yok mu? buyurdular.
Hemen bir adam kalktı. Ve onunla namaz kıldı». Heysemî: «Bu hadîsin ricali sahih ricalidir» diyor.[127]

447/335- Ümmü Varaka radtyallahü anh'dan rivayet edildiğine göre Peygamber1 Sallaîlahü aleyhi ve sellem kendisine, ev halkına imam olmasını emretmiştir».[128]

Bu hadîsi, Ebu Davud rivayet etmiş, İbnİ Huzeyme onu sahihlemiştir.
Hadis-i şerif, kadının hanesi halkına erkek bile olsalar, imam olabileceğine delildir. Çünkü Hz. Ümmü Varaka'nın erkek bir müezzini vardı ve ihtiyar idi. Zahire göre Ümmü Varaka, müezzin ile kölesine ve cariyesine imam oluyordu. Bu hadîsle

istidlal ederek Ebu Sevr (240), Müzeni (175-264) ve Taberî (224—310) kadının imam olabileceğine kail olmuş ve Cumhûr-u ulemâya muhalefet etmişlerdir. Erkeğin yalnız kadınlara imam olmasına gelince:
Bu bâbda Abdullah ibni Ahmed (—417) Übey Ibni Kâ'b (R. A.) den şu hadîsi rivayet etmiştir:
Übey, Peygamber SaUallahü aleyhi ve sellem'e gelerek dedi ki- :
— Ya Resûlüllah ben bu akşam bir iş yaptım. Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem:
— Ne O? dedi. Übey;
— Evde benimle beraber kadınlar var. Bana sen şüphesiz ki okuyorsun» biz okuyamıyoruz, bize namaz kıldırıver dediler. Ben de sekiz rek'ât namaz île vitri kıldırıverdim, dedi.
Bunun üzerine Resûlüllah SaîlaUahü aleyhi ve sellem sükûf buyurdular. Übey :
Biz de sükûtunu rızâ telakki ettik; demiştin.
Heysemî: «Bu hadîsin isnadında ismi söylenmiyen bir râvi vardır. Hadisi Ebu Ya'lâ «Müsned» inde ve Taberânî de «El-Evsat» mda rivayet etmiştir. îsnadı basendir,» diyor.[129]

448/336- «Enes radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir ki. Peygamber Sallallahü aleyhi ve seZfom,cemaata imam olmak üzere, âmâ olduğu halde İbni Ümmü Mektum'u kendi yerine halife bırakmıştır.»[130]

Bu hadîsi; İmam-ı Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Bunun bir benzerini de îbni Hibban, Âîşe (R. anha)'daxı rivayet etmiştir.
Ebu Davud (202—275)'un bir rivayetine göre, Hz. Peygamber SaUallahü aleyhi ve sellem Abdullah ibni Ümmü Mektum'u iki defa kendi yerine bırakmıştır. Hadîs, Taberânî'nin «El-EvsaH mda Hz. Aişe (R. anha) dan şu lâfızlarla rivayet ediliyor:
«Peygamber SaUallahü aleyhi ve sellem İbnî Ümmü Mektum'u cemaate imam olmak İçin iki defa Medine'ye halife bıraktı».
Bundan murâd: namaz ve şâir husustaki hilâfettir.Filhakika hadîsi Taberânî (260—360). Namazda vesâirede» kaydıyla

tahric etmiştir., tsnâdı basendir. Resûlüllah (S.A.V.)'in İbni Ümmü Mektum'u halîfe olarak kaç defa bıraktığı sayılmış, onüç defaya baliğ olmuştur. Keyfiyyet, «El-Hülâsa» nâm eserde zikredilmiştir. Hadîs-i şerif, kerâhetsiz olarak âmâ'nın imam olabileceğine delildir.[131]

450/337- İbnî Ömer radıyaTtahii anhüma'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah SaîlaUdhü aleyhi ve setlem :
— Lâ ilahe illallah diyen üzerine (cenaze namazım) kılın! lâilâhe illallah diyenin arkasında da namaz kılın», buyurdular.[132]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî zayıf bir isnadla rivayet etmiştir. El-Bedrü'l-Münîr» adlı eserde. «Bu hadîs bütün tarîklerden sabit değildir» deniliyor.
Hadîs; kelime-İ şehâdet'i getirenin saîr farzları edâ etmese bile, -üzerine cenaze namazının kılınabileceğine delildir.
Ebu Hanîfe (80—150) ile şâir ulemânın mezhebi budur. Yalnız tmam-ı Âzam yol kesici = bâğîleri bundan müstesna tutmuş; onların cenazelerinin kılınamıyacağma kail olmuştur. Yol kesici asıldıktan sonra, kendisine yapılacak muamele hususunda İmam-t Şafiî'den çeşitli rivayetler vardır. Asıl olan: Kelime-i şehâdeti getiren, müslüman-dır. ve müslüman haklarından istifade eder. Bu haklardan birj de cenaze namazıdır.
intihar eden biri hakkında Resûlüllah (S.A.V.)in;
«— Bana gelince: Ben onun üzerine cenaze namazı kılmam» buyurarak ashâb-ı kiramı kılmaktan men etmemesi de bu hakka delâlet eder. Bir de cenaze namazının meşrûiyyetinden ehl-i şe-hâdet olanlardan hiç bir kimse tahsis edilemez. Yalnız bir delîl bulunursa, o zaman bittabiî tahsis edilir. Kelime-i şehâdet getirenin arkasında vakit namazları ile şâir namazların kılınabileceği hususununda yukarda bahsi geçmiştir. Namazı sahih olanın imamlığı da sahihtir.[133]

451/338- «Ali bin Ebi Talib radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah SaUaîlahü aleyhi ve selîem:

— Biriniz imamı herhangi bir halde iken, namaza gelirse, imamın yaptığı gibi yapsın» buyurdular.[134]

Bu hadîsi, TİrmizI zayıf bîr îsnadla rivayet etmiştir. Tirmizî (200—279), bu hadîsi Hz. Ali ve Muaz (R. anhüma)'daxı tahric etmiştir. Hadîste zaaf ve inkıta vardır. Tirmizî : «Bu hadîsi bu yoldan başka isnad eden kimse bulmuyoruz» demektedir. Hadîsi Ebu Davud (202—275), Abdürrahmanü'bnü Ebi Leylâ (—83)'den tahric etmiştir. Bu hadîste Muaz (R.A.)'ın «Ben onu hiç bir halde görmüyorum ki, ben o halde olmayayım» dediği zikrediliyor. Şu halde bu sözle inkıta kalkmış oluyor. Çünkü zahire göre Abdurrahman ibni Ebi Leyla'ya, rivayet eden Muâz'dan başkasıdır. Hattâ sahabeden bir cemaattır. Halbuki inkıta Muâz ile Abdurrahman arasında iddia edilmektedir. Yani Abdurrahmaıı Hz. Muâz'dan işitmemiş; başka sahabeden işitmiştir. Ebu Davud'un rivâyetinde Abdurrahman «Bize arkadaşlarımız lattı» demiştir. Bunlardan murâd, ashâh-E kîrâmdir.
Hadîs-i şerif, imama yetişen bir kimsenin imamı namazın hangi cüz'ünde bulursa bulsun, hemen ona uyması gerektiğine delildir. Şayet imam ayakta iken, yahut rükû halinde iken, yetişirse o rek'âta yetişmiş sayılır. Otururken veya secdede iken yetişirse o da imamla beraber oturursa da, bu oturuş bir rek'ât sayılmaz. Bunu te'yid eden İbni Ebu Şey-be hadîsini yukarda görmüştük. İbni Huzeyme (223—311) dahî Ebu Hüreyre (R. AJ'dan merfu olarak şu hadîsi tahric etmiştir:
Biz secdede iken, gelirseniz, hemen secde edin. Ama onu hiçbir şey saymayın. Bir rek'âta yetişen o namaza muhakkak yetişmiştir». Yine bu hususta Ebu Hüreyre'den merfu olarak şu hadîsi tahric etmiştir :
«— Bir kimse imam belini doğrultmadan, namazın bir rek'âtına yetişirse, o namaza muhakkak yetişmiştir».
îbni Huzeyme bu unvanla bir bâb ayırmıştır.
Hadîs-i şerifte geçen » «İmamın yaptlğf gibi yapsın» tâbiri imama uyanın mutlaka iftitah tekbîri ile namaza gireceği hususunda sarîh değildir. Lâkin iftitah tekbîrinin gerek imama, gerekse yalnız kılana ayakta meşru olması, namazın bu tekbîr siz caiz olmayacağını göstermeye kâfidir.

Fâide : Cemaatı terk için özürleri bildiren bir kaç hadîs :

1— Buharı (194—256) ile Müslim (204—261) ittifakla Hz. İbni Ömer (R.A.)'den şu hadîsi tahric etmişlerdir:
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem'den rivayet edildiğine göre; münâdiye îlân etmesini emreder; o da seferde İken soğuk gecede ve yağmurlu gecede, namazı konaklarınızda kılın; dîye nîdâ ederdi.»

2— Câbir (R A 'dan Müslim, Ebu Davud ve Tirmiz'ı şu hadîsi rivayet etmişlerdir:
ResûlüHah Sallallahü aleyhi ve sellem ile bir sefere çıktık ve yağmura tutulduk. Bunun üzerine:
— Sizden kim isterse namazını menzilinde kılsın» buyurdular.
Bu hadîsi, Tirmizî (200—279) sahihlemiştir.

3— Buharı ile Müslim aynı hadîsi İbni Abbas (R. A./cîan şu lâfızlarla tahric etmişlerdir:
«İbni Abbas yağmurlu bir günde müezzinine dedi ki
Eşhedüenns Muhammeden-Resûlüllah» dediğin vakit- hayyal es'sa-lât» deme: evlerinizde kılın de. «Râvi diyor ki, galiba cemaat bunu hoş karşılamadı. Bunun üzerine İbni Abbas : Buna şaşıyormusunuz?
Bunu benden daha hayırlı bir zât yaptı dedi». Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellemi kasd ediyordu.

4— Müslim'de :
«İbni Abbas'in yağmurlu bir cum'a gününde müezzinine buna benzer bir şey emrettiği» rivayeti vardır.

5— Bulıârl İbni Ömer'den şu hadîsi tahric etmiştir: Omer Demiştir ki: ResûlüHah Sallallahü aleyhi ve sellem:
— Biriniz sofrada olursa, ondan hacetini bitirmeden acele etmesin. İsterse namaz kılınsın, buyurdular.

6— Imam-ı Ahmcd (IGd—241) ve Müslim Âîşe (R. anha)'daiî şu hadîsi tahric etmişlerdir:
A'Şe radıyaVahü anlı diîdi ki :
Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, yemek hazir oldukta bir de hsr iki abdest bozma sıkıştırchği vakiî namaz kılınmaz

elekken işittim.»

7— Buharı Ebü'd-Derdâ (R. A.ydan şunu tahric etmiştir:

«Ebu'd-Dardâ : Kişinin kendi ihtiyacını gidermeye bakması anlayışlı olmasındandır. Tâki namazına kaîpie feveccüh edebilsin demiştir».[135]

«Yolcu Ve Hastanın Namazı»

452/339- Âişe radıyallahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kî:
Namaz ilk farz kılındığı vakit, ikişer rek'ât olarak kılındı .derken sefer namazı olduğu gibi bırakıldı, hazer namazı tamamlandı.»[136]

Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir.
Buhâri'nin rivayetinde : «Sonra hicret etti ve dört rek'ât olarak farz kılındı. Sefer namazı ilk şekli üzere bırakıldı» denilmiştir. Ahmed : «Yalnız akşam müstesna. Çünkü akşam namazı gündüzün vitridir. Bir de sabah müstesna; çünkü sabah namazında kıraat uzatılır» ibaresini ziyade etmiştir.
Anlaşılıyor ki, namaz ilk defa farz kılınırken, akşam namazından maadaları, hazerde olsun, seferde olsun, ikişer rek'ât farz olmuş; sonra Cenab-ı Hak sefer namazını olduğu gibi bırakmış; hazer namazının rek'âtlarını dörde çıkarmıştır. Yalnız Sabah namazında kıraat uzun olduğundan, onu yine iki rek'ât bırakmıştır.
/mâm-î Ahmed'in akşam ve sabah namazları hakkındaki ziyadesi yine Hz. Âişe radıyollahü anha'mn rivâyetindendir ve şöyledir :
«Akşam müstesna namaz ilk farz kılındığı zaman ilâh...»
Hadîs-1 şerif, seferde namazın Kasr edilmesinin, yani kısadan kese-rek iki rek'ât kılınmasının vücûbuna delâlet ediyor. Çünkü vacip oldu manasınadır. Hanefilerle şâir bazı ulemânın mezhebi budur. Onlara göre seferde namazın iki rek'ât kılınması mecazen ruhsattır. Buna ruhsat-ı İska» derler. Şafİîîerle diğer bir takım ulemâya göre ise hakikaten ruhsattır. Binaenaleyh seferde namazı iki rek'ât kılmak caiz ise de, tamamlayarak dört kılmak onlara göre efdaldir. Hanbelilere göre de Öyle olmakla beraber, iki rek'ât kılmak efdaldir. Mamafih dört rek'ât kılmakta da hiçbir kerahet yoktur. Mâlikîlere göre iki rek'ât kılmak sünnet-İ müekkededir. Hattâ cemaatla namaz kılmaktan daha kuvvetli bir sünnettir.

ŞafÎîlere göre; takdir edildi manasınadır. Yahut iki rek'ât kılmak İsteyene iki rek'ât farz oldu demektir. Delilleri «namazı kasr ettiğinizden (kısalttığınızdan) dolayı sîze bîr günah yoktur»[137] âyet-i kerîmesi ve Peygamber (S.A.V.) ile sefer eden ashâb-ı kiramdan bazılarının kasr edip, bazılarının tamam kılması ve biribirlerini ayıplamamalarıdır. Ashâb-ı Kiramdan Hz. Osman (R. A.) ile Hz. Âîşe-İ sıddîka (R. anha) tamam kılarlardı. Nitekim bunları İmâm-% Müslim (204—261) tahric etmiştir.
Lâkin, Hanefîyye tarafından bunlara cevap verilmiş ve:
— Bunlar sahabenin fiilidir. Alelıtlak hüccet olamazlar. Bir de Taberânî (260—360) «Es-Sagir» de ibni Ömer radıyallahü anh'a mevkufen şu hadîsi rivayet etmişti :
— Sefer namazı gökten inme iki rek'âttır. İsterseniz Onları reddedin» Heysemî :
«Bunun ricali mutemettir» diyor. Bu hadîs, tevkifidir. Yani mutlaka Hz. Peygamberden işitilmiştir. Çünkü mikdar hususunda içtihada imkân yoktur. Taberânî «El-Kebir» de yine Ibnl Ömer (R. A./dan şu hadîsi de tahric etmiştir :
«Sefer namazı iki rek'âtdır. Kim sünnete muhalefet ederse, kâfir olur.» Bu hadîsin dahi emleri mevsuktur. «Sünnete muhalefet ederse» tâbirinden, bunun merfû olduğu anlaşılıra denilmiştir.
tbniVl-Kutıymı (691.—751) «El Hcdyü'n-Ncbcvî» adlı eserinde : «Peygamber S.A.V.) sefere çıktığından Medine'ye dönünceye kadar dört rek'âtlı namazları kasrederek iki rek'ât kılıyordu. Onun seferde dört rek'âth namazı kıldığı asla sâbİf olmamıştır» diyor.
Hadis-i şerifle; «akşam müstesna» denildiğine göre, akşam namazının aslında üç rek'ât olarak farz kılındığı ve sonra da değiştirilmediği anlaşılıyor. denilmesi : «gündüz namazları hep çift rek'âth iken, bunların sonuncusu olan akşam namazının tek rek'âth olmasındandır. Nitekim gecenin de vitri vardır. Vitir namazı, yerinde görüldüğü veçhile Allah indinde mahbûb ve makbul bir namazdır. namazı müstesna» denilmesi onun değiştirilmediğini ifade eder. Çünkü onda kıraati uzatmak meşru olmuştur. Bundan dolayı âyet-i kerîmede sabah namazı mecazen sabahın Kur'anı» tabiriyle ifâde buyuru lmuştur.

Hâsılı akşam namazı ile sabah namazı istisna edildikten sonra, geriye kalan üç vakit, yani öğle, ikindi ve yatsı namazlarının farzları seferde ikişer rek'ât kılınır.[138]

455/340- Âişe radıyallahü anha'dan rivayet edilmiştir ki: Peygamber Sallallahü aleyhi ve seîlcm seferde hem namazı kasreder hem tamam kılarmiş ve hem oruç tutar, hem tutmazmış.»[139]

Bu hadîsi Dâre Kutnî rivayet etmiştir. Ravîleri mevsuktur. Şu kadar var ki hadîs maruldur. Mahfuz olan Âişe'nin kendi yaptığıdır ve «bu tamam kılma bana zor gelmiyor» demiştir. Eunu Beyhakî tahric etmiştir.
Bu hadîsi, İmâm-ı Ahmed (164—241) münker saymıştır. Çünkü Urve'nin Hz. Âîşe'den rivayetine göre, namazı tamam kılan Âişe (R. anha) kendisidir. Hz. Osman'ın te'vil ettiği gibi, o da tev'vil etmiş tir. Bu tevil : kasrı da tamam kılmayı da meşru görmekten ibarettir. Eğer Hz. ÂÎşe Peygamber (S.A.V.)'den bu bâbda bir şey işitmiş olsaydı, Urve onun için Âişe te'vil etti demezdi. Halbuki Sahiheyn de bunun hilafı sabit olmuştur.
Dâre Kutnî (306—385) Aiâ'd&n. Beyhakî (384—458) de Âişe (R. anha) dan şu hadîsi tahric etmişlerdir :
«Âişe radıyallahü anha Peygamber SallaUahü aleyhi ve sellem ile Medine'den Mekke'ye umre yapmaya gitmiş; Mekke'ye vardıkta:
— Yâ Resûlüllah, anam, babam sana feda oİsunl Ben namazımı lamam kıldım; sen kasrettin. Ben oruç tuimadsm; sen tuttun demiş; Resûlüllah da :
İyi yaptın yâ Âişe buyurmuş ve onu ayıplamamıştır.»
Îbnü'l-Kayyim (691—751) Diyor ki: «Bu hadîs «Peygamber Sdllallahü aleyhi ve sellem kasreder;
Âişe tamam kılardı. Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellom oruç tut-mai, o tutardı» şeklinde. dahi rivayet edilmiştir. îbni Teyr/ ıAyye şöyle dedi: «bu hadîs bâtıldır. Zira Ümmü'l-Mü'mlnin, Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem ile bütün ashabına muhalefet ederek, onların kıldığının hilâfına namaz kılacak

değildir. Sahiheyn de Hz. Âİşe'den şu hadîs rivayet ediliyor :
«Hiç şüphe yok ki, Allah namazı ikişer ikişer farz kıldı. Resûîüllah Sallallahü aleyki ve sellem, Medine'ye hicret edince ha-zer namazına ziyâde edildi, sefer namazı oiduğu gibi bırakıldı». Şu halde bunlar meydanda iken nasıl olur da onun Peygamber (S.A.V.)'in ve yanındaki bütün müslümanların namazı hilâfına namaz kıldığı zan olunabilir.»
Maamaîih, Hz. Âişe (R.anha) Resûîüllah (S.A.V.)'in vefatından sonra da seferi namazlarını tamam kılmıştır. İbni Abbas ve başkaları: «Âİşe (R. anha) Hz. Osman gibi te'vil etti» diyorlar. Hanefîlerden îmâm-ı Serûcî (637—710)'nin «Hîdâye şerhi» nde zikrettiğine göre, Hz. Âİşe (R. anha) sefer esnasında te'vilde bulunur, ve kendisi Ümmü'l-Mü'minîn olduğu için: «Ben evlâdlanmın evindeyim» diyerek namazları tamam kılar. Hattâ sefere mahremsiz gidermiş. Hz. Osman'a gelince: Bir defa hac ederken, Mina'da namazım tamam kılmış. Kendisini ayıplamışlar. Bunun üzerine Resûlüîlah (S.A.V.)'den :
«Bir kimse bir yerden evlenirse, orada namazını tam kılar» derken işittiği için böyle yaptığını söylemiştir. Fakat Bey-Hakî (384—458): «Bu hadîs munkatıdır»[140] diyor.
Babımız hadîsinin Hz. Peygamber (S.A.V.)'e muttasıl olup olmadığı ihtilaflıdır. Zira bu hadîsi Hz. Âişe'den Abdurrahman ibni Es ve d rivayet etmiştir. Dâre Kutnî (306—385): «Bu zat Hz. ÂİŞe (R. anha) ya mürahik İken yetişmiştir» diyor.
Mürâhik : Hemen hemen bulûğa ermek üzere olan çocuktur. Musannif da: «Evet, Dâre Kuinî'nm dediği gibidir» demektedir. îmâm-% Buhâri'nin tarihinde ve daha başka yerlerde bunun sâhidleri vardır. Ebu Hatim (195—277) şöyle diyor: Abdurrahman Hz. Âişe (R.anha) nına yantna küçük İken götürülmüş; ondan hadis işitmemîştir.» Buna mukabil îbni Ebi Şeyhe (—234) ile Tahavî (238—-321) işittiğini iddia ediyorlar. Dâre Kutnî'mn bu hadîs hakkındaki sözleri birbirine uymamaktadır. «Sünen» de hadîsi rivayet ettikten sonra :
«Bu hadîs meşhurdur, bu isnadda sahihtir» demiş. «El-îleU de ise «mürsele daha çok benziyor» tâbirinin kullanmıştır.
Bu hadîsin râvileri arasında «Alâ ibni Züheyr de vardır Zehebî (673—748) «Mizanü'l-îtiddlinde şöyle diyor : «Bu hadîsi İbni

Matn tevsik etmiştir. IbnÎ HÎbban diyor ki : «Alâ ibni Züheyr mevsuk zevattan, mevsukların hadîslerine benzemlyen şeyler rivayet ederdi.»
Şu halde, mevsukların hadîsine uymadığı yerde, onunla ihticâc etmek bâtıl olur. Ve busuretle îbni Hazm (384—456)'in onun hakkındaki «meçhuldür» iddiası suya düşmüş olur.
îbni Kayyım, (691—751) bu Hz. Âişe hadîsini rivayet ettikten sonra şöyle diyor: «Şeyhü'l-İslâmı» «Hocası îbni Teymiyye» yi bu, Resû-füllah (S.A.V.)e iftiradır; derken işittim».İbni Teymiyye bu sözleri ile âyetini kasdetrniştir. Yani namazı seferde iken bazan tamam, bazan kasrederek kılmayı, Hz. Peygam-bep (S.A.V.)'e isnad etmek iftiradır; çünkü hiçbir seferde dört rek'âth bir namaz! tamam kılmadığı sabit olmuştur» demek istemiştir. [141]

456/341- «İbni Ömer radıyallahü anhüma'âan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûîüllah Saîlalîahü aleyhi ve sellem:
— Şüphesiz Allah Teâlâ kendisine günah işlenmeyi kerih gördüğü gibi, ruhsatlarının yapılmasını da sever» buyurdular. [142]

Bu hadîsi, Ahmed rivayet etmiş ve İbni Huzeyme ile ibni Hibban sahihlemişlerdir. Bir rivayette : «azimetlerinin yapılmasını sevdiği gibi» denilmiştir.
Allah'ın sevmesi; rızası diye tefsir olunduğu gibi, kerih görmesi de razı olmamasıdır. Azimetle ruhsatın mânâları yukarda geçmişti.
Burada ruhsattan murad : Allah'ın kullarına kolaylık göstererek baş tıkışında bazı ibâdetleri bağışlaması, bazı haram şeylere de mubah muamelesi yapmasıdır.
Hadis-i şerif, ruhsatla amel etmenin azimetle amel etmekten daha faziletli olduğuna delalet ediyor, denilmişse de, hakiUtta ikisinin Ur birine müsavi olduğunu göstermektedir. Bu hadîs, [143]«Allah size kolaylığı murâd ediyor; size güçlük vermek istemiyor» âyet-i kerîmesine uygun düşmüştür.[144]

457/342- «Enes radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: ResûlüUah Sallallakii aleyhi ve sellem:
«Üç mil, yahut üç fersah yere, sefere çıktım1 namazı iki rek'ât kılardı».[145]

Bu hadîsi; Müslim rivayet etmiştir.
Hadîsteki «sefere çıktı mı» tâbirinden murâd, bittabi çıkmak istemektir. Yoksa bu uzun yolu katedip, hedefine vardıktan sonra kasr yapardı demek değildir.
«Üç mil veya fersah» tâbiri, râvi tarafından sektir. Binaenaleyh bunun mânâsı ister üç mil, isterse üç fersah demek değildir. Yani burada muhayyerlik yoktur. Ilattâbl (—383): «Burada şû'be şüpheye düş-müşîüs-.» diyor, M l'in ne kadar bir mesafe olduğu çeşitli suretlerde tarif edilmiştir. Bazılarına göre mil: Düz bir yerden bakan bir kimsenin karşıdan gelenin erkek mi, kadın, mı olduğunu tanıyacağı kadar uzak mesafedir. Ncvcvî (631—676) : «Bir mil, 6000 arşındır. Bir arşın ysnya-na dizilmiş ve birbirine müsavi yirmi dört parmaktır. Bir parmak birbirine müsavi yan yana dizilmiş altı arpa miktarıdır.» diyor. Bazılarınca bir itsîI: «İnsan ayağı ile, 12000 ayaktır.» Bir takımları «bir mil 4000 adimdir.» demişlerdir. Bin deve adımı, üç bin Hâşîmî arşını ki bu arşın, 32 parmaktır diyenler de olmuştur.
Fsrsaha gelince : Bu kelime arapçaya farisîden geçmiştir. Bir fersah üç mü mssâfedir.
Ukmâ namazı kasretmeye sebep olan mesafe hakkında ihtilâf etmişler ve ortaya yirmi kadar kavi çıkmıştır. Bu kavilleri İbni Münzir .aralamıştır. Zahirîler bu hadîs ile istidlal ederek, namazı kasr etmek için gidilmesi icap eden mesafe üç mildir, derler. Fakat kendilerine :
«Bu hadîs şüphelidir, üç mil olduğuna bununla istidlal edilemez» diye cevap verilmiştir. Evet bu hadîs de zahirîler tarafından sefer mesafesinin üç fersah olduğuna istidlal edilebilir. Çünkü üç mile, üç fersahda dahildir. Lâkin buna da, üç fersah diyen bulunmamıştır.» tarzında cevap verilmiştir.
Bu bâbda Saİd b. Mansur (—227)'un rivayet ettiği Ebu Said hadîsi vardır.Bu hadîste «Resû!ül!ah Sallallahü aleyhi ve sellem

bîr fersah yola gittikte namazı kassederdî» denilmektedir ki, zahiriyyeye delil olabilir. Zira fersahın üç mil olduğunu az evvel görmüştük. Sefer mesafesi hakkında söylenen en az miktar İbni Ebi Şeyhe (—234) 'nin İbni Ömer (R. A./den mevkuf olarak tahric ettiği şu hadîstir:

«Bir mil, yola çıktımmı namazı kasrederim; derdi».

Bu hadîsin isnadı sahihtir. Bu hadîs, «El-Bahr» da da rivayet edilmiştir. Bazılarına göre namaz bir Berid'lik veya daha fazla mesafede kasrolunur. Bir Berid; takriben on iki mildir. Bunlar Ebu Hüreyre (R. A.yâan rivayet olunan şu merfu hadîsle istidlal ederler».

«Bir Berid yola giden bir kadına ancak beraberinde mahrem bulunmakla (sefer) helâl olur.» Bu hadîsi Ebu Dâvud (202—275) tahric etmiştir.» Hadîste Resûlüllah (S.A.V.) bîr beridük mesafeye sefer dedi.» diyorlarsa da, daha azma sefer denilmeyeceğine hadîste delâlet yoktur. Hadîs, yalnız mahrem icap eden seferin mesafesini tahdid ediyor. Namazı kasr mesâfesiyle, mahrem icap eden sefer arasında bazılarına göre telâzüm yoktur. HaneMIere göre mesâfe-î sefer, üç günlük yoldur. Eu da 24 fersah eder.

Delilleri : Buhârl (194—256)'nin İbni Ömer'den mevkuf ulnrak tahric ettiği su hadîstir :

«Allah'a ve son güne iman eden bir kadına üç günden fazla bir yoia mahremsiz gitmek helâl değildir.»

Deve yürüyüşü ile günde sekiz fersah yol alınır diyorlar. Şafiî'ye göre mesâfe-î sefer, dört Beridlik yoldur. Doltli : İbni Abbas (R. A./dan merfûan rivayet edilen şu hadîstir :

«Namazı dört Beridden daha az da kasr etmeyin».

Bu hadîs, aşağıda gelecektir. Bunu Beyhakî (384—458) sahih, bir senetle İbni Abbas ve İbni Ömer (R.A.ym fiilleri olmak üzere tahric etmiştir. Şafiî (150—204)'nin bir delili de Buhârî'nin Ibnİ Abbas hadîsini ta'likan cezm sıgasıyla rivayet etmiş olmasıdır. Hadîs şudur :

«Kendisine Mekke'den Arafat'a giderken namaz kasredilir mi diye soruldu?».

— Hayır! dedi. Lâkin Usfane ve Cidde'ye ve Taife giderken edilir.»

Bu yerler ile Mekke arasında ise en az dörder beridlik mesafe vardır.
Elhasıl mesâfe-i sefer babında kaviller hem çok, hem bir birlerine muarızdır. îbni Kayyım (691—751) «ZâdiVÎ-Meâd» nammdaki eserinde şöyle diyor: «Peygamber {S.A.V.) Ümmetine namazı kasr v« İftar tçin mahdut bir mesafe bulmadı. Bilâkis bunları mutlak surette sefer ve yolculuk İle mutlak olarak İfade etti. Nifekİm teyemmümü de kendilerine her seferde mutlak olarak İfade etmiştir. Ama bir gün, tkf gün ve üç gün diye tahditle gelen rivayetlerden Resûlüllah (S.A.V.)'den hîç bir şey sabit olmamıştır.» Uzun seferde olsun, kısasında olsun, kasrı ve iki namazı bir yere cem etmeyi caiz görenler de selef-i salibin arasında epeyce vardı.[146]

458/343- «Enes radıyaîlahû anh'âen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ReıûÎüllah Srillallahü aleyhi ve settem İle Medine'den Mekke'ye yola çıktım. Namazları ikişer ikişer kılıyordu. Tâ Medine'ye dönünceye kadar (bu hal böyle devam etti).[147]

Hadîs, Müttefekun aleyh'dir. Lâfi Buhârî'nindir.
Bu seferin Mekke'nin fethi için yahut Haccetü'l-Vedâ için olması ihtimal dahilindedir. Ancak Ebu Davud'un rivayetinde hadîste şu ziyâde vardır:
«Ashab Enes'e ,orada hiç kaldınız mı? diye sordular. Orada on gün kaldık, dedi», ilerde görüleceği veçhile feth esnasında Mekke'de on beş günden fazla, yahut on beş gün kalmışlardır, Ebu Davud'un rivayetinde bu onbeş günün fetih yılında olduğu da tasrih edilmiştir. Görülüyor ki Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Mekke'de kalmasına rağmen namazlarını yine tamam kılmamıştır. Nitekim bundan sonraki hadîsde de görülecektir.
Hadîs-i şerif, sefer niyetiyle evinden çıkmanın, şehirden bir mil uzaklaşmadan da olsa, namazı kasr icap ettiğine, dönüşte dahil şehre girinceye kadar kasra devam edileceğine delildir.[148]

459/344- «İbni Abbas radıyallahü anhüma'dan rivayet edilmiştir ki. Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, on dokuz gün kasr ederek oturdu. Bir rivayette (Mekke'de on dokuz) gün denilmiştir.[149]

Bu hadîsi, Buhârî rivayet etmiştir. Ebu Davud'un bir rivayetinde : «Onyedi gece», diğer bir rivayetinde «onbeş gece» denilmiştir.
«Ebu Davud'un İmran ibni Husayn (R.A.)'dan rivayetinde onsekiz gece» denilmiştir.
«Resûlüllah (S.A.V.) ile birlikte fetihte bulundum. Mekke'de on sekiz gece yalnız iki rek'ât namaz kılarak kaldılar. Ve :
Ey ehli belde, siz dört kılın. Çünkü biz seferî bir kavimiz» diyordu.
«Yine onun Câbİr (R. A./den rivayetinde : «Resûlüllah (S.A.V.) Tebükde yirmi gün namazı kasr ederek kıldı» denilmiştir. Râvîleri m?vsuk ise de vashnda ihtilâf edilmiştir.
Câbİr rivayetini Ma'mer Yahya b. Ebİ Kesir'den, o da Muhammed İbni Ahdurrahman'dan, o da Sevbân'dan, o da Câbir'den işitmiş omlak üzere mevsulen rivayet etmişlerdir. Ebu Dâvud (202—275) : «Ma'mer-den başkası bu hadîsi isnad etmemiştir.» diyor. Aynı hadîsi Dâre Kutnî (306—385) «El-îlel-» inde mürsel ve münkatı olmakla illetlendirmiştir. Hadîsi Ebu Dâvud dahi İbni Abbas (R. Ay'dan rivayet etmiştir. Buftari'nin rivayetinde adedin 'ris, diye müzekker gelişi, arkasından zikredilen mümeyyizinin müzekker olmasındandır. Ebu Davud'un rivayetlerinde ise, müennes gelmiştir. Çünkü mümeyyizleri haz [edilmiştir. Bu mahzûf mümeyyizler diye müennes olarak takdir edilmiştir. Ebu Davud'un İbni Abbas'dan ondokuz gün diye de rivayeti vardır.
Musannif merhum diyor ki: «Bu hadîsi Beyhâkl Câbir'den lafzıyla tahric etmitir. Ebu Dâvud bu babın hadîslerini «Misafir namazını ne zaman tamam kılar»
unvanlı müstakil bir bâbda toplamıştır. İbni Abbas (R.A.)'m şu sözü de bu hadîsler arasındadır:
«Kim onyedi gün kalırsa, namazını kasreder, kim daha çok kalırsa, tamam kılar.»

Filhakika misafirin vardığı yerde ne kadar kalmaya niyet ederse, namazını tamam kılacağı hususunda ulemâ ihtilâf etmişler ve ortaya bireçk kaviller çıkmıştır. İbnî Abbas (R. A.)'c göre, ikamet müddetinin en azı on gündür. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) «On gün kaldın mı namazı tamam kıl.» buyurmuşlardır. Bu hadîsi, Müeyyed Billah «Şerhü't-Tecrid» de rivayet etmiştir. Fakat râvileri arasında Dirar'übnü Surad vardır. Bu zat hakkında Musannif «Et-T&lerib» de : «Mevsuk değildir» diyor. Bazıları bu hadîs, mevkuftur demişlerdir.
Hanefîlere göre, ikâmet müddeti onbeş gündür. Onlar İbni Abbas (R.A.)'mn bir rivayeti ve İbni Ömer (R.A.)'m
«Bir yere misafir olarak vardın mı, içinden onbeş gece kalmaya niyetli isen, namazı tamam kıl.» sözüyle istidlal ederler. Nİ3İîki!erle Şâfiîlere göre, en az ikâmet müddeti dört gündür. Bu müddet, Hz. Osman (R. A./dan rivayet olunmuştur. Vardığı yere girdiği ve oradan çıktığı günler bu sayıya dâhil değildirler. Eunlar Re-sûl-ü Ekrem (S.A.V.'in muhacirlerin hac ibadetlerini tamamladıktan sonra Mekke'de üç günden fazla kalmalarına izin vermemesiyle istidlal ederler. Ve «izin vermemesi dört gün kalmakla mukîm olacağına delâlet eder» derler. Şâir kavillerin delili olmadığı için, zikrine lüzum görülmemiştir.
Buraya kadar anlattıklarımız vardığı yerde kalmaya niyet edsn misafirler hakkında İdi. Kalıp, kalmamakta tereddüt gösterip, niyet etmeyenlere gelince : Bu mes'ele dahi ihtilaflıdır.Bazıları bir aya kadar kasreder; diyorlar. Zira Hz. Ali (R.A.):
«Şüphesiz ki7 bugün çıkarım; yarın c i kan m diyen kimse namazı bir ay kasreder.» demiştir. lmâm-ı Âzam Ebu Hanife (80—150) ile arkadaşları ve bir kavlinde îmârn-% Şafiî (150—204) vesair bazı ulemâ ebediyyen kasreder diyorlar .Çünkü asıl olan, seferdir. İbni Ömer (R.A.)'ın fiili de buna de-lîldir. Hz. Abdullah İbni Ömer Azerbeycan'da altı ay kalmış; bu müddette namazları hep kasretmiştir. Enes İbnî Mâlik (R.A.)'m dahi Nişa-bur'da bir veya iki sene kaldığı ve namazlarını boyunna kasrettiği rivâyet olunur. Keza Ashâb-ı kiramdan bir cemaat Ram-Hürmüz* de dokuz ay kalmışlar. Namazlarını hep kasretmişlerdir. İkâmet müddetini on beş, on yedi ve on sekiz gün takdir edenler de vardır. Çünkü bu sayılar çeşitli rivayetlerde zikredilmiştir. Bu

müddet geçti mi artık misafir namazını tamam kılar diyorlar. Fakat bu istidlal tamam değildir. Çünkü namazını kasrettiği müddetten sonraki günlerinde artık kasr ede-miyeceğine bir delîl yoktur.
En iyisi, Hanelilerin dediği gibi kasretmekte devam etmesidir. Nitekim Ashâb-ı Kîram da öyle yapmışlardır. Zira, ha bugün gidiyorum, ha yarın diyerek, günlerce o yerde kalmaya ikâmet denilmez. Bey-hakî (384—458)nin «Sünen» de İbni Abbas (R. A./dan tahric ettiği şu hadîs de bu re'yi te'yid eder :
«Peygamber Saîldllahü aleyhi ve seTlem, Tebük'te 40 gün namazı kasrederek kıldı.» Bundan sonra Beyhakî : «Bu hadîsi Hüseyin ibn! A m mâ re» yalnız başına rivayet etmiştir. Halbuki bu zat ile ihticac olunamaz.» demiştir. Fakat Şevkânî (1172—1250)'nin «El-Muhtasar-» inda yaptığı tahkikat buna muhaliftir. [150]

462/345- «Enes radıyallahü anh'den rivâyef edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seUem: Güneşin zevalinden önce yola çıkarsa, öğleyi ikindinin vaktine geciktirir; sonra iner ve ikisini beraber kılardı. Şayet yola çıkmazdan önce güneş zevale varmışsa, öğleyi kılar; sonra (hayvanına binerdi). [151]

Bu hadîs, müttefekun aleyhdir.
Hâkim'in «El-Erbaûn» undaki sahih isnadlı bir rivayete göre: «Öğle ile İkindiyi kıîar, sonra (hayvanına) bînerdl.ı Müslim'm «Müstahre-ci-» ndeki Ebu Nuaym rivayetine göre :
Resûlüllah (S.A.V.) bir seferde İken, güneş zevale varırsa, öğle ite ikindiyi toptan kılar; sonra yola revân olurdu.»
Bu hadîs, yolcunun te'hir suretiyle iki namazı bir arada kılabileceğine delildir. «öğleyi kılardı» denilmesine bakılırsa, Öne almak suretiyle iki namazı bir arada kılmağa müsaade yoktur. Zira olsa, bizzat Resûî-ü Ekrem (S.A.V.) ikindiyi de öğle ile beraber kılardı.
İşte Hz. Peygamber (S.A.V.)'in bu fiili yukarda yerinde gördüğümüz vakit bildiren hadîsleri tahsis etmektedir. Filvaki,

ulemâ bu bâbda da ihtilâf etmişlerdir. Hz. îbnî Abbas, İbni Ömer, ve Ashab-i Kîram'dan bir cemâat ile îmâm-ı Mâlik (93—179), îmâm-ı Ahmed (164—241) ve İmâm-ı Şafiî (150—204) bu ve aşağıda gelecek takdim hadîsiy-le istidlal ederek: yolcuya öne almak veya sona bırakmak suretiyle iki namazı bir arada kılmak caizdir; demişlerdir. Evzâî'den. bir rivayete göre yolcuya yalnız «cem-i te'hir» denilen sona bırakma suretiyle namazı bir arada kılmak caizdir. «Cem-I takdim» caiz değildir.
Delili; bu hadîstir. Eu kavi, îmâm-ı Mâlik üe îmâm-ı Ahmed'&en de rivayet olunur.
İbrahim Nehâî (11—95), Ebu Hanife (80—150) ve diğer bazı ulemâya göre yolcuya hiçbir suretle iki namazı bir arada kılmak caiz değildir. Onlar Resû!üllah (S.A.V.)'in kıldığına dair rivayet edilen hadîsleri te'vil eder ve : «Resût-ü Ekrem (S.A.V.)'in iki namazı bir arada kılması sûridir. Yani, öğleyi vaktinin sonunda, ikindiyi vaktinin evvelinde kılmaktan ileri gelmiş bir toptancılıktır. Diğer namazları bir aradakılması da hep böyledir» derler. Yerinde de görüleceği veçhile Hanefîlere göre iki namazı bir arada kılmak, biri Arafat'da diğeri Müz-delife'de olmak üzere yalnız iki yerde meşrudur. Bunların da bir takım şartları vardır ki fıkıh kitaplarından öğrenilebilir. Vâkıâ babımız hadî-sinin Hâkim (321—405) ile Ebu Nuaym (—430) rivayetlerinde, Resûlüllah (S.A.V.)'in cem-i takdim yaptığı ifâde ediliyor. Cem-i takdim de ise, sûreten Cemi' tasavvur olunamaz, ise de bu rivayetler itirazdan salim değildirler. Bazıları bunlar hakkında sahihtir demiş; diğer bazıları sıhhat derecesinden aşağı düşürmüş, hattâ mevzudur diyenler bile olmuştur.
îbni Kayyım-; «Hâkim'in rivayetinde ihtilâf edilmiştir. Bazıları onu sahih bulmuş; bazıları hasen kabul etmiş; bazıları da ta'n ederek mevzu saymıştır. Mevzu sayan Hâkim'dir. Zira bizzat bu hadîsin mevzu olduğuna hükmetmiştir.» demiş, sonra Hâkim'in bu hadîsin nasıl vaz' edildiğini beyan eden sözlerini nakletmiştir. Maamafih netice itibarıyla îbni Kayyım, hadîsin mevzu olmadığını kabul eder. Musannifin burada sükût ederek bir şey söylememesi ve hadîsin isnadının sahih olduğuna cezm eylemesi, Hâkim'le hem fikir olmadığına delâlet eder. Aşağıdaki hadîs de bu hadîsin sahih olduğunu te'yid eder.[152]

463/346- «Muaz radıyallahü arih'dm rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seUem ile Tebük gazasına çıktık. Öğle île İkindiyi toptan, akşam ile yatsıyı da toptan kılıyordu.»[153]

Bu hadîsi; Müslim rivayet etmiştir.
Şu kadar var ki, hadîsin bu lâfızlarla ya sadece cem-î te'hire ihtimali vardır; yahut her iki cem'e muhtemeldir. Hadîsi Tirmizî (200— 279) şu lâfızlarla rivayet etmiştir :
«Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seUem; güneşin zevalinden önce yola çıkarsa, öğleyi ikindi ile beraber kılmak üzere te'hİr eder ve ikisini toptan kılardı. Güneşin zevalinden sonra yola çıkarsa ikindiyi acele, öğle ile beraber alır, ve öğle ile ikindiyi toptan kılardı.»
Tirmizî'nin bu hadîsi adetâ mevzuu bahsimia Müslim hadîsini şerh ve tafsil ediyor. Ancak Tirmizî, onu tahric ettikten sonra : «Bu hadîs hasen ve gariptir. Kuteybe bunu yalnız başına rivayet etmiştir. Kuteybe'den başka onu Leys'den rivayet eden bilmiyoruz. Ehl-i itim arasında malum olan Muaz hadîsidir. Bu hadîsi İbni Zübeyr Ebu Tuteyl' den, o da Muaz'dan rivayet etmiştir. Lâfzı şudur:
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem
Tebük gazasında öğle ile ikindiyi ve akşam i'e yatsıyı bir arada kılmıştır» demektedir.
Hâl böyle olunca,cem-î takdim rivayetinin sübûtu söz götürür. Yalnız «El-Müstahrec» in rivayetine bir diyecek yoktur. Zahirîlerden tbni Hazm (384—456) cem-i te'hirin caiz olduğuna kail olmuş; cem-i takdim'e cevaz vermemiştir. Çünkü cem-î te'hır hakkındaki rivayet sabit, cem-i takdim hakkındaki gayrı sabittir. Nehaî (11—95)'nin mezhebi de budur.
Bu kavi, İmâm-ı Mâlik ile Imâm-ı Afımed ibni Haribelden de birer rivayettir. Yolcu hakkında namazı vaktinde kılmak mı yoksa toptan kılmak mı efdâl olacağı mes'elesi dahi ihtilaflıdır. ŞafİÜer'e göre, namazları vaktinde kılarak cem etmemek efdâldir. Mâlikîler'e göre, cem'-etmek mekruhtur. Hattâ bazı

Mâlikîler'e göre; cem'i: yalnız özrü olanlara caizdir. îbni Kayyim (691—751)'in «El-Eedyü'n-Nebevî» adlı eserinde izah ettiğine göre; Peygamber (S.A.V.) yolculuğu esnasında birçok kimselerin yaptığı gibi namazlarım cem'etmiyordu. Konakladığı zaman dahi cem'etmezdi. O ancak, sefer pek aceleye geldiği zaman ve bir de namazdan sonra hemen yola çıkacaksa, iki namazı bir arada kılıyordu. Nitekim Tebük hadîslerinde de beyan edilmiştir. Seferi değilken, iki namazı bir arada kıldığı, yalnız Arafat ile Müzdelife'de vâki olmuştur. Bunun da sebebi îmâm-ı Şâfü (150 —204) 'nin dediği gibi, oralardaki vakfelere bitişik olmasıdır. îmâm-ı Âzam Ebû Hanıfe (80—150) burada cem'î hac ibâdetlerinin tamamından saymış, menâsik-İ hac denilen bu ibâdetleri iki namazı bir arada kılmak için sebep addet^ mistir. Diğer mezheb imamlarına göre ise, buralardaki cemî'Ierin sebebi seferdir. Euraya kadar gördüklerimiz, seferde iki namazı bir arada kılmaya dair idi.
Hazarda yani evinde, yerinde olanların cem' edip edememesine gelince :
Ekser ulemâya göre; hazarda cem'î caiz değildir. Çünkü namazların vakitlerini bildiren hadîsler meydandadır. Resûlüllah (S.A.V.)'in aa-
Hattâ Ibnl Mes'ûd (R. A.) maz vakitlerine gösterdiği dikkat ve ehemmiyet tevâtüren sabittir.
«Peygamber (S.A.V.)'İ hîç bir namazı vaktinin gayrisinde kılarken görmedim. Yalnız iki namaz müstesna; Müzdelife'de akşam İle yatsıyı bir arada toptan kıldı. O gün, sabah namazım da vaktinden evvel kıldı.» demiştir.
Vakıa İmâm-ı Müslim (204—261) Ibnİ Abbas fJ2. A./den şöyle bir hadîs rivayet etmiştir :
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, Medînede hiç bir korku veya yağmur olmaksızın öğle ile İkindiyi, akşam İle yatsıyı bir arada kıldı. İbnî Abbas hazretlerine: Peygamber (S.A.V.) bununla ne yapmak istedi? diye sorulmuş. O da «Ümmetine güçlük çıkarmamayı murad etîi» demiştir. Fakat bu hadîsle ihticac doğru değildir. Çünkü yapılan cem'î te'hir mi, yoksa cem-İ takdim mi idi. Bilinmiyor. Bunlardan birini re'y ile tâyine de imkân yoktur. Çünkü tehakküm olur. Şu halde bu hadîsle ameli

bırakıp, umûmî evkat hadîslerine müracaat etmek îcap eder.
Sahabe ve tabiînin fiillerine gelince, bunlar bâzılarına göre hüccet olamazlar. Bazıları IbnÎ Abbas hadîsini te'vil ederek : «Bundan murad; sûrî cem'dir.» demişlerdir. Kurtubî bu tevili beğenmiş ve tercih etmiştir. İbni Mâcişûn[154] ile Tahavî (-238—321) bunu cezmen kabul etmişlerdir, ibni Seyyidü'nnas da bunu takviye etmiştir. Zira Buhârt ile Müslim Amru'bnü Dinar'dan, o da Ebu Şa'sa'dan şu hadîsi tahric etmiştir:
«Dedim ki. Yâ Ebeş, Şa'^a; zannederim
Öğleyi te'hlr etmîş, İkindiyi acele kılmsş; akşamı te'hir etmiş; yatsıyı acele kılmıştır: Ben de öyle sanıyorum» dedi. îbni Seyyidi'n-nos: «Hadîsin râvisi ondan murad ne olduğunu herkesten iyi bilir. İsterse Ebu'ş-Şa'sa; cezmen söylememiş olsun» diyor.
Maamafih buradaki, râvinin bir zannından ibarettir. «Râvi rivayet ettiğini herkesten iyi bilir» sözü, râvi tarafından bir tefsir yapıldığı zaman söylenir. Ve zâten söz götürür bir dâvadır. Çünkü Hz. Peygamber (S.A.V.) in :
— Nice fıkıh nakledenler vardır ki; kendilerinden daha fakîh olanlara rivayet ederler.» hadîsi bu dâvanın umumîliğini reddeder.
Evet, îmâm-t Nesâî (215—303)'nin ibni Abbas'dan rivayet ettiği asıl hadîste bu te'vil açıktır. Hadîs şudur :
«ResûlUllah Sallallahü aleyhi ve seîlem ile birlikte Medine'de sekîz defa namazı cem' suretiyle ve yine başka bir defa da yedi defa namazı cemi suretiyle kıldım. Öğleyi geciktirdi; ikindiyi acele kıldı ve akşam namazını geciktirdi; yatsıyı acele kıldı.»
Nevevî (631—676) 'nin rivayet edilen hadîsin metnini görmeyip, bu te'vili zayıf çıkarmaya çalışması hakikaten şayan-ı hayrettir. Usul-ıt Fıkha göre; mutlak ile mukayyedin hüküm ve hâdiseleri bir olur. Ve ıtlak takyid hükümde bulunursa, bilittifak mutlak, mukayyed üzerine hamlolunur. Nitekim burada da Öyledir. Binaenaleyh mutlak rivayet, mukayyed olan rivayete hamlolunur. Bazıları; İbni Abbas (R. A.)'m Ümmetine güçlük çıkarmamayı murâd etti» demesi bu sûreten cem'î zayıflatır. Çünkü bunda güçlük vardır demek istemişse de bu itiraz vârid değildir. Zîra Sûreten cem, elbette namazları vaktinde kılmaktan

daha kolaydır. Bunda iki namaz için bir abdest, bir hazırlık ve camiye bir defa gitmek gibi kolaylıklar vardır. Vaktinde kılman namazlarda bu kolaylık yoktur. Binaenaleyh elbette kula daha hafif gelir.
Evinde yerinde olanları yolcuya kıyas etmek ise, bir vehimden ibarettir. Çünkü asıl da; yani yolcu hakkında illet meşakkat-i seferdir. Feri'de ise; bu yoktur. Bilhassa cem-i takdimde büyük tehlike vardır.
Bunu yapanın hâli, şu âyet-i kerîmede beyan buyrulanların hâline benzer: «»[155] «Halbuki onfar iyî bir İş yapıyoruz sanırlar.» Çünkü vaktinden evvel kılınacak olan bu namaza delâlet edecek bir delil yoktur.[156]

464/347- «İbni Abbas radıyallahü anhüma'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah SaMdttahü aleyhi ve sellem:
— Namazı dört Berid - «Mekke'den Usfan'a kadardan daha azda kasr etmeyin» buyurdular.[157]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî zayıf bir isnadla rivayet etmiştir. Sahih olan: Onun mevkuf olmasıdır. İbni Huzeyme de onu böyle tahric etmiştir.
Hadîsin zayıf olmasına sebep, onu Abdülvehab b. Mücâhid'în rivayet etmiş olmasıdır. Bu zat, metruktür. Sevrî (97—161) onu yalana msbet etmiştir. Ezdi de : «Ondan rivayet etmek helâl değildir» diyor. Bu hadîs, aynı zamanda münkatıdır. Çünkü Abdülvehab onu babasından işitmem iştir.
Sahih olan, onun İbni Abbas (R.A.)'a mevkuf olmasıdır. îsnadı da sahihtir. Lâkin burada içtihada meydan vardır. Binaenaleyh İbni Abbas (R.A.ym kendi içtihadı olması muhtemeldir.[158]

465/348- «Câbîr radıyallahû anh'd&n rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah SaMallahü aleyhi ve sellern:
— Ümmetimin en hayırlıları kötülük yaptıkları vakit, istiğfar edenlerle, sefere çıktıkları vakit, kasr-ü iftar edenlerdir» buyurdular.[159]

Bu hadîsi, Taberânî <:El-Evsat» da zayıf bir isnadla tahric etmiştir.
Bu hadîs, BeyhâM'&e muhtasar olarak, Said ibni Müseyyib'in mürselindedir.
Hadîs, yolcular için namazı kasr ve orucu iftar, yani tutmamak efdâl olduğuna delildir. Şâfiifer; iki namazı bir vakitte kılmamak efdâl-dir derler. Buna kıyasen namazı da tamam kılmak efdâldir, demeleri icap eder. Filhakika demişlerdir de. Onlar herhalde bu hadîs zayıf olduğu için onunla amel etmemişlerdir. Musannif aşağıda İmran ibni Hüsayn hadîsiyle Câbir hadîsim tekrarlamıştır.[160]

466/349- «İmran İbri Hüsayn radıyallahü anhüma'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Bende mayasıl vardı da. Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem'e namazı sordum:
Ayakta kıl, yapamazsan, oturarak kıl (onu da) yapa-mazsan yan üstü kıl, buyurdular».[161]

Bu hadîsi; Buhârî rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif yukarda geçmişti. Yalnız orada Musannif onu kimseye nisbet etmemişti. Orada Buhârî'den gayrı onu rivayet edenleri ve hadîsteki ziyâdeyi beyân etmiştik.[162]

467/550- «Câbir radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Peygamber Sallalîahü aleyhi ve sellem bîr hastayı ziyaret ettî ve onu bir yastık üzerinde namaz kılarken gördü de yastığı hemen attı ve;
Eğer yapabilirsen yerde kıl; yoksa îmâ ederek kıl. Hem sücûdunu rükûundan daha aiçak yap.» buyurdular.[163]

Bu hadîsi, Beyhâkî rivayet etmiştir. Ebu Hatim vakfını sahihlemiştir.
Musannif merhum yukardaki iki hadîsi secde-i sehv babından (Birinci Cild. Sh. 383) az önce (C. I. S. 379 - 381. Hadîs No:

347/259 ve 348/260) babının sonunda zikretmişti. Şerhleri oradadır. Burada onun için şerhlerine girişmiyoruz, Orada bu hadîsi, Bey-hakî (384—458)'nin kavı (kuvvetli) bir isnadla rivayet ettiğini söylemişti.
Musannif merhum aşağıda Hz. Âişe (R. anha) hadîsini de tekrarlarraştır. Halbuki bu hadîs, de otuz dördüncü hadîs (Bak: C. I. Shf. 344) olarak zikredilmiş ve îzâhı da orada yapılmıştı. Yalnız orada : «Bu hadîsi İbni Huzcyme sahihle mistir» demişti. Burada ise: «Hâkim sahihlemiştir» diyor.[164]

468/551- «Hz. Âişe rackyallakü anha'âsn rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Peygamber Sallalîahü aleyhi ve sellemi bağdaş kurarak namaz kiSarken gördüm.[165]

Bu hadîsi, Nesâî rivayet etmiştir. Hâkîm'de onu sahihlemiştir.
Bu hadis-i şerif hasta namazına ait hadîslerdendir. Ve namaz kılanın özrü olup da ayakta duramryorsa, nasıl oturacağını bildirmektedir. Nitekim yerinde görülmüştür.[166]

«Cuma Babı»

Cuma kelimesi Lügatcılara göre; mimin sükunu ile;
Kurra ile fukahaya göre; ise zammı ile okunur. Hümeze ve lümeze-kelimelerinde olduğu gibi, mimin fethi ile okuyanlar olmuştur. îctimâ-dan alınma bir isimdir. Cahiîiyet devrinde cuma'ya «Arûbe» derlerdi.
Kâhî diyor ki : kelimeleri cuma'ya izafe edilmiş; sonra istimal çoğalarak muzaf hafzolunmuştur». Mâamâüh yine muzaf olarak kullanıldığı vardır. denilir.
Burada cumadan murad : Cuma namazıdır. Cuma namazı, kitap. Sünnet, Icmâ-ı Ümmet ve Kıyasla sabit muhkem bir farz-ı ayındır. Binaenaleyh onu inkâr eden dinden çıkar.
Kemal ibni Hümam (788—861) «Fethü'l-Kadîr» nâmmdaki eserinde : «Cuma, Kitab, Sünnet ve İcma' ile sabit olmuş muhkem bir farizadır. Onu inkâr edenin küfrüne hükmolunur.» dedikten sonra cuma namazının bütün delillerini sıralıyor ve

sonra da şunları ilâve ediyor : «Bu bâbda sözü bir gûnâ uzatmamız, bâzı cahillerin Hanefî mezhebine cumanın farz olmadığını nisbet ettiklerini işittiğimiz içindir. Bunların hatalarının menşei Kudûrî'nm ilerde gelecek olan şu sözüdür: «Bir kimse cuma günü hiçbir özrü yok iken evinde öğleyi kılsa şu yaptığı kendisine mekruh; fakat namazı caiz olur.» Kudûrî buradaki mekruh sözünden haram mânâsını kasdetmiştir. Haram olması farzı terk ettiği içindir. Öğle namazının sahih olmasını ileride göreceğiz. Filhakika ulemâmız cumanın öğleden daha müekked bir farz olduğunu ve onu inkâr edenin küfrüne hükmolunacağını tasrîh etmişlerdir.

Cuma namazının kitâbdan delili; [167]«Ey İman edenler, cuma gününde namaz için eian okunduğu zaman hemen Allah'ın zikrine şitab edin ve alış-verişi bırakın» âyct-i kelimesidir sidir.

Bu âyetteki zikirden murad: Zahirine göre namazdır. Maamafih hutbe de olabilir. Ve her iki takdire göre de cuma namazının farz olduğunu ifade eder. Tefsirde zikirden murad : Namaz ile hutbedir denilmiştir ki, en doğrusu budur.

Sünnetten delili : Bu bâbda görülecek hadîslerdir.

İcmâdan delili :

Ulemâ-ı ümmetin cuma namazının farz olduğuna ittifak etmeleridir.

Kıyastan delili :

Biz cuma günü, öğle namazını cuma kılmak için bırakmakla memur olduk. Halbuki öğle namazı, kılınması lâbüd bir farzdır .Binaenaleyh onu terk etmek, yerine ancak cndan daha kuvvetli bir farzı yapmak için caiz olabilir.

Cuma namazının şâir namazlardan fazla olarak bir takım şartları vardır ki, bunlar; biri vücûbunun, diğeri sıhhatinin şartları oîmak üzere iki kısımdır.

Vücûbunun şartları :

Hürriyet, erkeklik, mukim olmak, sıhhat, ayakların ve gözlerin selâmeti gibi şeylerdir.

Sıhhatinin şartları ise:

Cuma kılınacak yerin şahir hükmünde olması, cemaat, hutbe, devlet reisi veya naibi, vakit, umumî izin gibi şeylerdir. Şartlarının hepsi veya bazısı bulunmadığı zaman cuma kılmak

sahih olmaz. Nitekim bunlar mümkün olduğu kadar bu bâbda görüleceklerdir.[168]

469/352- «Abdullah ibni Ömer ve Ebu Hüreyre radıyaüahü anhüm' den rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Sattaltahü aleyhi ve seîlem'l min-1»rinin ağaçtan basamakları üzerinde :
— Ya bir takım kimseler cumaları terk etmekten vazgeçecekler; yahut mutlaka Allah onların kalplerine mühür vuracak; bundan sonra artık gerçekten gafillerden Olacaklar.» derken îşitmİşlerdir.[169]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerifte mevzuu bahis olan minber, topraktan yapılan minberle, hurma kütüğünden yapılan minberden başkadır. Bunu Hz. Peygamber (S.A.V.)'e hicretinin yedinci veya sekizinci senesinde ensârdan bir kadının Maymun ismindeki kölesi yapmıştı. Bu zat doğramacı uii. Ve minberi üç basamaklı yapmıştı. Bu şekli ile Hz. Muavîye zamanıi;;» kii da t' devam etli. Hz. Muaviye zamanında Mervan ona alt kısmından alt] basamak daha ilâve etti. Hz. Muaviye minberin Şam'a naklini istemiş ve bu bâbda Mervan'a talimat yazmıştı. Mervan da bu talimata uyarak minneri sokmuştu. Bu esnada Medine'de müthiş bir güneş tutulması olmuş; her taraf karanlık içinde katmıştı. Bunun üzerine Mervan bir hutbe îrad ederek minberi kendi re'yi ile değil, emirü'l-mü'minîn'in emri ile söktüğünü anlatmış; basamak ilâvesini de cemaat çoğaldığı için yaptığını beyan ötmişti. Neticede minber yine yerinde bırakıldı ve nihayet (— 654) tarihinde Mescid-i Nebevi yandığı zaman, o da birlikte yan-ftj.
Hadîs-i şerifde buyruluyor. Hairn: Bir şeyin üzerine yüzüğü veya mührü vurmakla onu Örtmek ve gizlemek; bu suretle ona. kimsenin muttaiî olamamasını temin etmektir. Burada istiare vardır. Kalplerin hakkı kabulden imtina etmesi ve hakkın onlara nüfuz etmemesi mühürlü olup da, içine bir şey girmeyen eşyaya benzetilmiştir. Bu muamelede Allah'ın emrine imtisal etmeyip, cumaya gelmemelerinin cezasıdır. Bundan sonra, artık

kendilerine fayda verecek amelleri ya-pamıyacak ve zararlılarından kaçınamıyacaklardır.
Bu hadîs-i şerif cuma namazını kılmayanlara en büyük bir ihtar ve zecir olduğu gibi, onu terk etmenin en büyük şaşkınlık sebeplerinden olduğuna da delildir. Cuma namazının mutlak surette farz olduğuna icmâ-ı ümmet vardır. Ekser ulemâya göre farz-ı ayındır. Farz-i kifaye-dir diyenler de olmuştur.[170]

470/353- «Selemetü'bnü Ekva[171] radıyallahü anh'den rîvâyet edilmiştir. Demiştir ki : Biz Resûlüllah Salîallahü aleyhi ve seUem ile birlikte cuma namazını kılar, sonra duvarların henüz gölgelenecek kadar gölgesi yokken namazdan dağılırdık.»[172]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir. Lâfız Buhârî'nindir. Müslim'in bir lâfzında ise :
«Peygamber (S.A.V.) ile birlikte cumayı güneş zevale erdiği vakit kılar; sonra gölgeyi takip ederek, dönerdik.» denilmiştir.
Hadîsi, Imâm-ı Müslim de Hz. Seleme'den rivayet etmiştir.
Bu hadîs, güneş zevale erer ermez, cuma namazına gitmenin lüzumuna delildir. «duvarların gölgesi yokken» cümlesindeki nefî, asıl gölgeyi değil, kaydî nefîydir. Yani hiç gölge yokken değil gölgelenecek kadar gölge yokken namazdan dağılırdık demek-dir. Bu te'vil cuma namazının vakti öğle vaktidir diyen cumhur ulemâ' ya göre muteberdir.
îmâm-i Ahmed İbni Hanbel (164—241) iîe bazı ulemâ cuma namazının zevalden önce kılınabileceğine kaildirler. Hanbelîlerce cumanın vakti, bayram namazının vaktinden başlar. Her şeyin .gölgesi iki misline vardıkta biter. Ancak zevalden önce kılınması caiz, sonraya kalırsa kılınması farzdır. Efdâl olan zevalden sonra kılmaktır.
Mâllkîler'e göre; cumanın vakti öğlenin vaktinden başlar; güneş kavuşuncaya kadar devam eder Yalnız güneş kavuşmadan cumanın hutbesiyle beraber bitmiş olması şarttır. Güneş kavuşuncaya kadar, cuma namazı bitmiyecekse, o zaman yalnız öğle kılınır. Maamafih, cumanın hutbesi zevalden evvel

okunabilir. Cuma namazı kılınırken, va-Idt çıksa, kılınan namazın hükmü de ihtilaflıdır.
Haneflîler'e göre, cuma namazı tamam olmadan vakit çıkarsa namaz bâtıl olur.
Hanbelîler e göre, cuma namazına öğlenin vaktinde başlarlar da, kılarken vakit çıkarsa, namazı cuma olarak tamamlarlar.
Mallktler'e göre, cumayı tam olarak kılacaklarını kestirerek niyetr lenmiş de, sonra tamamlıyamadan güneş batmışsa, bakılır;
Eğer secdeleri ile birlikte tam bir rek'ât kıldıktan sonra güneş batarsa, o namazı cuma olarak tamamlarlar. Bir rek*ât tamamlanmadan, batarsa, namazı Öğle olarak tamamlarlar.
Şaflîlerce; Cuma namazı kılmaya yetecek kadar bir vakit içinde namaza niyetlenirler de namazı uzatarak vakit çıkarsa, namaz bâtıl olmaz. Onu öğle namazı olarak tamamlarlar. Vakit çıktı mı artık imam gizli okur. Namazı bozarak yeniden öğleye niyetlenmeleri haramdır. Fakat vakit daraldıktan sonra yetecek zannı ile niyetlenirler de namaz da iken vakit çıkarsa, artık o namaz bâtıl olur; Öğleye dönmez.
Imâm-ı Ahmedle MâHk (93 — 179) Müslim ile İmâm-ı Ahmed'in tahric ettikleri Câblr hadîsi ile istidlal ederler. Bu hadîste şöyle deniliyor :
«Peygamber SaüaTlahü aleyhi ve sellem, cumayı kılar; sonra develerimizin, yani su çeken develerin yanına gider; onlara güneş zevale erdiği vakit, istirahat verirdik.»
Dâre Kutnî (30&-385) de Abdullah İbnİ Seyhan'dan şu hadîsi tahric etmiştir :
Şeybam» Demiştir ki: Ebu Bekir'le beraber cumada bulundum; onun hulbesî ve namazı günün yarısından evveldi. Sonra Ömerie beraber cumada bulundum. Onun da namazı İle hutbesi gündüzün zevaline kadar diyeceğim, dsvaro Hasılı bunu tayîb ve İnkâr eden bir kimse görmedim.
Bu hadîsi, îmâm,-ı Ahmed'in oğlu Abdullah rivayet ettiği gibir İbni Mes'ud, Cabir, Sa'id ve Muaviye gibi ashâb-ı kiramdan dahi zevalden önce kıldıkları rivayet olunmuştur.
Hadîs-i şerif lmâm-% Ahmed'in delilidir. Cumhur ulemânın te'viline : «Peygamber (S.A.V.)'in cumayı sure-i cuma ve sure-i

münafikîn ile kıldırması ve hutbe okuması muarızdır. Çünkü bu namaz, zevalden sonra kılınmış olsaydı, namazdan dönerken, duvarların bir parça gölgesi olmak icap ederdi» diyenler olmuştur.
Cuma vaktinin zeval vakti olduğuna aşağıdaki hadîs de delâlet eder.[173]

471/354- «Sehl ibni Sa'd[174] radtyallahü anhüma'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Biz ancak cumadan sonra kaylûîe yapar ve yemek yerdik.»[175]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir. Lâfız Müslim'indir. Bir rivayette «Resûlüllah (S.A.V.) zamanında» denilmiştir.
Kaylûle ve «makiyi» : Günün yarısındaki istirahattır. Uyku ile de olur, uykusuz da.
Bu hadîs dahi yukardakinin delâlet ettiği hükme delâlet ediyor. Binaenaleyh bu da îmâm~ı Ahmed'in delîllerindendir. Musannif mer-' humun «Resûlüllah (S.A.V.) zamanında» rivayetini burada zikretmesi, birinci rivayette bu işi Hz. Peygamberin yaptığı ve takrir buyurduğu tasrih edilmemiştir, diye itiraz olunmaması içindir. Artık bu rivayeti zikir etmekle işin Peygamber (S.A.V.) devrinde olduğu ispat edilmiş oluyor. Onun zamân-ı saadetinde ise, Medîne-i Münevvere'de kendilerinden başka kimse cuma kıldırmazdı. Şu halde hadîs-i şerif, doğrudan doğruya Resûlüllah (S.A.V.)'in namazım, haber veriyor demektir. Fakat bu hadîste cuma namazının zeval vaktinden evvel kılınacağına delîl yoktur. Çünkü gerek Medine'de, gerekse Mekke'de Kaylûle denilen istirahatla öğle yemeğinin vakti, öğle namazından sonradır.
«öğleyin İstirahat Nitekim, îçin elbisenizi çıkardığınız zaman» (1) âyet-i kerîmesi de aynı mânâyadır. Şu kadar var ki, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) cuma namazını zeval vaktinin başında kılmak için sür'at gösterir, öğleyi ise, zevalden biraz sonraya, yani cemaatın toplanacağı vakte geciktirirdi.[176]

472/355- «Câbir radıyaTlahü anh'den rivayet edilmiştir ki.

Peygamber SaUaliahü aleyhi ve seUem, ayakta hutbe okuyordu derken. Şamdan bir kervan geldi. Ve cemaat hemen ona doğru sökün etti. Tâ ki on iki kişiden maâdâ kimse kalmadı.»[177]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Yüklü develer manasınadır. Hadîs-i şerif hutbeyi ayakta okumanın meşru olduğuna, hutbe için muayyen bir adet cemâat şart olmadığına delâlet ediyor. Binaenaleyh cuma namazı en az «kırk» âkil bâlîğ erkekle kılınır, diyen Şâfiîler ve Hanbelîler ile en az «onîkı» kişi İle kılınır diyen Mâlikîlerin aleyhine delildir. Ebu Hanîfe (80—150 ye göre : Cuma namazı imamdan maada en az üç kişilik bir cemaatla kılınır. Çünkü cuma zaten cemaattan alınmıştır. Cemi sâhîh ise üçtür. îmameyn'e göre ise imamdan maâdâ İki kişi cemâat cuma kılmak İçin kâfidir. Zira ikide de cemâat mânâsı vardır. Bu hadîste mevzuu bahis olan kıssa «»[178]«Bîr veya »ğlence gördüler mi ona doğru dağılırlar» âyet-i kerîmesinin nÜzûlüne sebep olan kıssadır.
Kâ tyaz (476__544) diyor ki: Ebu Davud'un mürsellerindeki rfvâyetine göre Peygambw (S.A.V.)'in o dağıldıkları hutbesi Cuma namazından sonra idi. Cemâat bu hutbeyi terk etmekte bir beîs yoktur zannı ile dağılmışlardı. Bu kıssadan evvel Hz. Peygamber cumayı hutbeden evvel kılardı.» Kadı tyaz : «Bu, ashâb-ı Resûlülâh'in hâline en muvafık olan bir şeydir. Onlardan beklenen, Hz. Peygamber (S.A.V.) ile birlikte namaz kılmayı terk etmemeleridir. Lâkin, namaz bittikten sonra artık kalkıp gitmenin caiz olduğunu sandılar.» diyor.[179]

473/356- «İbnî Ömer radıyallahü anhüma'ötın rivayet edilmiştir. Demiştir kî : Resûlülah BaUalîahü aleyhi ve sellem:
— Eğer bir kimse Cuma namazının veya başka bir namazın bir rek'âtına yetişirse, hemen ona bir rek'ât daha katsın, namazt muhakkak tamam oldu demektir» buyurdular.[180]

Bu hadîsi, Mesâi, İbnî Mâce ve Dâre Kutnî rivayet etmişlerdir. Lâfız Dâre Kutnî'nindir. îsnadı da sahihtir. Lâkin, Ebu Hatim

mürsel olduğunu kuvvetli bulmuştur.
Hadîs imamları, bu hadîsi Bakiyye'den, o da Yunus ibni Yezid den, o da sâllm'den [181], o da babasından rivayet etmiştir. Ebu Dâ~ vud; (202—275) ile Dâre Kutnî, (306—385): «Bu hadîsi Bakiyye tek başına Yunus'tan rivayet etmiştir» diyorlar. îbni Ebi Hâtîm (247__327) «.El-îlel» de babasından rivayet ederek: «Bu hem metinde, hem de isnadda hatâdır. Hadîs, ancak Zührî'den, [182] o da Ebu Seleme' den, o da Ebu Hüreyre'den merfû olarak şöyle rivayet edilmiştir :
«Kim namazın bir rek'âtına yetişirse, muhakkak ona yetişmiştir.» «cuma namazı» kaydı vehimdir demektedir.
Bu hadîs, Hz. Ebu Hüreyre (R. A.J'den onüç tarikle, İbni Ömer (R. A./dan üç tarikle tahric edilmiştir. Fakat hepsi hakkında söz edilmiştir.
Hadîsde cuma namazına sonradan yetişenin, hutbenin hiçbir yerine yetişemezse bile, namazı sahih olduğuna delâlet vardır. İmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe, İmâm-ı Şafiî ve diğer bazı ulemânın mezhebi de budur. Bazılarına göre ise hutbenin bir kısmına olsun yetişemiyenin cuma namazı sahih değildir. Bu hadîs .onların aleyhine delildir. Vâ-kıâ, hakkında söz edilmiş bir hadîs ise de birçok kollardan rivayet edilmiş olması, bir birini takviye eder. Onu Hâkim (321—405) dahi üç yoldan rivayet etmiştir. Bunlardan biri Ebu Hüreyre tarîkidir ki, bu tarîk hakkında Hâkim: «Şeyheyn» in şartı üzeredir der. Maamafih asıl olan, aleyhine delîl bulunmadıkça şartın mevcut olmamasıdır.[183]

474/357- «Câbİr İbnî Semüre radıyaBahü aniden rîvâyet edilmiştir ki. Peygamber SaUallahü aleyhi ve seUem ayakta hutbe okur; sonra oturur; sonra kalkar da ayakta hutbe okurdu. Binaenaleyh sana kim oturarak hutbe okuduğunu haber verdi ise, muhakkak hata etmiştir».[184]

Hu hadîsi, Müslim tahric etmiştir.
Hadîs-i şerif, her iki hutbenin ayakta meşru olduğuna ve bunların aralarını oturmak suretiyle ayırmaya delildir. Bu oturuş

hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. îmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe (80 —150) ye göre, ayakta durmak da oturmak da sünnettir. îmâm-ı Mâlik (93—179) ayakta hutbe okumanın vacib olduğuna, oturmak her ne kadar hutbenin sıhhatına dokunmazsa da, isaet teşkil ettiğine kâiî olmuştur. İmâm-ı Şafiî (150—204) ile diğer bazı zcvât, iktidarı olanlar ir.tn hutbenin ancak ayakta caiz olduğuna, oturarak okunmasının sa\ıh olmadığına zâhib olmişlardır. Bunların delili Resûlüllah (S.A.V.)im böylece dsvam buyurmuş olmasıdır. Hattâ Câbîr (R. A.) «Sana kîin oturarak hutbe okuduğunu haber verdi ise, muhakkak hata etmiştir.» de-mistir. Rivayete nazaran ashâb-ı kiramdan Ka'b ibnî Ücra (R.A.) [185] mescida girdiği zaman Abdurrahman ibni Ümmii Hakem oturduğu ycrden hutbs okuyormuş.Kâ'b, bunu iyi karşilamiyarak [186]«seni ayakta bıraktılar» âyetini okumuştur. Hattâ îbni Huzeymc (223 —311)'nin rivayetine göre «Bugünkü gibi, müslüman imam olan hiç bîr İmamı oturduğu yerden hutbe okurken görmedemiş; bunu iki defa tekrar'amışiır. tbni P1 Şr>ıi< (—234) Tavus'dan: Resûlü!?ah (S.A.V.) Ebu Bekir, Ömer ve Osr. an jyakta hut-be okudular; minberde ilk oturan Muavlye olmuştur.» dediğini rivayet ediyor. îbni Ebi Scybe Şa'bf'den dahi: «Nljavlye'nin ancak iç yağının ve etinin çokluğundan oturarak hutbe okuduğunu» rivayet öder.

Bu onun Özrünü göstermektir ki, zâten özür bulunursa, ötûr-arak hutbe okumak ittifâken caizdir. îmâm Buharı (194—25.v Ebür Safd'dcn şu hadîsi tahric etmiştir :

«Peygamber Saîlallahü aleyhi ve sellem, bîr gün minberin üzerine oturdu. Bh de onun etrafına oturduk.» Ancak îmâm-ı Şafiî bunun cuma hutben olmadığım beyân etmiştir.

E . aya kadar görülen deliller hutbe esnasında ayakta durmanın ve oturnv nın meşru olduğuna delâlet eder. Fakat, ayakta durmanın farz oldu1a Keza hutbenin sahih olması için ayakta durmanm şart olduğuna 1 fzc:ı bir delâlet yoktur.

Resûlüllah (S.A.V.)'in devam buyurdukları farzdır. Devam etmediği şeyler farz değildir. Binaenaleyh eğer Hbu Saîd hadîsin f\» beyân olunan oturması cuma namazında ise sünnettir diyenlerin kn\Ii daha kuvvetli; bu sabit olamıyorsa, ikinci kavil

daha kuvvetli .
Faide : Hatîb'in minbere çıktığı zaman selâm vermesi hakkında Şn'fn den şu hadîs rivayet edilmiştir:
«Resûîüiiah Saîlallahü aleyhi ve sellem cuma günü minbare çıktığı zaman cemaata karşı döner ve:
Es-selâmÜ aleyküm derdi. İlâh.» Yalnız bu hadîs mürseldir. İbvA Adiy (279—365) de şu hadîsi tahric etmiştir :
«Peygamber Salhzllahü aleyhi ve seltem, minberine yaklsçîı mı onun yanındakilere selâm verir; sonra minbere çıkardı. Cemâafa karşı yüzünü çevirdikte selâm verir; sonra otururdu». Ancak bu h;ıdisİ de îbni Adiy, îsa bin Abdullah Ensarî'nin rivayet etmiş olması sebebiyle zayıf addeder. Onu îbni Hibbân da aynı zâtın rivayeti olduğu için zayıf saymıştır.[187]

475/358- «Câbir îbni Abdullah radıyallahü anhüma'ûan rivayet edilmiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, hutbe okuduğu zaman gözleri kızarır; sesi yükselir ve gadabi şiddetlenirdi. Hattâ kendisi bir ordu kumandanı gibi olur;
— SİZİ sabahlattı; SİZİ akşamlattı der; ve şöyle buyururdu:
— Bundan sonra hiç şüphe yok ki, sözün en hayırlısı Allah'ın kitabı; yolun en hayırlısı Muhammed'in yoludur. İşlerin en kötüsü de yeni çıkan modalardır. Her bid'at sapıklıktır.»[188]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Müslim'in bir rivayetinde : «Peygamber (S.A.V.)'in cuma günü hutbesi (şöyle İdi). Allah'a hamdü sena eder; sonra bunun ardından sesi yükselmiş olarak (şöyle) derdi.» buyrulmuş; Müslim'in (diğer) bir rivayetinde: «Eğer bir kimseyi Allah hidâyete erdirirse artık onu sapıtacak yoktur. Bir kimseyi de saptırırsa onu da hidâyete erdirecek yoktur»; denilmiştir. Nesâî'nin rivayetinde: «Her dalâlet (sahibi) cehennemdedir», cümlesi vardır.
Nevevî (631—676) bu hadîste iki yerde geçen kelimesi için şöyle diyor: «Bu kelimeyi Müslim'de iki yeide de hem nın zammı, ve'in fethi ile, hem de he'nin fethi ve dal'm sükûnu ile zaptettik» yani bu kelimeve şekillerinde okunmuştur.kıraatine göre Herevî (—401) bu kelimeyi (yol) diye tefsir etmiştir. kıraatine göre

mânâsı: Delâlet ve irşâd demektir ik, peygamberlere ve Kur'ân-ı Kerîm'e izafe edilen budur. Kur'ân-ı Kerîmde :

«Muhakkak sen hidâyete erdirirsin.[189] «Muhakkak bu Kur'ân hidâyete erdirir»[190] buyrulmuştur.

Bu kelime bazan lütuf ve tevfîk mânâsında Allah'a da izafe edilir. (1)«Şüphesiz ki sen dilediğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allahdır ki kimi dilerse ona hidâyet verir ve o, hidâyete erecekleri daha iyi bilendir.» âyet-i kerîmesinde bu mânâyadır.

Hadîs-i şerifde zikri geçen den.murâd: Allah veya Resulünün teşri' ve müsaadesiyle sabit olmayan şeylerdir.

Bid'at : Geçmiş bir örneği olmadan yapılan şeydir. Burada ondan maksad: Kitap veya sünnetten bir meşrûiyyet delili olmaksızın yapılan şeydir. Şu halde bu iki kelime hemen helmen aynı mânâya gelmektedir. Ulemâ, bid'at'ı beş kısma ayırırlar. Vacip, mendup, mubah, mekruh ve haram olan bidatlar.

İlimleri kitap şeklinde tedvin etmek ve delîl getirmek suretiyle dinsizlere red cevabı vermek, vacip olan bid'atlardandır. Mektepler yapmak mendup, yiyip içmede fazla çeşitler kullanmak, kıymetli elbiseler giymek mubah olan bid'atlardandır. Mekruh ile haram olanları ise zaten bellidir. Şu halde hadîsteki «Her bid'at sapıklıktır» sözü yukardaki şekillerle tahsis edilmiş bir âmm-ı mahsustur.

Lâkin bu taksimi «Bülûğü'l-Merâm» sarihlerinden «Nûru'l~Ha-san beğenmiyor ve şöyle diyor : «Hak şudur ki: Bu hadîste olsun, bu mânâdaki başka hadîslerde olsun zikri geçen yani «her» kelimesi dâima hakîki mânâsında kullanılmıştır ve umum bildirir.

Bid'atı; mezkûru beş kısma ayırmak; bir de bîd'at-ı hasene ve bîd'at-ı Seyyie kısımlarına taksim etmek için ilmî bir delîl yoktur. «Nuru}l-Ha-san» bundan sonra ulemânın taksimini birer birer ele almış ve bunların bid'at nev'ileri olmadığını isbâta çalışmıştır. Nihayet San'ânî gibi o da alelıtlak «Her bid'at dalâlettir» sözünü naklettikten sonra cûş-u hurûşa gelerek fukahâ-i kirâm'a şöyle çatmıştır: «Allah aşkına şaşılacak şeydir ki, fukahâ denilen bir kavm, içinde «her» kelimesi bulunan bu hadîsi ve bu mânâdaki birçok hadîsleri sahih ve Peygamber (S.A.V.)e merfu ve mevsul

olarak rivayet etmişler; sonra ortada Kur'andan sünnetten, icmâ-i ümmet'ten ve şüphe götürmeyecek derecede aşikâr kıyastan Hr delîl yokken, onları heva ve heveslerinin arzusuna göre zahirî mânâlarından değiştirmişlerdir. Bu babın hadîsi bid'at'te taksime ve nevîlere kail olan herkes aleyhine aydınlatıcı bir delildir. Kimin elinde taksime dâir kitap ve sünnetten bir delîl ve burhan varsa, hemen bize göstermek lütfunda bulunsun».
Nuru'l-Hasan'm âdeta yaylım ateşi saçan şu hücumuna burada âcizane (dur) demek mecburiyetindeyim. Bid'at mes'elesinde San'ânî «Tetavvû» namazı bahsinin 17. hadîsinde bize bir nümûne vermiş ve bid'attan neyi kasdettiğini bir parça göstermişti. Biz de orada kendisine ehl-i sünnet'in bu bâbdaki delillerini birer birer göstererek lâzım gelen cevabı vermiştik. İsteyenler tekrar oraya müracaat edebilirler. Fakat, Nûru'î-Hasan'm bid'at'tan neyi kasdettiğini anlıyamıyoruz. Çünkü bize bir bid'at örneği vermiyor. Üstelik ulemâ-ı Kiram tarafından nevîlere ayrılarak gösterilen bid'at misâllerini de kabul etmiyor. Meselâ: İlimleri kitaplarda tedvin etmeyi ulemâ bid'at saydığı halde, o bid'at saymıyor. Kitap yazmayı Peygamber (S.A.V.) devrinde hurma yaprakları, kemik ve deri parçaları üzerine yazılmış bulunan Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Ebu Bekir zamanında bir yere toplanması ile bir tutuyor. Diğerlerine de bunun gibi bir kulp takıyor. Hal böyle olunca hazretin bid'at telâkkisi bizce iki dereceli meçhuller hükmüne girer. Ve haklı olarak bid'at'tan neyi kasdettiğini kendisine sorarız. Şayet bid'at tarif edildiği veçhile geçmiş bir örneği olmadan yapılan şey ise ulemânın çeşitli bid'atlara gösterdikleri misaller birer bid'attır. Çünkü hiç biri Hz. Peygamber (S.A.V.) zamanında yoktu. Ancak dîne mugayir olduklarına dâir elde bir delîl bulunmadığına bakarak ulemâ bunları makbul bîd'al saymışlar, ve neticede bid'at kendiliğinden hasene ve seyyie olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. AUâme Nûru'l-Hasan[191] da başka bir yoldan yürüyerek ulemânın bld'at-t Hasene dediği şeyleri dînen makbul saymıştır. Şu halde aradaki nîza yalnız sözden ibaret olur ve ateş püskürmeye asla lüzum kalmaz. Umûmî taksim mes'elesine gelince: Buna niçin sinirlendiğini anîıyamadığımız gibi, ulemânın kendi hevâ ve heveslerine göre, mânâ verdikleri hadîslerin ve bu hadîslere

verilen mânâların neler olduğunu da bilmiyoruz. Ulemâ-İ kirama meydan okuyarak delîl istediği umûmî taksim mes'elesine biz delîl gösterelim. Hz. Ömer (R. A./in cemaatla teravih kılanları görünce «Ne güzel bid'at bu.» demesi bid'at'in hasene ve seyyie diye iki kısma ayrıldığına delildir. Hz. Ömer'in bu sözünün bir hadîs olduğu ise söz götürmez, bir hakîkat-tır. Bid'at'ın beş kısma ayrılmasına gelince : Nûru'l-Iİasan bu bâbda ulemâdan ayrı bir söz söylemiş değildir ki, sual sormaya hakkı olsun. «Ve benim sözüm ve delilim bunlardır; hani sizin delillerinizi görelim» diyebilsin. Sonra Nûru'l-Hasan burada büyük bir asıl teşkil eden bir hadîsi de unutmuş görünüyor. Biz onu da hatırlatalım. Peygamber (S.A.V.) :
«Müslümanların güzel gördüğü şey, Aliah indinde dahi güzeldir» buyurmuşlardır. Acaba bu hadîse istinâd eden örf ve âdetlere ne buyuracaklar, ve acaba kendisi de dahil yüz milyonluk Hint müslümanlarmın giyiniş tarzlarına ne diyecekler?...
Hadîs-i şerif hatibin hutbeyi yüksek sesle okumasının müste-hab olduğuna; talâkat sahibi olarak gerek imrendirme, gerekse iğrendirme hususunda cemiyetli sözler söylemesine delildir. Hutbede asıl mevzua « jû' £ | » sözü ile başlanacaktır.
Bunun hakkında Buhârî (194—256) ayrıca bir bâb meydana getirmiş, ve müstehab olduğunu gösteren hadîsleri orada zikretmiştir. Bu hadîsler 32 sahâbî tarafından rivayet edilmiştir. Zahirine bakılırsa Resûlüllah (S. A.V.) bütün hutbelerinde Allah'a hamdü senadan ve .şehâdetten sonra « -u/U » demiştir. Nitekim îmâm-ı Müslim (204—261)'in Câbîr ibni Abdullah (R. anhüma)'da,n rivayet ettiği hadîste buna işaret vardır, Bıı rivayette Hz Peygamberin sözünden tonra ne dediğini zikretmemesi yukarıda zikredilen kısımdan bunun anlaşıldığına itimad ettiği içindir. Yani rivayetin tamamı şöyle oluyor: «Peygamber (S.A.V.) in cuma günü hutbesi (şöyle idi) Allah'a hamdü sena eder; sonra bunun ardından sesi yükselmiş olarak derdi. Rivayette şehâdet de zikredilmemiştir. Bunun da sebebi başka yerde zikredildiği için burada ihtisar yapılması istenmiştir.
Filvaki Resûiüllah (S.A.V.) «içinde şehâdet getirilmeyen her hutbe kesilmiş el gibidir.» buyurmuştur. Bcıjhakl (384—458) «Dcl-.ııliVnNübüvve» adlı eserinde Ebu Hüreyre (R. A.)'c\an

merfuan kudsi'yi rivayet eder:
«Ümmetine senin benim kulum ve resulüm olduğuna şehâdet etmedikçe kendilerine hiç bir hutbe caiz kiuiıa-dım.»
Hz. Peygamber (S.A.V.) hutbesinde şehâdet getirirken karliîini alem yani ism-i h3sı ile zikir ederdi.
Müslim'in ikind rivayeti de Hz. Câbir'dendir. Bu rivayetteki lâfızları dahi özünden sonra söylerdi. Nesâî (215—303)'ntn rivayeti dahi ondandır. Bu cümle cümlesinden son.na gelir. Musannif hadîsi ihtisar etmiştir. Ve zâten hadîsten muzaf h, fedilmiştir. Yani her dalâlet sahibi cehennemdedir.
Resûiüllah (S.A.V.) hutbelerinde ashâb-ı kframına İslâm'ın esaslarmı ve meşru olan ibâdetleri beyân eder; cenneti cehennem'i zikir eyler; îcâbederse emir ve nehy etmekten de çekinmezdi. Onlara Allah'a karşı ehl-i fakvâ olmalarını emreder; gada'bından kendilerini sakındı-rırdi. Müslim'in hadîsinde Kur'ân okuduğu da rivayet edilmiştir. Hadîs şudur :
«Resûiüllah (S.A.V.)'in iki hutbesi vardı.
Bunların arasında oturur; Kur'ân okur; hem de cemaata hatırlatma ve sakındırmada bulunurdu.» Zahirine bakılırsa Resûiüllah (S.A.V.) hutbelerinde hep böyle yapardı ve hadîs bunun vücûbuna delâlet eder. Nitekim İmâm~ı Şafiî (150—204)'nin mezhebi budur. îmâm-ı Âzam Ebu Hanife (80—150)Jye göre « «fit j&J, < -fijıİ I» gibi bir zikir ile farz yerini bulur. Imâmeyn'e göre ise, mutlaka uzun bir hutbe şarttır. İmâm-ı Mâlik (93—179) de aynı reydedir. Basıları «her iki hutbede Allah'a hamdü sena ve Peygamber (S.A.V.)'e salâtü selâmdan başka bir şey farz değildir» derler.[192]

476/359- «Ammar ibnî Yâsİr radıyattdhü anhüma'dan rivayet edilmiştir.Demiştir ki:Resûiüllah SaUaUahii aleyhi ve sellemi :
«Şüphesiz, kişinin namazının uzunluğu ile, hutbesinin kısalığı fıkhına alâmettir» derken işittim.[193]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hutbenin kısalığının fakîh olduğuna delâlet etmesi, fakîh olan yani islâm hukukunu bilen bir kimsenin mânâların hakikatlarına

nüfuz etmiş olması sebebiyle az sözle çok mânâ ifâde edebilmesindendir. Bundan dolayıdır ki, hadîsin tamamında şöyle buyrulmuştur :
«O halde siz de namazı uzatın; hutbeyi kısaltın. Hiç şüphe yok ki, beyânın sihir olanı vardır.» Burada kalplere tesir eden cazibeli sözler sihr'e benzetilmiştir. Çünkü bu sözlerde cezâ-let, akıcılık, çok mânâ, teşvik ve sakındırma gibi şeyler vardır ki, bunları ancak fakîh oîan söyleyebilir. Az sözle çok mânâ ifâde etmeye ResûJ-ü Ekrem (S.A.V.)'in tabiriyle «Cevâmiu'lKelim» derler ki, bu hâl onun hususîyetlerindendir.
Namazın uzunluğundan murad : Yasak dereceye varmamak şartıyla uzun sûreler okumaktır. Resûlüllah (S.A.V) cuma namazında, cuma ve münafikûn sûrelerini okurdu. Bunlar hutbesine nazaran elbette uzundurlar. Fakat yasak derecede uzun değillerdir.[194]

477/360- «Ümmü HİŞam binli Harise bin Numan radıyaMahü anhüma'dan[195] rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Beni ancak ResûÜillah Sttttdttohii aleyhi ve sellcvı'In dilinden aldım. Onu her cuma cemaata hutbe îrad ettiği zaman minberde okurdu.»[196]

Bu hadîsi; Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif, her cuma günü hutbede «Kâf sûresi» ni okumanın meşru olduğuna delilidir. Ulemâya göre Resûlüllah (S.A.V.)'in bu sûreyi ihtiyar etmesinin sebebi: İçinde, ölüm, öldükten sonra dirilme, şiddetli vaazlar, sıkı yasaklar bulunduğundandır. Hadîste hutbe esnasında Kur' ân-ı Kerîm'den bir miktar okumaya dahi delâlet vardır. Fakat kâf sûresini okumanın vacip olmadığına icmâ vardır. Resûlüllah (S.A.V,)'in onu okuması vaaz ve nasihatta daha güzel olduğunu ihtiyar ettiğindendir.[197]

478/361- İbni Abbas radıyallahü anhüma'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Salldllahü aleyhi ve sellem:
«Cuma günü imâm hutbe okurken, kim konuşursa, o kimse

kitaplar taşıyan eşek gibidir. Ona sus diyenin de cuması yoktur.» buyurdular.[198]

Bu hadîsi, jmâm-ı Ahmed zararsız bir isnadla rivayet etmiştir. Bu hadîs, Ebu Hüreyre (R.A.)'den «sahîhheyn» de nıerfû olarak rivayet edilen: «Cuma günü imâm hutbe okurken, arkadaşına sus dersen, muhakkak gevezelik etmiş olursun.» hadîsini tefsir der.

Hadîsin «Câmi-i Hammad»[199] de mürsel, fakat kâvf bir şahidi vardır.

tCuma günü» denildiğine göre, cuma hutbesinden gayrı hutbeler onun gibi değildir. Binaenaleyh o hutbelerde konuşmaktan nehy edile-Mlir. «İmam hutbe okurken» cümlesi bazılarınca buradaki yasağın yalnız hutbe okunurken muteber olacağına delildir. Şu halde ekonuşmak, imamın minbere çıkışından itibaren yasaktır», diyenler aleyhine red cevabı teşkil eder. Yine bunlara göre iki hutbe arasında imam otururken konuşmaktan burada nehy yoktur. Diğer bazılarına göre ise, bu oturuş pek az devam eder; ve adetâ nefes almak için susmaya benzer. Binaenaleyh hutbe hükmündedir. Hutbe okunurken konuşanın kitap taşıyan eşeğe benzetilmesi, kendisi için en faydalı olan şeyden istifadeyi elden kaçırdığı içindir. Halbuki cuma namazına gidiyorum diye gücünü sarfetmiş; kendisini yormuştur. Bunca işini ,gücünü bırakarak ve birçok zahmetlere katlanarak cuma namazına gittikten sonra ondan hiçbir istifâdesi olmayanın hali, gerçekten en faydalı kitapları taşıyarak yorulduğu halde, onlardan hiçbir istifâdesi olmayan eşeğe benzer.

«Ona sus diyenin de cuması yoktur» cümlesi her ne kadar, onun kıldığı namaz sahih değildir mânâsını ifade ederse de bu namaz, bilittifak sahih ve kâfidir. Binaenaleyh hadîsin bu cümlesi «Ona SUS diyenin de kâmil ve faziletli cuması yoktur.» şeklinde te'vil olunur. Bu cümle Ebu Dâvud (202—275) ile îbni Huzeyme (223 — 311)'in tafaric ettikleri İbnü Ömer hadîsinde şu lâfızlarla ifâde olunmuştur: «Bir kimse gevezelik eder ve cemâatin enselerine basarak geçerse, cuma onun için öğle olur.» Hadîsin râvilerinden

îbni Veheb diyor ki : «Bunun mânâsı, namaz ona kâfidir. Fakat cemâat faziletinden mahrum kalır demektir.»
Hutbe okunurken konuşmak tahrimen mekruhtur, diyen Hanefîlerle; tenzîhen mekruhtur diyen Şâfiîler ve haramdır diyen Mâîikîler vesâir ulemâ bu hadîsle istidlal etmişlerdir. Çünkü hoşa gitmiyen bir şeye benzetmek ve benzerlik ciheti göz önüne getirilirse, bu işin çirkin olduğu anlaşılır. Cumayı kılmakla «İde edilecek faziletin bununla elden gitmesi dahi ayni neticeye ulaştırır. Zîra konuşan günaha girer ve günah onun cumadan kazandığı sevabı giderir İmâm-ı Ahmsd İbni Hanbel (164—241) ile diğer ba.zı ulemâ hutbeyi dinleyenle dinlemeyen arasında fark bulmuşlardır. Bunlara göre hatibi işitenlere konuşmak haramdır; uzak olup işitemeyenlere mubahtır. îbni Abdül-ber[200] (368—463) tabiînden bazıları istisna edilirse cuma hutbesini işitenlerin susmaları vacip olduğuna icma' bulunduğunu naklediyor.
«Arkadaşına sus dersen, muhakkak gevezelik etmiş olursun» ifadesi konuşmaktan nehyi te'kid içindir. Çünkü bu söz bir emr-i bÜma'rûf olduğu halde, boş boğazlık sayılırsa, başka sözler ev-veliyette kalır. Şu halde îcâb ediyorsa, arkadaşını sözle değil, işaretle susturacaktır. Susmak bazılarına göre insanlarla konuşmaktan vazgeçmektir. Binaenaleyh Kur'ân okumak ve zikir etmek caizdir. Fak&t en doğrusu her türlü konuşmaya şâmil olmasıdır. «Selâm almak, ve Peygamber (S.A.V.) her anıldıkça saiâvet getirmek vaciptir» diyenlere göre buradaki nehyin umûmu ile o emirlerin umûmu muâraza halindedir.
Ancak «hutbe hali zaman itibarıyla tekerrür etse de daha hususî bir haldir. Binaenaleyh onunla öteki emir hadîsleri tahsis olunur», denilmiştir.
tâbirinin mânâsında ihtilâf olunmuştur. Kabule en yakını tbni Münir'in dediği gibi lağv' iyi karşılanmıyan şeydir. Bazılarınca bunun mânâsı: Cuma namazı bozuldu ve öğle namazına döndü demektir.[201]

480/362- «Câbİr radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Cuma günü Peygamber SaUallahü aleyhi ve sellem,

hutbe okurken bîr adam girdi. (Peygamber SaUallahü aleyhi ve sellem, ona) :

— Namaz kıldın mı? dedi. O:

— Hayır diye cevap verdi. Resûl-ü Ekrem SaJlallahü aleyhi ve sellem :

Kalk iki rek'ât namaz kıl» buyurdular.[202]

Bu hadîs, Mütfefekun aleyh'tir.

Gelen zât Sü!eyk Gatafânî'dir. îsmi Müslim'in bir rivayetinde zikredilmiştir. Bîr başkası diyen de olmuştur. Hadîsin buradaki rivayetinden hemze-i İstifham hazf edilmiştir. Aslı dir. Nitekim Müslim'in rivayetinde öyle olduğu gibi, BuhâıÎ'nin bazı rivayetlerinde de öyledir. Mevzuu baha iki rek'ât namaz, Buhârî'de haiff iki rek'ât diye tavsif edilmiştir. Hattâ Buharı (194—256) bunun için ayrıca bir bâb tahsis etmiştir.

Hadîs-i şerif tahiyye-i mescid denilen nafile namazın hutbe okunurken bile kılınacağına delildir. Yalnız hutbeyi dinlemeye yetişebilmek için hafif kılınacaktır. Fuhakâ ile hadîs imamlarından bazılarının mezhebi budur. Selef ile halefden bir cemaata göre hutbe okunurken bu namaz meşru değildir. Bu hadîs, onların aleyhine delildir. Fakat onlar hadîsi onbir vecihle te'vil etmişlerdir. Bu vecihleri musannif «Fethü'l-Bârî» adlı eserinde reddiyeleri ile birlikte zikretmiştir. Eir de «»[203] «Kur'ân okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun» âyet-i kerîmesiyle istidlal ederler.

tSübülü's-Selâm» sahibi : «Bu âyette onlara delîl yok. Çünkü âyet âmmdır; hutbe mes'elesi ise hâstır.» diyorsa da hutbe esnasında namaz kılınmaz diyenlerden Hanefîlerin «El-îhtiyar» adlı fıkıh kitabında «Müfessirîn bu âyetin hutbe hakkında nazil olduğunu söylediler.» denilmektedir.

Kılınmaz diyenler, yukarda geçen İbnî Abbas ve Ebu Hüreyre hadîsleri ile de istidlal ederler.

Bu bâbda Hanetiyye'den Kemal bin. Hümâm[204] (788—861) «.Fethü'l-Kadîr» adlı eserinin cuma bahsinde şöyle diyor: Altılar'm Ebu Hüreyre (R. A./dan tahric ettikleri bir hadîste Resûiüllah SaUallahü aleyhi ve sellem :

«Cuma günü imam hutbe okurken, arkadaşına sus dersen, muhakkak gevezelik etmiş olursun» buyurmuştur. Bu hadîs, delâlet tarikiyle namazın ve tahiyye-i mescid'in memnu olduğunu gösterir. Çünkü emr-i bîlmâruf sünnetten ve fahiyye-i mescid' den daha yüksek mertebede olduğu halde ondan men ederse, bunlardan men etmesi, evveliyette kalır. Namazda iken imam minbere çıksa, namazı iki rek'âtta keser, eğer ibare ile delâlet bir birlerine muâraza ederlerse ibare tercih olunur. Burada da Öyle olmuştur. Şöyle ki : Peygamber (S.A.V.) hutbe okurken bir adam gelmiş; Resûlüllah (S.A.V.) ona :
Namaz klldmmi, ey fülan! demîş. Hayır; cevabını vermiş:
İki rek'ât namaz kıl. Ve caiz olacak miktarla iktifa et.» buyurmuşlardır denilirse, cevap şudur :
Bundan mutlaka muaraza icap etmez. Çünkü olabilir ki, Resûlüllah (S.A.V.) o zat namazını bitirinceye kadar hutbesini kesmiştir. Nitekim "böyle olduğunu Dâre Kutrii Sünen'iride Übeyd ibni Muhammed Abdi' den rivayet etmiştir. Hanefîler îbni Ebî Şeybe (—234)'nin «El-Mu-sannef» inde tahric ettiği «Ali, ibni Abhas ve ibnî Ömer (R. A.)'\n imam minbere çıktıktan sonra namaz kılmayı ve konuşmayı kerih görürlerdi.» hadîsiyle de istidlal ederler. Vakıa bu hadîs mevkuftur. Fakat sahabenin kavli bize göre hüccettir, (delildir).
Mâlikîler Medîne'lilerin fiili ile istidlal ederler. Medîne'liler ötedenberi hutbe esnasında namaz kılmanın memnu olduğuna kaildirler. Bunlara ehl-î medîne'nin icmâı hüccet olamaz, diye cevap verilmiştir. İcma' dâvası da tamam değildir. Çünkü Tirmîzi (200—279) ile İbni e (223—315) şu hadîsi tahric etmişlerdir:
Ebu Saîd gelmiş. Mervan hutbe okuyormuş; iki rek'ât namazı kılmış. Mervan'ın muhafızları onu menetmek İstemişler. Razı olmamış ve bu iki rek'ât namazı kılmış. Bunu müteakip: «Ben Resûlüllah (S.A.V.)'in emrettiğini işittikten sonra bu îki rek'âtı bırakacak değiîim» demiştir.
Hutbe esnasında namaz kılınmaz diyenlere Taberanî (260—360)'nin E7-Krbîr»inde İbni Ömer'den merfû olarak rivayet ettiği şu hadîs de delil utabilir :
«Biriniz, imam hutbe okurken mescide girerse, imam hutbeyi bitirinceye kadar namaz ve konuşmak yoktur.» Ancak râvîleri

arasında Eyyub îbni Nüheyk var-(hr ki, metruktür. Bir cemâat onu zayıf bulmuşlardır. îbni Hibban ik,- onu mûtemed (itimad edilir) râvîleri arasında zikretmiş fakat hâ eder; demiştir.
Bazıları bu hadîste »hatibin az bir konuşma ile hutbeyi kesebilece-;!:ıır doiâlct görmüşlerdir. Fakat bunlara, Resûlüllah (S.A.V.)'in konuş hutbe müştemilâtından olduğu ileri sürülerek, cevap verilmişnuı lir.
Hutbe okunmayan vakitte harem-i şerife girene tavaf etmek meşru oriiıısîur. Zira harem-i şerifin tahiyyesi budur. Yahut tavaf eden t'\^ıiy;ı iki rek'ât tavaf namazını da kılmadan oturmaz. Eu onun ta-hiyys-c demektir. Bayram namazından Önce kılınmasına gelince: Eğer Uı>!"s:n ovada kılımrsa, orada iahiyye-i mescid yoktur. Mecsidde kı-kiîniirsa, bazılarına göre tahiyye de meşrudur. Bunlara göre Resûlüllah m bayram namazından evvel tahiyye kılmaması mescide girer girmez hanen bayram kılmakla meşgul olduğundandır. Zaten Hz. Peygamber (S.A.V.) bayram namazlarını daima sahrada kılardı. Mescidinde yalnız bîr defa bayram kılmıştır. Fakat dört mezhepten Mâlikî-ler'o göre tahiyye namazı sahrada mekruhtur. Mescidde değildir. Han-belîler'e göre mutlak surette mekruhtur. Şafiîler'e göre imama mekruh, cemaata değildir. Hanefîler'e göre bayram namazından evvel mekruhtur. Sonra ise yalnız mescidde mekruhtur. Evde kılmabilir.[205]

481/353- Ibni Abbas radıyaüahü onhüma'dan rtvâyet edilmiştir ki. Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seUem, cuma namazında cuma ve münafıkûn sûrelerini okurmuş.»[206]

Bu hadîsi, Müs'lm rivayet etmiştir. Müslim'de Numan Ibıtl Beşîr (R. A) dan şu rivayet vardır: «Bayramlarda ve cumada» okurdu.
Yani ilk rek'âtta fatihadan sonra cuma sûresini, ikincide münafı-kûn'u okurmuş. Çünkü Cum'a sûresinde cuma namazına gitmeye teşvik ve Peygamber (S.A.V.)'in gönderilmesinin faziletini beyân, Peygamber olarak gönderİlmeslndekİ dört hikmet ki :

a) Allah'ın âyetlerini onlara okuması,

b) Onlai ı tezkiye etmesi,

c) Kitabı öğretmesi,

d) Hikmeti öğretmesfdlr. Ve zikrullâha teşvik vardır.

Münafıkûn sûresinde dahi münafıkları zem ve tevbîh, (azarlama) kendilerini tevbe etmeye teşvik, Peygamber (S.A.V.)'den af istemeye davet vardır. Çünkü cuma namazında münafıklar çok bulunurdu. Bir de bu sûrenin sonunda va'zu nasihat ve sadaka vermeye teşvîk vardır.

Numan rivayetine göre Peygamber Saüaîlahü aleyhi ve ssUem, bayram namazları ile cuma namazlarının ilk rek'âtında fatihadan sonra Sebbİh Sûresi» ni, ikincide «Hel Etâke Sûresi» ni okurdu. Herhalde bazan İbnl Abbas (R. A.)'m zikrettiğini, bazan da Numan'm rivayet ettiğini ok ur muş. Sebbİh ile Ğâşİye sûrelerinde bu namazlarda okunmalarını münâsip kılacak âhiret ahvâli ile vaîd ve tehditler vardır. Bazı rivayetlerde bayram namazlarında ve sûrelerini okuduğu beyan olunmuştur.[207]

483/364- Zeyd İbnl Erkam radıyaUahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber Sallaltahü aleyhi ve tteÜem, bayramı kıldı; sonra cuma (namazı) hakkında ruhsat verdi; müteakiben; Kim kılmak isterse kılsın» buyurdular.[208]

Bu hadîsi, Tirmİzî müstesna, Beşler rivayet etmiş, İbni Huzeyme de sahihlemiştir.

Ebu Dâvud, (202—275) dahi Ebu Hüreyre (R. A ./den şu hadîsi tahric etmiştir :

«Peygamber SaUaUahü aleyhi ve sellem :

«Şu gününüzde iki bayram bir araya gelmiştir. Binaenaleyh, dileyene bayram namazı, cumanın yerine kâfî-dir. Biz şüphesiz cumayı kılacağız» buyurdular. Aynı hadîsi, İbni Mâce (207—275) ile Hâkim (321—405) Ebu Sâlih'den tahric etmişlerdir. Fakat isnadında (bakıyye) vardır. Dâre Kutnî (306—385) ve başkaları bu hadîsin mürsel olduğunu sahihlemişlerdir. Bu-bâbda İbni Zü-beyr'den de bir rivayet vardır. Bu rivayete,göre; Atâ bayram günü cuma namazını terk etmiş. Bu Mes'ele İbni Abbas (R.A.)'a

sorulunca : Sünnete İsabet etti; demiştir.
Hadîs-i şerif bayram namazı kılındıktan sonra, o gün cuma ise, cuma namazına ruhsat olduğuna, yani kılınsa da kılınmasa da olacağına delildir. Ancak bu ruhsat bayram namazını kılanadır. Kılmayanlar bundan istifâde edemezler. Uelmâdan bu re'ye kail olanlar bulunmuştur. Fakat Cumhur-u ulemâya göre, cuma namazı ruhsat olamaz. £ünkü onun farz olduğunu bildiren delîl bütün cumalara âmm ve şâmildir. Bu bâbdaki hadîs de onu tahsis edecek kuvvette değildir.Vakıa ibnl Zübeyr (R. A.) cuma gününe tesadüf eden bir bayram namazını kıldırmış, sonra cumaya çıkmamış ve ashâb yalnız başlarına namazlarını kılmışlar. İbni Abbas (R. A.) Tâlf'te imiş. Geldiği zaman vak'ayı ona anlatmışlar. «Sünnete İsabet etmiştir» demiştir. İbni Zübeyr hazretlerine göre p günün öğle namazı dahi sükût ediyor. Yalnız ikindi kılınacaktır. Fakat bu da nihayet sahâbinin fiilidir. Kavli dahî olca, yine cuma namazının farziyetinİ bildiren delili tahsis edemez.
Cuma gününde, cuma namazının mı, yoksa öğlenin mi asıl olduğu ihtilaflıdır. Bu mes'ele Hanefî İmamlarının arasında dahi inülathdk. îmâm-ı Âzam ile Ebu Yusuf e. (113—182) göre o gün asıl olan öğle namazıdır. Lâkin kul cuma namazını kılmak suretiyle bu farzı ödemeye memurdur. îmâm-% Muhammed'e (135—189) göre asıl olan cuma namazıdır. Zîra emir olunan odur. Ancak kul, ruhsat yolu ile öğleyi kılarak cumayı ıskat eder. İmâm-ı Mtıhammed'den bir rivayete göre ise o gün farz olan lalettayin cuma namazı ile öğleden biridir. Tayin edâ etmekle olur; hangisini edâ ederse, farz ödenmiş olur. îmâm-ı Züfer (110—150)'e göre asıl cumadır, öğle namazı onun bedelidir.[209]

484/365- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir.Demiştir ki: Resûlüllah Saîîaîîahü aleyhi ve sellem:
— Biriniz cumayı kıldığı zaman, arkasından da dört rek'ât kılıversin; buyurdular».[210]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs, cuma namazından sonra dört rek'ât nafile kılmanın

meşru olduğuna delildir. Bu husustaki emir, herne kadar zahiren vücûb ifade etse de, îbni Sabbâh'm rivâyetindeki :
a U,jl J^'i «Kim cuma namazından sonra namaz kılacaksa, dört rek'ât kılsın.» ifâdesi onu vücûba delâlet etmekten çıkarmıştır. Bu rivayet de Müslim'dedir.
Dürt rek'ât kılmak, iki kılmaktan efdâldir. Çünkü dört kılınması omir buyrulmuştur. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ekseriya dört kılardı. îbni Kayyım (691—751) «El-Hedyü'n-Nebevî»> adlı eserinde şunları yazıyor : «Peygamber (S.A.V.) cumayı kıldı mı evine girer, İki rek'ât cumanın sünneiîni kılardı. Sünnet kılmak İsteyene cumadan sonra dört rek'ât kılmasını emrederdi.» Îbni Teymiyye dedi ki : «Mescidde kılarsa dört, evinde kılarsa iki rek'ât kılar.» Filvaki bu kavli te'yid eden hadîsler vardır: Muselâ Ebu Dâvud (202—275)'un ibnl Ömer (R. A) dan tahric ettiği şu hadîs onlardandır:
«Ibni Ömer mescidde kılarsa dört; evinde kılarsa iki rek'ât kılardı.» Rufarri üe Müslim'de İbnî Ömer (R.Â.)'4an, Peygamber (S.A.V.)in cumadan sonra evinde iki rek'ât namaz kilardıgı rivayet olunmuştur. Hanefîyye ulemâsı bu bâbdaki hadîslerin hepsiyle amei ed'.rek, eum<t-rlır\ scnra altı rek'ât sünnetin meşru okluğun;), bunların ciördü hirden. ikifi ek- ahir zuhurdan sonra kılınacağına kail olmuşlardır.[211]

485/336- «Saib b. Yezid mdujcÜahü anh'tien rivayet edildiğine göre MuavÎye (R.A.)\ Cumayı kıtdığsn vakit, onu konuluncaya veya mes-cidden çıkıncaya kadar bîr namaza ekleme, çünkü, Resûlüllah Sallallahü tû(;)h\ ve selleri!, bize bunu (yani) : <onuşuncaya, veya mescîdden çıkıncıya kadar hiç bir namaza eklemememizi ümîr buyurdu; demiştir.»[212]

Bu hadîsi. Müslim rivayet utmiştir.
Hadîs-i şerif, nafile namazın farzdan ayrılmasına, yani ona eklenmemesine delildir. Bu mos'do sade cıırna n.;m;r/ına mahsus delildir. Burum lıikmcîi farz, nafileye benzemesin diy^uir. Ulemâ, nafile kılmak için farzın kılındığı yeri değiştirmenin müstehau olduğuna kaildirler. Efdâl olan nafileyi

evde kılmaktır. Faka) zamanımızda olduğu ,t-fibi, camiden çıkhKUın soni'c-ı unutularak hiç kılınmayacakaa, camide kılınıp, ve yer değiştirilir. Yer değiştirmede surde yerlerini çoğaltmak vardır. Ebu Dâvud, Ebu Hüreyre'den merfu olarak şu hadîsi tahric etmiştir :
«Biriniz namazda, yani nafilede ilerlemekten veya gerilemekten veyahut sağma veya soluna çekilmekten âciz mi kalıyor?»
Bu hadîsi, Ebu Dâvud (202—275) zayıf saymamıştır. Buhâri (194—256) «sahihinde : «Ebu Hüreyre'den merfû olarak rivayet edildiğine göre, İmâm yerinde nafile kılamaz.» diyor. Fakat bu bâbda nehy vârid olduğu sahihlenmemiştir.[213]

486/367- Ebu Hüreyre radıyattahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ResûlüÜah SaMaMahü aleyhi ve sellem:
— Bir kimse yıkanır da, sonra cumaya gelir ve kendisine mukadder olan miktar (nafile) kılar; müteakiben imam hutbesinden ayrılıncaya kadar susar; sonra da onunla birlikte (cumayı) kılarsa, ona o cuma ile diğer cuma arasındaki günahları ile üç günlük ziyâdesi affolunur.» buyurdular.[214]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif, vaad buyrulan ecrü sevabı kazanmak için mutlaka yıkanmanın lüzumuna delâlet ediyor. Yalnız Müslim'in bir rivayetinde:
«Bir kimse abdest
alır, ve abdesti güzel eyler de, sonra cumaya gelirse....»
buyrulmuştur. Mevzûumuz olan hadîsten ecr kazanmak için yıkanmanın vâcib olmadığı, fakat kılabildiği miktar nafile kılması îcab ettiği anlaşılıyor. Nâfîle'nin haddi hududu tâyin edilmemiştir. Binaenaleyh tahiyye-i mescid kılmakla iktifa etse, yine kendisine vaâd buyrulan ecru sevâb verilir. « ~£jâ \ » susmak demektir. Dinlemek ae-ğildir. Dinlemek bir şeyi işitmek için kulak vermektir. Bundan dolayıdır ki Teâlâ Hazretleri: «...» [215]
«Onu hemen
dinleyin ve susun» buyurmuştur Susmanın vâcib olup olmadığı yukarıda görüldü. Hadîs-i şeriften, konuşmanın yalnız hutbe

esnasında yasak olduğu, hutbe bittikten sonra velev ki namazdan evvel olsun, caiz olduğu da anlaşılmaktadır. Zira «'JÜ » kelimesi gaye, yani nihayet bildirir. Burada konuşmanın sonu hutbenin bitmesidir. «O cuma İle diğer cuma arası» ndan murâd: O cumanın hutbesiyle namazı arasından başlayarak gelecek cumanın hutbesiyle namazı arasına kadar demektirki, ziyâde ve noksansız tam yedi gün olur. Buna üç gün daha katıldığına göre tam on günün günâhları avf olunur, demektir. Avf edilecek günâhların büyük günahlar mı, yoksa küçük günâhlar mı olduğunda ihtilâf edilmişse de, Cumhûr-u ulemâya göre küçük günâhlardır.[216]

487/368- «Yine Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edilmiş-tir ki. Peygamber SaUdllahü aleyhi ve sellem, cuma gününü anmış, müteakiben :
— O günde bir saat vardır. Eğer o saate müslüman bir kul erkâniyle namaz kılarak Allah Azze ve Celleden bir şey isterken rastlarsa, mutlaka istediğini ona verir, buyurmuş ve eliyle onun az olduğunu işaret eylemişti».[217]

Hadîs, Müttefekun aleyh'tir.
Müslim'in bir rivayetinde «o saat hafif bir andır.» cümlesi vardır.
cümlesi, hâl cümlesidir. Burada mânâ da ona göre verilmiştir. Maamâfih kelimesine sıfat da olabilir. Bu takdirde sıfatın mevsufuna bağlılığını te'kid için getirlmiş olur cümlesi ikinci hâl; cümlesi de üçüncü hâldir.
Müslim. rivâyetindeki «o saat hafif bi/ andır.» cümlesi, birinci rivayette ki «Eliyle onun az olduğunu işaret eylemiştir.» cümlesinin ifâettiğini anlatmaktadır. Bu hadîsde o ânın ne zaman olduğu mübhcm bırakılmıştır. Fakat aşağıdaki hadiste zamanı tâyin edilmektedir. nin mânâsı: Sâde ayakta kılarsa demek değil, şerâît ve erkân, ile dosdoğru kılarsa, demektir. Bu cümleyi hadîs imamlarından bâzıları rivayet etmiş; diğer bâzıları etmemiştir. Hattâ ulemâdan bâzılarının «bu cümleyi hadîsten hazf et» diye t mir eitiği rivây-t olunur. Her halde bu namazın vakti kendilerine müskil görünmüştür. Cûnkü kabul saatinin

vakti eğer ikindiden s-\nra ise, namaz için vaktidir. Hatibin Minbere oturmasından namaz bhncejv kadar i:u- hüküm yine öyledir. Bundan dolayıdır ki, bu ru-nh hm il odilr.ıiş vr hadîsteki «namaz kılarken» tâbirinden mur/ıd: demektir; çünkü namazı beküyen; nitekim böyle olduğu hadîste sabit olmuşufr» rinıilmisîir.
Eliyle işaret edenin râvi değü de. Hz. Prygambcr (S.A.V.) olduğuna delîl, İmdm-ı M alık1 m (93—179) rivâvclindo «Peygamber S.Â.V.} işaret buyurdu.» denilmiş nlma Mnamâfih işaret tden, râvîlerden biridir; diyenler de vardır. İşâ-rain gelince; Fjırmağımn ucunu orta parmağının ve küçük parmağının içine ko\rn.ıi. suretiyle o finin azlığını göstermiştir.
Bu hadiste, Allah'îan istenilen şey. mutlak bırakılmıştır. Başka hadislerde istek mukayeddir. Meselâ ibni Mâca (207—275)'nin rivâyeıinde «Allah'tan günah bir şey istemedikçe» diye kayıtlanmış; hnâm-ı Ahmed ibni Hanbcl (164__241)'in rivayetinde (Bir g veya akrabadan kat'ı alâka istemedikçe» denilmiştir.[218]

488/369- «Ebu Bürde[219]'nin babasından (şöyle) dediğini (işittiği) rivayet edilmiştir. Resûlüllah SuTlallahû aleyhi ve sellem'l «O saat, imamın (minbere) oturmasıyla (namazın bitmesi) arasıdır» derken işittim.»[220]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir,
Dâre Kutnî ise onun Ebu Bürde'nin ifâdesinden olduğunu tercih etmiştir, îbnü Mâce'deki Abdullah İbni Selâm (R.A.) hadîsiyle «Ebu Dâımd ve NesâVdeki Câtyr rivayetinde: «Bu saatin İkindi ile güneşin kavuşması arasında oîduğu (zikredilmiştir).».
Ulemâ bu saat hakkında ihtilâf etmişlerdir. Filhakika Musannif «Fcthü'î - Bari» de bu bâbda ulemâdan kırk üç kavil zikretmiştir. Hz. Ebu Mu sel Eş'ârî'den rivayet edilen bu kavil de onlardan biridir. Beyhakî (384—458)'nin rivayetine nazaran Müslim (204—261) bu kavil tercih etmiş ve: «Bu rivayet bu bâbda en güzel ve en sahih bir şeydir» demiştir. Beyhakî ile tbnü*l-Arabi[221] (468—543)'nin ve hadîs imamlarından bir cemaatın kavilleri de

budur. Kurtubî : «İhtilâf yerinde bu nassür; başkasına bakılmaz», diyor. Nevevî (631—676) dahi: «Sahih olan hattâ doğrusu budur.» demiştir. Musannif merhum: «Bu saatin tâyin edilen bütün vakti doldurması murâd değildir; o vakit içinde olacak demektir. Çünkü: Az olduğunu işaret eylemiştir. O saat, hafif bir andır buyrulmuştur.» diyor. Vakit zikir edilmesinin faydası bu saat o vaktin içinde yer değiştirdiği içindir. Binaenaleyh kabul saatinin iptidası meselâ: Hutbenin başladığı an; sonu da namazın nihayete erdiği zaman olabilir. Dâre Kutnî (306 —385)'nin bu hadîsi Ebu Bürde (R. A.)'m kendi sözü olduğunu tercih etmesine cevap verilmiş ve: «Bu hadîs ancak merfû olabilir; çünkü ibâdet vakitlerini tayin hususunda içtihâd'a müsaade yoktur.» denilmiştir. Dâre Kutnî'nin bu hadîsi illetlendirdiği de az aşağıda görülecektir.

Hadîs-i şerifin İbnî Mâcedeki lâfzı şudur:

«Abdullah ibni Selâm'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah SaUalîahü aleyhi ve sellem, otururken, ben :

— Yâ Resûlâliah, biz Allah'ın kitabında yani Tevrat'ta, cuma gününde bir saat olduğunu, o saata" müslüman bir kul namaz kılar ve Allah Azze ve Celleden bir şey isterken rastlarsa, Allah onun hacetini görürdügünü buluyoruz, dedim.

Abdullah (R.A.) demiştir ki: Bunun üzerine Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve sellem;

— Yahut bİr saatin bir azı diye işaret etti, ben:

— Doğru buyurdun yâ Resûlüllah. Yahut bir saatin birazıdır, o saat hangi saattir? dedim.

Gündüz saatlarının sonuncusudur; buyurdular. Ben: O saat namaz saati değildir; dedim.

Şüphesiz, mü'min kul, namaz kılar da sonra oturur; kendisini namazdan başka bir şey oturtmazsa, o kul namazda demektir buyurdu.

Tirmİzî'nm rivayetine göre Ahmed ibni Hanbel (164—241) bu icabet saatinin ikindi ile güneşin kavuşması arasında olduğunu tercih etmiş ve: «hadislerin ekserisi buna delâlet ediyor.» demiştir. İbni Abüd'î-Berr (368—463) de : «Bu hadîs bu bâbda en sabit bir şeydir.» demektedir. Said ibni Mensur (—227) Ebu Seleme ibnî Ab-durrahman'a varan sahih bir isnadla rivayet

ediyor :
«Ashâb-ı Kiramdan bir takim kimseler toplandılar ve cuma gününün (icabet) saatim müzakere ettiler. Sonra dağıldılar. «Amma bu saatin cuma gününün son saati olduğunda ihtilâf etmediler.»
îmâm-ı Şafiî (150—204)'nin de nass'an böyle dediği rivayet olunuyor. Lâkin mes'ele müşküldür. Çünkü bu, sahihte olmayanı sahihteki üzerine tercihtir. Halbuki hadîs vesâir ilimlerden bilinen kaideye göre Buharı ile Müslim'deki, yahut bunlardan birindeki hadîs, başkalarının rivayet ettiği hadîse tercih olunur. Bunun cevabı şudur : «Evet. Amma Sahîheyn hadîsini, hadîs hafızlan tenkid etmemişlerse öyledir. Tenkid etmişlerse başkalarının rivayet ettiği hadîs tercih edilebilir. Müslim'in rivayet ettiği Ebu Musa hadîsi hem inkıta', hem de ızdırab ile illetlendirilmiştir.. Yani bu hadîs, münkatı'dır. Çünkü onu Mahremetü'bnü-Bükeyr rivayet etmiştir. Bu zat hadîsi babasından işitmediğini açıklamıştır. Binaenaleyh Müslim'in şartı üzerine rivayet edilme:,riştir. Sonra bu hadis, muztaribdir. Zira Kûfeliler onu Ebu Bürde'den merfu' olmayarak tahric etmişlerdir. Ebu Bürde Kûfeli-dir. Hemşehrileri onun hadîsini Bükeyr'den daha iyi bilirler. Bu hadîs, merfu' olsaydı, onu Ebü Bürde'ye mevkuf saymazlardı. Bundan dolayıdır ki, Dâre Kutnî (306—385) mevkuf olduğunun doğruluğuna cezmet-miştir. îbni Kayyım (691—751) Ebu Mûsâ hadîsiyle İbni Selâm hadîsinin arasını bulmuş ve saat iki vakitten birine münhasırdır demiştir. Ondan evvel bu işi, tmâvı-ı Ahmed ibni Hanbrl de yapmıştı.
Musannif merhum yukarıda İşaret ettiğimiz veçhile cumanın esj ref saati hakkında kırktan fazla kavi olduğunu söylemiştir. Hattdbt Ebu Si'ileymani'l-Büsîî (—388) evvelâ iki kavli üzerine ihtilâf edildiğini yazıyor. Birinci kavle göre, bu saat kaldırılmıştır. Bu kavle ashâb-ı kiramdan da taraftar olanlar \ardır. îkinci kavle göre bakîdir. Fakat tâyini babında ihtilâf vardıı. Hnttâh'ı buradaki ihtilâfları saymış, fakat musannifin bulduğu sdode çık aramamıştır. Musannif burada iki kavi söylemekle iktifa etmiştir. Anlaşılan bunlar ona göre delil olmak hususunda diğerlerine "müreccahtır. Hadîs-i şerifte cumanın faziletini beyan da vardır. Çünkü böyle icabet saati sair günlerde yoktur.[222]

491/370- «Câbİr ntılr-mîU/lni aıh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Sünnei her kirk ve; ,-iaha îazla kişiye cuma lâzım idiğîne hüküm cde-gelmişîîr.».[223]

Bu hîtdîsi, Dân Kuîrn zayıf bir isnadhı mâycl rlmisijr.
Zayıf olması Abduhr.iz iLhi Abdıırrahman Hvâ\vi ollJs;i içindir. Abdüîaziz hakkr.ıda hnûm-ı Alımcd : ..Bunun Çünkü \n]:n\ yahut uydurmadır'aıv>. iloinigtir.
(21: — H03) : «Sika değildir.» diyor. dem:;,. ibn «.Bunumu ihticac ekiz değildir.;- nniloâlâsında buhmmılnr. Hıı IjAIı-ji* bir takım tv. daha vardır. Fakat hiç binilin a^Iı yoktur. Ahthd link : : A'\c\ babında hiçbir hadis sabit.
Ulama e,tına namazının on az kaç kisi\lf kılıniihikHVffiud,i ftmişirnîit'. ömrr ibıii Abdühniz ile lnıtr,n-ı Şafiî ve h»unn- cıınıa namazı on az kırk kişi :!c kılınır, Inı/nnın hu ki .hU <l\-iii: ıiİMpnimnması hususunda .Şafiiİercı1 İki pftH Hanlfc (80—150) ile Ulemâdan bir cemaate göre en az imamla birlikte üç kişiyle cuma kılınır. Bu adet tamam olmazsa cuma kılınamaz.
Delilleri; «Allah'ın zikrine Şitâb edin.» (koşun) âyet-i kerîmesidir. Zîra hitâb, cuma ezanı okunduktan sonra cemaatadır. Cumanın on azı ise üçtür. Binaenaleyh ezan okunduktan sonra cemâatin cımuıvîi sa'y etmesinin farz olduğuna delâlet eder. Ezanı okumak için de mutlaka bir müezzin lâzımdır. Bu suretle imamdan maada üç kişi olmaları îcâb eder. Bu sayıdan fazla olmasını şart kılacak bir delîl de yoktur, Eâzılar: «Bir şeyin bir ibâdette şart olması için bir delîl olmak iktizâ eder. Burada adedi tâyin edecek bir delîl yoktur. Binaenaleyh Tulan maada iki kişiyle de cuma kılınabilîr. Zîrâ, cemâat babında cem'in en azı ikidir. Bu hususta «iki kişi cemâattir» hadîsi vardır, derler. Imâmeyn bu kavli tercih etmişlerdir, tmâm-ı Mâlîk'e göre imamdan maada en az oniki kişinin cemâat olması şarttır. Bâzıları aded hakkındaki kavilleri saymış; ondör* de baliğ olmuştur. Şüphesiz ki cuma namazında cemâat ne kadar çok olursa, şiâr-ı dînî o kadar yerini bulur. Kâfir ve münafıklar gayzından çatlarken, mü'min ve musaddıklar da

sevinerek nefes alırlar. «Bülûgü'l-Merâm» sarihlerinden Nûru'l-Hasan Sıddik Han burada bir hayli ileri giderek «cuma namazının hükmü her hususta sair namazların hükmü gibidir. Onlardan ayrıldığı yer yalnız hutbedir.» dedikten sonra şunları söylemektedir : «Bu namaz hakkında fukâhânın zikrettikleri şartların hepsi, üzerine asla delîl bulunmayan şeylerdir.» Biz bu cür'etkâr beyâna karşı sâdece cumanın bütün şartlarının delili olduğunu hatırlatır; tafsilâtını öğrenmek istiyenlere fıkıh kitaplarına müracaat buyurmalarını tavsiye ederiz.[224]

492/371- «Selemetü'bnü-Cündeb radtyallahü anh'den rivayet edilmiştir ki. Peygamber Sallalîahü aleyhi ve sellem, her cuma müminîn ve mü'mlnat için İstiğfar edermiş.»[225]

Bu hadîsi, Bezzâr gevşek bir isnadla rivayet etmiştir.
Bezzâr : «Bu hadîsi Peygamber (S.A.V.)'den ancak bu isnadla bi-hyoruz.» diyor. Bezzâr'm isnadında ise Yusuf b. Hâlid Busu vardır kif zayıftır. Bu hadîsi Taberânî (260—360) de*El-Kebîr» de rivayet etmiştir. Yalnız onda Müslim'in ve mif imâ fa da» ziyâdesi vardır.
Hadîs-i şerif, bu istiğfarın Hatibe de meşru olduğuna delâlet eder. Çünkü hutbe dua yeridir. Bundan dolayı bâzıları: hatibin kendisi için ve mü'minîn ve mü'minât için duâ etmesi vacibtir; demişlerdir. Bunlar herhalde Hz. Peygamber (S.A.V.)'in bu istiğfara devam buyurduğu ka-nâatındadırîar. Diğer ulemâ, duâ etmenin hatibe vâcib değil, mendup olduğunu kaildirler. Zîra vücûp ifâde edecek delîl yoktur.[226]

493/372- Câbir ibnî Semura radıyaUahü anhüma'dan rîvâyet edllmîjtir kî. Peygamber SaUallahü aleyhi ve sellem, hutbede KuKândan btr takım âyetler okur, cemaata hatırlatma yaparmış.»[227]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Aslı Müslim'dedir.
Galiba Musannif bununla yukarıda geçen Ümmü Hîşam binfî

Harise hadîsini kasdediyor. O hadîste Ümmü Hişam (R. AnhÜma) : «Ben, «ancak Resûlüllah (S.A.V.)'İn dilinden aldım. Onu her cuma cemaata hutbe îrad ettiği zaman minberde okurdu.» demişti.
Taberânî, dahi «El-Evsât» da Hz. AH (R. A 'dan u hadîsi rivayet ediyor :
«Şüphesiz Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve seUem, minberde sûrelerini okurud» Yalnız bu hadîsin râvileri arasında meçhul bir zât vardır. Geri kalan râvileri mevsuktur. Taberânî yine aynı eserinde Hz. CâblKden şu hadîsi tahric etmiştir:
«Mes'ele şudur ki, Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve seUem, hutbe îrad etti de, hutbesinde zümer sûresinin sonunu okudu ve minber iki defa hareket etti.»
Bu hadîsin râvîleri arasında iki tane zayıf vardır.[228]

494/373- «Târik b. Şİhâb[229] radıyaUahv anh'den rîvâyet edilmiştir kî, ResûlüSlah SaUallahü aleyhi ve seîlem:
Cuma, her müslümana cemaatla vacip olan bir haktır. Yalnız dört kişi müstesna. Köle, kadın, çocuk ve hasta, buyurmuştur.»[230]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiş; Târik, Peygamber (S.A.V.)'den işitmemiştir demiştir. Hadîsi Hâkim dahi adı geçen Tarık'ın rivâyetiyle Ebu Musa'dan tahric etmiştir.
Bu hadis, «Sünen-iEbî Dâvud'» «Memlûk köle, yahut kadın; veya çocuk yahut hasta» lâfızlanyladır. Musannif dahi «Et-Telhis% de bu şekilde rivayet etmiştir. Ebu Dâvud diyor ki : «Târik (1) Peygamber (S.A.V.)'i görmüştür. Kendisi Peygamber (S.A.V.)'in ashâbındandır. Amma ondan hiçbir şey işitmemiştir.» Musannif merhum hadîsin Hâkim tarafından tahric edilen Ebu Musa rivayetini burada zikrederek bu suretle onun mevsul olduğunu anlatmak istemiştir. Eu Ma Temîm Dârİ'den, İbni Ömer'den :
Târik İbni Şihab (radıyallahü mıh) ve İbni Zübeyr'in koîes-ndca de rivayetler vardır. Fakat Temim hadîsinde arka arkaya üür" Kine zayıf râvî olduğunu ibni Kattan (—628) söylemiştir.İbnİ

Omer (R.A.) hadîsini Taberânî (260—360) «Eh EvsâU da da «Misafire cuma yoktun- cehlimi etmiştir. Yine aynı eserde Ebu Hüreyre (K. A.J'rian msrfû   l.rrak su hadîs rivayet edilmiştir.
«Beş kimseye cuma namazı yoktur* ksdîna; rvcooi köleye, çocuğa ve sahrada yaşıyana».[231]

495/374- «İbni Ömer'den rivayet edilmiştir. Dern Reuiül!ah Satlaîlahü aleyhi ve seJlem :
Misafire cuma yoktur; buyurdu.»[232]

Bu hadîsi zayıf bir isnadla Taberânî rivayet etr-vsür. Musannif merhum «Et-Telhîs» de ne zayıflayan, no de zayıflığının vechini bildirmiştir.
Bu cihet böylece bilindikten sonra, şunu da arzetruck i^f.eriz ki, buraya kadar görülen hadîslerden altı kimseye cuma namazı farz olmadığı anlaşılıyor. Şöyleki ;

1— Sabiye : Bilittifak cuma namazı farz değildir.

2— Köleye : Kezâlik bilittifak cuma namazı farz dYalnız Dâvud-u Zahiriye (202—270) göre farzdır. Çünkü «Ey[233] mü'minler, cuma gününde namaz İçin ezan okundukta Allah'ın zikrine sitâb edin.» Ayet-i kerîmesinin umûmuıuia ona göre köle de dâhildir. Zira usûl-ü fıkıh ilminde kölelerin Allah'™, emirlerine muhatap olduğu takarrür etmiştir. Dâvııd-u Zâhirî'ye cevaben denilir ki : «Bu âyetin umûmunu hadîsler tahsis etmiştir. Vâkıâ bunlar hakkında söz edilmiştir. Fakat biribirlerini takviye ederler.»

3— Kadına bilittifak cuma namazı farz değildir. Yalnız îmûm-ı Şafiî (150—204) ihtiyar kadınlara cuma namazı kılmayı kocalarının izniyle müstehâb görmüştür. «El - Bahr->> nammdaki kitabın îmâm-ı Şafii'den rivayetine bakılırsa, ihtiyar kadınlara cuma namazı kılmak vaciptir. Fakat Şafiî kitaplarının beyanatı bunun hilâfi-nadır.

4— Cuma namazına gitmek zarar verecek derecede hasta olanlara cuma namazı farz değildir.

5— Yolculara cuma namazı farz değildir. Bu hususta izahat fıkıh

kitaplarındadır. Yolculardan bayram namazı da sakıttır. Bunun içindir ki Resûlüllah (S.A.V.)'in veda haccında bayram kıldığı rivayet edilmemiştir, îbni Hazm (384—458 vehme kapılarak Hz. Peygamber (S.A.V.)'in veda haccında bayram namazı kıldığını iddia etmişse de ulemâ kendisini tahtıe etmişlerdir, (hatalı görmüşlerdir).

6— Kırda yaşıyan göçebelere cuma namazı farz değildir. Bunlara eski tabiriyle bâdiyc-nişînlcr derler ki, çadırlarda yaşıyanlardır. Köylerle kasabalar bâdiye hükmünde değillerdir. Fakat «El-Umde» adlı eserin şerhinde köylülerle, bâdiyc-ni-şînlerin bîr hükümde olduğu yazılıdır.[234]

496/375- «Abdullah ibni Mes'ud radıyallahü anh'den rivayet edilmiş tir. Demiştir kî: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seUem, minber üzerine yerleştiği zaman, biz yüzlerimizi ona dönerdik.»[235]

Bu hadîsi, Tirmizî zayıf bir isnadla rivayet etmiştir.
Çünkü râvîleri arasında Muharrvmed b. Fadl ibni A'tiyye vardır. Bu zât, zayıftır. Aynı hadîsi bu zâtın rivayet etmiş olması sebebîle Dârs Kutnî (306—385), İbni Adiyy (279—365) ve başkaları da zayıf bulmuşlardır. Musannif bu hadîsin şahidi olduğunu söylüyorsa da «Et-Telhîs-» adlı eserinde şâhid zikrettiği görülememiştir,
Hadîs-i şerîf, cemâatin yüzlerini hatibe karşı dönmelerine delâlet etmektedir. Şâfiîler'den Ebu't-Tayyib bunun vâcib olduğuna kat'iyet-le kail olmuştur.[236]

498/376- «Hakem ibni Ham[237] radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seUem, ile birlikte cumada bulunduk. Bir sopaya, yahut, yay'a dayanarak ayağa kalktılar.»[238]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
Hadîsin tamamı, «Sünen-i Ebî Dâvud» da şöyledir :

«Derken Allah'a hafif, güzel, mübarek birkaç kelime İle hamdüsenâ etti, sonra :
Ey cemâat, şüphesiz siz emir olunduğunuz şeye asla takat getiremiyeceksiniz. Yahut asla yapamıyacaksmız.
Lâkin doğrultunuz ve kolaylaşırınız. Bir rivayette «ve müjdeleyin buyrulmuştur.»
Bu hadîsin isnadı hasendir. İbni Seken (294—353) hadîsi sa-hîhlemiştir. Hadîsin Ebu Dâvud (202—275)'un «Sünen» inde bir şahidi vardır.
Bera'in rivayet ettiği bu şâhidde «Resûlüllah (S.A.V.) hutbe okuduğu zaman, bastonuna dayanıyordu» denilmektedir.
Hadîs-i şerif, hatibin hutbe esnasında kılıç gibi bir şeye dayanmasının mendûb olduğuna delâlet ediyor. Bunun hikmeti:
Kalbi rabt zapta almak, ellerini lüzumsuz şeylerle meşgul ok maktan korumaktır. Şayet dayanacak bir şey bulamazsa ellerini yana salar. Yahut sağ eli sol elin üzerine veyahut minberin kenarına koyar. Sözü te'sir etmeyince, cemâatin dikkatini çekmek için kıhçla minbere vurmak mekruhtur. Zîra bicTât'tır. ibniV-Kayyım. iZâdü'l-Meâd» adlı eserinde; «Peygamber (S.A.V.) minber yaptıktan sonra, ona kılıç ve yay gibi bir şeyle çıktığı hıfzedilmemiştir. Bu sünnet olsa, terk etmezdi. Nitekim minber yapmazdan evvel de kılıçla çıktığı bilinmiyor. Yalnız sopa veya yay'a dayanırdı.» diyor.[239]

«Korku Namazı Bâb'ı»

499/377- Salih b. Kavvât[240] mdıyallahü anh'den, Peygamber Süllallnhiî aleyhi Vb rrllcm ile beraber Zâtı'r-Rİkâ' (gazası), günü korku namazını kılan bîr zâttan (şöyle duyduğu) rivayet edilmiştir: Pey-gambcr Hailollahn aleyhi ve scllem'in ashabından bîr taife onunla saf olmuş; bir taife de düşmanın karşısında kalmış. Peygamber Sallallahii aleyhi ve sellem, beraberindekilerle bir rek'ât kılmış; sonra ayakta sabit kalmış; o taife kendi kendilerine namaslanni tamamlamışlar. Bundan sonra çekilip gitmişler. Ve düşmanın karşisında sâf olmuşlar. Öbür taife gelmiş, Resûlüllah SaîlaUahih aleyhi ve sellem, onlara

. kalan rek'âtı kıldırmış; sonra oturarak sabit kalmış ;onlar da kendi kendilerine namazlarını tamamlamışlar. Sonra onlarla selâm vermiştir.»[241]

Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir. Bu lâfız Müslim'indir. İbnî Mende'nin «El-Mârife» sinde Sâüh b. Havvât'dan, o da babasından denilmiştir.
Müslim (204—261), «Sahih» inde Salih b. Havvât ıbni Cübeyr'den, o da Sehl ibni Ebî Hasme'den demiştir Şu halde hadîsin bir rivayetinde râvînin ismini açıklamış; bir rivayetinde burada olduğu gibi. mübhem bırakmıştır. «Zatı-r-Rikâ'»; Nccid'de Gatafân taraflarında bir yerin ismidir. Rikâ, : Rük'a'nın cem'idir. Rük'a : Bez parçası, yama manasınadır. Zah'r-Rikâ'; yamalılar demektir. O yerde harp edenlere bu ismin verilmesi, ayakları delinerek bez parçaları sardıkları içindir. Nitekim «Sahîh-i Buharla de Ebu Musa (R. A./dan böylece rivayet edii-miştir. Bu vak'a hicretin 4. yjlında olmuştur. Siyer âlimlerinden İbni îshak ve başkalarının zikrettiği vak'a da budur. İbni Kayyım (691 —751) : «Bu mes'ele cidden müşküldür. Çünkü sahîh rivayete göre müşrikler Resûlüllah SaMallahü aleyhi vesettemi, Hendek harbinin olduğu gün öğle, ikindi, akşam ve yatsıdan men etmişler de, bunları toptan kılmışt]. Bu vak'a korku namazı nazil olmazdan Önce idi. Halbuki Hendek gazası Zatı'r-Rikâ*dan sonra beşinci yılda yapılmıştır. Zahir oian Resûlüllah (S.A.V.)'in kıldığı ilk korku namazı f/s/â»'dadir. Us-fân vak'âsının Hendek'ten sonra olduğunda ise ulemâ arasında hilaf yoktur. Peygamber (S.A.V.)'in Zatı'r-Rikâ'da dahi korku namazı kıldığı sahihtir. Binaenaleyh bu harbin Hendek ve Usfân'dan sonra, olduğu anlaşılıyor. Bizce hakikaten ehl-i siyerin vehmi anlaşıldı.» diyor. Korku namazı Hendek gazasından evvel meşru olmuştur diyenler: Bu namaz, hazarda, yani evinde otururken kılınmaz; bundan dolayı Hendek gününde Hz. Peygamber (S.A.V.) onu kılmamıştır; derler.
Korku namazı hadîs-i şerifte gösterildiği şekilde kılınır. Ashâb-ı kiramdan birçokları ile sair ulemânın mezhebi de budur. Yalnız İmâm-) Şafiî (150—204) düşmanın kıble tarafında bulunmamasını şart koşmuştur.

Eğer namaz üç rek'âth ise imam ilk oturuşta bekler. Taife üçüncü rek'âtı tamamlar. Korku namazı hazarda dahi kılınır diyen Hanefîlarh- şâir bazı fukâhaya göre her taife imamla ikişer rek'ât kılar. Kur'an-i Kcrîm'in zahiri de bu hadîsin delâlet ettiğine uygundur. Zira:

«»[242] «Namaz kılmamı; olan diğer tâîfo gelsinler ve seninle kılsınlar» buyrulmaktadır. Namazın bu şekli mûtada en uygun olanıdır. Çünkü namaza münâfî ameller en az bu şekilde; imama uymakda en muvafık bu şekilde tecellî etmektedir.[243]

500/378- «Ibni Ömer radıyallahh anhün.a'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah Sctllallcıhü aleyhi ve sellem İle birlikte Necd taraflarında gaza ettim. Düşmanla karşılaştık ve hemen onlara karşı saf olduk. Bunun üzerine Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem kalk-iı ve bize namaz kıldırdı. Artık bir tâits onunla (namaza) durdu. Bir fâîfe de düşmanı önledi. Resûliiflah SallaHahü aleyhi ve sellem beraberindekilerle bir rüku ÎÏe İki secdo yaptı. Sonra onlar namaz kılmayan HîfüfîÏn yerine çekildiler. Bu sefer Ötekiler geldiler. Onlarla da bir rükû h:î secde yaptı. Sonra selâm verdi Bunu müteakip (cemaattan) her bîri kalkarak kendi kendine bîr rükv ve iki secde yaptı.»[244]

Bu hadis. IVIüîtefekun Aleyh'dir. Bu lâfız Buhârî'nindir.

Buharının «Meuazk simi- İhı namazın ikindi namazı olduğu beyân edilmiştir. Yine Buhâri'mw rivayetinde yerine denilmiştir. şeklincio muzâri sigâsıyla rivayeti dahi vardır.

Musannif merhum: «İbnî Ömer'den bu bâbdaki rivayet yolları değişmemiştir.» diyor. Cemâatin namazlarını hep birden veyahut nöbet-leşerek kılmış olmaları ihtimal dahilindedir." Hattâ nöbetleşerek kılmaları mânâ nbkta-i nazarından daha tercih olunur. Aksi takdirde beklenen muhafızlığın zayi olması lâzım gelir. Ebu Davud'un rivayet ettiği İbnİ Mes'ud hadîsi de bu ihtimali tercihe yardım eder. Ibni Mes'ud hadisinde şöyle deniliyor :

«Sonra Peygamber BallallaUU aleyhi ve sellem selâm verdi.

Bunun üzerine berikiler yani ikinci tane kalktılar ve kendi kendilerine bir rek'ât kıldılar. Sonra selâm verdiler ve gittiler. Ötekiler de yerlerine döndüler ve kendi kendilerine bir rek7ât kıldılar; sonra selâm verdiler.»
Taife: Aza da, çoğa da ıtlak olunur. Hattâ bir kişiye de taife denebilir. Meselâ : Üç kişi olsalar. İkisi cemâat teşkil ederek namaz kılar; birisi düşmanı bekler. Korku namazımı en az miktarı budur. Hadîsin zahirine bakılırsa ikinci tâiîe namazın iki rck'âtım arka arkaya kılmış; birinci tâife ondan, sonra gelmiştir, Korku namazının her devirde kılınacağına İmâm-ı Âzam Ebu Hanıfe (80—150) ile, Hane-fiyve'den İmâm-ı Muhammeâ (135—189) zâbib olmuşlardır. îmam-ı Ebu Yusuf (113—182) bu namazın yalnız Resûlüllah (S.A.V.) devrinde meşru olduğuna, ondan sonra caiz olmadığına kanidir. Çünkü ona göre bu namaz, Peygamber (S.A.V.)'in arkasında cemâat olmanın sevabına binâen meşru olmuştu. RssûlÜHah'm vefatından sonra ise bu sevap yoktur,
Kemal îbni Hümam (788—861) diyor ki : «Korku namazını bu şekilde kılmak, cemâat imamın arkasında kılmak İçin münazaa ve münakaşa ettikleri takdirdedir. Münakaşa etmezlerse efdâl olan: İmam bir taifeye namazın tamamını kıldırır; Öteki taifeye de başkası imam olur.»
Korku namazının çeşitli suretleri vardır. Bunlar hilâîîyyat kitaplarında zikredilmiştir. «El-Mücteba-» nam fıkıh kitabımızda : «Bunların hepsi caizdir. İhtilâf yalnız evlâ olan hakkındadır» denilmektedir.[245]

501/379- «Câbir radtyalfahv anh'den rivayet edilmiştir.Demiştir ki: Resulü!lah SaUallahii aleyhi ve sellcm ile beraber korku namazında bulundum. İki saf olduk. Bir saf ResûliHlah SaüaUahü aleyhi ve seîlcm'in arkasında, düşman da bizimle kıblenin arasında İdî. Derken Peygamber Salîallahü aleyhi ve sellem tekbîr aldı. Biz de toptan tekbir aldık. Sonra rükû etti. Biz de toptan rükû ettik. Sonra başınr rükûdan kaldırdı. Biz de toptan kaldırdık. Sonra arkasındaki saf îîe birlikte secdeye İndi. Gerikî saf düşmanın karşısmda durdu.

Secdeyi edâ edince, arkasındaki saf kalktı.» ve hadîsi zikretti.
Bir rivayette ise: «Sonra secde etti. Onunla birlikte ilk saf da secde etti. Kalktıkları vakît ikinci saf secde ettî. Sonra ilk saf geriledi, ve ikîn-ci saf ilerledi» demiş ve yukarıdaki hadîsin mislini zikretmiştir. Hadîsin sonlarında : «Sonra Peygamber (S.A.V.) selâm verdî. Biz de toptan selâm verdik» demiştir.[246]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Ebu Dmmdda Ebu Ayyaş ZürakVdcn (rivâyeten) bu Câbir rivayetinin misli vardır. Ebu Dâvucl bu namazın usfan'da[247] kılındığını ziyâde etmiştir.
Arrsârnin-Câbir radıyalîahü anh'den başka bir vecihle rivayetine göre; Peygamber ('S.A.V.} ashabından bir taifeye iki rck'ât namaz kıldırmış; sonra selâm vermiş; sonra diğerlerine de iki rek'ât ksldırmış; sonra selâm vermiştir.
Bunun bir mislini de Ebu Dâvud, Ebu Bekre'den rivayet etmiştir.
Yukarıki hadisin tamamı şöyledir:
«Gerİki saf secdeye İndî. Ve kalktılar. Sonra gerîkî saf ilerledi ve îlerîki saf geriledi. Sonra Peygamber Sailallahü aleyhi ve scJJcm rükû etti. Biz de toptan rükû ettik. Sonra başını rükûdan kaldırdı. Biz de toptan kaldırdık. Sonra secdeye indi. Arkasındaki ilk rek'âtta geride kalan saf da secdeye indi. Geriki saf düşmanın karşısına dikildi. Peygamber (S.A.V.) arkasındaki sâf île beraber secdeyi edâ edince geriki sâf secdeye indi ve secdeyi yaptılar. Sonra Peygamber (S.A.V.) selâm verdi. Biz de toptan selâm verdik. Câbir : Şu sizîn muhafızların kumandanlarına yaptıkları gibi; demiştir.»
(Bir rivayette) dediğim yine Müslim (204—261) Hz. Câbir'den rivayet etmiştir. Bu rivayette harbcttikleri kavim tayin edilmektedir. Lâfzı şudur :
«Resûlüllah SaîlaUahü aleyhi ve sellem'ın maiyyetînde Cüheyne kabilesinden bir takım adamlarla gaza ettik. Bizimle şiddetli çarpıştılar. Öğleyi kıldığımız zaman müşrikler {kendi aralarında) şunlann üzerine adamakıllı bir hücum etsek, kendilerini muhakkak bozardık; demişler. Bunu hemen Cibril Re-sûlüilah (S.A.V.)'e haber vermiş; Resûlüllah (S.A.V.) de bize anlattı.

Buyurdular ki : Küffar şüphesiz mes'ele şu, müslümanlara namaz vakti gelecek kî o namaz kendilerine harpten daha makbuldür dediler. İkindi gelince ilâh....»
Hadis-i şerif, düşman kıble tarafında olduğu zaman, hükmünün kısmen derişeceğine delâlet ediyor. Çünkü bu takdirde bütün asker namaza niyetlenmekle beraber, yino düşmandan korunmak mümkündür. Şöyle ki : Korunmak sadece secde zamanı icap eder. O halde kı-yamd;;, rükûda toptan imama tâbi olurlar. Secdeye gelince, geriki saf, imama tâbi olmayı bırakarak düşmana karşı dururlar. İlk saf secdeden kalktıktan sonra, onlar da secdeyi1 varırlar. Fakat yer değiştirirler. Yânı geriki saf ön safın yerini alır. ön saf geriye çekilir. Bu suretle son secdelerde imama tâbi olurlar. Ve her iki sâf ikişer secdeyi imamla birlikte yapmış olur. Bu hadîs, düşmandan korunmanın yalnız secde halinde lâzım geldiğine delâlet ediyor. Rükû ve kıyam halinde lâzım değildir. Çünkü o hallerde düşmanın vaziyetini takip mümkündür. Şu kadar var ki, bu şekil, korku namazını bildiren âyet-i kerîme ile, Sâfih b. havvât (R.A.)'m rivayet ettiği ilk hadîse ve keza Ibni Ömer (R. A.) hadîsine uymamaktadır. Buna da Ahvale göre namazın şekilleri de değişir diye cevap verenler olmuştur.
Müslim (204—261) ile Nesâl (215—303)'nin her ikisi de hadîsi Hz. Câbir'den rivayet etmekle beraber, ayrı ayrı tarîklerden almışlardır. NesâV nın rivayetine göre Hz. Peygamber (S.A.V.) taifenin birine farz; diğerine nafile kıldırmış oluyor. Hasan-ı Basrî (21—110) hazretlerinin mezhebi de budur. Tahâvî (238—321) bunun mensuh olduğunu iddia etmiştir. Çünkü ona ve bütün Hanefîyye imamlarına göre farz kılan bir kimse nafile kıldıran imama uyamaz.
Ebu Dâvud : «Akşam namazında da böyle   yapılır. İmam altı rek'ât kılar, cemâat üçer üçer kılarlar.» diyor.[248]

505/380- «Huzeyfe radıyallahü anfc'den rivayet edilmiştir ki: Peygamber Sallalîahü aleyhi ve sellem, korku namazını ötekilere bir rek'ât, berikilere bir rek'ât olarak kıldırmış; kaza da etmemişlerdir.»[249]

Bu hadîsi. İmâm-ı Ahmed, Ebu Dâvud ve Nesâî rivayet etmiş, Ibni Hibbân onu sahihi emiştir. Bir misli de :
İbnî Abbas radıyallahü anhüma'dan (rivâyeten) İbnİ Huzeymede-de'dir.
Bu şekildeki namazı Taberistan'da Hz. Huzeyfe kıldırmıştır. Ordu kumandam Said İbni Âs idi. Askere hitaben: «Korku namazını Resûlüllah (S.A.V.) iie hanginiz kıldınız?» diye sordu: Hz. Huzeyfe (R.A.) : «Ben» dedi. Ve onlara bu namazı kıldırdı. Ebu Dâvud (202—275); İbni Ömer ve Zeyd ibni Sabit (R. A./dan şu hadîsi tahric etmiştir ;
«Zeyd demiştir ki : Böylece cemaata birer rek'ât. Peygamber Sallalîahü aleyhi ve sellem'e iki rek'ât olmuştu.»
Ebu Dâvud, İbni Abbas (R.A.)ıdan şu hadîsi tahric etmiştir:
«Ibni Abbas: Allah Teâiâ namazı Peygamberimiz Sallalîahü aleyhi ve sellem"\n dilinden hazarda dört, seferde iki, korku zamanında bir rek'ât olarak farz kıldı» demiştir. Tâbiîn-İ Kîram'dan Atâ (35—115) Tavus (106—) ve Ha-san-i Basrî (21—110)hazeratımn mezhebi de budur. Bu zevata göre şiddet zamanında bir rek'ât namaz kılınır; o da îmâ ile olur. Hattâ Ishak (168—238) «Kılıç kılıca geldiğin vakit sana bir rek'ât yeter. Onu da îmâ ile kılarsın. Eğer îmâ ile kılamazsan, bir secde yaparsın; onu da yapamazsan bir tekbîr getirirsin. Çünkü tekbîr zikrul-lâhtır.» dermiş.[250]

507/381- «İbnİ Ömer radıyallahû anhüma'öan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve selîem :
— Korku namazı ne suretle oiursa olsun, bir rek'âttır» buyurdular.[251]

Ba hadisi, Bszzar zayıf bir isnadla rivayet etmiştir.
İmâm-ı 2\csâî (215—303) Peygamber Saîîalîahü aleyhi ve sel-lem'in bu namazı bu şekilde zükared denilen yerde kıldığını tahric etmiştir. Musannif bu hadîsi İbni Hibban (—354) ve başkalarının sa-hîhîediğini söylemektedir. İmâm-ı ŞâfÛ (150—204) ise : «Sabit olamıyor» demiştir.

Bu hadis, korku namazının imama da. cemaata da bir rek'ât olduğunu gösteriyor. Ashâb-ı Kîram'dan Ebu Muse'l-Eş'ârî ve Ebu Hü-reyre hazerâlı ile Tâbîînd n Süfydn-ı Scvrî (97-—161) ve ulemâdan bir cemâat buna kail olmuşlardır.
Musannif bu kitapta korku namazı için beş şekil zikretmiştir. «.Sünen-i Ebî Dâvud-» da sekiz şekil zikrolunmuştur. Bunlardan beşi musannifin zikrettikleridir. Musannif merhum «FetkiVl-Bârî» de : «Korku namazı hakkında birçok şekiller rivayet edilmiştir. İbni Abdi'l-Bprr bunlardan İbni Ömer hadîsini'tercih etmiştir. Çünkü isnadı kuvvetli ve cemâatin narr.n?ı imamdan evvel tamam olamıyacağı bâ-bındaki usûle muvafıktır.» diyor.
İbni Hazm (384—456) : «Bu şekillerden]4'ü sahihtir» demiştir. İbnü'l-Arabi (468—543) : Bu hususta birçok rivayetler vardır, Esah olanları onalîıi çeşitli rivayettir.» demektedir. Nevevl (631—676) de Müslim şerhinde buna benzer bir şey söylemiş. Fakat açıklamada bulunmamıştır. Maamâfih bunları Hafız Ebu'l-Fadl, Tirmizî şerhinde beyân etmiş; sahîh olan şekillere bir şekil daha katarak korku namazı şekillerini onyediye çıkarmıştır. Maamâfih bu şekiller tedahül edebilir. Yani biribirinin içine girebilir. Îbnü'l-Kayyim 601-751) E1rHedyü>n-Nebmî» adlı eserinde Peygamber (S.A.V)'in Korku namazını on defa kıldığım söyler, i^l- AraU yirmi dört defa kdd.imı;.flaWabi (-383) iso muhtelif günlerde daha mtıyatl İkü hangisi iÜ ona riâyet ederek muhtelif şekillerde küdıgım fakat Mİma şekilleri muhtelif olsa da mânâ bir olduğunu kaydetmektedır-le ki bunların hepsinin kâfi ve fî olduğunu yukarıda..m-Muc e-îl dan naklen arzetmiştik. <Neylal - Bvtar* sanıb, Şcvlcan,[252] (1172—1250) de aynı kanâattadır.[253]

508/383- «Bu da ondan -radıyallehU anlı-'dan merfu' oiarak rivayet edilmiştir:
«Korku namazında sehv yoktur.»[254]

Bu hadîsi, Dârc Kutnî zayıf Vur isnnclla tahric etmiştir.
Aynı zamanda hadis, mevkuftur. Ve u!em;idn hiçbiri hu hadîs'e kail o'mamiştır diyorlar. Bâzılarına göre korku namazının Ur takım şartları vardır. Bu şartların birincisi seferdir. Seferi olmak

ıılomâdon bir cemaata göre şarttır.
Delilleri : « »[255] «Yeryüzünde sefer ettiğiniz zurnan» âyot-i kerinusiylo Hz. Peygamber (S.A.V.)'in hazarda iken bu namazı kılmamış olmasıdır.Hanefîİerk1 Şâfîilere vesâit' bazı zevata göre yolculuk şart değildir. Bunların delili de ,»[256] «Onların aralarında bulunduğun zamana âyeti kerîmesİdir. Bu âyet, yukarıdaki â.velin üzerine atîediln^lır Binaenaleyh seferle mukayyed değildir. Sefer şarttır diyenler herhalde aralarında bulunmayı seferle takyîd ederek (kayıtlandırarak) «Onların arasında seferi olarak bulunursan» mânâsına almaktadırlar.
Mes'ele tefsir kitaplarında uzun uzadıya mevzuubahs edilmiştir.
İkincisi : Vaktin sonunda kılınmaktır. Çünkü bu namaz emniyet halinde kılınan namazın bedelidir. Şu halde mübdelün minh'den ümîd kesilmedikçe kılınamaz. Bu kavle sahip çıkanların kaidesi budur. Bu kavle muhalif olanlar ise vakitleri bildiren, delillerin umûmunda bu namaz da dahil olduğundan şâir namazlar gibi vaktin başında dahi kılınabilir derler.
Üçüncüsü : Namazda silâh taşımaktır. Dâvud-u Zahirî (202—270) ye göre bu şarttır. Binaenaleyh silâhsız namaz caiz değildir. Silâh taşımak âyette de emir olunduğu için, îmâm-ı Şafiî (150—204) ile Bâzı zevata göre vaciptir. Bunların silâh hakkında mâruf tafsilâtı vardır.
Dördüncüsü: Harp ister farz-ı ayın, isterse farz-ı kİfâye olsun haram kılınmış olmamalıdır.
Beşincisi : Namaz kılan düşman tarafından takibe maruz olmalıdır. Kendisi düşmanı takip ediyorsa, namazı tamam kılar. Yahut düşmanın hücum edeceğinden korkar halde olmalıdır. Bu şartlar füru1 kitaplarında sayılmış, dökülmüştür. Maamâfih, şartiyetde zahir değildirler.
Korku namazının meşru olması, cemaatla namaz kılmanın- ne derece büyük bir iş olduğunun en büyük delîllerindendir.[257]

«Bayram Namazları»

Bayram namazları hicretin birinci veya ikinci yılında meşru olmuştur. Bu namazların sıfatı İmâm-ı Âzam'a. göre vacip, İmameyn ile Imâm-ı Şafiî ve Mâlik'e göre Sünnef-i Müekkede; lmâm-ı Ahmed bin HanbeVe farz-ı kifâyedir. Tafsilât sırası geldikçe verilecektir.[258]

509/383- «Âişe radıyattahü anhâ'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :
Fitre bayramı nâs'ın iftar ettiği gündür. Kurbân bayramı da nâs'm kurban kestikleri gündür» buyurdular.[259]

Bu hadîsi, TİrmizÎ rivayet etmiştir.
Tirmizı yukarıki hadîsi rivayet ettikten sonrE,, «Bu ha sen gassp bir hadîstir» demiştir. Bazı ulemâ bu hadîsi : «Fitre bayramı da erue tutmak da cemaatla ve insanların çoğunluğu ile olacak diye tefsir etmişlerdir.
Hadîs-i şerîf, fitre bayramının sübûtu için cemaata muvafakat etmenin muteber olduğuna delildir. Yalnız başına Şevval hilâlini gören bayram kılamayacak; namaz, iftar ve kurban hususunda hep cemaata tabi olacaktır. Tirmizî (200—279) bu hadîsin benzerini Ebu Hüreyre-(R. A./dan tahrie etmiş ve «hasendir» demiştir. İbnİ AbEıas (R. A.) hadîsi de bu mânâdadır. Kendisine Küreyb : «Muhakkak Şam'lılar ve Muâviye cuma günü Şam'da hilâli görerek oruç tuttular.» demiş. Küreyb bu sözleri jbni Abbas'a ayın sonunda Medine'ye geldiği zaman söyle--miş. İbnİ Abbas «lâkin biz onu cumartesi gecesi gördük. Binaenaleyh. otuzu tamamlayıncaya, yahut hilâli görünceye kadar oruç tutmaya de-mav edeceğiz» mukabelesinde bulunmuş. Küreyb : «Muâviye ve nâsın görmesiyle iktifa etmiyurmusun?» deyince «hayır. Resûlüllah (S.A.V.) bize böyle emretti» cevabını vermiştir.
Hadîsin zahirine bakılırsa, Küreyb de hilâli görenlerdendir.. Ve İbnİ Abbas kendisine orucunu tamamlamasını emretmiş; ona göre ya-kînen bayram olduğunu nazar-ı itibâra almamıştır.

Hanefîlerİn mezhebi de budur. Yani bir kimse bayram hilâlini yalnız başına görürse, ihtiyaten iftar etmez. Fakat îmânım Âzam'a. göre bunun mânâsı oruc'a niyet eder demek değildir. Yainız yiyip içmez, o kadar. Oruç'a niyet etmez. Çünkü o gün bayram olduğunu yakinen biliyor. Maamâfih bayram olduğunu yüzde yüz biliyorsa gizlice yiyip İçer diyenler de olmuştur. İftar etmez diyenlere göre, o gün iftar etse, kaza eder. Ramazan hilâlini yalnız basma gören ise. o gün oruç tutar. Çünkü oruçta ihtiyat, tutmaktadır.
Cumhur ulemâya göre : «Eir kimseye yakînen bildiği ile amel etmek lâzımdır. Onlar bu hadîsi cr-mâata muhalefet hakkında bir şey bilmediği zamana hamletmişierdir. Yani bir kimse yalnız başına hilâli gördüğü halde, yine ne yapacağını bilmiyerek cemaatla birlikte hareket etmişse, bu ibâdeti sahihtir» derler. İbni Abbas hadîsini dahi te'vil etmişler ve: «İhtimal ki ihtilâf-ı metali denilen şeye, yani ay m Hicaz ve Şam'da ayrı ayrı zamanlarda doğmasına bakarak Şamlıların görmesini nazar-ı itibâra almamıştır. Yahut hâdiseyi haber veren muhbir bir kişi olduğundan onun sözüyle amel etmemiştir. Zâten Küreyb'e mutlaka sen de oruç tutacaksın diye emir de etmemiştir. Yalnız Medî-nc'lilerin bu haberle amel edemiyeceklerini bildirmiştir.» derler.[260]

510/384- «Ebu Umeyr[261] ibni Enes b. Mâlik radıyallahü anhünıa' dan. Sahabeden oian amcaianndan şöyle duyduğu rîvâyeî edilmiştir :
Bir kervan gelmiş ve dün hilâli gördüklerine şahadet etmişler. Bunun üzerine Peygamber Sallalîahü aleyhi ve sellem, İftar etmelerini ve sabahladıkları vakit namazgahlarına gitmelerini emir buyurmuşlardır.»[262]

Bu hadîsi," Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Lâfız Ebu Davud'undur. İsnadı sahihtir.
Yukarıdaki hadîsi, Nesâî (215—303) ile İbni Mâce (207—275) tah-ric etmişler, İbni Münzîr (—310), İbni Seken (294—353) ve İbni Hazm (38—56) onu sahîhlemişlerdir. İbni AbdiVi-Berr (368

—463)'in: «Ebu Umeyr meçhuldür.» İddiası reddedilmiş ve «hadîsini sahihliyenler onu bilmişlerdir.» denilmiştir.
Hadîs-i şerîf, bayram olduğu, namaz vakti çıktıktan sonra anlaşılırsa, bayram nmzmın ikinci günü kılınabileceğine delildir. Hadîs, namaz vaktine nazaran mutlaktır. Ve günün evvelinden bilinmediği cihetle namazın vakti bakîdir. İmâm-ı Âzam Ebu Hanife (80—150) ile diğer bazı zevatın mezhebi budur. Yalnız İmâm-ı Âzam'a, göre hakikat hâli ancak namaz çıktıktan sonra öğrenmiş olmak şarttır. Bu takdirde sâde ikinci gün bayram namazı cemaatla kaza olunur. Ve dünkü vaktinde kılınır.
Hadîsin zahirine göre bu namaz, edadır. İmâm-ı Mâlik (93-479) bayram namazının asla kaza olunamayacağına kaildir. Şafiî (150—204) den tafsilât rivayet olunur. Yani bayram namazı kazaya kalırsa ne zaman istcnilsc kaza edilebilir. Yalnız zevalden önce kıhmrsa, edâ, zevalden sonra kıhmrsa kaza olur. Hanbelîlere göre ne zaman istenilirse kaza olunur.
Bu hadî.s-i şerîf, fitre bayramı hakkındadır. Kurban bayramı da buna kıyas olunur.[263]

511/385- «Enes radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Sallalîahü aleyhi ve sellem, fitre bayramı günü birkaç hurma yemeden sabahleyin (namazgaha) çıkmazdı.»[264]

Bu hadîsi, Buhâri tahric etmiştir. Muallâk bir rivayette -ki onu îmâm-ı Ahmed vasletmiştir- «O hurmaları tek olarak yerdi.» denilmiştir.
Buharı muallâk rivayeti de Enes (R. A.)'den talik etmiştir. Tu-karıki hadîsi Buharı tarihinde tahric ettiği gibi, îbni HİbbaN (—354) ile Hâkim (321—405) de onu Utbetü'bnü Humeyd'den şu lâfızlarla tahric etmişlerdir:
«Üç veya beş, yahut yedi, veyahut bundan daha az yahut daha çok tek olarak hurma yemeden (çıkmazdı).»
Hadîs-i şerîf, Hz. Peygamber (S.A.V.)'in buna devam ettiğini gösteriyor. Mühelleb diyor ki: «Namazdan önce bir şey yemekteki hikmet, bayram namazı kılınıncaya kadar oruç

tutmak lâzım zân olunmasın diyedir. Galiba Resulü Ekrem (S.A.V.) bu yolu kapamak istemiştir.» Bâzıları : «Orucun farziyetinden sonra iftarın vücûbu meşru olunca, Allah'ın emrine imtisal için iftarın acele yapılması müstehap görülmüştür» derler.

îbni Küdame:[265] «Bu günde namazdan önce acele bir şey yemenin müstehap olduğu hususunda hilaf bilmiyoruz.» demiştir.

Musannif «Fethü'l-Bârî» de : «Hurma yemenin müstehap oluşunun hikmeti, tatlıda orucun zayıflattığı gözü kuvvetlendirme hassası olduğundandır. Yahut tatlı îman'a muvafıktır; rü'ya onunla tâbir olunur. Ve kalbi rikkate getirir de onun için hurma yemek müstehaptır. Bundan dolayıdır ki, Tabiînden bâzısı mutlak surette tatlı ile iftar etmeyi müstehap görmüştür.» diyor. Mühellib: «Hurmaların tek oluşu Allah'ın birliğine işaret içindir. Peygamber (S.A.V.) bütün işlerinde teberrüken böyle hareket ediyordu.» demiştir.[266]

512/386- «İbni Büreyde radıyaUahü anh'den babası radıyallahü anh'm: Resulü!Lah SaUallahü aleyhi ve sellem, fıtra bayramı günü yemeden çıkmazdı; kurban bayramı günü de namaz kılmadan yemezdi, dediğini işittiği rivayet edilmiştir.»[267]

Bu hadîsi, Ahmed ile Tirmîzî rivayet etmişlerdir, ibni Hibban onu sahîhlemiştir.

îmâm-ı Ahmed'İn rivayetinde Müteakiben kurbanından yerdi» ziyâdesi vardır. Aynı hadîsi îbni Mâce (207 —275), Dâre Kutnî (306—385), Hâkim (321—405) ve BeyhaH (384—458) dahi rivayet etmişler; îbni Kattan (—628) onu sahîh-
îemiştir. BeyhaTcî'nin rivayetinde:

«Döndüğü vakit kurbanın kara ciğerinden yerdi» ziyâdesi vardır. Tirmizî : «Bu bâbda Hz. AIİ ve Hz. Enes (R. Anhün)'den rivayetler vardır» diyor Tirmizî bu hadîsi İbni Ömer (R. A.)'dan da rivayet etmiş ise de bu rivayette zaaf vardır.

Hadîs-i şerîf, Fıtra bayramında namazdan Önce, Kurban

bayramında namazdan sonra bir şey yemenin meşru olduğuna delildir. Kurbanda yemeyi namazdan sonraya bırakmanın hikmeti : Kurban kesmeyi meşru kılmak suretiyle Allahü Zülcelâl kullarına kerametini gösterdiği cihetle, o gün namazdan sonra yapılacak en mühim iş Allah'ın nimetlerine şükür için onun ziyafetinden yemeye başlamak olmuştur.[268]

513/387- «Ümmü Aliyye[269] radıyallahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Bekâr kszları ve hayızhüan bayramlarda ayrı ve müs-îümanların davetini görmek için (namazgaha) çıkarmak için emir aldık. Hayızhlar ise namazgahtan uzaklaşır.»[270]

Bu hadîsi, Müttefekun aleyh'dir.
Hadîs-i şerîfdc sigâsmm meçhul getirilmesi emir edenin herkesçe malûm olmasındandır. Maâmafih Buhârl'nin bir rivayetinde «kîze Peygamberimiz emir etti» denilerek fail gösterilmistir. (Hayrı ve müslümanlann davetini görmek) den murâd: Hayız-lı olmayanîarm bayram namazının faziletine iştirak etmesidir. Buharı nin rivayetinde bu hadîs şu lâfızladır:
«Kapah bekâr kızları çıkarmaya emir aldık.» yahut «Bekâr kızlarla kapalıları çıkarmaya emir aldık. Hayızhiarsa, namazgahtan uzaklaşırlar.» Müslim'in lâfzı şöyledir :
«Peygamber lalîahü aleyhi ve sellem'l kasdederek, bize bekâr kızlarla kapalıları çıkarmamızı emretti. Hayızlılarin da müslürnanların namazgâhından uzaklaşmalarını emretti.»
Şu halde musannifin zikrettiği hâdis, ikisinin de lâfzına uymamaktadır. Hadîs-i şerif, bekâr kızların namazgaha çıkarılmalarının lüzumuna delâlet ediyor. Burada üç kavil vardır :

1— Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Ali (R.anhüm)'e göre, bekâr kızları bayram sabahı namazgaha çıkarmak vaciptir. Bunu Ibrti Mâce ile BeyhâkVrân tahric ettikleri İbni Abbas hadîsi de te'yîd eder. Bu hadîs de :
«Resûlüllatı Sallallahü aleyhi ve scllcm-, bayramlarda kadınlarını ve kızlarını çıkarırdı.» denilmektedir ki, Hz. Peygamberin hu işe devam ettiğini gösterir. Hem gençlerle yaşlılar hakkında sarihtir.

Keza gösterişli olanlarla olmayanlara da âmm ve şâmildir.

2— Ulemâdan bir cemaata göre sünnettir.Çıkarma emri nedip içindir. Nitekim çıkarmayı hayrı görsünler ve müslümanlann davetini müşahede etsinler diye ta'lîl etmesi mendup olduğuna delildir. Eğer vacip olsaydı böyle demezdi. Ve çıkmaları emre imtisal ve borçlarını ödemek için olurdu. Maâmafih San'ânı'ye göre bu ta'lîl söz götürür. Zîra bazan vacip de, hâîz olduğu faziletle ta'lîl olunabilir, hnâm-ı Şdfiî'n'm «El-Ünvm» adlı eserinde gösterişli kadınlarla, ihtiyar nineler arasında fark yapılmış ve Şafiî (150—204) «İhtiyarlarla gösterişsiz kadınların namaza gelmelerini hoş karşılarını. Hele bayramlara gelmelerini pek hoş görürüm.» demiştir.

3— Mensuhtur. Tahavi (238—321): «Bu mes'ele sadr-ı İslâm'da caizdi.Çünkü kadınların cemâati çok göstermek için mescide çıkmalarına ihtiyaç vardı. Böylelikle düşmanı korkutma imkânı hâsıl olurdu. Sonra nesh edildi» diyor. Fakat San'ânî'yç göre İbni Abbas'ın küçük iken kadınların cemaata çıktığım görmesi bu iddiayı defediyor. Çünkü onun görmesi Mekke'nin fethinden sonra idi. İslâmiyet kuvvet bulduğu için kadınların çıkmasına hacet de kalmamıştı. Kczâîîk Ümmü Atîyye'nin Peygamber S.A.V.)'in vefatından bir müddet sonra kadınların cemaata çıkmasına fetva vermesi ve sahabeden bu fetvaya hiçbir muhalefet eden bulunmaması dahi bu davayı defetmektedir.
Vakıa Hz. Âişe (R. Anha)'nm şöyle bir sözü vardır :
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, kadınların neler ihdas et-Hğinî görse, onları mutlaka mescİdlerden men ederdi.» demiştir.
Fakat «Sübülü's-Selâm» sahibine göre bu söz kadınların cemaata çıkmalarının haram olduğuna delâlet etmediği gibi, çıkma işinin nesh edildiğine de delâlet etmez. Bilâkis kadınların çıkmaktan men edi-lemiyeceğine delâlet eder. Çünkü Peygamber (S.A.V.) onları men etmemiş, aksine çıkmalarını emretmiştir. Onun emrettiğim bizim men etmeye hakkımız yoktur. San'ânî'nin acâip istidlali burada bitti.
Fakat biz San'ânî merhumun ruhunda af dileyerek arzedelim ki; bu fikirde değiliz. Bizden maksadım, Hanefilerle diğer hak

mezheplere sâlik olanlardır. Evvelâ Şeyh San'ânîye sorarız. Ümmü'l-Mü' minin Hz. Âişe (R. Anha) ashaptan sayılmazmi idi ki, Ümmü Atiyye' nin fetvasına karşı ashaptan bir kimse ses çıkarmadı diyorsun? Bir sualimiz .daha var : Hz. Âişe validemizin yukarıda zikrettiğimiz sözü için: «Bu söz bilâkis kadınların cemaata çıkmaktan men edilemiyeceğine delâlet eder.» diyorsun. Binaenaleyh Hz. Âîşe (R. Anha)'mn bu sözü: buyurun kadınlar; büyüğünüz, küçüğünüz, güzeliniz, çirkininiz yollara düşün, camilere gelin demek midir? Âişe-i Sıddîka hazretlerinin ölüleri uyandıracak kudretteki şu feryadını böyle mi anlamak gerekir?
Sen bize akıl fikir ve intibahlar nasip et yâ Rabbi!
insaf buyrulsun, kadın kadındır. Ona Fahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimiz boş yere «Kadınlar akıl ve dîni noksan kimselerdir» dememiştir. Baksanıza, daha Resûliil-lah (S.A.V.) dünyadan gider gitmez bozulmaya yüz tutmuşlardır. Şimdi bir de bundan bin küsur sene sonra San'ânî merhum zamanındaki hallerini ve nihayet bugünkü hâllerini düşünelim! Acaba şu halleriyle yine Peygamber {S.A.V.) kadınları sokaklara dökülmeye, camilere gitmeye davet eder miydi dersiniz? Biz sözü daha fazla uzatmadan hakîkî ulemânın bu bâbdaki beyanatına geçeceğiz :
Hanefîlerin uEl-Hidâye» nâmmdaki fıkıh kitabında kadınların cemaata devamları hakkında aynen şöyle denilmektedir : «Kadınların cemaata gelmesi mekruhtur. Yani genç kadınların gelmesi mekruhtur. Çünkü fitneden korkulur. Yaşlı kadınların, sabah, akşam ve yatsıya çıkmasında bir beis yoktur. Bu Ebu Hanîfe'ye göre böyledir. İmâmeyii: <îhtiyar kadınlar bütün namazlara çıkabilirler; zîra fitne yoktur; çünkü onlara rağbet azdır. Binaenaleyh bayram namazlarında olduğu gibi, burada da çıkmaları mekruh değildir» demişlerdir. Ebu Hanîfe (80—150)'nin delili şudur: «Fazla şehvet perestlik ihtiyar kadınlara da musallat olmaya sevkeder. Binaenaleyh fitne melhuzdur. Şu kadar var ki fasıkların.sokaklara yayıldığı zaman Öğle ile ikindi ve cuma vaktidir. Sabah ve yatsı zamanları onlar uykudadır. Akşam namazı zamanında ise yemekle meşgul olurlar. Bayram namazı için ova geniştir. Erkeklerden uzaklaşabilirler. Bundan dolayı çıkmaları mekruh değildir.»

«Hidaye» şerhi «Fethü'l-Kadîr» de şu satırları okuyoruz: «Bil ki. Peygamber (S.A.V.) in :
Allah'ın kadın kullarını, Allah'ın mescidierine gitmekten men etmeyiniz.» buyurduğu ve keza: «Birinizden karısı mescide gitmek için izin isterse onu men etmesin» hadîsi sahihtir. Fakat ulemâ, bu işi nassla beyân edilen ve kıyasla bilinen bâzı yerlere tahsis etmişlerdir. İşte Peygamber (S.A.V.)'in sahih bir hadîste:'
«Hangi kadın buhur sürünmüş ise bizimle yatsıya gelmesin» ve keza Müslim'in, rivayet ettiği bir hadîste : «Kadınları mescidlere çıkmaktan men etmeyin. Ancak geceleyin müstesna» buyurmuş olması, birinci kısımdan (yani nassla beyân edilen kısımdan) dır. ikincisi güzel giyinmek ve erkeklerle sıkışık vaziyette bulunmaktır.
Bugün kadınlar evde kilitlenmedikçe boyuna sokağa çıkmaya uğraştıklarından mutlak surette çıkmaktan men edilmişlerdir. Öyle ise bu iş ta'lîl yapmak suretiyle nesh olur denilemez. Çünkü biz, bu takdirde çıkma yasağı, fitneye sebep olmaktan men eden umûmî nasslarla sabit olur deriz. Yahut şartlı mutlak kabîlindendir. Şart zail oldu mu, hüküm de zail olur. Nasıl ki illet nihayete erdikte, hüküm de nihayete erer.
Müteahhirîn-İ ulemâ genç ihtiyar bütün kadınların, bütün namazlara çıkmalarını men etmişlerdir. Çünkü şâir vakitlerde fâşıklar galiptir.
İtimât edilen kavi : Bütün kadınların bütün namazlara çıkmalarının memnu olmasıdır. Yalnız bana kalırsa, pek ihtiyar nineler gelebilir. Fakat kırıtmasını bilen, gösterişli yaşlılar gelemez.
«El-înâye-» adlı fıkıh kitabımız şu malûmatı veriyor: «Eskiden kadınlara namaza çıkmaya müsaade edilirdi. Sonraları bu, fitneye sebep olunca çıkmaktan men edildiler. Tefsirde mezkûrdur ki :
«»[271] «Vallahi sizden ileri gidenleri ve vallahi sîzden geri kalanları bildik.» âyet-i celîlesi kadınlar hakkında nazil olmuştur. Çünkü münafıklar kadınların avret yerlerini görmek için geriye dururlarmış. Filhakika Hz. Ömer (R. A.)-kadınları mescidlere çıkmaktan menetmiş. Onlar da Âişe (R. Anka) ya şikâyet eylemişlerdi. Hz. Âişe : «Peygamber (S.A.V.), Ömer (R. A.) în

bildiği -bugünkü ahvali- bilmiş olsa, sizlere çıkmak için îzîn vermezdi.» demiştir.
İşte ulemâmız bununla istidlal ederek ,genç kadınların mutlak surette namaza çıkmasını men etmişlerdir.
Bugün fetva bütün kadınların, bütün namazlara gelmelerinin mekruh olduğu merkezindedir. Çünkü fesad zahirdir. «El-İhtiyâr» nâm kitapta : «Zamanımızda muhtar olan, zamanın bozukluğu ve kötülüklerin zuhuru sebebiyle kadınların çıkmasının hiç caiz olmamasıdır.» deniliyor. «El-Kâfi» de de şöyle denilmiştir : «Kadınların namaz için camiye gelmeleri mekruh olunca, vaaz meclislerine gelmeleri, bahusus, ulemâ kıyafetine giren su câhillerin meclislerine devam etmeleri evleviyetle mekruh olur. Bunu Fahrü'l-îslâm[272] (Pezdevl) zikretmiştir.»
İşte Hanefîlerin bütün fıkıh kitapları bu gibi sarahatlerle doludur.
Diğer mezheplere gelince :
Malikîlere göre: Kadın, erkeklerin bakmayacağı kadar ihiiyar ise, cuma namazına gidebilir. Bakılacak kılıkda ise gitmesi mekruhtur. Genç kadının mescide çıkmasından fitne zuhur edecekse, çıkması haram; etmeyecekse mekruhtur.
Hanbleîlere göre : Kadın çirkin ise, cuma namazına çıkması mubah; güzel ise mekruhtur.
Şâfiîlere göre : Kadın, erkeklerin şehvetini celb edecek gibi ise cemaata gelmesi mekruhtur. Şehveti celb etmiyen kadın süslenir veyp koku sürünürse onun da cemaata gelmesi mekruh olur. Fakat çıkmakta gelişigüzel değil, velîsi izin vermek Karlıyladır. Velîsinin izni olmadan çıkmak haramdır. Nitekim fitneye sebep olacak kadının mescide çıkması da haramdır.
Görülüyor ki, ulemâ-İ kiramdan hiçbiri kadının dışarı çıkmasından doğacak fitneyi bir an gözden uzak tumamişlardır. Merhum Snn'ânî ye gereken de bu idi. Gelişi güzel bir ıiass'm zahirine saplanacağına maksadı nazar-ı itibâra alsa, elbette daha iyi olurdu. Mecclle-i Ahkâm* Adliyıiemizin ikinci maddesi : «Bir işten maksad ne ise hüküm ona göredir» der.[273]

514/388- «İbni Ömer radıyallahü anh'âen rivâyeî edilmiştir.

Demiştir kî: ResûlüIIah Ballallahü aleyhi ve sellem ve Ebu Bekir'le Ömer, iki bayramı hutbeden Önce kılarlardı.»[274]

Bu hadîs, Müttefekun aleyh'dir.
Hadîs-i şerif; Hz. Peygamber (S.A.V.) ile iki halîfesinin devam üzere yaptıklarının bu olduğuna delildir. Zahirine bakılırsa, namazın mutlaka hutbeden önce kılınması icap eder. Fakat bayram namazlarında hutbe okumanın vacip olmadığına icmâ naklederler. Bu icmâm senedi Ncsâi (215—303, İbni Mâce (207—275) ve Ebu Dâvud (202—275). un tahric ettikleri Abdullah ibni Saîb hadîsidir ki lâfzı şudur :
«ResûlüIIah SaUdllahü aleyhi ve sellem ile birlikle bayramda bulundum. Namazı edâ edince :
«Biz hutbe okuyacağız. Kim hutbe (yi dinlemek) için oturmak isterse, otursun. Kim gitmek isterse gitsin, buyurdular.» Bundan dolayı hutbe vacip olmamıştır. Hutbeyi namazdan evvel okumak her ne kadar sünnetin hilâfına ise de yeniden okunması meşru olmamıştır. Namazdan Önce evvelâ kimin hutbe okuduğu ihtilaflıdır. Müslim'in rivayetinde Mervan'ın okuduğu bildiriliyor. Bâzıları «daha evvel Hz. Osman okumuştu» derler. Nitekim böyle olduğunu îbni Münzir (—310) sahîh senedle Hasan-ı BasrVden rivayet etmiştir. Hasan-ı Basrî (21—110):
«Namazdan, yani bayram namazından ön-ce ilk hutbe okuyan Osman'dır» demiştir.
Mervan'a gelince: Onun hutbeyi namazdan önce okuması, namazdan sonra cemâat dağıldığı içindir. Kendisine Ebu Said itirazda bulunulunca : «Namazdan sonra cemâat bizi dinlemek için oturmazlar.» demiştir. Cemâatin hutbeyi dinlemesinin sebebi, bâzı kimseleri ifrat derecede medh, bâzılarına hiç kabahatsiz soğup saydıklarındandır; deniliyor. Filhakika Abdürrezzak (126—211), îbni Cüreyç yoluyla Zühri'den şunu rivayet etmiştir.
«Bayramda namazdan önce hutbe okumayı ilk îcad eden Muâviye'dir.» Her kim olursa olsun bu Resûlüllah (S.A.V.)'in yoluna aykırı bir bid'attır. Hz. Osman (R. A.) için şu yolda özür beyân ederler: Medine'de insanlar çoğalmış ve evler mescidden uzaklaşmıştı. Bundan dolayı Hz. Osman cemâatin namaza

yetişebilmeleri için evvelâ hutbeyi okurdu.[275]

515/389- İbni Abbas radıyallahü anhüma'dan rivayet edilmiştir kî. Peygamber SaMaMahih aleyhi ve sellem, bayram günü iki rek'ât namaz kılmış, onlardan evvel ve sonra namaz ki İmamıştır.»[276]

Bu hadîsi, Yediler tahric etmiştir.
Bu hadîs, Bayram namazının iki rek'ât olduğuna delildir ki, bayramı imamla birlikte ovada kılanlar hakkında icmâ da budur. Fakat bayram namazına yetişemiyenler hakkında mes'ele ihtilaflıdır. Ekseriyet bayramı kaza eder. Yine iki rek'ât olarak kaza eder diyor. îmâm-t Ahmed ibni Banbel (164—241) ile Sevrî (97—162)'ye ve diğer bâzı ulemâya göre dört rek'ât olarak kaza eder. Said ibni Mansur (—227) İbni Mes'ûd'dan şu hadîsi tahric etmiştir :
«Kim bayram namazını imamla kılmaya yetişmezse, onu dört rek'ât olarak kılsın.» Hadisin isnadı sahihtir. Bâzılarına göre ovada kılarsa, iki rek'ât, evinde kılarsa dört rek'ât kılacaktır. Ebu hanîfe (80—150)'ye göre, yalnız başına bayramı kaza etmek vâcib değildir. Maâmafîh istiyen kaza edebilir. Ve zâid tekbîrleri almaksızın dört rek'ât kılar. Şâfiîlere göre bayram namazı kaza'ya kaldığı şekilde yani iki rek'ât olarak ve ne zaman olsa kılınır. Yalnız zevalden önce kîınırsa edâ, sonra kılınırsa kaza olur.
Hanbelîlere göre dahi imamla kılamayan bayramı istediği vakitte kazaya kaldığı şekilde kılar.
Malikîlere göre bayram namazım imamla kılamayan artık onu kaza edemez ise de, onu sonradan kaza olarak değil de mendub olarak kılar.
Bahsin başında da işaret ettiğimiz veçhile bayram namazlarının sıfatı hakkında üç kavil vardır :

1— İmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe'ye göre vâcibtir. Buna Resûlüllah (S.A.V.) ile Hulefâ-i Râşidîn'in devam etmiş olmaları delâlet ettiği gibi, Ashâb-ı Kirâm'a namazgaha gitmelerini emir buyurması da delildir.

Zîra emir mutlak vücub ifâde eder. Kitaptan delili ise, [277]«O halde Rabbin İçin namaz kıl ve kurban kes» âyet-i kerîmesi kurban bayramı için, [278]«tezekki edip, Rabbisinin ismini anan muhakkak kurtulmuştun âyeti de Ramazan bayramı için delildir. Müfesshierin ekserileri bu âyetteki « £ y » yi sadaka-I fıtır ile (zikir) i de bayram namazı ile tefsir etmişlerdir.

2— îmâm-ı Ahmed îbni HaribeVe göre farz-ı kifâyedir. Çünkü seâîr-i dîniyye'dendir. Ve cihâd gibi bâzılarının edâ etmesiyle diğerlerinden sakıt olur.

3— Sünnef-i Müekkededir. Resûlüilah (S,A.V.)'in devam buyurması sünnet-i müekkede olduğuna delildir. Ebu Hanîfe'den gayrı Hanefî imarrllanyla, Şâfü ve Mâlik'in mezhebi budur. Bunlar «Beş namaz vardır. Allah bunları kullarına farz kılmıştır.» Hadîsiyle de istidlal ederlerse de, kendilerine «bu istidlal mefhum-u âdetle olduğundan, makbul değildir; bir de bu namazların günlük beş vakit namaz oJmak ihtimâli vardır» diye cevap verilmiştir.
Mevzuu bahsimiz hadîsde «İkî rek'âttan Önce ve sonra namaz kıl-mamışfır» denildiğine göre bayram namazından evvel ve sonra nafile kılmak meşru olmamış demektir. Aşağıdaki Ebu Saîd hadîsinde dahi bayram namazından önce nafile kılmazdığı beyân ediliyorsa da, aynı hadîste namazdan sonra, evinde iki rek'ât nafile kılardığı ifâde ediliyor. Şu halde buradaki «namazdan sonra nâfÜe ktlmamişfır» sözü namazgahta iken kılmamıştır mânâsına alınır.[279]

516/390- (Yine) İbni Abbas radıyatlahü anhüma'âan rîvâye edilgine göre : Peygamber SallaMahii aleyhi ve sellem, Bayramı ezansız ve ikameîsİz kılmıştır.»[280]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud tahric etmiştir. Ash Buhârî'dedir. Hadîs-i şerîf, bayram namazlarında ezanla ikametin me;;rû olmadığına delildir. Yapılırsa bid'atr, İbni Ebi Şeyhe (—234) sahih bir isnadla İbni Müseyyeb'ten şunu rivayet etmiştir

«Şüphemiz kî bayram namazı için ezanı ilk ihdas eden Muâviye'dir.» Bunun bir mislim de mutemed râvilerden tmâm-ı Şâfü (150—204) rivayet etmiş ve şunu da eklemiştir.
«Haccae Medîne'ye emir olduğu zaman bununla amel etmiştir.» İlmi Münzir (—310) Basra'da bu ezanı ilk îcâd edenin Ziyâd olduğunu rivayet etmiştir Bâzılar» bunu ihdas edenin Mervan olduğunu söylerler. Ibnı E in 'Habib'e Söre Abduliah ibni Zübeyr'di.. İbni Zübevr aynı zamanda ikat de ettirmiştir. İmam-ı Şâfinm sıka râviler vasıtasıyla Zuhrı (-.î24)-den rivayetine göre Peygamber (S.A.V. bayramda müezzine «Namaz toplayiCîd.r». demesini emrederiniş.[281]

517/391- «Ebu Saîd radıyalîahü anlı*den rivayet edilmiştir. Demiştir kh ResûSüliah Sallallahü aleyhi ve seUem, bayramdan önce hiç bîr namaz kılmazdı. Evine; döndüğü zaman iki rek'ât kılardı».[282]

En hadisi. İbni Wlâce güzel bir isnadia rivayet etmiştir.
Bu hadisi, Hâkim (321—405) ile Ahmcd ibni Hanbcl (164—241) d*% taline etmişlerdir, TÎrmizî (200—279), İbni Ömer (R. A./dan fcu-iro.ii bonzc-riiü rivayet eu-niy ve sahihlemiatir. Aynı hadîsi, Irr.'n;ı-< Ahhtcd ile Hâkim de rivayet etmişlerdir. Hadîsin Taberânı (260--''BOVnin «EhEvsâ:» mda t aşka tarîki de vardır. Lâkin bu tarîkte Câbir Cu'fi vardır. Bu zat metruktür.
Hadîs-i şerif, bayram namazından sonra evde iki rek'ât nafile kılmanın meşru olduğuna delildir. Fakat tmâm-ı Ahm-ed'in merfu olarak İbni Ömer (R, A./dan rivayet ettiği şu hadis, buna muarızdır.
«Bayram günü (namazdan) ne önce ne de sonra n^rnaz vardır.» Bu iki hadîsin em edilerek «bayram ovada kılmırsa yoktur» denilir.[283]

518/392- «(Bu da) Ebu Saîd raaUahü aniden Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem,ban bayramlarında namazgaha çıkar ve ilk başladığı şey namaz olurdu. Sonra

namazdan çıkar ve cemâat saflarında oldukları halde, onların karşısında ayakta durur kendilerine vaaz eder; emir verîrdi. [284]

Bu hadîs, Müftefekun Aleyh'dir.
Hadîs-i şerifte namazgaha çıkmanın meşru olduğuna delîl vardır. Hatıra gelen, namazgahın Mescid-i Nebevî'den başka bir yer olmasıdır id, hakikatta da öyledir. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in namazgahı malûm bir yer olup, bununla mescidinin kapısı arasında aşağı yukarı bin metrelik bir mesafe vardı. Bu hadîsde namazın hutbeden evvel kılınacağına da delâlet vardır. Mes'ele yukarıda geçmişti. Bayram namazından önce nafile kılınmazdiğı dahi bu hadîsten anlaşılan hükümlerdendir. «Cemâatin karşısında ayakta durur» tâbirinden namazgahta minber olmadığı anlaşılıyor. îbni HİbbanIbban (—354)'m tahric ettiği bir rivayette,
«Bayram günü devesinin üzerinde hutbe okudun denilmiştir. îmâm-ı Buharı (194—256) rivayetinin sonunda, bayram namazgahına ilk minber kuranın Mervân olduğunu zikretmiştir. Vakıa Ömer İbni Şebbe[285], namazgahta cemaata minber üzerinde ilk hutbe okuyanın "Hz. Osman (B.A.) olduğunu; bunu bir defa yapıp, sonra bıraktığını bir daha Mervan'm yaptığını rivayet etmiştir. Ama/herhalde Ebu Saîd (R. A.) bunu duymamıştır.
Hadîs-i şerîf, bayram hutbesinin meşru olduğuna ve bu hutbenin cuma hutbeleri gibi emir ve vaazı ihtiva ettiğine de delâlet ediyor. Yalnız cumada olduğu gibi bayram hutbesinin de iki tane olduğuna ve aralarında oturulduğuna bu hadîste delâlet yoktur. îhtimal ki bu cihet Resûlüllah (S.A.V.)Men sabit olmamış; cumaya kıyasen sonradan ilâve edilmiştir.[286]

519/393- «Amr ibni Şuavb[287] dan o da babasından, o da dedesinden Radıyaîlahü anhüm duymuş olmak üzere rivayet edilmiştir. Demiş-tir ki: Allah'ın Peygamberi Sallallahü aleyhi ve seUem :
Ramazan bayramında tekbîr; ilk rek'âtta yedi, diğerinde beştir.

Kıraat onların ikisindende sonradır» buyurdular.[288]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud tahric etmiş; Tirmîzî, Buhârî'den onu sahîhlediğmi nakleylemiştir.
Amr'ın babası Şuayb, onun babası Muhammed, onun babası da Abdullahtır. Eğer kelimelerindeki zamirler Amr'a râcı iseler mânâ: Babası Şuayb, dedesi Muhammed'den, o da Resulüllah'tan işitmiş demektir. Bu takdirde hadîs mürseldir. Çünkü dedesi Muhammed Hz. Peygamber (S.A.V.)'e yetişmemiştir. Şayet deki zamir Amr'a; deki de Şuayb'a râci ise, bu takdirde Şuayb dedesi Abdullah'tan işitmiş oluyor. Halbuki Şuayb dedesi Abdullah'a yetişmemiştir. İşte bu illetten dolayı Buhârî ile Müslim Amr'ın hadîsini tahric etmemişlerdir. Fakat Zehebî (673—748): «Şuayb'in, Ceddi Abdullah'tan hadîs dinlediği sabit olmuştur» diyor. Bundan dolayı kendisiyle «Sünen» sahibi Dörtler ibni Huzeyme (223—311) İbni Hibban (—354) ve Hâkim (321—£05) ihticac etmişlerdir.
Yukanki hadîsi îmâm-ı Ahmed (164—241) ile İbni Medînî (161—1 de Lahric etmişler ve sahîhlemişlerdir. Bu hadîs, Hz. Âîşe# Saad Kurazî, İbni Abbas, İbni Ömer ve Kesîr İbni Abdullah (R. Anhüm)'d&Ti dahi rivayet olunmuştur. Lâkin hepsinde zayıf râviler vardır. Hz. Ali ile İbni Abbas (R. AJ'dan mevkuf olarak da rivayet edilmiştir. îbni RüŞd (514—595) : «Bu rnes'elede sahabenin kavilleri ile amel etmelerinin sebebi Peygamber (S.A.V.)'den bir şey sabit olmadığındandır.» demiştir. Ukeylî (—769) dahi Ahmed ibni Haribel'in «Bayram tekbirleri hakkında sahih hadîs rivayet edilmiş değildir» dediğini naklediyor.
Hadîs-i şerif, bayram namazının ilk rek'âtında yedi tekbîr alınacağına delâlet ediyor. Bunların iftitah tekbîri olmaları ve keza zâid tekbîr olmaları ihtimalleri varsa da, zâid tekbîr olmaları daha akla yakındır. Mes'ele ihtilaflıdır. îbnİ Kayyım (691—751) «El-Hedyii'n-Nebevî» adlı eserinde iftitah tekbîrinin bunlardan olduğunu söyler. Yine bu hadîs ikinci rek'âtta beş tekbîr alınacağına delildir. Sahabe ve ulemâdan bir cemaatla Şâîîî'erin mezhebi budur. Bâzıları «ilk rek'âtta beş, ikincide dört tekbîr alınır» demiş, Hanefîlerle bâzı uİemâ her iki rek'âtta üçer tekbîr alınacağını; Mâlîkîlerle Hanbefîler de ilk rek'âtta altı,

ikincide beş tekbîr alınacağını ileri sürmüşlerdir. Tekbîrlerin yerleri ve bayramların nasıl kıîınacağım öğrenmek için her mezhep sâlikleri kendi fıkıh kitaplarına müracaat etmelidir.
Hadîs-i şerif, her iki rek'âtta kıraatin tekbîrlerden sonra olacağına da delâlet ediyor. Nitekim Eimme-i Selâse denilen Şafiî, Mâlik ve Ahmed'in. mezhepleri budur. Ebu Hanîfe'ye göre ilk rekaâtta tekbîrler kirâattan evvel, ikinci rek'âtta kırâattan sonra getirilir. Ve bu suretle iki rek'âtın kirâatları biribirlerine eklenmiş olur.
San'ânî (1059—1182) Musannifin «Tirmizî, Buhârî'den onu sahîhîediğmi nakl eylemiştir» sözü üzerinde durarak, TirmizVmn «Sünen» inde böyle bir şey bulunmadığım, bunun yerine orada Kesir ibni Abdullah hadisine tesadüf ettiğini ve Tirmizî'nin bu hadîs hakkında : «Bu bâbda rivayet edilen en güzel şeydir» dediğini naklettikten sonra, 'BeyhaM (384—458)'nin de «Es-Sünenü'l-KÜbrâ» nam eserinde aynı vehme kapıldığını uzun uzadıya anlatmış ve : «Bununla Musannifin Tirmizı'den nakl hususunda hafız Beyhakî'yi taklîd ettiği anlaşılıyor» demiştir.
Halbuki TirmizVrân hadîsi, Buhârî'ma sahîhlediğini nakletmesi vehim değil, hakikattir. Yalnız bu nakil «Sünen» de değil, «ELÎleU de'dir. Nitekim Hafız Zeyneddin Irakî (—806) Tirmizî'nin şerhinde şöyle demektedir : «Tirmizî, «El-îlelül-Müfred» de BuharVmn, Amr ibni Şuayb hadîsi sahihtir dediğini kendisinden nakletmiştir.» Binaenaleyh Amr İbni Şuayb hadîsi bu bâbda sadra şifâ veren bir hadîstir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) her iki tekbîr arasında hafifçe sükût buyururlardı. Fakat tekbîr aralarında muayyen bir zikri olduğu rivayet edilmemiştir. Yalnız İbni Mes'ud (R.A.)'dan bir rivayette hamd-ü sena ve Peygambere salâvat getireceği söylenmiştir. Tdberânî (260—360) «El-Kebîr» de İbni Mes'ud (R.A.)'dan şu hadîsi rivayet etmiştir:
«Her iki tekbîr arasında iki kelime mikdarı sükût vardır.» Lâkin bu hadîs, mevkuftur. Ve râvîleri arasında Süleyman b. Erkam vardır ki, bu zât zayıftır. İbni Ömer (R. A.) tâbi olmak için boyuna Resût-ü Ekrem'in ne yaptığını araştırmakla beraber, her tekbîrde ellerini kaldırırdı.[289]

520/394- «Ebu Vâkid-i Leysî[290] radtyallahü anh'dm rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber (S.A.V.) Fitre ve Kurban bayramlarında sûrelerini okurdu.[291]

Bu hadîs!, Müslim tahric etmiştir.
Tabiî, İd ilk rek'âtta «Fatiha» dan sonra «Kâf» sûresini, ikincide de okurmuş.
Hadîs-i şerîf, bayram namazlarında bu iki sûreyi okumanın sünnet olduğuna delâlet ediyor. Yukarıda Resûlullah (S.A.V.)'in bayramlarda «Sebbİh» ve ng âsîye sûreleri» ni okuduğunu görmüştük. Anlaşılan ba-zan onları, bazan da bunları okuyormuş. İmâm-% Şafiî (150—204) İle Mâlik (93—179)'in mezhebi de budur.[292]

521/395- «Câbir radıyallahü anh'den rîvâyel edilmiştir. Demiştir kî: ResûEüllah SaUaîîahü aleyhi ve sellem, Bayram günü otdu mu yolu değiştirirdi.»[293]

Bu hadîsi, Buhârî tahric etmiştir. Ebu Dâvud'da İbni Ömer'den (R. Anhüma) bunun benzeri vardır.
Yani, namazgahtan dönerken başka yoldan döner; gittiği yoldan gelmez imiş. Tirmizî (200—279) : «Bâzı ehl-i ilim buna kail olmuş; ve imamın böyle hareket etmesini müstehab görmüştür. Şafiî de buna kaildir.» diyor. Yalnız tmâm-ı Şafiî değil, Ebu Hanîfe ve diğer ulemânın ekserisi buna kail olmuşlardır. Bayram namazına değişik yollardan gidip »gelmek hem imama, hem cemaata meşrudur.Ebu Dâvud rivayetinin lâfzı şöyledir :
«İbnl Ömer'den rivayet edildiğine göre ResûlülJah Sallaîlahü aleyhi ve sellem, bayram günü bir yoldan gitmiş, sonra başka yoldan dönmüştür.»
Bu hadîs de yukarıki Câbir hadîsinin delâlet ettiğine delâlet ediyor. Buradaki hikmetin ne olacağında ihtilâf edilmiştir. Bâzılarına göre her iki yolun boyundakilere selâm vermek içindir. Diğer bâzılarına göre, gidenin bereketinden her iki yolun boyundakiler istifâde etsin diyedir. Bir takımları iki yolun

boyundakilerin ihtiyaçları varsa, gidermek içindir demiş; bir takımlari şâir yollarda ve caddelerde Şeâir-i Dîniyyeyi göstersin diye meşru olmuştur demişlerdir. Münafıklar İslâmiyetin kuvvet ve şevketini görsün de gayızlarından patlasınlar diye; çok yerler şâhid olsun diye meşru olmuştur, diyenler de vardır. Bunlar hiç şüphe yoktur ki camiye veya namazgaha giden kimsenin bir adımı derecesini arttırır; öteki de günâhım bağışlatır. Bu hâl tâ evine dönünceye kadar devam eder; diyorlar.
Nihayet bütün bu sayılan hikmetlerden dolayı ayrı yollardan gidip gelmek meşru olmuştur diyen de olmuştur ki en iyisi de budur. İbni Ömer (R. A.) evinden namazgaha kadar tekbîr alarak giderdi.[294]

523/396- «Enes radtyallahü anh'âen rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah Sallalîahü aleyhi ve sellem, Medine'ye geldiği zaman Medîne'IHerin iki günü vardı. Onlarda oynarlardı. Bunun üzerine Peygember SaUaTlahü aleyhi ve sellem :
Allah; size bunların yerine, bunlardan daha hayırlısını verdi. Kurban bayramı ile, Ramazan bayramı gününü.» buyurdu.[295]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile Nesâî sahîh bir isnâd île tahric etmişlerdir.
Hadîs-i şerîf. Peygamber Sallaîlahü aleyhi ve sellem'in bu sözleri Medine'ye gelişinin hemen akabinde söylediğine delâlet ediyor. Nitekim tâkib edatı olan ile zikir edilmesi de buna delâlet eder. Siyer kitaplarına bakılırsa tslâmda ilk meşru olan bayram Ramazan bayramı olup, hicretin ikinci yılında vâki olmuştur. Hadîste, bayram günlerinde sevinç izhar etmenin mendûp olduğuna delâlet vardır. Çünkü câhiliy-yet devri, bayramını bu bayramlarla değiştirmek, o bayramda yapılanın bunlarda da yapılabileceğine delâlet eder. Yalnız vakit hususunda ehl-i câhiliyyete muhalefet vardır. Bununla beraber, bayramlarda ehl-i câhilliyyetin her yaptığı bize de mubahtır denilemez. Bundan murâd : Elbette dînen bir mahzur ve ibâdete bir mâni bulunmamakla mukayyed-dir. Amma çoluğa, çocuğa karşı bayramlarda biraz daha cömert davranmak ve onları refaha

kavuşturmak gibi şeyler meşrudur.
Bâzı ulemâ bu hadîsten müşriklerin bayramlarında sevinmenin ve onlara benzemenin kerahet ve iğrençliğini istinbât etmişlerdir. Hattâ Hanefilerden AUâme Ebu Hafz Bustî : «Bir kimse gününü tazim için bir müşrike bayramında bir yumurta verse, muhakkak kâfir olur» demiştir. Şeyhii'l-îslâm îbni Teymiyye (661—728)'nin bu hususta <<İktizâü's-Sırati'l-Müstakîmy adlı bir eseri vardır. Gayri müslîm-lerin yılbaşı bayramını tosîd için onlardan kat kat fazla mübalâğalarla hazırlanan ve evlerini yeşil çamlarla süslemek sevdasıyla çam katliâmı hususunda yarışa girişen, hattâ çocuklarına gayrı müslim adı koymaya başhyan zamanımızın mecazi müslümanlannın kulakları çınlasın!
Mamafih biz kendilerine yine Cenâb-ı Feyyaz-ı mutfak hazretlerinden hidâyetler dileriz. Gayr-ı müslîmlere benzemek hususundaki hadîs-i şerîf inşallah eserimizin dördüncü cildinde gelecektir.[296]

524/397- «Ali radıyallahü anh'öen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Bayrama yürüyerek çıkmak sünnettendir.»[297]

Bu hadîsi, TİrmÎzî rivayet etmiş ve hasen bulmuştur.
Hadîsin tamamı Tirmizî'de şöyledir : «Çıkmazdan önce bîr şey yemek de sünnettendir.» Tir (200—279) : «Ekser ulemâya göre bu hadîsle amel olunur. Onlar bayrama yürüyerek çıkmayı ve çıkmazdan önce bir şey yemeyi müstehâb görürler. Özürsüz bir vasıtaya binerek gidilmemesi müstehâbtır.» diyor.
San'ânî diyorki: «Tirmizî'rân bu hadîse hasen dediğini bulamadım. Hasen diyeceğini de zannetmiyorum. Çünkü hadîsi kendisi Haris b. Aver tarikiyle rivayet etmiştir. Hadîs âlimlerinin onun hakkında sözleri vardır. Zührî (—124) mürsel olarak şu hadisi tahric etmiş.
amber SaMaMahü aleyhi ve seüem, hiçbir bayram ve cenazede vasıtaya binmemiştir.» İbni Ömer (R.A.) bayrama yürüyerek gider; yürüyerek dönerdi. Yemeyi çıkmazdan önce diye takyid etmenin vechi yukarıda Abdullah ibnî Büreyde hadîsinde

görülmüştür. îbni Mâce (207— 275) dahi Ebu Râfi' ve başkalarından şu hadîsi rivayet etmiştir :
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve seUem, bayrama yürüyerek gider; yürüyerek dönerdi,» Lâkin Buhârî (194—256) «Bayrama yaya ve binitti gitme babı» diye bir bâb yapmış ve yürümekle binek gitmeyi birbirine müsavi tutmuştur. Herhalde Buhârî bu bâbdaki hadîsi sahîh bulamıyarak, kolaylık, hususundaki asıl kaideye dönmüştür.[298]

525/398- «Ebu Hüreyre radıyallahü anfc'den rivayet edildiğine göre kendilerini bir bayram günü yağmur tutmuş; bunun üzerine Peygamber SaUaUahü aleyhi ve sellem, bayram namazını mescidde kıldırmıştır.»[299]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud gevşek bir isnadla rivayet etmiştir. Çünkü, isnadında meçhul bir adam vardır. Aynı hadîsi îbni Mâce ile Hâkim de zayıf bir isnadla rivayet etmişlerdir. Bayram namazını ovada mı, yoksa mescidde mi kılmak efdâl olduğu ihtilaflıdır. Imâm-ı Şâ/i'ye göre mescid geniş ise, mescidde kılmak efdâldir. Onun sözünden anlaşılıyor ki, ovaya çıkmanın illeti cemâati toplamaktır. Bu iş mescidde de hasıl oluyorsa o zaman mescidde kılmak efdâl olur. Mekke'lilerin mescidi geniş, etrafı bilâkis dar olduğundan onlar sahraya çıkmazlar. Ulemâdan bir cemaata göre bayram namazını mescidde kılmak efdâldir. Hanefîterle Mâlîkîlere göre mescid geniş bile olsa ovaya çıkmak efdâldir. Delilleri Resûliillah (S.A.V.)'in bayramları bir özür bulunmadıkça dâima sahrada kılmış olmasıdır. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) elbette efdali tercih ederdi. Hz. Ali (B. A.) dahi bayram namazı kılmak üzere sahraya çıkmış, ve «Bu sünnet olmasaydı mescidde kılardım.» demiş. Sonra cemâatin zayıf takımına bayram namazı kıldırmak için mescidde bir vekil bırakmıştır. Amma sahrada üstü açık bir mescid varsa, bayramı o mescîdde kılmak efdâldir. Tavanlı ise mes'ele yine ihtilaflıdır.
Fâide : Bayram günlerinde en güzel şekilde giyinmek, en güzel kokuları sürünmek, ve kurban bayramında bulabildiği en semiz hayvanı kurban etmek müstehâbtır. Bu bâbda Hâkim (321—

405) Hasan' dan şu hadîsi tahric etmiştir ;
«Imâm-ı Hasan demiştir ki : Bize Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve seîlem, bayramlarda bulduğumuzun en güzelini giymemizi; bulduğumuzun en güzeliyle kokulanmamızı ;bulduğumuzun en semizini kurban etmemizi, sığın yedi kişi, deveyi on kişi için kesmemizi, tekbîri, sükûnet ve vakarı aşikâr etmemizi emir buyurdular.»
Hâkim bu hadîsi, İshale b. Berzah tarîkinden tahric ettikten sonra : «Şu İshak'uı meçhul kalması olmasaydı, bu hadîse sahîh diye hükmederdim.» demiştir. Mâmâfîh îshak meçhul değildir. Çünkü onu Ezdi zayıf bulmuş, İbni HİbbÂn (—354) mutemed saymıştır. Bu suretle o meçhul kalmaktan kurtulmuştur. Teşrik tekbîrleri hakkında vazıh bir hadîs yoktur. Bu sebeble onları zikredemiyoruz.[300]

«Küsuf Namazı Babı»

526/399- «Muğîretü'bnü Şu'be radıyaîîahü anh*öen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve setlem, zamanında (oğlu) IbrahİmÎn vefat ettiği gün güneş tutuldu. Derken Öteki, beriki «güneş İbrahim'in ölümü için tutuldu» dediler. Bunu üzerine Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem :
Şüphesiz ki güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Onlar hiç bir kimsenin ölümü ve hayatı için tutulmazlar. Onları (tutulmuş) gördünüz mü hemen Allah'a duâ edin ve tâ. açılıncaya kadar namaz kılın, buyurdular».[301]

Hadîs, Müttefekun Aleyh'dir. Buhârî'nin bir rivayetinde : «Mün-celi oluncaya kadar» tâbiri kullanılmıştır.
«Buhârî'dekİ Ebu Bekre hadîsinde : «Şu halde SİZ başinizdaki açılıncaya kadar namaz kılın ve duâ edin.» buyruimuştur.
«Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve seMem'in oğlu ibrahim hicretin onuncu yılında ,bir rivayette «onaltı» aylık diğer bir rivayette «onsekiz» aylık iken Rebîülevvel ayının onuncu veya dördüncü çarşamba günü vefat etmiş; cenazesini bizzat Hz. Peygamber SaîlaUahü aleyhi ve settem' kıldırarak Medine'nin meşhur

kabristanı «Baki» a defn etmişlerdir. O gün tesadüfen güneş tutulmuş. Bunu gören halk: «Bu güneş İbrahim'in ölümü için tutuldu» demişlerdi. Çünkü güneş, mû'tad olmayan bir zamanda tutulmuştu. Arapîarca ayın onunda veya dördünde güneş tutulması hemen hemen görülmüş şey değildi. Bundan dolayı onun tutulmasını bu hazin hâdiseye atfetmek istemişlerdi.
Fakat Resûlüllah (S.A.V.) bunu reddetti. Ve güneş ile ayın Allahü Teâlâ'mn birliğine, kudretine, onun şiddet ve azabından kullarını korkutmaya delâlet eden iki alâmet olduğunu beyân buyurdular. Hadîs-i şerif ma'nen: [302]«Biz âyetleri korkutmaktan başka bir şey îçîn göndermeyiz» âyet-i kerîmesinden alınmıştır.
Araplar güneş tutulmasına «Küsûf» ay tutulmasına da «Hüsûf» derler. Küsûf kelimesi masdardır. Fiil olarak kullanıldığı vakit, kef'in fethasıyla derler. Nadiren kef'in zammı ile eklinde meçhul de okunduğu gibi, fiîl-i mazinin ziyâden" bâblarından «infial» babına nakledilerek dahi denilir. «Hüsûf» kelimesinin kullanışı da aynen bunun gibidir. Ve bu şekillerin hepsinde mânâ : «Güneş tutuldu. Ay tutuldu» demektir.
Bu iki lâfzın hem güneş, hem ay tutulması hakkında kullanılıp, kulla mîamıyacağı ulemâ arasında ihtilaflı bir mes'eledir. Kur'ân-ı Kerîmde hüsûf ay tutulması mânâsında kullanılmıştır. Fakat aynı kelime hadîste güneş tutulması mânâsında kullanılmış buyrulmuştur. Nitekim Küsûf kelimesi de hem güneş, hem ay tutulması mânâlarında kullanılmıştır, Araplar derler. «Ayla güneş küsûf hüsûf olurlar. Yani tutulurlar» demektir. Yalnız hadîste ay tutulması hakkında küsûf kelimesi kullanılmamıştır.
îşte ulemâ-i kiram buna bakarak küsûf kelimesini yalnız güneş tutulmasında, hüsûfu da ay tutulmasında kullanmışlardır. Lügat âlimîe-lerinden Sa'Jeb (—291) bunu ihtiyar etmiş; Cevheri de bunun içmı «daha fasihtir» demiştir.
Asıl lûgatta küsûf : Siyaha çalar; karamsı demektir. Hüsûf iser noksanlıktır. Mamafih bu kelimelerin mânâları hakkında başka kaviller de vardır. Bir kimsenin hayatı hakkında güneş tutulacağı bahis mevzuu olmadığı halde, hadîs-i şerifte «hayatı için» buyrulması bu hususta hayât ile memat arasında bir fark olmadığını anlatmak içindir. Yani nasıl ki siz bir kimsenin hayatı

için ay ile güneşin tutulacağına kail olmuyorsanız, tıpkı onun gibi, onlar bir kimsenin ölümü için de tutulmazlar, demektir.
Burada mevzu'u bahs olan yalnız güneşin tutulması olduğu halde, Resûlüllah (S.A.V.)'in ayı da zikretmesi ifâdeyi zenginleştirmek ve ay ile güneşin, bir hükümde olduğunu anlatmak içindir. Buna edebiyatta «Üslûb-u hakîm» derler. Bundan sonra Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) böyle korku ve heyecan veren bir hâdise karşısında ümmetine meşru olan şeyin namaz kılmak ve dua etmek olduğunu beyân eylemiştir. Namazın keyfiyeti aşağıda gelecektir. Buradaki emri; vücûb mânâsına alan olmuşsa da cumhur ulemâya göre nedib manasınadır. Ve küsûf namazı sünnet-i müekkededir. Kemal İbni Hümâm «Fethü'l-Kadîr» de: «Küsûf namazı Cumhur'a göre hilâfsız sünnettir. Yahut bir kavilciğe göre vaciptir» der. Ebu Avâne (—316) sahihinde bu namazın vâcib olduğunu tasrih etmiştir. Hattâ vücûbu îmâm-ı Âzam'â&n bile rivayet olunur.
Resûlüllah (S.A.V.) küsûf namazı ile duanın güneş açılıncaya kadar devam edeceğini bildirmiştir. Binaenaleyh güneş açıldı mı, namaz da sona erecektir. Bunun mânâsı namaz kılarken açılıverse, namazı tamamlamaya lüzum kalmadan kıldığı ile iktifa ederek, namazdan çıkmak ise de Müslim (204—261)'in rivayetinde selâm verdiği zikredilmiştir. Şu halde namaz behemehal tamamlanacaktır. Bu namazı şâir namazlara kıyas etmek de aynı neticeyi verir.
Hadîs-i şerif küsûf namazının .sebebi bulunduğu zaman kılınacağına delâlet eder. Bu namazın sebebi güneşin tutulması olduğuna göre, güneş her ne zaman tutulursa, namaz da o zaman kılınacak demektir. Cumhur ulemânın mezhebi de budur. Imâm-ı Âzam (80— 150) ile îmâm-% Ahmed ibni Hanbel (164—241) sair namazlar gibi bunun da kerahet vakiterinde kiîmamıyacağma kail olmuşlardır.
Hadîs-i şerifin buradaki rivayetinin sonunda denilmiştir. Bu rivayet Müslim'indir, Buhâri'de bunun yerine « UC £^ » denilmişse de mânâ birdir.
Bu hadîs, Küsûf bâbmda Buhâri'nin rivayet ettiği ilk hadîstir ve görüldüğü gibi tabiriyle rivayet edilmiştir.
Bundan murâd, başınıza gelen güneş veya ay tutulması

açılıncaya kadar demektir.[303]

528/400- «Âîşe radıyaliahü anhâ'dan rivayet edilmiştir ki; Peygamber Sallaîlahil aleyhi ve sellem, küsûf namazında kıraatim aşikâr eylemiş ve iki rek'âtta dört rükû, dört de secde yapmıştır.»[304]

Hadis, müttefekun aleyh'dir. Bu lâfız, Müslim'indir. «Müslim'in Âişe'den» bir rivayetinde namaz toplayıcıdır. Diye nida edecek bir kâhya dahi gönderdi.» denilmiştir.
Hadîs-i şerîf, küsûf namazında kıraatin aşikâr olabileceğine delildir. Buradaki küsûftan murâd : Güneş tutulmasıdır. Çünkü İmâm- Ahmed ibni Hanbel hadîsi «Güneş tutuldu» ve «Sonra okudu ve kıraati aşikâr eyledi» lâfızlarıyla tahric etmiştir. Aşikâr okuma mes'elesini Tirmizî (200—279) Ta-havi (23&—321) ve Dâre Kutnî (306—385) de tahric ettikleri gibi îbni Huzeyme (223—311) ve başkaları, küsûf namazında Hz. Ali (R. A.)'in aşikâr okuduğunu merfu' olarak rivayet etmişlerdir. Bu Hususta dört kavi vardır.

a— Hanefİlerden îmândı Ebu Yusuf (113—182) ile îmâm-Muhammed'e (135—189) ve diğer mezhep imamlarından İmâm-% Ahmed îbni Haribel'e göre hüsûf ve küsûf namazlarında kıraat mutlak surette aşikâr olur. Delilleri, sadedinde bulunduğumuz hadîstir. Vakıa bu hadîs, yalnız güneş tutulması hakkında vârid olmuşsa da
— 203 y tutulması da ondan farksızdır. Zaten Resûlüllah (S.A.V.) bundan dolayı ikisini hükmen bir tutmuş.
«Onları tutulmuş gördünüz mü hemen namaz kılın ve dua edin» buyurmuştur. Namaz ve duâ hususunda asıl olan, ikisinin de bir olmalarıdır. Hadîs ulemâsından îshak b. Rahuveyh (168—238) îbni Huzeyme, İbnü'l-Münzir (—310) ve sâirenin mez-lıebi de budur.

b— Mutlak surette gizli okunur. Bu kavi Hanefîlerden îmâm-ı Âzam] Ebu Hanîfe (80—150) ile sair mezâhib imamlarından îmâm-% $âfiî (150—204) ve İmâm-ı Mâlik (93—179)

hazerâtmm mezhebidir.
Delilleri : İbni Abbas (R. A.) hadîsidir. Bu hadîste :
«Peygamber SaUaîlahü aleyhi ve sellem, Bakara Sûresini (okuyacak) kadar uzun zaman ayakta kaldı» denilmektedir. Şayet aşikâr oku-saydı; Bakara Sûresini okuyacak kadar diyerek takdir etmezdi.
Filhakika Buhârî (194—256) talik suretiyle İbnî Abbas (R.A.)dan şu hadîsi rivayet etmiştir :
«İbni Abbas radıyaliahü anh küsûf namazında Peygamber Sdtlallahü aleyhi ve sellem'm yanı başına durmuş. Fakat ondan bir harf bile işitmemiştir.» Aynı hadîsi, Beyhâkî (384—458) üç yoldan mevsul olarak da rivayet etmişse de bunların hepsi de gevşektir. Şu kadar var ki, bunlarla «İbni Abbss (R. A.) Peygamber (S.A.V.)'den uzak bulunduğu için onun aşikâr okuduğunu işitmemiştir.» şeklindeki itiraz defedilmiş olur.

c— Bâzılarına göre küsûf namazı kılan kıraat mes'elesinde serbesttir, îsterso gizli okur; dilerse aşikâr eder. Bunlar yukarıki kavillerin delilleriyle amel ederler. Ve «Resûlüliah (S.A.V.) iki şekilde de kılmıştır» derler.

d— Güneş tutulduğu zaman gizli okur. Ay tutulduğunda ise aşikâr eder» diyenler de vardır. Bunlar İbni Abbas (R. A.) hadîsiyle amel eder ve bu namazları günlük beş vaktin namazlarına kıyas ederler.
Bu hadîste küsûf namazının iki rek'ât olduğu ve her rek'âtta ikişer rükû ile ikişer secde yapılacağı beyân edilmiştir. Lâkin aşağıdaki hadîsin şerhinde bu hususta ihtilâf olduğu görülecektir.
îmâm-ı Müslim'in Hz. Âişe (R. Anha)'Az,n rivayet ettiği cümlesini nahv itibarıyla bir kaç çeşit okumak raüm-kündür. Birinci ihtimâle göre sözü mahfuz bir fiilin mef'ûlüdür. ise o mef'ûlün hâlidir. Binaenaleyh ikisi de mansub okunur ve cümle «Namaza,.toplayıcı olduğu halde gelin.» mânâsını ifâde eder. İkinci ihtimâle göre bu cümle mübtedâ ile haberden meydana gelmiş bir isim cümlesidir. Nitekim kitabımizdaki hareke ve mânâ ona göre verilmiştir. Daha başka takdirler de vardır.
Bu rivayet, namaza toplanmak için bu lâfızla davet yapmanın

meşru olduğuna delâlet eder. Resûlüllah (S.A.V.)'den bu lâfızla bir emir başka namazlar hakkında vârid olmamıştır.[305]

529/401- lbni Abbas radıyaTlahü anhüma'âan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve setlem, zamanında güneş tutuldu. Bunun üzerine namaz kıldı. Ve Bakara sûresini okuyacak kadar uzun zaman ayakta kaldı. Sonra uzun bir rükû yaptı. Sonra başını kaldırdı. Ve ilk kıyamdan daha az olmak üzere uzun uzadiya bîr kıyam yaptı. Sonra birinci rükûdan daha az olmak üzere uzun bir rükû yaptı. Sonra secde etti. Sonra birinci kıyamdan daha az olmak üzere uzun uzadı ya bir kıyam yaptı. Sonra birinci rükûdan daha az olmak üzere uzun bir rükû yaptı. Sonra başını kaldırdı. Ve birinci kıyamdan daha az olmak üzere uzun uzadıya bir kıyam yaptı. Sonra birinci rükûdan daha az olmak üzere uzun bir rükû yaptı. Sonra başını kaldırdı. Sonra secde etti. Sonra güneş açılmış olarak namazdan çıktı. Ve halka hutbe okudu.»[306]

Bu hadîs, Müttefekun aleyh'dir. Lâfız Buhârî'nindir. Müslim'in {Ibnî Abbas'dan) bir rivayetinde : «Güneş tutulduğu zaman dört secde İle sekiz rükû yaparak, iki rek'ât namaz kıldı.» denilmiştir. Alî (R. A.) dan bunun bir misli rivayet olunmuştur.
Müslim'in Câbîr'den rivayet ettiği hadîste : «Dört secde ile altı rükû (lu bir namaz) kıldı.» denilmiştir.
Ebu Davud'un Übey ibnî Kâ'b (R. A.)'dan rivayetine göre : «Peygamber (S.A.V.) namaz kılmış ve beş rükû ile iki secde yapmış; ikinci rek'âtta dahî bunun gibi yapmıştır.»
Küsûf namazının Cumhur ulemâya göre sünnet-i müekkede olduğunu yukarıda görmüştük. Bu namazın ne şekilde kılınacağı hakkında birçok vecihler vardır ki bunları Buharı (194—256) ile Müslim (204—261), Ebu Dâvvd (202—275) ve saire zikretmişlerdir. Cemaatla kılınması dört mezhebin imamları ile sair bâzı imamların mezhebidir. Ancak Haneftlere göre kıldıran imamın cuma hatibi olması şarttır. O olmazsa devlet tarafından kendisine izin verilmiş bir kimse dahi kıldırabilir. O da bulunmazsa herkes evinde yalnız başına kılar.

Şekline gelince : Küsüf namazının nasıl kılınacağı ulemâ arasında ihtilaflıdır.
Hanefİlere göre şâir nafile namazlar gibi, yani her rek'âtta bir rükû ve iki secde ile iki rek'ât olarak kılınır.
Cumhur'a göre de iki rek'ât kılmırsa da her rek'âtta iki kıyam; iki kıraat iki rükû ve iki secde yapılır. Maâmâfîh bu şekilde kılınması şart değildir. Hanefilerin dediği gibi sair nafile namazlar şeklinde dahi kıhnabilir. Hanefllerden maada mezhep İmamları da buna kail olmuşlardır, (bakara sûresini okuyacak kadar) denildiğine göre, küsûf namazında Kur'ân okunacak demektir. Nevevî (631—676) diyor ki :rek'âtm ilk kıyamında fatiha okunacağına ulemâ ittifak etmişe ikinci kıyam hususunda ihtilâfa düşmüşlerdir. İmâm-ı Mâlik ile bizim mezhebimize göre fâtihasız namaz caiz değildir.»
Hadîs-i şerîf rükû'un uzun yapılacağına da delildir. Musannif merhum: «hiçbir tarîkta Resûlüllah (S.A.V.)'in bu bâbda neler beyân ettiğini görmedim. Yalnız rükûda Kur'ân okunamıyacağma ulemâ ittifak etmişlerdir. Rükûda meşru olan, sadece zikir, teşbih ve tekbîr gibi şey lerdir» diyor. Hadîs-i şerifte «birinciden az» denilmesi ikinci kıyamın birinciden daha kısa olacağına delâlet eder. îmâm-ı Müslim'in Câbir (R. A./dan rivayetinde burada her ne kadar «Sonra rükû e*tfc Ve uzattı. Sonra başını rükûdan kaldırdı ve uzun uza di ya durdu.» demliyorsa da Nevevî bunun için İki şekilde cevap vermekte. Ve : «Bu rivayet evvelâ şazdır. Ekseriyetin rivayetine muhaliftir. Binaenaleyh onunla amel edilmez. İkincisi, buradaki uzatmadan murâd tâdil-î erkânı bir parça uzatmaktır. Yoksa rükû gibi kıyamı da uzatmak değildir» demektedir.
Bu rivayette secdenin uzunluğundan bahs yoktur. Fakat onu da uzun yaptığı Buhârî'nin rivayet ettiği Ebu Musa hadîsiylc, Müslim'in rivayet ettiği Ibni Ömer (R. A.) hadîsinde zikredilmiştir. Nevevî: «Ulemâmız muhakkikleri ile, îmâm-ı Şafiî'nin nassan beyânına göre secde dahi uzatılacaktır. Çünkü bu bâbda sahîh hadîsler vardır.» diyor. Ebu Dâvud ile Nesâî (215—303) Hz. Semura (R. A./dan şu hadîsi tahric etmişlerdir. «Her hangi bir namazdaki secdesinden mutlaka uzundu.» Imâm-ı Müslim'in Hz. Câbir (R. A./dan rivayet ettiği hadîste «Secdesi de

rükûunun misli idi.» buyrulmuştur. Bundan dolayı hadîs-imamları secdenin uzun yapılacağına cezm etmişlerdir. Her rükûdan sonra denilir. Ve iki secde arasındaki oturuş uzunca tutulur. Filhakika Müslim'deki Câbir hadisinde iki secde arasında tâdil-î erkanın uzun tutulacağı zikredilmiştir. Fakat musannif : «Bu hadîsten maada hiçbir tarîkta buna muttali olamadım» diyor. Gâzâlî, bilâkis iki secde arasındaki tâdil-i erkânın uzatılmayacağını nakletmiş ise de bu rivayet merduttur. Sonra «birinci kıyamdan daha az olmak üzere uzun uzadıya bîr kıyam yaptı» ifâdesi, ikinci rek'âtta ayakta durmanın uzun tutulacağına fakat yine de birinci rek'ât-taki kadar uzatılmayacağına delildir. Ebu Davud'un. Urve'den bir rivayetinde «Âl-i İmrân sûresini okuduğu» bildiriliyor. Ibni Battal (—444) : «îlk rek'âtın kıyamı ile rükûuyla ikinci rek'âttan daha uzun olacağmda hilaf yoktur. Yalnız ikinci rek'âtın birinci kıyam ile rükûu acaba ilk rek'âtın ikinci kıyamı ile rükûundan daha kısa mıdır, yoksa birbirine müsâvî midir? Bu cihet ihtilaflıdır.» diyor. Bu ihtilâfın sebebi hadîsteki «Birinci kıyamdan daha az olmak üzere» cümlesinin başka başka anlaşılmasıdır. Bunu bâzıları : ikinci rek'âtın birinci kıyamı, ilk rek'âtm ikinci kıyamından daha kısadır, mânâsına almış; diğerleri hayır, her kıyam kendinden önceki kıyamdan daha kısa olur; demişlerdir. «Halka hutbe okudu» cümlesi, küsûf namazından sonra hutbe okumanın müstehâb olduğuna delâlet eder. tmâm-ı Şafiî (150—240) ile ekser hadîs imamlarının mezhebi de budur. Hanefîlere göre küsûf namazında hutbe yoktur. Çünkü nakledilme mistir. Olsa idi nakledilirdi.
Burada San'ân% Hanefilerin bu istidlalini çürütmek için şöyle ida-re-i kelâm ediyor : «Hanefîlerin bu sözü üzerine hemen hutbeyi sarahaten gösteren hadîslerle cevap verilmiştir. Hanefîlerin «Resûîüllah (S. A.V.) o günkü konuşmasıyla hutbeyi kasdetmemiştir; güneş tutulmasının birinin ölümü sebebiyle olduğuna inananlara bir red cevabı vermek
istemiştir.» Sözüne karşı da : Buhârî'nin rivayetinde «Allah'a hamdü sena erti». Hattâ bir rivayette kendisinin Allah'ın kulu ve resulü olduğuna şehâdet de etti» Buhârî'nin diğer bir rivayetinde «Cennet, Cehennem vesaire ah-
vâlini zikretti.» hadîsleri gösterilir. Bunlar ise zaten hutbeden

maksad olan şeylerdir. Müslim'in Fâtıma (R. Anha)'âa.n rivayet ettiği Esma hadîsinde şöyle deniliyor :
«Esma radıyaüahü anha demiştir kî : Resûlüllah SdUallahü aleyhi ve sellem, cemaata hutbe okudu ve Allah'a hamdü sena ettikten sonra şöyle dedi :
Bundan sonra (Malûm olsun kî) bana gösterilmemiş bulunan hiçbir şey yoktur ki, şurada yerimde gösterilmemiş olsun. Hattâ cennet i!e cehennem bile. Gerçekten şan şudur ki, bana sizin yakında kabirlerde fitneye dûçâr edileceğiniz (yahut) Mesih DeccâFin fitnesi gibi bir fitneye mâruz bırakılacağınız —bunlardan hangisini dediğini bilmiyorum— bildirildi.Esma demiştir ki :
«Sizden biriniz getirilecek ve:
«Şu adam hakkında malûmatın nedir?» denilecek. Mümin İse; (yahut) rrtûkîn İse —hangisini dediğini bilmiyorum— Esma demiştir ki :
«O Allah'ın Resulü Muhammed'dir. Bize hüccetleri ve hidâyeti getirdi. Biz de icabet ve itaat ettik» diye üç defa
tekrarhyacak. Sonra kendisine :
«Uyu. Biz Zâten senin O'na imân ettiğini bilirdik; Binaenaleyh hakkınla beraber uyu» denilecek.
San'ânVidn. istidlali burada nihayete eriyor.
Ben derim ki : San'ânî'ma. istidlal ettiği hadîslere Hanefiyye ulemâsından hiçbirinin bir şey dediği yoktur. Binaenaleyh hepsi doğrudur. Fakat bunların doğru olması mutlaka küsûf namazında hutbe okunacağına delîl olamaz; fıkbi kaidemize göre: «Bir îşden maksad ne ise, hüküm ona göredir» Hz. Peygamber (S.A.V.) o günkü hutbesini küsûf namazı hutbesiz olmaz diye okumamıştır. Bilâkis o hutbe her zamanki hutbeler tarzında okumuş da olsa arızî bir sebeble îrâd edilmiştir. Ve o sebep de bu hutbeden sonra zail olmuştur. Bir şeyin illet ve sebebi nihayete erdi mi o şey de bittabi sona erer. Binaenaleyh o gün için güneş tutulması birinin Ölümünden ileri geliyor zannolunurken, Resûlüllah (S. A.V.J'in hutbesinden sonra hakikat anlaşılmış ve bir daha böyle yanlış bir zanna kapılan olmamıştır. Şu halde böyle bir hutbeye de lüzum kalmamıştır.
İşte Hanefîlerin dâvası bundan ibarettir. Zahiri yy e ulemâsının

bir nassın zahirine saplanıp kalma hususunda gösterdikleri anûdâne titizlik karşısında benim de âcizane kendilerine §öyle bir sual sormak hatırıma geliyor : Resûlüllah (S.A.V.) sahîh, hattâ manen mütevâtir olan bir hadîs-i şerifinde şöyle buyurmuşlar :
«Ameller ancak niyetlere göredir.» Bu hadîs-i şerîfin zahirine ne buyurursunuz?
tmâm-% Müslim (204—261) 'in ibnî Abbas (R.A.)'dan rivayet ettiği kısımda «Dört secdede sekiz rükû kıldı.» deniliyor. Bundan murâd iki rek'ât namazdır. Zîrâ her rek'âtta ikişer secde vardır. Bu iki rek'ât-lı namazda sekiz tane rükû olduğuna göre, her rek'âtta dörder rükû yaptığı anlaşılıyor. Küsûf namazının bu şekilde kılınacağına kâü olanlar da vardır.
Müslim'in Câbir ibni Abdullah radıyallahü anft'den rivayet ettiği yukarıdaki hadîste, Hz. Peygamber SdllaUahü aleyhi ve sellem'in iki rek'âtlı bir namazda dört secde ile altı rükû yaptığı ifâde olunmuştur ki, her rek'âtta iki secde ile üç rükû yaptığı anlaşılmaktadır.
Buraya kadar görülen rivayetlerden anlaşılıyor ki, küsûf namazı bilittifak iki rek'âttır. Yalnız rükûları hakkında ihtilâf vardır. Musannif merhumun kaydettiği rivayetlerden dört suret meydana geliyor :

a— Küsûf namazı iki rek'âttır. Ve her rek'âtta ikişer rükû vardır. îmâm-ı Şafiî (150—204), îmâm-% Mâlik (93—179), Ahmed ibni Han-bel (164—241) ve diğer bâzı zevatın mezhebleri budur.
Delilleri : Hz. ÂİŞe, İbni Abbas ve İbni Ömer (R. Anhüm) haze-râtmn ırivâyet ettikleri hadîsdir. tbni Abdü-Ber (368—463) : «Bu hadîs bu bâbda en sahîh bir şeydir. Geriye kalan rivayetler muallel ve zayıftır» demiştir.

b— İki rek'âttır. Ve her rek'âtta dörder rükû vardır. Müslim'in Ibnİ Abbas ile Hz. Ali (R'Anhümâ)1 dan rivayet ettiği hadîs bunu ifâde etmektedir.

c— îki rek'âttır. Her rek'âtta üçer rükû vardır. Câbir hadîsi buna delildir.

d— İki rek'âttır. Her rek'âtta beşer rükû vardır.

Rivayetler böyle muhtelif olunca ulemâ da ihtilâf etmişlerdir.

Cumhur ve Eimme-i Selâse birinci kavle zâhib olmuşlardır. Nevevî (631—676)
Müslim şerhinde «Her nevi'e bazı sahabe kail olmuştur» diyor. Muhakkikinden bir cemaata göre küsûf namazı kılacak kimse bu nevilerden birini seçmek hususunda muhayyerdir. Hangisini yapsa olur. Bu kavi, küsûf namazının müteaddit zamanlarda muhtelif suretlerde kimi o, kimi bu şekilde kılındığına göredir. Lâkin bu bâbda yapılan tahkik, bütün rivayetlerin aynı vak'ayı anlattığını ve bu vak'anın da Resûlüllah (S.A.V.)'in oğlu İbrahim'in vefatı günü küsûf namazı kılmasından ibaret olduğunu göstermektedir. Bundan dolayıdır ki şâir ulemâ, küsûf namazının üç ayrı surette kılınacağını bildiren hadîsleri il-letlendirmekten vazgeçmişlerdir. *îbnü}l - Kayyım (691—751) : «/mâm-ı Ahmed, Buharı, ve Şafiî gibi büyük imamlar vak'anın mü-teaddid olduğunu sahîh bulmuyor; onu hatâ görüyorlar» demiştir. Hanefîlere göre küsûf namazının şâir nafileler gibi iki rek'ât kılındığım yukarıda görmüştük.[307]

533/402- «İbni Abbas radıyallahü anhüma'dan rivayet edilmiştir. Şöyle demiştir: Hiç rüzgâr csmemiştîr ki Peygamber SalîaUahü aleyhi ve sellem dizleri üzerine çökerek :
Allah'ım bunu bize rahmet kıl; azap kılma; demiş olmasın.»[308]

Bu hadîsi, İmâm-ı Şafiî ile Taberânî rivayet etmişlerdir.
Hadîs-i şerifte zikri geçen diz üstü çökme korkudan müteveîlid oturuştur ki bunu ekseriyetle korkanlar yapar. rüzgâr demektir. Bu kelime ism-i cins olup rahmetle gelene de, azabla gelene de şâmildir. Nitekim Ebu Hüreyre (R.A.)'dan merfû olarak rivayet edilen bir hadîste şöyle buyrulmuştur :
«Rüzgâr Allah'ın ruhundanchr. Kimi rahmet kimi de azab getirir, Şu halde ona söğmeyin.»
Ibnl Abbas hadîsinin tamamı şöyledir:
«Allah'ım bunu çok rüzgârlar yap; bir rüzgâr yapma» :
Hadîsin bu kısmı kelimesinin müfred kullanıldığı zaman azaba; cemi kullanıldığında ise rahmete mahsus olduğuna delâlet eder.

İbni Abbas (R. A.) diyor ki: «Allah'ın kitabında[309] «Ben Azimüşşan onlara şiddetli bîr rüzgâr gönderdim» [310]«Hani onlara şiddetli rüzgârı göndermiştik.» [311]«Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik», [312]«On"n âyetlerinden biri de rüzgarları müjdeci olarak göndermestdir» buyrulmuştur.
Hadîsi, îmâm-% Şafiî «Et-Daavâtü}l-Kebîry de rivayet etmiştir.
Bu hadîs; kelimesinin cem'i kullanıldığından rahmet mânâsına geldiğini, müfred kullanılırsa azab mânâsını ifâde ettiğini gösteriyor. Yalnız bu sefer babımızın hadîsinde Hz. Peygamber (S.A.V.) in o rüzgârın rahmet olmasını istemesi müşkül kalıyorsa da «Bundan maksad, bizi bu rüzgârla öldürme demektir. Zira bu rüzgârlar öldürülmüş olsalar, üzerlerine başka rüzgâr esmez. Bu suretle rüzgârlar değil, bir tek rüzgâr olur.» şeklinde cevab verilmiştir.[313]

334/403- «(Yine) İbni Abbas radıyallahü anhüma'dan rivayet edilmiştir ki, kendisi bir zelzelede altı rükû ve dört secde (li İki rek'ât) namaz kılmış ve âyât namazı böyle olur demiştir».[314]

Bu hadîsi, Beyhakî rivayet etmiştir. Şafiî de Hz. Ali'den onun bir mislini, son kısmının hazfiyle rivayet etmiştir.
Rivayet edilmeyen son kısımdan murâd cümlesidir. Yukanki hadîsi Beyhâkî (384—458), Abdullah îbni'l-Hâris yolundan tahrîc etmiştir. Buna göre vak'â Basra'da bir zelzelede olmuştur.
Aynı hadîsi îbni Ebi Şeybe (—234) de kısaltma yaparak aynı yoldan rivayet etmiştir. Lâfzı Şudur :
«İbni Abbas kendilerine bir zelzelede dört secde İle (iki rek'ât) namaz kıldırmış; bu namazda altı rükû yapmıştır.» Lâfzın zahiri, cemaatla kıldıklarını gösteriyor.
Fâide : Ay tutulduğu zamanda, tıpkı güneş tutlduğu zamanki gibi iki rek'ât namaz kılmak meşrudur. HanefÎlere göre bunda cemâat yoktur. Ayrı ayrı herkesin evinde kılması mendubdur. MâlÎkîlere göre de öyle ise de evde cemaatla kılmakta bir beis yoktur. Camide cemaatla kılınması mekruhtur. Şâtiîlerle Hanbelîlere göre az farkla küsûf namazı da hüsûf namazı gibidir

ve hükümleri birdir. Bu namazlardan mâada, zelzele, yıldırım, şiddetli karanlık, şiddetli rüzgâr veya veba gibi hastalıklar zuhurunda iki rek'ât namaz kılmak mendubtur. Çünkü bunların her biri Allahü Zülcelâl'ın birer âyeti olup, isyan deryasına dalmış bulunan kullarını hak yoluna dönsünler diye bunlarla korkutur. Binaenaleyh böyle bir hâl vukuunda ibâdet yolu ile Allah'a rücû etmek lâzımdır. Nitekim Fahr-İ Kâinat (S.A.V.) Efendimiz bir hadîs-i şeriflerinde :
«Bu korkulardan bir şey gördünüz mü hemen namaza İltica edin» buyurarak korku anlarında namaza iltica etmemizi emir buyurmuştur.
Korku namazlarının edâ tarzı mutlak nafileler gibidir. Ayrı hususiyetleri yoktur. Onları evlerde ayrı ayrı kılmak efdâldir. Cemâat ve hutbe gibi şeyler onlarda meşru olmamıştır. Korku namazlarına Şâfiî-lerle Hanbelîler kail olmamışlarsa da, zelzeleler devam edip giderse, Hanbelîlere göre de iki rek'ât namaz kılmak mendub olur.[315]

«İstiskâ' Namazı Babı»

İstiskâ : Yağmur duâsıdır. Bir yerde o yer halkına, hayvanlarına ve ekinlerine yetecek kadar nehir ve dere suyu yoksa, yahut varken bitti veya azalarak yetmez oldu ise, o yer halkına yağmur duasına çıkmak ve iki rek'ât istiskâ, namazı kılmak meşru bîmuştur. Meşrûiyyeti Kitab ve Sünnetle sabittir.
Kitabtan delili: [316]«Rabbinîzden mağfiret dileyin. Çünkü o pek mağfiretcîdir. Sizin üzerinize semâyı bol yağmur halinde gönderir» âyet-i kerîmesidir.
Rivayete göre Nuh Aleyhisselâm kavmini senelerce hak yola davet ettikten sonra, kavmi yine küfür ve inadiarmda ısrar edince Cenabı Hak, onlardan yağmufu kesmiş; kadınları doğurmaz olmuşlar, bu hâl, (kırk) yahut (yetmiş) yıl devam etmiş. Nihayet îmân etmek şartıyla kendilerine bol rızk verileceği ve hallerinin düzeltileceği Ce-nâb-ı Hak tarafından bildirilmiştir. Bu âyetle istidlalin vechi şudur : Bizdon önceki kavimlerin şeriatları, bize de şeriattır. Elverir ki, onları bize Allah

veya Resulü inkâr etmeksizin kıssa etmiş bulunsun.
İşte burada da öyledir. Hz. Nûh Aleyhisselâmm şeriatını bizzat Ce-nâb-i Hak Kur'ân-ı Kerîm'de kıssa buyuruyor, inkâr da etmiyor.
Yağmur duası; îslâmiyetten evvel araplarda da vardı. îbni Asâkir (499—571) §u rivayeti tahric etmiştir : «Mekke'liiere kıtlık isabet etmiş. Kureyş (Ebu Tâlib'e): Yâ Eba Tâlib, bu vadiye kıtlık gel-di.Çoluk çocuk kurağa tutuldu, gel bir yağmur duası yapıver! demişler. Bunun üzerine Ebu Tâlib beraberinde, üzerinden siyah bir bulut açılmış, güneş gibi bir çocuk, (yani Âhir zaman Peygamberi Muhammed Mustafa (S.A.V.) onun etrafında da bir takım çocuklar olduğu halde, duaya çıkmış. Çocuğu alarak sırtını Kabe'ye dayamış ve parmağı ile çocuğa dayanmış. Semâda bir pare bulut bile yokmuş. Derken öteden beriden bulutlar peyda olmuş ve gittikçe çoğalarak öyle bol bir yağmur yağmış ki, vâdî dolmuş taşmış ve her taraf bolluk içinde kalmış. Sabî-i masum hakkında Ebu Tâlîb, şu beyti söylemiştir:
«Hem beyazdır. Yüzü suyu hürmetine buluttan yağmur dilenir. Yetimlerin halaskarı, dul kadınların ismetidir,» Sünnetten delili : Aşağıdaki hadîslerdir.[317]

—/404- İbni Abbas radıyallahü anhüma'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber SaUdllahü aleyhi ve sell&m, (Medine'den) mü-ievâzî, her günlük elbise giymiş, bitkin, ağır ağır yürür; nİyazkâr bir halde çıktı ve bayram kılar gibi iki rek'ât namaz kıldı. Sizin şu hutbenizi okumadı.»[318]

Bu hadîsi, beşler rivayet etmiştir. Tirmİ2Î/ Ebu Avâne ve ibni Hib-
ban onu sahîhlemişlerdir.
Bâzı kelimelerin îzâhı : «.İdi » Her günlük elbisesini giyen demektir. Burada maksad, tevazu göstermek ve muhtaç olduğunu anlat-mak için. Ziyneti ve giyinip, kuşanmayı terk etmektir. « Uiptu » nuşu göstererek demektir.ağır alarak, acele etmiyerek demektir.tezellül ve istekte mübalağa göstererek yani niyaz ederek demektir.

Ebu Dâvûd (202—275)'in rivayetinde denilmiş, yani kelimelerin yerleri değiştirilmiştir. Aynı rivayette tSîzin şu hutbenizi okumadı» cümlesinden sonra «Lâkin duâ# nlyâz ve tekbîr getirmekte devam ettt.
Sonra bayramda kıldığı gibi iki rek'ât namaz kıldı» denilerek buradaki namazın duadan sonra kılındığı beyân edilmiştir.
Musannif merhumun, rivayetinde bu cihet sarih değildir. Bu hadîsi; zikredilenlerden mâada, Hâkim (321—405), Beyhâkî (384— 458) ve Dâre Kutnî; (306—385) de tahric etmişlerdir.
Hadîs-i şerîf, yağmur duasında namaz kılmanın meşru olduğuna delildir. Bu hususta mezheb imamları arasında ihtilâf yok ise de sıfatı hakkında ihtilâf edilmişb'ı1. Hanefîlerden îmâm-ı Âzam'a, (80— 150) göre asıl istiska' duâ, istiğfar, ve hamdü senadan ibarettir. Ma-mâfîh mendub olmak üzere yalnız başına herkes iki rek'ât namaz kılabilir. Bu namazda hutbe falan yoktur. İmameyn ile şâir mezâhib imamlarına göre yağmur duasında bayramlarda olduğu gibi, cemaatla kılmak, aşikâr okumak, ve sonunda hutbe îrâd etmek suretiyle iki rek'ât namaz kılmak sünnet-i müekkededir. Yalnız buradaki hutbede tekbîrler Hanefîlerle Mâlikîlere göre istiğfara tebdil edilir. Şâfîîlerle Hanbelîlere göre tebdil edilmez. Burada da tekbîr alınır İmameyn ile Mâlikîlerin delili, Buharı (194—256)'nin rivayet ettiği Abbâd b. Temim hadîsidir.
Bu hadîste «Resûlüllah Sattallahü aleyhi ve settem, onlara İki rek'ât namaz kıldırdı» denilmektedir. Nitekim aşağıda gelen Hz. ÂIşe hadîsi de aynı mânâyı ifâde ediyor. Bunlar «Ibnİ Abbas hadîsini te'vil ederek, bu hadîsten maksad, namazın sıfatını, yani nasü kılınacağını değil, rek'ât sayısını bayram namazına benzetmektir» demişlerdir.
Mamafih Dâre Kutnî (306—385)'nin İbni Abbâs (R. A./dan tahric ettiği şu rivayet bu te'vile muarızdır :
«O namazda bayramlarda olduğu gibi, yedi ve beş tekbîr alır, ve okur.» Vakıa bu rivayetin isnadı hakkında söz-
edilmiş ise de sadedinde bulunduğumuz hadîs de onu te'yid etmektedir. îmâm-ı Âzam ise Ebu.Dâvud, (202—275) ile Tirmizî (200—279) nin tahric ettikleri şu hadîsle istidlal etmiştir :
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve seTlem, denilen yerde duâ

ederek, yağmur diledi.»Ebu Avâne (—316) de sahihinde şu hadîsi tahric etmiştir:
«Peygamber SaUallahü aleyhi ve settem'e, bir kavım kıtlıktan şikâyet etti. Bunun üzerine :
Dizler (iniz) in üzerine çökerek: yâ Rab yâ Rab deyin;: buyurdular».
Hz. İmam'ın bu istidlaline karşı denilse denilse, şöyle denilebilir : Evet Resûlüllah (S.A.V.)'in yağmur duasında iki rek'ât namaz kıldığı da sübût bulmuştur; bazen kılmadığı da olmuştur. Bunu her ikisi de caiz olduğunu göstermek için böyle yapmıştır.
Îbnü'l-Kayyim (691—751) «El-Hedyü'n-Nebevv» adlı eserinde-Resûlüllah (S.A.V.)'in kaç çeşit yağmur duası yaptığım saymış; altıya çıkarmıştır :

a— Musallaya çıkmış; orada hem namaz kılmış, hem de hutbe okumuştur.

b— Cuma günü minberde hutbe okuduğu sırada yağmur duasında bulunmuştur.

c— Cuma'dan başka bir günde Medîne-İ Münevvere'nin minberi üzerinde yalnız yağmur duasında bulunmuştur. Bu rivayette namaz. kıldığı bildirilmemiştir.

d— Mescidde otururken yağmur duası yapmış; ve ellerini kaldırarak AHahü Zülcelâl'e niyazda bulunmuştur.

e— Mescidin kapısı dışında «Zevrâ» denilen yere yakın bulunan da yağmur duası yapmıştır.

f— Gazalarından birinde müşrikler müslümanlardan evvel suyu zaptettikleri zaman yağmur duasında bulunmuştur.
Fahri Kâinat (S.A.V.) Efendimizin yaptığı yağmur dualarının hepsinde yağmur yağmıştır. Yukarıda da arzettiğimiz gibi, yağmur duasında hutbe okumanın meşrûiyyeti ihtilaflıdır. Okunmaz diyenler, İbni Abbas (R. A./in «Hutbe okumadı» sözüyle istidlal ederler. Okunur diyenler aşağıdaki Hz. Âişe ve İbnî Abbas hadîsleriyle istidlal ederler. Hutbenin namazdan evvel veya sonra okunacağı dahi ihtilaflıdır. Ha-nefîlerden İmameyn ile diğer mezheb imamlarına göre namazdan sonra okunur. Bu hutbe îmam-ı Ahmed İbni Hanbel (164—241) ile Han-nefîlerden

îmam-ı Ebu Yusuf & (113—182) göre bir tek hutbeden ibarettir. Ve Hanefîlerle Mâlikîlere göre yerde okunur, Imâm-ı Muhammed (135—189) ile îmâm-ı Mâlik'e (93—179) göre hutbe bayram hutbesi gibidir. Ulemâdan bakılan hutbenin namazdan evvel okunacağına kail olmuşlardır. Bunlar İbni Abbas hadîsiyle istidlal ederler. Namazdan sonra okunur diyenlerse, îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel, İbni Mâce (207—275), Ebu Avâne (—316) ve Beyhakî (384—458) :nin tahric ettikleri Ebu Hüreyre hadîsiyle istidlal ederler. Bu hadîste ; «Peygamber SallaMahü aleyhi ve sellem, yağmur duasına çıktı ve iki rek'ât namaz kıldı. Sonra hutbe okudu.» deniliyor. Bu iki hadîsin arasını bulmak için : «Resûlüllah (S.A.V.)'in başladığı duadır; amma burada duaya hutbe denilmiş ve bundan sonra ayrıca hutbe okunduğu rivayet olunmamıştır. Namazın hutbeden önce kılındığını rivayet eden de sadece o kadarla iktifa etmiş; namazdan evvel duâ okuyup, okumadığını beyân etmemiştir» deniliyor. Duâ için Hz. Peygamber (S.A.V.)'den rivayet edilmiş lâfızlar aranır. Resûlüllah (S.A.V.)'in hangi lâfızlarla duâ ettiğini aşağıdaki hadîs gösteriyor. [319]

—/405- «Âişe radıyaMahü ariha'âan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Halk Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem'e yağmurun yağmamasından şikâyet ettiler. Bunun üzerine bir minber kurulmasına emir buyurdu. Ve kendisine musallaya bir minber kuruldu. Halka (yağmur duasına) çıkacakları bir gün de tayin etti. (O gün) kendisi güneşin ziyası vurduğu zaman çıktı; ve minberin üzerine oturdu. Bunu müteakip tekbîr aldı ve Allah'a hamd etti. Sonra (şöyle) buyurdu :
Hakikaten siz beldenizin kuraklığından şikâyet ettiniz (amma) hakikaten Ailah da size kendisine duâ etmenizi emir etti. Duanızı kabul buyuracağını da vaad eyledi. Bundan sonra :
Hamd âlemlerin Rabbi, Rahman ve Rahim; kıyamet gününün sahibi Allah'a mahsustur. Allah'dan başka Allah yoktur. Dilediğini yapar. Allah'ım, Allah sensin. Senden başka ilâh yoktur. Ganî sensin; biz fukarayız; bize rahmetini indir; indirdiğini de bir zamana kadar kuvvet ve kifayet kil. dedi. Sonra ellerini kaldırdı ve fa koltuklarının bey ar yeri görününceye kadar (el

kaldırmakta) devam ettt. Sonra cemaata sırtım çevirdi ve ellerini kaldırdığı halde cübbesinl çevirdi. Sonra cemaata yüzünü döndü ve (minberden) inerek iki rek'at namaz kıldı. Derken Allah bir bulut halketti. Gök gürle meye, şimşek çakmaya başladı. Sonra yağmur yağdı. »[320]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiş; ve : «Gariptir. İsnadı iyidir.» demiştir.
Elbise çevirme mes'elesi SaMh-i Buhân'de Abdullah Ibni Zeyd'den rivayet edilmiştir. Bu hadîste : «Müteakiben duâ ederek kıbleye döndü; sonra ik! rek'ât namaz kıldı. Bu rek'âtlarda kıraati aşikâr yaptı» denilmektedir.
Dâre Kutnî'nin Ebu Cafer Bâkır'dan mürsel olarak rivayetinde: «Kuraklık değişsin diye cübbesini çevirdi» cümlesi vardır.
Hadîs-i şerifin tamamı «Sünen-i Ebi Dâvud» da şöyledir :
«Sonra Allah'ın izniyle yağmur yağdı. Resûlüllah Saîlallahü aleyhi ve seUem, mescidinin kapısına gelir gelmez seller aktı. Halkın sipere koştuklarını görünce avurt dişleri meydana çıkıncaya kadar güldü. Ve :
Şehâdet ederim ki Allah her şeye kadirdir. Ben de onun kulu ve Resulüyüm; dedi».
Hadîs-i şerifteki: «Ve minberin üzerine oturdu» cümlesi için îbnü'1-Kayyım, (691—751) : «Şayet doğru ise,» tâbirini kullanıyor. Ve sözüne devamla «aksi takdirde gönülde bundan bir §ey var.» diyor. Yani şüpheli olduğunu ihsas ediyor. Resûlüllah (S.A.V.) :
«Hakikaten Allah da size kendisine duâ etmenizi emretti. Duanızı kabul buyuracağını vaad eyledi» demekle [321]«Bana duâ edin; size kabul edeyim.âyet-i kerîmesine ve keza [322]«Kullarım sana beni sorarsa şüphesiz ki ben yakınım. Beni çağıranın dâvetine icabet ederim» âyet-i celîlesine işaret buyurmuştur. «Bunu müteâkib tekbîr aldı. Ve Allah'a hamd etti.»
demesine bakılırsa, hutbeye Besmele ile değil, hamd-ü sena ile başlamıştır. Filhakika Rcsûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in hutbelerine hamdden başka bir sözle başladığı hiç bir rivayette

zikredilmemiştir.
Ebu Dâvud (202—275) yukarıdaki hadîs için : «İsnadı iyidir.» dedikten sonra «Medîneliler» okurlar; bu hadîs onlara hüccettir.» der. «Halka birgün tâyin etti,» denildiğine göre yağmur duasına çıkacakları günü halka birkaç gün evvelinden bildirmek yerinde olur. Tâki hazırlansınlar. Biribirlerine hakları geçenler helâllaşarak tevbe etsinler. Hanefilerin fıkıh kitaplarında: «Yağmur duasına çıkmazdan üç gün evvel imamın halka üç gün oruç tutmalarını ve mümkün mertebe sadaka vermelerini hak, hukuk mes'-elelerinden kurtulmalarını, günahlardan tevbe etmelerini emretmesinin müstehâb olduğu» beyân edilmiştir. O gün Resûlüllah (S.A.V.) evvelâ tertemiz yıkanarak her günlük elbiseler içinde Allah'a kemâl-i tevâzuy-la boyun bükmüşdür. Evvelâ ihtiyarlar, sonra çocuklar sahraya çıkarlar. Hayvanları çıkarmak bile müstehâptır.
Benî İsrail'e ait nakillerde «Bir cemâatin yağmur duasına çıktığı, fakat içlerinde bir tek âsî bulunduğu için kendilerine Allah tarafından yağmur haram kılındığı» rivayet olunur. Hadîsteki « ^- |j » tâbiri
«insanlar» demektir ki, müslim ve gayri müslim bütün insanlara âmm ve şâmildir. Şu halde gayrı müsumleri de yağmur duasına çıkarmanın meşru olduğuna delâlet ederse de mes'ele ihtilaflıdır. Bâzılarına göre kendi kiliselerine veyahut sahraya çıkarlarsa men edilmezler. Diğer bâzılarına göre hiçbir vecihle yağmur duasına çıkmalarına müsaade edilmez. Zira bu duâ rahmet insin diye yapılır. Küffâra ise rahmet değil, lanet iner. Kemal ibni Hümâm (788—861) «Fethü'l-Kadîr» adlı eserinin İstiska Babında : «Gayrı müslimlerin yalnız başına yağmur duası yapmalarına müsâade edilemez. Çünkü onların duâsıyla yağmur yağmak muhtemeldir. Bu takdirde avamın zayıf imanlı olanları fitneye düçâr olur demektedir.»
Hadîs-i şerîf, duâ ederken el kaldırma, yağmur duasında ise başının hizasına kaldırarak mübalağa göstermeye delâlet ediyor. Duâ ederken el kaldırmak bir çok hadîslerle sabittir. Hattâ el-Münzirı (—656) bu hususta bir cüz tutan bir eser tasnif etmiştir. Nevevî (631—676) : «Bu bâbda sahihinde yahut bunlardan birinden otuz

kadar hadîs topladım» diyor.Bunu Eî-Mühezzeb» şerhinde in sonunda zikretmektedir. Vakıa Hr. Enes'den rivayet edilen bir hadîste yağmur duasından maada hiç bir yerde el kaldırılma-yacağı beyân ediliyorsa da bundan murâd, hiç kaldırmamak değil, kaldırmakta mübalâğa göstermemektir.
Elbisenin çevrilmesine gelince : Elbisesinin sağ tarafını sol omuzuna, sol tarafım da sağ omuzuna koymakla olur. Nitekim Bu-hâri (194—256) ile îbni Mâce (207—275) 'nin ve îbni Hüzeyme (223—311)'nin rivayetlerinden de bu anlaşılıyor. Ebu Dâvud, (202—275) 'un rivayetinde şöyle denilmiştir :
«Sağ yakasını sol omuzuna; sol yakasını da sağ omuzuna koydu» İmâm-ı Ahmed ibni Hanbel (164—241)'in tahric ettiği bir hadîste «Cemâat da Resûlüflah Sallattahü aleyhi ve seîlem ile birlikte elbiselerini çevirdiler» denildiğine göre imamla birlikte cemâatin da elbise çevirmesi meşru olmak gerekirse, de mes'ele ihtilaflıdır. Hanefîlere göre cemâat, elbiselerini çevirmezler. Zîra kendilerine «Siz de çevirin» diye emir buyurduğu nakil edilmemiştir. Binaenaleyh bu iş imama mahsustur.
Şâir mezheblere göre cemâat da elbiselerini çevirirler. Elbiselerin çevrilmesi kıbleye karşı döndükleri zamandır. Zîra Müslim'in (204—261) rivayetinde :
«Resûlüllah Sallaîlahü aleyhi ve seîleın, duâ etmek istedikte kıbleye karşı döndü ve abasını çevirdi.» denilmektedir. Buhâ-rîde de bunun gibi bir rivayet vardır.
Hadîs-i şerif istiskâ namazının iki rek'ât olduğuna da delildir ki; Cumhur ulemânın mezhebi budur. İkişer rek'âtta selâm vermek şartıyla dört rek'âttir diyenler de vardır. Fakat bu kavi zayıftır. Çünkü Hz. Peygamber (S.A.V.)'den sabit olan iki rek'âttır.
Tahvil kıssasında adı geçen Abdullah, Abdullah İbni Zeyd El-Mâzî-nîdir, bâzıları vehmederek onu ezanın râvîsi olan Abdullah sanmışlardır. Halbuki o başka, bu başkadır.
Hadîsteki den sonra BühârVde cübbesîni çevirdi». Diğer bir rivayette denilmiştir.
Mânâ aynıdır.
Buharı şöyle diyor: «Süfyan dedi ki, bana da Mes'udi haber verdi. Ebu Bekir'den duymuş; sağı sol üzerine koymuş dedi.»

îbni Huzeyme nin rivayetinde de » «Solu da sağ üzerine ziyâdesi vardır. Elbise çevirmenin hikmetini tâyin hususunda ulemâ ihtilâf etmişlerdir.
Musannif merhum aşağıdaki hadîsi rivayet etmekle bu ihtilâfa işaret etmiştir. Hadîs-i şerif istiska' namazında kıraatin aşikâr olacağına delildir. Aşikâr okuma mes'elesi BuhârVnin bazı rivayetlerinde vardır. îbni Battal (—444) bu hususta icmâ olduğunu nakleder. Bâzıları bundan, istiska' namazının yalnız gündüz kılınacağı mânâsını çıkarırlar. Ve «Gece kılınacak olsaydı gündüz kılındığı zaman gizli, gece kılındıkta sesli okunurdu» derler.
Cübbe çevirme hakkında tbnü'l-Ârâbl (468—543) : «Bu cübbe çevirmesi Peygamber (S.A.V.) ile Rabbîsi arasında bir emaredir. Kendisine : «Hâlin değişmek için cübbeni çevir» denilmiştir; diyor. Fakat buna itiraz edenler: «Böyle denildiği nakle muhtaçtır.» diyorlar. İbnii'J-Ârâbî «Elbise çevirmek tefeül içindir; diyenlere: «Falın şartı, ona niyet etmemektir» diye itirazda bulunmuştur. Musannif merhum : Tefe'ül hakkında râvileri mutemed bir hadîs vârid olmuştur.» der. «Fethü'l-Bârî» de bu hadîsi Dâre Kutnî (306—385) ile Hâkim (321 —405)'in Cafer ibni Muhammea"'den, o da babasından, o da Câbir'den işitmiş olmak üzere tahric ettiklerini söyler. Şu halde hadîs mevsuldur. Zîra Muhammed ibni Ali Hz. Câbir'le buluşmuş ve ondan hadîs rivayet etmiştir. Yalnız Musannif: «Dâre Kutni bu hadîsin mürsel olduğunu tercih etmiştir.» dedikten sonra «Zan ile söz söylemektense, bu hadîsle amel etmek herhalde evlâdır» diyor. [323]

—/406- «Enes radıyallahü anft'den rivayet edilmiştir ki: Bir adam, •cuma günü. Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seîlem ayakta hutbe okurken mescide girmiş ve : Yâ Resûlellah, mallar helak oldu. Yollar kesildi (ne olursun) Allah Azze ve Celfe'ye duâ ediver; bize yağmur ihsan etsin; dedi. Bunun üzerine Saîlallahü aleyhi ve selîem ellerini kaldırdı: Sonra :
Allah'ım bize yağmur ver. Allah'ım bize yağmur ver; dedi ve hadis (in geri kalan kısmın) i zikretti. Bu hadiste yağmurun

bindirilmesi için duâ da vardır.»[324]

Hadîs, müftefekun aleyh'tir. Sahihi Müslim'de hadîsin tamamı şöyledir:
«Enes demiştir ki : Vallahi gök yüzünde ne bir bulut, ne de bulut parçası görüyorduk. Seli' ile aramızda da bir ev veya arsa yoktu, demistir kî: Hemen onun arkasından kalkan gibi bir bulut belirdi (bu bulut) semânın ortasına geldiği vakit yayıldı. Sonra yağmur boşandı. Enes demiştir ki : Vallahi bîr hafta güneşi görmedik. Nihayet ertesi cuma günü Rcsûlüllah (S.A.V.) ayakta hutbe okurken o kapıdan bîr adam girdi ve :
Yâ Resûlallah bütün mallar helak oldu. Yollar kesildi. İmdi Allah'a duâ et de şu yağmuru bizden kessin dedi. Enes demiştir ki :
Bunun üzerine Resûlülfah Sallalîahü aleyhi ve sellem ellerini kaldırdı, sonra :
Yâ Rab, üzerimize değil, etrafımıza.... Yâ Rab dağlara, tepelere, vadi içlerine ve ormanlara, dedi. Enes demiştir ki: Derhal yağmur dindi ve biz de güneşte yürümeye çıktık. Şerik demiştir ki : Enes ibni Mâlik'e o adam ilk gelen mi İdi, diye sordum; bilmiyorum dedi.»
Musannif: «Bu gelen zatın ismine Enes hadîsinde müttalî olamadım» diyor.
Bâzılarına göre bu zat, Kâ'b ibni Mürre'dİr. Harice İbni Hısn b. Huzeyfe el-Fezarî'dir diyenler de olmuştur, Buhâri'rnn rivayetinde cümlesinden sonra «cemâat da ellerini kaldırdılar» denildiği gibi, yerine tâbiri vârid olmuştur. Mânâ hep birdir.
Malların helaki, hayvanlarla tarlalara ânım ve şâmildir. Yolların kesilmesi ya sellerin mütemadiyen akmasından, yahut develer yiyecek bulamadığı için zayıf düşerek yola gidemediğinden veya halkın elindeki yiyecek tükendiği için pazarlara götürecek bir şey kalmadığındandır.
Hadîs-i şerîf, yağmur çok yağdığı zaman dinmesi için duâ edilebileceğine de delâlet ediyor. Buharı (194—256) buna ayrıca bir bât> tahsis etmiş ve bu hadîsi oraya dercetmiştir. îmâm-% Şafiî (150—204) «Miisned» inde Muttalib b. Hantab'dan mürsel olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir:

«Peygamber SaTlaJlahü aleyhi ve sellem, yağmur yağarken :
Allah'ım rahmet yağmuru ver; azap, belâ ve yıkıp batırma yağmuru değil, Allah'ım, dağlara ve ormanlara... Allah'ım! Üzerimize, değil, etrafımıza...» derdi.[325]

539/407- «Enes radnjaUalıü a??7ı'den rivayet edildiğine göre Ömer radnjallahû anlı, yağmursuz kaldıkları vakit Abbas ibnî Abdülmuttalİb (i vesile ittihaz etmek suretİy) le yağmur duası yapar ve: Allah'ım senden peygamberimiz hürmetine yağmur dilerdik; derhal verirdin. Şimdi de senden peygamberimizin amcası hürmetine yağmur istiyoruz; bize yağmur ihsan et! der.
Hemen kendilerine yağmur gönderilirdi.»[326]

Bu hadisi, Buhârî rivayet etmiştir.
Abbas (R. A.) da şöyle demiştir:
«Yâ Rab, şüphesiz gökten hiç bir belâ inmemiştir ki, bir günahtan dolayı olmasın, ve (bu belâ) tevbeden başka bîr şeyle defolmamıştır. Filhakika şu kavm, peygamberine yakınlığım dolayısıyla benim (vasıtam) île sana teveccüh etti. işte günahkâr ellerimiz... ve işte sana tevbekâr alınlarımız: İmdi bîze yağmuru ihsan et!; Bunun üzerine semâ dağlar gibi boşandı; tâ ki yeri bereketlendirdi.»
Bu hadîsi, Zübeyr îbni Bekkâr «El-Ensâb-» da tahric etmiştir. Bu zât aynı hadîsi Ibnî Ömer (R. A.)'dari da tahric eylemiş ve Ömer (R.A.)'m Ramâde yılında Abbas (R. A.)'ı vesile ittihâz ederek yağmur duası yaptığını anlatmıştır. Ramâde : Soğuktan helak olmak demektir. Hicretin 18. yılında şiddetli kuraklık olmuş ve yeryüzü yağmur-suzîuktan âdeta toz toprak hâline geldiği için o seneye Ramâde yılı denilmiştir.
Bu kıssada hayr ve salâh sahibi insanlar vesilesiyle şefaat dileme nin caiz olduğuna Hz. Abbas (R. A.)'\n faziletine, Ömer (R. A.)ın tevâzuûuna delîl vardır.[327]

—/408- «Enes radıyallahü anh'öen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Bîz Peygamber SaTlallahü aleyhi ve settem ile beraber

olduğumuz halde yağmura tutulduk. Resûlüllah Salîallahü aleyhi ve settem, hemen elbisesini açtı Hattâ elbisesine yağmur isabet etti. Ve :

O, Rabbinden yeni geliyor; buyurdular».[328]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Buhârî (194—256) buna dâir bir bâb yapmış ve Enes hadîsini orada zikretmiştir. ibaresinden murâd: Yağmurdur:
«O Allah'ın yeni halk ettiği bir şeydir. Binaenaleyh kendisiyle teberrük etmeye değer.» demektir.
Hadîs-i şerîf, yağmurla teberrük etmenin müstehâp olduğuna delildir.[329]

—/409- «Âişe radıyallahü anhâ'dan rivayet edildiğine göre : Resûlüllah Salîallahü aleyhi ve setlem, yağmuru gördükte :

«Allah'ım! Bardaktan boşanırcasına fâideli (yağdır)» derdi.[330]

Bu hadîsi Şeyheyn tarîc etmiştilerdir.
Musannif burada âdeti hilâfına hareket etmiştir. Zîra böyle yerlerim de mütfefekun aleyh derdi. Hadîsteki kelimesi nin sıfatıdır. Ve ihtirazı bîr kayıttır.Bununla zararlı yağıştan ihtiraz olunmuştur.[331]

—/410- «Sa'd radıyallahü a-nft'den rivayet edildiğine göre: Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, yağmur isterken :
Allah'ım, bize kesif, pek gürültülü, bardaktan boşa-nırcasına inen, şimşekli bir bulut kaplat. Ondan bize irili ufaklı yağmur tanelerini aralıksız yağdır! Ey Celâl ve İkram sahibi! diye duâ etmiştir.»[332]

Bu hadîsi, Ebu Avâne[333] sahihinde rivayet etmiştir. Kıtkıt : Yağmurun en ufak damlasıdır. Onun büyüğüne rüzaz; onun büyüğüne de taş derler. tâbirleri Kur'ân-ı Kerîm'de de vardır.
Bu kelimeler sıfattırlar. Bâzıları bunları : Başkalarına mutlak: sûrrette muhtaç olmayan ve fadl-ı tam sahibi diye tefsir ederler.

Bâzı müfessir-ler de : Samîmi ve muhlis kullarına ta'zim ve ikram eden AHah diye tefsir etmişlerdir.
Ne olursa olsun Celâl ve ikram Allahü Teâlâ'nın en büyük sıfatlarındandır. Bundan dolayıdır ki Resulü Ekrem (S.A.V.) «Yâ Zel celâi-i ve'l-ikram; demeye devam edin» buyurmuştur. Rivayete nazaran Hz. Peygamber (S.A.V.) namaz kılarken diyen bir zâtm yanından geçmiş ve ona «Muhakkak namazın kabul edildi» demiştir.[334]

—/411- «Ebu Hüreyre radıyallahü anft'den rivayet edildiğine göre: Resûfüllah Sallalîahü aleyhi ve seTlem, şöyle buyurmuşlardır:
Süleyman (A. S.) yağmur duasına çıktı ve sırtüstü yatarak ayaklarını semâya kaldırmış bîr karınca gördü. Karınca: Yâ râbî Biz senin mahlûkâtından bir takım mahlûklarız. Senin suyundan müstağni değiliz; diyordu. Bunun üzerine Hz. Süleyman (yanındakilere) dönün muhakkak sizden başkasının duası sebebiyle sulandınız, dedi».[335]

Bu hadîsi, İmam Ahmed rivayet etmiş, Hâkim de onu sahîhlemiştir.
Hadîs, yağmur duasının eskiden meşru olduğuna delildir. Bundan hayvanların da yağmur duasına çıkarılmasının müstehâp olduğu, onların da Allah'ı bilecek ve zikredecek, ondan hacet dileyecek kadar idrakleri bulunduğu anlaşılmaktadır.
Hadîs-i şerîf : «Hiç bir şey yoktur ki, Rabbîsinin hamdiyle teşbih etmesin .Lâkin siz onların teşbihini anlamazsınız» âyet-i kerîmesine muvafıktır.[336]

—/412- «Enes radıyallahü anh'den rivayet edildiğine göre: Pey gamber Salîallahü aleyhi ve seÜem, yağmur duası yapmış ve avuçle nnın sırtı ile semâya işaret etmiştir.»[337]

Bu hadîsi, Müslim tahric etmiştir.

Bu hadîs-i şerîf, duâ ile belânın giderilmesi istenildiği zaman avuçların sırtı semâya çevrilerek; bir şeyin vücûd bulması veya verilmesi istenildikte ise, avuçların içi semâya çevrilerek el kaldırılacağına delildi. Nitekim bu husus Haîtab b. Es'Saîb'in babasından rivayet ettiği şu hadîste açıktır:
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve settem, bir şey istediği zaman avuçlarının İçini; bir şeyden (Allah'a) sığındığı zaman ise avuçlarının dışını semâya çevirirdi.»İbni Abbas (R.A.yûan:
a li^kj «AMah'dan avuçlarınızın içiyle dileyin; dışı ile İstemeyin.» dediği rivayet olunuyor. Vakıa bu hadîs zayıftır. Amma yine de Enes hadisiyle aralan bulunmuş ve : «İbni Abbas hadîsi istek haline mahsustur» denilmiştir.
«Rağbet ve korku hallerinde bize dua ederler» âyet-i kerîmesi dahi, rağbette avuçların içi; rehîbde avuçların dışı semâya kaldırılır diye tefsir edilmiştir.[338]

«Yâni Giymesi Helâl Ve Haram Olan Elbise Babı»

—/413- «Ebu Amîri'l-Eş'âri[339] radıyallah anft'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah SaUatlalıü aleyhi ve sellem :
Muhakkak ümmetimden bir takım kavimler gelecek, zina ile ipeği helâl sayacaklar; buyurdu».[340]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Aslı Buhârî'dedir. Buharı (194—256) bu hadîsi talik suretiyle tahric etmiştir. Hadîs-i şerîf ipek elbise giymenin haram olduğuna delildir. Çünkü nın mânâsı, haramı helâl sayarlar demektir. îkinci hadîste bu bâbda sarahat olduğu görülecektir. Yine bu hadîste haram olan bir şeye mubah muamelesi yapmanın insanı ümmet olmaktan çıkarmayacağına delâlet vardır. Maamâfîh San'ânî (1059—1182) bu kavli zayıf bulmakta ve: «Eğer bir kimse bîr haramı istihlâl eder, yani onun helâl olduğunu itikat eylerse, şüphesiz ki o şeyin haram olduğunu haber veren Peygamber (S,A.V.)'i yalanlamış olur. Ve o şeye helâl demesi Peygamber (S.A.V.)'in sözünü red ve tekzip olur. Peygamberi tekzip ise küfürdür.»
Ebu Amir El Eşarî (R. A.: îsmi ihtilaflıdır.Bazılarına gör e Ab-bdllh h Vhbdir Binaenaleyh hadîsi te'vil etmek ve böyle bir kimseye ümmet demesi haramı helâl îtikâd etmezden Öncedir. îtikâddan sonra ümmet olmaktan çıkar; demek icâp eder. Burada ümmet sözünden, ümmeti daveti kasdetmek de sahih olamaz. Çünkü böyleler! yalnız zina ile ipeği değil, Hz. Peygamber (S.A.V.)'in haram kıldığı her şeyi helâl sayarlar demektedir.»
(İstihfaf) i helâl îtikâd etmek mânâsına alırsak, San'ânt'nm dedikleri doğrudur. Zîra haramı helâl îtikâd eden kimsenin kâfir olacağında ihtilâf yoktur. Fakat bu kelimeyi helâl îtikâd etmek değil de, bir şeye helâl muamelesi yapmak, onu helâlmış gibi tutmak mânâsına alırsak, kâfir olmak icap etmez. Çünkü haramı helâl îtikâd etmek değildir. Burada bu mânânın kasdedildiği anlaşılmaktadır.

kelimesini Hümeydî ile Îbnü'l-Esir[341] (544—606) şeklinde rivayet etmişlerdir. Haz, ibrişimden yapılma bir nevi elbisedir.

Onu noktasız ve ile şeklinde zapteden Ebu Musa'dır. Îbnü'l-Esîr «En-Nihâye-» nâm eserinde : «Bu hadîsde tarîklerinin muhtelif olmasına rağmen meşhur olan birinci kıraattir» der. Yanı (haz) okunacak demek ister.
Eğer hadîsten murâd bu mânâ ise o zaman harîr kelimesini har üzerine atfetmek âmmı has üzerine atıf kabilinden olur. Zîra haz ipeğin bir nevidir. Bazan ipekle yün karıştırılarak dokunan kumaşlara da haz derler. Fakat burada murâd o kumaş değildir. Çünkü o kumaşları giymek helâldir. Ebu Dâvud (202—275)'un Abdullah ibni Sa'd'dan tah-ric ettiği şu hadîsi bu mânâya almak icap eder :
«Abdullah ibni Sa'd dediki Buhârâ'da beyaz bir kafir üzerinde siyah ipekli sarık sarmış bir adam gördüm. Bunu bana Resûlüllah (5.A.V.) giydirdi; dedi».
Aynı hadîsi Nesâî (215—303) de tahric etmiş; Buharı sâde zikrederek geçmiştir. Hâlis ipek olmayan kumaşların hangisinin giyi-lebiîeceği aşağıdaki üçüncü hadîste görülecektir.[342]

—/414- «Hüzeyfe radıyaUdhü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah Satlallahü aleyhi ve sellem, altın ve gümüş kaptan yiyip içmemizi ve ipekli ile kalın ipekli giymemizi ve üzerine oturmamızı yasak etti.»[343]

Bu hadîsi, Buhârî rivayet etmiştir.
Hazreti Hüzeyfe îbni Yeman (R. A.)'dan rivayet edilen bu hadîs, kitabımızın birinci cildinde (kaplar babı) nda şu lâfızlarla geçmişti
«Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seîlem :
Altın ve gümüş kaplardan içmeyin; onların sahanlarında yemek yemeyin. Zîra o kaplar dünyada müşriklerin, ahirette sizindir, buyurdular».
Binaenaleyh, burada «Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, yasak etti» demekle aynı hadîsi kasdetmiştir.
Bir şeyden nehy, yani yasak etmenin hükmü, o şeyin haram olmasıdır. Filhakika altın ve gümüş kapların hükmü yukarıda (kaplar) babında geçmişti. îpeğe gelince :

Cumhur ulemâya göre, ipek elbise giymek kadınlara mübâh, erkeklere haramdır. Kadı îyâz (476—544) bâzı kimselerin ipeği mubah gördüğünü hikâye etmiştir. Mâmâfîh sonraları haram olduğuna icmâ vâki olduğu söyleniyor. Lâkin Musannif merhum «Fethü'l-Bâri-» de şöyle diyor : «Ashabı kiramdan bir cemaatla daha başkalarının ipek giydikleri rivayet edilmiştir.» Ebu Dâvud diyor ki: «İpeği sahabeden yirmiden fazlası giymiştir. Bunu onlardan bir cemaattan îbni Ebi Şeybe rivayet etmiştir. Filvaki îbni Ebi Şeybe Ammar ibni Ebi Ammar tarikiyle şu hadîsi tahric etmiştir :
«Dedi kî, Mervan ibni Hakem'e haz'den yapılmış bir takım cübbeler geldi ve onları Resûlüllah (S.A.V.)'in ashabına giydîrîverdİ.» Bundan sonra musannif : «En doğrusu haz kelimesini erişi ipek, arkacı başka şeyden olan elbisedir; diye tefsir etmektir» diyor. Bâzılarına göre ipekle yün karıştırılarak dokunan şeye (haz) derler. Bir takımları : «Haz bir hayvandır. Onun yününden yapılan elbise yumuşak olduğu için elbiseye de haz adı verilmiş. Sonra ipekle karıştırılana da haz denilmiştir.» diyorlar. Elhasıl : Ebu Davud'un rivayet ettiği hadîste zikri geçen sahâbe-î Kiramın giydikleri ipek, cübbelerin hâlis ipek değil, böyle karışık dokuma olmaları muhtemeldir.
Bir de sözü geçmektedir ki, bunun için Râfiî (—627) : «tmamlarca ipekten ma'duttur.» der. Bundan dolayı onu erkeklere haram kılmışlardır. Maamâfîh Ibnü-z-Zübeyr (R. A.)'â&n Müslim (204 -—2^1)'in tahrîc ettiği bir hadîste şöyle denilmektedir :
«Ibnü'z-Zübeyr hutbe okumuş ve demiş ki : Kadınlarınıza ipek giy Girmeyiniz. Çünkü ben Ömer ibnî Hattab'ı : Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem, ipeği giymeyiniz buyurdular; derken İşittim».
Anlaşılıyor ki, İbnü'z-Zübeyr hadîsin umûmu ile amel etmiştir. Şu kadar var ki, sonraları kadınlara ipek elbise giymenin helâl olduğuna İcma-ı ümmet vuku bulmuştur. Erkek çocuklara gelince :
Ulemânın ekserisi: «Ümmetimin erkeklerine haramdır.» hadîs-i şerifi mucibince onlara da ipek ^giydirmek haramdır derler. Hanefîlerden İmâm-ı Muhammed (135— 189) ile Şâfiîlerden

bâzılarına göre çocuklara bayram günlerinde ipekli giydirmek caizdir. Çünkü çocuklar mükellef değildirler. Bayramlardan gayrı zamanlarda giydirilip giydirilmemesi hususunda üç vecih rivayet olunur ki, bunların essâhı yine caiz olmaktır.
Dîbâç : İpeğin kalınına derler. Binaenaleyh dîbâcı harîrin üzerine atfetmek, hassı ânım üzerine atf kabilindendir. Hadîs-i şerîf ipek üzerine oturmaktan da nehyediyor. Ancak Musannif «Fethü'l-BâH» de : «Buhârî ile Müslim Hüzeyfe   hadîsini bu yoldan başka bir tarîk ile de tahrîc etmişlerdir ki, o rivayette yâni «üzerine oturmaktan yasak etti, ziyâdesi yoktur.» dedikten sonra sözüne devamla : «Bu hadîs, ipek üzerine oturmak memnudur diyen Cumhur'a kuvvet-îi bir delildir» diyor.
îpek elbise giymek dört mezhebe göre şöyle hülâsa edilebilir :

1— Hanefîlere göre: Erkeklere ipek elbise giymek haramdır. Yalnız dört parmak genişliğinde ipekle, erişi ipek, arkacı başka ipektert dokumaları giyebilirler. Harplerde ise İmameyn'e, göre halis ipek giymek caizdir. İpekli döşek yaygı ve saire üzerine oturmak ve dayanmak; ipekten perde yapmak caizdir.

2— Şâfiere göre: Erkeklere ipek elbise giymek haram olduğu gibi, ipek üzerine oturmak ve dayanmak da haramdır.Ancak ipeğin» üzerine pamuk vesâireden yapılan bir perde konulursa, oturmak ve dayanmak caiz olabilir. Hattâ giyim eşyasında ipeğin üzerine başka bir şeyden yapılma astar dikiimezse giymek caiz değildir. Bu bâbda hâlis ipekle ekserisi ipek olan kumaş arasında bir fark yoktur. Yalnız zarurette îpek giymek caiz olur.

3— Hanbelîlerden rivayet edilen meşhur kavle göre : İpek üzerinde uyumak, oturmak ve ipeğe dayanmak, ,cndan perde vesaire yapmak, haramdır. Yalnız kâbeyi ipekle kaplamak helâldir.

4— Mâlikîlere göre : Bir eziyetten veya hastalıktan dolayı bile olsa ipekli giymek, üzerine oturmak, dayanmak hattâ üzerine başka bir şey yaymak suretiyle de olsa caiz değildir. Yalnız bâzılarına göre üzerine oturmak ve dayanmak mübahdır. Pencere perdesi yapmak bilitti-fak caizdir. Kadınlara ise giymesi helâl olunca, üzerinde oturmak vesaire evleviyetle ve her mezhebe göre helâldir.

îpeğin niçin haram kılındığı hususunda iki kavi vardır :

a— Büyüklenme ve böbürlenmeye sebep olduğu için;

b— Ziynet ve refah elbisesi olduğu için haram kılınmıştır. Halbuki ziynet kadınlara yaraşır. Erkeğe yaraşan merd ve cesur olmaktır.[344]

—/415- «Ömer radıydllahü tmfe'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellern, ipek giymeyi yasak etti. Yalnız ikî parmak, yahut üç veya dört parmak miktarı müstesna.»[345]

Bu hadîs, müttefekun aleytı'dir. Lâfız Müslim'indir.
Musannif merhum hadîs-i şerifte geçen kelimesinin tahyir ve tenv'i için olduğunu söylemektedir. Bu hadîsi İbni Ebi Şeybe (—234) yine bu yoldan şu lâfızlarla tahrîc etmiştir:
«Şüphesiz ki ipek ya şöyle, ya öyle olmaktan başka işe yaramaz.» yani iki parmak, yahut üç veya dört parmak demek istemiştir. Bâzıları, maksad her bir (yen) de ikişer parmak olabilir demektir, demişlerse de bu te'vili Nesâî (215-303) nin rivayeti reddeder:
«Kalın ipeklide bir yerde dört parmak miktarından başkasına ruhsat vermedi.»
İşte Cumhur ulemâ'nın mezhebi de budur. îmârn- Mâlik'ten bir rivayete göre bu dört parmak miktarı dokunulmuş da olabilir, o yere yapıştırılırsa da olabilir. Bâzıları ruhsatı üç parmak miktarı ile, tahdid ve takdir etmişlerse de sadedinde bulunduğumuz hadîs dört parmak miktarında nasstır.[346]

—/416- «Enes radıyatlahü anft'den rivayet edilmiştir ki: Peygamber Sallallahü aleyhi ve seTtem, Abdurrahman ibni Avf İle Zübeyr'e kendilerinde bulunan bir kaşıntıdan dolayı îpek gömlek ile sefer etmeleri için ruhsat vermiştir.»[347]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'tir.

bir nevi uyuzdur. Fakat burada zikir edilmesi kayıt olarak değil, misâl olmak üzeredir. Hadîsin bir rivayetinde Hz. Abdurrahman ile Zübeyr (R. A.) Peygamber (S.A.V.)'e bitten şikâyet etmişler; kendilerine ipek gömlek içinde harp etmek için ruhsat vermiştir.
Musannif «Fethü'l-Bârî» de : «Bu rivayetlerin arasını cem etmek için kaşıntı bitten hâsıl olmuştur denilebilir. Ve bu suretle illet kimi sebebe kimi de sebebin sebebine nisbet edilebilir.» diyor. Kaşıntı ve emsali özürler sebebiyle ipek elbise giymenin-caiz olup olmayacağı ihtilaflı bir meseledir. Taberî (224—310) : «Kaşıntıdan dolayı giyilmesine ruhsat verilmesi, ondan daha büyük bir eziyeti, meselâ : Silâhı karşılamak gibi bir şeyi kasdettiği zaman da giymenin caiz olacağını gösterir.» diyor. Caiz görenler, yalnız sefer halinde-değil, her yerde tecviz etmişlerdir. Şâfiîlerden bâzıları yalnız sefer haline mahsus olmak üzere cevaz vermişlerdir.
Kurtubî : «Bu hadîs caiz değildir diyenlerin aleyhine delildir. Ancak meselenin Zübeyr ile Abdurranman'a has olduğu iddia edirilse o başka. Fakat bu iddia sahih değildir» demiştir.
îmmn-% Mâlik (93—179) ile Ebu Hanîfe (80—150) ipek giymenin mutlak surette caiz olmadığını kaildirler. Kaşıntıdan dolayı ipekli giymenin hikmeti, bazılarınca ipeğin soğukluğudur. Fakat bâzıları buna itiraz etmiş; ipek soğuk değil, sıcaktır. Doğrusu buradaki hikmet ipekteki bir hassadır demişlerdir.[348]

—/417- «Ali radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Peygamber SaUaîlahü aleyhi ve selîem, Bana ipekli bir hülle giydirdi. Ben de onunla (sokağa) çıktım. Ve Peygamber SaUaîlahü aleyhi ve seUem/în yüzündeki gadabı gördüm de hemen onu kadınlarımın arasında paylaştırdım.»[349]

Bu hadîs müttefekun aleyh'dir. Lâfız Müslim'indir.
Çizgili yahut ipekli elbisedir tmâm-ı Halil'e göre arapçada vezninde siyerâ, hıvelâ ve ineba gibi birkaç kelimeden başka kelime yoktur. Burada siyerâ, hülleye sıfat yapılmıştır. Başka rivayetlerde hülle kelimesi siyerâ'ya muzaf olarak okunmuştur ki daha güzeldir. Hülle : Entari ve kaftandır. Ibnü'l-Esîr'e (544—

606) göre bîr cinsten olmaları da şarttır. Bazılarınca hülle ipekli çizgili cübbelerdir. Bir takımlarına göre ise hâlis ipekten yapılan cübbedir ki burada akla en yakını budur. Müslim'in, bir rivayetinde cümlesinden sonra :
«Bunun üzerine :
Ben onu sana giyesin diye göndermedim. Ancak ve ancak kadınlarının arasında baş örtüsü olarak paylaştırasin dİye gönderdim: dedi. Bundan dolayı ben de onu Fat'malar arasında baş örtüsü olarak paylaştırdım.» ibaresi ziyâde edilmiştir.
Hımar'ın cemidir. Hımar : Kadının baş örtüşüdür. Fât'malardan murâd : Fât'ma bînti Muhammed (S.A.V.) yani Ali (R.A.)'ın zevcesi, Fât'ma bînti Esed yani annesi, Fât'ma bînti Hamza ve Ukeyl ibni Ebî Tâlîb'in zevcesi Fât'ma'dır.
Bu hadîs-i şerif ile bir usul-ü fıkıh meselesi olan beyânın hitap vaktinden tehir edilmesinin caiz olduğuna istidlal ederler. Çünkü Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) hülleyi Hz. AH (R. A.)'a. göndermişti. O da aslında giymek için yapılmış olan bu elbiseyi giymek suretiyle ondan istifâdeye kalkmıştı. Bundan sonra Resûlüllah (S.A.V.) giymenin kendisine mübâh olmadığını beyân buyurdular.[350]

—/418- «Ebu Musa radıyallahü anh'âen rivayet edilmiştir ki : Peygamber SaUaîlahü aleyhi ve seüem:
Altın ile ipek ümmetimin kadınlarına helâl; erkeklerine haram kılınmıştır, buyurmuşlardır.»[351]

Bu hadîsi, Imâm-ı Ahmed, Nesâî ve Tîrmîzî rivayet etmişlerdir. Tîrmizî onu sahîhlemiştir.
Ancak aynı hadîsi îmâm-ı Tirmizî (200—279) Saîd ibni EH Hind'den, o da Ebu Musa'dan rivayet etmiştir. ' Ebu Hatim (195 — 277) bunu malûl bulmuştur. Zira Saîd Ebu Musa ile görüşmemiştir. îbni Hibbân (—354) dahi sahihinde bu hadîs için: «Saîd ibni Ebi Hind* in Ebu Musa'dan rivayeti malûldür; sahîh değildir» demiştir. Fakat îbni Huzeyme (223—311) onu sahîh bulmuştur. Bu hadîs bu tarîkten maada sahabeden sekiz tarîkten rivayet edilmiştir. Bu tarîklerin hiç biri itiraz ve ta'ndan hâlî değilse de hepsi biribirini te'yid etmektedir.

Hadîs-i şerîf, erkeklerin altın ve ipek kullanmasının haram, kadınların kullanmasının helâl olduğuna delildir.[352]

—/419- «İmran ibni Hüsayn radıyaîlahü anhüma'dan rivayet edii-mîştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem:
Şüphesiz Allah kuluna bir nimet verdiği zaman, nimetinin eserini onun üzerinde görmek ister, buyurmuşlardır».[353]

Bu hadîsi, Beyhakî rivayet etmiştir.
-îmâm-ı Nesâî (215-—303) Ebu'l-Ahvas''dan, Tirmizî (200—279) ile Hâkim (321—405) de Ibnî Ömer (R. A./dan şu hadîsi tahrîc etmişlerdir :
«Şüphesiz Allah kuluna verdiği nimetinin eserini görmek ister.» Nesâî'nin Ebu'l- Ahvas'da.n rivayet ettiği hadîste :
«Allah sana bir mal verdiği zaman sana olan nimet ve ikramının eserini üzerinde görmelidir» denilmektedir.
Bu hadîsler, Allah kuluna yiyecek veya giyecek gibi bir nimet verdiği zaman, kulun o nîmeti açığa vurmasının yerinde bir iş olduğuna ve bunu Allah'ın sevdiğine delâlet eder. Zira Allah'ın nimetim meydana koymak ona fiilen şükretmektir. Muhtaç olanlar onu güzel giyinmiş görürse sadaka almak için kendisine müracaat ederler. Halbuki pejmürde giyinmek lisân-ı hâl ile dilenmek ve fakirliğini anlatmaktır. Bunun içindir ki şâir :
«Vallahi senin iyiliğine karşı fasih olarak teşekkür etsem de lisân-ı hâlim şikâyeti daha çok ifâde ediyor» demiştir.[354]

552/420- «Ali radıyaîlahü anh'öen rivayet olunduğuna göre : Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, Kas kumaşları ile usfurlu (elbise) giymeyi yasak etmiştir.»[355]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
(Kas) kelimesini hadîs ulemâsı kafin esresiyle (kissî) okumuş. Mısır ulemâsı ise kafi üstün okumuşlardır. Kas bir yerin ismidir. Orada çizgili ve ipekli kumaşlar dokunurmuş. (Kissî) o yere mensup demektir.

(Muasfer) : Usfur denilen sarı boya ile boyanmış demektir. Kass kumaşının ipeği fazla ise, kullanılması haramdır. Değilse mekruhtur. Sarıya boyanmış elbise giymek bâzılarına göre caiz değilse de, ashâb-ı kiram ile tâbin hazaratımn ekserisine göre caizdir. îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel (164—241)'den maada bütün mezhep imamları da caiz olduğuna kaildirler. Çünkü Sahîheyn'in ittifakla rivayet ettikleri İbni Ömer hadîsinde:
«Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve seHem'i sarı boya kullanırken gördüm» denilmektedir. Bâzıları sarıya boyanmış elbise giymeyi tenzi-hen mekruh görmüşlerdir. Resûlüllah (S.A.V.)'in kırmızı bir hülle giydiği dahi rivayet olunursa da, Îbnü'l-Kayyim (691—751) bunun hâlis kırmızı olduğunu kabul etmiyor ve : Kırmızı hülle, kırmızı çizgilerle dokunmuş iki siyah Yemen kumaşıdır. Bunların bu adla tanınması, üzerlerindeki kırmızı çizgilerden dolayıdır. Hâlis kırmızı şiddetle yasak edilmiştir. Sahîheyn'de şu hadîs vardır.
«Peygamber Salldllahü aleyhi ve sellem, kırmızı ipekleri yasak etmiştir» diyor.
Fakat Kadı Şevkâni (1172—1250) bu iddiayı reddetmiş ve : «O hülle hâlis kırmızı idi.» demiştir.[356]

553/421- «Abdullahü'bnü Amr radıyaîlahü anhüma'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki ; Peygamber SaTldlîahü aleyhi ve sellem, benim üzerimde sarıya boyanmış iki elbise gördü de :
Bunu sana annen mi emir etti? dedi.»[357]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîf sarı boyalı elbise giymenin, erkeklere yasak olduğuna delildir. Ve bundan evvelki hadîste geçen yasağı te'yid etmektedir. Hadîsin tamamı şudur: «Onları yıkayayım Yâ Resûlüllah dedim:
Hayır yak onları! Buyurdular.» Bir rivayette «Şüphesiz ki bunlar kâfirlerin elbisesindendir. Binaenaleyh sen onları giyme; buyruimustur.
Aynı hadisi Ebu Dâvud, (202—275) ile Nesâî (215—303) de tah-rîc etmişlerdir. «Annen mi emir etti» buyurması bunların k.-uiın

elbisesi, kadın ziyneti âdeti olduğunu bildirmek içindir.
Hadîs-i şerîf, mal itlafı suretiyle ceza vermeye de delâlet ediyor. Zîra Resûlüllah (S.A.V.) Abdullah İbnü Amr (R. A.)'a o elbiseyi yakmasını emretmiştir. Halbuki birkaç hadîs yukarıda gördüğümüz Hz. Ali hadîsinde böyle elbiselerin kadınlar arasında paylaştırılması emrolun-muştu. Şu halde bu hadîs ile Hz. AH (R. A.) hadîsi arasında muâraza olduğu anlaşılıyor. Böyle hallerde yapılacak iş; iki hadîsin arasını bulmaktır. Yalnız Ebu Davud'un «Sw«en» inde Abdullah ibni Amr'dan şu hadîs rivayet edilmiştir:
«Peygamber Sdllallahü aleyhi ve sellem, Abdullah'ın üzerinde us-furla boyanmış bir çarşaf görmüş ve :
BU Üzerindeki çarşaf nedir? buyurmuş. Abdullah demiştir kî: Resûlüllah (S.A.V.)'in hoşlanmadığını hemen anladım. Ve evdekile-rîn yanına geldim. Tandırlarını kızdırıyorlardı. Çarşafı onun içine atı-verdim. Sonra ertesi gün Resûiüllah (S.A.V.)'in yanına gittim.
Yâ Abdullah çarşafı ne yaptın? dedi. Ben de kendisine anlattım. Bunun üzerine:
Onu ailenden birine giydirseydin ya! Çünkü onu kadınların giymesinde bir beis yoktur» buyurdular.
Bu hadîsten anlaşılıyor ki, Hz Abdullah çarşafı Peygamber (S.A.V.) in emri olmaksızın yakmıştır. Bu rivayet sahîh ise Abdullah hadîsi ile Hz. Ali hadîsi arasında muaraza kalmaz. Fakat bu sefer de Abduüah Ibnî Amr'ın iki rivayeti biribirine muâraza eder. Bu muârazayı (çatışmayı) bâzıları şöyle hallederler : Hz. Peygamber (S.A.V.)'in yak emri nedip içindir. Nitekim yaktığını öğrendiği zaman (kadınlarından birine giydirseydin ya) buyurması bunu gösterir.
Demek oluyor ki, çarşafı yakacağına kadına giydirmesi kâfi gelecekmiş. Fakat Kadı İyâz (476—544) Müslim şerhinde Hz. Peygamber (S.A.V.)'in yak emrinin tağliz, tekdir ve ceza için olduğunu söylemiştir ki, bu kavi daha zahirdir.[358]

554/422- «Esma binti Ebî Bekir radıyaTlahü anîıâ'öan rivayet edilmiştir ki; kendisi Resûlüüah Sdllallahü aleyhi ve sellem'ın cübbesini çıkarmış; cübbenin cebi ile yenleri ve yakaları dîbac ile

geçilmiş halde İmiş.»[359]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Aslı Müslim'dedir. Müslim: «Cübbe vefatına kadar Âİşe'nin yanında îdi. Müteakiben onu ben aldım. Peygamber (S.A.V.) bu cübbeyi giyerdi. Biz de onu hastalar için yıkıyoruz. Onunla şiîâ dileniliyor.» cümlesini ziyâde etmiştir. Buhârî dahi «El-cdebül-Müfred» ele : «Resûlüllah (S.A.V.) onu (gelen) he/etlerle cuma (namazı) için giyerdi» ziyâdesini ilâve etmiştir.Hadîs-i şerifte geçen bâzı kelimelerin izahı :
Cepleri ipekten, eteği ile yenleri ipekle geçilmiş elbisedir. Nevevî (631—676) Müslim şerhinde bu kelimeyi izah ederken : «mekfüfe, kenarları ipekle geçilerek bükülen elbisedir. Bu iş etek ile yakalarda ve yenlerde olur.» diyor.
İpeklinin kabasıdır.Buhârî ile Müslim'in rivayet ettikleri ziyâdeler de Hz. Esmâ'mn rivâyetindendir.
Bu hadîsin bir sebebi vardır ki, şudur :
Hi. Esma (R.Anha) Abdullah ibni Ömer'e: «Elbisedeki alemi, yani üç parmak genişliğindeki ipek yolların haram olduğunu söylediğini duydum. Bunun aslı var mı» diye haber göndermiş. O da : «Babam Ömer (R. A./dan Resûlüllah SdUallahü aleyhi ve settem'î :
«İpeği ancak nasipsizler giyer» derken işittim hadîsin! duydum da alemin ipek giymek sayılacağından korktum.» cevabını vermişti. Bunun üzerine Esma (R. Anka) cübbeyi çıkarmıştır. Cübbenin kenarlanndaki ipeklinin üç dört parmak genişliğimle olduğu kabul edilmektedir.
Hadîs-i şerîf bu miktar ipeğin, elbiseye katılabileceğine ve böyle bir cübbenin kerahetsiz giyilebileceğine delildir. Ayni zamanda Resûlüllah (S.A.V.) eserleri ve onun mübarek vücuduna temas eden elbisesiyle şifâ dilemenin caiz olduğunu; gelen misafire ve ziyaretçiye güzel giyinerek çıkmanın müstehâp bir iş sayıldığını gösteriyor. Maâmâfîh «bu bir sahâbiyyenin kendi sözüdür; delîl teşkil etmez» diyenler de olmuştur, ipek, ipekli elbise dikmek, teşbih dizmek, musaf torbası vesaire yapmak gibi şeylere nehyin şümulü olmadığından bunların kullanılmasında bir beis görülmemektedir. Elbise giymenin de bir takım adabı vardır.

Meselâ : Gömleğin yenlerini fazla uzun yapmamak, günün modasına uyarak pantolonun paçalarını fazla geniş veya fazla dar tutmamak bunlardandır.
Ebu Dâvu&un (202—275) Hz. Esmâ'dan rivayet ettiği bir hadîs «Peygamber (S. A.V.J'in yen'i bileğine kadar idi.» deniliyor. îbni Abdİ's-selâm : «Elbiseyi ve yen'leri geniş tutmakta ifrata gitmek, bid'ât ve israftır» demiştir.[360]

«Cenazeler Bahsi»

Cenaîz 'jîelimesi cenazenin cemidir. Cenaze : Cim'in fethi ile de kesri ile Jde okunabilir. «Kamus» ta şöyle deniliyor : Cenaze cim'in. fethi île ölen insan demektir. Yahut cim'in kesriyle Ölen insan; fet-hiyle okunursa tabuttur. Yahut bunun aksidir. Yani cim'in kesriyle, tabut, fethiyle ölen insan demek olur. Yahut cim'in kesriyle ölen insanla birlikte tabut mânâsına gelir. Umumumiyetle Hanefîler'in fıkıh kitaplarında bu kelime cim'in fethiyle ölmüş insan mânâsında kullanıl-mşıtır. Cim'in kesriyle tabut manasınadır. Meşhur nahiv üstadı Esma-i[361] den cim'in fethiyle okunamiyacağma dâir rivayet vardır.[362]

555/423- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlülîah SaUaîlahü aleyhi ve seUem :
Bütün lezzet (ve zevk) |eri târ-ü mâr eden şeyi, ölümü, ÇOk zikredin» buyurdular.[363]

Bu hadîsi, Tirmiiî ile Nesâî rivayet etmiş, İbni Hibbân sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerifi Hâkim (321—405), İbnü's-Seken (294—353) ve İbni Tâhir dahi sahîhlemişlerdir. Dâre Kutnî (306—385) ise mürsel olmakla ületlendirmiştir. Bu bâbda Hz. Ömer ile Enes (R. Anhüma) dan da rivayetler varsa da bunlar hakkında dahi söz edilmiştir. Musannif Süheylî[364]'den naklen şöyle diyor: «Hazım kelimesi zâl-i muceme (noktalı dâl) ile rivayet edilirse, (kesen) manasınadır. Zâ-i mühmele (noktalı râ) ile ise bir şeyi gidermek mânâsına gelir ki burada bu mânâ murâd değildir.» Maamâfîh yine Musannif merhum : «nefyin üzerinde durmanın lüzumu aşikârdır» diyerek kelimenin noktalı dâl ile dahi sahîh bir mânâ ifâde ettiğini anlatmak istemiştir. Zîrâ ölüm bütün zevk ve lezzetleri kestiği gibi, aynı zamanda onları giderir de. Ancak hadîste îtimâd rivayetedir. Rivayet ise zâl iledir.
Bu hadîs, insanın, en büyük bir ibret ve serencam olan ölümü hatırlatmaktan gaflet etmemesi lüzumuna delildir. Ölümü

hatırlamanın fâidesini Peygamber (S.A.V.) hadîsin sonunda şu lâfızlarla beyân buyuruyor :
«Zîrâ siz onu çoğun içinde (zengin iken) zikir edersiniz, Allah o çoğu azaltır; azın içinde zikir ederseniz onu çoğaltır.» DeylemVnin Ebu Hüreyre (R, A.J'dan rivayetinde hadîs şöyledir :
«Ölümü çok zikredin; eğer bir kul Ölümü çok zikrederse Allah onun kalbini ihya eder. Ve Ölümünü kolaylaştırır.» İbni ffibban (—354) üe beyhahî (384—458)'nin «Şua'bü'l-îmân^ ındaki lâfızları şöyledir:
«Lezzetleri tarumar eden (ölüm'ü) çok zikredin; zîrâ onu hiçbir kul baş sıkısında zikir etmemiştir ki Allah onun başını çözmesin; vakti hali yerinde iken zikir etmemiştir ki o hali daraltmasın.» Aynı hadîsi İbni Lal[365] «mekarim-i Ahlâk» ta Hz. Enes (R. A.)'âan şu lâfızlarla rivayet eder :
«Ölümü çok zikredin; Çünkü o günahlardan temizlemek ve dünyadan uzaklaştırmakdır.» lâfızları şöyledir:
«Lezzetleri keseni çok zikredin; zira onu geçim hususunda başı darda olan hiç bir kimse zikretmemiştir ki Allah maişetini genişletmesin. Varlık zamanında da zikir etmemistir ki; o varlığı ona darlık etmesin.» ibni ebid-Dünyâ[366] (208-281) da şu lâfızlarla tahrîc etmiştir:
«Ölümü çok zikredin. Zîrâ o, günahları yok eder; dünyadan soğutur. Eğer onu zenginlik ânında anarsanız onu yıkar; fakirlediğiniz zaman anarsanız sizi geçiminizden razı kılar.»[367]

556/424- «Enes radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah SallaMahü aleyhi ve sellem
Sakın sizden biriniz başına gelen bir belâdan dolayı ölümü istemesin. Eğer behemehal isteyecekse, bari : Allah'ım hayat benim için daha hayırlı ise, bana hayat ver; hakkımda ölüm daha hayırlı ise beni öldür, desin.» buyurdular.[368]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Hadîs-i şerif, bir belâ, mihnet veya düşman korkusu ile yahut hastalık veya fakr-ü zaruret gibi bir dünya meşakkati sebebiyle

ölümü istemenin memnu olduğuna delildir. Çünkü Ölüm istemekte, halinden sızlanmak; Allah'ın kazasına sabr etmemek, ona razı olmamak vardır. «Başına gelen bir belâdan dolayı» buyrulmasına bakılırsa, belâ sayılmayan hususatta meselâ : Din bâbındaki fitneler hususunda ölümün istenilmesi caiz olmak lâzım gelir. Nitekim duâ hadîsi de caiz olduğuna delâlet eder. O hadîste :
«Kullarına bir belâ vermek dilersen, bir fitne dûçâr olmaksızın ruhumu sana kabzeyle.» buyrulmaktadır.
Şefaîd olmak arzusuyla ölümü istemek de caizdir. Filvaki selef-i salîhînden Hz. Abdullah ibnî Revaha ile başkaları şehît olmayı dilemişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de (1) Hz. Meryem'in: «Keşkî bundan önce ölmüş olsaydım» dediği hikâye buyruluyor. Hz. Meryem, o korkunç işe yani kavminden bâzılarının küfür etmesine, bâzılarının da şakî ve âsî olmasına kendisi sebep olduğu için ölümü temenni etmiştir.
«Eğer behemehal isteyecekse», tâbirinden murâd : Başı pek sıkılırda sabır ve tahammülü kalmazsa, şu duayı okuyabilir; fakat böyle bir şey yoksa bu duayı dahi okumaması evlâdır; demektir.[369]

557/425- «Büreyde radtyallahü anA'den rivayet edildiğine göre Peygamber Saîlalîahü aleyhi ve sellem :
— MÜ'mİn alin teri İle Ölür.» buyurmuşlardır.[370]

Bu hadîsi, Üçler rivayet etmiş, İbni Hİbban da sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerifi İmâm-ı Ahmed (164—241) ile tbni Mâce (207—257) ve hadîs ulemâsından bir cemâat da tahrîc etmişlerdir. Taberâ-nî (260—360) aynı hadîsi İbnî Mes'ûd (R. A.) rivayetinden tahrîc etmiştir.
Alın teriyle ölmek İki suretle tevcih ve îzah edilebilir :

1— Bundan murâd : Ölen kimsenin hâlet-i nezi' denilen can çekişme zamanında çektiği zahmet ve meşakkattir ki, o halde hakikaten alın terler.

2— Mü'minin helâl kazanç uğrunda katlandığı zahmetten

kinayedir. Bir de mü'min namaz ve oruç gibi ibâdetlerle Allah'ına kavuşuncaya kadar nefsini tazyikte bulunur. Bu takdirde hadîste, câr ve mecrûr, mahallen mansûb hâl olur. Birinci takdire göre mânâ : Ölüm ve ruh teslimi hali mü'mine şiddetli gelir; demek olur ki, «Alın teri» ölümün sıfatıdır.
ikinci takdire göre mânâ : Mü'mine ölüm, alnını terleten bu şiddetli halde gelir, demektir. Yani «Alın teri» bu tevcihe göre hâl'in sıfatıdır.[371]

558/426- «Ebu Saîd ile Ebu Hüreyre radıyaîîahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demişlerdir ki : Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem: ölülerinize telkin edin.» buyurdular.[372]

Bu hadîsi, Müslim ile Dörtler tahrîc etmişlerdir.
Hadîsin buradaki lâfzı Müslim'indir. Hadîsi tbni HİbbanHİbban (—354) de aynı lâfızlarla tahric etmiş ve sonunda: «Eğer bir kimsenin son sözü Lâ İlahe illlâllah olursa günün birinde cennete girer. Velevki bundan önce azap görmüş olsun.» cümlesini ziyâde etmiştir.
Hadîs-i şerifi Şeyheyn'e veya Buhârî'ye nisbet eden olmuşsa da bu hatâdır. İbni Ebi'd-Dünya (208—281) bu hadîsi Huzeyfe (R. A.) dan şu lâfızlarla tahrîc etmiştir :
«Ölülerinize Lâ ilahe illâllah'i telkin edin; çünkü kelime-r tevhîcl ondan önceki günahları yok eder.»
Bu bâb'da daha başka sahîh hadîsler de vardır. Mevtadan murâd : ölmek üzere olan kimsedir. Telkin dahi bu haldeki müslümana kel i m e-I tevhîd'i hatırlatmaktır. Tâ ki ölen mü'minin son sözü kelime-i tevhîd olsun. Ve bu sebeple cennet'e girsin. Hadîsteki telkin emri Ölüm halindeki her müslümana âmm ve şâmildir. Fakat buradaki emir nedip içindir. Ulemâ-i Kiram, telkinin çok ve devamlı yapılmasını mekruh görmüşlerdir. Zîrâ ısrarla telkine devam edilirse ölen kimse ihtimal bıkar; sıkılır ve o anda çektiği ölüm acısı daha da şiddet kesbederek kelime-i tevhîd'i söylemek istemeyebilir. Onun için bir defa söyledi mi: «yine tekrarla» diye emir edilmez de, tariz suretiyle yani kelîme-î tevhîd yanında söylenerek hatırlatılır ve böylelikle son sözünün kelime-i tev-

hîd olmasına çalışılır. Bir de kelime-i tevhîd'den murâd:
«ANah'darv başka Allah yoktur. Muhammed Allah'ın e I çişidir.» demektir. Zîrâ bu iki cümleden birini söyleyip, diğerini söylememek bir fayda vermez.
Hadîsteki «ölüleriniz» tâbirinden de anlaşılacağı veçhile telkin müsîümanlara yapılır; Müslüman olmayanlara ise İslâmiyet arzolunur. Nitekim, Resûlüllah (S.A.V.) efendimiz amcası Ebu Tâlib ölürken kendisine îslâmiyeti arzetmiş ve keza vaktiyle hizmetinde bulunan bir gayri müslimi ziyaret ederek ona da îslâmiyeti arzetmişti. Gayri müslim Hz. Fahri Kâinaf (S.A.V.) efendimizin bu irşadı ile müslüman olarak ölmüştü. Hadîste müslümanlarm ölülerini tahsis buyurması telkini onlar kabul ettiği içindir. Şu da var ki müslümanlar ekseriyetle yalnız müslüman Ölülerini ziyaret ederler.
Fâîde, : Hastanın yanında Allah'ın rahmeti, lütuf ve ihsanı zikredilmelidir. Böyle hareket edilirse, Allah'a hüsn-ü zan eder. Nitekim bu bâbda tmâm-ı Müslim (204—261) Hz. Câbîr (R. A.J'âan şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem'î vefatından önce :
Sakın biriniz Allah'a hüsn-ü zan'dan başka bir halde Ölmesin; derken işittim.» «Sahiheyn» de Ebu Hüreyre (R.A)'dan merfu' olarak şu hadîs rivayet olunmaktadır:
«Peygamber SallaUahü aleyhi ve sellem, şöyle buyurdular :
Allah; ben kulumun bana olan zannına göre muamele ederim buyurdu.»
Ulemâdan bâzıları : «Ümit verici kırk tane hadîs topluyarak hastanın yanında okumak, hastanın Allah'a olan hüsn-ü zan'nım kuvvetlendirir. Allahü Teâlâ ise kuluna karşı kendisine gösterdiği zan mucibince muamele eder» diyorlar.
Ölürken bir kimsenin Allah korkusu ile afv ümidinin bir araya gelmesi iyi bir şeydir. Bunu îmâm-ı Tirmizî (200—279) güzel bir isnad ile Enes (R. A./dan tahrîc etmiştir. O hadîse göre : Resûlüllah (S.A.V) ölüm döşeğinde bulunan bir gencin yanına girmiş ve :
Kendini nasıl buluyorsun?» dtye sormuştu. Genc'in : Allah'dan afv ümit ediyorum; günahımdan da korkuyorum» demesi üzerine Peygamber (S.A.V.) :

ümid böyle bir yerde bir kulun kalbinde toplanırlarsa Allah ona dilediğini verir; korktuğundan emin kılar» buyurmuşlardır.
Diğer Fâide : Son nefeste bulunan hastayı kıbleye çevirmek gerekir. Bu bâbda Hâkim'in (321—405) Ebu Katâde (R. A./dan tahrîc ederek sahîhlediği bir hadîs-i şerife göre : «Peygamber SaTlaUahü aleyhi ve sellem, Medine'ye geldiği zaman, Bera ibnî Ma'rûr'u sormuş. Ashap: «O öldü yâ Resûlüllah. Hem malının üçte bîrini sana vasiyet etti. Ölürken kıbleye karşı çevrilmesini de vasiyet etti» demişlerdir. O zaman y Resûl-Ü Ekrem (S.A.V.) :
«Sünnete isabet etmiş. Ben de onun (bana vasiyet ettiği) Üçte birini çocuklarına İade ettim» buyurarak cenaze namazı s «Allah'ım nı kılmış ve onu mağfiret buyur ve onu cennetine koy, sen bunu zaten yaptın.» demiştir. Hâkim : «Ölen kimsenin kıbleye çevrileceği hakkında bundan başka bir hadîs bilmiyorum» diyor.[373]

559/427- «Mâ ki I İbnî Yesâr[374] radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre; Peygamber Salîallahü aleyhi ve sellem:Ölenleriniz üzerine yâsîn okuyun.» buyurmuştur.[375]
Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile Nesâî rivayet etmiş; Hâkim sahîhlerniştir.
îbni Hibban'm beyânına göre hadîs-i şeriften murâd : ölmek üzere olan kimselerdir. Fakat lâfız, âmm olduğu için ulemâdan bâzıları : «Ölmüşlere de okunur» diyorlar.
Aynı hadîsi îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel (164—241) ile îbni Mâ-ce (207—275), Süleyman Et-Teymî tarikiyle MâkİI ibni Yesâr'dan rivayet etmişlerdir. Îbnü'l-Kattân (120—198) ise onu muztarib ve mevkuf olmakla jiletlendirmiş; râvîlerden Ebu Osman ile babasının hâllerini meçhul saymıştır. Dâre Kutnî (306—385)'nin dahi «Bu hadîsin isnadı muztarip, metni meghûldür, sahîh değildir» dediği rivayet olunur. İmârımı Ahmed tbni Haribel Müsnedin'de : «Bize Safvân tahdis ederek dedi ki : Ölürken yâsîn okunursa, ulemâ, onun sebebiyle ölenin azabı hafifletilir; derler.» demektedir.
Bu sözü «El-Firdevs» sahibi, Ebu'd-Derda ile Ebu Zer (R.

anhüma)'da.n müsned olarak rivayet ediyor ki, metni şudur :
«Resûlüllah SaîîdUahü aleyhi ve sellem :
ölen hiç bir kimse yoktur ki, yanında yâsîn okunsun da Allah ona, azabını hafifletmesin.» buyurdular. Bu iki rivayet İbni Hibban'm sözünü te'yid etmektedir. Hattâ bunlar onun istidlal ettiği delilden daha da açıktırlar.
Ölen kimsenin yanında sûre-İ Ra'd ve bir rivayette sûre-i Bakara okumanın müstehâb olduğu bâzı eserlerde Ebu' Şa'sâ'dan, bâzılarında ise Şu'bi'den rivayet edilmiştir.[376]

560/428- «Ümmü Seleme radıyallahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Salîallahü aleyhi ve sellem, Ebu Sefeme'nîn yanına girdi (ölmüş de) gözleri açık kalmıştı. Hemen onun gözlerini yumdurdu. Sonra buyurdu ki :
Muhakkak ruh alındığı zaman göz onu takip eder.
Bunun üzerine Ebu Seleme ailesinden bâzı kimseler vaveyla ko-kopardılar. Resûlülfah Sallatlahü aleyhi ve sellem :
Nefislerinize hayırdan başka bir şeyle dua etmeyin. Zîrâ meleklerin sizin söylediklerinize «âmin» derler; dedikten sonra :
«Allah'ım, Ebu Seleme'ye mağfiret eyle; derecesini hidâyete erenler arasına yükselt. Kabrini kendisine genişlet. Orada ona nur ver ve arkasından onun yerini tutacak kimse halkeyle.» buyurdular.[377]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Ölüm ânında bir kimse gözünü bir noktaya diker de oradan ayırmazsa araplar ona : «gözü dikildi» derler. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in Ebu Seleme (R. Anha)'nm. gözlerini yumdurması bu işin müstehâb olduğuna, delildir. Mesele bütün müslümanlarca ittifâkî-dir. Gözlerin açık kalmasının sebebini Hz. Fahr-î Kâinat (S.A.V.) «Çünkü ruhu takip eder» diye beyân etmiştir.
Bu hadîs, «Ruhlar lâtîf bir takım cisimlerdir. Onların bedenlere girmesiyle hayat vücûd bulur. Bedenlerden çıkmasıyla da hayat nihayete erer» diyenlerin delîllerindendir. Bir takımları ise «Ruhlar, arazdır» derler. Mesele kelâm kitaplarında münâkaşa edilmiştir. Yine ha-dîs-i şerifte ölen kimseye ve ailesi efradına

duâ edilebileceğine ve keza ölünün kabrinde ya nîmet veya azap göreceğine delâlet vardır.[378]

561/429- «Âişe radıyallahü anha'dan rivayet edildiğine göre, Resû-Jüllah Sallallahil aleyhi ve seUem vefat ettiği zaman çizgili bir çarşafla örtülmüştür.»[379]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Hibere: Çizgili kumaştır. Bu nevi kumaşlar Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) in en sevdiği elbiseliklerdi. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) hazretlerinin bu çarşafla örtülmesi yıkanmazdan önce idi. Nevevî (631—676) Müslim şerhinde bunun ittifakı olduğunu söyler. Hikmeti de cenazeyi açılmaktan korumak; onun değişen suretini görünmekten gizlemektir. Cenazenin örtülmesi, içinde vefat ettiği elbise çıkarıldıktan sonra olacaktır. Elbisenin çıkarılması ise bu elbise sebebiyle; bedeni değişmesin, diyedir. [380]

562/430- «(yine) ondan (radîyallahü anha) rivayet edildiğine göre: Ebu Bekir Sıddîk radtyatlahü ank, Peygamber Sdüdüahü aleyhi ve 8eUem}\ vefatından sonra Öpmüştür.»[381]

Bu hadîsi, Buhâri rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîf, bir Idmse öldükten sonra cenazesinin öpülebileceğine ve cenazeyi Örtmenin müstehâb olduğuna delildir. Vakıa rivayet edilen fiiller hep sahabenin fiilleri olup, bunlar bâzı ulemâya göre, delîl teşkil etmezse de bu fiiller hem aslî ibâhaye göre caiz; hem de hadîs olarak ResûlülUh (S.A.V.)'dcn rivayet edilmiştir. Nitekim tmâm-ı Tirmizî (200—279)'nin Hazreti Âişe (R. An/ta/dan tahrîc ettiği şu hadıs-ı şeriften sarahaten anlaşılmaktadır:
«Peygamber (S.A.V.) Osman ibnî Mez'un'u ölmüş olduğu halde ağ-lıyarak, yahut gözleri yaşararak öptü dedi.»
İmâm-ı Tirmizî bu hadîs hakkında: «Âişe hadîsi hasen ve sahihtir» diyor.[382]

563/431- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den Peygamber Sallallahü aleyhi ve seUem'den duymuş olarak rivayet edilmiştir kî, Resûlüİlah Sallallahü aleyhi ve sellem :
Mü'minin ruhu, borcu ödeninceye kadar borcuna muallak kalır.» buyurmuşlardır.[383]

Bu hadîsi, Ahmed ile Tirmizî rivayet etmiş; Tirmizî onu-hasen bulmuştur.
Filhakika borç hususunda Peygamber (S.A.V.) pek ziyâde dikkat ve şiddet gösterirlerdi. Hattâ bir defa borçlu olarak vefat eden bir sa-hâbînin cenazesini kılmamış; sahâbe-î kîrâm'dan biri o borcu üzerine aldıktan sonra kılmıştı.
Yine Fahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimiz: şehidin kanı yere damlar damlamaz, bütün günahlarının affolunacağını, bundan yalnız borç müstesna olduğunu; haber vermişlerdir.
Bu hadîs-i şerîf dahi borçlu ölen kimsenin ölümünden sonra bile borcu ile meşgul olduğunu bildiren delillerdendir. Bunda ölmezden evvel borçtan kurtulmaya çalışmak için teşvik olduğu gibi, borc'un en mühim haklardan biri olduğuna da delâlet vardır. Sahibinin rızası ile alınan borç hakkında hâl böyle olunca gasp, yağma ve soygunculuk gibi meşru olmayan sebeplerle alman borçlara ne denilir, bilemeyiz.[384]

564/432- «İbni Abbas radtyallahü anh*den Peygamber Sallallahü aleyhi ve seîlem'den duymuş olarak rivayet edilmiştir ki, ResûtüHah Sallallahü aleyhi ve sellem, hayvanından düşerek Ölen sahâbî hakkında :
Onu su. ve sidr[385] ile yıkayın, da iki elbise içinde kefenleyin.» buyurmuşlardır.[386]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Hadîsin tamamı şöyledir: «Onu kokulamayın. Başını da sarmayın.» Bundan sonra dahi Buhârî'de şu cümle vardır
kıyamet gününde telbiye ederken diriltilecektir.»

Buharî'nin rivayetine göre, hâdise hac esnasında Arafat'da vakfe yaparken vuku bulmuş ;hayvam üzerinde vakfe yapmakta olan O zât, düşerek Ölmüştür.
Eu hadîs-i şerîf cenazeyi yıkamanın farz olduğuna delildir. îmâm-% Nevevî : «Cenazeyi yıkamanın farz-ı kifâye olduğuna icmâ vardır» der ise de Musannif «El-Feth» de bunu rivayet ettikten sonra şöyle demektedir: «Bu icmâ dâvası şiddetli bir zühuldür. Zîrâ bu bâbdaki MâHkiyyenin hilafı meşhurdur. Hattâ Kurtubî, Müslim şerhinde cenaze yıkamanın sünnet olduğunu tercih etmiştir.»
Maamafîh Cumhur ufemâ'ya göre cenaze yıkamak farz-ı kifâye olduğu gibi Hanefîlerin Fıkıh kitaplarında dahi cenaze yıkamanın farz-ı kifâye olduğuna icmâ-ı ümmet bulunduğu nakledilmektedir. Mâlikîler-den Ebu Bekir ibni Arabî (468—543) cenaze yıkamanın farz olduğuna kail olmayanların sözünü reddetmiş ve : «Bunun vücûbu bâbm-da hem kavlî hem amelî hadîsler vârid olmuş; temiz, pâk olan Resûlüllah (S.A.V.)'in yıkandığı rivayet edilmiş iken, başkalarına ne kalır?» demiştir.
Cenazenin kaç defa yıkanacağı az ilerde gelecek Um mü Atiyye hadîsinde görülecektir. «Su ve sidr» î'e buyrulması, hor defasında suya sidr karıştırılacağım gösteriyor. Bundan dolayı bâzı ulemâ : «Cenaze yıkamak taharet için değil, sadece nezâfet içindir, çünkü; içine başka şey katılan su ile taharet olmaz.» demişlerdir. Bâzıları ise; «îh-timal sidr suyun vasfını değiştirmez de onun için karışmış sayılmaz» derler. Bu da her defasında yıkanacak yeri evvelâ sidr iîe oğuşturup sonra su ile yıkamakla olur. KurtubVye göre; evvelâ bir kapta su ile sidr karıştırılarak köpüğü çıkıncaya kadar çalkalanır ve onunla cenazenin bedeni oğuşturulur. Sonra üzerine hâlis su dökülür. Bu bir defa yıkama sayılır. Bâzıları : «Sidr suya katılmaz; çünkü katılırsa mutlak suyun vasfını değiştirir» derler.
Hadîsin zahiri ile istidlal eden Şâfiîlerle bâzı Mâlikîlere göre, cenazeyi yıkamak nezâfet içindir. Binaenaleyh, içersine gül suyu gibi bir şey karışan su ile cenaze yıkanabilirsc de israf olacağı için mekruhtur. Cumhur ulemâya göre meşhur olan : Cenaze yıkamanın teabbüdî olmasıdır. Binaenaleyh şâir vacip ve mendûp Gusüllcrde şart olan onda da şarttır.

Hadîs-i şerifte cenazeyi kokulamak yasak ediliyorsa da «zîrâ kıyamet gününde telbiye yaparken diriltilecektir» diye tâin buyrulması, nehy'in illetinin, ihramh olarak ölmesi olduğunu gösteriyor. Binaenaleyh «mâni zail oldukta memnu avdet eder.» kâîdesince ihramdan çıktıktan sonra ölürse kokulamak yasak olmaz. Anlaşılıyor ki, cenazeyi kokulamak müslümanlar arasında mukarrer bir şeymiş. Başını örtmekle sarmayı yasak etmesi dahi ihramdan dolayıdır. îhram-h olmayan cenazelerin başlarını örtmek dahi memnu değildir.
Hanefîlerle bâzı Mâlîkîlere göre ihramın hükmü ölümle biter, «Onu İki elbise içinde kefenleyin.» buyurması, cenazeyi kefenlemenin vacip olduğuna delâlet eder. Bu takdirde kefenin tek adetlerle olması şart değil demektir. Bâzılarına göre iki elbise ile kefenlcnmesi onların içinde hac denilen mübarek ibâdeti yaparken Öldüğü içindir. Maamafîh başka kefen yapacak elbise bulamamış olması da ihtimâl dahilindedir.
Hadîs-i şerîf kefen'in re's-î maldan olacağına da delildir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) kefenlenmoyi emir etmiş; ölen zâtın bütün malını ihata eden borcu var mı idi yok mu idi sormamıştır.
Hadîsin buradaki rivayetinde «iki elbise» mutlak olarak zik-redilmişse de BuhârVnin bir rivayetinde «iki elbisenin içinde» denilmiş; Nesâî (215—303)'nin rivayetinde ise daha ziyâde îzah cihetine gidilerek «içinde ihrama girdiği iki elbisesiyle kefenleyin» buyrulmuştur. Musannif diyor ki: «Bundan cenazenin ihram elbisesiyle kefenlenmesinin müstehâb olduğu ve ölen zâtın ihramının baki kaldığı; cenazenin dikişli elbise ile kefenlenmiyeceği anlaşılmaktadır.» «Telbiye ederken diriltilecektir» ibaresinden anlaşıldığına göre : Bir kimse bir ibâdete başlar da tamamla-yamadan ölürse, âhirette Cenâb-ı Hak'kın o kimseyi o ibâdeti yapmış gibi tutacağı ümid olunur. [387]

565/433- «Âişe radıyaUahü anha'öan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Peygamber Salîalîahü aleyhi ve sellem'i yıkamak istedikleri vakit: «Vallahi bilmiyoruz: Resûlüllah Salîalîahü aleyhi ve seUem'ı (diğer) cenazelerimizi soyduğumuz gibi soyalım mı,

soymayalım mı?... ilâh.» dediler.»[388]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir.
Hadîsin Ebu Davud'un Sünen'inde tamamı şöyledir :
«Ashâb-ı Kiram ihtilâfa düşünce, Allah onların uykularım o*îtirdf. Hattâ hiçbiri kalmamıştı ki çenesi göğsüne değmesin. Sonra beyt tarafından kim olduğunu bilmedikleri birisi onlara : «ResûlüNah (S.A.V.)'I elbisesi üzerinde iken yıkayın.» dîye söz etti. Bunun üzerine o hazret! gömleği üzerinde yıkadılar. Suyu gömleği üzerinder döküyor; onu elleriyle değil de gömlek île oğuşturuyorlardı.»
Hz. Âişe (R. Anka) : «Arkada bıraktığım vukuat bir daha karşıma çıksa Resûlüllah (S.A.V.)'Î kadınlarından başka kimse yıkıyamazdı» derdi, tbni Hibban'm bir rivayetinde : «Hz. Peygamber Salîalîahü aleyhi ve sellem'i kucağında oturtan AM b. Ebi Tâlib idi.» deniliyor. Hâkim'in. Rivayetinde:
«Peygamber Salîalîahü aleyhi ve sellem'i Ali (R. A.) yıkadı. Ali'nin elinde bir çaput vardı. O hazreti yıkadı ve elini gömleğin altına soktu, onu gömlek üzerinde iken yıkadı» denilmektedir.
Bu hadîsi, îmâm-ı Şafiî (150—204) dahi Mâlik'ten, o da Cafer ibni Mtihammed'den, o da babasından işitmiş olmak üzere rivayet etmiştir. Bu kıssadan Resûlüîlah (S.A.V.)'in sair cenazeler gibi olmadığı anlaşılmaktadır.[389]

566/434- «Ümmii Atiyye t adıyallahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Biz (vefat eden) kızını yıkarken yanımıza Peygamber Salîalîahü aleyhi ve settem girdi de :
Onu su ve sidr ile üç defa veya beş defa, yahut lüzum görürseniz daha fazla yıkayın; sonuncu defasında suya kâfûr'da koyun. Yahut bir parça kâfur koyun; buyurdular.[390]

İşi bitirdikten sonra kendüerino haber verdik.Hemen bize gömleğim verdi ve:
Onu buna sarın; buyurdu.»
Hadîs mütlefekun altyh'dir. Şeyheyn'in Ümmü Atlyye'don bir rivayetinde «sağ taraflarından, abdest yerlerinden başlayın»

buyrulmuştur. BuhârVnin bir rivayetinde : «Bunun üzerine saçlarını üç belik örerek arkasına koyduk» denilmiştir.
BuhârVnin rivayetlerinde Hz. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)în vefât eden kızının ismi zikir edilmemişse de meşhur rivayete göre Zeyneb (R.Anka)dır Hı. Zeyneb (R.Anha), Ebu'l-Âs (R.A.) ile evli idi. Hicretin 8. yılı başlarında vefât etti. Bâzı rivayetlerde vefât edenin Ümmü Gülsüm (R. Anha) olduğu zikredilmektedir. Buhari'de îbni Sirm'dcn : «Kızlarının hangisi olduğunu bilmiyorum» rivayeti de vardır.
Hadîste göçen «Kâfur da koyun, yahut bir parça kâfur koyun» cümlesindeki şek ve şüphe râvîdendir. «Yani ya Öyle dedi
yahut böyle.» demek istemiştir. BuhârVûe «İşi bitirdikten sonra kendilerine haber verdik» cümlesinden önce «İşi bitirdiğiniz zaman bana haber verin» ibaresi vardır. yerine dahi BuhârVde tâbiri vardır. Maamâfîh mânâ hep birdir.aslında elbisenin düğme ve iplik ve iplik yeri demek ise de burada mahalli zikir hali kast kabilinden mecâz-ı mürsel olarak gömlek mânâsında kullanılmıştır.
«Üç defa yıkayın» emrinin zahiri bu sayının farz olduğunu gösteriyorsa da burada emir nedip mânâsına hamlolunmuştur. Zîrâ bir defa yıkamak icmâ'en caizdir. Bâzıları «üç defa yıkamak farzdır» derler, «yahut beş defa» tâbiri tahyir (muhayyerlik) ifade eder. Yani ce-nâzoyi yıkayan üç ile beş defa yıkamak arasında muhayyerdir, «yahut daha fazla» cümlesi bir rivayette «yedi defa» denilmek suretiyle açıklanmıştır. Nitekim îmâm-ı Akmcd îbni HanbeVin mezhebi budur. Yediden fazla yıkamak mekruh sayılmıştır. îbni Abdü'l-Bcrr (368—463) : «Yediden fazla yıkanır diyen bir kimse bilmiyorum» demektedir. Ancak Ebu Davud'un rivayetinde : «Ya yedi, yahut bundan daha fazla yıka» denildiğine göre, icâbında yediden fazla yıkamak da câia olmak gerektir. Cenazeyi su ve sidr ile yıkamanın keyfiyeti yukarıda görülmüştü.
Ulemâ : «Bundaki hikmet cenazenin bedenini yumuşatmasıdır» derler. Suya kâfur katmanın hikmeti ise, cenazenin yanında bulunan meleklerle insanlara güzel kokması içindir. Kâfûr'un daha bir çok hassaları olduğunu söylerler ki, bunlar kurutmak, soğutmak içeriye işlemek, cenazeyi katılaştırmak, sinekleri

defetmek, bozulmaktan korumak gibi şeylerdir.
Hâsılı kâfur; bu hususatta güzel kokuların en keskinidir. Cenazenin son defa yıkanacağı suya kâfur katılmasının sırrı budur.
Hadîs-i şerifte, cenaze yıkarken sağ taraflardan başlamaya da delâlet vardır. Bundan maksad sağ tarafın uzuvlarıdır. «Abdest yerlerinden» denilmesi sağ taraflarından başlamaya münafi değildir. Çünkü hem sağdan, hem de abdest yerlerinden başlamak mümkündür. Bâzıları bunu «abdest a'zâsı olmayan yerlerde sağdan başlıyarak yıkayın; abdest a'zâsı olan yerlerde abdest a'zâsından başlayın» diye tef-sîr etmişlerdir. Cenazeye abdest aldırma emrinin hikmeti; gurre ve tahcil'in eseri belli olmak için mü'minin alâmetini yenilemektir.
Mazmaza ile İstinşak cenaze için abdest fiillerinden değildir. Hadîs-i şerîf, cenazenin saçlarının örülmesine kail olanların delilidir. Bâzılarına göre kadının saçları Örülmeden dağınık bir şekilde yüzüne ve arkasına salınır. Kurtubî diyor ki : «Galiba buradaki hilafın sebebi Ümmü Atiyye'nin fiili Hz. Peygamber (S.A.V.)'in emri olmaksızın yapılmış olmasındandır.» Lâkin Musannif bu mes'eleyi : «Said ibni
Mansur şu lâfızlarla rivayet etmiş» diyor :
«Ümmü Atiyye dedî ki : Resûlüllah SalîaUahü aleyhi ve sellem :
Onu tek (sayı île) yıkayın, saçlarını da belik yapın» buyurdular. îbni Hibban'm sahihinde:
«Onu üç defa, yahut beş veya yedi defa yıkayın ve kendisine üç belik yapın» denilmiştir, «üç belik» tâbiri tağlibtir. Bu hadîsler «kadının saçı örülmez» diyenlerin aleyhine delîl sayılmaktadır. [391]

567/435- «Âişe radıyallahü anha'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûlüllah SaUdlkthü aleyhi ve seîlem, pamuktan (mâmûl) üç beyaz suhul esvabı içine kefenlendi; (bu) üçün içinde gömlek ve sarık yoktu.»[392]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'tir.
«Tabakât-ı İbni Saad» da Şa'bî'den rivâyeten tasrih edildiğine

göre bu üç elbise : İzar, rida' ve lifâfe (yani; gömlek, rida ve sargı) dır.
Hadîs-i şerîf, cenazeyi üç parça beyaz elbise ile kefenlemenin efdâl olduğuna delildir. Zîrâ Teâlâ hazretleri. Peygamberine ancak efdâl olanı ihtiyar eder. Filvaki sünen sahipleri İbnî Abbas (R. A.)'dan şu hadîsi rivayet ederler:
«Beyaz elbiseler giyin. Zîrâ onlar daha güzel ve daha temizdirler. Ölülerinizi de onlarla kefenleyin.» Ibni Abbas (R.A.)'ıti bu hadîsim İmâm-ı Tirmizî ile Hâkim sahihlemiştir. Aynı hadîsin Semüra (R. A.J'dan sahîh senetle rivayet edilen bir de şahidi vardır. Peygamber (S.A.V.)'in çizgili ve kıymetli bir Yemen kumaşı ile örtüldüğünü ifâde eden Hz. Âişe (R. an-ha) hadîsini yukarıda görmüştük. Fakat bu hadîs ona muarız değildir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) o kumaşla kefenlenmemiş; sâdece üzerine örtmüşler; sonra da almışlardı. Nitekim Sahîh-i Müslim'de dahi hu vak'a böyle ifâde olunmuştur. Zâten zâhîr hâle bakılırsa Fahr-Î Kâinat (S.A.V.) efendimizi o çarşafla yıkamazdan önce örtmüşlerdi.
İmûm-ı Tirmizî (200—279) diyor ki : «Resûlüllah (S.A.V.)'in üç parça beyaz esvap İle kefenlenmiş olması, onun kefeni babında gelen en sahîh rivayettir.»
Vakıa Peygamber (S.A.V.)'in yedi esvapla kefenlendiğine dâir îmâm-ı Ahmed ibni 3anbel (164—241) ile îbni Ebi Şeyhe (—234) nin ve Bczzctr'm Ali (R. A J'dan tahrîc ettikleri bir hadîs varsa da bunun râvîleri arasında Abdullah ibni Muhammed b. Ukayl bulunmaktadır ki, bu zâtın belleyişi iyi değildir. Hadîsi, mütâbeâtta işe yarar. Fakat yalnız başına rivayet ettiği hadîsi iyi ve makbul değildir. Bilhassa burada olduğu gibi rivayeti diğer sahîh rivayetlere-muhalif olursa, hadîsi hiç kabul edilemez. Maamâfîh Hâkim (321— 405)'in rivayet ettiği Eyyup hadîsi -ki bu hadîsi Nâfî, ibni Ömer (R. A.) dan dinlemiştir- ibni Ukayl hadîsini takviye etmektedir. Eğer bu hadîs sabit olursa o zaman Hz. Âişe (R. anha) hadîsiyle araları bulunur ve : «Hz. Âîşe (R. anha) üç parça esvap içine kefenlendiğini duymuş; onu rivayet etmiş diğerleri de duyduklarını rivayet etmişlerdir» denilir.
Kefenin bütün vücûdu örtmesi îcâp eder. Şayet bütün vücûdu örtmezse evvelâ avret mahalli Örtülür. Ondan bir şey artarsa

baş tarafı örtülür. Ayakları üzerine kuru ot konur. Çünkü Peygamber (S.A.V.) amcası Hamza (R. A.) ile Mus'ab b. Ümeyr (R.A.)'ı bu şekilde örtmüştür. Bir parçadan fazla kefen kullanmak istenilirse, tek adet olması mendûptur. Maamâfîh iki parçadan yapmak da caizdir. Nitekim, ihramlı iken vefat eden sahâbî'nin hadîsinde görmüştük. Kefen üç parçadan yapıldığı takdirde : İzâr, ridâ' ve lifâfe'den ibaret olacağını dahi Şâ'&i'nin rivayetinde gördük. Kefen hakkında başka kaviller de vardır. Hanefîler kefeni, kefen-i zaruret, kefen-i kifayet ve kefen-i sünnet olmak üzere üç kısma ayırırlar. Şâir mezheplerde bu. bâbda çeşitli îzâhât vardır. Tafsilât fıkıh kitaplarmdandır.[393]

568/436- «İbni Ömer radıyallahü anhüma'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki, Abdullah ibni Übeyy vefat ettikte oğlu ResûFüllah Saîlallahü aleyhi ve sellem'e gelerek :
Gömleğini bana ver de onunla babamı kefenleyeyim; dedi. Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem, hemen gömleği ona verdi.»[394]

Hadîs, Müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîs-i şerîf gömlekten kefen yapmanın meşru olduğuna delildir. Rivayetin zahirine bakılınca Hz. İbni Übey'in Resûlüllah (S.A.V.)'den o gömleği cenazeyi kefenlemezden Önce istemiş olması îcâp ederse de, Buhârî'nin rivayet ettiği Câbir hadîsi buna muarızdır. Câbir hadîsi şudur :
«Peygamber SaBaZZaJm aleyhi ve seUem, Abdullah fbnI Übeyy defnedildikten sonra yanına geldi. Ve onu (mezarından) çıkararak tükürüğünden ona üfürdü. Gömleğini de ona giydirdi.»
Bu hadîs, gömleğini çıkarıp ona giydirmesinin definden sonra olduğunu sarahaten ifâde ediyor. Halbuki İbni Ömer hadîs'i buna muarızdır, iki hadîsin arası şöyle bulunmuştur: İbni Ömer hadîsindeki (verdi) tâbirinden maksad. «evet» diyerek vaad etmektir. Verme işinin yüzde yüz olacağına bakarak vaad etmek yerinde m2câzen vermek fiili kullanılmıştır. Câbîr (R. A.) hadîsindeki «defnedildikten sonra» tâbiri de böyledir. Yani mezarının içine indirildikten sonra demektir. Câbîr hadisinden

şöyle bir mânâ da çıkabilir :
Übeyy'i kabrinden çıkardıktan sonra yapılan iş sadece ona tükürmek olmuştur. Gömleği zaten evvelden giydirilmiştir. Bununla beraber üfürmekle, gömlek giydirmek beraber zikredildi diye mutlaka ikisinin birden vâki olmaları lâzım gelmez. Zîrâ bu iki şey birbiri üzerine (vav) ile atfedilmişlerdir (vav) ise tertip ve beraberliğe delâlet etmez. O mutlak surette cem içindir. Binaenaleyh tertip kasdetmeksizin Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in bâzı ikramlarını murâd etmiş olmak da caizdir. Bâzıları «Peygamber (S.A.V.) ona evvelâ iki gömleğinden birini vermiş; defnedildikten sonra da oğlunun İsteği üzerine ikincisini vermiştir» derler. Hâttim'in «El-îklîl» adlı eserinde bu tevcihi te'yid eder rivayet vardır.
Hz. Peygamber (S.A.V.)'in Abdullah b. Abdullah'a gömleğini vermesi, onun sâlih bir zât olmasındandır. Şu da var ki, Hz. Abdullah bu gömleği' istemiştir. ResûlüHah (S.A.V.) ise hiç bir hacet sahibini boş el ile çevirmezdi. Yoksa onun kendisine Fahr-i Kâinat (S.A.V.) hazretlerinin gömleğini giydirdiği babası en büyük münafıklardan biri idi. Ve münafık olarak ölmüştü. Hattâ :
«Onlardan Ölenlerin hiç biri üzerine ebediyyen cenaze namazı kılma »âyet-i Kerîmesi onun hakkında nazil olmuştu. Bâzıları : «Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellcm'in ona gömleğini giydirmesi, Übey, Bedir gazasında Hz. Abbas (R. A.)'ı giydirdiği içindir. Resûlüllah (S.A.V.) amcasına yaptığı iyiliğe mükâfat olmak üzere ona gömleğini giydirmiştir» derler.[395]

569/437- «İbnl Abbas radıyallahü anhüma'd&n rivayet edildiğine göre. Peygamber SaUallahü aleyhi ve seUem :
Elbisenizin beyazlarını giyin; çünkü onlar sizin en hayırlı elbisenizdir. Cenazelerinizi de onlarla kefenleyin» buyurmuşlardır.[396]

Bu hadîsi, Nesâî müstesna, Beşler rivayet etmiş; Tirmizî onu sahîhlemiştir.
Buhâri'nin Hz, Aişe (R. Anta/dan rivayet ettiği hadîste

Peygamber (S.A.V.)'in üç parça beyaz esvap ile kefenlendiğini yukarıda görmüştük. Hâl böyle olunca, emrin vücûp için olması asıldır, diyerek beyaz giymenin ve cenazeleri beyaz elbise ile kefenlemenin vücûbuna kail olmak lâzım gelirse de Fahr-I Kâinat (S.A.V.) efendimizin beyazdan başka elbise giydiği sabit olduğundan emir vücûp için değildir. Zaten her zaman beyaz elbise bulmak mümkün değildir. Nitekim Uhud şehitleri için beyaz elbise bulunamamış, Resûlüllah (S.A.V.) onlardan bir cemâati çizgili alaca bir çarşafla kefenlemiştir. Binaenaleyh zarurette beyaz olmayan bir kumaştan da kefen yapılabilir. Resûlüllah (S. A.V.)'in kırmızı bir Kadife ile kefenlendiğini ifade eden bir hadîsi İbni Adiyy (279—365) Hz. İbni Abbas (R. A.J'dan rivayet etmiştir. Lâkin bu hadîs zayıftır. Çünkü râvîleri arasında Kays b. Er-Rübeyyi' vardır ki bu zât zayıftır. Herhalde îbni Adiyy Resûlüllah (S.A.V.)'in kabrine kırmızı bir Kadife örtüldüğünü ifâde eden hadîsle bu zayıf hadîsi biribiri-ne karıştırmış olacaktır. Çizgili bir Yemen kumaşı ile kefenlendiğine dâir söylenti de bu kabildendir. Yukarıda bu kumaşla Hz. Peygamber Sallalîahü aleyhi ve seMem'in sadece örtüldüğünü, sonra kumaşın alındığını görmüştük.[397]

570/438- «Câbir radıyaîlahü anh'dzn rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûiüllah Sdllaîlahü aleyhi ve sellem:
Biriniz kardeşini kefenlediği vakit, onun kefenini güzel yapsın» buyurdular.[398]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerifi Tirmizî de Ebu Katade (R. A./den rivayet etmiş ve hasen ve garip'tir demiştir. Kefenin güzel yapılması emri bizzat kefenliğin güzel olmasını icâp ettiği gibi, kefenliğin sıfatının ve cenazeyi onunla sarmanın güzel ve iyi yapılmasını da iktizâ eder. Binaenaleyh kefenlik mümkün mertebe güzel ve beyaz kumaştan seçilmeli, fakat bu hususta pek pahalıya merak etmemelidir. Zîrâ İlerde görüleceği vecihle kefenliğin pahalısından nehycdilmiştir. Kefenliğin sıfatını bundan önceki İbni Abbas (R. A.) hadîsi beyân etmiştir.

Kefenin cenazeye güzel giydirilip, sarılmasını ise yukarda geçen hadîsler ifâde etmişlerdir. Filhakika kefenin güzel olması hakkında bir çok hadîsler vârid olmuştur. Bunların bâzılarında bu işin illeti de zikredilmiştir. O hadîslerin bir kaçı şunlardır :

1— Deylemî Hz. Câbir (R. A.) den merfu' olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir:

«Cenazelerinizin kefenini güzel yapın: Zîrâ onlar birbirlerine onunla iftihar ederler ve kabirlerinde birbirlerini onunla ziyaret ederler.»

2— Deylemî Ümmü seleme (R. Anha)'d2.n da şu hadîsi rivayet etmektedir:

Kefeni güzel yapın; vâveylâ, tezkiye vasiyeti geciktirmek, yardımı terk etmek gibi şeylerle Ölülerinize eziyet etmeyin; Ölenin borcunu ödemeye şitâb edin; kötü komşulardan yüz çevirin, kabir kazarken onu derinleştirin, genişletin.»

3— Imâm-ı Ahmed ibni HanbeVin Hz. Âişe (R. Anha)'da.n tahrîc ettiği şu hadîs de ölen bir kimseye iyi muamele edilmesi bâbmdadır :

«Kim bir cenaze yıkar da onun hakkında emniyetli hareket eder ve o anda cenazeden sâdır olan şeyleri ifşa etmezse günahlarından anasının doğurduğu gün gibi çıkar.»

4— Buhârî ile Müslim Hz. İbni Ömer (R. AJ'dan şu hadîsi tahrîc etmişlerdir :

«Resûiüllah Sallallahü aleyhi ve seîlem :

Kim bir müslümanın günahını gizlerse, Allah da kıyamet gününde onun günahını gizler» buyurdu.

5— Abdullah ibni Ahmed Übeyy b. Kâb (R. A.)dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:

«Şüphesiz Âdem Aleyhİsselâmın ruhunu melekler kabzetti ve onu yıkadılar, kefenlediler, kokuladılar; onun için mezar kazarak kendisini defnettiler; cenaze namazını kıldılar; kabrine girdiler ve üzerine kerpiç koydular. Sonra kabirden çıktılar; sonra üzerine toprak çektiler; sonra: Ey Adem oğulları! işte yolunuz budur, dediler.»[399]

571/439- (Bu da) ondan (radıyaîlahü anh) rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, Uhud şehîdlerîn-den İki kişiyi bir elbise içinde bîr yere getiriyor, sonra :
Bunların hangisi daha çok Kur'ân bilir?; diyor; ve kabre evvelâ onu indiriyordu. Uhud şehtdlerî yıkanmadılar; üzerlerine ce-nâie namazı da kılınmadı.»[400]

Bu hadîsi, Buhârî rivayet etmiştir.
Lâhd : Kabrin bir tarafında açılan yarıktır. Bu suretle kabrin ortasından yana dugru bir mey] hasıl olur. Zâten İlhâd : Meyletmek demektir.
Hmiis-i şerif bir takım hükümlere delâlet ediyor:

1— Zaruret ânında iki cenazeyi bir elbise ile kefenlemek caizdir. Ve iki ihtimalden biri budur.
İkinci ihtimale göre : Bir elbise iki kişiye pay edilerek, yarıdan kesilir. Ve her cenaze ayrı ayrı kefenlenir. Ekseriyetle ulemâ'nm kavli budur. Hattâ birinci ihtimâle kail olan bulunmamıştır; zîrâ o ihtimâle göre iki cenazenin tenleri birbirilerine temas eder diyenler olmuştur.

2— Kur'ân-ı Kerîm'i daha çok bilenler başkalarına tercih edilirler. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in fazileti her şeyden üstündür. Buna kıyâ-sen başka tercih sebepleri bulunursa defn hususunda tercihe yararlar.

3— Zarurette bir cemâat bir kabre defn edilebilir. Bukârî (194—-256): «İki üç kişiyi bir kabre defn babı» nâmı altında ayrı bir bâb yapmış ve buradaki Câbir hadîsim o baba kaydetmiştir. Vâkıâ Câbir (R. A.) hazretlerinin hadîsi iki kişi hakkında ise de Abdürrezzak'm rivayetinde üç kişi de zikredilmiş ve «Resûlüllah (S.A.V.) İki üç kişiyi bir kabre defnederdi» denilmiştir.
Sünen sahiplerinin Hişam ibni Âmirü'l-Ensârî'den tahrîc ettikleri şu hadîsde dahi üç kişi kaydı vardır:
«Uhud harbî günü ensâr Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem't gelerek :
«Bİze yaralanma ve meşakkat isabet etti» dediler. Bunun

üzerine Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :
Mezar kazın ve geniş tutun da iki üç kişiyi bir kabre defnedin.» buyurdular.
Bu hadîsi, Imâm-t Tirmizî sahîhlemigtir. Bu hususta erkek ile kadın arasında bir fark yoktur. Binaenaleyh zarurette iki üç kadın da bir kabre defnedilebilir. Erkek ile kadının bir kabre defnine gelince : Zarurette bunun da eâiz olacağına dair Abdürrezzak'dan bir rivayet vardır. Bu rivayete göre Vâsiletü'bnü'1-Eskâ' bunu yaparmış ve evvelâ erkeği defneder, arkasına da kadını yerleştirirmiş. Elhâsıl zarurette bir kaç kişinin bir kabre defnedilebileceği mezhepler arasında it-tifâkî bir mes'eledir. Ve efdâl olan hangisi ise kıble tarafına o yatırılır. Diğeri onun arkasına konulur. Sonra sıra ile büyük önce, küçük sonra, erkek evvel, kadın sonra defnedilerek araları toprakla ayrılır. Yalnız kefenle aralarını ayırmak kâfi gelmez. Fakat zaruret yokken bir kaç kişiyi bir kabre defnetmek Hanefîlere göre mekruh, diğer mezheplere göre haramdır.

4— Şehîd yıkanmaz. Cumhur ulemânın mezhebi budur. Saîd ibni Müseyyeb, Hasan-ı Basri, İbnü Şüreyh gibi tabiîn hazaratından şe-hîdi yıkamak vaciptir, dedikleri rivayet olunur. Hadîsimiz onların aleyhine delildir. îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel'in tahrîc ettiği Câbir hadîsi dahi onların aleyhine delildir. Bu hadîste
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, Uhud şehtdlerl hakkında :
Onları yıkamayın; çünkü her yara yahut her kan kıyamet gününde misk saçacak; buyurdular» denilerek yıkamamanın hikmeti beyân edilmektedir,

5— Şehidin üzerine namaz kılınmaz. Fakat mesele ulemâ arasında ihtilaflıdır. Dört mezhep ulemâsı şehîdleri kısımlara ayırmışlardır. Bunların arasında hüküm itibarıyla az çok farklar vardır.
Hanefîlere göre her nevî şehîdlerin cenaze namazı kılınır.
Diğer üç mezhep imamlarına göre hakîki şehîdlerin cenaze namazı kılınmaz. Hakîki şehîdlerin yıkanmaması ise dört mezhep imamları arasında ittifakı bir mes'eledir.
«Şehidin namazı kılınır» diyenler, cenaze namazı hakkındaki

delillerin umûmu ile amel ettikleri gibi, Hz. Peygamber (S.A.V.)'in Uhud şehîdlerin üzerine cenaze namazı kıldığım ve Hamza (R. A.)'m üzerine yetmiş defa tekbîr aldığını ifâde eden hadîs ile ve keza îmâm-ı Buhârî nin Ukbetü'bnü Amir (R. A.J'dan rivayet ettiği hadîs-i şerif ile istidlal ederler.
Kılınmaz diyenler ise, buradaki Hz. Câbîr hadîsiyîe istidlal ederler. Hattâ lmâm-ı Şafiî (150—204) : «Peygamber (S.A.V.)'in Uhud şehîdleri üzerine cenaze namazı kılmadığına dâir mütevâtir yollardan gözle görmüşeesine âgikâr haberler gelmiştir» der. Hz. Şafiî yetmiş tekbîr hadîsi için «sahih değildir» demektedir. Ukbe hadîsine de ta'n ve itiraz ederek : Bizzat Ukbe hadîsinde Resûlüllah (S.A.V.)'in Uhud şehîdlerinin namazını kılması, vak'adan sekiz sene sonra olduğu zikir ediliyor. Ölümünden sekiz sene sonra bir kimsenin cenaze namazının kılınmasına bu hadîsle istidlal edenler de kail değildir. Binaenaleyh bu hadîsle istidlal edilemez. Herhalde Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) onlara sâdece duâ etmiş olsa gerektir. Bu hâdise sabit bir hükmü ncsh etmeye delîl olamaz, ilâh...» diyor.
Ukbe (R.A.) hadîsinin lâfzı Buhârî'de şöyledir :. ... »
«Peygamber SaUalîahü aleyhi ve sellem ;Uhud şehîdlerinin cenaze namazını sekiz sene sonra kıldı.» İbni Hibban şu cümleyi de ziyâde ediyor:
«AHahü Teâlâ ruhunu kabzedinceye kadar evinden de çıkmadı.»
Maamâfîh Hanefîyye ulemâsından Kemal İbni Hümâm «Fethü'l-Kâdîr[401]» adlı eserinde muarızlara lâzım gelen cevabı vermiş ve Hanefîlerin delillerinden hiç birinin «hasen» dereceden aşağı düşmediğini isbât etmiştir.[402]

572/440- «Ali radıyaUahü anh'den rivayet olunmuştur. Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'î kefen hususunda:
Pahacılık yapmayın; çünkü o çabuk soyulur»derken işittim; demiştir.[403]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Ebu Dâvud bunu Şâ'bî tarikiyle Hz. Ali (R. A./dan rivayet ediyor İd isnadında Amr ibnî

Hişam elcemî vardır. Bu zât muhtelefün fîhtir. Sonra §â'bî ile Alî (R. A.) arasında inkitâ da vardır. Çünkü Dâre Kutnî'nin beyânına göre Şâ'bî Hz. Ali (R.A.)'dan bir hadîsten başka hadîs işitmemiştir.
Hadîs-i şerîf, pahalı kefen satın almanın memnu olduğuna deiîldir. «Çabuk soyulur» buyrulması kefenin gabuk çürüyüp, biteceğine işarettir. Nitekim Buhârî'nin Hz. Âişe (R. Anha)'dsLn muhtasar olarak rivayet ettiği §u hadîs de bu mânâyadır :
«Ebu Bekir kendi üzerinde bulunan, hasta iken giydiği za'ferandan lekeli bîr elbiseye bakarak :
«Şu elbisemi yıkayın ve ona iki elbise daha katın da beni onlarla kefenleyin.» Dedi. Ben :
«O eskidir» dedim:
«Şüphesiz yeniyi giymeye diri; Ölüden daha lâyıktır. O (kefen) ancak mühlet içindir; dedi.»
Mühlet : Bedenden akan irin ve sarı sudur.[404]

573/441- «Hz. Âişe radıyallahü anha'dan rivayet edildiğine göre. Peygamber Sallallahü aleyhi ve settem, kendisine :
Benden önce ölmüş olsan seni yıkardım... Hâh.» buyurmuştur. [405]

Bu hadîsi, Ahmed ile İbni Mâce rivayet etmiş ve İbni Hîbban sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerîf erkeğin karısını yıkayabileceğine delildir. Cumhur'un kavli de budur. Hanefîlere göre bilâkis erkek karısını yıkayamaz. Fakat kadın kocasını yıkayabilir. Çünkü nikâh kalmamıştır. Erkek iddet de beklemediği için karısına karşı tamâmiyle ecnebi olmuştur. Kadın iddet beklediğinden talâk-ı ric'i iddeti içinde kocasını yıkayabilir. Fakat talâk-ı baîn iddeti içinde yıkayamaz. Bu mes'elede îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel de Hanefîlerle beraberdir. Karı-koca hakkında hüküm budur. Biribirine ecnebî sayılanlara gelince :
Bunların su bulamıyanlar hükmünde olduğunu Ebu Davud'un mürseller arasında tahrîc ettiği şu hadisten anlıyoruz:
«Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :

Kadın erkeklerle bir arada iken ölür; aralarında başka kadın bulunmazsa, erkek de kadınlar ile bir arada iken ölür, yanlarında başka erkek bulunmazsa, bunlara teyemmüm ettirilerek defnolunurlar. Bunlar suyu bula-mıyan hükmündedirier.» buyurdu.
Bu hadîsi, Ebu Bekir b. Ayyaş, Muhammed ibni Sehil'den, o da Mekhûl'den rivayet etmiştir. Muhammed ibni Sehİl'i İbnî Hibban mûtcmet râvîler arasında zikreder. Buhârî ise : «Onun hadîsinde tâbi olunmaz» der.[406]

574/442- «Esma binti Umeys[407] radıyallahü anha'âan rivayet edildiğine göre Fâtima radîydllahü anha kendisini Ali radıyaUahü. ann in yıkamasını vasiyet etmiştir.»[408]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî rivayet etmiştir.
Bu hadîs dahi, bundan önceki Hz. Âişe hadîsinin delâlet ettiği hükmü bildirmektedir. Kadının kocasını yıkayabileceğine delîl ise Ebu Davud'un Hz. Âişe (R. Anka)1 dan tahrîc ettiği şu hadîstir :
«Arkada bıraktığım vukuat bir daha karşıma çıksa Resûlüllah SaîldUahü aleyhi ve sellem'l kadınlarından başka kimse yıkayamazdı.»
Bu hadîsi, Hâkim sahîhlemiştir. Hz. Âişe ve Fâtıma (R. Anhüma) hadîsleri her ne kadar birer sahâbîyye sözü de olsalar. Resûlüllah (S.A.V.) zamanında ma'ruf ve ma'lûm olan bir şeyi anlatmaktadırlar. Bu hususu Beyhahî (384—458) 'nin rivayet ettiği şu kıssa da te'yid ediyor : «Ebu Bekir (R. A.) öldükten sonra kendisini karısı Esma bînîî Ümeys'in yıkamasını vasiyet etmişti. Hz. Esma (R. Anha) vücutça zayıf olduğundan bu İş İçin Abdurrahman ibni Avf'tan yardım istedi.» Hz. Esmâ'nın hu fiilini inkâr eden bulunmamıştır. Cumhur'un kavli de budur.[409]

575/443- «Büreyde radıyallahü anh'den Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem'in zinadan dolayı recminî emir ettiği Gamİtli kadın hakkında rivayet edilmiştir. Demiştir ki :
Sonra o kadın hakkında emir buyurdular da cenaze namazı

kılınarak defnedildi.»[410]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif, şer'î bir hadd ile öldürülen kimsenin cenazesi kılınabileceğine delildir. O kadının cenazesini bizzat Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kıldırmış olduğuna dâir hadîste bir kayıt yoktur. îmâm-ı Mâlik (93—179) : «Hâd ile öldürülen kimsenin cenaze namazını müslü-manların imamı kılamaz; zîrâ ulemâ fasıkları men etmiş olmak için onların namazını kılmazlar» diyor. Maamâfîh bu GamH'li kadın hakkında Peygamber (S.A.V.):
«Bu kadın öyle bir tevbe etmiştir ki, o tevbe Medîne'liler arasında taksim edilse hepsine yeterdi.» buyurmuş; yahut buna yakın, bir şey söylemiştir.
Fâsıkiların, hadd ile öldürülenlerin, veled-i zinaların cenaze namazı hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Âsîlerle yol kesicilerin cenaze namazı dahi ihtilaflıdır. Hanefîlere göre fâsıkların, hadden öldürülenlerin ve veled-i zinaların cenazesi kılınırsa da âsîlerle yol kesenlerin namazı kılınmaz. Şâfiîlere göre hepsinin namazı kılınır. MâÜkîlerolcn îbnü'l'Ardbî (468—543) böyleleri hakkında : «Bütün ulemânın mezhebi: Her müslümanın yani hadd vurularak Öldürülenin, recm olunanın, intihar edenin, veled-i zinâ'nm cenaze namazı kılınacağı merkezindedir» diyor, intihar edenin hükmü aşağıda hadîste görülecektir.[411]

576/444- «Câbir ibnî Semûra'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî : Peygamber Saîlallahü aleyhi ve sellem'e kendini geniş bîr demirle öldüren bir adam getirdiler de onun cenaze namazını kılmadı.»[412]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hattâbî[413] (319—388) diyor ki : «Böylesinin cenaze namazı kılmmaması ona ceza ve başkalarını onun gibi yapmaktan men etmek içindir.» Fukahâ bu mes'elede dahi ihtilâf etmişlerdir. Halîfe Ömer ibnî Abdülaziz intihar edenin cenaze namazını kılmaya cevaz vermiyordu. Evzaî (88—157)'nih mezhebi de

budur. Fukahâ'nın ekserisine göre kılınır. Kasden kendini öldüren kimsenin cenaze namazı Hanefİyye ulemâsı arasında ihtilaflıdır. «Kılınır» diyenler olduğu gibi, «kılınmaz» diyenler de vardır. Mes'eleyi Imâm-ı Âzam ve Muhammed ile îmâm-ı Ebu Yusuf arasında ihtilaflı görenler bile mevcuttur. Bu rivayete göre : tmâ/m-% Âzam'lo. Muhammed «kılınır» demişler; îmâm-% Ebu Yusuf; Böylesini zâlim ve bağî hükmünde tutarak, cenazesinin kılınamıyacağma kail olmuştur. Hadîsimiz Ebu Yusuf'a, delildir.
«İntihar edenin namazı kılınır» diyenler : Bu hadîs karşısında : «O zâtın namazını Peygamber (S.A.V.) kılmasa da ashâb-ı kiram kıldılar. Bu mes'ele Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in borçlu Ölen zâtın cenazesini kıl-mayıp sonradan ashabına kılma emri vermesine benzer.» diyorlar. Bâzıları bu re'yi pek beğenmiyerek : «intihar edenin cenazesini kılmak için Resûlüllah (S.A.V.)'in ashabına emir verdiği kat'i olarak sabit ise, mes'eîeye bir diyecek yoktur. Fakat sabit değilse, Hz. Ömer ibnî Abdül-aziz'in re'yi daha muvafıktır» diyorlarsa da, NesâVnin rivayetinde :
«Bana gelince ben onun cenaze namazını kılmam» buyrulduğuna göre, başkasının kılabileceği bun-âan anlaşılmış olsa gerektir.[414]

577/445- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den, mescidi süpüren kadının kıssası hakkında rivayet edilmiştir, (demiştir ki): Peygamber Sdlîallahü aleyhi ve sellem, o kadını sordu. Ashâb :
O öldü; dediler. Resûl-ü Ekrem Sallaîlahü aleyhi ve sellem:
«Bana haber vermemeli mi idiniz?» buyurdular. -Galiba ashâb o kadının şanını küçümsemişlerdi- Bunun üzerine Resûlüllah Sallallahii aleyhi ve sellem :
«Onun kabrini bana gösterin;» dedi ve gösterdiler. Hemen onun cenaze namazını kıldı.»[415]

Hadîs, müttefekıın aleyh'dir.
Müslim «Sonra Peygamber (S.A.V.) :
Şüphesiz ki bu kabirler, içinde yatanlar için karanlıkla doludur, ve şüphesiz ki Allah onlara benim cenaze namazı kılmam sebebiyle kabirlerini nurlandırır.» buyurdular; cümlesini ziyâde

etmiştir.
Müslim'in bu ziyâdesi yine Hz. Ebu Hüreyre (R. A.)'m rivâyetindendir. BıhârVnin aynı ziyâdeyi tahrîc etmemesi, îmâm-ı Ahmed İbni Haribel (164—241) ıin de dediği gibi Sabifin mürsellerinden müdrec olduğu içindir.
Musannif, bu kıssanın bir kadına âit olduğuna kat'iyetle cezmetmiştir. BuhârV&e ise râvîsi Sabifin şekki ile «bir siyah adam, yahut bir siyah kadın» denilmiştir. Lâkin yine BuhârVnin bir rivayetinde Sabifin «Onun ancak kadın olduğunu sanıyorum» dedi£ zikrolunmuştur. îbni Hüzeyme (223—311) dahi Ebu Hüreyre (R. A.) dan başka bir tarîk ile gelen bir rivayette kıssanın kadına ait olduğuna cezmen hükmetmiş ve «bir siyah kadın» demiştir.
Hadîsi, Bt.itkakl (384—458) güzel bir isnadla tahrîc etmiş ve kadının Ümmii Mthccn ilmini taşıdığını; bu kıssa da Peygamber (S.A. V.) cevap verenin Hz. î=bu Bekir (R. A.) olduğunu ifâde etmiştir.
Hadîs-i şerîf cenaze defnedildikten sonra mutlak surette (yani evvelce namazı kılınsın, kılınmasın.) kabrinin üzerine cenaze namazı kılınabileceğine delildir. îmâm-ı Şafiî (150—204)'nin mezhebi de budur. Peygamber (S.A.V.)'in Bera ibni Ma'rûr (R. A./ın vefatından bir ay sonra cenaze namazını kabrinin üzerine kılması ve keza Buhârî'nin rivayetine göre geceleyin ResûlüJlah (S.A.V.)'in haberi olmadan defnedilen, ensâr-ı Kirâm'dan bir çocuğun namazını kabrinin üzerine kılması da aynı hükme delâlet ederler. Bu bâbda dokuz sahabeden hadîs rivayet olunmuştur. Bâzı zâhîriler'e göre; kabir üzerine cenaze namazı kılmak caiz değildir.
Kabir üzerine cenaze namazım caiz görenler bunun ne zamana kadar caiz olacağı hakkında ihtilâf etmişlerdir. îmâm-ı Şam'dan bir rivayete göre üç güne kadar kılınır. Bâzıları «defnedildikten bir aya kadar» demiş. Diğer bâzıları cenaze kabrinde çürüyünceye kadar caiz görmüş; çürüdükten sonra ise üzerine namaz kılacak bir şey kalmadığından artık kılınamıyacağına kail olmuş; hattâ cenaze namazından mak-sad duâ olduğunu, duânm ise her zaman yapılabileceğini ileri sürerek bu işin her zaman yapılabileceğini iddia edenler bile olmuştur. Bâzıları kabir

üzerine namaz kılmak Hi. Peygamber (S.A.V.)'in hasâisindendir derler.[416]

578/446- «Hüzeyfe radıyallahü anh'den rivayet edildiğine göre. Peygamber Saîldllahü aleyhi ve seîlem, Ölümü ilân etmekten nehy buyururdu.»[417]

Bu hadîsi, Ahmed ile Tîrmîzî rivayet etmiş, Tirmîzî onu hasen bulmuştur.
Nehy'in sigası herhalde İmâm-ı Tirmizî (200—279)'nin tahrîc ettiği şu hadîsten alınmıştır :
«Sakın Ölümü ilân etmeyin; zîrâ ölüm ilânı câhilîyet devri âdetidir.»
Tahiir (yani sakındırma) sigası nehy mânâsmdadır. Tîrmizî'nin tahrîc ettiği Huzeyfe hadîsinde Nz. Huzeyfe (R. A.ym, yanında bulunanlara :
Ben vakit kimse ilânda bulunmasın, zîrâ ben bunun ölüm İlânı olacağından korkarım. Gerçekten ben Resûlüllah (S.A.V.)'i ölüm ilânından nehy ederken gördüm.» dediği rivayet olunuyor. Tirmizî bu hadîs için «ha-sen» dememiştir. Bundan sonra îmâm-ı Tirmizî nâ'yı îzah etmiş ve bunun : «Halk cenazeye gelsinler diye kalabalık içinde : Filân ölmüştür, şeklinde seslenmek» ten ibaret olduğunu bildirmiştir.
Hanefîlerle şâir bâzı fukâhâya göre ölüm haberini hısım ve akrabaya, eşe, dosta bildirmek caizdir. Vâkıâ bunu cahıliyef âdetine benzeterek «mekruhtur» diyenler olmuşsa da, esah kavle göre mekruh değildir. Bâzıları : «cahîliyet devrinde olduğu gibi ölüm ilânı yapmak haramdır» derler. Cahlliyetde çarşı ve pazarlara, sokaklara, evlere adam göndererek bir kimsenin öldüğünü ilân ederlerdi. «En-Nihâye» nâm eserde şöyle deniliyor : «Araplar arasında meşhur olduğuna göre: Şerefli birisi öldü veya öldürüldü mü, kabilelere bir atlı gönderilir, o da öleni ilân ederek « çyj c£ » filânın ölüm haberini bildir: «filân helak olmuştur». Yahut «Filânın ölümü ile araplar helak olmuştur» diye nida ederdi.» Ibnü'l-Arabl (468—543) diyor ki «Hadîslerin mecmuundan üç hâl elde edilir:

1— Hısım ve akrabaya; eşe dosta ve sâlih kimselere bildirmek. Bu sünnettir.

2— Övünmek için kalabalık çağırmak. Bu mekruhtur.

3— Yascı tutmak gibi başka bir nevi ilân. Bu da haramdır.» îbnül-Arabi'nin birinci hâle «sünnettir» demesi, cenazeyi tutup kapmak,, yıkamak, namazını kılmak ve defnetmek ile mükellef bir cemâatin mutlaka bulunması îcâp ettiğindendir. Resûlüllah (S.A.V.)'in: «Bana haber verseydiniz ya» gibi sözleri de buna delâlet eder.[418]

579/447- «Ebu Hüreyre radıyallahü onfe'den rivayet edildiğine göre. Peygamber BallaTlahü aleyhi ve sellem, Necâşî'nin vefat haberini öldüğü gün vermiş; ashabı namazgaha çıkararak saf bağlatmış ve dört defa tekbîr almıştır.»[419]

Bu hadîs, Müttefekun aleyhdir.
Necâşî : Habeş imparatoru demektir. Bu zâtın ismi Ashama idi. Taberî'ye göre vefatı hicretin dokuzuncu yılındadır. «Feth-i Mekke'den önce idi» diyenler de vardır.
Musalladan murâd : Ya bayram namazlarını kıldığı yahut cenaze namazı için tahsis buyurduğu yerdir.
Hadîs-i şerîf de na'y'in ölüm haberini bildiren bir isim olduğuna ve bunun sırf İlân için yapılabileceğine delâlet olduğu gibi, gaibin üzerine cenaze namazı kılmanın meşru olduğuna da delâlet vardır. Ulemâ bu hususta ihtilâf etmiş ve ortaya bir kaç kavi çıkmıştır. Bu kaviller şunlardır :

1— Gaibin cenaze namazını kılmak mutîak surette caiz ve meşrudur, îmâm-î §âfü ile îmâm-ı Ahmed İbni HaribeTin ve diğer bâzı zevâtın mezhebi budur.

2— Gaibin cenaze namazını kılmak mutlak surette memnudur. Hanefîlerle Mâlikîferİn ve diğer bâzı zevatın mezhepleri de budur.

3— Öldüğü gün veya ona yakın günlerde kılınabilir. Fakat ara uzarsa kılınmaz.

4— Gâib kıble tarafında ise namazı kılınır; değilse kılınamaz. Bu iki kavlin vechi, Necâşî kıssası üzerinde durarak ona bağlanmaktır. Gaibin cenazesi kılınamaz diyenler: «Necâşî'nin cenaze namazı Resûlüllah (S.A.V.)'e mahsustur» derler.

5— Necâşî gibi vefat ettiği yerde cenaze namazı kılınmayanlar için gâibâne cenaze namazı kılmak caizdir. Zîrâ JVecâşî'nin memleketi ahalisi henüz müslüman olmamışlardı. Şeyhü'l-tslâm İbni Teymiyye bu kavli ihtiyar ediyor.
Musannif «Fethü'l-Bâri» de bu kavli Hattâbî (319—388)'den nakleder. Rûyânî (415—502) dahi bunu beğenmiş ve sonra şöyle demiştir : «Bu muhtemeldir. Şu var ki, ben haberlerin hiç birinde Necâşî'nin memleketinde kendisine bir kimsenin cenaze namazı kılmadığına vâkıf olamadım.»
Bu hadîsle cami içinde cenaze namazı kılmanın mekruh olduğuna kail olan Hanefîlerle Mâlikîler istidlal ederler. Çünkü Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bu iş için dışarıya, hattâ, tâ namazgaha çıkmıştır. Vâkıâ Ha-nefîlerden bâzıları : «Cenaze dışarda ise, cami içindekiler onun namazını kılabilir» demişlerse de «El-Hülâsa» nâm kitaptan naklen «Fet~ hü'l-Kadîr» de bunun mutlak surette, yani ister cenaze ile cemâatin ikisi de cami içinde olsun; ister cenaze dışarda cemâat içerde olsun; yahut imamla cemaatın bir kısmı dışarda, geri kalanlar içerde olsunlar veya imamla cemâat dışarda cenaze içerde bulunsun, fark etmeksizin mekruh olduğu kaydedilmektedir.[420]
Hadîs-i şerif de cenaze namazında saf teşkil etmenin meşru olduğuna da delil vardır. îmâm-ı Buharı (İ94—256) bu kıssa hak-ktnda Hz. Câbir (R. A./dan bir hadîs tahrîc etmiştir ki mezkûr hadîse göre, Câbir (R. A.)'m ikinci veya üçüncü safta olduğu anlaşılıyor. Hattâ Buhârî : «Cenaze namazında imamın arkasında ikî veya üç saf teşkil edenler bâb'ı» nâmı altında bu hususa dâir bir bâb ayırmıştır.
Yine bu hadîs-i şerifte Peygamber (S.A.V.)'in nübüvvetine şehâ-det eden bir de mucize vardır ki, o da Medîne-î Münevvere ile Habeşistan arasında binlerce kilometre mesafe bulunmasına rağmen Hz. Fahri Kâinat efendimizin günü gününe NecâşVnin vefatını haber vermesidir.[421]

580/448- «İbni Abbas radıyaUahü anhüma'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'i :
«Eğer bir müslüman kimse Ölür de cenazesinde, Allah'a hiç bir şey şerîk koşmayan kırk kişi bulunursa Allah o kimseleri ona şefaatçi kılar» derken işittim.[422]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif, cenaze namazı kılacak cemâatin kalabalık olmasının faziletine ve mü'minin şefaatinin Allah indinde makbul olacağına delîldir. Hadîsin bir rivayeti şöyledir:
«Eğer bir müslümanın cenaze namazını müsfümanlardan, mecmuu yüze varan bir cemâat kılar da o kimse hakkında şefaat etmek isterlerse kendilerine şefaat hakkı verilir,»
Sünen sahibelerinin bir rivayetinde : «Üç saf» denilmiştir. Bâzılarına göre bu hadisler birer suâle cevap olarak şeref vârid olmuşlar ve herkese suâline göre cevap verilmiştir. Maamâfîh Resûlüllah (S.A.V.)'in hadîslerle gösterilen sayılarda kimselerin şefaatinin kabul edileceğini haber vermiş olması da ihtimal dahilindedir. Hadîsler arasında münâfât yoktur. Çünkü mefhum-u adet zâten birçok usul-culara göre sahîh delîl değildir. Onu delîl kabul edenlerce dahi nâs olduğu yerde mefhum-u adede itibar yoktur. Binaenaleyh hadîslerin hepsiyle amel olunur.[423]

581/449- «Semüratü'bnü Cündeb radıyallahü anhilma'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Peygamber Sallallahü aleyhi ve seüem'ın arkasında nifas halinde ölen bir kadının cenaze namazını kıldım. Onun ortast hizasına durdu.»[424]

Hadîs, mütfefekun aleyh'dir.
Bu hadîs-i şerîf kadının cenazesini kılarken ortasına doğru durmanın meşru olduğuna delildir. Bu menduptur. Vacip olan, cenaze erkek olsun, kadın olsun cnun tir cüz'üne karşı namaza durmaktır. Ulemâ bu bâbda ihtilâf etmişlerdir.
Hanefîlere göre : Cenaze namazında erkek, kadın, büyük ve

küçük arasında fark yoktur. îmam cenazenin göğsü hizasına durur. îmâm- Âzam'dan bir rivayete göre erkeğin başı, kailinin ortası hizasına durur.. Ve cemaat üç saf olur. Bunlar namazın mendublarındandir.
Şâfiîlere göre : îmamın olsun, yalnız kılanın olsun; erkek cenazenin bası hizasına, kadın ile hünsa'nın ayak ucuna doğru durmaları, mümkünse üç saf teşkil edilmesi sünnettir.
Mâlikîlere göre : îmam ve yalnız kılan erkek cenazenin ortası hi^ zâsına, kadının omuzları hizasına durur. Onlara göre cenaze namazının sünnetleri yoktur. Binaenaleyh bu fiiller mendubtur.
Hanbetîlere göre : îmam ile yalnız kılanın, ölen erkekse göğsü hizasına, kadınsa ortası hizasına durmaları sünnettir.[425]

582/450- «Hz. Âişe radıyallahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Vallahi gerçekten Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, Bey-zâ'mn iki oğlunun cenaze namazlarını mescidde kıldı.»[426]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerifte ismi geçen Beyzâ, Da'd isminde bir kadındır. Oğulları da Sehl ve Süheyl'dir. Babaları Vehb b. Rabîa'dır.
Hz. Âişe (R.Anha) bu hadîsi, Saad ibni Ebî Vakkas, (R.A.)'m cenazesini mescid içinde kıldığı vakit kendisine itiraz edenlere söylemiştir.
Hadîs-i şerif, cami içinde cenaze namazı kılmanın mekruh olmadığına delildir. Hanefîlerle Mâiikîlerin bu bâbda ki kavillerini az yukarıda görmüştük. Onlar buradaki Hz. Âîşe hadîsini te'vil ederek: «Bundan murâd, Peygamber (S.A.V.)'in mescidde, Beyzâ oğullarının cenazelerini ise, dışarıda bulunmalarıdır» derler.[427]

583/451- «Abdurrahman ibni Ebi Leylâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki:, Zeyd ibni Erkam bizim cenazelerimiz üzerine dört tekbîr alıyordu. Bir cenazede beş tekbîr aldı. Bunun üzerine kendisine sordum: Resûlüllah SnUaUahü aleyhi ve sellem., bu

beş tekbiri alıyordu; dedi.»[428]

Bu hadîsi, Müslim ile Dörtler rivayet etmişlerdir.
Yukarda geçen Ebu Hüreyre hadîsinde Peygamber (S.A.V.)'in Necâşi'ye kıldığı cenaze namazında dört tekbîr aldığını görmüştük. Dört tekbîr aldığı, İbnİ Mes'ud, Ebu Hüreyre, Ukbetü'bnü Amir, Berâ İbni Âzib ve Zeyd ibni Sabit (R. Anhüm) hazarâtından da rivayet olunmuştur. Sahiheyn'de İbni Abbas (R.A.)'dan rivayet edilen bir hadîste : «Bir kabrin üzerine namaz kıldı ve dört defa tekbîr aldı» denilmektedir.
İbni Mâce (207—275)'in Ebu Hüreyre radıyatlahü anh'den tahrîc ettiği bir hadîste dahi «Peygamber (S.A.V.) bîr cenaze namazında dört tekbîr aldı» deniliyor. İbni Ebi Dâvud (230—316) : «Bu bâbda bundan daha sahîh bir şey yoktur» diyor. Cenaze namazındaki tekbîrlerin dört olduğuna selef ve halef ulemâsının cumhuru ile dört mezhep imamları kail olmuşlardır. Bâzıları Hz. AH (R. A./ın Fâtıma (R. Anha) üzerine beş tekbîr aldığına ve keza Hasan (R. A./ın babasının cenaze namazında beş defa tekbîr aldığına bakarak, «cenaze namazında beş tekbîr vardır» derler. Bunlar dört tekbîr rivayetini «ÎEtitah tekbîrinden maada dörttür» şeklinde te'vil ederler. Bittabi bu te'vil makbul değildir.[429]

584/452- «Ali radıyallahü anh'den rivayet edildiğine göre, kendisi Sehl İbnİ Huneyf'in cenaze namazında altı tekbîr almış ve :
Gerçekten o Bedirlidİr; demiştir.»[430]

Bu hadîsi, Saîd ibni Mansur rivayet etmiştir. Aslı Buhârî'dedir.
«Bedîrlîdîr» sözünden murâd: Hz. Peygamber (S.A.V.) ile birlikte Bedir gazasına iştirak edenlerdendir, demektir. Hadîsin BuhârVdeki metni şudur :
«Ali, Sehl îbnl Huneyf üzerine tekbîr «Imıştır» «altı» tâbirini Bürkânî «müstahrec* inde ziyâde etmiştir. Bııhârî bunu tarihinde zikreder.
Cenaze namazının müteaddid tekbîrleri hakkında çeşitli

rivayetler vardır : Meselâ : Beyhahî (384—458) Saîd ibni Müseyyeb'den Hz. Ömer (R. AJ'm ; ^Bunların hepsi (yani) dört ve beş (tekbir) var idî. Biz dört tekbîr üzerine ittifak ettik» dediğini rivayet eder. tbnü'l-Münzir Hz. Ömer (R. A./in sözünü başka bir yoldan rivayet ettiği gibi, yine Beyhakî Ebu Vâil'in şu sözlerini nakleder : «Resûlüllah (S. A.V.) devrinde cenaze namazlarında dört, beş, altı ve yedi tekbîr alırlardı. Şu hâl karşısında Ömer (R.A.) Resûlüllah (S.A.V.)'in ashabını topladı. Bunlardan her biri gördüğünü haber verdi. Bunun üzerine Ömer (R. A.) onları dört tekbîr üzerine topladı». îbnü-Abdil~Ber (368 — 463) «El - îztizkâr» adlı eserinde isnadı ile birlikte §u haberi rivayet etmektedir : «Peygamber (S.A.V.) cenaze namazlarında dört, beş, altı, yedi ve sekiz tekbîr alırdı. Bu hal, tâ NecâşVnin ölümüne kadar devam etti. Onun Ölümü münasebetiyle namazgaha çıktı ve cemâati saf yaptı.»
îbni Âbdü'l-Berr şunu da ziyâde ediyor: «NecâşVnm cenaze namazında dört tekbîr aldı. Bundan sonra Peygamber (S.A.V.) dört tekbîr almakta sebat etmiştir.» Binaenaleyh önceki rivayetler bununla nesh edilmiştir. Nitekim «dört tekbîr alınır» diyenlerin kavli budur. Hz. Ömer (R. A.) île beraberindeki ashâb-ı kira m'm neshi duymadıkları anlaşılıyor. Çünkü Resûlütlah (S.A.V.)'in cenaze namazlarında dört tekbîr almaya kararlı olduğunu ve artık hep bu şekilde hareket ettiğini bilseler; toplanarak bu hususta müşavereye lüzum görmezlerdi.[431]

585/453- «Câbir radıyallahü anh'dcn rivayet olunmuştur. Demiştir kî : Resûlüllah SaUaîîahü aleyhi ve sellem, bizim cenazelerimiz üzerine dört tekbîr alır ve ilk tekbîrde fâtiha-i kitâb'ı okurdu.»[432]

Bu hadîsi Şafiî zayıf bir isnadla rivayet etmiştir.
Musannif bu hadîs hakkında «Fethü'l-Bârî» de : «Şeyhim Tirmû zî şerh'inde bunun senedinin zayıf olduğunu ifâde etmiştir» demiş; «Telhis» de ise bu hadîsi İmâm-ı Şafiî'nin İbrahim b. Muhammed den, onun da Muhammed ibni Abdullah b. Ukayl'den onun da Câbîr (R. A./dan rivayet ettiğini kaydetmiştir.

Hadîs imamları ibni UkayVı zayıf bulmuşlardır.
Cenaze namazında fatiha okunması ulemâ arasında ihtilaflıdır. Îbnü'l-Münzir, hazreti İbni Mes'ud (R. A.) ile Hasan ibni Ali ve îbni Zübeyr hazarâtından bunun meşru olduğunu rivayet etmiştir. İmâm-ı Şafiî ile Ahmed ibni HanbeVin mezhebi budur. Ebu Hüreyre ile İbni Ömer (R. Anhümayda.n cenaze namazında kıraat olmadığı nakledilmiştir. Hanefîlerle Mâlikîlerin mezhebi de budur. «Fatiha okunur »diyenler Câbir (R. A.) hadîsiyle istidlal ederler.

Bu hadis zayıf ise de aşağıdaki hadîs ona şâhiddir.[433]

586/454- «Talha b. Abdullah b. Avf[434] radıyattahü anhüm'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : İbni Ab bas'in arkasında bir cenazenin namazını kıldım. cFâtlha-i ki t ab» ı okudu, ve :

Bunun sünnet olduğunu bilmeniz İçin (okudum), dedi.»[435]

Bu hadîsi, Buhar! rivayet etmiştir.
Hadîsi ibni Uüzeyme (223—311) ile Nesâî (215—303) şu lâfızlarla tahrîc etmişlerdir:
«Hemen elinden tuttum ve kendisine bunu sordum: Evet birâder-zâdem. Bu haktır ve sünnettir; dedi.» Yine Nesâî başka bir tarîkten bu hadîsi şu lâfızlarla tahrîe etmiştir :
«Fâtİha-i kitâb ile bir sûre okudu. Bunları bize işittirecek kadar aşikâr okudu. Namazı bitirdiği vakit elinden tuttum ve kendisine sordum : Sünnet ve haktır; dedi.»
Filhakika Tirmizl (200—279) İbni Abbas (R. A .)dan şu hadîsi nvâyet eder;
«Peygamber (S.A.V.) cenaze namazında fâtiha-İ kltâb» ı okudu.». Fakat bu hadîs için Tirmizl «aahîh değildir. İbnî Ab-bas'dan gelen sahîh rivayet (sünnettendir) sözüdür» der. Hâkim (321 —405) diyor ki : «Sahâbînin (sünnettendir) demesinin müsned hadîs sayılacağına bütün hadîs imamları ittifak etmişlerdir.» Musannif ise : «tcmâ' böyle nakloîunmuştur. Halbuki hadîstiler ve usulcular arasında hilaf meşhurdur.» diyor.
Hadîs-i şerîf cenaze namazında fatiha okumanın vacip olduğuna

delîildir. Çünkü burada geçen (sünnet) tâbiri farzın karşılığı olan sünnet mânâsına değil, Hz. Peygamber (S.A.V.)'in malûm olan yolu mânâsınınadir. «Haktır» tâbiri de bu vücûbu te'kid eder. Zîrâ «haktır» demek «sabittir» manasınadır. Filhakika İbni Mâce, Ümmü Şerik'den :

«Resûlüllah (S.A.V.) bize cenaze namazında «fâtih a-i kitabı ı okumamızı emretti.» hadîsini rivayet etmiştir. Bunun isnadında az zayıflık varsa da onu da İbni Abbas (R.A.) hadîsi gidermektedir. Emir, vücûp delîl-lerindendir. Binaenaleyh fatiha okumak îmâm-ı Şafiî ile Ahmed ibni Haribel'e ve başkalarına göre vaciptir.

Diğer ulemâ cenaze namazında fatiha okumanın meşru olmadığına kaildirler. Delilleri :

İbni Mes'ud (R.A.ym : «Resûlüllah (S.A.V.) bize cenaze namazında bir kıraat tayin etmedi. Bilâkis :

«İmam tekbîr aldı mı sen de al ve sözün en güzellerinden dilediğini seç; buyurdular» sözüdür.

Bâzıları «cenaze namazında fatiha okumak sünnettir» derler. Bunlar hadîste geçen sünnet tâbirinden farza mukabil olan sünneti yani, ıstılâh-ı Örfiyyi anlamışlardır. «Fatihayı okumak vaciptir» diyenler şöylede istidlal ederler: «Cenaze namazı bilittifak namazdır. Namazın ise fatiha okumadan sahih olamıyacağı şu hadîsle sabittir :

«Fâtihasız hiçbir namaz yoktur.»

Binaenaleyh cenaze namazı da bu umumda dâhildir. Onu bu umumdan çıkarmak ancak bir delîl ile olur. Böyle bir delil de yoktur.

«Fatiha okumak lâzımdır» diyenlerce bunun yeri ilk tekbîrden sonradır. Ondan sonra tekbîr alınarak Peygamber (S.A.V.)'e salâvat okunur. Sonra tekbîr alınarak ölen zâta duâ edilir. Duanın keyfiyetini aşağıdaki hadîs bildiriyor.[436]

587/455- «Avf ibni Mâlik radıyallahü anVden rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah Sallalîahü aleyhi ve sellem, bir cenazenin namazını kıldı. Ben de onun okuduğu duadan şunu ezberledim:

Allah'ım! Ona mağfiret eyle; ona acı, ona afiyet ver, onu affet ve onu güzel güzel ağırla; yerini genişlet; onu su ile, karla ve dolu ile yıka; onu günahlardan, beyaz elbiseyi kirden pakladığın gibi pakla. Ona dünyadaki yurduna bedel daha hayırlı bir yurd; dünyadaki aile efradından daha hayırlı bir aile ihsan et; onu cennete koy; onu kabrin fitnesinden ve cehennemin azabından koru.»[437]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Râvinin bu duayı ezberlemesi iki ihtimalden biriyle olmuştur: Yâ Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) duayı aşikâr okumuştur da ondan işiterek bellemiştir, yahut Resûlüllah (S.A.V.) gizli okumuştur. Fakat namazdan sonra râvi ona hangi duayı okuduğunu sormuş ve ondan dinliyerek ezberlemiştir.
Fukahâ hazarâtı duanın gizli okunmasını mendûp sayarlar. Maamâfîh : «Duâ okuyan aşikâr okumakla, gizli okumak arasında muhayyerdir» diyenler olduğu gibi: «gündüz okunan duaları gizli, gece dualarını aşikâr okumalı» diyenler de vardır.
Cenâze'ye okunan duâ halisane ve samîmâne olmalıdır. Zîrâ Fahr-i Kâinat (S.A.V.): «Onun için halisane duâ edin» buyurmuşlardır. Resûlüllah (S.A.V.)'den rivayeti sabit olan duayı okumak elbette daha iyidir. Bu hususta vârid olan hadîslerin en sahihi bu hadîstir. Aşağıdaki hadîs de öyledir.[438]

588/456- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur : Demiştir ki : Resûlüllah Sallaîlahü aleyhi ve sellem, cenaze namazı kılarken şöyle derdi :
Allah'ım! Bizim dirimize, ölümüze, burada bulunanımıza, bulunmayanımıza, büyüğümüze, küçüğümüze, erkeğimize ve kadınımıza mağfiret buyur. Allah'ım! Bizden kimi yaşatırsan, müslüman olarak yaşat; öldürdüğünü de îmân ile öldür. Yâ Rabbî! bizi bu meyyitin ecrinden mahrum etme ve onun ardından bizi sapıtma!»[439]

Bu hadîsi, Müslim ile Dörtler rivayet etmişlerdir.
Küçükler ibâdetlerle mükellef olmadıklarına göre, onların günahı

da olmayacağı tabiî ise de burada onlar için mağfiret istenmesi mükellef olacakları zamana nisbetledir. Maksad : Âkil, baliğ olduktan sonra onların hayırlı işlerde devam ve sebatlarını dilemektir. Vefat eden bir din kardeşine edilecek duâ hakkında hadîsler çoktur. Biz bir iki tanesini zikr etmekle iktifa edeceğiz:

1— Ebu Dâvud (202—275) «Sünen» inde Ebu Hüreyre (R. A.) dan Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in cenaze namazında şu duayı okuduğunu rivayet eder :
«Allah'ım, bunun Rabbi sensin; bunu sen yarattın; kendisine islâmiyet yolunu sen gösterdin; ruhunu da sen kabzettin. Bunun gizlisini, aşikârını sen bilirsin. Bizler ona şefaat etmeye geldik. İmdi onun günahını bağışlayı-ver.»

2— İbni Mâce (207—275) Vâileîbnü'l-Eska' (R. Anfca/dan şu hadîsi tahrîc etmiştir : Vâile'e demiştir ki, Resûlüllah (S.A.V.) bize müslümanlardan birinin cenaze namazım kıldırdı. Onu şöyle derken işittim :
Rabbi, şüphesiz ki filân oğlu filân senin himayende ve civâr-ı vuslatındadır. Sen vefa ile hamde ehilsin. Şu halde onu kabrin fitnesinden ve cehennemin azabından koru. Yâ Rab; onu mağfiret buyur ve ona acı. Çünkü gafur, rahîm ancak sensin.»
Rivayetlerin çeşitli olması .yapılacak duanın mutlaka muayyen ve bir şekle münhasır olmadığını, isteyenin bu dualardan herhangi birini okuyabileceğini gösterir. Nitekim İmâm-ı Şâfü / (150—2ÖA)-ile diğer bâzı zevat daha başka dualar ihtiyar etmişlrdirv Burada dikkat edilecek cihet yapılan duanın içten gelmesidir.1 Zîrâ cenaze namazı ancak bunun için meşru olmuştur. Aşağıdaki hadîs dahi duada gösterilecek ihlâs ve samimiyet hakkındadır.[440]

589/457- «{yine ondan) radıyallahü anh' rivayet edildiğine göre Peygamber Sallaîlahü aleyhi ve seîlem :
«Cenazenin namazını kıldığınız vakit ona halisane duâ edin.» buyurmuşlardır.[441]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiş ve İbni HİbbÂn sahîhlemişür.

Çünkü cenazenin namazını kılanlar, onun şefâatçiîarıdır. Şefaatçi ise aracılık ettiği hususun kabulü için mübalağa gösterir.Taberânî (260—360)'nin rivayetine göre îbni Ömer (R.A.) bir cenaze gördü mü :
«İşte Allah ve Resulünün btze vaad ettiği budur. Allah da Resûfü de doğru söyler. Allah'ım bizim îmân ve teslimiyetimizi arttır.» derdi.
Taberânî bundan sonra şu hadîsi Resûlüllah (S.A.V.)'e müsned olarak rivayet etmiştir :
«Peygamber Sallattahü aleyhi ve selîem :
Bir kimse bir cenaze görür de; Allah en büyüktür; Allah ve Resulü doğru söyler, işte Allah ve Resûlü'nün vaad ettiği budur. Allah'ım, bizim îmân ve teslimiyetimizi arttır; derse kendisine yirmi sevap yazılır.» buyurdular.[442]

590/458- «Ebu Hüreyre radıyallahü ank'den, Peygamber SaMaMa-hü aleyhi ve sellem'den şunu duyduğu rivayet edilmiştir.Peygamber Saîlaîlahü aleyhi ve setlem :
Cenazeyi çabuk götürün. Eğe cenaze iyi ise o iş hayırdır. Cenazeyi hayra götürürsünüz. Cenaze iyiden başka bir şey ise iş kötüdür. Onu boynunuzdan atarsınız.»[443]

Hadis, müftefekun aleyh'dir.
îbnu Kvdâme'nin rivayetine göre cenazeyi çabuk görtürme emrinin nedip için olduğu ulemâ arasında hilâfsızdır. Bu mes'ele Ibni Hazm Zâhiri'ye sorulmuş : «Vaciptir» demiştir.
Çabuk götürmekten maksad : Şiddetli yürümektir. Selef-İ Sâühînden bâzısı sür'at emrini buna hamletmişlerdir. îmâm-ı Şafiî (150—204) ile Cumhur ulemâ'ya göre sür'attan murâd : Mûtad yürüyüşten biraz fazlaca hızla yürümektir. Şiddetle sür'atli gitmek mekruhtur. Hâsılı cenazeyi çabuk götürmek müstehabtır. Fakat bu çabukluk cenazenin tabuttan düşmesi gibi bir zarara mueddî veya taşıyanlara meşakkat verecek bir dereceye varmamalıdır. Kurtubî : «Hadîsten murâd : cenazeyi pek ağır tutmamak ve defni geciktirmemekdir» diyor. Bir de ağır davranmak ekseriya iftihar ve böbürlenmekle neticelenir.

Bu îzâhât sür'at emrinin cenazeyi taşımaya âit olduğuna göredir. Bâzıları bu emrin cenazeyi techîz ve tekfîne dâir olduğunu söylerler. Ve bu kavi birinci kavilden eamm'dır. Fakat Nevevî (631 —676) : «Bu kavi bâtıldır. Hadîste geçen «Onu boynunuzdan atarsınız» tabiriyle reddolunur.» diyor.
Musannif «Fethü'l-Bârh de : «Bunu İbnî Ömer (R.A.) hadîsi te'yid eder demektedir.» İbnî Ömer hadîsi şudur :
Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve settem:
Biriniz öldü mü onu hapsetmeyin, sür'atie kabrine götürün; derken işittim».
Bu hadîsi, Taberânî güzel bir isnadla tahrîc etmiştir. Ebu Dâvud (202—275) 'in merfû olarak rivayet ettiği bir hadîste şöyle buyruimaktadır :
«Bir müslümanın cenazesinin ailesi arasında kalması lâyık değildir.»
Hadîs-i şerif cenazenin, teçhiz ve defninde sür'at göstermeye delildir. Fakat bu acele, felçli ve emsali hastalar hakkında doğru değildir. Onların ölüp ölmediği iyice anlaşılmak için teenni ile hareket etmek îcâp eder.[444]

591/459- «Ebu Hüreyre radtyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem:
Kim cenazenin yanında namazı kılınıncaya kadar bulunursa ona bir kırat (sevap), kim defnedîlinceye kadar
bulunursa Ona İki kırat verilir», buyurdular. «Bu iki k.ral nedir?» diye soruldu:
«İki büyük dağ gibidir» buyurdular.[445]

Müslim'in Ebu Hüreyre'den rivayetinde : «Mezara konulun-Caya kadar» denilmektedir. BuhârVnm yine Ebu Hüreyre'den rivayetinde : «Bir kimse bir müslümanın cenazesini îmân ve hesapla takip eder de namazı kılınıp, defn işi bitinceye kadar o cenaze ile beraber bulunursa, muhakkak o kimse her bin Uhud ayarında iki kırat tst>.*sp) ile döner.
Ebu Avâne (—316) : iki kırat'm ne olduğunu soranın Hz. Ebu Hüreyre (R. A.) olduğunu tasrîh etmiştir. Görülüyor ki, Buhârî

(194 —256) ile Müslim (204—261) hadîsin baş tarafını ittifakla rivayet etmiş, sonradan ayrılmışlardır.
Bu hadîs-i şerıf'i oniki sahâbe-İ celîl rivayet etmişlerdir. «îmân ve hesapla» buyrulması böyle yerlerde lâbüt bir kayıttır. Çünkü yapılan işe sevap teredtüp etmek için o işin mutlaka niyet ile yapılması iktizâ eder. Binaenaleyh cenazeye sırf mükafat veya dostluk için iştirak etmenin sevap olmadığını musannif «Fethü'l-BârU de zikretmiştir. Burada sevabın miktarı «Uhud gibi» denilerek ifâde edilmiş; Nesâî'nin rivayetinde :
«Ona herbiri Uhud'dan daha büyük iki kırat ecri vardır» buyrulmuş; Müslim'in bir rivayetinde :
«Küçüğü Uhud gibi» denilmiş; îbni Adiyy (279—365)'in Vasile (R. A./dan tahrîc ettiği rivayette :
«Ona öyle iki kırat ecir yazılır ki, bunların hafif olanı kıyamet gününde, mizanında Uhud dağından daha ağır gelir» tarzında ifâde olunmuştur.
Anlaşılıyor ki, bu sevabı hak etmek, daha cenaze evinden çıkarken yanında bulunmakla elde edilecektir. Nitekim Müslim'in bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur :
«Bir kimse cenaze ile beraber onun evinden çıkar da sonra onu defnedilinceye kadar takip ederse o kimseye her biri Uhud gibi iki kırat ecir verilir. Kim cenazenin namazını kılar da dönerse ona bir kırat verilir.»
Bu husustaki rivayetler birleştirilince, bu sevaba, ancak cenazenin namazını kılarak onunla beraber kabrine kadar gidenin nail olacağı anlaşılır.
Musannif merhum diyor ki : «Benim anladığıma göre bu sevap cenazenin arkasından gitmese bile namazını kılana verilecektir. Çünkü cenazeyi takip etmek, onun namazını kılmaya vesiledir.» Lâkin sadece namazı kılanın kıratı, namazını kılıp, cenazeyi götürenin kıratından az olacaktır. Saîd îbni Mensur (—227) Urve tarikiyle Zeyd îbni Sabit(R. A./dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:
ÂSs «jU>- «Bir cenazenin namazını kıldığın vakit, borcunu Ödemiş olursun.» Aynı hadîsi îbni (—234) bâza lâfız farkıyla rivayet etmiştir.Bu mânâda birçok merfû hadîsler rivayet edilmiş ise de bunların hepsi zayıftır.
Âhirette amellerin nasıl tartılacağını şimdiden bilmeye imkân

yoktur. Bunun hakikatim yalnız Allah bilir. Hattâ bize bunu anlatmak için teşbihten başka çâre yoktur. Binaenaleyh bilmediğimiz âhiret tartısı bildiğimiz dünya tartılarına benzetilerek cenaze teşyîinden hâsıl olan sevap kırat ile ifâde olunmuş, yani mâkûlât'tan olan bir şey mahsûsa t suretinde gösterilmiştir. Fakat kırat denilince bizce malûm olan az bir miktar hatıra geleceğinden buradaki kıratın miktarına da tenbih olunmuş; bunun «Medîne-i Münevvere'deki ma'ruf Uhud dağı kadar büyük» olduğunu ifâde buyrulmuştur.
Hadîs-i şerîf, cenazenin yanında bulunarak namazını kılmaya, hizmetinde bulunmaya ve kabre kadar arkasından giderek teşyi1 ve defnine iştirak etmeye terğib ve teşvik etmektedir. Yine bu hadîste Allah' in fadlü kereminin büyüklüğüne ve ölen bir mü'mine karşı son derece sevap ikramında bulunduğuna delâlet vardır.
Tenbih : Cenazenin taşınması hakkında Ebu Bekir-i BeyhaM (384—458) «Es-Sünenü'l-Kübra» adlı eserinde Abdullah Îbni Mes'ud (R. A./dan merfu olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Demiştir kî :
Bîriniz cenazenin arkasından giderse, tabutun dört tarafından da futsun. Sonra gönüllü olarak taşımaya devam etsin, yahut vazgeçsin. Zîrâ böyle yapması sünnettendir. «Beyhakî, Hz. Osman îbni Affan (R.A.ym iki ağaçtan kolun arasında annesinin tabutunu taşıdığını ve yerine indirinceye kadar ondan ayrılmadığını, senediyle tahrîc ettiği gibi, Hz. Ebu Hüreyre (R.A)'ın yine aynı şekilde Saîd îbnî Ebi Vakkas (R. A. /in tabutuyla taşındığını keza ibnî Zübeyr (R.A.ym, Misver b. Mahreme'nin şeriri 1le taşıdığını rivayet etmektedir.[446]

593/460- «Salim radıyallahü anh'den, babasından (radıyatlahü anh) işitmiş olarak rivayet olunmuştur ki. Dahası Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seMem'ı Ebu Bekir'i ve Ömer'i cenazenin önünde yürürlerken görmüştür.»[447]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmiş ve İbnî Hîbbân sahîhlemiştir. Nesâî ile bir taife onu mürsel olmakla illetlendirmişlerdir.

Hadîsi şerifin mevsul veya mürsel olduğu ihtilaflıdır. îmâm-t Ahmed ibni Hanbel (164—241) : «Bu hadîs, Zührî'den ancak mürsel olarak rivayet edilmiştir. Salim'in hadîsi dahi İbnî Ömer'e mevkuftur, îbni Üyeyne hadîsi ise vehimdir» diyor.
Tirmizî (200—279): «Ehli hadîs mürsel oluşunu esah görüyorlar» demiştir. Mezkûr hadîsi ibni Hibbân (—354) sahihinde Zührî'den, o da Sâlîm b. Abdullah b. Ömer'den şu lâfızlarla tahrîc etmiştir :
«Abdullah îbni Ömer, Ebu Bekir, Ömer ve Osman cenazenin önünde yürürlerdi.» Zührî; «Sünnet böyledir.» Bu İbni Üyeyne hadîsinden daha sahihtir» demiştir.
Dâre Kutnî (30&—385) «El-îlel» adlı eserinde bu hadîsin Zührî' den rivayetinde pek çok ihtilâf olduğunu kaydettikten sonra «Sahih olan Zührî'den, o da Sâlim'den, o da babasından rivâyeten : (yürürdü) diyenin sözüdür. Filhakika Resûlüllah Salîaîlahü aleyhi ve seîlem Ebu Bekir ve Ömer (R. Anhüma) cenazenin önünde yürümüşlerdir. Bu hadîs mürseldir» demektedir. Beyhakî: «mevsul olması daha müreccahtır; çünkü hadîsi îbni Üyeyne rivayet etmiştir ki, bu zât sıka ve hafızdır» diyor. Ali b. Medinî (161—234)'den şöyle bir rivayet vardır: «îbni Vyeyne'ye dedim ki : Yâ Ebâ Muhammed, bu hadîs hususunda nâs sana muhalefet ettiler; inanın, dedi. Zührî, bunu bana defalarca tahdis etmiştir. Kaç olduğunu sayamam. Onu bana tekrarlıyor ve izah ediyordu.
Bu hadîsi, «Salim» den, o da «babasından» derken ağzından işittim».
Musannif merhum : «Böyle demesi vehmi defetmez. Çünkü İbni Üyeyne hadîsi Zührî'nin ağzından işittiğini, Zührî'nin (Sâlim'den, o da babasından) dediğini ifâde ediyor. Bu doğrudur. Fakat hadîste idraç[448] vardır. Onu Zührî sahîhlemiştir; ibni Üyeyne de tahdîs etmiştir. Hadîs, ihtilaflı olduğu için, ulemâ da ihtilâf etmiş ve bu ihtilâftan beş kavi hâsıl olmuştur:

1— Cenazenin önünde yürümek daha faziletlidir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) ve Hulefâ-i Râşidîn yürümüşlerdir. Cumhur ulemâ ile Şafiî'nin mezhebi budur.

2— Cenazenin arkasından yürümek efdâldir. Hanefilerle diğer

bâzı fukâhânm mezhebi de budur. Delilileri: îbni Tavus'un babasından rivayet ettiği şu hadîstir :
«Resûlüllah SdUaUahü aleyhi ve sellem vefatına kadar ancak cenazenin arkasında yürürdü.» «Sâid ibni Mansûr (—227)'un rivayet ettiği Hz. Ali (R. A.) hadîsi de Hanefîlerin delîllerindendir. Bu hadîsin lâfzı da şudur :
«Cenazenin ardından yürümek önünde yürümekten efdâldir. Cemaatla kılınan namazın yalnız kılınan namaza üstünlüğü gibi.»
Bu hadîsin isnadı hasendir. Hadîs mevkuf da olsa, merfu hükmündedir. Yalnız isnadı üzerinde îmâm-ı Ahmed ibni HanbeVin söz ettiği rivayet olunur.

3— Cenazenin önünde, arkasında, sağında ve solunda yürümek caizdir. Bu hükmü Buharı, Hz. Enes (R. A J'dan talik suretiyle rivayet ediyor. İbni EM Şeybe, (—234) ile Abdürr-Rezzâk (126—211) onun mevsul olarak rivayet etmişlerdir. Cenaze götürenlere bu kavi hayli müsaittir.

4— Yaya giden nereden isterse yürür. Binek giden mutlaka arkasından gider. Bu kavi, Sevrî (97—I61)'nindir. Deîîli: Sünen sahiplerinin Muğire (R. A.)'âan merfû olarak tahrîc ettikleri ve İbni Hibban ile Hâkim'in sahîhlediği şu hadîstir:
«Binek giden cenazenin arkasından gider; yaya giden neresinden dilerse oradan yürür.»

5— Cenaze ile beraber kadınlar varsa, erkekler önünden yürür; 'kadın yoksa arkasından giderler. Bu kavil İbrahim Nehat'nindir.[449]

594/461- «Ümmii Atîyye radıydttahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Biz cenazenin arkasından gitmekten nehy olunduk. Fakat bize haram kılınmadı.»[450]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Usülcülerle hadîs imamlarının cumhuruna göre, sahâbînin «bize emir olundu» veya «bize nehy olundun demesi merfû' hadîs hükmündedir. Zîrâ bu sözün zahiri emir veya nehy edenin

Peygamber (S.A.V.) olduğunu gösterir.
Bu hadise gelince : Bunun merfu' olduğu sabittir. Buhâri (194 — 256) onu Hayz babında Ümmii Aiîyye'den şu lâfızlarla tahrîc etmiştir:
«Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve seUem, bizi nehyettl...» Yalnız mürseldir. Çünkü Ümmii Atiyye (R. Anha) onu Resûlüllah (S.A.V.)'den işitmemiştir. Bunu Tdberânî (260—360)'nin Ümmü Atiyye (R.Anhayd&n tahrîc ettiği şu hadîsten anlıyoruz:
«Ümmü Atiyye demiştir ki : Peygamber SaTldUahü aleyhi ve seltem, Medine'ye girdiğinde kadınları bir eve topladı. Sonra bize Ömer'i gönderdi. Ömer dedi ki : Gerçekten Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem, benî size çalmıya-cağınıza dâir sîzinle blât yapmaya gönderdi... ilâh..
Aynı hadîste « » BİZÎ cenâzeVc çıkmaktan nehyetti.» cümlesi de vardır.
Hadîs-i şerifteki nehy keraâhet manasınadır. Bunu Ümmii Atîyy* (U. Anha) karine ile anlamış olacaktır. Çünkü sîga tahrim ifâde ederdi. Cumhur ulemaya göre de buradaki nehy kerahet içindir. îbni Ebi Şeybe'nuı Hz. Ebu Hüreyre (R.A.)'dan tahrîc ettiği şu hadîs de kerahet mânâsını te'yid eder :
«Peygamber SaîlaUahü aleyhi ve seMenı, bir cenazede bulunuyordu. Ömer bîr kadın görerek ona seslendi: Bunun üzerine Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve seUem : Bırak şunu Yâ Örner, buyurdular., ilâh...»
Bu hadîsi, Nesâî ile îbni Mâce başka yoldan tahrîc etmişlerdir. Râvileri sıkadır.[451]

595/462- «Ebu Sâid radtyaîîahü anh'den rivayet olunmuştur ki, Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem :
Cenazeyi gördünüz mü hemen kalkın. Onun ardından giden de cenaze yere konuluncaya kadar oturmasın.» buyurmuşlardır.[452]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Emîrin zahirî vücûp ifâde ediyor. Binaenaleyh zahire bakılırsa, bir mükelleflerin yanından bir cenaze geçerse, onu teşyî'e niyeti

olsun olmasın ve keza cenaze mü'min olsun gayri müslim olsun kalkmak îcâp eder. Hattâ Buhâri'mn rivayet ettiği bir hadîste Ressûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in bir yahûdî cenazesi geçerken ayağa kalktığı rivayet ediliyor. Kalkınmanın çeşitli suretle talîl buyrulduğu rivayet olunmuştur. Bir rivayette ölüm korkunçtur diye ta'lîl etmiş; Hâkim'in tahrîc ettiği diğer bir rivayette:
«Biz ancak melekler geçiyor diye kalktık» demiş; tmâm-ı Ahmed ibni Haribel ile Hâizim (321 —405)'in ve îbni Hibban (—354)'in rivayetlerinde «Biz ancak ruhları kabzedeni ta'zîm için kalkıyoruz.» buyurmuşlardır. îbni Hib rivayetinde:
«Allah'ı ta'zîm için kalkıyoruz.» buyrulmuştur.
Maamâfîh bu iki ta'iîl arasında münâfât yoktur. Yalnız bu hadîs ile Müslim'in rivayet ettiği Hz. Alî (R. A.) hadîsi arasında muaraza vardır. Hz. AM (R. A.) hadîsi şudur:
«Peygamber (S.A.V.) Cenaze geçerken kalkti, sonra oturdu.» Bâzıları bu hadîsi te'vîl ederek: «ihtimal cenaze geçerken kalkmış da uzaklaştıktan sonra oturmuştur,» demek isterlerse de bu te'vîl merduttur. Çünkü Hz. Ali (R. A.) yanındakilere evvelâ oturmalarım işaret etmiş; sonra bu hadîsi rivayette bulunmuştur. Böylece iki hadîs biribirine muarız olunca ulemâ da ihtilâf etmişlerdir. İmâm-t Şafiî'ye göre : Hz. Ali (R. A.) hadîsi Ebu Sâid (R. A.) hadîsini neshetmiştir.
Maamâfîh ŞâHîIere göre cenazeyi görünce ayağa kalkmak yine de müstehâb'tır. Bâzıları Hz. Şafiî'ye cevaben : «Hz. AH (R. A.) hadîsi nesh hususunda nass değildir, olabilir ki Peygamber (S.A.V.)'in oturması onun da caiz olduğunu beyân içindir» demişler; hattâ Nevevt (631—676): «Muhtar olan, oturmanın müstehâb olmasıdır» demiştir.
Bu bâbda îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel (164—241) ile ekser sünen sahiplerinin Hz. Ubâdetü'bnü Sâmiit (R, A./dan tahrîc ettikleri §u hadîs dikkate şayandır :
«Peygamber SallaUahü aleyhi ve sellem, cenaze geçerken kalkıyordu. Bîr defa yanından yahudi bilginlerinden bîri (nîn cenazesi) geçiyordu. Resûlüllah (S.A.V.) :
BİZ böyle yaparız, diyerek (oturdu) ve hemen (yanındakilere):
Oturun da onlara muhalefet edin.» buyurdular.
Vakıa bu hadîs, zayıftır. Çünkü râvisi Beşir ibni Rafi'dir. Bezzar;

«Bu hadîsi yalnız Beşir rivayet etmiştir. Halbuki kendisi hadîsi gevşek olan bir râvidir» demiştir.[453]
«Cenaze yere konuluncaya kadar oturmasın» ifâdesinden «kabrin içine konuncaya kadar» mânâsı da anlaşılabilir. Filhakika hadîs bu iki mânâda da rivayet edilmiştir. Ancak Buhârî (194— 256) ve başkaları «yere koymak» mânâsını tercih etmişlerdir. Se-lef-i sâlihin'den bâzıları cenaze yere konuncaya kadar ayakta durmanın vacip olduğuna kail olmuşlardır .Bunların delili: Nesâî (215—303) nin Ebu Hüryere ve Ebu Sâid (R. AnhÜ7na)'ds.ıı rivayet ettiği şu hadistir :
«Biz Resûlüllah Sallattakü aleyhi ve seîlem'ın bîr cenazeye iştirak «dip de yere konuluncaya kadar oturduğunu hiç görmedik».
Cumhur ulemâya göre ayakta durmak vacip değil, müstehâbtır. BeyhakVnin Ebu Hüreyre (R. A.) ile başkalarından rivayet ettiği şu hadîs, onlara delil olabilir :
«Ayakta duran ecru mükâfatta cenazeyi taşıyan gibidir.»[454]

596/463- «Ebu İshak[455] radıyallakü cmVden rivayet olunduğuna göre, Abdullah îbnl Yezid cenazeyi kabrin ayak ucu tarafından koymuş ve :
Bu sünnettendir; demiştir.»[456]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud tahrîc etmiştir.
Hz. Alî (R. A./dan rivayet edildiğine göre: «Peygamber SallaJlahü aleyhi ve seUem, AbdülmuttaNp oğullarından bir adamtn cenazesin! kılmış; ve nâşm getirilmesini emir buyurmuş. Getirmişler ve lâhd'in ayak ucu tarafına koymuşlar; sonra emir buyurmuş; yavaşça lâhd'e konulmuştur.»Bu mes'elede üç kavi vardır.

1— Cenaze ayak ucu tarafından kabre indirilir. îmâm-% Şafiî ile Ahmed îbni HanbeVin ve diğer bâzı zevatın mezhebi budur.

2— Baş ucu tarafından indirilir. Buna kail olanların delili: îmâm-% Şafiî'nin mûtemed râviler vasıtasıyla merfu' olarak Ibnî Abbas (R. A.) dan rivayet ettiği şu hadîstir :

«Peygamber (S.A.V.) bir cenazeyi baş ucu tarafından kabre indirdi.» îmâm-ı Şafiî'nin bir kavli de budur.

3— Kıble tarafından indirilir. Çünkü bu daha kolaydır. Hanefîlerin kavli budur. Zâten böyle yapılması için nass vârid olmuştur. Nitekim ilerde cenaze bahsinin sonuna doğru gelecek. - Geceleyin cenaze defni hakkındaki Câbir hadîsi'nin şerhinde görülecektir.
îmâm-% Tirmizî (200—279) cenazeyi kabrin kıblesinden indirme hakkında nass olan bu hadîsi İbn! Abbas (R. A./dan tahrîc etmiştir. Mezkûr hadîs basendir.
Fâîde : Cenaze kabre indirilirken kabrin üzeri örtülüp örtülmiyece-ği ulemâ arasında ihtilaflıdır. Bâzıları : «Defnedilen kadın olsun, erkek olsun kabrin üzeri örtülür» derler. Delilleri : BeyhakVnin tahrîc: ettiği İbni Abbas (R. A.) hadîsidir. Bu hadîste Hz. İbnî Abbas (R. A.):
«Resûlüllah (S.A.V.) Saad'ın kabrini elbisesiyle örttü.» demiştir.
Beyhahî (384—458) : «Ben bu hadîsi ancak Yahya &. Ukbe b. Ebil îzâr'âan bellemiş bulunuyorum. Yahya ise zayıftır» diyor. Bir takımları : «Kabri örtmek kadınlara mahsustur» demişlerdir. Bunların delilleri : Yine BeyhakVnin rivayet ettiği Ebu İshak hadîsidir.
Mezkûr hadîse göre: Ebu İshak,. El-Hars İbnİ Aver'in cenazesinde bulunmuş; kabrinin üzerine elbise örtecek olmuşlar. Abdullah b. Zeyd buna razı olmamış ve «o erkektir» demiştir. Beyhdkî diyor ki : «Bu hadis mevkuf da olsa isnadı iyidir.» Yine BeyhakVmn Kûfelilerden bir zâttan rivayet ettiği şu hadîs dahi aynı hükmü ifâde etmektedir :
«Ali İbnİ Ebî Talip onların yanına eenâze def Hederlerken varmış. Kabrin üzerine bir elbise yayılmış imiş. Ali (R.A.) hemen bu elbiseyF kabirden çekmiş ve : Bu ancak kadınlara yapılır» demiş.[457]

597/464- «İbni Ömer radıyattahü anhüma'fan, Peygamber Saîlal-lah'j aleyhi ve sellem'âen işitmiş olarak rivayet edilmiştir. Resûlüilsh Saîlallahü aleyhi ve seltem buyurmuşlardır ki :
Ölenlerinizi kabirlere koyduğunuz sırada (Allah'ın İsrmyle ve

Resûlüllah'ın dini üzere) deyin.»[458]

Bu hadîsi, Ahmed, Ebu Dâvud ve Nesâî tahrîc etmişlerdir. Ibnİ Hibban onu sahîhlemiştir. Dâre Kufnî ise mevkuf olmakla illetlendir-miştir.
Nesâî (215—303) dahi Ibni Ömer (R. A.)'a mevkuf olduğunu tercih etmiştir. Ancak bu hadîsin merfu' şâhidleri olduğunu yine tmâm-ı Nesâî şerhide zikretmiştir.
Hâkim (321—405) ile BeyhaM zayıf bir senedle gu hadîsi rivayet ediyorlar :
«Peygamber SdllaUahü aleyhi ve seîlem'în kızı Ümmü Gülsüm kabre konulduğu zaman Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem :
«Sizi o topraktan yarattık. Ve sizi ancak yine oraya iade edeceğiz. Başka defa yine ancak oradan çıkaracağız» âyetini okumuş :
Allah'ın adıyla, Allah'ın yolunda ve Resûlüllah'ın dîni Üzere» demiştir.
îmâm- Şafiî (150—204)'nin beğendiği başka bir duası vardır: Şafiî'nin sözünden anlaşıldığına göre, cenazeyi defneden, istediği duayı okumakta serbesttir.[459]

598/465- «Hz. Âişe radıyallahü anha'dan rivayet edildiğine göre, Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem:
Ölünün kemiğini kırmak, onu diri iken kırmak gibidir.» buyurmuşlardır.[460]

Bu hadîsi, Müslim'in şartı üzere bir isnadla Ebu Dâvud rivayet etmiş; İbni Mâce (yine bu hadîs'in) Ümmü Seleme rivayetinde : (günah hususunda) ifâdesini ziyâde etmiştir.
Hadîs-i şerifte diriye hürmet edildiği gibi, Ölüye de hürmet lâzım geldiğine ve dirinin elem duyduğu gibi, ölünün de elem duyduğuna delâlet vardır. Nitekim bu hususta hadîs de vardır. Ölünün kemiğini kırmak ona eziyet verdiği için memnu olduğuna göre, cesedini parçalamak evleviyetle memnudur. Zîrâ onda eziyet daha çoktur.
Bâtıl inançları iktizâsı ölüye en ziyâde eziyet edenler, Hind

mecûsî: feridir. Bunlar ölülerin cesedlerini yakarak, küllerini mukaddes bildikleri bir nehre atarlar.[461]

600/466- «Sa'd ibni Ebi Vakkas[462] radıyallahü anh'den rivayet edildiğine göre kendisi: Bana bir lâhd yapın; üzerime kerpici dikine, Resûlüllah Ballallahü aleyhi ve sellem'e yapıldığı gibi dizin; demiştir.»[463]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Beyhakı, Câbİr radıyallahü anh'den bunun benzerini rivayet etmiş ve (kabrini yerden bir karış kadar kaldırdı) cümlesini ziyâde etmiştir.
Bu hadîsi, Ibnİ Htbban sahîhlemiştir.
«Müslim'in (yine) Câblr (R. A./dan rivayetine göre : Resûlül-lâh Sdtlallahü aleyhi ve sellem, kabrin kireçle badana edilmesini; üze-rtne oturulmasını ve üzerine bina yapılmasını nehyetmistir.»
Hz. Sa'd radıycUlahü mıh bu sözü, kendisine: «sana tahtadan sanduka gibi bir şey yapmıyalam mı?» dedikleri zaman söylemiş, ve: «Yapın» diyerek bunu zikretmiştir.
Lâhd : Kabrin kıble tarafını yandan kazarak altını cenaze girecek kadar oymaktır.
Şak : Kabrin dibini dere gibi oymaktır.
Hadis-i şerif, Resûlüllah (S.A.V.) e lâhd yapıldığına delâlet ediyor. Filhakika Jmâm-ı Ahmed %bni Hanbel ile îbni Mâce'nin hasen bir isnadla tahrîc ettikleri bir hadîste şöyle denilmektedir :
Medine'de İki adam vardı. Bunlardan biri lâhd yapıyor; diğeri şak kazıyordu. Ashâb, bunları aramak için adam gönderdiler. Ve :
Hangisi gelirse Resûlüllah (S.A.V.)'e kendi ısan'atı olan» İsi yapacak; dediler. Bunun üzerine lâhdcî geldi ve Resûlüllah (S.A.V.)'e lâhd yaptı.»
Bu hadîsin bir benzerini İmâm-ı Ahmed İbni Hanbel ile Tirmizi rivayet etmişlerdir. Onların rivayetlerinde lâhdci'nin Ebu Talha fel En-sârî olduğu beyân edilmektedir. Ancak o hadîsin isnadında zaaf vardır. Bu hadîs, lâhd yapmanın efdâl olduğuna da delâlet

ediyor.
Câbîr hadîsini Beyhakî ile îbni Hibban, Cafer ibni Muhammed'-den, o da babasından o da Câblr (R. A.)'d&n rivayet etmişlerdir. Bu bâbda El-Kaasım b> Muhammed'den şu hadîs rivayet olunmuştur:
«Hz. ÂÎşe'nin yanına girdim de dedim ki: Anneciğim, bana Resûlüllah (S.A.V.) İle İki arkadaşının kabrini göster; Hz. Alşe hemen ona. ne yüksek nede kızıl arsanın zemini ile dümdüz olacak derecede alçak üç kabir göstermiştir.»
Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile Hâkim tahrîc etmişlerdir. Hâkim şu ziyâdeyi de rivayet ediyor :
«Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve seUeml başta gördüm. Ebu Bekir'in başı Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seîlem'in omuzları arasında, Ömer'in başı Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem/în ayakları yanında idi.»
Ebu Dâvud (202—275) «El-MerâsiU adlı eserinde Salih ibni Ebi Salîh'den şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem}\n kabrini bir karış, yahut bir kanşa yakın (yüksek bir halde) gördüm.» Yalnız Buhârî (194—256) nin Süfyân-ı Temmar'dan tahrîc ettiği şu hadîs buna muarızdır. «Süfyan Peygamber SaUallahü aleyhi ve sellem'în kabrini hörgüçlü görmüştür.» Yani, hörgüç şeklinde yüksek görmüştür. Beyhakî (384—458) bu iki hadîsin arasını cem ederek: «Evvelâ düz idi. Sonra Velid ibni AbdüV melik zamanında duvar yıkılınca kabir ıslâh edildi ve yükseltildi.» demiştir.
Müslim'in rivayet ettiği Câblr hadîsi : Kabri kireçle badana etmenin, üzerine oturmanın ve bina yapmanın memnu hattâ haram olduğuna delâlet ediyor. Nitekim zahirîlerin mezhebi budur. Fakat Cumhur ulemâ bu kanâatta değillerdir. Onlara göre buradaki nehy fahrim için değil, kerahet içindir. Mezhep imamlarının kavillerini ise, aşağıya dercediyoruz.

1— Hanefîlere göre : Kabirleri sıvamak, badana etmek, üzerif tine oturmak veya bina etmek gibi şeylerin hepsi mekruhtur. Yalnız kah rin üzerinde oturmak ve uyumak gibi şeyler tenzîhen mekruh; büyük ve küçük abdest bozmak gibileri tahrimen mekruhtur. Yani onlarca sünnetten sayılmayan her şey

mekruhtur. Bu bâbda sünnet yalnız ayakta durarak kabirleri ziyaret ile içinde yatanlara dua etmektir. Çünkü Fahri Kâinat (S.A.V.) efendimiz (E)baki') denilen Medîne-İ Münm kabristanına ziyarete gider ve ayakta duâ ederdi. Hattâ kabrin başında kur'ân okumak veya okutmak İçin oturmak Hanefîyye ulemâsı arasında ihtilaflıdır. Ve muhtar olan kavle göre caizdir. Kabrin eseri unutulmasın diye üzerine adını yazmak da caizdir.

2— Şâfüiere göre : Yukarda zikri geçen şeyleri yapmak mekruhtur. Yalnız kabri seçebilmek için başına taş dikmek sünnet; âlîm veya sâlih bir zâtın mezar taşma onu bildirmek maksadıyla adını yazmak mendûbdur.

3— MâMkîİere göre : Kabirleri kireç ile badana etmek mekruh olduğu gibi. toprak ve emsali ile sıvamak da mekruhtur. . Kabir taşına Kur^ân-î Kerîm'den bir âyet veya sûre yazmak haramdır. Ölenin ismini ,veya ölüm tarihini yazmak ise mekruhtur. Kabir üzerinde oturmak ve uyumak caizdir. Fakat abdest bozmak haramdır. Kabir üzerine bina, mescid, ve saire yapmak mekruhtur.

4— HanbeÎîlerp göre : Kabirlerin üzerine, bina, mescid ,duvar gibi şeyler yapmak, kabir taşına yazı yazmak mutlak surette mekruhtur.
Vakıf kabristan ile sahibi belli olmayan eski mezarlıklara ise bina yapmak dört mezhep imamları'nm ittifakıyla haramdır.
Filhakika kabir üzerine bina yapmaktan, yazı yazmaktan, mum yakmaktan, üzerine basmaktan nehyeden birçok hadîs-i şerifler vardır ki bâzılarını aşağıya dercediyoruz.

1— Ebu Dâvud. Tirmizî ve Nesâî Hz. İbni Mes'ûd (R. A.)'dan nıerf u olarak şu hadîsi tahrie etmişlerdir :
«Allah kabirleri ziyaret eden kadınlarla, oniarın üzerine mescid yapanlara ve mum yakanîara İânet etsin.»

2— Nesâî'nin bir rivayetinde ;
«Kabrin üzerine bina kurulmasını yahui kabre ilâve yapılmasını veya kireçie badana edilmesini yahut üzerine yazı yazılmasını yasak etti.» denilmiştir.

3— Buharı Hz. Âîşe radıyallahü an/ta'dan şu hadîsi rivayet

ediyor:
dResûIüllah (S.A.V.) Kurtulup kalkamadığı hastalığında: Allah yahCidîierle hıristiyanlara lanet etsin; peygamberlerinin kabirlerini mescid yaptılar.» buyurdu.

4— Buharı ile Müslim ittifâken Ebu Hüreyre (R. A./den su hadîsi tahrîc etmişlerdir :
«Allah yahûdîlerle hıristiyanlara iânet etsin. Peygamberlerinin kabirlerini mescid yaptılar.»
Bugün maalesef bazı câhillerin türbe duvarlarına veya pencerelerinin parmaklıklarına yapışarak onlara yüzlerini, gözlerini sürdükleri, onları öptükleri, hattâ bâzı büyüklerin kabirlerine secde ettikleri görülmektedir. Bu hâl eski putperest mîiietlerin ibâdetlerini andıran ve netice itibariyle küfre varan pek çirkin bir şeydir.
Fâide: «El-Muvatta» da beyân edildiğine göre. Peygamber (S.A.V.) in vefatı Rabiül'-evvel ayının 12. pazartesi günü vuku bulmuş; sah günü defnedilmiştir. Ebu Davud'un. Sa'bVden tabrîc ettiği bir rivayette Resûlüllah (S.A.V.)'in gasli ile defnini Ali, El-Abbas ve Usâme (R. An-huni) hazâratımn İfâ ettikleri kaydedilmektedir. Bâzı rivayetlerde bunlarla birlikte Eî-Fadl b. Abbas ile SâIİh ve daha başkaları da zik-ledİlmiştir. fûaamâfHı bu rivayetlerin arası da cem'ediimiş ve : «İlk üç-zât\ zikredenler; yıkanmaya başlandığı an gördüklerini söyîemişlcr: fazla isim zikredenler ise işin Konuna doğru gördüklerini anîatmışiar-. denilmiştir.[464]

603/467- «Âmir ibni Rabîa radıyalUüni anh'den rivayet olunduğuna göre, Peygamber Şallallahü aleyhi re sellcm, Osman ibni Maz'unun cenazesini k.irmş ve kabre gelerek üzerine ayakta olduğu halde, üç avuç toprak atmıştır.»[465]

Bu hadisi. Dâre Kuînî rivayet etmiştir.
Onu Bezzdr dahi tahrîc etmiş ve «ayakta olduğu halde» tâbirinden sonra :
«Başı ucunda» ve buyurdu da üzerine su serpil.» ini ziyâlr almıştır.

Bu bâbda Hz. Ebu Hüreyye (R. A./dan merfu' olarak şu hadis rivayet olunmuştur :
«Kim sevabını hesaba katarak bir müslümanın kabri üzerine bir avuç toprak atarsa, her toprak tanesi mukabilinde kendisine bir sevap yazılır.»
Ancak bu hadîsin isnadı zayıftır. Yine Ebu Hüreyre (R. A./den İbni Mâce (207—275) şu hadîsi rivayet etmiştir :
«Peygamber Sallallalıü aleyhi ve sellem, kabrin baş tarafından iiç avuç toprak atmıştır» lâkin Ebu Hatim (195—277) : «Bu hadîs bâtıldır» demektedir. Beykâkî (384—458) Muhammed İbni Ziyâd tarikiyle Ebu Ümâme (R. AJ'den şu hadîsi rivayet ediyor.
«Bir adam vefat etmiş; kendisine bir kabrin üzerine attığı üç avuç topraktan maada hiç bir sevap isabet etmemiş de bu toprak sebebiyle günahları affoiunmuştur.»
Bu hadîsler zayıf da olsalar, birbirlerine şahittirler. Hadîsimiz, kabrin üzerine üç avuç toprak atmanın meşru olduğuna delildir. Bu iş iki el ile birden yapılacaktır. Çünkü Âmir İbni Rabîa hadîsinde «İki eli île avuçladı» denilmiştir. Şâfiîyye ulemâsı o anda :
âyet-i kerîmesinin okunmasını müstehâb görmüşlerdir.[466]

604/468- «Osman radıyaUahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah SaUalldhü aleyhi ve sellera, cenazenin defnini bitirdi mi, onun başına durur ve :
Kardeşiniz için mağfiret niyaz edin, ona sebat dileyin. Çünkü o şimdi sorguya çekiliyor» derdi.[467]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir.Hâkim onu sahîhlemiştir.Hadîs-i şerîf, dirinin ölü için yaptığı istiğfardan Ölünün faydalanacağına delâlet etmektedir: «Ey Rabbİmiz! Bizi ve İmân hususunda bizden Önce geçen din[468] kardeşlerimizi mağfiret eyie.» Ve keza:
«Hem kendi günâhın, hem de kadın ve erkek mü'minlerîn günâhları Içîn mağfiret dile» gibi âyetler dahi bu mânaya delâlet ederler.
Hadîs, kabirde soru sual olduğuna da delildir. Bu bâbda birçok

sahîh hadîsler vârid olmuştur kî Buhârî ile Müslim'in Enes (R. A.) dan ittifakla tahrîc ettikleri şu hadîs onlardandır :
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve seüem, buyurdular ki :
Şüphesiz, cenaze kabrine konarak eşi dostu kendisinden ayrıldığı zaman onların ayakkabılarının seslerini işitir.» Müslim, (204—261) şunu da ziyâde etmiştir :
«Eşi - Dostu gittikleri vakit ona iki melek gelir.» îbniHibban (—354) ile Tirmizî (200—279)'nin Ebu Hüreyre (R. A./dan rivayet ettikleri hadîste :
«iki boz siyah melek gelir. Bunlardan birine Münker, diğerini Nekîr denilir.» ziyâdesi vardır.
Taberânî (260—360) «El-Evsat» nâm eserinde :
«Gözleri bakır tencereler gibi, azı dişleri sığır boynuzlan kadar, sesleri de gök gürültüsü gibi» ibaresini ziyâde etmiş; Abdü'l-Rezzak (126—211) :
«Azı dişleri ile kazarlar; saçlarının üstüne basarlar. Beraberlerinde öyle bir tokmak vardır ki, bütün Minalılar bir araya gelse onu kaldıramazlar.» ziyâdesini nakletmiş;
Buhârî, (194-256) Berâ (R. A./dan tahrîc ettiği hadîste :
«Ve ruhu bedenine iade olunur» cümlesini rivayet eylemiştir.
Hâsılı bu bâbda hadîsler bir yere toplanınca görülüyor ki : Bu iki meiek ölene sual sorarlar ve : «Neye tapardın,» derler. Eğer Allah'ın hidâyet, lütfettiği kullarından ise : «Allah'a tapardım.» cevabını verir. Peygamber (S.Â.V.)'i kasdederek : «Bu zât hakkında ne derdin?» diye sorarlar. Ölen mü'min ise : «Allah'ın kulu ve resulü olduğuna şehâdet ederdim.» Yahut -bir rivayete göre,- «Aiiah» dan başka Hân olmadığına ve Muhammed'In onun kulu ve resulü olduğuna şehâdef ederdim» der.
Bunun üzerine kendisine : «Doğru söyledin» derler. Ve artık kendisine başka bir şey sorulmaz. Bundan sonra ona: «Yakînen îmanlı idin. ö îmânla öîdün, o İmânla diriltilirsin İnşallah» derler.
Bir rivayette :
«Gökyüzünden bir münâdî (dellâi) kulum doğru söyledi. İmdi siz ona cennetten yer hazırlayın ve kendisine cennete bakan bir kapı açın; ona cennetten elbise giydirin» diye nida eder. -buyurdular kî-: «Ona cennetin rahmeti ile güzel kokuları gelir. Mekânı gözünün görebildiği yere kadar genişletilir. Kendisine :

Cehennemdeki yerine bak! Onun yerine Allah sana cennetten bir yer verdi; denilir. Ve bunların ikisini birden görür. Bunun üzerine: Bırakın beni de gideyim. Aileme müjdeleyeyim; der. Kendisine: Sus; denilir. Artık kabri ona yetmiş arşın genişletilir ve kıyamete kadar yeşillik ile doldurulur.» buyrul-muştur.
Diğer bir rivayette :
«Ona, uyu denilir. Bunu müteakip kendisini en sevgili ehlinden başka kimsenin uyandıramıyacağı güveyi uykusuna dalar.
Kâfir ve münâfık'a gelince : Melekler ona «Rabbin kim?» diyecekler. O : «Haah haah, bilmiyorum» diyecek: «Oin'in nedir?» diyecekler : «Haah haah, bilmiyorum» diyecek : «Size gönderilmiş bulunan şu zât kimdir?» ^yecekier : «Haah haah, bilmiyorum» diyecek.
Şu halde kendisine : «Ne bildin, ne de tabî oldun» denilecek V3 demirden topuzlarla Öyle bir darbe vurulacak ki, bu darbe bir dağ'a vurulsa, dağ toz olur. O da bir feryâd koparacak ki, bu feryâd'ı insanlarla cinlerden maada bütün mahlûkat işitecek» deniliyor.
Kabirde sualin yalnız ümmet-i Muhammed (S.A.V.)'e mahsus olduğunu gösteren hadîsler de vardır. Ulemâ, bundaki sırrı şöyle izah ederler :
Eski ümmetlere Peygamberler gelirdi. Onlar bu zevata itaat ederlerse ederler; etmezlerse Peygamberler onların semtinden çekilir ve Cenâb-ı Allah hemen âsîlerin tepelerine müstehâk oldukları azabı indirirdi. Peygamber (S.A.V.)'i bütün âlemlere rahmet olarak gönderince bu gûna azabı onun ümmetinden kaldırdı. Ve samimî olsun olmasın, «ben müslümamm» diyenin zahiren müslümanlığmı kabul etti. Fakat kendilerine kabirde sual soracak melekler halk buyurdu. işte bu vâsıta ile bu ümmetin sırlarını açığa vurur ve iyi ile kötüyü biribirinden ayırır. [469]

605/469- «Tabiînden biri olan Damre ibnl Habîb'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki :. Ashab-ı kîrâm, cenazenin üzerine kabri düzeltilerek cemâat ondan ayrıldıktan sonra, kabrinin başında üç defa : «Ey fülân Allah'dan başka ilâh yokdur de. Ey fülân, Rabbîm Allah, dinim İslâm ve Peygamber'İm

Muhammed'dİr de; cümlelerinin söylenmesini iyi görüyorlardı.»[470]

Buhadîsi, Saîd ibni Mansur mevkuf olarak rivayet .etmiştir. Tabe-rânî'de Ebu Ümame'den merfû olarak rivayet edilen buna benzer uzun bir hadîs vardır.
Ebu Ümâme hadîsinin lâfzı şudur :
«Ben öldüğüm vakit bana, Resûlüllah Saîldllahü aleyhi ve sellem' bize ölenlerimize ne yapmamızı emir etti ise onu yapın,» dedi. Resûlüllah Saîlallahü aleyhi ve sellem bize emir etti de buyurdular kî:
Din kardeşlerinizden biri Öldüğü zaman, kabrinin üzerine toprağı düzelttiniz mi, hemen biriniz kabrinin başına dikilsin. Sonra: Ey fülânenin oğlu fülân; desin. Çünkü meyit o sözü işitir de cevap vermez. Sonra: Ey fülânenin oğlu fülân; desin. Çünkü o (bizi irşâd et Allah rahmet buyursun) der. Lâkin siz duymazsınız, (ona): Dünyada iken üzerinde bulunduğun yolu -ki Allah'dan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve resulü olduğuna; Rab olarak Allah'a, din olarak islâm'a, Peygamber olarak Muhammed'e imâm olarak da Kur'ân'a razı olduğuna şe-hâdet etmekten ibarettir- hatırla; desin. Zîrâ hiç şüphe yok ki münker İle nekirden her biri arkadaşının elinden tutar da: Haydi gidelim hücceti kendisine telkin edilen bir kimsenin yanında ne duralım; der.
Bir adam : Yâ Resûlüllah! Yâ annesinin adını bilmezse (ne yapacak), dedi?
Onu annesi Havva'ya nisbet eder; ey Havva oğlu fülân der; buyurdular.»
Musannif «bu hadîsin isnadı elverişlidir» diyor. Maamâfîh bu hadîs hakkında birçok söz edilmiştir.Heysemî[471] (735—807) diyor ki: «Bunu Taberânî «El-Kebîr» inde tahrîc etmiştir; isnadında benim tanımadığım bir cemâat vardır. Hamişinde : Bunun râvileri arasında Asım b. Abdullah var. Bu zât zayıftır diyor. Sonra, Eb» Ümâme'den rivayet eden Saîd-i Ezdi için Ebu Hatim bir şey dememiştir. Esrem de şöyle diyor : «Ahmed ibni Hanbel'e : Şu yaptığnız nedir. Cenaze defnedildikten sonra birisi

kalkarak fülân b. fiilâna deniyor; dedim: «Bunu Şamlıların Ebu Muğzre vefat ettiği zaman yaptıklarından başka hiçbir kimsenin yaptığını bilmiyorum; dedi.» Elhâsıl, hadîs imamîarınca bu hadîs zayıftır. Hattâ içlerinden bâzıları bunun için mevzudur, demişlerdir.
Îbnü'l-Kayyim (691—751) de «El-Hedyü'n-Nebevî» adlı eserinde telkin hadîsini mevzu addetmiş; fakat «Kitabür-Ruh» unda onu, meyyitin dirilerin sözünü işiteceğine delil getirmiş ve telkin hadîsiy-le Ötedenberi amel edile gelip, onu kimsenin inkâr etmemiş olmasını bu hadîsle amel için kâfi görmüştür. Maamâfîh, yine de ona sa-hîh dememiş; bilâkis zayıf olduğuna hüküm etmiştir.
Bu sebeple Hanefîler, kabrin başındaki telkin için bir şey dememişler. Onlarca telkin ne emir -edilir, ne de nehy olunur. Hattâ zahir rivâyet yasak olmasını iktiza eder. Mâükîlere göre defn zamanındaki telkin mekruh, ölüm anındaki ise menduptur. Şâfllllere göre, telkin mustehabtır.[472]

607/470- «Büreyde ibnî Husayb el-Eslemî radıyaîlahü anh'den rivâyet edilmiştir. Demiştir ki : Resûliillah Saîlallahü aleyhi ve seîlem :
Ben sizi kabirleri ziyaretten nehyetmiştim. Artık onları ziyaret edin; buyurdular.»[473]

Bu hadîsi, Müslîm rivayet etmiştir. Tirmizî (Büreyde rivayetine) : «Çünkü bu ziyaret âhireti hatırlatır.» cümlesini ziyâde etmiştir. İbni Mâce : «Hadîsin îbni Mes'ud rivayetinde : (dünyadan da soğutur) ibaresini ziyâde eylemiştir.
Bu bâbda İmâm-ı Mvjslim, Ebu Hüreyre (R. A./dan îbni Mâce ile Hâkim, İbni Mes'ûd (R.A.y&an Ahmed ibni Hanbel ile Hâkim Ebu Saîd (R. A./dan îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel, Kz. Ali (R. A./dan; yine îbni Mâce Hz. Âişe (R. Anha)'dan hadîs rivayet etmişlerdir.
Bunların hepsi kabir ziyaretinin meşru olduğuna delildirler. Bir zamanlar kabir ziyareti yine emr-i peygamberi ile yasak edilmişti. Bu hadîs, o hadîsin hükmünü neshetmektedir. Zaten usul-ü fıkıh kitaplarında bu hadîs sünnetin sünnetle neshine

misal gösterilir. Kabir ziyareti men edilmiş iken tekrar meşru olmasının hikmeti : İbret verici ve âhireti hatırlatıcı olmasıdır. Nitekim İbni Mes'ûd (R. A.J'ın rivayetinde:
«Zîrâ kabir ziyareti bir ibret; âhireti hatırlatma ve dünyadan uzaklaştırmadır» buyrulmuştur. Bunlardan hâli oldu-mu şer'an bir kıymeti kalmaz.
Hadîsteki «ziyaret edin» emri bilittifak nedip içindir. Bilhassa anne, baba kabirleri hakkında başka delillerde olduğundan, onları ziyaret kuvvetle menduptur. Kabirleri ziyaret eden kimsenin oraya vardığmda nasıl duâ edeceği, birkaç hadîs sonra gelecek Müslim hadîsinde görülecektir.[474]

609/471- «Ebu Hüreyre radtyaîlahü anh'en rivayet edildiğine göre, Resûlüllah Salîaîlahü aleyhi ve seMem, kabirleri ilyaret eden kadınlara lanet okumuştur.»[475]

Bu hadîsi, Tirmizî tahrîc etmiştir. İbnî Hibban onu sahîhlemiştir.
îmâm-ı Tirmizî (200—279) bu hadîsi tahrîc ettikten sonra : «Bu hadîs hasendir» demiştir. Bu bâbda İbnİ Abbas ile Hassan (R. Anhüma)'dan da rivayetler vardır. Ulemâdan bâzıları: «Kadınlar hak-kmdak'i nehy, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kabir ziyaretine ruhsat vermezden önce idi. Ruhsat sâdır olunca kadın, erkek herkese kabir ziyareti mubah olmuştur.» derler.
Bir takımları ise : «Kadınlar hakkında nehy bakîdir. Onların kabirleri ziyarete gitmeleri mekruhtur. Bunun sebebi de kadınların sabrı az, feryâd ve figânı çok olmalarıdır» derler.
Dört mezhep "ulemâsından Hanefîlerle MâÎîkiler genç ile ihtiyar arasında fark görürler. Şâfiilerle Hanbelîfer'e göre genç ihtiyar bütün kadınların kabir ziyaretine gitmeleri mutlak surette mekruhtur. Fitneye sebeb olacaksa o zaman bu ziyaret bütün mezheplere göre haram olur. Şeyhü'l-İslâm îbni Teymiyye (661—728)'ye göre hiç bir sû-retle kadınların kabir ziyaretine çıkması caiz değildir.
îmâm-ı Müslim'in Hz. Âişe (R. Anha)'da,n tahrîc ettiği şu hadîs, ziyaret edebilir diyenlere delildir.
«Aîşe; Yâ Resûlâilah, Kabirleri ziyaret ettiğim vakit ne diyeyim?

diye sordu. Resûlüllah SaUalîuhü aleyhi ve sellem :
— Selâm bu diyarın sâhibleri müslümanlara, mü'min-lere. Allah bizim geçmişlerimize, geleceklerimize rahmet eylesin. Bizde inşallah size katılacağız; de; buyurdular.»
Hx. Falıma (R. Anha)'mn amcası Hamza (R. A.) m kabrini her cuma ziyaret ederek iki rek'ât namaz kılar, ve onun yanında ağlardığını dahi Hâkim (321—405) Hz. Ali b. Hüseyin'den rivayet etmiştir. Yalnız bu hadîs mürseldir. Zira Ali b. Hüseyin Hz. Fâtıma (R. Anha)'ya yetişmemiştir.[476]

610/472- «Ebu Saîd-i Hudrt radıyattahû anVden rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah Saîlallahü aleyhi ve seîlem: Nâiha ile (onu) dinleyen kadına lânef buyurdu.»[477]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
Nâİha : Yüksek sesle ölünün iyiliklerini sayıp dökerek bir nevi yas eden kadındır. Hadîs-i şerif bunun haram olduğuna delildir.[478]
Mes'ele ittifakıdır.[479]

611/473- «Ümmü Atiyye radıyalldhü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem : Ölüye vaveyla etmtyeceğimİze dair bizden ahd-ü peymân aldı.[480]

Hadîs, mü t tef ek un aleyh'dir.
Bu ahd-ü peyman, kadınların Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'e İslâmiyet üzerine biat ettikleri sırada olmuştur.
Her iki hadîs ölünün arkasından yas etmenin ve edilen yas'ı dinlemenin haram olduğuna delildir. Çünkü lanet ancak haram olan bir şey irtikâp edildiği vakit yapılır. Buhârî (194—256) ile Müslim (204— 261) bu bâbda Ibni Mes'ûd (R. Ay'dan şu hadîsi rivayet etmişlerdir:
İbnî Mes'ûd demiştir kî : Resûlüllah Saîlaîlahü aleyhi ve sellem :
«Yanaklarını döğen yakalarını yırtan ve câhiliyet dâvasında

bulunan bizden değildir» buyurdular. Yine Buharı ile Müslim, Ebu Musa (R. AJ'dan şu hadîsi tahrîe etmişlerdir:«Resûlüllah (S.A.V.) ;
Ben boynunu döğen ile, tenini tırmalayan ve elbisesini yırtan kimseden beriyim.» buyurdular.
Bu bâbda daha başka hadîsler de vardır. Vakıa înıâm-ı Ahmed ibni Hanbel (164—241) ile İbni Mâce (207—275)'nin Hazret! İbni Ömer*(R. A.yds.n tahrîe ettikleri, Hâkim'in de sahîh bulduğu bir hadîste: Uhud günü için yas edip, ağlayan ibni Abdi Eşhel kadınJarı-nın hazret! Hamza (R. A.ya yas edip ağlamaları tavsiye edilmiş ise de, bu yas hadîs-i şerifin sonundaki : «Artık bugünden sonra hiçbir Ölene yas etmeyin.» cümlesiyle nesh edilmiştir.
Yalnız ağlamak yasak değildir. Nitekim NesâVmn Ebu Hüreyre (R. Ay'dan tahrîe ettiği şu hadîs buna delâlet eder :
«Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'ın evlâdından birisi vefat etH. Ve kadınlar ona ağlamak için toplandılar. Bunun üzerine Ömer onları nehyetmek ve koğmak üzere ayağa kalktı. Resûlüllah (S.A.V.) kendisine :
Bırak onları Yâ Ömer, zîrâ göz yaşarır; kalp dertli, vak'a yakın» buyurdular.
İmâm-ı ibni Hanbeî'in İbnî Abbas (R. A./dan tahrîe ettiği bir hadîste sarahaten beyân olunduğuna göre, o gün vefat eden Resûlüllah (S.A.V.)'in kerîmeleri Zeyneb (R.Anha) imiş. İbni Abbas (R.A.) hadîsinde Hz. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) kadınlara şöyle buyurmuşlardır:
«Şeytan avazından sakının! Zîrâ ağlamak, gözden ve kalpten gelirse, ANarT-dandır ve rahmettir. Elden ve dilden gelirse şeytandandır.»
Bu hadîs, ağlamanın caiz olduğuna delâlet ediyor. Yasak edilen yalnız bağırıp, çağırmaktır. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimiz, Hz. İbrahim vefat ettiği vakit :
Göz yaşarır; kalb mahzun olur; amma biz Allah'ın razı olacağı sözden başka bir şey söylemeyiz.» buyurmuşlardı, îmâm-ı Buharı, İbni Ömer (R.A.ydan şu hadîsi tahrîe etmiştir :
«Şüphesiz ki Allah gözün yaşarması ve kalbin mahzun olmasından dolayı azap etmez. Lâkin şundan dolayı azap veya

rahmet eyler; buyurmuş ve diline işaret etmiştir.
Buhârî ile Müslim'in müttefikan rivayet ettikleri Hz. Âîşe (R.Anha) hadîsinde Resûlüllah (S.A.V.)'in Cafer ibni Ebi Talip (R.A.) için ağlamaya toplanan kadınları men etmek maksadıyla gönderdiği zâta : «Onların yüzüne toprak saç» buyurduğu zikrediliyorsa da bu, onların yas ederek sesle ağladıklarına hamlolunuyor. Yani; ağızlarına toprak atmak pahasına bile olsa, onları mutlaka bu işten vazgeçir, demek istemişlerdir.[481]

612/474- Ibni Ömer radıyallahih anhüma'dan, Peygamber Sallal-îahü aleyhi ve selîem'den İşitmiş olarak rivayet edilmiştir ki : Peygam-feer Sallattahü aleyhi ve sellem :
Meyyit, kendisine edilen yas sebebiyle kabrinde azap Olunur; buyurmuştur.»[482]

Hadîs, mütfefekun aleyhdir. Buhârî ile Müslim'de Muğîretü'bnü Şti'be'den bunun benzeri vardır.
Bu bâbda hadîsler çoktur. Ve hepsi Ölünün kendisine bağıra çağıra yas edilmesinin ona azap vereceğine delâlet ederler. Fakat mes'ele müşküldür. Zîrâ başkasının fiilinden dolayı bir kimseyi azap etmek ne de olsa garip görülmektedir. Bu sebeple mes'eleye muhtelif cevaplar verilmiştir. Meselâ : H2. Âîşe (R. Anha) bu hadîsi, Hz. Ömer (R, A.) ile oğlu Abdullah'a red ve inkâr etmiş; böyle bir şeyin olamıyacağma :
« »[483] Hİç bir nefis başkasının günâhını yüklenmez» âyet-i kerîmesiyle istidlal etmiştir. Ashâb-ı Kirâm'dan Ebu Hü-reyre (R.'A.) da aynı kanaâttadır. Kurtubî (—276) Hz. Âişe (R. An-fıaynva. inkârına mahal görmemiş. «Bu hadisi birçok ashâb-f kîrâm rivayet etmiş olduğundan, onu inkâra imkân yoktur. Bununla beraber te'vili de mümkündür» demiştir. Kurtubî ta'zib hadîsiyîe bu âyet-i kerîmenin aralarını bulmuş ve: «Berzah[484], hâli dünya hâline mülhaktır. Dünyada ise başkasının suçundan dolayı bir kimseyi ta'zîp etmek vâki olmuştur. NiteKim :

«Öğle bir fitneden sakının ki, asla sizden sadece zulmedenlere isabet etmez.»[485]. Âyet-i kerîmesi buna işaret eder. Şu halde ta'zip hadîsi Hz Âişe (R. Anha) 'nm istidlal ettiği âyet-i kerimeye muaraza etmez. Çünkü âyetten murâd: Âhiret hâlidir.» demiştir. Ta'zip hadîsini ekser ulemâ aşağıdaki vecihlerle te'vil etmişlerdir:

1— Buhârî'ye göre; Ölünün hâli hayatında, âdeti böyle mâtem-cilik olup, ailesi de onu bu hâlden men etmezlerse, öldükten sonra cenazesinin arkasından yapılan feryad-ü figândan o kimse azap görür. Âdeti mâtemcilik etmek değilse, başkasının matemi sebebiyle azap olunmaz. Elhâsıl, kul başkasının fiiline sebebiyet vermişse, onun füli ile azap olunur.

2— «BenJHdükten sonra arkamdan vasiyet etmişse azap olunur. Eskide." Araplar arasında böyle vasiyetler olurdu. Nitekim CâhlHyet devrinin en meşhur şâirlerinden biri olan Tarefe öldükten sonra kendisine lâyık bir surette matem tutulmasını şu mısralarla vasiyet eder :
«Ben öldüğüm vakit bana yaraşır bir surette ağla! Benim için yakalarını yırt ey Ümmü Mâbed.» Vasiyet bulunduğu takdirde, meyyit'in aile efradı o vasiyete binâen matem tutsun, tutmasın, mücerret vasiyet ettiği için ölü azap olunur.

3— Böyle başkasının tuttuğu matemden dolayı azap görmek kâfirlere mahsustur. Mü'minler, başkasının suçundan dolayı azap görmezler. Fakat bu kavi ihtimalden uzaktır.

4— Bu ta'zîbin mânâsı : Meleklerin ölüye sitem etmesidir. Nitekim Imâm-t Ahmed ibni Hanbel'in Ebu Musa (R. A.J'dan merfûan rivayet ettiği şu hadîsten de bu mânâ anlaşılmaktadır :
«Dirinin ağlaması sebebiyle ölüye azap olunur. Yascı kadın «vah benim kolum, vah yardımcım, vah beni giydiren efendim» dediği vakit, melek Ölüye dayak vurur ve: Onun kolu sen, yardımcısı sen giydireni sensin ha?; der.»
Bu mânâda bir hadîsi de İbni Mâce (207—275) ile Tirmizî (200—279) tahrîc etmişlerdir.

5— Ta'zîb'in mânâsı: Ailesi efradı ile başkalarının feryâd-ü figânından meyyitin elem duymasıdır. Çünkü meyyit onlara acır.

Kadı lyaz (47fr—544) bu kavli diğerlerinden evlâ bulmaktadır. Bu kavle zâhip olanlar, oğlu vefat eden bir kadını Peygamber (S.A.V.)'in ağlamaktan men ettiğini' bildiren hadîsle istidlal ederler. O hadîste şöyle buyrulmaktadır :
«Şüphesiz ki sizden biriniz ağladığı vakit yavrucuğu ondan mahzun olur, Ey Allah'ın kullan din kardeşinize azap etmeyin.»
Kulların yaptıklarının ölülerine gösterileceğini ifâde eden hadîs dahi sahihtir. Binaenaleyh o da bunlara delîl olabilir.[486]

614/475- «Enes radıyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüilah SaUalîahü aleyhi ve selTem'în, bir kızı defnolurken orada bulundum. Resûlüilah Salîallahü aleyhi ve sellem kabrin yanrnda olurmuş halde idi. Gözlerini yaşarırken gördüm.»[487]

Bu hadîsi, Buhâri rivayet etmiştir.
Vâkidî (130—207) ile bâzı tarihçilerin beyânına göre Peygamber SaUaMahü aleyhi ve selîem'in o gün vefat eden kerîmeleri Hz. Ümmü Gülsüm idi. Bir takımları Rûkiyye olduğunu söylemişse de Buharı (194—256) bu iddiayı reddetmiş. Ve: «Resûlüilah (S.A.V.) Bedir'de olduğu için Rûkîyye'nin cenazesinde bulunamamıştır.» demiştir.
Hadîs-i şerîf, cenazeye ağlamanın meşru olduğuna delildir. Buna delâlet eden îzâhât, yukarda dahi geçmişti. Şu kadar var ki, bu hadîs:
«Öldüğüm zaman sakın ağlayıp kalma.» hadîsiyle muâraza halindedir. Maamâfîh iki hadîsin aralarını bularak «ağlamaktan murâd, sesle feryâd etmektir. Yahut buradaki yasak, kadınlara mahsustur; günkü onların ağlaması çok defa feryâd-ü figâna varır. Bu sebeple Sedd-t Zeria kabilinden ağlamaktan menedilrhişlerdir.» diyenler olmuştur.[488]

615/476- «Câbir radıyaîlahü aniden rivayet olunduğuna göre. Peygamber SaUalîahü aleyhi ve sellem :
Cenazelerinizi geceleyin, defnetmeyin. Ancak mecbur kalırsanız

O başka» buyurmuşlardır.[489]

Bu hadîsi, lbni Mâce tahrîc etmiştir. Aslı Müslim'dedir. Lâkin ; «(Câbİr) kişinin üzerine cenaze namazı kılınmadan, geceleyin defnedilmesini yasak etti; dedi» şeklindedir.
Hadîs-i şerîf, zaruret olmadıkça geceleyin cenaze defnetmenin memnu olduğuna delildir. Bu memnûiyyetin sebebini bâzı ulemâ : «Gündüz melekleri gece meleklerinden daha şefkatli olduğundandır» şeklinde beyân etmişlerdir.
Hadîsin Müslim'deki lâfzı şudur :
cPeygamber SaUaUahü aleyhi ve sellem, bir gün Hutbe okudu da ashabından vefat eden ve işe yaramaz bir kefene sarılarak geceleyin defnolunan bir zâttan bahsetti. (Bu münâsebetle) bir kimsenin üzerine cenaze namazı kılınmadan geceleyin defnolunmasını yasak etti. Ancak insanın buna mecbur kalması müstesnadır.»
Bu hadîsten anlaşılıyor ki, yasak etmesi, cenaze hakkında namazı küınamamak, tekfinini güzel yapamamak gibi bir kusurda bulunmak ihtimâline mebnîdir. Cenazeyi ertesi güne te'hir etmekle namazına çok kimselerin veya dualarının kabulü me'mul zevatın iştirak edeceği ümîd olunursa, te'hiri iyi ve yerinde bir iş olur. Hattâ böyle bir ümitten dolayı cenaze gündüzün bile bir parça bekletilebilir. Hz. Ali (R. A.), Fâtıma (R. Anhayyı ve keza ashâb-ı kiram (R. Anhüm) Hz. Ebu Bekir (R. A.)\ geceleyin defn etmişlerdir. Tirmizî'nin rivayet ettiği ve : «hasendir» dediği bir hadîste, Peygamber (S.A.V.)'in geceleyin bir kabre girdiği, kendisine bir kandil yakılarak, cenazeyi kıble tarafından kabre indirdiği beyân olunmaktadır. Filhakika ulemâdan birçokları hıyn-i hacette geceleyin cenaze defnine bile ruhsat vermişlerdir, lbni Bazm Zahiri (384—458)'ye göre mustar ve mecbur kalmadıkça geceleyin cenaze defnolunmaz; «Geceleyin defnolundukları rivayet edilen ashâb-ı kiram için mutlaka bir zaruret varmıştır. Onlar hakkında bunun aksini düşünmek kimseye helâl değildir» diyor.
Musannif merhum «namaz vakitleri» babında zikir ettiği Ukbetü'bntİ Âmir hadîsini asıl buraya dere etmeliydi. Zîrâ o hadîste : Üç vardır kî, Resûiüllah (S.A.V.) bizi onlarda namaz

kılmaktan ve cenazelerimiz! gömmekten nehy ediyordu... ilâh...» denilmektedir.[490]

616/477- «Abdullah ibni Cafer radıyallahil anhüma'dan[491] rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Cafer katledildiği zaman, ölüm haberi geldikte Peygamber SaUaîlahü aleyhi ve sellem :
Cafer ailesine yemek yapın. Çünkü onların başına kendilerini meşgul edecek şey gelmiştir» buyurdular.[492]

Bu hadîsi, Nesâî müstesna Beşler tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerîf, evlerinden cenaze çıkan aile efradına yemek vermek suretiyle onları görüp gözetmenin meşru olduğuna delildir. Çünkü o aile ölüm sebebiyle hüzün ve elem içindedirler. Yemek hazırlamaya elleri varmaz.
Vâkıâ îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel (164—241) Cerîr îbni Abdullah Becelİ (R, A./dan : «Biz cenaze defnedildikten sonra ailesinin başına toplanarak yemek yapmayı matemden sayardık,» dediğini rivayet ediyorsa da bundan murâd : Yemeği cenaze sahiplerinin yapmış olmasıdır. Zîrâ bâzı yerlerde bu âdet hâlâ mevcuttur. Ve cenazenin ailesi, ka-bircilere ve cenazeye fiilen iştirak edenlere yemek verir. Bunun aksine olarak komşuların cenaze sahiplerine yemek vermesinde hiçbir beis yoktur. Abdullah Ibnİ Cafer hadîsi de bunu ifâde etmektedir.
Memnu olan fiillerden biri de kabrin başında hayvan kesmektir. Bu bâbda Ahmed ibni Hanbel ile Ebu Dâvud (202—275) Hz. Enes (R.A.)'den §u hadîsi tahrîc etmişlerdir :
«Peygamber SaUaîlahü aleyhi ve sellem : İslâmda mezar başında hayvan kesmek yoktur; buyurdular».
Abdü'r-Rezzak (126—211) diyor ki : «Araplar kabrin başında bir sığır veya koyun keserlerdi.» Hattâbî (319—388) şöyle diyor : «Câhiliyet devrinin halkı iyi bir adamın kabrinin başında deve boğazlar ve : «Biz onun fiiline karşılık kendisini mükâfatlandırıyoruz. Çünkü hayatında kendisi deve keser; onu misafirlere yedirirdi. Biz de kabrinin başında deve kesiyoruz. Varsın bunu da kurtlar, kuşlar yesin ve hayatında yedirdiği gibi vefatından sonra da yedirmiş olsun» derlerdi. İçlerinden

bâzılarının itikadına göre ölen kimsenin kabri başında sağlığında bindiği hayvanı kesilirse, o kimse kıyamet gününde binekli olarak haşrolunur. Kesilmezse yaya kalırdı.
Bu onların, öldükten sonra dirilmeye inancı olanlarının mezhebine göredir ve bittabi haram olan bir câhiliyet işidir.»[493]

617/478- «Süleyman İbni Büreyde[494] radıyallahü anh'den babasından İşitmiş olarak rivayet edilmiştir. (Babası) demiştir ki: ResûlüKah Sallallahü aleyhi ve sellem ashabına, kabristana çıktıkları vakit :
Bu diyarın müslim ve mü'min olan ehline selâm olsun. Bizler dahi inşallah sizlere katılacağız. Allah'dan bize ve
size afiyetler dilerim; demelerini Öğretirdi.»[495]

Bu hadîsi,. Müslim rivayet etmiştir. îmâm-ı Müslim (204—261): Bu hadîsi Hz. Âişe (R. Anha)'dan da rivayet ediyor. Hz. Âişe hadîsinde:
«Allah bizim geçmişlerimize de geleceklerimize de rahmet eylesin» ziyâdesi vardır.
Hadîs-i şerîf kabirleri ziyaretin ve orada yatanlara selâm vermenin meşru olduğuna delildir. Bu selâm, aynen dirilere verilen selâmdır. Hattâbî : «Kabirlere diyar denilebilir. Zîrâ lûgatta dar kelimesi meskûn yerlere de, harâbezâr'e de ıtlak edilir» diyor. «İnşallah» cümlesinin hadîste kullanılması hem teberrük, hem de :
«Hiçbir şey için bunu muhakkak ben yarın yaparım deme. Ancak inşâallah dersen o başka[496]». Âyet-i kerîmesine imtisal içindir. Bâzılarına göre buradaki inşâallah sözü o kabristana aittir, yani «inşâallah biz de bu kabristana, sizin yanınıza defnoluruz» demektir.
Hz. Peygamber (S.A.V.)'in afiyet dilemesi, onun istenilen şeylerin en mühimi ve şereflisi olduğuna delildir. Ölünün afiyeti, kendisinin azaptan ve hesap münakaşasından âzâde oluşudur.
Kabristan ziyaretinden m aksa d : Orada yatanlara duâ etmek, Kur'ân okumak suretiyle onlara ihsanda bulunmak ve âhireti

hatırlamaktır.[497]

618/479- «ibni Abbas radıyallahü anhüma'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ResulÜHah Sallallahü aleyhi ve sellem, Medine'nin kabristanına uğradı ve hemen yüzünü kabirlere çevirerek :
Selâm size ey kabristanlılar! Allah size ve bize mağfiret buyurursun. Siz bizim selefimizsiniz. Biz de izinizde-yİZ.» buyurdular.[498]

Bu hadîsi, Tirmîzî rivayet etmiş ve: «hasendir» demiştir.
Hadîs-i şerîf, ziyaret maksadı ile bile olamasa, kabristana uğrayarak orada yatanlara selâm verilebileceğine delildir. Aynı zamanda ehl-i kuburun ziyaretçilerini tanıyacaklarına verdikleri selâmı alacaklanna-da işaret ediyor. Aksi takdirde bu selâm abesle iştigâl olmak lâzım gelir.
Kabir ziyareti cuma günü de, şâir günlerde de yapılabilir. Fakat cuma günü yapılması daha kuvvetle mendûbtur. Şâfiîlerle Mâlİkîlerin müraccah kavline göre kabir ziyareti perşembe gününün ikindisinden başlıyarak cumartesi günü güneş doğuncaya kadar bitte'kid mendub-tur. Hanbelîlere göre ise kabir ziyareti için günler arasında bir fark yoktur.
Yukarda geçen iki hadîste bir kimseye duâ veya istiğfar edileceği zaman, evvelâ kendinden başlamaya delîl vardır.Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de dualar bu tertip üzere vârid olmuş. «Ey Rabbîmiz, bizi ve din kardeşlerimizi mağfiret buyur.»[499] «Hem kendi günâhın, hem de mü'minler için istiğfar., ilâh..»[500] buyrulmuştur.»
Hadîs-i şerîf, okunan dualarla yapılan istiğfarların meyyite fayda Gereceğine de delâlet etmektedir. Bu cihet ulemâ arasında ittifakı bir mes'eledir. Fakat okunan Kur'ânların meyyite vâsıl olup olmadığı ihtilaflıdır. «Vâsıl olur» diyenler olduğu gibi «vâsıl olmaz» diyenler de bulunmuştur.
Ehl-i sünnet ulemâsından bir cemâat ile Hanefîler'e göre : Bir insan kendi amelinin sevabını başkasına bağışhyabilir. Yapılan

amelin namaz, oruç, hac, sadaka gibi ibâdetlerden biri olmasıyla Kur'ân-ı Kerîm okumak, zikirde bulunmak yahut herhangi ibâdet sayılacak bir işi yapmak arasında fark yoktur. Delîl nokta-i nazarından en müreccah kavil de budur.
Dâre Kutnî (306—385)'nin tahrîc ettiği bir rivayete göre :
Bir adam Peygamber Saîlallahü aleyhi ve sellem'e, annesiyle babasına, vefatlarından sonra nasıl iyilik edeceğini sormuş : ResûlüHah (S.A.V.) cevaben; Kendi namazıyla beraber onlara namaz kılmasını, orucuyla beraber onlara da oruç tutmasını tavsiye buyurmuştur.
Ebu Dâvud, Mâkil b. Yesar (R. A./dan şu hadîsi tahrîc etmiştir: «Ölülerinize Yasin sûresini okuyun.»
Bu hadîs, ölüye sevap bağışlanması hususunda nasstır. Keza Buharı ile Müslim'in, tahrîc ettikleri bir hadîste, Peygamber (S.A.V.) in kendisi için bir koç, ümmeti için de bir koç kurban eder idiği, beyân olunuyor ki bu da bir kimseye başkasının amelinin fayda vereceğine işarettir.[501]

619/480- «Hz. Âişe radıyallahü anha'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûlüllah Saîlallahü aleyhi ve sellem:
Ölülere soğmeyin; çünkü onlar gönderdikleri (amellere) vardılar» buyurdu.[502]

Bu hadîsi, üuhârî rivayet etmiştir. Tîrmizî dahi Muğîre'den bunun benzerini rivayet etmiş, lâkin (gönderdikleri amellere vardılar) yerine «dirilere eziyet verirsiniz» demiştir.
Hadîs-i şerîf, ölülere söğmenin haram olduğuna delildir. Zahirîne bakılırsa bu hürmet müslim ve gayrı müslim bütün ölülere âmm ve şâmil olmak gerekir. Maamâfîh «Kâfir bundan tahsis olunmak iktizâ eder. Zîrâ Teâlâ hazretleri, Kitâb-ı Kerîminde Âd, Semûd ve emsali kâfirleri zem etmiştir.» diyenler olduğu gibi «Hayır, kâfirlerin Ölülerine de söğmek caiz değildir. Çünkü: «Onlar gönderdikleri amellere Vardılar» buyrulmuştur. Bu söz her iki fırkaya şâmildir. Mânâsı : Mademki herkes ameline göre ceza görecektir. O halde kâfir cezasını bulmuş demektir. Artık ona söğüp saymaktan bir fâide hâsıl olacağı yoktur, evet Teâlâ

hazretleri geçmiş ümmetleri küfür ve dalâletlerinden dolayı zem etmiştir. Fakat bundan maksad onlara söğüp saymak değil, bu ümmeti o gibi kötü fiillerden sakındırmaktır. Zâten bir maksada mebnî fâcir ve sapık bir kimseyi yaptığı kötü işle anmak caizdir. Yasak olan söğmek bu değildir. Binaenaleyh kâfirlerin ölüleri hadîsin umumunda dahildir. Onlara da söğmek caiz değildir.» diyenler de vardır.

Ancak bunlar sadedinde bulunduğumuz hadîsin bazı mü'minlerle tahsis olunduğuna kaildirler. Delilleri şudur :

Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bir cenazenin yanından geçerken ashâb-ı kiram onun hakkında koîü sözler sarfetmişlcr; Peygamber (S.A.V.) onları takrir buyurmuş; hatla (cehennemi hak etti) demiş; sonra:

«Siz Allah'ın sahicilerisiniz» buyurmuştu.

Binaenaleyh: «Bâzı günahkâr mü'minlere şetm etmek caizdir.» diyorlar. Fakat Kurtubî (—276) ashabın o cenaze hâdisesine cevap vermig ve : «Olabilir ki o adam yaptığı kötülükleri aşikâr yapar-mıştir. Hâl böyle olunca «fâsıkın gıybeti olmaz» kaidesince onu zemmetmek mubahtır. Yahut ölülere söğmekten nehy buyurulmasi cenazeler defnedildikten sonraya hamlolunur.» demiştir ki, hadîsteki ta'lîle münâsip olan da budur. Zîrâ ölüler gönderdikleri amellere ancak defn edildikten sonra ulaşırlar.

îbni Rüşt (514—595) : «Kâfirin ölüsüne şetm edildiği zaman •diri olan müslüman eziyet görürse o kâfire söğmek haramdır. Eziyet görmezse helâldir. Müslümanm ölüsüne söğmek ise haramdır. Ancak zaruret varsa o başka... ilâh... diyor.[503]

ZEKÂT

Zekât : Lûgatta temizlemek ve artmak mânâlarınadır. Teâlâ hazretleri : « [504]» «O nefsi temizleyen, muhakkak felah buldu, demektir.[505].» buyurmuştur. Araplar: derler ki «mal arttık demektir.

Şer'an : Mal-ı mahsûsu şerait-i mahsusa ile müstehakkına temlik etmektir. Mal-ı mahsustan murâd : Zekât olarak verilen maldır. Zekât manen mahn temizliği demektir. Aynı zamanda üreyip, artan mallardan verilir. Binaenaleyh şer'i mânâsının içinde lügat mânâsı da mevcuttur. Hattâ verilen zekât kalan malın üremesine sebep olur [506]. Nitekim:sîz şükrederseniz. »[507] eğer siz şükrederseniz, Ben Ailmüş-şan da behemehal sîze daha fazla vereceğim.» âyet-i kerîmesi buna işaret etmektedir.

Zekâtın meşru olmasına sebep teşkil eden hikmetler çoktur. Biz yalnız bir İkisini zikredeceğiz:

1— Zekât, mal nimetine şükür için meşru olmuştur. Ve ehli hakî-katın beyânına göre Allah tarafından kulları bir imtihandır. Çünkü müslüman, Allah'ın her emrettiğini yapacağına, her men ettiğinden kaçınacağına ve yalnız ona inanacağına söz veren insandır. îşte zekât bunlardan hassaten Allah'a inanma hususunda sâdık olup olmadığını denemek içindir. Zekâtını veren zengin Allah'ına verdiği sözde durduğunu ispat etmiş ve imtihanı kazanmıştır. Vermiyenler ise vaadlerinde yalancı olduklarını göstermiş; Allah'dan başka bir de mala taptıklarını meydana çıkarmak suretiyle dünya ve âhiretlerini harap etmişlerdir.

2— Zekât, zenginin malına karışmış fukara hakkıdır.Nitekim : «Onların mallarında dilenci ile mahrumun hakkı vardır»[508] âyet-i kerîmesi bu hakikati nâtıktır. Bir zenginin sürüsüne karışan fakir koyunu, hükmen ne ise, zenginin cebindeki paranın içinde bulunan fakir hakkı, yani zekât da odur. Zenginin sürüsüne karışmakla koyun asla o zenginin maî olamiyacağı gibi, cepteki para da zenginin malı olamaz. Her ikisi muvakkat birer emânettir. Binaenaleyh sürüye karışan koyunu benim-

siyerek sahibine iade etmemek ne kadar çirkin bir şey ise, cebindeki fukara hakkını vermemek de o kadar çirkindir.
Hülâsa bir fakirin boğazını sıkarak zorla elinde olan malı almak ile, zekâtı vermemek arasında hüküm 'itibarıyla hiç bir fark yoktur. Çünkü bunların ikisi de haramdır. Zekâtını vermiyenler İyi bilmelidir ki: Yaptıkları düpedüz gasıplık, dolandırıcılık ve hırsızlıktır.
Buna mukabil hergün boynunu bükerek zenginden hakkını vermesini bekleyen fakir ve yoksullar günün birinde mutlaka inkisâr-ı hayâle uğrayacak ve içlerinde zenginlere karşı bir infial ve reaksiyon uyanacak, onlara kin bağlayacaklardır. Bunun da neticesi bugün dünyanın başına kıpkızıl bir belâ kesilen komünizmdir.
Bugün biri çıksa da komünizm, zenginlerin zekâtlarını vermemesinden doğmuştur dese, iddiasını îîk tastik edenlerden biri ben olurum.
Halbuki zekât, niçin meşru olmuştu? O, zenginle fakiri birbirlerine en metin mânevi bağlarla bağhyan, onları birbirlerine kaynaştıran, ısındıran ve adetâ birbirlerine nisbetle, oğul ile baba eden en mühim vasıta değilmiydi? Evet zengin tıpkı bir baba gibi kesesini açarak fakirin ihtiyacını görecek, binaenaleyh bir muhtacın hacetini gördüğü için sonsuz bir gönül ve vicdan huzuruna kavuşacak; öte yandan onun zekâtını alan muhtaç da sevincinden parıl parıl yanan gözleri, bir evlâd mahcubiyetiyle kızaran yüzü ve bükük boynu ile adetâ canlı bir teşekkür kesilecekti. Artık bu iki şahsın arasında ebedî minnet, muhabbet ve birbirlerine bağlılıktan başka bir şey tasavvur olunabilir mi? işte İslâmiyet'in istediği de bu idi.
İslâmiyet geçmişte bugünleri yaşamıştır. Neticenin ne kadar şâhâne ve göz kamaştırıcı olduğunu bugün tarihlerden öğreniyoruz. Fakat heyhât! Bugün İslâm'ın her Rüknü gibi bu rükn-ü rekini de hemen hemen tamamiyle ihmâle uğramıştır. Allah cümlemize intibalar nasîp eylesin.

3— Zekât sayesinde dilencilerin sayısı azalır. Bu suretle vukuat da azalır. Zîrâ karnı aç olan bir insan her cürmü irtikâp edebilir. Fakat karnı doydu mu, bunları yahut bunların ekserisini yapamaz.

4— Zekât bugün komünizm'den sakınmanın en büyük vasıtalarından biridir.

5— Zekât'ta İslâmiyet'i neşir ve Kelimetullâh'ı ilâ vardır. Bu hususta fakir canı ile, zengin de malı ile cihâda iştirak etmiş olurlar.

6— Zekât zenginleri cimrilik hastalığından korur. Böylece onlar da felah bulanlardan olurlar.
Zekât ibâdetlerin en büyüklerinden, İslâmın beş temelinden biridir. Namaz, bedenen yapıldığı gibi, zekât da mâlen yapılan bir ibadettir. Ve adetâ namazın ikiz kardeşi gibidir. Kur'ân-ı Kerîmde tam seksen iki yerde namaz ile zekât beraber zikredilmişlerdir.
Zekâtın sebebi : Mal-ı mahsus yani hakikaten veya takdiren üreyen maldır.
Şartları : Zekâtın beşi mal sahibinde, üçü de malda olmak üzere sekiz şartı vardır. Mal sahibinde aranan şartlar: Hür, âkil, baliğ, müs-lüman ve borçsuz olmasıdır.
Malda aranan şartlar: Nisab-ı kâmil, malın üreyici olması ve üzerinden tam bir yıl geçmesidir.
Zekât hicretin ikinci yılında Ramazandan evvel farz kılınmıştır. Ve zarurât-ı diniyyeden ma'dûd, muhkem bir farizadır. Farziyeti, kitap, sünnet, ve icmâ-ı ümmetle sabittir. Binaenaleyh inkârı küfürdür.
Kitabtan Delîti: «Zekâtı verin.»
«onların mallarından kendilerini temiz ve pâk edeceğin bir sadaka al.»
«Onların mallarında dilenci ile yoksul için malûm bir hak vardır.» gibi âyet-i kerîmedir.
Zekâtın farzıyetine ve İslâm'ın rükünlarmdan birisi olduğuna îcmâ-ı ümmet vardır.
Sünnetten delili ise : İslâmiyet'in beş şey üzerine kurulduğunu bildiren hadîs ile aşağıda görülecek hadîslerdir.[509]

621/481- «Ibni Abbas radıyallahü anA'den rivayet olunduğuna göre Peygamber Sallallahil aleyhi ve sellem, Muaz'ı yemen'e

göndermiş. İbnİ Abbas hadîsi zikretmiştir- Hadîste şu da vardır: Şüphesiz ki Allah onlara kendi mallarından bir sadaka farz kılmıştır ki, bu sadaka zenginlerinden alınır da fakirlerine verilir.»[510]

Hadîs, müftefekun aleyh'dir. Lâfız Buhârî'nindir.
Hz. Peygamber {S.A.V.J'in Muâz (R.A.)\ Yemen'e göndermesi onuncu yılda idi. Nitekim Buharı (194—256) «Megâzî» nin sonunda böylece zikretmiştir. Bâzıları dokuzuncu yılda Tebük gazasından ayrılırken gönderdiğini, diğer bir takımları da Mekke'nin fethinden sonra sekizinci yılda gönderdiğini; ve Hz. Muâz'm orada Ebu Bekîr (R.A.) in hilâfetine kadar kaldığım söylerler.
Hadîs-i şerif «Sahîh-i Buhârî» dedir. Ve İbni Abbas (R.A.)'den rivayet edilmiş olup, lâfzı şudur:
«Peygamber SdllaMahü aleyhi ve sellem, Muaz'e Yemen'e gönderdiği zaman ona dedi ki :
— Şüphesiz sen ehl-i kitap bir kavmin yanına gidi-yorsun. Binaenaleyh onları ilk davet edeceğin şey Allah'a ibadet olsun. Allah'ı tanıdılar mı, hemen kendilerine haber ver ki, Allah onlara bir günle bir gecede beş vakit na maz farz kılmıştır. Bunu yaparlarsa, Allah'ın kendilerine mallarından zekâtı farz kıldığını haber ver. Zenginlerinden alınacak, fakirlerine verilecektir. Eğer sana itaat ederlerse, onlardan al. Hem âlemin kıymetli mallarını almaktan sakın.»
«Zenginlerinden alınacak» tabiriyle ulemâ, zekâtı devlet reisinin alacağına ve yerine o sarf edeceğine bu işi velev vekilleri vasıtasıyla olsun, onun yapması lâzım geldiğine, zekâtını iyilikle vermiyen-lerden, zorla alması icap ettiğine istidlal etmişlerdir. Filhakika Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) maksadın bu olduğunu, zekât memurları göndermek suretiyle beyân buyurmuştur.
Bâzıları «fakirlerine verilecektir» ifadesinden, zekâtı yalnız bir sınıf muhtaçlara vermenin kâfi geleceğine istidlal ederler. Bâzıları da: «îhtimal fakirleri zikretmesi ekseriyetle zekât onlara verildiğinden-dir. Binaenaleyh hadîste zekâtın yalnız onlara verilmesinin kâfi geleceğine bir delîl yoktur. Caiz ki, fakir tâbirinden, kendisine zekât verilebilecek herkes kasdedilmîş ola.

Böylece miskin de bu. sözde dahil olmuş olur.» derler.[511]

622/482- «Enes'ten rivayet olunduğuna göre, Ebu Bekir-i Sıddîk radıyallahü arih, kendisine (Bahreyn valisi bulunduğu sırada) şunu yazdırmıştır:

Bu, Resûlüllah Sallaîlahü aleyhi ve seîlem'In müslümanlara farz kıldığı, Allah'ın da Resulüne emir buyurduğu zekât farizası (nüshası) dır.

Deveden her yirmi dört başta ve daha azında zekât koyundur. Her beş deve için bir koyun verilecektir. Develer yirmibeşe baliğ oldukta (yirmibeşten) ofuzbeşe kadar bir yaşını tamamlamış bîr dişi deve yavrusu; böylesi bulunmazsa bir yaşını tamamlamış erkek bîr deve yavrusu verilecektir. Develerin sayısı (36'ya vardıkta) (45'e) kadar İki yaşını tamamlamış dişi bir deve yavrusu (46)'ya baliğ olduğu zaman (60)'a kadar üç yaşım tamamlamış boğa - altı bir deve düvesi; (61) oldular mı (75)'e kadar dört yaşını bitirmiş bir deve düvesi; (76)'ya bâ-Ilğ oldular mı (90)'a kadar İki tane iki yaşını bitirmiş deve yavrusu; (91)'e vardıkta (120)'ye kadar iki tane üç yaşını bitirmiş boğa - altı devesi verilecektir.

Develerin sayısı (120)'yi geçtimi artık her (40) devede iki yaşını bitirmiş bir dişi yavru; her ellide üç yaşını bitirmiş bir yavru verilecektir.

Sadece dört devesi olana o dört deve İçin zekât yoktur. Ancak sahibi dilerse o başka.

Koyunun mer'a İle beslenenlerinde Zekât; (40)'dan (120) koyuna kadar bir koyun; (120)'den ziyâde olursa (200)'e kadar iki koyun, (200)'den ziyâde olursa; (300)'e kadar üç koyun; {300)'den ziyâde olursa artık her yüzde bir koyun verilecektir. Bİr adamın mer'a ile beslenen koyunları kırk koyundan bir koyun noksan olsa, o koyunlara zekât yoktur. Ancak sahipleri arzu ederlerse o başka. Zekât endişesiyle ayrı hayvanlar bir yere toplanmaz. Toplu olanları da ayrılmaz. Malları ortak olanlar kendî aralarında farkı müsavat üzere birbirlerinden alırlar.

Dişleri düşmüş yaşlı hayvan ile gözü sakat olandan ve tekeden zekât olmaz; ancak zekât veren arzu ederse o başka.

Hâlis gümüşten; (200) dirhemde onda birin dörtte biri verilecektir. Gümüş; sadece (190) dirhem olursa ona zekât yoktur. Ancak sahibi arzu ederse o başka.
Bir kimsenin develeri dört yaşını tamamlamış, bir deve düvest İcâp edecek sayıyı bulsa da bu adamın mülkünde öylesi bulunmayıp; üç yaşını tamamlayanı bulunsa, o kabul edilir. Ve mümkünse beraberinde iki köyün veya yirmi dirhem de ver\r.
Bîr kimsenin zekâtı üç yaşında bir deve yavrusu îcâp edecek kadar olur da mülkünde üç yaştnda yavru bulunmayıp ,dört yaşında olanı bulunsa, (zekât olarak) dört yaşındaki kabul edilir. Ve zekât memuru kendisine iki koyun yahut yirmi dirhem iade eder.»[512]

Bu hadîsi Bubâri rivayet etmiştir.
Buhârî*â& bu zekât nüshasının başında besmele vardır. Hadîs-i şerifte zekâta sadaka denilebileceğine delâlet vardır. Zîrâ zekât yerine daima sadaka kelimesi kullanılmıştır. Bâzıları zekâta sadaka deni-lemiyeceğinî İddia etmişlerdir.
«Resûlüllah Sallattahü aleyhi ve «eZZemIn farz kıldığı» ifâdesinden bu hadîsin merfû' olduğu anlaşılmaktadır. Farz kılmaktan murâd: Onu takdir etmesidir. Çünkü asıl farziyyeti nassı Kur'ân'la sabittir. Nitekim «Allah'ın da Resulüne emir buyurduğu» cümlesiyle buna işaret olunmuştur. Yanı: Allahü Teâlâ zekâtı farz kılmış; onun nev'ilerini, cinslerini verilecek miktarını beyân etmesini Peygamber-i zîşânına emir buyurmuştur. «Her beş deve için bir koyun» ifadesiyle burada koyun verileceği tayin edilmektedir. Nitekim mezhep imamlarının kavli de budur. Bâzıları «koyun yerine deve verilebilir, esasen zekât, malın cinsinden olur. Burada mal sahibine merhameten bu kaidenin haricine çıkılmış ve koyun kâfi görülmüştür. Mal sahibi kendi ihtiyarı ile esâsa dönerse, ona bir şey denilemez» diyorlar.
bir yaşını bitirerek ikiye basmış olan deve yavrusuna derler. Asıl gebelik çağına eren devedir.böyle bir devenin dişi yavrusu demektir. Lâfzın terkibinden yavrunun dişi olduğu anlaşıldığı halde, hadîs-i şerîfde ayrıca bir de yani dişi sıfatının ziyâde edilmesi te'kid içindir. Hadîs yirmibeş deveden (35) deveye

kadar bir yaşını bitirmiş de ikiye basmış bir dişi deve yavrusunun zekât verileceğini ifâde ediyor ki cumhur ulemâ'nın mezhebi de budur. Vâkıâ Hz. Ali (R. A.)'dan (25) deveye beş koyun (26) deveye bir yaşını bitirmiş bir dişi deve yavrusu verileceğine dâir biri merfu* diğeri mevkuf iki hadîs rivayet edilmişse de bu hadîslerin merfu' olanı zayıf, mevkuf olanı da hüccet olarak kabul edilmediğinden, cumhur ulemâ bunlarla amel etmemişlerdir. Hattâ Süfyan-ı Sevrî (97—161): «Bu söz Hz. Ali'den rivayet edenlerin yaptığı bir hatâdır. Alt ise böyle bir sözü söylemekten çok daha fakîh bir zâttır» demiştir.
iki yaşını bitirip üçe basan erkek yavrudur. Dişisine derler. tâbirinin asıl mânâsı : «Sütlünün oğlu» demektir. Annesi henüz sütlü olduğu için yavruya bu isim verilmiştir. Bu tâbirden yavrunun erkek olduğu anlaşıldığı halde, yanma bir de «erkek» sıfatının ilâve edilmesi yukarda olduğu gibi, yine te'kid içindir.
üç yaşını tamamlıyarak dörde basmış olan dişi devedir.
Erkeğine derler. Yaş itibarıyla binilmeyi ve çiftleşmeyi hak ettiği için kendisine bu isim verilmiştir. Zaten (boğa altı) denilerek bunun artık boğaya gelme çağında olduğuna işaret edilmiştir.
dört yaşını tamamlayarak beşe basmış olan devedir. «Develerin sayısı 12Kyi geçti mi» tâbirinden murâd : 120'den bir veya daha fazlar olursa demektir. Nitekim Cumhur ulemâ'nm kavli de budur. Delilleri: Hz. Ömer (R.A.)'ın yazdığı zekât nüshasında «Develer 121 otursa onların zekâtı 129'a kadar üç tane bint-i îebündür» demiş olmasidir.
Hanefîlere göre : Deve sayısı 120'yi geçtimi zekât hesabı yeniden koyun ile başlar. Ve (125) devede iki hıkka ile bir koyun, (130)'da iki koyun ilâh., verilir.Delilleri: Resûlüllah (S.A.V.)'in Amr ibni Hazm (R.A.) ile'Yemenlilere gönderdiği mektupta : «Develerin sayısı (120) y! geçtiği zaman her ellide bir hıkka, her kırkta bîr bînt-î lebun verilecek» ifâdesinden sonra «bundan daha az olurlarsa ,her beş baş İçin bir koyun verilecek» ibaresinin ziyâde edilmiş olmasıdır.
Hanefîler hadisin şâir kısımları ile amel ettikden maada bu ziyâde ile de amel ederler. Ashâb-ı Kiramdan Hz. Ali ile İbnİ Mes'ûd (R. Avhüma)'nm mezhebi de budur. Diğer üç mezheb imamlarına göre ise deve sayısı (121) oldukta üç tane bint-i

lebun vermek icâp eder. Develer (130) oldu mu artık vacip değişir ve her (40) devede bir bint-i lebun; her (50) de bir hıkka vermek lâzım olur1.
Hadîsimizin birkaç yerinde görülen «ancak sahibi dilerse o başka» şeklindeki istisnalar, istisnâ-i münkatı'dırlar. Bunlar üst taraflarında geçen «sadaka yoktur» sözünden, mutlak surette sadaka yoktur; yani nafile de verilemez mânâsı tevehhüm olunmasın diye yapılmışlardır. O halde mânâ şöyle olur: Evet bu miktara zekât farz değildir. Lâkin mal sahibi dilerse nafile sadaka verebilir.
Hadîsimizin zahirî, mezkûr hayvanların kendilerini vermeyi îcap ediyorsa da biraz ilerde görüleceği veçhile aynını bulamayanlar için bedelini vermek caizdir. Sonra gerek devede, gerekse koyun ve keçide zekât farz olmak için bunların sâime olmaları da şarttır. Koyunda sâ-ime olmanın şartını sadedinde bulunduğumuz hadîs-i şerif ifâde ediyor.
Devede ise ilerde gelecek Behz b. Behram hadîsindeki «develerin bütün sâime olanlarında» kaydından anlıyoruz.
Sâime'nin tarifi hususunda mezhepler arasında tafsilât vardır. Şöyle ki:
Hanefîlere göre sâime : Sahibi tarafından kasten mer'aya götürülerek sütü, yavrusu ve yağı için orada senenin çoğunu otlamakla geçiren hayvanlardır. Eti için yahut binmek veya çift sürmek maksadıyla mer'ada güdülen yahut kendiliğinden mer'aya giderek otlayan hayvan sâime değildir. Binaenaleyh o hayvana zekât lâzım gelmez. Fakat ticâret için otlatılırsa zekât lâzımdır. Senenin yarısını, yahut yandan fazlasını yem ve alaf ile geçiren hayvana dahi zekât lâzım değildir.
Hanbelîlere göre de: Sâime'nin tarifi hemen hemen bu ise de, onlara göre hayvanın mer'aya sahibi tarafından kasden götürülmesi şart değildir. Binaenaleyh hayvan kendiliğinden senenin ekserisini kırda otla-yarak geçirse yine zekât lâzımdır.
Şâfiîlere göre : Sâime, sahibi tarafından kendi malı olduğunu bile bile mubah olan mer'ada bütün sene otlatılan yahut çobana güttürülen develerdir. Eu şartlardan biri bulunmazsa hayvan sâime sayılmaz.
Mâlikîlere göre : Zekât farz olmak için hayvanın sâime olması

şart değildir.
Sığır ve manda için hadiselerde «sâime» kaydı yoksa da onlar da deve ile koyun kıyas olunmuşlardır.
«Üç yüzden ziyâde olursa artık her yüzde bir koyun verilecektir» {Hâresinden anlaşıldığına göre dördüncü koyun (400) tamamlanmadan veril miyecektir. Nitekim Cumhur ulemâ'nın mezhebi de budur. Fakat bir rivayette îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel (164—241) ile bazı Küfe ulemâsına göre koyunların sayısı (301)'i buldu mu, dördüncü koyunu vermek farz olur.
Hadîste, «zekât endişesiyle ayrı hayvanlar bir yere toplanmaz; toplu olanları da ayrılmaz» demliyor.
Toplama'nın mânâsı şudur : Üç kişinin ayrı ayrı kırkar koyunu olsa bunların her birine bir koyun zekât vermek îcâp eder. Eusuretlc üç koyun vermek lâzım gelirken, koyunlarım bir yere tepiayarak hepsi bir kişinin malıymış gibi gösterirlerse zekât memuruna bir koyun venn k-Ie zahiren vaziyeti kurtarırlar. Fakat onu aldatmış ve fukaranın hakkını yemiş olurlar. Onun için bu hile yasak edilmiştir.
Toplu olanları ayırmak da öyledir. Meselâ: İki kişiden her birinin müşterek bir sürüde (101)'er koyunu olsa, mecmuu (202) koyun eder ki, bunların üç tanesini zekât olarak vermek îcâp eder. Fakat açık gözlük eder de zekât memuru gelirken koyunlarını ayırırlarsa, her biri bir koyun vermekle işin içinden çıkarlar. Arada fukaranın hakkından bir koyun yemiş olurlar. Binaenaleyh toplu olanları ayırmak da yasak edilmiştir.
Îbnü'l-Esîr (544—606) : «Bu bâbda işittiğim budur» demektedir.
Hattâbî de göyle diyor : «Şâfîi, buradaki hitabın hem zekât toplayan memura hem de mal sahibine olduğunu söylemiş ve: Endişe de ikidir. Bir zekât malı az olacak diye zekât memurunun endişesi; biri de malım azalacak diye mal sahibinin endişesidir. Binaenaleyh bunların ikisine de zekât endişesiyle malın üzerinde toplama ve dağıtma gibi bir tasarruf da bulunmamaları emrolunmuştur; demiştir.»
Malları ortak olanların farkı biribirlerinden müsavat üzere almalarına gelince: Bu mesele de şöyledir: Bir yerde karışık hayvan besliyen iki ortaktan birinin (40), diğerinin (30) sığırı olsa, zekât memuru (40) sığır için üç yaşına girmiş bir dana,

(30) sığır için de iki yaşma basmış bir dana alacaktır. Fakat verilen bu hayvanlar üzerinde her iki ortağın şayi' hisseleri vardır. Ve o mal bir kişinin mülkü gibidir. Binaenaleyh üç yaşında danayı veren, arkadaşından onun kıymetinin yedide üçünü alır, iki yaşındaki danayı veren de arkadaşından dananın kıymetinin yedide dördünü alır.
«Müsavat» kaydı, şeriklerin kâr ve zararda ortak olduklarına delâlet eder. Ulemâ : ibaresinde kelimesinin nasıl okunacağı hususunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Ekseriyet bu kelimeyi (mussaddık) şeklinde okumuşlardır. Bu takdirde aslı olup, tefa'ül babında ism-i faildir. Ve kelimenin te' si sâd'e kalbolunmuş ; sonra iki sad biribirine idğam edilmiştir. Bundan murâd : Mal sahibidir. Ve istisna zekât olarak verüemiyen hayvanların sonuncusu olan tekeye aittir. Yani teke keçileri aşmak için tahsis edilmişse, kıymetli mallardan sayılır. Mal sahibi dilerse, kıymetli malını zekât olarak verebilir. Maamâfîh, istisna zekât olarak verilemiyen hayvanların hepsine ait de olabilir. Ve bu hayvanların kıymetleri ortadan yukarı derecede oldukları vakit mal sahibinin bunlardan her birini verebileceğini ifâde eder.
Bâzıları kelimeyi (musaddık) şeklinde yani şadı, şeddesiz okumuşlardır.. Bu takdire göre mânâsı : Zekât memuru demek olur. Ve fukaranın menfaatini tâyin hususunda içtihad edebileceğine, onun âdeta fukaranın vekili mesabesinde olduğuna delâlet eder. îstisna dahi zekât olamayan hayvanların hepsine aittir.
Bu izahat, koyunlarla keçilerin muhtelif yani kimisi sağlam, kimisi sakat ve keza bâzısı keçi, bâzısı teke olduğuna göredir. Şayet koyunların hepsi sakat, yahut keçilerin hepsi teke olursa, içlerinden birini zekât olarak vermek kâfidir. Yalnız Mâlikîlerden bir rivayete göre, zekât malı olabilecek gibi bir koyun satın alınır da o verilir.
Bu hadîste, koyun, deve, ve gümüşün zekâtları beyân edilmiştir. Sığır ile altının vesâirenin zekâtı ilerde görülecektir.
«Gümüş sadece (190) dirhem olursa ona zekât yoktur» ifâdesinden (191) veya (200)'e varıncaya kadar ondan yukarıki sayılarda zekât vardır zannı hasıl olabilirse de, yersizdir. Çünkü

(190) adedi burada yüzden evvelki son ondalık olduğu için zikredilmiştir. Mefhum-u muhalifin maksûd değildir.
Dört yaşında bir deve vermek lâzım iken öylesi bulunmayıp, üç yaşındaki bir yavru verilse, onunla birlikte iki koyun yahut onlar da bulunmazsa yirmi dirhem verilmesi o hayvanların arasındaki farkı doldurmak içindir. Şâir yaşlar arasındaki farkın ne ile ödeneceği ihtilaflıdır.
İmâm-ı Şâfü (150—204)'ye göre fark, dört ile üç yaş arasmdakinin aynıdır. Bâzılarına göre ziyâde veya noksana kıymet biçilir. Buna işaret eden Buhârî hadîsi ileride gelecektir. [513]

623/483- «Muâz ibni Cebel radıyalîahü anJvâen rivayet olunduğuna flöre. Peygamber Sallallahü aleyhi ve seUenı, kendisini Yemen'e göndermiş ve (Yemenlilerden) her oluz sığırda, bir yaşında erkek veya dişi bir dana; her kırkta, iki yaşında bîr dana zekât; ve her akil bâ-llğ (gayri müslim)'den bir dinar veya onun misli muMİr[514] kumaşı (cizye) almasını emretmiştir.»[515]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmişlerdir. Lâfız Ahmed.indir. Onu, Tirmizî hasen bulmuş, ve vaslı hususundaki ihtilâfa işaret eylemiştir. Ibni Hibban ile Hâkim ise sahîhlemişlerdir.
İmâm-ı Tirmizî (200—279) bu hadîsi tahrîc ettikten sonra, şöy-3e demektedir: «Bâzıları bu hadîsi A'meş[516]'den o da Ebu Vail'den, da Mesruk'd&n işitmiş olarak, Peygamber (S.A.V.)'in Muâz'ı Ye-ıtîgn'e gönderdiğini ve kendisine «şöyle şöyle zekât» almasını emir buyurduğunu rivayet ettiler. En sahihi de budur» yani hadîsin Mesruk ta-rîkiyle Hz. Muâz (R. A.)'dan rivayeti en sahîh bir rivayettir. Tirmizî bu hadîsin mürsel olan rivayetini tercih etmiştir. Çünkü mevsul olan rivayetine itiraz vâkî olmuş ve: «Mesruk Muâz (R. A.)\ görmemiştir» denilmiştir. Maamâfîh bu itiraza cevap verilmiş ve: «Mesruk nesep ıııbâriylp Hemdânİ olup, Yemen'lidir. Hz. Muaz'ın Yemen'de bulunduğu sırada o da Yemende idi. Binaenaleyh görüşmüş olmaları mümkündür» denilerek hadîsin muttasıl olduğuna hükmedilmiştir. Cumhur

ulemânın re'yi budur. Râvînin kendisinden hadîs rivayet ettiği zatla görüşmesi mes'elesinde TirmizVmn de îmâm-ı Buhârî (194:—256) gibi görüşmenin yüzde yüz tahakkukunu aradığı anlaşılıyor.
Hadîs-i şerîf sığır için zekât vermenin farz olduğuna ve nisabının miktarına delildir ki, bu iki husus ulemâ arasında ittifâkidir. İbni Abdül'-Berr (368—463) : «Sığırın zekâtı hakkında sünnet nıiktarın Muaz hadîsinde beyân edilmiş miktar olduğuna ve müttefekım aleyh nisâb bu idiğine ulemâ arasında hilaf yoktur» demiştir.
Hadîste otuzdan aşağısı için zekât olmadığına da delâlet vardır. Burada yalnız Zührî (—124) muhalefet etmiş ve: «deveye kıyâsen her beş baş sığır için bir koyun zekât verilir» demiştir. Fakat nisap kıyasla sabit olamaz. Çünkü ger'î bir miktardır. Bir de:«sığırın otuzdan aşağısına bir şey yoktur.»hadîsi buna muhaliftir.
Bu hadîs, her ne kadar meçhulü'Hsnad da olsa, Muâz hadîsinin mefhûm-u muhalifi onu te'yid etmektedir. Bu sebeple Cumhur ulemâ Zührî'mn re'ymi kabul etmemişlerdir.[517]

624/484- «Amr İbni Şuayb'tan, o da babasından,o da dedpsinden (radıyallahü anhüm) işitmiş olarak rivayet edilmişti. Demiştir ki: Resûlüllah SdllaJlahü aleyhi ve sellem :
— Müslümanların zekâtları su başlarında alınır; buyurdular». [518]

Bu hadîsi, İmâm-ı Ahmed rivayet etmiştir. Ebu Davud'un rivayetinde dahi : «Müslümanların zekâtları evlerinden başka bir yerde alınmaz» buyrulmuştur.
Ebu Dâvud (202—275)'un rivayeti de Amr ibni Şuayb'tandır. Nesâî (215—303) ile Ebu Davud'un yine Hz. Amr ibni Şuayb'dan rivâyet ettikleri bir hadîste :
«Celeb[519] yok, ceneb[520] yok; zekâtları da yalnız evlerinde alınır» buyurulmustur. Yani zekât olarak ayrılan hayvanlar zekât memurunun ayağına götürülmeyecek; uzaklara memur aramaya gidilmeyecek, bilâkis zekât memuru mal sahibinin ayağına

gelecektir. Bu bâbdaki hadîsler hep bu mânâya delâlet etmektedirler. îrnâm-ı Ahmed'in rivayeti yalnız hayvanlara mahsus ise de Ebu Davud'un ki her türlü zekâta âmm ve şâmildir. Yine Ebu Dâvud, Câbir ibni Atîk'den merfu* olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir :

«Size efkârlı bir kafile gelecek. Bunlar sîze geldimi, hemen kendilerine hoş-beş edin. Ve diledikleri şeylerle kendilerini başbaşa bırakın. Eğer adalet gösteririerse, kendilerinedir. Zuim ederlerse onun da cezasını kendileri çekerler. Siz onları razı edin. Zîrâ zekâtınızın tamamı onların rızâsı ile olur.»

Bu hadîs dahi, zekât tahsildarlarının mal sahiplerine geleceklerine, tahsildarlar mal sahiplerine zulüm bile etseler mal sahiplerinin onları razı etmeleri lüzumuna delâlet ediyor, tmâm-ı Ahmed İbni Haribel Hz. Enes ibni Mâlik (R. A.)'dan şu hadîsi rivayet eder :

«Enes demiştir kî: Ben-i Temîm kabilesinden bir adam geldi ve: Yâ Resûlâllah : Ben zekâtımı senin memuruna verdiğim vakit, Allah'a ve Resulüne karşı ondan beriyim değil mi? dedi. Resûlültah Sattdltahü aleyhi ve sellem

— Evet, ecri de senindir. Ancak onu değiştiren mes'Uİdur; buyurdular.»

îmâm-ı Müslim (204—261)'in Hz. Câbir (R. A.)1 dan merfû'an tah-, rîc ettiği bir hadîs-i şerifte de; Çölde yaşıyan araplardan bir cemaatın Resûlüllah (S.A.V.)e gelerek : «Zekât tahsildarlarından bâzıları bize gelip zulüm ediyorlar» diye şikâyet ettikleri, Hz. Peygamber (S.A.V.)'în onlara:

«Zekât memurunuzu razı edin.» buyurduğu zikrediliyor. Yalnız Sahîh-i Buhârî'de :

«Borcundan fazlasını istiyen memura, mal sahibi fazla bir şey vermez» deniliyor. Binaenaleyh bu son hadîste yukarıdakiler arasında muâraza olduğu meydana çıkıyorsa da hadîslerin araları bulunur. Ve : «Fazla istese de, vermek îcâp eden hadîsler, zekât tahsildarının te'vil etmek suretiyle isteğine hamlolunur. Bu suretde tahsildar her ne kadar mal sahibinin nazarında zâlim de olsa, onun istediğini vermekle memurdur. Buhârî'de (fazlayı vermez) denilmesi zekât memurunun hiçbir te'vil yapmadan istediği zamana mahsustur.» denilir.[521]

625/485- «Ebu Hüreyre radtyallahü anft'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah SdllaUahü aleyhi ve selîem:
— Müslümana kölesi ile atı için zekât yoktur; buyurdular.»[522]

Bu hadîsi, Buhârî rivayet etmiştir.
Müslim'in rivayetinde : «köleden dolayı sadaka-i fıtırdan başka sadaka yoktur» buyrulmuştur.
Müslim'in rivayeti de Ebu Hüreyre (R. A./dandır.
Hadîs-i şerîf, kölelerle atlar için zekât verilmeyeceğine delildir ki, bu bâbda icmâ-î ümmet dahi vardır. Ancak bu icmâ' hizmet için alman kölelerle, binmek için beslenen atlar hakkındadır. Mer'a ile beslenen damızlık atlar için Hanefîlerden îmâm-ı Âzam ve Züfer'e göre zekât Verilir.Delilileri :
«Mer'a ile beslenen her at için bir dinar, yahut on dirhem verilir»hadîsidir.
Bu hadîsi, Dâre Kutnî (306—385) ile Beyhakî (384—458) tahrîc etmişlerse de zayıf bulmuşlardır. Bâzıları bu hadîs zayıf olduğu için «at'a zekât yoktur» diyen sahih hadîse muâaraza edemez de-mişlerse de mes'ele halife Mervan zamanında mevzubahis edilmiş; Mervan onu halletmek için sahâbe-i kiram ile müşaverede bulunmuştur. Bu müşavere neticesinde Ebu Hüreyre (R.A.) «Bir kimseye kölesi İle ati İçin zekât yoktur» hadîsini rivayet etmiş. Fakat Marvan orada bulunan Zeyd ibni Sabit (R. A.)'a dönerek: «Ne dersin yâ Ebâ Sâ-id?» demiş. Bunun üzerine Hz. Ebu Hüreyre'nin canı sıkılmış ve: «Şaşarım Mervan'a! Ben kendisine Resûliillah (S.A.V.)'in hadîsini rivayet ediyorum. O: ne dersin Yâ Ebu Saîd diyor.» tarzında söylenmiş. Zeyd İse: «Resûlüllah (S.A.V.) doğru söylemiştir. Fakat O, at deyince gazinin atını kasdetmiştir Afi üretmek isfiyen tüccara elbet o at için zekât lâzımdır.» demiş. Mervan : «Ne kadar ne verecek » deyince: «Her at için bir dinar, yahut on dirhem» cevabını vermiştir.
Zahirîlere göre ticâret için dahi olsa, ata zekât yoktur. Bunlara : «Ticâret malından zekât vermek bilicmâ' farzdır.» diye cevap verilmiştir.[523]

626/486- «Behz b. Hakim[524] radıyallahü anhüma'âan, o da babasından, o da dedesinden işitmiş olarak rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah Sattallahü aleyhi ve sellem :
— Her otlamakla beslenen devenin kırkında, bir adet iki yaşını bitirmiş deve yavrusu verilir, (ortak) Develer, he- sabi kesilerek ayrılmazlar. Kim bu yavruyu sevap kas-diyle verirse ecri kendisinindir. Kim vermezse, biz hem onu, hem de malının bir kısmını Rabbimizin ciddîbir hakkı olarak çatır çatır alırız. Âl-i Muhammed için ondan hiç bir şey helâl değildir» buyurdular. [525]

Bu hadîsi İmâm-ı Ahmed, Ebu Davûd ve Nesâî rivayet etmiş; Hâkim sahîhlemiş; Şafiî ise onunla amel etmeyi sübut bulmasına talik eylemiştir.
Babımızın Enes (R. A./dan rivayet olunan ikinci hadîsinde deve sayısı (36) oldumu tâ kirkbeşe kadar bunların zekâtının bir bint-i lebûn (iki yaşını bitirmiş yavru) olduğunu görmüştük. Aynı hadîsten develer kırk olduğu zaman dahi bir bint-i lebûn verileceğini anlamak pek âlâ mümkündür. Maamâfîh buradaki hadîsin mefhum adedi, onu delil kabul edenlerce bile itibardan sakıttır. Çünkü Enes hadîsi mantûktur.[526] Mantûkun karşısında mefhum'a[527] itibâr yoktur.
İmâm-ı Şafiî (150—204): «Bu hadîsi, ilm-i hadîsin ehli olanlar sabit görüyorlar. Sabit olsa biz de onunla amel ederdik» demişür. îbni Hibban (—354) hadîsimizin râvîsi Behz hakkında : «Çok hatâ eder, eğer bu hadîs olmasaydı, ben kendisini mûtemed ravîler arasına alacaktım. Bu zât, hakkında Allah'a istihare ettiğim kimselerdendir» diyor.
Hadîs-i şerif, hükümet reisinin zekâtı vermiyenlerden onu zorla alabileceğine delildir. Nitekim bu bâbda Hz. Ebu Bekir ile ashâb-ı kirâm'ın zekât vermiyenlerle mukâtele etmelerine bakarak icmâ' olduğu da rivâyet edilir. Böyle zorla alınan malın zekât yerine geçeceği, sahibinin zekât için niyeti olmasa bile hükümet reisinin niyeti bu bâbda kâfi geleceği, yalnız mal sahibi sevaptan mahrum kalacağı dahi, hadîsin delâlet ettiği ahkâmdandır.

Zekâtını kendi arzusuyla vermiyenden zekâtı cebren alındıktan maada malının bir kısmının da alınması ceza içindir. Maamâfîh bu ziyâdenin mensuh olduğunu iddia edenler bulunduğu gibi, hadîste geçen «şatr» kelimesinin masdar değil, meçhul bir fiil-i mâzî olduğunu söyleyenler de vardır. Bunlardan biri de musannif merhumdur, ve şöyle demektedir: «Behz, hadîsinde mal ile ceza verilebileceğine bir delil yoktur. Zîrâ : rivayeti şm'm zammı ile okunacak meçhul bir fiil-i mâzîdir. Yani o kimsenin malı ikiye, bölünür. Zekât tahsildarı muhayyer bırakılır. O da zekâtım vermediğine bir ceza olsun dîye, zekâtı iki parçanın en iyisinden alır.» «En-Nihaye» de şöyle der: Harbî dedi ki: râvi rivayetin lâfzında hatâ etmiştir. Rivayet Yan', malı İkiye bölünür... ilâh... dır». Fakat bâzılarına göre hadîsin bu rivayeti dahi mal cezasına delâlet etmektedir. Çünkü zekât, malın en iyisinden değil, ortasından alınır. Burada iki parçanın en iyisinden alması, sahibine ceza içindir. Hattâ îmâm-t Nevevl (631— 676): «Bu hadîs mal cezasına delâlet etmez» diyenlere şu yolda cevap vermiştir : «Madem ki zekât tahsildarı muhayyerdir; iki parçanın en iyisinden alacaktır. O halde farz olandan ziyâde aldı demektir. Bu ise, mal cezasıdır». Zaten, «Bu hadîste mal cezası verilebileceğine delîl yoktur» diyen musannif merhum bile aynı dâvayı ispata çalışırken «zekâtını vermediğine bir ceza olsun diye» tâbirini kullanmak suretile bunun zımnen bir mâlî ceza olduğunu itiraf etmiştir. «Âl-i Muhammed için ondan hiçbir şey helâl değildir»'ifâdesi hakkında söz ilerde gelecektir.[528]

627/487- «Ali radıyallahü anh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüliah SaUaUahü aleyhi ve seUem :
— İki yüz dirhemin olur da üzerinden sene geçerse bunlar için beş dirhem (zekât) vardır. Yirmi dinarın olup da üzerinden sene geçmedikçe (altından) sana hiç birşey vermek lâzım gelmez. Bu miktarda ise, yarım dinar vermek İcâp eder. Artık daha ziyâdesi bu hesaba göredir. Üzerinden sene geçmedikçe hiç bir mala zekât yoktur.» buyurmuşlardır.[529]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Hadîs, hasendir. Merfu

olup olmadığında ihtilâf edilmiştir.
Tirmizî'nin İbni Ömer (R. A./dan tahrîc ettiği bir rivayette : «Bir kimse bir mal elde ederse, üzerinden sene geçmedikçe O mala zekât yoktur» buyrulmuştur. Bu hadîsin mevkuf olması tercih edilmiştir.
Yukardaki Hz. Alî (R. A.) hadîsini îmâm-ı Ahmed ibni Hanbeî ile Nesâî de rivayet etmişlerdir. Hadîs Hz. Ali (R. A./dan iki tarîk ile rivayet olunmuştur. Bunlardan biri Âsim b. Zamre, diğeri El - Eârisû'l-Aver tarîkidir. İmâm-t Buhâri (194—256) bunlar hakkında : «Bence ikisi de sahihtir» der. Ebu Dâvud (202—275) bu hadîsi Eî-Hârisü'l-Aver'den merfu' olarak rivayet etmiştir. Yalnız bu rivâyette Kaydı yoktur. Bu kayıt için Ebu Dâvud «Bunu Ali mi söylüyor; yoksa Peygamber (S.A.V.)'e mi ref ediyor;bilmiyorum» demektedir. Yine bu rivayette : kaydı da vardır. Böylece Ebu Dâvud bu hadîsin bütününün merfu' olup olmadığında ihtilâf bulunduğunu ifâde etmiştir. Musannif dahi «Et-Telhis* de onun malûl olduğuna tenbih etmiş ve illetini de göstermiştir. Lâkin Dâre Kutnî (306—385) hadîs'in son. cümlesini İbnî Ömer (R.A.)'âan merfu' olarak tahrîc etmiştir ki; lâfzı şudur : «Üze rinden sene geçmedikçe bir kimsenin malında zekât yoktur.» Yine Dâre Kııtni, Hz. Âîşe (R. Anha)'dsn. merfu' olarak şu rivayeti tahrîc etmiştir:
«Üzerinden sene geçmedikçe malda zekât yoktur.» Aynı hadîsin Hz. ÂÎşe (R. Anha)'dajı başka tarîkleri de yardır.
Hadîs-i şerîf gümüşün nisabının ikiyüz dirhem, altının ise yirmi dinar olduğuna delildir. Bu cihet ittifakı ise de ulemâ dirhemin miktarında ihtilâf etmişlerdir. Çünkü Hz. Rcsûlüllah (S.A.V.) devrinde üç çeşit dirhem kullanılmıştır. Bunlardan birinci nevî : On dirhem; on miskal ağırlığında olanıdır. Yani bir dirhem bir miskal ağırlığındadır. İkinci nevî: On mirhemi altı miskal ağırlığında olandır. Üçüncü nevî: On dirhemi beş miskal ağırlığındadır. Miskal ise: Hicaz Örfüne göre yirmi kırat ağırlığındaki tartıdır. Bir kırat beş arpa tanesi ağırlığı olduğuna göre, bir miskal yüz arpa ağırlığıdır. [530]
Görülüyor İd birinci nevi dirhemle, üçüncü nevi arasında yarı yarıya fark vardır. Bu sebebledir ki: Hz. Ömer (R. A.) haraç denilen arazi vergisini birinci nev'i dirhem üzerinden almak

isteyince mükellefler bunu ağır bularak hafifletilmesini rica etmişlerdi. Hz. Ömer (R. A.) da zamanının hesap âlimlerini toplayarak bu dirhem işini yoluna koydu. Ve üç nev'i miskal adedini toplatarak üçe bölünce yedi miskal ağırlığındaki on dirhemlik meydana geldi. Artık o gün bugün yalnız bu dirheme itibar olundu. Vezin itibarıyla dinar ile miskal arasında fark yoktur. îkisİ de yüz arpa ağırlığı tartılardır. Ve biribirinin müteradifidirler. Ancak Kemal ibni Hümam «Fethü'l-Kadîr-» de[531] miskal için ölçülen miktar demiş, dinarın ise aynı miktardaki altın olduğunu beyân etmiştir.
Semerkand ulemâsına göre, miskal 96 arpa ağırlığında gelirse de îtibar Hicaz'ın miskaîinedir. «Bugünün tartıları ile : Bir dirhem = 3,207 gram; miskal = 4,81 gram; Kırat = 0,2004 gram; batman = 7,697 kilo gram; okka = 1,282 kilogramdır.
Uzunluk ölçülerinden : Merhale = 45480 metre; fersah = 5685 metre; kulaç = 1,89 metre; arşın = 0,68 metre; endaze = 0,65 metredir».
Hadîs-i şerîf 200 dirhem gümüşün zekâtını, onda birin dörtte biri olarak göstermektedir ki, icmâ' da budur. «Artık daha ziyâdesi bu hesaba göredir» ifâdesinden maksad: Ziyâdenin de onda birinin, dörtte biri zekât olarak alınır demektir. Nitekim Hanefîlerden I mâ m ey n denilen Ebu Yusuf'la, Muhammedi'm, ve mezhep imamlarından Şafiî'nin kavli bu olduğu gibi, Hz. Ali ile İbni Ömer (R. Anhüm') ün mezhebi de budur. Bu zevat, ilerde gelecek Câbir (R. A.) hadîsindeki:
«Beş okiyyeden daha az gü-müş için zekât yoktur» ifâdesini herhalde yalnız bu miktar bulumursa mânâsına almışîardrr. Yoksa yanında altun veya gümüşten nisap miktarı bulunursa, bunun da ona katılacağında müttefiktir-ler.
Hadîsin, «yirmi dinarın olup da, üzerinden sene geçme-di'îca (altından dofeyı) sana bir şey vermek lâzım gelmez.» cümlesi, altunun nisabını bildirmektedir. Eu miktar al t una yarım dinar zekât verileceğine göre hesap yine onda birinin dörtte biri demektir. Bu hadîs, madrup paralarla, külçe halinde bulunan altun ve gümüşlerin hepsine ânım ve şâmildir. Dâre Kutnî (306—385)'nin Ebu Saîd (R.A.)'dan tahrîc ettiği bir hadîste şöyle buyruluyor :

okiyyeyi bulmadıkça gümüşlere zekât helâl değildir.» Yine Dâre Kutnî Hz. Câbir (R. A./dan merfu' olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Gümüşün beş okiyyeden azında zekât yoktur.»
Altun hakkında ise, yalnız sadedinde bulunduğumuz Hz. Ali (R. A.) hadîsi vardır. Bu hususta îmâm-ı Şafiî (150—204) şöyle demiştir: «Resûliiflah Sallallahü aleyhi ve seîlem, gümüş için bir zekât takdir buyurmuş; bunun üzerine müslümanlar altundan da zekât almaya başlamışlardır. Bu, ya bize ulaşmıyan bir haberle, yahut kıyasla olmuştur.» İbni AbdiVl-Berr (368—463): «Altun hakkında haber-i vâhid rivayet eden mutemet râviler tarafından Peygamber (S.A.V.J'den hiç bir şey naklolunnaamıştir» demiş ve Ebu Dâvud {202—275) ile Dâre KutnVnin tahrîc ettikleri buradaki hadîsi zikretmiştir. Lâkin:
[532]Altün ile gümüşü biriktirerek onları Allah yolunda harcamayanlar.»
âyet-i kerîmesi altında da Allah'ın hakkı yani zekât olduğuna tenbîh buyurduğu gibi, Buharı (194—256), Ebu Dâvud, İbnii'l-Münzir, İlmi Ebi Hatim (247—327) ve İbni Merduyc'nm Hz. Ebu Hüreyre (R. A.) dan tahrîc ettikleri şu hadîs de altından zekât verileceğine delâlet eder :
Peygamber (S.A.V.) :
— Haklarını ödemediği altunla gümüşü olan hiç bir kimse yoktur ki, bu mallar kıyamet gününde tabaklar haline getirilerek o kimse dağlanmasın; buyurdular». Bittâbî altun ve gümüşün hakkı zekâtı demektir. Bu bâbda daha birçok hadîsler vardır. Bunlar birbirlerini takviye ederler.
Bâzılarına göre zekât, farz olabilmek için altunla gümüşün halis olmaları şart ise de muteber olan kavle göre, karışık olan altunla gümüşte hüküm eksere göredir. Meselâ : Bakır ile karışık altunun bakırı daha çoksa, o maden bakır hükmünde; altunu daha çoksa altun hükmündedir. Başka mâdenle karışık bulunan altın ve gümüş o mâdene müsavi olursa mes'ele ihtilaflıdır.
Bâzılarına göre ihtiyaten zekât vermek îcâp eder. Diğer bazılarınca zekât îâzım değildir. Hattâ «bu takdirde (2,5) dirhem zekât verilir.» diyenler bile olmuştur.

Hububata gelince : Beş vesk'ten[533] fazlasına zekât lâzım geldiğine İcmâ'-ı ümmet vâki olduğunu İmâm-% Nevevî (630—676) «.Müslim» şerhinde beyân etmiştir. İlerde gelecek Ebu Saîd hadîsi beş veskten az olan hurma ve hububata zekât olmadığım ifâde ederse de, bu hadîs te'vil edilmiş ve : «Bu az miktarda yalnız başına olursa zekât yoktur; beş vesk'e munzam olursa vardır» denilmiştir ki, bu te'vil de altın ve gümüş hakkındaki Hz. Alî ile İbni Ömer (R. Anhüm)'ün mezhebini takviye eder.
Hadîs-i şerîf üzerinden sene geçmedikçe mala zekât olmadığına da delâlet ediyor ki, cumhur ulemâ'mn kavli de budur. Ashâb-ı kirâm'dan ve tabiîn hazâratmdan bâzıları ile Dâvud-u Zahiri*ye göre sene geçmek şart değildir. Bunlar «Hâlis gümüşte onda birin dörtte birini vermek lâzımdır» hadîsinin mutlak olmasıyla istidlal ederlerse de kendilerine : «Bu hadîs sadedinde bulunduğumuz hadîsle mukayyettir» diye cevap verilmiştir.
Vâkıâ Tirmizî'nin merfu' olarak rivayet ettiği, kısım hakkında : «Mevkuf olması müraccahtir» denilmişse de, bu bâbda içtihada mesağ olmadığından, rivayet yine de merfu' hükmündedir.
Hulefâ-î Râşîdîn hazâratmdan rivayet edilen sahîh eserler dahi bunu te'yid etmektedir. Binaenaleyh bir malın üzerinden sene geçti mi, efdâl olan hemen zekâtını vermektir. Filvaki lmâm-ı Şafiî ile Buhârî Hz. Âişe (R. Anha)'da.n merfu' olarak şu hadîsi tahrîc etmişlerdir : JÂI V|[M VU "lî'oLlI oülili » «Eğer bir mala sadaka karışırsa, onu helak eder.»
Bu hadîs hakkında İbni Teymiyye (661—728) «El- Münteka» adlı eserinde: «Bununla zekâtın ayn'a (eşyaya) taallûk ettiğine kail olanlar istidlal etmişlerdir» demektedir.[534]

629/488- «Alî radıyatlahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: — Koşulan sığırlara zekât yoktur.»[535]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile Dâre Kutnî rivayet etmişlerdir. Müreccah olan bunun dahi mevkuf olmasıdır.
Beyhakî (384—458) : «Bu hadîsi Nüfeylî Züheyr'den. merfu' veya mevkuf olduğu şüpheli olarak rivayet etmiş» demişse de,

musannif aynı hadîsi şu lâfızlarla rivayet etmiştir:
«Koşulan sığırlar için bir şey yoktur.»
Yine bu hadîsi Musannif kitabımızdaki lafzıyla İbnî Abbas (R.A.) dan rivayet etmiş ve onu Dâre Kutnî'nin tahrîc ettiğini söylemiştir. Fakat bu rivayetinde metruk bir râvî vardır. Dâre Kutnî (306—385) onu Hz. AIİ ve Câbir (R. Anhüma)'da.n da rivayet etmiştir.Yalnız lâfzı şöyledir : «Çift süren sığrrlar İçin sadaka yoktur.» Beyhakî bunun isnadını zayıf bulmuştur.
Hadîs-i şerîf, koşulan sığırlar için zekât verilmiyeceğine delîldir. Hadîsin zahiri mutlak olduğundan, mer'ada otlamakla geçinen sığırlarla, evde yem ve a'Iâf ile beslenenlerin hepsine şâmil görünüyorsa da, koyun ve develerin yalnız otlamakla beslenenlerinden zekât alınacağı hadîslerde beyân olunmuş; sığırların hükmü de onlara kıyasla anlaşılmıştır.[536]

630/489- «Amr ibnî Şuayb'dan, o da babasından, o da dedesi Abdullah îbnî Amr'dan (radıyattahü anhüm) işittiğine göre Resûlüllah SaTlaUahü aleyhi ve sellem :
— Her kim malı olan bîr yetime velî olursa, onun için ticâret yapsın. O malı sadakanın yemesine meydan Vermesin; buyurdular.»[537]

Bu hadîsi, Ttrmizî ile Dâre Kufnî rivayet etmişlerdir. îsnadı zayıftır. Hadîsin Şafiî nezdinde mürsel bir şahidi de vardır.
isnadının zayıf olmasına sebep : Tirmizî'nm rivayetinde râviler arasında El - Müsrnna b. Es'Sabbah'm, Dâre KutnVnm rivayetinde de, Mündel b. Ali'nin bulunmasıdır. Bu zâtların ikisi de zayıfdjr. Bundan maada Dâre Kutnı'nin rivayetinde El-Azremî de vardır ki, metruktür. Ancak Amr hadîsi'nin mürsel olan, bir şahidini îmâm-
Şafiî (150—204) rivayet etmiştir. Bu hadîsin lâfzı şudur:
«Yetimlerin maMan hakkında onları zekâtın yememesini isteyin.»
Bu hadîsi, Hz. Şafiî, îbni Güreye rivayetinden mürsel olarak tahrîc etmiş ve onu te'kid eylemiştir. Zîrâ mutlak surette zekâtı icâp eden hadîsler sahîh olup, âmdırlar. Amr ibni Şuayb

hadîsinin bir misli de Hz. Enes, ibni Ömer ve Ali (R. A ./dan mevkuf olarak rivayet olunmuşdur.
Dâre Kutnî Ebu Râfî' (R. A./dan şu hadîsi tahrîc etmiştir : «Demiştir ki : Ebu Râfi' oğullarının Hz. Ali nezdinde malları vardı. Ali bu malları kendilerine verdiği zaman, onları azalmış buldular. Bir de onları zekâtları ile beraber hesap edince baktılar kî mallar tamdır. Bunun üzerine Ali'ye geldiler. A'i onlara : «Sîz benim yanımda zekâtını vermiyeceğîm mal olacağını mı zannederdiniz? dedi.»
lmâm-ı Mâlik (93—179)'in «El-Muvatta?, da Hz. Âişe (R.Anha) dan tahrîc ettiği bir hadîste, Hz. Âişe (R. Anfta/nın baktığı yetimlerin zekâtlarını verirdiği zikredilmektedir. Bütün bu hadîsler sabinin malından zekât verileceğini gösteriyor. Yalnız sabi henüz malından tasarruf edemediği için, zekâtım onun malından velisi verir. Cumhur ulemâ'nın re'yi budur.
İbni Mes'ûd (R.A.)'(lan bir rivayete göre, sabinin çocukluk zamanındaki zekâtını kendisi, âkil baliğ olduktan sonra verir. İbnî Abbas (B. A.) ile ulemâdan bâzılarına göre, sabinin malından yalnız öşür verilir. Şâir zekâtlar verilmez. Hanefîlere göre de sabinin malından zekât vez'ilmez. Yalnız mehr ve nafaka gibi kul hakları ile öşür ve sadaka-i fıtr verilir. Çünkü bunlarda nafaka mânâsı vardır. Bu sebeple kul hakkı hükmündedirler .Zekât ise mahz-ı ibâdettir. Sabilerle deliler böyle hâlis ibâdetlerle mükellef değillerdir.[538]

631/490- «Abdullah ibni Ebi Evfâ radıyallahit anhüma'âan rivayet edilmiştir. DemişîîrJti: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, kendisine bir kavm zekâtlarını getirdiği zaman :
— Allah'ım bunlara salât eyle; derdi.»[539]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Resû!-ü Ekrem (S.A.V.) efendimiz bu duayı Teâlâ hazretlerinin : «Onlarm mallarından. kendilerini temiz pak edeceğin bir sadaka al[540]...» âyet-i kerîmesine imtisâlen yapmıştır. Zîrâ bu âyet-i kerîmenin devamında «onlara salât da eyle» buyruluyor.
Hz. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) de emri aynı lâfızla îfa etmiş ve: «Yâ

Râb, fülân oğullarına salât eyle» demiştir. Bâzı rivayetlerde onlara bereket duasında bulunduğu zikrolunur. Nitekim Nesâî'nin tahrîc ettiği bir hadîste, ResûlülJah (S.A.V.)'in zekâtını gönderen bir adam hakkında: «Yâ Rabbi buna ve ehline bereket ver» buyurduğu zikrolunuyor. Zahirilerden bâzıları bunun îmâmü'I-Müslîmine vacip olduğuna kaildirler. Onlar vücûbu âyetten çıkarmak isterlerse de kendilerine cevaben: «vacip olsa, Hz. Peygamber (S.A.V.) onu zekât tahsildarlarına öğretirdi. Öğrettiği nakl ve rivayet edilmediğine göre, buradaki emir Resûlüllah (S.A.V.)'e mahsus olduğuna hamledilir» denilir. Bu hadîsle bâzıları Peygamberlerden başkasına da Salât-ü selâm edilebileceğine de istidlal ederler. Fakat tmâm-ı Mâlik bunu mekruh addetmiştir. Hattâbî (319—388) der ki: «Salât, aslen duâ demektir. Ancak kendisine duâ edilen şahsa göre değişir. Meselâ: Peygamber (S.A.V.)'in ümmetine salâtı, onlara afv-ı mağfiret duâ etmesidir. Ümmetinin ona salâtı, onun Allahü Zülcelâl'e daha yakın olmasına duadır. Binaenaleyh başkasına bu duayı yapmak lâyık değildir».[541]

632/491- «Ali radıydllahü anhJden rivayet edildiğine göre, Abbas radıyaUahü anh, Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem'e, zekâtını farz olmazdan önce verip veremîyeceğini sormuş; Resûlüllah Saîlalldhü aleyhi ve seîlem, kendisine bu hususta ruhsat vermiştir.»[542]

Bu hadîsi Tirmîzî ile Hâkim rivayet etmişlerdir.
Aynı hadîsi, Eshâb-i Sünen, İmâm-ı Ahmed ibni Haribel ve Beyhaki de rivayet etmişlerdir, İmâm-ı Tirmizi (200—279) : «Bu bâbda İbni Abbas'dan da rivayet vardır.» dedikten sonra şu malûmatı veriyor: «Ehî-i ilim zekât farz olmazdan Önce verilebilir mi, verilemez mi meselesinde ihtilâf etmişlerdir. Ulemâdan bâzıları verilemiyeceğine kaildirler ki, Süfyan'm mezhebi budur. Ekser ulemâ ise: zekâtı farz olmazdan önce vermek caizdir; derler.»
Beyhdfâ diyor ki : «Şafiî : Peygamber (S.A.V.)'in farz olmazdan önce Abbas'm zekâtını ödünç olarak aldığı rivayet olunuyor.

Fakat bu, sâbitmi'dir, değil mi'dir, bilmiyorum; dedi». Yine BeyhaM ŞâfiVnia bu sözü ile Hz. Ali (R. A.) hadîsini kasdettiğini söylüyor. BuhtûrVma. Hz. Ali (R. A J'dan tahrîc ettiği şu hadîs de babımızın hadîsini takviye etmektedir :
Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve seUem ;
— Gerçekten ihtiyacımız oldu da, Abbas'dan iki senenin zekâtını peşin aldık; buyurdular». Bu hadîsin râvileri sıkadır. Yalnız münkatı'dır.
Hadîs-i şerif çeşitli tarîklerden muhtelif lâfızlarla rivayet olunmuştur. Bunların hepsi Peygamber (S.A.V.)'in Abbas (R.A.)'dan iki senelik zekâtını peşinen aldığına delâlet ederler. Yalnız bunu zekât olarak mı, peşin aldı, yoksa ödünç mü aldı? Bu bâbda rivayetler muhteliftir. İhtimal her ikisi de birden vâki olmuştur.
Bu hadîs, zekâtı farz olmadan vermenin caiz olduğuna delildir. Ve ekser ulemânın kavli de budur. Lâkin bunu yalnız mal sahibine mahsus görüyorlar. Vasi, veya velînin peşin zekât vermeye hakkı yoktur.
îmâm-ı Mâlik (93—179) farz olmazdan Önce mutlak surette zekât verilemiyecegine kaildir. Verilemez diyenlerin delîli :
«Sene geçmedikçe zekât yoktur» hadîsidir. Nitekim şimdiye kadar görülen hadîsler de aynı mânâya delâlet ederler. Verilemez diyenlere cevaben : «Evet üzerinden sene geçmedikçe bir malda zekât farz olmaz. Fakat bu onun peşinen verilmesine mâni değildir» denilmiştir. Bu zevat zekâtı namaza kıyas ederek: «Vaktinden evvel bir namazı kılmak nasıl caiz değilse, vakti gelmeden zekâtı vermek de öyledir.» demişlerse de buna da : «Nassm karşısında kıyasa îtibâr yoktur» diye cevap verilmiştir.[543]

633/492- «Câbîr radıyallahü anh'âen Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve seTtem'den işitmiş olarak rivayet edilmiştir kî. Peygamber SalUü-Jahü aleyhi ve seJlem :
— Gümüşün beş okiyyeden aşağısında zekât yokturv Devenin beş baştan aşağısına zekât yoktur. Yemişin de beş veskden aşağısında zekât yoktur; buyurmuşlardır.»[544]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir. Müslim'in Ebu Saîd (R. A.)'âan olan rivayetinde : «Hurma ile hububatın beş veskden aşağısında zekât yoktur» buyrulmuştur. Ebu Saîd hadîsinin aslı müt-tefekun aleyh'dir.
Bu hadîs-i şerîf şimdiye kadar mefhum adet şeklinde görülen bâzı nisabları mantûka çevirmektir. Zâten devenin nisabının beş, gümüşün ikiyüz dirhem olduğunu yukarıda görmüştük. İkiyüz dirhem, beş-okiyye demektir. Yenilen şeylerin nisabı hakkında mantûk olarak bir şey geçmemiştir. Hüküm buradaki mefhum adetten anlaşılıyor. Zîrâ «beş veskden daha aşağısında zekât yoktur» buyrulduğuna göre beş veskde zekât olacağı mefhum nefîden anlaşılıyor. Hurma hakkında ise mefhum veya mantûk hiç bir şey geçmemiştir. îşte buradaki Ebu Saîd hadîsinden onun da hükmü anlaşılıyor.
Evsâk : Vesk'in cem'idir. Bir. vesk : 60 sa'dır. Bir sa' da dört müd'dür. Şu halde beş vesk : Ügyüz sa' eder. Müd hakkında Davudi şöyle diyor : «Bunun değişmiyen ölçüsü, avuçları pek büyük veya pek küçük olmayan bir adam avucuyla dört avuçtur». «Kâmusiy sahibi bu sözü hikâye ettikten sonra : «Ben bunu tecrübe ettim ve sahîh buldum» diyor.
Hadîs-i şerîf, gümüş, deve, hurma ve meyvalar beyân edilen miktarı bulmadıkça Allah'dan kullarına bir lütf-ü kerem ve bir tahfif olmak üzere onlardan zekât alınmayacağına delildir. Gümüş ile deve hakkında mes'ele ittif âkîdir.
Meyvalar hakkında ise aşağıdaki hadîsin muarazası sebebi ile ihtilâf olunmuştur.[545]

635/493- «Salim b. Abdullah'tan,[546] o da babası (İbnî Ömer) radıyallahii anhüma'dan, o da Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem'den işitmiş olarak rivayet edilmiştir ki; Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Semânın ve derelerin suladığı yahut kökleri suyu bulan (mahsulât) da öşür vardır. Âletlerle sulananlarda öşrün yarısı vardır; buyurmuşlardır.»[547]

Ebu Davud'un (yine Sâlim'den) rivayetinde : «Kökleri suyu bulan» yerine «kökleri ile suyu emen hurmada öşür; hayvanla veya başka bir âletle sulananlarda öşrün yarısı vardır» buyrulmuştur.
Hattâ (319—388)'nin beyânına göre damarları ve kökleri ile suyu içen nebattır. Kökleri suyu bulduğu için böyle yeryüzüne yakın su üzerine dikilen nebatlara bu isim verilmiştir.
Öşür : Onda bir demektir. Araziden çıkan mahsulün zekâtı budur.
Nadh : Aslında suyu serpmektir. Burada mecazen suyu serpmeye âlet ve vasıta olan deve, sığır ve insana ıtlak olunmuştur.
Ba'l yahut beul : Sulanmadan yetişen hurma, ağaç vesâir nebatlar yahut sadece semadan yağan sularla ıslanan hurmalardır.
Sevânî : Saniyenin cem'idir. Su taşıyan hayvan ve insanlardır. Nadh'ın müteradifi ise de burada nadh bu kelimenin üzerine atfedildiğine göre aralarında mânâca fark yar demektir. Ve sevâni'den murâd: Hayvanlardır nadh ise dolap vesaire gihi âletler veya insanlardır. Fakat bunların hepsinden maksad : Sulanması emek ve meşakkat istiyen nebatattır.
Hadîs-i şerif emek vererek sulanan nebatlar ile yağmur tarafından sulananların hüküm itibariyle birbirinden farklı olduğuna delildir. Bunun hikmeti meydandadır. Yani emek karşılığı olmak üzere Cenâb-ı Hak kullarına lütuf ve inayette bulunmuş ve bunlardan alınacak zekâtı emeksizce büyüyen nebatlardan alınanın yarısına indirmiştir. Yerden çıkan mahsulün azına ve çoğuna zekât îcâp edeceği de bu hadîsin delâlet ettiği hükümler cümlesindendir. Hadîsimiz yukarda geçen Câbir ve Ebu Saîd (R. A.) hadîslerine muarızdır. Bu sebeple ulemâ hüküm hususunda ihtilâf etmişlerdir. Cumhur ulemâ'ya göre Câbîr ve Ebu Saîd hadîsleri bunu tahsis etmişlerdir.
Binaenaleyh mahsul beş vesk olmadıkça ona zekât, yoktur. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe (80—150) ile diğer bâzı ulemâya göre hadîsler arasında tahsis yoktur. Bilâkis hadîsin umûmu ile amel olunur ve yerden çıkan mahsulün azma da çoğuna da zekât vermek îcâp eder.

«Sübülü's-Selâm» sahibi Sananı burada îmâm-ı Âzam'ı haksız bularak şu mütâlâayı serdediyor : Diyor ki : «Hak birinci kavle zâhip olanlarladır. Çünkü Evsak hadîsi sahih bir hadîs olup. zekâtın ne miktarda farz olacağını beyân için vârid olmuştur. Nitekim 200 dirhem hadîsi de aynı mânâ için vâriddir. Halbuki «gümüşte onda birin dörtte biri vardır» buyrulmuştur. Gümüşün azında da çoğunda da zekât vardır diyen bulunmamıştır. Hilaf yukarda gördüğümüz vecihle ancak gümüş az olup da nisab miktarını bulursa zekât lâzım olup olmadığı hususun-dadır. Çünkü «gümüşte onda birin dörtte biri vardır» hadîsi ancak bu cinste zekât farz olduğunu beyân için varid olmuştur. Fakat ne miktar olursa zekât îcâp edeceği 200 dirhem hadîsinin beyânına havale edilmiştir. Buradaki «semânın suladığı şeylerde Öşür vardır» hadîsi de öyledir. Yani bu cinste Öşür vermek îcâp eder demektir. Ne miktarda îcâp edeceği ise (Evsak) hadîsine havale edilir. Hadîsteki «beş vesktan aşağısında zekât yoktur» kaydı bunu daha da îzah ediyor. Sanki bu kayıt yalnız «semânın suladığı şeylerde onda birin dörtte biri vardır» hadîsini umumu tevehhüm olunmasın diye vârid olmuştur. Sonra âmm ile hass tearuz ederlerse burada olduğu gibi tarih bilinmediği takdirde hass ile amel edilir. Zira usulü fıkıh'daki akvalin en güzeli budur...» SanânVrân sözü burada sona erdi.
Mevzuu bahs mes'elede îmâm-ı Ebu Yusuf (113—182) ilo îmâm-ı Muhammed (135—189) de Cumhur ulemâ tarafınrladırlar. Bunlar taarruz karşısında hâss ile amel etmişler. îmâm-ı Âzam isp âmm ile amel etmiştir. Fakat unutmamalı ki, bu mes'elede de ihtiyat îmâm-ı Âzava. tarafındadır.[548]

636/494- «Ebu Musa el-Eş'ârî ile Muaz radıyallahü anhüma'dan rivayet olunduğuna göre Peygamber Sallollahü aleyhi ve seUem kendilerine :
— Sadakayı şu dört sınıftan : Buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmadan başka bir şeyden almayın; buyurmuşlardır.»[549]

Bu hadîsi, Taberânî ve Hâkim rivayet etmişlerdir. Dâre Kufnî'nin Muaz (R. A.)'Ğan rivayetinde Muaz : «Acur, karpuz, nar ve

kamışa gelince bunları ResûlüIIah (S.A.V.) afv buyurdu» demiştir.
Hadîsin isnadı zayıftır.
Yukardaki talimatı Hz. Peygamber (S.A.V.) Ebu Musa ile Muar (R. Anhüm) hazarâtını Yemen'e muallim olarak gönderdiği vakit vermiştir.
Bu hadîsi, Dâre Kutnî (306—385) de rivayet etmiştir. Beyhâkî (384—458): «Bunun râvileri sıkadır; hadîs muttasıldır.» der. Taberânî (260—360) Musa b. Talha tarikiyle Hz. Ömer (R. A./dan: «ResûlüIIah Salîallahü aleyhi ve seTlem : Zekâtı ancak şu dört şeyde mes-nûn kılmıştır» diyerek o dört şeyi saydığını rivayet ediyor. Onun için Ebu Zer'a (—264) : «bu hadîs mürseldir» demektedir.
Hadîsimiz yenilen şeylerin yalnız bu dördünde zekât olduğuna sairlerinde olmadığına delildir. Ulemâdan Hasan-ı Basri (21—110) * Sevrî (97—161) Şa'bî (26—104), îbni Şîrîn (—110) ve bir rivayette îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel (164—241) hazarâtmın mezhebi budur. Bunlara göre mısır ve sâirede de zekât yoktur. Bu bâbda birde Amr ibni Şuayb hadîsi vardır ki, onda bu dört şeyden maada ibni Mâce nin rivayetinde mısır da zikredilmiştir. Fakat Dâre Kutnî'nın rivayetinde mısır kaydı yoktur.
Musanmf bu Amr hadîsi hakkında : «Bu hadîs hiçtir» demiştir. Bu bâbda bir takım mürsel hadîsler de vardır. Bunlarda mısır kaydı vardır. Onun için Beyhakî : «Bu hadîsler birbirini takviye ediyor» demiştir. Maamâfîh mezkûr hadîsler herhalde kitabımız hadîsine muaraza edecek kuvvette olmadığından, îmâm-ı Şafiî (150—204) mısır'ı kıyas yolu ile zikri geçen dört şeye katmıştır. îmâm-ı TirmU zî (200—279) : «Bu bâbda yani sebzeler babında Peygamber (S.A.V.) den hiç bir şey sahîh olmuyor» demiştir.
Muhakkikîn-i ulemâdan Ebu Bekir ibnü'I-Arabî (468—543) : [550]» «Hasad zamanı onun hakkını verin» âyet-i kerîmesini tefsir ederken şöyle diyor : «Filhakika bu âyet-i kerîme Allah'ın zikrettiği şeylerde zekâtın vacip olduğunu ifâde etmektedir. Ulemâ bu hususta gerek eskiden, gerekse şimdi birbirine mübâyin ihtilâflar halindedir. Meselâ: îmâm-ı Mâlik'in: zekât yalnız azık olacak şeylerdedir; dediği rivayet olunur. Bundan ba§ka kavli yoktur. Şafiî'nin kavli de budur.

Ebu Hanîfe : «Yerden biten ve azık; yemiş, sebze olarak yenilen her şeyde zekât vardır» demiştir ki, yalnız meyvalar hakkında Ab-dülmelik İbnü'l-Mâcişun'un mezhebi de budur. îmâm-ı Ahmed'in müteaddit kavilleri vardır. Bunların içinde en zahir olanı ölçülen şeylerde Ebu Hanîfe'nin kavli gibidir.
Ebu Hanîfe bu âyeti kendisine ayna ittihâz etmiş ve hakkı görerek: «Allah yenilen her şeyde -azık olsun olmasın- zekâtı vacip kılmıştır[551].» demiştir.«Semânın suladığı her şeyde öşür vardır» hadîs-i şerifinin umumu dahi EbuHanî-fe'nin delîllerindendir.. Bundan yalnız odun ve koru ot gibi şeyler müstesnadır ki, bunlar da hadîs ve kıyas ile beyân olunmuşlardır: «Ebu Musa ile Muâz hadîsinin beyân ettiği dört sınıftan başka hiç bir şeyde zekât yoktur.» diyenler, hadîsteki inhisarı hiç bir umum ve kıyasın bozamayacağına kaildirler. «El-Menâr» nam eserde şöyle deniliyor : «Bu dört sınıftan geriye kalan şeyler alıp almama hususunda ihtiyat yeridir. Kavî olan vech dörtten maadasından zekât alınmamaktır.» San'ânî de aynı fikirdedir: ve «Beraet-i zimmet asıldır» kaidesi mucibince hareketi muvafık görmektedir.
Dâre Kutnî'nm Hz. Muaz'dan rivayet ettiği hadîsin isnad itibarıyla zayıf olması, râvileri arasında Muhammed ibni Abdullah el-AzramV-nin bulunduğundandır. Bu cihet Bülûğ'ül-Î.lerâm haşiyesinde töyle mukayyet ise de Dâre Kutnî'deki hadîs, Amr ibni Şuayb'öazı, o da babasından, o da dedesinden işitmiş olarak rivayet olunmaktadır.
Ceddi şöyle demiştir : «Abdullah İbni Am.-'a Toprağın ye*iştirdiğî bakla, acur, ve hıyar gibî şeyler soruldu. O da: bakliyatta zekât yoktur; dedi.» İşte Muhammed ibni Abdullah El-Azramî'nin rivayeti budur. Hz. Muaz'm kitabımızdaki rivayeti için ise Musannif merhum : «Bu rivayette zaaf ve inkıta vardır.» diyor. Ancak bunun mânâsını ilk
hadîsin dört sınıf hakkındaki hasr ve kasrı ifâde ettiği gibi :
«Sebzeler de sadaka yoktur» hadîsi de anlatmaktadır. Sebze hadîsini Dâre Kutnî Musa b. Talhâ ile Muâz (R. A.) 'tarîkinden nıerfu' olarak tahrîc etmiştir.
tmâm-ı Tirmizî, İsa b. Talha tarikiyle Hz. Muaz (R. A./dan şu hadîsi tahrîc etmiştir :

Hz- Muâz Peygamber SaUah lahü aleyhi ve sellem'e mektup yazarak sebzeler -kî bakliyattır- hakkındaki hükmü sordu. Resûlüllah (S.A.V.) : Onlara bir şey yoktur; buyurdular.» Tirmizî «Bu hadîsin isnadı sahih değildir. Bu bâbda hiç bir şey sahih olmuyor. Bu ancak Musa b. Talhâ tarikiyle Peygamber Sallallahil aleyhi ve sellem'den mürsel olarak rivayet olunuyor» demişse de Tirm.hi : Musa b. Talhâ âdil bir tabiîdir. Binâenaleyh mürselleri kabul edenler onun irsalini de kabul etmelidir. Sonra bu hadîs Hz. Ali ve Ömer (R. Anhümayda,n mevkuf olarak sabit olmuştur, ve merfu' hükmündedir» diyerek itiraz olunmuştur. Hazrâvât : Kile ile ölçülmeyen ve azık olmayan şeyler, yani sebzelerdir.[552]

638/495- «Sehl ibni Ebî Hamse[553] radıyattahü anh'öen rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Bize Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Hurmayı tahmin ettiniz mi hemen alın ve üçte birini sahibine bırakın. Eğer üçte birini bırakmazsanız dörtte birini bırakınız; buyurdular.»[554]

Bu hadîsi, İbni Mâce müstesna Beşler rivayet etmiştir. İbni Hibban ile Hâkim onu sahînlcmişlerdir.
İbnü'l-Rattân (120—198)'nin beyânına göre hadîsin isnadında hâli meçhul bir râvi vardır. Lâkin Hâizim (321—405) : «Bu hadîsin sahih olduğuna müîteîekun aleyh şahid vardır ki, Ömer bunu emretmiştir.» diyerek Hz. Ömer (R.A.)'m bu bâbdaki emrine işaret etmek istemiştir. Filhakika Abdv/r-Rezzak (126—211), İbni Ebi Şeybe (—234) ve Ebu Ubeyd Hz. Ömer (R.A.)'m hurmayı tahmin edene «yiyecekleri kadarını ve yere düşanlerini kendilerine bırak» dediğini rivayet etmişlerdir. îbni Abdül-Ber (368—^-463) dahi Hz. Câbir (R. A./dan merfu' olarak gu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Tahmin işini hafif tutun. Zîrâ yenilmişi, ezilmişi ve yenilecek gibisi vardır».
Hadîs-i şerifin mânâsı hususunda iki kavi vardır : Birinci kavle göre, öşrün üçte biri, veyahut dörtte biri sahibine bırakılacak

yani ona îade edilecektir. îkinciye göre ise: Bu miktar, öşrü alınmazdan Önce sahibine bırakılacak sonra Öşrü alınacaktır. îmâm-ı Şafiî (150—204) : «Bunun mânâsı, alınacak öşrün üçte biri veyahut dörtte biri sahibine terk edilir. Bu miktarı akraba ve komşularına o dağıtır demektir.» diyor.
Bâzılarına göre mal sahibine kendinin ve ailesinin yiyeceği kadar bırakılır; bu miktar zaten tahmin edilmez; bakisi tahmin olunur. Bâzıları da : «En doğrusu Câbir hazretlerinin rivayetinde beyân olunanı yapmaktır. Yani ağacın üzerinde ne kadar meyva olduğunu tahmin ederken, işi biraz hafif tutmak ve öşrün dörtte biri veyahut üçte bir miktarını terk etmektir. Çünkü o miktar bazan hasad vaktine kadar yok olup gider de öşür lâzım gelmez» derler.
îbni Teymiyye (661—728) şöyle diyor : «Şüphesiz ki bu hadîs şeriat kaidelerine muafık olarak cereyan etmiş ve bundaki münâsip haller Peygamber (S.A.V.)'in «sebzelerde sadaka yoktur» hadîsine uygun düşmüştür. Zîrâ âdettir. Mal meydana gelince ondan mal rsahibi ve çoluğu çocuğu yerler. Ve biriktirerek uzun zaman bekletilmesi mümkün olmayan olgun yemişlerden konuya komşuya da yedirirler. İşte âdeten yenilen ve yedirilen meyvalar, biriktirilemiyen sebzeler mesabesinde tutulmuştur id, kişinin meyvasından yemesinin kaçınılmaz bir örf ve âdet olması da bu hakikati îzah eder. Çünkü yaş yemişlerden mutlaka insanın canı çeker ve onlardan mutlaka yer. Yememek nefsine güç gelir.»[555]

639/496- Atfa b b. Üseyd[556] radıyallahü tmh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûlüllah SaUdlîahü aleyhi ve seîîem; Hurma nasıl tahmin ediliyorsa, üzümün de öyle tahmin olunmasını ve zekâtının kuru üzüm olarak alınmasını emir buyurdu.»[557]

Bu hadîsi Beşler rivayet etmiştir. Hadîste inkıta vardır. Zîrâ Saîd îbnî Müseyyeb onu Attab'dan rivayet etmiştir. Halbuki, Ebu Dâvud :
«Saîd ondan işitmemiştir» diyor. Ebu Hatim (195 — 277) de : «Saîd İbnî Müseyyeb den sahih rivayete göre

Peygamber (S.A.V.) Attab'a emretmiştir» demektedir. Binaenaleyh mürseldir. Fakat Imâm-ı Nevevî (631 — 676) : «Bu hadîs mürsel de olsa imamların kavilleri ile kuvvet bulmaktadır» demiştir.
Hadîs-i şerif, meyva ve üzümün de tahmin suretiyle ölçülmesinin vücûbuna delildir. Çünkü râvinin «Resûlüllah (S.A.V.) emretti» demesi Peygamber (S.A.V.)'in mutlaka emir ifade eden bir sîga kullandığını gösterir .Emirde asıl olan vücûptur. Nitekim îmâm-ı Şafiî'nin mezhebi budur. Bâzıları buradaki emrin nedip için olduğuna kaildirler, îmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe'ye göre tahminen meyva Ölçmek caiz değildir. Ağaçtaki meyvanm tahmini; göz kararı ile ondan ne kadar hurma ve üzüm çıkacağını, bu hurma ve üzümler kurursa ne miktar kalacağını kestirmektir. Meyvayı tahmin için âdil bir kişi kâfidir. Zîrâ fâsıkın haberi kabul değildir. Bittabi bu işten anlaması şarttır. Çünkü bir şey hakkında bilgisi olmayanın o şey hakkında ictihad suretiyle rey beyânına selâhiyeti yoktur. Halbuki tahmin eden zât hâkim mesabesindedir. Kendi içtihadı ile amel edecektir. Peygamber (S.A.V.) Hayberiler'in hurmalarını tahmin için yalnız başına Abdullah ibni Revahâ (R. A.)\ gönderiyordu. Çünkü Hz. Abdullah bu bâbda selâhiyettar ve ehl-i içtihattan idi.
Ağacın üzerindeki meyve tahmin olunduktan sonra bir âfet gelse sahibine ödettirilmez. îbni Abdü'l-Berr (368—463) şöyle diyor: «Kendilerinden ilim bellenen ulemâ tahmin edilen meyvaya devşiril-mezden önce bir âfet gelirse, sahibine ödettirilmiyeceğine ittifak etmişlerdir.» Ağacın üzerindeki meyvanm ne kadar olduğunu tahmin etmek, mal sahibi tarafından bir hıyanet yapılmasın diyedir. Bundan dolayıdır ki, meyve tahmin olunduktan sonra azalsa, noksanlığı ispat için mal sahibinin beyyine getirmesi îcâp eder. Ancak beyyine getirebilecek bir sebep iddia ederse beyyine getirir. Aksi takdirde yeminle tasdik olunur.
Fukaranın hakkını muhafaza etmek, zekât tahsildarının yapılan tahmine göre öşür istemesi sahibinin o maldan yemek suretiyle istifade etmesi gibi şeylerde tahminin faydalanndandır. Tahmin mes'elesinde nass yalnız hurma ile üzüm hakkındadır. Bâzıları : «şâir meyvalar da bunlara kıyas olunur» demiş; bir takımları da

: «hayır tahmin, yalnız nassan sabit olanlarda yapılır; diğer meyva-larda yapılmaz.» mütâlâasında bulunmuşlardır.[558]

640/497- Amr îbni Şuayb'tan, o da babasından, o da dedesinden (radıyallahü anhüm) İşitmiş olarak rivayet edilmiştir kî: Peygamber SaUaUahü aleyhi ve sellemJe bir kadın gelmiş; beraberinde kızı da varmış ve kızının kolunda altından iki tane bilezik de bulunuyormuş. Derken Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve -seMem kadına :
— Bunun zekâtını veriyormusun?; dîye sormuş. Kadın :
— Hayır; cevabını verince :
— Bunlara karşılık kıyamet gününde Allah'ın sana ateşten iki tane bilezik takmasına memnun kaiırmısın?; buyurmuşlar. Bunun üzerine kadın : Derhal bilezikleri atmıştır.»[559]

Bu hadîsi Üçler rivayet etmişlerdir. İsnadı kavîdir. Hâkim onu Âîşe'den rivayet ederek sahîhlemiştir.
Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seîlem'e gelen kadın Esma bintî Yezîd ibnî Seken'dir. Bu hadîsi Ebu Dâvud, Hüseynü'l-MuaUim'&en. rivayet ediyor ki, sikadandır. Ebu Davud'un bu rivayetinde «kadının bilezikleri çıkararak Resûlüillah (S.A.V.)'e verdiği ve : Bunlar Allah ve Resulünün olsun» dediği beyân ediliyor. Esma binti Yezld hadîsini îmâm- Ahmed îbni Hanbel de rivayet etmiştir. Vâkıâ Tirmizî hadîs hakkında : «îbni Lüheya tarîkinden başka rivayeti bilinmiyor» demişse de doğrusu sahîh olmasıdır. Hâkim'in ve başkalarının tahrîc ettikleri Âişe hadîsinin lâfzı şudur :
«Atşe, Resûlüllah SalUUahü aleyhi ve sellem'ln yanına girdi. Re-sûl-Ü Ekrem, onun elinde gümüşten ma'mul bir takım halkalar gördü ve:
— Bu ne yâ Âişe? dedi. Âişe :
— Bunları sana ziynetlerleyim dîye yaptırdım yâ Resûlüllah; dedi. Bunun üzerine :
— Onların zekâtını veriyormusun?; dîye sordu:
— Hayır; cevabını verince :
— Ateş namına bunlar sana yeter; buyurdular.»

Bu hadîs, için Hâkim : «İsnadı Şeyheyn'in şartı üzeredir» der.
Hadîs-i şerif, kadınların ziynetlerine zekât lâzım geldiğine delildir. Hattâ Zâhirîn'e bakılırsa, nisab bile aranmıyacağı zannolunur. Çünkü Resûl-ü Ekrem (S.A.V.), gördüğü bileziklerin zekâtını emrediyor. Hâlbuki ekseriyetle bu kadar büezik beş okiyye etmez. Bu mes'ele-de dört kavi vardır:

1— Bu hadîsle amel edenler bilumum altun ve gümüş ziynetlerde zekât vardır derler.Ve bittabi nisabı doldurması şarttır. Hanefîlerle selef-i sâlihîn'den bir cemâatin ve bir kavlinde îmâm-ı Şafiî'nin mezhebi budur.

2— Kadın ziynetlerinde zekât yoktur. îmânım Mâlik ile Ahmcd îbni Hanbel'in ve bir kavlinde îmâm-ı Şafiî'nin mezhebi budur. Bunlar ziynetlere zekât verilmiyeceğini ifâde eden selef eserleri ile istidlal ederler.

3— Ziynetlerin zekâtı, onları emânet vermektir. Nitekim Dâre Kutnî'nin, Hz, Enes ve £smâ binti Ebİ Bekir'den bu bâbda rivayetleri vardır.

4— Ziynetlerde bir defa için zekât vardır. Bunu Beyhakî Hz. Enes radıyallahü anh'âen rivayet etmiştir.
Bu kavillerin içinde delil itibarıyla en kuvvetlisi birincisidir. Çünkü zekâtın ziynetlerde de farz olduğunu bildiren bu hadîs sahihtir.
Ziynetlerin nisabı aynen altın ve gümüşün nisabı gibidir.[560]

641/498- «Ümmü Seleme r&dıydllahü anha'ûan rivayet edildiğine göre, kendisi altundan ziynetler takınırmış. (Hz. Ümmü Seleme diyor ki): Yâ Resûlüllah : Bu defîne (hükmünde) midîr? dedim:

— Zekâtını verirsen defîne değildir; buyurdular.»[561]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Dâre Kutnî rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sahıhlemiştir. Hz. Ümmü Seleme (R. Anha)'mn «Bu defîne (hükmünde) midir»
diye sorması acaba tehdit âyetine bunlar da dahil midir diye anlamak içindir. Tehdit âyeti şudur :

[562] «Altunla gümüşü biriktirip, Allah yolunda İnfak etmiyenleri elim bîr azapla müjdeleı.
Bu hadîs dahi bundan önceki gibi ziynetlere zekât lâzım olduğuna ve zekâtı verilen ziynetlerin defîne sayılmayacağına, binaenaleyh âyetteki tehdidin onlara şâmil olmadığına delildir. [563]

642/499- «Semüratii'bnÜ Cündeb radıyallahü anhüma'âan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem : Bîze zekâtı, satmak için tasarladığımız maldan çıkarmamızı emrederdi.»[564]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. İsnadı leyyindir.
Çünkü Süleyman b. Semüra'mn rivayetidir. Bu zât, meçhuldür. Hadîsi Dâre Kutnî ile Bezzar dahi bu Süleyman'dan tahrîc etmişlerdir.
Hadîs-i şerîf, ticâret malında zekât vacip olduğuna delildir. Buna Teâlâ hazretlerinin: «Kazandıklarınızın helâlinden sarf edîn» âyet-i kerîmesiyle de istidlal ederler. Mücâhîd bu âyetin ticâret hakkında olduğunu söylemiştir. Hâkim'in tahrîc ettiği şu hadîs dahi aynı hükme delildir:
«Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Devede, devenin zekâtı, sığırda, sığırın zekâtı, bezde bezin zekâtı vardır; buyurdular.» Bez'den murâd: Manifaturacıların sattığı basmalardır. Beyhdkî ile Dâre KutnVnin zaptından, anlaşılan budur. tbnü'VMunzir : «Ticâret malında zekât farz olduğuna icmâ' vardır» diyor. Filvaki mezhep imamlarının bâzılarına göre şartlı, bâzılarına göre şartsız olmak üzere hepsine göre ticâret malında zekât farz olduğu gibi, fukahâ-I seb'a'ya ve cumhur ulemâ'ya göre de farzdır. Maamâfîh farz değildir; diyenler de bulunmuştur. Bunlardan biri de «BiUûğü'l-Merâm*» şârihi Hind'li Nûrü'l-Hasen Han'dır. Bu zat hadîsimiz hakkında : «İsnadında meçhul râvi vardır. Binaenaleyh istidlale elverişli değildir. Şâir deliller dahi kendileriyle vücûp için istidlal olunacak vaziyette değildirler. îemâ iddiasının da söz götürdüğü aşikârdır. Mesele eht-i ilim arasında ihtilaflıdır» dedikten, sonra

bu mes'eleyi «El-Ravzatü'n-Nedîyye» adlı eserde tahkik ettiğini ve orada ticâret mallarına zekât verilmeyeceğini söylediğini yazıyor. Bizce bu sözler islâm'ın ruhunu anlayamamaktan ileri gelmiş kuru iddialardır. Evet, hadîsimizin isnadında meçhul bir râvi vardır. Fakat bu zât hakkında hadîsi tahrîc eden îmam Ebu Dâvud ile El-Münzirî sükût etmişlerdir. Bunların sükûtu ise kendi îzahlan veçhile beğendiklerine alâmettir. Üstelik aynı hadîsin isnadı için îbni Abâil'l -Berr hasendir demiştir. Binaenaleyh istidlale pek âlâ yarar. Hâkim' in sahîhlediği hadîs dahi merfu'dur.[565]

643/505- «Ebu Hüreyre radıyaJlahü emVden rivayet olunduğuna göre, Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :

— Rikâzda beşte bir vardır; buyurmuştur.»[566]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.

Rikai'm hakikatini tâyin babında ulemânın iki kavli vardır.

1— Hîcaz'hlara göre : Rîkâz, cahiliyet zamanında, yani eskiden küffâr tarafından yere gömülen maldır.

2— Irak'lılara göre : Rikâz mâdenler demektir. İmâm-ı Şafiî, Mâlik ve Ahmed îbni Hanbel birinci kavli tercih ederler. Onlarca mâden ile rikâz arasında fark vardır, ve mâden; Allah'ın yer içinde yarattığı bir cinsden olmayan altun, gümüş gibi şeylerdir. Rikâz ise cahiliyet devrinden kalmar-defînelerdir.

Hanefîler'e göre : mâden ile rîkâz birdir. Yani yeraltından çıkarılan mâdenlerle, küffar tarafından gömülmüş paralar arasında hükmen bir fark yoktur. Fakat mâdenlerle rikaz'dan alınan sadaka hakikî zekât değildir. Binaenaleyh, beşte bir olarak alınır. Tafsilât fıkıh kitaplarm-dadır.

Birinci kavli teyid eden delillerden biri îmâm-ı Buhân'nin Hz. Ebu Hüreyre (R. A./dan rivayet ettiği şu hadîstir :

«Hayvanın yaptığı zarar hederdir (ödettirilmez). Kuyunun hederdir; mâdeninki de hederdir. Rikâzda ise beşte bir vardır.» Bu kavle zâhip olanlar: «Mâden ile Rikaz bir olsa idi hükümleri de bir olurdu» diyorlar. Ancak îmâm-ı Şafiî (150—204) mâden

sözünden yalnız altınla gümüşü kasdeder. Delili : Beyhâkî-nin tahrîe ettiği gu hadîstir :
«A$hab-ı Klrâm : Rikâz nedîr yâ Resûlüllah? dediler. Resûlüllah SaUaîlahü aleyhi ve seüem :
— Yer yaratıldığı gün onun içinde yaratılan altın ile gümüştür; buyurdular.»
Yalnız bu tefsiri zayıf bir rivayet sayarlar. Eîmme-i selâse denilen Imam-ı Şafiî, Mâlik ve Ahmed İbni Hanbel hazarâtı «Beş okiyye-öen aşağısında zekât yoktur» hadîsiyle istidlal ederek altın ve gümüşte nisabı nazar-ı itibâra almışlar ve bunun onda birin* dörtte biri olacağına kail olmuşlardır. Zâten gümüş hakkındaki «gümüşte onda birin dorte biri vardır» hadîsi buna delildir.
Rikâzda ise onlara göre beşte bir vardır. Nisabta muteber değildir. Bu iki sınıf mâden arasındaki hüküm farkının hikmeti : Rikâz'ın me-şakkatsızca elde edilmesi, mâdenin ise ancak meşakkatla çıkarılmasıdır.[567]

644/501- «Amr ibni Şuayb'dan, o da babasından, o da dedesinden (radıyallahü anhüm) işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve seUem, bîr adamın bir harabede bulduğu define ti ak kında :
— Onu meskûn bir yerde buldu isen îlân et; meskûn olmayan bir yerde buldu isen onda ve rikâzda beşte bir
Vardır; buyurmuştur.»[568]

Bu hadîsi, İbni Mâce güzel bir isnadla tahrîe etmiştir.
Yukarıki hadîsi îmâm-ı Şafiî, Ebu Dâvud, Hâkim ve Beyhakî de rivayet etmişlerdir. «Onda ve rikâzda beşte bir vardır» buyurulması gösteriyor ki bulunan şey bulanın mülkü olmuştur ve artık onun beşte birini vermek kendisine vaciptir. Köyde bulunana Hz. Sâri' Rîkâz dememiştir. Çünkü onu yerden çıkarmamış, sokakta giderken bulmuş olduğu anlaşılıyor. îmâm-ı Şafiî (150—204) ile ona tâbi olanlar Rikâzda iki şeyin şart olduğunu söylerler. Bunların birincisi cahilîyet devrinden kalmış olması, ikincisi kırda; bayırda bulunmasıdır. Şayet sokakta veya mescidde bulunursa Rikâz değil, lükata olur. Lükata :

Yeryüzünde rastgele bulunan maldır. Ahkâmı, fıkıh kitaplarında îzah edilmiştir.
Bir kimsenin mülkünde bulunan mal o kimsenindir. Fakat : «Benim değildir» derse, bittabi onun değil ,o mülkü kimden aldı ise onundur. Böylece sahibi çıkıncaya kadar ondan ötekine mürâcât edilir durulur, îmâm-ı Şafiî'nin deîîli : Kendisinin Amr ibni Şuayb (R. A J'dan tahrîe ettiği bir hadîstir. Bu hadîsin ifâde ettiğine göre, bir adamın bir harâbezârda bulduğu define hakkında Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır :
«Onu meskûn bir yerde veya sapa bir yolda bulduysan îlân et. Yok câhiliyet devrinden kalma bir harabede veya meskûn olmayan bir yerde bulduysan bu sefer onda ve Rikâzda beşte bir vardır.»[569]

645/502- «Bilâl ibni Haris[570] radıydUahü anh'den rtvâyet olunduğuna göre, Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seUem; Kabeliyye mâdeninden zekât almıştır.»[571]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
El-Münzirî : «Bu hadîs mürseldir. Onu Mâlik de «El-Muvatta» da mürsel olarak rivayet etmiştir» diyor. İbni Abdül-Berr dahi: «El-Muvatta» da da böyle bütün râvilerce mürseldir; demiştir. îmâm-ı Şafiî : «Bu hadîs, hadîscilerin ispat ettiği hadîslerden değildir. İspat etmiş bile olsalar, Resûlüllah (S.A.V.)'den onda yalnız mâdenleri çalıştırmaya vermesi vardır. Mâdenlerin beşte birine değil de, zekâtına âit bir şey onda Peygamber (S.A.V.)'den rivayet edilmemiştir» demektedir. «El-Muvatta» da Rabia tarikiyle ulemâdan birçok râvilerden rivayet olduğuna göre : «Peygamber (S.A.V.): Bilâl İbni Haris'e Ka-belİyye mâdenlerim çalıştırmaya vermiş ondan beşte bir almamış sade zekât almıştır» Beyhakî : «Mes'ele Şafiî'nin dediği gibidir» der.
Hadîs-i şerîf, mâdenlerde zekât farz olduğuna delildir. Fakat buradaki sadaka lâfzından beşte bir kasdedilmiş olmak da mümkündür. Birinci kavle îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel ve diğer bazı ulemâ zâhip olmuş; başkaları ikinci kavli tercih etmişlerdir ki, bu kavi beşte bir vermenin vücûbudur.[572]

«Sadaka-i Fıtır Babı»

Fıtır, iftar demektir.Sadakanın fıtra izafe edilmesi, fıtır onun sebebi olduğundandır. Sadaka-Î fıtır, orucun farz kılındığı sene vacip olmuştur.[573]

646/503- «Ibnİ Ömer radtyaUahü anhilma'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûliiilah SaUaîlahü aleyhi ve seîlem; fıtır sadakasını kuru hurmadan veya arpadan müslümanların kölesinin hürünün er-keğlnln, kadınının, büyüğünün, küçüğünün üzerine bir sa' olarak farz kıldı, ve bunun cemâat namaza çıkmazdan evvel verilmesini emir etti.»[574]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
îbni Adiyy ile Dâre Kutnî'nin başka bir vecihten zayıf bir is-nadla tahrîc ettikleri bir rivayette :
— Bugünde onları dolaşmaktan müstağni kılın; buyrulmuştur.
Hadîs-i gerîf, sadaka-i fıtınn vücûbuna delildir. Ulemâdan /s-hak b. Râhûye (168—238) : Sadaka-i fıtır bilicmâ1 vaciptir» demiştir. Maamâfîh Şâfiîyyeden bâzıları ile Dâvud-u Zahiri (202—270) 'ye göre sünnettir. Onlar hadîsteki «farz kıldı» ifâdesini «takdir etti» mânâsına te'vil ederler. Fakat umumiyetle Şâfiîyye ulemâsına göre şadaîîa-i fıtırın iptidâ-i İslâm'da farz olup, sonra zekâtla neshedildiğini iddia ederler. Bunların delîli Kays ibni Ubade (R. A.)'âan rivayet olunan şu hadîstir :
«Resûlüllah SdUattahü aleyhi ve seMem, bize zekât âyeti inmezden önce sadaka-İ fıtır vermemizi emretti. Zekât nâzif olunca artık bize emir veya nehyde bulunmadı». Lâkin bu iddâ doğru değildir. Zîrâ evvelâ hadîs makbul değildir. Çünkü râvîleri arasında meçhul bir râvi vardır. Saniyen: Hadîs sahîh kabul edilse bile, nesh'e yine delâlet etmez. Çünkü Hz. Peygamber (S. A.V.)'in emretmemesi nesh edildiğini göstermez. Yani yeniden emretmemesi eski emrin hükmünü kaldırmaz.
Hadîs-i şerif, sadaka-i fıtırın zengin, fakir, büyük, küçük, kadın erkek, hür, köle bütün müslümanlara vacip olduğuna delildir. Bu

bâbda Beyhâkî (384-458) Abdullah İbni Ebİ Salebe'den[575] yahut Sa'Iabetübnu Abdullah'dan merfu' olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Erkek veya kadın, küçük veya büyük, zengin veya fakir, yahut köle olan her insan için buğdaydan bir sa' verin, eğer (sadaka-î fıtri verilen kimse) zenginse Allah onu temizleyecektir. Fakirse, Allah kendisine, verdiğinden daha çoğunu İade edecektir.» Fakat Münzirî «Muhtasarü's- Sünen» inde: «Bu hadîsin isnadında Numan İbni Râşid vardır. Onun hadisiyle ihticac olunmaz» diyor. «Köle hiç bir geye mâlik değildir» diyenlerce kölenin sadaka-i fıtrmı efendisinin vermesi vaciptir. «Köle de mâlik olabilir» diyenlere, göre ise, sadakasını kendisinin vermesi îcâpeder. Keza karısının sadakasını kocası, hizmetkârının sadakasını efendisi, fakir akrabanın nafakasını, yakın akrabası verecektir. Çünkü Dâre Kutnî ile BeyhaH'nin zayıf bir isnadla tahrîc ettikleri bir hadîste şöyle buyrulmaktadır:
«Nafakasını verdiğiniz kimselerin sadaka-i fıtrini verin.» Bundan dolayıdır ki mes'elede ihtilâf edilmiştir. Hanefîler'den îmâm-ı Asam (80—150) ile, Ebu Yusuf (113—182) ve Cumhur ufemâ'ya göre küçük çocuğun fıtri kendi malından verilir. Malı yoksa o zaman nafakası kime aitse o verir. îmâm-t Muhammed'le diğer ulemâ'ya göre malı olsun, olmasın küçüğün nafakasını velîsi verir. Bâzılarına göre küçükler için asla sadaka-i fıtır lâzım değildir. 2îrâ bu sadaka oruçluyu kötü sözlerinden temizlemek ve fukaraya yemek olmak üzere meşru olmuştur. Küçüklere ise henüz oruç farz değildir. Fakat bunlara cevaben H. Ömer (R. A.) hadîsinde sadaka-İ fıtr'ın küçüklere de vacip olduğu bildirilmektedir. Binaenaleyh bu sarahat karşısında o delâlete itibâr yoktur denilir.
Hadîs-i şerifteki «müslümanlann» kaydı hadîs imamlarını bir hayli uğraştırmıştır. Çünkü bu ziyâde râvilerce müttefekun aleyha değildir. Şu varki, âdil bir râvinin ziyadesiyle amel olunur. Hadîsimiz, sadaka-i fıtır vacip olmak için müslüman olmanın şartiyyetini de bildiriyor. Binaenaleyh kâfir kendi nefsi için sadaka vermekle mükellef detir :
ğüdir; acaba müslüman 6ir kimse kâfir olan kölesi için sadaka-î fıtır verecek midir? Bu cihet ihtilaflıdır. Cumhur'a göre

vermiyecektir. Ha-nefîlerle diğer bâzı ulemâya göre ise verecektir. Delilleri şu hadîs:
«Kölesin-den dolayı müslümana sadaka-i fıtır d an maada hiçbir sadaka yoktur.» hadîsteki «Bunu cemâat namaza çıkmazdan evvel verilmesini emretti» cümlesi sadaka-İ fıtır'ı bayram namazından önce vermenin lüzumuna delildir. Binaenaleyh bayram namazından sonra verilirse, bu sadaka fıtır sadaka-sı olmaktan çıkar; şâir nafile sadakalar gibi olur. Bunu îbni Adiyy'in rivayeti de te'yid ediyor. Bu rivayet yine Hz. Abdullah ibni Ömer (R. Anhüma)'dan olmakla beraber isnadca zayıftır. Çünkü râvileri arasında Muhammed b. Öme-re'l-Vâkıdî vardır ki bu zât hakkında îmâm-ı Buharı : «Metruktür» demiş. İmâm-ı Ahmed ibni Haribel İse onu yalancılıkla itham etmiştir! îbni Adiyy'in rivayetinde: «Fakirleri bugünde (yani bayramda) sokaklarda dolaştırıp, yiyecek aratmayın» buy-ruluyor ki, onları bu halden kurtarmak ancak kendilerine namazdan önce sadakayı fıtri vermekle olur.[576]

648/504- «Ebu Saîd radıyallahü anh'âen rivayet olunmuştur. De-mîştir ki: Biz Peygamber Salîalîahü aleyhi ve sellem, zamanında sadaka-i fıfırı ya yiyecekten bir sa', yahut kuru hurmadan bir sa', veya arpadan bir sa' veyahut kuru üzümden bir sa' olarak verirdik».[577]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Bir rivayette : «Yahut kuru sütten bir sa'» denilmiştir. Ebu Saîd; «Bana gelince ben onu hâlâ Resûlüllah (S.A.V.) zamanında çıkarıp verdiğim gibi vermekteyim; dedi.» Ebu Davud'un rivayetinde: «Onu ebediyen bîr sa'dan başka vermem» demiştir.
Ekıt ; Kurutulmuş süt demektir. Ahterî'ye göre Keş denilen şeydir ki, kurutulmuş yoğurttur. «LSübiMü's-Selâm» sahibi burada şunları söyler : «Zikrolunan şeylerden bir sa' vermenin vacip olduğunda ihtilâf yoktur. Hilaf ancak buğdaydadır. Zîrâ îbni Huzeyme (223—311)'nin Süfyan tarikiyle İbni Ömer'den rivayet ettiğine göre Mu-avîye halîfe olunca nâs yarım sa' buğdayı bir sa' arpaya denk tutmaya başladılar. Çünkü buğday hakkında bir

sa' verilir diye bir nass yoktur.»
«Ebu Saîd taamdan buğdayı kasdetmiştir» diyenlerin sözünü ise Musannif «Fethü'l-Bârî-» de tahkik etmiş ve sahîh bulmamıştır. îbnü'h Münsir: «Buğday hakkında Peygamber (S.A.V.)'den sabit ve mûtemed bir haber bilmiyoruz.» diyor. «O zaman Medîne-T Münevvere'de buğday az bulunurdu. Sahabe zamanında buğday çoğalınca buğdaydan yarım sa'm bir sa' arpa yerini tutacağı kanâatına vardılar. Onlar müctehid-dirler. Binaenaleyh onların kavli bırakılıp da başka bir kavle ancak kavi onlara denk bir zâtın ise, o zaman gidilir. Şüphesiz ki Ebu Saîd onlara muhalefet etmiştir» diyerek hadîsteki Hz. Ebu Said'in sözünü gösteriyor. Bundan sonra da Ebu Saîd kıssasına geçiyor. Kıssa şudur: Hâkim'in beyânına göre: «Ebu Saîd (R. A./in yanında Ramazan sadakası zikredilmiş. Ebu Saîd demiş kî : Ben ancak Resûlüllah (S.A.V.) devrinde vermiş olduğum hurmadan bir sa', yahut buğdaydan bir sa', yahut arpadan bîr sa' veya Keş'ten bir sa' olan sadakayı veririm». Bunun üzerine cemaattan biri kendisine : «Yahut buğdaydan iki M üt (yarım sa' yani 520 dirhem) değil mi? demiş. Ebu Saîd (R.A.): «Hayır. Bu Muaviyye nîn yaptığı bir iştir. Ben onu kabul edemem, ve onunla amel eyfeyemem; demiştir.» Lâkin îbni Huzeyme : «Ebu Saîd kıssasmdaki buğday zikri mahfuz olmayan bir şeydir. Bu vehmi kimin yaptığını bilmiyorum» demektedir. Nevevî (631—676): «Sadaka-i fıtır buğdaydan iki Mut'tur diyenler Muaviye'nin kavli ile amel etmiştir» diyor.
Yine «Sübülü's-Selâm-» sahibi 8<m*âni burada itiraza mecal görerek şunları söylüyor: «Burası söz götürür. Çünkü Muaviye'nin işi bir fiil-i sahâbîdir. Halbuki kendisine bu mes'elede Ebu* Saîd ile sohbeti Muaviye'nin sohbetinden daha uzun, Resûlüllah'ın hâlini ondan daha iyi bilen sahâbe-i Kiram muhalefet etmişlerdir.» Bizzat Muavîye burtu böyle gördüğünü Peygamber (S.A.V.)'den işitmediğini tasrih etmiştir. Nitekim Beyhakî'nin «Es-Sünen-» de tahrîc ettiği şu Ebu Saîd hadîsinden de anlaşılır: «Muaviye hacc veya ömre için gelmişti. Cemaata minberden bir konuşma yaptı. Onlara söylediklerinin arasında şu da vardı: «Ben Şam buğdayından iki Mut'un bir sa' hurmaya muadil olacağı fikrindeyim.» Bunun üzerine bu kaville amel

etliler» Ebu Saîd ise:
«Bana gelince ben sadakayı Peygamber zamanında verdiğim... İlâh...»
elemiştir. Bu ise bu fikrin Muaviye'nin re'yi olduğunu ifâdede sarihtir. BeyhaM bu bâbdaki hadîsleri serdettikten sonra şöyle der : «Peygamber (S.A.V.)'den «sadaka-î fıtır» için buğdaydan bir sa' verileceğine dair haberler varid olduğu gibi, yarım sa' verileceğine dair de haberler vârid olmuştur. Ama bundan hiç bir şey sabit olmuyor»
Biz deriz ki, buğdaydan yarım sa' verilir diyenler Hanefîler'dir. Diğer mezhep imamlarına göre buğdaydan da bir sa' verilir. Fakat bu hususta hakiki neticeye varmak için Hanefîler'den Kemal ibni Hü-mam'm «Fethü'l Kadîr»[578] adlı eserine müracaat etmelidir. Çünkü orada bu bâbdaki bütün hadîsler ele alınmış ve büyük bir bitaraflık ve maharetle tenkidler yapılmıştır. Kemal ibni Hümavı'ın beyânına göre Ebu Saîd hadîsindeki «buğdaydan bir sa*» ziyâdesi tbnî Huzeyme'nin dediği gibi gayrı mahfuz ve bir vehim kabul edilirse, hadîsin geri kalan kısmı Hanefîler'e delildir. Yarım sağ' buğdaydan sadaka.İ fıtır, verilmesi, San'ânî'nin dediği gibi yalnız Hz. Muaviye'nin fiili değildir. Bilâkis Hülefâ-i Râşİdîn denilen Ebu Bekir, Ömer, Osm ar* ve Ali (R. Anhüm) hazarâtı ile ashab-ı kirâm'dan pek çoklarının mezhebi budur. Hattâ Tahavî : «Sahabe ve tabiînden tek bir kimse bilmiyoruz ki, kendisinden bunun hilafı rivayet edilmiş olsun» diyor.
San'ânî'idn Muaviye'ye muhalefet ettiler dediği, Ashâb-ı Kiram kimlerdir? Zikr edilmemiştir.
Hz Ebu Saîd (R. A.) hadîsinin Hanefîler'e delîl olan cihetine gelince : Nefs-i hadîsten anlaşılıyor ki, orada bulunan sahabe ve tabiînden mürekkep cemâat Hz. Muaviye'ye muvafakat etmişlerdir. Eğer buğdaydan Resûliillah (S.A.V.)'in bir sa' verdiğini bilseler asla susmazlar ve Muaviye'ye itimad etmezlerdi. Çünkü Mevrid-i nâsda içtihada mesağ yoktur. Hz Ebu Saîd'in bir sa' vermesi, yarım sa'dan sadaka-î fıtır caiz1 olduğunu bilmediğine, yahut biliyormuş, fakat ziyâdeyi nafile olmak üzere vermiş olduğuna, hamledilir.[579]

649/505- «İbni Abbas radıyallahü anhüma'öan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah ScOlaMahü aleyhi ve sellem; Fıtır zekâtını oruçluyu çirkin ve kötü sözlerden temizlemek ve fakirleri doyurmak içîn farz kıldı. Binaenaleyh onu kim namazdan önce edâ ederse, makbul bîr zekât olur. Kim namazdan sonra edâ ederse sadakalardan bir sadaka olur». [580]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile İbni Mâce rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sahîhlemiştir.
Hadîsi, Dâre Kutnî de rivayet etmiştir. İbni Mâce müstesna hadîs ulemâsından bir cemâat İbni Ömer (R. A.ydan şu hadîsi rivayet etmişlerdir :
«Resûlüllah SdUatlahü aleyhi ve sellem; Sadaka-i fitr'ın cemâat namaza çıkmazdan önce verilmesini emretti.»
Hadîsler sadaka-i fıtr'ın vücûbuna delildirler. Sadakaların günahlara kefaret olduğu, bu sadakanın verme zamanının bayram namazından öncesi idiği ve sadakanın muvakkaten vacip olduğu da hadîsimizin delâleti cümle sindendir.
Bâzılarına göre sadaka-i fıtır Şevvâl'in İlk günü fecr zamanı vacip olur. Delili : «Onları bugün dolaşmaktan müstağni kılın» hadîsidir. Bir takımlarına göre Ramazanın son günü güneş batarken vacip olur. Bunların delili de hadîsimizde geçen «oruçluyu temizlemek için» cümlesidir. Bâzıları iki delil ile de amel etmiş olmak için; «İki vakitde de vacip olur» derler.
Sadaka-î fıtr'ın vaktinden evvel verilip, verilemiyeceği babında bir kaç kavil vardır :
Bâzılarına göre bu sadaka zekâta mülhaktır. Binaenaleyh iki sene evvel vermek bile caizdir. Bâzıları: «Yalnız Ramazan'da vaktinden evvel verilebilir, daha önce verilmez; zîrâ sadaka-i fıtır'ın biri oruç diğeri îfiar olmak üzere iki sebebi vardır. Binaenaleyh nisab ile havelân-ı havle (sene geçmek) benzerler. Bu iki sebepten evvel verilemez» derler. Bâzıları da : «Vücûbundan ancak bir iki gün evvel verilebilir» demektedirler.
Hadîsimizdeki «fakirleri doyurmak için» kaydı bu sadakanın yalnız fakirlerin hakkı olduğuna delîldir. Nitekim buna kail

olanlar da vardır. Diğer ulemâ ise; zekâtta olduğu gibi sekiz sınıfa verilebileceğine hâildirler. Zîra bâzı sınıflara verileceğini tansis etmek onun yalnız o sınıflara verilebileceğini ifâde etmez. Nitekim zekâtta vâkî olmuş, fa-Tîat kimse, zekât yalnız bu sınıfa mahsustur, dememiştir. Hazret! Muaz hadîsinde :
«Onu zenginlerinizden alarak fakirlerinize iade etme ye memur oldum.» denilmektedir.[581]

«Nafile Sadaka Babı»

650/506- «Ebu Hüreyre mdıyattahü onfe'den Peygamber SaMalîahü aleyhi ve. sellem'âen işitmiş olarak rivayet edilmiştir. Peygamber SaUdlîahü aleyhi ve seUem, şöyle buyurmuşlardır :
— Yedi sınıf insan vardır ki, Allah onları kendi gölgesinden başka gölge bulunmadığı günde kendi gölgesinde gölgelendirir...» Müteakiben Ebu Hüreyre hadîsi zikretmiştir.[582]

Bu hadîste «bir sadaka verip de onu sağ elinin ne verdiğini sol eli bilmeyecek derecede gizleyen adam» cümlesi de vardır. Bu hadîs Müttefekun aleyh'dir.
Hadîste işaret edilen yedi kişi şunlardır :
Âdil imam; Rabbî'nin ibâdeti içinde büyüyüp yetişen genç; kalbi mescidlere bağlı olan adam; Al!ah için birbirini seven, onun için bir yere toplanıp onun için ayrılan i&i adam; kendisini mevki sahibi güzel bir kadın davet edip de: «Ben AMah'dan korkarım» diyen adam ve boş kaldıkta Allah'ı zikrederek gözleri yaşaran adam. Yedincisi de hadîsi-mizdeki sadaka veren zât'tır.
Zil : Gölge demekse de burada ondan murâd himâye'dir. «Fülân fülânın gölge sindedir» derler; onun himayesinde dir demektir. Burada Allah'ın gölgesinden maksad: Arş'ının gölgesidir. Saîd ibni Mansur (-227)'un Hi. Setman (R. A./dan tahrîc ettiği şu hadîs de buna delâlet eder : « \t.y. jjj J(«ûıl ^î% "ajüL » «Yedi kişi vardır
Allah onları arş'ının gölgesinde gölgelendirecektir.»
Kurtubî de buna cezmetmiştir.
«Sağ elinin ne verdiğini, sol eli bilmeyecek derecede» ifâdesi

gizlemekte mübalâğa ve sadakayı riya şaibesinden uzaklaştır* mak içindir. Maamâfîh hazf takdir etmek de ihtimal dahilindedir. Bu takdirde mânâ şöyle olur : «Sağ elinin verdiği şey, sol el tarafından görülmez.»
Hadîs-i şerif sadakayı verirken gizlemenin faziletine delildir. Ancak aşikâra verdiği zaman başkalarına numune olabilecek ve kendisine uyanlar bulunacaksa, o zamanlar aşikâr vermek efdâl olur. Riyadan korunmak da hadîsimizin delâleti cümlesindendir. Hadîsteki «sadaka» lâfzı farz ve nafile sadakalara âmm ve şâmildir. Binaenaleyh musannifin onu burada nafile sadaka babında zikretmesine bakarak, râfile sadakaya mahsus zannetmemelidir. Hadîste geçen adam lâfzının da mefhumu muteber değildir. Binaenaleyh sadakayı kadın da verse yine sevabı aynıdır. Ancak İmamet bahsi'nde erkek lâfzının mefhumu muteberdir. Sonra buradaki yedi adedinin de mefhumu muhalifi muteber değildir.
Allah'ın arş gölgesinde gölgelenmeyi iktizâ eden daha bir nice hasletler vârid olmuştur. Bunları Musannif «.Fethü'hBân-» de yirmi sekîz'e çıkarmıştır. Hafız Suyûtî (—911) ise daha ziyâde ederek yetmîş'e iblâ etmiştir. Suyutî bunları ayn bir te'lif halinde toplamış ;sonra bir mecmua halinde kisaltmiştir. Bu mecmuanın ismi «.Buzûgü'î-Hilâl fî}l~Hisâli}l-Mucıbet-i liz'Zilâl-».[583]

651/507- «Ukbetü'bünü Âmir radtyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah SalldUahü aleyhi ve seMem'i :
— (Kıyamet gününde) herkes tâ insanlar arasındaki muhakeme hallüfasl edilinceye kadar sadakasının gölgesinde olacaktır; derken işittim.»[584]

Buradaki sadaka lâfzı da farz ve nafile sadakalara âmm ve şâmildir.
Hadîs-i şerîf, sadaka vermeye teşvik etmektedir. Sadakanın gölgesinde olmak hakikate de mecâze ihtimallidir. Hakikat olduğuna göre, sadakaların kendileri verenlerin karşısına gelecek ve ondan güneşin şiddetli sıcağını defedecektir. Mecaz olduğuna göre bu sözden murâd :

Herkes verdiği sadakanın himayesinde olacak; demektir. Nafile sadaka vermenin faydalarından biri de şâir nafile ibâdetlerde olduğu gibi, kıyamet gününde farz sadakalar noksan çıkarsa onları tamamlamaktır. Nitekim Hâkim'in Ibni Ömer (R. A.)'dan tahrîc ettiği şu hadîsde tasrih olunmuştur :
«Kulumun zekâtına bakın, eğer ondan bir şey zâyİ ettiyse noksan olan zekâtı tamamlamak için kulumun sadaka nâmına bir nafilesini bulabilecekmisiniz? Bir bakın.» demek oluyor ki, nafile sadaka ile farz sadakaların noksanı tamamlanacaktır. Bu da Allah'ın bir rahmeti ve adaletidir.[585]

652/508- «Ebu Saİd-i Hudr! radıyallahü anh'den Peygamber Sal-lallahü aleyhi ve selle m'den işitmiş olarak rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Hangi müslüman çıplak olan bir müslümana bir elbise giydirirse Allah ona cennetin yeşil hüllelerinden giydirecek; hangi müslüman aç olan bir müslümana yemek yedirirse Allah ona cennet meyvalarından yedirecek ve hangi müslüman susayan bir müslümana su verirse Allah onu mühürlü hâlis şarapla sulayacak; buyurmuşlardır».[586]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir. İsnadında gevşeklik vardır.
Rahîk : İçinde karışık nesne bulunmayan hâlis cnnnet şarabıdır.
Mahtûm : Mühürlü demektir. Bundan maksad son derece nefis olduğunu göstermektir. Münzirî'nin «Muhtasarü's-Sünen-» inde : Bu hadîsin râvileri arasında Dâlânî diye ma'ruf Ebu Halid Yezid ibni Abdurrahman vardır. Bu zât hakkında bir çok kimseler senâ'da bulunmuş, bir çok kimseler de onun hakkında ileri geri söz etmiştir» deniliyor.
Hadîs-i şerifte, iyiliklerin envâına teşvik ve onları muhtaç olanlara vermeye tergîb olduğu gibi, yapılan iyiliklerin karşılığının o iyilikler cinsinden olacağına işaret de vardır.[587]

653/509- «Hâkim İbnî Hizam radıyaîlahü anh'den Peygamber

Sallaîlahü aleyhi ve sellem'den işitmiş olarak rivayet olunmuştur k! : Re-sûlüllah SaUdUahü aleyhi ve selle m; şöyle buyurmuşlardır:
— Yüksek el. alçak elden daha hayırlıdır. Geçindirdiklerinden başla sadakanın en hayırlısı fazla maldan verilenidir. Kim iffetli olmak isterse Allah onu afif kılar. Kim de kanaatkar olursa Allah onu ganî eyler.»[588]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir. Lâfız Buhârî'nindir.
Ekser ulemâya göre, yed-İ ulyâ : Verenin eli, yed-i süflâ : Dilenenin elidir. Bazılarınca yed-I ulyâ : İffetlinin eli demektir, isterse veren kimse elini uzattıktan sonra olsun, böyle bir elin yüksekliği manevîdir. Bir takımları : «Yed-i ulyâ: İstemeden alanın elidir» demiş; diğerleri de : «yed-i ulyâ : Veren; yed-i süfSâ : Vermeyendir» mütalâasında bulunmuşlardır. Hattâ mutasavvıfâdan bâzıları bu cümleyi «alan el veren elden daha hayırlıdır» şeklinde tefsir etmişse de İbni Kuteybe (—266): Böylelerine çatarak bunları ancak dilenciliği hoş gören bir kavm olarak görüyor. Bunlar alçaklığa hüccet getiriyorlar» demiş; Sanânî de bu sözü beğenmiştir.
Hz. Fahr-î Kâinat (S.A.V.) Yed-i ulyâ'yı : «Veren fakat almayan el» ch'ye tefsir buyurmuşlardır. Bu bâbdaki hadîsi îshâk «Mms-ned» inde Hâkim İbni Hizam (R. A,)dan rivayet etmiştir.
Hadîsimizde infak meselesine kendinden ve çoluk çocuğundan başlamaya delîl vardır. Zira bunlar daha mühimdir. Keza bu hadîste sadakanın en hayırlısının kendi ailesi efradının nafakalarını çıkardıktan sonra artanından vermek olduğuna delâlet vardır, Zaten efdâlin mânâsı budur. Çünkü bütün malını tasadduk eden bir adam, ekseriya pişman olur.' Ve muhtaç kalınca «keşke vermeseydim» der. Binaenaleyh böyle bir sadaka efdâl olmaz. Bütün malını sadaka olarak vermeyi Kadı lyaz'm (476 — 544) beyânına göre ulemâ caiz görmüşlerdir. Fakat Taberânî (260—360) bunu doğru bulmamakta ve : «Caiz olmakla beraber müstehâb olan yine de bunu yapmamak, malının üçte birini vermektir» demektedir.
Evlâ olan şudur denilebilir : Bütün malını sadaka olarak veren kimse fakr-ü hâle sabr edebiliyor ve çoluğu çocuğu da yoksa

yahut var da onlar da sabırlı iseler, yapılan işin iyi olduğunda söz yoktur. Buna Teâlâ hazretlerî'nin :
[589]» «Kendilerinin ihtiyacı olsa da başkalarını kendi nefislerine tercih ederler» kavl-i kerîm'i ile :
[590]» «Yiyeceğe bunca ihtiyaçları varken, onu yine de bir yoksula, yetime ve esire yedîrirler» âyet-i kerîmesi delildir. Fakat bu derecede olmayanların bütün malını tasadduk etmesi mekruh olur.
Hadîste geçen «kim İffetli olmak isterse» tâbirinden nıurâd: Dilenmekten iffetli olur da dilenmezse «Allah onu afîf kılar» ani ona iffet babında yardım eder, demektir. «Kim de kanâatkâr olursa» Yani elindeki az bile olsa onunla iktifa ederse «Allah onu ganî eyler» yan kalbine kanâat verir, demektir.[591]

654/510- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki :
— Yâ Resûlallah! Sadakanın hangisi daha hayırlıdır; denildi :
— Fakirin candan vermesidir. Hem geçindirdiklerinden başla ; buyurdular.»[592]

Bu hadîsi, Ahmed ile Ebu Dâvud tahrîc etmişlerdir. İbnî Huzeyme, Hâkim ve İbni Hibban da onu sahîhlemişlerdir.
Cühd: Güç ve takat demektir. Cehd ise meşakkattir. Bâzıları: «mübalâğa ve gayedir» demişlerdir. Bir takımları : «Cühd ile cehd aynı mânâya gelen iki lügattir» derler. EnNİhaye-> de: «Yani az mahn taşıyabileceği miktar» deniliyor.
Bu hadîs, îrrtâm- Nesâî'nin Ebu Zer (R. A.)'d&n; İbni Ribban ile Hâkim'in Ebu Hüreyre (R. A.)'dan tahrîc ettikleri şu hadîsle bir mânâyadır :
«Bir dirhem yüz bin dirhemi geçer bir adamın iki dirhemi vardır. Bunlardan birini alıp da tasadduk eder. Bir adamın da çok malı vardır. Bunlardan yüz bin dirhem alır da tasadduk eder.» Hadîsimiz az malı olan kimsenin azdan sadaka vermesinin efdâl olduğuna delildir. Halbuki bundan evvelki Hâkim bin Hizam hadîsi, sadakayı artan maldan vermenin daha efdâl olduğunu

ifâde etmişti. îki hadîsin aralarını Beyhokî (384—458) şöyle bulmuştur : «Bu mes'ele insanların fakr-ü zarurete karşı gösterdikleri sabr ve az'la iktifa hususundaki hâllerine göre değişir». Bundan sonra Beyhakî bu mânâya delâlet eden bâzı hadîsleri rivayet etmiştir.[593]

655/511- «(Bu da ondan) rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resulül-lah Sallallahü aleyhi ve seîlem :
— Sadaka verin; buyurdular. O anda bir adam :
— Yâ Resûlallah bende bir alfun var; dedi. Resûlüllah SaîlaUahü aleyhi ve seîlem :
— Onu kendine tasadduk et; buyurdular Adam :
— Bende bir daha var; dedi. Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Onu çocuklarına tasadduk eyle: buyurdular. Adam :
— Bende bir daha vardı; dedi. Resûlüllah Salldllahü aleyhi ve sellem :
— Onu hizmetçine tasadduk et; buyurdular. Adam :
— Bende bir daha var; deyince, Resûlüllah SaîlaUahü aleyhi ve sellem :
— Onu (ne yapacağını) sen daha İyi bilirsin; buyurdular.»[594]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile Nesâî rivayet etmişlerdir. İbni Hîbban ile Hâkim onu sahîhlemişlerdir.
Bu hadîste karısına tasadduk zikredilmemiştir. Halbuki sahîh-i Müslim'de çocuklarından evvel karısı zikredilmiştir.
HadîS'i şerîf, nafakanın sadaka yerine geçeceğine delildir. Bu bâbda evvelâ kendinden başlıyarak, artarsa karısına, artarsa çocuklarına, hizmetkârlarına verecektir. Bundan sonra yine artarsa artık onu dilediğine verir. Nafakanın kimlere ait olduğu inşallah nafaka bahsinde görülecektir.[595]

656/512- «Hz. Âişe radıyallahü anha'dan rivayet olunmuşiuf. Demiştir ki : Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seîlem
— Kadın evinin yiyeceğine zarar vermiyecek şekilde infâk

ederse, infâk ettiğinden dolayı ecri onun olur. Kocasının da kazandığından dolayı ecri kendinin olur. Hizmetçi için de bunun bir misli vardır. Birbirlerinin ecrinden hiçbir şey azaltmazlar; buyurdular».[596]

Hadîs, Müttefekun akyh'dir.

Hadîs-i şerîf, kadının kocasının evinden tasaddukta bulunabileceğine delildir. Murâd : Kocasının malından tasarrufa hakkı olanlardan ta-

sadduk etmesidir. Fakat kocasının malına zarar vermemesi, ,onun aile efradının nafakalarını ihlâl etmemesi şarttır. Îbnü'l-Ardbî şöyle diyor: «Bu hususta selef ihtilaf etmişlerdir. Bâzıları: «Noksanlığı belli olmayacak derecede az bir şey tasadduk edebilir» deteıiş; bir kısmı da bu tasadduk işini kocasının, velevki icmâlen olsun izin verdiği zamana hamletmişlerdir. Bunlara göre izni olmadan onun malında hiç bir gûna tasarrufta bulunamaz.»

îmâm-ı Buhârî (194—256) bu kavli tercih etmiştir. îmâm-ı Tirmizî (200—279)'nin Ebi Ümâme (R.A.)'dan. tahrîc ettiği şu hadîs de bu kavlin delilidir :

«Ebu Ümame demiştir ki : Resûlüllah SalîaUahü aleyhi ve settem;

— Kadın kocasının evinden onun izni olmaksızın in-fâkta bulunmasın; buyurdular.

— Yiyeceği de mi yâ Resûlâllah? : denildi.

— (elbette) Bu bizim mallarımızın en iyisidir; buyurdular.» Şu kadar var ki bu hadîs Buhâri'nin Ebu Hüreyre (R. ÂJ'dan tahrîc ettiği başka bir hadîse muarızdır. O hadîsin lâfzı şudur :

«Kadın kocasının kazancından onun emri olmaksızın infâk ederse, ona kocasının ecrinin yarısı vardır.»

Bu iki hadîsin araları şöyle bulunabilir:

Kadının kocasının malından onun izniyle infâk etmesi; bütün ecri, izinsiz infâkta bulunması; yarım ecri îcâp eder. Sonra kocası fakir veya cimri ise o zaman kadının izinsiz olarak onun malından infâk etmesi memnudur. Aksi takdirde yani kocası

fakir veya bahîl değilse izinsiz de onun malından infâk edebilir ve sevap da kazanır.
Ulemâdan bâzıları : «Hadîste geçen kadının, köle ve hizmetçinin infâkından murâd mal sahibi olan kocasının geçindirdiği efrada, onun hesabına sarfetmektir.» demişlerse de bu te'vil hadîsin lâfzına uzakür. Bâzıları da infâk babında kadın ile hizmetçi arasında fark görürler ve: «Kadının kocasının malında tasarrufa hakkı vardır. Binaenaleyh ona kocasının malından tasadduk caizdir. Fakat hizmetçi öyle değildir. Onun efendisinin malında tasarrufa hakla olmadığından, izinsiz tasaddukta bulunamaz» derler.[597]

657/513- «Ebu Saîd radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir kî: İbni Mes'ud'un karısı Zeyneb geldi, ve:
— Yâ Resûlâllah, Sen bugün sadaka vermeyi emir buyurdun. Benim de ziynetlerim vardı. Onları tasadduk etmek isterdim. Fakat Ibnî Mes'ûd kendisinin ve çocuklarının kendilerine bunları tasadduk etmem gereken en lâyık kimseler olduklarını iddia etti; dedi. Bunun üzerine Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem :
— İbni Mes'ûd doğru söylemiş (evet); kocan ve çocukların kendilerine bu ziynetleri tasadduk edeceğin en lâyık kimselerdir; buyurdular».[598]

Bu hadîsi, Buharı rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif sadakanın yakın akrabaya verilmesinin efdâl ve evlâ olduğuna delildir. Zahirine bakılırsa hakkında söz edilen sadaka, vacip sadaka gibi görülüyorsa da nafile sadaka olmak ihtimâli de vardır. Nitekim Hanefîler nafile sadaka olduğunu iddia ederler. Hadîsin Buhârî' de yine İbni Mes'ûd (R. A._)'m zevcesi Zeyneb'ten şöyle bir rivayeti daha vardır :
«Zeyneb demiş ki : Yâ Resûlâllah! Sadakamızı fakir bir zevç île terbiyemiz altında bulunan kardeş oğlu yetimlere vermek bize kâfimidir? Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem; kendisine :
— Sana hem sadakanın ecri hem de sılanın ecri vardır; buyurmuşlardır».
Bu hadîsi Müslim dahi tahrîc etmiştir. Ve bâzılarına göre

sadakadan muradın yâcip olan sadaka olduğunu daha da kuvvetle ifâde etmektedir. Zîrâ sadaka mendup olsaydı, kadın «bu bize kâfi gelir nü?» diye sormazdı. Resûlüllah (S.A.V.)'in sadaka ve sıla kelimelerini kullanması da aynı mânâya delâlet eder. Zîrâ sadaka denilince hâtıra gelen, vacip olanıdır. Bundan dolayıdır ki, bâzıları buradaki sadaka-, dan muradın vacip sadaka olduğuna cezmetmişlerdir, diyorlar.
Hadîs-i şerîf,'zekâtı kadının kocasına verebileceğine de delâlet etmektedir ki, Cumhur ulemâ'nın kavli budur. îmâm- Âzam Ebu Hanîfe ile îmâm-% Ahmed ibni Hanbel'e göre kadın kocasına, kocası karısına zekât veremez. Zîrâ hayatları müşterektir. Zâten kocanın karısına zekât vermemesi ittifâkîdir. Çünkü kadının nafakası kocasına vaciptir. Onunla zekât almaktan müstağni olur. Hadîs-i şerifte zikri geçen çocukların annelerinin zekâtını almaya lâyık görülmeleri annenin evlâdına zekât verebileceğine delâlet ederse de buna kail olan yoktur. tbnü'l-Münzir evlâda zekât verilemiyeceğine icma-ı ümmet olduğunu iddia etmiştir. Şu halde ulemâ bu hadîsi farz olmayan sadakaya hamletmişler, yahut : «Sadakayı kadın kocasına vermiştir. O da çocuklarına infâk ettiğinden «Çocukların, kendilerine ta-sadduk edeceğin en lâyık kimselerdir» denilmiştir; yahud da bu çocuklar kadının değil, Hz. İbni Mes'ûd (R.A.)'m. başka karısından olan çocukları imiştir» şeklinde te'vü etmişlerdir.
Nitekim Buhârî'nin ikinci rivayeti de bunu te'yid etmektedir. Zîrâ o rivayette : «Fakir bir zevç İle terbiyemiz altında bulunan kardeş oğlu yetimlere vermek bize kâfi midir?» deniliyor ki, bu yetimler Hz. İbni Mes'ûd (R.A.)'ın anneleri vefat etmiş, oğullan olabilir. Bunlara anneleri olmadığına bakarak yetim demek caizdir.[599]

658/514- «Ibnü Ömer radıyallahü anhüma'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kî : Resûlüllah SaUaîlahü aleyhi ve sellem :
— İnsan[600] tâ kıyamet günü yüzünde bir parça et dahi kalmamış olarak gelinceye kadar âlemden dilenip durur; buyurdular.»[601]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Hadîs-i şerîf, çok çok dilenmenin çirkin olduğuna ve dilenci her istedikçe yüzünden bir parça et gittiğine, bu suretle günün birinde yüzünde etten eser kalmayacağına delildir. «Nass» sözü devlet reisi ile tahsis olunmuştur. Nitekim aşağıda görülecektir. Bu hadîs, mutlak surette dilenmenin çirkin olduğunu gösteriyor. Buhârî ise bu çirkinliği malını çoğaltmak maksadıyla yani zengin olduğu halde dilenmekle kayıtlamış, hattâ buna bir bâb tahsis etmiştir. Bu takdirde ihtiyacından dolayı dilenmek mubah olur.
Dilenmeye mâni zenginliğin neden ibaret olduğu az ilerde görülecektir.
«Yüzünde bir parça et dahi kalmamış olarak» ifâdesi hakkında HattâH (319—388) şu îzâhâtı veriyor: «Bu sözden dilencinin düşük, kıymet ve itibarı kalmamış mânâsı kasdedilmiş olması yahut dilenmek suretiyle yüzünü zelîl ve hakîr kıldığı için kendisine bir ceza olmak üzere, cinayet yeri olan yüzünün, tâ etleri dökülünceye kadar azap olunması yahut da kendisini tanıtan bir alâmeti olmak üzere yüzü sade kemikten ibaret hasredilmesi ihtimal dahilindedir». Bu bâbda başka kaviller de vardır.[602]

659/515- «Ebu Hüreyre radıyaîlahü anVden rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah SaUaîlahü aleyhi ve setlem :
— Kim malını çoğaltmak için âlemin mallarını isterse, ancak ve ancak kor istiyor demektir. İster az istesin, İster çok; buyurdular.»[603]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
tbnü'î-AraU «Ancak ve ancak kor istiyor» cümlesi hakkında şöyle demiştir: «Bunun mânâsı dilenci ateşle azap olunacak demektir. Fakat haMkat olmak ihtimâli de vardır. Yani aldığı şeyler kor olurda onunla dağlanır. Nitekim zekâtına vermiyenler böyle azap göreceklerdir «İster az, istesin, ister çok» cümleleri tehekküm ve istihza içindir. Tehdit için vârid olmalan da ihtimal' dir.
Hadîs-i şerîf malını çoğaltmak için dilenmenin haram olduğuna

delildir.[604]

660/516- «Zübeyr tbni Avvâm radtyaUahü anh'âen Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem'den (işitmiş olarak) rivayet edilmiştir. Resul-ü Ekrem Salîdlîahü aleyhi ve sellem buyurmuşlardır ki :
— Birinizin, ipini alarak, sırtında bir yük odun getirmesi, müteakiben onu satarak onunla yüzünün akını koruması, versinler vermesinler âlemden dilenmekten herhalde kendisi için daha hayırlıdır.»[605]

Bu hadîsi, Buhârî rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîf bundan evvelkiler gibi dilenmenin çirkinliğine delildir. Fazla olarak bunda çalışıp kazanmaya teşvik vardır. Zîrâ dilencilik sebebiyle dilencinin nefsi zelîî ve hakîr olur, izzet-i nefsi kalmaz. İstediği verilmediği takdirde reddedilmek mezellet ve hakaretine dûçâr olur. Veren dahi her istiyeni boş çevirmiyecek olursa, malı azalır; başı dara düşer. Binaenaleyh nefse meşakkatli bile gelse çalışmak lâzımdır. Çalışıp kazanmaya kudreti olan bir kimse hakkında Şâfiîler'in iki kavli vardır:
Birincisi : Dilenmenin haram olmasıdır ki, esah olan da budur.
İkincisi : Mekruhtur. Fakat mekruh derecesinde kalabilmek için üç şart vardır:

1— Dilenci kendi kendini hakîr ve zelîl düşürmeyecek.

2— Israrla istemiyecek.

3— Dilendiği kimseye eziyet vermiyecek'tir.

Eğer bu şartlardan biri bulunmazsa dilenmek bilittifak haram olur.[606]

661/517- «Semüratü'bnü Cündeb radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki; Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Dilenmek bir tırmalamadır. Onunla kişi kendi yüzünü tırmalar. Ancak bir kimsenin devlet reisinden, yahut kaçınılmaz bir şey hakkında dilenmesi müstesna; buyurdular».[607]

Bu hadîsi, Tirmîzî rivayet etmiş ve sahîhlemiştir.
Ebu Dâvvd ile NesâVmn rivayetlerinde : «. jo » yerine « ^ S » denilmiştir. Mânâsı : Yaralar demektir.
Hadîs-i şerîf, kimlerin dilenmesinin mubah olduğunu göstermektedir. Devlet reisinden istemek mubahtır. Çünkü Beytü'l-Mal'ın mütevellisi odur. Binaenaleyh ondan istemek Beytü'l-Mal'dan istemektir. Bey-tül Mal'da ise her fakirin hakkı vardır. Sonra bu işte devlet reisinin dilenciye bir minnet ve ihsanı da yoktur. Çünkü onun vekili mesabesindedir. Bir kimse vekilinden kendi hakkını her zaman isteyebilir. Hadîsin zahiri devlet reisinden ihtiyacı yokken sırf malını çoğaltmak maksadı ile bile, istese yine günah olmayacağını gösteriyor. Kaçınılmaz geyin ne olduğunu îmâm-ı Müslim'in Kubeysa (R. A.)'dan rivayet ettiği bir hadîs îzâh ediyor. Az ilerde görülecek olan bu hadîste : «Dilenmek ancak üç kişiden birine helâldir» deniliyor ve bunların :

1— Başkasına kefil.

2— Felâketzede.

3— Fakir'den ibaret olduklarını îzâh buyuruyor.[608]

«Sadakaların Taksimi Babı»

662/518- Ebu Saîd-i Hudrî radıyaJlahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir kh Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Beş nev'i zenginden başka hiç bir zengine sadaka helâl değildir: Zekât tahsildarına, yahut sadakayı malı ile satın alana, veya borçluya, yahut Allah yolunda gaza edene, yahut da sadaka bir fakire verilip de fakirin o sadakadan kendisine hediye ettiği zengine; buyurdular.»[609]

Bu hadîsi, İmâm-i Ah m e d, Ebu Dâvud ve Ibni Mâce rivayet etmişlerdir. Hâkim'de onu sahîhlemiş fakat mürsel olmakla illetlendirmiştir.
Zâhir'e göre illetlendirmeyi bütün sayılan muharriçler yapmış görünüyorsa da hakîkatta mürsel olarak Uletlendirilen rivayet

yalnız Hâkim'in sahih diye hükmettiği rivayettir. Sadaka almayı haram kılan, zenginliğin tarif ve tahdidi babında ulemânın kavilleri çeşitlidir. Biz bu kavilleri buraya almıyoruz. Dilenmeyi haram kılan zenginliğin hududunu çizen bir takım hadîsler vârid olmuştur ki, bâzılarını agağıya dercediyoruz:

1— Nesâî (215—303) Hx. Ebu Sald (R.A.)'dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Bir okiyye malı varken dilenen muhakkak ısrarla istedi demektir.

2— Ebu Dâvud (202—275) şu hadîsi rivayet ediyor :
«Sizden biriniz bir okiyyesi veya onun dengi malı varken (yine) dilenirse muhakkak ısrarla istedi demektir.»

3— Yine Ebu Dâvud şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Kendisini geçindirecek malı varken, dilenen kimse ancak ateşi (nî) çoğaltır; Ashâb;
— Onu ne miktar mal geçindirir?; dediler : Resûl-ü Ekrem :
— Akşam ve sabah yemeğine yetecek kadar; buyurdular.»
Bu hadîsi, Ibnİ Hibban (—354) sahîhlemiştir. îşte dilenmeyi haram kılan zenginlik bundan ibarettir. Zekât almayı haram kılan zenginlik ise, üzerinden zekât vermek farz olan zenginlikdir. Hadîs-i şerifte :
«Ben o sadakayı sizin zenginlerinizden alarak fakirlerinizde iade etmekle emrolundum» buyurulmuş ve zengin ile fakir mukayese edilerek, zenginin zekât vermek kendisine farz olan; fakirin ise kendisine zekât verilen kimseler olduğu anlatılmıştır.
Hadîs-i şerif, zekât tahsildarının zengin bile olsa zekât alabileceğini ifâde ediyor. Çünkü tahsildar aldığını fakir olduğu için değil, emeğinin mukabil olarak alır. Zekâtı bir kimsenin kendi malı ile satın alması da böyledir. Çünkü evvelâ o zekât fakire verilmiş ve yerini bulmuştur.. Artık fakir onu satarken zekât malı değii, kendi mülkü olarak satar.
Keza borçlu ile gâzî zengin bile olsalar kendilerine zekât verilebilir. Bâzı ulemâya göre, kadı, müftü ve müderris gibi müslümanların umûmî mesâlihi ile meşgul olan zevat zengin bile olsalar kendilerine zekât verilebilir. Hattâ Buîıârtihir babında buna işaret ederek : «Hâkim İle zekât tahsildarının rızkı babı»

demiştir. Buhârî buradaki rızktan, devlet reîsinin beytü'l-mal'dan kendisine maaş verdiği kadı ve müftü gibi zevatı kasdetmigtir. Taberî (224—310) diyor ki : Cumhur ulemâ, kadının hâkimlik ücreti almasının caiz olduğuna kaildir.Çünkü hâkimliği kendisini hususî işlerini görmekten alıkoyar. Şu kadar var ki seleften bir takımları bunu mekruh görmüş, fakat haram dememişlerdir.»
Bâzılarına göre şayet kadının aldığı ücret helâl cihetten ise, alması bilicmâ caizdir. Almayan ver'a-takvasmdan dolayı almaz. Ama alınan ücrette şüphe bulunursa evlâ olan onu almamaktır. Beytü'l-mal'dan haksız olarak alınan ücret haramdır. Davacı ile dâvâlıdan ücret alınmasına gelince: Bunun caiz olup olmadığı ihtilaflıdır. Caiz görenler dahi ortaya bir takım şartlar koymuşlardır. Meselâ kaza bahsinde görülecektir.[610]

663/519- «Ubeydullah ibni Adiyy b. El-Hıyar[611] radıyaîlahü anlı' den rivayet edildiğine göre, iki adam Resûlüllah Salîallahü aleyhi ve sellem'e sadaka istemeye geldiklerini; Resûlüllah SaMallahü aleyhi ve sellem'In kendilerini süzdükten sonra onları güçlü kuvvetli görerek :
— Dilerseniz size veririm. Fakat bu sadakada ne bir zengine, ne de kazanan güç kuvvet sahibine hisse vardır; buyurduğunu kendisine anlatmışlardır.[612]

Bu hadîsi, İmâm-ı Ahmed rivayet etmiş ve onu Ebu Dâvud ile Ne-sâî kavı bulmuşlardır.
Bu hadîs hakkında îmâm~ı Ahmed ibni Haribel (164—241) : «Ne güzel hadîs» demiştir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in : «Dilerseniz size veririm» buyurmaktan muradı ; Sadaka almanın bir meziyet değil, mezellet olduğunu anlatmaktır. Ve eğer böyle olmakla beraber yine de kabul ederseniz veririm, demek istemişlerdir. Yahut; sadaka gücü kuvveti yerinde olana haramdır.Eğer haram yemek isterseniz veririm, diyerek onları azarlamak ve ayıplamak istemiştir.
Hadîs-i şerîf, sadakanın zengine, ve gücü kuvveti yerinde olup çalışabilene haram olduğuna delildir. Zîrâ bir iş veya san'at sahibi olmak onu zengin- hükmüne katar. Böylelerine sadaka

almayı caiz görenler de vardır. Bunlar hadîs-i şerifi te'vil ederler. [613]

664/520- «Kufaayselü'bnü Muhârîk Hilâlî[614] radıyaîlahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûlüllah Saîlaîlahü aleyhi ve seUem :

— Şüphesiz dilenmek ancak üç kişiden birine helâl olur :

1— Bir kefaleti üzerine alan adama. Buna kefil olduğu malı buluncaya kadar dilenmek helâldir. Sonra vazgeçer.

2— Başına felâket gelip, malını helak eden adama. Buna da bir geçim nizâmı sağlayıncaya kadar dilenmek helâldir.

3— Kavminden aklı başında üç kişinin kalkıp : «fü-lâna hakikaten fakr-ü zaruret isabet etmiştir» diyecekleri (derecede) başına fakrü zaruret gelen adama. Buna da bir geçim yolu buluncaya kadar dilenmek helâldir.

Bunlardan gayrı dilencilikler yâ Kubeysa haramdır. O sadakaları (yiyen) haram olarak yer; buyurdular»[615]

Bu hadîsi, Müslim, Ebu Dâvud, İbni Huzeyme ve Ibnİ Hibban rivayet etmişlerdir.

Hadîs-i şerif üç sınıf insan müstesna olmak üzere dilenmenin haram olduğuna delildir.

Birinci sınıf : başkasına kefil olarak onun borcunu veya diyetini üzerine alan ve o ödemezse ben ödeyeceğim diyenlerdir. Böylelerine ödemek îcâp ettiği vakit dilenmek helâldir.

İkinci sınıf : Malına dolu veya sel veyahut yangın gibi âfetler isabet ederek elinde maişetini temine yarayacak bir şey kalmayanlardır. Bunlara da dilenmek helâldir.

Üçüncü sınıf : Fakir düşenlerdir. Lâkin böylelerine dilenmek helâl olabilmek için hemşehrilerinin şehâdeti şarttır. Çünkü bunların hâlini en iyi bilen komşularıdır. Binaenaleyh aklı başında olanlardan üç kişinin bu gibilerin fakir olduklarına şehâdet etmesi dilenmeyi kendilerine mübâh kılmak için kâfidir.

Şâfiîler bu husustaki şâhidlerin üç kişiden az olamıyacağma kaildirler. Delilleri bahsimizin hadîsidir. Diğer mezhep imamları

ise şâir şehâdet nisablarına kıyasen burada da iki şahidin kâfî geleceğine zâhip olmuşlar ve bu hadîsi nedip mânâsına hamletmişlerdir.
Bu hüküm, zengin, olarak tanınmış birisinin sonradan fakir düşmesine göredir. Hâl bunun aksine olursa, şehâdeti lüzum kalmadan dilenmek caizdir.
İbni Ebi Leylâ dilenmenin haram olduğuna ve adaleti iskat edeceğine kaildir.[616]

665/521- «Abdulmuttalip ibni Rabîatü'bnü El-Hâris[617] radıyaMahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah SaMaMahü aleyhi ve sellem:
— Şüphesiz sadaka Muhammed'in sülâlesine yakışmaz. O ancak ve ancak nâssın kirleridir. Bir rivayette de «O ne Muhammed'e ne de Muhammed'in sülâlesine helâl olur; Buyurdular».[618]

Bu hadîsi, .Müslim rivayet etmiştir.
Hadîsteki «yakışmaz» tâbiri ile «helâl olmaz» mânâsı kasdedil-miştir. Binaenaleyh bu tâbir de tahrim ifâde eder. Hz. İbnî Rabîa'nın bu hadîsten maada Kütüb-ü Sitte'de hadîsi yoktur.
Hadîs-i şerîf, Hz. Fahr-İ Kâinat (S.A.V.) ile onun sülâle-î tâhiresine zekât almanın haram olduğuna delildir. Resûlüllah (S.A.V.)'e zekât almanın haram olduğu icmâ' ile sabittir. Sülâle-i tâhiresine de haram olduğuna icmâ' bulunduğunu İbni Küdâme ve Ebu Tâlib gibi ulemâ iddia etmişlerdir.
İmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe'den Ebu'l-İsme Nuh b. Meryem'in rivayetine göre sülâle-i tâhire'ye zekât almak mubahtır. Hz. tmam bunlar için : «Resûlüllah (S.A.V.) devrinde almaları caiz değildi. Fakat şimdi bu zamanda caizdir» demiştir. Benî Hâşim'in birbirlerine zekât vermeleri ise Ebu Hanîfe ve Ebu Yusuf'a, göre caizdir.
Lâkin zahir rivayete[619] göre Hanefîyye imamlarının ittifakı ile Benî Hâşîm'e zekât verilmez. Nafile sadakaya gelince :
Hanefîler'in «En-Nihaye-» gibi bâzı fıkıh kitaplarında «Benî H âsim'e nafile sadaka vermek bilicmâ caizdir» denilirse de hadîslerin umûmâtı karşısında hak olan: Bu sadakayı onlara

hibe diye vermeli ve ehl-i beyt-î Resûlüllah'a karşı son derece edep ve terbiyeye riâyet etmelidir. Sülâle-i tâhire'ye zekât almadıklarına mukabil «humsü'i-Humus» yani ganimetlerin beşte birinin beşte biri verilmiştir. Bâzı ulemâya göre kendilerine bu «humsü'J-Humus» verilmezse o zaman zekât almaları helâl olur. Maamâfîh umumiyetle hadîslerin delâlet ettiği mânâ haram olmasıdır. Aksini iddia edenler hadîsleri te'vil yoluna giderler. Halbuki buna lüzum yoktur.
«Sadaka ancak ve ancak nâsın kirleridir» diye ta'lil buyrulması, onlara yalnız zekâtın haram olmasını îcâp eder. Zîrâ sahibini temizleyen sadaka farz olan zekâttır. Nitekim Teâîâ Hazretleri : «Onların mallarından kendilerini temiz ve pâk edeceğin bir sadaka al.»[620] buyurmuşlardır Ancak tefsir kitaplarında beyân edildiğine göre, bu âyet-i Kerîme nafile sadaka hakkında nazil olmuştur. Bundan dolayı bir çok ulemâ sülâle-I tahîre'ye nafile sadaka almanın da haram olduğuna kaildirler. Hadîste geçen «âl» lâfzından muradın ne olduğunu tâyin hususunda ulemâ arasında ihtilâf vardır. Akla en yakın olan tefsir, râvi Zeyd ibni Erkam hazretlerinin yaptığıdır. Bu tefsire göre : Âl-i Muhammed (S.A.V.) şunlardır : Âl-İ Alî, Âl-İ Abbas, Âi-İ Cafer, Â1-İ Âkîl ve Âl-i Haris ibnî Abdül Muttalip.
Râvinin tefsiri elbette başkalarının tefsirine müraccahtir. Hanefî-ler'Ie diğer bâzı ulemâ Âl-i Muhammed'i «Benî Hâşimdir» diye tefsir etmişlerse de maksatları yine Zeyd ibni Erkam hazretlerinin tefsiridir. Çünkü Benî Hâşîm'den murâd bütün Benî Hâşim değil, Peygamber (S.A.V.)'e yardım edenleridir. Bu yardımlarına bir ikram olmak üzere Teâlâ hazretleri kendilerine sadaka almayı haram kılmıştır. Binaenaleyh Ebu Leheb gibi Peygamber (S.A.V.)'e ezâ cefâ etmek için ömrü boyunca fırsat kollayanları bu ikramı asla hak edememişlerdir. O gibilerin sülâlesinden müslüman olanlar sadaka alabilirler.
Kendilerine zekât almak haram olanlardan biri de Ben! Muttaüb'tir. Bunu aşağıdaki hadîslerden anlıyoruz.[621]

666/522- «Cübeyr ibnt Mut'im[622] radıydllahü anh/den rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Ben ve Osman ibni Affan

Peygamber SaUallahü aleyhi ve seMem'e gittik ve :

— Yâ Resûlallah El-Muttalip oğullarına Hayber (ganimetin) in beşle birinden (hisse) verdin; bizi bıraktın. Halbuki bîz hep bir mertebedeyiz; dedik. Bunun üzerine Resûlüllah Salîalîahü aleyhi ve seîlem :

— El-Muttalip oğulları ile Hâşim oğulları ancak ve ancak bir şeydir; buyurdular». [623]

Bu hadîsi, Buhârî rivayet etmiştir.

Benî Hâşim'den muradın kimler olduğunu ve Ebu Lehep sülâlesinin bunlarda dahil olmadığını yukarda gördük. Bâzıları : Ebu Lehep oğullarından Utbe ile Muattîb, Peygamber SaUallahü aleyhi ve setlem'in asr-ı saadetlerinde müslüman olmuş ve onunla beraber Hayber'in fethinde bulunmuşlardır. Binaenaleyh Âl-i Muhammed (S.A.V.)'de bunlar da dahildir derler.

Hadîs-i şerîf, Benî Muftalib'in ganimetlerden akraba hissesi almakta ve kendilerine zekât almak caiz olmamakta, Benî Hâşİm'e iştirak ettiklerine delildir. Fakat diğerleri nesep itibarıyla müsavi de olsalar, onlara iştirak edemezler. Zîrâ Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) :

(«Onlar câhiliyette ve islâm'da bizden ayrılmamışlar. Binaenaleyh, ahkâm hususunda bir şey gibi olmuşlardır» buyurarak âlemin kirleri mesâbesindeki zekât kendilerine haram kılınmak ve onun yerine ganimetlerin humsü'l-humus verilmek suretiyle niçin ikram olunduklarını beyân etmiştir.

Şu halde Âl-i Muhammed kendilerine hâs olan bu ikramı hak etmişlerdir. îmâm~ı Şafiî'nin mezhebi de budur. Cumhur ulemâ'ya göre ise Peygamber (S.A.V.)'in akrabasına hamsü'l-Humus vermesi İstihkak ci-hetiyle değil, sırf bir ikram ve tefaddüldür.

Benî Mutfalîb : El-Muttalîb b. Abdi Men'af'ın oğullarıdır. Hz. Cübeyr b. Mut'im, Nevfel b. Abdi Men'af oğullarındandır. Osman İbni Affan (R. A.) ise Abdüş-Şems b. Abdil Men'af oğullarındandır Binaenaleyh Benî Mutfalîb, ile Benî Abdi Şems ve Benî Nevfel amca oğulları olup derece itibarıyla birbirlerine müsavidirler. Bundan dolayıdır ki Hz. Osman (R. A.) ile Cübeyr İbni Mut'îm (R. A.) Peygamber (S.A.V.)'e kendilerinin Benî

Muttalib ile bir derecede olduklarını söylemişlerdir.[624]

667/523- Ebu Râfi[625] radıyaUahü anh'den rivayet edildiğine göre Peygamber Sttllalîahü aleyhi ve seMem; Sadaka toplamak için Beni Mahzum'den bir adam göndermişti. Bu adam Ebu Rafî'a :
— Bana arkadaş ol; zîrâ sen sadakayı toplarsın; dedi. Ebu Rafı de : «Peygamber Saîlallahü aleyhi ve sellem'e gideyim de bir sorayım» dedi. Ve o (hazrefe) gelerek sordu. Resûtüllah Saîlallahü aleyhi ve sellem :
— Bir kavmin azadlısı kenclilerinclendir. Şu muhakkak ki bize sadaka helâl değildir; Buyurdular».[626]

Bu hadîsi Ahmed ile Üçler, İbni Huzeyme ve Ibnî Hibban rivayet etmişlerdir.
Hadîs-i şerîf Âl-i Muhammed (S.A.V.)'in azadh kölelerinin de aynen kendileri hükmünde olduğuna delildir. Yani Âl-i Muhammed (S.A.V.)'e zekât almak nasıl haram ise, azadlilarma da öylece haramdır. İbni Abdü'l-Berr (368—463) «Et-TemhM» adlı eserinde : «Müslümanlar arasında Peygamber (S.A.V.)'e ve Benî Hâşim ile onların azadlılarına sadaka helâl olmayacağı hususunda hilaf yoktur» diyor.
Maamâfîh bâzıları nesep itibarıyla Benî Hâşîm'le azadlıları arasında iştirak olmadığına bakarak, «azadlılara zekât almak haram değildir. Zâten bunlara ganimetten karabet payı da yoktur» derlerse de kendilerine kısaca: «Mevrid-i nâsda içtihada mesâğ yoktur» diye cevap verilir.
Zekât tahsildarlığı süfâle-î tâhire'nin azadh kölelerine haram olunca kendilerine bilevlâ haramdır. Hz. Ebu Râfi'a arkadaşlık teklif eden zâtın ismi Erkam idi. Şayet Erkam (R. A.) Ebu Râfi'a kendi aldığı ücretten verse caizdi. Çünkü o kendilerine sadaka helâl olan beş sınıfa dâhildir. Ve sadakayı aldıktan sonra onu başkasına hediye eden gibidir.[627]

668/524- «Salim b. Abdullah b. Ömer'den, o da babasından

(radıyal-lahü anhüm) duymuş olarak rivayet etmiştir ki : Resûlüllah Saîlallahü aleyhi ve sellem, Ömer ibnü'l-Hattab'a ücretini verir; o da (bunu benden daha fakire ver) derdi. Bunun üzerine Peygamber Saîlallahü aleyhi ve seUem:
— Al da ya kendine mal et, yahut tasadduk eyle; gözün olmadığı ve istemediğin halde bu maldan sana geleni al. Böyle olmayan için hiç gönül yorma; buyururlardı.»[628]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Nevevî'rân beyânına göre muşrîf : Harîs demektir.
Hadîs-i şerîf zekât tahsildarının kendisine verilen ücreti alması gerektiğini ifâde ediyor. Çünkü ücret hakkında vârid olduğu MiisZim'-in bir rivayetinde tasrih edilmiştir. Ekser ulemâ «al» emrini nedip mânâsına almışlardır. Maamâfîh : «Vücûp ifâde eder» diyenler de olmuştur. Ulemâ : «hadîste zikri geçen iki şartla, verilen her atiyyeyi kabul etmek menduptur» diyorlar. Fakat bunun için verilen malın helâl olması da şarttır. Malına helâl ile haram karışan zâlim ve fâsıkların verdiği hediyelere gelince : Îbnü'l-Münzir: «Bunları almak caizdir» demiştir. Filvaki Resûlüllah (S.A.V.) zırhını bir yahudi'ye rehin etmişti. Ve keza onlardan cizye alıyordu. Halbuki hıristiyanlar'ın ekseriyetle kazançlarının domuz ve şaraptan olduğunu ve yahûdilerin haram yediklerini ve şâir bâtıl muamelelerini pek âlâ biliyordu.
«El-Camiü'l-Kâfî» nâm eserde şöyle deniliyor : «Zâlim bir sultanın hediyesi reddedilmez. Çünkü hediyeyi alan bunu bir müslüman m malı olduğunu bilirse, onu alarak sahibine teslim etmek vaciptir. Kimin olduğu belli değilse zulümdür. Onu müstehakkına verir. Eğer mal bu zâlim sultanın kendisininse, onun kabulü ile bâtılını azaltmış ve ma'siyet peşinde sarfedeceği malı elinden almış olur.» Bu söz güzeldir. Fakat böyle birinden hediye kabul etmek için verene muhabbet bağlamaktan emin olmak şarttır. Zîrâ insanda kendisine ihsan edenlere karşı minnet, muhabbet ve şükran hisleri fıtrî olarak mevcuttur, «insan ihsanın kuludur» derler. Binaenaleyh bu hislerin mağlûbu olan kimse, hediyeyi almakla başkalarına o zâlimi hak yolunda imiş gibi gösterir.[629]

ORUÇ BAHSİ

Kelime-! fevhîd'den sonra İslâm'ın üçüncü rüknü oruç'tur. Oruç hicretin ikinci senesi farz olmuştur. Teâlâ Hazretleri bu büyük ibâdeti pek büyük hikmetlere mebnî farz kılmıştır. Bu hikmetlerin en büyüğü ise, nefs-i emmâre'nin hiddet ve şiddetini kırarak onu sükûnete kavuş-turmasıdır. Zâten usûl-ü fıkıh ilminin beyânına göre oruç hadd-i zâtında insanı aç ve susuz bırakmak suretiyle Allah'ın ihsan ettiği nimetlerden mahrum kılmak olduğundan, güzel bir şey bile sayılamazken, nefs-i emmâre'yi terbiyeye vesile olması itibariyle güzel olmuş, hem de hükmen bizzat güzel şeyler meyânına yükselmiştir. Mezkûr ilimde bu mânâda ona «Hasen îizâtihi hükmen» denilir. Evet, şüphe yoktur ki, insanda nefis denilen bir kuvvet vardır. Bu kuvvet hayra da şerre de yararsa da tabiatı icâbı daha ziyâde şerre meyyaldir. Ve adetâ ateşe benzer. Ateş nasıl hayra, şerre yarar. Fakat tabiatı icâbı daha ziyâde şerre elverir. Yani temas ettiği her şeyi yakmak isterse, nefs-i emmâre denilen kuvvet de öyledir, Öyle olduğu içindir ki: Hz. Yusuf (A.S.) gibi bir Peygamber-i zîşân : «Ben nefsimi tebrie edemem. Çünkü nefs pek ziyâde fenalığı emir eder. Ancak Rabbimin rahmet buyurarak korudukları müstesna[630]» diyerek ondan Allah'ına sığınmıştır. Ateşi zararsız hale getirmek için üzerinde bâzı tasarrufatta bulunmak zaruri olduğu gibi, nefs-i emmâreyi dahi zararsız hâle getirmek için üzerinde durarak onu terbiye etmek îcâp eder. işte onun en büyük mürebbîsi oruç'tur. Onun için : «Oruç âzâyı acıktırır. Fakat nefsi doyurur. Âzâ doydu mu, bu sefer de nefs acıkır» derler.

Oruç, insana: fakirlere, yoksullara karşı merhamet hissi aşılar. Çünkü açlık ile susuzluk acısını birkaç zaman tatmış olan bir adam, senenin oniki ayında aynı acı ve ıztırap içinde çırpınan bîçârelerin hâlini mutlaka hatırlar ve onlara acır; yardımlarına koşar. Orucun daha nice hikmetleri vardır. Biz onlardan bahsedecek değiliz. Yalnız şunu kaydetmek isteriz ki orucu hikmetleri olduğu için değil, Allah'ımızın emri olduğundan dolayı tutmalıyız. Zaten her ibâdet hususunda nazar-ı itibara alınacak cihet budur.

Oruç mânâsına gelen savm lûgatta : Mutlak surette imsak, yani yiyip içmeden, konuşmaktan, vesâireden nefsi menetmektir. Şer'an : Niyet ederek tan yerinin ağırmasından, güneş kavuşuncaya kadar yiyip içmekten ve cinsî münasebette bulunmaktan riefsi men etmektir.
Orucun rüknü : İşte bu imsaktir.
Sebebi : Muhteliftir. Çünkü oruçlar muhtelif olup, farz, vacip, mes-nun, mendup, nafile, kerâhet-i tenzîhiye ile mekruh, ve kerâhet-i tahri-mîye ile mekruh kısımlarına ayrılırlar.: Meselâ Ramazan orucunun edâ ve kazası, zıhar, kat'il, yemin kefaretleri, haçta av cezası, ihramlı iken ezâ fidyesi farz oruçlardır. Zîrâ hepsi kafi delîl ile sabittirler. Nezir orucu vacip, muharremin dokuzuncu günü ile birlikte aşure orucu sünnet, her ayın ortasında üç gün oruç tutmak mendub, bunlardan maada keraheti sabit olmayan bütün oruçlar nafile, muharremin dokuzuncu gününü bırakıp, sâdece onuncu günü aşure orucu tutmak kerâhet-i tenzîhiy-ye ile mekruh, teşrik günleri ile bayram günlerinde oruç tutmak tahrî-men mekruhtur.
Şu halde : Edâ ve kaza olmak üzere Ramazan orucunun sebebi : Ramazan ayının bir cüz'üne erişmektir. Ve her gün, o günde edâ edilecek orucun sebebidir. Zîrâ her günün orucu ayrı ayrı ibâdetlerdir.
Kefaret oruçlarının sebebleri : Bu kefaretlerin sebebleri olan yeminden dönme, öldürme vesairedir. Menzûr oruçların sebepleri de nezirlerdir.
Orucun vücûbunun şartı : Müslüman, âkil ve baliğ olmaktır.
Vücûb-u edasının şartı : Hasta olmamak ve mukim yani evinde yerinde bulunmaktır.
Sıhhatinin şartı : Niyet etmek, hayz ile nifastan temiz olmaktır.
Orucun hükmü : Vacibin sukutu yani borcun Ödenmesi ve sevap kazanmaktır. Oruç, muhkem bir farizadır. Farziyeti, kitap, icmâ ve sünnetle sabittir. Binaenaleyh onu inkâr, yahut onunla alay eden kâfir olur. Tutmayana ise fâsık denilir.
«Kîfabdan delîli : « [631]» «Sizden kim bu aya 5. ilişirse, onun orucunu tutsun.» Ve([632])
«Sizin üzerinize oruç farz kılındı» âyet-i kerîmeleri'dir Orucun

farz olduğuna icmâ'-i ümmet münâkid olmuştur.
Sünnetten delîli : Meşhur îmân hadîsiyle aşağıdaki hadîslerdir.[633]

669/525- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir kî : Resûlüllah SalldUahü aleyhi ve selîem :
— Ramazandan Önce bir ve iki gün oruç tutmayın. Yalnız devamlı oruç tutan adam müstesna. O bu orucu da tutsun; buyurdular.»[634]

Hadîs, Müttefekun aleyhdir.
Hadîs-î şerîfte (ramazan) lâfzı yalnız zikir edildiğine göte oruç ayına Ramazan denilebilecek demektir. Halbuki İmâm-ı Ahmed ibni Hanbel'in Hz. Ebu Hüreyre (R. A.) ile başkalarından merfu' olarak rivayet ettiği bir hadîste şöyle buyrulmuştur :
«Ramazan geldi demeyin. Çünkü ramazan Allah'ın İsimlerinden bir isimdir. Lâkin ramazan ayı geldi deyin.» Ancak bu hadîs zayıftır.Buhârî'de sabit olan böyle bir hadîse muaraza edemez.Lâfzı «Bülûğü'l-Merâm» nüshalarında böyle merfu'dur. Ve muhtar olan budur. Zîrâ nefiy'den sonra gelmiştir. Bedel olmak üzere ref'edilir. Müslim'de « %*. j Vl » şeklindedir» ki arapçanin kaideleri îcâbı bu da caizdir. Yani istisna olmak üzere nasb da edilebilir. Buhârî'de istisna : seklindedir. Bu takdirde cümledeki : fiili tam olarak kullanılmıştır.
Hadîs-i gerîf. Ramazandan bir veya iki gün önce oruç tutmanın memnu olduğuna delildir. Bu hadîsi, İmâm-ı Tirmizî (200—279)'de rivayet etmiş ve : «Ehl-i ilim bununla amel etmektedir. Ramazan girmezden önce bir kimsenin oruç tutmasını Ramazanın mânâsından dolayı kerih gördüler» demiştir. Resûlüllah (S.A.V.)'nı ramazandan önce oruç tutmayı yasak etmesi, Teâlâ Hazretleri'nin Ramazan orucuna başlamayı. Ramazan ayının görülmesine ta'lîk ettiğindendir. Binaenaleyh ramazan ayını görmezden evvel oruç tutan, Allah'ın emrine nehy'ine muhalif hareket etmiş olur. Hadîs-i şerîf, Bâtıniyye fırkasının bu bâbdaki âdetini iptal etmektedir. Onlar, Ramazan

hilâlini görmezden bir iki gün evvel oruç tutarlar ve bunu hadîs-i şerifte ki (lâm) dan çıkarmak isterler. Ulemâdan bâzıları : «Oruçtan nehy, şabanın yarısından, yani onaltısından sonradır» derler. Bunların delîli Hz. Ebu Hüreyre (B. .A./dan merfu' olarak rivayet edilen §u hadîstir :
«Şaban yan oldu mu artık oruç tutmayın» Bu hadîsi Sünen sahipleri ile diğer hadîs imamları tahrîc etmişlerdir. Bâzıları : «Şabanın yansından sonra oruç tutmak mekruh, ramazana bir veya iki gün kala tutmak ise haramdır» demişler. Bir takımları da : «Şabanın yarısından sonra oruç tutmak caizdir. Yalnız Ramazandan bir ve iki gün evvel tutmak haramdır» mütalâasında bulunmuşlardır.
Mâlikîler'e göre, ramazandan bir veya iki gün evvel oruç tutmak mekruh değildir. Zîrâ Hz. Ebu Hüreyre hadîsi zayıftır. Hattâ îmâm-ı Ahmed b. Hanbel (164—241) ile îbni Main (—233) onun hakkında : «Bu hadîs münkerdir» demişlerdir. Binaenaleyh şabanın yarısından sonra oruç tutulmaması babında delîl olamaz.[635]

670/526- «Ammar ibnî Yasİr radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Hakkında şüphe edilen günde kîm oruç tutarsa, muhakkak Ebü'l-Kasım Sallallahü aleyhi ve sellem'e isyan etmiştir.»[636]

Bu hadîsi Buhârî ta'lîk suretiyle zikretmiş, onu Beşler mevsul olarak rivayet etmişler, İbni Hüzeyme ile İbni Hibban ise sahîhlemişlerdir.
Hadîsi Beşler de Ht. Ammar (R. A.)'& vasleylemişlerdir. Musannif merhum «Fethü'l-BârU de bunlara Hâkim'i de katmıştır. Hadîsi vasleden bu zevat, onu Amr b. Kays'dan. o da Ebu İshak'tan. rivayet ediyorlar. Onlardaki lâfzı şudur :
«Ammar ibnl Yasir'in yanında İdik. Derken kızartılmış bir koyun getirerek «yeyinU dedi. Oradakilerden biri hemen bir tarafa çekildi ve: Ben oruçluyum; dedi. Bunun üzerine Ammar : «Hakkında şüphe edilen günde kim oruç tutarsa... ilâh... dedi.
îbni Abdü'l'Berr (368—463): «Bu hadîs onlarca nıüsnettir. Bunun

hakkında ihtilâf etmezler» demiştir.
Hadîs, lâfzen mevkuf, hükmen merfu'dur. Mânâsı : Ramazandan az önce oruçtan nehyeden hadîslerle, hilâli gördükten sonra oruç tutmayı emreden hadîslerden alınmadır. Yevmi şek : Şüpheli gün demektir. Hanefîler'e göre, şabanın son günü olup, havanın bulutlu olması sebebiyle şabanın son günü mü yoksa ramazanın ilk günü mü olduğu kestirilemiyen gündür. Eîmme-i selâse'ye göre yevm-i şek: Şabanın otuzuncu günüdür. Ve yine hilâl görülemememek sebebiyle şabandan mı, ramazandan mı bilinememek kaydıyla mukayyettir.
Şâfiîler'e göre : O günde oruç tutmak kimi mekruh, kimi mendup, kimi de bâtıl olur. Şöyle ki: Ramazandandır diye kestirerek tutarsa ke-rahet-i tahrîmiye ile mekruh olur. Farzla vacip arasında tereddüt ederek : «Yarın Ramazan ise ona, değilse başka bir farza niyet ettim» derse, kerâhet-i tenzîhîyye ile mekruhtur. Oruç tuttuğun günlere rastlarsa mendubtur. Oruç tutmakla tutmamak arasında mütereddit bulunur ve: «Yarın ramazansa oruçluyum, değilse değilim.» derse bâtıldır.
Şâfiîler'e göre : Şayet ondan evvelki gece halk arasında hilâlin görüldüğü haberi yayılmış fakat isbât edilememişse o gün oruç tutmak haramdır.
Böyle bir şey konuşulmamışsa kat'i olarak şabandandır. Ramazandan olduğuna âdil bir kişi şehadet ederse, cezmen ramazandandır.
Mâlikîler'e göre : Tetavvu olarak tutulur, yahut oruç tutmayı âdet edindiği günlere rastlarsa, o gün oruç tutmak mendup olur. O gün kaza, kefâret-i yemin gibi bir borcunu ödemek için oruca niyet eder, yahut nezrettiği oruç günü o güne tesadüf eder, yevm-i şekk'in Ramazandan olduğu da anlaşılmazsa niyet ettiği orucu sahîh olur; fakat razaman-dan olduğu anlaşılırsa, tuttuğu oruç ikisine de yaramaz. Her ikisi için birer gün kaza eder. O gün ihtiyaten oruca niyet ederse mekruh olur.
Bu takdirde ramazan günü olduğu anlaşılırsa ramazan orucu yerine geçmez. Bir gün kaza eder.
Hanbelîler'e göre : Yevm-i sekte tetavvu yani nafile oruca niyet etmek mekruhtur. Ancak oruç tuttuğu günlere rastlar veya ondan evvel bir iki gün tutmuş ise mekruh değildir. Sonra o

günün ramazandan olduğu anlaşılırsa tuttuğu oruç ramazan orucu yerine geçmez. Bir gün kaza etmek icâp eder. O gün başka bir vacibe niyet etse, Mâlikîler gibi bunlara göre de günün şabandan olduğu anlaşılırsa, niyet ettiği orucu sahîh olur. Fakat ramazandan olduğu anlaşılırsa, tuttuğu oruç ikisinden de sayılmaz, sonra kaza eder. Niyet ederken, yarın ramazandan ise, ramazan orucuna niyet ettim derse, ramazandan olduğu meydana çıksa bile yine ramazandan sayılmaz, kaza lâzım gelir. Ramazandan olduğu anlaşılmazsa orucu sahîh bile olmaz.

Yevm-i şek hakkında ashâb-ı kiram da ihtilâf etmişler; bâzıları o gün oruc'un caiz olduğuna kail olmuş; diğerleri ise o gün oruç tutmayı Resûlüllah (S.A.V.)'e isyan saymışlardır. Vâkıâ îmâm-% Şafiî (150—204) nin Fâtıma bîntî Hüseyin'den tahrîc ettiği bir hadîste Hz. Alî (R. A./ın: «Şabandan bir gün oruç tutmam, benim için ramazandan bîr gün oruç terk etmemden daha hayırlıdır» dediği göze çarpıyorsa da buna itiraz edenler : «Bu bir eserdir; münkatıdır. Sonra mücerret yevm-i şek hakkında da değildir. Bilâkis yanında birisi hilâl'i gördüğüne şehâdet etmiş de Hz. Ali (R. A.) da oruç tutmuş ve nâs'a da oruç tutmalarını emir etmiş. Ondan sonra bu sözleri söylemiş» diyorlar. Yevm-i şek hakkındaki nasslardan biri de Ibnî Abbas (R. A.) hazretlerinin şu hadîsidir:

«Eğer hilâl ile aranıza buiut girerse, ozaman şabanı otuz gün olarak tamamlayıverin. Amma o ayı (oruçla) karşılamayın!».

Bu hadîsi, îmâm-t Ahmed ibni Haribel ile Sünen sahipleri, îbni Büzeyme ve Ebu Yala tahrîc etmişlerdir. Tayalisi onu şu lâfızlarla rivayet ediyor: «Ramazanı şabandan bir gün ile karşılamayın». Aynı hadîsi Dâre Kutnî de tahrîc etmiş ve ibni Hüzeyme sahîh'inde onu sahîh olduğunu beyân etmiştir. Ebu Dâvud (202—275) Hz. Âişe (R. cmftaj'dan şu hadîsi rivayet ediyor :

Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seUem, şabandan korunduğu gibi, başka hiç bir aydan korunmazdı. Hilâl! görür, yani Ramazan hilâlini görürse oruç tutar; eğer hava bulutlu olursa otuz günü sayar, sonra oruç tutardı.» Bu bâbda yavm-i şek orucunu men eden daha nice hadîsler vardır. Eunlardan bîri de aşağıdaki hadîstir.[637]

671/527- «İbnî Ömer radıyallakü anhüma'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüiiah BallaUdhü aleyhi ve sellem'i :
— Hilâli gördünüz mü hemen oruç tutun; ve onu gördünüz mü hemen iftar edin. Eğer üzerinize hava bulutlu olursa, o ay için tam sayıyı takdir edin; derken işittim.»[638]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
MiteMm'in rivayetinde : «Üzerinize bulut çökerse o ay için otuzu takdir edin» buyrulmuştur. Buhârî'nin rivayetinde : «Sayıyı otuz olarak tamamlayın» denilmiştir. Buhârî'nin Ebu Hüreyre'den rivayetinde ise : «Şabanın sayısını otuz olarak tamamlayın.» buyrulmuştur.
Hadîs-i şerîf, ramazan orucunun Ramazan hilâlini görmekle farz olacağına ramazan bayramının da şevval hilâlini görmekle kılınacağına delildir. Zâhîrî her ne kadar herkesin hilâli görmesini şart kılar gibi ise de bunun şart olmadığına icmâ' vardır. Binaenaleyh görmekten murâd: Hükm-ü şeri'yi ispat edebilen haber-i vahid yani âdil bir veya iki Idşinin görmesidir. Şu halde «Hilâli gördünüz mü» ifâdesinin mânâsı: İçinizden gören olursa demektir. Maamâfîh mes'ele yine de ihtilaflıdır. Hanefîler'e göre : Gökyüzünde bulut filân yoksa hilâli kalabalık bir cemâatin görmesi lâzımdır. Bu cemâatin ne kadar olacağı îmâm-ı Müslimînin reyine bırakılmıştır. Muayyen bir adet şart değildir. Yalnız şâhidler hilâli gördüklerini isbât ederken «eşhedü» lâfzını kullanacaklardır. Şayet gökyüzünde hilâli görmeye bir mâni varsa, o zaman bir kişinin görmesiyle de iktifa olunur. Ancak bu bir kişinin müslüman, âdil, âkil ve baliğ olması şarttır. Bu halde «eşhedü» lâfzı şart değildir.
Hilâli görenin şehâdetini hâkim kabul etmese bile yine oruç tutması îcâp eder. Hilâli göreni tasdik eden kimse dahi aynı hükümdedir.
Şâfiîler'e göre : Gökyüzü açık olsun, bulutlu olsun âdil bir müslü-manın -velev mesturü'1-hâl olsun-[639] hilâli görmesiyle ramazan sabit olur. îsbât için «eşhedü» lâfzı şarttır. Hilâli

görenle onu tasdik edenlere oruç tutmak lâzım olur.
Hanbelîler'e göre : Ramazan hilâli mutlak surette âdil olan bir mükellefin görmesiyle sabit olur. Bu hususta erkek, kadın hür ve köle müsavi ise de sabinin ve mestürü'1-hâl olan kimsenin görmesiyle hilâl sabit olamaz. îsbât için «eşhedü» lâfzı şart değildir. Hilâli görene ve ona inananlara oruç tutmak lâzım olur. Velev ki hâkim onun bu haberini kabul etmesin.
Mâlikîler : Hilâli görmeyi üç kısma ayırırlar :

1— İki âdil kimsenin görmesi.

2— Büyük bir cemâatin görmesi. Bu iki surette ramazan sabit olur.

3— Bir kişinin görmesi. Bu surette ramazan yalnız hilâli gören ile onu tasdik eden hakkında sabittir. Fakat göreni tasdik edenin hilâli görmekle vazifelendirilmiş olmaması şarttır. Vazifeli ise, onun hakkında ramazan sabit olamaz. Tafsilât fıkıh kitaplarındadır.
Hilâli bütün müşlümanların görmesi şart olmadığına göre, bir beldede hilâl görüldü mü şâir beldeler ahâlisine de oruç tutmak lâzım olur. Buna fukâha husûsî tabiriyle dhtilâf-i metâlfa itibar yoktur» derler. Yani ay'm bazı beldelerde evvel, bâzılarında daha sonra doğmasına bakılmaz demektir. Bu dahi ulemâ arasında ihtilaflıdır.
Hanefîler'den Kadı Han ve Şemsü'l-Eimme Serahsî gibi bir takım zevata göre «ihtilâf-i metâli'a itibar yoktur zahir rivayet de budur» diyorlar. Fakat bâzılarına göre ihtilâf-i metâli'a itibar var-dir. Fetâvâ-i hüsâmîyye de şöyle deniliyor : «Bir şehir ahâlisi ay'ı görerek otuz gün tutsalar; diğer bir şehir ahâlisi de ay'ı görerek yirmi dokuz gün tutsalar ve iki şehir arası yakın olup, her ikisinde hilâl aynı zamanda doğsa, yirmi dokuz gün tutanlara bir gün oruç kaza etmek lâzım gelir. Fakat şehirler birbirlerine uzak olup hilâl her ikisinde ayrı ayrı zamanlarda doğuyorsa, bir şehrin hükmü, diğerine lâzım gelmez. Hz. Âişe (R.anha)'nın : «Her beldenin fıtır bayramı o belde ahâlisinin bayram ettiği gündür. Her beldenin kurban bayramı da o belde ahâlîsinin kurban kestiği gündür» dediği rivayet olunuyor ki, bu da ihtilâf-i metâli'a itibâr olunacağını gösterir İmâm-ı Şâfu'nin mezhebi de

budur. Hs. Şafiî (150—204): İki belde arasındaki yakınlığı yirmi dört fersahtan az olmakla tahdid etmektedir. Zîrâ bu miktardan fazlada artık hilâl iki belde'de aynı zamanda doğmaz.
Ramazan hilâlini tek başına gören kimseye oruç tutmak ulemânın ittifakıyla lâzım ise de şevval hilâlini yalnız başına görenin iftar edip edememesi ihtilaflıdır. Ekser ulemâya göre ihtiyaten oruca devam eder. tmâm-ı Şafiî ile Hanefîler'den bâzılarına göre o gün oruç tutmaz, fakat gizler. Çünkü aşikâre yerse, hakikati bilmeyenler kendisine sui zan eder ve günâha girerler.
Hadîs-i şerifin sonundaki Müslim ile BuhârVmn. rivayetleri de Hz. Abdullah ibni Ömer'dendir. Ve Müslim'in rivâyetindeki «otuzu takdir edin» ifâdesini Buhân'nin rivâyetindeki «sayıyı Otuz olarak tamamlayın» cümlesi tefsir etmiştir. Bundan maksad bâzılarına göre: Şabanın otuzuncu günü iftar edin ve ay'ın tamam olduğunu hesaplayın demektir. Diğer bâzılarına göre ise Şaban'ı otuz gün olarak tamamlayın demektir. İbni Battal (—444) diyor ki: «Hadîs-i şerîf'de müneccimlerin sözüne itibar etmeyi def vardır. İtimad edilecek olan ancak hilâlleri görmektir. Biz tekellüften nehy olunduk.» Müneccimler ve diğer, hesapla hilâlin yenilendiğini bilenler için «Bu hesaplara itimad ederek oruç tutabilirler, bayram yaparlar» diyenlerin sözünü ulemâdan El-Bâci reddetmiş: Ve «Selefin icmâ'ı bunların aleyhine delildir» demiştir. Böylelerine en güzel cevabı Imâm-ı Buhâri'nin, Hz. İbni Ömer (R. A./dan tahrîc ettiği şu hadîs veriyor :
ResûlüIlah Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Biz yazı yazmayı, hesap yapmayı bilmez ümmî bir ümmetiz. Ay şöyle ve şöyledir. Yani kimi yirmi dokuz
kimi OtUZ çeker; buyurmuştur.»
Elhâsıl bu hadîsler hilâli görmeden yahut ay'ı tamamlamadan oruç tutulamıyacağına ve bayram yapüamıyacağına nass olarak delildirler.[640]

673/528- İbnİ Ömer radıyaîlahü anhüma'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Cemâat hilâli görmeye çalıştılar. Ben

Peygamber Sallallahü aleyhi ve settem'e onu gördüm diye haber verdim. Bunun üierİne oruç tuttu ve nâs'a da o ayın orucunu tutmalarını emir buyurdu.»[641]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Onu İbni Hibban ile Hâkim sahîhlemişlerdir.
Hadîs-i şerîf oruç tutmak için haber-İ vâhid'le amel edilebileceğine delildir. Birçok ulemânın mezhebi de budur. Bunlar yalnız adaleti şart koşarlar. Diğer bâzıları mutlaka iki kişinin şart olduğuna kaildirler. Çünkü bu bir şehâdettir. Hukukta şehâdetin nisabı iki erkek yahut bir erkek ile iki kadındır. Bunların delili : NesâVnin Abdurrahman ibni Zeyd ibni Hattâb'ta.n rivayet ettiği şu hadîstir :
«Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve seUem'm ashâbıyla birlikte oturdum ve kendilerine sordum. Bana Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'in :
— Ay'ı görün oruç tutun; ve ay'ı görün iftar edin. Eğer size hava bulutlu olursa şabanın sayısını otuz gün olarak tamamlayın. Ancak iki kişi şehâdet ederse o başka; dediğini anlattılar.»
Bu hadîsin mefhûm-u muhalifi, bir kişinin kâfi gelmiyeceğine delâlet ederse de sadedinde bulunduğumuz İbni Ömer hadîsiyle ilerde gelecek Arabî hadîsi birer mantuk olup, bir kişinin haberinin kabul edigelecek Â'rabî hadîsi birer mantuk olup, bir kişinin haberinin kabul edileceğine delâlet ederler. Mantûkun karşısında ise mefhûma itibâr yoktur. Binaenaleyh, bir kişinin kadın veya köle bile olsa haberi kabul edilir. Bayram hakkında bir kişinin haberinin kâfi gelip gelmiyeceği ihtilaflıdır. Bâzı Hanefîler'le Mâlikîler'e göre şevval hilâlini isbât için iki âdil kimsenin şehâdeti lâzımdır. Ancak Hanefîler'e göre iki kişinin biri erkek, ikisi kadın olabilir. Şâfiîler'e göre âdil bir kişinin şehâdeti de kâfidir. Şâhidlerin bu hilâli isbat için «eşhedü» demeleri MâlİkîIer'le Han-belîler e göre lâzım değilse de Hanefîler'le Şâfiîler'e göre lâzımdır. İbni Abbas ile İbnl Ömer (R. anhüma)'nm rivayet ettikleri şu hadîs Mâlikîler'e delildir :
«Peygamber SaUaUahü aleyhi ve selîem; Ramazan hilâli için btr kişinin haberini kabul etti. İftar için ise İki erkeğin şehâdetînden başkasını kabul etmezdi.» Yalnız Dâre Kutnî bu hadîsi zayıf

bulmuş ve : «Bunu Hafs b. Ömer, yalnız başına rivayet etmiştir. Halbuki bu zât zayıftır» demiştir.[642]

674/529- «İbni Abbas radıyallahü anhüma3dan rivayet olunduğuna göre: A'râbinin bîri Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seUem'e gelerek :
— Ben hilâli gördüm; Demiş. Resûl-ü Ekrem SaUaUahü aleyhi ve seUem :
— Aliah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet ediyor-musun? demiş. Adam :
— Evet; cevabını vermiş Resûlüllah SdllaUahü aleyhi ve sellem :
— Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna şehâdet edîyormusun? demiş. Adam :
— Evet; demiş. Resûl-ü Ekrem SaUaUahü aleyhi ve sellem :
— O halde insanlara yarın oruç tutmalarını haber ver yâ Bilâl; buyurmuşlardır».[643]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmişler; İbni Hüzeyme ile İbni Hibban sahîhlemişlerdir. Nesâî ise mürsel olduğunu tercih etmiştir.
Hadîs-i şerîf yukarda geçenler gibi ramazanın isbâtı için bir kişinin haberi kabul edileceğine ve keza müslümanlar arasında aslın adalet olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) Â'rabîden yalnız keüme-i şehâdet istemiştir. Hilâl hakkındaki sözleri şehâdet değil, haber kabilinden olduğu ve îmân için iki kelime-i şehâdet'i ikrar kâfi geldiği, başka dinlerden teberri etmeye lüzum olmadığı da bu hadîsin işaretinden anlaşılan ahkâmdandır.[644]

475/536- «Ümmü'l-Mü'minin Hafsa radıyallahü <mha'4an rivayet luıtdttğuna göre. Peygamber SaUaUahü aleyhi ve settem; şöyle buyurmuşlardır :
— Kim oruca fecirden önce niyetlenmezse onun orucu yoktur.»[645]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmişlerdir. TîrmİzÎ ile Nesâî (Hafsa'ya) mevkuf olduğunu tercihe meyletmişlerdir. İbni Hüzeyme ile İbni Hibban ise onu merfu' olarak sahîhlemişlerdir. Dâre Kutnî'nin (Hafsa'dan) rivayetinde «Geceden oruca nîyetienmiyenin orucu yoktur» Duyurulmuştur.
Hadîs-i şerifin mevkuf mu yoksa merfu! mu olduğu hadîs imamları arasında ihtilaflıdır. îbni Hazm (384—'156): «Bu hadîs hakkındaki ihtilâf, haberin kuvvetini arttırmaktadır, çünkü onu merfu' olarak rivayet eden mevkuf olarak da rivayet etmiştir» diyor. Hadisi Ta-berâni (260—360) başka bir yoldan tahrîc etmiş ve : .RicâSi sikadırlar» demiştir.
Hadîs-i şerîf, orucun ancak gecedeu niyetlenmekle caiz olacağına delâlet ediyor. Geceden ni^tuenrnek, gecenin her cüz'üne şâmil oiup, tâ güneşin kavuşmasından sonra başlar. Çünkü oruç bir âmeldir. Ameller ise niyetlere göredir. Gündüzle gecenin arasında onları birbirinden ayıracak hissî bir fasıla olmadığından geceden muştur. Tâ ki günün hiçbir cüz'ü niyetsiz kalmasın. Orucun bütününe sebep Ramazan ayına yetişmektir. Hergünün orucuna ise o gün sebeptir. Binaenaleyh ulemâdan bâzıları her günün orucuna ayrı ayrı niyet etmek şarttır demiş; bâzıları da bütün ayın sebeb-i vücûbu'nun ramazan ayına yetişmek olduğuna bakarak ayın başında oruca niyet etmek bütün oruç günleri için kâfidir demişlerdir. Çünkü bu itibarla bütün ramazan bir ibâdet mesabesindedir.
Hadîs-i şerîf, farz, nafile, nezir vesaireye âmm ve şâmildir. Fakat bu çeşitli oruçlara niyet hususunda ihtilâf vardır.
Hanefîler'e göre : Ramazanın edası, nezr-i muayyen ve nafile oruçlarına güneşin kavuşmasından itibaren tâ kaba kuşluğa kadar niyet etmek caizdir. Fakat kaza, kefaret ve nezr-i mutlak oruçlarına ancak geceden niyetlenilir.
Şâfîîler'e göre : Nafileden maada bütün oruçlara geceden niyetlenmek lâzımdır. Nafile oruca ise gündüzün istediği vakit niyet etmek caizdir. Çünkü nafile oruç onlara göre tecezzi (parçalanma) kabul eder.
MâlÎkîler'e göre : Her nev'i oruca geceden niyetlenmek îcâb eder. tmâm-ı Ahmed îbni HanbeVden iki rivayet vardır. Bir rivayete göre her gün için ayrı ayrı geceden niyetlenmek

lâzımdır, ikinci rivayete göre, bütün ramazan için ay'ın başında bir defa niyet etmek kâfidir. Nafile oruçta geceden niyet şart değildir diyenler Buhâri'nin şu hadîsi ile istidlal ederler :
«Peygamber SaJlaUahü aleyhi ve seUem; aşure günü nâssın arasında : «Kim yedi ise tamamlasın veya oruç tutsun; kim yemedi ise artık yemesin; dîye seslenmek üzere bir adam göndermiştir.» Ve derler ki «Aşure orucu da vaktiyle farz idi. Sonra ramazan orucu ile neshedildi; fakat vücûbunun neshedilmesi şâir hükümleri kaldırmaz.» Bunlar aşağıdaki Hz. Âişe hadîsiyle de istidlal ederler.[646]

676/531- «Hz. Âlçe radıyallahü anha'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Bir gün yanıma Peygamber SdllaUdhü aleyhi ve seUem girdi ve:
— Nezdinizde bir şey var mı? dedi. «Hayır» dedik.
— O halde ben oruçluyum; buyurdular. Sonra başka bir gün yine bize geldi, «bize hurma yemeği hediye olundu» dedik.
— Göster onu bana. Vallahi oruçlu sabahladım; dedi ve yedi.»[647]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîf nafile oruca gündüzün niyetlenilebileceğine delildir, Niyetlenmenin hududu bâzılarına göre kaba kuşluk yani günün yarısından biraz önceki zamandır. Bazılarınca günün yarısına kadar niyet edilebilir. Fakat dikkat etmeli ki, gündüzün oruca niyet caiz olabilmek için tanyeri ağarmaya başlamazdan itibaren bir şey yiyip içmemek, oruca münâfi bir şey yapmamak şarttır. Nitekim hadîsin sonundaki «Oruçlu sabahladım» cümlesi ile buna işaret buyrulmuştur. Bu cümlede orucun hakikat veya mecaz mânâlannının kasdedilmiş olması ihtimal dahilindedir. Hakikat kasdedildiğine göre, Hz. Peygamber (S.A.V.) nafile oruca niyet ederek sabahlamış; sonra onu bozmuştur. Bittabi nafilede bu caizdir. Mecaz kasdedilmişse orucu bozmuştur demeye lüzum kalmaz. Kelimeyi lügat mânâsında kullanmış demektir. Bu takdirde mânâ şöyle olur : «Yiyip içmeden sabahladım».

Elhâsıl görülüyor ki ihtilâf olmakla beraber bâzı oruçlara gündüz niyet etmek caizdir. Maamâfîh bütün oruçlara geceden niyetlenmenin efdâl olduğu şüphesizdir.[648]

677/532- «Sehl ibni Sa'd radıyallahü anhüma'dun rivayet edildiğine göre, Resûlüllah Sallattahü aleyhi ve sellem:
— Nâs iftar'ı acele ettikleri müddetçe hayırda dâimdirler; Buyurmuştur.»[649]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Tirmizî'deki Ebu Hüreyre (R. A,) hadîsinde Peygamber (S.A.V.) in şöyle buyurdukları rivayet olunuyor :
«—Allah AzzeveCelle; Kullarımın benim indimde en makbulü en acele iftar edenlerdir; buyurdu.»
Bu hadîsi, îmâm-ı Ahmed îbni Hanbel (164—241) ile Ebu Dâvud (202—275) da rivayet etmişlerdir. İmâm-ı Ahmed'in rivâyetinde : «Sahuru tehir ettikleri müddetçe» ziyâdesi vardır. O zaman hadîsin tamamı §öyle olur : «Nâs iftarı acele, sahuru tehir ettikleri müddetçe hayırda dâimdirler.»
Ebu Davud'un rivayetinde de şu ziyâde vardır:
«Çünkü yahudilerle hıristiyanlar iftarı, yıldızların göründüğü zamana tehir ederler» «El-Mesâbih» şerhinde bu ziyâdeyi müteakip : «Sonra bizim dinimizde bid'atçıların şiarı ve alâmeti olmuştur.» deniliyor.
Hadîs-i şerîf iftarı acele etmenin müstehüfe olduğuna delildir. Bunun için bittabi güneşin kavuştuğunu görmek yahut sözüne itimad caiz olan birinin haber vermiş olması şarttır. İftarı acele yapmanın illeti yahudilerle hıristiyanlara muhalefettir. Bâzılarına göre bunun hikmeti gündüze geceden zaman katmamakdır. Şüphesiz oruçluya daha münâsip olan da budur. İmâm-ı Şafiî : «İftarı acele yapmak müstehabtır; fakat tehiri de mekruh değildir. Ancak kasden tehir ederek fazileti bunda görmek müstesnadır» demiştir. İftarı aceîe etmenin müsteâb olduğunda mezhep imamları müttefiktirler.
Vâkiâ bâzı hadîslerde, nefsin şehvetini kırmak maksadıyla iftarın bir parça geciktirilmesinin mekruh olmayacağına işaret varsa da

hadîsimizin İmâm-ı Tirmizî'nin Ebu Hüreyre (R. A ./dan rivayet ettiği kısmındaki (hadfs-İ kudsî) cümlesi iftarın mutlak surette acele yapılmasının Allah indinde daha makbul olacağına delâlet etmektedir. Bittabi sarahat mukabilinde işarete itibar yoktur.
Peygamber (S.A.V.)'e gelince : O bu hadîsin umumundan hâriçtir. ZSrâ ilerde görüleceği veçhile ashâb-ı kirâm'ına kendisinin onlar gibi olmadığını tasrih buyurmuştur. Binaenaleyh o iftarı acele yapmasa bile yine Allah indinde oruç tutanların en makbulüdür. Ve yine ilerde görüleceği veçhile kendisine visal orucu için irin verilmiştir.[650]

679/533- «Enes ihni Mâlik radıyatlahü anfe'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûfüllah SallaJlahü aleyhi ve sellem :
— Sahur yeyiniz. Çünkü sahurda bereket vardır; buyurdular».[651]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîsi îmâm-ı Ahmed, îbni Hanbel, Hz. Ebu Said'den rivayet ediyor. Onun rivayetinde şu ziyâde de vardır:
«Onu bırakmayın. Velevki biriniz (sadece) bîr yudum su yudumtamış olsun. Çünkü Allah ile melekleri sahur
yiyenlere salât eylerler.»
Emrin zahiri sahur yemenin vücûbunu ifâde ediyorsa da, gerek Peygamber (S.A.V.)'in gerek ashâb-ı kirâm'ının visal orucu tutmaları burada onu nedip mânâsına değiştirmiştir.
İmâm-ı Nevevî (631—676): «Bu hadîste sahura teşvik vardır. Ulemâ bunun vacip değil, müstehâb olduğuna icmâ' etmişlerdir. Sahurda ki bereket ise meydandadır. Çünkü oruç tutmak için insana kuvvet ve neşât verir. Sahur yiyene orucun meşakkati azaldığından onun sebebiyle çok oruç tutmaya rağbet hâsıl olur» diyor.
Jbnü'lrMünzir dahi sahur yemenin mendub olduğuna icmâ' nak-letmiştir. Sahur yemekte sünnet'e ittiba ve ehl-i kitab'a muhalefet vardır. Bunun delîli İmâm-ı Müslim'in merfu' olarak rivayet ettiği şu hadîstir :
«Bizim orucumuzla ehl-i kitab'ın orucu arasındaki hudud

sahur yemektir».[652]

680/534- «Süleyman b. Amir Dabbİ radıyaîlahü anh'âen Peygamber SaUattahü aleyhi ve seüem'ln şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir :
— Biriniz iftar etti mi hurma ile etsin. Bulamazsa su ile iftar etsin. Çünkü su temizdir.»[653]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmiştir. İbni Hüzeyme, İbni Hibban ve Hâkim onu sahîhlemişlerdir.
Hadîs-i şerîf, Ümran ibni Husayn tarikiyle de rivayet olunmuştur. Fakat bu tarîkta zaaf vardır. Aynı hadîsi Tirmizî ile Hâkim Enes (R. A.)'den rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sahîh bulmuştur. Tirmizî, Nesâî ve başkaları ise yine Hz. Enes'den fiil-î Resul olmak üzere rivayet etmişlerdir. Mezkûr hadîste Hz. Enes şöyle demiştir: «Re-sûlüllah SallaUahü aleyhi ve selîem akşam namazını kılmazdan önce bîr kaç yaş hurma ile iftar ederdi. Yaş hurma bulunmazsa birkaç kuru hurma ile iftar eder, o da bulunmazsa birkaç yudum su içerdi.»
Bâzı rivayetlerde hurmaların üç adet olacağı tasrih edilmiştir. Bu mânâda daha başka rivayetler de vardır. Bunların hepsi hurma ve su ile iftar etmenin sünnet olduğuna delâlet ederler. Îbnü'l-Kayyim (691—751) diyor ki «Bu, Peygamber (S.A.V.)'in ümmetine olan kemâl-i şefkatin-dendir. Zîrâ boş mideye tatlı bir şey vermek daha ziyâde kabule karin ve insanlardaki kuvvetlerin bahusus görme kuvvetinin kuvvet bulmasına sebep olur.»
Suya gelince : Oruç sebebiyle karaciğerde bir nevi kuruma hâsıl olur. Su ile ıslatılırsa, ondan sonra alacağı gıdadan istifâdesi daha ziyâde mükemmelîeşir.
Bununla beraber kalbin ıslâhı hususunda hurma ile suda daha nice hassalar vardır ki, bunları yalnız kalb doktorları bilir.[654]

681/535- Ebu Hüreyre radıyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem; Visalden

nehyettl. Bunun üzerine müslumanlardan bir adam kalkarak :
— Amma sen visal yapıyorsun ya Resûlellah?; dedi. Resûlüllah SaMaJİahü aleyhi ve seUem:
— Hanginiz benim gibi olabilir. Şüphesiz ki ben, Rabbim beni doyurup, sulayarak geceliyorum.» buyurdular.
Ashâb visalden vazgeçmekten İmtina edince, Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem kendileri İle bir gün visal yaptı; sonra bir gün daha yaptı. Sonra hilâli gördüler. Bunu müteakip Hz. Peygamber (S.A.V.) -vazgeçmekten imtina ettikleri için, kendilerine bir ders-i ibret verircesine :
— Eğer hilâl gecikseycli size daha ziyâdesini yapardım; buyurdular.»[655]

Bu hadîs, Müttefekun aleyh'dir.
Hadîsi, Buharı ile Müslim, Ebu Hüreyre, İbni Ömer, Âişe ve Enes (R. A hazaratından rivayet etmişlerdir. Ayrıca İmâm-t Müslim (204—261) onu Ebu Said (R. A./dan da tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerîf, visalin memnu olduğuna delildir. Maamâfîh sahura kadar izin verilmiştir.
Visal : Oruç günlerini birbirlerine eklemekdir. Yani iftar etmemek ve sahur yememek suretiyle gece, gündüz birkaç gün oruç tutmaktır. Buna ancak kalbi Allah'ına karşı muhabbet sadakatıyla, vuslat kuvvetiyle mâl-â-mâl olan Peygamber (S.A.V.) takat getirebilir. Çünkü Allah-ü Zülcelâl onu ilâhî maârif ile doyurur. Kalbine şevk ve münâcât lezzeti verir ki bunlar kalbin devası ve ruhun gıdasıdır. Binaenaleyh bir müddet için cismin gıdası yerini tutarlar. Yoksa «Rabbim beni do-yurup sulayarak geceliyorum» demek yiyip içiyorum mânâsına değildir. Bu mânâya alınırsa zâten oruçlu sayılmaz. Bununla beraber Cenâb-ı Allah onu cennet taamı ile doyuruyordu. Bu taamın hükmü dünya taamına benzemez ve oruçla mükellef olmasına münâfî değildir, diyenler de vardır.
Sahura kadar visale izin verildiğini Hz. Ebu Said (R.A.ym rivayet ettiği şu hadîsten anlıyoruz :
«Hanginiz visal tutmak isterse sahura kadar visal yapsın».
Ebu Said (R. A.)'ın bu hadîsi gecenin bir kısmında yapılan imsak'in visal sayılacağına delildir. Bu hadîs, «Sübülüs-Selâm»

sahibine göre: «Gece oruca mahal değildir. Binaenaleyh geceleyin orug tutmaya niyet edilse bile bu niyet ve oruç sahih olamaz.» diyenlere reddiyedir .
Lâkin bizce bu fikir hatâdır. Çünkü gece hakikaten oruca mahal değildir. Teâlâ Hazretleri :
[656]«Ta kara iplikten ak ipliği seçinceye kadar yeyin İçin» buyuruyorlar. Kara iplikle ak iplikten murâd: Gece ile gündüzdür. Şu halde geceleyin sabaha kadar yemek içmek mubah, fakat sabahleyin artık haramdır. Oruç için de : « [657]» «Sonra orucu geceye kadar tamamlayın» buyruluyor.
Binaenaleyh açıkça anlaşılıyor ki, orucun zamanı gündüz; yeyip içmenin zamanı da gecedir. Bu suretle orucun vakti nassı kitapla gündüze mahsus kılındıktan sonra nasıl olur da haber-i vâhid olan bir Hadîs nass-ı kitabı reddeder ve gece yine de oruca mahal olabilir? Kaldı ki visal orucu ile geceleyin oruç tutmak başka başka şeylerdir. Visal orucu gündüzün tutulan orucun geceleyin devamıdır. Ve aslen memnu olmakla beraber, müsaade edildiği yerler de vardır. Geceleyin oruç tutmak ise güneş kavuşurken niyetlenip, fecir doğarken iftarı tasavvur edilen oruçtur ki, burada münakaşasını yaptığımız budur. Buna, «Sübiüü's-Selâm» sahibinden başka kail olan yoktur. Gecenin oruca mahal olmadığında ulemâ müttefiktirler.
Hadîs-i şerifte visalin Hz. Peygamber (S.A.V.)'în hasâisinden olduğuna delâlet vardır. Ümmeti hakkında caiz olup olmadığı ihtilaflıdır.
tmâm-ı Mâlik (93—179) ile diğer bâzı ulemâ mutlak surette haram olduğuna kaildirler. Delilileri mevzuu bahsimiz Ebu Hüreyre hadîsidir. Bâzıları «kime meşakkat verirse ona visal orucu haram; kime meşakkat vermezse mubahtır» demişlerdir.
Mâlik'ten maada mezhep imamlarına göre visal orucu mekruhtur. Haram değildir diyenler, Peygamber (S.A.V.)'in ashabı ile birlikte visal yapmış olmasıyla istidlal ederler ve: «Buradaki nehiy tahrim için olsa, ResûlüNah (S.A.V.) ashabını bu fiil üzerine takrir buyurmazdı. Takrir buyurması nehyin tahrim için değil, ashâb-ı ki ramına bir tahfif olmak üzere kerahet için geldiğine karinedir» derler. Bunlar aşağıdaki

hadîslerle de istidlal ederler:

1— Ebu Dâvud sahabeden bir zâttan şu hadîsi tahrîc etmiştir :

«Resûlüllah Salîallahü aleyhi ve sellem, hacamet ile muvasele-(orucun) dan nehiy elti. Ama onları ashabına (meşru olarak bırakmış olmak için) haram kılmadı». Bu hadîsin isnadı sahihtir.

2— Bezzâr ile Taberânî, Semüra (R. A.J'dan şu hadîsi tahrîc etmişlerdir :

«Peygamber SaUallahü aleyhi ve sellem, visal orucundan nehiy etti. Fakat kat'i olarak değil.»

3— Îbnü's-Seken merfu' olarak şu hadîsi rivayet ediyor :

«Şüphesiz Allah geceleyin orucu farz kılmamıştır. Binaenaleyh istiyen bana tâbi olsun, ama kendisine hiç bir ecir yoktur.»

4— İbni Ebi Şeybe, İbni Zübeyr'in onbeş gün visal orucu tuttuğunu sahîh bir isnadla rivayet ettikten sonra bunu başkalarının yaptığını da zikretmiştir.

«Ashâb-ı kiram nehiyden tahrim mânâsı anlasalar, bilfiil kendileri visal yapmazlardı» diyorlar. Visal orucu haramdır diyenler, Resûlüllah (S.A.V.)'in bizzat visal orucu tutmasına, ashabını zecir ve kendilerine bir ibret dersi vermek içindir derler. «Hanginiz benim gibi olabilir» sözü de istifhâm-ı inkârıdır. Sabaha kadar olan visale Resûlüllah (S.A.V.) müsaade buyurmuşlardır. Netekim Buhârî'nin Ebu Sald (R. A./den tahrîc ettiği şu hadîsten de anlaşılmaktadır :

«Ebu Said, Peygamber (S.A.V.)'! :

— Visal orucu tutmayın. Hanginiz visal yapmak isterse sahura kadar yapıversin; derken tsltmîştfr.[658]

682/536- «(Bu da) Ebu Hiireyre radıyaUahü ank'dtn rivayet olunmuştur. Demiştir ki; Resûlüilah SaüaMahü aleyhi ve seîlem:

— Kim yalan söylemeyi, onunla amel etmeyi ve cehli bırakmazsa Allah'ın da onun yiyip içmesini bırakmasına bir ihtiyacı yoktur; buyurdular.[659]

Bu hadîsi, Buhârî ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Lâfız Ebu Davud'undur.

Cehİl'den murâd : Sefâhettir.
Hadîs-i şerîf, yalanın ve yalanla iş görmenin ve keza sefâhetin oruçluya haram olduğuna delildir. Bunlar oruçlu olmayanlara da haram ise, de oruçlu hakkında te'kiden haramdırlar. Nasıl ki zînâ herkese haram, böbürlenmek herkese çirkindir, fakat ihtiyarın zînâ etmesi, fakirin böbürlenmesi daha da te'kidle haram ve çirkindir.
«Allanın ihtiyacı yoktur» demek, «irâde etmez» demektir. Bu cümle zikri geçen şeyleri irtikâp etmenin ne derece büyük birer suç olduğunu ve bunları irtikâp edenlerin tutttugu orucun hiç tutulmamış mesabesinde bulunduğunu beyân ediyor. Hadîsteki mefhum-u muhalife -onu delîl kabul edenlerce dahi,- itibar yoktur. Yani yalancılıktan ve sefahatten vazgeçenin yiyip içmeyi bırakmasına AHahü Züİcelâl'in ihtiyacı olacak değildir. Çünkü onun hiç bir kimseye ihtiyacı yoktur. O bütün âlemlerden ganidir. Bâzıları : «Bu cümle kabul etmemekten kinayedir» derler. Bazılarınca da «Bunun mânası, tutulan orucun sevabı, mezkur kötülüklerin sebep olacağı cezaya mukavemet edemez» demektir.
Bu bâbda şöyle de bir hadîs vardır :
«Eğer kendisine bir kimse söver sayarsa, ben oruçluyum deyiversin.» Yani peşinen kendisi söğmedigi gibi ona başkası söğerse dahi cevaben söğmesin.[660]

683/537- «Hz. Âişe radıyaUahü <mA4'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seltem, oruçlu İken Öper; oruçlu İken mübaşeret ederdi.Lâkin nefsine en mâlik olanınız idi.»[661]

Hadîs, mütfefekun aleyh'dir. Lâfız Müslim'indir. Müslim bir rivayette (ramazanda) kaydını ziyâde etmiştir.
Irb : Nefsin ihtiyacı demektir. Musannif merhuma göre bunun mânâsı cuzvuna malik idi» demektir.
Mübaşeret : Ellemek, sıkmak ve tenini tenine değdirmektir.
Ulemâ-! kiram şöyle diyorlar : «Bu hadisin mânâsı, size oruçlu iken kadınlarınızı öpmekten kaçınmak gerekir. Kendinizi

Resûlüilah (S.A.V.) ile bir tutmayın. Çünkü o nefsine mâlik idi. Öpmekten inzal vâki olmayacağına emin idi. Siz emin değilsiniz. Şu halde size bundan kaçınmak düşer» demektir.
îmâm-ı Nesâî (215—303) «El-Esved» tarikiyle şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Âişe'ye :
— Oruçlu olan mübaşeret edebilir mî? diye sordum:
— Hayır; dedi:
— Resûlüilah (S.A.V.) oruçlu iken mübaşeret ediyor değilmiydl? dedim.
— Şüphesiz o nefsine en mâlik olanınız İdi; dedi.»
Bu hadîsin zahiri, Hz. Âişe (R. anfca/nın mübaşeret işini Peygamber (S.A.V.)'e mahsus olduğu kanâatında bulunduğunu gösteriyor. KurtvM: «Bu Hz. Âişe'nin bir içtihadıdır» diyor. Bâzıları : «Herhalde Hz. Âişe (R. ariha) Peygamber (S.A.V.)'den başkasına, öpmeyi kerfi-het-i tenzîhiye ile mekruh görürmüş. Nitekim : «O nefsine en mâlik olanınızda demesi de buna delâlet eder.» demişlerdir.
Hadîsin zahiri, oruçluya öpmek ve mübaşeret gibi şeylerin caiz olduğunu gösteriyor. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) bunları yapmıştır. Maamâ-fîh mes'ele ulemâ arasında ihtilaflıdır.

1— Hanefîlere göre : Nefsinden emin olanlara oruçlu iken öpmek ve mübaşeret gibi şeyler caizdir. Fakat meni gelmesinden veya cimâ'-dan emin olmayanlara mekruhdur.

2— ŞâfİHer'e göre : Öpmek ve mübaşeret gibi cimâ'ya (cinsi münâsebete) mukaddime sayılan şeyler şehveti tahrik etmezse mekruh, ederse haramdır.

3— MâlİkîIer'e göre : Cimâ'ın mukaddimeleri ile mezi ve meninin inmiyeceği malûm olursa, mekruh, şüpheli olur veya ineceği bilinirse haramdır.

4— Hanbelîler'e göre : Cimâ'm mukaddimeleri şehveti tahrik ederse, mekruh; tahrik etmezse caizdir. Fakat menî'nin inmesinden korku-lursa bunlar haram olur.

5— Bâzılarına göre : Cimâ'ın mukaddimeleri haramdır. Çünkü Teâlâ hazretleri mübaşereti gündüzün haram kılmıştır.

Fakat bu kavle zâhip olanlara : «âyet'teki mübaşeretten murâd cimâ'dır. Eunu Re-sûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in fiili beyân etmiştir. Nitekim babımızın hadisi de aynı hakikati beyân etmektedir» diye cevap verilir.

6— Zâhirller'e göre : Cimâ'ın mukaddimeleri mubahtır. Hattâ bâzılarına göre müstehâbtır.

7— Bâzılarına göre : Cimâ'ın mukaddimeleri gençlere mekruh, ihtiyarlara mubahtır. Bu kavi İbni Abbas radıyaîîahü anh'den rivayet olunmuştur. Delili : Ebu Davud'un tahrîc ettiği bir hadîstir. Bu hadîse göre : Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem'e bir adam gelerek oruçlunun mübaşerette bulunmasını sormuş; Resûlüllah SaîlaMa-hü aleyhi ve sellem kendisine ruhsat vermiş. Diğer biri gelerek aynı mes'eleyi sormuş; Hz. Peygamber onu nehiy etmiş. Bir de bakmışlar ki ruhsat> verilen ihtiyar, nehiy olunan gençmiş. Bu kavillerin içinde en kuvvetlisi Hanefîler'in kavlidir. Delilileri: Babımızın hadisi ile îmâm-t Ahmed ibni Haribel ve Ebu Davud'un tahrîc ettikleri Ömer ibni Hat-tab hadîsidir. Hz. Ömer (R. A.) hadîsi şudur :
«Ömer demiştir ki: Bir gün keyfe gelerek oruçlu olduğum halde (ehlimi) öptüm. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.)'e geldim ve:
— Bugün ben büyük bir iş yaptım; oruçlu iken öptüm; dedim. Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, buyurdular kî :
— Oruçlu iken su ile mazmaza yapmış olsan hüküm ne olur dersin?
— Bunda bir şey yoktur; dedim:
— (O halde ötekinde) neden olsunmuş; buyurdular.» Oruçlu bir kimsenin öpmek, bakmak veya mübaşeret gibi cimâ'ın, mukaddimelerinden biri sebebiyle mezi veya menisi inse orucunu kaza edip etmiyeceği hususunda dahi ulemâ ihtilâf etmişlerdir.
Hanefîler'le Şâfiîler'e göre : Mezînin gelmesi orucu bozmaz. Bakmak suretiyle meni'nin gelmesi dahi aynı hükümdedir. Öpmek ve mübaşeret suretiyle meni inerse yalnız kaza lâzım gelir. Hanbelîler'e göre de öyle ise de bakmakla menî indiği takdirde kaza lâzım olur.
Mâlikîler'e göre : Mezi gelirse oruç bozulur. Kazası lâzım gelir.

Fakat menî inerse, bakmak sureti dahî dâhil olmak üzere bütün cima mukaddimelerin Ramazan orucunun hem kazası, hem kefareti lâzım olur.
Tenbih : Hz. Âişe (R.anha)'nm Peygamber (S.A.V.) hakkında : «Oruçlu iken» demesi, kendisinin de o anda oruçlu olmasını iktizâ etmez. Bu bâbda zahiren biri birinden zıd gibi görünen iki hadîs rivayet olunur. Bunları îbni Hİbban sahihinde Hz. Âişe (R. anha)'d&n tahrîc etmiştir. Birinci hadîste : «Resûlüllah (S.A.V.) farz ve nafile oruçlarda zevcelerinden bazılarını öperdi» deniliyor. İkincide : «Peygamber (S.A.V.) o kadın oruçlu iken yüzüne dokunmazdı» denilmektedir. Fakat îbni Hibban (—354) şöyle diyor: «Bu iki haber arasında zıddiyet yoktur. Çünkü Peygamber (S.A.V.) nefsine mâlikti. Ve bu fiili île hâli kendisi gibi olanlara bu işi yapmanın caiz olduğuna tenbih etmiş; kadınların böyle hallerdeki zaafını bildiği için kadın oruçlu iken, kendisine dokunmamıştir».[662]

684/538- «İbni Abbas radıyaUahü anhüma'dan rivayet edildiğine göre; Peygamber SdUdUahü aleyhi ve seUem, İhramlı iken kan aldırmış; oruçlu İken de kan aldırmıştı.»[663]

Bu hadîsi, Buhar! rivayet etmiştir.
Bu hadîs hakkında ulemâdan bâzıları şu mütalâayı ileri sürüyorlar: «Resûlüllah (S.A.V.) galiba ayrı ayrı zamanlarda hem ihramlı iken kan aldırmış; hem de oruçlu iken kan aldırmıştır. Fakat bu iki işi bir zamanda yapmamıştır. Çünkü ihramlı olmaktan haccetü'l-vedâ'daki hâli kasdedilirse, orada oruçlu değildi. Zîrâ Haccetü'i-Vedâ ramazanda değildi. Mekke'nin fethi ramazanda olmuşsa da, o seferde Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ihramlı değildi. Vakıa nafile oruca niyet etmiş olması ihtimâl dâhilinde ise de niyetli olduğunu biien yoktur».
Bu hadis hakkında çeşitli rivayetler vardır. îmâm-ı Ahmed İbni Haribel (164—241) : «İbni Abbas'ın arkadaşları oruç zikretmiyorlar» diyor. Ebu Hatim (195—277) : «Bu hadîste Şerik hatâ etmiştir. Resûlüllah (S.A.V.) yalnız kan aldırmış ve haccamın ücretini vermiştir. Şerik bunu ezberinden söylemiştir.

Halbuki hafızası bozulmuştur» demektedir. Îbnü'l-Kayyim (691-751) «Zadü'l-maad» adlı eserinde: Resûlüllah (S.A.V.)'in oruçlu iken kan aldırdığı kendisinden rivâyeten sahîh olmamıştır» demiştir. îmâm-ı Ahmed'e bu hadîs sorulduğunda: «Sahîh değildir» demiştir.
Elhâsıl Resûlüllah (S.A.V.)'in oruçlu iken kan aldırdığı rivayeti sahîh değildir. Sahîh olan sadece kan aldırmasıdır. Binaenaleyh bâzı ulemânın mütalâaları veçhile hadîsin her cümlesi ayrı ayrı ifâdeler olabilir. Yani bir defa ihramlı iken kan aldırmış; sonra başka bir defa da oruçlu iken kan aldırmış olabilir. Buna karine, hem ihramlı, hem oruçlu iken bir defa kan aldırmadığının bilinmesidir. Sonra Şerike ağır hücumlar yapılacağına, onun rivayetini de sahîh kabul ederek te'vîle gitmek ve «ayrı ayrı zamanlarda olmuştur» demek daha iyidir.
Oruçlu iken kan aldırmanın hükmü ihtilaflıdır. Ekser-i ulemâya göre kan aldırmak orucu bozmaz. Bunlar aşağıdaki Şeddat hadîsi"nin, bu hadîsle neshedilmiş olduğuna kaildirler.
Şâfiîler'e göre : Oruçlunun ihtiyaç yokken kan aldırması mekruhtur. İhtiyaç varsa mekruh değildir.
Hanefîler'e göre : Kasder. kan aldırır da kan çıkarsa oruç bozulur. Kan çıkmazsa bozulmaz.[664]

685/539- Şeddet îbni Evs radıyaTlahü anh'âen rivayet olunduğuna göre; Peygamber Sdllallahü aleyhi ve sellem, Baki'de, ramazanda kan aldıran bir adamın yanına gelmiş ve :
— Kanı. alan da aldıran da iftar etti; buyurmuşlardır.»[665]

Bu hadîsi, TİrmiiÎ müstesna Beşler tahrîc etmişlerdir.Ahmed, İbni Huzeyme ve İbni Hibban da onu sahîhlemişlerdir.
Hadîs-i şerifi Buhârî ve başkaları da sahîhlemişler; diğer hadîs imamları onu onaltı sahabeden tahrîc eylemişlerdir. Suyûtî (849 — 911) «El-Camiü's-Sagîr» adlı eserinde : «Bu hadîs mütevâtirdir» diyor.
Hadîs, kan aldırmanın, alanın da aldıranın da orucunu bozduğuna delîldir. Ulemâdan az bir taife'nin mezhebi budur. İmâm-ı Ahmed ibni HanbeVm de bâzı kayıt ve şartlarla kavli

budur. Diğer bir takım ulemâ alanın değil, yalnız aldıranın orucunun bozulduğuna kaildirler. Delilleri Şeddat hadîsidir. Fakat bunların niçin hadîsin bir kısmıyla amel edip, bir kısmıyla amel etmedikleri bilinememektedir. Cumhur ulemâ'ya g°re kan aldırmak mutlak surette orucu bozmaz. Onlar, Şeddat hadîsinin İbni Abbas hadîsi ile neshedilmiş olduğuna zâhip olmuşlardır. Çünkü İbni Abbas (R.A.) hadîsi tarih itibarıyla Şeddat hadîsinden sonradır. İbnî Abbas (R. A.)'m sahâbi oluşu Peygamber (S.A.V.)'in hac yılında, halbuki Şeddat'm sohbeti Mekke'nin fethi esnasındadır. Bu cihet îmâm-ı Şafiî'den rivayet olunmuştur. Hz. Şafiî : «İhtiyaten kan aldırmaktan kaçınmak benim için daha makbuldür» demiştir. Aşağıdaki Enes hadîsi de neshi teyid eder. İbni Hazm (384—456) diyor ki : «Kan alan, ve aldıran iftar etti» hadîsi şüphesiz sabittir. Lâkin biz başka bir hadîste Peygamber (S.A.V.)'in oruçluya kan aldırmayı ve visal yapmayı yasak ettiğini, fakat bunları ashabına meşru bırakmış olmak için haram kılmadığını gördük. Hadîsin isnadı da sahihtir.» îbni Ebi Şeybe'mn Ebu Saîd'den tahrîc ettiği şu hadîs de bunu teyid ediyor :
«Peygamber SaîlaUahü aleyhi ve seUem, oruçluya kan aldırmak içîn müsaade buyurdular.» ruhsat ancak azimetten sonra bulunabilir. Şu halde evvelce azimet olarak kan alanın ve aldıranın orucu bozulur-muş da sonra neshedilmiş demektir.
Bâzıları : «Şeddat hadîsi kerahete delâlet eder. Nitekim aşağıdaki Enes hadisi de öyledir» diyorlar. Diğer bâzıları ise : «Peygamber Sât-lalkthü aleyhi ve sellem, Şeddat hadîsini husûsi bir hâdise sebebiyle îrâd buyurmuşlardır. Binaenaleyh hüküm o zevata mahsustur» derler. Hâdise şudur: «Peygamber (S.Â.V.) oradan geçerken kan almakla meşgul olan o iki kişi başkalarını zem m ediyorlarmış. Bundan dolayı : «Kanı alan da aldıran da iftar etti; buyurmuşlar.» Fakat îbni Huzeyme (223—311) bu te'vili pek garip bularak: «Bu şaşılacak bir şeydir. Zîrâ bunu söyleyen de gıybetin orucu bozduğuna kail değildir» demiştir.
îmâm-ı Ahmed ibni Hanbeî : «Gıybetten kimin kurtulduğu var ki? Gıybet orucu bozarsa bizim orucumuz yoktur» diyor.
Imâm-z Şafiî gıybetin orucu bozmasını, orucun sevabını

gidermesine hamletmiştir. Şafii bunu, Hz. Peygamber (S.A.V.)'in cuma günü hatip hutbe okurken konuşan için «onun cuması yoktur» buyurmasına kıyâs etmiş ve o adama cumayı yeniden kıldırmamasını, cuma'-nın sahih olduğuna, yalnız sevabının kalmadığına delil tutmuştur. Bu takdirde mes'elede şaşılacak cihet kalmaz.
Beğavî (426—516) demiştir ki : «Bunların iftarından murâd: Kendilerini iftara maruz bırakmalarıdır. Çünkü kan alan onu ağzıyla emer. Binaenaleyh kanı içine gitmiyeceğinden emin değildir. Kanı aldıran dahi, kan kaybetmekle zayıf düşerek netice itibarıyla orucunu bozmaktan emin değildir.»
Fakat îbni Teymiyye (661—728) bu te'vili reddederek : «Peygamber (S.A.V.)'in «kan alan da alınan da iftar etti» buyurması onların oruçlarının bozulduğuna nasstır. Artık Peygamber (S.A. V.) onların oruçlarının bozulduğunu haber verirken bahusus hadîsin zahiri murâd olmadığını bildiren bir karine de yokken, oruçlarının bozulmadığına inanmak caiz değildir. Eğer bozulmanın hakikati değil de, bozulmaya yakın olması mânâsı kasdedilmiş olsa, o zaman hadîs, hükmü, beyâna değil, karıştırmaya yaramış olurdu.» diyor.[666]

686/540- «Enes b. Mâlik radıyalîahü anh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Oruçluya kan aldırmanın ilk defa kerih görülmesi Cafer ibni Ebi Tâlib'in oruçlu İken kan aldırmasıyla başlar. Peygamber (S.A.V.) (o halde) onun yanına uğradı :
— Bunların İkİSİ de İftar etti; buyurdular. Neden sonra Peygamber Saîlallahil aleyhi ve seîlem, oruçluya kan aldtrmaya ruhsat verdiler. Artık Enes oruçlu İken kan aldırıyordu.»[667]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî rivayet etmiş ve onu kuvvetli bulmuştur.
Dâre Kutnî (306—385) : «Bu hadîsin ricali sikadırlar. Hadîsin hiçbir illeti bilinmemektedir» demiştir.
Hadîs-i şerif, Şeddat hadîsini nesheden delillerdendir. Nitekim yukarda görmüştük.[668]

687/541- «Hz. Âişe radıyalîahü anha'dan rivayet olunduğuna göre Peygamber Sallaîlahü aleyhi ve mIlem, Ramazanda oruçlu İken, sürme çekinmiştir.»[669]

Bu hadîsi İbni Mâce zayıf bir isnadla rivayet etmiştir. Tirmizî ise bu bâbda hiçbir şey sahîh olmuyor; demiştir.
Bundan sonra Tirmizî : «Oruçlunun sürme çekinmesi hakkında ehl-i ilim ihtilâf etmiş; bâzıları onu mekruh saymıştır. Süfyan, îbni Mübarek, Ahmed ve İshale bunlardandır. Diğer bâzıları ona ruhsat vermiştir. Şafii'nin kavli de budur.» demiştir.
Fakat sürme çekinmek Şafiî'ye göre yine de hilâf-ı evlâdır. Hanefîler'e göre sürme orucu bozmaz. MâlikİIer'e göre : Gündüzün çekinir, ve boğazında tadını duyarsa bozar. Geceden çekinir de tadını sabahleyin duyarsa bozmaz.
Hanbelîler'e göre : Sürme'nin tadını duyarsa oruç bozulur. îbni Şubrume ile îbni Ebi Leylâ (74—148) Jya göre de sürme orucu bozar. Bunların delili : Şu hadîstir :
«Oruç çıkandan değil, giren şeyden bozulur.» Sürme orucu bozar diyenlerce : Oruçlu bir şeyin tadını duydu mu o şey içeriye dâhil oldu demektir. Fakat ulemâ bu reyi kabul etmemiş ve : «Biz sürmenin içeriye girdiğini teslim etmiyoruz. Çünkü sürme göz'e çekilir. Halbuki göz, menfez değildir. İçeriye işliyen sürme olsa olsa, mesamat vasıtasıyla girer ki, bu da orucu bozmaz.» diye cevap vermişterdir, istidlal ettikleri hadîsi ise Buhârî, Ibnl Abbas'a ta'lik etmiş; îbni Ebi Şeybe yine İbnî Abbas'dan mevsul olarak rivayet etmiştir. Bu bâbda Ebu Davud'un tahrîc ettiği bir hadîste Peygamber (S.A.V./in sürme taşı hakkında : «Oruçlu ondan sakınsın» dediği göze çarparsa da mezkûr hadîs hakkında Ebu Dâvud (202—275) : «Bana Yahya b. Maîn bu hadîsin münker olduğunu söyledi» demektedir. Ashâb-ı Kirâm'rîan Hz. Enes (R. A./in oruçlu iken sürme çekinir-diğini yine Ebu Dâvud rivayet etmiştir. îmâm-ı AJme§ (60—148): «Arkadaşlarımızdan hiçbirinin oruçluya sürme çekinmeyi mekruh saydığını görmedim» demiştir.[670]

688/542- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'dan rivayet

olunmuştur. Demiştir kî : Resûlüllah SdUaUahü aleyhi ve sellem:
— Bir kimse oruçlu iken unutur da yer içerse, orucunu tamamlayıversin. Zîrâ onu ancak Allah doyurmuş ve SUİamiştir; buyurdular».[671]

Bu hadîs, Müttefekun aleyh'dir.
Hâkim'in rivayetinde : «Bir kimse ramazanda unutarak iftar ederse onun üzerine kaza ve kefaret yoktur» buyrul-muştur ki bu sahihtir.
Hadîsi Hâkim de Ebu Hüreyre (R. A..) dan rivayetetmiştir.Tirmizî'nin rivayetinde:«O ancak AllarTın kendisine ihsan ettiği bir rızıktır» buyrulmuştur. Hâkim'in rivâyetindeki : «iftar ederse» ifâdesi münâsebet-i cinsîy-ye'ye de şâmildir. Bu hadîste hassaten yiyip içmenin zikredilmesi ekseriyetle onlar unutulduğundandır.
Hadîs-i şerif, unutarak yiyip içmenin ve cima' etmenin orucu bozmadığına delîldir. Çünkü «orucunu tamamlayıversin» buy-rulması, o kimsenin hakikaten oruçlu olduğunu gösterir. Cumhur ule-mâ'nın mezhebi de budur. Burada mezhep imamlarından yalnız îmâm-ı Mâlik muhalefet etmig ve unutarak yiyip içmek ile cimâ'ın orucu bozacağına kail olmuştur. Maamâfîh bozulan oruç ramazanın edası bile olsa, yine sâdece kaza lâzım gelir. Kefaret îcâp etmez.
Ulemâ'dan bâzıları lmâm- Mâlik'e muvafakat etmişlerdir. Bunlar «Orucu bozan şeylerden kaçınmak, orucun rüknüdür. Binaenaleyh unutarak namaz rükûnlarından birini terk etmenin hükmü ne ise bunun hükmü de odur» diyerek kıyas yaparlar. Filhakika namazda bir rüknü unutarak terk etmek namazı bozar ve oruç namaza kıyas edilince onun da bozulması lâzım gelirse de burada kıyas istihsanın karşısında terk edilmiş ve istihsanla amel olunmuştur. îstihsan ise, sadedinde bulunduğu muz hadîstir. Bahusus hadîsin bir rivayetinde : «Onun Üzerine kaza Ve kefaret yoktur» buyrulması, unutarak iftar eden kimsenin oruçlu olduğunu, kendisine kaza lâzım gelmiyeceğini en sarih bir şekilde ifâde etmektedir.
«Bozar» diyenler hadîsteki, «orucunu tamamlayıversin» cümlesini : «Orucu bozulmakla beraber o gün yine oruçlu imiş

gibi dursun; orucu bozan şeylerden sakınsın; demektir.» Şeklinde te'vil ederlerse de, «onun üzerine kaza ve kefaret yoktur» ifâdesi, bu te'viie mânidir. Ashâb-ı kira m dan : Alî, Zeyd ibni Sâbİt, Ebu Hüreyre ve İbnt Ömer (R. anhüm) hazarâtı ile tabiînden bir çokları dahi unutarak yapılan iftarın orucu bozmayacağına kaildirler. Bittabî oruç bozulmayınca kaza da lâzım gelmiyecektir. Bu bâbda birçok hadîsler vardır. Ve hepsi hiribirini takviye ederler. Biz bunlardan bir tanesi ile iktifa edeceğiz. îmâm-ı Ahmed İbnİ Haribel bir sahâbîyyenin azadlı cariyesinden şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Câriye Peygamber Saîldllahü aleyhi ve aettem'to nezdinde idi. Bir kap tirit getirdiler. Kadın da ondan yedi .Sonra oruçlu olduğunu hatırladı. Zülyedeyn (namındaki sahâbî) kadına :
— Doyduktan sonra şimdi mi hatırına gelf'yor7 dedi. Bunun üzerine Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem kadın. :
__Sen orucunu tamamla. Çünkü bu ancak Allah'in sana ihsan ettiği bir rızrktır.buıyurdular.[672]

690/543- «Ebu Hüreyre radıyallahü onft'den rivayet olunmuştur. Demiştir kî : Resûliillah Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Bir kimse kusmuğunu zaptedemiyerek kusarsa, onun üzerine kaza yoktur. Fakat kim kendi arzusuyla kusarsa ona kaza vardır; buyurdular.»[673]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmişlerdir. Onu Ahmed illetlendirmiş, Dâre Kutnl ise kuvvetli bulmuştur..
îmâm-ı Buhârî (194—256) : «Ben bu hadîsi mahfuz zannetmiyorum» demiştir. Hadîs isnadsız olarak ve isnadı sahîh olmayacak şekilde rivayet edilmiştir. Onu îmâm-ı Ahmed (164—241)dahî inkâr etmiş ve : «Bundan (hadîsten) bir şey değil» demiştir. Hattâbî (319—388) : «îmâm-ı Ahmed bu sözüyle hadîsin mahfuz olmadığını kasdediyor. Bu hadîsin Şcyheyn'in şartları üzere sahîh olduğu söyleniyor» diyor. Tirmizî bu hadîs hakkında «hasen-i garip» demiş; Hâkim ile îbni Hibban onu Şeyhcyn'in şartı üzere sahîhlemişlerdir. Dâre Kutnl : «Râvilerinin hepsi sıkadır.» diyor. îmâm-ı Mâlik onu «El-Muvatta» da İbnİ

Ömer'e mevkuf olarak; Nesâî de Ebu Hüreyre (R. A.)'& mevkuf olarak rivayet etmişlerdir.
Hadîs-i şerif, kendiliğinden gelip zaptedilemiyen, kusmuğun orucu bozmadığına; isteyerek kusmanın orucu bozduğuna delildir. Zîrâ: «Onun Üzerine kaza yoktur» demek, oruc'un sahîh olmasını iktiza eder. Îbnü'l-Münzir, kasden kusmanın orucu bozduğuna icmâ' olduğunu nakleder. Lâkin bâzı zevattan kusmanın mutlak surette orucu bozmadığı ,yalnız bir kısmı tekrar içeriye dönerse bozduğu rivayet olunur. Bu zevatın delilleri, Tirmizî (200—279) ile Beyhâkî (384—458)'nin zayıf bir isnadla rivayet ettikleri şu hadîstir :
«Üç şey vardır; orucu bozmazlar: Kusmak, kan aldırmak, ve ihtilâm». Fakat delillerin arasını cem etmek için buradaki kusmak, kusacağı gelerek kusmaya hamlolunur.[674]

691/544- «Câbir îbni Abdullah radıyallahü anhüma'dan rivayet edildiğine göre; Resûliillah Sallallahü aleyhi ve sellem, fetih yıhnda Mekke'ye (müteveccihen yola) çıkmış ve oruç tutarak tâ Küraü'l gamim vadisine varmış, ashâb da oruç tutmuşlar. Sonra Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, bir bardak su istemiş ve onu kaldırmış, tâ ki herkes gördükten sonra içmiş. Neden sonra kendilerine : Bâzı kimseler hâlâ oruçlu demişler:
— Onlar âsîlerdir; onlar âsîlerdir; buyurmuşlardır.»[675]

Bir rivayette: «Nâsa muhakkak oruç zor geldi; ancak senin ne yapacağını gözetliyorlar denilmiş. Bunun üzerine ikindiden sonra bir bardak su istiyerek hemen içmiştir.»
Bu hadisi, Müslim rivayet etmiştir.
Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'üı bu seferî, hicretin sekizinci yılı ramazanında idi. İbnİ İshâk ve başkalarının beyânına göre, Ramazan'm onuncu günü yola çıkmışlardı. Hz. Ömer ibnî Haftab (R.A.) : «Biz Resûlüllah (S.A.V.) ile ramazanda iki gaza yaptık : Bedir ve feth-i Mekke gazalarını. Bunların ikisinde de İftar ettik» demiştir.
Hadîs-i şerif, yolcuların isterlerse oruç tutup, istemezlerse tutmayacaklarına, h;.îtâ dilerlerse, günün ekserisini oruçlu

olarak geçirdikten sonra, güneş kavuşmadan orucu bozabileceklerine delildir. Dâvud-u Zahirî (202—270) ile İmâmîyye taifesine göre yolcunun tuttuğu oruç, ramazan orucunun yerini tutamaz. Delilleri :
«Sizden kim hasta olur veya yolda bulunursa, onun orucu, sayısınca başka günlerdendir.» âyet-i kerîmesiyle hadîs-i şerifte geçen «Onlar âsîlerdir» cümlesi ve: «Yolculukta oruç tutmak tâattan ma'dûd değildir.» hadîs-i şerifidir.
Cumhur ulemâ'ya göre ise, Ramazanda yolcunun orucu, ramazan orucu yerini tutar. Çünkü Peygamber (S.A.V.) tutmuştur. Âyet-i kerîmede bu orucun kâfi gelmiyeceğine bir dehTyoktur, «Onlar âsîlerdir» buyurması, iftar etmeleri için verilen emr-i Resûl'e itaat etmedikleri içindir. Vâkıâ iftar edin diye emir buyurmamıştır. Fakat bilfiil suyu İçerek orucu bozması kendisine ittibâ' için kâfidir. Yolculuk hadîsini ise, oruç kendilerine güç gelenler hakkında îrâd buyurmuşlardır. Evet, oruç kendilerine pek ziyâde meşakkat vererek takat getiremiyecekleri için bu delillerle istidlal edilebilir. Çünkü Resûl-ü Zîşân (S.A.V.) ancak ashâb-ı kirâmına oruç zor geldiği için iftar etmiştir. Bundan sonra oruç tutanları da «âsîlerdir» diye tavsif buyurmuştur.
Günün ekserisini oruçlu olarak geçirdikten sonra iftar etmenin cevazı Cumhur ulemâ'nın kavlidir. îmâm-ı Şafiî (150—204) bu hadîs hakkında bir şey diyebilmek için sözü hadîsin sahîh olmasına ta'Iîk etmiştir. Bütün bunlar seferde iken oruca niyet edenler hakkındadır.
Mukim iken, ramazan orucuna niyet ettikten sonra sefere çıkanlara gelince : Cumhur ulemâ'ya göre bunların iftar etmesi caiz değildir. îmâm-ı Ahmed ile bâzı ulemâya göre caizdir. Yolcuya oruç tutmak meşakkat vermezse Hanefîler'le Şâfiîler'e göre ramazanda oruç tutması evlâdır. Meşakkat verirse tutmaması efdâldir. İmâm-ı Ahmed ibni Haribel ile diğer bâzılarına göre mutlak surette oruç tutmaması efdâldir. Bunlar Zâhiriler'in istidlal ettiği delillerle istidlal ederler. Derler ki: «Bu hadîsler her ne kadar yolcunun oruç tutmaktan memnu olduğuna delâlet ederse de, aşağıdaki Hamzatü'bnü Amr hadîsi oruç tutmanın haram değil, zararsız olduğunu gösteriyor. Çünkü

«günah yok» demek, günahta değil, efdâl de değil, zararı yok demektir.»
«Oruç tutmak efdâldir» diyenler Resûî-ü Ekrem Saîldlîahü aleyhi ve seZZem'in yolculuğu esnasında ekseriyetle oruç tutmasıyla istidlal ederler. Bunlar «yolcuya oruç tutmak memnudur» diyenlerin delillerini te'vil ederek : «Bu deliller oruç kendilerine meşakkat verenler hakkındadır.» derler. Ulemâdan bir takımları iki tarafın hadîslerini birbirine denk görerek yolcuya oruç tutmakla tutmamak müsavidir derler. Hz. Enes (R.A.)'ın rivayet ettiği şu hadîs bunların delîllerindendir :
Enes demiştir k! : Peygamber SaUaJlahü aleyhi ve sellem, ile birlikte sefer ettik. Ne oruçsuzun karşısında oruçluyu ayıpladı. Nede oruçlunun.karşısında oruçsuzu».[676]

693/545- «Hamzat'übnü Amr Eslemt[677] radtydllahü anlı den rivayet olunduğuna göre, kendisi :
— Yâ Resûlüllah, seferde oruç tutmaya kendimde kuvvet buluyorum. Bana bir günah var mı? demiş. Resûlüllah SaUdlîahü aleyhi ve sellem de :
— O, Allah'dan bir ruhsattır. Kim onunla amel ederse, ne alâ, kim oruç tutmak isterse ona da bir günah yoktur; buyurmuşlardır».[678]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir. Hz. Âişe'den müftefekun aleyh olarak rivayet edilen aslı, Hamzatü'bnü Amr'ın sormuş olmasıdır. Müslim'in bir lâfzında :
«Ben orucu devam üzere futan bir adamtm. Seferde orucu tutayım mı (demiş) Resûlüllah SaTlaUahü aleyhi ve sellem de :
— Dilersen oruç tut dilersen iftar et; buyurmuşlardır.»
Hadîs-i şerîf, seferde oruç tutmakla tutmamanın müsavi olduğuna delildir. Bu bâbda yukarda izahat verildi. Ömrü boyunca oruç tutmakta beis görmeyenler dahi bu hadîsle istidlal ederler. Zîrâ Hz. Hamza (R.A.) orucu devam üzere tuttuğunu haber vermiş; Resûl-ü Zîşân (S.A.V.,) hazretleri inkâr etmiyerek takrir buyurmuşlardır. Seferde caiz olunca, hazarda bilevlâ caizdir. Ancak bu orucun insanı zayıflatarak başka farzları edaya

mâni olmaması, yahut başkasının hakkının zayi olmasına sebebiyyet vermemesi bayram ve teşrik günlerinde tutulmaması şarttır; Bunlar şöyle diyorlar: «Peygamber (S.A.V.)'in Ibn! Amr'a ömrü boyunca oruç tutmak için sarahaten izin vermemesi bu hadîse muarız değildir. Çünkü İbnî Amr'ın o oruçtan zaafa düşeceğini bilmişti. Nitekim öyle de oldu. İbni Amr, ömrü boyunca oruç tuttu. Fakat son ömründe zayıfladı ve: «Ah keşke Resûlüllah (S.A.V.)'in ruhsatını kabul etseydim» derdi. Resûlüllah (S.A.V.) daimi yapılan ameli az da olsa, sever; ona teşvikte bulunurdu.»[679]

694/546- İbni Abbas radıyallahü anhüma1'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Geçkin ihtiyara oruç tutmayıp, her gün için bîr fakir doyurmasına ruhsat verildi. Onun üzerine kaza da yoktur.»[680]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî ile Hâkim rivayet etmiş ve sahîhlemişlerdir.
Ulemâ : [681]» «Oruca takat getiremeyenlere ('bir günlük) fakir taamı fidye vardır» âyet-i kerîmesi hakkında ihtilâf etmişlerdir. Meşhur olan kavle göre bu âyet-i kerîme mensuhtur. Bu kavle zâhip olanların reyine göre oruç ilk farz kılındığı zaman müslümanlar muhayyer idiler. İsteyen oruç tutar, isteyen bir fakir doyurur ve oruç tutmazdı. Sonra bu hüküm bir kavle göre :
[682]» «Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır âyet-i kerîmesiyle diğer kavle göre :
«sizden kim o ay'a yetişirse onun orucunu tutsun» âyetiyle neshedilmîştir.
Bâzılarına göre âyet-i kerîme neshedilmemiştir. Bu zevatın başında Sultanü'l-Müfessirîn İbni Abbas hazretleri gelir. İbnî Abbas (R.A.) bu âyet-i kerîme'nin mensuh olmadığına, onun şeyh-i fânî denilen pek ziyâde kocamış ihtiyarlar hakkında ruhsat olduğuna kaildi. Dâre Kutnî'nm sünen'inde İbni Abbas (R. A.)'dan bu bâbda sahîh isnadla tahrîc edilmiş hadîsler vardır..

Bunlardan birinde Hz. İbni Abbas'ın : «Bu bâbda ruhsat, ancak oruca takat getiremiyen ihtiyara veya şifâ bulmayan hastaya veriliyor» dediği rivayet edilmektedir. Hattâ bir rivayette bir fakir taamının buğdaydan yarım sa' (520 dirhem) olacağı tâyin" edilmiştir. Âyet'in nesh edilip edilmediği hususunda merhum Elmolilı Mehmed Hnmdi Yazır'm «Hak dini Kur'ân Dili-» adlı tefsirinin birinci ciltinde (630—640 sayfalar) da pek güzel izahat vardır. İbnî Abbas (R.A.ym kavli ashâb-ı kîrâm'dan Ali b. Ebu Talip, İbni Ömer ve başkalarından da rivayet olunur.

Bu bâbda sahabeden hiçbir hilaf rivayet olunmamıştır.

Hâmile ve emzikli kadınlar hakkında yine İbni Abbas ve İbni Ömer (R.anhüm) hazarâtından rivayet edilen bir habere göre bu kadınlar iftar eder; sonra kaza da etmezler. Ashâb-ı kirâm'dan bir cemâatin reyine göre böyleleri hergün bir fakir doyururlar. Yine Dâre Kutnî'nm tahrîc ettiği bir habere göre Hz. Enes, İbni Mâlik (R. A.) bir sene oruç tutmaktan bîtâb düşerek büyük bir tas tirit yaptırmış ve otuz fakir çağırarak onları doyurmuştur.

Mes'ele selef arasında ihtilaflıdır. Cumhur'a göre fakir doyurmak yalnız şeyh-i fânî denilen ihtiyar erkek ve kadınlara mahsustur. Diğerleri hakkında mensuhtur. Selef-i sâlihîn'den bir cemâat'a göre ise, fakir doyurmak mes'elesi tamamiyle mensuhtur. Binaenaleyh şeyh-i fânî'ye de meşru değildir.

Imâm-ı Mâlik ile Tahâvî bu kavli tercih ederler. Onlarca fidye vermek sadece müstahâbtır. Diğer mezhep imamlarına göre, fidye vermek vaciptir. Ancak şeyh-i fânî fidyeyi verdikten sonra günün birinde oruç tutmaya kadir olursa, yine oruç tutmakla mükelleftir. Verdiği fidye sadaka olur.

İbni Abbas hazretlerinin bu hadîs mevkuf gibi görülüyorsa da Peygamber (S.A.V.)'in şeyh-i fânîye verdiği ruhsatı işitmiş de sonra sîgayı değiştirmiş olması ihtimal dahilindedir. Çünkü nakil bilmânâ caizdir. Yani râvi bir hadîsin mânâsını belliyerek onu kendi lâfızlanyla rivayet edebilir. İbni Abbas hazretleri bu ciheti bildiği için kendi lâfızlanyla rivayet etmiş olabilir. Zîrâ ruhsat vermek ancak işitmekle olur. Yahut İbnİ Abbas (R. A.) bu hükmü âyet'ten anlamıştır.[683]

695/547- «Ebu Hüreyre radıyaUahü anh'den rîvâyet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seUem't bir adam gelerek :
— Helak oldum yâ Resûlüllah! dedi. Resûl-ü Ekrem SaUdllahü aleyhi ve sellem:
— Seni Helak eden nedir? diye sordular.
— Ramazanda karıma yakınlık ettim; dedi. Resûlüllah SaUdllahü aleyhi ve sellem:
— Azâd edecek bir köle bulabiliyormusun? dedi. Adam :
— Hayır; cevabını verdi. Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seîlem:
— öyle ise iki ay arka arkaya oruç tutabiliyormusun? dedi. (yine):
— Hayır; cevabını verdi. Resûl-ü Ekrem SaUdllahü aleyhi ve sellem:
— O halde altmış fakiri doyuracak şey bulabiliyormusun? dedi. Adam :
— Hayır; cevabını verdi. Bundan sonra oturdu. Nihayet Peygamber Sallallahü aleyhi ve setlem'e içinde hurma olan bir zembil getirdiler. Resûlüllah SaUaUatıü aleyhi ve sellem (adama,) :
— Bunu tasadduk et! buyurdular. Adam :
— Bizden daha fakirine mi? Bu şehrin iki taşlığı arasında, buna bizden daha muhtaç bir aile yoktur; dedi. Bunun üzerine Peygamber SaUaUahü aleyhi ve sellem güldü, hattâ azı dişleri göründü. Sonra :
— Git bunu çoluğuna çocuğuna yedir; buyurdular».[684]

Bu hadîsi Yediler rivayet etmişlerdir. Lâfız Müslim'indir.
Gelen zât Seleme yahut Selman b. Sahr idi. Bir rivayette zenbilin içinde onbeş; diğer bir rivayette yirmi sa' hurma bulunuyormuş.
Hadîs-i şerif, ramazan gününde kasten münâsebet-i cinsîyye'de bulunana kefaret lâzım geldiğine delildir.
İmâm-t Nevevi (631—676) zengin olsun, fakir olsun böylesine kefaret icâp ettiğine icmâ' olduğunu söyler. Şâfitler'e göre

kefaret fakirin zimmetinde sabit olur. Fakat Hz. Şd/iî'nin bir kavline göre fakirin zimmetinde bir şey kalmaz. Çünkü Peygamber (S.A.V.) bu ciheti beyân etmemiştir.
Köle hakkında da ihtilâf edilmiştir. Çünkü burada mutlak zikir edilmiştir. Acaba mutlak ıtlakı üzerine mi bırakılacak, yoksa mukayyed'e mi hamledilecek?
«Mutlak mukayyed» bahsi usul-ü fıkıh ilminde Şâfiîler'le Hanefîler arasında ihtilaflı bir mes'eledir. ŞafÎîler'e göre biri mutlak diğeri mukayyed iki delîl bir hükme ait olurlarsa, artık hâdise dahi bir olsun olmasın ve keza ıtlak takyid hükmde veya sebep ve şartta olsun, herhalde mutlak mukayyed'e hamlolunur. Yani mukayyed'in hükmü ne ise mutlakın da o olur. ŞâfÎîler buna «natık sâkitten evlâ» delili derler.
Hanefîler'ce mutlak mukayyede yalnız iki yerde hamledilir :

1— îki delilin hükümleri muhtelif olup, biri birinin takyidini gerektirirlerse, [685].

2— Hüküm ile hâdise bir olup, ıtlak takyid hükmde olursa. Meselâ : Kefâret-i yemin'de köie azadına gücü yetmeyenler üç gün oruç tutacaklardır. Bu üç gün mutlaktır. Lâkin aynı hükmü, ifâde eden İbni Mes'ud kırâatında bu üç günün arka arkaya muttasıl olacağı bildirilmiştir. Hükümler, ikisinde de oruç tutmanın lüzumudur. Hâdise dahi kefâret-i yemin hadisesidir. îşte burada iki delîl arasında hükümler bir, hâdise de birdir. Itlak ve takyîd ise nefs-i hüküm'de yani üç gündedir. Binaenaleyh burada Hanefîler de mutlakı mukayyed üzerine hamlederler.
Şâfiîler'e göre mevzuu bahsimiz olan meselede mutlak zikredilen köle mukayyed'e hamledilir. Çünkü katil kefaletinde de bir köle azadı lâzımdır. Fakat mû'min olmakla mukayyed'tir. Binaenaleyh buradaki mutlak, o mukayyede hamledilir ve bahsimizdeki köle dahî mü'min olmak icâp eder,
Hanefîler'e göre : Buradaki mutlakı mukayyed üzerine hamletmek için bir sebep yoktur. Binaenaleyh mutlak ıtlakı üzere bırakılır ve azâd edilecek köle, müsîim gayrı müslim, erkek, kadın büyük ve küçük olabilir. Sonra hadîsin zahiri tertip ifâde ediyor. Yani Ramazan'da cima' suçunu işleyen evvelâ bir köle azâd etmekle mükelleftir. Buna iktidarı varken oruç

tutmakla bu kefareti ödeyemez. Keza köle azadına iktidarı olmayan oruç tutacaktır. Buna iktidarı varken fakir doyurmaya geçemez. Zührî (—124) tertibin lüzumunu otuz veya daha ziyâde kimselerden rivayet etmiştir. îmâm-ı Şafiî (150—204) tertibe lüzum görmüyor ve kefareti veren muhayyerdir diyorsa da, Sahi~ heyn'in rivayeti tertip ifâde eder. Sahiheyn'm rivayeti karşısında başkalarına itibar yoktur.[686] Bu kefarete benziyen zıhar kefaretinde dahi aynı tertibe riâyet edilmesi, tertibin lüzumunu, teyid eder.

Hadîste geçen «altmış fakir» tâbirine bakarak bâzıları «doyuru-lanlar altmış adet olmazsa caiz değildir» derler ve Hanefîler'in «bir fakiri altmış gün doyurmak da kâfidir» demelerine adetâ şaşmak isterlerse de az bir teemmülle anlaşılır ki, altmış gün doyrulan bir fakirle bir gün doyrulan altmış fakir arasında hiçbir fark yoktur. Zîrâ ikisinde de altmış fakir mevcuttur. Fakat «altmış fakirin yiyeceğini bir günde bir fakire vermek caizdir» diyen yoktur.

«Git bunu çoluğuna çocuğuna yedir» ifâdesi hakkında ule-mâ'mn muhtelif kavilleri vardır.

1— Çoluğuna çocuğuna yedirmek bir kefarettir. Vâkıâ kefaretlerde kaide, kendi nefsi hükmünde olanlara verilmemektir. Ama Resû!üllah (S.A.V.) bunu o zâta mahsus olarak kabul etmiştir.

2— Fakir olduğu için kefaret sakıttır. Ebu Davud'un beyânına göre Zührî : «Bu iş o zevata mahsus bir ruhsat idi. Bunu bir adam bugün yapsa kendisine kefaretten başka çıkar yol yoktur» demiştir. Cumhur ulemâ'mn kavli de budur. Hanefîler'in «El-Hidâye» nâmında-ki fıkıh kitabında hadîsin sonunda :

«Sana kâfidir. Ama senden sonra hiç bir kimseye kâfi gelmez» ibaresi de vardır. Fakat bu ibare, hadîsin diğer rivayetlerinde sabit olmamıştır. Dâre KutnVnin rivayet ettiği Hz. AH (R. A.) hadîsinde:

«Onu sen çoluk çocuğun ile beraber ye.Zîrâ senin yerine Aliah kefaret verdi» buyrulmustur. Yalnız bu hadîs zayıftır.

3— Kefaret o zâtın zimmetinde bakîdir. Resûlüllah (S.A.V.) ona vacip olanı bildirmiştir. Ancak o anda fakir; oruç tutmaya da

muktedir olmadığı için borcu zenginleyeceği zamana kadar tehir edilmiştir. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in ona verdiği hurma ise, kendisine ve çoluk çocuğuna sadakadır. Az evvel söylediğimiz vecihle îmâm-ı Şâfü ile bazı ulemânın kavli budur.

4— Kefaret neshedilmiştir. Binaenaleyh zengine de fakire de lâzım değildir. Said ibni Cübeyr ile bâzı ulemânın mezhebi budur. Onlara göre hadîsin sonundaki «onu sen çoluk çocuğun ile beraber ye» sözü, kefareti neshetmiştir. Şu halde Ramazanda hangi sebeple olursa olsun, orucunu bozana kefaret lâzım gelmez. Bittabi bu istidlal fasittir. Çünkü hadîs-i şerîfte baştan sona siyâk-ı kelâm, ramazanda orucu kasden bozan kimseye verilecek ceza hakkındadır. Kefaret sözünden murâd bu ceza olup, hadîste : Köle azadı, iki ay müte-tabi oruç, ve altmış fakiri bir gün doyurmak diye sıralanmıştır.. Bunların hiç birine iktidarı olmayan o zâta nihayet «al şu bir zenbil hurmayı da kefaretini ver» denilmiş. Lâkin Medine'de o zâttan daha fakir kimse bulunmayınca ona mahsus olmak üzere kendi kefaretini, kendisinin almasına müsaade buyrulmuştur. Yahut o zâta mahsus olmak üzere kefaret sakıt olmuştur. Bundan artık bütün kefaretler nesh olundu mânâsı mı anlaşılır?.

Hadîsin bu rivayetinde Resûlüllah (S.A.V.) o zâta cima' ettiği günün kazasını emir etmemişse de Ebu Dâvud (202—275) 'un Hz. Ebu Hiireyre'den tahrîc ettiği bir rivayette kaza emri vardır. Rivayet şudur :

«Onu sen çoluk çocuğunla ye, bir gün de oruç tut. Hem Allah'a istiğfar et.»

Hanefîler'le diğer mezhep imamlarına ve bir kavlinde Şafiî'ye göre kaza vaciptir. Çünkü : «Böylesînîn orucu sayısınca diğer günlerdendir[687] âyet-i kerimesi her türlü kaza orucuna âmm ve şâmildir. §â/iî'nin diğer kavüne göre kaza lâzım değildir. Zîrâ Peygamber (S.A.V.) kefaretten başka bir şey emretmemiştir.

Buraya kadar görülen îzâhat erkeğe ait hükümlerdir. Cima' eden kadına gelince:

Evzaî (88 — 157)'ye ve §â/iî'nin iki kavlinden esah olanına göre kadına kefaret lâzım değildir. Çünkü cinayete mübaşeret eden kocasıdır .

Hadîs-i şerifte de kadına kefaret zikredilmemiştir. Cumhur ulemâ'-ya göre ise, erkeğe lâzım geldiği gibi kadınada kefaret lâzımdır. Resû-lüllah (S.A.V.)'in onu zikretmemesi, suçunu itiraf etmediğindendir. Kocasının itirafı ise onu ilzam edemez. Yahut kadın hayzından sabahleyin temizlenmiş de oruca niyet edememiş ve cima' o esnada vuku bulmuştur. Yahut erkeğin hükmünü beyân, etmek kadın hakkındaki hükmün, de beyânı sayılır da onun için kadını ayrıca zikretmemiştir. ihtimallerin en kuvvetlisi bu sonuncusudur ve erkek hakkında hüküm, hadîsin ibaresiyle; kadın hakkında da delaletiyle sabittir. Bu hadîs usul-u fıkh'ın delâlet bahsinde müsâvi-i celi ve müsâvi-i hafi'ye misal gösterilir. Hadîs-i şerifin ihtiva ettiği faydalar çoktur.
Musannif merhum «Fethıı'l-Bâri-» de: «Şeyhlerimize yetişen bâzı müteehhirîn bu hadîsle meşgul olmuş ve bunun üzerine iki cüz eser yazarak bin bir fayda toplamıştır» diyor.[688]

696/548- Hz. Âişe ve Ümmü Seleme radıyaTtahü anhüma'dan rivayet olunduğuna göre; Peygamber SaMdttahü aleyhi ve aettem, münase-bet-I clnsîyyede bulundukta cünüp olarak sabahlayıp, sonra yıkanıp, oruç tutuyordu.»[689]

Bu hadîs müttefekun aleyh'dir.
Müslim; Ümmü Seleme hadîsinde tkazâ etmiyordu» ziyâdesini rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîf, cimâ'dan sonra cünüp olarak sabahlayan ve sabahleyin yıkanan kimsenin orucunun sahîh olduğuna delâlet ediyor ki cumhur ulemâ mn mezhebi de budur. Hattâ Nevevî (631—676) bu hususta icma olduğunu iddia eder. Fakat İmâm-t Ahmed ibni Haribel (164 —241) ile İbni Ribban (—354)'in rivayet ettikleri Ebu Hüreyre hadîsi buna muarızdır. 0 hadîste Resûlüllah (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır :
«Sizden biriniz cünüp iken sabah namazı için ezan okunursa artık o gününü oruç turnasın».
Ancak Cumhur ulemâ'ya göre bu hadîs men şuhtur. Hazret! Ebu Hüreyre (R. A.) A işe ve Ümmü Seleme (R. anhüma) hadîsi kendisine rivayet olunduğu vakit bu hadîsle amel etmekten

vazgeçmiş A İşe ve Ümmü Seleme (R. anhüma) hadîsiyle fetva vermiştir. îmâm-ı Müslim'in, İbni Hibban'va. ve İbni Hüzeyme'nin Hz. Âişe (R. anhâ)'-dan tahrîc ettikleri şu hadîs dahi neshe delâlet eder :
«Bir adam Peygamber SaîlaUahü aleyhi ve seMem'e fetva almaya gelmişti. Hz. Aişe de perde arkasından işitiyordu. Adam :
— Yâ Resûlellâh bana namaz, yani sabah namazı vakti cünüp olduğum halde geliyor; dedi. Peygamber SaUallahü aleyhi ve seîlem :
— Bana da namaz vakti cünüp olduğum halde geliyor.
Ama ben oruç tutuyorum; buyurdular. Adam :
— Sen bizim gibi değilsin yâ Resûlellâh. Allah senin gelmiş geçmiş (bütün) günâhlarını muhakkak affetmİştir; dedi. Bunun üzerine Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve seUem:
— Vallahi ben sizin Ailah'dan en korkanınız ve korunduğum şeyi en iyi bileniniz olmayı candan dilerim;
buyurdular.»
Îbnü'l-Münzir Hattâbî ve diğer bâzı ulemâ da neshe kail olmuşlardır. Bâzıları cünüp iken sabahlama işini Peygamber (S.A.V.)'e mahsustur derlerse de bu hadîs onların sözünü reddetmektedir.
Imâm-ı Buhârî (194—256) Hz. Âişe (R.anha) hadîsini senet itibarıyla daha kuvvetli bulmuş ve Ebu Hüreyre hadîsini reddetmiştir. Hattâ îbni Abdü'l-Berr (368—463) Hz. Âişe hadîsi hakkında : «Şüphesiz sahih ve mütevâtirdir» demiştir. Ebu Hüreyre (R. A) hadîsi ise, ekseriyetle kendi fiiline mevkuf yani «fetva verirdi» şeklinde rivayet edilmiştir. Merfu' rivayetleri azdır. Bittabi iki hadîs muâraza ederlerse, tercih, rivayet yolunun kuvvetine göre yapılır.[690]

697/549- «Hz. Âişe radıyallahü anha'âan rivayet olunduğuna görePeygamber SollaMahü aleyhi ve sellem:
— Bir kimse üzerinde oruç (borcu) varken ölürse onun yerine velisi oruç tutar; buyurmuşlardır.»[691]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Hadîs-i şerîf, ölen bir kimsenin kalan orucunu velisinin tutabileceğine delildir. Çünkü ihbar sigasi yani (tutar) demek emir mânâsına gelir ve : «Onuri yerine velisi oruç tutsun» demiş gibi olur. Bu sigada ise, asıl olan vücûp ifade etmektir. Şu kadar var ki, buradaki emrin nedip mânâsına geldiğine icmâ' vardır diyorlar.
Veli'den maksad : ölenin yakınlarıdır. Bazılarınca sadece mirasçı olan akrabasıdır. Diğer bâzılarına göre ise asabesidir.[692]
Ölenin yerine onun orucunu velisinin tutup tutamayacağı ulemâ arasında ihtilaflıdır. Hadîs âlimlerinden Ebu Sevr (—240), îmâm-t Şafiî ve bir cemâat'a göre ölenin kalmış oruçlarını velisi tutar. Delilleri bu hadîstir.
îmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe, Mâlik (93—179) ve bir cemâat'a göre ölen için başkası oruç tutamaz. Burada vacip olan yalnız kefarettir. Bunların delilleri : Tirmizî'nin. İbni Ömer (R. A./dan merfu* olarak tahrîc ettiği şu hadîstir
«Üzerinde oruç borcu olan bir kimse ölürse onun yerine hergün için bir fakir doyrulur». Yalnız Tirmızî bu hadîsi tahrîc ettikten sonra onun hakkında : «Gariptir. Bunu yalnız bu vecihten biliyoruz» demiştir. Sahih olan, İbnî Ömer'e mevkuf olmasıdır. Çünkü ulemâ: «İbni Abbas ile Hz. Âişe'den doyurmak hususunda fetva verdikleri rivayet olunmuştur» diyorlar. Diğer ibâdetlere muvafık olan da budur. Zîrâ hac'tan maada hiçbir ibâdeti kimse başkasının yerine yapamaz.
Mâlikîler'e göre : Medîneliler'in ameli de hüccettir. Medîneliler'den ise başkasının yerine oruç tutmak rivayet olunmamıştır. Hanefîler bir de râvinin rivayet ettiği hadîsin hilâfına fetva vermiş olmasıyla istidlal ederler.
«Başkasının yerine oruç tutulur» diyenler bunun yalnız ölenin velisine vacip olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir.
Eâzıları : «Bunu yalnız veli yapar» diyor. Diğer bâzıları ise: «Veliye mahsus değildir. Hiç bir emir olmaksızın ecnebi birisi dahi yapabi-
lir» derler. Bunların delili : Peygamber (S.A.V.)'in :
«Allah borcu Ödenmeye daha lâyıktır» hadîsidir: «Borcu ödemek nasıl akrabaya mahsus değilse, oruç da öyledir»

diyorlar.[693]

«Nafile Oruç Bâb'ı Ve Yasak Oruçlar»

698/550- «Ebu Katadete'l-Ensârî radıyaUahü anfe'den rivayet edil-diğine göre, ResûlûHahSallattahü aleyhi ve sellem' arefe gününün orucu soruldu:
— O geçen sene ile gelecek senenin günâhlarına kefaret olur; dedi. Aşure gününün orucu soruldu:
— O geçen senenin günâhlarına kefaret olur; dedi. Pazartesi gününün orucu soruldu:
— Bu benim doğduğum, peygamber olarak gönderildiğim ve bana Kur'ân indirilen gündür; buyurdular».[694]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Gelecek sene henüz gelmemiş ve içerisinde günâh işlenmemiş olduğu halde, nasıl olup da bir sene evvel tutulan orucun o günâhlara kefaret olacağını müşkül görenler olmuş. Fakat bunlara cevaben : «Gelecek senenin günâhlarının kefaretinden murâd: O sene günâh işlememek için o kula muvaffakiyet vermektir. Şu halde günâh işlememeye kefaret denilmiş oluyor ki, geçen seneki günâhlar münâsebetiyle bu ıtlak caizdir. Yahut gelecek sene günâh işlerse, kefaret vermek de kendisine nasip olacaktır» denilmiştir.
Musannif merhumun «Fetfıü'l-Cevâd» adlı eserinde şu beyanat vardır: «Arefe günü oruç tutmak sünnettir. Arefe, zilhiccenin dokuzuncu günüdür. Bu oruç Müslim'deki bir habere göre, o günden bir se-
ne evvelki ve bir sene sonraki günâhlara kefaret olur. Kefareti verilen günahlar ise insan hakkı taallûk etmiyen küçük günâhlardır. Çünkü büyük günâhlara ancak sahîh bir tevbe kefaret olabildiği gibi, kul hakları da sahibinin rızasına bağlıdır. Eğer oruç tutan kulun küçük günâhı yoksa, sevapları arttırılır. Yahut o iki sene zarfında günâh işlemekten muhafaza buyrulur. Kefaret iğinin iki seneye çıkarılması arefe orucu biz müslümanların hasaisinden olduğu içindir. Fakat aşure orucu

böyle değildir. Arefeden önce zilhicce'nin sekiz gününün de oruç tutmak bittekid sünnettir. Bu sekiz gün hacılara da hacı olmayanlara da sünnet ise de, Arefe gününün orucu yalnız hacı olmayanlara sünnettir. Hacılara o gün oruçsuz bulunmak sünnettir. Tâ ki duâ etmeye güç ve kuvvetleri olsun.
Arefe günü hacıların oruç tutup tutmaması, mezhepler arasında az çok ihtilaflıdır:

1— Hanbelîler'e göre : Hacı Arafat'ta vakfeye gece duracaksa, oruç tutması mendûb, gündüz duracaksa mekruhtur.

2— Hanefîler'e göre: Eğer zayıf düşmesine sebep olacaksa, arefe ve terviye (sekiz zilhicce) günü oruç tutumak mekruhtur.

3— MâlÎkîler'e göre : Terviye ve arefe günleri hacılara oruç tutmak mekruhtur.

4— ŞâfÎîler'e göre: Hacı Mekke'de oturuyor da gündüzün Arafat'a gitmişse ,arefe günü oruç tutması evlânın hilâfına bir hareket olur. Geceleyin giderse, oruç tutması caizdir. Fakat hacı, Mekke li değil de misafir olursa, ona .oruç tutmamak sünnettir.
Aşure orucuna gelince : Bu oruç Cumhur ulemâ'ya göre muharrem'-in onuncu günü tutulan oruçtur. Ramazan orucu farz kılınmazdan önce aşure orucu farzdı. Ramazan orucu farz kılındıktan sonra muharremin dokuzuncu günü ile beraber tutulmak şartıyla Hanefîler'e göre sünnet, diğer mezheplere göre mendûb olarak kaldı.
Hadîs-i şerîf, arefe orucunun aşure orucundan efdâl olduğunu gösteriyor. Peygamber (S.A.V.), pazartesi günü oruç tutmanın sebep ve illetini kendilerinin o günde saha-İ c'ihan'a teşrif buyurmaları, o günde Peygamber gönderilmeleri ve KuKân-ı Kerîm'in o günde nazil olmaya başlamasıyla îzâh etmiştir.
Hadîste, Allahü Zülcelâl'in kuluna nimet verdiği günü oruç tutmakla tâ'zim etmek gerektiğine de işaret vardır. Vâkıâ Hz. Usâme hadîsinde Peygamber (S.A.V.) pazartesi ve perşembe günleri niçin oruç tuttuğunu ta'lü ederken : «O gün amellerin Allah'a arzolunduğu gündür; dilerim benim amelim, ben oruçlu iken arzolunsun» buyurmuşsa da iki ta'lil arasında münafât ve zıddiyet yoktur.[695]

699/551- «Ebu Eyyube'î-Ensârî radıyallahü anh'den rîvâyef olunduğuna göre Resûlüllah (S.A.V.) :
— Bir kimse ramazan orucunu tutar da, sonra ona şevvalden altı gün daha katarsa, bütün senenin orucu gibi olur; buyurmuşlardır.»[696]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif, şevval ayındaft altı gün oruç tutmanın müstehâb olduğuna delildir. îmâm-ı Mâlvk'ten maada mezhep imamlarıyla ulemâ'dan bir cemâatin mezhebi budur. îmâm-ı Mâlik (93—179) bu orucu bâzı şartlarla mekruh görmüştür. Meselâ : Bu orucu tutan kendisine uyulan bir zat olursa; yahut tutanın bu orucu farz olmuş sanmasından korkulursa, bayram gününe ekliyerek tutarsa, hergü-nü aralıksız biri biri ardına tutarsa, orucunu başkalarına belli ederse orucu mekruhtur. Bunlar olmazsa oruç tutmasında bir kerahet yoktur.
İbni Abdi'1-Berr : «fmâm-t Mâlik'e bu Müslim hadîsi vâsıl olmamıştır» der.
Hanefîlcr'e göre bu orucun haftada iki gün olmak suretiyle dağınık tutulması müstehâbtır. Maamâfîh bâzılarına göre dağınık da tutsa, toptan da tutsa, bayram gününe muttasıl da olsa, ondan ayrı da olsa, sevabı' hep bîrdir. Tirmizî'nin «sünen» inde îbni Mübarek (—181) in ıiltı günleri şevvalin başından seçtiği kaydolunur. Fakat yine İbni Mübârek'in : «Bir kimse şevvalden dağınık bir surette altı gün on iç tutarsa caizdir» dediği rivayet olunur.
Bu günleri de kattıktan sonra, Resûlüllah (S.A.V.)'in ramazan orucunu bütün sene orucuna benzetmesi .yapılan bir taat'e on misli ecir verileceği Kur'ân-ı KerîrrTde vaâd buyrulduğund^ndır. Bu hesaba göre ramazanın otuz günü (üçyüz gün); şevvalin altı günü de (altmış gün) eder ki; bir senede de zâten üçyüz altmış küsur gün vardır. Maamâfîh bu hadîste ömür boyunca oruç tutmaya delîl yoktur. Bu oruç hakkında îzâhat babımızın sonunda gelecektir.
Sttbfcî'nin beyânına göre i «Beyinsizin biri TirmfeVnin «bu ha-

dîs hasendir» gözüne aldanarak hadîse ta'n etmiştir. Aldanmanın vechi, onun gördüğü nüshada herhalde «sahîh» kelimesinin bulunmamasıdır. Yoksa «sünen-i Tirmizî* niû diğer nüshalarında : «Ebu Eyyüb hadîsi hasen-i sahîh bir hadîstir» denilmektedir. Vâkıâ hadîsin bir tarîkinde râviler arasında Sa'd ibni Said vardır. Bu zât hakkında bâzı hadîs âlimleri hafız olmazdan önce söz etmişlerdir. Meselâ : îmâm-ı Ahmed ibni Hanbeî : «Sa'd ibni Said'in hadîsi zayıftır» demiş. Nesâî onun hadîsinin ka'vi olmadığını söylemiş, Ebu Hatim : «Sâ'dibni Said hadîsiyle meşgul olmak caiz değildir» iddiasında bulunmuştur. Fakat Sübkî diyor ki : «Şeyhimiz Ebu Mu-hammed Dimyatı bu hadîsin bütün tarîklerini merakla ele almış ve onu ekserisi sika hafız olan yirmi küsur kimsenin Sa'd İbni Said'den müsned olarak rivayet etmiş olduğunu tespit eylemiştir ki, iki Sü/-yan da bunlar arasındadır».
Sa'd'den onu kardeşi Yahya ile başkaları da rivayet etmişlerdir.
Bu hadîsi, Peygamber (S.A.V.)'den Sevbiln, Ebu Hu rey re, Câbîr, ibni Abbas, Bera ibni Azlb ve Âlşe (R. anhüm) hazarâtı dahi rivayet etmişlerdir. Sevbân rivayetinin lâfzı şudur :
«Kim ramazan orucunu tutarsa, onun bir ayı on ker-re, (fazla) dır. Kim fıtır bayramından sonra altı gün oruç tutarsa artık bu, senenin orucudur.» Bu hadîsi Ahmed ve Nesâî rivayet etmişerdir[697]

700/552- «Ebu Said-i Hudrî radıyallahü anh'âen rivayet edilmiştir. Demİztir ki: Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem :
— Eğer bir kul, Allah yolunda bir gün oruç tutarsa, Allah o gün sebebiyle onun yüzünden ateşi yetmiş yıl uzaklaştırır; buyurdular».[698]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir. Lâfız Müslim'indir. «Allah yolu» ile cihâdı kasdederler.
Hadîs-i şerîf, cihâd ederken oruç tutmanın faziletine delildir. Fakat bu onu zayıf düşürerek düşmanla harp etmekten âciz bırakmamakla meşruttur. Bu derece fazilete sebep, iki cihâdı; yani hem düşmanla hem de yiyip içmeyi terk etmek suretiyle

nefsiyle cihâdı bir arada yaptığı içindir. Böyle bir kimsenin yüzünden yetmiş yıl ateşin uzak olması, cehennem azabından kurtulacağından kinayedir.[699]

701/553- «Âişe radıyallahü anha'dan rivayet olunmuştur. De m İşti rkikİ: Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem (bazan), bizler: «İftar et-mlyecek (galiba)» deyinceye kadar oruç tutar; bazan da: «oruç tutmayacak (galiba)» deyinceye kadar oruçsuz dururdu. Ben Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve sellem'tn ramazandan maada hiç bir ay'i (oruçla) tekmillediğini görmedim. Şabandan daha fazla oruç tuttuğu bir ay da görmedim.»[700]

Bu hadîs, Müttefekun aleyh'dir. Lâfız Müslim'indir.
Hadîsi şerîf, Peygamber (S.A.V.)'in nafile oruç tutmak için kendisine bir ay tahsis etmediğine, bazan biribiri ardınca oruç tutup, bâ-zan da biri biri ardınca günlerce oruç tutmaz idiğine delildir. Bundan Hz. Fahr-i Kâinat (S.A.V.)'in iktiza-i hâle göre hareket ettiği anlaşılıyor. Hadîs-i şerîf, Resûlüllah (S.A.V.)'in şâir aylardan daha fazla şaban ayında oruç tuttuğuna da delâlet ediyor. Bunun sebebini Hz. Aîşe (R. anha) hadisinden anlıyoruz.
Taberanî (260—360) 'nin rivayet ettiği bu hadîsin lâfa şudur :
«Peyflamber Sal-lallahü aleyhi ve sellem her aydan üç gün oruç tutardı. Çok defa bu orucu geciktirir de senenin orucu toplanır ve Şaban ayında oruç tutardı.»
Bu hadîsin râvileri arasında îbni EH Leylâ vardır. Bu zât zayıftır. Bâzıları: «Şaban ayında oruç tutması Ramazanı ta'zim içindi.» diyorlar. Nitekim bu bâbda Tirmizî (200—279) Hz. Enes (R. A.) ile başkalarından şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seîlem'eı Hangi oruç daha faziletlidir? diye soruldu da:
— Ramazanı ta'zim için şabandır; buyurdular.»
Tirmizî : «Bunun da râvileri arasında Sadakatü'bnü Musa vardır» diyor. Bu zât, hadîs uleníâsınca kavi bir râvi değildir. Bâzıları Resûlüllah (S.A.V.)'în şaban ayında oruç tutmasını recep ile Ramazan arasında herkesin kendisinden gafil olduğu bir ay

olmasına atfederler. Nitekim bu mânâda bir hadîsi, Nesâî (215—303) ile Ebu Dâvud Üsametü'bnü Zeyd'den tahrîc etmişler; aynı hadîsi îbni Hüzeyme (223—311) de sahîhlemiştir. Bu hadîsin lâfzı şudur :

«Demiştir ki :

— Yâ Resûlellah senin aylardan hiç bir ayda şabandaki kadar oruç tuttuğunu görmedim; dedim :

— Bu ay, recep ile ramazan arasında nâs'ın kendisinden gafil oldukları bir aydır. Halbuki o, içerisinde amellerin Rabbi'l - Âlemin hazretlerine arzolunduğu bir aydır. Binaenaleyh ben de amelimin onda oruçlu olduğu-ğum halde arzolunmasını dilerim; buyurdular.»

Bu bâbda şöyle bir hadîs-i şerîf de vardır:

«Şüphesiz şaban orucu ramazandan sonra en fazîletli oruçtur.» Bu hadîs Müslim'in Ebu Hüreyre (R. A ./den merfu' olarak tahrîc ettiği şu hadîse muarızdır:

«Ramazandan sonra orucun en faziletlisi muharrem orucudur.» Fakat buna şöyle mukabele olunmuştur: «Eğer muharrem'in fazileti daha çok olsa idi, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) daha fazla onda oruç tutmaya çalışırdı. Hz. Âİşe hadîsi dahi, Resûlüllah (S.A.V.)'in en ziyâde şabanda oruç tuttuğunu gösteriyor.» Bâzıları buna da şöyle cevap vermişlerdir: «Muharrem orucunun faziletli olmasa haram aylara nisbetledir. Şabanın fazîleti ise, mutlaktır. Resûlüllah (S.A.V.)'in muharrem ayında çok oruç tutmamasının sebebini beyân hakkında Nevevî (631—676): «Çünkü bunu âhir ömründe öğrenmiştir» demiştir.[701]

702/554- «Ebu Zer radıyallahü aniden rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve seUem bize ayın üç gününde; On-üç, ondörf ve onbeşlnde oruç tutmamızı emretti.»[702]

Bu hadîsi Nesâî ile Tirmizî rivayet etmiş; Ibnî Hibban da sahîhlemiştir.Hadîs-i şerîf, Ebu Hüreyre (R. A./dan da bir çok tarîklerle vârid olmuştur. Lâfzı şudur: «Eğer oruç; tutacaksan, gurrede, yani beyaz günlerde tut.» Bu hadîsi, îmâm- Ahmed ibni

Haribel, Nesâî ve îbni Hibban tahrîc etmişlerdir. Nesâî'nin rivayetinde hadîsin bir kısmı şöyledir :
«Eğer oruç tutacaksan beyaz günlerde, ayın on üç, on dört ve onbeşinde tut» Sünen sahipleri Katade b. Mllhan'dan şu hadîsi tahrîc etmişlerdir :
«Resûlüllah (S.A.V.) bize beyaz günlerde: Ayın, onüç, ondöri ve onbeşinde oruç tutmamızı emir eder, ve :
— Bu günler sene gibidir; derdi». Nesâî Cerir (R.A.)'dan merfu' olarak §u hadîsi tahrîc etmiştir :
«Her aydan üç gün oruç tutmak bütün sene orucu gibidir., î'âh» Bu hadîsin isnadı sahihtir. Görülüyor ki her ayın onüç ondort ve onbeşinci günlerine eyyâm-ı bîyz yani «beyaz günler» derler. Her ayın üç gününde oruç tutmak hususunda gerek mutlak olarak, gerekse sözü geçen eyyâm-ı bîyz'den maada günlerde olduğu beyân edilerek birçok hadîsler varid olmuştur. Bunlardan da birkaçını görelim:
Sünen sahipleri İbni Mes'ud radıyalîahü anh'den şu hadîsi tahtîc etmişlerdir :
«Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seîlem; Her aydan birçok üç günler oruç tutardı.»
Bu hadîsi îbni Husyeme sahîhlemiştir. îmâm-t Müslim (204—261) Hz. Âişe (R, anha)'da.n şu hadîsi rivayet etmiştir :
«ResûlüHah SallaUahü aleyhi ve sellem hangi ayda tuttuğuna aldırış etmiyerek her aydan üç gün oruç -tutardı».
Eyyâm-ı bîyz'den başka günlerden, hangi üç günde tutulacağını beyân eden hadîslerden dahi misal alalım :
Ebu Dâvud ile Nesâî Hz. Haf sa (R. anha)'daa. şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
«Resûlüllah SaUaîîahü aleyhi ve selîem; her aydan üç gün oruç tutardı; pazartesi, perşembe ve gelen haftanın pazartesi gününde».
Bu hadîslerin arasında muâraza yoktur. Çünkü hepsi nafile orucun mendûb olduğuna delâlet ediyorlar. Ve her râvi bellediğini rivayet etmiştir. Yalnız Resûlüllah (S.A.V.) efendimiz hangisine teşvikte bulunmuşlar; tutulmasını emir ve tavsiye buyur muşlar sa, o oruçlar evlâ ve efdâldirler. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bu hadîslerde eyyâm-ı bîyz'in hangi günler olduğunu

tayin buyumuşlardır.
Her ayın hangi üç gününde oruç tutmanın mendûb olacağını tayin babında ulemâ'mn muhtelif kavilleri vardır. Fakat yukarıdaki tasrihler karşısında bunların burada tekrarlanmasına lüzum görülmemiştir.[703]

703/555- «Ebu Hüreyre jadıyaîlahü anh'den rivayet olunduğuna göre, Resûlüllah Saîlaîlahü aleyhi ve selîem:
— Kocası yanında iken kadının oruç tutması helâl değildir. Ancak izni olursa o başka; buyurmuşlardır».[704]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir. Lâfız Buhârî'nindir. Ebu Dâvud : «Ramazandan gayri» kaydını ziyâde etmiştir.
Hadîs-i şerîf, evli bir kadın için kocasının hakkım îfâ etmenin nafile oruç tutmaktan daha evlâ olduğuna delildir. Hattâ kocasının izni olmadan nafile oruç tutması şer'an mekruhtur. Haram diyenler de vardır. Fakat ramazan orucu farz olduğundan bittabi böyle değildir. Onu kocası razı olmasa da tutmakla mükelleftir. Şâir farz oruçlar da ramazan orucu gibidir.[705]

704/556- «Ebu Said-i Hudrî radıyallahü anh}âen rivayet edildiğine göre, Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve selîem; İki günde oruç tutmaktan nehİy etmiştir. Ramazan bayramı günü İle Kurban bayramı gününde».[706]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Hadîs-i şerîf bu iki günde oruç tutmanın haram olduğuna delildir. Çünkü nehy'in aslı tahrim içindir. Cumhur ulemâ'nın kavli de budur. Hattâ bir kimse bugünlerde oruç tutmak için nezr etse, nezri münâkid olmamak icâp eder.
Fakat Hanefîler'e göre bayram günlerinde oruç tutmak kerâhet-i tahrimîyye ile mekruhtur. îmâm-ı Züfer (110—150) müstesna, diğer Hanefîyye imamlarına göre bir kimse meselâ: Kurban bayramı günü oruç tutmaya nezir etse, bu nezir münâkid olur. Lâkin oruç tutmaz da sonra onu kaza eder. Çünkü yapılan nezir

aslında meşru olan bir oruçtur. Nehy başka sebepledir. Yani bayram günü Allah'ın kullarına ziyafet günüdür. Oruç tutan kimse, bu davete icabet etmemiş olacağından dolayı günahkâr olur. Bununla beraber nezrini îfâ etmiş olmak için o gün yine de oruç tutsa borcunu ödemiş olur.[707]

705/557- «Nübeyşetü'l-Huzelî[708] radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah Saîlaîlahü aleyhi ve selîem:
— Teşrik günleri yiyip içme ve Allah Azze ve Celleyi anma günleridir; buyurdular».[709]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadîsi yine Müslim, Ka'b ibni Mâlik (R. A./dan, îbni Hibban (—354) Ebu Hüreyre fB.A./dan; Nesâî (215—303) Bişr ibni Su-haym (R. A./dan sünen» sahipleri Ukbetü'bnü Âmir radıyallahü anh'ûen Bezzar, İbni Ömer (R. A./dan şu lâfızlarla tahrîc etmişlerdi:
«Teşrik günleri yiyip içme ve namaz kılma günleridir. Binaenaleyh onlarda kimse oruç tutmaz».
Teşrik günleri : Kurban bayramı gününden sonraki üç gün, bâzılarına göre iki gündür. Ebu Davud'un Hz. Ömer'den rivayet ettiği bir hadîste Ömer (R. A.) Resûlüllah (S.A.V.)'in o günlerde iftar etmelerini kendilerine emir, oruç tutmaktan da nehiy ederdiğini söylemiştir. Dâre Kutnî (306—385) Abdullah ibni Huzafe Es-Sehmî (R. A./dan. şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Teşrik günleri yiyip içme ve cima' günleridir.»
Hadîs-i şerîf ve o mânâdaki diğer hadîsler, teşrik günlerinde oruç tutmanın memnu olduğuna delildir. Yalnız yukarıki hadîsin şerhinde de işaret ettiğimiz vecihle : Ulemâ bu nehy'in tahrim veya tenzih için olduğunda ihtilâf etmişlerdir.
Hanefîler'e göre nehy,kerâhet-i tahrimîyye içindir. Binaenaleyh o günlerde oruç tutmak kerâhet-i tahrimîyye ile mekruh ise de hac'ta olanlara mekruh değildir.
Seleften bir cemâat ile îmâm-ı Şafiî'ye göre nehy mutlak surette tahrim içindir. O halde teşrik günlerinde oruç tutmak hac'ta olan lara dahi haramdır. Vâkıâ :«Hacc'ta üç gün» âyet-i kerîmesi

âmmdır ve kurban bayramı gününden Önce de sonra da, oruç tutabileceğini gösterirse de buradaki hadîs, teşrik günlerine hastır. Binaenaleyh onun hususu tercih edilir. Zîrâ o günlerin oruç tutmak için mahal olmadığına nassan delâlet etmektedir.

Bir takımları : «temettu'a[710] niyet eden şayet hedy denilen kurbanı bulamazsa o günlerde oruç tutar. Nitekim bu Hz. Alî (R. A./dan da rivayet edilmiştir. Lâkin kıran'a niyet etmiş olan hacı ile muhsar, hediy bulamasalar bile o günlerde oruç tutamazlar» derler.
îmâm-ı Mâlik, Ahmed ibni Hanbel ve diğer bâzı ulemâ ise : «Hacc-ı temettu'a niyet edenler ile Kıran'a niyet etmiş olanlar ve muh-sarlar hedy bulamadıkları takdirde teşrik günlerinde oruç tutarlar» diyorlar. Bunlar âyet'in umumu ile istidlal ederler. Aşağıdaki hadîs dahi onların delîllerindendir.[711]

706/558- «Âîşe île İbni Ömer radîyallahü anhüma'dan rivayet olunmuştur. Demişlerdir ki: Teşrik günlerinde oruç tutmaya ruhsat verilmedi.. Ancak hedy'i bulamayanlar müstesna.»[712]

Bu hadîsi, Buhâri rivayet etmiştir.
Filhakika hadîsi şerîf, teşrik günlerinde hediy bulamayan hacılara, ve muhsarlara oruç tutmanın caiz olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü mutlaktır. Ruhsat veren ResûlülSah (S.A.V.) olduğuna göre, aynı zamanda merfu'dur. Nitekim Dâre Kutnî ile Tahavî (238—321)'nin rivayetlerinde fail tasrih edilmiştir. Bu rivayetin lâfzı şudur :
«Resûlüllah SalldUahü aleyhi ve selîenır hedyi bulamadığı zaman mütemetti'a teşrik günlerinde oruç tutmaya ruhsat verdi.» Yalnız bu hadîsin isnadı zayıftır. Bir de hadîste yalnız mutemetti' tahsis olunmuştur. Binaenaleyh îmâm-î Mâlik ve arkadaşlarına tam delîl olamaz. Maamâfîh îmâm- Mâlik'm kavli Hz. Âlşe (R. anha) ile Ebu Bekir (R. A./in fiilleri; Hz. Ali (R. A.)'m fetvası olmak üzere kendilerinden rivayet olunmuştur. Bâzıları : «Teşrik günlerinde oruç tutmaktan nehy tenzîh içindir. Binaenaleyh o günlerde herkes oruç tutabilir» demişlerdir.[713]

707/559- «Ebu Hüreyre radıyallahü anft'den. Peygamber SaUaUahiİ-aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğu rivayet olunur:
— Geceler arasından ibâdet için cuma gecesini tahsis etmeyin; gündüzler arasından da oruç tutmak için cuma gününü tahsis etmeyiniz. Ancak sizden birinizin tutmakta olduğu oruca tesadüf ederse o başka.»[714]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîf, cuma gecesiyle cuma gününün nafile ibâdete tahsis edilmesinin memnu olduğuna delildir. Ancak hakkında nâss vârid olan ibâdetler müstesnadır. Onları yapmak memnu değildir. Meselâ: Hassaten tşln cuma geceleri sûremi Kehf'in Yasin ve diğer bâzı sûrelerini okunması hadîslerle tegvik edilmiştir. Onlar elbette okunacaktır. Îbnü'l-Münzrr : «Bayram günü oruç tutmaktan nehy nasü sabit olduysa, cuma günü oruç tutmaktan da Öylece sabit olmuştur» diyor. Fakat Ebu Cajeri't-Taberi bayram ile cuma arasında fark bularak şöyle demiştir: «Bayramla cuma arasında fark vardır. Çünkü bayram günü oruç tutmanın haram olduğuna icmâ' münâkid olmuştur. Velev ki o günden evvel veya sonra oruç tutmuş olsun.»
Cumhur ulemâ'ya göre, cuma gününü oruç tutmaya tahsis etmekten nehy, tenzih içindir. Binaenaleyh kerahet ifâde eder. Delilleri : Tirmizî'nin tahrîc ederek hasen bulduğu İbn! Mes'ud hadîsidir. Bu hadîsin lâfzı şudur :
«ResûlüHah SaUaUahü aleyhi ve sellem, her aydan üçgün oruç tutardı, cuma günü oruçsuz kaldığı da pek az olurdu.» Bunlar : «Resûlüflah SaUaUahü aleyhi ve seUerrCin fiili, nehy'in tahrim için olmadığına karinedir» derler. Fakat: «Cuma gününden bir gün evvel veya bir gün sonra oruç tutmuş olması da muhtemel olduğundan bu ihtimalle beraber istidlal tamam olamaz» diye kendiîerine itirazda bulunanlar olmuştur. Hasseten cuma günü oruç tutmanın niçin men' edildiğine ihtilâf olunmuş; ve bu hususta ortaya birçok kaviller çıkmıştır. Bunların içinde en kabule şâyân olanı o günün bayram olmasıdır. Nitekim Ebu Hüreyre (R. A.)Jdan merfu' olarak şu hadîs rivayet edilmişti :

«Cumagünü bayram gününüzdür» îbni EU Şybe (—234) Hz. AH (R.A.)'dan güzel bir ısnadla şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Ali demiştir ki :
— Sizden kim ayın bâzı günlerinde nafile oruç tuta-caksa perşembe günü tutsun; cuma günü tutmasın; zîrâ o gün yeme içme ve zikir günüdür.
Bu hadîs dahî o gün oruç tutmayı men eden delillerdendir. Maamâ-fîh, cuma gününün her hususta bayram gibi olması lâzım gelmez.[715]

708/560- «Bu da ondan rivayet edilmiştir (Radıyallahü anh) demiştir ki : Resûlüllah Sallallahü ateyhi ve sellem:
— Sakın biriniz cuma günü oruç tutmasın. Ancak ondan bir gün evvel veya bir gün sonra oruç tutarsa o
başka; buyurdular».[716]

Hadîs, müttetekun aleyh'dir.
Hadîs-i şerîf, bundan evvelki gibi cuma günü oruç tutmanın memnu olduğuna, fakat ondan birgün evvel veya bir gün sonra oruç tutulursa bu memnûiyetin bilmediğimiz bir hikmetten dolayı kaldırılacağına delildir. Eğer yalnız cuma günü oruç tutulursa, iftar etmek icâp eder. Nitekim îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel ile Buhârî'nin ve Ebu Dâ-vûd'un Hz. Cüveyriye (R. Anha)'nm tahrîc ettiği şu hadîsten de güzelce anlaşılmaktadır :
«Bir cuma günü Peygamber SaUaUahü aleyhi ve sellem Hz. Cüvey-rîye'nin yanına girmiş. Cüveyriye oruçlu imiş. Ona :
— Dün oruç tuttun mu? diye sormuş. Cüveyriye :
— Hayır; demiş. ResûlüHah SaUaUahü aleyhi ve sellem :
— Yarın tutacakmısın? d'ye sormuş.
— Hayır; cevabını almış.
— O halde hemen iftar et; buyurmuşlardır».[717]

709/561- Yine Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre, Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve sellem:
— Şaban yarı oldu mu artık oruç tutmayın; buyurmuşlardır.

[718]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmiş, Ahmed onu münker bulmuştur.
Hadîsi İbni Hibbanve başkaları sahîhlemişlerdir. tmâm-ı Ahmed İbni HanbeVin onu münker addetmesi »râvileri araısnda eî-Âîa b. Abdurrahman bulunmasmdandır. Halbuki bu zât, Müslim'in ricâlin-dendir. Musannif «Et-Takrib% de onun için «doğru söyler. Ama çok defa vehmeder» demiştir.
Hadîs-i şerif, §aban ayı yanlandıktan sonra oruç tutmanın memnu olduğuna delildir. Fakat tutmakta olduğu oruca tesadüf etmemek şartıyla memnudur; aksi takdirde oruç tutmakta beis yoktur. Ulema bu hususta ihtilaf etmiştir. Şâflîler'den birçokları bu hadîse is-tinâd ederek şabanın yansından sonra oruç tutmanın haram olduğuna kail olmuşlardır. Ancak bütün şabanı oruçla geçirene mubahtır. Bâzılarına göre haram değil, mekruhtur. Ancak ramazandan bir veya iki gün tutulursa haramdır. Bâzıları: «Bu oruç hiçbir surette mekruh değildir» derleı-. Hattâ: «Bu oruç mendûbtur» diyenler olmuştur. Bunlara göre hadîs, müevveldir. Yani memnûiyyet herkese değil ,oruç kendilerini zayıf düşürecek olanlaradır. Bunlar herhalde Resûlüllah (S.A.V.)'in şaban orucunu ramazana bitiştirdiğini ifâde eden hadîsle istidlal ederler.[719]

710/562- «Sammâ7 bintİ Büsr[720] radıyallahü anJm'dan rivayet olunduğuna göre; Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem:
— Cumartesi günü oruç tutmayın; ancak size farz kılınan (gün) !er arasında olursa müstesna. Sizden biriniz üzüm kabuğundan yahut ağaç filizinden başka bir şey bulamazsa onu (îftar için) çiğnesin buyurmuşlardır.»[721]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmişlerdir. Râvileri sıkadır. Şu kadar var ki hadîs, müztariptir. Mâlik cnu inkâr etmiştir. Ebu Dâvud ise : «Bu hadîs mensuhtur» demiştir.
Hadîsin muztarip olması onu Abdullah b. Büsr'ün, kızkardeşi Samma'dan rivayet etmesindendir. Bâzıları rivayet ederken, Abdullah'tan demiş. Kızkardeşini zikr etmemiş tir. Fakat bu o

kadar zararlı bir illet sayılmamıştır. Zîrâ Abdullah sahâbîdir. Bâzıları : «Bu hadîsi, Abdullah babasından rivayet etmiştir» demiş, bir takımları onu Sam m a in hazret! Âîşe'den rivayet ettiği iddiasında bulunmuşlardır.
Nesâî (215—303): «Bu hadîs müztariptir» demiştir. Musannif merhum da şunları söylüyor: «İhtimal ki Abdullah İbni Büsr bu hadîsi hem babasından, hem kızkardeşinden işitmiş. Kızkardeşi ise vâsıta ile rivayet etmiştir.» Maamâfîh bu vasıtalı tarîk de sahihtir. Bâzıları birinci tarîki, yani Abdullah tarîkini tercih etmiştir. Bunlardan biri de Dâre KutnVöiv. Lâkin hadîsin muharrici aynı zât iken, bir isnadla rivayet edilen bir hadîste görülen bu renk değiştirme rivayeti zayıflatıyor; zabıtsızhğa delâlet ediyor. Ancak çok hadîs rivayet eden mâruf hafızlardan olursa o zaman zabıtsızhğa delâlet etmez. Halbuki mes'ele burada öyle değildir. Bilâkis Abdullah İbni Büsr'den rivayet eden râvi üzerinde dahi ihtilâf vardır.
tmâm-t Mâlik'in inkârına gelince: Ebu Dâvud, îmâm Mâlik'in: «Bu hadis yalandır» dediğini nakletmiştir. Ebu Dâvud (202—275): «Bu hadis mensuhtur» demekle ihtimâl aşağıdaki hadîsi kasdetmiştir.[722]

711/563- «Ümmii Seleme radıyallahü attfta'dan rivayet olunduğuna göre; Resûlüllah SaîlaUahü aleyhi ve sellem"\n en ziyâde oruç tuttuğu günler cumartesi ile pazar günü idi ve:
— Bunlar, müşriklerin bayram günüdür. Ben de onlara muhalefet etmek isterim; derdi».[723]

Bu hadîsi. Nesâî tahrîc etmiştir. İbnİ Hüzeyme de onu sahîhlemiş-tir, lâfız onundur.
Şu halde, bugünlerde oruç tutmaktan ilk zamanlarda neyhetmiş demektir. Çünkü o zamanlar Hz. Peygamber (S.A.V.) ehl-i kitab'a muvafakat etmeyi severdi. Son zamanlarda onlara muhalefet eder oldu. Nitekim hadîs-i şerîf'de bu ciheti tasrih etmiştir. Müslümanların gayri müslimlerle olan muamelâtına ait hadîslerde muhalefet ciheti daima kendini göstermektedir.
Bâzıları : «Nehy mezkûr günlerde münferiden oruç tutmaya

aittir. Birgün evvel veya sonra tutulursa, onlarda oruç tutmak yasak değildir» derler. îmâm-ı Tirmizî (200—279) Hz. Âişe (B. anfta/dan şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Âişe demiştir ki: Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem bir aydan cumartesi ile pazar ve pazartesi günlerinde. Öteki aydan da sah, çarşamba ve perşembe günlerinde oruç tutardı.» Babımızın hadîsi ehl-i kitaba muhalefet için cumartesi ve pazar günleri oruç tutmanın müstehâb olduğuna delildir. Zahirine bakılırsa cumartesi ile pazarı beraber tutmak da ayrı ayrı tutmak da caizdir.[724]

712/564- «Ebu Hüreyre radıyaUahü anh'den rivayet olunduğuna göre. Peygamber Cattdttahü aleyhi ve sellem; Arefe gününün orucunu Arafat'ta tutmaktan nehyetmiştir.»[725]

Bu hadîsi Tirmizî'den gayri Beşler rivayet etmiştir. İbni Hüzeyme ile Hâkim onu sahîhlemişler, Ukaylî ise onu münker bulmuştur.
Çünkü isnadında Mehdî-i Hecrî vardır. Bu zâtı Ukaylî zayıf bul-mug ve: «Ona tâbi olunmaz. Kendisinden rivayet eden râvi hakkında da ihtilâf vardır» demiştir. «Ehhidâsa» nâm eserde îbni Mam'in «Bu zâtı tanımam» dediği zikrolunmuştur. Hâkim ise onun hadîsini aahîh bulmuş, Zehebî (673—748) «Muhtasarü'l-Müstedrek» de bunu ikrarla onu zayıflardan saymamıştır.
Menden rivayet edene gelince : Bu zât Hoşeb h. AbdiVâiv. Musannif «Et-Takrib» de onun için «sıkadır» demektedir.
Hadîs-i şerif, arefe orucunun Arafat'ta tutulmasının memnu olduğuna delildir. Bâzıları bunun haram olduğuna kail olmuşlarsa da Cum-hur'a göre o gün Arafat'ta oruçsuz bulunmak müstahâbtır. «Vucud za'-fına sebep olmazsa tutulmasında beis yoktur» diyenler de vardır. Peygamber (S.A.V.)'in Arafat'ta arefe günü oruçsuz bulunduğu sâbıt olmuştur. Fakat bu oruç tutmanın haram olduğuna delâlet etmez. İftarın efdâl olduğunu gösterir. Zîrâ Peygamber (S.A.V.) daima efdâl olanı yapardı. Yalnız caiz olduğunu göstermek için bazan efdâlin hilafını yaptığı da olmuştur. Bittabi tebliğ vazifesini ifâ etmiş olmakla bu dahi onun hakkında efdâldir.[726]

713/565- «Abdullah İbni Ömer radıyallahü anhüma'öan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem:
— Ebedî oruç tutan, oruç tutmamıştır; buyurdular».[727]

Hadîs, mütfefekun aleyh'dir.
Müslim'in Ebû Katâde'den rivayeti: «Ne oruçtutmuş, ne de iftar etmiştir» lâfzıyladır.
Bu hadîsin mânâsı hususunda ihtilâf vardır. «El-Mesâbih» adlı eserin sarihi şöyle diyor: «Bu hadîs iki türlü tefsir olunmuştur. Birinci tefsire göre, oruç tutanı yaptığından vazgeçirmek için hadîs ona bedduadır. İkinci tefsire göre ihbardır». Yani bu adam her-gün oruç tuta tuta artık açlık ve susuzluk elemi duymaz olmuştur. Binaenaleyh onun için sabır ve tahammüle hacet yoktur. Halbuki orucun sevabı bu itibarladır. Şu halde hiç oruç tutmamış gibi oruç faziletinden mahrum olur. Bilhassa Müslim'in Ebu Katâde'den rivayet ettiği son kısım, hadîsin ihbar için olduğunu te'yid ediyor. TirmizV-nin Ebu Katâde'den tahrîc ettiği şu hadîs de ihbarı te'yid etmektedir:
«Ne oruç tutmuştur, nede tutmamıştır».
Hadîs-i şerîf hakkında İhnil'l-Â'raU (468 — 543) : «Eğer beddua ise vay Peygamber (S.A.V.)'in bedduasını alanın hâline!... Eğer bu hadîsin mânâsı haber ise vay Peygamber (S.A.V.)'in oruç tutmamıştır diye haber verdiği kimsenin hâline! Şer'an oruç tutmamışsa ona nasıl sevap yazılır?» diyor.
Ulemâ, ömür boyunca tutulan oruç hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bir takımları bu oruç haramdır demişlerdir. îbni Huzeyme (223—311) 'nin kavli budur. Bâzıları cevazına kail olmuşlardır. îbnü'l-Münzir'in rey'i de budur. Bunlar bu bâbdaki hadîsleri te'vil ederek: «Nehyedilen ebedî oruç bayram ve teşrik gibi memnu günlerle birlikte tutulandır» derler. Fakat Peygamber (S.A.V.)'in Ibnl Ömer (R.A.)'a. ebedî orucu nehyetmesi, ve: «Senin üzerinde nefsinin, ailenin ve misafirinin hakkı vardır» buyurarak nehyin illet ve sebebini de beyân etmesi, bu te'vili reddetmektedir. Şu hadîs-î şe-rîf de böyledir :
«Bana gelince: Ben kimi oruç tutarım, kimi tutmam. Artık kim

benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir».
Ban'ânî (1059—1182) delîl itibarıyla ebedî oruca haram demenin daha doğru olacağı'kanâatmdadır. Cumhur ulemâ'ya göre oruç kendisini bîtâb düşürmeyecek kimselere ömür boyunca oruç tutmak müs-tahâbtır. Mezhep imamlarına göre ise mekruhtur. Çünkü bedeni zayıflatır. Cumhur ulemâ nehy hadîslerini te'vil etmişler, ve Peygamber SaîldUahü aleyhi ve sellem'in altı günlük şevval orucu ile ramazanı ve keza her ay tutulan üç gün orucu bütün senenin orucuna benzetmesini kendilerine delîl ittihaz eylemişlerdir.
Bu oruçları tutanlar : «sevaba müstehâp olmasa, Hx. Peygamber ber (S.A.V.) sene orucuna benzetmezdi» derler. Şu hadîs dahi Cumhur'un delîllerindendir :
«Eğer bir kimse bütün sene oruç tutarsa muhakkak kendini Allah Azze ve Celle'ye hibe etmiştir» bu hadîsi Îbnü's-Sünnî, Hz. Ebu Hüreyre (R. AJ'dan merfu' olarak rivayet etmiştir. Ancak hadîsin sıhhat derecesi bilinememektedir.[728]

«İtikaf Ve Kıyam-ı Ramazan Babı»

İtîkâf lûgatta : Bir şeye nefs'i hapsetmek, ona devam etmektir.
Şer'an İse : Hususî bir şahsın ibâdet için, hususî bir şekilde mescid-de durmasıdır. Ne kadar duracağı ihtilaflıdır. Bâzılarına göre en az bir lâhza, diğer bâzılarına göre bir gün ile bir gecedir.
Kıyâm-ı Ramazan : Ramazan gecelerini, namaz kılmak ve Kur'ân-ı Kerîm okumakla ihya etmektir.
İmamdı Nevevî (631—676): «Kıyam-ı Ramazan teravih namazını kılmakla hâsıl olur» diyor ki, bu söz bütün geceyi ibâdetle doldurmanın şart olmadığına işarettir.[729]

715/556- «Ebu Hüreyre radıyaTUthü anh'den rivayet olunduğuna göre, Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve seUem :
— Kim ramazanı îmân etmek ve Allah'ın rızâsını dilemek için ihya ederse onun geçmiş günâhları kendisine affolunur; buyurmuşlardır.[730]
Hadîs, Müttefekun aleyh'dir.

Hadîs-i şerifteki «İman» ve «İhtisât» kelimeleri mefûI-ü liecÜhi olmak üzere mensubturlar. Burada imandan murâd : Allah'ın sevap vaadini tasdik etmektir.
Ihtİsâb : Allah'ın rızasını ve sevabım istemektir. I'tidât kelimesi adetten alındığı gibi, ihtisâb da haseb'den alınmıştır ve saymak demektir. Yaptığı ibâdetle Allah'ın rızâsını niyet edene «ihtisâb etti» denilir. Çünkü o anda ibâdetini sayabilir. Binaenaleyh fiile başlarken onu saymış gibi tutulur.
Hadîsten bütün ramazan gecelerinin ihya edilmesi kasdedilmiş olabilir. Bu takdirde bâzı gecelerini tâat'la ihya edenlere zikredilen mağfiret yoktur. «Günâh» kelimesi mutlak olarak zikredildiği için büyük ve küçük günâhların hepsine şâmildir. Fakat Nevevî : «Ma'ruf olan, bu kelimenin küçük günâhlara mahsus olmasıdır» demiştir. ŞâflIleK-den îmamüJî-Haremeyn (419 — 478) dahi buna kaildir. Bu sözü Kadı îyâz (476—544) Ehl-i sünnete nisbet eder. Zîrâ onlarca, büyük günâhlar tevbe ile affolunur, tmâmı Nesâî (215—303), rivayetitinin sonuna: «Gelmiş ve gelecek» kaydını ziyâde etmiştir. Bahsimizin hadîsini îmâm-% Ahmed ibni Haribel (164—241) de tahrîc ettiği gibi, îmâm-ı Mâlik tarikiyle dahi tahrîc olunmuştur. Gelecek günâhlardan ne kasdedildiğini yukarıda görmüştük.
Bu hadîs-i şerîf, ramazanı ihya etmenin faziletine delildir ve anlaşıldığına göre, ihya mes'elesi de teravih namazını kılmakla hâsıl olur.[731]

716/567- «Âişe radıyallahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlöllah SdllaUahü aleyhi ve sellem, on yani ramazanın son on (gün)ü girdi mi derlenir, toplanır, gecesini ihya eder; ailesi efradını uyandırırdı.»[732]

Bu hadîs müttefekun aleyh'dir.
«Yani ramazanın son onu» ifâdesi râvi tarafından müdrectir.«Kaftanını toplardı» demektir. Bu sözden murâd : Kadınlardan uzaklaşmaktır. Bâzıları : «Bunun mânâsı ibâdet için hazırlanmaktır» demişlerdir. Diğer bâzılarına göre mânâ : «Kaftanını toplar ve artık onu çözmez, kadınlardan uzaklaşır;

ibâdet için hazırlanırdı» demek olursa da, Hz. Ali (R.A.)'m rivayeti bu mânâyı ihtimalden uzaklaştırır. O rivayetin lâfzı şudur :
İli Kaftanını bağladı. Ve kadınlardan uzaklaştı» «kadınlardan uzaklaştı» cümlesi yukarıkinin üzerine atfedilmiştir. Atf ise iki cümlenin biribirine mugayir olmasını iktizâ eder.
Geceyi ihya etmek, mecâz-i aklîdir. Zîrâ, gece nefs-i ihyâ'nın zamanıdır. Bundan murâd : Uyumamak ve ibâdet etmektir. Ehlini uyandırması dahi, ibâdet içindir. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in bu işe ramazan sonunu tahsis etmesinin sebebi, ibâdet zamanının çıkması yaklaştığın-dandır. Ameller sonlarına göre muamele gördüğünden, o da son amelinin fazla ibâdet olmasına çalışırdı.[733]

717/568- «(Yine) Âişe radıyaîlahü anha'dan rivayet edildiğine göre. Peygamber Saîldllahü aleyhi ve sellem, tâ Allah ruhunu kabzedinceye kadar, hep ramazanın son on gülerinde i'tikâf yapıyordu. Ondan sonra zevceleri i'tikâf yapmaya başladılar.»[734]

Hadîs, Müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîs, i'tikâf in Resûlüllah (S.A.V.) ile ondan sonra ezvâc-ı tâhiraf m devam ettikleri bir sünnet olduğuna delildir. Ebu Dâvud, îmâm-î Ahmed'den naklen : «t'tikâfın sünnet olduğu hususunda ulemâdan hiçbirinin muhalefetini bilmiyorum» demiştir. Yalnız mezhep imamlarından îmâm-ı Mâlik «î'tikâf müstahâbtır» der. l'tikâf'dan maksad: Hâlî bir yerde, hâlî bir mide ile Allah'a kalbini rabtetmek, onun zikriyle mütelezziz olarak mâsivâdan elçekmektir.[735]

718/569- «Yine Âİşe radıyallahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber SaUallahü aleyhi ve sellem, i'fikâfa girmek istedi mi (evvelâ) sabah namazını kılar; sonra i'tikâf yerine girerdi.»[736]

Hadîs, Müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîs, i'tikâf'ın evvel vaktinin sabah namazından sonra olduğuna delildir. Bâzıları buna muhalefet ederek: «Eğer gündüz i'tikafa gi-recekse fecir doğmazdan önce; gece girecekse güneş kavuştuktan sonra girer» derler. Bunlar hadîsi te'viî ederek: «Fecir Peygamber (S.A.V.) mesddde iken doğardı. Sabah namazını kıldılar mı Fahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimiz i'tikâf için hazırladığı yerde yalnız başına kalırdı» diyorlar.[737]

719/570- «(yine) Âİşe radıyaîlahü an&a'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah SatlaUahü aleyhi ve seUem, kendileri mesctd-dft oldukları halde başını bana uiatırlar, ben de onu tarardım, l'tlkâfta olduğu zaman eve ancak hacet görmek için girerdi.»[738]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir. Lâfız Buhârî'nindir.
Hadîs-i şerîf i'tikâf'ta olan kimsenin bütün vücûdunu mescidden çı-karamıyacağına, bir kısmını çıkarmanın ise zarar vermiyeceğine delildir, l'tikâfcı'mn temizlenmiş, tıraş olmuş, gusletmiş ve zîynetlenmiş olmasının meşru olduğu, insana mahsus ufak tefek fiillerin mescid içinde yapılabileceği, erkeğin zevcesinden yardım görebileceği de hadisin işareti cümlesindendir. «Eve ancak hacet görmek için girerdi» denilmesi, İ'tikâfcı'nın mescidden ancak zarurî bir ihtiyâcı için çıkabileceğine delâlet eder. ihtiyâcı, Zührî (—124) büyük ve küçük abdest bozmakla tefsir etmiştir. Bu hususta ihtilâf yoktur. Kan aldırma mes'elesi de abdest bozma hükmündedir. Fakat yiyip içme gibi şâir hacetler için çıkıp çıkamıyacağı ihtilaflıdır. [739]

720/571- «(yine) Âişe radıyaîlahü anfta'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: İ'tlkâfcı'ya sünnet olan: Hasta dolaşmamak, cenazeye gitmemek, kadına dokunmamak, mübaşeret etmemek ve kaçınılması mümkün olmayan şeyler müstesna hiç bir hacet için (dışarıya) çıkmamakfır. Oruçsuz l'tlkaf yoktur. Büyük

meicİdden başka yerde de İ'tlkaff yoktur.»[740]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Kavileri zararsızdır. Şu kadar ki müraccah olan sonunun mevkuf olmasıdır.
Hadîsin mevkuf olan yeri: «Oruçsuz i'tikâf yoktur» cümlesinden itibaren sonuna kadardır. Musannif «Fethü'l-BârU de §öyle demişti : «Dâre Kutni, cÂişe» hadîsinin «Hiç bir hacet için dışarı çıkmamaktır». Cümlesine kadar olduğuna, maadasının başkası tarafından rivayet edildiğine kesin olarak hükmetmiştir». Burada ise : «Hadisin sonu mevkuftur» diyor. Ebu Dâvud, hadîsin başındaki : «Âişe demiştir ki» tâbiri için: «Abdurrahman b. /sTrafc'tan başka bunu diyen yoktur» demiştir. Hadîs-i şerîf i'tikâfcı'nın bu rivayette tayin ve tespit edilenlerden hiç birini yapamıyacağına, hattâ cuma namazına gidemi-yeceğine, giderse i'tikâfı'nın bâtıl olacağına delildir. Mes'ele ihtilaflıdır.
Hanefîler'le Hanbellller'e göre i'tikâfcı cumaya gidebilir; Şâflîler'le Mallkiler'e göre gidemez.
î'tikâfta oruç tutmanın şart olup olmadığı dahi ihtilaflıdır. Bu hadîs, şart olduğuna delâlet ediyor* MâlÎkîler'e göre, i'tikâfta oruç mutlak surette şarttır. Hanefîler'e göe ise, vacip olan i'tikâfta oruç şart; nafilede şart değildir.
Oruç hakkında birçok hadîsler olup, bir takımı şart olduğuna bir takımı da şart olmadığına delâlet ederler. Ancak bu hadîslerin ekserisi, hüccet olacak kuvvette değillerse de Resûlüllah (S.A.V.)'m bütün ı'tikâflarının oruçlu yapıldığı malûmdur. Anlaşıldığına göre, şevvâl'in ilk on gününde yaptığı i'tikâfta, oruç tutmuş ve i'tikâfı ikinci günü yapmıştır. Çünkü bir şevvalde namazgaha çıkmak, bayram namazı kılmak ve hutbe okumakla meşgul olmuştur.
Ulemâdan bâzıları müstesna, ekserisine göre i'tikâfın mescjdde yapılması şarttır. Hattâ Ebu Hanîfe (80—150, ile Ahmed İbni Hanbel (164—241)'e göre cami olması, yani içinde beş vakit namaz kılınması da şarttır. Cumhur'a göre ise her mescidde caizdir. Yalnız kendilerine cuma namazı farz olanlara îmâm- Şafiî (150—204) 'cami'i müstahâb görmüştür .Aşağıdaki hadîs i'tikâfta orucun şart olmadığına delâlet eder.[741]

721/572- lbni Abbas radtyallahü anhüma'dan rivayet olunduğuna göre Peygamber SaUaUahü aleyhi ve seüem:
— Ptikâfçıya oruç yoktur. Ancak kendine vacip kılarsa O başka; buyurmuşlardır».[742]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî ile Hâkim rivayet etmişlerdir. Müraccah olan bunun dahi mevkuf olmasıdır.
Hadîs-i şerîf, Ibni Abbas (R. A.) hazretlerine mevkuftur. Beyha-fcî; (384—458): «Sahîh olan bunu mevkuf olmasıdır; merfu' olması vehimdir» demiştir. Beyhakî, bu hadîsi tahrîc ettikten sonra : «Remli bunu yalnız başına rivayet etmiştir» demiş ve sözüne şöyle devam etmiştir : «Bu hadîsi Ebu Bekir Humeydi, Abdülaziz ibnî Muhammed'den, o da Ebu Süheyl ibni Mâlik'ten rivayet ediyor. Ebu Süheyl diyor ki: «Ben ve ibni Şihab, Ömer ibni Abdülaziz'in yanında buluştuk. Ömer'in karısının mescid-i harâm'a nezrettiği bir i'tikâf borcu varmış Jbni Şihâb : «i'tikâf ancak oruçla olur» dedi. Ömer ibni Abdülaziz: «(bufetva) ResûlüMah (S.A.V.)'den mi?» diye sordu. «Hayır» deyince: «öyle ise Ebu Bekir'den mi?» dedi. Yine «Hayır» deyince: «Şu halde Ömer'den mi?» diye sordu. Ve «hayır» cevabını aldı». Ebu Süheyl diyor ki: «Ben hemen gittim. Tavus ile Ata'yı buldum ve mes'eleyi kendilerine sordum. Tavus : «İbni Abbas (R. A.) i'tikâf-cıya orucu lüzumlu görmüyordu. Ancak i'tikâfcı kendine vacip kılarsa o başka» dedi. Ata'da.: «Bu doğru bir fikirdir», dedi».
Şayet Hz. İbni Abbas rodıyaMdhü arih, hadîsi merfu' rivayet etse Tavus da rivayette kusur etmez. Onu ref'ederdi. Ata' dahi : «Bu doğru bir fikirdir» demezdi. Bundan dolayıdır ki Beyhakî: «merfu olması vehimdir» demiştir. Sonra râvileri arasında Abdullah ibni Muhammed Remli vardır ki, bu zât meçhuldür. Onun için diğer râvileri hadîsi ref* etmeyip, hep İbni Abbas (R, A.)'a mevkuf bırakmışlardır. Maamâfîh mevkuf olması da muarazâdan kurtulmuş değildir. Çünkü Beyhâkî'mn bir rivayetinde İbni Abbas ile İbni Ömer (R. A.) «İ'tikâfa giren oruç tutar» demişlerdir. Binaenaleyh İbni Abbas (R.A.) dan gelen

rivayetler biri birine muarızdır.
Bu bâbda fazla ma'lûmat istiyenler «Fethü'l-Kâdir-» e müracaat[743] etmelidirler. ŞâfÎîler'ie Hanbelîler'e göre i'tikâfta oruç tutmak yoktur.[744]

722/573- «İbni Ömer radtyallahü anhüma'dan rivayet olunduğuna göre. Peygamber Sollallahü aleyhi ve sellem'in ashabından bir takım zevata kadir gecesi, rüyada ramazanın son yed! günleri (n) de gösterilmiş.
ResûlüMah Sallallahü aleyhi ve sellem de:
— Görüyorum ki'rüyanız hep son yedi günlerde biri-birini tutuyor. Şu halde onu kim arayacaksa, son yedi
günlerde arasın; buyurmuşlardır.»[745]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
«Son yedi günler» den murâd: Ayın yirmi üçüdür. Zîrâ ondan sonra ay'm bitmesine yedi gün kalır. Maamâfîh yirmiyedisi olmak ihtimâli de vardır.
İmâm-ı Müslim (204—261) Hz. İbni Ömer'den mevkuf olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Onu son on günlerde arayın; eğer biriniz zayıf düşer veya âciz olursa sakın ramazandan kalan yedi günleri aşmasın.» İmâm-ı Ahmed'ia rivayetine göre, bir adam kadîr gecesini ayın yirmi yedisinde veya filân gecesinde görmüş; onun üzerine Peygamber (S.A.V.) «Onu kalan on günlerin tek olanlarında arayın.» buyurmuştur.
Muhtelif rivayetlerin araları şöyle bulunur: «On günde arama ihtiyat içindir. Yedi ile dokuz da öyledir. Zîrâ o gecelerde olması en ziyâde me'muldur.»
Hadîa-i şerîf rüyanın sânının büyüklüğüne ve rüyaya istinâd etmenin caiz olduğuna delildir. Fakat şeriat'ın kaidelerine muhalif olmaması şarttır.[746]

723/574- «Muavlyefü'bnü Ebl Süfyan radıyallahü anhüma'dan Peygamber SdRaUahü aleyhi ve sellem'den işitmiş olarak rivayet

e d 11 m İçtir ki: Resûlüllah Sallaîl-ahü aleyhi ve seTlem; Kadir gecesi hakkında:

— Yirmiyedinci gecedir; buyurmuşlardır».[747]

Bu hadîsi Ebu Dâvud merfu' olarak rivayet etmiştir. Müraccah olan mevkuf olmasıdır. Filvaki kadîr gecesinin tayini hakkında kırk kavi üzerine ihtilâf edilmiştir. Ben onları «Fethü'l-Bân» de naklettim.

Bu kavilleri burada sayıp dökmeye hacet yoktur. Zîrâ içlerinde müstakil bir kavi olarak kabule değmiyenleri vardır. Meselâ : «Bu gece kaldırılmıştır; şimdi yoktur» diyenler olduğu gibi: «Böyle bir gece aslında mevcut değildir» diyenler de bulunmuştur. Musannif bunları da birer kavi diye saymıştır. En kabule şâyân kaviller kadîr gecesinin ramazanların son yedi günlerinde olduğunu ifâde edenlerdir. Musannif «Fethü'î-BâH» de bütün kavilleri saydıktan sonra : «Bunların hepsinin en müraccah olanı, kadîr gecesinin son on günün tek gecelerinde olduğu ve bu gecenin yer değiştirmesidir.» demektedir. Bu geceler içinde Şâfiiler'ce en ümid bahş olanı yirmi bir veya yirmi üçüncü gecedir. Cumhur ulemâ'ya göre ise yirmiyedince gecedir. îmâm-t Âzam Ebu Hanîfe (80—150)'den bir rivayete göre kadîr gecesi ramazandadır. Fakat hangi gece olduğu bilinmez. Bazan evvel, bazan sonra gelir. Hattâ : «Sene içinde döner dolaşır. Kimi ramazanda olur, kimi başka aylara tesadüf eder» dediği kendisinden şöhret bulmuştur, îmâm-ı Ebu Yusuf (113 — 182) ile îmâm-ı Muhammed (135 189)'e göre de Ramazanda ise de onlara göre yer değiştirmez: «Kadîr gecesi ramazanın ilk gecesidir» diyenler bulunduğu gibi; on-yedinci, on dokuzuncu, yirmi dördüncü ve yirmibeşinci gecelerinde olduğuna kail olanlar da vardır.[748]

724/575- «Âİşe radıyaUahü anka'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kt; Yâ ResûleNah: Kadîr gecesinin hangi gece olduğunu bilîrsem onda ne okuyacağımı bana haber versene; dedim:

— Allah'ım sen çok affedicisin; affı seversin; beni de affet! de; buyurdular».[749]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud müstesna Beşler rivayet etmişlerdir. Tirmi-zi ile Hâkim de onu sahîhlemişîerdir.
Deniliyor ki: Kadîr gecesi'nin bir takım alâmetleri vardır. Bunlardan bâzıları şunlardır :
O gece sakin olur. Sıcak da değil, soğuk da değil, mutedildir. O gecenin farkına varan her şeyi secdede görür. Bâzıları: «Her yerde hattâ karanlık mahallerde bile nur parladığını görür» derler. Bâzılarına göre o gecenin alâmeti: «duaların kabulüdür».
Tdberî (224—310): «Bunlar lâzım değildir. Zîrâ hiç bir şey görmeden ve işitmeden dahi o gece gelir geçer» diyor.
Acaba o geceye tesadüf edip de hiçbir alâmet görmeyene de o gecenin sevabı verilir mi? Yoksa yalnız onu keşfedenlere mi verilir? Bu bâbda ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Taberî ile tbnü'î-Arabî ve diğer bâzı ulemâ birinci şıkkı ihtiyar etmişlerdir. Yani : «Alâmet görmeyenlere de o gecenin sevabı verilir» derler. Ekser ulemâ ise, ikinci şık-ka zâhip olmuşlardır. İmâm-z Müslim'in hazret! Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği şu kelimelerle başhyan bir hadîs bunlara delil teşkil etmektedir :
«Bir kimse gecesini ihya eder ve ona rastlarsa....» Nevevî (631—676) bu hadîsi : «Yani o gecenin kadîr gecesi olduğunu bilirse...» diye tefsir etmiştir. Maamâfîh «bilmese bile o geceye tesadüf ederse...» mânâsına da ihtimâl vardır. Hattâ Musannif merhum bu ihtimâli tercih etmiştir.[750]

725/567- «Ebu Said-i Hudrî radıyaMahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah SaîlaUahü aleyhi ve seUem:
— Semerler ancak üç mescide gitmek için bağlanır; Mescid-i harama, benim şu mescidime ve mescid-i aksaya; buyurdular.»[751]

Hadîs, müttefekun aîeyh'dir.
Semer bağlamak yolculuktan kinayedir. Hadîsteki nefi, nehîy manasınadır. Yani: «Ziyaret için yalnız bu üç yer kasdedilebilir. Başkalarını kasdetmek meşru değildir» demiş gibidir. Bu hadîsin i'tikâf bâ-bı'na alınması : «İ'tikâf yalnız bu üç mescidde caiz

olur.» diyenler bu-lunduğundandır.

Mescid-i harâm'dan murâd : Bütün harem-İ şeriftir. Mescid-İ aksa' da beytü'l-Mukaddes'tir.

Hadîs-i şerîf, mezkûr üç mescidin faziletine delildir. Mefhum-u muhalifine bakılırsa bu üç mescidden maada ziyaret için hiç bir yere gidilemez. Nitekim bu fikire zâhip olanlar vardır. Fakat Cumhur ulemâ' ya göre mezkûr üç mescidden maada takarrub için sülâhamn kabirlerini ve teberrük için mübarek yerleri ziyaret etmek caiz, hattâ mendub-tur. Meselâ: Resûlüllah (S.A.V.)'in kabr-i şerifini ziyaretten sonra Me-dine-i Münevvere'nin «Bakî» denilen kabristanına giderek : El-Abbas, El Hasan ibni Ali, Zeyne'l-Âbidin, Muhammed Bakır, Cafer-İ Sadık hazâratım, sonra Hz. Osman (R. A.)'\, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in necl-i necibi Hz. İbrahim'i, Ümmehâtı mü'minîn hazâratım ve diğer ashâb-ı kiram ile tabiîn hazâratım, bahusus İmâm-ı Mâlik ve Nâfi ha-zarâtım ziyaret etmek; perşembe günü Uhud şehîdlerini ve hasseten seyyidüş-Şühedâ Hz. Hamza (R. A.)\ ziyaret ederek onlara usûl-i dairesinde selâm verdikten sonra âyetü'I-Kürsü'yü ve ihlâs'ı okumak müstâhabtır. Cumartesi günü Küba mescidine gitmeli* orada da dualarda bulunmalıdır.

Hadîsimizde zikri geçen üç mescidin faziletine Bezzâr'm güzel bir isnadla merfu' olarak tahrîc ettiği şu Ebu'd-Derdâ hadîsi de delildir :

«Mescid-i haram'da bir namaz yüz bin namaza muadildir. Benim mescidimde bir namaz bin namaza, Bey-tü'l-Mukaddes'te bir namaz beşyüz namaza muadildir»

bu mânâda daha birçok hadîsler vardır.

Bu üç mescidde kılman namazın yalnız farzlara mı yoksa nafilelere de şâmil mi olduğu dahi ihtilaflıdır. Tahâvî ile diğer bazı ule-

mâ yalnız farzlara mahsus olduğuna kaildirler. Delilleri «Namazın en faziletlisi kişinin evinde kıldığı namazdır. Yalnız farz namaz müstesna»hadîsidir.

Maamâfîh salât lâfzı âmmdır. Nafileye de şâmil olmak gerekir. Ancak : «Namaz deyince, hâtıra gelen farzdır. Binaenaleyh nafileye şümulü yoktur» denilebilir.[752]

HAC BAHSİ

Hac ; Lûgatta muazzam bir şeyi kasdetmektir. Bu kelimeyi hacc veya hıcc şeklinde okumak caizdir.
Şer'an : Dinin erkânından bir rüknünü edâ etmek için Kâbe-i Muazzama'yi ziyaret kasdetmektir. Hac, kelime-i şehâdet'ten sonra İslâm'ın rükünlerinin dördüncüsüdür. Kelime-i şehâdet ile birlikte beşincisi, yani sonuncusu ise de fukaha kelime-i şehâdet üzerinde söz etmediklerinden onların taksimine göre dördüncüdür. Ne zaman farz kılındığı ihtilaflıdır. Cumhur'a göre altıncı; Îbnü'l-Kayyim»e göre dokuzuncu, veya onuncu yılda farz kılınmıştır. Hacc'ın farz olmasına sebep Kâbe-i Muazzama'dır.
Hacc'ın hikmetleri çoktur : Biz bunlardan da yalnız bir kaçını zikredeceğiz :

1— Hac, Allah'ın ihsan ettiği mal, mülk, vücud afiyeti gibi nice sayısız nimetlere şükür için meşru olmuştur.

2— Hac âdeta yıllık bir islâm kongresidir. İslâmiyet her ibâdette birliği hedef tutmuştur. Bu birlik daha mahalle mescidinde teşekkül eden cemaatla kendini gösterir. Zîrâ müslüman erkekler beş defa oraya giderek mahalle komşuları ile birlikte secde-i Rahman'a kapanır; birlikte Allah-ü Zülcelâl'e arz-ı ubudiyyet ederler. Bu küçük toplantıların hem dinî, hem dünyevî birçok muhassenâtı vardır. Ezcümle beraberce yapılan ibâdetler daha sevaplı, onların kabulü daha ziyâde me'muldur. Cemâat bir birinin halinden günde beş defa haberdar olur. Bunlar bir harp, darp vukuunda hazır asker demektir. Cuma camileri ile bayram namazgahlarında bu birlik bir kat daha kendini gösterir.Çünkü oralara yalnız bir mahallenin değil, müteaddit mahallelerin erkekleri gelirler. Böylece kıldıkları namazlar yüzlerce, hattâ binlerce samimi müslümanın içten gelen «âmin» sedâlarıyla bârigâh-i ehadîyet'e arzolunur. Bu namazlar vasıtasıyla binlerce kişi hergün, her hafta ve her sene bir birlerinin hallerini öğrenir ve îcâbmca hareket ederler. Nihayet zenginlere ömürde bir defaya mahsus olmak üzere yeryüzünün kalbi mesâbesin-deki Mekke-i Mükerreme'ye giderek orada her sene in'ikad eden cemaatlar cemaatına,

Ulamın yıllık kongresi demek olan hacca iştirak etmek farz olmuştur. Burada bir mahallenin veya bir kasabanın değil, bir şehrin veya bir memleketin de değil, bütün dünya müslümanlannın mümessilleri toplanmıştır. Yüz milyonlarca müslümanın hülâsasını teşkil eden bu bahtiyarlar ordusu âdeta bir tek vücûd haline inkılâp etmiş; yüzbinlerce kişinin kalbgâhından kopup gelen niyazlar tek ses halinde arş-i âlâ'ya doğru yükselir... Lebbeyke Allahümme lebbeyk.

3— Hac, hakikî din kardeşliğinin ve müsâvat-ı taamme'nin tecellî ettiği yerdir. Orada zengin ile fakirin, hâkan'la hakir'in nefer'Ie, emir'in, arasında hiç bir fark yoktur. Çünkü her biri dünyadan ve dünya ziynetinden tecerrüd ederek ,birer beyaz kefene bürünmüştür. Fakat âlem-i mahşer'i andıran bu yezdân ordusu haşa ölüler değil, bilâkis her biri kükremiş birer aslan kesilmiş dirilerdir. Onlar bunu zaman zaman arş-ı âlâ'y1 titreten yekpare telbiyeleriyle ispat ederler. Lebbeyk Allahümme Lebbeyk... Bu müstesna merâdm esnasında muhtelif milletlere mensup hacılar biri birleriyle tanışır dertleşir ve binnetice yardim-laşırlar. îşte İslâmiyet'in dilediği de budur.

4— Hac, günâhlara kefaret, kullara Aflah tarafından rahmettir. Şartları : İki kısımdır:

1— Vücûbunun şartları : Hür, âkil, baliğ ve müslüman olmaktır. Binaenaleyh kölelere delilere, baliğ olmamış çocuklara ve müslüman olmayanlara farz değildir. Hattâ bir kimse müslüman olmazdan Önce zengin iken müslüman olduktan sonra fakirlese, haccetmesi farz değildir. Fakat müslüman iken zengin olup, üzerine hac farz olduktan sonra gitmese, sonradan fakir düşmekle üzerinden hac borcu sakıt olmaz. Çünkü bu ibâdet usul-u fıkıh ilminde beyân olunduğuna göre kud-ret-i mümekkine ile farz olmuştur. Böyle bir kudretle farz olan bir ibâdet, o kudret elden gitse dahi zimmette sabittir. Fakat zekât kudret-i m üye ss i re denilen bir derece daha müsamahalı bir kudretle farz kılınmıştır. Binâenaleyh kendisine zekât farz olmuşken, vermeyip sonradan fakir düşen bir kimseden zekât sakıt olur. Zîrâ kudret-i müyessire ile farz olan bir ibâdette, o kudretin devamı şarttır. Kudret kalmadı mı ibâdet de sakıt olur.

İstiaa ile vakit dahi haccın vücûbunun şartla-rındandır. Binaenaleyh henüz vakti gelmeden hac farz olmadığı gibi, vakti hâîi yerinde olmayanlara da farz değildir, İstitaa güç yetmek demektir. Bunun mezhep imamlarına göre çeşitli tarifleri vardır. Bahsimizde veri geldikçe görülecektir.

2— Edasının şartları ; îsîâm. ihram, zaman ve mekân-ı mahsus gibi şeylerdir.
Rükünleri : Mezhepler arasında ihtilaflı olmakla beraber tavâf-ı ziyaret, Arafat'ta vakfe gibi şeylerdir. İbâdetler üç kısımdır:

1— Namaz ve oruç gibi sırf bedenî,

2— Zekât gibi sırf malî,

3— Hac gibi hem bedenî, hem malî olanlar. Zîrâ haçta tavaf, sa'y gibi amellerle Allah'a taât da vardır, para harcamak da. Hac. Ömürde bir defa farz olan bir ibâdettir. «Acaba farz olduğu sene hemen gitmek lâzım mıdır ,yoksa birkaç sene sonraya geciktirmek câizmidir». Bu ciheti iyi anlamak için bir parça usul-ü fıkıh ilmine müracaat etmek lâzım gelir.
Usul-ü Fıkıh'da ibâdetlere nazaran vakit, üç kısma ayrılır: Müves-sa', mudayyak, meşkûk.

1— Müvessa' ; Genişletilmiş demektir. Yani, içinde yapılacak ibâdete vakit yeter de artar da. Buna, «zarf» da derler Namaza msbetle vakit böyledir. Zîrâ vakit, o vaktin farzına yettikten maada, birçok farzlar kılınacak kadar artar da.. Onun için böyle ibâdetlerde niyeti tayin etmek behemehal lâzımdır.

2— Mudayyak:Daraltılmış demektir. Yani; vakit, ancak içinde yapılan ibâdete yetecek kadardır. Fazlası, noksanı yoktur. Adetâ ibâdetin bir ölçeği mesabesinde olduğundan, buna, miyar da derler. Oruca nisbetle vakit böyledir. Bir güne ancak bir oruç sığar. Binaenaleyh Ramazanda niyetin tayini şart değildir, Alelıtlak oruca niyet kâfidir.

3— Meşkûk : Şüpheli demektir. Yani; vaktin ibâdete yetip artması veya sımsıkı gelmesi şüphelidir. Hac gibi ki, bir senede yalnız bir hac yapılabildiğine bakılırsa, miyara benzer. Fakat hac filleri bütün hac zamanı doldurmamasına bakılırsa, zarfa

benzemektedir. İşte bu cihete nazaran mes'ele imamlar arasında ihtilâfa sebep olmuştur. Maamâfîh hiç biri onun, tek taraflı bir ibâdet olduğuna kail olamamıştır. Meselâ Hane-fîyye imamlarından lmâm-% Muhammed (135—189) zahir hale bakarak onun zarf olduğunu tercih etmişse de, miyar'a benzeyişini de inkâr etmemiştir. Binaenaleyh ilk farz olduğu yıldan geriye bırakarak vefat edenin günahkâr olduğuna kail olmuştur, lmâm-% Ebu Yusuf (113—182 hacc'ın mi'yariyyet tarafını tercih ederek farz olduğu seneden geriye bırakılmasına cevaz vermemiş, fakat zarfiyet tarafını da büsbütün men etmemiştir. Binaenaleyh ilk farz olduğu yıldan sonraya bırakanı günahkâr addetmekle beraber, her ne zaman hacc edilse; yine eda saymışür. tmâm-ı Âzam'da.n Ebu Yusu/'Ia beraber olduğuna delâlet eden bir rivayet vardır. Anlaşılıyorki lmâm-ı Şâftt (150—204) müstesna, hemen bütün mezâhip imamla-nnca hacc'ın hükmü fevrîdir. Yani imkân bulur bulmaz hemen edâ edilmesi lâzımdır. Maamâfîh tehir ile günâha girmekle beraber, bütün ömrün hangi yılında olursa olsun, îfâ edilmesi yine de edadır.

Hac, muhkem bir farizadır. Farziyyeti kitap, sünnet ve icmâ'-ı ümmetle sabittir. Bundan dolayı onu inkâr eden dinden çıkar.

Kitabtan delili :

..[753] Yol itibarıyla gücü yetenlerin beyti haccetmeleri Allah İçin insanların boynunun borcudur» âyet-i kerîmesidîr. Hacc'ın farz olduğuna icmâ'-ı ümmet münâkid olmuştur.

Sünnetten delîli : Meşhur îmân ve İslâm hadîsiyle aşağıdaki hadîslerdir.[754]

726/57- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'ûcn Resûlüllah SaUaUahil aleyhi ve sellem'm şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

— Ömre, gelecek omre'ye kadar ikisinin arasındaki (aünah) ların kefaretidir. Mebrur hacc'ın ise cennetten başka bir mükâfatı yoktur.»[755]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.

Bâzılarına göre hacc-ı mebrur: Kendisine günâh karışmıyan hac'tır. Nevevî bunu tercih etmiştir. Diğer bazılarınca: Makbul olan hac'tır. Hattâ bir takımları : «Hacc-ı mebrur hâli eskisine nazaran daha hayırlı ve salâha yüz tutmuş olmakla, semeresi sahibinin üzerinde görülen hac'tır» demişlerdir.
îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel (164—241) ile Hâl mı'in Hz. Câbir (R. A ./den tahrîc ettikleri bir hadîste şöyle deniliyor :
«Yâ Resûlellah hacc'ın bîrr'i nedir? denildi:
— Yemeği yedirmek ve selâmı vermektir;   buyurdular».
Yalnız bu hadîsin isnadında zaaf vardır.
Ömre : Lûgatta ziyaret demektir. «Kasdetmektir» diyenler de vardır.
Şerhan : ihram, sa'y, tavaf, tıraş veya saç kısaltmadan ibarettir. Bu hacc'a ömre denilmesinin sebebi : Kendisiyle Kâbe-İ Muazzama ziyaret veya kasdedildiğindendir. «Ömre gelecek omre'ye kadar ilâh...» buyrulmasi omre'nin tekrarına delil olduğu gibi, ömre için bir vakit tahdidi bulunmadığına dahi delâlet eder.
Mâlikîîer'e göre bir yılda bir omre'den fazlası mekruhtur. Delilleri: Resûi-ü Ekrem (S.A.V.)ıin onu seneden seneye ancak bir defa yapmış olmasıdır. Onlarca fiil-i Resul vûcûb'a veya nedib'e hamledilir. Fakat Mâlikîîer'e: «Resûlüllah (S.A.V.) bazan ümmetinden meşakkati kaldırmak için müstehâb gördüğü şeyi de terk ederdi» diye cevap verilmiştir.
Hadîsin zahiri omre'nin her zaman meşru olduğunu gösteriyor. Cumhur ulemâ'nın kavli de budur. Yalnız bundan Şâfiîler'le Mâlikîler başka bir hac ve omre'yi istisna ederler.
Hanefîler arefe, bayram ve Teşrik günlerini ve Mekkeliler'den başkası için hac aylarını istisna ederler.
Hanefîler'den gayrı mezheplere göre, arefe, Teşrik ve bayram günlerinde ömre için ihrama girmek mekruh değildir.
Bir de Hanefîler'le Mâlikîîer'e göre ömre sünnet-i müekkede, Şâfî-ler'le Hanbelîler'e göre ise farz-ı âyindir. Resû!-ü Ekrem (S.A.V.) müd-det-i hayatlarında dört defa ömre yapmışlardır. [756]

727/578- «Âişe radtyaîlahü anha'dan rivayet

olunmuştur.Demiştir kî: Yâ Resûiellah kadınlara cîhâd var mı? dedim.
— Evet onlara ,içinde harp olmayan bir cihâd vardır:
Hac İle ömre: buyurdular».[757]

Bu hadîsi, Ahmed ile İbni Mâce rivayet etmişlerdir. Lâfız İbni MA-ee'nindir. îsnadı sahihtir. Aslı sahihtedir.
Hac ile omreye cihâd demek, her ikisinde de meşakkat olması dhe-tiyle, istiaredir. Hattâ «içinde harp olmayan» kaydıyla maksat Szâh edildiğinden ifâde üslûb-u hâkim bile olmuştur.
Hadisin-aslı sahîh-i Buhârî'dedir. Musannif: «aslı sahihtedir» ibaresiyle ya Sahîh-i BuhârVyi yahut da hassaten onun Hz. Aişe CR. Anha)'ds.n tahrîc ettiği şu hadîsi kasdetmiştir :
«Aise: Yâ resûlellah biz cihâd-ı amellerin en faziletlisi görmekteyiz. Mücahede etmiyslim mi? demiş. Resûlüllah Sallaîlahü aleyhi ve sel-lem :
— Hayır, Lâkin cihâdın en faziletlisi hacc-ı mebrur-dur; buyurmuşlardır.»
Bu hadîs, îmâm-t Ahmed'm mutlak olarak rivayet ettiği hac'cı, mebrur olmakla takyid etmekte ve hac ile omrenin kadınlar hakkında cihâd yerine geçeceğini ifâde eylemektedir.[758]

728/579- «Câbir ibni Abdullah radıyallahü anhüma'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber SdUatlahü aleyhi ve sellem'e bir Ârâ-bl gelerek :
— Yâ Resûlellah bana omre'den haber ver. Vacip midir o? dedi. Resûlüllah SaUaTlahü aleyhi ve sellem :
— Hayır. Ammaomra yapman senin için daha hayırlıdır; buyurdular».[759]

Bu hadîsi Ahmed ile TîrmiiS (merfu' olarak) rivayet etmişlerdir. Fakat müraccah olan mevkuf oluşudur. Onu İbni Adlyy, Câblr (R. A.) dan merfu' olarak bir başka zayıf vecihten «hac İle omra farzdırlar» şeklinde tahrîc etmişdir.
Arâbî, çölde yaşiyan demektir. Arabî ise araplardan nesebi sabit olanıdır : «Ömre yapman senin için daha hayırlıdır» buyrul-

duğuna göre omreyi yapmakla yapmamak müsâvî değil demektir. Bu cümle, ömre vacip olmayınca belki mubah olmakla metıdûb olmak arasında mütereddit kalır zannolunmasın diye getirilmiştir. Ve omre'nin mendûb olduğuna delâlet eder. Çünkü mubah olmak için onu yapmakla yapmamak müsavi olmalıdır.
Hadîs, Hz. Câbir (R. A.)'e mevkuftur. Zira Ârâbî ona sormuştur. Hadîsin zayıf rivayetine gelince : Bir tarifinde Ebu îsme vardır. Bu zâtı hadîs imamları yalancı telâkki ederler .îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel ile Tirmizî'nin rivayetlerinde dahi, Haccac ibni Ertat vardır. O da zayıftır. îbni Adiyy'm. Hz. Câbir (R. A./dan merfu' olarak tahrîc ettiği rivayet Ata} tarikiyle olup, onun da senedinde İbni Lehiy'a vardır. O da zayıftır. Vâkıâ Hz. Câbir'in hac ile omre'nin farz olduklarını bildiren bu hadîsi için «Tirmizî onu sahih bulmuştur» derlerse de hatâdır. Tirmisî onun hakkında bütün rivayetlerde «hasendir» demekden başka söz söylememiştir. îbni Hazm ileri giderek «bu hadîs yalanlanmış; bâtıldır» demiştir. Bu bâbdaki hadîsler hüccet olacak kuvvette değillerdir. İmâm-ı Tirmizî (200—279) Şafiî'nin Ömre hakkında: «nafile olduğuna dair sabit bir şey yoktur» dediğini rivayet eder. Atâ tarikiyle rivayet edilen Câbir hadîsi hakkında îbni Adiyy : «Bu hadîs Aiâ'dan mahfuz değildir» demiştir. Aynı hadîsi Dâre Kutnî (306—385) Zeyd ibni Sabit rivayetinden tahrîc etmiştir. Bu rivayette : «Hangisinden başlasan sana zarar etmez» cümlesi de vardır. Aynı zamanda iki tarîkinden birinde zaaf ve inkıta vardır. Diğerini Beyhakî îbni Sîrine mevkuf olarak rivayet etmiştir. Bu rivayetin isnadı daha sahihtir. Onu Hâkim de sahîhlemiştir.
Elhâsıl omre'nin vacip olup olmadığı bâbmda deliller muhtelif olduğundan, ulemâ'nın selef ve halefi dahi ihtilâf etmişlerdir. İbni Ömer (R. A.) ile bazı ulemâya göre ömre vaciptir. Bunu ondan îmâm-ı Buhârî (194—256) ta'lik suretiyle rivayet eder . îmâm-ı Şafiî (150 —204) ise aynı mânâdaki bir hadîsi İbnî Abbas (R. A./dan rivayet etmiştir. îmâm-ı Buhârî vücûb için bir bâb tahsis etmiş; ona «omre'nin vücûbu ve fazileti bâb:» demiştir. Bâzıları omra'nın vacip olduğuna: «babanın yerine haccet ve ömre yap» hadîsiyle istidlal ederler. Bu hadîs sahihtir. îmâm-ı Şafiî «Omre'nin vacip olduğuna dâir bundan daha iyisini

bilmiyorum» demiştir. Nitekim kendisi omre'nin farz-ı ayın olduğuna kaildir. Buhara-hlar'dan Muhammed İbni FadTa. göre ömre farz-ı kifâyedir.[760]

729/580- «Enes radıyollahü anh'öen rivayet olunmuştur. Demiştir kt: Yâ Resûlellah! Sebil nedir? denildi :

— Zad ve râhiledir; buyurdular.»[761]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî rivayet etmiştir, onu Hâkim sahîhlemiştir. Müraccah olan irsalidir. Onu Tîrmizî de İbni Ömer'den tahrîc etmiştir. İsnadında zaaf vardır.
Bu hadîsi Beyhâkî dahi Sâid ibni Ebi Arube ta::îkiyla Katade'den, o da Enes'den, O da Rosûlüllah (S.A.V.)'den işitmiş olarak rivayet etmiştir. Fakat Beyhakî (384—458) hadîs hakkında şöyle demiştir : «Doğrusu, Katade'nin Hasan'dan mürsel olarak rivâyetidir». Musannif diyor ki : «Beyhakî bu sözüyle Dâre Kutnî'nin rivayetini kasdedi-yor Onun senedi Hasan'a kadar sahihtir. Mevsul oluşunu vehim sanırım.»
Tirmizî hadîsi İbnî Ömer'den tahrîc ettikten sonra : «Bu hadîs hasendir» demişse de hadîs yine de zayıftır. Çünkü isnadında met-rukü'l-Hadîs bir râvi vardır. Bu hadîsin Ali, İbnî Abbas, İbni Mes'ud ve Âîşe (R. anhüm) ile daha başkalarından rivayet tarîkleri vardır. Lâkin hepsi zayıftır. İbnü'l-Münsîr bu bâbda : «Bu hadîs müsned olarak sabit olmuyor. Sahîh olan Hasan'm mürsel rivayetidir» diyor.
Ulemâ'nın ekserisi «sebil» i hadîs-i şerifte beyân edildiği vecih-le zât ve râhile mânâsına almışlardır. Zâd : Azık, yiyinti demektir ve mutlak surette şarttır. Bundan maksad, hacca gidip gelinceye kadar çoluk çocuğunun nafakasını temin ettikten sonra, kendine yetecek kadarının da artmasıdır. Zîrâ Ebu Davud'un tahrîc ettiği bir hadîste,
Resûlüllah (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır:
«Kişiye geçindirdiği kimseleri perişan etmesi günâh nokta-i nazarından kifayet eder».
Râhile : Binilecek deve demektir. Burada maksad Mekke'ye götürecek vâsıtadır. Râhile Mekke'den uzaklarda yaşıyanlar için

şarttır. Bu uzaklık Hanefîler'e göre üç gün, Şâfiîler'e göre iki konaktır. Binaenaleyh yakında yaşıyanlarla Mekkelîler için râhile mevzubahis değildir. Onlar yürüyerek haccederler.
İbni ZÜbeyr ile Tabiînden bir cemaata göre hac âyetindeki ıtstîtâa» dan murâd : Yalnız sıhhattir. Bu zevat bir âyette «zâd» kelimesinin «takva» diye tefsir buyrulmasını kendilerine delîl ittihâz ederler. Babımızın hadîsi : «Zâd» kelimesinden hakîki mânâsının kasdedildiğîni gösteriyor. Bu *»dîs her ne kadar zayıf da olsa, birçok tarîklerden rivayet edilmiş olması onu takviye etmiştir.
Haram para ile haccetmek, îmâm- Ahmed İbni Hanbel'e göre caiz değildir. Ekser ulemâya göre caizse de sahibi günahkâr olur. Bu hususta Hanefîyye fukâhasından Kemal ibni Hümam (788 — 861) «Fethü'l-Kadîr» de §öyle demektedir : «Hacca gidecek olanın helâl nafaka toplamaya çalışması gerekir. Zîrâ haram nafaka ile hac kabul olunmaz. Bununla beraber haram nafaka ile farz yine sakıt olur; îster gaspedilmiş olsun. Farzın sukutu ile kabul edilmemesi arasında münâfaat yoktur. Kabul edilmediği için sevap verilmez. Ama haccı terk edenler gibi de âhiret cezası görmez».[762]

730/581- «İbni Abbas radıyaUahü anhüma'dan rivayet edildiğine göre; Peygamber SallaUahü aleyhi ve seüem, Ravhâ'da bir kafileye rastlamış ve :
— Kimsiniz? demiş:
— Müslümanlarız; demşller. Onlar dahi :
— Sen kimsin? demişler. Peygamber SalldUahil aleyhi ve seUem:
— Resûlüllahım; cevabını vermiş. Bunun üzerine bir kadın oac: Bir çocuk arzederek :
— Buna hac var mı? diye sormuş: Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve sellem :
— Evet; sana da ecir var.» buyurmuşlardır. [763]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Kafile efradının Peygamber SallaUahü aleyhi ve seUenCi

tanımamaları ya gece karşılaştıklarından yahut o ân'a kadar görmemiş olduk-larındandır. Ravhâ : Medine'ye yakın bir yerdir. Suâl soran kadına ecir verilmesi ya çocuğu sırtında taşıyarak haccettirdiğinden, yahut mes'ele-yi sorduğundandır. Her ikisi için de olabilir.

Hadîs-i şerîf, sabinin haccetmesinin sahîh ve caiz olduğuna delildir. Bu hususta sabinin mümeyyiz olup, olmaması müsavidir. Cumhur ule-ma'nın kavli bu ise de, bu hac farz olan hac yerini tutmaz. Çünkü İbni Abbas (R. A.)'m rivayet ettiği bir hadîste şöyle buyrulmuştur :

«Hangi çocuğa ailesi haccetİrir de sonra bulûğa ererse, onun üzerine bir hac daha vardır.» Bu hadîsi, Ziya4 Mdk-disî ile Hatib tahrîc etmişlerdir. Kâdıîyâz: «Ulemâ böyle bir çocuğun haccinın baliğ olduktan sonra farz hac yerini tutmayacağına ittifak etmişlerdir. Yalnız bir fırka şüzuz göstererek : «Kifayet eder» demişlerdir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) kadına «Evet» diye cevap vermiştir. Bu tasdikin zahiri, çocuğun fiilinin hac olduğunu gösterir. Hac denilince de vacibi iskateden hac hatıra gelir» diyor.

Lâkin ulemâ bunun aksine kail olmuşlardır. Nevevî (631—676) şöyle diyor : «Sabi;-kâr'ı, zararı seçemiyecek derecede küçük ise onun nâmına ihrama girecek olan, onun malına nezâret eden velisidir ki, o da ya babası veya dedesi, yâhud da hâkim tarafından tâyin edilen vâsidir. Anneye gelince, onun çocuk nâmına ihrama girmesi sahîh olamaz. Ancak o da ya vâsi olur, yahut hâkim tarafından vâsi tayin edilirse o zaman çocuğu nâmına ihramı sahîh olur.»

Banları : «Anne ile Asabe olan akrabanın her ne kadar malda veli olmaya hakları yoksa da ,çocuk nâmına ihrama girmeleri sahihtir» demişlerdir.

ibramın sıfatı : Çocuğun velisinin kalben: «Bu çocuğu ihrama koydum» demesidir.[764]

732/582- «Bu da ondan rivayet edilmiştir (Radtyallahü arih). Demiştir ki: Fadl îbni Abbas Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'ın terkisinde idi. Derken Has'arrs Kabilesinden bir kadın

geldi. Ve Fadl kadına, ve kadın da Fadl'a bakmaya başladı. Peygamber Sallaîîahü aleyhi ve seJîcmde Fadl'ın yüzünü başka tarafa çevirmeye başladı. Kadm :

— Yâ Resûlellah, Allah'ın kullarına hac bâbındakî farizası, babama, hayvanın üzerinde duramaz yaşlı bîr ihtiyar İken yetişti. Binaenaleyh onun yerine ben haccedeyim mî? dedi. Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :

— Evet; buyurdular. Bu (mes'ele) Haccetü'l-Vedâda oldu.»[765]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir. Lâfız Buhârî'nindir.

Hâdise Mina'da geçmiştir. Hadîsin bir rivayetinde:

«Onu bağlamış of sam, (bîr hâl ocağından) korkarım» cümlesi vardır.

Bu hadîsin başka rivayetleri de vardır. Bunların bâzısında mes'eleyi soranın erkek olduğu ve annesinin yerine haccedip edemi" yeceğini sorduğu zikredilmektedir. Şu halde bu sual mes'elesi iki defa olmuş demektir. Hadîsi şerîf, bizzat hacca gitmeye kudreti olmayan kimselerin yerlerine bedel göndermek suretiyle haccedebilecek-lerine delâlet ediyor. Fakat bunun caiz olabilmesi için o kimsenin hacca gitmekten tamamiyle âciz bulunması ve bu acz'in ölünceye kadar geçeceğine de ümid kalmaması şarttır. Binaenaleyh, birkaç zaman için hasta yatan kimsenin yahut düzeleceği ümid edilen delinin yerine bedel göndermek sahîh olamaz.

îmâm-ı Mâlik'ten gayrı mezhep imamlarına göre : Başkasının yerine haccetmek caizdir. Ancak bunun için üzerine hac farz olan kimsenin ya ölmüş olması, yâhud da gitmeye kudreti bulunmaması bilittifâk şarttır. Fakat nafile hac böyle değildir- Onu yapmak için EbuHanîfe (80—150) ile îmâm-ı Ahmed İbnİ Hanbel (164—241)'e göre mutlak surette bedel göndermek caizdir. îmâm-ı Mâlik (93— 179) ile bâzı ulemâ başkasının yerine haccetmenin yalnız buradaki kıssa sahibine caiz olduğuna kaildirler. Zîrâ hadîsin bâzı rivayetlerinde göyle bir cümle vardır:

«Onun yerine haccet, ama senden sonra kimseye müsaade yok.»

fakat bu ziyâde zayıftır. Bâzıları bu işin evlâda mahsus olmak üzere cevazına kaildirler. Bunlara cevaben: «Hadîs-i şerifin bir

rivayetinde : «Allah borcu ödenmeye daha lâyıktır» buyrulmuştur. Borcu kim olsa ödeyebilir. Mutlaka borçlunun Ödemesi şart değildir. Binaenaleyh çocuğundan başkası da ödeyebilir. Bu cihet it-tifâkidir» denilmiştir.
Bâzıları mevzubahsimiz hadîsten şu hükmü çıkarırlar : «Bir kimse başkasının yerine gönüllü hacca gitmek istese, artık gitmesi farz olur. Velevki yerine gitmek istediği kimseye hac farz olmamış olsun». Bunların delili : Buradaki kıssada kadının, babasının zat ve râhileye kudreti olup olmadığını beyân etmemesi, Peygamber (S.A.V.)'in de uzun uzadıya sormamasıdır. Fakat bunlara cevaben : «Hadîste yalnız babasının yerine hacca gitmesinin kifayet edeceği zikredilmiştir. Vücûp mes'elesine dokunulmamıştır. İhtimal ki kadın, babasına hac farz olduğunu bilirdi: «Allah'ın kullarına hac bâbındaki farizası» diye söze başlaması dahi bu mes'elede malûmat sahibi olduğuna delildir.» denilmiştir.[766]

733/583- «(yine) Ibni Abbas radtyaîlahü anhümâ'dan rivayet edildiğine göre, Çüheyne (kabilesin) den bir kadın Peygamber Sallalİahü aleyhi ve sellem'e gelerek :
— Gerçekten annem haccetmeyi adadı, fakat haccetmeden vefat etti. Onun yerine ben haccedeyim mî? demiş.
Peygamber Sallallahii aleyhi ve sellem:
— Evet, onun yerine haccet. Ne dersin, annenin üzerinde borç olsa onu Ödermiydin? Allah'a olan borçlarınızı ödeyin. Çünkü Allah, kendisine Ödemeye en lâyık olandır; buyurmuşlardır.»[767]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîf, bir kimse hacca gitmeyi adar da gitmeden ölürse, onun yerine çocuklarının veya diğer yakınlarının haccetmesinin kâfi geleceğine delildir. Velevki kendileri için henüz haccetmemiş olsunlar. Çünkü Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kadına kendisi için haccedip etmediğini sormamıştır. Bir de Peygamber (S.A.V.) bu işi borca benzetmiştir. Bir adam kendi borcu dururken başkasının borcunu ödeyebilir.

Şu kadar var ki, ilerde görülecek Şübrüme hadîsi henüz kendisi için haccetmiyenin başkasının yerine haccetmesini caiz görmüyor. Borç mes'elesi dahi öyledir. Bir adamın kendi borcu varken, başkasının borcunu ödemesi doğru değildir.
Hadîs-i şerifte kıyas yapmanın meşru olduğuna, dinleyene daha ziyâde tesir etmek için darb-ı mes'ele ve meçhulü, malûma benzetmenin cevazına işaret vardır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) başkasının yerine haccetmenin hükmünü, ashabın bildikleri borç ödeme hükmüne benzetmiştir. Bu hadîs, ölen kimse vasiyet etsin, etmesin onun yerine mutlaka birini göndererek, haccettirmenin vacip olduğuna dahi delâlet etmektedir. Zîrâ borcun mutlaka ödenmesi îcâp eder. Kefaret vesâir mâlî hukuk da böyledir. Ashâb-ı Kiramdan İbni Abbas, Zeyd ibni Sabit ve Ebu Hüreyre (R. A.) hazarâtınm mezhebi bu olduğu gibi, îmâm-ı Mâlik'ten maada mezhep imamlarının mezhebi de budur. Hattâ bâzıları bu borcu insan borcundan ileri tutarlar.[768]

734/584- «(yine) İbni Abbas radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seltem:
— Hangi çocuk hacceder de, sonra günâh çağına erişirse, onun üzerine bir hac daha lâzımdır. Hangi köle hacceder de sonra azâd olunursa, onun üzerine bîr hac daha lâzım olur; buyurdular.»[769]

Bu hadîsi, İbni Ebl Şey be ile Bey ha kî rivayet etmişlerdir. Hâvileri sıkadır. Yalnız hadîs'in merfu1 olup olmadığında ihtilâf edilmiştir. Hatırlarda olan onun mevkuf oluşudur.
Günâh çağına erişmek : Âkil ve baliğ olmaktan kinayedir. Zîrâ günâhları o zaman yazılmaya başlar.
îbni Huzeyme : «Sahîh olan bu hadîsin mevkuf oluşudur» demiştir. Bu hadîsin mevkuf veya merfu' olduğu hadîs ulemâsı arasında çok münakaşa edilmiştir. Onu Muhammed ibni K'âb-ı Kurazİ (R. A.) merfu' olarak rivayet etmiştir. Lâfzı şudur :
«Resûlüflah Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Ben mü'minlerin kalplerinde şunu tazelemek isterim ki, hangi çocuğa anası, babası haccettirir de ölürse, bu kifayet eder. Fakat

yetişirse onun üzerine hac vardır; buyurmuşlardır».
Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bunun bir mislini de köle hakkında îrâd buyurmuşlardır. Bunu Saîd ibni Mansur ile Ebu Dâvud «Merasîh-inde rivayet etmiş; îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel onunla istidlal etmiştir, îbni Teymiyye : «Mürsel ile sahabe amel etmişse, bilittifâk hüccettir. Bu müttefekun aleyh bir şeydir» demiştir. Köle ibâdete ehildir. Binaenaleyh haccı sahihtir. Fakat farz yerine geçmez. Çünkü henüz onunla mükellef değilken yapmıştır.[770]

735/585- «(bu da) İbni Abbas radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'i hutbe îrâd ederek şöyle derken işittim :
— Sakın bir adam (ecnebi) bir kadınla başbaşa kalmasın. Yanında nikâhı haram olan akrabasından biri olursa o başka. Kadın ancak yakın akrabasıyla sefer edebilir;
Bunun üzerine bir adam ayağa kalkarak :
— Yâ Resûlellah, gerçekten benim karım hacca gitti. Ben de fülan ve fülan gazaya yazıldtm; dedi. Resûl-ü Ekrem Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Öyle ise git de karın ile birlikte haccet, buyurdular.»[771]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir. Lâfız Müslim'indir.
Hadîs-İ şerîf, ecnebî bir kadın ile başbaşa kalmanın haram olduğuna delâlet etmektedir ki icmâ' da budur. Bir hadîste:
«Zîrâ onların üçüncüsü şeytandır.[772]» buyrulmuştur.
Acaba nikâhı haram olmayan akrabadan birisinin bunların yanlarında bulunması bu halvetin yani iki ikiye kalmanın mânâsını bozma hususunda yakın akraba yerini tutar mı? Başbaşa kalmaktan nehyin mânâsı aralarına şeytan girip fitne çıkarmak olduğuna göre, tutması lâzım gibi görülüyorsa da, ulemâdan bâzıları ile Kaffâl mutlaka mahrem lâzımdır diyorlar. Delilleri: Sadedinde bulunduğumuz İbni Abbas hadîsidir. Bu hadîs, kadının mahremsiz sefere gitmesinin haram olduğuna da delâlet eder ve mutlaktır.
Seferin azına da çoğuna da şâmildir. Fakat bu ıtlaki takyîd eden bir çok hadîsler vardır. Yalnız bunların lâfızları muhteliftir.

Kimisinde;
«kadın bir gecelik yola ancak yakın akrabasıyia gidebilir» denilmiş; bâzısında seferin «üç günlük» diğer bâzılarında «iki günlük» yol olduğu bildirilmiş; bir rivayette «üç mil» diğerinde «bir konak» denilmiştir. îmâm-ı Nevevî (631—676): «Tahditten onun zahiri murâd değildir. Bilâkis sefer adını taşıyan her şeyden kadın men edilmiştir. Ancak mahremi ile gidebilir. Tahdîd sade bakî olan seferlerde yapılmıştır. Binaenaleyh onun mefhumu ile amel olunmaz» demiştir.
Bu hususta ulemâ tafsilât veriyorlar: Kadının dâr-ı harb'den (küf-far beldesinden) İslâm diyarına hicret ederken, hayatı tehlikede olduğu zaman, borç ödemek lâzım geldiği zaman ve kocasından kaçan kadın evine dönerken, yalnız basma sefer etmesi ,câizdir. Bu ittifâkîdir» demişlerdir. Hac seferi hakkında ihtilâf vardır.
Cumhur ulemâ ya göre, mahremi veya kocası yamnda olmadıkça kadın haccedemez. Bu cihet dört mezhep imamları arasında ittifâkîdir. Yalnız îmâm-ı Mdlîk'e göre, emin yol arkadaşlarıyla da gidebildiği gibi, îmâm-ı Şafiî'ye göre de mûtemed kadınlarla gidebilir. Fakat bu kadınların sayısı ikiden az olursa, hac farz değildir. Maamâfîh farz olan haccı, bir kadınla, hattâ yolda emniyet bulunmak şartıyla yalnız başına dahi yapabilir. Nafile hacca ise kadınlar çok- da olsa, mahremsiz veya kocasız gitmek caiz değildir. Şâfiîler'den İbni Dakıkü'l-îyd (625—702)şöyle diyor: «Şüphesiz ki hac âyeti erkek
ve kadınlara âmm ve şâmildir. Resûlüllah (S.A.V.)'in:
«kadın yakın akrabası yanında olmaksızın sefer edemez» hadîsi de âmmdir. Seferin bütün nevilerine şâmildir. Binaenaleyh iki umum taaruz etmiştir. Yani ikisinin de hükmü kalmamıştır» demek istiyor. Fakat kendisine «kadınların yakın ak-rabasız haccedemiyeceklerini bildiren hadîsler, âyetin umumunu tahsis etmiştir» diye cevap verilmiştir. Sonra bu hadîs, kadınların genç ve ihtiyar hepsine âmm ve şâmildir. Bundan dolayı ulemâ'dan bir cemâat gençlerle yaşlılar arasında fark görmüş ve: «Yaşlı kadınların mahremsiz de sefer etmeleri caizdir» diyerek hadîsi tahsis etmişlerdir. Hanefî-ler'le diğer bâzı ulemâ ya göre: «Sefer babında gençle ihtiyar kadın arasında fark yoktur ve hiçbiri

mahremsiz olarak mesâfe-i sefer olan üç günlük yola gidemez». Bu hüküm bu gün de değişmiş değildir.
Bugün kadınların yalnız başına memleket dâhilinde nice sefer mesafelerini aştıklarını, hattâ bununla iktifa etmiyerek memleket dışına, Avrupa'ya, Amerika'ya taştıklarım ve yalnız başına hacc'a sefer ettiklerini görüyorsak, bunu şer'i bir müsaadeye değil, kadınlarımızın maalesef dinlerine karşı gösterdikleri lâubaliliğe hamletmeliyiz.
Peygamber (S.A.V.)'in hadîsdeki sahâbî'ye karısıyla beraber haccetmesini emir buyurmasından, îmâm-ı Ahmed İbni Hanbel, kadınla, birlikte onu hacca götürecek yakın akrabası bulunmayınca, kocasının götürmesi îeâp. ettiğine zâhip olmuştur. Diğer ulemâ'ya göre ise, buradaki emir, vücûp için değil nedtp'e hamlolunur. Nedip için olduğuna karine: Başkası borcunu ödesin diye bir kimseye kendi menâfi-i şahsiyyesini sarfetmenin dinimizde vacip olmamasıdır.
Hadîs-i şerifte, erkeğin hac farizasını edâ etmek istîyen karısını bu igten men edemiyeceğine de işaret vardır. Çünkü bu iş kadına farz olmuş bir ibâdettir. Halbuki Hâlik'a ma'siyet teşkil edecek bir işte mahlûk'a itaat yoktur. Hac mes'elesi fevrî de olsa, omrî de olsa hükmünde fark yoktur. Zîrâ herkesin zimmet borcunu ödemeye şitâb etmesi en tabii bir hakkıdır. Nitekim kadın namazını vakti girdiği anda kılmak istese, kocasının mâni olmaya hakkı yoktur. Çünkü bu hak, şer'an kadına verilmiştir. Vâkıâ Dâre Kutnî-nin IbnI Ömer (R.A.)'dan merfu' olarak tahrîc ettiği bir hadiste, «kadın zengin de olsa, kocası izin vermedikçe haccede-mez» deniliyorsa da bu hadîs nafile hacca hamledilerek iki hadisin araları bulunur. Zaten babımızın hadîsinde kadının kocasından izinsiz hacca gittiğine dair bir kayıt yoktur.
ibni Teymiyye (661—728): «Kadının mahremsiz hacca gitmesiyle kudreti olmayanların haccetmeleri caizdir» demiştir. Bunun mânâsı şudur : Mahremsiz kadın ile; fakir, hasta ve yolu kesilmiş olmak gibi, bir sebeple kendisine hac farz olmayanlar haccetseler hacları sahihtir. Bunların bâzılarının haccına şer*an hiçbir diyecek yoktur. Meselâ : Yürüyerek haccedenler böyledir. Bâzıları ise günahkârdır. Dilenerek hacca gidenlerle, mahremsiz

kadınların hükmü budur. Zîrâ bunlarda ehliyet vardır. Günahkârlıkları ise, nefs-i maksutta değil, onun vâsıtasmdadır. [773]

736/586- (yine) İbnî Abbas radıyallahü anh'den rivayet edildiğim göre. Peygamber SaJlallahil aleyhi ve seTlem, bir adamı Şubrume İçin «Lebbeyk» derken İşitti :
— ŞÜbrÜme kimdir? buyurdular. Adam:
— Kardeşim, yahut akrabam; dedi. Bunun üzerine Resûlüllah Saîîalîahü aleyhi ve sellem :
— Sen kendin için haccettin mi? diye sordu adam:
— Hayır; dedi. Resûlüllah Sallaîlahü aleyhi ve sellem:
— (evvelâ) kendin İçin haccet; sonra Şübrüme'nin yerine hacca git; buyurdular». [774]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile İbni Mâce rivayet etmişlerdir. İbnî Hibban onu sahîhlemiştir. Ahmed'e göre müraccah olan mevkuf oluşudur.
«Kardeşim, yahut akrabam» sözü râvinin şekkidir. Beyhakî (384—458): «Bu hadîsin isnadı sahihtir. Bu bâbda bundan daha sahîh hadîs yoktur» diyor, Imâm-% Ahmed ibni Hanbel (164—241) ise: «Bu hadîsin merfu' olarak rivayet edilmesi hatâdır» demiştir. Ibnü'l-Münzir de: «Bunun ref'i sabit olmuyor» demektedir. Dâre Kutnî (306—385): «Mürsel oluşu en doğrudur» der. Musannif : «Bu hadîs Dâre Kutnî'nin dediği gibidir. Lâkin merfu'û takviye eder. Çünkü başka râviler tarafından rivayet olunmuştur» diyor. İbni Teymiyye de şu malûmatı vermiştir: îrnâm-ı Ahmed, oğlu Salih'in kendisinden rivayetine göre : «Bu hadîs merfu'dur > demiştir. O halde bu hadîsi merfu' olarak rivayet edenin sika olduğunu öğrenmiş demektir. Filhakika bu hadîsi bir cemâat merfu' olarak rivayet etmiştir. Maamâfîh mevkuf dahi olsa, hadîs hakkında İbni Abbas'a muhalif yoktur».
Hadîs-i şerîf, kendisi haccetmemiş olan bir kimsenin başkasının yerine haccedemiyeceğine delildir. Eöylesi başkasının yerine ihrama girse bile hac yine kendinin olacaktır. Çünkü o zât,

Şübrume için telbi-ye etmişti. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ise telbiyeyi kendisi için yapmasını emir buyurdular. Şu halde Şübrume için yaptığı telbiye sahîh olmamış demektir. Çünkü sahîh olsa, başkasını yapmasını emretmez, devam etmesini söylerdi. Birçok ulemâ'mn kavli budur.
«Hadîs-i şerîf, haccın fevrî olduğuna yani imkân hâsıl olur olmaz hemen o sene gidilmesi lüzumuna işaret etmektedir. Şu halde bir kimse imkân buldu mu, evvelâ kendinden başlıyacak demektir. Çünkü farz olnurjtur. Başkası nâmına gitmekse mendubtur. Farz dururken nafileyi yapmak caiz değildir. Nasıl ki borcu olan bir adam elindeki paraları nafile sadaka veremez» diyorlar. Ancak bu söz vakti olana aittir. Hacca gitmeye vakti olmayan kimseye zâten hac farz değildir. Bu cihete bakarak diğer bir takım ulemâ kendisi haccetmeden başkası n&mına hacca gitmenin cevazına kail olmuşlardır. Hanefîler'in mezhebi budur.
Maamâflh îmâm-ı Muhammenden bir rivayete göre caiz değildir. Yapılan hac, gönderen için değil, giden için olmuş olur. Diğer me2hep imamlarından Şafiî ile Ahmed ibni HanbeVe göre, kendisi haccetmemi olan kimse, başkasının nâmına hacca gidemez. îmâm-% Mâlik ise zaten hac'ta bedel göndermeyi caiz görmüyor.[775]

737/587- «(bu da) Ibnt Abbas radıyaUahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) bize hutbe okudu. Ve :
— Şüphesiz Allah sizin üzerinize haca farz kıldı; buyurdular. Bunun üzerine, Akra b. Habis ayağa kalkarak :
— Her sene mi yâ Resutüllah? dedi. Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve sellem :
— Bunu demiş olsam mutlaka vacip olur. Hacc bir defa, (farz) dır. Ziyâdesi nafiledir; buyurdular».[776]

Bu hadîsi, TIrmIzt müstesna Beşler tahrîc etmişlerdir. Aslı Müslim'in Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği hadîsten alınmadır.
Bir rivayette: kelimesinden sonra şu ziyâde vardır :

«Vacip olsa, onu siz yapmazsınız; yapmazsanız da azap olunursunuz.»
Hadîs-i şerîf, haccın ömürde bir defa farz olduğuna delildir. Resûlüllah (S.A.v.)'in «bunu demiş olsam, mutlaka vacip olur» cümlesinden ulemâ, ahkâmı şerh selâhiyetini Cenâb-ı Hak'ın, Peyganv ber'ine havale buyurmasının caiz olduğunu istinbat etmişlerdir.

Mes'elenin yeri usul-ü fıkıf'tır. Bu bâbda ihtilâf vardır.[777]

«Mikatlar Babı»

Mevâkit : Mikatın cemidir. Mikat ise : İbâdet için tahdit olunan zaman ve mekândır. Tevkît : Tahdit demektir. Bu bâbda sâri' hazretlerinin ihram için tahdid buyurduğu yerler görülecektir. Bunların hâricine de hil denilir.[778]

739/588- «İbni Abbas radıyaUahü anhüma'dan rivayet olunduğuna göre. Peygamber SaUaUahü aleyhi ve sellem, Medîneliler İçin Zülhü-leyfe'yi, Şamlılar İçin El-Cühfe'yi, Necid'liler için Karnü'l-Menazİl'I, Yemenliler için Yelemlem'i mikat tâyin etmişlerdir. Bu mîkatlar mezkûr yerler halkı ile başka yerlerden hac ve omra yapmak istiyerek buralara uğrayanların mikatıdır. Bunlardan daha yakında bulunanlar oldukları yerden, hattâ Mekke'liler Mekke'den ihrama girerler.»[779]

Hadîs, Müttefekun aleyh'dir.
Zülhüleyfe : Medîne-i münevvere'ye bir fersah uzaklıkta bulunan bir yerdir. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimiz burada ihrama girmişlerdir. Hâlâ bî'rî Ali diye anılan kuyu oradadır. Mekke'ye en uzak mikat bu olup, on konak mesafededir.
Cühfe : Mekke-İ Mükerreme'ye üç konak mesafededir. Hâlen ha-râb bir yer olduğu için şimdi ondan önce gelen Râbiğ'da ihrama giriliyor. Çünkü Râbiğ'da gusül için su da vardır.
Karnü'l-Menâztl : Buna Karnü's-Seâlip'de derler. Mekke'ye iki konak mesafededir.

Yelemlem : Bu da Mekke'ye iki konak mesafede bir yerdir.
işte Resûlüllah (S.A.V.)'in uzaklardan hacca gelenler için tâyin buyurduğu mikatlar bunlardır. Hadîs-i şerifte gösterilen yerler halkından olmayıp da yolu onlardan birine uğrayanların mikatı dahi uğradığı mikattır. Meselâ : Şam'lı bir hacı kendi mikatı olan El-Cüfhe yolunu bırakarak Zül-Hüleyfe'den geçse orada ihrama girmeye mecburdur. Hattâ girmez de Ciihfe'ye ihramsız giderse yolsuzluk etmiş olur ve kendisine kurban kesmek lâzım gelir. Cumhur ulemâ'nın mezhebi budur.
Yalnız Mâlikîler'e göre kendi mikatma kadar ihramsız gitmek caizdir. Maamâfîh onlara göre de evlâ olan Zülhüleyfe'de ihrama girmektir, îbni Dakikü'l-tyd diyor ki : «Şamlılar için El-Cühfe'dir» buyurması aslında Şam'lı olup da Zülhüleyfe'ye uğrayanlara da uğramayanlara da şâmildir. «Başka yerlerden hac ve omra yapmak istiyerek buralara uğrayanlar» buyrulması dahi, Zülhüleyfe ile diğerlerine uğrayan Şam'lılara şâmildir.
Burada biribirine muâraza eden iki umum vardır. Musannif merhum : «Muârazadan kurtulmak şöylece mümkün olur» diyor. «Bu mikatlar bu yerler halkı içindir.» ifâdesi, meselâ : «Medîne-liler için Zülhüleyfedir» ibaresini tefsir eder ve denilir ki : «Medîneli'lerden murâd, Medine'de yaşıyanlarla onların makatının yolunda giderek o mikata uğrayanlardır». Bu bâbda Hz. Urve'den şöyle bir hadîs rivayet edilmiştir :
«Peygamber Sdllallahû aleyhi ve sellem, Medînelİ'lere ve oraya uğrayanlara Zülhüleyfe'yi mikat tâyin etti.»
Bundan anlaşıldığına göre EJ-Cühfe, Medine'ye uğramamak şartıyla Şam'lılann mikatıdır.
Mikatlar Kâbe-î Muazzama'yı uzaktan uzağa dört taraftan sarmışlardır. Binaenaleyh kim ne taraftan gelirse o tarafın mikatmda ihrama girer. Mikatlarla Mekke arasında yaşıyanlann mikatı ise, ihramlandık-ları yerdir. Bu da ya evi, yahut başka bir yer olabilir. «Hattâ Mekke'-liler, Mekke'den ihrama giderler» ibaresi Mekke'Iilerin mikatının Mekke olduğunu göstermektedir. Mekke'lilerden maksad, oralılarla ,orada bulunan misafirler ve mücavirlerdir.
Hac ve omra yapmak İstiyerek ....» ta'bîrinden mefhum-u muhalifi ile bâzıları hac ve omra yapmak maksadıyla

gitmiyenlere ihramsız girmenin caiz olduğuna hükmederler. Ve : Mekke'ye her girene ihram vacip olsa, hac ve omra ömürde bir defa farz olur» diyenlerin iddiası hilâfına : «Müteâddid defalar vacip olmaları îcâp eder. İbni Ömer (R.A.) Mekke'ye ihramsız olarak girmiştir» derler.
Hanef İlerle diğer bâzı ulemâ'ya göre, makatları ihramsız geçmek caiz değildir. Ve bu bâbda hacca niyet etmiş olmakla niyetsiz bulunmak arasında fark yoktur. Zîrâ ihramdan maksad Beytullah'i ta'zimdir. Yalnız meşakkat olmamak için hacca niyet etmiyen Mekke 'lilerle, mi-kat içinde yaşıyanlar ihtiyaçlarını görmek maksadıyla ihramsız olarak Mekke'ye girip çıkabilirler.
Hanefîlerin delili : îbni Ebi Şeybe'nin, Taberânî'nin, îmâm-ı Şafiî'nin ve diğer zevatın rivayet ettikleri hadîslerdir. Bunların hepsi mantuktur. Mantuk ise mefhumdan evlâdır. «Mekke'liler Mekke'den ihrama girerler» cümlesinden Sananı mutlaka zahiri mânâsının mülâhaza edilmesine gayret sarfetmektedir. Hatta Muhibbi Ta-&er$'nin «Ömre -için Mekke'yi mikat sayan tek bir kimse bilmiyorum» sözüne karşı: «tşte Peygamber (S.A.V.) onu mikat tayin etmiştir» diye cevap vermekte ve bu bâbda sözü bir hayli uzatmaktadır. Ezcümle İbni Abbasf ft. A. dan rivayet edilen hadîsleri: «Bunları mevkuf dur. Merfu* hadîsin karşısına duramaz» diyerek reddeder. Bu hadîsler şunlardır :
«Ibnİ Abbas : Ey Mekke'liler (sİzden kim om reyi yap-nuk İsterse, kendisiyle Mekke arasına Batn-i Muhassir'i alsın.»
«Mekke'lilerden kim omra yapmak İsterse, Ten'îm'e çıkar; ve harem! geçer.»
Yine omra yapmak için Te'nim'e çıkmayı îcâp eden ve Buharı ile Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri Hz. Âişe (R. anha) hadîsim dahi Sanânî: «Hz. ÂİŞe'nin gönlünü almak içindir» şeklinde te'vil etmiş ve müddeasım isbat için Tavus'vaı : «Bilmiyorum. Ten'im'den omra yapanlar me'cur mu, yoksa muazzeb mi olacaklar» dediğini ve «niçin azap görecekler» diye sorulunca : «Çünkü Te'nim'e çıkan Beytullah'i ve tavafı bırakarak dört mil giderken, dört mil de gelirken yürüyeceğine tavaf etseydi, iki yüz tavaf yapmış olurdu. Ve her tavaf ettikçe ecri yürüyüş ecrinden daha büyük olurdu» dediğini hikâye ediyor.
Bizce bu tekellüflere lüzum yoktur. Mekke'lilerin mikatı hac için

Harem-i şerîf. Omra için ise HîPdir. Bunun için elimizde hem naklî hem de aklî delilimiz vardır. Naklî delilimiz : Resûlüllah (S.A.V.)'in ashâb-ı kirâm'ına hac için Mekke'den ihrama girmelerini emretmiş olması; omra için de Hz. Âişe (R. anha)'nm kardeşine emrederek ona Te'nim'den omra yaptırmasıdır. Te'nîm, Hil'dedir.
Aklî delilimiz şudur: Hacc'uı edası Arafat'ta olur. Arafat, Hil'dedir. Omra'mn edası ise Harem'de olur. Binaenaleyh gerek haccın, gerekse omra'nm edasında birer gûnâ sefer tahakkuk etsin diye omra için Hil'le çıkmak ve Te'nim'in efdâliyeti hakkında eser vârid olduğu için ondan ihrama girmek îcâp etmiştir.
Hz. Tavusun sözüne gelince, bu sefer, tavafın omradan efdal olduğunu anlatmak için sevkedilnıiştir. îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel şöyle diyor: «Mekke'de omra yapmayı bâzıları tavaftan efdâl görmüş, bâzıları da Mekke'de oturarak tavaf etmeyi tercih etmişlerdir.»[780]

740/589- «Âişe radıyallahü anha'dan rivayet olunduğuna göre; Peygamber Saîlollahü aleyhi ve sellem, Irak'lılar İçin zât-ı Irk'ı inikat tâyin etmiştir.»[781]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile Nesâî rivayet etmişlerdir. Câbir'den rivayet edilen aslı Müslim'dedir. Şu kadar var ki, râvi bu hadîsin merfu' oîup olmadığında şek etmiştir. Buhârî'nin sahihinde Zât-ı Irk'ı mikat tâyin edenin Ömer olduğu rivayet ediliyor. Ahmed, Ebu Dâvud ve Tir-mizî'nin İbni Abbas (R. A./dan rivayetlerine göre : Peygamber (S. A.V.) şarklılar için el-Akîk'i mikat tâyin buyurmuştur.
Zât-ı Irk dahi Mekke'ye iki konak mesafede bir yerdir.
«râvi şek etmiştir» denilmesi : Sahîh-i Müslim'de Ebu ZÜbeyr*den bu hadîsi Câblr İbnî Abdullah'ın El-Mühelleb'e sorduğunu, onun da : «İşittim zannederim Peygamber (S.A.V.)'e ref'ettİı diyerek ref'ettiğine
cezmetmediğini duyduğu rivayet edildiğindendir.
Buhâri'nin rivayetine göre, Zât-ı Irk'ı mikat tâyin eden Hz. Ömer (i£.4./dır. Şöyle ki Basra ile Küfe fethedildikten sonra

müsîümanlar Hz. Ömer'den kendilerine bir mikat tâyin etmelerini istediler. O da onlara Zât-ı Irk'ı tâyin etti. Artık bunun üzerine müslümanların icmâ'ı vâki oldu. îbni Teymiyye : «Zât-ı Irk'ın mikat tâyin edilmesi bâbındaki nass kuvvetçe diğerleri gibi değildir. Sabit bile olsa, Ömer'in nassa uygun olarak ictihâd etmiş olması ihtimalden uzak değildir» diyor.
Şu halde bu hadîs, Hz. Ömer (R. A./ın kulağına varmamışsa da ictihâd etmiş ve içtihadı nass-ı hadîse uygun düşmüş demek oluyor.
Filhakika, hadîs, şüpheden âzâde bir şekilde merfu' olarak rivayet edilmiştir. Onu İbni Mâce, îbni Zübeyr yoluyla Hz. Câbîr (R. A./dan; îmâm-t Ahmed ibni Hanbel, merfu' olarak Câbir İbni Abdullah ile İbni Ömer hazarâtından rivayet etmişlerdir. Yalnız isnadında Haccac ibni Ertât vardır. Aynı hadîsi Ebu Dâvud, Nesâîj Dâre Kutnî ve başkaları Hz. Âişe (R. anha)'dan şu lâfızlarla rivayet etmişlerdir:
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem,\rakfU\ar için Zât-ı Irk'ı mikat tâyin etti.» Âişe hadîsinin isnadı iyidir. Bu hadîsi Hz. Âişe'der.
Abdullah ibni Ahmed dahi rivayet ediyor.
Hadîs, Mekhul ile Ata'dan mürsel olarak rivayet olunmuştur.
İbni Teymiyye (661—728) : «Bu merfu' ceyyit ve hasen hadîsler bu kadar müteaddit ve kimisi müsned, kimisi mürsel olarak çeşitli yollardan gelmiş olduğuna göre, böyle hadîslerle amel etmek vacip olur» demiştir.
Hadîsimizin tmâm-ı Ahmed ve arkadaşlarının rivayet ettikleri Meşrık'lıların mikatı hakkındaki kısmına gelince : Bu kısım hakkında her ne kadar İmâm-ı Tirmizî «Hasen» dir demişse de, bunun asıl râ-visi Yezid îbni Ebi Zeyyaf tır ki, hakkında hadîs imamları hayli söz etmişlerdir. îbni Abdil'l-Berr (368—463) : «Ehl-i ilim, Irak'lının ihramı Zâf-ı Irk'tan yapıldığı takdirde mikattan ihram sayılacağına icmâ' etmişlerdir» demiştir. Maamâfîh El-Akîk de Zât-ı Irk'dan sayılır ve ondan daha uzaktır. Bâzılarına göre, eğer bu İbnî Abbas hadîsinin aslı varsa, mensuhtur. Çünkü Zât-ı lırk'ın mikat tâyin edilmesi Haccetü'l-Vedâ'da, Ailahii Zülcelâl dînini tamamladığı zaman olmuştu.
Nitekim Haris b. Amr Sehmi'nin tahrîc ettiği hadîs de buna

delâlet eder. (hadîsin lâfzı şudur) :
«Haris demiştir ki: Peygamber Saîlallahü aleyhi ve seUem'e Mina'-da, yahut Arafat'ta iken geldim. Etrafını insanlar sarmıştı. Haris demiştir ki: Çöl sakinleri geliyordu; onun yüzünü gördükleri zaman: «Bu mübarek bir yüz» dediler. Haris : «Resûl-ü Ekrem Saîlallahü aleyhi -ve sellem, Zât-ı Irk'ı Irak'lılara mikat tâyin etti; demiştir.»
Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile Dâre Kutnî rivayet etmişlerdir.[782]

«İhramın Vecihleri Ve Sıfatı»

İnram'in vecihlerinden murâd : ihramın taallûk ettiği nev'ilerdir ki, bunlar: Hac, omra, veya her ikisidir.
Sıfattan maksad : İhramın nasıl yapılacağıdır.[783]

744/590- «Âişe radıyallahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Veda haccı yılında Resûlüllah SaUaîlahü aleyhi ve sellem ile birlikte çıktık. Kimimiz omra'ya niyet etmiş; kimimiz hac İle omra'ya; kî-mİmîz de yalnız hac'ca niyetlenmiştik. Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve sellem, yalnız hac'ca niyet etmişti. Omra'ya niyet eden hemen İhramdan çıktı. Fakat hac'ca niyet edenler, yahut hac İle omra'yı bir arada yapanlar, tâ kurban gününe kadar ihramdan çıkmadılar.»[784]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Mevzubahs, hac veda hac'cıdır. Resûlüllah (S.A.V.)'in bu hac'cı hicretin onuncu yılında olmuştur. Buna veda hac'cı denilmesi, ashâb-ı kirâm'ı ile bu hac'ta vedâlaşıp bir daha haccetmeden irtihâl buyurmasındandır. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimizin Medîne-i Münevvere'den çıkışları yirmibeş Zilkade cumartesi gününe tesadüf etmiştir. Evvelâ Medine'de öğle namazının farzını dört rek'ât olarak kılmışlar, sonra cemaata bir hutbe îrâd ederek kendilerine ihramı, ihramın vaciplerini, sünnetlerini öğretmişler, ondan sonra yola çıkmışlardı.
Omra ile hac'cm ikisine birden niyet etmeye kıran ve bu hac'cı yapana «kaarîn» denildiği gibi, yalnız haccetmeye îf rad, onu

yapana müf rid. Evvelâ omra'yı yapıp, sonra o sene haccetmeye temettü', bu hac'cı yapana da mutemetti' derler.
«Omra'ya niyet eden hemen İhramdan çıktı» cümlesi muhtasar bir sözdür. Maksad : Mekke'ye vardığında omra'ya ait yapılacak filleri yaptıktan sonra çıktığını anlatmaktır.
İhlâl : Sesi kaldırmaktır. Burada ondan maksad, ihrama girerken telbiye ederek sesi kaldırmaktır. Hz. Âlşe (R. anha)'nm bu hadîsi, ifâde ettiği hac nev'ilerinin ResûÎüllah (S.A.V.) ile birlikte bulunan bütün kafile efradı tarafından yapıldığını gösteriyorsa da, yine Hz. Âişe (R. anhaj'dan buna muhalif rivayetler de vardır. Bu rivayetlerin araları şöyle yatıştırılır:
Buradaki hadîsi kaafile efradından hac'cın üç nev'ine de niyet edenler olduğunu gösteriyor. Bunlardan hac'ca niyet edenler; hacc-ı ifrad'ı omra'ya niyet edenler, temettu'u; hac ile omra'ya niyet edenler hacc-ı kıran'ı yapmışlardır.
Âlşe (R. anha) hadîsi sade hacca niyet edip omra yapmıyanın bayram gününe kadar ihramdan çıkamıyacağını da ifâde etmektedir ki, bu cihet Buhârî ile Müslim'in ve daha başkalarının ondört sahâ-bî'den tahrîc ettikleri şu hadîse muhalifdir :
«Peygamber Sattdllahü aleyhi ve sellem, yanında hedly kurbanı olmayana hac'cını bozarak omra'ya tebdil etmesini emretti.»
Bu takdirde Hz. ÂÎşe hadîsi : «Beraberinde hedly olup da hacc-ı İf-rad'a niyet eden» diye te'vil olunur. Zîrâ böylesi, beraberinde hediy kurbanı götürüp de hac ile omra'ya beraberce niyet eden gibidir.
Ulemâ ötedenberi haccı bozarak omra yapmanın o hac'ta Peygem-ber Saîlaîlahü aleyhi ve seîlem'le beraber bulunanlara mahsus olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir.
Îbnü'l-Kayyim (691—751) «Zadü'l-maad» adlı eserinde bunlar hakkında uzun uzadıya malûmat vermiştir.
Haccetü'l-Vedâ'da ResûÎüllah (S.A.V.)'in neye niyet ettiği dahi ihtilaflıdır. Ekser ulemâya göre, hac ile omra'ya niyet etmiştir. Binaenaleyh Kaarin'dir. Buradaki Âişe (R. anha) hadîsi ise, haçc-ı ifrada niyet etmiş olduğunu gösteriyor. Fakat hacc-ı kıran'a niyetlendiğini bildiren delilller pek çoktur. Hac nev'ilerinden hangisinin efdâl olduğu da ihtilaflıdır. Dört mezhepten Hanefîler'e göre : Temettü' ifart'tan, kıran ise hem temettü',

hem ifrat'tan efdâldir. Hanbelîler'e göre : Hacc-ı ifrat kıran'dan, temettü' ise her ikisinden efdâîdir. Mâlikîler'e göre : Hacc^-ı kıran temettu'dan, ifrad kıran'dan efdâldir.

Şâfiîler'e göre : Temettü' kıran'dan, ifrad da temettu'dan efdâldir..[785]

«İhram Babı»

İhram lûgatta : Hiirmete girmektir.
Şer'an ise : Hac'ca veya omra'ya girmeye niyet etmektir.
Hanefîler'e göre ihram : Hurumat-ı mahsûsâ'yı iltizâm etmek demektir. Ve niyet ile telbiyeden ibarettir. İhram haccın farzlanhdandır. Yalnız bâzı mezheplere göre rükün, bâzılarına göre şarttır. İhrama girene muhrlm, girmeyene halâl denilir.
Âfâkîler'in yani uzaklardan gelenlerin Beyfullah-ı Haram'a varmazdan önce ona hürmet ve ta'zim için şer'an ihrama girmesi lâzımdır. Nitekim dünya büyüklerinden birini karşılamak için atla çıkan bir adam, ona yaklaştığı zaman nasıl yere inmek suretiyle ta'zim ve ihtiramda bulunursa, Beytullah-ı Haram-ı ziyarete gidenin de onun huzuruna çıkmadan önce ihrama girerek hürmet ve ta'zimde bulunması gerekir. İşte o beyaz renkli ihram elbiseleriyle adetâ kefenlere bürünmüş Ölülere benzeyen hacılar; ilâhi vecdü istiğrak içinde ihtiyarları elden gitmiş, Kâbetullah'ın azametini hayâl ettikçe kendilerinden geçmiş; tende canı unutarak âlem-i emvate karışmış pejmürde halleriyle bu ta'zimi ifâ ederler.[786]

745/591- «Ibnl Ömer radtyaUahü anhüma'âan rivayet olunmuştur. Demiştir k! : ResûÎüllah SaUoTlakü aleyhi ve sellem, ancak mescidin yanında ihrama girmiştir.»[787]

Hadîs, müttefekun aleyhdir.
Mescidden murâd, Zülhüleyfe mesciddir. Hazret! Ibni Ömer (R.A.) bunu: «Peygamber (S.A.V.) Beyda'da ihramlanmıştır.» diyenlerin sözünü red için söylemiş ve : «Peygamber (S.A.V.)'in üzerine yalan atarak burada ihrama girdi dediğiniz şu Beyda'ğınız (ı başınıza çalın). Resûlüllah (S.A.V.) ancak mescidin yanında ihrama girmiştin» demiştir. Bir rivayette : «Peygamber (S.A.V.) ağacın yanında hayvanı ayağa kalktığı vakit tel biye yapmıştır» deniliyor. Bu ağaç da mescidin yanında idi. Müslim'in rivayeti şöyledir :
«Peygamber Sallallahü aleyhi ve setlem, Züfhüleyfede iki rek'âf

namaz kıldı. Sonra hayvanı kendisini Zülhüleyfe mescidinin yanında kaldırıp, doğrultfukta telbiye etti» Beyda'da ihrama girdiğini ifâde eden hadîsle, Zülhüleyfe'de ihramlandığım bildiren hadîsin araları «ikisinde de telbiye etmiştir» şeklinde cem edilir. Zîrâ her râvi işittiğini rivayet etmişti. Filvâkî Ebu Dâvud ile Hâkim Ibni Abbas (R. A.J'dan gu hadîsi rivayet ediyorlar :
«Peygamber SaTlaUahü aleyhi ve sellem, Zülhüleyfe mescidinde İki rek'at namaz kıldıktan sonra onlardan ayrıldığı an hac İçin telbiye etti.»
Bunu bâzıları işitmişler ve bellemişlerdir. Sonra hayvanı kendisini kaldırınca, Resûlüllah (S.A.V.) yine telbiye etmişdir. Bunu ilk defakini görmeyen bir kavim yetişmiş, bu sefer onlar işitmiş ve: «Hayvanı yola çekildiği zaman telbiye etti» demişler. Nihayet Beyda' düzüne tırmanınca yine telbiye etmiş. Bunu da deminkilerden başkaları duymuş, onlarda işittikleri gibi nakletmişlerdir.
Hadîs-i şerîf, ihramın mikatta yapılmasının mendûb olduğuna delildir. Mikat'tan evvel ihrama girenler hakkında Îbnü'l-Mimzir şöyle demektedir : «Ehl-i ilim mikaftan evvel ihrama girenin muhrim sayılacağına ittifak etmişlerdir.» Fakat bunun için mekruh diyenler vardır. Bunlar şöyle diyorlar: «Çünkü sahâbe'nin : MedînelHer için Resûlüllah (S.A.V.) Zülhüleyfe'yi mikat tayin etti; demeleri bu inikatlardan ihrama girmeyi iktizâ eder. Binaenaleyh mikat'ın üzerine ziyâde demek olan, evvel ihramlanma haram değilse bile mekruhtur. Eğer caiz olduğuna dâir icmâ' iddia edilmeseydi, haram diyecektik. Çünkü mikat delilleri bunu iktizâ ediyor. Bir de mikat üzerine izyâde (yani önceden ihrama girmek) tıpkı namaz rek'âtları üzerine ziyade etmek gibi mukadderat-ı şer'iyye üzerine ziyâdedir. Binaenaleyh noksanlık nasıl kabul edilmezse ziyâde de kabul edilmez.»
Halbuki sahâbe-î kirâm'ın birçoklarının mikat'tan evvel ihramlan-dıkları rivayet olunmuştur. Meselâ: İbni Ömer (R.A.) : Beytü'l-Mukad-des'ten, Hz. Enes (R.A.); El-Akîk'den, İbni Abbas (R.A.); Şam'dan, Imran ibni Husayin; Basra'dan; Ibni Mes'ud (R.A,); Kadisjye'den İhrama girmişlerdir: « [788]» âyetinin tefsirinde: «Buradaki tamamlamaktan maksad: Onlar için

ailenin evceğizinden ihramlan-mandır.» dedikleri Hz. Ali ile Ibnî Mes'ud (R. A.)'dan rivayet olunmuştur.
Hassaten Beyt-i Mukaddes'ten ihramlanma hususunda Ümmü Seleme (R. anhaydsn şu hadîs rivayet olunmuştur:
«Resûlüllah Salîallahü aleyhi ve sellem:
— Bir kimse mescicl-i Aksa'dan omra veya hac içirr telbiye yaparsa o kimsenin geçmiş günâhları afv olunur;
derken İşittim.»
Bu hadîsi İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Bir rivayette :
«Kim Beytü'l-Mukaddes'ten ihrama girerse, onun geçmiş günâhları afv olunur.» buyruhmıştur.
Bu hadîsi, Ebu Dâvud §u lâfızlarla rivayet eder
«Bir kimse hac veya omra için Mescid-i Aksa'dan, Mescid-i Haram'a niyet ederse onun geçmiş ve gelecek günâhları afvolunur. Yahut ona cennet vacip olur.»
Hadîste râvi şek etmiştir. Aynı hadîsi İbni Mâce de şu lâfızlarla rivayet etmektedir :
«Bir kimse omra için Beytül-Mukaddes'ten niyet ederse bu niyet geçmiş günâhlarına kefaret olur.»[789]

476/592- «Hallâd ibni Saib'ten, o da babası radıyatlahü anh'den duymuş olarak rivayet olunmuştur ki; Resûlüllah Sallatlahü aleyhi ve sellem :
— Bana Cibril geldi de, ashabıma telbiye yaparken, seslerini kaldırmalarını yöntermemi emretti; buyurmuşlardır.»[790]

Bu hadîsi, Beşler tahrîc etmişlerdir. Tirmîzî ile İbnî Hibban onu sahîhlemişlerdir.
İbni Mâce, (207—275) şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Peygamber SaUaUahü aleyhi ve sellem'e amellerin hangisi efdâldlr diye sorulmuş :
— Sesi yükseltmek, deveyi boğazlamaktır; buyurmuşlardır.»
Saib'in rivayetinde :
«Resûlüllah SaUaUahii aleyhi ve sellem :
— Bana Cibril geldi de : Gürültücü patırtıcı ol dedi; buyrulmuştur.» Bütün bunlar telbiye yaparken sesi kaldırmanın

müs-tehâb olduğuna delildir. îbni Ebi Şeybe ashâp'tan Resûlüllah'ın telbiye yaparken tâ sesleri kasılıncaya kadar bağırdıklarını rivayet eder. Cumhur ulemâ'nm kavli de budur. İmâm-ı Mâlik'ten bir rivayete göre telbiye yaparken ses yalnız Mescid-i Haram'la Mina'nın mescidinde yükseltilir.[791]

747/593- «Zeyd ibni Sabit radıyaUahü anh'den rivayet olunduğuna göre; Resûlüllah SaUaUahü aleyhi ve seTlem telbiyesinî yapmak İçin soyunmuş ve yıkanmıştır.»[792]

Bu hadîsi, Tirmİzî rivayet etmiş ve hasen bulmuştur.
Ukaylî ise onu zayıf ve garip addetmiştir. Bu hadîsi Dâre Kutnî, Beyhakî ve Taberânî de tahrîc etmişlerdir. Hâkim ile Beyhakî onu Yakub b. Ata'd&n, o da babasından o da İbni Abbas'dan işitmiş olarak şu lâfızlarla rivayet ederler :
«Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, yıkandı; sonra elbisesini giydi, Zülhüleyfe'ye geldiği vakit İki rek'ât namaz kıldı. Sonra devesinin üzerine oturdu. Hayvan kendisini çöle doğrulttuğu zaman hacca ihram yaptı.» Fakat Yakup b. Ata zayıftır.
îbni Ömer (R. anhümaymn : «İhrama ve Mekke'ye girmek istiye-nin yıkanması sünnettir.» dediği rivayet olunur. îhrama girmezden evvel kokulanmak müstehâbtır. Çünkü Hz. Âişe (R. anha) şöyle demiştir: «Ben Resûlüllah (S.A.VJ'i bulabildiğim kokunun en güzeli île kokulardım.» Diğer bir rivayette : «Ben Resûlüllah (S.A.V.)'i ihrama girmezden evvel bulabildiğim kokunun en güzeliyle kokulardım. Sonra İhrama girerdi» demiştir.
Bu hadîsi, Şeyheyn müttefîkan tahrîc etmişlerdir.[793]

743/594- «İbnî Ömer radtyallahü anhüma'dan rivayet olduğuna göre, Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'e ihramlı ne gibi elbise gîyecek diye sorulmuş; O da :
— Gömlekleri, sarıkları, donları, külahları ve mestleri giyemez; yalnız bir kimse ayakkabı bulamazsa mestleri giyiversin ve onları topuklardan aşağı kessin. Zağfe-ran veya vers[794]

sürülmüş elbiseden hiç bir şey giymeyin; buyurmuşlardır.»[795]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir. Lâfız Müslimindir.
«Ayakkabı bulamazsa» tâbirinden murâd: Satılık ayakkabı bulamazsa yahut bulur da almaya yetecek kadar parası yoksa, demektir.
Buhârî ile Müslim İbni Abbas radtyatlahü anh'den §u hadîsi tahrîc etmişlerdir ;
«Resûlüllah Saîlallahü aleyhi ve sellem'ı Arafat'ta hutbe okurken işittim:
— Kim gömlek bulamazsa don giysin; kim ayakkabı bulamazsa mest giysin (diyordu).»
Bu hadîsin bir mislini de îmâm-ı Ahmed tahrîc etmiştir. îbni Teymiyye'ye göre bu hadîs, mestlerin konçlarını kesmeyi ifâde eden İbni Ömer hadîsini neshediyor.
Çünkü İbni Ömer hadîsi Medine'de; bu ise Arafat'ta ihtiyaç zamanında şeref sadır olmuştur.
Ulemâ bu hadîsle haram kılman şeylerin erkeklere mahsus olduğuna ittilâk etmişlerdir. Bu delillerde ihramlıya haram edilen şeyler :
Mest, gömlek, sarık, külah, don, zağferanlı veya versli elbise, koku ve münasebet-i cinsiyyedir. Mest giymek zarurî olursa, mestler kesilerek giyilir. Gömlekten murâd : Bedeni örten her şeydir. Sarıktan maksat da başı saran her şeydir. Başı örten diğer eşya da sarık hükmündedir.Hattâbî (319—388) : «Külah ile sarığın bir arada zikredilmesi başın mûtâd sarıklarla örtülemiyeceği gibi nadiren kullanılan serpuşlarla dahi örtülmesinin caiz olmadığını göstermek içindir» diyor. Musannif merhum ihramlı kadına neler giymek haram olduğunu bildiren hadîsleri burada zikretmemiştir.Maamâfîh kadının hükmüde hemen hemen erkeğin hükmü gibidir. Ziyâde olarak peçe takınmak, yaşmak sarınmak gibi şeyler haramdır.Kadın yüzünü baş örtüsü ve elbise gibi şeylerle örter. «Kadının yüzü avret değildir» diyenlere göre yüzüne hiçbir şey örtmez. Eldiven ve zağferanh, versli elbiceler giymek de haramdır. Bunlardan maada ziynet ve kokular mubahtır. Kadın, saçını kısaltmak ve av meselelerinde de erkek gibidir. Fakat suya dalmak, başını eliyle

örtmek, uyurken yastığa koymak gibi şeylerin bir zararı yoktur. Mest giymek zarurete msbni olursa, ekser ulemâ'ya göre giyildiği için fidye lâzım değildir. Fakat Hanefîler'e göre fidye îcâp eder. Vers ve zağfaran isabet etmiş, elbise giymeyi hadîsimiz men etmektedir. Bunun illetini tâyin hususunda ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Bâzılarına göre kokusu, bâzılarına göre ziynet oluşudur. Cumhur ulemâ'ya göre kokusundan dolayı men edilmişlerdir. Binaenaleyh elbise yıkanarak kokusu giderilse onunla ihram yapılabilir. Usfurlu, versli elbise giymek erkekiere hac'tan sonra da mubah değildir.[796]

749/595- «Âişe radıyallahü anha'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Ben Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'i ihramı için ihrama girmezden evvel, (İhramdan) Hill'e çıkması için de beyti tavaf etmez* den Önce kokulardım.»[797]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîs-i şerif ihrama girmek istenildikte, koku sürmenin müste-hâb olduğuna ve kokunun ihramdan sonra dahi devam etmesinin zarar vermiyeceğine yani koku sürmenin yalnız ihrama başlarken haram olduğuna delildir. Sahabe ve tabiîn hazarâtından birçokları ile cumhur ulemâ'nm kavli budur. Ulemâdan diğer bir cemâat ise bunu hilâfına zâhip olmuş, ve iddialarını isbât için : Peygamber SaîlaMahü aleyhi ve seJlem koku sürünmüş, fakat sonra yıkandığı için kokudan eser kalmamıştır» demişlerdir. Lâkin bu söz tam bir delîl değil, bir tekellüften ibaret telâkki edilmiştir. Nevevî (631—676) Müslim şerhinde bunu zikrettikten sonra: «Doğrusu Cumhur'un dediği gibi ihrama girmek için mutlak surette koku sürünmenin müstehâb oluşudur» demiştir.
Bâzıları bunun Hz. Peygamber (S.A.V.j'e mahsus olduğunu iddia ederler. Fakat bunların da iddialarını ispata yarar bir delilleri yoktur. Bilâkis iddialarının aksine delîl sabit olmuştur. Bu delîl Hz. Âişe (R. anhaymn şu hadîsidir :
«Biz ihrama girmezden evvel yüzlerimize kokulu misk sürünürdük. Müteakiben terliyerek yüzlerimize akardı. Fakai

Resûlüllah (S.A.V.)'-in yanında olduğumuz halde (bundan) bizi nehyetmezdİ,» Bu hadîsi Ebu Dâvud ile îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel şu lâfızlarla rivayet ediyorlar :

«Biz Resûlüllah Saîldllahü aleyhi ve sellcm île birlikte Mekke'ye (müteveccihen) yola çıkardık. İhrama girerken yüzlerimize kokulu misk sürerdik. Birimiz terledi mi misk yüzüne akar. Peygamber (S.A.V.) de onu görürdü. Fakat bizi (bundan) nehyetmezdİ.»

«Bu kadınlara mahsustur» da denilemez. Çünkü koku sürünme meselesinde erkeklerle kadınlar arasında bilicmâ fark yoktur. Binaenaleyh koku sürünmek ihramdan evvel değil, ihramdan sonra haramdır. Bu mesele nikâha benzer, zaten nikâhın sebeplerindendir. îhramlı bir kimseye Hanefîler'den gayrı mezheplere göre nikahlanmak memnudur. Fakat ihram, nikâhın devamına mâni değildir. Yani ihram halinde nikâh memnudur. Ama evvelden nikâhlı bir kimseye ihrama girmek memnu değildir, işte koku sürünmek de böyledir. îhram hâlinde sürünmek yasaktır. Fakat ihramdan Önce sürünmek memnu değildir. Velevki kokunun eseri devam etsin. Bir de koku sürünmek nezâfetten ma'duttur. Zîrâ pis kokuları defeder. Bundan dolayı ihrama girmeden koku sürünmek, tırnak kesmek koltuk altlarında vesair yerlerdeki kılları atmak müstehâbtır. Çünkü ihram halinde bunlar yapılamaz.

Yalnız burada şöyle bir sual vârid olur: İmâm-ı Müslim'in tah-rîc ettiği bir hadîste Peygamber (S.A.V.)'e omra halinde iken, nasıl hareket etmesi îcâp ettiğini sormaya gelen bir adamdan bahsediliyor. Bu zât kokuya bulanmış bir halde ihrama girmiş ve : Yâ Resûlüllah, kokuya buJanrnış bîr cübbe İçinde cm raya ihramlanan bir adam hakkında ne buyurursun? demiş; Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :

Üzerindeki kokuya gelince : Onu üç defa yıka ilâh...» buyurmuşlardır.

Yukarıki soruya cevaben : «Bu hadîs mensuhtur» denilmiştir. Çünkü mezkûr sual ve cevap sekizinci yılın zilkadesinde Ci'rane'de vâki olmuştur. Halbuki Peygamber (S.A.V.) onuncu yılda haccetmiş ve ihramdan evvel süründüğü kokuyu ihram halinde devam ettirmiştir.

Maamâfîh Hanefîler'den İmâm-% Muhammed'le Züfer'e göre, ihramdan sonra da aynı bakî kalan kokuları sürünmek mekruhtur. Zîrâ ihramdan sonra koku sürünmüş gibi olur. îmâm-ı Muhammed: «Ben bunda, evvelce bir beis görmezdim. Fakat bir kavmin pek çok koku getirdiklerini ve yapılan fenalığı görünce kerahetine kail oldum» demiştir .îmâm-% Şafii ile, JlfdKfc'in kavli de budur.
Hadîste geçen «Ehramdan hÜl'e çıkması için de beyti tavaf etmezden önce kokulardım» ifâdesindeki hül'den murâd: Her memnû'u helâl kılan hill'dir, ki bu hill tavâf-ı ziyarettir. Bundan önceki şeytan taşlama ile koku sürünme vesaire gibi bazı şeyler helâl olmuş ve memnu olarak yalnız kadınlarla münasebet-i cinsîyye kalmıştır.[798]

750/596- «Osman ibnî Afvan radıyallahü cmVden rivayet edildiğine göre; Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem:
— Ihramtı ne evlenir, ne evlendirir, ne de dünürlük yapar; buyurmuşlardır.»[799]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
«Sübülü's-Selâm» sahibi San'ânî : «Bu hadîs ihramda iken kendine olsun, başkasına olsun, nikâh kıymanın ve dünürlük yapmanın haram olduğuna delildir» dedikten sonra sözüne çöyle devam ediyor. : «İbni Abbas'ın rivayetine göre Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, rlz. Msyrnûne ile ihramlı iken evlenmiştir» iddiası merduttur. : Çünkü bilide : «Peygamber (S.A.V.) onunla ihramda değilken evlendi.» rivayeti vardır ki o daha şayân-ı tercihtir. Eu rivayetin sahibi olan Ebu Rafİ' o gün Peygamber (S.A.V.) ile Hz. Meymûne (R. anha) arasında elçi idi. Srnra bu rivayet ekser ashabın rivayetidir. Kadı İyâz (476—544) : «Rssûlüllah (S.A.V.)'in Meymûne (R.anha) ile ihramlı iken evlendiğini yalnız İbnî Abbes'tan başka kimse rivayet etmemiştir. Hattâ Baid ibni Mussyyib : «Halası da olsa İbni Abbas zühul etti. Re-sûlülah (S.A.V.) onu ancak ihramdan çıktıktan sonra almıştır. Bunu Buharı zikr eder diyor.
Sonra : «Zahir olan, hadîste zikri geçen üç şeyin haram

olmasıdır. Ancak dünürlük babında nehy tenzih içindir. Ve icmâ' budur» diyenler vardır. Eğer icmâ' sahih ise, bir diyeceğimiz yoktur. Ama sahîh olduğunu zannetmiyorum. Şayet sahîh değilse, zahir olan tah-rimdir. Neden sonra İbni Ukayl Hanbeîî'den naklen dünürlüğün dahi haram olduğunu gördüm. îbni Teymiyye (661—728) : Çünkü Peygamber (S.A.V.) üç şeyin hepsinden bir defa da nehyetmiş ve ayırma yapmamıştır. Nehyin mûcebi ise tahrimdir. Buna muraza edecek bir eser veya nokta-i nazar da yoktur» demiştir.
San'ânVnin îzâhatı burada bitti. Şimdi biraz da muhalifini din-liyelim : «Burada muhalif yani» ihramlı evlenir; evlendirir ve dünürlükte yapar» diyenler yalnız Hanefîler'dir. Ve hakikaten bu bâbda en kuvvetli delilleri San'ânî'nm «merduttur» dediği İbni Abbas hadîsidir. Fakat mezkûr hadîs o kadar kuvvetle sabittir ki, San'âni'nm reddetmesiyle merdût olmasına imkân yoktur. Çünkü bu hadîs, tevatür derecesine yaklaşan meşhurlardandır. Onu yalnız Taberâni (260—360) Hz. İbni Abbas'dan onbeş tarîkla rivayet etmiştir. Hattâ bir rivayetinde her ikisinin ihramlı olduğu zikredilmiştir. Taberânî : «Sahîh olan da budur» diyor. İbni Abbas (R. A.) hadîsini «Kütüb'ü Süte» diye mâruf olan altı hadîs kitabının bütün imamları rivayet etmişlerdir. îmâm-ı Buharı (194—256) sahihinde «Kitabü'l- Megazh nin Omratü'l-Kazâ babında şu ziyâdeyi'de tahrîc etmiştir:
«Onunla ihramlı değilken zifaf oldu. Mey-
mûne Şerifte vefat etti.» Artık bu kadar kuvvetle sabit olan bu hadîsin karşısında San'ânî'nin iddia ettiği Ebu Rafi' hadîsi şâyân-ı tercih olamaz. Çünkü Ebu Rafi' hadîsini «Kütüb-ü Sitte-» şöyle dursun, Buharı ile Müslim'den biri dahi tahrîc etmemiştir. Onu İbni Hibban (—354) sahihinde rivayet etmişdir lâkin hadîs sıhhat derecesine bile çıkamamıştır. Bundan dolayı İmâm-ı Tirmizî (200—279) onun hakkında «hasendir» demekten başka söz etmemiştir.
Binaenaleyh İbni Abbas hadîsine muâraza bile edemez. Ona muâraza eden hadîsler vardır. Fakat bu değildir. Muâraza hadîslerinin râvi-leri Yezîd ibni Esam ile Eban b. Osman b. Affan hazarâtıdır. Bunlardan Yezid ibni Esam : «Peygamber (S.A.V.) Meymûne'yi ihramda değilken aldı.» demiştir.

Bu hadîsi, İbni Abbas hadîsi kadar kuvvetli değildir. Çünkü İbni Abbas hadîsini bütün «Kütüb-ü Sitte» imamları tahrîc etmiş, bunu ise, Buharı ile Nesâî rivayet etmemişlerdir. Kendisi de hıfz ve itkanca İbni Abbas'la ölçülemez. Eban hadîsi babımızın hadîsidir. Bunu dahi Buharı rivayet etmemiştir.
Bu sebeble her ikisinin üzerine İbni Abbas (R. A.) hadîsi tercih olunur. Şöyle ki :

1— Senet itibarıyla tercihe müracaat edilirse, İbnî Abbas hazretlerinin hadîsini tercih etmek icâp eder. Çünkü bu hadîsi Hz. Âişe (R. anha) 'dan naklolunan şu rivayet takviye eder :
«Âişe Radıyallahü anha : Resûlüllah (S.A.V.) kadınlarından birini ihramlı iken aldı, demiştir.» Hadîsi Ebu Avane (—316) rivayet etmiş : «Bu hadîsin bütün râvileri sıkadır.. Rivayetleri ile ihticac olunur» demiştir. Ondan maada aynı hadîsi El-Bezzar da tahrîc etmiştir. Süheyl'i : «Âişe (R, anha) ancak Meymûne'nin nikâhını kasdetmiş fakat isim vermemiştir» demektedir.

2— Râvilerinin zapt kuvveti ve fıkıh derecelerine göre ele alınsa, yine İbni Abbas (R.A.) hadîsi tercih edilir. Zîrâ Hz. Osman'dan ve diğerlerinden rivayet eden râviler, İbni Abbas'ın râvileri derecesinde değillerdir. İbni Abbas'ın râvileri Said ibni Cübeyr, Tavus, Af a, Miicahid, îkrime ve Cabir ibni Zeyd hazarâti olup, hepsi fıkıh ve zaptı ile tanınmış zevattır.

3— Hadîsler bir birine muarızdır; diye onları hükümsüz bırakarak kıyasa baş vursak, kıyas dahi Hanefîler'e yardım eder. Çünkü nikâh'ta şâir akitler gibi bir akittir. O akitlerden hiç biri ihram sebebiyle haram olmuş değildir. Binaenaleyh nikâh da haram değildir, haram olsa, nefs-i cima' yerine geçmiş olur ki bunun eseri akdin bâtıl olmasında değil, haccın fesadında zahir olur. Eir de eğer ihramlının nikâh edilmesi ihramdan dolayı caiz değilse, bütün nikâhlı hacıların ihrama girer girmez nikâhlarının bâtıl olması icâp eder. Çünkü akde manî olan bir şey iptida halinde nasıl mâni ise beka halinde de öylece mânidir.
Elhâsıl hangi zaviyeden bakılsa, İbni Abbas hadîsi kuvvetlidir. Binaenaleyh : Yezid ibni Esam İle Eban ibni Osman hadîslerindeki «nikâh» sözleri mecazen cima' mânâsına kullanılmıştır; demekten başka çâre kalmaz.

Eu izahattan anlaşılır ki, Kadı îyâz'm : «Resûiüllah (S.A.V.)'in Meymûne ile ihramlı iken evlendiğini yalnız İbni Abbas'dan başka kimse rivayet etmemiştir» sözüyle İbni Teymiyye'nin : «Nehyin mucebi ise tahrimdir. Buna muâaraza edecek bir eser veya bir nokta-i nazar da yoktur» demesi doğru değildir. San'âm'nin : «Bu rivayet ekser ashâb'ın rivayetidir» sözü dahi bizce îzâha muhtaçtır. Biz bu ekseriyetin kimler olduğunu bilmek isterdik.[800]

751/597- «Ebu Katadetü'l-Ensârî radıyaUahü anh'den ihramsız İken yaban eşeğini avlaması kıssası hakkında rivayet edilmiştir. Demiştir kt : «Resûiüllah SallaTlahü aleyhi ve sellem, ihramlı olan arkadaşlarına:
— Sizden buna emreden veya bir şeyle işaret eder» Oldu mu? edi. Ashâb :
— Hayır; dediler.
— O halde kalan etinden yeyin; buyurdular.»[801]

Bu hadîs, miittefekun aleyh'dir.
Kıssa Hudeybiye vak'âsmda geçmiştir. Hz. Ebu Katade'nin mikatı geçtiği halde nasıl ihrama girmediği müşkül görülmüş ve buna bir kaç türlü cevap verilmiştir. Şöyle ki:

1— Resûiüllah (S.A.V.) onu arkadaşlarıyla birlikte sahildeki düşmanlarını keşfe göndermişti.

2— Ebu Katade, Peygamber (S.A.V.) ile beraber sefere çıkmamıştı. Onu Medinoliler göndermişti.

3— O zaman henüz mikatlar tayin edilmemişti.
Hadîs-i şerîf, ihramlmm kara avından yiyebileceğine delildir. Bundan maksad, avı ihramlı olmayan birisinin vurmuş olması ve ihramlının ona hiç bir suretle yardım etmemiş bulunmasıdır. Cumhur ulemâ'-nın kavli budur. Hadîs de bu bâbda nasstır. Bâzıları: «ihramlı yardım etmese bile o avdan yemek kendisine helâl değildir» demişlerdir. Bu kavi, Hz. Ali, İbni Abbas ve İbni Ömer (R. arjıüm)'den rivayet olunmuştur. Bunlar Teâlâ Hazretleri'nin [802]» îhramlı olduğunuz müddetçe kara avı size

haram kılındı; âyet-i kerîmesiyle istidlal ederler. Avdan murâdları da, avlanan hayvandır. Fakat kendilerine : «Âyetteki av tâbirinden murâd; avlanmaktır.» diye cevap verilmiştir.
Vâkıâ «av» kelimesi her iki mânâya da ihtimalli ise de Ebu Katade hadîsi maksadın ne olduğunu beyân etmiş; Câbîr ibni Abdullah hadîsi daha da îzâh etmiştir. Bu hadîsi «Sünen» sahipleri ile, İbni Hüzeyme (223—311) İbni Hibban (—354) ve Hâkim (321—405) rivayet etmişlerdir. Lâfzı şudur :
«Peygamber SdüaUahü aleyhi ve sellem : — Kendiniz avlamadikça, yahut sizin için avlanmış olmadıkça kara avı size helâldir; buyurmuşlardır».
Yalnız bâzı tarîkları hakkında söz edilmiştir. Âyetteki avdan muradın avlanan hayvan olduğunu farzedersek avlamanın haram kılındığı başka âyetler ve hadîslerle sabit olmuş; Câbir hadisiyle de beyân edilmiş olur. Çünkü Câbir hadîsi maksad hakkında nasstır.
Mevzuubahsimiz hadîsin ziyâdesi de vardır. Bu ziyâde şudur :
«Yanınızda onun etinden bir şey var mi?» ir rivayette :
Yanınızda ondan bir şey var mı?
dîye sormuş Ashab :
— Yanımızda onun bacağı var; demişler; bunun üzerine Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve settem, bacağı almış ve yemiştir.» Ancak Şeyheyn bu ziyâdeyi tahrîc etmemişlerdir. îhramlının mutlak surette av eti yemiyeceğine kail olanlar aşağıdaki hadîsle istidlal ederler.[803]

752/598- «Saâb b. Cessametü'l-Leysî radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre, kendisi Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'e Eb-va'da yahut Veddan'da iken bir yaban eşeği hediye etmiş, fakat Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem onu hemen geri çevirmiş ve :
— Biz bunu sana iade edecek değildik. Şu varki biz İhramliyiz; buyurmuşlardır.»[804]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Müslim'de bu hadîsin çeşitli rivayetleri vardır. Bir rivayette :

«üzerinden kan damhyan bir yaban eşeği» denilmiş. Diğer bir rivayette «Yaban eşeği eti» tâbiri kullanılmış. Başka bir rivayette: eşeği budu» diye ifâde edilmiş. Bir başka rivayette de «Av etinden bir kol» buyrulmuştur.
Hâdise Haccetül Vedâ'da vuku bulmuştur.
Hadîs-i şerif, ihramlı bir kimseye av eti yemenin mutlak surette helâl olmadığına delildir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) eti iade etmeye sebep olarak ihramlı olmasını göstermiş; fakat o avı kimin için vurduğunu sormamıştır. Yemesini caiz görenler bu hadîsi te'vil ederek avı Peygamber (S.A.V.) için vurduğuna hamletmişlerdir. Böylelikle bu hadîsle Ebu Katade hadîsinin arasını cem'etmişlerdir.Bittabi bir birine zıd hüküm ifâde eden mutearız hadîslerin aralarını bulmak mümkün olursa, cem etmek bâzısıyla ameli terk etmekten evlâdır. Buna Ebu Katade hadîsinin îmâm-ı Ahmed'le İbni Mâce'nin güzel bir isnadla tahrîc ettikleri :
«Ber> bu avı ancak onun için avlamıştım. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ashabına yemelerini emretti. Fakat avı kendisi için avladığımı haber verince kendileri ondan yemedîler» rivayeti delâlet etmektedir.
Hadîs-i şerifte hediyenin kabulü îcâp ettiğine, şayet kabul edilmi-yecekse, ne sebeple kabul edilmediğinin bildirilmesi lüzumuna işaret vardır.
Bu hadîsin lâfızları çeşitli rivayet edilmiştir. îmâm-ı Şafiî (150—294) diyor ki: Eğer Saâb Peygamber (S.A.V.)'e yaban eşeğini diri olarak hediye ettiyse, ihramlı bir kimse yaban eşeği kesemez. Şayet eşeğin etini hediye ettiyse, ihtimal ki Peygamber (S.A.V.) onu kendisi için avladığını anlamıştır.»
Resûlüllah (S.A.V.)'in o etten yediğine dâir bir rivayeti Beyhakî tahrîc etmişse de bu rivayeti İbnü'l-Kayyim (691—751) zayıf bulmuş; bu rivayetlerin içinden «eşek eti» rivayetini kuvvetli kabul etmiştir. Bunun sebebini anlatırken : «Çünkü bu rivayet sadece (eşek) diyerek yapılan rivayete münâfi değildir» demiştir. Çünkü küll'ü zikrederek cüz'ü kasdetmek mecâz-ı mürselin pek şayi bir nev'idir. Rivayetlerin ekserisi eşek etinin bir parçası olduğunda müttefiktir. İhtilâf yalnız bu parça hakkındadır. Bâzıları but olduğuna, diğer bâzıları bacak

olduğuna kail olmuşlardır. Maamâfîh rivayetler arasında münâfât ve zıddiyet yoktur. Çünkü hediye edilen parçanın but ve bacağın bir yerde bulunduğu bir parça olması mümkündür.[805]

753/599- «Âişe radıyallahü anha'tian rivayet olunmuştur.Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem:
— Hayvanlardan beş nev'i vardır. Bunların hepsi fâ-sıklardir. Hil'de de, haremde de öldürülürler. Akrep, çaylak, karga, fare ve kuduz köpek; buyurdular.»[806]

Hadîs, müîtefekun alcyh'dîr.
Buhârî'nin rivayetinde yılan da zikredilerek fâsıkların sayısı altıya çikarlımiştır. Gerçekten hadîsi altı lafzıyla Ebu Avâne tahrîc etmiştir. Ebu Dâvzıd (âdi yırtıcı) yi da ziyâde etmiş; bu suretle sayı yediye yükselmiştir. îbni Buzeyme ile Îbnü'l-Münzir (kurt ve kaplan) ı ziyâde etmişler. Böylece fasıklar dokuza çıkmıştır. Ancak Zühlî'den rivayet edildiğine göre kurt ile kaplanı (kuduz köpek) in tefsirinde zikretmiştir. Kurt lâfzı râvileri sıka olan bir mürsel hadîsde de geçer. îmâm-ı Ahmed îbni Hanbel, ihramlı bir kimsenin kurdu öldürmesine ait emri merfu' olarak tahrîc etmiştir. Yalnız hadîsin râvileri arasında zayıf râvi vardır.
Hadîste görülen ziyâdeler, beş adedinden mefhum-u muhalifinin kasdedilmediğine delâlet ederler. (Dabbe) yer yüzünde debeüyerek yürüyen hayvan demektir. Kuşa dahi ıtlak edilebilir. Bâzılarına göre dabbe tâbiri kuşa şâmil değildir. Nitekim Teâlâ hazretieri'nin şu âyet-i kerîmesinde buna işaret buyrulmuştur :
«Yeryüzünde hiç bir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş yoktur ki sizin gibi ümmetler olmasınlar...» örf ve âdette dabbe sözü dört ayaklı hayvanlara mahsus olmuştur. Hadîsteki hayvanlara fâsık denilmesine gelince: Fisk lûgatta, çıkmak demektir. Âsîye fâsık denilmesi Rabbİ'ne itaattan çıktığı içindir. Buradaki hayvanlara fâsık denilmesi başka hayvanların hükmünden çıkarak, ihramlı iken öldürülmelerinin caiz olmasındandır. Çünkü sair hayvanları öldürmek ihramlı olanlara yasaktır. Bâzılarına göre: Bunlara fâsık denilmesi etlerinin yenilmesi hususunda diğer hayvanların hükmünden çıkarak

yenilmediklerindendir. Nitekim. KuKân-ı Kerîm'de :
«Üzerine Allah'ın adı zikredilmeyen hayvandan yemeyin. Çünkü a fısktır» buyurularak eti yenilmeyen hayvana fısk denilmiştir. Diğer bâzılarına göre: Bu hayvanlar eziyetçi ve ifsatcı olup, kendilerinden istifâde edilmediği için başka hayvanların hükmünden çıkarılmış ve kendilerine fâsık denilmiştir. Bu suretle ulemâ'mn mezkûr hayvanların öldürülmesi babında istinbat ettikleri illetler üç olmuş ve bittabi fetva da ona göre değişmiştir. Birinci kavle zâhip olanlar, ihramlı olmayanlara haremde öldürülmesi caiz olan her hayvanın ihramlı tarafından da Öldürülebileceğine kail olmuşlardır. İkinci kavli tercih edenler dahi eti yenilmeyen her hayvanın burada zikri geçen beş hayvana ilhak etmiş ancak öldürülmesi nehyedilen hayvanları istisna etmiştir. Üçüncü kavli benimseyenler yalnız zararlı olanları hadîstekilere ilhak etmiştir. Fakat musannif merhum «Fethü'l-Bârî» de bu illetleri beğenmemiş, onlara göre verilen hükümleri de çürütmüştür. İhtiyat olan şâir hayvanların hükmünü buradakilere katmamaktır. Nitekim Hanefîfer'in mezhebi budur. Yalnız onlarda yılanı ilhak etmişlerdir. ÇünKü yılanın öldürülmesi hakkında hadîs vardır. Kurd'u HanGfîler köpek hükmünde sayarlar. Şâir hayvanların saldıranlarını da buradaki beş hayvanın hükmüne ilhak ederler.
Hadîste zikri geçen beş nev'i hayvanı öldürmek ihramlıya caiz olunca, ihrama girmeyenlere evleviyetle caizdir. Hattâ Müslim'in bir rivayetinde hill'de ve harem'de öldürülebilecekleri, diğer bir rivayetinde : Muhrim bir kimsenin bunları öldürmesinde bir beîs olmadığı beyân olunmuştur. Hadîs-i şerifte zikri geçen hayvanların hükmü «öldürülürler» denilerek ihbar suretiyle bildirilmiştir. Başka rivayetlerde emir sigasıyla vârid olduğu gibi, öldürene günâh yoktur; gibi sığalarla da rivayet olunmuş; böylece emrin ibaha mânâsına olduğu anlaşılmıştır.
Hadîsin buradaki rivayetinde karga için «kurab» kelimesi mutlak zikredilmişse de Müolim'in Hz, Âişe (R. anha)'â&n rivayet ettiği hadîste «gurab-i ebg'a» yani «alaca karga» diye takyid olunmuştur. Bâzı hadîs imamları buna bakarak mutlakı da «alaca karga» diye takyid etmişlerdir. Hadîsin bu ziyâdesine : «Şazdır; râvi tedlîs yapmıştır.» diyerek ta'n edenler olmuş, fakat

nazar-ı itibâra alınmamıştır. Çünkü râvi hadîsi sema'an yani işiterek rivayet ettiğini tasrih eylemiştir. Binaenaleyh tedlîs yoktur. Eir de bu ziyâde adli, sıka ve hafız olan râvinin bir ziyâdesidir. Şu halde şüzûz da yoktur. Musannif hububat yiyen tohum kargasının bu hükümden hâriç kaldığına ulemâ'mn ittifak ettiğini söylemektedir. Bunun eti de yenilir. Şâir karga nev'ileri alaca karga hük-
nıündedirler.
Hadîste köpeğin kuduz olmakla takyid edilmesi, kuduz olmayan ko-peğin öldürülemiyeceğine delildir. Hz. Ebu Hüreyre (R.A.)'dan kuduz köpeğin arslan diye tefsiri rivayet olunduğu gibi, Zeyd ibni Eslem.den, «yılan» diye, Süfyan'dan hassaten: «kurt'tur» diye tefsir ve îzâhla-rı rivayet edilmiştir. îmâm-ı Mâlik (93—179): «İnsanlara hücum ederek onları korkutan aslan, kaplan, pars ve kurt gibi hayvanların hepsi kuduz köpek hükmündedir» diyor ki Cumhur'un kavli de budur. Hz. Mâlik'in bu husustaki delili gu hadîstir.
«Allah'ım; bunun üzerine köpeklerinden bir köpeği musallat et; Bu duâ üzerine onu arslan parçalamıştı».
Arslanın parçaladığı şahıs utbetu'bnu Ebil Lehehdir hadîse yemen yolunda vukubulmuştur.
Bu hadîsi Hâkim tahrfc etmiştir. Hadîs hasendir.[807]

754/600- İbnî Abbas radıyaltahü anhünıa'dan rivayet olunduğuna göre, Peygember Stillallahü aleyhi ve sellem, ihramh İken kan aldırmıştır.»[808]

Hadîs muttefek'un aleyhdir.
Bu vak'a dahi Haccetü'l-Vedâ'da olmuştur. Hadîs-i şerîf, ihramh hacıya kan aldırmanın caiz olduğuna delildir. îhtiyac ânında gerek baştan, gerekse vücudun şâir yerlerinden kan aldırmak bilittifak caizdir. Yalnız kan aldırırken saçlar çözülürse tıraş olanlar gibi fidye vermek îcâp eder. Eğer kan baştan alınıyor ve bir özür de yoksa, saçlar çözüldüğü takdirde bu iş haramdır. Vücûdun kılsız yerlerinden aldırmak Cumhur ulemâ'ya göre caizdir, fidye lâzım değildir. Bâzıları bunu mekruh addederler.

Fidye lâzım geldiğine kail olanlar da vardır.
Hadîs-i şerîf, bir kâide-î şer'iyye'ye işaret ediyor. Bu kaide şudur: İhram sebebiyle haram kılman: Tıraş olmak, av vurmak ve emsali şeyler, ihtiyaçtan dolayı mübâh olurlar. Fakat fidye vermek îcâp eder. Bir kimse başını tıraş ettirmeye yahut sıcaktan veya soğuktan dolayı gömleğini giymeye muhtaç olursa .bunları yapar ve kendisine fidye vermek, îcâp eder. Fidyenin ne olacağını aşağıdaki hadîs tâyin ediyor.[809]

755/601- «Kâ'b ibni Ücra[810] radıyallahü anh'den rivâyot olunmuştur. Demiştir ki: Bitler yüzüme saçılır bîr halde benî Resûlüllah Sal-laUahü aleyhi ve sellem'e götürdüler, (hâlimi görünce) :
— Rahatsızlığının gördüğüm dereceye varacağını tahmin etmezdim. Bir koyun bulabiIirmisin?dedL
— Hayır dedim.
— O halde üç gün oruç tut. Yahut her biri için yarım saf olmak üzere altı fakir doyur; buyurdular.»[811]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
BuhârVnin bir rivayetinde de bu hadîs şöyledir :
«Resûlüllah SaUaîlahü aleyhi ve seîlem, Hudeybiye'de benim yanıma uğradı. Başımdan bitler dökülüyordu.
— Böceklerin sana eziyet veriyor mu? diye sordu?
— Evet; dedim:
— O halde hemen başını tıraş et... ilâh..; buyurdular.»-
Yine Buhâri'de Hz. Kâ'bın :
«Eğer sizden biriniz hasta olur, veya başından rahatsız bulunursa... ilâh..; âyet-i kerîmesi benîm hakkımda nazil oldu» dediği zikrolunur. Bu hadîs çeşitli lâfızlarla rivayet olunmuştur.
Fidye üç kısımdır : Hayvan kesmek, oruç tutmak ve fakir doyurmak.
Hadîs-i şerifin zahir olan mânâsı bulunursa hayvan kesmeyi diğer nevi'lere tercih etmenin lüzumunu gösteriyor. Maamâfîh gerek bu âyetten gerekse birçok hadîs-i şerîfe'den fidye verecek kimsenin üç nevi fidye arasında muhayyer olduğu anlaşılıyor.

Bundan dolayı Buhâri (194—256) «keffâret babı» nın başında : «Peygamber (S.A.V.) Kâ'bi fidye hususunda muhayyer bırakmıştır» demektedir. Ebu Dâvud (202—275) Şa'bî tarikiyle Kâ'b ibni Ücra (R.A.)'âan şu hadîsi tahrfc etmiştir :
«Peygamber Saîlaîlahü aleyhi ve seMem:
— İstersen bir hayvan kes, istersen üç gün oruç tut. İstersen fakir doyur; nah... buyurdular.»
Şâfiîler'e göre vücûdun herhangi bir yerindeki kılları zaruretten dolayı gidermek fidye icâp etmez.
Yarım sa' mes'elesi ulemâ arasında ittifakı ise de îmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe (80—150) ile Sevri (97—161)'ye göre buğdaydan yarım sa', diğer yiyeceklerden bir sa' verilir.[812]

756/602- «Ebu Hüreyre radıyalîahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Allah, Peygamberi Sallallahü aleyhi ve sellem'e, Mekke fethettiği vakit# Resûlüllah Saîlaîlahü aleyhi ve seMem, cemâatin içîn-de ayağa kalkarak, Allah'a hamd-ü sena ettî sonra şöyle buyurdular:
— Şüphesiz Allah fili Mekkeye girmekten men etmiş, ama ona Resulünü ve mü'minleri musallat kılmıştır. Gerçekten Mekke benden önce hiç bir kimseye helâl olmuş değildir. Bana dahi ancak günün bir saatinde helâl oldu. Benden sonra o hiçbir kimseye helâl olmayacaktır. Binaenaleyh onun avı ürkütülmez; dikeni kesilmez, kayıb malı, ancak sahibini arayıp, soran için helâldir. Her kimin bir yakını Öldürülürse, o kimse iki nokta-i nazar arasında muhayyerdir; Abbas :
— Yalnız îzhir müstesna Yâ Resûlüllah, çünkü biz onu kabirlerimize ve evlerimize koyuyoruz; dedi. Bunun üzerine Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :
— (Evet) yalnız İzhİr müstesna; buyurdular.»[813]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Bu hutbe fethin ikinci günü okunmuştu. Resûlüllah (S.A.V.)'in daha sözünün başında fil vak'asma işaret buyurması Teâlâ Hazretleri'nîn mü'minlere olan minnet ve ihsanını anlatmak içindir. Çünkü fü'lerin girmediği Mekke'ye mü'minler Allah'ın lutf-

û inâyetiyle bir hamlede girerek onu kahren fethetmişlerdi. ResûEüMah (S.A.V.)'e Mekke'nin helâl olduğu saat onu fethederek içine girdiği saattir. Hadîsi şerifte geçen «iki nokta-i nazar arasında muhayyerdir» cümlesinden murâd : Ya diyetini almak, yahut kaatili öldürtmektir.
Bu hadîs, Mekke-î Mükerreme'nin kahren fethedildiğine delildir.
Çünkü «helâl olmuş değildir, helâl olmayacaktır. Musallat kılmıştır» gibi tâbirler bunu göstermektedir. Cumhur ulemâ'nm kavli budur. Yalnız îmâm-ı Şafiî (150—204) sulhan fethedildiğine kail olmuştur. Zîrâ : «Kahren fethedilse Resûîüllah (S.A.V.) onu gaziler arasında taksim ederdi. Nitekim Hayber'i taksim etmişti. Halbuki Mekke'yi taksim etmemiştir» diyor. Hz. Şafiî'ye şöyle cevap verilmiştir : «Peygamber (S.A.V.) Mekkeliler'e bir lütuf olmak için taksimden imtina etmiş; Mekkeliler'i öldürmekten, kadınlarını esir ve mallarını ganimet olarak paylaştırmaktan vazgeçerek kavm-ü kabilesine, akrabasına karşı görülmedik bir fadl-ü kerem ve nezâket göstermiştir.
Mekke-i Mükerreme'de Peygamber Sallallahü aleyhi ve seîlem'den sonra hiç bir kimsenin muharebe etmesinin helâl olmayacağı da hadîsimizin delâleti cümlesindendir.
Mârudî şöyle diyor : «Harem-i şerifin hassalarından biri de: orada yaşıyanîar ehl-i adalet olanlara karşı âsî ve bagî bile olsalar, kendileriyle harp edilmemektir.»
Maamâfîh mes'ele ihtilaflıdır. Mekkeliler'le harp etmenin cevazına kail olanlar da vardır. Kurtubî : «Hadîsin zahiri orada harbin Peygamber (S.A.V.)'e mahsus olmasını iktizâ eder. Çünkü Mekkelİler'in küfrü müslümanlar'ı mescid-i haram'dan men etmeleri ve çeşitli zülüm ve hareketleri; harbi çoktan haketmiş olmalarına rağmen kendileriyle harp etmemesi bunu gösterir.» demiştir. Ulemâ'dan bu rey'e iştirak eden çoktur.
Hadîs-i şerîf, Mekke'de av ürkütmenin haram olduğuna da delâlet ediyor. Bittabi ürkütmek haram olunca, av vurmanın hürmeti evlevi-yette kalır. Keza Mekke'nin dikenini kesmenin haram olduğunu ifâde ediyor. Faydasız dikeni kesmek haram olunca faydalı ağaçlarını kesmek yine evleviyetle haramdır.
İmâm-ı Şafiî: Mekke'de ağaçların dallarındaki dikenlerin

kesilebileceğine kail olmuştur. Bunu kendisinden Ebu Sevr (— 240) nakl ve hikâye eder. Ulemâ'dan bir cemâatin mezhebi de budur. Bunlar dikenleri zararlı hayvanlara kıyâs ederler. Halbuki bu yaptıkları, kıyâsı nassa tercih etmektir ki caiz değildir. Mekke-i Mükerreme'nin hüdâyına-bit ormanlarıyla, otlarını kesmek de haramdır. Fakat kuru otların kesilmesinde beis yoktur. Bu cihet yine ittifakı ise de insan emeğiyle yetiştirilen ağaç ve nebatların kesilmesi ihtilaflıdır. Cumhur'a göre caizdir.
Hadîs, Mekke'de bulunan bir malın bulana helâl olmadığına, ne kadar ilân ederse etsin, asla da helâl olmayacağına ancak ilân etmek için elinde bulundurmanın helâl olduğuna delâlet ediyor. Fakat diğer beldeler böyle değildir. Onlarda bulunan bir mal ,malûm bir müddet zarfın-da ilân edildikten sonra sahibi çıkmazsa, bulan ondan istifâde edebilir. Bu mes'eledeki ihtilâf «tukata» babında, kati meselesi de «cinayetler» babında görülecektir. İn-şâ'-Allah.
Hz. Abbas İzhir hakkında : «Çünkü biz onu kabirlerimize ve evlerimize koyuyoruz» demişti. Bundan maksad: îzhir güzel kokulu olduğu için onunla lâhid'in üzerine çekilen taşların araları tıkandığını; evlerde dahi tavan tahtalarının arasına konduğunu bildirmektedir. Hazretİ Abbas (R.A.ym sözü Resûlüllah (S.A.V.) huzurunda bir şefaat dileğidir. Maamâfîh kendisinin bir içtihadı da olabilir. Âmm'm tahsis kabul ettiğini bildiği için bunun tahsisini istemiştir. Zîrâ güçlük çıkarmamak şe-riât'ın esaslanndandır. Binaenaleyh Peygamber {S.A.V.) onun sözünü ya vahy'le, yahut ictihâd yoluyla takrıı buyurmuşlardır.[814]

757/603- «Abdullah İbni Zeyd b. Âsim radıyallahü anfe'den rivayet olunduğuna göre, Resûlüllah Sallalîahü aleyhi ve sellem:
— Şüphesiz İbrahim Mekke'yi haram kıldı ve ehline duâ etti. ibrahim Mekke'yi nasıl haram kıldıysa, ben de Medine'yi haram kıldım ve gerçekten onun sa'ına ve müddine ibrahim'in Mekke'lilere yaptığı duanın iki misli duâ ettîm; buyurmuşlardır.»[815]

Bu hadîs, Müttefekun aleyh'dir.

Hadîsin bir rivayetinde Resûlüllah (S.A.V.):
«Şüphesiz Allah Mekke'yi haram kıldı» buyurmuştur. Maamâfîh iki rivayet arasında münafaat yoktur. Çünkü murâd: «Allah Mekke'nin haram olduğuna hükmetti. İbrahim'de bu hükmü kullara bildirdi.» demektir. «Ehline duâ etti» demekle Hz. İbrahim'in Kur'ân-ı Ke-rînVde zikrolunan :
[816]» «Yâ Râb, şu beldeyi emniyette kıl. Hem ehlini cümle meyvalardan rızıklandır» âyet-i kerîmesiyle emsali kasdedilmiştir. Müdd ile sa'ın birer nev'i ölçek olduğunu yerinde görmüştük. Burada onlardan murâd: Kendileri değil, onlarla ölçülen şeylerdir.
Mekke'nin haram kılınmasından maksad: Orada yaşıyanlann harpten oraya girenlerin her türlü tecâvüzden masun bulundurulmalarıdır.
Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bu bâbda: « [817]» «O hareme giren emniyette olur» buyrulmuştur. Avının vurulmaması, ağacının dikeninin, otunun kesilmemesi dahi onun haram kılınmasmdandır.
Medine'nin haram kılınmasına gelince, bundan murâd dahi, avının vurulmaması, ağaçlarının kesilmemesi ve orada bir hâdise çıkmamasıdır. Medine'nin haremini hudutlandırma hususunda ihtilâf vardır. Çünkü hâdiselerde birçok lâfızlarla tahdid olunmuştur. Bunların arasından:
«İki taşlığının arası» ifâdesi tercih edilmiştir.Çünkü bu tâbir pek çok râvilerin rivayetlerinde zikredilmiştir.[818]

758/604- «Ali İbnî Ebi Talip radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Saîlaîlahü aleyhi ve settem:
— Medîne Ayr'dan, Sevr'e kadar haremdir.»[819]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Ayr ve Sevr; Medîne-i Münevvere'de birer dağ'dır. Kamus sahibi Sevr hakkında sahîh bir hadîs bulunduğunu söylemiş ve yukarıki hadîsi rivayet etmiştir. Bundan sonra da şunları söylemiştir: «Ebu Ubeyd Kasım b. Selâm ile diğer büyüklerin: Bu bir tashiftir.

Doğrusu uhud'a kadardır. Çünkü Sevr Mekke'dedir; demeleri iyi bir şey değildir. Çünkü bana Şuca-i Sa'lebi şeyh Zâhid'in hafız Ebu Muhammed ib-ni Abdü's-Selâm BacrVden rivayet ettiğine göre Uhud'un hizasında -arkaya doğru ufak bir dağ bulunmaktadır. Buna Sevr derler. Bunu bu yeri bilen arap taifelerine defalarca sordum: Hepsi o dağın isminin Sevr olduğunu söylediler. Ve çünkü bana Şeyh Afifü}d-Din Matarî babası hafızdan, rivâyeten yazarak dedi ki: «Filhakika Uhutfkm arkasında sol tarafına gelen ufak ve yuvarlak bir dağ vardır. Ona Sevr derler. Onu Medîneliler babadan, dededen bilirler.»
Bu îzâhât «iki taşlığının arasıdır» hadîsine münâfi değildir. Çünkü bunlar Medine'yi saran iki taşlıktır. Ayr ile Sevr dahi Medine'yi ihâtâ ederler. Binaenaleyh ayr ve sevr hadîsi «iki taşlığı» tefsir eder.[820]

«Haccın Sıfatı Babı Ve Mekke'ye Giriş»

Bundan maksad: Menasik-i hac denilen hac ibâdetlerini beyân ve onların tertip üzere keyfiyet-i edâsıdır. Aşağıdaki Câbir hadîsi bu bâb-da lâzım gelen malûmatı vermektedir.[821]

759/605- «Câbîr ibni Abdullah radıyallahü anhüma'dan rivayet olunmuştur, (demiştir ki): Resûlüllah Solîallahü aleyhi ve sellem, Hacca gitti. Biz de onunla beraber (Medine'den) çıktık. Zülhüleyfe'ye vardığımı zaman Esma binti Umeys doğurdu. Bunun üzerine Peygamber Saîlaîlahü aleyhi ve sellem (kendisine,) :
— Yıkan da bir elbiseden bağ yap ve ihramlan» dedi. Ve Peygamber Sallallahü aleyhi ve seUem, namazı mescidde kıldı sonra (devesi) Kasva'ya bindi. Hayvan kendisini Beyda' düzüne çıkarınca Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, tevhidi gürletti:
— Tekrar tekrar icabet sana Yâ Rabbiü tekrar tekrar icabet sana... tekrar tekrar icabet sana. Senin için şerik yoktur. Tekrar tekrar icabet sana... Şüphesiz hamd-ü ni'met senindir. Mülk de, (senin) senin için şerik yoktur;

(böylece) beyte vardığımızda rüknü istilâm etti. Müteakiben (beytullâh'-ın etrafında) üç defa remel yaptı. Dört defa da yürüdü. Sonra Makam-ı ibrahim'e gelerek (tavaf) namaz (mı) kıldı. Ve (tekrar)rükne dönerek onu istilâm etti. Sonra f ha rem) kapı (sın) dan Safa'ya çıktı Safa'ya yaklaşınca «Şüphesiz kî Safa ile Merve Allah'ın şeâirindendir.» (âyetin)i okudu :
— (sa'ye) Allah'ın başladığından başlıyorum; (dedi) ve hemen Safa'ya çıktı. Beyti görünce kıbleye karşı döndü. Allah'ı birledi ve fekbîr aldı ve:
— Bir Allah'dan başka ilâh yoktur. Vaadini yerine getirdi. (Peygamber) kuluna yardim etti, (Hendek harbinde) yal-nız başına hizipleri bozguna uğrattı; dedi. Sonra bu arada üç defa dua etti. Sonra Safa'dan inerek Merve'ye gitti. Tâ ki ayakları vadinin ortasında karar kılınca, (bu sefer sa' yaptı. Vâdi'nİn ortasından) çıktığı zaman Merve'ye doğru yürüdü. Merve'de dahi Safa'da yaptığını yaptı.» (Xâbir) müteakiben hadîsin geri kalanım zikretmiştir.
Bu hadîste (şu da vardır) : «Terviye günü gelince ashâb Mina'ya yollandılar. Resûlüüah (S.A.V.) de bindi (yürüdü,). Ve öğleyi, İkindiyi, akşamı, yatsıyı ve sabah namazını orada kıldı. Sonra biraz eğlendi. Tâki güneş doğunca (Müzdelife'yi) geçerek Arafat'a (yakın bir yere) geldi. Ve küçük çadırı kendisine Nemire'ye kurulmuş buldu ve hemen oraya indî. Güneş devrildikten sonra Kasva'yı getirmelerini emretti. Hayvanı semerlediler. Bunu müteakip, Batn-ı vâdîye geldi. Ve (orada) nâs'a hutbe okudu. Sonra ezan okudu. Ve ikamet getirdi. Badehu öğleyi kıldı. Sonra İkamet getirerek ikindiyi (Öğle vaktinde) kıldı. Aralarında başka namaz kılmadı. Sonra (hayvanına) bindi ve vakfe yerine geldi.
Devesi kasvanın karnını kayalara doğru çevirdi de, kumdaki yolunu önüne aldı ve kıbleye döndü. Artık tâ güneş kavuşup biraz sarılığı gidinceye kadar (orada,) devamlı durdu. Nihayet güneş kayboldu ve (hayvanı) sürdü. Kasva'nın yedeğini o derece kasmıştı ki hayvanın başı (adetâ) semerinin Ön tarafındaki ayak yerine dokunuyordu. Sağ eliyle de-fişâret ederek) :
— Ey nâs! vekar ve sekînetî muhafaza ediniz» diyordu.
Bir kum yığınına geldikçe onun üzerine çıkıncaya kadar

hayvanın yedeğini bîr parça gevşetiyordu. Nihayet Müzdelife'yc geldi. Orada akşam namazı ile yatsıyı bir ezan ve iki İkametle kıldı. Aralarında başka namaz kılmadı. Sonra fecir doğuncaya kadar uzanıp yattı. Müteakiben sabah olduğu anlaşılır anlaşılmaz sabah namazını bîr ezan ve ikametle kıldı. Sonra hayvanına binerek meş'ar-i haram'a geldi' (yine) kıbleye karşı dönerek duâ etti. Tekbîr ve fehlîl getirdi. Ve sabah iyice aydınn lanıncaya kadar (orada) durmakta devam efti. Badehu güneş doğmadan önce (hayvanını) sürerek Batn-ı Muhassire geldi, (oradaj hayvanını bir parça hızlandırdı. Bundan sonra Cemre-î Kübrâ'ya çıkan orta yolu tuttu. Nihayet ağacın yanındaki cemreye geldi ve oraya yedi taş attı. Her taşı atarken tekbîr getiriyordu. Her taş (bakla tanesi büyüklüğündeki) hazef taşı kadardı, (taşları) vadinin dibinden attı. Sonra kurban yerine gitti, ve deve boğazladı. Bundan sonra Resûlüllah-Sallaîlahü aleyhi ve sellem, (hayvanına binerek) Beytullâh'a doğru akın etti. Ve Öğleyi Mekke'de kıldı.»[822]

Bu hadîsi uzun uzadıya Müslim rivayet etmiştir.
Bâzı izâhât :: Esma binti Umeys, Hz. Ebu Bekir (R. A.)'m karışıdır. Doğurduğu çocuk, Muhammed ibni Ebi Bekir (R.A.)'âıv. iüesûlül-lah (S.A.V.)'in bu kadına «bağ yap» buyurmasının mânâsı : «Beline bir kuşak sar, sonra geniş ve uzun bir bezi, akan nifas kanının üzerine tıkamak şartıyla önden ve arkadan o kuşağı bağla» demektir. Bundan sonra ihramlanmasım emretmesi, nifas'ın ihramlanmaya mâni olmadığını gösterir. Doğum hâdisesinden sonra Peygamber (S.A.V.)'in mes-cidde kıldığı namaz: Nevevî'nin Müslim şerhindeki beyânına göre sabah .namazıdır. Fakat İbni Kayyim'in «El-Hedyü-n-Nebevî» adlı eserinde bu namazın öğle namazı olduğu bildirilmektedir. Resûlüllah-(S.A.V.) Zülhüleyfe'de beş vakit namaz kılmış, beşincisi öğle imiş. Ondan sonra yola çıkmışlar.
«Tekrar tekrar icabet sana yâ Rabbi...» diye tercüme edilen telbiye Resûlüllah (S.A.V.)'in ondan sonra da bugüne kadar müslü-man'ların telbiyesidir. Câhîliyet devrinde araplar'ın telbiyesi şu idi :
«Tekrar tekrar icabet sana yâ Rabbi ,tekrar tekrar icabet sana,

tekrar tekrar icabet sana... Senin için şerik yoktur. Ancak bir şerik vardır. O da sana mahsustur. Sen ona ve onun mâlik olduğu her şeye mâliksin...»
Rükün» Kâbe-i Muazzama'nm köşelerinden her biridir. Hacer-î Es-ved'in bulunduğu rükn'e, rükn-ü esved veya rükn-ü yemânî derler.
«İstilâm» öpmek veya elini sürmektir. Hadîsteki «rükn'ü istilâm etmek» ten murâd da hacer-i esved'i öpmek veya ona elini sürmektir.
Esas itibarıyla tavaf esnasında bu taşı Öpmek îcâp ederse de, kalabalıktan imkân bulamayanların hiç olmazsa el sürmekle istilâm etmekleri lâzım gelir.
«Remel» yelemek, eşkin yani hızlıca yürümektir. «Bu arada üç defa duâ eJti» ifâdesi zikri geçen duayı tekrarladığına delâlet eder. «Tâkî ayakları vadinin ortasında karar kılınca» cümlesinde Kadı İyâz (476-*— 544) şöyle diyor : «Burada mutlaka zikri lâzım olan bir kelime düşürülmüştür ki, o da (remel yaptı) kelimesidir. Filhakika bu kelime Müslim'in bir rivayetinde vardır.» Hadîsi Câbir (R. A.) tamamen zikretmiş, Musannif ise yalnız lâzım olan yerlerini almıştır. «Terviye günü» Zilhicce ayının sekizinci günüdür.
Meş'ar-i Haram» Müzdelife'de ma'ruf bir dağdır. Buna Kuzah dahi denilir.
«Batn-ı Muhassir» Ebrehe ordusunun fillerinin geçmekten âciz kaldığı bir vadidir. Zaten bu isim o münasebetle verilmiştir. «Hayvanını bîr parça hızlandırdı» bundan maksad bir taş atımı yeri hızlıca geçmektir. «Orta yolu tuttu» bu yol Arafat'a gittiği yoldan başka bir yoldur. «Ağacın yanındaki cemreye geldi. Burası Mina'nın hudududur, ve oradan sayılmaz. «Cemre»1 ufak taşların atılarak toplandığı yer demektir. Oraya bu isim verilmesi, hacıların toplanmasından dır. «Öğleyi Mekke'de kıldı.» cümlesinde hazf vardır. Mânâ şudur : «Beyt-i şerife geldi ve evvelâ tavâf-ı ifâza'yı yaptı. Sonra öğle namazını kıldı.» Fakat bu rivayet İbni Ömer (R. A.) hadîsine muarızdır. Çünkü o hadîste Peygamber (S.A.V.)'in kurban bayramı günü Öğleyi Mina'da kıldığı ifâde ediliyor, iki hadîsin arasını bulmak için : «Resûlüllah (S.A.V.) o gün öğleyi Mekke'de kılmış; sonra ashabı onun

arkasında cemâat olrriak faziletinden mahrum kalmasınlar diye Mina'da imam olarak tekrar kıldır-mıştır» denilir.
Bu hadîs-i şerifte bâzı ziyâdeler de vardır. Musannif onları hazfederek yalnız lâzım olan yerlerini almıştır. Hadîs-i şerif pek çok faydaları ve mühim kaideleri ihtiva etmektedir. Kadı îyâz diyor ki: Ulemâ bu hadîsin ihtiva ettiği fıkıh üzerinde söz etmiş ve ondan çok mesâil is-tihbât etmişlerdir. Hattâ tbni Münzir bu hadîs hakkında büyük bir cüz kitap yazmış; bu kitapta yüzelli küsur nev'î fıkıh mes'elesi tahrîc etmiştir. Daha incelense fazla da bulunabilir.»
Resûlüllah (S.A.V.)'in mücmeli beyân eden fiilleri bilittifâk vücûp ifâde ettiği gibi «menâsİkİnİZİ benden alin» hadîs-i şerifi de aynı mânâya delâlet eder. Binaenaleyh: «Resûlüllah (S.A.V.)'in hac fiillerinin hiç biri vücûp ifâde etmez» diyenlere dâvalarını ispat gerekir. Bu hadîsten ibare, işaret veya delâlet suretiyle aşağıdaki hükümler çıkarılır:

1— Hayzlı ve nifaslı kadınlara ihrama girmek içnı yıkanmak sün-net'tir. Onlara sünnet olunca başkalarına evleviyetle sünnet olur.

2— Hayzlı ve infaslılar kuşak kullanırlar ve kanın geldiği yeri uzun ve genişçe bir bezle kapayarak, bezin bir ucunu arkadan, diğer ucunu önden olmak üzere beldeki kuşağa bağlarlar.

3— Hayzlı ve nifaslı kadınlar ihrama girebilirler.

4— İhram'a, farz veya nafile bir namazın akabinde girilir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.)'in sabah namazının iki rek'ât farzını kıldıktan sonra ihram'a girdiği rivayet ediliyor.

5— îhram'a giren yüksek sesle telbiye eder. Telbiyeyi Resûlüllah (S.A.V.)'in yaptığı miktarda bırakmak müstâhab ise de, ziyâde edilmesinde de bir beis yoktur. Zîrâ Hz. Ömer (R. A.) kendinden şunları ilâve ederdi :
«Tekrar tekrar İcabet sana... Ey ni'met ve güzel fazilet sahibi. Senden korkarak ve sana can atarak tekrar tekrar icabet sana...» İbni Ömer (R.A.) :
«Tekrar tekrar İcabet sana. Tekrar tekrar is'âd sana... Hayır senin yed-i kudretinde,. Rağbet ve amel sanadır.» cümlesini ilâve eder; Hz.Enes : «Tekrar tekrar icabet sana... Hak olarak

hak olarak kulluk ve kölelik olarak...» derdi.

6— Hacının evvelâ tavâf-ı kudum'ü yapmak için Mekke'ye gitmesi gerekir.

7— Tavaftan evvel hacer-i esved'i öpmesi; .sonra tavaf ederek üç şavtında remel ile yürümesi lâzım gelir. Ondan sonra âdi yürüyüşle yürür.

8— Tavafını bitirdikten sonra makam-ı İbrahim'e gelerek : « [823])» «Makam-t İbrahim'i namazgah ittihaz edin» âyet-i kerîmesini okur.

9— Sonra Makam-ı İbrahim'i Beytullâh ile kendi arasına alarak iki rek'ât namaz kılar. Buna tavaf namazı derler ki, ulemâ arasına tavaftan sonra bu iki rek'âtın kılınması lüzumu hakkında ihtilâf yoktur. İhtilâf ancak bu namazın sünnet veya vacipolmasındadır.Hanetîler'le Mâlikîler'e göre tavaf namazı vaciptir. Şâfiîler'le Hanbelîler'e göre ise sünnettir. Ulemâ'dan bâzıları bu namazı tavafa tâbi sayarak «Tavaf vacip ise, namaz da vacip, tavaf vacip değilse, iki rek'ât namaz sün-nettir» demişlerdir.
Bu namazın mutlaka makam-ı İbrahim'de kılınıp kılınmaması dahi ihtilaflıdır. Mezhep imamlarına göre : Makarn-ı İbrahim'de kılmak ef-dâl olmakla beraber, vacip değildir. Binaenaleyh başka yerde de kılına-bîlir. Bâzılarına göre makam-ı İbrahim'de kılmak vaciptir. Mezkûr tavaf namazında fâtiha'dan sonra ilk rek'âtta kâfirûn, ikincide ihlâs sûresinin okunacağı Müslim'in rivayet ettiği bir hadîste beyân buyrulmuştur.

10— Mescİd-i haram'a girerken olduğu gibi, çıkarken de istilâm yapmak meşrudur. îstilâm'ın sünnet olduğunda ulemâ müttefiktir.

11— Tavaftan sonra sa'y yapılır. Buna Safa'dan başlanır ve dağın üzerine çıkarak kıbleye karşı durulur. Orada hadîsimizde geçen duâ üç kere tekrarlanır. Safa iLs Merve arasındaki vadide Remel yani eşkin yürüyüş yapılır. Buna iki mil arası derler.

12— Safa'ya çıkıldığı gibi Merve'ye de çıkılır. Orada da Safa'da

olduğu gibi duâ edilir. Bu kadarla da omra tamam olur. Eğer bundan sonra hacı tıraş olur, yahut saçını kısaltırsa, helâl yani, ihram'dan çıkmış olur. Ashâb-i kiram dahi böyle yapmışlardır.
Haccı kıran yapanlar ise, tıraş olmaz, saç kısaltmazlar, onlar ihram'da devam ederler. Omra'dan çıkanlar haccetmek isterlerse (8 Zilhicce) terviye günü tekrar ihrama girerek kıran haccını yapanlarla birlikte mina'ya çıkarlar. Nitekim Hz. Câbir de böyle ifâde etmiştir. .

13— Bu yerlerde ve yollarda binek gitmek yürümekten efdâldnv Maamâfîh mes'ele yine de ihtilaflıdır. Binek gitmenin efdâliyeti Resû-lullah (S.A.V.)'in fiili ile sabittir.

14— Sünnet olan husus Mina'da beş vakit namaz kılmak ve dokuzuncu geceyi orada geçirmektir.

15— Araîe günü Mina'dan güneş doğduktan sonra çıkmak, sünnettir.

16— Arafat'a güneş devrildikten sonra varmak sünnettir.

17— Arafat'ta öğle ile ikindi birlikte kılınacaktır.

18— Bu iki namazın arasında başka namaz kılınmayacaktır.

19— îmam bu iki namazdan önce hutbe okuyacaktır. Sünnet olan. hutbelerden biri budur.
Câbir hazretleri'nin «sonra binerek durak yerine geldi...» demesi bize bir takım sünnet ve adabı anlatıyor. Şöyle ki:

1— Cem-î takdim denilen mezkûr iki namazdan sonra hemen vakfe yerine gidilir.

2— Hayvan üzerinde vakfe efdâldir.

3— Cebelü-r-Rahme denilen dağın eteğindeki yatkın kayaların üzerinde durmak daha iyidir. Cebelü'r-Rahms Arafat'ın tam ortasında bir dağdır.

4— Vakfe zamanı kıbleye karşı dönmelidir.

5— Güneş kavuşuncaya k^dar vakfe hâlinde kalmalıdır.

6— Vakfe hâlinde duâ etmelidir. Zîrâ Peygamber (S.A.V.) hayvanın üzerinde ellerini göğsüne kadar kaldırarak Allah'a

duâ etmiş ve ashabına da Arefe gününün duasının en hayırlı duâ olduğunu bildirmiştir.

7— Güneş iyice kavuştuktan sonra kemâl-ı sükûnet ve vakarla yola revân olmalı; eğer sözüne itaat olunur bir zât ise, yanındakilere vakarlı olmalarım tavsiye etmelidir.

8— Hızlı yüremesin diye hayvanının yularını kasmalı; ancak bir kum yığını geldi mi, onu kolaylıkla aşması için yedeğini bir parça gevşetmelidir.

9— Müzdelife'ye vardıkta oraya inmeli ve aksamla yatsıyı, yatsı zamanında bir ezan, iki ikametle kılmalıdır. Burada iki namazın birden kılınacağında ihtilâf yoktur. Yalnız sebebinde ihtilâf vardır. Bâzıları bu cem'in sebebi nüsük yani hac ibâdetlerinden biri olmasıdır; demiş, diğer bâzıları ise seferi olmalarına atfetmiştir.

10— iki namaz arasında başka namaz kılınmaz.

«Sonra fecir doğuncaya kadar uzanıp yattı.» cümlesinde dahi bir takım sünnetler vardır:

1— Müzdelİfe'de gecelemeli. Bunun nüsükten olduğunda ittifak vardır. İhtilâf vacip olup olmadığındadır.

2— Sabah namazını Müzdelİfe'de kılarak sonra oradan çekilmeli. Ve Meş'âril haram'a gelerek orada vakfe yapmalı ve duâ etmelidir. Orada durmak da menâsiktendir.

3— Sonra oradan, hava iyice aydınlandıktan sonra çekilerek batn-ı Muhassir'e gelinir. Ve orada yürüyüşe hız verilir. Çünkü orası Allah'ın ashâb-ı fil'e gazap ettiği yerdir. Binaenaleyh orada durmak ve eğlenmek olmaz.

4— Cemretü'l-Akabe'ye geldikte vadinin içine inerek oraya yedi taş atılır. Bunların her biri bakla tanesi büyüklüğünde olup, her birini ^atarken tekbîr getirilir. Buna şeytan taşlamak derler.

5— Bundan sonra kurban kesilen yere gidilir. Deve kurban etmek istiyenler orada boğazlarlar. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendi eliyle (63) <3eve boğazlamıştır. Beraberinde yüz deve vardı. Bakisini Hz. AH (R. A.ya boğazlattı. Sonra hayvanına binerek Mekke'ye gitti.. Ve tavaf-ı ifâza'yı yaptı. îşte tavâf-ı ziyaret dedikleri bu tavâfttr. Bu tavaftan sonra artık hacılara

ihram sebebiyle haram olan her şey helâl olur. Takat cemre J akabe'de taşları attıktan sonra bu tavafı yapmayana kadın hâla helâl olmamıştır.
İste hadîs-i şerifin ifâde ettiği hac adâb ve sünnetlerinden bir nebzesi Resûlüllah {S.A.V.)'in yukarda arzolunan fiilleri ile beyân olunmuştur. Hadîsin delâlet ettiği hususâtm bir çoğunda ulemâ arasında ihtilâf vardır. Bunlar hakkında kimisi vacip, kimisi sünnet veya müste-hâb demiştir. Ve binnetîce bu hususat terk edilince bâzısı hayvan kesmekle ödeneceğine, diğerleri buna lüzum olmadığına kail olmuşlardır.
Elhâsıl bu bâbda söz uzundur. Burada hadîsin ifâdesine göre söz kısa kesilmiştir. Bu hadîsin şâmil bulunduğu fiilleri yapanlar Peygamber (S.A.V.)'in : «MenâsİkİnİZİ benden alin» emrine imtisal etmiş; onun kavi ve fiillerine uymuş sayılırlar.[824]

760/606- «Hüzeymetü'bnü Sabit radıyallahü anh'âen rivayet edildiğine göre Peygamber Sallaîlahil aleyhi ve sellem, hac'ta veya omra'da telbiyesindcn fârîğ olduğu vakit, Alfah'dan ridvanını ve cenneti ister; cehennemden onun rahmetine sığınırdı.»[825]

Bu hadîsi zayıf bir isnadla Şafiî rivayet etmiştir.
Zayıf olmasının vechi : İsnadında Salih b. Muhammed b. Ebi Zaide vardır. Bu zât'ı hadîs imamları zayıf saymışlardır.
Hadîs-i şerîf, ihramlı bir kimsenin her telbiyeden sonra her zaman bu duayı veya bir benzerim okumasının müstehâb olduğuna delildir. Maamâfîh telbiyeden fariğ olmaktan murâd: Cemre-i akabe'de taş attıktan sonra artık telbiyenin meşru olduğu vaktin sona ermesi de olabilir.[826]

761/607- «Câbir radıyallahü anh'âen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Salîalîahü aleyhi ve sellem :
— Ben şurada kurban kestim; Mina'nın her tarafı kurban kesecek yerdir. Binaenaleyh siz konakladığınız yerde kurban kesin. Ben şurada vakfe yaptım. Arafat'ın her tarafı vakfe

yeridir. Şurada dahi vakfe yaptım. Cem'in her tarafı vakfe yeridir; buyurdular.»[827]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Cem'den murâd : Müzdelife'dir. Bu hadîs-i şerîf ile Peygamber (S.A.V.), hiç bir kimseye onun kurban kestiği yerde kurban kesmek, Arafat'ta ve Müzdelife'de onun durduğu yerde vakfe yapmak, vacip olmadığını ,bilâkis mezkûr yerlerin her tarafı oradaki ibâdetler için kâfi geleceğini ifâde buyurmuşlardır.
Hadîslerdeki bu ziyâdeler tahfif ifâde ederler. Resûlüllah (S.A.V.) bu beyanatı mezkûr yerlerde onun durduğu yerde durmaya imkân bu-lamıyan bir zât'a vermişti. Zîrâ onunla birlikte sayısız kimseler hacc etmişlerdi. Resûlüllah (S.A.V.)'in durduğu yerler ise, bunca insanın durmasına müsait değildi.
Mina'da kesilen kurbanlar : Kıran, temettü, ihsar, ifsad ve nafile olarak hedy kurbanlarıdır. Omra yapanların kurban yeri Mekke'dir. Şâir ceza kurbanlarının yeri ise, Harem-İ şerîf tir. Fakat mes'ele ihtilaflıdır.
Tafsilât fıkıh kitaplarından öğrenilebilir.[828]

762/608- «Âişe radıyallahü anha'dan rivayet olunduğuna göre Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, Mekke'ye geldiği vakit, ona üst-tarafından girmiş ,alf tarafından çıkmıştır.»[829]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Hadîs, Peygamber {S.A.V.J'in feth-i Mekke esnasındaki girişini haber veriyor. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimiz o zaman Mekke'ye Keda# denilen yoldan girmişlerdi. O yoldan Mekke'nin meşhur kabristanı El-Muallat'a inilir. Bu kabristan evvelce sarp bir yerde idi. Sonraları çeşitli zamanlarda Muaviye (R. A.) Abdülmelik, Mehdi, ve Mısır sultanı El-Müeyyed tarafından yeri düzeltilerek çıkılması kolaylaştırılmıştır.
Mekke'nin alt tarafı : Küda' denilen bir sarp yoldur. Mekke'üler : «Meftuh oku gir. Mazmum oku, çık» derler. Bununla «Mekke'ye girerken Keda' yolundan, çıkarken de Küda denilen yoldan çıkılır» demek isterler. Resûlüllah (S.A.V.J'in yukariki yoldan

girmesinin sebebi şudur: Ebu Süfyan: «Atları Küda'dan çıkarken görmedikçe ben müslüman olmam» demiş. Abbas :
«Ne o?» diye sormuş: Ebu Süfyan : «Kalbime bir şey doğdu. Allah atları oradan ebediyyen çıkarmıyacaktır» demişti. Abbas (R. A.) diyor ki: «Resûlüllah (S.A.V.) oradan girdikten sonra bunu Ebu Siifyan'a andım.»
Mekke'ye Peygamber (S.A.V.)'in girdiği yerden girmek ile oradan yine onun çıktığı yerden çıkmanın müstehâb olup olmadığı ihtilaflıdır. Bâzılarına göre müstehâbtır. Hattâ yolu oradan geçmiyenlerin yol değiştirerek oraya sapmaları gerekir. Diğer bâzılarına göre ise müstehâb değildir. Çünkü Peygamber (S.A.V.)'în oradan girmesi yolunun üzerinde olduğundandır. Binaenaleyh yolu oradan geçmiyenlerin mutlaka yol değiştirerek oradan geçmesi îcâp etmez. İbni Teymiyye Resûlüllah (S.A.V.)'in yukariki yoldan girişinin sebebini şöyle îzâh eder: «Vadiye ve kabristanlara nazır olan yukariki yoldan giren adam şehrin ve Kabe'nin ön tarafından girmiş ve Kabe'yi iyice karşısına almış olur. Alt tarafından giren böyle değildir. Zîrâ şehre ve Kabe'ye arkasını döner. Bu sebeple şehrin üst tarafından girmek daha münâsip görülmüş olsa gerektir.»[830]

763/609- «İbni Ömer radıyallahü anhüma'âan rivayet olunduğuna göre kendisi sabaha kadar Zü-tuva'da geceleyip yıkanmadıkça Mekke'ye girmezdi ve bunu Peygamber SaUallahü aleyhi ve seZZem'den rivayet ederdi.»[831]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Zü-tuva; Mekke'ye yakın bir yerdir.
Hadîs-i şerif, Mekke'ye yaklaşınca geceyi Zü-tuva'da geçirerek Mekke'ye gündüz girmenin müstehâb olduğuna delildir. Ekser Ulemâ'nın kavli budur. Fakat Selef-i sâlihîn'den ve diğer ulemâ'dan bir cemaata göre Mekke'ye giriş hususunda gece ile gündüz müsavidir. Peygamber (S.A.V.) Cî'rane omrasmda Mekke'ye geceleyin girmiştir. Hadîs-i şerîf Mekke'ye girmek için yıkanmanın da müstehâb olduğuna delâlet eder.[832]

764/610- «İbnİ Abbas radıyallahü anhüma'âan rivayet olunduğuna göre, kendisi hacer-i esved'i Öper ve üzerine secde edermiş.»[833]

Bu hadîsi, Hâkim merfu'; Beyhakî mevkuf olarak rivayet etmişlerdir.
Hâkim ile Beyhakî onu Cafer İbni Abdullah Humeydi'den muttasıl isnadla İbni Abbas (R. A J'dan rivayet etmişlerdir. Fakat Zehebî Ukayli'den rivâyeten: «Cafer İbni Abdullah hadîsinde vehm ve ız-tırap vardır »demiştir. İmâm-ı Mâlik'ten hacer-i esved'in üzerine secde, etmenin bid'at olduğu rivayet edilmiştir. Müttefekun aleyh olan cihet, hacer-î esved'i öpmektir.
Hacer-İ esved : Kabe duvarındaki meşhur taştır.
Hadîsi tmâm- Ahmed (hasen) bulmuştur. Onu Ezrakî senediyle Muhammed ibni Abhad b. Cafer'den rivayet eder. Bu zât : İbni Abbas'ın terviye günü geldiğini gördüm. Üzerinde bir hülle vardı. Başını taramıştı. Derken hacer-İ esved'i öptü ve üzerine secde etti. Sonra onu öptü ve üzerine üç defa secde etti» demiştir. Bu hadîsi Ebu Ya'la senediyle Ebu Dâvud, Tayyalisî'den, o da Cafer ibni Osman Mahzumî'-den rivayet etmiştir. Demiştir ki: «Muhammed ibni Abbad b. Cafer'in hacer-İ esved'i Öptüpnü ve üzerine secde ettiğini gördüm.» Bir de şöyle demiştir: «Dayım fbnl Abbas ı hacer-i esved'i Öperek üzerine secde ederken gördüm.» Şöyle de demiştir : «Ömer'i hacer-i esved'i Öperek, üzerine secde ederken gördüm.^ Hattâ: «Resülüllah (S.A.V.)'i bunu yaparken gördüm» de demiştir. Hz. Ömer hadîsi Müslim 'in sahihinde şöyledir: «Ömer, hacer-i esved'i öperek ona sarmaştı ve dedi ki: Resülüllah (S.A.V.)'İ sana pek ikram ederken gördüm.» Bu hadîs, yukarıki rivayeti te'yid eder.
Hadîs, hacer-î esved'i öpmenin ve üzerine secde etmenin meşru olduğuna delildir. Fakat secde hakkında Kıvamüddin Kâki şöyle demiştir : «Bizce evlâ olan secde etmemektir. Çünkü bu rivayet meşhur kitaplarda yoktur.» Maamâfîh bâzıları secdenin lüzumuna kail olmuşlardır.[834]

765/611- «(buda) ondan rivayet olmuştur. Radıyallahü anh.

Demîş-îlr ki : Peygamber S&llalluhü aleyhi ve sellem, ashabına : (tavafta); Ikİ rüknün arasmda üç şavtta remel yapmalarını, dört şavtta (âdi yürüyüşle) yürümelerini emretti.»[835]

Hadîs, mütfefekım aleyh'dir.
Bu talimat, Mekke'de cmratü'UKaza'da verilmiştir. Bu hadîsi Buftân (194—256), hac ve megazi bahislerinde şu lâfızlarla tahrîc etmiştir :
«ResûEüflab SaUaJlahü aleyhi ve sellem, ashabına üç şavtta remel yapmalardı iki rükün arasında da yürümelerini emretti.» Müslim'deki rivayeti dahi böyledir. Binaenaleyh hadîsimizdeki lâfzı Bülûgü'l-Merâm nüshalarına yanlışlıkla geçmiş olmalıdır.[836]

766/612- «İbni Ömer radtyallahü anhüma'dan rivayet edildiğine göre beyt'i tavaf ederken, ük tavafta üç defa remel yaparak gider, dört defada yürürmüş. Bir rivayette: Resûlüllah Sallallahüaleyhi ve seîîem}\ hac'ta veya omra'da tavaf edeceği zaman ilk geldiğinde beyt'i üç defa koşarcasına tavaf eder, dört defa da yürürken gördüm; demiştir.»[837]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Tavaf m ilk üç şavtında hızlı yürümenin asıl ve hikmetini İbni Abbas (R. A.) şöyle anlatır :
«Resûlüllâh Sallallahü aleyhi ve sellem, ashâbıyla Mekke'ye geldi. Bunu gören müşrikler biri birlerine: Sîze öyle bir cemâat geliyor ki, Medine'nin sıtması kendilerini bitirmiş; dediler. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) ashabına üç şavtta remel yaparak gitmelerini, îkî rükün arasında yürümelerini emretti. O'na bütün şavtlarda remel ile yürüyüş emretmekten ancak kendilerine yürüyüşü meşru bırakmak istemesi manı oldu.»
Bu hadîsi, Buharı ile Müslim tahrîc etmişlerdir. Müslim'in bir rivayetinde şöyle deniliyor :
«Müşrikler hacer-İ esved'in arka tarafına oturmuşlardı. Mü'mlnle-Hn remel ile gittiklerini görünce: Sıtma kendilerini bitirmiş sandığınız adamlar bunlar mı? Hiç şüphe yok ki bunlar,

şundan ve şundan daha metin; dediler.»
Müslim'den başkalarının rivâvetinde: «Bunlar ancak ceylânlar gibi adamları» dedikleri tespit olunmuştur.
İşte remel ile yürümenin aslı budur .Bunun sebebi müşrikleri kızdırmak ve söyledikleri sözü reddetmektir. Hâdise omratü'!-Kaza.'da olmuş; bir daha da sünnet olarak kalmıştır. Hattâ Resû!-ü Ekrem (S.A.V) bu yürüyüşü hiç sebebi kalmamışken veda haccında da yapmıştır. Halbuki o zaman Mekke-i Mükerreme'de müslüman olmayan kalmamıştı.
İki rükün arasında hızlı yürüyüş yapılmaması müşrikler öte yanda kaldıkları için göremediklerindendir.
Hadîs-i şerîf, ibâdet etmek suretiyle din düşmanlarını kızdırmak istemekte bir beis olmadığına, bunun ibâdetin ihlâs ve samimiyetine dokunmak şöyle dursun, bilâkis ibâdet üstüne ibâdet olduğuna delildir. Bu bâbda Teâlâ Hazretleri :
[838] «Eğer bir düşmandan bir şey ele geçirirlerse o şey sebebiyle kendilerine bir amel-i sâlih yazılır» buyrulmuştur. Bu hususta eserimizin birinci cildinde söz etmiştik.[839]

767/613- (Bu da) ibni Abbas radıyallahü anh'fan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem"\ beyt-i şerîfin İki yemâni rükününden başka bir yerini istilâm-ederken görmedim.»[840]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Beyt-i şerifin yani Kâbe-i Muazzama'nın dört rüknü vardır. Hacer-f esved'in bulunduğu köşeye, rükn-ü esved, ondan sonrakine rükn-ü ye-mânİ derler Fakat anne ile babaya ebeveyn, ay ile güneşe kamereyn dedikleri gibi, taglib yoluyla bu iki rükne «yemânîyyân» da derler. Diğer iki rükne, «şâmîyyân» denilir.
Rükn-U esved'de iki fazilet vardır: Birincisi hâcer-I esved'in bu rükünde bulunması, ikincisi : İbrahim aleyhisselâm'm temelleri üzerine kurulmuş olmasıdır. Rükn-ü yemânide yalnız bir fazilet, yani Hi. İbrahim (A. S.)'in attığı temeller üzerine kurulmuş olması farfieti vardır. Şâmî rükünlerde ise bu faziletler yoktur.

Bundan dolayı rükn-ü es-*ad öpülmek el yahut sopa ile istilâm olunmak suretiyle iki sünnetle ihtisas kesbetmiştir. Rükn-ü yemânf ise yalnız el ile istilâm edilir; öpülmez,ieti birdir, iki yemânî rüknün bu suretle istilâmlan-ıuı müstehâb olduğunda ulemâ-i ümmet müttefiktirler. Şâmî rükünlerin istilâm edilmiyeceğinde ise cumhur ulemâ kail olmuşlardır. Bu bâbda sahâbe-i kiram ile tabiîn devirlerinde bâzı ihtilâflar olmuştur. Fakat bugün o ihtilâflar kalmamış; binaenaleyh şâmî rükünlerin istilâm edilmemesi ittifakı bir mes'ele haline gelmiştir. Babımızın hadîsi de buna delâlet ediyor.[841]

768/614- «Ömer radıyallalıü anfe'den rivayet olunduğuna göre, ken-v. esved'? öpmüş ve : Ben pek âlâ biliyorum ki, sen zarar ve vermez bir taşsın. Eğer Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'ı, s<enî öperken garmüş olmasaydım seni öpmezdim; demiştir.»[842]

Hadîs, müîtefekun aleyh'dir.
îmâm-t Mitilim (204 — 261), Süveyd ibni Gafîe'den şu hadîsi Süveyd demiştir kî : Ömer'i hacer-İ esved'î ksüt gördüm: Hem Resûlüllah (S.A.V.)1 a«na pek ziyâe İkram ve ta'ıim ederken gördüm; dedi.»
Buharij Zubeyr ibni Arabi senediyle §u hadîsi rivayet Zübeyr demiştir ki: Bir adam, İbni Ömer (R. anhümâ)rya hacer-i esved'î öpmenin hükmünü sordu: İbnİ Ömer:
— Peygamber SaîlaUahü aleyhi ve sellem'I onu istilâm ederken ve öperken gördüm; dedi. Zübeyr diyor ki : Ben, (de kendisine) :
— Ya bana kalabalık mani oluyorsa ne dersin? Ya bana galebe çalarlarsa ne dersin? dedim :
— Nedersini bir tarafa bırak! Ben Resûlâllah Sallallahü aleyhi ve seVem'I onu istilâm ederken ve öperken gördüm; dedi.»
Hz. Ömer radıydttahü anh hadîsini Hâkim (321—405) ile Ezrakî de rivayet etmişlerdir. Onların rivayetinden az farkla şu mealdeki ziyâde de vardır : «Ali ibni Ebu Talip (R. A.) Hz. Ömer'e :

— Bil'akis yâ Emirü'l-Mü'minîn. Bu taş hem zarar verir, hem fayda. KÎîâbullah'tan bunun te'vîlinİ bîr bilsen, sen de benim gibi söylerdin. Teâlâ Hazretleri şöyle buyurdu : «Hani Rabbin Âdem oğullarının bellerinden zürriyetlerini almış da onları kendileri aleyhine şahidliğe davet ederek : Ben sizin Rabbiniz değilmiyîm? demiş, onlar da bilâkis Rabbimizsin demişlerdi. [843]. İşte (böylece) Âdemoğuliari ÂHah'ın Râb, ve kendilerinin kul olduklarını ikrar edince, Cenâb- Hak onların bu ahd-ü peymânını bir sayfaya yazarak şu taşa yutturdu. Bu taş kıyamet gününde İki gözü, dudakları ve dili olduğu halde, diriltilecek ve kendisini ziyarete gelenlere şâhidilk edecektir. Binaenaleyh o, şu mektub hakkında Allah-ü Teâlâ'nın eminidir; dedi. Bunun üzerine Ömer (R. A.) :

— Senin olmadığın yerde Allah ben! bırakmasın. Ey Ebü'l-Hasan; dedi.»

Yalnız Hâkim bu hadîs hakkında : «Şeyheyn'in şartları üzere değildir. Çünkü onlar Ebu Harüne'l-Abdî ile ihticac etmediler.» demiştir. ZeheH dahi muhtasarında bu Abdi için : «O sakıttır.» diycr.

Gariptir ki, îbniEbi Şeyhe (—234) «Müsned-iEbi Bekir (R.A.)» in sonunda Peygamber Sallaîlahü aleyhi ve sellem'i haccederken gormuş bir zâttan şu hadîsi rivayet etmiştir: «Hz. Peygamber (S.A.V.) haeer-i esved'in yanında durarak :

— Ben pek âlâ biliyorum ki, sen zarar ve fayda ver
mez bir taşsın; dedf: Sonra taşı öptü; bilâhere Ebu Bekir (R. A.) haccetti ve taşın yanında durarak :

— Ben pek âlâ biliyorum ki sen zarar ve fayda vermez bir taşsın. Eğer Resûlüllah (S.A.V.)'İ seni öperken görmüş olmasaydım, seni Hp-mezdim; dedİı.

Eğer bu hadîsin senedi sahîh ise, o zaman Hâkim ve Ezrakî hadîslerinin bâtıl olduğuna hükmetmek îcâp eder. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) bir taşa : «Sen zarar ve fayda vermezsin» dedikten sonra Hz. Alt (R. A.)'m «hayır, o hem zarar verir, hem fayda.ı demesi cidden ihtimalden uzaktır ve Hz. Peygamber (S.A.V.)'in hadisine muarızdır.

Taberî, (224—310) diyor ki : «Hz. Ömer'in bu sözü söylemesi, nâs putlara tapmaktan yeni ayrıldıkları içindir. Ömer (R. A.) bu

taşı öperse onların bâzı taşlara tazim ve ibâdet câizmiş mânâsını anlayacaklarından korkmuştu. Nitekim câhiHyet devrinde yaptıkları bu idi. Binaenaleyh Hz. Ömer (R. A.), bu taşı öpmeye sebep onun zarar veya fayda verir bir şey olması değil, Peygamber (S.A.V.)'e tâbi olmak idi-ğini anlatmak istemiştir. [844]

769/615- «Ebu't-Tufeyl radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah Sallaîlahü aleyhi ve seUem'l beyt'i tavaf ederken gördüm. Rüknü yanındaki baston ile istilâm ediyor ve bastonu Öpüyordu.»[845]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hacer-I esved hakkında Tirmizî (200—279) ve başkalarının tah-rîc ettikleri ve Tirmizî'nin (hasen) gördüğü İbnl Abbas hadîsinde şöyle deniliyor :
«Resûlüllah Sallaîlahü aleyhi ve sellem:
— Bu taş kıyamet gününde gören iki göz ve kendisini hakkıyla istilâm edene şahadet edeceği ve kendisiyle konuşacağı bir dil ile gelecektir; buyurdular.»
Ezrâkî sahîh bir isnadla Ifani Abbas radıyaîlahü anh'den şu hadîsi rivayet eder :
«Hiç şüphe yoktur ki,şu rükün yeryüzünde Allah'ın yeminidir[846]. Bununla Allah kullarına bir adamın kardeşiyle musâfahâsı gibi musâfahâ eder.» İfnâm-% Ahmed ibni Haribel (164—241) dahi Ibnİ Abbas'dan şunu rivayet ediyor :
«Rükün, yeryüzünde Allah'ın yeminidir.Onunla mah-lûkatına musâfahâ eder. İbni Abbas.m nefsi kabaza-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer o rüknün yanında Allah'dan bir şey istiyen bulunursa o şeyi muhakkak ona verir» Ebu't-Tufeyl hadîsi, rüknü el ile istilâm yerine sopa veya baston gibi âletle istilâm etmenin de kâfi geleceğine delâlet ediyor. Onu eliyle istilâm eden elini, âletle istilâm eden de âletin dokunduğu yeri öper. tmâm-ı Şafiî (150—204)'nin rivayetine göre : «İbni Cüreyc, Atâ'ya : Resûlüllah (S.A.V.)'in ashabından birini istilâm yaptıktan sonra, elini öperken gördün mü? diye sormuş. O da :

Evet. Câbir ibni Abdullah'ı, İbnî Ömer'i, Ebu Said'i ve Ebu Hüreyre'yi istilâm yaptıkları vakit ellerini öperlerken gördüm» demiştir, Eğıçr kalabalıktan dolayı istilâm mümkün olmazsa onun karşısına durarak el kaldırılır ve tekbîr alınır. Çünkü Peygamber (S.A.V.) Hz. Ömer'e :

«Yâ Ömer! Sen gerçekten kuvvetli bir adamsın. Başkalarını hacer-i esved için sıkıştırma; zayıflara eziyet vermiş olursun. Eğer bir aralık bulursan onu istilâm ediver. Bulamazsa tehlil ve tekbîr getir.» buyurmuşlardır.

Bu hadîsi îmâm-% Ahmed ile Ezrâkî rivayet ediyorlar.

Eliyle hacer-i esved'e işaret edip, ona temas edemiyen sadece tehlil ve tekbîr getirecek, elini öpmeyecektir. Çünkü öpmek yalnız hacer-i esved ile ona dokunan şeye mahsustur.[847]

770/161- «Ya'lâ b. Ümeyye radıydUahü anh'âen rivayet olunmuştur. Demîştir ki: Resûlüllah Salldllahü aleyhi ve sellem, yeşil bîr elbiseyi koltuğunun altından omuzuna dolamış olarak tavaf etti.»[848]

Bu hadîsi, Nesâi müstesna, Beşler rivayet etmişlerdir. Tirmizî onu sahîhlemiştir.

tlztıba» : Koltuk altına almak manasınadır. Burada elbisenin ortasını sağ koltuğunun altından geçirerek iki tarafını ön ve arkadan sol omuzunun üzerine sarmaktır. Bu takdirde sağ omuz açıkta kalır ve görünür. Bazılarınca omuzların ikisinin de görünmesi lâzımdır. îztıba ilk defa omratü'l-kaza'da yapılmıştır. îztıba ile remel müşriklerin gözüne çok kuvvetli görünmelerine sebep olmuştur. Bir daha sünnet olarak devam edegelmislerdir. Îztıba tavaf şavtlarının hepsinde yapılır. Tavaf bitti mi elbise düzeltilir. İki rek'ât kılınan tavaf namazına iztıbasız durulur. Bâzılarına göre iztıba yalnız evvelki üç şavtta yapılır.[849]

771/617- «Enes radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Bizden ihlâl yapmak İstîyen ihlâl yapar; ona inkârda bulunulmaz; tekbîr almak Istİyen tekbîr alır, o'na da inkârda

bulunan olmazdı.»[850]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Ihlâl'in teîbiye ederek sesi yükseltmek mânâsına geldiğini yukarda görmüştük. Ihlâl'in vakti ihramdan başlıyarak ondan çıkıncaya kadar devam eder. Hac'ta ihramdan Hill'e çıkmak, cemre-I akabe'de şeytan taşlamaya başlamakla; omra'da ise tavafla olur.
Hadîs-i şerîf, telbiye yerine tekbîr getirmenin zarar etmiyeceğîne delâlet ediyor. Hz. Enes (R. A./ın sözünden bunu yapardıkları anlaşılıyor ki; Resûlüllah (S.A.V.) aralarında olduğuna göre, takrir buyurmuş oluyorlar .Binaenaleyh istiyenin tekbîr, istiyenin telbiye yapması sünnet bile olmuş olur. Ancak hadîsimiz M i na'darı Arafat'a nasıl geldiklerini beyân için sevk edilmiştir ve o bâbda nâsstır : cArefe günü sabah namazından sonra telbiye kesilir» deyenlere bu hadîsde cevâb-ı red vardır.[851]
772/618- «İ bni Abbas radıydUahü anhüma'âan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Peygamber Sallaîîahü aleyhi ve sellem, beni yol eşyatıyla -yahut «zayıflarla»-. Cem'iden geceleyin gönderdi.»[852]

(Yahut zayıflarla) tabiri râvinin şek ettiğini gösteriyor.
Cem': Müzdelife'dir. Kelimenin asıl mânâsı bir yere toplamaktır. «En-Nihaye» nâm eserde beyân olunduğuna göre Hz. Âdemle, Kavva cennetten çıktıktan sonra burada buluştuklarından Müzdelife'ye cem denmiştir.
Müzdelîfe'de geceliyerek sabah namazını da orada kıldıktan sonra Meş-ar-ı haram'a gidileceğini; orada vakfe (duruş) yapılacağım ve iyice sabah aydınlanmadan oradan yola çıkılmayacağını yukarıda görmüştük. Cahîliyet devrinde araplar haccederlerken güneş doğmadan müzde-life'den yola çıkmazlarmış. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) onlara muhalefet etmek istemiştir. Ancak Ibnl Abbas (R. A.) hazretlerinin bu hadîsiyle benzerleri zayıflara orada gecelememek için ruhsat verildiğine delildir. Kadınlar da zayıflar hükmündedir. Bunu Esma bînîi Ebi Bekir (R. anha) nin bir hadîsinden anlıyoruz. Bu hadîste

Peygamber (S.A.V.)'in mihaffe içinde deve sırtında taşınan kadınlara ru^at verdiği beyân ediliyor.[853]

773/619- «Âişe radıyallahü anha'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Şevde Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'den Müzdelife gecesi, ondan evvel yola çıkması hususunda izin İstedi, (çünkü) Sebt yani ağır bîr kadındı. Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, ona izin verdi.»[854]

Bu hadîsle yukarıki hadîs mütfefekun aleyh'dir.
Hadîs-i şerîf, sabah olmadan Müzdelife'den çekilmenin caiz olduğuna delildir. Lâkin hu cevap özürlülere mahsustur. Nitekim «Ağır bir kadındı» ifâdesinden de anlaşılmaktadır. Cumhur ulemâ'ya göre Müzde-life'de gecelemek vaciptir. Terk edilirse kurban îcâp eder. Hanefîler'le diğer bâzı ulemâ'ya göre sünnettir. Binaenaleyh terkinden dolayı kurban kesmek îcâp etmez. Günâha girmiş olmaz. Yalnız faziletten mahrum olur.
Bâzıları: «gecenin ekserisini Müzdelife'de geçirmek kâfidir» demiş; diğer bâzıları bunu gece yarısından bir saat sonraya kadar orada kalmakla tefsir etmişlerdir. Başka kaviller de vardır. Fakat Resûlüllah (S.A.V.) sabah namazını kılıncaya kadar orada kalmıştır: «Menâsi-kinizi benden alın» buyurması da cay-i dikkattir.[855]

744/620- «İbnİ Abbas radıyallahü anhüma'âan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem bize :
— Güneş doğmadıkça cemreyi atmayın; buyurdular.»[856]

Bu hadîsi Nesâî müstesna Beşler rivayet etmiştir. Hadîste inkıta vardır.
Çünkü râvileri arasında Hasan-ı Uranî Beceü, bulunuyor. Vakıa bu zât sıkadır. Kendisiyle îmâm-t Müslim ihticac etmiş; Bühârî de onunla îstişhatta bulunmuştur. Ancak İbnî Abbas (R.A.)'dan rivayet ettiği hadîsi, münkatıdır. tmâm- Ahmed ibni Hanbel:

«Hasan-% Urani, İbni Abbas'dan işitmemiştir» der.
Hadîs-i şerîf, cemre-î akabe'nin güneş doğduktan sonra atılacağına delildir. Zâhirîn'e bakılırsa, Müzdelife'de gecelememek için izin alarak evvelden Mani'ya gelmiş bile olsa, yine cemre için güneşin doğmasını beklemek îcâp eder. Bu mes'elede dört kavi vardır:

1— Gece yarısından sonra âciz veya kadir herkese cemreyi atmak caizdir. îmâm-i §âfiî ile Ahmed ibni HanbeVm mezhebi budur.

2— Mutlak surette fecir doğduktan sonra atılır. Hanefîler'le Mâ-llkller'in kavli budur.

3— Kaadir olanlara ancak fecir doğduktan sonra; özürlülere ise gece yarısından sonra cemre-i akabe'yi atmak câîzdir. Hadeviyye fırkasının kavli budur.

4— Kaadir olanların güneş doğduktan sonra atması lâzımdır. Süfyân-ı Servi ile îbrahim-i Nehaî'nin mezhebi budur. [857]

775/621- «Âişe radıyatlahü anha'd&n rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem, kurban bayramı gecesi Ummü Seleme'yi (Mina'ya) gönderdi de, fecirden önce taşlarını attı. Sonra gitti tavâf-ı ifaza'yı yaptı.»[858]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud rivayet etmiştir. îsnadı Müslim'in şartı üzeredir.
Hadîs-i şerîf fecir doğmazdan evvel taş atmanın caiz olduğuna delîldir. Resûlüllah (S.A.V.) bu cevazı takrir suretiyle beyân buyurmuştur. Fakat İbni Abbas hadîsi bu hadîse muarızdır. İki hadîsin araları şöyle bulunur: Özrü olanlara fecirden evvel taş atmak caizdir. İbni Abbas (R. A.)ın özrü yoktu. Bu kavi yukarda da görüldüğü vecihle Hadeviyye fırkasımndır. Diğer ahvâl yukarda görüldü.[859]

775/622- «Urvetü'bnü Mudarris[860] radtyaîlahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah gallallahü aleyhi ve selîem:
— Her kim bizim şu namazımızda (yani Müzdelife'de) bulunur da bizimle vakfe yapar, nihayet yola revân olursak, ve bundan evvel Arafat'ta gece veya gündüz vakfe yapmışsa, o kimsenin haccı tamam olmuştur. Hac ibâdetlerini de İcra etmiştir.» buyurmuşlardır.[861]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmişlerdir. Tirmizî ile Ibnİ Hüzeyme onu sahîhlemi şlerdir.
Hadîs-i şerifin baş tarafı şöyledir :
«Resûlüllah Sallalîahü aleyhi ve seîlem'e Mevkif'ta yani Müzdelife'de İken geldim ve dedim ki: Vâ Resûlallah! ben Cebel-i tay'dan geldim. Hayvanımı bîtâb düşürdüm; nefsimi yordum vallahi üzerinde vakfe yapmadık bir dağ bırakmadım. Acaba haccım oldu mu?». Bundan sonra hadîsin kitabımızdaki kısmını zikretmiştir.
Hadîs-i şerîf, hacc'm ancak Müzdelife'de sabah narruızında bulunarak Îmâmü'l-Müslimîn yola revân oluncaya kadar orada durmak ile tamam olacağına delildir. Fakat bundan önce gece veya gündüz Arafat'ta vakfe'ye durmuş olması şarttır. Keza arefe günü zevalden sonra, yahut kurban bayramı gecesi Arafat'ta durmanın vakfe için kâfi geleceğine, bunu yaptıktan sonra artık tefes'ini icra etmiş sayılacağına delâlet ediyor.
Tefes: Hac ibâdetleri demektir. Bâzılarına göre ise, ihramdan çıktıktan sonra yapılan tırnak kesmek, koltuk altlarından kıl yolmak, bıyık kesmek gibi işlerdir. Mefhumu şarta bakılırsa, bunları yapmayamn haccı tamam olmaz. Arafat'ta vakfeyi terk edenin haccı biüttifak tamam değildir. Müzdelife'dekini terk edenin haccı mezhep imamları ile Cumhur'a göre tamamdır. Yalnız kurban lâzım gelir. İbni Abbas (R. A.) ile seleften bir cemâat'a göre Arafat'taki gibi burada da vakfe rükündür. Delilleri hadîsteki mefhumu şarttır. îmâm-ı Nesâî (215—303) 'nin rivayet ettiği şu hadîs de onların delilidir:
«Kim müzdelife'ye yetişemezse onun haccı yoktur.» Bunlar

Resûlüllah (S.A.V.)'in fiili ve Teâlâ hazretleri'nin şu kavl-i kerîmiylede istidlal ederler: « [862]» «Allah'ı meş'ar-ı haramda zikredin.»
Fakat Cumhur'a göre Urve hadîsinde zikrolunan şeyleri yapanın haccınm tamam olmasından murâd : Kâmil hac'tır. Buna tmâm-ı Ahmed'le sünen sahiplerinin ve İbni Hibban, Hâkim, Dâre Kutni ve Beyhâkî'nin rivayet ettikleri şu hadîs delildir:
«Peygamber SattaTlahü aleyhi ve sellem'e Arafatta vakfede İken, Necİdlilerden bîr takım insanlar gaîcrek: Hac nasfl (tamam olacak) diye sordular. Resûlüllah (S.A.V.) de :
— Hac Arafat'tır. Kim MüzdeÜfe gecesi sabah namazından evvel gelirse haccı tamam olmuştur; buyurdular.»
Ebu Davud'un bir rivayetinde :
«Fecir doğmazdan önce kim Arafata yetişirse hacca yetişmiştir.» denilmiş; Dâre KutnVnin rivayetinde: , «Hac Arafattır; hac Araf attır» buyruimuştur.
Cumhur : «Bilhassa Dâre Kutnî'nin rivayeti iddiamızı ispat hususunda sarihtir» diyorlar, îbni Abbas ile diğer ulemânın delillerine Cumhur cevap vermiş ve : «Kim Müzdelife'ye yetişemezse onun haccı yoktur» hadîsi tevile ihtimallidir. Yani kâmil hac demektir. Sonra bu ziyâde Ebu Cafer-i Ukayli'nin rivayetidir ki, inkârı hususunda bir cüz kitap telif edilmiştir» demişler Âyet için de: «Bu âyet yalnız meş'ar-ı haram'da zikri emrediyor. Onun rükün olduğuna delâleti yoktur» mütâlâasında bulunmuşlardır.[863]

777/623- «Ömer radıyallahü anh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Gerçekten müşrikler {Müzdelife'den) güneş doğuncaya kadar akın etmezler ve : Aydınla ey Sebîr; derlerdi. Ve şüphesiz Peygamber Saîîallahü aleyhi ve sellem onlara muhalefet etti de, güneş doğmazdan evvel akın etti.»[864]

Bu hadîsi, Buhârî rivayet etmiştir.
Sebîr : «Müzdelîfe»de bir dağdır. Mekke dağlarının en büyüğü budur. Buhârî'nin bir rivayetinde hadîs:
«Aydınla ey Sebîr, koşalım diye» ziyâdesini hâvidir. Bu hadîsi

îsmâiîî ve îbni Mâce tahrîc etmişlerdir.
Hadîs-i şerif, ifazanın yani Müzdelife'den akın etmenin güneş doğmazdan evvel meşru olduğuna delildir. Sabahın son derece aydınladığını bildiren Câbİr hadîsi yukarda geçti.[865]

778/624- «Ibni Abbas île Üsâme b. Zeyd radıyaTlahü anhüm'âen rî-vâyet edilmiştir. Demişlerdir ki : Peygamber Salîalîahü aleyhi ve sellem cemre-i akabeyi afıncaya kadar, telbiyeye devam etti.»[866]

Bu hadîsi Buhârî rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîf, kurban bayramı günü cemre-i akabe'yı atıncaya kadar telbiyeye devam etmenin meşru olduğuna delildir. Telbîyenin ilk taşla birlikte mi, yoksa taş atma bittikten sonra mı kesileceği ihtilaflıdır. Cumhur Ulemâ'ya göre ilk taşla birlikte telbiye kesilir, İmâm-ı Ahmed'e göre ise, taş atma sona erdiği zaman kesilir. NesâVnin rivayet ettiği şu hadîs, îmâm-% Ahmed'in delilidir :
cCemreyi atıncaya kadar telbiyeye devam etti. Döndüğü zaman telbfyeyi kesti» îbni Hüzeyme'nin Ibni Abbas'dan, onun da, Fadl'dcn rivayet ettiği şu hadîs de îmâm-ı Ahmed'in delîllerindendir :
«Fadl demiştir ki: Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem ile Arafattan döndüm. Ta cemre-i akabe'yi atıncaya kadar telbiyeye devam etti. Her taşla birlikte tekbîr alıyordu. Sonra son taşla beraber telbİyeyî kesti».
Bu hadîs için îbni Hüzeyme : «Sahîh bir hadîstir» demiştir. Bu hadîs, Ibni Abbas hadîsini îzâh ediyor ve anlaşılıyor ki hadîsteki: «cemre-i akabeyi atıncaya kadar» ifâdesinden murâd : Taş atmayı bitirinceye kadar demek imiş. Telbiyenin ne zaman kesileceği ulemâ arasında ihtilaflıdır. Hanefîler'e, Şâfiîler'e ve Mâlikîlere göre ilk taşla birlikte kesilir.[867]

779/625- «Abdullah ibni Mes'ud radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre, kendisi (cemretü'l-akabe'yi atarken) beyt'i

soluna, Mina'yı sağına alarak cemreyi yedi ufak taş (dan İbaret) olarak atmış ve :
— Bu, kendisine Bakara sûresi indirilenin makamıdır; demişti». [868]

Hadîs, müttefskun aleyh'dir.
Bu keyfiyetin vacip değil, müstehâb olduğunda ulemâ ittifak etmişlerdir. Bu sözü Ibni Mes'ud radıydllahü anh : «Taşlar cemrenin üstünden atılır» diyenlere cevâb-ı red olmak üzere söylemiştir. Sair cemre taşlarının, cemrenin üstünden atıldığı müftefekun aleyh'dir, Sûre-1 bakara'nın tahsis-i biz-zikr edilmesi, ya «kseri hac fiillerinin o sûrede zikredilmesinden, yahut da b usûre ekseriyetle diyanet ve muamelâta şâmil olduğundandır. Ayrıca hadîsde mezkûr sûreye, sûre-f bakara denilebileceğine işaret vardır. Bâzıları sûre-i bakara denilmesini mekruh addetmişlerdir.[869]

780/626- «Câbİr radıyallahü anft'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûlül.'ah SdUaUahü aleyhi ve seUem, cemreyi bayram günü kuşluk zamanı; oncfan sonraki günlerde ise, güneşin zevalinden sonra attı.»[870]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Cemre-i akafee'nin ne vakit atılacağına dair yukarda söz geçmişti. Bu hadîs üç yerde atılan taşların hep güneşin zevalinden sonra atılacağını bildiriyor. Cumhur ulemâ'nın kavli de budur.[871]

781/627- Ibnî öm«r radtyaîUhü anhüma'âan rivâyef edildiğine gör«, kendisi aşağıdaki cemreyi yedî taş olarak atar; her taşın arka-ctndan tekbîr alırmış. Sanra Herde düze çıkar ve kıbleye ka?şt dönerek susun aeman ayakta kahr, tîuâ eder ve ellerin? kaldırırmış. Bu-dan son-orSa cemreyi atar, scsru-a sö5u tutarak düz çıkar ve kıbleye k-arş? ayakta dsiFur; sonra dyâ eder vs ellerini kaldırır; uzun zaman ayaHa kalırmış. Bandan sonra

zgft'E-Âkabe cemresini vadinin îdinden atar, orada durmazmış. Sonra çejr gidsr ve: Resûiiillah SaUallahü aleyhi ve sellemi böyle yaparken gördüm; dermiş.[872]

Bu hadîsi, Buh&r! rivayet etmiştir.
Aşaği cemre; mescid-i hayf'e yakındır. Kurban bayramjnın ikinci günü cemre taşı atmaya evvelâ buradan başlanır.
Hadîs-i şerîf, yukarda geçen bâzı hadîslerin delalet ettikleri: Har cemrede yedi taş atma, ve her taşı atarken tekbîr alma mes'elelerine delâlet ediyor. Ziyâde olarak bunda iki cemrede taglan attıktan sonra kıbleye dönerek uzun zaman ayakta dua edileceğine delâlet vardır. Ayakta durmanın miktarını îbni Ebi geybe'mn sahih bir isnad-la tahrîc etüği bir hadîs beyân etmiştir. Bu hadise göre ıbnf Ömer (R. A.) hazretleri iki cemrede sûre-î bakara'yi okuyacak kadar durur, ve duâ ederken ellerini kaldmrnuş. îbni Kudâme (—744) : «Bu bâb&a ihtilâf bilmiyoruz. Yalnız Mâfflc'in duâ ederken eî kald?.rma3-dığı rivayet ediliyor» demiştir. Buradaki !bni Ömer hadîsi îmâm-% Mâliktin aleyhine delildir.[873]

782/628- «{yine) İbn? Ömer radtyallahü anh'den rivayet edildiğine göre; Resûlüllah SaUalîahü aleyhi ve sellem:
— Allah'ım, tıraş olanlara rahmet buyur; demiş. As
— Ya saçîarını kssaltarUar (ne olacak) Yâ ResûSüîlah? demişler:
— Saçlarını kssaîtanlara da» buyurmuşlardır.» [874]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Tiraf olanlardan maksad: Hac veya omra'dan çıkanlardır. Musannif merhum «Fethitil-Bâri-» de : «Resûlüllah Saîlallahü aleyhi ve settem'e sual soran ashabın kim olduklarını bunca dikkatle araştırmama rağmen hadîsin hiç bir tarîkinde bulamadım.» diyor.
Hadîsin zahiri, Resûlüllah (S.A.V.)'in tıraş olanlara iki defa duâ ettiğini, üçüncüde bunlara atıf suretiyle saçlarını kısaltanları da kattığını gösteriyor. Bâzı rivayetlerde tıraş olanlara üç defa duâ

ettiği sonra bunların üzerine saçlarını kısaltanları da atfeylediği zikrolunmuştur.
Resûlüllah (S.A.V.)'in bu duâayı nerede yaptığı ihtilaflıdır. Bâzılarına göre Hudeybiye omra'sında, diğer bâzılarına göre de haccetü'l-Vedâ'da yapmıştır. Imamü'l-Haremeyn (419—478) Hudeybiye'de yaptığına cezmen kail olmuş; Nevevî (631—676) ise Haccetü'l-Vedâ'da yapmış olduğunu kuvvetli bularak : «Sahîh ve meşhur olan budur» demiştir. Kadı îyâz (476—544): «Her iki yerde duâ etmiştir.» diyor ,bu söz için Nevevî «İhtimalden uzak değildir» demektedir. ibni Dakİkü'l-îyd (625—702) dahi buna benzer bir mütalâa ileri sürmüştür. Musannif: «Müteayyin olan budur. Çünkü bütün rivayetler bu hususta biri birini tutmaktadır» diyor.
Hadîs-i şerif, tıraş olmakla saç kısaltmanın her ikisinin meş-rûiyyetine, fakat tıraş olmanın efdâl olduğuna delildir, tmâm-ı Mâlik (93—179) ile Ahmed İbni Haribel ve diğer bâzı zevata göre, bütün kafayı tıraş ettirmek vaciptir. Bâzılarına göre ,bütün kafayı tıraş ettirmek vacip değil, efdâldir. Yoksa en az bir miktarı tıraş etmek kâfidir. Hanefiler başın dörtte birinin, diğerleri yarısının tıraş edilmesi lüzumuna kail olmuşlardır. Hattâ: «Üç kıl, bir kıl tıraş etmek kâfidir» diyenler de bulunmuşlardır.
Elhâsıİ, her mezhep imamına göre ,abdestte başa ne miktar meshe-dilecekse, tıraş için de o miktar kâfidir.
Kısaltmanın miktarına gelince, bâzılarına göre parmak ucu kadar olmalıdır; «Daha azı kâfidir» diyenler de vardır. Bütün bunlar erkekler hakkındadır. Bir de tıraş olmayı saç kısaltmaya tefdil ve tercih, hacc-ı ifrad ile omra yapanlara göredir. Temettü* yapanları Peygamber (S.A.V.) tıraş olmakla, saç kısaltmak arasında muhayyer bırakmıştır. Nitekim Buhârî'nin bir rivayetinde zikredilmiştir.
Kadınlar hakkında meşru olan bilittifak saç kısaltmadır. Zîrâ Ebu Dâvud, İbni Abbas (R. A./dan şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Kadınlara tıraş olmak yoktur. Kadınlara ancak saç kısaltma vardır.» îmâm-ı Tirmizî (200—279) Hz. Ali (R. A./dan:
Kadınm başını tıraş etmesini yasak ettiğine dair bir hadîs rivayet eder. Bilfarz tıraş etse, Şâfiîler'den bâzılarına göre, kâfi, lâkin mekruhtur.[875]

783/629- «Abdullah ibnl Amr ibni As radıyallahü anhüma'dan rivayet olunduğuna göre, Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, veda haccında (bayram günü öğleden sonra) hayvanın üzerinde cemrede hutbe okuyarak) durmuş; ashap kendisine sual sormaya başlamışlar.
Bir adam :
— Bilemedim ve kurban kesmeden tıraş oluverdim; demiş. Resûlüllah Saîlalîahü aleyhi ve sellem :
__ Kes günâh yoktur; buyurmuşlar. Bİr başkası daha gelerek :
— Bilemedim ve cemre-i akabe'de taşları atmadan deveyi boğaz-layıverdim; demiş. Resûlüllah Saîlallahü aleyhi ve sellem (ona da):
__ At günâh yok; buyurmuşlar (hâsılı) o gün (zamanından) evvel veya sonra yapılmış neler sorulmuşsa hep
— Yap günâh yok; buyurmuşlardın.[876]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Musannif merhum buradaki sual soranların dahi bunca araştırmalara rağmen isimlerini bulamadığım söylüyor.
Hacılara kurban bayramı günü yapılacak dört vazife vardır: Cemre-î akabe'de taş atmak, hedy kurbanını kesmek, tıraş olmak veya saç kısaltmak, tavâf-ı ifaza. Meşru olan tertip budur. Resûlüllah (S.A.V.) de haccında böyle yapmıştır. Sahîheyn'de şu hadîs vardır :
«Peygamber Saîlallahü aleyhi ve sellem smreye giderek taştan affı. Sonra Mina'dakİ menziline gelerek deve beğasladı. Ve berbere :
— (sacımı) a!; dedi.»
Mutlak surette hac için böyle yapılacağında >nizâf yoksa da, kıran hacet'm yapanlar için bâzı fukahâ: «Tavaf etmeden tıraş olamaz» demişlerdir.
Hadîs-i şerif, zikri geçen şeylerin biri birine takdim ve tehirinin câ iz olduğuna delildir. Fakat uiemâ bu bâbda ihtilâf etmişlerdir. Hadîs ulemâsı ile l*nâm-t Şafiî ve diğer bâzı uiemâ hadîste zikri geçen şey-lerm bîri birinden evvel veya sonra yapılması caiz

olup, terkinden dolayı kurban icap etmiyeceğine kail olmuşlardır. Çünkü Peygamber (S.A.V.) sorana «p*ünâh yok» buyurmuşlardır. Bu kelime hem günâ-hm, hem de fidyenin lâzım gelmiyeceğinde zahirdir.[877]

784/630- Mîsver b. Mahreme[878] radıyallahü anh'den rîvâyeJ olunduğuma gere; Resâlüllah SaUallahü aleyhi ve seMem, tıraş olmazdan önce deve boğazlamış; ashabına da bunu emretmiştir»[879]

Bu hadîsi, Buharı rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif, tıraş olmadan kurban kesmenin caiz olduğuna delildir. Bu cihet bundan evvelki hadîşde de görülmüştü. Bâzıları : «Misver hadîsi, Peygamber {S.A.V.)'in Hudeyblye omrası esnasında muhasara edildiği zaman ,kurban keserek Htll'e çıkmasını yani fîîl-î Resûf'ü haber veriyor.» derler. Buharı bunun için ayrıca bir bâb tahsis etmiş; ona emuhasara esnasında tıraş olmadan kurban kesme babı» demiştir. Butıârî bu tertibin muhasara zamanına mahsus olmak üzere vacip olduğuna işaret ederek, hadisi «Kitâb-ü şurut» ta uzun uzadıya rivayet etmiştir.
Mezkûr hadîste RsûlüElah (S.A.V.)'in ashâb-i kirâm'ına :
«Kalkın develerinizi boğazlayın; sonra tıraş olun» buyurduğu zikir olunur.
Musannifin bu hadîsi «İhsâr babı» nda zikretmesi daha iyi olurdu.[880]

785/631- Âİşe radıydUahü anha'âan rîvâyeî olunmuştur. Demişflir ki: Resûlüllah SaUallahü aleyhi ve sellem:
— Taşları attınız ve tıraş oldunuz mu artık sie güzel koku ve herşey helâl olmuştur. Yalnız kadınlar müstesna; buyurdular». [881]

Bu hadîsi, Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. İsnadında zaaf vardır.
Çünkü râvîleri arasında Haccac ibni Artat varan, imûlal.

Haccac'dan olmak üzere başka tarîkleri de vardır. Hadîs-i şerif, Hlll'e çıkmanın iki şeyle yani cemre-* afcabe'de taş atmak ve bir de tıraş olmakla meydana geleceğine delildir. Bu iki şey ihramlıya kadınlardan maada her şeyi helâl kılar. Cima* ise ancak tavaf-ı ifazâ'dan sonra helâl olur.[882]

786/632- «!bnî Abbas radıyaM&hü anhüma'dan rivayet-Eundufiuna göre; Peygamber SaUallahü aleı/hi ve sellem:
— Kadınlara tıraş olmak yoktur. Onlar ancak saç kısaltırlar; buyurmuştur.»[883]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud güzel bir isnadla rivayet etmiştir.
u hüküm az yukarda İbni ûmnr hadisinin şcriarJ2 görüldü.[884]

787/633- İbnİ Ömer radıyallahü anhüma'dan rivayet olunduğuna göre; Abbas ibni Abdülmuttalİp radıyallahü anh sakalığı dolayısıyla MİNa gecelerinde Mekke'de gecelemek için Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve selîem'öen izin istemiş, Resûlüiiah Sallallahü aleyhi ve seUem de kendisine İzîn vermiştir.»[885]

Hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Hazreti Abbas (R.A.)'m sakalığı zemzem'de idi. Geceleri zemzem suyunu kuyudan çekerek havuzlara doldurur, sebil yaparlardı.
Hadîs-i şerif, kurban bayramının ikinci ve üçüncü gecelerini Mina'-da geçirmenin vacip olduğuna delildir. Ancak özürlüler bundan müstesnadır, îmâm-ı Ahmed ibni Hanbel'in bu kavle zâhip olduğu rivayet edilir. Hanefîler'e göre Mina'da gecelemek sünnettir. Bâzıları bu hükmün Hz. Abbas'a mahsus olduğuna, diğer bâzıları ise hem Hz. Abbas'a, hem de diğer ihtiyâcı olan sakalara' şâmil olduğuna kaildirler. îmâm-ı Şafiî'ye göre suya kıyâsen şâir yiyeceklerle, malını muhafaza, hastasını tedavi gibi şeyler de bu hükümde dâhildir.[886]

788/634- «Asım b. Adiyy[887] radıyallahü anh'öen rivayet edildiğine göre, Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve seîlem, deve çobanlarına Mina'da gecelememek İçin ruhsat vermiştir. Bunlar bayram günü cemre-i aka be taşlarını atar, sonra üçüncü günü her iki gün İçin taş atarlar. Sonra dördüncü gün taş atarlar.»
Bu hadîsi, Beşler rivayet etmiştir. Tîrmîzî ile İbni Hibban onu sa-hîhlemişlerdir.
Hadîs-i şerîf, özürlülere Mina'da gecelememek caiz olduğuna ve bu işin Abbas (R. A.) ile onun sakalığına mahsus olmadığına delildir. Şu halde bir kimse sakalık yapsa zemzem sakalarına caiz olan herşey ona da caiz olacak demektir. «Üçüncü günü her iki gün İçin taş atarlar» cümlesinden murâd: İkinci gün gelmeyip, o günün taşlarını da üçüncü gün atmaktır.[888]

789/635- «Ebu Bekre radıyallahü ank'den rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, bize kurban bayramı günü hutbe okudu... ilâh.»[889]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Hadîs-i şerîf, bayram hutbesinden başka bir hutbenin kurban bayramı günü meşru olduğuna delildir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) haccı esnasında bayram namazı kılmamış; bayram hutbesi okumamıştı. Hac'ta meşru olan hutbeler HanefîSer'le Mâlikîler'e göre üçtür: Bunların birincisi yedi zilhicce günü, ikincisi arefe günü, üçüncüsü de kurban bayramının ikinci günüdür. îmâm-ı Şafiî (150—204) bayramın ikinci günü okunan hutbeyi üçüncü güne nakletmiş, buna sebep olarak ikinci günün nefr yani dağılma günü olmasını göstermiştir.
Şafiî'ye göre dördüncü bir hutbe de kurban bayramı günü okunur. Fakat bunu Hanefîler'Ie Mâlikîler hutbe değil, umumi tavsiyeler ve nasihatlar mâhiyetinde telâkki ederler. Çünkü böyle tavsiyeler hac'ta meşrudur. Bu tavsiyeler meyâmnda şunlar da vardır :
«Fahrî Kâma* Saîlaîîahü aleyhi ve sellem bize ;
— Bugünün hangi gün olduğunu bitirmişiniz? dedi, Allah ve Resöiü daha İyi hlllr; dedik. Buıu.n üzerine sustu. O derece kî:

O güne adından başka bîr ad takacak zannettik. Müteakiben:
— Kurban bayramı günü çleğil mi?
— Evet Öyle; dedik.
— Bu ay hangi aydır? «tedi. Biz:
— AHah ve Resulü daha İyi bHIr dedik; derken sustu. O derece d® ki, ona admdan başka bir ad tskasak zannettik. Sonra:
— Zilhicce değiî rni? dedi. B\%:
— Evet öyle; dedik.
— Bu belde hangi beldedir? dedi. Bî*;
Allah ve Resulü daha iyi bîür; dedik. Derken yine susiu, O deerce ki ona adından başka bir ad takacak ^anneitîk. Nihayet:
— Belde-i haram değil rni? dedi.
— Evet, öyledir; dedsk. Sunun üzerine:
— Hiç şüphe yok ki sizin kanlarınız, mallarınız, size şu beldenizde, şu ayınızda, şu gününüzün hürmeti gibi Rabbinize kavuşacağınız güne kadar haramdır.Dikkat edin. Tebliğ ettim mi? buyurdular. Ashap:
— Eveî; diye cevap verdiler.
— Allah'ım şahid ol. Burada olan olmayana tebliğ edi-versin. Z\râ nice tebliğ edüen vardsr ks, işitenden daha belleyişiidsr. İmdi benden sonra bîri birinizin boynunu vuran kâfirler olmaysn; buyurdular.»
Bu hadîsi, Buhârî tahrîc etmiştir.
îbni Kayyım (691—751): O günkü hutbe hakkında gunları söylüyor : «Sonra Mîna'ya dönmüş ve nâs£ beliğ bîr hutbe okuyarak ken-ûllerlne kurban gününün hürmetini ve ind - Allah faziletini; Mekke'nin bütün beldeler üzerine hürmetini bildirmiş; Allah'sn kitabıyla kendilerin! îdâre edenlere karşı itaatkâr olmalarını ve keza ,hae ibâdetlerini kendisinden Öğrenmelerini nâs'a emretmiş : «İhtimal ben bu yıldan sonra haccedemem» demiş; muhacirlerle ensâra rütbelerini göstermiş; nâs'a kendisinin irtihâlînden sonra birbirlerinin boynunu vtı* ran kâfirler olmamalarını ;kendisinden İşitHenlerin başkalarına telilî-9İnî emretmiş, birçok tebliğ edilenlerin işitenlerden daha Sarım haber vermiş ve : «Cani ancak kendine cinayet eder» buyurmuştur. Aliah nâs'ın kulaklarını Resûlüllah (S A.V.}' dinlemsye açmış hattâ bu hutbeyi Mİna'da oturanlar evlerinde

İşifmişferdir.d Zişân (S.A.V.) ashabına :
— Rabbinize ibâdet edin; beş vaktinizi kılın, orucunuzu tutun; hükümdarlarınsza itaat edin ki, Rabbinizih
cennetine gîresiniz» buyurmuşlardır. Peygamber (S-A.V,) nâs'a o zaman veda ettiği için bu hacca, Haccetü'E-Vedâ dediler.»
Babımızın hadîsi, bside i haram denilen Mekke'yi, kurban bayramı gününü ve zilhicce ayını ta'zime şâmil olduğu gibi, kan dökmeyi, baş-kasıran mahna göz dikmeyi, müslümanlar'm biri birine tutmasını vesâi-reyi de yasak ediyor. Bayramın ikinci günü okunacak hutbeden maksad da bunlardır.
Hâsüı, Fahr-î Kâinat (S.A.V.) efendimizin haccetü'l- veda hutbeleri bugünkü İnsan haklan beyannamesî'ni gölgede bırakacak kadar güzeldir.[890]

790/636- «Serra'1 biniî Nebhân radıyallahü anha'dsn rivayet ediimi$-*îr. Demiştir ki: Resûlüllah BallaMahü aleyhi ve sellem, kurban bayra-mmın ikinci günü bîze hutbs «k»du. ve :
— Bu, teşrik günlerinin ortası değil mi? îfâh... büyürdular.[891]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud hasen bir isnadla rivayet etmiştir. Bu hutbe Resûlüllah (S.A.V.)'in dördüncü hutbesidir. «Yevm-i ruüsa kurban bayramının ikinci günüdür.
Hadîs-i şerif, bayram gününün teşrik günlerinden olduğuna delildir. Teşrik günlerinin ortası, o günlerin en faziletlisi olmak ihtimâlini haizdir. Serra' hadîsinin tamamı da az farkla yukarda zikrettiğimiz Buharı hadîsi gibidir.[892]

791/637- «Âişe radıyattahü anha'dan rivayet edildiğine göre. Peygamber Solldllahü aleyhi ve sellem, kendisine :
— Beyt-i şerîf ile Safa ve Merve arasındaki tavafın, haccm ve omran için sana yeter; buyurmuşlardır.»[893]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hac ile omra'ya birden niyet etmeye kıran derler. Hadîs-i şerif, hacc-ı kırana niyet eden için bir tavaf ve bir sa'y kifayet

edeceğine delildir. Ashâb-ı kîrâm'dan bir cemâat ile eimme-i selâse denilen üç mezhep imamlarının ve diğer bâzı ulemâ'nın mezhebi budur. Haneîîler'le bâzı ulemâ'ya göre ise, kıran için behemahal iki tavaf ve iki sa'y lâzımdır.
Delilleri: «Hac ve omrayı Allah için tamam layın» âyet-i kerîmesidir. Bunlar Hz. Ali (R. A.) ile SaH b. Mabed'den rivayet edilen hadîslerle ve ashâb-ı kirâm'm en büyüklerinden olan Ömer, Ali, ibni Mes'ud ve İmran ibni Hüseyn (R.anhüm) hazarâtı-nm kavi ve fiilleriyle istidlal ederler.[894]

792/638- «İbni Abbas radtydllahü anhüma'dan rivayet olunduğuna göre. Peygamber Sattollahü aleyhi ve settem, tavâf-ı ifaza yaptığı yedî şavtta remel yapmamıştır.»[895]

Bu hadîsi, TİrmizÎ müstesna, Beşler rivayet etmiştir. Hâkim onu sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerîf, tavaâf-i ifazada remel ile yürümenin meşru olmadığına delildir .Cumhur ulemâ'ya göre remel ile yürüyüş tavâf-ı kudüm'de meşrudur.[896]

793/639- «Enes radıyallahü anh'âen rivayet edildiğine göre. Peygamber SallaUahü aleyhi ve seMem, öğleyi, ikindiyi, akşamı ve yatsıyı kılmış, sonra Muhassab'da hafif bir uyku çıkarmış, ondan sonra (hayvanına) binerek beyt-i şerife gitmiş ve onu tavaf etmiştir.»[897]

Bu hadîsi, Buhar! rivayet etmiştir.
Muhassab: Ebteha bitişik bir yerdir. Hadîsteki tavaftan murâd: Tavâf-ı veda'dır. Bu tavaf üçüncü teşrik gününde olmuştur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) ikinci gün öğleden sonra taşlarını atmış ve öğle namazını Muhassab'a varıncaya kadar geciktirmişti. Orada günün namazlarını hadîste zikredildiği veçhile kılmıştı. Ulemâ tahsib'in yani Muhassab'da konaklamanın sünnet olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. HaneHfer'le diğer bâzı ulemâya göre sünnettir. Bâzılarına göre sünnet değildir.

Orası sadece Peygamber (S.A.V.)'in konakladığı bir menzildir. Bu işi ondan sonra ona uymuş olmak için hülefâ-İ RâşİdÎn de yapmışlardır, ibni Ab-bas'a göre Tahsib müstehap bir ibâdet değildir. Hz. Âişe (R. anhaynvn mezhebi de budur. Nitekim aşağıdaki hadîste görülecektir.[898]

794/640- «Âişe radıyallahü anha'dan rivayet olduğuna göre, kendisi bunu yani Ebtahfa konaklamayı yapmaz; ve «Oraya Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, ancak ve ancak (Mekke'den) çıkmasına en elverişli bir yer olduğu için indi» dermiş.»[899]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Resûlüllah (S.A.V.)'in oraya inmesi bâzılarına göre, dinini kuvvetlendirmek ve keli'mefuliah'ı meydana çıkarmak suretiyle Allah'ın kendisine ihsan ettiği ni'metleri göstermek içindir. Çünkü Kureyş vaktiyle Benî Hâşîm'e bu yerde boykot ilân etmiş; onlarla alâkayı kesmek için birbirlerine yemin vermişler; boykot ettiklerine dâir bîr de beyanname yazmışlardı. Resûlüllah (S.A.V.)'in oraya inmesi bu hikmete mebnî ise, Allah'ın nimeti bütün müslümanlar'a âmm ve şâmil olduğundan ümmetin hacılarının da kıyamete kadar o yerde konaklamaları münâsip olur. Nitekim Hanefîler'e göre, tünnet'tîr. Hz. Ömer (E. A.)'dan da sünnet olduğu rivayet olunmuştur.[900]

795/641- ibnî Abbas radvyaUakü anhvma'ûan rivayet olunmuştur. Demîşfîr kî: Nâs son vazifelerinin beyt (i tavaf) olmasına emir aldılar. Şu kadar var ki, hayzlıya tahfif olundu.»[901]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Nâs'a olsun, hayzhlara olsun emri veren Peygamber (S.A.V.)'dir. Yalnız fail malûm olduğu için, râvi sigayı meçhule değiştirmiştir. Maa-mâfîh malûm sigasıyîa rivayeti de vardır. îmâm-t MüsUm ile îmâm-% Ahmed ibni Hanbel onu İbni Abbas (R. A./dan malûm

sigasıyla tah-rîc etmişlerdir. Hadîsin lâfzı şudur :
her taraftan çeküâp gidiyorlardı. Sunun üzerine Peygamber (S.A.V,) :
— Son vazifesi beyt-i tavaf olmadıkça hiç bir kimse gitmesin; buyurdular.»
Bu hadîsi tavâf-ı vedâ'ın vacip olduğuna delildir. Cumhur ulemâ'-mn kavli de budur. İmâm-% Mâlik ile diğer bâzı ulemâ'ya göre, tavâf-ı veda vacip değildir. Bunlar: «vacip olsa hayzhdan sakıt olmazdı» diyorlar. Kendilerine şöyle cevap verilmiştir.» Tahfif vacip olduğuna delildir. Çünkü vacip olmasaydı .tahfif kelimesini kullanmazdı. Binaenaleyh: hayzîıya tahfif olundu; demek, ona vacip değildir, demektir.»
Hayzlı kadın, tuhrunun (temizlik günlerinin)gelmesini beklemez. Tavâff-ı vedâ'ı terk ettiği için kendisine kurban kesmek de îcâp etmez. Çünkü esasından sakıt olmuştur.
Tavâf-ı vedâ'ın zamanı : Kurban bayramının üçüncü günüdür. Ulemâ bunda müttefik iseler de daha önce ve sonra yapılmasında ihtilâf etmişlerdir. Bu tavaf, hac ibâdetlerinin en sonuncusu olduğundan, daha önce yapılmaması yapılırsa caiz olmaması gerekir. Daha sonra yapılması bâzılarına göre caiz değildir. Tekrar tavaf icâp eder. îmâm-t Âzam Bbu Hanîfe (80—150) 'ye göre sonra yapmak caizdir. Tekrar tavafa lüzum yoktur. Omra yapana tavâf-ı vedâ'ın meşru olup olmadığı dahi ihtilaflıdır. Sevrî'ye göre : Omra yapana da meşrudur. Yapmazsa kurban kesmek lâzım gelir.[902]

796/642- «İbni Zübeyr[903] radıyallakü anhüma'âsr- rîviytf oSun-muştur. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyU ve selîem :
-Benim şu mescidimde (kılman) bir namaz, başka mescidlerde kılınan bin namazdan daha efdâldir. Yalnız mescid-i haram müstesna. (Çünkü) mescid-i haramda kılınan bir namaz benim şu mescidimde kılman namazdan yüz kere daha faziletlidir; buyurdular.»[904]

Bu hadîsi, Ahmed rivayet etmişdir, İbni Hibban onu

sahîhlemiştir.
îbniMâce (207—275) ile İbni Asâkir (499—571)'in Hazret! Enes (R. A.den tahrîc ettikleri bir rivayette şöyle buyrulmaktadır : «Benim mescidimde bir namaz, elli bin namaza muâdildir.» Fakat bu hadîsin isnadı zayıftır. îmâm Ahmed ibni Hanbel'm İbni Ömer (R.A.y&en rivayetinde lâfzı şöyledir :
«Mescid-i haramda bir namazda başkalarında kılınan yüzbin namazdan efdâldir.»
Hz. Câbir'den gelen bir rivayette: «YÜZ bin» yerine «bin» denilmiştir. Tdberânî (260—360)'nin Ebu'd-Derda (R.A.)'dan rivayet ettiği bir hadîste şöyle buyrulmuştur :
«Resûlüllah SaUdllahü dleyM ve sellem : Mescid-i haramda kılınan bir namaz, yüz bin namaza, benim mescidimde kılınan bir namaz, bin namaza, Beyt-i mukaddeste kılınan bir namaz, beş yüz namaza muâdildir; buyurdular».
Bu hadîsi, İbni Abdü'l-Berr (368—463) Bezzar tarikiyle rivayet etmiş; ve: «Bu güzel bir isnaddır» demiştir. Ebu'd-Derda hadîsiyle Ibni Zübeyr hadîsi mânâca birdirler. Çünkü bu hadîste mescid-i haram'da kılınan namazın yüzbin namaza muâdil olduğu zikrediliyor. İbni Zübeyr hadîsinde de mescid-i haram'da kılman namazın Peygamber (S.A.V.)'in mescidinde kılınandan yüz kere daha faziletli olduğu bildiriliyor. O hadîste Resûlüllah'ın mescidinde kılınan bir namazın bin namaza bedel olduğu beyân olunduğuna göre, mescid-İ haram'da kılınan bir namaz yine yüz bin namaza muâdil olur.
îbni Hazm (38Jf—Jf56): «Bu hadîsi İbni Zübeyr, Ömer ibni Hat-tap'tan, sıhhatca güneş gibi bir senedle rivayet etmiştir. Sahâbe-i kî-râm'dan bu bâbda muhalif de bulunmadığından adetâ icmâ hâsıl olmuştur. Hadîs, sahabeden bir cemâat tarafından bir çok lâfızlarla rivayet edilmiştir. Benim muttali olabildiğime göre, sahabe râvilerin sayıları onbeştir» diyor.
İbnî Zübeyr hadîsîyle o mânâdaki diğer hadîsler mescid-i haram ile mescid-i Nebevi'nin bütün dünyâ moscidlerinden efdâl olduklarına ve bu iki mescidin kendi aralarında da faziletçe biri birinden farklı bulunduklarına delildir. Görüldüğü veçhile kat sayıları muhteliftir. Bunların büyük olanı kendinden küçük olan sayının muteber olmayacağına delildir. Çünkü nâss sarihtir.

Acaba Resûlüllah (S.A.V.)'in efdâl olduğundan bahsedilen mescidinden murâd o günkü mescid midir; yoksa sonradan genişletilen haline de şâmil midir? Bu cihet ihtilaflıdır. Ve her iki şıkka kail olanlar vardır. Bilhassa mescid-i Nebevi ne kadar genişletirilse genişletilsin, yine de mescid-i Resûlüllah (S.A.V.) olmakta devam edeceğine dair birçok hadîsler rivayet edilmiştir. Bu hadîslere göre, ziyâde edilen yerde de aynı eski mescid gibi fazilet vardır. Lâkin mezkûr hadîslerin hiç biri delîl olacak kuvvette değildir. Bu sebeple onlardan örnekler almadık.

Sonra Mekke ve Medine mescidlerinde kılman hangi namaza hu sevabın verileceği de ihtilaflıdır. Bâzılarına göre meselâ : Mesdd-İ Nebevi'de kılman namaz, farz da olsa, nafile de olsa, vaâd edilen sevap verilir. Diğer bâzılarına göre büyük sevap yalnız farzlara mahsustur. Bir takımları : «Nafileleri evde kılmak daha sevâplı ise de mescid-i ha-ram'la, mescid-i Nebevî'de kılınan nafileler için sevaplar kat kat verilir» demişlerdir.

Sevap katlaması, yalnız namaza mahsus da değildir, tmâm-ı Gazali (450—505): «Medine'de yapılan her amele bin kat sevap vardır» der. BeyhaM (384—458) CâbİR (R. A./dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:

«ResulüMah {S.A.V.) :

— Benim şu mescidimde kılınan bir namaz, başka mescidlerde kılınan bin namazdan efdâldir. Yalnız mescid-i haram müstesna. Benim şu mescidimde kılman cuma, başkalarındakılınan bin cumadan efdâldir. Yalnız mescid-i haram müstesna ve benim şu mescidimde (geçirilen) ramazan ayı başkalarında geçirilen bin ramazan ayından efdâldir. Yalnız mescid-i haram müstesna; buyurmuşlardır.»

Buna benzer bir hadîs Ibnî Ömer (R. A./dan rivayet edildiği gibi yine buna yakın bir hadîsi Taberânî «El-Kebîr» inde Bilâl ibni Hars (R. A./dan rivayet etmiştir.[905]

«Hacc'ın Kazası Ve İhsar Babı»

Hasr: Menetmektir. Ihsar: hastalık, acz ,korku ve benzeri bir şeyin haccı tamamlamaktan men etmesidir. Bazılarınca haccı ikmal edememek düşman korkusundan ileri gelirse ona hasr derler: «Hasr'la ihsar'-ın ikisi bir mânâyadır» diyenler de vardır. [906]

797/643- lbni Abbss radıyattahü anküma'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki; Resûlüllah Salîaîldhii aleyhi ve seUem, muhasara edildi de bâşıru fsraş etti; kadınlarıyla cima'da bulu hedy kurbanını boğar-ladî. Ve gelecek sene omra yaptı.»
Bu hadîsi, Buhârî rivâvet etmiştir.
Ulemâ ihsar'm ne ile olacağında ihtilâf etmişlerdir. Ekserisi düşman ve hastalık gibi hacca mâni olan her şeyle olacağına kelidirler. Hattâ İbni Rfles'ud (R.A.) bir adamı zehirli mahlûk ıssrsa, ona muh-sar denileceğine fetva vermiştir. Hanefîler'le diğer birçok ulemâ'nın kavli budur. Onlarca ihsar, ihtiyarlık, korku vesâirede nâss ile diğerlerinde kıyasla sabittir. Delilleri: «Eğer muhasara olunursanız^ âyet-i kerîmesidir. Bu âyetin sebeb-i nüzuhü Peygamber (S.A.V.)'in düşman tarafından muhasara altına alınması ise de usul-i fikha göre âmnı sebebine münhasır kalamaz, bu babta üç kavi daha vardır:

1— Hasr, Hz. Peygamber £S-Â.V.)'e mahsustur. Ondan sonra hasr

2— Hasr, Mı. Peygamber (S.A.V.)'in başına gelen muhasara gibi yerlerde olur. Binaenaleyh kâfir bir düşmanın muhasarasından başka mâniler hasr'a ilhak edilemez.

3— Hasr, kâfir olsun, mü'min olsun ancak düşman tarafından olur,
Hudey&îye kıssasında Resûîüllah (S.A.V.) tıraş olmadan devesini boğazlamişü. Ulemâ diyorlar ki : ibni Abbas hazretlerinin bu hadîsi tertip ifâde etmez. Zâten İbni Aobas (R.A,) da ondan tertip kasdetme-miş; ûirf vak'â/ı anlatmak için rivayet etmiştir.»
(Hedy kurbanını boğazladı) demesi, orada Peygamber (S.A.V.)'in

yanında hedy kurbanı olduğunu haber vermek içindir. Binaenaleyh bu kurbanm vacip olduğuna de'âlet etmez. Muhasarada kalan hacıya hedy kurbanı vacip olup olmadığı da ihtilaflı bir mes'eledir. Ekser, ulemâ'ya göre vaciptir, fanâm-ı Mâlik (03—179): «Vacip değildir» der. Bâzıları bu mes'eiede Hz. îmâm Mâlik'i haklı bulurlar. Hadîste «ve gelecek sene omra yaptı» denilmesine bakarak bâzıları: «Muhasara altında kalan kimse nafile hacca MJe gitse kendisine yine kaza lâzım gelir» diyorlar. Niyet ettiği hac farz olursa, kazasının vacip olduğunda bütün ulemâ müttefiktirler.
Bâzüarı da buradaki \bm Abbas hadîsinde kazayı îcâp edecek bir söz görmüyorlar. Onlarca bu hadîs sâdece gelecek sene Hz. Peygamber (S.Â.V.J'In omr? yaptığını haber veriyor: «şüphesiz ki gelecek yıl Re-£Û!iî^@h (S.A.V.) omra yapmiştır. Fakat bu omra geçen senesinin kazası değil, yeni r r omradır.» dedikten sonra şunu da ilâve ediyorlar: Mâlik'n talırtc ettiği bîr tebliğe göre, ResûiüHsh {S.A.V.) Hudeybfye'de ashabı ile birlikte ihramdan çıkmışlar, ve hedy kurbanlarını keserek tıraş olmuşlar, beyt-l gerîf'i tavaf etmeden; hedy kur-b^nları henüz .beyt-l çerK'e varmadan herşeyderı helâl olmuşlardı. Kundan sonra Hz. Peygamber (S.A.V.)'in yanındakiİerden birine haccı-ni kaza etmesini emir buyurduğu malûm değildir.» İmâm-ı Şafiî (150 — 204) : «Nerede muhasara olundu ise, orada kurbanını keser ve ihramdan çıkar. Ona kaza da yoktur» diyor. Şafiî hasretleri bundan sonra şunları söylemektedir: «Çünkü biz ashâfc'm hadîslerinin birbirini tutmasından anladık ki, ResâÎüllah'ın yamnda Hudeybiye yılında tanınmış avaralar varmış. Bujılar sonra omrsı ka^â'yı yapmışlar. Ve bâzıları mal ve can zarureti yokken, Medine'ce kalarak omraya iştirak etmemişler. Eğer bunda kaza îâzım gelseydi, Resûlüllah {S.A.V.) kendisinden ayrılmamalarını onlara emrederdi». Şafiî hazretleri bundan sonra da omrstu'j kaza'ya niçi"i kaza denildiğini anlatıyor ve: «Bu omra'ya cmraiu'Skasâ denilmesi, Peygamber (S.A.V.) ile Kurâyş arasında vuku bulan mukar.ât musâlaha'dan dolabıdır. Yoksa o omra'nm kazası vacip olduğundan değildir» diyor.
İbnî Abbas (R. A.) hazretlerinin : «Hedyİni boğazladı» sözü üzerinde de ulemâ ihtilâf- etmişlerdir. Bâzıları onu, Hudeybiye

günü ihramdan çıktıktan sonra boğazladığına, diğerleri bu işi henüz ihramlı iken yıptı-ğına kail olmuşlardır. Muhsar bir kimsenin hedy kurbanını nerede keseceği hususunda birkaç kavi vardır:

1— Cumhur ulemâ'ya göre bu kurbanı ihramdan çıktığı yerde keser.

2— Henefîler'e göre, hedy kurbanı yalnız harem-i şerifte kesilir..

3— İbnî Abbas (R. A.) ile ulemâ'dan bir cemaata göre eğer hedy kurbanını harem-î şerîf'e gönderebilirse, göndermesi vaciptir. Yerinde kurban etmedikçe ihramdan çıkamaz. Fakat harem-i şerife göndere-miyorsa muhasara edildiği yerde keser.[907]

798/644- «Âİşe radıyallahü anha'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Peygamber Sallallahü aleyhi ve seüem, Dubaa binti Zübeyr b. Ab-dulmuttalİh'in yanına girdi. Dubaa:
— Yâ Rcsûlüllah ben gerçekten haccetmek istiyorum. Amma hastayım (ne yapmalıyım) dedi. Peygamber Sallallahü aleyhi ve seMem ona :
— Haccet ve ; İhramdan çıkmam (hastalığın sebebiyle) beni men ettiğin yerde olacaktır; diye şart koş; buyurdular.»[908]

Hadîs, mütfcfckun aleyh'dir.
Hadîs-i şerîf muhrim ihramı hakkında şart koşar da sonra kendisine hastalık arız olursa, ihramdan çıkabileceğine delildir. Sahabe ve tâbiîn'-den bir cemâat ile mezhep imamlarından İmâm-ı Ahmed ve sahîh kavle göre Şafiî'nin mezhebi budur. Hastalığı da ihsardan sayanlar hastanın muhsar olduğuna kaildirler. Bu hadîsin zahiri hastanın muhsar olmadığına, yalnız hastalık sebebiyle ihramdan çıkabileceğine, binaenaleyh muhsar*a lâzım gelen hedy ve şâire buna lâzım gelmiyeceğine işaret ediyor. Pukâhadan bâzıları: «Iştirat sahîh değildir. Onun hükmü yoktur.» demişlerdir. Onlara göre Dubaa kıssası muayyen bir vak'a olup, mevkuftur. Bu hadîs için: «ya mensuhtur, yahut hadîs zayıftır» diyorlar. Fakat müttefekun aleyh olduğuna göre hadîsin zayıf olmadığı meydandadır. Onu

Ebu Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve diğer büyük hadîs imamları çeşitli yollardan birçok ashâb-ı kirâm'dan rivayet etmişlerdir.[909]

799/645- «İkrime'den[910] Haccac İbni Amr Ensârİ radıyaUahü anh?~ den işitmiş olarak rivayet edilmiştir. Haccac demiştir ki : Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem :
— Bir kimse (n«n bir yeri) kırılır ve topal Olursa (ihramdan) Hill'e çıkmıştır. Onun üzerine gelecek sene hac lâzım gelir; buyurdular.»[911]

İkrime şöyle demiştir : «Bunu İbni Abbas İle Ebu Hüreyre'ye sordum: Doğru söylemiş; dediler».
Bu hadîsi, Beşler rivayet etmiştir. Tirmizî onu hasen bulmuştur.
Hadîs-i şerîf, ihramlı bir kimseye bir yeri kırılmak veya hasta olmak gibi bir şey arız olursa derhal ihramdan çıkmış sayılacağ-ra lîldir.
Görülüyor ki bu babın üç hadîsi muhlimin üç sebepten biriyle ihramdan £ikacağmı ifâde ediyor. Bu sebepler : îhsar, iştirat ve kınk-çi-kık gibi şeylerdir.
Buraya kadar bahsedilen hükümler, ihsardan dolayı haccı kazaya kalanlar hakkındadır. İhsardan başka bir sebeple hccı kaazâya kalanlara gelince : UEernâ bunlar hakkında dahi ihtilâf halindedir. Bâzılarına göre hac için yaptığı niyet ve ihramı omra'ya çevirir, zîrâ Beyhakî : El-Esved* den. şunu tahrîc etmiştir: «Omra-î hac İçîn niye? edip de hacc-edemîyentn tı& Yapacağım Ömere sordum: Omra'ya telbiye yapar: Ge-!eçt,k sene onun' isterine hac lâzım gefsr; deds^ sonra: Zeyd ibni SâMt'e rasfbdım. Ona da sordum. O da Ömer'in dediği gibi söyledi» demiştir, diğer bâzılarına göre: Omra için telbiye yapar ve oncn için ayrıca ihrama girer. Bir takımları böylesine: «haccı kazaya kaldığı için hayvan kesmek dü îcâp ederr> derler. Hsnefîler'lc ŞâfîsSer'e göre hayvan kesmek lazım değildir.[912]

---

[1] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/5-6.

[2] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/6-7.

[3] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/7.

[4] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/8.

[5] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/8-9.

[6] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/9.

[7] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/9-10.

[8] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/10.

[9] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/10-11.

[10] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/11.

[11] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/11-12.

[12] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/12.

[13] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/12.

[14] Abdullah Müzeni (R.A.) denAbdullah tbni Mugaffel-i Müzeni: NUkatoft-iSahabedendir. Rıdvan bîatmda bulunmuş, Resûlüllah'm irtihalinden sonra da Bas-rada ikamet etmiştir. Kendisinden kırk dört hadîs rivayet edilir. Bahârl ile Müslim dört hadîsin rivayetinde ittifak etmiş, bir hadîsi de münferiden rivayet etmişlerdir. Hicretin ellinci veya altmışıncı senesinde vefat etmiştir.

[15] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/13.

[16] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/13-15.

[17] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/16.

[18] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/16.
[19] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/16.
[20] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/16.
[21] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/17.
[22] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/17.
[23] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/18.
[24] Bu ıstılahlar için bak. Selâmet Yollan G. t Sh. U. V. ye.
[25] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/18.
[26] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/18-19.
[27] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/19-21.
[28] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/21.
[29] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/21-22.
[30] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/22-23.
[31] Birinci Cild Sahife 311'e Müracaat.
[32] Birinci Cild Sahife 329'a Müracaat.
[33] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/23-26.
[34] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/26.
[35] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/26.
[36] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/26.
[37] Sahabe o kimsedir ki; Peygamber fS.A.V.) efendimizin sohbetlerine yetişmiş ve en az, kendisiyle bir defa sohbette bulunmuş ola...
[38] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/26-33.

[39] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/33-34.
[40] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/34.
[41] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/34.
[42] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/35.
[43] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/35-36.
[44] Bak birinci Cilt Sahih olup olmayanlara göre hadîs-i şerifler'in taksimi» bahsine.
[45] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/36-37.
[46] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/37.
[47] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/37.
[48] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/37-38.
[49] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/38.
[50] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/38.
[51] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/38.
[52] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/38-39.
[53] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/39.
[54] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/39.
[55] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/39-40.
[56] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/40.
[57] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/40.
[58] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/40-41.

[59] Muftvvaseteyn: Fel&k ve Nâs sûreleridir.

[60] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/41-42.

[61] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/42.

[62] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/42.

[63] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/42.

[64] Leff-ü Neşr: Bu ıstılah edebî bir tâbirdir ki: Kur'an-ı Kerîm'de ve Hadîs-İ Şeriflerde çok defa vâkî olmugdur. Belagat Fennine göre tarifi şöyledir : Leff-ü Neşr : Bir kaç isim yazıldıktan sonra bunların her birine ait olan sıfat veya fiilleri ayrıca sıralama. Bunun İki nev'i vardır :

1— Leff-ü Neşr-i Müretteb : Yazılan bir kaç isimden sonra bunlara ait sıfat veya fiillerin aynı tertible sıralanması. Kİtablarda Leff-ü Neşr-i Müret-tebe misâl olarak gösterilen Kasas Sûresinin 73 üncü âyetinin meali:

«Rahmetinden o sizin için hem geceyi hem gündüzü yaptı ki hem İçinde dinleneseniz ve hem çalışıp fazlından isteyesiniz de gükredesiniz.

Allahü Teâlâ bu âyette, önce, geceyle gündüzü Rahmetinden yarattığını bildirdi. Sonra, onları yaratıgdaki sebebi bildirmek için; gecenin ve gündüzün ne ile mevsuf olduklarını zikretti.

Böylece; başlangıçda dürülü (= müleffef) olarak bildirdiği âyetini sonra neşrederek (açarak) bildirdi. Bildirirken de âyetin başındaki gibi önce gecenin sıfatını, sonra gündüzün sıfatını zikrederek, Leff-ü Negr-İ Müretteble hükmü beyân etti.

2—Leff-ü Neşr-i Müşevveş veya Gayr-İ Müretteb : Yazılan bir kaç isimden sonra bunlara ait sıfat veya fiillerin karışık olarak sıralanması.

Bu mevzuda en mühim eser olan Seyyid Şerif-i Cürcânl'nln «Kitâbü't -Ta'rîfât» ından Leff-ü Negr hakkındaki yazı aşağıya alındı.

[65] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/43.

[66] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/44.

[67] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/44.

[68] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/44.

[69] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/44-45.

[70] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/45-46.

[71] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/46-47.

[72] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/47-48.
[73] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/48-49.
[74] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/49.
[75] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/49.
[76] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/50.
[77] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/50.
[78] Sûre-i Nisa; âyet : 102.

[79] El-îhtiyâr Cild, 1. Sahife 55, Cemaat bahsi.

[80] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/51.
[81] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/52.
[82] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/52-53.
[83] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/53.
[84] ZEYLAİ FAHRÜDDİN: Ebu Muhammed Osman tbni, Ali Hanefi fukahasından olup kudretli bir âlimdir. Hicrî 705/M. 1305, tarihinde Kâhire'ye giderek tedris (ders verme) ile, ifta (fetva verme) ile Hanefî fıkhını neşr ile meggul olmuştur. Tebyînü'l-Hakaikalâkenzİ'd Dekaik» adindaki eseri, muteber bir fıkıh kitabıdır.
Zeylâî merhum Hicrî, 743/Milâdî 1342 de vefat etmiştir. Mısır'da «Kare-fe-i Sugra» da medfundur.
Zeyl : Habeş denizi yanında bir beldedir.
[85] Attâbl : Ahmed bin Muhammed bin Ömerü'l - Attabi, ZâhidÜddin adıyla meşhurdur. Buhara'lıdır. Hanefî fukahasındandır. (Fakihlerindendir.) 586 yılında Irtihâl eylemiştir, «Tefsîr-i Attâbî» adıyla bilinen Kur'an tefsiri yazmıştır. Ayrıca «Fetevây-t Attâbî» adıyla bilinen «Cevâimü'l-Fıkıh» adlı kitabı da meşhurdur. İmam Muhanımed Şeyb&nî'nin Camiü'l-Kebir» ve «Câmiü'z-Zahir» ziyftdatma zitâdesi vardır. «CevâmiU'l-Fıkıh» 4 büyük cild halindedir.
(EsmâÜ'l-Müellİfin Cilt: I. Sayfa: 87).
[86] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/53-56.
[87] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/56.

[88] Sûre-i Nisa; Ayet: «142».

[89] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/56-57.

[90] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/57-58.

[91] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/58.

[92] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/59.

[93] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/59-60.

[94] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/60.

[95] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/61-62.

[96] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/62-63.

[97] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/63-67.

[98] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/67.

[99] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/67.

[100] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/67-68.

[101] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/68.

[102] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/69.

[103] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/69-70.

[104] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/71.

[105] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/71-72.

[106] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/72-73.

[107] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/73.

[108] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/73.
[109] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/73-74.
[110] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/74-75.
[111] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/75-78.
[112] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/78.
[113] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/78-81.
[114] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/81.
[115] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/81-83.
[116] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/84.
[117] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/84-85.
[118] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/85.
[119] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/85.
[120] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/85-86.
[121] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/86-87.
[122] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/87.
[123] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/87-89.
[124] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/89.
[125] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/89-92.
[126] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/92.
[127] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/92-94.

[128] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/94.
[129] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/94-95.
[130] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/95.
[131] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/95.
[132] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/95-96.
[133] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/96.
[134] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/96.
[135] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/96-99.
[136] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/100.
[137] Sûre-I Nisa; Ayet : «101».
[138] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/100-102.
[139] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/102.
[140] Bu ıstılah İçin bak; birinci etMdeki «hadislerin İttisal ve İnkıtaa göre taksimlerine.
[141] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/103-105.
[142] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/105.
[143] Sûre-i Bakara; Âyet: «185».
[144] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/105-106.
[145] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/106.
[146] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/106-108.
[147] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/108-109.
[148] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/109.

[149] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/109.

[150] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/109-112.

[151] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/112.

[152] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/112-114.

[153] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/114.

[154] Macişün : Asıl ismi Ebu Yusnf Y&kûb ibni Ebi Seleme olup, tabiînin meşhuriarındandir. Medînede ve Abdullah ibni Ömer ve şâir zevatla görügmüg-tür. Ömer ibni AbdUtasİs Hazretleri Medînede vali bulunduğu zaman daima M&cişûn'u yanında buluaâurmugtur. 164 tarihinde vefat etmiştir.

[155] Süre-i Kehf; Âyet : 104.

[156] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/114-118.

[157] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/118.

[158] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/118.

[159] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/118-119.

[160] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/119.

[161] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/119.

[162] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/119.

[163] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/119-120.

[164] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/120.

[165] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/120.

[166] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/120.

[167] Sûrea Cuma; Ayet: 9.

[168] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/121-122.
[169] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/122-123.
[170] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/123.
[171] Hz. Seîemetü'bnü Ekva : Muhaeirîndendir, hicretin 6. cı senesinden tince islâmiyet! kabul etmiştir. Resûl-ü Ekrem'den sonra Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Talha'dan bir çok hadîs rivayet etmiştir. Rivayet ettiği hadîslerin yekûnu 77.'dir. Bunlardan 16'sı Müttefekun aleyh'dir. 5'i Buhârîde 9, tanesi Müs-limde Münferiddir. Hz. Osman'ın gehâdetinden sonra Medîneyl bırakıp Rebeze'ye-yerleşti. Sonra tekrar Medîneye dönerek 64 tarihinde vefat etti.
[172] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/124.
[173] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/124-126.
[174] Selh bin Sâid (B.A.) Ebnl Abbas Selh bin Sâid bin Mâlik Eıısârî.Hazrecidir, vaktiyle ismi Hazm olup sonradan Resûlüllah (S.A.V.)'İn kendisine Sehl ismini verdiği söylenir. Peygamber (SjV.V.)'1h irtih&llnde 15 yağında İdi. Medîne-İ Münevverede 88 ve rivayette 91 tarihinde 96 yaşında vefat etmiştir. Medînede vefat eden en son sahâbldir. Kendisinden, sah&bt ve bir çok kimseler, hadîs rivayet etmigtir.
[175] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/126.
[176] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/126-127.
[177] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/127.
[178] SÛre-i Cuma; Âyet: «58».
[179] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/127-128.
[180] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/128.
[181] Hz. Salim Mevlâ Ebî Huzeyfe : Sâbikİn-i evvelden olup Salim İbni EM Huzeyfe diye meşhurdur. Ana tarafından Ensardan, baba tarafından da Muhacirinden olduğu sanılmaktadır. Hz. Ebu Huzeyfe onu oğul ittihaz etmiş ve ona tam evlâd muamelesi yapmıştır.
Hz. Salim, kıraatta imam olan ekâbir-i Ashâbdandır. Resulü Ekrem, Kur'-anm dört kişiden öğrenilmesini emir buyurmuştur. Bunlar İbni Mes'ud, Hz. Sâllm, Übey ibni Kâ'b ve Muaz ibni Cebel'dir. Hz. Salim Kıraatta yedi tûla sahih idi.
Hz. Salim vefatından önce bıraktığı servetinin üçte birini kölelerinin azad edilmesi için vasiyet etmiş ve Hz. Ebu Bekir devrinde Peygamberlik iddiasına kalkışan Müseylemeye karşı savaşırken sancaktar olduğu halde şehîd olmuştur. Son anlarında

şu âyet-i okuduğu duyulmuştur: (Meâlen) «Muhammed Resulden başka bir şey değildir. Nice Peygamberler gelmiştir İd, onlarla birlikte AJlahı seven adamlar maktul düşmüşlerdir.»

[182] Zührî i= ibni Şihâb : Ebu Bekir Muhammed ibni Müslim, Kureyşin Zühre kabilesine mensub olan bu muhterem zat, tabiinden Muhaddis, fakîh, zâhtd bir simadır. Bazan «Zühri», bazan da büyük dedesine nisbetle «tbni Şihâb» diye yâd olunur. Medînelidir. Şam'da ikâmet etmişti. Ashâbdan on zâta Mülâki olmuştur. Enes ibni Mâlik ve Rebia ibni İbâd gibi Sahâbe-i gûzinden ve bir çok tabiînden hadîs ahzetmiştir. Kendisinden de Atâ, Ömer ibni Abdülaziz, İmâm-ı Mâlik gibi bir çok meşhurlar rivayette bulunmuşlardır.

Zühri iki bin hadîs-i şerif rivayet etmiştir.. Bunların bir çoğu «Kütüb-i aitte» ve «Muvatta» da mezkûrdur.

Kur'an-ı Kerimi seksen gecede ezberliyecek kadar bir hafızaya mâlik olan ZOhri 124 tarihinde Şegbeda'da vefat etmiştir.

[183] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/128-129.

[184] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/129-130.

[185] Ka'ab bin Ucre bin Ümeyye bin Adiyy bin Ubeyd ibni Hâlid e! Belvî Sahabeyi Kirâm'dandır. Künyesi Ebu Muhammed ve Ebu îshak'tır. Resûlüllah (S.A.V.) ile beraber bir çok gazalarda bulunan sahabedendir. Iludeybiye müşahhasında ve Omre'sinde bulunup Resûlüllah ve ashâbıyla birlikte Ömre hac. cim yaparken başındaki hastalıktan dolayı Resûlüllah, kendi: ire :

«Başını tıraş et muhrim olduğun halde bu işi yaptığından dolnyı di fidyesini ver» buyurmakla Ümmet-İ Muhammediyye hakkında bu hrUe düşenlere ruhsat olmak üzere fidye âyetinin nüzulüne sebep olmuştur. Kâ'ab bin Ucre Hazretleri âhir ömrünü Kûfe'de geçirmişler, rivayete göre 52/53 H. senesinde Medîne-i Münevverede irtihâl eylemişlerdir. Kendisinden oğulları, ve Hz. Abdullah ibni Ömer, Câblr, îbni Abbas ve Tarık bin Şihâb ve Zeyd bin Vehb hadîs rivayet etmişlerdir. El-tsâbe C. in. Sfthlfe 281. Ei-îstiâb C. III. Sâhife 275.

[186] Süre-İ Isrâ; Ayet: «I6».

[187] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/130-132.

[188] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/132.

[189] Sûre-i Kasas; Âyet: «56».

[190] Sûre-i îsra; Âyet: «9».

[191] Nur-ul Hasan Sıddik Han : Ebu't Tayyîb Sıdtîîk Hasan b. Ali el-Hü-seyin, el-Buharî, el-Kannûcî değerli bir âlimdir. Aslen Buhâra'hdır. 1248 de Kannuc'd.ı doğmuş 1307de HIndistanda vefat etmiştir. Delhi'de tahsil görmüş, genç yaşında Behopel devletinin mülkiye memurluğuna girerek, vezir, Ce-mâleddin •Han'ın kızı ile evlendi. Devletin idaresine iştirak etti. Arabca ve İslâm tetkiklerinin geliştirilmesinde büyük rolü olmuş ve çok sayıda eser neşret-miştir. Kendisi müceddidlerden sayılır. İbni Teymiyye'yi, îbni Kayyîm Cevzîy-yl müdafaa eder, yazdıkları kitaplardan ilham

alır, Kadı Beyzavî ve Zemah-§erî gibi dirayet tarîkina fazla önem veren mufessirleri tenkîd eder.
Sıddiki Han, eserlerini arabca,fars'ça ve ordu'ca yazmıştır, önemli eserleri şunlardır :
Ebced-ül Ulûm, Feth-ül beyân fi makâsıdü Kur'an, Hüsnül'isve, îklilül -Kerâme fi. beyân-ı makâsıd-ıl İmame, Husûlül-me'mûl mln-IIm-İl usûl, E!-ed-yân, Rıhle-tüs - Sadîk ilel-beyt-İI-atîk v.s...

[192] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/132-137.

[193] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/137.

[194] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/137-138.

[195] Ümraü Hiş&m binti Harise bin Numan (R. Anha) : Ensârdandır, Kendisinden Habib Abdurrahman hadîs rivayet etmiştir. Ahmed bin Zuheyr «Babamı : Ümmtt H i sânı binti Harise, Biât-i Rıdvan'da biat etti) derken ifit-tim demiştir. Bunu tbni Abdül-Berr «El-tstlAb» adlı eserinde zikr etmia fakat ismini yazmamıştır. Musannif tbni Harorul-Askal&nl dahi «Et-Takrfb» de zikr etmişse de o da adını söylememiştir. Yalnız «meşhur bir SabAbİye» demigtir.

[196] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/138.

[197] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/138.

[198] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/139.

[199] «Camtü-Hammad» adli eser îmâm-ı Azam Ebu Hanîfe (R.H.)'ın torunu İsmail bin Hammâd'm eseridir. Hafid-i Ebi Hanîfe diye tanınan bu ftlim Bağdad'ta yaşamıştır. H. 212 de irtihal eylemiştir.
adlı eserleri bilinmektedir. R. Aleyh. Bak: Keşffüzzunun C. I - 575 shf. EsmaM Müellifin C. 1-207 shf.

[200] Îbni Abdül-Berr: İslâm tarihinde AbdH-Berr adı ile meşhur olmuş beg tane büyük âlim vardır. Hepsi ayrı ayrı yüzyıllarda İslâm ülkesinin değişik bölgelerinde doğup büyümüşlerdir. Okuyucularımızın bu beş büyük âlimin isim lerinden hâsıl olacak bir yanlış anlamaya düşmemeleri için kısaca tam isim ve künyeleri ile doğum ve irtihal tarihlerini vermeyi uygun bulduk.
1_ Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Mtihammed b. Abdül-Berr b. Asım En-
nemrî. îrtihâli 463.
2— Îbni Abdil-Berr'in oğlu vezir Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf.
3— Abdil Berr b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Mahraud Îbni Şıhne Serîyüddin ebÜl berekât Halebî ve Kâhirî. Doğumu 851. îrtihâli 921.
4— Abdiil-Berr b. Abdülkâdir b. MaJımud b. Ahmed b. ZeynUddin Fey-yûmî. îrtihâli 1561 istanbul.
5— Abdül-Berr b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Îbni Yusuf el Echûri. îrtihâli 1070.
3-4-5 No.'lu âlimlerin kısa biygorafisi (Esnıâül Müellifin C. I Shf. 498).
Burada hayatını yazdığımız büyük hadîs imâmi Îbni Abdül-Berr'dir ki künyesi ve ismi

tam olarak (1 Numara'da) dır. Kendisi Endülüs'ün eâzım-i fu-kâha ve muhaddisîninden olup ulûm-u şâire ve edebiyat'da dahi çok geniş bilgi sahibi idi. 368 tarihinde Kurtuba'da doğup ilim tahsil etmek için bir müddet seyahat ettikten sonra îşbon'a {Yani Lizbon'a) ve Şentrin kadılığına tâyin olunmuş ve Endülüs meliklerinden Muzaffer b. Aftos nâmına (1) «Behçetül Mecâlis», (2) «Ünsül Mecâlis» adlı eserleri yazmıştır. Diğer eserleri şunlardır:
(3) Et temhîd Limafil muvatta min-el me'âni vel-esânid.
(4) El-îstizkâr ile Mezahib-il' Eimmet-il Emsar ve fi ma tadammeneh-ul muvatta min-el meanî - vel Asar.
(5) Ed dürer fi ihtisar'il megâzi v-essiyer.
(6) Cemi-ü beyân-İl ilmî ve fadlıhî ve ma yenbagi fi rivâyetihi ve hamlini.
(7) Adâb-il Um.
(8) El ecvibet-ül mer'îyye ale-1 mesâil-il müstegrebeti min sahîh-il Buhârî.
(9) El istiâb fi mârifet-il ashâb.
(10) El insaf fi ma beynel ulemü-i min-el ihtilâf.
(11) El beyân fi tevilât-il Kur'ân.
(12) El intiha fi fadâil-i selâset'il fukâha.
(13) El kasdu v'el-ümem ilâ ensâb-il Arab-î Vel Acem.
(14) Kâfî (15 Cilt. Mâlikî mezhebi fıkhına aittir.).
Îbni Abdül-Berr Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf : Yukarıda kısa biyog raf isini verdiğimiz büyük hadîs imamı Abdül-Berr'in oğlu olup Zülvezâreteyn lakabıyla anılırdı. Endülüsün meşhur ediblerinden biri olup nesir ve nazmı gayet beliğdir, Kurtuba ve îşbiliyye hâkimi Mutadıt'm gazabına uğrayarak idamı takarrür etmiş iken pederinin tavassutu ile kurtulabilmiştir. Vefatı 380 tarihindedir.

[201] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/139-142.

[202] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/142.

[203] A'raf Sûresi; 203.

[204] Kemâlüddin İbni HUnuun : Muhammed b. Abdttlvâhâb b.mîd b. Mes'ud Kemâl tbnii Httmam. Babası Sivas'da Kadı ve müderris iken Kâ-hire'ye göçmüş oradaki Türk Sultanı Baypars kendisine, Mısırda Hanefî mezhebinin baş kadılık makamını vermiştir. Bu arada Mâliki mezhebinin baş kadısının kızı ile evlenmiş bu evlilikten imam Kemâlüddîn Ibnl Hümam doğmuştur.
Evvelâ babasından ve dedesinden gerekli ilmî tahsilini tamamlamış sonra Kâhire'ye giderek zamanının büyük alimlerinden fzzüddin b. Abdüsselâm, Bisâ-tî, Şümunnî, El Celâltil Hind'i, VelîvÜl Irak'ı, tzzüddin b. tbni Cemaâ'dan okumuştur. Sonra Kudüs'e gitmiş, oradaki âlimlerden ve husûsen büyük hadîs imamı, îmam îbni Hâceril AskaJânî'den îlim tahsil eylemiştir. Kendi zamanındaki âlimlerin sayılıları arasına girmiş, hattâ o kadar ki, hakkında «Eğer bu zamanda din'in kaynaklarını ve delillerini isteyen biri çıksa O'na ancak İbntt Hümam cevap verebilir» denmiştir. O ince fikirli, derin düşünüşlii, her meseleyi enine boyuna ve derinliğine anlayan ve anlatabilen ve dinleyenleri hayrette bırakan bî-nazîr bir îslâm - Türk âlimi idi. Hattâ Yahya îbni Attar, O'nun simasının son derece güzelliğinin, ahlâkının olgunluğunun, elinin açıklılığımn, sözünün güzelliğinin dillerde darbımesel olduğunu söylemektedir. Zamanın hükümdarı Baypars (Barsbay) O'na SeyhûnÎyye medresesi müderrisliğini vermiş ve bir çok hediyelerle kıymetli kürkler giydirmişti.

Bir müddet böyle okuyup ve okutan üstâd bu sırada «FethÜl Kadir» adlı hidâye şerhini yazmıştır. Ayrıca «Tahrir» adında çok kıymetli bir usûlü fıkıh kitabı ile «Müşavere» adında muhakkikâne bir kelâm kitabı da vardır.
Ders hayatından ömrünün sonlarına doğru ayrılıp İnzivaya çekilmiş 861 H. Senesinin 7 Ramazan Cuma günü âhirete göçmüştür. Rahmetullahı Aleyh. Cenaze namazında bizzat Sultan Barsbay bulunmuş, ölümüne bütün Mısır ağlamıştır.

[205] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/142-145.

[206] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/145-146.

[207] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/146.

[208] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/146-147.

[209] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/147-148.

[210] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/148.

[211] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/148-149.

[212] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/149.

[213] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/149-150.

[214] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/150.

[215] Sûretül-A'râf; Ayet: «204».

[216] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/150-151.

[217] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/151.

[218] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/151-152.

[219] Ebu lîiirde (R. A.) : Amr bin Abdullah bin Kays'tır. Abdullah ise, Ebu Musa el-Eş'ârî {B. A.)'dır. Ebu Bürde tabiînin meşhurlarındandır. Babasından, îbni Ömer (R.A.)'den ve başkalarından hadîs rivayet etmiştir.

[220] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/152-153.

[221] Ebu Bekr îbni'J-Arabi : Muhammed b. Abdillah b. Muhamnıed b. AbdÜlah İbni'l-Arabî «el-Meâfirî» diye tanınırdı. (468) tarihinde Endülüs'ün (tspanya) «îşbiliyye»

şehrinde doğmuş, (543) senesinde Pas'ta vefat etmiştir. Rahmetullâhi aleyh.
İbni'l-Arabî, babasından, dayısından ve seyahat ettiği yerlerdeki bir çok büyük âlimlerden îliin tahsil etmiştir.
Endülüs devleti parçalanmaya yüz tuttuğu bir sırada babası ile Mısır'a Şam'a, iki defa Bağdat'a, Hicaz'a gitmiş Iskenderiyye de bulundukları bir sırada babası irtihâl etmişti.
İbni'l-Arabî, İşbüiyye'de, Halep'de vesâir yerlerde kadı olarak bulunmuştur. Rivayete âit ilimlerde büyük bir vukufa mâliktir. Zehebî merhum kendisini «El-Hâfız'e'l-allâme» diye zikr ediyor. Fasih, edip. şâir, hoş sohbet, tarihşi-nâs, hayırhah bir zât idi. Halka va'z etmekle, Öğretim ve eğitim ile meşgul olmuş tefsir'e hadis'e fıkha usül'e, târih'e nahv'e dâir bir çok kitaplar te'lif etmiştir. Tefsire dâir yazdığı mufassal eserîer maalesef kütüphanelerimizde mevcut değildir. Elimizde, yalnız iki ciltten ibaret bir tefsiri bulunmaktadır ki, bu Fas Sultanı Muhamnıed Ref AbiTl-Hâfiz tarafından (133i) senesi Mısır'da tab' ettirilmiştir. Bu esei Ahkâm'ül Kur'ân âyetlerini izah eden kıymetli bir tefsirdir. Ayrıca imam Ebu îsa et-Tirmizî'nin «Sünen» ine yazmış, olduğu çok kıymetli, iîm.i fıkıh ve hadîs noktasından muhakkikâne bir eser olan «An-zat'üj Ehvazi fi Şerh-i Sünen-i Tirroizi» adlı Şerhi'de Mısır'da Matbaa-ı Misriyye'de 1350 H./1931 M. de basılmağa başlanmış 1934 de 13 cilt hâlinde baskısı tamamlanmıştır.
İslâm milletleri, dedelerinin ve babalarının kendilerine bıraktığı ilim mirasını kütüphanelerin tozlu raflarında bulup çıkardıkça bu büyük İmam'ın adları ve nelerden bahsettikleri biîincn 50'ye yakın diğer eserlerini bulmaları ve neşretmeleri beklenir. Bâzı eserlerinin kısaca isimleri : Ayantil Uyan, El eme-«lül Aksa, bi Esmâillâhil hüsna ve SifâtiMl âlâ, El insaf fî mesâilil hilaf En-vakiil tecrül münir fi't tefsir (30 cilt.) daha başka eserleri de vardır.

[222] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/153-156.

[223] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/156.

[224] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/156-157.

[225] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/157.

[226] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/157-158.

[227] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/158.

[228] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/158-159.

[229] Tnfc b. Şihab (B.A.) : Beceli Küfîdir. Peygamber (S.A.V.) i görmüştür. Fakat ahdts katiplarında, Tank b. Şihab (B.A.)'ın hadis rivayet etmediği »Oytoalr Hz. Ebn Bekr. tbni Ömer (K. A.) devirlerinde, 22 veya24 gazaya İfttrmk etmiftlr. Vefatı (85) tarihindedir.

[230] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/159.

[231] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/159-160.

[232] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/160.

[233] Sûre-i Cuma: Âyet; «9».

[234] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/160-161.

[235] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/161.

[236] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/161-162.

[237] El' Hakem bin Hazıı-il Kiiletiyyi. (R. A.) : İbni Abdil Berr'in beyânına göre Mekk'nin fethi yılında müslüman olmuştur. Yemâme harbinde müslü-man oldu diyenler de vardır. Babası Hezn b. Ebî Veheb Mahzunîdir.

[238] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/162.

[239] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/162-163.

[240] Salih b. ilmi «tibuyr. Jbni Numan, îbni f nıeyye En-srt : KünyRSİ, Kbıi Abdullah w Kim Sâlihtir. «Tâbakat» sahibi Jbni îshak ve
IJtbe bin MfUa bunu Btılirlilerrlen saymışur. F-aba.-^ ve kendisi do Sıhâbeden-dir.
TThud muharebesinde ve ondan sonraki bütün gazalarda bulundu. Bedir harbinde ayasından yaralanmıştı.
Oğlu Salih b. Havvât, babasından ve dedelerinden «Sarhoşluk veren $eyin azı da, çoğu da, haramdır» hadîsini rivayet etmiştir. Yukarıda geçen korku namazına ait hadisi babasından ve dedelerinden rivayet etmiştir. Baba-ogul Sa-habîlercîir. Salih'in babası Havvât b. < tibeyr hakkında «Eşgalu min zat-in' nahyeyn» diye söylenen mecbur bir darbımesel vardır ki, iki eli içle meşgul babını kaşıyacak vakti olmayan kim.se hakkında söyienir. Havvât 74 yaşında Me-dinp dil vefat etmiştir.
12i Yukarıda klişesi bulunan hadîs metninin dördüncü satırındaki jfe'sallu) kelimesi (Fe'saffu) olacaktır öylece tashihini rica ederiz.

[241] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/164-165.

[242] Sûretü'n-Nisâ; Âyet.: «101».

[243] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/165-166.

[244] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/166.

[245] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/166-167.

[246] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/168.

[247] Usfân : Mekke'ye iki konak mesafede bir yerdir.

[248] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/168-171.

[249] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/171.

[250] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/171-172.

[251] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/172.

[252] Mıhammed Eş- Şevkâni : Muhantnı^d h. AH it. MıhammtMİ b. Abdullah. 1172 Tarihinde Yemen'in «Hirrct-i Şevkans- ilenilen niihiynsîtıUe üogııp. P:>n'arta yeti^nıifj, (1250) tarihinde. San'ada vefat etmiştir. Kıraatte, tef.sınie, hadiste, «dob ilminde, tarihde büyük bir ihtisas sahibi idi. Kt.-ndİHine Mtıhanı-medü's - Suirfmî, Mnhanıme4'ü!, Vcmânî de. denir R. Aleyh. 114 yakın eseri vardır. Eserlerinden bâzıları:
Fpth-iiî K;ıdîr, Münt^k'il ahbar, El-Khndis-it Mevtine, TııhfeÎ'uI -ZâUirtn, v. s...

[253] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/172-173.

[254] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/173.

[255] Sure-tü'n Nisa; Âyet; «101».

[256] Sûretü'n-Nisâ; Ayet: «102».

[257] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/173-174.

[258] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/175.

[259] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/175.

[260] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/175-176.

[261] Ebu lîmeyr ibni Eıιcı b. Mâlik (R. A.): Ensârdandır. isminin Abdui-hıh olduğu söylenir. Tabiînin kîiçilkierindendir. A.shâb-ı Kîrâm'ın bir çoklarından hadis rivayet etmiştir. Babasından sonra uzu müddet yaşamıştır.

[262] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/176-177.

[263] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/177.

[264] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/177.

[265] îbni Kudame : Muvaffaküddin Abdullah İbni Muhammedid dainış-

ki, pek kudretli bir Hanbeli fakihidir. Bağdad'a gitmiş, bir çok Ulemâ ile görüşmüşdür. Dimagk da «Muhtasar, hırkî» yi hıfz etmiş, Sonra bu muhtasar üzerine El'muğnl adlı bir Şerh yazmıştır. Bu şerhinde dört mezheb meselelerini ftlimane bir Usan ile kayd etmiştir.
Muvaffaküddinin «Efbürhan fi mesetetil* Kur'ân, zemmattevil,» gibi önemli eserleride vardır. Doğumu (541), Vefatı İse (620) tarihine müsadiftir.
(2) îbni Kudame: Abdurrahman îbni Muhammed îbni Ahmed, Hanbeli fukahasradan Dimaşklı yüksek bir âlimdir. Babası Ebu Ömer ile amcası Muvaffaküddinden ilm ahzetmiş, Hanbelî fıkhından «Elmukni» üzerine «ŞMlî» adile bir şerh yazmıştır.
Samda HanbeiHer için ilk kadılığa tayin edilen bu zattır. (597) de doğmuş, (682) senesinde vefat etmiştir.

[266] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/177-178.

[267] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/179.

[268] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/179.

[269] Ümmü Atiyye (R. Anha) :

Ensâdandır. îami Nesîbp biuti Harstır. «Nesibe binti Kâ.'bdır» diyenlerde olmuştur. ResUlüllah (S.A.V.) ile beraber çok defalar gazaya çıkar yaralıları tedavi eder, hastalara bakardı.
Basralılardan sayılır. Ashâb-ı Kiram ile Tabiîn ulemâsından müteşekkil bir cemâat Basra da kendisinden cenaze yıkamanın usûlünü öğrenirlerdi. Çim-Icü tiz. tlmmü Atiyye Peygamber (S.A.V.)'in kızı yıkanırken başında bulunmuş ve cenaze yıkama işini pek güzel Öğrenmişti. Cenaze yıkamada onun hadîsi asıldır.
tbni Büreyde (B.A.) :
Abdullah bin Büreyde'tebnî Hesib Esleml'dİr. Mervezi de oranın kadısı idi. Üçüncü dereceden L,ûgaviyynndan idi.

[270] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/179-180.

[271] Sûretii'l-Hıcr; Ayet: «34».

[272] Fahrti'l - İslâm fi Pezrîevi : Ali b. Muhammet! b. el - Hüseyin b. Abdi'I - Kerim

b. Mîısâ. Pek meşhur bir âlimdir. Takriben (400). târihinde <io£-mıı,q (482) senisinde Keşş kasabasında vefat etmekle na'şı Semerknnd'e nakledilmiştir. R. Aleyh.
Fahrü'l - İslâm, Maverâü'n-Nehr'de yetişen en büyük Hanefî fukuhâsın-dandır. Tefsirde, usulde, füru'da mütebahhir idi. Hanefî mezhebindeki pek gv-niş iktidarı darb-ı mesel sırasına geçmiştir. Remarkand'de tedris ile moşcrul olmuş, pek kıymetli kitaplar te'lîf etmiştir. Eserlerinden bazıları :
1-«Tofsîrü'I - Kur'ân» (Keşfii'l-Estar) adındaki büyük tefsirin bir cilt1 i zamanımı;;,! kidir gelebilmiştir. Es'ad efendi kütüphanesinde T45 numaradadır.
2-«El -sut» onMr cilttir. Bu kitabı Abdü'l Aziz Buhâri «Keşfii'l -Esrar» nâmiylc şerh etmiştir. Eser matbûdur. Bu kitaba daha birçok zevat, şcî h ve haşiye yazmışlardır.

Bu zâtın kardeşi Ebül'yüsr ^îıhammerl Pezdevî dahi fukâhadan bir zâttır. Vefatı (493) tarihindedir.

[273] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/180-185.

[274] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/185.

[275] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/185-186.

[276] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/186.

[277] Sûretü'l-Kevser, Ayet: «8».

[278] SuretÜ'I-A'ift; Ayet: «14, 15».

[279] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/186-188.

[280] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/188.

[281] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/188-189.

[282] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/189.

[283] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/189.

[284] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/189-190.

[285] Ömer İbni Şebbe : Ömer bin Şebbe bin TJbeyde bin Reytate'l-Basrt'-dir. Kendisine; annesinin ninni söylerken okuduğu aşağıdaki şiirdeki kelimesi alem olmuştur. Şiir Şudur :
Meşhur tarihçi ve ediptir. H/173-M/ senesinde doğup H/262-M de Sa-marra'da irtihâl etmişdlr. Aşağıdakiler mühim kitablarındandır :
«Ahbâr-u Ümerâi'l-Mekke», «Ahbâr-u Ümerâil-Medîne», «Ahbâr-u Üme-r&i'I-Kûfe», «Ahbar-u Umerall-Basra», «Ahbâr-n Bent Nttmeyr», «Kitâlm'a-Snltan», «KltabÜ's-Şiir ve's-Şuarft», «Fezaltttl-Basra».
(Daha geniş bilgi için bak:
Esmâü'l-MüeHifîn; C. 1. s, 780, (îrgâdü'I-Erîb) Mu'cemü'l-Udebâ; C. 6. VI. s. 48).

[286] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/190-191.

[287] Amr übnü Şuayb (R.A.) : Ebu İbrahim Amr übnü Şuayb bin Muhammed bin Abdullah b. Amr übnü As'dir.
Babasından Sâid bin Müseyyeb'den ve Tâvus'dan hadîs dinlemiştir. Kendisinden Zühr! ile bir cemâat rivayette bulunmuştur. Buhârî ile Müslim de hadisi yoktur.
Kendisiyle «Sünen» sahiplerinin dördü ve îbni Huzeyme, ibni HİbbanvHakim ihticac

etmiştir.

[288] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/191.

[289] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/191-193.

[290] Eba Vâkİd-İ Leyst (B.A.) : İsmi Haris b. Avfa Leysî'dlr. Eskiden müslüman olmug ve bir rivftyete göre Bedir gazasına îgürak etmiştir. Bir rivfi-yete göre ise Mekke'nin fethi günü müslüman olmuştur. Fakat birinci rivayet daha doğrudur. Hz. Eba Vfthidl Medîne'lilerden sayılır. Mekke-i Mükerremede oturmuş. (68) tarihinde orada vefat etmigür.

[291] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/193.

[292] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/193-194.

[293] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/194.

[294] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/194-195.

[295] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/195.

[296] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/195-196.

[297] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/196.

[298] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/196-197.

[299] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/197.

[300] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/197-198.

[301] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/199.

[302] Süretü'l-îsrâ; Ayet: «59».

[303] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/199-202.

[304] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/202.

[305] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/202-204.

[306] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/204-205.
[307] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/205-210.
[308] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/210.
[309] Sûre-i Fussilet; Âyet: «16».
[310] Sûretü'z-Zâriyât; Ayet: «41».
[311] Sûretü'I - Hıcr; Âyet: «22».
[312] Sûretü'r-Rûm; Ayet: «46».
[313] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/210-211.
[314] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/212.
[315] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/212-213.
[316] Sûre-i Nûh; Ayet: «10-11».
[317] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/214-215.
[318] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/215.
[319] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/215-218.
[320] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/218-220.
[321] Sûretü'l-Mü'minûn; Âyet: «60».
[322] Sûretü'l - Bakare; Ayet: «186».
[323] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/220-223.
[324] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/224.
[325] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/224-226.
[326] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/226.
[327] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/226-227.
[328] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/227.

[329] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/227.
[330] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/227.
[331] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/227.
[332] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/228.
[333] Ebu Avâne : Yakup b. tshak b. İbrahim b. Yezîd elNisâtourî ve ts-ferânî Hadîs imamlarındandir. Eserinin adı «El-Müsned'üs Sahih'ül Mahreç âlâ Kitabi Müslim ibnül Haccac» tır.
imam hafız Ebi Avâne ilm-i hadîs'de kendi zamanının Horasan, İran, Irak, Suriye, Hicaz ve Mısır'daki büyük imamlardan hadîs okumuştur. Hocaları arasında, Şam'da : Yezîd b. Muhammed b. Abdüssâmed, ismail b. Muhammed b. Kıyrâd, Şuayb b. İshak. Mısır'da; Yunus b. Abdülâlâ ve kardeşinin oğlu Ibni Vehb, imam Mü'zeni, imam Rebiî ve oğulları Muhammed ve Saad. Irak'da: Sâdan b. Nasr, Hasen-iz Zâferânî, {aynı zamanda büyük müverrih) Ömer b. Şebete ve diğer imamlar. Horasan'da ; imam Müslim'in üstadı Muhammed bin Yahya el-Zehlî, İmam Müslim ibnül Haecac ve Muhammed b. Recâ essındî. El-Cezire Musul ve civarında da : Ali İbnü Harb'den ilm-i hadîs okumuştur. Kendisinden de Ebu Bekril Ismâilî, Ahmed b. Aliyül Râzî, Ebu Ahmed Ali ve Süleyman'üt Taberânî hadîs rivayet etmiglerdir.
İmam Ebi Avâne 5 defa haccetmiştir. İmam-ı Ebu Abdullah Hâkim hakkında diyor ki : «O, hadîs âlimlerinin büyüklerinden ve hadîslerin tesbiti için İslâm dünyasını en çok dolaşanlardandır»
316 H. senesinde irtihâl etmiştir. Kabri Isferâin'dedir. Kabrinin yakınında Taüyük kelâm imamlarından Ebu îshak tsferâinî'nin de kabri vardır. En büyük «seri olan «Müsned» i gayet kıymetli ve nâdir bulunur bir kitap İken Haydarâ-bâd şehrinde kurulan Dâiretül Maarifül Osmaniyye adındaki İslâm neşriyat -encümeni tarafından mevcut nüshaları karşılaştırılarak, doğru ve tenkili bir "baskısı 1363 H. senesinde yapılmıştır. R. Aleyh.
[334] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/228-229.
[335] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/229.
[336] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/229-230.
[337] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/230.
[338] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/230.
[339] Ebu Amir El dullah b. Hâni, bazrtannea Abdullah h. Vehebdir. nü§tir. Hazreti Eb» Amr Şam'da yerle§mi§ ve AbdmmeUkbin tine kadar y^amı*r. H, Ebu Musa El-E^ri'nin amca, bu zâ dkü o zât Kesülüllah (S.A.V.)'in sağlığında Hüneyn harbi

gününde gehîd migtir. îsmi Ubeyd bin Süleym'dir.

[340] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/231.

[341] İslâm dininin «hayırlı evlâd sadaka-i câriyedir» hükmüne mazhar olanlardan bir de Îbnü'l-Esirlerin babasıdır. Üç oğlu da imam derecesinde büyük âlim olmuştur. Ne mutlu böyle babaya. îşte o üç oğlundan bir olan İmara hafız Mecdûddîn tbnU'1-Esîr": Ebu-üs, Sa'ddât Mübarek b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhîd Eş' Şeybânî künyesi ile mâruf lbnü'1-Esîr Cezerî ve Mııसulî büyük İslâm âlimlerinden biridir. Cezîre-i Ömer denilen Musul civarındaki Dicle nehrindeki adacıkta «544» H. «1149» M. de doğmuştur, llm-î Nahv'i tbnî Dehhan'dan ve Mekki b. Reyyân'dan okumuştur, îlm-i hadisi'de Yahya b. Sâdûn'ül Kurtubî ve Hatibtil Musul Ebtil faal Ab-durrahman b. Ahmed'iid Tûsi'den ve Bağdat'ta bulunduğu zamanlar da tbni Kelbî'den tahsil ve istîmâ eylemiştir. Kendisinden de Fahr bin el-Buhârî Allâme Keşûdiddîn Muhammed b. Muhammed b. er Keşîd el- Kaşgarî ve Şihâb-ı Kuvsî hadîs tahsil etmiş ve istîmâ eylemişlerdir.
En büyük ve tslâm âlemine hizmet eden eseri : «Câmi-Ül usûl fi ehâdîs-I Resul» adındaki «Kütüb-û Sitte» ile imam Mâlik'in «Muvattâ» ını içine alan kitabıdır. İkinci eseri «Kitâb'ül insaf fî'l Cem'i beyn-el Keşfi vel-Keşşâf» dır. Bu kitap imam Ebûl Kasım Mahmuâ ez- Zimahşeri'nin ve tmâm-ı Sâlebî'nin tefsirlerinin tertib tanzim ve tenkîhinden meydana gelmiş çok kıymetli bir tefsîr-dir. Üçüncü eseri «En-Nihâye fî garîbül Hadîs» Hadîsle uğraşan her müdak-kik'İn başvurmadan edemiyeeeği çok kıymetli bir hadîs ıstıhlâhları kitabıdır. Dördüncü eseri de «Kitabu Şâfî'ül Ayy fî Şerh-i Müsned'il Şâfiîyy». İsmi mânâsına mutabık pek kıymetli bir kitaptır. Beşinci eseri «Kitâb'ül Mustafa vel* muhtar fî ed'iyeti vel'ezkâr» adlı imâm Nevevî'nin «Hisn'ül haşin» i vadisinde pek kıymetli bir eserdir. Altıncı eseri hocası Ebi Muhammed Sâid bin el-Mti-b4rek b. Dehbân'm «Fusûl» adındaki nahiv kitabına «EI-Bedî'» adı ile yazdığı şerhtir.
Bidâyet-i ömründe Musul Atabekleri'nin hizmetinde bulunmuşken sonradan kendine nüzul isabet edip hizmetten inzivaya çekilmiş eserlerini orada yazmıştır. H. «606» senesinin Zilhiccesinin sonu perşembe günü «63» yaşmda olduğu halde irtihâl-i dâr-ı beka eylemiş ve Derb-ü dirâc denilen mahallesindeki evine defnolunmugtur. Vasiyyeti üzerine hanesi bâdenf& Bibât ve tekke olarak kullanılmıştır.
Mecdûddîn'in küçüğü olan tbnü'1-Esîr Izzûddîn de «El-Kâmil» adındaki 10 ciltlik büyük islâm ve dünya tarihinin müellifidir. Ayrıca hadîs tetkikatı bakımından çok kıymetli bir kitap olan «Üsd-üJ gâbe fî temyîz is-Sahâbe»-adında Sahâbe-i kirâm'm hayatlarım alfabetik sıra ile bir kamus hâlinde yazmıştır. Tarihi ise garb dillerine çevrilmiş aslı ile birlikte basılmıştır. İbni Esîr tzzûddîn «555» H. «1160» M. de dog-muş. «630» H. «1234» M. de Musul'da lrti-hâl eylemiştir. Üçüncü kardeşleri olan Ziyâeddîn ise «558» H. «1163» M. de doğmuş «637» H. «1239» M. Bağdat'ta irtihâl eylemiştir. Büyük îslâm hüküm- • dân Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kitabet hizmetinde buluumuştur. Resmî kitabet ve diplomasi'ye ait Münşeat örneklerini gösteren «EI-Mesel-üs şâir ti adâb-fe kâtib-i veş-Şâir» adındaki örnek kitabı pek meşhurdur.

[342] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/231-233.

[343] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/233-234.

[344] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/234-236.
[345] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/236.
[346] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/236-237.
[347] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/237.
[348] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/237-238.
[349] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/238.
[350] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/238-239.
[351] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/239.
[352] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/240.
[353] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/240.
[354] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/240-241.
[355] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/241.
[356] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/241-242.
[357] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/242.
[358] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/242-243.
[359] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/244.
[360] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/244-245.
[361] Esma-i : El-Esma-i, Ebu Said Abdül Melik b. Kurayb: Meşhur Arap Lisan âlimidir. «Al - Asma-i» ismini ecdadı al aşma'dan almıştır.
Oldukça müşkil şartlar içinde, devamlı bir şevkle kendini okumağa verdi, îmâm-ı Halil, Ebu Amr tsa b. Omar Ebu Amr b. el - Âlâ gibi İmamlardan ders gördü.Az zaman sonra kendiside bu şehrin meşhur hocalarından biri oldu. Üstün zekâsı sayesinde devrinin bütün ilm şubelerini birden kavramış ve aynı zamanda Arapçayi katıksız ve fasih şekliyle konuşan badiye halkı ara-smda dolaşarak, Şiirlerini Öğrenmiş ve ezberlemiş İdi.

Şöhreti Harun Ür Reşîd'e kadar ulaşmış, Harun Ür Reşîd kendisini oğlu El - Emin'e mürebbi tayin ederek, Bağdad'a sarayına götürülmüştür.
Esma-i burada, halifenin himayesinde inkişâf eden faal fikir hayatının herkesçe "kabul edilmiş, bir rehberi oldu.
Halifenin iltifatına mazhar olmuş ve ma'kul bir tasarruf sayesinde zengin olarak vatanı olan Basra'ya çekilmiştir.
El - Esma-î'nin bir çok eserleri bize kadar gelmiştir. Aralarında malûm eserlerden gayrı: Kitab ül Feres, Kitab el - Eraeiz, KİtabeI Maysir. v.s.
El - Esma-! : 740 da Basra'da doğmuş ve aynı şehirde 828 tarihinde irtihal etmiştir.

[362] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/246.

[363] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/246-247.

[364] Süheyl!: «Abdurrahman ibni Hatib Abdullah b. Ahmed - Suheylî el Endülüs!»
Endülüs ulemâsından olup Malkaya tabiî (sehil) nahiyesinden idi. Eserleri:
El'ly.'.ah vet'Tebyin lima übhime mintefsir-il' Kitab.
Mübeyyin-üt' Tarif vel'Ilâm fiyma übhime min-erEsmai ve-1'A'lâm
Risaletün fi Rü'yet-i İlâhi Teâlâ fi-1'menam ve rü'yet-i resulihi aleyhis'sa-lâtü ve'sellâm. Şerhu Cümel-il Kebîret-i fi-n Nahiv. Er" Ravz-ül' Enf fi şerhi Garib-üs' Siyer. «Bu kitab Siyer kitablarının en büyüklerindendir. Mısırda birçok defa basılmıştır. Esmaül'Müellifin. 1.520.

[365] İbni Lâl : Ahmed bin AH bin Ahmed bin Muhammed Feree-ür Büd-râverî: Dördüncü hicret asrında yaşayan îslâm âlimlerinin büyüklerindendir. 307 - H - de doğmuştur. Hemedana gitmiş orada yerleşmiştir. Künyesi : Ebd Bekr-iş Şafii'dir. Hadîs ilmine hizmeti, geçmiş fatihlerdendir. S98 de İrtihâl eylemiştir. Eserleri: 1 — Emâlî fl'l Hadîs, 2 — Es'Sttnen fl-P Hadis, 3 — Ma'âtül' Kui^ân alâ tertîb-is Suver, 4 — MaLâ Yeseu-I' mükellef eefalnhtt mln-eP İbadât 5 — Mu'eemu-s' Sahabe ... Bak: Esmau-P Müellfîn C. I. Shf. 69. Kamusu) Âlâm. C. I, Shf. 660.

[366] İbni Ebîddünya : İmamların her bir bucaktan Bağdad'a geldikleri o şanlı asırda doğup yaşayan Halîfe çocuklarını terbiye edecek kadar yükselen büyük bir muallim ve Edebiyatçıdır. Halîfe El' Muktefi Billah'ın hocasıdır. Soyu bakımından Kureyşî'dir. Ahlâkı güzelleştirmeyi gaye olarak alan bir çok eser yazmışdır. Günümüze bir çoğu ulaşamamıştır.
Meşhur eserlerinden biri : «Ferec ba'de - şiâde» — Zorluktan, sıkıntıdan sonra kurtuluş adını taşır. îmam-ı ibn-i Ebiddünya Şafiî Mezhebinden son derece Zühdü takva sahibi bir fazü zât İdi. Eserlerinin bir kısmı Mısır'da ve Hindistan'da basılmıştır.
Eserleri :
1. Kitâb-ül Eşraf,
2. Mekârim-ül ahlak,
3. Kitâb-ül Azama,
4. Fazâ'il ' asri zi'1-hicca,
5. Kitâb-ül akl va-fazlihi,
6. Kitâb-ül Yakin,
7. Kitâb-üş Şükr,
8. KitAb-ül Haratif.

[367] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/247-249.
[368] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/249-250.
[369] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/250.
[370] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/250.
[371] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/250-251.
[372] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/251.
[373] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/251-254.
[374] Ma'kil b. Yesâr b. Abdullah (R. A.) : Künyesi : Ebû Ali'dir. Ebu Abdullah veya Ebu Yesar'da derler.
Hudeyblye musâlâhasından Önce İslâmiyet İle müşerref olmuştur, ve biftt-i Rıdvan'da bulunmuştur. «Mesâbihi SUnne» sahibi tmam Begavî O'nun hakkında diyor ki:
«Mâ'kil b. Yesar, Basra şehri yapılmadan evvel Hz. Ömer'in emri İle bir ark kazdl. Bu ark ondan sonra O'nun ismi İle anıldı. Ö angın kıyısına bir ev yapıp oraya yerleşti. Ve Hz. Muâviye zamanında orada âhirete göçtü» R. Aleyh.
«El - tsftbe» C. III. Shf. 427 Sahâbî No. : 844.
[375] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/254.
[376] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/254-255.
[377] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/255.
[378] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/255-256.
[379] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/256.
[380] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/256.
[381] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/256.
[382] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/256-257.
[383] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/257.
[384] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/257-258.

[385] Sidr : Nebk ağacıdır. Bu ağacın yapraklarını kurutup döğerler. Ve yıkanırken sabun yerine kullanırlar.
[386] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/258.
[387] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/258-260.
[388] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/260.
[389] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/260-261.
[390] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/261.
[391] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/262-263.
[392] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/264.
[393] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/264-265.
[394] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/265.
[395] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/265-267.
[396] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/267.
[397] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/267.
[398] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/267-268.
[399] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/268-269.
[400] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/269-270.
[401] Fethü'l-Kadîr: C. I - Bâbü'ş - Şehîd Shf. 475. Bulak tab'ı 1315 H.
[402] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/270-272.
[403] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/272.
[404] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/272-273.

[405] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/273.

[406] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/273-274.

[407] Esma binti Umeys R. Anha : Sahabeden olup, önce Hz. Cafer b. ebî Talibe varmış ve müşarünileyh ile beraber Habeş'e hicret etmiştir. Hz. Cafer'in şehâdetinden sonra Hz. Ebubekr Sıddik'e ve Hz. Sıödîk'ın ictihâlinde Hz. Ali'ye varmış İdi. Hz. Cafer'den Abdullah ve Muhammed ve Avn, Hz. Ebubekir'den Muhammed, Ali'den dahi Yahya ve Muhammed isimleriyle altı evlât dünyaya getirmişdir.
Ömer bin Hattâb, Ebu Musa Eşar'î, Abdullah b. Abbas ve oğlu Abdullah b. Cafer vesair Ashab-ı Kiram sâhib-i Tercümeden Ehâdîs-i Şerîfe nakl ve rivayet etmişlerdir. Esma binti TJmeysIn dokuz hemşiresi olup Ezvac-ı Tahirat-i Peygamberiden (Meymune binti el-Hars) İle Hz. Abbas'ın zevcesi (ümmül fa2l> bu cümleden idiler.

[408] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/274.

[409] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/274-275.

[410] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/275.

[411] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/275-276.

[412] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/276.

[413] Ahmed b. Muhammed b. İbrahim : El - Hattâbî Ebu Süleyman. Hz. Ömer (R. A.)'in kardeşi Zeyd b. El - Hattab'ın soyundandır. Sa'mani'nin kitabında (386) senesinin Reblülahîr ayının 13. cü cumartesi günü Büst gehrinde HİndümInt suyunun kıyısındaki Bibat'ta irtihâl eylemiş olduğ^ı yazılıdır.
Hadîs ilmini tahsil için Irak'a ve Hicaz'a gitmiştir. İmam Hattâbî ilm-i fıkh'ı İmam Ebu Bekir Kaff&l-i Şaşî'den ve Eba Ali b. Ebu HÜreyre'den okumuştur. Edebiyat, tefsir ve diğer ilimlerdeki üstadları : İsmail Saffâr, Ebu Amr-üz Zahit, Ebu Abbas-Ul Asanım, Ahmed b. Süleyman-ül Neccâr, Eba Amr-üs' Semmâk ve Mukrîm-ül Hfidî ve C&fer-ül Holdî'dir.
İmâm Hattâbî Horasını ve Mâverâ-i ünnehir'i de gezmiştir. Seyahatleri esnasında ticâretle de uğraşmış hem talebelerine hem de sâlih müslümanlara Allah yolunda para ve mal yardımında bulunmuştur. Saalebî «Yetimet-üt tlehr» adlı kitabında diyor ki : «O (İmam Hattâbî) bizim zamanımızda Ebu Übeyd Kasım İbni Sellâm'a benzeyen kişidir.» Sa'mani de İmam Hattab için «Hüccettir. Saduktur» diyor, tmam Hattâb derin tefekküre rakik kalbe mâlik bir âlimdi.
İmam Hattabi'nin talebeleri ve kendisinden ilm-i hadis okuyan büyük âlimlerin, muhaddis'Ierin bâzıları şunlardır:
Abdullah b. Ahmed b. Gufeyr-til Haremî, Ebu Mes'ud-ül Hasan b. Muham-ned-ur Kerabisiyy-Ül Büstî, tmam Ebu Hâmid-il tsferâhî, Hâkimi Nisâburl.
Eserleri :
1 — Meâlim-üs' Sünen fî Şerh-i Kitâb-Üs' Sünen U Ebi Dâvud.

2 — Garîbül Haüis.
3 — Kitâb-ı tcfsîr-ül esâmir Râb Azze ve Celle.
4 — Şerh-ÜI ediyyet'il Me'sûre.
5 — î'lâm-ı Sünen (Sahîh-i Ituhârİ şerhi).
6 — Kitâb-ül U7.1et.
7 — Kitab-ül Islâh-ı gâlat'el muhaddisîn.
8 — Kitâb-ii] arus.
9 — Kitâb-Ül tlâmMil hadîs. JO — El - gunye ân-il kelâm.
II — Şerh-Ül da'vüatH Ebi Huzeym. (Vakut : Mucem-ül Udebâ : C. VI/2 Shf. 81-86).

[414] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/276-277.

[415] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/278.

[416] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/278-279.

[417] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/279.

[418] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/279-280.

[419] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/280-281.

[420] Fethül Kadîr Cild I. Sahıfe 468-464 «Salfltü ala-'el Mevt»

[421] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/281-282.

[422] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/282.

[423] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/282-283.

[424] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/283.

[425] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/283.

[426] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/284.

[427] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/284.

[428] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/284.

[429] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/284-285.

[430] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/285.

[431] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/285-286.

[432] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/286.
[433] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/286.
[434] Talhâ ibni Abdullah ibni Medine kadısı idi. Talha denmekle maruftur. Amcası Abdurruhntan ibni Avf Osman, İbni Abb;vs'tan rivayeti vardır. Ziihrî ile Ebiizzinadda kendisinden rivayet etmiştir, ibni Sa'd ÖT tarihinde vefat ettiğini hildirmiştr. (Hulâsa 153) : (Tecrld-i sarih tercümesi C. IV. Shf. 623).
[435] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/286-287.
[436] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/287-288.
[437] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/288-289.
[438] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/289.
[439] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/289-290.
[440] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/290-291.
[441] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/291.
[442] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/291.
[443] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/292.
[444] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/292-293.
[445] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/293.
[446] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/293-295.
[447] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/296.
[448] Bak: «Bulûg'ül - Meram. C. î. Shf. 219.
[449] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/296-298.
[450] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/298.

[451] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/298-299.

[452] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/299.

[453] Fakat kanâat-ı âcizânemce makama en münâsip olan hadîs de bu hadîstir. Şunu unutmamalıdır ki, zayıf uydurma demek değildir. Onunla İstidlal edilen yerler vardır. Varsın gayri müslimlerin cenazelerine ayağa kalkma babında bizim de delîlimiz bu oluversin. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimizin bütün İşlerinde gayri müslimlere muhalif hareket etmek istediği ma'lûmdur. Hattâ ekseriyetle cumartesi ve pazar günleri oruç tutarlar ve : «Bu günler yahûd ve nasârânın bayramıdır. Ben onlara muhalefet etmek isterim» buyururlardı. Bu hadîs ilerde nafile oruç babında gelecektir.
Bu cihet nazar-i itibâra alınınca istidlal ettiğimiz zayıf hadîs manen derhal kuvvet bulur. Ve binâenaleyh gayri müslim cenazelere ayağa kalkılmaz. Bâzıları K«sûl-ü Ekrem (S.A.)'in herkese ve bu arada bittabi gayri müslim-lerede nâzik muamelede bulunmasını onları severmiş; sayarmış mânâsına alırlar. Bu pek büyük bir hatâdır. İslâm'ın Peygamber-i Zîşân'ı değil, muhlis bir ferdi bile bunu yapamaz. Çünkü Kurân-ı Azîmüşşân müslümanların Allah' ve Resulüne düşman olanları -babaları ve oğullar bile olsalar- asla sevemiyecek-îerini en beliğ bir ifâde ile anlatmaktadır. (1). Böylelerine nezâketle sevgisinin bir olmadığını hatırlatmak isteriz.
Bütün hayatında en büyük vazifesi şirk ve küfürle mücadele olan Peygamber (S.A.V.) efendimizin bir gayri müslimin cenazesine ayağa kalkmakta devam ettiğini —velev meleklere ta'zim için olsun- biz kolay kolay kabul edemi-yeceğiz. Çünkü melekler için bile kalkmış olsa, ölüye hürmet için kalktı sanılır veya öyle te'vil edilirdi, ihtimâl Fahri Kâinat (S.A.V.) efendimiz sırf meîeklere ta'zimden ibaret olan bu hareketi bu sû-i ihâm'dan dolayı terk etmiş ve kalkma hükmünü nesih buyurmuştur.
Müslüman cenazelerine gelince : Gayri müslim cenazelerini çıkardıktan sonra yukardaki hadîslerin ahkâmı onlara mahsus kalır. Bizce bütün cenazelere ayağa kalkmak mensuhtur. Bugünkü avrupaî cenaze selâmı, ta'zim duruşu, vesâirelerin ise mevzuu bahsimiz hadîslerle bir alâkası yoktur. Çünkü bunlar sırf moda olmuş bid'atlardır. Binaenaleyh bu fiilleri ayağa kalkma hadisleri'nin neshine kail olmayan ulemâ dahi kabul edemezler.

[454] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/299-301.

[455] Ebu Ishak Sebi'î (B. A.) Adı: Amr Îbni Abdullah'dır. Künyesi : Ebu îshak'dir. Nisbeti; Sebildir. Tabiînin meşhurlarından bir zât olup bir çok hadîs rivayet etmiştir. Hûfeliâir. Hz. Osman <B. A.)'m hilâfetinin İkinci yılında dogmugtur. Hz. Ali (R. A.) ile diğer bâzı ashâb-ı kir&m'ı görmügdür. Veffitı (129) Hicrî tarihindedir.
Sebiîy, Emîr vezninde bir kelimedir. Lûgattâ, bir şeyin yedi bölüğünden biridir. Arap kavimlerinden Sebiiy' bin Sebt, Hemedan kabilesinden bir kolun adıdır. Küfede bir mahalle İsmidir. Bu yüzden Ebn İshak'a Sebil unvanı verilmiştir. (Kamus tercümesi'C. n. Shf. 596).

[456] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/302.

[457] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/302-303.

[458] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/303.
[459] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/304.
[460] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/304.
[461] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/304-305.
[462] Sa'd. b. Ebi vakkas : (Sa'd, b. Malik b. vuhayb b. Abd Manâf bin. Zuhra b. Kilâb b. Murra.)
Sahabenin ileri gelenlerindendir. İslâm dinini ilk kabul edenlerden yedincisi olduğu rivayet edilir. İslâm dinine girdiği zaman kendisi «17» veya «19» yaşlarında bulunuyordu.
Hz. Peygamber (S.A.V.)'in annesi Hz, Amine ile aynı kabileden olduğundan, Hz. Peygamber (S.A.V.) kendisine karşı, büyük bir muhabbet beslerdi. Sa'd; Akabe biatlanndan sonra, Meilineye ilk hicret eden müslümanlardandır. Sa'd çok mahir bir ok atıcısı idi; Uhud savaşında düşman'a 1.000 den fazla ok attığından, Hz. Peyg-amber (S.A.V.)'in teveccühüne mazhar olmuşdur. Kendisi hayatta iken Cennetle müjdelenen on sahâbîden «Asjere-i Mübe^ere'den) biridir.
Aynı zamanda, İran ordusunu yıkan Kadisiye meydan muharebesi kuman-danlarmdandır. (670 - 678) yıliarı arasında *70ij veya e80» yaşını geçmiş, olarak irtihal etmiştir.
[463] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/305.
[464] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/306-309.
[465] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/309.
[466] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/309-310.
[467] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/310-311.
[468] Sûre; 59-âyet: 10.
[469] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/311-314.
[470] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/314.
[471] Heytemî (Heysem!) :«7S5» senesinde doğmug «801» senesinde irti-hâl eylemiştir. İmam Hâfi2 Zeynüddin Irakî'nin arkadaşıdır. «KÜtüb-tt sitte» ve «Müsned» lerdeki zevaidl toplayıp tertib etmekle maruf bir imâm-ı mü-becceldir.
Heysemt on tane Zevâîd yazmıştır:
1 — «El-Bahr'ül zehhâr fi zev&İd-t b. mUsned'ül bezz&r» ki bunda «Mü ned-i Bezzâr»

m zevâidini yani Kütüb-i .sitte'de olmayan hadîslerin büyük bir cildde toplamıştır.
2— «Zerâid-i Ebû Ya'iâ el-mevsilî» ki Ebu Ya'lâ «Miisned» inin Kütûb-i sitte'de olmayan zevâidini havî bir eildlik kitaptır.
3— «Zevâid-i müsned-i Ahmed» ki Ahmed ibn-i Hanbel «Miisned» inin Kütûb-i sitte'de oimayan hadîslerini hâvî iki cilddir.
4— «EI-Bedr'UI Münir fi zevâid'il mu'cem'ül kebîr» ki Taberânî «mu'cem-I kebîr» inde Kutûh-i Sitte hâricinde kaimiş üç cildlik zevâiddir.
5— «Meenıe'ûl bahreyn fi zevâid'ÛÎ mu'cemeyn» ki Taberânî'nin «Mu1eem-i evsât» ile «Mu'cem-î sağir» inde olup da Kütûb-i Sitte'de olmayan hadîslerdir ve iki cüddir.
6— «Mecma'ül zevâid ve menbe'ül fevâîd» ki bu kitap'da bundan evvelki zevâidin beşini esânîdi hazf ve her hadîsin Sahih, Hasen ve Zaîf olduğunu beyân ederek cem'etmiştir.
7— «Zevâd'iil hilye» ki Ebu Nuaym-i îsfehânî'nin «Hilyet'ül evliya» smda olan zevâdi hâvi büyük bir cilddir.
8— Zevâd-i fevâid-i teramam» ki Teramâm b. NeeSh'in «Fevâid» indekt zevâidi hâvidir.
9 — «Mevârldiz-zaman ilâ zevâid'übnü Hibban» ki îbn-i Hibban'ın «Sarhih» indeki zevâidi hâvidir. 10 — «Buğyet'ül bahs an zevâid-i Miisned'Il-hars» ki, Haris b. Ebi Üsâme'nin
«Mtisned» indeki cem' eder.

(Süyûtî : Hüsnü'ül-muhâdara. C. I. Shf. 153. Esmâ'ül müellifin. C. I. Shf. 727. Tecrİd-i sarih. Tercümesi (I. Shf. 223).

[472] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/314-317.

[473] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/317.

[474] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/317-318.

[475] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/318.

[476] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/318-319.

[477] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/319.

[478] Bu âdet Mısır'da pek yaygındır. Ölünün arkasından parasıyla tutulmuş bir sürü kadın yürüyerek kalabalık yerlerden geçerken hep birden vâvey-lâ koparır, yas ederler. Elleri yüzleri Xile denilen mavi bir boya ile boyalı bulunan bu kadınlar ellerindeki eski bir bezle âdeta boyunlarını kesermiş ğibJ yaparlar.

[479] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/319.

[480] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/319.

[481] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/319-321.
[482] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/321-322.
[483] Süre : 6-Âyet: 164 ve Sûre: 18, Âyet: 39.
[484] Berzah: Dünya ile âhiretin arası yani öldükten sonra kıyamete kadar devam eden zamandır.
[485] Sûre-8. Âyet: 25.
[486] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/322-324.
[487] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/324.
[488] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/324.
[489] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/324-325.
[490] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/325-326.
[491] Abdullah ibni Cafer (B.A.): Hz. Peygamber (S.A.V.)'in amca-zâdesl Cafer tbni Ebu Talİb'In oğludur. Validesi Umeys kızı, Esmâ'dır. Künyesi, Ebu Muhammed, daha meşhuru Ebu C&fer'dİr. Habeşistan'da ilk müslüman çocuğu olmak üzere doğmuş. Ebeveyniyle birlikte Medine'ye gelmişti. O sene Necfr-gînin'de bir oğlu olmuş onunda adını Abdullah koymuşlar. Annesi Necâşî'nin oğlunu da emzirmiş, bu surette iki Abdullah arasında bir süt kardeşliği husule gelmiştir.
Resûl-U Ekrem, Abdullah b. Cafer'in başını okşamak, onu bindiği hayvana almak gibi bir çok iltifatlarda bulunmuştur. Kendisininde «Resûl-ü Ekrem beni hayvanının arkasına bindirdi ve bana bir sır tevdi ettiki o'nu kimseye söylemem» dediğini imam Müslim rivayet ediyor.
Pederinin şahadetinden sonra validesi Hz. Etmbekir (R. A.)'e onun vefatından sonra da Hz. Ali (R. A.)'ye varmış olduğu cihetle bunların yüksek terbiyeleri altmda büyümüş, feyz almıştır. Bizzat Resûl-ü Ekrem'den rivayeti olduğu gibi, ebeveyninden, Ebu Bekir, Ali, Osman, Amraar b. Yâsir vâsıtası ile de rivayetleri vardır. Hz. Peygamber (S.A.V.) efendimizin vefatında «10» yaşında bulunan Abdullah, Hicretin «80» nci senesinde Medine'de vefat etmiştir. Vefatında yaşı «90» a yaklaşmıştı. R. Aleyh.
Abdullah b. Cafer hem vücutça, hem ahlâkça babasına çok benziyordu. Bilhassa şecaat ve cömertlikte tam babası gibi idi. Suriye fütuhatında muharebelere iştirak etmiş, Sıffîn vak'asında Hz. Ali fırkalarından birine kumanda etmişti. Fevkalâde cömertliğinden dolayı kendisine «kutb'üs-Seha = Cömertlik kutbu» denilmişti.
Hz. Ali ile tanışmasına aracılık etti diye kendisine 40.000 dirhem nakdî hediye gönderen bir İran çiftlik ağasının bu hediyesini: «Biz yaptığımız iyiliği para ile satmayız» diyerek reddetmiş. Medine'de şeker ihtikârı yapan bir tacirin malının tamamını, hazinedarına aldırıp ahaliye tevzî ettirmişti.
Kendisine kaside sunan siyah renkli bir şaire fazla ihsanda bulunmasını kınayan

dostlarına söylediği şu sözler ibret vericidir: «Onun yüzü kara ise de sözü gayet beyaz, söylediği sözle aldığından fazlasına müstehak olmuştu. Biz ona eskiyecek ve nihayet yok olacak şeylerden başka bir şey vermedik. O İse bizim için ilel'ebed bakî kalacak sitayiş ve sena* vücnde getirdi.» (Tahir Ongun İslâm - Türk Ansiklopedisi. C. II. Shf.: 222).

[492] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/326.

[493] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/326-327.

[494] Süleyman bhı Büreyde <R. A.) : Eslemîdir. Babasından ve Ömer ümi Httseyn (R. A.) ile bir Cemaattan hadîs rivayet etmişdir. Vefatı «11S» hicrî tarihindedir. R. Aleyh.

[495] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/328.

[496] Sûre-İ Kehr : Ayet 23, 24.

[497] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/328-329.

[498] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/329.

[499] Sûre: 59. Ayet: 10.

[500] Sûre: 47. Ayet: 19.

[501] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/329-330.

[502] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/330.

[503] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/331.

[504] Sûre: 91. Âyet: 9.

[505] Sûre: 91. Âyet: 9.

[506] Ulemâ bunu bağ ve asmaların çubuklarını kesmekle temsil ederler. Derler ki : «Bir asmanın çubukları kesilmezse o sene haddinden fazla üzüm. yapar. Fakat bu üzümleri besleyemez. Nihayet kurur gider. Kesilirse hem çok üzüm verir, hem de uzun seneler kurumaz, devam eder. îşte tıpkı bunun gibi zekâtı verilmeyen mal zahirde çok görülür. Fakat uzun sürmez bir âfetle yok: olur gider. Zekâtı verilse dâîma çoğalır.»

[507] Sûre-i İbrahim Âyet: 7.

[508] Süre-i Meâriç: Âyet: 25.

[509] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/332-334.

[510] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/335.
[511] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/335-336.
[512] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/336-338.
[513] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/338-343.
[514] Mnâfir : Yemen'de bir kabiledir. Meşhur MuAftr kumaşları bu kabileye nisbet olunur.
[515] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/343.
[516] A'meş : Ebu Muhammed Süleyman b. Mihran El- Esedî El-Kâhilî Mevlahıım El-Kûfî: Görme hassa'sı çok zayıf olduğa için A'meş lâkabı ile tanınmıştır. Esed evlâdından Kâhil oğullarının azatlı kölesi idi. Hicretin «67» senesinin, bir rivayete gröre İse «61» senesinin 10 Muharrem günü doğmuştur. Vefat tarihi için H. «148» yılındadır denirse de bu da ihtilaflıdır.
Bu zât kıraat imamlarından, yüksek muhaddîslerden ve küfe fakîhlerin-dendi. Yabya b. Said el-Kattan O'nun hakkında «Allâmet'ül-lslâm» demiştir. Medine fakth!.->ı inden Urve oğlu Huşeym ise: «Bütün Küfe'de kitâbullahi O'nun kadar iyi oiiuyşn O'nun kadar güzel söz söyleyen, ftıha anlayışlı ve sorulan herşeye daha sür'atle cevap veren bir kimse görmedim.» diyor.
A'nıeş'in rşvilcri: Hasan b. Sa'id b. Cafer Fadl b. Şadan Eb-til-Abbas El-Mitvaî EI-Basrî Uç Ebüî-Ferec Muhammed b. Ahnıed b. İbrahim Eşşenebûzî'dir.
Kendiside AshâMan olup, Kûfe'de en son vefat eden Abdullah b. Ebi Leylâ (189 veya 911)'dan ve Basra'da en son vefat eden Enes b. Mâlik'ten ve ayrıca Ebu Vâil (—82)'den, Zer (—82) 'den, İbrahim Nehâî (—95)'den, Zûhrî (—122) den Enes b, Mâlik'm ashabından 1300 kadar hadîs rivayet etmiştir.
A'imiş Nükteperdazlıgıyle ve hazırcevaphğiyle de şöhret yapmıştı. îbn Tolun Eş-Şânıî O'nun nüktelerinden ve fıkralarından müteşekkil bir eser yazmış ve bu esere «Ez-Zehr'iîl, En'aş-fî nevâdir'il - A'meş» ismini vermiştir.
(İslâm-Türk Ansiklopedisi. C. I. Shf. 372).
[517] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/344-345.
[518] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/345.
[519] Celeb: Bir yerden başka bir yere celb edilen hayvan vesairedir.
[520] Ceneb : Uzaklara götürmektir.
[521] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/345-347.
[522] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/347.
[523] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/347-348.

[524] Behz b. Hâkim (K. A.) : Ebu Muâviyeti'bni Haydet'iil Kureyşî.

Tâbün'den olup rivayetinin kabul edilip edilmediğinde Hâkim ihtilaflıdır. Ebu Hatim (195—277) O'nun hakkında : «O hadîsi yanılıp da ihticac olunmayan bir şahıstır.» diyor. îmâm-ı Şafiî (150—204) de : «Hüccet değildir.» demiştir. Zehebî (—748) ise «O'nu hiç bir âlim terk etmemiştir» demektedir.
(Bak: El - îsâbe C. I. Shf. 349. Sahâbî No: l«05).

[525] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/348-349.

[526] Mantûk : Bir söz'ün söylendiği yerde delâlet ettiği peydir. Meselâ : «şu kitabı satın aldım» denilse bu söz'ün «lâfzın» mantûku o kitabın satın alınmış olmasıdır.

[527] Mefhum : Bir söz'ün söylendiği yerde olmaksızın üzerine delâîet ettiği şeydir.

Meselâ: «Şu kitabı sattım» denilse bu söz o kitaptaki mâlikiyet hakkının o kimseden kalktığına delâlet eder ki bu bir mefhumdur.
tslâm hukukunun kaynaklarından hukukî hükümleri istinbât ile fıkıh mevzuatını tertip, tanzim eden imâm ve müçtehitlerin te'lîf ettikleri usûl-ü fıkıh kitaplarında mefhûm'un bir çok kısımları İ'zâh ve beyân olunmuştur ki yeni harflerle türkçe yazılmış eser olarak emekli Diyanet İşleri Reisi Ömer Nasûhî Bilmen'in «Istilâhat-ı fıkhîyye kamusu» C. I. Shf. 14 ile devamına ve emekli Temyiz dâire reislerinden Ali Himmet Berki'nin «Hukuk mantığı ve tefsir» adlı kitabının 54 ve müteakip sayfalarına bakınız.
Mefhûmların taksiminden bâzıları şunlardır :
Mefhûm-i mutabakat, mefhûm-ı muhalefet, mefhûm-ı lâkah, mefhûm-ı sıfat, mefhûm-ı şart, mefhûm-ı gaye, mefhüm-ı istisna, mefhûm-ı innema, mefhûm-ı âdet, mefhûm-ı hasr.

[528] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/349-350.

[529] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/350-351.

[530] Kırat: Elmas ve Cevahir gibi kıymetli şeylerin tartısında kullanılır, mis-kal'in dörtte birine- «denk», .dörde taksim edilen dengin herbirine «Kırat», yine dörde ayrılan kirat'ın-beher kısmına «buğday», kezâlik dörde ayrılan buğdayın herbirine «fetil», ayrılan fetil'in herbir kısmına «nakir», yine ikiye bölünen nakir*in beherine «kıtmir», kezâlik ikiye ayrılan kıtmir'in herbirine «zerre» denilirdi. Birbuçuk dirheme «misbal», dörtyüz'dirheme «okka», kırkdört okkaya «kantar», dört kantara «çeki» adı verilir.
Kırat-i örfî : Bâzı fukâha'nın beyânına göre dört, bâzısının beyânına göre de beş orta arpa ağırlığı yerine kullanılır bir tâbirdir. Darphâne usulünce bir «kırat», dört buğday İtibar edilmiştir. Bu dört buğday ise fukâha'nın beş arpa İtibar ettikleri kırat-ı şer'îye ağırlıkça müsavi görülmüştür.
Kırat-ı şer'î : Beş orta arpa ağırlığı yerinde kullanılır bir tâbirdir.
Miskal : Yirmi «kırat» yani orta büyüklükte yüz arpa ağırlığına verilen addır. Bir «miskal» vezince bir «dirhem» ile bir dirhem'in yedide üçüne müsavidir. Bu itibarla yedi «miskal» on «dirhem-i şer'î» ağırlığındadır. Bir «dirhem» dört «denk» e, bir denk dört «kırat» a, bir kırat dört «buğday» a müsavi sayılırdı. Bu halde bir «miskal»

doksanalti «buğday» a müsavi demektir.. Bu mikyaslar altın, gümüş ve mücevher gibi kıymetli şeylerin tartılmasında kullanılırdı. Bugünkü ölçüye göre dört buçuk gram mukabili demektir.
Dirhem : Bir «okka — kıyye» dörtyüz'de biri, 3.148 gramlık veznin adı idi. Şer'an yetmiş tane orta boy arpa'nın ağırlığından ibaretti. Dirhem, Sultan Orhan zamanında verilen bir karar mucibince şer'î dirhemin dörtte biri olmuştu.
Dlrhem-i şer'î : 14 kırat gümüş hakkında kullanılır bir tâbirdir. Orta büyüklükte yetmiş arpa tanesinin ağırlığı demekti. Zekâtta, mehirde, diyette, ni-sab-ı sirkatte muteber olan bir dirhemdi. Hazret! Peygamber <S.A.V.) zamanında 20, 12, 10 kırat sikletinde üç türlü dirhem vardı. Halîfe Ömer (R. A.) zamanında bunlar birleştirilerek vasatisi olan 14 kırat bir dirhem kabul olunmuştur. Başka bir riâvete göre asr-ı saadet'te şu dört nev'i dirhem mevcuttu.
1 — Dirhem-i bagalî 8 danık
2 — Dirhem-i tabarî 4 danık
3 — Dirhem-i mağribî 3 danık
4 — Dirhem-1 yemenî 1 danık.
Hz. Ömer (R. A.), en rayiç olan bagali dirhemi ile taberi dirhemini cemet-tirerek vasatisi olan 6 danığı bir dirhem olarak kabul eylemiştir.
Dirhem'in diğer şekilleri :
Dirhem-i ceyyît, dirhem-i halis, dirhem-i mağşuş, dirhem-l Örfî, dirhem-i rayiç, dirhem-i züyûf.
(Ek. Mehmet Zeki Pakalnı «Osmanlı tarih sözlüğü» C. I. Shf. : 454. C. H. Shf. 269 ve 546). Daha geniş tafsilât için bk: Tecrid-i sarih. C. V. Shf. 70 ve 498.

[531] Fethü'l-Kadîr, C. I. Shf. 522 «Bâb-ı Zekâtü'1-Mal».

[532] Süre - Tevbe; Âyet: 34.

[533] Bir vesk 60 sa#'; bir saf 4 men; bir men = 260 dirhemdir.

[534] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/351-356.

[535] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/356.

[536] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/356.

[537] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/357.

[538] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/357-358.

[539] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/358.

[540] Sûre: 9 Âyet 104.

[541] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/358-359.

[542] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/359.

[543] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/359-360.

[544] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/360-361.

[545] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/361.

[546] Salim b. Abdullah : Hz. Ömer (R. A.)'İn torunudur. Babası Abdullah b. Ömer dahi bilindiği gibi ashâb'm büyüklerindendir. (Bak: Abdullah b. Ömer «Btilûgül-merâm» C. I. Shf. 15). Salim hazretleri de tâbiî'nin büyüklerindendir. Hattâ kendisini tâbiîn'in «Fukahâyı Seb'a» smdan biri sayanlar vardır. {Bak: Fukahâyj Seb'a «Bülûğül-Merâm» C. I. Shf. 329).
Emevî meliklerinden Ömer b. Abdülaziz ve Hişam b. Abdülmelîk'e bâzı nasihat-âmiz hitabeleri meşhurdur.
Salim hazretleri «106» diğer bir rivayete göre ise «107» H. yılında irtihâl eylemiş, cenaze namazını o sırada Medîne-i Münevvere'de bulunan Hişam b. Abdülmelik kıldırmıştır. R. Aleyh.

[547] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/361-362.

[548] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/362-363.

[549] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/364.

[550] Sûre-i En'am; Âyet 141.

[551] Tefsirü'l - âyetü'l - Ahkâm C. I. 212.

[552] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/364-366.

[553] Sehl b. Ebi Haame b. Saİde (R. A.): Evs kabîlesindendtr ve Ensârî'dir. Resûlüllah (S.A.V.)'İn irtüıallerinde 8-9 yaşında idiler. Resûlüllah'dan bir çok hadîs rivayet etmişlerdir. Keza Zeyd b. Sabit, Mnbammed b. Seleme'den hadîs rivayet etmişlerdir. Kendindende oğlu Muhammed ve kardeşinin oğlu Muhammed b. Süleyman b. Ebi Hasme ve Beşîr b. Yesar ve Salih b. Havvâd ve Nafl b. Cfibeyr ve daha bunlar gibi birçok sahâbî hadîs rivayet etmişlerdir.
Hz. Muâviye'nin hilâfetinin başlangıcında irtihal eylemiştir. R. Aleyh.

(Bk: El-îs&be C. II. Shf. 85. No: 3523. El Istiab C. H. Shf. 96).

[554] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/366-367.

[555] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/367-368.

[556] Attab b. Üseyd (R.A.): Attab b. Üseyd b. Ebi-llys b. Ümeyye b. Abduşşems el-Kureyşî'lEmevî.
Sahabeden olup Mekke'nin fethi günü İslâmiyet! kabul etmiş, fetihten sonra Hz.

Peygamber efendimiz tarafından Mekke valiliğine gönderilmişti. O sene, yani 8. nci salı hicrî Hacc'ı bu zâtın rivayetinde icra olunmuştur. Bu sene Müşrikler dahi âdetleri vechîle Hacc'i îfâ etmişlerdi.
Attab b. Üseyd (R. A.) İslâmiyet ile müşerref olduğu zaman «20» yaşında İdi. Hz. Peyg-amber'in irtihâlinden sonrada Mekke valiliğinde kalmış ve Hz. Ebubekr (R. A.)'m yanmda dahi bulunarak Halîfe-İ müşârün-ileyh'in irtihâl ihaberi Mekke'ye vâsıl olmazdan evvel vefat etmiş ve o gün defnolunmuştu.
(Kâmus-u a'Iâm. C. IV. Shf. 3122).

[557] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/368.

[558] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/368-369.

[559] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/370.

[560] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/370-371.

[561] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/371-372.

[562] Sûre-I Tevbe : Âyet: 35.

[563] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/372.

[564] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/372.

[565] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/372-373.

[566] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/373.

[567] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/373-374.

[568] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/374-375.

[569] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/375.

[570] Bilâl b. el-Hârîs (B.A.) : Mtizeyne kabîlesindendir. Resûlüllah (S.A* V.)'in nezdine beşinci sene gelmiş ve Medine'de sakin olmuştur. Mekke'nin fethi günü Müzeni sancaklarından birini taşıyordu.
Kendisinden oğlu el-HSrîs, hadîs rivayet etmiştir. «80» yaşında olduğu haîde «60» tarihinde vefat eylemiştir. R. Aleyh.

[571] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/375-376.

[572] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/376.

[573] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/377.

[574] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/377.

[575] Abdnllah b. Salebe b. Snayr EI-Adevî, El-Azerî : Sahâbe-i Kirâm'ın

tercüme-i hallerini tesbit eden Tabakât müellifleri ve ilm-i hadîsin nakd'ür-Ricâl ilminin sayılı âlimleri kendisinin Sahâbî olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir.. Babası Sa'lebe b. Suayr ise sahâbîdir. Başta İmâm Buhfiri, Dâre Kutnl, Hâkim, Ebu Hatim, tbn'üs-Seken gibi hafız, muhaddisîn-i kiram Abdullah'ın ResûliUlah (S.A.V.)'* gördüğünü kabul ve tesbit etmişlerdir.

Hadîs musannefâtında bâzan Sa'lebe ile oğlu Abdullah arasında yer değiştirilerek Sa'lebe b. Abdullah yâhud da Abdullah b. Sa'lebe diye tesbit olunduğundan bu karışık durum meydana gelmiştir. Tabakat ilminin büyük âlimlerinden tbni Abd'il-Berr «EH-lstiâb» inin C. II. Shf. 262'sinde, İmam İbni Hâ-cer'ül-Askalânî «El-Isâbe» sinin C. II. Shf. 276'da Abdullah'ın hayatını, C. I. Shf. 201'de ise babası Sa'Iebe'nin hayatım tesbit ve ikisinin hayatının tesbitin-de de bu karışık durum bulunduğunu atıfla beyân etmiştir. Müelliflerin bu beyânları kargısında meydana çıkan hakikat şudur ki Sa'tebe hem sahâbîdir, hem ResûlUllah (S.A.V.)'den rivayeti vardır. Oğlu Abdullah ise ResÛlUUah (S.A.V.)'i görmüştür. Resûlüllah (S.A.V.)'den rivayet ettiği hadîsler mürseldir,

Abdullah H. «83» tarihinde irtihâl etmiştir. Kendisinin babası Sa'lebe b. ebi Suayr'dan, Hz. Ömer (R. A.)'dan, Hz. Ali (R.A.)'den ve Hz. Saad (S. A.) dan ve diğer sahâbîden rivayeti vardır. Kendisinden Abdullah b. Müslim ve Saad b. İbrahim rivayette bulunmuştur. (Daha geniş bilgi için bak: «El-tsâbe» ve «El-îstiab» m maddelerine.)

Abdullah'ın babası Salebe'nin, İmam AbdUrrezzak'ın «cMnsannef» İnde se-ned-i sahîh ile rivayet ettiği Sadaka-i fıtır hadîsi Tecrid-i Sarih Shf. 493'de nakl edilmiştir. Ayrıca îmam Ebu Davud'un «Sünen» inde Nu'man tarikiyle aynı hadîs'İn başka bir şahidi de vardır. B. Anhüraa.

[576] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/377-380.

[577] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/380.

[578] Fethü'l - Kadîr C. Shf. 36-3». Sadaka-i Fıtır babı.

[579] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/380-382.

[580] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/382-383.

[581] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/383-384.

[582] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/385.

[583] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/385-386.

[584] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/386.
[585] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/386-387.
[586] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/387.
[587] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/387-388.
[588] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/388.
[589] Sûre 59 : Âyet : 9.
[590] Sûre : 76 : Âyet : 8.
[591] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/388-389.
[592] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/389.
[593] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/389-390.
[594] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/390-391.
[595] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/391.
[596] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/391.
[597] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/391-392.
[598] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/393.
[599] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/393-394.
[600] Hadisi şerifte Bacül yani (erkek) zikredilmişse de kadın da aynı bükümde olduğundan, biz bu kelimeyi İnsan diye tercüme ettik.
[601] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/394-395.
[602] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/395.
[603] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/395.
[604] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/395-396.
[605] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/396.
[606] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/396.
[607] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/397.
[608] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/397.
[609] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/398.
[610] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/398-400.
[611] Ubeydullah b. Adiyy b. el-Hıyar (B. A.) : Hz. Muhammed (S.A.V.) devrinde doğduğu söylenir. Tâbiîn'den sayılır. Hz. Ömer ile Osman (B. A.)'den hadîs rivayet etmiştir.
Babasından rivayet ettiğine göre, ölürken O'na şöyle demiştir : «Oğlum!. Benden sonra bana lâyık iğler işleyesin ki beni yaşatasın. Çünkü oğulların iğleri, âhirete giden babalara her gün bildirilir.»
[612] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/400.
[613] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/400-401.
[614] Kubaysetü'bnü Muhârik Hilâl! (B. A.) : Basra'lılardan sayılan bir Sahftbe-i Celü'dir. Peygamber (S.A.V.)'e elçi olarak gelmiştir. Kendisinden oğlu Kut» ve başkaları hadîs rivayet etmişlerdir.
[615] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/401-402.
[616] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/402.
[617] Abdülmnttalip bin Rabîatü'bnü El-H&rls (R. A.) : Abdülmnttalip bin Hfişim'in oğludur. Evvelâ Medine'de oturmuş sonra Hz. Ömer devrinde Dımaşk'a göç etmiştir. ResûHillah (S.A.V.)'e giderek kendisini zekât tahsildan buyurmasını istemiştir. Kendisinden rivayet olunan biricik hadîsini Hz. Fahr-i Kainat (S.A.V.) bu işteki cevap olarak trâd buyurmuştur.
[618] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/402-403.
[619] Zahir rivayet : îmâin-ı Muhammedin El-Camiü's-Sagtr, El-Camiül- Kebfr ve Siyer'Ieri gibi meşhur kitaplarında nakl ve rivayet olunan meselelerdir. Bunun mukabili nevâdir'dir. Bunlar da Curcanİyat, keysaniyat, haraniyat gibi meşhur

olmayan kitaplarının rivayetleridir.

[620] Sûre 9 : Ayet : 104.

[621] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/403-404.

[622] Cübeyr ibni Mut'im (R. A.) : Nnfel b. Abdi Menâf ogullarındandır. Mekke'nin fethinden evvel müslüman olmuş; sonra Medine'ye yerleşmişti. Ensfib ilminde vukuf aâhibl idi. Medfne-i münevvere'de «54» veya «57» tarihinde vefat eylemiştir. R. Aleyh.

[623] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/404.

[624] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/405.

[625] Ebu Râfi' (R. A.) : îsmi ihtilaflıdır. Bâzılarına göre İbrahim, bâzılarına göre Hürmüz'dür. Hz. Ebu Râfi' Resûlüllab (S.A.V.) efendimizin azad-lısıdır. Bâzılarına göre Hz. Abbas'ın kölesi idi. Sonra Hz. Peygamber (S.A.V.)'e hibe etti. Abbas (R. A.) müslüman olunca Ebu R&fî' Onun müslüman olduğunu Peygamber (S.A.V.)'e müjdelemiştir. O da kendisini azâd eylemiştir. Ebu Râfî, Hz. Ali (R. A.)'in hilâfeti zamanında Medine'de vefat etmiştir. Aslen Mısır'U olduğu söylenir. Kendisinden zevcesi Selmâ ile oğulları ve diğer bâzı zevat hadîs rivayet etmiştir.

[626] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/405-406.

[627] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/406.

[628] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/406-407.

[629] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/407.

[630] Sûre-i Yusuf Âyet: 53.

[631] Sûre-i Bakara Ayet : 185

[632] » » » : 183.

[633] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/408-410.

[634] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/410.

[635] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/410-411.

[636] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/411.

[637] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/411-414.

[638] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/414.

[639] Mestûrll'l-hâl : Hâli kapalı. Yani : ÂdilmÎdir değilmldir, belli olmayan kimsedir.

[640] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/414-417.

[641] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/417.

[642] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/417-418.

[643] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/418-419.

[644] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/419.
[645] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/419.
[646] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/419-420.
[647] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/420-421.
[648] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/421.
[649] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/421.
[650] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/421-422.
[651] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/423.
[652] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/423.
[653] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/423-424.
[654] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/424.
[655] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/424-425.
[656] Sûre : 2, Âyet : 187.
[657] Sûre : 2, Âyet: 187.
[658] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/425-427.
[659] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/428.
[660] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/428.
[661] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/429.
[662] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/429-431.
[663] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/431.
[664] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/431-432.
[665] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/432-433.
[666] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/433-434.
[667] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/434-435.
[668] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/435.
[669] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/435.
[670] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/435-436.
[671] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/436.
[672] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/436-437.
[673] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/438.
[674] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/438.
[675] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/439.
[676] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/439-441.
[677] Hamzat'tibnü Amr Eşlemi (R.A.) : Künyesi Ebu Salih yâhud, Ebn Muhaanmed'dir. Hicazhlar'dan sayılır. Kendisinden oğlu Muhammed ile Hz-Aişe (B. Anhft) rivayet etmiştir. «80» yağında olduğu halde «61» tarihinde vefât etmiştir.
[678] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/441.
[679] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/441-442.
[680] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/442.
[681] Sûre : 2, Âyet : 184.
[682] Sûre : 2, Âyet : 184 – 185.
[683] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/442-443.
[684] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/443-444.

[685] Meselâ : Birisi «benim paramdan bir talebe okutulsun» dedikten sonra: «Benim paramdan müslüman olmayan talebe okutulmasın» dese, artık mutlak olan ilk sözündeki talebe de muslÛman olmakla mukayyettir.

[686] Fakat, Hanefîler'in «En-NIhaye» adlı fıkıh kitabında §u malûmat veriliyor : «îmâm-ı Şafii'nin kefaret meselesinde tahyîre kail olması İle tmftm-ı M&IIk'in «oruçta tetabu' §art değildir» dediğinin aalı yoktur. Bu bir hatadır. îmâm-ı Şafiî, Haneffler gibi tertibe kaildir. Meselede tahyîre de, tetabüunün lüzumsuzluğuna da kail olan yalnız îbnl Ebi Leylâ'dır.»

[687] Sûre: 2, Ayet: 184-196.

[688] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/444-448.

[689] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/448.

[690] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/448-450.

[691] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/450.

[692] Asaba : Terekeden hak sahipleri; miraslarını aldıktan sonra kalanını alan fakat kendinden başka mirasçı yoksa bütün terekeye mirasçı olan kimselerdir.

[693] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/450-451.

[694] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/452.

[695] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/452-453.

[696] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/454.

[697] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/454-455.

[698] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/455.

[699] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/456.

[700] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/456.

[701] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/456-458.

[702] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/458.

[703] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/458-460.
[704] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/460.
[705] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/460.
[706] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/460.
[707] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/461.
[708] NÜbeyşetü'l-Hüzelî (B.A.): NübeyşetüTmü Arar yahut Nübeygettitmtt Abdullahtır. Buna NiibeyşetÜ'1-Hayr da derler.
[709] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/461.
[710] Temettü1, kıran, hedy ve muhsar gibi kelimelerin mânâsını anlamak için kitabımızın hacc bahsine müracaat buyrula.
[711] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/461-462.
[712] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/462-463.
[713] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/463.
[714] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/463.
[715] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/463-465.
[716] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/465.
[717] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/465.
[718] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/465-466.
[719] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/466.
[720] Sanıma bintt Bttsr (B. anha) : tsml Behiyye'dİr. «Behime» diyenlerde vardı. Abdullah b. Bttsr'ün kızkardegidir. Kendisinden kardeşi Abdullah rivayet etmiştir.
[721] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/466-467.
[722] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/467.
[723] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/467.
[724] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/468.
[725] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/468.
[726] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/468-469.
[727] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/469.
[728] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/469-470.
[729] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/471.
[730] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/471.
[731] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/471-472.
[732] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/472.
[733] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/472-473.
[734] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/473.
[735] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/473.
[736] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/473.
[737] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/473-474.
[738] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/474.
[739] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/474.
[740] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/474-475.
[741] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/475.
[742] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/475-476.

[743] «Fethül - Kadir C. II. Shf. 107-108 BâbU'l-i'tikaf».

[744] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/476.

[745] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/477.

[746] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/477-478.

[747] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/478.

[748] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/478.

[749] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/479.

[750] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/479.

[751] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/480.

[752] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/480-481.

[753] Sûre; 3, Ayet; 97.

[754] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/482-485.

[755] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/485.

[756] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/485-486.

[757] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/486.

[758] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/486-487.

[759] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/487.

[760] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/487-489.

[761] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/489.

[762] «Fetfcü'l-Kadlr» C. 2. Shf. 119 Kitabü'I-Hace.

Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/489-490.

[763] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/490-491.
[764] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/491.
[765] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/492.
[766] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/492-493.
[767] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/493-494.
[768] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/494.
[769] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/494-495.
[770] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/495.
[771] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/495-496.
[772] Bu gün âlemin karısı veya kızıyla dost olmak, onunla başbaşa bir yerde kalmak, kırlarda, ormanlarda dolaşmak, salgın halini almış bir moda hastalığıdır. Ne diyelim, Allah müslümanlara intibahlar nasip eylesin.
[773] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/496-498.
[774] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/498-499.
[775] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/499-500.
[776] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/500.
[777] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/500.
[778] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/501.
[779] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/501.
[780] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/501-504.
[781] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/504.

[782] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/504-506.
[783] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/507.
[784] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/507.
[785] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/507-508.
[786] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/509.
[787] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/509.
[788] Sûre
[789] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/509-512.
[790] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/512.
[791] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/512-513.
[792] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/513.
[793] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/513.
[794] Vers: Yemende yetişen güzel kokulu bir nebattır.
[795] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/514.
[796] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/514-515.
[797] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/515.
[798] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/515-517.
[799] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/517-518.
[800] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/518-520.
[801] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/520.
[802] Sûre-i : Maide; Ayet: 96.

[803] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/520-522.
[804] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/522.
[805] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/522-523.
[806] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/523-524.
[807] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/524-526.
[808] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/526.
[809] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/526.
[810] Kâ'b bin Ücra (R. A.): Ensâr-ı kîrâm'ın müttefiki Harp yardımcısı olan bir Sahâbe-i Celîl'dtr. Kûfe'ye yerleşmişti. Medîne-i Münevvere'de «51» tarihinde vefat etmiştir.
[811] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/526-527.
[812] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/527-528.
[813] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/528-529.
[814] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/529-530.
[815] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/530-531.
[816] El-Bakara Sûresi; Âyet: 126.
[817] Sûre-i Âli Imran, Âyet: 97.
[818] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/531-532.
[819] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/532.
[820] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/532.
[821] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/533.
[822] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/533-536.

[823] Sûre-i Bakara; Ayet: 126.

[824] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/536-541.

[825] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/541-542.

[826] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/542.

[827] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/542.

[828] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/542-543.

[829] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/543.

[830] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/543-544.

[831] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/544.

[832] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/544.

[833] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/544.

[834] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/544-545.

[835] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/545.

[836] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/545-546.

[837] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/546.

[838] Sûre i :

[839] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/546-547.

[840] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/547.

[841] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/547-548.

[842] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/548.

[843] SÛre-i ATaf; Ayet: 172.

[844] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/548-550.
[845] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/550.
[846] Yemin: Sag el demek ise de Allah'ın bizim gibi eli olmadığından, bu kelime mttteşabih'tir. Mânâsım Allah bilir.
[847] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/550-552.
[848] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/552.
[849] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/552.
[850] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/552-553.
[851] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/553.
[852] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/553.
[853] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/553.
[854] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/554.
[855] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/554.
[856] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/554.
[857] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/554-555.
[858] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/555.
[859] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/555.
[860] Kııfeli'dir, haccetti! vedâ'da bulunmuştur.
[861] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/556.
[862] Sûre 2; Âyet: 198.
[863] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/556-558.
[864] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/558.

[865] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/558.

[866] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/558.

[867] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/558-559.

[868] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/559-560.

[869] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/560.

[870] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/560.

[871] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/560.

[872] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/560-561.

[873] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/561.

[874] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/561.

[875] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/561-563.

[876] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/563.

[877] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/563-564.

[878] Mihver hm Mahreme (B. A.): Zühri ve Kureyşî'dir. Resûlüllah (S.A.V«)Fîn irtihâUnâe «8» yaşında bir çocuk idi, bununla beraber oüdan hadîs dinlemiş va belleirâ-ftir. Ha. Osman'ın şahadetinden sonra Medine'den Mekke'ye gltiîî^ Y&sitâ'in askeri Mekke'yi muhasara edinceye kadar orada kalmıştır. Namaz lalarken. Yezîd ordusunun mancınıklarından gelen bir te$ kendisini gehîd etm^gti. Vefat tarihi «64» yılıdır. Dindar ve ehl-i faziletten idi.

[879] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/564.

[880] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/564-565.

[881] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/565.

[882] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 2/565.
[883] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/565.
[884] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/565.
[885] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/566.
[886] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/566.
[887] Âsim bin Adîyy (B.A.): Ebu Abdullah yâhud Ömer veya Amr'dır. Bedir gazasına ve ondan sonraki bütün gazalara iştirak etmişdir. Bâzıları Bedir gazasına iştirak etmediğini söylerler. Onlara göre Hz. Asım Bedir'e Peygamber (S.A.V.) ile beraber götürülmüş İse de hutbesinden işittiği bir şeyden dolayı Hz. Peygamber (S.A.V.) kendisini Mescid-i dırar halkı araşma iade etmiş, fakat ganimet hissesini ve mükâfatını verdiğinden gazaya iştirak etmiş gibi olmuştur. Bir rivayette «45» tarihinde vefat etmiş, bir rivayette «120» yaşında olduğu halde Yemâme vak'asmda şehîd edilmiştir.
[888] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/566-567.
[889] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/567.
[890] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/567-569.
[891] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/569.
[892] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/570.
[893] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/570.
[894] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/570.
[895] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/570.
[896] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/570-571.
[897] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/571.
[898] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/571.
[899] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/571.

[900] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/571-572.
[901] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/572.
[902] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/572-573.
[903] İbni Zübeyr mutlak zikredilince ondan Abdullah ibni ZÜbeyr kasde-öllir.
[904] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/572.
[904] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/573.
[905] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/573-575.
[906] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/576.
[907] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/576-578.
[908] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/578.
[909] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/578-579.
[910] İkrime (R. A.): Ebu Abdullah İkrime. İbni Abbas (R.A.)'m edilmiş kölesidir. Aslı Berberedir, tbni Abbas, Aişe, Ebu Hüreyre, Ebu Sâid ve diğer ashâb-ı kirâm'dan hadîs dinlemiştir, Tâbiîn'in meşhur fakihlerindendir.
ibni Abbas (R. A.) tarafından Kur'ân-ı Kerîm, hadîs, v.s. ulûmu Islâmîyyo kendisine öğretilerek zamanın en büyük fakih ve âlimlerinden olmuştur.' Hakkında «Hâriciler'in fikirlerini tercih ve tecvîz edermiş» diye bir itiraz var İse de bir çok ulemâ'ya göre bu da doğru değildir.
İkrime Hz. leri, Melike'i Mükerreme'de otururdu. Bir çok defalar seyahatlere çıkmıştı. İbni Abbas'm vefatından sonra oğlu Ali, İkrime (B. A.)'yi dörtbin dinara satmış, fakat İkrime (R. A.) : «Babanın ilmini dörtbin dinara mı satı-torsun?...» diye itiraz edince satmaktan vazgeçerek. O'nu azâd etmiştir. Daime-«107» tarihinde Medîne-i MUnevvere'de vefat etmiştir.
[911] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/579.
[912] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 2/579-580.

«ALIŞ VERİŞ BAHSİ»
- «Muhayyerlik Babı»
- «Fâiz Bâb’ı »
- «Ribe'n-Nesie'nin Hükmü»
- «Ribe'l-Fadl'ın Hükmü»
- «Hediyye Meyveler İle Yemişlerin Ağaçlarını Satma Hususunda Ruhsat Bâbı»
- «Selem, Karz Ve Rehin Bâbları»
- «Rehin Babı»
- «Ödünç Babı»
- «Teflîs Ve Hacr Babı»
- «Şirket Ve Vekâlet Bâb’ı»
- «İkrar Bâbı»
- «Emaneten Verilen Şeyler Babı»
- «Gasıb Babı»
- «Şuf’a Babı»
- «Mudârebe Babı»
- «Müsâkat Ve İcâre Babı»
- «Sâhibsiz Yerlerin İhyâsı Babı»
- «Vakıf Babı»
- «Hîbe, Umrâ Ve Rukbâ Babı»
- «Lükata Babı»
- « Feraiz Babı»
- «Vasiyyetler Babı»
- «Vedîa Babı»

«NİKÂH BAHSİ»
- «Nikâh'ın Sıfatı»
- «Nikâhın Ta'rîfi»
- «Nikâhın Rüknü»
- «Kefaet Ve Muhayyerlik Babı»
- «Kadınlarla Geçinme Babı»
- «Mehir Babı»
- «Düğün Da'veti Babı»
- «Zevceler Arasında Adalet Babı»
- «Hulü' Bâbı »
- «Boşama Babı»
- «(Ricat Bahsi)»
- «(İlâ, Zihâr Ve Keffaret Babı)»
- «Zıhâr »
- «Liâim Babı»
- «(İddet Ve Yas Tutma Babı)»
- «(Süt Emme Bâbı)»
- «(Nafakalar Babı)»
- «Hadâne Bâbı»
- «Cinayetler»
- «Diyetler Babı»
- «Kan Dâvâsi Ve Kasâme Babı»
- «Âsîlerle Muharebe Babı»
- «Ca'nı İle Harp Ve Mürteddin Katli Bâbı»

«ALIŞ VERİŞ BAHSİ»

«Alış verişin şartları ve yasak alış ve/işler»
Usul-i Fıkıh ilminin beyânına göre Allah'ın meşru kıldığı şeyler dört kısma ayrılır :

1— Sırf Allah'ın hakkı olan şeyler.Bunlardan murâd: Umumun menfaati teallûk cdon şeylerdir, inâ'nın haram olması böyledir. Zîrâ onun fâidesi nesepleri zayi' olmaktan korumak olup bu fâide umumîdir.

2— Sırf kul hakkı olan şeyler.Bunlardan maksat: Kendilerine hususî bir maslahat taallûk eden şeylerdir. Başkasının malının haram elması gibi.

3— Her iki hak da mevcut olup Allah hakkının daha fazla bulunduğu şeyler. Hadd-i Kazif gibi (Hadd-i Kazîf: Namuslu bîr kadına zina İsnadı sebebiyle verilen dayak cezasıdır). Bunda Allah hakkı vardır. Çünkü kulları men' etmek için meşru olmuşdur. Kul hakkı dahî vardır. Çünkü kadını zina kepazeliğinden kurtarır. Fakat Allah hakkı daha çoktur. Onun için bunda miras cereyan etmez.

4— Her iki, hak da mevcut olup kul hakkının daha fazla bulunduğu şeyler. Kısas gibi. (Kısas : Misilleme suretiyle verilen cezadır. Meselâ adam öldürenin cezası ölümdür). Bunda Allah hakkı vardır; zîrâ cihanı fesattan kurtarmak için meşru' olmuştu. Kul hakkıca vardır. Çünkü bunda kulun kendine cinayet vardır ve bu galiptir. Onun için kısasta mîras ve cereyan eder.
İşte muamelâttan sayılan alış veriş bu dört kısırr.jnn ikinciye, sırf kul hakkına dâhil olan meşruata dâhildir.
Alış veriş'in hikmet-i meşru'iyeti : Allah'ın ma'lûmu olan devam ve bekanın güzel şekilde alış verişe taallûkudur. Şöyle ki: însan her ihtiyacını kendi göremez. Meselâ tarla sürmeyi, ekin ekmeyi, biçmeyi, öğütüp ekmek yapmayı ve sâireyi kendi yapamaz. İhtiyaçlarının bazısını satın alması mutlaka lâzımdır. Çünkü satın almasa, ya zorla alacak, yahut da dilenecek veya ikisini de yapamayıp ölünceye kadar sabredecektir ki, bunların hepsinin fasit olduğu "meydandadır. Bilhassa dilenciliğin zillet ve

arına herkes tahammül edemez. Binâenaleyh alış veriş'in meşru olmasında İhtiyaç sahibi mükelleflerin güzel bir nizam dâhilinde hayatlarının idâmesi ve ihtiyaçlarının görülmesi gibi hikmetler vardı. Büyü' lâfzı, bey'in cem'idir. Beyi' alış veriş demektir, yani bu kelime birbirine zıd mânâlarda kullanılan tnüşterek lâfızlardandır; hem satışa hem de satın almaya beyi1 denilebilir. Şirâ' kelimesi de aynı mânâdadır.

Beyi' lügatte: Mal ile malı değişmektir. Şeriatta da Öyle ise de riza kaydı ile mukayyeddir. Yani şeriata beyi1: İki tarafın rızası ile malı mal ile değişmektir.

Beyi'in şartları bir kaç nevi'dir :

1— Beyi' yapanda aranan şart ki, buna «in'ikadınm şartı» da derler, ahş veriş'i yapanın akıl ve temyiz sahibi olması, yani kâr ve zararı seçebilecek kabiliyette bulunmasıdır.

2— Mahalde yani satılık malda aranacak şartlar : Malın müte-kavvim, yani şer'an kıymeti hâiz bir mal olması ve teslime elverişli bulunmasıdır.

3— Alan ile satan'ın bey'e razı olmaları.

4— Akdin «sattım, aldım» gibi mâzî sığalarla yapılmasıdır.

Rüknü : îcâb ve kabuldür. (Icâb: Taraflardan birinin evvelâ söylediği söz veya işlediği fiildir. Ona cevaben söylenen veya yapılana da kabul derler.) Cumhur-u Ulemâ'ya göre kıymetli mailard*. söz ile icâb ve kabul şart ise de ekmek ve sebze gibi kıymeti az olanlarda söz şart değildir. Yalnız Şâfiîler'e göre bu hususta kıymetli ile kıymetsiz arasında fark yoktur; her ikisinde de söz ile icâb ve kabul şarttır. Maamâfîh İmâm Nevcvî (631—676) ile müte'ehhirîn Şâfi'yye ulemâsı cumhur ile beraberdirler. Sonra gerek alış verişte, gerekse şâir akidlerde kullanılan sözlerin icabeden kesinliği ifâde edebilmesi için mutlaka mâzî" sigaları ile söylenmesi icâbeder. Bu bâb'ta kitabımızın «Nikâh bahsi» nde daha ziyâde tafsilât verilecektir.

Bey'in hükmü : Haddizatında mubah olmak ise de yerine göre vâcib, mcndûb, haram ve mekruh da olabilir.

Bey'in meşruiyeti. Kitap, sünnet ve icmâ'-i ümmet ile sabittir. Kitaptan delili[1] «Allah bey't helâl kıldı.

«Alış veriş
yaptığınız zaman şahid çağırın» gibi âyetleridir. Bey'in meşru' olduğuna bu ümmetin ulemâsı icmâ' etmişlerdir. Sünnetten delili ise aşağıdaki hadîslerdir.[2]

800/646- «Rifâa b. Râfi[3] radıyallahü anVden rivayet olunduğumun.» Peygamber Sallaîîahü aleyhi ve sellem'e: Kazancın hangisi daha helâldir; diye sorulmuş :
— Kişinin elinin emeği ve mebrûr olan her alış veriştir; buyurmuşlardır.»[4]

Ru hadîsi Bezzâr rivayet etmiş; Hâkim sahihlemiştir.
BeyM Mebrûr : Yalan yere yemin etmekten ve muamelede hile yapmaktan hâli olan satıştır.
Musannif bu hadîsi «Telhis» de Rafi' b. Hadİc'ten rivayet etmiştir, hnâm-t Süyûtî dahî «el-Câmî» inde onu Hz. Rafi'den tahrîc etmiştir. Buradaki Rifâa'nın da Ibni Hadic olması ihtimal dahilindedir. Nitekim hadîsi Tabcrânî de Rifâa b. Hadic'ten rivayet etmiştir. Bu hadîsin bir misli «el-Mişkât» ile «et-Tergîb ve't-Terhîb» nâm eserlerde mevcuttur. Yalnız onlardaki hadîs İmâm Ahmed b. HanbeVe nisbet olunmuştur.
Hadîs-i şerîf kazanç meselesinin delilidir. Kazanç sevdası zaten insanda g ğuştan mevcut olan bir haslettir. Peygamber (S.A.V.)'e sorulan yalnız ;ıelâl cihetidir. El emeğinin bey'-i mebrûrdan daha önce zikredilmesi onun daha efdâl olduğuna delâlet eder, ondan sonra hadîste tavsif buyurulan ticaret gelir. Bununla beraber hangi kazancın efdâl olduğu ulemâ arasında ihtilaflıdır. Mârûdî (—450): «Kazançların esâsı ziraat, ticâret ve san'attır» diyor ve Şâfü Mezhebî'ne göre bunlardan lieâretin daha makbul olduğunu söyledikten sonra şöyle devam ediyor «Bence bunların en helâli ziraaltir. Çünkü ziraat tevekküle daha yakın dir.» Mârûdî bundan sonra Buharî'nin Hz. Mikdâm'dan merfu' ola rak tahric ettiği şu hadîsi zikrediyor:
«Elinin emeğinden daha hayırlı .bir yiyecek hiç bir kimse yememiştir. Şüphesiz ki Allah'ın Peygamberi Dâvud'da elinin emeğinden yiyordu.»

Nevevî diyor ki : «Doğrusu, kazançların en helâli el emeğidir Bu ziraat bile olsa el emeğine şâmil olduğu; içerisinde tevekkül vt insana, hayvana, kuşlara âmm ve şâmil faydalar bulunduğu cihetli- yine kazançların en iyisidir.» Fakat Musannif îbni Hâcer: «Küf-fâr'dan cihâd suretiyle kazanılan mallar ondan üstündür. Hem hv Peygamber (S.A.V.)'in kazanç yoludur; içinde Kelİmetullah'ı i'lâ bu Umduğundan kazançların en şereflisi budur» demektedir, Hanefîler'ir mezhebi de budur. Maamâfîh bazıları cihâd'ı dahi el emeğinde dâhi] sayarlar.[5]

801/647- «Câbir b. Abdillah radıyallahü anhümâ'dan rivayet edit-diğîne göre kendisi Peygamber Sallallahü aîeyÛ ve seîlem'ı Fetih Yılı Mekke'de :

— Hiç şüphe yok ki, Allah ve pesûi'ü şarabı, İaşeyi, domuzu ve putları satmayı haram kılmıştır; derken işitmiş-* tir. Bunun üzerine:

— Yâ Resûlallah, ölü hayvanların iç yağlarından haber ver; çünkü onlarla gemiler boyanır, deriler yağlanır; halk onlardan kandil yakar; denilmiş. Peygamber {S.A.V.) :

— Ha' ir, O satış haramdır buyurmuş. Sonra Resûlullah Sallaltahü eleyhi ve sellem o anda şunları söylemiştir :

— Allah yahudilerin belâsını versin! Allah kendilerine Ölü hayvanların iç yağlarını haram kılınca onu erittiler; sonra sattılar da parasını yediler.»[6]

Müttefekun aleyh'tir.

Fetih, hicretin sekizinci yılı Ramazanında vuku' bulmuştu.

Meyte: Şer'î usulle kosilmiyen veya hiç kesilmeden ölen hayvandır.

Sanem : Cevheri'ye göre vesen'dir. Başkaları ise sanem ile vesen arasında fark buluyorlar. Onlara göre vesen: Cismi olan puttur; sanem: Resimdir.

Hadîs-i Şerif, zikredilen şeyleVin haram olduğuna delildir. Şarap, lâşe ve domuz'un satılması bazılarına göre necis oldukları için haramdır. Bunlar aynı illeti her necis şey'e geçirerek «necis olan her şeyi satmak haramdır» derler.

Hanefîler'le fukâha'dan bir cemâate göre tarlalara gübre yapmak üzere hayvan pisliklerini ve keza toprakla karıştırılmış insan pisliğini satmak caizdir. San'anî'ye göre ise şarap ve emsalininin satılma-masının illeti necis olmaları değil, haram kılınmalarıdır. Ona göre mezkûr şeylerin pis olmaları satılmalarına tam mâni' bir illet olmuyormuş. Bize kalırsa Mâide sûresi'nin şu âyeti bu bâb'ta kimseye söz bırakmıyacak derecede açıktır:
«Ey iman edenler! Şarap, kumar putlar ve kısmet zarları hep şeytan işi birer murdardır. Bundan dolayı sîz onlardan kaçının kî felah bulaşınız[7].» Görülüyor ki, ondan kaçınmanın sebep ve illeti murdarlığıdır. Dinimiz bazı pisliklerin satılmasına müsaade ettiği halde, içki hakkında bu müsaadeye vermemişse bundan anlıyacağımız mânâ doğrudan doğruya sudur: Din nazarında içki necasetlerin en ağır hüküm giyenlerinin başındadır; bu sebeple unun pisliği adetâ kalkatdır. ve şaraba «Ümmü'l - HabâÎs» yani pisliklerin anası denilmiştir. Evet şarap, şarap olarak kaldıkça ondan hiç bir vecihle istifâde etmek mubah olamaz. Tivmiz'ı ile İbni Mdce'wn Hz. Enes'len rivayet ettikleri bir hadîste, Peygamber (S.A.V.) : Onu yapana, yaptırana, içene, taşıyana, taşıtana, içirene, satana, parasını yiyene ve satın alana lânet etmiştir. Hattâ mu'tcmod kavle göre onunla tedavi dahi caiz değildir. Meğer ki, kimyevî bir istihale geçirmiş ola. Ancak o zaman ondan istifâde mubah olur. Meselâ şarap, sirke olursa kullanılması mubahtır.
Murdar ölen hayvanın yünü, yapağı, kılı, tırnağı ve boynuzu murdar değildir. Çünki bu a'zaya hayat girmediği çibi ölü de dcnilmçz. Bazılarına göre Ölü hayvanın kılları nocis İse de yıkamakla temizlenir, Cumhur'a göre aynı nccİs sayılan domuz gibi hayvanlardan maada ölü hayvanı satmak caizdir.
Putların satılmaması bazı ulemâ'ya göre mubah bir menfaat tarafları olmadığındandır. Hattâ : «kırıldığı zaman parçalarından istifâde rdilebilccckse satılabilir» diyenler vardır. Fakat ne de olsa putu put olduğu halde satmak caiz değildir. Çünkü Peygamber (Ş.A.V.) yasak etmiştir.
İç yağların hükmünün sorulması, mubahtır saniîdığındandır. Bunların üç nev'i faydası olduğu soran zât tarafından

sıralanmasına rağmen Peyg-mber (S.A.V.) : «O haramdır» buyurarak hükümden hâriç kflmadıgım açıklamıştır. «O haramdır» cümlesindeki zamir bazılarına göre bey'a râci'dir ve mânâ şöyle olur: «îç yağlarını satmak haramdır». Bazılarına göre ise zamir intifa'a râci'dir, yani o şeylerle faydalanmak haramdır. Ekser-i ulemâ zamiri buna hamlelmiş ve «ülü hayvanın ancak dibagatlanmak şartı ile derisinden istifâde edilebilir.» demişlerdir. Zamiri bey'a râci' görenler ölü hayvanın köpeklere yedirilmesini ittifâkan caiz addederler. Mczheb imamlarından Ebu Hanîfe, Şafiî ve Mâlik ile fukâhâ'dan bir cemâatin mezhebi budur. Onlara göre pis balı arılara ve diğer hayvanlara yedirmek caizdir. Tahâvî (238—321)'nin rivayet ettiği bir hadîs de onlara delildir. Bu hadîs'e göre Peygamber (S.A.V.)'e yağın içine düşen farenin hükmü sorulcukta : «Yağ katı ise fareyi ve etrafındaki yd^ı atın; mâyî ise kandil yakın, yâhCıd ondan başka bîr suretle faydalanın» buyurmuşlardır. Tahavî : «Bu hadîs'in ri-' rali sikadırlar.» demiştir. Bu mesele Ashâb-ı Kirâm'dan : Ali, İbni Ömer ve Ebu Musa (R. Anhüm)den; Tâbiin'den de: Kasım b. Muham-ıncd ile Salim b. Abdullah'tan rivayet edilmektedir.
Hadîs-i Şerifte, satılması haranı olan şeyin parasının da haram olduğuna işaret vardır.[8]

802/648- «İbni Mes'ıid radıyattahü anh'ten rivayet olunmuştur, demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve selle m'ı;
— Alış veriş yapan iki kişi aralarında bir beyyine olmaksızın ihtilâfa düşerlerse söz mal sahibinindir; yâ-hûd alış verişi bırakırlar; derken işittim».[9]

Bu hadîsi, Beşler rivayet etmiş Hâkim de sahîhlcmiştir.
Hadîs'in sahih olup olmadığı hakkında ulemâ'nın sözleri çoktur. Hadîs, alan İle satan arasında, fiyat veya satılan mal yahut bey'in şartlarından bir şart hakkında anlaşmazlık çıkarsa süz yemini ile beraber satanın olduğuna delildir. Dinimizin umumî kaidelerinden anlaşıldığına göre alış verişte hangi taraf zahiri yani aslîn hilafım iddia ediyorsa iddiasını ispat ona düşer. Aslı ve

zahiri iddia edene de yemin verdirilir. Bu kaideler Meccllоi Ahkâm-ı Adliyye'nin 76 ve 77. ci maddelerinde şöyle ifâde olunmuştur. «Beyyine müddaî İçin ve yemin münkir üzerindedir». «Beyyine hilâf-ı zahiri ispat için ve yemin aslı ibka içindir». Bu bâb'ta üç kavil vardır: :

1— Söz mutlak surette satanındır.

2— Alan İle satanın ikisi de yemin eder ve mal sahibine iade olunur.

3— Tafsilâta gidilir ve nevi'de ihtilâf ile cinste veya sıfatta anlaşmamak arasında fark görülür.
Alan ile satanın ikisine de yemin ettirmenin veclu her birinin müddeâ aleyh (dâvâlı) olmasındandır. Yemin" işi Peygamber (S.A.V.)'in :
«Bey'yine müddeî'ye, yemin de inkâr edene düşer.» Hadîs-i şerifinden alınmıştır. Bu söz îslâmiyetten önce yaşıyan meşhur hatîb Kıss b. Sâîde'ye de nisbet olunur. Hadîs burada mutlak olup «dâva babı» nın hadîsleri ile takyîd edilmiştir.[10]

803/649- «Ebu Mcs'ud-ı Ensart nulıyallah İt aıh'ien rîvâyet edildiğine göre, Resûlüllah SaU.Jalıü aleyhi ve ttcllcm köpeğin kıymetinden, fahişenin mehrinden ve kâhinin gelirinden nehîy buyurmuştur.»[11]

Hadis, müttefekun aleyh'tir.
Nehy'in aslı tahrîm için olduğuna göre Iladis-i şerif üç şeyin haram kılındığına delâlet ediyor.

1— Köpeğin kıymeti ibâre-i nass ile satışı da delâleti iic haramdır. Hadîs öğretilmiş ve öğretilmemiş, keza edinilmesi eâiz olan ve ol-mıyan bütün köpeklere şâmildir. Aiâ ile NahâVdon av köpeğinin satılabileceğine dâir rivayet vardır. Bunların delili, Resûlüllah (S.A.V)'-in av köpeğinden maada köpeklerin kıymetini almaktan men' ettiğini bildiren Câbir (R.A.) hadisidir. Mezkûr hadîsi İmam Ne.sâî (215— 303) mu'temed râvilerden tahric etmiştir. Bazı Mâlİkiler'le Hanefîler'e göre her nev'i köpek satılabilir. Zİrâ köpek kendisinden av ve bekçilikte istifâde edilen

bir hayvandır.

2— Fahişenin mehrî haramdır. Bundan maksat fahişenin zina mukabilinde aldığı paradır; mehir denilmesi mecazdır. Bu para hakkında fukahâ'nın ihtilâfı vardır. İbni Kayyım (601—751)'e göre tasadduk etmek vaciptir. Çünkü habis bir kazançtır. Onu kabul etmiyerek sahibine iade ise ma'siyet sahibine tekrar suç işlemek için yardım olur; binâenaleyh caiz değildir.

3— Kâhin'in aldığı para haram ve söylediklerine inanmak küfürdür. Bu bâb'ta icmâ' vardır. Kâhin: Gâib'ten haber veren kimsedir. Ve her çeşit falcı, remilci ve sâireye şâmildir. Böylesinin yalanlarını tasdik haram olduğu gibi yaptığı işe mukabil kendisinin para alması da haramdır.[12]

804/650- «Cabir b. Abdilfah radıyallahil anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre, kendisi, bî-tâb düşmüş bir devesinin üzerinde gidiyormuş, nihayet deveyi başıboş bırakacak olmuş. Cabİr demiştir ki: (bu arada) Peygamber Sallallah aleyhi ve sellem bana yetişti. Ve bana duâ etti; hayvana da vurdu. Müteakiben deve öyle bir yürüyüş yürüdü kî, onun gibi bir yürüyüşü şimdiye kadar hiç yapmamıştı. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) :
— Onu bana bir ukiyyeye sat; dedi. Olmaz; dedim. Sonra yine;
__ Sat onu bana; dedi. Ben de onu bir ukîyy'ye kendilerine sattım. Ve yükünü onunla evime götürmeyi şart koştum. Eve vardığımda deveyi Resûîüllah (S.A.V.)'e götürdüm. Kıymetini bana saydı. Bundan sonra (evime) döndüm. Hemen arkadan bîrini göndererek:
— Acaba deveni alayım diye sana fiyat kırdım mı dersin? Deveni de dirhemlerini de alî o senin Jir; buyurdu.»[13]

Hadîs müttefekun aieyh'tir. Bu üslûb Müslim'indir.
Hadîs~i şerif bir kimseden malını satmasını istemekte ve fiatta indirim yapmakta hiç bir beis olmadığına, hayvanı satarak binmeyi is-tisnâ etmenin caiz olduğuna delildir. Lâkin ileride görülecek bir ha-dîs'e £ore istisnâ'li satış memunu'dur. Böyle iki hadîs tearuz edince ulemâ da ihtilâfa düşmüşlerdir:

1— İmâm jJımrd b. Hnnbel (164—241)'e göre istisnâ'h satış caizdir. Zaten istisnâ'nın memnu' olduğunu bildiren hadiste «Ancak istisna edilen miktar bilinirse o başka» denilmektedir kî burada da öyledir. Şu halde istisna mikdarı ma'lûm ve beyi' sahihtir.

2— İmam Mâlik (93—179}'e göre mesafe yakın, yani üç günlük ise bu satış sahihtir., imam Mâlik, Câbir hadîsini buna hamlet-miştir.

3— îmâm-ı A'zam Ebu Hanîfc (80—150) ile İmam Şâfü (150 — 204) ve diğer bazılarına fiüre mutlak surette caiz değildir. «Câbir hadisi onlara muayyen ve hususî bir kıssadır» diye tevil olunrnuşlur; üzerinde bir çok ihtimaller mevcuttur. Sonra Peygamber (S.A.V.), Hz. Câbir'e devenin kıymetini vererek almış, fakat hakikaten alış veriş kastetmemiştir. Maamâfih: «Hz. Osman (R.A.) bir ev satmış, içinde bir ay oturmayı istisna etmiştir. Kıssa «Şifâ» da zikredilmiştir. Binâenaleyh birinci kavil daha kuvvetlidir» diyenler de vardır.[14]

805/651- «(Bu da) ondan rivayet edilmiştir, -radujallahü anlı-Demistir ki: Bizden bir adam kölesini müdebber olmak üzere azâd etmîşii. Ondan başka malı yoktu. Bunun üzerine Peygamber Sallallahü aleyhi ve scllcnı, kendisini çağırdı ve köleyi sattı».[15]

Hadîs Müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîsi Ebu Dâvud (202—275) ile Nesâî (215-303) de Hz. Câbir'dcn tahrîc etmişler, Ensâr'dan olan zât ile kole'nin isimlerini de bildirmişlerdir. Hadîsin lâfzı şudur :
«Câbir'den rivayet olunduğuna göre Ensâr'dan Ebu Mezkûr isminde bir zat Ebu Ya'kub adındaki bir kölesini müdebber olarak azâd etmiş; ondan başka malı yokmuş. Bunun üie. ine Peygamber (S.A.V.)
köleyi getirerek :
— Bunu kim satın alacak?; dîye sormuş. Köleyi derhal Nuaym b. Abdillâh b. en-Nahham sekiz yüz dirheme satın alarak parasını

kendilerine vermiştir.» Buharı (194—256) bunun için ayrıca bir bâb tahsis etmiştir. İştnâHVnin rivayetinde «Adam borçlu idî» kaydı da vardır.
Bu kayda bakarak ulemâ "dan bazıları müflis'in malında tasarruftan mcn'cdilcceğine kail olmuşlardır. Onlara göre müflis'in malını onun yerine hükümet reisi satabilir. Bahsin geri kalan yerleri inşâallah bâb'mda görülecektir.[16]

836/652- «Peygamber Su Ila Ha h il aleyhi ve seHcm"\n zevcesi Mey-münc ratltyallahü anhâ'dan rivayet edildiğine göre bir fare yağ İçine düşerek Ölmüş; mes'ele Peygamber Sallallahü aleyhi ve scllcm'e soruldukta :
— Fareyi ve etrafındaki yağı atın da yağı yeyİn; buyurmuştur.»[17]

Bu hadisi, Buharı rivayet etmiştir. Ahmed ile Jesâî «Donmuş bir yag içine» ifâdesini ziyâde etmişlerdir.
Peygamber (S.A.v.) in «farenin düştüğü yerin etrafını atın» diye emretmesi ölü hayvanın necis olduğuna delâiet eder; çünkü etraftan murâd: hayvanın temas ettiği yerlerdir. Musannif «Fet-hıı'l-Bari» de şöyle diyor : «Atılacak miktarın tahdidi sahih bir tarikte yoktur. Lâkin İbn Ebî Şeybe, Atâ'nın mürsellerinden bir avuç miktarı olacağını tahric etmiştir. İrsali olmasa hadîsin senedi iyidir.»
D;;r.muş ta'birinin mefbum-ı muhalifi, mayi' yağın her tarafının murdar olacağına deiâlet eder. Zira mayi'in neresine değip dey-iiK-:liği fark edilemez. Hadîs-i şerif pis yağdan faydalanmanın caiz olmadığına da işaret ediyor. Bu bâb'ta yukarıda söz geçmiş ve yemekten gayrı hususat'ta faydalanmanın caiz olduğu görülmüştü. Binâenaleyh, faydalanmayı yasak eden hadîsler o hadîs'e hamlolu-nurtar. Böylelikle de delillerin arası bulunmuş olur.
Necâset'e dokunmaya geünce :
Ona dokunmak ancak onu gidermek için caiz ise de zararını def etmek için bu cevaz hakkında hilaf yoktur. Acaba fırın kızdırmak ve yeri bu necasetle sıvamak gibi şeyler caiz midir? «Caiz

olması akla daha yakındır» deniliyor.[18]

807/653- «Ebu Hüreyre radıyallahü an/i/den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, şöyle buyurdular:
— Fare yağın içine düşer veya donmuş olursa derhal fareyi ve etrafındaki yağı atın; mayi' ise artık ona yaklaşmayın.»[19]

Bu h;ıdisi, Ahmed ik' Ebu Dâvud rivâyonişlerdir.Buharı ile Kbn âtım ine onun vehim olduğuna hükmetmişlerdir.
Tlrtnteı (200—-279) : «BuharVy'ı bu hadîs ıatâdır derken işittim.» demiştir. Doğrusu ZiifırVmn Abdullah'dan, onun da İbn Abbas'-tan, onun da Meymûne (R, A.)'di\n rivayetidir.
Demek oluyor ki. -Kukan hadîsi Hz. Msymûne (R. Anhâ) dan sabit bulmuş; anca Ebû Hüreyre tarîkine vehimle hükmetmiştir. Maamâfîh İbn Hibban (—354) Sahih»'indc hadisin iki vecihten de sabit olduğuna cezmetmiştir.
Ba hadîsteki ihtilâf yalnız lâfızdadır; hükmü ihtilafsız sabittir. Sonra fareyi ve etrafındaki yağı atarak kalanından yemek suretiyle faydalanılması donmuş yağa mahsustur. Bu cihet Sahîh-i Buharî'dc şu lâfızlarla beyân olunmuştur.
«Fareyi ve etrafındaki yağı alın da yağınızı yeyin» Bundan anlaşılıyor ki, yağ erimiş olursa tamamen atılacaktır. Hadîsin zahiri erimiş yağ ne kadar eok olursa olsun, atılacağına delâlet ediyorsa da. bu hadîs ile Tahavî hadîsi'nin aralarının bulunduğunu yukarıda gördük.
.Fayda : Mükellefin kedi köpek gibi hayvanlara lâşe yedirmesi câİz görülmektedir.[20]

808/654- «Ebu Zübeyr[21] radıyalîahü anh'ien rivayet olunmuştur.
Demiştir kî: Câbir'e kedi İle köpeğin semenini (satış bedelini) sordum: — Peygamber Rallallahü aleyhi ve sellem bundan men' etti; dedi.»[22]

Bu hadisi Müslim ile NesâÎ rivayet etmişlerdir. Nesâi «yalnız av köpeği müstesna» cümlesini ziyâde etmiştir.
imam Müslim (204-261) bu hadisi Hz. Câbir ile Râffi' b. Hâdten rivayet etmiştir Nesâî rivayetinin sonuna av köpeğinin istisna edildiğini ziyâde etmiş, fakat: «Bu münkerdir» demiştir.
Musannif «et-Telhîs» te : «Câbir hadîsinden istisna vârid olmuştur; râvileri hep sika adamlardır» diyor.
Câbir rivayetini İmam Ahmed ile Nesâî de tahric etmişlerdir. Ba rivayette öğretilmiş köpek istisna edilmektedir. Şu kadar var ki Musannifin : «Râvileri hep sika adamlardır.» sözüne karşılık Mü-nâvî «el-CâmİÜ>agir» şerhinde şunları yazmıştır : «İbnü'l-Gev-2Î : Bu hadîsin ravîleri arasında el - Hüseyn b. Ebî Hafsa vardır; demiştir. Yahya bu adam hakkında: Hiç bir şey değildir; dediği gibi onu İmam Ahmed de zait bulmuştur. İbn Hibban ise: Bu haber bu lâfızla bâtıldır, aslı yoktur; demektedir.»
Av köpeği edinmek, edinenin ecrinden hiç bir şey kaybetmeksizin caizdir. Bu hususta Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:
«Bir kimse, av köpeği müstesna, bir köpek edinirse her gün için ecrinden iki kırat azalır.»
Bazıları : «Bu iki kîrat'ın biri gündüz, biri geceye âit sevaplardandır» demiş; diğerleri : «Biri farz'a diğeri nafileye aittir» mütalaasında bulunmuşlardır.
Köpeğin semeni ekser-î ulemâ'ya göre yasaktır; bunu yukarıda Ebû Nles'ud hadîsi'nde görmüştük. KedÎ'nin semenini ise yalnız Müslim rivayet etmiştir. Nehy'in aslı tanrım için olmakla beraber Cumhur-u ulemâ kedi hakkında da ihtilâf etmişlerdir.
Ebû Hüreyre (R. A.) ile Tavus ve Mücâhid hazerâtı kedinin satılmasının haram olduğuna kaildirler. Cumhur ise satılmasında bir fayda varsa cevaz vermişlerdir. Onlar hadîsteki nehy'i tenzih mânâsına almışlardır.
Şunu da arzetmeliyiz ki, bu hadîsi İmam Müslim rivayet ettikten sonra artık onun hakkında «zaîftir» demek; onu Ebu'z-Zübeyr'den yalnız Hammâd fa. Seleme rivayet etmiştir, iddiasında bulunmak merdud-tur. Kaldı ki, îmam Müslim onu Ma'kil b. Abdillâh tarîki ile de Ebu'z-Zübeyr'den rivayet etmiştir. [23]

809/655- «Âişe radıyallahü anhâ'âan rivayet olunmuştur, Demişt ki: Berîre bana gelerek şunfan söyledi:
— Ben bizimkilerle her sene bir okiyye ödemek şartı ile dokuz oki yeye mükâtebe[24] yaptım; binâenaleyh bana yardım et; Ben de d d i m ki:
— Senİnkiler dilerlerse ben bu meblâğı onlara sayayım. Ama lâ'n[25] benîm olursa yaparım.
Bunun üzerine Berîre sahiplerine giderek (meseleyi) kendilcrir anlattı; fakat teklifini kabul etmemişler. O da onların yanından (ka kıp) geldi.
ResûlüÜah Salldllahü aleyhi ve sellem, oturuyordu. Berîre :
— Ben bu işi onlara arzettim ama kabul etmediler, ilîâ velâ hakkı kendilerinin olacakmış; dedi. Bunu Peygamber Salldllahü aleyhi ve sel-lem de işitti. Ve artık Âişe Peygamber SaÜallahü aleyhi ve seUem'e meseleyi anlattı. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) :
— Onu al ve velâ'yı kendilerine şart koş. Çünkü velâ' ancak ve ancak azâd edenin hakkıdır; buyurdular.
Âişe de Öyle yaptı. Sonra Resûlüllah salldllahü aleyhi ve sellem halkın arasında hutbe trâd'ı içîn ayağa kalkarak, Allah'a hamd-ü senâ'da bulundu. Sonra şunları söyledi: Bundan sonra :
— Bir takım adamlara ne oluyor kî Allah azze ve celle'nin kitabında olmayan bazı şartlan ortaya atıyorlar? Allah'ın kitabında olmayan herhangi bir şart, bâtıldır, isterse yüz tane şart olsun Allah'ın hükmü tâbi olmağa en lâyık hüküm; Alah'ın şartı da en sağlam şarttır. (Bînnetîce) veiâ ancak ve ancak azâd edenindir.»[26]

Hadîs mütfefekun aleyh'tir. Lâfız Buhârî'nindir. Müslim'de şu ziyâde vardır:
«Onu satın al da azâd eyle, hem velâ'yı kendilerine şart koş».
Hz. Bezire'nin sahihleri ensâr'dan bazı zevat imiş. Hadîs-i Şerîf, sahibi ile köle arasında (Kitabet) denilen akdin yapılabileceğine delildir. Bu akdin mahiyeti: kölenin, hürriyetine kavuşmak için muayyen miktar bir malı sahibine ödemeyi kabul etmesidir. Malı ne vakit öderse o zaman azâd olur: yani hürriyetine kavuşur.

Kitabet, Hanefîler'le diğer bir çok ulemâ'ya göre mendûptur.
Atâ' ile Dâvud-u Zâhirî'ye göre köle kendi kıymeti mukabilinde bunu isterse kitabet vacip olur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de:
[27] «Onlarla mükâtebe yapın» buyurulmuştur.
Emrin zahiri ise vücûb ifâde eder. Fakat bunlara: «Buradaki emrin. nedib için olduğuna icmâ' vardır» diye cevap verilmiştir.
Ayet-i Kerîme'deki Eğer onlarda bir hayır (olduğunu) biliyorsanız» ifâdesi ya kayd-ı vukûî'dir ve âdeti takrir eder; yahut kayd-ı ihtirâzîdir. Yani: kölede hayır olduğu ma'iûm değilse kitabeti yapmamak daha iyi olur; manasınadır. Nitekim.
Ebu Davud'un hem nıerfu' hem de mürsel olarak rivayet ettiği şu hadîs de bu mânâyı te'yıd eder.
«Peygamber (S.A.V.) :
— Eğer kölelerde bir san'at olduğunu bilirseniz ne a'lâ. (Yoksa) onları âlemin üstüne yük göndermeyin; buyurmuşlardır.»
Âyet-i Kerîmedeki (hayır) İbn Abbas (R.A.) 'e göre mal demektir.
Bazıları: hayırdan murâd: emânet ve vefakârlıktır; demişler, bir takımları da bunu «kitabet senin hacetini görüyorsa» mânâsına almışdır,
Hz. Berîre'nİn (her sene bîr okiyye) sözünü Peygamber {S.A.V.) 'in takrir buyurması bedel-i kitabetin taksitle ödenebileceğine delildir. tmam Şafiî (150 - 204) İle diğer bazı fukâhâ'ya göre kitabette taksit şarttır. Onlar Selef-i sâlîhîn'den gelen bazı rivayetlerle istidlal ederler. tmâm-ı A'zam, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel ile cumhur'a göre taksitle kitabet vacip değil caizdir.
Peygamber (S.A.V.) 'in Hz. Âîşe'ye «al onu» buyurması mükâ-teb bedel-i kitabeti ödeyemediği zaman satılmasının caiz olduğuna delâlet eder. Mükâteb'İn satılıp satılmaması hususunda üç kavil vardır:

1— Mükâteb satılabilir tmam Ahmed ile Mâlik'in mezhebi budur.
Delilleri Ebu Dâvud ile tbni Mâce'nin Amr b Şuayb'ten tahrîc ettikleri şu hadistir:
«Mükâteb, üzerinde bir dirhem kaldığı müddetçe köledir»

2— Mükâteb: kendisini azâd edecek kimseye rızâsı ile satılabilir.
Bunlar Btrîre hadîsi ile ihticâc ederler.

3— Mükâteb: mutlak surette satılamaz, İmâm-ı Azam Ebu Hanîfe ile bir cemâatin mezhebi de budur.

Delilleri : Kölenin sahibinin milkinden çıkmış olmasıdır.[28]

810/656- «İbn Ömer radıyallahü anhümd'dan rivayet afunmuştur. Demiştir ki:
— Ömer, Ümmii Veled (câriye) lerin satılmasını yasak etti ve: (böyfesi) satılmaz, bağışlanmaz, mîras da bırakılmaz. Hatırına geldikçe ondan istifâde eder, öldüğü vakit artık bu câriye hürdür; dedi»[29]

Bu hadîsi Mâlik ve Beyhakî rivayet etmiş; Beyhakî: «Bu hadîsi bâzı râvîler refi' ederek vehme kapıldı» demiştir.
Dare Kutnî (30S - 385): «Sahîh olan, Ömer'e mevkuf olmasıdır» diyor. Abdülhak dahî bunun gibi bir şey söylemiştir. Bu bâbta eshâb-ı kîrâm'dan eserler çoktur. Hâkim, İbni Asâkir ve tbni Münzir Hz. Bü-reyrede'den şu had'si tahrîc etmişlerdir:
«Demiştir ki: Ben Ömer'in yanında oturuyorudum. Birden bîr kadın feryadı duyuldu. Ömer:
— Yâ Yerfe'[30] bak şu ses nedir? dedi. O da bakıp geldi ve:
— Kureyş'ten bir câriye... annesi satılıyormuş... dedi. Bunun üzerine Ömer:
— Bana muhacirlerle Ensâr'ı çağır; dedi. Bir saat bile geçmemişti kî ev ve oda dolmuştu. Müteakiben (Ömer) Allah'a hamd-ii sena etti. Sonra şunları söyledi: Bundan sonra:
— Acaba Muhammed {S.Â.V.)'İn getirdiği şeyler arasında akraba İle kat'ı alâka da varmı idi? Cemâat:
— Hayır! cevabını verdiler. Ömer:
— O halde aranızda bir takım hayvanlar türemiş; dedi. Sonraf yoksa siz geriye[31] döndüğünüz takdirde yer yüzünde fesat çıkarıp; kat'ı rahim mi ede yazdınız?) âyetini okudu. Daha sonra :
— Allah sîze maişet genişliği vermişken sizden birinizin annesinin satılmasından daha kesin hangi hicran olabilir? dedî. Cemâat:

— Sen münasip gördüğünü yap! dediler. Bunun üzerine o da uzaklardakilere: «Hiç bir hürrün annesi satılmasın; zîrâ bu hicrandır; hela! değildir; diye yazdı.»
Bu hususta daha da bir çok eserler vardır.
Hadîs-i Şerîf, sahibinden çocuk doğuran bir cariyenin satılması haram olduğuna delildir. Böyle cariyelere Ümm-ü Veled derler.
Ulemâ-i ümmet'in ekserisi buna kail olmuşlardır. Katta müteah-hirin'den bir cemâat ümm-ü Veled'i satmanın haram olduğuna dair icmâ' bulunduğunu iddia etmişlerdir. Hafız ibni Kesir bu mesele hakkında ayrıca bir cüz tahsis etmiştir. Zâhirîler'le bazı fırkalar aşağıdaki hadîsle istidlal ederek ümm-ü veled'in satılabileceğine kail olmuşlardır.[32]

811/657- «Câbir radıyallahü anh'6an rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Biz Peygamber sallallahü aleyhi ve selîem sağ iken Ümm-ü veled olan cariyelerimizi saSardik; bunda bir beis görmezdi.»[33]

Bu hadîsi Nesâî, İbni Mâce ve Dare Kutnî rivayet etmişlerdir İbn Bibban onu sahîhlemiştir.
Hadîsi, İmam Ahmed, Şafiî, Beyhakî, Ebu Dâvud ve Hâkim de rivayet etmişlerdir. Hâkim'in rivayetinde (Ebu Bekir zamanında) kaydı vardır. Yine orada «Ömer bizi men'edince biz de vaz geçtik» cümlesi vardır.
Hâkim aynı hadîsi Ebu Saîd'ten de rivayet etmişse de bu rivayetin isnadında zaîf râvî vardır.
Beyhakî (384-458) : «Hadîsin hiç bir tarîkinde Peygamber (S.A.V.) in bu işe muttali' olup da eshâbmı takrir buyurduğu yoktur» diyor.
Ümm-ü Veled'in satılmasına cevaz verenler Hz. Ali (R.A.) 'in vaktiyle «Haramdır» derken o sözünden dönerek satılmasının caiz olduğuna kail olması i!e de istidlal ederler. Filhakika Abdürrezzâk, Ma'mer-den, o da Eyyûb ia.n o da îbn Sîrîn'den. o da Ubeydetü's-SelmânVden işitmiş olarak su hadîsi rivayet etmiştir:
«Ubeyde demiştir ki: Ali'yi şöyle derken işittim: Ben 1le,

Ömer'in reylerimiz Ümm-ü Veled cariyelerin satılmıyacağı hususunda birleşmiş idi; sonra ben satılmalarına kaiS oldum...»
Eu rivayet en sahîh isnadlardan ma'dudtur.
Bazıları bunlara cevaben; «Hz. Câbir hadîsi islâmiyetin ilk zamanlarında idi sonra nesh edildi» demişlerdir. Sonra Câbir hadîsi takrirdir, diğer hadîsler ise kavildir; tearuz vukuunda kavil tercih edilir. Maamâ-fîh bu cevaplara da itirazlar vâkî olmuştur. [34]

812/65- «Câbir b. Abdillâh radıyallahü anhiimâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûiüllah sallallahü aleyhi ve sellem bizi suyun fazlasını satmaktan nehyetti.»[35]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiş; bir rivayette «Devenin aşmasını satmaktan da» cümlesini ziyâde eylemiştir.
Bu hadîsi «sünen» sahipleri îyâs b. Abd'ten rivayet etmişlerdir. Tirmizî (200 - 279) onu sahihlemiştir.
Hadîsi Şerif ihtiyaçtan artan suyu satmanın caiz olmadığına delildir.
Ulemâ diyorlar ki: «Bunun sureti; mubah bir yerden su kaynayıp bir kimsenin o suyu tutmasıdır. İhtiyaçtan fazlasını tutmağa hakin yoktur. Kendi milkinde su biriktirerek fazlasını başkalarına vermemek ve keza kuyu kazarak ihtiyacını gördükten sonra artan suyu komşularından esirgemek hep memnu'dur.»
Zâhirîler'den îbn Kayyım (691—751) hadîsin zahirine bakarak: «ihtiyaçtan artan suyun hangi nev'i su olursa olsun ve nerede bulunursa bulunsun ihtiyaç sahiplerine verilmesi vaciptir» diyor.
îbni Kayyım ihtiyaç sahibine bu bâbta geniş salâhiyet tanımakta ve: «Böylesi su almak veya ot biçmek için başkasının miîkine bile girebilir, çünkü bunlarda hakkı vardır; gayrın milkini kullanmak ona mâni, değildir. İmam Ahmed çobanın mubah olmayan bir yerde hayvan otlatmasının caiz olduğunu nassan bildirmiştir.» demektedir.
Zâhirîler'in bir çoğu aynı kanâattedirler. Onîara göre bu hususta

milk sahibinin izin vermesinin bir fâidesi yoktur. Çünkü milkine girmekten men' etmeye zaten hakkı yoktur; men" etmesi haramdır; binâenaleyh onun yerine girmk iznine bağlı değildir. Yalnız evde yaşayanlar varsa o zaman izin almak îcabeder.
Hâsılı bir kimse kuyu kazsa veya nehir akıtsa, yeri kendi milki olsun olmasın suyu kullanma hakkı herkesten Önce onun olmakla beraber suyun fazlasını başkalarına vermekten imtina Hemez. Ebû Davud'un tahric ettiği şu hadîs de buna delildir :
«Bîr adam :
— Yâ Nebiyyailah, vermemesi helâl olmıyan şey nedir? dedi. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Sudur: cevâbını verdiler. Adam (yine) :
— Yâ Nebiyallah, (daha) hangi şeyi vermemek helâl değildi ? diye sordu:
— Tuz'dur; buyurdular.»
Görülüyor ki. tır/ ve benzeri şeyler su hükmündedirier. Ancak bu ihûhn rruıhrez olmayan yani korunmayan şeyler hakkındadır. Şayet su veya ol konmuyorsa, onun hükmü bu kıyaslan hâriçlir; 7Îrâ fazlasını satabilir. Başkalarına parasız damıtmak mecburiyetinde değildir.
Resulü Ekrem (S.A.V.) :
«Kim Bi'r-i Rûme'yi satın alır da onunla müslümanlar başını çözerse cennet onundur» buyunnushu ve derhal Hi. Osmnn d*. A.) kuyuyu satın almıştı. Bu badis kuyuların satılabileceğine delildir.
Deve'nin asmasıntian murad: Çiftlesmesidir. Aşağıdaki hadîste buna (asb) nilmislir. Erkek devenin sahibi çiftleştirme mukabilinde ücretak demektir.[36]

813/659- «ibni Ömer radtyallcthii anhümâ'âan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah Saîlnünhü aleyhi ve sellem, erkek (hayvan)'ın menisi mukabilinde kira almaktan nehyetti.»[37]

Bu hadîsi. Buharı rivayet etmiştir.
Bu ve bundan ö:ıceki hadis dişi hayvanı aşmak için erkeğini ki-

ralam^ım haram olduğuna delâlet ederlerse de seleften bir cemâat bunun malûm bir nüddet için caiz olduğuna zâhüb olmuşlardır. Onlar ihtiyacı ve menfaati nazar-ı i'tibâra tutarak nehyi tenzih mânâsına almışlardır. Nitekim mezheb imamlarından Mâîik'in kavli de budur.
Dİger mezhcblerdon Hanefîler'c pörc hayvanın menisini, karnındaki yavruyu ve doğ;:cak yavrunun neslini satmak bâtıldır. Çünkü bunlarıma! değildir. Şâfiiler'le Hanbelîler'e Rörc ise hu alış veriş bâtıl değil fasittir. Bununla beraber onlara göre alış verişin bâtılı i e fasidi aynı mânâya gelir ve ikisi de haramdır. [38]

814/660- «(Yine) İbni Ömer yıi'iıı/allahü anhiivıâ'âan rivayet olunduğuna göre: Resûlüllah Sullnllahii aleyhi ve ftcllcm ana karnındaki yavruyu ve onun yavrusunu satmaktan nehyetmiştir. Bu aiış-veriş câ-hiliyet ehlinin yaptığı bir bey' idi. Herif deveyi dişi devenin doğurmasına; sonra onun karnındakînin doğurmasına (ta'likan evvelden) satın alırdı.»[39]

Müttefekun aleyh'tir. Lâfız Buharinindir.
H;ıdîsin «Nehyetmiştir» cümlesinden sonraki kısmı ya Nâfî'İn, ya-hud da İbni Ömer (R.A.)'m kendi ifâdesinden müdrec olup yukarısının tefsiridir.
Hndîs-i Şerif çeşitli lâfızlarla rivayet edilmiştir.
(Habe!) gebelik demektir. Ebu Ubryd diyor ki : «insandan gayrı inahlukât hakkında «ıiabel» tâbiri yalnız bu hadiste vârid olmuştur.»
Maamâfîh: başka hadîslerde de vârid olmuştur; diyenler dahî vardır.
Hadis bu alış verisin haram olduğuna delildir. Ulcmâ'nm hu hâbtaki kavillerini bundan evvelki hadîste görmüştük. Ulemâ mezkûr alış verisin niçin yasak edildiği' hususunda dahî ihtilâf halindedirler.
İnıâm-t Şafii, İmâv> Mâlik ve bir cemâat : «Bu bey'in yasak edilmesi, devenin kıymeti doğup meydana gelinceye kadar te'cil olunduğun d and ir-» demişlerdir.

HcnsfîÎer'le Hanbelüer'e ve lûgnt ulemâsından bir cemâate güre yasak edilmenin illeti: ortada mal diye bir şeyin bulunmaması ve teslime muktedir olmamasıdır.
İmâm T irinizi dahi cezmen bu kavle zâhib qlmuştur.
Ru alış veriş bey-i garer denilen aidatına alış verişine dâhildir.
Bey-i garer hadisi az ileride görülecektir.
Hâsılı buradaki İhtilâftan dört kavil meydana gelmiştir:

1— Bu bey'den murâd: te'cilli satıştır; yani simdi satıp muayyen bir müddet sonra parasını almaktır. Yasak edilmesi de bundandır.

2— Buradaki aiış verişten murâd: ana karnındaki yavrunun satılmasıdır. Bey1 bunun için yasak edilmiştir.

3— Bey'den murâd le'eildir. diyenler buradaki müddetin ana hayvanın doğurması ile mi yoksa doğuracağı yavrunun doğurması ile mi sona ereceği hususunda ihtilâf etmişlerdir.

4— Buradaki alış verişten murâd: ana karnındaki yavrudur; diyenler de., yavrudan maksat ilk yavrrmu, yoksa yavrunun yavrusumu olduğunda ihtilâf etmişlerdir.
İbni Ki sân ile Ebi'l-Abbas Mü be rrid'ten rivayet edildiğine göre, hadîsteki «habele» tâbirinden murâd; gebelik değil, üzümdür; yani bu hadîste yasak edilen alış veriş henüz kemâle gelmeden üzümü satmaktır. Filhakika «habele» kelimesi üzüm mânâsına da kullanılmıştır; fakat hu mnânda ekserİvetle «hable» seklinde okunur.[40]

815/661- «(Yine) ondan -ratlıyallahü anlı- rivayet edildiğine göre; Resûlüllah SaUallafcü alcıjhi ve scUcm velâ'yı satmaktan ve hibe etmekten nehî buyurmuştur.»[41]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Vclâ'nın bir nev'i akrabalık ihdası olduğuna yukarıda işaret etmiştik. Evet bu bir akid olup iki kısımıdır. Velâ-i atâka, Velây-ı mıı-vâlât. Veiâ hakkını kazanana «mev!â» derler.
Velâ-i atâka : Köle âzâdı sebebi ile hâsıl olan akrabalıktır. Buna velâ-î ni'met de derler. Artık âzâd edilen" köle Ölürse mcvlâsı

olan sahibi ona mirasçı olur.
Velâ-i Muvâlât Bir nev'i yardımlaşma akdi olup, müslüman olan bir kimse ile ona yardım eden arasında şu şekilde yapılır: Müslüman olan kimse dostuna : «Sen benim mevlâmsın; bir cinayet işlersem cenini için onun diyetini ödersin; öldüğüm zaman da bana mirasçı j!ursun» der. Dostu da bunu kabul ederse akid sahih olur.
Câhiliyet devrinde araplar çeşitli suretlerde yardımlaşma akidleri yaparlardı. Peygamber (S.A.V.) bunlardan yalnız iki nev'i veiâ'yı takrir buyurmuş; diğerlerinin hükmünü kaldırmıştır. Araplar velâ hakkını satar ve bağışlarlardı. İslâmiyet bunu da yasak etmiştir. Çünkü velâ neseb gibi bir şeydir. Onu elden çıkarmak kulun elinde değildir.[42]

816/662- «Ebu Hüreyre radıynllahû anh'ien rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah KallalUthii aleyhi ve sellem taş atma satışı ile aldatma satışını nehyetti.»[43]

Rıı hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.
Hadis-i şerif satış suretlerinden iki tanesinin yasak edildiğine delâlet ediyor. Bunların birincisi taş atma satışıdır. Bu satışın tefsirinde ihtilâf edilmiştir. Bazılarına göre : «Şu taşı at; hangi elbisenin üzerine düşerse o elbise bir dirheme senindir» diyerek yapılan satıştır.
Diğer bazılarına göre: Bundan maksat, arazisinden bir taş atımı yer satmaktır.
Bir takımları: «Tas atma satışı, eline bir avı;ç taş alarak: avucum-da kaç taş çıkarsa satılık maldan o kadarı benim; diyerek ypıian satıştır» derler Yâhût birine mal satarken bir avuç taş alarak: «avucum-da kaç taş çıkarsa bana o kadar dirhem vereceksin» diye yapılan satıştır. Bu satışın başka bir nev'i de eline bir taş alarak: «Bu taş ne zaman yere düşerse satış o zaman vâcib olacak» diyerek yapılır.
Aynı satış koyun sürüsünün ününe çıkarak : «Bu taş koyunlardan hangisine rastlarsa o koyun şu kadara senin olacak» diyerek bir taş atmak suretiyle de olur.

Hangi şekil ve surette olursa olsun bu satışların hepsi aldatmayı tezammun eder. Çünkü ya semen'de, yahut da satılan malda meçhulük vardır.
Hadisteki «garar» kelimesi bunlara şâmildir. Böyle olduğu hâlde yine de ayrıca zikredilmesi bu satışların câhîliyet âdeti olduğunu. Peygamber (S.A.V.)'İn onları yasak ettiğini göstermek içindir.
İkincisi : Aldatma satışıdır. Bu satış tahakkuk ettikte müşterinin razı olmıyacağı kuvvetle muhtemeldir. Binâenaleyh başkasının malını bâtıl suretle yemek kabîlindendir.
Aldatma satışı çeşidi suretlerle yani kimi kaçak köleyi veya ovada vahşîleşmiş atı satmak gibi teslime kadir olamayan şeyi, kimi de büyük bir sudaki balıkları satmak gibi milkinde olmıyan şeyi satmakla yapılır.
oldukları dolayı mrsnı' sayılmışla; ücretle lığına kiraya v. rıiK1 gibi muamelât bunlardandır. Kir t;ıık!ıın hakkında da ihtilâf edilmiştir. Fkınlann yeri fıkıh kitaplarıdır.[44]

817/663- «{Yine)Ebu Hüreyre rruln/allalıü 'dan rivayet edildiğine göre; Resûlüfİais alla1bthü aleyhi ve sellem:
— Her kim bir yiyecek satın alırsa onu ölçmedikçe satmasın; buyurmuşlardır.»[45]

Bu hadisi, Müslim rivayet etmiştir.
Yiyecek bir sey satın alanın onu eline almadan satmasının memnu olduğu Ashâb-i Kirâm'dan bir cemâat tarafından rivayet edilmiştir. hv.âm Ahmnl b. Hanbel (164—241)'in Hakîm b. Hizam (R.A.)'dan rivayet ettiği şu badi yiyecek ve saireye şâmildir:
«Dedim ki: «Yâ Resûlellah! ben çeşitli şeyler satın alıyorum. Acaba bunların bana hangisi helâl, hangisi haram olur? Resûlülİah (S.A.V.) :
— Bir şey satın aldınmı onu eline almadıkça satma; buyurdular.»
Dârc Kutnl (306—385) ile Ebu Dâvud (202—275) Zeyd b. Sabit (R. A.)'ânn şu hadîsi tahrîc etmişdir ;
«Peygamber {S.A.V.) malın satın alındığı yerde o malı

tacirler kendi eşyalarına katincaya kadar satılmasını yasak ettî».
Bu hadîsi Tirnıizi müstesna Yedi'fer İbni Abbas (R.A.)\Um şu lâfızlarla tahrîc etmişlerdir :
«Her kim bir yiyecek satın alırsa onu eline almadan satmasın.»
jbni Abbas: «Zannetmem ki her şey de böyic olmasın.» demiştir.
hadîslcf Kalın alınan bir inalın satılabilmişi irin o malı teslim almanın şart okluğuna delâlet çimektedirler. Fukâhâdan bazıları bunun yalınız yenilen seyL're mahsus oklusuna kail olmuşlardır.
İmâm-) A'znm Khu //mti/r'yc göre menkul, yani bir yerden başka yere gntürülebüoıı maîlaia mnhKusı.Mur. Delili Zeyd b. Sabit (R.A.) hadîsidir.
Cumhura j'ore hüküm her mala ânını ve şâmildir; ve müşteri satın aldım bir m.'iîı teslim alnrıdıkea mutlak surette salama.
Fâide: Dâir Kılni Hz. Câbir (İL A./dan su hadisi tahrif etmiştir;
«Resûlüllah (S.A.V.) yenilen şeylerde iki Ölçek -satanın ölçeği ile alanın ölçeği- cereyan etmedikçe (onu) satmaktan nehyetti.»
Bunun bir benzerini do Bczzur güzel bir isnad ile Hz. Ebu Hürey-re'den rivayet ediyor. Röylece hadîs ölçülerek .salın alman bir mal teslim alındıktan sonra satılmak istenirse yeniden ölçülerek satılması icab ettiğine delâlet ediyor.
Cumhur-u ulemâ'nm kavli de budur.
Atâ : «Satın alırken ölçülmesi kâfidir» demiştir ki, her halde bu hadîsi duymamış olacaktır.
İki defa ölçülme emrinin sebebi : «Noksan çıkması ihtimalin-dendir» diyorlar. Bu suretle aldatmadın önüne geçilmiş olur.
İki defa ölçme hadîsi cüzâfen yani göz kararı ile yapılan satışın caiz olmadığına delildir.
Ancak Ibnİ Ömer (R. Anhümâ)'mn hadîsinde şöyle denilmiştir :
«Bİz yiyeceği hayvan üzerinde giden satıcılardan göz kararı ile satın alırdık .Sonra Resûlüllah (S.A.V.) onu (evimize) nakletmeden satmaktan bizi nehyetti.»
Hu hadisi Tinniiî müstesna, muhaddİsler cemâati rivayet

etmiştir.
İlmi Kudüme (—744) : yığın halindeki mal göz kararı ile .satılabilir. Bu bâbta ihtilâf bilmiyoruz» diyor.[46]

819/664- «(Bu da) Ebu Hüreyre radıynllnhü anh rivayet olun muştur. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallalıü aleyhi ve scîlem bir defad; iki sütış yapmaktan nenyetti.»[47]

Bu hadîsi, Ahmed ik1 Nesâî rivayet etmişlerdir. TÎrmizî ile İbn Hibban onu sahîhlcmişlerdir.
Ebu Davud'un rivayetinde «Her kim bir defada iki satiî yaparsa ona ya iki fiyatın az olanı, yâhCd ribâ vardır.) ifâdesi bulunmaktadır.
Hadîsi, İmâm Mâlik İle îmâm Şafiî de rivayet etmişlerdir.İmân Ahmrd'm rivâyotindeki râviîer sahih hadîs râvîleridir.
Ebu Davud'un ziyâdesi de Hz. Ebu Hüreyre'den rivayet cdiimiştir.
İmâm Şafiî (150—204) : «Bu hadîsin iki türlü te'vili vardır:
Birisi : Şu malı sana veresiye iki bine, peşin olarak bin dirhem sattım; binâenaleyh, hangisini istersen onu al; demektir. Bu satış îz sittir; çünkü İham ve ta'lîk'tir.
İkincisi : Bana atım satman şartı i!e sana kölemi sattım; demek tir» diyor.
Birinci te'vüe göre nehy'in illeti fiyatın kararlaşamaması ve rİb; lâzım gelmesidir.
İkinci'yc göre illet: Vücût bulup bulamıyacağı henüz belli olmiya müstakbel bir şarta ta'lîk etmesidir.
Böyle bir satışın hükmünü Ebu Davud'un rivayeti bildiriliye ki, bu da iki şeyden biridir. Ya iki fiyatın az olanını alır; yahut r: bâ'yı kabul etmiş olur.[48]

870/665- «Amr b. 5nayb'fan o da babasından, o da dedesinden işitmiş olarak rivayet edilmiştir. (Dedesi) demiştir ki:Resûlüllah;
— Hem ödüne hem satış; bir satışta iki şartı; ödenmeyen malın

kârı ve yanında olmıyan şeyi satman helâl delildir: buyurdular.»[49]
Bıı hadisi. Besler rivayet etmişlerdir. Onu Tîrmizî, İbni Huzeyme vı1 Hâkim sahîlıkmi.slrrdir.
Hâkim bu hadisi Kim Hıtnıfc'mn mezkûr Amr'd.-ııı rn âyel çitici stı lâfızlarla tahric etmiştir ile satıştan nehycttî».
Tıthcrâıtı dahi Evnâi» da onu bu vocihten taline eylemiştir.Hadîs garîb'ür.
Aynı hadîsi, İmâm Ncvrvl (631—676) dahî garîb bulmuştur. Hadîsi uîemâ'dan bir cemâat rivayet etmişlerdir.
Bu hadîs-i Şerif dört surette alış verişin memnu olduğuna delâlet ediyor:

1— Hem ödüne, hem satış. Bu şöyle olur: Bir kimse veresiye olduğu için .leğerinden daha fazla fiatla bir malı almak ister. Fakat mez-h e bine e- bu caiz olmadığından hileye kaçar ve evvelâ o malın karşılığı olan meblâğı satandan ödünç alır; müteakiben kıymetini verir malı alır. (Meselâ : Bana 1000 lira ödünç vermak şartı ile şu atı sana 1000 liraya sattım; diyerek yapılan satış böyledir. Çünkü menfaat celbden her ödüne ribâ sayılır.)

2— Bir satışta iki şart. Bunun îzâhı hususunda ihtilâf edilmiştir, Bazı'arına göre: «Şumalı sana peşin para ile bin liraya, veresiye iki bin liraya sattım» gibi sözlerle yapılır.
bazılarına göıv: Hu satış satanın müşteriye o malı kimseye satmamak bağışlamamak vermesidir.
Bir takımları : «Bu satışı müşteriye hitaben: filân malını bana şu kadara satmak sarlı ile ben de sana şu malımı şu katlara sattım; diyerek yapıl ir» diyorlar,

3— Ödenmiyen malın kârı. Bundan murâd bazılarına göre gasıhtır. Çünkü gasbetıneklo o mal gasbedenin mİlki olu vermez, o malı sattığı zaman getirdiği kâr dahi kendisine helâl değildir.
Diğer bir takım ulemâ'ya göre ise bundan maksat: satın alınan malın teslim alınmadan satılmasıdır. Zîrâ mal teslim almadan önce müşterinin değildir. Onun için. telef tıkırsa salanın hesabına gider.

4— Yanında olmıyan şeyi satmak.Bu cümleyi FAm Dûvud ile NvsâYnm Hakim b. HİZâm (R. A.)\\i\x\ tahrîc ettikleri xu hadis tefsir ediyor:
«Hakim (II. A.) demiştir ki: yâ RcsûleUah, adam bana gelip bende olmıyan malı İstiyor; ben de ona pazardan satın alıyorum; dedim. Resûlüllah (S.A.V.):
— «Senin yanında bulunmıyan bir şeyi satma; buyurdular.»
Bu hasi Mâlik rivayet etmiş : «bana Amr b. Şuayb'tan bu lâfız-delalet eder.anefîler'e göre bu satış bâtıldır.[50]

821/666- «(Bu da) Ondan -radıyaUahü^anh- demiştir ki: Resûlüllah S alla ila hü aleyhi ve sellem; Peylİ satıştan men' etli.»[51]

Bu hadîsi Mâlik rivayet etmiş: «bana Â~nr b. Şuayb'dan bu lâfızlarla geldi» demiştir.
Hadîsi Ebu Dgvud ile îbni Mâce de tahrîc etmişlerdir. Bunun bir rivayetinde râvileri arasında ismi bildirilmiyen bir zât vardır.
Halta diğer bir rivayetinde bu râvinin adı bili: bildirilmiştir; fakat zaîfür.
Hadîsin başka tarikleri do varsa da hiç biri i'tirâzdan hâli değildir.
Bazıları bu hadîs için : «münkati'dir» demişlerdir. Çünkü onu Mâlik, Amr b. Şuayb'ten rivayet etmiştir. Halbuki Mâlik ona yetişmemiştir.
«Urban» kelimesini İmâm Mâlik : Bir köleyi veya cariyeyi satın veya kira ile alırken sahibine muayyen bir para vererek:
«Eğer bu malı alırsam bu para onun kıymetine katılacak; almazsam senin olacak, diye verilen paradır» şeklinde tefsir etmiştir. Bu satışın caiz olup olmiyacağı fukâhâ arasında ihtilaflıdır.
İmâm Mâlik ile ŞâfiVyc göre bu hdîs bâtıldır. Delilleri buradaki hadîste nehyedilmesi ve içinde fâsid şart bulunmasıdır.
Hz. Ömer ile oğlundan (R. A.) ve imâm Ahmcd b. Hanhcl'dcn bu satışa cevaz verdikleri rivayet olunur.[52]

822/667- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Pazardan zeytin yağı satın aldım (malı kabzedip) satışı iyice vacip kıldıktan sonra bana bir adam rast geldi ve o zeytin yağ karşılığında iyi bir kâr verdi. Ben hemen adamın eline (el) vurarak (akdi yapmak İstedi işet îde) arkamdan bîr adam kolumdan tutuverdi. Bir de baktım ki, Zeyd L\ Sabit. Bana dedi ki :
— Bunu kendi eşyana katmadan satın aldığın yerde satma. Çünkü Resûlüllah Sallalînhü aleyhi ve sellem; malları tacirler evlerine götürmeden alındıkları yerde satmaktan nehyettl.»[53]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Lâfız Ebu Davud'undur. Hadisi ibni Hibbân ile Hakim sahîhlemislerdir.
Hadis-i Şerif, müşterinin malı tesellüm edip kendi eşyasına katmadan salmasının doğru olmadığına delildir. Bundan maksat kabız yani eüue almaktır. Ancak müşteri ekseriyetle satın aldığı malı kendisine mahsus olan yöre koyduğu için bu lâfızlarla ifâde edilmiştir. Kendine mahsus olmıyan bir yere koyması da cumhur'a güre kabz sayılır.
İmâm Şafiî bu hussuta tafsilât vermiş ve: «Âdeten bir yerden bir yere nakledilebilcn ağaç, hububat ve hayvan gibi şeylerde kabız nakil ile, ele alman para gibi şeylerde eline amakla, nakledilemiyen tarla gibi şeylerde ise tahliye ile olur.» demiştir.
Bu mesele Hanef'ler'e göre de böyledir.[54]

823/668- «(Bu da) İbni Ömer radtyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Yâ Resûlellah! ben Baki'de[55] deve satıyorum; ama dînâr'Ia satıyor (onun yerine) dirhem alıyorum; dirhemle satıyor, dînâr alıyorum, (yani) onun yerine bunu alıyor; bunun yerine onu veriyorum; dedim. Resûlüllah Sallollahil aleyhi ve sellem:
— Aranızda mevcut bir-şey olduğu ve yerinizdeîı ayrılmadığınız müddetçe o günün fiy«-iı ile eşeyleri almanda bir beis yoktur; buyurdular.»[56]

Bu hadîsi Beş'ler rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sahîhlemiştir. Tirm'.zi onun hakkında: «Bu hadîs'i merfu' olarak ancak Semmâk b. Harb'İn rivayetinden biliriz» demiştir.
Hadîs-i Şerif altm'ın yerine gümüş, gümüş'ün yerine altın almanın caiz olduğuna delildir. Çünkü İbni Ömer (R. Anhümâ) develeri altınla satıyor ; müşterilerinin zimmetinde borç altın olarak sübût buluyordu; semen denilen mal bedeli bu olduğu halde önün yerine dirhem yani gümüş para alıyordu. Bazen de bunun aksini yapıyordu.
Ebn Diiritd (202—275) bu hususa dair bir bâb tahsis etmiş ve ona «gümüşün yerine alhn iktizâsı babı» adını vermiştir.
lî.ıtlis-i Şerifte altın ile gümüş'ün .satış yerinde yalnız birisinin bu-lunduğunn isârei vardır.
Peygamber (S.A.V.) bu alış verişin hükmünü beyân sadedinde : Müşterinin zimmetinde sabit olan altınları satıcı eline almadan ayrılıp gitmemelerini; zîrâ altınların bir kısmım alıp bir kısmının borçlunun zimmetinde kalmasının caiz otamıyacağını; gümüşün de aynı hükümde okluğunu, ifâde buyurmuşlardır.
Yapılan bu muamele alış verişin (sarf) kısmına dâhildir..
Sarfın şartı, aralarında kabz';. elverişli bir mal varken onu kabz-etmeden ayrılmamaktır.
Hadîsle geçen «o günün fiyatı» ta'biri her hakle şart değil bir :vukûî olacaktır; ve âdeti takrir etmektedir. Nitekim Peygam-b r (S.A.V.)'in :
«Sınıflar değişti mi artık peşin olmak şartı ile istediğimiz gibi satın» buyurması da buna delâlet eder.[57]

824/669- «(Bu da) İbnİ Ömer (R. A.)'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Rcsûtüllah Sallallahü aleyhi ve srllem; müşteri kızıştırmaktan nehyetti.»[58]

MiM'efekun aleyh'tir.
«Necş» lügatte avı ürkütmek ve avlamak için onu yerinden kaldırmaktır. Şorîat'te ise satılık malın fiatınt, başkalarını kızıştırmak için arttırmaktır.

İbni Battal (—444): «Ulemâ müşteri kızıştıranın bu fi'li ile âs" olduğuna ittifak etmişlerdir» diyor. Böyle kızıştırmak suretiyle yapılan satışın caiz olup olmıyacağı ulemâ arasında ihtilaflıdır.
Hadis imamlarından bir cemâate göre bu satış fasittir.
Hanboliler'den meşhur olan kavle göre müşteri satışta kızıştırma olduğunu bilmezse aldığı malı geri çevirmekte muhayyerdir; fakat bilirse kendisine muhayyerlik hakkı yoktur.
M.ılikiler'c göre : Satıcı kızıştırmayı bilirse müşteri o malı geri çeviri m kt.e muhayyerdir; bilmezse kendisine asla muhayyerlik yoktur.
Hancfüler'e göre : Hu satış, nı;ıhn geçer kıymetinden fazlaya yapılmışsa ketâhet-i tahrîmiyye ile mekruhtur.
ŞâfiÜer'e göre : Satıcının müşteri kızıştıranla anlaşması yoksa, müstı.Tİnm dönmeğe hakkı yoktur. Anlaşma varsa mesele Şafiî'ye ulemâsı arasında ihtilaflıdır; esah kavle göre müşteriye yine muhayyerlik yoktur.
t bin AbiHlbcrr (368—463), İbnül-Arabı (468—534) vo İbni Hazmı (384—456) ; «Buradaki ziyâde malın emsali fiyatından daha fazla olursa haramdır; fakat birisi bir malın kıymetinden daha aşağı satıldığım görerek geçer kıymetini buluncaya kadar fiyatını art-tırırsa âsî olmak şöyle dursun sevap bile kazanır.» demirlerse de bu kavil reddedilmiştir; Çünkü aldatmadır.
İmâm Bu'uîri (194—256)'nin Hz. îbn Ebi Evfâ'dan :
[59] «Allah'a verdikleri ahd-ü peymân ve yeminleri pek a. bir kıymetle değişenler .» âyet-i kerîme'sinin sebeb-i nüzulü lakkın tahrîc ettiği bir hadiste şöyle deniliyor :
«İbni Ebî Evfâ demiştir kî: Birisi malını pazara getirir. Billahi bu mala îenin verdiğinden daha fazlası verilmiştir; dîye yemin ederdi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.»
Yine İbnî Ebî Evfâ: «Müşteri kızıştıran, ribâ yiyen hâindir» demiş ve bîr malı satın aldığından daha fazlaya göstermeyi müşteri kızıştırma addetmiştir. Çünkü hükümde müşterektirler.
Müşteri kızıştıran kimse satıcıdan bahşiş alırsa riba yemiş olur.[60]

825/670- «Câbir b. AbdİIlah radıyaVnhü anhihnâ'dan rivayet edildiğine göre Peygarr,l»er Sallallahü aleyhi ve selle m; muhâkale, müzâ-bene, muhabere ve İstİsnâ'dan nehyetmiştir; ancak ma'lûm olursa o başka.»[61]

Bu hadîsi, ibnİ Mâce müstesna Beş'ler rivayet etmişlerdir. Tirmizî onu sahîhlemiştir.
Hadîs-i Şerif Sâri' hazretlerinin vaşak ettiği dört nevi' bey'a şâmildir:

1— Muhakaie: Bunu hadîsin ravîsi Câbir (R.A.): «Bir kimsenin birine ekini yüz kile buğdaya satmasıdıra diye tefsir etmiştir.

Sbû Ubcyd[62] ise: «Muhâkale, ekini başağında satmaktır» diyor.
Bazıları onu: tarlayı gelirinin bir kısmı ile kiralamaktır «diye tefsir etmişse de bu aynen muhaberedir.
Hadiste muhabere muhâkale üzerine atfedİimiştir. Atıf mugâyaret'e delâlet eder. Binaenaleyh muhâkale ile muhabere başka başka şeylerdir. Bir de sahâbî rivayet ettiği şeyi herkesten İyi bilir. Hz. Câbir'in tefsiri muhâkale ile muhabere'nin bir şey olmadıklarına delâlet etmektedir.

2— Müzâbene : Bunu İbni Ömer (R.A.) «yaş hurmayı kuru hurma île kile ile ve keza yaş üzümü kuru üzümle kile ile satmaktır» diye tefsir etmiştir.
İbni Ömer (R.A.)'m tefsirini İmâm Şafii «cl-Üm» adlı eserinde tahrîc eimi.ş vo : «Muhâknk1 ile müzıibrcıenin hndîalerdeki tefsiri Peygamber (S.A.V.)den rivayet edilmiş de olabilir; rivayet eden râvi-lerin sözü olmak ihtimali de vardır» demiştir.
Bu satıştan nehyediimenin illeti riba olmasıdır.

3— Muhabere : Arazîyi, getirdiği mahsul'ün bir kısmı mukabilinde kiraya vermektir.
«Muzâra'a bahsi»nde bunu tekrar temas edileçektir.

4— İstisna : Bir malı satarken bir kısmını istisna etmektir. Bu da memnu'dur; ancak istisna edilen kısım ma'lûm olursa sahihtir. Meselâ : bir bahçenin bütün ağaçlarını satarak muayyen bir asmayı istisna etmok ittifakla sahihtir. Fakat

bahçeyi satarken gayr-ı muayyen bir kısmını istisna etmek sahîh olamaz; çünkü meçhul bir şeyin istisnası sahih değildir.
Zâhir-i Hadîs'c göre istisna edilen miktar ma'lûm olursa satış mutlak surette sahîh olursa da, bazıları bunun, bütün malın üçte birini geçmemesini şart koşmuşlardır.[63]

827/671- «Enes rndıyallakü anfr'tan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: RerûHuîlah Sallallahü aleyhi ve sellem; muhâkale, muhâdara, mülâ-mese, münâbeze ve müzâbeneden nehyettİ.»[64]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.
Hadîs-i Şerif, beş nev'i memnu' satışa şâmildir :

1— Muhâkale. Bu satış yukanki hadîste görüldü.

2— Muhâdara : Meyve ve hubûbat'ı kemâle gelmeden satmaktır. Ulemâ meyve ve ekinlerin ne zaman satılabileceği hususunda ihtilâf etmişlerdir.
Hanefîler'le diğer bazılarına göre istifâde edilecek bir raddeye geldimi meyveler henüz renklenmemiş; hubûbat'm dâncleri katılaşma-mış bile olsa satılabilir; yalnız derhal kaldırılmaları lâzımdır. Malın yerinde kalması bilîttifâk sahîh değildir; çünkü satıcının milkini meşgul etmek doğru değildir. Mahsul kemâle gelerek meyveler renklendi- ği ve hububatın dâ'neleri katılastığı zaman onları .satmak ittifakla -sahihtir. Ancak müşteri yine bunların yerlerinde kalmasını şart kılarsa bazılarına göre sahs sahih olmaz; diğer bazı ulemâ "ya göre olur.
Bir takımları : «Müddet ma'iûm olursa satış sahih, ma'lûm olmazsa satış da sahih değildir» demişlerdir.
Mahsul'ün bir kısmı kemâle gelmiş; bir kısmı gelmemişse satış 'sahih değildir.
Hanefîier'in fıkıh kitaplarında bu bâbta tafsilât vardır.

3— Mülâmese: Bunun ne demek olduğunu Buharı, Zührî'dcn rivayet etmiştir ki, bir kimsenin elbiseye gece veya gündüz dokunmasıdır.
NcsaVnin tahric ettiği Ebû Hüreyre hadîsî'ne göre mülâmese :

bir kimsenin diğerine; «elbisemi senin elbisen mukabilinde satıyorum» diyerek birbirlerinin elbiselerine bakmadan yoklamalarıdır.
Nitekirr imam i.hmeÂ b. HanbcVin Abdürrczzak'tan tahrîc ettiği bir rivayete göre de mülâmese: elbiseyi yaymada . To, ç^v:rme-den ona dokunmaktır. Bu taktirde aeyi' vâcib oldu sayılırdı.
Müslim'in Hz. Ebû Hüreyre'dcn tahrîc ettiği bir rivayet dahi bu mânâyı te'yicl eder. Çünkü bu rivayete göre de mülâmese: İki şahsın birbirlerinin elbisesini düşünmeden yoklamaktır.

4— Münâbeze : Bunu îbni Mâcc'mn Ftüfyân tarîki ile Zührî'den tahric ettiği rivayet şöyle îzâh ediyor: Münâbeze : «Sen sende olanı bana bırak; ben de bende olanı sana bırakayım» demektir.
NcsaVnin EbûHüreyre'den rivayet ettiği bir hadise göre «münâbeze : Ben bende olanı sana atayım; sen de sende olanı bana at» diyerek birbirlerinin elindeki malın miktarını bilmeden onu satın «İmalarıdır.
İmam Ahmcd b. HanbcV'ın AbdY.rrczzâ\ tarîki ile Ma'mcr'den rivayet ettiği bir hadîse göre «Münâbeze: Ben bu elbiseyi athmmı beyi' vâcib olacak» diyerek yapılır. «Beyi' vâcİb olacak» tâbirinden anlaşılıyor ki mülâmese ile münâbeze alış verişe delâlet eden bir sîga kullanmaksızın dokunmakla atmayı beyi' saymaktan ibarettir.
Nehy'in zâhir'i bunların haram olduğuna delâlet ediyor. Bunlar câhiliyet zamanı alış verişleridir. Resûliillah (S.A.V.) onları ümmetine yasak etmiştir.
Mezheb ulemâsı bunların helâl olmadığında müttefiktirler. Fâide : gaib malın satılıp satılamıyacağı hususunda üç kavil vardır :

1— Gâib malı satmak sahih değildir, imam Şafiî'nin kavli budur.

2— (iâib nıaiı salmak caizdir ve müşteriye muhayyerlik sahil olur. Haneflyye'nin kavli budur.

3— Satıcı tavsif ederse sahih, etmezse sahih değildir. İmam Malik ile îmanı Ahmed'in mezhebi de budur.
A'manm satışı hakkında dahi üç kavil vardır :

1— A'manın satışı bâtıldır. Ekseri Şafüyye'nin kavli budur.

2— Sattığını tavsif ederse sahihtir.

3— Mutlak surette sahihtir. Hanefîyyenin mezhebi budur.
«M ecelle »'nm 329. cıı maddesinde: «Amanın bey'u şirâsı sahih olup' fakat vasfını bilmediği bir mat iştira ettikte muhayyer olur» denilmektedir.[65]

827/672- «Tâvus'ian ibnİ Abbas radi}}cUahü anhihm'ı'dan işitmiş olarak rivayet edilmiştir. İbni Abbas demiştir ki: Resûlüllah Sallat-ahit aleyhi ve scllcm :
— (bir yere) yiyecek ?renleri karşılamayın; şehir1e kir halkı için satmasın; buyurdular. Ben ibni Abbas'a :
— (Şehirli de kır halkı için satmasın) sözünün mânâsı nedir? dedim :
— Ona simsar o'masın; dedî.»[66]

Müttefekun aleyh'tir Lâfız Buharî'nindir,
Hadîs-i Şerîf satış şekillerinden yine memnu' olan İki tanesine şâmildir :

1— Bir yere yiyecek celbederek satmak istiyenlerin önüne çıkarak, pazar yerine gelmeden mallarını satın almak memnu'dur. «Ruk-bân» binek gidenler demektir. Burada onlardan maksat; yiyecek celbedenlerdir. BÖyleleri ekseriyetle hayvan sırtında geldikleri için kendilerine «rukbân» denilmiştir. Binaenaleyh bu kau, kayd-ı ağlebîdir. Yiyecek getiren tâcir'ler hayvai üzerinde geldikleri gibi yaya veya cemâal halinde yahut yalnız gelseler yine kendilerine «rukbân» denilebilir. Karşılama malın satıldığı pazarın dışında başlar.
ibni Ömer (R. Anhümaydun rivayet edilen bir hadîsle :
«Biz yiyecek getirenleri karşılar; onlardan yiyeceği salın alırdık. Nihayet Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve selletn; onu yiyecek pazarına götürmeden satın almamızı bize yasak etti.» deniliyor.
Başka bir hadîste karşılamanın pazarda olmadığı beyân edilmiştir.
İbni Ömer (R. Anhüma) diyor ki: «Ashâb, yiyeceği pazarın

yukarısında satın alır; olduğu yerde satarlardı. Peygamber (S.A.V.) onları malı nakletmeden oldukları yerde satmaktan nehyetti».
Bu hadîsi Buharı tahrîc etmiş olup, pazarın yukarısına çıkmanın karşılama olmadığına delâlet eder.
Şafüler'le diğer bazı tıUmâ'ya göre yasak edilen karşılama ancak şehir dışında olandır. Onlar karşılamanın niçin yasak edildiğini nazar-ı itibare alarak, gelen satıcıyı aldatmanın ancak şehir dışında mümkün olacağına, pazara gelirse fiyatı Öğreneceği için aldatılamıyacağma kail olmuşlardır.
Mâlîkîler'le Hanbelîler'e göre memnu' olan karşılama pazarın her yerindecir. Çünkü hadîs mutlaktır.
Hanefîler'le Evzaî (88—157)'ye göre satıcıyı karşılamanın halka bir zararı olmazsa caizdir. Zararı olursa mekruhtur.
Satıcıyı karşılayarak yapılan alış veriş Şâfiîler'e göre de sahihtir ve satan için mahayyerlik hakkı vardır.
Şâfüyye'nih bu bâbtaki delili : Ebû Dâvud ile Tirmizî'mn tahric - ettikleri ve ibni Huzeyme'nin sahîhlediği Ebû Hüreyre hadîsi'dir. Bu hadîs'in^âfzı şudur:
malı karşılamayın; şayet onu bir insan karşılar da satın alırsa sahibi pazara geldiği zaman muhayyerdir.»
Hadîsin zahirine bakılırsa buradaki nehy, satıcının yararınadır. ZîrA ondan zararı gidermek içindir. Bazılarına göre ise buradaki nehy' bütün pazarcıların yararınadır.
Ulemâ böyle karşıl;ınıa suretiyle yapılan .satışın sahih veya fâsid olacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Az evvel söylediğimiz gibi Ha-nefiler'te Şâfiîler'e göre sahihtir. Çünkü nehy' nefs-i akd'a raci' olmadığı gibi akd'in bir vasf-ı lazımına da racî' değildir. Binaenaleyh akd'in fasit olmasını iktizâ etmez. Bazılarına göre buradaki nehy' mutlak surette fesad îcabeder.
Ulemâ'dan bazıları satıcıyı karşılamanın haram olması için bir takım şartlar koşmuşlardır. Karşılamağa çık-mın o yerdeki geçer fiyatı sakliyarak malı geçer fiyatından daha aza almak, satıcılara pazara girmenin müşkil ve masraflı olduğundan bahsetmek, elinde satacak mal kalmadığı için satıcı karşılamağa çıktığını söyliyerek aldatmak, bu şartlar, cümiesindendir.

2— (Şehirli de kır halkı için satmasın) ifâdesini Hz. ibni Abbas f

R. Anhüma) : «ona simsar olmasın» şeklinde tefsir etmiştir.
Simsar : aslında bir işi gören, bir şeyin sahib ve kayyİmi n ânâ-.smadır. Sonra başkası için ücretle alış verişi üzorine alan mânâsında şöhret bulmuştur. Buna «satıcı İle alıcının aracısı» da denilebilir.
Buharı (194—256) simsarlığı böyle ücretle kayıdlamış ve İbni Abbas hadîsi'ni, mutlak olan diğer hadîsleri takyid tfuer vaziyete getirmiştir.
Ücretsiz yapılan simsarlığa gelince: Buharı bunu yardım kabilinden saymış ve caiz görmüştür.
Bazıları (şehirlinin kır halkı için satması)'nı : «O yere bir yabancının günün geçer fiyatı ile satmak için bir mal getirmesi ve o malı şehirli birisi görerek: Bu malı benim yanımda bırak; onu ben senin için azar azar bu günkü fiyattan daha pahalıya satarım» de-mesidir, şeklinde tefsir etmişlerdir.
Ulemâ'mn bazıları bu hükmü yalnız kır ve çöl halkına mahsus kabul ederler. Diğer bazıları ise fiyatı bilmiyen şehirliyi de aynı hükme ilhak ederler. Onlarca köylüler, pazarlardaki fiyatları bildikleri için bu hükümde dâhil değildirler.
Bazıları «Nehy'in aslı tahrîm İçindir» diyerek buradaki nehy'i de tahrîm mânâsına almış; bir takımları da hadîsin men?,ûh olduğuna kail olmuşlardır. Onlara göre simsarlık mutlak surette caizdir.
Huraya kadar görülen hükümler srhirli'nin kır halkı için yaptığı salıs hakkındadır. Şehirlinin onun ıı;ınıın;ı salın alması da aynı hükümdedir.
Bahân (şehirli kır halkı için simsarlıkla bir şey satın alamaz) ün-vânt iio bir hâb tahsis etmiştir.
Simsarlık İlâhında nakiî deliller vardır.
Ezcümle Ebû Avâınc (—316) Ibni Sirin'dcn rivayeti tahric ctmirjtir :demiştir ki : Enes b. Malik'e rastladım; ve kendisine:
— Şehirli kır halkı için (mal) satmasın. Siz onlar için alıp satmaktan nehyedilmedinizmi? dedim.
— Evet; dedi.»
Hadisi Ebû Dâvud dahi İlmi Sirin'dcn o da Hz. Enes'ton rivayet etmiştir. Lâfzı şudur

«Şehirli kır halkı için (mal) satmasın; denilirdi.» Bu ibare; onun için satmasın ve satın almasın; mâ'nâlarına gelir.
Burada şöyle bir sual hatıra gelebilir: Bir' yere mal celbederken satıcıyı karşılamaktan nehy' edildi; ve bunda malı getiren kır ve çöl halkının aldatılmaması nazarı itibare alındı. Aynı zamanda şehirlinin ıalkı için mal salması da nehy' olundu. Surda da o yer halkının at 'mamasına çalışıldı. Acalîa bu suretle zımnen kır halkının zararı kabul edilmiş olmuyor mu? Bu tenakuz değil midir?
Sua'in cevabı şudur : Hayır burada tenakuz yoktur. Zira Sâri* Hazretieri daima cemâatin menfâatini Ön plâfda tutmuştur. Bu sebeple de cemâatin menfeatini bir kişinin menfâatine tercih etmiştir. Evet satıcıyı karşılamakta yalnız karşılayıp o malı ucuz olan açık gözün menfâati olacaktı. O yor halkı ise bir kişinin insafına kalan o mah pahalı satın alacaklardı. îşte bu ciheti nazar-ı itibare alan şeriat, karşılamayı yasak etmiştir Kır halkından bir veya birkaç -kişi, mallarını kendileri satarsa ihtimal bir parça zarar ederler. Lâkin beri tarafta koca bir şehir halkı o malı ucuz tedârik edeceklerdir. Bundan dolayı da şehirlinin kır halkı için satış yapması yasak edilmiştir.[67]

828/673- «Ebû Hüreyre radn/alldlıü nnh'İen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûfüllah saUallahii aleyhi ve seli cm :
— Celbedilen malı karşılamayın; her kim karşılanır da ondan mal sa^.ı alınırsa, o kimsenin patronu pazara geldiği vakit muhayyerdir» buyurdular.[68]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i Şerif bundan önceki hadis ile aynı mânâya delâlet ediyor. Ayrıca bunda satıcıya muhayyerlik olduğuna da delâlet vardır.[69]

829/674- «[Bu da) Ebû Hüreyre radıyallahü ten rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüüah sallallahü aleyhi ve sellem' şehirlinin kırda yaşıyan için satış yapmasını nehyetti :

— Hem birbirinize müşteri kızıştırmayın, kişi kardeşinin satışı üzerine satış yapamaz; kardeşinin dünürlüğü üzerine dünürlük de yapamaz; kadın dahî kız kardeşinin yerine kendisi varmak için onun boşanmasını istiyemez.»[70]

Müttefekun aleyh'tir.
Müslim'in rivayetinde : «Müslüman müslümanın pazarlığı üzerine pazarlık edemez» cümleside vardır.
Hadîs-i şerif bir çok yasak edilmiş meseleleri bildiriyor; ki bunlar şöyle sıralanabilir :

1— Şehirlinin kır halkı için mal satması memnu'dur. Bunu yukarıda gördük.

2— Müşteri kızıştırma meselesi yasaktır. Bu dahî az yukarıda geçen İbni Ömer (R.A.) hadîsi'nde görüldü.

3— Kişi kardeşinin satışı üzerine satış yapamaz. Bu cümle «satış yapamaz» d'ye rivayet olunduğu gibi «satış yapmasın» şeklinde de rivayet olunmuştur.
Satış üzerine satış şöyle olur: Birisi hakk-ı hıyar (yani muhayyer olmak hakkı) ile bir malı satın alır, dönüp dönmemek de muhayyer bulunduğu müddet içinde bir başkası gelir ve müşteriye: «Bu alış verişi boz, ben sana bu malın eşini daha ucuza satacağım» der. Satış böyle olduğu gibi alış da aynı şekilde olur. Satıcıya biri gelerek. «Bu satışı boz, ben sana bu malın eşini daha ucuza satacağım» der. Satış böyle pazarlık dahi bunun gibidir. Alıcı iie satıcı muayyen bir kıymet üzerinde mutabık kalmış fakat henüz akdi yapmamışlardır. Bu arada biri gelerek satıcıya: «Bu malı ben daha pahalıya alırım» der.
Bu suretlerin hiç birinin helâl olmadığına ulemâ ittifak etmişlerdir. Bunları yapan Allah'a âsî olur. Yalnız «Müzayede» denilen herkesçe ma'lûm bir nev'i boy'i daha vardır ki, o caizdir. Çünkü onda fiyatı kim arttırdı ise malı o alır.
Buharı (Bâb-ıı be'yi'l-müzâyede) «Müzayede ile satış bâb'ı» nâmiy-le bir bâb tahsis etmiştir.
Bu hususta İmam Ahmcd ile «Sünc7i» sahipleri Hz. Enes'ten şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
U Peygamber (S.A.V.) bir yaygı ile bîr kadeh satılık etti ve :

— Bu yaygı ile kadehi kim satın alacak? dedi. Bir adam:
— Ben onları bir dirheme satın alırım; dedi. Bunun üzerine Resulüllah (S.A.V.):
— Bir dirhemin üzerine kim arttıracak, buyurdular. Derken bir adam iki dirhem verdi. Resûlüllah (S.A.V.) de onları o adama sattı».
Bu hadîs'in lâfzı TirmizVnindir. Tirmizl onun için «hasendir» demiştir.
îbni Abdilbcrr (368—463): «arttırana satmak ittifâken haram değildir» demiştir.
MaamâfÎh «Mekruhtur» diyenler olmuştur. Bunların delili : Süf-yan b. Vehb hadisidir. O hadiste Süfyan (R.A.) : «Resûlüliah sallat-lahit aleyhi ve selle m'den müzayede ile yapılan beyi' nehyederken işittim» demiştir. Lâkin bu hadîs İbni Lchîâ* nm rivayet ettiği hadîslerdendir.
Bu zât zaîftir.

4— Bir kimse din kardeşinin dünürlüğünün üzerine dünürlük yapamaz, îmam Müslim (204—261) buraya «ancak ona izin verirse O başka» rivayetini ilâve etmiştir. Buradaki nehy' tahrîm içindir. Bu dünürlük eğer İlk dünüre sarahaten söz verildikten sonra ise ulemâ'nın ittifakı ile haramdır. Bu halde evlenmesi isyan olur; ancak cumhur'a göre nikâh yine de sahihtir.
Dâvud-u Zahiri (202—270)'ye göre nikâh feshedilir.
Bu kavil imam Mâlik'ten de bir rivayettir.
Sarahaten söz vermenin şart oluşu Fâtıme bînt-İ Kays hadîsi'nden alınmıştır. Mezkûr hadîsde Hz. Fâtıma : «Benî Ebû Cehim ile Muâviye istediler. Resûlüliah (S.A.V.) bunların birbiri üzerine yaptıkları dünürlüğü inkâr etmedi» demiştir. Hz. Peygamber (S.A.V.) Fâtıme'yi Usâ-me b. Zeyd'e istemiştir.
Hadisteki (kardeş)den murâd: din kardeşidir. Mcfhum-u muhalifine bakılırsa kardeş kâfir olursa onun dünürlüğünün üzerine dünürlük yapmak haram olmamak icabeder. Bu ancak her ikisinin bir kitâbiy-yeyi istemeleri ile tasavvur olunabilir.
Evzaî (88—157)'ye göre bu dünürlük haram değildir.
Bazıları «Bu da haramdır» demişlerdir. Bunlar hadîsin mefhumu muhalifine itibar etmezler.

5— «Kdın dahi kız kardeşinin yerine kendisi varmak için onun boşanmasını isteyemez». Bu cümle «İstemesin» şeklinde de rivayet olunmuştur. Bundan maksat: Yabancı bir kadının,, bir adama karısını boşattırarak, yerine kendisinin varmasıdır.
Hadisin bu kısmı «kabındaki şeyler tepe taklak olsun diye» tâbiri ile ifâde olunmuştur ki; kadm'm kocası ile geçinmesi, ondan nafaka alması gibi ni'metlerin elden gitmesi, temsil tariki ile saha'nın devrilmesi tarzında ifâde edilmiştir. Yani kadın için hazırlanan şeyler sanki bir sahan'a konmuş da onlardan istifâde edecekmiş. Bunların elden gitmesi sahan'ın devrilmesi mesabesinde tutulmuş; böylece bir mecmu' diğer bir memnu'a teşbih edilmiştir.[71]

830/675- «Ebu Eyyûb-ı Ensari rndıyallahü an/ı'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ResûlüMah Saîlallahü alchyi ve srilcmi :
Bir kimse anne ile çocuğunun arasını ayırırsa Allah da kıyamet gününde onun'la sevdiklerinin arasını ayirir; buyururken işittim.»[72]

Bu hadîsi. Ahmed rivayet etmiştir. Tirmizî ile Hâkim onu sahihlc-mişkM-dir. Lâkin isnadında söz vardır. Hadisin şahidi de vardır. Hadisin isnadında söz olması, râvîim arasında Hüseyin b. Abdillâh İl-Muâfiri bulunduUundandır. Bu zât hakkında ihtilâf vardır.
Şahid'den de Ubadetü'bnü's - Şâmil (R.A.)'dan rivayet edilen şu hadîs kastedilmiş olacaktır:
«Peygamber (S.A.V.) :
— Satışta «Anne ile çocuğunun arası ayrılmaz; buyurdu.
— Ne zamana kadar? diyenler oldu.
— Oğlan baliğ oluncaya, kız da hayız görünceye kadar; buyurdular.»
Bu hadîsi Dâre Kutnî ile Hâkim- tahrîc etmişlerdir. Fakat onların rivayetinde senedinde Abdullah b. Amr-ı Vâkıfı vardır. Bu zat da zâîftir.
Bu hadîs ile bundan sonraki hadîsi, musannif ümmü veled olan cariyelerin satılmasını yasak eden İbni Ömer Hadîsinin yanında

zikretmeli yâlıûd o hadîsi buraya almalı idi.
Hadis-i Şerif, .satarken anne ile çocuğunun aralarının ayrılmasını yasak ediyor. Biradaki nehî milkiyet hususuna hamiedilmistir. Yani câriye olan anneyi birisine, sucuğunu başkasına satmak sureli ile aralarım ayırmak memnu'dur. Nitekim aşağıdaki hadisten daha sarîb anlaşılacaktır.[73]

831/676- «Ali b. Ebî Tâlib radıifolhüıü auh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah .fiallallahü alchyi ve sellem, bana iki kardeş köleyi satmamı emretti. Ben de onları sattım; fakat aralarını ayırdım; ve bunu Peygamber Salhtllahü alcfiyi ve scllcm'e anlattım. Bunun üzerine :
— Onlara yetiş ve hemen kendilerini geri al! onları ancak Dirlikte sat; buyurdular.»[74]

Bu hadîsi, Ahmed rivayet etmiştir. Ricali sika'dır. Onu İbni Huzey-me, İbnî Cârûd, İbni Hibban, Hâkim, Taberânî ve İbni Kattan sahîhlemişJerdir.
İbni Ebi Hatim (247—327) dahi «el-İlci» adlı eserinde babasından ora Hakem b. Mcymûn b. Ebî Şcbib'ten işittiğini onun da Hz. Ali (R. A.)'ten rivayet ettiğini hikâye etmiştir. Halbuki Meymûn Hz. Ali'ye yetişmemiştir.
Hadîs-i Şerif, bu satışın bâtıl ve ayırmanın haram olduğuna delildir. Yukarıdaki hadîs de aynı hükme delâlet ederse de o ne suretle olursa olsun ayırmanın haram olduğuna, bu ise satış sureti ile ayırmanın hörmetİne delâlet eder. Bağış ve adak gibi suretlerle yapılan ayrmaların hükmü de satışa İlhak edilmiştir.
Hz. Ali (R.A.) hadîsi bu bey'in bâtıl olduğuna delâlet ediyorsa da bu hadîs yukanki Ebu Eyyûb hadisi ile muâraza halindedir. Çünkü o hadîs, milkinden satış sureti ile çıkarmanın sahih olduğuna delâlet eder, ve böylesinin azaba müstahak olduğunu bildirir. Zira milkinden çıkarmak sahih olmasa, ayırma da tahakkuk etmez; azâb da olmazdı.
Bundan dolayıdır ki, ulemâ bu bâbta ihtilâf etmişlerdir.
İmâm-t Â'zam Ebu Hanîfe'ye göre ma'siyet olmakla beraber akid sahihtir. Ona göre kardeş köleleri dönme emri müşterinin

rızâsı ile ve yeni bir akid ile olabilir.
Fâide : Hayvanla yavrusunun arası ayrılabilir mi meselesinde iki vecih vardır.
Birinciye göre ayrılamaz. Çünkü Peygamber (S.A.V.) hayvanlara azâb etmeyi yasak kılmıştır..
İkinci vcehe göre kesmeye kıyâsen ayırmak da caizdir.[75]

832/677- «Enes b. Mâlik radtyallahü nn/ı'ten rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem zamanında Medine'de fiyatlar pahalandı. Bunun üzerine halk :
— Yâ Resûlallah, fiyatlar pahalandı, bize narh koy; dediler.
Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem de:
-Hiç şüphe yok ki, fiyat ta'yin eden, (a vererek) kısan, (çok vererek) yayan rızıklandıran ancak Allandır. Ben, kan ve mal hususunda bir zulümden dolayı sizden hiç biriniz beni arayıp sormaz bir halde, Allah'a kavuşmamı pek arzu ederim; buyurdular.»[76]

Bu hadîsi, Nesâî müstesna Beş'ler rivayet etmiştir. Ibni Hibban onu sahihlemistir.
Aynı hadîsi Ibni Mdee (207—275), Dârimî (181—255), Bczzar, ve Ebu Ya'lâ (—307) Hz. Enes (R.A.)'dcn tahrîc.etmişlerdir. İsnadı Müslim'in şartı üzeredir; hadîsi Tirmizî (200—279) sahîhlemiştir.
Hadîs-i Şerif narh koymanın zulüm olduğuna delildir. Böyle olunca bittabi haramdır. Ekser-i ulemâ'nın k&vîi budur. İmâm-ı Mâlik'ten yiyeceklerde bile narh koymağa cevaz verdiği rivayet olunur. Müteehi-rîn ulemâ'dan bazıları da et ile yağdan maada yiyeceklerde -halkın zarara maruz kaltriaması için- narh konmasını hoş karşılamışlardır.[77]

833/678- «Ma'mer b. Abdillah[78] radtyallahü anh'den Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah (S.A.V.) :
—Âsî'den başkası ihtikâr yapmaz; buyurmuşlardır.»[79]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Bu bâb'ta bir çok hadîsler mevcut olup hepsi ihtikârın haram olduğuna delâlet ederler.
İhtikâr : Bir gıda maddesini satın alarak onu pahalı satmak için saklamaktır.
Müslim hadisi'nin zahiri, ihtikârın yiyecek ve sâireye «âmm ve şâmil» olduğuna delâlet ediyor. Ancak yiyecekten başka şeyler hakkında ihtikâr kelimesinin kullanılmadığı iddia olunmuştur.
Hanefîler'den îmdm-ı Ebu Yusuf (113—182)'a göre ihtikâr her şeyde yapılır. Ona göre halka zarar veren her nev'i mal gizleyişi ihtikârdır; isterse altın ve elbise gibi şeyler olsun.[80]

834/679- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'en Peygamber Sallallahü aleyhi ve scllem'ın şöyle buyurduğunu işittiği rivayet olunmuştur':
— Deve ile koyun'un memelerini şişirmeyin. Bunları kim satın alırsa sağdıktan sonra iki re'yin hayırlı olanına mâliktir. İsterse tutar; dilerse bu hayvanları bir ölçek kuru hurma ile birlikte iade eder.»[81]

Müttefekun aleyhtir. Müslim'in (Ebu Hüreyre'dcn) rivayetinde: «Sattnalan Üç gün muhayyerdir» nuyuruhuuşiur.
Yine Müslim'in bir rivayetinde -ki o rivayeti Buhân talik etmiştir-: «Bu hayvanlarla beraber buğday olmamak şartı ile bir ölçek zahire de iade eder» denilmiştir.
Buharı «Kuru hurma (rivayeti) daha çoktur» demiştir.
Tasriye : Hayvan'ın memesini bağlıyarak şişirmek ve bu suretle fazla süt biriktirerek müşteriye onu sütlü göstermektir. Böyle hayvana musarrât yâhûd muhaffele elerler.
Hadîste sığır, manda ve keçi zikredilmemişse de hüküm hepsinde birdir. Çünkü hayv;m satmak istenildiği zaman memesi şişİrilmemesi hususunda umum ifâde eden bir hadîs vardır.
Cumhur-u ulemâya göre râeih olan budur. Bunun bir aklatma ve tedlis olmakla ta'lil buyurulması da Cumhur'un kavlini te'yîd ediyor.

Hakk-ı hıyar denilen muhayyerlik hayvanı sağdıktan sonra sabit olur. Maamâfîh sağmadan anlaşılırsa bu hak yine vardır. Hakk-ı hıyâr'ın sübût bulması satışın sahih olduğuna delildir.
Hadis-i Şerifte, şişirme sebebi ile hayvanı iade etmenin fovrt yani derhal yaptiması îcâbettiğine delâlet vardır.
Zîrâ hurûf-u mcânî'dcn olan (fâ) tcrtîb ve ta'kîb ifâde eder. Bunun mânâsı hiç gecikmeden derhal o işi yapmaktır.
Şâfitler'dcn bazıları buna kail olmuşlardır. Ekserisi ise muhayyerlik müddetinin üç gün olduğu kanâatindedirlcr. Fakat bu üç günün nereden başlıyacağı ihtilaflıdır. Bazılarına göre meme şişirmesi anlaşıldığı andan itibaren başlar. Diğer bazıları: «Akid'den ili baron üç gün muhayyerdir» demişlerdir.
Bu hadîs hayvanı İade ederken sağdığı sütün yerine bir Ölçek kuru hurma iade etmesi lâzım geldiğine de delâlet ediyor.
Vâkıâ «Bir Ölçek zahire» rivayeti de varsa da o rivayeti talik sureti ile tahrîc eden Buharı de kuru hurma rivayetini tercih etmiştir; çünkü bu rivayet ötekinden daha çoktur. Bu mesele hakkında başlıca üç kavil vardır:

1— Cumhur-u Sahabe ve tabiîn ile Hanefiler'don maada mezheb imanlarına göre, müşteriye aldatmak için memesi şişirilen hayvan bir ölçek kuru hurma ile birlikte sahibine iade edilebilir. Yalnız imâm Mâl'lc'c gihv verilecek bir ölçeğin mutlaka hurma olması .şart değil l'iTıkis o memleketin ^ıda maddesinden olması îcabeder. Hayvanın memesi .şişirilmiş olduğu sağmadan dahî anlaşılırsa İade ederken bir ölçek hurma vermek lâzım gelmez.

2— Hanefîlcr'e göre : Bu mes'ele bir Usû!-i fıkıh mes'elesidİr. Usul ilminin beyânına göre bir hadîsin râvîsi adaletle tanınmış fakat fiikih olduğu şöhret bıılmanussa o râvî'nin hadisi ancak kıyas'a muvafık olmak şartı ile kabul edilir.
B Hiin kıyaslara muhalif olursa bizzarure o hadisle amel edilemeyerek kıyasa bas vurulur.

İste Ebu Hürcyre (R.A.) fıkıh ile şöhret bulmamış[82] bir.râvidir. Rivayet ettiği «Musarrât» hadisi de her cihetle kıyasa" muhaliftir; binâenaleyh burada bizzarure kıyasa müracaat olunmuştur.

Şöy'e ki: Ru mes'elede bir hile varsa da pek fazla aldatma yoktur. Şu hakle müşteri muhayyer olamaz. Olsa bile hıyar-ı tağrîr denilen fazla aldatma ile muhayyer olur. Bu takdirde İse hayvanı iâdc ederse istihlâk ettiği sütünü de ödemesi îeâbcder. Çünkü burada zımmen bir dâ-mân-ı ııdvân olduğu meydana çıkıyor.
Dâmân-ı udvân : Tecâvüz tazminatı demek olup gasbedilen mal mevcut, ise aynen onu iade etmek: değil ise onun mislini veya kıymetini ödemektir. Burada süt ödenmosi lâzım geldiği cihetle sarih tecavüzün hükmüne katılıyor.Çünkü malı satan o malın müşteri tarafından istihlâk edilmesine ancak hayvanı satın almak şartı ile razı olmuştu. Müş-(eri hayvanı iade edince mal sahibinin sütünde izni ve rızâsı olmaksızın tasarrufta bulunduğu anlaşılır. Binâenaleyh açık tecavüzde olduğu gibi burada da malın mislini veya kıymetini vermesi îcabeder. Halbuki hadiste bu makamda bir ölçek kuru hurma vermek lâzım geldiği bildiriliyor hurma ise sütün ne misli, ne de kıymetidir.
Bu hüküm bütün kıyaslara mugayir olduğundan reddedilir.
Kaadi Ebu Zcyd «el - Esrar» nâm eserinde bu hadîsin muhalif olduğu kıyâs vecihlerini zikretmiştir, görmek istiyen oraya müracaat edebilir.
Burada şunu da arzetmeliyiz ki; bu mesele esas itibariyle Hanefî İmamları arasında ihtilaflıdır. Şöyle ki:
Bir haberin kıyâs'a tercih edilmesi için râvisinin fakîh olması, Isa Ebâ'mn mezhebidir.
Sonra Kaadî Ebû Zryd de bunu tercih etmiştir.
Krrhi (260—340) ile ona tâbi olanlara göre ise haberin kıyâs'a tercihi için râvî'nin fıkhı şart değildir; bilâkis âdil ve zabıt sahibi her râvi'nin rivayeti, kitab ile sünnet-i meşhûre'ye muhalif olamamak şartı ile kıyâs'a tercih edilir. Ebu'l-Yüsr: «Ulemâ'nın çoğu buna meyletti; çünkü râvi'nin adalet ve zabtı sabit olduktan sonra hadîsi değiştirmesi bir mefhumdan ibarettir» demektedir.
Hükmüne gelince : Kcrhî ile diğer bazı ulemâ'ya göre bu beyi' fasittir; zîrâ şartlıdır.
Tahâvî (238—321)'ye göre ise caizdir; çünkü şartlı değil, rağbet gören bir vasıfla mevsuftur.

3— Bazılarına göre musarrât hayvan iade edilir. Lâkin onunla birlikte hurma veya buğday değil; sağılan sütü iade olunur. Süt istihlâk edilmişse misli, o da yoksa o günkü kıymeti verilir. Çünkü itlaf edilen malın ödenmesinde kaide: o mal misliyât'üm ise mislini vermek sure-rctiyle; kıyemiyyat'tan ise kıymetini ödemekle olur. Binâenaleyh eğer süt misliyat'tan ise misli ile, kıyrmiyat'tan ise kıymeti ile ödenir; hurma ile buğday bunların biri değildir, şu halde onlarla ödenmez.
Hâsılı : bu hadîs, alış verişte hile yapmanın memnu' olduğunu ifâde cifen bir esastır. Bu kaideye göre aldatılana muhayyerlik hakkı verilmiştir. Aklatma asıl akdi bozmaz.
îmâm Ahmed b. Hanbcl İle İlmi Mâce Hz. İbni Mesud'dan mer-fıT olarak şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
«Memelerinde süt biriktirilen hayvanları satmak bir hiledir. Hîle ise müslüman'a helâl değildir.»
Bu hadisin isnadında za'f vardır; fakat İbni Ebî Şerbe (—234) onu sahih senedle mevkuf olarak da rivayet etmiştir.
Aşağıdaki hadîs dahî aynı hükmün delîllerindendir.[83]

835/680- «İbni Mes'ud radıyallahü anfe'ten rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Bir kimse memesinde süt biriktirilmiş bir koyun satın alır da sonra onu iade ederse onunla birlikte bir de Ölçek İade etsin».[84]

Bu hadisi. Buharı rivayet etmiştir, ismâilî «burmadan» kaydını ziyâde eylemiştir.
Musannif bu hadîs'i merfu1 olarak rivayet etmemiş; Ibnî Mes'ud hazretlerine mevkuf bırakmıştır. Çünkü Buharı de onu mevkuf rivayet etmiştir.[85]

836/681- «Ebu Hüreyre raâıyallahü anh'dan rivayet edildiğine göre; Resûlüllah Saîlallahü aleyhi ve seîîcm, bir yığın zahîre'nin yanından geçmiş ve elini zahîre'nin İçine sokarak parmaklarına ıslaklık değmiş. Bunun üzerine:
— Bu ne ey zahire sahibi? demiş. (O zât) :

— Buna yağmur isabet etti yâ Resûlâllah; cevabını vermiş. Resûlüllah (S.A.V.) :

— Bunu herkesin görmesi için zahîre'nin üstüne koysa idin ya! Hîle yapan benden değildir» buyurmuşlardır.[86]

Bu hadîsi, Müslim rivayet etmiştir.

Ncvcvl (631—676) diyor ki: «Asıl nüshalarda bu hadîs hep müfred mütekcllim zamiri ile vârid olmuştur. Bu sahihtir. Mânâsı: Hîle yapan, benim yolumdan gidenlerden, benim ilmime ve amelime; güzel tarîkatime uyanlardan değildir; demektir.»

Lâkin Süfyan b. Uyeync (107—198) bu îzâhı beğenmemiş ve: «Böyle sözlerle tefsirde bulunmak mekruhtur. Biz hadis'in ruhlar üzerinde daha tesirli ve zecir hususunda daha beliğ olması için te'vîlinden çekiniriz» demiştir.

Hadîs-i Şerif, alış verişte hîle yapmanın haram olduğuna delildir. Bu hususta ulemâ ittifak halindedirler.[87]

837/682- «Abdullah[88] b. Büreyde'den babası ntdujaUnhii anhümtdan İşitmiş olarak rivayet edilmiştir. Babası demiştir kİ : Resûlüllah Salîallahü aleyhi ve sellem :

— Bir kimse bağ bozumu günlerinde üzümü saklar da, sonunda onu şarap yapana satarsa muhakkak göz baka baka kendini cehenneme atmıştır; buyurdular.»[89]

Bu hadîsi Tabcrânl «el - Evsat»'Ğa, güzel bir isnadla rivayet etmiştir.

Aynı hadisi Eeı/hakî (384—458) «Şunbü'l - İman» da Hz. Büreyde'den şu ziyâde ile tahrîc etmiştir.

«Sonunda onu bir yahudiye veya hıristiyan'a yâhûd şarap yapacağını bildiği birine satarsa muhakkak kendini göz baka baka cehennem'e atmıştır.»

Hadîs-i Şerif, üzümü şarap yapacağını bildiği kimseye salmanın haram olduğuna delildir. Çünkü satan cehennemle tehdid ediliyor.

Maamârîh Hanefîler'e göre üzüm sırasını .şarap yapacağını bildiği bir kimseye satmak caizdir; Zîrâ ma'siyet şıra'nın aynı ile

kaim değildir. Şıra ancak değişerek şarap olduktan sonra haram olur.
Fakat düşmanına silâh satmak haramdır; çünkü ma'siyet o âlet'-in aynı İle kaimdir. Diğer sırf ma'siyet işlemek için yapılan bütün âletlerin hükmü de budur.[90]

838/693- «Âişc rtuhıısulhtİıit ınılıâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir-ki: Resûlüllah üaJlalhıhit 'alct/Jt't re srllott:
— Menfaat daman mukabilidir; buyurdular.»[91]

Bu hadîsi, Beş'ler rivâyrl etmişler; Buharı i!e Ebu Dâvud aif bulmuşlardır. Tİrmizî, İbni Huzcyme, İbnİ Cârûd, İbni Hibbân, Hâkim ve İbnİ Kattan da cınu sahihlemislenlir.
Bıhâri ile K\m Dâvud'\\\\ zaif bulmaları râvileri arasında Müslim h. Hâiul-i Zenci'ı\\n yer almış olmasındandır.
Halbuki bu zât İmdm-ı Şafii'nin üstadı oiup rivayeti ile bilittifâk ihticâc olunur.
Ebu Dâvud bu hadîsi ikisinin râvileri mu'temed olmak üzere Üq yoldan rivayet etmiş; üçüncü hakkında: «isnad bu değil» demiştir. İhtimal o da Müslim-i Zcnci'yi kastetmiş olacaktır.
Hadisi İmâm Şafii ile «Simot» sahipleri uzun boylu tahrîc etmişlerdir. Lâfzı şudur ;
«Bir adam Resûlüllah (S.A.V.) zamanında bir köle satın aldı. Köle onun yanında Allah'ın dilediği kadar kaldı. Sonra sahibi bulduğu bîr kus rdan dolayı onu reddetti; ve Resûlüllah (S.A.V.)'de kusur sebebi İle reddedilmesine hüküm buyurdu. Bunun üzerine aleyhine hükmedilen (sahibi) :
— Bu adam onu (işinde) kullandı; dedi. Resûlüllah (S.A.V.) de :
— Menfaat daman mukabilidir; buyurdular.» Daman : ödemek; tazmin etmektir.
Haraç : gelir demektir. Bunun mânâsı: satılan malın bir geliri varsa, o gelir malın zilyedi olan müşteriye aittir. Çünkü mal telef olursa onu müşteri öder. Meselâ birisi bir yer satın alır da o yeri işletirse; yâhût hayvan alır da üretirse bir kusurdan dolayı o yeri veya hayvanı döndüğü zaman yalnız malı İade eder. Onun

menfaatini ve gelirini ödemez. Çünkü o mal fesih müddetinde telef olsa onu müşteri ödeyecekti-Binâenaleyh menfaati de onun olur.
Bu mes'ele McccHc-i ahkâm-ı adlıı/ı/c'n'm 85. ve 88. d maddelerinde şöyle hülasa edilmiştir;
«85- Bir şeyin nef'i damanı mukabelesindedir.»
«88- Külfet ni'mete ve ni'met külfete göredir.» Maamâfîh mes'ele ulemâ arasında yine ihtilaflıdır. Şöyle ki:

1— Razılarına £öre hadiste ifâde Duyurulduğu şekilde bir malın menfaati, damân'ı yani ödemesi mukahilindedir. Binâenaleyh satılan bir malın müşterisinin elinde iken getirdiği aslî ve fer'î bütün fâideleri müşterinindir. Şayet bir kusuru çıkar da o malı sahibine reddetmek lâzım gelirse aldığı zamankinden noksan olmamak şartı üe sadece malı İâdc eder. tmâm-ı Şafii'nin mezhebi budur.

2— Diğer bazılarına göre bir malın aslî ve fer'î olmak üzere iki nevi' menfaati olur. Eğer bir kusuru olduğu anlaşıldığı itin ma! sahibine reddedilirse, getirdiği kira ve şâire gibi fer'î menfaatler müşterinin hakkı olduğundan reddedilmez; fakat meyve gibi aslî fâideler mevcut İse mal ile beraber onlar da sahibine iade olunurlar. İstihlâk olunmtışsn bunların kıymeti verilir.
Hanefiler'in mezhebi de budur.

3— Aslî fâideler ayrılır: Bunlardan yapak ve kıl gibileri müşterinindir. Yavrular anaları ile birlikte mal sahibine reddedilir. îmâm-ı Mâlik1 in mezhebi de budur.
Fakat bu fâideler malı sahibine reddederken maldan henüz ayrılmamış olursa bittabi' o mal ile birlikte bilittifâk sahibine iade olunurlar.[92]

839/684- «Urvetü'l - Bârikî radıyallahü anh'den rîvâyet olunduğuna göre;Peygamber Saîîallahü aleyhi ve sellem, kendisine bir kurbanlık veya koyun satın alması için bir dînâr vermiş; o bu para ile İki koyun satın almış; ve birini bir dînâra satarak Resûlüllah (S.A.V.)'e bîr koyun İle bir dînâr getirmiş. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) ona alış Viîşinde bereket ile

duâ etmiş: artık toprak satın alsa kazanır olmuştur.»[93]
Bu hadîsi, Nesâi müstesna Beş'ler rivayet etmiştir. Bıhârî'ûe onu bu hadis'in içinde zikretmiş; lâfzını tahrîc etmemiştir.
Tirmizl bu hadîsin bir şahidini Hakim b. HİzamʼDan rivayet etmiştir.
Had'ts-i Şerifin isnadında Saîd b. Zeyd vardır. Bu zât Hammâd'm kardeşi olup muhtelefün fîh'tir.
hnam Ncvrvı ile Münzirî : «Bu hadis'in isnadı hasen sahihtir» demişlerdir; lâkin hadîs hakkında çok söz edilmiştir.
Musannif merhum: «Doğrusu hadîs muttasıldır; ama isnadında Tmibhem râvi vardır» diyor.
Hu hadis Hz. Urve'nin vekil olmadığı bir malı alıp sattığına delâlet. Çünkü Peygamber (S.A.V.) kendisine bir kurbanlık alması için bir dinar vermişti. O emre imtisal etse dînâr'ın bir kısmı ile kurbanlığı satın alır; kalanını da iade ederdi.
Böyle alış verişlere fukabâ bey'i mevkuf derler. Bunlar kimin namına yapılmışsa onun kabulüne bağlıdır. Maamâfih mesele ihtilaflıdır. Bu ihtilâftan ortaya beş kavil çıkmıştır:

1— Mevkûfen yapıian akid sahihtir. Seleften bir cemâatin mezhebi budur.

2— Bey'i mevkuf sahih değildir. îmâm Şafiî buna kail olmuş ve: «Sahibinin razı olması, bu bey'i sahîh kılamaz» demiştir; delili : «yanında olmayan bir şeyi satma» hadîsidir.
Mezkûr hadîsi Ebu Dâvud, Tirmizî ve Nesâî tahrîc etmişlerdir.
Bu hadîs yanında olmayan kendi malına şâmil olduğu çibi başkasının milkine de şâmildir.
Hz. Şafiî Urve (R.A.) hadîsi'nin sahîh olup olmadığında tereddüt ffmiş; onun hakkında bir şey diyebilmek için sözü hadîs'in sıhhatine ta'lîk eylemiştir.

3— îmâm-ı Â'zam Ebu Hanîfc, tafsilâta giderek: «Mevkuf satış caiz, fakat mevkuf alış caiz değildir» demiştir. Çünkü satış bir malı sahibinin milkinden çıkarmaktır. Mal sahibinin kendi malını
imi M,, itır İr bırakmaca hakkı vardır. Ancak sal ısa crvâz verdi.İşkal elinim olur. İnikat salın almak böyle delildir. O bir ıniiki elmektir; o halde nıâlİk'in onu üzerine alması lâzımdır.

4— inunn illtil'lc, Khıı Hanljf tamamen aksim1 kaildir'. Mâlikilerinin «Yanında olmıyan bir şeyi satma» hadîsi ile Ut ve hacisi'nin aralarını bulmak istediği anlaşılıyor.

5— Bir soy almaca vekfıleti olup da bir kısmını alana bey-i mevkuf sahihtir. kavli budur,
Urvc hadisi kurbanlık satın almak sureti ile teayyün etmiş hile nisa nır-lini almak için onu satmanın sahih olduğuna delâlet ediyor; aneak riat fazlalığı helâl değildir. Onun ivin de ziyâdeyi tesaclduk etmesini uıiır buyurmuştur.
Peyıjamber (S.A.V.)'in bereket duasında bulunması. İyilik yapana teşekkür ve mükâfatta bulunmanın nıüsUhâh olduğuna delildir.[94]

841/685- «Ebu Saîd-i Hudrî radıyallahü anh'ten rivayet olunduğuna göre; Peygamber Snllctllahü ahyhi ve selîcm; hayvanlar doğuruncaya kadar karınlarındakinİ satmaktan; onların memelerîndeki sütü ve kaçak iken köleyi satmaktan; taksim edilinciye kadar ganimetleri ve ele geçinceye kadar sadakaları satmaktan ve dalgıc'ın bir defa dalmasından nehyelmiştİr».[95]

Bu hadîsi ibni Mâce, Bezzar ve Dâre Kutnî zaif bir isnad İle rivayet etmişlerdir,
Zaif olmasının sebebi, râvîsinin Şrhr b. Ilav-yb olmasıdır. Bu zât hakkında Nesâî, İbni Adiyy ve başkaları söz etmişlerdir. Buharı: «Şchr, hadîsi hasen ve hâli kavı bir zâttır» demiştir. İmâm Ahmed b. HanbeVin «Onun hadîsi pek güzeldir» dediği rivayet olunur.
Hadîsin .şahinleri vardır. Bunların Ebu Hüreyre'den rnâyet edilenlerini İmûm Alnncd ile Ehıt Thivud; İbni Abbas'Um gelenleri tjlıâki ile Dûrr Kutn'ı taline etmişlerdir. Binâenaleyh hadîs kuvvet bulmuştur.
lladîs-i Şerîf, altı sûret'e şâmil olup bunların hepsi yasaktır:

1— Hayvanların karnındaki cent'ni satmak; bu icmâ'en lıarânıdır.

2— hayvanların meme!erindeki sütü satmak; bu da biliemâ' haramdır.

3— Kaçak kuleyi satmak; memnu'dur. Çünkü teslimi imkânsızdı!".

4— Taksim edilmeden ganimetleri satmak; mi İki olmadığı için yasaktır.

5— Ele geçmeden evvel sadakaları satmak; henüz kabz denilen tesellüm bulunmadığı için haramdır. Çünkü kabız olmazsa milk de tamam olmaz.

6— Dalgıc'ın bir defa dalması memnu'dur.

Bunun sureti şudur: Dalgıç denizden inci ve saire çıkarmak için birisi ile pazarlık ederek: «Senin için şu kadar paraya bir defa denize dalacağım; ne çıkarsa senin olacak,» der. Bunda aldatma olduğu için yasak edilmiştir.[96]

842/686- «İbni Mes'ud radıyallahii anfc.'den rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah SallaUahü aleyhi ve selîem:

— Sudaki balığı satın almayın; çünkü bu aldanmadır; buyurdular.»[97]

Bu hadisi, Ahmed rivayet etmiş ve mevkuf oluşunun doğruluğuna işaret eylemiştir.

Hadîs-i Şerif, sudaki balığı satmanın haram olduğuna delildir. Bunun illetinin aldatma olduğuna da tenbih edilmiştir. Çünkü balık suda gizlenir de büyüğü küçük, küçüğü büyük görülebilir.

Fukahâ bu hususta tafsilât vermiş; ve: «Eğer balık çok suda olur da avlamakla yakalanıp yakalanmaması ihtimali müsavi bulunursa salt caiz değildir. Fakat az suda bulunur da avlamakla yakalanması yüzde yüz olursa .satış sahihtir; teslimden sonra muhayyerlik sabit olur.

Kğor balık avlamağa lüzum kalmıyacak derecede az suda bulunursa satış yine sahihtir ve htyâr-ı rü'yet denilen görme muhayyerliği sabit olur» demişlerdir.[98]

843/687- «İbnİ Abbas rndıyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resû\ü\lah.Sallnlîahü aleyhi ve sellcm: Kemâle gelmeden yemiş; (koyun) sırt (in) da yapak ve memede süt satmaktan nehyetti.»[99]

Bu hadîsi Dâre Kutni ve «Mu'cem-ül - Evsâf» nâm eserinde Taberâ-ni rivayet etmiş; Ebu Dâvud ise İkrime'nin mürscllcri arasında tahrîc eylemiştir.
Ebu Dâvud onu kuvvetli bir isnad ile İbni Abbas'a mevkuf olarak da tahrîc etmiştir ki, Beyhakî bunu tercih eylemiştir.
Hadîs'in bir şahidini Ebu Bckr b. Âsim ihticâca sâlih merfu' bir isnadla înıran b. Husayn'd&n tahric etmiştir. Hadîs-i Şerîf üç meseleye şâmildir :

1— Kemâle gelmeden yemişi satmanın memnu' olduğuna delâlet eder. Bu hususta ileride süz gelecektir.

2— Koyunun sırtında iken yapağının satılmasının memnu' olduğunu bildiriyor.
Bu bâb'ta iki kavil vardır :
Birinci kavl'e göre: Bu satış caiz değildir. Delili de bu hadîstir. Bir de yapağının nereden kesileceği hususunda ihtilâf edilebilir; bu suretle zarar hâsıl olur. Hanefiler'le Şâfiiler'in ve diğer bazı ulemâ 'nın mezhebi budur.
İkinci Kavl'e göre: Satış sahihtir. Çünkü görülen ve teslimi mümkün olan bir malın satışıdır; binâenaleyh kesilen hayvanın yapağında olduğu gibi burada da beyi' sahihtir.
îmdm-î Mâlik ile diğer bazı ulemâ'nm kavli'de budur. Bunlar: albnî Abbas hadîsi mevkuftur» derlerse de görüldüğü vecihle bu hadîs mürsol ve mevkuf olarak rivayet edilmek sureti ile kuvvet bulmuştur. Garer denilen aldatmadan nehî vârid olduğu sahihtir; burada da garer vardır.

3— Memedeki sütü satmanın memnu' olduğuna delildir. Zira bunda da aldatma vardır. Saki b. Cübcyr, bu bey'in caiz olduğuna kaildir. Delili şu hadistir :
«Sizden bir hanginiz kardeşinin hazinesine ei atıyor da ondakİnİ alıyor.» Hz- -Sair/, bu hadîste izinsiz kardeşinin koyununu

sağma'nın hükmü beyân edilirken koyun memesine hazine denilmiş olmasına bakarak satışın sahih olduğuna hükmetmiştir. Halbuki hadîsteki hazîne tâbiri mecaz'dır. Hakikat bile olsa sözümüz hazî-no'de değil, onun içindeki süttedir. Bu Kütün miktar ve keyfiyeti meçhuldür; biânenaloyh beyi' sahîh değildir. [100]

844/688- «Ebu Hüreyre ret di yallah il anh'den rivayet olunduğuna göre; Resûiüllah Sallallahü aleyhi ve sellcm dişi develerin karnındaki cenîn'lerle erkek develerin bellerindeki menî'leri satmaktan nehî buyurmuştur.»[101]

Bu hadîsi, Bezzâr rivayet etmiştir. İsnadında za'f vardır.
Çünkü râvileri arasında Sâlih b. EbVl - Ahdar vardır. Bu zâtı îbni Adiyy zaîf saymıştır. Hadîsi îmâm Mâlik (93—179) de Zührî (—124) tarîki ile Srtûfden mürsol olarak rivayet etmiştir ki, bu bâb'ta sahîh kavil de budur. Bu hadîsin bir şahidini kavi bir isnâd ile Abdürrezzak (126—211) Hz. İbnİ Ömer (R.A.)'den tahrîc etmiştir.
Hadîs-i Şerif «medâmîm. ve melâkih» denilen ana karnındaki yavrularla baba sulb'ündeki menî'lerin satılamayacağına delildir. Nitekim icmâ' da bunu gösterir. Bu bâb'ta yukarıda îzâhât geçmişti.[102]

845/689- «Ebu Hüreyre anh'den rivayet edilmiştir.Demiştir ki:Resûlüllah KuHnlîahü alcı/iti re sclîrm;
— Her kim bir müslümanın alış verişini ikaaie ederse Allah da onun hatâ'sını ikaaie eder; buyurdular.»[103]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile İbni Mace rivayet etmişlerdir. İbni Hib-ban ile Hâkim de onu sahîhlemisirrdir.
Ikaale'nin faziletine drlâlet eden hadîsler çoktur. Bunların mecmuu hadisimizi Uıkviye ederler.
İkaaie: yapılan alış veriş akdini kaldırmak olup bilİemn' mesrıf-dur; çünkü alış veriş'e olduğu gibi buna da ihtiyaç vardır.

Resûlüllah (S.A.V.) de buradaki hadisi İle onu yapanı öğmüş ve sevap kazanacağını bildirmiştir, tkaale. alış verişi yapanlar hakkında akd'i feshetmektir; fakat başkaları hakkında yeni bir satış akdi sayılır. Bundan dolayı meclisle mukayyeddir. Bu akid, ancak «ikaaie» lâfzı ile yapılır vo alış ve- ' riş şeklinde olduğu gibi bunda da iki taraf mazi sikaları kullanır. îkaale yapan taraflar «beyi'» lâfzını kullanırlarsa akid bİlittİfak satış olur.
İkaale'yi yapanın müslüman olması şart değildir. Hadîs'te müslümanın zikredilmesi aglcbî bir hükümdür. Yoksa ikaaie gayr-ı müs-lim ile de yapılsa sevabı vardır.[104]

«Muhayyerlik Babı»

Hıyar : îki şeyden, yani satışı bağlamakla bozmaktan hangisi hayırlı ise onu istemektir. Muhayyerliğin bir çok nev'ileri varsa da musannif burada yalnız hıyâr-ı şart ile hıyâr-ı meclis'i zikretmiştir.[105]

846/690- «ibni Ömer radtyattahü anh'den Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'den İşitmiş olarak rivayet edildiğine göre Peygamber (S.A.V.) :
— İki kişi alış veriş yaptılar mı ayrılmayıp beraber bulundukları müddetçe yâhûd biri diğerini muhayyer bırakmadıkça onlardan her biri muhayyerdir. Eğer biri diğerini muhayyer bırakır da bu şartla satış yaparlarsa artık satış vâcib olmuştur. Satışı yaptıktan sonra birbirlerinden ayrılırlar da, taraflardan biri satışı terk etmezse satış (yine) vâcib olmuştur; buyurmuşlardır.»[106]

Müttefekun aleyh'tir. Lâfız Müslim'indir.
Bazı cümlelerin îzâhı : «Biri diğerini muhayyer bırakmadıkça» cümlesinin mefhûm-u muhalifinden de anlaşılacağı vecihle taraflardan biri ciğerini muhayyer bırakırsa, yani biri muayyen bir müddeti şart koşörsa bu maiayyeriik, o akd'i yapan tarafların bedenen oradan ayrılmaları ile bozuluvermez. Bilâkis şart koştuğu müddet geçinceye kadar devanı eder. Bazılarına göçe bu cümleden nıurâd : Oradan ayrılmazdan evvel .satışı'

sağlamlaştırmak isterse artık beyi' lâzım olur; ayrılmanın bir hükmü kalmaz; demektir.
(Satış vâcib olmuştur) demek; tamam olmuş, yürürlüğe-girmiştir; demektir.
Hadîs-i Şerif, alış veriş yapan taraflara hıyâr-ı meclis'in sabit olduğuna ve bu muhayyerliğin bedenen birbirlerinden ayrılmaları anına kadar devam edeceğine delildir. rJlemâ'dan bu hususta iki kavil vardır :

1— Hıyâr-ı meclis, vardır: Bu kavil Sahâbe-i kirâm'dan Ali, İbnî Abbas ve İbni Ömer (R. Anhüm) hazcrâtı ile bir cemâat'in ve ekseri tâbiî'nin, imam Şâfü ile Ahmed b. Hanbrî'in mezhebidir. (Meclisden murâd: tarafların bulunduğu vaziyettir). Bu zevata göre muhayyerliği bozan ayrılış adeten ayrılma sayılan harekettir. Meselâ küçük bir evde muhayyerliği bozan adetten ayrılma sayılan harekettir. Meselâ küçük bir evde muhayyerliği bozacak ayrılış,n birinin dışarı çıkmasıdır. Büyük evde iso bir yerden bir yere iki veya üç adım gitmekle olur. Nitekim İbni Ömer (R. A.)'m fi'li de bunu gösterir. İbnİ Ömer (R.A.) beğendiği bir şeyi satın alırsa meclisten ayrılırmış. Beraberce kalmaları veya beraberce yürümeleri ile hıyâr-ı meciis bozulmaz. Bu Tnezhcbin de-Hli sadedinde bulunduğumuz İbni Ömer hadîsidir.

2— Hıyâr-ı meclis, yoktur. Alış verişi yapan taraflar sözle birbirinden ayrıldılarmı artık muhayyerlik bitmiştir.
Haneftler'lf Mâiiikîler'in ve diğer bazı ulemâ'mn mezhebi de budur. Bunların delili:
«Alış veriş yaptığınız vakit şâhîd çağırın» âyet-i kerîmesidir. Bunlar: «İshâd, alıcı ile satıcı birbirinden ayrıldıktan sonra yapılsa, emre mutabık gelmez; ayrılmazdan önce olsa, yerinde yapılmış o.maz; binâenaleyh burada muhayyerlik yokdur.» derler Bir de:
«Alış veriş yapanlar anlaşamazlarsa söz satıcınındır» hadîsi ile istidlal ederler: «Hadîs-i Şerifte anlaşılmadığın ne zaman olduğuna dair tafsilât verilmemiştir. Binâenaleyh hıyâr-ı meclis yoktur.
Anlaşmazlık ne zaman olursa olsun söz satıcınındır» derler.

Onlara göre buradaki İbni Ömer hadisi hıyâr-ı kabul'e hamledilir. Yanı (sözle birbirlerinden ayrılmadıkça) manasınadır. Bu te'vîl İbrahim Nehaı ll-95)'den nakledilmiştir. Aşağıdaki hadîs İbni Ömer hadîsi'ne muatzdır.[107]

847/691- «Amr b. Şuayb'ten o da babasından o da dedesinden - radı-yallahü anhüm - işitmiş olarak rivayet olunduğuna göre Peygamber Sallaîîahü aleyhi ve sellem :

— Satıcı ile alıcı birbirlerinden ayrılıncaya kadar muhayyerdirler; ancak muhayyerlik pazarlığı varsa o başka. Satışı kaldırır korkusu ile satıcı'nın alıcı'dan ayrılması kendisine helâl değildir; buyurmuşlardır.»[108]

Eu hadîsi İbni Mâce müstesna Beşler rivayet etmişlerdir.-Onu Dare Kutnî, İbni Huzeyme ve ibni Cârûd da rivayet etmişlerdir. Bir rivayette: «yerlerinden ayrılıncaya kadar» buyurulmuştur.

Bundan önceki hadîs, Ebu Davud'un İbni Ömer (R. A.)1 den rivayet ettiği şu hadîse dahî muarızdır:

«Alış veriş yapanlar ayrılmadıkça muhayyerdirler; ancak muhayyerlik pazarlığı olursa o başka... Satıcının satışı kaldırır korkusu ife arkadaşından ayrılması kendisine helâl değildir».

«Satışı kaldırır korkusu İle» ifâdesi satışın tamam ve nafiz olduğuna, yani yürürlüğüne delâlet eder. Fakat «birbirlerinden ayrılmadlkça» tâ'birinc bakarak bazıları bu hadîsin de hıyâr-ı meclise delâlet ettiğine kail olmuş «satışı kaldırır» ta'birini satışı bozmağa hamletmişlerdir;ki imam Tirmizî de bunlardan birisidir. Onlar hadîsteki «helâl değildir» ifâdesini kerahete hamlederlcr. Bu takdirde ma'nâ söyle olur: «Alış veriş tamam olduktan sonra pişman oiarak onu feshetmeye kalkışmak mekruhtur; insanlığa yakışmaz.» Vâkıâ Ibni Ömer (R.A.)'den rivayet edildiğine göre, kendisi birisi ile alış veriş yapar da onu tamamlamak isterse kalkıp biraz yürür sonra müşterisinin yanına dönermiş. Lâkin bu rivayeti Tirmizî ve arkadaşları İbni Ömer (R.A.)'in nehyi duymamış olduğuna hamledcrler.

Hâsılı: Hıyâr-ı meclis'e kail olmayan Hanefîler'le Mâlikîler bu hadîsleri münâsip bir şekilde te'vil ederler. Hanefîler'o göre

hıyâr-ı kabul vardır. Yani taraflardan biri icâbı yaptımı diğeri onu o mecliste kabul edip etmemekte muhayyerdir. Hıyâr-ı meclis ise ancak şart koşulduğu taktirde sabit olur. îşte buradaki hadîsleri Hanefîyye ulemâsı: «lası ve-riş yapanların şart koştukları hıyâr-ı meclis vardır» şeklinde te'vil ederler.
Mâlikîler ise hıyâr-ı meclis'i isbât eden hadîslerin sahih olduklarını kabul etmekle beraber Medine.— bu hadîsler mu'cibince amel etmediğinden onlarla amel etmezler. Çünkü Medineliler'in ameli Mâlikiler'ce mütevâtir haber hükmündedir. Binâenaleyh mütevâtiri bırakıpta zann ifâde eden haber-i vâhid hadisle amel etmezler. Onlara göre hıyâr-ı meclis'i taraflardan biri1 şart koşarsa akid fâsid olur.[109]

848/692- «Ibni Ömer radıyallahü anhüma'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Bir adam peygamber SaîldUahü aleyhi ve sclîem'e alış verişte aldandığını anlattı da Resûlüllah (S.A.V.) (kendisine) :
— «Alış veriş yaptığın zaman; aldatma yok deyiver; buyurdular.»[110]

Müttefekun aleyh'tir.
Ibni îshak'm Yunus ile Abdul A7ö'dan tahrîc ettiği rivayette şu ziyâde vardır:
«Sonra sen satın aldığın her malda üç gün muhayyersin. Eğer (o maldan) râz» olursan onu (kendinde) tut; beğenmezsen reddediver». Bu zatın ismi Habban b. Münkız'dır. «Münkız b. Âmir'dir» diyenler de vardır. Hz. Osman zamanına kadar yaşamış yüz otuz yaşını bulmuştur. Bir şey satın ,-ıiiıı ela kemlisine: «Sen bunda aldandın» dediler mi o alış verişten döner; S.ıhâbe-i Kiramdan biri de «Peygamber (S.A.V.) ona üç gün muhayyerlik verdi» diye şeh^.St eder; neticede satıcı da onun parasını geri verirdi. Hz. Habban'm başında sakatlık olduğundan dilinde de tutukluk vfirtlı. Bununla beraber yine ticâreti bırakmazdı.
Bu hadîsi Hâkim «cl-MüMcdrrk» inde, Bcyhakî «Sünen» inde rivayet etmişlerdir. Onu îmâm-ı Şafiî (R.A.) dahî rivayet etmiş

ve: "Muhayyerlikle yapılan satışta asıl olan, onun fâsid olmasıdır. Lâkin memesi şişirilen hayvanın satışı hakkında Resûlüllah (S.A.V.) üç fitin muhayyerlik şart koşunca ve Habban b. Münkız'a satın aldığı şey için üç tiün muhayyerlik tanıdığı rivayet edilince Resûlüllah (S.A.V.)'in buyurduğunda karar kıldık» demiştir.
Hadîs-i Şerifin râvilerinden İbni îshak'm üzerinde duranlar vîH-sa rte. ekseriyete göre bu zât mevsuktur. îmâm-î'Mâlik dahî onun hakkında söylemiş olduğu sözden dönmüştür.
H;ıdİs, alışverişte hıyâr-ı gabn olduğuna delildir. Hıyâr-ı gabn, faz-l,ı îHrlanma sebebi ile aldığı malı dönme muhayyerliğidir. Bu hususta ulemâdan iki kavil rivayet olunur:

1— Hıyâr-ı Gabn sabittir. Ancak bu muhayyerliğin sübût bulması için aldanmanın fazla olması şarttır.
Mâlikiler'lc Hanefiler'in mezhebi budur. Hattâ Mâlikîler gabn-ı fahiş denilen, çok aldanmayı kıymetin üçte biri diye tahdîd etmişlerdir. Mâlikîler'in bu tahdidi az aldanmanın âdeten müsamaha ile karşılanmasından hattâ buna aldanma bile denilmediğinden alınmış olsa gerektir.

2— Cumhur-u ulemâya göre gabn sebebi ile muhayyerlik yoktur. Ahs verişin umumî delilleri ve satış akdirii'nin aldanma olup olmadığı mülâhaza edilmeksizin yürürlüğe girmesi buna delildir. Onlara göre babımızın hadîsinde muhayyerlik Hz. Habban'm akılca zaîf olmasındandır. Şu kadar var ki, bu za'f, kâr'ı zarar'ı ayıramıyacak derecede değildİr. Binâenaleyh kendisine1 alış veriş için izin verilen çocuk hükmündedir; fazla aklandığı zaman kendisine muhayyerlik sabit olur.
Malikiler'den Îbnü'l-A'rabî diyor ki : «bu kıssadaki hîle'nin kusur hakkında, yâhûd milk veya fiyat hususunda olması muhtemeldir. O halde hâsseten aldanma hakkında delil olamaz. Bu kıssa hu-sûsî'dir; onda umum yoktur.
Bazıları : «Alıcı veya satıcı «hile yok» derse .nuhayyerlik sabit olur» derler.
Bir takımları iki surette de, yani satın alan çocuk olsun, olmasın hıyâr-ı gabin isbât etmemişlerdir. Delilleri bu babın hadîsidir. [111]

«Fâiz Bâb’ı »

Ribâ hakkında «eî-Fıkhu alc'l-mczahibi'l-Erbaa»[112] da şu ma'-itimat, veriliyor:

Ribâ : şiddetle yasak edilen fâsid alış verişlerdendir. Lûgat'ten mânâsı : ziyâde, demektir. Nitekim Teâlâ hazretleri :

[113] «Onun üzerine suyu İndirdiğimiz vakit yükselir ve kabarır» buyurmuştur; ki yükselip kabarmak yerin üzerine ziyâdedir.

Fukâhâ'nın ıstılahında ise : Bir cinsten olan iki bedelden birine yapılan karşılıksız ziyâdedir ki bu gün buna faiz diyoruz. Ribâ : «ribe'n-nesîe» ve «ribe'l-fadl» olmak üzere iki kısımdır. Hattâ Şâfîîler buna «rlbe'l-yed» nâmile üçüncü bir nev'i ilâve ederler.

1— Ribe'n-nesîe : Ziyâdesi geç ödemeden yani bir müddetten ibaret olan ribâ'dır. Bir ölçek buğday vererek güzün onun karşılığında bir buçuk Ölçek buğday almak gibi. Bundaki yarım ölçeğin karşısında satılık bir mal yoktur; o yalnız beklediği müddetin karşılığıdır. Bundan dolayıdır ki bu ribâ'ya, te'hîr faizi manâsına «ribe'n-nesîe» denilmiştir.

2— Ribe'l-fadl : Karşılığında hiç bir şey bulunmıyan ziyâdedir. Bunda müddet filân yoktur. Bir Ölçek buğday vererek bir buçuk ölçek buğday almak ve teslim tesellüm muamelesini yaparak işi kesinleştirmek gibi. On iki miskal ağırlığında işlenmemiş altını vererek on mis-kal ağırlığında işlenmiş bir altın alrr»ak da böyledir,

3— Rîbe'l-yed : Bir cinsten iki şeyi teslim ve tesellümsüz satmaktır. Buğday ile buğdayı satmak gibi.[114]

«Ribe'n-Nesie'nin Hükmü»

Ribe'n-nesie'nin haram olduğu hususunda imamlar arasında ihtilâf yoktur. Onun büyük günâhlardan sayıldığı münakaşa götürmez bir hakikattir. Bu cihet Kitab, Sünnet ve lemâ'-i Ümmet'le sabittir.
Kitab'dan delili :
[115] «Halbuki Allah alış verişi helâl, ribâ'yı haram kılmıştır. Artık kîme Rabbİnden bir nasihat gelir de rîbâ'dan vaz geçerse geçmişteki fâîzİ kendine; onun (afvtne ait) hüküm ise Allah'a aittir. Her kim de döner tekrar yaparsa işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedidirler. Allah ribâ'yı mahveder; sadakaları ise arttırır. Hem Allah ve-balli kâfirlerin hîç birini sevmez... Ey îmân edenler! Allah'dan korkun da (hakîki) mümin İseniz ribâ (hesabın) dan kalan bakîyyeyi bırakın. Eğer (bunu) yapmazsanız o halde Allah ve Resulünden (size) bir harb kopacağını bilin. Eğer fevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Ne zulüm edersiniz ne de zulmolunursunuz» âyetleridir.
İşte Kitâbullah!... Fâiz'i en şiddetli bir lisanla haram kılıyor. Ondan öyle menediyor ki, Rab'larına inananların ve onun azabından korkanların tüylerini ürpertiyor, Hangi tehdîd Allah-u teâlâ'nın faizcileri kendi aleyhine ayaklanmış, Allah ve Resûl'ünc karşı i'lân-ı harb etmiş saymasında daha şiddetli olabilir?.... Yerde ve gökte kendisini hiç bir şeyin âciz bırakamadığı kaadîr ve kahir Allah'la muharebe eden bu zaîf insanın hali ne olur? Elbette bu yaptığı ile kendisini helak ve hüs-rân'a atmış sayılır.
Bu Âyet-i Kerîme'dcn alınan ribâ'nm mânâsına gelince: anlaşılıyor ki, bu ribâ câhİliyet devrinde araplar arasında malûm olan faizciliktir. Bunu müfcssirler beyân etmişlerdir. Bu zevât'tan bir çoğunun buyanına göre CâhİIiyyet devrinde arapiar'dan biri bir kimseye muayyen bir müddet için borçlandı mı va'de gelir gelmez mal sahibi borçluyu bulur; ve ona : «Ya borcunu öde! yâhûd arttır» derdi. Bunun mânâsı : ya borcunu öde yâhûd aramızda âdet olan faiz ile onu bir müddet tc'hir et; demektir. Ziyâde bazen sayıda olurdu. Meselâ bir deveyi va'desi geldikte

iki deve vererek Ödemek şartı ile muayyen bir müddet beklerlerdi. Bazen de yaşta olur; bir senelik bir deve yavrusunu va'desi geldiği zaman iki senelik yavru vererek ödemek şartı ile borcu te'cil ederlerdi. Faizciliğin bir nev'i de şöyle olmuştu : Biri diğerine bir müddet için mal verir; ondan her ay muayyen bir miktar alırdı. Va'de gelip de bütün borcu ödeyemezse ma! sahibi yeni bir faizle bir müddet daha beklerdi. İşte bu gün dünyanın her yerinde bankaların umumiyetle yaptıkları faizcilik budur. Allah-u Zülcelâl bunu müsîümanlara ve diğer milletlere haram kılmıştır. Çünkü bunda başı sıkılanları ezmek, insandaki şefkat ve merhamet hislerini söndürmek; dünyâ hayatında yardımlaşma fikrini yok etmek vardır. İnsan, insan olarak her cihetle maddîleşip kardeşine kaaşı merhametsizlik etmemeli; onun muhtaç düştüğü ânı fırsat bilerek kendisini faizin tuzağına düşürmemeli; kalan bir parça canını da böylelikle almamalıdır. Halbuki Allah Teâjâ zenginlere fakirlere vasiyyet etmiş; felâketzede'lerie bîçâreler için ödünç almayı meşru' kılmıştır. Kaldı ki fâiz'de malları faizcilere münhasır bırakmak ve irâdesi zâif olanlara şehvet kapılarını açmak; böylclerin ellerindeki serveti çekip almak gibi pek cok zararlar vardır ki onları burada sayıp dökmeye makam münâsip değildir.
Hâsılı âyet-i kerîme ribc'n-ncsîe'nin haram olduğuna kat'iyyetle delâlet etmektedir. Şu zamanda yüzde hesabı ile yıllık veya aylık fâiz'e verilen mallar da bu kabildendir. Bazılarının bu nev'i faizi caiz göstermek için din'e yaptıkları taarruz her cihetle bikmcU teşrîa ve din'e münâfîdir.
Bir takımları fâiz'in azı helâl olduğuna kaildirler. Onlarca haram olan faiz kat kat fazla alınandır. Delilleri Âl-i İmrân Sûresî'nin şu Âyet-i kerîmesidir :
[116] «Ey îmân edenler : kat kat ribâ'yı yemeyin; Allah'dan sakının ki felah bulaşınız.»
Halbuki bu anlayış düpe düz hatâdır. Çünkü Âyet-i Kerîme'dcn mu-râd : faiz yemekten nefret ettirmek; kat kat alman faiz günün birinde borçlunun bütün malını kaphyarak onu fakir, yoksul düşüreceği ve bu i'âsid muamele yüzünden mahvolup âtıl kalacağı mülâhazası ile faizcilerin nazarı dikkatini çekmektir.

Zira bunda, medeniyet nizamlarına ne derece zarar olduğu meydandadır. Hemen hemen hiç bir akıl sahibi yoktur ki, Allah teâlâ'nın üç kat faizi haram kılıp iki veya bir katını mübâh bırakacağını tasavvur etsin. Hele «Eğer tevbe ederseniz sermayeniz sizindir» âyet-i kerîmesini okuduktan sonra aklı başında olan bir insanın bu mânâyı anlamasına imkân kalmaz. [117]
Bir takımlarının «fâide mukabili verilen ödünç, faiz değildir» iddiası da garabet cihcÜ ile yukarıkinden aşağı kalmamaktadır. Vâkıâ fukahâ'dan bazıları ribâ'nın bir akid olduğunu, binâenaleyh onun da şâir akidler gibi mutlaka bir sîgası veya sîga yerini tutacak bir şeyi bulunması lâzım geldiğini söylemişler: hattâ Şâfiîler bu bâb'ta tasrihat-ta bulunmuşlarsa da ayni zevat fâide mukabili verilen Ödünç hakkında: «Başkalarının mallarını bâtıl bir yoldan yemektir» demişlerdir. Çünkü ribâ'nm haram kılınmasına sebep olan karşılıksız ziyâde bunda dahî vardır, mesele yalnız şekil değişikliğinden ibarettir. Hüküm i'tibâriyle aralarında fark yoktur. Ribe'n-nesîe'nin Sünnet'ten delili babımız hadîsleridir.[118]

«Ribe'l-Fadl'ın Hükmü»

Va'desiz faiz demek olan bu muamele dört mezhebe göre haramdır. Sahâbe-İ Kirâm'dan bazılarının bunu tecviz ettiği hattâ ibni Abbas (E.Anhümâ)'nm da bunlar lirasında bulunduğu rivayet edilmişse de sonradan bu fikirden döndüğü ve Ribc'l-fadl'm hürmetine kail olduğu katiyetle sübût bulmuş bir hakikattir.
Bu ribâ'nın haram olduğuna delîl. Peygamber (S.A.V.)in şu Ha-dis-i şerifidir :
«Altın ile altın, gümüş ile gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma ve tuz ile tuz misli misline, birbirine müsâvî ve Deşin olarak satılır. Bu sınıflar değişti mi peşin olmak şartı İle nasıl isterseniz satınız».
Bu hadiste sayılan altı şeyin hükmü bilicmâ' başka mallara da geçer. Dâvud-u Zahirî ile Osman-ı Bcttî'nin ve diğer bazı zevât'ın muhalefetleri rivayet edilmişse de onların muhalefeti icmâ'ı

bozmaz.
Ribâ hakkında merhum Elmah'ît Muhdmnıcd Hamdı Yazıt «Hak Dini Kur'ân Dili-» adlı tefsirinde pek güzel îzâhâtta bulunmuştur.[119] Biz teberrüken bir cümlesini nakil ile iktifa edeceğiz.
Merhum şöyle diyor: «Herhangi bir hey'eti içtimâiyyede, faizsiz yaşanmiyacağı hissi, çoğalmaya ve faizin meşruiyyetine çâreler aranmaya başladımı, orada sükût ve inhitat ve devr-i câhiliye irtica', başlamıştır.»
Hâsılı faizcilik beşeriyetin iktisâdi bünyesini kemiren bir kurttur. Bundan dolayıdırki dinimizde şüpheli şeylerden kaçınmak men-dûb clduğu halde faiz şüphesinden korunmak vâcibtir.
Fıkıh'ta şöyle bir kaidemiz vardır : Şüphe-i ribâ, ribâdır; çünkü ribâda şüphe mu'teberdir. Binâenaleyh müslümanların bundan kaçınması lâzımdır.
Ebu Bekir Ccssas (—370) «Ahkâmü'l-Kur'ân» adlı[120] eserinde şöyle diyor: «Ömer demiştir ki: ribâ âyeti Kur'ân'm en son nazil olan âyetlerrndendir. Peygamber (S.A.V.) bunu bize tamamen beyân etmeden dünyadan gitti. Binâenaleyh sîz ribâ ve ribe'yİ bırakın» yani faiz olduğunu bildiğiniz bir şeyi bıraktığınız gibi, kendisinde faiz şüphesi olanı d;ı bırakın. FAİ/.i. faizcilik yapanı ve ona yardım edeni zemmeden hadisler çoktur. Aşağıdaki hadîste onlardan biridir.[121]

849/693- «Câbir radıyallahii anh'ten rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Rcsûlüllah Sallallahü aleyhi ve scllem: Faizi yiyene, yedirene yazana ve işâhİdlerine lâ'net etti ve :
— Onlar müsavidir; buyurdular.»[122]

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.
Buhârî'n'ın de Ebu Cuhayfe'den buna benzer bir rivayeti vardır. Yani linhârVmn rivayetinde de faizcilere, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmaları için bedduâda bulunmuştur.
Hadîsin lâfzı şudur :
«Avn b. Ebî Cuhayfe'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Babamı haccam bir köle satın alırken gördüm de kendisine

sordum. Peygamber (S.A.V.) : Köpek ile kanın parasından; düğme yapmaktan ve yaptırmaktan; faiz yemekten ve yedirmekten nehyettî. Resim yapana da lanet buyurdu».
Hadîs-i Şerif, mezkûr faizcilerin yaptıklarının günâh ve haram olduğuna delildir. Yeme'nin hasseten zikredilmesi ondan faydalanma ekseriya yemek sureti ile olduğundandır.
Yedirenden murâd : faizi verendir. Çünkü faiz ancak ondan hâsıl olur; bu sebeple günâhta müşterektir.Yazanla, şâhîdlerin günâhı ise harâm'a yardım ettiklerindendir. Bittabi bu bilerek yaptıkları zamana mahsustur. Vâkıâ Buharı ile Müslim'in müttefîkan tahrîc ettikleri Ebu Hüreyre hadîsinde :
«Yâ rabbiî Senden ahd-u peymân almışam; elbette sen ahdini bozmazsın. İmdi ben ancak bir insanım; şu halde her hangi bir mü'mine eziyyet etti veya söğdü isem yâhûd lanet etti veya döğdü isem bu işimi ona namaz ve zekât ve kendisi ile o kulu kıyamet gününde sana yaklaştıracağın bir ibâdet yap» büyütülmüştür.
Bu hadîs mcrfu'dur. Buna benzer başka hadîsler de vardır. Bunlar Peygamber (S.A.V.J'in lanetinin tanrım ifâde etmediğine ;hu sözlerle hakiki heri duayı kasıd buyurmadığına delâlet ederler. Bu hâl karşısında: Resûlüllah (S.A.V.)'in lanetini geri alması ma'lıım bir haramı iş-lemiyenler hakkındadır; yâhûd bu laneti gadab halinde yaptığı zamana mahsustur; denilmektedir. [123]

851/694- «Abdullah b. Mes'ud radıyallahü anh'ien Peygamber Sal-lallahn aleyhi ve scîlem'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah (S.A.V.) :
— Faiz yetmiş üç bâbtır. Bunların (günâh i'tibâriyie) en ehveni bir kimsenin annesi île cinsî münâsebet'te bulunması gibidir. Şüphesiz ki faizin en fazlası müslüman bir adamın Irzıdır; buyurmuşlardır.»[124]

Bu hadisi muhtasaran İbni Mâce; tamamı ile de Hâkim rivayet etmiş ve onu sahîhlcmiştir. Bu mânâda başka hadîsler de vardır.
EbuDdvud ile İbni Ebi-d Dünya (208—281)'nın Hz. Ebu Hürey-

re'den tahrîc ettikleri bir hadîste (müslümanm ırz.nda ribâ)'yı Resûlül-lah (S.A.V.) :
«Bir sÖğmeye karşı iki söğmedir» diye tefsir etmişlerdir, Hudîs-i Şerifte ma'lûm ribâ bâblarından olmamakla beraber haram bir fiile ribâ denilebileceğine işaret vardır.
Faizin en ehvenini bir kimsenin annesi ile cima1 etlnesine benzetmesi, aklen bu işin son derece çirkin olduğu içindir.[125]

852/695- «Ebu Sâîd-i Hudrî radıyallahü anh'ien rivayet olunduğuna göre; ResûlüTah Sallallahü aleyhi ve scllem:
— AÎTir ile altını, ancak misli misline olursa satın : birbirleriİ erine fazla yapmayın; gümüş ile gümüşü de, arwak misS misline olursa satın; birbirleri üzerine fazla yapmayın. Onlardan gaib olanı hazırla dahi satmayın; buyurmuşlardır.»[126]

Müttefekun aleyh'tir.
Hadîs-i Şerif, mevcud olsun gaibolsun altın ile altını, gümüş ile gümüşü birbirlerinden fazlalıkla satmanın haram olduğuna delildir. Çünkü «ancak misli misline» tâbiri umum hallerde istisnadır; ve sanki: «bu satışı hiçbir hâl-u kârda yapmayın; yalnız misli misline, yani miktarca birbirlerine müsâvî oldukları hâl müstesna» denilmiştir. Bundan sonra bir de (birbirleri üzeri ıe fazla yapmayın) buyurui-ması te'kîd içindir. '
Sahâbe-i Kirâm'dan ve tabiîn hazerâtmdan bir çokları ile fukahâ'nın mezhebi budur. İbni Abbas (R. A.) ile sahâbe'den bazıları ribe'I-fadl'da fazlalığın haram olmadığına kail olmuş ve:
«Nesîe'den başka ribâ yoktur» hadîs-i sahihi ile istidlal etmişlerse öe cumhur bu hadîsi «en şiddetli ribâ ancak nesîe-dedir şeklinde te'vîl etmişlerdir. Yani bu hadîsten murâd : hiç bir ribâ yok değil, ribâ'nın kemâli yok; demektir.
Maamâfîh yukarıda da arzettiğimiz veçhile Hâkim Hz. ibnî Abbas'-m bit kavilden döndüğünü ve Allah'a levbe istiğfar ettiğini rivayet etmiştir. İbni Abbas : «Vallahi ben müslümanlann peşin olarak yaptıkları her nev'i alış verişi helâl görüyordum.

Abdullah b. Ömer'in Resulü!-lah (S.A.V.)'den benim bellemediğim bîr hadîsi bellediğini işitince şimdi Allah'a istiğfar ediyorum» demiştir.
Hadîsteki altın ve gümüş lâfızları âmm olup madrûb gayr-ı mad-rûb tütün altın ve gümüşlere şâmildir. (Gaib) ta'birindcn murâd : alış veriş meclisinde bulunmayanlardır. Orada mevcut olana (hazır) denilmiştir.[127]

853/696- «Ubâdetû'bnü's-Sâmit radıyallahü anh'ten rivayet edilmiştir. Demiştir ki:Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem:
— Altın ile altın, gümüş'le gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma ve tuz ile tuz, misli misline, birbirine müsâvî ve peşin olarak satılırlar. Bu nev'iler değişirse Deşin olduğu takdirde nasıl istersiniz.Öyle satın; buyurdular.»[128]

Eu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i Şerif'in (misli misline ve birbirine müsâvî olarak) tâbirleri ile ifâde ettiği te'kîd aşikârdır.
B:ı hadîs, sayılan altı şeyde, cinsi cinsine satıldıkları zaman fazla-3ık yapmanın haram olduğuna delildir. Mezkûr altı şeyde ribâ'nın haram olduğuna icmâ' vardır. Nitekim yukarıda da arzetmiştik.
Bunlardan maadasına gelince Cumhur-u ulemâ'ya göre illette bunlarla müşterek olan her şeyde kıyas yolu ile ribâ harâm'dir. Zâhirîler'e göre nassan sabit olan altı şeyden maada hiç bir şeyde ribâ yoktur. San'ânî (1059—1182) «Sihbiilü's-Selâm» da bu mezhebi beğenmekte hattâ bu hususta «cl-Kavlü'l-Mik-tcbd» adlı müstakil bir risale yazdığından bahsetmektedir.
Ribâ'ya dahil olan şeylerin cinsleri muhtelif olursa birbirinden fazlaya ve keza va'deli olarak satılabilirler. Bu hususta uiemâ müttefiktir. Meselâ : altınla buğday, gümüşle arpa böyle satılabilirler. Cinsi cinsine satıldığı zaman birinin veresiye satılmasına caiz olmadığında dahi ittifak vardır.[129]

854/697- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'ten rivayet

olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem:
— Altın ile altın, tartısı tartısına, misli misline; gümüş ile gümüş dahi tartısı tartısına, misli misline satılır. Her kim ziyâde verir veya ziyâde alırsa bu ribâ'dır; buyurdular.»[130]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
HîkIîs-i Şerif, takdir'in göz kararı ve tahmin ile değil .mutlaka tartı ile yapılacağına delildir. Çünkü miktarın ta'yini ancak bu suretle mümkün clur.[131]

855/698- «Ebû Said-i Hudrî ile Ebû Hürey-e radıyallâhü anhümâ'-dan rivayet olunduğuna göre Resûlüllah Sallallahii aleyhi ve sellem Haybor üzerine bir adam'ı memur göndermiş; o zât da Peygamber (S.A.V.)'e seçkin kuru hurma getirmiş. Derken Resûlüllah Sallaîîahil aleyhi ve sellem :
— Hayber'in bütünhurmaları böyle mi? diye sormuş? Adam :
— Hayır yâ Resûlâllah! Biz bunun bir ölçeğini iki ve iki ölçeğini üç ölçeğe alıyoruz; demiş. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) :
— (Bunu) yapma, kötü hurmayı para ile sat, sonra para İle seçkin hurma satın al; buyurmuş; iartı hakkında da böyle bir şey söylemişlerdir.»[132]

Müttefekun aleyh'tir.
Müslim'in rivayetinde «Mîzan'da böyle» buyurulmuştur.
Gönderilen zât'ın ismi Sevâd b. Gazİyye olup Ensâr'dandır.
«Cenîb» bazılarına göre iyi hurma; diğer bazılarına güre katı hurmadır. Bir takımlarına göre Cenîb; kötüsü ayıklanmış hurmadır; «Başka hurma ile karıştırılmayan hurmadır» diyenler de olmuştur.
Cem' : Kötü hurma demektir. Müslim'in bir rivayetinde; «Karışık hurma» diye tefsir edilmiştir. Bunun mânâsı: bir çok nev'iler bir araya getirilerek karıştırılan demektir.
Hadîs-i Şerif, cinsi cinsle satarken aralarında iyilik, kötülük cihetinden fark gözetmeksizin birbirine müsavi olmalarının vücûbuna delildir.

(Tartı hakkında da böyle bir şey söylemişlerdir.) İfâdesinin mânâsı: Cinsi cinsine satılırken tartılarak verilen şeyler hakkında da Ölçekle satılanlar hakkında söylendiğini söylemiş; yani: fazlalıklı satılamaz; böyle bir alış veriş yapılmak istenirse para ile satılır; sonra satın alınmak istenilen sey de para ile alınır; demek istemiştir. Bu hususta tartılan şeylerle ölçülenler arasında bir fark olmadığına icmâ1 vardır.
Hanefîyye imamları bu hadîs ile istidiâl ederek: Peygamber (S.A.V.) zamanında ölçekle satılan bir şeyin şimdi tartı ile müsavat üzere satılması caiz değildir.» derler. Onlara göre vezin, yani tartı da öyledir; o zaman nasıl yapılmışsa, şimdi de aynı suretle hareket edilir.
îbni Abdftberr (368—463) diyor ki : «Aslında tartı ile satılan bir şeyin ölçekle satılamıyacağında Hanefiler müttefiktir; lâkin aslında ölçekle satılan mal hakkında bazıları*tartı ile satmanın caiz olduğuna kail olmuş ve : Mümaselet[133] her şeyde tartı ile anlaşılır; demişlerdir.
tartı ile ölçeği, her memleketin âdetine bırakırlar. Eğer âdet muhtelif olursa hüküm ekseriyete göre verilir. Her iki taraf müsavi ise ne ile ölçülürse hüküm ona göre verilir.»
Bu rivayette Peygamber (S.A.V.)'in o zât'a satışı bozmasını emredip etmediği zikrcdilmcmişür. Zahirine bakılırsa satışı takrir buyurmuş: yalnız bilmediği için onu ma'zur sayarak hükmü bildirmiştir. Fakat burada İbni Abdiîberr: «râvinin akd'in feshini ve bey'in reddini rivayet etmeyip susması bu işin vuku' bulmadığına delâlet etmez. Hadîs, başka tarikten de tahrîc edilmiştir» diyor. Ve galiba Ebû Said (R. A ./den kendisinin tahrîc ettiği buna benzer bir kıssa'ya işaret ediyor: « Okıssada: «Bu ribâ'dır» diyerek onu reddetti» deniliyor. İbni Abdiîberr kıssanın tekerrür etmiş olmasına da ihtimal veriyor ve : «içerisinde redd bulunmayan kıssa daha evvel olmuştur» diyor.
Hadîste efdâl olanı ihtiyar etmek sureti ile nefsi terfih'e işaret vardır.[134]

856/699- «Câbir b. Abdillâh radıyallâhü anhümâ'dan rivayet edilmanın kaç ölçek olduğu bilinmeyen bir yığınını, ölçeği belli

olan kuru hurma ile satmaktan nehyetdi».[135]

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i Şerîf iki cinsin behemehal birbirine müsavi olması lüzumuna delâlet etmektedir. Bunun şart olduğu yukarıda görüldü. Zaten nehyin vechi de odur.[136]

857/700- «Ma'mer b. Abdülâh radıyallâhü anVten rivayet edilmiştir.Demiştir kî:Gerçekten ben Resûlüllah sallallahü aleyhi ve scllcmi;
— Zahire ile zahîre misli misline satılır; derken İşitiyordum. O gün bizim yediğimiz arpa İdi».[137]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîsteki (taam) kelimesi yenilen her şeye şâmildir; ve yiyğin fazlalıkla satılamıyacağına delâlet eder. Ancak hadîsin her yiyeceğe şami! nfduğıma kail olan yoktur, ihtilâf, buğday ile arpa hakkındadır. Yalnız Hz. Ma'mer (R. A.) taamı arpaya mahsus kılmıştır. Bu tahsis ^det i fi'liyye ile olmuştur; zîrâ (taam) ismi arpada gâlib olup başkanında pek kullanılmıyordu. Hanefîler, Hz. Ma'mer'in bu tahsisine kail uliTiuşlardır. Cumhur ise isim kullanışda galebe çalmadıkça bu tahsise kail olmazlar. Onlar lâfzı umuma hamledericr; fakat bu umum yukarıda geçeri «Nev'iler muhtelif olursa nasıl isterseniz öyle satın» hadîsi ile tahsis olunmuştur. Çünkü o hadîste evvelâ buğday iltı arpa ayrı ayrı sıralanmıştır. Binâenaleyh bundan sonra «nasıl İsterseniz öyle satın» buyurması duğday ile arpanın ayrı ayrı sınıflar olduğuna delâlet eder İmam Mâlik ile Evziâî (88 - 157) ve diğer bazı ulemâya güre buğday ile arpa bir sınıftır; bu sebeple birbirleri ile - fazla! ıklı satılmazlar. Hadîsin râvisi Ma'mer b. Abdilİâh (R.A.) m mezhebi de budur.
Müslim'in rivayetine nazaran Hz. Ma'mer kölesinin eline bir ölçek huğday'vererek onu satmasını ve parası ile arpa almasını söylemiş. Kül? cnrşıya giderek bu buğday ile bir ölçekten biraz fazla arpa almış Hz. Ma'mer bunu görünce:
— «Nİçİn böyle yaptın? haydi git bu arpayı geri ver; sakın misil

misline ol mı yan şeyi alma! Çünkü ben Resûlüllah {S.A.V.) i bu hadisi îrâd buyururken işittim; demiş. Kendisine:
— Bu onun misli değil; diyenlere:
— Benzeri olmasından korkarım; cevabını vermiştir. Maamâfîh bu Hz. Ma'mer'in bir ictihâd'ı olduğu anlaşılıyor. Yoksa
Ebu Dâvud ile Nesâî'nin rivayet ettikleri Ubâde b. Sâmit hadîsi arpa ile buğdayın ayrı sınıflar olduğunu nass olarak ifâde etmektedir. Hadîsin metni şudur :
Ubâde demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.}:
« Peşin ve arpa daha çok olduğu halde buğdayı arpa ile satmakta bir beis yoktur; buyurdular.»[138]

858/701- «Fedâle b. Ubeyd radıyallâhü anh'âen râvâyet edilmiştir. Demiştir ki: Hayber günü on iki dînâra, içinde altın ve boncuk bulunan bir gerdanlık satın aldım. Sonra onu bozdum ve içinde on iki dinardan daha fazlasını buldum. Müteakiben bunu Resülül.ah stıllullahü aleyhi ve sellcm'e anlattım.
«— Gerdanlık bozulmadıkça satılamaz; buyurdular.»[139]

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîsi Taberânî (260 - 360) «el - Kebîr» adlı eserinde çeşitii lâfızlarla bir çok yollardan tahrîc etmiştir. Hattâ bu çeşitli lâfızlara bakarak bazıları onun hakkında «muztarib» bile demişlerdir. Fakat Musannif bunlara cevap vermiş; ve bu çeşitliliğin hadîse za'f getirmiyeceğini, nassın mahfuz ve ihtilafsız olduğunu beyân etmiştir. Şöyle ki: «nass çözülüp ayrılmayan şeyleri satmanın yasak edilmesidir. Bunların cins ve fiyat miktarına ise bu halde muztarib hükmünü verdirecek bir şey teâllûk etmez. O zaman râvîleri arasında tercih yapmak îcâbeder. Eğer hepsi sika iseler en mutemed ve belleyişlisinin rivayetine sahih diye hükmedilir, diğerlerinin ki onun rivayetine nisbetle şazz olur.»
Hadîs-i Şerif, altın başka bir şeyle beraber olup da altın mukabilinde satılırsa o şeyden ayrılmadıkça satışın caiz olmadığına delildir. Satışın caiz olabilmesi için atim kendi ağırlığınca altın ile; yanındaki şey de artan para ile satılır. Sair

ribâ eşyası da. böyledir: Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) «Ayrılmadıkça satılamaz» buyurmuşlardır.
Mes'ele ihtilaflıdır. Seleften bir cemâat ite İmam Şafiî ve imam Ahmed b. Hanbeî bu hadisin zahiri ile amel etmişlerdir. Hanefifer'le diğer bir kısım ulemâya göre ise gerdanlığı kendisinde mevcut altından daha fazla altınla satmak caiz; fakat daha uzuca yâhûd mevcut altın misline satmak caiz değildir. Zîrâ altın altına mukabildir. Fazla
olan altın gerdanlıktaki boncukların harşılığıdır; böylece akid sahih olur. Çünkü akid hem sahîh, hem de bâtıl olmağa ihtimalli ise sahihe hamlolunur. İmam Mâlik (93-179) bu mes'elede üçüncü bir kavle zâhib olarak: «Alış verişte altın başka madene tâbi' ise yani bir şeyin üçto birini altın üqte ikisini başka ma'den teşkil ediyorsa altını tâbi' olarak satmak caizdir» demiştir. Bu takdirde altın hiç yokmuş gibi tutulacak ona karşılık vcrilmiyecektir. Meselâ altın süslemclİ bir kılıç böyle satılacaktır. Çünkü MâUk'e göre cinsi cinsine mukabele eden altın o şeyin üçte biri olunca ekalliyette kalır; ekseriyet onunla karıştırılan ma'dendir. Ekser için ise bir çok hallerde küll hükmü vardır. (Yani çoğunluk bütün hükünde kabul edilir.) Burada dahî öyledir. Sanki satılan şeyde hiç altın yokmuş; o şeyin bütünü başka madclcdcnmis gibi kabul edilir.
Burada dördüncü bir kavil de vardır. Buna göre gerdanlık mutlak surette allın mukabilinde satılabilir. Aîtının az, çok veya müsavi olmasına bakılmaz. Bu kavle kail olanların gerdanlık hadisini duymadıkları anlaşılıyor.[140]

859/702- «Semura b. Cündeb radıyallâhü anh'İen rivayet olunduğuna göre, Peyjamber sallallahü aleyhi ve scllcm; Hayvan mukabilinde hayvanı veresiye satmaktan nehî buyurmuştur.»[141]

Bu hadîsi Beşler rivayet etmiş, Tirmizî ile Ibnİ Cârûd onu sahîhlemişledir.
Hadisi İmam Ahmed, Ebû Yâ'îâ (— 307) ve başkaları da tahrîc etmişlerdir. Tirmizî'âen başkaları onun hakkında: «Bu hadîsin

râvi-leri sika'dir; yalnız hadîs hafızlan onun mürsel olduğunu tercih ederler. Çünkü: «Râvi Hasan m Semuradan işitmesi münâzaalıdır» demişlerdir. Lâkin bu hadîsi ibni Hibban (— 354) ile Dâre Kutnî (306 - 385) İbni Abbas (R.A.) den rivayet etmişlerdir ki, râvîleri mu1-temeddir. Şu kadar var ki Buharı (194 - 256) ile Ahmed b. Hctnbe\ (164 - 241) onun mürsel olduğunu tercih etmişlerdir. Tirmizî (200 -279) de Câbir (R.A.) den gevşek oirinnadla tahrîc etmiştir. Yine bu hadîsi Abdullah b. Ahmed (— 417) Hz. Câbir b. Semura'dan Tahâvi (238-321) ile Tabcrânî (260 - 360) de İbni Ömer (R. AJ'dcn tahrîc etmişlerdir. Binâenaleyh rivayetler birbirini te'yid ve takviye ederler. Hadîs-i Şerif, veresiye hayvanı hayvanla satmanın sahih ve doğru olmadığına delâlet etmektedir. Ancak bu hadîs ileride gelecek Ebu RâfÎ' hadîsi iîe muâraza halindedir. Ulemâ bunların aralarını bulmak için ihtilâf etmişlerdir. Bazıları : «Semura hadîsinden murâd: iki tarafın veresiye satmasuhr. Bu bey'i kâli yani pey vermek kabilinden bir satış olup sahîh değildir» derler, tmâm-t Şâfü (15ö - 204) dahî onu böyle tefsir etmiştir.. Hanetîlerle, Hanbelîler ve diğer bazı uiemâ bu hadîsin Ebu Râfi' hadîsini neshettiğine kai! olmuşlardır.[142]

860/703- «İbnİ Ömer radıyallâhü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah nallallahu aleyhi ve scllcm'ı:
«— Siz îne alış verişini yapar; sığırların kuyruklarına yapışır da ziraata razı olur ve cihâdı terkederseniz Allah . üzerinize bir mezellet musallat eder de tâ dininize dö'nün-ceye kadar onu kaldırmaz; derken işittim.»[143]

Bu hadîsi Ebu Dâvud, Peygamber (S.A.V.) den Nâli'in rivayet ettiği bir hadîsten tahrîc etmiştir. İsnadında söz vardır. Ahmed'in de Atâ rivayetinden buna benzer bir hadîsi vardır. Ricali sika'dırlar. Bu hadîsi ibn Kattan sahîhlcmiştir.
Nâfi' rivayetinde, isnadında söz edilmiş olması râvüeri arasında Ebu Abdirrahman-ı Horasanı bulunmasındandır. Bu satın ismi îs-hak olup Atâ-i Horasanî'dcn rivayet etmiştir. Fakat Zcheln (163 -748) «el-Mizân-» ında: «Bu hadîs onun münkerlerindcn biridir»

demiştir.
Musannif merhum'da: «Bence ibni Kattân'ın sahîhlediği hadîs ma'lûldur; çünkü râvilerinin mu'temed olmasından hadîsin sahîh olması lâzım gelmez; zîrâ A'mcş müdellistir; Ay'dan işittiğini zikretmemiştir. Atâ'nın da Atd-i Horasanî olması muhtemeldir Binâenaleyh Nâfi' b. Atâ ile İbn Ömer'i düşürmek sureti ile tedlis-i tesviye olur. Bu sebeple meşhur olan ilk hadîse dönülür.» diyor.
Hadîsin bir çok yolları vardır. Beyhakî onun için ayrı bir bâb ayırmış ve illetlerini beyân etmiştir.
Bey-i îne : bir malı ma'lûm bir fiyat've ma'lûm bir müddetle satarak sonra o malın çoğu kendi zimmetinde kalsın diye müşteriden onu sattığından daha ucuz fiyatla almaktır.
îne : ayndan alınma bir kelimedir. Ayn burada para demektir. Şu halde bu satışa (îne) denilmesi para husulüne sebep olüuğu içindir.
Çüzcanî diyor ki : «Ben zannederim îne : kişinin altın ve gümüş demek olan {ayn) a olan ihtiyacından müştak olacaktır. Böylesi bir malı satın alır fakat ona ihtiyacı yoktur; onu ihtiyacı olan altın ve gümüşle satar». Satıcıya malının aynı döndüğü için bu satışa bu ismin verilmiş olması da ihtimal dahilindedir,
Hadîs-i Şerîf mezkûr satışın haram olduğuna delâlet ediyor ki imam Mâlik ile Ahmed b. Hanbel'in ve Şâfiîler'den bazılarının mezhebi budur. Çünkü onlarca bu, Allah'ın dini ile oynamak, Allah'a hîle yapmağa yeltenmektir! Bu satış bazı suretlerde hurma ile hurmayı .fazlalıkla satmağa bile varır ve ribâ olur.
imam Şafiî'den bu satışa cevaz verdiği naklolunmuştur. Delili: Yukarıda geçen Ebu Saîd ve Ebu H ti rey re hadîsinde «KÖtÜ hurmayı sat; sonra parası ile iyi hurma al» buyurulmuş olmasıdır. Evet, İmam Şafii bey'i îne'ye cevaz veriyor Çünkü hadîste tafsilât verilmemiş; mutlak ifâde buyurulmuştur. ihtimal yerinde tafsilât vermemek ise sözün umumu yerine kaimdir.
«Sığırların kuyruklarına yapışırsanız» tabiri cihâdı bırakıp da çiftçilikle meşgul olmaktan kinayedir. Aynı kinaye lisanımızda da kullanılır. «Sen kara öküzün kuyruğuna iyi sarıl» derler ve bununla çiftçiliği kasd ederler. (Ziraata razı olmak) bütün düşünce ve kaygılarının bundan ibaret olmasından kinayedir.

«Tâ dininize dönün-ceye kadar-» ifâdesinden murâd: dininizin emir ve nehîlerini yerine getirinceye kadar; demektir.
Dinlerini sevdikleri halde hiçten ibaret sebeplerle onun emirlerim nehîlerini icra edemediklerini söyliycnlere ve bilhassa bu sakat halleri ile îslâmiyetin bayrakdarlığını yapmak sevdasına kapılanlara hadîs'in bu son cümleleri sûr-t İsrafil'i andıran bir sayha-i îkâz ve tenbihtir. Gerçi müslüman liderlerine «Siz bu işten vazgeçin» demek büyük küçük hiç bir müslümanın hatırından bile geçmez. Bilâkis kendilerini teşci' ve te'yîd etmek müslümanların vazifesidir. Ancak onların da dinlerinin icabını yapmaları şarttır. Yapmazlarsa kendilerine ihtarda bulunmak müslümanlara bir vazife, hattâ bu ümmetin temayüz ettiği en büyük emri bil ma'rûf vazifesi olur. Aksi takdirde: «Dinde reform isteriz» diye nâra atıp dolaşan serseri reformcularla dinlerinin icabını yapmıyan müslüman liderleri arasında kanâat-i âcizânemce yalnız bir fark kalır : Ötekilerin nâtık, berikilerin sâkit olmaları reformculukta birleştikten sonra yaygara koparmakla koparrnamanm birbirinden ne farkı kalır bilemem. Şunu hatırlatmak isterim ki. «îslâmda ameller İmanın cüz'üdür» diyen i'tikad mezhebi bile vardır. «Değildir» diyenlerin kavli dahi netice itibariyle onlara yakındır. Hadîsimizin zahiri de onlara delildir.
Mesele ilm-î kelâm'a âid pek mühim bir bahistir. Hâl böyle olunca tekrar sorarım: Meselâ namazını kılmayan bir müslüman lideri ile namazını kılmayan bir reformcu arasında ne fark vardır? Biri susarak diğeri yaygara koparak aynı şey'i yapmıyorlar mı? Ümmeti olmak şerefi ile mübâhî olduğumuz Resûl-i zîşân (S. A.V.) efendimizin kılınmadık bir tek namazı kalmışmıdır? Hadîsimizin bu son cümlesi o kadar müessirdir ki, adetâ insanın tüylerini ürperti:. Çünkü bir müslüman için dininin îcablarmı yapmadığından dolayı dönmüş mürted muamelesi görmek ve «dininize dönünceye kadar» itabına muhatab olmak elbette dünyadaki azar ve tekdirlerin en şiddetlisidir. Allah müslümanlara intibahlar nasîb eylesin.
Bu hadîste cihâda teşvik de vardır. Cihâd hakkında kitabımızın dördüncü cildinde ayrıca hadîs gelecektir.[144]

861/704- Ebu Ümâme radıyallâhü anh'den Peygamber sallallahü aleyhi ve seîlem'den işitmiş olarak rivayet edildiği ıe göre Resûlüllah (S.A.V.) :
«— Bir kimse din kardeşine şefaatte bulunur da o da (buna karşthk) kendisine bir hediyye verir hediyyeyi kabul ederse ribâ nevilerinden büyük birini yapmış olur; buyurmuşlardır.»[145]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. İsnadında söz vardır.
Hadîs-i Şerif şefaat mukabilinde hcdiyye almanın haram olduğuna delildir. Buna ribâ denilmesi istiare tar4ki iledir. Çünkü ribâ'da karşılığı olmıyan mal ziyâdesi olduğu gibi bunda da vardır; binâenaleyh birbirlerine benzerler.
Hadisin isnadında söz olması onu Ebu Ümâme'dcn azadh kölesi Şam Emevî'lerinden Ebû Abdurrahman Kasım rivayet ettiği içindir. Bu zât hakkında hadîs imamları arasında söz edilmiştir. İmam Ahmed b. Hanbel onun hakkında: «ondan Alîy b. Zeyd acâib şeyler rivayet etti ama ben bunların ancak Kasım tarafından geldiğini sanrım» demiştir. Ibni Hibban ise: «Bu zât Peygamber (S.A.V.) in ashabından mu'dal hadîsler rivayet ederdi» dedikten sonra : «filhakika onu İbni Maiin mevsuk saymış; Tirmizi dahi; sika olduğunu söylemiştir» demiştir.[146]

862/705- Abdullah b. Amr b. Âs radryaüâhü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem; rüşveti verene de alana da lanet buyurdu.»[147]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Tirmizî rivayet'etmişlerdir. Tirmizî onu sahîhlemiştir.
Hadîsi îmam Ahmed «cl-Kaza» da İbni Mâca «el-Ahkâm» da Taberânî «es-Sağir» de rivayet etmişlerdir. Hcysemî (— 374) : Bu hadisin ricali sikadırlar» demiştir. Musannifin bu hadîsi ribâ bâblarında zikretmesi rüşvetçiler hakkında lâ'net ifâde ettiğindendir. Çünkü rüşvet almak ribâya benzer. Ribâ alanlar hakkındaki

lâ'net babımızın başında görülmüştü.
Lâ'mn hakikati: rahmet ümidinden uzaklaşmaktır. Peygamber (S. A.V.) den muhtelif kimseler için yirmiden fazla lâ'net sabit olmuştur.
Hadîs-i Şerif, ehli kıblenin âsîlerine İâ'net okumanın caiz olduğuna delâlet ediyor. Vakıa «Mümin lânetçi olamaz» mealinde de bir hadis varsa da ondan murâd: lâ’nete müstahak olmıyan ve Allah ile Resulünün lâ’net etmediği bir kimseye lâ’net okumaktır; Yâhûd: Mü’min çok lâ'net etmez; demktir. Nitkim (fa'âl) vezninde olan (la'ân) da bunu ifâde eder.
(Râşî) rüşvet veren demektir.
Rüşvetçi: bâtıl emeline ulaşabilmek için mal harcıyandır. Bu taT-rî£e bakılırsa hak olan emeline ulaşmak için mal sarfetmek rüşvet olmamak îcabederse de böyle bir fark yapılmamıştır.
(Mürteşî) rüşvet alan demektir. Her ikisinin de lâ'nete müstehik olmaları: verenin parası ile bâtıla nail oiması; alanın da haksız hüküm vermesi sebebi iledir. Hz. Sevbân (R.A.) hadîsinde bîr de (râis) ziyâde edilmiştir.
(Râîş) Rüşveti verenle alanın aracılığını yapancır; ve hükümde onlarla birdir.[148]

863/706- «(Yine) İbni Amr radıyallâhü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem kendisine bir ordu hazırlamasını emretmiş. Derken (Orduya alacak) develer bitmiş de Peygamber (S.A.V.) ona genç sadaka develerini vermek şartt ile deve almasını emretmiştir. İbni Amr demiştir ki :
— Bunun üzerine den de sadaka develerinden İki deve verilmek üzere bir deve almağa başladım».[149]

Bu hadîsi Hâkim ile Beyhakî rivayet etmişlerdir. Ricâü sikadırlar.
Yahya b. Maun diyor ki: Bu hadîs meşhurdur. Lâkin Mâlik onu menfaat ihtilâfına hamletmiştir. Ibni Amr'ın aldığı hayvanlar cihâd içindi, bunlara karşılık verdiği hayvanlar sadaka develeridir.»
Musannifin bu hadîsi burada zikretmesi hayvanlarda ribâ

olmadığına delâlet efetiği içindir. Yoksa hadisin yeri. «Ödünç babı» dır.
Hadîs-i Şerif, hayvanın ödünç alınabileceğine delâlet ediyor.
Bu hususta üç kavi! vardır :

1— Hayvanın ödünç alınması caizdir. İmam Şafiî ile Mâlik1 m, Cumhur-u ulemânın mezhebi budur. Delilleri bu hadîstir. Yalnız bir kimsenin cimâ'ma mâlik olduğu cariyesi bu hükümden müstesnadır; onu ödünç almak cYıiz değildir. Fakat yakın akrabası olmak gibi bir sebeple c'mâ'ı kendisine haram olan cariyesini Ödünç almak caizdir.

2— Mutlak surette caizdir; yani cariyeyi dahî almak caizdir. Jbni Cerir ile Dâvud-u Zâhirî'nin. mezhebi budur.

3— Hayvanların Ödünç alınması caiz değildir. Hanefilerle diğer bir takım ulemâ'nın mezhebi de budur. Çünkü onlara göre bu hüküm men-suhtur.
Mağribi'nin, şerhinde bu hadîsin hayvanı ödünç alma hakkında olduğu zikredilmişse de tedkikât neticesinde onun, hayvanatı satın alma hakkında şeref-sâdir olduğu anlaşılmıştır. Sünen-i Beyhakİ'de §u hadîs vardır :
«Amr b. Hureyş Abdullah b. Amr'a demiş ki:
— Biz alhn ve gümüş olmıyan bir yerdeyiz; bu sebeple bir stğırı îkî sığıra, bir deveyi iki deveye ve bir koyunu iki koyuna satabilirmiyİm? Bunun Üzerine Abdullah :
— Resûlüllah (S.A.V.) bana bir ordu hazırlamamı emir buyurdu, ilâh» demiş ve sadedinde bulunduğumuz hadîsi rivayet etmiştir.
Bir rivayette :
«Peygamber {S.A.V.) de ona sadaka memurunun (zekât toplamağa) çıkışma kadar (va'de île) bir hayvan satın almasını emretmiştir» deniliyor.
Görülüyor ki her iki hadîs de satın alma hakkında sarihtir. Bu hâl karşısında hadîsi Ödünce hamletmek doğru olamaz. Doğrusu, o veresiye hayvan satın almak için sevkcdilmiştir. Maamâfîh hayvanı hayvanla ödünç aldığı da Resûlüllah (S.A.V) den sabit olmuştur.[150]

864/707- «Ibni Ömer radıyallâhü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallalîahü aleyhi ve sellem müzâbene'den (yani) bağçesinin meyvesi hurma ise kuru hurma mukabilinde ölçekle satmaktan, üzüm ise onu ölçekle kuru üzüm mukabilinde satmaktan, ekin ise onu zahire ölçeği İte satmaktan (hâsılt) bunların hepsinden nehî buyurdu».[151]

Müttefekun aleyh'tir.
Müzâbenenin tefsiri yukarıda (670/825). ci hadîsin şerhinde görülnüştü. Hadîsteki (semer) ta'biri yemiş demek olup hurma ve sâireye şâmildir.
Ulemâ, müzâbenenin tefsirinde ihtilâf etmişlerdir. Bu cihet dahi yukarıda görüldü, tbni Abdilbcrr (368 - 463) : şöyle diyor. «Böyle bir satışın muzâbene olduğunda ulemâya muhalefet eden yoktur. İhtilâf ettikleri cihet, satılması ancak misli misline caiz olan şeylerin de buna katılıp katilamıyacağı hususudur.» Cumhur'a göre katılır; çünkü illette müşterektirler. Buradaki illet cins ve miktarda birbirlerine uydukları halde müsavi olup olmadıklarının bilinmeme sidir.
Hükmen müzâbeneye iihâk edilen şeylere muzâbene adını vermek ise: «Yalnız kıyas ile lügat sabit» olur diyenlere göre caizdir.[152]

865/708- Sa'd b. Ebî Vakkas rathyaîlâhü anhien rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallalîahü aleyhi ve scllcm'ı (kendisine) kuru hurma verip yaş hurma satın almanın hükmü sorulurken İşittim:
— Yaş hurma kuruduğu zaman eksilir mi? dîye sordu. (Ashâb); Evet; deyince O da bundan nehyettî».[153]

Bu hadîsi Beşler rivayet etmiştir. İbnü'l-Medînî, Tirmizî, İbni Hibban ve Hâkim onu sahîhlcmişlerdir.
Hadîsi İmam Mâlik, Ddvud b. Hüseyn'den ta'lîk sureti ile rivayet etmişken İbni Mcdînî'nin onu sahîhlemesi İmam Mâlik1 in sonradan şeyhi ile görüşmesindendir. Hz. Mâlik bir defa hadîsi

Dâvud'âan rivayet etmiş; sonra şeyhinden rivayete kanâat getirerek ondan rivâyet etmiştir. îbni Mcdınî, babasının bu hadîsi Mâlik'ten rivayet ettiğini; rivayette Mâlîk'in Dâvud't&n ta'lik yaptığını söyler; ancak babasının İmam Mâlik'den işitmesi eskidendir. Mâlik ondan sonra şeyhinden rivayet etmiş; böylece hadîs, İmâm-% Mâlik tarîki ile sa-hîh olmuştur. Bazıları bu hadîsi râvîlerinden Hâlid Ebu Ayyaş'm. meçhul olması illetlendirmis.se de, Dârc Kutnî: «o zât zabt ve sikadır» diyerek bunu reddetmiştir.
Münzirî dahî: «ondan sika râviler rivayette bulunmuş; İmam Mâlik bile bunca şiddetli tenkidi ile beraber ona itimad etmiştir» diyor. Hâkim: «ona ta'neden kimse bilmiyorum» der.
Hadîs-i Şerîf, müsavat olmadığı için kuru hurma mukabili yaş hurma satılamıyacağma delildir.[154]

866/709- «İbni Ömer radıyallâhü anhümâ'dan rivayet edildiğine göre Peygamber sollallahü aleyhi ve settem : Kâlî, mukabili kâli'yİ yani borca mukabil borcu satmayı yapsak etmiştir.»[155]

Bu hadisi İshak iie Bezzar zaîf bir isnad ile rivayet etmişlerdir.
Onu Hâkim ile Darc Kutnî de hiç bir tefsirde bulunmadan rivayet etmişlerse de isnadında Musa b. Ubcyde vardır; bu zât zaîf tir. İmam Ahmcd: «bence onun rivayeti halâl değildir; bu hadîsi başkalarının rivayet ettiğini de bilmiyorum» demiştir. Hâkim de tashîf yaparak «Musa b. Utbe» demiş ve tashîfini Müslim*m şartı üzerine yapmıştır. Bey haki ise bu tashîfe şaşmıştır, imam Ahmed: «bu bâb-ta sahîh bir hadis yoktur; lâkin borç mukabilinde borç satılamıya-cağına icmâ-i ulemâ vardır» demiştir.
(Kâlî): va'deli demektir. «cv-Nihâyc» nâm kitpta bu bâbta şoyh drniltyor: «Kâlî: Bir kimsenin bir müddete kadar bir şey satın alması; ve müddeti bitince ödeyecek bir şey bulamıyarak: bunu ba-na başka bir müddete kadar başka bir şey ziyadesiyle sat; diyerek aralarında teslim tesellüm cereyan etmeden satış yapmalarıdır.»

Hadîs-i Şerîf, bunun haram ve yapılan satışın bâtıl olduğuna delildir.[156]

«Hediyye Meyveler İle Yemişlerin Ağaçlarını Satma Hususunda Ruhsat Bâbı»

867/710- «Zeyd b. Sâbİt radtyallâhü anh'ien rivayet edildiğine göre Rosûlüllah saUallahü aleyhi ve scîîcm hediyye hurmaların meyvesini tahmin sureti il.; ölçekle satmak için ruhsat vermiştir.»[157]

Müttefekum aleyh'tir.
Müslim'in rivayetinde «hediyye hurma hakkında o ailenin hurmayı kuru olarak tahmin ederek almalarına ve yaş iken yemelerine ruhsat verdi» denilmiştir.
Ruhsat : kolaylaştırma demektir. Kitabımızın birinci cildinde görüldüğü veçhile şer'an ruhsat: kulların özrüne binâen ikinci defa meşru' olan şeydir. Binâenaleyh şer'î mânâsında da kolaylık mülâhaza edilmiştir. Bu da gösterir ki «ariyye» denilen şeylerin satışı haram olan satış nevilerinden istisna edilmiştir BuharVnin Hz. Câbir'den tahrîc ettiği şu hadîste istisna tasrîh edilmiştir:
ResûJüllah (S.A.V.) olgunlaşmadan meyveyi satmaktan ve ariyyeler müstesna, ondan bîr şeyi dinar ve dirhemden başkası İle satmaktan nehyettî]».
(Araya) ariyyenin cem'idir. Arİyye: aslında hurmanın meyvesini bağışlamaktır. Arapların âdeti: kıtlık oidumu hurma sahipleri hurması olmıyanlara ağacın yemişini bağışlarlardı. Nitekim koyun ile devenin sütlerini de bağışlamak âdetti. İmam Mâlik şöyle diyor: «ariyye*: bir kimsenin hurma ağacım birine tahliye etmesi ve sonra kendisi için tahliye olunan şahsın bahçesine girmesinden rahatsız olmasıdır. Şu hâl karşısında o şahsın hurma sahibinden o hurmayı kuru hurma mukabilinde satın almasına ruhsat verilmiştir.»
Yezid b. Hârûn ise Süfyan b. Hüscyn'den naklen : «ariyye, fakirlere hibe edilen hurma ağacı idi; onlar hurmanın kemâle ermesini bekleyemezlerdi. Bu sebeple kendilerine bu

hurmayı kuru hurma mukabilinde diledikleri miktara satmaları için ruhsat verildi» demiştir.
Hulâsa Cumhur-u ulemâ bu satışın caiz olduğuna ittifak etmişlerdir. Satışın mahiyyeti: ağaç üzerindeki yaş hurmayı, tahminen beş vesk-tan az olmak ve bir de teslim, tesellüm şartı ile, bir o kadar kuru hurma mukabilinde ölçeklr satmaktır. (Beş vesktan az) kaydı aşağıdaki Ebu Hüreyre hadisimle zikredildiği içindir.[158]

868/711- «Ebu Hüreyre radvyallâhü anh'ien rivayet olunduğuna göre Resûlüliah Sallallahü aleyhi ve sellem : beş vesktan az ,yâhûd beş vesk hediyye hurmanın kuru hurma ile tahmin sureti ile satılmasına ruhsat vermiştir.»[159]

Hadîs müttefekum aleyh'tir.
tmam Müslim, hadîsteki şekkin Dâvud b: el-Husayn'dan geldiğini beyân etmiştir. îmâm-ı Şafiî ile İmam Mâlik arasında bu satışın beş vesktan az olursa caiz, çok olurca caiz olmadığına ittifak vardır. Beş veskta ise ihtilâf etmişlerdir.
Tesîim ve tesellüm demek olan tekâbuz'a gelince: Bu satışta ruhsat yalnız müsavatın iyice bilinmemesine müsamaha gösterilmek sureti ile yapılmıştır. Tekâbuz için ruhsat yoktur. Binâenaleyh o şarttır. Onun şart olduğuna imâm Şafii'nin tahrîc ettiği Zeyd b. Sâbtt[160] hadisi de delâlet etmektedir. Mezkûr hadîste; Hz. Zeyd, Ensâr'dan bir takım zevatın adlarını saymıştır. Bu zevat muhtaç imikler. Resûlüliah (S.A.V.) e hallerinden şikâyet etmişler. Ellerinde, yaş hurma alıp da âlem ile birlikte yemek için paralan yokmuş, yanlarında yalnız yiyeceklerinden artan kuru hurma varmış. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) onlara hediyye hurmaları kuru hurma ile tahmin ederek almaları için ruhsat vermiş.
Bu hadîste teslim ve tesellüme delâlet eden cihet içerisinde kuru hurmanın zikredilmiş olmasıdır. «Zîrâ kabz şart olmasa bunu zikre hacet kalmazdı» diyorlar.
Hadîs-İ Şerif, henüz ağacın üzerindeki yaş hurma mukabilinde kuru hurma satın alma hususunda vârid olmuştur. Ağacından

devşirildîk-ten sonra yine kuru hurma bedeli satılması da bir çok Şâfiîlere göre caizdir. Onlar bunu ağaçtaki hurmaya ilhak yolu ile caiz görürler. Çünkü ruhsatın yeri mutlak surette yaş hurmadır. Binâenaleyh nass ağaç üzerindekine de devşirilmiş olanına da şâmildir. Bu söz ibni Dakîki'l-Iı/d'in: «Devşirilmiş yaş hurma kuru hurma mukabilinde satılamaz; çünkü buradaki ruhsatın mânâlarından biri de yaş hurmayı tedrici surette taze yemektir. Toplanmış hurma ile bu maksad hâsıl olmaz» şeklindeki mütâlâasını çürütür.[161]

869/712- «İbni Ömer radıydIlâhü anhümd'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: ResûÎüllah sallollahü aleyhi ve sellem : salâhı göze çarpıncaya kadar meyveleri satmaktan nehyettî. (Bundan) hem satanı hem alanı nehyetH.»[162]

Müttefekun aleyh'tir.
Bir rivayette : Kendilerine meyvelerin salâhı soruldukta :
«Kusuru gidinceye kadar» buyurmuşlardır.
(Salâhı göze çarpıncaya kadar) ifâdesinden muradın neo-1 duğu selef arasında ihtilaflıdır. Burada dürt kavil vardır :

1— Salâhtan murâd : haslaiik ve bozulmadan cmîn olmaktır. Ha-nefîler'in mezhebi budur.

2— Meyve cinslerinde olgunluk görülme sidir. Elverir ki şâir meyvelerin kemâle gelmesi müteiâhık, yani birbirini peşi sıra olsun. Mâ-likifer'le diğer bazı ulemâ'nın mezhebi budur.

3— Olgunluk behemehal satılan meyvenin cinsinde görülecektir şâir meyvelerin olgunlaşmasına bakılmaz.
İmanı Ahmed'in mezhebi budur.

4— Olgunluk, satılan ağacın meyvesinde görülecektir. Şafiî'nin mezhebi de budur. Görünmek tâbirinden de anlaşıhyofki bütün meyvelerin kemâle gelmesi şart değildir; bazılarının olgunlaşması kâfidir. Allah Teâlâ'nm hikmeti meyvelerin birden kemâle gelmemesini iktizâ etmiştir; tâ ki onlardan uzun müddet istifâde edilebilsin.
Hadîs-i Şerîf meyvenin salâhı zuhur etmeden satılmasının caiz

olmadığına delâlet ediyor. Zaten meyveler zuhur etmden onları satmanın caiz olmıyacağma icmâ' vardır; çünkü ma'dûmu yani mevcut olmıyan bir şeyi satmaktır. Meyve zuhur ettikten sonra henz kemâle gelmeden onu yerinde bırakmak şartı ile satmak âa icmâ'an caiz değildir.
Hanefîler'e göre meyvenin yerinden alınması şartı ile kemâle gelmeden evvel ve kemâle ermeğe başladıktan sonra satılması da caizdir. Fakat yerinde kalması şartı ile satmak caiz değildir.
Hadîs-i Şerîf satıcı İle alıcının da böyle bîr satıştan nehî edildiklerine delâlet ediyor. Satanın nehyedilmesi: başkasının malını bâtıl ile yemesin diye, müşterinin nehyedümesi ise: malını zayi' etmemesi içindir.
Âhe : Meyvelere gelen hastalıktır. Bunun böyle olduğunu Hz. Zeyd b. S'bit'in rivayet ettiği bir hadîsten anlıyoruz. Hz. Zeyd diyor ki: «Peygamber (S.A.V.) zamanında halk meyve alış verişi yaparlar; meyveleri devşirme ve teslim zamanı geldimi müşteri : meyveye duman düştü, kuşam isabet etti; derdî. (Bunlar birer nevi hastalıktır). Nihayet gelir, PeygambRr (S.A.V.) e dert yanarlardı. Bu gûnâ ;âvâlar çoğalınca ResülüllaK (S.A.V.):
«— Eğe olmuyorsa siz de meyvenin salâhı görünün-ceye kadar satın almayın; buyurdular.»
Buradaki nehî meşveret mânâsında olduğundan tahrîm için değil tenzih içindir. Mezkûr hâdiseden sonra Hz. Zeyd artık arazîsinden çıkan meyveyi Süreyya yıldızı doğup da meyvenin sarısı kırmızısı seçilmeden satmazmış.
Süreyya : Ülker denilen top yıldızlardır. Bu yıldızlar Hicaz'da yaz mevsiminde sabahlan doğarmış. Onlar doğmaya başladımı meyveler de kemâle ermeğe başlarmış. Burada ondan murâd işte bu alâmet oluşudur.[163]

870/713- «Enes b. Mâlik radıyallâhü emfr'den rivayet edildiğine göre Peygamber sallattahü aleyhi ve sellem yemişler renk atmadan onları satmaktan nehyetmîş; onların renk atması nedir? denilince:
«— Kızarır ve sararırlar.[164]

Hadîs mütteîekun aleyh'tir. Lâfız Buharî'nindir.
Hattâbî (319-385) diyor ki: «(tahmaarru) ve (tasfaarru) kelimeleri ile hâlis kırmızılık ve sarılık kasdedilmemiştir. Bunlardan maksad: karışık olan kırmızılık ve sarılıktır. Eğer hâlis renk kasdedilse «tah-merru, tasferru» denilirdi.» İbni Tın ise: «Bu kelimelerle meyvelerin kızarmağa ve sararmağa başladıkları zaman kasdolunmuştur; öteki sigalar değişen renklerde kullanılır» demiştir. Burada muradın İbni Tîn'in dediği gibi olduğuna aşağıdaki hadîs delâlet ediyor.[165]

871/314- «(Yine) Enes radıyallahü emVten rivayet edildiğine göre Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem kararmadıkça üzü.. ü satmaktan ve katılaşmadıkça dâneyî satmaktan nehî buyurmuştur».[166]

Bu hadîsi Nesâî müstesna Beşler rivayet etmişler; İbni Hibban ile Hâkim onu sahîhlemişlerdir.
Üzümün kararması, ile dânenin katılaşmasından murâd : olgunlaşmaya başlamalarıdır. Nevevî (631 - 676); «Bunda Kûfeliler'in mezhebine delîl vardır; fakat ekser-i ulemâ'ya göre katılaşmış başağın satılması caizdir. Bizim mezhebe gelince:
Mezhebimizde tafsilât vardır. Eğer başak arpa veya dan ise yâ-hûd o mânâda, hâriçten dâneleri görünen hububattan ise satması caizdir. Buğday ve amsâli gibi, "dâneleri kavuz ile örtülü olanlardan ise bu bâbta Şafiî'nin iki kavli vardır. Yeni kavline göre caiz değil; eski kavline göre caizdir. Fakat katılaşmadan, ancak biçmek şartı ile sahih olur» diyor.
NcvcvVnin «Kûfelîler» demekten maksadı Hanefîler'dir. Filhakika onlara göre başağında buğdayı satmak fâsid beylerdendir.[167]

872/715- «Câbir b. Abdiliâh radıynUâhii anh'ten rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüliah sallallahü aleyhi ve scllem;
— Eğer din kardeşine meyve satar da sonra o mala bir âfet gelirse artık ondan bir şey alman sana helâl olmaz. Din kardeşinin malını haksız yere ne sebeble alacaksın? buyurdular.

[168]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Müslim'in bir rivayetinde: Peygamber saltallahü aleyhi ve sellem âfet isabet eden meyvelerin (fiattan) düşülmesini emretmiştir.
Hadîs-i Şerîf ağaçların üzerindeki yemişleri sahibi satar da sonra bir âfet gelirse zararın satana âit olduğuna bu hususta müşteriden hiç bir şey almağa hakkı bulunmadığına delildir.
Âfet isabet eden meyvelerin fiattan düşülmesi hususunda ulemâ ihtilâf eylemişlerdir.
Bazılarına göre: âfet bütün meyvelere isabet ederse bütün fiat düşülür. Zarar ziyan satana âit olur. Bunların dclîli bu hadîstir.
Ekse-i ulemâ ise zararın müşteriye âid olduğuna, âfetten dolayı fiat düşme emrinin nedib ifâde ettiğine kaildirler. Delilleri Ebu Saîd hadîsidir. îieride görülecek olan bu hadîste Peygamber (S.A.V.) meyvctİne âfet isabet eden kimseye sadaka vermelerini ashaba emret-nıişlir. Zararın müşteriye âid olması satış akdi yapılırken malı tahliye etmenin onu tesellüm yerine geçtiği içindir. Yani mah tahliye etmekle satıcı onu müşteriye teslim etmiş; müşteri de kabul ve tesellüm etmiş gibi olur. Maamâfîh bu kavle itiraz edilmiş ve: Hadîsteki: «Sana ondan bir şey alman helâl olmaz» ifâdesi zararın satıcıya âid olduğuna delâlet eder; denilmiştir.[169]

873/716- «İbni Ömer radıyalldhü anhümâ'dan Peygamber sallallahü nh-yhi ve sellem'den İşitmiş olarak rivayet edildiğine göre Peygamber (S.A.V.):
«Eğer bir kimse aşılandıktan sonra bir hurmalık satın alırsa o hurmalığın meyvesi onu satan bayia aittir; ancak müşteri şart koşarsa o başka; buyurmuşlardır.»[170]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Hadîs-i Şerif aşıladıktan sonra satılan meyvenin satana âid olduğuna delildir. Mefhumu muhalifine bakılırsa aşılanmadan Önce müşterinin olur. Cumhur-u ulema'nın kavli de budur. Delilleri bu hadîstir. htıâm-ı A'zam Ebu Hanîfc'ye göre (80 - 150) ise satılan meyve aşılandıktan sonra olsun evvel olsun mutlaka

satana aittir. Hz. îmam mefhumu muhalif ile amel etmemektedir. Çünkü onun mezhebine göre mefhumu muhalif sahih bir delîl değildir; binâenaleyh onunla amel olunamaz.
Hadîs-i Şerîf, akdin muktezâsma uygun olan şartın satışı bozmadığına da işaret ediyor.[171]

«Selem, Karz Ve Rehin Bâbları»

874/717- «ibni Abbas radtynUdhü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber salîallahü aleyhi ve sclîCm Medine'ye geldiği vakit Medıneliler meyvelerde bîr ve ikî seneye kadar selem yaparlardı. Bunun üzerine:

— Her kim meyvede selem yaparsa ma'lûm Ölçek ve tartıda mal'ûm bir va'deye kadar yapsın; buyurdular.»[172]

Her kim müttefekun aleyh'tir. Buharî'nin rivayetinde «Her kim bir şeyde selem yaparsa» buyurulmuştur.

Seİem: Iraklılar'a gorc hem vezin hem de mânâ itibar^ilc selem demektir. Hicazlılar'a göro ise: Zimmette mevsuf bulunan bir şeyi peşin P'ım ile satmaktır ki, şer'an ta'rifi de budur. Maamâfîh mezheb imamlarının ta'rifleri arasında at çok fark vardır.

Selem: Saîd b. Milscyyrb müstesna bütün ufemâ'ya göre meşru'-dur; ve beyi de şart olan her şey bunda da şarttır. Re'si mal da o hhcIirio teslim edilir. Yalnız fmam Mâlik semenin bir veya iki gün te'eiİ edilmesine cevaz vermiştir.

Hadîs-i Şerifte zikredildiği veçhile malın iki nev'i ölçüden biri ile mutlaka ölçülmesi îcabeder. Eeğer Ölçcek ve tartı ile satılan şeylerden değilse sayısının veya metresinin ma'lûm olması lâzımdır; çünkü bunlar ölçek ile tartıya mülhaktır. Mezâhib ulemâsı arasında selemin bazı hususâtı hakkında az çok ihtilâf görülürse de satılan malın miktarı Ölçekle satılanlardan ise ölçeğinin ta'yini malın ayırıcı vasıflarının beyânı gibi esasa âid şeylerde ittifak halindedirler.

Te'cil'c gelince: Şâfiîler'dcn maada mezheb imamlarına göre selemde te'cîl şarttır. Şâfiîler'e göre ise hâlen de vapılabilir. Selem'in mezheblere göre bir hayli şartlan daha vardır. Bunlar ve selem'in hangi mallarda caiz olacağı her mezhebin fıkıh kitaplarından öğrenilebilir.

Alış verişte semen denilen şey, selem'de «re'si. mal» dır. Keza alış verişte mebî' yani satılık mal selemde «müslemün Fin» adını alır.[173]

875/718- «Abdurrahman b. Ebzâ[174] ve Abdullah b. Ebî Evfâ rad\-yallâhü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Bunlar :

— Biz Resûlüllah salîallahü aleyhi ve sellem ile birlikte ganimetler atıyorduk. Bize Şam Nebîtlanndan bir takım nebîtlar gelir; biz de onlara buğday, arpa ve kuru üzümde (bir rivayette) ve zeytin yağında muayyen bir va'deye kadar selem yapardık; demişlerdir :

— Onların ekini varmı İdi? dîye sorulunca :

— Bunu kendilerine sormazdık; demişlerdir.».[175]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.

Enbât : Nebît'in cem'idir. Bunlar araplardan bir sülâle olup acem-ler'in araşma girmiş ve onlarla nesebleri karışmış; lisanları bozulmuştur. Su çıkarmakta mahir olduklarından kendilerine «enbât» deniimiştir.

Hadîs-i Şerif akid halinde mevcut olmıyan mala selem yapılabileceğine delildir. Çünkü mevcut olması şart olsa onu arar sorarlardı, halbuki «bunu sormazdık» demişlerdir. İhtimal karşısında soruşturmayı terketmek, sözün umum ifâde etmesi demektir. Şâfiîler'lı1 Mâlikîler'in ve diğer bazı ulemâ'nm kavli budur. Bunlar va'de geidt.m zaman malın bulunabilmesini şart koşmuşlardır. Va'dc gelmez:en önce bulunmaması onlarca zarar etmez. Hanefîler'le başkalarına göre ise müslemün fîhin mevcut olması ve tâ va'de gelinceye kadar devam etmesi şarttır.[176]

876/719- «Ebu Hüreyre radıyaUâhü anh'ten Peygamber sattallahü aleyhi ve seZfcm'den işKmîş otarak rivayet edildiğine göı-e Resûlülfah (S.A.V.):

—Bir kimse başkalarının mallarını Ödemek kssdı ile alırsa onun yerine Allah öder; her kim de onları itlaf etmek için alırsa Allah onu itlaf eder; buyurmuştur.»[177]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.

Başkalarının mallarını almak ta'biri onları ödünç ve muhafaza için almaya şâmildir. Ödemek kasdı.ıc'an murâd: dünyada

ödemektir. Allah'ın onun yerine Ödemesi: ona ödemek için dünyada kolaylık hâl-ketmesi, âhirete kalmışsa alacaklıyı Teâlâ hazretlerî'nin dilediği bir şeyle razı etmesidir. Filvaki1 bu hususta İbni Mâce, îbni Hibbân ve Hâkim, merfu' olarak şu hadîsi tahric etmişlerdir :
«Hiç bir müsiüman yoktur ki; Ödemek niyetinde olduğunu Allah'ın bildiği bir borca girsin de Allah onun yerine o borcu dünyada ve âhirette ödemesin».
«İtiâf İçin alırsa» ifâdesinden maksad: başkasının malını alırken ihtiyacı olduğu içıı değil, ödememek niyeti ile almaktır. «Allah da onu itlaf eder» ibaresi: alan şahsın kendisini, dünyada helak eder; mânâsında zahirdir. Maamâfîh dünyada geçimini zorlaştırmak, malırdan beraketi kaldırmak sureti ile halatını mahvetmek ve âhİ-rette azaba ma'rûz kılmak mânâlarına da şâmildir-. îbni Battal (— 444) diyor ki; «Bu hadîste başkalarının mallarına göz dikmekten vaz geçmeğe teşvik ve borçlandığı zaman aldığını iyilikle vermeye tergîb vardır; çünkü ceza amel cinsinden olur.»
Hadîs-i Şerifte hüsn-ü niyete teşvik, hilâf.na hareketten tehdid ve bütün amellerin bu iki mihver el.rafında döndüğüne işaret vardır. Ödemek niyeti ile borçlanan kimseye Allah'ın yardım edeceği dahî hadîsin İfâde ettiği ahkâm cümîesindendir.
Abdullah b. Ca'fer borçlanmağa merak edermiş. Kendisine bunun sebebi .soruldukta :
«Resûlüllah (S.A.V.)i :
«—Şüphesiz ki Allah, borcunu Ödeyinceye kadar borçlu İle beraberdir» buyururken işittim» dermiş.
Bu hadîsi ibni Mâce ile Hâkim rivayet etmişlerdir; isnadı hasen-dir. Yalnız râvilerinden Muhammed b. Ali hakkında ihtilâf vardır. Aynı hadîsi Hâkim Hz. Âişe (R. Anhâ) 'dan şu lâfızlarla rivayet etmiştir :
«Borcunu Ödemiye niyeti olan hiç bir kul yoktur ki Allah'dan kendisine bir yardım gelmesin». Hz. Âişe (R.anhâ):
«Bu yardımı ben de dilerim» buyurmuştur.Vâkıâ :
«Gerçekten şehidin borçtan maada her günahı affedilir» hadîsi sabit olduğu gibi:
«Şimdi teni serinledi» hadîsi de sahihtir.

Bu hadîs, borçlu ölen bir zâtın başkası tarafından borcu ödendiği zaman seref-sâdır olmuştur. Fakat birinci hadîsten : Allah kıyamet gününde şehidin borcunu ödeyinceye kadar o borç üzerinde kalır» mânâsı kasdedilmİş olabilir; o zamana kadar borçlu kalmasından şehidin kabirde azab görmesi lâzım gelmez. İkinci hadîsin ise borcunu Ödemek niyetinde olmayan biri hakkında olması ihtimali vardır.[178]

877/720- «Âişe radıyalUjü anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Yâ ResûİüHah, hakikat filâna Şam'dan basma gelmiş; ona (birini) gön-dersen de vakit buluncaya kadar veresiye kendisinden İki elbise alsana! dedim. Bunun üzerine o adama (birini) gönderdi fakat adam razı olmadı».[179]

Bu hadîsi Hâkim ile Beyhakî tahric etmişlerdir. Ricali sikadır.
Hadis-i Şerif veresiye satışın ve vakti hâli oluncaya kadar vâde vermesinin sahih olduğuna delildir. Resûlüllah (S.A.V.)'in herkese güzel muamele ettiği ve kimseyi bir şeye zorlamadığı, bir şeyde ilhah ve ısrar etmediği dahi hadîsin ihtiva'ettiği beyanat cümlesindendir. Mevzu bahis adam Medîne'li bir yahûdîdir.
Buharı ile Müslim ve Tirmizî Hı. Âİşe'den şu hadîsi rivayet ederler: Âişe demiştir ki: Peygamber (S.A.V.) dünyadan gittiği zaman zırhı otuz ölçek arpa mukabilinde rehinde İdî.»[180]

«Rehin Babı»

Rehin, lügatte: Sübût ve devam manasınadır. Bazılarına göre de hapis mânâsına gelir.
Şer'an ise : Malî kıymeti hâiz olan bir aynı (şeyi) bir borca karşı vesika yapmaktır; fakat bu vesikan n o borcun temamını veya bir kısmını ödeyecek kıymette olması şarttır. Rehni verene; râhin; alana, mürtehin derler.
Rehnin hükmü: beyi' gibi caiz olmaktır. Satılması caiz olan her şeyin rehni de caizdir.
Delili: Kitab, Sünnet ve icmâ'-i ümmettir.Kİtab'tan delili :

«Eğer[181] seferde olur da kâtİb bulamazsanız o halde işte makbuz rehinler» âyeti kerîmesidir.
Bu âyette Teâlâ hazretleri, kâtib bulunmadığı zaman borçlunun bir vesika vererek alacaklısını tatmin etmesini emir buyurmuştur. Rehnin meşru' olduğuna icmâ'-ı ümmet vardır.
Sünnetten delili : Peygamber (S.A.V.) in zırhını Medine'de bir ya-hûdîye rehnetmesi ile aşağıda i' hadîslerdir.[182]

878/721- «Ebu Hüreyre radn/allâhih anh'ûen rivayet edilmiştir.Demiştir ki:Resûfüllah sallallahü aleyhi ve scllcm:
— Hayvana eğer rehin ise nafakası mukabilinde binilir. Sağılan süt şayet (hayvan) rehin ise masrafı karşılığı içi.ir. Masraf binenle içene aittir; buyurdular.»[183]

Bu hadisi Buharı rivayet etmiştir.
Hadîsteki «binilir» ve «içilir» şeklinde meçhul kullanılmış bulunan fiillerin naibi failleri mürtehindir. Çünkü hayvana binen ve sütü içen odur. Rehin oimak ihtimâli de varsa da bu ihtimâl uzaktır. Zîrâ hay 'an onun milki olduğu için binse de binmese de keza sütünü içse de içmjse de onu beslemek kendisine aittir; binâenaleyh onun hakkında (bi.ıenc ve içene) diye kayıtlamağa lüzum yoktur.
.Hadîs-i Şerif, mürtehînin rehin maldan nafakası mukbilinde faydalanabileceğine delîidîr. Bu mes'elede üç kavil vardır :

1— îmam Ahmcd ve diğer bazı ulemâ bu hadîs iie istidlal ederek, istifâdeyi yalnız binmekle sütünü içmeye tahsis etmişlerdir. Onlara göre mürtehîn hayvana yaptığı masraf miktannea yalnız bu iki şeyden faydalanabilir. Şâir hususat bunlara kıyas edilemez.

2— Cumhur-u ulemâ'ya göre mürtehîn rehinden hiç bir suretle faydalanamaz. Zîrâ bu hadîs-i şerif kıyasa iki vecihle muhaliftir :

a) Sahibinin izni olmaksızın gayrin milkinde binme ve içme ispat ediyor. Mecelle-i Ahkâm-ı adliyye'nin 96. cı maddesinde: «bir kimsenin7 miîk'nde onun izni olmaksızın ahar bir kimsenin tasarruf etmesi caiz ceğildir» denilmektedir.

b) Bunları kıymetleri ile değil de hayvana yapılan masraf ile ödetiyor.
İbni Abdilberr (368 - 463) şöyle diyor : «Bu hadîsi cumhur-u fukâhâ'ya göre elde bulunan bunca kaideler ve sahîh olduğunda ihtilâf odümiyen sabit Asar reddediyor. Bunun mcnsuh olduğuna İbni Ömer (R.A.) in rivayet etmiş olduğu şu hadîs delâlet eder :
Bir kimsenin hayvanı onun izni olmaksızın sağıla t 'kûr hadîsi Buharı (ebvabül'-Mezâlim) de tahriç etmiştir.
İmam fyifiî (150 - 2O.'j) «hadisteki meçhul fiillerin nâib-i faili râhindir» diyor. Bu takdirde mânâ: râhin hayvanına binmekten, onun sütünü içmekten menedüemez; demek olur.Fakat ŞâfiVyc «hadîste mürtehin lâfzı vardır. Binâenaleyh mürtchîn'in fail olduğu aşikârdır» diye itiraz olunmuştur.

3— Evzaı, Lcys ve diğer bazılarına göre murâd şudur: eğer râhîn hayvana yiyecek vermekten çekinirse o zaman hayvanın hayatını kurtarmak için nafaka verilir ve buna karşılık ona binmek, sütünden içmek gibi şeylerden istifâde edilir; yalnız bu istifâde hayvana verilen alâf kıymetini geçmemelidir.
Bu üçüncü kavü umumî kaidelerden derlenmişe benziyor ki hulâsası şudur: Şâri'in İzni ile bir kimsenin elinde bulunan başkasına âid bir hayvana sonra sahibinden almak şartı ile masraf yapılabilir. Bu hayvanı kiraya vermek yâhud alâfı (yemi) karşılığında sülünde tasarrufta bulunmak da caizdir. Yalnız o yerde hâkim bulunup da ondan izin almadan masraf etti ise yaptığı masrafı hayvan sahibinden istiyemez.[184]

879/722- «(Yine) Ebu Hüreyre ra-dıyallâhü anh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Rehin, onu rehneden sahibinin elinden çıkmaz. O-nun geliri sahibinin; masrafı da sahibinindir; buyurdular.»[185]

Bu hadîsi Dâre Kutnîjle Halcim rivayet etmişlerdir. Ricali sika'-dırlar. Şu kadar var ki, Ebu Dâvud ve başkalarına göre mahfuz olan, onun mürsel oluşudur.

Hâfiz İbni Abdilberr diyor ki : «geliri sahibinindir; masrafı da sahibinindir; cümleleri hakkında ihtilâf olunmuştur. Bazılarına göre bu söz Sald b. Müscyycb tarafından Müdrectir. Ama onu İbni Ebi Zi'b ile Ma'mer ve başkaları, hem - îbni Ebi Zi'b hakkında ihtilâf vardır diye - mürsel hem de merfu1 olarak rivayet etmişlerdir. Bazıları mevkuf olarak rivayet ettiler.»
Bu hadîsi İbni Vehb dahî rivayet etmiş ve güzel bulmuş; bundaki lüfzın İlmi Müseyyeb'in[186] sözü olduğunu da beyân etmiştir. Keza Kim Dâvud mürselleri arasında bu sözün İbni Müseyyeb'in kelâmından olduğunu kuvvetle beyân etmiştir».
Hadîs-i Şerif câhiliyyet devrinin (rehini mürtehine mal etme) rVIrtinİ iptal ile onun geliri ile masrafının sahibi bulunan mürte-hin'e âid olduğunu beyân için vârid olmuştur.[187]

«Ödünç Babı»

Karz lügatfe : kat' etmektir. Başkalarına ödünç verilen mahn da vm nin malından bir parça olmasına bakıhrak ona bu ismi verilmiştir.
istikraz : ödünç istemektir. Karz'in dört mezhob ulemâsı arasında ta'rifi birbirinden farklı mânâ itibariyle bir gibidir. Biz yalnız Hanefî-ler'in tarifi i!e iktifa edeceğiz.
Onlara göre Karz : Misliyattan olan bir malı sonra mislini almak üzere bir kimseye vermektir.
Misli: ferdleri kıymetini değiştirecek derecede birbirinden farklı «'(unvan şeylerdir. Öiçek ve tartı üc satılan şeylerle yumurta ve ceviz gibi büyüklüğü birbirine yakın olanlar mİsliyâttandır.
Karz'm fazileti hakkında hadisler çoktur.[188]

880/723- «Ebu Râfİ' radıyalldhil anh'âen rivayet olunduğuna göre Peygamber salla llahil aleyhi ve sellem bir adanVJan ödünç olarak küçük bıı deve almış; az sonra kert 'ilerine sadaka develerinden bir takım develer gelmiş. Bunun üzerine Ebu Râfi'a, o adama küçük devesini Ödemeyi emir buyurmuş. Ebu Râfİ' ;
— Yedi senelik yetişkinlerden başkasını bulamıyorum;

deyince, ResÛlüllah (S.A.V.) :

— Ona onu ver zîrâ insanların en hayırlıları borcunu en iyi Ödeyenlerdir; buyurmuşlardır.»[189]

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Hayvanı ödünç alma hususunda yukarıda söz geçmişti. Bu hadîs dahî onun caiz olduğuna delâlet ediyor. Üzerinde Ödünç veya başka bir sebeple borç bulunan kimseye o borcu en iyi cinsten vermek sureti İle

Ödemenin müstehâb olduğu, bunur. hem şer'an hem de örfen güzel ahlâktan sayı'acağı dahî hadîsin işarc.on ifâde ettiği ahkâmdandır.[190]

881/724- «Ali radıyallâhü anh'âen rivayet olu ıitştur. Demiştir ki; Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :

— Menfaat celbeden her ödünç ribâ'dır; buyurdular.»[191]

Bu hadîsi Haris b. Ebî Üsâme rivayet etmiştir, isnadı sakıttır. Bunun Beyhakî'de Fadâle b. Ubeyd tarafından rivayet edilmiş zayıf bir şahidi; Buharî'de Abdullah b. Selâm[192] tarafından mevkuf olarak rivayet edilmiş diğer bir şahidi vardır.

Haris rivayetinde isnadının sakıt olması; râvîler arasında Scvvar b. M us'ab'1 Hemedânî buiunduğundandır. Bu zat a'mâ bir müezzin idi. Hadîs imamlarınca mctrûk'tür.

Hadîs'in Bcyhakî'deki rivayeti «cl-Ma'rifc» adlı eserindedir.Bu-ftarî'deki mevkuf rivayeti ise BuharVnin «istikraz bab» ında bulunamadığı gibi musannif da «Telhis» de onu BuharVye nisbet etmemiş, sadece: «Bunu Bayhakî «Sünenı-i Kübra'» da fbni Mes'ud, Ubey b. Kâ'b, Abdullah b. Selâm ve İbni Abbas'a mevkuf olarak rivayet etmiştir» demektedir. Buharı1 de olsa ona mutlaka nisbet ederdi. Binâenaleyh buradaki nisbetin hatâ olduğu anlaşılır.

Hadis-i Şerif, sahih ise yukanki hadîs i!e aralarının bulunması îcabeder. Ve bu hadîs : ödünç veren tarafından bir menfaat şart ko-şulduğu zamana, mahsustur; deniliyor. Çünkü ödünç alanın

'•:« -diliğinden teberru etmesi nnis.châbtır.[193]

«Teflîs Ve Hacr Babı»

Teflîs : îffâsa nrsbet etmek, müflis çıkarmak demektir.
Hacr ve Hıcr : Lügatte, men'etmektir. Şer'an ta'rifi mezheb ulemâsı arasında ihtilaflıdır. Şöyle ki :
Hanefîler'e göre hacr : Şahs-ı mahsusu tasarruf-u mahsustan mer'i mahsustur, {yani hususî şahsı hususî bir tasarruftan hususî surette men' etmektir).
Şâfiîler'e güre hususî bir takım sebeplerden dolayı bir kimseyi malda tasarruftan men'etmektir.
Mâl İkiler'e göre : Şerîafİn kendisi ile hükmettiği hükmî bir sıfat olup, mevsufunun yiyeceğinden fazlası hakkında tasarrufunun nafiz olmasının men'ini ve malının üçte birinden ziyâdesi hakkındaki tasarrufunun nafiz olmasının men'ini îcabeder.
Hanbelîlere göre: Mal sahibini malında tasarruftan men* etmektir. (TaVıMeı-in îzâhı için fıkıh kitaplarına müracaat etmelidir).[194]

834/725- «Ebu Bekr b. AbdİrrahmanI[195] radıyaîlahü onft'dan (o da) Eb.u Hüreyre radıyaîlahü anh'den işitmiş olarak rivayet edilmiştir. Ebu Hüreyre demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'i :
— Eğer bir kimse iflâs etmiş bir adamın yanında malına olduğu gibi (hiç değişmeden) yetişirse o malı almak için kendisi başkalarından daha haklıdır; derken işittik.»[196]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Onu Ebu Dâvud Üe Mâlik, Ebu Bekir b. Abdİrrahman'dan mürsel olarak şu lâfızlarla dahî rivayet etmişlerdir : «Her hangi bir adam
bir mal satar da onu satın alan iflâs eder ve satan o malın semen'inden bir şey almamrş olduğu halde malını aynı iie bulursa o kimse o malda en ziyâde hak sahibidir. Şayet müşteri ölürse mal sahibi alacaklılarla beraber

olur».
Bu hadîsi Beyhakî vasle.tmiş, fakat Ebu Davud'a, tabî olarak o da hadîsi zaîf bulmuştur. Aynı ha" isi Ebu Dâvud ile îbni Mâce, Ömer b. Halcde'nin rivayetinden na.detmişlerdir. Ömer demiştir ki: «Ebu HÜreyre'ye : İflâs etmiş bir dostumuz için geldik. (Bize) :
— Şüphesiz ki hakkımızda Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem'in hüküm buyurduğu gibi hükmececşğim; «Kim İflâs eder veya ölür
de bir adam malını olduğu gibi onun yanında bulunursa o adam o malı en ziyâde hak edendir» dedi.»
Bu hadisi Hâkim sahînlemiş; Ebu Dâvud ise onu zaîf bulmuş; ölümü bildiren en ziyâdeyi dahî zaîf addetmiştir.
Bu hadîsi Ebu Ddvud mürael olarak rivayet ettiği gibi başka bir yoldan mevsul da rivayet etmiştir. Çünkü o tarihte İsmail b. Ayyaş bulunuyorsa da hadîsi Şamhlar'dan rivayet etmiştir. Onun Şamh-lar'dan rivayeti sahihtir. Binâenaleyh hüccet olabilir ve mürseli takviye eder.
«Hadîsi Beyhakî vasletmiş, fakat Ebu Davud'a, tâbi' olarak o da zayıf bulmuştur» diyenler olmuştur. Lâkin «Süncn-i Ebî Dâvud^a, müracaat neticesi rivayeti zaîf saydığına dâir bir şeye rastlanmamıştır. Bilâkis, rivayeti îmam Mâlik tarafından tahrîc ettikten sonra : «Mâlik'in hadîsi daha sahihtir» diyerek onun Ebu Bekr b. Ab-dirrahman hadîsi'ndrn daha sahih olduğuna işaret etmiştir. Ebu Davud'un Ömer b. Halede rivayetini dahi zaîf bulduğu kaydediliyor; fakat müracaat neticesinde «Süncn»âe böyle bir şeye de rastlanmamıştır. Bilâkis Beyhakî (384—458) musannifin burada «her hangi bir adam» diye zikrettiği Ebu Bekir b. AbdİrrabmanV mürsel rivayetini tahrîc ettikten sonra, İmâm-ı Şâ/n'nm: «Ö?ner b. Halede rivayeti Ebu Bekr'in şu rivayetinden daha evlâcı-; çünkü bu rivayet mev-suldiir: Peygamber (S.A.V.) onda ölüm ile i'ies arasını cerrû1 etmiştir. Ebu Bekr'in bu münkati rivayetine işareten, tbni Şihâb'm aadîsi ise münkatî'dir» dediğini kaydeder. İmâm-ı Çc/iî bu bâbta bir hayli söz ede.el' Ömer b. Halede'nin rivayetini ter'ih eylemiştir.
Hadîs-i Şerif bir kaç mes'eleye sâridir:

1— Satıcı malını iflâs eden müşterisinin elinde bulursa başka

ala-r.-ıkhlar bulunsun, bulunmasın onu almak kendisinin hakkıc.ır. Bu malı n müflise satmakla ödünç vermiş olmak arasında bir fark yoktur. Vâ-kıâ bir çok hadislerde beyi' lâ'z satarken zikredilmiş 'se de Usul-ü Fıkıh kaidelerine göre âmm'a rr. ?âfık olan hâss o âmm'ı tahsis edemez. Bundan dolayıdır ki, İmâm-ı Şafiî ve diğer- oazı ulemâ'ya göre satış mes'elesinde olduğu gibi Ödü 17 mcs'clcsindc de mal sahibi malını buldmnu alır. Bir takımları bunun yalnız al.ş verişe mahsus olduğuna kaildirler. Bunların delili babımızın hadîsidir.

2— Hadîsteki «olduğu gibi» tâbirinden maksat: malın değişmemiş olmasıdır. Şayet sıfatı değişmiş, yâhûd azalmış veya çoğalmıştı artık o malı almak iğin sahibi diğer alacaklılardan daha hak-iı olamaz; alacaklılarla beraber olur. İmâm-ı Şafiî ile diğer bazı ulemâ'ya göre malın sıfatı bir kusurdan dolayı değişirse satan o malı alır; fakat noksanının bedelini alamaz. Ziyâdeden dolayı değişirse bu ziyâdenin zararı müşteriye âit olduğu gibi kâr'ı da ona aittir. Çünkü bunlar onun milkinde iken meydana gelmiş şeylerdir. Ağaç gibi yerindr ne kadar kalacağı bilinmiyen şeylerde onların kıymetini öder. Fak.it ekin gibi yerinde ne kadar kalacağı belli olanlarda bir şey ödemez.

3— Hadîsi mürsel olarak rivayet eden Ebu Bekr b. Abdirrahman'ın sözü, delâlet ediyor ki: satıcı malın kıymetinin bir kısmım almışsa artık o malı geri dönemez. O da alacaklılarla beraber olur. Cumhur-u ulemâ'mn mezhebi budur. Şafiî'nin iki kavlinden tercihe şâyân olana göre, satılan gey, kıymetinin bir kısmını almakla alacaklıların hakkı oluvermez. Satıcı onu almak için herkesten ziyâde hak sahihidir. Hz. Şafiî'nin bu kavle zâhib olmasına sebep, her halde hadîsin ona göre sabit olmayışıdır. Hadîsin sahih, olduğunu kabul edenler, Cumhur'un kavli ile amel ederler. Hadîs'in mürsel veya mevsul oluşu ihtilaflıdır. «Mürsel» diyenler daha çoktur.

4— Hadîsteki «şayed müşteri Ölürse mal sahibi alacaklılarla beraberdir» cümlesinde mahzûf kelime vardır. Takdiri şöyledir: «Mal sahibinin malı, alacaklıların hakkıdır.» Bu cürnk: ölümle iflâs arasında fark olduğuna delildir. İmam Ahmed ile Mâlik bu rivayetle amel ederek aralarında fark olduğunu

kabul ederler. Derler ki: ölenin zimmeti beraet etmiştir, o artık alacaklılar için müracaat mahalli olamaz. Fakat müflis böyle değildir; onun zimmeti bâkî'dir. Bu hususta ölenin ödemeye kâfi mal bırakması ile bırakmaması arasında fark yoktur.
Bir takımlarına göre: ölen, borcuna yetecek kadar mal bırakırsa satıcı malını almak için başkalarından haklı olamaz. Bunlar : Ebu Bekir hadUi'ndcki «ancak sahibi ödeyecek ma! bırakırsa o başka» cümlesi ile istidlal ederle'. Fakat İmâm Şafiî bu ziyâde için : Ebu Bekir b. Abdirrahman'ın re'yi olmak ihtimali vardır» demiştir. İhtimalin karinesi, aynı hadîsi Ebu Bekir'den mevsul olarak rivayet edenlerin ölüm mes'elesinden bahsetmemeleridir. Hadîsi Hz. Ebu Hü-reyre'den rivayet edenler dahi bu mes'eleyi zikretmemişlerdir.[197]

887/726- «Amr b. Şerîd'den[198], babası radıyallahii anh'den işitmiş:
— Sizin İçin buna imkân yok; buyurmuşlardı.[199]

Hadisi Bcyhakî, Vâkıdl[200] tariki ile tahrîc etmiştir. Onda şu ziyâde vardır : «Peygamber (S.A.V.) bundan sonra Muaz'ı biraz kendisini toparlaması için Yemen'e göndermiştir.»
Hadîs-i Şerîf, hâk im'in borçlu bir kimseyi malında tasarruftan men' ederek, borçlarını ödemek için onun malını satabileceğine delildir.
Bazıları buna: «Peygamber (S.A.V.)'in sadece fiilidir; fiil ise vü-cûb ifâde etmez» diyerek i'İİrâzda bulunmak istemişlerse de, bu doğru değildir. Çünkü böyle bir hâdise kavilsiz olamaz.
Hadîs'in zahiri Hz. Muaz'in bütün malının borca karşılık olduğunu gösteriyor. Acaba malı borcundan artıyorsa hâkim'e aynı hacr ve satış hakkı var mıdır? Bu cihet ulemâ arasında ihtilaflıdır. ŞâfÎîler'le diğer bazı ulemâ'ya ve Hanefîlerden İmameyn'e göre vardır. Çünkü borcunu Ödemeye şitâb etmemek sureti ile onun malını satmak için muk-tezî hâsıl olmuştur; binâenaleyh bu da hüküm i'tibâriyle ona katılır. Yalnız îmameyn denilen Ebu Yusuf ile Muhammed'G gö're alacaklıların onun hacrini istemeleri hacr için şarttır. îmâm-ı A3zam Ebu Hanîfe ile başkalarına göre bu

mes'ele yukarıkine katılamaz. Ve borçlu hacr edilemez; malı da satılamaz. Burada yapılacak iş borçluyu habsetmektir; borcunu ödeyinceye kadar habsolunur. Delilleri şu hadîstir :
«Gerçekten müslüman kişinin malı ancak gönlünün rızası ile helâl olur.»
[201] «Ancak birbirinizin rızası yolu ile olursa o başka» âyet-i kerîmesi de oniara dolildir. Hacr ve satışın muktezâ'sı ise borçlunun rızâsı olmaksızın malını elinden çıkarmaktır.
ttâüğ bir kimsenin Kefeninden ve külü tasarrufundan dulnyı hacrine gelince : İmam Şafiî (150—204) ile Hanefîler'dcn İmâm-t Ebu Yusuf (1|3__182) ve îvıâm Muhammcd'e (135—189) göre caizdir, tmâm- A'zam ile diğer bazı ulemâ'ya göre caiz değildir. İmam Bcyhakî CÎ84—458) «cs-Süncnü'l-Kübrây nâm eserinde bu hususa âid bir bâb tahsis etmiş; buna; «Baliğ kimselerin sefeh sebebi ile hacri» adım vermiştir. Bcyhakî orada şu vak'ayı da kaydediyor :
«Abdullah b. Ca'fer[202] altı yüz- bin dirheme bir yer satın almış, bunun üzerine Ali ile Osman (R. A.) kendisini hacr edecek olmuşlar. Abdullah, Zübeyr'e[203] tesadüf etmiş. Zübeyr kendisine :
Benî Kureyza yahûdîlerİ Peygamber (S.A.V.)'in baş düşmanı idi-lcr. Kendileri ile, Hz. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Medîne'y° geldiğinde muahede yapmış; fakat onlar bunu Hendek harbinin vuku' bulduğu gün bozmuşlar; ve Ahzâb'a[204] yardım etmişlerdir. Fahr-i kâinat (S.A.V.) Ahzâb'a galebe çaldıktan sonra hâne-i seâdet'lerine dönmüş; tam silâhını çıkarırken Cebrail (A.S.) geldi ve kendilerine hitaben :
— Bana, Benî Kureyza'da yetiş; demişti. Bunun üzerine onları muhasara ettiler. Sonra Sa'd b. Muaz[205] (R.A.)'m hakemliğine razı oldular. O da erkeklerin katline, kadınlarla çocukların esîr alınmasına hükmetti. Orada bulûğ, avret mahallinde kıl bitmiş olmakla biliniyordu.
Hadîs-i Şerif, kıl bitmekle bulûğa erildiğine ve mahrem yerinde lal biten kimsenin artık mükellef hükmünde olduğuna delildir. Bunun icmâ' olmak ihtimali vardır.[206]

892/731- «Amr b. Şuayb'ten o cfa babasından oda dedesinden - radt-yallahii anhüm - işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah (S. A.V.):
«— Kocasının izni olmaksızın hiç bir kadına bir şey teberru' etrnek caiz değildir; buyurmuşlardır.»[207]

Bir rivayette : «Kadının ismetine kocası mâlik olduktan sonra ona kendi malı hakkında bir şey caiz olmaz» buyu-rulmuştur.
bu hadisi Ahmet ve «Sünen» sahihleri rivayet etmişlerdir. Yalnız Tîrmîzî müstesna kalmıştır. Hâkim onu sahîhiemişür.
Hat tabî (319 — 388) diyor ki : «Ekseriyet bunu güzel geçim ve gönül rızâsına hamlctmİşür. Yâhût: reşîd olmıyan kadın; dîye te'vil odilir.»
Peygamber (S.A.V.} 'in kadınlara «sadaka verin» dediği sâbif. olmuşu1. Hattâ bu emr-İ Peygamberi mu'cibince kadınlar yüzük ve küpelerini çıkarıp atmağa başlamışlar; Hr. Bilâl'de onları elbisesinin irine toplamıştı. Bu bağışlar kocalarının izni ile olmamıştı. Cumhur-u ulemâ'nm mezhebi işte budur Bu hadîs'in mânâsına kail olan yalnız Tavuktur. Ona göre kadın evli ise kendi malı bile olsa kocasının izni olmadıkça onda tasarrufta bulunmaktan hacredilir. îmâm-ı Mâ-lik'e göre ise kadının tasarrufu malın üçte birinden caiz olur.[208]

893/732- «Kabîsa b. MuhârİK radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve settem:
— Hiç şüphe yok ki dilenmek ancak üç kişiden bîrine helâl .olur:

1— Bir kefalette bulunan adam.

Böylesine, o kefil olduğu şeyi buluncaya kadar dilenmek helâldir; sonra vazgeçer.

2— Başına bîr felâket gelerek malını helak eden adama. Buna da bir geçim düzeni buluncaya kadar dilenmek helâldir.[209]

2— «Müslümanlar şartlan üzerindedirler» ifâdesinden murâd:

sözlerinde dururlar; demektir, burada sözünde durmayı müteaddî edatlarından (alâ) ile müteaddî yapmakta ve müslümanları islâm vasfı ile tavsif etmekte onların mertebelerinin çok yüksek olduğu-rna işaret vardır. Şartı bozmıyarak ona riayetkar kalmanın lüzumu da hadîsimizin işaret ettiği ahkâmdandır. Bu bâbta bir hayli tafsilât vardır ki bunların yeri fıkıh kitaplarıdır.
«Ancak bir helâli haram veya haramı helâl kılan şart müstesna» cümlesindeki helâli i aranı kılan şart, bir cariyeyi satarken müşterinin onunla cİmâ' etmemesini şart koşmak, haramı helâl kılan ise cimâ'ı haram olan câriye ile cima1 etmeyi şart koşmak gibi şeylerdir.[210]

896/734- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'ten rivayet edildiğine göre Peygamber salîaUahü aleyhi ve seîlem:
— Komşu komşusunu duvarına kiriş çakmaktan men' edemez; buyurmuşlardır.»[211]

Bundan sonra Ebu Hüreyre: Aceb neden sizi bundan yüz çevirmiş görüyorum. Vallahi onu sîzin omuzlarınızın arasına atacağım; dermiş.
Müttefekun aleyh'tir.
Bu hadisi nehî sîgâsı ile yani «komşu komşusunu duvarına kiriş çakmaktan men* etmesin» şeklinde de rivayet olunmuştur, İmam Ahmcd ile Ebu Davud'un rivayetlerinde Hz. Ebu Hüreyre bu hadîsi rivayet ettiği zaman dinüycnlerin başlarını eğdikleri zikredilmektedir. Hz. Ebu Hüreyre mezkûr hadîsi Mervan zamanında Me-dîne-i Münevvere valisi bulunduğu sıralarda rivayet etmiştir. Mervan onu kendi yerine bırakıp sefer ediyordu. Hadîsi dinliyenlerin bu hükmü bilmiycnlerden olmaian ve ihtimal sahâbe'den olmamaları caizdir.
Filhakika îmam Ahmet ile Ahdurrrzzak (126 — 211) Ibni Abbas (R. A./den şu hadîsi rivayet etmişlerdir.
«Zarar (görmek) ve (başkasına) zarar yapmak yoktur. Ama bir adamın komşusunun duvarına kiriş koymağa hakkı vardır.»
Bu hadîsin ifâde ettiği umumî kaide mecette-i Ahkâm-ı adliyye'-

nin 19. cu maddesinde: «zarar ve mukabele bîzzarar yoktur.» şeklinde ifâde olunmuştur. Yani: bidâyeten birisine zarar yapmak caiz olmadığı gibi zarara zararla mukabele etmek de yoktur. Meselâ birisi aldanarak birinden geçmez (kalp) para alsa o parayı başkasına vermeğe selâhiyeti yoktur. Hadîs-i Şerîf komşunun duvarına kiriş koymanın meşru' olduğuna; komşu buna mâni' olursa cebren konulabileceğine delildir.
İmam Ahmet, b. Hanbel ile mezheb-i kadî.ninde Şafiî ve diğer bazı ulemâ buna kail olmuşlardır. Delilleri bu hadîstir. Ashâb-ı KirânV-ın ekseriyetle sağ oldukları sıralarda Hz. Ömer (R.A.) da böyle hükmetmiştir.-Hattâ İmam Şafiî: «Şüphesiz ki sahabeden hiç biri Ömer'e muhalefet etmemiştir» diyor.
Hz. Ömey kıssası İmam Mâlik'in sahih senedle rivayet ettiğine go-re şöyledir : Dahhâk b. Halife'den, Muhammed b. Mesieme argının suyunu kendi arazisine akıtmasına müsaade istemiş; fakat Dahhâk buna. razı olmamış. O da keyfiyeti Hz. Ömer'e bildirmiş. Bu hususta kendisi ile Ömer (R.A.) da görüşmüş. Dahhâk yine razı olmayınca Ömer (R.A.): Vallahi karnının üzerinden bile olsa onu mutlaka geçireceksin» demiştir. Bundan sonra Hz. Ömer bu meseleyi komşunun komşudan faydalanmağa muhtaç olduğu ev ve arazî gibi şeylerin hepsine teştrü etmiştir.
Şâir ulemâ ise komşunun duvarına kiriş koymanın izinsiz caiz ol-mıyacağına kaildirler. Onlara göre duvar sahibinin izni olmadıkça onun duvarına kiriş konamaz. Çünkü bir müslümanın malının ancak kendi rızâzı ile helâl olabileceğini bildiren deliller hu hükme mâni'dirler.
Hadîsteki «Vallahi onu sizin omuzlarınızın arasına atacağım» ifâdesini Hattâhî: «vallahi eğer bu hükmü kabul etmez ve onunla gönülden razı olarak amel eylemezseniz, kirişi zorla omuzlarınıza yüklerim» şeklinde tefsir etmiş ve ibarede mübâleğa olduğunu söylemiştir. Bazıları ise zamiri sünnete göndermiştir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: «Vallahi o sünneti sizin omuzlarınıza atarım».[212]

(Matl) aslında müdâfaa demektir. Burada ondan murâd: bir borcu ödemeğe iktidarı varken ödemeyip sonraya bırakmaktır.

(Matlu'l-Ga-niy) terkibinde masdarm failine de mef'uiüne de muzaf oiması ihtimâli vardır. Fâiiine muzaf olduğu takdirde mânâ şöyle olur: «Borcunu Ödemeğe iktidarı olan zenginin, sonra öderim bahanesi ile onu ödemîyerek sallantıda bırakması haramdır.»
Mef'ulüne muzaf olduğu .akdirde ise: «Alacaklısı zengin bile olsa borçluya yine borcunu Ödemek îcab eder.» demek olur. Tabiî zengin hakkında hüküm böyle olunca fakir hakkında evleviyyette kalır.
Hadîsteki emri cumhur-u ulemâ istihbâb mânâsına almışlardır. ZâhİrîIer'e göre ise vücûb manasınadır.
Burcu mühim'semiyerek sonraya bırakmanın büyük günahlardan olduğunu yukarıda görmüştük. Böyiesinin dînen fâsık sayılacağı dahî it-tifâkîdir. İhtilâf yalnız istemeden önce fasik sayılıp sayılmayacağı hu-susundadır. Hadîsten anlaşılan: istemenin lüzumudur. Çünkü borcu sallantıda bırakmak ancak istemekle tahakkuk eder.
Hadîs mefhum-u muhalifi ile, âciz fakirin borcunu ödeyememesinin zulüm sayıîmıyacağına delâlet eder. Fakat Hanefîler gibi mefhum-u muhalifi delil kabul etmeyenlere göre borcunu ödiyemiyen âcize zâten mâtıl (yani borcunu Ödemeyip uzatan) denilmez. Malından uzakta bulunan zengin de fakir hükmündedir. Fakir ödemeye imkân buluncaya kadar borcu için sıkıştırılmaz.
İmam Şafiî diyor ki: «fakiri muaheze etmek caiz olsa onun da ödemediği taktirde zâlim olması icab ederdi; fakat o âciz olduğu için zâlim farzedilmomişür.»
Bazıları bu hadîsten şu mânâyı da çıkarırlar: muhâlün aleyh fakir olup borcunu vermezse muhtâl alacağını muhilden isteyemez. Çünkü isteyebilse zenginliği şart koşmanın bir mânâsı kalmaz.
Hanefîler'f öre istiyebilİr, Onlar havaleyi kefalete benzetirler. [213]

899/737- «Câbir radıyallahü anlı'ten rivayet edilmiştir. Demiştir kî :. Bizden bir adaftı vefat etti : Biz de onu yıkadık, kokuladık ve kefenledik, sonra ResûlüHah saUaîîahii aleyhi ve sellem'e

getirerek kendilerine :
— Şunun cehâze namazını kılarmtsınız? dedik. Bunun üzerîine Re-sûlüllah (S.A.V.) bîr kaç adım attı; sonra (bize dönerek) :
— Borcu varnr? dedi. Biz:
__ İki altın (borcu var); dedik. Bu hâl karşısında namazını kılmaktan sarf-ı nazar etfîler. Derken bu ikî altını Ebû Katâde üzerine aldı. Müteakiben Resûlüllah (S.A.V.) 'e geldik. Ebu Katâde :
— İki altın benim borcumdur; dedi. Resûlültah (S.A.V.) de :
— Borç senin üzerinemi geçti? meyyit bu paralardan berât etti mi? buyurdular. Ebu Katâde :
— Evet; deyince, cenazenin namazını kıldılar.»[214]

Bu hadîsi Ahmed, Ebu Dâvud ve Nesâî rivayet etmiş; Ibnt Hibban İle Hâkim onu sahîhlemişlerdir.
Hadîsi Buhdri Seleme b. Ekva'dan tahrîc etmiştir. Yalnız onun hadisinde altın sayısı üçtür. Aynı hadîsi Ebu Dâvud ile Tabcrânî de tahrîc etmişlerdir. Tabcrânî (260 — 360) iki rivayetin arasını bulmuş ve : «Kitabımızın hadîsinde altın sayısı ikiden biraz fazla idi. Üç altın diyen buradaki buçuğu bütün saymış; iki diyen, buçuğu nazar-ı i'tibâre almamıştır. Yâhûd aslında altınlar üç olup vefatından evvel birini ödemiştir. Binâenaleyh (üç) diyen, aslını i'U-bar etmiş; (iki) diyen kalan borcu söylemiştir» demiştir. Rivayetlerin ayrı iki kıssaya âid olması ihtimâli de düşünülebilirse de bu ihtimâl uzaktır. Tlâkim'in bir rivayetine göre Peygamber (S.A.V.) Ebu Katâde'ye her tesadüf ettikçe iki altını ne yaptığını sorarmış; nihayet Hz. Katâde : «Ben onları ödedim yâ Resûlüllah» demiş. Fahr-i Kâinat hazretleri de :
«— Şimdi meyyît'in teni serinledi; buyurmuşlardır.»
Dara Kutnî (30(i — 385) *nin Hz. Ali (R.A.) 'dan rivayet ettiği bir hadîsde şöyle deniliyor : «Resûlüllah (S.A.V.) bir cenazeye geldim! o adamın amelini sormaz; borcunu sorardı. Eğer: «Borcu var» denilirse namazını kılmaktan vaz geçer; «Borcu yok» denilirse namazını kılardı. Bîr defa bir cenaze getirdiler. Tekbir almak için ayağa kalktığı vakit:
— Bunun borcu Varmi? d'Ye sordu. İki altın borcu olduğunu

söylediler. Bunun üzerine namazını kılmaktan vaz geçtiler. Derken A1İ:
— O altınlar benim borcumdur, meyyit onlardan beridir; dedi ve Resûlüllah (S.A.V.) de namazını kıldı. Sonra:
— Allah sana hayırlı mükâfaat versin ve başını çözsün.İlâh...; buyurdular.»
îbni Battal (— 444) şöyle demiştir: «Cumhur, meyyit nâmına yapılan bu kefaletin sahih olduğuna zâhib olmuştur; bu kefaletten meyyiL'in malına rücu' da yoktur [215].»
Hadîsi Şerif'de bir borcu o borçla alâkası olmıyan bir kimsenin üzerine alabileceğine ve bunun ona fayda vereceğine İşaret vardır. Ayrıca borcun şiddetine de işaret buyurulmuştur. Kczâ hâkim'in bir kimseyi bir hak c'olayısiyle İlzam edebilmesi için akid ve ikrarlarda kullanılan lâfızların söylenmesi lüzumuna da işaret vardır.[216]

900/738- «Ebû Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre, Resûlüllah s:,,ıallahü aleyhi ve sellem'e vefat etmiş borçlu bir adam getirilir; o da:
— Borcunu Ödiyecek bir şey bıraktı mı? diye sorardı. Eğer ödeyecek bir şey bıraktığı söylenirse, onun cenaze namazını kılar; aksi takdirde :
— Arkadaşınızın cenaze namazını kılın; derdi.
Vaktâ ki Allah kendisine bîr çok fütuhatı nasîb eyledi, (o zaman)
— Ben mü'minlere kendi nefislerinden ileriyim. İmdi her kim borçlu olarak vefat ederse ödemesi bana aittir; buyurdular.»[217]

Müttefekun aleyh'tir. Buharî'nin bir rivayetinde: «Her kim ölür de borcuna yetecek (mal) bırakmazsa» buyurulmuştur.
Musannifin, bu hadîsi yukarıdakinin arkasından getirmesi, Allah'ın fütuhat ve nusratı ile Resûîüllah (S.A.V.)'m vakti hali iyileşince yuka-nki hükmün neshedildiğİne işaret içindir. Artık borçlu- ölen müminlerin borçlarını kendi üzerine alıyordu. Acaba bunu hâsseten kendi malından mi yoksa beytül-mâl'den mi

veriyordu?. Bu cihet bilinmemekle beraber her ikisi de ihtimal dahilindedir. îbni Battal: «Müslümanların umurunu üzerine alan her zâtın, borçlu ölenler hakkında böyle hareket etmesi lâzımdır; böyle yapamazsa günahkâr olur.» diyor. Filhakika Râfiî hadîsin sonunda şunu da rivayet etmiştir:
«Yâ Resûlüllah!   senden sonra her imama bu lâzım mı? denildi:
— (Evet) benden sonra her imama jâzım; buyurdular.» Bu hadîsin mânâsını ifâde eden bir hadîsi Taberânî «eZ-Ke&îr» adlı eserinde Hz. Selmân (R. A.) tarîki ile Zâdân'dan şu lâfızlarla rivayet etmiştir:
«Bize Resûlüllah (S.A.V.) m üs! uman esirlerinin fidyelerini vermemizi, dilencilerine tasadduk etmemizi emir buyurdu. Sonra dedi ki :
— Her kim mal bırakırsa (<> mal) mîrasçılarınındır? kim borç bırakırsa (ödemesi) bana aittir. Benden sonrada müslümanların beyt-iü-mâl'inden verilmek üzere hükümet reislerine âid olacaktır.»
Yalnız bu hadîsin râvîleri arasında bir metruk ve müttehem vardır.[218]

901/739- «Amir b. Şuayb'ten o da babasından, o da dedesinden (radıyallahü anhüm) işitmiş olmak üzere rivayet edilmiştir. Dedesi demiştir ki : Resûlüllah sallalîahii aleyhi ve sellem :
— Hadd için kefalet yoktur; buyurdular.»[219]

Bu hadîsi zâif bir isnad ile Beyhakî rivâyeL etmiştir.
Bcyhakî: «Bu hadis münkerdir» demiştir. Bu bâb'ta bir çok eserler varsa da hiç biri i'tirâzdan hali değildir. Yalnız «hudûd-ı şer'iy-ye» denilen cezaların tatbikini emreden hadisler bu hadîsin mânâsını te'yîd ederler.
Hadîs hadd için kefalet sahih olmadığına delildir. Zâhirîler'dcn ibni Hazm (384 — 456) 'a göre nefis ile kefalet hiç bir hususta caiz değildir. İbni Hazm müddeasım ispat için hayli uğraşmıştır. Fakat uhmâ kefaletin her iki nev'ini yani hem nefisle kefaleti hem de mal ile keVÜeti caiz görmüşlerdir. Tafsilât fıkıh

kitaplarındadır.[220]

«Şirket Ve Vekâlet Bâb'ı»

Şirket, lügatte: iki malı birbirinden ayrılmıyacak derecede karıştırmaktır.
Istılahta ise: nev'ilerine göre değişir ve başka başka ta'rif olunur. Bunun yeri fıkıh kitaplarıdır.
Vekâlet lügatte: Korumak, kefil olmak manasınadır. Istılah'da: Bir kimsenin caiz bir tasarruf hususunda başkasını kendi yerine koymasıdır.[221]

902/740- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallalla/ıü aleyhi ve sellem:
--Allah: biri diğerine hıyanet etmedikçe ben iki şerikin üçüncüsüyüm; hıyanet ettimi aralarından çıkarım; buyurdu; dedi».[222]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmişt:r; Hâkim onu sahihlemiştir.
İbni Kattan (12ü — 198) ise bu hadîsi ma'lûl saymıştır. Çünkü râvîlerinden Said b. Hayyan'm hâli meçhuldür.
Hadîsi ondan oğlu Ebu Hayyan b. Saîd rivayet etmiştir. Fakat İbni Hibbân onu mu'temedler mey ânında zikretmiş; yalnız Dnrc Kutni'nin onu irsal yapmakla illetlendirmiş olduğunu bildirmiştir. Ancak Hz. Ebu Hüreyre'yi zikretmemiş: «doğrusu da budur» demiştir.
Allah'ın iki şerik İle beraber bulunmasından murâd: onları hıfz, riâyet ve kendilerine imdad i.e ürâretlerine bereket ihsanı hususundaki yardımıdır. Hıyanet zuhur cimi, mallarından bereketi kaldırır.
Hadîsçe hıyanet etmemek şartı ile şirkete teşvik, hıyanet etmekten İse tahzîr vardır.[223]

903/741- «Saîb b. Yezidî Mahzûmî[224] radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre kendisi bİ'setten önce Peygamber

sallallahü aleyhi ve sellcm'ın şeriki imiş. Fetih günü Peygamber (S.A.V.) gelerek:

—Merhaba kardeşim ve şerikim; buyurmuştur.»[225]

Bu hadîsi Ahmet, Ebu Dâvud ve İbni Mâce rivayet etmişlerdir.
İbni Abdilbcrr (3fi8 — 4H3) 'in beyânına ^örc Saib b. Ebi Saîd mii-ellefe-i kulûbtanmış. Fakat sonradan iyi bir müsiüman olmuş, uzun zaman yaşamış; Muâviye zamanını idrâk etmiştir. İslâmiyetin zuhuru sıralarında Peygamber (S.A.V.) 'in ticârette şeriki idi. Mekke'nin fethi günü Resûlüllah {S.A.V.) kendisine :
«Merhaba kardeşim ve şerikim. Kavga etmez yüze gülmezdi» buyurmuştur.
Bu hadîsi Hâkim sahîhlemiştir. îbni Mâce'nm' rivayetinde : «Câhiliyette benim şerikim idin» buyurulmuştur.
Hadîs-i Şerîf, Islâmiyetten önce şirketin sabit olduğuna tslâmiyetin onu olduğu gibi takrir ettiğine delildir.[226]

904/742- Abdullah b. Mes'ud radıyallahü anh'ten rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Bedir günü isabet edecek ganimetler hususunda ben, Ammâr ve Sa'd şerik olduk, ilâh...»[227]

Bu hadisi Nesâî ile başkaları rivayet etmişlerdir.
Hadîsin tamamı şöyledir :
«Neticede Sa'd iki esîr getirdi; ben ve Ammâr hiç bir şey getiremedik !»
Hadîs-i Şerîf, kazanç hususunda şirket yapmanın caiz olduğuna' delildir. Buna «Şirket-i ebdân» derler ki, hakikati şundan ibarettir: şeriklerden her biri muayyen bir şeyi kabul etme ve kendisi nâmına o şeyde çalışma hususunda arkadaşını vekil ta'yîn eder; aralarında hangi san'atı işliyeccklerini kararlaştırırlar. İmam-ı A'zam Ebu Hanîfe, ile diğer bazı ulemâ buna kail olmuşlardır. Şafiî ise bu şirketi aldanma üzerine mebnî görerek sahih olmadığına zâhib olmuştur; çünkü kâr edecekleri yüzde yüz belli değildir. Ulerrfâ'dan Ebu Sevr ile İbni Hazm, Şafiî'nin kavlini tercih etmişlerdir, İbn Hazm-i Zahiri bu

münâsebetle sözü hayli uzatmış; bu şirketin bâtıl olduğuna hükmeylemiştir. Ibnİ Mes'ud hadîsi'ne gelince, İbni Hnzm buna da münkati' bir haber nazarı ile bakar. Hadisi, sahih bile kabul etse yine kendilerine delîl olacağını iddia etmektedir.
Fukâhâ şirketi muhtelif kısımlara ayırmışlardır. Biz onları sıralamaya lüzum görmüyoruz, ibni Battal (— 444) diyor kî: «Sahih şirket, şeriklerden her birinin ortaya arkadaşı kadar mal çıkarıp sonra bunları karıştırmaları ve ayrılmayacak dereceyi buldumu hepsi birden tasarrufta bulunmalarıdır; ancak biri diğerini kendi yerine ikâme edebilir.» Bunda ulemâ ittfâk halindedir.
Bir şerîk'in diğerinden daha az mal ile şirkete iştirak etmesi de caizdir. Kâr ve zarar herkesin malı nisbetinde olur. Çünkü iki malı bir araya karıştırmakla bütün mal aralarında hisse-i şâyia'lı olur; bittabi o malın kâr ve zararı da Öyledir.[228]

905/743- «Câbİr b. Abdillâh radıyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Hayber'e çıkmak istedim de Peygamber (S.A.V.)'e geldim :
— Hayber'deki vekilime vardığın vapJt ondan onbeş vesk[229] al; buyurdular».[230]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiş ve sahîhlemiştir.Hadîsin tamamı şöyledir :
«Eğer senden bir alâmet dilerse elini onun omuzuna koyuver.»
Hadîs-i Şerifte şer'î vekâlete delâlet vardır. Mes'ele ulemâ arasında ittifakıdır. Hadîsin tamamında başkasısının malında karine ile amelin caiz üiduğuna delâlet vardır. Ulemâ'dan bir cemâate göre bir malı tesellüm için gönderilen ResüTü (elçiyi) tasdik etmek sahihtir. Bazıları bunu caiz görmemiş; «gayrın malında tasdik caiz olmaz» demişlerdir. Fakat Resûl'ün doğru söylediğine kanâat hâsıl olursa onlara göro de tasdik edilir.[231]

906/744- «Urvetü'l - Bârikî[232] radıyallahü anh'den rivayet edildîğine göre Resûlüllah sallallahü aleyhi ve settem kendisine

bîr kurban satın almak için onunla bir dînâr göndermiş., ilâh...»[233]

Bu hadîsi Buharı bir hadîs arasında rivayet etmiştir. Hadîs yukarıda geçmiştir.
Hadîs-i Şerif «Alış veriş bahsi» nde 684/839 sıra numarası ile geçmiş; ahkâmı da orada görülmüştür.[234]

907/745- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'ten rivayet olunuştur. De-mîştİr ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sclîcm Ömer'i sadaka üzerine memur gönderdi... ilâh..[235]

Müttefekun aleyh'tir.Hadîsin tamamı şudur :
«Denildi kî : İbn Cemil, Halid b. Velîd ve Resûlüllah sallallahü aleyhi vv scllem'în amcası Abbas sadaka vermediler. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.):
— İbni Cemil inkâr etmez; şu kadar var ki fakir idi de Allah onu ganî kıldı. Halid'e gelince; hiç şüphe yok ki siz Halid'e zulüm ediyorsunuz. O Allah yolunda zırhlarını ve silâhlarını habsetmiştir. Abbas'ınki bir misli de beraberinde olmak şartı ile benim üzerime borçtur; dedi. Sonra (Ömer'e dönerek) :
— Yâ Ömer bilmezmisin ki bir adamın amcası babasının kardeşidir! buyurdular.»[236]

Hz. Peygamber (S.A.V.) 'in Ömer (R.A.) 'ı zekât toplamağa gönderdiği anlaşılıyor.
İbni. Cemil cnsârdan'dır. Vaktiyle münâfıkmış, -sonradan tevbe et-nıis. Musannif bu zâtın ismini bulamamıştır. «Şu kadar var ki fakir İdi;:; Allah onu ganî kıldı» cümlesinde Bedî' ilmine göre (zerimi'e benzer bir şeyle medh-i te'kîd) vardır. Çünkü eğer zikredilenden başka bir özrü yok ise İbn Cemâf'in hiç bir özrü yok demektir. Aynı zamanda bu sözde küfrüm ni'mete ta'rîz ve yaptığı işin kötülüğüne işâ-rt.-l vardır.
«Abbas'ınki bir misli de beraberinde olmak şartı ile benim Üzerime borçtur» ifâdesi Peygamber (S.A.V.) 'in zekât borcunu

teberru" sureli i!e üzerine aldırını gösteriyor ki bu da başkası nâmına zekât teberru'ıında bulunmanın sahih olduğuna delâlet eder. Bunun bir nazîri de Ebû Katâde'nin vefat eden zâtın borcunu üzerine almasıdır. Hadîs çeşitli lâfızlarla rivayet edilmiştir.
Bu hadîs hükümet reisinin zekât toplamak için tahsildara vekâlet verebileceğine delildir. Zâten musannif onu bırrndn, onun için zikretmiştir. Zekât "memuru la'yîn etmenin bir Sünnct-i Nebevîyye olduğu, fakir iken Allah'ın îütf-u keremi ile zengin olup da sonradan bunu unutana hatırlatmanın caiz oîduğu ve borcunu ödemeyen bir kimsenin arkasından onu küçük düşürecek şekilde konuşmanın günah sayılmadığı. devlet reisinin bazı kimselerin borcunu kendi üzerine alabileceği de ıιadîsin işaret ettiği ahkâm cümlesindendir.[237]

708/746- «Câbİr rartıyallaJıü anh'ien rivayet edildiğine göre Peygamber fsnlln'lnhü aleyhi ve srllrm, altmış üç deve boğazlamış; geri kalanını kesrreyİ de Ali'ye emretmiştir. İlâh...»[238]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hndîs-i Şerif «Hacc bahsi» nde 759 sıra numarası ile geçmiş; ve orada izahı da yapılmıştır. Delâlet ettiği hüküm hedy denilen Hac kurbanının kesilmesi hakkında vekâlet verilebileceğidir. Kesen müsfüman olduğu takdirde bunun sahîh olduğuna ittifak vardır. Kitabî olursa kestirenin niyeti" şartı ile îmâm-r Şafiî'ye göre yine caizdir. Hanc-filer'e göre ise mekruhtur.[239]

909/747- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'\en çırak kıssası hakkında rivayet olunduğuna göre; Peygamber saîlallahü aleyhi ve sellem:
— Ey Enes'cik, bu adamın karısına git (söyle) eğer i'ti-râf ederse onu hemen recmet, ilâh...; buyurmuştur.»[240]

Müttefekum aleyh'tir.

Bu hadîs kitabımızın dördüncü cildinde «Hudûd bahsi» ndc görülecektir. Burada zikredilmesi hadd vurmağa memur edilen kimsenin dev-Irl. reisinin vekili olmasına mebnîdir-. Buharı (Babü'l - Vekâleti fî'l-lıudûd) «Hadleri vurmağa vekâlet babı» nâmı altında bir bâb tahsis etmiş bu ve emsali hadisleri orada zikretmiştir.
Musannif «cl-Fcth» de şöyle demektedir.: «Devlet reisi bizzat hadd vıırmayip, bu işi başkası üzerine aldığı cihetle başkasını tevkil etmiş gibi olur.»[241]

«İkrar Bâbı»

İkrar: Lügatte, isbât etmek demektir Şeriatte ise: kişinin kendi aleyhine bir şeyi ihbar etmesidir. îkrâr, inkâr'ın zıddıdır.[242]

910/748- «Ebu Zerr radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur.
Demiştir ki: Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem bana:
—Acü da olsa hakkı söyle; buyurdular.» [243]

Bunu İbni Hibban uzun bir hadîste sahîhlemiştir.
O hadîsi Hafız Münzirî «ct-Tcr<fîb vc't-Tcrhib» adlı eserinde rivayet etmiştir ki, içerisinde bir çok vasiyetler vardır. Lâfzı şudur:
«Ebu Zerr şöyle demiştir : Dostum Resûlüllah (S.A.V.) bana, kendimden aşağı olana bakmamı, benden üstün olana bakmamamı, fakirleri sevmemi, onlara yaklaşmamı, akrabam benimle alâkayı kesip bana cefâ bile etseler (yine) akrabama yardım etmemi, acı da olsa hakkı söylememi, Allah hakkında hiç bîr kimsenin zemm ve melâmetinden korkmamamı, kimseden bir şey İstemememi, havkale[244] cennet definelerinden olduğu için onu çok okumamı vasiyet etti.»
«Hakkı şöyle» emri, başkasının ua kendisinin de aleyhine doğruyu söylemeye şâmildir. Musannif da onu burada bu şümul i'tibâ-rİyle zikretmiştir. Asıl bu hadîsi ikrar babına alan Râfiî'dir. Musannif ona tabî olmuştur,

Hadîs-i Şerif, insanın her işinde ikrarına i'tibâr olunacağına delildir. Çünkü nefsin aleyhine doğruyu söylemek, onu malen voya bedenen mes'ul edecek bir şeyi haber vermektir. Kısacası nefsin aleyhinde ihbarda bulunmaktır.
«Acı da olsa» ta'birindc teşbih vardır. Zîrâ bazen hakkın icsı güç olır da acılığından dolayı boğazdan geçmeyen bir şeye benzer.
«Hudûd» ve «kısas» babında ikrara âid hadîsler gelecektir.[245]

«Emaneten Verilen Şeyler Babı»

(Ariyet ; teâvür'den alınma bir İsimdir. Teâvür: elden ele dolaşmak ve nevbetl eşmektir. Emaneten verilen şeyler dahî elden ele dolaştığından onlara bu isim verilmiştir.
Şer'an ârîyet: Bir malın yalnız menfaatini bağışlamaktır. Malı emaneten veren sahibine muîr; alana: müsteir alınan mala da muâr yâhûd müsîeâr denilir.[246]

911/749- «Semuratü'bnü Cündiib radii/aîîahü anh'tien rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah satlallahü aleyhi ve scllem:
— El aldığı şeyden, onu edâ edinceye kadar mes'uldür; buyurdular.»[247]

Bu hadîsi Ahmed ile Dörtler rivayet etmiş; Hâkim de sahîhlemiş-tir.
Hâkim'in sahîhlemesi, Hasanın Semura'den işitmesine mebnîdir; Çünkü hadîsi Hasan, Semura'dan rivayet etmiştir. Hasan'ın Semura'dan İşitip işitmemesi hususunda hadîs hafızlarının üç mezhebi vardır :

1— Mutlak surette işitmiştir. Aliy b. Medînî ile Buharı ve Tir-mizî'nin mezhebi budur.

2— Mutlak surette işitmemiştir, Yahya b. Saîd el-Kattan ile Yahya b. Mâîn ve Ibni Hibbân'm mezhebi budur.

3— Yalnız «Akîka» hadîsini işitmiştir. Ncsâî'nin mezhebi de budur. Bu re'yi Ibni Asâkir de benimsemiştir. Abdülhak ise bunun sahih olduğunu iddia etmiştir.
Hadîs-i Şerif, başkasının milki olan bir şeyi sahibine iade etmenin vâcib oilduğuna, o şey'i sahibine veya sahibi yerine kaim olan birine teslim etmedikçe mes'ûliyetten kurtuiamıyacağına delildir.
Çiinkü hadiste «te'diye» ta'biri kullanılmıştır. Te'diye ancak bu suretlerden biri ile olur. Hadîs, gasb, vedîa ve ariyet gibi şeylerin hepsine .şâmildir. Musannifin onu b'urada (ariyet bâbı'nda) zikretmesi, ona da şâmil olduğu içindir. Bu hususta üç knvil

vardır :

1— Ariyet mutlak suretti1 ödenir. Hz. İbni Abbas (R.A.) ile Zcyd b. Aliy, Aid, Ahmed b. Hanbel, ishale ve İmam Şafii'nin mezhebi budur. Delilleri bu hadîs ile aşağıda gelecek hadîslerdir.

2— İmam A'zum (İKİ-150) ile diğer bazı ulemâ'ya göre: ariyet ke-filli biic olsa Ödenmez. Çünkü Peygamber (S.A.V.):
«Hıyanet etmiyen müsteîr ile hıyanet etmiyen müstevda'a ödeme yoktur» buyurmuşlardır.
Bu hadîsi Darc Kutnî ile Beyhaki İbni Ömer (R.A.) 'den tahrîc etmiştir, fakat zaîf bulmuşlardır. Onlar hadîsin Şurcyh'e mevkuf olduğunu sahîhlemişlerdir. Müstevda' : emanetçi demektir.

3— Bazılarına göre âriyet'in ödenmesi şart koşulursa ödemek îcâb eder. Bunların delili, iki hadis sonra gelecek «Safvan hadisi» dİr.
Babımızın hadisi ile ekseriya ödetme, hususunda istidlal ederlerse de onda ödemeyi icabedecek bir sarahat yoktur. Zira emaneten alman her şeyi sahibine inde etmek lâzımdır; bu iş yalnız ariyet'e. mahsus değildir. Binâenaleyh ariyetin ödenmesine delil olamaz.[248]

912/750- «Ebu Hüreyre radıyallahü «h/i'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallnllahü aleyhi ve selîcm:
— Emâneti sana emniyet edene ver; sana hıyanet edene sen hıyanet etme; buyurdular.»[249]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Tirmizi rivayet etmişlerdir, Tirmîzî onu hasen bulmuş; Hâkim sahîhlcmiş; Ebu Hâtîm-i Râzî ise münker addetmiştir. Hadîsi hafızlardan bir ce'nâat tahric etmiştir. Bu hadîs ariyete şâmildir.
Ariyete olduğu gibi vadîa ve sâiroyo de şâmildir; ve emâneti cdâ îcabettiğine delâlet etmektedir. Nitekim:
[250] «Şüphesiz ki Allah size emânetleri ehillerine edâ etmenizi emreu1-^
âyet-i Kerîmesi de aynı mânâya delâlet eder.

Fahr-i Kâinat Efendimizin : «Sana hıyanet edene sen hıyanet etme» buyurması, kötülük edene kötülükle mukabele edîlmiyece-ğine delildir.
Fakat Cumhur-u ulemâ bunu müstehâb mânâsına almışlardır. Çünkü Teâlâ Hazretlerimin: ([251])
Bir kötülüğün cezası o kötülüğün misli bir fena muameledir» ve kezâ :
[252] «Eğer cezalandıracaksınız size verilen cezanın misli ile cezalandırın» buyurması bu muamelenin caiz olduğuna delâlet eder. Ulemâ arasında «zafer meselesi» diye meşhur olan mes'ele budur. Bu mes'ele hakkında ulemâ'dan dört kavil rivayet olunur:

1— Kötülük edene kötü muamele etmek caizdir. İmam, Şafiî'den rivayet olunan kavillerin en meşhuru budur. Bu bâbta verilen cezanın yapılan kötülük cinsinden olup olmamasına bakılmaz.

2— Kölü muamele ancak verilen ceza ile yapılan kötülük bir cinsten olduğu zaman caizdir. Zira Teâlâ Hazretleri:
«Size verilen cezanın misli ile cezalandırın» buyurmuştur. Hanefî-ler'le diğer bazı ulemâ'nın re'yi budur

3— Böyle bir muamele ancak hâkimin hükmü ile caiz olur. Çünkü hadîs-i ŞeriCte yasak edilmiştir. Fakat bu re'ye zâhib olanlara: «Hadîsteki nehî tenzihe hamlolunmuştur». diye cevap verilmiştir.

4— îbni Hazm'e göre kötülük görenin o kötülüğü yapandan hakkını alması farzdır. Aldığı şeyin kendi hakkı cinsinden olup olmamasına bakılmaz. Hak sahibi hakkını almak için kötülük edenin malını satar. Şayet hakkını aldıktan sonra geriye bir şey kalırsa onu o şahsa veya veresesine iade eder. Bunu yapmazsa Allah'a âsî olur. Ancak hclâllaşırlar da o şahsı tebric ederse sevap kazanır. Eğer alacalını isbât için beyyinesi yok fakat ortada olacak bir mal varsa o malı alır. Kendisine sorulduğu zammı inkâr eder; hatla yemin istenirse yemin etmesi bile sevab olur. İbni Jîazm: «Şafii ile Ebu Süleyman'ın ve entarin nıezheblerinde bulunan ulema'mn kavilleri de budur» dedikten sonra: «Bize Röre her kim bir zâlimin bir malını

bulursa o malı alarak mazlumu ondan kurtarması kendisine farzolur» demekte ve müddeâ-sını isbât için bir çok âyet ve hadîsler zikretmektedir. îbni Hnzm: «Bunu yapmazsa Allah'a asî olur» iddiasını isbât için:
[253] «Hem iyilik ve tekvâ üzerine yardımlasın; günâh ve düşmanlık üzerine yardimlaşmayın» âyet-i kerimesi ile istidlal ediyor, ve; «Mazlumun hakkım zâlimden alarak sahibine iadeye muktedir olan bir kimse eğer bu işi yapmazsa o da zâlimlerden biri olur» diyor.
Bundan sonra mevzu-u bahsimiz Ebu Hüreyre hadîsi'ne temas eden îbni Hazm: «Bu hadîsi Talk b. Gunm, Serik'ten ve Kays b. Rebî'den rivayet etmiştir. Halbuki bunların hepsi zaîftîr» demektedir.[254]

913/751- «Ya'lâ b. Ümeyye[255] radîijallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallalîahü aleyhi ve sellem bana :
— Elçilerim sana geldiği vakit kendilerine otuz zırh ver; dedi.
— Yâ Resûlallah kefaletli emânet mi yoksa te'dİyeli emânet mi? dedim.
— Hayır, te'diyeli emânet; buyurdular.»[256]

Bu hadîsi Ahmed, Ebu Dâvud ve Nesâi rivayet ctmiş;/bm HİbbânAda sahîhlcmişür.
Âriyet-i madmûne : hclAk olduğu vakit kıymeti ile ödenen demektir, ki hİz hıımı kefaletli emânet diye tereeme ettik.
Âriyet-i müedrlat: Malın aynı movcut ise sahibine te'diyesi icabeden, faka, lelef olmuşsa kıymeti ile Ödenmeyen ariyettir.
Hadîs-i Şerif, ariyetin yalnız ödetmekle ödeneceğine kail olanların delilidir.[257]

914/752- «Safvân b. Ümeyye[258] radnjaUahü rnfı'den rivayet olunduğuna göre Peygamber snllaJlahü aleyhi ve scllcm Huneyn gününde kendisinden bir takım zırhlar emânet almış; Safvân:
— Bunlar gasıb mı yâ Muhammed? deyince :

— Hayır kefaletli emânet; buyurmuşlardır.»[259]

Bu hadîsi Ebu Dâvud, Ahmed ve Nesâî rivayet etmiş; Hâkim de sahîhlcmişür. Hâkim, İbni Abbas'dan hadîsin zaîf bir şahidini tahrîc etmiştir.
O rivayetle :«Hayir te'diyeli emânet» denilmiştir.
Zırhların sayısı hakkında muhtelif rivayetler varaır. Ebu Davud'un rivayetinde bunlar otuz ile kırk arasındadır. Beyhakî'nin rivayet ettiği mürsel b<r hadîse göre seksen;Hâkim'in rivayet ettiği Câbîr hadîsi'ne göre- yüzdür. İmam Ahmed (164 — 241) ile Ncsâi (215 — 303) "nin İbni Abbas (R.A.) 'dan tahrîc ettikbri rivayette: zırhların bazısının kaybolduğu; Peygamber (S.A.V.) bunlah ödemek isteyince Safvân'm:
«Bu gün ben müslüman olmak istiyorum ya Resûlallah!» dediği zikrediliyor.[260]

«Gasıb Babı»

Gasb: Lügatte : bir şeyi zulüm yolu ile almaktır.
Şeriatte ise ; Başkasının miiki olan kıymeti hâiz muhterem bir malı tecâvüz sureti ile almaktır. Yani gasb, başkasının maiında sahibinin rızâsı olmadan tasarrufta bulunmaktır. Bu ise memnu'dur.
Mccellc'nin 96. cı maddesinde: «Bir kimsenin milkinde onun izni olmaksızın ahar bir kimsenin tasarruf etmesi caiz değildir» denilmektedir.
Teâlâ Hazretleri.de :
[261] «Mallarınızı aranızda bâtıl ile yemeyin» buyurmuştur.
HinâHiîileyh gasb haramdır. Onun haram olduğuna icmâ' vardır. Gasb'ın haram olduğunu gösteren hadisler ise aşağıdadır.[262]

916/753- «Sâİd b. Zeyd radnjaUahü «Hft'ten rivayet edildiğine göre ResülüHah ftaUallahii aleyhi ve scllcm:
— Her kim zulüm yoiu ile bir kartş yer alırsa kıyamet gününde

Allah onu yedi kat yerin dibinden o kimsenin boynuna dolar; buyurmuşlardır.»[263]

Hadîs müttefekun aleyhtir.
Tatvîk : boynuna dolamak; demektir. Burada bu kelimeden ne ulemâ arasında ihtilaflıdır. Bazılarına göre gasbı yapan ycdİ kat yere batınhr. Bu suretle her kat onun hakkında boynuna dolama sayılır. İbnİ Ömer (R.A.) 'in rivayet ettiği şu hadîs bu mânâyı te'yîd eder :
«O kimse kıyamet gününde yedi kat yere batınhr.»
(Diğer bazılarına göre: Kıyamet gününde gasbcttîği yeri mahşere götürmesi emrolunur. Bu da o yeri onun boynuna dolamak gibi bir şeydir; yoksa hakikî boynuna dolama olmiyacaktır. Bu mânâyı Ta-berânî (260 — 360) ile Ibni Hibban (— 354)'in Ya'lâ b. Murra'd&n merfu' olarak rivayet ettikleri şu hadis te'yid eder:
«Her hangi bir kimse zulmen bir karış yer alırsa Allah o yeri tâ yedi kat yerin dibine varıncaya kadar kazmak zahmetine katlanmasını kendisine emreder. Sonra o yeri tâ insanlar arasında muhakemeyi bitirinceye kadar onun boynuna dolar.»
imam Akınca b. Hanbel ile Taberâni'nin tahrîc ettikleri şu hadîs dahî aynı mânâyı te'yîd eder:
«Bir kimse haksız olarak bir yer alırsa o yerin toprağını mahşere taşıma zahmetine katlanması kendisine emrölunur.»
Hadîs-i Şerîf, zulüm ve gasbın haram olduğuna, gasbın cezasının şiddetli olacağına, yerin gasb olunabileceğine ve bunun büyük günahlardan sayılacağına, bir kimse bir yere mâlik olursa yedi kat yerin dibine kadar o yerin ve içinde bulunan ma'den ve taşların da kendisinin olacağına, o yere başkalarının kuyu ve şâire kazmasına mâni' olabileceğine ve yerin yedi kat olduğuna delildir. Yerin gas-bimn onu istilâ etmekle olacağı dahî bu hadîsin delâlet ettiği ahkâm cümlesindendir.
Acaba yer gasbcdildikten sonra telef olsa ödettirilirini? bu cihet ulemâ arasında ihtilaflıdır. Bazılarına göre ödettirilmez; zîrâ menkul ile gayr-i menkul malın zilyedliği bir değildir; şu halde bunlar birbirine kıyâs edilemezler. Tasarruf hususunda dahî bir

değildirler.
Cumhur-u ulemâ'ya göre gasb sureti ile telef olan yer, menkule kı-yâsen ödettirilir. Zira her ikisinde de istilâ- ve tasailut vardır.
Hadiste geçen «bir karış» ta'biri, daha fazlasına evlcviyyctle şâmildir. Hattâ: «Haram olma hükmünde bir karıştan az olan yer de dâhildir» diyenler vardır.
Hadîsin Buhar'ı deki rivayetlerinin bazısında «Şibr» yerine «şey1» denilmiştir. Bundan gasbın az veya çok her şeye şâmil olduğu anlaşılırsa da fukâha'ya göre gasbedilen şeyin bir kıymeti olmak lâzım gelir.[264]

917/754- «Enes radıyallahü anh'den rivayet edildiğine göre Resû-lüllah sdllallahü aleyhi ve sellem kadınlarından birinin yanında bulunuyormuş. Derken Ummehât-i Mü'mînîn'den bîri bir hizmetçisi ile içîn-de yemek bulunan bir tabak göndermiş. Kadın eli ile tabağa çarpınca tabak ktrılıvermîş. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) o tabağı bir yere toplamış ve yemeği tçine koyarak:
— Yeyin; demiş; sağlam tabağı getirene vermiş; kırık olanını da alıkoymuş.»
Bu hadîsi Buharı ile TİrmizÎ rivayet etmiş; Tirmizi vuranın Âişe olduğunu söylemiş ve şunu ziyâde eylemiştir: «bunun üzerine Peygamber {S.A.V.):
— Yemeğe karşı yemek ve tabağa karşı tabak (îcâbeder); buyurdular».[265]

Bu rivayeti Tirmizî sahîhîemiştir.
Hazret-i Peygamber (S.A.V.)'in yanında bulunduğu zevcesi Ibni Hazm'e göre Zeyneb binti Cahş'tır.[266] Musannif, yemeği getiren hizmetçinin adını bulamadığını beyân etmiştir.
Hz. Âişe (R. Anha)'nm tabak kırması bir kaç defa vuku' bulmuştur. Şöyle ki: Ncsâl'nin Ümm-ü Seleme (R. Anhâ)'dan tahrîc ettiği bir hadîse göre: Kendisi Peygamber (S.A.V.) ile ashabına yemek getirmiş; darken Hz. 'Mşe bir çarşafa bürünmüş ve beraberinde bir el kayası olduğu halde gelerek

onunla tabağı kırmıştır...» Büyle bir şey Hz. < Hafsa'nm[267] yanında İken de olmuş ve Hz. ÂÎşe tabağı kırmıştır. Aynı vak'asının Hz. Safiyye[268] ile dahî cereyan ettiği ve yine Hz. Âişe'nin tabağı kırdığı rivayet ediliyor. Hattâ îmnm Ahmed, Ebu Dâvud ve Ncsâî, Hz. Âîşe (R.Anhâ)'dun şu sözleri naklederler: Âişe (R. Anhâ) demiştir ki :

Safiyye gîbİ yemek yapan kadın görmedim. Peygamber (S.A-V.)'e bîr kap yemek hediyye etti. Fakat ben o kabı kırmaktan kendimi alamadım. Bunun üzerine:

— Yâ Resûlallah. Bunun keffâreti nedir? dedim»

— Kab gibi kab ve yemek gibi yemektir; buyurdular.» Hadîs-i Şerif, bir kimse birinin malını istihlâk ederse onu mini ile ödeyeceğine delildir. Hububat gibi misli olan şeylerde mos'ele ittifakıdır. Fakat hayvan gibi kıyemi olanlar ihtilaflıdır.

İmam Şifiî ile Kûfeliler'e göre istihlâk edilen şey hayvan da 'ılsa mislini vermek îcabeder. Ancak misli bulunmazsa o zaman ödenir.

İmam Mâlfc ile Hanefîler'c göre tartı ve ölçek i!c satılan şeyimle mislini; şâir eşya ve hayvanlarda kıymetini vermek lâzımdır.

İmam Şifii ile taraftarlarının delili Peygamber {S.A.V.) 'in: «Kaba karşı kab, yemeğe yarşı yemek» hadisi ile ibni Ebî Hâtim'uvâyet ettiği şu hadistir:

«Bir kimse bir şey kırarsa, kırdığı onun olur; ve o şeyin mislini ödemesi îcabeder.»

Hattâ Dtıro KutnVmn rivayetinde hadiste «böylece umumî hüküm »Idu* denilerek bu kir/iyyenin. Peygamber (S.A.V.) tîirafmdau a\nı cinsten her vak'aya şâmil bir hüküm ittihâz edildiği beyân (ıkınmakladır.

Hanefîler'le diğer bir takım ulemâ: «gasbedilen şeyin ismi gâsıbın fi'li ile değişir ve ekseri menfaati zail olursa o şey arlık gâsıbın müKi olur» derler. Bunların delili Resûlüllah (S.A.V.)'in kırık parvaliin H.p-layıp orada alıkoymasıdır. Mes'elede uzun i'ıirazlar ve cevaolar vardır.[269]

918/755- «Râfi' b. Hadtc radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: ResûlüMah satlallnhü aleyhi ve sellem:

— Her kim bir kavmin yerine onların izni olmadan ekin ekerse, ekinden kendisine hiç birşey yoktur. Ona (yalnız) masraf» Vardır; buyurdular.»[270]

Bu hadisi, Nesâî müstesna Ahmed ile Dörtler rivayet etmiş. Tir-miiî hasen bulmuştur. Buharının bunu zaîf buldujjm söylenir.
Söyleyen Hattâbî (319—388) 'dir. İmam Tirmizî (200—279) ise BuharVnm onu hasen bulduğunu nakletmiştir. Şu kadar var ki, Ebu Zür'a (—261,) ve başkal?" Atâ b. Ebu Rebâh'm Râfi' b. Hadîc'tcn işitmedğini söylemişlerdir. Bu hadîs hakkında pek çok ihtilâf vardır. Maamâfîh, onu takviye eden şâhidleri de vardır.
Hadîs-i Şerif, bir yeri gasbeden, o yere bir şey ekerse ekinine mâlik olmayacağına, ekinin tarla sahibine kalacağına, gasbedenin yalnız tarlaya yaptığı ekim ve tohum gibi şeylerin masrafını alabileceğine delildir. İmam Ahmcd b. Hanbcl (16) İle İmam Mâlik (93—179) in ve ekseriyetle Medine ulemâsı'nin mezhebi budur. Delilleri aşağıdaki Urve hadîsî'dir.
Ekser-i ulemâya göre ise ekin tohum sahibi olan gâsıba aittir; fakat o yerin ücretini verecektir. Bunların delili:
«Ekin, ekene aittir; isterse gâsıb olsun.» hadîsidir. Yalnız bu hadîsi kimin tahric ettiği bilinmemektedir. Cumhur, aşağıdaki hadîs ile de istidlal ederler.[271]

919/756- «Urvetü'bnii Zübeyr[272] radıyallahü a?ıh'den rivayet edilmiştir Demiştir ki: Resûlüllah sallallcthü aleyhi ve scllcm'm ashabından bir zât şunları söyledi: Gerçekten iki adam Resûlüllah (S.A.V.)'in huzuruna bir yer hakkında dâvaya çıktılar. Bunlardan bîri o yere hurma dikmişti. Halbuki yer ötekine aitti. Resûtüllah (S.A.V.) yerin sâhi-bİne âtt olduğuna hükmetti. Hurma sahibine de hurmalarını çıkarmasını emretti ve:
— Zâlim'in emeğine bir hak yoktur; buyurdular.»[273]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. İsnadı hasendir.
«Sünen» kitaplarında bu hadis'ln sonu Urve'nin Sâîd b. Zeyd'den yaptığı rivayettendir. Hadîsin vasıl ve irsali ile sahâbî râvîsî hakkı.ıda ihtilâf olunmuştur.

Meselâ Ebû Dâvud (202—275) onu bir tarîkinde Urve'den mürsel olarak diğer tarîkinde Muhammed b. /sftafc'dan muttasıl olarak rivayet etmiş ve onun: «Peygamber (S.A.V.)'in ashabından bir zât dedi ki...» tarzındaki beyânını naklettikten sonra: «Benim zann-ı galibime göre bu zât Ebu Saîd olacaktır» demiştir.
Bu bâbta Hz. Âişe (R. Ayıhây&a,ı\ da rivayet vardır. Âişe hadîsini Ebu Ddvud-u TayâlÎsî tahrîc etmiştir. Keza Ebu Dâvud iIp Beyhnki-mn Hz. Semura'dan; TabcrânVnm Ubâde ile Abdullah b. Âmir'dcn tahrîc ettikleri hadîsler de aynı mânâya delâlet ederler.
Hadîsteki ta'biri izâfetli ve izâfetsiz okunabilir. Yalnız Hattâbî izafetle okunmasını red've inkâr etmiştir. Bundan murâd'ın ne olduğu ihtîlâflidir.
Bazılarına göre bir kimsenin bir yere ağaç dikerek o yere sâhib olmasıdır. İmam Mâlik'e göre : haksız yare dikilen ağaç ve kazılan kuyu, gibi şeylerdir. Bazılarına göre zâlim: haksız olarak başkasının yerine ekin eken veya kuyu kazandır. Maâmâfîh bu muhtelif izah ve tefsirler birbirine yakındırlar. Hadis-i Şerif, başkasının yerine izinsiz ekin ekenin zâlim sayılacağına delildir. [274]

921/757- «Ebu Bekre radnfdlfthü an A'den rivayet olunduğuna göre. Peygamber Snîallahil aleyhi ve scUcm, Kurban (bayramı) günü Minâ'-da okuduğu hutbesinde :
— Şüphesiz ki sizin kanlarınız mallarınız ve ırzlarınız size şu beldenizde, şu ayınızdaki şu gününüzün hor-meti gibi haramdır; buyurmuşlardır.»[275]
Hadîs müttefekun aleyhtir.
Bu hadîs-İ Şerifin delâlet ettiği mânâ açıktır. Bu cihet icmâ'-an dahî sabittir. Musannif gasıb babına bu hadîs ile başlasa daha iyi olurdu. Nitekim tbni Kesir «el -Jrşâd» adlı eserinde Öyle yapmıştır.[276]

«Şuf’a Babı»

Şuf'a, lügatte : katmak demektir. Namazda bir rek'atı bir rek'ata

katmaca şefT derler.
Şerîatte şuf'a : Satılan bîr akarı veya akar hükmünde olan bîr mil-ki müşteriye her kaça mâl oldu ise o miktara müsLerich'tı veya satıcıdan cehren temellük etme hakkıdır.
Bu cebren alabilme meselesi kıyâs'a muhaliftir. Onun için şuf'a İstihsan yolu ile meşru' olmuştur. Buradaki istihsan, babımızın hadîsleridir. Ebu Bekir Râzi (—370) istihsan meselesini inkâr eder ve: «Şuf'amn vücûbu müttefekun aleyh olup kat'iyyetle hükmolunan asıllardan bîridir; ona istihsan denilemez» dermiş. Bazıları: «Evet o bu kıyâs'a muhaliftir, amma başka kıyaslara muvafıktır. Çünkü Şuf'ada bir kimsenin "zararı diğer bit kimsenin zararı iie def edilir. Yani şefî'in milkine bitişik bir milk başkasına satılmakla şefi' zarar görecekken bu sefer müşterinin elinden, alarak onu zarara sokmak sureti ile bu zarar defi1 edilir» derler.[277]

922/758- «Câbir b, Abdİllah radııjahıhu anJtümd'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resüîullah sullalluhü (ücı/hî ve arlîem taksim olunmamış (bulunan) her şeyde şuf'a olduğuna hükmetti. Fakat sınırları olur; yollan da ayrılırsa artık şuf'a yoktur».[278]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Lâfı/ Buhârînindir.
Müslim'in (Câbir'den) bir rivayetinde: «Şuf'a şerikine göstermeden satışa salâhiyeti olmayan (diğer bir rivayette heiâl olmayan) her müşterek yerde veya akarda yâhud bahçededir» denilmiştir. Tahâvî-nin Câbir'den rivayetinde ise : «Peygamber Sallallahü aleyhi ve sel-lem, her şeyde şuf'a olduğuna hükmetti» denilmektedir.
Bunun râvîleri sikadır.
Ev, akar ve bahçe gibi şeylerde ortak olan bir kimseye şuf'a hakkını Lsbât hususunda hadîs-i şerifin, lâfızları birbirini takviye etmektedir. Taksim edİiebilen şeylerde mesele ittifakıdır. Fakat küçük hamam gibi tak.sim edilmiyor) şeylerde ihtilâf vardır.
Hanetîler'lo ekser-İ ulemeâ'ya göre menkul olan mallarda şuf'a hakkı yoktur. Delilleri hadisteki «sınırları olur; yolları da ayrıhrsa

artık şuf'a yoktur» cümlesidir. Zîrâ bu ibare akardan başka hiç bir şeyde şuf'a hakkı olmadığına delâlet eder; arsa akar'a mülhaktır. Bunların aklî delili : Menkul malda zararın nâdir vuku'a gelmesidir. Bîr de ha-. dîsin Bezzar ile Bey haki rivayetlerinde yalnız akar ve arsaya münhasır vârid olması ile istidlal ederler. Bczzjîr bu hadîsi Hz. Câbîr (R. A.)'den tahrîc etmiştir ki, lâfzı şudur :
«Akar ile bahçeden başka bir şeyde şuf'a yoktur.»
BcyhakVnin rivayeti Hz. Ebu Hüreyre'dendir. Bu rivayette :
«Dâr ile akardan maada hiç bir şeyde şuf'a yoktur»
buyurul m aktadır. Yalnız Bcyhakî hadîsi tahrîc ettikten sonra : «isnadı zaiı tir» demiştir.
Hâsılı Hanefîier'e göre Şuf'anın sebebleri üçtür: Bunlar Mecellc'nın 1008. ci maddesine beyân olunduğu vecihle: satılan malda veya o mala âid hakda müşterek olmak yâhud satılan akar'a bitişik komşu bulunmaktır.
Bazılarına göre Şuf'a her şeyde vardır. Bunlar Tahâvî (238—321)'in rivayeti ve İbni Abbas (R. A./in «Sahîh-i Tirmizî» deki merfu' hadisi ile istidlal ederler. İbnİ Abbas (R.A.) hadîsinin lâfzı şudur:
«Şuf'a her şeyde vardır.»
Bu hadîsin merfu' olduğu iddiası hatâ bile olsa aynı hadîs fbni Abbas (R. A.)'don mürsel olarak da rivayet edilmiştir. Bu İse merfu1 olduğuna şâhiddir; kaldı ki sahâbî'nin mürselİ de hüccettir.
Bir takımları menkul'den elbiseyi istisna etmiş ve: «eİbise'de şuf'a sahihtir» demiş. Diğer bir takımları hayvanı istisna ederek, onda şuf'anın caiz olacağına kail olmuştur.
Müslim hadîsi, ortak maldaki hisseyi şerikine arzetmeden satmanın helâl olmadığına delildir. Bazıları bu satışa haram demiş, bir takımları mekruh olduğuna kail olmuşlardır.
Şeriklerden biri hissesini bir şahsa satmak için diğer şerikten İzin aldıktan sonra o malı başkasına satsa şuf'a hakkının kalıp kalmıyacağında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ekser-i uiemâ'ya göre şuf'a hakkı bakîdir. Sevrî (97—161) ie hadîs imamlarından bir cemâate göre şuf'a hakkı sakıt olur.
Şuf'anın satış akdi ile sabit olduğu ittifakı ise de satıştan başka

bir ak id ile sübûtu ihtilaflıdır.
- Hadîs-i Şerif'te «her müşterek yerde» denildiğine Röre şuf'anın bir müslümah ile zimmî ortak oldukları zaman zimmî'nin lehine sabit olması da hatıra gelir. Bu mes'eîe ihtilaflıdır.[279]

759/924- «Enes b. Mâlik ra di yallah il anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem:
— Evin komşusu o eve (şefi olmağa) daha haklıdır; buyurdular.»[280]

Bu hadîsi Nesâ" rivayet etmiştir. Ibnî HİbbÂn onu sahîhlemiştir. tir. Hadîsin illeti vardır.
İlletinin sebebi : Hadîs imamlarından bir çoklarının onu Katâde tarîki ile Hz. Enes1 ton, diğerlerinin de Hz. Semure'den tahrîc etmesi : «mahfuz olan budur» demiş olmalarıdır. İbni Kattan (İ20—198) her iki rivayeti de sahih bulmuştur ki, evlâ olail da budur. Çünkü bu hadîs ma'Iûl bile olsa aşağıdaki hadis sahihtir; ve aynı mânâ'ya delâlet eder.[281]

925/760- «Ebû Râfi' rftdıyollahii (tnh'dcn rivayet olunmuştur.Demîştİr kî: Resûlüllah Saflallahü aleyhi ve svllrm:
— Komşu yakın komşusuna (şefî' olmağa) daha haklı dır; buyurdular.»[282]

Bu hadîsi Buharı tahric etmiştir. Hadîs hakkında bir de kıssa varılır.
Kıssa şudur : Ebû Râfi', Sa'd b. Ebi Vakkas'a işaret ederek Mis-ver h. Mahramaya :
— Buna emretsen de hânesîndeki İki evîmt satın alsa ya! demiş. Bunun üzerine Sa'd :
— Vallahi peşin de olsa taksitle de olsa sana dortyüz altından fazfa veremem; demİş. Ebû Râfi' :
— Sübhanellah! ben onları peşin para ile beşyüz altına vermedim.

Eğer ResûlüHah (S.A.V.)'i :
— Komşu yakın komşusuna (şefi' olmağa) daha haklıdır; derken işitmiş olmasaydım sana satmazdım; demiştir.
Hadîsi E-bû Râfi' her ne kadar alış veriş babında zikretmiş de olsa o şuf'a'ya da şâmildir.
İste bu ve emsali hadîslerle istidlal ederek Hanefiler'lr diğer bazı ulemâ burada sufanın .sübûluna kail olmuşlardır. Hz. Ali, Ömer ve Os-uı;ın (Aılıiinı) ile İmam Şâf'n, İmam Ahmrdvo başkaları komşu olmakla şııf'a hakkının sübût bulmadığına kaildirler. Onlara göre hadislerdeki (komşu) elan murâd : şeriktir. Nitekim Ebû RâfÎ' haİsi de bunu gösteriyor. Çünkü Ebu Râfi' ortağına «komşu» demiştir. Kcr snrîkt komşu denilmese ehl-i lisan'dan olan Ebû Râfi' dahi demezdi.
Fakat hu zevât'a Hanefîler tarafından : «Ebû Râfi' Hz. Sa'd'a şerik -i.'îiiI, k.nıışu idi diye cevap verilmiştir.
Hâsılı bu nvs'eiede iki taraf sözü bir hayli uzatmıştır. Rir miikte oı-iak nlan kimseye suf'a hakkının sabit olması, onun komşuya da sabit olmasını ihlâl etmez. Çünkü hu bâb'ta delîllcr çoktur. Aşağıdaki hadîs ihıhi komşuya şuf'a hakkının sabit okluğunu gösteriyor.[283]

926/761- «Câbir radıyallahih anfc/den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah SalîalJahü aleyhi ve selimi:
— Komşu komşusunun şuf'asına daha haklıdır. Yolları bir olduğu zaman komşu gâib bile olsa şuf'a sebebi ile gelmesi beklenir; buyurdular.»[284]

Bu hadîsi Ahmed ile Dört'ler rivayet etmiştir. Râvileri sikadır.
Musannif hadîsin râvilcrinİ tevsik etmiştir. Diğer hadîs imamları ise buradaki rivayet üzerinde söz etmiş ve sonundaki «yollan bir Olduğu zaman» cümlesinin yalnız Abdülmelik b. Ebû Süleyman tarafından rivayet olunduğunu kaydetmişlerdir.
Hadîs-i Şerîf komşunun şuf'a hakkına mâlik olduğuna delildir. Yalnız «yollan bîr olursa» {üy(1 kayıdlanmıştır. Bundan dolayı bazıları bu şartı nazar-ı i'tibâre almış ve : «komşuya şuf'a hakkı yolda müşterek oldukları vakit sabittir» demişlerdir.[285]

927/762- «Ibni Ömer radıyallahü anhiimâ'dan Peygamber (S.A.V.)'-den işitmiş olarak rivayet olunduğuna göre Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem:
— Şuf'a ıkaaii[286] çözmek gibidir; buyurmuşlardır.»[287]

Bu hadisi ibni Mâce ile Bezzar rivayet etmiş. Bezzar : «gaibe şuf'a yoktur» cümlesini ziyâde eylemiştir. İsnadı zaiftir.
Hadîsi Ibni Mâcc ile Bezzar şu lâfızlarla rivayet etmişlerdir :
«Gâib ile küçüğe şuf'a yoktur; şuf'a ıkaal «çözmek gibidir».
Bu hadîsi-, Bczznr zaîf bulmuş; îbni Hibban : «Bunun aslı yoktur» demiş; Ebû Zür'a onun münker olduğunu söylemiş; Beyhaki de: «sabit değildir. Bu mânâdaki hadîslerin hepsi asılsızdır» demiş-,- tir. Ayni hadîsi îbni Kesir (—774) «el- îrşâd» adlı eserinde rivayet etmiş; fakat onu Bezza fin tahrîc ettiğini ve rivayet ettiği ziyâdeyi zikretmemiş; yalnız İlmi Mâcc'n'm tahric ettiğini söylemiştir. îbni Kesir, bu hadîsin zaîf olmasına sebeb, onu Muhammcd b. Harsım Muhammcd b. Abdurrahman'âa,n onun da babasından rivayet etmiş olmasını göstermiştir. Mezkûr zevatın üçü de zaîftir, binâenaleyh bununla ihticâc edilemez.
Fukâhâ şuf'amn vakti hususunda ihtilâf halindedirler. Şâfîîlerle Hanbelîler'e ve diğer bazı ulemâ'ya göre şuf'a fevridir, yani o ân'a mahsustur. Şuf'amn meşru' olmasına sebep "şef î'den zararı defi* etmek olduğu düşünülürse ona «fevri'dir» demek daha ziyâde münâsib gibi görünür. Çünkü satılan şey muallâk olursa şefî'den zarar nasıl defi' edilebilir? Fakat, bazılarına göre bir hükmü isbât için bu kadarcık bir aklî deiîl kâfî değildir. Asıl olan fevrîyet'in şart olmamasıdır. Şart'm isbâ-tı ise delile muhtaçtır; elde böyle bir delil yoktur.
Hadîsteki «şuf'a ikaait çözmek gibidir» ta'birinden murâd : vaktinde yetişip almak îcabeder; mal satılırken "stenilmezse bir daha o hak elden gider; demektir. Bundan dolayi.tr ki, Hanefîler'e göre şuf'ada şefi' tarafından üç taleb lâzımdır :

1— Taİel-i muvâsebe; yani satışı duyduğu mecliste şuf'ayı hemen istemesi.

2— Taleb-i takrîr ve îşbâd.

3— Taleb-i husumet ve temellük.

Bunlar için Mcccllc'n'm 1028-1030. maddelerine müracaat edilebilir.[288]

«Mudârebe Babı»

Kirâd: Kâr'da mal sahibi iie ortak olmak üzere bir kimsenin malını işletmektir. Kârda ortak olmak için : Birinden para, diğerinden çalışmak vardır. Çalışana mudârib derler. Kirâd veya mukaarada Hi-cazhlar'm lügatidir. Buna fukahâ «mudârabe» derler. Mudârabc (darb) dan alınmıştır.

Darb : yer yüzünde sefer etmektir. Aîış verişte kâr etmek ekseriyetle sefer etmekle hâsı! olduğundan ona bu isim verilmiştir. Maamâfîh (darb) mal'a nisbet edilirse malda tasarruf mânâsına gelir. Mudârebe bu mânâdan da alınmış olabilir.

Zâhirüer'dt.-n îbni Hazm «Mcratibü'l-lemâ» adlı eserinde: «Bütün fıkih bâblarımn her birinin kitab ve sünnetten bir delili vardır; yalnız :Tiudârabeının yoktur. Bunun bir delilini asla bulamadık. Lâkin bu sahih bir icmâ'dır. Peygamber (S.A.V.) zamanında mevcut olduğu ve Resûlüflah (S.A.V.)'in onu ikrar buyurduğu kafidir» diyor ise de «Mudârebe'nin kitab ve sünnet'ten delili yoktur» İddiası doğru değildir. Zîrâ mudârebe'nin hem kitabtan hem de sünnetten deîîli vardır.

Kitab'tan delili :

[289] «Diğerleri de yer yüzünde sefer ederek Allah'ın fadlını taieb ederler» yani ticâret için sefer ederler, âyet-i kerimesi"dir.

Sünnet'ten delili şu hadîstir : Hz. Abbas malını mudârebe için birine verir ve mâlını denizden sevk etmemesini, vadiye indirmemesini ve onunla hayvan satı(ı almamasını şart koşardı. Resûlüllah (S.A.V.) bunu duyunca beğendi ve caiz gördü.»

Mudârebe'nin caiz olduğuna îbni HazrrCva. de kabul ettiği vecih-le icmâ' vardır.

Aşağıdaki hadîs'ler dahî mudârebe'nin sünnetten delilleridir.[290]

928/763- «Suhayb[291] radıyallahü anh'den Peygamber Sallallahü aleyhi ve aellem'In :
— Üç şey vardır ki bunlarda bereket mevcuttur : (Bunlar) va'delİ satış, mudârebe ve satmak İçin değil de ev için buğdayı arpa île karıştırmaktır; buyurdupğu rivayet edilmiştir.»[292]

Bu hadîsi İbni Mâce zaîf bir isnadla rivayet etmiştir.
Çünkü isnadında meçhul râviler vardır. Bunlardan biri Nasr b. Kıtası molup, Abdurrahman b. Dâvud'da.n rivayet etmiştir ki, ikisi de meçhuldür. Buharı : «onun bu hadisi mevzu'dur» demiştir.
Bereket'in mezkûr üç şeyde bulunması : va'deli satışta müsamaha ve borçluya yardım olduğu, mudârebe'de insanların birbirinden istifaiesi bulunduğu, buğdayla arpayı karıştırmakla da.yiyecen: te'min edildiği içindir. Satmak için buğday ile arpayı karıştırmak ise memnu'dur. Çünkü bunda hîle ve aldatma olabilir.[293]

929/764- «Hakîm b. Hİzâm rndnınllahü «nVden rivayet olunduğuna göre kendisi bîr adama mudârebe'ye mal verdiği zaman ona :
taırafından satın alınıp âzad edilerek Mekke'ye gelmiş, K^sfti-i Ekrt-in'fn bi'se-tltıde Atvımâr b. Yâsir Hazretleri ile aynı günde Müslüman olmuştur.
— Malımı hayvana sarfetmiyeceksîn ,onu denizde nakletmiyeceksin ve sel vadisine indirmiyeceksin! Eğer bunlardan bir şey yaparsan malımı muhakkak Ödersin; diye şart koşarmış.»[294]

Bu hadîsi, Dâre Kutnî rivayet etmiştir. Hâvileri sikadır. İmam Mâlik, «cl-Muvatta» da Alâ b. Abdirrahman b. Yakub'dan, o da babasından, o da dedesinden işitmiş olmak üzere, ceddinin Osman'ın malında kârı aralarında paylaşmak şartı ile ticâret ettiğini söylemiştir.
Bu hadîs mevkuf ve sahihtir. Hadîsi Beyhakî de rivayet etmiştir. Musannif isnadını kavî bulmuştur.

Müslümanlar arasında mudârobe'nin caiz olduğunda ihtilâf yoktur. Mudârebe câhiliyet devrinde de vardı. İslâmiyet onu olduğu gibi bırakmıştır. Zâten mudârebe icâre'nin bir nev'idir. Yalnız onda ücretin yani kazancın bilinmemesi mahzuru varsa da o da insanlara bir şefkat örneği olan bu ruhsatta affolunmuştur.
Mudârebe'nİn rüknü, şartları ve hükümleri vardır. Rüknü : îcâb ve kabul'dür.
Şartları : Mudârebe'nİn ancak altın veya gümüş para ile olması[295], akid esnasında sermayeyi bildirerek mudâribe'e teslim etmesi, kârın aralarında şayi* olması, mudârib'e verilecek hissenin kazançtan olması gibi şeylerdir. Hattâ mudârib'e sermayeden bir şey verilmesi şart koşulsa, mudârebe fâsid olduğu gibi iki taraftan birine kârdan fazla bir şey verilmesini şart koşmak dahi akd'i bozar.
Hükümleri : Kazancın meçhul kalmasının afvi, mudârib tarafından bir taksir olmaksızın sermaye telef olursa ödettiriImesi, ticâret için verirken emânet; kâr hâsıl oldukta şirket olması gibi şeylerdir.
Hâkim b. Hizam hadîsi, mal sahibinin istediği zaman mudâribi işinden meni' edebileceğine delâlet ediyor. Bu takdirde mudârib mal sahibini dinlcmiyerck ticâretine devam ederse mal telef olunca onu öder.[296]

«Müsâkat Ve İcâre Babı»

Müsâkat, müzâra'a ve muhabere kelimelerinin tefsir ve izahında ihtilâf vardır. Bir veçhe göre müzâra'a ile muhabere bir mânâyadırlar. bir veçhe göre başka başka mânâlara gelirler.
Müzâra'a : Çıkan mahsûlün bir kısmını işleyen almak şartı ile yeri ekmek için yapılan akid'dir.
Muhabere de öyle ise de bazılarına göre bunda tohum, ekene aittir.
Müsâkat veya muamele çıkan meyvelerden malûm bir miktar almak üzere yapılan bahçıvanlık akdi'dir.
Müzâra'a olsun müsâkat olsun Hanefîler'den îmâm-ı A'eam Ebu Hanifc'ye göre caiz değil; İmam Ebu Yusuf ile Muhammcd'c göre

caizdir. Fetva'da onların kavline göredir. Bunlar, bazı kayıd ve şartlarla diğer mezheblere göre de caizdirler.[297]

930/765- «ibni Ömer radıyallahü anhümâ'dan rivayet edildiğine göre; Resûlüllah salldllahü aleyhi ve sellem, Haybeatilerle yerden çıkan meyve ve ekinin bir kısmı (m kendilerine bırakmak) karşılığında müsâkat yapmıştır.»[298]

Hadîs müttcfekun aleyh'tir.
ŞeyJıeyn'in bir rivayetinde: aHayberliler Resûlüllah (S.A.V.)'den çalışmayı üzerlerine almak şartı ile kendilerine meyvelerin yarısını müsâkat ile bırakmasını istediler. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Su şartla musâkatı size dilediğimiz müddet bırakıyoruz; buyurdular. Bunun üzerine Hayberlİler, Ömer (R. A.) kendilerini sürgün edinceye kadar orada karar-£Îr oldular.» denilmektedir; Müslim'in rivayetinde ise: Resûlüllah {S.A.V.) : Hayber yahûdîlerine Hayber hurmalarını ve arazisini, kendi malları ile işletmek ve kendilerine meyvelerinin yarısı verilmek şartı ile verdi» denilmektedir.
Hadîs-i Şerif, müsâkat ve müzâraa'nın caiz oduğuna delildir. Hz. Ali, Ebu Bekir ve Ömer (R. Anhüm) ile îmam Ahmcd b. Hanbel, îbni lîuzcyme (223—311) ve sair fukâhâ ve muhaddîslerin mezhebi de budur.
Müzâra'a her asırda ve her yerde müsjümanlar arasında yapılagelmişe bir iştir.
Hadîste «Dilediğimiz müddet» buyurulması müsâkat ve müzâra'anm müddeti meçhul bile olsa cevazına delâlet ediyorsa da buna yalnız ZâhÎrî'Ser kail olmuş; Cumhur-u ulemâ müsâkat ve müzâra'a-yı icâre'ye kıyâs ederek onun meçhul müddetle caiz olamıyacağını ifâde etmişlerdir. Cumhur hadîsteki «Dilediğimiz müddet» ta'birini te'viî etmiş ve: «bundan murâd, onlara söz verilen müddettir. Yani : Sizi Hayber'de dilediğimiz bir zaman bırakır; sonra dilediğimiz zaman. Çıkarırız; demektir.Çünkü Hz. Peygamber (S.A.V.), yâhûdüeri, arap yarımadasından çıkarmak niyetinde idi» demişlerdir.[299]

931/766- «Hanzale b. Kays[300] radıyaTlahü anh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Râfi' b. Hadîc'e yeri altın ve gümüş ile kiralamayı sordum :
— Bundan bir be's yoktur; ancak halk Resûlüllah salldllahü aleyhi ve sellem zamanında su altları ile dere başlan (tarla sahibine âid olmak) ve ekinden de bir şeyler almak şartı ile yer icar ederler de kimi beriki helak olur, öteki kurtulur; kimi de o batar beriki kurtulurdu. Halkın bundan başka bir kira tarzı yoktu. İşte bundan dolayı onu men'ettİ. Amma ma'lûm ve garantili bir şey (kiralama) da hiç bir beis yoktur; dedi.»[301]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Bunda, müttefekun aleyh rivayetle mücmel bırakılan (yeri kiralamaktan mutlak surette nehî) meselesini izah vardır.
Hadîsin mazmunu arâzî'yi aiiın ve iimüş'ten muayyen bir miktar ücret mukabilinde kiralamanın sahih olduğuna delildir. Şâir paralarla, kıymeti hâiz şeyler de altın ile fiümüş'e kıyâs olunur. Müzâre'a yerden çıkanın iirte biri veya dörtte biri ile de caizdir. Buna delîl. İfani Ömer hadisi'dir. Müslim'in tahrîc ettiği bu hadîsin metni şudur :
«Ibnî Ömer demiştir ki : Arâzi'nİn Resûlüllah (S.A.V.) zamanında küçük dere kenarları İle ne kadar olduğunu bilmediğim bir parça samana kiraya verildiği gerçekten ma'lûmumdur.» Yine Müslim'in rivayetine nazaran İbnİ Ömer (R. A.) arazîsini üçte bire ve dörtte bire kiraya verirmiş. Sonra bundan vaz geçmiş.
Buharı diyor ki : «Kays b. Müslim, Ebu Câ'frr'dcn rivâyeten şöyle dedi : Medine'de hiç bir muhacir ailesi yoktur ki üçte bire ve dörtte bire ekin ekmesin. Ali Sa'd b. MâÜk, İbnİ Mes'ud, Ömer b. Ab-dülnziz, Kaasim, Ur ve, Ebu Bekir sülâlesi, Ömer ve Alt sülâleleri hep müzâra'a yapmışlardır.»
Ibni Ömer (R. A.) hadîsindeki küçük dere kenar; ile Hanzale (İZ. A,) hadîsindeki (su altları ve dere başlan) ta'nirlerinden murâd şudur :Araplar tarlayı icar ederken tohumun ekiciye âit olduğunu, su altı ve dere boyu gibi münbit yerlerin tarla sahibine, geri kalan yerlerin kiracıya âit olacakın; yâhud su altı

yerlerde yetişen mahsulün tarla sahibine, sair yerlerc'ekinin kiracıya âit olduğunu şart koşarlardı. Bunda aldatma olduğu için İslâmiyet yasak etmiştir.[302]

932/767- «Sabit b. Dahhâk radıyallahü anh'dan rivayet edildiğine göre; Resûlüffah salîallahü aleyhi ve sellem müzâra'ayı nehyetmiş ücretle vermeyi emir buyurmuştur».[303]

Bu hadîsi dahî Müslim rivayet etmiştir.
Müzâra'a ile müâcore'nin yani ücretle vermenin farkı: Müzâra'a-da qalışan, yerden çıkan mahsulün bir kısmını alır. Mücâere'de ise; yeri para ile kiralar. Müslim'in bir rivayetine göre Abdullah j. Ömer (R.A.) erâzîsini kiraya veriyormuş, sonra Râfi' b. Hadîc'in ekinlikleri kiraya vermekten nehyeder iriigini duymuş. Ona tesadüf ettiğindi :
— Ey Hadîc oğlu! Arazîyi kiraya verme hususunda Resûlüllah {S.A.V.)'den ne rivayet ediyorsun? demiş. Râfi' :
— Bedir gazasına iştirak etmiş iki tane amcamdan buralılara rivayet ederlerken işittiğim şudur : «Resûlüllah (S.A.V.) yeri kiralamaktan nehyetti» dediler: cevabını vermiş. Bunun üzerine Abdullah :
— Vallahi ben Resûlüllah (S.A.V.J devrinde yerin kiraya verîlirdt-ğîni bilmiyordum; demiş.
Budan sonra Hz. Abdullah b. Ömer, olur da Peygamber (S.A.V.) bu bâb'ta yeni bir hüküm isdar etmiş bulunur korkusu ile arazîsini kiraya vermekten vazgeçmiştir.
MÜzâra'adan nehyeden sahîh ve sabit hadîsler vardır. Maamâfîh cevazına delâlet eden hadîsler de az değildir. Bu iki nev'i hadîslerin arası şöyle bulunmuştur. Müzâra'adan nehî, İslâmiyet'in başında idi; çünkü halk muhtaç idiler. Muhacirlerin yeri yoktu. Binâenaleyh Peygamber (S.A.V.) Irnsâr'a, onlara yardım lûtfünda bulunmalarını emretmiştir. Müslim'in Hz. Câbir (R. A.)1 dan tahrîc ettiği şu hadîs de bu mânâya delâlet eder :
«Câbir (R.A.) demiştir ki: Ensâr'dan bazı kimselerin fazla arazîleri vardı. Onlar bu arazîyi üçte bire ve dörtte bîre kiraya veriyorlardı. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) :

— Arazîsi olan ya onu eksin, yâhûcl din kardeşine versin; buna razı olmazsa onu tutsun; buyurdular.»
Sonraları müslümanlarm hâli iyileşince ihtiyaç kalmamış ve kendilerine müzâra'a mübâh kılınmıştır. Buna delîl.: müzâra'anın Peygamber (S.A.V.) ile Hulefâ-i Râşidîn devirlerinde, yapılmış olmasıdır.
Hat tâbi (319—388) diyor ki : «Mânâyı İbni Abbas iyi anlamıştır; evet yerden çıkan mahsulün yarısına müzâra'a yapmanın yasak edilmesinden murâd : onu haram kılmak değildir. Bundan maksad: Birbirlerine acıyarak yardımlaşmalarıdır.»
Zeyd b. Sabit[304] (R. A.): «Allah Râfi'i mağfiret buyursun. Vallahi bu hadîsi ben ondan daha iyi bilirim. Peygamber (S.A.V.)'e Ensâr'-dan yalnız iki adam gelmişti. Bunlar ihtilâf etmişlerdi. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) de :
— Eğer âdetiniz bu ise bundan böyle ekinlikleri kiralamayın; buyurdular.» demiştir.
Galiba Hz.- Zeydi: Râfi' hadîsi kesti de, evvelini rivayet etmeden nehyi rivayet etti ve maksadı ihlâl etti; demek isliyor.[305]

933/768- İbni Abbas radıyalîahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellem, kan aldırdı ve kendisinden kan alana ücretini verdi. Eğer haram olsaydı vermezdi.»[306]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir. İn bir rivayetinde :
«Bîr kerahet olduğunu bilse ona ücret vermezdi» denilmiştir.

Hadîsin lâfzı İbni Abbas (R. A./indir. Bu sözü hor halde : «Kan alana ücret vermek haramdır» diyenlere reddiye olmak üzere söylemiştir.
Bu hadîsi Müslim de Hz. Enes (R. A./den rivayet etmiştir. Müslim'in rivayetine göre Peygamber S.A.V.J'den kan alan zât Ebu Tıybe'-dir. îsmi Naffi'dir. Muhayyisatü'bnü Mes'ud'un kölesi idi. aNikâh bahsis-nde görüleceği veçhile Peygamber (S.A.V.)'den kan alanlardan biri de, Ebu Hind Yesâr'dır. Bu zât Benî Beyâza'nın azadjısı idi.

Kan alana araplar haccâm derler. Haccâm ücreti hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Hanefiler'le Cumhur'a göre helâldir. Delilleri bu hadîstir. Onlar kan alma san'atı için: «bayağı bir kazanç yolu olmakla tacrabor haram değildir» derler; ve hadîsteki nehyi tenzihe hnmlcder-ler; hattâ bazıları nesih iddiasında bile bulunmuştur. imam Ahmcd b. Hanbel (164—214) iie diğer bir kısım ulemâ'ya göre hür bir kimsenin haccâmlığı san'at edinmesi mekruh; onun ücretini kendi nafakasına snrfetmesi haramdır. Ancak köleleri ile hayvanlarını doyurmak için sarf-edebilir. Delilleri: îmanı Mâlik ilo Alnned'in ve «sünen» sahihlerinin lahrîc ellikleri Muhayyisa hadîsî'dir. Bu hadîse göre Hz. Muhayyisa, Peygamber (S.A.V.)'e haecâm ücretinin helâl olup olmadığını sormuş: Rcsûl-ü Ekrem (S.A.V.) kendisini nehyetmiş. Fakat Muhayyisa ihtiyacı olduğunu söyleyince ;
— Onu develerine alaf yap; buyurmuşlardır. Mezkûr ulemâ haecâm ücretini köleye mutlak surette mübâh görmüşlerdir.
Hadîs-i Şerifte vücuttan kan çıkarmak sureti ile tedavinin caiz olduğuna işaret vardır ki, icmâ'da budur.[307]

934/769- «Râfi' b. Hadîc radıyallahil anh'âen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah Saîlallahü aleyhi ve sellem:
— Haccâm'ın kazancı habistir; buyurdular.»[308]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Habîs : tayyîb'in zıttıdır,
Tayyîb : iyi. güzel, helâl mânâlarına geldiğine göre habîs de: kötü, pis ve haram mânâlarınadır. Acaha haccâm'ın kazancı harâmmıdır? îbni Kayyım (691—751)'e göre mezkûr kazanca habîs demek, sarımsak ile soğana habîs demek gibidir. Bundan sarımsak soğanın haram olmaları lâzım gelmediği gibi haecâm ücretinin dahî haram olması iktizâ etmez. Filhakika Teâlâ hazretlerinin kıymetsiz mallara (habis) itlâk etmesi buradaki habîs'ten haram mânâsı kastedilmediğine delâlet eder.
Vâkıâ «Haccâm'ın kazancı sühten'dir» mealinde bîr hadîs vardır; amma bu hadîs onu tefsir etmiştir. Ve süht'ten murâd: hoş olmayan; demektir. Resûlülah (S.A.V.)'-in haccâm'a ücret

vermesi de bunu teyîd eder.
llmü'l-A'rahî (468—543) diyor ki: «Peygamber (S.A.V.)'in haccâm'a ücret vermesi ile bu hndîs'in arası şöyle bulunur: Ücret vermenin caiz gorüidüğü yer, ma'lmn bir iş için verildiği zamandır; meçhul bir iş için ücret vermek ise memnu'dur».
îlmü'l-CcvzÎ dahî bu mesele hakkında şu mütâlâayı ileri sürüyor: Haccâm'a ücret vermenin keraheti, bu işin hîn-i hâcet'te müslüma-mn müslümana yardım etmesi îcabeden şeylerden olmasındandır. Bundan dolayı ücret alması doğru değildir.[309]

935/770- «Ebu Hüreyre radıyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüliah Sallaîlahü aleyhi ve sellem:
— Allah azze ve celle buyurdu ki : Üç kişi vardır; kıyamet gününde bunların hasmı ben olacağım. (Bunların birincisi) benim nâmıma verip de, sonra gadir eden adam; (ikincisi) hür (bir insan) ı satarak parasını yiyen adam; (üçüncüsü de) çırak tutarak kendisinden istifâde ettiği halde ücretini vermiyen adamdır; dedi.»[310]

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.
hadîs-i Şerif, zikri geçen kimselerin kabahatlarının büyüklüğüne, kıyamet gününde mazlum'm yerine onlara Allah'ın hasım olacağına dElâkt ediyor.
«Benîm nâmıma» ta'birinden murâd : Benim ismime yemin eden ve söz voren, yâhud benim ismimle ve meşru' kıldığım dinimle, demektir, (iadir ve zulmün haram okluğu ittifakı bir meseledir. Hür bir insanı satmak dahî aynı hükümdedir.
Çırağın hakkını, ücretini, vermemek ise onun malını bâlıl ile yemektir.[311]

936/771- «İ bnî Abbas radıyalîahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre; Resûlüllah Sattallahü aleyhi ve sellem:
— Şüphesiz ki üzerine en haklı ücret aldığınız şey Allah'ın-kitabidir; buyurmuşlardır.»[312]

Bu hadîsi Buharı tahrîc etmiştir.

Fakat bu, Ebu Davud'un Hz. Ubâdetü'bnü - Sâmit'ten tahrîc ettiği şu hadîse muarızdır :

«Ben ehl-i Suffa'dan bazt kimselere kitabı ve Kur'ân-ı öğrettim de onlardan bîr adam bana bir yay hediyye etti. Ben :

— Bu yay benim malım değil ki onunla Allah yolunda (ok) atayım; dedim, ve hemen ResûlüMah (S.A.V.)'e gelerek :

— Yâ Resûlüllah! Kendisine kitabı ve Kur'ânt öğrettiğim bir adam bana bir yay hediyye etti. Bu yay benim malım değil ki onunla Allah yol* nda (ok) atayım'; dedim. Resûlüllah (S.A.V.) :

— Eğer- boynuna ateşten bir halka dolanmasını dilersen onu kabul et; buyurdular.»

Ulemâ hu iki hadîsle amel hususunda ihtilâf etmişlerdir. Cumhur ile İmam Mâlik ve Şafiî'ye göre Kur'ân Öğretmek için ücret almak caizdir. Hanefîler'in asl-ı mezhebine göre caiz değilse de mütehhirîn'e göre caizdir; ve fetva'da buna göredir. «Caizdir» diyenler ibni Abbas (R.A.) hadîsi İie amel ederler. «Nikâh bahsi» inde görüleceği veçhile Peygamber (S.A.V.)'İn Kur'ân öğretmeyi mehir yapması da, bunu te'-yîd eder. Onlarca Ubâde hadîsi, İbni Abbas hadîsî'ne muânz değildir. Çünkü İbni Abbas hadîsi sahih, Ubâde hadîsî'nin râvileri arasında ise Muglrc b. Ziyâd vardır ki, bu zât hakkında ihtilâf vardır. İmam Ah-med onun hadîsini münker saymıştır. Yine bu hadisin râvi I erinden, biri Etfvcd b. Ra'lcbc'&ıv. Bu zât hakkında dahî söz edilmiştir. Binâenaleyh üâbit bir hadîs olan ibni Abbas hadîsine muâraza edemez. Ubâde hadisi sahîh bile olsa Hz. Ubâde'nin yaptığı ihsanı teberru etti-
ğine, ondan bir ücret beklemediğine hamledilir. Resûlüllah S.A.V.J'in onu men'etmesi sevabının az olacağına mebnîdir.

Ehl-i Soffa'dan ücret almak ise onlara mahsus olmak üzere mekruhtur. Zîrâ onlar fakir insanlardı, ekseriyetle zenginlerin sadakaları ile geçinirlerdi. Böyle kimselerden ücret almak elbette doğru değildir.

Hanbelîler'le diğer bazı ulemâ'ya göre Kur'ân-ı Kerîm öğretmek için ücret almak haramdır. Bunlar Ubâde (R.A.) hadîsi ile istidlal ederler. Mezkûr hadîsin zaîf olduğunu bir kaç satır yukarıda gördü isek de BuharVnin bu bâbta istitrad sureti ile zikrettiği

rukye (duâ) hadîsi bunır teyîd etmektedir. Ebû Saîd (R. A.)'in rivayet ettiği bu hadîse göre : Sahâbe'den biri araplardan birini bir sürü koyun vermek şartı ile okumuş; hem de üzerine üfürerek Fâtİha'yı okumuş. Neticede adam sanki ipten boşanır gibi yürümeye başlayıvermiş; hiç bir illeti kalmamış. Bunun üzerine şart koşulan koyunları vermiş. Vak'ayı Re-sülülfah (S.A.V.)'e haber verince :
«hakîkaten isabet etmişsiniz. (Bunları) taksim edin ve bana da sizinle birlikte hisse ayırın» buyurmuşlardır.
Bu kıssayı Buharı her ne kadar öğretmek için ücret alınacağını isbât sadedine getirmemiş de olsa onda yine Kur'ân okuma mukabilinde ücret alınabileceğine delâlet vardır; ve Ubâde hadîsini teyîd eder. Çünkü Kur'ân'ı öğretmek için okumakla, tedavi için okumak arasında bir fark yoktur .
İmam Ahmed b. Haribel, Abdurjahman b, ŞibVden sahîh senedle şu hadîsi rivayet etmiştir :
«Peygamber (S.A.V.) :
— Kur'ân'ı okuyun, ama onun hakkında haddi tecavüz etmeyin; ondan yüz de çevirmeyin. Geçiminizi onunla te'min etmeyin; onunla zengin olmak da istemeyin; buyurdular.»
Bu bâb'ta hadîsler çoktur. Hattâ Şcvkânî (1172—1250) : «Bunların mecmuu'mı mülâhaza etmek, okumak için ücret almanın caiz olmıyacağı zannını veriyor» demiştir.[313]

937/772- «Ibni Ömer radıyalîahü anhümd'dan rivayet olunmuştur, demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ve sellcm:
— Ücretlinin ücretini teri kurumadan verin buyurdular.»[314]

Bu hadîsi İbni Mâce rivayet etmiştir. Bu bâb'ta Ebu Ya'lâ ile Bey-hakî'de Ebu Hüreyre'den; Taberânî'de de Câbİr'den hadîsler vardır. Fakat hepisi zaîftirlor.
Çünkü Ibnİ Ömer hadîsinin râvîleri arasında Şarakıy b. Katâmî ile ondan rivayet eden Muhammed b. Ziyâd vardır. Şarakl on kadar hadîs rivayet etmiştir ki, bunların içinde münker olanları vardır. îbrahimü'î - Harbî onun hakkında: «Şarakî Kûfeli'dir. Hakkında söz edilmiştir, gece muhabbetçisidir» diyerek onun

hadîsei olmadığına işaret etmiştir.
Beyhakî ile Ebu Yâ'lâ'nm «Müsncd» inde dahî aynı zevat vardır. Hattâ Beyhakî hadîsi tahrîc ettikten sonra «Bu hadîs zaîftir» demiştir.[315]

940/773- «Ebu Saîd-i Hudrî radıyalîahü anh'den rivayet edildiğine göre; Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem:
— Her kim çırak tutarsa, hemen ona ücretini bildirsin; buyurmuşlardır.»[316]

Bu hadîsi Abdürrezzak rivayet etmiştir. Hadîste inkita' vardır. Onu Beyhakî, Ebû Hanîfe tarîkinden vasletmiştir.
Beyhakî : «Bu.hadîsi Ebu Haııife de böylece rivayet etmiştir» demiştir. Hadîsin başka bir vecihle İbni Mes'ud'dan rivayetinin zaîf olduğu söylenir.
Bu hadîs ücretle çahşhnhm bir kimsenin ücretinin ne miktar olacağım bildirmenin mendûb okluğuna delildir. Çünkü ücret bilinmezse sonunda kavga gürültü çıkabilir.[317]

«Sâhibsiz Yerlerin İhyâsı Babı»

Mevât : İslenmeyen yerdir. Bu kelimenin Ölüm mânâsına gol eri (mevt) don alınması ve işlenen yerler hakkında İhya la'birinin kullanılması işlenmeyen yerlerin Ölüye; işlenenlerin ise diriye benzemesin-dencür. İslenmeyen bir yerin ihyâsı onu zirâate elverişli hale getirmek içine kuyu kazmak ve hendek açmak gibi şeylerle olur.[318]

941/774- «Urve'den o da Âİşe radıyallahü anhâ'dan işitmiş olarak rivayet edildiğine göre; Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellcm :
— Her kim bir kimsenin milki olmıyan bir yeri i'mâr ederse o yere sâhib olmaya, o kimse en lâyıktır; buyurmuşlardır.».[319]

Urve demiştir ki : «hilâfeti zamanında Ömer de bununla

hükmetti»Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.
Hadîs-i Şerif, sâhibsiz bir yeri i'mâr etmenin ona mâlik olmak mânâsına geldiğine delildir. ZâhİrinʼE bakılırsa, hükûme'.in izni bile şart değildir. Nitekim Cumhur-u ulemâ ile Hanefîler'den tmâmeyn'in kavli budur. İmam A'zarri, Ebu Hanîfe'ye göre hükümetin izni şarttır. Cumhur bu hadîs ile istidlal ederler. Bir de bu meseleyi deniz ve nehir sularına, kuş ve hayvan avına kıyâs ederler ve : «Bunlarda hükümetten izin almak nasıl şart değilse, i'mâr meselesinde de şart. değildir» derler.
İmam A'zam'a. göre ise, müslümanların yerlerine seller buralardan geçtiği için böyle yerler milk hükmündedir. Binâenaleyh hükümetten izin almadan ihyâsı caiz değildir.
Bazıları : «Akan su yatağını değiştirirse hükümetin izni ile o yeri ihya etmek: caizdir. Çünkü böyle yerde âmme hakkı kalmamıştır; sahibi de belli değildir. Hükümet reisi de âmmenin menfaati olan yerde izin vermeğe sclâhiyetdardır. Ancak bir yeri ihya için gayr-ı müslim'e izin veremez» derler.
Mnamâfîh HanefÜer'e güre bu meselede müslim ile gayr-i müslim arasında fark yoktur.
Hadisteki «Ömer de bununla hükmetti» ifâdesine bakarak bu hadîsin mürsel olduğuna hükmedenler bulunmuştur. Zîrâ Urve/ Hz. Ömer devrinin sonlarına doğru dünyaya gelmiştir.[320]

942/775- «Saîq b. Zeyd[321] radıyallahü anh'öen, Peygamber SallalInhü aleyhi ve scllom'in :
— Kim çorak bir yer ihya ederse o yer onundur» buyurduğu rivayet olunmuştur.»[322]

İiu hadîsi ÜçMer rivayet etmiştir. Tirmizi onu hasen bulmuş ve : «mürsel olarak rivayet edildi» demiştir. Hakikatte de öyledir. Sahâbî'si hakkında ihtilâf edilmiş: ve bazıları CâbİrʼDir demiş; diğer bazıları Âişe olduğunu söylemiş; bir takımları da Abdullah b. Ömer olduğunu iddia etmişlerdir. Şâyân-ı tercîh olan birincisidir.
İmam Tirmizi (200—279) : «Bu hadîsi bazıları, Hişâm h. Urve*' den o da babasından, o da Peygamber (S.A.V.)'den mürsel

olarak rivayet etti» demiştir. Peygamber (S.A.V.)'in ehl-i ilim olan ashabı ve başkaları bununla amel etmişlerdir.
Müreccah olan Câbir (R. A.) rivayetine göre iki adam Peygamber (S.A.V.)'in huzurunda dâvâ'ya durmuşlardı. Bunlardan biri diğerinin. yerine hurma dikmişti. Resûlüllah (S.A.V.) yer sahibine yerini ajmasını hükmetmiş; hurma sahibine de oradan-hurmalarını çıkarmasını emretmişti. Râvi diyor ki : «Vallahi gözümle gördüm; hurmaların kütüklerine baltalarla vuruluyordu; hurmalar gerçekten tam kıvamında idiler. Böylece tâ bitinceye kadar çıkarıldılar..»
Bu hadîs hakkında yukarıda «gasb» babında îzâhât verilmişti. [323]

943/776- «İbnİ Abbas radıyallahü anhiimâ'dan rivayet olunduğuna göre, Sa'b b. Cessâme radıyallahü anlı kendisine Peygamber Sallallahü aleyhi ve setterri'in :
—: Allah ve Resulünden başka hiç bir kimsenin otlağı yoktur; buyurduğunu haber vermiştir.»[324]

Bu hadîsi "Buharı rivayet etmiştir.
Hima : korunan yer, demektir, ve mübah'ın zıddıdır. Burada ondan murâd : yalnız devlet'e âit hayvanları otlatmak için korunan hususî bir yerde halkın hayvan otlatmasını hükümet reisinin men'etme-sidir.
Câhiliyyet devri'nde bir reis bir yeri kendisine tahsis ederek başkalarını orada hayvan otlatmaktan men' etmek istedi mi, yüksek bir yerden bir köpek havlatırmış. Köpeğin sesi nerelere kadar varırsa o yerler onun otlağı sayılır; başkaları orada hayvan otlatamazmış; fakat kendisi başkalarına âid istediği yerde hayvan otlatabiliyor muş. îşte İslâmiyet hu insafsızca hareketi de ibtâl etmiş; otlak hakkını yalnız Al-I h ve Resûl'ünc tanımıştır. Bittabi bundan murâd: Harb için beslenen a: ve develerle zekât hayvanlarıdır. İmam Şafiî şöyle diyor: «Ha-dis'in iki şeye ihtimali vardır.

1— Peygamber (S.A.V.)'in tuttuğundan başka müslümenlardan hiç bir kimsenin otlak tutmağa hakkı yoktur.

2— Yalnız Peygamber (S.A.V.J'in tuttuğu gibi olan yerleri tutmak caizdir.»
Birinci ihtimale göre Peygamber (S.A.V.J'den sonra hiç bir İslâm hükümdarı'mn otlak tutmağa hakkı yoktur. îkinci ihtimale göre ise Re-sulüllah {S.A.V.J'in makamında bulunan halîfe'ye .bu hak vardır. Bu ikinci ihtimal Buharî'nin Zühfî'den ta'lîk sureti ile rivayet ettiği bir hadîsin de yardımı ile tercih olunmuştur. Mezkûr hadiste: Ömer (R. A.)[325] Şerif ve Rabeze'yi otlak olarak tutmuştur. İbni Ebl Şrybc'nin sahih bir isnadla Hz. Nâfi'dcn rivayet ettiği bir hadîs'e göre, Hz. Ömer, Rabeze'yi develerini otlatmak için otlak İttihâz etmiştir, ŞâfUler'den bazıları vilâyet ve kaza âmirlerini de müslümanlara zarar vermemek şartı ile bu hükme iihâk etmişlerdir.
Hükümet reisinin kendi şahsî malları için otlak ayırmak mes'cıcsi ihtilaflıdır. Razılarına fiöre kendisi için otlak ayıramaz; yalnız zekât hayvanları ile fakir miislümanlar için otlak ayırabilir.
Hi. Ömer (R. A.) kısasası Ebû übryd, İbni Ebl Şeyhe, Buharı ve BcyhakVm\\ rivayetlerine göre şöyledir :
Ömer b. Hattab (R. A.) Hüney isminde bir azadhsını otlak tutmağa göndermiş; ve kmdisine :
— Yâ Hüney! Müslümanlara el uzatma! mazlum'un bed-duâsından kork! Zîrâ mazlum'un duası makbuldür. Bîr kaç deveciği ve bir kaç koyuncuğu olanı mer'aya koy, ama sakın Avf oğlu İle Affan oğlu'nun develerini koyma. Çünkü onların hayvanları helak olursa hurmalarına ve ekinlerine baş vururlar. Fakat bir kaç deve ve bir kaç koyun sâhi-bİnİn hayvanları helak olur da oğullarını bana getirir ve: «Yâ Emîre'l-Mü'minin!» derse ben onları hiç bırakırmıyım a babasız kalasıca? Şu halde su İle otu' vermek bana altın İle gümüşü vermekten daha eh-vendir. Allah'a yemin olsun ki, bu adamlar beni kendilerine zulmettim sanırlar. Öyle ya, bu yerler onların memleketidir. Câhîliyet devrinde bunlar İçin savaşmış; İslâmiyet devrinde de bunlar kendilerinin olmak şartı ile müslüman olmuşlardır. Nefs'im kabza-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, üzerimde Allah yolunda taşıdığım şu mallar olmasa kendi memleketlerinde âlemin mer'alarmı kendilerine yasak etmezdim» demiştir.

Bu haber hükümet resinin şahsî malı için otlak lutamıyacağma delildir.
Hz. Ömer (11. A,)'in «üzerimde taşıdığım mallar» dediği hayvanlar harb İçin hazırladığı atlardır. İmam Mâlik (93—179) bunların kırk bin olduğunu söylemiştir.[326]

944/777- «Bu da İbni Abbas radıyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah Snllallahü aleyhi ve sellem:
— Zarar ve zararla mukabele yoktur; buyurdular.»[327]

Bu hadisi Ahmed ile İbni Mâce rivayet etmişlerdir. İbni Mâce bu hadîsin mislini Ebû Said'ten rivayet etmiştir. Hadîs el-Muvatta'da mürseldir.
Yine îbni Mâce ile Bcyhakl bu hadîsi Uba'detü'bnü's - Sâmifden tahrîc ettm işlerdir. Aynı hadîsi İmam Mâlik, Amr b. Yahya tarîki ile babasından mürsel olarak şu ziyâde ile rivayet etmiştir :
«Her kim (birine) zarar verirse Allah ona zarar verir; ve her kim zorluk çıkarırsa Allah ona zorluk verir» Bu ziyâde ile onu Dâre Kutn'ı, Hâkim ve Bcyhakî, Hz. Ezû Saîd'ten merfu' olarak tahrîc etmişlerdir. Yine bu hadîsi Abdürrczzak (126—211) ile İmam Ahmcd, Hz. İbni Abbas'dan da rivayet etmişlerdir. Bunda şu ziyâde de vardır:
«Kişiye komşusunun duvarına kiriş koyma hakkı vardır; umumî yol da yedi arşındır».
Hadîs-i Şerifin mânâsı : bîr kimsenin din kardeşine bir zarar yaparak onun hakkını yemesi caiz olmadığı gibi zarara karşı zarar yapmak sureti ile mukabelede bulunmak da caiz değildir; Bu hüküm Mcccllc-i Ahkâm-ı adliyye'nin 19. cu maddesinde : «Zarar ve mukabele b-iz'zarar yoktur» şeklinde hulâsa edilmiştir. Meselâ : bir kimse birinden geçmez bir para alsa, o parayı başkasına veremez; birisi diğerinin malını telef etse o da onun malını telef edemez.
Bu hadîs, zarar yapmanın haram olduğuna delildir. Çünkü zararın kendisi nefî edilince onu yapmanın nefyi evleviyette kalır. Zarar yapmanın haram olduğu şer'an olduğu gibi aklen de çirkindir. Burada dayak vurmak, i'dâm etmek gibi şer'î hadler de

bir nev'î zarar olabileceği hatıra gelirse de bunlar asla başkasına zarar kabilinden değil bilâkis Allah tarafından birer cezadır. Binâenaleyh bunları vuranlar zemmolunacak şöyle dursun medhedilirler.[328]

945/778- «Semuratü'bnü Cündeb radıyallahü anh'öen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ResûlüUah sallallahü aleyhi ve seîlem:
— Kim bir kuyu kazarsa, hayvanları için kendisine kırk arşın iğrek vardır; buyurmuşlardır.»[329]

Bu hadîsi Ebû Dâvud rivayet etmiş; İbni Cârûd sahîhlcmiştir.
Onu Hasan-ı Basrî, Hz. Semura'dan rivayet etmiştir. Hasan-t Basrî'nin Semura'dan işitmesi ihtilaflı ise de bu hadîs yukarıdaki hadîsle kuvvet bulmuştur.
Sâhibsiz bir yeri i'mâr eden kimsenin o yere mâlik olurduğunu yukarıda görmüştük. Bu hadis i'mârın başka bir nev'ini gösteriyor.
Duvarla çevrilen yerin sâhibsiz olması mutlaka lâzımdır.[330]

947/779- «Abdullah b. Mugaffel radıyallahil anh'âen rivayet olunduğuna göre; Peygamber sallallahü aleyhi ve selîem:
— Kim bir kuyu kazarsa, hayvanları için kendisine kırk arşın iğrek vardır; buyurmuşlardır.»[331]

Bu hadîsi Ibnİ Mâce zaîf bir isnadla rivayet etmiştir.
Zaîf olmasının sebebi, râvileri arasında îsmail b. Müslim'in bulunmasıdır. Taberânî (260—36Î» bu hadîsi Eş'as'tan tahrîc etmiştir. Bu bâbta İmam Ahmed b. Hanbel, Hz. Ebu Hüreyre'den şu hadîsi tahrîc etmiştir.
«fslâmda kazılan kuyunun harîmi yirmi beş arştn; âdı kuyunun harîmi elli arşındır.)/ Aynı hadîsi Dârc Kutnî
(306—385) Sald b. Müscyycb tarîki ile tahrîc etmiş, fakat onu mür-sel olmakla iîlctlendirmiş ve : «Bunu kim müsned olarak rivayet etti ise vehim eylemiştir» demiştir.
Hadîsin senedinde Dâre KutnVnin şeyhinin şeyh'i olan Muham-

med b. Yusuf vardır ki, bu zât hadis uydurmakla müttehemdir.
Bu hadîsi Beyhakî, Yûnus tariki ile îbni Müscyyeb'ten mürsel olarak rivayet etmiştir. Beyhakî'nm rivayetinde şu ziyâde de vardır:
«Ekinlik kuyusunun harîmi her tarafından üç yüz arşındır». Hadîsi Hâkim (321—405) Hz. Ebu Hüreyre'den hem mev-sûl, hem de mürsel oîarak tahrîc etmiştir.
Ancak mevsûl olan rivayette Ömer b. Kays vardır ki, bu zât zaîiftir.
Hadîs-i Şerif, kuyunun harîmi olduğuna delildir. Harîm'den murâd : Kuyuyu kazarak bozmaktan men'edilen etrafıdır. Ona ha-rîm denilmesi, kuyuya bir zarar getirilmesine mâni' olduğu içindir.
Hz. Abdullah hadîsi'nin, zahiri, bu husustaki illetin kuyu sahibinin ihtiyacı olduğunu gösteriyor. Çünkü kendisi kuyudan su çekerken hayvanları suyun başına toplanırlar.
Ebu Hüreyre (R. A.) hadîsi'nin zahiri ise illetin bizzat kuyunun ihtiyacı olduğuna delâtet ediyor. Kuyuya bir zarar getirmemek için ona yaklaşmamak lâzımdır.
Harîm mes'elesinde ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ebû Hanîfe ile Şafiî'ye göre İslâm'da kazılan kuyunun harîmi kırk arşındır. İmam Ah-med'e göre ise yirmi beş arşındır.
Kaynaklar'a gelince : Bazılarına göre onların harîmi her tarafından beşyüz arşındır. Sel yiriminin harîmi kuyularınki gibidir.
Bütün bu tafsilât mubah olan yerler hakkındadır. Sâhibli yerin harîmi yoktur. Herkes milkinde dilediğini yapmakta serbesttir. [332]

948/780- «Alkamatü'bnü Vâîl'den babası radtyallahü anh'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre; Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem babasına Hadramevt'de bir yer parsellemişlir». [333]

Bu hadisi, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş, ibni Hibban ise sahîhlemiştir.

Hadîsi Tinnizi ile Beyhaki de sahîhlenrişîerdir.
Parselîemek'ten murâd : Sâhihsiz yerlerden bir kısmını kendisine tahsis etmesidir. Bu suretle artık yer onun mil ki olur. Bu hüküm ittifâ-kîdir. Fakat Kadı îyaz (476—544) parselleme dediğimiz iktâ'ın bu mânâya değil, hükümet reisinin ehil gördüğü kimseye Allah'ın malından bir kısmını müsaade etmesi mânâsına geldiğini hikâye etmiş ve demiştir ki: «Bu kelime ekseriyetle arazî hakkında kullanılır. Ve yeri İmâmü'l - Müslimîn dilediğine, ya temlik eder, yâhud bir müddet gelirini ona verir. İşte zamanımızda «Iktâ'» denilen şey budur. Ulemâmızdan bunu zikreden kimse görmedim, Fıkhî yoldan bunu tahrîc müşküdir. Öyle anlaşılıyor ki, parseli alana bu müsaade ile tıpkı bir yere ev yapmak gibi bir ihtisas hâsıl oluyor; lâkin bununla o yerin kendine mâlik olmuyor.»
Bazıları Kâdi'nin bu sözüne cezmen kail olmuştur. Evzaî (88—157) ise aksini idda etmiştir, îbni Tîn şöyle diyor «Parsel şeklinde tevzi yer veya akarda olur; ve ancak ganimetten verilir. Bir müsimanın veya zimmî'nin hakkından verilemez. Iktâ' bazen temlik, ba-zan da temlik'in gayri olur.»[334]

949/781- «İbnİ Ömer radıyaüahü anhümâ'âan rivayet olunduğuna göre Peygamber sallalîahü aleyhi ve sellem Zübeyr'e atının koştuğu yeri bahşetmiş; o da atı (kıvamını buluncaya kadar) koşturmuş; sonra doğrulayarak kamçısını atmış. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) :
— Ona kamçının vardığı yeri verin; buyurmuşlardır.»[335]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Hadîste za'f vardır.
Çünkü râvîleri arasında Abdullah b. Ömer b. Hafs vardır. Bu zât hakkında söz edilmiştir.
Hadîsi îmanı Ahmcd b. Hanbcl, Hz. Esma binti Ebî Bekir'den lahrîc etmiştir. Pay edilen malların Benî Nadîr'e âi'd olduğu bunda beyân edilmiştir. Buharı ile Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri Esma hadîsi'nde de, Hz. Esma (R. A)}hâ)'nın: «Ben Peygamber (S.A.V.}'in Zübeyr'e ayırdığı yerden başımda hurma taşırdım. O bana Fersah'ın üçte ikisi kadar uzakJı» dediği

zikredilmektedir. Arazînin Beni'n - Nâ-dîr'e âid olduğu Buhârİ'dc dahî zikredilmiştir.[336]

950/782- «Sahabeden bir zâttan rivayet edilmiştir, (radıyalfahü anlı) demiştir ki : Peygamber scülalUthü aleyhi ve scllcm ile birlikte gaza ettim de onu şöyle derken işittim :
— İnsanlar üç şeyde ortaktırlar : Ot'da, su'dave ateş'de.».[337]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir, râvîleri sikadır.
İbni Mdce Ebu Hüreyre (R.A.)'don merfu' olanık şunu rivayet etmiştir :
«Men'edilmeyen üç şey vardır: Ot, su ve ateş».
Bunun isnadı sahihtir.
Bu bâbta bir çok rivayetler vardır; lâkin hiç biri i'tirâzdan salim değildir. Bununla beraber mecmu' i'tibâriyle hüccet olabilirler. Müslim v.e diğerlerinde hassaten su hakkında hadîsler vardır.
Kele' : Yaş olsun kuru olsun ot demektir. Kuru ola arapiar «haşiş» ve «heşîm» derler. Yaş ota ise «halâ» ve «uşb» denilir.
Hadîs-i Şerîf, mezkûr üç şeyin hiç bir kimseye mahsus olamıyaca-ğına delildir. Kırlardaki ot hakkında mesele ittifakıdır. Yalnız hükümetin yasak etliği yerler bundan müstesnâ'dır. Çünkü az yukarıda görüldüğü vecihle bu yerlerin mer'ası mîrî hayvanlarına mahsustur. Milk olan yerlerin otu ulemâ arasında ihtilaflıdır. Ru cihet de yerinde görülmüştür. Bu hadîs «mubahtır» diyenlerin delilidir.
Ateşten murâd'ın ne olduğu dahi ihtilaflıdır. Bazılarına göre bundan murâd : odun yakmak, diğer bazılarınca kandil yerine ziyasından istifâde etmektir. Hattâ : «Çakmak taşı gibi kendisinden ateş çıkan taştır» diyenler bile olmuştur. Fakat burada ateşlen murâd; hakiki ateştir, demek en doğru bir sözdür. Eğer ateş birinin mijki olan odundan hâsıl olmuşsa bazılarına göre odunun hükmünü alır; diğer bazılarına göre bundada sudaki hilaf carî olabilir; zîrâ ihtiyâç ve bu bâb'taki müsamaha umumîdir. Su hakkında yerinde îzâhâi verilmiş ve her ne kadar milk sahibinin tekaddüm hakkı olsa da fazla suyu

ihtiyaç sahiplerinden men' edemiyeceği görülmüştü.
Bazılarına göre kuyu veya çeşme'yi satmak caizdir. Çünkü memnu' olan yalnız fazla suyu satmaktır. Çeşme ve kuyuyu satmak memnu' değildir. Nitekim Hz. Osman (R.A.) Peygamber (S.A.V.)'in emri ile Bi'r-î Rûme denilen kuyuyu yahûdî'den satın alarak müslümanlara sebil yapmıştır.[338]

«Vakıf Babı»

Vakıf, lügat'te: hapis demektir. Şerîat'le ise : muayyen bir malı sahibinin milkinde hapsederek menfaatini tasadduk etmektir. [339]

951/783- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre; Peygamber sallpllahü ileyhi ve seîlcm:
— Âdem oğlu Öldüğü vakit ondan (her) ameli kesilir, yalnız üç şey müstesna: sadaka-i câriye, yâhud kendinden faydalanılan ilim veya kendisine duâ edecek hayırlı evlâd; buyurmuşlardır.»[340]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Sadaka-i câriye : devamlı sadakadır. Ulemâ bunu «vakıf» diye tef-sîr etmişlerdir. Hadîsi burada zikretmenin sebebi de budur. İslâm'da ilk vakıf yapan Hz. Ömer (E. A./dır. Nitekim îbni Ebi Şeybe (—234) İslâm'da ilk vakfın Ömer'in sadakası olduğunu tahric etmiştir. Hadîsi aşağıda gelecektir. Tirmizl : «Sahabe ile mütekaddîmîn fukâhâ arasında arazîyi vakfetmenin cevazı hakkında hilaf bilmiyoruz» demiştir.
imâmı Şafiî, onun islâm'ın hasâisinden olduğuna, câhiliyyet devrinde bilinmezdiğine işaret etmiştir. Faydalanılan ilimden murâd uhrevî faydadır.
Evlâd sözü kız ve oğlana şâmildir; yalnız duası makbul olmak için sâlih evlâd olması şart kılınmıştır.
Hadis-i Şerif, ölümden sonra bu üç şeyden maada her şeyin ecri kesildiğine, fakat bunların ecir ve sevabının dâima yenileneceğine delildir. Hadîste evlâd'ın ana babaya yaptığı duâ ile onlar İçin verdiği sadaka'nın ve onların borçlarını ödemek gibi şâir sadakaların ana ve babaya ulaşacağına da işaret vardır.
îbni Mâce (207—275)'nin tahrîc ettiği bir hadîse göre öldükten sonra faydalı olacak şeyler üçten fazladır. Hadîsin lâfzı şudur :
«Şüphesiz ki Öldükten sonra mümine ulaşacak amellerinden bazıları: neşrettiği ilim, bıraktığı sâlih evlâd, veya mîras bıraktığı mushaf, yâhud, yaptığı mescid veya yolcu için kurduğu ev,

yâhud akıttığı nehir, yahut hayatında ve «sıhhatinde iken malından çıkardığı sadakadır. (Bunlar) öldükten sonra ona varacaktır.»
Daha başka hasletler de rivayet olunmuştur ki, bunların mec-mu'u onu bulur, imam Süyûti bunları şu beyitlerde toplamıştır :
Âdem oğlu öldüğü vakit ona on fiilden başka bir şey varmaz. Bunlar : neşrettiği ilimler, evlâd duası, hurma dikmek, câri sadakalar, mushaf mîrâsı, kışla, kuyu kazmak voya nehir akılmak, ga-riblerin sığınması için kurduğu ev, yahut zikir mahalli (olan mescidierdir.»[341]

952/784- «İbnİ Ömer radiyallah.il anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Ömer Hayber'den bîr yer ele geçirmiş de. Peygamber M'llftllahii aleyhi ve sellem'e gelerek bu yer hakkındaki emrini diledi ve :
— Yâ Resûlüllah, Ben Hayberde bir yer ele geçirdim kİ kendimce bundan daha nefis bir mala rastlamış değilim; dedi. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) :
— İstersen aslını vakfeder ve onu fakirlere tasadduk edersin; buyurdular.»[342]
Ravî demiştir ki : Artık Ömer de o yeri, aslı satılmamak, mîras olarak alınmamak ve bağışlanmamak şartı ile tasadduk etti. Onu fukara, yakın akraba, köleler, Allah yolunda olanlar, yolcu ve misafirler arasında tasadduk etti. O yerin mütevellisine vakıftan ma'ruf şekilde yemekte ve mal edinmemek şartı ile her hangi dostunu doyurmakta bir beis olmıyacaktı.»
Hadîs müttefekun aleyh'tir. Lâfiz Müslim'indir. Buharî'nin bir rivayetinde : «aslı satılmamak ve bağışlanmamak lâkin gelirini İnfak etmek üzere tasadduk etti» denilmiştir.
BuharVnın rivayeti (satılmamak, bağışlanmamak) sözlerinin Peygamber (S.A.V.)'İn ifâdesi olduğunu ve vakfın hâl-ü şân'ı hu idigini gösteriyor. İmanı Ebu Hanlfo vakfın satılabileceğine kail olmuştur. Hadîs-i Şerif onun kavlini reddediyor. Hattâ İmam Ebu Yusuf: «Bu hadîs Ebu Hanıfr'yc baliğ olsa ona kail olur; vakfın satılmasına kail olmaktan dönerdi» demiştir.
«Mütevellinin ma'ruf şekilde yemesi» meselesine Kıırluhî şöyle

diyor : «âdet, mütevellinin vakfın gelirinden yemesiyle cereyan etmiştir. Hattâ vâkıf, yememesini şart kılsa bu yaptığı çirkin görülür». Ma'ruftan maksad, âdet olan miktardır. Bazıları : «şehveti gideren miktardır» demiş. Diğer bazıları da «işine göre alır» mütalaasında bulunmuşlardır. Fakat birinci kavil daha evlâdır.
İmam Ahmcd'in rivayetinde Hz. Ömer (R. A.) bu vasiyyeti Hz. Ümmü'l - Mü'mînîn Hafsa (R. Anhâ)'y& yapmış; sonra Hz. Ömer sülâlesinin büyüklerine intikâl ettirilmesini istemiştir.
Böyle bir hadîsi Dâre Kutnî dahî rivayet etmiştir.[343]

953/785- «Ebu Hüreyre radtyalîahü mıh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem Ömer'i zekât üzerine memur gönderdi ilâh...» [344]

Bu hadiste: «Hâlid'e gelince şüphesiz ki o zırhlarını ve teçhizatını Allah yoluna vakfetti.» ifâdesi de vardır.
Hadîs-i Sent, zekât malla m Lhfc olduğuna keza zekafla harb alat, almanın ve vakfetmenin sahih olduğuna delildir, i- Azam, gor Menk ul o yaran vakfı caiz değildir; çünkü bunlar değişebilir; halbuki yakıt müebbeddir.
Bu hadîs, hayvanın vakfodilebileceğino de delalet od yor (a'tâd) dan nıurad attard.r denilmiştir. ZokAlin aokis sun lan birine vonlebileceği de bu hadis'in isâret ettig, hükümlerde,ll.ni Dal:im-iV,, («25-702) bu hadis akkında joylc den u*r. «TladİB, rikrcdilcn hususata da, daha başkalarına da ,hUm,dM n Binâenaleyh mezkûr husûsâlta hiQ biri hakkında onunla .Btıdlaledilemez. Hâlİd'in âlet ve teçhizatını hapsetmesi sırf bir gözetleme ve bekleme için olur da vakıf olmayabilir.»[345]

«Hîbe, Umrâ Ve Rukbâ Babı»

İslâmiyet nazarında, başkalarının kalbine ısındıran ve onlara muhabbet, sevgi aşılayan her şey makbul ve matlup'tur. Ancak bu, insanların ihtiyacına göre değişir. îhtiyaç pek ziyâde ise o

makbul şey farz-olur; zekât gibi. îhtiyaç pek zarurî değilse, o şey de mendûb ve müste-hâb olur. îşte hibe bu nevi'den bir fazilettir.
1 Hibe : Bağış demektir. Şer'an ise : muayyen bir malı karşılıksız olarak temlik etmektir. Bazen bağışlanan şeye de hibe denilir. Umrâ : Ömür boyunca istifâde etmek için verilen hânedir. Rukbâ : «Ben evvel ölürsem bu ev senin, sen evvel ölürsen benim olacak» demektir. Murakabeden alınmıştır. Çünkü her iki taraf diğerinin ölümünü murakabe eder. Asıl i'tibâriyle umrâ ile rukbâ câhiliyyet devri muâmelelerindendirler. İslâmiyet onların hükmünü kaldırmamıştır.[346]

954/786- «Nu'mân b. Beşîr[347] radıyallahü anhümâ'dan rivayet edildiğine göre, babası kendisini Resûlüllah soliallahü aleyhi ve sellem's getirerek :
— Gerçekten ben şu oğluma bîr kölemi bağışladım; demiş. Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellcm ;
— Her çocuğuna bunun gibi (bîr köle) bağışladın mı? diye sormuş :
— Hayır; demiş. Resûlüllah saLcllahü aleyhi ve sellcm:
— O halde onu geri çevir; buyurmuşlar
Bir rivayettE: «Babam benîm sadakama şâhid yapmak için Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'e gitti. O kendisine :
— Bunu bütün çocuklarına yaptın mı? diye sordu. Babam :
— Hayır; dedi.(Bunun üzerine) :
— Allah'dan korkun ve çocuklarınız arasında âdil olun; buyurdular. Babam da döndü* ve o sadakayı İade etti» denilmiştir.[348]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Müslim'in bir rivayetinde, Peygamber (S.A.V.) : «Sen buna benden , başkasını şahid tut» buyurmuş : Sonra : «Çocuklarının sana İtaatte müsâvî olmaları seni memnun eder mi?» dîye sormuş : «Evet» deyince «O halde hayır» buyurmuşlardır.
Hadîs-i Şerif bağış hususunda ana-baba'nın çocukları arasında müsâvaat'a riayet etmelerinin vâcib olduğuna delildir. Bunu

Buharı (194—256) tahrîc etmiştir. îmrtm Ahmed ile Sevr'i (97—161)'nin ve diğer bazı ulemâ'nm mezhebi budur. Onlara göre müsâvaat yoksa hibe bâtıldır. Yalnız müsâvaat'm nasıl yapılacağı ihtilaflıdır. Bazıları: «Erkek ve kız çocuklarına bağışı müsâvî yapmakla olur» demişlerdir. Bunların delil : Hadîs'in ttcsâî'deki rivayetinde «aralarında müsâVaat gösterseydinya» buyunılmâsı; İbni Hibban'm rivayetinde: «aralarım müsâvî tutun.» 'bni Abbas (R. A.) hadîsinde : «Çocuklarınızın arasını bağış hususunda müsâvî tutun. Ben bir kimseyi üstün tutacak olsam kadınları tercih ederdim» buyurmuş olmasıdır.
Bu hadîsi Saîd b. Mansur ile Bcyhakî hasen bir isnadla tahrîc etmişlerdir.
Bir takımları : tpsviye, erkeğe kadından iki misli fazla vermekle olur; çünkü mîrns hususunda hakları böyle tevzi olunur» derler. Cumhur-u ulemâ'ya göre ise, çocukları arasında müsâvaat'a riâyet etmek anne ve babaya farz değil, mendûbtur.[349]

955/787- «ibnî Abbas radıyallahü anhümd'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûiüllah sallaliahü aleyhi ve seîlem :
— Hibesinden dönen kustuktan sonra dönerek kusmuğunu yiyen köpek gibidir; buyurdular.»[350]

Hadîs müttefekun aleyhTİr.
BuhnrVnin bir rivayetinde : «Kötülüğe örnek olmak bize caiz değildir. Hibesinden donen kustuktan sonra dönerek kusmuğunu yiyen köpek gibidir» buyrulmuştur.
HadİK-i Şerîf hibe'den dönmenin memnu' olduğuna delildir. Cum-hur-u ulemâ'ya göre hibe'den dönmek haramdır. Hatta Buharı «Bir kimseye hibe ve sadakasından dönmek helâl değildir» namı altında bir lıâb tahsis etmiştir. Cumhur yalnız aşağıdaki hadîste beyân olunan evlâda hibe mes'clesini istisna etmişlerdir. İmam A'zam. ile diğer bazı ulemâ "ya göre hibe'den dönmek maaîkerahe helâldir. Fakat zî-rahim denilen yakın akrabaya yapılan hibeyi onlardan istisna etmiştir. Onlara jjöre hadîs'ten m ura m : kerâhet'in şiddetini beyandır. Tahavî (238—321) diyor ki: Hadîsteki (kusmuğuna Önen gibi) la'biri her ne

kadar talinin ifâde ederse de diğer rivayetteki (köpek gibi) ta 'biri bu işin. haram olmadığına delâlet eder. Çünkü köpek mükellef değildir. Binâe kusmuk yemek de haram değildir. Maksad:köpekResûiüllah (S.A.V.) Demişlerdir ki :olmuştur.[351]

956/788- «İbni Ömer ve İbni Abbas radıyallahü anhüm'ûen Peygamber sallaliahü aleyhi ve scUcm'dan işitmiş olarak rivayet edilmiştir, Resûiüllah (S.A.V.) Demişlerdir ki :
— Müslüman bir'adama bir bahşişi verip de sonra ondan dönmek helâl olmaz; yalnız babanın evlâdına verdiği
şeyden dönmesi müstesna.»[352]

Bu hadîsi Ahmed ile Dört'ler rivayet etmiş; Tirrnm, İbni Hibban ve Hâkim onu sahîhlemişlerdir.
Çünkü «hela! olmaz» ta,'biri haram olduğunu ifâde hususunda zahirdir. Onu kerâhct'c hamletmek zahir olan hükmünü değiştirmek olur. Evlâda yapılan bağışı istisna etmesi çocuk büyük olsun, küçük olsun ona yaptığı bağıştan dönmesinin caiz olmadığına delildir. Bir takımları bunu küçük çocuğa tahsis etmiştir. Bazıları da kadının kocasına mehrini bağışlamasını tahsis ederek : kadına bu bağışta^ dönmek caiz değildir; demişlerdir. Bu re'yi teyîd eden bir hadîs İmam Buharı (194 — 256) Nchâl (11—95) ile Ömer b. Abdülaziz'den ta'lîkar- rivayet etmiştir. Zühri (—124) ise : «Kocası kadına hîle yaparak aldattı ise kadın hibesinden dönebilir» demiştir zîrâ Abdilrrczzak (126—211)'m münkati' bir seriedle tahrîc ettiği bir hadîste: «kadınlar ya rağbetten, ya korkudan bağış yaparlar; binâenaleyh hangi ka-dın kocasına bir şey verir de sonra dönmek isterse döner.» Buyurulmuştur.[353]

957/789- «Âişe fadtyalldhv, anhâ'âen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallaliahü aleyhi ve sellem hedîyyeyi kabul eder; ve onun karşılığını verirdi.»[354]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.

Hadîs-i Şerif, Peygamber (S.A.V.)'in hediyye hususundaki âdetini bildirmektedir. Fahr-i Kainat (S.A.V.) Efendimizin daimî âdetleri: he-diyyeyİ kabul etmek ve karşılığında onun bedelini vermekti. Hattâ Ibnİ Ebi Şey be (—234)'nin bir rivayetinde :

«Hedİyyeye ondan daha hayırlısı ile karşılık veriyordu» denilmektedir.

Bazıları bu hadîs ile hediyyeye karşılık verilmesinin vâcib olduğuna istidlal ederler ;ve : «Zîrâ Hz. Peygamber (S.A.V.)'in daimî âdeti olması vücûbunu iktizâ eder» derler. Fakat bu istidlal tamam değildir. Çünkü Peygamber (S.A.V.)in dâima hediyyeyi hediyye ile karşılaması omu tabiatı iktizâsı cömertliğinden ve güzel ahlâkındandir.

İmam Şafiî yeni mezhebinde, karşılığında hibe beklenen hibe'nin bâtıl olduğuna kail olmuştur. Çünkü bu meçhul -kıymetle yapılan bir satıştır. Bir de hibe teberrû'dur. Eğer karşılığında bir şey vâcib olur derselî, trampa mânâsına gelir; halbuki şeriat olsun, âdet olsun, hibe ile satışın arasında fark yapmıştır. Karşılık gerektiren şeye satış derler; hibe böyle değildir.

MâlikİIer'den bazılarına göre hibe mutlak olarak, yâhud karşılığında hibe bekliyen biri tarafından yapılırsa, meselâ fakır bir kimse zengine hibe ederse hibe'ye hibe ile mukabele etmek vâcibolur. Zengin fakire hibe ederse bir şey lâzım gelmez. Hİbe'yi yapan, verilen mukabil . hibeyi az görür de razı olmazsa MaÜkîler'in bazılarına göre verilen karşılık hibe edilen şey kıymetinde ise hibe sahîh ve lâzımdır. Diğer bazılarına göre ise razı oluncaya kadar istediğini vermek lâzımdır. İmam Mâlik (93 —179)'ten meşhur olan, birinci kavildir.[355]

958/790- «İbni Abbas radıyalîahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Bir adam Resûlüllah sallattahü aleyhi ve sellem'e bîr dişi deve hibe etti. O da kendisine devenin karşılığını verdi ve :

— Râzt oldun mu? diye sordu. Adam :

— Hayır» deyince daha tazla verdi ve :

— RâZ! Oldun mu? diye sordu. (Yine) :

— Hayır» cevâbını alınca daha fazla verdi, ve :

— Râzi oldun mu? d've sordular. (Nihayet) adam :

— Evet» dedi.»[356]

Bu hadîsi Ahmed rivayet etmiştir. İbni Hibbân onu sahîhlemiştir. Hadîsi Tirmizî dahî uzun uzadıya rivayet etmiş ve bedel'in «altı dâne genç deve» olduğunu bildirmiştir. İbni Hibban'm rivayetinde Peygamber (S.A.V.) in :
«Vallahi Kureyş'den veya ensâr'dan yahut Sakîf ten olandan başka hiç bir kimseden hibe almamak içimden
geçti» dediği beyân olunmaktadır.
Aynı hadîsi Ebu Dâvud ile Nesâl, Hz. Ebu Hüreyre'den rivayet etmişlerdir.
Hadîs4 Şerif, hibe edenin rızâsının şart olduğuna delildir, Hz. Ibnî Ömer'in hurîur. Bu kavît. sâb'b olanlara göre rızâ şart olunca ortada mün'akid olmuş bir satış yoktur.[357]

959/791- Câbir radıyallâhü an/ı'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sdllallahü aleyhi ve sellem;
Umrâ hibe edilen kimseye aittir; buyurdular.»[358]

Hadîs mütiefekun aleyh'Ur.
Müslim'in (Câbir'dcn) rivayetinde : «Mallarınızı elinizde tutun ve onları ifsâd etmeyin; zîrâ her kjm umrâ yaparsa o (nun milkiyctî) diri iken de ölü iken de kendisine umrâ yapılana ve çocuklarına aittir.» denilmiş; bir rivayette : Resûlüllah ftallallahü aleyhi ve scîlcm'ın caiz gördüğü umrâ ancak ve ancak : Bu hâne çocuklarınadır; diyerek yapılandır: Yaşadığın müddetçe bu hâne senİn olsun; diyerek yapılana gelince: şüphesiz ki bu sahibine döner; buyurulmuştur.»
Ebu Dâvıtd ile NcsâVnin rivayetlerinde ise: «Rukbâ ve umrâ yapmayınız! Çünkü kime bir şey rukbâ veya umrâ yapılırsa o şey o kimsenin mirasçılarının olur» Buyurulmaktadır. Yukarıda da arz ettiğimiz vecihle.
Umrâ : bir kimsenin evini birine vererek : «Bu evi sana ömrün boyunca verdim» demesidir.
Rukbâ : «Bu evi sana verdim. Eğer senden evvel ölürsem ev

senin; sen benden evvel ölürsen benimdir» demesidir.
Hadîs-İ Şerif, umrâ ve rukbâ'nm meşru olduğuna delildir. Cumhur-u ulemâ'nın mezhebi de budur. Bu bâbta muhalefet eden yalnız Dnvud-u Zâhirî'dır; zîrâ bir rivayete göre Umrâ'ya kail olmamıştır. Rukbâ hususunda Hanefiyye imamları arasında ihtilâf vardır. İmam A'zam'la. İmam Muhammcd'e göre bâtıl; imam Ebu Yusuf'a göre caizdir. «Bâtıldır» diyenlerin delili : Şureyh'in[359] rivayetine nazaran Peygamber (S.A.V.)'in Umrâ'ya. cevaz verip rukbâ'yı reddetmiş olmasıdır. Ebu Yusuf un delili ise Hz. Câbir hadîsidir.
Umrâ'da temlikin neye âid olduğu ihtilaflıdır .Cumhur'a göre milkin rakâbesine yani kendine aittir; ve bu bâb'ta şâir bağışlarla umrâ arasında bir fark yoktur, tmam Şâfi'ı ile İmam Mâlik'e göre ise temlik menfaate aittir, ve üç kısım olur : Müebbed, mutlak ve mukayyed :
Müebbed : ebedî kaydı ile yapılandır.
Mukayyed : sene, ay gibi kayıdlarla kayıtlanan,
Mutlak : kayıdsız yapılan umrâ'dır.
Esa'.ı olan kavle göre umrâ bu üç nev'in her biri ile yapılabilir.- Fakat vaki' olan umrâ Haneîîler'c göre ömür boyunca devam eder. Öldükten sonra o hâne tekrar sahibine iade.edilir. Diğer ulemâ'ya göre ise umrâ hibe edilen kimsenin milki olmuştur. Ancak «Bu hâne yaşadığın müddetçe senindir» demişse o zaman milki olmaz; çünkü bu şartla o, umrâ olmaktan çıkar da, ariyet olur.
«Mallarınızı elinizde tutun» «rukbâ yapmayın» gibi tâ'birleri cumhur, kerahet ve irşâd mânâlarına hamletmişlcrdir. Çünkü eskiden arap'lar umrâ ve rukbâ yaparlar; bu akidlerden istifâde edenler Öldümü haneler tekrar eski sahihlerine iade edilirdi. Nitekim Hanefîle:'e göre umrâ şimdi de öyle olur.[360]

960/792- «Ömer radıyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Bîr atı Hak yolunda tasadduk ettim. Fakat sahibi hayvanı gözden kulaktan düşürdü. Ben de onu ucuza satacağını anladım da Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem'e sordum:

— Onu sana bir dirheme bile verse satın alma! ilâh...; buyurdular.»[361]

Pladîs müttefekun aleyh'Ur. Bu .iadîs'in tamamı şöyledir :
«Çünkü sadakasından dönen, kusmuğunu yemeğe dönen köpek gibidir».
Gözden, kulaktan düşürmek'ten maksad: hayvana bakmadığını, yemine, suyuna dikkat etmediğini anlatmaktır. «Onu satın alma!» yerine tir rivayette : «sadakandan dönme» buyurulmuş: ve satın alma'ya, sadakadan dönmek denilmiştir.- Çünkü bu hususta satıcının müşteriye müsamahakâr davranması âdettir. îşte âdeten müsamaha edilen miktara hadîste, «dönmek» denilmiştir. Bazılarına göre satın almaya mübâleğa için «dönmek» denilmiştir. Zîrâ hayvanı satın alması dönme'ye benzetilmiştir.
Bazıları hadîsteki nehy'in zahirine bakarak unu tahrîm mânâsına almışsa da cumhur-u ulemâ onun tenzih için olduğuna kaildirler.
Tabcrî (—694) bu hadîsin umumundan, haklarında hadîsler vâ-rid olan bazı istisnaların yapılmasına kaildir. Meselâ hibe'yi baba evlâdına yapmışsa, keza hibe edilen şey henüz kabzedilmemişse hibeden dönmek caizdir.[362]

961/793- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den Peygamber sallaîîahü aleyhi ve sellem'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resûtülah (S.A.V.) :
— Birbirinize hediyye verin, sevişirsiniz; buyurmuşlardır.»[363]

Bu hadîsi Buharı «cl-Edcbü'l - Müfred» adlı eserinde rivayet etmiştir. Onu Ebû Yâ'lâ dahî güzel bir isnadla rivayet etmiştir.
Hadîsi Bcyhakî ve başkaları da tahrîc etmişlerse de, râvilerinin hepsi hakkında söz edilmiştir. Musannifin isnadını hasen bulmadı galiba şâhidlcri bulunduUundandır. Nitekim zaîf de olsa aşağıdaki hadîs bile onun şâbidlcrindeNdir.[364]

962/754- «Enes radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur.

Demiştir ki: Resûlüllah sallaîîahü aleyhi ve sellem :
— Birbirinize hediyye verin çünkü hediyye kini çekip Çlkanr:; buyurdular.»[365]

Bu hadisi zaîf bir isnadla Bezzar rivayet etmiştir.
Hadîs'in başka tarikleri de vardır; fakat hiç biri zaîfliktcn hâli değildir. Bununla beraber hediyye'nin kalplerde ne derece mümtaz bir mevkii olduğu da beyân'dan müstağnidir.[366]

963/795- «Ebu Hüreyre radıyallahü anVden rivayet edîirhiştîr.Demiştir ki: Resûlüllah sallaîîahü aleyhi ve sellem:
— Ey müslürnan kadınlar! sakın bir komşu kadın komşusunu koyun paçası dahî olsa (hediyyesî dolayısiyle) tahkîr etmesin; buyurduLar.[367]

Hadîs müttefekun a.eyh'tir.
Bu hadîste hazîf vardır. Tahkîr'in hediyye i'tibâriyle olduğu zikre-dilmemiştir. Koyun paçasından murâd: komşu kadınların birbirlerine hediyye vermelerine teşvik hususunda mübalâğa göstermektir. Yoksa onu hediyye etmek âdet olmamıştır.
Hadîsteki nehy'in hediyyeyi veren'e de alan'a da tevcihi mümkündür, yeren'e müteveccih olduğuna göre mânâ : «Verdiği hediyye bir koyun paçası bile. olsa onu küçümseyerek tahkîr etmesin» alana tevcih edildiğine göre : «Hediyyeyi alan pek değersiz bulup da onu tahkîr etmesin» demek olur. Hattâ her ikisini birden murâd etmeğe de bir mâni' yoktur.
Hadîs-i Şerif'de hcdiyyryc, bahusus az bir şeyle de olsa komşuların birbirlerine hediyye vermelerine teşvik vardır. Çünkü hediyycdo mu-' habbet celbi ve dostluk tesisi vardır.[368]

964/796- «İbni Ömr radıyallahü anhümâ'dan Peygamber sallalla-hü aleyhi ve scllcm'den işitmiş olarak rivayet edilmiştir ki:
— Her kim bir şey hibe ederse karşılığı kendisine verilmedikçe O kimse hibesin (' dönmekt) e pek haklidir; buyurmuşlardır.»[369]

Bu hadîsi Hâkim rivayet elmiş ve sahîhlemiştir. İbni Ömer'den mahfuz o!;m, hadîsin Ömer'den kendi sözü olmak üzere rivayetidir.
Musannif, bu hadîsi Hâkim ile İbni Hazm'in de sahîhledikİerini söylüyor.
Hadis-i Şerir hibe'nin bedeli verilmemişse ondan dönmenin caiz olduğuna, heılı !i verilmişse dönülemiyeceğine delildir. Bu hususta yukarıda söz edilmişti.
Kendinden asa-ii hâili bir kimseye hibe ekseriya sadaka gibi olur. Halleri müsavi olanların birbirlerine hediyye vermesi sevgi ve dostluğu celbetmek içindir. Örf-ü âdet hediyyeyi verenle alanın hallerine göre cereyan etmiştir.[370]

«Lükata Babı»

Lükata : Tesadüfen bulunan şeydir. Bulunan insan olursa ona «lakît»; hayvan olursa «daalle» derler. Bunların her birinin hükümleri fıkıh kitaplarında beyân edilmiştir.[371]

797/965- «Enes radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Jemiştir kî : Peygamber sallaîlahü aleyhi ve scllcın yolda bir hurma dönesine rastladı ve :
— Eğer sadakadan olduğundan korkmasarn bunu yerdim; buyurdular.»[372]

Hadis müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîs müsamaha götüren ehemmiyetsiz bir şey bulunduğu zaman alınabileceğine, onu İ'lâna filân hacet olmadığına, bulanın ona mâlik olduğuna delildir. ZâhirV bakılırsa kıymetsiz bir şeyi sahibi belli bile olso almak caiz gibi görünmüyorsa da mes'ole ihtilaflıdır. Bazılarına göre o şey'İ az da olsa almak caiz değildir. Ancak sahibi izin verirse o zaman caiz olur. Buna şöyle bir sual vârid olmuştur: Müslümanların hükümdarına, onların zayi' mallarını ve zekâtlarım korumak îc.abedcr-k' n Peygamber (S.A.V.) o hurma dânesini nasıl yerde bıraktı? Cevabı da şudur:

Peygamber (S.A.V.)'in o hurmayı muhafaza için almadığına dâir bir deli! yoktur. O yalnız vera' ve takvasından dolayı yemeyi terketmistir.
Şöyle de cevap verilebilir: Peygamber (S.A.V.) onu sadaka yiyebi-lon birisi buldun da yesin diye ka.sden bırakmış olabilir. Çünkü hü-kıımdara ancak sahibinin arayıp soracağı, belli oian malları muhafaza etmek îcabeder. Yoksa bir hurma dânesi gibi A de ten lerkediien şeylerin de muhafazası lâzım gelmez.
Hadîs-i Şerifte, haram olması mümkün görülen şüpheli şeyleri yemekten sakınmaya teşvik vardır.[373]

966/798- «Zeyd b. Hâlid-i Cühenî[374] radıyallü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Peygamber sallaîlahü aleyhi ve scllcm'e bir adam gelerek lükata'nın hükmünü sordu. Resûlüllah sallîahü aleyhi ve sellem:
— Onun kabını ve kabının bağını tan., sonra onu bir sene rlân et. Eğer sahibi gelirse ne a'lâ ge.mezse onu ne yaparsan yap; buyurdu. Adam :
—Ya bulunan koyunlar? dedi. Peygamber (S.A.V.):
— Onlar ya senin ya din k«rdeşinin yâhûd kurdundur; buyurdular. Adam :
— Ya bulunan develer? dedi :
— Sana ne, onların su tulumları ve tabanları yanların-dadır: Sâhibleri onlara rastiayıncaya kadar suya gelir ve
ağaçlan otlarlar; buyurdular.».[375]

Hadis müttefekun aleyh'ür.
Ulemâ bulunan şeyin alınıp alınmaması hususunda İhtilâf etmişlerdir. Ebu Hanifn (80 — 150) 'ye göre almak efdâldir. Çünkü müslü-nıana vâcib olan, dîn kardeşinin malını muhafaza etmektir İmam Şafiî'nin kavli de budur. İmam Mâlik ve* Ahmcd b. Hanbcl (164 — 2U> «almamak efdâldir» demişlerdir. Bunların delili:
«Müminin kaybettiği hayvan- âteş pâresidir.» hadîsidir.
Aklî delilleri, ödeme korkusudur. Bazıları: «bulunan şeyin alınması vaciptir» demişlerdir. Bunlar, hadîsi te'vîl etmiş ve

«Bundaki şiddetli fHıdid bulduğunu kendisine ma'l etmek İçin alanlar ve ilân etmeyenler hakkındadır» demişlerdir.
Hadîs-i Şerif üç mes'eleye şamildir :
Birincisi : Lükata'nın hükmü hâhmdadır. Kaybolan hayvana «daal-I'" denildiğine ve Peygamber (S.A.V.)'in lükata'yı bulana kabı ve kabın bağını tanımasını emrettiğine göre burada lükata'dan murâd, bulunan cansız eşyadır.
Emr'in zahiri, bulunan şeyin tanınması ile tanıtılmasını ı vâcibol-rTıiKiınu gösteriyor. Geriye kalan îzâhât aşağıdaki hadîsin şerhinde tamamlanacaktır.[376]

967/799- «Bu da ondan rrvâyet olunmuştur; radîyallahü anh. Demiştir ki : Resûlüllah sftîîallahü aleyhi ve sellem:
— Her kim bir kayıp hayvanı barındırırsa, o hayvan* bildirmedikçe kendisi dalâlettedir; buyurdular.».[377]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Gürüiüyor ki hayvanı bulan onu bildirmezse dalâletle tavsif olunuyor.
Kaybolan şeyin kabı ile o kabı bağlayan bağın bilinmesinin ne gibi bir fayda te'mîn edeceği ihtilaflıdır.
Bazılarına göre bunları bilerek tavsif edene o mal verilmek için onları bilmek iktiza eder. Filhakika kaybolan şeyin sıfatını haber verdikten sonra sözü kabul edilerek o eşyayı ona vermek vâcib olur. Nitekim gerek buradaki hadis gerekse Buharî'nin rivayet ettiği şu hakim dis de buna delâlet ederler.
«Eğer biri gelir de o şeyi sana haber veriirse — bir rivayette— sana kaybolan şeylerin adedini, kabını ve bağını haber verirse o şeyi ona veriver» Duyurulmuştur. İmam Ahmcd1 \c İmam Mâlik'in mezhebi budur. Yalnız Mâlikîler altınların sıfat ve sayısının beyân edilmesini de şart koşmuşlardır. Çünkü bunlar bazı rivayetlerde vârid olmuştur. Amma kab ve bağı bilindikten sonra sayısı bilinmese zarar etmez.
Fakat nassen sabit olan iki alâmetten yani kab ile bağdan birisi bilinerek öteki bilinmezse bazılarına göre ikisini de bilmedikçe ona bir şey teslim edilmez. Diğer bazılarına göre ise bir müddet

bekledikten sonra verilir.
Kabı ve ipini bildikten sonra eşyanın yeminsiz teslim edilip edilmemesi hususunda ihtilâf olunmuştur. Bazıları: «Yeminsiz teslim olunur; zira hadîslerin zahiri bunu âmirdir» demis; diğer bazıları ise: «Eşya ancak beyyine yani hüccet ve delil ile teslim edilir» kanâatinde bulunmuşlardır.
«Beyyİne îcabeder» diyenlerce eşyayı bulana onların kab ve bağlarını bilmesinin cmredİlmcsi. bulunan şey kendi eşyası ile karışmasın diyedîr; -yoksa bunlar sahihlerine iade edilirken mutlaka beyyine lâzımdır. Zîrâ eşya sahibi da'vâcıdır; da'vâcıya ise da'vâsını beyyine ile ispat etmek gerektir. Bu husus :
«Beyyine dâ'vâcıya yemîn de da'vâlıya gerektir» hâdîs-i şerifi ile takarrür etmiş bir umumî kaidedir. Mezkûr kaide ıVecrtte'nin 76. cı maddesinde «Beyyine müddeî içün ve yemin münkir üzerinedir» şeklinde hülâsa edildiği gibi 77. ci maddesinde dahî «Beyyine hi!âf-ı zahiri isbât içün ve yemîn aslı ibkâ içündir» denilerek hüccetle yeminin nerelerde lâzım geidiği ta'yîn edilmiştir.
Babımızın ilk hadîsinde «Sahibi gelirse ne a'lâ» diye terecme edilen yerde şartın cevabı hazfedilmiştir. Cümlenin takdiri şöyledir:
«Eğer sahibi gelirse onu kendisir ı vcr.v Cevâbın ibareden hazfedilme», cevâbsiz da mânâ anlaşılacağı içincir.
Peygamber (S.A.V.) bulunan eşyanın tarif ve Hânını emrettiği gibi bu i'lânın vaktini de«Bir sene» diye tahdîd etmiştir. Bir sene i'Iân edildikten sonra bazılarına göre artık i'lân vâcîp değildir. Maamâ-fîh «vâcibtir» diyenler de vardır. îmavı Ebu Hanifr'dcn bir rivayete göre bulunan eşya on dirhem kıymetinden az ise onları bir kaç gün i'lân eder; on dirhem veya daha ziyâde kıymette irc bir sene i'lân eder. İmam Muhnmmcd'in tafsilât vermeksizin «bir yıl» diye takdir ettiği rivayet olunur.
İ'lân : Camilerde, çarşı ve pazar gibi kalabalık yerlerde yapılır.
Hadîste : «sahibi gelmezse onu ne yaparsan yap» buyu-rulmasına bakarak bazıları: «Bulan kimsenin o mal üzerinde her gûnâ tasarrufa hakkı vardır; binâenaleyh zengin olsun fakir olsun "kendi ihtiyacı İçin sarfedebildiği gibi tasadduk dahî edebilir» demiş-lerse de, bulunan eşyanın dâima bulanın elinde

emânet kalacağını ifâde eden hadisler vardır. Bunlardan biri Müslim'in, rivayet ettiği şu hadîstir.
Sonra onu bir sene i'lân et. Eğer sahibi gelmezse o eşya senin yanında emânet olur.» Diğer bir rivayette :
«Sonra onu bir sene i'lân et. Eğer bilinmezse o malın nafakasını sen ver. Senin yanında emânet olsun. Şâyed arayıcısı günlerden bir gün çıkagelirse onu kendisine ve-rİver.» denilmiştir.
Bundan dolayı bir seneden sonra bu eşyanın hükmü hususunda ulemâ ihtilâf etmişlerdir.
«Nihâyctü'l - Müctehîd» nâm kitapta şöyle deniliyor: «Şehirlerin fukâhâsı, MCvik, Ecvrl, Evzâî ve Şafiî, bulan kimsenin, bulduğuna mâlik olduğtna ittifak Htiler. Bunun bir misli do Ömer ile oğlundan ve Ibni Mes'ud'tan rivayet olunur. Ebu Hanîfe : Bulana bulduğu şeyi tasadduk etmekten başka çare yoktur; demiştir. Onun kavlinin misli de Ali, Ibni Abbas ve iâbtîn'den bir cenaatten rivayet ediliyor.
Bunların hepsi bulan kimse lükata'yı yerse ödeyeceğinde müttefiktir. Ancak Zahiriler sene geçtikten sonra o malın tırtık bulanın olacağına kaildirler»
İkincisi : Kaybolan koyunlardır. Kodunu şehirlerden uzak çorak bir yerde bulan kimsenin onu giyebileceğinde ulemâ müttefiktir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) «O ya senindir ya dîn kardeşinin yâhûd da kurdundur» buyıu'nıuşlur. Bunun manâsı : hayvan helake ma'-ruzdur. Ve senin alman ile din kardeşinin alması arasında müteıvd-didlir; demektir. Din kardeşinden murâd; umumîdir; koyunun sahibi de olabilir : başka biri de. Keza kurt tâbiri de bütün koyun yiyen yırtıcılara şâmildir.
Hariî-ste hayvanı almağa teşvik vardır. Ve cumhur'a göre kıymetini sahibine öder. İmam Mâlik'den meşhur olan kavle göre ödemez, Zİrâ hadîste kurt ile hayvanı bulan müsavi tutulmuştur. Kurda bir hüküm terettüb etmediğine göre hayvanı alana da etmez.
Üçüncüsü : Kaybolan develerdir. Bunlar hakkında Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz: «Alınmazlar; halleri üzere ağaçlardan otiayip suya gitmeye terk edilirler» diye hükmetmiş; bunların kimseye muhtaç olmadıklarına işaret buyurmuştur.
Maamâfîh, Hanefüer'e göre evlâ olan onları da alarak muhafaza

etmektir.
Ulemâ : «Develerin alınmaması hususundaki emrin hikmeti, oldukları yerde daha kolay bulunmalarıdır» derler.[378]

963/800- «İyad b. Himar[379] radıifallii anh'âen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallaUah il aleyhi ve sellem:
— Her kim bir kayıp bulursa hemen iki adaletli kimseyi şâhid tutsun ve bulunan şeyin kabını, bağını bellesin. Sonra gizlemesin ve kaybetmesin. Şayet sahibi gelirse hak onundur. Gelmezse o mal Allah'ın malıdır; onu dilediğine verir; buyurdular».[380]

Bu hadîsi TİrmizÎ müstesna Dörtler'le Ahmed rivayet etmiş; Ibni 'Huzeyme, İbn Cârûd ve İbnİ Hibban onu sahîhlemişlerdîr.
Lükata ve onun kabı İle bağı hakkında yukarıda îzâhât verildi. Bu hadiste iki adaletli kimsenin şâhid getirilmesi ve lükata'yı onlara gösterme meselesi vardır. îmam-ı A'zam'm mezhebi ve İmam Şafiî'nin iki kavlinden birisi budur. Onlara göre İtikat ayı aldığına işhâd etmesi vaciptir. İmam Mâlik ile bir kavlinde Şafiî'ye göre işhâd lâzım değildir. Zîrâ sahîh hadislerde işhâd zikredilmemiştir. Binâenaleyh buradaki işhâd mendûbdur.
Işhâd'm lüzumuna kail olanlar; «buradaki ziyâde sahîh olduktan sonra artık onunla amel vâcib olur. Onun diğer hadîslerde zik-rediîmemesi işhâda münâfî değildir.» diyorlar ki, hak olan da budur.[381]

969/801- «Abdurrahman b. Osman-ı Teymî[382] radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre. Peygamber sallalîahü aleyhi ve selîcm hacıların lükatasından nehyetmİştir.»[383]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hacıların lükatasından murâd: Onların Mekke'de zayi' ettikleri şeylerdir. Zîrâ Hz. Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadîste Mekke'nin Kikatasının sahibinden başka kimseye helâl olmadığını; fakat Cum-hur'a göre buradaki nehîden muradın;

kendine mal etmek için almak olduğunu görmüştük.
Hacıların lükatalannın Mekke'ye mahsus oluşu bulunan eşyanın sahiplerine ulaştırılması kolay olduğundandır. Ulemâdan bir cemâat ise: «Bu hususta Mekke ile şâir beldeler arasında hiçbir fark yoktur. Mekke'nin tahsis edilmesi ta'rîfte mübalâğa içindir.» diyorlar.
Bu hadîsin Mekke'de olsun şâir yerlerde olsun mutlak surette hacılar hakkında olması da muhtemeldir. Çünkü Mekke'de olduğuna delâlet eden bir delil yoktur.[384]

970/802- «Mikdam b. Ma'dikerib radıyallü tftaft'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Rerûlüliah sallalîahü aleyhi ve sellem:
— Dikkat edin: yırtıcılardan azı dişine sâhib olanla ehlî eşek ve zimmî malından lükata helâl ofmaz ancak sahibi ondan müstağni olursa o başka; buyurdular.»[385]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
Hadîs-i Şerifte zikri geçen şeylerin haram kılındığı ileride «Et-ıme» babında görülecektir. Musannif onu burada sırf kendisine İslâm diyarında yaşamak için ahd-u cman verilen zimmînin lükatası için getirmiştir. Bu suretle «Lüknta babı» nda müslüman ile zimmî arasında bir fark olmadığı anlaşılıyor. Hadisten anlaşılan: zimmî'nin lükatasımn zimmîîer mahallesinde bulunmasıdır. Aksi takdirde lükatanm hangi insana âid olduğu pek kestirilemez.
«Ancak sahibi ondan müstağni olursa o başka» cümleT si yukarıda hurma dânesi mes'elesinde görüldüğü vecihle «ehemmiyet verrlmiyecek derecede az» diye te'vîl edilmiştir. Yahut i'lân edildiği halde sahibi çıkmayan mai'dır. Bunu müstağni olmakla ifâde etmesi, is-tiğna'nın bilinmemeye sebep olmasındandır: Zîrâ müstağni olmasa ciddiyetle arardı.
Fâİde : Ncvcvl «el-Mühczscb-» şerhinde şöyle diyor : «Bahçeye, ekine veya hayvana tesadüf eden kimse hakkında ulemâ İhtilâf etmişlerdir. Cumhur'a göre bunlardan bir şey alamaz, ancak zaruret halinde alabilir. Oznman dahî Cumhur-u ulemâ ile Şafii'ye göre aldığını öder. Seleften bazılarına göre bir şey

Ödemez. îmam Ahmcd'dcn esah rivayete göre bahçenin duvarı yoksa içindeki yaş yemişlerden yiyebilir. Diğer bir rivayete göre ise ihtiyacı varsa yemesi caizdir; ve her iki halde de ödeme yoktur. İmam Şafii bu rhes'ele hakkında sözü hadîsin sahîh olmasına ta'lik etmiştir.
Bu mes'elede kaviller çoktur.[386]

« Feraiz Babı»

Ferâiz: Fcrîza'nm ccm'idir; farz'dan'alınmıştır, katı' manasınadır. Mîras hisselerine ferâiz denilmesi, âyet'te :
[387] Duyurulduğu içindir. Bunun mânâsı: «ma'lûm miktar» demektir. Ferâiz ilmini öğrenmeğe teşvik eden hadîsler çoktur.
[388]

803/971- «İbni Abbas radıyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Hisseleri ehillerine ulaştırın. Kalan miktar en lâyık erkek şahsındır; buyurdular.»[389]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Hisselerin ehillerinden murâd : Kur'ân-ı Kerîm'de nassen bildirilen altı nevi' hisse ile bunları alacak olanlardır.
Altı nevi' hisse şunlardır : yarı, yarımın yarısı, yarımın yarısının yansı, üçte iki, üçte ikinin yarısı, üçte ikinin yarısının yarısı. îbni Battal (—444) diyor ki: «en lâyık erkekten murâd : ehl-i ferâiz hisselerini aldıktan sonra asabe olan erkeklerden ölene en yakın olandır. Diğerleri bir şey almaz. Hepsi yakınlıkta müsâvî iseler, hissede müşterek olurlar.»
Bazıları «en lâyık erkek» den maksad: hala ile amca. kardeş kızı ile kardeş nğlu, amca kızı ile amca oğludur. Ana baba bir veya baba bir kız kardeş, yahut kardeş bundan hâriçtir derler. Çünkü bunlar nass-ı Kur'ân ile muayyen mîras hissesi alırlar. Teâlâ hazretleri :
«Eğer erkek ve kız kardeşler beraber olurlarsa o halde erkeğe

iki kadın hissesi miktarı verilecektir» buyurmuştur.
En yakın asaheler oğullardır. Sonra aşağı doğru ne kadar iniiirse inilsin onların oğulları, onlardan sonra baha, sonra bnbanın bahası olan dedelerdir. Gerek asabelerin, gerekse diğer hisse sahiplerinin tafsilâtı, ferâiz kitaplarında lâzım geldiği şekilde îzâh edilmiştir.
Hadîs-i Şcrîf, erkeklerden asaba bulunduğuna göre şerefsâdır olmuştur. Bulunmadığı takdirde .mirasın bakiyyesi kadınlardan muayyen hissesi olmayana verilir. Nitekim aşağıda görülecektir. [390]

804/972- «Üsâmetü'bnü Zeyd mdvjallahü anhümâ'den rivayet olunduğuna göre; Peygamber snllallahü aleyhi ve sollcm:
— Müslüman kâfjr'e; kâfir de müslüman'a mirasçı olamaz; buyurmuşlardır.»[391]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Cumhur-u ulemâ'nın mezhebi de budur. Hi. Muaz b. Cebel, Muaviye (R.'A.) ile tabiînden Mesruk,[392] Saîd b. Müseyyeb, İbrahim Nehaî ve diğer bazı zevat bunun hilâfına kail olmuş; ve «müslüman kâfirden miras alır, fakat kâfir müslümandan mîras alamaz» demişlerdir. Hz. Muaz (R. A.)'m deiîli Peygamber (S.A.V.)'den işittiği şu hadîstir :
«hslâmiyet artar; eksilmez».
Bu Jıadîsi Ebu Dâvud tahrîc etmiştir. Hâkim onu sahîhlemiştir.
Filhakika babaları vefat eden biri yâhûdî diğeri müslüman iki kardeş mîras hususunda münazaa etmişler. Babalan yahûdî olarak öldüğü için bütün mirasını yahûdî olan oğlu almıştı. Müslüman olan oğlu bunu dâvaya vermiş ve Hz. Muaz (R. A.) müslüman -kardeşi mî-rascı yapmıştır. îbni Ebî Şeyhe, Abdullah b. Mugaffeî'den şu sözleri Lahrîc etmiştir :- «Muavİye'nin verdiği hükümden daha güzel bir hüküm görmedim, biz chl-i Kitaba mirasçı oluyoruz; onlar bize mirasçı olamıyorlar. Nitekim onların tarafından bize nikâh helâl oluyor, fakat bizim taraftan onlara helal olmuyor».
Lâkin Cumhur buna cevap vermişler ve: «müüttefekun aleyh

hadîs mirası men' etme hususunda nass'dır. Muaz hadîs'İnde mîras'm hususiyetine delalet yoktur. Onda yalnız îslâm dîninin şâir dinlerden üstün olduğu ve eksilmeyip artmakta devam ettiği beyân olunmuştur» demişlerdir.[393]

805/973- «Ibni Mes'ud radıyaîlahü anh'dan-kn, oğul kızı ve kız kardeş hakkında Peygamber sallallahü aleyhi ve seîlem ;
— Kıza yarıyı, oğulun kızına üçte ikiyi tamamlamak için altıda biri, kalanı da kız kardeşe hüküm buyurdular; dediği rivayet edilmiştir»[394]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.
Hadîs-i Şerif, kız kardeşin kız ve oğul kızı ile birlikte asabe olup mirasın bakiyyesini alacağına delildir. Zaten, kız kardeşlerin kızlarla birlikte asabe olacağına ittifak vardır. Bir defa Hz. Ebû Musa (R.A.) : kızlarla beraber kız kardeş mîrasın yarısını alacak; diye fetvâ vermiş. Sonra mes'eieyi soran zât'a bunu bir de Hz. İbnî Mes'ud'a sormasını emretmiş, Ibni Mes'ud (R.A.) Peygamber (S.A.V.)'in hükmü gibi hüküm vermiş. Bunun üzerine Ebû Musa (R. A.): «Bu habır aramızda olduğu müddetçe bana bir şey sormayın» demiştir. Habr ve hıbr : Sözü süsleyip güzeleştirmesini bilen âlim; demektir. Bazılarına göre hıbır denilmesi, nâs'ın kalplerinde ilminin eseri kaldığı içindir.[395]

974/806- «Abdullah b. Amr rndıyallahü anhümd'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellcm :
— İki millet ehli birbirine mirasçı olamazlar; buyurdular.»[396]

Bu hadîsi Tirmizî müstesna Dörtler'le Ahmed rivayet etmiştir. Hâkim onu Usâme'nin İâfzı ile tahrîc etmiş; Nesâî ise Usâme hadîsim bu lâfızlarla rivayet eylemiştir.
Hadîs-i Şerif, iki ayrı din sâlikleri arasında birbirine mirasçı olma hakkı bulunmadığına yani hıristiyan'larla yahûdîler ve bunlardan biri ile müslüman'lar ar.asında tevarüs cereyan etmediğine delildir.

Cumhur-u ulemâ bundan murâd'ın : Ehl-i Kitab ile müslümanlar olduğuna kaildirler. Bu takdirde mânâ : «Müslüman kâfir'e mirasçı olamaz... ilâh...» hadîsindeki gibi olur. Küfür milletleri birbirlerine mirasçı olurlar; bu sabit'bir hakikattir. Hadîs'in bütün milletlere ânım ve şâmil olduğuna yalnız Evzâî (88—157) kail olmuştur. Ev-zâî ; «Yahûdî nasrânîye mirasçı olamadığı gibi nasrânî de yahûdî-ye mîrasçı olamaz; şâir milletler de böyledir» demiştir.
Buradaki hadîs'in zahiri EvzâVye yardım etmektedir.
Hadîs-i Şerif :
[397] «Allah sîze evlâdınız hakkında vasiyyet eder...» âyet-i kerîme'sini tahsis ediyor. Çünkü âyet müslüman, kâfir bütün evlâda âmm ve şâmildir.
Bu hadisle kâfir cvlâd ondan tahsis ediliyor.
Usûi-i fıkıh ilminin boyanma göre haber-i vâhid'in bazı dereceleri ile Kur'ân-ı Kerîm tahsis olunabiür.[398]

975/807- «İmran b. Husayn radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Peygamber sallalîahü aleyhi ve sellem'e bîr adam geldi; ve :
— El - hak benim oğlumun oğlu vefat etti. Bana onun mirasından ne var? dedi. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Sana altıda bir var; buyurdular. Adam dönüp giderken, onu çağırarak :
— Sana bir altıda bir daha var; buyurdular. Adam dönüp giderken (onu tekrar) çağırarak :
— Son altıda bir, sana fazladan bir rızk'tır; buyurdular.»[399]

Bu hadîsi Ahmed ile Dörtler rivayet etmiş; Tİ mîzî onu sahîhlemiş-tir. Hadîs, Hasan-t Basrî'nin Imran'dan rivayet ettiği hadîstir. Fakat Hasan'ın Imran'rlan işitmesinde hjlâf vardır.
Katâde : «ResûlüHah (S.A.V.) onu ne ile beraber mirasçı yaptı : bilmiyorum. Dedenin en az aldığı mîras hakkı altıda birdir» demiştir.
Mes'elenin sureti şöyledir: «Ölen kimse geride iki kızı ile bu suali soran dedesini bırakmıştır. Şu halde iki kıza mirasın üçte ikisi

verilecektir. Geriye bir üçte bir kalır. Peygamber (S.A.V.) suali sorana altıda biri hissesi olmak hasebiyle vermiştir. Zîrâ burada onun hissesi altıda birdir. Öteki altıda biri kendisine birden bire vermemiş; dönüp giderken arkadan çağırarak vermiştir. Çünkü iki altıda biri beraberce versede hissesinin bu olduğunu zannederdi.
Son defa çağırarak : «Bu sana tu'medir» demesi onui* hisse üzerine ziyâde olduğunu, bu ziyâdenin kendisine asabe bulunması sebebi ile verildiğini bildirmek içindir. Çünkü tu'me: hisse olmayan fazla rıkzktır. Burada ondan murâd: asabe olmaktır.[400]

976/808- «İbni Büreyde'den o da babasından -radıyallahü anhümâ-İşitmiş olarak rivayet edildiğine göre Peygamber sallalîahü aleyhi ve sellem cedde'ye yanında anne olmadığı zaman altıda bir vermiştir.»[401]

Bu hadîsi Ebû Dâvud ile Nesâî rivayet etmiş; İbni Huzeyme ile İbni Cârûd onu sahîhlemişler, İbni Adİy de kuvvetli bulmuştur..
Hadîs-i Şerîf, nine'nin mîras hissesinin altıda bir olduğuna delildir. Nine'nin anne veya baba tarafından olması müsavidir. Ced-de'ler aynı dereceden bir kaç tane olurlarsa altıda biri müştereken paylaşırlar. Fakat dereceleri muhtelif olursa iki cihetten uzak olan cedde, yakın olanla sakıt olur.
Ceddeleri ancak anne ile baba ıskat eder. Bunların her biri kendi tarafından olan ceddeyi ıskat eder.[402]

977/809- «Mikdam b. Ma'dîkerib radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallalîahü aleyhi ve sellem:
— Dayı, mirasçısı olmıyanın mîrasçısıdır; buyurdular.»[403]

Bu hadîsi Tirmizî müstesna, Dört'ler ile Ahmed tahrîc etmişlerdir. Ebu Zür'ate'r - Râzi onu hasen bulmuş; İbni Hibbân i!e Hâkim ise sa-hîhl emişlerdir.
Hadis-i Şerîf, asabe ve zevil erhâmdan mirasçı bulunmadığı

zaman, dayının mirasçı olacağına delildir. Dayı zevi'I-erhanıdandır.
Ulemâ «zevi'l-et^um» denilen uzak akrabanın mirasçı olup-olmıya-cağı hususunda ihtilC etmişlerdir. Eshâb-ı Kirâm'ın bir çokları ile Ha-nefîler ve başkaları onv'arı mirasçı yaparlar.
Onlara göre bir k'mse ölürken yalnız halası ile teyzesini bırakırsa, hala'ya üçte iki, teyze'ye üçte bir verilir. Delilleri:[404]
«Zî rahîm olan akraba birbirlerine daha lâyıktır» âyet-i kerîme'sidir.
İmamlardan Şafiî ile Mâlik'e göre zevi'l-erham'a miras verilmez. Çünkü ferâiz ancak Kîtâbullah veya sünnet ile yahut da İcmâ'la sabit olur. Halbuki burada bunların hiç.biri yoktur. Onlar babımız hadîsi için: «Bu yalnız dayı hakkında nass'tır; başkası hakkında bir hüküm ifâde etmez, âyet ise mücmeldir. Onda ve hadîste zikredilen zevi'l-erhâm fukahâ'nın örf'ünce zevî'l-erhâm sayılanlar değildir. Hala ile teyzeye mîras olmadığını bildiren hadîsler vardır. Bunların hepsi zaif ise de birbirleri ile kuvvet bulurlar» derler.
Bu zevât'a göre zevi'l-erham'ın mirasları Beylü'l-Mâl'e kalır. Tafsilât ferâiz kitaplarındadır.[405]

978/810- «Ebu Ümâmete'bni Sehl radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Ömer, Ebu Ubeyde radıyaîlahü anhümâ'ya Re-sûlüllah sadallahü aleyhi ve seîîem'In :
— Allah ile Resûl'ü mevlâsı olmayanların mevlâsı-clırlar; dayı da mirasçısı olmayanın mirasçısıdır; buyurduğunu yazdı.»[406]

Bu hadîsi Ebu Dâvud müstesna Dörtler'le Ahmed rivayet etmiştir. Tirmİ7Î onu hasen bulmuş; Ibni Hibbân ise sahîhlemiştir.
Aynı hadîs Hz. Âîşe'den de rivayet olunmuştur. Tirmizi diyor ki «Zevi'l-erhami mirasçı sayan ehl-i ilm'in çoğu bu hadîsle istidlal etrr i lerdir. Fakat Zeyd b. Sâbİt onlara mîras vermedi.»
Hadîs-i şerif, «yukarıki Mikdam hadîsindeki dayıdan murâd sultandır» diyenlerin sözlerini reddediyor. Çünkü öyle olsaydı Hz. Peygamber (S.A.V.) : «Ben mirasçısı olmayanın mirasçı siyim»

derdi,
Maamâfîh Ebu Davud'un tahrîc ettiği ve Ibni Hibbân'm sahîh-lediği şu hadiste Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) bunu demiştir:
«Ben mirasçısı olmayanın mîrasçısıyım; ona lâzım gelen diyeti öderim; mirasçısı da olurum.»
Bu hadisle Mikdam ve Ebu Ümame hadîslerinin araları şöyle bulunur: O hadîslerde dayıya mîras vermesi dayıdan başka uzak yakın hiç bir akraba kalmadığmdandır. Resûlüllah (S.A.V.)'in kendilerinin mî-rasçı olmasından murâd: o terekenin müslümanların malı olmasıdır. Bu da hiç mirasçı bulunmadığı zaman olur.[407]

979/811- «Câbir raâ.ıyallahü anh'den Peygamber sallaîlahil aleyhi ve seUem'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah (S.A.V.):
— Doğan çocuk ağladı mı, mirasçı olur; buyurmuşlardır.[408]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Ibni Hibbân onu sahîhlemiştîr.
İstîhlâl : Doğan çocuğun ağlamasidır. Burada ondan kinaye yolu ile, çocuğun diri doğması kasdedilmiştir. Şu halde ağlamadan dirilik alâmeti gösterse yine diri hükmündedir.
Hadîs-i Şerif, çocuk düşmesi hâlinde, düşen çocuğun ağlaması ile ona başka diriler gibi hüküm sabit olduğuna; binâenaleyh mirasçı olmak, yıkanıp kefenlenmek, cenazesinin kılınması gibi haklardan istifade edebileceğine delildir. Bittabi hayat eseri görülmyenlere bu hükümler verilmez.[409]

980/812- «Amr b. Şuayb'dan o da babasından o da dedesinden -radı-yallahil anhüm- işitmiş olarak rivayet edilmiştir. Dedesi demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Kaatiie mîrasdan bir şey yoktur; buyurdular.»[410]

Bu hadîsi Nesâî ile Dare Kutnî rivayet etmişlerdir. İbni Abdilberr

onu kavî bulmuş; Nesâî ise illotlendirmiştir. Doğrusu : Amr'e mevkuf olmasıdır.
Hadis'in diğer bir çok tarîklerle şâhidlcri vardır ki; bunların mec-mu'u onunla amel'i îcâbetürir.
imam, A'zam Ebu Hanıfe ile diğer Hanefî imamları, İmam Şafiî ve ekser-i ulemâ bu hadîsle istidlal ederek kasden olsun hatâ sureti ile olsun insan öldüren kâtil'in öldürdüğü kimseye mirasçı olamıya-cağına kail olmuşlardır, imam Mâlik ile diğer bir takım ulemâ'ya göre ise Ölüm hatâ sureti İle olmuşsa kaatil maldan mîras alabilir; faHtat diyetten alamaz.
Ancak Beyhakî'nin rivayet ettiği şu haber bu kavle zâhib olanların aleyhine delildir: «Bir adam bir taş atmış; ve taş annesine, isabet ederek öldürmüş. Kaâtil oğul annesinin mirasını almak iste-* yince kardeşleri kendisine mâni' olmuş; ve:
— Senin hakkın yoktur; demişler. Nihayet Hz. Ati (R. A./in huzuruna da'vâya çıkmışlar. Hz. Ali ona :
«— Senin annenin mirasından hakkın hacirdir» diyerek ona diyeti ödemiş; fakat mîrastan bir şey vermemiştir.
Yine Beyhakî Câbir (R. A./den şu sözleri rivayet ediyor: «Câbir : Bir adam mirasçısı olacağı adamı veya kadını kasden veya hataen öldürürse, o adam onlardan mîras alamaz. Ve hangi kadın bîr adamı veya kadmı kasden yaKut hataen öldürürse ona da onlardan mîras yoktur. Eğer katil kasten yapılmışsa kısas lâzım gelir; ancak maktul'ün velîleri affederlerse o başka. Velîler affetseler bile ona maktul'ün ne diyetinden ne de malındar bîr şey verilmez. Ömer b. Hattab, Ali Şüreyh ve başka müslüman kadıları hep böyle hükmettiler» demiştir.[411]

981/813- «Ömer b. Hattab radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem'ı :
— Babanın veya çocuğun ihraz ettiği her şey, kim olursa olsun asabesine kalır» derken işittim.[412]

Bu hadisi Ebu Dâvud, Nesâî ve İbni Mâce rivayet etmişlerdir. Onu ibni Medînî ile İbni Abdilberr sahihlemişlerdir.
Baba veya çocuğunun ihrazından murâd: onların hakkı olan

.şeylerdir. Bunlar onların asabclerine miras kalacaktır.
Hadîsin kıssası vardır. Bu kıssa «Sünen-» denilen kitaplarda şöyledir: «Riâb b. Huzeyfe bir kadınla evlenmiş, kadın ona üç çocuk doğurduktan sonra ölmüş; çocukları annelerinin evini ve mevtalarının velâsını mîras olarak almışlar. Amr b. Âs o çocukların asabesi imiş. Onları Şam'a götürmüş. Fakat yolda çocukların hepsi ölmüş. Amr b. Âs, Şam'a varmış orada çocukların annesinin mevlnsı ölmüş ve geride ma! bırakmış. Kadının kardeşleri Hz. Amr'ı Ömer b. Hattab (R.A.)'a şikâyet etmişler. Ömer (R. A.) : «Baba veya çocuğun ihraz ettiği her şey, kim olursa olsun asabesine kalır» demiş.
Hadîs-i Şerif, velâ'nın mîras olarak alınamadığına delildir. Bunda hilaf vardır. Hilafın faydası şurada zahir olur: Bir adam bir köle azâd etse, sonra kendisi ölse ve geride iki kardeş yahut iki oğul bıraksa, sonra oğullarının biri ölse ve o da geride bir oğul bıraksa: «Velâ mirasa girer» diyenlere göre bu adamın mirası; oğlu ile oğiunun oğlu arasında taksim edilir: «Velâ mirasa giremez» diyenlere göre; bütün mîras oğlunun olur.[413]

982/814- «Abdullah b. Ömer radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Velâ neseb karabeti gibi bir karabettir. Ne satılır, ne de hibe edilir; buyurdular.»[414]

Bu hadîsi Hâkim, ŞâfÎî tarîki ile Muhammed b. Hasen'den o da Ebu Yusuf dan rivayet etmiştir. İbni Hibban onu sahîhlemiş; Beyhakî ise iüetlrndirmiştir.
Hadîsimizin tarîkleri ile sahih olup olmaması hakkında ulemâ'nm sözleri pek çoktur. Bu hadis velâ'nın satış veya bağış gibi bir temlik ile kazanılamıyacağına delildir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) onu neseb'e benzetmiştir. Neseb bir şey mukabilinde olsun, mukabilsiz olsun nakledilemez.[415]

983/815- «Ebu Klâbe'den[416] Enes radıyaîîahü anh'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber sdlîalîahü aleyhi ve selîem:

— Sizin en feraizciniz Zeyd b. Sâbit'tir; buyurdular.»[417]

Bu hadîsi Ebu Dâvud'dan gayri dörtler ile Ahmed tahrîc etmişlerdir. Onu Tirmizî, İbni Hibban ve Hâkim sahîhlemişlerdir. Fakat hadîs mürsel ojmakla illetlendirilmiştir.
Çünkü Ebu Klâbe başka hadîsleri işitmiş de olsa bu hadîsi Enesden işitme mistir.
Bu hadîs, uzun bir hadîsin bir parçasıdır. Mezkûr hadîste her biri #yrı bir hayırlı haslete sâhîb yedi sahâbî zikredilmiştir. Musannif âdeti veçhiyle hadîs'in yalnız burada lâzım olan kısmını almıştır. Tamamı şudur :
«Ümmetimin ümmetime en hayırlısı Ebu Bekir, Allah'ın dîni hakkında en şiddetlisi Ömer, haya itibarîle en
sâdık olanı Osman, helâl ve harârrTı en ziyâde bileni Mu-az b. Cebel, Kitâbullah'ı en güzel okuyanı Übey b. Kâ'b, fer?izt en çok bileni Zeyd b. Sâbit'tir. Her ümmet'in bir emîni vardır. Bu ümmet'in emini de Ebu Ubeydete'bni'l Cerrafı'tır.»
Peygamber (S.A.V.) Zeyd hakkında muhâtabların idinde «en ziyâde ferâiz bilen» diye jjchâdct edince artık ferâiz müskillerini halletmek için ona müracaat etmek îcabcdcccği kolayca anlaşılır.
t mam Şâfn ferâiz bâbı'nda bu hadîse i'timâd ederek Hz. Zeyd'i başkalarına tercih etmiştir.[418]

«Vasiyyetler Babı»

Vasâyâ : vasiyyetin cem'idir.
Vasiyyet : Teberru' sureti ile ölümden sonraya izafe edilen bir tem-îîktir! Bu sözler vasiyyetin ta'rifidir. Maamâfîh lügat mânâsı da tarifte dâhildir.
Bu akdi yapana: mûsî, kendisi için vasiyyet yapılana mûsâ leh,.vasiyyet edilen şey'e mûsâ bin, mûsî'nin malında tasarrufta bulunmak için onun yerini tutan kimseye de vasiy derler. Vasiyyet meşru' bir kaziyyedir. Meşru'iyyeti kitap ve sünnet ile sabittir.
Kitabda delili :[419]
«Yaptığı vasiyyetînden veya borçlan sonra» âyet-i kerîme'si;

sünnetten delili de aşağıdaki hadîslerdir.[420]

984/816- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'dan rivayet edildiğine göre; Resûfüllah sdddllahü aleyhi ve seîîem:
— Vasiyyet etmek istediği bir şeyi olup da üzerinden iki gece geçen müslüman bir kişinin hakkı, ancak vasiy-yetinin kendi huzurunda yazılmış olmasıdır; buyurmuştur.»[421]

TTndis müttefekun aleyh'tir.
hitam Şafii' hadîste geçen(Hak) kelimesini, tedbîr ve ihtiyat mânâsına almıştır. Bu takdirde mânâ şöyle olur: «Eğer bir kimsenin vasiyyet etmek istediği bir şeyi varsa o kimse için tedbir ve ihtiyat vasiyyetini yazılı olarak gözünün önünde bulundurmaktır. Çünkü ecelinin ne zaman geleceğini bilmez. Bakarsın birden gelir de kendisi ile yapmak istediği vasiyyet arasına giriverir».
Diğer ulemâ'ya göre bu hak lügatte: sabit olan .şey demektir. Şer'an h.tk: kendisi ile hüküm sabit olan şeydir. Sabit ol;ln hüküm, vâcib de niMi'lnh da olabilir. Hattâ nadiren mübâh bite olur. Eğer (hak) kcli-iıı'si (ala) edatı İle kullanılırsa vücûb ifâde eder. (afâ) sız kullanılırsa ihLimalİi katır.
Hadîsi Şerifte : «vasiyyet etmek istediği» Duyuruldüğuna finre vasiyyetin vâcib olmadığı anlaşılır. Maamâfîh bu cihet ihtilaflıdır. Cumhur-u ulemâ'ya göre vasiyyet mmdûbtur, Zâhirîler'c göre vâ-cihlir. lîu kavil İmam Şâjiî'mn eski mezhebi olduğu rivayet edilir. Ihni Abdill)crr, vasiyyetin vâcib olmadığına icma1 bulunduğunu iddia etmiştir. Fakat en güzeli dört mozheb imamlarının yaptıkları f;ibi vasiyyeti kısımlara ayırmaktır. Meselâ Hanefîler'c göre: üzerinde emânet gibi şer'İ bir hak olup da vasiyyet etmediği taktirde zayi* (>!.m .KMiidan korkutursa o hakkın Ödenmesini vasiyyet etmek vacip1er. Kefaret, zekât, oruç fidyesi ve hacc gibi ibâdet olan şeyleri va-.Myyet etmek müstehâb; fisk-u fücur ehline vasiyyet mekruh, akraba ve teallûkatına veya dostlarına vasiyyet mübah'tır. Diğer mezhebler-de de nz fark ile bu taksimat vardır.
Hadîsteki iki gece ta'bîri tahdîd için değil takrîb içindir. Zîrâ

hadis, üç gece ta'bîri ile de rivayet olunmuştur.
Tnjbi (—743) diyor ki : «İki veya üç geceyi tahsîsde mübalâğalı müsamaha vardır, yani az bir zaman o şey sahibinin elinde kalır. Biz bu zamanın iki veya üç gece olmasına müsamaha gösterdik. Artık bundan öteye geçmek olamaz» demektir.
Müslim, İbni Ömer (R.A.)'m şöyle dediğini rivayet etmiştir:
— Bir gece bile geçirmeden vasiyyetim yanımda yazılı idi.
Vâkıâ Ibnİ Münzir'in sahih bir senedle tahric ettiği bîr rivayete göre : Ibnİ Ömer'e Ölüm döşeğinde İken, vasiyyet edip etmiyeceği soruldukta: «malıma gelince: onun hakkında ne yapardığımı Allah daha iyi bilir.» demiş ise de rivayetlerin arası cem edilir; ve: «İbni Ömer, vasiyyetini yazar ve bellerdi. Ötüm kendisini bulduğu zaman elinde vasiyyet edecek bir şey yoktu.» denilir.
Hadîste geçen (yazılmış) ta'biri ile şehâdet olmasa bile vasiyyetde yazıya i'Hmâd edilebileceğine istidlal olunmuştur. Şâfiîyye ulemâsı'n-dan bazıları, bunun vasiyyete mahsus olduğunu söylerler
Cumhur'a göre ise (yazılmış) tan murâd: şartına uygun şekilde; demektir ki şehâdet de budur. Bunlar :
[422] «Birinize ecel geldiği zaman aranızda şehâdet...» âyet-i kerîme'si ile istidlal ederler. Zira âyet vasiyyete şâhîd getirmenin nnzar-ı i'ti-bârâ alındığına delâlet ediyor.
Hadîs-i Şerif, hukuka âid bir şeyin v;ısiyyet edilmesine delâlet ediyor. Çünkü Peygamber (S.A.V.) : «Vasiyyet etmek istediği bir sevi» demiştir. Vasiyyetnâme'nin başına âdet veçhile şehâdeteyni yazmak gibi şeyler hakkında merfu' bir hadîs bilinmemektedir. Yalnız Ahdürrczzak (120—211) sahih bir scncdlo Hz. Enes'e mevkuf m şu hadîsi tiihrîc etmiştir : «Eshâb-ı Kiram, vasiyyetlerinin başına Besmeleyi yazarlar: Bu filân oğlu filân'ın vasiyyeti olup bir Allah'dan başka Allah olmadığına, Allah'ın şeriki bulunmadığına, Muhammed'İn onun kulu ve Peygamberi olduğuna; kıyametin geleceğine, bunda şüphe bulunmadığına; Allah'ın kabirlerde olanları dirilteceğine şehâdet eder; ibaresini yazar; ve geride bıraktığı ailesi efradına Allah'dan korkmalarını; barış içinde yaşamalarını ve eğer tam mü'min

iseler Allah ve Resulüne îtaât etmelerini vasiyyet eder : Onlara Hz. İbrahim'in oğullarına ve Ya'kub'a yaptığı :[423] Şüphesiz ki Allah sizin için bu dîni seçip ayırmıştır. Binâenaleyh sakın sizler müslüman olmaktan başka bir halde Ölmeyiniz; şeklindeki vasiyyeti yaparlardı.»
Ulemâ, Peygamber (S.A.V.)'in vasiyyet yapıp yapmadığı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Çünkü rivayetler muhteliftir Buharî'âc ibni Ebî Evfâ'dan vasiyyet etmediği rivayet olunmuştur. Zîrâ mal bırakmamıştır. Arâzî'sini eskiden tasadduk etmiş; silâhı ile katırının miras olarak ahnamıyncağım haber vermişti. Bunu Ncvevî zikreder. Müslim, ibni Abbas (R. A..)'dan şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Peygamber (S.A.V.) üç şey vasiyyet etti. Gelen hey'etlere benim verdiğim gibi bahşiş verin ilâh...» İbni Ebî Evfâ hadîsinde Kitabullah'ı; Enes (R. A.) hadîsinde vefat ederken namazı ve köleleri vasiyyet ettiği görülmektedir, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in Ensâr'ı ve Ehl-İ Beyt'ini vasiyyct ettiği dahî sabit olmuşsa da bu vasiyyeti Ölüm döşeğinde iken değildir. Daha başka vasİyyetleri de rivayet olunmuştur. BuharVmn tahrîcine nazaran Peygamber (S.A.V.) son hastalığında ümmetine bir vasiyyetnâme yazmak istemiş; fakat buna mâni' olunmuştur. Resûlul-lah (S.A.V.)'in vasiyyetlerini «Tahrîcü'l-Vesâyâ min habâyâ'z Zcvâ-yâ-» nâm eserin sahibi müstakil bir bâb'ta toplamıştır. Bunların hejf-si sahih veya hasen hadîslerdir.[424]

985/817- «Sa'd b. Ebî Vakkas radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî :
— Yâ Resûlüllah! Ben zenginim; bir tek kızımdan başka kimse de bana mirasçı olamıyor. Binâenaleyh malımın üçte ikisini tasadduk ede-yimmî? dedim.
— Hayır; buyurdular:
— Yarısını tasadduk edeyimmı? dedim. (Yine):
— Hayır; buyurdular.
— O halde üçte birini tasadduk edeyİmmi? dedim.
— üçtebir? üçte bir de çok. Şüphesiz ki senin mirasçılarını zengin bırakman, onları fakır, âleme el açar bir halde

bırakmandan daha hayırlıdır; buyurdular.»[425]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hükmün ne zaman şerefsâdır olduğu ihtilaflıdır. Bazılarına göre Haccetü'l - Vcdâ'da Mekke'de sâdır olmuştur. Fil-vâki' Hz. Sa'd hastalanmıştı. Resûlüllah (S.A.V.) onu ziyarete gittiği zaman aralarında bu muhavere geçmişti. Diğer bazılarına göre Mekke'nin fethinde olmuştur. Bu rivayeti Tirmizî, îbni Uyeyne'den tahrîc etmiştir. Lâkin hadis hafızları bunun vehim olduğuna ittifak etmişlerdir. Sahîh olan birinci kavildir. Vâk'a : iki defa cereyan etmiştir; diyenler bile olmuştur.
Hz. Ali, Ibnİ Abbas ve Âişe (R. An/ıılm/dcn^malı az olan kimsenin vasiyyet edemiyeceği rivayet olunmuştur. Bunlardan Hz. Ali (R. A.): «600 yâhui 700 dirhem para, içinden vasîyyet edilecek bîr para değildir. 1000 dirhem, İçerisinde vasiyyet olan bir maldır.» demiş. İbnİ Abbas (R.A.); 800 dirhemde vasiyyet olmadığını söylemiş; Hz. Âişe'de dört çocuğu ile 3000 dirhemi olan bir kadın için : «Onun malında vasiyyet yoktur» demiştir.
«Bir tek kızımdan başka kimse de bana mirasçı olamıyor» ifâdesinden murâd: evlâd nâmına kimse mirasçı olamıyor; demektir. Yoksa Hz. Sa'd, Benî Zühre'dcn idi. Bunlar onun asabeleri idiler. Sonra vak'a Hz. Sa'd'ın erkek çocukları doğmazdan önce geçmişti. VâktdVnin beyânına göre bilâhare dört oğlu dünyaya gelmiştir. .Bir takımları on oğlu ile on iki kızı dünyaya geldiğini söylerler. Hz. Sa'd'ın burada zikri geçen kızının adı Âişe idi.
«Tascdduk edeyimmi?» demesi şimdi tasadduk etmek için izin istemeye de, öldükten sonrayı kasdelmiş olmaya da ihtimalİidir. Ancak bir rivayette «vasiyyet edeyimmi?» şeklinde vârid olmuştur. Bu ise ikinci mânâda nassdır. «üçte bir de çoktur» ibaresi bir rivayette râvî tarafından şek olmak üzere «üçte bir de büyüktür» şeklinde tesbit edilmiştir. Mezkûr rivayet Buharı'de de vardır. Mal'ın üçte birini de çocukla tavsif etmesi de daha aşağısına nisbetledir. Bununla tavsif etmekte iki ihtimal vardır :

1— Ziyâde ve noksan yapmadan tam üçte birini vasiyyel etmenin evlâ olduğunu beyândır, ki hemen akla gelen budur.

İbni Abbas (R. A.) de bunu anlamış; ve: «Diledim kî vasiyyette nâs üçte bîrden dörtte bire İnsinler» demiştir.

2— Tasaddukun üçte birden yapılmasının en mükemmel yani sevaplı olduğunu beyân içindir.

Hadîs-i Şerifte mirasçısı olanların üçte birden fazla vasiyyet yapmalarının memnu' olduğuna delâlet vardır ki, icmâ' da budur. Yalnız müstehâb olan miktarın, üçte bir mi yoksa daha az mı olduğunda ihtilâf edilmiştir. İbni Abbas (R.A.), imam Şafiî ve bir cemâate göre müstehâb olan üçte birden azını vasiyyet etmektir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) «üçte bir de çoktur» buyurmuştur. Hz. Katâde diyor ki: «Ebu Bekir beşte birT, Ömer dörtte bîr'i vasiyyet ettiler. Bence beşte bîr daha münâsibdir». Bir takımları üçte birin müstehâb olduğuna kaildirler. Bunların delili : «Şüphesiz ki, Allah size vasiyyette mallarınızın üçte birini hasenatınıza ziyâde etti:» hadîsidir. Bu hadîs aşağıda gelecektir.

Bâb'ınuzın bu hadisi mirasçısı olanlar hakkındadır.

Mirasçısı olmayanlara gelince : İmam Balîk'e göre hüküm hep birdir. Yani mirasçısı olana da olmıyana da müstehâb olan, malının üçte birini vasiyyet etmektir.

Hanefîler'le diğer bazı ulemâ'ya göre böylesi bütün malını vasiyyet edebilir. Ibnİ Mes'ud (R. /..)'m mezhebi de budur.

Mirasçı üçte birden fazla yapılan vasiyyete razı olursa vasiyyet yerine getirilir. Zîrâ hakkını kendisi iskat etmiş olur. Cumhur'un mezhebi budur.

Mirasçılar vasiyyete razı olmuşken sonradan dönseler ulemâ'dan bir cemâate göre buna hiç bir zaman haklan yoktur. Bazıları: «Mûsînin ölümünden önce caiz, faknt Ölümünden sonra caiz değildir» demişlerdir. Ncvcvî «Bu hadîste ölü için sadaka vermeye ve bunun müstehâb olduğuna, sadakanın sevabının ölüye ulaşacağına, ona fayda vere-'ceğine delil vardır» diyor. [426]

986/818- «Âişe radtyallahü anhâ'dan rivayet olunduğuna göre, bîr adam. Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'e gelerek :

— Yâ Resûlallah annem ani olarak vefat etti de vasiyyet

yapamadı. Zannederim konuşsaydı tasadduk ederdi. Acaba onun için ben ta-sadduk etsem ona bir ecir olur mu? dedi. Resûlültah (S.A.V.) :

— Evet; buyurdular.»[427]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Lâfız Müslim'indir. Hadîste nekire olarak zikredilen zât'ın Sa'd b. Ubâde olduğu bazı rivayetlerde beyân edilmiştir. Bu hadîs, evlâdın verdiği sadakanın ölen kimseye ulaşacağına delildir.

[428] «İnsana sa'yînden başka bir şey yoktur» âyet-i kerîme'si buna mu-uru değildir. Çünkü Hz. Peygamber (S.A.V.)'in :

«Hiç şüphe yok ki, çocuklarınız sizin kazancınızdan ma'duddur..» buyurduğu sabit olmuştur. Bu hususta «cenaze bahsinin sonunda söz geçmişti.[429]

987/919- «Ebû Ümâmete'l - Bâhİliy radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahüa leyhi ve settem:

— Şüphesiz ki Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Şu halde vâris'e mîras yoktur; derken işittim.»[430]

Bu hadîsi Nesâî müstesna Dörtler'le Ahmed rivayet etmişlerdir. Onu Âhmed ile TİrmizÎ hasen bulmuş, İbni Huzeyme ile İbni Cârud kavı addetmişlerdir.

Dare Kutnî bu hadîsi İbni Abbas'dan rivayet etmiş; ve sonuna : «Ancak vâris'ler dilerse o başka» cümlesini ziyâde etmiştir, isnadı hasendir.

Bu bâb'ta Tirmizî ile Nesâî, Amr b. Hârice'den İbni Mâce Hz. Enes'den, Dâre Kutnî babası ve dedesi tarîki ile Amr b. Şüayb'ten hadîsler rivayet etmişlerdir. Dâre Kutnî, Hz. Cabîr'den dahî bir hadîs rivayet etmiş; ve: «Doğrusu mürsel olmasıdır» demiştir. İbni Ebî Şey be, Hz, A|i (R. A./den bir hadîs tahrîc etmiştir. Bu hadîslerin hepsinin isnadları hakkında söz edilmişse de mecmu'u amel îcab edecek derecede kuvvet bulmuştur. Hattâ İmam Şafiî (150—204) «el Ümw» adlı eserinde bu hadîsin

mütevâtir olduğuna cezmetmiş; ve: «Bu hadîs bir cemâatin bir cemâatten nakli suretiyle gelmiştir. Bu ise bir kişinin naklinden daha kuvvetlidir» demiştir.
Vâkıâ tevatür dâvasında Fahr-ı Razı (544—606) İmam Şafiî'ye i'tirâz etmişse de bu i'tirâz hadîs'in sübûtuna mâni' değildir. Hadîsi ümmet kabul ile telâkki etmiştir. Binâenaleyh onunla amel vâ-cib olmak lâzım gelir.
Buharı (194—256) bu hususa dâir bir bâb ayırmış adını «Vâris'e vasiyyet yoktur bâb'ı» koymuştur. Galiba hadîs kendi şartına uymadığı için onu «sahih» ine almamış; fakat ondan sonra Atâ' b. Ebî RebahS-dan İbni Abbas (R.A.)'a mevkûfen bir hadîs rivayet etmiştir. Âyet'in tefsin hakkında bu hadîs için merfu' hükmü vardır. İbni Abbas (R.A.) şöyle demiştir : «Vaktiyle mal evlâd'in vasiyyet de £nne-baba'nın idî. Sonra Allah Teâlâ bundan dilediğini neshetîi ve erkeğe iki kadın hissesi miktarı, anne île babadan her birine altıda biri, kadına sekizde bîr ile dörtte-bîri; kocaya da yarı île dörtte biri verdi.»
Hadîs-i Şerif, vâris'e vasiyyet edilemiyeceğine delildir. Cumhur-u ulemâ'nın kavli budur. Bazıları vasiyyet edilebileceğine zâhib olmuşlardır. Bunların delili :
[431] «Bîrinizin eceli geldiği zaman size farzdır. İlâh...» âyet-i kerîme'si-(lir Derler ki : «Âyetten vücûb neshedilse de cevaz yine bakîdir.» Faka kendilerine: «Evet öyle olurdu, fakat bu hadîsde vasiyyetin cevazını nefî etmektedir. Binâenaleyh bu vasiyyetin meşru' bir tarafı kalmaz» diye cevap verilmiştir.
«Ancak varisler dilerse o başka» buyurulması: vârise ya-piian vasiyyet mirasçıların tasvib ve rızası ile yapılırsa sahîh ve nafiz olacağına delâlet eder. Bu bâb'ta az yukarıda söz etmiştir. Buraya kadar gördüklerimiz vâris'e vasiyyet hakkımda idi.
Bir de vâris'e ikrar mes'elesi vardır.
Bir kimse ölüm döşeğinde bir malını vârislerinden birine ikrar etse Evzaî ile ulemâ'dan bir cemâate göre caiz olur. îmam Akmed b. HanbeVe göre mutlak surette caiz değildir. Mâlikiler'den bazılarına göre töhmet varsa ikrar caiz değil, töhmet yoksa caizdir. Meselâ bir kimsenin .çok sevdiği ikinci

karısına, ilk karısından çocuğu varken mal ikrar etmesi bilhassa o çocuk ile üvey annesinin aralarında geçimsizlik olduğu zaman töhmeti mûcibtir. Zîrâ: karısına daha çok vermiştir; diye itham olunur. Töhmet hâl karinesi ile bilinir. Şâfiîler'den Rûyânî (415—502) bu kavli ihtiyar etmiştir.
Fukâhâ'dan bazılarına göre ölüm döşeğinde ikrar yalnız karısının mehri hakkında caizdir.[432]

989/820- «Pfluaz b Cebel radıyallahü cmft'den rivayet olunmuştur. DemisÜr kî: Peygamber sallallahü aleyhi ve selîem:
— Gerçekten Allah size ölürken hasenatınızı arttırmak için mallarınızın üçte birini tasadduk etmiştir.» buyurdular.[433]

Bu hadîsi Dâre Kutnî rivayet etmiştir.
Aynı hadîsi Ahmcd ile Bezzar Ebu'd-Derdâ'dan İbni Afâce'de Ebu Hüreyre'den tahrîc etmişlerdir. Bu rivayetlerin hepisi zâiftir. Lâkin birbirlerini takviye ederler. Allahu alem.
Hadîs'in zaîf olması isnadında İsmail b. Ayyaş ile onun şeyhi Utbetü'bnü Humeyd bulunduğundandır. Bunların ikisi de zaîftir. Yalnız hadîs ulemâ'sı arasında mezkûr îsmâiî hakkında tafsilât vardır, Şamhlar'dan rivayet ederse hadîslerini birçok imamlar kavî bulurlar; başkalarından olan rivayetlerine i'timâd etmezler.
Hadıs-i Şerif, malın üçte birinin vasiyyet edilebileceğine delildir; ve malı çok veya az olana; keza vâris ve başkasına şâmil olacak derecede mutlaktır. Lâkin yukarıda geçen hadîsler onu takyîd ederler. Dört mezheb fukâhâsmın kavli budur. Bazıları, vasiyyetin vârise de sahîh olduğunu iddia etmişlerdir.
Şu da ma'lûm olmalıdır ki :
[434] Yaptığı vasîyyetinden veya borçtan sonra...» âyet-i kerîme'si borç ile vasiyyetin terekeden birbirine müsavi olarak çıkarılacağına borç bütün malı kaplasa bile vasiyyctİn ona müşterek olacağına delâlet eder gibi görünürse do ulemâ borcun vasiyyetten önce ödenmesi lâzım geldiğinde müttefiktirler. Zîrâ tmarn Akmed b. Hanbel ile TirmizVnm ve başkalarının tahrîc ettiği Hz. Ali hadîsi borcun vasiyyetten evvel ödeneceğine delâlet eder. Mezkûr hadîsi Hz. Ali (R. A./den el-

Harîsü'l-A'ver rivayet etmiştir. Lâfzı şudur :
«Muhammid (S.A.V.) borcun vasiyyetten önce Ödeneceğine hüküm buyurdu. Halbuki sîz vasiyyetî borçtan önce okuyorsunuz.»
Bu hadîsi Buharı ta'lîk etmiştir; isnadı zaîftir. Lâkin Tirmizî : <^Ehl-i ilme göre amel bununladır» demiştir. Hadîsin şâhîd'i de vardır.
Evet ulemâ borc'un vasiyyetten önce ödeneceği hususunda müttefiktirler. Âyet-i Kerîmc'de vasiyyetin borçtan evvel zikredilmesine gelince : Süheylî bunu şöyle hallediyor : Vasiyyet sile ve teberru yolu ile yapılır. Borç ise ekseriyetle teıaddî ve tecâvüz yolu ile yapıldığından âyette vasiyyet evvel zikredilmiştir; çünkü vasiyyet ef-dâldir.
Süheylî'den başkalarının bu mes'ele hakkında mütâlâaları şudur : Vasiyyetin evvel zikredilmesi onun bedelsiz olmasındandır. Halbuki borcun bedeli vardır. Binâenaleyh vasiyyeti çıkarıp vermek vâris için borcu vermekten daha güçtür. Bundan dolayı vasiyyet evvel zikredilmiştir. Bir de vasiyyeti mûsî kendiliğinden verir; borcu ise isteyen vardır. İşte vasiyyetle amel etmeye teşvik için vasiyyet evvel zikredilmiştir.[435]

«Vedîa Babı»

Vedîa : Sahibi veyc' vekili tarafından muhafaza için başkasına verilen maldır.[436]

992/821- «Amr b. Şuayb'dan o da babasından, o da dedesinden -radıyallahih anhüm- Peygamber sdlaUdhü aleyhi ve sellem'öen işitmiş «Irak rivayet edildiğine göre, Resûlüllah (S.A.V.):
— Bir kimseye bir emânet verilirse o kimseye ödeme yoktur; buyurmuşlardır.»[437]

Bu hadîsi Ibni Mâce,tahrîc etmiştir. İsnadı zaîftir.
«Sadakaların taksimi babı» ında zekât'ın sonunda geçti. «Fey' ve ganimetlerin taksimi bâb'ı» ise inşâallah cihâd'ın arkasından

gelecektir. Musannif böyle yapmakla en-münâsib şekilde hareket etmiştir. Şâfüy-ye kitaplarında bu iki bâb «Nikâh bahsi» nden Önce zikredilirdi.
Hadîs'in. zaîf olmasının sebebi, râvîleri arasında el-Miısenna b. es-Sdbbah'm bulunmasıdır. Bu zât metruktür. Ayni hadîsi Dâre Kutnî şu lâfızlarla tahrîc etmiştir.
«Hiyânet etmiyen âriyyetçiye Ödeme yoktur. Hiyânet etmiyen emanetçiye de öâeme yoktur.»
Bu hadîsin isnadında iki tane zaîf vardır. Dâre Kutnî: «Bu hadîs Şureyh'den ancak merfu' olmıyarak rivayet olunuyor» demiştir.
Bu bâb'ta Hz. Ebu Bekir, Ali, İbni Mes'ud ve Câbir (R. Anhüm.)'-den vcdîa'nın emânet olduğuna dâir eserler vardır. Maamâfîh mes'ele-de icmâ' vardır; icmâ, karşısında Sahabe'nin eserlerine lüzum bile kalmaz.
Vedîa bazan «sana şu malımı tevdi' eyledim» gibi lâfızlarla, bazan de hiç söz söylemeden elindekini emanetçinin gözü önünde onun dükkânına bırakmakla olur.
«Vedîa babı» nda tafsilât çoktur. Bunlar için fıkıh kitaplarına müracaat etmelidir.[438]

«NİKÂH BAHSİ»

Nikâh müessesesi İslâm hukukunda kendine mahsus pek mühim ve müstesna bir yer işgal eder. Son derece ciddiyetle ele alınmış olup, şakası da ciddî sayılan üç şeyden biridir. Bu üç şeyi fafır-i kâinat efendimiz şu hadîs-i şerifleri ile beyân buyurmuşlardır ;
«Yani üç şey vardır ki, bunların ciddîsi de ciddî, şakası da ciddîdir. Nikâh, talâk, köle azadı[439]».
Hadîs-i Şerifin son kelimesini teşkil eden «itâk» yerine bazı rivayetlerde «yemîn» bazılarında «rac'a» bu vurulmuştur. Bu taktirde mânâ : Nikâh, talâk ve yemîn yahut nikâh, talâk ve ric'at; olur. Bu hadîs-i Şerif bütün rivayetlerinde nikâh lâfzı ile başlar. Şu halde şaka götürmiyen üç şeyin birincisi mutlak surette nikâh'-tir. Bundan dolayıdır ki, nikâh, Şer'î ta'biri ile ehlinden sâdır, mahallîne vâki' olmak şartı ile, şakacıktan dahî yapılsa ciddî olur. Meselâ : Bir baba kızını şâhîdîer huzurunda şakadan birine verse, yahut bir âkil baliğ kız şâhîdîer huzurunda şakadan bir delikanlıya «sana vardım» dese, o da ister ciddî, ister şaka olarak «kabul ettim» cevabını verse, nikâh tamamdır, mün'akidtîr. Görülüyor ki, şanı pek büyük olan bu nev'i şahsına mahsus müesese adetâ otomatik çalışan kapılara benzemektedir[440]. Ciddî veya şakadan düğmeye bakıldığı zaman otomatik kapı nasıl derhal açılırsa aile ocağının kapısı mesâbesindeki nikâh da öyledir. Ancak bu kapıdan b" rildiği takdirde o ocak teessüs edebilir. Aksi taktirde beşeriyyet herc-ü-irere içerisinde kalır. Hattâ bir gün neslinin tükenmesi bile mümkün olur. İşte bu hikmete mebnîdir ki, şu âlemin mukadder olan zamana kadar en mükemmel şekilde devam ve bekâ'sı ilm-i ezelî-i ilâhî'de nikâha ta'Iîk edilmiş, diğer ta'birle nikâh'm meşru'-iyyetine sebeb bu âlemin en mükemmel şekilde devam ve beka'smın ona bağlanması olmuştur. Bizzat nikâh'în, yani evlenmenin ise müteaddit sebepleri .vardır. Hattâ bu hususta «Hidaye Şerhi el-înayes de şöyle denilmektedir : «Nikâhtaki şer'î, aklî ve tabiî sebepler başka hiç bir şer'î hükümde böyle toplanmamıştır.»

1— Şer'î dâİ ve sebepleri : Kitap, Sünnet, îcmâ'-i ümmettir.
Kitap'tan nikâhın meşruiyetine delil :
[441] «Size helâl olan kadınlardan İkişer, üçer, dörder adet nikâh edin» ve :
[442] «Sizden bekârları ve kölelerinizle cariyelerinizden sâlih olanları nikâh edin. Eğer fakir olurlarsa Allah onları fazl-u kereminden zenginletir. Allah vasîdi . âlimdir» âyet-i kerîmeleridir.
Sünneİ'ten delili. : bahsimizin hadîsleridir.
Nİkâh'm lüzumu üzerine icmâ' da vardır. Vâkıâ bunca âyet ve hadîslerden sonra müddeâyı ispat için başka bir delile ihtiyaç kalmazca da delillerin tenevvüü ve çokluğu ispât'ı takviye eder.

2— Nikâh'ın akü sebebi : Her akıl sahibi isminin bakî kalmasını, resminin bu cihandan külliyyen mahv-ü münderis olmamasını ister. Bu ise ekseriya neslin bakası ile olur:

3— Nikâh'ın tabiî sebebi: Erkek olsun, kadın olsun insandaki hayvani tabiat şehvetini icrâ'ya meyyaldir. Bu tabiî ihtiyaç şeriat'in mü-sâdesi ile karşılanırsa meşru hatta sevap bile olur.
Nikâh'ın nev'i şahsına mahsus bir müessese olduğunu söylemiştik. Çünkü nikâh bir cihetle ibâdet, bir cihetle muameledir. Hattâ muamele olmaktan ziyâde ibâdettir, islâm hukukuna dâir yazılan kitaplarda onun bu ciheti ehemmiyetle belirtilmiştir.
Meselâ : «Ed-Dürrü'l-Muhtar» dst nikâh bahsi şu satırlarla başlar :
«Bizim için Hz. Adem devrinden bu güne kadar meşru' olmuş, sonra cennette de devam edecek, nikâh ile îmândan başka ibâdet yoktur.» Hidaye Şerhi «Fethü'l-Kadir» in nikâh bahsi de şu satırlarla başlamaktadır :
«Nikâh ibâdetlere daha yakındır. Hattâ onunla meşgul olmak sırf ibâdet maksadı ile nikâh'ı terketmekten efdâldir». Bunlardan sonra «Fethü'l-Kadir» de nikâh ile cihât birbirine kıyâs olunmaktadır; şöyle ki :
«Cİhâd'da i'Iây-ı kelîmetullah bulunduğu için o da bir ibâdettir. Nikâh* ta ise bu iş fazlası ile mevcuttur. Çünkü nikâh hem

müslümamn hem müslümanlığın vücûd bulmasına sebeptir. Cihâd ise yalnız müslüman-lığın vücûd bulmasına scbebtir. Nikâh ibâdet olduğu içindir ki, evlenmek evlenmemekten daha hayırlı sayılmıştır. Velevki evlenmemek sırf ibâdet maksadı ile olsun. Nitekim Hz. Peygamber (S.A.V.) müteaddit ezvâc-ı tâhirât ile evlenerek bu bâb'da da ümmetine nümûne-i imtisal olduğu gibi ibâdete vakit bulayım diye, evlenmek istemiyen sahâbe'nin bu yaptığını beğenmiyerek reddetmiştir.
Buharî ve Müslim'in müttefîken rivayet ettikleri şu hadîse bir bakınız :
Resûlüllah (S.A.V.)Mn eshâbından bir kaç kişi onun zevcelerine-evinde gizlice yaptığı ibâdeti sormuşlar. (Aldıkları cevaba nazaran bu İbâdeti az görerek) birisi : «Ben kadınlarla evlenmiyeceğim» diğeri : «ben et yemiyeccğîm.» Öteki : «Ben döşeğe yatmıyacağım» demiş. Re-sûl-ü Ekrem (S.A.V.) bunu duyunca Allah'a hamd-ü senâ'dan sonra şöyle buyurmuşlar :
«— Bazı kavimlere ne oluyor kiT şöyle şöyle demişler. Lâkin ben hem namaz kılıyorum, hem uyku uyuyorum, oruc'ta tutuyorum, tutmadığım da oluyor; kadınlarla da evleniyorum, şu halde kim" benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.»
Görülüyor ki Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) evlenmiyenicrin halini te'ki-den reddetmiş, hattâ : «Benden değildir» buyurarak böylelerden teberrî eylemiştir.
Teâlâ hazretleri Peygamberlerinin en şereflisine elbette kî en şerefli hali reva görür. Fahr-i Kâinat hazretlerinin hali tâ vefatına kadar t-\li {.îf-çmiştir. Eğer evlilik, bekarlıktan evlâ olmasaydı, hayatı boyunca <Tflâl ve evlâ'yı terk etmesine Cenâb-ı Hak hiç rızâ gÖstcrirmiydi? Bir <io teemmül buyurulursa görülür ki : Nikâh, ahlâkı düzenlemek, soydaşlarla geçinmeğe tahammül göstermek suretiyle iç âlemini olgunlaştırmak çocuk terbiyesi vo kendi işlerini görmekten âciz müslüman-ların işini görmek, yakınlarına, bî-çâreler'e nafaka vermek, kendisinin ve ailesinin namusunu korumak, fitneleri defetmek, nefsini terbiye ede-!'< 1, kıJıuğa yaraşır hale getirmek ve şâire gibi bir çok vazâif'e şâmil bu!unr laktadır. Binâenaleyh bunca mesâiHk ve vazâife şâmil bulunan evlilik behemehal evlenmekten evlâdır. Nikâh ibâdet olduğu içindir ki, cami İçinde kıyılması ve Cuma gününe

raslatılması müstehabtır. Bu bâb'daki hadis-i şerifi de görelim :
«Hz. Âİşe'den rivayet edilmiştir ki, şöyle demiştir : Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) :
— Şu nikâh'ı i'lân edin ve onu mescidlerde kıyın; ona deff çalın; buyurdular.»
Nikâh'ın şartı : Nikâhın biri hâss, diğeri âmm olmak üzere iki nev'i şartı vardır.

1— Hass olan şart: Ehliyetli iki kişinin şehâdetidir ki, bunlar hakkında yeri gelince îzâhât verilecektir.

2— Umumî olan şartlan :Velî'nin âkil baliğ olmak suretiyle ehliyeti,, katlının nikâh'a mahal olmasıdır.
Nikâh'm hükmü : Şer'an izin verildiği şekilde karı ile kocanın bir-birlerincen istifâde ve istimta' etmelerinin helâl olması; hürmet-i mu-sâhare ve hor birinin bazı hususa t'a mâlik olmaları gibi şeylerdir.[443]

«Nikâh'ın Sıfatı»

Nikıih'ı sıfatı i'tibâriyle Hanefî mezhebine göre altı kısma ayırırlar :

1— Tevekân halinde, yani münâsebot-i cinsiyye'ye karşı son derece şevki fazla olup kadının mehrini, nafakasını te'mine mâlî kudreti bulunan ve evlenmezse zina edeceği muhakkak görülen kimselere nikâh farzdır.

2— Tevckânı mevcud, mehir ve nafakayı vermeye, muktedir, fakat evlenmediği takdirde zina edeceği şüpheli olan kimselere vâcibdir.

3— I'tidâl haiinde (yani fazla şehvet olmadığı gibi fazla bir gevşeklik, de bulunmadığı zaman) sünnettir.

4— Evlilik hukukuna riâyet edçmiyerek karısına zulmedeceği muhakkak görülenlere haramdır.

5— Evlilik hukukuna riayetkar olmayıp karısına zulmedeceğinden korkulana mekruhtur.

6— Dâî ve manî bulunmadığı takdirde mubahtır. (Yani

evlenmeye rağbet var, lâkin zina korkusu yok; sadece kazâ-i şehvet için evleniyorsa, mubahtır.
Şafiî'ye göre i'tidâl halinde nikâh mubahtır. Binâenaleyh ona göre nikâh'ın sıfatı beş kısma ayrılır: Dâvud-u Zahirî ile îbni Hazm'e ve bir rivayette Akmed b. HanbcVe göre cinsî münâsebet'e muktedir olan herkese evlenmek farzdır. Evlenecek kadm veya câriye bulunmadığı takdirde oruç tutmak îcab eder.
Şimdi biraz da nikâh'ın muamele cihetini gözden geçirelim:
Nikâh'm akid ile meydana gelmesi, mehir denilen malı istilzam etmesi, şâhîdler huzurunda kıyılması vesaire onun muamele cihetidir.[444]

«Nikâhın Ta'rîfi»

Nikâh lügatte : Toplamak ve katmak mânâlarına gelir."Arap şâiri:
«Şüphesiz ki kabirler bekârlarla dul kadınları ve yetimleri bir araya toplar» demiştir. Bir de darb-ı mesel vardır :
Yani [445] «Yaban eşeği ile ehlî dişi eşeği bir araya kattık, bakalım ne çıkacak» derler. Nikâha nikâh denilmesi kan kocayı bir yere topladığgı içindir.
Şerîatte nikâh; vatı' yani münâsebeti cinsiyye ve akid mânâlarında kullanılır. Bu mânâların hangisinde hakikat, hangisinde mecaz olarak kullanıldığı hususunda ihtilâf edilmiş, neticede ortaya dört kavil çıkmıştır :

1— Akid ile vatı' arasında iştirak-ı lâfzî ile müşterektir.

2— Akitte hakikat, vatı' da mecazdır. Bu kavil usulü fıkıh ulemâ-sınca İmam Şafiî'ye nisbet edilir.

3— Vatı'da hakikat, akitte mecazdır. Meşâyih-i Hanefiyye'nin kavli budur.

4— Zamm. yani kalmak mânâsında hakikattir.

Fukâhâ ıstılahında ise: Kadından kasden istifâde milkiyetinİ ifâde eden bir akidtir. Yani, nikâh adetâ bir satın alma akdine benzer. Fakat bunda satın alman, kadm değil, sadece ondan istifâde hakkıdır. Halbuki alış verişte malın kendisi satın alınır.

Şu halde nikâh şâir akid-îere tamamen benzemez. Zâten alışverişle hâsı! olan milkiyete, milk-i yemin, nikâhdakine milk-i müt'a denilmekle bu fark gösterilmiştir. Birindeki milkiyet tam, diğerindeki yalnız istifâde milkiyetidir.[446]

«Nikâhın Rüknü»

Nikâh, alış veriş gibi şer'î bir tasarruftur. Şer î tasarruflar ise ancak şerîatin Öğretmesi İle bilinir. Şimdi ehemmiyetine binâen bu cümleyi bir parça îzâh edelim,
Şer'î tasarruf: Şer'î bir fiil demektir. Usûl-i fıkıh ilminin beyânına göre bütün fiiller hissi ve şer'î olmak üzere ikiye ayrılırlar.

1— Hissi fiiller: Dinde hakîkaten matlûb bir hükme vaz'edilmiş olmayan fiillerdir; diğer ta'bîrle: yalnız hissî vücûdu olan fiillerdir. Birisine bir tokat vurmak, haksız yere adam öldürmek, zina etmek gibi şeyler birer hissî fiildir. Bunlar meydana gelebilmek için dinden maİûmat almağa yani bu iş oldumu olmadımı diye sormağa ihtiyacımız yoktur. Çünkü bu fiillerin vücûd bulması dîne bağlı değildir. Bunlar için dînen bir kaide ta'yimne hacet yoktur. Meselâ: Şöyle olursa vurulan tokat şer'î olur «böyle olursa şer'an sahih olmaz» diye bir kaide yoktur.

2— Şer'î fiiller: Dîn-de matlûb bir hükme vaz' edilmiş olan fiillerdir. Bu, fiillerin hem hissî hem de şer'î vücûdtarı vardır; yani bunların tahakkuk edebilmesi mutlaka dînîn kabulüne bağlıdır. Bu İş oldumu olmadımı; diye dîn'e sorarız. îşte namaz, oruç, nikâh ve alış veriş gibi fiiller şer'î fiillerdir.
Dîn nazarında bir namaz, sahih bir ibâdet sayılabilmek için onun bütün şart ve rükünlerinin yerli yerince i'fâ edilmiş olması lâzım gelir. Bunlardan bir tanesi bırakılsa namaz sahih olmaz. Meselâ: Namazın şartlarından biri olan abdest terk edilse namaz caiz olmaz. Görülüyor "•ki: yapılan fiil sahih oldu mu olmadı mı; diye dîn'c soruyoruz. Şu halde namaz şer'î bir fiildir. Şer'î bir fiilin aynı zamanda hissî de olmasında bir mahzur yoktur.
Nikâh da öyledir : Nikâhın şer'an sahih olabilmesi için onun da şartlan ve rüknü vardır. Bunlardan biri yapılmazsa şer'an nikâh yok demektir. Nikâhın şartlarrıı az yukarıda gördük. Şimdi rüknünü ele alalım ;
Nikâhın rüknü, îcab ve kabul denilen sözlerdir. Yani nikâh denilen yapının esas malzemesi bunlardır. O bunlarla vücûd bulur.
Nikâh kıyarken hangi taraf söze evvel başlamışsa onun sözüne

îcab denilir. Buna îcab denilmesi, karşı tarafın kabulü şartı ile akdin vücûd bulmasını istilzam ettiği yâ!^V karşı tarafa kabul edip etmemek muhayyerliğini isbât ettiği için îcaba cevab olarak söylenen söze de kabul derler. Meselâ: Söze erkeğin başladığını farzedersek onun kadına: «Seni aldım» demesi îcab: kadının: Ben de sana vardım» demesi kabuldür.
İşte dînimiz nikâhın şer'an nikâh olabilmesi için bu müessesenin malzemesi mesabesinde bulunan îcabla kabulün mâzî sîgalardan yapılmasını emretmiştir. Daha ilmî ta'bir ile: «Aldım, verdim» gibi habere[447] delâled eden sîgalardan inşâ yapılmıştır. Yani nikâh kıyarken erkek «aldım» diyecek kadın da «vardım» sîgasım veya benzerini söy-liyecektir. Vâkıâ inşâ için kullanılacak sığaların emir olması îcab ederdi. Fakat tahakkuk ve sübûta en kesin şekilde delâlet eden sîgalar mâzî sığaları olduğundan, en ciddî fiillerin başında gelen nikâhı yapmak için, Sâri' hazretleri bu sığaları seçmiştir. Yapılmakta olan akid işi o kadar kesinlikle vücûd bulmaktadır ki, sanki haber vermeden evvel olmuş bitmiş de biz onu bu sığalarla şimdi haber veriyoruz.
Hâl böyle olunca gelişi güzel sözlerle nikâh kıyılamaz. Ve: «Bir anlaşma değil mi, hangi sözlerle olursa olsun yapılabilir» denilemez. Unutulmamalıdır ki yapılan.'iş bir tiyatro temsili değil, şer'î bir fiil, bir ibâdettir. Rızâya delâlet eden her hangi bir söz veya hareket ile nikâhın kıyılabileccğl. 3 kail olmak, her ne şekilde olursa olsun yapılan bir duayı namaz diye^kabul etmeye benzer. Namaz nasıl ancak ve ancak şerîatin ta'rîfi vecihle kılındığı zaman sahih olursa nikâh da ancak şerîatin istediği lâfızlarla ve onun dilediği keyfiyetle sahih olur. Şimdi burada pek tabiî olarak belediyelerde kıyılan medenî nikâh hatıra gelir. Ancak bu nikâh medenî olduğu gibi şer'î de sayılabilir mi?
Yukarıki îzâhat karşısında medenî nikâha ş'er'î demeye imkân, yoktur. Çünkü bu nikâhta dînen aranan vasıflar yoktur. Onda akdin ruhu mesabesindeki îcab ve kabulün mâzî lâfızlarla yapılması şart değildir. Bilâkis gördüğümüz belediye nikâhlarında mâzî sığaları kat'iyyen kullanılmamaktadır. Şu halde kanun muvacehesinde şer'î nikâh nasıl resmî nikâh sayılmıyorsa dîn nazarında da medenî nikâh şer'î nikâh sayılamaz.

İşte bu günkü medenî nikâh ile şer'ı nikâhın aralarında bu derece derîn bir fark vardır.
Bu farkı gidermek için bazıları doğrudan doğruya medenî nikâha şer'î nikâh süsü vermeye çalışıyorlar. Bunlar Mccclle'nin ikinci maddesini teşkil eden «Bir işten maksad ne ise hüküm ona göredir» kaidesi ile istidlal etmek istiyorlar.
Filvaki aslı büyük bir hadîs olan bu kaide bir çok fıkıh esaslarına nisbetle kaideler kaidesi denilebilecek derecede şümullü ise do mevzu-u bahsimiz nikâh meselesi ile uzaktan yakından bir alâkası yoktur. Hattâ aynı kaideyi tatbik ile medenî nikâhın şer'î olmadığını isbât etmek pek âlâ mümkündür. Şöyle ki: Belediyenin nikâh salonuna da'vct olunanlar, oraya ancak medenî nikâhı kıymak için giderler, Orada şer'î nikâh kıymak kimsenin hatırından bile geçmez. Madem ki: bir işten maksad ne ise hüküm ona göre verilir; o halde burada maksad medenî nikâhtır. Binâenaleyh kıyılan nikâh, ancak medenî nikâh olur. Medenî nikâh ise şer'î nikâh değildir.
Bu zevat bir de Mccclle'nin üçüncü maddesiyle istidlal etmek isterler. Madde şudur: «Ukûd'da i'tibâr makasıd-u-maanîyedir. El-faz-u-mebânîye değildir.»
Maddenin îzâhı : Bir akid yapılırken söze değil mânâya ve maksada bakılacaktır. Ni'.îâh da bir akidtir; şu halde onu kıyarken sözler mâzî imiş muzârî imiş bakmam&h; maksad nikâh kıymak değil mi? olur deyip geçmeli.
Cevaben deriz ki ; Bu kaide alış veriş, icâre kefaret ve havâie ,gibi sırf muamele olan akidlere mahsustur. Nikâha şümulü yoktur. Nitekim «Mecelle» şerhlerinde îzâh edilmiştir. Halbuki nikâh sırf muamele değil, yukarıda da arzettiğimiz vecihle bir cihetten hâlis bir ibâdet, diğer cihetten Şer'î şerifin âdeta üzerine titrediği bir akidtir. Böyle akidlerde ise İtibâr maksada değil lâfzadır. Bunu ispat için yukarıda arzettiğimiz bir misali tekrarlamıya mecburuz: Bir kimse maksadı şaka olduğu halde şâhidler huzurunda, mâni'i şer'îsi olmayan bir kadınla nikâhın îcâb ve kabulünü söylese derhal nikâhları mün'akid olur. Maksadın şaka olduğuna asla bakılmaz. Çünkü nikâhın şakası yoktur.
Hâsılı bu teşebbüsler iki nev'i nikâh arasındaki derin farkı yok

etmeöe kâfi değildir. Onu yok etmek için yegâne çâre medenî nikâhdan sonra şer'î nikâhı da ihmâl etmeyip kıydırmaktır.
Dîn'de nikâhın pek muhterem ve müstesna bir mevkii olduğu içindir ki şâir akidierde göstcrilmiyen titizlikler nikâhta - gösterilmiştir. Meselâ: Evlenecek erkeğin alacağı kadına mehir ve başlık nâmı altında şer'an kıymeti hâiz bir mal vermesi akid esnasında iki tarafın îcab ve kabulü işitmelerinin şart olması, nikâhın ancak şâ-hidier huzurunda akdedilebilmcsi bu şâhidlcrin iki âkil baliğ ve erkek yâhûd bir hür erkekle iki hür kadın olmaları, nikâh meclisinde bulunarak beraberce iki tarafın sözlerini işitmeleri nikâha mahsus şartlar cümlesindendir.
Bunlarsız nikâh caiz değildir. Hattâ bu bâbda o derece titizlik gösterilmiştir ki şâhidler îcâb ve kabulü beraberce işitmeyip kendilerine ayrı ayrı söylense nikâh sahîh olmaz. Keza nikâh meclisinde hazır bulunan müstakbel kan koca îcâb ve kabulü söylemeye -ıtansalar da bir kâğıdın üzerine «seni aldım», «Ben de sana vardım» cümlelerini yazsalar nikâh sahîh olmaz. Hattâ alış verişte te-âtî yani hiç konuşmadan parayı verip malı almak caiz olduğu halde nikâhta bu da caiz değildir.
Ayrıca müslüman bir kadının nikâhında şâhidlik yapacakların müslüman olmaları da şarttır. Zîzâ kâfirlerin müslüman aleyhine şâhidliği makbul değildir.
Elhâsıl İslâm dîni «budu1» ta'biri ile ifâde edilen kadından istifade hakkına pek büyük bir ehemmiyet atfetmiş onun şan-u şerefini bir defa şâhid huzurunda kıyılmasını şart koşarak, bir defa da mehir ilzamı suretiyle en yüksek makamı ihtirama çıkarmıştır.[448]

993/822- «Abdullah b. Mes'ud radıyalîahü an/ı'den rivayet edî!mîşİr kî: Resûlüllah saîîallahü aleyh ve srllcm bize :
— Ey gençler cemâati, sizden kimin evlenmeye gücü yetiyorsa hemen evlensin; zîrâ evlilik gözü (haramdan) daha yumdurucu, iffeti daha koruyucudur. Kimin gücü yetmezse o da oruç tutmayı iltizâm etsin. Çünkü oruç onun için hayalarını kesmek demektir; buyurdular.»[449]

Hadis müHefekum aİeyh'tir.
Peygamber {S.A.V.) 'in gençlere hitâb etmesi kadınlara karşı şehvet daha ziyâde onlartbın beklendiği içindir. Hadîsteki «bâe» kelimesinden muradın ne olduğu uiemâ arasında ihtilaflıdır. Esah kavle göre cinsî münasebet kastedilmiştir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: «Nikâhın masraflarını çekmeğe kudreti olduğu cihetle kimin cimâ'a gücü yeterse hemen evlensin. Kimin nikâh külfetlerine katlanmaktan âciz olduğu cihetle cim'a gücü yetmezse, o da şehvetini giderecek ve ondan doğacak kötülüğü hayaların kesilip çıkarılması gibi kesecek olan orucu tutsun.
îbni Hibban'm rivayetinde müdrec olarak (vicâ) «hayaların, çıkarılması» diye tefsir edilmiştir. Bazılarına göre (vicâ) hayaları burmaktır. Onları çıkarıp atmaya (ihsâ1) denilir. Burada maksad orucun civâ gibi olduğunu anlatmaktır.
Evlenme emri, aile geçindirebilecek olanlara nikâhın farzolmasını iktizâ eder. Dâvud-u Zahirî ile İmam Ahmcd b. HanbeVdcn bir rivayete göre böyleîere evlenmek farzdır. Zâhiriler'den îbni Hazm (384 — 456): «cimâ'a muktedir olan her erkeğe evlenecek kadın veya satın alacak câriye bulursa evlenmek voya câriye almak farzdır. Bundan âciz kalırsa çok çok oruç tutsun» demiş; ve bunun selef-i sâlihîn-den bir cemâatin kavli olduğunu söylemiştir.
Cumhur'a göre buradaki emir nedib içindir. Çünkü Teâlâ hazretleri :
[450] «O takdirde bîr kadın alın yâhûd satın aldığınız cariyelerle ik-tifâ edin.» bururarak evlenmekle câriye almak arasında muhayyer bırakmıştır. Câriye satın almak bilicmâ' vacip değildir; o halde nikâh-da vâcib değildir. Zira vacip olanla vâcib olmiyan bir şey arasında mu hayyerlik olmaz.
Hanefîler'e göre Nikâhın yerine göre farz, vâcib, sünnet haram mekruh ve mubah olduğum! yukarıda gördük.
Orucun insanın hayalarım kesip atmak mesabesinde oluşu, şehveti kırmasındadır. Fakat oruçsuz az yiyip içmek şehveti kırmağa kâfi değildir. Bu işte Allah'ın oruçta halketüği bir sırrın mühim tesiri vardır.
Hattabî (319 — 388) bu hadîsle, şehveti kesmek için ilâç

kullanmanın caiz olduğuna istidlal etmiştir. Bunu Bagavî (426—516) hikâye etmişse de tamamiylc şehveti kesmek doğru değildir. Çünkü olabilir günün birinde aile geçindirecek hale gelir. Hattâ bu hususta Allah Teâlâ'nm fadl-u kerem'inden iffet ve nâmûs sahiplerini zengin kılacağına dâir va'd-i ilâhî'si vardır.
însanın tenasül âletini kesmek, hayalarını çıkarmak bilittifâk mem-nu'dur. Bittabi bu mânâdaki her şey de aynı hükümdedir. Binâenaleyh' bu gün salgın haline gelen umumî (doğum kontrolü) de dînen memnu'-(Jıır Çünkü bu nazariyeyi müslümanlara tatbik ve ta'mîm etmek, müs-lümanların azalmasını istihdaf eder. Halbuki iki cihan serveri Pcygam-berimiz Muhammed Mustafa (S.A.V.) müslümanların çoğalmaları için gönderilmiş; kendisi de bütün hayatı boyunca buna teşvik etmiştir. Nitekim bu husustaki hadisler sırası geldikçe görülecektir. Binâenaleyh böyle bir şeyi müslümanlara tavsiye etmek, doğrudan doğruya onları dînlerine karşı cinayete teşvik olur.
Hadîs-i şerifte gözü haramdan koruyacak, iffet ve namusun muhafazasına yarayacak şeyleri yapmağa tergîb ve teşvik vardır.
Bu hadîsle Mâlikîler'den bazıları istimnanın yani el ile meni indirmenin haram olduğuna istidlal etmiştir. Zîrâ mubah olsa tavsiye buyuruSurdu. Hanbelîler'den bazılarının istimnaya mubah hükmü verdikleri rivayet olunur.[451]

994/823- «Enes b. Mâlik radıyallahü anh'den rîvâyet olunduğuna gbrc Peygamber sallallahü aleyhi ve selîcm Allah'a hamd-ü sena etmiş ve :
— Lâkin ben namaz kılıyor ve uyuyorum; hem oruç tutuyor hem tutmuyorum; kadınlarla da evleniyorum. Şu halde kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir; buyurmuşlardır.»[452]

Hadîs müttefekum aleyh'tir.
Bu hadîsi bu lâfızla Müslim rivayet etmiştir. Hadisin sebebi vardır. Bunu Enes (R.A.) şöyle anlatmıştır:

«Üç kişi Peygamber (S.A.V.) 'in (evinde yaptığı) ibâdetini sormak üzere onun zevcelerinin evlerine geldiler. Kendilerine Resûiülfah (S. AV) 'in evdeki ibâdeti haber verilince galiba onu az buldular da: «Re-sülüllah (S.A.V.) nerede bİi neredeyiz? onun gelmiş geçmiş bütün (müfesavveı) günahlarını Allah mağfiret buyurmuştur.» dediler. Bunun "•üzerine birisi :
— Bana gelince, ben (bundan böyle) ebedî olarak geceler! namaz kılacağım; dedi. Diğeri :
— Ben de ömrüm boyunca oruç tutacağım; hiç bırakmıyacağun; dedi. Öteki de :
— Ben de kadınlardan uzak'kalacağim; ve evlenmeyeceğim; dedi. Nihayet Resûlüllah {S.A.V.) onların yanına geldi ve :
— Siz şöyle şöyle dediniz mi? Vallahi ben sizin en ziyâde Ailah'dan korkanınız ve ondan sakınanınızım. Lâki^ ben namaz da kılıyorum; uyku da uyuyorum. Hem oruç tutuyorum, ilâh..; buyurdular.»
Abdürrczzak'm Said b. Müseyyeb'den Mürsel olarak rivayetine göre Peygamber (S.A.V.) 'in ibâdetini sormağa gelenler Alî b. Ebî Tâ-lib, Abdullah b. Amr b. As ve Osman b. Maz'un'dur.
Hadîs-i Şerif ibâdetlerde nefse zarar verecek derecede fazla inhimak değil, orta halin meşru' olduğuna delildir. Taberî : «Bu hadiste, yiyecek ve giyeceklerde helâl isti'mâlini men' edenlere ce-vâb-i redd vardır» diyor.
Kadı îyaz ise : «Bu cihet selefin ihtilâf ettiği meselelerdendir; bazıları Taberî'nin kavline zâhib olmuş; bir takımları da aksini iltizâm etmişlerdir» demekte ve sözüne devamla : «evlâ olan, her işte ortayı tutup helâl şeylere devamda ifrat göstermemektir. Çünkü bunun sonu büyüklenmeye varır; şüpheli ve hattâ memnu' şeyleri irtikâba kadar götürür; zîrâ bir şeye alışan, bazan onu bulamaya bilir; sabredemez ve böylece haramı irtikâbeder» diyor.
KaadVnin fikrine itiraz eden de vardır. Bunlar «umurun en hayırlısı ortasıdir» dadîs-i şerifini prensip ittihâz ederler.
Hadîsteki «Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir.» ifâdesinin mânâsı : benim yolumdan yüz çeviren dosdoğru olan îsîâmiycte ehil değildir» demektir.
Müslümana düşen vazife : Oruç tutmaya muktedir olabiimek için

onu dâimi tutmamak; gece namazı kılabilmek için uyumak ve iffetli olmak için evlenmektir.
Bazı ulemâ şöyle diyorlar : «Bir kimse Peygamber (S.A.V.) Efcn-mizin yoluna muhalefet etmekle, kendi yaptığı ibâdetin onun yaptığından daha üstün ve muvafık olduğunu göstermek isterse, o takdirde hadîsteki «benden deö-ildjr» cümlesinin mânâsı: benim dinimde değildir;" demek olur. Çünkü böyle bir itikad küfre götürür.[453]

995/824- «Bu da ondan (radtyallahü anh) rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah salîallahü aleyhi ve sellem bize evlenmeyi emreder; nikâhı terkedip bir kenara çekilmekten şiddetle nehî buyurur ve :
— Çok doğuran sevimli kadınları alın; çünkü ben kıyamet gününde sair ümmetlere sizinle öğüneceğim; derdi.»[454]

Bu hadîsi Ahmed rivayet etmiştir. Ibni Hibban onu sahîhlemiştir. Hadîsin Ebu Dâvud ile Nesâî ve keza îbni Hibban'da. Ma'kil b. Yesar'dan rivayet edilmiş bir şahidi vardır.
Tebettül : Kadınlardan el çekerek, ibââdet maksadı ile nikâhı ter-ketmektir. Bu kelimenin aslı : Kesmek demektir Hz. Meryem ile Hi. Fâtıma (R. Anha)'ya bu kelimeden alarak (betüf) denilmesi, dîn ahlâk ve faziletçe şâir dünya kadınları ile kabil-i kıyâs olmamalarındandır.
Velûd : Çok doğuran kadındır. Bu cihet kızlarda akraba kadınların halinden belli olur.
Vsdûd : Güzel huyu, terbiyesi ve nezâketi ile kendisini kocasına sevdiren mahbûbedir.
Hadîs-i Şerîf, evlenerek üremenin lüzumuna ve doğum kontrolünün — gelişi güzel — caiz olmadığına delildir.
ÂhirrUe övünmenin caiz okluğu dahî bu hadîsin ahkâmı cümlesin-dendir. Bunun vechi. şudur : Hangi Peygamber'in ümmeti daha çoksa onun sevabı dahî çoktur. Çünkü her Peygamber'e kendisine tâbi olanlara verilen ecirin bîr misli verilecektir.[455]

997/825- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den Peygamber salîallahü aleyhi ve seîlcm'den işitmiş olarak rivayet olunduğuna göre Peygamber (S.A.V.):
— Kadın dört şey için nikâh edilir: malı için, şerefi için, güzelliği için ve dîni için. Sen dindarı al da yoksulluktan ellerin toprağa yapışsın; buyurmuşlardım.[456]

Hadîs Şeyheyn ile Yedİler'in geri kalanları arasında müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîs erkekleri evlenmeye sevkeden şeyin bu dörtten biri olduğunu fakat onlarca en sona kalan sebep dindarlık idiğini haber veriyor. Peygamber (S.A.V.) ise dindarını bulurlarsa kaçırmamalarını emretmiştir.
Filhakika dindarlıktan başka bir sebepten dolayı evlenmekten nehî vârid olmuştur. İbni Mâce ile Bezsar'm ve Beyhakî'nin Abdullah b. Ömer'e mevkufen tahrîc ettikleri şu hadîs onlardan biridir:
«Kadınları güzellikleri için nikâh etmeyin, zîrâ olur ki güzellik kendilerini kötüleştirir. Malı için de nikâh etmeyin, çünkü olur ki ma! kendilerini azdırır. Siz onları dîni için nikâh edin. Hakîkaten kara, beceriksiz dindar bir Câriye (dindar olmıyan diğer kadınlardan) efdâtdir.»
En iyi kadınların sıfatı hakkında Nesâî, Hz. Ebu Hüreyre'den şu hâdisî rivayet eder :
«— Yâ Resûlüllah, kadınların hangisi daha hayırlıdır? denildi :
— (Kocası) baktığı zaman kendisini memnun eden, emrettiği zaman itaat eden ve nefsi ile malı hususunda hoşlanmıyacağı bir şeyle kendisine muhalefet etmeyendir; buyurdular.»
Haseb: însanm kendisinin ve ecdadının yaptığı iyi işlerdir. Tirmizî'-nin Hz. Semura'dan tahrîc ederek: «Hasendir» dediği merfu' bir hadîste haseb «mal» diye tefsir edilmiştir. Ancak babımızın hadîsinde ondan bu mânâ kasdedilmemiştir; çünkü malın yanında zikredilmiştir. O halde burada ondan birinci mânâ kastedilmiştir.
Hadîs-i şerîf, her şeyde dindarlarla beraber olmanın evlâ olduğuna delildir.. Çünkü onlarla düşüp kalkan onların

ahlâkından, bereketinden ve tuttukları yoldan istifâde eder. Bilhassa karısının dindar olmasına dikkat etmelidir. Zîrâ erkeğe en yakın odur. Onunla bir Rastığa baş koyar; çocuklarının annesi odur. Malını mülkünü ve iffet-ü namusunu koruyan da- odur.
Hadisteki «ellerin topraklansın» ta'bîri, fakirlikten kinayedir. Bu söz halk arasında konuşulurken söylenmesi âdet olmuş bir sözdür. Yoksa Resûlüllah (S.A.V.) bununla beddua etmiş değildir. [457]

998/826- «Yine ondan (radıyallahü anh) rivayet olunmuştur ki: Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem. Bir insan evlendiği zaman onu tebrik ederken :
— Allah senin için mübarek kılsın; ve senin üzerine bereket indirsin, aranızı hayırda cem'etsin; bujyururlarmış.»[458]

Bu hadîsi Ahmed ile Dörtler rivayet etmiştir. Tirmîzî, İbn Huzey-me ve Ibnî Hibban onu sahîhlemişlerdir.
Rafa' : Güzel geçinmek ve uyarlık demektir. Burada evlenme tebriki manasınadır. Resûlüilah (S.A.V.) evlenen bir kimseye iyi geçinmesi için duâ ederse bu kelimleri söylerdi.
Bakıy b. Muhalled Benî Temîm'e mensub bir zâtdan şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Biz câhiİİyyet devrinde: Güfe güle geçin.... çoluğa çocuğa karış; derdik. Resûlüflah (S.A.V.) bize (ne diyeceğimizi) öğretti ve: — «Şöyle deyin.. İlâh..; buyurdular.» İmam Müslim Hz. Câbir (R.A.) 'dan şu hadîsi tahrîc etmiştir.
«Peygamber (S.A.V.) Câbir'e : s - Fvlendin mi? diye sormuş. Câbir:
— Evet; cevabını verince Resûlüiiah (S.A.V.):
— Allah senin için mübarek eylesin; demiştir.» Dârimî:
«Senin üzerine mübarek kılsın.» cümlesini ziyâde eylemiştir.
Hadîs-i Şerîf, evlenene duâ etmenin sünnet olduğunu gösteriyor. Okunması sünnet olan duâ Hz. Amr b. Şuayb'ın babasından onun da dedesinden onun da Peygamber (S.A.V.) 'den rivayet ettiği şu hadîstir:
«Biriniz bir kadın veya hizmetçi yâhûd hayvan edinirse onun

alnından tutsun ve: Yâ Rabbî, senden bunun hayrını ve mecbul bulunduğu tabiatının hayrını dilerim; bunun şerrinden ve mecbul bulunduğu tabiatının şerrinden sana sığınırım; desin.»
Bu hadîsi Ebu Dâvud, Nesâî ve îbni Mâcc rivayet etmişlerdir. [459]

999/827- «Abdullah b. Mes'ud radıyaîîahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Bize Resûlüiiah sallallahih aleyhi ve seîlem hacet İçin teşehhüdün şöyle olacağını öğretti :
— Şüphesiz ki hamd Allah'a mahsustur. Ofna hamde-der; ondan yardım ve mağfiret dileriz. Nefislerimizin şerlerinden de Allah'a sığınırız. Allah kime hidâyet verirse artık onu saptıracak yoktur. Ve kimi saptırırsa, onu da doğru yola getirecek yoktur. Ben Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Muhammed'in onun kulu ve resulü olduğuna da şehâdet ederim der. Üç de âyet okur.»[460]

Bu hadîsi Ahmed ile Dörtler rivayet etmiştir. Tirmizî ile Hâkim onu hasen bulmuşlardır.
Hadîsteki «hacet için» ta'bîrinden sonra îbni Kesir «cZ - irşâd» nâm eserinde «nikâh ve gayrisinde» kaydını ziyâde etmiştir.
Okunacak âyetler: Nisa sûresi'nin ilk âyeti, Âl-i Imran'ın 102. ci ve Ahzâb sûresi'nin 70 — 71. ci âyetleridir. Îbni Kesîr'in rivayetinde bu âyetler hadîsin içinde zikredilmektedir.
Hadîsteki (hacet) in her hacete âmm ve şâmil olduğunu az evvel söylemiştik. Bu bâbta Beyhakî (384 — 458) de Şu'be'n'm şu sözlerini naklediyor : Ebû Ishak'a,; Bu, nikâh hutbesi ile başka şeylerde mi okunacak ? dedim: Her hacette (okunacak) dedi.»
Hadîs bu teşehhüdün nikâh ve sâirede sünnet olduğuna delildir. Nikâhta bunu, akdi yapan nikâhı kıyarken okuyacaktır. Fakat bu sünnet bu gün metruk ve mehcurdur. Zâhir'ler'e göre teşehhüd vâcibtir.
Hu hususta Şâfüler'dcn Ebu Avâne Zâhirîler'le beraberdir. Nikâh hut-besinin vâcib olmadığı bir iki hadîs sonra görülecektir.[461]

1000/828- Câbir radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur.

Demiş-oîr ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve scllcm:
—. Biriniz kadını istediği vakit, eğer onunla evlenmeğe sebeb teşkil eden yerini görebilecekse bunu hemen yapsın; buyurdular.»[462]

Bu hadîsi; Ahmed ile Ebu Dâvud riv'.yet etmişlerdir. Râvîleri sikadırlar. Onu Hâkim sahîhlcmiştİr.
Tirmizî ile Ncsâî'de bu hadîsin Mugîre'den rivâyelen bîr şahidi; !hni Mâcc ile İbni Hibbarida, Muhammed b. Mesleme'den bir şahidi İaha vardır. Müslim'mEbu Hüreyre'dcn rivayetine güre Peygamber «Ulallahü aleyhi ve sellcm bir kadınla evlenen bir adama:
— Ona baktın mı? demiş. Adam:
— Hayır; deyince :
— Git de ona bak; buyurmuşlardır, Câbir hadîsinin tamamı şudur:
«Câbir demiştir kî: Ben de bir kız istedim. Ondan gizleniyordum. -ithayet kendisini nikâh etmeme sebep olan yerini gördüm ve onunla vlendim.»
Hz. Mugîre rivayetinin lâfzı da şöyledir:
eMugîre bir kadın İstemiş Peygamber (S.A.V.) kendisine: — O kadına bak: çünkü bakmak yıldızınızın barışması için daha muvafıktır; buyurmuştur.»
Bu hadîsler, evlenmek istiyenlerin istiyecekteri kız veya kadım evvelâ bir görmelerinin rncndûb olduğunu göstermektedir. Cumhur-u ulemânın kavli de budur. Bakılacak yer, ellerle yüzdür. Çünkü yüzünden güzelliği çirkinliği, ellerinden de vücudunun matlûba muvafık olup olmadığı anlaşılır. Evzaî'ye göre etli yerlerine bakabilir.
Hadis mutlaktır. Binâenaleyh nereye bakmakla maksad hâsıl olacaksa oraya bakar. Nitekim Sahâbe-i Kiram hazcrâtı da bunu böyle anlamışlardır. Abdiirrezzak ile Saıd b. Mansur'un rivayetlerine na-zaran Hi.. Ömer (R. A.) Hz. Ali'nin kızı Ümm-ii Külsüm'ün topuğunun üstüne bj.kmıştı.
Bu hfıdi.sc Hz. Ümm-ü Külsüm (R.Anha) yi babası, Hz. Ömer'e görünmek için gönderdiği zaman vâkî olmuştur. Hattâ bunun için kadının rızâsı da şart değildir; o Farkında olmadan da bakılıp

görülebilir. Nitekim Hz. Câbir (R.A.) öyle yapmıştır.
Bazı Şâfü imamlarına göre bu görme işinin dünürlükten evvel ol-m;ısı gerekir; tâ ki ^anlaşma olmazsa kadını rahatsız etmeden bırakım:; olur. İstedikten sonra görür ve sonra bırakırsa kadın üzülür.
İsteyeceği kadını erkek göremezso itimâd ettiği bir kadını görücü olarak göndermesi müstehâbtır. Filhakika Hz. Enes (R.A.) Peygamber (S.A.V.) 'in Ümm-ü Süleym'i bir kadını görmeğe yolladığını ve kendisine ta'limât verirken ;
«Ökçelerine bak; ve yakalarını kokla.» buyurduğunu rivayet etmiştir.
Bu hadîsi İmam Ahmcd, Taberînî, Hâkim ve Beyhakî tahrîc etmişlerdir. Faka', hadîs hakkında söz edilmiştir. Bir rivayette :
«ön dişlerini kokla» denilmiştir. Bundan murâd ağzının kokup kokmadığını anlamaktır. Acaba kadının da aynı şeyleri evleneceği erkekte araştırmaya hakkı varandır? Bazıları: her ne kadar onun hakkında hadîs yoksa da hüküm ona da sabittir; diyorlar. Zâten kadının varacağı erkeğin kendisine küfu-ü yani denk olup olmadığını araştırması şer'an hakkıdır.
Bir takımları kadın hakkında bu bâb'ta ayrıca delîl olmadığı için ona bu hakkın sabit olmadığına kaildirler.
Şunu da arzedelim ki şer-İ şerifin nezih bir müslüman erkeğe bahşettiği bu görme hakkı asla bu günkü yüz kızartıcı birleşmeler, dostlaşmalar, gezişmeler ve sevişmeler mânâsına gelemez. Bu kadarcık görme müsaadesi, sonra pişman olup ta, kurulan aile yuvasını yıkmamak için peşinen alınan şer'î tedbirden başka bir şey değildir.[463]

1004/829- «İbnİ Ömer radıyattahtİ anhümâ'ûsn rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Sizden biriniz dîn kardeşinin dünürlüğü üzerine dünürlük göndermesin. Tâ dünür gönderen ondan önce vazgeçinceye yâhûd kendisine izin verinceye kadar; buyurdular.» [464]

Hadîs mütîefekun aleyh'tir. Lâfız Buhârî'nindir.
Buradaki nehyin tanrım için olduğuna Nevevî (631 — 676) ic-

mâ' iddia etmiştir. Fakat Hattabî (319 — 388) bunu kabul etmemiş buradaki nehy'in tahrîm için değil, te'dîb için olduğunu söylemiştir. Kadın icabet ettikten sonra dünürlüğü bozmak icmâ'en haramdır. Kadın mükellef ise icabet hususunda söz kendisinindir. Küçükse velîsi îcâbet eder. Eğer kadın nikâha sarahaten icabet etmemişse, başkasının onu istemesi esah kavle göre haram değildir. Nikâha rızâ göstermediği gibi adem-i rızâda göstermemişse hüküm yine aynıdır.
Hanefîier'le Şâfiîler'e göre bakire kızın burada sükût etmesi rizâ sayılır. Nikâha razı olduktan sonra dünürlüğü bozmak haram olmakla beraber kıyılan nikâh cumhur'a göre yine de sahihtir. Dâvud-u Zâhirî~ ye göre ise böyle bir nikâh zifaftan sonra bile olsa yine feshedilir.
«Kendisine izin verinceye kadar» ifâdesi ilk dünürlüğü gönderen izin verdikten sonra artık onun üzerine dünürlük yapmanın caiz olduğuna delîHdr. Çünkü izin vermesi o işten vazgeçtiğine delâlet eder. Şu halde o kadını artık her dileyen isteyebilir.
Fâsık'ın dünürlüğü üzerine dünür göndermek bazılarına göre caizdir. Fakat Cumhur-u ulama bu ciheti nazar-ı itibâre almamışlardır.[465]

1005/830- «Sehl b. Sa'd es-Sâİdî radıyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sollallohü aleyhi ve acllem'e bîr kadın geldi ve:
— Yâ Resûlaliah kendimi sana tiîbe etmeğe geldim; dedi.Resûlüllah sollallahü aleyhi ve scîlcm ona bir baktı ve kadını tepeden tırnağa süzdü sonra Resûlüllah salldllahü aleyhi ve sellem başını eğdi. Kadın onun kendisi hakkında bir hüküm vermediğini görünce oturdu. {Bu sefer) ashabından bir adam ayağa kalkarak:
— Yâ Resûlallah, eğer senin bu kadına bir İhtiyâcın yoksa onu benimle evlendir; dedi. Peygamber (S.A.V.):
— Yanında bir şey var mi? diye sordular. Adam:
— Hayır vallahi yâ Resûlallah; dedi. Resûlüllah. (S.A.V.):
— Ailen nezdine git de bak bir şey bulabilecekmisin? dedi.
Bunun üzerine adam gitti. Sonra döndü ve :

— Hayır vallahi, hiç bir şey bulamadım; dedi. Resûlüllah sallalla-hü aleyhi ve sellem :
— Velev demirden bir yüzük olsun bak; dedi. Adam (yine) gitti Sonra döndü ve:
— Hayır vallahi yâ Resûlüllah, demirden bîr yüzük de bulamadım ama İşte kaftanım! — Sehl demiştir ki: malı bir kaftandan ibaretti — bu kaftanın yarısı onun olsun; dedi. Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— O senin kaftanını ne yapsın? onu sen giysen kadının üzerinde bir şey kalmiyacak; kadın giyse senin üzerinde ondan bir şey kalmıyacak; buyurdular.
Derken adam oturdu. Bir hayli oturduktan sonra kalktı. Resûlüllah. sallallahü aleyhi ve sellem onun dönüp gitmekte olduğunu görünce ça-ğırılmasını emretti; ve adamı çağırdılar. Geldiğinde Peygamber (S. A.S.):
— Ne miktar Kur'an bilirsin? diye sordu:
— Filân ve filân sûreleri bilirim; dedi ve onları saydı. Peygamber (S.A.V.):
— Onları ezbere okuyabiliyormusun? dedi. Adam:
— Evet; cevabını verdi. Resûlüllah (S.A.V,)
— Haydi git, onu sana bildiğin Kur'an mukabilinde Verdim; buyurdular.»[466]

Hadîs müttefekum aleyh'tir. Lâfız Müslim'indir.
Bir rivayette Resûlüllah (S.A.V.) ona: «Git, onu sana verdim? ona Kur'andan şeyler) öğretiver» demiştir.
Bjihan'nin bir rivayetinde ise: «onu sana bildiğin Kur'an. mukabilinde temlik ettik.» buyurulmuştur.
Ebû Davud'un Ebû Hüreyre'dcn rivayetinde Peygamber {S.A.V.):
— Ezbere ne kadar biliyorsun? dedi. Adam :
— Bakara Sûresi ile ondan sonrakini; cevâbını verdi. Resûlüllah (S.A.V.):

— Kalk. Ona yirmi âyet Öğretiver; buyurdular.» denilmektedir.
Hz. Sehl hadîsinde geldiği bildirilen kadının ismini Musannif merhuni bulamamıştır. Bazı kayıdlardan bunun Havle binti Hakim yâhûd Ümm-ü Şerik olduğu anlaşılıyor. Hür bir insanın

kendisi hibe edilemiyeceği cihetle «Kendimi s? a hibe etmeğe geldim» cümlesinden muzaf hazf edilmiştir. Mânâ şöyledir: «Kendimin umurunu sana hibe etmeğe geldim.»
Evlenmek istiyen sahâbi'nin ismi bulunamamıştır.
Bu hadîs-i Şerif bir çok meselelere delâlet etmektedir. Bunları İbni't-Tin tedkîk etmiş: ve yirmi bir dâne olduklarını söylemiştir. Buharı (194 — 256) bunların ekserisi için ayrı bir bâb tahsis etmiştir. Biz bunlardan bir kaç tanesini zikredeceğiz:

1— Kadın kendini ehl-i salâh bir zâta arzedebilir.

2— Evlenmek niyeti ile kadına bakılabilir.

3— Akrabası olmayan kadının velisi, (onun izin ve rızâsı ile) müs-lümanlarm hükümdarıdır. Yalnız hadîsin bazı rivayetlerinde kadının kendi umurunu Peygamber (S.A.V.)'e tefviz ettiği zikredilmektedir. Bu ise tevkildir; ve kadının velîsi vaFmi yokmu sorulmadan dahî yapılabilir. H af tabî: «Zâhİr-i hale hamlederek ulemâ'dan bir cemâat buna zâhib oldular» diyor.

4— Hibe ancak kabul ile sabit olur.

5— Nikâhta mutlaka mehir lâzımdır; ve bu az bir şeyden de olabilir. Çünkü«velev demirden bir yüzük» buyurulması, azlığı hususunda mübalâğadır. Binâenaleyh bir mala kıymet ve fiyat olabilen her şeyden mehir olabilir. Kıymeti olmıyan bir şeyden mehir yapılamıyaca-ğma ve böyle bir şeyle nikâhın helâl olmıyacagma icmâ' bulunduğunu Kadı îyaz nakletmiştir.
Zâhirîler'den îbni Hazm-: «Mehir, kendisine şey denilebilen her nesneden hatla arpa dâhesinden bile olur; çünkü Peygamber (S.A.V.): (bir şey bulabilecekmisin) buyurdu» iddiasında bulunmuşsa da kendisine cevap verilmiş ve : «velev demirden bir yüzük» buyurması azlık hususunda bir mübalâğadır; onun da bir kıymeti vardır» denilmiştir. Zâten hadîsteki: Kimin evlenmeğe gücü yetmezse» cümlesi evlenmenin herkesin gücü yeteceği bir .şey olmadığına delildir. Kur'ân-ı Kerim'de :
«Kim[467] güç yetfiremezse» ve keza «mallarınızla[468] akdeimenîz» buyurulması mehirde maliyetin şart olduğunu gösterir. Hattâ bazıları onun en az elli dirhem olabileceğine,

diğer bazıları kırk; bir takımları da beş dirhem olabileceğine kail olmuşlardır. Hanefîler'e göre mehirin en azı on dirhem para yâhûd on dirhem kıymetinde olan bir maldır.
Mehir: Nikâhın hükümlerindendir; ve kadının şerefini meydana çıkarmak için meşru' olmuştur.
Mehrin: sadak, nihle, atiyye, ukr, ecir ve ferîza gibi bir çok isimleri vardır.

6— Akid esnasında mehri zikretmek îcabeder. Çünkü mehri zikretmek niza'a meydan bırakmaz. Maamâfîh mehir zikredilmeden nikâh kt yılsa akid yine sahîhdir; zifaftan sonra kadına mehr-i misil verilir.
Mehr-i Misil : Kadının misli olan diğer bir kadının meselâ ablasının veya kız kardeşinin mehiridir. Onun mehri ne ise bunun da o olur. Nikâhdan önce verilen yüzük küpe kolluk ve şâire gibi başlık ve ağırlıklar da mehirden sayılırlar. Mehrin peşin verilen kısmına «Mehr-i muaccel» veresiye kalan kısmına da «Mehr-i müeccel» derler.
Mehrin hepsinin peşin verilmesi müstehâbtır.

7— Zan üzerine yemin etmek caizdir Zira Resulü Ekrem (S.A.V.) o zâtı yemininden sonra mehir aramağa göndermiştir. Eğer yemini yüzde yüz bildiği için etmiş olsa idi onu tekrar göndermekte bir mânâ kalmazdı.

8— Erkeğe kendisi İçin zarurî olan eşyasını mehir olarak vermek caiz değildir. Meselâ avret mahalline örttüğü elbisesini; yiyeceği zahiresini vermek doğru değildir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) o zâta abasını taksim ettirmemi ştir.

9— Fakirlik iddia eden kimseyi denemek îcabeder, Zîrâ Resûlüllah {S.A.V.} o adamı ilk iddiasında hemen tasdik edivermedi. Bu, fakirliğine karine hâsıl oluncaya Kadar onun yemininin bile nazar-ı îtibâre ahnmıya-cağına delilidir.

10 — Akid için hutbe vâcib değildir. Çünkü hutbe hadîsin hiç bir rivayetinde zi tredilmemiştir.

11— Mehir, Kur'ari öğretmek gibi bir menfeat olabilir. Nitekim Musa ve Şuayb aleyhimesselâm kıssası da buna delâlet eder.
Fakat Hanefîler'e göre menfaatten mehir olmaz. Onlar bu hadîsi

te'vî'l ederler ve mehirsiz evlenmeyi Peygamber {S.A.V.) 'e mahsus sayarlar..

12— Hadîsin «Bildiğin KurTan mukabilinde» cümlesinin Kaadi hjaz'a. göre iki veçhe ihtimali vardır :

a) Kadına Kur'ân-ı Kerîm'den bildiklerini yâhûd muayyen bir miktarını öğretecek; ve bu onun mehri olacaktır.

b) Kadını o adama mehirsiz nikâh etmiştir. Bu takdirde hadîsteki (ba) harfi, ta'lü içindir.
O zât Kur'ân-ı Kerîm'in bir kısmını ezbere bildiği için bu mehirsiz evlendirme kendisine bir ikram olmuştur.
Hz. Enes (R,A.) 'm ebeveyni olan Ümm-ü Sülyem ile Ebu Süleym'in "kıssaları bu ihtimali te'yîd eder. Şöyleki :
«Ebu Süleym, Ümm-ü Süleym'i istemiş. Ümm-ü Süleym :
— Vallahi senin gibi bir adam reddedilemez ama sen kâfirsin b&n müslüman. Bana seninle evlenmek helâl olmaz. Eğer müslüman olursan mehir borcun bu otsun; senden başka bîr şey istemem; demiş. Bunun üzerine Ebû Süleym müslüman olmuş; Ümm-ü Süleym'in mehri de onun müslümanlığı kabulü olmuş.»
Bu hadîsi Nesaî ta.ıric etmiş ve sahîhlemiştir. Râvisi Ibni Abbas (R.A.) 'dır. Hattâ Nesü bu kıssa için «Bâbü't - Tezvîc ale'l - İslâm». unvanı altında bir bâb tahsis etmiştir. Nesâî'nin bu hareketi ikinci ihtimali tercih ettiğine delildir; halbuki birinci ihtimal daha kuvvetlidir.

13— Nikâh, temlik lâfzı ile mün'akid olur. Hanefîler'Ie Mâlikîler'in ve bazı ulemâ'mn mezhebi budur.
Onlara göre : nikâh, tezvic, hibe ve sadaka gibi hâlen temlike de eden her sözle mün'akid olur. Şâfiîler'e göre ise yalnız nikâh ve tezvic sözleri ile kıyılır.[469]

1007/831- «Âmir b. Abdlllah[470] b. Ez - Zübeyr'den o da babasından -radıyalahü anhihm- îşilmîş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Nikâhı ilân edin; buyurmuştur.»[471]

Bu hadîsi Ahmed rivayet etmiş; Hâkim de sahihi emiştir.

Bu bâbta Hi. Âişe (R.Anhâ) 'dan şu hadîs rivayet olunmuştur :«Nikâhı ilân edin ve onun için def çalın».
Bu hadîsi Tirmizî tahric etmiştir. Fakat râvîleri arasında İsa b. Meymun vardır. Bu zât zaîftir. Aynı hadîsi tbni Mâce ile Bcyhakî de tahrîc etmişdir. Bunların isnadında da Halid b. îyas vardır ki bu zatın hadîsi münkerdir. İmam Ahmed demiştir ki: Yine Tirmizî, Hi. Âişe'dcn şu hadîsi tahrîc etmiş; ve «hasen garîbür» demiştir:
Bu nikâhı i'lân edin; hem onu mescidlerde kıyın; o-nun için defleri çalın. Biriniz hiç olmazsa bir koyun ile düğün da'veti yapsın. Şâyed biriniz bir kadın istediği vakit saçını siyaha boyamış bulunursa (bunu) o kadına bildirsin; onu aldatmasın.»
Bu hadîsler nikâhı i'lân etmenin lüzumuna delâlet etmektedir. î'lân-için def çalmak dahî emrolunmuştur. Bu hususta hadîsler çoktur. Bunların her biri hakkında söz edilmiş de olsa yine birbirilcrini takviye ederler ve i'lân için def çalmanın meşru' olduğuna delâlet ederler.
Emrin zahiri vücûb ifâde ederse de : «def çalmak vâcibtir» diyen ol-îTHimışür. O sadece mesnûndur. Lâkin zamanımızda olduğu gibi beraberinde güzel sesli kadın şarkıcılar bulunup da çeşitli rezalet şarkıları okumamak şarttır. Bunlar kat'jyetle haramdır. Sünnet vecih üzere düğün i'lânı bu gün maalesef kalmamıştır. [472]

1008/832- «Ebu Bürdete'bni Ebî Musa'dan o'da babasından - radıyal-îahü anhümâ - rivayet olunmuştur. Babası demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Nikâh ancak velî iie olur; buyurdular.»[473]

Bu hadîsi Ahmed ile Dörtler rivayet etmişlerdir. Ibnİ Medîni ile Tirmizî onu sahîhlemiş; İbnİ Hibban mürsel olmakla illetlendirmiştir.
İbni Kgs'it diyor ki: «Bu hadîsi Ebu Dâvud, Tirmizî, îbni Mâce ve başkaları İsrail'den; Ebu Avâne, Kaadî Şurcyh Kays b. Rcbî', Yunus b. Ebî İshak ve Zübeyr b. Muaviye de Ebû İshak'dan yine böyle mürsel olarak tahrîc etmişlerdir. Tirmizî dahî: «Aynı hadîsi

Şu'be ve Scvrî, Ebû İshak'dan mürsel olarak rivayet etmişlerdir; ama bence evvelki yani Ebû Bürde tariki ile olan rivayeti daha sahihtir» demektedir. Abdurrahman b. Mchdî de bu hadîsi böyle sahîhlemiştir. Ali b. Medlnî: «İsrail'in nikâh hakkındaki hadîsi sahihtir.» demiştir. Bu hadîs Buharî'ye sorulmuş: «sikanın ziyâdesi makbuldür» cevabını vermiştir. İsrail sikadır. Bunu tbni Kayyim (691 — 751) «Tchzibü's - Sünen» adlı eserinde zikretmiş ve: «Her ne kadar bu hadîsi Şu'be ile Sevrî Mürsel olarak rivayet etseler de bu, hadise zarar vermez» demiştir.
Hadîsi Bcyhakî ve daha bir çok hafızlar sahîhlemişlerdir. îbni Medînî: «Bu hadîsi Ebu Ya'lâ «Müsned inde Câbir'den merfu' olarak rivayet etmiştir. Hafız Ziya râvilerinin hepsinin sika olduğunu söylüyor.» demektedir.
Hâkim : «Bu bâbta Peygamber (S.A.V.) 'in zevceleri Aişe, Ümm-ü Seleme, ve Zeyneb bînti Cahş'dan sahîh rivayetler vardır. Bu bâbta Ali İle îbni Abbas'tan da rivayetler vardır» demiş sonra otuz şahabı saymıştır.
Kadının kadını ve kendini evlendirpmiyeceğine dâir Ebû Hüreyr© hadîsi ile velîsiz nikâh caiz olmayacağına dâir Hz. ÂÎşe hadîsi de aşağıda gelecektir.
Hadîs-i Şerîf, nikâhın velîsiz caiz olmıyacağına delildir.
Velî : Kadının asabelerinden en yakın olan erkektir. Şâir akrabalarından olmaz.
Ulemâ nikâhta velînin şart olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. Cumhur'a göre şarttır. Hattâ İbni Münzir'den rivayet olunduğuna göre sahâbe'den bu bâbta hiç bir muhalif yokmuş. İmam Mâlik : «Şerefli kadın için velî şart; şerefsiz için şart değildir. Kendisini tezvîc edebilir» demiştir.
HaneFîler'e göre âkil baliğ olan kadın hakkında velî mutlak surette şart değildir. Onlar velîsiz nikâh olmadığını ifâde eden hadîslerin zaîf hattâ bazısının muztarib olduğunu ortaya koymuş; ve bekâr kadının kendini evlendirme, hususunda velîsinden daha ziyâde hak sahibi olduğunu gösteren Müslim hadîsi ile istidlal etmişlerdir.
Bu hadîsi Ebu Dâvud, Tirmizî, Ncsaî ve «el - Muvatta'da.» imam. Mâlik de rivayet etmişlerdir. Lâfzı şudur:
«Bekâr kadın kendi nefsi hakkında velîsinden daha ziyâde hak

sahibidir.»
Zâhirîler'e göre bakire hakkında velî şart; dul için şart değildir Delilleri aşağıda gelecek Ibnî Abbas hadîsidir.
Ebû Sevr (— 240)'e göre kadın velîsinin izni ile kendini nikâh edebilir. Delîli aşağıdaki hadîsin mefhumu muhalifidir.[474]

1010/833- «Âişe radıyallahü anhâ'dan rivayet edilmiştir. DemİştSr ki: Resûlütİah sdllaUahü aleyhi ve seîlem:
— Hangi kadın velîsinin izni olmaksızın kendisini nikâh ederse onun nikâhı bâtıldır. Eğer kocası ona dâhil[475] oldu ise tercini istihlâl etmesine karşılık kadına mehir vardır. Eğer velîler (onun kocaya verilmesi hakkında) münazaa ederlerse o takdirde sultan, velîsi olmıyanın velîsidir; buyurdular.»[476]

Bu hadîsi Nesaî müstesna Dörtler tahrîc etmişlerdir. Onu Ebu Avâ-ne, Ibnİ Hibban ve Hâkim sahîhlemişlerdir.
îbni Kcsîr bu hadîsi Yahya b. Maîn ve daha başka hadîs hafızlarının sahihlediğini söylüyor. Ebu, Sevr «Velîsinin izni olmaksızın» ta'biri için : «Bundan anlaşılıyor ki velisi izin verirse kadının kendini nikâhetmesi caiz olur.» demiştir. Bittabî bu mefhumdur. Mantûka muâraza edemez.
Hanefiler bu hadîsi zaîf bulmuşlardır. Onun, üzerinde ulemâ'nın sözleri çoktur. Bunları Bcyhakî «Es - Süncnü'l - Kübrâ» adlı eserinde uzun uzadıya saymıştır.
Hadîs-i Şerif, nikâhta velînin nazar-ı itibâre alınacağına, akdi kendisinin veya vekilinin yapması lâzm geldiğine delildir. Duhûl vâkî olursa mehir vermenin lüzumu; nikâh'ın bir rüknü bozulursa bâtıl olacağı; ve keza nikâhın bâtıl ve fâsid kısımlarına ayrılması de bu hadîsin delâlet ettiği hükümler cümlesindendir.
Velîler münazaa ettiği zaman nikâh hakkı devlet reisine intikal eder. Bazıları bu hakkın uzak velîye intikal edeceğine kaildirler.
Hadîsimiz, velîsi bulunmayan bir kadının velîsinin devlet Reisi olacağına da temas etmektedir. TaberânVnin İbnî Abbas (R. A.} den merfu' olarak tahrîc ettiği şu hadîs dahî bunu te'yîd. ediyor: «Nikâh ancak velî ile sahîh olur. Sultan da velîsi olmayanın velîsidir.»

Bu hadîsin ravîleri arasında zaîfîerden Haccac b. Ertât varsa da aynı hadîsi Süfyan da «.Cami'» inde tahrîc etmiş; ve yine o yoldan Tdberanî de «el - Evsat* mda onu hasen bir isnadla İbnİ Abbas dan tahrîc eylemiştir. Lâfzı şudur:
«Nikâh ancak mürşîd bir velî yâhud Sultan ile caiz olur.»
Sulfan'dan murâd: âdil olsun olmasın, hükümdardır. Bazıları: «Bundan murâd yalnız âdil olan hükümdardır; âdil olmıyan hükümdar bu işe ehil değildir...» demişlerdir.[477]

1011/834- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'âen rivayet edildiğine göre Peygamber sallallahü aleyhi ve scîîcm:
— Dul kadın, kendisinden emir alınmadıkça nikâh edilemez; Bakire dahî kendisinden izin alınmadıkça nikâh edilemez; demiş. Eshâb :
— Yâ Resûlüllah, onun İzni nasıl olacak? deyince :
— Susmasidir; buyurmuşlardır.»[478]

Hadîs müttefekum aleyh'tir.
Hadîs-i Şerîf, dul kadın nikâh edilirken kendisinden mutlaka emir almak lâzım geldiğine; akid için ondan emir alınmadıkça velîsinin .ıi-kâhmı kıyamıyacağma delâlet ediyor.
Bu emirden murâd: onun rızâsıdır.
Bakireden maksad: akil baliğ olan kızdır. Onun hakkında emir değil de izin alma ta'birinin kullanılması, aralarında fark olduğunu göstermek içindir. Dul kadınla mutlaka müşavere yapılacak; velî ondan akdi yapmak için sarahaten söz alacaktır. Bakire hakkında ise rizâ kâfidir. Bu da ya sözle yâhûd .sükût etmekle tahakkuk eder. Onun hakkında susmanın rizâ yerine geçmesi utandığındandır. Burada utanmak söz yerine kabul edilmiştir. Nitekim Şeyheyn'in müttefikan tahrîc ettikleri H. Âişe hadîsinde tasrîh edilmiştir. Hz. Âişe hadîsi şudur:
Âişe: Yâ Resûlallah, şüphesiz ki bakire utanır; demiş; Peygamber (S. -A.V.) Onun nzâsi Sükûttur; buyurmuşlardır.
Lâkin İbni Münzir: «Sükûtunun rizâ olduğunu bilmek müstehâbdır» demiştir.
Bazılarına göre bakireye üç "defa: «Razı isen sus; değilsen

konuş» denilir. Konuşmaz fakat ağlarsa mesele yine ihtilaflıdır. Bâzılarına göre ağlayarak susmak rizâ sayılmaz. Hanefiler'le diğer bazı ulemâ'ya göre ağlamanın bu işten imtina1 hususunda bir te'siri yoktur. O da rizâdır; yalnız bağırıp çağırır ve razı olmadığına alâmetler gösterirse o zaman rizâ sayılmaz.
Bir takımları: «göz yaşına bakılır, sıcak ise razı olmadığına; soğuk ise rızasına delâlet eder» demişlerse de buna i'tibâr yoktur. .
Hadîs, baba olsun başkası olsun bütün velîlere âmm ve şâmildir; ve baliğ olan bakireden behemehal izin isteneceğine delâlet eder Ha-nefîler'le diğer bâzı ulemâ'nın mezhebi de budur. Delilleri bu hadîs ile Müslim'in tahrîc ettiği :
«Bakireden babası izin ister» hadîsidir. Bu hususta sözün devamı aşağıdaki hadîstedir.[479]

1012/835- «İbni Abbas radıyattahü anhümâ*dan rivayet olunduğuna göre Peygamber sallallahü aleyhi ve stâlem:
— Dul kadın kendi nefsi hakkında tasarrufa velîsinden daha haklıdır, bakireden ise müsaade istenir. Onun İzni SÜkÛtdur; buyurmuşlardır.» [480]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmi.ştir.
Bir rivayette: «Dul kadınla beraber velîye iş yoktur; fakat yetimeden. emir alınır» buyuru i muştur.
Bunu Ebu Dâvud ile Ncsaî rivayet etmişlerdir. İlmi Hibban ise sahîhlemiştir.
Dul kadının kendi nefsine daha haklı olmasından maksad onun rızâsı olduğunu yukarıda gördük. «Dul kadınla beraber velîye iş yoktur» demek: razı olmazsa velî bir şey yapamaz,; demektir.
Şer-i şerifte, yetime : babası olmayan küçük kızdır. Bu hadîs; «Küçük kızı babasından başka kimse evlendiremez» diyen İmam Şâ/iî'nin delilidir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) «yetîmeden emir alini r» buyurmuştur. İzin almak ise ancak bulûğa erdikten sonra olur. Küçük bir kızdan izin istemekde bir fayda yoktur.
Hanefîter ise küçük kızı bütün velîlerin tezvîc edebileceğine kaildirler. Delilleri :

[481] «Eğer yetimler bıkkında adalet gösteremiyeceğinizden korkarsanızı âyet-i kerîmesi'dir.
Mezkûr âyetin sebebi nüzulü : Velî'nin taht-ı terbiyesinde bir yetî-me bulunur da velî onunla evlenmeğe razı değilken malına göz dikerek malı için evlenirse bir daha bunu yapmamasını tenbih içindir.
Hanefîler'e göre böyle küçükken uzak velîler tarafından nikâh edilen kıza bulûğa erdikte muhayyerlik vardır. Yalnız İmam Ebû Yusuf'a, göre kızı tezvîc eden babadan başkası da olsa muhayyerlik yoktur.[482]

1013/836- «Ebu Hüreyre rodıyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Kadın kadını evlendiremez; kadın kendini de evlendiremez; buyurdular.»[483]

Bu hadîsi ibni Mâce ile Dâre Kutnî rivayet etmişlerdir. Râvîleri sikadır.
Hadîs-i Şerîf, kadının kendini ve başkalarını nikâh etme bâb'ında velî veya vekil olmağa hakkı bulunmadığına delildir. Cumhur'un mezhebi de budur.
Ebu Hanî/e'ye göre" âkil baliğ olan bir kadın kendini tezvîc edebildiği gibi küçük kızını tezvîc için velî ve başkasına vekîl dahî olur. Yalnız kendisi küfüne varmamışsa velîlerine i'tirâz hakkı vardır.
İmam Mdîik'in şerefli kadını velîsi, şerefsizi ise kendisi evlendirir» dediğini yukarıda gördük.
Cumhur-u ulemâ bu hadisle ve :
«Onları[484] kocalarına varmaktan men' etmeyin» âyeti kerîmesi ile istidlal ederler. İmam Şafiî : «Velîyi nazar-ı i'tibâre alma hususunda en sarih âyet budur; yoksa kocanın mâni' olmasının bir mânâsı yoktur» diyor.
Bu âyet'in sebeb-i nüzulü şudur Ma'kil b. Yesâr kız kardeşini ev-lendirmişti. Kocası onu ric'ı bir talâkla[485] boşadı; ve iddeti geçinceye kadar kadının semtine uğramadı. Sonra ona dönmek

istedi Hz. Ma'kil kız kardeşini ona tezvîc etmiyeceğine yemîn etti. îşte bu âyet bu münâsebetle nazil oldu. Bunu Buharı rivayet etmiştir. Ebû Dâvud: «Ben de yemîiîmden dolayı keffâret verdim; ve kız kardeşimi onunla evlendirdim» cümlesini ziyâde etmiştir.
Şafiî diyor ki: «Eğer kadına kendini evlendirmek hakkı olsaydı kardeşi razı olmadığından dolayı tekdir edilmez; âyet de kadının kendini tezvîc edebileceğini beyân için nazil olurdu.»
Maamâfîh Razî'ye göre âyetteki (muhâtab'lar) zamiri kocalara aittir. Hattâ «Nihâyetü'î - Müctchid-» nâm eserde şöyle deniliyor : «Bu. âyette velîlerin mâni' olmaktan nehyecülmelerinden başka bir şey yoktur. Bundan akd'in sahîh olması için onların izinlerinin şart oluşu ne hakikaten ne de mecazen anlaşılamaz. Bilâkis zıddı anlaşılır ki, o da velîlerin velilik yaptıkları kimseyi icbar edemiyecekle-ridir. «Bu îzâhât San'anî (1059—1182) tarafından çeşitli i'tirâzlar-la karşılanmıştır. Biz onlardan sarf-ı nazar ediyoruz. Yalnız îbnil-Kayyim'in bu bâb'taki mütâlâasını kaydetmeden geçemiyeceğiz. tbni'î - Kayyım şöyle diyor : «Bakire âkil baliğ reşîd bir kızın babası onun mülkinde ekal bir tasarrufta bulunamaz; ancak rızâsı olursa başka. Şu halde nasıl olur da onu câriyeleştirerek bud'unu onun rızâsı olmadan elinden alır ve kendi dilediğine verebilir? Kadm bu hususta insanların en mükrchi (zorlananı) olur. Ma'I umdur ki kadının bütün malını rızâsı olmıyarak elinden almak onun için istemediğine vermekten daha ehvendir. Bunun mucebi : Bikri bâliğa nikâha icbar edÜeme neklir. Cumhur-u selefin kavli ve Ebû Banlfc'nın ve bir rivayette İmam Ahmed'in mezhebi budur. Bizim ihtiyar ettiğimiz kavil de budur.»[486]

1014/837- «Nâfi'den o da İbni Ömer radıyalîahü anhümâ'dan işitmek sureti ile rivâyel edilmiştir. Ibnİ Ömer demiştir ki :
— Resûlüllah sallctllahü aleyhi ve seUcm trampadan nehyetfi.»[487]

Trampa : Bir adamın kızım birine, onun da kızını kendisine vermek şartı ile vermesi ve aralarında mehir bulunmamasıdır.

Hadîs j-nüttefekun aleyh'tir. Diğer bir vecihten Buharı ile Müslim, sigarının tefsirini Nâfi' tarafından yapıldığına ittifak etmişlerdir.
İmam Şafii'nin: «Bu tefsir Peygamber {S.A.V.)'denmidir; yoksa İbnî Ömer'den veya Nâfî'den yâhûd Mâlik'denmidiv; bilmiyorum» dediğini Bryhakl «cl-Ma'rifc» de'hikâye etmiştir.
Hatîb : Bu tefsir, Peygamber (S.A.V.)'in sözü değil, Mâlik'in sözüdür, onu merfu' metne eklemiştir; bunu İbni Mehdi beyân etti» diyor. Dârr, Kutnî'nm Hâlid b. Muhalled tarîki ile İmam Mâlik'den tahric ettiği şu rivayet de tefsîr'in Mâlik'in sözü olduğuna delâlet ediyor. Hâli d : «Mâlik'in: şigâr bir adamın kızını... ilâh; dediğini işittim doniştir.
BuİK«n'yc gelince : O bu tefsirin Nâfi' tarafından yapıldığını «Kifnbiil - Hiyrh de tasrih etmiştir.
Kurttıbl diyor ki : «Şigâr'ı bu suretle tefsir etmek sahih ve lisan ulomi't^t'nın dediklerine uygundur. Eğer bu haber merfu1 ise m.-ıksiK! I .'{Kil oldu denırkttr. Sahâbe'nin sözü ise yine makbuldür. Çünkü saiıâbt kr-mii sözünü daha iyi biür ve anlar.»
Trampa nikâhı'nm memnu' olduğu anlaşılmıştır. Ancak Fukahâ nnun hükmü hususunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Şafiî ile Mâlik1 e göre bu nikâh bâtıldır. Çünkü ondan nehî vârid olmuştur; nehî bâtıl olmayı îcabeder.
Hanefîfer'Ie diğer bâzı ulemâ'ya göre, nikâh sahih, şartlar bâtıldır.'Kadınların her birim; mehr-i misil verilir.[488]

1015/838- «İbni Abbas radıyalîahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre, bakire bir kız. Peygamber sallullahü aleyhi ve sellem'e gelerek; kendisi İstemediği halde babasının tezvîc ettiğini anlatmış; Resûlüllah sallallahü aleyhi ve srllrm de onu muhayyer bırakmıştır.»[489]

Bu hadîsi Ahmed, Ebu Dâvud ve İbni Mâce rivayet etmişlerdir. Hadis mürsel olmakla illetlendirilmİslir.
Maamâfîh bu hadîs mov.su] olarak da rivayet edilmiştir. Bir hadîs'in mevsul ve mürsel olduğunda ihtilâf edilirse, mevsui olması kabul edilir. Musannif : «Bu hadîse ta'n etmenin mânâsı

yoktur; çünkü onun birbirini takviye oc3.cn tarîkleri vardır» diyor.
H?iuî"-i şerif, yukarıdaki müttefekun aleyh Ebu Hüreyre hadîsi ile aynı mânâdadır; ve her ikisi de. babanın bakire kızını nikâh'a mecbur edomiyeceğino delâlet eder. Baba icbar edemeyince bittabi diğer velîler cvleviyyctlc icbar ödemezler.
Hanefîler'le diğer bir takım ulemâ'mn mezhebi budur. Onlar Müslim'in rivayet ettiği :
«Bakireden babası izin İster» hadîsi ile istidlal ederler. Vâ-kıâ Bcyhakl ; «Bu hadîsteki: (baba) kaydı mahfuz değildir.» demişse de musannif: «adlin yaptığı ziyâde makbuldür.» diyerek onu reddetmiştir.
İmam Ahmed ile Şafiî ve başkalarına göre bâliğa bir kızı babası nikâha mecbur edebilir. Bunların delilleri yukarıda geçti.
Bcyhakı, İmam Şafiî'nin sözünü takviye için : İbni Abbas'in bu hadisi babasının kızı küfüne vermediğine hamlolunur» demiş. Musannif da: «Mu'temed olan BcyhakVnin cevabıdır; çünkü bu muayyen bir vak'adır, binâenaleyh onunla umumî hüküm sabit olamaz.»
mütâlâasında bulunmuştur. Fakat bu sözler mezheb gayretinden ileri gelme, delilsiz iddialardır; onlara bakılmaz, her ikrah bulunan yerde hüküm de sabit olur.
imam Nesâî, Hz. Âişe (R. Ânhâ)'den şu hadisi rivayet eder :
«Genç bîr kız Âişe'nin yanma girdi ve :
— Babam beni istemediğim halde kardeşinin oğluna verdi. Benimle onun itibarsızlığını kaldıracak; dedi. Âişe :
— Peygamber (S.A.V.) gelinceye kadar otur; dedi. Müteakiben Re-sûlüllah {S.A.V.) geldi ve kız ona (vak'ayı) anlattı. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) babasına haber ç' nderdi, ve onu çağırdı; da emri kıza bıraktı. Kız :
— Yâ Resûlüllah, babamın yaptığına razı oldum; lâkin ben babalara bu işte hiç bir rol olmadığını kadınlara öğretmek istedim; dedi.» ZAhir-i hadîs'tcn bunun kız olduğu anlaşılıyor.
Bu hadîs : «Baba bakire kızını icbar edebilir» diyenlerin sözünü sarahaten reddediyor.
İbni Abbas (R.A.) hadîsindeki kızla bunun aynı kız olması muhtemeldir.

Hadîsteki (kadınlar) sözü dul ve bakirelere âmm ve şâmildir. Bu sözü o kız Peygamber (S.A.V.)'in yanında söylemiş; o da hükmü ikrar buyurmuştur. Babalardan emrin nefî edilmesinden murâd : onların zorla kızlarını tezvîcleri meselesidir.[490]

1016/839- «Hasen'den[491] o da Semüra radvyaUdhü anfe'den o da Peygamber saîlallahü aleyhi ve seîîem'öen işitmiş olarak rivayet olunmuştur ki. Peygamber (S.A.V.) :
— Hangi kadını iki dâne velî evlendirir ise bu kadın o dâmadlardan birincisinindir; buyurmuştur.»[492]

Bu hadîsi Ahmed ile Dört'ler rivayet etmişlerdir. Tirmizî onu hasen bulmuştur.
Hasen'in Semura'dan işittiği ihtilaflıdır. Bu hadîsi İmam Şafiî, Ahmcd ve Nesâî, Katâde tarîki ile Hasen'den o da Ukbetü'bnü Âmİr'-den rivayet etmişlerdir.
Tirmizî «Hasen'in Semura'dan rivayet etmiş olması daha doğrudur» diyor. îhnü'l - Mcdinî : «Hasen, Ukbe'den bir şey işitmemiştir; demiştir.
Hadîs-i Şerif, bir kadını iki velîsi ayrı ayrı iki adama tezvîc ederse kadının ilk nikâhlandığı erkeğe âid olduğuna delildir. Hattâ bu bâb'ta ikinci nikâhlının onunla zifaf olmasının bile bir te'siri yoktur. Eğer hakikati hali bilerek cima' ederse bilicmâ' zina etmiş olur. Bilmeden cima' etmesi de hükmen öyle ise de bilmediği için kendisine hadd vurulmaz. Eğer iki akid bir zamanda vâki' olmuş ise ikisi de bâtıl olurlar. Hangisinin evvel nikâh ettiği unutulursa yine ikisinin de nikâhları bâtıl olur. Ancak kadın ikrar eder veya erkeklerden biri onun rızâsı ile cima' ederse o vakit mu'teber olur. Çünkü bu akd'in önceliğini ikrardır.
[493]

1017/840- Câbİr radıyallakü anh'âen rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüfah sdlldlahü aleyhi ve sellem:
— Hangi köle mevlâlarının yâhûd sahibinin izni olmadan evlenirse o zânîdir; buyurdular.»[494]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir; TİrmİzÎ ve keza Ibni Hibbân onu sahîhlcmişlerdir.
îlini Hibbûn onu İbni Ömer'den mevkufen rivayet etmiştir. Bu hadîse göre IbnÎ Ömer (R.A.)'m bir kölesi onun izni olmadan evlenmiş; İbni Ömer derhal aralarını ayırmış; akdi ibtâl etmiş; köleye de hadd vurdur muş tur.
IfeulÎs-İ Şerif, sahibinin izni olmaksızın kölenin nikâhlanmasının bâtıl olduğuna, hükmünün zina sayılacağına t.'lîklir. Cumhur'un mezhebi budur. Ancak hükmünü bilmezse hadd vurulmaz.
Dnvnd-u Zâhiri'ye pöre bu nikfth snhîhtir. Çünkü ona gihv. nikâh şâir farz-ı ayınlar gibi bir farz-ı ayındır; biânenaleyh sahibinin iznine muhtaç değildir. Bazılarına göre akid bâtıldır; fakat buna zina hükmü verilmez; hattâ haram olduğunu bilse dahî bir şey icâb-etmez. Çünkü akid bir şüphedir. Hadler ise şüphe ile münderi' olur, yani vurulmazlar. Acaba sahibi izin verirse yaptığı akid nafiz olur mu? imam, Şafii ile bazı ulemâ'ya göre olmaz; zîrâ Peygamber (S.A.V,) ona zanî demiştir.
imam Şafii'ye cevaben : «Bundan murâd müsaade almadığı zamandır» denümişse de Şâfü mevkuf akde kail değildir. (Âhir) zina eden demek ise de burada ondan murâd zanî gibi demektir. [495]

1018/841- «Ebu Hiireyre radıyaLahıl anh'den rivayet olunduğuna göre; Resûlülah sallaUahü aleyhi ve sclîem:
— Bir kadınla halası ve bir kadınla teyzesi bir nikâh altında toplanamaz; buyurmuşlardır.»[496]

Hadîs müt efekun aleyh"tir.
Bu hadîs her ne kadar muzari' meçhul sigası ile de vârid olsa manen nehîdir. Nitekim sahîh rivayetlerden birinde «Peygamber (S.A.V.) nehyetti» denilmiştir.
Hadîs-i Şerif, mezkûr kadınların bir nikâh altında toplanmasının haram olduğuna delildir. Bu bâb'ta bütün ulemâ müttefiktirler, imam Şafiî : «mezkûr kadınların bir nikâh altında toplanmaları haramdır. Kendilerile görüştüğüm fetva imamlarının kavli budur;

bu bâbta aralarında hilaf yoktur» demiştir. Tirmizî de buna yakın bir şey söylemiştir.
Ibnü'l- Miinzir : «Ku gün bunun memnu' olması hususunda ihtilâf bilmiyorum; yalnız Hârîcîler'den bir fırka caiz görmüşlerdir» diyor. İbni Abdilbcrr, ibni Hazm, Kurtubî ve Nevevl icmâ' nakletmişlerdir.
Şüphesiz ki bu hadîs :
[497] «bunlardan geri kalanlar sîze helâl kılındı» âyet-i kerîme'sinin umumunu tahsis etmiştir.[498]

1019/842- «Osman radıydllahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah sallaUahü aleyhi ve sellem:
— İhramlı hacı ne nikâh eder ne de nikâh olunur; buyurdular.»[499]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Mü-filim'in Osman'dan bir rivayetinde «Dünürlük yapamaz» denilmiştir, ibni Hibbân «ona dünürlük de yapılamaz» cümlesini ziyâde etmiştir.
Bu hadîs hacc bahsinde geçmişti. Orada zikredilmeyen tarafı : «ona dünürlük de yapılamaz» cümlesidir. Bundan murâd : Velisi bulunduğu kadını ondan kimse istemesin; demektir.[500]

1020/843- «[bni Abbas radıyallahii anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Peygamber sallaîlahil aleyhi ve sellem Meymûne İle ih-ramlı İken evlendi.»[501]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Müslim'in bizzat Meymûne'den rivayet edilen ~hao*sinde: Peygamber (S.A.V.)'in onunla ihramh deği! iken evlendiği, ifâde olunmaktadır.
Bu hadîste İbni Abbas (R.A.) başkalarına mu.ıalefet ettiği için ulemâ on,un üzerinde pek çok söz etmişlerdir.
ibni Abdilberr şöyle diyor : «bu hüküm hususunda eserler muhteliftir; lâkin ihramsızken evlendiği rivayeti çeşitli yollarla

gelmiştir. İbni Abbas hadîsindi de isnadı sahihtir. Şu var ki bir kişiye vehim isnadı, bir cemâate isnâd etmekten ehvendir. İki haberin halleri en azından birbirine muâraza etmektir. Bu taktirde her ikisinden başka bir delil aranır. îhramlınm nikâh edilmesinin memnu' olması hususundaki Osman hadîsi sahihtir, binâenaleyh mu'temed olan odur».
E$rcm şöyle diyor : «Ahmed'e dedim ki :
Ebu Sevr, İbni Abbas hadîsi ne sebep ile reddediliyor? (yani sa-hîh olmakla beraber niçin kabul edilmiyor?) diyor; cevâbı şu oldu :
— Allah müstean, İbni Müscyycb; İbni Abbas vehmetti; demektedir. Meymûne de; Beni ihramda değil iken aldı; diyor.»
Hz. Meymûne hadîsini Osman (R.A.) hadîsi te'yid etmiştir. Bu hâl karşısında İbni Abbas hadîsi te'vil edilmiş ve: «(muhrim) sözünden murâd : Harem-i şerife giren, yâhud haram aylarda bulunandır» denilmiştir, îbni Hibbân «Sahih» inde buna cezmetmiştir. Hanefîler'e göre ihramh bir kimse nikâh edebilir. Yalnız cima' edemez.[502]

1022/844- «Ukbetü'bnü Âmir radıyallahii anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüfah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Şüphesiz ki şartların en ziyâde îfâsı gerekeni, kendisi ile, fercleri istihlâl ettiğiniz şarttır; buyurdular.»[503]

Hadîs müttefekun aleyh'ür.
Yani en ziyâde yerine getirilmeye çalışılacak şart nikâh'm şartlarıdır. Çünkü nikâh ihtiyat istiyen şeylerdendir; o sıkı tutulmalıdır.
Hadîs-i Şeriîf, nikâh akdedilirken zikredilen şartlan yapmak icâbet-tiğine delildir. Bunların eşya yâhûd para olmaları hüküm i'tibâriyle hep birdir. Zîrâ kadından istifâde, ona müteallik ve onun razı olacağı şeylerle olur. Bu meselede ulemâ'nın çeşitli kavilleri vardır.
Hattabî (319—388) diyor ki, nikâhın şartları hususunda da ihtilâf edilmiştir. Bu şartların bazısını ifa etmek bilittifak vâcibtir. Teâlâ hazretleri'nin iyilikle geçinmek yâhud iyilikle salıvermek

hususundaki emri bunlardandır. Bazıları hadîsi bu mânâya almışlardır.
Şartların bazısını bilittifak ifâ etmek lâzım değildir. Kadının kız kardeşini boşamak gibi. Zîrâ bundan nehî vârid olmuştur.
Bazıları da ihtilaflıdır. Üzerine evlenmemek; câriye satın almamak, evinden erkeğin evine nakletmemek gibi. Nikâhı akdedenin mehirden ayrı olarak kendisine şart kıldığı şeylere gelince: Bazılarına göre bunlar mutlak surette kadınındır. Diğer bazılarına göre velîlerden yalnız babaya mahsustur. İmam Mâlik'e göre akid esnasında yapılmışsa mehir, akid hâricinde ise hibe edilen kimseye aittir. Mâlikin delili : Nesâî'nin Amr b. Şuayb'dan merfu'en tahrîc ettiği şu hadîstir:
«Hangi kadın nikâh ismetinden önce bir mehir veya bağış yâhûd cihaz karşılığında nikâh edilirse o şey onundur. İsmet-i Nikâh'dan sonra ki ise kime verileceği şart koşulmuşsa onundur. Bir adamın, mukabilinde ikram edilmeğe en lâyık olduğu kimse kızı veya kız kardeşidir.» Böyle bir hadîsi Tirmizî de Urvo tarîki ile Hz. Âişe'den tahrîc etmiştir. Tİrmızı : «sahâbe'den bazı chl-i ilim zevat da bununla amel etmişlerdir. Bunlardan biri Ömer'dir.» demiştir Ömer (R. A.) : «Bir adam kadını evinden çıkarmamak şartı İle aldı ise, bu şarta riâyet, kendisine lâzım olur» demiştir, imam Şafiî, Ahmcd b. Hanbel ve diğer bazı ulemâ'nın mezhebi budur. Ancak bunun Şafiî'den naklini garib görüyorlar. Şâfiîler'dcn ma'ruf olan; şart denilince nikâh'a münâfi olmayan bilâkis nikâh'ın muktezâsı olan şeylerin kastedilmcsidir. îyİ geçinme, nafaka, elbise ve şâire gibi, kadın tarafından koşulan şartlarla erkek tarafından ileri sürülen izinsiz dışarıya çıkmama, erkeğin malından sarfiyatta bulunmama gibi şartlar bu cümledendir.
Tirmizî şöyle diyor : «AH (R. A.) : Allah'ın şartı kadının şartını geçti; demiştir.» 0 halde hadîsteki şartlardan murâd : yasak olmayan şartlardır.»[504]

1023/845- «Selâmetü'bnü'l - Ekva' radıyaîlahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir kî : Resûiüllah sallalîahü aleyhi ve scîlcm, Evtas yılında Mut'a için üç gün ruhsat verdi; sonra ondan

nehyetti.»[505]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Nikâh-ı Mut'a : Bir adamın bir kadına : «kendini bana şu kadar paraya şu kadar müddet için tcmli' et» diyerek yaptığı nikâhtır.
Nikâh-ı Muvakkat : İki şâhid huzurunda bir kadını ma'lûm bir müddet için nikâh etmektir.
Mut'a ile nikâh-ı muvakkat arasında fark lâfzı gibi görünüyor. Bununla beraber nikâh-ı muvakkat'de şâhid bulundurmak ve müddetin muayyen olması şarttır. Müt'a'da bunlar şart değildir. Hanefîler'den. Kemâl b. llümnm (788—861) bunların arasında fark görmüyor.
Mut'a ile nikâh-ı muvakkat'in ikisi de bâtıldır. Yalnız İmam Mâlik'e göre müfa'nın caiz olduğu rivayet edilir ise de bunun yanlış olduğunu Kemâl b. Hümâm «Fethü'î - Kadir» de beyân etmiştir. Hanefîler'den imam Züfrr'c göre nikâh-ı muvakkat'da akid sahîh, yalnız vakit «şartı fâsiddir.
Nikâh, fâsid şartlarla bâtıl olmaz, binâenaleyh asl-ı nikâh sahihtir.
Bu hadis müt'a'nm bir müddet ruhsat verilditken sonra ebediyyen neshcdildiğini irâde ediyor. Cumhıır-u selef ve halefin mezhebi de budur. Müt'aya altı yerde ruhsat verilmiş; sonra tekrar neshe-dilmİştir:
Bu yerler : Hayber vak'ası, omra-i kaza. Mekke'nin Fethi. Evtas gazası. Tebük gazası, Haetvilü1-VedâYhr. Yalnız bunların bazısının sü-bûtu ihtilaflıdır. Ncrrvi (631—676) diyor ki : «Doğrusu Müt'a'nm haram ve mubah kılınması iki defa olmuştur. Hayber vakıasından önce mubah idi; sonra orada haram kılındı. Bilâhare Fetih yılında -Ki o yıl aynı zamanda Evtas yılıdır- mubah kılındı; sonra ebedî olarak haram edildi.»
Ulemâ-İ ümmet'in ekserisi bu tahrîme kail olmuşlardır. Sahâbe-i Kîrâm'dan bazılarının ruhsatın hâki okluğuna kail oldukları İbnİ Abbas h.ıirctleri'nin de bunlar arasında bulunduğu rivayet olunmuşsa da bun-Jar sonradan dönmüş ve hükmün neshine kail olmuşlardır.
ibni Abbas hazretieri'nin müt'a'ya seferlerde zaruret halinde ruhsat verdiği Ilâzimi'nin tahrîc ettiği Satd b Cübeyr hadîsinden

anlaşılıyor. Bu hadîse göre İbni Abbas (II. A.) :
Sübhanellah! ben böyle fetva' vermedim. Mut'a ancak lâşe, kan ve .domuz eti gibi bir şeydir; o muztar kalana helâl olur» demiştir. Tirmi-zi'n'm rivayet ettiği bir hadise göre[506] :
(Ancak zevceleri ile cariyeleri müstesna...» âyet-i kerîme'si nazil e a İbni Abbas :
«Öyle ise bunların ikisinden maada her fere haramdır» demiştir.
Buharı, : «Ali (R.A.) Peygamber (S.A.V.)'den rivâyeten müt'a'nm mensuh olduğunu beyân etti» diyor. îbni Mâce sahîh bir isnadla Hz. Ömer (R. A.)"m «Hutbe okurken : Gerçekten Resûiüllah (S.A.V.) bize müt'a için üç gün izin verdi; sonra onu haram kıldı. Vallahi muh-san olduğu halde müt'a yapan bir kimse duyarsam onu taşlarla recmederim.» dediğini tahrîc etmiştir. İbni Ömer (R. A.) dahî : «Bizi Resûiüllah (S.A.V.) nehyetti. Zina edecek de değiliz» demiştir.
Bu rivayetin isnadı kavidir.
Hasılı müt'a'nm ebediyyen neshcdildiğinc icmâ-ı sahabe vardır. Hâl böyle oiunca : «onun mubah olduğu kat'î, nesh'i zannî'dir» demek insafsızlık olur. Hattâ «Nihayetii'î - Müctehidde müt'a'nm haram kılındığını bildiren haberlerin mütevâtir olduğu beyan ediliyor; yalnız: «ne zaman haram kılındığı ihtilaflıdır» deniliyor. [507]

1024/346- «Ali radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir.Demiştir ki: Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem müt'a'dan Hayber yılında nehyetti.[508]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadis'in BuharVde lâfzı şöyledir :
«Peygamber (S.A.V.) müt'a ile ehlî eşekler (in etini yemek) den Hayber zamanında men'etti.»
Bazıları bunu «Huneyn senesi» diye rivayet etmişse de bu bir vehimdir. Nitekim vehim olduğuna Ncsâî ile Dâre Kutnî tenbihte bulunmuşlardır. BcyhakVn'm Humeydî'den rivayetine nazaran Süfyan b. Uyeyne Hayber vak'asmda sadece ehlî eşeklerin etlerini yemek haram kılındığını söylemiş. Beyhakî : «Bu da

muhtemel olmakla beraber rivayetlerin ekserisi her ikisinin de haram kılındığını gösteriyor.» diyor.
İmam Ahmed b. Hanbel'in Ma'mer tarîki ile tahrîc ettiği bir rivayete göre : İbnİ Abbas (R.A.)'m kadınlarla müt'a yapmağa ruhsat verdiğini Hz< Ali (R.A.) duymuş ve ona:
— Şüphesiz kî Resûlüllah (S.A.V.) Hayber günü hem müt'a'dan hem de ehlî eşeklerin etinden nehyetti; demiştir. Ancak Süheylî : Peygamber (S.A.V.)'in Hayber günü nikâh-ı Müt'a'dan nehyettiği siyer ve tarih âlimlerinden duyulmamıştır» demektedir.
Hayber günü Müt'a'dan nehyedilmediğini lbni Abdilberr ve Ebu Avâne gibi zevat da rivayet ediyorlar. Bu iddiaya sebep, Hayber vak'asmdan sonra ruhsatın halâ sabit olmasıdır.[509]

1025/847- «(Yine) Ali radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre, Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem kadınların müt'a'stndan ve ehlî eşekleri yemekten Hayber günü nehyetmiştir».[510]

Bu hadîsi Ebu Dâvud müstesna Yedi'ler tahrîc etmişlerdir,.
Hadîs-i şerîf, Hayber vak'asımn cereyan ettiği gün hem müt'a'nın hem de ehlî eşeklerin yenmesinin haram kılındığına delâlet ediyor. Bu bâbta İbnü'l - Kayyim (691—751) şunları söylüyor: «Sabit olmuştur ki, Peygamber (S.A.V.) müt'a'yı Fetih yılında helâl kılmış ve yine sabit olmuştur ki, ondan Fetih yılında nehyetmiştir. Acaba Hayber gününde ondan nehyetti mi? Bu hususta iki kavil üzerine ihtilâf edilmiştir. Sahih olan şudur ki, nehî' ancak Fetih yılında vuku' bulmutşur. Hayber günü yalnız ehlî eşekler nehycdilmiştir.
Ali'nin İbnİ Abbas'â : «Peygamber (S.A.V.) Hayber günü kadınlarla müt'a yapmaktan, bîr de ehlî eşeklerden neyyetti» demesi, iki meselede birden onu protesto ettiğindendir. Bundan bazı râviler «Hayber günü» diye kayıdlamanın iki meseleye birden râci olduğunu sandılar...»
Maamâfîh üç şeyin İkişer defa neshedildiği rivayet olunur. Bunlar: Müt'a, ehlî eşek etlerinin yenilmesi ve namazda Beyt-i

Makdİs'e doğru dönmedir.
Bazıları bu meselede nesih iddiasına bile lüzum görmüyorlar: «Çünkü Peygamber (S.A.V.) müt'a için ancak üç gün izin vermişti; bu müddet geçtikde izin de sona ermiştir» diyorlar. [511]

1026/848- «Rebi b. Sebura'dan oda babası radıydUahü anh'âen işitmiş olarak rivayet edildiğine göer; ResûlüllaJ) sallaîlahü aleyhi ve seUem :
«Ben size kadınlardan istifâde hususunda izin vermiştim. Artık muhakkak Allah bu işi kıyamet gününe kadar haram kılmıştır. Binâenaleyh kadın nâmına kim-bir şey varsa hemen, ona yol versin. Hem onlara bir nesne verdi iseniz (geriye) bir şey almayınız; buyurmuşlardır.» [512]

Bu hadîsi, Müslim, Ebu Dâvud, Nesâî, İbni Mâce, Ahmed ve İbni .Hİbban tahrîc etmişlerdir.
Hadîs-i Şerif, yukarıkiier gibi müt'a'nın ebedî olarak haram kılındığına delildir. Ayrıca o gün için İstifâde mukabilinde kadına bir şey verilmişse geriye ondan bir şey almaması emrolunuyor. Bu bâbta Müslim, Sebra b. Ma'bedİ Cühenî'den şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Sebura demiştir ki: «Resûlülah (S.A.V.) bize müt'a İçin İzin verdi. Bir adamla ben de Benî Âmir (kabilesin) den bir kadına gittik. Kadın makara gibi bir şey olup uzun boylu İdi. Hemen kendimizi ona arzetik. Bana :
— Ne vereceksin? dedi :
— Kaftanımı; dedim. Arkadaşım da :
— Kaftanımı; dedi. Arkadaşımın kaftanı benimkinden daha iyi İdi; ama ben de arkadaşımdan genç idim. Kadın arkadaşımın kaftanına baktımı onu beğeniyor; bana baktımı beni beğeniyordu. Nihayet bana dönerek:
— Kaftanınla sen bana yefersîn; dedi. Bunun üzerine onunla birlikte üç gün kaldım. Sonra Re^fılüllah (S.A.V.) :
— Kimin yanında şu kendilerinden istifâde ettiği kadınlardan bir^şey varsa hemen ona yoi versin; buyurdular.»

Bu hadîs Müt'a'nın üç gün ciovam ettiğini de gösteriyor. Müfa'mn haram olduğuna dâir İcmâ'-i ümmet-i hazırlıyan hâdiseyi Hz, Câbir (R.A.) şöyle anlatıyor : «Resûiüllah (S.A.V.) ile birlikte Tebuk gazasına çıktık. Akabe'nin Şam'a bakan tarafına vardığımız zaman bir ia-kim kadınlar geldi. Bunlarla müt'a yapmayı kararlaştırdık ve kadınları yüklerimize aldık. Derken Resûlüllah (S.A.V.) geldi ve kadınlara bakarak :
— Bu kadınlar kim? dedi:
— Kendileri ile müt'a akteddiğimiz bir takım kadınlar yâ Resûlüllah; dedik. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) kızdı, hattâ yanakları kızardı, yüzü sarardı. Ve aramızda hutbe İradına kalktı. Allah'a hamd-ü sena etti; sonra müt'a'yı nehyetH. Biz de o gün erkek kadın hep vedâ-faştık. Bir daha yapmadık ve ebediyyen yapmayız da.»
İşte icmâ' da bu suretle mün'akid olmuştur. Bazı Şiâ taifeleri müt'a-nın bu gün de caiz olduğunu söylerlerse de onların muhalefeti ehl-i sünnet'çe mu'teber değildir.[513]

1027/849- «İbni Mes'ud radıyallahü anh'âen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saîîaUahü aleyhi ve sellem hülle yapana da kendisi için hulfe yapılana da lâ'net etti.»[514]

Bu hadîsi Ahmed, Nesâî ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Tirmizî onu sahîhlemiştir. Bu bâbta Ali'den de hadîs vardır. Onu Nesâî müstesna Dört'ler tahrîc etmişlerdir.Ali (R. A.) hadîsinin metni şudur :
«Peygamber (S.A.V.) hülle yapana da kendisi için hülle yapılana da lâ'net etti.»
İlmi Mes'ud hadîsi'ni İbni'l-Kattân ve ibni Ddkiki'l-ld, Buharî'nin şartı üzere sahîhlemişlerdir. Tirmizî ise : «Hasen Sahih» demiştir.
Ehl-i ilim Sahâbe-i Kiram bu hadîsle amel etmişlerdir. Ömer, Osman ve Abdullah b. Ömer hazerâtı bunlar meyâmndadır. Tabiînden olan fukâhâ'nın mezhebi de budur.
Hz. Ali hadîsinin isnadında Müeâhid vardır; bu zât zaîftir. Onun hadîsini îbni Seken sahîhlemiş; Tirmizî illetli saymıştır. Aynı

hadîsi îbni Mâce ile Hâkim, Ukbetü'bnü Âmir (R.A.)'den tahrîc etmişlerdir. Lâfzı şudur :
«Resûlüllah (S.A.V.) :
— Dikkat edin, size emaneten alınmış tekeyi haber vereyim mi? dedi. Eshâb :
— Hay hay, yâ Resûlülah; dediler :
— İşte o hullecidir. Allah hulleciye de, kendisi için hülle yapılana da lâ'net etsin; buyurdular.»
Hadîsimiz hülle yaptırmamn haram olduğuna delildir. Çünkü lâ'net ancak haram olan bir şeyi irtikâb edene yapılır. Fakat Hanefîler'e göre hülle mekruhtur.
Hülle : îslâm hukukuna göre hür bir kadın üç defa, câriye ise iki defa boşanırsa başka bir kocaya varmadıkça ilk kocası ile evlenemezler. Çünkü şeriatın erkeğe verdiği boşayıp alma hakkı bitmiştir. İleride de görüleceği vecihle bu hak hür kadına nİsbetle üç, cariyeye nisbet-le ikidir. Biânenaleyh bir adam hür karısını ister bir defada, üç, isterse ayrı ayrı zamanlarda üç defa boşadı mı, artık o kadın başka kocaya varmadan evlenemez. Başka kocaya varır da günün birinde ondan da boşanır veya o kocası ölürse iddet denilen şer'î müddeti bekledikten sonra tekrar ilk kocasına nikâh edilebilir. îşte bu ikinci kocaya varma işine hülle derler.
Muhallİl :Helâl kılan demektir. Kadını ilk kocasına helâl kıldığı için ikinciye bu isim verilmiştir. Kadının ikinci kocasından ayrılıp kendisine dönmesini bekleyen birinci kocasına da muhalle!ün leh (kendisi için hülle yapılan) denilir.
Hülle: Şer'an asla şakası olmayan boşama işini tekrarlıya tekrarlıya âdeta oyuncak haline getiren şımarık, düşüncesiz ve şaşkın erkeklere şeriat tarıfından verilen bir ders-i ibrettir. Karısını bir defa değil iki defa boşadığı halde bile aile yuvası yıkmanın, çoluğunu çocuğunu anneli babalı öksüz etmenin ne demek olduğunu anlarmyan gafil kocaya yaraşan en güzel muamele : Bir zamanlar gözünden kıskandığı karısını şimdi başkalarının harîm-i ismetinde görmektir. îşte hulle'nin hikmet-i meşru'iyeti de budur. Bu adam artık iki bahtın biri ile karşı karşıyadır. Ya karısı ölünceye kadar ikinci koca ile geçinir ve bu surette ona karşıdan hasret, nedamet ve kıskançlıkla baka baka

geçirdiği hayat zehir olur gider; yâhûd talihi yine güler de günün birinde ikinci kocasından ayrılan karısı ile tekrar evlenmek, fırsatını bulur. Fakat ne olursa olsun şımarık koca hak ettiği sille-i te'dib'i yemiştir. Hul-enin bu şekilde olanına şer'an söylenecek bir söz yoktur. Hadîs-i Şerîf-ie beyân buyrulan lâ'net böyleler için değildir. Lâ'net, hüllede de hileye baş vuranlaradır.
Hulle'nin hilesi : Üç talâkla boşanan kadını pazarlık ederek birisi ile evlendirmek; ve bir akşam karı koca hayatı yaşadıktan sonra ertesi günü boşattırarak tekrar ilk kocasına vermektir. îşte bir hadîs-i şerifte kiralık tekey'e benzetilen mel'un hulleci budur.
Ulemâ hulle'nin daha başka hileli şekillerini sayarlar. Akid esnasında : «Hülleyi yaptığın an nikâh sona erecek» şartını İleri sürmek de bunlardan biridir. Bunun nikâh-ı muvakkat'dan bir farkı yoktur.
Fakat akid esnasında hiç bir şart dermeyân edilmediği halde hulleci meseleyi bilir ve o kadınla cima' ettikten sonra onu derhal boşar-sa Hanefîler'e göre mekruh sayılmaz. Ulemâ'dan tbni Teymiyye gibi bazı zevata göre hülle ne şekilde yapılırsa yapılsın haramdır. îbnl Teymiyye bu hususta bir kitap te'lif etmiştir.[515]

1029/850- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir.Demiştir kî:Resûlüllah sallalîahü aleyhi ve seîlem:
— Kendisine dayak vurulmuş zânî ancak kendi gibisini nikâh edebilir; buyurdular.»[516]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Râvîleri sikadırlar.
Hadîs-i şerif, namuslu bir kadının, zina ettiği sabit olan bir erkekle evlenmesinin haram olduğuna delâlet ediyor ve :
[517] «Bu mü'minlere haram kılınmıştır» âyet-i kerîme'sine muvafık düşüyorsa da ulemâ'nm ekserisi bunları te'vil ile mânâ: «Ancak kendi gibisini nikâh etmeğe rağbet gösterir» demektir; şeklinde beyânda bulunmuşlardır. Fakat nusus-u şer'iyenirt zahirî mânâlarından ayrılmayanlar bu te'vili kabul etmiyorlar. Onlara göre zina eden bir erkek, ancak bir zârıîyc ile evlenebilir;

namuslu bir kadını almak ona haramdır. Zina eden kadın da onlarca aynı hükme tâbi'dir.[518]

1030/851- «Âişe radıyollahü anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Bir adam karısını' üç defa boşadı da, o kadını başka bir adam aldı; sonra onu cima' etmeden boşadı. Bunun üzerine kadını ilk kocası almak istedi. Derken mes'ele Resûlüllah sdlîalîahü aleyhi ve sellem'e soruldu :
— Hayır ikinci kocası, onun balcağızından birincisinin tattığı gibi tatmadıkça olmaz; buyurdular.»[519]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Lâfız Müslim'indir.
Hadisi şerifteki (balçağız) ta'biri cimâ'dan kinayedir. Maamâ-fîh muradın ne olduğu yine ihtilaflıdır. Bazılarına göre maksad menî'-nin inmesidir. Hülle ancak bununla olur. Cumhura göre ise erkeğin âletinden sünnet edilen miktarı kadının Tercine girerse kâfidir. Ezherî: «Doğrusu balcağız'ın mânâsı: sünet mahillinin kaybolması ile hu şule gelen cima' lezzetidir» diyor. Ebu Ubcyd : «Balçağız, cima' lezzetidir. Araplar lezzetli bulduğu her şeye bal derler» demektedir.
Hadîs imamlarından bir cemâat Hz, Âişe (R. Anhâ)'dan şu hadîsi tahrîc etmişlerdir :
«Âişe (R. Anhâ) demiştir ki: Benî Kureyza'lı RİFaa'nın karısı Peygamber (S.A.V.)'e gelerek :
— Ben Rifaa'nın karısı İdim. Beni talâk-i bâinle boşadı. Ben de ondan sonra Abdurrahman b. Zebİr'le evlendim; ama onun erkekliğini elbisenin saçağı gibi buldum; dedi. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Rifaa'ya dönmek mi istiyorsun? diye sordu :
— Evet, deyince : Resûlüllah (S.A.V.) :
Hayır! sen onun balcağızından, o da senin balca-ğızından tatmadıkça dönemezsin; buyurdular.»
ÎUtîd b. El-Müscyyrb hülle için: «Cima' şart değil, akd-i sahih kâfidir» demiş ise de onun bu sözü ulemâ arasında derin bir aksülâmel uyandırmış; kendisine çeşitli cevaplar^ verilmiştir. Hattâ bazıları : aHa'ıd bu hadîsi duymamıştır» demişlerdir. Sadr-

ı Şchtd, Said b. cl-'Müscyyrb'in kavlına işaret ederek: «Kim bu kavil ile fetva' verirse Alhüi'ın, Melck'lcrin ve bütün insanların lâ'noti onun üzerine olsun» demiştir. Dâvud-u Zahiri (202—270) ile Şiiler de bu meselede Saîd b. el-Miiscyyeb ile beraberdirler. Usul-i fıkıh ilminde bu hadîsin hükmü etrafında Hanefîler'le Şâfüler arasında ihtilâf vardır.[520]

«Kefaet Ve Muhayyerlik Babı»

Kefâet : Müsavat ve denklik demektir. Dînde kefâet mu'teberdir; binâenaleyh müslüman bir kadının bir kâfirle evlenmesi icmâ'en haramdır[521].

1031/852- «Ibni Ömer radıyallahih anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûlülah sallaîlahü aleyhi ve sellem :
— Araplar birbirlerinin küfüdür; Mevâlî de birbirlerinin küfüdür; ancak dokumacı veya kan alıcı olursa o başka; buyurdular.»[522]

Bu hadîsi Hâkim rivayet etmiştir.
İsnadında ismi söylenmeyen bir râvî vardır. Ebu Hatim hadîsi münkeç saymıştır. Fakat Bezzar münkati' bir senedle Hz. Muaz b. Cebel'den onun bir şahidini rivayet etmiştir. İbni Ebî Hatim bu ha-_disİ babasına sormuş : «Bu yalandir:ash yoktur» cevabını almıştır. Başka bir yerde de «bâtıldır» demiştir. İbni Abdilbcrr onu «ct-Tem-hîd» de rivayet etmiş ve : «Dârc Kutnî (eî-llcl) de onun için: sahih olmuyoi^dedi» demiştir. Aynı hadîsi Hişam b. Ubcyd rivayet etmiş ve (kan alici) kelimesinden sonra «yâhûd Tabak» ifâdesini ziyâde etmiş; bunun üzerine tabaklar toplanarak kendisini paylamak istemişlerdir, îbni Abdilbcrr : «Bu münkerdir: uydurmadır: onun bir çok tarîkleri vardır ama hepsi boştur» demiştir.
Hadîs, arapların birbirlerine küf olduklarına, mevâlî'ni ı onlara küfü' olmadıklarına delildir.
Mevâlî : Mevlâ'nın cem'idir. Mevlâ yardımcı ve dost mânâlarına gelir. Arap olmiyan mü si umanlar İslâmiyet'e yardım ittikleri cihetle kendilerin? mevâlî denilmiştir.
Kefâet mes'elesinde neye i'tibâr edileceği ulemâ arasında çok İhtı-lâfhdır.
Hz. Ömer, İbni Mes'ud, îbni Şîrîn, Ömer b. Abdülaziz hazerâtı ile îmam Mâlik ve diğer bir takım ulemâ'ya göre mu'teber olan dîn'dir. Bu zevatın delilleri ;
«[523] Şüphesiz ki Allah İndinde sizin en kıymetliniz en ziyâde

ehl-I takva ofanmızdır» âyet-İ kerîme'si ile :
«İnsanların hepsi Âdem oğludur. Âdem ise topraktandır.» hadîs-i şerifidir. Bu mânâda bir hadîsi İbni Sa'd, Hz. Ebu Hü-reyre'den tahrîc etmiştir. Lâfzı şudur :
«İnsanlar tarağın dişleri gibidir. Kimsenin kimse üzerine bir üstünlüğü yoktur. Ancak takva ile olan müstesna.»
Aynı hadîsi îbni Lal, îbni Sa'd hadîsine yakın lâfızlarla tahrîc etmiştir. Buharı de bu kavle işaretle «Bâbü'l - Ekfâî fi'd-Din» nâmiyle bir bâb tahsis etmiştir. Fahr-İ kâinat (S.A.V.) efendimizin: «Dİndarı-nt tercih et» buyurduğunu yukarıda görmüştük. Resûlüllah (S.A.V. Mekke'nin fe£hi günü bir hutbe irâd buyurmuş onda ez cümle câhiliy-yet devri âdetlerini, büyüklenmeyi soy sop ile iftihar ötmeyi i'tibârdan düşürerek, insanların ancak iki sınıf, yani ya mü'min, müttekî, Allah indinde makbul yâhûd fâcir, şaki, Allah indinde gayr-ı makbul olduklarını beyân buyurmuştur.
Hâsılı soy sop ile iftiharın zemmi hususunda bir çok hadîsler vardır. Allah indinde makbuliyyetin ancak takva ile olacağını ifâde eden âyet-i kerîme ve o mânâdaki hadîslerle istidlal ederek îmam Mâlik ile Hanefîler'den Ebu Bekir Razî ve Kerki kefâeti nazar-ı i'ti-bâre almamışlardır. Maamâfîh diğer imamlarca kefâet mu'teber-dir, ve bazı ictihâd farkları ile; Dînde, takvada, san'atta, l.ürriyet-te, malda ve sâirede aranır. Bu hak kadınındır. Biânenleyh aranacak şeyler erkekte aranacak; bu suretle onun kadına denk olup "olmadığı anlaşılacaktır.[524]

1033/853- «Fatıme[525] btntî Kays radıyallahü anhâ'dan rivayet edildiğine göre: Peygamber sallaîlahü aleyhi ve sellem kendisine :
— Üsâmeye nikâh ol; buyurmuşlardır.»[526]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Musannifin bu hadîsi, zaîf olduğunu beyân ettiği İbni Ömer hadîsinden sonra zikretmesi kefâet babında dînden başka bir şeyin nazar-i i'tİbâre ahnmıyacağına işaret içindir.

Nitekim aşağıdaki hadîsi de aynı maksada binâen irâd etmiştir. [527]

1034/854- Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet edildiğine göre: Peygamber sallaJlahil aleyhi ve sellem :

— Ey Benî Beyaza, Ebu Hind'i evlendirin[528]; ona kız Verin; buyurmuşlardır.»[529]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Hâkim iyi bir senedle rivayet etmişlerdir.
Hadîs-i şerif, kefâct'te soy ve sülâleye i'tibâr edilmiyeceğinin delîllerindendir. Filhakika Hz. Bilâl (R.A.) Hâle bintİ Avfla evlenmişti ki, bu kadın Hz. Abdurrahman b. Avf'm kız kardeşi idi. Hz, Ömer (R. A.) dahî kızı Hafsa'yı Selmân-ı Farisî (R.A.)'a verecek olmuştu. Sonra Hz. Hafsa Ümmehât-ı mü'minîn'den oldu.[530]

1035/855- «Âişe radıyallahü anhâ'dan rivayet edilmişlir. Demîştîr kr: Berîre âzad olduğu vakit kocası (nda kalıp kalmamak) hususunda muhayyer bırakıldı.»[531]

Bu parça müttefekun aleyh uzun bir hadîsin içindedir. Müslim'in Âişe (R.Anhâ)'dan rivayetinde «Kocasının köle olduğu» (yine) Aişe (R. Anhâ)'da.n bir rivayete göre «hür olduğu» zikredilmiştir. Fakat birinci rivayet eaahtır. BuharVdcki ibni Abbas (R. A./dan gelen sahih rivayette köle idi-ği sarih olarak ifâde edilmiştir. Bu sebeple Buharı köle olduğuna kat'iyyetle hükmetmiştir.
Bu hadîsi Medîne ulemâsı da rivayet etmişlerdir Bir şeyi Medine ulemâsı'nm rivayet ve kabul etmesi İle bazıları o şeyin esah olduğuna istidlal ederler. Aynı hadîsi Ebu Dâvud, Hz. ibni Abbas'dan şu lâfızlarla tahrîc etmiştir :
«Filhakika Berîre'nin kocası kara İdi; Mugîs adını taşıyordu. Nihayet Peygamber (S.A.V.) Berîre'yi muhayyer bıraktı ve iddet beklemesini kendisine emretti.»

JS«Aarî'nin İbni Abbas'dan tahrîc ettiği rivayette :
«Bu filân oğullarının kölesi Mugîs yani Berîre'nin kocasıdır» denilmiştir.'nin diğer bir rivayetinde :
«Berîre'nin kocası siyah bir köle İdi: ona Mugîs derlerdi» buyuru!-maktadır. Dârc Kutnî (306—385) : «Urvc'nm Âişe'den onun köle olduğu hususundaki rivayeti değişmemiştir.» demiştir. Ncvcvî diyor ki : «Köle idi, diyenlerin sözünü, Âişe'nin : O köleydi; demesi te'yîd Kıssayı haber veren o olduğu halde köle idiğİni haber vermiştir. Binâenaleyh köle olduğunu hem kuvvet hem de çokluk ve bellcyiş i'ti-bâriylc tercih sahih olmuştur.»
Hadîs-i Şerîf, âzâd edilen cariyenin kocası köle ise onda kalıp kalmamak hususunda kendisine muhayyerlik sabit olduğuna delîidir ki, icmâ' budur.
Hür olursa mes'ele ihtilaflıdır. Cumhur'a göre cariyeye muhayyerlik yoktur. Çünkü köle olduğu zaman muhayyer olmasının illeti, köle'-nin hülleye bir çok hükümlerde küfü olamamasıdır. Câriye âzâd edil-dimi kocasının nikâhında kalıp kalmamak hususunda muhayyer olur; zîrâ akicl yapılırken İhtiyara ehil değil idi.
Şa'bî ile bazı ulemâ'ya göre ise kocası hür de olsa câriye âzâd edildiği zaman kendisine muhayyerlik sabit olur. Bunların delili : Hadîsin bir rivayetinde «Berîre'nİn kocası hür idî» denilmiş olmasıdır.
Aklî delilleri de : Evlendirilirken cariyenin hiç bir ihtiyarı bulunmamasıdır. Sahibi kendisini zorla dahî evlendirebilirdi. İşte âzâd edildikten sonra evvelden mevcut olmıyan yepyeni bir hâl meydana gelmiştir ki,[532] bu hâl onun muhayyerliğini îcabeder.
Sonra (İhtiyar) kelimesi ile nikâh'ın feshedilip edilmiyeceği de ihtilaflıdır. Bazıları : «Evet bu sözle nikâh münfesih olur» demişlerdir. Bunların delili : Hadîste geçen «muhayyer bırakıldı» ifadesidir. Diğer bazılarına göre mutlaka (fesih) kelimesini söylemek lâzımdır.
Câriye kendini ihtiyar ettikten sonra artık kocasının ona dönmeğe hakkı kalmaz. Yeniden evlenmek isterse nikâhı tazeletmeleri îcabeder. Cariyenin muhayyerliği cima' zamanına kadar devam eder. Buna delîl imam Ahmed'in tahric ettiği şu hadîstir :

«Câriye âzâd olduğu vakit cima' edilmedikçe muhayyerdir, isterse ondan ayrılır; ama cima' ederse artık ona muhayyerlik yoktur». Bu hadîsi Dâre Kutnî :
«Eğer seninle cima' ederse artık sana muhayyerlik yoktur» şeklinde tahrîc etmiştir. Ebu Davud'un rivayeti de buna yakın lâfızlarladır. Bunlar, cimâ'in muhayyerliğe mâni' olduğuna delildir. Hanbelîler'in mezhebi budur.
Berîre hadîsi'ni utemâ : zekât, ıtık, alış veriş ve nikâh gibi bir çok yerlerde zikretmişlerdir. Musannif merhum ondan çıkarılan fâideîeri saymış, tam yüz yirmi ikiyi bulmuştur. Bunların bâbı'mızla alâkalı olanlarından bir kaçını biz de görelim :

1— Köle olan karı kocadan birini satıp diğerini bırakma caizdir.

2— Evli cariyeyi satmak boşama hükmünde değildir.

3— Evli bir cariyeyi âzâd etmek onu boşamak veya nikâhını fesih etmek sayılmaz. Çünkü cariyenin talakı sahibinin değil, kocasının hakkıdır.

4— Köleler kölelikten kurtulmaya çalışabilirler.

5— Kefâetde hürriyet mu'teberdir.

Berîre kıssası'na göre : Kocası onu o kadar severmiş ki aşkından ağlıyarak Medine sokaklarında Berîre'nin arkasından dolaşır; göz yaşı döker ve kendisini bırakmaması için yalvarırmış. Fakat Berîre bunu kabul etmemiş. Ulemâ bunu aşkın hayayı yok ettiğine ve âşık, yaptığını gayr-ı ihtiyarî yapıyorsa mazur görülmesi îcabettiğine delîl saymış hattâ Allah aşkı ile vecde gelen dervişlerden gayr-ı ihtiyarî sâdır olan raks ve sâirenin arfolunacağına kail olmuşlardır. Lâkin bazıları : «Berîre'-. nin kocası sevgilisinden ayrıldığı için ağlamış; Ehlullah olanlar da Allah'a kavuşmak ve gazabından korunmak için ağlarlar; nitekim Fahr-I kâinat (S.A.V.) efendimiz de ağlardı. Raks ve çalgı gibi şeyler ise fâsık ve fâcirlerin sânıdır. Allah'ı sevenlerin ve ondan korkanların şanı bu değildir.» diyerek, bu gibi şeylerin kat'iyyen dinle alâkası olmadığım beyân etmiş ve böyle bir hükmün hadisten nasıl alındığına şaşmışlardır.[533]

1036/956- «Dahhâk b. Feyruzu[534] Deylemî'den o da babası radıyal-lahü anh'dan işitmiş olmak üzere rivayet edilmiştir. Babası demiştir ki : Yâ Resûiüllah, dedim; ben nikâhım altında İki kız kardeş olduğu halde müslüman oldum ne yapmalıyım? Resûiüllah sollallahü aleyhi ve sellem :

— Onların hangisini dilersen boşa; uyurdular.» [535]

Bu hadîsi Nesâî müstesna Dörtler'le Ahmed rivayet etmiştir. Ibnî Hibbân, Dâre KutnS ve Beyhakî onu sahihlemişler, Buharı ise illetlendirmiştir.
llletlendirmesinin sebebi şudur : hadîsi Dahhâk babasından rivayet etmiş; ondan da Ebû Vehbî Ceyşanî rivayet eylemiştir. Bu-harî : «Bunların birbirinden işittiğini bilmiyoruz» diyor.
Hadis-i Şerif, kâfir nikâhlarının, müslüman nikâhlarına muhalif de olsalar yine nazar-ı İ'tibârc alınacağına delildir. Şu halde onların nikahlan müslüman olduktan sonra da devam edecek ve kadın ancak boşamakla kocasından ayrılacaktır. Hanefîler'den maada mczlıeb imamları İle Dâvud-u Zâihrî'nin mezhebi budur. Hanefîler'le Zâhirîler'e göre ise kâfirin yalnız î.slâmiyete uyan icraatı kabul olunur. Hadîs-i şerifteki talâktan mıırâd hakikaten boşanmak değil, kız kardeşin birini nikâhında bırakıp ötekinden ayrılmaktır. Fakat bırakılan kardeşe yeniden nikâh kıymak lâzımdır.[536]

1037/857- «Sâlim'den babasından işitmiş olarak rivayet edildiğine göre: Gaylan[537] b. Seleme on dâne karısı olduğu halde müslüman olmuş; kadınlar da onunla birlikte müslüman olmuşlar. Fakat Peygamber sallallahü aleyhi ve selle m kendisine bunlardan dördünü seçmesini emretmişlerdir.»[538]

Bu hadîsi Ahmed ile Tîrmizî rivayet etmiş; Hâkim ile İbni Hibbân onu sahîhlemişler; Buharı, Ebu Zür'a ve Ebu Hatim ise Ületlendirmişlerdir.
Tirmizl, BuharVnin: «Bu hadîs mahfuz değildir» dediğini nak-letmiştir. Musannif «et-Tclhis» de bu hadîs üzerinde bir hayli söz

etmiştir. Fakat İbni Kesir'in «el-frşâ(fa nâm eserinde ifâdesi ondan hem daha kısa hem daha güzeldir. İbni Kesîr hadîsi tahrîc ettikten sonra şöyle demektedir: «Bu hadîsi İmam Ebu Abdillah Muham-med b. İdrîsi Şafiî ile Ahmed b. Hanbcl, Tirmizl ve İbni Mâcc rivayet etmişlerdir. Bu isnadın ricali Şeyheyn'in şartları üzeredir. Şu kadar var ki; Tirmiz : BuharVyi : Bu hadîs mahfuz değildir; derken işittim. Sahîh olan Şuayb ve başkalarının Zührî'don rivayet ettikleridir; dedi.»
Bu hadis, Dahhâk hadisinin delâlet ettiği hükme delâlet ediyor. Binâenaleyh o hadîsi te'vîl edenler bunu da te'vil ederler. [539]

1038/858- «İbni Abbas radujaUahil anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Peygamber salhülahü alryhi ve sçllem kız\ Zeyneb'i altı stne sonra Ebu'l-Âs b. er-Rebİ'a ilk nikâhı'ile iade etti; yeni nikâh kıymadı.»[540]

Bu hadisi Nesâî müstesna, Dörtler'İe Ahmed rivayet etmiş; Ahmed ile Hâkim onu sahîhlemişlerdir.
Tirmizî : «Bu hadîs hasendir; isnadında be's yoktur.» demiştir.
İmam Ahmed'm bir rivayetine göre, Hz. Zeyneb (R. Anlıâ/mn müslümanhğı kabulü zevcinin müslüman oluşundan altı sene evveldi. Fakat Hz. Zeyneb (R. Anhâ)'mn buradaki müslümanhğından, hicreti "kastedilmiştir. Ynksa o sonradan müslüman olmuş deği! Resûlüîlah (S.A.V.)'in dîğcr kerîmeleri ile birlikte Peder-İ Âli'leri (S.A.V.)'e Peygamberlik geldiği zaman müslüman olmuşlardır.
Ebu'l-Âs (R.A.), Bedir gazasında müslümanlann eline esir düşmüştü. Hz. Zeyneb (R. Anhâ) ona fidye olmak üzere annesi Hz. Hadice (R. Anhâynm kendisine düğün hediyyesi olarak zifaf gecesi taktığı kıymetli gerdanlığı göndermiş idi. Fahr-i K"âİnât (S.A.V.) efendimiz bunu görünce Zevce-i Muhteremleri Hadîcetü'l - Kübra (R. Anhâ-)'yi hatırladı ve gözleri yaşardı Ashâb-ı kirâm'ma bakarak :
— Bir anne'nin hâtırasını ki7ina bırakmak icap et mez mi? demişti. Eshâb'm hepsi bunu kabınderek gerdanlık Hz. Zeyneb'e

iade olundu. Resûlüllah (S.A.V.) damadını serbest bıraktı ve ona min~ net-ü ihsan eyledi. Yalnız Hz. Zeyneb'e hicret için müsaade etmesini şart kıldı. Hz. Zeyneb (R. Anhâ), Bedir vak'asından az sonra Medine'ye hicret etti.
Bedir vak'asi ise Resûlüllah (S.A.V.)'in hicretinden iki sene sonra Ramazan'da olmuştu. Müslüman "kadınların kâfirlere haram kılınması altıncı hicrî yılında Hudeybiye'de vuku' bulduğuna göre Hz. Zeyneb . (R. Anhâ)'vn. bundan sonra iki sene kadar beklediği anlaşılıyor. Nitekim Ebu Davud'un bir rivayetinde : «Resûlüllah (S.A.V.) onu kocasına İkî sene sonra iade etti» denilmektedir. Bu ciheti Ebû Bekr-İ Beyhaki dahî böyle takrir etmiştir.
Tirmj,zl: «Bu hadîsin vechi bilinmiyor» diyerek Resûlüllah (S.A.V.) in Hz. Zeyneb'i altı yâhûd üç veya iki sene sonra zevcine nasıl iade buyurduğuna işaret etmiştir. Mes'ele müşkildir. Zîrâ Hz. Zeyneb'in id-detinin bu müddet zarfında devam etmesi uzak bîr ihtimaldir: «Bir kâfir karısından sonra müslüman olursa aralarında nikâh devam eder» diyen bulunmamıştır. Bu bâbta icnıâ' olduğunu İbni Abdüberr nakletmiş; yalnız buna Zâhirîler'den bazısının cevaz verdiğine işaret etmişse 5e mezkûr kavlin red edildiğini söylemiştir. Fakat ona da : Bu mes'elede Hz. Ali ile Nchai'den hilaf sabit olduğu, Ebu Hanifc'nin Şeyhi Hammâd'm bununla fetva' verirdiği, ileri sürülerek cevap verilmiştir. İkisi do kâfir olan karı kocadan biri müslümanlığı kabul ederse Hz. A(İ (R. A.) onlar hakkında,:
«Kadtn Meret diyarında olduğu müddetçe kocası onun bud'una daha lâyıktır» demiş; bir rivayette :
«Şehirfnden çıkmadığı müddetçe kocası karısına daha lâyıktır.
buyurmuştur. Zührî'nin bir rivayetine göre : «Kadın müslümanlığı eder de kocası kabul etmezse aralarını hükümdar ayırmadıkça onlar karı kocadır.» denilmektedir.
Cumhyr-u ulemâ'ya göre : Kocası diyâr-ı küfür'de olup müslümanlığı kabul etmiyen bir kadın, müslümanlığı kabul eder de medhûlün biha (yani cima' edilmiş) olursa kocası o kadının iddeti içinde müslüman olduğu taktirde aralarındaki nikâh bâkî'dir. îddeti bittikten sonra müslüman olursa araları ayrılır.

İşte İbni Abdilberr'in hakkında icmâ' naklettiği mesele budur. Cumhur, Hz. Zeyneb (R. Anhâ) hadîsini (iddeti bitmemiştir) diye te'vîl etmişlerdir. Yani müslüman bir kadının kâfir kocasımn nikâhında kalamiyacağım bildiren âyet-i kerîme nazil olduktan sonra Hz. Zeyneb (R. Anhâ) iki sene bir kaç ay, henüz müslüman olmamış bulunan kocasının nikâhında kalmıştır. Çünkü bazı kadınların hayzı gecikir. Zeyneb'in hayzı da gecikmiştir. Ve iddeti henüz bitmediği için Peygamber (5.A.V.) kendisini kocasına iade etmiştir.
Fakat İbni Kayyım, cumhur'un kavlini reddetmiş ve: «Hadîslerin hiç birinde iddetin nazar-ı itibâre alındığını bilmiyoruz. Peygamber (S.A.V.)'in bir kadına iddetinin geçip geçmediğim sorduğu da malûmumuz değildir. Hiç şüptıe yok ki mücerret müslümanlık ayrılmayı îcabetse bu ayrılığın talâkı ric'î değil, baîn olması lâzım gelir, Şu halde iddetin nikâhın devam ve bekası hakkında bir tesiri yoktur.   Onun eseri yalnız kadını başkasına nikâhtamaya mâni' olma hususunda zahir olur. Eğer İslâmiyet bunların arasında ayrılığı reva görseydi kocası id-   içinde karısını almağa hak kazanamazdı. Lâkin Peygamber (S.A.V.)'in hükmü bu nikâhın mevkuf olduğuna delâlet eder. . Kocası, karısının iddeti bitmeden müslüman olursa karısı kendisinindir;, iddeti geçerse, kadın istediğine varabilir. Dilerse kocasını bekler; şâyed müslüman olursa yine karışıdır; nikâh tazelemeye hacet yoktur. Müslüman olan hiç bir kimsenin nikâh tazelediği asla bilinmemektedir. Bilâkis iki şeyden biri olurdu. Ya ayrılırlar, da kadın; başkası nikâh eder; yâhûd nikahlan üzere kalırlardı...»   demiştir.   İbni Kayyım sözünü şöyle bitirmiştir: «Eğer Peygamber (S.A.V.)'in Hudeybîye anlaşmasından ve Fetih zamanından sonra -Karı ile kocadan birinin müslüman oluşu gecikse bile- onları yine karı koca olarak ikrar buyurması olmasa idi biz de iddeti nazar-i i'tibâre almaksızın İslâmiyet sebebi ile hemen ayrılmalarına kail olurduk. Çünkü Teâlâ hazretleri : [541] «Ne o kadınlar o erkeklere helâl olur; ne de o erkekler o kadınlara.» buyuruyor.»
Bazılarınca bu meselede e nşayan-ı kabul kavil İbni Kayyim'in. kavlidir.[542]

1039/859- «Amr b. Şuayb'den o da babasından o da dedesinden -ra-dıyallahÜ anhüm- işitmiş olarak rivayet edildiğine göre: Peygamber saUalJa m aleyhi ve sellem kızı Zeyneb'i Ebu'l-Âs'a yeni bir nikâh ils iâde etmiştir.[543]

Tirmizî : «ibni Abbas hadisi isnad i'tibâriyle daha iyidir, ama Artır b. Şuayb hadîsi ile amel olunur» demiştir.
Hafız îbni Kesir'in «cl-îrşâd» da beyânına göre İmam Ahmed b. Hanbcl : «Bu zaîf bir hadîstir. Huccac onu Amr B. Şuayb'dajı işitmemiş, Muhammcd b. Abdillahhi'l-Arzemi'den duymuştur. Halbuki ArzrmVnin hadîsi hiç bir şey etmez. Sahih olan İbni Abbas hadîsidir» diyerek yukarıda geçen hadîse işaret etmiştir. Buharı, Tirmizî, Dârc Kut.nl ve Bcyhaki de aynı şeyi söylemişler; hattâ Bey-haki bunu diğer hadis hafızlarından da hikâye eylemiştir.
»ibni Abdilbcrr'c gelince : O, Amr b. Şuayb hadîsini tercihe meyletmiş ve bu hadis ile fbni Abbas hadîsinin aralarını bulmuş; İbni Abbas (indisindeki «ilk nikâhla» ta'birİni «İlk nikâhın şartları ile» mânâsına almıştır. Yine o hadîsteki «Yeni nikâh kıymadı» ifâdesini de «tik nikâhdakinden fazla bir şey şart koşmadı» diye mânâlandırmı-tır.
Amr b. Şuayb hadîsini usul ve kavâid te'yîd etmektedir. Onda yeni akid yapıldığı hattâ Tirmizl'nm rivayetinde, yeni mehir konulduğu tasrih olunmuştur. Sarahat mukabilinde İse delâlete i'tibâr yoktur.[544]

1040/860- «İbni Abbas radıynllahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Bir kadın müslüman oldu da evlendi. Sonra kocası geldi. Ve :
— Yâ Resûlallah! Ben müslüman olmuştum, kadın bunu biliyordu. Dedi. Bunun üzerine Rosûlüllah saüallahü aleyhi ve sellem onu ikinci kocasından alarak ilk kocasına iade etti.»[545]

Bu hadîsi Ahmed, Ebu Dâvud ve İbni Mâce rivayet etmişlerdir.

İbni Hibbân ile Hâkim onu sahîhlemişlerdir.
Hadîs-i şerîf, kocasının müslüman olduğunu karısı bilirse o kadın başka kocaya bile gitse nikâhlarının bozulmayacağına, ikinci nikâhın bâtıl olduğuna delildir.
O zât'm «Karım benim müslüman olduğumu bilirdi» demesi ihti-malli bir sözdür. Kadının iddeti geçmezden önce de sonra da müslü-manhğı kabul etmiş olabilir. Fakat her halde kocasına iade edilecektir. Kadının başkasına varmazdan evvel onun müslüman olduğunu öğrenmesi mutlak surette ikinci .nikâhı bâtıl kılar.
Bu hadîsi yukarıda Hz. Zeyneb'dcn bahseden ibnî Abbas hadîsinde görülen îbni Kayyim'in görüşünü te'yîd ediyor. Çünkü Peygamber (S.A.V.)'in :
— Kadın senin müslüman oluşunu iddetinin geçmesinden evvel mi öğrendi sonra mı? dîye sorması, iddetin bir hüküm ifâde etmediğine delildir. Ancak ibni Kayyim'în iddiasına göre kadın iddeti geçtikten sonra dilediğine varabilir. Şu halde buradaki kıssa yalnız iddet içinde evlendiğine göre tamam olur.
Bazıları bu tevcihi de müşkil buluyor ve diyorlar ki: «Eğer bu kadının' ikinci kocaya varması iddeti geçtikten sonra olmuşsa nikâhı sahihtir. Birinci kocasından beklediği iddeti geçmeden evvel vac-mışsa bâtıldır.» Bu mülâhahazalar karşısında nihayet şöyle demek kalıyor: «Bu kadın ikinci kocaya iddeti içinde iken varmıştır. Bu takdirde nikâhları bakidir. Kadının ilk kocası müslüman olduktan sonra İkinci kocaya varması bâtıldır. Zîrâ kocası vardır.»[546]

1041/861- «Zeyd b. Kâ'b b. Ucra'dan o da babasından -radıyalîahü anh- işitmiş olarak rivayet olunmuştur. Demiştir ki: «Resûlüllah salîal-lahil aleyhi ve sellem Benî Gîfâr'dan Âliye ile evlendi. Peygamber (S.A.V.)'in yanına girerek elbisesini soyunduğu zaman (S.A.V.) onun boğrüüde bir beyazlık görmüş; ve :
— Elbiseni giy de ailen nezdine git; buyurmuşlar; kendisine mehir verilmesini de emretmişlerdir.»[547]

Bu hadîsi Hâkim rivayet etmiştir. İsnadında Cemil b. Zeyd vardır ki, bu zât meçhuldür. Onun üzerinde şeyhi hakkında pek çok ihtilâf edilmiştir.
Zehcbî bu Cemil hakkında îbni Maîn'in : «sika değildir» dediğini kaydediyor; Buharı : «Onun hadîsi sahih değildir» demiştir.
Hadîsi Cemil'in rivayet ?dip etmediği dahî ihtilaflıdır. Bazıları onun rivayet ettiğini söylemiş, diğer bazıları Kâ'b b. Zeyd'den rivayet olunduğunu idda etmiş, bir takımları fbni Ömer'den, başkaları Kâ'b b. Ücre'den rivayet edildiğini ortaya atmışlardır. Kâ'b b. Zeyd'in rivayet ettiğini İleri sürenler bile vardır.
Hadîs-i şerif, bars denilen illetin sakınacak bir şey olduğuna delâlet ediyor. Yalnız onun sebebi ile nikâhın feshedileceğine dâir bir sarahat yoktur. Çünkü «Ailenin lezdine git» demekle Peygamber (S.A.V.) boşamayı kasdetmiş olabilir. Şu kadar var ki: bu hadîsi îbni Kes'v başka lâfızlt/Âs. rivayet etmektedir. O rivayette :
«Peygamber (S.A.V.) Benî Gifâr'dan bir kadınla evlendi. Kadın yanına girince. Peygamber {S.A.V.) onun böğründe bir bars illeti görerek hemen onu ailesinin yanına iade etti; ve :
— Benden (bunun kusurunu) gizlediniz; dedi...»
Bu, nikâhı feshettiğine delildir.
Mezkûr hadîsi îbni Kesîr . .ikâhta muhayyerlik ve kusurdan dolabı lâde) bâbı'nda zikretmiştir.
Kusurdan dolayı nikâhın feshedilip edilemiyeceği hususunda ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ekseriyete göre feshcriilebilir. Yalnız tafsilât hususunda yine, ihtilâf vardır. Meselâ, Hz. AM ile Hz. Öm r (R. Anhümâ)'-ya göre kadın ancak dört şeyden biri sebebi ile ailesine iade edilebilir. Bunlar : delilik, cüzzam, bars ve bir de ferede olan bir illettir. Fakat bu rivayetin isnadı münkatı'dir. BeyhakVuin iyi bir isnadla İbni Abbas (E. A./dan rivayet ettiği bir hadîste :
«Dört nev'î kadın vardır; bunlar satışa da, nikâha da yaramazlar: Deli, cüzzamlı, barslı ve ferci illetli olan kadın.» buyftrulmuştur.
Bu hususta erkek de kadınla müşterektir. Biânenaleyh, o da mecbub ve ınnîn yani tenasül uzvu kesilmiş veya harekete gelmiyorsa karısının isteği üzerine mahkeme tarafından aralan

ayrılabilir.
Hulâsa karı kocayı birbirinden nefret ettiren ve cimâ'a manî' olan her kusur bazı mezheb farkları mülâhaza edilmek şartı ile karı kocanın arasını ayırmaya sebep teşkil eder. Tafsilât fıkıh kitapIarındadır.
Dâvud-u Zahirî ile Îbni Hazm'e göre nikâh hiç bir illet sebebi ile feshedilemez.[548]

1041/862- «Said b. el-Müseyyeb'den rivayet olunduğuna göre Ömer b. el-Hattab radıyallahü anh :
— Hangi erkek bîr kadınla evlenir de onunla cİmâ' eâer ve kendlsl-nİ barslı veya deli, yâhûd cüzzamlı bulursa kadına cima' ettiğinden dolayı mehir vardır. Ama o mehir kadından dolayı erkeği aldatanın boynuna borç olmak üzere (netice i'tİbâriyle yine) erkeğindir; dedi.»[549]

Bu hadîsi Saîd b. Mansur, Mâlik vejbni Ebî Şey be tahric etmişlerdir. Râvîleri sikadırlar.
Yine <Saîd, Ali'den bunun benzerini rivayet etmiş; ve: «yâhud kadında cîmâ'a mâni' bir kemik varsa kocası muhayyerdir. Eğer kadına temas etmişse helâl muamelesi yaptığı fercine mukabil kadına mehir vardır.» ifâdesini ziyâde eylemiştir.
Yine Saîd b. el-Müscyyeh tarîkinden kendisinin şöyle dediği rivâyet edilmiştir : «Cimâ'a iktidarı olmayan hakkında Ömer bir sene te'cil edilmesini hükmetti.»
Hadîsin râvîleri sikadırlar.
Hadîs-i şerif, cima' edilen illetli kadına mehir verileceğine fakat kocası aldatıldığı için verdiği mehiri aldatandan alacağına delâlet ediyor ki; îmam Mâlik ile Şafiî imarnlan'nm mezhebi de budur. Yalnız ödemek için aldatanın o hastalığı bilmesi şarttır; bilmezse ödemesi îcabetmez.
îmam A'zam Ebu Hanîfe ile Şafiî'ye göre verilen mehri kimseden geri alamaz. îmam Şafiî eski kavlinde ödetmeye kailmiş. Hattâ bu bâb'ta Ömer, Al! ve İbni Abbas (R. Ânhüm) hazerâtından deliler nakletmiş, ve : «Bizi aldatan bizden değildir.» hadîsi ile istidlal ediyormuş. Sonra yeni mezhebinde bu kavli terketmiş ve

: «Bu kavli ancak şu hadîsten dolayı bıraktık» demiştir.
«Hangi kadın velîsinin izni olmaksızın evlenirse onun nikâhı bâtıldır. Eğer o kadına temasta bulunmuşsa is-tihlâl ettiği fercine mukabil ona mehir vardır.» Şâfü hazretleri diyor ki : «Resûlüllah (S.A.V.) kadına nikâh-ı bâtılda bile mehir vermiştir. Halbuki bunda kadın erkeği aldatmıştır. Binâenaleyh sahi.ı nikâhta, aldatandan almamak şartı ile mehir vermek evleviyette kalır.»
Hadîs-i şerifin son kısmı cimâ'a iktidarı olmayan erkekle karısının bu dert dolayısiyle birbirlerinden ayrılabileceklerine delildir. An cak bunun için evvelâ erkeğe bir mühlet verilir. O müddet zarfında cima' edebilirse mes'ele yoktur. Edemediği taktirde artık karısının talebi "üzerine mahkeme aralarını ayırır. Verilecek müh.etin ne kadar zaman olacağı ihtilaflıdır. Hanefîler'le bazı ulemâ'ya göre bir senedir. Bu kavil Hz. Ömer'le İbni Mes'ud (R. Anhüm/âan da rivayet olunmuştur. Hz. Osman (R.A.)'m hiç mühlet vermediğ.ni siylerler. Haris b. Abdilîah on ay te'cil edileceğine kail olmuştur, 'nam Ahmed b. Hanbcl ile bir cemâate göre bu mes'elede nikâhı fesih yoktur. Delilleri : Peygamber (S.A.V.)'in Rirâ'a (R.A.)'m karısına muhayyerlik vermiş olmasıdır. Halbuki bu kadın Hz. Rifâ'a'dan şikâyet etmiştir.
«Nikâh feshedilemez» diyenlerin delili Hz. Rifâ'a'nm karısı mes'ole-si olduğu aşikârdır. Ancak kadın Rifâ'a'dan şikâyet etmiş değil, ondan boşanarak Abdurrahman b. Zebîr[550] ile evlenmiş; fakat onu cima' hususunda pek gevşek bularak, Peygamber (S.A.V.)'e şikâyete gelmiş; xv : «Bu zâ*'ta bulunan nesne elbisenin saçağı gibidir» diyerek onun cimâ'a muktedir olamadığını anlatmak istemiştir. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) kendisine :
ifâ'a'ya dönmek mi istiyorsun? Hayır. Sen onun balcağızından, o da senin balcağızından tadmadıkça dönemezsin; buyurmuşlardır.
Bu hadîs ihtilaflı olan hulle mes'clesinde Hz. Ebu Hdnîfc'nin de-liü olduğu için Usûl-i Fıkıl kitaplarında mutlaka ondan bahsolu-nur. Hadîs «cl-Muvatta'» da. dahi buna yakın lâfızlarla rivayet olunmuştur.
Bu izahattan an'aştlıyo- ki, Rifâ'a kıssası ile nikâhın fcsholunaca-

ğına istidlal etmek doğru değildir. Zîrâ Rifâ'a'nın karısı nikâhın feshini sarahaten istememiştir. Hattâ İmam Mâlik «cl-Muvatta» da : «Hz. AkHurrahman'm kadına cima edemeyip boşadığını; sonra onu ilk kocası Rifâ'a'nın tekrar almak istediğini; kadının bu münasebetle Resûlüllah (S.A.V.)'e gelerek fetva' sorduğunu; Peygamber (S.A.V.)'in de, helâl olmaz diye cevap verdiğini, rivayet ediyor.
Fâide : îbnü'l - Münzîr diyor ki : «Kadının kocasından cima' istemesi hususunda ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ekser-i ulemâ'ya göre kocası bir defa cima' ettikten sonra artık cimâ'a kudreti olmıyan filinin) gibi te'cîl edilemez.» Evzaî, Sevrî, Ebu Hanîfe, Mâlik ve £tt/n'hin mezhebi budur.
Ebu Sevr ile diğer bazı zevata göre erkek, bir illetten dolayı cimâ'a muktedir olamıyorsa kendisine bir sene mühlet verilir. İlletten dolayı değilse mühlet verilmez.
Kaadi îyaz da şunları söylemiştir: «Kadınların cimâ'a hakkı olduğunda bütün ulemâ müttefiktirler. Şu halde kadın, tenasül âleti kesilmiş birisi ile yâhud cimâ'a iktidarı olmıyanla bilmeden evlense kendisine muhayyerlik sabit olur. Cimâ'a iktidarı olmayana da, o hâl'in geçip geçmiyeceğini' denemek için bir sene mühlet verilir.»[551]

«Kadınlarla Geçinme Babı»

Bundan nruıksad, kan kocanın birbirlerine iyi muamele ederek güzcl güsrel geçinmeleridir.[552]

1042/863- «Ebu Hu ayre radıyallıhü anh'âen rivayet edilmiştir. Doml|tlr ki: Rcsüliillnh ;nUallnhü aleyhi ve acilcin;
— Bir kadına a'kasından cima' eden mel'undur; buyurdular.»[553]

Bu hadisi Ebû Dâvud ile Nesal rivayet etmişlerdir; lâfız Nesal'nin-dir. Hadîsin ınu'temed ravîleri vardır; lûkin mürsel olmakla illetlendi-
Bu hadîsi bu lâfzlyle Ethab-ı KlrAm'dan bir cemâat bir çok

yollardan HvAyet etmişlerdir ki, Ali b. Eb! Tillb, öm«r, Huzeyme, AHy b. Talk b. AH, Ibnl fcet'ud, CAbtr-, Ibnl Abbat, ibnl Ömer, Berâ', Ukbe-tü'bnü Amir, Enet ve Ebü Ztrr (R. AnhÜm) hazerûtı bunlnr meyanın-dadır. Bunun bütün tarikleri üzerinde söz edilmiştir. Fakat gerek rivayet yollarının çokluğu, gerekse râvîlerinin muhtelif oluşu birbirini takviye ve te'yîd etmiştir.
Bu hadîs kadına arkasından münâsebette bulunmanın yani LÛtî-Hğîn haram olduğuna delildir. Bir şirzime-i kaille istisna edilirse bütün ümmet-l Muhammtdlyye'nin mezhebi budur. Çünkü asıl i'tibâriyle Allah'ın helâl kıldığı yerlerden maada her hangi bir dmâ' haramdır. T«4l* t aıretlerl fere'den başka dmâ'ı helâl kılınan bir yer halketme-miştir. Nitekim :

«Kadınlara Allah'ın emrettiği yerden cima' edin[554].

[555] Kadınlara Allh'ın size emrettiği yerden istediğiniz şekilde yaklaşın»

buyurmuştur. Allah'ın emrettiği yer ise fere'tir. Ferc'ten maada istifade edilecek bazı yerler vardır. Fakat bunları şeriat ta'yîn etmiştir. Hayızlı kadının fercinden maada yerlerinden, mübaşeret yani tenini tenine yapıştırmak sureti ile istifâde etmek gibi. İmâmiye taifesi bir adamın karısı ile cariyesine hattâ kölesine dübüründen münâsebette bulunmayı yani onlara lûtîlik ötmeyi tecviz etmişlerdir. İmam Şâ'iî'nin : «Bunun hela" ve haj-âm kılınması hususunda hiç bir şey sabit olmamıştır. Kıyas helâl olmasını îcabeder» dediği rivayet olunmuşsa da bu bâbta \Rebî şunları söylemiştir : «Kendisinden başka ilâh olmıyan Allah'a yemin.ederim ki, Şafiî bunun haram edildiğini tam altı kitapta nassen tesbit etmiştir.»
Bazıları : «Bu helâl mes'elesi onun eskiden mezhebi idi» diyorlar, tbni'î - Kayyım «el-Hedyü'n - Nebeviy» adlı eserinde İmam Şafiî'nin : «Bu işe ruhsat vermem; bilâkis ondan nehî ederim» dediğini naklettikten sonra : «Kim imamlardan bunu mubah kıldıklarını naklederse muhakkak onlar hakkında en çirkin ve en fena hatayı yapmış olur. Onların «mubahtır» dedikleri, yalnız arka tarafın, ferce cima' için vâsıta olması, yani dübüre değil arka taraftan ferce cima' etmektir. Bunu işitenler meseleyi karıştırmışlardır» diyor.

İmam Malik'den dahî tecviz ettiğine dâir'bir rivayet varsa da Mâliki İmamları bunu redd ve inkâr etmişlerdir. Hâsılı böyle çirkin bir şeyin tecvizini bu ümmetin manevî semâsının yıldızları demek oian ulemâ-I Kirâm'a nisbet etmek büyük bir iftira ve altından kalkılmaz bir vebaldir. Hattâ bazıları bu cevaz meselesini İmâmiye tâifesİ'nin belli başlı kitaplarında bile bulamadıklarını yazıyor; "böyle bir şeye onların dahî cevaz vereceklerine inanmıyorlar.[556]

1043/864- «Ibni Abbas radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
Bir erkeğe veya kadına arkasından cima' eden kimseye Allah nazar kılmaz; buyurdular.»[557]

Bu hadisi Tirmhî, Nesaî ve İbni Hibban rivayet etmişlerdir. Hadîs mevkuf olmakla da illctlcndirilmiştir.
Evet İbnİ Abbas (Iİ.A.)'a mevkuf sayılmıştır. Lâkin bu mrs'ele içtihada mesâğ verilmeyen meselelerdendir. Bahusus bu nevi' tehdîd ictihâdla bilinmeyen şeylerdendir. Binâenaleyh hadîs merfu' hükmündedir.[558]

1044/865- «Ebu Hüreyre radıyallahü anft'dep Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre (S.A.V.) efendimiz :
— Her kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa, komşusuna eziyyet etmesin! Hem kadınlar hakkındaki hayır vssiyyetini tutun! Çünkü onlar kaburga kemiğinden yaratılmışlardır. Şüphesiz ki, kaburganın en eğri yeri üst kısmıdır. Onu doğrultmağa kalkarsan kırarsın; (hah üzere) bırakırsan eğri olarak devam eder (gider).şu halde kadınlar hakkındaki hayır vasiyyetini tutun buyurmuşlardır.»[559]

Hadîs müttefekun aleyhlir. Lâfiz Buharî'nindir.
Müslim'in rivayetinde : «Ondan istifâde edersen ondaki eğrilikle istifâde edersin. Eğer doğrultmağa kalkarsan kırarsın. Onun

kırılması boşanmasıdır.» Duyurulmuştur.
Hadîsteki : cümlesi : «Kadınlar hakkında birbirinize hayır vasiyyet edin.» mânâsına da gelebilir.
Bu hadîs, komşu hakkının büyüklüğüne ve komşusuna eziyyet edenin Allah'a ve âhiret gününe inanmış sayılamıyacağma delildir. Bundan komşusuna eziyyet edenin kâfir olması lâzım gelirse d<* bu ifâde mübbâlâgaya hamledilmiştir. Çünkü îmân'ın hakkı budur. Binâenaleyh bir mü'mine eziyyetçilikle vasıflanmak yakışmaz. Komşuya eziyyet, büyük günahlardan sayılmıştır. Şu hâide mânâ: «Kim îmân-ı kâmil ile inanıyorsa» demektir.
Komşu hakkı Kur'ân-t Kerîm'de de tavsiye buyurulmuştur. Komşuluk hududu kırk hânedir. Nitekim Taberânî (260—360) bu hususta şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Peygamber (S.A.V.)e bîr adam geldi ve :
— Yâ Resûlâllah! gerçekten ben Benî fülân'ın mahallesine yerleştim. Ama bana bunların en şiddetli eziyyet edenleri bana evi en yakın olanlarıdır; dedi. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.), Ebu Bekir, Ömer ve Ali (R. Anhüm)}ün mescide gelerek; kırk hanenin komşu olduğuna; komşusu kendi şerlerinden korkan kimse cennete giremiyeceğine dâir seslenmeleri için haber gönderdi.» Yine Taberânî «el-Kebîr» ile «el -Evsat» da şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Şüphesiz k\ Allah sâlih müslüman sebebiyle komşularından yüz evden (belâyı) defeder.»
Müslümana oziyyct vermek mutlak surette haramdır. Teâlâ hazretleri :
[560] Erkek ve kadın mü'minlere hiç hak etmedikleri halde eziyyet edenler muhakkak bir bühtan ve aşikâr bir günah yüklenmişlerdir.» buyuruyor. Lâkin eziyyet komşu hakkında daha şiddetle haramdır; ve hiç affedilmez.
Eziyyet'ten murâd : Örf-ü âdetde eziyyet sayılan her şeydir. Hattâ yemek kokusu, meyve ve saire gibi şeyleri komşuya göstermek bile eziyyetten ma'duddur. Şu hadîse b\r bakınız :
«Mümine yakışan şudur ki : Komşuya tenceresinin kokusu ile eziyyet verirse ona çorbasından verir; ondan rüzgârı men'etmez; ancak izni ile olursa o başka. Bir yemiş alırsa

komşuya ondan hediyye eder.» Komşu haklan İmam Gazâli'nin tîhyâü'l - Ulûmy> unda birer birer sayılmıştır.
«Kadınlar hakkında hayır tavsiyesi» ne sebep : Onların eğri kemikten halkedilmiş olmaları gösterilmiştir. Bundan murâd : Kadınların aslı olan Uz. Havvâ'nin Âdem (A. S.J'ın kaburga kemiğinden yaratılmasıdır.
Ibni Ishak, Hz. Ibni Abbas (R.A.)'dan şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Filhakika Havva, Âdem'in sol kaburgasının en kısa olanından uyurken yaratıldı.»
Hadîste «Şüphesiz ki kaburganın en eğri yeri üst kısmıdır.» Imyurulması kadının kaburga parçalarının en eğri olanından yaratıldığını beyân içindir. Maksad, kadına eğrilik sıfatını mübalâğalı bir şekilde ispattır.
«Onu doğrultmağa kalkarsan kırarsın» cümlesindeki zamir, kaburga'ya aittir. Maamâfîh kadına racî olmak ihtimali de vardır. Nitekim Müslim'in rivayetinde, «onun kırılması boşan-masıdır.» duyurularak zamîr'in kadına ait olduğu tasrih edilmiştir.
Hadîs-i şenf'to, kadınlar hakkında hayır vasiyyeti ve onların eğri ahlâkına sabr-u tahammül emredilmiş; onların ahlâk eğriliklerinin tamamon düzeltilmesine imkân olmadığına bilâkis asl-ı hilkatleri iktizâsı kendilerinde mutlaka eğrilik kalacağına, işaret vardır.[561]

1045/866- «Câbİr radtyallahü anh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Bir gazada Peygamber sallallahü aleyhi ve sellcm'te beraberdik. Medine'ye geldiğimizde (şehire) girelim diye gittik, fcesûlüllah (S.A.V.):
— Ağır olun da ona geceleyin, yani yatsı zamanı girersiniz. Tâ ki, saçları dağınık olan kadın taransın, kocası gurbette olan da kasıklarını traş etsin; buyurdular.»[562]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Buharî'nin bir rivayetinde: «Biriniz uzun zaman gurbette kaldığı vakit ailesi nezdine geceleyin gelmesin.» buyurulmuştur.
Hadîs-i şerif, bir yerden gelirken ailesinin yanma birden bire değil de te'ennî ile girmenin ve bu suretle gelirdiğini

hissettirerek evdekilerin kendilerine bir parça c,eki düzen vermesine imkân bırakmanın iyi ve yerinde bir hareket olduğuna delildir. Çünkü habersizce birden hücum edilirse evdekiler, bahusus kadınlar, münâsebetsiz kıyafette, iyi giyinmemiş, dağınık vaziyette bulunabilirler. Bu da kocalarını kendilerinden soğutabilir.
Maksad uzun zaman gurbette kalındığı zamanki geliştir. Nitekim BuharVnin rivayetinde tasrih edilmiştir. Bu hadiste (geceleyin) ta'birinin kullanılmış olmasına bakılırsa, gündüzün uzak yoldan gelerek birden bire ve habersizce ailesinin yanma girmekte beis yoktur. Gece ile gündüzün bu mes'elede niçin tefrik edildiği ihtilaflıdır. BuharV nin bu bâbtaki ta'lîlinden, evdekilerin kusurlarına muttali' olmasın diye tefrik edildiği anlaşılıyor. Hadîsde tasrih edilen illet ise kadının taranıp hazırlanmasıdır.
Fakat iki takdire göre de maksad kadının temizlenerek süslenmesi ve erkeğinin kazây-ı şehvet'i için hazırlanmasıdır. Bu ise geceleyin bir mühlete muhtaçtır. Gündüz gelen için böyle bir mühlete hacet yoktur. Kadın akşama kadar hazırlanacak vakit bulur.
Bir de geceleyin gelen evde yabancı erkek bulacağından şüphe edebilir. Gündüzün gelen için bu şüphe pek vârid değildir. Ebu Avenc'nin tahrîc ettiği Câbir hadisine göre : Abdullah b. Revâha geceleyin seferden gelmiş. Karısının yanında onun saçlarını tarayan bir kadın varmış. Hz. Abdullah onu erkek zannederek hemen kılıca sarılmış. Sonra iş anlaşılma. Bu hâdise Resûlüllah (S.A.V.)'c haber verilince, erkeğin ailesi nozdine geceleyin gelmesini yasak etmiştir.
Hadîs-i Şerîf'de, başkalarının gizli şeylerini araştırmaktan uzak bulunmaya, karı-koca arasında geçim ve muhabbeti temin edecek şeyleri yapmaya ve sû-i zann'a sebep olacak şeylerden kaçınmaya teşvik vardır.[563]

1046/867- «Ebu SaîdÎ Hudrî radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahil aleyhi ve sellem:
— Şüphesiz ki, kıyamet gününde Allah indinde derece i'tibâriyle insanların en kötüsü karı koca bir olduktan sonra karısının sırrını

yayan adamdır; buyurdular.»[564]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Karı kocanın bir olmasından maksad cimâ'dır. Hadîs-i şerif Müslim'de «cşerr» ta'biri ile rivayet edilmiştir. Bunu Kaadî îyaz (476—[544) ele almış ve : «Nahivciler: (eşerr) ve (ahycr) ta'birlerini kullanmak caiz değildir, ism-i tafdil için hayır ve şer kelimeleri olduğu gibi kullanılır; derler. Halbuki sahih hadîsler her iki lügatle rivayet edilmiştir» demiştir.
Hadîs-i şerif, kan koca arasında geÇcn cima' İşlerini tafsilâtı ile ifşa etmenin caiz olmadığına delildir. Hattâ, hacet yokken sâdece ci-mâ'-ı söyleyip taFsilât vermese mürüvvete ruhtur. Çünkü Peygamber (S.A.V.) :
«Her kim Allah'a ve son güne inanıyorsa, ya hayır söylesin, yâhûd sussun.» buyurmuşlardır.
Karı koca sırrını ifşa etmeye ihtiyaç varsa meselâ: Kadın kocasının cimâ'a iktidarı olmadığım iddia ediyorsa, o zaman bu sırrı icabında ifşa etmek mekruh değildir.
Erkek hakkında hüküm bu olduğu gibi kadın hakkında da öyledir. Onun da kocasının sırrını başkalarına ifşa etmesi caiz değildir.[565]

1047/868- «Hakîm b. Muavîye'den o da babasından - radıycdldhü anh~ duymuş olarak rivayet edilmiştir. Babası demiştir ki :
— Yâ Resûlallah! Her hangi birimizin karısının onun üzerinde hakkı nedir? dedim:
— Kendin yediğin zaman onu doyurursun giyindiğin zaman onu da giydirirsin. (Ama döverken) suratına vurma, kötü lâf da etme. (Onu) evden başka yerde terketme; buyurdular.[566]

Bu hadîsi Ahmed, Ebu Dâvud, Nesaî ve Ibni Mâce rivayet etmişlerdir. Buharı bir kısmını ta'lîk etmiştir. Ibni HİbbaN ile Hâkim onu sahîhlermşlerdir.
Hadîs-i şcrîf, zevceye nafaka ve giyecek vermenin vücûbuna; nafakanın erkeğin malî kudretine göre ta'yîn edileceğine ve

terbiye için doğmenir caiz olduğuna delildir. Yalnız zevce hakkında olsun başkaları için olsun surata vurmak yasaktır.
(Kötü lâf) dan murâd-: Allah sana çirkinlik versin, Allah belânı versin. Allah kahretsin; gibi sözleridir.
Zevceyi evde terketmekten^maksat, terbiye İçin onun yatağına girmemektir. Fakat onu evde bırakıp da başka bir yere gitmek, yâhûd kadını başka yere götürmek caiz değildir. Yalnız hadîsimizde «.Bur harı bir kısmını ta'lîk etmiştir» diyerek işaret edilen kısımda Buharı: «Peygamber (S.A.V.)'İn kadınlarını evlerinden başka yerde terketmesl babı» demiştir. Fakat Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) kadınlarını başka yere nakletmemiş; onları evlerinde bırakarak kendisi yanlarından ayrılmıştır. Buharı bu rivayetin Muaviye hadîsinden daha sahîh olduğunu söyler. Maamâfîh Hz. Peygamber (S.A.V.)'in fiili, kadınların evin dışmda terk edilebileceğine, Muaviye hadisi evlerde terkcdİlebilcceğine delâlet ettiğinden hadîsteki mefhumu hasr'ın (yani evden başka yerde terk etme ifâdesindeki hasr'ın) kasdedilmediği anlaşılıyor. «Terketmek» Un murâd'ın ne olduğu dahî ihtilaflıdır. Cumhur'a göre kadınların yanına girmeyi ve onların yanında yaşamayı bırakmaktır. Bazıları: «kadınla beraber yatar ama arkasını döner» demiş. Bir takımları: «Sadece cima' etmez.» mütâlâasında bulunmuşlar, hattâ: «cima' eder fakat konuşmaz» diyenler bile olmuştur. Bazılarınca ağır lâflar söylemek bile kadını terketmek sayılır.[567]

1048- Câblr b. AbdiUah radıyaîlahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Yahudiler, bir adam karısının arkasından fercîne cima' ederse çocuk şaşı (gözlü) olur, derlerdi.Bunun üzerine (kadınlarınız silin tarlanızdır. imdi tarlanıza istediğiniz zaman gelin) âyeti nazil oldu.»[568]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Lâfız Müslim'indir. 2?u/ıarî'deki lâfzı şöyledir : .
«Câbir'den şö, le derken İşittim £ Yahudiler, bir adam karısına arkasından cima ederse çocuk şaşt gözlü gelir... derlerdi.» İki rivayet mânâ i'tibâriyle birdir. Yalnız âyetin sebeb-i nüzulü

hakkında rivayetler muhteliftir. Bunlar üç kavilde toplanır :

1— Şcyhcyn'in rivayetlerinde zikrcdildiği vecihîc kadının arkasına geçip fercine cima' etmek hususunda nazil olmuştur.
Bu mânâyı hadîs imamlarından bir cemâat, Hz, Câbir'den ve başkalarından tahrîc etmişler; rivayet tarîklerinin sayısı otuz altıyı bulmuştur. Bunların bazısında cimâ'ın yalnız ferc'e yapılırsa helâl olacağı zikredilmiştir. Ekserisinde Yahudilere redd cevabı vardır.

2— Kadını dübüründen cima' etmenin helâl olduğunu beyân hususunda nazil olmuştur.
Bu kavlin merdud olduğunu yukarıda görmüştük.

3— Karasından azlin helâl olduğunu beyân için nazil olmuştur. Bunu hadîs imamlarından bir cemâat Ibni Abbas'dan İbni Ömer ve
Said b. Müseyyeb'den tahrîc etmişlerdir.
Azil : Kadın gebe kalmasın diye erkeğin menî'sini dışarıya atmaktır. Bazı ahvâl ve şerîat'de caizdir.
Sebeb-i nüzul hususundaki bu üç kavilden birincisi râcih ve makbuldür. Zîrâ Buharı ile Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri bir şey başkalarına tercih edilir. Ibni Ömer (R. A./den rivayetler muhteliftir. Azil mânâsını vermeye âyet'in nazm'ı münâsib değildir.[569]

1049/870- «Ibni Abbas radıyallahii anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah saîlailahil aleyhi ve scîlem :
— Biriniz ehli ile cima' etmek istediği zaman Bismillah, Yâ Rabbi bizi şeytandan ırak; şeytanı da bize ihsan edeceğin rızıktan ırak eyle! der de aralarındaki bu cimâ'-dan bir çocuk takdir buyurulursa şeytan ona ebediyyen zarar vermez; buyurdular.»[570]

Hadîs müttefekun aleyh'ür. Lâfzı Müslim'indir.
Bu hadîs, cima' etmek istenildiği zaman bu duayı okumanın lüzumuna delâlet ediyor.
TabcrânVnin rivayetinde : «Beni ve bana ihsan ettiğin rızkı»

denilerek müfret sîgâsı kulanılmıştır.
Şeytanın dağacak çocuğa ebediyyen zarar verememesinden murâd : Çocuğa musallat olamamasıdır. Kaadı îyaz diyor ki: «Çocuktan, zararı umumî şekilde nefi etmek murâd değildir. Vâkıâ zahiren nefî sîgâsı ebediyyet bildiren bir kelime ile beraber kullanılmış, binâenaleyh bütün hâllere şâmil olmak îcabederse de, bir hadîste: «Her âdem oğlu dünyaya gelirken şeytan onun karnına dokunur; bundan yalnız Meryem'le oğlu müstesnadır.» buyurulduğuna ve bu dokunmada bir nev'i zarar melhuz olduğuna hattâ doğan çocuğun bundan dolayı bağırdığına göre zarar vermeme kayfıyetinin her hâl-ü şân'a âmm ve şâmil olmadığı anlaşılır.»
Maamâfîh KnadVmn bu mütâlâası zararın dîni, dünyevî her nev'ine âmm olduğuna göredir. Fakat bazılarına göre murâd: ya' nız dîni zarardır ve doğan çocuk, haklarında Kur'ân-i Kerîm'de : [571] Şüphesiz kî benim kullarım üzerine senin bir tesallutun yoktur»
buyurulan kullar cümlesinden olur. Abdürrczzak (121—211)in Ha-srn'den tahrîc ettiği rivayet de bunu te'yîd eder. Mezkûr rivayette
«Eğer o cimâ'dan gebe kalırsa sâlih bir çocuk olması Ümîd edilir.» deniliyor.
Bu rivayet mürsel ise de re'y ile söyleneceklerden değildir.
îbni Dakîki'l - İd : Çocuğa dîni hususunda zarar vermemesi ihtimaldir. Lâkin bundan o çocuğun ma'sum olması icabetmez. Hem ismet yalnız Peygamberlere mahsustur» demiştir.
Bazılarına göre «Şeytan ona zarar veremez» demek: onu küfre sapıtmak için dîni hususunda fitne veremez;- demektir, gü-nahdan masun olacağı murâd değildir.
Kir takımları da: «bundan maksad : «Annesi ile cima' ederken şeytanın babaya iştirak etmesi çocuğa zarar vermez; demektir» mütâlâasında bulunmuştur. Mücâhid'dcn gelen bir rivayet bu re'yi te'yîd eder. Bu rivayete göre Besmele'siz cima1 eden adamın tenasül âletinin başına şeytan sarılır da onunla birlikte cima1 eder. Yalnız bu rivayeti Mücahid'den kimin tahrîc ettiği zikredilmemiştir.

Hadîs Mürscl'dir.
Hadîsimizde her halde Besmele çekmenin müstehâb olduğuna, onun bereketi ile her kötülükten Allah'a sığınmaya, Allah'ın İsmi ile tober-rük etmeğe delâlet vardır. Şeytan'ın Âdem oğlundan yalnız Allah'ı zikrettiği hallerde ayrıldığı, şâir hallerin hiç birinde ondan ayrılmadığı dahî bu hadisin delâlet ettiği hükümler cümiesindendir.[572]

1050/871- «Ebu Hüreyre radnjallalıü cm'den Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'den duymuş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah (S.A.V.) :
— Erkek karısını döşeğine davet eder de o gelmekten 'mtina' eyler ve bu sebeple erkek dargın olarak sabahlarsa, o kadına sabahlayıncaya kadar melekler lâ'net eder; buyurmuşlardır.»[573]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Lâfız Buharî'nindir. Müslim'in rivayetinde : «Kocası o kadından razı oluncaya kadar Semâdaki (Zât-ı Ecell-ü A'lâ) ona gazablıdır.» buyurulmutur.
Hadîs-i şerifte, kocası karısını cimâ'a davet ettiği vakit kadının icabet ve itaat etmesinin vâcib olduğunu ihbar vardır. Çünkü hadîsteki (dÖşel<) ta'biri cimâ'dan kinayedir. Döşek mânâsına gelen «fîrâş» ta'biri bir çok hadîslerde cima' mânâsına kullanılmıştır. Sonra meleklerin kiidına lâ'net etmesi de icabetin vâcib olduğuna delildir. Zîrâ onlar ancfik Allah'ın emri ile hVnet ederler. Allah'ın bu husustaki emri mutlaka bir vacibi yapmamaktan ileri gelir.
Hadisteki «sabahlayincaya kadar» ifâdesi kadının geceleyin icabet etmesinin vâcib olduğuna delâlet ediyorsa da bunun mefhum-u muhalifi mu'tehcr delildir. Zira kadına gündüz de icabet gerekir. Filhakika İbni Buzcyvıc (223—311) ile ibni Hibban (—354)'m tahric ettikleri merfu' bir hadîste gece kaydı yoktur. Hadîs şudur :
«Üç kişi vardır; bunların namazı kabul olunmaz ve semâ'ya hiç bir haseneleri çıkmaz: kaçak köle; tâ (sâhibi-bine) dönünceye kadar. Sarhoş; tâ ayılıncaya kadar. Kocası kendisine dargın olan

kadın; tâ kocası razı oluncaya kadar.» Bu hadîsteki «semâ'ya hiç bir haseneleri çıkmaz» ifâdesinden maksad ; bu üç nev'i insanın yaptıkları hayırlı işlerden hiç birinin Allah tarafından kabul edilmiyeceğini beyândır. Vâkiâ hadîs-i şerif kocasının dargınlığını mutlak olarak ifâde ediyor ; binâenaleyh, cimâ'dan başka bir sebeple darılsa ona da şâmil görünüyor; halbuki cimâ'dan gayrı bir itaatsizlik için lâ'net İcâbetmezse de hadîste yine de şiddetli tehdîd vardır ve cima' husunundaki itaatsizlik de bu tehdid-de dâhildir. Yani hadîs bütün itaatsizliklere şâmildir; onlardan biri de cima' hususundaki itaatsizliktir.

«Kadına melekler iâ'net ederler» buyurması gösteriyor ki sahibi hakkını istediği zaman onu vermemek Allah'ın gazabını mu'cib-oiur. Bu hususta hakkın bedende veya malda olmasının bir farkı yoktur. Ulemâ bu hadîsten alarak : «Bir günahı işliyecek olan kimseye, günahı işlemeden önce, korkutmak maksadı ile İâ'net etmek caizdir, fakat günahı işledikten sonra artık ona İâ'net değil afv-ü mağfiret dilemek gerekir.» demişlerdir.

Hâsılı «lâ'net edilmez» diyenler lâ'netin lügat mânâsını mülâhaza etmişlerdir. Lâ'netin mânâsı : rahmetten uzaklaştırmaktır. Bir müslü-man için ise Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılması için duâ etmek yakışmaz. Ona yakışan doğru yola dönmesi için duâ etmektir.

«La'net edilir» diyenler : Kelimenin örfî mânâsına bakmışlardır. Bittabi örfü âdetde lâ'net kelimesi mutlak suretdc sövmek mânâsına gelir.

Bazıları günaha girmekten, onu önlemek maksadı ile yapılan lâ'-neti de caiz görmüyorlar. Diyorlar ki: «Lâ'netin sebebi günahın vuku'udur. Günah vuku" bulmadan önce ortada sebeb yoktur ki, müsebbeb olan lâ'net de caiz olsun.»

Bu hadîste Allah'ın kuluna olan riâyeti ve kuluna kazây-ı şehvet'i hususunda isyan ,eden zevcesine lâ'net etmesi nazar-ı dikkati celbetmektedir. Öyle ya bir melîk-i kadir olan Allah-ü zülcelâl'in zelîl ve hakir bir kuluna karşı gösterdiği şu riâyet ve ikram dünyadaki hangi sevgi ve saygı ile kıyas edilebilir?[574].

1051/872- «İbni Ömer radıyallahü anhümü'dian rivayet olunduğuna göre; Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem, saçını

başkasının saçı ile ekleyen kadına ve ekletene, vücuda döğme yapan kadına ve yaptırana lâ'net buyurmuştur.»[575]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîs mezkûr dört şeyin haram olduğuna delâlet ediyor. Bilhassa ResûÎüllah (S.A.V.)'in lanet buyurması, bunların büyük günah olduklarını gösterir.
Saç eklemek mutlak surette haramdır. Yani bu bâbta mahrem bir kimsenin saçı ile nâ-mahrem'in, saçı arasında fark olmadığı gibi, kadının zînetli veya zînetsiz, evli veya bekâr olması arasında da bir fark yoktur. Şâfiîler'le diğer bazı ulemâ bu hususta tafsilât vermişlerdir.
Döğme : Vücııciun bir yerine iğne batırarak kan çıkarmak; sonra o yere sürme veya benzeri bir şey doldurmaktır .Arlık o yer yeşil bir renk alır ve bir daha ebediyyen çıkmaz. Bazı hadîslerde lanetin illeti: «Allah'ın halkcltiği -şekli değiştirmek» diye tasrih edilmiştir. Bittabi kına gibi icmâ'en câİz olan şeyler bu hükümden hâriçtir. Çünkü kına Resûlüllah (S.A.V.) devrinde daima kullanılmıştır. Fakat zamanımız kadınlarının sokağa çıkarken yüzlerine, güzlerine ve dudaklarına sürdükleri allıkların, pullukların kat'î surette haram olduğunda şüphe yoktur. Buna rağmen düğme bid'atı nasıl eski zamanın modası idiyse bu zamanın moda olmuş bid'atları da bunlardır.
Saçı saçtan başka bir şeyle, meselâ ipek ve bez parçası grtri şeylerle eklemek ise Kaadi lyas'm beyânına göre ihtilaflıdır. Mâlik ile ekser-i ulemâ'ya göre saç eklemek ne ile olursa olsun memnu'dur. Bunların delili îmam Müslim'in Hz. Câbir (R. A./den rivayet ettiği şu hadîstir :
«Peygamber (S.A.V.) kadının başına bir şey eklemesini yasak etti.»
Lcys b. Sa'd'a göre nehî saça mahsustur. Yün ve kumaş parçaları eklenebilir. Kaadi îyaz : «Renkli ipekten iplikler gibi saça ben-zemiyen şeyleri bağlamak ise yasak edilmemiştir. Çünkü bu ne ek temedir; ne de eklemekten beklenen bir mânâdır. Bu yalnız güzelleştirmek için yapılır» diyor.
Eklemeden beklenen mânâ'dan murâd, kocasını aldatmaktır. Eklenen iplikler saç renginde olmayınca bittabi aldatma işi ruh

bulaimyacaktır.[576]

1052/873- «Cüzâme binti Vehb[577] radıyallahih anhd'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Ben Resûtüllah salldllahü aleyhi ve sellem'e bir takım insanlar arasında geldim. Kendileri :

— Vallahi gîleden nehî etmek gönlümden geçti. Bir de Romalılar'la, İranlılar'a baktım ki, onlar çocuklarına gîle yapıyorlar da bu onların çocuklarına hiç bir zarar vermiyor; buyuruyorlardı.Sonra (Eshâb-ı Kiram). Kendilerine azlin hükmünü sordular: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :

— O gizli ve'ddir; buyurdular.»[578]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Hadîs-i şerif, gîle ile azle şâmildir.

1— Gîle: Bir ndamın emzikli karısına cima1 etmesidir.İmam Mâlik, Esmât ve diğer bazı zevatın mezhebi budur.

Bazılarına göre Gîle : Kadının hâmile iken çocuğunu emzirmesidir. O zamanın hekimleri bunun bir dört olduğunu söyler; araplar da kerih görürlermiş. Lâkin Peygamber (S.A.V.) bunu reddetmiş; bunda hiç bir zarar olmadığını beyân buyurmuştur.

2— Azil: Yukarıda da görüldüğü veçhiyle, cima' esnasında erkeğin menisini fercin dışına çıkarmasıdır. Azil iki sebeple yapılır. Ya, câriye gebe kalmasın diye buna baş vurulur. Çünkü gebe kalan câriye satılmaz. Yâhud, hür olan karısı gebe kalmasın veya memedeki çocuğa bir zarar gelmesin, diye yapılır. Resûlüllah (S.A.V.)'in bu husustaki suâle: «O gizli ve'ddir» diye covap vermesi bunun haram olduğuna delâlet eder. Çünkü ve'd : kız evlâdını diri diriye mezara gömmektir.

Zâhirîler'den îbniHazim bu hadîsle istidlal ederek azlin haram olduğuna kail olmuştur. Cumhur-u ulemâ'ya göre ise hür olan karısının izni ile cariyenin ise izni olmaksızın dahî azil yapmak caizdir. Hür bir adamla evli bulunan câriye hakkında ihtilâf vardır. Zîrâ babımızın hadîsi iki başka hadîsle muâraza haliifdedir. Bunların birisi Hz. Câbir'den rivayet olunan şu

hadîstir :
«Câbir demiştir ki : Bizim cariyelerimiz vardı ve onlardan azil yapıyorduk. Yahudiler : işte küçük mev'ûde budur; dediler. Bunun üzerine (mes'ele) Resûlüllah (S.A.V.)'e soruldu :
— Yahudiler halt etmişler. Eğer Allah onu yaratmak istese onu sen reddedemezdin; buyurdular.»
Bu hadîsi Nesaî ile Tirmizî tahrîc etmişlerdir. Tirmizî bunu sahîhlemiştir.
İkincisi : Ncsai'nin tahrîc ettiği Ebu Hüreyre hadîsidir ki, o da aynı mealdedir.
Tahavî (238—321) bu hadîslerin aralarını bulmak için Cüzâme hadîsindeki nehyin tenzih mânâsına alınacağım söylemiştir. Ibni Hazm .ise Cüzâme hadîsini tercih etmiş ve ondaki nehyi tahrîm mânâsına almştır,.
Hadîs-i şerîf, bu günkü doğum kontrolünün aleyhine delildir.
Azlin niçin yasak edildiğine gelince : Bu bâbtaki hadîsler bunun kadere karşı gitmek, ona çatmak olduğuna delâlet ederler. Çünkü bunda müslümanlan azaltmak gayesi istihdaf olunmakta halbuki İslâmiyet müslumanların çoğalmasını emretmektedir.
Fâİde : Ana karnındaki çocuğa henüz ruh verilmeden ilâçla onu düşürmenin caiz olup olmaması hususundaki hiiâf, azlin caiz olup olmamasına teferru' eder. Binâenaleyh azli caiz gören ona da cevâz verir; azle cevâz vermeyen ona da «haram» ,der. Bu günkü doğum kontrolü de azle müteferrî'dir. ŞâfİMer'den bazıları ilâçla gebeliğin Önlenmesine «Haramdır» diye fetva' vermişlerdir. Azli mutlak surette mubah- sayarken buna «Haramdır» demeleri hakîkaten müşkildir.[579]

1053/874- «Ebu Said-i Hudrî radıyallahü anh'âen rivayet olunduğuna göre; bir adam :
— Yâ Resûlallah, benîm bir cariyem var: kendisinden azil yapıyorum. Onun hâmile kalmasını istemiyorum. Sen de erkeklerin istediğini istiyorum. Fakat gerçekten Yahudiler azlin küçük mev'ûde olduğunu söylüyorlar; dedi. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Yahudiler halt etmişler. Eğer Allah onu yaratmak istese idi,

sen onu değiştiremezdin; buyurdular.»[580]

Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, Nesaî ve Tahâvî rivayet etmişlerdir. Lâfız E:bu Davud'undur. Râvileri sikadırlar.
Hadîs-i şerif, yukarıdaki Cüzâme hadîsine muarızdır. Maamâfîh aralarının bulunduğunu ve aradaki nehyin tenzih mânâsına alındığını yukarıda gördük.
Yahudilerin buradaki yalanı, hakîki tahrîmi kasdettikliTİndendir.
«E:.ğer Allah onu yaratmak istese idi, sen cnu değiştiremezdin» cümlesinin mânâsı : Allah bir kimseyi yaratmak isterse, mutlaka yaratır; ve cima' esnasında menî sizin tahmininizden Önce inersiz onu dışarı atamazsınız. Bu husustaki hırs ve merakınız size bîr fayda te'min etmez. Meninin indiğini bile duymazsınız; demektir.
Filhakika İmam Ahmed ile Bczzâr, Hz. Enes'den şu hadîsi tahrîc etmişlerdir :
«Bir adam, azli sormuş; Peygamber (S.A.V.) :
— Kendisinden çocuk olacak meniyi sen bir kayanın üzerine doksen Allah ondan hiç şüphesiz bir çocuk çıkarır; buyurmuştur.»
Bu hadîsi JbnfrHibban sahîhlemiştir. TaberânVnin «el-Kcbîr-»'in de Ibnİ Abbas'dan; «el-Evsat» ında Ibni Mes'ud'dan olmak üzere hadîsin iki dâne şahidi vardır.[581]

1054/875- «Câbir radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Biz Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem devrinde Kur'ân inerken azil yapıyorduk. Eğer ondan bir şey yasak edilecek olsa bîzi Kur'ân nehyederdî.»[582]

Hadîs, müttefekun aleyh'tir.
Müslim'in rivayetinde : «Bu Resûlüllah sallallahü aleyhi ve, sellem'tn kulağına vardı; fakat bizi ondan nehyetmedi.» denilmiştir.
Yalnu hadisteki «Eğer ondan bir şey yasak edilecek olsa... ilâh...» cümlesin: Buharı zikretmemiştir. Onu yalnız Müslim râvîlerden Süfyan'm sözü olmak üzere rivayet etmiştir. Galiba

Müslim onu istinbat yolu iîe söylemiştir. Çünkü Musannif: «Bütün isnadları araştırdım. Fakat Süfyan'dn rivayet eden râvîlerin ekserisinin bu ziyâdeyi zikretmediklerini gördüm» diyor. «el - Umde» sahibi dahî bu ziyâdeyi musannif merhumun yaptığı gibi neffs-i hadîsten saymıştır.
İbni Dakiki'l-îd mezkûr ziyâdeyi şerhetmiş; ve Hz. Câbir'in Allah'ın takriri[583] ile istidlaline şaşmıştır.
Müslim'in rivayetinde azlin cevazını Hz. Peygamber (S.A.V.)'in takrir buyurduğu zikrediliyor. Bazıları Hz. Câbir'in Kur'ân lâfzı İle tesri' zamanını kastettiğini yani «Eğer haram olsaydı biz bu hâl üzerine bırakılmazdık» demek istediğini söylerler. Bu suretle İbni Dakîk'in şaşması bertaraf edilirse de Peygamber (S.A.V.)'in onların bu hâlinden haberdâr olması lâhiiddür.
Hadis-i şerif azlin caiz olduğuna delildir. Bu İşin mekruh olması cevazına münâfî' değildir. Çünkü kerahet tenzihidir.[584]

1055/876- «Enes b. Mâlik radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre; Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem kadınlarını bir gusül ile dolaşırdı.»[585]

Bu hadîsi Buharı ile Müslim tahrîc etmişlerdir. Lâfız Müslim'indir.
Hadîs-i şerif, hakkında «gusül bahsi» inde söz geçmişti, bununla Peygamber (S.A.V.)'in kadınları arasında (Kas'm) denilen adaleti göstermenin ona vâcib olmadığına istidlal edilmiştir. îbnü'l-A'rabî (468 —543) Peygamber (S.A.V.)'e günün bir saatinde kadınları arasında kasim vâcib olmadığını, bu saatin ikindiden sonra idiğini; şayet o saatte meşgul bulunursa güneş kavuştuktan sonra olurduğıınu söylemiştir. İbnü'l-A'rabî bu hükmü Buhari'nın.tahrîc*ettiği Âişe hadisinden almış olsa gerektir. Âişe (R.Anhâ) hadîsi şudur :
«Peygamber (S.A.V.) ikindiden fariğ olduktan sonra kadınlarının yanına girer ve onlardan birine yaklaşırdı.»
Hadisteki (yaklaşırdı) tâ'bİrinin cima' için olması ihtimal dahilindedir. Fakat bazı rivayetlerde «cima' etmeksizin» yaklaştığı tasrih edilmiştir. İmam Buharı (194—256) Hz. Enes (R. A J'den şu hadîsi tahrîc etmiştir :

«Peygamber (S.A.V.) bîr gecede kadınlarını dolaşırdı. O zaman kendilerinin dokuz kadını vardı.»
Bazıları : «Geceden murâd akşamdan sonraki zamandır.» demiş, diğer bazıları; «Hayır olamaz, zîrâ bu vakit dardır; kâfî gelmez, bilhassa yatsı namazını beklemekle beraber bu iş olmaz» demişlerdir. Fakat bunu uzak görmek yersiz görülmektedir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) yatsıyı tc'hirli kılardı. Binâenaleyh bütün kadınları ile münâsebette bulunmağa vakti vardı. Bir de ona başka kimseye verilmiyen kuvvet verilmişti.
Hadîs-i şerîf, Peygamber (S.A.V.)'e kadınları arasında kasim vâcib olmadığına delildir. Bu bâbta Kur'ân-ı Kcrîm'de :
[586] Onlardan dilediğini geriye bırakırsın...» buyurulmuştur. Ulemâ'dan bir cemâatin mezhebi budur. Cumhur u ulemâ'ya göre ise: Resûlüllah (S.A.V.)'c de kasim vâcibtir; Onlar-hadîsi te'vil ederler; ve: Resûîüllah (S.A.V.) bunu nevbet sahibi olan zevcesinin izni ile yapardı. Yâhûd bunu daha kasim vâcibolmadan yapmıştır.» derler.
Bu hadîste o zaman dokuz kadını olduğu İfâde ediliyorsa da Buharî'nin rivayetinde onbir oldukları beyân olunmuştur. Maamâfîh iki rivayetin arası şöyle bulunmuştur: «Dokuz kadını vardı» diyenler, bir araya, gelen zevcelerini kastederler. Filhakika Resûlüllah {S.A.V.)'in yanında dokuzdan ziyâde zevcesi bulunmamıştır. Nitekim Hz. Enes (R.A.)'m beyânı da budur. «Onbir'di» diyenler Hz. Mâriye ile Reyhane'yi de zevceleri arasında sayarlar. Bittabi taglîb tarîki ile onlara da (kadınları) denilebilir.
Hadîs-i şerif de Peygamber (S. A. V.)'in dünya erkeklerinin en ke-mâllisi olduğuna delâlet vardır. Zîrâ bu derece kuvvet başka kimseye verilmemiştir. Buharî'n'm tahric ettiği bir hadîse göre otuz erkek kuvvetine mâlik idi. İsmâüVnm rivayetine göre kendisine kırk kişilik kuvvet verilmişti. Ebû Nnaym dahî bunun mislini rivayet etmiş; bu kırk kişinin ehl-i cennet erkeklerden olduğunu söylemiştir.
İmam A'zam ile Nesai'nin tahrîc ettikleri, Hâk i m1 in de sahîhlediği Zeyd b. Erkam hadîsinde ise cennet erkeklerinin kuvveti şöyle beyân olunmuştur :

«Şüphesiz ki erkeğe cennette yeme, içme, cima' ve şehvet hususunda yüz kişi kuvveti verilecektir.»[587]

«Mehir Babı»

Sadak : Mehir demektir. Doğruluk ve samimiyet mânâsına gelen (Sidik) tan alınmıştır. Mehir erkeğin kadına gösterdiği rağbette samîmi olduğunu bildirdiği için ona bu isim verilmiştir.
Mehir hakkında «nikâh bahsi» nin 830 numaralı Sehl hadîsinde ma'-lûmat verildiği için bunrada sözü uzatmağa lüzum yoktur.
Eski şcrîatlerde mehir, velîlerin hakkı idi. Dinimizde ise kadının şerefini izhâr için erkek tarafından ona verilmek üzere meşru' olunmuştur.[588]

1056/877- «Enes b. Mâiîk rachyattahü anh'den Peygamber sdtlaîla-hü aleyhi vescllcm'den İşitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah (S.A.V.).[589] Safiyye'yi âzâd etmiş ve âzâd oluşunu kendisine Mehir yapmıştır.»[590]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîs âzâd etmenin nikâhda mehir olabileceğine delildir. Âzâd keyfiyeti mutlak zikredildiğine göre hangi sözle yapılırsa yapılsın caiz olmak îcâb ederse de mesele fukâhâ arasında ihtilaflıdır.
Âzâd'ın mehir olması dahî ihtilaflıdır. İmam Ahmed b. Hanbel ile diğer bazı ulemâ'ya göre olur. Delilleri bu hadîstir Ulemâ'nm ekserisine göre olmaz. Onlar bu hadîs karşısında şu cevabı verirler : Peygamber (S.A.V.) Safiyye'yi evlenmek şartı ile âzâd etmiştir. Bu suretle kendi kıymetini Resûlüllah (S.A.V.)'e borçlanmış. O da bu ma'lûm kıymeti kendisine mehir yapmıştır.
Lâkin bu te'vile i'tirâz edilmiş ve gerek hadîsin Müslim'deki rivayeti, gerekse Hz. Enes'in sözü ile isbât-i müddeâya çalışılmıştır. Cum-hur-u ulemâ buna mantıkî cevaplar vermişler; derken söz bir hayli uzamisitir. Biz bu münakaşalardan bir fayda mülâhaza edemediğimiz için ninn nakletmiyoruz.[591]

1057/873- «Ebu[592] Selemete'bni Abdirrahman radıyallahu anh'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir : Peygamber

sallallahü aleyhi ve sr](em"m zevcesi Aişeye :
ResûlüJlah sallallahü aleyhi ve sellem'in (evlenirken kadınlarına vermekte olduğu) mehri ne kadardı? diye sordum :
— Zevcelerine (verdiği) mehrî on İki okiyye bir de neşş idi. Neşş nedir bilirmisin? dedi :
— Hayır; dedim:
— Okiyye'nin yarısıdır. Ki olup olacağı beş yüz dirhemdir, işte Resûiüllah Sallallâhü aleyhi ve scllcm'în zevcelerine verdiği mehir bu idi; dedi.»[593]

Bu hadîsi Müslim Hvâyct etmiştir.
Hadîsteki okiyye'den murâd : Hicaz okiyye'sidir ki, kırk dirhem lıιt.;u\ Hz. Safiyye'nin, hattâ bir rivayette Hz. Cüveyriye'nin mehri, îm'ul edilmeleridir; diyenlere göre Hz. Âişe'nin bu sözü ekseriyetle hamlolunur. Bunlar Hz. Hadîce (R.A.)'mn mehrinin de bu miktar olmadığını, Ümmü Habîbe'nin mehrini ise dört bÜKdînâr ve dört bin div hem üzerinden Habeş hükümdarı Necâşî'nin verdiğini söylerler. Fakat Necati'nin verdiği para Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in emri ilr detfil, kendi tanırından bir lebrmı' ve Resûlüllah (S.A.V.)e bir ikram idi.
Şâfiîler, bu delillere bakarak mehrin be.şyüz dirhem olmasını müstehâb görmüşlerdir. Mehrin vn az miktarını yukarıda görmüştük; çoğu için bilieniîV hudud yoktur. Teâlâ hazretleri :
[594] O kadınlardan birine ktntar vermiş olsanız...» buyurmuştur.
Kıntar : Bazılarına göre bin iki yüz okiyye alLırîdir. Bazıları. «Km-tar bir öküz derisinin alabileceği altındır» demiş.; bir takımları : «yetmiş bin mıskal» diğerleri «yüz ntıl altındır» iddiasında bulunmuşlardır.
Hz. Ömer (R. A.) mehrin en yükseğini Peygamber (S.A.V.)'İn zevcelerinin mehİrieri kadar yapmak ve Fazlasını Beytü'l-Mâl'e vermek istemiş, hattâ bu fikrini hutbede söylemişti. Fakat bir kadın :
«âyet-i kerîmesi ile istidlal ederek i'tirazda bulunmuş; bunun üzerine Ömer (R. A.) :
— Sizin hepiniz Ömer'den fakîh; diyerek sözünden dönmüştür.

[595]

1058/879- «İbni Abbas radıyallahu anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Alî Fatime[596] radıyallahu anhâ ile evlendiği zaman Resûlüllah satlalîahil aleyhi ve scllcm kendisine:

— Ona bir şey ver; dedi. Alî :

— Bende bir şey yok; cevabını verdi. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.):

— Öyle ise hutamî zırhın nerede? buyurdular.»[597]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Nesâî rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sahîhlcmiştir.

Hadîs-i şerif, zifaftan evvel kadına bir şey vererek hatırını hoş etmenin pek münâsip bir hareket olacağına delildir. Zâten bu cihet halk arasında ma'ruftur.

Bu hadîste Hz. AH (R.A.)'m mezkûr zırhını verip vermediği zikrolunmamıştır. Vâkıâ bazı rivayetlerde ne verdiği ta'yin edilmişse de bu rivayetlerin senedleri yoktur.[598]

1059/880- «Amr b. Şuayb'dan o da babasından o da dedesinden -radıyalîahü anhüm- işitmiş olarak rivayet edildiğine göre dedesi şöyle demiştir : Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :

— Hangi kadın nikâh akdinden Önce bir mehir veya bahşiş, yâhtıd çeyiz üzerine nikâh edildi ise o şey kadınındır, ismet-i nikâhdan sonraki ise kime verildi ise onundur. Kişinin kendisinden dolayı en ziyâde ikram edilmeye lâyık olduğu (insan) kızı yâhûd kız kardeşidir; buyurdular»[599]

Bu hadisi Tirrnizi müstesna, Dörtler'lc Ahmed rivayet etmişlerdir.

Hadîs-i şerif, nikâh akdinden önce erkek karısına veya onun babasına yâhud kardeşine bir şey vermeyi teahhüd ederse o şryin zevcenin olacağına delâlet ediyor. Nikâh kıyılırkcn verilen dahî aynı hür kümdedir. Mcs'elc ihtilaflıdır. İmam Mâlik ile Ömer

b. Abd'ûlaziz ve Scvrî buna kail olmuşlardır. Hanefîler'e göre kadından başkası için yapılan şart fâsid değilse icâbı yapılır. Fâsid ise nikâh yine sahihtir. Ayrıca mehir konmamışsa kadına mehr-i misil verilir. İmam Şafiî mehir tesmiye edilmesinin fâsid olduğuna, binâenaleyh kadına mehri misil verileceğine zâhibolmuştur. İmam Malik'e göre : şart, nikâh kıyılırken yapılırsa kadına âid, akidden sonra yapılırsa babaya mahsustur.
«Nihâyctü'l - Müctchid» nâm kitapta şöyle deniliyor: «Fukâhâ-nın ihtilâflarına sebep, bu hususta nikâhı alış verişe benzetmeleridir. Onu, bir malı satmak İçin tayin edilen vekilin kendisi için bat şiş şart koşmasına benzetenler : nikâh caiz değildir; demişlerdir Nitekim böyle bir satış da caiz değildir. Nikâhı alış verişe muhalif sayanlar; caiz olmadığını söylemişlerdir.
İmam, Mâlik1 in fark görmesine gelince : Eğer şart akıd esnasında yapüırsa Mâlik, akdi yapan şahsı kendi menfeati için kadının mehr-i mislini azaltmakla itham etmektedir. Fakat, nikâh kıyıldıktan ve mehir üzerinde bir anlaşmaya varıldıktan sonra yapılan şart için böyle bir ithamda bulunmamıştır.»
«Nihâyctü'l - Müctehid» den nakledilen izahat burada sona eriyor.
Evlenirken örf-ü âdet'e uyarak erkeğin gönderdiği yiyecek gibi itlaf edilen şeyler, akid esnasında şart koşulursa mehir : akidden önce verilirse îbaha ve hediyye'dir.[600]

1060/881- «Alkame'den[601], o da İbni Mes'ud radıyallnhü a>th'âen İşitmiş olarak rivayet edildiğine göre İbnİ Mes'ud'a bir kadınla evlenip ona mehîr takdir etmeyen ve kadına dâhil olmadan (cima' etmeden) ölen bir adamın hükmü sorulmuş. İbni Mes'ud :
— O kadma kendi akraba kadınlarının mehri vardır; onlardan ne az olur; ne de çok. Kadına îddef (beklemek) de miras (almak) da vardır; demiş. Bunun üzerine Ma'kİl[602] b. Sinan-ı Eşcaî ayağa kalkarak:
— Resûlüllah salîallahü aleyhi ve sellem birlerden bir kadın olan Berva' binti Vâşık için senin hükmettiğin gibi hükmetti;

demiş; İbni Mes'ud buna sevinmiştir.»
Bu hadisi Ahmed ile Dörtler rivayet etmişlerdir. Tirmîzî onu sahîhlcmiş; bir cemâat de hasen bulmuşlardır.
îbni Hazım ile îbni Mehdi de bunlar arasındadır. îbni Hazm: «İs-nârıı sahih olduğu için hadîse bir diyecek yoktur.» demiştir. Bcyhakî de «rl-Hilnfiyyât» da buna benzer bir şey söylemiştir. İmam Şafiî: bu hadi ki emsalinin sabit olduğu şekilde bilmiyorum» demiş ve şunları ilâve etmiştir : «Berva' hadîsi sübût bulsa ona kail olurdum.» Yine îmam Şafiî, «el-Ümm» adındaki eserinde şöyle demektedir : «Eğer bu hadîs Resûlüllah (S.A.V.)'dcn sabit olsaydı en güzel bir şey olurdu... ilâh...»
Bu hadisi Vahidi (130—207) zaîf bulmuştur. Zîrâ hadîs Medîne'ye Kûfeliler'don gelmiş; fakat Medîne'liler onu tanımamışlardır, Hz. Ali (R. A.)'ın dahî onu reddederek Ma'kİl b. Sinan'ın topuklarına bevleden bir o'rabî olduğunu söylediği rivayet olunur.
Hâkim,, Harmeletü'bnü Yahya'dan şunu rivayet eder : «Harmete: İmam Şafii'nin: Eğer Bervâ binti Vâşık hadîsi sahih ise ona kail olurum; dediğini işittim.» demiş. Hâkim buna : «Ben sahihtir diyorum. Haydi bakayım ona kail ol.» mukabelesinde bulunmuştur.
Dârc- Kutnl (306—385) bu hadîs hakkındaki ihtilâfı «chilcU de zikretmiş sonra : «îsnâd i'tibâriyle en münâsibi Kafâde hadîsidir. Ancak o da sahâbînin adını bellememiş» demiştir.
Hadisimiz bir kadına cima' vâki olmadan kocası ölürse mehrinin t;ım olarak verileceğine; şayet nikâh esnasında mehri konuşulmamış-sa ona mehr-i misli verileceğine delildir.
Bu meselede İki kavil vardır;
Birinci kavle göre, bu hadîsle amel edilerek kadma bütün mehri verilir. İbni Mes'ud (R.A.)'m sözü delile muvafık bir içtihattır. Ehu Ha-nîfe ile Ahmcd b. HanbeVin ve diğer bazı ulemâ'nın mezhebi de budur. Yalnız Hanefîler'e göre kocası cimâ'dan evvel boşar veya ölürse yarım mehir verilir.
ikinci kavle göre, kadın yalnız mîras alır. Bu kavil Hz. AH, İbni Ab-bas, İbni Ömer (R. Anhüm) ile İmam Mâlik ve bir kavline göre Şafii'nin mezhebidir. Çünkü onlara göre mehir bir ivaz yani karşılık bedelidir. Erkek bu ivazla alınacak şeyi almamıştır. Şu

halde alış verişte satılan mal ele geçmedikçe onun karşılığı olan kıymetini vermek nasıl îcabetmiyorsa burada da öyledir. Mezkûr zevat bu hadîs için dahî : «Çok ta'n edilmiş» derler. Fakat hakikatte o ta'nlar bertaraf edilmiştir. Meselâ Hz. Ali'nin Ma'kil hakkındaki ta'nına : «Bir sahabî ile başka sahabî arasındaki ıztırab hadîse dokunmaz.» diye cevap verilmiş; Medine ulemâ'sının hadisi bilmemesi için de «râvînin adaleti karşısında bir ta'n teşkil edemez.» denilmiştir.

Binâenaleyh bu hadîsle istidlal kıyastan evlâdır.[603]

1061/882- «Câbİr b. Abdİllah radtyaîlahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre; Peygamber sallalîahü aleyhi ve sellem:

— Eğer bir kimse bir kadının mehri için kavrulmuş un veya kuru hurma verirse muhakkak (kadım kendine) helâl kılmıştır; buyurmuşlardır.»[604]

Bu hadîsi Ebu Dâvud tahrîc etmiş ve onun mevkuf olduğunu tercih eylediğine işâretde bulunmuştur.

Musannifin «ct-Tclhîs» deki beyânına göre bu hadîsin râvîleri arasında Musa b. Müslim b. Rûman vardır ki, bu zât zaîftir. Hadîs mevkuf olarak da rivayet edilmiştir. Hem mevkufen rivayeti daha kuvvetlidir, binâenaleyh musannıfa gereken âdeti veçhile, hadîsde za'f olduğunu beyân etmekti.

Hadîs-i şerîf, mehrin dirhem ve dinar gibi paraların gayrisinden de olabileceğine delildir. Mehrin en az neden olabildiği hususunda ulemâ"nın kâvîüori kendini Peygamber (S.A.V.)'e hibe eden kadın hadîsinde görüldü.[605]

1062/883- «Abdullah b. Âmir[606] b. Rebîa'dan o da babası radıyal-anh'den İşitmiş o'arak rivayet edildiğine göre Peygamber sajlajlahü aleyhi ve sellem kadının bîr çift ayakkabı karşılığında nikâh edilmesini tecviz etmiştir.»[607]

Bu hadîsi Tirmİzî tahrîc etmiş ve .sahihlemiştir. Ama bu bâb'ta

kendisine muhalefet edenler olmuştur.
Hadisin lâfzı şöyledir :
«Benî Feiare'den bir kadın bîr çift nalın mukabilinde evlenmiş, bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.):
— Nefsin ile malın mukabilinde bir çift nalına mı razı oldun? demiş. (Kadın):
— Evet, cevabını verince nikâhını tecviz buyurmuştur.»
Hadîs-i Şerif, mehrin kıymeti hâiz her şeyden olabileceğine delildir. Bu bâbtaki kavilleri de yukarıda gördük.
Ibni'lKayyim, bu hadîsle ondan evvelkini zikrettikten sonra şunları söylüyor: «Bunlaft1, mehrin en az miktarının takdir edilemiyeceğini tazammum eder; demek ki bir avuç kavrulmuş undan, bir demir yüzükten ve bir çift nalından mehir yapılabilecek ve bununla zevce helâl olacaktır.
Bunlar mehir hususunda pahacılık etmenin mekruh olduğunu da tazammun etmektedir. «Görülüyor ki İbni'l-Kayyim, mehrin en az miktarının mahdud olmadığını isbât için hayli gayret sarfetmektedir. Halbuki bu hadisi Tirmizi her ne kadar sahih de çıkarsa o sa-hîh d< fildir. Çünkü râvîleri arasında Âsim b. UbcydıUah vardır. Ihni Main onun hakkınd: «zaîftir; onunla ihticâc edilmez» demiş, jbni Hibbân: «Hatası fâhis olduğundan terkedildi.» cümlesini sarfetmiştir.[608]

1063/884- «Sehl b. Sa'd radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Denfüjür ki: Peygamber saîlalîahü aleyhi ve sellem bir adama bir kadtnı demirden bir yüzük mukabilinde tezvîc etti.»[609]

B.u hadîsi Hâkim tahrîc etmiştir. Hadîs, nikâh bahsinin baş taraftarında geçen-uzun hadîsin bir kısmıdır.
Mezkûr hadîs, «nikâh bahsi» ndc (1005) sıra numarasn îîo geçmiştir. Resûlüllah {S.A.V.) 'in evlenmek istiyen erkekten kadına mehir olmak İı/f r-e hiç olmazsa demirden bir yüzük bulmasını istediğini; onu d;t bulamayınca kadına bir miktar Kur'an öğretmesi mukabilinde nikâhlarını kıydığını orada görmüştük. Eğer buradaki parçadan murâd o hadîs ise orada

demir yüzük bulunmamış ve ondan mehir yapılamamıştı ki, bize hu bâbta delil olsun. Başka bir hadîs kastcdilmişse muhtemeldir. Fakat bu ihtimal musannifin ifâdesine nazaran uzaktır.
(.-t (1005) sayılı hadîs kastedilmişse şöyle tc'vîl yapmak îcabe-fîcr. «Peygamber (S.A.V.) bir demir yüzükten mehir yapmağa izin vermiş; fakat bulunup da akid onunla yapılamamıştır.[610]

1064/885- «Ali radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur ki:
— Mehir on dirhemden az olmaz; demiştir.»[611]

Bu hadisi Dâre Kutnî mevkuf olarak tahrîc etmiştir. Senedinde söz vardır.
Aynı hadîs, Hz. Câbir'den merfu' olarak da rivayet edilmişse de o rivayet sahih değildir. Bu hadis, yukarıdaki merfu' hadîslere muarızdır.
Senedindeki söz: ravî Mübeşşir b. Ubeyd hekkmdadir. Bu zât içir İmam Ahrned b. Haribel: «Hadîs uydurdu» demiştir.[612]

1064/886- «Ukbetü'bnü Âmir radıyaUahü anh'öen rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve scîlcm;
— Mehrin en hayırlısı en ehven olanıdır; buyurdular.»[613]

Bu hadîsi Ebu Dâvud tahrîc etmiştir. Hâkim onu sahihlemiştir.
Hadis-i Şerif, mehri hafif tutmanın müstehâb olduğuna; pahalı olan mehrin. .;-.âiz olmakla beraber matlup bir şey olmadığına delildir. Yukarıda,Hz. Ömer (R.A.)'m mohir pahalılığını önlemeye çalıştığını görmüştük. Hz. Ömer (R. A.)'m bu niyetini anlıyan bir kadın ona: «Bu sana kalmamıştır yâ Ömer! Allah feâlâ: onlara altından kıntar verseniz.. ilâh; diyor.» tarzında mukabelede bulunmuş; bunun üzerine Ömer (R.A.): «Bir kadın Ömer'le münakaşa etti ve ona galebe çaldı» demiştir.
Bu hadîsi Abdürrczzak tahrîc etmiştir.
Ayt-t-i Kelimedeki «altından» tâbiri İbni Mes'ud kıraatine göredir.

Hadîsin muhtelif lâfızlarla çeşitli tarîkleri vardır. Bunlar hayırlılığm kadındaki bereket mânasına geimesi ihtimalini de taşımaktadırlar. Nitekim bir hadîste: :
«Onların en bereketlisi nafaka cihetinden en ehvenidir.» buyurulmuştur.[614]

1065/887- «Âişe radıyaUahü anhâ'dan rivayet edildiğine göre Amre bîntil' Cevn Resûlüllah sallaTlahü aleyhi ve sellem'm yanına konulduğu yani onunla evlendiği zaman ondan istiâze etmiş. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) «Yemin olsun ki tam sığınağa sığındın buyurmuş; ve hemen onu boşayarak Üsame'ye emir vermiş; o da kadına üç elbise ile müt'a vermiştir»[615]

Bu hadîsi îbni Mâce tahrîc etmiştir. İsnadında metruk bir râvî vardır. Kıssanın aslı (Sahih-i Buharı) de Ebu Esîd-İ Saîdî'den rivayet olunmuştur.
Kadının ismi bu hadîste Amre olarak tesbit edilmişse de onun adı ve soyu sülâlesi hakkında pek çok ihtilâflar vardır. Bunlara şer'î bir hüküm teallûk etmediği için zikrine lüzum görülmemiştir.
Bu kadının Resûlüllah1 sallallahü aleyhi ve scMcm'dcn niçin istiâze «ivaz, kannlık» etdiği dahî ihtilaflıdır. îbni Sa'd'm tahrîc ettiği rivayette şöyle deniliyor :
Kadın pek güzelmiş. Peygamber (S.A.V.) onun yanına girince (diğer) kıclınlanna kıskançlık gelmiş, de kadına denilmiş ki: — Peygamber (S.A.V.) 'in yanında bir kadın ancak onun yanına girdiği zaman: senden Allah'a sığınırım, demekle mes'ud olur.»
Yine îbni Sa'd'm, Buharî'nin isnadı ile tahrîc ettiği bir riayet de şudur :
«Âişe ile Hafsa, İlk geldiğinde o kadının yanına girmişler; onun saçını taramışlar ve kınalamışlar. Bunlardan bin kadına:
— Gerçekten Peygamber (S.A.V.) kadının onun yanına girdiği zaman:Senden Allah'a sığınırım; demesinden hoşlanır; demiş» imiş.
B)tharî haşiyelerinin bazılarında kadının hiie vo hud'a yaptığı kaydedilmiştir. Bu sözleri sarf hud'a için söylemiş ve bundan

sonra kendisine (şakiyye) ismini vermiş. Zahir olan da budur deniliyor.
Hadîs-i Şerîf, cima' etmeden boşanan kadına müL'a vermenin meşru' olduğuna delildir. Mchir konmadan bu şekilde boşanan kadın müt'a vermenin vâeib olduğuna ulemâ'nın ekserisi kaildir. Yalnız îmam Mâlik ile Lcys'c göre vâcib değil müstehâbdır.
Cumhur'un delili :
[616] Kadınları cimâ'dan ve kendilerine bîr mehir takdirinden önce boşarsantz sîze bîr günahyoktur. Onlara zengin kendi kudretince, fakir de kendi kudretince olmak üzere müt'a verin.» âyet-i kerîmesidir. Âyette müt'a verilmesi emrediliyor. Emir vücûb ifâde eder.
Ebu Bekir Rcyhakl (384 — 458) «Sünen» inde bu bâbta Hz. İbni Abbas'dan şu hadisi tahriç etmiştir:
«Demiştir ki: mess nikâtır; ferîza da mehirdır. (Onlara müt'a ve-tin) âyeti îçin de: Bu kocanın borcudur. Kadının mehir koymadan alır da sonra cimâ'dan önce boşarsa: Allah ona kendi fakirliği veya zenginliğine göre o kadına müt'a vermesini emretmiştir; İlâh...»
Hz. Peygamber (S.A.V.) "in müt'a verdiği bu kadına mehir tesmiye edilmemiş do olabilir; mehri tesmiye edilmiş olmakla beraber yine bir ihm ve fazilet oimak. üzere Resûlüilah (S.A.V.) tarafından verilmiş olması da mümkündür.
Mehir konmadan, niL İu kıyılıp da zifaftan sonra boşanan kadına müt'a vermenin hükmü ihtilaflıdır. Hz. Alî ve Ömer (R. Anhilmd) ile I mum ye göre yine vâcibtir. Delilleri:
[617] boşanan kadınlara maruf veçhile müt'a vardır» âyet-i kerime-sidir.
Hanefîler'le diğer bazı ulemâ "ya göre ise burada müt'a vermek vâcib değil, yalnız mehri misli verilir. Onlara göre âyetin umumu cirnâ' edilmemiş olmakla tahsis edilmiştir.[618]

«Düğün Da'veti Babı»

1067/888- Enes b. Mâlik radıyaltahii anlı'den rivayet

olunduğuna göre Peygamber sallallahü aleyhi ve sclîem Abdurrahman b. Avf'ın Üzerinde sarılık eseri görmüş ve :
__ Bu ne? demiş. Abdurrahman :
— Yâ Resûlallah! ben bir hurma çekirdeği ağırlığında altın vermek üzere bîr kadınla evlendim; demiş. Resûlüilah (S.A.V.} :
«— öyle ise Allah senin için mübarek kılsın; bir koyunla dahi olsa düğün da'veti yap; buyurmuşlardır.»[619]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Lâfız Müslim'indir.
Bazı rivayetlerde sarılığın za'feran eseri olduğu beyân edilmiştir. Vâkıâ za'fernnh elbise giymeyi Resûiüllah (S.A.V.) erkeklere hoş görmüyordu ise de düğüne mahsus oimak Ü7.ere ses çıkarmadığı anlaşılıyor. Elbiseye sürünmeyi tecviz edenlercc bu eser Hz. Abdurrahman'ın teninde değil, elbisesinde idi. îmam A'zam Ebu Hantfr ile Şafiî ve diğer bazı ulemâ'ya göre elbiseye za'feran sürmek memnu'dur. Elbiseye sürmenin caiz olduğu îmam Mâlik ile Medine ulemâsından rivayet olunmuştur. Onlar bazı sahîh hadîslerin mefhum-u muhalifi ile istidlal ederler.
Hazreti Mâlik'e : «sarahat mukabilinde delâlete i'tibâr yoktur.» kaidesi ile cevap verildiği gibi: «Hz. AbdurrLhman kıssası hicretin başında henüz za'fcran nehyedümeden vuku' bulmuştu; maamâfîh Peygamber (S.A.V.)'in gördüğü sarılık r-seri ona zevcesinden de bulaşmış olabilir.» diye cevab verilmiştir. Karısından bulaşmış olmasını Neve-vl (631—676) tercihen kabul ile bu kavli muhakkikini ulemâya nis-bet eylemiştir.
«Bir hurma çekirdeği ağırlığında altın» dan murâd: bazılarına göre çeyrek dînar'dır; çünkü o miktar altın o günde bir çeyrek dînâr ederdi. Fakat buna:.«hurma çekirdekleri muhteliftir. Bu bâbta nasıl mi'yâr olabilir?» diye i'tirâz edilmiştir. Bir takımları: «altın çekirdekten murâd: beş dirhem gümüş kıymetinde olandır» derler. Hattâbî (319—388) buna cezmetmiş; Ezherî dahî bunu ihtiyar eylemiştir. Kaadî îyaz bu kavli ekser-i ulemâ'dan rivayet etmiştir. BcyhakVmn rivayetinde : «Beş dirhem tahmin edilen altından bîr çekirdek» denilmiş olması da bu kavli te'yid eder. BcyhakVmn Katâde'den rivayetinde altın çekirdeğin üç bütün dirhem bir de üç te iki dirhem ağırlığında

tahmin olunduğu bildiriliyorsa da o hadîsin isnadı zaîf-tir. Ama îmam Ahmcd cezmen buna kail olmuştur. Altın çekirdek hakkında daha başka kaviller de vardır.
Hadîs-i şerif, dâmâd'a bereketle duâ edileceğine delildir.
Filhakika Hz. Abdurrahman, Peygamber (S.A.V.)'in duasına nail olmuş hattâ : «Kendimi, İaşı kaldırsam altın veya gümüş bulacağımı sanır bir dereceye varmış-gördüm.» demiştir. Bunu Buharı rivayet eder.
«Bİr koyunla dahî olsa düğün da'veti yap; ifâdesinden düğün da'veti yapmanın vâcib olacağı zannı hasıl oluyor. Nitekim Zâhirîler'in mezhebi de budur. Bunlar daha başka bazı hadîslerle de istidlal ederler.-îmam Şafii'nin de vücûba kail olduğu söylenir.
îmam Ahmed'e göre velîme sünnettir. Cumhur'a göre ise mendûp-tur. îbni Battal (—444): «Buna vâcib diyen bir kimse bilmiyorum» demiştir.
Ulemâ velîme'nin vakti hususunda da ihtilâf etmişlerdir. Bilhassa Mâlikîler arasında bunun akid esnasında mı, akidden hemen sonra mı yoksa zifaf zamanında mı, olacağında ihtilâf vardır. Şâfiîler'dcn Mârudî velîme'nin zifaf zamanında olacağını tasrih etmiştir. îbni's - Sübkî ise : «Peygamber (S.A.V.)'in nakledilen fiili zifaftan sonra olduğunu gösterir.» diyerek Resûlüllah (S.A.V.)'in Zeyneb binti Cahş ile evlenmesine işaret etmiştir. Bu kıssayı anlatırken Hz. Enes (R. A.) : «Peygamber (S.A.V.) Zeyneb'ie gelin güvey olarak sabahladı. Müteakiben halkı da'vet etti.» demiştir.
Velîme'nin miktarına gelince : Hadîse bakılırsa en az bir koyun ile olacaktır. Ancak Peygamber (S.A.V.)in bir koyundan daha az ile de velîme yaptığı sabit olmuştur. Hz. Enes diyor kî : «Peygamber (S.A.V.), Zeyneb'e yaptığı da'vetten daha fazlasını başka kadınlarına yapmamıştır.»
Galiba Hz. Enes (R.A.) bu sözü ile Hz, Zeyneb'in da'vctindeki bereketi anlatmak istemiştir. Çünkü o da'vette bir koyun kesilmiş olmasına rağmen hiç bir da'vette görülmemiş bir bereket çağlamış; herkes et ve ekmeğe doymuştur. Yoksa Hz. Meymune (R.Anhâ)'nm da'vetinde de bir koyun kesilmişti.[620]

1068/889- «İbnî Ömer radıyaîlahü- anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki; Resûlüllah sallallahü aleyhi ve scllem:
— Biriniz bir düğün yemeğine çağırılırsa hemen ona İcabet etsin; buyurdular.»[621]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Müslim1 in rivayetinde : «Biriniz dîn kardeşinizi da'vet ettiği vakit ister düğün yemeği isterse benzeri olsun, hemen İcabet etsin» Duyurulmuştur.
Buradaki birinci hadis velîme'ye icabet etmenin vücûbuna ikinci hadîs ise her da'vete icabetin lüzumuna delâlet ediyor.
Maamâfîh, iki rivayeti aynı râvî yapmış da olsa aralarında muaraza yoktur.
Zâhirîler'lc bazı Şâfiîler hadîslerin zahiri ile amel ederek: «da'vete icabet, mutlak surette vâcibtir» demişlerdir. Hattâ îbni Hazm, bunun Cumhur-u sahabe ile Tâbiîn'in kavli olduğunu iddia etmiştir. Bazıları düğün da'veti ile şâir da'vetlerin arasında fark görürler îbni Abdiîberr, Kaadi îyaz ve Nevevî düğün da'vetine icabetin vâcib olduduna uiemâ'ntn ittifakı bulunduğunu nakielmişlerdir. Ancak Hanefî-ler'e güre vâcib değil, vâcib kuvvetinde bir sünnettir. Şâfiîler'le Han-beliler'in cumhuru bu da'velîn farz-ı ayın olduğunu tasrih etmişlerdir. İm<ım Mâlik dahî farz-i ayın oldğunu nassan ifâde etmiştir. Bazılarından volime'ye icabetin farz-ı kifâye olduğu rivayet edilmiştir. İmam Şafii'nin, sözünden velîmeye icabetin vâcib olduğu, fakat şâir da'vetier için pek ruhsata yanaşmadığı anlaşılıyor.
«Vâcibtir» diyenlere göre özürden dolayı da'vete icabeti terket-mc ruhsatı olduğunu İbni Dakıki'l-îd «cl-İlmâm» şerhinde beyân etmiştir. Yemekte şüphe bulunmak, yâhûd kimsenin bulunması mahsus olması, veya orada hoşlanmadığı bir kimsenin bulunması şerrinden korktuğu için veya makam sahibi oluşuna tama'an da'vet etmiş olması, sofrada içki, çalgı ve oyun bulunması gibi şeyler birer özürdür. Bu Özürier şcrîattcn ve eshâb-ı Kîrâm'ın yaşadığı vak'alar-dan alınmış şeylerdir. Meselâ : Tabcrânî «eî-evsat» da İmrân b. el-Husayn'dan Peygamber

(S.A.V.)'in fâsıkların da'vetine icabetten neht buyurduğunu tahrîc etmiştir. Ncsaî dahi Hz. Câbİr'den şu merfu' hadisi rivayet etmektedir :
«Her kim Allah'a ve âhir güne îman ediyorsa, üzerinde şarao sunulan bir sofraya oturmasın.»
iîu hadisin isnadı iyidir. Aynı hadîsi îmam Tirmizî Hz.' Câbir'<len, bir başka tarik i!e tahrîc etmiştir. Yalnız bu rivayet zaîftir.imam Ahmcd bu hadisi Hz. Ömer (R.A.)'dvn rivayet ediyor.
Hâsılı da'vet, icabeti iktizâ eder. Fakat onda münkerâttan bir şey bulunursa mâni' ile muktezi tearuz etmiş olur. Bu taktirde hüküm mâni'e göre verilir. «Mccclle-i Ahkâm-ı Adliyeye» nin 46. ci maddesinde bu kaide : «mâni' ve muktezi tearuz ettikte mâni takdim olunur. şeklinde hülâsa edilmiştir.[622]

1069/890- «Ebu Hüreyre radnjalhthü anft'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah salhtUnhü aleyhi ve scllcm:
__ Yemeğin en kötüsü, gelenlere verilmeyip, gelmek istemiyenierin da'vet edildiği düğün yemeğidir. Her kim da'vete icabet etmezse muhakkak Allah ve Resulüne isyan etmiştir; buyurdular.»[623]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Düğün da'vetine gelenden murâd: fakirlerdir. Buna delîi Taberânînin rivayet ettiği İbni Abbas hadîsidir.. Mezkûr hadîste şöyie buyurulmaktadır :
«Kendisine tokların da'vet edilip açların menedildiği düğün yemeği ne kötü bir yemektir.»
Yukarıda görüldüğü vecihle velîme denilince hatıra, düiiün da'veti geleceğinden, İmrada mutlak olarak zikredilen velîme'den de o anlaşılır. Bu yemeğin niçin (en kötü yemek) o'duğu hadîsimizde : «Çünkü ona gelmek istemiyen zenginler da'vet edilir» cümlesi ile beyân buyurıHmulur.
îıadis-i şerif, da'vete icabet etmenin lüzumuna delildir. Bu hususta az yukarıda söz geçti.[624]

1070/891- «(Bu da) ondan -radıyallahil anh- rivayet olunmuştur. Demiştir kî : ResûfüHah saUttünhü aleyhi ve scllrm:
— Biriniz da'vet olundu mu, hemen icabet etsin. Eğer oruçlu ise hayır ve bereket duasında bulunsun; oruçsuz İse yesin; buyurdular.»[625]

Bu hadîsi de Müslim tahrîc etmiştir.
Müslim'de Câbİr'den dahî böyle bir hadîs vardır. Onda: «isterse yer; dilerse terkeder». buyurmuştur.
Hadîs-i şerif, oruçlunun da'vete icabetten i'tizâr etmemesi lüzumuna delildir. Hadîsteki (salât) dan muradın ne olduğu ihtilaflıdır. Cum-hur'a göre maksat: Sofra sahiplerine mağfiret ve bereket duasında bulunmaktır. Bazıları «Bundan murâd; namazdır» derler. Bu taktirde oruçlu namaz kılacak, orada bulunanlarla sofra sahipleri de onun bereketine nail olacaklardır.
Bu hadîse bakılırsa oruçlunun icabet için orucunu bozması mevzu-u bahis değildir. Zaten farz oruca niyet etmişse, orucunu bozması bilit-tifâk haramdır. Nafile oruca niyyetli ise orucunu bozabilir.
(Yesin) emrinden zahiren vücûb anlaşılırsa da mes'ele ihtilaflıdır. Bir çoklarına esahh olan : da'vetlerde yemek, yemek vâcib değildir. Bazıları emrin zahiri ile amel ederek: «yemek vâcibtir» derler.
Yenilmesi îcabeden en az miktar bir lokmadır. Fazlası vâcib değildir.
Hadîsteki emrin yemeyi vâcib kılmadığını söyliyenler onu nedib mânâsına alırlar. Nitekim Müslim'in rivayetinde muhayyer bırakması bunu te'yid eden bir karinedir. Zaten musannifin onu Ebu Hüreyre hadîsinin arkasından zikretmesi yemenin vâcib olmadığını anlatmak İçindir.[626]

1072/892- «Ibnî Mes'ud radıydllahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah saîlalîahü aleyhi ve sellcm:
— İlk günün düğün yemeği haktır; ikinci günün yemeği sünnettir; üçüncü günün yemeği riyadır. Her kim riya yaparsa

Allah'da onu kepaze eder; buyurdular.»[627]

Bu hadîsi TîrmİZî rivayet etmiş ve garib görmüştür. Râvîleri Sahih (kitapların) ricalidir. Hadîsin İbni Mâce'de Enes'den bir şahidi vardır.
Tirmizi bu hadîs için : «Onu ancak Ziyâd b. Abdullah'ın rivayetinden biliyoruz; halbuki bu zâtın garib ve münkerleri çoktur.» demiştir. Buna mukabil Musannif onun bu sözünü reddedercesine hadisin ricalini sahîh rical olarak tanımaktadır. Yalnız Ziyâd hakkında : «Hakikaten ZİYâd ihtilaflıdır; Şeyhi, Atâ b. cs-Sâib ise hadisi karıştırmıştır, Ziyâd'm ondan işitmesi de karıştırma halinde sonradır.» diyor. Fakat bu sözleri söyliyen bir zât aynı hadis için «ricali, sahîh ricaldir» dememeli idi.
Bu hadîsin İbni Mâcc'deki şahidinin isnadında Abdülmelik b. Hüseyin vardır ki, zaîftir. Bu bâbta daha bir çok hadîsler varsa da hiçbiri, hakkında söz edilmekten hâlî kalmamıştır.
Hadîs-i şerîf, düğünde iki gün ziyafet vermenin meşru' olduğuna delildir. İlk gün hak, yani vâcıb, yâhûd mendûb, ikinci gün sünnet, yani devamlı âdet; üçüncü gün riya ve gösteriştir; şu halde yapması da, icabeti de nıemnu'dur. Ekser-i ulemâ'nın mezhebi budur. Ncvevî diyor ki : «Üç gün düğün da'veti yaparsa üçüncü gün icabet etmek mekruhtur. İkinci gün de mutlak surette vâcib değildir. O günkü icabetin müstehâb oluşu ilk günkü müstehâb oluşu gibi değildir.» Ulemâ'dan bir cemâate göre ise : birinci ve ikinci günlerde da'vet edilmiyenler için üçüncü gün icabet etmek mekruh olmaz. Çünkü da'vetlüer çok olur da hepsini bir günde ağırlamak mümkün olmazsa her gün bir kısmını çağırabilir. Bunda riya filân yoktur.
İmam Buharı, yedi gün bile devam etse, düğün da'vetinde hiç bir heîs olmadığına meyletmiştir: «Peygamber (S.A.V.) bu bâbta: bir veya iki gün, diye vakit ta'yin etmemiştir.» diyerek İbni Ebî Şeybe'nİn Hafsa binti Şîrîn tarîki ile tahrîc ettiği hadîse işaret eder. Mezkûr hadiste beyân olunduğuna göre Hafsa : «Baban evlendiği zaman sahâbe'yi yedi gün -Bir rivayette (sekiz gün)- yemeğe da'vet etti» demiştir.
Kaadî lyaz : «Ulemâ'miz zenginler için da'vetin bir hafta olma-

smı müstehâb gördüler» diyor.[628]

1074/893- «Safiyye binti Şeybe[629] radıyallahü anhâ dan rivayet edilmiştir.Demiştir ki: Peygamber saJlallahü aleyhi ve sellem kadınlarından baaısına iki müdd arpa ile düğün da'veti yaptı.»[630]
Bu hadîsi Buharı tahrîc etmiştir.
Safiyye'nin sahâbîyye olduğu sabit ise hadisimiz sahâbî'nîn mürsrücTİnden sayılır. Çünkü Safiyye mezkûr kadının evlenmesinde hazır bulunmamıştır. Zaten o zaman kendisi Mekke'de küçük çocuktu; yâhud h« nü/ doğmamıştı. Evlenme ise Medine'de olmuştu.
Musannif Resûlüllah (S.A.V.)'İn burada zikri geçen zevcesinin ismini ta'yim/ vâkıf olmadığını söylüyor. Ancak bu bâbta onun Ümmü Seleme nlflujıına delâlet eden hadîsler olduğunu kaydetmiştir. Razılarına fî,i'»'c bu da'vct Ali ile Fatıma (R. Aninin tâ)'mn veiıınelerid'r. Bu her ne kacıar uzak bir ihtimal gibi görünüyorsa da Tabcrânî'nin tahrîr ettiğj Esma binti Umeys hadisi de ona delâlet ediyor. Bu hadistir Hz. Ali' in Fatıme'yp o zamana kadar görülmemiş hL* düğün ziyafcii verdiği; zırhını bir miktar arpa mukabilinde bir Yahudi'ye rehin filimi beyâ". ediliyor. İ.ıtimaî ki, iki müdd arpadan murâd da budur. Rnyle olursa kıssa hadîsimizin kıssasına uygun düşer; ve Peygamber (S.Â.V.)'e nisbeti mecaz olur.
l'ukiit ne de olsa bu mecaz iddiası bir tekellüftür. Resûlüllah (S.A.V.J in iki müdd; Aiî (R.A.)'m dahî iki müdd arpa i!e ziyafet vermiş olm.ılanna hiç bir mâni' yoktur. Burada zikredilen da'vet Peygamber {S.A.V.J'in velimeieridir.[631]

1075/894- «Enes rctdıyallaJıü anh den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Peygamber saîlalîahü aleyhi ve scllcm Hayberle Medine arasında üç gece Safiyye sebebi ile ke..dişine çadır kurularak ikamet buyurdular. Ben de müslümanları rnu.» velimes'ne da'vet ettim. Orada ne ekmek vardı, ne de et. Orada deriler} emrederek yere yaymaktan ve onların üzerlerine kuru

hurma, keş ve yaj koynaktan başka bîr çâre yoktu.»[632]

Hadis ıtîüttefekun aleyh'tir. Lâfız Ejuharî'ntndİr.
Safiyye (R. Anhâ) sebebiyle çadır kurmaktan murâd : onun zifafıdır.
Hadîste zikri geçen şeyleri bir araya toplıyarak vücûde getirilen yemeğe (hays) derler.
Bu hadîs, velime'nin koyun kesmeden de yapılabileceğine; seferde zifafın; ve yeni evlenilen kadınla seferde bile olsa üç gün bir arada kalmanın caiz olduğuna delildir.[633]

1076/895- «Peygember sallalfahn aleyhi ve sclîcm'tn ashabından bir zâttan rivayet edilmiştir. Demiştir ki::
— İki tane da'vetçi bir araya gelirlerse sen onların kapısı sana yakın olanına icabet et. Eğer birisi daha önce davranırsa önce da'vet edene icabet eyle.»[634]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Senedi zaiftir «et-Tclhîs» de «Kapısı yakın olanına icabet et» cümlesinden sonra şu ziyâde vardır : «Çünkü onların sana kapısı daha yaktn olanı komşuluk i'tibâriyle sana daha yakındır.»
Hadîsin senedi zaîftir; fakat isnadının râvîleri mutemed zevattır. Bu sebeble senedinin neder" *J?M olduğu, bilinmemektedir. Senedindeki ricalden yalnız, Ebû Hâlid-i Dalanı hakkında ihtilâf vardır, Ebu Hâtİm onu sikadan saymış, îmam Ahmed'le îbni Mâîn : «onda be's yoktur» demişler; îbni Hibban ise «Onunla ihticac caiz değildir», mütâlâasında bulunmuş, îbni Adiyy de : «Onun hadisi gevşektir.» iddiasını ileri sürmüştür.
Hadîs-i şerîf, iki tane da'vetçi bir araya gelirlerse, evvel da'vet edene, beraber da'vet ederlerse yakın komşunun da'vetine icabet gerektiğine delildir. Komşuların da kapısı kendi kapısına en yakın olanına icabet edilecekti \ Şâyed bu hususata denk gelirlerse arala-rinda kur'a çekilir.[635]

1077/896- «Ebu Cuheyfe radıyallahü anh'den rivayet

olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Ben yerleşerek yemek yemem; buyurdular.»[636]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.
Hadîsteki (mütteki') kelimesinin asıl mânâsı : bir yere dayanan demektir. Bu kelime hakkında Hattabî (319—388) şunları söylüyor : «Avamın ekserisi mütteki'in bir yanına dayanarak oturan mânâsına geldiğini sanırlar; bundan başkasını bilmezler. Bazıları bu sözü tıb yolu ile : bedenden zararı defetmek; şeklinde te'vil ederlerdi. Zîrâ bir tarafına meylederek yemek yiyen, yemek boruları üzerinde tazyik yapmaktan homen hemen kurtulamaz.. Bu surette yediği gıdalar kolayca akıp gitmez; mi'desine rahatça inmez. Fakat hadîsin mânâsı onların anladığı gibi değildir. Burada (mütteki'): Altındaki yaygıya dayanan; demektir. Bir yaygının üzerinde dosdoğru oturan herkes mütteki' sayılır. İttikâ' : (Vikâ') dan alınmıştır, îftiâl bâbındadır. Şu halde mütteki : Mak'adını bağlıyan, onu altındaki yaygının üzerine oturmak suretiyle perçinleş,tiren demektir. Mâaâ şudur :
«Ben yemek yiyeceğim zaman çok ve çeşitli şeyler yemek istiyenler gibi yaygı ve döşekler üzerine yerleşerek oturmam; ben ancak az bir şey yerim; yiyecekten yeteri kadarını alırım ve böylece oturuşum istikrarsız olur. Resûlüllah (S.A.V.)'in uykulukları dikerek yemek yer idiği ve : «Ben bir kulum; kul nasıl yerse öyle yerim» buyurduğu rivayet olunmuştur.»[637]

1078/897- «Ömer b. Ebî Seleme radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Bana Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Ey çocuk besmele çek ve sağ elinle ye! hem Önünden ye; buyurdular.»[638]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîs yemeğe başlarken besmele çekmenin lüzumuna delâlet eder. Bazılarına göre yemekte besmele çekmek müstehâbtır; su içerken çekmek de buna kıyâsen müstehâb olur.
Besmele'yi başkaları da duysun da mütenebbih olsun diye

aşikâre çekmek müstehâbtır. Besmele'yi sebepli veya sebepsiz olarak yemeğin başında çekmeyen, yemek esnasında çekmeli ve :
«Başında da sonunda da Allah'ın adı ile...» demelidir.
Çünkü bu bâbta Ebu Dâvud ile Tir?nizî'mn ve başkalarının tah-rîc ettiği, TirmizVnın (. isen Sahih) dediği bir hadis vardır. Bu hadîste Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır :
«Biriniz yemek yiyeceği zaman hemen Allah'ın adını ansın; şâyed yemeğin başında Allah'ı anmayı unutursa : Başında da, sonunda da, Allah adıyla .... desin».
Besmele'yi bütün sofradakilerin çekmesi îcabederse de içlerinden bir dânesinîn çekmesi ile de bazılarına göre sünnet - yerini bulur. Delili: Peygamber (S.A.V.)"in şu mealdeki hadîsidir:
«Üzerine besmele çekilmiyen yemeği şeytan kendine helâl sayar. Allah'ın adını sofradakilerden bir kişi anarsa o yemeğin üzerine besmele çekildi demek sahîh olur».
Hadîs-i şerif, sağ el ile yemenin lüzumuna da delâlet ediyor. Resûlüllah {S.A.V.)'in : «Şeytan sol eli ile yer içer» diye haber vermiş olması da bu lüzumu te'kid eder. Çünkü şeytanın yaptı&ım yapmak inşana haramdır:
«Peygamber (S.A.V.J'in huzurunda bir adam sol eli ile yemek yiyordu. Resûl-ü zîşân (S.A.V.) ona :
— Sağ elinle ye! dedi. Adam :
— Beceremiyorum; dedi. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Beceremez olaydın! Bu adamı meneden ancak kibridir; buyurdular.»
Bundan sonra adam o elini ağzına kaldıramadı.»
Bu hadis MüsZim'dedir. Sağdan başlamanın vücûbuna kail olanlar bu hadisle istidlal ederek : Peygamber (S.A.V.) ancak vacibi terk-edene beddua eder» derlerse de : büyüklendiğinden dolayı beddua etmiş olması da bir ihtimaldir.
«Önüne gelen yerden ye!» buyurulması bu isin lüzumuna ve beraber düşüp kalktığı insanlarla iyi geçinmesi îcabottiğine, insanın arkadaşına karşı onu iğrendirecek bir şey yapmaması lâzım geldiğine delâlet eder. Filhakika çorba ve tarhana gibi şeyierde iğrenme daha çok, yemişlerde daha az olur. Nitekim TirmizVnin rivayet ettiği bir hadise göre : «Resûl-ü Ekrem

(S.A.V.) bir sofrada tiridin etlerini eliyle yoklı-yan bir zâta önünden yemesini îenbîhte bulunmuş; yemiş tabağı gelince o zâta istediği yerden yemesini emir buyurmuştur.»
Bu kıssa yemeklerle yemişlerin farkı olduğuna delâlet eder. Önünde veya kaşığının altında bir şey kalmadığı vakit kabın her yerinden o yemeği araştırmak caizdir.
Bunu Buharı ile Müslim'in tahrîc ettikleri Enes hadisinden anlamak mümkündür. Mezkûr hadîste Hz. Enes şöyie diyor : ttBİr terzi yaptığı bir yemeğe Peygamber (S.A.V.)'i çağırmıştı. Peygamber (S.A.V.) le birlikte ben de gittim. Derken o zât arpa ekmeği ile içinde kabak ve pastırma bulunan bîr çorba takdim etti. Bir de baktım Peygamber (S.A.V.) kabağı tasın kenarlarında araştırıyor. Bunu görünce kabağı kendim yemeyip ona vermeye başladım. O günden berî kabağı ben de araştırırım.»
Bu hadîs Peygamber (S.A.V.)'in kabağı sevdiği için kabın her yerinde aradığını gösteriyor.
Aşağıdaki hadîs dahî tasın ortasından yemenin .memnu' olduğuna delildir.[639]

1079/898- «İbni Abbas radıyallahü anhüvıâ'âan rivayet olunduğuna göre: Peygamber sdllallahü aleyhi ve scîîem'e bir tas tirit getirmişler; de, Fahr-i Kâinat (S.A.V.) sofradaküere :
— Tasın kenarlarından yiyin, ortasından yemeyin; çünkü bereket tasın ortasına iner; buyurmuşlardır.»[640]

Bu hadisi Dörtler rivayet etmişlerdir. Buradaki lâfız, Nesâî'nindir. Senedi sahihtir.
Hadîs-i şerif, yemeği kabın ortasından yemekten yasak etmekte ve buna illet olarak da, bereketin kabın ortasına inmesini göstermektedir. Bu da kabın ortasından yenildiği taktirde bereketh inmiyeceğine işaret olsa gerektir.[641]

1080/899- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'âen rivayet olunduğuna göre, şöyle demiştir: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem, hiç bîr yemeği kat'iyyen ayıplamamıştır. Bir şey canı

isterse onu yer; İstemezse bırakırdı.»[642]

Hadîs mütteîekun aleyh'tir.
Bu hadîs. Peygamber (S.A.V.)'in hiç bir yemeği burunlamadığım haber veriyor. Meselâ : Bu yemek tuzlu olmuş; şu ekşidir, filân; demezlerdi. Bundan da Fahr-i Kâinat (S.A.V.} Efendimiz'in edeb ve terbiyesinin eşsizliği ve Nimet-i Iîahiye olan huzurlarına getirilen taam hakkında tenkidvârî beyânlarda bulunmadığı anlaşılmaktadır.[643]

1081/900- «Câbir radıyallahü anh'den Peygamber sallallahü aleyhi ve scllcm'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:
— So! elle yemeyiniz; çünkü şeytan sol eli ile yer.»[644]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Yukarıda bu hadîsin : «Sol elle yemek haramdır» diyenlerin delili olduğunu, Cumhur-u ulemâ'nm ise bunun haram değil, sadece mekruh olduğuna kail bulunduğunu görmüştük. Yemek hakkında olduğu gibi su içme hususunda dahi hadîs vardır.
Bu hadis şeytanın hakikaten yediğine de delildir.[645]

1082/901- «Ebu Katâde radıyaîlahü anh'den rivayet olunduğuna göre: Peygamber sallallahil aleyhi ve sellem, üç defa :
— Biriniz bir şey içerse kabın içine solumasın; buyurmuşlardır.»[646]

Hadîs müttefekun aîeyh'lir. Ebu Dâvud'ta bunun ibni Abbas'dan tahrîc edilmiş benzeri vardır. O «kabin İçine ÜfÜrmesİn» ibaresini de ziyâde etmiştir.
Bu hadîsi Tirmizr sahîhleraiştir.
Şeyheyn'in Hz. Enes (R. A./den tahrîc ettikleri» bir hadîse göre Peygamber (S.A.V.) içtiği şeyde üç defa nefes alırmış; yani su içerken üç defa nefes alır, dinlene dinlene içermiş; yoksa su kabının içine soluduğu yoktur. Müslim'in bir rivayetinde

dinlenerek su içmeğe illet daha kandırıcı, daha sıhhî ve daha kolay yutulması gösterilmiştir. Bazılarına göre buradaki illet, başkalarını iğrendirmek korkusudur. Çünkü ağzından o suya bir şey karışabilir. Bittabi bundan başkaları iğrenir.
Ebu Davud'un İbni Abbas (R. A.)'den merfu' olarak rivayet ettiği ziyâdede kabın içine üç defa üfürmenin memnu' olduğuna delâlet vardır. Nitekim Tirmizî'nin tahrîc ettiği Ebu Saîd hadîsi de aynı mânâyı te'yîd eder. Hadîs şudur :
«Peygamber (S.A.V.) içilen şeyin içine üfürmekten nehyetti. Bunun üzerine bîr adam :
— Kabın içinde gördüğüm çer çöp ne olacak? dedi. Re sû I-ü Ekrem (S.A.V.) :
— Onu dök; buyurdu. Adam :
— Ama ben bir nefeste kanamıyorum? dedi. Peygamber (S.A.V.):
— Bardağı ağzından ayır; sonra nefes al; buyurdular.» Suyu üç defa içme hususunda da imam Tirmizi, Hz. İbni Abbas
(R. A.)1 dan şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«İbni Abbas demiştir kî : Peygamber (S.A.V.) :
— Suyu bir defada devenin içtiği gibi içmeyin. Lâkin ikişer ve üçer defada için. Hem içeceğiniz zaman besmele çekin; kaldırdığınız zaman hamdedin; buyurdular.»
"Bu hadis suyu iki defada içmenin de sünnet olduğunu gösteriyor.
Suyu tulumun ağzından içmek dahî momnu'dur. Bu bahta Şeyhcyn, İbnî Abbas (R.A.)'dan Peygamber (S.A.V.)'in su tulumunun ağzından içmeyi nı:hî buyurduğunu rivayet ettikleri gibi Ebu Saîd'den dahî buna benzer bir hadis rivayet etmişlerdir. Fakat Kebşe hadîsi bunlara muarızdır. Hadis şudur ;
«Kebşe demiştir kî : Resûlüllah (S.A.V.) benim yanıma girdi de asılı duran bîr tulumun ağzından ayakta su İçti. Ben hemen tulumun ağzına vararak onu kestim; yani şifa olsun, onunla teberrük eder şifa dileriz diye aldım.»
Bu hadîsi Tirmizi tahrîc etmiş ve «Hasen garib sahihtir.» demiştir. Aynı hadîsi îbni Mâce dahî tahrîc etmiş iki rivayetin aralarını bularak : «Nehî büyük tulum hakkındadır, kırbe küçük tulumdur. Yâhud nehî tenzih için ve herkes bunu âdet edinmesin

di-yedir; yoksa nadiren içmeye bir şey yoktur» demiştir.
Nehy'in illeti : Tulumun içinde solucan ve su yılanı gibi bir hayvan bulunup da içenin boğazına kaçması ihtimalidir. Nitekim bir adamın ağzına su tulumundan bir yılan kaçtığı rivayet edilmiştir.
Ayakta su içmekten nehî sabit olmuştur, imam Müslim, Hz. Ebu Hüreyre'den şu hadîsi tahrîc etmiştir:
Ebu Hüreyre demiştir ki:Rcsûlüllah (S.A.V.) :
— Sakın biriniz ayakta su içmesin! kim unutursa kussun; buyurdular.»
Hz. Eres'den gelen başka bir rivayette : «Ayakta su içmekten nehyetü» denilmiştir. Katâde diyor ki :
«— Ya ayakta yemek ne olacak? dedik. Enes :
— O daha şiddetli ve daha kötü; dedi.» Lâkin Miislim'in tahrîc et-iitii İtmİ Abbas hadîsi bu rivayete ınuArr/d'ır. O hadis şudur :
«İbni Abbas : Rcsûlüllah (S.A.V.)'e zemzem takdim ettim; ayakta iijiirrs demiştir. Bir rivayette : «Resûiüllah (S.A.V.) zemzemden ayakta olarak içti.» denilmiştir.
Sahlh-i Buhctri'dc Hz. Ali (R.A.)"m zemzemden ayakta olarak ie'iüİ ve: «Resûlülah (S.A.V.)'İn benden gördüğünüz şekilde yaptığını gördüm.» elediği rivayet olunmuştur.
Bu rivayetlerin arası : nehî tenzih içindir; denihnek suretiyle bulunmuştur. Resûlüiiah {S.A.V.) bunu yapmanın eâiz olduğunu beyân için yapmıştır.
Ayakta içenin kusmasına gelince : Bu müstehâbtır. Zîrâ hakkında sahih hadis vardır. O hadis kusmanın müstehâb olduğunu mut-!;ık olarak ifâde etmiştir. Binâenaleyh kasten içenle unutan arasında bir fark olmamak îcabederse de Kaadi lynz : «Unutarak içen hakkında kusmak icabetmiyeccğİ hususunda ulemâ arasında hilaf yoktur.* diyor.
Su içen bir kimsenin yanında arkadaşları bulunur da, onlara da vermek isterse sağındakinden başlamak âdabtandır. Nitekim Şcyhcyn, Hz. Enes (II. A.)'dvn şu hadîsi tahrîc etmişlerdir :
«Enes bardağı Peygamber (S.A.V.)'e verdi; o da İçti. Solunda Ebu Bekir, sağında bir a'rabî vardı. Derken Ömer :
Ebû Bekir'e ver yâ Resûlellah! dedi. Fakat Resûlüiiah (S.A.V.) sağındaki a'râbîye verdi. Sonra :

— Sağdan başlıyarak sağı kollayın; buyurdular.» Yine Şcyhcyn, Sehl b. Sa'd'dan şu hadîsi tahrîc etmişlerdir :
«Sehl demiştir ki: Peygamber (S.A.V.)'e bir bardak getirdiler. Oda ondan içti. Sağında cemâatin en küçüğü, henüz bir çocuk olan İbnî Abbas vardı. Yaşlılar solunda idiler. Peygamber (S.A.V.) :
— Ey çocuk, bunu yaşlılara vermeme müsaade edermİSÎn? dedi.- İbnİ Abbas :
— Senden artan bir şey hususunda kimseyi tercih etmem yâ Resûlallah; deyince bardağı ona verdiler.»
Bardağın çatlak yerinden su içmek mekruhtur. Çünkü Ebû Davud'un tahrîc ettiği Ebu Saîd-i Hudrî hadîsinde : «ResûlüÜah (S.A.V.) bardağın kırık yerinden içmeyi yasak etti.» denilmektedir.[647]

«Zevceler Arasında Adalet Babı»

Kasîm : Bir malı ortaklar arasında taksim etmek, herkesin o maldan nasibini ayırmaktır. Bundan alınarak kadınlar arasında gösterilmesi îcâbeden adalete de kasirr. denilmiştir. Zira bunda da kadınların yanlarında geceleme haklarını onlara taksijen etmek vardır.
Kadınların arasındaki adaletin hakikatini göstermek kulun güeü yetmiyoccğî bir şeydir. Nitekim Teâlâ hazretleri:
«Siz[648] ne kadar didinseniz de kadınlar arasında tam adaleti gösteremezsiniz. Bari (birine) tamamiyle meyledip de (Ötekini) mualleka[649] gibi bırakmayın» buyurarak bu ciheti bildirmiştir. Binâenaleyh kocalardan bu hususta istenilen adalet mutlak değil mukayyeti ve muayyen adalettir k', o da yanlarında gecelemek, yiyecek ve giyecek hususlarımla kadınların eskisi tiv yenisinin bakire ile dul olarak aldığının aralarında fark gözetmemekle olur.[650]

1084/902- «Âîşe radıyallahü cm (â dan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem kadınlarının arasında adalet gösterir ve :

— Yâ rabbî, bu benim elimde olan husustaki adâietimdir. Fakat senin mâlik olduğun, benimse elimde olmı-yan hususâtta beni muâhaze buyurma; derdi.»[651]

Bu hadîsi Dörtler rivayet etmişlerdir.Ibni Hibban ile Hâkim onu sahîlemiştir. Lâkin Tirmîzî mürsel olduğunu tercih eylemiştir.
Resûlüllah (S.A.V.)'in «elimde olan» dediği adaleti zevcelerinden her birini nevbetinde ziyaret ederek yanında gecelcmesidir. «Fakat senin mâlik olduğun, benimse elimde olmıyan» ifâdesinden murâd : Tirmizî'nin beyânına göre aşk ve muhabbettir.
Hadîsin mürsel oluşu hakkında Ebu Zür'a. şunları söylemiştir: «Bu hadîsi mevsulen rivayet hussunda Hammâd b. Selemo'ye tabî olan bir kimse bilmiyorum. Lâkin O'nu lbnı Hihbdn, Hammâd b. Seleme tarîki ile EyyÜb-ı Sahtiydnî'den o da Ebu Kılâbc'den o da Abdullah b. Yezîd'den o da Âişe'den işitmiş olmak üzere mevsulen sahîhlemiştir. Mürsel olarak rivayet eden ise Hammâd b. Yezid'dir. Hant'mâd, Eyyûb'dn, o da^Ebu Kıldhc'dcn o da Âişe'den işitmiş olarak rivayet etmişlerdir, Tirnzizî : «mürsel olması esahtır» demiştir.
Görülüyor ki: İmam Tirmizl hadîsin mürsel oluşunu, İlmi Hibban ise mevsul oluşunu sahihlemişlerdir. Şu halde mürsel ile mevsul birbirini takviye etmişlerdir.
Hadîs-i şerif, Peygamber (S.A.V.)'in kadınları arasında adalete riâyet ederdiğine delildir. Bu işin ona vâcib olup olmadığını yukarıda görmüştük: «Ona kasım vâcib değildir» diyenlere göre zevceleri arasında adalete riâyet etmesi sırf onun ahlâkının kemâlinden ve zevcelerinin kalblerini hoşnud etmek istemesindendir.
Eu hadis muhabbet ve aşkın, kulun elinde olmadığına bunun sırf Allah'dan geldiğine delâlet ediyor. Nitekim;
«Lâkin[652] Allah onların aralarını yahştırırdı.» âyet-i Kerîme'siyle emsali de aynı mânâya gelmektedirler.[653]

1085/903- «Ebu Hüreyre ra allahü anh'den rivayet olunduğuna göre: Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem :

— Her kimin iki dâne karısı olur da onlardan birine meylederse kıyamet gününde bir tarafı çarpık olarak gelecektir; buyurmuşlardır.»[654]

Bu hadîsi, Ahmed ile Dörtler rivayet etmişlerdir. Senedi sahihtir.
Hadîs-i şerif, zevceler arasında müsâvaata riâyet îcabettiğine delildir. Bir adamın kadınlarından birine meyletmesi memnu'dur. Bundan rnurâd: kasimde meyletmektir. Zîrâ muhabbetle meyletmenin kulun elinde olmadığım, binâenaleyh kulun onunla mükellef bulunmadığını az yukarıda gördük.[655]

1086/904- «Enes rmhyallahii nnh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Erkeğin bakireyi du) kadının üzerine aldığı vakit onun yanında yedi gece kaldıktan sonra kasim yapması sünnettendir. Dul ile evlendiği zaman ise onun yanında üç gece kalır; sonra kasim yapar.»[656]

Hadis müttefekun aleyh'ür. Lâfız Buharî'nindİr.
«Sünnettendir)) demekle Hz. Enes (K.A.), Peygamber (S.A.V.)'in sünnetini kasdi'fmistir. Bu hadis merfu' hükmündedir. Onun içindir ki Uz. Enes'drn rivayet, edenlerden E bu Kitabe : «LstersenEnes bu hadîsi Peygamber (S.A.V.)'e refi' etti, diyebilirsin.» demiştir. Bu söz ile Elnı Kılıibr: Enes onu mânâ i'tibanyle rivayet etmişin-; demek istemiştir. Çünkü «Sünnettir» demek «merfu'dur» demektir. Şu kadar var ki fthu Kılriltc, nadisi yine de Enes'in kavli ile rivayet etmeyi evlâ bulmuştur. Zira hadisin merfu' olusu içtihadı olup muhtemeldir. Halbuki râvî-nin muhtemeli gayrı muhtemel nakletmeğe hakkı yoktur. îbıl Dakik dahî böyle söylemiştir.
Hâsılı ulemâ sünnetten yalnız Peygamber (S.A.V.)'in sünnetini kasicdiyorlar. Filvaki S/ilim : «Hiç sahabe sünnet, sözünden Peygamber (S.A.V.)'in sünnetinden başkasını kastederler mi?» demiştir.
Bu hadîsi bir çok hadîs İmamları Hz. Enes'den merfu' olarak rivayet eden F,bn Kılâbr\lcn çeşitli yollarla tahrîc etmişlerdir.
Hadis, yeni zevcenin eskisine tercih edileceğine delildir. îbni

\bılilbrrr, Cumhur-u ulemâ'nın bunu zifaf doiayısiylo kadına bir hak tanıdıklarını, başka karısı olup olmamasının bunda bir te'siri olmadıkını söylemektedir, Nrvnn de bu kavli ihtiyar etmiştir. Lâkin elimizdeki hadîs zevcesi olan hakkındadır.
Yeni zevcenin tercihinden mıırâd : Onun yanında ne kadar kalmak âdet ise o kadar kalmaktır. Razılarına göre tercih yanında ge-eelemek ve kaylûlc yapmakla tahakkuk eder. Fakat ulemâ'dan bir fpmfıate güre gece ile gündüzün bütün saatlerini yeni kadınının yanında geçirmesi şarttır. Hattâ îbtii DaldkVl - id şöyle diyor: «Fukâ-tniıın bazısı ifrata gitti de kadının yanında kalmayı cuma namazını o adamdan iskat için özür saydı.»
Yeni zevcenin yanında kalınacak yedi günün birbiri ardına gelmeleri, aralarının ayrılmaması da lâzımdır.[657]

1087/905- «Ümmü Se!eme radıiftrflahü anhâ'âan rivayet edildiğine göre: Peygamber mlhtUahü aleyhi ve sellem kendisi ile evlendiği zaman yanında üç gece kalmış ve :
— Sana ehlinden bir aşağılama yoktur. İstersen sana yedi geceyi tamamlarım. Fakat sana yediyi tamamlarsam (diğer) kadınlarıma da tamamlarım; buyurmuşlardır.»[658]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Hadîsin bir rivayetinde şu ziyâde vardır :
«Resûlüllah (S.A.V.) onun yanma girdi. Yanından çıkmak istediği zaman Ümmü Seleme onun elbisesini tuttu. Bunun üzerine Resûlüllah <S.A.V.) :
— Dilersen senin yanında daha ziyâde kalırım; ama seninie bakireye yedi; dula üç gün üzerinden hesaplaşırım; buyurdular.»
Hadis i Şerif, bakire ile dul kadınlara zikredilen miktarda hak tanındığına delâlet ediyor.
(Sana ehlinden bir aşağılama yoktur) cümlesinin mânâsı: Sana bizden bir küçümseme ve aşağılama yoktur; senin hakkını da yemeyiz; hak ettiğin şeyi tam olarak alırsın; demektir. Bundan sonra Resûlüllah (S.A.V.) üç gecelik hesapsız muhayyerlik ile yedi gecelik hesaplı ve hükümlü muhayyerliği kendisine bildirdi. Bu, aileye karşı sûizei bir lütufkârlık örneğidir.[659]

1008/906- «Âişe radıyaîlahii anhd'dan rivayet olunduğuna göre : Şevde[660] bintî Zem'a nevbet gününü Âişe'ye hibe etmişti. Peygamber sallallahii aleyhi ve sellem ÂÎşe'ye hem kendi gününü, hem de Sevde'nin gününü ayırıyordu.»[661]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
BuharV deki rivayetinin sonunda şu ziyâde vardır :
«Nevbet gününü ve gecesini Resûlüllah (S.A.V.)'in zevcesi Âişe'ye hibe etmişti. Bununla Resûlüllah (S.A.V.J'in rızâsını diliyordu.»
Hadîsi Ebu Dâvud dahî tahrîc etmiştir. O hibenin sebebini de anlatmıştır. Kavileri aynen Müslim'in ricali olan bu hadîsin lâfzı şudur :
«Şevde yaşlanıp da Resûlüllah (SA.V.)'in kendisinden ayrılacağından endîşe ettiği vakit :
— Yâ Resûlallah, nevbet günüm Âişe'nin olsun; demiş.Resûlüllah (S.A.V.) de onun bu teklifini kabul buyurmuşta, işte : bir kadın kocanısının kendisinden uzaklaşacağından veya yüz çevireceğinden korkarsa ilâh...; âyet-İ kerîme'si o ve emsali kadınlar hakkında nazil olmuştur.» îbni Sa'd mu'temed râvilerle el-Kaasim'den mürsel olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir. :
«Peygamber (S.A.V.) onu, yanı Sevde'yi boşadı bunun üzerine Şevde onun yolunun üzerine oturdu; ve şöyle dedi :
— Seni Hak (din) İle gönderen Allah'a yemin ederim kî benim erkeklere hiç bir İhtiyacım kalmamıştır. Lâkin ben kıyamet gününde senin kadınlarınla birlikte haşrolmak isterim. Bu sebeple sana Kitab'ı İn* diren Allah-ı Zülcelâl hakkı İçin senden (öğrenmek) istiyorum, benî her-hangi bir dargınlığından dolayı mı boşadın? dedi. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Hayır; cevabını verdi. Şevde :
— O halde senden Allah aşkına bana ric'at etmeni isterim; dedi ve Peygamber (S.A.V.) de ric'at etti. Şevde :
— Ben de -nevbet günümü Resûlüllah (S.A.V.)'in sevgilisi Âişe'ye verdim dedi.»
Hadîs-i şerifte, kadının nevbet gününü ortağına bağışlamasının

caiz olduğuna delil vardır. Bunda kocanın rızâsı da nazar-j i'tibâre alınır. Çünkü onun'da karısında hakkı vardır. Kadın hod be hod o hakkı iskat edemez.
Kadın nevbetini kocasına bağışlarsa mes'ele ihtilaflıdır. Ekser-i ulemâ'ya göre bu caizdir. Zevç bu hakkı hangi karısında kullanmak isterse kullanabilir: Bazılarına göre kullanamaz; böyle bir bağış yok hükmündedir. Bir takımları tafsilât vermiş ve : «Eğer nevbetini bağışh-yan kadın : bunu istediğin kadınına tahsis et; demişse caizdir. Mutlak' ,zikretmişse caiz değildir» demişlerdir. Ulemâ kadının bağışladığı nevKlindrn dönmesinin sahih olduğunu söylemişlerdir. Zira «hak yeniden ">ciiiye tazelenir» derler.[662]

1089/907- «Urve radujallahü anlı'dçn rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Âisc mdujallahii nnhd şöyle dedi :
— Ey kız kardeşim oğlu. ResûlüMah saHallahü aleyhi ve sellem kasım hususunda yanımızda kalmakta, bîrimizi diğerlerimizden üstün tutmazdı. Pek az gün olurdu kî, toptan hepimizi dolaşmış olmasın. Her kadına cima' etmeksizin yaklaşırdı. (Bu hâl) tâ nevbet günü kendisinin olan kadına varıncaya kadar (böyle devam eder) artık onun yanında gecelerdi.»[663]

Bu hadîsi Âhmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Lâfız Ebu Davud'undur. Hâkim onu sahîhlemistir. Müslim'in Âişe'dcn rivayetine göre Âİşe : «Resûlüllah saHallahü aleyhi ve scîlcm ikindiyi kıldığı zaman kadınlarını dolaşırdı; sonra onlara yaklaşırdı... ilâh...» demiştir.
Hadîs-i şerif, erkeğin nevbeti olmayan karısının yanma girerek onunla sohbet etmesinin ve onu öpmek gibi cima' mukaddimelerinin caiz olduğuna delâlet ediyor. Resûlüllah (5.A.v\)'in ahlâk güzelliği ile ailesi efradına karşı insanların on hayırlısı olduğu dahî hadîsin işareti cümlesindendir.
Bu hadîs, yukarıda geçen İbnü'l - Arabi kavlini reddediyor lbnii'l-Arabî ; «Peygamber (S.A.V.)'e günün bir saatinde kadınları arasında adalete riâyet vacip değildir. Bu da ikindiden sonradır.» demişti.

Musannif : «îbnü'l - Arabi'nin söylediğine bir delil bulamadım» diyor. Yalnız Müslim'in rivayeti dolaşma saatinin »hakikaten ikindiden sonra olduğunu gösteriyor.[664]

1091/908- «Âişe radıyallahü mı/m'dan rivayet olunduğuna göre: Resûlüllah.sallallahü aleyhi ve sellem Ölüm hastalığında Âişe'nin gününü kastededek :
— Ben yarin nerede olacağım? diye sormuştu. Bunun üzerine zevceleri dilediği yerde olmasına izin verdiler. Artık (ertesi gün) Âişe'nin evinde idiler.»[665]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Buharı «Kitabü'l - MağâzH nin sonunda Resûlüllah (S.A.V.)'in Meymune (E. Antıâ)'nın evinde hastalandığını kaydediyor.
«Zevceleri dilediği yerde olmasına izin verdiler» cümlesinin yerine İmam Ahmrd b. HanbeVin Hz. Âişe (R. Anhâ)'da.n rivayet ettiği bir hadîste :
«Peygamber (S.A.V.) :
— Ben evlerinizi dolaşamıyorum, isterseniz bana izin verirsiniz;demiş zevceleri de kendisine izin vermişlerdir.»
îbni Sa'd'm Z»/ırî'den sahih bir isnadla rivayet ettiği Fâtime hadîsine göre Ummehât-ı Mü'minîn ile konuşan Hz. Fâtime (R. Anhâ)'-dır. Maamâfîh ;ıcm bizzat Fahr-i kâinat (S.A.V.)'in hem de Hz. Fâtime (R. Anhâ)'nm izin istemiş olmaları da caizdir.
Bir rivayete göre Resûlüll, h (S.A.V.), Âişe (R. Anhâ)'nm evine Pazartesi günü girmiş ertesi Pazartesi günü de bu âlemden irtihâl etmistir:
Hadîs-i şerif, kadın izin verirse, nevbet hakkının sakıt olacağına, seferde olduğu gibi burada kur'a çekmenin kâfi gelmiyeceğine delalet ediyor.[666]

1092/909- «(Bu da) ondan -radıyallahü anhâ- rivayet edilmiştir. Demiştir kî : Resûlüllah sallalîahil aleyhi ve sellem bir sefere çıkmak istedi mi, kadınlarının arasında kur'a çekerdi. Artık hangisinin sehmi çıkarsa yanında onu götürürdü.»[667]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîsi İbni Sa'd da tahrîc etmiş ve yine Hz. Âişe (R. Anhâ)'-dan şu ziyâdeyi nakletmiştir:
«Benden başkasının sehmi çıkarsa hoşlanmadığı anlaşılıyordu.» Hadîs-i şerif, sefere çıkacak bir adamın bir kadın götürmek istediği taktirde kadınlarının arasında kur'a çektirmesi lüzumuna delildir. Fakat bu bir fiil olup vücûba delâlet etmez.
İmam Şafiî kur'amn vücûbuna kail olmuştur. Hanefîler'Ie Mâlikîler'den meşhur olan kavle göre ise hiç lâzım değildir. Çünkü seferde kasim vâcib değildir. Resûlüllah (S.A.V.) kur'ayı zevcelerinin gönüllerini almak için çektirirdi.[668]

1093/910- «Abdullah[669] b. Zem'a radıyalîahü anh'öen rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah salîalîahü aleyhi ve sellem:
— Sizden biriniz karısını kol^ döğer gibi döğmesin; buyurdular.»[670]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir. Hadîsin Buharî'de tamamı şöyledir :
«Sonra onunla cîmâ' eder.» Bir rivayette de : «olur da onunla cima'eder.» denilmektedir.
Bu hadîs, kadını hafifçe döğmenin caiz olduğuna delildir. Ebu Davud'un rivayetinde :
«Yolculukta sana arkadaş olan karını, cariyeni.döğer gibi doğme.» buyurulmuştur. Nesoî'nin rivayetinde: «köleyi yâ-hud cariyeyi dÖğer gibi» denilmiştir. Bütün bunlar döğmenin meşru' olduğuna delâlet ederler.' Şu kadar var ki, bu doğme hayvanlarla köle ve cariyeleri döğer gibi şiddetli olmıyacaktır,
«Sonra onunla cima' eder» ibaresi nehye sebeb, bu işin âde-ten hoş karşılanmaması olduğunu gösteriyor. Zîrâ cima' ancak nefsin meylettiği, beraber yaşamayı arzuladığı kimse ile münâsib olur. Halbuki döğülen bir insan ekseriya kendisim döğenden kaçar; nefret eder. Amma terbiye için döğmeden tab-ı selîm sahibi olanlar nefret etmezler. Şüphesiz ki, kabahati

affetmek, semâhatlı davranarak, hak ettiği halde döğmemek, daha şerefli ve evlâdır. Nitekim Resûlüllah (S.A.V.)'in ahlâkı böyle idi.
Nesaıtnin tahrîc ettiği Âişe hadîsi de buna delâlet eder. Hz. Âişe (R.Anhâ) şöyle demişti :
«Resûlüllah (S.A.V.) hiç bir karısı *ı ve hizmetkârını döğmemiş; eli ile de astg vurmamıştır. Yalnız Allah otunda vurur veya Allah'ın haram kıldığı şeyler ayaklar altına alınır da Allah için intikam alırsa o başka.»[671]

«Hulü' Bâbı »

Hulü' lügatte : Çıkarmak ve gidermek mânâiarınadır. Teâtâ hazretleri :
[672] «Ayakkabılarını çıkarıver» buyurmuştur.
Şerîatte ise : Kadının kocasına verdiği mal karşılığında nikâhı izâle etmektir. Bir kelime nikâhı izâle mânâsında dâima hulü* şeklinde (ha'nın ötresi ile) okunduğu gibi başka şeyleri giderme, mes'elâ elbiseyi çıkarma hususunda (han'ın üstünü ile) hali' okunur.
Hul'ün caiz olduğuna deiîl :
[673] «Eğer karı ile kocanın Allah'ın hududunu yerli yerince ayakta tutamıyacaklaruıdan korkarsamz kocasına vereceği fidye-î necâi hakkında her ikisine de bîr günah yoktur.» âyet-i kerîme'sidir.[674]

1094/911- «İbnî Âbbas radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre Sabit b. Kays'ın karısı Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'e gelerek :
— Yâ Resûlâllah, Sabit b. Kays'ı ahlâk ve dîn hususunda ayıplamıyorum; lâkın ben islâmda küfürden ikrah ediyorum; demiş. Resûîüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Ona bahbesini iade edermisin? dîye sormuş. Kadın :
— Evet; deyince Resûlüüah sallallahü aleyhi ve sellem (Sabit'e):

— Bağçeyi kabul et ve onu bîr defa boşa; buyurmuşlardır.»[675]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.
Yine onun bir rivayetinde : «Ve ona kadın» boşamasını emretti» denilmiştir.
Ebu Dâvud ile TirmJzî'mn tahrîc ettikleri ve TirmizVnin hasen bulduğu bir rivayette : «Sabit b. Kays'ın karısı ondan hulü' olmuş da Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem kendisine bir hayz iddet bekletmiştir» demliyor.
TirmizVnm tahrîc ettiği Amr b. Şttayb'm babasından onun da dedesinden, işittiği rivayet olunan hadîsde : «Sabit[676] b. Kays çirkindi. Karısı :
— Eğer Allah korkusu olmasaydı yanıma girdiği zaman yüzüne tükürürdüm; dedi» denilmektedir.
Ahmcd'in Sehl b. Ebî Hasme'den tahrîc ettiği rivayette ise : «Bu islâmda ilk hulü' İdi» denilmiştir.
Buharı mevzu'u bahis kadının adını Ikrime'den mürsel olarak Cemile diye tesbit etmiş; Beyhakî ise isminin Zeyneb binti Abdİİlah olduğunu söylemiştir. Musannif «el - îsâbe» de bu kadının Habîbe binti Sehl olduğunu söyler. «Lâkin ben islâmda küfürden ikrah ediyorum» cümlesinin mânâsı : Küfrü iktiza edin bir şey irtikâb ederim korkusu ile onun yanında kalmaktan çekiniyorum; demektir. Maksad : Kocasına itaatsizlik ve ona buğuz gibi İslâmiyet'e yakışmıyan bir şey yapmış olmamaktır. İslâm ahlâkına uymayan şey mânâsına küfür kelimesini kullanması mübalâğa içindir.
Bir rivayete göre Hz. Sâbît (R. A.) bu kadını bir hurma bahçesi vererek almıştı.
Hadîs-i şerîf hul'un meşru' olduğuna, erkeğin karısından hulü' bedeli alabileceğine delildir. Bu bedelin sahîh olabilmesi için nâşize yani itaatsiz olması bir rivayette Zahîrîler'le îbni Münzir'e göre şarttır. Delilleri mevzu'u bahsimiz Sâbît hadîsidir. Onlar : «Boşanmak istemek bir isyandır» diyorlar. Diğer bir rivayette Zahirîler hul'a kail değillerdir.
EbuHanîfe (80—150) îmam Şafiî (150—204) ve ekser-İ ulemâ'-

ya göre hulü1 bedelinin sahîh olabilmesi için kadının nâşize olması şart değildir; geçinip giderken dahî hulü' yapmak caizdir; ve bedel vermek helâldir. Delilleri :
[677] «Eğer kadınlar sizlere o mehirden gönül rızâsı ile bir şey verirlerse onu sıhhat ve afiyetle yeyin.» Âyet-i Kerîmesi ve :
«Ancak gönlünün rızâsı ile olursa o başka» hadîsidir.
Onlar diyorlar ki: «Buradaki Sabit hadîsinde itaatsizliğin şart olduğuna bir delîl yoktur. .Âyetteki ikâme edememe korkusu -Ki zan ve tah-minden ibarettir- geleceğe âit olabilir. Bu takdirde hul'ün geçinip giderken dahî yapılabileceğine delâlet eder.
Fakat âyetin şu "mânâya gelmesi de bir ihtimaldir : «Karı koca Allah'ın hududunu ikame edemi-yccekîerini bilirlerse...» Bilmek ancak şimdi mevcut olmakla tahakkuk eder. Şöyle de denilebilir : Allah'ın hududunu yerine geüremİyece-ğini bilmek, zevce tarafından itaatsizliğin ileride yapılmasına münafi değildir. Maksad : Ben şimdiden bu adamla ileride Allah'ın hududunu ikâme edemiyeceğini biliyorum; demektir. Fakat bu takdire göre de âyette nüşüz'ün şart olduğuna delil yoktur.»
Hadîs-i şerîf, erkeğin kadına mehir olarak verdiği şeyi ziyâdesiz alabileceğine delâlet ediyor. Acaba ziyâde almak da câizmidir?
îmam Mâlik ile Şafiî'ye göre şâyed geçimsizlik kadından gelmişse, ziyâdeyi almak helâldir. îmam Mâlik : «Mehri ve ondan fazlasını fidye vermenin caiz olduğunu :
[678] Kadının verdiği fidye hususunda her ikisine bir günah yoktur.» âyet-i kerîmosjne istinaden halâ işitmekteyim; demiştir.
îbni Battal (—444) cumhur-u ulemâ'ya göre hulü'de erkeğin verdiği mehirden fazlasını almasının caiz olduğunu söylüyor. İmam Malik : «Kendisine tâbi' oîunan hiç bir kimsenin bunu men' ettiğim görmedim; lâkin bu iş iyi ahlâktan değildir.» demiştir.
Hanefîler'e göre geçimsizlik erkekten geliyorsa hulü' bedelini almak mekruhtur. Kadından geliyorsa mehirden ziyâdesini almak mekruhtur.
«Ziyâdeye gelince o olmaz» hadîsindeki ziyâde merfu'an sabit olmamıştır. Bu sebeple Atâj Tavus, Ahmea b. Haribel ve diğer bazıları bu babın hadîsi ile istidlal ederek ziyâdenin caiz

olmadığına kail olmuşlardır. Bunlar «Ziyâdeye gelince o olmaz» hadîsi ile de istidlal ederler. . Zira onu Beyhakî (384^—458> ile îbni Mâce (207—275) Atâ tarîkinden mürsel olarak tahrîc etmişlerdir. Dâre Kutnî dahî mürsel olarak rivayet edenlerdendir. Hattâ onun rivayetinde Peygamber (S.A.V.) kadına :

— Ona bahçesini iade edermisin? diye sorduğu vakit:

— Ziyâde de veririm; dediği zikredilmiştir. Zâten Resûlüllah (S.A.V.)'in :

— Ziyâdeye gelince O olmaz; hadîsi kadının bu sözüne cevabtır. Bu hadîsin râvîleri sikadırlar; yalnız hadîs mürseldir.

«Hul'ün bedeli mehircien ziyâde olabilir» diyenler bunlara : Babımızın hadisinde ne isbat ne de nefİ cihetinden ziyâdeden bahis yoktur. «Ziyâdeye gelince O olmaz» hadisi merfu1 olarak sabit değildir. Merfu' olduğunu kabul etsek bile hadîs meşveret makamındadır; bundan ziyâdenin haram olduğu anlaşılmaz. Keza Peygamber (S.A.V.)'in Sâbit'e o kadını boşaması hususundaki emri dahî irşâd içindir; vücûb ifade etmez» diye cevab vermişlerdir.

Hulü'den maada ona benzeyen bir de «taiâk a!â mal» yani mal karşılığında boşama vardır. Bazılarına güre bunların ikisi de bir mânâyadır. Fakat Hanefiler'le diğer bazı uiemâ'ya güre aı-alarında bazı farklar vardır. ŞÜyie ki ; llulü* erkeğe nisbetle boşamayı kadının kabulüne ta'lîk etmekdir. Binâenaleyh erkeğin ondan dönmesi sahih değildir; meclisi değiştirmekle de bâtıl olmaz. Kadına nisbetle ise: satış gitti bir ivaz karşılığında temliktir. Şu halde erkeğin kabulünden Ün-ce kadınm sözünden dönmesi caizdir, fakat kadının o meclisten kalk ması ile bu temlik bâtıl olur. Bir de hulü'de bedei bâtıl olursa boşanma talâk-ı bâîn, mal karşılığı taîâkda İse talâk-ı ric'î olur.

Hulü' talâkrmdır? fesihmidir? mes'eiesi uîemâ arasında ihtilaflıdır. Cumhur-u uiemâ'ya göre talâktır. Delilleri : Bunu yalnız kocanın ya-p;ıhiîmesidir; eğer fesih olsaydı mehirden başka bir mal ile caiz olmamak icâbederdi. Halbuki hulü' mehirden az ve çok mal iie caizdir; binâenaleyh talâktır. Hz. İbni Abbas (R.A.) ile bazı uiemâ'ya ve İmam Ahmcd b. HanbcVden meşhur olan kavle göre hulü' fesindir. Bunların delilleri : Peygamber (S.A.V.)'in o kadına bir hayız iddet beklemesini emir

buyurma sidir. Hattabî : «Bunda hul'ün talâk değil, fesih olâuğuna kail olanlara en kuvvetli delil vardır; çünkü talâk olsaydı iddet için bir hayızla iktifa etmeyecekti» diyor.
Hul'ü talâk kabul edenlere göre o bir talâk-ı bâindir. Zira erkeğin sözünden dönmeğe hakkı olsa fidye demek olan hulü' bedelini vermenin bir mânâsı kalmazdı.
Hadîsimizin Âmr. b. Şuayb'dan rivayet edilen kısmı Hz. İbni Abbas (R. A./dan dahî mervidir. Lâfzı şudur :
— Yâ Resûlallah, başım ebcdİyyen Sabit'in başı ile bir araya gelmeyecek. Çünkü ben çadırın kenarını kaldırdım da onu bir cemâatin içinde gelirken gördüm., Bir de baktım ki, o cemâatin en karası, boyca en kısası, ve yüzce en çirkini odur. ilâh...»
Böylece bu rivayet dahi kadın'n niçin hulü' ıcttiğini tasrih etmiş oluyor.
îmam Ahmcd'in rivayetinde bu hul'ün İslâmda ilk hulü' olduğu beyân ediliyor. Bazıları bunun Cahiüyyet devrinde olduğunu söylerler. Bu rivayete göre, Amir b. Zarib kızını kardeşi oğlu Amir b. el-Harİs'le evlendirmiş. Fakat Âmir kızın yanına girince kız kendisinden kaçarak halini babasına şikâyet etmiş, bunun üzerine babası el-Haris'e :
— Ailenden ve malından ayrılmayı senin üzerinde cem'etmem, kızımı ksndisine verdiğim rnehîr mukabilinde senden hulü' ettim; demiş. Ulemâ'dan bazıları bunu araplar arasında vuku'a gelen ilk hulü' kabul etmişlerdir.[679]

«Boşama Babı»

Arapça talâk sözü mutlak surette bağı çözüp kaldırmaktır. Nikâhtan başka yerlerde bu kelime if al babından kullanılır :
«Atımı saldım» derler. Nikâhta ise tef'il babından kullanılmıştır
«Fülân karısını boşadı» denilir.
Şeriatte talâk : Hususî bir lâfızla nikâh kaydını kaldırmaktır. Burada hususî lâfızdan murâd : Kadın boşamakta kullanılan ve Arapçada maddesinden yapılan sarih veya kinaye sözlerdir.
Talâkın sebebi : Kan ile kocanın ahlâkı birbirine uymadığı zaman hissedilen ayrılma ihtiyacı ve Allah'ın emirlerini ifâya engel olacak dargınlığın arız olmasıdır.

Talâk aslı i'tibâriyle mubah değil, memnu'dur. Çünkü o nikâh denilen büyük ni'mete karşı bir küfrân-ı ni'mettir. Ancak zarurete binâen bazen mubah olur. Zaten Mecelle''mizin 21.ci maddesi mü'cebince «Sabit'in karısı Resûlüllah {S.A.V.J'e gelerek dedi ki :
«Zaruretler memnu' olan şeyleri mubah kılar.» Şu halde açlıktan ölmemek için domuz etinden veya İaşeden bir iki lokma yemek; keza susuzluktan çatlamamak için bir iki yudum içki içmek nasıl mubah ise geçinmeğe imkân kalmadığı zaman kadın boşamak da öylesine mubahtır.
Eshâb-t Kirâm'dan çok kadın boşadıkları rivayet edilenler hep zaruret ve ihtiyaç karşısında bu kapıya baş vurmuşlardır. Zaruret yokken kadın boşamak ise küfrân-ı ni'met ve su-i edeb olduğundan mekruhtur. Bununla beraber «Talâk babı» ındaki âyet ve hadîslerin mutlak oluşlarına bakarak ona «mubahtır» diyenler de olmuştur.
Talâk'ın şartı : Kocanın âkil baliğ ve uyanık olması kadının nikâhlısı olması yâhud boşanmağa mahal sayılacak bir iddet içinde bulunmasıdır.
Talâkın rüknü : Kadım boşarken söylenen sözdür.
Talâkın hükmü : Talâk-ı fic'îde iddetin bitmesiyle, talâk-ı bâinde ise derhal ayrılığın vuku' bulmasıdır.
Talâkın iyi tarafları da vardır. Hattâ bunlara bakarak : talâkın meşru'iyyeti Allah teâlâ'mn bir rahmetidir, denilebilir. Karı koca dinî ve dünyevî bîr takım nahoş hallerden talâk sayesinde kurtulurlar. Talâkın erkeklerin eline verilmiş olması ve üç defa meşru' kılınması onun iyi taraflarına birer örnektir. Filhakika kadınlar Ve din nokta-i nazarından erkeklerden noksandırlar. Nitekim bu cihet bir hadis-i şerifte de
belirtilmiş ve : «Onlar dîni ve akil noksan kişilerdir» Duyurulmuştur.
Kadınlar hevâ ve heveslerine" erkeklerden daha ziyâde esirdirler. Şayet talâk kadınların eline verilmiş olsaydı, onlar akıl ve fikirlerini yerinde kullanamaz, birden bire feveran eder ve olur olmaz sebeblerle kocalarını boşarîardı. Onların akıl ve dinleri noksan olduğu içindir ki ekseriya dünyevî şeylerle meşgul olurlar; çeşitli hile ve desiseler ter-tib eder; kocalarının sırlarını

âleme yayarlar. Talâk şakası ciddîsi mü-sâvî olan şeylerdendir; ve üçe kadar meşru' olmuştur.
Talâkın üç defa meşru' olmasının hikmetine gelince : insanda nefis denilen bir kuvvet vardır, bu kuvvet hayra da, şerre de yararsa da fıtratı icâbı şerre daha meyyaldir. Hattâ onun şerre meyli, ateşin odunu yakmak için gösterdiği istidada benzetilir, işte bu nefis tabiatı icâbı yalancıdır. însana kötü olan şeyi iyi, iyiyi de kötü gösterebilir. Bu kabilden olmak üzere kadını kocasına lüzumsuz, yâhud boşanmasını daha muvafık gösterebilir. Şu suretle nefsine uyan bir adam karısını boşarsa netice elbette pişmanlık olur. îşte Teâlâ Hazretleri nefsi tecrübe edebilmek için talâkı üç defa meşru' kılmıştır. Karısını ilk defa boşayan adam düşünüp taşınacaktır. Eğer nefsinin kendisine hoş gösterdiği bu talâka hakikaten lüzum ve ihtiyaç olduğu sübût bulursa yaptığı iş yerinde bir harekettir.
Binâenaleyh boşadığı kadının semtine varmaz. Böylece iddeü bitip gider. Yok talâka hiç lüzum yokken nefsi kendisini aldatarak onu hoş göstermişse kadına rİc'at eder (döner). İkinci defa boşadığında dahî aynı hatt-ı hareketi takibeder. Fakat üçüncü defa boşadı mı artık nefsim iki defe tecrübe ile anlamış bulunduğundan kendisine ma'zeret kapısı kapanmıştır. Talâkı oyuncak haline getiren bu nankör kocaya yaraşan muamele ona hülle denilen cezanın tatbiki ile haddini bildirmektir ki; bu ciheti yukarıda geçen hülle hadîslerinde görmüştük.
Talâkın asıl i'tibâriyle mübaîî değil, memnu' olduğunu az yukarıda arzetmiştik. O ancak zaruret zamanında mubah olur. Bununla beraber Allah indinde mubahların en sevimsizidir. Nitekim aşağıdaki hadîs de bu mânâyı te'yîd eder. Hadîse geçmeden önce şunu da arzetmek isteriz ki; talâk üç kısımdır : Ahsen, hasen ve bid'î.
Ahsen-i Talâk : Kadını cima' etmediği bir temizlik devresinde bir defa boşayarak iddeü geçinceye kadar terketmektir.
Hasen-i talâk : îçinde cima' bulunmıyan üç tuhurda (yani temizlik devresinde) birer defa boşamaktır.
Bid'î talâk : Bir defada üç sayı ile boşamak, yâhud hayız halinde boşamaktır.
Talâk vuku'u i'tibâriyle de ric'î ve baîn olmak üzere iki nev'idir.

Talâk-ı Ric'î : talâkta kullanılan açık sözlerle yapılan talâktır. Bâîn: Kinaye sözlerle yapılandır. Bunlar için fıkıh kitaplarına müracaat etmelidir.[680]

1098/912- «İbni Ömer radıyaUahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah sdllaUdlıü aleyhi ve sellem:
— Allah'a helâlin en sevimsizi talâktır; buyurdular.»[681]

Bu 'ıadîsi Ebû Dâvud ile lbni Mâce rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sahihi e mistir. Ebû Hâtİm ise Mürsel olduğunu tercih etmiştir.
Dâre Kutnî ile Beyhakî dahî mürsel oluşunu tercih ediyorlar.
Hadîs-i şerif, helâl şeyler içerisinde Allah indinde sevimsiz olanları bulunduğuna, bunlardan en sevimsizinin de talâk olduğuna delâlet ediyov. Bu onun sevapsiz oluşundan kinayedir.
Ulemâ'dan bazısı sevimsiz helali : Özürsüz evde kılınan farz namazla temsil ederler.
Bu hadîs, imkân bulunursa boşamadan uzak kalmanın pek yerinde bir iş oiacağına işaret ediyor.
Ulemâ'dan bazıları talâkı hüküm i'tibâriylc beş kısma ayırmışlardır. Bunlar : Vâcİb, mendub, caiz, haram, ve mekruh'tur.
Mezkûr taksime güre : Karı koca arasında düşmanlık varsa o kadını boşamak vâcib: kadın namuslu değilse boşamak mendub; erkek kadını istemiyor ve ondan istifâde edemediği için de nafakasına katlanmaktan çekiniyorsa caizdir. Bu suretlerde talâkın mekruh olmadığını Şâfüler'dcn İmâmiVl - Haremeyn (419 — 478) tasrih etmiştir. Ncvevî (631—676) ise caiz olan kısmı kabul etmemektedir. Kadını hayız halinde iken boşamak gibi bid'î talâk haramdır. Boşanmaya bir sebep yokken boşamak mekruhtur. îşte helâl olmakla beraber hog görülemeyen kısım budur.[682]

1099/913- «İbni Ömer mdujallahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre kendisi Resûlüliah snUalînhü aleyhi ve scllenı zamanında karısını[683] hayızh iken boşamsş; Ömer bunu

Resûlülah sdllallahü aleyhi ve sellem'e sormuş : O da :
— Oğluna emret de o kadına ric'at eylesin; sonra onu terketsin. Tâ ki kadın temizlensin; sonra (yine) hayız görsün; sonra (tekrar) temizlensin. Bundan sonra artık isterse nikâhı altında tutar; isterse cima' etmeden boşar. İşte kadınların kendisi icİn boşanmasını Allah Azze ve Celiin emrettiği iddet budur; buyurmuşlardır.»[684]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Müslim'in bir rivayetinde : «Ona emret! Kadına müracaat etsin: sonra onu temiz iken yâhud hâmile olduğu halde boşasin.» buyurulmuşlur.
BuharVnin diğer bir rivayetinde : «Bu bir boşama hesabedi-Mr.» deniimiş.
Müslim'in bir rivayetinde ise: İbnİ Ömer : «Eğer sen o kadını bir veya İki defa boşadı isen (şunu iyi bîl kî) Resûlüliah salallahü aleyhi ve sellem bana (boşadığım karıma) müracaat etmemi sonra diğer bîr hayız görünceye kadar kendisine mühlet vermemi; sonra temizleninceye kadar kendisine mühlet vermemi; sonra ona dokunmadan boşamamı emretti. Şâyed, onu üç defa boşadı isen, karını aman hususunda Rabbinîn emrine isyan ettin demektir» demiştir.
(Müslivı'in) başka bir rivayet (in) de Abdullah b. Ömer: «Karı-mr bana iade efti, ama bu yapılanı bîr şey saymadı ve:
— Kadın temizlendiği zaman onu (ister) boşasin; ister nikâhında tutsun; buyurdu» demiştir.
«Oğluna emret!» cümlesi İbni Ömer (R. A.)'n müracaat emrini veren Peygamber (S.A.V.) olduğuna delildir. Hz. Ömer (R.A.) sadece onun emrini oğluna tebliğe memurdur. Şu haide bu emir :
[685] I'man eden kullarıma söyle, namazı ikâme etsinler» âyet-i kerî-mesindekİ emir gibidir. Burada namaz kılmayı emreden nasıl Peygamber (S.A.V.) değilse İbni Ömer (R.A,)'a da emri veren babası değildir.
Acaba buradaki müracaat emri vücûb içinmidir, değilmidir? Hane-fîler'le MâlİkÎler'c ve bir rivayette Ahmed b. Hanbel'e göre

vücûb İçindir. Dâvud-u ZâhirVnin mezhebi de budur. Bu zevata göre: erkek müracaattan imtina' ederse hâkim kendisini cezalandırır.
Cumhur'a göre ise müracaat sadece müstehâbtır. Onlara göre: nikâhı yapmak onu devam ettirmeyi vâcib kılmaz. Binâenaleyh emrin nedib için olduğuna karine kıyas olmuştur. Bunlara : «Hayz halinde boşamak haram olunca nikâhın devam ettirilmesi vâcib olur» diye ce-vab verenler olmuştur.. Hadîsteki : «Temizlensin, sonra yine hayız görsün; sonra tekrar temizlensin...» ifâdesi talâkın ancak ikinci tuhurda yapılacağını gösteriyor. Nitekim İmam Mâlik ile Şâfîler'İn esah kavline göre yalnız ikinci tuhurda yapılır. Birinci tuhurda yapılması haramdır.
İmam A'zam ile Ahmed b. Hanbel'e göre ikinci tuhru beklemek mendûbdur. Delilleri : Müslim'in rivâyetindeki : «Ona emret de karısına müracaat etsin. Sonra onu temiz iken yâhud hâmile olduğu halde boşasın» hadîsidir. Zîrâ burada tuhur mutlak zikredilmiştir. Bir de tahrîm, ancak hayızdan dolayı idi; şu halde tahrîmin mucibi zail oldumu, kadını boşamak da caiz olur. Çünkü «[686] mâni' zail oldukta memnu' avdet eder».
Hadîste geçen «dokunmadan» vani» cima' etmeden, ta'birinden anlaşılıyor ki, cima' ettikten sonra o tuhurda boşamak bid'î talâktır; haramdır. Cumhur'un kavli de budur. MâÜkiler'den bazılarına göre erkek o tuhurda kadına ric'ata ::necbur edilir.
Hadîs-i şerifteki «temizlensin, temizken» ta'birlerinden muradın ne olduğu fukâhâ arasında ihtilaflıdır. Bazıları : «bundan maksad kanın kesilmesidir» demiş; bîr kısımları yıkanmanın da lâzım geldiğini söylemişlerdir. İmam Ahmcd'den bu bâbta iki rivayet vardır. Bittabi şâyân-ı tercih olan yıkanmasıdır. Çünkü NesâVmn rivayetinde hay-zından yıkanması tasrih edilmiştir. Bu rivayet temizlikten muradın ne olduğunu tefsir eder.
Bazıları bu hadîsi Kur'dan muradın tuhur olduğuna delîl sayarlar. Bu mes'elenin aslı :
«[687] Boşapan kadınlar biizat kenttiler üç kur' müddeti beklerler» âyet-î kerime'sindeki (Kuru') lâfızdır. Kur' hayızla tuhur yani temizlik devresi arasında ;müşterek bir sözdür. Bu sözü Hanefüer hayız mânâsına, Şâfiîler İse tuhur mânâsına

almışlardır. Mcs'ele bu usul-u Fıkıh mes'ele-si olup, o, ilmin kitaplarında münakaşa edilmiştir.
«Y^hud, hâmile olduğu halde boşasın» buyurulması hamilenin talâkının sünnet veehle yapılan bir talâk olduğuna delildir. Cumhur'yn mezhebi de budur.
Haram olan bid'î talâkın vâkî olup olmadığı ulemâ arasında ihtilaflıdır. Cumhur-u ulemâ vâkî olduğuna kaildirler. Delilleri : BuharVmn bir rivayetinde: «Bir boşama hesabedilir» buyurulmasıdır. Vâkıâ cümlenin faili meçhuldür ve Peygamber (S.A.V.) de İbni Ömer de olabilir. İbnî Ömer olduğa takdirde hadîs hüccet teşkil etmezse de başka rivayetlerde bir talâk hesabedonin bizzat Resûlüllah (S.A.V.) olduğu tasrih edilmiştir. Muselâ : ibni Vehb'in Müsned'me hadîs şu lâfızlarladır :
«İbni Ebi Zi'b Peygamber (S.A.V.)'den rivayet ederken :
O bir taiâktirîttediğ'nî ziyâde etmiştir.» Ayni hadîsi Dâre Kutnî hem Ebu Zi'b'den hem de îbni İshak'dan Nâfi' tarîki ile tahrîc etmiştir. Hâsılı bir talâk hesabedenin Peygamber (S.A.V.) olduğu birbirini takviye eden bir çok tarîklerden rivayet edilmiştir.
Hadîsimizin Müslim rivayeti Hz. İbni Ömer (R. A.)'a, sorulan bir sualin cevabıdır. Mezkûr rivayet hayz halinde kadın boşamanın haram olduğuna delildir. İbni Ömer hazretleri'nin : «Bana karıma müracaat etmemi emir buyurdu.» demesine bakılırsa talâk vâki' olmuştur. Çün: kü ric'at yani talâktan dönme, ancak talâk vâkî' olduktan sonra düşünülebilir. Fakat burada Harîcîler'lc Râfızîter ve daha bazı kimseler Ehl-i Sünnet ulemâsı'na muhalefetle talâk-ı bid'î'nin boşama sayılmadığını söylemişler, Zâhirîler'den ibni Hctzm, îbni Teymiyye ve Ibni'l -Kayyım de buna taraftar olmuşlardır. Bilhassa lbni'l - Kayyimhulifi W a sözü uzatmıştır. Bunların delili Müslim'in bir rivayetinde Abdullah b. Ömer (R.A.y'm :
— Karımı bana iade etti ama bu yapılanı bir şey saymadı; demiş olmasıdır.
Böyle bir rivayeti Ebu Dâvud da tahrîc etmiştir. Hem isnadı sahih şartı üzeredir. Lâkin İbnî Abdilbcrr : «yapılanı bir şey saymadı» cümlesinin münker olduğunu, buna Ebu'z - Zübcyr'den başka kimsenin kail olmadığını beyân etmiş ve bu cümlenin kendinden daha sabit bir hadîs muvacehesinde hüccet olması şöyle dursun

kendi ayarm-dakinin karşısında bile hüccet olmayacağını söylemiş, bilfarz sahih olsa bile bunun mânâsının Allahu a'lem : «yapılanı doğru bir iş saymadı. Çünkü sünnet veçhile olmamıştır.» demek olduğunu bildirmiştir.
Hatiftin diyor ki : «Hadîs imamları : Ebıt'z Zübcyr bundan daha münker bir hadîs rivayet etmemiştir;, dediler». Bu cümlenin «bu işi ric'atı haram kılacak bir şey saymadı» mânâsına gelmesi de İhtimal dahilindedir.
îbni'î - Kayyım (691—751) bid'î talâkın vâki' olmadığım isbata çnk j^ıyret sarfetmiştir. Lâkin Peygamber (S.A.V.)'İn onu talâk saydığı sühût bulduktan sonra kim ne dese kıymeti yoktur.
Tenbih : Sananı (1059—1182) bir müddet bid'î talâkın vâki1 olmadığına fetva vermiş, hattâ bu hususta bir risale yazmış, fakat sonraları bir müddet tevekkuf devresi geçirmiş ve bu talâkın vâkî' olduğuna kanâat getirmiştir. Nihayet yine ilk mezhebini daha kuv-veüi bularak ona dönmüş; ve : «cd - DcUlü'ş - Şcr'iy» nâmı ile bir risale daha yazarak kuvvetli bulduğu delilleri orada göstermiştir. Hülâsa: İlk kavline rücû'unun bilinmesini vasîyyet etmekte ve bunun «Sii-bülü's - Selâm» adlı eserinin nüshalarına ilâvesini istemektedir.[688]

1104/914- «İbnî Abbas radtyallahu anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûîülah sallallahü aleyhi ve selîem ite Ebû Bekiı zamanında ve Ömer'in hilâfetinin ilk yılında üç talâkı birden yapmak bir talâk sayılırdı. Müteakiben Ömer :
— Hİç şüphe yok ki, halk kendilerine mühlet verilmiş bulunan bir iş hususunda acele gösterdiler. Şunu onlara infaz etsek ya? dedi ve onu kendilerine infaz etti.»[689]

Bu hndîsi Müslim rivayet etmiştir.
Ilarlîs İbni Abbas (fî. A.)\Utn bir çok yollarla .snbit olmuştur. Y;il-nız Hz. Ömer (R.A.)'m naşı! olup d;ı Peygamber (S.A.V.) zamanında yapılan Ebu Bekir devrinde ve kendi hilâfetinin iki yılında yapılmış olan bir soyc muhalefet ettiğini ufemâ'dan bazıları müskil bulmuşlardır. Bunlar «İbni Abbas'ın sözü bunun üzerine icmâ' vâki' olduğunu gösteriyor» diyorlar.

Bu işkâle altı cevap verilmiştir.

1— Evvelleri hüküm böyle idi. Fakat sonradan Peygamber (S.A.V.) devrinde neshedildi. Filhakika Ebû Dâvud, Yczid-i Nahvi tarîki ile İkrime'den. İbnİ Abbas (R.A.)'m: «Eskiden bîr erkek karısını boşadı mı, onu üç defa boşamtş bile olsa kendisine dönme hakkına mâlik idi. Sonra bu nesheditdi.n dediğini tahrîc etmiştir. Şu kadar var ki, nesih duyulmamış ve mensuh hüküm üe Ömer (R. A.)'m inkârına kadar amel edilcgelmiîîtir. Dört mrzhcb imamlarının kavli de budur.

2— İbni Abbas (R.A.)'m bu hadîsi muzdarîbtir. Kurtubi, Müslim şerhinde şöyle diyor : «ibni Abbas üzerinde ihtilâf edilmekle beraber bu hadîsin lâfzında da ıztırab vâki1 olmuştur. Hadîsin zahir olan siyakı bu hükmün bütün o asır ricalinden nakledildiğini gösteriyor. Halbuki âdet, bunun meydana çıkmasını ve dağılmasını, İbni Abbas'ın bunda yalnız kalmamasını iktizâ eder. İşte bu cihet, hadîsin zahiri ile amelin butlanını kat'î surette iktizâ edemiyorsa, tevekkufu bari iktizâ eder.»

3— Bu had"s hususî bir suret, yani boşayanın : «Sen boşsun, sen boşsun» dediği suret hakkında vârid olmuştur. Zîrâ Peygamber (S.A.V.) devri ile ondan sonraki devirlerde insanların hâli sadâkat ve selâmetlerine hamledilir de, «İkinci sözüm birincinin te'kîdidir; yeni bir talâk te'sisi değildir.» şeklinde iddiada bulunan bir adamın sözü kabul ve tasdik olunurdu. Ömer (R. A.) insanların hallerinin değiştiğini ve bâtıl dâvaların çoğaldığını görünce, talâk sözünü söyliyenin zahiren söylediğine göre hüküm vermeyi niyeti hususundaki iddiayı tasdik etmemeyi maslahata muvafık buldu.
Bu cevabı Kurîubî beğenmiş; Nevevî ise : «Bu, cevabîann en sahihidir.» demiştir.

4— «Üç talâk bir idi» sözünün mânâsı : Peygamber (S.A.V.) ile .Ebu Bekir (R.A.) zamanlarında ekseriyetle talâk bir defa olurdu; üç defa yapılmazdı. Sizin şimdi üç adet yaptığınız şu talâk o zaman bir adet yapılırdı; demektir.
Binâenaleyh Ömer (R.A.)'ın «Şunu onlara infaz etsek ya» demesi: meşru' olduğu vecihle üç talâkın vuku'u hükmünü

onlara infaz etsek ya; demek olur. Ve bu cevab «halk kendilerine mühlet verilmiş bulunan bîr iş hususunda acele gösterdiler.» ifadesiyle birbirini güzelce tutar. Bu suretle bu söz insanların talâk yapmalarını haber vermek olur; ta-lâkin vâki' olması hususunda söz yoktur. Çünkü hüküm zaten takarrür etmiştir; bellidir.
Bu te'vili îbni'l - A'rabî tercih etmiş; ve onu Ebu ZiirVya nis-bet eylemiştir. Beyhaki dahî bu te'vili tahrîc etmiş ve: «bunun mânâsı: sizin yaptığınız üç talâkı o zamanlar bir defa yaparlardı, demektir.» mütâlâasında bulunmuştur.

5— İbnİ Abbas (R. A.)'m : «talâk üç idi», sözü merfu' hükmünde değil; kendisine mevkuftur. Fakat bu cevab zaîftir. Zîrâ usûl-ü Fıkıh v.e usul-ü hadîs İlimlerinin beyânına göre sahabenin ; «Biz şöyle yapardık» gibi sözleri merfu1 hükmündedirler.

6— «Üç talâk bir »di» sözü ile «elbette» lâfzı kastedilmiştir. Aşağıdaki Rükâne hadîsinde de görüleceği vecihle bir adam karısına : «Sen elbette boşsun» dese bu sözün tefsirinde bir talâk da üç talâk da kabul edilirdi. Hz. Ömer devri gelince bu sözden bir talâk kastı kabul edilmez oldu. Buharı, içinde (elbette) lâfzı bulunan eserlerle (üç) lâfzı sarahaten zikredilmiş hadîsleri bir bâbta toplamakla buna işaret etmiştir. Galiba bununla aralarında fark olmadığına işarette bulunmak istemiş; ve (elbette) lâfzı mutlak söylenirse üç talâk mânâsına hamledileceğim göstermeye çalışmıştır. San'ânî bu cevablarm hiç birini beğenmemiştir. Ona göre Hazret-i Ömer'in sözü kendi re'yidir. «el-Fıkhu ale'l-Mezahibü'l-Erbaa» nâm eserin sahibi Abdurrahman el-Cezîrî dahî aynı fikirdedir.
Bizce bu iddia hatâdır. Çünkü şer'î âdetler üzerinde re'y beyânına kimsenin hakkı yoktur. Nitekim Ömer (R. A./da re'y beyân etmemiş bildiği nesih vak'asiyle amel etmiştir. Eğer üç talâkın bir sayılması meselesi neshedilmiş olmasa ve Eshâb-ı Kirâm'da bunu sonradan duymuş olmasalardı ne Ömer (R. .A) bu fikre zâhib olur; ne de sahabe, aralarından tek muhalif çıkmamış olmak şartı ile ona tabî olurlardı. Vak'a şudur ki: Hem Hz. Ömer üç talâkı üç saymış; hem de bütün sahabe kendisine

muvafakat etmişlerdir. O halde üç talâkı bir sayma hükmü mensublıir. Artık üç talâk, üç talâk sayılacaktır. Bu cihetle Sa-hâbe-i Kiramın icmâ'ı vardır.
Kaldı ki, Resûlüllah (S.A.V.)'den bu bâbta sarih hadis de vardır. Abdürrezzak (126—211) Übâdetü'bnü's - Sâmit (R.A.)'dcn müsned olarak şu hadîsi tahric etmiştir :
«Ubâdetü'bnü's-Sâmit'den rivayet edildiğine göre : Babası karısını bin defa boşamış. Bunun üzerine Ubâde gitmiş (meseleyi) Peygamber (S.A.V.)'e sormuş. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Kadın Aliahu Teâlâya isyan içinde üç defa bâin (talâkla boş) olmuş; 997'de zulüm ve adavet olarak kalmış; dilerse Allah onu azâdeder; isterse afv buyurur; demiştir.»
îmam Malik'in «el-Muvatta-» ında şu ma'lûmata rastlanmaktadır :
«Bir adam, Abdullah b. Abbas'a :
— Ben karımı yüz talâka boşadım; bana ne {gibi bîr ceza) görüyorsun? demiş : İbni Abbas :
— Kadın senden üç defa boş olmuş; 99 ile de Allah'ın âyetlerini alay ittihâz etmişsin; demiştir.»
Bu vak'aların emsali, İbni Mes'ud, Alî ve Osman (R. Anhiim) ha-zerâtindan da rivayet olunmuştur. Şu vaziyet karşısında talâkın er şaka götürmez ciddî mes'elelerden biri olduğu bir daha düşünülürse söylenecek tek söz kalmaz sanırım.[690]

1105/915- «Mahmud b. Lebîd[691] radıyallahü anh'den rivayet edil mistir. Demiştir ki: Resûlüllah saîlaîîahü aleyhi ve seltem'e bir adamın karısını üç talâkın hepsi İle boşadığı haber verildi. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) gazaba gelerek ayağa kalktı. Sonra :
— Ben aranızda olduğum halde Allah'ın kitabiyle oynâmyormu? buyurdular. Nihayet bir adam kalkarak
— Yâ Resûlâllah şunu Öldürmeyeyimmİ? dedi.»[692]

Bu hadîsi Nesâi rivayet etmiştir. Râvîleri mevsuktur.
Hadîs-i şerif, üç talâkı birden yapmanın bid'at olduğuna delildir. Bu hususta ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ehu Hanıjc ile Mâlik'e göre bid'-attır. Şafiî, Ahmcd ve diğer bazı ulemâ'ya göre bid'at

değildir. Hattâ mekruh bile sayılmaz.
Bid'at sayanlar Resûlüllah (S.A.V.)in gadaplanması ve «Allah'ın kitabiyle oynamyormu?» hadîsi ile istidlal ettikleri gibi Saîd b. Mansur'un sahîh sencdlc Hz. Enes (R.A.)'dcn tahrîc ettiği Ömer (R. A.) hadîsi ile de istidlal ederler. Mezkûr hadîse göre Hz. Ömer'e karısını üç defa boşayan bir adam getirdiler mi dayaktan sırtını patla-
tırmış. "
Üç talâkı bid'at saymayanlar :
[693] «onları iddet vakitleri İçin boşayın» ve :
[694] «Talâk ikidir...» âyct-i kerimeleri ile hir de ileride gürülceek LÎâr» hadîsi ile istidlal ederler. Fakat kendilerine «Âyetler mutlaktır; hadîs ise üç talâkın haram olduğunu sarahaten ifâde ediyor. Binâenaleyh âyetler bu hadisle takyîd edilirler. Karısına liân yapanın talâkı yerinde bir talâk değildir; çünkü kadın liânla boş olmuştur» diye cevab verilmiştir.
Hadîs-i şerif, Resûlüllah (S.A.V,) zamanında üç talâkın vâki' olduğunu göstermektedir.[695]

1106/916- «İbni Abbas radıyallahü anhümâ''dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Ebu Rükâne Ümmü Rükâne'yi boşadı. Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem kendisine :
— Karina müracaat et; buyurdu, Ebu Rükâne :
— Ben onu Üç defa boşadım? dedi. Resûlüllah (S.A.V.):
— Anladım (fakat) sen ona müracaat et; buyurdular.»[696]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
Ahmed'm bir rivayetinde: «Ebu Rükâne karısını bir mecliste üç defa boşadı ve sonra ona acıdı. Resûlülah sallallahü aleyhi ve sellem: — Bunlar bir talâktır; buyurdular.» denilmiştir. Her iki hadîsin senedinde İbni İshak vardır. Bu zât hakkında söz vardır. Ebu Ih'trnd başka bir vecihten bundan daha güzel olmak üzere şunu rivayet ediyor : «Ebu Rükâne karısı Süheyme'yi elbette boşadı. Sonra :
— Vallahi ben bununla bir talâktan başka bir şey kastedmedim;

dedi. Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem de onu kendisine iade etti.»
Hadisin Ebu DâvmVdaki lâfzı şudur :
«Abdi Yezîd Ebû Rükâne, Ümmü Rükâneyi boşadı da Müzeyne ('kabilesin) den bir kadını nikâh etti. Derken Peygamber (S.A.V.; yeldi. Kadın başından aldığı bîr kılı göstererek :
— Bana ancak şu kıl kadar faydası olur; binâenaleyh aramızı ayır; dedi. Peygamber (S.A.V.) hamiyyete gelerek Rükâne ile kardeşlerini çağırdı. Sonra beraberinde oturanlara :
— Filânla falanın şu ve şu yerlerini Abdi Yezid'e benzetiyormusunuz?dedî :
— Evet; dediler. Peygamber (S.A.V.) Abdİ Yezid'e :
— Boşa onu; buyurdular. O da boşadı. (Sonra Peygamber {S. A.V.) :
— Karın Ümmü Rükâne'ye müracaat et; dedi. Ebu Rükâne :
— Ben onu üç defa boşadım; dedi. Peygamber (S.A.V.) ;
— Biliyorum; ona müracaat et; buyurdu; sonra (Ey Peygamber, kadınları boşadığınız zaman...) âyetini kodu.»
Aynı hadîsi Ebu Ya'lâ tahric etmiş ve sahîhlemiştir. Hadîsin bütün tarîklerinde Muhammcd b. Ishak vardır.
3u hadîs için münker diyenler vardır. Esah olan Ebu Davud'un iahric ederek sahîhlediğidir. Ebu Dâvud bu hadîsi Nâfi' b. Uceyr'-den rivayet etmiştir. Onu Tirmizî ile İbni Mâcc de rivayet etmiştir. İbni Hibban ile Hâkim sahîhlemişlcrdir. Hasılı hadîsin sahih veya zaîf oluşu ulema arasında ihtilaflıdır.
Bu hadis bir meclisde üç talâkla boşamanın bir talâk sayılacağına delâlet ediyor. Mos'eİe hakkında dört kavil vardır:

1— Bir mecliste üç talâkla boşamak hiç bir hüküm îlâde etmez; çünkü bid'attir. Hârîcîler'le Râfızîler'in mezhebi budur. Nitekim az yukarıda delilleri ile birlikte görüldü.

2— Bununla üç talâk vâki1 oîur. Ömer, İbni Abbas, ÂÎşe, ve A!i (R. Anhüm) hazerâtı ile dört meshebin imamları, selef ve halefin cumhuru buna kaildirler. Delilleri: talâk âyetleridir. Mezkûr âyet !c bir ile ürün arasını ayirmamışlardır. Bİr delilleri de Sahîheyn'in rivayet etlikleri Uveymîr-i Aclânî hadisidir. ' Mezkûr hadîse göre : «Uveymîr (R.A.) karısını

Peygamber {S.A.V.) #İn huzurunda üç defa bcşF-mış, Resû!-i Ekrem (S.A.V.) kendisine bir şey dememiştir». Bu da üç talâk birden yapmanın caiz olduğuna delildir.
«Üç talâk olur» diyenler Buharı ile Müslim'in müttefikan rivâ-y< t. ettikleri Fâtîme binti Kays hadîsi ile de istidlal ederler: «Fâtıme (R. Aıihıî) 'nın kocası onu üç defa boşamış, mes'ele Peygamber (S.A. V.) 'e haber verilince:
— Ona nafaka yoktur; ama iddet bekliyecektir; buyurmuşlardır.»
Nihayet bu zevat diyorlar ki: «Peygamber (S.A.V.) 'in Bu iş bir mecliste mi oldu yoksa müteaddit meclislerde mi? diye sormaması bu hususta bir fark .olmadığına delâlet eder.

3— Bu sözle bir talâk-ı ric'î vâki' olur. Bu kavi Hz. Ali (R.A.) ile İbni Abbas (R.A.) 'den rivayet olunmuştur. Zahiriler, İbni Teymiyye ve onun tilmizi fbni'l-Kayyim bu kavli tercih etmişlerdir. Bunlar yukarıda görülen İbni Abbas (R.A.) 'den mervî iki hadîsle istidlal ederler.

4— Kadının medhulün biha (yani cima' edilmiş) olup olmaması arasında fark vardır. Medhulün biha'ya üç talâk vâki' olur. Fakat başkasına yalnız bir talâk vâki' olur. İbni Abbas (R.A.) 'a tâbi olanlarla îshak b. Rahavcyh bu kavli tercih etmişlerdir. Bunlarda Ebu Dâvud 'un rivâyetindeki: «Bilmiyorsun ki erkek karısını cîmâ'dan önce üç defa boşarsa Resûlüllah (S.A.V.) zamanında onu bir talâk sayarlardı?»
cümlesidir. Bunların aklî delili de vardır. Derler ki: «Bu adam karısına (benden bâinsin) dese kadın derhal boş olur; aynı sözü tekrarlarsa talâka mahal kalmadığı için hiç bir şey vâki olmaz; çünkü henüz zifaf olmamış bir kadın bir defa boşandımı hemen kocasına ecnebi olur. Ona iddet olmadığından ikinci bir talâka mahal değildir.»
Fakat bunlara'da: bu hüküm cima edilenle cdilmiycnin her ikisi hakkında sabit olmuştur; diye cevap verilmiştir. Bir defa da üç yâhûd üç ayrı sözle üç defa boşanma mes'elesi fıkıh kitaplarında uzun uzadıya îzâh edilmiştir.
Dört mezheb ulemâsı Hz. Ömer (R.A.) zamanında mün'akid olan icmâ'a münkâd olarak üç talâk meselesini infaz edegelmiştir.

Hattâ bu mes'ele hakkında muhaliflerine şiddet gösterdikleri ve İbni Teymiyye bu meselede Râfızîler'le bir olarak bir talâk vuku'una kail olduğu için cezalandırıldığı tilmizi İbni'l-Kayyim'ın ise bu sebeple deve üzerinde sokaklarda dolaştırıldığı söylenir. [697]

1109/917- «Ebu Hüreyre -radıyattaü anh'den rivayet olunmuştur.Demiştir ki: Resûlüllah saîlallahü aleyhi ve sellem:
— Üç şey vardır: bunların ciddîsi de ciddî şakası da ciddîdir. Nikâh, talâk ve ric'at; buyurdular.»[698]

Bu hadîsi, Nesaî müstesna Dörtler rivayet etmiştir. Hâkim onu sahîhlemiştir.
îbniAdiyy'in başka zaîf bir vecihten rivayetinde: «Talâk, nikâh ve İtâk» denilmiştir. HârU b Üsame'nin Ubadetü'bnü's Sâmit'-den merfu' olarak rivayet ettiği hadîste:«Üç şeyde oyun câİZ değildir: Talâk, nikâh ve itâkda. Bunları kim söylerse muhakkak vâcibolur» bıyıırulmuştur. Senedi zaiftir.
Çünkü senedinde İbni Lrhî'a vardır Hadisde inkıta' da vardır.
Bu hadîsler .şaka ilo yapılan talâkın ciddî olarak vâki' olduğuna, onun niyyete muhtaç bulunmadığına delildirler. Hanefiler'le Şâfîiler'İn mezhebi budur. Ahmcd b. Hnnbcl ile diğer bir takım ulemâ'ya göre niyyet şarttır. Zîrâ : «Ameller niyetlere göredir» hadisi bütün amellere ânını ve şâmildir. Talâk da bir ameldir» diyorlar.
Fakat kendilerine: Âmm olan o hadîsi bu hadîsler lahsis etmiştir; dîye cevap verilmiştir. Itık hakkında yeri gelince îzâhât verileoktir.
Hâkim'in sahîhlediği Ebu Hüreyre hadi.si hakkında Tirmizî «hasen garibtir» diyor. Ebu Bekir ibni'l-Arabi ise: «Bu hadîste itık da rivayet edilmiş, ama ondan bir şey sahih olmamıştır» demektedir.[699]

1112/918- «Ebu Hüreyre radnjalluhü anh'den Peygamber sallallahü aleyhi ve scllcra'den duymuş olarak onun:
— Şüphesiz ki Allah ümmetimin gönlünden geçen şeyleri

(Ümmetim) yapmadıkça veya söylemedikçe afveder; buyurduğu rivayet olunmuştu»[700]

Hadîs mütfefekun aleyh'tir.
Bu hadisi İbnİ Mâce dahî Ebu Hüreyre'den rivayet etmiş; yalnız o rivayette «Gönlünden geçen şeyleri» yerine «Kalplerine vesvese veren şeyleri» denilmiş; sonunc c'a «Kendilerine zorla aptınlan şeyler» ifâdesi eklenmiştir. Bu ziyâde hakkında musannif merhum: «Zannederim bu ziyâde müdrectİr. O her halde fîi§cÎ7n b. Amâr'a hadîsten hadîse geçmek suretiyle gelmiş olaeaktır» diyor.
Hndîs-i Şerîf gönülden geçirmekle talâk vâki' olmadığına delildir ki, cumhur-u ulemâ'nın kavli de budur.
İbni Şirin, Zührî ve bir rivayete göre İmam Mâlik gönülden geçirmekle talâk vâki olduğuna kaildirler. fbni'l-Arahî dahî: «Kalbderi küfrü i'tikâd ve günaha ısrarla devam eden günahkâr olur» diyerek bu kavli takviye etmiştir. Îbni'l-Arnbî «Bir müslümana kalpten zina isnadında bulunmak da aynı hükümdedir. Bunlar hep kalbin emelleridir» demektedir.
Fakat kendisine: «Mezkûr hadîs Aüah Teâlâ'nın bu ümmeti günlünden geçirdiği şeylerden dolayı muâhaze etmiyeceğini ve Allah'ın hiç bir kimseye takatından fazla bir yük yüklemiyeceğini hrber veriyor. Gönlünden geçirmek ise kulun dâire-i takatindan hâriçtir.» diye cevap verilmiştir. İbni'l-Arabi'nin küfür ve riya ile istidlali bu hadisten tahsis edilmiştir. Halbuki küfrü i'tikâdla riyâ-yı kasıd, gönülden geçen şeyler olmaktan da çıkmışlardır.
Bu hadîsle talâkın yazı ile de vâki' olacağına istidlal ederler. Çünkü yazan kalbiyle niyyet etmiş; yazmak sureti ile de niyyetinin müce-hince amelde bulunmuştur. Cumhur'un kavli budur. Bazı imamlar yazıda işhadı yani şâhid çağırmayı da şart koşrmştur; nitekim aşağıda «Ric'at bahsi» nde görülecektir. [701]

1113/919- «İbni Abbas radıyaîlaü anhümâ*dan Peygamber saîldl-lahü aleyhi ve selîrm'den duymuş olarak rivayet edildiğine göre:

— Şüphesiz ki Allah ümmetimden, hatâ, unutma ve yapmaya zorlandıkları şey'i (n hükmünü) kaldırmıştır; buyurmuşlardır.»[702]

Bu hadîsi, 'bnî Mâce ile Hâkim rivayet etmişlerdir. :bu Hâiİm ise «Sabit olmuyor» demiştir.
Nevevî «cr-Ravza» da: «Bu hadîs hasendir» cbmıştir. Hadisin bir çok isnadlan vardır. Fakat İbni Ebi Hatim, bu isnadlarm derecesini babasına sorduğunu, babasının: «Bu hadîslerin hepsi mün-kerdir; hepsi mevzu'dur» dediğini söylüyor.
Abdullah b. Ahmcd dahî «cl-îlch adlı eserinde: «Bu hadîsi babama sordum. Onu pek inkâr etti ve: Bu, Hascn'in n~'gamber (S.A. V.)'den rivayetinden başka kimse tarafından rivayet edi'-niyor; dedi» .şeklinde beyânda bulunmuştur.
îmam Ahmcd b. HanbcVin: «Her kim hafâ ve unutma hükümlerinin kaldırıldığını (yani teklif edilmediğini) zannederse muhakkak Allah'ın kitabı ile Resûlüllah (S.A.V.) 'İn sünnetine muhalefet etmiştir. Çünkü Allah hatâ yolu ile insan öldürene keferati vâcib kılmıştır» dediği rivayet olunur.
Hadîs-İ Şerîf, Ümmet-î Muhammediyye'dcn bir günah hatâ veya unutma suretiyle sâdır olursa yâhûd bu ümmete bir günah zorla işletilirse o günahın uhrevî cezasının afvedildiğine delildir. Dünyevî ahkâmı ise ihtilaflıdır.
Bazılarına göre unutmakla kasden yapmak arasında bir fark yoktur. Unutmak akid. esnasında şart koşulursa o zaman kasidden ayrılır.
Ata'da,n bir rivayette unutarak yapılan talâkın hükmü yoktur. Bir çok ulemâ'mn kavilleri budur. Onlara göre yanlışlıkla söylenen" talâk lâfzına da i'tibâr yoktur. Fakat Hanefîler'e göre bu talâk vâki'dir. ölüm tehdidi altında zorla karısını boşayanın talâkı ihtilaflıdır.Cumhur'a göre vâki' değildir. Nehaî (11 — 95) ile Hanefîler'e göre vâki'dir.
Hulâsa Hanefîler'e göre: Hür olsun köle olsun, âkil baliğ olan her kocanın talâkı muteberdir. Bu bâbta ciddî olanla olmayanın hükmen bir farkı yoktur. Binâenaleyh: Mükreh denilen zorla boşayamn, şakadan boşayanın, şefik denilen zayıf akıllının, sarhoşun yanlışlıkla boşayanın ve işaretle dilsizin talâkları

mu'teberdir. Dilsizin tasarrufları hakkında MrcrlJr'nin 70. ci maddesinde «Dilsizin işâret-i ma'hûdesi lisanla beyân gibidir» denilmektedir.
Deli, küçük çocuk, baygın, bunak ve uyuyan kimselerin -talâkları mu'teber değildir.[703]

1114/920- «İbni Abbas radıyallahü anhümâ'öan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Erkeğin karısını (kendisine) haram etmesi hiç bir şey değildir. Yemin olsun ki Resûlüllah saîlallahü aleyhi ve se/fem'de sizin İçin güzel bir önderlik vardır.»[704]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir. Müslim'in İbni Abbas'dan rivayetinde: «erkek karısını (kendine) haram kılarsa bu bir yemindir. Onun keffâretini verir» denilmiştir.
Bu hadîs, İbni Abbas (R. A.ya mevkuftur, ve erkeğin karısını kendisine haram etmenin yemin keffâreti îcab etse de boşanma sayılmadığına delâlet eder.
İbni Abbas hazretlerinin «hiç bir şey değildir» demesi, onun talâk olmadığını beyândır. Maamâfih «bu sözden bir şey lâzım gelmez» mânâsına da olabilir. Bu taktirde yemin sayılacağı rivayeti başka bir rivayet olur; ve İbni Atbas (R.A.) 'in bu meselede iki kavli olmuş olur. Bu mes'ele selef-i Sâli.ıın sahabe ve tabiîn ile halefleri müetehidler arasında pek ihtilaflı bir mes'eledir.
Zâhirîler'e göre bir şeyi halâl veya haram kılmak yalnız Allah'a mahsustur. Binâenaleyh bir adamın karısını kendisine haram kılması İbni Abbas hadîsinde görüldüğü veçhile lağıv yani hükümsüzdür. Bunlar müddealannı bir takım âyet ve hadîslerle isbâta çalışırlar.
Bir kimsenin karısını kendisine haram etmesi suretiyle yapılan yemin ya ilâ yâhûd da zıhâr olur ki bunlar az ileride kendi bahislerinde görülecektir.[705]

1116/921- Âişe radıyallahü em/m'dan rivayet edildiğine göre Cevn'-in kızı Resûlüllah saîlallahü aleyhi ve sellem'in yanına

alınarak Peygamber (S.A.V.) kendisine yaklaşınca:
— Senden Allah'a sığınırım, demiş; bunun üzerine Resûlüllah (S, A.V.):
— Yemin , iim ki pek büyük bir şeye sığındın; ailene git; buyururşardır.»[706]

Bu hadisi Buharı rivâ/et etmiştir.
Cevn'in kızının adını tayin hususunda pek çok ihtilâf edilmiştir[707]. Fakat ta'yinin bir fâidesi olmadığı için onunla meşgul olunmamıştır. Bu kadın zamanının en güzel kadmlarındanmış.
Resûlüllah (S.A.V.) 'in onunla nasıl evlendiğini İlmi Sa'd'm Abdül-vâhid b. Ebi Avn tarîki ile tâhrîc ettiği şu hadîs tafsilâtı ite bildiriyor:
«Abdülvâhİd demiştir ki: Nu'man b. Ebi'l-Cevn-i Kindi Resûlüllah (S.A.V.)'in yanına geldi ve:
— Ya Resûliillah, seni arapların en güzel kadını ile evlendiceğİm. Bu kadın amcasının oğlu ile evli idî (kocası) öldü; (şimdi) seni istemektedir dedi. Resûlüllah (S.A.V.):
— Peki İyi (olur); buyurdular Nu'man :
— Öyle ise onu sana getirecek bîrini gönder; dedi Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) Ebu Esîd Saîdî'yİ gönderdi. Ebu Esid diyor ki:
— Üç gün durdum. Sonra onu beraberimdeki bîr mahaffenin[708] içine yerleştirdim; böylece ta Medine'ye vasıl oluncaya kadar getirdim; ve kendisini Sâîde oğullarına misafir bıraktım. Ve Resûlüllah (S.A.V.) Amr b. Avf oğullarında bulunduğu bir sırada onun yolunu tuttum. Nihayet ona haber verdim ilâh......» İbni Ebî Avn7 bunun yedinci yılın Robıülcvvcl'indc olduğunu söylüyor.
Kıssanın tamamı şudur: Kadına demişler ki: «Peygamber (S.A.V.) sana yaklaştığı man ondan istîaze et; çünkü o böyfe şeylerden pek
h°Ş|an'r-.....» Böylelikle onu aldatmışlar. Maamâfîh bu hud'a ve hileyi kadının kendisi yapmış olması ihtimali daha kuvvetli görülmektedir.

Rivayete göre kadını bu sözü söylemeye kimin teşvik ettiği Peygamber (S.A.V.) e anlatılınca: «Bu kadınlar Hz. Yusuf'un (macera) arkadaşları (olan kadınlar) gibidir.» buyurmuşlardır.
Bu hadis, erkeğin karısına: «ailene git» demesinin bir talâk olduğuna delildir. Filhakika bu söz talâkın kinâyelerindendir; onunla boşamak kastediiirse taiâk olur.
(İstütrad : Fıkıh ilminin beyanına göre boşanma işinde kullanılan sözler sarih ve kinaye olmak üzere iki nev'idir.
Sarih": Kadın boşamadan başka bir yerde kullanılmayan sözdür. «Seni boşadım» yâhûd «benden boş ol» gibi.
Kinaye: Talâka mahsus olmayıp, hem talâka hem de başka bir şeye ihtimali olan sözdür, «çık git» gibi. Bu söz: çık git, çünkü seni boşadım; mânâsına gelebildiği gibi: çık git çünkü ben seni bpşa.mam; mânâsına da gelebilir.
Kinaye sözler muhteliftir. Bunlarla yerine ve sözüne göre kimi niyetle talâk vâki' olur; erkeğin boşama niyeti yoksa talâk vâki' olmaz; kimi niyetsiz talâk vâki' olur. Keza vuku1 bulan talâk y.a ric'î olur yâhûd bâin. Tafsilât fıkıh kitaplarındandır.)
«Ailenin yanına git» sözünün talâktan kinaye olduğunu Kâ'b. b. Mâlik kıssası da delâlet eder. Mezkûr kıssaya göre Mâlik'c «karından uzaklaş» demişler.. O da: «ailen nezdine git ve onların yantnda kal» demiş; fakat bununla talâkı kastedmemiş; karısı da boş olmamıştır. Dört mezheb fukâhâ'sının ve diğer bazı ulemâ'mn mezhebi budur.
Zâhirîler'c göre «Ailenin yanma git» demekle talâk vâki' olmaz. Onlara göre Peygamber (S.A.V.), bînti Cevn'e nikâh akdetmemiş; ona" yalnız dünürlük yollamıştı. Zîrâ bu kıssa hakkındaki rivayetler muhteliftir. Sahıh-i Buharî'deki rivayet akid yapılmadığına delâlet eder. Bu rivayete nazaran Resûlüllah (S.A.V.) kadına:
— Kendini bana bağışla; demiş. Kadın:
— Hiç bir kraliçe kendini bir sokak adamına bağışlar mı? mukabelesinde bulunmuş; Peygamber (S.A.V.) kendisini teskin etmek için elini üzerine uzatınca:
— Senden Allah'a sığınırım; demişti.
Zahirîler, Resûlüllah (S.A.V. 'in «bağışla» demesinden henüz ak-din yapılmamış olduğuna istidlal etmek jsterlerse de, kadının

Peygamber {S.A.V.) 'in yanına getirilmesi ve elini ona uzatması onlann iddia-, larını çürütür. Çünkü nikâh olmadan zifaf da yapılmaz; kadına el de uzatılmaz, «Kendini bana bağışla» buyurması kadının hatırım hoş etmek içindir. Peygamber (S.A.V.) 'in kadının babası ile mehir üzerinde anlaştıkları da rivayet edilmiştir. Bütün bunlar akdin yapıldığını sarahate yakın bir kat'iyyetle ifâde etmektedir.[709]

1117/922- «Câbir radıyollahü (mlı'ûan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah saüaîlahü aleyhi ve scîlem:
— Talâk ancak nikâhdan sonra, köle azadı da milkden sonradır; buyurdular.»[710]

Bu hadîsi Ebu Ya'lâ rivayet etmiştir. Hâkim onu sahihlemişse de hadîs ma'lûldür. İbni Mâce, M i s ver b. Mahrama'dan bunun bir mislini tahrîc "etmiştir. İsnadı güzeldir. Lâkin bu dahi ma'lûldür.
Bu hadîsi sahih bulan Hâkim: «Ben şcyhryn'e şaşarım. Hadîs kendi şartlarına uygun olarak İbni Ömer, Âişe, Abdullah b. Abbas, Muaz b. Cebel ve Câbir'dcn sahih olarak rivayet edilmişken onu nasıl ihmal edebildiler...» demiştir.
Ma'lûl olmasına gelince. Dâre Kutnı: «Sahîh olan bu hadîs mür-KtUlir. Onun ricali arasında Câbir yoktur» demiştir. Yahya b. Mam de: «Pcyuamber (S.A.V.) in: nikâhtan önce talâk yoktur; buyurduğu kendisinden sahîh senedîe gelmiştir.» demiş. İbni Abdil Bcrr: «Bu hadîs bir çok vecihlerden rivayet edilmiş;; ancak bu rivayetler hadîs âlimlerince ma'lûldür.» mütâlâasında bulunmuştur.
Cabîr hadisine Misver rivayeti şahid ise de o da ma'lûldür. Çünkü Zührî üzerinde ihtilâf vardır.
BcyhakU «Bu fcâbta en sahîh hadîs, Amr b. Şuayb'm babasından o da dedesinden işitmiş olarak rivayet ettiği hadistir.» diyor Tirmizî: «Bu hadîs, bu bâbta rivayet edilen en güzel şeydir» demektedir. Buharı dahî : «Bu bâbta en sahîh ve en meşhur şey Amr b. Şuayb'm babasından onun da dedesinden rivayet ettiği hadîstir.» demiştir. Bcyhakî; bu hadîsi iyi bir isnadla İbni Mâc&nyn. rivayet ettiğini söylüyor.

Hadîs-i Şerif, yabancı kadının bosanmıyacağına delildir. Bu talâkın o anda- yapılması bilicmâ' caiz değildir. Fakat «seni alırsam boş ol» gibi nikâha ta'lîk edilirse mesele ihtilaflıdır.
Burada üç kavil vardır:

1— Böyle bir sözle mutlak surette talâk vâki' olmaz. İmam Şafii ile Ahmed b. HanbcVın, Dâvud-u Zahirî'nin ve diğer bazı ulemâ'nın mezhebi budur. Bu kavli Buhnrî yirmi iki sahabî'den rivayet etmiştir. Delilleri: babımızın hadîsidir. Derler ki: «Bu hadîsin isnadında söz olsa da rivayet yollarının çokluğu "onu tc'yîd etmiştir. İbni Abbas (R.A.): «Allah teâlâ: «Ey İman edenler mümineleri nikâh eder de sonra boşarsıntz; buyurmuş; müminleri boşar da sonra nikâh ederseniz; dememiştir» şeklinde pek güzel bir mütâlâa beyân etmiştir.
Eir de «Filân kadını alırsam boş olsun» derken o kadın kendisine yabancıdır. Yenilenen onun nikâhıdır. Binâenaleyh bu söz, ecnebi bir kadına: «Şu eve girersen boş ol» demeye benzer. Kadın o anda girmeyip de bu adamla evlendikten sonra girse bilittifak boş olmaz. Burada da Öyledir.»

2— Ebu Hanifc (80 — 150) ile diğer bazılarına göre talâkı ta'lîk mutlak surette caizdir.

3— İmam Mâlik ile bazı ulemâ tafsilâta gitmiş ve: «tahsis ederek: filân oğullarından, yâhud filân yerden alacağım her kadın boş olsun; derse ta!âk vâki'dir. Vakta izafe ederek: filân vakitte; demesi de aynı hükümdedir. Fakat umumî konuşur da her aldığım kadın boş olsun derse bir şey vâki' olmaz» demişlerdir.
Hilafın sebebi: Talâk vâki' olabilmek için evvelâ milkin şart olup olmaması meselesidir. «Milk şarttır» diyenlere göre ecnebi bir kadının talâkını ta'İîk caiz olmaz. «Şart değildir» diyenlere göre caizdir. Köle azadı hakkındaki hilaf da talâktakinin aynıdır; ve Hane-filer'le İmam Ahmea"in esah kavline göre sahîh olur. Bu mes'elede İbni'l—Kayyim de Henefîler'le beraberdir. Yalnız Îbni'î-Kayyim talâkla itâk'm arasında fark görmüş «Talâkda talîk caiz değil, itâk'-da caizdir» demiştir. Delili: Çünkü itaü'de kuvvet ve sirayet vardır. O ortak kölenin azadında olduğu gibi başkasının milkine sirayet eder. Bir de milki itka' sebep yapmak sahîhdir;

bir adam azâd et-- mek için bir köle satın alabilir. Hem köle azadı ibâdetlerden syılır.Binâenaleyh onu adamak dahî caizdir. Hattâ adak yaparken milki olmasa bile sahîhdir: «Allah bana mal verirse şöyle bîr köle azâd edeceğim» diyebilir.

Îbni'l-Kayy imy in bu tevcihlerine i't araz edenler olmuştur.[711]

1119/923- «Amr b. Şuayb'den o da babasından, o da dedesinden radıyaîlahü aıhünıâ işitmiş olmak üzere rivayet edilmiştir. Dedesi demiştir ki: ResûlüMah saîlallahü aleyhi ve sellem:

— Âdem oğluna mâlik olmadığı bir şeyde adak, mâlik olmadığı bi rşeyde İtık ve mâlik olmadığı şeyde talâk (hakkı) yoktur; buyurdular.»[712]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Tirmizİ tahric etmişlerdir. Tirmîzî onu sa-hîhlemiştir. Buhart'dcn, bu hadîsin bu bâbta vârid olan en sahîh bir hadîs olduğu nakledilmiştir.

Bcyhâkl; «Bu, en sahîh ve en meşhur bir hadîstir.» demiştir.

Hadîsin şerh ve îzâhı yukarıda geçmiştir.[713]

1129/924- «Âişe radıyallahü nn/ıâ'dan Peygamber saîlallahü aleyhi ve selîem'den duymuş olarak onun :

— Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, büyüyünceye kadar küçükten ve aklı gelinceye veya ayılıncaya kadar deliden; buyurduğu rivayet edîlmişdİr.[714]

Bu hadîsi Tirmİzî müstesna Dörtier'le Ahmed rivayet etmişlerdir. Onu Hâkim sahîhlemİş ve İbni Hibban dahî tahrîc etmiştir.

«Kalem kaldırıldı» cümlesinin mânası: yazıldı da sonra yokj edildi; demek değil: bunlar hakkında esasen böyle bir şey yoktur; demrktir ve kalemin kaldırılması muahazo cdilmiyeceklerindon kinayedir. Yoksa hiç bir şey yazılmıyacak mânâsına değildir. Çünkü onların sevapları yazılacaktır. Böyle olduğu içindir ki kârını zararını seçen bir sabinin müslüman oluşu sahîh ve mu'teber addedilmiştir. Nitekim Peygamber

(S.A.V.) kendilerine hizmetle müşerref olan bir yahûdî çocuğuna İslâmiyet! arzetmiş; çocuk da müslüman olmuş: bunun üzerine Resûlüllah (S.A.A.):

— Bunu cehennemden kurtaran Allah'a hamdoisun; demişlerdir.

Bir kadının Peygamber (S.A.V,)'e bir çocuk arzederek :

— Buna hacc var mı? diye sorduğunu, Fahr-i Kâinat (S.A.V.) 'in cevaben :

— Evet sana da ecir; buyurmuş olduğunu yerinde görmüştük. Bu hususta hadîsler çoktur.

Hadîs imamlarının bu hadîs üzerinde sözleri çoktur.

Hadîs mezkûr üç sınıf insanın mükellef olmadıklarına delildir. Dalarak uyuyanla henüz kârı zararı temyizden âciz sabinin mükellef olmadıklarına icmâ1 vardır. Sabî-İ âkil denilen kârını zararım farkeden sabî hakkında ihtilâf vardır. Hadîs-i Şerif sabiyi büyüyünceye kadar gayrı mes'ul tutmuştur. Bazıları büyümeyi, oruç tutmağa namaz kılmağa gücü. yetecek kadar olmakla sınırlandırmışlardır. İmam Ahmcd'in mezhebi budur, bir takımları on iki yaşına v;m makla, diğerleri bulûğa yaklaşmakla; başkaları baliğ olmakla tahdîd etmişlerdir.

Bulûğ : Erkeklerde ihtilâmla ve meninin çıkması İledir. Bu cihet ittifakidir. Kızlarda ise, bazılarına göre onbeş yaş yâhûd dokuz yaşından sı.m;t avret yerlerinde kıl bitmesi yâhûd uyanık iken şehvetle menî gelmesidir. Maamâfîh bunların hepsi hakkında hilaf vardır.

Deli'ye gelince : Bundan murâd, aklı zail olandır. Bazılarına göre sabî ile sarhoş da bunda dâhildirler. Sarhoşun talâkı ihtilaflıdır. Bu hususta iki kavil vardır :

Birinci kavle göre vâki değildir. Osman; Câbîr, Zeyd ve Ömer b. Abdüîâziz (R. Anhüm) ile seleften bir cemâatin ve İmam Ahmed b. Ranbcl'm mezhebi bu olduğu gibi Zahirîler de buna kaildirler. Delilleri babımızın hadîsi ile :

[715] «Sarhoşken ne söylediğinizi bilmedikçe namaza yaklaşmayınız.»

Ayeti Kerîmesidir. Diyorlar ki: «Âyct-i Kcrîme'dc sarhoşun lafına i'tibâr edilmemiştir, Zîrâ sarhoş ne söylediğini bilmez;

binâenaleyh o mükellef değildir. Çünkü teklifin şartı bilittifak akıldır. Ne söylediğini bilmeyen akıllı sayılamaz.» Bittabi muhalliflcr bunu kabul etmiyorlar.
İkinci kavle güre sarhoşun talakı mu'teber ve vâki'dir. Bu kavil eshab-ı Kirâm'dan: Ali ve İbni Mes'ud (R.Anhümâ) hazerâtından rivayet olun.mu.sl.ur. Mezhep İmamlarından Mâlik, Ebu Hamle vo Şafiî'nin kavilleri de budur. Bu zevatın delilleri de aynen yukarikilcrin istidlal ettikleri âyct-i Kerîme'dİr. Fakat âyeti bunlar şöyle mütâlâa ediyorlar: Namaza sarhoşken yaklaşmak yasak edilmiştir. Mademki yasak edilmiştir; o halde sarhoşlar mükellef demektirler. Çünkü mükellef olmayan bir kimseye şuna yaklaşma, bunu yapma denilemez Bir de sarhoşun talâkı ona bir ceza ve zecir olmak için vâki'dir. Sonra boş olmak boşanmaya terettüb eder. Ve hükmün sebebine bağlık ğı kabîlindendir. Binâenaleyh sebep var mı, müsebbeb de vardır. Buna sarhoşluğun bir tesiri olamaz. Bundan dolayıdır ki Eshâb-ı Kiram, söz hususunda sarhoşu ayık hükmünde kabul etmişler ve: «Bu adam içtİmi sarhoş oluyor; sarhoş oldumu zırvalamaya başlıyor; zirvaladımı da iftira ediyor. Müfterinin cezası ise seksen dayaktır.» de-nıMmlir,
[716] Saîd bin Mansur, Peygamber (S.A.V.) 'den «talâkta kaylüle yoktur. hadîsini tahrîc etmiştir. Bu da sarhoşun talâkın vuku'una delâlet eder.
Bu kavle muhalif olanlardan tbni Hazm-ı Zahirî ile San'anl yuknnki delilleri çürütmeye çalışmışlardır. Biz onların sözlerini burada zikrederek meseleyi daha fazla uzatmaktan sarfı nazar ettik.[717]

«(Ricat Bahsi)»

Ric'at veya Rac'at lügatte: geri dönmek, gerilemek.
Şeriatîe ise : Nikâh miikini devam ettirmek istemek ,yani boşadığı karısına tekrar dönerek aralarındaki eski nikâhı devam ettirmek istemektir. Bunda nikâh tazelemeğe lüzum yoktur.
Ric'atın şartlan vardır ki, talâkı sarih lâfızlarla yâhûd kinaye lâfızların bazıları İle yapmak, mal mukabilinde boşamamak, üç

talâkı tamamlamamış olmak, kadının medhulün biha yani cima' edilmiş olması ric'atm iddet içinde yapılması bu şartlar cümlesindendir. Ric'atır. meşru' olduğunda hilaf yoktur. Çünkü meşru'iyyeti kitap, sünnet ve remâ-i ümmet'le sabittir. Kitaptan delili :

«[718] O kadinlerı ma'ruf vecihle nikâhınızda tutun» âyet-i kerîmesidir.

Sünnetten deli i de babımızın hadisleridir.[719]

1121/925- «İmran b. Husayn radıydllahü anhümâ'ûan rivayet olunduğuna göre kendisine: Bir adam karısını boşayıp da sonra şâhİd ça-> ğirmadan ric'at etse hükmünün ne olacağı sorulmuş; o da :

— Onun hem talâkına hem de ric'atına îşhâd et; demiştir.»[720]

Bu hadisi Ebu Dâvud böyle mevkuf olacak rivayet etmiştir. Senedi sahihtir. Aynı hadîsi Beyhakî şu lâfızlarla tahrîc etmiştir : «İmran b. Husayn'a şâhid çağırmadan karısına ric'at eden kimsenin hükmü sorulmuş; o da:

— Sünnetten gayrı bir şeye istinaden mî? Şİmdî îşhâd ediversin; demiştir.» Taberânî bir rivayette «Hem Allah'a istiğfar eyle» cümlesini ziyâde etmiştir.

Bu hadîs, ric'atin meşru' olduğuna delildir. Ric'atte asıl :

«[721] Kocaları onları iade için en ziyâde hak sahibidirler.» âyeti kerîmesidir. Talâk-ı ric'îde kocanın karısına ric'at etmeğe hakkı olduğu ulemâ'nın ittifakı ile sabittir. Yalnız kadının iddeti içinde bulunması şarttır. Ric'at için kadının veya velîsinin rızası da şart değildir. Yeter ki talâk cimâ'dan sonra vuku' bulsun.

Hadis-i Şerif, Talâk Süresindeki:

«[722] Sizden iki adaletli kimseyi de şâhid çağırın.» âyet-i kerîmesi'nin delâlet ettiği mânâya delâlet etmektedir. Emrin zahiri vücûb ifâde ediyor. İmam. Şafiî'nin eski.mezhebi budur.

Hadîs, Hazretî İmran'm ietihaden söylediği kendi sözü de olabilir: Burada içtihada müsaade vardır. Ancak: «sünnetten

gayrı bir şeye istinaden mi?» diye sorması buna mani gibi görünüyor. Çünkü sahâbi'nin dilinden sünnet itlâk edilirse ondan Peygamber (S.A.V.) 'in sünneti kastedilir; ve hadîs merfu' sayılır. Şu kadar var ki vücûba delâlet etmez çünkü îcabla nedib arasında mülcreddid bir sünnettir.
Ric'at kavli ve fiilî olmak üzere iki kısımdır:
Kavlî Ric'at : «sana ric'at ettim, gibi sözlerle yapılandım. Bunun sahih olduğunda ittifak vardır. Fiilî ric'at cima' gibi bir fiille olur. Bunun c?iz olup olmadığı ihtilaflıdır, İmam Şafiî ile bazılarına göre fiil ile ric'at caiz olmaz; zîrâ fiil zaten talâkla haram olmuştu.
Bir de Teâlâ Hazretleri işhâd'ı zikretmiştir. îşhâd ancak söz üzerine olur. Fakat Şafiî'ye: işhâd vâcib değildir; diye cevap verilmiştir.
Hanefîler'le Cumhur-u ulemâya göre fiilen ric'at caizdir. Fakan onlar da fiil için niyetin şart olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik'c göre fiil iğin niyet .şarttır. Cumhur'a göre niyetsiz de şahindir; çünkü kadın şer'an zevcosidir. Bir adamın karısına dokunması ve sair halleri için niyet etmesi bilicmâ' şart değildir.
Ric'at ettiğini kadına bildirmesine gelince: ekser-i ulemâ'ya göre kadın başka kocaya gitmesin diye kendisine ric'at ettiğini bildirmek vâcibtir. "Hanefîier'e göre vâcib değil -müstehâbtır. Scrnerc-i hilaf şudur: Kocasının ric'at ettiğini bilmeyen kadın başka kocaya gitse ekser-i ulemâ'ya göre nikâh bâtıldır. Kadın ric'at eden kocasına verilir. İmam Mâlik'den bir rivayete göre kadına cima' etmiş olsun olmasın, kadın ikinci kocasına aittir. Delili: İbni Vc/ıb'in Yunus'ta,n onun da İbni Şihâb'âan onun da Saîd b. .cl-Müscyyeb'den rivayet ettiği şu hadistir :
«Karısını boşayıp sonra ona rîc'at eden fakat ric'at ettiğini kendisinden gizliyen; ve böylece karısı iddetini bitirerek başka kocaya varan hakkında sünnet: (O kadına ait elinde hiç bir şey yoktur; kadın evlendiği adamin-(karısı) dır.) şeklinde devam ede gelmiştir.» ancak söylendiğine göre bu hadîsi yalnız İbni Şihâb rivayet etmiştir ki, bu zât Zührî'nin kendisidir. Şu halde onun kendi sözü olmuş olur; ve bittabi hüccet değildir, Cumhur'a da TirmizVnin Semu-retübnü Cündeb'den rivayet ettiği şu hadîs şahiddir:

«Herhangi bir kadını iki kişi alırsa o kadın onların birincisine aittir.»

Dikkat edilecek bir cihet de Teâ!â hazretleri'nin «[723] eğer ıslah-ı hâl etmek isterlerse kocaları Wiei içinde kadınların kendilerine iade edilmesine en müstahik kimselerdir.» âyet-i kerîmesidir. Şayet kadına ric'aL etmekten maksadı geçinmek değilse bu ric'at doğru değildir. Çünkü bunda ne ıslah vardır; ne de Allah'ın emirlerine riayet.
Maamâfih bazıları: ric'at için ıslah-ı hal şart değildir; diyorlar. [724]

1122/926- «Ibni Ömer ılıdıyallahü anhümd'âan rivayet olunduğuna göre-kendisf karısınr boşadiğt zaman Peygamber sallaiîahü aleyhi ve jseîîcm Ömer'e :

—Ona emret dfe kadına müracaat etsin; bjyurmuşlardır.»[725]

Hadîs mütfefekun aleyhtir.

Bu hadîs hakkında dahi yukarıda yeler derecede söz geçti.[726]

«(İlâ, Zihâr Ve Keffaret Babı)»

Nikâhlı bir kadın kocasına dört yoldan biri ile haram olur: Bunlar Talâk, İlâ, Zihar ve Lîân'dır.
Talâkı yukarıda gördük, şimdi sıra İlâ'ya geldi : Çünkü talâka en yakın olan odur. Şöyle ki: Talâk- yeri gelince mubah olur. ilâ da bir cihetle yemin olduğundan moşru'dur. Diğer cihetten bunda zulüm mânâsı vardır*; zîrâ kadının cima' hakkım men'eder. Halbuki Zihâr'la liân'da meşru' bir cihet yoktur. İşte bir cihetle mubah olduğu için İlâ, Zi-hârla Hân'a nisbetle talâka daha yakındır.
îlâ: lügatte: yemin demektir.
Şerialte ise: Karısına dört ay veya daha fazla yaklaşmaktan yeminlete/kidii bir şekilde nefsi menetmektir. Sebebi : Talâk-ı ric'idir.
Şartı : Koçanın ehil, karısının da mahal olması; ve îlâ'nm dört aydan az olmamasıdır.
Rüknü ; «Vallahi sana dört ay yaklaşmıyacağım.» demek veya buna benzer bir şey söylemektir.
Hükmü : Sözünde durup karısına yaklaşmadığı takdirde müddet geçince bir taiâk-ı bâin vâki' olmak; sözünde durmadığı taktirde keffâ-ret veya muallâk olan cezanın lüzumudur.
îlâ'nm da talâk gibi sarih ve kinaye lâfızları vardır.
Sarih sözleri : «Sana yaklaşmam; seninle cima' etmem» gibi niyete ihtiyaç bırakmıyan lâfızlardır.
Kinaye sözleri : «Sana dokunmam, sana gelmem, seninle bir yaşlıkta yatmam» gibi mutlaka niyete muhtaç olan lâfızlardır.
Zıhârla Hân hakkında £.z ileride izahat verilecektir.[727]

1124/927- Âişe radıyallahü anhâ'âan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah sallaiîahü aleyhi ve sellem, kadınlarına îlâ yaptı da (Mariye'yi veya balı kendisine) haram kıldı. Arkasından da haramı helâl yaptı. Ve yemîn için keffâret verdi.»[728]

Bu hadîsi TİrmizI rivayet etmiştir. Kavileri sikadırlar.

Tirmizl bu hadîsin mürsol olan rivayetini mevsul rivayetine tercih etmiştir.
Hâdis-i Şerif, erkeğin karısına yaklaşmamak için yemin edebileceğine delilidir.
Resûlüllah (S.A.V.) 'in îlâ'sma sebeb Uşldl eden hâdise ile haram kıldığı şey hususundaki rivayetler muhteliftir. Bunları şöyle hülâsa edebiliriz:

1— Bu îlâ'ya sebep Hz. Hafsa (R, Anhâ)'mn Peygamber (S.A.V.) tarafından kendisine tevdi' edilen bir sırrı ifşa etmesidir. Sırrın ne olduğu ihtilaflıdır. Bir rivayette Resûlüllah (S.A.V.)'in cariyesi Mariye'yi kendisine haram etmesi mes'elesidir. Peygamber (S.A.V.) bu sırrı Hz. Hafsa'ya söylemiş o da onu Hz. Âişe'ye haber vermiştir. Diğer rivayette, Hafsa'ya söylediği sır bal yemeği kendisine haram etmesidir; Başka bir kavle göre, Hafsa (R. Anhâ)'ya tevdî' buyuruları sır, babasının Hz. Ebu Bekir (R. A./den sonra halîfe olacağıdır.

2— îlâ'nın sebebi: Resûiüllah (S.A.V.)'in gelen bir hodiyyeyi ka-dıniarı arasında taksim etmesi; fakat Zeyneb bintî Cahş (R. Anhâ)'mn kendi nasibine açı olmamasıdır.

3— Kadınlarının Peygamber (S.A.V.)'dcn nafaka istemeleridir. Bunu İmam Müslim'in tahrîc ettiği Câbir hadîsinden anlıyoruz.
Hâsılı Resûl-ü Ekrem (S .V.) 'in îlâ'sına sebeb : üç şeyden biridir..

a) Ya Hz. Hafsa'nm sırrı ifşa etmesi,

b) Ya hcdiyyc tevzii,

c) Yâhud da nafaka talebidir.
Hz. Hafsa'ya.tevdi' buyurulan sır dahî:

a) Ya Marîyye'yi kendisine haram etmesi,

b) Ya bal meselesi,

c) Yâhud hcdiyye tevziinden dolayı canının sıkılmasıdtr.
Musannif merhum şöyle diyor : «Peygamber (S.A.V.)'in güze! ahlâkına, sabr-ü tahammülüne ve lütufkârlığına yakışan, kadınlarından uzaklaşmasına onların hepsinin birden sebeb olmasıdır.»

Hadîsteki, «haram kıldı» ta'birindcn murâd ya cariyesi Mariye yâhud baldır.
Mezkûr bal meselesi : Hz. Zeyneb (R. Aıhd)'mn kendisine hcdiyye edilen bir miktar baldan nevbeti gününde Resûiüllah (S.A.V.)'e ikram etmesi ve bu münasebetle onun yanında biraz fazlaca kaldığı için dîğor zevcelerinin ileri geri söylenmeleridir. Fahr-i Kâinat (S.A.V.)in bundan müteessir olarak bal yemeyi kendine haram ettiğine dâir rivayet vardır.
Hadîs-i şerif, îlâ'ya. delildir. İbni Battal (— 444) buna cezmen hükmetmiştir. Bazıları buna i'tirâz etmiş; ve : «haram kılmanın cimâ'a âid olduğu tasrih edilmiştir. Binâenaleyh kafi bir şey söylemek doğru olamaz demişlerdir. Musannif dahî, «Bu hususta sarih bir nakil bulamadım» diyor.[729]

1124/928- «İbnî Ömer radıyaîlahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki :
— Dört ay geçti mi îlâ'yı yapan boşaymeaya kadar durur. O boşa-madıkça aleyhine talâk vâki' olamaz.»[730]

Bu hadîsi Buharı tahrîc etmiştir.
Hndis-i şerîf :
[731] «kadınlarına îlâ yapanlar için dört ay beklemek vardır» âyeti kerî-mesİ'nin tefsiri gibidir. Ulemâ îlâ'nm bir kaç meselesi hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bu meseleler .şunlardır:
1— Yemin Cumhur-u ulemâya göre eimâ'dan vazgeçmeyi bildiren her yemin lâfziyle olabilir. Bazıları : «Allah'a yapılandan başka mün'-akid olamaz; çünkü Allah'dan başka bir şeye yapılan yemin zaten yemin değildir» diyorlar.
2— îlâ'nın tealiûk ettiği şey, bazılarına güre sarahaten veya kinaye yolu iic cimâ'ı yâhud konuşmayı terketmektir.
Cumhur'a göre ise cimâ'ı sarahaten terketmek zarurîdir. Sırf kadından uzaklaşmak kâfi gelmez. Burada asıl olan:
[732] «karılarına ilâ yapanlar için dört ay beklemek vardır» âyet-i kerî-me'sidir. Bu âyet, îlâ müddetini uzatan câ'ıiliyet

âdetini yıkmak için nâzİl olmuştur. Filhakika câhiliyet devrinde bir adam. karısına iki sene îlâ yapabiliyordu. Teâlâ Hazretleri bunu ibtâl ederek ilâ'yı yapana dört ay mühlet verdi.

3— îlâ'nm müddeti. Cumhur'a ve Hanefler'e göre behemehal dört uy veya fazla olacaktır. Bazılarına göre îlâ için zamanın azı çoğu müsavidir. Bunlar âyet'in yalnız baş tarafı ile istidlal ederlerse de, kendilerine: âyet'te «dört ay» ta'birinin de zikredilmiş olduğu hatırlatılarak cc-vîıp verilmiştir. Zîrâ bu dört ay, mühletin müddetidir; ve borç müddetine benzer. Kadına dönüş ancak dört ay geçtikten sonra olur.

4— Cumhur'a göre müddetin geçmesi talâk değildir. Ashâb-ı Kiramın ekserisi ile Ebu Hanîfc'ye göre dört ay geçti mi, kadın boş olur. Cumhur dört ayın geçmesiyle talâk vâki' olamayacağına âyette ric'atle boşamaya niyet arasında muhayyer bırakılması deliline istidiâl ederler.

5— Kadına dönmek, bazılarına göre cimâ'a muktedir olana cima' ile, muktedir olmayan özürlüye özrünü beyânla olur. Bazıları : Yeminimden döndüm.; demekle olur, demişlerdir. Bir takımları: «ma'zur hakkında dönme niyyetle olur» derler.

6— Karısına dönene kof farelin icabedip etmİy ereği ihtilaflıdır. Cumhura göre keffaret verrjıo'k -vâcibtir; zira ilâ bir yemindir; bu adam yeıninindcn dönmüştür. Binâenaleyh yemin keffareli verecektir. Delilleri:
«Bir kimse bir yemin eder de sonra başkasını ondan daha hayırlı görürse hemen yemininden dolayı keffâret versin de, o hayır oian şeyi yapsın.» hadîs-i .şerifidir. Hanefî-ler'le diğer bazı ulemâ'ya göre ise keffaret lâzım değildir. Çünkü Teâtâ Hazretleri :

[733] «Eğer rücu' ederlerse, şüphe yok ki, Allah pek ziyâde afvedrcidir; acıyıcıdır.» buyurmuştur.[734]

1124/929- «Süleyman b. Yesâr[735] radıyallahü an/ı'den rivayet edilmiştir. Demişlir kî: Resûlülîah salîallahü aleyhi ve sellem'ifi eshabın-dan on küsur kişiye yetiştim. Hepsi mûlîyi

durduruyordu.» [736]

Bu hadîsi ŞâfÎî rivayet etmiştir.
İbni Kcsir'in «cZ - îrşâd» adlı eserinde, İmam Şafiî'nin mezkûr hadisi rivayet ettikten sonra : «Bu sayının en azı on üçtür.» dediği kaydedilmiştir. Bittabi bu sözü ile «on küsur» ta'birini kasdetmiştir. «Hepsi mû'îyi durduruyordu.» demek : ilâ yapanı dört ay bekletiyordu; demektir. Nitekim yine Süleyman b. Yesâr (R.A.)'dan bir basen k;ı t;ırikic rivayet edildiğine göre : «Bizim yetiştiğimizde nâs dör) ay geçti mT İlâyı durdururdu» demiştir. Şu halde kitabımızın hadîsi bununla mukayyeti olmuş ölür. Dûrr Kitini dahî Süheyl b. Ebî Sâlih'den babasının: «Sahâbe'den on iki kişiye ilâ yapanın hükmünü sordum:
— Dört ay geçinceye kadar ona bîr şey yoktur; o zaman artık durdurulur. Karısına dönerse ne alâ. Dönmezse boşar; dediler.» seklinde beyanatta bulunduğu rivayet olunmuştur. İsmdüî, İbni Ömer (R. A.)'-ın : «Her kim karısına îîâ yaparsa, dört ay geçtikten sonra durdurulur. Tâ kî ya boşar, yâhud ona döner; dört ay geçtikten sonra o adam durdurulmadıkça talâk vâki' olmaz» dediğini rivayet eder.
Bu hususta seleften pek çok eserler rivayet edilmiştir. Bunların hepsi dört ay geçtikten sonra mûlîyi durdurmanın lüzumuna delâlet ederler.
Mûlî'nin durdurulmasından murâd: az evvel arzettiğimiz vecihle ondan ya karısına dönmesi, yâhud onu boşamasının İstenmesidir. Cumhura göre mücerret müddet geçmekle talâk vâki1 olmaz. Bir de onlara göre vâki' olan talâk ric'î olur.
Âmme-i Eshâb ile Hanefîler'e göre dört ay geçti mi, talâk kendiliğinden vâki1 olur. Bu talâk ric'î değil, bâindir.[737]

1124/930- «İbni Abbas radıyallahih anhümâ'âan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Câhiliyyet devrinin İlâsı bir sene, İki sene idî. Allah dört ayı (ona) vakit tayın etti. Binâenaleyh dört aydan az olursa îlâ değildir.»[738]

Bu hadîsi Beyhakî tahrîc etmiştir.

Hadîsi İbni Abbas (R. A.)'dan Tabcrdnî dahî tahrîc etmiştir. îmanı Şafiî diyor ki : «Câhiliyyet devrinde araplar üç şeye yemin ederlerdi. Bir rivayette : Talâkı, Zıhârı, ve îlâyı alel ıtlak yaparlardı. Allah Teâlâ ilâ ile Zîharı câhiliyyet devrindeki zevcenin ayrılması mânâsından'şcrîatteki müstakar hükümlü vaziyetlerine nakletti! Talâkın hükmü ise oldujaı gibi kaldı.»
Hadisimiz îlâ müddetinin en az dört ay olduğuna delildir.[739]

«Zıhâr »

Zıhâr, lügatte (zahr) yani sırt kelimesinden alınan bir masdardır. Dargın olan iki kişinin birbirine sırtlarını çevirmelerini ifade eder.
Şerîatte : Karısını veya onun bütün bedeninden kinaye olabilecek bir cüVi'.nü yâhud yarı, çeyrek gibi şayi" bir cüz'ünü (annesi gibi) nikâhı kendisine ebediyyen haram oîan bir kadının bakılması ebediyyen haranı bir yerine benzetmekdir.
Şartı : Kadının kendi karısı olması; erkeğin de keffâret ehlinden bulunmasıdır. Binâenaleyh sabinin ve delinin yâhud ehl-i Kitâb'ın zıhâr-ları sahih değildir. Çünkü bunlar keffâret ehli değildirler.
Rüknü : Zikri geçen teşbihe şâmil olan sözdür.
Hükmü : Keffâret verinceye kadar cimâ'ın ve cimâ'a mukaddime sayılan şeylerin haram olmasıdır.
Keffâret : Tekfirden alınma mübalâğa sîgasıdır. Tekfir örtmek demektir. Günahları örttüğü için keffârete bu isim verilmiştir. Yemin kef-fâreti üç şeyden birini ihtiyar etmek suretiyle verilir. Yani dilerse bir köle azâd eder, isterse on fakiri bir gün doyurur; yâhud onları giydirir. Bunları yapamazsa üç gün arka arkaya oruç tutar.
Zıha," keffâreti : bir köle azadıdır. Bunu yapamadığı takdirde iki ay ara vermeksizin oruç tutar. Buna da kudreti yoksa altmış fakiri bir gün doyurur.
Zıhârın vücûbıınun sebebi : ihtilaflıdır. Hanefller'dcn bazılarına göre zıhârı yapmak ve ondan dönmektir. Diğer bazılarına göre cimâ'a niyet etmektir. Kemâl b. Hümam (788—86:)'a göre tahrîmin sübûtudur. hnnm. Şafii : «Zihâr'ın sebeb-i vücûdu, onu yaptıktan sonra kadını boşayacak kadar bir müddet susmaktır.» der.

Zıhâr'ın meşru'iyyetine sebep : Havle yâhud Huveyle bînti Mâlik b. Sa'lebe kıssayıdır. Havle, Evs b. es-^âmit'in nikâhında imiş. Karı koca ikisi de Ensâr'dan imişbr. Evs (R. A.) cima' etmek istemiş Havle nızı olmamış. Bunun üzerine o da:
«— Sen bana annemin sırtı gibi ol» demiş. îşie îsiâmda ilk zıhâr, bu olmuş. Sonradan Evs (R.A.) yaptığına pişman olmuş. Câlıiliyyet devrinde zıhâr talâk sayılırmiş. Bunu düşünerek Evs (R.A.) :
«- Vallahi zannetmiyorum ki bana haram olmuş olmayas.n» demiş.
«-Vallahi bu talâk değildir» diyerek Resûlüllah (S.A.V.)'c gelmiş ve:
«- Evs beni genç, zengin, mal ve aile sahib* iken aldı. Malımı yiyip gençliğimi bitirdikten; ailem dağılıp yaşım derledikten sonra bana r.hâr yaptı. Şimdi pişman oldu. Acaba onunla ikimizi bir araya getirecek ve beni kurtaracağ.n bir çâre var mı?» demiş. Resûlüllah (S.A.V.):
_ Ona haram olmuşsun buyurmuşlar. Artık kadın Resûlüllah (S.A.V.)'e gidip gelmeğe başlamış Resûl-ü Ekrem kendisine :
— Haran, olmuşsun; dedikçe feryâd eder :
_ İhtiyaç ve sıkıntımı ancak Allah'a şikâyet ederim; küçük çocuklarım var. Bunları ona versem mahvolurlar. Kendim alsam aç kalırlar; der ve :
— Yâ Rabbî şikâyetim sanadır. Allah'ım, Peygamberine vahi indir; dîye yalvanrmış.Nihayet Resûlüllah (S.A.V.)'i eskiden kaplayan hâl kaplamış. Açıldığı zaman :
— Yâ Havle, seninle Evs hakkında Allah Kur'ân indirdi; demiş ve :
«[740] Allah kocası hakkında sana müracaat eden kadının duasını kabul elti...» âyet-i kerîmesini okumuştur.[741]

1125/931- «(Yine) İbnİ Abbas radıyallahü rmVden rivayet edildiğine göre bîr adam karısına zıhâr yapmış; sonra ona cima' etmîş; ve Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'e gelerek :
— Ben onunla keffâref vermezden önce cima' ettim; demiş. Resûlüllah sallallahü aleyhi ve scllcm :

— O halde Allah'ın sana emrettiğini yapmadıkça ona yaklaşma; buyurmuşlardır».[742]

Bu hadisi Dörtler rivayet etmiştir. Tirmizî onu sahîhlemis, Nesaî ise mürsel oluşunu tercih etmiştir. Aynı hadîsi Bezzar başka bir vecih-ten ibnî Abbas'dan rivayet etmi.s; ve ona : «keffâret Ver de bir daha yapma» cümlesini ziyâde etmiştir.
Hadİs-i şerif zıhâr'a doîildir. Mürsel oluşu zarar etmez. Zîrâ bir hadîsin hem mürsel hom mevsııl yollardan rivayet edilmesi illet değil, bilâkis onun kuvvetini arttırır.
Zıhâr'm haram olduğuna ulemâ ittifak halindedirler. Zıhâr esas i'tibâriyle karısını annesinin sırtına benzetmekle yapılır. Ulemâ bunda da ittifak ettikten sonra zıhâra âid bazı mes'eleler hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1— Bir adam karısını annesinin sırtından başka bir uzvuna ben-zol.se ekser-i ulemâ'ya göre yine zıhâr olur. Bazılarına güre kendisine benzetilen uzvun, bakılması haram olan a'zadan olması şarttır.

2— Karısını annesinden başka bir mahrem kadına, meselâ ablasına benzetse bazılarına göre zıhâr olmaz; zîrâ nass anne hakkındadır. Ha-nefîler"le, Şâtfîler'e ve MâlikİIer'e göre, süt cihetinden bile olsa bir mahrem kadına benzetmek zıhâr olur. Çünkü illet ebedî haram oluşudur. Bu ise bütün mahrem kadınlarda vardır; yalnız anneye münhasır değildir.
t mam Mâlik ile Ahr.ıcd'e göre kendisine benzetilen kadının nikâhı ebediyyen haram olmasa bile zıhâr yine vâki'dir. Hattâ tmam-t Ahmcd hayvana benzetmekle bile zıhâr yapılabileceğini söylemiştir.

3— Kâfirin zıhârı : Bazılarına göre vâki'dir; çünkü kitap umumîdir. Hanefîler'Ie diğer bazı ufemâ'ya göre vâki' değildir. Zîrâ, zıhâra keffâret teret'tüb eder; halbuki kâfir keffârete ehil değildir. «Kâfirin zıhârı mün'akid olur» diyenler, onun hakkında oruç tutmak sahih olmı-yacağı için, köie azadı veya fakir doyurmak sureti ile keffâret vereceğine kail olmuşlardır. Fakat bunlara : «Keffâret niyeti ile köle azâd etmek ve fakir doyurmak da birer ibâdettir; halbuki kâfirin ibâdeti sahih

değildir.» diye cevap verilmiştir.

4— Câriyyeyc zıhâr Hanefîler'Ie Şâfiîler'e göre sahîh değildir. Çünkü zıhâr âyeti cariyeye şâmil değildir. İmam Mâlik ve başkaları «sahîhdir; zîrâ âyetteki (kadınlar) sözünde cariyeler de dâhildir.» derler. Şu kadar var ki: «sahîh olur» diyenler câriye hakkında kefâretin neden olacağında ihtilâf etmişlerdir.İmam Mâlik'e göre cariyeye yapılan zıhârda yarım keffâret verileceğini söyleyenler olmuştur.

5— Hadîs-î şerif, keffâret vermeden zıhârla kadına cima' etmenin haram olduğuna delildir. Bu cihet .'.ıtifâkîdir. Keffâret vermezden önce cima' etse ayrı keffâret lâzım gelmez. Es-Salt b. Dinar : «Fukâhâdan on[743] kişiye keffâret vermeden cima' eden zıhârcımn hükmünü sordum. Bir keffâret lâzım g-clir; dediler» diyor. Dört mezhebin imamları da bu hükme kaildirler.
Ibni Ömer (R.A.)'dan burada iki keffâret lâzım geleceği; bunlardan birinin zıhâr, diğerinin cima' için sayılacağı rivayet edilmiştir. Bunun zıddına olarak Zührl ile tbni Cübcyr'âen keffâretin sakıt olduğu rivayet olunmuştur. Zira keffâretin zamanı cimâ'dan önceki vakittir; bu ise geçmiştir. Bunlara da : «Edâ zamanının geçmesi; zimmette sabit olan bir şeyi ıskat etmez. Nitekim namaz ve şâir ibâdetler de Öyledir.» diye cevap verilmiştir.
Cimâ'ın mukaddimeleri hususunda ihtilâf vardır. Bazılarına göre bunların hükmü aynen cimâ'ın hükmü gibidir. Ekser-i ulemâ'mn kavli budur. Diğer bazılarına göre cima1 mukaddimeleri cima' hükmünde değildir, Çünkü (mesîs) den murâd, cimâ'dır; onun mukaddimeleri değildir. Bu sözün onlara şümulü ancak mecaz suretiyle olabilir. Burada mecazı kasd etmek de caiz değildir. Zîrâ hakikatle mecazı bir arada kullanmak lâzım gelir ki, bu caiz değildir.
Hanefîîer'le EvsaVden bir rivayete göre gömlek iterinden istifâde etmek caizdir. Buna mübaşeret derler.[744]

1126/932- «Selemetü'bnü[745] Sahr radıyallahü nnh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Ramazan ayı girdi. Ben karıma

cima' ederim diye korktum da ona zıhâr yaptım. Bİr de bir gece onun bîr tarafı bana açı-lıver'di. Hemen ona yakınlık ettim.- Bunun üzerine Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem bana :

— Bir köle âzâd et; dedi. Ben:

Boynumdan başka hiç bir şeye mâlik değilim; dedim:

— O halde iki ay birbiri ardına oruç tut; buyurdu. Ben :

__ Zâten başıma ne geldi ise oruçtan gelmedi mi? dedim. Resül-ü Ekrem (S.A.V.) :

— Bir farak hurmayı altmış fakire yedir; buyurdular.»[746]

Bu hadisi Nesâi müstesna Dortler'Ie Ahmed rivayet etmiştir. Onu İbnİ Hüzeyme ile İbni Cârûd sahih lemislerdir.

Buharı : Hz. Seleme'nin zıhâr hakkındaki bu hadîsinin sahih olmadığını söylüyor.

Abdülhak bu hindisi Süleyman'la Seleme arasında inkiln" bulunmakla illetiendirmiştir. Çünkü Süleyman Seleme'ye. yetişmemiştir. Bunu Tirmizl, BuharVden nakletmiştîr.

Hadîs-i şerifte bir çok meseleler vardır; ki, bazıları şunlardır:

1— Keffârct hasletlerinin âyette olduğu gibi tertibine delâlet eder. Tcrtib mes'elesi ulemâ arasında ittifakîdir.

2— Gerek âyette, gerekse hadîste (rakabe) lâfzı mutlaktır. Yani imanla kayıtlanmamıştır. (Rakabe: boyun demektir. Ve cüz'ü zikir küllü kasıd kabilinden mecâz-ı mürsel olup bununla erkek ve kadın köle murâd edilir).

Katil âyetî'nde ise (rakabe) mümin olmakla kayıdhdır. Bu sebeple u!emâ ibtilâf etmişlerdir. Ebu Hanîfe ile diğer bir takım ulemâ burada (rakabe)'nin imanla takyîd edilemeyeceğine kaildirler; çünkü katil hâdisesindeki sebeble buradaki sebeb bir değildir. Mes'ele usûl-i Fıkıh mes'elesidir.[747]

İmam Mâlik ile Şafiî «kâfir bir kölenin keffârct için kâfi gelmiyeceğine kail olmuşlardır. Onlara göre sebep muhtelif olmakla beraber zıhâr âyetîndeki mutlak (rakabe) katil âyetindeki mukayyede hamlolunur. Onlar «bunu sünnet de tc'yid ediyor» derler.

Şöyle ki : Suâli soran zât Resûlüllah (S.A.V.)'e elindeki

cariyeden keffâret olup olrmyacağını sormağa geldiği zaman Peygamber (S.. ..V.) cariyeye :

— Allah nerededir? diye sormuş. Câriye :

Göktedir; cevabını vermiş. Resûîüllah (S.A.V.) :

— Ben kİmİm? diye sormuş. Câriye :

__ San Resûlüllahstn; demiş. Bunun üzerine :

— Oyıu âzâd eyle; çünkü o müminedir; buyurmuşlardır, Bu iradîsi Buharı ve başkaları tahrîc etmişlerdir.

îşte Pe gamber (S.A.V.)in cariyeye îman sorup keffârelin sıfat ve sebebini sormaması bir sebeple âzâd olunan her rakabede imanın muteber olduğuna delildir, çünkü «ihtimal mevcud iken bir şeyde soruşturmayı terketmek, o sözü umum mertebesine çıkarır» diyorlar.

Lâkin Ebu Davud'un Ha. Ebu Hürcyro (R, A./den rivayet ettiği bir hadîste şöyle buyuruluyor :

«Yâ Resûlüllah, benim mümin bir câriye borcum var; İlâh...» demiştir, îzzüddin-i Zehebî : «Bu hadîs sahihtir» diyor. Çu halde bu hadiste ŞâfÜier'in müddeâlarına delil yoktur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.)'-in cariyeye imanı sorması, sahibi : «O mü'minedir» dediği içindir.

3— Kusurlu köleden keffâret olup olmıyacağı ihtilaflıdır. Dâvud-U Zahirî (202—270) ile bir cemâate göre olur. Diğer ulemâ «kusurlu köle veya cariyeden keffâret olmaz» derler. Şunlar keffâret için köle azadım kurbana kıyas ederler: zira her ikisine de Allah'a ibadet vardır.

Hanefîler'le Şâfiîler bu mes'elede tafsilâta gitmiş; ve: «bir gözünün görmesi gibi kendisinden beklenen faydayı haleldar etmeyecek kusurları afvedilir; Fakat: îki elinin veya ayağının kesilmesi gibi hiç bir faydası kalmamış veya faydası pek az kalmışsa, ondan keffâret olmaz» demişlerdir.

4— Peygamber (S.A.V.)'in : «o halde birbiri ardına iki ay oruç tut» buyurması orucu ara vermeden birbiri ardınca tutmanın vücûbuna delâlet ediyor. Nitekim âyet de aynı mânâyadır. Oî*»'ç esnasında cima' etmemek de şarttır. Şâyed cima' ederse oruca yenfHen başlar. Kadına gündüz kasten yakınlık ederse bilicmâ' oruca yeniden başlamak îcâbeder. Ebu Hanife ile diğer bazı

ulemâ'ya göre kasden cima' mes'elesinde gece ile gündüzün bir farkı yoktur; hüküm her birdir. Hattâ unutarak cima' etmek bile aynı hükümdedir; oruca yeniden başlamayı îcâbeder. Çünkü delil umumîdir.
İmam Ebu Yusuf (113— -182) ile imam Şafii (150—204)'ye. göre ise ireue.lc.vin kasden yapılan cima' ile unutarak yapılan cima1 zarar etmez. Zîrâ nehyin illeti orucu bozmaktır. Halbuki bu iki nev'i ei-mâ'da oruç ;jozmak yoktur.

5— Suâl sahibi «Boynumdan başka hiç bir şeye mâlik değilim» dedikten sonra Peygamber {S.A.V.pn «O halde OTUÇ tut» İHiynrması âyel-i kerhru'nin delâlet etliği urfîbin a\nına delâlet ediyor. Y;mİ kendisine kct'fâf- 't İc;'ıİH{|f n evvelâ küle â/âdı ile mükelleftir. Şâyrd zamanımızda olduğu tfihi küle. câriye yoksa o zaman oruca tfeeer; ona da iktidarı yoks i altmış fakiri doyurur. Hâsılı tertib vâeibfir.

6— Ger k Kıtr'ân'ın gerekse hadîsin ibareleri aitmiş fakiri doyurmayı tasrih etmektedir. Sanki hu iki ayın her günü iein bir fakir doyurul, uaktır. Acaba bir günde alımıs fakir yerine altmış gün bir fakir du-yursa kifâyv. etmezini? Bu mes'ele de ihtilaflıdır.
İmam Mâlik (93—179) ile Ahmrd b. Ilnnbrî (161—241) İmam Şâfü ve diğer bazılarına göre a'tmı.ş khiyi bir gün doyurmak lûbüd-düı-. Çünkü âyet'in /.âhiri bunu emrediyor. Hanefîier'ie başkalarına göre Iıir fakiri altmış gün doyurmak kâfi geldiği gibi altmış adedini dolduruncaya ';adar bir kaç kişiyi her gün doyurmak da caizdir. Zira doyurulan fakir ertesi gün için yine doyurulmaya müstehaktır.
hnrtm Ahmrd'ûen bu mes'eledc üç kavil rivayet olunmuştur. Funlarm ikisi HaneFîler'Ic Şâliiier'in kavilleri gibi olup üçüncüsü de şudur: Bir fakkden başkasını bulabiiirse her gün o fakiri doyurmak câİz degüdir. Ondan başkasını bulamıyorsa onu günlüğün doyurmak caiz ol.

7— Her fakire ne kadar yiyecek vcriİeceği ihtilaflıdır. Hanefîler'le diğer bazılarına göre vâcib olan: kuru hurma,mısır ve arpadan bir sâ'; buğdaydan yarım sâ1 vermektir.
'mim Şafii'ye göre ise her fakire verilmesi vâcib olan miktar bir pv.LIdür. Müdd, sâ'ın dörtte biridir. Uz. Şafiî müddâsına bâbı--

mzın hadûîindeki: «Bir farak kuru hurmayı altmış fakire yedir» cünlesiyle istidlal ediyor. Bir farak, onbeş veya onaltı sâ' kuru hurma istiâb eden zenbildir, Seleme hadîsinin ekseri rivayetleri böyledir.
Hanefîter'in delili : Hadîsin Abdürrczzak rivayetinde :
«Benî Züreyk'in sadaka memuruna git de söyle. O sadakayı versin; sen de ondan kendin için bir vesak olarak aitmiş fakir doyur.» duyurulmuş elmasıdır. Bir vesak altmış sâ'dır. Farak dahi altı sâ' diye. tefsir edilmiştir. Farak'm bir adı da arak'tır.
Maamâfîh Khv Davud'un bir rıvâ>etine göre arak, otuz sâ'hk bir zenbildir. Ebu Dâvud bu rivayet için: âki hadîsin esah olanı budur» demektedir.
Bıı sıırrllr farak'ıu tefsirinde üe kavil meydana geldiğinden hııam Solü ile bir rivayette İmam Ahmnl b. UanbcVc göre keffâıı.'t acizden dolayı sakıt olamaz. Çünkü Ebu Davud'un Huveyic binti Mâ-lik'ten rivayet ettiği hadiste «Huveyle :
— Kocam Evs b. es-Samit bana zıhâr yaph; ilâh...; deyince Resû-lüllah (S.A.V.) kendisine :
— Bir kÖle âzâd etsin; buyurmuş; Huveyle: __ Onu bulamaz; demiş. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :
— İki ay aralıksız oruç tutsun; buyurmuşlar; Huveyle: __ O yaşlı bir ihtiyardır; oruca takati yoktur; mukabelesinde bulunmuş; Resûl-İ zî-şân (S.A.V.) :
— Altmış fakiri doyursun; buyurmuşlar. Huveyle :
Onun yanında tasadduk edecek bir şey yoktur; demiş. Nihayet:
Ona hır arak ile ben yardım edeceğim; buyurmuşlardır.» Eğor aciz sebebiyle sakıt olsaydı. Resûlüllah (S.A.V.) kendinden ona yardım vermezdi.
İkinci rivayete göre İmam Ahmrd ile bir cemâat aciz sebebiyle keffâretin sakıt olacağına kail olmuşlardır. Bazıları: «acizle Ramazan gününde cima1 sebebiyle vâcib olan keffâret sakıt olur; sair kef-fâretler sakıt olmaz. Çünkü Peygamber (S.A.V.) Ramazan .îününrîe eimâ' eden zâta keffaretinden yemesini ve çoluk çocuğuna yedirmesini emir buyurdular. Halbuki bir kimse kendi keffâretini alamaz. Şu hatde ondan keffâretin sakıt olduğu anlaşılıyor» dediler.
Diğer ulemâ diyorlar ki: «O zâta kendi keffâretini almak, kendisi

keffâret vermekten aciz kaldığı ve onun nâmına keffâreti başkası verdiği içindir. Bu caizdir.» Ramazan gününde yapılan cimâ'ın keffâreti hususunda İmam Ahmrd'in mezhebi budur. Sair keffâretler hakkında ondan iki rivayet vardır.

9— Hat tabî diyor ki : «Bu hadîs, mukayyed zıhâr'm mutlak zıhâr gibi olduğuna delâlet ediyor.» Mukayyed zıhâr, karısına muay,-yen bir müddet için zıhâr yaparak o müddet gelmeden kadına cima etmektir. Bu müddet zarfında sözünde durur da yemininden dönmezso mes'ele ihtilaflıdır. İmam Mâlik ile İbni Ebi Leylâ (74—148) ya göre bir adam karısına : «Sen bu geceye kadar bana annemin sırtı gibisin» dese, o kadına yaklaşmasa bile keffâreti lâzım gelir.
Ekser-i ulemâ'ya göre ise yaklaşmadığı taktirde bir şey lâzım, gelmez.
Muvakkat zıhâr hakkında İmam Şafii'nin de iki kavli vardır. Bunlardan birine, göre muvakkat zıhâr, zıhâr değildir.[748]

«Liâim Babı»

Liâp: Hayırdan, uzaklaştırmak, lanet etmek mânâsına gelen bir mastardır. îftiâl babından semâî olarak gelmiştir.
Şerîatte ise: Hususî bir sebcb ve hususî bir sıfatla karı koca arasında cereyan eden lâ'netleşmedîr. Hususî lâ'netleşmcden murâd' bu bâbta görüleceği gibi: yeminlerle te'kîd, Allah'ın gadab ve lâ'neüyle tevsik edilen şehâdetlerdir. ki, bunlar erkek hakkında hadd-i kazîf[749], kadın hakkında hadd-i zina yerini tutarlar.
Liâ'mn şartı : Nikâhın kâim olmasıdır.
Sebebi : Karısını hadd îcabedecek bir sözle suçlandırmaktır.
Rüknü : Ma'ruf lâfızlardır.
Hükmü : Hân yapıldıktan sonra kadının haram olmasıdır. Talâka ehil olan liâna da ehildir.[750]

1127/933- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Filân, Peygamber (S.A.V.)'e sordu :

— Yâ Resûlallah, ne dersin birimiz karısını kötülük yaparken bulsa ne yapmalıdır? Konuşsa pek büyük bir şey hakkında lâf etmiş; sussa yine böyle bîr şey hakkında susmuş olur; dedi. Resûlüllah (S.A.V.) ona cevab vermedi. Bundan bir müddet sonra o adam gelerek :

— Sana sordujum şey gerçekten başıma geldi; dedi. Bunun üzerine Allah Nûr süresindeki âyetleri indirdi, ve Resûlüllah (S.A.V.) onları kendisine okudu; ona va'zeffî, hatırlatmada bulundu. Ona, dünya azabının âhiret azabından ehven oHuğunu da hatırlattı. Adam :

— Hayır, seni hak (din) ile gönderen (Allah') a yemin olsun kî, ben onun hakkında yalan söylemedim; dedi. Sonra Peygamber (S.A.V.) kadını çağırdı.' Ona da aynı şekilde nasihat etti. Kadın :

— Hayır, seni hak (din) ile gönderen Allah'a yemin ederim ki bu adam gerçekten yalancıdır; dedi. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) erkekten (işe) başladı ve erkek Allah'a dört defa şehâdet getirdi. Sonra (bu işi) kadına tekrarlattı. En sonunda aralarını ayırdı.»[751]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.

Hadîs-i şerifteki «filân» dan murâd : ekseri rivayetlere göre Uvey-mir-i Aclânî'dir.

Nûr süresindeki âyetler şunlardır :

«Kanlarına[752] zini isnadında bulunup da kendilerinden başka şâhîdleri olmayanlardan her birinin şehâdeti : «Billahi ben dosdoğru söyleyenlerdenim.» diye dört defa şehâdet etmektir. Besincide ; Eğer yalancıfar-dansa Allah'ın Jâ'nctinin kendi üzerine olmasını söyîiyecekfir. Kadından da azabı, dört defa : «BîllâhÎ bu adam muhakkak yalancılardandır» diye şehâdet etmesi defeder. Beşincide : Eğer bu adam doğru söyliyen-lerdense Allah'ın gadâbının kendi üzerine olmasını soyliyecektir.»

Ekscr-i rivayete göre mezkûr âyetlerin inmesine sebeb. Hilâl b. Ümeyye ile karısının kıssasidir. Bu kıssa UveymÎr-İ Aclâni kıssasından evvel cereyan etmiş olup tafsilâtı şudur : İbni Abbas

(R. A.)'(hm rivayet nlunduĞınıa göre Hilâl b. Ümeyye tarlasından geceleyin gelmiş, lîir de baksn. karısının yanında bir erkek var. Bunu iyice gözleri ile görüp kulakları ile şamatayı duymuş. Fakat sabah oluncaya kadar ona dil uzatmamış. Sabah olunca, Peygamber (S.A.V.}'e giderek hâlini arz-etmiş ve :

— Yâ Resûlallah, ben geceleyin evime geldim; fak.ıt ailemin yanında bir adam buldum; olup biteni gözümle gördüm; kulağımla işittim; denıis. ResûlüIIah (S.A.V.) İm haberi pek çirkin bulmuş ve kendisine pek dokunmuş. Derken yukanki âyetler nazil olmuş. Fahr-i Kâinat (S.A.V.)'-«fen vahi hâil geçince Hz, Hilâl'e :

— Müjde ya Hilâl, hakikaten Allah sana bir ferahlık ve kurtuluş yolu hâlketti; demiş. Hilâl :

— Ben zaten Rabbîmden bunu bekliyordum; mukah' iesinde bulunmuş. Hâdelıû Resûlüllah {S.A.V.) :

— Kadına haber gönderin; demiş. Göndermişler ve kadın gelmiş. Peygamber (S.A.V.) ayeti ona da okumuş ve kocası ile her ikie nasihatlerde bulunmuş; kendilerine âhİret azâbmm dünya azabından daha siddcfli olduğunu haber vermiş. Hilâl :

— Vallahi ben onun hakkında doğruyu söyledim; demiş. Kadın :

— Yalan scyledin; mtıkabeles'tıde bulunmuş. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.):

— Aralarında Hân yapın; buyurmuş. Arkasından Hilâl dört defa :

— Billahi b(m doğru söyliyenlerdenim; diye şehâdet etmiş; sıra beİneiye gelince kendisine :

— Allah'dan kork, çünkü dünya azâbt, âhiret azabından ehvendir; bu şeh.idet muciblir; yani sana azabı îcâbeder; demişler. HMâ! :

— Vallahi Cenâb-ı Hak onun sebebiyle dayak vurdurmadığı gibi âzâb da etmez; diyerek besinci defa dahî sehâdelte bulunmuş; ve ;

— Eğer bu kadına yaptığım zina İsnadında yalanolardansam Allah'ın lâ'neli üzerime olsun; demîs.

Bundan sonra kadına sıra gelmiş. Ona:

— Sen de şehâdet et; demişler. O da dört defa :

— Billahi bu adam yalancı'ardandır; diye şehâdet elmiş. Beşinciye sıra gelince kendisine : :

— Allah'tan kork, çünkü dünya azabı âhîret azabından ehvendir; şüphe yok ki, bu şehâdei sana azabı icâbedecek olan mucibedir; demişler. O zaman katim bir parça duraklamış; fakat sonra kendini luparlıyarak ;

— Vallahi ben kavmimi kepaze etmem; diyerek beşinci şehâd Uni yapmış ve :

— Eğer bu adam bana isnâd ettiği mes'elede doğru söylîyenlerdense Allah'ın gazabı benîm üzerime olsun; demiştir.

Bunu müteâkib Resûlüllah (S.A.V.) de onların aralarını ayırmış; ve bu kadının doğuracağı roruihm baba adi ile çağınlmamasını emretmiş; kadına ve çocukuna kimsenin bir isnadda bulunmamasına hüküm buyurmuş. Bunlara kim fiil uzafırsa ona hadd vurulacağını i'lân etmiş. Kan koca boşanma ve öH'ım p;ibi bir sebeple birbirinden ayrılmadıkları için kadına nafaka ve mesken verdirmemiş. Doğacak çocuk hakkında da :

— Eğer kadın çocuku, kumral dar çantih, kanbur, çıkık butlu, ince baldırtı doğurursa çocuk Hilâl'den; yok kül renkli, kıvırcık sanlı, kaim baldırlı, tombul ktclı doğurursa isnadda bulunulan kimsedendir; buyurmuş. Neticede kadın kül renkli kıvırcık saçlı yani müüeheme benzer bir çocuk doğurmuş. Resûlüllah {S.A.V,) :

— Eğer şu yeminler olmasa idi ben bu kadına yapacağımı bildirdim; buyurmuşlar.

îkrutıc (-- İO5)'nin beyânına göre bu çocuk büyüdükte Mısır'a vali olmuş; fakat baba adı ile çaKırıhnıyıırmıis. Hilâl b. Ümeyye îslâmda ilk liân yapan zâMır.

Hilâl kıssasına âid rivayetleri: Bahan, Muslini, F.bu İM'tvıol, AV-.svü ve diğer zevâi rivayet etmişlerdir.

Babımızın hadisi Uveymîr kıssasına aittir. Bu kıssanın müllehemi de Şerik b. Sehmâ'dır. Kıssanın hulâsası da şudur:

Uveymir b. el-Harsî Aclânî, karısının Şerîk b. Sehmâ ile zina etti-tiğirti Resûlüllah (S.A.V.)'e ihbarda bulunmuş. Karısı hâmile bulunuyormuş. Uveymir çocuğun kendisinden olmadığını iddia etmiş; Peygamber (S.A.V.) de karısı i!e onlara Hân yaptırmış. Sonra kadın Şerike benzer bir çocuk doğurmuş; bunu görenler o

güne kadar Uveymİr'i iftira etmekle suçlandırdıklarına pişman olarak kendisini ma'zur görmüşler. Doğan çocuk iki sene yaşamış, az sonra annesi de ölmüş. Bu hâdiseden sonra Şerik, halkın tamamiyle gözünden düşmüş.
» Hilâl ve Uveymir kıssaları hadîs imamlannca iki ayrı vak'a olarak kabul edilirse de Fukâhadan Kemal b. Hümâm (788 — 861) iki vak'amn bir olmasından şüphe etmektedir.
Sadedinde bulunduğumuz Hadîs-i Şerif bir çok mes'elelere şâmildir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1— Peygamber (S.A.V.) 'in Uveymir (R.A.) 'a cevap vermemesi ulema arasında ayrıca bir moa'ele teşkil etmiştir Ebu Dâvud (202 — 275) 'un rivayetinde Resûlüllah (S.A.V.)'in mes’eleleri düşündüğü, zikredilmektedir. Hattâbî, bundan muradın sorana lüzumu olmıyan mes'eleler olduğunu söyler.
İmam Şafiî diyor ki: «Vahyin nazil olduğu devirde, hakkında bir hüküm inmemiş bulunan mes'eleleri sormak, müslümanları meşakkate dûçâr eden bir hüküm inmesine sebebolur endişesiyle yasak edilmiştir. Nitekim Teâlâ Hazretleri :

a) «Bir çok şeyleri sormayın.»[753] buyurmaktadır. Sahih bir hadîste dahî :
«İnsanların en ziyâde günahkâr olanı, haram olmayan bir şeyi sorup da onun sorması sebebiyle o şey haram kılınan kimsedir», fauyurulmaktadır.»
Hattabî (319 — 388) şöyle diyor: «Sual sormayı Allah'ın Kitabında iki şekilde bulduk: Birisi, din babında kendisine ihtiyaç messeden bir şeyi îzâh etmek ve öğretmesini istiyerek sormak; Uincisi de zorluk ve kıl güçlük çıkarmak içindir. Bunlardan birinci ricv'i Kitâbullah mübâh mış; or.u emretmiş ve ona cevap vererek :

b) «Ehl-i ztkre soruverin..»[754]

c) «Senden önceki Kİtâbı okuyanlara bir sorun..»[755] buyurmuş; ve şu âyetlerde de Teâlâ Hazretler! cevap vermiştir.

d) «Sana hilâllerden sual soruyorlar»

«Sana hayızh kadınlardan sual soruyorlar..» Başka bir nev'i e hakkında da:

f) «Sana ruh hakkında sual soruyorlar. Ruh Rabbimin işidir; de.»

g) «Sana kıyametin ne zaman kopacağı hakkında sual soruyorlar. Sen ne bileceksin onu...»
Bu gûnâ suallerin hepsi mekruhtur. Eğer cevabı hakkında sükût edilmişse bu ancak soranı menetmek ve onu azarlamak içindir. Cevab verilmişse o da ceza ve tekdir içindir.

2— Hadîsteki «erkekten başladı» ifâdesinden liâna erkekten başlanacağı anlaşılıyor. Nitekim cumhur-u ulemâ'nın kavli de budur. Delilleri: Resûlüllah (S.A.V.) 'in Hiiâl'e:
«Beyyineyi getir yoksa sırtına hadd vurulacak..» buyurmuş olmasıdır. Krkekten başlaması ondan dayak yemeyi defi irindir. Kadından başlasa henüz sübûl bulmamış bir şeyi dvf etmiş olur.
Ebû Hanlfcyo göre liân'a kadından da başlanabilir. Çünkü âyet-î Kerîme erkekten başlamanın lâzım olduğuna delâlet etmiyor. Âyetteki atıf (vav) İle yapılmıştır. (Vav) ise mücerred cemi yani bir araya to|)lamak içindir. Tertip iktizâ etmez.

3— «Sonra aralarını ayırdı» ibaresi, Hânda karı ile kocanın birbirlerinden ayrılmasının ancak hâkimin ayırmasiyle olacağına delildir. Hanefîler'le diğer bir çok ulemâ'nın mezhebi de budur. Cumhur ise ayrılmanın bizzat Hânla olduğuna kaildirler. Yalnız erkek İiânı yapar da kadın yapmazsa ayrılmanın yine tahakkuk edip otmiyeceği ihtilaflıdır. İmam Şafii'yo göre ayrılma tahakkuk eder. İmam Ahmrd b. HanbrVo göre etmez ayrılma için iki tarafın Hânı şarttır. Mâlikiler'in meşhur kavli-de budur. ZâhÎrüer dahî aynı kavle zâhihdirler. Bunlar Sahih-i Müslim'in bir rivayetine göre Hânın ayırma sayılmış olması ile istidlal ederler. Ve derler ki : «Eğer liân yapanların birbirinden ayrılması mutlaka bir hükme muhtaç ise buradaki hüküm en büyük hâkim demek olan Peygamber (S.A.V.) tarafından tenfîz edilmişti". Hadîsdeki «aralarını ayırdı» cümlesinin mânâsı ise bu ayırma hükmünü meydana çıkarmak ve şeriatın bu bâbta bu hükmü vermiş olduğunu beyândır. Yoksa karı koca arasındaki ayrıhşma bununla tahakkuk etmez.»
Cumhur nâmına aşağıdaki hadîslerle de istidlal olunuyor: Ebu Dâ-vud, Sehl b. Sa'd dan şu hadîsi tahric etmiştir:

«Sehl: Hân yapanlar hakkında sünnet, araları ayrılmak suretiyle «Jevamadegelmisfir. Sonra ebedîyyen bir araya gelemezler; demiştir.» aynı hadisi az farkla BryhakVdc tahric etmiştir.
«Ali ve İbnî Mes'ud'dan rivayet olunduğuna göre : liân yapanlar arasında sünnet, ebedîyyen bir araya gelmemeleri suretinde devam etmiştir; demişlerdir.»
«Ömer'den rivayet edildğîne göre: liân yapanların araları akılır; bir daha ebediyyen bîr araya gelmezler.»
Naklî delillerin körü körüne zahirine saplanıp kalmayı Kendilerine âdeta şiar edinen Zâhiriler'in nasıl olup da bu hadislerle Hânda ayrılığın, hâlsimin ayırmasiyle değil.nefs-i Hânla olduğuna isti(ilâl ettiklerine akıl erdirmek güçtür. Bizce kendileri için delil getirdikleri bu hadîslerin hiç biri onlara değil, bilâkis muhaliflerine delildir. Çünkü bu hadîslerin 7âhirieri Hânın ayrılık ifâde ettiğini değil bilâkis onun ayrılık demek < İmadığını, ayrılığın sübût bulması için Hancıları bir ayıran lâzım olduğunu gösteriyor.

4— Liân suretiyle vuku" bulan ayrılığın talâk mı yoksa fesih mi olduğu ihtilaflıdır. İmam Şafii, Ahmcd b. IJanbcl ve diğer bazı zevat onun fesih olduğuna kaildirler. Delilleri Hân'ın müebbed hörrnet icâbetmesidir. Bu cihetten o radâ' yani süt kardeşlik doîayısiyle ayrılmaya benzer. Çünkü radâ'daki ayrılma ebedidir.
Ebu. Hamfr. ile Muhammedi göre liân suretiyle vâki' olan ayrılma bir talâk-ı banidir. Ebû Yusuf'a göre ise ebedî hormettİr.
Hancfîler'in deiîli: Liân'ın ancak zevceye yapılmasıdır. Şu halde o nikâhın nhkâmmdandir; ve talâktır. Fakat fesih öyle değildir. Zîrâ fe-:-ih nikâhın olduğu eibi nikâhdan başkalarının ahkâmından da olabilir. Meselâ kusur sebebiyle satışı bozmak fesihtir.

5— Liândan sonra erkek yalan söylediğini ikrar ile kendini tekzî-İM't.sc karısı İmanı A'z(tm*'A'g'ön> kendisine helâl olur. Hû ki b. cl-Mü-srın/cJ/m mezhebi de budur. Hattâ İbm Müscyyrb: «liân yapan er-Uok kendisini tekzib ederse o kadına tâlib olanlardan biri olmuş olur.-? demiştir. İbni Cübcıjr ise: iddet iqindc iken kocasına iade edilir; dıyorJmam 'Şafiî i!e AhmccVc j^öre kadın o adama ebediyyen haram olur.

6— Hilâl b. Umeyye hadisinde Hilâlin, karısına Hz. Peygamber (S.A.V.) 'in huzurunda Şerik b. Schmâ' ile zina isnadında bulunduğu zikredilmektedir. Hadîsi Kim Dûvtıd ve başkaları rivayet etmişlerdir. Mezkûr hadîs.hakkında Hat tabî şöyle diyor: «Bu hadisteki fıkıh: Bir adam karısına muayyen bir şahısla zina sucu isnad eder de sonra lâneüeşirlerse. liâmn kendisinden hadd-i iskât etmesidir. Kendisine zina isnad edilen adam dolayısıyle zikredilmiş olur, ki buıv.tn hükmü mu'teber değildir. Çünkü Peygamber {S.A.V.), Hilâl b-. Umcyye'ye: «Hüccetini getir; yoksa sırtına hadd vurulacak» diüıi.sii. Kan koca lânctiestiktcn sonra ise Hilâl'e hadd vurmamıştır.
Şerikin kendisini affettiği de hiç bir rivayette görülmemiştir. Şu halde anlaşılıyor ki ona lâzım gelen hadd Mânla sakıt olmuştur.» Bahsimizin başında: «Liân erkek" hakkında hadd-İ kazîf yerini tutar.» dememizin: mânâsı budur. Çünkü zina isnadında bulunan kimse, kendinden zararı defetmek için karısının kiminle zina ettiğini söylemek mecburiyetindedir. Yoksa başkasına zarar getirmek niyeti ile kasden isnadda bulunmuş değildir. İmam Şafiî'ye göre hadd ancak karısı ile zina eden adamın ismini söylediği zaman sakıt olur. İsmini söyleıezse kendisine hadd vurulur. İmam A'zam'a göre zina isnad edene hadd lâzımdır. Bunu zina isnad ettiği adam istiyecektir. İmam Mâlik'e göre erkeğe hadd vurulur; kadına ise liân yapılır.[756]

1128/934- (Yine) ondan - radıydlldhü anh - rivayet edildiğine göre Resûlüllah sallallahil aleyhi ve sellem lânetleşenlere :
— Hesabınız Allah'a aittir; biriniz yalancısınız senin İçin O kadın (' almaya) bir çare yoktur; buyurmuş; Nâm yapan, adam :
— Ya Resûlallah ya (ona verdiğim) malım ne olacak? demiş. Resûlüllah (S.A.V.):
— Eğer onun hakkında doğru söyledi isen o mal kadının kendine helâl kıldığın fercine mukabildir. Şayet o-nun hakkında yalan söyledi isen, onu kendisinden almak senin için daha imkânsızdır; buyurmuşlardır.»[757]

Hadis müttefekun aleyh'tir.

«Mahm ne olacak» cümlesinden murâd: kadına verdiği mehirdir. Onu geri alıp alamıyacağını anlamak istemiştir..
Hadîs-i Şerîf, lânetleşen karı kocanın birbirlerinden ayrılacaklarına delildir. Bunlardan birinin yüzde yüz yalan söylediği, onun hesabını Allch'm göreceği, kadına verilen mehirden hiç bir şey geri alınamiya-cağı da bu hadîsin işaret ettiği ahkâmdandır. Çünkü kazfi yapan koca bunda sâdık ise, kadın o mehri o güne kadar kocasını» kendisine helâl kıldığı cima' mukabilinde haketmiştir. Kocası yalan söylemişse kadın yine hak etmiştir. Bu suretle onu kadından geri almak daha da imkânsızdır. Çünkü hakkında yalan söylemekle kocası kadına zulüm etmiştir. Bundan sonra bir de verdiğini geri almağa kalkmak nasıl doğru lbili olabilir.[758]

1129/935- «Enes, radıyallahü anh'öen rivayet olunduğuna göre Peygamber sallallahil aleyhi ve sellem:
— Kadını gözetleyin! Eğer çocuğu ak pak (bîr kusursuz) doğurursa o çocuk kocaşındandır. Şayet onu sürmeli gözlü, kısa boylu doğurursa kendisine isnadda bulunduğu şahıstandır; buyurmuşlardır.»[759]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Buharı ile Müslim'in diğer bir rivayetinde: «Kadın çirkin vasıflı bir çocuk dünyaya getirdi» deniliyor.
Bu bâbtaki.hadislerde doğan çocuk çeşitli sıfatlarla vasıflanmıştır. Meselâ Nesâî'nin rivayetine göre Peygamber (S.A.V.) kadının rahmindeki ceninin sıfatlarını saydıktan sonra:
«Yâ Rab! Beyân et» demiş; kadın da kocasının itham ettiği adama benzeyen bir çocuk doğurmuştur.
Hadîs-i Şerîf, hâmile kadına liân yapılabileceğine; doğuruncaya kadar beklemeye lüzum olmadığına delildir. Cumhur-u ulemâ'nın mezhebi de budur,
Hanefîler'den îmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve bir rivayette îmam A'zam Ebu Hanîfe ile ulemâ'dan h\r cemaata ve İmam Ah-med b. Hanbel'e göre hamileye liân yapı'.amaz. Çünkü kadım gebe gibi gösteren hâl bir şişkinlik de olabilir;

binâenaleyh mücerred zan üzerine liân yapılamaz.
Bu hadîs Hân esnasında erkek, anne rahmindeki çocuğu «benden değildir» diye nefî etmese bile Hânla o çocuğun bu adamdan olmadığına hüküm edileceğine delâlet eder. Zahirîlerin mezhebi budur. Bazı Mâlikîler'le HanbelîlerV göre hamileye liân ancak erkemin Hân esnasında: -rr:ru.tiuıı benden değildir» demesi ile caiz olur. Onlarca çocuğu henüz rl*»^iîi;ıd.in nefyetmek sahihtir; bu takdirde liân dudumdan sonra yapılır. Delilleri: imam Mâlik'in Nâfi' vasitasiyle İbnİ Ömer (R.A.) 'den tahric ettiği bir hadîstir. Mezkûr hadise göre Peygamber (S.A.V.) bir adamla hamile olan karısı arasında liân yapmış; doğacak çocuku nef-\. firn'k karı kocanın arasını ay ı'mıs ve çocuğu annesine ilhak etmislir.
F.hıı Hrntıfc'yo göre henüz doğmamış çocuğu nefyetmek ve onun için liân yapmak sahih değildir; binâenaleyh hamile iken liân yapılsa da sonra doğursa çocuk kocasmmdır; hiç bir şekikyc nefî edilemez. Çünkü liân ancak karı koca arasında cereyan eder. Bu çocuk liân esnafında yani nikâh meveud iken anne karnında idi.
f]a:lisimiz kıyafel ilmiyle amelin caiz olacağına d.ı işaret ediyorsa da Peygamber (S.A.V.) bununla gen k nefî gerekse ishal cihetinde n hüküm veriirrıiyeeefîini; «Eğer şu yeminler olmasaydı ben bu kadına yapacağımı bilirdim» hâdîsiyle beyân buyurmuştur.[760]

1130/936- «İbni Abbas radnjaîlahü anhümâ'dan rivayet edildiğine göre Resûlüllah sallalkthîi aleyhi ve selle m bir adama, beşinci şeha-deti yaparken elini Hancının ağzına koymasını emretmiş; ve :

— Çünkü bu şehâdet mucibedir; buyurmuşlardır.»[761]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Nesaî rivayet etmişlerdir. Ricali sikadırlar.
Hâdîs-i Şerif, liân esnasında yalan yere yemin eder endişesiyle yemini yasak etme hususunda mübalâğa göstermenin hâkime meşru' olduğuna delildir. Zîrâ Peygamber (S.A.V.) evvelâ sözle

va'zu nasihatte bulunarak men'etmiş; sonra da burada görüldüğü veeihle fi'Ien yasak etmiştir. Kadının ağzına eî koymayı ise kimseye emretmediği anlaşılıyor. Yalnız Râfiî (—627)'nin ifâdesi buna dâir bir îhâmda bulunmaktadır.
«Çünkü bu şehâdet mucibedir» cümlesinden murâd: Çünkü bu şehâdet karı kocanın ayrılmasını yâhud yalan söyliyenin «;âb görmesini îcâbeder; demektir. Bu cümle iîe hadîs, beşinci lâ'netin vâ-cib olduğuna delâlet etmektedir.
Yemin ettirmenin keyfiyetine gelince: Bu hususta Hâkim ve Bnf7ıak':\bn\ Abbas (R.A.) "dan Hilâl b. Ümeyye'ye yemin verdirme hususunda Resulüliah (S.A.V.) "in ona :
«Kendinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki ben doğrucuyum, diye yemin et» dediğini, bunu dürt defa tekrarladığını rivayet etmişlerdir. Bu hadis uzundur. Hâkim onun iğin: «Buharı nin şartı üzere sahihtir» demiştir.[762]

1131/937- «Sohl b. Sa'd radnjaîlahü anh'den liân yapan karı kocanın kıssası hakkında rivayet olunmuştur. Demiştir ki:
— Karı koca lânetleşmeyi bitirince, kocası :
— Bu kadını nikâhımda tutsam, onun hakkında yalan söylemiş olurum ya Resûlüllah; dedi. Müteakiben kadım Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem kendisine emretmeden üç defa boşadı.»[763]

Bu hadis müttefekun aleyh'tir.
Hadîs-i Şerif hakkında yukarıda söz geçmiştir. Bu hadîs hususunda Sahihe-ıpı'de şu ma'lûmât verilmiştir: Uveymir-i Aclânî, Âsim b. Adiyy'e :
— Ne dersin? Bir adam karısının yanında bîr erkek bulursa onu Öldürürde sîz de öldüreni mi Öldürürsünüz yoksa ne yapar? Şunu benim İçin Resûlüllah (S.A.V.)'e soruver; demiş. Oda sormuş: Resülülîah (S.A.V.) bu sualleri hoş karşılamamış: ayıplamış. Hattâ Resûlüllah (S. A. V.) 'den işittikleri Âsım'ın gücüne bile gii/niş. Sonra mes'cleyi Peygamber (S.A.V.)e Uveymir'in kendisi sormuş. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Seninle zevcen hakkında (âyet) indi. Haydi git onu getir;

demiş. Ve neticede lâ'netlejilişler.Lânetleşmeyi bitirdikten sonra Uveymir:
Bu kadını nikâhımda tutsam, ben onun hakkında yalan söyledim;...; demiş.
Zührî : «B'iı vak'a lânetleşmelere yol olmuştur» diyor. Sehl (R.A.) mezkûr kadının hâmile olduğunu ve sonraları doğurduğu çocuğun anesinin adı ile çağırıldığını söylüyor.
Ulemâ Hân âyetlerinin Hilâl b. Ümeyye ile karısı hakkında mı yoksa Uveymîr hakkında veya hor ikisi hakkında birden mi nazil olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Nevevî her ikisi hakkında indirildiğine taraftar olmuştur.[764]

1132/938- «İbni Abbas radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna UÖre Peygamber saîlallahü aleyhi ve sellem'e bir adam gelerek:
— Karım hiç bir yoklayanın elini reddetmiyor; demiş. Resûlüllah (S.A.V.):
— Onu uzaklaştır; buyurmuş. Adam:
— Nefsimin onu takİbedoceğinlen korkarım; demiş. Resûlüllah (S. A.V.):
— O halde ondan istifade et; buyurmuştur.»
Bu hadîsi Ebu : âvud ile TIrmİzt ve Bezzar rivayet etmişlerdir. Hâvileri sikadır.
Nesai onu (yine) Ibnî Abbas (R.A.) 'dan gelen başka bir yoldan şu lâfızlarla tahrîc etmiştir: «Resûlüllar (S.A.V.):
— Onu boşa; demiş. Adam :
— Onun ayrılığına sabredemem; mukabelesinde bulunmuş. Peygamber (S.A.V.):
— O halde onu nikâhında tut; buyurmuşlardır.»[765]

İmam Ncvcvî (631 — 676) bu hadîse alelıtlak «sahih» diyivermiştir. Halbuki İbni'l-Ccvzı (508 — 597) İmam Ahmcd'in: «Bmbâb-ta Peygamber (S.A.V.) 'den hiç bir şey sabit olmuyor: Bu hadîsin aslı yoktur» dediğini rivayet etmiştir. tbni'l-Ccvzi, imam Ahmcd'in bu sözünü ele alarak hadîsi mevz saymıştır. Halbuki kendisi hadîsi sa-hîh isnadla rivayet etmiştir.

Ulemâ: «Karım hiç bir yoklayanın elini reddetmiyor» ifâdesinin tefsirinde ikiye ayrılmışlardır:

1— Sözün mâ'nası: Kadın kendisi ile zina etmek isteyen kimseyi geri çevirmez; demektir. Ncsaî, Hattabî, İbnü\-Arabi ve diğer bazı ulemâ'nın kavli budur.

2— Bunun inanası: Kadm.kocasımn malını har vurup harman savuruyor; hiç bir isteyeni boş çevirmiyor; demektir. îmmn Ahmrd b. Hanbrl ile Esm'iî'mn kavli budur. İmam Ahmrd: «Kadın fahişelik edip dururken Peygamber (S.A.V.) onu nikâhında tutmasını kocasına emredecek değildir.» demiştir. Esmaî; bu kavli İslâm ulemâsından nakletmiştir. Hattâ İbni'l-Cevzî birinci kavle zâhîb olanlara redd-ü inkârda bulunmuştur. Bazıları bu iki kavlin ikisini de beğenmiyerek: «Mânâ, bu kadının ahlaken basit olduğunu, yabancılardan pek kaçmadığını anlatmaktır. Yoksa kadın fahişe değildir; erkek ve kadınlardan namuslu olduğu halde böyleleri pek çoktur» demişlerdir.[766]

1133/939- «Ebu Hüreyre radıyaüahü anh'den rivayet edildiğine göre kendisi Resûlüllah saîlallahü aleyhi ve scllcm\, lânetleşenler âyell indiği zaman:
— Her hangi bir kadın bir kavmin yânına onlardan olmayan birini koyarsa, o kadının Allah indinde hiç bir i'tibârı yoktur. Allah onu cennetine de koymıyacaktır. Hangi adam çocuğunu - yüzüne bakıp dururken - inkâr ederse Allah ondan rahmetini gizler hem onu gelmişlere geçmişlere karşı rezîl eder; derken işîtmiştir.»[767]

Bu hadîsi Ebu Dâvud, Nesaî ve İbnİ Nlâce tahric etmiştir. İbni Hib-ban onu sahîhlcmiştir.
«Yüzüne bakıp dururken» cümlesinden murâd onun kendi çocuğu olduğunu bilmesidir.»
Bu hadîsi yalnız Abdullah b. Yunun rivayet etmiştir. Abdullah bundan başka hadîs rivayet etmemiştir. Hadîsi, Abdullah'ın yalnız başına rivayet ettiğini i'tirâf etmekle beraber Dara Kutnİ dahî rivayet etmiştir. Bu bâbta Bczzar'm İbni Ömer (R.A.) 'den

tahrîc ettiği bir hadîs daha varsa da onun da senedinde İbrahim b. Yrzld vardır; bu zât zaîftir. İmam Ahmcd, Mücahid tarîki ile bu hadisin bir benzerini tahrîc etmiştir. Fakat o hadîsi dahî yalnız Vrki' rivayet etmiştir.[768]

1133 - a/940- «Ömer radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki :
— Eğer bir kimse bir çocuğu göz kırpıncaya kadar ikrar ederse bir daha kendisine onu nefî hakkı yoktur.»[769]

Bu hadîsi Beyhakî tahrîc etmiştir. Hadîs hasen olup mevkuftur.
Hadis-i Şerif, çocuğu bir defa ikrar ettikten sonra artık nefî etmenin sahih olmayacağına delildir ki, bu cihet ittifâkîdir. Fakat onu öğrendikten sonra nefî etmiyerek susmanın hükmü ihtilaflıdır. Bazılarına göre, nefî etmeye hakkı olduğunu bilmeden bile sussa çocuk kendisinindir. Çünkü bu hak susmakla bâtıl olur. Diğer bazılarına göre nefye hakkı olduğunu Öğrenirse o zaman nefî edebilir. Zîrâ bilmeden muhayyerlik sabit olmaz. Öğrendiği dakikada susarsa çocuk kendisin-dir. Bundan sonra artık nefye imkân yoktur. İmam Şafiî ile bazılarına göre öğrendiğinin hemen akabinde nefî eder; gecikirse edemez. Buradaki acele örf-ü âdete göredir. Meselâ elbisesini giymek örfen gecikme sayılmaz.
[770]

1133- b/941- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre bir adam :
— Yâ ResulaNah gerçekten karım siyah bir çocuk doğurdu. (Ne buyurursunuz?) demiş. Resûlâllah (S.A.V.):
— Senin develerin varmı? buyurmuşlar:
— Evet; derriş :
— Bunların renkleri nasıldır? demiş. Adam :
__ Kırmızıdır; cevabını vermiş. Peygamber (S.A.V.):
— İçlerinde yağız olanları var mı? demiş:
__ Evet; cevabını almış:
— Peki bu nereden? demiş. Adam:
— İhtimal onu bir damar çek lîştir; demiş. Resûlüllah

(S.A.V.)r
— Şu halde ihtimal senin bu çocuğunu da damar çekmiştir; buyurmuşlardır.»[771]

Bu hadîs müftefekun aleyh'tir. Müs'im'in bir rivayetinde: «O adam çocuğu nefye çalışıyormuş» ibaresi vardır. Sonunda: «Kendisine ondan istifâde İçin ruhsat vermedi» demiştir.
Hadîsimizdeki adamın ismi Damdan b. Katâde'dir.
Hattabî diyor ki: .«Bu. adamın sözü şüpheye tâ'rizdir. Galiba çocuğu nefi' etmek istemiş; fakat Peygamber (S.A.V.) çocuğun, nikâha ârd olduğuna hükmetmiş; benzemezliği ve rengi hüküm için delîl saymamış, buna tohumu bir olduğu halde develerde zuhur eden çeşitli renklerden misal almıştır. Bunda kıyası isbat ve birbirine benzeyen iki şeyin aynı hükümde olacaklarını beyân vardır.» Hattabî sözüne devamla şunları da söylüyor: «Hadîste, kinayeli sözlerle h;ifld lâzım gelmediğine kazfitı ancak sarih sözlerle vâcib olacağına delil vardır.»
El-Mühelleb de şunları söylemiştir: «Tâ'riz sual içinse hadd îcabetmez. Hadd ancak yüz yüze gelerek birbirine şetim etmek su-rotiylo yapılan tâ'rizden dolayı lâzım gelir.»
Kurtubî, esmerlikle karalık gibi birbirine yakn renklerden dolayı çocuğu nefyetmenin caiz olmadığında hilaf bulunmadığı gibi cimâ'ı ikrar etmiş de istibra[772] müddeti geçmemişse beyazlıkla siyahlıktan dolayı da nefyin caiz olmıyacağını söyler. Fakat bu îzâhât onun kendi mezhebine göre olsa gerektir. Zîrâ mes'ele ihtilaflıdır. Şâfiîler'e göre zina karinesi yoksa nefî caiz değildir.
Kadını zina ile itham ettiği erkeğin renginde bir çocuk doğurmakla ithamda bulunmak çocuğu nefî için kâfidir.
Hanbelîler'e göre karine varsa çocuğu nefî mutlak surette caizdir. Hilaf karine bulunmadığı zamandadır.[773]

«(İddet Ve Yas Tutma Babı)»

Iddeî: lügatte saymak demektir. Bazen sayılan şeye de iddet denilir.
Şerîatte : Cima' ile veya onun yerini tutan halvetle yâhud ölümle tc'kîd ecilmis bulunan nikâh elden gittikten sonra kadına lâzım gelen bekleme müddetidir.
İdde: Hanefîler'e göre. esas i'tihâriylc üç nev'idir: Hayızlarla, aylarla ve doğurmakla geçen iddotlcr. Bunların her biri Kitapla sabittir.
[774] Boşenan kadınlar bizzat kendileri üç kur' müddeti beklesinler.»
âyet-İ kerîmesi hayızlarla beklenen iddetin delili olduğu gib'i:
«[775] Sizlerden vefat edip de geride bîr takım zevceler bırakanların zevceleri) bizzat dört ay on gün beklerler» âyeti aylarla 1;eklemenin:
«[776] Hamil sâhiblerinin iddeti ise doğurmalarıdır.» âyet-i kcimesi de doğurmakla iddet beklemenin delilidir, iddetin esas i'tibâriyle ncvı'leri üç olduğu gibi mezkûr nev'iler de üç şeyden biri ile vâcib olurlar. Talâk, vefat ve cima'.
İddet bekliyccek kadınlar: ya hayız görürler ya görmezler. Keza, ya hürdürler yâhûd câriye olurlar. Bu cihetler de nazar-ı i'tibare alınınca ortaya sekiz nev'i iddet çıkar. Şimdi bunları da sırahyahm:

1— Hayzını gören bir hür kadın bo.şanırsa üç- hayız müddeti bekler.

2— Hayzını görmeyen hür kadın boşanırsa üç ay müddet bekler.

3— Hayzını gören bir câriye boşanırsa iki hayız müddet bekler.

4— Hayzını görmiyen bir câriye boşanırsa bir buçuk ay müddet bekler.

5— Hür bir kadının kocası ölürse dört ay on gün bekler.

6— Cariyenin kocası ölürse iki ay beş gün bekler.

7— Hâmile kadınların iddeti doğrmakla biter.

8— Talâk-ı fârrda kadın iki müddetin uzun olanını bekleyecektir. fhdâd: Lügatte men'etmek demektir. Hıdâd dahî aynı mânâya kullanılır.
Şer'an: Kocası ölen veya talâk-ı bâinle boşanan kadınların iddetleri içinde zineti, kokulanmayı, sürme ve kına gibi şeyleri, terk etmeleridir.[777]

1135/942- «Misver b. Mahrame radıyaîlahü anh'den rivayet olunduğuna göre Eşlem kabilesinden Sübey'a kocasının vefatından bir kaç gece sonra nîfas görmüş ve Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'e gelerek kocaya varmak için ondan izin istemiş. Resûlüilah (S.A.V.) kendisine izin vermiş; o da evlenmiştir.»[778]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir. Aslı Sahiheyn'dcdir. Bir rivayette lâfzı şöyledir: Sübey.a kocasının vefatından kırk gece sonra doğurmuştur.»
Müslim'in bir rivayetinde «Zilhrî dedi ki: bu kadının kan görürken evlenmesinde bir beis görmüyorum. Şu kadar var ki temizleninceye kadar kocası ona yaklaşmaz.» denilmiştir.
«Sübey'a (lî.Anhâ) gebe İken kocası Sa'd b. Havle Haccefü'l-Ve-da'ın sonunda Mekke'de vefat etti. Bunun üzerine onu 3enî Abdîddar kabilesinden Ebu's-Senâbil İsminde bir zâf istedi. Hz. Sübey'a ona varmadı. On güne yakm bir zaman bekledikten sonra nîfasını gördü. Bilâhare Peygamber (S.A.V.) 'e geldi O da:
— Nikahlan; dedi.»
Hadîs-İ Şerif, kocası ölen hamilenin iddetinin doğurmakla biteceğine delildir. Mes'clcde hilaf vardır. Cumhur Sahabe ile dört mezheb imamlarının kavli budur. Bunlar:
«[779] Hâmile kadınların îddeti doğurmalarıdır» âyetinin umumile de istidlal ederler. Derler ki: «Bu âyetin üst tarafı her ne kadar boşanan kadınlar hakkında ise de bu onun umumunu tahsis etmez. Âyetin umu- munun olduğu gibi kaldığına Abdullah b. Ahmed'in «cl-Müsncd» de Übey b. KâVdan rivayet ettiği şu hadîs dahî delildir:

«— Yâ -Resûlallah,(Hamilelerin iddetî doğumlarıdır) âyetinden murâd üç f&'âkla boşananmidir; yoksa kocası ölenmîdir? dedim:
— Hem üç talâkla boşanan hem de kocası Ölendir; buyurdular.r Aynı hadîsi İbni Ccrir, îhni Ebi Hâlim (247 — 327) Dâre Kutnl (306 — 385) ve diğer bazı zevat Hz. Übey'dcn başka tarikle fahrîc etmişlerdir. Bu rivayete nazaran Übeyy (E. A.) şöyle demiştir: «Bu âyet indikten sonra :
— Yâ Hesûlallah, bu âyet müşterekmîdir; mübhem mî? dedim. Resûtüllah (S.A.V.):
— Hangi âyet? d'ye sordu:
— (Hamilelerin iddetİ doğurmalarıdır) âyeti, hem boşananın hem kocası Ölenin iddeti mî? dedim:
— Ev,St; buyurdular.»
ibni Mos'ud (E.A.) 'dan buna kail olduğunu gösteren bir çok ri 'â yotlor vardır. İbni Mcrdövcyh'in rivayetine göre Hz. İbni Mesrud(R.A.)' «Kısa Nisa Sûresi (Sûre-i Talâk) her nev'i iddeti neshetmiştir.(Hamilelerin iddeti doğurmalarıdır) âyeti her boşanan ve kocası ölenin id-detidir. demiştir. îbni Mcrdcvcyh, Ebu Said-İ Hudrî'nin: «Kısa Nisa sûresi (Sure-i Talâk) Bakara Süresindeki âyetten yedi sene sonra İndi» dediğini rivayet ediyor.
Şn/iıryn, Ebu Davud, Tirmizl, Nçsaî, îbni Mâcc, îhni Ccrtr Ib~ ni'l-Münzir ve îbni Mrrdcvryh, Ebu Selemete'bni Abdirrahman'dan şu hadisi tahrîc etmişlerdir; «Demiştir kî: Ben İbnî Abbaş ve Ebu Hüreyre radıyallahü anhüm beraber İdik.Derken bir adam geldi; ve İbnİ Abbas'a :
— Kocasının ölür-ünden kırk gün sonra doğuran bir kadın hakkında bana fetva' ver; bu kadın helâlmidır? dedi. İbni Abbas:
İkİ iddetin sonuncusunu bekler; dedi. Ben:
— (Hamilelerin iddeti doğrmalarıdır.) dedim, ibni Abbas:
— O talâktadır» dedi. Ebu Seleme :
— Ya bir kadının gebeliği bir sene sürerese ne buyurursun? dedi. İbni Abbas yine:
— İki iddetin sonrakisini; diye cevap verdi. Ebu Hüreyre: Ben kardeşim oğlu ile yani Ebu Seleme ile beraberim; dedi. Bunun

üzerine İbini Abbas köîesî Küreyb'i Ümmü Seleme (R.A.) 'ye göndererek, bu bâbta sünnet cereyan edip etmediğini sordu. Ümmü Seleme (R.A.):

— Sübey'atüT-Esiemiyye'nîn kocası Sübey'a hâmile iken Öldürüldü. Sübey'a onun vefatından kırk gün sonra doğurdu. Müteakiben kocaya istendi ve Resûlüllah (S.A.V.) onu evlendirdi; dedi.»

Bu hadîsi Abd. b. Humeyd dahî Ebu Seleme'den tahrîc etmiştir. Onda mes'elenin Hz. ÂİŞe (R.Anlıâ) 'ya sorulduğu, onun da yukarıdaki cevabı verdiği, yalnız kırk gün yerine onun: «kocasının vefatından bir kaç gün sonra» dediği zikrediliyor.

Bu bâbta rivayetler çoktur; ve umumiyetle âyetin umumu üzere kaldığını gösterirler. Yine bu rivayetler, Bakara âyeti'nin bu âeytle neshedildiğini gösterirler.

Hz. Ömer, Ali ve İbnİ Mes'ud (R. Anhüm)'un mezhebleri de budur. Hattâ Ömer (R.A.):

— Boşanan kadın, kocası henüz karyolasının üzerİndeiken doğursa iddeti biter ve kendisine evlenmek helâl olur» demişti.r. Bakara âyeü'nden murâd:

«[780] Sizlerden vefat ederek zevcelerini bırakanların zevct..-ri b\z-ıâ\ dört ay on gün iddet beklerler» âyct-i kerîmesidir. Onu neshcden âycL ise

«[781] Hamilelerin İddetİ doğurmalarıdır.» âyetidir. Bu iki âyetin birincisi Bakara surcsi'ndc, ikincisi Sûre-İ Talâk'tadır. Yani biri diğerinden bir vecihle daha umumî bir vecİhle de daha hususîdir.

(Istitrad: Mantık ilminde beyân olunduğuna göre iki şey birbirine nisbet olunduğu zaman aralarında dâima dört nisbetten biri bulunur. Dört nisbet: (hususî ta'biri ile niseb-i erbaa) tebayün, tesâvî, umum ve husus mutlak, umum ve hususu min vecihtir. Meselâ: Akla kara arasında dört nisbetten mübayenet yani zıddiyet vardır. İnsanla beşer arasında müsâvaat vardır. İnsanla Peygamber arasında umum ve hususu mutlak bulunmaktadır. Çünkü her Peygamber insandır; fakat her insan Peygamber değildir. Sarı ile çiçek arasında da umum ve husus

min vecih vardır, Zîrâ bazı saırılar çiçek ve bazı çiçekler sarı olabilir:' Fakat hor sarı, çiçek olmadığı gibi her çiçekte sarı değildir).
Şimdi İki âyetin umum ve husus taraflarını görelim: Birinci âyet mucclrinco dört ay on gün iddet bekleyecek kadınlar, doğurmakla iddet bekleyeceklere bakarak bir cihetle eamdır; çünkü mutlaktır. İkinci âyet ir,o yalnız hâmile kadınlara mahsustur. Bir cihetten de ehastır; yani yalnız kocası ölenlere mahsustur.
İkinci âyet de öyledir. Onda mevzu-u bahis olan kadınlar bir cihetle birinci âycttckilcrdcn camdır. Zîrâ hâmile kadın mutlaktır; kocası ölene de boşanana da şâmildir.
Halbuki birinci âyette yalnız kocaları ölen kadınlar zikredilmiştir. Bir cihetle de ehastır. Çünkü bu âeytte yalnız hamilelerin iddeti beyân edildiği halde birinci âyette hâmile olsun olmasın bütün kocası ölmüş kadınların iddeti zikredilmiştir.
Şu halde bu iki âyet arasında sûreten bir münâfât hâsıl olmuş oluyor. îstr bu münâfaatı gidermek için: İkinci âyet birinci âyetin hamileler hakkındaki hükmünü neshetmiştir. Artık hamileler dört ay on gün beklemiycceklerdir. Bunların iddeti doğurmakla biter. Fakat hâmile olmayanlar hakkında âyetin umumiyeti yine bakidir.
Bazıları yukardaki iki âyetle de amel etmiş olmak için: İki iddetin sonuncusunu beklemek îcabeder; derler. Bunlara göre kocası öldüğü zaman k;ıdm henüz doıırm;ımıssn onun id«Vi doğurmak!;! bilecek: doğurmuş .bulunuyorsa vefat iddı-li olan dört, ay on günü hektiyoevktir. Onlar mes'uliyeUen ancak yakînk? çıkılır: âyetlerin yalnız binle amel etmek yakın ifâde etmez; diyorlar. Ancak kendilerine: «Sübey'a hadisinin hüküm hususunda nass olduğu hatırlatılmak suretiyle cevap verilmiştir. Bu hadîsi tc'yîd eden hadis ve eserler çoktur.[782]

1136/943- «Âişe radıyallahü anhâ'âan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Berîreye üç hayız iddet beklemesi emrolundu». [783]

Bu hadîsi İbni Mâcc rivayet etmiştir. Râvîleri sikadırlar. Lâkin hadîs ma'lûldür.
Bunu te'yid eden başka hadisler de vardır. Hadîs- Şerif cariyenin, iddetini hurreninkinden az kabul edcnlcrce iddetin kadına göre i'tibâr edileceğine delildir. Erkeğe bakamayacaktır. Çünkü Berîre'nin kocası esah kavle göre köle idi. Berîre âzâd olunmuştu.[784]

1137/944- «Şa'bî'den[785] o da Fâtıme binti Kays radıyallahü anhâ-dan o da Peygamber sallallahü aleyhi ve scllcm'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre üç defa boşanan kadın hakkında Peygamber (S. A.V.) :
— Ona mesken ve nafaka yoktur; buyurmuşlardır.»[786]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i .Şrr'f, üç defa boşanan bir kadına nafaka ve mesken veril-"miyeceğine delildir. Lâkin nu's'ele ihtilaflıdır. İbni Abbas, Hamın-ı Batiri, Aid' Şairi ve bir rivayete göre İmam Ahmcd b. Hahbrl, Dd-vıid-ıı Zahirî ile tâbî'leri ve bütün hadîs imamları bu hadîsle istidlal ederek üç defa boşanan kadına nafaka ve mesken verilmiyeccğine kaail olmuşlardır.
Hz. Ömer b. Hattab, Ömer b. Abdülaztz, Iraklılar, Haneîîler, bîr rivayette İmam Sevr'i ve diğer bir çok ulemâ ise ona nafaka ve mesken vermenin kocasına vâcib olduğuna zâhib olmuşlardır. Delilleri:
[787] Onlara doğuruncaya kadar nafaka verin» âyeti ile:
«[788] Onları kendi oturduğunuz yerde İskân edin», âyet-i kerîmesidir. Onlar Fâtrma hadîsİ'ni kabul etmezler.
İmam Mâlik, Şafiî, Hz. Âişe ve fukahâ-i seb'a: «Üç defa boşanan kadına yalnız nafaka vardiı, mesken verilmez» derler. Bunlar:
«[789] Boşanan kadınlara meta' vardır.» âyctiyle istidlal ederler. Meskene gelince: o vâcib değildir; çünkü «oturduğunuz yerde iskân edin» buyurulması kocalarının olduğu yerde bulunmalarını icübeder. Bu da bittabi ihtilât iktiza eyler. İhtilât ise yalnız talâk-ı ric'îdc olur; diyorlar.

Bunlar Fâtıme binti Kays hadîsine çok ta'nedildiğini, bu ta'nlar muvacehesinde onunla istidlale imkân kalmadığını ileri sürerler. Fâtıme (R.Anhâ) hadîsine dört türlü ta'n yapılmıştır:

1— Bunun râvîsi kadındır. Hadîsi takviye edecek iki sâhidi yoktur.

2— Bu rivayet Kur'ân'ın zahirine muhaliftir.

3— Onun evinden çıkması mesken hakkı olmadığı için değil: Koca sının ailesi efradına dili ile eziyyet verdiği içindir.

4— Fâtıme (R.Anhâ) 'nın rivayeti Hz. Ömer (R.A.) 'in rivayeti ile muâraza halindedir.
Fakat bu la'nlara cevab verilmiş ve denilmiştir ki: «Râvînin kadın olması zarar etmez; nice sünnetler kadınların rivayeti ile sabit olmuştur; nitekim Siyer kitapları ile Sahâbe-i Kirâm'ın hayatlarını okuyanların ma'lûmudur.»
Hz. Ömsr (R.A.) 'in: «Biz Rabbimizîn kitabını ve Peygamberimizin sünnetini, bellediğini veya unuttuğunu bilmediğimiz bir kadının sözü ile bırakamayız.» demesi Fâtıme'nin belleyip bellemediğinde şüphe ettiği içindir. Yoksa kendisi Hz. Âişe ve Hafsa (R.Anhâ) 'dan müteaddit hadîsler rivayet etmiştir.
Kur'an'a muhalif olması:
«[790] Onları evlerinden çıkarmayın» âyet-i kerîmesine aykırı düştüğü içindir. Fakat bazıları: «Bu hadîsle âyetin aralarını bulmak mümkündür. Bu hadîs âmmın bazı fertlerini tahsis etmiştir» diyorlar.
Fâtıme hadîsinin Hz. Ömer hadîsi ile muârazasma gelince Hz. Ömer (R.A.) 'in yaptığı ziyâdeliği yani Allah'ımızın kitabını ve Peygambe-mizin sünnetini» ibaresini İmam Ahmcd b. Hanbcl inkâr etmiş ve yemin ederek: «Hanj kitabullah'da üç defa boşanan kadına nafaka ve mesken vermenin vâcib olduğu nerede?» diyerek mezkûr ziyâdenin Hz. Ömer'den sahih rivayetle gelmediğini söylemiştir. Bunu Dare Kutnî nakleder.
Hz. Ömer (R.A.)'m: «Peygamber (S.A.V.)'i:
— Üç defa boşanan kadına mesken ye nafaka vardır;
derken işittim.» hadîsini ise İbrahim Nchaî, Hz. Ömer'den

rivayet etmiştir. Halbuki İbrahim, hadîsi Hz. Ömer'den işitmemiştir; çünkü kendisi Hz. Ömer'in vefatından bir kaç sene sonra doğmuştur.
Bazıları: Hz. Fâtıme'nin evinden çıkması kocasının ailesine eziyyet vermesinden ileri gelmiştir; iddiası yabancı bir sözdür; hadîsle alâkası yoktur. O, nafakaya müstehâk olsa Peygamber {S.A.V.) onun nafakasını verdirir; dilini tutmaması buna mâni' olmazdı» diyorlar.
Görülüyor ki bu hadîs etrafında münakaşa uzundur. İbni'l-Kayyim «cl-Hcdyü'n Ncbcviy» adlı eserinde onu daha da uzatmış ve bu hadisle amelin eâiz olduğunu isbâta çalışmıştır.[791]

1138/945- «Ümmü Aîıyye radıyallahü anhâ'dan rivayet olduğuna göre Resûlüllah saîlallahü aleyhi ve scttcm:
— Bir kadın kocasına tuttuğu dört ay on gün (yas) müstesna hic bir meyyit için üç günden fazla yas tutamaz. Astb müstesna hiç bir boyalı elbise giyemez. Sürme çekinemez; koku dahî sürünemez; ancak temizlendiği za-rnan kust ve ezfârdan bir parça müstesna; buyurmuşlardır.»[792]

Hadîs müttefekum aleyh'tir. Buradaki lâfız Müslim'indir Ebu Dâvud ile Nesaî'do «Kinalanamaz» ziyâdesi (aynca) Nesaî'de «tarana-maZ) ziyâdesi vardır.
Asb: Eir ncv'i Yemen kumaşıdır. Bunun ipliği bir araya toplanarak bağlanır; sonra boyanır ve yayılır. Bu suretle bağlanan yerlere boya işlemediğinden kumaş alacalı kalır.
Kust : Bir ncv'i güzel buhur veya öd ağacıdır, Ezfâr da onun başka bir ncv'İdir. Hayizdan yıkandıktan sonra pis kokuyu gidermek için kanın eserini bunlarla gidermek bazı yerlerde âdettir.
Bu hadîste bir çok mes'eleler vardır ki, bazıları şunlardır :
1— Hadîs-i Şerif. Kadınm anne ve babasının olsun başkalarının olsun vefatı dolayısiyle ancak üç gün yas tutmasının caiz, üç günden fazlasının câİz olmadığına, keza kocasının ölümü dolayısiyle dört ay on gün yas tutabileceğine delildir. Yalnız Ebu Dâvud (202 — 275) un mürseller meyanında tahric ettiği Amr b.

Şuayb hadîsine göre Peygamber (S.A.V.) kadına babası için yedi; başkaları için üç gün yas tutmağa ruhsat vermiştir. Fakat hadis mürscldir; hucciyeti ihtifâflıdır.

2— Hadîsteki kadın ta'biri mefhum-u muhalifi ile küçük kızı hükümden çıkarmıştır. Binâenaleyh ona kocası için.-yas tutmak vâcib olmadığı gibi kocasından başkaları için üç günden fazla yas tutmaktan da men' edilmez. Hanefîler'le diğer bazı ulemânın mezhebi budur.
Cumhur'a göre ise küçük hitabın umumunda dâhildir. Kadının zİk-mlhnesi ekser-i ahvale göredir. Vâkıâ küçük henüz mükellef değilse de burada teklif onun velisine racî'dir. Küçüğü ziynetlenip süslenmekten o men' edecektir. Nitekim küçüğe iddet de vâcibtir; onun için kocası Ölür ölmez kocaya istenemez.

3— Hadîste «meyyit İçin» denildiğine göre mefhumu muhalifinden boşanan kadınlara yas tutmak îcabetmediği anlaşılır. Talâk-ı ric'îde bu hüküm Utifâlunir. Tn!âk-ı bâin'do ise ihtilAF vardır. Cumhur'a göre yine ihdati îâ/mı değildir. İmanı Şafii, Mâlik ve bir rivayette Ahmcd b. Huubcl bu kavle zâhibdirlor. Runlara göre ihdad, cimâ'a götüren yel kesildiği k;in me.şru' olmuştur. Bu ise ancak kocası öloıı kadında tasavvur olunabilir. Talâk-ı hâinle boşanan bir kadın üç talâkla boşanmamışsa kocasına nikâh edilebilir.
Hanefjier'ie diğer bir takım ulemâ talâk-ı bâin'le boşanan kadına dahî ihdâd lâzımdır. Çünkü ihdâd, nikâh ni'mnti elden gittiğine teessüf için meşru' olmuştur; bu mânâ ise kocası ölende tnlâk-i hâinle boşananda müştereken mevcuttur. Bir do İddet nikâhı haram kılar; o halde nikâha mukaddeme ve sebep olan şeyleri do haram eder.

4— Bu hadis ihdârl'ın vâcib olduğuna değil, helâl olduğuna delâlet çimektedir. Halbuki ekser-i ulemâ onun vâcib olduğuna kaildirler. Bunun sebebi hadîsin Ümmü Seleme hadîsi ile kuvvet bulmuş olmasıdır. Ebu Dâvud ile Nrsaî'nin rivayet ettikleri bu hadîs aşağıda görülecektir. Vâkıâ İlmi Kesir onun hakkında: «Senedinde garabet vardır» demişse de yine kendisi İmam ŞâfiVmn Mâlik1 den rivayetine göre onun Ümmu Seleme'den geldiğini söylemiştir. Bu rivayet onun aslı olduğuna

delâlet eder. Bu bâbta bir de İmam Ahmed'le Ebu Dâvud ve Nesai'nin tahrîc ettikleri şu hadîs vardır:Resylüllah (S.A.V.):
— Kocası Ölen kadın ne usfurlu ve kırmızı boyalı elbise giyebilir, ne ziynet takınır; o kına da yakınamaz, sürme de çekinemez; buyurmuşlardır.»
Hâjız bin Kesir: «Bu hadîsin isnadı iyidir.» demişse de Bcyhakî <384 — 458) onu Hz. Ümmü Seleme'ye mevkuf olarak rivayet etmiştir.
Hasan-ı Basrî (21 — 110) île Şa'bî (26 — 104)'ye göre üc. talâkla boşanan ve kocası ölen kadınlar, sürme çekinir, tranır, koku sürünür, gerdanlık ve istedikleri boyalı elbiseyi giyebilirler. Delilleri: İmam, Ahmcd'in tahrîc ettiği İbni Hibban (— 354) 'in da sahih bulduğu Esma binli Umeys hadîsindir.. Mezkûr hadîste Hz. Esma (R.A.) Cafer b. Ebu Ta'Iib'în katlinin üçüncü günü ResûlüÜah (S.A.V.) benim yanıma girdi; ve: :
— Bu günden sonra ihdâd yapma; buyurdular» demiştir. Ru hadisin daha başka lâfızları da vardır ve hepsi Peygamber (S.A.V.} in üç günden sonra ona ihdnd yapmamasını emrettiğine delâlet ederler.
Şu halde İni hadîs, ihdâd hakkındaki Ümmü Seleme hadîslerini nesnetmiş olur. Çünkü Ümmü Seleme (R.Anhâ) kocasının vefatından sonra ihdâd için emir almıştı. Kocasının ölümü ise Hz. Ca'fer'in katlinden evveldir.
Cumhur-u ulemâ Esma hadîsine müteaddit cevaplar vermişlerdir.

5— Kocası ölen kadınların dört ay on gün iddet beklcmesindeki hikmet hususunda bazıları şu mütâlâayı yürütürler; Ana rahmindeki çocuğun yaratılması ve kendisine ruh verilmesi 120 gün geçtikten sonra olur. Bu müddet ayların noksan oluşu sebebiyle dört aydan ziyâdedir. Binâenaleyh ihtiyaten kesir ondalıkla tamamlanmıştır. (Yani dört ay yirmi dokuz günden 116 gün ederse de bu sayı ihtiyaten 120 ye çıka-rılmışir.) âyetteki on adedinin müennes gelmesi geceler i'tibâriylcdir. Maamâfih Cumhur'a göre maksat, günlerîle birlikte gecelerdir. Binâenaleyh on birinci gece girmeden nikâh edilemez.

6— Hadîste «Boyalı elbise giyemez.» duyurulması, hangi boya

ile olursa olsun boyanmış elbise giymenin yas tutan kadına memnu' olduğuna delildir. Bittabi hadîste istisna edilenler müstesnadır, tbni Abdilberr (368 — 463) şöyle diyor: «İhdâd yapan bir kadının usfurlu ve boyalı elbise giymesinin caiz olmadığına ulemâ ittifak etmişlerdir; zîrâ: siyahtan ziynet yapılmaz. Bilâkis o hüzün elbisesidir.»
îpek giymesi ihtilaflıdır. Şâfiîler'den esah olan rivayete göre ipekli elbise boyalı olsun olmasın mutfak surette ihdâd yapana memnu'dur. Çünkü ipekli ile zîynetlcnmek kadınlara mubah kılınmıştır. Halbuki ihdâd yapan kadın zîynctlenmekten men' edilmiştir.
îbni Hazm {384 — 456) 'e göre ihdâd yapan kadın yalnız boyalı giymekten kaçınmalıdır. İpeklinin beyaz veya sarı gibi boyanmamış olanını giyebilir. Ona altınla dokunmuş elbise giymek mubah olduğu gibi, altın, gümüş, cevher ve yakuttan ma'mul her nev'i ziynetleri takınmak da mubahtır.
îbni Hazm (384 — 456) 'in buradaki Ümmü Atiyye hadîsine saplanıp kalması Ümmü Seîeme hadîsini sahih kabul etmediğindendir. Çünkü o hadîsin râvîsi İbrahim b. Tahman'dır. Bu zâtı îbni Hazm zaif bulmuşsa da hadîs hafızları onu mu'temed kabul etmişler, rivayet ettiği hadîsleri İbni Mübarek, Ahmcd b. Hanbcl ve Ebu Hatim gibi büyüklerden bir cemâat sahih bulmuşlardır. Demek oluyor ki İbni Hazm fahrîmi, kendince sabit olan nassa münhasır kılmış; diğer ulemâ ise onu zînetle ta'lil etmişlerdir.

7— «Sürme çekinmez» buyurulrnası, onun memnu, olduğuna delildir. Nitekim cumhurun kavli de budur. Hattâ İbni Hazm'e göre gözlerinin kör olacağından bile korksa yine sürünemez. Bu hususta £ccc ile gündüzün de farkı yoktur. Deiîiİ İlâhımızın hadîsi ile müJtcfekun aleyh olan Ümmü Seleme hadîsidir. Bu hadîsin beyânına göre; bir kadını kocası Ölmüş kadının (ağlamaktan) gözleri kör olacağından korkmuşlar da Peygamber (S.A.V.) 'e gelerek sürme çekmek için ondan izin istemişler fakat Resûl-i Ekrem (S.A.V.) buna izin vermemiş; bilâkis iki veya üç defa «hayır» demiştir.
Hanefîler'le cumhur-u ulemâ, İmam Mâlik ve Ahmcd tedavi için ismid denilen sürme taşı ile sürmelenmeyi caiz görmüşlerdir.

Delilleri: Ebu Dâmul'un tahrîc ettiği Ümmü Seleme hadîsidir. Mezkûr hadîse nazaran: bir kadının kocası ölmüş; kadın gözlerinden rahatsız olmuş. Ve Ümmü Seleme (R.Anhâ) 'ya haber göndererek cila sürmesinin hükmünü sormuş; Ümmü Seleme (R.Anhâ):
— O sürmeden ancak pek zarurî bir hâl başına gelerek şiddetlendiği zaman geceleyin çeker gündüzün onu silersin; diye cevab vermiş. Sonra :
— Ebu Seleme vefat ettiği zurnan Resûlüllah (S.A.V.) benîm yanıma girdi ilâh......; mealinde aşağıda gelen sabır hadîsini zikretmiştir.
Ümmü Selene hadîsi hakkında İbini Abdiberr şu mütâlâayı beyân ediyor: «Bu hadîs bence Ümmü Seleme'nin (gözünün kör olacağından korkutsa bîîe sürme çekmekten nehî eden) öteki hadîsine muhalif olsa da iki hadîsin arası şöyle bulunabilir: Peygamber (S.A.V.) nehî ettiği zaman sürmeye ihtiyaç az idi. Geceleyin mubah kılınması ise zararı sürme ile gidermek içindir. [793]

1139/946- «Ümmü Seleme radıyallahü anlıâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Ebu Seleme vefat ettikten sonra gözlerime san sabır koydum. Bunun üzerine Resûlüllah saUnllahü aleyhi ve selîcm:
— Şüphesiz ki sarı sabır yüze renk verir ama sen onu yalnız geceleyin sürün güdüzün çıkar; hem koku ve kına ile taranma; çünkü bovadır; dedi. Ben:
— Ne üe taranayım? dedim:
— Sidİrle; buyurdular.»[794]

Hu hadisi Ebu Dâvud ve Nesai rivayet etmişlerdir, isnadı hasendir.
H;ifli.s-i Şor'F, ihdâd yapan kadına koku sürünmenin memnu' olduğuna delildir. Koku bütün kokulara âmm ve şâmildir. Lâkin bundan evvelki Ümmü Atiyye hadîsinde kainin nayzından temizlendiği hâli istisna etmiş ve tına Küst ve czfar Sulanmaya izin vermişti. Şu halde hadîsin umumunu bu istisnaya göre

mütâlâa etmek gerekir.[795]

1140/947- «(Yine Ümmü Seleme radıyallahü anhâ'âan rivayet edildiğine göre bir kadın :

— Yâ Resûlallah, kızımın kocası öldü, kızım gözünden rahatsızdır; ona sürme çeksin mi? demiş. Resûlüüak (S.A.V.):

— Hayır; buyurmuşlardır.»[796]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.

Sürme hakkında yukarıda söz geçti. Zâhir-i hadîse bakılırsa sürmeyi tedavi için bile çekinemez.

Bu hadîs, sürme taşı ile sürmelenmeyİ ziynettir diye tecviz etmeyib de totya gibi sürme taşını kullanmakta beis görmeyenlere reddiye gibidirler. Çünkü kadının suali gözü tedavi eden sürme hakkında idi. Şu var ki sürme denilince ismit anlaşılır, denilebilir.[797]

1141/948- «Câbir radıyallahü anh'dan rivayet edilmiştir. Demiştir Ici : Teyzem boşandı; müteakiben hurmasını devşirmek istedi. Derken onu bir adam (dışarıya) çıkmaktan men' etti. Bunun üzerine o da Peygamber (S.A.V.) 'e geldi Resûiüllah (S.A.V.) (ona) :

— Hayır, sen hurmanı devşir; îîrâ olabilir tasadduk eder veya hayır yaparsın.» buyurdular.[798]

Bu hadîsi ftftüslim rivayet etmiştir.

Hadîsi Müslim «talâk-ı bâinle boşanan kadının evinden dışarı çıkmasının cevazı» babında zikre'mistir. Nitekim Nv.vcvV de böyle bir bâb yapmıştır. Aynı hadîsi Ebu Dâvud ile Ncsaî «Teyzem üç defa boşandı» ifâdesi ile tahrîc etmişlerdir.

Hadîs-i serî!; mübtütenin (yani talâk-ı bâinle boşanan kadının) ihtiyacı olunca gündüz evinden çıkabileceğine delildir. Fakat ihtiyacı yokken çıkması caiz değildir. Ulemâ'dan bazılarının mezhebi budur. Hattâ bunlara göre ihtiyaç ve özürden dolayı

hem gündüz, hem de gece çıkabilir. Meselâ evin yıkılma tehlikesi kadının komşularından eziyet görmesi veya onlara eziyyte vermesi birer özür ve ihtiyaçtır. Bunlar:
«[799] Onları evlerinden çıkarmayın kendileri de çıkmasınlar; ancak aşikâr bîr kötülük yaparlarsa o başka» âyet-i kerîmesi ile istidlal ederler. Çünkü âyetteki (fahişe) lâfzı, kayın ana ve kayın pederlere karşı haşin davranmakla tefsir edilmiştir.
Bir takımları gündüzün mutlak suretle çıkabileceğine fakat geceleyin çıkamıyacağma kail olmuşlardır. Delilleri babımızın hadîsidir.
Hanefîler'e göre mebtüte, gece gündüz evinden çıkamaz. Delilleri az evvel zikredilen âyet-i kerimedir. Bir de, mebtütenin dışarıya çıkmaya zaten ihtiyacı yoktur; çükü nafakası kocasına aittir. Bazıları; gündüz maişet peşinde çıkabilir; demişse de esah olan çıkamamasıdır.
Ölüm iddeti bekliyen ise gündüzleri ve geceleyin evlerinden çıkabilir zîrâ ona nafaka veren yoktur. Binâenaleyh nafakasını temin için gündüzleri evinden çıkar maişet tedariki ekseriya akşama kadar devam eder; onun için gecenin ilk anlarında dışarıda bulunmasına cevaz verilmiştir. Fakat geceyi behemehal evinde geçirmesi îcabeder.
Hadîste hurma toplanırken ondan sadaka vermeye ve sahibine hayır yapmayı hatırlatmaya işaret vardır.[800]

1142/949- «Fürey'a[801] binli Mâ/ik radıyallalıü anhâ'dan rivayet olunduğuna göre kocası kölelerini ararrvate çıkmış ve kendisini öldürmüşler. Fürey'a demiştir k'vocam bana, mâlik olduğu bir mesken ve nafaka bırakmadığından ailem nezdine dönmeği Resûlüllah sallttlla.hu aleyhi ve scllem'e sordum. Resûlüllah (S.A.V.):
— Evet; dedi. Odama vardığımda beni çağırarak :
— Takclîr yerini buluncaya ksdar evinde dur; dedi.
Fürey'a demiştir ki:
— Bunun üzerine o evde dört ay on gün iddet bekledim. Ondan sonra Osman da bununla hükmetti.»[802]

Bu hadîsi Ahmed ile DörtMer tahrîc etmişlerdir. Tirmizî, Zühelî, İbni HİbbAn, Hâkim ve başkaları onu sahîhlemişlerdir. Ve hepsi onu Sa'd b. îshak b. Kâb'dan o da halası Zeyneb binti Ka'b b. Ucre'den o da Fürey'a-dan işitmiş olmak üzere rivayet etmişlerdir.
timi Abdilbcrr: «bu hadîs, Hicaz ve Irak ulemâsınca mâruf ve meşhurdur, demiştir.
Abdülhak, İbni Hazm'in yolundan giderek hadîsi Zeyneb'in hâlinin bilinmemesi ve bir de Sa'd b. îshak'm ada..=-inin meşhur olmaması sebebiyle illetlendirmiş ise de kendisine bu Zeyneb'in tabiînden olduğu ve Ebu Said'in karısı bulunduğu, ondan Sa'd b. îshak'm hadîs rivayet ettiği tbni Hibban'm da onu mu'temedler arasında zikrettiği hatırlatılarak cevab verilmiştir. Hâsılı Hz. Zeyneb, kendisi Tâbün'den, l-;er-.'tsı i-so Eshâb-ı KîrânVdan olan bir kadındır. Sonra ondan bir nice mu'temcd zevat hadîs rivayet etmiş fakat kimse kendisine dil uzatma-nıiştır.
Ka'd b. l.'ifıak'a gelince: Onu da İbni Maln, Ncsai ve Ddrc Kutnî tovsik c!.raifjlcr; kendisinden Hammad b, Yczîd, Süfyan-ı Scvri (97 Mil) İbni Ciircyr, İmam Mâlik ve başkaları hadîs rivayet etmişlerdir.
Hadîs-i Şerîf, kocası ölen kadının iddeüni, başladığı evde bitirmesi lüzumuna delildir. Selef vr haleften bir cemâîiaün mezhebi budur Hm hususta bir çok hadîskr Eshâb-ı Kîrâm'd;ın bir çok eserler var-(bı Kbu- Ilan'ıjc, Ahmcd b. Hnttbel ve Şafii ile bu mezheblerin diğer imamlaınnm kavilleri de budur. İbni Abdilbcrr: «Hicaz'da, Şam'da, Mısır'da ve Irak'da bir çok şehirler fukâhâ'sı da buna kaildir» diyor. Hr. Ömer (R.A.) muhacir ve Ensar'dan müteşekkil bir cemâat huzurunda bununla hükmetmiştir.
Bu hadîse ta'neden olmamıştır. Râvîleri hakkında söylenenlere ise gerekn cevap verilmiştir. Nitekim az yukarıda gürdük.
arına göre kocası ölen kadına kocasının malından mesken hakkı urnu'k vâcibdir. Çünkü âyet-İ kerîme'do «Evinden çıkarmadan» deniliyor. Bunlar: «Vakıa bu âyetteki nafaka ve giyeceğin bir yıl devamı neshedilmişse de meskenin hükmü iddetin devaminca bakidir» diyorlar. İmam Şafii âyetle uzun uzadıya istidlal

etmiştir.
Yine Selef ve haleften bir cemâat da kocası ölene mesken hakkı olmadığına kail olmuşlardır. Abdürrezzak, Urve'dcn Hz. ÂİŞe (R. Anlın) nm, kocası ölen kadının iddeti içinde evinden çıkabileceğine fetva' verdiğini rivayet etmiştir. İbni Abbas (R. A./den dahî: «Allah yâlnız dört ay on gün iddet bekler dedi, evinde bekler demedi, binâenaleyh nerede İsterse orada bekler» dediğini rivayet eder. Bunun bir mislini de Câbir (R.A.) ile sahabeden bir cemâatten rivayet etmiştir. Bazıları buna kail olmuştur. Fakat bu kavil zaîftir. Kitap ve Sünnet'e muarızdır. [803]

1143/950- «Fâtime bintî Kays[804] radıyalîahü anhâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki:
— Yâ Resûlallah gerçekten kocam beni üç defa boşadı. Üzerime bîr baskın yapılacağından korkuyorum? dedim. Bunun üzerine Resûlüllah {S.A.V.) kendisine emir buyurmuş Fâtıme de (başka yere) taşınmıştır.[805]

Bu hadîs Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-:i Şerif, Kitabımızın «Kefâet babı» nda geçmiştir. Fâtıme binti Ksys (R.Anhâ) hakkında Müslim'de uzunca bîr hadîs vardır. Bu hadîsin meâü şır-lur: «Kocası Ebu Amr b. Hafs b. el-Mugîre kendisi Yomen'de olduğu halde gaİbâne ta!âk-ı bâinle Fâtime'yi boşamış ve ona Ebu Ayyaş vasıtasile beş ölçek arpa göndermiş. FâtIme buna kızmış. Fakat Ebu Amr:
— Valj.ıhi sana hiç borcumuz yoktur; demîş. Bunun üzerine Fâtime, Peygamber (S.A.V.)'e gelerek mes'eleyi anlatmış. Resûîüllah (S.A.V.) kendisine:
— Senin onda nafaka hakkın yoktur; buyurmuş; ve Ümmü Şerîk'İn evinde iddet bekîemesini emretmiş. Sonra:
— Bu kadın eshâbımın ziyaret ettiği bir kimsedir. Sen İbni Ümmü Mektum'un yanında iddetlni bekle; çünkü o âmâ bir adamdır. Onun yanında elbiseni (örtünmez) bırakırsın. - Bir rivâyeJte - baş örtünü bırakırsın (nikâh için) helâl olduğun zaman bana haber ver; buyurmuşlar.

Fâtıme şöyle demiştir: «İddetimi bitirerek nikâh için helâl olduğum zaman Resûlüllah (S.A.V.)'e Muaviye b. Ebu Süfyan'la Ebu Cehm'İn beni istediklerini söyledim. Resûlüllah (S.A.V.):
— Ama Ebu Cehim sopasını omuzundan bırakmaz - bîr rivayette - kadınları çok doğer - Muaviye'ye gelince: o da yoksuldu; hic-bi malı yoktur; sen Üsâmetü'bnü Zeyd' Je evlen; buyurdular.
Ben onu beğenr edim. Sonra (tekrar) :
— Üsâme İlrı evlen; buyurdular. Artık ben de onunla evlendim. Allah onda hayır hâlketti ve ona gıbta eder oldum.»
Hz. Üsâme, Resûlüllah (S.A.V.)'in Mevlâsıdir. Babası Hz. Peygam-ber'in vakti ile oğulluğu idi.[806]

1144/451- «Amr b. Âs radn/allahih anh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Bize Peygamberimizin sünnetini karıştırmayın! Ümmü'l-Ve-led'in efendisi öldüğü zaman (bekliyeceği)İddeti dört ay on gündür.»[807]

Bii hadîsi Ahmet, Ebu Dâvud ve İbni Mâce rivayet etmişlerdir. Onu Hâkim sahîhlemiş Dâre Kutnî İse intika' ile illctlendirmistir.
İlletlcndirmenin sebebi, hadîsi Kubeysatü'bnü Züeyb'in Amr b. Âs'-dan rivayet etmesidir. Halbuki Kuhe-ysa Hz. Amr'dan işitmcmİştir. Bu-nuDrtrc Kutnî söylemiştir. İbni'l-Münzir dahî imam Ahmcd b. Hanbel ile hbu Ubcyd'ln onu zaîf bulduklarını söyler. Muhammcd b. Musa diyor ki: «Bu hadisi Ebu Abdillah'a. sordum: sahîh değildir; dedi.» Mcymunî de şöyle diyor: «Ebu /~bdillah% Amr b. Âs'm şu hadîsine şaşarken gördüm. Sonra: Bunda Peygamber (S.A.V.) 'in hangi sünneti var? dört ay on gün aneak hurrenin nikâhdan iddetidir. Bu ise kulluktan hürriyet çıkmış bir câriyedir; dedi.»
el-Münzirî demiştir ki: Amr hadîsinin isnadında Ebu Rcca' el-Varrak vardır. Bu zâtı bir çok k.mseler zaîf bulmuşlardır. Hadîsin üçüncü bir illeti daha vardır ki, c da ıztıraptır. Çünkü üç vecihle rivayet edilmiştir, imam Ahmcd onun için: «münker bir hadîstir» demiştir. Kubeysa'nm Hz. Amr'dan rivayet ettiği hadîsin mislini Hallâs, Hz. Ali (R.A.) 'don rivayet etmiştir. Lâkin onun hadîsi

hakkında da söz edilmiştir, ibni Mâin (— 233) onun hadîsine ehemmiyet atfetmiyor.
Zehabı (673 —-- 748) «el-Muğnl-» nâm eserinde: «Hallâs b. Amr, Ali ile İbn Abbas'dan rivayet ettiği hadîslerde doğru söylemiştir.» diyor. Bazıları onun Hz. Ali (R.A.) 'den hadîs işitmediğini söylerler. imam Ahmcd onun hakkında «sıkadır» demiştir. Ebu Hatim: «kavı değildir» demiş; Beyhaki ise HaHâs'ın Hz. Ail'den rivayetinin ehl-i ifim nazarında zaîf olduğunu söylemiştir. Mes'elc ihtilaflıdır. Evzaî (88—157) ile Zahirîler ve diğer bazıları Amr hadîsi ile amel etmişlerdir.
imam Mâlik, Şafiî, Ahmcd ve bir cemâat bu kadının bir hayız müddeti iddet bekliyeceğine kail olmuşlardır. Çünkü bu kadın ne zevcedir^ ne de boşanmıştır. Buna yalnız istibra lâzım gelir istibra ise, efendisi ölen cânyeye kıyasen bir kayızdir. Bu cihet ittifakidir. imam Mâlik'e göre Ümmü Veled hayız görmiyen kadınlardan İse üç ay iddet bekler; kendisine mesken de verilir.
Ebu Hanife: «Bu kadının iddeti üç hayızdır.» der. A!İ ve ibni Mes'ud Hazerâtınm mezhcblcri de budur. Çünkü iddet bu kadın hurr olduktan .sonra lâzım gelmiştir. Lâkin zevce değildir ki vefat iddeti beklesin; câriye de değildir. Binâenaleyh câriye iddeti de bekleycmcz. Şu halde hür kadınların iddetini bckliycrck rahmini istibra etmesi vâcibdir.
Bazıları: «Ru kadının iddotî hür kadınların iddetinin yarısıdır.» der-1er. Bunlar Ümmü Veled'i evli cüriyeyc benzetirler.
«Nihdyclü'l-Müctchıd» nâm eserde şöyle deniliyor: «Hilafın sebebi, Kit;ıb ve sünnette Ümmü Vc!ed hakkında bir şey -zikredilmemiş olmasıdır. Ümmü veled, câriye ile hurra arasında mütereddid kalmıştır. Onu zevceye benzetmek zâîftir, boşanan hurrenin iddelinc benzetmek daha da zâifür».[808]

1144/952- Âişe mdn/aUahü anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Kur'lar ancak tuhurlardır.»[809]

Bu hadisi Mâlik, Ahmed ve Nesaî bir kıssada sahih senedle tahrîc etmişlerdir.
İmam ŞâfiVmn îmanı Mdlİk tarîki ile Hz. Âİşe'ye müntehi olan

rivayetine göre: Hafsa binli Abdirrahman b. Ebi Bekir üçüncü hayzınm kanını gördüktnı sonra iddetini beklemekte olduğu evden başka yere taşınmış. Bunu Amra binli Abdurrahman'a ««yitmişler; derken is münakaşaya dökülmüş, bu hususta bazı kimseler Hz. Âişe ile münakaşa etmişler ve:
— Allah leâlâ Hazretleri Kitabında (Üç kuru') buyuruyor; demişler. Bunun üzerine Âişe (R.Anhâ):
— Doğru söylediniz. KurÛ' ne demektir bilirmisiniz? KıınV ancak luhurîardır; demiştir. (Tuhr'un temizlik müddeti demek olduğunu yukarıda görmüştük.)
İmam Şafiî diyor ki: «Bize lihUik'in İbni Şi/ıaJ/tan heber verdiğine göre, İbni Şihnb: Fukâhâmızdan bundan başka bir kavle kail olan bir kimseye yetişmedim; demiş ve bununla Hz. Âişe'nin söylediğini kastcdmişlir.»
«Kar'» ve «Kur'» kelimelerinin lûgatcn hem hayız hem tuhur mânâsına gelen zıtlardan olduğu ve âyclle bunlardan yalnız birinin mu-râd edildiği hususunda ulemâ arasında hilaf vardır. Bu mcs'clcdc ümmetin selefi ile halefi de ihtilâf etmişlerdir.
Eshâb-ı Kirâm'diin bir çokları ile Medine fukâhâsı, İmam Şafiî, İmam Mâlik.vv bir rivayete göre İmam Ahmrd b. Hanbrl âyet-i kerîmedeki «. uru'» dan muradın «üç tuhur» yani üç temizlik devresi olduğunda karar kılmışlardır. Hattâ İmam Mâlik (93 179): «Memleketimizde ehli ilme hu mes'elede: âyet-i kerîmedeki (Kürû'J dan murâd tuhurlardır; derlerken yetiştim» demiştir. Bu zevat buradaki Hz. Âişe hadîsi ile isıidlâl ederler. İmam Şafiî «Kitab ve lisan buna delâlet eder» di-or. Kitâbdan delili:
[810] Onları İddel zamanları ile boşayın» âyet-i kerîmesi. Sünnetten delili de İbni Ömer Hadîsindekİ: «Scnra temizlenir nikâhında tutar; isterse boşar, İşte Alkh'ın kadınların kendisi için kuşanmasını emrettiği iddel budur.» cümlesidir. İbni Ömer (R.A.) karısını hayız halinde bo-şadığı zaman da Resûlüllah (S.A.V.):
— Kadı i temizlendiği zaman ister boşansın ister nikâhında tutsun» buyurmuştu. Şafiî diyor ki: «Âyetteki (iddelleri) la'hirinden murâd, iddetlcrindcn önceki zaman mı yoksa

iddetleri içindeki zamanmıdır? Tereddüt etmekte idim. Bir de baktım Resûlüllah (S.A.V.) iddetin, hayız değil de tuhr olduğunu haber veriyor. Çünkü âyeti (iddetlerinden önceki zaman için) mânâsına alıyor. Bu ise kadını temiz İken boşamakla olur; iddeti karşılamak böyle olur. Şâyed hayızlı iken hoşasa iddetini karşılamış olmaz.
Lisan'a gelince : (Kar') hapis manasınadır. Bunu kelimenin kullanılışından anlıyoruz; nitekim eski arap şiirlerinde de misal bulmak mümkündür.»
Selef-İ Sâlihîn'dcn bir cemâat, Hulefâ-i Raşİdîn, İbni Mes'ud (R.An-hüm) ile diğer bir çok sahâbe-i Kirâm'ın ve Tabiîn hazerâtının mez-hebince (kurû')dan murâd bayızlardır.
Hadîs imamları ile Hanefîler'in ve diğer bir çok fukâhâ'nın mezhebi de budur. İmam Ahmcd b. Hanbrl bir zamanlar (kuru') u tuhur-lar mânâsına almış, fakat sonradan o sözden rücu' etmiştir. Hz. İni fim'm bu hususta şunları söylediği rivayet olunur: «Kuru' için bunlar tuhurlardır, diyordum. Bu gün ben bunun (hayızlar) mânâsına geldiğine kaniim.»
Bunların delilleri de Kitap, lügat ve sünnettir. Kitaptan delilleri: [811] «Boşanan kadınlar bizzat kendileri üç kur' müddeti beklerler.» Âyct-i Kerimeyidir. Mezkûr âyet-i kerime üzerindeki münakaşa bir usûl~i fıkıh meselesidir; ve muhaliflerle iki noktadan münakaşa edilir :

1— Âyette : «üç Kur'» buyurulmuştur. Üç lâfzı hâss bir kelimedir. Hâss medlulünde kat'iyyel ifâde eder; onun ziyâde ve noksana asla tahammülü yoktur. Mademki «üç Kur'» denilmiştir; artık bunu iki buçuk yapmak veya üç buçuğa çıkarmak imkânsızdır.
Eir kadın Allah'ın emrettiği vecihle yalnız luhur halinde yani temiz İken boşanır. Bu hususta bütün ulemâ müttefiktir. Fakat Şâfiîler tarafı, içerisinde talâk vâki' olan tunum da iddetten sayarlar; bundun sonra onlara göre kadın iki tuhur daha bekleyecektir. Dikkat edilirse kolayca anlaşılır ki. bu taktirde üç kur' tamam olmamış iddet iki buçuk kur'da kalmıştır. Çünkü ne kadar" az farzedersek edelim ilk tuhurda kadın boşanmadan önce bir müddet geçmiştir. Şu halde o tuhur bütün değildir.

Böylece iddet iki bütün bir yarım tuhur olmuş olur. Bu yarım tuhuru saymasak da ondan başka bütün üç tuhur bekletsck bu defa iddet üç buçuk tuhur'a çıkar. İşte bundan dolayı (Kar') için tuhur demeye İmkân yoktur. Onu hayız mânâsına alırsak mes'ele hâssın hususiyet ve kat'iyyetine hiç dokunmadan halledilir; zîrâ kadın tuhurda boşanır; arkasından sıra ile üç hayız müddeti geçti mi tam olarak üç kur' beklemiş olur.

2— Kur' lâfzında toplanma mânâsı vardır. Arap lisanı tedkik edilmiş ve binneticc nerede (K. r) maddesinden meydana gelmiş bir kelime bulundu ise onun mutlaka toplamakla ilgili olduğu görülmüştür. Meselâ Kur'ân-ı Kerîm'e Kelâmuilah'ı topladığı için Kur'ân denildiği gibi ahâliyi bir araya topladığı için köye (Karye) denilmiştir: yine ic-timâ'dan dolayı ziyafete (Kıra) itlâk edilmiştir. Binâenaleyh Kur'u hayız mânâsına hamletmek îcabeder; çünkü hayizda kanın rahimde toplanması vardır.

Sünnetten delilleri :

«Kur* günlerinde namazı bırak» hadîsidir. Bu hadîsteki Kur'lar için tuhur mânâsı iddia eden olmamıştır. İmam Ahmed'le Ebu Davud'un Evtas esirleri hakkında tahrîc ettikleri hadis de bunların delîlleri'idcndir. Mezkûr hadisde : «Hâmile doğuruncaya kadar; hârnİie olmayan bir hayız görünceye kadar kendileri İle Cİmâ' edilemez.» buyuruimustur. Nitekim ileride görülecektir.

Hanefîdîr'in delillerine Şâfiiler tarafından cevap verilmiş; ve bu bâbta köz hayli uzamıştır.

Bu mes'elede İbnİ'l-Kayı/im de Hanefiler'le beraber olmuş ve (Kur') dan muradın hayız olduğunu isbât sadedinde uzun mütâlâalar serdcd mistir.

Aşağıdaki hadis dahi (Kur') dan muradın hayız olduğuna delildir.[812]

1145/953- «İbnl Ömer radıyaîîahü anhiimâ'âan rivayet olunmuştur. Do mistir ki: Cariyenin talâkı İki defa, iddeti de iki hayızdır.»[813]

Bli hadîsi Dâre Kutnî rivayet etmiştir. Dâre Kuînî onu merfu' olarak da tahrîc etmiş fakat zaîf bulmuştur. Ebu Dâvud, Tir-nizî

ve İbnî Mâce onu Âİşe hadîsinden tahrîc etmişlerdir. Hadîsi Hâkim sahîhlemiş ise de diğerleri ona muhalefet ederek zaîf olduğuna ittifak etmişlerdir.
Dâre KutnVnin zaîf bulmasına sebep, râvîlcrİ arasında Atiyyetü'l-AvfVmn bulunmasıdır. Bu zâtı bir çok imamlar zaîf bulmuşlardır. Ebu Dâvud, Tirmizl ve îbni Mâce'nin tahrîc ettikleri Âişc hadîsinin» lâfzı şudur :
«Câriy'nin boşanması iki talâk, Kur'u da iki hayızdır.»
Fakat bu da zaîf tir. Çünkü Müzahir- b. Müslim'in rivayetidir. Bu zât hakkında Ebu Hatim «münkerü'l-Hadis» demiş; îbni Mam ise ma'-ruf olmadığını söylemiştir.
Binâenaleyh bazılarınca istidlale elverişli değilse de musannif onu burada, cariyenin hurreye uymadığını göstermek için zikretmiştir. Câriye iki talâkla kocasından bâin olur; iddeti iki kur'duf. Bu meselede ihtilâf edilmiş; ortaya bir kaç kavil çıkmıştır. «SübüIü - Selâm sahibi bunların içinden Zahirüer'in kavlini beğenmiş öte-kikrini zİkrctmcmiştir. ZâhÎrîler'e göre hıırre ile cariyenin talâkı arasında fark yoktur, zîrâ talâk hususundaki deliller arada fark gözetmeksizin umumî olarak vârid olmuşlardır. Fark görenlerin delilleri ise onlarca kifayetsizdir.
Câriye'nin iddeti ihtilaflıdır. Zâhirîler'c göre hurre ile câriye arasında hu hususta dahî fark yoktur. Bu bâbta İlmi Hazm şu mütâlâada bulunuyor : «Çünkü Allah kitabında bize iddrtleri öğretti ve: (Boşanan kadınlar bizzat kendileri üç kur' iddet beklesinler.) (Sizden vefat ederek zevcelerini bırakanların zevceleri bizzat kendileri dört ay on gün beklesinler.) (Kadınlarınızın hayızdan kesilenîerî hakkında şüphe ederseniz onların iddeti üç aydır; hay;z görmeyenlerin de Öyle. Hamilelerin iddelî ise doğurmalarıdır) buyurdu. Allah bize cariyeleri mubah kılar-krn onlara da iddet lâzım geldiğini bildirdi. Bununla beraber iddet hususunda hurre ile câriye arasında bir fark yapmadı. Senin Rabbin unutkan değildir...»
İbni II'.izm, Hanefiler'dm cevabını almıştır. Kendisine şöyle denilmiştir : «İstidlal ettiğin bütün âyetler hür zevceler hakkındadır. Çünkü (kadının fidye-i necat vermesi) hurreye mahsustur; cariyenin fidyesini sahibi verir. Demek ki bu âyet

hurreler hakkındadır.

[814] «Karı ile kocaya yaptıkları ric'at hususunda bîr günah yoktur.» âyet-i
kcciniosi de böyledir. Müracaat olunacak şey -ki akid'dir- kan kocaya bırakılmıştır. Cariyede bu husus yine sahibine aittir.»

[815] «Kadınlar bekleyecekleri iddeti tamamladıkları zaman ma'ruf vecİh-le kendileri hakkında yaptıkları işlerden dolayı size bir günah yoktur.»
âyet-i kerîmesinde dahî hurreler mevzuu bahistir; çünkü cariyenin hod be hod bir is yapmağa hakkı yoktur.»
Biz Kârîîn-i Kirâm'dan müsaade recâ ederek bahsimizi «Sübülü's-Sclâm» sahibinin beğenmediği kavillerle bitirmek isteriz; ve deriz ki:

1— îmam Şafiî'ye göre talâkın adedi erkeğin hâline göre, kadının iddeti ise kadının hâline göredir. Şu halde erkek köle, karısı hıırre ise iki talâk; erkek hür' kadın câriye ise üç talâk hakkı vardır. Delili :
«Talâk erkeklerin; iddet de kadınların hâline göre mu'teberdir.» hadis-i şerifidir. Fakat rivayete göre İsa b. Ebûn, Hz. Şafii'ye : «Ey fakîh, hür bir erkek câriye olan karısını üq defa boşamaya mâlik ise bu talâkları sünnet vecihle nasıl yapar?» diye sormuş. Şafii : «Onu bir defe boşar; hayızım görüp temizlendi mi bir daha boşar» demiş. Tam üçüncüyü söyliyeceği sırada İsa : «Yeter iddeti bitti» demiş. Şafii bu suretle hayrette kalınca o sözünden dönerek : «Cemi'de bid.at, tefrikte sünnet yoktur.» demiştir. Bu sözün mânâsı : Üç talâkı birden yapmak bid'at değil, ayrı ayrı yapmak da sünnet değil; demektir.
Mezhep imamlarından İmam Mâlik ile İmam Ahmcd b. HanbcVin; Eshâb-ı Kirâm'dan Ömer, Osman ve Zeyd b. Sabit (R.Anhüm) haze-râtmı.ı mezhebi de budur.

2— Hanefîler'e göre cariyenin talâkı iki, hurretinin talâkı üçtür. Kocalarının hür veya köle olmasının bu bâbta hiç bir tesiri yoktur. Delilleri : babımızın hadîsidir. Vakıa' bu hadîs zaîf sayılmışsa da Hane-fîler bu iddiayc cevap vererek diyorlar ki : «evvelâ bu hadîsi bazı imamların zaîf bulması onu tamamiyle

yok hükmüne indirmez. Saniyen: bu hadîsi Müzahir rivayet etmiştir; onun bu hadîsten başka hadîs rivayet ettiği bilinmiyor; iddiası zaiftir. Çünkü onun Sûre-i Âl-i İmran'ın sonunda her gece o nâyet okurduğuna dâir bir hadîsini İlmi Adiyy (279 — 3fi5) Hz. Ebu Hüreyre'den tahrîc ettiği gibi aynı hadîsi Tahrrâm de rivayet etmiştir. Sonra hadisi bazıları yalnız Ebu Astm'd&n geldiği için zaîf bulmuş; bir takımları onu İbni Maîn, Ebû Hatim ve Bu-harî'nın zaîf bulduklarını söylemiş, lâkin Hâkim onu mevsuk bularak sahîhîcmiş; timi Hibban dahî onu tevsik etmiştir. Hâkim, Müzahir hakkında şunları söylemektedir : «.Müzahir, Basrahlar'dan ma'dud bir şeyhtir. Onu, geçen üstadlarımızdan hiç biri bir gûnâ cerh İle zikretmrmiştir.»
Görülüyor ki, bu hadîs sahih değilse bile hasendir. Hasrn hadîs ise hüccet olmağa elverişlidir. Ulemâ-i Kİrâm'm bu hadîs mucibince amel etmiş olması da onun sahih olduğuna delildir. İmam Tirmizî onu rivayet ettikten sonra : «garib bir hadîstir. Ama gerek eshâb-ı ResûlüK lah'dan, gerekse onlardan gayrı ulemâ tarafından onunla amel olunmuştur.» demiştir. İmam Mâlik : hadîsin Medine'de şöhret bulması senedinin .sahih olması yerine geçer.» derdi.
Hanefiler'in kavli : Eshâb-ı Kirâm'dan Alî ve İbni Mesud (R. Ân-lıiimâ) ile İmam ScvrVnın mezhebidir.
Buraya kadar verilen izahattan anlaşılıyor ki : Kifayetsiz olun, «Sübülü's - Selâm» sahibinin beğenmediği zevatın kavilleri değil, bilâkis onun bcğindİği Zâhirîler'in iddialarıdır.[816]

1147/954- «Ruveyfi' b. Sabit[817] radıyalahü anh'öen Peygamber sallallahü aleyhi ve scllem'dçjn duymuş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah (S.A.V.) :
— Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir kimseye, kendi suyunun başkasının ekinini sulaması helâl olmaz; buyurmuşlardır.»[818]

Bu hadîsi, Ebu Dâvud ile Tirmizî tahrîc etmiş; ibni Hibbân onu sa-hîhlcmiş; Bezzar ise ha sen bulmuştur.
Hadîs-i şerif, hâmile kadınla onu flehc bırakandan başka birinin

cİ-mâ' etmesinin haram olduğuna delildir. Bunun misali hâmile olarak satın alınan câriye ile esir alman câriyedir; ve hüküm gebeliğin zahir olması takdirine göredir, eğer zahir olmamışsa ileride görüleceği veçhile istibra yapmadan cima' edilmesi caiz değildir.
Ulemâ hâmile olmayan zâniye'ye iddet mi yok sa istibra mı lâzım geleceğinde ihtilâf etmişlerdir. Bazıları ona iddet beklemenin vâcib olduğuna; ekser-i ulemâ ise iddetin vâcib olmadığına kail olmuşlardır: «tddet vâcibdir» diyenlerin delili, delillerin umum bildirmesidir.Vâcib değildir diyenler :
«Çocuk nikâhındır.» hadîsi ile istidlal cderîer.
Musannif «Telhis» de Hanbelîler'in Ruveyfî' hadîsi ile yalnız zinadan hâmile olan kadının nikâhının fâsid olduğuna istidlal ettiklerini söylemektedir.
Bu hadisle Haneftler hâmile olarak alman kadının gebeliği başkasından olduğu taktirde cimâ'nın haram olduğuna istidlal ederler. Kendilerine, bu hadîsin esirler hakkında vârid olduğu ileri sürülerek i'ti-râzda bulunmak İstenmişse de Hanefîler tarafından : «İ'tibâr lâfzın umumunadır.» diye cevab verilmiştir. [819]

1148/955- «Mefkûd'un karısı hakkında Ömer radıyalahü anh'öen rivayet edilmiştir: Bu kadın dört yıl bekler; sonra dört ay on gün iddet çeker; demiştir.»[820]

Bu hadîsi Mâlik ile Şafiî tahrîc etmişlerdir.
Hadîsin daha başka tarîkleri de vardır. Bu bâbta bir de kıssa rivayet olunur. Mezkûr kıssa kaybolan bir adama âit olup Âbdür-rezzak tarafından senediyle tahrîc edilmiştir. Kaybolan zât kıssa da şöyle diyor :
— Vadiye girdim. Beni cinler zaptetti!er. Aralarında dört sene kaldım. Karım Ömer b. Hattab (R. A,/a giderek hâlini arzetmiş. Ömer (R. A.) ona, halini kendisine arzettiğinden i'tibâren dört sene beklemesini emretmiş, (Hz. Ömer bundan sonra kaybolan zâtın velîsini çağırarak kadını boşatmış. Sonra kadına dört ay on gün iddet beklemesini emretmiş). Kadın evlendikten sonra ben

geldim. Artık Ömer beni kadını almakla ona verdiğim mehri almak arasında muhayyer bıraktı.
Aynı kıssayı Beyhakı dahî tahrîc etmiştir. Onda kıssanın sâhİ-bi memleketine döndükten sonra Hz. Ömer şunları anlattığı söyleniyor:
«— Yatsı namazına çıkmıştım. Hemen beni cinler esir ettiler. Aralarında uzun zaman kaldım. Sonra bu cinlerle mümin -yâhud müslim demiştir- bir takım cinler harbettiler rr.üsülümanlar onlara galebe çaldılar; ve onlardan bir çok esirler aldılar. Onlardan aldıkları esirler me-yanında beni de aldılar. Bana dediler ki :
— Senİ müslüman bir adam görüyoruz. Bize seni esir etmek helâl olmaz. Bunun üzerine beni aralarında kalmakla yurduma dönmek arasında muhayyer bıraktılar. Ben aileme dönmeyi ihtiyar ettim. Bu sefer onlar d;ı benimle "geldiler. Geceleyin benimle konuşmuyorlar; gündüzün ise bir kasırga oluyor; ben onu takibediyordum; demiştir. Ömer (R. A.) kendisine :
— Onların,arasında iken yiyeceğin ne idî? diye sormuş:
— Kara fasulye ile üzerine besmele çekiîmiyen şeylerdi, demiş:
— Ne içiyordun? diye sormuş :
— Ccdef içiyordum; cevabını vermiş.»
Katâde : «Ccdef : ekşimeyen şaraptır» demiştir. Mefkud : kaybolmuş demektir.
Hadîs-i şerîf, Hz. Ömer'in mezhebine göre kaybolan bir kimsenin karısı hâkime dâva açarak hâlini ona'arzettikten i'tibâren dört sene geçti mi kocasından ayrılacağına delildir. İbni Ebî Şeybc'nin rivayeti, hâ-kim'in kadını kaybolan koöasmm velîsine boşattıracağına delâlet ediyor.
Eshâb-t Kirâm'dan bir cemaatla İmam Mdük ve Ahmcd'in bir kavline göre Şafiî'nin mezhebi budur. Delilleri Hz. Ömer'in Pilidir.
Hanefiler'le bir kavlinde Şafii'ye göre ise kayıp kocanın öldüğünü veya boşadiğını yâhur -e'-ıyazü Billâh- dîninden döndüğünü yüzde yüz bilmedikçe kadın o adamm karısı olmaktan çıkmaz. Çünkü kadının onun nikâhlısı olduğu yakînen ma'lûmdur. Böyle yakînen bilinen bir şey ise şüphe ve tahminle değil, ancak yakînen bilmekle zail olur.
Bu umumî bir kaide olup MeccMc'nin 4. cü maddesinde : «Şek

ile yakın zail olmaz.» şeklinde hulâsa edilmiştir.
İmam Şâfi'nin AH (R. A./den mevkufen rivayet ettiği şu hadîs de buna delildir :
«Kaybolan kimsenin karısı imtihana maruz bir kadındır. Şu halde kocasının yüzde yüz öldüğü kendisine bildi-rilinceye kadar sabretsin.»
Beyhakl bu hadîsin Hz. Ali'den uzun bir hadîs olarak şöhret bulduğunu söyler. Abdürrezzak dahî bunun mislini tahrîc etmiştir. Hâdevîler : «Mefkûd'un öldüğü veya karısını boşadığı yüzde yüz bilinmezse, kadının tabiî ömrü boyunca, yani 120 sene bekler» demişler; bir takımları 150 den 200 seneye kadar beklemesi îcabettiğine kail olmuşlardır. Fakat bu, bazı muhakkiklerin dediği gibi felsefî bir kaziyye-dir; İslâmiyet bundan bendir. Çünkü ömürler hâlik-ı Cebbar tarafından taksim edilmiştir; onlara âdi veya tabiî demek doğru değildir.
Hanefiler'e göre, akrçn-ü cmsâl'i kalmadığı vakit Mefkûd'un öldüğüne hüknıolunur. Vâkiâ îmatn A Şam'dan bir rivayete göre de 120 sene beklemek îcâbederse de tmam-ı A'sam'm kavline en uygun olan birinci rivayettir. Zîrâ insanların ömürleri zaman geçtikçe değişir. İmam EbıC Yusuf'tan bir rivayete göre bekleme müddeti yüz sene, bir ba^ka rivayete göre 90 senedir. Fakat bu rivayetler içinde Hanefîler'ce en makbul olanı birincisi yanî akranı kalmayıncaya kadar bekler rivayetidir.[821]

1148-a/956- «Mugİretübnü Şu'be radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve scllcm:
— Kayp kimsenin karısı, kendisine beyân gelinceye kadar karışıdır; buyurdular.»[822]

Bu hadîsi Dâre Kutnî zaif bir isnadla tahrîc etmiştir. Hadîsi Ebu Hatim (195 — 277), Beyhakl (384 — 458), îbni'l-Kattân (120 — 193) Abdülhâk ve başkaları zaîf bulmuşlardır.[823]

1149/957- «Câbir radtyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem:

— Hiç bir adam bir kadının yanında gecelemesin, Ancak nikâhlısı veya zî-rahimi olursa o başka; buyurdular.»[824]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Müslim'in bir rivayetinde «Dul bir kadının yanında» denilmiştir: Dul kadının hassaten zikredilmesi ekseriya onun yanına girildiği içindir; diyorlar. Bakire yabancılardan son derece kaçınır; çekinir, bir de yanma girmek hususunda nisbeten müsamaha gösterilen dul kadının yanına girmk memnu' olursa, bakirenin yanına girmenin bilevlâ memnu* olacağı anlaşılsın diye dul kadın zikredilmiş olabilir.
Hadîs-i şerîf, ecnebi bir kadınla başbaşa kalmanın haram olduğuna fakat zî-rahimle kalmakta beis olmadığına delildir. Bu cihet ulemâ arasında ittifakıdır. Zî-rahim: yakın akraba demektir. Bundan murâd nikâhı ebcdiyyen haram olan kadındır. Böylelerine hususi ta'biri ile zî-rahim-i mahrem denilir.
Hadisteki «gecelemesin» ta'birinden, meOıum-u muhalefet tarîki ile gündüzün ecnebi bir kadınla başbaşa ve başka kimse bulunmamak şartı ile bir arada kalmanın caiz olacağı hatıra gelirse de bu mefhuma i'tibâr yoktur. Aşağıdaki hadis dahî aynı hükme delâlet eder.[825]

1150/958- Ibnİ Abbas radryallahü anhihnâ'öan Peygamber sallalla-hü aleyhi ve srllrm'den işitmiş olamak üzere rivayet olunduğuna göre Peygamber (S.A.V.):
— Sakın bir adam bir kadınla baş başa kalmasın. Ancak beraberinde zî-rahim-i mahrem olursa o başka; buyurmuşlardır.»[826]

Bu hadîsi Buharı tahrîc etmiştir.
Hadîsi Şerîf ecnebi bir kadınla gece veya gündüz bir arada yalnız kalmanın haranı olduğuna delildir. Lâkin yanlarında zî-rahim-i mahrem-i bulunursa beraber kalabileceklerdir. Zaten buna halvet demek bile mecaz olur. İstisna dahî istisnâ-i münkatı'dır.
Nikâhı helâl olan bir kadınla cimâ'a mâni' bulunmayacak şekilde bir arada başbaşa kalmaya «Halvet-i sahiha» denilir ki bir çok

yerlerde buna cima' hükmü verilir.[827]

1151/959- Ebu Saîd radıyallahü anh'den Peygamber salîaîlahü aleyhi ve seîlem'm Evfâs esirleri hakkında:
— Hiç bir hâmile ile doğurmadıkça cima edilmez; hâmile olmayanla dahî bir hayız görmedikçe cima olunmaz;
buyurulduğu rivayet edilmiştir.»[828]

Bu hadîsi Ebu Dâvud tnhrîe etmiştir. Hâkim onu snhîhlemiştir.
Hadisin Jjarr, KıtnVdc İlmi Abhn.s'da.n bir fjâhİdi vardır.
Evtâs: Hevazîn tarîiflarıntla bir vadidir. Huneyn harbi burada olmuştur. Bazıları Evtâs'la Huneyn'in lîaşka başka yerler olduğunu söylerler.
Hadîsin İbni Abbas (R. A./dan rivayet edilen şahidi şudur:
Resûlüllah (S.A.V.) hâmile ile doğuruncaya kadar, hâmile olmayanla H,^ hayız görünceye kadar cima' etmekten nehî buyurdu.» bu hadîsi Müslim ûc rivayet etmiştir. Ondaki lâfzı şudur...
«Resûlülfah {S.A.V.) Huneyn günü Evt «'a bîr ordu gönderdi. Bu erdu düşmana rastlıyarak onlarla hârbetti ve aüşmanlara gâüb geldiler. Bir çok esirler aldılar. Resûîüllah (S.A.V.)'in eshâbından birtakım kimseler esir atman kadınların müşrik kocaları olduğu için onlara yaklaşmaktan .çekmiyorlardı. Bunun üzerine Allah bu mes'elet lakktnda (namuslu kadınlar da haram kılınmıştır. Ancak satın aldığınız cariyeler müstesna) âyet-i kerîmesini indirdi.» Yani esir kadınlar iddetleri bitince size hclâlchıiar,
Hadîs-i Şerif, esir ediien kadınla cinsî münasebette bulunmak istenirse bir hayız müddeti ona yaklaşmıyarak istibrâ yapmanın vâcib olduğuna delildir. Bu hâmile olmayan hakkındadır ve rahminde çocuk olup olmadığını bilmek için meşru' olmuştur. Hâmile ise doğuruncaya kadar beklenir. Satın almakla veya başka bir suretle mâlik olunanlar
dahî esirlere kıyâsen aynı hükümdedirler.
«Hâmil2 olmayan bir hayız görünceye kadar» irâdesi bakire ve di.Nara şâmildir. Bir eok ulemâ'nin mezhebi budur. Diğer-liTİnr £Öre iîtihrû ancak gebeliği bilinmiyenler hakkında yapılır. Gebe

nlm;i(h£ı ma" ûm nla.nlara istihraJnın lüzumu yoktur. Bunu Alnlürrczzalc, İhni Ömer (ti.A.) 'dan rivüyet etmiştir, ibril Ömer: «Câriye bakire o!-dumu dilerse ona İstibrâ yapmaz» demişin*. Bu hadisi Buiıarl «Huhiİr» in d:* rivâyeî etmiştir. Bunun bir mislini de Büreyde rivayeti ile Alî (f'.A.) dan 'ahric etmekledir, imam Ahmrd b. UanbcV'ın tahric etü-ı'j Kuvcyfİ' hadisinin mefhum-u muhalifi de bu mânâyı le'yid eder; zîrâ n hadiste : :
(Eğer bir kimse Allah'a ve âhir p;iine îman ediyorsa esiı ferden bir dul kadınla hayzını görünceye kadar cima. Cımcsin» buyuruimuştui'. İmam Mâlikin mezhebi budur. Yalnız Mâliki mezhebini tahkik eden Mâzarî diyor ki: «Bu bâbta en derli t"|p|u söz şudur: «Hâmile olmadığında şüphe bulunmayan her câri-yy1 istibrâ lâzım değildir. Hâmile olduğu zan veya şüphe edilen yûhı'ıd tereddüd hasıl olan her cariyeye de istibrâ lâzımdır. Zann-ı Kâlihn güre hâmile olmayan fakat hâmile olması yine de caiz görü-İm her câriye hakkında istibrâ'mn lüzum ve sukutuna ait iki kavil vardır».
Hâsılı istibrâ mes'elesinde İmam Mâlik'in mezhebi gebeliği bil-mcyo nıü.stcniddir. Gebelik bilinmiyor veya şüphe edilmiyorsa is-lıhı-âya lüzum yoktur; biliniyor veya şüphe ediliyorsa istibrâ lâzımdır.
Ihni'l-Kayyim (691 — 751) ile üstadı îbni Tcymiyye (661 — 728)'nin mezhebi de budur.
Ihıvud-ıı Zahiri (202 — 270) 'ye göre esirlerden gayrı cariyelerde istibrâys. lüzum yoktur; çünkü o kıyası delil saymaz. Bir de ona göre câriye alım ve satımı evlendirme hükmündedir.
Esir hadîslerinden anlaşıldığına göre esir edilen câriye ile cinsi münâsebette bulunabilmek için onun Müslüman olması şart değildir; çünkü bu cucli Resûlüllah (S.A.V.) hiç bir hadîste beyân etnv mistir. Müslümanlık şart olsa mutlaka beyân ederdi. Aksi taktirde beyânın hacet zamanından gecikmesi îcabeder ki, bu caiz değildir. Ulemâ'dan Tavus ve b ıskalarının mezhebi budur.
Hadîsin mefhum-u muhalifine bakılırsa istibrfıdan evvel cinsî münâsebetin mukaddemlerini yapmak caizdir. İbni Ömer (li.A.) 'in. fiili de hım.'i deiüdir. İbni Ömer bir harple hissesine düşen bir' cariyenin boynunu gümüşten ihrike benzeterek öpmüş ve: «Âleme karşı onu öpmekten kendimi alamadım» demiştir.

Rivayet Buharidendir.[829]

1153/960- «Ebu Hüreyre radıyallahü anhden Peygamber saUaîîahii aloıhı v: scHcm'dcn duymuş oîarak rivayet olunduğuna göre Peygamber (S.A.V.):
— Çocuk firâşa âiddir. Zenpâre'ye de taş vardır; buyurmuşlardır.»[830]

Hu hadîs. Ebu Hüreyre'den bir kıssa hakkındaki Âişe hadîsinden ve Nosaî'deki İbnî Mes'ud hadîsi ile Ebu Dâvud'takİ Osman hadîsinden müftefekun aleyh olarak tahrîc edilmiştir.
İlmi Abdilbcrr (368 — 463) bu hadisine eshâb-ı kirâm'dan yirmi küsur zât tarafından rivayet edildiğini söylemiştir.
ir.'idîs-i Şerif, firâş ile çocuğun nesebinin babadan sabit olacakına delildir.
Firas'ın mânâsında ulemâ ihtilâf etmişlerdir Aslında döşek demek (ilan bu kelime cumhur'a göre kadının bir İsmidir; bazan bununla cima' hali de ifâde olunur, Kbu Ilanîfr'ye göre firâş zevcin bir ismidir.[831] Ulemâ nesebin ne ile sabit okluğunda dahi ihtilâf etmişlerdir. Cumhur'a pöre hurreye cima' İçin imkân vermekle sabit _o!ur. Bu hususta nikâh-i sahîh ile fasidin arasında bir fark yoktur. Şâfüler'le Hanbeliler'-în ve di^er bazı kimselerin mezhebi budur. Ebu Ilanife'yc görc ncsrb nefs-i akid ile sübût bulur. İbni Tay?niyyr'yo göre ise cima' vâki' okluğunu muhakkak surette bilmek şarttır. İJnnl- - Katiyim de avni kavli ihtiyar etmiştir. Hatta bu bâbda İlmi'l - Kayyım şöyle diyor:«Acaba cima' vâki' olmadan lûgatçilarla örf ehli olanlar kainijm firâş sayarını? Karısı ile cinsî münasebetle bulunmıyan, hattâ I »ir araya gelmeyen bir adama mücerred bir imkân tasavvuru ile al nasıl nesb ilhak edebiliyor? Böyle bir imkânın yokluğuna âde-leıı kat'iyyeîk-hükmolunabiîir; binâenaleyh kadın ancak muhakkak duhûl ile firâ olur.» İbni TcıpnÎı/ı/c'nin kavli İmam Ahmcd b. lllttn-hrl'dcn de rivayet olunur. Buraya kadar mevzu-u bahis olan, hur-rcıın firâşınm sübûtu idi.
Cariyenin firâşına gelince: hadîsin zahiri ona da şâmildir. Câ-riyohin firâşı sâhibli ise sahibinin cima' etmesiyle yâhud sahibi

İ'tirâf ederse milk şüphesiyle veya bir vecihio sabit olur.
Bu hadîs câriye hakkında vârid olmuştur. Hz. Âişe (R.Anhn) diyor ki : «Sa'dü'bnü Ebi Vakkas ile Abd b. Zem'a, Zem'a'nın bir cariyesinin[832] oğlu hakkında Peygamber (S.A.V.) 'in huzurunda dâvaya durdular. Sa'd :
— Yâ Resûlüllah, kard&şim bana, geldiğim zaman Zem'a'nın cariyesinin oğluna bakmamı vasiyet etti. İmdi çocuğu al da bana ver, çünkü oğlumdur; dedi. Zem'a'nin oğlu ise :
— Çocuk kardeşimdir ve babamın cariyesinin oğludur; dedi. Bunu müteakip Peygamber (S.A.V.) çocukta Utbetü'bnü Ebî Vakkas'a benzerlik gördü ve :
— Bu -çocuk senindir ey Abd b. Zem'a; çocuk firâşa aittir. Sen Cie ondan kaç OV S^VCİe: buyurdular.» Bu vak'a Mekke' ıiıı fethi yılıp.da olmuştur. Hadisi Buharı rivayet etmiştir.
Hadîsin dii;cr bir rivayetinde: «Sa'd:
— Yâ Resülallah bu çocuk kardeşim Utbe'ü'bnü Ebî Vakkas'ın oğludur. Oğlu olduğunu bana vasiyyet etti. Çocuğun benzeyişine bak; dedi. Abd b. Zem'a ise:
Bu benîm kardeşimdir ya Resülallah, babamın firâşı üzerinde ken-*li cariyesinden doğdu; dedi. Bunun üzerine Resûlüüah (S.A.V.) kime benzediğine bıktı ve apaçık Utbe'ye benzediğini gördü fakat :
— Çocuk senindir ya Abd b. Zem'a: Çocuk firâşa aittir. 2omr>âreye de taş. Sen de ondan kaç Şevde; buyurdu» denilmektedir.
Anlaşılıyor ki Utbe, Zem'a'nın cariyesi ile zina etmiştir. Uibe Kâfir olarak holâk nlmuştur.
Bu hadîs Peygamber (S.A.V.) 'in çocuğu firâşa nisbet ettiğine delâlet ediyor. Hükmün sebep ve mahalli, câriyedir. Şu halle cariyenin firâsı sırf ciınâ'la sâhit uluyor demektir Cumhur-u ulemâ ile İmam $«fii, Mâi'ık. Ahmcd ve İbrahim Nrlıûi (11) buna kaildirler.
Hancfilor'le ılitfrr hir lakım ulemâya güre cariyenin firfışı ancak sahihinin «Çocuk bendedir» diye iddiası ile sahil nlur. Sadece cimâ'ı ikrar kâfi değildir. K^er cariyenin sahihi çocuğa iddia etmezse nesebi sahil olmaz; ve annesi kimin malı ise çocuk da onun malı olur. Cariyenin ilk çocukunu efendisi «bendedir» diye

iddia ederse ondan sonraki çocuklar için iddiaya hacet yoktur. Onlardan neşelileri cariyenin sahibinden sabit olur. Çünkü hu câriye Ümmii Veled olmuştur.
HanefÜer buna hıırre ile cariyenin aralarındaki farkdan dolayı kail olmuşlardır. Onlar firâşı: kavi, zaîf ve orta olmak üzere üç kısma ayırırlar.
Kav* firaş: nikâhlı kadının firasıdır. Bunun hükmü: Çocuğunun nesebi İddia etmeden sabit olmak: bönden değildir; diye nefî etmekle ondan hemen müntefî olmayıp ancak liânla müntefî olmaktır.
Zaîf firâş: Cariyenin firasıdır. Hükmü: Bununla ancak iddia şartı ile neseb sabit olur. İddia edilmezse çocuğun nesehi sabit oimaz.
Orta fîrâş: Ümmii Veled'in yani çocuk doğurmak için tayin ve tahsis edilen cariyenin firasıdır. Hükmü: Eununla «bendedir» diye iddiaya hacet kalmadan çocuğun nesebi sabit olursa da, nefî halinde mücerret (I:u çocuk benden değildir) demekle nesebi müntefî olur, Hân'a hâcet kalmaz.
Hanefîler mevzuu bahsimiz Ebu Hür-cyre hadîsini münâsip şekilde tc'vil edeçler. Derler ki: «Peygamber (S.A.V.) hakkında münazaa yapı-'lan çocuğun nesebini Zem'a'yn ilhak etmemiştir, etmiş olsa Hz. Sevde'-ye omm yanına örtüsüz çıkmamasını tenbih etmezdi. Çünkü onun kardeşi olurdu.»
MâÜkîier burada hnska hir yol tutmuşlardır. Onlarn göre bu hndîs iki hüküm arasında üçüncü lıir hükmün moşru'iyetİnc delâlet eder. Şöy-leki firâş çocuğu Zem'a'yn ilhak etmeyi iktizâ ediyor; fakat benzeyişi de Ulbe'yc ilhakını gerektiriyor, İşte burada fer'î meseleye iki hüküm arasında bir hüküm verilmiş ve nesebin ispatı hususunda firâşa bakılmış, Hz. Sevdc'nin o çocuktan kaçması hususunda da benzerlik nazarı i'lİ-bâra alınmıştır. Mâlikîler bu takdiri her takdirden evlâ bulmaktadırlar. Diyorlar ki: Bir mes'ele iki asıl arasında deveran eder de bunlardan ynl-mz birine ilhak edilirse diğerine olan benzerliği tamamiyle iptal edilmiş olur; fakat iki aslın İkisine de birer vecihle ilhak edilirse elbette bir vec-hi tamamiyle ilga etmekten evlâ olur. -~
Nesebin bir vecihle sabit olup bir vecihle sabit olmaması

imkânsız değildir. Nitekim Ebu Hanîfc,,Evzai ve diğer ulemâ : bir kimsenin
y.inâdan olan kızı için ecnebi hükmü vardır; flemislerse dr onunla cv-lennvyi kulelisine haram saymışlardır. Hadîs-i Şer'Ue. nr.sehin bah.ıd;. ı başkasına (fa ilhak edilebileceğine işaret vardır. Çüncü Abd b. Zem "a kardeşinin nesebini mücrnvd (inim babasının firâsı olduğunu ikrarla kendisine ilkah etmiştir. Keza bu rivayetten nesebin ilhakı için mirasçıların lasdİkine de hacri olmadığı anlaşılıyor. Zira Hz. Şevde (R. A.) nin (asdik ve. inkârı rivayet olunmamıştır. Bu mes'ele. hakkında iki kavil vardır:

1— Çncuğun nesebini kendi nesebine katan, babası değilse ve bu adamın o çocuktan başka mirasçısı yoksa; meselâ dedesi torununu kendisine ilhak ediyorsa başka mirasçısı bulunmadığı takdirde ikrarı sahîh ve nesebi sabit olur. Burada kaide şudur: Mirası kim alırsa neseb onun ikrarı iîc sabit olur. Bir kişi veya müteaddit olmalarının farkı yoktur. Binâenaleyh vereseden biri nesebi kendisine ilhak etse de ötekileri tasdik etse'er ikrar sahih, neseb sabit olur îmanı Ah?nr(V\c Şafiî'nin mezhebi budur. Çünkü mirasçılar ölenin yerine kaim olmuşlardır.

2— Babadan bnşka kimsenin neseb ilhakına hakkı yoktur. Nesebi ikrar edilen çocuk ikrar edene yalnız mirasta müşterek olur nesebi sâ-bİt olmaz.
Hanefîler bu hadîsle, nesebin kifayetle sabit olamıyacağına kaildirler. Delilleri: «Çocuk firâşa aittir» hadisidir. Onlar: «Böyle bir terkip hasır ifâde <:ı\cv diyarlar.» Bir de kıyafetle neseb sabit olsa çocuğun Utbe'ye nisbet edilmesi îcabederdi; zîrâ ona benziyordu» derler. İmam Şâfn ile başkaları nesebin kıyafetle sabit olacağına zâhib olmuşlardır. Yalnız kıyafetle sabit olabilmek için iki defa haranı cima' vâki1 olmasını şart koşuyorlar. Delilleri liân kıssasında Peygamber (S.A.V.)'in: «Eğer çocuğu şu sıfatta doğurursa çocuk filânın, bu sıfatta doğurursa falannındır» buyurmuş olmasıdır. Zîrâ bu, kıyafetle ilhakın delilidir. Şu kadar var ki. kan kocanın yeminleri ilhaka mâni' olmuştur. Dem?k oluyor ki kıyafet nesebin sabit olmasını iktiza etmiş; yalnız mâni:den dolayı onunla amel olunamamıştır. Şâfiîler'in bu mes'elede delilleri çoktur. Ümmii Süleym:

— Kadın ihlîlâm olur mu; dediği zaman Peygamber (S.A.V.) 'in:
— O halde benzerlik nereden geliyor? buyurması ve çocuğun Utbe'ye benzediğini görünce Hz. Şevde (R.Anhn) 'ya ondan kaçmasını emretmesi bunlardandır.
Kıyafeti delî! olarak kabul etmiyenier bu istidlallere çeşitli cevaplar vermişler: Böylece mes'ie hayli uzamıştır.
Hadisimizdeki: «zenpâreye de taş vardır.» cümlesinden mu-râd zina eden mahrumdur; yâhûd: zina eden Uışla recmedilm^k sureliyle tepelenir; demektir.[833]

«(Süt Emme Bâbı)»

Rc:dâ': lügatte memeden .tüt emmek manasınadır. Bu kelime: ra- rida", rataat. ridaat ve rad" şekillerine okunabilir. Yalnız (riddat) "ı, lügat ulemasından Esmâî inkâr etmiştir. ŞeriaMe: memedeki çocuğun vakti mahsusta kadın memesinden emınrskiir.
Emmenin miktarı ile zamanı hakkındaki ihtilâflar yeri geldikçe görülecektir. Tarifteki (emme) kaydı bir kayd-ı vukûîdir. Yani çocuk ekseriyetle emmek suretiyle beslendiği için bu tâbir kullanılmıştır. Yoksa kasıkla içirildiği taktirde de hüküm sabit olur.
Bir çocuk bir kadından emdimi arlık dinen o kadın onun süt annesi, kadının sütüne sobeb olan kocası süt babası, o kadından emenler ile süt kardeşi olurlar. Bu suretle doğumdan //ayrı bir akrabalık teessüs eder; ve artık bu sayılanlar arasında nikâh haram olur.
Süt emmenin hükmü bir kaç mosele müstesna, tıpkı musebin hükmü gibidir. Binâenaleyh bir kimse noseben kimlerle evienemiyorsa süt cihetinden de onlarla evlcnemez. Nitekim:
«Neseben haram olan süt cihetinden de haram olur.»
hatlîs-i şerifi bunu ifâde vder. Bu hususta âyet de vardır.
Görülüyor ki süt mes'elesi dînen pek mühimdir. Zamanla unutulmaya maruz bulunan bu mesele.de müslümanlann çok uyanık davranmaları îcabeder. Doğan çocuğu ya hiç süt anneye vermemeli, yâhûd vermek mecburiyeti varsa mes'eloyi ciddî bir

şekilde ele alarak bir yere yazmalı bcllemeli, hısım ve akrabaya, konuya komşuya onu du-yurmahehr. Aksi taktirde unutulur da günün birinde iki süt kardeşi evlendirmek gibi pek büyük bir vebal altında kalınabilir.[834]

1157/961- «ÂÎşe rrtdıyallaİıü anhâ'd&n rîvâyel edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallnllnhii aleyhi j;r scUcm:
— Bir defa ve \k't defa emmek harâtn kılmaz, buyurdular.»[835]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Hadis~i Şerif, bebeğin bir veya iki defa emmekle süt oğul olamıyacağına delildir. Bu mes'elede bir kaç kavil vardır:

1— Üç defa yâlıûd daha fazla emmek emeni emzirene emzireni de emene haram kılar. Zâhirîler'le Ebu Sevr, Ibni Mihızir ve Kini Ultcytf'-in mezhebi budur. Delilleri kitabımızın hadîsi ile «bir ve İki defa emzirmek haram kılmaz» mealindeki diğer bir rivayetin mefhumu mıhalifdir. Yani bir ve iki defa emmek veya emzirmek iki tarafı birbirine haram kılmaz ama daha yukarısı haram kılar.

2— Selef ve haleften bir cemâat ile Hz. Ali, Ibni Abbas (R'.Anhü-mâ)'ya Hanefî imamlarına ve İmam Mâlik'c göre sülün azı ile çoğu hükümde müsavidir. Binâenaleyh bir damla dahî olsa mideye vasi! oldu mu hüküm de sabit olur. Hattâ nrucu bozacak miktar sütün hükmü ispat edeceğine ittifak olunduğu söylenir. Delilleri:, Teâla Hazretlerinin tahrim hükmünü rada'a ta'lîk ederek:
«[836] Sizi emziren süt anneleriniz (de) haramdır.» buyurmasıdır. Âyet-i kerîmede tahrîm işi emzirmeye ta'lik edilmiş; fakat emzirmenin az veya çok olacağına dâir bir şey zikredilmemiştir. Şu halde emzirme veya emme ismi verilebilen şey ne zaman bulunursa hüküm de bulunur. Yukarıda zikri geçen: «neseben haram olan her şey süt cihetinden de haramdır» hadîsi ile ileride görülecek Ukbe hadîsi dahî âyet-i kerîmeye muvafık surette hüküm ifâde ederler. Ukbe hadîsinde : "Nç.sil olur! kadın sizin ikinizi de emzirdiğini iddia ediyor?»

.buyurulmuştur. Fakat, kaç defa emzirdiğini sormamıştır.

3— Ancak beş defa doya doya emmekle rada" hükmü sabit olur. Ibni Nlci'ud, İbnİ'z-Zübcyr (U.Anhümâ) ile İmam »S\//i'nin ve bir ri-vfıye*;e £Örc İnunn Ahmrri h. Hıuıl.ri'm mezhebi budur, lîunlar az ileride gelecek Hz. ÂİŞe hadîsi ile isiidlâl ederler. Bir delîHeri de Sehlc binti ELheyl'in Salim'i l)es defa cnv/.irmesİyte isliflIâl edrrler. Mezkûr
hadis dahî gelecektir. Vakıa' bu hadîs «Bir ve iki def a emmek haram kılmaz» hadisinin mefhumuna muarız ise de buna Şâîiîlcr tara-fıtıdan:, Âiş3'nin lıı ikinci hadîsi manlıı'.-îtıır. Klbetleki mantıık birinci lı;.!!:in;h:ki mefhumdan daha kuvvetlidir; ve ima tercih edilir.» diye cevap verilmiştir.
Şf-f İV yo. gür o bir defa emmenin hakikati : Çocukun memeyi bir d<Ta ajz'na î'.lma;;ı, sonra, arızî bir sehelı olmaksızın kentli ilıtiyârı ile on;ı bırakmasıdır. Nefes a'malt l;ir reye S:a!;mak veya hafif bir ist irn'ıat r;ibi fjeyler emmeyi İJİr defa ohnaktaa çıkarmaklar. Nite-i.iui yemek yiyen hakkında da aynı şeyler ârı:* oît:a, tekrar yomo-j;'i' devametme'de iki defa yemek yeJi sayılmaz. İste Şafii'nin bir emme hur.iisir.icla mezhebi budur. Hu hf'l böylece beş defa ayrı ayrı zamr.nlarda tekerrür etti mi artık hüküm sabit oiur.
h.ır'm Ahmcd'dcn iki rivayet vardır. Bunlardan birine göre onun HancMİRr'lc, diğerine goıe ŞâîÎîlcr'le beraber olduğu anlaşılıyor. [837]

1158/952- «(Bu da) Âişe radrıjallahü anhâ'dan rîvâyet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sctllallahv aleyhi ve scllem :
— Kardeşlerinizin kim olduğuna bakın; çünkü süt emme açlıktan ileri gelir; buyurdular.»[838]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
îiu dadîs hususunda şöyle bir kıssa vardır: Peygamber (S.A.V.,. Hz. ÂİŞe'nin yanma girmiş. Âişe'nin yanında bir adam varmış Resûlüllah (S.A.V.) bunu görünce her halde cam sıkılmış ve yüzünün rengi değişmiş. Bunun üzerine Âîşe (R.Anhâ):
O benim süt kardeşimdir; demiş. Resûlüllah (S.A.V.):

— Süt kardeşlerine iyi dikkat edin; zîrâ süt emme açlıktan neş'et eder; buyurmuşlar.
Musannif bu zatın ismini bulamadığını söylüyor ve «zannederim bu /;'ıl Ebu'l-Kuays'ın oğlu olacaktır» diyor.
Hadîsteki «bakın» emri süt mcs'elesinİn doğru olup olmadığını tahkik içindir. Bu iş pek mühim olduğu k'in şeraitini hâizmidir değil midir; zamanında nlmusmudur olmamısmıdır; dikkatle tahkik edilmelidir.
FAaı Ubcyd diyor ki: «Bunun mânâsı, acıktığı zaman karnını yalnız emmek suretiyle süt doyuran bebektir.» yani «hadîsin mânâsı, kendisini açıktan doyurmayan süt emmenin bir hükmü yoktur; demek İstiyor. Şu halde bu hadis, aşağıda gelen: «eti büyütmeyen; kemiği geliştirmeyen süt emmenin bir hükmü yoktur» mealindeki İbnİ Mes'ud hadîsi ile aynı mânâya gelir. Hz. Ümmü Seleme (I'. A.)'dan da buna benzer bir hadîs rivayet olunmuştur. Mezkûr ha-ıjisi Tirmizî tahric etmiş ve sahîhlemiştir.
Hadîs-i Şerif ile kadın sütünün, emmek, veya içmek, boğazına akılmak, yâhud aşağıdan şırmrja etmek suretiyle hüküm isfcâtma medar olacağına istidlal olunmuştur. Cumhur'ıın kavli budur.
Hanefiler'le diğer bazı ulemâ'ya güre şırınga edilen süt tahrîm isbât fli'mez. Çünkü bu eti büyütmeye ve kemiği geliştirmeye elverişli 'Iı-^itdir. Maamâf;h İmanı Muhanımcd'in bu mes'elede cumhur'la beraber olduğu rivayet edilir.[839]

1159/963- «(Bu dahî) Âişe radıycllahü anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Seh'c bînti Süheyl geldi ve:
— Yâ Resûlallah, Ebu Huzeyfe'nîn mevlâsı Salim bizimle birlikte pvimîzdcdir. Kendisi gerçekten erkeklerin vardığı (bulûğ) çağ(ın)a varmıştır? dedi. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.):
Onu emzir; kendisine haram olursun; buyurdular.» [840]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Ebu Davud'un «Sünen» inde:
«O halde Onu beş defa emzir» buyurulmuşlur.Bu suretle Sâ-'lim (IÎ.A.) Hz. Sehle'nin süt oğlu yerine geçmiş oluyor. Galiba

Musanif bu hadîsi, yukarıdaki hükmün buradaki Şehla hadîsi ile tahsis olunduğuna isâret için getirmiştir. Çünkü Seh!<; hadîsi, büyük bir insanın emmesi de -hüküm isbât edeceğini gösteriyor. Halbuki büyük insan açlıktan dolayı emme hükmünde dâhil değildir. İmam Mâlik'in de cl-ftlu-valia^ da rivayeti veçhiyle Salim kıssası şudur: Ebû Huzcyfe, Sâlim'i evlâdıık almış ve onu cvlendirmişti. Salim (R.A.), Ensar'dan bir kadının mevlâsı idi. Teâlâ Hazretleri:

«[841] Onları babalarının adları île çağırın...» âyetini İndirince soyu belli olanlar babalarının adları Üe çağınlmağa başladılar. Babası belli o'mayaiîlar cia mcvlâ ve din kardeşi oldular. İşte Hz. Schle o zaman
gelmiş ve:

— Yâ Resûlallah, biz Sâlim'i evlâd bilirdik. Benimle ve Ebu Hu-zeyfe ile haşir neşir olurdu. Beni acık saçık görürdü, şimdi Allah onlar hckkında malûmun olan âyetleri indirdi; demişti. Peygamber (S.A.V.:

— Onu beş def« emzir; buyurdu. Artık Salim, Ebu Huzeyfe'nin süt oğlu mesabesinde idi.»

Selef Hazcrâh bu hüküm hususunda ihtilâf etmişlerdir. Hz. Âişe (R.Anhâ) 'ya gorc kadını emen âkil lâiig bile olsa tahrîm sabit olur. Urve (R.A.) söyle diyor: «Ümmü't-Mümînîn Âişe bu hadîsle amel etmiştir. Kız kardeşi Ümmü Külsüm'a ve kardeşinin kızlarına yanlarına girmesini istedikleri erkeği emzirmelerini emrederdi.

Bu hadîsi İmam Mâlik rivayet etmiştir. Bu kavil Hz. AN ve Urve (R. A. /dan rivayet olunmuştur. Ley s b. Sa'd i'e İlmi Hazm'in ve Dâvud-u ZalıirVvAn mezhebi budur. Delilleri buradaki Sehle hadîsidir.

Cumhur Sahabe ve Tabiîn ile Mezhep imamlan'na göre ise rada' ancak küçük iken emmekle tahakkuk cûcr. Yalnız küçüklüğün tahdidi busunda ihtilâf etmişlerdir. Cumhur-u ulemâ ile İmam Mâlik, Şafiî, Ahmcd b. Hanbcl ve Hanefîler'den İmameyn dîye anılan Ebu Yusufla. İmam Muhammrd'e göre sut emme devresi ikî senedir, iki seneden sonra emmesi bu hükmü isbat etmez. Delilleri:

«[842] Süt emme işini tamam yapmak İsteyen (babalar) için anneler çocuklarını tam iki sene cmzîrirler.» Ayeti kertmesidir. İmcim. Â'znm, Ebu Hanifc'yc göre süt müddeti otuz ay İmam-ı Züfcr (110—150)'e göre üç senedir. Hazret i imam'ın delili :

«[843] Çocuğun tna karnında kalması ile sütten ayrılması müddeti otuz aydır» ;"ryet-İ kcrîmesidİr. Bu âyet-İ kerîmede İkİ seve bir hüküm zikredilmiştir. Yani âyette çocuğun ana karnında kalma müddeti i!c memede:! ayrılma müddetleri zikredilmiş ve ikisine birden otuz ay tayin edilmiştir. Şu hiilde bu otuz ay ayrı ayrı her ikisinin müddetidir. Ya'nr, bir çocuğun ana karnında kalma müddetinin iki seneden fazla olmıyac;ı£ını bildiren hndis vardır. İste âyetin hamilelik müddetini bildiren kısmı o hadisle tahsis edilmiştir. Süt müddetini ise tahsis eden bir delil yoktur. Binâenaleyh o otuz ay olarak kalır.

hın-.H-ı Zitfcr[844] dahî aynı âyetle istidlal eder; ve otuz aya ka-dnr İmam-ı Â'zam'kı beraberdir. Ondan sonraki altı ayı ise çocuğun nlısnmsı için ilAve rder. Fetva' Imameyn'nin kavline güredir.

îmanı J\Iâ!İk\\cn süt müddetinin iki sene bir ay; iki sene iki ay olduğuna dâir rivayetler vardır. Bazılarına göre süt müddeti on beş SL-no; diğer bazılarına göre kırk yıldır. Hattâ: «ömür boyuncadır» diyenler bile bulunmuştur. Bittabi bunlara i'tibâr yoktur. Bazıları: «Rada' hükmünü inbât eden süt emme sütten.ayrılmazdan öncedir» ı' misler; fakat bunun için bir zaman takdir etmemişlerdir. EvzaVyc göre bir yaşında bir çocuk memeden ayrılırsa bir müddet sonra'tekrai- emso iki yıl lamam olmasa büe rada1 hükmü sabi I olmaz. Aynı rnruk emmeye devam ederse iki yasına kadar emdiği haram daha sujırasi hcıaldir.

Cumhuru ulemâ. Salim hadisi için: «Ona hasstııvv diyorlar. Nitekim Hz. Ümmü Seleme, Âİşe (h'.Anhâ) 'ya: «Bİz bunu yalnız Sâlim'e hâs görüyoruz. Hem bilmiyoruz belki de bu hüküm Sâlim'e bir ruhsattır; yahut mensuhtur.» demiştir.

Burada İbni Tcymiıtifc'mn hi<; bir kavle uymıyan bir mezhebi vardır. İbui Tcymhjyr süt meselesinde küçüklüğü esas ittihâz etmekle beraber, «Hacet olursa büyük de emebilir ve hüküm

sabit olur» diyor. Meselâ: âkil baliğ bir kimse bir kadının yanına dâimi au-reltc girip çıkmak mecburiyetinde kalsa da kadın için her zaman tesettür güç gelse veya örtünecek bir şey bulamasa İbni Tcymiyyr'yc göre kadını emerek süt oğlu olabilir. İbni Tcymiyyc bu suretle birbirine muarız hadislerin arasını bulmağa çalışmıştır.[845]

1160/964- «(Yine Âişe radjynlhthn anhn'dan rivayet cd'ldığ'ne göre Ebu'l - Kuays'ın kardeşi Eflah[846] tesettür hükmü sübût bulduktan sonra kendisinin yanına girmek için izin istemeğe gelmiş. Âişe demiştir ki:

— Ora izin vermeğe razı olmadım. Resûlüllah sallctllahü aleyhi ve srllctn geldiği zaman yaptığımı kendisine haber verdim. Bana onun yanıma girmesine izin vermemi emir buyurdu ve:

— O senin amcandır; dedi.»[847]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.

Hadîs-i Şerif, emzirenin kocası ile yakınları hakkında rada' hükmünün sabit olduğuna delildir. Çünkü kadının sütüne sebeb erkeğidir. Binârnaleyh doğurdukları çocuk nasıl mü.şLerrkse süt oğuMarı da öyledir. Onun içindir ki hu hüküm babında İbni Abbas (H.A.): «aşı bîrdir» de--mistir. Bunu İbni Ebi Şcybc rivayet eder. Zira sütü eiimV indirir; bu İse erkeğin iştiraki ile olur. Eshâb-ı Kiram ile Tâbiün'in cumhuru ve mezheb imamları buna kaildirler.

Eflah hadisi E bu Davud'un rivayetinde daha sarihtir. Ve şu lâfızlarladır :

«Âişe demiştir ki: Eflah yanıma girdi. Ben hemen kendisinden Örtündüm. Bunun üzerine :

— Ben amcan olduğum halde benden kaçıyormusun? dedi:

— Nereden nereye? dedim:

— Seni kardeşimin karısı emzirdi; dedi:

— Beni ancak kadın emzirdi; erkek emzirmedîya..,; dedim». Cumhur-u ulemâ'ya bu hususta muhalefet edenler: [bni Ömer, İbni
Zübeyr, ÂİŞe, Râfi' b. Hadîc (R. A.) ile tâbiîn'den bir cemâat

İbni'l -Münzlr ve Zâhîrîler'dir. Bunlar erkeğe rada1 hükmünün sabit olmayacağına kaildirler. Derler ki: «Süt kadının olduğu gibi çocuğu emziren de udur, nitekim Teâlâ Hazretleri:
[848] Sizi emzîrmiş oîan anneleriniz» buyurmuştur. Binâenaleyh erkeğe süt. hükmü sabit değildir.»
Bunlara cevaben: «Âyet-i Kerîmede hu hadîse murîz bir cihet yoktur. Çünkü anneleri zikretmek onlardan başkasının bu hükümde dâhil olmadığına delâlet etmez. Mefhumu ile delâlet ediyor; desek: Buradaki mefhum, mefhum-u lâkabdır; ondan delü olmaz.» denilmiştir.
Cumhur'a muhalefet babında İJmi'l-Kaı/ı/im közü hayli uza imiş İbni Tcymiyyc dahî onu beğenmiştir. Sonraları da bu hususta uzun uzadıya bahis açanlar olmuştur.[849]

1161/965- «(Yine) Âişe radnjallahü anhâ'.dan rivüyet olunmuştur. Demiştir ki: İndirilen Kur'an meyânmda: on defa ma'iûm .süt emme (anneyi çocuğa) haram kılar; Âyeti de vardır. Sonra bu ort'def'a emme, beş defa ma'iûm emme ile neshedildi. Resûlüllar sallallâjıü aleyhi ve sc.llcm bu âyet okunan Kur'ân meyanında İken vefat etti.»[850]

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.
Ulemay-ı Kirâm'ın beyânına göre Hz. Âişe'nin bu hadisi son neshin pek yakında vâki' olduğunu gösteriyor. Okadar ki: bazı kimseler nesih vâki' olduğunu henüz işitmedikleri için o âyeti okumaya devam ederlermiş. Ncsîii haber alır almaz okumaktan vazgeçmişler.
Nesih: sonra gelen şer'î ve fer'i bir delilin evvelki delilin hükmünü kaidirmasıdır. Nn'sih üç kısımdır: :

1— Hem okunması hem hükmü neshedilendir. Hadîs.e zikri geçen (on defa emme haraıjı kılar) âyeti gibi.

2— Hükmü bakî olup yalnız tilâveti ncshcdilcnt r.
««Ihlİyar erkekle İhtiyar kadın zina ederlerse onları hemen recmedin...» âyeti gibi.

3— Tilâveti bnkî olup yalnız hükmü neshedilendir. Bu nev'i nesih bir hayli vardır.

«[851] Sizden vefat ederek zevcelerini bırakanlar...... âyeti gibi.

«Siibiilü's - Selâm» sahibi bahis mevzuumuz hadîs üzerinde durarak rada1 hususunda en şâyan-ı tercih kavil bunu buluyorsa da .mes'eleyi Hanefüer'den Kemâl b. Hiimâm[852] Fcthü'l-Kadîr» nâm eserinde nasıl lazımsa öyle tedkik ve tahkik etmiştir. Mezkûr 1ahkikt.cn anlaşıldığına göre sâyân-ı tercih olan kavil bu değildir. IIatla rada' mes'eîesûnde: < Hüküm üc defa emmekle sahil olur» diyenleri kavli bile hu kavildin daha şâyân-ı tercihtir. Yine ayni tahkikten anlaşıldığına güre süt emme bâbmdaki mikciar tayini neshi dilmislir. Taunun neshedildi^ini İbni Abbas (II. A.) kendisine Nâs, bir kerre emmek har;"ım kılmaz; diyorlnr. buna ne dersin? diye sorulduğu vaki! tasrih etmiş ve : «Bu mevcud idi; Takat sonra nrshedildi» demiştir. İbnİ Abbas (R..A.) : «;-ad;V meselesi: azı da çotfu da haranı kılar; neticesine vardı» dediği rivayet edilmiş; keza İbni Ömer (R.A.) da: «az emmek haram kılar» demiştir. Hattâ kendisine, İbni Zübeyrin «Bir ve iki defa emmrkte beis yoktur» dediği söylendiği vakit: «Alla-hın hükmü İbni Zübeyrin hükmünden daha hayırlıdır...» demiştir.[853]

1162/966- «İbnİ Abbas radıyallahü auhümd'dan rivayet olunduğuna göre Peygamber (S.A.V.)'e Hamza'nın kızını almasını söylemişler bunun üzerine : :

— O bana helâl değildir; çünkÇ o benim süt kardeşimin kızıdır. Neseb cihetinden haram olan süt cihetindînde haramdır; buyurmuşlardır.»[854]

Hadîs mültefekun aleyh'lir.

Hz. Hamza (Fi. A.)'m kızının ismi ihtilaflıdır, bu bâbta Ümâme, Amâre, Selma, Âise, Fâtıme, Emslullah ve Ümmü'l-Fadl olmak üzere yedi isim zikredilmiştir. Ksah olan kavio göre ismi Amâre; künyesi de (' tı>ıül'-Fadl'dır. Annesi Esma binli Ümeys'in kız kardeşi Selmâ'dır.

Hz. Amâre'nin Peygamber (S.A.V.) 'in süt kardeşi kızı olması, R^ sûlüllah (S.A.V), Ebu Lehebin cariyesi Süveybe'dcn süt emdiği iğindir. Ondan vaktiyle amcası Hamza ÇR.A.) cia cmmi.şti. Hz. Hamza'nın kızını Resûlüllah'a teklif eden Hz. Ali'dir. Ncsal'nm rivayetine göre Ali (R.A.) şöyle demiştir:
«— Yâ Resûlâllah neden bizi bırakıp da Kureyş'e merak ediyorsun? dedim:
— Sizde bir şey var mı? dedi:
— Hz. Hamia'nın kızı var; dedim...»
Rıda' hükümlerini şöylece sıralamak mümkündür: Süt ciheti ile ak-r;ıba olanlar birbirleri ile evlrnemezler.
«Süt haram kılar» derken hu mânâ kastedilmiştir. Fukâhâ hu hususta bir de kaide vazetmişlerdir: «Emmenin emzirene nefsi haram; emzirenin emene nesli haram.» derler.
Süt akrabalar hirbirilerinden kaçmazlar. Bir yerde haşhaşa kalabilir ve beraberce sefer edebilirler. Fakat birbirlerine mirasçı olamazlar; in S içlerinin nafaka ve meskenini tedârik etmekle mükellef değildirler; aralarında nesebe âit ahkâm cereyan etmez.[855]

1163/967- «Ümmii Seleme rndıyallahu anhâ'ûan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah sallallahH aleyhi ve sellem:
— Rada'dan haram olan, ancak bağırsakları yarandır. Bu da memeden ayrılmadan evveldir; buyurdular.»[856]

Hu hadisi Tİrmîzî rivayet etmiş ve onu hem kendisi hem de Hâkim sahihlcmişlerdir.
Bağırsaktan yarmaktan maksad: Onlara varmaktır. Şu halde bağırsaklara varmayacak kadar az süt haram kılmayacak demektir. Maa-rnAfih hu ta'hir: Bağırsaklara varıp da onları besleyen ve başka gıdaya hacet bırakmayan mânâsına da gelebilir. Bu taktirde hadîs: Büyük bir insanın emmesi ile rada1 hükmünün sâhit olamıyacağına delâlet eder ki zâten ondaki «bu da memeden ayrılmadan evveldir» cümlesi bu mânayı tc'yid eder. Çünkü memeden ayrılmazdan önceki zaman henüz iki ya.şını doldurmadığı zamandır.

Aşağıdaki hadîs dahî bu ikinci mânâya delâlet eder.[857]

1164/968- «İbni Abbas radıyallahü anhümâ'dan rivayet o(unmuş-lur. Demiştir ki: «İki seneden gayrıda süt emmek yoktur».[858]

Tîıı hadisi Dâre Kufni ile İbnİ Adİyy hem merfu' hem' de mevkuf olarak ri\ âyet etmişler; fakat mevkuf oluşunu tercih eylemişlerdir.
Çünkü onu merfu' olarak yalnız cl-Hcyscm b. Cemil'in tbni Uyry ne'6cn[859] rivayet ettiğini Dâr.c Kut m kaydetmektedir. Maanıâfîh Dara Kufuî Heysem hakkında : «sika ve lafız idi diyerek hiisn-ü şehâdette bulunmuştur.» Aynı hadisi Ha'ul b. M a usu r dahî ibni Uyeynr'dcn mevkuf olarak rivayet etmiştir. Bittabi hadîsin mevkuf olması illet değildir.
İbni Ad'uın, Heyscm'in yanıldığını söylemiştir. Bcyhakî: «Sahih olan, bu hadis mevkuftur.» diyor. Yine Dryhakî süt müddetinin iki sene ile mahdud okluğunu Hz. Ömer ve İbni Mes'ud'dan rivayet etmiştir.
Bu hadis iki senenin rada1 müddeti olarak nazar-ı i'tibâre alındılına, iki seneden senraki rada'ın raddn' hükmü taşıyamayacağına drüldir. Nitekim âyet-i kerime ile aşağıdaki hadîs aynı hükme deIfılel. etmektedirler.[860]

1165/969- «İbnî Mes'ud radıyalhıhü anh'öen rivayet olunmuştur. Demiştir ki: ResûiüJlah salhtttafıü aleyhi vr sclhvı:
— Kemiği geliştiren ve eJtİ büyütenden başka rada yoktur: buyurdular.»[861]

Eti hadisi Ebu Dâvud tabric etmiştir.
Çünkü çocuğu büyütüp geliştiren süt iki yaşına kadar olandır.[862]

1166/970- «Ukbetü'bnü'l - Haris[863] rnchyallcthü anh'dcn

rivayet olunduğuna göre kendisi Ümmü Yahya bîntî Ebî ihâb İle evlenmiş. Müteakiben bîr kadın gelmiş ve:

— Ben sizin ikinizi de emzirdim; demiş. Bunun üzerine Ukbe (meseleyi) Peygamber sallallahil aleyhi ve scHem'e sormuş. Rcsûlüllah (S. A.V.):

— Nasıl olur bak ne söylendi? buyurmuş. Artık Ukbe de ondan ayrılarak kadın başka birisi iîe evlenmiştir»[864]

Hu hadisi Buharı tahriç etmiştir.

Musannif gelen kadının ismini bulamamıştır.

Hadîs-i Şerif, süt ananın şehfıdetinin yalnız başına kabul edileceğine delildir. Buharî bunun için ayrı bir bâb yapmıştır. İbni Abbas ile Seleften bir cemâatin ve Ahmcd b. llnnbcl'm mezhebi budur. Ebu Ubcyd: «Erkeğe kendiliğinden ayrılmak vâcib chır. IIakim1 in hükmüne lüzum yoktur» diyor.

İmam MâUk'c göre süt mes'elesinde ancak iki kadının şehadeti kabul edilir. Hanefîlcrle diğer bir takım ulemâ'ya göre süt meselesinin şâir hukuktan bir farkı yoktur. Binâenaleyh burada (is iki erkek yâhud bir erkekle iki kalın şehâdet etmelidir. Yalnız süt annenin şehadeti kâfi gelmez. Şâfiîler'e göre süt ana ile birlikte üç kadının şehadeti kabul edilir. Yalnız ücret istememesi şarttır. Şâfiîler'ce hu hadîs ihtiyata ve şüpheli şeylerden korunmaya hamledihniştir. Fakat kendilerine: pu .sözlerinin zahire uymadığı, çünkü Peygamber (S.A.V.)'e meselenin dört defa sorulduğu; dördünde de: :

— Nasıl olur bak ne söylendi; cevabım verdiği hatırlatılmıştır. Bu hadîsin bazı rivayetlerinde «Onu bırak» denilmiştir. Dare Kutni'-nin rivayetinde ise«Ondan sana hayır yok» buyurulmuştur. Eğer ihtiyat kabilinden olsaydı ona kadını boşamayı emrederdi. Halbuki ha-di.sin lıiç bir nvâyelindc talâk zikredilm; mistir. İbnİ Abbas taraftarları bu ,-İhcti nnzar-ı i'tilıâiT alarak: Hu hüküm buraya mahsustur. Binâenaleyh sair hukukun hilâfına olarak burada yalnız süt ananın şehadeti kâüdir» demişlerdir.[865]

1167/971- «Ziyâd-ı Sehmî radıynllahü anh'den rivayet

olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sttllajlahü aleyhi ve scîlcm ahmak kadından süt ana yapılmasını nehyetti».[866]

Eu hadisi Ebu Dâvud tahric etmiştir.
Hadîs mürscldir. Çünkü Ziyad'm sahâbîliği yoktur.
Buradaki nehyin hikmeti sütün çocuğun tabiatına tesir etmelidir. Yani ahmak kadının sütünü emen çocuğun da ahmak olması muhtemeldir. Onun için süt anayı seçerken ahmak olmamasına dikkat etmek gerektir.[867]

«(Nafakalar Babı)»

Nafaka: insanın muhtaç okluğu husûsâta sarfeüiği yiyecek içecek şeylerdir.[868]

1168/972- «Âişo rurfnjfilldhit anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Ebu Süfyan'ın[869] karısı Hind[870] binti Utbe ResülüUah stüİallahil alcı/lıi ve fi'-Ucm'ın yonma girdi ve:
— Yâ Rcsûlallah, gerçekten Ebu Süfyan pek cimri bir adamdır. Bana kendime ve çocuklarıma yetecek kadar nafaka vermiyor. Ancak onun haberi olmaksızın malından bîr soy alırsam o başka, Acaba bana bun-cJa bir günah varmıdır? dedi. Rcsûlüüah (S.A.V.):
— Onun malından sana ve çocuklarına yetecek kadarını ma'ruf vecihle al; buyurdular.»[871]

Hadis müttofekun aleyh'ür.
Iladîs-i ŞtTÎfte, bir kimseyi şikâyet etmek ve hakkında fetva' almak için hoşlanmadığı bir sıfatla zikretmenin caiz okluğuna delil vardır.
İste gıybet'in caiz görüldüğü yerlerden biri hudut. Yine bu hadîs, bir adama karısı ile çocuklarının nafakasını v< rmenin vâcib olduğuna delâlet ediyor. Lâfzın umumuna bakılırsa büyük çocukların nafakası bile babaya âit görünüyorsa da onlar başka delil İle bu umumdan tahsis edilmişlerdir. Nafakanın takdirine

hacet kalmaksızın yetecek kadarının vâcib olduğu dahî bu hadîsin delâlet ettiği husûsât cümlosindcndir Bİr çok ulemâ ile İmam Şafiî'nin mezhebi budur. İmam Şâfiî.n'm bir kavline göre nafaka müdd denilen ölçekle takdir edilir. Ve zengin erkek her gün için karısına iki müdd; orta haili bir buçuk müd; fakir oian bir müd; zahire verecektir. Bazıları: Her gün için iki müdd her ay için de ayrıca iki dirhem verir; demişlerdir.
Ebu Ya'lâ'dan rivayet olunduğuna göre ekmek verirse günde iki rıtıl[872] vcrm?si îeabrder. Bu hususta zenginle fakirin farkı yoktur. Yalnız iyi ve güzel olması hususunda birbirinden ayrılır. Çünkü yenilecek miktar da zenginle fakir müsavidir. Yalnız yiyeceğin iyiliği kötülüğü meselesinde ayrılırlar.
îmam Nevrin (631 — 676) : «Bu hadis miktar tayin edenlerin aleyhine hueettir.» diyor.
HanefîlerV Süre nafaka hususunda karı ile kocanın ikisinin de hâlleri nazarı ftibâre alınır. Yani ikisi de zengin iseler zengin nafakası; fakir iseler fakir nafakası verilir. Biri zengin diğeri fakir olursa kadının nafakası zengin kadınların nafakasından aşağı, fakirlerin nafakasından yukarı olur. Hnnefiier'den KcrhVyc göre nafaka hususunda yalnız erkeğin hâli nazar-ı i'tibâre alınır.
«Ancak onun haboti olmaksızın malından bir şey alırsam» ifâdesi, baha çocuklarına bakmadığı zaman onlara bakmayı annelerinin üzerini1 alabileceğine ve keza hakkım vermeyenden bizzat onu almanın caiz olduğuna deîâieL c(.kT. Çünkü Peygamber (S.A.V.), Hind'in yaptığını takrir buyurmuş: «haram» dememiştir. Halbuki Kİnd aldığının kendisine günah olup olmadığını sormuştur. Böylelikle Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Hind'in şimdiye kadar aldığını takrir; gelecekte alacaklarının da mubah olduğunu beyân etmiş oldular. Buharî'n'm bazı rivayetlerinde:
«Onları ma'ruf vecihle beslemende, sana bir günâh yoktur» buyurulmuşttır:
«Sana ve çocuklarına yetecek kadar al» emrinin Resûlüllah (S.A.V.) tarafından bir fetva' olması yâhûd hükmün hu okluğunu ihbar mahiyetini taşıması birer ihtimaldir.
Hadîs-i Şcrîftc vekil nasbetmeden gaibin aleyhine hüküm verilebileceğine delil vardır. Buharı buna dâir bir'bâb yapmış; ve bu hadîsi orada zikretmiştir. Yalnız Ncvcvî gaibin aleyhine

hüküm verilmek için onun o yerde bulunmamasını yâhud o yerde bulunsa bi-lo ele geçmesinin güç veya imkânsız olmasını şart koşuyor. Halbuki Ebu Süfyan o gün belde hârici bir yerde değildi. Şu halde Resûlüllah (S.A.V.)'in bu hükmü, gaibin aleyhine bir hüküm sayılamıyacak demektir. Nitekim Hâkim1 in «cl-Müstcdrck» inde şöyle bir hadîs vardır:
«Peygamber (S.A.V.) biat esnasında kadınlara çalmıyacaklarım şart koşunca Hind :
— Hırsızlık için sana biat edemem; çünkü ben kocamdan çalarım; .demiş. Bunun üzerine Resûlülfah (S.A.V.) onu bırakarak karısına hakkını helâl etmesi içîn Ebû Siifyon'a haber göndermiş. Ebû Süfyan :
— Yaş yemişlere evet derim; fakat kuru erzak için hayır; demiştir.» Bu hâdise gnsteriyor ki: Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in o gün verdiği hüküm gaibin değil, hâzırın aleyhine imiş.
Hâsılı kıssa bir fetva' olmakla mahkeme hükmü olmak arasında ih-timallidir. Hİnd'den İsbâl sâhid istemediğine bakılırsa fetva" olması ihtimali pâlibtir. Bazıları buna «hükümdün'- demişlerdir. Onlara güre Hînd'-den ispat istememesi tınım doğru söylediğini bildiği içindir.
î>ıi halde: «Hâkim bildiği bir hususa hueeetsiz de hüküm verebilir,s diyenler için bu vak'a bir delil olabilirse de yukarıda arzettİğimiz vecihle mesele ihtimallİ olduğundan, gelişi güzel her hususla değil yalnız kadının kocasından kendine ve çocuklarına nafaka dâvâsiyle nafakanın kifayetsizliği hususunda delil olabilir.
Musannıfn hadîsi burada zikretmekten maksadı da budur.[873]

1169/973- «Târık-ı Muharibi[874] radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Medine'ye geldik. Bir de baktık Resûlüllah sallallrıhü aleyhi ve selle m minberin üzerinde ayakta halka hutbe İrâd fdîyor ve:
— Verenin e\\ yüksektir. Hem nafakasını verdiğin kimselerden başla! Anneni, babanı, kız kardeşini, kardeşini, sonra sana en vakın ve ondan sonra en yakın olanları gör gözet;

diyordu.»[875]
Bu hadîsi Nesaî tahrîc,etmiştir. İbni Hibban ile Dâ.-e Kutni onu sahîhlemişlerdir.
Hadîs-i Şerif; «Yüksek el'alçak elden «.yırlıdır» hadîsinin tefsiri mesâbesindendir. Yüksek el: Veren yâhud ?'"âk öden el, diye; alçak el de: vermeyen yâhîıd dilenen el diye; tefs!: edilmiştir.
«Hem nafakasını verdiğin kimselerden baş£» emri yakınlarına infâkın vâcib olduğuna delildir, bunların kimler olduğu da anneden başlanarak îzâh buyurulmuştur. Bu tertib i'zaz-u ikram hususunda annenin babadan daha ileri geldiğini gösterir. Kaadi îyaz (476 — 544) : Cumhur'un mcz-focbi budur.» demiştir. BuharVı\h\ tahric etliği. Ebu Hü -îyrc hadîsi buna deiâiet eder. Mezkûr hadîste en ziyâde i'zaz-ü ifc.am'n lâyık olarak üç defa anne zikredilmiş; ondan sonra atıf suretiyle baba da ilâve buyurulmuştur.
FilhakîVr. Kur'ân-ı Kerîm'dç anne hakkının ziyâdeliğine tenbih için «[876] İnsana ebeveynine ihsanda bulunmayı tavsiye ettik. Çünkü annesi kendisini rahmetlerle karnında taşımış ve zahmetlerle doğurmuştur.» buyurulmaktadır.
Hadîs-i Şerifte «Kız kardeşini, kardeşini » diye verilen tafsilât fakir düsen yakınlara nafaka vermenin vâcib olduğuna delildir ve görülüyor kiv kız kardeşle kardeş dahî nafakası verileceklerde dahildir. Hz. Ömer (R. A.) ile İmi Ebî Leylâ (74—148)'nın ve İmam Ahmcd b. HaHbfTi.nL mezhebi budur.
İmam Şafiî'ye göre nafaka, kötürüm olmak, küçük veya deli olmak gibi bir sebeple kazanmaktan âciz kalanlar için vaciptir. Bu üç sıfattan birini haiz olmayanlar hakkında Şâfiîler'Ğcm üç kavil rivayet edilmiştir.
Bunların içinde en güzel sayılanına göre nafaka vâcibtir. Çünkü beri tarafta zengin akrabası varken bir insana «çalış» diye teklifte bulunmak ayıptır.
İkinci kavle göre nafaka vermek vâcib değildir; zîrâ maişetini kazanmağa kudreti vardır. Bu kudret mal mesabesindedir.
Üçüncü kavle göre: Asim nafakası fer'a vâcibtir; yani anne ve babaların nafakasını vermek evlâda vâcibtir. Fakat evlâdın nafakası ebeveyne vâcib değildir. Zîrâ bunca yaş farkına

bakmadan onlara çalışmayı teklif etmek ebeveyne ihsan emriyle bağdaşamaz.
Hanefilcr'e Unn: Maişetini kazanmaktan âciz olan fakir akrabaya, nnlar.iau alacağı miras miktannea nafaka vermek vâcib olur. Küçük çocuklar fakir iseler nafakaları babalarına vâcib olur. Kbeveyn fakir düşerlerse nafakaları kız ve oğlan bütün çocuklarına vâcib olur. Yalmz Lir rivayete göre nafakayı hepsi nıüsâvaut üzere verirler; diğer rivayete göre mirasları miktannea öderler. Tefsilât fıkıh kitaphırmdadır.
[877] Akrabaya hcUkını ver» âyet-i kerîmesi akrabanın akraba üzerinde hakkı oklusunu bildirmektedir. Haklar ise çcşİÜİ ve birbirinden farklı olur. Nafakaya muhtaç olanlara nafaka verildiği gibi muhtaç olmayanlar da başkalarına verirler.
Iladîs-i Şerif, yakın hısımları ve bunların derecelerini izah mesabesindedir. Yalnız bu hadîsL- çocuklarla zevceler zikredilmemişür. Çünkü bunlar babımızın ilk hadisesinde mevzu-u bahis olmuşlardı.
Geçmişin nafakasına gelince: Bu hususta ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Razılarına göre bu nafaka sakıt olur. Diğer bazıları sakıt olmayacağına kaildirler. Bir takımları da: «akrabanın geçmiş nafakası sakıt olursa da zevcenin nata1 ası sakıt oimaz.» demişlerdir. Bunlar sözlerini şöyle ta'-lîl ederler: «akrabaya nafaka, yardım için meşru' olmuştur. Geçmişe nazaran hu yardımın hükmü kalmamıştır. Zevcenin nafakası ise yardım için değil, nefsini kocasına münhasıran hapsetmesine karsı erkeğin bir borcudur. Bundan dolayıdır ki, zevce zengin do olsa bu hakkı sakıt .!-maz. Zevce nafakasının sukut ctmiycccğine ittifak vardır. EinâenaÎcyh - zevce kocasına muti1 oldukça bu hak kendisine verilir. Fakat itaat etmezse verilmez.[878]

1170/974- «Ebu Hüreyre radıyaîlahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah salhtllahn aleyhi ve sellem:
— Kölenin yiyeceği ve giyeceği hakkıdır. Gücünün. yetmiyeceğİ iş de kendisine yüklenmez; buyurdular.»[879]

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

II.'Kİis-i Sctİf, ittifakan vâeih nlan bir meseleye delâlet etmek-Irvlir ki o da kulelerin nafaka ve giyecekleridir. Bittabi cariyeler de hükümde dâhildirler. İludî.sde yalnız kölelerin zikredilmesi tağlib yo-iu iiodir. Hadisde yiyecek ve içecek mutlak zikredilmiştir. Binâenaleyh .sahibinin yediğinin aynını yemesi, onun giydiğinin aynını giymesi vâcib dirildir. îllurJim hadîsinde: Onlara kendi yediğinizden yediriu; giydiğinizden giydirin» denilmiş olması mendup mânâsına alınmıştır.[880]

1171/975- «Hakîm b. Muaviye el- Kuşeyrî'den oda babasından - m-ıhı/alhthii duymuş olarak rivayet edilmiştir. Babası demiştir ki:
— Yâ Resûlnllah, bizden birimizin zevcesinin, kccası üzerinde ne hakkı var? dedim. Rcsûlüüah (S.A.V.) :
— Kendin yediğin zaman onu doyurman; giydiğin zaman onu da giydirmendir... ilâh; buyurdular.»[881]

Bu hadîs «kadınlarla geçinme babı» 11da geçmiştir.
Musannif orada hadîsin tamamını zikretmiş; ve onu İmam Ah-mc<i. Kim Dâvud, Ncnnl ve İbni Mârc'yc nisbet etmiş; Buharının onını bir kısmını ta'lİk ettiğini; İbni Jlibban ile Hâkim'm onu sahih bulduklarını söylemişti.[882]

1172/976- «Câbir b. Abdlllah radnjallahil anhümâ'dan Peygamber ıdltthü aleyhi vr scllcm'dcn duymuş olarak rivayet edildiğine göre Peygamber (S.A.V.) hacc hakkındaki uzun hadiste kadınları zikrederken :
— Sizin üzerinizde onların ma'ruf vecihle yiyecek ve giyecek hakları vardır; buyurmuşlardır.»[883]

Hu hadisi Müslim tahne etmiştir.
Iladîs-i şerif, zevcenin nafaka ve elbisesinin kocasına vâeib olduğuna delildir. Nitekim Kitap ve icınâ'da buna delâlet etnıekitHİir. Bu cihetin az yıknnda eçti.
«Ma'ruf vecihle» ta'biri ma'nıf olan infakıi1 vâcilı olduğunu

göstermektedir. I^u bâblaki mezhebler dahî az vıkarıda iiörülmüştü. «Kadına verilecek nafakanın hazır yiyeceklerden olması vâcib-ti!' diyen n»ıi'l-Kaıjifim ^rl-HrdifiVn-Ncbcvhf» adlı eserinde bu hususta iîözü çok uzatmıştır. Ona göre yiyeceğin kıymeti ancak alan ile veren ittifak ettikleri taktirde verilebilir. [884]

1173/977- «Abdullah b. Amr radrynllahü anhümâ'ûan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah uülahu aleyhi re scîlîrm:
— Nafakasını verdiği kimseyi ihmal etmesi kişiye günah cihetinden kâfidir; buyurdular.»[885]

Bu hadîsi Nesaî rivayet etmiştir. Hadis Müslim'de şu lâfızladır:
«Kölesinden onun rızkını habsetmesi....»
Hndîs-i Şerif, bir kimsenin maişetini teminle mükellef olduğu şahısların nafakalarını vcr/ıesi icâbettiğine delildir. Çünkü günahkâr olmak ancak bir vacibi terketmekle olur. Burada bu günahın kendi helakine kâfi geldiği, başka günaha lüzum kalmadığı zikredilmek suretiyle mübalâğa gösterilmiştir.
Bir kimsenin maişetlerini te'minîe mükellef olduğu şahıslar; ailesi afradı ile köleleri, cariyeleri ve diğer hizmetkârlarıdır. Müslim'in lâfzı yalnız köleler hakkında ise de JVYsâî'nin lâfzı ekmeğini verdiği herkese şâmildir.[886]

1174/978- «Câbir rmlnıııUnJıİi uiıh'dcn kocası ölen hâmile hakkında merfu' olarak rivayet edilmiştir:
— Ona nafaka yoktur; demiştir.»[887]

Ru hadisi Bcyhakî taline etmisfir. Ricali sikadırlar, lâkin Beyhâki: mahfuz olan. bunun mevkuf olduğudur; cıemiştir. Yukarıda geçfiği ve-eihle nafakanın verilmemesi Fâtımo bintİ Kays hadisesinde sabit oi-nıuştur.
Bu hadîsi Müslim rivayet, etmiştir.
Fatîme bİnti Kays hadîsinin talâk-ı hâinle boşanan kadınlar

hakkında olduğunu da orada görmüştük. Burada ise bahis kocası Ölen kadın hakkındadır. Ru mesele ihtilaflıdır.
Ulemâ'dan bir cemâatle Hanetîler'e ve Şâfiîler'e göre kocası ölen kadına nafaka yoktur. Delilleri hu hadistir. Rir de hu kadın iddetini kocasının hakkı olduğu için değü, şeriatın hakkı olduğu için bekler. Binâenaleyh kocasının malından ona nafaka verilmez. Zaten kocasının malt vereseye intikal etmiştir.
Diğer bu' takım ulemâ'ya göre :
Bu kadına nafaka vermek vâeibtir. Bunların delili:
«[888] Bir seneye kadar bir intifaı vasiyyet.» âyel-i Kerîmesidir. Diyorlar ki: :«Âyetten müddetin neshedilmis olması nafakanın da neshini îcâhetmez. Sonra hu kadın ölen kocası sebebiyle hapsediliyor, binâenaleyh enim malından nafakası verilir.»
Bunlara soy i e cevab verilmiştir: «Eskiden nafaka vasİyyetle vûci>> olurdu. Sonra bu ya (dört ay on gün beklerler) âyetiyle yâhûtl da «mirasçıya vasiyet yoktur.» hadisi ile neshedilmist;- Sizin delil olarak gösterdiğiniz âyet ise boşanan kadınlar hakkındadır, kocası ölenlere şümulü yoktur. Sünen-i Ebî Dâvîtd'ds, İbni Abbas (R.A.) 'dan şu. hadîs rivayet, edilmiştir:
(Sizlerden vefat ederek geride zevcelerini bırakanlar karılarına bir seneye kadar İntifa' vasiyyeti yapsınlar.) âyeti miras âyetİyİe Allah'ın kendilerine takdir buyurduğu dörtte bir ve sekizde bir hisse ile; sene müddeti dahi kadına dört ay on gün id-det verilmekle neshedildi.»
Musannifin Fâtîme binti Kays hadîsini burada zikretmekten muradı: kocası ölen kadınla mcbtütenin (talâk-ı bâinSc boşanan) bir hükümde olduklarını göstermek olsa gerektir.[889]

1176/979- «Ebu Hüreyre rr.dnıallahii anh'den rivayet olunmuştur. Doı.ıiştİr ki: Resûlüllah sallalni- aleyhi vcsclllcm:
— Yüksek el, alçak elden hayırlıdır. Biriniz nafakası kendisine âit olanlardan başlar. Kadın: beni ya doyur ya
boşa; der» buyurdular.[890]

Ru hadîsi Dare Kuinî rivayet etmiştir. İsnadı hasendir. Yüksek el ile al*-ak elin izahlarını yukarıda gördük, Bu hadisde «biriniz

nafakası kendisine âid olanlardan başlar» denilmiştir. Cundan murâcl: iyilik ve ihsana bunlardan baslasın demektir. Hadisi Udre Kutnî, Âsım'-clan o da Ebu Sâlih'dcn o da Ebu Hüreyre'den tahrîc etmiştir. Ancak ÂsınrTın belleyisinde bir az şüphe vardır.
Aynı hadîsi Buharı, \'z. Ebu Hüreyre'yc mevkufen tahrîc etmiştir. cl-îsmâiîVmn rivayeti şöyledir:
Ashâb :
— Yâ Ebû Hüreyre bu kendi re'yînle söylediğin bir şeymidir. sa Resûlüllah (S.A.V.) 'in kavlindenmİdİr? dediler. Ebu Hüreyre:
— Bu benîm kesemdendir; dedi.» Yani: bu hükmü ben ictihâd suretiyle istinbât ettim; demek istemiştir. Hadis ulemâsı Hz. Ebu Hüreyre'-nin cevabını hep bu mânâya almışlardır.Fakat bazıları buna İ'tirâi ederek şöyle derler: Hz. Ebu Hüreyre yanındakilere:
— Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurdu; diyerek hadîsi nakletmişkcn Eshâb-ı Kirâm'm:
— Bunu sen kendi aklından mı söylüyorsun? demeleri onun canım sıkmış ve kendilerine aiay tarzında:
— «Hayır kesemden» diye cevap vermiştir. Bu gûna cevahİar her lisanda vardır. Ve Hz. Ebu Hüreyre'nin bunda ma'zûr olduğu aşikârdır. Ciinkii Eshâb-ı KirârrTm biraz da sakaya henziyen suali ciddiyetle ele alınırsa söyledikleri süzün «Sen hadis uyduruyorsun demekle pek farkı kalmaz. Öyle ya: «Resûlüllah (S.A.V.) şöyle buyurdu» dedikten sonra «Sen bunu kendinden mi söylüyorsun?» diye sormanın başka ne mânâsı ülahilıı? Halbuki Hz. Ebu Hareyre (R.A.);
«Her kim benim üzerimden yalan söylerse hemen cehennemdeki yerine hazırlansın» Hadisi şerifinin ravîierinden-dir. J'unu o suali soranlar da pek âiâ bilirlerdi.
Bundan dolayıdır ki Eshâb-ı Kirâm'ın o suali Hz. Ebu Hürcyre'yc lâtife için .sormuş olmaları pek muhtemel görünüyor.»
Musannifin burada zikrettiği, hadîsin bir kısmıdır. Bazıları «Bu benim kasemdendir.» sözünü «ezberim/Iendir» manâsına almışlardır. Bunu «kese» diyerek ifâde etmesi ftahih-'tBuharî'âo ve diğer hadîs kitaplarındaki bir hadise isâret içindir. O hadîsde : Hz. Ebu Hüreyre'nin elbisesini yaydığı ve Recûlüllah (S.A.V.)'in onu pek çok hadîslerle doldurduğu, sonra Ebu Hüreyre'nin o'nu topladığı ve bir daha ondan hiç bir şey unutmadığı zikrediliyor.

Şu halde Hz. Ebu Hüreyre «O elbise kese gibi oldu» demiş oluyor.
Musannifin burada bir kısmını zikrettiği bu hadîsin tamamr Buhftrî'de şöyledir:
Köle: Beni doyur da çalıştır; der. tsmâilVmn rivayetinde «Hizmetkârın: Beni doyur, olmazsa sat; der, oğlun: Beni ne zamana kadar terk ediyorsun; der» buyurulmuştur. Aynı hadîsi îmam Ahmcd b. Hanbcl şu lâfızlarla rivayet ediyor:
«Karın beni doyur, olmazsa beni boşa; diyenlerdendir. Cariyen: Beni doyur.da kullan! der. Çocuğun: Beni kime bırakıyorsun? der. İbni Trymiyyc «cl-Müntcka» nâm eserinde «Bu hadisin isnadı sahihtir.» demektedir.
Bütün rivayetler zevee, köle, câriye ve çocuklara nafaka vermenin vâcib olduğuna delâlet ediyorlar.
İbnil-Münzir bu bâbta şunları söylüyor: «Baliğ olup da malı ve kazancı bulunmayan çocuklar hakkında ihtilâf edilmiştir. Bir taife, sabî olsun akil baliğ olsun, keza kız olsun oğlan olsun, kendilerini babalarından müstağni kılacak malları yoksa, hepsine nafaka vermeyi vâcib görmüştür. Cumhur ise nafakanın erkek baliğ oluncaya kadar kız da kocaya gidinceye kadar vâcib olduğuna kaildirler. Sonra babaya nafaka, ancak çocuklar kötürüm olurlarsa vâcibtir. Çocukların malları varsa babaya nafaka vâcib olmaz.[891]

1177/980- «Saidü'bnü'l-Müseyyeb radıyrillahü nnh'öen ailesine infak edecek bir şey bulamayan adam hakkında rivayet olunmuştur.
— Bunların arası ayrılır; demiştir.»[892]

Bu hadîsi Saîd b. Mansur, Süfyan'dan o da Ebu'z-Zînâd'dan O'da İbnü'l-Müseyyeb'Len tahrîc etmiştir. Ebu'z-Zînâd: «Said'e bu sünnetmidir?» dedim; sünnettir cevabını verdi» demiştir.
Bu hadîs kavî bir mürseldir.
Saidü'bniVl-Miiscyycb'in mürselleri ile ulema amel etmişlerdir; Çünkü o irsali ancak mu'temed zevattan yapar. İmam Şafiî : «»Sait'in sünnetdir; dediği şey Peygamber (S.A.V.) 'in sünneti

olmak gerekir.» demiştir. îbni Hazm-ı Zahiri: «İhtimal Ömer (R.A.)'m sünnetini kasdetmiştir.» demişse de bu iddia hilafı zahirdir. Çünkü: «sünnet mi?» diye soran, hiç bir zaman bu mutlak sözle ResûlüMah (S.A.V.)'in sünnetinden başka bir şey kastedemez, yalnız ulemâ'dan bir cemâat: «Râ-vî: Filân şey sünnettendir; derse, bu sözle Hulefâ-i Râşidîn'in sünnetim kasdetmiş olabilir.» diyorlar. Râvîye: «Bu sünnettenmidir? diye soran, ancak Peygamber (S.A.V.)'in sünentini kasteder.
Filhakika Darc Kutni ile Bcyhaki, Hz. Ebu Hüreyre'den karısının nafakasını te'min edemiyen adam hakkında Resülüllah (S.A.V.J'den merfu* olarak şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
Araları ayrılır; buyurdular.
Fakat musannif bu bahta Darr KıUnİ'nin vehme kapıldığını Bcyhakî'nin de onun bu vehmine uyduğunu iddia etmektedir. Maa-mâfîh bu iddianın da do;~ru olmadığını iddia edenler vardır.
Ulemâ fakirlikten dolayı nikâhın feshedilip edilmiyeeeği hususnda ihtilâf etmişleridr. Şöyle ki:

1— Eshâb-ı Kirâm'dan Ali, Ömer ve Ebu Hüreyrc (R.A.) hazc-ratı ile tâbiin'dm bir et mâata, fııkâha'dan İmam Mâlik, fytfii ve Ah-vıcd b. Ilanbrl ile İlmi Hazım müstesna bilumum zahirî imamlarına göre fakirlik sebebiyle nikâh feshedilir. Delilleri: Yukarıda zikredilen Sald b. cl-Müacyych hadisi ile benzerleri ve:
«Zarar ve zarara karşı zarar yoktur» hadîs-i şerifidir. Aklî delillerine gelince: Şüyle diyorlar «Nafaka kadından istifade edilen cimâ'n mukabildir. Eunu, itaatsizlik eden kadına Cumhur-u ulemâ'ya güre. nafaka veri İmi m'; sinden anlıyoruz. Nafaka vâcib oîmadimı istifâde hakkı da sakıt olur; binâenaleyh zevcenin muhayyer bırakılması vâcib olur. Sonra fukahâ, kölesini beslemekten âciz kalan sahibine onu satmayı vâcib-görüyorlar; o halde aynı sebebtı n dolayı karısından ayrılmanın vücûbu evlcviyyete kalır. Çünkü kölenin kazancı sahibinin olur, halbuki kadının kazancı kocasının değildir.
Bir de innîn yani cimâ'a kudreti olmayan bağlı kimsenin karısı zarar görüyor diye nikâhın feshedileceğine ulemâ'mn ittifak halindi olduğunu İbni'l-Münzir naklet mistir. Nafakasızlıktan dolayı ise görülen zarar daha büyüktür. Teâlâ hazretleri

kadınlara zarar vermemelerini erkeklere tavsiye ediyor. Kadını nafakasız bırakmaktan daha büyük zarar olur mu?...»

2— Hanefîler'le diğer bir takım ulemâ'ya ve bir kavlinde Şafiî'ye .göre nafaka sıkıntısından dolayı nikâh feshedilemez. Kitaptan delilleri:

«[893] Her kimîn rızkı kendisine dar geliyorsa Allah'ın kendine verdiğinden infak etsin; Allah hiç bir nefse verdiğinden fazlasını teklif etmez» âyet-i kerîmesidir. Diyorlar ki: «Bu halde Allah nafakayı teklif etmediğine göre erkek, vâcib olmayan bir şeyi terk etmiş olur ki böyle bir şey karısı ile aralarının ayrılmasına sebep olamaz.»

Sünnetten delilleri : Ümmehâî-ı Mü'minîn'in nafaka istemeleri hadisesidir. O zaman Hz. Ebu Bekir (R.A.) kızı Âişe'nin, Ömer (R.A.) de kızı Haîsa'nın gırtlağına sarılarak: «Resûlü'lah'dan, kendisinde bu-lunmıyan bir şeyi istiyorsunuz ha?...» demişlerdi. Eğer nafaka sıkıntısından dolayı nikâhı feshetmek mubah olaydı bu zevat hak sahibi oldukları halde kızlarını Peygamber (S.A.V.)'in huzurunda döğmeye kalkmazlar Resûlüllah (S.A.V.) de bu yaptıklarından dolayı kendilerini takrir buyurmaz; bilâkis kadınların bu işde haklı olduklarını bildirirdi.

Sonra hiç şüphe yok ki cshâb-ı kiram arasında fakir olanlar vardı. Peygamber (S.A.V.) bunlardan hiç birine karısının nikâhını fesih ettirmeğe hakkı olduğunu söylemediği gibi hiç biri de fakirlik sebebiyle nikâh fcshetmemişlir.

Eir de şu var ki: kadın uzun zaman hasta yatsa ve kocasiylc bu müddet zarfında cima' etmese yine nafakasını vermek îcabediyor. Yani feshe müsaade edilmiyor. Nafaka sıkıntısı dolayısiyle kocasının başına gelen de aynı hâldir. Binâenaleyh burada da nikâh feshedilemez. Bu da gösteriyor ki nafaka muhaliflenin dediği gibi istifade mukabili değil; bizim dediğimiz vecihle habs-i nefis mukabilidir.

Ebu Hüreyre hadîsine gelince: Bunun kendi kesesinden olduğunu kendisi beyân etmiştir. İhtimal onun diğer hadîsi de öyledir. Sald b. cl-Miisryifcb hadîsi dahî mürseîdİr.

Hanefiler'in bu istidlallerine bazı muhalifleri tarafından cevab verilmeğe çalışılmıştır. Biz o cevablardan sarf-ı nazar ettik.

3— Bazılarına göre zevç nafaka sebebiyle hapsedilir. Bunlar da ik fırkadır. Bir takımlarına göre erkek nafaka buluncaya kadar hepsed! lir; diğerleri: «kazanmak için hapsolunur» derler. Fakat tartıları bu iki kavlin ikisini de müşkil addetmiş; ve: «Burada vâcibolan: vaktinde sabah ve akşam yemeği vermektir. Eğer bu vakitlerde erkek hapsedile-cekse, hapis işi mevzuuna nakız ile avded eder; çünkü hapis nafakayı bulmak içindir; halbuki bu takdirde onu bulmağa kendisi mâni'dir. Eğ^er hapis günlük nafaka ihtiyacından önce yapılacaksa bu sefer henüz vâcib olmadan yapıldığından caiz olmamak îcabeder. Günlük ihtiyaçtan sonra yapılsa artık nafaka borç hükmüne girer. Fakir borcundan dolayı hilitlifak habsediîmez» derler.

4— Kadın zengin, kocası fakir olursa, kocasına nafaka vermesi için kadına teklifte bulunulur. Verdiği taktirde kocası zenginleyince bu nafakayı geri alamaz. Zâhirîler'den îbni HaznC'm kavli budur.

5— İbni'l-Kayyîm'e göre, şâyed evlenirken kadın erkeğin fakir olduğunu biliyorsa yâhud evlenirken zengin olup sonradan fakir düşmüşse, nikâhları feshedilcmez. Aksi taktirde feshedilir. İbni'l-Kayyim kadının bu hususu bilmesini kocasının fakirliğine rızâ saymışa benzemektedir. Lâkin evlenirken zengin olup sonradan fakir düştüğü taktirde niçin nikâhı feshettirdiği anlaşılmıyor.
Şunu da ilâve edelim ki, nikâhın feshine kail olanlar bu feshin nafakayı bulmak için te'cil edilip edilemiyeceğinde ihtilâf etmişlerdir.
îmam Mâlikte göre bir ay te'cil edilir. Şafiî'ye göre te'cil müddeti üç gün, Hammad'a. göre bir senedir: Bir ay yâhud iki aydır; diyenler de olmuştur.
Bir de: «nafaka sıkıntısından dolayı kadını boşama vâcib olur» diyenlere göre, kadın erkeği dâvaya verir ve kocasının ya nafaka vermesini yâhud kendisini boşamasını ister. Bu ayrılmaya fesih di-yenlerce kadın kocasını dâvaya vererek onun fakirliğini tesbit ettirir; sonra da nikâhı kendisi fesheder. Bazıları : «kadın kocasını hâkim boşamağa mecbur etsin, yâhud nikâhı hâkim "feshetsin veya fesih için kadına izin versin diye dâva eder» diyorlar. Bu takdirde hâkim nikâhı feshederse yâhud fesih için

kadına izin verirse- vâki' olan ayrılma, talâk değil fesihtir. Fakat artık o kadına ric'at edemez. Şâyed boşarsa, ric'î olur; bu taktirde o kadına dönebilir.[894]

1177-a/981- «Ömer radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre kendisi, kantarından kaçak yaşayan bir takım adamlar hakkında : Ordu kumandanlarına mektup yazmış; bunları, ya karılarının nafakaların» vermek yâhud (onları) boşamak için der dest etmelerini şâyed boşarlarsa (kadınları) habsettikleri müddetin nafakasını göndermelerini emretmiştir.»[895]

Bu hadîsi evvelâ Şafii.sonra Beyhakî güzel bir isnadla tahrîc etmişlerdir.
Hz. Ömer (R.A.)'m re'yi yukarıda görüldü.
Hadîs-i şerîf, Hz. Ömer'in mezhebine göre zevcenin hakkını uzun zaman vermeyip bekletmekle o hakkın sakıt olmadığına ve böyle kocaKırın, ya karılarının nafakalarını vererek geçinmeleri yâhud onları boşamaları îcabettiğine delildir.[896]

1178/982- «Ebu Hüreyre radıyallahü anlı'öen rivâye't olunmuştur. Demiştir ki: Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'e bir adam geldi ve :
— Yâ Resûlaüah bende bir dinar var (onu ne yapayım?) dedi.Resûlüllah (S.A.V.) :
— Onu kendin için harca! buyurdu. Adam :
— Bende bîr başkası var? dedi. Peygamber (S.A.V.) :
— Onu çocuklarına harca! buyurdu. Adam :
— Bende bir başkası var? dedi. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Onu ailene harca! buyurdu. Adam:
— Bende bir başkası var? dedi. Peygamber (S.A.V.) :
— Onu hizmetçine harca; buyurdu. Adam:
— Bende bir başkası var? dedi. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) :
— Sen bilirsin; buyurdular.»[897]

Bu hadîsi Şafiî tahrîc etmiştir. Lâfız onundur. Onu Ebu Dâvud

dahî tahrîc eylemiştir. Nesâî-ile Hâkim dahî, zevceyi çocuklarından evvel zikrederek tahrîc etmişlerdir.
Sahîh-i Müslim'de bu hadîs Hz. Câbir (R. A.)'âen yine zevce çocuklardan evvel zikredilerek rivayet olunmuştur. Musannifin ifâdesine göre İbni Hazm-\ Zahiri diyor ki : «Bu hadîs Yahya el-Kattan ile Sevri tarafından muhtelif şekilde rivayet edilmiştir. Meselâ Yahya zevceyi çocuklardan Önce zikretmiş; Süfyan-ı Sevrî ise çocukları zevceden evvele almıştır. Fakat bunları birbirinden evvel değil, beraberce zikretmek îcabeder; çünkü Peygamber (S.A.V.)'in konuştuğu zaman bir şeyi üç defa tekrarladığı sahih olarak rivayet edilmiştir. Olabilir, hır defasında çocukları, başka defasında zevceyi evvel zikretmiştir; böylelikle beraber söylenmişlerdir.»
Lâkin bu mütâlâa o kadar beğcnilmemiştir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.)'in bir şeyi üç defa tekrarlaması her zaman ve her sözde değildi. Bilâkis tekrar etmediği sözleri tekrar ettiklerinden daha çok idi. Tekrarı anlaşılmadığı zaman yapardı.
Bu hadîs-dahî yukarıda geçmiştir; ve insanın elinde bulunan şeylerden infak etmesine teşvik etmektedir. Hadîste parayı biriktirmenin doğru olmadığına işaret vardır. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) en sonunda o zâta : «sen bilirsin» demiş; onları da ihtiyacın için biriktir; dememiştir. Maamâfîh ibare : «istersen biriktir» mânâsına da gelebilir.[898]

1179/983- «Behz b. Hakîm'den o da babasından o da dedesinden -rtıdıyallahü anhüm- İşitmiş olarak rivayet edilmiştir. Dedesi demiştir ki:
— Yâ Resûlallah kime ihsan edeyim? dedim:
Annene; buyurdular :
— Sonra kime? dedim :
— Annene; buyurdular-.
— Sonra kime? dedim. C* !ne) :
— Annene; buyurdular :
— Sonra kime? dedim :
— Babana! ondan sonra en yakın akrabana, ondan sonra müteakiben geloı en yakın akrıbana; buyurdular.»[899]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Tîrmizî tahrîc etmişlerdir. Tirmizî onu hasen bulmuştur.
Hadîsi Hâkim dahî tahrîc etmiştir. Bu hadîs hakkında da yukarıda îzâhât verilmiş; ihsan ve ikram hususunda annenin babaya tercih olunduğu görülmüştür.[900]

«Hadâne Bâbı»

Hadâne yâhud hidâne : Lügatle, kucağına almak, bağrına başmak ve kuluçka olmak mânâlarına gelir.
Şcrîatte : işini gücünü tedvir hususunda henüz müstakil olmayan çocuğu terbiye etmek ve onu tehlikeden zarardan korumaktır!
Küçük bir çocuk en zarurî İhtiyaçlarını görmekten bile âciz olduğundan AİIah-ü Zül Celâ! onun her nev'i ihtiyacını giderecek yardımcılar hâlkctmiş; ve mal, akid gibi şeyler hususunda babayı; terbiye hususunda da anneyi ona velî yapmıştır. Çünkü mal ve akid gibi şeylere baba daha muktedir; terbiye işinde de anne daha müşfik ve daha mahirdir. Nitekim Said b. cl-Müscyycb'in rivayet ettiği Hz. Ömer hadîsi de bu mânâyı te'yîd eder. Mezkûr rivayete göre : Ömer (R. A.) zevcesini boşamış da oğlunun kime verileceği hususunda Hz. Ebu Bekir'in huzurunda karısîle dâvaya çıkmışlar. Ebu Bekir (R. A.) çocuğu annesine teslim etmiş ve Hz. Ömer'e de :
— Bu çocuk için annesinin tükürüğü senin yanında yiyeceği oğul balından, kovan balından daha hayırlıdır yâ Ömer; demiştir. Bunu bir çok eshâb'ın huzurunda söylemiştir.[901]

1180/934- «Abdullah b. Amr radıydllahü anhümâ'âan rivayet olunduğuna göre bir kadın :
— Yâ Resûlaüah şüphesiz kî şu oğlum için karnım bir kap, memem su tulumu, sinem de mahfaza idi. Şimdi babası benî boşadı ve beni ondan çekip almak istedi; demîş. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) :
— Sen kocaya varmadıkça çocuğu almağa daha haklısın; buyurmuşlardır.»[902]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sahînlemiştir.
Hadîs-i şcrîf, çocuğun terbiyesi için annenin daha münâ.sib olduğuna delildir. Filhakika kadın kendisinin bu iş için daha lâyık olduğunu gösteren hususiyetler zikretmiş: Peygamber (S.A.V.)

de kendisini haklı bularak çocuğu ona vermiştir. Burada hükmü iktiza ederi mânâya tenbih vardır.
Bu hadîsin delâlet ettiği hüküm ittifâkîdir. Hulefâ-i Râşidîn'den Hz. Ebu Bekir'le Ömer (R. Anluımâ)'n\n mezhebi budur. İbni Abbas (R.A.): «Annenin kokusu, döşeği ve harareti çocuk.için tâ büyüyüp de başının çâresine bakıncaya kadar senden daha hayırlıdır» demiştir.
Bu iradîsi Abdilrrezzak (126—211) bir kıssa hakkında tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerîf, anne kocaya varırsa'hadâne hakkının sakıt olacağına da delildir. Cumhur-u ulemâ'mn mezhebi budur. İbni'l-Münzir : «kendisinden hadîs bellediğim bütün ulemâ bunun üzerine ittifak ettiler» demiştir.
îbni Hazım ile başkaları hadâme hakkının kocaya varmakla sakıt olmadığına kaildirler.,Bunların delili : Hz. Enes'in validesi koca-' ya vardığı halde yine onun terbiyesi altında büyümesi ve Hz. Ümmü Seleme (R. Anka) Peygamber (S.A.V.) ile evlendiği halde çocuğunun kendi terbiyesi altında kalması ve diğer buna benzer vak'alardır. îbni Hazm babımızın bu hadîsi hakkında söz edildiğini söyler; ise de bunun doğru olmadığını Humcydî, Îbni'l-Mcdîzd, Buharı, Ahmcd b. Hanbcl ve îbni Rahaveyh gibi hadîs imamlarının bu hadîsle amel etmesi göstermektedir. Binâenaleyh bu gûnâ ta'nlara i'tibâr yoktur.
Îbni'l-Kayyim ise bu hadîs hakkında şunları söylemiştir : «Bu öyle bir hadîstir ki, ulemâ bunda Amr b. Şuayb'a muhtaç kalmış; ve burada onunla istidlal etmekten başka çâre bulamamışlardır. Hadîsin merkez-i sikleti Amır'dır. Evlenmekle hadâne hakkının sakıt olacağına bundan başka delâlet eden hadîs yoktur. Dört mezhebin imamları ile daha başkalarının mezhebi budur.»[903]

1181/985- «Ebu Hüreyre radıyallahii anh'den rivayet olunduğuna göre bir kadın gelerek :
— Yâ Resûlâllah, gerçekten kocam oğlumu götürmek istiyor. Halbuki oğlumun bana faydası dokunmaya başlamıştı; bana Ebu İnebe kuyusundan su taşıyordu: demiş. Arkasından kocası

gelmiş.Derken Peygamber (S.A.V.) :
— Ey çocuk! şu baban şu da annen! (Haydi bakalım) hangisini İstersen onun elinden tut; demiş; çocuk hemen annesinin eline yapışmış; annesi de onu alıp götürmüştür.»[904]

Bu hadîsi Ahmed ile Dört'ler rivayet etmişlerdir. Tirmizî onu sahîhlemiştir.
Hadîsi Îbni'l-Kattan dahî sahîh bulmuştur.
Bu hadîs : çocuk kendisini kayırmaya başladıktan sonra anne ile baba arasında muhayyer bırakılacağına delildir. Ulemâ bu hususta ihtilâf etmişlerdir. Küçük bir cemâat bu hadîsle istidlal ederek çocuğun muhyyer bırakılmasına kail olmuştur. îshak b. Rchavcyh (168—238)'-in mezhebi de budur. Bunlara göre muhayyerlik yedi yaşından başlar.
Hanefîler'lc diğer bir takım ulemâ'ya göre. çocuğa muhayyerlik yoktur. Onlarca çocuk zarurî ihtiyaçlarını kendisi görmeğe başlayıncaya kadar annesinde kalması, kendisini kayırmaya başladıktan sonra oğlanın babasına verilmesi: kızın ise annesinde bırakılması maslahata daha muvafıktır, imam Mâlik de muhayyer bırakılma meselesinde bir dereceye kadar Hanefilef'le beraber ise de ona göre çocuk erkek olsun kız olsun annesinin terbiyesinde bırakılır. Bir rivayete göre bunun hududu bülûğ'dur.
Çocuğa muhayyerlik tanımıyanlar : «Kocaya varmadıkça sen çocuğu almağa daha haklisin» hadîsinin umümîlc istidlal ederler ve: «Çocuğun ihtiyar etmeğe hakkı olsa annesi ona bakma hususunda daha haklı olmazdı» derler.
Muhayyerliğe kail olanlardan bazılarına göre : çocuk annesi ile babasından hiç birini seçmese, kur'a çektirmeye* lüzum görülmeksizin annesine verilir. Zira hadânc hakkı onundur. Bu hak ondan eoeujîun ili-Uyarı ile intikal ediyordu. Çocuk kimseyi ihtiyar etmeyince asıı üzere kalır.
Bir takımları anne ile baba arasında kur'a çekilmesine taraftar olmuşlardır. Çünkü kur'a Ebu Hürcyre hadîsinde zikredilmiş ve : Resûlülkh (S.A.V.): — Kur'a çekin! dedi. Fakat adam :
Benimle çocuğun arasına.kim girebilir? deyince Peygamber (S.A.V.) çocuğa :

— Öyle İse hangisini dilersen seç; buyurdular. Çocuk annesini seçti. Annesi de onu alarak gitti.» denilmiştir.
Bu hadîsi Bcyhakî tahrîc etmiştir.
Mezkûr hadise göre kur'a, seçme işinden önce olmak lâzım geliyorsa da Huiefây-ı Râşidîn hazorâtı çocuğun ihtiyarı ile amel ettiklerinden seçme işi kur'adan evvel olmuştur.
Îbni'l-Kayyim (691—751) «el-Hcdyü'n-Ncbcviy» adlı eserinde muhayyer bırakmakla kur'a çekme islerinin ancak çocuğun yararına oldukları zaman nazar-i i'tibâre alınacağını, anne, babadan daha enim ve daha gayretli olursa kur'aya veya gocuğun seçmesine ba-kılmıyacağını söylemekte ve : «Çocuğun aklı zaîftir; o tenbelliği, oyunu tercih eder. Binâenaleyh bu işte kendisine müsâid davrananı seçerse onun seçmesine bakılmaz; ona daha faydalı olanın yanma verilir. Şe-rîatin bundan maadasına ihtimali yoktur. Peygamber (S.A.V.) :
«Yedi yaşında onlara namazı emredin; on yaşına vardıklarında namazı bırakırlarsa onları döğün. Hem onların yataklarım ayırın» buyurmuştur. Allah dahî :
«[905] Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu (cehennem) ateş. (in) den koruyun»
buyuruyor. Meselâ anne çocuku mektebe gönderiyor, yâhud ona Kur'ân öğretiyor, çocuk ise oyunu ve boydaşları ile düşüp kalkmayı tercih ediyor; babası kendisine ses çıkarmıyorsa çocuğu almaya anne daha lâyıktır. Kurada kur'a veya muhayyer bırakma filân olmaz. Aksi halde dahî bövle hareket edilir» demektedir.[906]

1182/986- «Râfi' b. Sinan[907] radıyallahü unh'den rivayet oîunduğu-na göre kendisi müslüman olmuş karısı İse müslüman ofmayı kabul etmemiş. Bunun üzerine Peygamber sallaîlahü aleyhi ve sellem, anneyi bîr tarafa, babayı da bir tarafa oturtmuş. Çacuğu dahî aralarına oturtmuş, derken çocuk annesine meyledivermiş. Resûlüllah (S.A V.) :
— Yâ Rab buna hidâyet ver; de (yerek duâ et) miş. (Bu sefer) çocuk hemen babasına meyletmiş. O da onu almış.»[908]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Nesaî lahrîc etmişlerdir. Hâkim onu sahîhlemiştir.
Şu var ki, tbni'l-Münzir nakle ehil olanların bu hadîsi sabit kabul etmediklerini söylemiştir. İsnadında da söz vardır, çünkü onu Abdülhamid b. Cu'jr.r b. Rafi' rivayet etmiştir. Bu zâtı Scvri ile Yahya b. Mam zaîf bulmuşlardır.
Hadîste zikredilen çocuğun kız mı yoksa erkek mi olduğu ihtilaflıdır. Bazıları «bu hadîste çocuğun muhayyer bırakıldığına dâir bir şey yoktur. İhtimal ki muhayyer bırakılacak yaşa henüz varmamıştı. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) onu yalnız ebeveyninin arasına oturtmuş ve kendisi hidâyet diliyerek duada bulunmuş. Bu dua bcrekeüyle çocuk babasını seçmiştir.» diyorlar.
Hadîs-i şerifte kâfir anneye do hndâne hakkı olduğuna delil vardır. Çünkü hakkı olmasa Peygamber (S.A.V.) çocuğu bu kadınla kocasının arasına oturtmazdı Srvri ile bir çok ulemâ'nın mezhebi bu dur. Fakat bu cevâz gocuğu kâfir yapmaktan emin olmak şartilcdir. Çocuğun kâfir olacağından korkutursa annesine vermek caiz değildir.
Cumhur'a göre ise kâfir bir annenin çocuk terbiyesine hakkı yoktur. Zîrâ mürebbî çocuğu kendi dinine göre yetiştirmeğe çaldır. Bir de Cenâb-ı Hak müslümanlarkı kâfirler arasındaki dostluk alâkasını kesmiş, buna mukabil müminleri birbirlerine velî yapmıştır. Nitekim bu bâbta
«[909] Allah kâfirler İçin elbette mü'mİnîer aleyhine bir yol halketmiyecektir» buyurmuştur.
Cumhur, RâfÎ' hadîsinin hüccet teşkil edecek kuvvette olmadığını, olsa bile bunun Kur'ân aycticrîyle neshodildiğini iddia ederler. Kâfir annenin, çocuk terbiye etmesi şöyle dursun Şafiîler'lc Hanbelîler'e ve diğer bazı ulemâ'ya göre müsiüman mürebbiyyenin bile adaleti şarttır. Vakıa' : bu şr.rt son derece ağır ve riâyet olunması pek büyük güç-lüklçıe yo! açar; diye i'tirâzda bulunanlar olmuşsa da mezkûr zevata göre yine de fâsık kadınlardan mürebbiye olamaz.
Mürebbiyenin âkil, baliğ olması şarttır. Binâenaleyh deli, bunak, ve küçük kızdan mürebbiye olamaz. Çünkü bu sayılanlar kendileri bakıma muhtaçtırlar. îmam Mâlik1 ten gayri mezheb imamlarına göre hürriyet bile şarttır. Zîrâ cariyenin kendine

vilâyeti yoktur, ki başkasına da velî olabilsin. Hadâne bir nev'i velî olma hakkıdır.
îmam Mâlik'c göre hür bir adamın cariyesinden doğan çocuğuna satıîıncaya kadar câriye olan annesi bakacaktır. Satılırken artık hak babaya intikal eder. Delili :
«Her kim bir anne ile çocuğunun arasını ayırırsa Allah kıyamet gününde onunla sevdiklerinin arasını ayırır»
hadîs-i şerifi ve emsalidir.
Bu hadisi îmam Ahmcd b. Hanbcl, Tirmizî ve Hâkim, Hz. Ebu Eyyûb'tan rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sahih bulmuştur.
Hz. Mâlik'e göre cariyenin bütün kazancı sahibinin malı olursa da hadâıic hakkı bundan müstesnadır.[910]

1183/987- «Bera'b. Âzib ' radıydtlahü anJı'den rivayet olunduğuna göre; Peygamber sallalJalm aleyhi ve scllcm Hamza'nın kızı için teyzesine verilmesine hükmetmiş ve:
— Teyze anne mesabesindedir; buyurmuştur.»[911]

Bu hadîsi Buharî tahrîc etmiştir. Onu Ahmed, Hz. Ali hadisinden tahrîc etmiştir. O hadîsde Peygamber (S.A.V.) :
— Ki? da.teyzesinin yanında olacak. Çünkü teyze annedir; buyurmuştur.
Hadîs-i şerif, teyzeye hadâne hakkının sabit olduğuna delildir. «Teyze anne mesabesindedir» buyurulduğuna göre onun babadan ve anne anneden bile ileri gelmesi îcabederse de bunları icmâ' tahsis etmiştir.
Hanefîler'e göre hadâne hakkı daha ziyâde şefkat ve merhamete istinâd ettiği için dâima anne tarafından aranır. Binâenaleyh çocuğun annesi yoksa, anne.annesine verilir. Bunlar, yukarıya doğru ne kadar çıkarsa çıksınlar diğerlerine yine tercih edilirler. Meselâ çocuğun annesinin anne annesi sağ ise çocuk ona verilir. Beri tarafta baba annesi sağ ve ötekine nazaran daha genç olduğu halde ona verilmez. Anne annesi yoksa baba annesine verilir. Yalnız îmam Züfer'e göre anne baba bir kız kardeş ile teyze, haba anneye tercih edilir. Çocuğun anne veya baba tarafından hiç bir ninesi yoksa sıra kız kardeşlerine gelir.

Bunlardan anne baba bir kız kardeşler diğerlerine tercih edilir; onlar yoksa; çocuk anne bir kız kardeşine verilir; o da yoksa sıra baba bir kız kardeşine gelir. Ancak îmam Muhammed'm Ebu Hanîfe'den bir rivayetine göre teyze, baba bir kız kardeşe tercilı edilir. Daha son fa sıra aynı tcrtib üzere teyzelere; onlar yoksa lı;ılalnra gelir. Fakat hu sayılanlardım hangisi çocuğa yakın akraba olmayan biri ile evlenirse hadâne hakkı sakıt olur. Bundan yalnız nine müstesnadır. Hakkı _şâkıt olanlar ho.şanırlar.sa aynı hakları yine avdet eder. Zira «.mâni' zail oldukta memnu' avdet eder».
Çocuğun kadın akrabası yoksa sıra erkeklere gelir. Bunların da asabe olmak i'tibâriyo en yakın olanı tercih edilir. Çünkü velî olmak yakın akrabanın hakkıdır.
Sonra erkek çocuk anne veya ninesinin terbiyesinde yalnız basına yiyip içmeğe, giyinmeğe ve taharetlenmeğe başlayıncaya kadar bırakılır. Bundan sonra o erkeklerin ahlâk ve âdabını Öğrenmeye muhtaçtır. Bu işe baba daha münâsib olduğundan çocuk ona verilir. Kız çocuğu anne veya ninesinin yanında hayzmı görünceye kadar kalır; daha sonra iffet ve namusunu korumaya sıra gelir ki bu ise baha dahn lâyıktır.
İmam Ahmcd h. Hnnbri'öcn bir rivayete göre çocuğun annesi yoksa sıra baba annesine gelir. Fakat bu kavil zaîf bulunmuştur, İmam Mâlik'den bir rivayete göre : Teyze, baba anneden evlâdır. Delili Hz. Hamza (R. A.)'m kızı hadisesidir. Buharı üe Müslim'in itti-fakm rivayet ettikleri bu kıssü sudur : «Resûîüllah (S.A.V.)'in huzurunda Ali, Ca'fer-İ Tayyar ve Zeyd b. Harise (R.Anhüm) hazerâtı Hz. Hamia'nın yetim ka.i.n kızını almak için dâva etmişler. Hz. Ali :
— Ben almağa herkesten ziyâde hak sahibiyim; çünkü amcamın kızıdır; demiş. Hz. Zeyd :
— Benim kardeşimin kızıdır; iddiasında bulunmuş. Hz. Ca'fer de :
— Bu kız benim amcamın kızıdır. Teyzesi de nikâhım altındadır; şeklînde beyanatta bulununca Peygamber (S.A.V.) kızı teyzesine vermiş ve :
— Teyze anne mesabesindedir; buyurmuş. Ali'ye :
— Sen benden ben de sendenim; Ca'fer'e :

— Benim hilkat ve ahlâkıma benzedin; Zeyd'e dahî :
—? Sen bizim kardeşimiz ve meviâmızsın; buyurarak hepsinin ayrı ayrı gönüllerini taltif etmiştir.» Hz. Zeyd'in iddiası Peyganv' ber (S.A.V.)'in onunla Hamza arasında vaktiyle kardeşlik - akdetmiş olmasındandır. Aynı hadîsi Ebu Dâvud da rivayet eder. Onun rivayetinde : «Teyze anne demektir» ziyâdesi vardır.
İshale b. Rahcvcyh[912] rivayetinde ise şöyle buyurulmaktadır :
«Sana gelince ey Zeyd, sen bizim kardeşimiz ve meviâmızsın. Kız teyzesinin yanında olacak; zîrâ teyze anne-
hnam Buharı (194 — 256) «Kitabii'l-Mct/azi» nin «OmratiVl - Kaza* bahsinde şunları Inhrîc etmiştir: Peygamber (S.A.V.) çıktı. Akrabasından hemen Hamza'nın kızı :
— Amca amca! diye çağırarak onun peşine takıldı. Derken onu AIİ aldı; ve elinden tutarak Fâtıme'ye :
— Al bunu amcanın kızıdır; al götür; dedi. Bunun üzerine Ali ile kardeşi Ca'fer ve Zeyd b. Harise bu kız hakkında dâvaya durdular. Ali:
__ Onu ben aldım; o benim amcamın kızıdır; dedi. Ca'fer :
— O benim amcamın kızıdır; teyzesi de kadınımdır; iddiasında bulundu. Zeyd dahî :
— Kardeşimin kızıdır; dâvasını ileri sürdü. Nihayet Peygamber (S.A.V.) onun, teyzesine, Ca'fer'İn karısı
Esma'ya verilmesine hükmetti.»[913]

1185/988- «Ebu Hüreyre radıyallahü onft'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûiülah salaîlahü aleyhi ve sellem :
— Birinize hizmetçisi yemeğini getirdiği vakit onu kendisi iie beraber (yemeğe) oturtmazsa bir veya iki lokma
bârî Versin; buyurdular.»[914]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Lâfız Buharî'nindir.
Hizmetçi : Erkek, kadın hür ve köleye şâmildir. Emrin zahiri hiz-»metçiyi evin sofrasına oturtmanın; bu olmazsa ona yemeklerden bir iki lokma yedirmenin vücûbuna delâlet ediyor. Bu hadîsten anlaşılıyor ki, hizmetkârına kendi yedilinden

yedirmeyi emreden hadîsten murâd : mutlaka beraber yemek veya kendi yediği yemekten onu doyurmak değil; onu yemeğine bir iki lokma ile iştirak ettirmek imiş.
İbni'l-Münzir'in beyânına göre bütün ulemâ, hizmetçiye o yerde emsalinin yediklerinden yedirmenin vâcib olduğunda, katık ve elbise meselesinde dahî hükmün bu olacağında müttefiktirler. Yemeği birlikte yemeleri efdâl olmakla beraber vâcib değildir. Binâenaleyh efendisi, yemeğin iyisini kendine ayırabilir.
Bu hadîsin tamamı şöyledir :
ünkü onun pişirip kotarmasına katlanan odûp.» Bundan anlaşılıyor ki, bu hak, yemeği pişirmekte emeği geçen hizmetçiye mahsustur. Zîrâ yemekten canı ister. Aynı mânâ, onu taşıyanlarda da mevcud olduğundan hükmde onlar da dahildir. [915]

1186/989- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'âan Peygamber saîlap îahü aleyhi ve sellem'âen işitmiş olmak üzere rivayet edildiğine göre ResÛtüHah (S.A.V.) : .
— Bir kadın ölünceye kadar hapsettiği bir dişi kedi hakkında azâb olunmuş; ve onun sebebiyle cehenneme girmiştir. Kadın onu hapsettiği vakit doyurup sulama-mış; yerin böceklerini yemeye de müsaade etmemiştir; buyurmuşlardır.»[916]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Musannif bu kadının kim olduğunu tesbit edememiştir. Bir rivayette kadın Himyer'li, diğer bir rivayette Benî İsrail'dendir.
Hadîsi şerîf, zulmen kedi öldürmenin haram olduğuna delildir. Bazıları kadının kâfir olması ihtimalini ileri sürerek küfründen dolayı azâb görmüş olmasını muhtemel saymışlardır. Onlarca kediden doiayı gördüğü a?.âb öteki azabı sadece arttırmıştır.
Nevcvî (631—676) kadının müslüman olduğunu söylüyor. Bu taktirde cehenneme girmesi bu günahı işlemiş olmasındandır.
Bazıları kadının kâfir olduğunu tasrih etmişlerdir. Aynı hadîsi tmam Beyhakî, Hz. Âişe (R. AnA4/dan rivayet etmiştir. Bu hadîste:

«Küfrü ve zulmü sebebiyle azabı hak etti.» denilmektedir.
Demiri «Şcrhü'l-Minhdc» da şöyle diyor : «Esah olan düşmanlık yapar.sa kedinin öldürülcbilmesidir. Fakat bu şekilde öldürülemez.»
Kaadı tyaz kediyi, beş zararlı hayvana katarak, zarar vermediği halde dahî öldürülebileceğine kail olmuştur.
Radîs-i, şerîf mefhum-u muhalefet tarîki ile, kedi, ac. susuz bırakümazsa kapanmasında bir beîs olmadığına delâlet eder.[917]

«Cinayetler»

Cinayet: zararlı olan her memnu' fiildir. Bu fiil ba'zen insanın kendine, ba'zen de başkalarına âid olur. Başkalarına yapılan cinayet, ya cana, ya mala yâhud ırza karşı işlenir.
Ona karşı işlenen, ya canın çıkmasına yâhud kol ve bacakların kopmasına veya sakatlanmasına sebep olur. Cana karşı işlenen cinayetin: katil, salb (yani asmak) ve yakmak gibi nev'ileri vardır. Kol ve bacaklara karşı yapılan cinayet dahî kesmek, kırmak ve yaralamak suretlerinden birîle olur.
Mala karşı cinayet : ya gasb ya hıyanet yâhud da hırsızlık suretlerinden birîle olur. Gasb ve hıyanetin ahkâmı yerinde görüldü. Hırsızlığın cezası da hudûd bahsinde gelecektir.
Irza karşı cinayet: ya kazif yâhud gıybet yolu ile olur. Kazfiri cezası hadd vurmaktır. Gıybetin cezası ise uhrevîdir. Cana karşı işlenen ciııayellm Hanefîler beş kısma ayırırlar: Amd, şibh-i amd, hatâ, başka halâ yerine geçen katil ve sebepli ölüm.

1— Amd: Kasul demektir. Bir kimsenin bir İnsanı kılıç gibi parçalayıcı bir âletle kasten vurarak öldürmesine amd'en katil derler. Bunun hükmü : Büyük günah islemiş olmak ve kaatili kı.sâsen öldürmektir. Bu cinayet pek müthiş olduğu için cezasının da ona göre verilmesi, şer-i şerîf muktczâsıdır. Ancak dünyada buna yetecek tam bir cezâ yoktur. Cinayet o kadar büyüktür ki. katili i'dâm etmek dahî ona yeter bir cezâ teşkil edemiyor. Binâenaleyh onun tam cezası âhirele bırakılmış: dünyada kendisinden keffaret bile kabul edilmemiştir. Çünkü keffaret-tc bir cihetten cezâ varsa da diğer cihetten İbâdet

olmak keyfiyeti vardır. Böyle tüyler ürpertici bir cinayetin cezasına ise ibâdet karıştmla-maz. Onun tam cezası cehennem olmalıdır. İşte bu cihet aklen böyle okluğu gibi naklen dahî ;

«[918] Her kim bir mü'mini kasten Öldürürse onun cezası ebedî (ye yakın) Cehennemde kalmaktır. Hem Allah ona gadab ve lâ'net efmİştir.» hııyurularak böyle olduğu te'yîd edilmiştir. Resûlüllah (S.A.V.) de :
«İnsan Allah'ın binasıdır; o binayı yıkan mel'undur.» buyurmuştur. Ancak Ölenin mirasçıları katili affeder veya mal mukabilinde onunla sulh yaparlarsa o zaman katil canını kurtarmış olur.

2— Şİbh-i Amd : Kasten yapılana benzeyen katildir, ve öldürmeye -âlet sayılmayan, taş, sopa veya yumruk gibi şeylerle insan öldürmektir. Hükmü: günahkâr olmak, keffaret vermek ve âkile yani yakınları üzerine ağır diyet sayılan yirmi beş adet iki yaşma basmış dişi deve yavrusu vermenin vâcib olmasıdır.

3— Hatâ: Av, yâhud harbederken düşman sanarak bir müslüma-nı öldürmektir. Hükmü: keffaret vermek ve âkilenin diyet ödemesidir. Bunda günah yoktur." Fakat bazılarına göre katil günahı olmasa da günah vardır. Zîrâ atarken dikkatle davranmamıştır.

4— Hatâ yerine geçen katil : Uyurken bir taraftan öbür tarafa dönerek bir insanı öldürmek gibi şeylerdir. Hükmü Hatânın hükmü gibidir.

5— Sebeble katil : Kendi mi İki olmayan bir yere kazdığı kuyunun içine bir insan düşerek ölmek gibidir. Bunun Hükmü: Sadece âkilc-nin diyet ödemesidir.
Görülüyor ki, kısas yalnız kasden insan öldürmede vâcib olmaktadır.
Şimdi biraz da kısası görelim :
Kısas : Lügatte mümâselet, yani benzerlik demektir. Şerîatte ise: Bir kimseye yaptığının mislini yapmaktır. Evet can yerine can alınması mülâhaza edilirse bu benzerliğe akıl ererse de can yerine mal alınmasına yani kaatili öldürmeyip ondan yalnız diyet

almak suretiyle yapılan kısasa aklımız ermez; çünkü kısas cismin yok olmasına vesiledir. Mal ise onun devam ve bekasına hizmet eder. Fakat bizim aklımız ermemekle beraber bunrada yine de benzerlik vardır, Usûl-i Fıkıh'ta buna «misl-i gayr-i ma'kul» derler.
İslâmiyet'e 'düşman olanlar onun kısasına da düşmandırlar. Mübarek dînimizi çirkin göstermek için olanca çirkefliklerini ortaya atar; İslâmiyctin sadece meşru1 kılmak değil aynı zamanda bir hayat kaynağı saydığı kısasını bir vahşet tablosu bir gerilik Örneği, iğrenç ve yüz kızartıcı bir şeymiş gibi tasvirinden hiç utanmazlar. Yaptıkları propoğandalarla safdil İnsanları kandırmağa çalışırlar. Bittabi kaç kişi kandırabilirlerse müslümanların umumî nüfusundan o kadar kişi düşülecek ve müslümanların sayısı o nisbette azalacak demektir. Halbuki bu gafiller dünyada î'dâm denilen şey'in henüz kalkmadığını ve kolay kolay da kalkmıyacağını pek alâ bilirler. Bu günün î'dâmlari arasında iple asmak, zehirli gazla boğmak, elektrikle yakmak, kurşunla vurmak gibi bir çok şekiller mevcuttur. Bu saydıklarımız İçinde boynu kılıçla vurmaktan daha güzeli varmıdır? Daha doğrusu Ölüp de diriicn varmı-dır ki, şu Ölüm daha güzel, bu daha çirkin diye bir hükme varılabilsin? Bu vasıtaların her birini aynı zamanda öldürücü farzetsek bizce aralarında hiç bir fark kalmaz. Çünkü hepsinin yaptığı iş aynı iş ve sarf-ettiği zaman aynı zamandır. Bilâkis saydığımız îdâm vasıtalarının bazısı çabuk, bazısı geç öldürürse o zaman birinin ânî Öldürdüğü için fazla zahmet ve ızdırap çektirmediğini diğerininse ânî öldürmeyip bir kaç. saniye veya dakika ızdırap çektirdiğini tasavvur edebiliriz. Eu taktirde ise bcğenilmeyip çirkin görülecek î'dâm şekli, kılıçla yapılan kısas değil, iple boynundan asmak suretiyle yapılanı olmak gerekir.Çünkü kılıçla boynu vurulan adam şüphesiz ki beş on saniye sonra ölür. Halbuki asılan insan dakikalarca can vermeğe çalışır.
Görülüyor ki î'dâm hususunda îsiâmî usulü çirkin görenlerin beğendiği usul hakikaüa hiç de beğenilecek bİr^cy değildir. Kaldı ki bahis mevzuu i'dâmm mânâsı ok.şnmak değil, Ölümü hak etmiş bir muzır şahsı yok etmek demektir. Bilfarz babasını öldürmüş bir canavarın î'dârmnda güzdük aranacağına dehşet

ve şiddet aramak; bu sureile bütün canilere bir ders-İ ibrot vermek, cinayetlerin önünü almak nok-ta-i nazarından her halde daha ma'kûl olsa gerektir. İslâmiyet düşmanları ne derse desinler dinimizde kısa.; hem meşru' hem de bir nev'i hayat kaynağıdır. Onun meşru' olduğuna Kitap, Sünnet ve îcmâ'-ı ümmet şahittir. Kitaptan delilimiz :

«[919] Ey müminler sîzin üzerinize kısas farz kılındı...» âyeti kerîmesidir. Sünnetten delili :

«Her kim insan Öldürürse biz de onu Öldürürüz» hadîsi şerifi ile bu bâbta göreceğimiz, hadîslerdir. Hayat kaynağı oluşunu ise:

«[920] sizin hısâsta hayat vardır ey akil sahipleri...» âyet-i kerîmesi ispat Emektedir. Bu gûnâ cemiyetli sözlere edebiyatta î'caz derler. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) bunları «CevâmiU'l - Kelim» nâmı ile ifâde buyurmuşlardır. Bu bir kaç kelimelik âyetin mânâsı o kadar şümullüdür ki, yalnız bu âyet üzerinde bir kaç yüz sâhilelik bir eser yazılabilir. Biz bu deryâ'ya dalmadan geçmek mecburiyetindeyiz. Yalnız bu hayat deryasının üzerinden derin nefesler alarak atlayıp geçerken muhterem kari'lerimize bir nefha-i hayat takdim etmeyi boynumuza borç biliriz.

îmdi deriz ki : kısasta hayat vardır. Evet din düşmanlarının çirkin gördüğü kılıçla kelle uçurmakta hayat vardır, çünkü kasten adam öldüren kaatiiin kuş gibi havada uçan kellesini görmek onu müşahade edenlerin kalplerine o derece derin bir tesir icra edecektir ki, bir daha kendileri adam öldürmek şöyle dursun, onun tasavvurundan bile kaçınacaklardır. Bunun tahakkuk ettiğini düşünürsek neticeyi bulmak son derece kolay olur. Zira Öldüren bulunmayınca ölen de bulunamıyaeaktır. Ölen bulunmayınca kısas da bulunmıya-caktır. îşte hayat budur. Bunu bir kan dâvasına tatbik ettiğimizi düşünelim : yıllarca devam edogclen ölümlü dâva birden bire duracaktır. Çünkü: Öldürme sırası bizimdir; diyen taraf, karşı taraftan birini Öldürürse kendi kellesinin kılıçla uçurulacağmı ve bu işin üç beş sone, nihayet ölüme bedel kaydı ile hapiste yatarak günün birinde mutlaka kurtulacağı hülyasına benzemiyeceğini; bilâkis muhakeme biter bitmez hükmün infaz edileceğini düşünürde olduğu yerde

mıhlanıp kalır. Bu oklumu, karşı taraf t vurulacak olan insan ölmedi, onu öldürecek olan bu tarafın katili ete ölmedi demektir. İşte âyet-i kerîmenin en kısa mânâsı bu, kısastaki hayatın en veciz medlulü de budur.
Nihayet AMahü Zülcelâl -hâşâ- bizlerden akıl alacak değildir. Onun emirleri, emirlerin en güzeli olduğu gibi nebileri de yasakların en müessiridir.[921]

1187/990- «ibnî Mes'ud radn/aUuhii auh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallalıil aleyhi ve wllcm :
— Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Resûlüllah olduğuma şehâdet eden müslüman bir kimsenin kanı ancak û'c sebeoten biri ile helâl olur: Dul zenpâre olmak, cana karşı canİa mukabele etmek ve dînini bırakıp, cemâati terkeder oln.ak sebeblerinden biri ile; buyurdular.»[922]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Hadîs-i şerir, müslüman bir kimsenin ancak üç sebepten biri ile Öldürülebileceğine delildir, Hutılanliın birincisi dul zenpâre yani nuılısan olupta yine zina inlen kimsedir. Hunim hakkı recim sureliyle öldürülmektir. İkincisi : cana karşı can, yani kısas suretiyle î'damdır. Dinini terkeden ise İslâmiyetten dönen her mürted i!e irüdât vasıtasına anım ve şâmildir. Böylelcri tekrar İslama avdet etmezlerse öldürülürler.
«Cemâati terkeden» ta'hiri her nevi âsî ve bâgilere şâmildir. Bu hadiste kâfirden imana gelmesini isteyerek kendisi ile mukâtele odiiomiycceğinc, ancak şerrini defi' için mukâtele edilebileceğine isâret vardır: kâfir dînini bırakanlarda dâhildir; y.îrâ o İslâm fırtarı üzerine yaratılmış, lâkin bu fıtratı kendisi terketmi.ştir; diyenler de vardır.[923]

1188/991- «Âişe radıyallahü anhâ'dan Resûlüllah sallallahü aleyhi ve scîîem'ın şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:
— Bir müslümanın katli ancak üç hasletten biri sebebiyle heîâl olabilir: Ya Muhsan zanîdir de recmedilir. Yâlıud bir müslümanı

kasden öldüren adamdır; katledilir. Yâhud'da İsiâmdan çıkıp Allah ve Resulüne karşı harb eden ve binnetice öldürülen veya asılan yâhud o yerden sürgün edilen adamdır».[924]

Bu hadisi Ebû Dâvud ile Nesaî rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sahîhlomistir.
Hndîs-i şerif yukarıki hadîsin ifâde ettiğini anlatmaktadır. «İsiâmdan çıkıp» denildikten sonra «Allah ve Resulüne karşı harbeden» buyurulmnsı müslümanhklim çıkan bir kimseye mahsus olan bir hükmü beyân içindir. Böyle bir kimseye muhârib yâhud yol kesici, sâkî derler ki, bunun hükmü ya öldürülmek, ya asılmak yâhud da sürgün edilmektir. Binâenaleyh bu hadîs yukankinden daha ehasstır.
İmam A'zam Ebû Hanîfc'yc g'örc nefî etmekten murâd: hapistir, îmanı Şafiî'ye göre ise nefî : bir beldeden başka beldeye sürj^ün ederek orada da aranması ve o kimsenin de kaçak vaziyeti almasıdır. Bazı'arına göre nefî yalnız kendi beldesinden sürgün etmekle: bir takımlarına göre de hudûc hârici etmekle olur.
Crrek hadisin gerek.se âyetin zahirleri nıüslümanlarııı hükümdarının bu eczalar arasında muhayyer olduğunu muhârib vaziyetteki salısın müslüman veya kâfir olmasının bu bâbta lıie bir te'sîri bulunmadığını gösteriyor. Filhakika İmam Mâlik : «hangi nev'iden olursa olsun yol kesildi mi, mıışlümanlarm hükümdarı verilecek ceza hakkında âyetteki şıklaı\!a:ı birini seçmekle serbesttir» diyor.
Hu bâbtaki âyet-i kerime şudur :
»[925] Aflah ve Resulüne karşı harbederek yer yüzünde fesad çıkarmaya c.ılısanların cezası, ancak ve ancak Öldürülmeleri veyâ asılmaları yâlıud elleri İle ayaklarının çaprazlamaya kesilmesi ve yâhud o yerden sürgün edilmeleridir.»
Hanefîfcr'den bazıları İmam Mâlik'm sözüne şu cevabı vermişler-ir : Allah-ü Zülcelâl bu âyeti kerimede ceza nevilerini cinayet nev'i-lf rine karşılık olarak zikretmiştir. Ceza. cinayete £öre artar ve eksilir. Tcâlâ haz/etleri «Bir kötülüğün cezası onun m'sli bir köîülüklür» buyuruyor. Su halde en a£ır bir cinayete karşı en

hafif cezayı tatbik yakışmaz. Bunun aksini yapmak da doğru değildir. Binâenaleyh gösterdiği /âhiri muhayyerlikle amel etmek eâiz değildir. Cezalar cinayetlere güre tevzi' edilecektir. Bu taktirde ise dört şekil hâsıl olur. .Şöyle ki :

1— Bir cemâat veya bir kişi yol kesmeğe çıkar da hiç bir icraatta bulunmadan ele geçerse tevbe edinceye kadar hapsolunur.

2— Şâyed bir müslümanın veya zimmînin malını almışlar; ve her birerlerine hırsızlık nisabı mal düşmüşse hepsinin elleri ve ayaklan çaprazlamaya kesilir. Bundan murâd: sağ elle snl ayaktır.

3— Müslümanları veya zİmmîleri öldürmüş fakat mallarını alma-mısiarsa kendileri de öldürülürler. Bu bâbta velilerin afvine bile bakılmaz.

4— IIrm öldürmüş hem de mallarını almışlarsa: ya elleri ayakları çaprazlamaya kesilerek öldürülürler ve asılırlar; yâhud yalnız öldürülür ve asılırlar. Hz. A!i ile İbni Abbas (R. Anhümâymn ve Nvlıai ile Hnid b. Cübcyr hazerâtınm kavilleri bu olduğu gibi Hanefîler'in mezhebi de budur.[926]

1189/992- «Abdullah b. Mes'ud radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellcm:
— Kıyamet gününde insanlar arasında ilk hüküm kanlar haı<kında verilecektir; buyurdular.»[927]

Hadîs müttefekun aîeyh'tir.
Hadîs-i şerif, insan kanının ne kadar şanı büyük bir şey olduğuna delildir. Çünkü en evvel en mühim dâvaların görüleceği şüphesizdir. Ancak bu hadis :
«Kulun hesaba çekileceği ilk nesne namazıdır.» hadîsine ınuanzdır. Namaz hadisini Siiucn sahipleri Hz. Ebu Hüreyre'drn tah-v'u: rlmişierdir. Bazıları muarazayı defî için : «İbni Mes'ud hadîsi, kul hakkına dairdir; Ebu Hüreyre hadîsi ise Allah hakkına mahsustur. Bir de ibni Mes'ud hadîsi ilk kazayı, Ebu Hüreyre hadisi ise ilk hesabı göstermektedir. Bunlar başka başka şeylerdir. Nitekim İmam Ncsaî'-nin tahrîc ettiği İbni Mes'ud

hadîsinden de anlaşılmaktadır.» derler. NcsaVmn tahrîc ettiği İbni Mes'ud hadisi sudur :
«Kulun ilk hesaba çekileceği şey namazdır. İnsanlar arasında ilk hüküm de kanlar hakkında olacaktır.»
İmam BuharVnin tahrîc ettiği Hz. Ali hadîsine göre: Bedir şehîd-İcri nâmına kıyamet gününde ilk dâvâcı Ali (R, A.) olacaktır. Buhari orada Ebu Hüreyre hadîsini de beyân etmiştir Bu hadîsler kan hakkındadır.
Mal hakkında da bir çok hadîsler rivayet olunmuştur. Meselâ ilmi Mâcc, ibni Ömer (R. X./den merfu' olarak şu hadîsi rivayet eder:
«Üzerinde bir dînar veya bir dirhem borcu olduğu halde vefat eden kimsenin (borcu) hasenatından ödenir.» Bu hadislerin beyânına göre borçlunun hasenatı borçlarına yetmezse hasmının günahları ona yükletilerek cehenneme atılacaktır. Yalnız İmam. Bcylmkî : borç mukabilinde verilecek sevabın katlanmamış hasenattan olacağını, Allah'ın lütf-u kereminden ihsan ettiği katlamaların borca bedel verilemiyeceğini söylemiştir.[928]

1190/993- Semura radtyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Her kim kölesini öldürürse biz de onu Öldürürüz; kim kölesinin burnunu veya kulağını, dudağını keserse biz de kendisinin o azasını keseriz; buyurdular.»[929]

Bu hadîsi Ahmed ile Dört'ler rivayet etmişlerdir. Hadîsi, Semura'-dan Hasan-ı Basrî rivayet etmiştir. Fakat Hasan'm ondan işitmesi ihtilaflıdır. Ebu Dâvud ile Nesaî'nin rivayetinde bu hadîs ; «ve kim kö-
İesİnin hayalarını çıkarırsa biz de onun hayalarını çıkarırız.» cümlesi ziyâde edilerek tahrîc olunmuştur. Hâkim bu ziyâdeyi sa-hîhlemiştir.
İbni Maîn: «Haşatı, Semura'dan hiç bir şey işitmemiştir. Hadîs yazılı idi.» diyor. Bazıları yalnız Aktka hadîsini işittiğini söylemektedir. tbnü'l-Mcdinî (161—234) ise Hasan'm Semura' (R. A./den işittiğini isbât etmiştir.

Hadîs-i şerif, köle mukabilinde sahibinin kısas edileceğine delildir. Köleyi öldüren başkası okluğu taktirde kısas yapılacağı ise evlevİyctte kalır. Maamâfîh mesele ihtilaflıdır.
ibrahim. Nrhai (11—95) ile diğer bazı ulemâ'ya göre köle mukabilinde hür, mutlak surette öldürülür. Delilleri buradaki Semura hadîsidir:
«nefse mukabil nefis» âyoi-i kerîmesi de bunu tc'yîd edor.
îr.i'.tm-ı A'zam Rbu Hanifc'yc göre, köleye mukabil hür kısas olunursa da sahibi müstesnadır. Kölesine mukabil ona kısas yapılmaz. imam A'zam, âyet-i kerîmenin umumu ile amel ederse de:
«Hiç bîr memlûk sahibinden, hiç bir evlâd da babasından kısas alamaz.» hadîsi ile köle sahibini ve babayı hükümden tahsis etmiştir. Bu hadisi Bayhakî tahrîc etmiştir. Ancak râvîsi Ömer b. /.s-â'dır. BuharVden onun «Münkcrü'l - Hadis» olduğu rivayet edilmiştir. Yine BcyhakVmn Hz. Ömer'den tahrîc ettiği Zünbâ kıssa-şjnda : Hz. Zübnâ'm kalesinin tenasül âletini ve burnunu kestiği Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in :
«Her kim kölesinin burnunu keser de ateşte yakarsa o <öle hürdür. Hem de Allah ve Resulünün mevlâsıdır.» buyurmuş olduğu müteakiben Peygamber (S.A.V.)'in köleyi âzâd ettiği fakat efendisine kısas yapmadığı rivayet olunuyor. Yalnız bu hadîsin rivayet tarîkleri zayıftır.
İmam Şafii, Mâlik ve Ahmcd b. Hanbcl'e göre köle mukabilinde hür bir kimse mutlak surette kısas edilmez, delilleri :
«[930] Hür mukabilinde hür» âyet-i kerîmesidir.v Âyetin başında kısasın farz olduğu bildiriliyor. Kısas-müsavat demek olduğuna göre, buradaki hür karşılığında hürrün kısas edileceğini bildirmesi onun tefsiridir.
Ve miihlofiânın ma'rife gelmesi hasır kasır ifâde edor. Şu halele hür olmyaha mukabil hür kimse kısas edilemez. Nitekim îbni Ebi Şeyhe (-- 234)'nin tahrîc ettiği Amr b. Şuayb hadisinin beyânına göre Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer köleye mukabil hürrü üklürmezlermiş. EcyhakÎ dahi Hz. A!i (R.A.)'m : «Köleye mukabil hürrün öldürülmemesi sünnettendim dediğini rivayet ediyor.Hürre mukabil kölenin öldürülmesi ise icmâ'an sabittir. [931]

1191/994- «Ömer b. Hattâb radıyaUalıü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'i:

— Çocuğa mukabil baba kısas edilmez; derken işittim.»[932]

Bu hadisi Ahmed, Tirmizî ve İbnİ Mâce rivayet etmişlerdir. Onu Ibnü'l-Cârûd ile Beyhakî sahihlemiştir.Tirmizî: «Bu hadîs muztarib-tir» demiştir.
Yine Tirmizi (209—279) bu hadîsin Amr b. Şuayb'tcn mürsel olarak da rivayet cdidiğiıııi söyledikten sonra : «bu hadiste ıztırab vardır, ama chl-i ilim onunla amel ederler» demiştir. TirmizVnin rivayetinde hadîsin isnadında cl-Hcccâc b. Ertdt vardır. Izürabın vechi : Amr b. Şuayb'in bu hadisi kimden rivayet ettiği ihtilaflıdır. Bazılarına göve, Hz. Ömer'den rivayet etmiştir. Nitekim Kitabımızın rivayeti de odur. Bir takımları Sürâka (R. A.)'&m rivayet etliğini söylerler. Hattâ vastasız rivayet ettiği bile iddia olunmuştur Sürâka'nin rivayetinde cl-MiUirnnâ bulunmaktadır ki, bu zât zaîftir. İmam Şafii : «Bu hadîsin bütün tarikleri münkatı'dır.» demiş; Abdülhak dahî ; «-Bu ha-' din'erin hepsi ma'lûldur. Hiç biri hakkında bir şey sabit olmuyor» şeklinde beyânda bulunmuştur.
Hadîîî-i şerif, çocuğu mukabilinde babanın ökliirülmiyocoğine delildir. İmam Şafiî : ^pöi'üsjliiği'mı bir çok chl-i ilimden çocuku mukabilimle babanın öldüriilnıiycccğini belledim. Ben de buna kailim» demektedir. Ashab-ı Kiram ve şâir ulemâ'nm cumhuru ile Hanefîler, Şc-fiiler ve Hanbolîler mutlak surette buna kaildirler. Derler ki.:. «Baha çocukun vücûd bulmasına scbebtir. Binâenaleyh çocuğunun onun yok olmasına sebep olması caiz değildir.»
Bazıları.mutlak surette babanın çocuğuna karşılık kısas edileceğine 7.âhib olmuş ve âyeti kerimedeki «nefse karşı nefis» ifâdesüc istidlal etmişlerdir. Bunlar âyetin bu hadisle tahsis edildiğini kabul etmiyorlar
demektir.
imam Mâlik'c r,övo. baba çocuğunu yatırır da keserse kısas

olunur. Çünkü bu hakiki kasıddır; başka bir şeye ihtimali yoktur. Kasıt meselesi gizli bir şeydir. Onu ispat, ancak zahir olan karinelerle mümkündür. Fakat yatırarak kesmez de baba hakkında terbiye ve tc'dîb sayılabilecek bir şeyle öldürürse Öldürmeyi kasledmodiğine hamledilir. Hattâ bu hususta Mâlik'c r^öre baba ile başkaları arasında bile fark vardır. Zîrâ babada evlâdına karşı şefkat vardır. O evlâdını ekseriyetle terbiye(icİn döğ;;r. Bundan dolayıdır ki, bankası hakkında kasıd sayılacak bir fiil baba hakkında kasıd sayılmaz. Cumhur'a güre kaatil kim olursa olsun maktule* mirasçı olamaz. Onlarca kısasın sükûtu hususunda dede ile anne de baba gibidir.[933]

1192/995- «Ebu Cuheyfe radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Ali'ye :

— Yanınızda Kur'ân'dan başka vahiy nâmına bir şey var mı? dedim :

— Hayır, dâneyi yaran ve canı yaratan Allah'a yemin ederim ancak Allah'ın bir adama Kurbân ile şu sâhifedekİ şeyler hakkında vermiş olduğu anlayış müstesna; dedî.

— Bu sahifede ne var? dedim :

— Diyet, esiri tahliye ve kâfir mukabilinde müslümamn öldürülmemest, dedi.[934]

Bu hadisi Buharî rivayet etmiştir. Onu Ahmed, Ebu Dâvud ve Ne-saî başka bir tarîkle Ali'den tahrîc etmişlerdir. Bu hadiste Ali : «mü-münlerîn kanları birbirine müsavidir. Zimmetlerini onların en zayıfı bile sa'yu geyrete getirir. Onlar başkalarına karşı bir eldirler. Bîr kâfire bedel mümin öldürülmez. Ahd-u peymân sahibi bir mümin dahî harbi olan kâfir mukabilinde öldürülmez; dedi.» Hadîsi Hâkim sahîhlcmiştir.

Musannif diyor ki : «Ebu Cuheyfe'nin Ali (R.A.)'c vahi sorması ŞİÎlcr'den bir takımlarının ehl-i beyt'e bilhassa Hz. Ali'ye vahi geldiğini sarımalarındandır. Bu meseleyi Hz. Ali'ye Ebu Cuheyfe'den başkası da sormuştur.» Hz. Alî'nin cevabı Şiîier'in bütün iddialarını yıkmıştır. Şiîler, ulemâ-i ümmetin ittifakla kabul ettikleri sahih hadîsleri bırakıp kendilerine hususiyet veren bir

takım hadîsler iddia ederler.
Sorulan şeyin şer'î ah!<âma âirl .olduğu anlaşılıyor. Nitekim «bu sâ-hifede ne var» diye sorması da buna delâlet etmektedir. Bin;V naleyh bundan Hz. Ali'ye nisbet edilen ihn-i cefîr ve sâireyi nefî etmiş olmak iâzım gelmez. Onun bu gün gizli ilimler nâmı-altında toplanan cefîr gİ-iıi bilgilere .sahip olduğunu «Ancak Allah'ın bîr adama Kur'ân İle su sahifedekî şeyler hakkında vermiş olduğu anlayış müstesna» sözü ile işaret ettiğini iddia edenler vardır.
Iladîs-i şerif bir kaç meseleye şâmildir. Şöyleki :

1— Diyet vermenin lüzumuna şâmildir. Diyet hakkında az İleride .':ynca bir bâb gelecektir.

2— Bu hadis esirin düşman elinden kurtarılması hükmüne delâlet eder. Bu hususta tcrgîb ve teşvikler vârid olmuştur.

3— Kâfir öldüren müslüman kısâscn öldürülemez. Cumhur'un kavli budur. Ancak bahsin başında da arzettiğimiz vecihle Hanefîler'e göre zimmî'yi yani müsüiman devletin tcb'asından olan gayr-ı müslimi öldüren musliiman kısâsen öldürülür; fakat müste'men denilen Pasaportluyu öldüren kısas edilemez.
Delilleri, sadedinde bulunduğumuz Ebu Cuheyfe hadisidir. Zîrâ bu hadiste «harbî bîr kâfire mukabil bir mümin öldürülemez» denilmiştir. Bu hadîsin mefhum-u muhalifinden zımmî öldüren müslümamn kısas edileceği anlaşılırsa da mefhum-u muhalefet Hanefîler'ce sahih bir delil kabul edilmediğinden onlar bu bâbtaki hükmü «nefse karşı nefis» âyet-i kerimesinin umumundan alırlar. Sünnetten bir delilleri de BcyhakVmn tehrîc ettiği şu hadîstir :
«Peygamber (S.A.V.) bîr zimmî mukabilinde bîr müslümanı Öldürmüş ve :
— Ben andında duranların en kerîmiyim; buyurmuştur.»
Bu hadîs Abdurrahman b. BrylcmânVdcn hem mürsel hem mer-fu' olarak rivayet edilmişse de merfu' rivayeti için Bryhnkı «hatâ» demiştir. Dârc Kutni : «İlmi Bcylcmdnî zâîftir. Hadîsi vasıl bife etse ondan hüccet olamaz. Mürsel rivayet ederse ondan ne olur?» demiştir.
Hadîsi şerifteki «zimmetleri hususunda onların en zaîfİ bile sa'yü

gayret gösterir» cümlesinden murâd şudur : Bir müslüman bir harbîye yani küfür diyarından gelmiş bir gayr-ı müslıme dokunmayacağına dâir söz verse onun bu cmanı bütün müslümanlarca verilmiş bir em-ni.yyet vesikasıdır. Süz veren müslümanm erkek veya kadın olması hükmen müsavidir. Yalnız mükellef olması şarttır. «Onlar başkalarına karşı bir eldirler.» demekle müsîümanîarın düşmanlarına karşı toplu ve müttefik oldukları; birbirlerine yardım ettikleri anlatılmıştır. Onlar o kadar elele vermişlerdir ki, sanki hepsinin elleri bir el, yaptıkları iş, bir iştir.[935]

1194/996- «Enes b. Mâlik radıyalîahü anh'den rivayet edildiğine göre bir câriye, kafası iki taş arasında ezilmiş bir halde bulunmuş da kendisine :
— Bunu sana kim yaptı? filân mı, filân mı? diye sormuşlar. Nihayet bîr yahûdî'yi söyleyince carîye başı île (evet diye) işaret etmiş. Bunun üzerine Yahûdî tevkif edilmiş ve hemen (suçunu) ikrar etmiş. Resülüllah (S.A.V.) onun başının da iki taş arasında ezilmesini emir buyurmuştur.»[936]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Lâfız Müslim'indir.
Hadîs-i şerif, kısas keskin âletle öldürdükte vâcib olduğu gibi ağır bir şeyle öldürdüğü zaman da vâcib olduğuna, kadına mukabil erkeğin öldürüleceğine; keza kaatii ne ile öklürmüşse kendisinin de o âletle öldürüleceğine; delâlet etmektedir. Burada üç mesele vardır :

1— Ağır bir şeyle öldürdüğü zaman dahî kısas vâcibtir. imam Şafiî, imam Mâlik ve Hanefîier'den imam Muhammcd buna kaildirler. Çünkü bunda insan kanını heder olmaktan korumak vardır. Bir de can a]ma hususunda keskin âletle, keskin olmayan bir cisim arasında fark yoktur.
İmam A'zam Ebu Hanîfc ile, Şa'bî ve ibrahim NchaVye göre ağır bir şeyle vâki' olan katilde kısas yoktur. Bunların delili : İmam Beyhakî'nin Nu'man b. Beşîr'den merfu' olarak tahrîc ettiği şu hadîstir :
«Kılıçtan maada her şey hatâdır. Her hatâ için de diyet vermek

vardır» bir rivayette :
«Demirden maada her şey hatâdır. Her hatâ için de diyet vermek vardır.» buyurulmustur.
Bazıları bu hadîsi zaîf bularak Enes hadîsine mukavemet edemiye-ceğini iddia etmişlerse de Hanefîier, Enos hadîsinde yaralama vâki' olduğunu ileri sürmüş; Yahudi'nin çocuk Öldürmek âdeti olduğu için yeryüzünde fesat çıkaranlardan sayıldığını, binâenaleyh kendisine bundan dolayı kısas yapıldığını beyân etmişlerdir.
Katil, sopa, kamçı ve yumruk gibi ekseriyetle öldürmekte kul-lamîmıyan bir âletle yapılırsa, imam Mâlik İle diğer bazı ulemâ'ya göre kısas yine vâcib olur. Ebu Jîanıfe, Şâfü ve tâbiîn'den büyük bir cemâate göre burada kısas yoktur. Böyle katillere şibh-î amid, yani yarı kasitli kati! derler.
Bu katlin diyeti : kırk tanesi yavrusu kanımda olmak .^arti ile yüz devedir. Çünkü imam Ahmrd b. Hanbcl ile Sibıcn sâhiblcrinin TirmizVdcn maadası bu hususta Abdullah b. Amır'den şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
«Dikkat edin, hiç şüphe yok ki, Şibh-i amid sayılan kamçı ve sopa ile vâki' hatâ katlinde, içlerinde kırk tane yavrusu karnında bulunmak şartı ile yüz deve vardır.»
buyurdular. Maamâfîh bu hadîs hakkında İlmi Kesir «el - Irşad» nâm eserinde: «İsnadında pek çok ihtilâf vardır.» diyor.

2— Kadın öldüren erkeğin kısas edilmesi ihtilaflıdır. Ekser-i ulomâ'ya göre kısas edilir. Hattâ Îbni'l-Münzir bu hususta icmâ' nakletmiştir. Hasan-ı Basrî (21—110)'den bir rivayete göre kadın öldüren erkek kısas edilmez. Hasan-ı Basrî :

«[937] Kadına muakbil kadın...» âyet-i kerîmesi ifc istidlal etmiş olsa ge-rcklir. fakat bu kavil ulemâ tarafından kabule mazhar olmamıştır. Çünkü ulemâ-î ümmet'in kabulüne mazhar olan Amv b. Hazm'm[938] klubunda kadın öldüren erkeğin kısas edileceği tesbit olunmuştur. Bu sarahat âyet-i kerîmeden alınan mefhum-u muhaliften daha kuvvetlidir.

3— Katil hangi Aletle yapılmışsa kısas dahî onun misli ile yapılmalıdır. Cumhur-u ulemâ'nın kavli budur. Bunlar;

«Eğer[939] cezalandırırsanız size verilen cezanın mislî ile cezalandırın.» ve

«[940] O size ne ile tecâvüzde bulundu ise siz de onun misli ile ceza verin.» âyet-i kerîmeleri ile ve b;ızı hadislerle istidlal ederler. Fakat katle sebep olan fiilin hadd-i zâtında mubah olması şarttır. Eğer fiil, sihir gibi haram olan fillerden ise kaatil Öyle bir fiille öldürülmez; zîrâ haramdır. Maamâfîh mesele yine de ihtilaflıdır.

Hanefîler'le Kûfeliler'e ve diğer bazı ıılcmâ'ya göre kısas yalnız kılıçla olur. Delilleri : Bczzar ile Ibni Adiyjf'In tahric ettikleri Ebu Befcre hadîsidir. Mezkûr hadîste Peygamber (S.A.V.) :

«Kısas ancak kılıçla olur.» buyurmuşlardır. Ancak bu hadîs dahî zaîf görülmüştür. Hanefiler müsle yani kulak, burun ve şâir âzânın kesilmesi hususundaki nehi ile ve kezâ Peygamber (S.A.V.)'in :

«Öldüreceğiniz zaman katli iyi yapın.» hadîsi-i şerifi ile de istidlal ederler.

Hadîs-i şerifte : «yâhudİ ikrar etti.» denilmesine bakılırsa bu iş için bir defa'İkrar kâfidir. Zîrâ ikrar tekrarlandığına bir delil yoktur.[941]

1195/997- «imran b. Husayn radu/aîîahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre, fakir bir takım insanlara âid bir gulâm, zengin insanlara ait bir gulâmm kulağını kesmiş. Bunun üzerine zenginler Peygamber (S.A.V.)'e gelmişler. Fakat Peygamber (S.A.V.) onlara hiç bîr şey vermemişdir.»[942]

Bu hadîsi Ahmed ile Üçler sahîh bir isnadla Hvâyet etmişlerdir.

Hadîsi şerif, fakirin hiç bir şey Ödemiyeceğine delâlet etmektedir. Yalnız Bryhakî şöyle diyor : «Eğer gıılâmdan murâd köle ise, ko-lenin işlediği cinayetin kendi şahsına âit olduğuna ulemâ'nın icmâ'i vardır. Şu halde hadîsimiz cinayetin hatâ olarak işlendiğine delâlet ediyor. Peygamber (S.A.V.)'in bir şey ödetmemesi cinayetinin diyetini kendiliğinden vermiş olmasındandır.

Cinayeti işliyen hür fakat bulûğa ermemiş bir çocuk da olabilir. Bu taktirde cinayeti kasten işlemiş, fakat Peygamber (S.A.V.) onun diyetini âkîlesine üdolmomiştir. Kendisi de fakir bulunduğundan şimdilik ona da ödetmomiştir. Yahut diyeti âkîlesine revâ görmüş; fakir oldukları için ödetmemiş; caniye dahi cinayeti hatâ hükmünde olduğu iyin ödetmemiştir.»
Hattâbt'ye göre buradaki cinayeti hür bir kimse yapmış ve cinayet hatâ olarak işlenmiştir; âkilesi yani diyeti ödeyecek komşuları da fakirdirler. Binâenaleyh fakirlere ya fakirliklerinden dolayı diyet verdirmemiş: yâhud kulağı kesilen, köle imiştir de ona yapılan cinayetin diyetini vermişlerdir.
BcyhdkVnin ifâdesinde geçen: «cinayetin diyetini âkilosine ödet-memiştir» cümlesi İmam Şafiî'nin mezhebidir. Ona göre küçük bir gocuğun kasten işlediği cinayet çocuğun malından verilir; âkileye ödettirilmez. «Yâhud âkilesine reva görmüş» cümlesini hatâ ihtimali ile birlikte mütâlâa etmek îcabeder. Bu taktirde mesele itti-fâkîdir.
İmam Ebû Hanîfc ile Mâlik ve diğer bazı ulemâ'ya göre hüküm kasıt ihtimali halinde de böyledir.[943]

1196/998- «Amr b. Şuayb'tan o da babasından o da dedesinden -ra~ dıyaîlahü anhüvı- işitmiş olmak üzere rivayet olunduğuna göre bir adam bîr 2â1ın dizini boynuzla yaralamış. O da Peygamber sallallahü aleyhi ve sclîcm'e çelerek :
— Bana kısas için müsaade et; demiştir. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Svİleş de Öyle; buyurmuş. (Bir müddet) sonra (yine) Peygamber (S.A.V.)'e gelerek :
— Bana kısas için müsaade et; demiş. Resûlüllah (S.A.V.)'de ona kısas için müsaade etmiş. Sonra (yine) ona gelerek :
— Yâ Resûlüllah topal kaldım; demiş. ResûlüÜah (S.A.V.) :
— Ben seni meni' ettim. Sen bana isyan ettin. Allah da seni (şifâsından) uzaklaştırdı; ve topallığı boşa gitti; buyurmuş; bundan sonra Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem, sâhİbt iyifeşmedikçe bir yaradan dolayı kısas yapılmasını nehyetmiştir.[944]

Bu hadîsi Ahmed ile Dare Kutnî rivayet etmişlerdir. Hadîs mürsel olmakla illrtlcndirilmiştir.
Onun mürsel telâkki edilmesi Uz. Şvaylfın dedesine yetişmediğine göredir. Halbuki dedesine yetiştiği sabit olmuştur. Binâenaleyh hadîs mürsel değil, muttasıldır. Bu mânâda başka hadisler de vardır; ve hepsi bu hadîsi takviye ederler.
İbnl'l - Kayyım (691—721) şöyle diyor ; «Bu hakemlik, yaranın hali, ya iyileşme yâhud sirayet suretiyle istikrar kesbetmeaikçe kısas yapmanın câİz olmadığını, cinayetin sirayeti diyet vermekle ödeğini; ve sopa gibi şeylerle vurmada kısas caiz olduğunu tazam-211un etmektedir.
Iladîs-i şerif, yara iyileşerek sirayetinden emin olmadıkça kısas yapılmıyacağma delildir.
İmam Şafiî'ye göre iyileşmeyi beklemek mcmdubdıır. Delili : Peygamber (S.A.V.)'in iyileşmeden önce kısasa müsaade etmiş olmadır.
Bazıları iyileşmeyi beklemenin vâcib olduğuna kaildirler. Çünkü yaran defi etmek vâcibtir: Peygamber (S.A.V.)'in kısasa izin vermesi, nereye varacağı bilinmeden evvel vâki' olmuştur; diyorlar.[945]

1197/999- «Ebu Hüreyre radv/allahü an7ı'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki; Hüzeyl (kabilesi) nden iki kadın kavga ettiler. Ve biri diğerine bir taş atarak onu ve karnındakînî öldürdü. Bunun üzerine Re-sûlüllah saUalJahü aleyhi ve scUcm'In huzuruna dâvaya çıktılar. Re-sûlüllah saüattahü aleyhi ve sellem, kadının cenini için : bir gurre (yani) bir köle veya câriye diyet hükmetti. Kadının diyetini de âkilesine hükmetti. Ve çocukları ile onların beraberindekleri ona mirasçı yaptı. Derken Hamel b. Nâbigâ-i Hüzelî:
— Yâ Resûlallah, yiyip içmeyen, konuşmayan, avazı işitilmeyen bir cenin nasıl Ödenir? Böylesi heder olmalıdır; dedi. Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Bu (lâfazan) şu yaptığı[946] seci'den dolayı ancak ve ancak kâhinlerin arkadaşJarındandır; buyurdular.»[947]

Hadîs mütiefekun aleyh'lir.
Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Nesaî, İbni Abbas'dan şu lâfızlarla tahrîc etmişlerdir.
«Ömer Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellemjr cenin hakkında nasıl hüküm verdiğini gören birini sordu. Ravî demiştir ki, bunun üzerine Hamel b. Nâbigâ ayağa kalkarak :
— Ben iki kadının arasında idim. Biri diğerine vurdu; demiş; ve hâdiseyi kısaca anlatmıştır.» Bu hadîsi İbni Hibban ile Hâkim sahîh-lem işlerdir.
Kavga eden kadınlardan birinin adı Müleyke bînf! Uveymir; diğerinin Ümrtü Avf binti Mesruh'tur. Ebu Davud'un «Sünen» inde beyân olunduğuna göre kendisine gurre ödettirile:?k olarr*kadın ölmüş; Peygamber (S.A.V.) mirasının oğullarına Verilmesine hükmetmiş; diyeti asabe olan. akrabasına ödetmiştir. Bu taktire göre «ona mirasçı yaptı» cümlesindeki zamîr, öldüren kadına raci'dir. Diyeti akrabası -verecektir. T4adîs MüsJim'de de böyledir. Bazıları zamirin öldürülen kadına âit olduğunu söylemişlerdir. Çünkü öldürülen kadının âkilesi : «Mirası bizim olacak-» demişlerdir. Resû!-ü Ekrem (S.A.V.) bunun imkânı olmadığını anlatarak mirasının kocası ile çocuklarına verilmesine hüküm elmişlir.
Hamel bin Nâbîgâ k.ıatil kadının kocasıdır.
Hadis-i şerif, aşağıdaki meselelere delâlet ediyor:

1— Anne karnındaki cenin cinayet sebebiyle öiürse gurre vermek vâcib olur. Bu bâbta çocuğun ölü doğması ile annesinin karnında Ölmesi arasında hükmen bir Fark yoktur. Fakat canlı doğar da sonra ölürse tam diyet vermek îcabeder.
Hadîs-i şerifte gurre : köle veya câriye diye tefsir edilmiştir. Şa'bî\(2G—104) : «Gurre beş. yüz dirhemdir.» diyor. Ebu Dâvud İle Nesnî'nin rivayet ettikleri bir hadîste gurrenin 100 koyun olduğu tasrih edilmiştir. «Beş devedir» diyenler de vardır. Zîrâ di;, etlerde-asıl olan budur.
Buraya kadar görmüş olduğumuz hüküm hür kadının cnîni hakkındadır. Cariyenin cenini ise hürreninkine kıyas olunur. Cariyede kıymet esastır. Yani o kıymeti ile ödenir. Ceninin hakkında dahî hüküm böyledir. Binâenaleyh hürreniıı cenini

için[948] diyetin onda birinin yarısı , lâzım geldiğine göre câriycnİnkinde cariyenin kıymetinin onda birinin yarısı verilir, deniliyor.

2— Hadiste «kadının diyetini de âkilesine hükmetti» denildiğine göre burada kısas yapılmıyacak demektir. Şibh-i amide kail olanların bir deiîli de budur. Ve «doğrusu da budur» deniliyor. Çünkü bu vak'ada kati küçük bir taş veya ufak bir sopa ile yapılmıştı. Bunlarla ise ekseriyetle öldürmek kastedilmez. Binâenaleyh âkileye diyet vâcibolur; kısas îcabetmez. Hanefîler bu hadîsi î.ğır bir şeyle insan öldürüldüğü zaman kısas lâzım gelmiyeceğine delîl getirirler.

3— «Kadının diyetini de âkilesine hükmettin cümlesi diyetin âkile üzerine vâcib olduğuna delildir.
Âkile : Asabe olan akrabadır : Bunlardan murâd evlâd ile zûrahim denilen yakın akrabadır; denilmiştir. Nitekim Beyhakî'nin Üsametü'bnü Umeyr'den tahrîc ettiği bir hadîste Peygamber (S.A.V.) :
«Diyet asabeye vâcibtir: cenîn hakkında gurre vardır» buyurmuşlardır. Oun için Buharı buna dâir bir bâb tahsis etmiştir.
îmam Şafiî : «âkilenin asabe olduğunda hilaf bilmiyorum. Bunlar baba tarafından olan akrabadır.» demiş; ve en yakından başlıya-rak derecelerini tefsîr etmiştir. Maamâfîh meselenin ihtilaflı olduğu Kasamc bahsinde görülecektir,
Hadîs-i şerifin zahiri, diyetin âkileye vâcib olduğuna delâlet etmektedir ki, Cumhur-u ulemâ'nın kavli de budur. Ulcmâ'dan bazıları buna muhalefet ederek : «Kimse kimsenin diyetini ödeyemez» demişlerdir. Bunların delili îmam Ahmcd, Ebu Ddvud, Ncsai ve Hâkim'in tahrîc ettikleri bij- hadîstir. Mezkûr hadise göre : Peygamber (S.A.V.)'e bir adam gelmiş, Resûlüllah (S.A.V.) yanındaki çocuğu göstererek :
__ Bu kim? diye sormuş. Adam :
__ OÖ"lum; demiş. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) :
— Şüphesiz ki o sana cinayet yapmaz, fakat sen de ona cinayet yapamazsın; buyurmuştur. Y.'ne İmam Ahmcd ile Ebu Davud'un ve TirmizY nin Amr b. cl-Ahvas't&n rivayet ettikleri bir hadîste

Resûl-ü Ekrem {S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır :
«Bir canî ancak kendine cinayet işler; bir canî çocuklarına cinayet yapamaz.»
Bu hadislerle, âkileye diyeti vâcib kılan hadîslerin arası şöyle bulunmuştur: «Cinayet hadîsinden murâd uhrevî cezadır. Evlâd ile baba birbirlerine âhirette cezayı müstelzim cinayet yapmazlar. Zaten bir kavle göre evlâd i'e baba âkilcden değildirler. Nitekim Hat-tdbVnin kavli budur. Binâenaleyh bunların istidlali tamam değildir.

4— Peygamber (S.A.V.)in : «O ancak ve ancak kâhinlerin arkadaşlanndandır.» buyurması, yaptığı secî'den dolayıdır. Maamâfîh bu sözün râvi tarafından müdrec olması ihtima.". de vardır. Hadîsin bu kısmı secî'in mekruh olduğuna delildir. Ulemâ 3u "tın yaptığı secî'in iki şeyden dolayı kerih görüldüğünü söylerler. Bunlardan birisi: Yaptığı seci' ile şer-i şerifin hükmühe karşı hareket etmiş olması; diğeri de konuşmasında tekellüf yapçnasıdir. Secî'in bu iki nev'i çirkindir. Peygamber (S.A.V.)'in zaman zaman seci' yaptığı bir çok hadîslerde vâki' olmuşsa da onun seci'leri şerîatin hükmüne aykırı olmadığı gibi tekellüf yani kendini zorlayarak konuşmaktan da hâli olduğundan memnu' sccî'lerdcı değildir.
Ebu Dâvud rivayetinin metni şudur :
«Ömer, Eshâb'a, kadının düşürdüğü çocuğun hükmünü sordu da Mugire:
— Ben, Resûlüllah sallallahü aleyhi-vc scîlcm'm bu meselede gurre yani bir köle veya câriye île hükmettiğine şâhîd oldum; dedt. Bunun üzerine Ömer :
— Bana seninle birükte şehâdet edecek birini getir; dedi. Râvî diyor ki: müteaKtben Ömer'e Muhammed b. Mesleme gelerek kendisine şe-hâdette bulundu.» Bundan sonra Ebıt, Dâvud şu ma'lûmatı kaydediyor: «Ebu Ubcyd demiştir ki: Kadının düşürdüğü çocuğa (emlâs)denilmesi, doğum müddetinden önce kadının onu kaydırmasından-dır. El ve sâireden kayan şeylere de (melas) derler. Caninin katline cinayet hükmünü verebilmek için bedenen teşekkül etmiş ve kendisine ruh verilmiş oîması lâzımdır. Teşekkülü Şâfiîler : el, ayak ve parmak gibi a'zâsı tekâmül ederek insan şeklini almaktır; diye tefsir

ederler. Sureti teşekkül etmemekle beraber ehli hıbrc (bilir kişi) bunun insan aslı olduğuna şehâdet ederse onlara göre hüküm yine aynıdır. Fakat ehl-i hibrc düşen ceninin insan aslı olup olmadığında şüphe ederse bilittifak bir şey lâzım gelmez.»[949]

1199/1000- «Enes b. Mâlik radıyallahü anh'öen rivayet olunduğuna göre halası Rübeyy'i binti Nadr bir genç kadının ön dişini kırmış. Rü-beyyi'nin yakınları kadından afv İstemişler; fakat kadın tarafı buna razı olmamışlar; arkasından diyet verme teklifinde bulunmuşlar, (ona da) razı olmamışlar. Nihayet, ResûlüHah sallallahü aleyhi ve sellem'e gelmişler. Fakat onlar kısâsdan başka bir şeye razı olmamıştır. Derken Rcsûlüllah sallallahü aleyhi ve sellctn kısas emrini vermiş. Bunun üzerine Enes b. Nadr ayağa kalkarak :

— Yâ ResûlüHah, şimdi Rübeyyi'in ön dişi kırılacak mı? Olamaz, seni hak (dîn) le gönderen Allah'a yemin ederim ki, onun ön dişi kınlamaz; demiş. Resûîüllah sallallahü aleyhi ve scllcm :

— Yâ Enes Kitâbullah kısastır; buyurmuş, karşı taraf da r.îzı olarak afvetmişler. Bunun üzerine Resûîüllah sallallahü aleyhi ve sellem :

— Hakikaten Allah'ın kullarından Öyleleri var ki Allah'a yemîn ederse Allah kendisini yemininde sabit kılar? buyurmuşlardır. [950]

Hadîs rrüttefekun aleyh'tir. Lâfız Buhari'nindir.

Rubeyyî, Enes b. Nadr'ın kız kardeşidir. BcyhakVmn «Sünen» inde bu kadın Rüb"eyy' brnti Muavviz olarak gösterilmiş ise de Musannif bunun hatâ olduğunu söylemiştir. Ön dişi kırılan genç kadın Ensâr'dandır.

Ncvcvî (631—676) diyor ki: «Bu hatlîste bir çok faydalar vardır. Bunlardan bazıları : Zan üzerine yemîn etmenin cezası kendisine bu yeminden dolayı bir fitne gerçeğinden korkulmayan kimsenin mcılhcdilcbilmesi, kısası affetmenin müstehâb oluşu, afv için arardık yapmanın müstehâb oluşu kısasta muhayyerlik ve diyetin, kabahatliye değil, müstehak olan tarafa âid olduğu ve

kısasın erkekle kadın arasında cereyan etmesi gibi şeylerdir.»
Evot, had;s-i şerif dis tamamen kırıldığı zaman kısasın vâcib olduÛuna delâlet ediyor. Bu hüküm Teâlâ Hazretleri'nin : "[951] Dişe mukabil dîş» âyeti kerîmesinden alınmıştır. Kaslcn birinin 'İi.şini söken kimsenin dişi söküleceğine ittifak vardır. Dis kırmanın da ayın hükümde olduğuna bu hadîs delâlet ediyor. Ulemâ bunu iki diş arasında tam müsâvaat bulunduğu ve başka dişe sirayet etmeden çıkarılması mümkün olduğu taktirde caiz görmüşlerdir.
Ebu Dâvud, tmam Ahmed b. Hanhel'i kastederek, şöyle diyor : «dişte kısas nasıl olacak? dedim : Cânî'nin kırdığı diş miktarı kendi dişinden törpülenir; dedi.» Bazıları, hadîste geçen (kırdı) lâfzını çıkardı mânâsına almışlardır.
Kemiklere gelince : Kemiğin ne kadar kırıldığı tosbit edilememek suretiyle denklik veya benzerlik sağlanamaz ve kırıldığı zaman telef-i nefis vâki' olacağından korkulursa bilittifak kısas yapılmaz.
Hanefîler'Ic Şâfiîler'e ve îmanı Lcys'e göre dişten maada kemiklerde kısas yoktur. Çünkü kemiğin üzerinde et ve deri gibi şeyler vardır. Bundan dolayı benzerlik bilinemez. Bilinmiş olsa kısas yapılırdı.
Hz. Enes'in : «Rubeyyi'în ön dişi kırılacak mı?» diye sorması zahiren inkâra benziynrsa da : «O bu suai ile hükme karşı gelmeyi kasted-memiş; Peygamber (S.A.V.)'İn kendilerine İsrarla şefaatçi olmasını dilemiş ve Resûîüllah (S.A.V.)'dcn dilediği bu yardımı yemîn ile te'kîd etmiştir.» denilerek tc'vil olunmuştur. Bazıları Hi. Enes'in sormasını, kısasın vâcib olduğunu bilmediğine hamletmiş; onun kısas ile diyet veya afv arasında muhayyerlik var zannettiğini söylemişlerdir. Nitekim Peygamber (S.A.V.)in ona cevaben: «Yâ Enes, Allah'ın Kitabi kısastır.» buyurması da buna işaret olabilir: «Hz. Enes bu sual ile inkâr kastedmemiştir. Onun bundan muradı : davacılara Allah'ın, rızâ ilham buyurmasını niyazda bulunmaktı; böylelikle ya afvedeccklerini yâhud diyete razı olacaklarını ümîd ediyordu. Nitekim, beklediği de oldu.» diyenler de vardır.
Cümlesi meşhur kavle göre mübtcda ve haberdir. Maamâfîh bu kelimeleri mansub okumak da caizdir. Bu taktirde birincisi

mahfuz bîr fiilin mastarı; ikincisi de (Kitab) kelimesinin yâhud mukadder bîr fiilin mcf'ulü olur.
Bazıları buradaki kitaptan muradın hüküm olduğunu söylerler. Bu taktirde mânâsı «Allah'ın hükmü kısâfitır.» şekline girer.
«Hakikaten Allah'ın kullarından öyleleri var ki...» cümlesi Peygamber {S,A.V.)'in teaccübünü ifâde ediyor. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.), Hz. Enes'in yemininden böyle bir netice doğmasına hayret etmiştir. Enes (R. AO'in yemininden dönmesi beklenirken Allah-ü Zülcelâl'in muhalif tarafa afv ilham etmesi ve böylelikle Enes hazretleri'nin yemininde sâdık kalması Allah'ın ona bir ikramıdır.[952]

1200/1001- İbni Abbas radıyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir.
Demiştir ki :Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem :
— Bir kimse taşla veya kamçı yâhud sopa ile körü körüne öldürülür veya kim vurduya giderse onun diyeti hatâ diyetidir. Kasten öldürüleninki kısastır. Araya girene de Allah'ın lâ'neti vardır; buyurdular.»[953]

Bu hadîsi Ebu Dâvud, Nesaî ve ibnî Mâce kuvvetli bir isnad ile tah-rîc etmişlerdir.
Hadîsteki (immiyya) ve (rİmmİyya) lâfızlarının tefsiri hususunda «en-Nihâye» nâm.kitapta şöyle deniliyor: «Mânâ: aralarında hüviyeti ve katili bİHnmiyen bir ölü bulunmaktır. Bunun hükmü : hatâen öldürülen kimsenin hükmü gibidir. Yani diyet vermek vâcib olur.»
Bu hadîste İki mesele vardır :
Birincisi : hadîs, kaatiîi bilinmeyen kimse hakkında diyet vermenin âkıliyo vâcib olduğuna delildir. Zahirîn'e bakılırsa Kasâmc yemini bile lâzım d.-ğiblir. Fakat bu husus ihtilaflıdır. Bazılarına göre çarpışmayı yapanların sayısı belli ise kasâme lâzımdır; diyet de verilir. Sayısı belli değilse, diyet Beytü'l-Mâl'dcn verilir. Hattabî (319—388) şöyle diyor : «Diyetin Beytü'l-.Mâlden verilip verilmiyeccğinde ihtilâf edilmiştir, îshak, vücubuna kaildir. Bunun mânâ i'tibâriyle tevcihi : Ö!en,

müslümanlardan bir kavmin fi'li ile ölmüş bir müslümandir. Binâenaleyh diyeti müslümanların Beytü'l-Mâi'inden ödenir. Hasan ise diyetinin orada hazır bulunanların hepsine ödettirileceğine zâhib olmuştur. Çünkü bu adam onların fiili ile Ölmüştür: Şu halde diyet onlardan başkasına geçemez. îmanı Mâlik : «Bu adamın kanı hederdir; zîrâ muayyen olarak katili bulunmayınca bir kimseyi muâhaze etmek muhal olur.» demiştir. Şafiî'nin kavli de şudur : «öldürülenin velîsine : Bu adamların hangisinden istersen dâva et yalnız yemin ver; denilir. Eğer yemîn ederse diyeti hak eder; etmezse müddea aleyh yani da'vâhya : Ben Öldürmedim; diye yemin ettirilir ve dâva sakıt olur. Çünkü kan ancak taleb ile vâcib olur.»
İkinci mesele : «Kasten öldürüleninki kısastır» cümlesi kasten öldürmenin aynen kısas îcab ettiğine delîidir. Bu meselede dahî iki kavil vardır:

1— Aynen kısas vâcibtir. Eshâb-ı Kirâm'dnn Hz. Ali i!e mezheb imamlarından Ebu Hahîfc'nin ve ulemâ'dan bir cemâatin kavilleri budur. Delilleri :

«Size[954] kısas farzoldu..»âyet-i kerîmesi ile :
«Allah'ın Kitabi kısastır» hadisi şerifidir. Onlara göre diyet ancak cânî razı olursa o zaman lâzım gelir. Cânî diyet teslimine mecbur edilmez.

2— İmam- Ahmcd, Mâlik ve bir kavlinde Şafiî'ye ve diğer bazı ulemâ'ya göre, kasten yapılan ölümde ya sâde kısas, yâhud diyet lâzım gelir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) :
«Bir kimsenin bir yakını öldürülürse o kimse iki şey arasında muhayyerdir. Ya kısas yapar, yâhud diyet alır.»
buyurmuşlardır. Bu hadîsi İmam Ahmcd ile Şcyhcyn denilen Buharı ve Müslim ve diğer hadîs imamları tahrîc etmişlerdir.
Fakat bu tevcihe şöyle cevab verilmiştir : «Hadîsten murâd : öldürülen kimsenin velîsi, caninin diyeti ödemeye razı olması şartı i\o muhayj'erdir. Hem böyle dersek iki delilin arasını cem'etmiş oluruz.»
Maamâfih âyet-i kerîmede veya bazı hadîslerde bir şeyi zikretmek başkasının vâcib olmadığına delâlet etmez; yeter ki delîl bulunsun, îmam Ahmcd ile Ebu Davud'un Ebu Şureyh-i

Huzaî'den tahrîc ettikleri şu hadîs Hanbelîler'le Mâlikîler'e delil olabilir:
ResûlüNah sallallahü aleyhi ve scllcm'ı :
— Eğer bir kimseye kan veya habel -kî habel yaralar demektir- isabet ederse o kimse üç şey arasında muhayyerdir. Ya kısas yapacak, ya diyet alacak yâhud da afv edecektir. Dördüncüyü isterse onu men' edin. Şayet bu üç şeyden birini kabul eder de sonra cayarsa ona muhakkak cehennem vardır; derken işinim.»[955]

1201/1002- «İbni Ömer radıyallahii .anJınmâ'dan Peygamber saJJal-lufıif aleyhi ve sellem'den işilmîş olarak rivayet olunduğuna göre Pey-gnmber (S.A.V.) :
— Bir adam bir adamı tutar da onu diğeri öldürürse, öldüren Öldürülür, tutan da hapsedilir; buyurmuşlardır.»[956]

Bu hadîsi Dâre Kutnî mevsul ve mürsel olarak rivayet etmiştir. İbni'l - Kattan onu sahîhlemislir. Râvîleri sikadır. Şu kadar var ki Bey-haki mürsel olduğunu tercih etmiştir.
Ilâfız İbni Kesir «cl-îrşâd» nâm eserinde : «Bu isnad Müslim'in şartı üzerinedir.» diyor. İbni Kesir bu sözü ile Dâre KutnVyı kasteder. Çünkü Dâre Kutnî bu hadîsi Ebu Dâvud-u Hıfrî'den o da Sev-rî'den o da îsınail b. Ümeyye'den o da Na/i'den o da İbni Ömer'den oda Resûlüllah (S.A.V.)'dcn rivayet etmiştir.
Sonra Beyhakl söyle demiştir : «Bu hadîsi Ebu Dâvud-u Hıfrî'-den başkası Scurî'dcn, ve başkaları İsmail b. Ümeyye'den mürsel oJ-amk rivayet etmemiştir:» Sahih o'an da budur.
fladîs-i serîf, bir kimseyi Öldürmek için tutanın hapsedileceğine delildir. Ne kîidar müddet hapsolunacağı zikrcdilmemiştir. Binâenaleyh hâ-kim'in re'yine kalmıştır. Hadîsimiz bir de kısas veya diyetin kaatile âid olduğuna delâlet ediyor ki, Hanefîler'le Şâfiîler'in ve diğer bazı ulemâ'-nm mezhebi budur. Onlar bu hadîsten maada;
«Size[957] kim tecâvüzde bulunursa siz de ona size yaptığı tecâvüzün misli İle mukabelede bulunun» âyet-i kerîmesi ile istidlal ederler.

İmam Mâtik, İbrahim Nrhai (11—95) ve İbni Ebİ Leylâ (74---148)ya göre : Bir kimseyi tutanla öldürenin ikisi de katledilir. Çünkü Ö'onin katlinde müşterektirler; birisi tutmamış olsa öteki de Öldüreni e zd. i. Fakat kendilerine cevap verilmiş ve : «tutanın öldüren hükmünde olmadığını nass isbât etmiştir. Onun hükmü kuyu kazanın hükmü gibidir. Kuyuya düşerek telef olan bir hayvanı kuyuyu kazan değil bilittifak düşüren öder. Burada da tutan değil öldüren -öder.s» denilmiştir.
Lâkin aşağıdaki hadîs, İmam Mâlik ile arkadaşlarına delildir. [958]

1202/1003- Abdurrahman b. Beylemânî radıyallahü em/i'den rivayet edildiğine göre. Peygamber sallallahü aleyhi ve scllcm bir müste'-men (pasaportla gelmiş gayr-ı müslimje mukabil müslümanı katletmiş ve :
— Ben zimmetini îffâ edenlerin en evlâsıyım; buyurmuştur.»[959]

Bu hndtsi Abdürrezatak böyle mürsel olarak tahrîc etmiştir. Dâre Kutnî ise isnadında ibni Ömer'i de zikrederek vasletmiştir. Fakat mevsul olan İsnadı çürüktür.
Bu hadîs hakkında az yukarıda Ebu Cuheyfe hadîsinde söz geçmiştir.
Ebu Ubrjfd el-Kaasım. b. Selâm : «bu hadîs müsned değildir. Böyle bir hadîs, kendisiyle müslümanların kam akıtılacak bir delil olamaz» demiştir.
İmam Şafii (150—204) «cî-Üm-m» adlı eserinde: «Şüphesiz ki Beylemânî hadisi Amir b. Ümeyye'nin öldürüldüğü müste'men (pasaportlu) hakkında idi.» diyor. Bu taktirde bu hadîs sabit olsa bile men-şuhtur; diyenler olmuştur. Çünkü :
«Bir kâfire bedel müslüman Öldürülmez.)) hadîsi Mekke'nin fethi günü şoref-sâdır olmuştur. Amir b. Ümeyye kısası "ondan hayli zaman ünce vuku' bulmuştur.[960]

1202-a/1004- «İbni Ömer radıyaUnhü anhiimâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Bir çocuk tuzağa düşürülerek Öldürüldü.

Bunun üzerine Ömer :

— Bu işe (bütün) San'a ahâlisi iştirak else bu çocuk sebebiyle hepsini katlederdim; dedi.»[961]

Bu hadîsi Buharı tahrîc etmiştir.

Onu İbni Şeyhe başka yoldan Nâfi'den tahrîc etmiştir. O rivayette Hz. Ömer'in bir adama bedel San'a'hlardan yedi kişi öldürdüğü bilc.iriliyor. Aynı hadîsi başka bir senedle İmam Mâlik (93—179) «cl-Mmmtta,» da 3ald b. cî-Milscyycb''den tahrîc etmiştir. Mezkûr rivayete göre Ömer (R.A.) San'a'lıların pusuya düşürerek öldürdükleri bir adam mukabilinde beş veya altı kişi öldürmüş ve : «Bunun aleyhine bütün San'a'lılar toplanarak yardımİaşsalar bunun sebebiyle hepsini katlederi ; demiştir.»

Hadîsin ıir I:ıssası vardır. Onu Tcthavî ile Beyhakî, tbni Vchh'-den[962] tahrîc etmişlerdir. ttyıi Vchb demiştir "d : «Bana Ccrîr b. TlârJm[963] anlattı. Ona da Muglrc b. Hâkim-i San'ânt babasından duyduğuna şöyle anlatmış:

San'a'da bir kadının kocası kendisini bırakıp gitmiş. Kadının yanında başka karısından olan Asıl adlı oğlunu bırakmış. Kadın, kocası gider gitmez bir dost edinmiş. Bir gün dostuna:

— Hiç şüphe yok ki, bu çocuk bizi kepaze edecek: şunu öldürüver; demiş. Dostu bundan çekinmiş ise de, bu sefer kadın da ondan yüz çevirmiş. Derken dostu kadının dediğine razı olmuş ve çocuğu öldürmek için kadının dostu ile başka bir adam bizzat kadın ve hizmetçisi toplanarak onu öldürmüşler. Sonra onun bütün uzuvlarını keserek bir zenbİle koymuşlar ve köyün ötesindeki bir kor kuyuya atmışlar.. İbni Vchb kıssayı anlatmağa devamla diyor ki: «Nihayet kadının dostu yakalanmış ve suçunu i'tirâf etmiş. Arkasından ötekiler de itiraf etmişler. Bunun üzerine o gün San'a'da Emir bulunan Yala unların maceralarını Ömer (R.A.)'c yazmış. Ömer de hepsinin öldürülmesine dâir bir nâme yazarak :

— Vallahi bu çocuğun katline bütün San'a ahalîsi iştirak etse hepsini öldürürdüm; demiştir.»

Hu kıssadan anlaşılıyor ki, Hz. Ömer'in re'yine göre bir kişiye bedri bir cemâat öldürülür. Hadîs-i şerif İmam Mâlik ile

NcfıaVmn deli Heri ndendir.
Bir kişiye mukabil bir cemâatin öldürülmesi hususunda bir kaç mezheb vardır:

1— Bir kişiyi öldüren cemâatin bütün fertleri öldürülür. Cumhur-u ulemâ'nın mezhebi budur. Bu kavil Hz. Ali (R. A.) ile diğer bazı Sa-hâbo-î Kİrâm'dan da rivayet olunmuştur. Filhakika İmam Buharı (194 —258)'nin Hz. Ali'den tahrîc ettiği bir hadîse göre: îki adam bir adam aleyhine, hırsızlık suçundan dolayı sâhidlik yapmışlar. Ali (R. A.)'de o adamın elini kesmiş, sonra aynı adamlar başka birini getirerek :
— Biz yanılmtşız; hırsız bu idî; demişler. Fakat Alî (R.A.) ikinci adam aleyhindeki sehâdctlerinİ kabul etmemiş; birincinin diyetim de kendilerine ödetmiş ve :
— Sîzin bu işi kasten yaptığınızı bilsem ellerinizi keserdim; demiştir. Kısas hususunda nefis ile kol ve bacaklar arasında fark yoktur.

2— Verese o cemaattan birini ayırırlar, imam Şafiî İle bir kısım ulemânın ve bir rivayetle İmam Mâlik'in mezhebi budur. İmam Mâ-Hh'tUm di;|oi' rivayete göre o cemâat arasında kur'a çekilir; ve kur'a 1-iKio isabet ederse o öldürülür; geri kalanlardan ise diyet hissesi alınır. Bunların delili : Denkliğin mu'tebor olmasıdır. Bir kişi için bir cemâat öldürülmez. Nitekim köle için hür de öldürülmez.

3— Cemaata kısas yoktur. Onlardan mümâselete riâyet için sadece diyet alınır. Bazıîannı tahsise de imkân yoktur. Dâvud-u Zahirî (202 270) ile bazı ulemâ'mn kavli de budur.
Satı'oni (1059—1182) bir zaman bu son kavli tercih etmiş; ve: "Nlı1 bu meselede ulemâ'nın kavilleri bunlardır. Zahir olan Davud'un kavlidir.. » diye söze bağlıyarak Cumhur-u ulemâ'ya bir hayli atmış. lıifmuş. Hz. Ömer (İZ. A.) hükmünü hüccet kabul etmediği gibi îemâ-t ümmet'i dahi tanımamış ise de sonraları bu re'yinden vaz geçerek bir kişi için bir cemâatin öldürüleceğine kail olmuştur.[964]

1203/1005- «Ebu Şüreyh-İ Huzai[965] radtyaîlahü anh'den

rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallalîahü aleyhi ve selîem:
— İmdi benim bu sözümden sonra bir kimsenin bîr Ölüsü öldürülürse Ölenin ailesi iki şey arasında muhayyerdir. Ya diyeti alırlar; yâhud Öldürürler; buyurdular.»[966]

Bu hadîsi Ebu Dâvud, ile Nesaî lahrîc etmişlerdir. Aslı, Sahiheyn'-de bu mânâda rivayet olunan Ebu Hüreyre hadisindedir.
Ebu Şureyh'in adı Amir b. Huveylid'dir, Daha başka olduğunu söyliycnler de vardır.
Bu hadîsin aslı şudur : «Peygamber (S.A.V.) sözü arasında :
— Sonra sizler ey Huzâ'a cemâati! Huzeyl (Kabilesinden olan) bu adamı Öldürdünüz. Hem onun âkili benim. İmdi bir kimsenin ölüsü öldürülürse... ilâh.»
Ebu Şuroyh hadisi az yukarıda İbni Abbas hadîsinin şerhinde görülmüştü; yalnız oradakinde üç şey arasında muhayyerlik olduğu ifâde ediliyordu. Maamâfîh yine de münâfaat yoktur. İbni'l-Kaı/)/im {fini -—751) «cl-Hcdyü'n-Ncbcviy» adlı eserinde şöyle diyor:. «Muhakkak vâcib olan, iki şeyin biridir; ya kısas, yâhud diyet. Bu hususta ölenin velîsi dört şey arasında serbesttir; ya Meccâncn afv, ya diyet alarak afv, ya kısas. Bu üç şey arasında muhayyer olduğunda hilaf yoktur. Dördüncüsü: diyetten fazla almak için uzlaşmaktır. Burada dahî iki vecih vardır: Bu vecihlerin meşhur olanına göre uzlaşma caizdir, imam Ahmcd b. Hanbcl'in mezhebi budur.
İkinciye göre diyetden yâhud daha azından maada mal afvi yapamaz. Delili i'tibâriyle bu vecih daha kuvvetli görülmektedir. Diyeti ihtiyar ederse kısas sakıt olur. Artık onu istiyemez. İmam Şafiî'nin mezhebi de budur. İmam Mâlik'in dahî bir kavli budur. İkinci kavline göre mutlaka kısas lâzım geldiğini; afv ile diyete ancak câ-nînin rizâsiyle gidilebileceğini az yukarıda görmüştük. [967]

«Diyetler Babı»

Dîyet: însanın canına veya kol, bacak gibi etraf a'zâsına yapılan

cinayet sebebiyle verilmesi lâzım gelen maldır. Kâmûs'ta diyet: Öldürülen kimsenin hakkıdır.
Erş : Can almaktan aşağı olan cinayetlerde verilmesi îcâb eden maldır.
însan öldürmekle diyetin lâzım gelmesi pek büyük bir hikmete mebîiîdir. Bu hikmet insan denilen sun-u ilâhî'yi yıkılmaktan ve kanını heder olmaktan kurtarmaktır. Esas i'tibâriyle bir insanın diyeti yüz de-. ve veya bin altın yâhud on bin dirhem gümüştür.
Diyet İki kısımdır : Mugallcza ve gayr-i mugallcza:

1— Diyet-İ Mugalleza: Yirmi beş adet iki yaşma basmış deve yavrusudur. Üç, dört ve beş yaşına basanlar da aynı hükümdedir.

2 — Diyet-i gayrı mugalleza: Yirmi adet iki yaşma basmış deve yavrusudur.
Diyet, Kitab ve Sünnetle vâcib olmuştur. Kitaptan Dlîli :
«[968] Ailesine teslim edilecek diyet.» âyet-i kerîmesidir. Sünnetten delî-li aşağıdaki hadîslerdir.[969]

1205/1006- «Ebu Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, babasından o da dedesinden -radıyallahü anhüm- işitmiş olarak rivayet edildiğine göre. Peygamber sallallahü aleyhi ve scllem Yemen'IİIere mektup yazmış, müteakiben ceddi hadîsi rivayet etmiştir. Bu hadîste şu da vardır:
— Hiç şüphe yok ki eğer bir kimse bir mü'mini bir kabahatsiz, şahîdlerin gözü önünde öldürürse muhakkak bu katil (mucib-î) kısastır. Ancak öldürülenin velîleri razı olursa o başka. Yine şüphesiz ki nefis hakkında diyet, yüzdevedir. Burunda bütünü kesildiği zaman diyet vardır. Dilde diyet, dudaklarda diyet, zekerde diyet, hayalarda diyetT bel kemiğinde diyet, gözlerde diyet vardır. Bir ayakta yarım diyet, imik yarmakta diyetin üçte biri; derin yarada diyetin üçte biri; kemiği kırılan yarada onbeş deve vardır. El ve ayak parmaklarının her birinde on deve, dişde beş deve, kemiği görünen yarada beş deve vardır. Hem muhakkak kadına mukabil erkek Öldürülür. Altını olanlara bin altın vermek lâzımdır.»[970]

Hadîsi Ebu Dâvud mürseller arasında tahrîc etmiştir; -onu Nesaî, İbni Huzeyme, İbni'l-Cârûd, İbni Hibban ve Ahmed'de tahrîc etmiş; fakat sabîh olup olmadığında ihtilâfa düşmüşlerdir.
Bu hadîs şöylebaşlar :
«Muhammed Peygamber'den ŞurahbH b. Kelâl ve l\lu-aym b. Abdi Kelâf ve el-Hars b. Abdi Kelâl'e. Bundan sonra.......
«Öldürülenin velîleri razı olursa o başka.» cümlesinde velîlerin muhayyer olduğuna delîl vardır.
Dil, kökünden kesildiği yâhud konuşamaz hale geldiği zaman diyet îâzım olur. Zeker de kökünden kesilirse diyet îcâbeder.
Ebu Dâvud mürsellerde : «Bu hadîs isnad edilmiş, fakat sahih değildir. Bunun isnadı hakkında Süleyman b. Dâmıd[971] un söylediği vehimdir» diyor. Ebu Zür'a (—264) dahî : «Ben bu hadîsi Ah~ med'e arzettim : Bu, Süleyman b. Dâvud bir şey değildir; dedi.» deinektedir. İlmi Jîibban onun için «zaîftir» demiştir. Süleyman b. Dâ-vud-u Hûlâni ise sikadır. Her iki Süleyman, ZührVdcn hadîs rivayet etmişlerdir. Sadakalara âit olan hadîsi Hûlâni rivayet etmiştir. Onu zaif addedenler Yemânî zannettikleri için zait saymışlardır.
İmam Şafiî diyor ki : «Ulemâ hu hadîsi kendilerince onun Resû-lüllah (S.A.V.)'in mektubu olduğa sabit olmadan nakletmcmişlerdir.»
îbni Abdiîbcrr : «Bu, &iy&v . ulemâs*nca meşhur ve içindekiler ulemâ indinde o derece ma'ruf bir mektuptur ki, bu ma'lûmiyetin şöhreti onu isnaddan müstağni kılmıştır. Çünkü o nâsın kabul marifeti ile telâkkileri sayesinde mütevâtire benzemiştir.»
Ukaylî onun için : «Sabit, mahfuz bir hadîstir. Yalnız bir onu ZiiArî'den yukarısından işitilmemiş bir mektup zannediyoruz.» demiştir.
Ya'kub b. Süfyan da : «nakledilen mektuplar içinde Amr b. Hazm'ın mektubundan daha sahih bir mektup bilmiyorum. Çünkü sahabe ve tabiîn ona müracaat ederek kendi reylerini terkediyorlar.» demektedir, îbni Şihâb: «Resûlüîlah (S.A.V.)'in Amr b. Hazm'i Necran'a gönderdiği zaman kendisine, yazdığı nâmeyi okudum. Bu nâme Ebu Bekir b Hizam'de idi.» diyor.

Mezkûr nâmeyi Hâkim, îbni Hihban ve Beyhald sahîhlemişlerdir. îmârp, Ahmcd onun hakkında : «Sahih olmasını umarım» demiştir!
Hafız îbni Kesir «cl-îrşâd» dalıadîs imamlarının sözlerini naklettikten sonra.Şunları kaydetmiştir: «Bc:ı derim ki: nereye çevirsen H)u :merfetup;_ c'ski ve, yeni İslâm ulemâ'sı arasında elden ele dolaşmaktadır. Ona i'timâd ederler, bu babın mühim mesailinde ona baş vururlar.» Bundan sonra îbni Kesir, <Ya'kub b. Süfyan'm sözünden bahseder.
Görülüyor ki, bu mektup ma'mulün bih'tir. Ve şüphesiz ki bir şahsın hususî re'yinden evlâdır.
Hadîs-i şerif, bir çok fıkıh meselesinide şâmildir. Biz bunları aşağıda sıra ile zikredeceğiz:

1— Bir kimse bir mümini hiç kabahati yokken öldürürse ona kısas vâcibolur. Ancak maktulün velîleri razı olurlarsa kısas edilmez. Zîrâ onlar kısasla diyet arasında muhayyerdirler.
Hattabî (irtibat) kelimesinin ffzerinde durmuş ve: «(iğtiba-ta), kısas için değil zulmen öldürdü; demektir:» mütâlâasında bu-Innmuştur. Aynı kelime (iğtebata) şeklinde de okunmuştur. Nitekim Sünen-i Ebî Dâvud'daki tefsiri de bunu ifâde ediyor. Çünkü Ebu Dâvud: «Yahya b. Yahya el-Gassanî'ye (iğtibat) sorulmuş da: fitne hakkında öldürüp sonra doğru yolda olduğunu anlayan ve bundan dolayı Allah'a istiğfar etmeyen katildir;   cevabını vermiştir.» diyor. Bu rivayet kelimenin gıbta yani ferah ve sürurdan hüsn-ü hâlden alındığını gösterir. Maktul mümin olup öldürüldüğü için sevinirse şu hadiste vârid olan tehdidde dâhildir :
«Bir kimse bir mümini Öldürür de Öldürdüğüne sevinirse Allah onun hiç bir farz ve nafile ibâdetini kabul etmez.»

2— Diyetin miktarı yüz devedir. Hadîs-i şerif aynı zamanda esas i'tibârı ile vacib olanın deve olduğuna da delâlet ediyor. İmam Şafii ile bazı uîemâ'nın mezhebi budur. Develerin kaç yaşında olacakları aşağıda gelecektir. Ancak bu hadîste «Altını olanlara bin altın vermek lâzımdır» buyurulması altının da asıl olduğunu gösterir. Bundan «devesi olana deve, altını olana da altın vermek asıldır» mânâsı kastedilmiş olabileceği gibi altın

meselesi devesi olmayanlara mahsus.olmak ve o asırda yüz devenin bin altın ederdiğini beyân da kastedilmiş olabilir. Nitekim Ebu Dâvud ile NesaVnin Amr b. Şuayb'dan onun da babasından onun da dedesinden işittiği bir hadîste şöyle denilmektedir:
«Resûlüîlah (S.A.V.) hatâ suretiyle katlin diyetini köylülere 400 altın yâhud onun karşılığı gümüş ile kıymetlendirir, bunları da deve fi-atları üzerine vururdu. Develer pahallılandı mı diyetinde kıymetini yükseltir, deve fiyatları kıpırdar ve ucuzlarsa kıymetini azaltırdı. Resûlüîlah (S.A.V.) zamanında kıymetler dört yüzle sekiz yüz altın arasına varmış. Bunların gümüşten karşılığı 8000 dirheme yükselmişti. Râvî diyor ki : Sığır sahiplerine 200 sığır hükmetmiş, diyeti koyundan olanlar» 2000 koyun verdİrmiştir.»
Yine Ebu Dâvud, Hz. İbni Abbas (R. A J'dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Benî Adîyy kabilesinden bir adam Öldürülmüş. Resûlüllah (S.A.V.) onun diyetini 12000 (dirhem) yapmıştır.» Böyle bir hadîsi imam Şafiî ile Tirmizl de rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsinde diyetin 12000 dirhem olduğu tasrih edilmiştir. IrakEılar'a göre diyet gümüşten 10.000 dirhemdir. Bunun misli Hz. Ömer (R.A.)'dcn de rivayet olunmuştur -anhşılıyor ki, onlar bir dinarı yani altını on dirhemle kıymetlendirmişler; zekât hususunda dahi miskali on dirhemle kıymetlendirmişlerdir. Ebu Dâvud, Atâ'd&n: Peygamber (S.A.V.)'in diyet hususunda deve sahiplerine 100 deve; sığır sahiplerine 200 sığır, koyun sahiplerine 2000 "koyun; eîbisecilere 200 elbise, buğday sahiplerine de Muhammcd b. îs-hak'm belleyemediği bir şey hüküm buyurduğunu rivayet etmiştir.
Bu hadîs kolaylık göstermeye ve kendisine diyet îcabeden kimseye diyet olabilecek ne bulursa onu vermenin caiz olduğuna delâlet ediyer. Bu hucuata muhtelif kaviller varsa da bunlar kabule şâ-yân görü'memekte, ve hadîslere ittiba' tavsiye olunmaktadır.

3— Burun, ta kasların dibinden kesilirse diyetini vermek îcabeder; bu hususta ihtilâf yoktur.
Eurun dört şeyden mürekkeptir. Burun kemiği, geniz, burun kenarı ve burun ucu.

Kasabe denilen burun kemiği kaşların birbirine bitiştiği yerden başlayarak inen kemiktir. Geniz: burun yumuşağındakî kıkırdaktır. Burnun ağız tarafındaki son kısmına (Ravse) derler. Tamamen ucuna da (Ernebe) ta'bir olunur. Bu kısımlardan birine cinayet vuku' buldukta hükmü ne olacağı ihtilaflıdır. Bazılarına göre hakeme müracaat olunur. Fukâhâ ile bazı Zahirîler : «Mârin, (yani kıkırdak) için diyet lâzım gelir» demişlerdir. Delilleri : imam Şafiî'nin Tâvus'd&n rivayet ettiği şu hadîstir:
«Tavus : Bizce, Resûlüllah (S.A.V.)'in mektubunda burun hakkında, kıkırdağı kesildiği zaman 100 deve verileceği vardır» demiştir. İmam Şafiî, bu hadîsin Âl-İ Hazm hadîsinden daha açık olduğunu söylemiştir.
Burunun kenarındaki yıımrulu yeri kesilirse yarım diyet verilir. Bit bâbta dahî hadîs vardır. Bcyhakî'mn Amr b. Şuayb't&n tahrîc elliği bu hadîste söyle denilmektedir :
«Peygamber {S.A.V.) burnunun kenarı kesildiği zaman yarım diyet, 50 tİL've yâhud onların muâdili altın veya gümüş hükmetti.».

4— «Diide diyet vardır» cümlesi dilin kökten kesilmesini ifâde ediyor. Bu taktirde diyet lâzım geleceği ittifakıdır. Dili konuşamıya-cak hale getirmek dahî aynı hükümdedir. Fakat bazı harfleri söylcmi-yecek şekiide keserse bazılarına göre bu harflerin adedince hisse öder. Bir takımları : «di! harfleri denilen 18 harfin hissesini verir; altı adet boğaz harfi ile dört adet dudak harfinin hissesini ödemek» diyorlar.

5— «Dudaklarda diyet vardır» cümlesi iki dudağın hükmünü ifâde ediyor. Eu dahî ittifakıdır. Fakat dudağı i birisi kesilirse hükmün nr olacağı ihtilaflıdır. Cumhur-u ulemâ'ya göre her dudak için yarını diyet vardır. Zeyd b. Sebil (R. A.)'âcn bir rivayete göre üst dudak için üçte bir; alt dudak için de üçte iki diyet vardır. Çünkü alt dudağın faydası daha çektur. Yiyeceği, İçeceği ağızda zabteden odur.

6— «Zekerde diyet vardır.» Bu cümle dahî bütün kesildiğini ifâde ediyor. O taktirde meselede hilaf yektur. Fakat yalnız haşefe yani sünnet yeri kesilirse mesele ihtilaflıdır, imam Mâlik ile Sâfiîler'-den basılarına göre diyet lâzım gelir. Hadîsin zahirine

bakılırsa bu hususunda âleti kalkanla kalkmayan; ve keza yaşlı ile sâbî arasmda. fark yoktur. Nitekim imam Şafiî'nin mezhebi de budur. Ekser-İ ulemâ'ya göre ise zeker ile hayalar ve âleti kalkmayan hastalar hakkında hakemin karan mu'teberdir.

7— «Hayalarda diyet vardır.» Bu ittifakîdir. Eir tanesinde ise yarım diyet vardır. Hz. Alı (R..A.) ile Saîd b. el - Müseyyib'dcn bir rivayete göre sol haya içi diyetin üçte ikisi verilir; zîrâ çocuk ondan olur. Sağ haya içinde üçte bir diyet verilir.

8— «Bel kemiği için diyet verilir.n Mesele'ittifakıdır. Şâjct bel kemiğinin kırılması ile beraber meni de kurursa iki diyet vermek îcâbeder.

9— İki göz için bilittifak bir diyet vardır. Gözün biri çıkarılırsa yarım diyet lâzım gelir. Tek gözlü insan hakkında ihtilâf vardır. Bu £öz çıkarılırsa Hanofîler'lc Şâfiîler'e göre yarım diyet vermek icabedor. Zira delil bu hususta bir ayırma yapmamıştır. Delilden maksat : Buradaki hadîstir. Bunlar meseleyi bir eli olan kimseye de kıyâs ederler. Bir eli ol.m bir'kimsenin o elini de. kesen bilicmâ yarım diyet öder; binâenaleyh burada da öyledir. Sahâba'den bir cemâatle İmam Mâlik ve Ahmed'c göre burada vâcib olan tam diyettir. Çünkü bu göz iki göz yerini tutmakladır.- Bu göze cinayet yapmak Cumhur'a göre kısas îcâbeder. İmam Ahmcd'den bir rivayete göre kısas lâzım gelmez.

10— Eir ayak için yarım diyet vardır. Kendisine diyet îeâbedcn ayağın hududu baldırla ayak arasındaki mafsaldır. Ayak dizden kesilirse bütün diyet; daha ziyâde kesilirse bir hakemin hüküm vermesi îcâbeder.
Beyhakî (384—458)'nin ifâdesine göre Zührî (—124) Amr b. Hazm'in mektubunda kulak için 50 deve verileceğini okumuş ve demiş ki: <'VÂ7.q Amr ile Ali'den rivayet olunduğuna göre kendileri böyle hük-meder'ermin.» Yine BcyhnkVnin Hz. Muâz (R.A.)'m rivayet ettiği bir hadîste kulak için 100 deve, akıl için dahî 100 deve vermek îcabc-ttiği kaydedilmektedir. Ancak mezkûr hadis için Bcyhakl : «Bunun isnadı kavı değildir.» diyor. İbni Kesir buna şu sözleri ilâve eder : «Çünkü hadîsi Ruşd b. Sa'd-i Misrî rivayet etmiştir. Halbuki bu zât zaîf-tir.»

Zeyd b. Edem[972] diyor ki : «Sünnet: akıl zail olduğu zaman ona da diyet lâzım gelir; tarzında devam etmiştir.» Buriu Bcyhakî rivayet eder.

1— Gerek beyne işleyen derin baş yarasında, gerekse karın boşluğuna açılan yarada c iye in üçte biri verilir. İmam Şafii : Resûlüllah (S.A.V.)in :
— Karın boşluğuna açılan yara hakkında diyetin üçte biri vardır" buyurduğunda bir hilaf bilmiyorum» demiştir. Bunu ibni Krslr < —774) «cl-İrşâd» da nakleder.
«Nihâyrtü'l-Müctchid» nâm eserde şöyle deniliyor: «(Câife) denilen yaranın baş yarası olmayıp vücut yaralarından olduğuna, bundan dolayı kısas lâzım gelmeyip sâdece diyetin üçte biri verilebileceğine, sırt ve karındaki yaraların bu nev'i yaralar olduğuna ulemâ ittifak etmişlerdir. Vücudun başka yerlerinde hasıl olup içeriye imleyen yaralar hususunda ise ihtilâf vardır. İmam Mâlik'in Sriîd b. cl-MiisryyiV'den rivayetine göre hangi a'zâ olursa oksun yaralanır da yara içeriye işlerse o a'zânın diyetinin üçte birini vermek îcâbeicr. Hazrrti Mâlik bu kavli ihtiyar etmiştir.

12— İçinde kırılmış kemiği sallanan yaraya (münakkıle) derler. Bunda nnbeş deve verilir.

13— El ve ayak parmaklarının her biri için nn deve vermek icab-eder. Cumhur-u ulemâ'nın re'yi budur. Çünkü Amr b. Şıayb'ın mer-fu' olarak rivayet ettiği bir hadîste bütün parmakların birbirine müsavi olduğu biidiriliyer,

14— Her dis için bes deve vermek lâzımdır. Meselede hilaf olmakla hrraİK'r. C-jmîıi'r'un kavli budur.

15— Altından kcmifîi açılan yaraya (muvaddıba) derler. Böyle yaralar için beş deve verilir. Maamâfih mns'ele ihtilaflıdır.
Fâide — BcyhakVnm-Hz. Zeyd b. Sabit (R. A ./dan rivayetine nazaran (Hâsimc) denilen ve kafa tasını patlatan derin baş yarası için on deve veril: r. Bunu Beyhakî bir çok ehl-i ilim zevattan hikâye etmiştir.
Abdullah b. Ahnıcd (—417), Hz. Ömer b. Hattab (R.A.)'m döğülerek gözü, kulağı aklı ve nikâhı elden giden bir adam için

dürt diyet verilmesine hükmettiğini rivayet eder.
İmam Ncsâî, Arar b. Şuayb'ten çu hadisi rivayet etmiştir:
«Resûlüllah (5.A.V.) bulunduğu yeri tıkamakta olan kor göz çıkarılırsa diyetinin üçte bîri verileceğine, (nüzulden) kurumuş el kesilirse diyetinin üçte biri; kararmış diş çıkarılırsa yine diyetinin üçte biri verileceğine hükmetti.»
Bu hadîsi 1 bni Kesir[973] dahî «cl-İrçâd-» da zikretmiştir.[974]

1206/1007- «İbni Mes'ud radıyallahü anh'den Peygamber sallallahü aleyhi ve scllcm'tn şöyle buyurduğunu duyduğu rivayet olunmuştur:
— Hatâ (en insan öldürme) nin diyeti beşte birer olarak alınır; yirmi adet dört yaşma girmiş deve yavrusu, yirmi aded beş yaşına girmiş, yirmi adet iki yaşına girmiş, yirmi ad€t üc yaşına girmiş dişi ve erkek deve yavruları.»[975]

Bu hadîsi Dârc Kutnî tahrîc etmiştir. Dört'ler onu :
«Lâfîzîîe tahrîc etmişlerdir. Fakat birincinin isnadı daha kuv-vot'idir. Bu hadîsi İbni Ebî Şcybc başka bir vecihten mevkuf olarak tahrîc etmiştir. O rivayet merfu' olandan daha sahihtir. Aynı hadisi Ebu Dâvud ile Tirmizî, Amr b. Şuayb'den o da babasından o da dedesinden isitmi1} olmak üzere refi' ederek nıı lâfızlarla tahrîc etmişlerdir: «Diyet; otuz, dört yaşına basmış, otuz da beş yadına basmış, deve yavrusu ile kırk dâne yavruları karınlarında bir sone erkek bir sone dişi derjuran devec'r.»
Dört'ter'in isnadında Hişif b. Mâlik vardır. Bu zât için Dârc Yut-nl «Meçhul bir adamdır» der. Fakat Ncsal onu mevsuk addetmiştir. Bir de zaîflerden Haccac b. Ertat bulunmaktadır.
Eu hadîs hakkında Beyhakî, Dârc KutnVyc i'tirâz etmiş ve : "üç yanma basan deve yavrularını erkekH drM'i zikretmesi kendisinin hatasıdır.» demiştir. Bundan sonra Beyhakî «Sahih olan, bu hadîs Abdullah b. Mes'ud'a mevkuftur.» demiştir.
Hadîs-i şerif hatâen kati'de diyetin beşte bir usulü ile alınacağına delildir. İmam Şafiî, Mâlik ve Ulemâ'dan bir cemâat buna kaildirler. Oıîara göre beşinci beşte bir üç yaşma basmış erkek yavrular olacaktır. f"nm A'zanı'da.n bir rivayete göre ise :

iki yaşına girmiş erkek deve dorumları olmalıdır. Nitekim Dört'ler'in rivayeti de bunu gösteriyor.
Bazıları üç yaşma girmiş deve yavrularını hesaba katrmyarak diyetin dörtte b'r hesabı ile alınacağına kail olmuşlardır. Fakat bunların istidlal ettikleri hadisi; hadîs hafızlan kabul etmezler.
İmam Şafiî ile Mâlik katlin, kasitli, yarı kasitli ve hatâ kısımlarına ayrılmasına bakarak diyetin de muhtelif olacağına kail olmuş ve : «Diyet, kasıtlı Ölüm ile yarı kasıtlıda, üçte bir hesabı ile olur.» demişlerdir.
Diyette tağliz'a gelince : Diyet-i mugallcza, ağır diyettir. Eu diyet Hz. Ömer ve Osman (R. Anlıümâ)'mn Harem-i Şerifte öldürülenler hakkında bir bütün bir do üçte bir diyet almak suretiyle tatbik ettikleri bir nev'i ağır cezadır. Ulemâ'dan Hanefîler'le bir cemâatin buna kail •oldukları tesbît edilmiştir. Bu hususta İleride söz edilecektir.[976]

1203/1008- «İbni Ömer radnjallahü anhümâ'dan Peygamber mllal-lahü alcı/hi ve scllcm'ın şöy'e buyurduğunu işittiği rivayet olunmuştur:
— Hiç şüohe yok ki insanların Allah'a karşı en saygısızı üç kişidir: Allah'ın hareminde (insan) öldüren, yâ-Iıud kendi kandilinden başkasını öldüren, yâhud da cahili-yet ÖCÜ İçin (İnsan) öldüren.»[977]

Bu cümleyi Ibnİ Hibban, sahîhledi-ği bir hadîste tahrîc etmiştir.
Zahl : Öc, intikam almak ve işlenen bir cinayet mukabilinde mükâTant istemektir.
Hadts-i şerif, mezkûr üç nev'i insanın başkalarından daha mütecaviz olduklarına delildir.
Birincisi : Hnrcm-i Şerifte insan öldürendir. Bunun işlediği katil suçu harem dışında Öldürenin sucundan daha ziyade ve daVıa ağırdır. Znhir-i hadis Makke ve Medine haremlerine şâmildir. Yalnız hadis Mekke'nin fethi esnasında Miizdelîfe'dc nldürükn bir zât hakkında vâ-rkl olmuşsa da selıebin hususiyeti mu'tcbcr değildir.
İmam Üâfü, Harcm-i Şerifte haiâcn infan öldüren ile yakın ak-

rnbnsını öltıürcne ve ke haram aylarda insan öldürene Diyet-i Mu-H."iH»'zn tatbikine kîiil olmuş ve: «Eöyle ahvalde Eshâb-ı Kiram diyeti ngıiaştırmışlardır» demiştir.
Diyeti ağırlaştırma hususunda Amr b, Şuayb'tan merfu' olarak hadîs rivayet olunmuştur :
«Şibhi amd'in diyeti kasıtlı ölümde olduğu gibi ağırdır. Ama sahibi öldürülmez. Bu, Şeytan'ın zıplamasından ve bu sebeple insanlar arasında hiç bir kin ve silâh çekme yok iken kanlar dökülmekten ibarettir.» Bu hadîsi İmam Alımca ile Ebu Dâvıd rivayet etmişlerdir.
İkincisi : Kendi katilinden başkasını öldürendir. Bundan murâd : Kan dâvası uğrunda meselâ : babasını vuran katili vuracağı yerele başkasını Öldürmektir.
Üçüncüsü : Câhiliyet öcü ile insan öldürmektir. Bunun İzahı hadîsin baş taraflarında geçti. Câhiliyet öcünden : câhiliyet devrine ait kan dâvası sebebiyle bir müslümanı öldürmek dahî kastedilmiş olabilir. Nitekim Bcyhakî'nin tahrîc ettiği bir hadîste : Peygamber (S.A.V.) :
— İnsanların en mütecaviz." kendi kaatilinden başkasını Öldüren yâhud câhiliyei zamanındaki kan dâvası sebebiyle müslümanlardan kan dâvası güdendir...)) buyurularak bu hususa işaret olunmuştur.[978]

1209/100- «Abdulfah b. Amr b. Aş rndıyallahu anhihnâ'öan Resû-lüllah sallallahû aleyhi ve scllcm'm şöyie buyurduğu rivayet olunmuştur :
— Dikkat edin! Hiç şüphe yok ki hatâ ile şibh-î amd'in diyeti kamçı ve sopa i!e Öldürüldüğü zaman yüz devedir. Bunlardan kırk dânesinin yavruları karınlarında olacaktır.»[979]

Bu hadisi Ebu Dâvud ile Nesaî ve Ibni Mâce tahrîc etmişlerdir. İbni Hibban onu sahîhlemiştir.
İbni Kattan (120—198) : «Bu hadîs sahihtir. İhtilâf ona zarar vermez.» demiştir. Bu hadîs hakkındaki îzâhât yukarıda geçmiştir. Musannifin onu burada zikretmesi geçen Amir b. Şuayb hadîsini tefsir içindir. Yalnız orada geçmeyen diyeti

ağırlaştırma meselesini burada beyân etmiştir.[980]

1210/1010- «İbni Abbas radıyallahil anhümâ'dan Peygamber sallallahil aleyhi vn- scllcm'âcn duymuş olarak ri,vâyet edildiğine göre Resû-lüllah (S.A.V.) :
— Sununla ŞU müsavidir; buyurmuş; (Bununla) küçük parmağı ile baş parmağı kastedmiştir.»[981]

Bu hadîsi Buharî rivayet etmiştir. Ebu Dâvud ile Tirmizî'nin rivayetlerinde :
— Parmaklar müsavidir; dişler müsâvîdir; ön diş ile avurd dişi de müsâvîdir; demiştir, ibni Hibban'ın-rivâyctjnde:
— Eil parmakları ile ayak oarmaklarının diyeti müsâvîdir; her parmak için on deve verilir; buyurmuştur. Bu hususlar yukarıda îzâh edilmiştir.[982]

1211/1011- «Amr b. Şuayb'dan o da babasından o da dedesinden -radıyallahü anhiim- merfu' olarak rivâyei olunmuştur. Resûlüllah {S.A.V.) buyurmuşlardır ki:
— Eğer bir kimse hekimlikle ma'ruf olmadığı halde hekimliğe özenir de Nr cana kıyar yâhud ondan aşağı bir zarar yaparsa (onu) öder.»[983]

Bu hadîsi Dâre Kutni tahrîc etmiştir. Hâkim nnu sahîhlemiştir. Hadis Ebu Dâvud ile Nesaî ve başkalarının eserlerinde de mevcuttur. Şu kadar var ki, onu mürsel olarak rivayet edenler vaslcdenlcrden daha kuvvetlidir.
Dârc Kutni : «Bu hadîsi İbni Cürcyc'den rivayet edenler arasın-dn Vrlid b. Müslim'den başka müsned rivayet eden yoktur» demiş; FA)u Dâvud da onu Velid'den başka rivayet eden olmadığını söylemiş ve : «Sahîhmidir değil midir! bilmiyoruz.» demiştir.
Bu hadîs hekimlik yapmağa özenirken insan öldüren veya ölümden başka bir zarar yapan kimsenin, yaptığı telefatı Ödeyeceğine delildir. Bu içi kasten veya hatâen yapması; keza

zararın doğrudan doğruya veya sirayet yolu ile vuku' bulması hükmen birdir. Hattâ bu bâbta icmâ' olduğunu iddia edenler bulunmuştur. Bazıları: «Eğer doktor taslağı hastayı müşkül vaziyete düşürürse kendisine dayak, hapis ve diyet Ödetme cezaları tatbik edilir» demişler; bir takımları : «Diyet âkîlesine ödettirilir» kanâatinde bulunmuşlardır. Doktor tasladığından murâd : Hekimlikten haberi olmayan kimsedir. Hekimlik tahsil eden ve ma'ruf, kâmil bir üstadı bulunan kimseye tabîb-i hâzik yani kâmil doktor derler.
îbni'l - Kayyım (691—751) «el-Hedyü'n-Ncbeviyyy, adlı eserinde tabîb-i hâzik'i şöyle ta'rif eder : «Tabîb-i Hâzik, tedavi esnasıntia yirmi şeye dikkat eden kimsedir. Câhil tabîb ise önceden bir bilgisi olmaksızın tıbb ilmini kurcalayan kimsedir. Böylesi cehaleti yüzünden canlar yakmağa hücum eder; tehevvüre kapılarak bilmedi;] şeye burnunu sokar ve bu suretle haytayı aldatmış olur. Rinâe-nsılovh kendisinin zararı ödemesi îcâbeder. Bu ehl-i ilim tarafından icmâ'dır.» der.
Flatlâbi dahî : «Tedaviyi yapan haddini tecâvüz eder do hasta ülürse onun diyetini öder. Rir ilim veya i«jlc meşgul olan fakat onu bilmeyen, mütecavizdir; kendi işinden mütevellid zararın diyetini ii.ler. Fakat kisâa olunmaz. Çünkü bu işi hastanın izni olmaksızın yapmamıştır. Tabibin cinayeti umumiyetle ehl-i ilmin kavillerine göre âkîlesine ödettirilir.» demektedir.
Kâmil bir doktor hastayı iyileşmez hâle düşürdüğü takdirde ı-£er bu hâl sirayet yolu ile vuku' bulmuşsa bil ittifak bir şey ödemek. Zira bu sirayet şeriat tarafından izin verilen bîr fiilden neş'et etmiştir. Bu gûnâ fiillerin sirayetinde ödeme yoktur. Cumhur-u ule-mâ'nın İmam A'zam'u göre ise ödeme vardır, İmam Şafii hudûd gibi şer'an takdir edilmiş bulunan fiil ile ta'zîr gibi takdir edilmemiş olan fulleri birbirinden ayırmış ve şer'an mukadder olan fiilde tazminat olmayacağına; mukadder olmayandan doğacak zararın tazmin ettirileceğine kail olmuştur. Zîrâ bu fiil ietihad neticesidir. İctihadda düşmanlık yapraış. olabilir.
Fakat hastanın fenalaşması sirayet yolu ile değil de doğrudan doğruya olursa kasıt bulunduğu takdirde doktora tazmin ettirilir. Halâ suretiyle olursa âkilesi Öder.[984]

1212/1012- «(Yine) ondan -radîyallahü anh- rivayet olunduğuna Peygamber sallaîlahü aleyhi ve sellem :
— Kemiği görünen derîn yaralarda (diyet) beşer beşer devedir; buyurmuştur.»[985]
Bu hadîsi Ahmed il? Dort'Jer rivayet etmişlerdir. Ahmed şu cümleyi de ziyâde etmiştir : «Par'msklann hepsi müsavidir. Hepsi (nin diyeti) onar Onar devedir.» Hadîsi İbni Huzeyme ile İbni'l -Cârüd snhîhlemişlerdir.
Hadisi şerif, yukarıda görülen Amir b. Hazmin mektubundaki beyâna muvafıktır. Yüzdeki derin yara ile bastaki yara birbirine bilicmâ*1 mijs.avidir. Çünkü başla" yüz"bîr" uzuv gibidirler.[986]

1213/1013- «(Bu da) Ondan -radıynllahü anh- rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem :
— Zimmîlerin diyeti müslümanların diyetinin yarısıdır; buyurdular.»[987]

Bu hadîsi Ahmed ile Dört'ler rivayet etmişlerdir. Ebu Davud'un (rivayetinde hadîsin) lâfzı şöyledir : «Muahed'İn diyeti hurrun diyetinin yarısıdır.» Nesaî'nin ise : «Kadının diyeti erkeğin diyeti gibidir. (Bu hâl) tâ diyetinin üçte birine varıncaya kadar (böyledir) şeklindedir.» Hadîsi İbni Huzeyme sahîhlemiştir.
Lâkin İbni Kesir onu İsmail b. Ayyaş'ın rivayet ettiğini söylüyor. Bu zât Şamlılar'dan rivayet ederse hadîsi makbul, başkalarından' rivayet ederse makbul değildir. Bu hadîs dahî Şamlılar'dan değildir. Fakat bazıları zannı bırakıp onu mutlak surette sika ve mazbut kabul' etmek isterler. İlmi Huzeyme*nin pnun rivayetini sahîhlemesi bu mülâhazaya mebnî olsa gerektir.
Hadîs-i şerîf iki meseleye şâmildir; bunların :
1— Zimmî'nin diyeti hadîa-i şerifin ifâde ettiği vecihle müslü-manm diyetinin yarısıdır. Hattâ Hattâbl «Ma'âlimü's - Sünen» adlı eserinde : «Ehl-i kitabın diyeti hakkında bundan daha açık bir şey olamaz.» dedikten sonra Hz. Ömer b. Abdilaziz[988] ile Urve b. Zübeyf in,[989] İmam Mâlik, İmam Şafii ve Ahmed b.

HanbcVin mezhebi budur.

2— Hanefîler'le Üüfyân-ı Sevr'i, İbrahim Nehaî ve Şa'bî'ye göre Zimmînin diyeti müslümanın diyeti gibidir. Bu kavil Eshâb-ı Kirâm'dan Hz. Ömer ile İbni Mes'ud (R. Anhümâ)'dan da rivayet edilmektedir.

3— İmam Şafii ile lshak b. Rchavcyh : Zimmînin diyeti müslümanın diyetinin üçte biridir; derler...»
Hancfîlcrin delili :
«[990] Eğer öldürülen sizinle aralarında misak bulunan bîr kavimden ise o halde (yapılacak iş) ailesine teslim
«Ebu Hüreyre demiştir ki: Peygamber (S.A.V.) zamanında Yahudi Mc Nâsran'i'nin diyetleri müslümanların diyeti gibi İdi». Hanefîler in sözüne i'tirâzda bulunanlar olmuştur.
Üçüncü kavlin delili : Amr b. Hazm hadîsindeki : «Mümin olan nefis için yüz devedir.» cümlesinin mefhum-u muhalifidir. Çünkü mefhumu muhalifini alırsak mü'min olmayan nefis için hüküm böyle değildir; manâsı çıkar. Şafiî'lerin bir delili de bizzat Hz. Şafii'nin »Sâid b. rl-Müseyycb'den tahrîc ettiği bir haberdir. Bu habere göre Hz. Ömer (R.A.) : Yahûdî ile Nasranî diyetinin- 4000 dirhem; Mecusî'nin diyetinin 800 dirh:m olduğuna hükmetmiştir. Hz. Osman (R.A.)'m da aynı şekilde hüküm verdiği rivayet olunur.
İkinci mesele şudur : Kadının yaralarının diyeti üçte bir kıymetine karlar ırk: gin ki ile müsavidir. Üçte lıir'i ficçti mi artık hüküm değişir; vr kadının diyeli burada erkeğin diyetinin yansı olur. Zâten kadının diyeti erkemin diyetinin yansıdır. Bu mesele Hz. Muaz hadîsinde şu lâfızlarla ifâde buyurulmuştur :
«Kr.dının diyeti erkeğin diyetinin yarısıdır.» icmâ* da işte kadının yaralarının diyeti de bütün diyete kıyas olunur. Cumhur-u ulemâ'nın ve sahâbe-i kiramdan bir cemâat ile Hz. Ömer (II. A.)'m mezhebi budur.
Eshâb-ı Kirâm'dan Hz. Ali (R.A.) ile Hanefîler'e ve Şâfiîler'e göre kadının kendi diyeti ile yaralarının diyeti erkeğin diyetinin yansıdır. l'.-ifiıaki, Hz. Ali'nin : «Kadınların yaraları az da olsa çok da olsa er-kcgtn diyetinin yarısıdır.» dediğini rivayet eder. Maamâfîh İbni Huzey-î/tr'nin sahîhlediği şu hadis de gözden

kaçmamalıdır:
«Üçte bir (kıymetinde varıncaya kadar kadının diyeti erkemin diyeti pibidir.» Msdîne'lİler ve Fukâhây-ı seb'a bununla amel etmişlerdir.İmam Mâlik ile Ahmed b. Flanbel'm mezhebi de budur. Eu kavil Hz. Ömer ile oğlundan da rivayet olunmuştur. Hattâ Hz. Ali (R.A.)'âan başka bu meselede eshâb lan muhalif bulunmadığı iddia ediliyor.Meselede başka kaviller de varsa ıl.ı delilsiz iddialardan ibaret olduğu için buraya alınmamışlardır. [991]

1214/1014- «(Bu da) ondan rivayet edilmiştir. -radtyaUnhü anlı- demiştir ki: Resûlüllah ftnUallnlni aleyhi ve sellem:
— Şibh-i arnid de amid p;rbi ağırdır; ama sahibi öldüilmez. Bu şeytanın zıplamasından ve bu sebeple insan-i.'-rın arasında hiç bir kin ve silâh çekme yokken kanlar -.sökülmesinden ibarettir; buyurdular.»[992]

Bu Ikuiisi Dâ.e K-jtnî lahrie etmiştir ve zaîf lıulnıı.şUır. Aynı hadîsi - yhakî de tahrîc etmiştir. Fakat znîf bulmamızıir.
Amici : yani kastın İnsan öldürmenin ağır diyeti, kırk tanesinin , tuku karnında olnrık şartı ile yüz deveden ibarettir. Bunu yukarıda Dûvud hadîsinde görmüştük.
lindiiî-i şerif, yara'anrna kasidüiz vuku' bulur; silâh çekilmez, yal id;: E;o;>a vo taş j*ibi peylerle kavga edilirse fazım gelmeyeceğine; zira bunun rdbh-i amid sayılacağına; binâenaleyh ağır diyetle ödeneceğine delildir. Amid ve şibh-i amid i-;'n diyetin nasıl verileceği dahi az yukarıda tafsilâtı İ!c görüldü. Hadîsimiz Şibh-i amd'i de i s bât ediyor.[993]

1215/1015- «İbni Abbas radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah snlldllahn aleyhi ve sellem zamanında bir adam bîr adamı öldürdü de Peygamber (S.A.V.) onun diyetini on ikî bin (dirhem) yaptı.»[994]

Bu hadisi Dörtler rivayet etmişlerdir. Nesaî ile Ebu Hatim mürsel

olduğunu tercih etmişlerdir.
Bey haki bu hadîsin benzerini Hz. Alî, Âîşe, Ebu Hüreyre ve Ömer b. Hattab (R. Anhüm) hazerâtından tahrîr etmiştir. Nesai ile Ebu Hâtim'm bu hadisin nıiirsel oluşunu tercih etmelerinin sebebi Bryhnvi'nin şu sözleridir: «Bu hadîsi Muhammvd b. Mcymun, »Sii/ı/a» b. IJyeync'dcn o da Amir h. ÎHrtr'dan, o da //crimc'deıı o da İbnİ Ab-bas'dan rivayet etmiştir. Ancak bize hadîs için bir defa : İbnİ Abbas'tan demiştir; halbuki ekseriyetle'ime'den o da Peygamber (S.A.V.)'-den; derdi.»
Maanıâiîh adlin ziyâde ettiği süz makbuldür. Bir defa «İbnİ Abbas'-daıi chmesi hadisin nv.'rfu' olması için kâfidir. Ondan sonra hadîsi tekrar tekrar mürsel rivayet etmesi merfu' rivayete zarar getirmez. Ek-ser-i ulcmâ'nıu re'yi budur.
Irak uicrrâsı ile fliger bazıları hadisteki meblâğın 10.000 dirhem olduğuna kaildirler. Delilleri, Hz. Ali (R. A.^'in «on bin» demesidir. Şcr'î âdetler tevkifidirler. Hz. Ali bu sayıyı kendinden söylememiştir.[995]

1216/1016- «Ebu Rimse[996] radryattahii anh'den rivayet olunmuştur. Demişlir ki: Peygamber salîcıllahü aleyhi ve scllcnı'e geldim. Beraberimde oğlum da vardı. Resûlüllah (S.A.V.): - Bu kim? dedi :
__ Oğlumdur; kendisine şehâdet de ederim; dedim. Burıı, üzerine:
— Dikkat et gerçekten o sana cinayet işlerr1^. Sen de ona cinayet işlemezsin; buyurdular.»[997]

Bu hadisi Nesaî ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. İbni Hüzeyme ile İbni'f-Cârûd onu sahîhlemişlerdir.
Yukarıdaki hadîsi Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbni Mâcc, Amir b. Ahvâs'dan tahrîc etmişlerdir. Hz. Amir, Peygamber (S.A.V.) ile birlikte «Haccetü'l - Veda» da bulunmuş. Resûlüllah (S.A.V.)'i :
— Hiç bir cânî kendinden başkasına cinayet işlemez; hiç bir cânî de evlâdına cinayet yapmaz.» buyurmuşlar. Bu bâbta başka rivayetler de vardır; ve hepsi buradakini teyid ederjer.

Cinayet : Suç ve kabahal demektir. Başka ta'birletie: insanın ecza veyâ kısas îcabedeeek bir şey yapmasıdır. Hadîs-î şerif, herkesin kendi suçundan mes'ui olacağına delâlet ediyor. Lisanımızda «Her koyun kendi bacağından asılır.» darb-ı meseli ile bu mânâ ifâde edilmiştir. Nitekim Teâlâ Hazretleri de ;

«[998] Hİç bîr günahkâr nefis başkasının günahını yüklenmez» buyurmuştur.

Bu hadîs «Bülûğü'l-Merâm» nüshalarında naklettiğimiz şekilde ise de «Süncn-i Ebi Dâvud» da başka türlü olup lâfzı şöyledir:

«İyad'dan o da Ebu Rimse'den İşitmiş olmak üzere rivayet edilmiştir. Ebu Rimse demiştir ki: Babamla Peygamber (S.A.V.)'in yanına çittim. Babama :

— Oğlun mu bu? diye sordu. Babam :

— Rabbü'l-Kâ'be hakkı için evet; dedi. Resûlüllah (S.A.V.) :

— Do£ru mu? dedi. Babam :

— Ona şehâdet ederim; dedi. Ebu Rimse diyor ki: Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) benim babama olan benzerliğimin teeküd etmesine ve babamın benim üzerime yemin vermesine gülerek tebessüm etti. Sonra şöyle buyurdular:

— Dikkat et, gerçekten o sana cinayet islemez; sen de ona Cİnâyet İşlemezsin; ve Resûlüllah (S.A.V.) «Hiç bir günahkâr nefis başkasının günâhını yüklenmez.» âyetini okudular.»

Milnziri diyor ki: B uhadîsi Tinnhi ile Nrsaî hem muhtasar hem de uzun olarak tahrîc etmişlerdir. Tirmizî onun hakkında : «(hasen garibdir.) Onu Abdullah b, lyad'm rivayetinden başka bir yerden bilmiyoruz.» demiştir.[999]

«Kan Dâvâsi Ve Kasâme Babı»

Kasâme lûgat'en : yemin elm^k mânâsına nvısdardır: «Yeminler mânâsını irâde eden bir isimdir» diyenler de vardır.
Şerfatte: E ir (akım yeminlerdir ki, üzerinde vurulma eseri bulunan bîr maktulün bulunduğu, mahalle veya halkına : «Billahi onu ben Öldürmedim. Kim öldürdüğünü de bilmem» dedirmek suretiyle icra olunurlar.
K#sâme'nin sebebi : Maktulün bulunmasıdır.
Rüknü : Söylenen yemin sözleridir.
Şartı : Yemin edeceklerin akıl baliğ ve hür olmaları; maktulde öldürülme alâmeti bulunması ve yeminin elli adet olmasıdır.
Hükmü : Yemin ederlerse diyet vermenin vüeubu; itmezlerse yemin edinceye kadar hapsedilmeleridir. Ancak hapis, ölenin velisi kasıd iddia etliği zaman lâzım gelir. Hatâen öldürüldüğünü iddia ederse yemin etm dikleri zaman diyetini öderler.
Kasâme'nin güzelliği : İnsan kanma hürmet ve ta'zîm ile onu heder olmaktan korumak, öldürmekle müttehem olan kimseyi kısastan kurtarmak gibi şeylerdir.
Meşru' olduğuna delil icmâ' ile- aşağıdaki hadîslerdir.[1000]

1217/1017- «Sebil b. Ebi[1001] Hasme radıyallahüden o da kavnıinin büyüklerinden sayılan bir takım zâttan işitmiş olarak rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Sohİl ile Muhayyîre b. Mes'ud, başlarına gelen bir sıkıntıdan dolayı Hayber'e çıkmışlar. Müteakiben Abdullah b. Sehl'in öldürülerek bir kuyuya atıldığını gelip Muhayyisa'ya haber vermişler. Bunun üzerine Muhayyisa Yahüdîler'e giderek :
— Vallahi onu siz öldürdünüz; demiş. Yahudiler :
— Vallahi onu biz Öldürmedik; demişler. Derken Muhayyisa ile kardeşi Hüveyyisa bir de Abdurrahman b. Sehl, Peygamber (S.A.V.)'in yanına gelmişler. Ve M jhayyisa konuşmak için ilerlemiş. Fakat Resû-lüllah {S.A.V.) -yaşı kastederek:
— Büyült, büyült; buyurmuş. Ve (evvelâ) Hüveyyisa, sonra Muhayyisa konusrrıuşîar. Bunun üzerine Resûlülah (S.A.V.) :
— Ya arkadaşınızın fidyesini verirler yâhtıd da harbe Oİurfnr;

buyurmuş; ve hemen Yahudilere bu bâbta bir nota yazmış. Yahudiler de (cevaben): «Onu vallahi bizler Öldürmedik» diye yazmışlar. Bu sefer Resûfüllah (S.A.V.) Hüveyyisa ve Abdurrahman b. Sehl'e :

— Siz. yemin eder de arkadaşınızın kanına müstehakolursunuz? diye sormuş :

— Hayır; demişler :

— O halde r'\7.e yahûdî'ler yemin etsin miîbuyurmuş? Hüveyyisa ve arkadaşları :

— Onlar müslüman değillerdir; demişler. Nihayet ResûlüMah (S.A. V.) Abdullah'ın diyetini kendinden vermiş; ve onlara yüz deve göndermiştir. Sehil demiştir ki :

— Vallahi beni o develerden kırmızı bîr deve tepti.»[1002]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.

Muhayyisa, Hüveyyisa'mn küçük kardeşidir. Burada ağabey si dururken onun konuşmak istediği anlaşılıyor. Başka bir rivayete göre konuşmak istediği anlaşılıyor. Haşka bir rivayete tföre konuşmak isteyen oradakilerin yasça en küçüğü olan Abdurrahman'dır. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) «Büyült, büyült» buyurarak : sözü büyüfîünc bırak sen konuşma; demek istemişlerdir. Hadîsteki -yaşı kastederek- közü ravî tarafından müdreetir. Mi'ıslini'm bir rivayetinde : «Siz yemin eder de arkadaşınızın kanına müstehak olurmusunuz?» sualine cevaben Muhayyisa ve arkadaşları :

«Orada bulamadık ve görmedik.» demişlerdir. Buharî'nin bazı rivayetlerinde :

«Peygamber (S.A.V.) onlara:

— Beyyine p;etirebilirmisiniz? demîş:

— Hayır beyyinemiz yoktur; cevabını vermişler:

— O hnlde yemîn edermİPİnİZ? diye sormuş.» Deniliyor. «Onlar müslüman değillerdir.» Cümlesi yerine bazı rivayetlerde :

«Biz yahûdîlerin yeminlerine razı olamayız.» veya :

«Bir takım kâfirlerin yemînîerini biz nasıl kabul ederiz?» cümleleri görülmektedir.

Bu hadîs, kasâmrnin sübûtıma kail olan Cumhur-u Ulemâ'ya onu isbât etmek için büyük bir delildir. Ve aşağıdaki meselelere şâmildir:

1— Ortada bir şüphe olmaksızın mücerred ölüm dâvası ile kasâme sabit olmaz.. Bu husus ittifakîdir. Vakıa Evzai ile Dâvııd-u ZâhirVn'm : «Şüphe bulunmadan da kasâme sabit olur.» dedikleri rivayet olunmuşsa da delilleri yoktur.

Kasâmeyi ispat edecek şüphenin ne olacağı ulemâ arasında ihtilaflıdır. Bazıları : «Şüphe levs'tir.» demişlerdir. Bundan murâd : Maktulün ölmezden evvel «Beni filân- vurdu» diye ikrar ettiğine bir
kimsenin şâhidlik etmesi yâhud da Ölenle öldüren arasında düşmanlık bulunduğuna veya maktulü tehdit ettiğine iki şahidin şehâdet etmesi gibi şeylerdir. Kana boyanmak dahî lcvs'den ma'duddur.

Hanefîler'le diğer bazı ulemâ'ya göre levs şart değildir. Onlarca ölen kimsede k;ıti! eseri bulunması ve maktulün ma'lûm kimselerin milkİ nlnn bir yerde ölmüş olması knsâmenin sübûtu için kâfidir. Yeler ki dâvâeı faskalarından dâva etmiş olmasın. Çünkü hadîsler hep bu hâli tasvir etmişlerdir.

İm tını Şafii ile İmam Mâlik'c göre bu kadarcıkla kasâme sabit olmaz. Hİç olmazsa maktul ile müddeâ aleyhin arasında düşmanlık olduğu tesbit edilmvlidir. Nitekim Hayber kıssasında böyle idi. Zira bir adam birisini öldürür dr başkaları öldürmüş zannedilsin (Üye onların mahallesine bırakabilir. Şâfiîler'le Mâlikiler maktulün ölmezdi n evvel : «Beni filân öldürdü» demosini levs suretlerinden sayarlar. Haliâ İmam Hlâlik'c göre maktulün üzerinde eser olmana bile sözü yine kabul celi!M\ Maktulün : «Beni filân kasten yaraladı» demesi dahî aynı hükümdedir, imanı Mâlik bunun eski ve yeni bütün ulemâ <:\-rafından biiittifak kabul edildiğini söylemiş ise de Ibm'l - Ar™M (468—513) bu sözü kabul etmemiş : ^Şehirler fukâhasından buna Mâ/jfe'don başkası kail olmamıştır» demiştir. İmam Mâlik'in delili Benî İsrail'in inecidir. Mezkûr inek adamı diriltmiş ve kaatilini kendisine haber vermişti. Fakat Uz. MûHJc'c «İnek meselesi bir Peygamber'in mu'cizcsİ İdi. Mu'cizeyi tasdik kafidir» diye cevab verilmiştir. Mâlikİy-ye ulemâsı ise kuatilin

fırsat kollaması ile istidlal eder ve : «Yaralının sözü kabul edilmezse netice ekseriya kanların heder olup gitmesine müncer olur.» derler. Şunu da ilâve ederler : «Yaralının hâli doğruyu Köyliycccği ve yalandan sakınacağı; sahih ve takva arayacağı hâldir. Artık bu hâlde onun sözünü kabul etmek îcabeder.:».

2— Böylece ölüm sabit olduktan sonra maktulün velîlerinin kasâme dâvası ve c dâvanın ahkâmı da sabit olur. O ahkâmdan biri de şartları bulunduğu takdirde kısastır. Medîneliler'in mezhebi budur. Eğer dâva muayyen kişi aleyhine ikâme edilmişse onun aleyhine kısas sabit olur. Bir cemâat aleyhine ise kendilerine yemîn ettiriMr. imam Şafiî'nin bir kavline göre bunlara diyet vermek sabit olur; diğer kavline göre kısas olunurlar. Hz. Şafiî'den sahih olarak nak'edilen birinci kavildir. Eğer vâris bir kişi ise kendisine elli yemîn verdirilir. Çünkü bu yemîn'er veressye lâzımdır. Bu bâbta vârisîerin erkek veya kadın olmaları ile katlin kasten veya hatâen yapılması arasında fark yoktur; İmam Şafiî'nin mezhebi budur.

3— Kasâme'dc sair dâvaların hilâfına olarak dâvaya müddeî (dâvâeı) Icrc yemin verdirmekle başlanır. NÜekim mevzuu bahsimiz hadîs buna delâlet ettiği gibi Hz. Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği :
«Beyyine davacıya yemîn de dâvâlıya düşer; ancak kasâmede müstesna.» hadîsi de buna delildir. Bu h; dînin isnadında gevşeklik vardır. Yalnız aynı hadîsi Bryhaki, Amr b. Şuayh-tan lahrîc etmiş fakat onun hakkında ileri geri söz etmemiştir. Fukâhâ diyorlar ki: Eurada şehâdet veyâ şüphe ile dâvâeı tarafı kuvvet bulunca yrmîn ena verdirilir. Eurada şüphe kuvvetlidir. Binâenaleyh kasâmede dâvâeı. beraet-i asliyyc ile müeyyed bulunan dâvâlıya benzer.
Hanefîler'le diğer bir çok ulemâ'ya güre yemîn dâvâlıya verdirilir. Davacılara yemîn yoktur. O yerin ahalisinden elli adama : «Biz öldür-m: lik; kaatilinİ de bilmeyiz.» diye yemîn verdirilir. İmam Buharı de hu kavle meyletmiştir. Çünkü bu kıssa etrafındaki rivayetler muhteliftir. Binâena'eyh muhtelif olan bırakılıp müttefekun aleyh'e rnürâeaat < tmek gerekir. Bu da yeminin dâvâlıya düşmesidir. Eğer yemin ederlerse bazılarına göre

kendilerine diyet lâzım gelir. Hanefîler'e f"iv elli yi mini verdikten sonra dâvâlı taraf artık beract kazanırlar; l> udilerine bir de diyet ödemek îcabetmez. Nitekim aşağıda görülecek EIju Tâlib kısası da buna delâlet eder : «Diyet îcabeder» diyenlerin belli başlı bir delili yoktur.

4— ResûlüÜah (S.A.V.)'in kendinden diyei vermesi bir rivayette ;
«Diyetini sadaka develerden verdi.» denilerek tefsir edilmiştir. Bazılarına göre bundan murâd : Peygamber (S.A.V.) sadaka dcvelcrin-di'iı ödünç aldı; demektir. Bir takımları ": «Resûlüllah (S.A.V.) bu diyeti borç'ularm sehimlerinden vermiştir» demişlerse de bu kavil doğ-ıu bulunmamaktadır. Zîrâ zimmîlerin borçlularına zekât verilmez. NrsaVnin rivayetinde Peygamber (S.A.V.)'in bu diyeti yahûdîlerin üzerine taksim ettiği ve bir kısmını ödemek için kendilerine yardım ettiği ifâde olunuyorsa da mezkûr rivayet için UnıVl-Kayyhn : «mahfuz delildir» dedikten sonra sözüne şöyle devam ediyor : «Çünkü dâvâlılara mücerred maktul var diyet iddia etmekle hemen diyet lâzım gelmez. Bilâkis ikrar veyâ beyyine yâhud'davacıların yemini gibi'şeylerden birinin mutlaka bulunması îcabeder. Burada böyle bir şey yoktur. Hem Resûlüllah (S.A.V.) davacılara yemin teklif etmiş; onlar buna yanaşmamışlardır. O halde nasıl oluyor da mücerred dava ile Yahudilere diyet lâzım diye hüküm veriliyor?».
Fâide : îmam Mâlik kasâmedeki yemin usulünü sair dâvalara da teşmil etmiştir. Bu cümleden olmak üzere malları soyulan kimseler davacı oldukları halde onların yeminlerini kabul etmiştir. Zira hırsız kimse görmeden çalar. Binâenaleyh onun fiilini beyyino i'e is-bâla imkân yoktur. Hz. Mdlik'in bu kıyası nassa aykırı görülüyor. Zîrâ : «Mevrid-i nassda içtihada mesa' yoktur.» Bu kaide Mecelle'de dahî 14. cü. madde ile tesbit edilmiştir. imam Mâlik'in karsısına çıkan nass :
«Beyyine müddeîye, yemin de inkâr edene düşer.» hadîs-i serîndir. Ancak Hz. îmam1 in mezhebine göre nassın umumu kıyasla tahsis edilirse ona bir çey denilemez.[1003]

1218/1018- «Ensâr'dan bir zâttan -radıyallnhü anh- rivayet edildiğine göre, Resûîüllah (S.A.V.) kasâmeyi cahiliyet devrinde olduğu şek-ii üzere İkrar etmiş ve Resûlüllah (S.A.V.) Ensâr'dan bir takım kimseler Yahudiler aleyhine bir makiûl dâvası açtıkları vakit aralarında onunla hükmetmiştir.»[1004]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
c;Câhiliyet devrinde olduğu şekil üzere İkrar etmiş» Duyurulması adetâ Bıthc.rî'Ğcki Hâşimî kıssasına isâret ediyor. Kıssa 'BuhnrVnin «Câhiliyyet «yyâmı» babında olup Hz. İbni Abbas (R.A.) tarafından rivayet edilmiştir. Türkçcsi şöyledir : «İbni Abbas (R.A.) demiştir ki: Câhiliyyet devrinde ilk kasâme biz Benî Hâşimde olmuştur. Benî Hâ-şim'den bir adamı Kureyş'in başka bir dalından bîr adam çırak tutmuştu. Adam onunla birlikte develerinin yanına gitmiş. Derken onun yanına Beni Hâşim'dcn bir adam uğramış. Bu adamın çuvallarının ağzı kopmuş imiş. Hâşimîye demiş ki:
— Bana bir İp lütfet de onunla çuvallarımı bağlıyayım; develer ürkmesin; Hâşimî ona bir ip vermiş, oda çuvallarının ağzını bağlamış. Konakladıkları vakit develer çökmüş; yalnız bir tanesi çökmemiş. Hâ-şimî'rıİn ağası :
— Aceb bu deveye ne oluyor ki diğer develerin arasında çökmemiş? demiş. Hâşimî :
— Onun ipi yok; mukabelesinde bulunmuş: Ağası :
— Onun ipi nerede demiş. İbni Abbas diyor ki : Bunun üzerine Hâşimîye bir deynek atmış. Adamcağızın eceli de ondan olmuş...».
Pıı hadîste su da vardır : «Hâdise Ebu Talibin kulağına varmış. Ebu Tâlib katilin yanma gelerek ona :
— Benim üç teklifimden birini ihtiyar et! istersen yüz deve verirsin; çünkü sen bizim adam'nvzı Öldürdün. Dilersen sen ölcürrnediâine kavminden elli kîjiye yemin ettir. Bunlardan birini yapmadığın takdirde adamımız İçin seni öldürürüz; demîş. Ağa kavminin yanına gitmiş. Onlar :
— Biz yemîn ederiz; d^miş. Derken Ebû Tâlib'in yanına Benî Hâ-şim'den bir kadın gelmiş. Bu kadın o kabileden bİrî İle evli

imiş. Kocasına bir de çocuk doğurmuş. Kadın :
— Yâ Ebû Tâ'ib, benim su çocuğumu elli kişiden birinin yerine tutmanı ve başkaları yemin icîn hapis edilirken onu hapsetmemeni dî-lerim; demîş.Ebû Tâlib onun dediğin! yapmış.Müteakiben ağanın adamlarından bİrî gelerek :
— Yâ Ebû TâÜb, sen 100 devenin yerine elli adamın yemîn etmesini istemişsin. Her adama iki deve düşer. İşte iki deve. Bunları benim yerime kabul et; beni yeminim için hapsetme! demiş. Arkasından kırk sekiz k?si aelerek yemîn etmîs'er.
ibni Abbas (R.A.) diyor ki :
— Nefsim kabza-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim kî, sene geçm°den kırk sekiz kişiden kırpar bir göz kalmadı.»
Hadîs-i srrîf. kasâme ile kailin sahil, olduğuna delildir. Cumhur-u ulemâ'nın kavli luı olduğunu nz yukarıda görmüştük..
Salim b. Abd^lah, Ömer b. Abd?1n/-, Ebu Kılâhc ve diğer bazı zevat, Rcr'an mukarrer usule muhalif olduğu iqin kasanının meşru' olmadığına kaildirler. Çünkü asıl o1 an : Beyyinenin müddeîye, yemininde inkâr eden tarafa yani müddeâ aleyh'e düşmesidir.
Bunlar Peygamber {S.A.V.)'in kasâmeyo hükmetmediğine iddia ile: «Bu bir eâhilivyot hükmüdür. Resûlüllah (S.A.V.) onun îslâmî kaidelere nasıl uymadığını göstermek için oradakilcre bir lütufkârlık olmak üzere tatbik etmiştir.» demiş; ve müddeâlarını ishal için söz.ii uzatmışlardır.
San'anl ve emsali ele. kasâmenin Hz. Ömer (R.A.) tarafından yapıldığını yüzde yüz kabul etmekle beraber onun Hz. Peygamber (S.A.V.)'in rmri ile sabit olmadığı iddiasında ısrar ediyorlar. Bunlar Kasâmeyi ashâb-ı kirâm'dan lıir cemaatin fiilî olarak kabul ediyor, fakat bu bâbta icmâ' olduğunu inkâr ediyorlar.
Halbuki «cl-lhtiyâr» ve emsali Hanefî fıkıhlarında kasâmenin icmâ' ve hadîslerle sabit olduğu tasrih edilmiştir.
Râvîl-'iden Ebu'z-Zinâd diyor ki :
«Biz bunca sahabe bolluğunda knsâmc ile İnsan öldürmüsüzdür. Zannediyorum mevcutları bin kişi idi. Ama bunlardan iki khi bi'e ihtilâfa düşmemiştir.«Musannifin «Fcthııl-Bârî» deki beyanına göre Elm'z-Zinâd bu hadîsi Hârice b.-Zcyd b. Sabit'ten

nakletmistir. Hârice hakkında söz yoktur. Kak İh ve sika bir zâttır Ebu'zZ:nâd'm bu kadar sahâbs'ye değil on sahâbî'ye bile yetişmediği; binâenaleyh tedlîs yaptığı iddia edilmişse de onun (biz) demekle müslümanlan kas-tedmiş olması pek vârid-i hatırdır. Nitekim aynı mânâya olmak üzere bu gün biz de «vaktiyle biz tâ Viyana kapılarına dayandık» diyoruz. Bunda tedlîs yoktur. Ebu'z-Zinâd hadîsini Saıd b. Mansur ile Bcy-haki rivayet etmişlerdir.
Buraya kadar serd edilen ma'ruzattan da anlaşılacağı vecihle kasâme müstakil ve münferid bir sünnettir. O bu bâbtaki umumâtın bir müstesnâsıdır. Mütecavizleri önlemek, insan kanım heder olmaktan kurtarmak için meşru' olmuştur. Müslim gibi bir imâm-ı celîl'in Sahih'inde :
«Peygamber (S.A.V.) kasâmeyi câhiliyyet devrinde olduğu şekil üzere İkrar etli,.',-» diyen sarih bir hadîs-i şerif bulunurken kasâmenin yine de Peygamber {S.A.V.)'in sünneti ile sabit olmadığını iddiaya kalkışmak ne derece doğru olabilir bilemeyiz. [1005]

«Âsîlerle Muharebe Babı»

Bağy : Zulüm, isyan, cinayet, fesat ve doğru yoldan sapmak gibi bir çok mânâlara gelir.
Istilal/da ise : Bağiler hükümete isyan eden kimselerdir: Hz AH (İZ. A.)ı
«Din kardeşlerimiz bize isyan ettiler.» demiştir. Bunlar şer'-i şerîf na/annda dindin cıkmıs sayılmazlarsa da ümmetin ittifakı ile dalâlet' fiilidirler. Dinden çıkmadıklarına delîl :
«[1006] Eğer müminlerden İki taife çarpışırlarsa sîz hemen onların aralarını bulun» âyet-i kerîmesidir.
BağîliT öyle tir taifedirler ki, kendilerini koruyacak ordu ve silâhları vardır. Bunlar kendilerini haklı görerek te'vil yolu ile müslü-manlara' karşı harbederler. Aşağıdaki hadîsler böylelerinin hükmünü beyân eder.[1007]

1219/1019- «ibni Ömer radv/allahü anhümâ'dan rivayet

olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah salîallahü aleyhi ve sellem :
- Her kim bize karşı silâh taşırsa bizden değildir; buyurdular.»[1008]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Silâh taşımak, harbetmekten kinayedir. Çünkü kaatil silâh taşımanın ekseri ahvâlde lazımıdır. Maamâfîh silâh taşımak kelimenin hakikat mânâsına da gelebilir; bu taktirde muharebe niyeti olmadığından sözde kinaye yoktur.
«Bizden delildir» cümlesinin mânâsı : Bizim yolumuzda değil; di m ktir. Çünkü Peygamber (S.A.V.)'irı yolu müslümanlara yardım etmektir. Muharebe onun tamamiyle zıddıdır. Bu mânâ nıüsliimaniiirla mulıarebcyi helâl i'tikâd etmeyenler hakkındadır. Haksız yere ve hiç lıir te'vil yapmayarak onlarla harbetmok küfrü mu'ciblir. Zîrâ kal'î olan haram delili helâl i'tikâd edilmiş olur.
Hadîs-i şerif müslümana karsı silâh çekmenin haram olduğuna delildir. Bağİicrle harbetmek bu umumdan hâriçtir. Onlarla harhedilebiIİr. Haklarında yapılacak muamele fıkıh kitaplarında gösterilmiştir.[1009]

1220/1020- «Ebu Hüreyre, rndnjalhthü nnh'den Peygamber sallaüa-hit ah 1/İl i ve srllrm'in şöyle buyurduğunu işittiği rivayet olunmuştur:
— Her kim (islâmın Hükümet Reisine) taatten çıkar ve cemâatten ayrılır da ölürse onun ölümü câhiliyyet ölümüdür. [1010]

Bu hadîsi Müslim talırîc etmiştir.
«Cemâatten ayniirsa» ifâdesinden mıırâd : İslâm cemâati yani t h!-i sünnet olan cemâattir ki, bu cemaat bir hükümdarın idaresine tâiıi'dir.
«Onun Ölümü câhtliyyet ölümüdür» yani : kâfir olarak ölür: Bu bir teşbih cümlesidir. Cemâatten ayrılanın ölümü kâfirin ölümüne benzetilmiştir. Vech-i şebeh her ikisinin de bir İslâm hükümdarına tâbi' oimamasmdandır.
Hadîs-i şerif, bîr kimse cemâatten ayrılır, fakat o cemâate karşı

harbetmezse bizim de kendisi ile muharebe edemiyeceğimize delildir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) onunla muharebe etmememizi emir buyur-mamı.ş; yalnız onun ölüm hâlinin câhiliyyet ölümüne bcnzcd'ğini haber vermekle iktifa etmiştir. Şu halde bu fiili ile İslâmiyetten çıkmış olmuyor, demektir Hz. Alî (R.A.)'m Hârictler'e söylediği şu sözler de buna delâlet eder :
«istediğiniz tarafta olun, sizinle ararriizda (riâyeti gereken şe y. râm kın dökmemeniz, yol kesmemeniz ve hiç bir kimseye zulüm mcnızdır. Eğer bunları yapacak olursanız sîze harp i'lân ederim, Ali (Iî.A.ym bıı-sözieri kendisinden muhtelif lâfızlarla sabit olnı'., Bnvarı İmam Ahmrd, Tahrrânl, ve Hâkim, Abdullah b. ŞeddA .. ı,in tahric etmişlerdir. Abdullah diyor ki :
— Vatlahî, Hâriciler yol kesip haram olan kanı akıtmadıkça brln harbotmcli.» Su haldr ini da mücerred hükümdarla hilaf halinde bulunmanın h:ırb îcâbclmedi^ini gösterir.[1011]

1221/1021- «Ümmü Seleme raıhı/ıllahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah suUıdUth'û (tlct/hi ve srUrnı :
— Ammâr'ı Âsî çete öldürecek; buyurdular.»[1012]

Bu hadî.si Müslim rivayet etmiştir. Müslim'de hadîsin tamamı şöyledir :
«Onları cennete da'vet edecek, onlarsa onu Cehenneme çağıracaklar.»
İbni Ahdilbcrr (3GS—463): «Bu bâbta haberler müte bu hadîs hadîslerin en sahihidir.» diyor.
îbn\ Dihyc dahî : «Bunun sıhhatine dokunacak yer yoktur-sahih olmasa idi onu Muaviye reddederdi.» demiştir.
Maamâfîh bu hadîsin sahih clup olmadığı hususunda yine bi1' hay]i münakaşalar yapılmış; hattâ ule.. â'dan bazıları işi birbirlerini techîl ve tahrike kadar ileri götürmüşlerdir.
İmam Ahmcd b. HanbeVden hem sahih olduğuna hem de olmadığma dâir rivayetler olduğu söyleniyor.[1013]

1222/1022- «Ibnİ Ömer radıyallahii nnhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah snllallahü aleyhi ve sellcm:
— Bilirmisin ey ibni Ümmi Abd bu ümmetin bağîlerine Allah'ın hükmü nasıl olacaktır? dedi. O:
— Allah ve Resulü bilir; cevabını verdi. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Bu ümmetin yere serilen yaralısının işi bitirilivermez, esiri öldürülmez, kaçanı aranmaz, ganimeti de taksim edilmez; buyurdular.[1014]

Bu hadîsi Bszzar rivayet etmiştir, Hâkim onu sahîhlcmiş, arkasından da vehmo düşmüştür. Çünkü isnadında Kevser b. Hâkim vardır. Bu zât metruktür. Ali (R. A./dan bir çok yollarla bunun benzeri bir hadîsin mevkuf olarak rivayet edildiği sahihtir. Onu İbni Ebi Şeybe ile Hâkim rivayet etmişlerdir.
İbni Ümmi Abd : İbni Mes'ud'dur. Eshâb-ı Kiram arasında bu künye ile şöhret bulmuştu. Bu hadîsi İbni Ömer (R. A.) ya İbni Mes'ud'dan yahud ona söylerken Peygamber (S.A.V.)'den işitmiş olacaktır. Onu Kevser b. Hâkim, Atd ve MekhuVâen rivayet etmiştir. Kendisi Kû-feli olup Haleb'e yerleşmiştir. İbni Mam (—233) onun hakkında : «Hiç bir şey değildir» demiştir. İmam Ahmed b. Hanbel ise: «Onun hadisleri bâtıldır.» der. İbni Adiyy (279—365) : «Bu hadis mahfuz değildir» demektedir.
Hz. Ali'nin rivayetine gelince: onu Bcyhakî ve diğer hadis imamları rivayet etmiştir.
Hadîste bir kaç mesele vardır. Şöyle ki:

1— Âsî ve bâgilerle muharebe etmek caizdir, lemâ' da budur. Teâlâ Hazretleri de :
[1015] Siz bağîlik eden taife İle çarpışın..» buyurmuştur. Ulemâ'dan bir cemaate göre âsîlerle çarpışmak kâfirlerle muharebe etmekten efdâl-dir. Zîrâ bunlardan müslümanlara zarar gelir. Fakat şunu bilmeli ki, onlarla çarpışmağa başlamazdan Önce kendilerini bu isyandan vaz geç-rrnğc da'vct îcâbeder. Nitekim Hz. Ali (R.A.) Hâricîler'e karşı böyle hareket etmiştir. Vak'a şöyle cereyan etmiştir : «Haricîler, Hz. Ali'den ayrıldıktan sonra Ali (R.A.) kendilerine İbni Abbas (R.A.)'ı

göndermişti. İbnî Abbas onlarla münazara yaptı. Bu münazara neticesinde yekunu sekiz bin kişi olan Hâricîler'İn dört bini isyanlarından döndüler. Kalan dört bini ise inadlarmda İsrar ettiler. Bu sefer Ali (R. A.) kendilerine :

— istediğiniz tarafta olun! sizinle aramızda (riâyeti gereken şey) haram kan dökmemeniz, yol kesmemeniz ve hiç bîr kimseye zulüm et-memenhdir; mealinde haber göndermişti. Hâriciler, Resûlüllah (S.A. V.)'in Eshâb-ı güzîn'inden olan Abdullah b. Hattab'ı şehid ettiler. Hâmile bulunan cariyesinin de karnını deşerek içindeki cenini çıkardılar. Hz. Ali (R. A.) bunları duyunca Hâricîler'e bir mektup yazarak Abdullah b. Hattab'ı şchîd eden eden kaalitin kısasını istedi. Haricîler :

— Onu hepimiz öldürdük; diye cevap verdiler. Bunun üzerine Ali (R. A.) onlarla harbe izin verdi. Bu husustaki rivayetler sabittir. Musannif onları «Fethü'l-^Bâri» de sıralamıştır.

2— Âsî ve bağîlerin yaralıları hemen öldürülüvermez. Fakat Hanefîler'e göre : bu hüküm âsîlerin orduları olmadığına göredir. Orduları varsa yaralıları öldürülür, kaçanları da ta'kib edilir. Hadîsimiz buna delâlet ettiği gibi Beyhq^Vmn Hz. Ali'den tahrîc ettiği şu eser de aynı hükme delildir :

ıCemel vak'a sı günü AH (R. A.) arkadaşlarına :

— Bu kavme gâlib geldiğiniz vakit kaçanı aramayın, yaralıyı hemen öldürmeyin, harbeitİği âletine bakın ve onu alın. Ondan geri kalanı mîrasçılarmındır; dedi: Bet/haki: «Bu münkati'dir. Sahih olan hİÇ bir şoy ;ilm;uh£ı ve hiç bir ölüyü soymadı£ıdır.» diyor.

3— Asîlerden alınan esir öldürülme1/.. Ulemâ hu hükmün âsîlere niîiîısus olduğunu söylerler. Zîrâ onlarla yapılan muharebe, onların lı;ırb"lmesim? mâni' olmak içindir.

4— Âsîlerin kaçan esirleri la'kibeditmez. İmam Şafii'nin mezhebi budur. Ona Süre âsîlerin iltica edecek orduları olsun, olmasın hüküm birdir. Hanefîler'ce orduları bulunmakla bulunmnmmasma ayrı ayrı hüküm verilmesi, orduları bulunduğu takdirde tekrar hücum etmeleri ihtimaline mebnîdir.

5— Eagîlcrin malları ganimet olarak alınmaz. Hattâ mallarım beraberinde harb yerine getirmiş olsalar bu mallar ele geçtiği

taktirde fiâ.-.îicre taksim edilmez. Hanefîlerle Şâfiîler'in mezhebi budur. Peygamber (S.A.V.)'in şu hadîsi aynı hükmü tc'yîd. eder :
«Müslüman bir kimsenin ma/> ancak kendi gönül rızâsı ile helâl olur.»
Hz. Ali (R. A.y'ın Cemel ve Sıffîn vak'alarında ölenlerin hiç birini soydurmamış; eşyasına el sürdürmemiş olduğu Bcyhakî ve Ebu Ümâ-mc gibi zevatın tahric ettikleri sahîh hadîslerle sübût bulmuştur.
Bazdan âsîlerin hsro meydanından getirdikleri malların ganimet ..lam* alınabileceğine kaildirler. Fakat bunlara hadîsin bu malların aîi-n.'umyacağını sarahaten ifâde ettiği ve Hz. Ali (R. A.) da almadığı ihtar edilmiştir.

6— «Yaralılarının da işi bitiriiivermez.» cümlesinden Hancfîler'le diğer bazı ulemâ bağîlerin harbte sebebiyet verdikleri mal ve can kayıplarını ödettirilmemek hükmünü çıkarmışlardır. Teâlâ Hazretlerİ'nin:
«[1016] Allah'ın emrine dönünceye kadar» buyurarak, ödetmeden bahsetmemesi de onlara delildir.

tmam Şafiî ile diğer bazı ulemâ'ya göre bağîle-in insan öldürenlerine kısas tatbik edilir. Delilleri âyet ve hadislerin, mumâtıdır.[1017]

1223/1023- «Arface b. Şurehr[1018] adı yallah ü mj/ı'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah saUallahü aleyhi ve scltcm'ı :
— İşiniz dertop iken size biri gelir de topluluğunuzu dağıtmak isterse onu hemen öldürün; derken işittim.»

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
İmam Müslim (204—261) aynı hadîsi şu lâfızlarla da tahrîc etmiştir :
«Resûlüllah (S.A.V.)'i :
— Nice fitne ve fesatlar vuku' bulacaktır. Bu ümmet toplu iken bir kimse onun hâlini perişan etmek isterse, kim olursa olsun

onu, hemen kılıçla vurun; derken işittim.»
İmam Müslim'in bu bâbta tahrîc ettiği başka rivayetler de var dır. TİuharÎ ile Müslim müttefîkan Hz. Ibni Abbas'dan yine bu hususta bazı hadîsler tahrîc etmişlerdir.
Bütün bu hadisler bir memlekette müslümanîann hükümdar seçerek etrafında topladıkları zâtın aleyhine kıyam edenlerin ölüm cezasını hak ettiklerine delâlet eder.

«Ca'nı İle Harp Ve Mürteddin Katli Bâbı»

1224/1024- «Abdullah b. Ömer radıyallahü an/mmâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah salîallahü aleyhi ve sellem :
— Her kim malı uğrunda öldürülürse o kimse şehîdtir; buyurdular.»[1019]

Bu hadîsi'Ebu Dâvud, Nesaî ve Tirmİzî rivayet etmişlerdir. Tirmizi onu sahîlejrştir.
Aynı hadîsi Buharî, Abdullah b. Amr b. As'dan; Sünen sahipleri ile İbni Hibban ve Hâkim ise Said b. Zeyd'den tahrîc etmişlerdir.
Hadîs-i şerif, haksız yere birinin malını almağa çalışan kimse ile mukatale etmenin caiz olduğuna delâlet ediyor. Malın az veya çok olması arasında hükmen bir fark yoktur. Cumhur-u ulemâ'nın kavli de budur. Mâlikîler'den bazılarına göre az olan mal için mukatele etmek caiz değildir.
Kurtubî diyor ki: «Bu husustaki hilafın sebebi: Eğer bu çarpışma münker olan şeyi defi' için ise az ile çoğun farkı yoktur. Yok, zararı defi' kabilinden ise bu taktitfde hâl muhtelif olur.»
Îbni'l-Münzir'in îmam Şâ/ü'den hikâye ettiğin- göre bir kimsenin malı, canı veya ırzına kastedilir de mütecavizi öldürmekten başka kurtuluşa çâre bulamazsa öldürmesi caizdir. Hem kendisine kısas tatbik olunur, ne de diyet ve kefaret lâzım gelir. Yalnız tafsilât vermeden öldürmeğe kastedemez. Îbni'l-Münzir diyor ki : «Ulemâ'ya göre : bir adam mezkûr mal, can ve ırz hususunda zulme ma'ruz kaldığı zaman îzâhât ve tafsilâta lüzum kalmaksızın onu öldürebilir.» Evzaı bu hadîsi hükümdar ve ordu bulunduğu yani asayişin berkemâl olduğu zamana hamletmiştir: «Hükümet bulunmadığı kargaşalık zamanında ise hemen teslim olsun, kimse ile çarpışmasın.» diyor. .
îmam Müslim'in Hz. Ebu Hüreyre'den merfu' olarak tahric ettiği şu hadîs ulemâ'nın kavillerini te'yîd ediyor
— Bir adam gelerek malını almak İsterse ne yapmamı tavsiye edersin? Resûlüllah (S.A.V.) :

— Ona İtaat etme; buyurdu. Soran iât :
— Ya benimle mukatele ederse? dedi. Fahr-i Âlem (S.A.V.) :
— Onunla çarpış; emrini verdi. Adam :
— Ya beni Öldürürse? dedi. Efendimiz (S.A.V-) :
— Sen de şehît oluverirsin; buyurdular:
— Ya onu ben öldürürsem ne buyurursun? dedi. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Oda cehennemi boylar; buyurdular.»
Buraya kadar verilen îzâhât malın haksız yere olanlarla canına ve ırzına göz koyanları vurmanın caiz olduğu hususunda idi. Acaba böylelerle hiç çarpışmadan teslim olmak câizmidir?
San'anî, sanki yukarıdaki deliller bu suale cevab vermezmiş gibi : «Zâhiç olan cevazdır» diyor; ve buna :
«Allah'ın maktul kulu ol» hadîsi ile istidlal ederek: «Hiç şüphe yok ki bu hadîs can kaybına teslim olmayı bildiriyor. Mal için teslim olmak ise evleviyette kalır.» diyor.
Hazret'e burada. Cenâb-ı Mevlâ'dan rahmet dileyerek arzedelimki: Resûlüflah (S.A,V.)'in az yukarıda zikrettiğimiz hadîste : «Ona İtaat etme! Onunla çarpış! Ölürsen şehîd olursun» gibi sözleri, bu bâbta asla tereddüde mahal bırakmıyacak kadar açık bir şekilde: mal, için düşmanla ölünceye veya öldürünceyc kadar boğuşmanın lüzumunu bildirirler. Bu sarahatten sonra acaba düşmanla hiç çarpışmadan ona tevSİim oluversek caiz olmazmı? diye sormak bile safdillik olur. Hele buna bir hadîs yakıştırarak caiz diye istidlale kalkışmak büsbütün yersizdir. Çünkü hadis-i şerifteki: «Allah'ın maktul kulu ol» cümlesi hâşâ: düşn>,.nih karşısında hiç bir hareket gösterme, ona hemen (eslini ol da seni kuzu keser gibi kessin; demek değildir. Elbette erkek gibi düşmanla boğuşurken bazen Ölmek de olacaktır. 0 hadîsteki maklul olmayı bu mânâda anlamak îcabeder. Ancak zâlimle çarpışmaya imkân ve kudreti bulunmaz da teslim olursa ona kimsenin bir diyeceği yoktur. [1020]

1225/1025- «İmran b. Husayn radıyallahü anhümâ'öan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Ya'lâ b. Ümeyye bir adamla kavga etti; ve birisi diğerini ısırdı. O da ağızdan elini çekİverînce ön dişin!

çıkardı. Müteakiben her ikisi Peygamber sallaUahü aleyhi ve sclîcm'İn huzuruna dâvaya çıktılar. Resûlülah (S.A.V.) :
— Biriniz arkadaşını aygır devenin ısırdığı gibi ısırdı mı? Ona diye yoktur; buyurdular.»[1021]

Hadîs müitefekun aleyh olup lâfız Müslim'indir. NIsıranla ışınlan zâtın kimle." olduğu ihtilaflıdır. Bazıları : «Işınlan Ya'lâ'nır çırağı idi.» diyor. Bu taktirde ısıranın Ya'lâ olduğu teayyün rder diyorlar,
Jladîs-i şerif, zararı defi' için işlenen bu cinayetin heder olduğuna; ''anîye diyet verdİrilmiycccğine delildir. Cumhur-u ulemâ'nın mezhebi de budur. Cumhur ayrıca sununla da istidlal ederler: Bir kimse birine silâh çekse de mazlum olan taraf kendini müdâfaa ederken silâh çekeni öldürse biütüfak hiç bir şey lâzım gelmez. Burada da öyledir. Yani ışınlan kimse can acısı ile ısıranın bedeninden bir yeri ısırsa bir şey lazım gelmez. Yalnız heder olmanın şarlı : Işınlanın elem duyması ve bundan kurtulmak için onu da ısırmaktan çâre bulmamasKİır.
Isırmaktan daha ehven bir şeyle kurtulma imkânı varsa ısırığı olmaz. Şâfîiler'e göre mutlak Sıirotlc heder olur. Bu heder olma keyfiyetinin delili şerîatin umumî kaidelerinden alınmıştır.[1022]

1226/1026- «Ebu Hüreyre radıyaUahil «n/f.'den rîvâyet edilmiştir.Demiştir ki: Ebu'l-Kaasım ResütüHah sallalîahil aleyhi ve sellejn :
— Eğer bir kimse izinsiz senin gizli bir mahalline bakar da ona bir taş atarak gözünü çıkarırsan sana bir günah olmaz; buyurdular.»[1023]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Ahmed ile Nesaî'nin tahrîc ettikleri bir rivayette -ki onu ibni Hibban sahîhlemişür- «ona diyette yoktur kısas da.» buyurmuştur.
Hadîs-i şerif, izni olmadan başkasının gizli bir mahallini görmeğe çalışmanın haram olduğuna ve görmeğe çalışanın taşla göç çıkarılabileceğine delildir. Fakat izni olursa bakabilir. Meselâ bir kimse komşusuna kendi avlusunun içine bakmak için izin verse,,

1u taktirde onun gözünü çıkarmak bir cinayet olur. Kczâ bakılan kimse ova gibi kendi mifki olmayan ve binâenaleyh izne ihtiyaç messetmeyen bir yerde olursa baKilması helâl olmayan bir yerine bile bakmış olsa yine gözünü çıkarması cinayet olur. Zîrâ taksir bakılandan gelmiştir. Ekser-i mezheb imamları ile diğer ulemâ'nın re'yİ budur. Burada yalnız Mâlîkîler muhalefet etmişlerdir Mâlikîler'den Yahya b. Ya'mür : «Galiba bu haber Mâlik'e ulaşmamıştır» diyor.
fbni DakiM'l - İd fukâhâmn bu hükmü üzerinde bir çok tasarru-fatta bulunduklarını söyledikten sonra bu tasarrufları şöyle sıralar:

1— Başkasının gizli mahalline bakmanın sokakta durması ile ba-kılmamn, milkinde yâhud çıkmaz sokakta durması arasında fark vardır. Bu hususta ihtilâf edilmişse de meşhur kavle göre hüküm birdir; ve başkasının haremine göz atmaya kimsenin hakkı yoktur. Şâfiî-ler'in bir kavline göre göz çıkarma ancak bakılan kimsenin milkinde durarak baktığı zaman caiz olur. Hadîs mutlaktır.

2— Bakan şahsa evvelâ bakmamasını ihtar ve tenbih lâzım olup olmadığı hususunda iki vecih vardır. Birinci veçhe göre ihtarda bulunmadan taş atamaz. İkinciye göre atabilir.
Hadîs-i şerif, bakan şahsın gözüne atılan şeyin ufak taş ve çakıl gibi şeyler olmasına delâlet ediyor. Ok veyı büyük taş atarak öldürse fukâhâya göre kısas veya diyet vermek îcâbeder.

3— Başkasının haremine bakan şahsın o evde mahremi veya karısı veyâhud eşyası varsa güzünü çıkarmak caiz değildir. Çünkü bakmasında şüphe vardır. Bazılarına göre o evde yalnız kendisinin mahrem akrabası kadınlar varsa ancak o zaman gözü çıkarılmaz.

4— Bakılan evde yalnız sahibi varsa avret mahalli açık olduğu taktirde bakan şahsın gözünü çıkarabilir. Aksi taktirde iki vecih vardır. Bunların makbul olanına göre taş atması caiz değildir.

5— Evde kadınlar tesettürlü iseler bir veçhe göre bakan şahsın gözüne taş atmak caiz değildir. Çünkü bir şey görmez. Bazı fukâhâya göre caizdir; zîrâ bu husustaki haberler mutlaktır.

Örtünme açılma vakitleri belli değildir.

6— Göz çıkarma işi hâne sahibinin hiç bir ihtiyat kusuru bulunmadığı zaman caizdir. Fakat kapıyı açık bırakmak, duvara delik açmak gibi kendisinin de kusuru olursa teemmül edilir; içeriye bakan kimse oradan geçiyorsa ona taş atılmaz. Durmuş kasten bakıyorsa bazılarına göre yine atılmaz; çünkü hâne sahibinin kusuru vardır. Bir takımlarına göre ise taş atarak gözü çıkarılabilir; zîrâ bakan şahıs mütecavizdir, aynı hilaf evinin üzerinden veya minareden bakıldığı zaman da vardır. Fakat bunlarda taş atması daha ma'kul görünüyor. Çünkü burada hâne sahibinin bir taksiri yoktur.
Bundan sonra İbni Dakiki'l-ld şunları kaydediyor : «Mâ'lûmun olsun ki, fıkhî tasarruftan hadîsin ihtilâtına dâhil olanlar ondan alınmıştır. Olmayanların ise bazısı hadîsten maksut olan mânâyı anlamaktan, bazısı da kıyastan alınmıştır. Fakat böylesi azdır.
Hâsılı başkasının avlusu veya evinin içi gibi gizli yerlerine bakmak haramdır. Fukâhâ böyle mahrem yerlere bakan ibadethanelerle evlerin yıktırılmasına kail olmuşlardır. Hz. Ömer (R. A.yin re'yi de budur. Hattâ Mısır fethedildiği zaman orada yüksek bir ev yapan Hârice b. Hüzâfe'nin bu işini haber alınca derhal Mısır valisi Amr b. As'a bir mektup yazarak o binayı yıktırdığı meşhurdur.[1024]

1227/1027- «Beraİ'bni Azib radıyattahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah saHalîahü aleyhi ve sellem, gündüzün bahçeleri korumak, sahihlerine geceleyin hayvanları korumak sahiplerine ve hayvanlarının geceleyin yaptığı zararın sahiplerine âit olduğuna hükmetti.[1025]

Bu hadîsi Tirmîzî müstesna Dört'ler'Ie Ahmed rivayet etmişlerdir. İbni Hibban onu sahîhlemiştir. isnadında ihtilâf vardır.
Bu hadis hep Zührî'den rivayet olunmuştur. Zührî onu Hizam'-dan, o da Bera'dan rivayet etmiştir. Halbuki Hizam Bera'dan işit-memiştir. İbni Hazm'e tebean Abdiilhak söylemiştir. Hadîsi bir çok tarîklerden Bcyhakî de tahrîc etmiştir. Fakat bunlarda da

ihtilâf vardır. Şu kadar var ki, İmam Şafiî : «Bu hadîs sabit olduğu muttasıl bulunduğu ve râvîleri bilindiği için biz bununla amel ettik.» diyor. Bcyhakî dahî : «Biz bu hadîsi Şa'bVâen o da Şüreyh'den işitmiş olmak üzere : Koyunların geceleyin yaptığı zararı sahibine Ödetir; fakat gündüzün yaptıklarını Ödetmez; idiğini rivayet ettik; o şu âyeti de te'vil ederdi :

«[1026] Dâvud ile Süleyman kıssasını da hatırla; hant ekine kavmin koyunları girdiği vakit onun hakkında hüküm veriyorlardı.» ve: (nercs) geceleyin otlamaktır; derdi» diyor.

Mcsrıık't&n rivayet olunduğuna göre : Bu koyunlar geceleyin bir bağa girerek ne varsa otlamiş: yeşil bir şey bırakmamışlar.

Şu halde hadîs-i şerif hayvanın gündüzün yaptığı zararı sahibinin ödemiyeceğine; geceleyin ödeyeceğine delâlet eder. Zîrâ gündüzleri hayvanları başı boş salmak; geceleyin ise başlarında bekçi bulundurmak âdettir. İmam Mâlik ile Şâ/ü'nin ve diğer bazı ulemâ'-nın mezhebi budur.. Onlar buradaki hadîs ve âyetle istidlal ederler. İmam A*zam Ebu Hanîfe'ye göre ise hayvan gece otlasın, gündüz otlasın sahibine onun kendiliğinden yaptığı zararı ödemek îcâbetmez. Delili :

«Hayvanın yaptığı zarar hederdir.» hadîsidir. Bu hadîsi İmam Alımca, ile Şcyhcyn, Hz. Ebu Hüreyre'den; ve yine İmam Ahmal M- Nrsal ve İbni Mâcc, Hz. Amir b. Avf'dnn tahrîc etmişlerdir. Yalnız Tahavi (238—321) : «Ebu Hanîfe'nin mezhebine göre hayvanı çobanı ile mer'aya gönderdiği zaman ödetme yoktur. Çobansız gönderirse ödetme vardır.» diyor.

MâÜkîler dahi meseleyi mu'tâd mer'ada otlamakla takyîd ederler. Ekinlik içerisinde otlatılır da zarar yaparlarsa gece olsun gündüz olsun zararın ödeneceğine kaildirler. Bu mesefede başka kaviller de vardır.[1027]

1228/1028- Muâz b. Csbel radıyallahü anh'den müslüman olup da sonra yahûdîliğe dönen bir adam hakkında :

— Öldürülmedikçe oturmam. Bu Allah ve Resûlü'nün hükmüdür; dediği rivayet edilmiştir.

Bunun üzerine Öldürülmesini emretmiş ve adam öldürülmüştür.»[1028]

Hadîs müftefekun aleyh'tİr. Ebu Davud'un bir rivayetinde : «Bundan önce adamın tevbekâr olması kendisinden istenmişti.» denilmektedir.[1029]
Bu hadîs, mürteddin yani müslümanhktan başka bir dîne dönenin öldürülmesi îcâbettiğinc delildir.
Hüküm bilicmâ1 sabittir. Hilaf yalnız Öldürmeden tevbeye da'vct «ılilip tdilmiyeccğindedir. Cumhur'a göre tevbeye da'vet etmek vâcibür. Çünkü gerek buradaki rivayette, gerekse Ebu Davud'un başka ' ivâyrtindo tevbeye da'vet vardır. Hattâ diğer rivayette o adamı Ebu Musa'nın 20 gece yâhud da 20 geceye yakın bir müddet da'vet ettiği zikİiyor. Hanefîlör'îe, Hasan-ı Basrı, Tavus ve diğer bazı ulemâ'ya ttüro tevbeye da'vet müslehâbtır. Çünkü Bir kâfire îsîâma da'vet geldi mi artık da'vctin kendisine tekrarı vâcib değildir.O halde mürtedde ırklar, evleviyetle vâcib olamaz. Ancak: belki kendisine bir şüphe ânz olmuştur; mülahazasıyla îslAmiyetin kendisine bir daha arzolunması müstohâb görülmüştür. Hanefîler bundan sonra gelen hadîsle de istidlal ederler.
İbni Abbas ile Atâ'dan gelen bir rivayete göre mürtedin aslı müş-lümansa tevbeye da'vet edilmez; değilse edilir. Bu rivayeti onlardan Tahavî nakletmiştir.
Mürueddi tevbeye da'vcti lüzumlu görenler arasında bir hilaf daha vardır. O da bir defa dîne da'vetin kâfi gelip gelmiycceğidir. Bazıları: «Bir mecliste mutlaka üç defa da'vet lâzımdır» demiş, bir takımları bir günde üç defa daha başkalar üç günde üç defa dîne da'vet edilmesi Iüzumrina kail olmuşlardır. Hz. Ali (R. A.)'den, bir ay da'vet edileceğine dâir bir rivâyei. vardır.[1030]

1229/1029- «İbni Abbas radtyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah snUallahü aleyhi ve scllcm:
«Her kim dînini değiştirirse hemen boynunu vurun; buyurdular.»[1031]

Bu hadîsi Buhari rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif dînini değiştirenin katli îcâbettiğine delildir. Hanefiler mürteddi dîne da'vet etmenin vâcib olmadığına bu

hadîsteki harfiyle istidlal ederler.Çünkü mânâ harflerinden olup tertip ve ta'-kibe delâlet eder. Biâncnnleyh hadîsin mânâsı : Bir kimse -el-îyazu bil-lâh- dîninden dönerse hiç bir muameleye ta'bi tutmadan hemen başını vurun; demek olur.
Hadîs erkekle kadınlara âmm ve şâmildir. Erkek hakkında mesele itüfakî ise de kadın hakkında ihtilaflıdır. Cumhur'a göre irtidat eden kadın da öldürülür. Z5râ (her kim) sözü erkek ve kadın bütün insanlara şâmildir, tbni'l- Münzir, Hz. İbbni Abbas (R.A.)'m :
— «Mürteci kadın Öldürülür; dediğini rivayet etmiştir. Yine îbni'l-Münzir'\c Dâre Kutnî : Hz. Ebu Bekir (R.A.)'m hilâfeti zamanında mürteri bir kadını uldürtclüğünü ve hadîse hir çok sahabenin huzurunda cerayan ettiği halde hiç birinin i'tirâz etmediklerini rivayet etmişlerdir; mezkur hadîs (hasen) dir. Mürted kadın meselesini Peygamber (S.A.V.) Hz. Muaz'ı Yemen'c gönderirken de mevzuu bahis etmiş ve :
«Her hangi bir erkek İslâmdan dönerse onu İslâm'a da'vet et. Eğer dönerse ne âlâ. Dönmediği taktirde hemen boynunu vur. Hangi kadın İslâmdan dönerse onu da da'-vet et. Dönerse mesele yok. Dönmezse hemen boynunu Vur.» buyurmuştur.
Bu hadîsin dahî isnadı hasendir. Bunlar hep Cumhur'un delilleridir. Cumhur zaîf bir hadîsle de istidlal ederler.
Hanefîler'c göre mürtcd kadın öldürülmez. Fakat hapsedilerek dînine dönünceye kadar dövülür. Bu arada onu biri Öldürürse bir şey lâzım gelmez; yalnız[1032] ta'zîr olunur. Hanefîler'in delili Peygamber (S.A.V.)'in kadınları öldürmeyi yasak etmesi ve Öldürülmüş bir kadım gördüğü zaman :
«Bu Öldürülmemeli idi.» buyurmasıdır.
Bu hadîsi imam Ahmed rivayet etmiştir.
Hadîsimizin zahirine bakılırsa, mutlak suretle dînini değiştiren hattâ yahûdî iken Hristiyan olan öldürülecektir. Nitekim İmam Şafiî'nin mezhebi budur. Fakat Hanefîler buna muhalefet etmiş ve : «irtidad etmekten murâd : Müslüman iken küfre dönmektir.» demişlerdir. Gayr-ı müslimlerin din. değiştirmesine irtidad hükmü verilemez; çünkü bütün erbabı küfüV bir millettir. Yani bütün kâfirlerin hükmü birdir. Sonra bu hadîsi mutlak mânâya almamıza imkân yoktur. Çünkü o mutlak mânâda dînini

değiştirerek müslüman olan bir kâfire de şâmildir. Halbuki böyle bir kimseye bilicmâ' mürted denilmez. Şu halde hadîs bilicmâ' tahsis edilmiş demektir. Varsın kendi aralarında dînlerini değiştiren kâfirler de tahsis edilmiş oluver-sin. Bu taktirde «Her kim dinini değiştirirse» cümlesi bir âmm-ı mahsustur. Kaldı ki bu hadîsten bu mânânın murâd olduğu Tabefânı (260—360)nin İbirı Âbbas (R.A.)'dan morfu' olarak tahrîc ettiği şu ha dîsten de sarahat-ı anlaşılmaktadır:
«Her kimin dîni, İslâm dinine muhalefet ederse hemen boynunu vurun.»[1033]

1230/1030- «(Yine) Ibni Abbas radtydlîahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre : Bir a'mâmn Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'e sö-cjüp sayan bir ümmü Veled câri/asi varmış. A'mâ kendisini (bundan) nehî etliği halde yine vazgeçmezmîş. Nihayet bir gece a'mâ sivri kılıcı alarak onu cariyenin karnına batırmış; üzerine de yüklenerek cariyeyi tepelemiş. Sonra hadiseyi Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem duymuş ve :
— Dikkat edin! Şâhid olun ki, bu cariyenin kanı hederdir.» buyurmuşlardır.»[1034]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Râvîleri sikadırlar.
Hadîs-i şerif, Peygamber (S.A.V.)'e söğen kimsenin öldürüleceğine delildir. BÖylesinin kanı heaer olur. Söğen müslüman ise Fahr-î Kâinat (S.A.V.) Efendimize söğmekle mürted[1035] olur: ve Öldürülür. Hattâ îbni Battal (—444)in kavline göre tevbeye bile da'vet olunmaz. İbni'l-Münzir' in Evzaî ile Leys'den rivayetine göre tevbe etmeye da'vet olunur. Yine tbni'l-Münzir' in, Leys, Evzaî, İmam Şafiî, İmam Ahmed 6. Hanbel ve diğer bazı ulemâ'dan rivayetine göre böylesi tevbeye da'vet edilmeden de öldürülebilîr. Zımmî dahî aynı hükümdedir. Ancak müslüman olursa kurtulur.
Hanefîler'den bir rivayete göre zimmî Öldürülmez, ta'zîr olunur. De-lîlleri : Yahudiler Peygamber (S.A.V.)'e «es-Samu Aleyk» dedikleri ve İni onlarca söğmck olduğu halde ResûİüHalı

(S.A.V.)'in onları Öldürmo-iTirsidiı*. Halbuki bu sözü bir müslüman .söylese mürted olur. Bir do kâfirlerin ichde bulundukları küfür hali ona söğmekten daha (.-irkindir. O fı;ıl(iu yaşamalarına müsaade edilince şetim halinde de müsaade etmek gerekir. «cs-Samu aleyk» sözünün mânâsı şetim olur mu?r Böyle iken yine oldürülmemeleri Hanefiler'in kavlini te'yîd eder.[1036]

---

[1] Sûre : 2, Âyet : 275.

[2] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/5-7.

[3] Rifâa b. Râfi' (R.A.) Hazrecî olup Ensar-ı Kirâm'ın büyüklerin-dentîir. Bcdir'de bulunmuştur. Babası Râfi' (R. A.) on İki nakîb'in biridir. Hz. Rifâa bütün gazalara iştirak etmiştir, ilk Emevî hükümdarı Eamanında vefat etmiştir.

[4] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/7.

[5] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/7-8.

[6] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/8-9.

[7] Mâide Sûresi, âyet : 90.

[8] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/9-11.

[9] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/11.

[10] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/11.

[11] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/12.

[12] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/12.

[13] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/12-13

[14] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/13.

[15] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/14.

[16] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/14.

[17] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/14-15.

[18] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/15.

[19] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez

Yayınları: 3/15.
[20] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/16.
[21] Ebu Zıibeyr Muhammet! b. Müslim Me"(ki'dir. Tâbiin'den olup C&bir b. AbdiHah'tan çok hadîs rivayet etmiştir.
[22] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/16.
[23] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/16-17.
[24] Mükateüe : «Şu kadar para verirsen azad olacaksın» diye sahibi İ köle arasında yapılan akid'dir.
[25] Veîa : Köleyi azâd etmekten doğan hükmî akrabalıktır. Artık bö; \e köle ile sahibi birbirlerinin mevlâsı olurlar.
[26] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/18-19.
[27] Sûre-I Nûr, Ayet: 33.
[28] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/19-20.
[29] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/21.
[30] Hz. Ömer'in mevlâsı.
[31] Sûre-i Muhammed (S.A.V.) Âyet : 22»
[32] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/21-22.
[33] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/22.
[34] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/23.
[35] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/23.
[36] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/23-25.
[37] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/25.
[38] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/25.
[39] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/26.

[40] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/26-27.
[41] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/27.
[42] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/27.
[43] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/28.
[44] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/28-29.
[45] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/29.
[46] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/29-31.
[47] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/31.
[48] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/31.
[49] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/32.
[50] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/32-33.
[51] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/33.
[52] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/33-34.
[53] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/34.
[54] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/34-35.
[55] Medine'nin kabristanı.
[56] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/35.
[57] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/35-36.
[58] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/36.
[59] Sûre-i Nur Âyet: 33.
[60] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez

Yayınları: 3/36-37.

[61] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/37-38.

[62] Ebu Ubeyd Kasım îbni Selâm: Ebu ITbeyd Ilerafda doğmuştur. Babası Rumi idi. Sonra Irak'a gelmiş ve Ebıı Zoyd, Ebu TTbayde Ömer İbni Mü-Bonn, Asmaî, Kisai, Ferrâ gibi eimme-i lügat'ten ulum-ı ebediyye tahsil etmişti. Bağdat'ta yetiştiğinden Bagdaâdî diye anılır.
İsmail îbni Ca'fer'tfen, Kadı Şüreyk'ten, Hüşeym'den ve daha bu tabakadaki eimme-i muhaddisîn'oen de Vıadîs ahz etmiştir. Kendisinden rio Dârimî, Ebu Bekir tbni Ebiddüıiya, AH tbni Abdülaziz, Haris îbni Üsâm«% Muhammed İbni Yahyattirmii.î gibi zevât'ın rivayetleri vardır, Ishak İbni Rahuye : «Allah, hak sözü sever, Ebu TJbpsyd benden çok yüksek bir âlimdir, fakıh'tır. Biz Ehu Tihoyil'in ilmine muhtacız. Fakat o bizim değil.» der imiş. İmam ATımed İbni HantM'I'de Ebu TJboyd't «Ustaz» diye anarmiş. Zehebî «Tezkiretii'l huffaz» da bize bu malumatı verdikten sonra diyor ki: «Ebu ÎJboyd'in hadîs hıfzında, Îlel-İ châdis-İ ma'rifot'tr fıkıh'a vukufta, lûffat'tp, kıraefte nasıl bir İnişim olduğunu anlnnınk letn onun tr'Ilfatma nıiinıca;ıt rttuclhtlr. Tc'Iifatından «Ki-tabü'.' emval» ile «Kitabünııâsih velmensuh» unu mütalâa ettim. Tarsus'da hayli zaman kadılıkta bulunmuştur. «224» tarihinde Mekke-i mlikerreme'de vefat etmiştir. (Tocrid-İ Sarih. C. v. S. 48).

[63] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/38-39.

[64] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/39.

[65] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/39-41.

[66] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/41.

[67] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/41-44.

[68] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/45.

[69] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/45.

[70] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/45.

[71] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/45-47.

[72] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/48.

[73] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/48.

[74] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez

Yayınları: 3/49.
[75] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/49-50.
[76] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/50.
[77] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/50.
[78] Ma'mer b. Abdillah (R. A.) : Eskiden müslüman olmuş ve Habeş'e hicret etmiştir. Medine'ye geç hicret etmiş ve orada kalmıştır.
[79] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/51.
[80] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/51.
[81] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/51-52.
[82] Bunun ma'nâsı: Hiç fıkıh bilmiyor demek değildir. O da fetva' veren fukâhft'y-ı sahâbe'den idi yalnız meşhur olan fakîh'ler derecesinde değildi.
[83] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/52-54.
[84] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/54.
[85] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/55.
[86] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/55.
[87] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/55.
[88] Abdullah b. nüryde : Ebtı S.-hl Abdullah b. lîiireyde b. «-1-IIiLsjı.yb ılını'tlir. Tâhiinin n olup halıu.sı ik- dlgt*r bazı iı-shâb'tan hmiis rivfıyct rtnıifjtir. Mcrv kadısı idi.
[89] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/55-56.
[90] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/56.
[91] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/56-57.
[92] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/57-58.
[93] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez

Yayınları: 3/58-59.

[94] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/59-60.

[95] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/60.

[96] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/60-61.

[97] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/61.

[98] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/61-62.

[99] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/62.

[100] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/62-63.

[101] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/63.

[102] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/63.

[103] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/63-64.

[104] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/64.

[105] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/65.

[106] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/65.

[107] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/65-67.

[108] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/67.

[109] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/67-68.

[110] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/68.

[111] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/68-70.

[112] Bak: El-Fıkh ttlcl'nıfsuıhib-ir Erbaa: Abdurrahman Ozlrî. 5. ci baskı .C. II. Slıf. 245 ve devamı.

[113] Sûre-i Hacc: 5 ve Sûre-İ Fussilet : 39.

[114] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/70-71.

[115] Sûre-i Bakara : 279.

[116] Sûre-i ÂI-i İmrân Ayet : 129.

[117] Maalesef bu müflis nazariyeyi tervice kalkışan bazı moda meraklıları yurdumuzda dahî mevcuttur.

[118] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/71-73.

[119] Bak: Hak Dini Kur'ân Dili Cild: 1 Sahife: £52-974.

[120] Bak; Ahk&mÜ'l - Kur'ân Cild 1. Sahife: 464 İstanbul tab'ı 1335.

[121] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/73-75.

[122] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/75.

[123] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/75-76.

[124] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/76.

[125] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/76-77.

[126] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/77.

[127] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/77-78.

[128] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/78.

[129] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/78-79.

[130] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/79.

[131] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/79.

[132] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/79-80.

[133] Birbirinin misli olması.

[134] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/80-81.

[135] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 3/81.
[136] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/81.
[137] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/81-82.
[138] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/82-83.
[139] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/83.
[140] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/83-84.
[141] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/84.
[142] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/84-85.
[143] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/85.
[144] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/85-87.
[145] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/87.
[146] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/88.
[147] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/88.
[148] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/88-89.
[149] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/89.
[150] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/89-90.
[151] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/91.
[152] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/91.
[153] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/91-92.
[154] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/92.
[155] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 3/92.

[156] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/92-93.

[157] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/93.

[158] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/93-94.

[159] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/94.

[160] Bazıları bu hadise müttefekun aleyh demişse de bu bir vehimdir; çünkü o, Sahiheyn'de bulunmadığı gibi Küttibtt's-Sitte'de ve diğer muteber hadîs kitaplarında da yoktur. Onu yalnız Şafii tahrîc etmiştir.

[161] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/94-95.

[162] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/95.

[163] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/95-97.

[164] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/97.

[165] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/97.

[166] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/97.

[167] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/97-98.

[168] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/98.

[169] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/98-99.

[170] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/99.

[171] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/99.

[172] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/100.

[173] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/100-101.

[174] Abdıırrahman b. Ebzâ (R. A.) : Nâfi' b. s bdilhars'm azâdlı kölesi olup, Kûfe'de

yerleşmiştir. Hz. Ali b. Ebi Tâlib (.i. A.) kendisini Horasan'a V.ıli göndermiştir. Rivayetleri ekseriyetle Hz. Ömer ile Iîhey b. Kâ'b (R. A.)'-diindır. Kur'ân-ı Kerîm ilfî Fıkıh ilmine vâkıf idi; hattâ I iz. Ömer (R. A.) onun hakkında : «Abriiirruhıiıan 1». Kbzâ Allah'ın kendilerini Kıır'an sayesinde yükselttiği bahtiyarlardandır» demiştir. Peygamber {S.A.V.yden oniki hadîs rivayet etmiştir. Kendisinden oğulları Saîd ile Abdullah va başkaları rivayet etmiştir.

[175] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/101.

[176] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/101-102.

[177] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/102.

[178] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/102-103.

[179] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/103-104.

[180] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/104.

[181] Süıv-i Bakara, âyet: 283.

[182] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/104-105.

[183] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/105.

[184] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/105-106.

[185] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/106.

[186] Saîd h. Milseyyeb : Ebu Muhammet El-Kureçî (El-Medenî), Tabiin'in tı'iyükliTİnctendir. Modîne-i Münevvere'de zuhur eden, fukâhâ-i Sebâ'dan (Bk. IMiiü £*ii!-M<ırâin. C. I. Chf. 329) olup, fıkıh ve hadîsteki geniş bilgisi, dindarlığı Ve haramdan kaçınmalıyla meşhurdur. Kendisine «-Fakİhur fukâhâ» denilirdi.
Emeviyyı* Sulhmhm'na biat etmemiş, bunların ihsanlarını dahî reddetmiş: benim İşim yok. Onlarla aramdaki dâvâ'yı Allah halletsin» cevabını vermişti. AtHİlUm^lik b. Morvan, Saîd'in kızının oğlu, velîhad'ı, Velîd'e aimak istediği halde, vı-rireyin Ebu Veriââ ismindeki bir fakirle evlendirmişti. Abdiilmelîk b. M«rvan o^Kı V<*1h1 için hiat istedikte, Saîd b. Miiseyy biat etmediğinden, Mttdtno. valisi bulunan Hi^fim b. İsmail, Ahdiümelİk'ten aldığı emir üzerine Saîfl'a «-50» kırba; vurup, Medi ı^ çarcısında temhir etmiş ve bunu evvelden haber alan bazı dostları, iki ma'nâlı bir cevap vermesini yâhud saklanmasını teklif ve rica etmişlerse de, hattâ camideki yerr." değiştirmeğe bile razı olmayıp, merdâne ve nıiit^vekkilâne davranmıştı.
Hz. Ömer'in Hilâfetinin 2. ci .senesi diinya'ya gelip, Sahabeden bir çok ze-vat'la görüşmiiş ve Hz. Peygamber (S.A.V.)'in mübarek zevcelerinden, hadisi gerîf işitip, en ziyâde Ebıı Hüreyre (R. A.)'den rivayet etmiştir. 40» defa hacc'a giden Saîd b.

Müseyyeb, Hicret-i Nebevîyye'nin «91» yılında Medine'de İrtihal eylemiştir. (KamOs-u a"âm. C. IV. Shf. 25 9).

[187] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/106-107.

[188] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/108.

[189] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/108.

[190] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/108-109.

[191] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/109.

[192] Abdullah İlmü Şelftin (B. A.): Medîne-i Münevvere ahâlisinden, Benî İsrail'den âlim, fakih, güzel itikada mâlik bir zattı. Resfıl-f Ekrpnı Efendimi'-In Medîne-i tâhire/yi ilk teşrifleri esnasında şeref-i islâm'a nail olmuş, IIz. Osman'ın şehâdeti hâdisesinde nâ.s'a bir çok öğütler vermişse de hâdisenin önüne geçememiştir. Besııl-i Zişân Efendimiz, bu zât'ın ehl-i cennet'ten olduğunu haber vermiştir. Hz. Ömer ile beraber Beyt-i Makdis'in ve Cabiye'nin fethinde hazır buiunmuş ve Nebîyyi Zişân hazretlerinden (25) hadîs rivayet etmiştir.
Vefatı, Medıne-i Münevvere'de «43» târihine müsadiftir.
(Ömer Nu.stıhi Bilmen «Hıkuk-u Jslâmİyye ve Istılah a t-i Fıkhiyy Kamfts-u C. I. SM. 842).

[193] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/109-110.

[194] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/110.

[195] Ebu lîekr b. Abdİrrahman (R. A.) : Tabiîn'dendir, Medine'de kadı idi. IIz. Ai^b ve :i",bıtfHüreyre'den hadîs rivayet etmiştir. Kendisinden Şa'bi İle Zilhrî rivayet ederler.

[196] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/110-111.

[197] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/111-113.

[198] Amr b. Şerhi : Tâbiîn'denclir. İlmi Abbas (K. A.) ve bakalanmhuı hadis.

[199] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/113-116.

[200] İmâın-Ul Vâkıdl : Ebu Abdullah Mrhmed bin ömer-til Vâkıdî, İslâm'ın, doğusundaki parlaklık vo. güzelliğini, şimşek gibi üç kıt'aya yayılışını, karşısındaki bâtıl yollara girmişlerin dağılışını, tslânı müc&h idlerinin bir benzeri daim dünya'ya pelmemiş ve gelmeyecek oliin kahramanlıklarını coşkun bir dilin anlatan Gazalar kitftbı»'nı yazan İnıiim-ı Vftkıcli (İSO/ 748)'de Mediıif-İ miıııevvere'dc doğmuştur.
Asrının büyük Alimlerinden ve Imftnı-ı Huvri Ht Im&ın-ı MAlİk (K. 11.)'dun İlim

öğrenmiştir, lîir müddet tlcA-retle uğraşmış, .sonla ticâreti bırakarak. Atılmsi devleti hizmetinde vazife almıştır, önce Bağdat'ın batı semtinin kadılığını,sonra da «Rasafe» kısmının kadılığını ya^an vmftm VAkıdî 28 Nisan 833'tie hakkın rahmetine göçmüştür.

[201] Sûre Nisa' Ayet : 29.

[202] Abdullah b. Cafer (R. A.): Ebû Tâlib'in torunu ve Hz. Ali'nin birS-der-zâdesidir.

Bahası Cafer ile anası Esnıâ, Habeş diyarına hicret ettiklerinde nr:ıcla dünyâya gelmiştir. CÖmerdüği ve keremi ile meşhurdur. Hakkında şâirlerin meılh-ü senâ'ları vardır. Stffiir muharebesinde Hz. Ali'nin kumandanlarından biri idi.
Rt-sni-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz'den ve Hz. Ali'den hadîs rivayet etmiştir. İniîim Buhâri, Müslim, Tirmizî, Ebû Oâvud, Nesâî ve thn-i M&ce kendisinden hadi-s nakletmişîerdir.
Hicrî *-80.> tarihinde «80» yaşında olduğu halde vefat etmiştir. (Hasan Hüsnü Erdem «Riyüzü's - Sâlihîn hadîslerinin râvileri olan Ashâb-ı Kirftm'ın ve hadîs înıamlarınuı hal tercümeleri» Shf. 7).

[203] Abdullah b. ZtVbpyr (it. A.) : Kureyjj kabilesinden ve Zübcyr'in oğludur. Anası Hz. Ebü Bekir'in kızı Hz. Esma ve teyzesi Ümmüi-Mü'minin Hz. Aişe'dir.
yn hicret Müslümanlar arasında Hk doğar, bu zftttır. Muhaıidi.sloree meşhur olan Abftriilf-i Erbaa'dan biridir. (Abdullah *bnl Onıcr, Ahdullıih İbni Abbfts, Abılullah Ibni Zübeyr vı< AbduMıth İbnl Anır b. el-As, hii/crâtı). Son derece filmi, nıüttokî ve cesurdu. Zamanında, Kureyş'in tanınmiij süvarilerinden ve kahramanlarındandı. Afrika muharebesinde üstün kahramanlıklar göfstermiktir. «64» senesi Yezîd b. Muâviye'nin vefatını müteakip hilâfete seçilmiş, HÎraz, Yemen, Irak ve Horasan halkı kendisine itaat ve biat etmişlerdi. Mekke-i Mtikerrenıe'yi hükümet merkezi yapmış, Kâbe-i Mıı-azzama'yı tamir ve Mesoid-ı Haramı tevsi' etmiştir.
Harrac, Mekke'yi muhasara edinceye kadar (ft) sene hilâfet makamında kalmış ve muhasara esnâsvnda kahramanca çarpışarak «"73» senesi Cûmade'I-Ulâ'nın «17» nci salı günü Hace&e tarafında şehid edilmiştir.
Rcsül-ıi Ekrem Efendimiz'den «33» hadis rivayet etmiştir. Bunlardan (6) hadîsin rivayetinde Buhâri ve Müslim ittifak etmişler, Müslim İki hadiste mün-ferid kalmıştır, «Sünen» sahipleri de miişâriin-ileyh'den hadis nakletmişlerdir. (Hasan Hüsnü Erdem «Riyâzü's - Salih'in hadîslerinin râvileri olan Ashâb-» KiranVın ve hadîs imamlarının hal tercümeleri» Shf. 14).

[204] AJızâb'dan murâd, Kureyg müşrikleridir.

[205] Sa'd îbni Muaz (R. A.) : Evs kabilesinin ulusudur. Evsî'Ier de Beni Neecar'dandır. Sa'd, Mus'ab İbni Ümeyr Medine'ye geldiği zaman hicretten evvel müslüman olmuş Kuriemâ-i Sahabe'dendir. Bedir ve Uhud gazalarında bulunmuş ebrâr-ı ensârdandır. Hendek gazasında şehîd olmuştur. Resul-ü Ekrem'in pek yüksek sena ve iltifatlarına mazhar olmuştu. Bir hadis-i şerîfte :
— Sa'rt İbni Muaz'ın hâdise-j şeh&detinden dolayı arş-ı âzam sarsılmıştır; buyurdu Resûl-Ü Ekrem'e hediye edilen bir ipekli hülleden ashâb mütehayyir olduğu sırada Besûfiiilah :
— Sa'd İbni Muaz'ın cennetteki mendilleri bu hülleden çok daha hayırlıdır; buyurmuşlardır. (Tecrid Sarih: C: VHI. Shf. : 97).

[206] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 3/116-120.
[207] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/120.
[208] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/121.
[209] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/121.
[210] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/124.
[211] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/124.
[212] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/124-125.
[213] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/128.
[214] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/128-129.
[215] Meyyitin malına rücu' : Evvelce teberru sureti ile verdiğini sonra meyyitin terekesinden almaktır.
[216] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/129-130.
[217] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/130-131.
[218] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/131.
[219] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/131-132.
[220] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/132.
[221] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/132.
[222] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/132.
[223] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/133.
[224] S:ül» b. Ahtlullah Ki - Mah/uıni (R. A.): Bahasının adında ihtilâf nlil-miştir. tniitnı Tahcrâıii, Vahya tarikı.yic Saîb'U'iı .şu h;uiîsi rivâyot otmi.ştir:
«SaîU ıHyorkî : Kt'sfılülhıhı rüknü Vcnıânî ile. Haccr-i csvrd sırasında K''r" <lünı:
— x\llahümııııe fi'd - dünya tıascncten ve fi'I - âhireti haseneten ve kıııa, azâbe'n - nâr; diye dua ı-diyordu».

(Kl-Isûbc, C- T] Shf: 10 Suhâbı- No: 3

[225] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/133.

[226] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/133-134.

[227] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/134.

[228] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/134-135.

[229] Bir vesk : altmış sâ'dır. Bir sâ' : bin kırk dirhem'dir.

[230] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/135.

[231] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/135.

[232] Urvetü'l - ISâriki (B. A.) : Sahâbidir. Kûft-'de sakin olmuştu. Oranın ilk kadısıdır. Hanesinde eihâd için hazırlanmış (70) kadar at bulundururdu. Besûl-ü Ekrem Efendimizden (13) hadîs rivayet etmiştir. Kendisinden de, Buhari, Müslim, Ebu Dâvıid, Tlrmizl Nesâi ve İbni Mâı-e nakletmelerdir.
(Huşun Hüsnü Erdem Riyâzii's - Sâlihîn hadislerinin râvîleri olan Ashâb-ı Kirâm'ın ve hadîs imamlarının hal tercümeleri» Shf. 91).

[233] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/135-136.

[234] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/136.

[235] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/136.

[236] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/136.

[237] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/137.

[238] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/137.

[239] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/137.

[240] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/138.

[241] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/138.

[242] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/138.

[243] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/138.

[244] Havkale ; «La havle ve l&vkuvvete demektir.

[245] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/138-139.

[246] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/140.

[247] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/140.

[248] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/140-141.

[249] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/141.

[250] Sûre-i Nisa. Âyet: 57.

[251] Sûre : 42, Âyet: 40.

[252] Süre-i Nahl. Âyet: 126.

[253] Sûro-i Mâidc.   Ayet: 2.

[254] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/141—143.

[255] Ya'la b. Timyyı (it. A.) : Ya'lâ b. fmpyye-'nin nesebi şöyledir: Ebft Ulıeyıln b. Hcmmânı b. Harise Ti'iiiîmiyyü'I - Hınzeli. Kureys kabilesinin halî fifiir. Adına Yii'lâ b. Miinyc'de denilmiştir ki Miniye; anası veya nineyidir.
Hz. Ya'lfı, H/,. Ebft lîcUir (R. A.) tarafından, irtidât eden Hıılvanlıliir üzerine te.'dib iqin gönderilnıifjtir. Kezâ Hz. Ömer'de Yemen'e zekât toplamak için me'mur etnıi^sede sonra o vazifeden avffetmi.^tir. Kezâ Hz. Osman'da kendisini Yemen'in, S:ın'a bölgesi zekâtını toplamaya me'mur etmiştir.
Hz. Osman Zinnûreyn'nin kati olunduğu sene haccetmiştir. İbni Asâkir'e göre 40 hicret senlisinde, Sıffeyn harbinde şehid olmuştur.

(El- tsâbe C. III Shf: 633 Sahabe No: 9360)

[256] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/143-144.

[257] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/144.

[258] Safyâıı b. Ünıeyyp (R.A.) : Kureysj'İn rfjrafındandır. Feth-i Mekke'de Cidde'ye k:ıçmi!j sonra İtendisinp dört ay miihlpt verilmişti. Bu Kiıretlo Hunryn ve Taif p-azâlarında henüz kâfir iken iştirak etmiş, sonra nnislüman olarak pek sadıkane iler görmügtür.

[259] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/144.

[260] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 3/144-145.

[261] Sûrt-i Bakara, âyet: 188.

[262] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/145.

[263] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/145.

[264] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/145-147.

[265] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/147.

[266] Hz. Zeyneb (R. Anha): Huzeymet-üt Hilâliye'nin kızıdır, tik korası Abdullah bin Cahş, Bedir gazasında şehîd olmuştur. Ondan sonra ResuKiIlah nikâhına almış ve .şehid olan kocasından Medîne-i Miint-vvere'de muhacir olarak tek hiişma kalan o büyük kadını himaye etmiştir. Fakir ve yetimleri; evi ve eli dâim açık olan hu hayırsever validemize hu hasletinden dolayı «ümm-ü! Mds&kin» «Yoksulların aıuısı, koruyucusu» adî verilmiş ve öyle çağırılmıştır.
Peygamber t'fendimiz'in nikâhında iki ay kaldıktan sonra «30» yaşında âhiretı1 göçmüşlerdir.

[267] Hz. Hafsa (R. Anhâ) ; Adalet tarihinin temeli olan İslâm devletinin ikinci halifesi IÎ7,. Önıerii'l-I'arıik'un kızıdırlar. Hz. Osman zamanında Kur'ân-ı Kerîm'in İslâm ülkelerine nüshası gönderileceği zaman onun evindeki ana nüshadan çıkarılmıştır. Bedir gazasından .sonra vefat eden ilk kocasından dul kalmıştır. Her İş'de Allah'ın ve Kesfılülluh'm emirlerine hemen yapışıp yerine getirmeyi kendisi için şifır edinen dahası 11/,. Ömer (R. A.) kızı Hıfssı (R. Anhâ) validemizin ikinci koea'ya gitmeden önce beklemesi Kur'ân-ı Kerîm'le emredilen zaman geçtikten sonra; onu Hz. Osman (R. A.)'a vermek için teklifte hu-hınmuş ve böylelikle İslâm, dininin, nâmıis'un ve i.smet'in korunması için verdimi emri yerine getirmek İstemiştir. Hz. Osın:tn özür bildirince, KesûliİIliih (S.A. V.) efendimize gitmiş ve nıesYleyi anlatmıştır. Resûlülkıh (S.A.V.) efendimiz'de:
— Hıfsa'yi Osman'dan daha hayırlısı; Osman'da Hafsa'dan hayırlısını alacaktır; buyurarak, Kerimeleri ('mm-ii (iiilsum'ü Hz. Osman'a verip, kendileri de Hz. liafsa'yt nikahlamışlar ve her ikisinin gönlünü hoşnûd eylemişlerdir.
Fîir hadîs-i şerifte. Hafsa validemiz hakkında; H/,, ObrNin «O ihadetiı-ri yapmakta devamlı ve gayretli, onıcıı çok tutmakla sa »ırlıdır. (ennet'te *le zev-trendir» buyurduğu haber verilmektedir.
Hicret'in «45» yılında «60» yaşında irtihâl eylemişlerdir. Kendileri Efendimi/. (S.A.V.)\lcn (00) hadis rivayet etmişlerdir.

[268] Hz. Safiye (K. anhâ): Harım (A.S.) neslinden Hayber kalesinin sâ-hibj Htıyey'in kızıdır. Hayher kalesi Hz. Ali Hayderî'nin kılıcıyla fethedilince alınan esirler, arasımla Hz. Safiyye validemiz de bulunuyorlardı, önce Dihyet-ül KHlıî (R. A.) hissesine düşmüşken Peygamberimiz efendimiz btı büyük kadına fidyesini ödeyerek hürriyetini geri vermiş ve nikâhına alarak ailesi olmak şerefini bağışlamıştır. O da ömrünün .sonuna kadar bunu muhafaza etmiştir. Kendileri hakkında :
— (»erçek, sen hır nelıî'nin soyundan gelen kızsın. Amcan da nebî'dir. Vb sen bir Nehî'nİı ılr nikâhı altmdusın; buyurmuşlardır. (Tur: ('. 3 385).
Resulullah'ın âlemi âhiret'e pn^üşünden sonra da dâima afif ve nezih ohuı hayatına devanı etini^ ve İslâm birlisini pan.-alam.ık i.setyeıiîeıv ıı/.ak durmuştur. Uy. Osınan-i '/inmırey'nin .şehâdetinde ona p'ereken yardımı e.sıi^ı'in.'ini-:, H/. I-'atunet-ü-/. Zı-hrâ (H.Anhâ) validemizle dr <;ok saınimâne yafian.-^lır. ^b'l>> Hicret yılında ittılıâi eylemiştir. (K. A.).

[269] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/147-149.

[270] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/150.

[271] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/150.

[272] Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm: Aşcre-l Mü beslere'den ZUbeyr (R. A.)'in oğludur.
Anası Ksmâ. Zfittt'n- N'itnkayıı, Huiiihi H*. Aişe'dir.
Alim, sftllh. kerim ve itinıftda şâyfln bir /.ât idi. Uz.. Ömer'in hilâfeti limanında do £nmq. TiibÎîn devrinde Medine.-! MUıım'vere'dt'kl nıvfjtıır yedi faltih ve miictohİdlerden biridir. Devrinin hilâfet ve saltanat gürültülerinden uzak kalmıştı. Mısır'a gelip evlenmiş ve orada yedi sene kaldıktan sonra Medine'ye avdet etmiş ve Hicret'in «94» târihinde orada vefat etmiştir. Medine'deki (Bi'r-i Urve) bu zât'a mensuptur.
Hz. Ali, Muhammed b. Mesleme: (Medîne'li meşhur bir Sahâbîdir. Kendisinden Kütüb-ü Sitt« sahipleri hadîs nakletmiş!erdir) ve Ebû Hüreyre Hazarâ-tından rivayeti vardır. Kendisinden de Tabiîn ricalinden bir çokları hadis nak-letmişlerdîr. Küiüb-Ü Sitte ashabı da hadîs tahrîc etmişlerdir.
(Ha.%an Hüsnü Eidem «Riyâzü's - Sâlihîn hadislerinin râvileri olan Ashâb-ı Kir&m'ın ve badis imamlan'nuı hâl tercemeleri» Shf. 90).

[273] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/150-151.

[274] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/151-152.

[275] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/152.

[276] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/152.

[277] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/153.

[278] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/153.

[279] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/153-155.

[280] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/155.

[281] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/155.

[282] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/156.

[283] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/156.

[284] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/157.

[285] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/157.

[286] Ikaul : devenin ayığını bağlamak için kullanılan iptir. Başa sarılan ıkaal do

bundan alınmadır.
[287] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/157.
[288] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/157-158.
[289] Sûre-t Müzzemnıil, âyet: 20.
[290] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/158-159.
[291] Suhayb b. Sinan (R. A.): Meghur Sâhabi olup ilk Müslâman olanlardandır. İsmi, Abdü'l-Melîk'dir; Suhayb; lâkabıdır. A»len Musul diyarında evlâd-ı Arap'dan Ncmir b. Kaasıt ailesine mensuptu. Babası Sinan, Kisrâ'mn memur-larındandı. Rumlar ile îrânîler arasında vuku bulan bir. muharebede Suhayb küçük yaşında iken Rumlar tarafından esir edilmiş bilâhare Abdullah b. Ctid'an Her ikisi de Ktıreyş'in zalimane işkencelerine ma'ruz kalanlardandı. îte-tlir'drn i'tihâren bütün savu şiara iştirak etmiştir.
Hadisi Ekrem Efendinıiz'den «30» hadîs rivayet etmiş, kendisinden Abdullah t. Ömer Hazretleri ve Tâbiin'den İbn-i Ebî F<«-yIâ ve Saîd b. Müseyyeb hadis rivayet etmişlerdir. Kiitüb-ü Si«4> -sahipleri müşârün-ileyh'den hadis nakle tmifjterd ir. «38» veya «39» târihinde «73» yaşında Medine'de vefat etmiştir.
(Hasan Hüsnü Erdem «Riyâzii's- Sâlihîn hadislerinin Kavileri olan As-h&b-ı.Kirâm'm ve h;uli tmamları'nın hâl terlemeleri» Shf. 87.)
[292] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/159-160.
[293] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/160.
[294] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/160-161.
[295] Fetvâ'ya göre geçer para ile de olur.
[296] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/161.
[297] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/161-162.
[298] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/162.
[299] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/162-163.
[300] Hanzale b. Kays : Ensâr'dan ve Medineliter'İn mu'temedierindendlir.
[301] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/163.
[302] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/164.

[303] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/164.

[304] Zeyd b. Sabit : Ebü Saîd, Sabit oğlu Zeyd Hazretleri vahiy kâtip-{ lerinden ve Kur'ân-ı Kerim'i baştanbaşa ezberleyip cem1 eden bir Kur'ân âlimi ve birinci tabakada Ashâb-ı Kirâm'ın mümtaz fakîh ve müctehidlerindendir.
Resul-i Ekrem Efendimiz Medine'yi teşriflerinde (11) yaşında idi. Hicretten evvel ezberlediği 16 süreyi Resûl-i Ekrem'e okumuş ve O'nun yüksek tak-dîr ve teveccühlerine mazhar olmuştu. Medine devrinde ilk vahiy kâtipliğini yapan bu zât, Rpsui-i Ekrem'in vefatına kadar vahiy kâtipliğinde kalmıştır.
Yaşı müsait olmadığından, Resûl-i Ekrem Efendimiz Bedir Savaşına katılmasına müsaade buyurmayıp geri çevirmişti. Uhud gazvesinden sonra savaşlara katılmıştır. Hendek gazvesinde toprak taşırken gösterdiği gayretten dolayı Peygamberimiz :
— Bu ne iyi bir gençtir; diyerek onu taltif buyurmuşlardır. Tebük vak'a-sında Benî Neccâr'ın bayrağı Hazm'in oğlu Umâre'nin elinde idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz bayrağı ondan alıp, Zeyd b. Sabît'e vermiş, Umâre sebebini sorunca :
— Kur'ân mukaddemdir. O, Kur'ân'ı senden daha. çok bilir; buyurmuşlardır. Resûl-i Ekrem'in hayâtı müddetince vahiy kâtipliğinden başka mürâselâ-tını da o yazardı.
Hz. Peygamber, bâzı Hükümdarlar tarafından gönderilen mektupların hatasız terceme edilmesi için Zeydç'e Süryânî ve İbranî lisanlarım öğrenmesini emir buyurmuşlardı. Çok zekî olan bu zât, kısa bir zamanda her iki dili de Öğrenmeğe muvaffak olmuştu. Hz. Ömer'in ve Hz. Osman'ın hilâfetleri zamanında da onların yazı işlerini ifâ ediyordu. Hz. Ömer ve Osman hacca gittikleri zaman onu Medine'de vekil bırakırlardı. Halîfe Hz. Çsman O'nu Bey-tülmâl Emini tâyin etmişti. Bir hadîs-I Şerîf'de buyurulduğu gibi Ashâb-ı Kiram arasında ferâiz ilmini en iyi bilen o zât idi. TefMr ve fıkıh ilminde de mütehassıs idi. Hz. Ömer, hemen dâima, Hz. Ali (R. A.) ile beraber Zeyd b. Sâ-bit'i Meclis-i Meşveret'ine da'vet ederdi.
Abdullah b. Abbas Hazretleri geniş bilgisiyle beraber Zeyd b. Sabit Hazretlerinin evine kadar gidip ondan istifâde ederdi. Zeyd b. Sabit Hazretleri Sahabe devrinde bile Medine'nin baş kadısı idi. Ferâiz, kırftet ve tefsîr ilminde de Baş İmam idi. îmanı Şafiî, ferâiz hususunda müşânin-ileyh'in kavlini tercih ederdi. Birinci Halife Hz. Ebû Bekri's - Sıddik'ın emri ile bütün Kur'ân âyetlerini muntazam sahifelerde cem' ve tahrir ettiği gibi üçüncü Halîfe Hz. Osman'ın emri ile de bu gün yed-i ihtiramımızda bulunan Mushaf-ı Şerifi tanzim ve tertîb etmişti. Hicretin «45» inci yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuş, namazını Mervân b. Hakem kıldırmıştır.
tmam Buhâri'nin «Târih» inde naklettiğine göre, Abdullah b. Abbâs hazretleri : «Bu friin ilim hazinesi defnolıındtı» diye teessürlerini ifâde etmiş ve meşhur Şâir Hassan b. Sâhit'de acıklı bir mersiye okumuş, herkes üzüntülerini izhar etmişlerdir. Ebû Hüreyre Hazretleri de: «Bu ümmetin tintti âtimi vefat etti, artık İbni Abb&s'ın onun yerini tutmasını Allâhu TeâlâMan dileriz» demiştir.
Zeyd b. Sabit Hazretleri, Resûl-İ Ekrem Efendimizden (92) hadis rivayet etmiş, kendisinden de Abdullah b. Ömer, İbni Abbâs, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, Sehl b, Ebî Hanine, Abdullah b. Yezîd, Sehl b. Hanif, Ebû Saîd el-HudrS ve Sehl b. Saîd gibi Ashâb-ı Kirâm'dan bir cemâat ve Kİbâr-ı Tâbiin'den Saîd b. MIlspyyob ve Atâ* gihi birçokları da hadîs nakletmişlerdir. Ahâdîs-J şerîfe-nin intişârından evvel vefat ettiğinden, mügârün-İleyh'den az hadîs rivayet olunmuştur. Nur içinde yatsın,
(Hasan Hüsnü Erdem «RİyazÜ's - Salibin hadislerinin Râvüert olan As-hab-i Kirftm'in ve hadîs İmamlart'nın hal tercemeleri» Shf. 100).

[305] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 3/165-167.

[306] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/167.

[307] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/167-168.

[308] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/168.

[309] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/168-169.

[310] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/169.

[311] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/169.

[312] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/169-170.

[313] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/170-171.

[314] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/172.

[315] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/172.

[316] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/172.

[317] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/172-173.

[318] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/173.

[319] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/173.

[320] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/173-174.

[321] Tcrceme-İ hâli «abdest bahsi» inde geçti.

[322] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/174.

[323] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/174-175.

[324] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/175.

[325] Bu kelimeyi Şerif okuyanlar da vardır.

[326] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/175-176.
[327] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/176-177.
[328] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/177.
[329] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/178.
[330] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/178.
[331] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/178.
[332] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/178-179.
[333] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/179.
[334] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/180.
[335] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/180.
[336] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/180-181.
[337] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/181.
[338] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/181-182.
[339] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/182.
[340] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/182.
[341] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/182-184.
[342] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/184.
[343] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/184-185.
[344] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/185.
[345] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/185-186.

[346] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/186.

[347] Nu'mân b. Beşîr (B. A.) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Ensâr-ı Kİ-râm'dan Sahâbi oğlu, Sahâhî'rlir. Babası Boşîr ikinci Akabe ile Bedir, Uhud ve bütün savaklardı Resfıl-i Ekrem'le beraberdi. Hz. Ebfı Bekir'e biat eden ilk Ensâri idi. Nu'mân İse, hicretin dördüncü ayı başlarında doğmuştu; Hicretten sonra Knsitr'dan ilk doğan bu idi.
Resfıl-i Ekrem'den «İM» hadis? rivayet etmiştir. Sahih-t Bıhftrf ve MUs-lim'de «10» hadisi mezkûrdur. Nu'mân, Rum'da yerleşmiş, sonra Kûfe'ye vali olmuştu. «64» veya «60» târihinde $am diyarının Humus beldesinden bir kar-ye'de şehid oldu.
(Hasîiıı Hüsnü Erdem «Riyâzü's - Sftlihîn hadîslerinin Hâvileri olan As-hftb-ı Kirârn'ın ve Hadis lmamlan'nm hâl tereemeleri» Shf: 82).

[348] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/186-187.

[349] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/187-188.

[350] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/188.

[351] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/188-189.

[352] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/189.

[353] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/189.

[354] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/189.

[355] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/190.

[356] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/190-191.

[357] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/191.

[358] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/191-192.

[359] şüreyh tbni Ilâris: Kandı Şlirpyh diye meşhur fâzıl, sika fakih bir zâttır. Sahâbp'don olduğuna kail olanlar da vardır. 1 iz. Ömer tarafından Kfıft* kadısı tftyin edilmişti. Bir kadarda Ilıısnı'da kadılık yapmıştı. Sonra Hz, Osman, lî."1;. Ali, Hz. Muavtyp ve Benî ümeyye taraflarından da yine Kfıfe» kadılığında îbka' edilmiştir. Muttasıl altmış sene veya daha ziyâde kadılık yaptığı rivayet olunuyor, tmam Ali Hazretleri kendisine hitaben : (Ente aUzel'arab) diye İltifatta bulunmuştu. Harcac'ın zamanında istifa edip bir sene sonra vefat etmiştir.
Kinde kabilesine mensup olan işbu Kûfe'li Kadı Şureyh'in vefatı (78) senesine

müsadiftir ki, bu tarihte «120» yaşında bulunuyordu. Vefat tarihi hakkında başka rivayetler de vardır.
{Ömer Nasuhi Bilmen «Hukuk-i îslâmiyye ve Istilakat-ı Fikhiyye» Kamusa. C. I. Shf. 482.

[360] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/192-193.

[361] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/193.

[362] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/193-194.

[363] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/194.

[364] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/194.

[365] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/194.

[366] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/194.

[367] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/195.

[368] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/195.

[369] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/195.

[370] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/196.

[371] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/196.

[372] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/196.

[373] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/196-197.

[374] Zeyrt b. Hâlid-i Cühcni : Ebu Tnlha yâhıtd Ebu Abdirrahman künyesini tajşır, Küfeye yerleşmiş, ve «85» yaşında olduğu halde «78» senesinde orada vefat etmiştir. Kendisinden bir cemâat hadîs rivayet etmiştir.

[375] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/197-198.

[376] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/198.

[377] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 3/198.

[378] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/198-201.

[379] Ma'ruf bir Satıâbi'cHr. Bu salınbî Tomîm kabil<\sinden(lir. IJiisrii'ıia iş olduğundan, oralı s;tyılnn.«tır. Kcsfıl-i Ekrciıı (S.A.V.) Efı-ndinıiz'den otuz İndis rivayet etmiştir. Sahîlı-i Müslim'de iki hadîs nuv.knrdur.
İmam-ı lıııhiiri «K(M)ii*l-Mîifrcd» inde, Ehu DiimkI, Tinıııi/.i, Nrsâî, Hhii Mâco, Sünonleiinde mÜKârrün-ik'ylıdfn hadîs naklftuıi^lcrdir. Hicrî 50 tarihinde irtinal etnıiîîtir.

[380] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/201-202.

[381] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/202.

[382] A bd ur rahman b. Osman Teynıı (K. A.) : Sahabî ve Küresi olan Ta İh a b. TTboydultah'm kardeşi oğludur. Söylenildiğine g"öre IVygamber (S.A.V.)'e yetişmiş, fakat onu görmemiştir. Bir rivâyotte Hmleybiye, digor rivayette fnth-î Mekke günü nıüslüman olmuş; Hz. Ibni Zübeyr ile Haccac tarafından şehîd edilmişlerdir.

[383] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/202.

[384] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/202-203.

[385] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/203.

[386] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/203.

[387] Sûre-i Nisa, âyet: 11.

[388] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/204.

[389] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/204.

[390] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/204-205.

[391] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/205.

[392] Mesruk b. el - Ec'a' el - Hemndânî: Ekabir-i Tâbiîn'den olup Kûfe'de yetişen meşhur fakihlerden, sözüne inanılır, güvenilir bir zattır. Hülefâ-i Râ-şidin'den, Muâz, b. Cebel, İbni Mes'ûd, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Ömer ve Haz-ret-I Aişe'den hadîs rivayet etmiştir. Kendisinden de Ebû Vâil, ^a'bî Nehâi gibi meşâhir ve Kiittib-U Sitte sahipleri rivayette bulunmuşlardır.
Şa'bî : «Hemedân diyarı Mesruk gibisini yetiştirmemigtir» demiştir. Kadı ŞÜreyh'in bile bâzı mes'elelerde Mesruk'a müracaat ve istişare ettiği mervîdir.

Müşâriin-ileyh çocuk iken hir kimse tarafından çalınıp sonra bulunmuş olmasından dolayı «mesruk» tesmiye olunmuştur. «62» veya «63» târihlerinde vefaat etmiştir (Allah rahmet eylesin).
(Hasan Hüsnü Erdem «Riyâzti's - SâlihSn hadîslerinin Kavileri olan As-tâb-ı Kİrâm'ın ve hadîs imamlarının hâl tercemeleri» Shf. 77).

[393] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/205-206.

[394] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/206.

[395] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/206-207.

[396] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/207.

[397] Süre-i Nisa, âyet : 11.

[398] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/207-208.

[399] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/208.

[400] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/208-209.

[401] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/209.

[402] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/209.

[403] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/209.

[404] Sûre-i Enfâl, âyet: 75.

[405] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/209-210.

[406] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/210.

[407] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/210-211.

[408] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/211.

[409] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/211.

[410] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/211-212.

[411] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 3/212.

[412] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/212.

[413] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/213.

[414] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/213.

[415] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/213-214.

[416] Ebû Klâbe : Abdullah tbnii Zeyd. Tâbiîn'dım Basra'lı muhaddis, fakih, fâzıl bir zâttır. Sabit İbni Kays; Enes, İbni Mâlik gibi Eshâbe-i ffiizîn'den ve F.yyiib, Katndp gibi tabiinden, hadîs rivayet etmiştir. Sika olduğunda ittifak vardır. Sahih-t Buharî'de bulunan şu hadîs-i şerifi de Enes b. Mâl iti hazretlerinden rivayet etmiştir.
Meâlen : «Üç haslet vardır ki, onlar herkimde tamamile bulunursa imanın halavetini bulmuş inşirah-i Sadr'e nail ohıj> ibâdet ve taatten lâyıkile mîit^lezziz i'lttmş -olur.- Onların birincisi : — : Allah Teâlâ ile Resûl-ü Ekrem'i, onun için b:iHİ(jtliirından daha sevgili olmaktır. — ikincisi.— : Hangi bir kişiyi ancak All.ılı için sevmektir. — Üçüncüsü — : Ateş içine atılmasını Kerih g-örürcesine küfre dönmesini de kerih görmektir.» Deniliyor ki: bir kimsede, bu üç haslet bulundu mu, onun kalbinde iman nurunun bihakkın tecellî etmekte olduğu anlaşılmış olur. Ebû Klâbe. «104» tarihinde Şam'da vefat etmiştir.
(Ömer Nasuhî Bilmen «Hukuk-u Islâmiyye ve Istılahat-i Fıkhiyye» ka).

[417] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/214.

[418] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/214-215.

[419] Rûre-I Nisa, âyet: 12.

[420] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/215.

[421] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/215.

[422] SÛre-İ Maide; âyet: 106.

[423] Süre-i Bakara, âyet; 132-133.

[424] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/216-218.

[425] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/218.

[426] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/218-220.

[427] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/220.

[428] Sûre-I Necm, âyet: 39.

[429] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/220-221.

[430] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/221.

[431] Süre-i Bakara, âyet: 180.

[432] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/221-223.

[433] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/223.

[434] Sûre-i Nisa, âyet: 11.

[435] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/223-224.

[436] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/224.

[437] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/225.

[438] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/225.

[439] Ebu Davud.

[440] Kan ile koca'nm visalini Fâtih'in hocası Molla Ilüsrev «Riirer» adlı eserinde t İr kapmm iki kanadına benzetmiştir.

[441] SÛre-İ Nisa, âyet: 3.

[442] Sûre-i NÛr, âyet:-32.

[443] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/226-230.

[444] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/230.

[445] Mrydiinî «Meema'iH - emsal» inde şöyle diyor: «Birisi birinin kızını istemiş. Annesi razı olmuş, babası razı denilmiş.. Nihayet anne galebe çalmış ve kjzı vermişler. Eu sözü baba zaman söylemiş. Neticede kız geçinememig.

[446] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/230-231.

[447] Maanî ilminde haberle inşâ şöyle ta'rîf olunur:

Haber : Kaili (söyliyeni) hakkında; doğru yahut yalan söyledi; diye hüküm edilebilen sözdür, «Misafir geldi» «Ali ayaktadır» g-ibi. Eğer sözün delâlet ettiği isnad hâriçteki vuku'a uyarsa o aöz doğrudur; uymazsa yalan olur.
Mesela misafirin ortada vücûdu varsa, yani gelmişse söz doğrudur, yoksa yalandır.
inşa : Kaiü hakkında; doğru veya yalan söyledi; denilemiyen sözdür; zîrü henüz

hâriçte bir nisbeti yoktur. îs, daha olmamıştır. «Oku» «yaz» gibi emirlerle gitme «gibi» nehîler inşâdırlar.

[448] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/231-235.

[449] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/235.

[450] Sûre-i Nİsâ, âyet: 3.

[451] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/235-237.

[452] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/237.

[453] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/237-239.

[454] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/239.

[455] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/239-240.

[456] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/240.

[457] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/240-241.

[458] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/241.

[459] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/242-243.

[460] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/243.

[461] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/243-244.

[462] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/244.

[463] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/244-246.

[464] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/246.

[465] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/246-247.

[466] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/247-248.

[467] Sûre~İ Nisa, âyet: 25.

[468] Süre-i Nisa, âyet: 24.

[469] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/248-251.

[470] Amir b. A bilil1ah b. Ztibcyr: Tâtm'dir. Babasından ve başkalarından hadis dinlemiştir. «124» târihinde vefat etmiştir.

[471] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/251-252.

[472] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/252-253.

[473] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/253.

[474] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/253-254.

[475] Dahil olmak : Münâsebet-i cinsîyye'de bulunmaktır. îsühla! : Helal saymaktır.

[476] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/254-255.

[477] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/255-256.

[478] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/256.

[479] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/256-257.

[480] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/257.

[481] Sûre-i Nisa, âyet: 3.

[482] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/257-258.

[483] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/258.

[484] Sûre-i Bakara, âyet: 232.

[485] Rir.'î talâk: Kadının şer'an beklediği iddet içinde kocasının karısına dönebildiği boşamadır.

[486] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/258-260.

[487] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/260.

[488] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/260-261.

[489] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/261.

[490] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/261-262.

[491] Hasen (it. A.): Eliu Saîd el-Hasen b. Ebİ'l-Hasen, Hz. Zeyd b. Sâbit'in mevlâsıdır. Hz. Ömer (B.A.)'in hilâfetinin son iki yılında Medine'de doğmuştur. Hz. Onman (R. A.>'ın şehâdetinden sonra Basra'ya gitmiştir. Hz. AU (R. A.)'ı Medine'de gördüğünü söylerler. Onunla Basra'da görüştüğü rivayeti doğru değildir. Hasen (R. A.) zamanının ilim, zühd ve takva İ'tibâriyle imamı idi. «110» senesi Receb'inde vefat etmiştir.

[492] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/262-263.

[493] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/263.

[494] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/263-264.

[495] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/264.

[496] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/264.

[497] En-Nisâ Sûresi; âyet: 23.

[498] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/264-265.

[499] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/265.

[500] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/265.

[501] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/265-266.

[502] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/266.

[503] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/26.

[504] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/266-268.

[505] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/268.

[506] Sûre; 6 âyet: 23.

[507] Ahmet Davudoğlu, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/268-370.

[508] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/270.
[509] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/270.
[510] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/270-271.
[511] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/271.
[512] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/271-272.
[513] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/272-273.
[514] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/273.
[515] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/273-275.
[516] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/275.
[517] Sûre 3; âyet: 24.
[518] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/275-276.

[519] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/276.

[520] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/276-277.

[521] Amerikan çavuşlarına varmak için birbirleri ile âdeta yarış eden Sözde müslüman kızlarının kulakları çınlasın.
Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/277.

[522] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/277-278.

[523] Sûre-i Hücürat, âyet: 3.

[524] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/278-279.

[525] Fatime binti Kays (B. Anhâ): Kureyş kabilesine mensuptur. Dah-hak b. Kays'ın kız kardeşidir. İlk muhacirlerden olup güzel, fazilet ve kemal sahibi idi. Kocası Ebu Amr b. Hafs b. Mugîre kendisini boşamış, iddetlni bitirdikten sonra Peygamber (S.A.V.)e gelerek, Moaviye b, Ebu Süfyan ile Eba Cehim taraflarından istenildiğini söylemiştir. Peygamber (S.A.V.), Ebu Cebimin sopasını omuzundan bırakmadığım, Muaviye'nin ise yoksul olduğunu söyleyerek, Üsametü'bnii Zeyd'e varmasını emir buyurmuştu. Onunla evlendi ve hayırlı bir hayat geçirdi.

[526] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/279.

[527] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/280.

[528] Ebu Hind (B. A.)'In ismi Vesar'dır. Peygamber (S.A.V.)'den kan alan bu zâttır. Benî Beyaza'nın azadhsı idi.

[529] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/280.

[530] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/280.

[531] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/280.

[532] Bak, Muhayyer bâb'ına.

[533] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/280-283.

[534] Ebu Abdillah tbnl Feyruz (R. A.) : De.yleml yahûd, Himyeri diye anılır. Çünkü Himyer'e yerleşmiştir. Aslen Iran'hdır. Peygamber <S.A.V.)'e hey'et olarak gelenlerdendir. Yalancı Peygamber el-Ansî'yl 11. ci yılda katleden odur. Onun İşini bitirdikten sonra Hz. Peygamber (S.A.V.)'e gelmig; fakat Resûl-ü Ekrem'i ölüm döşeğinde bulmuştur.

[535] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/283.
[536] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/283-284.
[537] Gaylan h. Seleme (R. A.): Taif'in fethinden sonra müslüman olanlardandır. Hicret etmemiştir. Sakif'in ileri gelenlerindendir. Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında vefat etmiştir.
[538] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/284.
[539] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/284-285.
[540] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/285.
[541] SÛre 10; ftyet: 60.
[542] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/285-287.
[543] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/287.
[544] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/288.
[545] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/288.
[546] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/288-289.
[547] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/289.
[548] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/289-291.
[549] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/291.
[550] Sahâbe-i Kiram arasında yalnız bu zatın ismi Zehirdir. Diğerleri Zübeyr okunmalıdır.
[551] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/291-293.
[552] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/294.
[553] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/294.
[554] Sûre-İ Bakara, âyet: 222.

[555] SÛre-1 Bakara, ayet: 223.

[556] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/294-295.

[557] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/296.

[558] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/296.

[559] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/296-297.

[560] Sûre-İ Ahzab: âyet: 58.

[561] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/297-299.

[562] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/299.

[563] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/299-300.

[564] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/300.

[565] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/300-301.

[566] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/301.

[567] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/302.

[568] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/302-303.

[569] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/303.

[570] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/303-304.

[571] El hıcr Süresi; âyet: 42.

[572] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/304-305.

[573] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/305.

[574] İnsanoğluna bu ciheti iyi düşünerek, Allah'ına her an minnet ve, şükranlarını arzetmek gerekirken, yirminci asrın medenî inşam Allah'ın kendisi-* ne bahşettiği hayatı ve sayısız ni'metlerl -hâşâ- bir suç sayıyor- da bû suçun hesabını vermek üzere Allah'ı mahkemeye' dâ'vet ediyor. Hiddetten ateş' ki silmiş pür galeyan haykırıyor.

Cenâb-ı Hakkı -hâşâ- linç etmek istiyor. H'&î vaya yumruklar sıkarak: «Varsın da niye göninmüyorsun be Allah? muktedirsin de neye meydandan kaçıyorsun? mert isen/ çıksana karşıma!...» diye ku-durmuşçasma nâra atarak O'na meydan okuyor, inadından onun varlığım inkâr ediyor. Allah Allah...! kendi varlığını kabul eden, fakat onu var eden, bulunduğuna İnanmıyan bir mahlûk... Yirminci asır dünyasının en medenî mahlûku!!!??? Kendisini dünyaya getirdiği için babasını mücrim sayan ve bekâr yaşayıp mezar taşma : «Bu, babamın bana İşlediği cinayettir. Fakat ben kimseye cinayet İşlemedim.» ibaresini yazdıran basar ve basiretten mahrum arap şâiri dinsiz Maarrî'yİ kendisine örnek alarak var kuvveti ile Allah'a harb i'lân ediyor.. Medenî insanlık işte bu !!! Böyle insanlığın haline gülmekml yarşair; ağlamak mı? bilemem... Allah müslümanlara intibahlar nasîbeylesin. (Bu not bir müşâhadeye binâen yazılmıştır.)
Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/305-307.

[575] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/307.

[576] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/307-308.

[577] CUzame Binti Vehb <R. Anhâ) : Uk&şetiTbnU Mihsan'ın anne bir kız kardeşidir. Kavmi ile birlikte hicret etmiştir. Üneys b. Katâbe'nin karısı İdi.

[578] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/308-309.

[579] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/309-310.

[580] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/310-311.

[581] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/311.

[582] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/311-312.

[583] Takrir : Bir hükmü olduğu gibi bırakmak, değiştirmemektir.

[584] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/312.

[585] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/312.

[586] Sûre: 33. Ayet: 51.

[587] Şapla şekeri birbirinden ayırnmıyan Avrupa muharrirleri Hz. Peygamber (S.A.V.)'in müteaddit zevcelerle evlenmesine -Hâşâ- gayrı meşru' ilhamı vermeye çalışarak ona «kadıncı» demek küstahlığında bulunmuşlardır. Halbuki Hz. Peygamber1 in hangi şartlar dâhilinde hangi kadınlarla evlendiği bütün dünyanın ma'lûmudur.
Her birinin müteaddit kadın dostları olan ve bu dostları ile dünyanın en ücra semtlerine kadar giderek en tenha yerlerde hâ"yvani zevkler süren, hatır-u hayâl'e

gelmedik rezâletiler irtikâbeden bu maskaraların hangi yüzle iki cihan serveri bir ma'sûm Peygamber-i Zîsân'a dil uzatmak cesaretinde bulunduklarına akıl erdirmek mümkün olamıyor.
Fahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimiz her cihetçe insanların en mükemmeli İdi. Bittabi vücud yapısı i'tibâriyle de öyle idi. Kaç erkek kuvvetine sâhib olduğunu naklettiğimiz hadislerden anlamak mümkündür. Fakat düşünmeli ki: Dünya güzeli bir kadın kendisine evlenmek teklifi gönderiyor, nikahlanıyorlar. Hımır-u saadetlerine getirilen bu kadın ciddî bir münasebetsizlik yapıyor; ve Peygamber-i islâm onun kılma bile dokunmadan geldiği yere gönderiyor.
Şimdi insanda gayrı ihtiyarî bir merak uyanıyor; Farz-ı muhal ma'hud Avrupa misterîeri veya mösyöleri de böyle müstesna bir vücuda mâlik olsalar da, onların yanma bir dünya güzeli getirilse şu zavallı dünyanın hâli acaba ne olurdu?
Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/312-314.
[588] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/315.
[589] Mü'minler Anası: Hz. Safiyye : Hanın (A.S.) neslinden, Hayher kalesinin sahibi Huzey'in kızıdır. Hayber kalesi Hz. Ali Hayderi'nin kılıcıyla fethedilince alınan esirler arasında Hz. Safiyye validemiz de bulunuyordu, önce Dthyet-ül Kelbi (R. A.) hissesine düşmüşken. Peygamberimiz efendimiz bu bü-yÜk kadına ,'idyesini Ödeyerek hürriyetini geri vermiş ve nikâhına alarak âile-sl olmak şerefini bağışlamıştır. O da ömrünün sonuna kadar bunu muhafaza etnıişdir. Kendileri h;ıkkında Peygamberimiz; «Gerçek, sen bir nebinin soyundan gelen kızsın. Amcan da nebidir. Ve sen bir Nebî'nin de nikâhı altındasın» buyurmuşlardır. (Tac: C: 3/385) Resûlüllahm âlemi âhirete göçümünden sonra da daima afif ve nezih olan hayatına devam etmiş ve İslâm birliğini parçalamak istiypnlere uzak durmıifjdur. Hazret-i Osman-ı Zinnurey'nın jjehadetinde ona gereken yardımı esirgemem iç. Hazreti Fatımet-ü» Zehra {R. A.) validemizle de çok samimane yaşamındır. «52» Hicret yılında irtihâl eylemidir(R. A.).
[590] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/315.
[591] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/315-316.
[592] Ebu Selem ete*bni Abdirrahman b. Avf (R. A.) : Küreyle mensup olup bir kavvle göre .Medine'de fıkıh bilgisi ile meşhur yedi zâttan biridir. îs-minin künyesinden ibaret olduğu söyfenir. Eshâb-i Kirâm'ın bir çoklarından hadis dinlemiş ve bir çok hadîs rivayet etmiştir.» Kendisinden dahi bir cecâat hadis rivayet etmişti. Vefat tarihi «74» veya «104» dür.
[593] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/316.
[594] Sûre-i Nisa; Ayet: 20.
[595] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/316-317.
[596] Fatımetü'z-Zehra (K. Anhâ) : Hz. Kahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimizin bir rivayette on küçük, bir rivayette nüneü kerhncleridir. Aklı, zekâsı, güzelliği, takvâ.sı

ve emsalsiz ahlâkı ile Kesııliillah (S.A.V.)'in pek ziyâde şefkat ve muhabbetlerine olmuştu. Hicretin on yıl önce Mekke'de Hz. Ilariieeüi'l - Kiilırâ (K. Anhâ)'dan dünyaya gelmiştir. Hicretin ikinci senesi Ramazan'ında 11. Alî île evlendirilmiş; zifafı, aynı yılın zilhicce ayında yapılmıştır. Kesııliillah (S.A.V.)'in di£er kerîmelerinin evlâdı olmamış, kendileri dahi genç yaşta vofât ettiklerinden Sülâltvi tâbire Hz. Fa t ime {K. Aıhâ)'nın; evlâd-u ahfadına münhasır kalmıştır. Hz.. Fâtıme'nin, Hasan, Hüseyin, Zeyneb, Rukİye ve Ümmii Külsiim isimlerinde beş evlâdı dünyaya gelmiştir.

Hz. Fatıme (R, Anhâ) hakkında bir çok sahih hadisler vârid olmuştur, kendisi Hz. Meryem (A.S.)'den sonra bütün dünya kadınlarından üstün bir dereceye ve Seyyîdetii'n- Nisa lâkabına bihakkın mazhar olmuştur. Her cihetten pederleri Spyyidü's - Sakaleyn hazretlerine benzerdi. Hakkında bir kaç âyet nazil olmuştur. Pederleri (S.A.V.)'fi o kadar merbut idi ki onun irtihâlinden sonra hiç gülmemiş ve nihayet onun irtihâlinden üç veya altı ay sonra Ramazan'da Medine'de vefat etmiştir. R. Anhâ.

[597] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/317-318.

[598] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/318.

[599] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/318.

[600] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/319.

[601] Akamp b. Kays, Elifi ibl : Benî Rpkir kabilı-sinctendir. Tabiînin büyüklerinden olup, İhni Mesud (K. A.)n hadîs ve sohbeti ile şöhret bul imiş tur. M/.. Ömer'le İbni Mph'ıhI (R. A.)'dan hiidî.s rivâyot etmiştir. «(»I» tarihinde vefat etmiştir.

[602] Ma'kil lı. Sinsin Eşopi : Künyesi Kbu Muhanınıed'dİr. Mekke'nin fethinde, bulıınmuş; sonra; Kfifp'ye yerleşmiştir. Kiifeliler'den sayılır.

[603] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/319-321.

[604] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/321.

[605] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/321-322.

[606] Abdullah b. Amir b. Rebîa (R. A.) : Künyesi Ebû Muhammed'dir.
Nesebi hakkında pek çok ihtilâf vardır. Resultillâh (S.A.V.)'in irtihaünde dört veya beş yaşlarında idi. Vefat tarihi «86» veya «90» senesidir.

[607] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/322.

[608] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/322-323.

[609] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 3/323.
[610] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/323.
[611] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/323.
[612] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/323-324.
[613] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/324.
[614] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/324.
[615] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/324-325.
[616] Siıre-i Bakare; âyet: 236.
[617] Sûre-i Bakara; ayet; 241.
[618] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/325-327.
[619] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/327.
[620] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/327-329.
[621] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/329.
[622] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/329-330.
[623] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/330-331.
[624] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/331.
[625] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/331.
[626] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/331-332.
[627] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/332.
[628] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/332-333.
[629] Safiyyp binti Şeybete'bnî Osman b. Ebî Talhâ : Beni Abdi'ddâr kabllesimicndir. PcyjçanıbRr (S.A.V.)'i görüp görmediği ihtilaflıdır, ibni Sa'd O'nun tâblîn'den olduğuna

cezmetmiştir.
[630] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/333-334.
[631] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/334.
[632] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/334.
[633] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/334-335.
[634] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/335.
[635] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/335.
[636] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/335-336.
[637] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/336.
[638] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/336.
[639] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/336-338.
[640] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/338.
[641] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/338-339.
[642] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/339.
[643] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/339.
[644] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/339.
[645] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/339.
[646] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/339-340.
[647] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/340-343.
[648] Sûre-i Nisa, âyet: 129.
[649] Mualleka : Kocası semtine uğramayan kadındır.

[650] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/343-344.
[651] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/344.
[652] Enfâl Sûresi; âyet: 63.
[653] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/344-345.
[654] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/345.
[655] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/345.
[656] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/346.
[657] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/346-347.
[658] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/347.
[659] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/347.
[660] Sevde binti Zem'a (R. Anhft) : Hz. Peygamber (S.A.V.)'in Kadire (B. Anhft)'nın vefatından sonra; bir rivayette Hz. Ali ile eklenmezden evvel, bir rivayette evlendikten sonra kendisi ile evlendiği zeycesidir. Dul idi, Medine'de «54» tarihinde vefat etmiştir.
[661] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/348.
[662] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/348-350.
[663] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/350.
[664] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/350.
[665] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/351.
[666] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/351-352.
[667] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/352.
[668] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/352.
[669] Abdullah b. Zem»' (R. A.) : tbnn - Esved b. Abdilmuttalib'dlr. Meşhur bir

Sahftbf-i Celîl'elir. Buhaı'de bu hadisten başka rivayeti yoktur. Kendisi Medineliler'den sayılır.

[670] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/352-353.

[671] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/353.

[672] Süre-i Taha, âyet: 16.

[673] Süre-i Bakara, âyet: 229.

[674] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/354.

[675] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/354-355.

[676] Sabit b. Kays (R. A.) : Hazrerî, Ensarî'dir. Uhud ve ondan sonraki gazalarda bulunmuş; Sahâb-i Kiranı'in büyüklerinden bir zâttır. Ensâr'm ve ResûliiMah (S.A.V.)'in hatibi idi. Peygamber (S.A.V.) kendisini cennetle müjdelemiştir.

[677] Sûre-INisâ, âyet: 4.

[678] Sûre-i Bakara, ayet: 229.

[679] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/355-359.

[680] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/359-361.

[681] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/361.

[682] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/361-362.

[683] Bu kadının ismi Amine biıti gıfâr'dır. Daha başka olduğunu söyleyenlerde vardır.

[684] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/362-363.

[685] Sûre 34; âyet: 31.

[686] Mecelle maddesi : 24.

[687] SÛre-I Bakara, âyet: 228.

[688] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/363-366.

[689] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/366.

[690] Mısır müftüsü ve kibâr-ı ulemâ meclisi âzası Huseney» MuhıımiTH'ri Miihlıf'tın «Futaya Jji'r'iyye ve buhtısıi tslfuniyye» adlı eserinin ikinci cildinden rLİHı^ımız ş\ı

fetva ciciden şâyân-ı hayrettir.
Sual : Bir adam karısına İlk defa «sen üç kere boşsun» dese, sonra ona ric'at etse bil-ahara ikinci defa olmak üzere yine «-sen üç talâkla boşsun» dese ve yine ric'at etse; sonra üçüncü defa yine «sen üç talâkla boğsun» dese bundan sonnı o kadın o adama helâlolur mu ?
V e v a b : Mesele suâlde anlatıldığı gribi ise birinci ve ikinci defa talâk ric'idir. Nitekim böyle olduğu 1929 senesinde çıkan 25 numaralı mahâkim-i şer'iyye kanununda nassan beyân edilmiştir. Üçüncü defaki talâkla kadın kocasından en büyük beynunetle (ayrılıkla) ayrılmıştır. Artık o kadın başka kocaya şer'an mu'teber olan bir nikâhla varmadıkça ilk korasına helâl olamaz. Nitekim bunu îmanı Ibn'i'l-Kayyîm dahi «A'Iûmu'i-Muvakkiîn» nâm eserinde ve başka yerlerde böylece zikretmiştir. Bil-ahare o kadını (ikinci kocası) boğar ve ondan olan İddeti biter. Allahu a'lpın.
tşte amatör müctehidlerin içtihadı... Bunlar güya kula kolaylık olsun diye üç talâks bir saymışlardır. Delilleri :
Sadr-ı İslâm'da bunun bir srıyılmasıdır. Halbuki yukarıki izahatımızdan pek âlâ anlaşılır ki, bu hüküm sonradan bizzat Peygamber (S.A.V.)'in hadîsi İle nesh edilmiştir. Bu gûna tedriçler ibtidâ-i islâm'da çok vâki' olmuştur. Meselâ, şarabın tahrimi böyle tedricîdir. Bir zamanlar nikâh-ı müt'a meşru' idi. Hattâ namazda konuşmak bile caizdi. Fakat bunların hepsi nesh edilmiştir. Üstelik üç talâkı birden söylemenin üç sayılacağına icmâ'-ı ümmet de vardır. Bi'1-farz başka hiçbir delil'olmasa Hz. Ömer gibi bir timsal-i hak ve müc-tehid-i mıf.lak'ın kavli bize yine yeter, artar bir delildir. Hattâ HanefNer'ce şâir eshâb-ı kirâm'ı taklid etmek de vâcibdir. Ömeru'l-Farıık (R-A.) RosûHillah (S.A.V.)'in hayatında da nıematında da yanından ayırmadığı en güzide bir müsteşarıdır. İçtihadının isabeti hakkında sekiz on tane âyet nazil olan yegâne, sahâhi-i celîl odur.. Bundan dolayıdır ki, son zamanlara gelinceye kadar bu ümmetin bütün nıüctchidleri onun icnıâ1 haline gelen sünnetine tâbi' olmayı bir vecîbe addetmişlerdir. Zaten hulâfâ-I Râşidin'den olması hasebiyle onun sünnetine tabi' olmayı emreden nass-ı Peygamberi vardır. Resûlnlah (S.A.V.) :
— Benîm sünnetim ve benden sonra Hulefa-i Râsidînin sünnetine sarılın; buyurmuşlardır. Hâl böyle iken son zamanlarda Mısır'da, yetişen bazı din reformcuları bu bâbtaki sünneti icmâ'ı ve sâyireyi çiğniyerek içtihada yeltenmişler ve neticede bir defada ağızdan çıkan ü_ talâk bir sayılmış gitmiştir. Bunu müslümanlarm kabul edemiyecegini sezince de işi kanunla sağlama bağla, mıhlardır.
Şimdi biz bir nebzecik şu fetva'ya dönelim. Buna göre bir adnıı karısını tam dokuz kerp boşıyacık, ondan sonra kadına hülle lâzım gelecekmiş vf bu da sözüm ona başı dara gelen bir müslümam kurtarrmkmış.? Bunun mânâsı
"o adıma dokuza kadar talâkb oynamağa müsaade etmek değilmidir? Talâk ciddisi, şakası müsavi olan şeylerdendir. Bu ciddiler ciddisi müessese ile oyn.ımamak için onu ancak üçe kadar meşru' kılan Allah bu işi hâşâ, yeni nıüc-tehidler kadar bilemedi mi dersiniz? Fetva'da imam denilen Ibnü'l-Kayyim'a gelince : Âlim ve fâzıl olmasına rağmen ehl-i sünnet imamlarından değildir. Hele Mısır'ın yeni müctehidleri gibi en büyük ehl-i sünnet İmamlarına bile kafa tutan amatörlere imam olması hatırlardan bile geçmemek icab eder. Hâl böyle iken onu yine imam ittihâz etmeleri insanı İster istemez şüpheye düşürüyor. Galiba bu adamlar beyendiklerini hâşâ solcu bile olsa imam ittihaz edecekler.
Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/367-369.
[691] Süre-t Talâk; âyet: 1.

[692] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/370.

[693] Mahirimi b. Lebîl b. Ebi Hafi1 Ensari (R, A.) : Resulüllah (S.A.V.) zamanında doğmuş ve ondan bazı hadîsler rivayet etmiştir. Buharî onun sahabeden olduğunu söylemiş, fakat... Eh» Hâtrm : «Onun sahâbi olup olmadığını bilmiyoruz demiştir. Müslim ise doğrudnn doğruya onu tabiinden snyniKjt;r. TJlemâ'dan bîr zât idi. «9fi» tarihinde vefat etmiştir. İmanı Ahmet! «müsned» inde onun tercemc-i halini yazmış. Bazı hadislerini de tahrîc etmişse de bunlar-d-i. Peygamber (S.A.V.)'den işittiğine dâir bir sarahat yoktur.

[694] Sûre-i Bakara; âyet: 229.

[695] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/371-372.

[696] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/372.

[697] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/372-375.

[698] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/375.

[699] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/375-376.

[700] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/376.

[701] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/376-377.

[702] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/377.

[703] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/377-378.

[704] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/378.

[705] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/378-379.

[706] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/379.

[707] Bir rivayete göre ismi Amre'dir. Musanmfa göre, Ümeynıo binti Nu'man'dır.

[708] Develerin iki yanına yerleştirilen tahtadan yapılmış odacıklardan biridir.

[709] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/379-382.

[710] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/382.

[711] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/382-383.
[712] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/384.
[713] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/384.
[714] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/384.
[715] Sûrtî-i Nisa; âyet: 129.
[716] Said I». Munsur : Ebu Osman Saîd b. Mansur b. Şıı'be el-Merzevİ. S. cü Hicret asrının büyük muhaddis ve hâfızfanndandır. Talâkan şehrinde dogmug, sonra Belh'e giderek orada tahsilini İlerletmiş ve meşhur bir âlim olmuştur. Ömrünün sonlarına doğru Mekke'ye s'derek mücavir olmuş ve orada «229» târihinde Jrtihâl eylemiştir. Bir «Kur'ân tefsiri» ve bir de «Sünen» i vardır.
[717] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/384-386.
[718] Süre-i Bakara; âyet: 231.
[719] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/387.
[720] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/387-388.
[721] Sûre-i B;tk;ını; âyv.t: 228.
[722] Süri'-i Talâk; âyot; 2.
[723] Sûre-J Bakara; âyet: 228.
[724] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/388-390.
[725] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/390.
[726] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/390.
[727] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/390-391.
[728] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/391.
[729] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/391-392.
[730] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/392.
[731] Sûiv-i Bakara; â.yet: 226.

[732] Sürc-i 13,-ıkara; âyet: 226.

[733] Sûıe-i Bakara; âyet: 226.

[734] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/392-394.

[735] Süleyman h. Yesâr (R. A.) : Kiiny<\si EbCı Kyyıtı'dur. E/.vac-i tâhî-n'tt'tan McymuiK1 (Iî. Aııhâ)'ın âzndlı.sı vo Atâ b. Ycsar'ın ktınlcşitlir. Süleyman hîizrctliTi Mn'ilînc'ıiin fııkâhâKimlan vo tsıâbiîn'in büyükler i iKİcndir. Âlim, fâzıl fîıl-i t:ıkvâ bir zfıt olan müisaruniloylı yedi fıikih'in biris:İ idi. İlmi Althas, Klıii. lliircyn vı1 t^nımii .Seleme (it. A.) İm/.eratından hadis rivayet otmisj «73» y;u}ind;ı nldıijîu halde «107» tarihinde vefnt elıni^tir.

[736] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/394.

[737] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/394-395.

[738] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/395.

[739] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/395.

[740] Sûre-l Mücadele, âyet: 1.

[741] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/396-397.

[742] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/397-398.

[743] Bu on kişi şunlardır : Hasan~ı Basrî, İblü Şîrîn, »fesrftk, BttkayT» Küt&de, Atâ, Tavas, MUcâhİd, İkrime ve Nafi.

[744] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/398-399.

[745] SHemetiî'bnü Sahr-ı Hazrpri (R. A.): Çok ağlayanlardan biridir. Kendisinden Süleyman b. Yesar ve Said b. Müseyyeb rivayet etmişlerdir.

[746] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/399-400.

[747] Bak: Kitabımızın I. Cildi: Shf: P.

[748] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/400-404.

[749] Hadd-1 Kazîf : Namuslu bir kadma «fahişe» diye İsnadda bulunan kimseye vurulan (80) dayaktır.
Hadd-İ zina, : Evlenmeyene (100) dayak; evliye, taş'la ölümdür.

[750] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/404.

[751] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/404-405.
[752] Sûre-i Nur; âyet: 6-9.
[753] Sûre-i Maide: âyet: 104.
[754] Sûre-i Zuhruf; âyft: 16.
[755] Sûre-i Yunus; âyet: 94.
[756] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/405-412.
[757] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/412.
[758] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/412-413.
[759] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/413.
[760] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/413-414.
[761] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/414.
[762] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/414-415.
[763] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/415.
[764] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/415-416.
[765] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/416.
[766] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/417.
[767] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/417-418.
[768] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/418.
[769] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/418.
[770] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/418.
[771] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/418-419.

[772] İstibra : Bir veya iki hayız müddeti cima' etmeden bekleyerek rahimde çocuk olmadığım anlamaktır.

[773] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/419.

[774] Sûre-i Bakara âyet: 228.

[775] Sûre-i Bakara âyet: 254.

[776] Sûre-i Talâk âyet: 4.

[777] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/420-421.

[778] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/421.

[779] Sûre-i Talâk âyet: 4.

[780] Süre-1 Bakara âyet: 234.

[781] Sûre-i Talâk âyet: 4.

[782] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/421-425.

[783] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/425.

[784] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/425.

[785] Şa'bî : Ehu Anır Amir 1. Şursıhbil h. Abdullah Hcmezûni ,Kûfî'dir. Tâbiîn'in büyüklerinden olup ftkihda dahî büyük bir imanıdır. İbni Uyeynş şöyle demiştir : «İbni Abbas kendi zamanında Şâ'bî de kendi zamanında (yekta) idi».
ibni Ömer (K. A.), Şa'bî «mecazî» den bahsederken onun yanından geç-nıiş; ve : «Bu kavme ^ehîUIet ettim ki, t<a'bi mecaziyi bendi'iı diiha iyi bilir» demiştir. Ziihrî diyor ki : «Ulemâ dörttür. Mediiif'do İbnü'l-MÜHcyycb, Kftfc'de Ştâ'bî, Iîasra'da Hasan-ı Basri vo Şam'da Mekhfil.» Şa'bî, Uz. Ömer'in hilAfett' zamanında doğmuş: «Osman {R. A.) zamanındam diyenler de vardır. «62» yaşında olduğu halde «104» tarihinde vefat etmiştir.

[786] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/425.

[787] Sûre-i Talâk âyet: 6.

[788] Sûre-i Talâk âyet: 6.

[789] Sûre-i Bakara âyet: 241.

[790] Sûre-i Talâk Ayet: 1.

[791] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/425-427.

[792] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/428.

[793] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/428-431.

[794] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/431-432.

[795] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/432.

[796] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/432.

[797] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/432.

[798] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/432-433.

[799] Sûre-i Talâk, âyet; 1.

[800] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/433-434.

[801] Fürey'a binti Mâlik (R. A.): Ebû Saîd-İ Hudri'nin kız kardeşidir. Biâtü'r-rıdvan'da hazır bulunmuştur.

[802] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/434.

[803] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/434-435.

[804] «Kcffu-t bfthı» nın 1033 numaralı hadîsine bak.

[805] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/435-436.

[806] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/436.

[807] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/436-437.

[808] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/437-438.
[809] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/438.
[810] Sûre-i Talâk; âyet: I.
[811] Süre-i Bahara; âyet: 228.
[812] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/438-441.
[813] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/441.
[814] Sûre-i Bnk:ırn; âyet: 230.
[815] Süre-i Rnkara; âyet, 230.
[816] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/441-444.
[817] Ruvoyfİ' b. Sabit (R. A.) : Beni Malik b. Neccar'dandir. «45» tarihinde vefat etmiştir.
[818] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/444.
[819] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/444-445.
[820] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/445.
[821] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/445-447.
[822] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/447.
[823] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/447.
[824] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/447.
[825] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/447-448.
[826] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/448.
[827] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/448.
[828] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/448-449.

[829] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/449-451.
[830] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/451.
[831] Cüjvıınî'nin «Tarifi!t» ıncî.'i: "kadının t.ıir çahıstiin doğurmaya t;»yin C-CİÎİH1İ5J olmalıdır. denilmiştir.
[832] Bu çocuğun ismi Abdurrahnıan'dır.
[833] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/451-455.
[834] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/455.
[835] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/456.
[836] Sûre-I Nisa; âyet: 23.
[837] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/456-457.
[838] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/457.
[839] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/457-458.
[840] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/458.
[841] Kûro-i Mniflo; âyet: 5.
[842] Süre-İ Bakara, Ayet: 233.
[843] Sûre-j îsrâ; âyet: 15.
[844] Züfcr İbni Hiizcyl : Ebıil'hüzeylincısri: lınam-ı Azamın yüksek til-mtzlrrinden müttehit hir zâttır. Baltası aslen Isfah;ın'Iı olup bir müddet Basra valilisinde bulunmuştu.Imum Züfcr, pek parlak bir zekâya mâlik idi, ilm ile ibâdeti bihakkın cem1 etmişti. İtn:ını-ı Azam, kendisini tevkir vesâir tilmizlevi-ne takdim ederdi. Kbfı Nuuym ve Yahya İbni Muin derlerdi ki: «imam Züfer, Sikadır, me'nnındur.»
İmanı Ziifer, İnıam-ı Azam'm* mezhebi dâhilinde ietihâdda bulunmuş İmam-ı Azam ile Inıâınpyn'e muhalefet etmitşir. Pek fasihüTlisan olan İmam Ziifer, îmanı Ebft Yusuf ile münazaralarda bulunurdu. Kendisi derdi ki: «Biz e.ser geldi mi reyi terk ederiz.»
Kadı olmaktın kaçınmıştır. Biraderinin mirası için Basra'ya gitmiş, ahalisi kendisini alıkoyup Bağdat'a dönmesine mâni' olmuşlardır. «158» târihinde «48» yaşında olduğu halde Basra'da vefat etmiştir.
(Ömer Nasuhi Bilmen «Hukuk-ı Islâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye» kamusu C. I. Shf. 496).
[845] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/458-461.

[846] Eflith (R. A.): IV.vnambtT (S.A.V.)in ynhud fıımıü Seleme (R. A.)'-nm mcvlftsıdır. Klm'I - Kiınys'm ismi Vfıil 1>. Eflfıh'tır. «Ca'd'dır-> <İiy;pler de vnrdır. Birinci takdire püre kardt\^i Efluh'ın ismi babasının ismi il« bir deme.k-lir. Hini Alıdilberr : «Ebıı'l - Kııays'ın bu hadisten bagka bir yerde isminin geçtiğini bilmiyorum» demiştir.

[847] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/461.

[848] Sûroi Nisft, âyet: 22.

[849] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/461-462.

[850] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/463.

[851] Rfirc-i Bakara, Syrt: 234.

[852] Fcthü'I-Kadir. C. III. Shf. 3-4 Bulak tab'ı 1316.

[853] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/463-464.

[854] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/464.

[855] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/464-465.

[856] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/465.

[857] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/465.

[858] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/465.

[859] Siifysın İbni Hyeyne : Ebû Muhüimnedirkfifî: Tebe-i tâbiin'den mıı-It.-i'I-li.s, Hıkih bir zâttır, .llckkr-i Mükcrn-nH-'d»' ikamet edip omda vefat et-miijlir. Hu nıuhtcronı zât, Ziihri, s»:ıphî. Ahır tl>ni Dinar, Alıdtılhıh, Ihını I>înar (îihi ckfUıir'dcn hrtdj.s rivayet "tinidir. Kondİsintlen de A'mcş, Sevrî, (bnlil'nıü-hâr«-k, ^âfü, thni Vchb, Ahım'd İlmi Ilaııöi'l gibi büyük İmamlar rivayette, bu-hımrniîjlardır. Kendisinden rivayet ediien hadîsler, (7000) kad:ırdır. Yanında Hhtp tutmazdı. Hafızasındaki kuvvet, bir hârika demekti. Kendisi Ashâb-ı lı;MliVin hiikcmâfîinclan .sayılırdı. Silsile-i fıkih't.ı tmanı Şafii'nin ecdâdından biri idi. <<TakriI>» do deniliyor ki : timi iTyı-ym», .sikadır, hafızdır, fakihtir, imamdır, hüccettir. Şu kadar ,-,ır s'ti, son günlerinde hafızası tagayyür etmişti. (Ki'tef sır) (El'rnnıi) adında 2 eseri vardır.
«107» târilıindeKflfe'de doğmuş «108» senesinde,, veıât etmiştir.
(Ömer Vasimi Bilmen «Hukuk-ı İslânıiyye. ve Istıhat-ı Fıkhîyye» kamusu. C. I. Khf. 474).

[860] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/466.

[861] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/466.
[862] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/466.
[863] lîkbctü'bıiin-HA.ris (R. A.) : Künyesi Ebft Sirvu'a ohırı Vklıc.Kn-reyş'e mensuptur. Mekke'nin fethi günü Müslüman olmuştur. Mekkeliler'den sayılır.
[864] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/467.
[865] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/467-468.
[866] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/468.
[867] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/468.
[868] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/468.
[869] Ebu Süfyan I», H:ırb (R. A.) : ÎKmi, Sıhr b. Harb b. tWyyp'dir. Kurey^'in re İh lor inden idi. Mekke'nin fethinde İslâm ordusu tarafından ele geçirildiği zaman mü.slümnn olmuştur. O gün kendisi I iz. Abbas'a sığınmıştı. Ertesi gün Abbas (R. A.) kemlisini Peygamber (S.A.V.)'e götürdü ve müslü-man oldu. Vefat) «32» tarihindedir.
[870] Hint hinti Vibo b. Robia b. Abdi fŞcms'dir. Mekke'nin fethi yılında Mokke'de kocasının î.slânıiyeti kabulünden sonrn, mü.slüman olmuştur. Babası Ilthp ile amcası ^«-ybc ve kardeşi Vclid lirdir harbinde öldürülmüşlerdi. Bu Hind'e pek ağır gelmişti. Uhnd harbinde bunun acısını çıkardı. I iz. Hiimza'nm îjehîd edilmesine pek sevinen Hind on\m karnını yararak dişleri ile ciğerini çiğnedi. Hind omlört tarihinde vefat etmiştir. «Daha başka târihte» diyenler do olmuştur.
[871] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/468-469.
[872] Rıtıl : On iki okiyye ağırlığıdır.
[873] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/469-471.
[874] Tânk-ı Muharibi (R. A.): Târik h. Abdillah Muharibi'dir, Kendisinden C&mi* b. Şeddâtl ile Rib'ıyy b. Ilırâş hadîs rivayet etmişlerdir.
[875] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/471.
[876] Sûre-i Ahkaaf; âyet; 15.
[877] Sûre-i Isra, âyet: 26.
[878] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/471-473.

[879] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/473.
[880] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/473-474.
[881] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/474.
[882] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/474.
[883] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/474-475.
[884] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/475.
[885] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/475.
[886] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/475.
[887] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/475-476.
[888] Sûre-i Bakara; âyet: 240.
[889] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/476-477.
[890] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/477.
[891] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/477-479.
[892] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/479.
[893] Et-Talaafc Süresi; âyet: 7.
[894] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/479-482.
[895] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/482.
[896] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/482-483.
[897] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/483.
[898] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/483-484.
[899] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 3/484.

[900] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/484.

[901] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/485.

[902] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/485-486.

[903] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/486.

[904] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/486-487.

[905] Sûre-i Tahrim; âyet: 6.

[906] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/487-489.

[907] Râfi' b. Sinan (R. A.) : ITtbfm adı ile tanınan Amir b. Sa'li'be'nln soyundandır. Kendisinden okulları rivayette bulunmuştur.
(B.k. El-Isâl>e. C. I. Shf. 484 Sahfitı! No: 2532).

[908] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/489.

[909] Sûre-î Nisa; âyet: 141.

[910] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/489-491.

[911] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/491.

[912] ishak thni Kiihfvcyh : Elifi Yakııb İlmi îlmlhimirmervczi: Muhnd-dislerden, fukâhâ'dan bir zâttır. İmam Şafii'ye mülâki olmuş. O'nun yüksek kBdrinî takdir etmiş, O'nunla münazarada bulunmuştur. İmam Şafii'nin mu-sannefatını Mısır'da yazıp cem' etmiştir. İmam Şafii'nin ashabından sayılmaktadır. İmam Ahnıpt İbni Ilanbel demiştir ki : İbni Rfthevryh, bizce eimme-i müslimin'dendir. Yüksek bir imamdır, O'ndan daha fakih bir zât. Bağdat köprüsünden geçmemiştir. Hafızasında yetmig bin hadîs-i gerîf var idi. Hadîs'e dâir olan «Kitâb-ı Müsned» i pek muteberdir. Kejİri& Irak, Hiraz, Yemen, Şam taraflarında seyahat ederek Süfyan İbni Uyeyne gibi zâtlardan hadis nhz etmiş, kendisinden de Bıman. Müslim, Tirmizi, Ebu Dâvud, Nesai, Ahmed İbni Hanbel gibi büyük muhaddisler rivayette bulunmuşlardır.
(Ömer NaHiihi Bitmen «Hukuk-ı Islâmiyye ve lstılahut-ı Fikhiyye» kamusu. «. I. Shf. 439).

[913] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/491-493.

[914] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/493.

[915] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 3/493-494.
[916] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/494.
[917] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/494-495.
[918] Sûre-i Nisa: Âyet: 93.
[919] Sûre-İ Bakara; âyet: 178.
[920] Sûre-i Bakara; âyet: 179.
[921] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/495-499.
[922] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/499.
[923] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/499-500.
[924] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/500.
[925] El Mâide sûresi : âyet : 33.
[926] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/500-502.
[927] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/502.
[928] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/502-503.
[929] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/503.
[930] Sûre-i.
[931] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/503-505.
[932] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/505.
[933] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/505-506.
[934] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/506-507.
[935] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/507-508.
[936] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/508-509.
[937] Sûre-i.

[938] Amr b. IInzm: Tnhiîii'dcn olup, Ömer b. Abdülaziz zamanında Medine-i Miincvt'rc'dn kadılık etmiştir.
[939] Sfire-i Nahl; âyet: 126.
[940] Sûre-i.
[941] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/509-511.
[942] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/511.
[943] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/511-512.
[944] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/512-513.
[945] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/513.
[946] Seci': Cümlelerin son harflerinin birbirinin aynı olmasıdır. Ekel, İstendi, yu-tall cümlelerine ı olduğu gibi.
[947] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/513-514.
[948] Tam diyet yüz devedir. Bunun onda birinin yarısı beş deve eder.
[949] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/514-517.
[950] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/517-518.
[951] Sûre-i Bakara; âyet: 178.
[952] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/518-519.
[953] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/520.
[954] Sûre-I Bakara; âyet: 178.
[955] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/520-522.
[956] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/522.
[957] Sûre-İ Bakara; âyet: : 94.
[958] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/522-523.
[959] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları,

Sönmez Yayınları: 3/523.

[960] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/523-524.

[961] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/524.

[962] Ibıii Vfhb : Ebft Mıihammrd : B^ra'lı meşhur bir âlimdir. Adı Abdullah'tır. Babasının adi da Müslim'dir. Knrcyjj kabilesinin mevâlisindonrli. Fâzıl, fakih. sika bir zâttır. İmam Mâlik'ten, I.eys, Scvrî gibi zevattan ilm ahz etmiş, had/s rivayette bulunmuştur. İmam Mâlik, bu zâta mektuplarında «Mısır'ın fakihi Kbfı Muhammedil'ıniifti» diye yazardı. Bundan başkasına «fak İh» diye yazmazdı. Kendisinden (yüz bin) kadar hadis-i şerif rivayet olunmuştur.
tbni Ebi Hâlim diyor ki : «Ben tbni Vfhb'in Mısır'da ve başka yerlerde rivayet ettiği (seksen bin) kadar hadise baktım. Ahiı olmayan bir hadîs gördü-ğümii bilmiyorum.»
«Sıthih-i Buharı» ile «S:ıhîh-i Müslim» de bu zâttan başka Abdullah İbnü Vehb yoktur. Kendisine «Dtvanürüm» denilmiştir. «125» târihinde «197» senesinde Mısır'da vefat etmiştir.
Ömer Nasuhî Bilmen «Hukuk-i Islâmiyye ve Istıhat-ı Fıkhîyye» kamusu. V. I. Stıf: 436).

[963] Cerir İbni Hazım : Muhaddislerden, fukâhâdan bir zâttır. Ezel kabilesine mensuptur. «Ebünnazri'l - hasrı» demekle de ma'ruftur. Sika'dır. Sahih-i Bıiharî'de rivayetleri vardır. «170» târihinde vefat etmiştir.
(Ömer Nasıhi Bilmen «liukuk-ı İslâıniyye ve Istıhat-ı Fıkhîyye» kamusu. C. I. Shf; 3S8).

[964] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/524-526.

[965] Ebû Şüreyh el-Hıızâî (R. A.) : Sahâbî'dir. Mekke'nin fethinden evvel mti.slüman olmug ve. fetih günü Beni Kâ'b kabilesinin bayrağını taşımıştır. Hicretin «68» târihinde Medine'de vefat etmiştir.
Resdl-i Ekrem efendimizden «20» hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Nftfi' b. Cttbeyr ve Saîd el-Makburl ve «Kiitüb-U Sitte» sahipleri hadîs nakîet-mlşlerdir.
(Hasan Hüsnü Erdem «Riyâzü's- Sâlihîn hadislerinin R&vîleri olan Ashfib-ı Kİram'm ve Hadis imamlan'nm hâl tercemeleri» Shf: 46).

[966] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/526.

[967] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/527.

[968] Sûre-İ Nisa; âyet: 191.

[969] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/527-528.

[970] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/528-529.

[971] İki dine Süleyman b. Dâvud vardır. Biri Yemenî'dir, ve za'ftir. Diğeri HÛIâni'dir ve sika'dır.

[972] Zcyd. b. Eşlem : Ebîi Abdİ'llâh (veya Ebft Ü«âme) el-ömerî el-Medenî.

Tabiînin buyüklerindendir. Hz. Ömer'in oğlu Abdu'llâh'm âzadlısı idi. «136» târihinde Medine'de vofât etmiştir.

e/f\vd b. Eşlem, âlim, faksh bir zâttır. Medine-i Miinevvere'de yetişen mu-fecirlerin on meşhurudur. Meseid-i Nebevî'de. ders okutur, bir çok zâtlar kentlisinden istifâdeye koşarlardı. Hattâ Ali 1>. el-Hüseyn (R. Anhiimn)'da bu meclisin müdâvimlerindendi. Bir g-fin kendisine : «Kendi kavmin meclislerini basıp geçiyor ila Ömer b. el-Ilattâ-b'in kölesine gidiyorsun» denilmiş o da : «İnsan Kendisine dîni hususunda fâide verecek kimsenin yanına gider oturur.» diye cevap vermiştir.

Zeyd b. Eşlem, Abduf'llâh b. Ömer, Enes b. Mâlik, Seleme b. el-Ekva' gibi zevattan rivayet eder. Kendisinden de ^oytıetü'n - N.ıddâh kırâet ahzetmiş, tmâm-ı Mâlik, Hişanı b. Sıı'ıl, Zühri, Sc-vrî ve kondi oğullan Hıssân, Abdu'llâh, Abdii'r-Kalını ân ve şâire rivayette bulunmuşlardır.

Zeyd b. Eşlem, mübarek bir zâttır. Pek müttekî. pek mehîb idi. İmânı-ı Mâlik, İbn-i Aclûn'dan naklediyor; İbni Arifin dmıişhi :

— Ben Zeyd b. Eslem'den duyduğum mehabeti hiç bir kimseden duymadım.

ÎUuh:ımnıed !ı. Sa'd da demiştir ki :

— Ke.ifıl-i Ekrem (S.A.V.)'in Mescit-i Saâdct'inde Zeyd b. Eslenı'in bir hılkı-i tedrisi, var İdi; siki İdi, kesirü'l-had'S idi. Eimme-i Sitte Zeyd*İn hadislerinin tahrîc etmişlerdir. Kiıhmetu'llâhi aleyh.

(Ömer Nasuhi Bilmen. Büyük tefsir târihi II «Tabakatü'l - Müfessîrin» 2. Cüz. Shf: 114).

[973] İmam Jbıii Kesir : Kırâat-ı Aşare imamlarının ikincisidir. Asıl ismi Abdullah Ibn-i Amri-d-Duri - MHtki'dir. Mekke-i Mükerremede H. 45 (M. 665) yılında doğmuş, yine Mekke'de H. J20 (M. 737) yılında vefat etmiştir. İbni Ke-sir'in ceddi : CVzeri'nin beyânına göre Fars ahalisindendir. Kisrâ onları gemilerle Vcmen'in San'a şehrine göndermiştir. Oradan da Haboşliler'in tardetmesi üzerine M«UU<''ye £<'lip yerleşin t şlei'dir. İmanı tbni Kesir tânim'dendir. Abdullah İhın Znl>cyr (II. A.), Ebâ Eyyûb-el Ensâri (R. A.) gibi Sahâhc-i Kirâm'dan rivayette bulunmuştur.

İmanı İlmi Kesir, fasih, bdi ve çok konulun bir kimse olup, beyaz sakallı uzun boylu ve iri vücıidlu, .phlâ g;özlü bir zâttı.

Kendisinden kıraat rivâye.t edeniki râvî.si vardır. Bunlardan biri El-BezzI,. diğeri de Kıinbül'dür.

[974] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/529-536.

[975] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/536-537.

[976] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/537-538.

[977] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/538.

[978] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/538-539.

[979] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/539-540.

[980] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/540.
[981] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/540.
[982] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/540-541.
[983] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/541.
[984] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/541-542.
[985] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/542.
[986] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/543.
[987] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/543.
[988] Ömer tbni Abtlülâziz : Emevi halifelerinin sekizincisidir. Vâlidesf Ürnmi Asım Hafsa, Fâruk-u Azam'ın oğlu Asım'ın kızı İdi. Bu cihetle onun ahfadından bulunmuştur. Babası AbdÜlâziz İle beraber Mısıra gitmişti. Sonra edilecek diyettir.» âyet-i kerîmesidir. Zira diyet denilince anlaşılan, onun bütünüdür.
Hanefîler'in bir delili de Bcyhakî'nin İbni Cürcyc tarîki ile Hz. Ebu Hüreyre'den tahrîc fcttiği şu hadîstir:
ilim tahsili için Mediıιe-i Münevvere'ye do gitmiş Enes İbni Mâlik, AbriıιMuh İhnii Cafer, Kaîd İbnü gibi zâtlardan ahâdis-i şerife dinlemiş, zamanındı :ıhâdîs-i NeİM-Ijiyye'nin et>m' ve tedvinine çalınmıştır. AdâH'ttr, t;ıkvâ ile, fakahatte meşhurdur. Pek bısit bir hayat geçirrirdi. Bir zât kendisine hitaben:
— Yâ Emirel-nıü'minin!. Allah Teûlâ sana ihsan buyurmuş, biraz giyinip kuşansan olmaz mı?... diye sormuş: O'da bu sualden hoşnut olmadığını gösterir bir tarzdı şöyle cevap vermiştir:
— Şüphe yok ki, iktisad'in efdâli varlık zamanında olanıdır. Afv'in efdâli kudret zamanındakidir.
Mısır'da «fil» târihinde doğmuş olan Ömer Ibnil'abd-il-A::iz hazretleri, iki sene beş buçuk ay kadar hilâfette bulunduktan sonra «101» târihinde vefat etmiştir. «Deyri S'm'an» da bir kölesi" tarafından zehirlendiği rivayet edilir.
(Ömer Nasuhî Bilmen «Huktık-ı îslâmiyye ve Istılâhat-ı Ftkhiyye» kamusu. C. I. Shf: 464).
[989] Urvetübniiz'ziihcyr : EbO Ahdillâh. Afjpre-i mübejj'jpre'den Hz. Zü-beyr'in oğludur. Validesi Hz. Sıddikin kerimesi Zatün'nitakayn Esma'dır. Tâ^ bün'in büyüklerinden ve Medine-i Plünevvere'de yetişen «Fukaha-i Seb'a» dan biridir. Kur'ân, hadis, fıkih İlimlerinde büyük" bir melekesi var idi. Teyzesi UmmuTnıiimİnîn Aişe-i Sıddika'dan vesâir Sahâbp-i güzin'den rivayette bulun-muştur. «Küriib-i Sitte» denilen hadis kitaplarında kendisinden başka «Urve-ttibnliz'zübeyr» nâmında bir râvî yoktur, timinin çokluğu, kadrinin büyüklüğü hakkında ittifak vırdır. «22» târihinde doğmuş, «94» senesinde Medîne-i Mii-nevrere'de vefat etmiştir. Oğullarından

«Hitanı» da fakahetle ma'ruftur.
(Ömer Nasuhî Bilmen «Hukuk-ı Îslâmiyye ve Istılâhat-ı Fikhiyye» kamusu. C. I. Shf. 464).

[990] Sûre-i.

[991] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/543-545.

[992] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/546.

[993] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/546.

[994] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/546.

[995] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/546-547.

[996] îsmi Rifâa b. Vesribî'dir. «Habib b. Haygan» diyenler de vardır. Kûfeliler'den sayılır.

[997] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/547.

[998] Sûre-i Isra; âyet: 15.

[999] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/547-548.

[1000] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/549.

[1001] Elnı Ilasma'nin arlı Abdullah b. S&ide b. Amir-i Evsî Eiısrî'dir.

[1002] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/549-551.

[1003] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/551-554.

[1004] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/554.

[1005] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/554-556.

[1006] Süre-i Hücürât; âyot: 9.

[1007] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/557.

[1008] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/557.

[1009] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/557-558.

[1010] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/558.

[1011] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/558-559.

[1012] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/559.

[1013] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/559

[1014] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/560.

[1015] Sûre-İ Hücürât; âyet: 9.

[1016] Sûre-i Hücürât; âyet: 9.

[1017] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/560-562.

[1018] Arf.-u' b. Şureyh (veya Şurayh, veya Ibni Şureyk, veya Şurâhil) (K. A.): Kfıfe'ye yerleşmişti. Müslim, Kbî Dâvml ve Nesaî tarafından kendisinden zikrettiğimiz hsulîsi rivftyet olunmuştur. Arfacn, Hz. Ebu Bekir'den rivayette bulunmuş, kendisinden de /Iyâd İbni'l-Alâko, Ebû Hazm-ı E^câr! ve Ebû Yakubü'l - Abdi rivayette bulunmuşlardır.

(B.k. El-tsâbe C. II. Shf. 467. Sahâbî No: 5509).

[1019] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/564.

[1020] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/564-566.

[1021] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/566.

[1022] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/566.

[1023] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/567.

[1024] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/567-568.

[1025] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/568-569.

[1026] Sûre-i Enbiyâ; âyet: 78.

[1027] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/569-570.

[1028] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/570.

[1029] Peygamber (S.A.V.), Ehu Musa'yı Voıııcn'o piindermiş. ArkasındanCcbcl'i yolj.ıımjjtır. Mıuz, Ebu Musa'nın yanına varınca. Ebu Musa iuîinli.sinp l»ir scncjıdf yaydı vo onu :
— Otur; dedi. Bir de ne gönsün bağlı bir adam : - Hu kim? deyince, Kbu Musa :
— Bir y.ıhûdi. Müslüman oldu, sonra tekrar yahûdî oldu; dedi.

[1030] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/570-571.

[1031] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/571.

[1032] Ekseriya dökmek suretiyle verilen cezadır.

[1033] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/571-573.

[1034] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/573.

[1035] Ona deve çobanı, baldırı çıplak arap diye tahkirde bulunan zirzopların kulakları çınlasın.

[1036] Ahmet Davudoğlu, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Selamet Yolları, Sönmez Yayınları: 3/573-574.

«HUDÛD-I ŞER'İYYE BAHSİ»
- «Zâninin Haddi»
- «Hadd-i Kazif Babı»
- «Hadd-i Serıkat Babı»
- «Sarhoşun Haddi Ve Sarhoş Edici Şeylerin Beyanı»
- «Ta'zîr Ve Saldırganın Hükmü Babı»

«CİHÂD BAHSİ»
- «Cizye Ve Hüdne Babı»
- «Yarış Ve Atıcılık Babı»
- «Eti Yenilen Ve Yenilmeyen Hayvanlar»
- «Av Ve Hayvan Kesme Babı»
- «Kurbanlar Babı»
- «Akîka Babı»
- «Yeminler Ve Adaklar Bahsi»
- «Hâkimlik Bahsi»
- «Şehâdetler Babı»
- «Da'vâlar Ve Beyyineler Babı»
- «Mudebber, Mükâteb Ve Ümmü Veled Babı»

«TOPLU BAHİSLER»
- « Edeb Bâbı »
- «Birr Ve Sıla Babı»
- «Zühd-ü Takva Babı»
- «Kötü Huylardan Sakındırma Babı»
- «Güzel Ahlâka Teşvik Babı»
- «Zikir Ve Duâ Babı»

«HUDÛD-I ŞER'İYYE BAHSİ»

Hudûd kelimesi haddin cem'idir.
Hadd: Lügatte menetmek demektir. Başkalarını içeriye ten men' ettiği için araplar kapıcıya haddâd derler. Tarlaları birbirinden ayıran sınırlarla, devletlerin arasındaki sınırlara hudûd denilmesi bundandır. Kitaplarda görülen ta'rifler efradını cami' ağyarını mâni' yani bir şeyin bütün mânâlarını toplayıp başka mânâların o ta'rif e girmesine mâni' oldukları için onlara da hadd denilir.
Şeriatta , hudûd : Allah'ın hakkı olmak üzere takdir edilmiş bulunan cezalardır. Bu tâ'rife göre kısas hadd değildir. Çünkü kısas kul hakkıdır. Hattâ ta'zir denilen cezada mikdar belli olmadığı için o bile1 hudûd-ı şer'iyyeden sayılamaz.
Hududun meşhur ta'rifi budur. Diğer bir ta'rife göre Hudûd: Takdir edilmiş cezalardır. Bu ta'rif mutlak olduğundan kısasa "da şâmildir. Birinci ta'rife göre bir hadd-i şer'inin sebebi hâkim huzurunda sabit olduktan sonra artık mutlak surette sukut kabul etmez; yani bir ara bulucunun şefaati ile affedilemez.
Zîrâ böyle bir şefaat, vâcib olan bir şeyin terk edilmesini istemek-demektir.^Bundan dolayıdır ki, hırsızlık etmiş bir kadın hakkında aracılık yapmak isteyen Üsâmetü'bnü Zeyd (R.A.)'m şefaatini Peygamber (S.A.V.) kabul etmemiş kendisine :
— Allahın hududundan bir hadd hakkında şefâatmı ediyorsun? buyurmuştur.
Maamâfîh iş mahkemeye aksetmeden dâ'vacıdan aff istenebilir. Nitekim Hz. Zübeyr b. Avvâm'ın kavli budur.
Yukarıdaki ikinci ta'rife göre hudûd-1 şer'iyye: affı kabul eden hadler ve affı kabul'etmeyen hadler nâmı ile iki kısma ayrılırlar. Kısas affı kabul eden hadlerden, zina ve emsali de affı kabul etmeyenlerdendir.
Hudûd-i şeriyye: naklî ve aklî delillerle sabittir. Naklî deliller kitab ve sünnettir. Kitabdan delili :
«Zina eden kadın ve erkekden her birine yüz değnek vurun...»[1]
«Hırsız erkek İle hırsız kadının ellerini kesiverln...»[2]

kadınlara Isnadda bulunup da sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun...»[3] ve emsali âyetlerdir.
Sünnetden delili : Babımızın hadîsleridir.
Akli delili : însanın tabiatı ve nefsânî şehveti maksuduna içki, zina, katil ve şâir yollar ile ulaşmaya meyyaldir.
îşte Allah Teâlâ, fitne ve fesad kapısını kapamak ve yasak ettiği şeyleri irtikâba mâni' olmak için hudûd-ı şer'iyyeyi meşru' kılmıştır. Çünkü memnu olan şeyleri irtikâba bir mani' bulunmazsa cihan harabolur gider.
Hudûd-ı şer'iyye : Hadd-i zina, hadd-i kazif, hadd-i serika ve hadd-i şürb gibi şeylerdir. Bunlar kitabımızda sırası ile görüleceklerdir.
Hudûd-i şer'iyye zikri geçen kötü fiilleri yapmayı men'eden mânT-lerdir. Onların hikmet-i meşruiyeti zaten budur.
Her biri başlı başına bir ceza demek olan hadlerin muhassenâtı ise saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Meselâ : Zina bir neslin tamamen târ-u mâr olmasına sebeb teşkil edebilir. Şâir menhiyyâtın ise bazısı aklı giderir; bazısı ırzı ve malı ifna eder. Bunların çirkinliği aklen de ma'lûmdur. Bundan dolayıdır ki, hırsızlık, ırz düşmanlığı zina ve sarhoşluk hiç bir dinde mubah olmamış, yalnız bazı dinlerde serhoş olmayacak kadar içmeye müsaade edilmiştir.
îşte zikri geçen menhiyyâtın husule getirdiği fesad ve yıkıcılık böyle umumî olduğu içindir İd, onları men'eden hudûd-i şer'iyye sırf Allah'a mahsus haklardan addedilmiştir. Çünkü AHah'a mahsus olan haklar dâima âmmenin menfâatini ifâde ederler.[4]

«Zâninin Haddi»

1031/1231- «Ebu Hüreyre ile Zeyd b. Hâlİd-i Cühenl radıyallahü anhümâ'ûan rivayet olunduğuna göre çel araplarından bir adam, Resû-lüllah sallaTlafyü aleyhi ve sellem'e gelerek :
— Yâ Resûlallahl Allah aşkına senden hakkımda ancak Allanın ki- tabile hüküm vermeni dilerim; dedi. Ondan daha anlayışlı olan diğeri:

— Evet, aramızda Allah'ın Kitabî He hükmet ve bana müsaade buyur; dedi. Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Söyle! dedi. Adam:
— Gerçekten benim oğlum bu adamda çırak İdi. Ve onun karısı İle aina etti. Ben oğfumun recmedHeceğİni haber ajdım da, onun nâmına yyz koyunla Mr câriye fidye verdini. Müteakiben bilenlere sordum, 6ğ-Uıma yüi değnek 1le bir sene sürgün lazım geldiğini, bunun karısına da recim Icabettlğİn? bana haber verdiler; dedi. Bunun üzerine Resâlülfah salldüahü aleyhi ve seüem:
— Nefsim kabza-t kudretinde olan Allaha yemîn ederim ki, aranızda behemehal AUahın kitabı ile hükmedeceğim; câriye ile koyunlar sana iade olunacak; oğluna da yüz değnek ve bir sene sürgünlük gerek. Ey Enesçik haydi şu adamın karısına git. Eğer i'tirâf ederse onu recmediver; buyurdular.»[5]

Hadis müttefekun aleyh'dir. Bu lâfız Müslim'indir.
Peygamber (S.A.V.)'in zina eden erkeğin muhsan olmadığını büdigi anlaşılıyor. Zaten o çırak yaptığı zinayı i'tirâf etmişti.
Muhsan: Evli veya dul olan erkektir. Evli kadına mahsane derler.BÖylelerin hükmü recim olunmak, yani taşlayarak öldürülmektir. Bekârlara gayr-İ muhsan denilir. Onlara yüz değnek vurulur.
Hadîsde geçen «Uneys» ta'biri Enet isminin tasgiri yani küçültülmüşüdür. Saha be den olan bu zâtın ismi Üneys b. Dahhâk olup bu hadîsden başka hiç bir yerde geçmemiştir. Onu Enes b. Mâlik zannedenler hatâ etmişlerdir.
Bu hadîs : gayr-i muhsan zânîye yüz değnek dayak cezası ile bir sene sürgünlük verileceğine delildir. Dayak cezası KuKan-ı Kerîm'de zikredilmişse de sürgün edilmesi hakkında bir hüküm yoktur.
Binâenaleyh mezkûr hüküm kitâb-i ilâhî üzerine sünnetle ziyâde edilmiş oluyor. Mes'ele üsûl-ü fıkıh ilminde münâkaşa edilmiştir.
Hadîs-i gerîf, muhsan olan ssâninin recmedileceğine ve bu iş için şâir ahkâmda olduğu gibi zinada, dahî bir defa i'tirâf kâfî geleceğine de delâlet ediyor. Nitekim tmçım Mâlik (93—179), İmam Şafiî (150 —204) ve Dâvud-u Zahirî (202—270)'nin

mezhebi de budur.
HanefHer'le HanbeMler'e ve diğer bir takım ulemâ'ya göre zinayı i'tirâf,etmiş olmak için dört defa ikrar şarttır. Delilleri: İleride gelecek Maîi hadîsidir.
Hadîşimizdeki «Eğer i'tirâf ederse onu recmedîver» ifâde: si ile bazıları hudûd meselesinde hâkimin hüküm vermesi için dâvâlının bir kimseye yaptığı i'tjrâf ve ikrarının kâfi geldiğine istidlal etmişlerdir, tmam Şd/ti'nin bir kavli bu olduğu gibi ulema'dan Ebu Sevr (—240)'in kavli dahî bu olduğunu Kaadî İyaz (476—544) nakletmistir.
Cumhur-u ulema'ya göre ise bu sahih değildir. Çünkü Üneys kıssasında özür ihtimalleri vardır. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in Hi. Üneys'e ;
— Onu recmediver; buyurması ya hakikat-ı hâli bildiğinden yahûd meseleyi ona havale ettiğindendir. Mânâ şudur: Eğer kadın zinayı, «Hükmettim» diyerek tesbit salâhiyetini hâiz bir kimse huzurunda ikrar ve i'tirâf ederse recmediver.
Fakat bazıları bu tevcihi tekellüf sayarak lüzumsuz addediyorlar. Diyorlar ki: «Peygamber (S.A.V.), Hz. Ün ey s i o kadına had isbât etsin diye göndermemiştir. Çünkü bir kötülüğü yapanın onu ifşa etmemesini, işitenlerin de tecessüsde bulunmayarak ört bas etmelerini bizzat Resûlüllah (S.A.V.) emir buyurmuşlardır. Burada dahî kadına zina is-nâd edildiğini görünce Hz. Üneys'i göndermesi ya kadın zinayı inkâr etsin de hadd-i kazif istesin, yâhud zinayı i'tirâf eylesin de zânî'den hadd-i kazif sakıt olsun diyedir. Kadın zinayı i'tirâf etmiş; bu suretle recme müstehak olmuştur».Ebu Dûvud (202—275) ile Nesaî (215—3Û3)'mn Hz. Ibnİ Abbas (R. A.)'öan tahrîc ettikleri şu hadîs bu görüşü te'yid eder :
«Bir adam bir kadınla zina etmîş de. Peygamber (S.A.V.) kendisine yüz değnek hadd vurmuş. Sonra kadına sormuş: Kadın :
— O yalan söyledi; demîş. Bunun üzerine Resûlültah (S.A.V.) o-adama seksen değnek İfHrâ haddi vurmuştu.» Ebu Dâvud hu hadîs hakkında bir şey söylememiştir. Onu Hâkim (321—405) sahîhlemiş. Nesaî ise münker saymıştır.»[6]

1032/1232- «UbâdeHi'bnü's - Sftmit radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallaTlahü aleyhi ve seîlem:
— Benden öğrenin, benden öğrenin! gerçekden AHah kadınlara bir çıkar yol hâlkettî. Bekârla bekâr yüz dayak ve bîr sene sürgünlük; evli ile evliye dayak ve recim var; buyurdular.»[7]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadis-i şerif'de :
«O kadınları tâ ecel kendilerim buluncaya kadar, yâhud AHah kendilerine bir çıkar yol hâlkedİnceye kadar evler (İniz) de tutun.»[8] âyet-i "kerîmesine işaret vardır. «Çıkar yol» dan murâd : Hadîsde beyân edilen haddlerdir. Bu hadîsde iki mesele vardır:

1— Zina eden bekârın hükmü kendisine yüz sopa dayak cezası ile bir sene sürgünlük verilmektir. Fukâhâ'ya göre bekârdan murâd: hür ve âkil baliğ olup henüz sahîh/bir nikâh ile cima' etmemiş bulunan "kimsedir. Hadîsde «Bekârın bekârla» denilmesi ekser-i ahvâle göredir; yoksa mefhum-u muhalifi kasdedilmemiştir. Zîrâ bekâr kimse evli bir kadınla da zina etse kendisine dayak cezası verilir. Nitekim yukarıda geçen Üneys hadîsindeki erkek bekâr, kadın evlidir. «Bir sene sürgünlük» ta'biri bekâr olan zânî cezasının dayak vurmakla beraber "bir sene sürgüne göndermekle tamam olacağına delâlet etmektedir. Evzâi, Hasan bin Salih, İmam Malik, Şafiî,.Ahmet b. Hanbel ve diğer bazı ulemâ'nın kavilleri budur. Hattâ bu bâbta icmâ' iddia edenler olmuştur.
HanefÜer'le ulemâ'dan "bir cemâate göre sürgün etmek vâcib değildir.Çünkü âyetde sürgün etmek zikroîunmamıştır. Şu halde sürgün etmek nass üzerine ziyâde olur. Bu ziyâdeyi isbat eden hadîs ise ha-T)er-i vâhiddir: binâenaleyh onunla amel edilemez.
Hanefîler'in bu istidlaline bazı muhalifleri şöyle cevap vermişlerdir:

a— Bu hadîs meşhurdur, zîrâ bir çok tarîklerden rivayet edilmiş-tir.Ashâb-ı klrâm'dan bir çokları onunla amel ettiği gibi Hanefîler

onun derecesinde, hattâ ondan daha aşağı mertebedeki hadîslerle istidlal' etmişlerdir. Meselâ kahkaha ile gülmenin abdesti bozduğunu ifâde eden hadîs ve. hurma şırası ile abdest caiz olacağını gösteren hadîsler böyledir.Hanefîler bunlarla kitâbuHah üzerine ziyâde etmişlerdir.Buradaki hadîs de onlar derecesindedir.

b— îbnil - Münzir şu mütâlâada bulunuyor: «Peygamber (S.A.V.) <prsk kıssasında Allah'ın kitabı ile hüküm vereceğine yemin etmiş; sonra o çırağa yüz değnek dayak cezasîle bir sene de sürgün edilmesi îcabettiğini söylemiştir».

c— Hanefîler'dcn Tahâvî kendi cevaplarını zaîf bulmuş olacak ki, sürgün hadîsi'nin mensuh olduğunu ileri sürerek cevap vermiştir.

Yukarıdaki cevaplara cevaben deriz ki: mevzu-u bahsimiz hadîsi Hanefîyye fıkıhları yalnız MüsMm'de& değil Ebû Dâvud ve Tirmiziden dahî rivayet ederler. Ancak bu hadîs meşhur değil haber-i vâhid olup mensuhtur. Bunu bütün Hanefi ulemâsı böyle bilirler.

Hanefîler zina âyetinin sarahati karşısında hadîsdeki sürgün etme meselesi ile saha be-i kirâm'dan Ebu Bekir, Ömer ve Osman (R. Anhüm) hazerâtından rivayet olunan sürgün vak'âlarının bir maslahata mebnî ta'zir için yapıldığına, bunun hükümdar tarafından lüzum görüldüğü takdirde her zaman caiz olacağına kail olmuşlardır, yoksa sürgün etmek haddin tamamından değildir. Çünkü Teâlâ Hazretleri zinâ'-Tiın hükmünü beyân sadedinde :

«Zİnâ eden kadın ve erkekden her bîrine yüz değnek vurun"..» buyurmuştur. Şu halde yüz değnek behemehal hükmün tamamı olmak îcâb-eder. Aksi takdirde Alîah'ı techîl lâzım gelir. Zîrâ hükmü beyân için nazil olan âyet, zina hükmünün dayak vurmaktan ibaret olduğunu ifâde ediyor, ama vâki'de -hâşâ- öyle değil, yarısı dayak, yarısı sürgündür; diye iddia edilmiş ve binnetice Allah-u zûl Celâl bir hükmü bize anlatmağa başlamışken -hâşâ- anlatamamış olur. Bu takdirde ise anlatmaması anlatmaktan evlâdır. Zîrâ anlatırsa bizlerde, cehl-i mürek-keb hâsıl olur; anlatmadığı takdirde hiç olmazsa cehlimiz

basit kalır. Bir hükmü, unutmak veya anlatamamak ise aciz ve noksan olduğundan Allah Teâlâ hakkında muhaldir.
Bir de âyetteki dayak vurma hükmü cevâba delâlet eden (fa) dan sonra gelmiştir. Arab lisanında şart cümlesinden sonra gelen cevâbın başında cevâb (fa) sı bulunursa (fa) dan sonra gelen kısım bilittifak tam cevâb olur. Burada da öyledir. Biânenaleyh zinanın hükmünü ifâde eden cevap yalnız dayaktır. Şu kadar var ki, âyet-i kerîme bekârlara olduğu gibi evlilere de âmm ve şâmil iken onun evliler hakkındaki hükmünü sünnet neshetmiş? bekârlar hakkındaki hükmü olduğu gibi kalmıştır.
îmam Mâlik ile Evzâî'ye göre kadın sürgün edilmez. Çünkü kadın avrettir. Onu sürgün etmek kendisini fitneye mâruz bırakmak ve dolayısüe, zayi' etmektir. Kadının mahremsiz sefere gidememesi bu hikmete binâendir. Maamâfîh: kadın sürgün edilir; diyenlere göre yanında mahremi bulunması şarttır. Yol ücreti bir kavle göre kadına, diğer kavle göre Beytü'l-mal'e aittir. Yol emniyetli olursa bir kavle göre kadın mahremsiz sürgün edilir, diğer kavle göre edilemez.
Köle ve cariyelere gelince: Sevrî (97—161) ile Dâvud-u Zahireye göre onlar da sürgün edilirler, zîrâ deliller umumîdir. Bunlar : [9] «Onlara muhsan kadınlara olan azabın yarısı vardır.» âyet-i kerîmesi ile de istidlal ederler, İmam Mâlik, İmam Ahmed b. Hanbel ve diğer bazı ulemâ'ya göre sürgün edilemezler. Çünkü onları sürgün etmek sahiplerine ceza olur, sürgün edildikleri müddet zarfında sahipleri onların hizmetinden mahrum kalır. Halbuki şerîat'in kaideleri ancak cinayet işleyenin cezalandırılmasını iktizâ eder. Bu se-beble hacc ve cihad gibi farzlar kölelerden sakıt olmuştur.
Sürgün edilecek mesafe en az mesafe-i seferdir. Gurbet onunla hissedilir. Hz. Ömer (R.A.) cezalıyı Medine'den Şam'a; Osman (R.A.) Medine'den Mısır'a sürmüşlerdir.

2— Hadîsteki «evli ile evliye.'.» ta'birinden murâd: sahîh nikâhla cima1 eden hürr âkil ve baliğ olan kimsedir. Bu hükümde erkek, kadın, müslüman, kâfir müsavidir. Evlilerin hem dayak, hem de recim cezasına çarptırılması da Hz. Ali (R. A.J'dan rivayet olunmuştur. Bu-han (194-256)'nin rivayetine

göre Alî (R.Â.), Şurâha'ya perşembe günü dayak vurmuş; cuftıa günü de recmetmiş ve; «Bu kadına Allah'ın kitabı ile dayak vurdum. Resûlüllah (S.A.V.)'in sünnetîle de rec-met Hm» demiştir. Hâzımî (548—584) bu kavlin İmam Ahmed, İs-hak, Dâvud-u Zahiri ve İbni'l - Münsir'in mezhebi olduğunu söyler.
Haneftler'le İmam Mâlik, Şafiî ve bir rivayette İmam Ahmed bin Hanbel ile diğer bir çoV ulemâ'ya göre recmedilecek kimseye dayak vurulmaz. Çünkü Ubâde hadîsi mensuhtur. Resûlüllah (S.A.V.) zamanında beş kişi recmedilmiştir. Bunların recimlerine birçok sahâbe-I ki-râm iştirak ettiği halde hiç birisi dayak vurulduğunu rivayet etmemiştir. Bu da dayak vurmanın vuku' bulmadığını gösterir. Binâenaleyh dayak meşru' değildir..
Hz. AH (R. A.yiia. fiili kendi içtihadıdır. San'ânî bu meselede bir zamanlar recimle birlikde dayak vurulacağına kat'iyetle hükmetmişken, sonraları bir şey deyemeyip tevakkuf ettiğini söylüyor.[10]

1033/1233- Ebu Hüreyre radryaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve setlem mescidde iken, yanına müslüinanlardan bir adam gelerek ona nida etti, ve :
— Yâ Resûlâllah, gerçekten ben zinâ ettim; dedî. Bunun üzerine Resûl-ü Ekrem ondan yüz çevirdi. Fakat adam, yüzünü çevirdiği tarafa geçerek :
— Yâ Resûlâllah, ben muhakkak zlnâ ettim; dedi. Hâsılı adam bunu kendisine dört defa tekrarladı, fakat Resûlüllah (S.A.V.) : hep yüz çevirdi. Vaktâ ki adam kendi aleyhine dört defa şehâdetde bulununca Resûlüllah (S.A.V.) onu çağırdı ve :
— Sende delilik varmı? diye sordu. Adam :
— Hayır; cevâbını verdi. Peygamber (S.A.V.) :
— O halde muhsanmısm? ve «ordu. Adam :
— Evet; dedi. Müteakiben Peygamber (S.A.V.) :
— Bunu götürün de recmedin; buyurdular.»[11]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Bazı kayıdlara göre Peygamber (S.A.V.)'e gelen adam Mâlı b.

Mâlik-İ Eslemi'dir. Nitekim bundan sonra gelen Ibnf Abbas (R.A.) hadîsinde ismi zikredilmiştir. «Muhsanmisin?» ta'birinden murâd: evli olup olmadığım anlamaktır.
Hadîs-i şerif aşağıdaki meselelere şâmildir :

1— Zina i'tirâfı dört defa vâki' olmuştur. Ulemâ dört defa ikrarın §art olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik, §âfiî, Dâvûdru Zahirî ve diğer bazı ulemâ dört defa ikrarın şart olmadığına kaildirler. Delilleri katil ve hırsızlık gibi şeyleri ikrarda bunun şart olmamasıdır. Resûl-ü Zl Şan (S.A.V.) efendimiz, Hz. Üneys'e:
— Kadın i'tirâf ederse onu recmediver; demiş, tekrar tekrar i'tirâf ettirmesini istememiştir. Tekrar şart olsaydı onu mutlaka söylerdi. Çünkü makam, beyân icâbederdi. Beyânın ise hacet vaktinden geriye bırakılması caiz değildir.
Hanefîler'le cumhur-u ulemâ'ya göre zinayı dört meclisde dört defa ikrar etmek şarttır. Bunların delili Mâiz hadîsİ'dir. Mezkûr hadîsin bazı rivayetlerinde :
«Gerçekten kendi aleyhine dört defa şehadet ettin.» buyurulmuştur. tbni Ebî Leylâ ile İmam Ahmed b. Hanbel'e göre ikrar meclislerinin ayrı ayrı olması şart değildir, bir meclisde dört defa ikrar kâfidir. Onlar mevzu-u bahsimiz hadisin bu mânâda zahir olduğunu ileri sürerler. Hanefîler ise bu zahir mânâyı kabul etmekle beraber, ikrarın dört meclisde yapıldığını gösteren Müslim hadîsini daha zahir bulmaktadırlar. Müslim hadîsi şudur :
«Büreyde (R.A.ydan rtvâyet edildiğine göre, Mâiz Peygamber (S.A.V.)'e gelmiş; fakat Resûlüllah (S.A.V.) onu geri çevirmiş. Sonra ertesi gün ona tekrar gejmiş. Resûlüllah kendisini yine geri çevirmiş. Bilâhare kavmine haber göndererek :
— Bunun aklında bir bozukluk biliyormusunu?
onlara sormuş :
— Onu ancak aklı başında İyilerimizden biri olarak tanırız; demişler. Mâiz Peygamber (S.A.V.)'e üçüncü defa gelmiş. Resûlüllah (S.A.V.) yine kavmine haber göndererek kendilerine sormuş. Onlar da Mâİz'de ve aklında bir kusur olmadığını haber vermişler. Dördüncü defa gelince artık Resûlüllah (S.A.V.) ona bir kuyu kazarak kendisini recmetmiştir.» Ayni mânâda bir hadîsi imam Ahmed b. Hanbeî (164—241) ile tshak b. Rahaveyh

(168—238) Müsned'lerinde, İbni Ebi Şeybe (—234> de Mıusannef'inde tahrîc etmişlerdir. Hadîs şudur :

«Ebu Bekir (R.A.)'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Mâiz b. Mâlik Pygamber (S.A.V.)'e gelerek bir defa İ'Ürâfda bulundu. Ben d» Peygamber (S.A.V.)'İn yanında idim. Resûlüllah (S.A.V.) onu geri çevirdi. Sonra (tekrar) gelerek onun yanında ikinci defa i'tirâfda bulundu. Resül-ü Ekrem onu (yine) geri çevirdi. BİIâhere gelerek onun yanında üçüncü defa i'tirâfda bulundu. Resûlüllah (S.A.V.) kendisini (yine) geri çevirdi. Bunun üzerine ben ona :

— Eğer dördüncü defa da i'tirâf edersen Resûlüllah (S.A.V.) sent recmeder dedim. O dördüncü defa da i'tirafta bulundu. Artık Resûlüllah (S.A.V.)'de kendisini hapsetti. Sonra onu (kavmine tekrar) sordu. Onlar :

— Hayırdan başka bir şey bilmiyoruz dediler. Nihayet recmlne emfr verdİ; ve recmolundu.»

Hanefîler'le cumhur'un, Maİz hadîsile istidlallerine i'tir âz edenler olmuştur. Bunlar Mâiz. hadîsinin müztarib olduğunu zîrâ ikrar sayısını bildiren rivayetlerin bazısında dört, diğer bazılarında iki veya üç defa i'tirâf etti; denildiğini ileri sürerlerse de yukarıki hadîsler muvacehesinde bu i'tîrâzın bir ehemmiyeti kalmaz. Cumhur'un bir delilleri de kt-yastır. Onlar bu meseleyi zinayı isbât meselesine benzetmiş ve : «zina nasıl dört şahidin dört defa şehâdetleri ile sabit olursa onu i'tirâf dahî dört defa tekrarlamakla olur.» demişlerdir.

2— Hadîsimizin lâfızları hâkimin hadd-i îcâbeden şeyleri araştırıp soruşturmasının vücûbuna delâlet ediyor. Filhakika bu hadîs çeşitli lâfızlarla rivayet olunmuştur. Meselâ : Büreyde rivayetinde :

«Resûlüllah (S.A.V.) :

— Şarap içtînrni? demiş. Maiz :

— Hayır; cevâbını vermiş. Bir adam kalkarak onu koklamış, fakat onda his bir koku bulamamış; denilmekde; Ibni Abbas (R. A.) rivayetinde :

d h ti mal onu Öpmüş veya S4kmışsınclır.» buyurulmaktadır. Bir rivâyetde :

«Peygamber (S.A.V.) :

— Onunla yattmmi? diye sormuş: Mafz :
— Evet; dem:
— Ya teriini tenine yapıştırdınmı? diye sormuş: Malı:
— Evet, demiş.
— Onunla cinsî münasebette bulundunmu? diye sormuş: Maiz (yine) evet; cevabını vermiştir», Hz. Ebu Hüreyre rivayetinde : «Resûlüllah (S.A.V.) Mâiz'e :
— Onunla CÎmâ ettinmi? diye sormuş. Maiz :
— Evet; demiş :
— Senin âletin, onun âletine girdimi? diye sormuş, Maiz: Evet; cevabını vermiş z
— Milin sürme kesesine, kova ipinin kuyuya daldığı gibimi? demiş. Mâlz :
— Evet; cevâbını vermiş. Peygamber (S.A.V.) :
— Zinâ; nedir: biiirmisin? demiş:
— Malı: Evet; bir adamın karısına helal olarak yaptığını ben oha haram olarak yaptım; mukabelesinde bulunmuş:
— Bu söıle ne demek istiyorsun; diye sorunca :
— Beni temizlersin; demiş. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.)Malztn recmlnl emir buyurmuş; v« recmedllmlşttr» denilmektedir.
Bütün bunlar araştırıp, soruşturmanın lüzumunu gösteriyor.
Bazıları soruşturmanın meridub olduğuna kaildirler. Zinayı ikrar eden kimseye haddi iskat edecek şeyleri telkin etmek mendubtur. Bunu sahâbe-t kirûm'dan bir cemâat yapmışlardır.Yalnız MâlÎktler'e göre menhlyyatı irtikâb etmekle şöhret bulan kimseye telkinâtta bulunulmaz.
Resûlüllah (S.A.V.)'in «Şar ab İçtin m i?» diye sorması, serhoşun ikrarının sahih olmadığına delildir. Maamâfth mesele ihtilaflıdır.
Hadîs-i şerif, recim esnasında erkeğin kuyuya gömüleceğine de delâlet ediyor.. Çünkü Müslim'in tahrîc ettiği Büreyde rivayetinde: «ona bir kuyu kazdı» denilmektedir. Fakat Haneftler'e göre erkek için kuyu kazılmaz. Btthârî'nin rivayetinde :
«Taşlar kendisini Mtab düşürünce kaçtı. Fakat ona çatallıkta yetişerek kendisini recmettlk». Ebu Davud'un tahrîc ettiği

rivâyetde Resul utla h (S.A.V.) Mâlz'in kaçtığını haber alınca :
«Onu bana iade etseydinizya» buyurdu; bir rivâyetde:
Onu bıraksaydınız ya! ihtimal tevbe eder de Allah kendisini affederdi; buyurdular.» deniliyor.
Bu rivayetlerle istidlal eden Haneftler'le ŞMIIer ve îmam Ahmed b. Hanbel zina ikrarında bulunan kimsenin ikrarından dönebileceğine kaçarsa recmin durdurulacağına kail olmuşlardır.
«İhtimal tevbe eder» cümlesini bazıları müşkil görmüşlerdir. Zîrâ Mâh zâten tevbekâr olarak huzur-u Nebevt'ye gelmiş ve kendisini günahdan temizlemesini istemişti. Filhakika Ebû Dâvud'ym tahrîc ettiği şu hadîsle Fahr-î Kainat (S.A.V.) Efendimiz onun tevbesinin kabul edildiğim tebşir etmiştir:
«Nefsim kabza-i kudretimde olan Allaha yemîn ederim ki, o şimdi Cennet ırmaktarındadır; onlara dalıyor».
İşkl'e şöyle cevap veriliyor : Yukarıki cümlenin mânâsı: Maİz ikrarından döner de gizlice Allaha tevbe eder; Allah da onu aff-u mağfiret buyurur;, demektir. Mezkûr cümle «Kendini yalancı çıkardığı için tevbe eder» mânâsına da gelebilir.
Recme hâkim'in başlaması şart değildir. Nitekim: Resûlüllah (S.A.V.) Mâlz'in recinin! emir buyurmuş...» ifâdesi de bunu gösteriyor. Hanefîler'le Şafitfer'in mezhebi budur. Yalnız Hanefîler'e göre recme şâhidlerin başlaması şarttır. ŞâffHler'ce şart değildir.
Recme hâkimin başlaması bazılarına göre mendubtur. Bunlar Hz. AH (R. A./dan rivayet olunan bir hadîsle istidlal ederler.[12]

1034/1234- «Ibnİ Abbas radıydllahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Mâ iz b. Mâlik Peygamber (S.A.V.)'e geldiği vakit (Efendimiz) kendisine :
«İhtimal Öpmüş veya sıkmış yâhud bakmışsındır; buyurdular. Maiz :
— Hayır yâ ResûlâHah; dedi.»[13]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.
Peygamber (S.A.V.)'in MâÎz'e bu şekilde hitab etmesi meseleyi iyice anlamak içindir. Zîrâ olabilir ki, Mâiz bu fiillerden birini

yapmıştır da ona zina demiştir. Nitekim zinanın mukaddemelerine mecazen zina denilebilir. Resûlüllah (S.A.V.) : «Göz zina eder; onun zinası bakmaktır» buyurmuştur.
Hadîs-i şerif, araştırıp soruşturmaya, haddi iskat edecek şeyleri zinayı itiraf edene telkin etmeye ve ikrar esnasında zina lâfzını mutlaka söylemesi gerektiğine delâlet ediyor.[14]

1035/1235- «Ömer b. el - Hattâb radıydlîahü anh'dan rivayet olunduğuna göre kendisi hutbe okumuş ve şöyle demiştir: «Şüphesiz ki Allah Muhammed'î hak (şeriat) la göndermiş ve ona kitabı İndirmiştir. Allahın ona indirdikleri arasında recim âyeti de vardı. Biz onu okumuş, bellemiş ve anlamışızdır. Resûlüllah (S.A.V.) recim yapmış; ondan sonra biz de recim yapmışızdır. Yalnız ben insanların üzerinden uzun zaman geçerse biri çıkıp da: Biz recmi Kitabullahda bulamıyoruz; diyerek Allah'ın indirdiği bir farizayı terketmeleri sebebîle dalâlete düşeceklerinden korkarım. Gerçekten zina eden erkek ve kadınlara muhsan olmak ve hüccet getirilmek veya gebelik, yâhuef î'tİrâf vuku' bulmak şartîle recim kitabullahda mevcud olan bir haktır.»[15]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
îsmâûî'nin rivayetinde, hadîsin sonunda:
«Biz o âyeti ihtiyar erkekle ihtiyar kadın (zina ederlerse) onları mutlaka recmedin; diye okumuşuzdur» ibaresi de vardır. Nesâî'nm rivayetinde bu âyetin Ahzâb sûresi'nde olduğu beyân ediliyor. Ziyâdenin bir rivayeti şöyledir:
«İhtiyar erkekle, ihtiyar kadın zfnâ ederlerse onları Allah tarafından bir tenkil olmak üzere mutlaka recmedin. Allah Aziz ve Hâkimdir» diğer bir rivâyetde :
Halk'ın: Ömer, KHöbuHaha İlâve yaptı; demesi olmasa, bu ayeti elimle yazardım» denilmiştir. Şu hâlde bu âyetin mensuh olduğu anlaşılıyor.
Faide : Usul-i fıkıh ilmine göre Kİtâbullah'ın neshi dört türlü olur.
1— Hem tilâveti, yani okunması hemde hükmü neshedilir. Nitekim vaktîle ahzâb sûresi âyet sayısı i'tibârîle sûre-i

Bakara'ya müsavi iken âyetlerinin bir kısmının neshedildiği rivayet olunmuştur.

2— Tilâveti bakî olup, yalnız hükmü neshedilir. Kocaları ölen kadınlar, bir zamanlar bir sene iddet beklerlerdi. Sonra bu bâbdaki âyetin hükmü kalkmış; yerine dört ay on gün kaim olmuştur. Fakat nâsih ile mensuh âyetlerin ikisi de Kurân-ı Kerîm'de okunmaktadır. Yalnız mensuh olanın hûkmîie amel edilmez.

3— Hükmü bakî tilâveti mensuh olur. Hz. Ömer (R. A.)'dan rivayet edilen âyet bu kısımdandır.

4— Asıl hüküm baki olmakla beraber hükmün vasfı4 neshedilir. Meselâ : Âşûre orucu vaktîle farz iken, farziyet vasfı neshedümiş orucun aslı mendub olarak kalmıştır.
Hadîs-i şerif: kocasız bir kadının gebe olduğu anlaşılır da, kadın haddi önleyecek bir şüpheden bahsetmezse kendisine hadft-i şer-î tatbik edileceğine delildir. Hz. Ömer (R. A.) üe NUHktteVin mezhebi budur. Bunlar Hz. Ömer (R. A./a kimsenin i'tirâz etmemesini icmâ yerine tutarlar.
tmâm-ı Âzam Ebu Ranîfe ile tmâm gd/iî'ye göre ise hudud-i şer'iyye ancak beyyîne ile yâhud suçu i'tirâf etmekle sabit olurlar. Çünkü hudud-i şer'iyye şüphe ile sakıt olur.[16]

1036/1236- «Ebu Hüreyre radıyattahü cm/ı'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki, Resûlüllah (S.A.V.)'İ :
— Birinizin cariyesi zînâ eder de, zinası meydana çıkarsa ona hemen hadd vursun, ama başına kakmasın. Sonra (yine) zina ederse ona hadd vursun, fakat başına kakmasın. Sonra üçüncü defa zina eder de, zina ettiği meydana çıkarsa artık onu kıldan bir ip mukabilinde bile Olsa sativersîn; buyururken işittim.»[17]

Hadis mültefekun aleyh'dir. Bu lâfız Müslim'indir. Bu hadîs bir kaç meseleye delâlet ediyor: Şöyle ki:

1— «Zinâ ettiği meydana'çıkarsa...» ifâdesi, câriye sahibi, cariyesinin zinâ ettiğini öğrendiği zaman şâhid bulunmazsa bile ona hadd vurabileceğine delâlet eder. Ulemâ'dan bazıları buna

kail olmuşlardır. Diğer bazılarına göre ise; cariyenin zinası dahî hurreninki gibi şehâ-det veya ikrarla sabit olmadıkça hadd vurulamaz; Ekser-i ulemâ şehâ-detin hâkim huzurunda yapılacağına kaildirler. Bazı ŞâfİİIer sahibinin huzurunda vurulmasına cevaz vermişlerdir.

2— «Ona cfayak vursun..» ifâdesi cariyeye dayak vurma hakkının sahibine âid olduğuna delildir. İmam Şafiî'nin mezhebi budur. Cariyelere tatbik edilecek haddi :
«Bunlara muhsanelere verilecek azabın yarısı Icâbeder» âyet-i kerimesi ta'yin etmiştir.

3— «Başına kakmasın» buyurulması cariyeye hem hadd, hem de tekdir cezası tatbik ederek, iki kere ceza vermiş olmamak iğindir.îbni Battal diyor ki: «Bundan, hadd vurulan kimseye tekdir ve teşnî sûretîle ta'zir yapılamayacağı hükmü çıkarılır. Tekdir sûretîle ta'zir ancak o şahıs mahkemeye verilmezden önce kendisini korkutmak ve sakındırmak için münâsib olur. Mahkemeye verildi de hadd vuruldumu artık bu ona yeter.»
İbni BattaVm mütâlâasını Peygamber (S.A.V.)'in şu hadîs-i şerifi te'yid eder :
«Din kardeşiniz aleyhine şeytana yardımcı olmayınız».
Bu hadîs şarab içtiği için kendisine hadd vurulan bir zâta eshâb-ı klrâm sebbettikleri zaman şeref-sâdır olmuştur.

4— «Sonra yine zinâ ederse..» ifâdesi hadd vurulduktan sonra zinâ tekerrür ederse yeniden hadd vurmak lâzım geleceğine delâlet ediyor. Ancak hadd vurulmadan zina tekerrür ederse hepsi için bir hadd kâfi gelir.

5— Tekrar tekrar zina eden cariyenin satılması emrini ZAhirîler vücûba hamlederler. Onlara göre böyle bir cariyeyi milkinde tutmak, sahibine haramdır. Cumhur-u ulemâ ya göre ise satmak vâcib değil müstehabtır. tbni Battal şöyle diyor : «Fukâhâ, satma emrini kendisinden zina işi tekerrür eden cariyeden uzaklaşmaya teşvik mânâsına almışlardır.Tâ ki, sahibi buna razı zannedilip de deyyus addedilmesin. Filvaki' deyyuslukla vasıflananlar hakkında azâb tehdidi sabit olmuştur.»
Hadîs-i şerif zina eden kadından ayrılmanın vâcib olmadığını gösteriyor. Çünkü ayrılmak vâcib olsa ilk defa zina ettiğinde

ResûlüHah (5.A.V.) bunu emrederdi. Halbuki birinci ve ikinci defada bu hususda bir şey söylememiş, ancak üçüncüde satmak sûretîle onu elinden çıkarmasını emir buyurmuştur. Bu da mücerred zina için değil, zinanın tekerrürü İçindir. Ayni hüküm zevceye de şâmildir. Binâenaleyh zina eden zevceyi de boşamak vâcib değildir. Ancak kendisinden zina tekerrür ederse o zaman ondan ayrılmak îcâbeder. Fukâhâ diyorlar ki : «Resul-ü Ekrem (S.A.V.)'in üçüncü defadan sonra cariyenin satılmasını emretmesi az evvel zikrettiğimiz sebebden bir de zina mahsulü çocukların çoğalmasına vesile olacağındandır». tbni Battal sözüne devamla: «Bazıları bu emri vücuba hamletmişse de bu ümmetin selefinden vücuba kail olan yoktur. Binâenaleyh bu söz meşgul olmaya değmez. Malı israf etmekten vârid olduğu sabittir. Şu halde nasıl olurda hakîr bir şey srbebıta mühim bir kıymeti hâiz olan ma-bn satılması vâcib olur?»
San'âni, tbni BattaVa. i'tirâz etmekde, Zahirîleri haklı bulmaktadır.

6— Zina eden cariyeyi satarken satış sebebini müşteriye bildirmek vâcib olmasa gerektir. Çünkü Peygamber (S.A.V.), cariyenin yalnız satılmasını emretmiş; kusurunu bildirmesini istememiştir. Sonra bu kusurun gelecekde vuku' belli değildir.
Bazen sapık bir insan tevbekâr olur, bazen de dürüst olan sapar. Kendisine hadd vurulan câriye suçsuzlar gibi olmuştur. Bundan dolayı da suçunu basma kakmak yasak edilmiştir. Gerçi :
«Bizi aldatan bizden değildir.» hadîsi vardır ama, yukarıda zikredilen sebebler muvacehesinde satış sebebini zikretmek yine de vâcib olamaz. Mendub olması muhtemeldir.

7— Hadîsin mutlak zikredilmesi câriye muhsane olsun, olmasın mutlaka kendisine hadd vurulacağına delâlet eder. Vâkıâ :
[18] «Muhsane olurlar da bir kötülük işlerlerse onlara muhsanelere olan azabın yansı vardır.» âyet-i kerîmesi ihsan (yani nikâh-ı sahih ile cima görmüş olman) in şart olduğuna delâlet ederse de, bu âyetin muhsane olan cariyeler recmedilmeyerek kendilerine yarım hadd yani elli değnek vurulacağına delâlet etmesi muhtemeldir. Nitekim Hz. Ibnî Ab-

bas'la, Hanefîler'in mezhet£ budur. Cariyeler hakkındaki itlakı Hz. AH (R. A.)'m şu hutbesi sarahaten göstermektedir :
«Ey nâs, cariyelerinizin muhsane olanlarına da olmayanlarına da haddi vurun.» Bunu îbni Uyeyne ile Yahya b. Said, Zührî'den rivayet etmişlerdin Cumhur'un mezhebi de. budur. [19]

1037/1237- «Alî radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) :
— Hududu sahibi bulunduğunuz kölelerinize tatbik edin; buyurdular.[20]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Hadîs Müslim'de mevkuf olarak zikredilmiştir.
Müslim'in mevkuf rivayeti de Hz. AK (R.'dandır. Beyhakî onu merfu' olarak rivayet ediyor. Hâkim (321—405) bu hadîsi Buharı ile Müslim'den biri zikretmemiş zannetmişse de bu onun ya bir hatasıdır; yâhud Müslim merfu' olarak rivayet etmediği için o kanâate varmıştır. Yoksa hadîs, Hâkim'e göre sahîhdir.
Bu hadîs aynen yukanki hadîsin delâlet ettiği hükme delâlet ediyor. Yalnız yukanki hadîs cariyelere mahsus idi. Bu hem cariyelere hem de kölelere âmm ve şâmildir; ve kölelerle cariyeler muh-san olsun, olmasın kendilerine hadd-i şer'i tatbik edileceğine, keza sahihleri erkek olsun, kadın olsun, hadd vurabileceklerine delâlet ediyor.
Evli câriye hakkında ihtilâf vardır. Cumhur-u ulemâ ya göre ona hadd-i şer'iyi sahibi vurur, tmam Mâlik : «Bu haddi Râkim vurur» diyor. Ona göre cariyenin kocası ayni adamın kölesi olursa ancak o zaman sahibi vurabilir. Ibni Hasm'e göre evli cariyeye haddi sahibi vurursa da sahibinin müslüman olması şarttır. Çünkü bir kâfir, müslüman olan köle ve cariyelerine hadd vuramaz.
Hadîsin zahiri içki ve hırsızlıktan dolayı da sahibinin köle ve cariyelerine hadd vurulabileceğini gösteriyorsa da bu mesele ulemâ arasında ihtilaflıdır.
Haneftler'e göre hudud-u şer'iyyenin icrası mutlak suretde

devlet reisine yâhud onun izin verdiği kimselere mahsustur. Delilleri Ta-hâvi (238—321)nin Müslim b. Yesâr tarîkile tahrîc ettiği şu hadîstir:
«Müslfm demiştir ki : Ebu Abdillâh, sahabeden zât İdi:
— Zekât, hudûd, ganimet ve cuma sultana aidtir; derdi. Tahâvî bu zât hakkında: «Saha be-i kira m'dan buna hiç bir muhalif bilmiyoruz» demiştir. Maamâfih İbni Bazım (384—456) Tahâvî'nin bu sözüne i'tirâz etmiş; ve hadîse bazı muhalefet edenler olduğunu söylemiştir..
Ulema'dan bazıları : «köle ve cariyeler müslümanlann reisi hadd vurursa da reis bulunmadığı zaman sahihleri dahî vurabilir» demişlerdir. Bir takımları: köle sahibinin, kayıdsız şartsız köle ve cariyesine hadd vurabileceğine zâten bu hak onun olduğuna kaildirler. Bunların delilleri şu eserlerdir :

1— Abdürrezzâk Üfa'mer'den o Eyyub'â&n o da Nâfi'den rivayet ettiğine göre:
ılbnl Ömer hırsızlık eden bir kölesinin elini kesmiş; zina eden Ur kölesine de dayak vurmuş; her ikisini de valiye arzetmemiştir.»

2— İmam Mâlik tel - Muvatta» da senedîle şu eseri tahric etmiştir;
«Abdullah b. Ebt Bekir oğullarının bir kölesi hırsızlık etmiş; (bunu) i'tirâfda da bulunmuş. Bunun üzerine Alşe (R. Anhâ) emir vererek eli kesilmiş.»

3— İmam Şafiî ile Abdürrezzâk, Hüseyin b. Muhammed b. Ati tarikile şu eseri tahrîc etmişlerdir:
«Resûlullah (S.A.V.)'in kızı Fâtıma zina eden bir cariyesine hadd vurmuştur.»[21]

1038/1238- «Imrân b. Huuyn rafayattahü anVdan rfvâyat olumkığu-na flöre, Cüheyne'den bir kadın zinadan gebe olarak Peygamber (S.A. V.)'« gelmiş ve :
— Yâ Nebİyyallah, başıma hadd (Icâbeden bir hal) geldi. Binaenaleyh bana hadd vur; demfş. Bunun üzerine Resûlüllah (5.A.V.) onun velisini çağırmış ve :
— Buna iyi muamele et; doğurduğu zaman kendisini bana

getir» demiş. Velîsi de öyle yapmış. Akıbet Peygamber (S.A.V.) kadını (in getirilmesini) emretmiş; ve üzerine elbisesini bağlamışlar. Sonra kadını (n recmint) emretmiş ve recmolunmuş. Bundan, sonra Resûlüllah (S.A.V.) onun cenaze namazını kılmış. Ömer :

— Bu kadın zina ettiği halde birde onun cenaze nam azı m mı kılıyorsun yâ Nebİyyallah? demiş. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) :

— Vallahi bu kadın öyle bir tevbe etti ki, tevbesi Medîne'liierden yetmiş kişi arasında taksim edilse onlara yeter artardı... Sen canını Allah Teâlâ için feda edenden daha efdal bir kimseye hiç rastladınmı?» buyurmuşlardır.»[22]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.

Hadîs-i şerif de zikri geçen kadın Gâmldiyye diye meşhurdur. Resûlüllah (S.A.V.)'in «doğurduğu zaman kendisini bana getir» emrinden sonra «Velîsi de öyle yapmış», denilmesi recmin hemen doğumdan sonra yapıldığına delâlet ediyorsa- da^ hadîsin.; diğer bir rivayetinden recim hâdisesinin çocuk memeden kesildikten, sonra vuku' bulduğu hattâ annesinin onu, elinde bir parça ekmek olduğu halde huıur-u Nebeviye getirdiği zikrediliyor. Şu halde kitabımızın hadîsinde kısaltma yapıldığı anlaşılıyor. Nevevî (631—676) her iki rivayeti zikrettikten sonra şöyle diyor : «Bu rivayetlerin ikisi de sahîh-i Müslim'dedir. Zahirleri ihtilâf gösteriyor. Çünkü ikinci rivayet recmin çocuk memeden ayrılarak ekmek yemeğe başladıktan sonra yapıldığını sarahaten ifâde ediyor. Halbuki birinci rivayet doğumun akabinde recmedildiğini gösteriyor. Şu halde birinci rivayeti te'vil ile ikinci rivayete muvafık bir şekle hamletmek îcabeder. Bu takdirde birinci rivayetteki :

«Ensardan bir zât kalkarak :

— Çocuğun radâını bana verin; dedi.» cümlesi çocuk memeden ayrıldıktan sonra söylenmiş; ve radâ ta'biri mecazen çocuğun bakılıp terbiye edilmesi ma'nâsında kullanılmış demektir.»

Hadîs-i şerîf recmin vücubuna delâlet ediyor. Bu hususda yukarıda îzâhat verildi. Kadının elbisesinin bağlanması recmedilirken taşların tesirîle açılıp saçılmasın diyedir.

Ulemâ kadının oturarak erkeğin ise ayakda recmedileceği

hususunda ittifak halindedir. Yalnız İmam Mâîik'e göre erkek de oturtularak recmolunur. Bazıları : «hâkim muhayyerdir, isterse oturtur, dilerse ayakta recmeder» derler. Hanefîler'e göre recmedilecek kadın göğsüne kadar bir kuyuya gömülür.
Bu hadîs recmedilen GâmldÎyyenin cenaze namazını bizzat Peygamber (S.A.V.)'in kıldığım gösteriyor. Ancak Tdberî (224—310) «kıldı» filinin meçhul sîgasîle rivayet edildiğini söylüyor, ve : «Bu fiil îbni Ebî Şeyhe ile Ebû Davud'un rivayetlerinde böyledir» dedikten sonra Ebu Davud'un bir rivayetinde :
«Ashâb-ı KÎrâma cenaze namazını kılmalarını emretti» denildiğim oeyân ediyor. Lâkin «kıldı» fiili Müslim'in râvileri ekseriyetle meşkûr fiili ma'lûm sîgasîle rivayet etmişlerdir. Hz. Ömer (RA'ın: «Bîrde onun cenaze namazınımı kılıyorsun?» demesi dahî cenaze namazını bizzat Peygamber (S.A.V.)'in kıldığını gösteriyor. Bazıları: «namazı kılmanın Peygamber (S.A.V.)'e izafe edilmesi, kılma emrini o verdiği içindir: yoksa kendisi kılmamıştır. diyorlar. Fakat bu kavil hilâf-ı zahir görülmüştür. Zîrâ, kelâmda asıl hakikat olmasıdır; diyorlar. Maa-mâfîh, Resûlüllah (S.A.V.) bizzat kılmış olsun olmasın, recmedilen kimsenin cenaze namazını kılmak mekruhtur diyenler nass-ı hadîse muhalif hareket etmişlerdir. Bunların delîîi de yoktur.
Cumhur-u ulemâ'ya göre recmolunanların cenaze namazı kılınır. Hadîs-i şerîf, tevbenin haddi ıskat etmediğine de delildir. Cumhur ile Şâf İtler'den rivayet olunan iki kavlin esah olanı budur.[23]

1038/1239- «CâbÎr b. AbdIHâh radıyaUahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Peygamber (S.A.V.) Eşlem (kabilesin) den bîr adam İle Yehûdîlerden bîr adam ve bir kadın recmettî».[24]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Saththeyn'deki iki Yahûdî kıssasını font Ömer rivayet etmiştir.
Hi. Câbtr (R. A.), Eşlem kabilesinden dediği adamla Mâlil kadınla da Ciheyne'li kadını kasdetmiştir; ki her ikisine âid hadisler yukarıda geçti.

Hadfs-i şerif, zina eden kâfire hadd vurulacağına deliktir. Cumhurun kavli budur. Maltktler'le Hanefller'den bir çoğu recm için îslâmiyetin şart ouğuna kaildirler. Onlara göre recm için muhsan olmak da şarttır. Hattâ tbni AbdÜberr (368—163) bu huausda ulemâ arasında ittifak bulunduğunu nakletmiştir. Ancak kendisine i'tirâz vâki' olmuş ve tmam Şafii ile tmam Ebû Yusuf ve İmam Ahmed b. Banbein mezkûr şartları koşmadıkları ihtar olunmuştur.
Recimde îslâmiyeti şart koşanlar bu hadisin ifâde ettiği recmi Peygamber (SA.V.) yahûdüere Tevrat hükmü île tatbik etmiş sonra nesh olunmuştur; diyorlar. Nitekim Buharî ile Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri Ibnt Ömer hadisinde bu hadise sarahaten zikredilmiştir. Bttfcarî'nin rivayeti şudur :
«Ibnl Ömer (R. AJ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki:Resuliillah (S.A.V.)'e bir erkekle bir kadın yahûdî getirdiler. Bunların ikisi de bir haltda bulunmuşlardı. Peygamber (S.A.V.) onlara :
— Kitabınızda zina hakkında ne buluyorsunuz? diye sordu :
— Doğrusu blilm âlimlerimiz yüzü tahmtm yani kömürle boyayıp karartmayı ve boyun bükmeyi İhdas ettiler; dediler:
— Abdullah b. Selâm şunlara Tevrâtı getirt; dedi. Hemen Tevrat getirildi Derken yahûdllerden birisi[25] elini (Tevrattakf) recim Ayeti'nln üzerine koyarak onun üsf ve alt tarafını okumağa başladı. Bunun üzerine İbnf Selâm ona :
— Elini kaldır; dedi. Bir de ne görsünler recim ayeti elinin altında değilml İmiş? Artık Reûl-ü Ekrem (S.A.V.) her İkisini (n recmlni) emir buyurdu ve recmolundular. Ibnt Ömer demiştir ki : Balalın yanında recmediİdiler. Yahûdîyl kadının üzerine eğilmiş gördüm, yani onu kendi vücudu İle taşlardan koruyordu.»
îbnü'l - Arabi bu mesele hakkında şöyle demektedir : tRefilüllah (S.A.V.) in bunları recmetmesi kendi şeriatında caiz görmediği bir hüccetle olmuştur. Anlaşılan aleyhlerine hüccet kendilerinden olsun diye onlardan şâhid istemiştir..» tbnü'l-Arabi'ye i'tir âz edenler olmuştur. Bunlar Hz. Peygamber (S.A.V.) in mensuh bulunan Tevrat âyetlerile istidlal edemeyeceğini ileri sürmüş: bu recmin İslâm dininde caiz olduğunu iddia etmişlerdir.
Yahudi kıssası ehl-i Kitâb olanların kendi i'tirâflarına göre

yaptıkları nikâhlarının sahih olduğuna da delâlet eder. Çünkü muhsan sayılmak nikâhın sahih olmasına bağlıdır.[26]

1040/1240- «Satd b. Sa'd b. Ubâde[27] radtyaUahü anhümâ'âan rl-vâyet olunmuştur. Demiştir ki: Evlerimizin anısında zalf bir adamcağız vardır. Bu adam: Evlerin cariyelerinden biri İle bir habaset İşlemiş. Derken Satd bunu Resûlüllah (S.A.V.)'e söyledi :
— Ona haddini vurun; buyurdular. Ashab :
— Yâ Resûlâllah, bu adamcağız bu işte iehammül edemez pek za-îftir; dediler. Resûlüllah (S.A.V.) :
— İçinde yüz tane filiz bulunan bir hurma salkımı alın sonra o adama bununla bir defa vurun; buyurdular. Onlar da öyle yaptılar.»[28]

Bu hadîsi Ahmed Nesâl ve İbni Mâce rivayet etmişlerdir. İsnadı güzeldir. Lâkin vasıl ve irsalinde ihtilâf olunmuştur. Beyhahî bu hadîs için : «Ebu Ümâmeden mahfuz olan mürsel oluşudur.» diyor. Fakat ayni hadîsi îmam Ahmed ile İbni Mâce, Ebu Ümâme tarikîle Saîd b. Sa'd'dan mevsul olarak tahrîc etmişlerdir.
Hadîs-i şerîf, hastalık gibi bir sebeble zaîf düşerek mu'tad olan hadde tehammül olmayan kimseye tahammülü nisbetinde ince çubuklardan yapılmış bir deste ile bir defa vurulacağına delâlet ediyor. Cumhur-u ulemâ'nın kavli de budur. Ancak her bir çubuğun vücuduna temas etmesini şart koşuyorlar. Zira bazısı; vücuduna dokunamazsa hadd vurmaktan maksad hâsıl olmaz; diyorlar. Maamâfîh; hepsi isabet etmese de edenler yeter; diyenler de vardır.
Eğer hastanın iyileşmesi ümidi varsa yâhud sıcağın veya soğuğun şiddeti hastaya tesir ederse o hâl geçinceye kadar beklenir; hadd ondan sonra vurulur.[29]

1041/1242- «İbni Abbâs radıyallahü anhümâ'âan rivayet olunduğuna göre Peygamber (S.A.V.)'i :

— Her kimi Lût kavminin yaptığı işi yaparken bulursanız hem yapanı, hem de yapılanı öldürün; ve her kimi hayvana yakınlık ederken bulursanız derhâl öldürün; hayvanı da öldürün; buyurmuşlardır.»[30]

Bu hadîsi, Ahmed ile Dörtler rivayet etmişlerdir. Râvileri mevsuk iseler de, hadîs hakkında ihtilâf vardır.
Zahirle bakılırsa ihtilâf yalnız hayvana yaklaşmayı men' eden kısmında değil, hadisin bütünündedir. Bunun sebebi hadîsin Ibni Abbas (R.A.ydan dağınık olarak rivayet edilmiş olmasıdır. Meselâ birinci hüküm hususunda Beyhakî (384—458), Saîd b. Cübeyr ve Mücâhid tarîkile Ibnİ Abbas (R. A.)'dan rivâyeten. «Bekâr lûtîlik yaparken bulunursa recmedîlir.» dediğini yine Hz. İbni Abbas (R. A.)'in böyleleri hakkında: «O yerden en yüksek bİnâ aranıp bulunur ve onun üzerinden tepe taklak yere atılır; arkasından taşlanır» dediğini tahrîc etmiştir. İkinci hüküm babında Beyhakî, Ebu Zerr (R. A.) vâsıtasîle Ibni Abbas'dan rivâyeten, kendisine hayvana yakınlık edenin hükmü soruldukda : «Ona hadd yoktur» dediğini tahrîc eylemiştir.
İşte Hz. İbnİ Abbas (R. A.J'dan rivayet edilen bu muhtelif eserler gösteriyor ki, kendisi bu hususda Peygamber (S.A.V.)'den bir şey duymamıştır, söyledikleri kendi içtihadıdır.
Hadîs-i şerif iki meseleye delâlet ediyor :

1— Lûtîlik büyük günahtır. Bunu hükmü babında dört kavil vardır:

a) Lûtîlik yapana zıaâya kıyâsen hadd vurulur. Ssief ile haleften bazılarının ve Hanefller'den îmanvyn'in mezhebi budur. îmam Şâfiîde bu kavle rücu' etmiştir. İmam Âzam'a. göre ise sadece ta'zir Yani Ölünceye yâhud tevbe edinceye kada^ hapsedilir.

b) Lûtîliği yapan fail ilf «ıef'ul -ister muhsan, ister gayr-i muhsan olsunlar- mutlaka öldürülürler. îmam Şafiî'nin eski kavii budur. Delili buradaki Ibnl Abbas (R. A.) hadîsidir. îmam Mâlik ile Ah-med'e göre mutlak surette recmedilirler. Bu şen'i fiili işliyenler, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali (R. Anhümâ) zamanlarında ve daha başka devirlerde hep öldürülmüş i'tirâz eden bulunmamıştır. Binâenaleyh bu bâbta icmâ münakid olınuş

gibidir. Bununla beraber lûtînin öldürüleceğine kail olanlar pek azdır. Onun için «eZ Menâr» adlı eserin sahibi bu hâle şaşmaktan kendini alamamıştır.

c) ûtî ateşde yakılır. BeyhakVnin tahrîc ettiği bir hadîse göre ashâb-ı kiramın reyleri lûtîlik yapan fail ile mef'ulün yakılması merkezinde toplanmıştır. Hattâ bu bâbda bir kıssa bile varsa da isnadı zaîftir. Hâftz el-Münsirî: «Lûtîlik yapanları halîfelerden dördü yani Ebu Bekir-i Sıddtk, AH b. Ebl Talib, Abdullah b. Zübeyr ve Hişam b, Abdtlmelfk ateş!e yakmışlardır» demiştir.

ç) Lûtî, bulunduğu yerin en yüksek binasının üzerinden tepesi üstü aşağı atılır; arkasından da taşlanır. Bu kavli Beyhakî, Hz. AK (R. A./dan rivayet etmiştir. Aynı kavlin IbnÎ Abbas (R. .A./dan dahî rivayet edildiğini az yukarıda görmüştük.

2— Hadls-i şerif hayvanla cinsî münâsebette bulunmanın haram olduğuna ve bu işi yapanın Öldürülmesi Scabettiğine delâlet ediyor. Hz. Şâ/tt'nin son kavli budur. Şafiî: «Eğer bu faadfa sahih ine ben ona kail olurum» demiştir. tmam Şd/tî'nin bir kavline göre, zınâ edene kıyâsen buna da zina haddi vurulur. tmam AHmed b. Banbel ile Haneftfer hayvana yakınlık edenin yalnız ta'zîr olunacağına kail olmuşlardır.
Hadîs-i şerif hayvanın kesilmesi lüzumuna delâlet ediyor. Hk. Ali (R. A.) ve bir kavlinde tmam Şo/iî'nin mezhebi budur. Haıteftlor'e göre dahî kesilir: hattâ kesildikten sonra yaküırsa da vicib olduğu için değil, hayvanı her gördükçe o bâbtaki dedikodu tazelenerek lâf uzamanın, suçlu da bundan müteesir olup durmasın, diyedir. Hayvan, eti yenenlerden ise tmam Âzam göre yenilir; ve suçlu onu öder. tmam Ebu Yusuf göre o hayvanın eti yenmez; zîrâ Ibnf Abbas:
— Hayvan ıw yapılacak? diye sorulmuş :
— Bu babta Resûlüllıh (SJLV.)'den bir şoy duymadım. Lâkin bu den sonra ben onun otlntn yenmesini, yâhud ondan faydalanılmasını kerîh görürüm.» demiştir. Bir rivayette: Bu hayvan görüldükçe: işte kendisine filân halt İşlenen hayvan budur; derler» cevâbını vermiştir.[31]

1042/1243- İbni Ömer radıyaüahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre Peygamber SoMaUahü aleyhi ve sellem (gayri muhsan zântlero) hem dayak vurmuş hem da sürgün.etmiş; Ebu Bekir'de dayak vurmuş ve sürgün etmiş; Ömer do dayak vurmuş ve »ürgün etmiştir.[32]

Bu hadîsi Ttrmtzt rivayet etmiştir.Râvîleri mutemeddirler; ancak mevkuf veya merfu' olduğunda ihtilâf edilmiştir.
BeyhaM, Hz. Ali (R. A.)'in zina eden gayr-i muhsanlar dayak vurduktan sonra Basra'dan Kûfe'ye; Kûfe'den Basra'ya sürgün ettiğini kaydeder. Bu mesele geçtiği halde musannifin bu hadisi burada zikretmesi: «Sürgün meselesi neshedilmiştir» diyenlere cevab için olsa gerektir.[33]

1344/1043- lbnt Abbas radtyaOahü anhhümâ'ton rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûlallah Sdttdüahü aieyhi ve aeUem kadbnlaşmıs erkeklere ve erkekleşmlş kadınlara lanet etti ve :
— Onları evlerinizden çıkarın; buyurdular.[34]

Bu hadisi Buharl rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif, ism-i fâü sSgasÜe de rivayet olunmuştur. Bu takdirde mânâ: «kadınlaşan erkeklerle, erkekleşen kadınlara lanet etti» şekline girer.
Peygamber (S.A.V.)'in günah işleyene lanet buyurması işlenen güna-. hin büyüklüğüne delâlet eder. «Kadınlaşan erkekler» den murâd: Konuşmasında harekâtında giyinişinde ve sâirede kendini kadınlara benzetenlerdir. Doğuştan kadın tabiatlı olanlara lanetin şümulü yoktur. «Erkekleşen kadınlar» dan murâd da aynı şekilde kendilerini erkeklere benzeten kadınlardır. Nitekim Ebu Davud'un tahric ettiği bir hadîs kadınlaşma üe erkekleşmeyi aynı mânâ ile tefsir etmiştir. Binâenaleyh bu hadis erkeklerin kendilerini kadınlara, kadınların da erkeklere benzetmelerinin haram olduğuna delîldir.
îbnü't-Tin şöyle demiştir: «Erkeklerin kadınlara benzemekde lûtîlik yapacak derecede ileri gidenlerîle kadınların.erkeklere

benzemekde sürüştürme yapacak derecede ileri gidenlerine gelince: hiç şüphe yoktur ki, bu iki sınıfta tesnî ve tecziye hususunda ötekilerden daha fazla şiddet gösterilir.»
İşi lûtîliğe vardıranların hükmünü az yukarıda gördük. Bu meselede bazılarına göre erkekle kadm arasında fark yoktur. Lûtîliği âdet edinen kimse siyâseten katledilir. Bu bâbda muhsan ile gayr-i muhsan arasında fark yoktur. Ferderine sürüştürme yapan kadınlar ta'zîr olunurlar.[35]

1245/1044- «Ebu Hüreyre radtyaUahü anh'ötn rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûliillah salîallahü aleyhi ve selîem:
— Hududu derTyyeyî) defi1 çâresi buldukça defediniz; buyurdular.»[36]

Bu hadîsi Ibni Mâce zait bir isnadla tahrîc etmiştir. Ayni hadîsi Tirmlzî ile Hâkim, Hz. Aişe'den şu lâfızlarla tahrîc etmişlerdir: «imkân buldukça müslümanlardan hududu defi ediniz». Bu hadîs dahi zaîftir. Onu Beyhakî, Hz. Ali'den kendi sözü olmak üzere : «Hududu şüpheler sebebîle defedin» ifâdesile rivayet etmiştir.
Musannif bu hadîsi «et-Telhis» nâm eserinde Hz. Ali (TC. AJ'dan merfu' olarak rivayet ediyor. Hadîsin tamamı şudur :
«Hükümdarın hududu muattal bırakması caiz değildir.»
Ancak yine musannif bu hadîsin isnadında el-Muhtâr b. Nâfi' bulunduğunu bu zâtın münker olduğunu BuhârVden nakletmiştir. Bununla beraber hadîs yine de asılsız değildir. Çünkü musannif onu «et-Telhisy> de müteaddit yollardan mevkuf olarak rivayet etmiştir ki, bunların bazıları sahihtir; ve merfu' rivayeti takviye ederler. BeyhâkVmn Zührî tarîkîle Hz. ÂÎşe (R. Antö/dan tahrîc ettiği rivayette şu ziyâde vardır:
«Eğer onun için çıkar bir yol varsa hemen kendisine yol verin; çünkü hükümdarın afv babında hatâ etmesi; ceza babında hatâ etmesinden daha hayırlıdır». Bunun isnadında da Yezıd b. Ziyâd-ı Dimeşkî vardır. Bu zât hakkında tmam Buhârî : «Münkerü'l hadîs» demiş; Nesâi onun hakkında «metruk» ta'birini kullanmıştır. Ayni hadîsi Vehi'; ZührVden mevkuf olarak rivayet

etmektedir. Tirmizi : «Bu daha sahihtir.» diyor. Hâsılı bu manâda ashâb-ı kirâm'm bir çoklarından eserler rivayet edilmiştir.
Hadîs-i şerîf, şüphe sebebîle hadd-ı şer'inîn defi' edilip vurulmayacağına delildir.[37]

1248/1045- «İbni Ömer radıyaîlahü anhümâ'öan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem:
— Allahın yasak ettiği şu kazurattan sakının! Bunları kim irtikâb ederse hemen Allah'ın örtüsü ile örtünsün de Allah'a tevbe etsin zîrâ bize yüzünü gösterirse Allah Azze ve cellenin kitabını ona tatbik ederiz; buyurdular.»[38]

Bu hadîsi Hâkim rivayet etmiştir. Hadîs «el-Muvatta» de Zeyd b. Eşlemin mürsellerinden olmak üzere rivayet edilmiştir.
Kâzûrât'dan murâd : Allah'ın yasak ettiği kötü fiil ve sözlerdir. «Yüzünü göstermek» işlediği günahın hakikatini meydana çıkarmaktan kinayedir.
îbnü Abdilberr: «Bu hadîsin hiç bir vecihle isnad edildiğini bilmiyorum »demiştir. Bundan maksadı îmam Mâlik'in hadîsidir. Bâ-feim'in hadîsi ise müsneddir. Maamâfîh îmamü'l Haremeyn (419—478) «en-Nihâye» adlı eserinde : «Bu hadis sahihtir, sahîh olduğuna ittifak vardır» demiş; îbni Salâh (577—643) ise onu bu dikkatsizliğinden dolayı ayıblayarak: «Bu iş hadîs âlimlerinin hayret edeceği bir şeydir. Onun buna benzer işleri çoktur. Kendisini böyle bâdirlere düşüren şey, her fakih ve âlimin muhtaç olduğu hadîs san'atmı bir tarafa atmasıdır.» tarzında mütalaa yürütmüştür.
Hadîs-i şerîf, bir günah irtikâb edenin onu gizlemesi îcâbetti-ğine, ikrar edip de kendini rezil rüsvay etmenin doğru olmadığına, böylesine tevbeye şitâb etmek gerektiğine delildir. Çünkü yaptığını ikrar ederse hâkimin ona hadd-i şer'iyi tatbik etmesi lâzım gelir. Filhakika Ebu Davud'un merf u' olarak tahrîc ettiği bir hadîsde şöyle Duyurulmaktadır:
«Hududu kendi aranızda birbirinize affedin. Eğer bir hadd benim kulağıma gelirse muhakkak (tatbikî) vâcib oldu demektir.»[39]

«Hadd-i Kazif Babı»

Kazlf : Lûgat'te birşeyi atmaktır. Şerfatde ise: Bir kimsenin üzerine zina suçunu atmaktır.
Kazif'in büyük günahlardan olduğuna Icmâ-ı ümmet vardır. Teâlâ hazretleri :
[40] «Hiç şüphe yok ki; namuslu, kendi halinde mü'mln kadınlara (zlnâ İftirası) atanlar dünyada ve âhlretde lanet olunurlar. Hem onlar İçin pek büyük bir azâb vardın buyurmuş; Resûl-ü Zi-Şân'ı (S.A.V.)'de :
«Yedi helak unsurundan sakınınız; buyurmuş (Ashab-ı kirâm tarafından) :
— Nedir onlar ya Resûlâllah? diye sorulunca :
— Allah'a şirk koşmak, sihirbazlık, Allah'ın haram kıldığı kimseyi öldürmek, faiz yemek, yetim malını yemek, harbe gitmekten kaçmak ve namuslu, kendi hâlinde olan mü'min kadınlara zina iftirası atmaktır; mukabelesinde butınmuşfardır.
Bu ve emsali delillere istinaden namuslu kadınlara zina isnadında bulunanlara hadd vurmak bilicmâ' meşru' olmuştur. Hadd-i kazif seksen değnek dayak cezasıdır. Buna delil :
[41] «Namuslu kadınlara zlnâ İsnadında bulunup da, sonra dört şâhld getiremeyenlere derhâl seksen değnek (hadd) vurun. Hem onların şehA-detlerlni ebedlyyen kabul etmeyin» âyet-i kerîmesile emsali âyetler ve babımızın hadîsleridir.[42]

1249/1046- Alse radıyattakü anhâ'öan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Benim ma'sumiyetlm hakkında (vahi) nâill olunca ResûlüMah saU laTlahü aleyhi vesellem minberin üzerinde ayağa kalkarak bunu anlattı ve Kur'ân okudu. Minberden İndİkde İki erkekle bir kadını (m getirilmesini) emir buyurdu; ve bunlara hadd vuruldu.»[43]

Bu hadîsi Ahmed ile DÖrf ler tahrîc etmişlerdir. Bu hart de buna işarette bulunmuştur.
ResûlUHah (S.A.V.)'in minberde okuduğu âyetler :

[44] «Hiç şfiphe yok ki, iftirayı yapanlar sizden bir cemaattir...» âyet-i kerîmesile bir rivâyetde onu ta'ki beden on yedi âyettir. Bukâri'nİn rivayetinde ise ffk âyetlerinin sayısı ondur.
Hadls-i şerîfde zikredilen bir adam Hassan b. SAbİt ile MIstah b. OsAse; kadın da Hamne btntl Cahs/dır.
Bu hadis, yukarıda zikredilen âyetler gibi hadd-i kazif'in sübûtuna delâlet ediyor. Mezkûr üç kişiye hadd vurulması meşhur ifk hâdisesi dolayıstle Hi. A'*« (R. Anhâyyz kazfettikleri sübût bulduğu içindir.
İfk : yalan nevi'lerinin en kötüsüdür. Maalesef Âişe-i Sıddîka (R. Anhâ) validemiz bir sefer dönüşünde hiç bir şeyden haberi yokken pek çirkin bir iftiraya ma'ruz kalmıştı. Hâdise Buharı ve diğer hadis kitaplarında uzun uzadıya rivayet olunmuştur. Hülâsası şudur :
Müslüman kadınlarına tesettür forzolduktan sonra Hz. Aîçe (R. Anhâ) Peygamber (S.A.V.) ile birlikde bir seferden dönüyormuş Medine yakınlarında bir yerde bir gece tam kafile yola revân olacağı sırada Aîçe (R.Anhâ) kazayı hacet için ordudan biraz uzaklaşmış. Dönüşde gerdanlığının düştüğünü hissetmiş. Ve aramak için geri dönmüş. Nihayet gerdanlığı bulmuş. Fakat onu ararken biraz vakit geçmiş. Bu arada ordu hareket etmiş. Hi. ÂJşe (R. Anhâ) yerine döndüğü vakit orada kimsenin kalmadığını görmüş. Artık her halde beni aramağa dönerler ümîdîle olduğu yerde kalmış. Derken uyuklamış. Ordunun arkasından gelmekde olan Safvan b. el - Muattal (R. A.) onu devesine bindirerek orduya yetiştirmiş. Bunu fırsat bilen bazı münafıklar derhal faaliyete geçerek Hz. Aişe (R. Anhâ) hakkında çirkin çirkin söylenmeye, onun Hz. Safvân'Ia -hâşâ- bir olduğunu ortalığa yaymaya başlamışlar. Hattâ bu arada Hz, Hassan b. Sabit (R. A.) gibi bazı hâlis müslümanları bile kandırmışlar. Münafıkların başında Abdullah b. Übey b. Selül bulunuyormuş. Asıl bühtanı uyduran o imiş. Medîne-i Münevvere bir ay kadar bu bühtan ile çalkalandıktan sonra nihayet Allah-ıt Azîmüşşan, Hz. Alse'nin berâet ve masumiyeti hakkında yukarıda zikri geçen Sûre-I Mûr âyetlerini indirmiştir. Bunun üzerine iftirada bulunanlara hadd vurulmuştur.

Bu rivayetten asıl suçlu olan Abdullah b. Übey'ye hadd vurulmadığı anlaşılıyor. îbni'l-Kayyım (691—751) bu meseleyi ele alarak Resûlülah (S.A.V.)'in ona hadd vurmamasını verililerini anlatmış bu işe mâni' olan birçok özürler göstermişse de Hâkim «el-iklil» adlı eserinde Peygamber (S.A.V.)'in ona da hadd vurduğunu rivayet etmiştir.
Mârûdî (—450) Peygamber (S.A.V.) in Hz. Âlşe'ye iftira edenlerden hiç birine hadd vurmadığını iddia etmiş ve: «Hadd ancak hüccet veya ikrarla sabit olur» demiş. Fakat kendisine: «hadd nass-ı Kur'ân Scabediyor; zâten hadd-i kazif, kâfi isbât edememekle lâzım gelir. Binâenaleyh onu hüccetle isbâta ne hacet kalır.» diye cevap verilmiştir. Fakat kendisine kazfedilen kimsenin mahkemeye dâva açarak hadd istemesi şarttır.[45]

1250/1047- «En e s b. Mâlik radnjallahil anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: İslâmda vâki' olan İlk İlân Hilâl b. Ümeyye, kendr kanslle Şerik b. Sehmâ'ya kazlfte bulunduğu zaman olmuştur. Resûlülfah sdtlaî-lahü aleyhi ve sellem kendisine :
— Hücceti (nî) getir; yoksa sırtına hadd var; — Hah...»buyurdular.»[46]

Bu hadîsi Ebu Ya'la rivayet etmiştir, ricali mutemettirler Buha-n'de de İbnl Abbas'dan bunun bir benzeri vardır.
liân. âyeti'nin sebebi nuzûlü ihtilaflıdır. Enes (H. A.)'d&n bir rivâ-vâyete göre Hilâl kıssası hakkında başka bir rivayete göre Uveyrair-i Aclânr hakkında nazil olmuştur. îlk liâmn, âyet nazil oldukdan sonra yapıldığında şüphe yoktur. Bazıları: «Âyet, Hilâl hakkında nazil olmuş, fakat Uveymîrin gelişine tesadüfi etmiştir»- diyerek iki kıssanın arasını cem' etmek istemişlerdir.
Hadİs-i şerîf, erkek iddiasını isbât edecek hüccet bulamadığı zaman kendisine hadd vurmanın vâcib olduğuna delâlet ediyorsa da, bu hüküm liân âyeti ile neshedilmiştir. Mezkur nesih, sünnet'in Kitab'la- neshi kabilinden dir. Yalnız bunun tahakkuku için kazif âyetinin liân âyetinden evvel nazil olmuş bulunması şarttır. Şayed liân âyeti evvel nazil olmuşsa o

takdirde o nâsih olur; yâhud beraber nazil olmuşlarsa kazif âyetini tahsis etmiş olur: liân âyeti, kazif âyetindeki umumdan, husus kas-dedildiğine yâni âyetden muradın, karısına kazfeden erkekden maadaları olduğuna karinedir; diyenler de olmuştur. Fakat tahkîka göre karılarına kazif yapan erkekler âyetin umumunda bakîdir. Ancak Teâlâ Hazretleri erkeğin- dört defa şehâdetini dört şâhid yerine tutmuştur. Bu sebeble onun yeminlerine «şehâdet» demiştir. Kazfeden erkek bu yeminlerden cayarsa kendisine hadd-i kazif vurmak vâcib olur. Nitekim yabancı bir kadına kazif yapar da dört şâhid getirmezse kendisine hadd-i kazif vurulurdu.
Liândald beşinci yemin tekîd ve teşdîd için meşru' olmuştur. Karısına kazifde bulunduktan sonra yemininden cayan erkeğe hadd vurmak, cumhur-u ulema'mn mezhebidir.[47]

1251/1048- «Abdullah b. Amir[48] b. Rebia'dan rivayet olunmuştur. De-mfftlr ki: Gerçeklen Ebu Bekir, Ömer, Osman ve onlardan sonrakilere yetlfdfm. Ama bunların kailf fçln köleye kırk değnekden ba|ka dayak vurduklarını görmedim.»[49]

Bu hadisi Mâlik ile Sevr! «Cami» inde rivayet etmiştir.
Hadîs adı geçen zevatın köle ve cariyelere hür olanların yarısı kadar hadd vurulacağı fikrinde olduklarına delâlet ediyor. Zâten hadd-i zinada :
O cariyelere hür kadınlara elan azabın yarısı vardır[50].» âyet-i kerî-mesîle cariyelere yarım hadd vurulacağı riassen bildirilmiştir. Her halde hadd-i kazfi de buna kıyâs etmiş olacaklar. Nass cariyeler hakkında vârid olduğuna göre köleyi de cariyeye kıyas etmişler; sonra kazif âyetinin umumunu kıyasla tahslsde bulunmuşlardır.
Cumhur-u ulemânın mezhebi budur. Ibni Mes'ud (R.A.) ile Ömer b. AbdÜaziz, Evzdî ve Ebu Sevr'e göre hadd-i kazif kölelere de 80 değnek üzerinden vurulur. Çünkü âyet umumidir. Bu zevatın Zahiriler gibi kıyasla amel etmedikleri anlaşılıyor.[51]

1252/1049- Ebu Hüreyre radtydahü anfa'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sdaahü aleyhi ve eeUem:
— Her kim köle ve cariyesine zina iftirası atarsa ona kıyamet gününde hadd vurulur. Ancak (hakîkat-ı hâl) onun söylediği gibi çıkarsa o başka; buyurdular.[52]

Hadis müttefekun aleyh'dir.
Bu hadis, cariyesine kazifde bulunan sahibine dünyada hadd vurulmayacağına delildir. Çünkü ihsanın şartı, kazfedilen kimsenin hür, âkü ve baliğ olmasıdır.Hattâ ekser-i Haneflyye'ye göre müslüman ve namuslu olmasıda şarttır. Bundan dolayı Peygamber (S.A.V.) köle ve cariyesine kazfeden sahibine hadd vurulmayacağını bildirmiş; ona bu cezanın âhirette verileceğini söylemiştir. Cariyeye sahibinden başkası da kazfetse yine bilittifâk hadd vurulmaz, yalnız ümm-ü veled meselesi İhtilaflıdır. Hanttfller'le Şaffltr'e göre ümm-ü veled olan câriye dahî bu bftbda diğer cariyelerle müsavidir; yani ona kazfedene de hadd vurulmaz. İmam Mâlik İle ZftMrttor'e göre ise hadd vurulur. Onlar bunun Hz. Ömer (R. A ./dan sahîh rivayetle nakledildiğini söylerler.[53]

«Hadd-i Serıkat Babı»

Serlkat: Lûgat'de bir şeyi başkasından gizlice almaktır. Türkçede buna hırsızlık denilir.
Şerbt'de dahi ayni manâya gelirse de şer't bir hüküm ifâde edebilmesi için tarife bazı kayıdlar ilâve edilmiş ve «Serikat, âkil baliğ bir şahsın, gizlice Ur kimsenin korunan ve bozulmayan şeylerden olan on dirhem kıymetindeki malını almasıdır.» denilmiştir.
Bu mikdar mal çalanın hadd-i şer'îsi Hanefller'le TâbHn'den bir cemâate göre sağ elinin bilekden kesilmesidir. İmam Şafii'ye göre hadd-i serîye îcabeden hırsızlık çeyrek dinardır. İmam Mâlik ile İmam Akmed b. BanbeVe göre ya çeyrek dinar, yâhud üç dirhemdir. Hattâ Hasan-t Basri (21—110) ile Dâvud-u ZâMri (202—270» ve HarfclUr'e göre azı veya çoğu tahdld

olunmaksızın her malı çalan hırsızın eli kesilir.
Teali hszrettert malı, can ve ırzı muhafaza için yaratmıştır.
Bunun te'mini İçin de :
[54] Hırsizlık yapan erkek ve kadının ellerini kesiverin..» buyurarak hadd-i şer'î vaz'etmiştir. Hadd-i serikat'ın sünnetten delilleri aşağıdaki hadîslerdir.[55]

1253/1050- «Aişe radıyallahü anhâ'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ResûIiillah saHaUahü aleyhi ve sellem:
— Bir hırsızın eli ancak çeyrek dînâr veya daha yukarısında kesilir; buyurdular.»[56]

Bu hadîs mütfefekun aleyh'dir. Lâfzı Müslim'indir. Buhari'nin lâfzı şöyledir: «Hırsızın eli çeyrek dînârda ve daha fazlasında kesilir» Ahmed'in bir rivayetinde «Çeyrek dînârda (eli) kesin ama ondan aşağısında kesmeyin» Duyurulmuştur.
imam Ahmed'in rivayeti de Hz. Aişe (R. Anhâ)'dandır.
Hadd-İ serikatın kitâb-ı ilâhi ile sabit olduğuna az yukarıda arzetmiştik. Ancak hırsız ne mikdâr mal çalarsa eli kesileceği âyetde beyân olunmamıştır. Bu sebeble ulemâ ihtilâf etmişler ve ortaya bir kaç mesele çıkmıştır.
Birinci mesele: Hadd-i serikat için muayyen bir nisâb olup olmadığıdır. Cumhura göre nisâb şarttır. Delilleri buradaki hadîslerdir. Az yukarıda gördüğümüz vecihle Hasan-ı Basri ile Zahirîler ve Hâriciler nisabın şart olmadığına kaildirler. Çünkü âyet mutlaktır. Bir de Bukârî'de Hz. Ebu Hüreyre'den rivâyeten şu hadîs vardır:
«Allah hırsıza lanet etsin, yumurtayı çalar eli kesilir ipi çalar (yine) eli kesilir.» Fakat kendilerine şöyle cevap verilmiştir: «Âyet-i kerîme çalınan şeyle onun mikdarını mutlak olarak ifâde etmiştir. Bu hadîs onu beyân ediyor. Sonra yumurtadan murâd: hakîkaten yumurta çalmak değil hırsızın ne kadar aşağı duygulu olduğunu ve çaldığı şeyin ne kadar kıymetsiz bulunduğunu göstermektedir. Artık bu kadar kıymetsiz şeyleri çalmağa tenezzül eden elbette yarın kıymetli mallar çalmaya da cür'et eder. Binâenaleyh henüz âdet hâline gelmeden kıymetsiz şeyleri

çalmaktan vaz geçmesi için kendisine ayni zamanda bir ihtardır.»
Mezkûr cevabı Hattdbi zikrederse de ondan evvel îbni Kuteybe (—266) aynı cevabı kaydetmiştir. Nisabı şart görmeyenlere şöyle de cevap verilebilir: «Mutlak olan serikat âyeti az mala şâmil olduğu gibi bir tek buğday dânesinede şâmildir. Bu kadar kıymeti az olan bir şey için siz dahî el kesileceğine kail değilsiniz. Binâenaleyh mukabilinde el kesilecek malın en az ne mikdar olacağını ta'yin etmek şarttır.»
İkinci mesele : Nisabın mikdarıdır. Nisab şart koşan cumhur-u ulemâ bunun mikdarı hususunda ihtilâf etmişler ve ortaya yirmi kadar kavil çıkmıştır. Bunların içinde delile istinâd eden yalnız iki tanesi olup, bunlarda Hanefîler'le Şâfiîler'in kavilleridir. Biz yukarıda bunları da gördük. Mezkûr kavillerin tafsilâtına gelince:
«El kesmeyi îcabeden hırsızlık en az on dirhem veya o kıymetde bir malı çalmaktır» diyen Hanefiter'in delilleri : «Peygamber (S.A.V.) zamanında kaikan'ın fiyatı on dirhemdi» diyen Ibn! Abbas (R. A.) ha-dîsile Buhâri ve Müslim'deki İbni Ömer (R.A.) hadîsi ve emsalleridir. Ibnİ Ömer hadisinde Peygamber (S.A.V.) bir kalkan için el kesdt» denilmektedir. Vâk'â bu rivâyetde kalkanın kıymeti üç dirhem olarak gösterilmişse de ayni rivayet sahîheyn'deki rivayete muarızdır. Kesilmesi îcabeden bir uzuv hakmda ise âzam! dikkat ve ihtiyatı göstermek gerekir. Bunun için de yüzde yüz bilinen mikdar ile amel edilir ki, o da on dirhemdir. İbntfl Arabî diyorki: «Sii/yan-ı Sevr: hadîs ilminde bu kadar büyük bir âlim olmakla beraber el kesmenin ancak on dirhemde vâcib olacağına zâhib olmuştur. Çünkü gelişi güzel el kesmek bilicmâ haramdır. Ona mubah muamelesi yapabilmek ancak müttefekun aleyh olan yerde caizdir. On dirhem bütün ulemâ'nın el kesmek için ittifak ettikleri bir mikdardır. Binâenaleyh onunla amel edilir, ihtiyat da budur.»
îmam Şafiî ile Hİcar ulemâ sı'na ve diğer bazılarına göre el kesmenin nisabı çeyrek dînâr altın yâhud üç dirhem gümüştür. Onlar Hz. Âİşe (R. Anhâ) hadîsi ile istidlal ederler. Ve: «Uç dirhemin kıymeti zâten çeyrek dinardır. Çünkü Peygamber (S.A.V.) zamanında on İM dirhem bir dînâr ederdi. Sonraları da öylece devam etmiştir. Onun için diyet gümüş'ten (12000)

dirhem altından (1000) dînâr almıştır» derler.
Bir delilleri de aşağıda gelen kalkan hadîsidir. Bu hadîs Peygamber (S.A.V.)*in üç dirhem kıymetinde bir kalkan çalanın elini kesdiğini ifâde ediyor, İmam Şafii: «Eğer Üç dirhemin kıymeti çeyrek dinar etmezse el kesmek vâcibolmaz» demiştir. Hi. Osman (R. A./ın üç dirhem kıymetinde bir mal, Hz. AH (RA.)ın iki buçuk dirhem kıymetinde Ur çeyrek dinar için el kestikleri rivayet olunmuştur ki; bunlarda Şafii'ye delîl olabilirler.
Üçüncü mesele: «El kesmek için nisab şarttır» diyenler altınla gümüşten başka bir şeyden nisâb ne ile takdir edileceği meselesinde ihtilâf etmişlerdir, İmam rivayet olunan meşhur kavle göre: şâir eşya dirhemle taktir olunur: Yani altınla gümüşün geçer fiyatları değişik olur, meselâ çeyrek dînâr iki dirhem kıymet tutarsa eşya dirhemle kıymetlendirilir. İmam Şafiî ise: «Eşyayı kıymetlendirme hususunda asıl olan altındır. Çünkü bütün yer altı cevherlerinde asıl odur» demiştir.
Utema'dan Ebu Sevr, Evzâi ve Dâvud-u ZâHti, Şafiî'nin kavlini tercih etmişlerdir. İmam Ahmed ise Mdlik'in kavline zâhib olmuştur.[57]

1254/1051- lbni Ömer radıydUahü anhümd'ûan rivayet olunduğuna göre; Peygamber aleyhi ve seMemj kıymeti üç dirhem olan bir kalkan İçin el kesmiştir.»[58]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Üç dirhemin çeyrek dînâr demek olduğunu yukarıda gördük. İmam Ahmed'in bir rivayetinde :
«Bundan (kıymetçe) daha aşağı olanında el kesmeyin»
Duyurulması da ayni mânâyı te'yîd eder.[59]

1255/1052- «Ebu Hüreyre radtydOahü anVden rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah aleyhi ve sellem:
— Allah hırsıza lanet eylesin. Bir yumurtayı çalar eli kesilir; ipi çalar (yine) eli kesilir; buyurdular.»[60]

Bu hadîs dahî müttefekun alayh'dir.
Hadîsin Zahirilerin delülerinden olduğunu, fakat te'vil edildiğini yukarıda görmüştük. İmam A'me buradaki yumurtayı demirden yumurta; ipi de gemi halatı diye te'vil etmişse de bu te'vil doğru sayılmamıştır. Zira hırsızı tekdir ve ta'yib İçin vârid olmuştur. [61]

1256/1059- Atse radtyaOahu anhâ'ton rivayet edildiğine gör» Resûlüllah (S.A.V.) (Üsame'ye) :
— Allah'ın hududundan bir hadd hakkında şefâatmı ediyorsun?: bundan sonra ayağa kalkarak hutbe okumu} ve :
«Ey nâsî sizden Öncekiler ancak ve ancak şu sebeble helak olmuşlardır: Aralarından şerefli bîri hırsızlık ederse onu bırakırlar; zaîf olan çalarsa ona haddi tatbik ederlerdi. Uâh...» buyurmuşlardır.[62]

Hadîs müfttefekuna leyh'dir.Lâfız Müslim'indir.Müslim'in Alşe (R. Anhâ)'dB.n başka bir yolda gelen rivayetinde Aişa (R. Anhâ) : «Eskiden kadın bir malı emaneten alır da onu inkâr «derdi. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) etinin kesilmesini emir buyurdu» demiştir.
Hadîs-i şerifteki hitâb Hx. Ütamet-ü'bnü Zeyd'dir.Buhâri'nin rivayetine göre: Bent Manzum kabilesinden hırsızlık eden bir kadın[63] Kureyş'i bir hayli meşgul etmiş. Kendi aralarında konuşurken : «ResulüİIah (S.A.V.) ile kim konuşabilir; onun sevdiği Üsâme'den başka huzuruna çıkmağa kim cesaret edebilir? demişler. Nihayet O da Resûlüllah (S.A.V.)'le konuşmuş. Resulü Ekrem (S.A.V.) kendisine :
— Allahın hududundan bir had hakkında şefâatmı ediyorsun? demiştir.
Hadîsteki istifham inkârîdir. Her halde Üsame (R. A.) hadd-i şer'i hususunda şefaat olmadığını biliyormuş.
Bu hadîsde iki mesele vardır :
1— Hudud-ü şer'i hususunda şefaat yasaktır. Buharı bunun için ayrı bir bâb tahsis etmiştir. Bu hadîsin bazı rivayetleri şefaatin, mesele mahkemeye aksettikten sonra yasak olduğuna delâlet

ediyor. Meselâ bir rivayette Fahr-i Kainat (S.A.V.), Hz. Üsameye :

— HİÇ bir hadd İçin şefaatçi olma, çünkü hudûd bana dayandımı artık bırakılmazlar; buyurmuşlardır. Ebu Dâvud ile Hâkim Hz. İbni Ömer (B. A.)dan şu hadîsi tahrîc etmişlerdir :

«Resûlüllah (S.A.V):

— Eğer bir kimsenin şefaati Allahın hududundan birinin arasına girerse o kimse muhakkak Allahın işinde ona zıd hareket etmiş olur». Bu hadîsi Hâkim sahîhlemiştir. Ayni hadîsin başka rivayetlerini İbni Ebi Şeybe (— 234) Hz. Ibnt Ömer'den mevkufen Taberânî (260—360), Hz. Ebu Hüreyre'den mer-fu' olarak tahrîc etmişlerdir. Dâre KutnVmn Hz. Zübeyr'den mevsul olarak tahrîc ettiği şu hadîs dahî bu cümledendir:

«Dava hâkime varmadıkça şefaat edebilirsiniz. Fakat hâkime varır da hâkim afvederse Allah o hâkimi affetmez.» «Bu hadîsin Hz. Urvetü'bnü Zübeyr'den bir de mevkuf rivayeti vardır. TdberânVnin tahrîc ettiği bir rivayetin lâfzı da gudur :

«Zübeyr bir hırsıza tesadüf etmiş de ona şeâfattc bulunmak istemi; (kendisine: Dur bakalım dava) hâkime varsın da (öyle şefaat edersin) demişler. Bunun üzerine Hz. Zübeyr :

— (Dava) hâkime vardığı zaman artık Allah şefaat edene de edilene de lanet etsin; demiştir». Hadîs imamları bu mevkuf rivayeti daha mu'temed kabul etmişlerdir. îleride «Hz. Safvan (R.A.)'m hırkası» kıssası da gelecektir.

Bütün bu hadîsler, dava hâkime arzedildikten sonra şefaat yapmanın haram olduğunu isbat hususunda birbirlerini takviye ederler. O halde hâkime vâcib olan vazife hadd-i şer'iyi vurmaktır. Hattâ ulemâ'-dan ibni Abdilberr bu hususta icmâ' bulunduğunu iddia etmiştir. imam Mâlik'ten nakledildiğine göre: başkalarına eziyet vermekle meşhur olan suçlu ile eziyyet vermeyen arasında fark görür, ve: «Eziyyet verene şefaatte bulunmak mutlak suretde caiz değildir. Eziyyet vermeyene davadan Önce şefaat yapılabilir» dermiş.

2— Emaneten kullanmak üzere alman şey inkâr edilirse inkâr edenin elini kesmek vâeibolur. Bu bâbda Nesaî ile Abdürrezzak da hadîsler rivayet etmişlerdir, imam Ahmed b. Haribel ile ZâhÎrîler'in mezhebi budur.

ibni DakikVl-ld (625—702) : «İnkâr ettiğini bildiren rivayetin çaldığını gösteren rivayet üzerine tercihi anlaşılmadıkça inkâra terettüb eden hüküm sabit olamaz» diyor. Cumhur-u ulemâ'ya göre emaneten alman malı inkâr etmekle, el kesmek vâcibolmaz. Çünkü el kesmeyi emreden âyet hırsız hakkındadır. İnkâr edene «hırsız» denilmez. Ibni'l Kayyım (691—751) cumhur'un kavlini reddederek inkârın, hırsızlık isminde dâhil olduğu iddia etrııişsede kendisine : «İnkârın hırsızlık isminin şümulüne girmesine lügat müsâid değildir. Delîle gelince : inkâr edenin eli kesilmesi bu hadîsle sabit olmuştur» diye cevap verilmiştir.
Cumhur-u ulemâ, Mahzûmiyye hadîsinin Hz. Aişe, Câbir, Urvetû'bnü Zübeyr ve Mes'ud b. Esved tarîklerile «çaldı» lâfzîle vârid olduğunu onu Buhârt ile Müslim'in ve Beyhakî'nin de çalmayı tasrih ederek rtvâ-yetde bulunduklarını söylerler. Böylece onlarca burada hırsızlık tekarrur etmiştir. İnkâr rivayeti el kesmenin inkâr sebebîle olduğuna delâlet etmez. Kadının inkârı kendisine bir âdet olduğu artık herkes onu inkarcı olarak tanıdığı için zikredilmiştir. Yoksa elinin kesilmesi harsızhğmdan dolayı idi. Bu cevabı Cumhur'un namına Hat-tabî vermiştir. Aşağıdaki hadîs dahî cumhur'un mezhebini te'yîd etmektedir. [64]

1257/1054- «Cabir radtyaüahü anh'dan Peygamber (S.A.V.)'d«ı ifümlş olarak rlvaywt edildiğine gtfre efendimli :
— Hâin, yağmacı ve muhtelisin («İM) kesmek yoktur; buyurmuşlardır.»[65]

Bu hadîsi Ahmed ile Dörf ler rivayet etmiş, Ttrmlit ile tbni Htbban da onu sahîhlemişlerdir.
Cumhur şu mütâlâada bulunuyorlar: Elindeki, emânetten istifâde ettiği şeyi inkâr eden hâindir. Bu kelime her türlü hıyanet yapanlara âmm ve şâmil ise de eli kesilmek sadece aldığı eşyayı inkâr edene mahsustur.
Hadîs-i şerif üzerinde hadis ulemâsının sözleri çoktur..
Hftln : «Aşikâre yapamadığı şeyi kalbinde gizleyen mânâsına ise

de burada ondan murâd bir malı sahibinden, gizli olarak onu korur ve hoş tutarmiş gibi görünmekdir» diyorlar.
Yağmacı : Baskın yaparak zorla başkalarının malını alandır.
Muhtelfs : Bir malı kurnazlıkla çalan, yâhud kapıp kaçandır.
Usul-ü fıkıh ilminde hırsız kelimesinin yanında tarrâr ve nebbâş ta'birleri mevzu-u bahis olurlar. Zîrâ csârik» korunan bir malı gizlice alan hırsızdır. Âyet-i kertme'de bunun hükmü elinin kesilmesi olduğu beyân edilmiştir.. Fakat mezkûr hüküm birer nevi hırsız demek olan tarrâr ile nebbâş hakkında hafidir. Zîrâ, tarrâr: yankesici demektir. Bunun hırsızlığı âdi hırsızukdan farklıdır. Adî hırsız bir malı sahibi yanında yokken çalar, Tarrâr ise sahibinin huzurunda, fakat onun haberi olmadan çalar. Bittabi gözünün Önündeki bir şeyi göstermeden çalmak büyük bir maharettir. Binâenaleyh yankesiciye «hırsızların ustası» denilse yeridir. Bu sebeble âdi hırsıza sabit olan hüküm yankesici hakkında evleviyetle sabit olur. NebbAş'a gelince: Nebbâş kefen soyu-cudur. Bunda da bir gûna hırsızlık varsa da ötekiler derecesinde defildir. Çünkü kefen soyucunun hırsızlık yaptığı yer korunan bir yer değildir. Şu halde ona hırsız hükmü verilemez, imam Ebu Yusuf in Şafiî'ye göre ise eli kesilir.
Hadîs-i şerifte zikri geçen muhtelisden murâd ihtimal ki neb-bâş hükmünde olan hırsızdır.
Ulemâ çalman malın korunması hususunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Ahmed b. Hanbel ile HAHciler'e ve bazı Zahirilere göre malın korunması şart değildir. Çünkü korunmanın şart olduğuna ldtab ve sünnetten bir delîl yoktur. Sair ulemâ bu hadtsle istidlal ederek korunmanın şart olduğuna kaildirler. İbni Battal (— 444): «lûgaten hırsızlığın mânâsında korumak vardır» demiştir. [66]

1258/1055- «Rafl' b. Hadîc radıyallahü anh'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sdlaUahü aleyhi ve selUnft :
— Meyve ve hurma yağı için el kesmek yoktur; «torken işittim.»[67]

Bu hadîsi bundan evvelki hadîsde rV.ri geçen zevat rivayet

etmişlerdir.Onu Tîrmtzt ile İbni Hibbân da sahShlemişlerdir.
«Keser» hurmanın iç yağı dedikleri beyaz bir şey üp, sığır dili gibi hurmanın ortasından çıkar, araplar bunu yerler.
Meyve'den murâd: henüz abacında bulunan hurma ve sairedir. Ancak yaşma da, kurusuna da şâmildir.
Bu hadîsi ümmet kabul ile telâkki etmiştir. Hadîs meyve ve emsalini çalmanın el kesmeyi îcabettirmeyeceğine delildir. Zahirin e bakılırsa ağacındaki meyve ile devşirilmişin arasında fark yoktur. Nitekim İmam-ı Âzam Ebu Hanîfe'nin mezhebi de budur. Ona göre yiyecek çalmakla asılları mübâh olan av, odun v ot gibi şeyleri çalmak el kesmeyi îcâbetmez. Meyveler hakkındaki delili bu hadîsdir.
Cumhur-u ulema'ya göre ise her muhafaza edilen malı çalmak el kesmeyi icabeder. Bunlar serîkat âyeti'nin umumuna ve el kesme hususunda nisâb bildiren hadîslerle istidlal ederler. Buradaki RftfP hadîsi için tmam Şafiî «MedtnelHer'in âdetleri vecihle vârid olmuştur. Çünkü onlar bahçelerin etrafına duvar yapmazlar; d kesilmemesi de duvar yapmadıkları içindir. Duvar yapsalar, hüküm şâir eşya gibi olurdu» demiştir.[68]

1259/1056- [69]Ebu Ümeyyete'l-Mahzumt radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah salaUahü aleyhi ve sellem hırsı ılığını adam akıllı l'tlraf etmiş, fakat yanında mal bulunmamış bir hırsız getirdiler. Resûlüllah salaUahü aleyhi ve sellem ona :
Senin hırsızlık ettiğini zannetmiyorum; dedi. Hırsız:
— Bilâkis) cevabını verdi. Aynı sözü ona İki veya üç defa tekrarladı. Nihayet emir buyurarak (eli) kesildi; ve adamı getirdiler. Resûlüllah (S.A.V.):
— Allaha tevbe ve istiğfar et; dedi. Hırsız :
— Allaha tevbe ve İstiğfar ediyorum; dedi. Bunun. Üzerine Resûlüllah (S.A.V.) üç defa :
— Allahım bunun tevbesini kabul buyur; dedi.
Bu hadîsi Ebu Dâvud, Ahmed ve Nesaî tahrîc etmişlerdir. Lâfız Ebu Davud'undur. Râvîieri mu'tetneddirler. Ayni hadîsi Hâkim, Ebu Hüreyre (R. A.J'dan tahrîc eylemiş, yalnız onu mânâsı

i'tibârile nakletmiş; ve o adam hakkında : «Resûlülah (S.A.V.) :
— Bunu götürün; elini kesin sonra onu haşlayın; buyurdu» demiştir.[70]

Hadîsi Bezzâr dahî (Ebu Hüreyre'den) tahrîc etmiş ve : «İsnadında beis yoktur» demiştir.
HattâM : t bu hadîsin isnadında söz, vardır; bir hadîsi meçhul biri rivayet ederse o hadis hüccet olmaz; ve onunla hüküm vermek îcâb etmez» diyor. Abdvîhak ise : «İsnadında zikri geçen Ebufl Münzir'den ylruz îshâk b. AbdiUâh b. Ebİ Talhâ hadis rivayet etmiştir; başka rivayet eden yoktur» demektedir.
Hadis-i şerif hâkimin hırsıza inkarı telkin etmesi gerektiğine delildir. Rivayete göre Peygamber (S.A.V.) bir hırsıza :
— Çaldlhmi? diye sormuş ve : «hayırde» buyurarak ona inkârı telkinde bulunmuştur. Fakat Râfiî (— 627): «ulemâ bu ha* dîsi sahîh bulmadılar» demiş; Gazali dahî : «Hayır de» ifâdesini imamların sahih bulmadığını söylemiştir. Bçyhakî'nm, Ebu'd - Derdi (R.A.ya. mevkuf olarak rivayet ettiği şu hadîs de telkini te'yîd eder:
«Ebu'd - Derda'ya hırsızlık etmiş bir câriye getirmeler. Ebu'd-Derda cariyeye:
— Çaldınmı? diye sormuş ve : «hayır de» şeklinde telkinde bulunmuş; câriye:
Hayır; cevabını vermiş o da kendisine yol vermiştir.» Bu rivayetin bir benzeri de Hz. Ömer (R. 4./dan naklolunmuştur. Telkine delalet eden rivayetler diğer saha be-i klrâm'dan da nakledilmiştir.
Hırsızın ikrarı, hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. İmam Ahtned, Ebu Yusuf, Züfer ve diğer bazı zevata göre hırsızlık ikrarla sabit olmak için hırsızın iki defa ikrar etmesi mutlaka lâzımdır. Delilleri bu hadîsdir. Fakat hadisimizde ikrarın ikimi, üçmü yapıldığında râvî tereddüd etmiştir. Binâenaleyh bazıları : «İmam Ahmed ile ta-rafdarlarına ihtiyat olan, ikrarı üç defa şart koşmaları îdi. Halbuki onlar bunu yapmadılar» diye i'tirâzda bulunmuşlardır. îmam-ı Âzam, İmam Mühammed, İmam Mâlik, İmam Şafiî ve ekser-i ulemâ şâir ikrarlarda olduğu gibi burada da bir defa

i'tirâfın kâfi geleceğine kail olmuşlardır.
Hadîsimizin Hâkim tarafından Hz. Ebu Hüreyre'den rivayet edilen kısmı, kesilen elin dağlanması lüzumuna delâlet ediyor.
Hatim : ateşle dağlamaktır. Dağlamanın hikmeti kam kesmesidir. Zlrâ dağlanmazsa kan dinmeyebilir. Bu ise bittabi ölüm ile neticelenir.
Elin kesilmesi ve kesilen yerin dağlanması için emri hâkim verecektir. Kesme ve dağlama ücreti ile ilâç parası BeytirM-mal'den verilir.
Hırsızın eli kesilen kolunu boynuna asmak sünnetdîr. Bunu BeyhakVnin Fadâle b. ubeyd'den tahrîc ettiği şu hâdîsden anlıyoruz.
«Futtle'ye :
— Ne clttrsln hırsızın kolunu boynuna asmak iünnetd«nmldir? sorulmuş :
— Evet. Peygamber (S.A.V.)'in Mr hırsızın elini kesdlğint, sonra emir buyurarak kolunun boynuna asıldığını gördüm; cevabını vermiştir.» Buna benzer vak'alar Hz. AH (R.A.)'dan da rivayet olunmuştur.[71]

1261/1057- Abdurrahman b. Avf radtydlîahü anVdan rivayet olunduğuna flöre; Resûlüllah saüdllahü aleyhi ve sellem :
— Hırsız kendisine had d vurulduğu vakit borçlu kalmaz; buyurmuşlardır.»[72]

Bu hadîsi Nesaî rivayet etmiş; ve onun münkati olduğunu açıklamıştır. EBA Hatim ise : «Bu hadîs münkerdir» demiştir.
Hadisi, Nesaî, Mittverb. İbrahim'den o da Abdurrahman b. Avfdan rivayet etmiştir. Halbuki Misver ceddi, Abdurrahman b. Avf'a yetişmemiştir. Nesdî : «Bu hadîs murseldir; sabit değildir» demiştir. Bu hadîsi Beyhakî dahî tahrîc etmiş; ve mürsel olmaktan başka illeti de bulunduğunu söylemiştir.
Hadîs-i şerif hırsızın elini kesmek vâcibolduktan sonra artık çaldığı mal elinde telef olsa bile kendisine ödettirilmeyeceğine delâlet ediyor. Bu bâbta o malı eli kesildikten sonra itlaf etmekle kesilmeden itlaf arasında bir fark yoktur. Ulemâ'dan bazıları ile

îmam-x Â'zam Sbû Hanîfe'nin mezhebinin bu olduğunu kendisinden İmam Ebû Yusuf rivayet etmiştir. İmam-ı Â'zam göre meselenin ta'lîli şöyledi: Bir yerde İki hakkın birletmesi İçtimâi usule muhaliftir. Binâenaleyh burada hırsızın elinin kesilmesi o lala karşı olan mes'uliyetinin de yerini tutar. Bundan dolayıdır ki, elinin kesilmesine sebeb olan malı tekrar çalsa Haneftler'e göre tekrar eli kesilmez. Maam&fİh Ebu Yusuf & göre yine kesilir. İmam Şâfü'nin mezhebi de budur.
İmam Şafiî, Ahmed b. Hanbeî ve diğer bazı ulemâya göre hırsız itlaf ettiği malı öder. Hanefller'e göre mal mevcud ise onu sahibine iade eder. ödemenin delili :
«El aldığı şeyi verinceye kadar ondan mesuldür» hadîs-i şerifidir .Şafiller buradaki Abdurrahman hadisini ihticaca elverişli görmezler. Kitabdan delilleri :
[73] «Mallarınızı aranızda batıl İle yemeyin..» âyetidir.
Aklî delilleri şudur : Hırsızhkda hem kul hakkı, hem de Allah hakkı vardır. Bunların ikisini de hırsızdan almak gerekir. Birde çalınan malın aynı duruyorsa bilicmâ' sahibine verilir. Mal mevcud olmadığı zaman da buna kıyasen ödettirilir.[74]

1262/1956- «Abdullah b. Amir b. As radıyallahü anhümâ'dan ResO-Ifillah saüaUahü aleyhi ve seMem'âtn duymuş olarak rivayet göre ŞemKmln dalındaki hurmanın hükmü sorutmu): Peygamber aaUaUahü aleyhi ve sellem:
— İhtiyacı olan bir kimse etek yaymadan ağzı île alırsa ona bir şey yoktur. Biraz hurma ile (oradan) çıkana Ödeme ve ceza vardır. Eğer hurmayı harmanında topladıkdan sonra kıymeti kalkanın kıymetine varan bîr mikd arla oradan çıkarsa ona da kesme cezası vardır; buyurmuşlardır.»[75]

Bu hadisi Ebtı Dıvud ile Nesai tahric etmişlerdir.Hâkim onu sahîhlemiştir.
«Temr» yaş ve kuru hurma ve keza yaş ve kuru üzüm manâsına gelen cem'iyyetti bir isimdir.
Hadîs-i şerîf aşağıdaki meseleleri ihtiva etmektedir:

1— Muhtaç kalan bir kimse ihtiyacını gidermek için ağzı ile birisinin meyvesinden alabilir; bu kendisine mubahtır.

2— Fakat başkasının bahçesinden bir şey alıp götürmek kendisine haramdır. Eğer bağ bozulmadan ve meyveler devşirilmeden bir şey alıp giderse aldığını ödediği gibi kendisine ceza dahî verilir. Bağ bozumundan sonra alıp götürürse aldığı şeyler nisabı doldurduğu takdirde eli kesilir.

3— Hadîsde ödenecek şeyle Verilecek ceza hakkında tafsilât verilmemiştir. Fakat Beyhakî'nin rivayetinde bunlar tefsir edilmiş ve Ödeneğin: aldığının iki misli; cezanın da tenkil için dayak vurmaktan ibaret olduğu açıklanmıştır. Beyhakî'nin rivayet ettiği hadisle mal cezası almanın caiz buğuna istidlal edilmiştir, tmam Şafii eski mezhebinden buna kail olmuş; fakat sonra ondan dönmüştür. Hazret-i $â/w'hin : cHiç bir kimseye bir şey için iki kat vergi konamaz, ceza ancak bedenlere tatbik edilir; malda ceza olmaz. Bu hüküm neshedilmiştir. Onu nesih eden nâsih de bizzat Resûtüllah (S.A. V.)*in, geceleyin koyunları' başkasının bağım telef eden zâta verdiği ödeme hükmüdür.Zarar ancak kıymeti ile ödenir...» dediği rivayet olunur.

4— El kesmenin vâcib olması için malın korunan mallardan olması şarttır.Bu hüküm şu badisden dahî anlaşılmaktadır:

«Meyveîle, dağın koruduğu koyun içine! kesmek yoktur. Meyveyi kurutma harmanı, koyunu da ağılı barındırırca o takdirde kalkanın kıymetini bulan malda el kesme vardır». Bu hadîsi Nesaİ tahric etmiştir. Görülüyor ki, malın korunur olması hırsızlığın mefhumunda dâhildir. Onun için aldığı emanete hıyanet ederek onu sahibine iade etmeyene «hırsız» demezler. Cumhur-u ulema'mn mezhebi budur.

«Harİsetü'l - cebel» dağın koruduğu şey manasınadır.

Bazıları ona bu mânâyı vererek: «dağ vasıtası ile korunan mal ça-hnirsa el kesilmez» demişlerse de ekser-i ulemâ'ya göre murâd: ağılına varamadan karanlık basan koyundur. Hadîse bu mânâyı vermek daha muvafık görülmüştür.[76]

1265/1059- «Safvân b. Umeyye radıydttahü anVdan rlvftyet olunduğuna göre; Peygamber saUdtahü,aleyhi ve seJlem, onun cübbesinl çalanın elt kesilmesini er.ırettiğl, Safvan da hırsıza şefaatte bulunduğu zaman kendisine:

— Bubisi o adamı bana getirmezden Önce yapsaydına! buyurmuşlardır.»[77]

Bu hadisi Ahmed ile DÖrfler tahrîc etmişlerdir. İbnü'l-Cârûd ile Hakim onu sahîhlemişlerdir.

" Hadîs-i şerifi bir çok yollardan tahrîc etmişlerdir. Bunlardan biri de Tavûs'vn Safvan (R. A./dan rivayet ettiği tarîkdir, îbni Abdü-berr (368—463) bu yolu tercih etmiş; ve söyle demiştir: «Tlvte'un Safvan.'dah işitmiş olması mümkündür. Çünkü kendisi Osman (R. A.)'a yetişmiş ve : Ben Resûtöllah (S.A.V.)'in a*h»b'ından yetmiş şeyhe ye-tişdim; demiştir».

Hadîsin tafsüâtını Beyhakî (384—458) As b. EM Rebâh'dan şu lâfızlarla tr'ırîc etmiştir:

«Atâ b. Ebi Rebah demiştir ki: Bir defa Safvân b. Ümeyye Vadide yatarken bir insan çıka geldi: ve hemen Safvân'nm başının altından Ur cübbe aldı. Müteakiben Safvân onu Peygamber (S.A.V.)e getirdi. Resâlilllah (S.A.V.) derhal elinin kesilmesin! emir buyurdular. (Bu sefer) Safvin :

— Ben onu affediyor ve bağışlıyorum, dedi. Bunun üzerine Resûliilfah (S.A.V.) :

— Onu bana getirmeden önce affetseydin ya! buyurdular.»

Hadis çeşitli lâfızlarla rivayet edilmiştir. Bunların bazısında hâdisenin MesctdM Haram'da geçtiği diğerlerinde Medine mescidinde uyurken vuku bulduğu kaydediliyor.

Hadîs-i şerif, bir malı sahibi muhafaza ederse kilidli bir yerde bulundurmasa bile o malı çalan hırsızın eli kesileceğine delildir. İmam Şafiî «Safvan'ın cübbesi, üzerine yatmasîle muhafaza olunmuştu» diyor. Şafiî, Hanefi ile MA İtkiler'in mezhebi budur. «Nihâye-tü'l - Müctehid* nâm eserde şöyle deniliyor: «Uyuyan bir kimse bir şeyi kendine yastık yapsa Safvân'ın cübbesi kıssasında vârid olduğu vecihle bu iş o şeyi muhafaza sayılır...» Hanefîlerin adlı kitabında dahî şu satırlar mevcuddur: «Bir kimse

mescidde sahibinin yanından bir malını çalsa her ne kadar duvarla çevrilmiş olmasa bile yine eli kesilir. Çünkü mescid mal muhafazası için yapılmamıştır; binâenaleyh mal, mekânla muhafaza edilmiş olmaz...»
Muhafazayı şart koşanlar muhafazanın neden ibaret olacağında ihtilâf etmişlerdir. Şafltler'le Maltktler'e göre her malın kendine mahsus muhafazası vardır. Meselâ hayvanların ağılı, altın ve gümüşe mahfaza olamaz. Hanefller'le diğer bazı ulemâya göre içerisinde bîr mal muhafaza edilen şey, başkasına mahfazadır. Çünkü mahfaza: girenin girmesine, çıkanın çıkmasına mâni' olmak için kullanılan şeydir. Böyle olmazsa ona ne lûgaten ne de şer'an mahfaza denilemez Kâ'be-i Muazzama ile şâir camiler, içlerinde bulunan kendi âlât ve edevatına mahfazadadırlar.
Kabrin kefen için mahfaza sayılıp sayılamayacağında dahî ihtilâf etmişlerdir. ŞâfİHer'le Mâiltkfler'e ve diğer bazı ulemâ'ya göre mahfaza sayılır; ve kefen soyan hırsızın eli kesilir. Hz. AH ve Hz. Aise (R. Anhümâ) ile Sevrî ve İmam Â'zam Ebu Hanîfe'ye göre kabir mahfaza sayılamaz; kefen soyanın da eli kesilmez.
BeytiM - mal'den çalan hırsız hakkında da ihtilâf vardır. Hanefller'le Şafltler'e ve diğer bazı ulemi'ya göre Beytü'l-mal'den bir şey çalan hırsızın eli kesilmez. Bir rivâyetde Hz. Ömer (B. A.)'a göre eli kesilir. İmam mezhebi de budur.
Ordunun düşmandan aldığı ganîmet mallarından çalanın ise bÜittifak eli kesilmez. Bu meselede, o harbe iştirak etmekle etmemenin dahî farkı yoktur. Çünkü, olabilir kendisine o ganimetten bir ihsan payı ayrılır da ganimete o da iştirak eder. [78]

1264/1060- «CAbfr radıyaîlahü anA'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Peygamber aaUalahü aleyhi ve seUem't bir hırsız getirdiler. Efendimiz :
— Onu Öldürün! buyurdular. Bunun üzerine ashâb :
— YA Resûlaah, bu adam sadece hırsızlık etmlsdlr; dediler. Resûlüllah saîîaîahü aleyhi ve seem:
— Onun elini kesin! dedi ve hemen kesHdl. Sonra o adamı tekrar getirdiler. Resûlüllah sdüalahü aleyhi ve seem:
— Onu Öldürün! buyurdular.(RAvI) vak'anın evvelki glbt

olduğunu anlaktı. Sonra o adamı üçüncü defa getirdiler.RAvt vak"anın yine evvelki gibi olduğunu anlattı. Sonra adamı dördüncü defa ayni minval üzere getirdiler. 'Bilâhare beşinci defa getirdiler.Resûlüllah alahü aleyhi ve aeem:

— Onu öldürün; buyurdular.[79]

Bu hadisi ESbu DAvud ile Nesat tahric etmişler; fakat Nesil onu mûnker saymış, ve İris b. HAtfb'dan bu hadisin bir benzerini tahric etmiştir. ŞAfİt beşinci defada katletmenin neshedildiğini söylemiştir.

Hadisin Ebu Ddvud ile Nesat tarafından ittifakla tahrie edilen ilk kısmının tamamı şöyledir :

«Cabtr demiştir ki: Bunun üzerine adamı götürdük ve öldürdük. Sonra onu sürükleyerek bir kuyuya attık; üzerine do tasları attık.»

Nesaî: «Bu hadîs münkerdir. Musab b. Sabit hadîsde râvî değildir.» demiştir. Lâkin yine Nesaî'nin el - ffârfe'ten tahrîc ettiği hadis buna şâhiddir; diyorlar.

Haris hadîsini Bakim ile Ebu Nuaym'âe tahrîc etmişlerdir. Fakat İbni AbdÜberr: «Katil hadîsi münkerdir; aslı yoktur» demiştir. İbni AbdÜberr, Şd/iî'mn nesih iddiasını te'yîd için: «Bu hususta ehl-i ilim arasında ihtilaf yoktur» demiştir. Bazıları ,bunu nesneden:

«Müslüman bir kimsenin kanı ancak üç şeyden birîle helâl olur...» hadîsidir; diyorlar. Bu hadis yukarıda geçmiştir.

Nesaî'nin rivayetinde: «adam, ellerini ve ayaklarını kesdlkten sonra, Hr. Ebu Bekir zamanında beşinci defa tekrar hırsızlık etti. Bunun üzerine Ebu Bekir :

— Resulüllah (S.A.V.), bunu öldürün; dediği zaman onun hâlini pek âlâ bilirmiş; dedi. Sonra onu Kureyş'den bir takım gençlere verdi ve;

— Bunu öldürün; dedi. Onlar da hemen öldürdüler» denilmektedir. Nesaî «Bu bâbta hiç bir sahih hadis bilmem» diyor.

Hadis, dört defa hırsızlık eden bir kimsenin bütün el ve ayaklarının kesileceğine; beşinci defa yine çalarsa artık öldürüleceğine delalet ediyor, tik hırsızlıkta, hırsızın bilicmâ' sağ

eli kesilir. Ibnl Mes'ud (R* A.) hazretlerinin âyet-i kerîmeyi :
«Hırsızlık yapan erkek ve kadının sağ ellerini kesin» diye okuması âyetteki mücmel hükmü beyân etmiştir.
İkinci defa çalarsa ekser-I ulemâ'ya göre sol ayağı kesilir. Çünkü sahâbe-I kIrâm böyle yapmışlardır. Tâvûs (— 106)'a göre sol el kesilir; zîrâ sağ ele en yakın odur.
Üçüncü defada sol el, dördüncüde sağ ayak kesilir. Ancak bu cihet ittifâkî değil, Şâfltler'le Mâllkiler'e göredir. DeUUeri Dâre Kutnî'mn Hz. Ebu Hüreyre'den tahrîc ettiği şu hadistir:
Peygamber sdUalahü aleyhi ve seUem hırsız hakkında :
— Eğer çatarsa hemen elini kesin, sonra tekrar çalarsa ayağını kesin; sonra yine çalarsa elini kesin; sonra yine çalarsa ayağını kesin; buyurmuşlardır.»
Bu hadîsin isnadında Vâktdî vardır. Aynı hadisi îmam Şafii başka bir yolla Hz. Ebu Hüreyre'den merfu' olarak rivayet etmiştir.
Hanefîler'le diğer bir takım ulemâ'ya göre üçüncü defada artık hırsızın eli veya ayağı kesilmeyip sadece habsedilir. Delilleri Beyhaftî'nin Hz. Al! (R. A./dan- rivayet ettiği hadistir. Hz. Al! (R. A.) bir eli ve bir ayağı kesildiği halde tekrar hırsızlık eden biri hakkında kendisine :
— Bunun sol elini kes; denildiği zaman':
— (Onu da kesersem) bu adam ne İte silinir; ne He yer? demiş; ayağı hakkında dahi :
— Ayağını mı keseyim? sonra ne üzerinde yürür? Gerçekten ben Allah'dan utanırım» demiş; sonra hırsıza dayak vurarak kendisini ebedî hapse atmıştır.
El ve ayağın nereden ' kesileceğine gelince : El, bilekten yanı. el ile kolu birleştiren mafsaldan kesilir. Çünkü en azından el buna denilir. Dâre Kutnî'nia tahrîc ettiği Amir b. Şuayb hadisinden anlaşıldığına göre Peygamber (S.A.V.) dahi kendisine arzedilen bir hırsızın elini bilekten kesmiştir. Bu babta müteaddit hadisler vardır.
Imamlye taifesi ile bir rivayette Hz. Al! (R.A.)'a göre parmakla-' rın kökünden kesilir. Fakat parmakları kesilen bir kimseye ne lügatten ne de örfen eli kesik denilmediğinden bu kavil reddedilmiştir. Hz. Atf (R. A./dan bu bâbta rivayetler muhteliftir. Hattâ hırsızın küçük parmağından orta parmağına kadar üç

parmağını kestiği bile rivayet edilmiştir.
Zührî ile ttartetler'e göre tâ omuzdan bütün kol kesilir. Çünkü araplarca hakikatte el budur.
Ayak dahî-topuktaki mafsaldan kesilir. Ki. Att (R. A.,)'dan bir rivayete göre kendisi ayağı yandan yani ayağının üzerinde taraz yan tarafına düşen kuş yumurtası şeklindeki tümsekden kesermiş. Imamlye taifesinin mezhebi budur.
Falde : İmam Ahmed, b. Hanbel ile Ebu Dâvvd, Atâ tarîkîle Hi. Alşe (R. Anhâ)'dam gu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
«Peygamber saüalahü aleyhi ve seüem hırsızın biri çarşafını çal-dt£ı zaman ona beddua eden Alşe'y :
— Ona beddûâ etmenle onun günahını hafifletme; buyurmuşlardır.Bu hadîs mazlumun bedduası zâlimin günahını hafifleteceğine delildir, tmam Ahmed <Kitâbil'î - Zühd» inde Hz. Ömer b. Abdflazlz'den şunu rivayet eder: «Ömer b. Abdllazlz: duydum ki bir adam bir zulüm yaparsa mazlum zalime söğmeye ve onun günahını azaltmaya devam ede ede nihayet ondan hakkını alır da zâlim ondan daha faziletli bile olurmuş, demiştir.»[80]

«Sarhoşun Haddi Ve Sarhoş Edici Şeylerin Beyanı»

Sarhoşa vurulan hadde hadd-İ şürb derler ki, keyfiyet i'tibârîle hadd-i zinâ'ya kemmiyyet i'tibârîle de hadd-i kazf 'e benzer. Yani zina haddinde olduğu gibi bunda da hadd vurulacak şahsın elbisesi çıkarılır; ve sopa vücudunun muhtelif yerlerine vurulur. Hadd-i şürb'ün sayısı hür hakkında seksen; köle hakkında kırktır.
Sair hudud-ü şer'iyye gibi bu da meni' ve zecir için meşruû' olmuştur. Çünkü insanlar arasında öyleleri vardır ki, bunları düştükleri vâdi-i helâktan ne akü kurtarabilir ne de kötü fiillerine nakil mâni' olabilir. Din ve diyanetleri kendilerine mâni' olacak derecede kuvvet bulmamıştır, işte boylelerini menetmek için bu gibi şer'I mânfler meşru' olmuştur.
Hadd-i şürb'ün vârib olmasında esâs, aşağıdaki hadîslerdir.[81]

1266/1061- «Enes b. Mâlik radtyaOahü anh'dan rivayet edildiğine göre; Peygamber saîlalahü aleyhi ve.aeltem'e şarab İçmiş bir «dam getirmişler. Resûlüllah mUaldhü aleyhi ve seTtem ona İki hurma dalı İle kırk kadar sopa vurmuş. Enes demiştir kt: Bunu Ebu Bekir de yaptı. Ömer halife olunca halk İle istişare etti. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf :
— Hududun en hafifi seksen (değnek) dlr; dedi. Ömer de onu emretti.[82]

Hadîs müttofekun aleyh'dir. Müslim'in VelW b. Ukbe kıssası hakkında Ali'den rivayet ettiği hadîsde «Peygamber sattalahü aleyhi ve settern kırk değnek hadd vurdu; Ebû Bekir de kırk değnek vurdu. Ömer seksen değnek vurdu; (bunların) hepsi sünnettir. Bu bence daha makbuldün denilmektedir.]3u hadîsde «Bîr adam Velİd'I şarap kusarken gördüğüne şahadet etH. Bunun üzerine Osman:
— Şüphesiz ki, bu adam onu içmeden kusmamıştır; dedi» cümlesi de vardır.
Hamr : Üzüm şırasından olan şaraptır. Kelime hem müzekker hem müennes olarak kullanılır. Bütün memnu' içkilerin esasını teşkil ettiği için bana «ümmül habâb» yani «pis şeylerin anası» derler.
Hadîs-d şerîf aşağıdaki meseleleri ihtiva ediyor :

1— Üzüm suyundan yapılan içkiye bilicmâ' hamr denilir. Fakat hurma şırası gibi şeyler de sarhoşluk verirse bir çokları onlara da hamr derler. Yalnız ulemâ bu itlâkm hakikat olup olmadığında ihtilâf etmislerdir. Kâmûs "ihibi «Umum (yani her içkiye hamr itlâkı) esahtır. Çünkü şarap Medînede haram 'kılındı; halbuki o zaman Me-dînede üzüm şarabı yoktu; yalnız hurma ve hurma koruğu şarabı vardı» diyor. Kâmûs sahibinin bu sözünden: şarap kelimesi her içki hakkında hakikat olarak kullanılır; demek istediği anlaşılıyor.
Şaraba niçin hamr denildiği de ihtilaflıdır. Bazılarına göre aklı örtdüğÜ için hamr denilmiştir. Bu takdirde kelime ism-i fail mânâsına getir. Yani hamr aklı örten içki demek olur. Bazıları: «şaraba hamr denilmesi şarap olması için örtüldüğündendir»

derler. Bu takdire göre kelime ism-i mef'ul mânâsına gelir; ve hamr: örtülmek suretîle yapılan içki; demek olur. Bir takımları :«hamr mu-hâmereden alınmıştır. Muhâmere ise karıştırmak demektir. Şarap aklı karıştırdığı için ona bu isim verilmiştir» diyor; -diğerleri ise : «Bu kelime bırakmak mânâsından alınmıştır. Çünkü şarap kıvamını buluncaya kadar kendi haline bırakılır.» mütâleasında bulunmuşlardır. Hattâ : «Bu mânâların hepsi şarapta vardır; feiânenaleyh hamr kelimesi bunların hepsinden alınmıştır» diyenler bile olmuştur, tbni AbdÜberr: «En iyisi, bu mânaların hepsi şarapta mevcuttur; demektir. Zîrâ şarap tâ kıvamını bulup sâkinleşinceye kadar terkedilir. tçildiği vakit ise akla galebe çalacak derecede onu karıştırır ve örter» diyor. Elhasıl hamr, : kükremiş üzüm sırasıdır. Onun hakikati bilicmâ' budur. Yalnız köpüğünü atmış olması ekseriyete göre şart değil İmam Â'zam'ai göre şarttır. Bazılarına göre her içkiye şarap denilebilir. Bu, lügatte kıyas yapmak olsada yine caizdir. Fakat ekıer-İ ulemâ ya göre hakikat olarak her içkiye şarap denilemez. Çünkü kıyas ile lügat sabit olamaz; ancak mecazen şâir içkilere de şarap denilebilir. Hanefîler'in mezhebi budur. Hattâ «eZ-Hidâye nâm eserde şöyle denilmektedir: «Bize göre şarap üzümden sıkılan şıranın şiddetlenmişidir. Lûgatçılarla ehl-i ilim arasında ma'ruf olan da budur».
Hattâbî, «.Hidâyet sahibinin bu sözlerini redd için bir çok şeyler söylemiş ezcümle şöyle demiştir : «Bir kavim zannetti ki araplar şarabın yalnız üzümden yapıldığını biliyor. Bunlara cevaben şöyle de denilir: Şüphesiz ki üzümden başka bir şeyden yapılan içkiye hamr diyen sahabe fasih araplardandüar. Eğer bu isim sahîh olmasa idi onu söylemezlerdi».
Kurtubî ise sözü büsbütün uzatmış ve şunları söylemiştir : «Enes ve başkalarından rivayet edilen hadisler hem sahîh hem de çok olmaları dolayısîle (şarap üzümden başka bir şeyden olmaz; başkaşeyden yapılap içkiye şarap demezler, hamr ismi de ona şamil değildir) diyen Kûfeltler'in mezhebini ibtâl eder. Bu söz arap dilinde, sahih sünnete ve sahabe'nin anlayışına aykırıdır. Çünkü şarabın haram kılındığını bildiren âyet nazil olunca sahabe şaraptan sakınma emrinden her sarhoş edici içkiyi anladılar; üzümden yapılanla yapılmayan arasında fark

görmediler. Bilâkis kendileri ehl-i lisan oldukları halde üzümden başka bir şeyden yapılan içkiyi de haram Dildiler. Kur'ân onların dili ile inmişti. Eğer bu meselede bir tereddütleri olsaydı şarapları dökmez tevakkuf ederler; haramın hakikatini tafsîlâtîle anlarlardı» San'anî de şunları kaydediyor.» Şarabın haram kılındığını bildiren âyet nazil olduğu zaman şarabın beş şeyden ibaret bulunduğunu ifâde eden Ömer hadisi ileride gelecektir. Ömer de ehl-i lisandandır. Vâkıâ bu hadîsle haram kılınan içkileri beyân etmek istemiş olması lügat mânâsını kâsdetmemesi de bir ihtimal ise de doğrusu budur. Çünkü Ömer bunu ahkâm-ı şer'iyyeyi beyân sadedinde söylemiştir. İhtimal hamr, ismi bu içki nev'ine şer'i bir ad olmak üzere verilmiştir. Bu takdirde bir hakikat-i ser'îyye olur. Müslim'in İbnl Ömer'den tahrîc ettiği :
Peygamber (S.A.V.) :
— Her sarhoş eden şey şaraptır. Her şarap da ha-râmdrr; buyurdu; hadîsi de buna delâlet eder.» Şan'âni devamla diyor ki: «Hattâbî az yukarıda geçen sözlerini unutarak şunları kaydetmiştir: Şarabın haram kılınması hakkındaki âyet indiği zaman' hamr'ın mânâsı muhatablar için meçhul bulunduğundan bu kelimenin mânâsı: her sarhoşluk veren içki; diye beyân edilmiştir. Böylece hamr kelimesi salât, zekât ve saire gibi şer'î hakikatlerden olmuş olur...
Halbuki bu iddialar zâîftir. Çünkü şarap, araplar arasında en meşhur içkilerden biri idi. Onun adı her şeyden meşhurdu. Arapların şarap hakkındaki şiirler saymakla bitmez. Namaz ve zekât gibi şeyler öyle değildi. Araplar içkilere çeşidlerine göre ad verirlerdi. Meselâ tatlı şaraba «mezze» derlerdi...»
Şarabla şâir içkiler arasında Haneffler'e göre hüküm i'tibârîie fark vardır. Şarabın bir damlası bile hadd icâbeder; fakat Ötekr içkilerden sarhoş olmadıkça hadd lâzım gelmez. ŞâflHer'le Mâ I ikiler'e göre sarhoşluk veren her şey şaraptır.

2— Hadisimiz şarap içene hadd-i şer'î vurulacağına delâlet ediyor. Bu bâbta tcma'-ı sahabe vardır. Haddin hurma dalı ile vurulacağına da delüdir. Ancak bu iş için hurma dalınm mutlaka şer'ân ta'yin edilmiş bir âlet olup olmadığı ihtilaflıdır. Çeşitli kaviller içinde en şâ-yân-ı kabul görüleni hurmadan başka ağaçlardan yapılan sopa ile vurma, un da caiz olmasıdır. Hattâ

ayakkabı ve yumruk gibi şeylerle bile caizdir. Müslim şerhinde : «Ulemâ hurma dalları ayakkabları ve eK bise kenarları ile iktifa ederek hadd vurmanın caiz olduğuna icmâ' ettiler» dedikten sonra: «Esafa olan kırbaçla caiz olmasıdır» denilmektedir. Musannif : müteehhirîn ulemâ'dan bazılarının, kırbacı zorbaları, elbise kenarile ayakkabını zalflere tahsis ettiklerini bunlardan maadalarına neye lâyık iseler onunla vurulacağına kail olduklarını söylemiştir.
Hadîsimizde sopa adedinin kırk olduğu bildiriliyor. Beyhakî ile tmam Ahmed b. HanbeVin tahrîc ettikleri şu hadis dahi ayni hükmü te'yid etmektedir:
«Bunun üzerine yirmiye yakın adama emrederek her biri ona hurma dallan ve ayakkablarile İkişer dayak vurdular.» Musannif diyor ki: îşte bu hadîs ihülâf olunan şeyleri bir yere topluyor; sopa adedinin kırk olduğunu ve kırk sopanın iki hurma dalîle vurulmadığını gösteriyor».

3— Hz. Ömer (R. A.)'m halk ile istişarede bulunmasının sebebi, Ebu Ddvud ile NesaVnin tahrîc ettikleri bir rivayete göre: Hatİd b. Ve 1 İd in Ömer (R. A,)'a «Halk şaraba düştü. Cezayı hiçe sayıyorlar» diye yazması olmuştur. Ömer (R. A.)'m yanında En sar ve muhacirler bulunuyormuş. Meseleyi onlara sormuş. Hepsi seksen değnek vurmasına ittifak etmişler, tnuim Mâlik «el-Muvatta'» da Sevr b. Ye-zûZ'den şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Ömer, şarap hakkında istişarede bulunmuş. AİI b. Ebl Tâllb Ömer'e :
— Buna seksen değnek vurulması kanaatindeyiz; çünkü bu adam içerse sarhoş olur; sarhoş olursa saçmalamağa başlar. Saçmaladın» İftira eder; demiş. Bunun üzerine Ömer şarap içene seksen değnek vurmağa başlamıştır». Bu hadîse dahî : «mu'daldır» diyerek i'tirâz edenler olmuş, hattâ İbni Hazm-i Zahirî onu inkâr bile etmişse de babımız hadîsinin Müslim'in rivayet ettiği son kısmı bu hadîsi te'yid etmektedir. Şöyleki: «Hz. Osman (R. A,), Velİd b. Ukbe şarap içtiği için kendisine dayak vurmak üzere M\ (R.A.)'a emir vermiş. O da Ab* dullah b. Ca'fer'e :
— Şuna dayak vuruver; demiş. Abdullah dayağı vurmuş. Sopa adedi kırka varınca Osman (R. A.):

— Dur! Resûlüllah (S.A.V.) kırk sopa vururdu. Ebu Bekir'de kırk vururdu; Ömer ise seksen değnek vurdu. Bunların hepsi sünnettir. Ama bu Ömer'inki bana daha iyi geliyor; demiştir». Burada bazıları şu mütâlâayı ileri sürerler: Osman (R.A.) bu sözleri ile Ömer (R.A.)'ın yaptığını mutlak surette değil sarhoşların cür'etine karşı beğenmişti. Binâenaleyh Peygamber (S.A.V.)'in fiili dururken Hz. Osman nasıl oluyor da Ömer (R. A.J'ın yaptığını beğenebiliyor? şeklinde bir sual va-rid olamaz. Çünkü onu beğenmekle beraber sopa adedi kırkı bulduktan sonra haddi durdurması o sayıdan fazla bir şey vurdurmadığına delâlet eder.

Bunlara şu cevap verilmiştir: Sakih-i BukârVdeki Abdullah b. Adiy rivayeti ziyâde vurdurduğunu tasrih etmektedir. Mezkûr rivayete göre : Hz. Ali (R. A:), Velid'e seksen değnek vurmuştur. Kıssa ayni kıssadır.' Şu halde Buhârî'nin rivayeti tercih edilir. Demek oluyor ki, kırk değnekte haddi durdurarak Ömer (R.A.)'m yaptığını beğendiğini söyledikten sonra hadd vurmağa devam etmiştir. Bu cevap; «iki başlı bir kırbaçla kırk defa vurmuştur; netice yine seksendir» de-mekden daha güzeldir.

Resûlüllah (S.A.V.)in şarap içenlere kırk sopa vurduğunu ifâde eden rivayetler çok ise de bunların basısında «kırk kadar» denilmek-de, bazılarında ise haddin ayak kablarîle vurulduğu ifâde olunmakda-dır. Bu ise sahâbe'nin: bu iş kırk sopa ile olacak; manâsını çıkarmış olduğuna delil sayılıyor. Binâenaleyh ulemâ sopa adedinde ihtilâf etmişlerdir. îmam-% Â'zam Ebu Hanîfe ile İmam Malık, îmam Ahmed ve bir kavlinde İmam Şafiî sarhoşa seksen dayak vurulacağına kaildirler. DelîHeri, Hz. Ömer (R. A.) zamanında bu sayı üzerine îcma-ı sahabe vâki' olmasıdır. Meşhur kavline göre İmam Şafiî kırk sopa vurulacağına kail olmuştur. Dâvud-u ZâhirVmn mezhebi de budur. râ fiilen Resûlütlah (S.A.V.)'den rivayet edilen mikdar budur. Ebu Bekir zamanında dahî bu mikdar tatbik edilmiştir.

Kitabımız hadîsinde: «Bir adam, VeUd'i şarap kusarken gördüğüne şehadet etti» demliyor. Jfüsltm'dekinde ise iki kişinin şehâdet ettiği birisinin şarabı içerken diğerinin de kusarken gördüğü beyân ediliyor.

İmam Nevevî (631—676) Müslim gerfei'nde şöyle diyor : Bu

hadîs Mâlik ile ona muvafakat edenlere yani şarap kusan kimseye şarabı içenler gibi hadd vurulur; diyenlere delildir. Bizim mezhebimize göre mücerred bunu görmekle hadd vurulmaz. Çünkü olabilir şarab olduğunu bilmeden içmiştir; yâhud kendisine zorla içirmişler-dir; yâhud daha başka haddi iskat eden bir özrü vardır. Ama Mâliksin delili kuvvetlidir. Zîrâ sahabe bu hadîsde zikri geçen Velid b. Ukbe'ye hadd vurulmasına ittifak etmişlerdir...»

Bu meselede Hanefîler de Şâfifler'le beraberdirler.[83]

1268/1062- «Muaviye radıyaUahü anh'den, Peygamber sallaîlahü aleyhiW sellem'öen İşitmiş olmak üzere rivayet edildiğine göre Re-sûlüHah sallaîlahü aleyhi ve sellem şarap içen hakkında şöyle buyurmuştur :

— İçti mi, ona hemen dayak vurun; sonra ikinci defa içerse yine kendisine dayak vurun; sonra üçüncü defa içerse kendisine yine dayak vurun; bilâhare dördüncü defa içerse artık boynunu vuruverin».[84]

Bu hadîsi Ahmed tahrîc etmişti; bu onun lâfzıdır. Onu Dört'ler'de tahrîc etmişlerdir. Tirmîzl onun mensuh olduğuna delâlet eden şeyler söylemiştir. Bunu Ebu Dâvud, Zührt'den sarahaten tahrîc etmiştir. Sarhoşun dördüncü defa içtiğinden mi yoksa beşinci defada mı öldürüleceği hususunda rivayetler muhteliftir.

ZâhÎrîlere göre beşinci defa İçen sarhoş öldürülür. İbni Hazm bu kavil üzerinde İsrar etmiş, onu isbâta çalışmış; ve mensuh olduğuna dâir icmâ' bulunmadığını iddia eylemiştir.

Cumhur-u ulemâ'ya göre katil mensuhtur. San'ânî (1059—1182) cumhur'un açık bir nâsih göstermediklerini, yalnız Ebu Davud'un Züh-rî'den rivayetinde «Peygamber (S.A.V.) dördüncü defada katli terket-ti» denilmiş olması ile istidlal ettiklerini, halbuki sözün fiilden daha kuvvetli olduğunu ihtimal Peygamber (S.A.V.) o adamı bir Özürden dolayı öldürmediğini ileri sürerek Zahirîleri haklı göstermeğe çalışıyor.

Bizce bu gayret yersizdir. Çünkü cumhur-u ulemâ iddia ettikleri neshi isbât etmiş; nâsihi de açık olarak göstermişlerdir .Meselâ :

NesaVnin «Sünen-i Kübra» adlı eserinde Mutiammed o. îshak tarî-kîle rivayet ettiği merfu' bir hadîsde şöyle denilmektedir :
«Sonra Peygamber (S.A.V.)'e dördüncü defa şarab içmiş bîr adam getirdiler. Resûlüllah (S.A.V.) ona (tekrar) dayak vurdu; ama Öldürmedi» yine NesaVnia bir rivayetinde:
Bunun üzerine müslümantar gördüler kt(hadd tatbik edilmiş; öldürme kalkmıştır.» denilmektedir. Ayni hadîsi Bezzâr «Müsned» inde ibni /sfcafc'tan şu lâfızlarla rivayet etmiştir:
Peygamber <S.A.V.)'e üç defa şarap içen Nu'mân'ı getirdiler: «Resûlüllah (S.A.V.) ona dayak vurulmasını emretti; ve hemen dayak vuruldu. Vâktâ ki, dördüncü defa içince Resûlüllah (S.A.V.) ona hadd vurulmasını emretti; ve kendisine hadd vuruldu. Bu, nesih olmuştu.» Kitabımız hadisinin sonunda Ebu Davud'un Zührî'den sarahaten rivayet ettiğine işaret olunan hadîs de şudur:Peygamber (S.A.V.):
— Her kim şarap içerse ona dayak vurun. Eğer tekrar içerse yine dayak vurun. Üçüncü veya dördüncüde yine İçerse artık onu Öldürün; buyurdular. Derken huzur-u Nebevilerine şarap içmiş bir adam getirdiler. Resûlüllah (S.A.V.) ona dayak vurdu.- Sonra o adamı tekrar getİrdHer; Resûlüllah (S.A.V.) ona yine dayak vurdu; sonra yine getirdiler, ona yine dayak vurdu; ve öldürme kaldırıldı. Bu bir ruhsat idi».
Bundan dolayıdır ki, İmam Şafiî bu nesih meselesi için: «Bu mesele ulemâ arasında ihtilâf olunmayan şeylerdendir» demiştir. Tirmizî dahî bunun gibi bif şey söylemiştir.[85]

1269/1063- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sdllallahü aleyhi ve sellem:
— Biriniz döğdüğü zaman yüze vurmaktan sakınsın;buyurdular.»[86]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîs, hadd vururken olsun şâir zamanlarda olsun yüze darbe vurmanm helâl olmadığına delildir. Kendisine hadd-i şer'i vurulan bir kimsenin dahî karnına ve edeb yerlerine vurulmaz

.Bu bâbta tbni Ebi Şeybe, Hz. Ali (R.A.)'dan şu eseri tahrîc etmiştir, AH (R. A.) cellâd'a :
«Bütün uzuvlarına vur ve her uzvun hakkını ver; ama yüzüne ve edeb yerlerine vurmaktan sakın» demiştir. Ayni eseri Abdürrezzak, Saîd b. Mansur ve Beyhakî dahî Hz. Ali (R. A./dan çeşitli yollarla tahrîc etmişlerdir.
Döğülen kimsenin o yerlerine vurmanın yasak edilmesi bu yerlere vurmakla hayatı tehlikeye düşeceği içindir.
Başa vurmak ihtilaflıdır: «Vurulmaz» diyenler hayatının tehlikeye düşüreceğini nazar-ı i'tibâra almışlardır: «Vurulur» diyenler ise Hz. Alî (R.A.ym cellâda :
— Başına vur; demiş olmasîle istidlal ederler. Hz. Ebu Bekir (R. A.) dahî :
«Kafaya vur; zîrâ şeytan oradadır» demiştir. Bu hadîsi de îbni Ebi Şeyhe tahrîc etmişse de zaîf ve munkatı'dır.
İmam Mâlik döğerken yalnız kafaya vurulacağına kail olmuştur. Hanefiler'den Ebu Yusuf'a, göre de kafaya vurulabilir. Kırbacın sıfatı hakında îmam Mâlik el-Muvatta» da Yezid b. Eslem'âen mürsel olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir.
«Peygamber (S.A.V.) bir adama hadd vurmak istemiş. Kendilerine eski bîr kırbaç getirmişler:
— Bundan daha a'lâsmı getirin! buyurmuş. Bu sefer de yeni bir kırbaç getirmişler:
— Bundan daha aşağısını getirin; buyurmuşlardır.» Şu halde kırbaç yeni ile eskinin arası yani orta olacak demektir.
Râfü, Hz. AH (R. A.)'m : «hadd kırbacı tki nev'i kırbaç arasında hadd vuruşu da İki vuruş arasındadır» dediğini nakleder.[87]

1270/1064- «Ibni Abbas radıyaUahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saUdllahü aleyhi ve seJlem:
— Hudûd mecsidlerde vurulmaz; buyurdular.»[88]

Bu hadîsi Ttrmlzt ile Hâkim rivayet etmişlerdir.Onu îbni Mâce de tahrîc etmişse de rivayet zaîftir. Çünkü isnadında îsmail b. Müslim-i Mekkî vardır ki, bu zât belleyişçe zaîftir. Ayni hadîsi Ebu Dâvud, Hâkim, Dâre Kutnî, Beyhakî ve tbnü's - Seken, Hâkim b.

H iiâ m dan rivayet etmişlerdir. Bu isnadda beis yoktur. Hadisin daha başka tarîkleri de vardır; ve birbirlerini takviye ederler. Ashâb-ı kiram da onunla amel etmişlerdir, tbni Ebi Şeybe'nin Tank b. §ihâb'tsax tahrîc ettiği bir hadîsde: Hz. Ömer (R.A.)'a hadd vurmak için bir adam getirildiği, Ömer (R.A.)’ın :
«Onu mesddden çıkarın da sonra döğünı» dediği zikrediliyor. Buna benzer bir hâdise de Hz. Ali (R.A.)'dan rivayet olunur.
Hanefiler'le HanbelHer'e ve diğer bazı ulemâ ya göre mescidlerde hadd vurulmaz. Delilleri buradaki İbnl Abbas hadîsidir, tbni Eb% Leylâ, (T4—148) ile Şa'bî (26—104) 'nin mescidde hadd-i şe^î vurulmasına cevaz verdikleri rivayet olunursa da delilleri ma'lûm değildir, tbni Battal, HanefHer tarafını kasdederek: «Mescidi tenzîh edenin kavli evlâdır» demiştir.[89]

1271/1065- Enes radtyallahü anh'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Gerçekten Allah şarabın haram kılındığını bildiren ayeti İndirdiği zaman Medine'de hurma şarabından başka İçilen bir İçki yoktu».[90]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerîf, fahrim âyeti indiği zaman hurma şırasından yapılan içkiye, şarap denildiğini gösteriyor. Buna binâen elmme-i selâse denilen üç mezhebin imamlarına göre sarhoşluk veren her içki şaraptır ve üzüm şırasından yapılan şarap ile şâir içkiler arasında hüküm i'ti-bârile bir fark yoktur. Her hangi birinden az bir mikdar da içilse hadd vurmak icâbeder.
Haneftler'e göre ise yukarıda da görüldüğü vecihle hamr denilen şarabın hükmü diğer içkilerden farklıdır. Zâten onlarca, her içkiye şarap denilemez. Hâl böyle olunca bittabi hükümleri de bir değildir. Şarabın bir. damlasını içmek bile haddi îcab eder; fakat şâir içkiler öyle değildir. Onlar ancak sarhoş edecek mikdar içilirse haddi îcabeder.
Hanefîler'e göre şâir içkilere sâri tarafından şarap denilmesi hakikat değil mecazdır; ve bir teşbih-i beliğden ibarettir. Meselâ: «Her sarhoşluk veren İçki şaraptır» hadîsinin mânâsı: «Her

sarhoşluk veren içki hüküm i'tibârı ile şarap gibidir» demektir. Diğer hadîslerin mânâları da böyledir. Teşbihde vech-i şebeh'in her sıfata âmm ve şâr mil olması lâzım gelmez. Binâenaleyh şâir içkileri şaraba benzetmekle şarap hükmünün tamamîle onları da verilmesi icâbetmez.[91]

1272/1066- «Ömer radıyaMahü anh'dan rivayet olunmuştur .Demiştir ki: Şarabın haram kılınması {babında kî âyet) şarap be; şeyden yapılırken indi: üzümden, hurmadan, baldan, buğdaydan ve arpadan. Hamır: aklı karıştıran her şeydir».[92]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîsi Üç'ler de tahrîc etmişlerdir. Hadîs-i şerîf Enes hadîsine muarız değildir. Çünkü Enes hadîsi ile o zaman Medine'de içilmekte olan içkiler haber verilmiştir. Hz. Ömer hadîsinde ise Medine kaydı yoktur; o mutlak surette o zaman içilen içkileri haber vermektedir.
«Hamır: aklı karıştıran her şeydir» ifâdesi tesmiyenin vechine yâni hamr'a niçin hamr denildiğine işarettir.[93]

1273/1067- «Ibni Ömer radıyallahü ankümâ'dan rivayet edildiğine güre; Peygamber saîlaUahü aleyhi ve sellem:
— Her sarhoş eden içki şaraptır; her sarhoş eden içki de haramdır; buyurmuşlardır.»[94]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Bu dahî yukarıki hadîs gibi her sarhoş eden içkiye şarap denilebileceğine delâlet ediyor. «Her sarhoş eden içki haramdır.» ifadesi içkilerin hepsine, yani gerek üzüm şırasından, gerekse şâir meyve hububattan yapılan bütün içkilere âmm ve şâmildir: ve bunların hepsinin haram olduğuna delildir. Yalnız «sarhoş eden» ta'birinden mu-râd sarhoş eden mikdarmıdır; yoksa az veya çok mutlak surette içmesi harfim demekmidir? Bu cihet ulemâ arasında ihtilaflıdır. Sahâbe-İ kİ-râm'ın cumhur'u ile tmam Mâlik, tmam Şafiî, İmam Ahmed b. Han-bel ve diğer bir çok zevat, çok içildiği zaman sarhoşluk veren içkinin azının

içilmeside haram olduğuna kaildirler. Delilleri bu hadîs bundan sonra gelecek olan Câbir hadîsidir. Bunlar Ebu Davud'un Hi. Âlşe (R. Anhâ)'dan tahrîc ettiği şu hadîs ile.de istidlal ederler:
«Her sarhoş eden şey haramdır. Bir furk içildiği zaman sarhoş eden içkiden ise avuç dolusu içmek haramdır» Hibbân ile TahâvVnin tahrîc ettikleri Sa'd b .Ebî Vakkâs hadîsi dahî onlara delildir. Hadîs şudur:
«Peygamber (S.A.V.) :
— Sizi, çoğu sarhoşluk veren şeyin azından da nehî ediyorum.» buyurdular. Bu mânâda hadîsler çoktur; fakat hiç biri isnadı babında söz edilmekten hâlî kalmamıştır. Şu varki bunlar bir birlerini takviye ederler. Hattâ Ebu Muzaffer Sem'ânî: «Bu hususda haberler çoktur. Bu haberlerin dışına çıkmağa kimseye müsaade yoktur» demiştir.
Hanefiler'den tmam Muhammed'in şarap ve saire içkiler hakkındaki kavli hemen hemen eimme-î selâse denilen üç mezheb imamlarının kavli gibidir. İmam Â'zam, Ebu Hanîfe ise gerek şarap ve gerekse şâir içkiler hakkında tafsilât vermiştir. Ona göre şarap: kükreyip köpürdükten sonra köpüğünü atan üzüm sırasıdır, imam Ebu Yusuf'la, tmam Muhammed'e göre de Öyle ise de onlara göre köpüğünü atması şart değildir; kükredimi şarap olmuştur. Hanefiyye imamları bilhassa şarap üzerinde on noktadan söz etmişlerdir. Bu on nokta şunlardır.

1— Şarabın mâhiyeti sarhoşluk vere nüzüm sırasıdır. Hamr yani şarap ismi lisan âlimlerinin ittifakîle yalnız bu içkiye verilmiştir. Sair içkilerin adları da başka, hükümleri de şaraptan farklıdır. Meselâ şarabın haram olduğu kafi delîl ile diğerlerinin ise zannî deîîl ile sabittir.

2— Şarap ismi verilebilmek için kükreyen şira'nın köpüğünü atması İmam Â'zam'& göre şart; İmâmeyn'e göre şart değildir. Nitekim az yukarıda görmüştük.

3— Şarabın ayni yani kendisi haramdır. O sarhoşluk vermekle illetlendirilemez. Vâkıâ bazı kimseler: şarabın kendisi değil, sarhoş eden mikdarı haramdır, demişlersede bu söz doğrudan dağruya âyeti inkâr mânâsına geldiğinden Hanefiyye imamları buna kail olanların küfrüne hükmetmişlerdir. Çünkü Teâlâ

Hazretleri şarap için «rîcs» demiştir.
Rîcs : Aynı haram olan şeydir. Peygamber (S.A.V.)'in şarabı haram kıldığına dâir vârid olan hadîsler ise tevatür derecesini bulmuştur. Bu hususta icmâ-ı ümmet de vardır. Bir de şarapda şâir içkilerde bulunmayan bir hâssa vardır ki, o da azı çoğunu da'vet etmesi yani azıcık içildimi arkasından daha fazla içmeye heves gelmesidir.

4— Şarap bevil gibi necâset-i galizadır. Zîrâ hükmü, kat'î delillerle sabit olmuştur.

5— Şarabı helâl i'tikâd eden kat'î delili inkâr ettiği için dinden çıkar.

6— Müslüman hakkında şarabın hiç bir malî kıymeti yoktur. Çünkü ona kıymet takdir etmek ona bir mevki ve şeref tanımak demektir. Halbuki Allah Teâlâ onu necaset addetmekle kıymetini hiçe indirmiştir.

7— Şarabtan hiç bir suretle faydalanmak helâl değildir. Zîrâ ondan kaçınmak emrolunmuştur.Ondan istifâdeye kalkışmak ise ona yaklaşmak demektir.

8— Şarabın bir damlasını bile içene hadd vurulur.

9— Şarabı kaynatmak dahi tesir etmez. O yine haramdır.

10— Hanefiler'e göre: şaraptan sirke yapılabilir.
Şâir sarhoşluk veren içkilere gelince: Onlar da haramdırlar. Ancak bazı hükümlerle şaraptan ayrılırlar. Yani onların harâmlık derecesi şaraptan bir az aşağıdır. Tafsilât fıkıh kitaplarındadır.
İçkiler hakkında Resûlüllah (S.A.V.) ile ashâb-ı kirâm'mdan muhtelif eserler vârid olmuştur. Bu eserlerde isimleri geçen içkiler: tüâ, bâz ak, bit', ci'a, mizr, seker, fadîh ve sükrüke gibi şeylerdir.
Ttlâ : Üçte birinden biraz fazla kalıncaya kadar kaynatılan üzüm sırasıdır. Yani kaynaya kaynaya üçte ikisine yakın kısmı buhar olmuştur. Bâzak da bunun farsçasıdır; kelimenin fârisîce aslı bâde'dir. Doğrudan doğruya şaraba dahî bade diyenler vardır.
BeyhdkVmn Ibni Abbas (R. A.)dan tahrîc ettiği bir hadîse göre: İbni Abbas (R. A.)'a bir kavim gelerek tilâ'nm hükmünü

sormuşlar. İbnf Abbas (R. A.) kendilerine:
— Sizin bu tilâ dediğiniz şey nedir? diye sormuş ve : «Bana bir şey sorduğunuz zaman onu İyice açıklayın» demiş. Bunun üzerine o kavim :
— Tilâ üzümü sıkarak suyunu kaynatmak ve sonra onu küplere koy inaktır; demişler :
— Küpler nedir? diye sormuş :
— Katranlı küpler; demişler :
— Ziftlimi? diye sormuş :
— Evet; demişler. İbni Abbas (R. A.) cevaben :
— Sarhoş eder; demiş. O kavım :
— Yâ bu İçkiyi çok içerse ne olacak? demişler. İbnî Abbas :
— Her sarhoşluk veren şey haramdır; cevabını vermiştir.» Yine İbni Abbas'm tilâ hakkında :
— Ateş bir şeyi helâl veya haram etmez; dediği rivayet olunur. Beyhakî Ebu Mâlik-i Eş'arî'den şu hadîsi tahrîc etmiştir :«Peygamber (S.A.V.) :
— Ümmetimden bir takım insanlar şarabı mutlaka içecekler; ona isminden başka bir ad takacaklar; tepelerinde çalgılar çalınacak. Allah onları yere batıracak; ve onlardan bîr takım maymunlar ve domuzlar yaratacaktır; buyurdular.»
Bit' : Bal şerbetinden yapılan içkidir.
Cia : Arpa suyundan yapılan içkidir.
Mizr : Darıdan yapılan içkidir.
Seker : Ateşde kaynatmadan suda ıslatılarak kuru hurmadan yapılan içkidir. Ayni şekilde hurma koruğundan yapılana fadîh derler.
Bu dört nev'i içkinin tefsiri Hz. İbni Ömer (R. A./dan rivayet olun-muşdur. İbni Mes'ud (R. A./dan bir rivayete göre : Seker şaraptır. Ibn'il Miinzir'in Hz. Abdullah b. Ömer'den rivayet ettiği bir hadîsde ise: «Şarab üzümden, seker hurmadan olur» kaydı vardır.
Sükrüke : Mısır ve darıdan yapılan içkidir.
Halitayn : Kuru hurma ile koruk hurmayı suda ıslatarak yapılan içkidir.[95]

1274/1068- «Câbîr radıyaMahü an/t'dan rivayet edildiğine göre; Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :

— Çoku sarhoş eden içkinin azı da haramdır; buyurmuştur.»[96]

Bu hadîsi Ahmed'le Dörî'ler tahrîc etmişlerdir. İbni Hibbân onu sahîhlemiştir.
Hadisi Tirmizî dahî tahrîc etmiştir. Râvîleri mu'temeddirler. Nesaî, Dâre Kutnî ve tbni Hibbân ise onu Âmir b. Sa'd tarîkîle Hz. Sa'd b. Ebî Vakkas'dan şu lâfızlarla tahrîc etmişlerdir:
«Resûlüllah (S.A.V.) çoğu sarhoş eden içkinin azından da nehyeHİ».Bu bâbta Hz. Alî, Hz. Aişe, Ibni Ömer, Zeydü'bnü Sabit Havvat (R. an-hüm) ile değir bazı zevattan hadîsler vardır.
Faİde : sarhoşluk veren şey eroin ve kokain gibi içilmeyen şeyler de olsa yine haramdır. Musannif merhumun beyânına göre bu gibi maddeler için «sarhoş etmez, yalnız vücuda bir gevşeklik ve uyuşukluk verir» iddiası sırf bir kuru inaddan başka bir şey değildir. Çünkü bütün uyuşturucu maddeler şarabın verdiği neşve ve tarebi verirler. Sarhoşluk vermediğini kabul etsek bile bunların uyuşturuculuğu inkâr edilemez. Uyuşturucu maddeler ise şarap gibi yasak edilen şeylerdendir. Nitekim Ebu DâvucFun tahrîc ettiği şu hadîsden de sarahaten anlaşılmaktadır:
«Resûlüllah (S.A.V.) sarhoş eden ve uyuşuktuk veren her şeyden nehî buyurdu». Hat tabî diyor ki: müfettir, a'zaya gevşeklik ve uyuşukluk veren her içkidir», tbni Teymiyye (661—728) ve başkaları esrar'ın haram olduğuna icmâ' nakletmişlerdir. tbni Teymiyye : «Esrar hicrî altıncı yüzyılın sonlarında Tatar devleti zuhur ettiği zaman meydana çıkmış bir şeydir; ve münkeratın en büyüklerindendir. Onu kullanmak bazı husûsâtta şaraptan da zararlıdır.» dedikden sonra esrar kullanana hadd-ı şer'i vurmanın vâcib olduğunu söyler. Ero-in'in dinî ve dünyevî zararlarını bazıları yüz yirmi'ye çıkarmışlardır.» Ayni zararlar kokainde de ziyâdesSle mevcuddur» deniliyor.[97]

1275/1069- «İfonİ Abbas radıyaUahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah saîlaîlahü aleyhi ve sellem'e

su tulumunda kuru üzüm şerbeti yapılır; onu o gün, ertesi ve daha sonraki gün içerdi. Üçüncü günün akşamı oldumu ,o şerbeti (yine) İçer ve (yanındakilere) İçirirdi. Şayet bir şey artarsa ona dökerdi».[98]

Bu hadîsi Müslim tabrîc etmiştir.
İmam Müslim (204—261) bu hadîsi muhtelif rivayetler; ve çeşitli lâfızlarla tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerif, kuru üzümden şerbet ve hoşaf yapılabileceğine delildir ki; caiz olduğu zaten ittifâkî bir meseledir. Ayni şerbetin kükre-dikten sonra dahî içilebileceğine kail olanlar da bu hadîsle istidlal ederler. Derlerki : «Resûlüllah (S.A.V.) bir rivayette böyle kükremiş bir şerbeti hizmetçisine sunmuştur. Bu da onun içilebileceğine delildir.» Fakat bu kavle zâhib olanlara şöyle cevap verilmiştir: «Bu hadîste şerbetin sarhoş edecek dereceye vardığına bir delîl yoktur. Rivayetin sonunda da «yâhud dökülmesini emretti» deniliyor. Şu halde caiz ki; ya eyi zannîle hizmetçiye vermiş; yâhud şerbetde bozulma alâmeti görmüş de hizmetçiye vermeden yere dökülmesini emretmiştir.
İmam Nevevî bu mânâya kat'iyetle kail olmuştur.[99]

1276/1070- «Ümmü Seleme radıyallahü an ha'd an Peygamber sallallahü aleyhi ve seUem'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Efendimiz :
— Şüphesizki Allah sizin şifânızı size haram kıldığı şeylerde halketmemiştir; buyurmuşlardır.»[100]

Bu hadîsi, Beyhakî tahrîc etmiş; Ibnİ HİBban sahîhlemiştir.
Ayni hadîsi imam Ahmed b .Hanbel de tahrîc etmiştir. Buharı Ibnİ Mes'ud (R. A./dan da ta'lik sûretîle zikretmektedir. Müslim dahî az sonra görüleceği vecihle onu Vâil b. ffucr'dan rivayet eder.
Hadîs-i şerif, şarabla tedâvî görmenin haram olduğuna delildir. Çünkü ondan bir şifâ olmayınca içmesini helâl kılacak, yani hürmeti kaldıracak bir tarafı yok demektir. Şafiiler'le Hanefîler'in mezhebi budur. Ancak, haramla tedavide şifâ olduğu bilinir ve

başka ilâç da bulunmazsa Hanefîler'e göre haram ile tedavi caiz olur.
Fâide : Bazı büyüklerin ifâdesine göre hekimlerin şarapta mevcud olduğu iddia ettikleri fâideler şarabı haram kılan Mâ ide âyetîle kaldırılmışlardır. Binâenaleyh şarapta hiç bir fayda yoktur. Bu sebeble onunla tedavi dahî sakıt olmuştur. Hattâ bu bâbta Sa'lebî ve başkaları Peygamber (S.A.V.)'den müsned olarak şu hadîsi rivayet etmişlerdir:
«Peygamber (S.A.V.) :
— Şüphesiz ki Allah Teâlâ şarabı haram kılınca ondan bütün faydaları almıştır; buyurdular.»[101]

1277/1071- «VâiM Hadramî'den rivayet olunduğuna göre Tarık b. Süveyd radıyallahü anh, Peygamber sdlîalîakü aleyhi ve sellem'i iFâç için şarap yapmanın hükmünü sormuş; Resulü Hah saTlallahü aleyhi ve sellem:
— Hiç şüphe yok ki, o deva değil, derdtir; buyurmuşlardır.»[102]

Bu hadîsi Müslim ile Ebû Dâvud ve başkaları tahrîc etmişlerdir.
Vâü-i Hadramî'âen murâd Vâil b. Hucr'dur.
Hadîs-i şerîf, aynen yukarıki hadîsin delâlet ettiği hükme: yani şarapla tedavinin haram olduğuna delildir. Fazla olarak da onun bir deva değil, derd olduğunu bildiriyor. Şarap içenlerin hâli bile onun bir çok derdlere sebeb olduğunu gösterip dururken Sâhib-İ Şerîal (S.A.V.) Efert-dîmiz'in ona : «derd» demesi elbette bir mübalâğa sayılamaz.
Resûlüllah (S.A.V.)'in bu sarih beyanatından sonra, kalkıp onun faydalarından bahsetmek, onu bir çok şairlerin yaptığı gibi içmeye teşvikte bulunmak Allah ve Resûl'üne meydan okumaktan başka bir şey değildir.[103]

«Ta'zîr Ve Saldırganın Hükmü Babı»

Te'rir : Lügatte redd ve menetmek manasınadır. Şerîatte ise hadd icâbetmeyen bîr suçtan dolayı te'dîb etmektir. Bu te'dîb

îcâbına göre: hapis, dayak, tokat, kulak çekme, azarlama veya hâkimin surat asarak bakması gibi, muhtelif .-şekillerde olur. Dayak atmanın en azı üç, en çoğu otuz dokuz değnektir. Çünkü ta'zirin hadd derecesine varmaması gerekir. Haddin en az mikdarı köleye vurulandır ki, kazif ve içkide kırk sopadır.
Haneffler'den tmam Ebu Yusuf (113 — 182)'a göre tâ'zîr, hür kimselerin haddine göre yapılır; zîrâ asıl olan köleler değil hürlerdir. Şu halde mezkûr hüküm hürler hakkında seksen değnek olduğuna göre, ondan bir sayı noksan vurulacak tâ'zîr yetmiş dokuz değnek olur. Bir rivayette İmam Ebu Yusuf'a, göre tâ'zîr hadden beş değnek noksan vurulur, Tâ'zîrin en az üç sopa olması daha azı bir işe yaramadığmdandır. Çünkü tâ'zîr yapılan kötülükten vazgeçirmek içindir. Bir veya iki sopa ise bu işe kâfi gelmez.
Tâ'zîr, üç cihetten hadde benzemez:

1— Ta'zîr eşhasa göre değişir. Bunun dört mertebesi vardır: Eşraf ül-eşrâf, eşraf, orta dereceli insanlar ve el ayak takımlarına tatbik edilecek ta'zîrler.

a) Eşrâf-ıeşraf : Fukaha, ulemâ ve Resûlüllah (S.A.V.)'in sülâle-İ tâhîre'sine mensub olanlar gibi insanlar arasında en büyük makam-ı hörmet ve ta'zîmde bulunan zevattır. Bunların ta'zîri i'lâmdan ibarettir. Yani hâkim bunlardan birine tesadüf ettikde; «Senin şöyle şöyle bir harekette bulunduğunu duydum» der. Yâhud evine birisini göndererek söyletir.

b) Eşraf: Büyük tacirler ve hükümet büyükleri gibi i'tibârh kimselerdir. Bunların ta'zîri kendilerini mahkemeye da'vet ederek orada ilâmda bulunmaktır. Hattâ bazılarına göre dâva açmak bile lâzımdır.

c) Orta dereceli insanlar : Esnaf, çiftçi ve san'at erbabı gibi çarşı ve pazarlarda dolaşan kimselerdir. Bunların ta'zîri kendilerini mahkemeye celbederek i'lâm ve hapisle olur.'

d) El ayak takım'indan murâd : îşsiz, güçsüz dolaşarak ikide birde kavga çıkaran serserilerdir. Böylelerin ta'zîri : i'lâm, mahkemeye celb, hapis ve dayak gibi bütün ta'zîr nev'ilerile olur. Hattâ hâkim lüzum görürse hem dayak, hem hapis

cezalarını birden verebilir. Ta'zîr için vurulan dayak hadd için vurulandan daha şiddetli olur. Zira aded i'tibârîle ta'zîrde hafiflik vardır.
Buna bir de vasıf i'tibârîle hafifletme katılamaz.

2— Ta'zîr hususunda şefaatte bulunmak caizdir; fakat hudûd için şefaat asla caiz değildir.

3— Ta'zîr sebebîle telef olan şahıs ödenir.Yalnız îmam Â'zam Ebu Banîfe ile îmam Mâlik'e göre ödenmez. Bazıları ta'zîrle te'dîb arasında fark görürlerse de bunu delille isbat edemezler.

Sâil'den murâd : Saldırgan ve mütecaviz kimsedir.[104]

1278/1072- «Ebu Bürdete el-Ensârî radıyaltahü anh'dan rivayet edildiğine göre kendisi, Resûlüllah salîaUahü aleyhi ve sellemi :
— On kırbaçtan yukarı Allah'ın hududundan başka hiç bir şeyde dayak vurulmaz; derken fşîtmîştîr.»[105]

Hadîs müttefekun aleytTdir.
Allah'ın hudûdunden murâd : İşleyene, Allah tarafından muayyen mikdarda verilen dayak vurma, el kesme veya recim denilen taşla öldürme gibi cezalardır. Vâkıâ el kesmekle, recim buradaki hadîsin siyakından hâriç iseler de hudûd-u îlâhiyye'nin umumunda dâhildirler. Ulemâ, hadd-i zina, hadd-i serikat, hadd-i şürb ve hadd-i kazif gibi hu-dûde hadd denileceğinde müttefiktirler. Yalnız kol ve bacak gibi uzuvların kısâsen kesilmesine hadd denilip, demlemeyeceği ihtilaflı olduğu gibi, emaneten alınan bir malın inkârı, lûtilik, hayvanla cima', kadının erkek hayvanla cîmâ'ı, kadınların birbirlerîle fere sürüştürmesi »kan, murdar et ve domuz eti gibi şeyleri hiç bir zaruret yokken yemek, sihir yapmak, şarap içenlerle tenbelliklerinden dolayı namaz kılmayan ve oruç tutmayanlara kazifte bulunmak gibi suçlara verilen cezalara da hadd denilip demlemeyeceği ihtilaflıdır. Bu suçlara verilen cezalan birer hadd-i şer'î sayanlar cezaların onar kırbaçtan fazla vurulabileceğine kaildirler. Mezkûr cezaları hadd saymayanlar on kırbaçtan fazla vurulmasını tecviz

etmezler. Bu arada babımız hadisi ile amel edilip edilmiyeceği dahî ihtilâf mevzuu olmuştur. İmam Ahmed b. Hanbeî ile ŞâfiHer'den bir cemâat bu hadîsle amel etmişlerdir, mam Mâlik, îmıatn Şafiî ve diğer bazt ulemâ'ya göre ta'zîrde on kırbaçtan fazla vurulabilir, ancak haddin en az mikdarım bulmamış olması şarttır.

Hanefiler'den bir rivayete göre ta'zîrin en az mikdarı üç sopadır. Bazılarına göre bu iş hâkimin re'yine kalmıştır: suçlunun ne mikdarla terbiye olup bir daha o suçu işlemeyeceğini aklı keserse o kadar sopa vurur. İmam, Ebu Fwsu/'tan bir rivayete göre dayak suçun büyüklüğüne, küçüklüğüne göre takdir olunur. Diğer bir rivayete göre her suça kendi nev'înin haddine yakın bir ceza verilir. Meselâ: Öpme, sıkma gibi şeyler zina haddine yakın; zinadan başka bir şeyle kazif hadd-i kazf'e yakındır. Delilleri: Hz. AH (R. A.)'m böyle yapmış olması ve zina etmediği halde bir kadınla beraber bulduğu erkeğe 98 kamçı vurmasidir. Buna benzer bazı hadîsler Hz. Ömer ile İbni Mes'ud (R. arihümâ)'dan da rivayet olunmuştur.[106]

1279/1073- «Âîşe radıydllahü anhâ'dan rivayet olunduğuna göre. Peygamber salîallahü aleyhi ve sellem:

— Mürüvvet sahiplerinden hatâlarını (n hükmünü) kaldırın; yalnız hudûd müstesna; buyurmuşlardır.»[107]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud, Nesaî ve Beyhakî rivayet etmişlerdir.

Hadîsin bir çok yolları varsa da, hiç biri i'tirâzdan salim değildir.

Ikâle: yerinde de görüldüğü vecihle satışı kaldırmak için satıcı ile alıcının anlaşmaya varmasıdır. Buradaki ikâle dahî ayni mânâdan alınmış; ve mürüvvet sahibi bir insanı muâhaze etmekten vezgeçmeye muvafakat göstermek mânâsında kullanılmıştır.

İmam Şafiî hadîsde geçen «Zevül'hey'ât» terkibini: kötülük yaptıkları bilinmeyen kimseler; diye tefsir etmiştir. Maksad, böylelerin yaptıkları hatâların afvıdır.

«Aserat» dan murâd : hatâ sûretîle işlenen günahlardır. Mârûdî

(— 450) bu hususta iki vecih nakleder. Birinci veçhe göre hatâ su-retîle günah işleyenlerden murâd: küçült günah işleyenlerdir. İkinci veçhe göre maksad : günah işlediği zaman tevbe edenlerdir. Böy-leleri dahî ya küçük günah işleyenler; yâhud ömründe ilk defa günaha girenlerdir.
Hadîs-İ şerifteki hitâb, hükümet âmirlerinedir. Zîrâ onların vilâyeti umumîdir; ta'zîr hakkı dahî onlarındır. Binâenaleyh halkın değişik rütbelerine ve işlenen günahların muhtelif oluşuna bakarak ne muvafık hail çâresini bulmağa çalışmaları îcâbeder. Ta'zîr hakkı hükümet reisine âidtir. Bundan yalnız üç sınıf insanlar müstesnadır ki; onlarda şunlardır:

1— Baba oğluna ta'lim ve terbiye için ta'zîrde bulunabilir.Bu bâbta anne dahî baba gibidir. Ancak bu hak çocuğun henüz bulûğa ermemiş olmasîle bukayyedtir.Küçük çocukları namaza alıştırmak ve kötü ahlâktan menetmek için onları döğmek bile caizdir. Çocuklar âkil baliğ olduktan sonra ise ane ve babalarının artık onları ta'zîre hakları kalmaz.

2— Köle ve cariyeleri sahipleri ta'zîr edebilir.

3— Kocası karısını itaatsizliğinden dolayı ta'zîr edebilir.Nitekim bu cihet Kur'ân-ı Kerim'de de tasrih buyurulmuştur. Hattâ: «Namaz ve orucu terketmek gibi Allah'a karşı olan itaatsizliğinden dolayı dahî ta'zîr edebilir» diyenler vardır.[108]

1279/1074- «Ali radıyaUahü anft'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Hiç bir kimseye hackf vurduğundan dolayı ölürse gam yemem, yal-ntı şarap İçen müstesna. Çünkü böylesi ölürse diyetini veririm».[109]

Bu hadîsi Buharî tahrîc etmiştir.
Ayni hadîsi Ebû Dâvud ile îbni Mâce'den rivayet etmişlerdir. Onların rivayetinde: «Ali (R. A.): «Bu babda Peygamber (S.A.V.) hiç bir şey bırakmadı, onu biz söyledik; dedi.» cümlesi de vardır. Hadîs-i şerif şarap hakkında Resulüllah (S.A.V.) tarafından

tahdîd olunmuş bir hadd bulunmadığım; bu bâbtaki cezanın ta'zîr kabilinden olduğunu götseriyor. Ayrıca ta'zîrden ölen bir kimsenin diyeti ödeneceğine de delâlet ediyor. Cumhur-u ulema'nın mezhebi budur.
Han*ftler'le diğer bazı ulemâ ya göre kerek hadd, gerekse ta'zîrden ölen kimsenin diyeti ödenmez. Çünkü bunlar şeriatın iznîle yapılan işlerdir. Böyle me'zûnen yapılan işlerde ise ödeme yoktur; bunlarda hüküm âmirine izafe edilir. Binâenaleyh ecelfle ölmüş gibi olurlar. Ancak kocasının ta'ztnnden ölen kadının kanı heder olmaz; ödemek îcâbeder. Zira kocaya yalnız te'dib hakkı verilmiştir, öldürmeğe hakkı yoktur. Hanefiler'in bir delili de Hz. AH (R. A.j'ın : <O ancak ihtiyat içindir» demiş olmasıdır. Bu bâbta yukarıda söz geçmişti.
tmam Nevevi, «Müslim, şerhi» nde şöyle demektedir: «İçkiden maada bir hadd esnasında ölenlere gelince: Dayağı hükümdar veya onun cellâdı vururda ölürse, hükümdara ve cellâdına diyet ve kef-fâret vermek lâzım gelmez. Beytü'l mal'den de ödenmez. Fakat ta'zîrden ölürse bizim mezhebe -yani ŞâfİİIer'e- göre diyet ve keffaret vâ-dbolur...»[110]

1280/1075- «Saîd b. Zeyd radıyaüahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem:
— Her kim malı uğrunda öldürülürse, o kimse şehîddir; buyurdular.»[111]

Bu hadîsi Dört'ler rivayet etmişlerdir. Tİrmizî onu sahîhlemiştir.
Hadîsi şerîf mal müdâfaasının caiz ve meşru' olduğuna delildir. Nitekim cumhur-u ulemâ'nın mezhebi de budur. Hattâ: mal müdâfaası vâcibtir» diyenler de vardır. Hadîsimiz, malının müdâfaası uğrunda ölenin şehîd gideceğini de müjdelemektedir. Bu mânâda bir hadisi, yerinde de zikrettiğimiz vecihle İmam Mitilim, Hz. Ebu Hüreyre'den şu lâfızlarla tahrîc etmiştir:
«Peygamber (S.A-V.)'e bir adam gelerek:
— Yâ ResûUllah bir adam gelirde, benim malımı almak isterse ne yapmalıyım? haber ver; dedi. Resûlüllah (S.A.V.) :
Ona (bir şey) Verme! mukabelesinde butundu.

— Şayet benimle çarpışırsa?
— Onu Öldürüver!
— Ya o beni Öldürürse ne buyurulur?
— O halde şehîd olursun.
— Ya ben onu öldürürsem ne buyurursun?
— Bu takdirde o Cehennemlik olur; buyurdular.» Ulemâ: «malını müdâfaa ederken öldürdüğü mütecavizin diyetini Ödemek lâzım gelmez; çünkü bu katil tecâvüz değildir» diyorlar. Ha-dîs-i şerif malın azına ve çoğuna şâmildir. Filvaki Ebu Davud'un tah-ric ettiği Tirmizî'nm sahihlediği bir hadîsde Fahr-İ Kainat (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır:
«Her kim dini uğrunda öldürülürse o kimse şenddir. Her kim canı uğrunda öldürülürse o kimse şehîddir. Her kim malı uğrunda öldürülürse o kimse şehtddir.» bu hadîsin yalnız mal kısmı zikredilmiştir. Hadisin delâleti şu suretledir. Resûlüllah (S.A.V.)'in dini, cam, malı ve ırz-u namusu uğrunda ölenlerin şehîd addetmesi bu uğurda katlin ve çarpışmanın caiz olduğunu gösterir.
Hadîs-i şerifte zikredilen husûsât için : «kale gibi sığınacak bir yer bulunursa oraya sığınmak veyâhud kaçmak mümkünse kaçmak vaciptir» diyenler olduğu gibi, «malı müdâfaa îcab etmez; teslim edivermeli» diyenler de bulunmuştur. Ancak ırz-u namus meselesinde müdâfaanın vâcib olduğu ittifakîdir. Can müdâfaası babında dahî bazılarına göre düşman kâfirse hüküm yine böyledir.Fakat düşman müslüman ise müdâfaa vâcib değildir. Bunların delili Hz. Osman (R. A.)'m dört yüz kölesine kendini müdâfaaya müsaade etmemesi ve: «Her kim silâhını bırakırsa hür olsum demesidir.[112]

1281/1076- «Abdullah b. Habbâb radıyyalîahü anh'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Babamı şöyle derken işittim: Resulüllah sallaahü aleyhi ve sellem:
— Bîr takım fitneler olacaktır. Sen o fitnelerde ya Abdalflah, maktul ol da katil olma! buyururlarken işittim.»[113]

Bu hadîsi Ibnü Ebî Hayseme ile Dâre Kutnî tahrîc etmişlerdir.

Ahmed dahi[114] Hâlid b. Urfuta'dan bunun benzerini tahrîc etmiştir.
Bu hadîs bir çok yollardan tahrîc olunmuştur. Lâkin bütün yollarında ismi zikredilmeyen bir râvî vardır. Bu râvînin vaktîle hâricîler'le beraber olup sonradan onlardan ayrılan ve Abdülkays kabilesine men-sub bulunan bir adam olduğu söylenir.
Hadîsin sebebi şudur: İsmi bilinmeyen bu zât :
— Gerçekten haricîler filân köye girdiler» demiş. Bunun üzerine Resul üllah (S.A.V.)'in sahâbî'si olan Abdullah b. Habbâb gazaba gelerek abasını sürükleye sürükleye dışarı çıkmış ve iki defa :
— Vallahi bizi korkuttnuz; demiş. Hâriciler :
— Sen Abdullah b. Habbâb'mısın? diye sormuşlar:
— Eevet; deyince :
— Babandan bize anlatacağın bir şey işittinmi? demişler. Abdullah (R.A.):
— Evet, ondan Resûlüllah (S.A.V.)'den işitmiş olarak naklederken duyduğuma göre Peygamber (5.A.V.) : Bir fitne çıkacağını haber vermiş; o fitnede oturanın ayakta durandan, ayakta duranın yürüyenden, yürüyenin de koşandan daha hayırlı olacağını bildirmiş ve :
— Eğer o güne yetişirsen Abdullah sen maktul ol; buyurmuşlar; demiş. Haricîler :
— Bunu sen babandan, Resûlüllah (S.A.V.)den naklen anlatırken işittin hâ? demişler. Hz. Abdullah:
— Evet; cevabını verince, Hâriciler hemen kendisini nehir kenarına götürerek boynunu vurmuşlar. Ümmü veled olan cariyesinin de içindeki cenini çıkarmak için karnını deşmişler.
Bu hadîsi İmam Ahmed, Tdberâni ve Îbni Kaan? meçhul olmayan tarîkten rivayet etmişlerse de onların isnadında da Ali b, Zeyd b. Ced'ân vardır ki; hakkında söz edilen bir zâttır. Hâlid b. Urfuta rivayeti şudur :
«Benden sonra bir fitne, yeni yeni hâdiseler ve karışıklık olacaktır. Eğer kaatil değil de maktul olabilecek-sen ya Abdallah hemen bunu yap.» Ayni hadîsi imamAhmed, Hz. îbni Ömer (A. R.)'dan şu lâfızlarla tahrîc etmiştir:
«Sizden birini öldürmek maksadîle biri geldiği zaman Adem'in iki oğlu gibi olmaktan meneden şey nedir? Kaatil cehennemde,

maktul da cennette olacaktır.»
Yine İmam Ahmed'le Ebu Dâvud ve Îbni Hibban, Hz. Çbu Musa'dan Resûlültah (S.A.V.)'in fitne hakkında şöyle buyurduklaruu tahrîc etmişlerdir.
«Onda yaylarınızı ve kirişlermrzi kırın. Kılıçlarınızı da taşlara çalın! Eğer bîrinizin evinde yanına girerse ev sahibi iki Adem oğlunun hayırlısı gibi otsun.» Bu hadîsi Kuşeyri el - iktirah» nâm eserinde şeyheyriin şartları üzere sahîhlemiştir.
Hadisimiz, fitne zuhurunda savaşı terketmenin ve keza fitnelere iştirakten kaçınmanın lüzumuna delildir. Kurtubî eliyor ki: «Selef hu hususU ihtilâf etmişlerdir. MpspiA Sa'd h. Ebl VaklcAa. Abdullah b. Ömer, Muhammed b. Mesleme ve başkaları çarpışmadan vazgeçmenin vâcib olduğuna kail olmuşlardır. Bazıları evinde oturmanın vâcib olduğunu zâhib olmuş; bir taifede esasen fitne yerinden başka bir beldeye gitmenin vâcib olduğu kanâatinde bulunmuştur. Cumhur'a göre savaşı terketmek gerekir, bazıları: «teketmek vâcibtir; hattâ âsîlerden bari kendini Öldürmek tüle istese kendini müdâfaa etmemelidir» demişlerdir. Bir kısmı da: «kendini ve ailesi efradile malını müdâfaa eder; eğer bu arada Ölür veya öldürürse ma'zur olur» mütâlâasında bulunmuşlardır.
Sahabe ve tabifn'in cumhuru ise hakka yardım ve âsilerle harb etmenin vâcib olduğuna kaildirler. Onlar bu hadisleri savaştan âciz kalanlara veya hakkı göremeyenlere hamletmişlerdir. Bazıları tafsilât vererek : «Eğer çarpışma kumandanları olmayan iki taife arasında vuku' buluyorsa savaşa iştirak memnu'dur» demektedirler. Onlarca hadîsler bu mânâya hamledilirler. Evzâî'nin kavli budur. Tdberî «fenalığı inkâr onu defetmeye muktedir olanlara vâcibtir; haklıya yardım eden doğruya isabet etmiştir. Bozguncuya yardım eden ise hatâ eylemiştir. Haklı ile haksız ayrılmazsa harpten nehî edilen hâl de işte budur» demiştir.
Bazıları savaştan nehyin ancak âhir zamanda karşılaşmayı iktidarı ele geçirmek maksadîle yapacak olanlara mahsus olduğunu söylemişlerdir».
Hadîa-i şerif nefis müdâfaasının vâcib olmadığına delil

gösterilmektedir. Fakat müdâfaayı vâcib görmeyenler dahî müdafaa yapmanın haram olduğuna kail değillerdir. Onlar buradaki nehyi tenzih mânâsına alırlar.[115]

1282/1077- «Ebu Hu rey re radıyallahü anh'dan rivayet olunduğuna göre kendisi Resulü İlah salaUahü aleyhi ve aellem:
— İzin vermediğin halde bin senin evirtin cine bakar da, ona bir taş atarak gözünü çıkarırsan, sana hiç bir günah Olmaz; buyururken işitmiştir.[116]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Lâfız Buhârl'nindir. Nesaî ilin bir rivayetinde:«Ne diyet vardır, ne de kısas» buyurulmuştur.
Bu hadis izinsiz bir kimsenin evine bakmanın memnu olduğuna hattâ izinsiz bakanın gözü çıkarılabileceğine delâlet ediyor. Hadis şer-hîle birlikte yukarıda «Cânİ ve mürted» babında 1026/1224 da geçmiştir.[117]

1292/1078- «Haram b. Muhayylsa'dan o da baba» radıyallahü anh'-dan Ijltmlş olarak rivayet edildiğine göre, Bera'ın deve»! bir adamın bahçesin girerek bahçeyi harabetmfş. Bunun üzerine Resûlüllah saldUahü aleyhi ve sellem: Mal tabiplerine mallarını gündüzün korumaları; hayvanat sahihlerine hayvanlarını geceleyin korumaları gerektiğine, hüküm buyurmuştur.»[118]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Nesal tahric etmişlerdir, ffant Htbban onu sahihlemiştir. İsnadında İhtilâf vardır.
Hadls-i şerifin ifâde ettiği ahkâm az yukarıda 1097/1327 numarada geçmiştir. Bu hadisle bundan önceki Ebu Hüreyre hadisi Bülûgu'l - Me-rdm'ın Mısır nüshalarında yoktur. Buraya Hlnd nüshalarından alınmışlardır.[119]

«CİHÂD BAHSİ»

Cihftd : Lûgat'te meşakkate ulaşmak mânâsına gelen bir mastardır.
Şerlatte İse : Kâfirlerle veya âsilerle çarpışmak için gücünü kuvvetini sarfetmektir. Cihâda siyer ve rnegazl adlarını verenler de vardır.
Cihâd, hâlis bir ibâdet olup fazileti pek büyüktür. Nasıl büyük olmasın kî insan, Allah'ın rızâsını kazanmak için onun uğrunda nefsine meşakkatlerin en ağırını yüklemekte ve en aziz varlığı olan canını feda etmektedir. Maamâfîh nefsi, devam üzere ibâdet ve taatlere hasrederek onu hevâ ve heveslerine tâbi olmaktan menetmek cihâdtan da güçtür. Bundan dolayıdır ki, bir gazadan dönerken Peygamber (S.A.V.) :
«Küçük cihâdtan büyük cihâda döndük» buyurmuşlardır. Nitekim Ibnİ Mes'ud (R.A.)'dan rivayet edilen bir hadîsde Resû-lûllah (SJk.Vj'in cihâdı fazilet i'tibârîle namazdan sonra zikretmesi de bunu gösterir. Hx. Ibni Mes'ud şöyle diyor:
«Dedim ki :
— Ya Resûlftllah, amellerin en faziletlisi hangisidir?
— Vaktinde kılınan namazdır; buyurdular.
— Ondan sonra hangisidir? dedim:
— Anneye, babaya itaattir; buyurdular.
— Ondan sonra hangisidir? dedim:
— Allah yolunda Cİhadtir; buyurdular.Daha ziyade so/-saydım bana daha ziyâde cevap verecekti.» Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.Vâkıâ Büharî ile Müslim'in ittifakla tahrîc ettikleri Ebu Hüreyre hadîsinde Resûliillah (S.A.V.) fazilet i'tlbârile îmandan sonra cihâdı zikretmiş; binâenaleyh o hadîsle bu hadîs sûret-i zahirede birbirlerine muarız düşmüş gibi görünürse de iki hadîsin araları bulunmuş ve : «Resûlüllah (S.A.V.) her iki hadîsde soranın hâline en muvafık olan ne ise onunla cevap vermiştir» denilmiştir. Meselâ cihâd için hazırlanarak gelene nisbetle, cihâd b;ı ?ka ibâdetlerden daha faziletlidir.
Lâkin bu cevabı Kemal b. Humam beğenmemiş; ve hülâsa olarak şöyle demiştir: «Farz namazları vakitlerinde kılmağa devam etmek cihâdtan efdâldir. Çünkü bunlar birer farz-i ayn

olup her gün tekrarlanırlar; cihâd böyle değildir. Sonra cihâdın farz kılınması ancak îmanla namazı muhafaza içindir .Şu halde cihâd «hasen U gayrini» yani bizzat değilde bilvasıta güzel olan ibâdetlerdendir; namaz ise «hasen li aynini» yani bizzat güzel bir ibâdettir; cihâddan maksat odur.
Kemal b. Hümam (788—861) bu bâbtaki sözünü şöyle tamamlamaktadır: «Hak şudur ki, burada muâraza yoktur. Zîrâ o hadîsde namaz zikredilmemiştir. Hadîsde yalnız cihâd îmandan sonra zikredilmiştir. Bu onun namazdan sonra olmasına da sâdıktır; ve namaz cihâddan evvel; îmandan sonra bir mertebede olmuş olur...»
Cihâd farz-ı kifâyedir; ancak umumî seferberlikte eli silâh tutan herkese farz-ı ayın olur. Farzıyetinin delili:
«Müşrikleri bulduğunuz yerde tepeleyin»[120] :
«Onlarla tâ fitne ortadan kalkıp dinin tamamı Allanın oluncaya kadar harbedln»[121] :
«Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz krlındı» ve emsali âyetlerle[122] :
«Allahtan başka Hâh yoktur;; deyinceye kadar insanlarla çarpışmaya memur oldum.» hadîa-i gerîf ve bibimizin hadîsleridir. Cihâdın farz olduğuna icmâ'-i ümmet de vardır. [123]

1283/1079- «Ebu Hüreyre radıyaUahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki; Resûtüllah saüallahü aleyhi ve sellem:
— Her kim harb etmeden ve harbetmeyi gönlünden geçirmeden ölürse nifakın bir şubesi üzerinde ölür; buyurdular!.[124]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif-, cihâda azimli olmanın vücûbuna delildir. Ulema şâir vâdb fiilleri de buna ilhak etmişler ve : bir fiil dhâd gibi mutlak vâdblerdense, onu yapmaya imkân bulduğu takdirde azmetmek vâdb olduğu gibi muvakkat vâdplerdense vakti girdiği zaman azmetmek vâdbtir» demişlerdir. Usul-i fıkıh imamlarından bir çokunun mezhebi budur :

cta'birinden murâd: cihâdı fi'len yapmaya niyet etmek değil, onu gönülden geçirmemektir. Eğer ömründe bir defa olsun dhâd etmeyi gönülden geçirirse nifak hasletlerinden biri ile vasıflanmaktan kurtulur. Bir şeyi kendi kendine yasaklamak onu yapmağa niyet etmek değildir. Hadisimiz bir ibâdeti yapmayı gönülden geçirerek yapmadan ölen kimseye, onu hiç hatırından geçirmeden ölen gibi ceza verilmiyeceğine de İşaret etmektedir. [125]

1284/1080- Enes radtyaüahü aniden rlvaytt olunduğuna Peygamber aaUaîlahü aleyhi ve sellem:
— Müşriklerle mallarınız, canlarınız ve dillerinizle mücâhede edin; buyurmuşlardır.»[126]

Bu hadîsi Ahmed ile Nesal rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerîf: mal can ve dille mücâhede etmenin vücûbuna delildir. Mal ile cihâd: onu mücâfaidlerin nafaka ve silâhı gibi şeylere sarfetmektir. Canla cihâd ise fi'len küffârm karşısına çıkarak onlarla harb-etmektir. Bir çok âyetlerde:
«Mallarınızla, canlarınızla mücâhede edin»[127] Duyurularak bu mânâ ifâde edilmiştir.
Dille mücâhede kâfirlere karşı delîl getirmek, onları Allaha îmana da've t etmek, harbeden iki taraf, karşı karşıya geldikleri vakit «Allah, Allah» veya buna benzer sözlerle düşmanı kahr-u tenldl etmektir. Filhakika Re sû I üt! ah (S.A.V.) bu hususta Hz. Hassan (R. A.):
«Hiç şüphe yok ki kâfirleri hicvetmek kendilerine ok isabetinden daha şiddetli gelir» buyurmuşlardır.[128]

1285/1081- «Atse radtydüahü anftd'dan rİvAyet edilmiştir .Dtmiştlr ki :
— Ya Rcsûlallah kadınları clfaAd varım? diye sordum:
— Evet («ılara) muharebesiz cihâd hacc ile ömre Var; buyurdular».[129]

Bu hadîsi ibnlMace rivayet etmiştir. Aslı Buhart'dedir. Buhari'deki lâfzı şudur :
«Âişe demiştir ki.: Peygamber (S.A.V.)'dcn cihâd İçin İzin istedim:
— Sizin Cihâdınız haçtır; buyurdular.» Bir rivayette: «Peygamber (S.A.V.) :
— Evet,' cihâd haçtır; buyurdular» deniliyor. İmam Ncsdi, Ht. Ebu Hüreyre'den şu hadîsi tahrîc etmiştir::
«Büyüğün yâni âcizin ve kadınla zaîfin cihâdı haçtır».
Bu hadîsler kadına cihâdın vâcib olmadığına onun hacc veya ömre yapması kendisine cihâd sevabı kazandıracağına delildirler. Çünkü kadınlar tesettür ye sükûnetle' yaşamağa memurdurlar; cihâd buna zıd-dır; Zîrâ cihâdde erkekler arasına karışmak mübârezeye çıkmak yüksek sesle na'ra atmak gibi şeyler vardır. Maamâfîh hadîsdc kiuhnlara cihâd caiz olmadığına delâlet yoktur. Buhâri bu bâbtan soma «ka-dmtann harbe çıkmaları ve harbetmeleri babı» m zikreder imam Müslim, Hz. Enes (R. A.)'dan şu hadîsi rivayet etmiştir:
ttÜmmü Süfeym Huneyn gazasının yapıldığı gün bir hançer tedârik etti: ve Peygamber (S.A.V.)'e :
— Bunu bana müşriklerden bîri yaklaşırsa karnını deşerim diye edindim; dedi». 8u hadîs kadınların harbe iştirak edebileceğini gösteriyorsa da bundan kadınların yalnız müdâfaa harbi yapabilecekleri anlaşılıyor. Buhârî'de, kadınların harp yerine gittikleri takdirde yapacakları cihâdın askere su ve erzak taşımak, hastalara bakmak gibi şeylerden ibaret olacağını bildiren rivayetler vardır.[130]

1286/1082- «Abdullah b. Amir radıyallahü an Duma'dan rivayet olunmuştur. Demiştir, kt: Bir adam cihâd için izin istemek üzere Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem:e geldi. Resûlüllah sallallahü aleyhi ve selIcm ona:
— Annen, baban sağmı?» diye sordu Adam:
— Evet; dedi. Resûlüllah sallallahü aleyhi ve aellem:
— öyle işe onlar hakkında mücâhede et; buyurdular.»[131]

Bu hadîs müttefekun aleyh'tir. Ahmed'le Ebu Dâvud, Ebu Saîd'den bunun'benzerini rivayet etmişlerdir. Ebu Saîd bir rivayette şunu ziyâde etmiştir: «Don de onlardan izin iste, eğer sana 12in verirlerse ne âlâ! Vermezlerse onlara îtaat eyle».
Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) anne babaya hizmet uğrunda çalışıp yorulmaya, onlar için mal sarfetmeye «müşâkele yolu ile cihâd» demiştir. Zıddiyet alâkası ile istiare de olabilir. Çünkü cihâdde düşmanlara zarar vermek vardır. Bu zarar, anne babaya fayda vermek mânâsında kullanılmış olabilir.
Hadîs-i şerîf anne, baba veya onlardan biri varken evlâddan cihâdın sâkit olduğuna delildir. Nitekim İmam Ahmed ile NeaâVnia Muâviye b. Câhime tarîkile tahrîc ettikleri bir hadîse göre Ebû Câhİme, Peygamber (S.A.V.)'e gelerek :
— Yâ Resûlâllah! gazaya gitmek istiyorum da, sana danışmaya geldim; demiş, Resûlüllah (S.A.V.) kendisine :
— Annen varmı? diye sormuş :
— Evet; cevabını alınca :
— Ondan ayrılma; buyurmuşlar. Zâhirîn'e bakılırsa: cihâd farz-ı ayn olsun farzı kifâye olsun evlâddan sakıttır; ve keza evlâdın gazaya gitmesinden anne babası zarar görüp görmemesi bu bâbta mü-sâvîdir.
Cumhur-u ulemâ ya göre ebeveyn veya onlardan birisi evlâdını harbe gitmekten menederse, evlâdın harbe gitmesi haram olur. Yalnız bunun için ebeveynin müslüman olmaları şarttır. Çünkü müslüman oldukları takdirde onlara îtaat alelıtlak' farz-ı ayn olur; cihâd ise farz-ı kifayedir. Fakat cihâd dahî farz-ı ayın olursa artık ebeveyni bırakıp cna koşmak îcâbeder; çünkü cihâdın te'min ettiği faydalar umûmîdir; onunla din ve din kardeşleri müdâfaa edilir. Âmmeyi alâkadar eden maslahatlar ise daima tercih olunurlar.
Hadîs-i şerîf, ana baba hakkının büyüklüğüne de delildir. Cihâdtan bile ileri gelen bir hak elbette kelimenin tam mânâsîle büyüktür.
Kendisîle istişare edilen kimsenin halisane nasihatte bulunması ancak en İyi yolu gösterebilmesi için danışan kimseden tafsilât almasının hadisimizin işareti cümlesindendir.[132]

1288/1083- «Certr-1 Becell radıyaOahü an&Van rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saUdüahu aleyhi ve seüem:
— Ben müşriklerin arasında ikamet eden her müslü-mandan biriyim; buyurdular».[133]

Bu hadisi Üç'ler rivayet etmişlerdir, tsnâdı sahihtir. Bvhâri mür-sel oluşunu tercih eylemiştir.
Ebu H'-tkn, Ebu Dâvud, Tirmieî ve Dâre Kutnî dahi onun Kaya b. Ebi Hâzim'in mürsellerinden olduğunu tevcih ederler. Yalnız Taberâni mevsul olarak" rivayet etmiştir.
Hadis-i şerif, Mekke'den başka bütün müşrikler diyarından hicret etmenin müslümanlara vâcib olduğuna delildir. Cumhur-u ulemâ'nın mezhebi budur. Delilleri buradaki Cerir hedtsl ile NesâVniu, Behz b. Hâkim tarîki ile babasından onun da dedesinden mefu' olarak tahric ettiği şu hadîstir:
«Bir müşrik müslüman olduktan sonra müşriklerden ayrılmadıkça Allah onun hiç bir amelini kabul etmez».
Bazıları hicretin vacip olmadığına kail olmuşlardır. Bunlar aşağıdaki hadîse bakarak hicret hadislerinin mensuh olduklarını söylerler.[134]

1289/1084- «Ibnl Abbas radıydüahü anhümâ'd&n rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ResûluHah sdUaUahü aleyhi ve seüem:
— Fetih d en sonra hicret yok, lâkin cihâd ve niyet vardır; buyurdular.[135]

Hadis müttefekun aleyh'dir.
Yâni artık Mekke'den hicret yoktur. Çünkü fetihden sonra Mekke bir tslam diyarı olmuştur. Fakat müslümanlann zaif bulunduğu ve islâmiyetin ahkâmı icra edilemeyen yerlerden müslüman memleketlerine hicret etmek müslümanlara vâcibtir.
Hicretin vâcib olmadığına kail olanlar bu hadîsle istidlal ederek hicret hadîslerinin nesih edildiğini iddia edenler; ve derler ki: «Peygamber (S.A.V.) Araplardan müslüman olanların kendi

yanına hicret etmelerini emir buyurmamış; onları yerlerinden ayrılmadıkları için muâhaze etmiştir». Şu da varki ResûlüUah (S.A.V.) bir yere bir müfreze asker gönderirse kumandana tenbihâtta bulunur ve :— Düşmanın olan müşriklere rastladınmı, onları üç şeye da'vet et; bunların hangisine icabet ederlerse kabul eyle ve onlarla savaştan vaz geç. Sonra kendilerini memleketlerinden muhacirler diyarına göçetmeye da'vet eyle; ve onlara bildir ki, bunu yaparlarsa kendilerine muhacirlerin lehinde ve aleyhinde olan her şey var. Eğer kabul etmezler de kendi memleketlerini ihtiyar eylerlerse kendilerine bildir kî; müslümanlartn yerlileri gibi olacaklar. Onlar da, müslümanların üzerine tatbik edilen hükm-i İlâhi tatbik olunacaktır....; buyururlardı. Bu hadîs ileride gelecektir. Resûlüllah (S.A.V.) onlara hicreti vâcib kılmamıştır. Ibnİ Abbas hadîsi istisna edilirse bu bâbtaki bütün hadîsler dini hususunda emni-yettfe olmayanlara hamledilmiş; böylelikle hadîslerin arası bulunmuştur.
Hicreti vâcib görenler derler ki : «Ibnl Abbas hadîsi, Mekke'den hicret edilemeyeceğini gösterir. Nitekim, «fetihden sonra» ta'biri de buna delâlet eder. Çünkü evvelleri Mekke'den hicret vâcibti «/Jmü'İ-A'raH şöyle diyor «Hicret küfür diyarından İslâm memleketine gitmektir. Resûlüllah (S.A.V.) devrinde farz idi; hayatı tehlikede olanlara ondan sonra da devam etmiştir. Esasen durdurulan hicret, Peygamber (S.A.V.) nerede olursa olsun onun yanına gitmek için yapılandır».
«Lâkin cîhâd ve niyet vardır» ifâdesi için TıyU (— 743) ile diğer bazı ulemâ şöyle demişlerdir: «Bu istidrâk, kendinden sonraki hükmün kendinden evvelki hükme muhalif ohnasım iktizâ eder. Mânâ şudur : vatanından ayrılıp Medine'ye gitmekten ibaret olan hicret Utmiş; yerini dhâd sebebîle ayrılmaya bırakmıştır. Binâenaleyh cihâd sebebîle hicret bakîdir. Küfür diyarından kurtulmak, okumak için gurbete çıkmak, fitneden kaçmak gibi halisane bir niyetle yapılan hicret de öyledir. Bunların hepsinde niyyet mu'teberdir.»
İmam Nevevî diyor ki : «Mânâ : hicretin sona ermesîle inkı-ta'a uğrayan hayrı, cihâd ve iyi niyetle elde etmek mümkündür ;demektir».[136]

1290/1085 - «Ebû Mûse'l-Eş'art radvyaîlahıü anft'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seUem:
— Her kim kelimetullâhın yüce olması için harbeder-se işte o kimse Allah yolundadır; buyurdular.»[137]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Yalnız burada ihtisar edilmiştir. Baştarafı şöyledir :
«Ebü Musa'dan rivayet edildiğine göre : A'rabİnin biri Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'e :
— Bazı adam ganimet için harbediyor; bazısı nâm bırakmak İçin çarpışıyor; kimi de yerini görmek İçin savaşıyor; acaba bunların han-gîsi Allah yolundadır? demtş; Resûlüllah saUallahü aleyhi ve seUem:
— Her kim ... İlâh; buyurmuştur».
Hadîs-i şerîf, hak yolunda yapılan gazanın ecr-ü mükâfatı kelimetullah'ı yüce kılmak niyetiyle harbedenlere verileceğine delildir. Bunun mefhûm-u muhalifi; bu haslet kendinde olmayan, Allah yolunda değil, mânâsına gelir. Mefhûm-u muhaliften murâd: Mefhûm-u şarttır. Acaba kelimetullah'ı yüceltmek maksadına başka bir şey, meselâ ganîmet almak niyeti de inzimam etse yine gazası Allah yolunda olurmu?
Evet olur. Taberi (224—310) diyor ki: «Asıl maksad i'lây-ı kelîmetullah olduktan sonra onun zımmında vâkî olan şeyler zarar etmez». Cumhur- uulema'nın kavli de budur. Hadîs-i şerifin bu mânâya gelmesi muhtemeldir. Nitekim şu âyet-i kerîme ayni mânâyı teyid etntefetedir:
«[138] RabUnlzden fadl-u İhsan dile menlide size bir günah yoktur». Bu âyet haccm faziletini dilemeğe münâfi olmadığı gibi başka fiillerde de hüküm aynıdır. Binâenaleyh harbten maksad i'lây-ı kelime tu İlah olduktan sonra onun zımmında vâkî olan fiiller bu maksada zarar vermezler. Hattâ hadîsin zahirine bakılırsa i'lay-ı kellmetullah île meselâ ganimet alma niyeti müsavi bile gelseler yine zarar etmez gibi görünüyorsa da Ebu Dâvud ile Nesâî'nin, Hz. Ebû Ümame'den tahrîc ettikleri şu hadîs bu müsavata münâfîdir:

«Ebu Ümâme demiştir ki: Bir adam gelerek :
— Ya Resûlâllah; dedî: «ne buyurursun bir kimse hem sevap hem nâm bırakmak niyetiyle gaza etse kendisine ne vardır? Resûlüllah:
— Ona hiç bîr şey yoktur? Buyurdular. Adam bu sözü üç defa tekrarladı tse de Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) hepsinde:
— Ona hiç bir şey yoktur; buyurdular. Bundan sonra Resûlüllah (S.A.V.) :
— Şüphesiz ki Allah Teâlâ amelin samimi olanından ve kendisîle Allanın rızâsı kasdedileninden başkasını kabul etmez; buyurdular.» Hadîsin isnadı iyidir. Bundan anlaşılıyor ki, İ3İr kimse ayni derecede arzuladığı iki şeyden dolayı harb etse meselâ": Hem sevap, hem de şöhret kazanmayı niyet ederek savaşsa, beklediği sevap bâtıl olur. İhtimal bâtıl olması da yalnız şöhret meselesine mahsustur. Zîrâ bu iş riyadır; riya hangi işe karışsa onu ibtâl eder. Fakat ganimet arzusu böyle değildir; o cihâda münâfî değil, bilâkis aldığı ganimetle müşrikleri hiddetten çatlatmayı ve onu ibâdet ve taata harcamayı niyet ederse sevap bile kazanır.Fahr-i Kâinat (S.A.V.) efendimizin şu.hadîs-i şerifleri.de ganimet arzusunun harbe münâfî olmadığına delildir:
«Bir kimse bir düşmanı öldürürse ölenin üzerinden soyulan eşyası onundur». Bu bâbta başka hadîsler de vardır; ve hepsi niyetde başka bir şeyi i'lây-i kelimetullah'a ortak etmenin caiz olduğuna delâlet ederler. Binâenaleyh i'lây-ı kelimetuHah'ın içinde, kâfirleri korkutmak, mallarını almak ve ağaçlarını kesmek gibi şeyler dâhildir; yeter ki, asıl maksad i'lây-ı kelimetuHah olsun. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz Ebu Ü.mâme (R.A.) hadîsinden anlaşıldığına göre Peygamber (S.A.V.) maksadın dünya menfaati olduğunu anlamış da onun için: «ona hiç bir şey yoktur» demiştir. Yoksa ganimet arzusunun cihâde zarar vermediği ashâb-ı kiram arasında ma'lûm idi. Hâkim ve BeyhakVnin sahîh bir isnadla tahrîc ettikleri bir hadîse göre Abdullah b. Cahş, Uhud gazası günü ::
— Yâ Rabbi bana şiddetli bir adam nasîb et; birbirimizle harbede-lîm. Sonra ona karşı bana sabır İhsan eyle. Ta ki, onu öldüreyim de soyulan eşyasını alayım; demiştir. Gorülüyorki

cihâdla birlikte dünyaya âid bir menfaati istemenin caiz olduğu sahabe-İ kiram arasında ma'lûm bir şey imiş; onun için de onu arzu ederlermiş.[139]

1291/1086- «[140] Abdullah b. Sa'dİ radtydllahıü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Rerûlüllah saUaîîahü aleyhi ve sellem:
— Düşmanla harbolundukça hicret arkası) kesilmez; buyurdular».[141]

Bu hadîsi Nesaî rivayet etmiştir. İbnî HIbban onu sahîhlemiştir.Hadîs-i şerif hicret hükmünün kıyamete kadar bakî olduğuna delildir. Çünkü düşmanla muharebe etmek nass-ı hadîsle kıyamete kadar devam edip gidecektir. Resûlüllah (S.A.V.) :
«Cihâd kıyamete kadar devam edecektir» buyurmuşlardır. Şartlarını hâiz olan cihâdın sevabı hakkında söz yoksa da vücû-bu ihtilaflıdır. Bu ciheti yukarıda gördük.[142]

1292/1087- «[143] Nâfl radıyallahıü anh'dan rivayet editmiştfr. Demiştir ki: Resûlüllah aaJlaîlahü cieyhi aelîem: Beni'l - Mustalik (kabilesi) üzerine gafil bulunduktan bir sırada baskın yapmış ve harb-edenlerİ öldürmüş; Zürriyetlerini de esir almıştır. Bunu bana Abdullah b. Ömer anlattı.»
Hadîs müttefekun aleyh'tir. Bu hadîsle «O gün Peygamber sallallahü aleyhi ve seTlem Cüveyrlye'yl de almıştır» cümlesi dahî vardır.
Bent Mustalik, Huzaa kabilesinin meşhur bir dalıdır. Hadîs-i şerîf-de iki mesele bulunmaktadır.

1— Bu hadis kendileri bir defa İslama davet edilen kâfirleri tekrar dine davet etmeden onlarla harb edilebileceğine delildir. Bu meselede üç kavil vardır:

Birincisi: Mutlak surette düşmanı dine davet ve tehdîd vâcib değildir. Fakat bu kavle aşağıda gelen Bü reyde hadîsi muarızdır.

İkincisi: Mutlak surette düşmanı tehdîd vâcibtir. Bu kavle de sadedinde bulunduğumuz Nâfi' hadîsi muarızdır.

Üçüncüsü: Kâfirlere islâmiyete davet ulaşmamışsa davet ve tehdîd vâcib, davet ulaşmışsa tehdîd vâcib değil müstehâptır. îbni Münzir: «Ekser-i ehl-i ilmin kavli budur. Sahîh hadîsler bu mânâda birbirlerini te'yid etmektedir; buradaki hadîs de onlardan biridir.» Kâb b. Eşrefe ve İbnî Ebl'I - Hukayfr'ın katline âid hadîsler dahî onlardandır; diyor rcZ-BoJtr» nâm esetrî. kendilerine davet vâki' olmayan kâfirlere davetin vâcib olduğuna icmâ' bulunduğu nakledilmiştir.

2— «Zürriy etlerini de esir aldı» ifâdesinde araplardan köle yapûa bileceğine delâlet vardır. Çünkü Benî Mustalik'ler araptırlar. Cumhuru ulemânın kavli bu olduğu gibi, İmam-t Â'zam Eh" Hanife ile İmam Mâlik'in ve EvzâVnin mezhepleri be budur.. Diğı., ulemâ araplardan köle olamayacağına kaildirler. Lâkin bunların kuvvetli bir delili yoktur. Siyer ve megâzi kitaplarını mütâlea edenler pek âlâ bilirler ki, Peygamber (S.A.V.) kitabı olmayan Hevazin ve Benî Mustalik gibi arap kabilelerini köle olarak almış; Mekkefiler'e de «Gidin sizler âzâdsintZ» demiştir. Bedir esirlerini ise fidyeye başlamıştır. Zâhİr'e bakılırsa fidye ile katil ve esaret arasında bir fark yoktur. Zîrâ bunlar araplardan başkaları hakkında mutlak surette sabittir. Araplarda da sabit olmuştur. Hükmün neshediidiğine dâir rivayet de yoktur.
imam Âhmed b. Hanbel : «Ben Hz. Ömer'in: hîç bir arap temellük edilemez; sözüne kaiı olamam» demiştir. Şüphe yok ki, Peygamber (S.A.V.) araplardan esir almıştır. Nitekim bir çok hadîslerde Ebu Bekir ve Ali (R. Anhümâymn Benî Naciye'den esir aldıkları rivayet olunmuştur. Aşağıdaki hadîs dahî buna delâlet etmektedir.[144]

1293/1088- «Süleyman b. Büreytfe'den o da babasından -radtyallahü anhümâ- işitmiş olarak rivayet olunmuştur. Babası demiştir ki: Resûlüllâh sallaJlahü aleyhi ve setlem bir orduya veya müfrezeye kumandan ta'yîn ettiği zaman ona yakınları

hakkında Allah'tan korkmasını tavsiye eder; yanında bulunan müslümanlara da hayrı tavsiyede bulunur; sonra:
— Allah'ın adîle Allah yolunda gaza edin; Allah'a küfredenlerle çarpışın. Gaza edin, fakat ganîmet hususunda hıyanette bulunmayın; hem gadiretmeyin, kimsenin bîr yerini kesmeyin; hiç bir çocuğu öldürmeyin. (Kumandan!) Müşriklerden olan düşmanınla karşılaştığın zaman onları üc haslete davet et. Bunların hangisi hususunda sana icabet ederlerse hemen kabul eyle; ve kendilerini serbest bırak. Onları İslama da'vet et; eğer sana icabet ederlerse derhal kabul et. Sonra onları kendi yurdlarından muhacirler diyarında göçmeye davet eyle. Eğer kabul etmezlerse kendilerine haber ver ki, müslümanların yerlileri gibi olacaklar; Onlara ganîmet ve yağmadan bir şey verilmeyecektir. Ancak müslümanlarla birlikte mücâhe-de ederlerse o başka. Eğer Lslâmiyeti kabul etmezlerse o halde kendilerinden cizye[145] iste. Sana icabet ederlerse bunu onlardan kabul et. Kabul etmezlerse artık Allah'-dan yardım dileyerek kendilerîle harbet. Bir kal'a ahâlisini muhasara altına alır da sana Allah ve Resulüne ahd-ü peymân yermeni tek Uf ederlerse bunu yapma; lâkin onlara kendi zimmetine ahd-ü peymân ver. Çünkü siz kendi ahd-ü peymâmnızı bozarsanız bu Allah'a verilen ahdi bozmanızdan ehvendir. Şayet senden kendilerini Allahın hükmüne havâte etmeni isterlerse bunu da yapma. Bilâkis kendi hükmüne bırak. Zîrâ sen onlar hakkında Allah'ın hükmüne jsâbet edip edemeyeceğim bîlmezsîn; buyururdu.»[146]

Bu hadisi Müslim tahrîc etmiştir.
Ganimet : Harpte düşmandan alman mallardır. Fev' ise: kâfirlerden harpsiz olarak alman mallardır. Görülüyor ki, Fahr-İ Kâinat (S.A. V.)'in küffârdan istenmesini tavsiye buyurduğu üç şey : İslama davet, vergi ve harp'tir.
Hadîsi şerif de bir kaç mesele vardır:
1— Bu hadis, devlet reisinin bir gazaya ordu gönderirken gerek ordu, gerekse maiyyetindeki mücâhidlere AH ah'dan korkmalarını ve hayrı tavsiye etmesi lüzumuna, ganimet

hususunda hıyânetde bulunmamalarını, gadir etmemelerini, müşrik çocuklarını öldürmemelerini kendilerine tenbih gerektiğine delîldir. Çünkü bunlar icmâ'en haramdırlar. Ordu kumandanının harbten önce müşrikleri islâm dînine davet etmesi müslüman olanları islâm diyarında hicrete teşvik gibi şeylerin lüzumu ve ganimeti yalnız muhacirlerin hak kazanması, yerlilerin buna hakkı olmaması ancak cihâda iştirak ederlerse onlara da ganimet verilebileceği dahî hadîsin ahkâmı cümlesindendir. İmam Şafiî'nin mezhebi budur. Şâir ulemâ aksine kail olarak bu hadîsin nesholundu-ğunu iddia etmişlerdir.

2— Hadls-i şerif her kâfirden mutlak surette vergi alınacağına delildir. Bu bâbta şâir kâfirler arasında bir fark olmadığı gibi arap olmaları veya olmamaları dahî müsavidir. Zîrâ hadîsteki «düşmanın» ta'biri âmmdır. imam Mâlik ile EvzdVnin ve diğer bazı ulemâ'mn mezhebi budur.
Haneffler'e göre cizye arap olsun, acem olsun, ehl-i kitap denilen hıristiyanlarla yahûdîlerden ve mecüsîlerle, acem putperestlerinden alınır. Arap putperestlerîle mürtedlerden alınmaz. Bunlar ya müslüman olur, yâhud kılıçtan geçirilirler. Kadın çocuk ve sakatlara da cizye yoktur. İmam Şafiî'ye göre ise cizye denilen vergi arap olsun acem olsun yalnız ehl-i kitab ile mecûsîlerden alınır. Çünkü Teâlâ Hazretleri ehl-i kitabı zikrettikden sonra:
«[147] Tâ cizyeyi verinceye kadar...» buyurmuştur. Peygamber (S.A.V.) dahî :
« Onlara karşı ehl-i kitap muamelesi yapın» buyurmaktadır. Bunlardan geriye kalanlar:
«[148] Onlarla muharebe edfn. Tâ kf fitne olmasın» ve
«[149] müşriklerle bulduğunuz yerde harbedin» âyet-i kerimelerinin umumunda dâhildirler. Şâfîtler: «bu hadîs Mekke'nin fethinden önce vârid olmuştur, âyetler ise hicretten sonra nazil oldu. Binâenaleyh Bü reyde hadîsi ya mensuhtur, yâhud ondan murâd: ehl-i kitâb olan düşmanlardır; diyerek hadîsle istidlalden özür beyân etmişlerdir.
îbni Kesnr <s.el-îrşâd* adlı eserinde İmam Şafii'nin mezhebini te'yid ve takviye sadedinde «Cizye âyeti müşrikler ve

putperestlerle harb nihayete erdikten sonra inmiştir. O nazil olduktan sonra yalnız ehl-i kitâb kalmıştı» demekte isede bazıları onun bu iddiasını bâtıl saymışlardır. Bunlar cizye âyeti nazil olduktan sonra yalnız ehl-i kitâb kaldığını kabul etmeyerek İran'da o zaman ateşe tapanlar bulunduğunu, Hindistan'da ise putperestler var olduğunu ileri sürerler; ve cizye, yani verginin her nev'i kâfire âmm ve şâmil olduğuna Büreyde hadîsinin umumîle istidlal ederler. Cizye âyetine gelince : Bu bâbta sözü uzatarak şöyle derler : «Bu âyet yalmz ehl-i kitaptan cizye alınacağını bildiriyor; kitabı olmayanlardan cizye abzup alınmayacağı hususunda onda bir beyân yoktur. Bu ciheti hadîs beyân etmiştir. Binâenaleyh hadîsdeki «düşmanın» ta'birini ehl-i kitap olanlara hamletmek son derece uzak bir ihtimaldir. Araplardan cizye alınmaması ise o zaman bütün arapların müsiümanlığı kabul etmiş bulunduklarındandır. Zira cizye Mekke'nin fethinden sonra meşru' olmuştur. Halbuki o zaman araplar kamilen müslüman olmuş bulunuyorlardı .Şu halde onlardan esir olacak ve vergiye bağlanacak kimse zaten kalmamıştı, îrtidad edenler de, ya müslümanhğa döner, yâhud kılıçtan geçirilirlerdi; nitekim mürtecilerin hükmü zaten budur. Bu hüküm Resûlül-la (S.A.V.) devrinde böyle olduğu gibi ashâb-ı ktrâm devrinde dahî böyle cereyan etmiştir. Sahâbe-İ klrâm (R. Anhüm) Iran ve Roma memleketlerini fethettikleri vakit o yerlerde bahusus Şam'da Irak'ta araplar bulunuyordu. Bununla beraber arap veya acem demeyerek umum halkı esir etmiş ve cizyeye bağlamışlardır. Bu da gösteriyor ki, Büreyde cizye farz kılındıktan sonra vârid olmuştur...»
îbni Kayyım «el - Hedyü'n - Nebeviy» nâm eserinde bu kavle meyletmiştir.

3— Hadîs-i şerif, düşmanın müslümanlardan Allah ve Resulü ne ahd-ü peymân talebini müslümanların kabul etmesini yasak etmiştir.
ResûlüHah (S.A.V.) bu ahdi müslümanların kendi zimmetlerine vermelerini emir buyurmuş; verilen bir sözden dönmek mutlak surette haram olmakla beraber müslümanların kâfirlere verdikleri sözden dönmelerinin Allah'a verdikleri sözden dönmekten de ehven olacağını beyân etmiştir.

Bazıları buradaki nehyin tahrîm için olmayıp tenzih ifâde ettiğine kaildirler. Hattâ bu bâbda icmâ' olduğunu söylerler. Fakat: «nehl'de asıl, tahrim ifâde etmektir» diyerek bu icmâ'ı kabul etmek istemeyenler de vardır.
Hadîs-i şerif'de kafirleri Allah'ın hükmüne arzetmek de nehî buyu-rulmakda ve bu nehyin sebebi izah edilirken : «çünkü sen onlar hakkında AHah'ın hükmüne isabet edip etmediğini bilemezsin» denilmektedir, islâm kumandanından onlar hakkında kendi içtihadı ile hüküm vermesi isteniyor. Bu da gösterir ki, içtihadı meşelerde hak birdir; her müctehîd hakka isabet edemez.[150]

1294/1089- «Kab b. Malik radtyaüahü anh'dan rivayet olunduğuna göre. Peygamber sdüalîahü aleyhi ve settem bir gazaya çıkmak iste-dimi, onu başka bîr gaza (ya gidecekmiş göstermek, sureti) ile gizlermtş.»[151]

Hadîs müttefekun aleyhtir.
Bundan yalnız Tebük gazası istisna edilmiş; ve:
Ancak Tebük gazası müstesna. Çünkü Resûlüllah (S A.V.) ashabına murâdını açıklamıştı» denilmiştir. Zîrâ bu harp kıtlık ve şiddet zamanında dbnuştur. Düşman Roma'hlar olup hazırlıkları çoktu. Harbe 100 bin askerle iştirak etmişlerdi. Müslümanların ise ancak 30 bin mücâhidi vardı. Bu hadîsi Ebu Dâvud da tahrîc etmiştir. Onun rivayetinde:
«Harp aldatmadır; diyordu» ziyâdesi vardır.
Resûlüllah (S.A.V.)'in gideceği yeri gizleyişi başka tarafın yolunu sorarak o tarafa gidecekmiş zannını vermekle olurdu. Böyle yapması bittabi düşmanı istediği şekilde gafil avlamak ve maksadına tam isabetle vâsıl olmak içindi.
Hadîs-i şerif kumandanın gideceği yeri gizli tutmasını caiz olduğuna da delildir. Bilhassa «harp hiledir» hadîsi bu bâbta nasstır.[152]

1295/1090- «Ma'kıl'den rivayet olunduğuna güre No'man b.

Mukar-rfn radıyatlahü ank şöyle demiştir : Resûlüllah saîlallahü aleyhi ve settem'l gördüm. Günün evvelinde harbetmezse harbi güneş zevale erip rüzgârlar esfnceye ve (Allah'tan) yardım ininceye kadar te'hfr ederdi.[153]

Bu hadîsi Ahmed ile Üç'ler rivayet etmiştir. Hakim onu sahîhlemiştir. Ash Buharî'dedir.
Hadîsin râvîsini bazıları Ma'kü b. No'man diye tesbit etmişler-sede îbni (544—606) sahabe arasında böyle bir isim zikretme-iniştir. Onun zikrettiği Na'man b. Mukarrin'dir; ve bu hadisin râvfsi olduğunu da açıklamıştır. Aynı hadisi Buhârî, £bu Dûvud ve Tirmisâ dahî No'man b. Mukarrİn'den tahrîc etmişlerdir, tbni Esir bu No'man'-ın yedi kardeşi ile birlikde hicret ettiğini yazmaktadır. Anlaşılıyor İd Ma'kü adı «Bülûğul – Meram’in bazı nüshalarına yanlışlıkla karışmıştır. Buhâri'nin rivayetinde harbin namaz vaktine tehir edilirdr-ği zikredilmiştir.
Resûlüllah (S.A.V.)'in muharebeyi namaz vaktine bırakmasının hikmeti ulema y-ı kira m'a göre duaların kabulüne medar olur ümidine metalidir. Rüzgârların esmesi meselesine gelince: Ahzab harbinde zafer, rüzgârın estiği zamanda kazanılmıştı. Nitekim Tealâ Hazretleri :
[154] Onların üzerine bir rüzgâr ye slzfn oörmedlçlnh bir takım askerler gönderdik.» buyurmuştur. Demek oluyor ki, rüzgârların esmesi de zafer için bir ümid kapısıdır. Bunun illeti şöyle izah olunmuştur: Rüzgârlar ekseriyetle zevalden sonra eser; ve bu esnada harp silâhlan soğur; muharebe için daha ziyâde neşat hâsıl olur. Bu hadîs Peygamber (S.A.V.)'in düşmana sabahları baskın yapardığım ifâde eden hadise muarız değildir. Çünkü hadîslerin biri baskın, diğeri muharebe için karşılaşma hakkında vârid olmuşlardır.[155]

1296/1091- «Sa'b b. Cessame fadtyallahü anh'dan rivayet edİImiştir. Demiştir ki: Resûîüllah sallallahü aleyhi ve selîem'e müşrikler diyarı (nın halkı) soruldu. Bunlara oece baskını yapılıyor; bu suretle kadınlarından ve çocuklarından bazılarını ele geçiriyorlar (denildi). Resûlüllah sdllaUahü aleyhi ve sellem:

— Onlar onlardandır; buyurdular.»[156]

Hadis mütfefekun aleyhtir.
Ibni Hibbân'm sahihinde soranın bizzat Sa'b (E. A.) olduğu zikrediliyor. BuhârVnin rivayetinde hadisteki mahzuf muzaf tasrih olunmuş; ve : «Müşrikler diyarının halkı» denilmiştir.
Tebyft : geceleyin müşriklerin kadın ve çocukları ile bir arada her şeyden habersiz bulundukları sırada üzerlerine yapılan baskındır. Bu suretle onların kadınları ile çocukları da erkekleri ile birlikte ele geçirilirdi. Fakat bunlar öldürülmek kasdı ile değil erkeklerine tâbi olarak alınırlardı.
Hadîsi tbni Hibbân dahî Hz. Sa'b'tan tahrîc etmiştir. Onun rivayetinde şu ziyâde de vardır:
«Sonra on!ar (a dokunmak) dan Huneyn günü nehyettf». Fakat bu cümle Sa'b hadisine müdrectir. Ebu Dâvutfvın «jütten» inde mezkûr hadîsin sonunda Zühri'nia: «Bilâhare Resûlüllah (S.A.V.) kadınlarla çocukların Öldürülmesini yasak etti» dediği, Süfyân tarîki ile rivayet edilmiştir.
Bu yasaklama keyfiyetinin Huneyn gazasında olduğunu Buhâ-rî'deki şu rivayet te'yid ediyor:
«Peygamber sdUallahü aleyhi ve sellem ashAb'dan birine :
— Hâlid'e yetiş de hiç bir çocuk ve hizmetkârı öldürmemesini SÖyle; buyurdu.»
«Hz. Hâlld (R. A.)'m Peygamber (S.A.V.) ile birlikte bulunduğu ilk gaza Huneyn vak'asıdır» diyenler varsa da onun daha önce -Mekke'nin fethine de iştirak ettiği malûmdur.
Tdberânî «el - EvsaH nâmındaki eserinde Ibni Ömer (R, AJ'dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:
clbnl Ömer demiştir ki: Peygamber sattdüahü aleyhi ve seUem: Mekke'ye girdiği vakit kendisine öldürülmüş bir kadın getirdiler. Bunun üzerine Resûfüllah (S.A.V.) :
— Bu kadın öldürülmeyecekti; buyurdu ve kadınları atdürmekten nehyettt.»
Ulema bu meselede ihtilâf etmişlerdir. Ebü Ramfe ile Şafii ve cumhur-u ulemâ gece baskınlarında kadın ve çocukların öldürülebileceğine kail olmuşlardır. Delilleri sahtheyn'in rivayet ettiği Sa'b hadîsidir. Zîrâ hadisdeki : «Onlar onlardandır.»

ifâdesi, kadın ve çocukların kasden değil de tebean Öldürülmelerinin mubah olduğunu gösterir. Ancak bu, onların ölümü hak etmiş bulunan erkeklerinden ayrılmalarına imkân olmadığı zamana mahsustur, tmam Mâlik ile' EvzâVye göre kadınlarla çocukları öldürmek hiç bir suretle caiz değildir. Hattâ düşman kadınlarla çocukları kendine siper etse, yâ-hud kadınlarla çocukların bulunduğu bir kal'a veya gemiye sığın-sa o düşmanla ne harbedilir; nede kal'a veya gemi yakılabilir.
îbni Battal (444) ve başkaları kasden kadın ve çocukları öldürmenin caiz olmadığına bütün ulemA'nın müttefik bulunduğunu nakletmişlerdir. Çünkü bu memnu'dur.
Küffânn ölen çocukları hakkında üç kavil vardır:

1— Bunlar hakkında bir şey söylenemez; tevakkuf olunur. îmam-ı Â'zam'va. tevakkuf ettiği meselelerden biri budur.

2— Küffânn çocukları cennetliktir.

3— Küffânn çocukları da kendileri gibi cehennemliktirler.

Hadîs-i şerifteki &Onlar onlardandır.» yani çocuklar kâfirlerdendir; ifâdesi bu üçüncü kavle zâhib olanların delilidir. [157]

1297/1092- «Afşe radıyaüahü anM'dan rivayet edildiğine göre Peygamber saMallahü aleyhi ve seUem: Bedir (Harbi) günü kendisine tâbi' olan (müşrik) bir adama:
— Dön, ben asla bir müşrikten yardım istemem; buyurmuşlardır.»[158]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Hadîsin tamamı şöyledir:
«Âİşe demiştir ki: Resûlüllah saüaUahü aleyhi ve seUem: Bedir tarafına doğru yola çıktı. Harratü'l - Veber denilen yere vardığında ona cur'et ve cesaretli olduğu söylenen bir adam yetişdl. Ve onu görünce Resûlüllah saUaUahü aleyhi ve sellem'\n ashabı sevindiler. Bu adam kendilerine yetişince Resûlüllah aaUallahü aleyhi ve seîlem ona:
— Allaha inanırmısın? diye sordu. Adam :
— Hayır; dedi. Resûlüllah saUaUahü aleyhi ve sellem:

— Öyle ise hemen dön, zîrâ ben bir müşrikten asla
yardım bekleyemem; buyurdu.» Müteakiben adam müslüman olunca kendisine izin verdi.
Bu hadîs : «harbte müşriklerden yardım almak caiz değildir» diyenlerin delilidir. îmam-ı Â'zam Ebu Hanîfe ile arkadaşları ve diğer bir takım ulemâ bunun caiz olduğuna kaildirler. Çünkü Peygamber (S.A.V.), Huneyn gazasında Safvan b. Ümeyye'den ve Benî Kaynukâ' yahûdîlerinden faydalanmış; kendilerine atıyye ve ihsanda bulunmuştur. Bunu Ebu Dâvud mürsellerinde tahrîc ettiği gibi Tirmizî dahî ZührVden mürsel olarak rivayet eder; yalnız Zührî'nm mürsellerini zaîf sayarlar. Zehebî (673—748): «Çünkü Zührî çok hatâ. ederdi. Bu sebeble onun yaptığı irsalde şüphesi vardır.» diyor. ResûlüÜah (S.A.V.)'-in müşrikleri reddettiğine df»jr de hadîs vardır. Bu hadîsi Beyhaki, Ebu Humeyd-i Sadi'den rivayet etmiş ve sahîhlemiştir. Musannif şöyle diyor : «Bu rivayetlerin arası bulunur ve: Bedir gününde reddettiği şahısta islâmiyete karşı bir rağbet sezmiş de belki müslüman olur ümidi île onu geri çevirmiştir; denilir. Nitekim zannı doğru çıkmıştır. Yâhud müşriklerden yardım istemek yasakmış da sonradan ruhsat verilmiştir. Bu daha akla yakındır .Filhakika Resûlüllah (5.A.V.) Huneyn harbinde müşriklerden bir cemâr'ten yardım görmüş; onları ganimetlerden memnun etmiştir.»
«Müslvm şerhi» nde İmam ŞâfiVnin : «Eğer kâfirin :müsîüman-lar hakkında iyi niyeti olur ve ondan yardım istemeye bir ihtiyaç da bulunursa, ondan yardım istenebilir. Aksi hâlde yardım istemek mekruh olur.» dediği rivayet edilmiştir.
Münafıktan ise bilittifak faydalanılır. Zîrâ Re sû M Ekrem (S.A.V.), Abdullah b. Übey ile arkadaşlarından faydalanmıştır. [159]

1298/1093- «Ibnİ Ömer radıyallahü anhümâ'dan rîvâyet olunduğuna göre; Peygamber saMotlohü aleyhi ve seUem gazalarından birinde öldürülmüş bir kadın görmüş: Bunun üzerine kadınlarla çocukların öldürülmesini yasak etmîştlr.[160]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Taberânî dahî Resûlüllah (S.A.V.)'e Mekke'ye girdiği vakit kendisine ölü bir kadın getirildiğini; bunu görünce Peygamber (S.A.V.)'in:
— Bu kadın Öldürülmeyecekti; dediğini Hz. İbnl Ömer'den Taberâm'nm rivayetinin de ayni hadîs olması pek muhtemeldir.
Ebu Dâvud mürseUerinde İkrlme'den şu hadisi rivayet eder :
Peygamber saUaUahû aleyhi ve seUem Talfde öldürülmüş bir kadın gördü. Bunun üzerine:
— Ben sizi kadınları öldürmekten menetmedtm mi? Bunun sahibi kim? dedi. Müteakiben bir adam :
— Ya Resûlüllah, ben bu kadını terkime aldım; o ise beni vere vurarak öldürmeye kalkıştı. Artık ben de kendisini öldürdüm dedi. Re-Sulütlah saJîaUahü aleyhi ve seUem kadının gömülmesini emir buyurdular.» Resûlüllah (S.A.V.)'in kaatile bir şey demeyip onu takrir buyurması gösteriyor ki, kadın çarpışmaya iştirak ederse öldürülür. İmam Şafiî'nin mezhebi budur. Hz. Şafiî'nin bir delili de Ebu Dâvud, Nesâî ve İbni Hibbân'm Hz. Rabâh b. Rebl-i Temİmî'den tahrîc ettikleri su hadîstir:
«Demiştir ki: Resûlüllah saüallzhü aleyhi ve sellem'le bir gazada beraberdik. (Bir ara) hatkın bir yere toplandığını gördü. Baktı ki öldürülmüş bir kadın var. Bunun üzerine:
— Bu kadın öldürülmeyecekti; buyurdular.»[161]

1299/1094- Semura radıyallahü anVdan rivayet olunmuştur. Demiştir kf: Resûlüllah sattallahü aleyhi ve sellem:
— Müşriklerin yaşlılarını öldürün, çocuklarını bırakın; buyurdular.»[162]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Tİrmİzt onu sahîhlemiştir.
îmam Tirmizî onun hakkında bir nüshada : «hasen garib» demiş; başka bir nüshada : «sahihtir» tâbirini kullanmıştır.
Şerh : henüz bulûğa ermeyen çocuklardır.
Şeyh : kendisinde yaşlılık alâmetleri beliren, yâhud 50-51 yaşlarına varan kimsedir. Burada murâd: gücü kuvveti yerinde

olup harbe yarayacak adamlardır. Yâhud mutlak surette bulûğa erenler kasdedil-miştir. Yoksa elden ayaktan düşmüş ihtiyarlar kasdedilmemiştir. Şu halde : «Bulûğa ermeyen çocuklarla işe yaramayan ihtiyarlar öldürülmeyecek, demek olur ve hadis, çocukların öldürülmesini yasak eden hadîse muvafık düşer.
Şerh sözünden, bıyıkları yeni terlemiş delikanlılar da kasde-dilmiş olabilir. Böyleleri müslüman olurlar ümidi ile öldürülmeye-bih'r. Nitekim îmam Ahmed b .Banbel: «yaşlılar hemen müslüman olmazlar; gençler Islâmiyeti kabule daha yakındırlar» demiştir. Binâenaleyh bu hadîs vergi karşılığında kâfir olarak bırakılanlarla tahsis edilmiş olur.[163]

1300/1095- Ali radtyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre kendileri Bedir harbinde[164] mubareze yapmışlardır».[165]

Bu hadîsi Buhâri rivayet etmiştir. Ebu Dâvud onu uzun olarak tahrîc etmiştir.
MegâzVâe Buhârî'den naklen Ki. Aîî (R.A.)'in: «Kıyamet güniindc da'va için ilk oturacak bediği zikredilmiştir. Bâzılarına göre:
[166] «Bunlar Rablsrt hakkında birbirlerine husumet eden iki hasımdı»
âyetti kerîmesi mubareze yapanlar hakkında nazil olmuştur. Hattâ Kays (R.A.), Bedir gazâsmdaki mubârezenin Hamia, Alt ve Ubey-detü'bnül - Harfe (radtyallahü anhüm) hazerâtı ile müşriklerden Şey-betü'bnü Rebîa, Ulbetü'bnü Rebîa ve Velîd b. Utbe arasında yapıldığını tasrih eylemiştir. Bu mubâressenin tafsilâtını Jbni İshâk (—15.1) şöyle anlatır : «Hz. Übeyde, Utbe ile Hz. Hamza, Şeybe ile Hz. Ali de Velîd ile cenk etmişler. Neticede Alî ve Hamta (R. Anhümâ) hasımlarım öldürmüşler; Hz. Ubeyde ile hasmı ise iki darbe ile birbirlerine girmişler; hasmım kılıç darbesi Hz. U beyde nin dizine isabet etmiştir. Hz. Ali ile Hz. Hamza, Ubeyde (R. A.)'m hasmına vararak katli için Hz. Ubeyde ye yardım etmişlerdir. Maamâfîh Ubeyde (R.A.) aldığı yaranın te'siri ile Safra denilen yere döndükleri sırada vefat etmiştir.»

Hadîs-i şerif, harpte mubâreze yapmanın caiz olduğuna delildir. Cumhur-u ulemâ'nın mezhebî budur. Hasan-ı Basrî caiz olmadığına kaildi- Evzâî, 8evtî, İmam Ahrned ve diğer bazılarına göre mubâreze için kumandanın izni şarttır.[167]

1301/1096- Ebu Eyyub radıyallahü anh'Ğan rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Bu âyet yani (kendinizi tehlikeye atmayın âyeti) ancak bir ensâr cemaati hakkında nazil oldu. Ebu Eyyub bunu, Romalı'ların harb safına hücum ederek İçersine gireni iki karşılayamayanlara reddiye olmak üzere söylemiştir.»[168]

Bu hadîsi Üç'ler rivayet etmişlerdir. Tirmizî, Ibni Hibbân ve Hâkim onu sahihle mislerdir.
İmam Tirmizî onun için : «hasen, sahîh garibtir.» demiştir. Adı geçen zevat bu hadîsi Eşlem b. Yezîd'den rivayet etmişlerdir. Eşlem şöyle demiştir: «İstanbul'da idik. Birden karşımıza Romalılardan büyük bir saf asker çıktı. Derken müslümanlardan bir zât Romalıların safına hücum ederek, tâ içlerine sokuldu. Sonra aralarından dönüp geldi. Bunu üzerine nâs yaygara kopardılar:
— Sübhânallah! bu adam kendini tehlikeye attı; dediler. Müteakiben Ebû Eyyub :
— Ey nâs siz âyeti bu şekilde te'vil ediyorsunuz ama bu âyet ancak biz Ensâr cemâati hakkında nazil oldu. Filhakika biz Allah dinini kuvvetlendirip, dînîn yardımcıları çoğaldığı vakit aramızda gizilce konuştuk ve: muhakkak mallarımız zâyî oldu. Biz yurdlarımızda otursak da zâyî olan mallarımızı derleyip toplasa idik ya; dedik. Bunun üzerine Allah Tealâ bu Âyeti indirdi; ve anlaşıldık! tehlike bizim murâd ettiğimiz yurdlarımızda oturmak da İmi;; dedi.»
Ulemâ-i kiram bu hadîsde, bir kişinin -velev helak olacağını bilse yine- harp safına girebileceğine delâlet olduğunu söylerler. Musannif bir kişinin kalabalık düşman üzerine hücum meselesinde şunları söylemektedir : «Şayet bir kişinin hücumu son derece cesurluğundan neş'et ediyor ve bununla düşmanı korkutacağını yâhud müslümanları düşmanlara karşı teşri'

edeceğini veya buna benzer sahih bir maksad umuyorsa cumhur-u ulemâ bunun iyi bir şey olduğunu tasrih etmişlerdir. Fakat hücum sırf tehevvürde: ibaretse memnu'dur; bilhassa bu hücumun neticesi müslümanlara zâ'f îras ederse...»
tbni Kesâr, bu bâbta hadîs ve eserlerin çok olduğunu, bunların harplerde tecrübe ve yararlık hususunda kendine güvenenlere mubâ-rezenin caiz olduğuna delâlet ettiğini söyler.[169]

1302/1097- «İbni Ömer radıyallahü an Duma'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah saUaUahü aleyhi ve seUem, Ben! Nâdİr'in hur-malarını yaktı; ve kesti.»[170]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadis, harpte düşmanın mallarını yakmak ve kesmek sureti ile batırmanın caiz olduğuna delildir. Yalnız bunda müslümanlara bir menfaat olması îcabeder, hattâ bu bâbta âyet vardır. Müşrikler Resûlüllah (S.A.V.)'e :«Sen yer yüzünde fesad çıkmasını yasak ediyorsun da ağaçları kesmek ve yakmak ne oluyor?» diye i'tirâz bile etmişlerdir. Cumhur-u ulemâ düşmanın memleketini yakıp yıkmanın caiz olduğuna kaildirler. Yalnız Ebu Sevr (— 240) ile Evzâî (88 — 157) bunu mekruh görmüşler; ve Hz. Ebu Bekîr'in, ordularına böyle bir sey yapmamalarını tavsiye etmesi ile istidlalde bulunmuşlardır. Fakat kendilerine, Ebu Bekir (R.A.)'m bunu bir maslahata mebnî yaptığı ihtar olunmuştur. Çünkü Ebu Bekir (R. A.) o yerlerin müslümanların eline geçeceğini biliyordu.[171]

1303/1091- «Übadettt'bnirY - Sâmlt radvyaUahii anA'dan rivayet «dîlmlştlr. Demiştir kt: Resûlüllah isaUattahü aleyhi ve sellem:
— Ganimete Hıyanet etmeyin, zîrâ hıyanet bîr âteştir. Hem sahiplerine dünyada ve âhirette bir ardır; buyurdular.»[172]
Bu hadisi Ahmed ile Nesât rivayet etmişlerdir. Ibftf Hlbban onu sahîhlemistir.

Gulût'ün ganimetde hıyanet mânâsına geldiğini yukarıda görmüştük. İbni Kuteybe diyor ki: «hıyanete gulûl denilmesi, hıyanet yapanın o malı kendi malının içinde gizlemesindendir.» Gulûl, büyük günahlardandır. Bu hususta ulema arasında ittifak vardır. Nitekim tmam Nevevî (631—676) da icmâ bulunduğunu nakleder.
Ar : kepazelik demektir, yani bir kimsenin ganimet babından hıyaneti meydana çıkarsa dünyada rezü-ü'rüsvfiy olur. Ahiretteki âr'a gelince onu da İmam Bukârî'mo. Hz. Ebu Hüreyre'den tahrîc ettiği şu hadîs-i şerîf den dinleyelim:
cEbu Hüreyre demiştir ki: Resûlüllah (S.A.V.) aramızda ayafi» kalktı ve ganimette hıyaneti anlattı. Onu büyüttü; onun hal (ü âkibcli-nl) de büyüttü. Ve :

— Sakın sizden birinizi kıyâmet-gününde ensesinde meleyen bir koyun, ensesinde kişneyen bir at olduğu halde: yâ ResûlâHah beni kurtar; derken bulmayayım, ben de: senin için hiç bir şeye mâlik değilim ben sana tebliğ
ettim; demeyeyim. Kah...... buyurdular.» Bu hadîsde Peygamber (S.A.V.) deveyi ve altın gümüş gibi şeyleri de zikretmiştir.
Hadîs-İ şerif, hıyanet edenin kıyamet gününde bu çirkin sıfatlarla haşrolunacağına delildir. Bunun hikmeti de ganimet a şıran kimseyi Çaldığı ganimetle o korkunç günde rezil rüsvay etmektir. Nitekim Teala Hazretleri
[173] Her kim ganimet hainliği yaparsa kıyamet gününde aşırdığı şeyle' gelecektir.» buyurmuştur. İşte âhirette ganimete hıyanet edenin kepazeliği budur. Maamâfîh âhiret arının bundan daha büyük Ur şey olması da mümkündür. 8u suç için şefaat dahi kabul edilemeyeceği hadîsin işaretinden anlaşılmaktadır. Resûlüllah (S.A.V.)'in :
— Senin için hiç bir şeye mâlik değildim; buyurmuş olmasından bu mânâ anlaşıldığı gibi, tekrir ve teşdîd mânâsı da anlaşılabilir. Hâini o çirkin hali ile teşhir ettikden sonra af etmek ihtimali vardır. Buhâri'mn rivayet ettiği Ebu Hüreyre hadîsi sadaka memurları hakkında vârid olmuştur. Şu halde hıyanetin bilumum

kul haklarına âmm ve şâmil olduğunu gösterir. Acaba hıyaneti yapana aşırdığı şeyi iade etmesi lâzımmıdır? Ibnül - Münzri: «ganimetler taksim edilmezden önce hâinin aşırdığı malı yerine iade etmesi lüzumuna ulemâ müttefiktir.» diyor. Taksimden sonra ise: Evzâî (88 — 157) Leys (94^-165) ve Mâlik (93—179)'e göre malın beşte birini devlet reisine verir, geri kalanını tesadduk eder. İmam Şafiî (150— 204) buna kail değilmiş. Ve : «O malı başkasına temlik etsin, etmesin tesadduk edemez; zîrâ mal kendinin değildir. Onu kaybolan mallar gibi hükümete teslim etmesi vâcibtir» dermiş. Haneftler'e göre : Taksimden sonra elinde kalan ganimeti tesadduk eder. Hattâ fakir ise kendisi istifade edebilir.[174]

1304/1099- «Avff b. MâJHc radıyaüahü cmft'dan rivayet etumtuğuna göre; Peygamber saUaTlahü aleyhi ve sellem maktulün eşyasının katt-l« verilmesine hükmetmiştir.»[175]

Bu hadîsi Ebu Davud rivayet etmiştir. Aslı Müslim'dedir.
Hadîs-i şerîf, kâfir olan düşmanın silâh, at ve elbise gibi eşyasının onu öldüren gaziye verileceğine delildir. Bu hususda kumandanın önceden : «her kim bir düşman öldürürse, eşyası kendinin olacak» diye ilân etmesi veya etmemesi arasında fark olmadığı gibi katilin dahî cenk ederken veya kaçarken vurması ve keza ganimetten hisse alma hakkına sahip olup olmaması hüküm i'tibân ile hep birdir. Çünkü «eşyanın katile verilmesine hükmetti» ifadesi mutlaktır. İmam Şafiî : «Bu hüküm Resûlüllah (S.A.V.)'den bir çok yerlerde bellenmiştir.» diyor. Bunlardan biri de Bedir harbidir. Filvaki Peygamber (S.A.V.) o harpte Ebu Cehl'in eşyasını Muaz b. Cemuh'a hükmetmişti. Zîrâ Ebu Cehl'in katlinde müessir olmuştur. Keza Uhud harbinde Hatıb b. Beltea'nın eşyasını onu öldüren zâta vermişti. Bunu Hâkim rivayet etmiştir. Bu bâbta hadîsler çoktur. Resûlüllah (S.A,V.)'-in Huneyn gazasında :
— Her kim bir düşman Öldürürse eşyası onundur; hadîsini harpten sonra îrad buyurmuş olması bu hükme aykırı değildir. Bilâkis onu te'kid ve takrîr eyler. Çünkü hüküm ashap tarafından

Huneyn gazasından daha önceden biliniyordu. Onun için de Hz. Abdullah b. Cahş : cya Rabb! bana kuvvetli bir adam naslb eti» demişti. Nitekim az yukarıda görmüştük.
İmam-% Â'zam Ebu Hanîfe ile diğer bazı ulemâ'ya göre Ölenin eşyası öldürene verilebilmek için harpten önce kumandanın : «her kim bir düşman öldürürse eşyası onun olacak» demiş olması şarttır. Aksi takdirde eşya ganimet olarak gâzîler arasında taksim edilecektir. Tahâvı 238—321) şunları söyler : «Bu iş devlet reisinin re'yine bırakılmıştır. Zîrâ Peygamber (S.A.V.)' Muaz b. Cem un ile, Ebu Cehl'i öldürmekde ona ortak olan zât, kılıçlarını kendisine gösterdikleri vakit :
— Onu İkiniz de Öldürmüşsünüz; buyurmuş; ve Ebu Cehrin eşyasını Muaz b. Cemuh'a vermiştir.»
İmam Ahmet b. Hanbeî'e göre maktulün eşyasını beşte bire bölmek caiz değildir, İbni Cerîr ile tbnil'l - Münzîr ve diğer bazı ulemânın kavilleri de budur. Bunlar Avf b. Mâlik hadîsinin Ebu Dâvud ile tbni Bibbân rivâyetlerindeki şu ziyâde ile istidlal ederler:
Maktulün eşyasını da beşte bire bölmedi». Aynı ziyâdeyi Tdberânî dahî rivayet etmiştir. Acaba düşmandan birini öldürmenin, onun eşyasını alabilmesi için hüccet,getirmesi lâzımmıdır? İmam Şafii ile Ma-likiler'den bir cemâate göre hüccetle isbat etmesi şarttır. Zîrâ hüccetin lüzumu bazı rivayetlerde zikrolunmuştur. İmam Mâlik ile Evzâî'ye göre öldürenin sözü hüccet ve isbatsız da kabul olunur. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) bir kişinin sözünü huccetsiz kabul etmiş; kendisine yemin dahî verdirmiştir. Nitekim Muâi b. Cemuh kıssası ile diğer bâzı rivayetlerden anlaşılan da budur. Biânenaleyh bu rivayet da'va ve hüccet lâzım geldiğini bildiren hadîsi neshetmi.ş olur.[176]

1305/1100- «Abdurrahman b. Avf radıyallahü anft'dan Ebu Cehlin katil kıssasında rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Afra oğullarının İkisi de kılıçları İle ona koşuştular. Nihayet onu Öldürdüler. Sonra Resûlül-lah sallaüahü aleyhi ve sellem'e gittiler; ve hadiseyi ona haber verdiler. Resûlüllah sallalîahü

aleyhi ve seîlem:
— Onu hanginiz öldürdü? kılıçlarınızı şildiniz mi? diye sordu:
— Hayır; dediler. Râvi demiştir ki : Peygamber salîaîlahü aleyhi ve kellem kılıçlarına bir baktı; ve :
— Onu her İkiniz öldürmüşsünüz; buyurdu. Müteakiben Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem eşyanın Muâz b. Amir b. el -Cemûh'a verilmesine hükmetti».[177]

Bu hadîs, müttefekun aleyh'dir.
Hadîs-i şerif, devlet reisinin «seleb» denilen maktul eşyasını dilediğine verebileceğine delildir. Çünkü Peygamber (S.A.V.)'e Ebu Cehl'i Afra[178]'nın iki oğlunun öldürdüğü haber verilmiş; halbuki eşyasını başkasına vermiştir. Fakat bazıları bu kavle i'tirâz etmiş; ve şöyle demişlerdir : «Resûlüllah (S.A.V.)'in Ebu Cehrin eşyasını Amir b. Cemûh'a vermesi, cnun katlinde Hi. Amr*ın vurduğu kılıç darbesinin daha müessir olduğunu gördüğü içindir; zîrâ onun açtığı yara daha derindi. Afra oğulları'nın da tatlı sözle gönüllerim almıştır. Yoksa katli onlara nisbet etmek mecazdır. Yani : ikiniz de onu öldürmek istemiştir; manasınadır. Mecazın karinesi maktulün eşyasını başkasına vermesidir.» Ancak bu i'tirâz : «mahall-i niza' zâten eşyanın başkasına verilmesidir.» diye def edilebilir.[179]

1306/1101- «[180] Mekfcul radtyaUahü anadan rivayet edildiğine göre; Peygamber sallalkihü aleyhi ve seUem: TâlflUer'e karşı mancınık kurmuştur.»[181]

Bu hadîsi Ebu Dâvud mürseller arasında tahrîc etmiştir. Hâvileri sikadırlar. Ukaylî onu Ali'den rivâyeten zaîf bir isnadlâ mevsûlen rivayet etmiştir.
Hadisi Tirmizî, Mekhûl'den Sevr vasıtası ile tahrîc etmiş, fakat Mekhûl'Ü zikretmemiştir. Süheylî mancınık kullandığını Mekhûl gibi Vdkuü'nm de zikrettiğini söyler. Bunu Sel ma nı Fart «I (R. A.) tavsiye etmiştir, İbni Ebî Şeybe (— 234) Abdullah b. SInân ile Abdurahman b. Avf (R.A.)'Ğan Resûlülîah (S.A.V.)'in TâJfliler'i

yirmi beş gün muhasara ettiğini rivayet etmişse de mancınık kullanıldığını zikretmemiştir. Sahîheyn'âeki İbni Ömer hadîsinde Peygamber (S.A. V.)'in TâiflHer'i bir ay muhasara ettiği bildirilmektedir. Müslim'in Hz. Enes (R.A.)'dan tahrîc ettiği bir hadîsde bu müddetin kırk gün olduğu beyân ediliyor.
Hadîs-i şerif kâfirler kal'aya sığındıkları vakit onları mancınık ile döğmenin caiz olduğuna delâlet ediyor. Bu günkü top ,tüfek, tank ve saire gibi harp âletleri de buna kıyas olunur.[182]

1307/1102- «Enes radtyaUahü anh'dan rivayet edildiğine göre; Peygamber sallallahü aleyhi ve seUem, Mekke'ye bajında miğfer olduğu halde girmiştir. Miğferi çıkardığı vakit kendilerine bir adam gelerek :
— İbni Hatal Kabe'nin Örtüsüne alılmış; demi;. Bunun üzerine Re-sûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Onu Öldürün; buyurmuşlardır»[183]

Hadis müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîs, Peygamber (S.A.V.)'in fetih günü Mekke'ye ihramlı olmayarak girdiğine delildir. Çünkü oraya harben girmiştir. Ancak bu, ona mahsustur. Zîrâ Mekke'de harbetmek haram kılınmıştır. Nitekim Resûlüllah (S.A.V.) :
«Bana ancak günün bir saati hal âl kılındı» buyurmuştur. Bu hadîs dahî müttefekun aleyh tir. Fahr-İ Kâinat (S.A.V.) efendimizin îbni Hatal'i öldürmelerine gelince : Bu adam Resul ül la h (S.A. V.)'in öldürülmelerini emrettiği dokuz kişinin biridir. Bunlar Kabe'nin örtüsüne de sığmsalar öldürüleceklerdi. Sonra altısı müslüman oldular. Üçü de katledildi. îbni Hatal bunlardan biridir. Bu adam evvelce müslüman olmuştu. Peygamber (S.A.V.) onu zekât memuru olarak göndermiş; yanına da ensârdan bir zât vermişti. îbni Hatal'in beraberinde müslüman bir azadlı da vardı; ve ona hizmet ediyordu. Bir yerde konakladılar. Îbni Hatal azadhsına kendisi için bir teke keserek yemek pişirmesini emretti; sonra uykuya yattı. Uyandığında azadlı ona hiç bir yemek yapmamıştı. Bunun üzerine azadhya saldırdı ve onu öldürdü. Sonra kendisi de müşriküğe irttüâd etti.

Bu adamın iki de cariyesi vardı. Bunlar ona Peygamber (S.A.V.}'i hicveden şarkılar okurlardı. O bunların da öldürülmesini emretti. Cariyelerden biri derhal öldürüldü ise de, Öteki için kendisinden aman dilediler; o da ona aman verdi.
Hattâbt diyor ki : «Resûlüllah (S.A.V.) îbni Hatal'i îslamiyette işlediği cinayet hakkı için öldürmüştür. Bu da gösterir ki, harenvl şertf, bir vacibi yerine getirmek için hiç bir kimseyi korumadığı gibi o vacibi vaktinden geriye de te'hir ettirmez.
Ulemâ bu bâbta ihtilâf etmişlerdir, tmam Mâlik ile Şafiî'ye göre hudud-ü şer'iyye ve kısas her yerde ve her zaman icra edilebilirler. DeKlleri bu kıssa ile şâir delillerin umumudur.
Hanefîler'le selef ve halefin cumhuruna göre, Harem-Î şerîf'de hu-dûd ve kısas icra edilemez. Zîrâ Teâlâ Hazretleri onun hakkmda:
«Ona giren emin olur» buyurmuştur. Resûlüllah (S.A.V.) dahi:
«Orada kan dökülmez» demiştir. Bu zevat Mallkller'le Şâ-fİHer'in delillerine cevaben :
«Bu delillerin zaman ve mekâna umumu yoktur. Onların her bîri mutlak kabilinden olup zikrettiğimiz hadîsle takyîd olunmuşlardır. Bu hadîs tarih i'tibârı ile o delillerden sonradır. Çünkü Mekke'nin fethedildiği gün vârid olmuştur. Halbuki hudûd-i şer'iyye daha evvel meşru' olmuşlardır, tbni Hatal ile diğer mahkûmların öldürülmesi ise Mekke'nin Peygamber (S,A.V.)'e helâl kılındığı saatte vuku' bulmuştur. Mezkûr saat fetih gününün sabahından ayni günün ikindisine kadar devam etmiştir, tbni Hatal o gün kuşluk zamanında Zemzem'le mâkam-ı İbrahim arasında i'dân" edilmiştir.» derler.

Buraya kadar gördüklerimiz Harem-İ şerif dışında cinayet işleyip de oraya iltica edenler hakkındadır. Harem-1 şerifin içinde cinayet işleyenlere gelince : «Orada hadd icra edilemez» diyenler, bu hususta ihtilâf etmişlerdir. Bunlardan bazılarına göre orada hadd-i şer'i yine icra edilemez; fakat cânîye ekmek ve su verilmez. Bu suretle kendiliğinden oradan çıkmaya mecbur edilir. Bittabi çıktıktan sonra kendisine hadd vurulur. Hanefîler'in mezhebi budur. Fakat İbni Abbas (R. A.yin mezhebi buna muhaliftir.

İmam Ahmed b. Hanbel'in Tavus tarîki ile tahrîc ettiği bir ha-dîsde Hz. İbni Abbas :
«Bir kimse Harem-! şerif'de hırsızlık eder veya adam Öldürürse ona hadd Harem'de vurulur» demiştir. Buna benzer bir rivayeti yine ibni Abbas (R.A.)'da.n Esrem tahrîc etmiştir. Hz. fbnî Abbas'tan rivayet olunan bu eserler hadd-i şerî'nin Harem içinde dahî icra edilebileceğine delâlet ederler.
İbni Abbas (R. A.) ile tarafdarları, Harem-i şerife iltica edenle orada cinayet işleyen arasında fark bulurlar ve: «iltica eden cani Ha-rem'e ta'zîm gösterir; orada cinayet işleyen ise Harem-i şerifin hör-meüni ayaklar altına alır.» derler. Bir de : «harem-i şerîfde cinayet işleyene orada cezası verilmezse, Haremde hesad çoğalır ve binnetîce fesad .çıkarmak isteyenler oraya koşmaya başlarlar» mütâlâasını ileri sürerler.
Haremde işlenen katilden başka kısası îcâbeden suçlar da ihtilaflıdır. İmam Ahmed b. HanbeVden bir rivayete göre bunların cezası Harem-i şerîfde verilebilir. Zîrâ deliller orada kan dökenler hakkında vârid olmuştur. Binâenaleyh daha aşağı cezalar orada icra olunabilir. Çünkü nefsin hörmeti pek büyüktür. Katil suretile yapılan hönnetsizlik elbette daha şiddetli olur. ölümden aşağı suçların cezası ise bir kimsenin kölesini cezalandırması kabilinden olduğu için bunların icrasını men'etmek doğru değildir, tmam Ahmed'den diğer bir rivayete göre ise, delillerin umumuna bakarak Harem-i şerîf de hiç bir hadd-i şer'i icra edilemez.
Bazıları buradaki delilin yalnız katle mahsus olduğunu iddia ederler. Şu halde onlara göre recimden maada zina haddi, içki haddi ve hadd-i kazif gibi şeyler haremde icra olunabilirler.[184]

1308/1103- « [185] Said b. Cübeyr radiyallahu anh’dan rivayet olunduğuna göre, Resulullah sallahu aleyhi ve selle Bedir Harbinde üç kişiyi sabır suretile öldürmüştür.»[186]

Bu hadisi Ebu Davud mürseller arasında tahric etmiş.Ravileri mütemeddir.
Sabır sureti ile ölümden murad: bir kimseyi hapsederek silahla

öldürmektir.Hadisde zikri geçen üç kişi: Tuaymetü'bnü Adiy, Nadrü'bnü Haris ve Uktebü'bnü Ebi Muayttır.Bazıları Tuaymenin yerine Mu'tim b. Adiyi zikretmişlerse de Musannıf bunun yanlış olduğunu söylemiştir.
Hadi-i şerif sabır sureti insan öldürmenin caiz olduğuna delildir.Şu kadar varki, Resululah (S.a.v.)'den mu'temed ravilerin rivayet ettiği hadiste: «Bundan sonra sakın bir Kureyşli sabır sureti ile öldürülmesin» buyurulmuştur.Hem bu hadisi Peygamber (S.A.V) Mekke'nin fethedildiği gün İbni Hatal öldürüldükten sonra söylemiştir.[187]

1309/1104- «İmrân b. Husayn radıyaUahü anhümâ'4»n rivayet edildiğine görc: ResÛliHlah aaüaUahü aleyhi ve seUem, müslümanf ardan iki klçiye mukabil bir müşriki fidye vermiştir.»[188]

Bu hadisi Tirmİzİ tahric etmiş ve sahîhlemiştir, aslı Müslim'dedir. Hadîsi şerif, müslüman esire fidye olarak müşriklerden bir esir verileceğine delildir. Cumhur'un mezhebi de budur, tmam-t A'zam Ebu üawî/e'den bir rivayete göre-fidye vermek c&iz değildir. Esîr ya köle olarak alınır, yâhud öldürülür. İmam Mâlik'e göre de öyle iae de ona göre esiri esirle değişmek de caizdir, imam-% Â'zam'dan diğer bir rivayete göre esire karşı esiri fidye vermek caizdir. Nitekim Haneffler'den imam Ebu Yusuf'la., İmam Muhamme&va. kavli bu olduğu gibi eimme-i seldse'nia (yani Şdfiî, Mâlik ve Ahmed'in) mezhebi de budur. Haneftler'ce meşhur olan kavle göre esiri mal vererek kurtarmak caiz değildir. Fakat İmam Muhammedi «Biyer-i Kebir» inde bunda bir beis görülmemektedir. Resulû'Hah (S.A.V.)'in esir öldürüldüğü olmuştur. Bu cihet «Ukbetü'bnü Ebî MuayU kıssasından da anlaşılmaktadır. Bedir esirlerini ise mal mukabilinde serbest bırakmıştır. Pey amber (S.A.V.), Mekkelİler'i köle yapmıştı. Bilâhare onları âzâd eyledi. Tirmizt, ashâb-ı kira m in ulemâsı ile şâir ulemâya göre İslâm hükümdarının esirleri dilerse öldürülebüeceğini isterse fidye mukabilinde serbest bırakabileceğini söyler.[189]

1310/1105- «[190] Satır b. Ayle radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre Peygamber sallaüahü aleyhi ve seUem:
— Şüphesiz ki, bir kavim müslüman olurlarsa canlarını ve mallarını korurlar; buyurmuştur.[191]

Bu hadîsi Ebu Dâvud tahrîc etmiştir. Râvîieri mevsukturlar. Mül-lefelcun aleyh olan şu hadîs dahi ayni mânâyı ifâde eedr:
«İnsanlar: Allah'dan başka Allah yoktur; deyinceye kadar kendileri île çarpışmaya me'mur oldum. Bunu dediler mî, canlarım, mallarını korumuş olurlar...»
Hadîs-i şerif, müslüman olan kâfirlerin mal ve canlarının masun olduğuna delildir. Ulemâ bu bâbta tafsilât vermişlerdir. Şöyle ki: Bir kimse harbetmeksizin kendiliğinden müslüman olsa, malını ve arazîsine sâhib olur. Meselâ, Yemen topraklan böyledir. Eğer muharebeden sonra müslüman olurlarsa, malları alınır, canjarını ise İslâmiyet korumuştur. Şu halde bunların mallarının menkul olanları ganimet, gayr-İ menkûl malları ise fey'dir. Ulemâ müslümanların olan fey' arazî hakkında ihtilâf etmişlerdir.

1— îbni'l - Kayyim ve diğer bazılarına göre fey' arazi vakıftır. Getirdiği haraç da müslümanların ortak malı olur. Ondan askere erzak verilir; çeşme, köprü ve mescid gibi hayrat yaptırılır. Ancak devlet reisi günün birinde bu arazînin taksiminde bir menfaat görürse taksim edebilir. îbni'l - Kayyim, cumhur-u ulemâ'mn bu kavle zâhib olduklarını bu lef â-1 râşldln'in sîretleri dahî bu olduğunu söyler. Mısır, İrak, Acemlstan ve diğer harben fethedilen memleketlerde de aynı hatt-ı hareket ta'kîb edilmiş; Hu lef*-i raşldtn hazerâtı o yerlerin bir köyünü bile taksim etmemişlerdir, tbnil - Kayyim (691—751)'in nakline göre cumhur-u ulemâ bu bâbta Huİefâ-1 râşidln'le beraberdir. Yalnız arazînin taksim edilmeksizin nasıl kalacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Ahmed'üı mezhebinin zahirîne bakılırsa devletin reisi bu arazî hususunda maslahata göre muhayyerdir; arzusuna göre muhayyer değildir. Binâenaleyh müslümanların menfaatine o arazîyi taksim etmek daha elverişli görünüyorsa taksim eder. Vakıf olarak bırakmak,daha faydalı olacaksa taksim

etmez; vakıf bırakır. Hattâ bir kısmını taksim*ederek bir kısmını vakıf bırak-makda bir fayda görüyorsa onu da yapabilir. Çünkü Re*ûlülfah (S.A. V.) bu üç nev'i muameleyi yapmıştır. Kureyza ve NâdÎr'in arazisini taksim etmiş; Mekke-I Mükerreme'nin arazîsini taksim etmemiş; Hay-ber'in ise bir kısmını taksim etmiş; bir kısmını etmemiştir.
Hanefîler'e göre devlet reîsi muhayyerdir. İsterse alınan araziyi mü si umanlar arasında taksim eder; dilerse arazîyi sahiplerine bırakır; fakat onları cizye denilen vergiye- bağladığı gibi yerlerinden de haraç alır. Esîriere minnet, yani onları meccanen küfür diyarına salmak caiz değildir, tmm Şafii bunun caiz olduğuna kaildir.[192]

l311/1106- «[193] Cübeyr b. Mut'fm radtyaüahü anh'den rivayet olunduğuna güre. Peygamber sailallahü aleyhi ve sellem Bedir esirleri hakkında şöyle buyurmuştur:
— M ut'im b. Adiyy sağ olsa da şu murdarlar hususunda benimle lâf etse bunları gerçekten ona bırakırdım.»[194]

Bu hadîsi Buhar! rivayet etmiştir.
Hadisteki murdarlardan murâd: Bedir gazasında müşriklerden alınan esirlerdir. Murdarlıkla tavsif edilmeleri müşrik oldukları içindir. Nitekim müşrikleri Teâfâ Hazretleri de aneces» diye vasıflandır-mıştır. Fahr-İ Kâinat (S.A.V.) Efendimiz hadisleri ile M ut'i m b. Adiyy'i kendilerine eskiden yapmış olduğu bir iyilikten dolayı taltif etmek istemiştir. Hadîsin mânâsı : Mut'im sağ olsa da bu esirlerin hiç bîr fidye alınmadan serbest bırakılmalarını istese ona bir mükâfat olmak üzere ben bunları serbest bırakırdım; demektir.
Mut'fm'in bu taltif-i Peygamberi'yi hak eden iyiliğine gelince: Resûlüllah (S.A.V.) Taltiften avdetinde Mu Hm in civarına sığınmıştı. Mut'im derhal dört oğluna emir vermiş; bunların her biri silâhını kuşanarak, Kâbe-İ Mu&zzama'nın köşelerini tutmuşlardır. Kureş bunu haber alınca: «Sen sözünde durmayan bir adamsın» diye Mut'im'e çı kısmışlardı.
Bazılarına göre, Mut'im'in Resûlüllah (S.A.V.)'e yaptığı iyilik

Küreydin yazdığı boykotnâmeyi yırtmak hususunda gösterdiği büyük gayrettir. Filhakika Kureyş, Beni Hâyim ve onlarla beraber bulunan bütün müslümanlarla »alâkalarını kesmek için böyle bir ahidnâme yazmışlar ve müslümanları muhasara altına almışlardı. TaberânVnin de rivayet ettiği vcdhle/.Mufîm, Bedir vak'asından önce vefat etmiştir. Hadîs-i şerif, esirden fidye alınmaması için büyük bir zâd şefaatte bulunursa fidye almaktan vaz geçmenin caiz olduğuna ve iyilik yapan bir kimseye kâfir de olsa mükâfat verilebileceğine delâlet ediyor.[195]

1312/1107- «Ebu Said-i Hudrî radıyattahü anh'ûen rivayet o!unmuş-tur. Demiştir ki: Evtâs harbinde bir takım esirler aldık; bunların karıları vardı. Ashâb günâha girmiş olmaktan korktular. Bunun üzerine Allah Tealâ: kadınların evli olanları da size haram kılınmıştır; ancak mâlik olduğunuz cariyeler müstesna...; âyet-I kerimesini İndirdi.»[196]

Bu hadisi Müslim tahrîc etmiştir.
Kbu Ubeyd-i Bekrî, Evtâs'in, Hevâzin taraflarında bir vadi olduğunu söyler. Bu vadi Tâîfe yakındır.
Hadîs-i şerif, esir kadının nikâhının bozulduğuna delildir. Bu takdirde âyetteki istisna, istisnâ-i muttasıldır. İmam Şafiî ile bazı ulemânın mezhebi budur. San'anî'ye göre : «âyet-i kerîmenin mutlak vârid olmasına bakılırsa esir edilen kadının kocası ile birlikte olup olmaması müsavidir. Böyle bir kadına ehl-i kitâb olsun putperest olsun müslümanlığı kabul etmeden bile cima' edilebilecek demektir. Çünkü âyet-i kerîme âmmdır. Resûlütlah (S.A.V.)'in Evtâs'dan aldığı esir kadınlara îslâmîyeti arz ettiği bilinmediği gibi ashâb-ı kira m'ı da esîr bir kadına müslümanhğı kabul etmeden yakınlıkta bulunmanın haram olduğunu haber vermemişlerdir. Haram olsa mutlaka haber vermeleri icâbederdi. Çünkü beyânın hacet zamanından geriye bırakılması caiz değildir. Nitekim tmam TirmizVnin Irbâd b. Sâriye (R. A.)'-dan tahrîc ettiği şu hadîs de bunu gösterir:
«Peygamber (S.A.V.) karmlarındakllerl doğurmadıkça e*tr

kadın-İaria cima' etmeyi haram Mdı.» Görülüyor kî, onlara yakınlık etmeye yalnız bir mâni' vardır; o da gebelikleridir. Müslüman olmaları şart kılınmamıştır. Yine Tirmizî'rnn <es-Bünen> inden merfu' olarak rivayet ettiği şu hadîs de ayni mânâyı ifâde etmektedir:
«Allah ve âh i ret gününe îmânı olan hiç bir kimseye îstibrâ yapmadan esîr bîr kadınla cima' etmek halat olmaz.» £fa hadisde dahî îslâmiyeti kabul etmesi zikrolunmam ıştır. Mezkûr hadîsi biraz lâfız farkı ile tmam Ahmed b. Hanbel dahî tah-rlc etmiştir. Hâsılı esîr kadınlar hakkında vârid olan hadislerin hiç birinde İslâmiyet şart koşulmamıştır. Tavus (~ İM) ile bazı ulema'nın mezhebi budur.»
Mezheb imamlarına göre ise esîr kadını satın almakla onunla cima etmek helâl olmaz; ama onlar ancak müslümanlığı kabulden sonra sahiplerine helâl olmuşlardır.[197]

1313/1108- «Ibnl Ömer radtyaUahü anhümâ'ötn rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûtütlah saUaUahü aleyhi ve seUem İçlerinde benim de bulunduğum Ur müfrezeyi Necld taraflarına gfinderdl. Bunlar birçok develeri ganimet olarak- aldılar. Gantmetçllerln hisseleri on İkişer deve tdl; ve develer kendilerine birer birer taksim edildi.»[198]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Serlyye: Ordudan çıkıp yine orduya dönen beş yüz kişi kadar asker kıt'asıdır. Bunların geceleyin vazifeye çıkanlarına «seriyyev gündüz çıkanlarına «sâriye» derler.
Nefel : Gaza eden askere ganîmet hissesinden fazla olarak verilen mükâfattır. cDeveler kendilerine birer birer taksim edildi.» ifâdesinden, ziyâdeyi verenin müfreze kumandanı. Hz. Ebu Katftde olduğu an-laşılabildiği gibi bizzat Resûlüîiah (S.A.V.) in vermiş olması da anlasalabilir. İmam Müslim'in Leys tariki ile Hz. Nâft'den rivayet ettiği hadîsden, ziyâde olarak verilen bahşişlerin kumandan tarafından tevzi edildiği Peygamber (S.A.V.)in bunu takrir buyurduğu anlaşılıyor. Hz. Ibnl -Ömer'in Sahîh-i Müslim'deki rivayetinde ise : «Bahjîj develeri Resûlüllah

(S.A.V.) bize birer birer tevzt etti.» deniliyor.. Bu hadîs muvacehesinde İmam Nevevî : «Bahşiş tevzîinin Peygamber (S.A. V.)'e nisbet edilmesi, bunu takrir ve kabul, buyurduğu içindir» demiştir. Ancak hadîsi Sbu Dâvud şu lâfızlarla rivayet eder;
«Bir çok develer ete geçirdik. Kumandanımız da bizden her birimize birer deve verdi. Sonra Peygamber (S.A.V.)'e geldik. O da aramızda ganimetimizi taksim etti. Böylece, beşte bîr çıkarıldıktan sonra herkese on İkişer deve isabet etti.» Bundan anlaşılıyor ki, bahşiş tevziini kumandan; ganimet taksimini de Resûlüllah {S.A.V.) yapmıştır. Bazıları rivayetlerin arasını bulmak için : «Kumandanın bahşiş tevzii Resûlüllah (S.A.V.)'in yanına gelmezden evvel vuku' bulmuş; onun yanına geldikleri vakit. Peygamber (S.A.V.) orduya ganimetleri takam etmiş; o müfrezenin hissesini toptan kumandanlarına testim buyurmuş; o da arkadaşlarına taksim etmiştir. Binâenaleyh, taksimi Peyamber (S.A.V.)'e nisbet eden, ganimeti ilk taksim edenin o olmasını nazar-i i'tibâre almış; kumandana nisbet eden ise, sonunda arkadaşlarına onun tevzi etmesine bakmıştır.» derler.
HadSs-i şerif, orduya "ganimetten fazla olarak bahşiş verilebileceğine delildir. Bazıları: «Bu iş Peygamber (S.A.V.)'e mahsustur» derraş-lerse de Ibnl Ömer (R.A.) hadisinde mevzu-u bahis olan kıssada kumandanın Resûlüttah (S.A,V.)'in huzuruna gelmeden bahşiş tevzi etmesi onun Peygamber (S.A.V.) e mahsus olmadığına dettl teşkil ettiği ileri sürülerek hususiyet iddiası reddedilmiştir, İmam Mâlik, şartla verilen bahşişin yani ordu kumandam tarafından: «Her kim fiilen işi başarırsa ona şu kadar mükâfat vereceğim» diye i'lân edildikten sonra o işi yapanlara mükâfat vermenin mekruh olduğuna kaildir. Zîrâ bu suretle yapılan harb ona göre dünya menfaati içki yapılmış sayılır. Fakat :
«Bir kimse (düşmandan) bir nefer Öldürürse onun eşyası kendinin olur.» hadîs-i şerifi İmam Malik'in kavlini reddeder: Çünkü bu hadîsin harpten evvel vârid olması Üe sonra söylenmiş olması arasında bir fark yoktur. Onun hükmü kıyamete kadar bakîdir.
Harbin dünya menfaati için olup olmadığı ise sebebine bağlıdır.

Bir kimsenin maksadı flâ-İ kelİmetullah olduktan sonra onun yanı sıra ganimet almayı arzu etmesi onun mücâhidliğine bir zarar getirmez.
Ulemâ verilecek nefeün asıl ganîmettenmi, yoksa bunun beşte" birinden veya beşte birin beşte birindenmi verileceği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Hattâbt ekseriyetle hadîslerin asıl ganimetten verileceğine delâlet ettiğini söylüyor.[199]

1314/1109- «(Bu da) Ondan -radvyaîîahü anh- rivayet etmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ye sellem Hayber gazasında at için iki hisse, piyade İçin bîr hisse (veri I m asine) hükmetti.»[200]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Lâfız Buhârî'nindir. Ebu Davud'un rivayetinde : «Bİr kişi ile atına üç hisse tahsis etti; iki hisse atına bir hisse ds kendine.» denilmiştir.
Ebu Davud'un rivayeti de Hz. Ibnî Ömer'dendir.
Hadîs-i şerif süvariye ganimetten üç hisse verileceğine, bunların ikisi atı için, biri de kendisi için sayılacağını delîldir. HanefîSer*-den tmam Ebu Yûsuf ile /mam Muhammed'in ve Mezhep imamlarından Mâlik ile Şafii hazerâtuıın kavilleri budur. Onlar bu hadîs-den maada Ebu Davud'un. Ebu Amre (R. A.j'dan tahrîc ettiği şu hadîsle de istidlal ederler:
Peygamber (S.A.V.) at için Ik! hisse, her bir İnsan için de bir hisse verdi. Böylece süvarinin üç hissesi oldu» daha başka delilleri de yardır.
îmam-t Â'zam Ebu Hanîfe Üe diğer bazı ulemâya göre ata bir hisse yerilir. Delilleri Ebu Davud'un bazı rivayetlerinde:
«Süvariye iki hisse, piyadeye de bir hisse verdi.» denilmiş olmasıdır. Harbe iki atla iştirak edene ne verileceği ihtilaflıdır Cumhura göre hisse yalnız bir ata verilir. Bunun için de atın harbe iştirak etmesi şarttır.[201]

1316/1110- «[202] Maan b. Yezld radtyaUahü anVden rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saUattahü aleyhi ve seîlem:

— Nefel ancak beşte birden sonra verilir; derken işittim.»[203]

Bu hadisi Ahmed ile Ebu Davud rivayet etmişlerdir. Tahavl onu sahîhlemişlerdir.
Nefelin bir nev'i mükâfat olduğunu yukarıda görmüştük. Ulema bunun caiz olduğuna ittifak etmişlerdir. Yalnız ganimet taksiminden önce mi, yoksa ganimetin beşte birinden mi verileceği ihtilaflıdır. Bu hadîs ganimetten nefel alınmadan evvelâ beşe taksim edileceğine delildir. Nefel'in asıl ganimetten verileceğine dâir Hattâbi'rnn sözü de yukarıda geçmişti.
Nefel'in.mikdan dahi ihtilaflıdır. Bazılarına göre üçte birden veya dörtte birden fazla nefel vermek caiz değildir. Nitekim aşağıdaki hadîs de bunu göstermektedir.[204]

1317/1111- «[205] Habîb b..Mesleme radıyallahü anVden rivayet olunmuştur. Demletir kî: Resûlüllah SaUaîlahü aleyhi ve sellem'\n harbe başlarken (ganimetin) dörtte biri (nl) dönüşte, üçte biri (ni) nefel olarak verdiğine şfihtd oldum.»[206]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Ibnü'l - Cârûd, İbni Hibbân ve Hâkim onu sahîhlemişlerdir.
Hadîs-i şerif, Peygamber (S.A.V.)'in üçte birden fazla nefel vermediğine delâlet etmektedir. Ulemâ'dan bazılarına göre kumandan aldığı ganimetin hepsini müfrezesine veya bölüğüne nefel olarak taksim edebilir. Bunların delîli:
[207] «De ki: Nefeller Allah ile Resul (ün) e aittir.» âyet-i kerîmesidir. Bu hadîsde üçte birden daha fazla nefel verilemeyeceğine delil yoktur. Hadîsin tefsirinde ihtilâf olunmuştur. Hattâbî, îbnvfl - Mün-«ir'den naklen şunları söylemektedir : «Peygamber (S.A.V.) harbe başlamakla harpten dönme hallerini verdiği mükâfatlarda yaptığı fark sureti ile göstermiştir. Çünkü harbe girerken hayvanları kuvvetli, harpten çıkarken ise zaîftir. Kendileri dahî harbe girerken daha nesath ve yürüyüşe daha iştahlı, düşman memleketlerine karşı daha dikkatlidirler. Dönüşte ise hayvanları ve kendileri yorulmuş; bir

an evvel vatanlarına ve ailelerine kavuşmayı gönülden arzu ederler., Zîrâ, onlardan uzun zaman cüda kalmışlardır. Bu sebeple dönüşte kendilerine mükâfatı daha fazla verdiği göze çarpıyor.Battâbt, îoıü'l - Sîünzîr'in yukarıdaki sözlerini naklettikten sonra gu mütâlâayı beyân ediyor: «Bu söz vazıh değildir. Çünkü hadîsteki ric'at ta'bîrinin, yurdlanna dönüş mânâsına geldiğini iham ediyor; halbuki hadîsin mânâsı bu değildir. Hadîsteki bidâ-yetden murâd ordudan bir müfrezenin gaza için sefere çıkmasıdır. Bunlar düşmandan bir taifeye galebe çalarlarsa aldıkları ganimetten kendilerine dörtte bir verilir* Geriye kalan üç çeyreğine bütün ordu iştirak eder. O gazadan dönerlerken düşmana ikinci defa galebe çalarlarsa bu sefer aldıkları ganimetten kendilerine üçte bir verilir. Zîrâ düşman ihtiyatlı ve uyanık olduğu için harpten döndükten sonra tekrar kendilerini toparlamaları daha güç olur».

Hattâbî'rdn mütalâası daha şâyân-ı kabul görülmektedir.[208]

1318/1112- «İbnl Ömer radıyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seltem gönderdiği sertyyelerden bazısına ordunun umumuna yapılan taksimden ayrı olarak hassaten kendilerine nefel verirdi.»[209]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.

Bu hadîs Peygamber (S.A.V.)'in her gönderdiği seriyyeye nefel vermediğine, bilâkis bunu îcâb-ı maslahata göre yaptığına delildir.[210]

1319/1113- «(Bu da) Ondan rivayet olunmuştur, -radıyallahü anh-Demiştir ki: Biz galalarımızda bal Ve üiüm ete geçiriyorduk. Bunları yiyor, alıp götür mü yorduk.»[211]

Hadîsi Buhârt rivayet etmiştir. Ebü Davud'un rivayetinde: «Bunlardan beşte bir alınmıyordu denilmiştir. Ibnt Hlbban onu sahîMemîş-Ür. «Ahp götürmüyorduk» demesi: Evimize götürmüyorduk, yâhud ganimetleri dağıtan zâta götürerek

yemek için ondan izin istemiyorduk, manâlarına gelebilir. Çünkü böyle şeylerin yenilmesine izin verildiğini biliyorlardı.
Cumhur-u ulemâ ya göre ganimeti alan gazilerin yiyecek ve meyve gibi yenilmesi âdet olan şeylerle hayvan yemlerini almaları caizdir. Bu hususta ganimetlerin taksim edilmiş veya edilmemiş olması ile kumandanın izni alınması veya alınmaması hükümde müsavidir. Delilleri buradaki Ibnİ Ömer hadîsi ile Buharı ve Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri Ibnl Mugaffel hadîsidir. Mezkûr hadîsde Ibni Mugaffel (R.A.):
«Hayber muharebesinde bir tulum kavurma ele geçirdim. Ve: Bundan kimseye bir şey vermem; diyerek etrafıma bakındım. Bir de ne göreyim: Resûfüllah (S.A.V.) gülümsüyor.» demiştir.
Bu hadîsler ganimete hıyaneti yasak eden hadîslerin hükmünü tahsis etmişlerdir. Aşağıdaki hadîs de bunlardandır.[212]

1320/1114- «Abdullah b. Ebî Evf A radtyaahü anhümâ'dan rivayet edllmiftlr. Demiştir ki: Hayber günü yiyecek ele geçirdik. Herkes gelip ondan kendine yetecek kadar alıyor, sonra çekip gidiyordu.»[213]

Bu hadisi Ebu Davud tahrîc etmiş; Ibnü'l-Cftrûd ile Hâkim onu sahîhlemişlerdir.
Hadis-i şerif, ganimet taksim edilip beşte biri ayrılmadan ondan yiyecek şeylerin alınabileceğine delildir. Hattabî hadîsin bu hupistaki delâletinin vazıh olduğunu söyledikten sonra: «Düşmanın riUh ve hayvanlarına gelince: Bunları kullanmanın caiz olduğunda muslüm anlar arasında hiç bir hilaf biliAİyorum.» demiştir. Harb bittikten sonra bunları ganimete iade etmek vâcibtir. Elbise ve çift âlâtı gibi şeyleri kumandanın izni alınmaksızın kullanmak caiz değildir. Ancak kullanılması için bir zaruret varsa o başkadır.Bu mesele Evzâî (88 — 157)'ye soruldukta:
«Elbiseyi giyemez; ancak Ölümden korkarsa o başka.» cevabını vermiştir. Fakat aşağıdaki hadîs EvzâVnin kavline muhaliftir.[214]

1321/1115- «Ruveyfi' b. Sabft radtyalîahü anh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûtüllah salîallahü aleyhi ve sellem:
— Her kim Allah'a ve âhiret gününe îmân ediyorsa müslümanların ganimetinden bir hayvana binip de onu zaîflattıktan sonra ganimete iade etmesin. Müslümanların ganimetinden bir elbiseyi giyip de onu eskittikten sonra ganimete İade etsin.»[215]

Bu hadisi Ebu Dâvud ile Dârîml tahrîc etmişlerdir. Râvîleri zararsızdırlar.
Hadîs-i şerif ganimet olarak düşmandan alınan hayvana binilebileceğine, ganimet elbise giyi leb ileceğine delâlet ediyor. Bunlardan İstifade ancak hayvanı zaîflatmak ve elbiseyi eskitmek sureti îte memnu'dur.[216]

1322/1116- «Ebû Ubeydete'bnİ'l-Cerrah radıyallahü anft'dan rivayet edilmiştir.Demiştir ki: Resûlüllah saUalîahü aleyhi ve seUem'i:
— Müslümanlar aleyhine onlardan bazıları eman Verirler; derken İşittim.»[217]

Bu hadîsi Ibnl Ebl Şeyhe ile Ahmed tahrîc etmişlerdir, isnadında za'f vardır. TayâHst'nin Amir b. Âs'dan tahrîc ettiği rivayette:
— Müslümanlar aleyhine onların en aşağı derecede olanı kâfire emân verir; buyurulmuştur. Sahtheyn'de ise Hz. Ali'den Peygamber (S.A.V.)'in :
— Müslümanların zimmeti birdir; onun uğrunda onların en ednâsı koşar; buyurduğu rivayet edilmiştir. Ibni Mace (Ali hadîsi'nin) başka bir tarîkden gelen rivayetinde:
— Müslümanlar aleyhine onların en son neferi emân verir; ziyâdesini tahrîc etmiştir. (Yine) sahîheyn'de[218] Ümmü Hânİ'den Peygamber (S.A.V.)in kendisine:
— Senin emân verdiklerine biz de emân verdik; buyurduğu

rivayet olunmuştur.
— İbni Ebi Şeybe ile İmam Ahmed b. Hanbel rivayetlerinin zaîf olması isnadlannda Haccâc b. Ertât bulunduğu içindir. Maamâfîh Tayalisî ve Sahîheyn'in rivayetleri ile bu zaîflik ortadan kalkar. tbni Mâce'ma rivayetinde :
— Müslümanların aleyhine onların en son neferi emân verir; Duyurulması fideta-bir vehmi defî' için vârid olmuş ve: Yalnız ednâları değil, onlardan başkaları da emân verebilir; denilmiş gibidir. Bu takdirde müslümanlar aleyhine emân vermekde kadın dahi dâhildir. Nitekim Ümmü Hâni hadisinde bu cihet tasrîh buyrulmuştur. Hz. Ümmü Hant kayınpederi tarafından akrabası olan iki müşriki emniyeti altına almış; fakat biraderi Hz. Ali bunu caiz görmediği için onları öldürmek istemişti. Ümmü Hani :
— Vallahi onların yerine beni öldür, onları öldürme; demiş; sonra Hz, Ali'nin üzerinden kapıyı Hlidleyerek meseleyi Resûlüllah (S.A.V.)'e haber vermeye gelmişti: Peygamber (S.A.V.) kendisine:
— Senin emân verdiklerine biz de emân verdik; buyurdular.
Yukarıdaki hadisler, alelıtlak her müslümanm kâfire emân verebileceğine delâlet ederler.
Bu bâbta erkek ve kadın hür ve köle müsavidir. Zira «ednâ» tâbîri aşağı derecede olan her ferde şâmildir. Aşağı derecelilerin hükmü bu olunca yüksek mertebelilerin emân vermesi evleviyeüe salâh olur. Cumhur-u ulemâ'nın kavli de budur. Yalnız Mallküer'den far cemaat: «Devlet reisinin izni olmaksızın kadınm emân vermesi caiz değildir.demişlerdir. Bu zevat Peygamber (S.A.V.)'in Ümmü Hânl'ye:
— Senin emân verdiklerine biz de emân verdik.
masını ona izin telâkki ederler; ve: Resülüllah (SJV.V.) izin vermemiş olsa Ümmü Hâninin emân vermesi sahîh olmazdı.» derler. Cumhur ise Peygamber (S.A.V.)in bu sözünü Ommü Hânl'nin yaptığını kabul ve takrire ha mi etmişi erdir. Emniyet akdi o ana kadar olmuş bitmiştir. Resülüllah (S.A.V.)'in Ümmü Hant hazretlerini emân vericilikle tavsif buyurması da bunu gösterir. Zaten Ümmü Hant hadîsin ifâde ettiği umum müslümanların bir ferdidir.[219]

1326/1117- «Ömer anh'dan rivayet olunduyuna gör» kendisi Resülüllah sdUdUahü aleyhi ve sellem'i :
— Yahudilerle hıristîv arları, Arap yarımadasından mutlaka çıkaracağım. Tâ kî müslümandan başka kimse bırakmayacağım; «terken işitmiştir.»[220]

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.
Ayni hadîsi lmam, ATımed b. Hanbeî de tahrîc etmiştir. Onun rivayetinde:
«Eğer gek: seneye kadar yaşarsam» ayda vardır.
Buhâri üe Müslim tahrîc ettikleri ifcnl Abbas hadîsinde Resûlüllah (Ş.A.V.) vefatı sırasında üç şey vasiyyet etmiş ve bunları beyan ederken:
«Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın» buyurmuşlardır. Beyhaki, tmam Mâlik tariki ile Zührtden, Resûliillah (S.A.V.)in şu hadîsini rivayet edear:
«Arap yarımadasında iki dîn bir arada olamaz.» tmam Mâlik demiştir ki: Mni Şihab Zührî, Mı. Ömer'in bunu ted-kik ettiğini, ve Rssûlüllah (S.A.V.)'in 3(Arap yarımadasında jkj dîn bir arada Olamaz.) buyurduğuna yakînen kanâat getirdikten sonra derhal, Hayfoer yahüdîterini sürgün ettiğini söyledi.» Hz. Ömer (R. A.) bunlardan maada Necrân yahûdîleri iie daha başka yerlerden yahûdîleri sürgün etmiştir.
lîadîs-i şerif, yahûdî, hıristiyan ve mecûsîlerin Arabistan'dan çıkarılmalarını vâcib olduğuna delildir. Çünkü «iki dîn bir arada olamaz» ifâdesi her dîne şâmildir. Bu bâbta mecûsîler de ehl-i ki-tab hülf r öndedir.
Arap yarımadasının sınırlarına gelince. Bu bâbta Kamus sâhi-hibi Mecdüddîn gunları söylemektedir: ^Arap yarımadası: Hind ve Şam denizleri ile Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki arazîdir: yâ-hud uzunluğuna Aden ile Şam kıyılarına; genişliğine de Cidde'den Irak ovalarına kadar olan arazîdir.» Bu yarımadaya Arap yarımadası denilmesi, islâmiyetten evvelki devirlerde bile burada arap-İar yalamış: hâlâ da araplar yaşamakta olduğu içindir.
Mezhep imamlarına göre müslüman olmayanları Arap

yarımadasından çıkarmak vâcibtir. Ancak İmam Şafiî ve diğer bazı ulemâ bu hükmü Hicaz'a mahsus sayarlar, tmam Şafiî : «cizye veren bir gayr-i müslim cizyesini ödemek şartı üe Hicaz'da oturmak istese kendisine müsaade edilemez.» demiştir. Hicaz'dan murâd, Mekke, Medine, Yemâne ve etrafıdır. Kamus'a. göre Hicaz: Mekke, Medine, Tâif ve havâlisidir. Ona bu ismin verilmesi, Necid ile Tihâme dağlan arasında âdeta mahsur kal ma sırdandır. Daha başka sebebler tahmin edenlerde vardır, imam Şafiî: «Ben hiç bir kimsenin Yemen'den gayr-i müslimleri çıkardığını bilmiyorum; orada da zimnîler vardı. Yemen, Hicaz değil; binâenaleyh gayr-i müslimleri oradan kimse çıkaramaz. Onlarla Yemen'de oturmak için anlaşma yapılabilir.» diyor. Fakat tmam Şafiî'nin bu sö-süne i'tirâz edenler vardır. Bunlar diyorlar ki: Hicaz Arap yarımadasının bir bir cüz'Üdur. Filvaki' gayr-i müslimlerin Hicaz'dan çıkarılması Ebû Ubeyde hadîsi ile emredilmiştir. Hicaz Arabistan'ın bir cüz'ü olduğuna göre bir şeyin cüz'üne verilen muvafık bir hüküm o şeyin bütününe de verilebilir. Nitekim âmmın bazı ferdlerine verilen hükmün o âmmı tahsis etmediği, usûl-i fıkıhda tekerrür etmiş bir kaidedir; bu da onun gibidir. Ama Arap yarımadası sözü bazı ulemâ'mn vehmettiği gibi umum bildiren lâfızlardan değildir. Şu kadar vstrki Ebû Ubeyde hadîsi te'kîd ifâde eder. Çünkü gayr-i müslimlerin Hicaz'dan çıkarılması, Arap yarımadasından çıkarılmaları emrinde dâhildir. Ayrıca Hicaz'dan çıkarılmaları emri ziyâde-i te'kîd içindir; yoksa tahsis veya nesih kabilinden değildir. Peygamber (S.A.V.)'in son sözü :
«Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın» emri olunca buna imkân varmıdır. BeyhakVnin, İmam Mâlik'den onun da tsmaîl b, Ebî Hakim'den rivayet ettiği bir hadîsde, Ömer b. Abdllazfz : «Resûlüllah (S.A.V.)'in son sözü:
(Allah yahûdîlerle hıristiyanların belâsını versin, Peygamberlerinin kabirlerini mescid yaptılar. Arabts-tanda asla iki dîn kalmayacaktır) hadiüolduğu kulağıma geldi.» demiştir.
Hz. Şafiî'ye i'tirâz edenler onun: «Ben hiç bir kimsenin Ye-men'den gayr-i müslimleri çıkardığını bilmiyorum...» sözüne şöyle mukabele ediyorlar : «Çıkaran bulunmamak bir hükme delil olamaz. Eir çok özürlerle bunu terkedenler olmuştur.

Meselâ Hz. Ebu Bekir, mürtedlerle harb ettiği için Hicaz'dan gayr-i müslimleri çıkarmamıştır. Halbuki onları oradan çıkarmak bilittifak vacibti. Onun için de Hz. Ömer çıkarmıştı.»
Onlara göre Peygamber (S.A.V.)'in gayr-i müslimleri Yemen'de bırakması; çıkarma emrinden önce olmuştur; çünkü çıkarma emri Re-sûlüllah (S.A.V.)'in son sözüdür.
İmam Nevevî diyor ki: «Ulemâ -rahmehümullah Teâlâ- küffâ-rın müsafir olarak Hicaz'a gidip gelmekten men'edilcmeyeceklerini söylemişlerdir. Yalnız orada üç günden fazla kalamazlar. İmam Şafiî ve ona muvafakat edenler, bundan Mekke'yi istisna ederler; ve Mekke'yi Cenâb-ı Hak haram kıldığı için oraya kâfirlerin girmesine hiç bir hül-ü şan'da müsaade edilemez. Şayet biri gizlice girmişse çıkarılması vâcibtir. Orada ölüpte devıedilse, cesedi bozulmadıkça çıkarmak îcâb-eder. Nevevî'nm delili :
[221] «Müşrikler ancak ve ancak neclstlrler.Binâenaleyh Mescid-İ Hara m'a yaklaşmasınlar.» âyet-i kerîmesidir.[222]

1327/1118- «(Bu da) ondan rivayet edilmiştir; -radtyallahü anh-Demiştir ki: Bent Nadîr'in müslümanlar tarafından at ve develerle çiğnenmeyen malları Allah'ın Resulüne ganimet olarak ihsan ettiği şeyler ciimleslndendl. Bu mallar hassaten Peygamber saîlaUahü aleyhi ve sellem'ts âid idî. O bunlardan ailesine senelik nafaka verir; kalanını da Allah Azze ve Cellenİn yolunda hazırlık olmak Üzere afa ve silâha sarfederdî.»[223]
Bu hadîs müttefekun aleyh'dir.
Bent Nadtr : Büyük bir yahûdî kabîlesidir .ResûlüHah (S.A.V.) Medine'ye hicret ettiği vakit onunla muharebe etmeyeceklerine ve ona karşı düşmana yardımda bulunmayacaklarına söz vermişler; muahede yapmışlardı. Bunların malları hurmalıkları ve evleri Medine civarında idi. Müteakiben ahidlerini bozdular. İçlerinden Kâb b. Eşref yanına kırk süvârî alarak Kureyş'e gitti; ve onlarla ittifak etti. Bu vak'a tbni Şihâb Zührî'nin kaydına göre Bedir muharebesinden altı ay sonra olmuştur, tbni îshâk ise «eZ - Megâzi» adlı eserinde, onun Uhud ve Bi'rİ Maûne vak'alarından sonra olduğunu söyler.

ResûlüHah {S.A.V.), Bent Âmir kabilesinden Amir b. Ümeyye'nin öldürdüğü iki müslümamn diyetini almak için yahûdîlerden yardım istemeye gitmişti. Yahudilere âid bir duvarın yanına oturduğu sırada, yahûdller duvarın üzerinden bir taş atarak onu öldürmeyi kararlaştırdılar. Bu işi Amir b. Cahhâş b. Kâ'b yapacaktı .Bu meş'um su-i kası do anda Peygamber (S.A.V.) e vahî sureti ile bildirildi; ve bir hacet bahanesi ile hemen oradan kalktı. Ashâb-ı kîrâm'ına :
— Buradan ayrılmayın; dedi. Kendisi acele Medine'ye döndü. Ashâb onun geciktiğini görünce soruşturdular. Medine'ye döndüğünü haber alınca homen onlarda yanına koştular. Resûlüllah (S.A.V.) onlara yahûdîlerle harbetmelerini ve onların üzerine yürümelerini emir buyurdu. Yahudiler keyfiyeti haber alınca karalarına kapandılar. Pey-ganjber (S.A.V.) de onların hurmalarını kesip yakmayı emretti; ve ya-hûdîleri altı gün muhasara etti. Münafıklardan bazıları yahûdîlere gizlice haber göndererek sebat göstermelerini tavsiye etmişler ve: «Eğer sizinle harbebilirse biz sizin tarafınıza geçeceğiz» demişlerdi. Allah Teâla münafıkların kalplerine korku verdi: yahûdîlere va'dettikleri yardımı yapamadılar. Yahudiler, develerinin götürebileceği malları kendilerine verilmek şartı ile yurdlarından çıkarılmalarını teklif ettiler. Bu şartla kendileri ile barış yapıldı. Yalnız silâhları verilmedi. Artık yahûdîlerin bazısı Şam'ın Krîha taraflarına bir takımı Hîre'ye gittiler. Ebu'l - Hukayk ile Huyey b. Ahtab sülâlesi ise Hayber'e iltihak ettiler. Hayber'den ilk sürgün edilenler bunlardır. Nitekim bu vak'a Kur'ân-L Kerîm'de (ilk haşir) nâmı ile yâd olunur. Hayber'den ikinci haşir ise, Hz. Ömer (R. A.) zamanında olmuştur.
Yahûdîlerin malları üzerine at ve develerle yürünmemesi, Bent Nadir, Medîne-İ Münevvere'ye iki mil mesafede bulundukları içindir. Müslümanlar oraya yürüyerek gittiler. Yalnız Resûlüllah (S.A.V.) bir eşeğe veya deveye binmişti. Gidecekleri yer yakın olduğundan Ashâb-ı kfrâm yorulmadılar.
Ailesinin nafakası meselesine gelince: Filhakika Resûlüllah (S.A. V.) bunu senelik olmak üzere kendine bıraktığı mikdardan ayırır; fakat sene sonu gelinceye kadar onu hayır yollarına sarf ederdi. Bu se-bebledir ki, vefatında zırhı merhun idi. Ailesi için Ödüne

aldığı bir mik-dar arpa karşılığında onu rehin vermişti.
Hadîs-i şerif, bîr senelik zahireyi biriktirmenin caiz olduğuna ve bunun tevekküle mâni' teşkil etmediğine delildir. Bir insanın tarlasından çıkan mahsulü biriktirmesinin caiz olduğunda bütün ulemâ müttefiktir. Ancak zahire kesadlığı zamanında zahireyi pazarda satın alarak biriktirmek caiz değildir. Buna ihtikâr derler. Ahkâm-ı fıkıh kitaplarında mufassalen beyân olunmuştur. Kaadî îyâz (476—544) darlık zamanında ancak bir kaç günlük nihayet bir aylık; varlık zamanında ise bir yıllık zahire satın alarak depo etmenin caiz olduğunu ekser-i ulemâ'dan nakletmiştir.[224]

1328/1119- «Muâz b. Cebel radıyaîlahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saüaUahü aleyhi ve seUem ile birlikde Hay-ber'de gaza ettik ve orada bir takım koyunları ganimet aldık. Bunun üzerine, Resûlüllah saUalîahü aleyhi ve seUem koyunların bîr kısmını aramızda taksim etti, kalanını da ganimet mallara kattı.»[225]

Bu hadîsi Ebu Davud rivayet etmiştir. Râvîleri zararsızdırlar.
Hadîs-i şerif, nefel vermenin delîllerindendir. Bu husstaki izâhât yukarıda geçti. Musannif bu hadîsi de oradaküerle birlikde zikretse daha iyi olurdu.[226]

1329/1120- «Ebû Râfi radıyaîlahü anh'den rivayet olunmuştur. Şöyle demiştir, Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seUem:
— Hiç şüphe yok ki, ben ahdi bozmam, elçileri de hapsetmem; buyurdular.»[227]

Bu hadîsi Ebu DAvud ile Nesaî rivayet etmişlerdir, fbnl Hlbbân onu sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerif, ahd'a vefaya yani verilen sözde sâdık kalmanın lüzumuna ve elçinin hapsedilemeyeceğine delildir. Verilen ahd-ü peymân kâfire bile olsa yine ahdinde durmak îslâmiyetin emridir. Yabancı bir devletin elçisini huzura kabul etmek de

zımnen ona emân vermektir. Binâenaleyh onu hapsetmek caiz değildir. Kendisine îcâbeden cevap verilerek serbest bırakılır. [228]

1330/1121- «Ebû Hüreyre radıyaüahü an&'den rivayet edildiğine göre, Resûlüllah saUaUahü aleyhi ve settem:
— Her hangi bir yere varır da orada oturursanız, hisseniz oradadır. Hangi beldede Allah ve Resulüne isyan ederse o beldenin beşte biri Allah ve Resulüne mahsustur. Sonra O (nun bakisi) sizin Olur; buyurmuşlardır.»[229]

Hadîsi Müslim rivayet etmiştir. .
Kaadî İyaz, Müslim şerhi'nde şunları söylemiştir:- «İhtimal ki bu hadîsteki birinci beldeden murâd: müslümanların at ve develerle Üzerine hücum etmeden ahalisini çıkararak kendileri ile sulh yaptıkları yerdir.'Bu suretle mücâhidlerin oradaki hissesi yani verilecek mükâfat hakları kendilerinin olur. Nitekim fey' hakkında bu mükerrerdir, ikinci beldeden murâd da kahren alman yerdir. Bu belde ganimet olur; içinden beşte biri alınır, bakîsi ganimeti alanlarla verilir. Hadîsteki (o sizin olur) ifâdesinin mânâsı budur.. Yani (Bakîsi sizin olur) demektir.
«Fey' sureti ile alınan mallardan beşte bir alınmaz» diyenler Tou hadîsle istidlal ederler. İbnü'l-Münzir: «Şd/ü'den önce fey' maldan beşte bir alınacağına kail olan bilmiyoruz.» demiştir. [230]

«Cizye Ve Hüdne Babı»

Müslümanlar dâr-ı harb denilen düşman memleketine girer de bir şehri veya kal'ayı muhasara ederlerse, ordu kumandanının yapacağı ilk iş o yer halkını İslâm dinine davettir. Bunu kabul ederlerse muharebeden vazgeçilir. Zîrâ maksad hâsıl olmuştur. Resû$iHah (S.A.V.) :
«Nâs : Allah'dan başka ilâh yoktur; deyinceye kadar kendileri île muharebe etmeye me'mur oldum» buyurmuştur. Eğer da'veti kabul etmezlerse, kendilerini cizye ödemeye da'vet «der.

Peygamber (S.A.V.) ordu kumandanlarına bunu emretmiştir. Zaten muharebeye nihayet veren iki şeyden biri budur. Bunu da kabul etmezlerse artık Allah'dan yardım dileyerek harbolunur. Şayed harpte müsiümanlar muzaffer olurlarsa İslâm ordusunun kumandam iki şey arasında muhayyer olur:

1— İsterse alınan esirleri Öldürür; yâhud onları köle yapar veya müslümanlara zimmi olarak bırakır.

2— Dilerse mallarını gaziler arasında taksim eder, yâhud mallarını, mülklerini kendilerine bırakarak arazîlerinden harâc, kendilerinden de cizye alır.

Görülüyor ki, harâc bir nev'i arazî vergisidir. Harâc Haneftler'e göre harâc-ı mukaseme -ve harâc-ı vazife nâmları ile iki kısımdır.

Harâc-ı mukaseme : Fethedilen yerin tarlalarından çıkan mahsulün üçde biri veya yansı mikdanndaki vergidir. Bu vergi çıkan mahsulün yarısını geçemez. Çünkü Peygamber (S.A.V.), Hayberliler'e yarı üzerinden muamele yapmıştır.

Harâc-ı vazife : Hz. Ömer (R.A.)'m koyduğu vergiden fazla olamaz. Ömer (R.A.)\n koyduğu vergi sulanan yerlerde dönüm başına bir sâ' zahîre ile bir dirhem para, yoncanın dönümüne beş dirhem bağ ve hurmalıkların dönümüne on dirhemdir. Hz. Ömer (R. A./in harâc koymadığı şeylerden ise takate göre harâc alınır.

Cizye : Kifayet mânâsına gelen (iczâ)'den yâhud (ceza)'dan alınmıştır, îezâdan alındığını tercih edenler cizyenin sahibini kurtarmaya kâfi gelmesini cezadan alındığına kail olanlar ise onun bir ceza gibi tezlil ve tahrir sureti ile alınmasını nazar-ı i'ti bâra almışlardır.

Cizye, haracın bir nev'idir. Haneftler'e göre cizye de iki nev'idir:

1— tki tarafın anlaşması ile konulur. Nitekim ResûlüHah (S.A.V.), Necran hıristiyanları ile yılda 2000 hülle vermeleri şartı ile anlaşma yapmıştı. Hülle: bahah kumaştan ma'mul iki parça elbisedir.

2— Müslümanların hükümdarı tarafından küffârın malları kendilerine bırakılarak doğrudan doğruya konulur. Ve her ay muayyen bir mikdarı alınır. Ancak bu vergi hususunda zengin,

orta halli ve fakir arasında fark gözetilir. Zenginden yılda 48, ayda dört dirhem, orta halliden yılda 24, ayda iki dirhem, fakirden ise yılda 12, ayda bir dirhem, olmak üzere tahsil edilir. İmâm Mâlik ile Ahmed b. HanbeVden bir rivayete göre: zenginden 40 dirhem, yâhud dört dînâr, fakirden 10 dirhem, yâhud bir dînâr olmak üzere alınır. İmam Şafii'ye göre âkil baliğ olan herkesden bir dînâr^ yâhud 12 dirhem alınır; ve zenginle fakir arasında fark yapılmaz. Cizye hicretin dokuzuncu yılında meşru' ölmugtur: «Sekizinci yılda meşru' olmuştur» diyenler de vardır.
Kidne : Bir maslahat an dolayı küffârla ma'lûm bîr mjiddet için müt ireke yapmaktır.[231]

1331/1122- «Abdurrahman b. Avf radtyalîahü anh'âan rivayet edildiğine göre. Peygamber sallaîlahü aleyhi ve seUem onu -yani cizyeyi-[232] Hecer Mecûsîlerhden almıştır.»[233]

Bu hadîsi Buhar} rivayet etmiştir. Hadîsin «el - Mu vatta'» da inkıta'h bir tarîki vardır.
Mezkûr tarîk İmam Şafiî'nin, tbni Zührî'den tahrîc ettiği şu rivayettir:
«İbni Şihâb: Resûlüllah (S.A.V.)'in Bahreyn Mecûsîlerinden cizye aldığını duydum» demiştir. Beyhakî diyor ki: «îbni Şihâb bu hadîsini îbnü'l - Müseyyeb'ten almıgtır. İbnül - Mûseyyeb'in. ise mürsel-leri iyidir», tşte musannif merhumun işaret ettiği inkıta' budur. tmam Şafiî (150—204)'nin Abdurrahman b. Avf'dan tahrîc ettiği bir hadîse göre, Ömerü'bnü'l - Hattab (R.A.) mecûsîleri zikrederek: «Bunlar hakkında ne yapacağını bitmiyorum» demiş. Buna Hazret-t Abdurrahman : «Ben Resûlüllah (S.A.V.)'i :
— Onlara ehl-î kîtab muamelesi yapın; derken işittim» diye mukabelede bulunmuştur. İmam Ebû Dâvud (202 — 275) ile Beyhakî, Ibnl Abbas (R. A./dan şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
«tbni Abbas demiştir ki: Hecer mecûsilerinden bir adam Peygamber (S.A.V.)'e geldi (yanından) çıktığı zaman kendlklne :
— Allah ve Resulü sizin hakkınızda ne hüküm buyurdular?

dedim:
— Şer; dedi :
— Yapma t dedim :
— Yâ müslüman olmayı, yâhud ölümü; dedl.ı Ibnİ Abbas demiştir ki : «Abdurrahman b. Avf : Resûlüllah (S.A.V.) onlardan cizyeyi kabul etti; demiş. Nâs Abdurrahman'ın kavlini aldı da benim İşittiğimi bırakdır.
Ibnİ Abbas (R. A.)'m işittiğini kabul etmemelerinin sebebi râvînin mecûsî olmasındandır. Mecûsînin rivayeti biüttifak makbul değildir. Hz. Abdurrahman'ın rivayeti ise mensul ve şahindir. Tdberânî (260— 360) 'nin Müslim b. el - Alâ-i Hadramî'den. tahrîc ettiği bir hadisin sonunda :
«Mecûsîlere ehl-i kitab muamelesi yapın» buyuruimak-tadır. Beyhakî dahî Iran mecûsîleri hakkında buna benzer bir hadis rivayet eder.
Bütün bu hadîsler bilumum mecûsüerden babımızın hadîsi ise hâs-seten Hecer mecûsilerinden cizye alınacağına delâlet ederler. Nitekim Tefti* Hazretleri :
«[234] Allah'a ve âhire t gününe İmân etmeyen ve Allah ile Resulünün ehl-İ kttftbtan ma'dud kimselerle, kendileri zelil ve hakir bir halde cizyeyi elden verinceye kadar muharebe edin.» âyet-i kerîmesi ile cizyenin yahûdîlerle, hıristiyanlardan da alınmasını emir buyurmuştur.
Hattâbî diyor ki : «Hz. Ömer (R.A.)'m, tâ Abdurrahman b. Avf: Hecer yahûdîlerlnden Peygamber (S.A.V.) cizye aldı; diye şehâdet edinceye kadar mecûsîlerden cizye almaktan çekinmesi, sahâbe-î Kirâm'm: her müşrikten cizye alınmaz kanâatinde olduklarına delildir. Nitekim Evzâî'mn mezhebi budur. Onlar cizyenin yalnız ehl-i ki-tiptan alınacağına kaani' idiler.
Acaba- mecûsîlerden niçin cizye alınır? Ulemâ bu hususda ihtilâf etmişlercfeıs/mam Şâ/iî'nin ikLkavlinden mürecceh olana göre ehl-i kitaptan oldukları için alınır. Bu kavil Hz. Alî b. Ebî Tâlib (R. A.)dan da rivayet olunmuştur. Ekser-i ulemâ ya göre ise mecûsîler ehl-i kitaptan değildirler. Onlara göre yahûdîlerle hıristiyanlardan cizye nass-ı kitabla mecûsîlerden ise sünnetle alınır..»
Hâsılı cizye her müşrikten alınır. Nitekim «cîhad bahsi» nde

geçen Süleyman b. Büreyde hadîsinden de bu mânâ anlaşılır. Resûlüliah (S.A.v.)'in : «Onlara ehl-i kitâb muamelesi yapın» buyurması mecûsîlerin ehl-i kitâb olmadıklarına işarettir. Aşağıdaki hadîs dahî bu ma'ruzatı te'yîd eder.[235]

1332/1123- «[236] Asım b. Ömer'den o da Enes ife[237] Osman b. Ebt Süleyman'dan -radtyallahü anhüm* f$Itmtş olarak rivayet edildiğine göre. Peygamber salîallahü aleyhi ve seUem Hâlid b. Velîd'i[238] Dûme'ye göndermiş. (Hâlid île arkadaşları) onu tutup getirmişler. Resûlüliah saltaUahü aleyhi ve selîem ona canını bağışlamış ve cizye vermek üzere kendisi ile anlaşma yapmıştır.»[239]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
Battâbî'nin verdiği malûmata göre Ükeydir-i Dûme Araplardan biridir. Gassân'lı olduğu söylenir.
Hadîs-i şerîf, şâir milletlerden olduğu gibi araplardan da cizye alınabileceğine delildir. Fahr-I Kâinat (S.A.V.) Efendimiz son gazaları olarak Tebük muharebesinde kendileri Tebük'de kalarak Hz. Hâlid'i göndermiş; ve :
«Muhakkak sen onu sığır avlarken bulacaksın» buyurmuşlardır. Hazret-t Hâlîd (R.AJ, Ükeydir'in kal'asma mehtaplı bir gecede varmıştı. Kal'aya gözle görülebilecek derecede sokulmuş, ve orada durmuştu; Derken bir yaban öküzü belirdi. Hayvan Ükeydir'in köşküne yaklaşmış; âdeta boynuzları kapıya sürünüyordu. O anda Ükeydir muhafızları ile birlikte sarayından çıkıverdi. Resûlüllah (S. A.V.)'in askerleri muhafızları öldürdüler. Ükeydir'in kardeşi Hassan da ölenler arasında idi. Ükeydir'i öldürmeden yakalayarak getirdiler. Peygamber (S.A.V.) ona canını bağışladı. Ükeydir hıristiyandı. Hz. Hâlid, Hassân'ın üzerindeki altınla işlemeli ipekten mûmul kaftanı alarak Resûîüllah (S.A.V.)'e göndermişti. Ükeydir'e de Resûlüllah (S.A. V.)'in huzuruna vanncaya kadar emân vermişti. Ancak bu emân mukabilinde ondan Dûmetü'l - Cendel'i teslim edeceğine dâir söz almıştı. Ükeydir bunu yaptı. Ve Resûlüllah (S.A.V.)'e 2000 deve, 2000 zırh, 4000 mızrak ve 800 baş davar vermek şartı ile

aralarında bir anlaşma yapıldı...
Peygamber (S.A.V.)'in Ükeydir'i İslâm'a da'vet ettiği, fakat o buna yanaşmadığı için vergiye bağlandığı dahî rivayet olunuyor. [240]

1333/1124- «Muâz b. Cebel radıyaUakü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Peygamber sadahü aleyhi ve selîem benî, Yemen'e gönderdi. Ve bana her Akil bâlîğ'den bîr dînâr veya onun tutarı kadar Ma'âfir[241] kumaşı almamı emrtiîl.»[242]

Bu hadîsi Üç'ler tahrîc etmiştir. İbnl Hlbbân ile Hâkim onu sahîhlemişlerdir,
tmam Tirmizî (209—279) onun hakkında: «hasen bir hadîstir» demiş; ve bazı kimselerin onu mürsel olarak rivayet ettiğini söylemiştir. Kendisi de mürsel olmasını daha sahih bulmaktadır. Mezkûr hadîsi tbni Hazm-i Zahirî (384—456) münkatı' olmakla ü-letlendirmiştir. Zîrâ ona göre hadîsin râvîlerinden Mesruk, Hz. Mu-âz'a yetişmemiştir. Ebu Dâvud ise bu hadîsin münker olduğunu söylemiş; ve : «.tmam Ahmed'in bu hadisi pek şiddetle inkâr ederdiğini duydum» demiştir. Beyhakî diyor ki : «Münker olan rivayet, Ebâ Muâviye'nin A'meg'&en, onun da İbrahim'den, onun da Mesrûk'tan onun da Muâz'dan rivayetidir. A'meş'in Ebû Vâil'den, onun da Mes-rufc'tan rivayeti mahfuzdur. Onu A'meş'den bir cemâat rivayet etmişlerdir-ki, Süfyân-ı Sevrî, Şu'be, Ma'mer, Ebu Avâne, Yahya b. Şu'be ve Hafs b. Chyâs bunlar arasındadır.»
Hadis-i şerif, cizyeyi her âkil baliğ için altından bir dinarla takdir etmenin caiz olduğuna delildir. Âkil baliğ olan kimsenin mutlak zikredilmesine bakılırsa cizye hususunda zenginle fakir arasında fark olmamak îcâbeder. Ve küffârın her birinden senede bir dînâr alınır. İmam Şafiî ile imam Ahmed b. HanbeVia mezhebi bu olduğunu yukarıda görmüştük. Ancak İmam Ahmed'e göre ya bir dînâr, yâhud onun tutarı ma'âfirî kumaşı alınır; ziyâde veya noksan olmaz. Şafiî'ye göre ise bir dînâr en az mikdarın haddidir. Daha fazla da alınabilir. Şafiî'nin delili Ebu Davud'un

tahrîc ettiği İbnî Abbas hadîsidir. Mezkûr hadîsdc Peygamber (S.A.V.)in Necrânfılar'la yılda 2000 hülle vermeleri ve bunların yarısını muharrem, yansını da receb aylarından teslim etmeleri keza 30 adet zırh, 30 at, 30 deve ve muhtelif silâhlardan müslümanlann harpte işine yarayacak otuzar dânesinin garantili yani zarar ve ziyanı ödenmek şartı ile müs-îümanlara emaneten verilmesi şartı ile anlaşma yaptığı beyân edilir, tmam Şafiî : «Müslümanların bazı ulemâsından ve zhnmîlerden işittiğime göre Necrânlı'lar, kendilerinden alman her şeyin bir dî-nârdan fazla kıymetde olduğunu söylerlermiş» diyor Hz. Ömer (R. A.)'m mezhebi de budur. Müşârün ileyh hazretleri cizyeyi bir dinardan fazla alırdı. Bazıları cizye hakkında bir tahdîd olmadığına kaildirler: Onlara göre bu iş müslümanlann hükümdanna bırakılmıştır ve bâbtaki hadîsler muhayyerlik ifâde ederler.
Hadîsimiz, kadından cizye alınmayacağına delâlet ediyor. Çünkü âkil baliğ mânâsına gelen «hâlim» ta'biri erkekleri ifâde eder.
Nihâyetü- Müctehîd»- nâm eserde: «Ulemâ cizyenin ancak üç vasıf yanj erkeklik, bulûğ ve hürriyet vasıfları üe lâzım geleceğine ittifak etmişlerdir. Deli, kötürüm ve ihtiyarlarla dîn adamlarından ve fakirlerden cizye alınması ihtilaflıdır. Bunların hepsi içtihadı meseîc, mütevakkıf değillerdir, Uîemâ'nın ihtilâfına sebeb, adı geçenlerin öldürülüp öldürülmemesidir..» deniliyor.
Vakıa' BeyhakVmn, Hakem b. Uteybe'den rivayet ettiği bir ha-dîsde Peygamber (S.A.V.)'in Yemen'de bulunan Muâz (R.A.)'a. yazdığı nâmede her âkil baliğ erkek ve kadından bir dînâr veya kıymuüni almasını emrettiği zikrediliyorsa da o hadîsin isnadı munkatı'dır. Ayni hadîsi İbni Ebî Şeybe, Hz. İbnî Abbas'dan muttasıl bir senede rivayet eder; 15kin Beyhakî : «Ebu Şeyhe zaîftir» demiştir. Bu bâbta Amir b. Bâzm'le Urve'den de hadîsler rivayet edilmiştir. Fakat her ikisi .m de isnâdları munkatı'dır.
Lİu suretle anlaşılıyor ki, kadından cizye alınması hususunda kendisi üe amel edilebilecek bir hadis sabit olmamıştır. İmam Şafiî gunları söylemiştir : «Muhammed b. Hâlid ile Abdullah b. Amir b. Müslim'e ve Yemenliler'den bir çok ulemâ'ya sordum. Hepsi kendilerinde önce geçen bir çok zevattan onlar da kendilerinden önce geçen ve hepsi sika olan bir çok zevattan rivayet ederek hepsi Peygamber (S.A.V.)in Yemen'deki

zimmîler'den her sene birer dînâr cizye aldığını hikâye ettiler Bunlar kadınlardan cizye alındığım isbât etmiyorlar. Umuiîüyetİc ekinlerinden cizye alındığını söylüyorlar. Halbuki onların mezrûâtı vardı. Bizim bildiğimiz: hayvanlarından da bir şey alınmamıştır. Yemen zımmîlerinden ayrı ayrı yerlerde yaşayan bir' çoklarına sordum: Bana hiç birinin sözü ötekinin sözüne muhalif olmamak şartı ile hepsi Muâz'ın kendilerinden baliğ olanlar için birer dînâr aldığını söylediler. Onlar baliğ olan kimseye, «hâlim» diyorlardı. Peygamber (S.A.V.)'in Muâz'a yazdığı nâmede : (her hâlimden bir dînâr alınacak) buyurduğunu söylediler,»
Gerek Hz. Muâz hadîsinden, gerekse yukarıda geçen İbni Büreyde hadîsinden anlaşılıyor ki, verilen cizyeyi kabul etmek vâcibtir. Cizyeyi almayarak o adamı öldürmek ise haramdır. Cizye âyetinden anlaşılan mânâ da budur. Yani âyet-i kerîme'nîn başında emredilen muharebe küffârın cizyeyi kabul etmeleri ile derhal kesilecektir.[243]

1334/1125- «Âîz b. Amr-ı Müzeni radıyallahü cnft'den Peygamber saîlaUahü aleyhi ve sellem'âen İşitilmiş olarak rîvâyeî edildiğine göre Rcsûlüllah saîlaUahü aleyhi ve sellem:
— İslâmiyet yücelir, Onun üzerine yükselinemez; buyurmuşîardır.»[244]

Bu hadîsi Dâre Kulnî tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerif, ehl-i islâm'ın her şeyde şâir dinler sâîiklerinden yüksek mertebede bulunduklarına delildir. Sair milletler müslümanlara muaraza ettikleri vakit hak daima îmân ehli olanlarındır. Resûlüllah (S.A.V.) Küffârı dar yollara sıkıştırmaya emir buyurmakla bu mânâya işaret etmiştir. Hak dîn daima yükselmekde dîn-i islâm'ın düşmanları ne kadar çok olursa olsun, her asırda onu yeni yeni bir çok kimseler kabul etmekde ve böylelikle yüksekliği gün begün artmaktadır.[245]

1335/1125- «Ebû Hüreyre radzyallahü aniden Peygamber sâUal-lahü aleyhi v? sellem'den işitmiş olarak rivayet edildiğine

göre Resû-lüflah saUallahü aleyhi ve sellem :
— Yahudilerle hıristiyanlara (rastladığınızda) evvelâ siz selâm vermeyin. Onlardan birine bir yolda rastgelirseniz kendisini yolun dar tarafına sıkıştırın; buyurmuşlardır.»[246]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîf, müslümamn yahûdr veya hırstiyanla karşılaştığı zaman onlardan çabuk davranarak kendilerine selâm vermesinin haram olduğuna delâlet ediyor. Çünkü nehîde asıl olan tahrîm ifâde etmesidir. Onu, kerahete hamletmek aslî mânâsından çıkarmaktır. Maamâfîh bazı kimseler onu yine de kerahete hamletmişlerdir. Selef ve halefin cumhuruna göre gayr-i müslimlere selâm vermek haramdır. Fakat içlerinde Ibnî Abbas (R. A./da bulunan bazı ulemâ onlara selâm vermenin caiz olduğuna kaildirler. Şâfiîler'den bazıları da bu kavli tercih etmişlerdir. Yalnız onlara göre gayr-i müslim'e selâm, müfred sigâsı ile verilir; yâni «es selâmü eleyke» denilir. Bunların delili :
«[247] Hem insanlara güzel sözler söyleyin» âyet-i kerîmesi île selâmı ifşa etmeyi bildiren hadîslerdir. Bu zevata : «âyet ve hadîslerin umumu bu hadîsle tahsis edilmiştir» diye cevap verilmiştir.
Buradaki hüküm gayr-i müslim yalnız olduğuna göredir. Şayet yanında bir müslüman bulunursa selâmı ile onu kasdederek ikisine birden selâm vermek caizdir, Zîrâ Peygamber (S.A.V.)'in müslümanlarla müşriklerden mürekkeb bir cemâate selâm verdiği sabit olmuştur.
«Evvelâ SİZ selâm vermeyin» ifâdesinin mefhum-ı muhalifine bakılırsa gayr-i müslimler selâm verdikde onlara cevap verilebileceği anlaşılır. Teâlâ Hazretlerinin :
«[248] Şayet size bir selâm verilirse siz ondan daha âlâsını verin, yahud aynı sefamı İade edin» âyet-i kerîmesi ile :
«Size ehl-i kitâb selâm verirlerse siz de: ve aleyküm; deyin» hadîsi ve;
«Şüphesiz ki yahûdîler size selâm verirlerse her biri: ölüm size; der. Sizde (ona) : size de; deyin» hadîsi dahî bu mânâya delâlet ederler.

Ulemâ ehl-i kitabın selâmlarına selâmla cevap verileceğine müttefiktirler. Yalnız onların s«lâmı «ve aleyküm» cümlesine münhasır kalacaktır. Müslim'de hadîsin rivayeti böyledir. Battâbî diyor ki : «Umumiyetle hadîs imamları bu cümleyi (vav)'Ia rivayet ederler; yalnız Ibyi Uyeyne'nin onu (vav)'sız rivayet ettiğini söylerler. Ûoğ-rusu da j^udur. Çünkü (vav) hazfedilirse kâfirin sözü olduğu gibi kendilerine iade edilmiş olur. (Vav)'la söylenirse, söyledikleri söz-' de onlarla ortak olmayı, iktizâ eder.»
Nevev\ ise selâm cümlesine (vav)'ı katmakla atmak arasında hiç bir fark görmüyor; ve bu cümlenin iki şekilde de sahîh; rivâyellerde yer aldığını; her ne kadar atıf harfi olan (vav) ortaklık iktizâ etse de ölümün bize de, onlara da mukadder olduğunu ondan kaçmanın imkân hâricinde bulunduğunu söylüyor.
Hadîs-i şerif müslümanlarla ayni yolda yolculuk eden gayr-i müslimleri yolun dar tarafına sıkıştırarak müslümanlara yolu genişletmenin lüzumuna da delâlet etmektedir. Ancak yolda müslümanlar yoksa istedikleri gibi gidebilirler.
Falde : Yahûdîler'in müslümanlara tesadüf ettikleri vakit onları kasden sol taraflarına aldıkları zaman, zaman müşahede olunmuş ahvaldendir. Bu bâbta hiç bir hadîs yoktur. Onlar bunu kendilerine üstünlüğünü göstermek maksadı ile uydurmuşlardır. Bununla müslümanlara karşı olduklarını anlatmak isterler.[249]

1336/1127- «Mİsverb. Mahreme İle Mervan radtyallahü anhümâdan rivayet olunduğuna göre Peygamber saUalîahü aleyhi ve selleih Hu dey biye harbine çıkmış...» Râvî (burada) hadîsi uzun uzadıya anlatmıştır. Bu hadîsde: «işte bu, Muhammed b. Abdîtlâh'In Süheyl b. Amır'la on sene harbi terketmeye dâir yaptığı anlaşmadır. Bu yıllar zarfında halk emnlyet.de olacak ve bir birbirlerine dokunmayacaklardır» hadisi de vardır.
Hadîsi Ebu Dâvud tahrîc etmiştir. Aslı Buharî'dedir. Bu hadîsin bir kısmını Müslim, Enes'den tahrîc etmiştir. Onun rivayetinde : «Sizden (bize) kim gelirse onu size İade etmeyeceğiz; fakat

bizden size gideni siz bize lâde edeceksiniz.» cümlesi de vardır. Bunun üzerine ashâb :

— Bunu yazıyormusunuz yâ Resûlallah? demişler: Resûlüllah (S. A.V.) :

— Evet (yazıyorum); çünkü bizden onlara gideni Allah ırak eylesin. Onlardan bize gelen için ise elbet Allah bir ferahlık ve çıkar yol halkedecektir; buyurmuşlardır.[250]

Hadîs-i şerif bir maslahattan dolayı müslümanlarla düşmanları olan müşrikler arasında muayyen bir müddet için barış akdedilebile-ğine delildir. Bu hadîsde iade edilmeyecekleri bildirilenler, müşrikler tarafına geçen müslümanlardır. tâde edilecek olanlarsa» Mekke müşriklerinden müslümanlar tarafına geçenlerdir. Mezkûr şart ashâb-ı cirâm'a pek giran gelmiş ve : «Bun yazıyormusunui yâ Resûlâllahl» diye sormaktan kendilerini alamamışlardı. Bununla beraber Resûlüllah (5.A.V.) o şartı yine de yazmıştı. Hadîs uzundur. Onu Siyer İmamları «Hudeybiye» kıssasında zikrederler. Ibnü'l - Kayyım (691—751) «Zâdü'l - Meâd» nâm eserine hadîsin tamamını almış; ve onda bir çok faideler bulunduğunu söylemiştir.

Bu hadîsde Peygamber (S.A.V.)in Ebû Cendel'i müşriklere iade ettiği de zikrolunuyor. Ebû Cendel b. Süheyl daha barış imzalanmadan müslüman olarak Resûlüllah (S.A.V.)*e iltica etmişti. Anlaşma gereğince müşriklere iade edildi. Fakat çok geçmeden Allah kendisine bir kurtuluş yolu hâîketti. Ebû Cendel müşriklerin elinden kaçarak onların kervanlarının geçeceği bir yolu tuttu; ve yollarını kesmeye başladı. Az zaman umre etrafına müslümanlardan müteşekkil bir cemâat toplanmışı S u suretle Mekke müşriklerinin yollardaki kervanlarını tazyîka başladılar...

Peygamber (S,A.V.)'in kendisine iltica eden kadınları müşriklere iade etmediği sübût bulmuştur. Bunun sebebi, anlaşmanın yalnız erkekler hakkında yapılmış olmasıdır. Kureyş sonradan anlaşmayı kadınia-rada teşmil-etmek istemişse de, Resûl-İ Ekrem (S.A.V.) bunu kabul etmemiştir. Kadınlardan Ümmü Külsûm bîntü Ebî Muayf hicret ederek müslümanlara iltica

etmişti. Teâlâ Hazrefleri de şu âyet-i kerîme'yi indirdi:
[251] kadınları kâfirlere İade etmeyin.»
Hadîsimiz düşman tarafından müslümanlara iltica edenlerin düşmana iade edilmemesi $jrtı ile barış yapılabileceğine de delâlet ediyor.[252]

1338/1128- «Abdullah b. Ömer radıyallahü anhümâ'dan Peygamber sallaUahü ateyhi ve SeUem'den İşitmiş olarak rivayet edildiğine göre, Resûlüllah sallaUahü aleyhi ve seîlem:
— Bir kimse bir muâhedi Öldürürse Cennet kokusunu koklayamaz; halbuki onun kokusu kırk yıllık mesafeden duyulur; buyurmuşlardır.»[253]

Muâhed'in; kendisine emân verilerek hayatı emniyet altına alman gayr-i müslim demek olduğunu yukarıda görmüştük. Hadîsin Bu-hâri ve diğer hadîs kitaplarında muhtelif lâfızlarla rivayetleri vardır. Kırk yıllık mesafeden» ifâdesinin yerine îsmâîlVmn rivayetinde «Yetmiş yıllık» tâbiri kullanılmıştır. Tirmizî ile Bey-hakVnm. rivayet ettiği bir hadîsde de «Yüz yıllık mesafeden» denilmiş; diğer bir rivâyetde «BeşyÜZ yıllık mesafeden» buyu-rulmuş; îmam Mâlik «eZ – Muvatta adlı eserinde Hz. Câbir'den rivâyeten:
«Şüphesiz ki Cüfmetln kokusu bin yı'fsk mesafeden duyulur» hadîsini taiı icştir.
Ulemâ-i kiram bu muhtelif rivayetlerin arasını bulmuşlardır. Musannif merhum hülâsa olarak şöyle demektedir : «Bu idrâk kıyamette olacaktır; ve herkesin mertebesine göre değişecektir. Messlâ: Cen-net'in kokusunu 50Ö y^JIik mesafeden alan, onu yetmiş yıllık mesafeden alandan efdâl olapaktırTDiğer mertebeler de öyledir. Buna üstadımız, Tirmizî şerhi'nde işaret etmiştir. Bunun benzerini de îb-nü'l- A'rabî'nin eserinde gördür...»
Hadîs-i şerif kendisine emân verilen bir gayr-i müslimîn öldürülmesini haram kılmaktadır. Böyle bir kimseyi Öldürenin kısas edilip edilmeyeceği ulemâ arasında ihtilaflıdır, el-Mühelleb diyor ki : «Bu hadîsde müslüman, muâhed veya zimmîyi

öldürdüğü takdirde kendisi kısas edilmeyeceğine delâlet vardır; zîrâ bunda yalnız uh-revî ceza zikredilmiş; dünyevî cezadan bahsolunmamıştır.»[254]

«Yarış Ve Atıcılık Babı»

Sebk : yarış mânâsına masdardır. Burada murâd olan mânâ da "budur. Sebak ise koşu için verilen ödüldür.
Remy : dah! ok veya kurşun gibi şeyleri atmak mânâsına masdardır. Burada ondan murâd : atış müsâbakasıdır.[255]

1339/1129- «İbnl Ömer radvyallahü anhümâ'den rivayet olunmuştur. Demlştfr ki: Peygamber saUaUahû aleyhi ve sellem idman görmüş atlarla el-Hafyâ'dan müsabaka yaptı. Atların hedefi Senlyettü'l -Veda fd{. İdman görmeyen atlarla İse Senlyyeden Bent Züreyk mescidine kadar müsabaka yaptı. Ibnl Ömer de müsabakaya İştirak edenler arasında Idİ.[256]

Hadis müttefekun aleyh'dir. Buhârl şu ziyâdeyi rivayet etmiştir: «Süfyan: el-HafyA İle Senlyyetü'l - Veda arası beş veya altı mildir. Se-nlyyedcn Beni Züreyk mescidine kadar bir mil vardır; dedi.»
Hadîs-i şerîf'de geçen cdummirat» fiilinin masdarı tadmirdlr.
Tadmlr : evvelâ hayvanı güzelce besiye çekerek sonra alafını azaltmak ve zaîflatmaktır. «Sthah sahibi bu işin kırk gün devam ettiğini ve bu müddete mldmar denildiğini söyler. Araplar müsabaka yerine dahî midmâr derler. Koşu atlan güzelce çullanır ve terletilerek şişmanlıkları giderilir. Bu suretle et ve sinirleri kuvvetlenir.
Hafyâ : Medtne-I Münevvere'ye bir kaç mil mesafede bir yerdir.
Seniyyetü'l - Veda : dahî Medine'ye yakın bir yerdir.
Hadîs-i şerif, müsabakanın meşıu' olduğuna delildir. Müsabaka abesle iştigal değil, cihâda hazırlık mahiyetinde güzel bir riyâ-zattır. Hükmü sebebine göre müstehâb veya mubah olmaktır. Kur-tüb'% diyor ki: «At ve şâir hayvanla üzerinde, yâhud yaya olarak müsabaka yapmanın caiz olduğunda hilaf yoktur. Ok ve

diğer silâhlarla atış müsabakası dahî böyledir. Çünkü bunlarda harbe alışma vardır.»
Bu hadîs harb için hazırlanan atların idmana çekilebileceğine de delâlet eder. Hattâ bunun müstehâb olduğunu söyleyenler vardır.[257]

1340/1130- «(Yine) ondan -radıyallahü anh- rivayet edildiğine göre. Peygamber saUaüahü aleyhi ve seUem atlar arasında ödül koymuş; ve hedef için beş yaşına basmış atları tercih buyurmuştur.»[258]

Hadîsi Ahmed'le Ebû Davud rivayet etmişlerdir. Ibnl hîbbân onu sahîhlemiştir.
Bu hadîs dahî bundan önceki gibi, atlar arasında müsabaka yapmanın caiz olduğuna delildir. Beş yaşına basmış atlar kuvvet ve metanetçe daha genç olanlardan üstün bulunmaları ciheti ile onların hedeflerinin, diğerlerinden daha uzak tutulması gerektiğine de işaret ediyor.[259]

1341/1131- Ebu Hüreyre radıyaüahü anh'âtn rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûliillah saUaUahü aleyhi ve sellem:
— Ödül ancak deve koşusunda yâhud atr veya at müsabakasında vardır; buyurdular.»[260]

Bu hadîsi Ahmed'le Üçler rivayet etmişlerdir. Ibnl Hİbban onu sahîhlemiştir.
Hadîsi Hâkim bir kaç tarikden tahrîc etmiştir. îbnü'l-Kattan (120—198) ile îbni DakıH'l-îd (625—702) bu tarî' leri sahîh bulmuşlarsa da Dâre Kutnl (308—385) bazılarını: mevkuftur; diye ü-letlendirmiştİr.
Hur : devenin taban*; hâfir: atın tırnağı; nasl: okun demiri; demektir. Burada cüz'ün zikir küllünü kasıd kabilinden birer mecâz-ı mürsel vardır. Mezkûr kelimeler: deve, at ve ok mânâlarına kullanılmıştır. Yâhud bu kelimeler asıllarında birer izafet terkibi olup muzafları hazf edilmiştir. Yani taban'dan

murâd: tabanın sahibi, tırnak'dan murâd tırnağın sahibi ilâh... dir.
Hadîs-i şerif, araya ödül koyarak yarış yapmanın câis olduğuna delildir. Ödülü yarışçılardan başkası verirse onu almak hilâfsız caizdir: «Yarışı kim kaybederse ödülü o verecek» diye ikisine de nart ±. julursa haramdır; zîrâ kumar olur. îki taraftan yalnız birine şart koşulursa meselâ : «sen beni geçersen sana 100 lira vereceğim; ben geçersem senden bir şey almayacağım» derse cumhur-u ulemâ'ya göre caizdir.
Hadîsin zahirine bakılırsa müsabaka yalnız bu üç şeyde olacağı anlaşılır. MâHktler'le, Şâfiîler'in mezhebi budur. Hanefîler'e göre at, katır, eşek, deve gibi hayvanlarla müsabaka yapmak caiz olduğu gibi. insan koşusu ve atış müsabakaları da caizdir. Âtâ'dan rivayet edildiğine göre kendisi müsabakayı her şeyde caiz görürmüş.
Müsabakalarda Ödül ve mükâfatın meşru' olması cihâda teşvik içindir.[261]

1342/1132- «(Bu da) Ebu Hüreyre radıyaUahü anh'den Peygamber sallaUahil aleyhi ve sellem'den İşitmiş olarak rivayet edildiğine göre, Resûliillah satlaUahü aleyhi ve sellem:
— Her kim geçileceğinden emin olmayarak iki at arasında bir at koyarsa bunda bir beis yoktur. Geçileceğinden emin olursa o kumardır; buyurmuşlardır.»[262]

Bu hadîsi Ahmed'le, Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir, isnadı zâîftir, Hadîs-i şerifin Hz. Ebu Hüreyre kadar isnadının sahih olu;) olmadığı ihtilaflıdır. Hattâ Ebu Hatim : «Bu fcadîsin en güzel hâli SaîdL'l - Müsevyeb'e mevkuf olmasıdır. Onu Yhhyâ b. Said'de 8aîd'-den kendi sözü olarak rivayet etmiştir.» demektedir. Filhakika seZ-Mwoattnf> da'dahî Zührî tarîki ite Hz, Saîd'den kendi sözü olmak üzere rivayet olunmuştur. İmam Şafiî onu Saîd b. Müseyyeb tarîki ile Ebu Hüreyre (R. A.)'daxı rivayet edenleri tahrîc etmiştir.
«Geçileceğinden emîn olmayarak» buyurulması muhalin adı verilen üçüncü atın müsabakayı kazanacağı yüzde yüz belli

olmaması şart olduğundandır. Aksi takdirde müsabaka kumar olur. Bu şart Hanefîler'le diğer bazı ulemâ'ya göre muteberdir. Çünkü müsâbaka-kadan maksad atları denemektir. Geçeceği ma'lûm olan atla bu mak-sad tahakkuk edemez.
Hâsılı iki at arasında iki taraftan ödül şart koşarak : «benim atım geçerse sen bana şu kadar para vereceksin; senin atın geçerse ben sana şu kadar vereceğim» demek kumardır. Ancak bu atların arasına onları geçeceği ümîd edilen üçüncü bir at daha katılır ve ikisini de geçtiği takdirde ödülü alır; ikisini de geçemediği takdirde hiç bir şey alamaz; öteki atlardan hangisi geçerse ödülü o alırsa müsabaka kumar olmaktan çıkar. Müsabakanın haram olmaktan kurtulmasına sebeb oldu-.ğu için üççüncü ata «muhalin» yani halâl kıldıran derler.
İki dîn âliminin ihtilâf ettikleri bir mesele hakkında ortaya mükâfat koyarak başka bir âlime müracaat etmeleri de yukarıdaki tafsilâta göredir. Zîrâ cihâda râci bir mânâdan dolayı atlar arasında müsâ-"baka caiz olunca ilim tahsiline teşvike medar olacak müsabakanın caiz, hattâ mendup olması evleviyetde kalır. Atış ta'Iimi ile insan koşusu gibi şeyler dahî menduptur.
Araya mükâfat koymadan yapılan koşular mubah ise de sırf eğlence için tertib edilen müsabakalarla hayvanı müşteViye iyi göstermek maksadı ile yapılanlar mekruhtur.[263]

1343/1133- «Ukbetü'bnü Amir radtyallahü an/t'den rivayet olunmuştur. Demh' r kî: Resûlüllah sdüallahü aleyhi ve seUem!\t minber üzerînde (Müşrikler için gücünüzün yefttğİ kadar kuvvet hazırlayın) âyetini okuyarak:
— Dikkat edin kuvvet silâh atmaktır. Dikkat edin! kuvvet silâh atmaktır. Dikkat edin kuvvet silâh atmaktır; derken İşittim.»[264]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif Resûlüllah (S.A.V.)'in minberde okuduğu âyetin tefsiridir. O zaman silâh atışı oklardan ibaretdi. Emir bu günkü top, tüfek, füze gibi çeşitli harp silâhlarına da şâmildir. Çünkü

bunların hepsi düşmana karşı hazırlıktır.
Muhtelif silâhları kullanmak için askerî ta'lime tâbi' tutmak dahi hadîsimizin delâlet ettiği ahkâm cümlesindendir. Zîrâ düşmana karşı hazırlık ancak silâh kullanmayı bilmekle tamam olur. Silâh kullanmasını bilmeyene; kuvvetini hazırlamış, denilemez.[265]

«Eti Yenilen Ve Yenilmeyen Hayvanlar»

1344/1134- «Ebû Hüreyre radıyaltahü anh'dm Peygamber salîalla-hü aleyhi ve sellem'den duymuş olarak rivayet edildiğine göre, Resûlüllah sdüaUahü aleyhi ve seîlem:
— Azı dişi olan her yırtıcı hayvanın yenilmesi haramdır; buyurmuşlardır.»[266]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Müslim bu hadîsi Ibni Abbas'dan cnehyettl» lâfzı ile tahrîc etmiştir. Ibnf Abbas : «ve pençesi ile avlanan her kuşu» ibaresini ziyâde eylemiştir.
Hadîs-i şerîf azı dişleri ile avlanan yırtıcı hayvan ve pençeleri ile avlanan yırtıcı kuş etlerinin yenilmesi haram olduğuna delildir.
Sebu : yırtıcı hayvan demektir, «en - Nihâye nâm eserde : «Azl dişi olan yırtıcıdan murâd aralan, kaplan, kurd ve emsali gibi avını kahren parçalayıp yiyen hayvanlardır. deniliyor.
Ulemâ bu gibi hayvanların hangileri haram kılındığı hususunda ihtilâf etmişlerdir. İmam-ı Â'sam Ebû Hantfe, Şafiî, Ahmed b. Han-bel ve Dâvud-u Zahirî bu hadisle amel etmişlerdir. Yalnız haram kılınan yartıcılann cinsini ta'yinde ihtilâf halindedirler. Ebu Hani-/e'ye göre etle beslenen ve aaa dis>olan her hayvan yırtıcıdır. Aralan, kaplan, pars, kurd, ayı, tilki, çakal, sırtlan, fil, maymun, yaban, faresi, yaban kedisi, gelincik, sansar, samur, sincap ve şâire gibi. Bu hayvanların haram kılınması insana Allah'ın bir ikramıdır. Çünkü, onları yemekle o hayvanların kötü hasletleri insana da geçer. Akar kanı olmayan, sinek, arı, akreb ve şâire sinek ve böcek nev'ileri ile yerin içinde yaşayan solucan ve yılanlar; fareler, kirpiler pis oldukları için yenmezler. Bunlardan yalnız çekirge müstesnadır. Nitekim az ileride görülecektir. Diğerlerini yemek haramdır. Şafüler'e güre insana saldıran arslan, kaplan, kurd gibi hayvanlar yırtıcıdır; sırtlan ve tilki gibileri yırtıcı sayılmazlar. Çünkü bu hayvanlar insana saldırmazlar. Ibni Abdüberr'in nakline göre ashâb-i kira m'dan İbnl Abbas, Alşe ve bir rivayete göre Ibnİ Ömer (R. anküm) Ue Şa'bî ve Saîd b. Cübeyr yırtıcı hayvanların yenilebileceğine kail olmuşlardır. Delilleri:

«[267] De ki: ben bana vaht olunan kuKân'da haram kılınmış bir şey bulamıyorum..» âyet-i kerîme'sidir. Onlara göre yenilmesi haram olan. şeyler mezkûr âyette zikredilmiştir. Zikredilmeyenleri yemek helâldir. Fakat bu âyetle istidlale ftfr&s edilmiş; onun Ebu Hüreyre hadisi ile neshedildiği ileri sürülmüştür. «Zâten âyet-i kerîme ondan önceki âyet-te sekiz çift hayvanın bazılarını haram i'tikâd eden küffâra bir red cevabı olmak üzere nazil olmuştur. Mânâ şudur : Asü sizin helâl dedikleriniz haram; haram telâkki ettikleriniz helâldir. Sizin yaptıklarınız* Allah'a iftiradır. Yenilmesi haram olan şeyler : lâşe, akıtılmış kan, domuz eti ve Allah'tan başka bir mabud ismi ile kesilen hayvanlardır... Görülüyor ki, En'a m süresindeki âyetler: leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başka ma'bud adı ile kesilen hayvan etini helâl eden; şerîatia mubah kıldığı bir çok şeyleri haram sayan küffâr hakkındadır; ve onların hâlini beyân eder» diyorlar.

İmam Mâlik'e göre: Yırtıcı hayvanları yemek haram değil mekruhtur. Köpek hakkında ondan biri haram, diğeri mekruh olmak üzere iki kavil rivayet olunur. Bu kavillerden meşhur olanı haram olmasıdır.

Hanbelîler'in yırtıcı hayvanlar hakin d a ki kavli hemen hemen Ha-nefîler'in kavli gibidir.

Yırtıcı kuşlara gelince : Bu hususta babımızın hadîsinden maada tmam Tirmizî'nin Hr. Câbir (R.A.) ile Irbâd b. Sâriye (R.A.)'âan ı^hrîc ettiği hadîs de vardır. Mezkûr hadîsde bu tahrimin Hayber gazasında vuku' bulduğu zikredilmektedir.

Kamus'da.: «mihleb yırtıcı hayvan ve kuşların tırnağı; yâhud (mihleb) avlanan kuşun tırnağı; (zufr) da avlanmayanm tırnağıdır» deniliyor.

Hansffler, Şâfiîler, HanbeÎîler, Zahirîler ve cumhur-u ulemâ yırtıcı kuşların yenilmesinin haram olduğuna kaildirler. Hanbcîîler'in «Delilü't - talib» adlı fıkıh kitabında şöyle deniliyor: «kuşlardan haram olanlar: kartal, atmaca, şahin gibi avını pençesi ile yakalayanlardır.» Hanefîler'le Şâfiîler'in kitapları dahî buna benzer îzâhât vermektedir.

imam Malik'e göre : Yırtıcı kuşların dahî yenilmesi haram değil, mekruhtur. Hattâ «nesir» denilen kartal onlara göre yırtıcı

değilse de yenilmesi doğru değildir; çünkü pis bir hayvandır.
Şâfiiler'e göre: Öldürülmesi mendub olan yılan, akreb, alaca karga, çaylak, fare ve zararı dokunan her yırtıcı haramdır. Delilleri:
«Beş nev'i fâsık (hayvan) vardır; bunlar hılde ve haremde Öldürülürler...» hadîs-i şerîfi'dir. Bu hadîs «hacc bahsi» nde geçmişti. Aklî delilleri ise adı r"eçen hayvanların şer'an ve tab'an pis sayılmalarıdır.

Hanefiler'e göre : Akbaba, karga, keler[268], kaplumbağa ve emsalini yemek mekruh; tohum kargası, saksağan, güvercin, kaz, ördek, tavuk, bıldırcın, keklik, sığırcık, çulluk, bülbül ve şâir kuşları yemek helâldir. Deniz hayvanlarından ise yalnız balık helâldir. Sair deniz hayvanları habâisten me'dudtur. Bunlara kurbağa bile dâhildir.
Malikiler'e göre : Haşerat ite bilumurn deniz hayvanlarını yemek mubahtır; Elverir ki, yiyenin tabiatı kabul etsin ve kendisine bir zararı dokunmasın. Deniz hayvanları hakkında Şâfiiler de Mâllkller'le beraberdir. Şâir 'fiayvanların hükmü ygri geldikçe görülecektir.[269]

1345/1135- «Cabir radıydtlahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: ResûlüHah salîallahü aleyhi ve sellem Hay ter gazasında ehl eşeklerin etlerini yasak etti; at etleri (nl yemek) İçin de İzin verdi.»[270]

Hadîs müttefekun aleyh'dir. Buhârt'nin (Câbîr'den) bir rivayetinde (fzîn verdi yerine), «ruhsat verdi» denilmiştir.
Bu hadîsin bir çok rivayetleri olup bazılarında: Resulü Hah (S.A.V.)'-in o gün, tencereleri ehlî eşek etleri ile kaynarken görerek derhal bunların dökülmesini emrettiği; ve :

— Bu hayvanların etlerinden bîr şey yemeyin; buyurduğu zikrediliyor. Diğer rivayetlerinde :
— Çünkü bu hayvanlar ricstîr; yâhud «necistir» buyurduğu görülüyor. Hattâ bir rivâyetde :
— Çünkü bunlar, şeytan İşi rİcs şeylerdir» buyurmuştur. Rics

dahî necis demektir. Hadîs-i şerifte İki mesele vardır:

1— Bu hadîs, mantuku ile ehli eşeklerin yenilmesi haram olduğuna delâlet eder. Zîrâ nehyin aslı tahrim içindir. Nitekim Sahâbe-İ kî-râm ile Tabiîn hazerâtı'nın cumhuru ve onlardan sonraki ulemâ ehli eşek etlerinin haram olduğuna kaildirler. Yalnız Ibni Abbas (R. A.)'ın:. «haram değildir» dediği rivayet edilmişse de bu sözünden döndüğü sabit olmuştur. Hanefîler'den Kemal b. Bümam (788—861)'m %Fethü'l-Kadir» nâm eserinde beyânına göre: üç şey vardır ki bunların iki defa neshedildiği söylenir. Bunlar: Nikâh-ı müt'a, ehli eşek etlerinin yenilmesi ve namazda Beyt-i Makdis'e dönmektir. Hx. Âişe (R. Anka) ile İmam Mâhk'âen ehli eşeklerin yenilmesi hususunda: haram, mekruh ve mubah olmak üzere üç Ijavil rivayet edilmiştir .
Bazıları: cehil eşeklerin yenilmesi binek hayvanları azalacağı için yasak edilmiştir» derler; ve iddialarını, Hx. Ibnt Abbas (R.A.)'ın bu bâbtaki bir bözü üe isbât etmek isterlerse de onların bu iddialarını Muhammedb. 8'ırîn'in H. Enes b. Malik (R.A.) 'dan rivayet ettiği şu hadis reddeder :
Enes demiştir ki: ResûliilJah (S.A.V.) Hayberl fethettiği zaman biz oradan çıkan bir fakım eşekler ele geçirdik; ve bunları keserek (etlerinden yemek) pişirdik. Derken Resûlülfah (S.A.V.)'in kâhyası nida ederek :
— Gerçekten Allah ve Resulü sizi bu hayvanların etlerini yemek-den nehyedfyorlar. Çünkü bunlar murdardır, şeytan işidir; dedi. Bunun üzerine tencereler döküldü.»
Vakıa Peygamber (S.A.V.) in bazı zevata ehli eşeklerin etlerini yemek için müsaade ettiğine dair rivayetler varsa da bu rivayetler sa-hîh değildir. Binâenaleyh buradaki sahîh hadislere muâraza edemezler.

2— Hadîs-i Şerif, atların yenilebileceğine delâlet ediyor, imam Şafiî ile Hanefller'den İmam Ebu Yusuf ve İmam, Muhammed'in İmam Ahmed b. Hanbel ve Cumhur-u ulemânın mezhebleri budur. Onlar bu manâda daha başka hadîslerle de istidlal ederler. Meselâ tbni EH Şeybe Şeyheyn'nin, şartları üzere, Atâ'd&nşu hadîsi tahrîc etmiştir.
«Atâ, tbni Cüreyc'e:

— Senin selefin onu yerlerdi; demiş, tbni Cüreyc diyor ki: kendisine:

— Ashâb-ı Resûlütah mı? diye sordum:

— Evet; dedi.

İleride görülecek Esma hadîsinde Peygamber (S.A.V.) zamanında at keserek yediklerinden bahsolunacaktır.

îmam-ı A'zam Ebu Hanîfe ile İmam Mâlik'e ve diğer bir takım ulemâ'ya göre at etinin haram olduğu rivayet olunursa da mutemed rivayete göre at eti yemek İmam A'zam'a göre kerâhet-i tenzihiyye ile mekruhtur, imam Mâlik'ten rivayet olunan meşhur kavle göre haramdır. Fakat mübâh olduğu da rivayet edilmiştir. Ebu, Hanîfe ile Mâlik'in delilleri Hâlld b. Veltd hadisidir. Bu hadîsde şöyle deniliyor:

ResûIüllah (S.A.V.) at katır, eşek,'etlerinden ve azı dtşl bulunan her yırtıcı hayvanın etinden nehyettl.» Bir rivâyetde: «Hayber gazasında» deniliyor. Fakat mezkûr hadîsi Buhâri, Beyhakî, İmam Ahmed b. Hanbel ve Dâre Kutnî gibi hadîs imamları zaîf bulmuşalrdır. İmam-ı A'zamta bir delili de ayni mânâdaki MIkdâm hadîsidir. Ebû Hanife ile Malik :

[271] Atları, katırları ve eşekleri onlara binmeniz ve zlnet ofmak tçln yarattı» âyet-i kerîmesîle-de'îstidlâl ederler. Bu âyetle bir kaç şekilde istidlal edilmiştir.

1— Âyetteki «Binmeniz: ve zlnet olmak tçfn» cümlesi illet-i mahsusadır. Ület-i mahsusa ise hasr-u kasır ifâde eder. Şu halde yerresi mubahtır demek hilâf-ı zahir bir mânâ olur.

2— Âyet-i kerîme'de katırlarla eşekleri atların üzerine atfetmek, hükümde müşterek olduklarını gösterir. Bilhassa burada olduğu gibi müfredatın atfında bu hüküm ittifakıdır. Binâenaleyh katır ve eşeklerin etleri yenmediği gibi atların etleri de yenmez. Bunlara başka başka hükümler verenler delîl göstermeye muhtaçtırlar.

3— Bu âyet imtinan[272] için nazil olmuştur. Şâyed atların etleri yenilse, onunla daha imtinan etmek lâzım gelirdi. Çünkü yemek vücudun bakasına mütelİliktir. Hakim olan Atlah Teâlâ imtinan için a'lâyı bırakıp ednâyı almaz. Bahusus bu âyetin üst tarafında, yemekle imtinan buyurmuştu^'

4— Atların yenilmesi mubah olsa kendisîle imtinan olunan binme ve zînet menfaati kalmaz; çünkü cinsleri tükenirdi. Bu tevcihlere bazı muhalifler tarafında cevap verilmeye çalışılmış ve icmâlen şöyle denilmiştir: «İstidlal ettiğiniz sûre-i Nahl âyeti bilittifak Mekke'de nazil olmuştur. Atların yenmesine ise hicretten altı sene sonra izin verilmiştir..»
Fakat İmam-ı A'zam tarafından bu cevabın da cevabı verilmiş ve;. «hadîsler tearuz edince muharrim yani at etini haram kılan hadîs tercih edilir» denilmiştir.
Ebû fîani/e'nin aklî deliline gelince: Katır eti haram olunca onu doğuran atın eti evleviyetle haram olmak îcâbeder. Çünkü yavrunun yenmesi annesine göredir. Bundan dolayıdır ki yaban eşeğinin eti helâl olduğu halde anası ehlî babası yabanî eşek olan yavrunun eti yenmez. Bir de atın yenmemesi onun kıymetindendir. Zîrâ harp âletidir. Yenilmesi mubah kıkmrsa cihâd âleti azaltılmış olur.[273]

1347/1136- «İbni Ebî Evfa radıyaüahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah Sallallahü aleyhi ye seilem t!e birlikte yedi gaza yaptık; (bunlarda hep) çekirge yiyorduk. [274]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîs çekirge yemenin helâl olduğuna delildir. Nevevî (631 — 676) bu bâbta iemâ' olduğunu söyler. îbni Mâce'nin. Hi. Enes (B.A.)'den tahrîc ettiği bir hadîsden anlaşıldığına göre Peygamber (S.A.V.)'in zevceleri tabaklar içinde birbirlerine çekirge hediye ederlermiş. Yalnız tbnül - A'rabl «Tirmizi şerhi» nde Endülüs çekirge-sünitı yenmediğini zîra tamamîle zarar verdiğini söylemiştir.
ResûlüUah (S.A.V.)'in çekirge yeyip yemediği ihtilaflıdır.Bâbım hadîsi, yemiş olması ihtimalinden öteye geçmiyorsa da Buhârî'nin bir rivayetinde
«Onunla birlikte çek'rge yiyorduk» denilmektedir. Maamâfîh bu ifâde dahî onun yediği hakkında nass değildir. Çünkü «Biz yiyorduk» mânasına gelebilir; ve Resûîülah (S.A.V.) ile beraber

bulunmuş olmayı te'kid için söylemiş olabilir. Bazıları: «yeni bir hükmü te'sis başka bir hükmü te'kidden evlâdır» diyerek Resûlüllah (S.A.V.)'in eshâbîle birlik-de yemiş olması ihtimalini daha kabule şayan görüyorlar. Ebu Nuaym-'m tahrîc ettiği bir ziyâdede : «O da bizimle beraber yiyordu» denilmiştir, ki bu ziyâde yediğini tercih edenlere delil olabilir. Vakıa Ebu Davud'un Süleyman'dan tahrîc ettiği bir hâdîsde: ResûlüIJah (S.A.V.)-'e çekirgenin hükmü soruldukda :
«Onw ne yerim; ne de haram kılarım» buyurdukları rivayet olunmuşsa da bu hadîsi Münzirî (— 656) mürsel olmakla il-îetlencliraıiştir. îbni Adiyy'in keler hakkında aynı lâfızlarla tahrîc ettiği İbni Ömer hadîsi de öyledir.
Maamâfîh cumhuru ulemâ'ya göre çekirge sebebsiz ölmüş olsa bile yenir. Çünkü yenileceği hakkında:
«Bize iki ölü ve iki kan hefâ! kılındı: balık ile çekirge VO kara ciğerle dalak» hadîsi vârid olmuştur. Mezkûr hadîsi îmcmı Ahmed b. Hanbel ile Dâre Kutnî Ömer (R. A.J'âan merfu' olarak tahrîc etmişlerdir. Bu hadîs hakkında Dâre Kutnî: «mevkuf oî-maşı esahdır» demiş, Beyhâkî dahî mevkuf olduğunu tercih etmiş; fakat onun msrfu' hükmünde olduğunu söylemiştir. MâlÎkîler'e göre yenilebilmesi için çekirgenin bîr sebsble ölmesi şarttır.
Çekirgenin deniz avımı yoksa kara avımı olduğu dahî ihtilaflıdır. Deniz avı sayılacağına dâir iki zaîf hadîs vârîd olmuştur. Sahâbe-î kf--râm'ın bazılarından çekirge sebebi ile ihramlı hacılara ceza lâzım geleceği rivayet olunduğuna bakılırsa onlara göre kara avı sayılacağı anlaşılır. Esasen çekirge kara hayvanıdır.[275]

1348/1137- «Brses radıyaltahü anh'âtn tavşan kıssası hakkında rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Ebu Talha onu keserek budunu RtsûlüllaîsaUallahü aleyhi ve sellem 'e gönderdi. Peygamber sallahü aleyhi ve seÜem onu kabul efti. [276]

Hadîs mütiefekun aleyh'tir.
Bu kıssada Hz. Enes (B.A.). 'in şöyle dediği rivayet olunuyor:

cBİz Merru's Zahranda iken bir tavşan kaldırdık. Kavim onu tutmak için koştu ve yoruldular. Nihayet onu ben futtum ve Ebû Talhaya getirdim. O da onun bîr budunu yahud uyluğunu ResiHûHah sallaUahü aleyhi ve seUem'e gönderdi. Peygamber saUallahü alehyi ve seUem onu kabul buyurdu Sar» Bu hadîs Resûlüllah (S.A.V.) 'in o tavşanın etinden yediğine delâlet etmiyorsa da Buhâri'de râvî Hişâm b. Yezîd'in Enes'e:
«— Peygamber (S.A.V.) ondan yedi mi?' dedim:
— Ondan yedî; dedi. Sonra onu kabul ettiğini söyledi» dediği rivayet olmuştur.
Tavşan etinin yenileceğine icmâ-ı ümmet vardır. Yalnız Hz. Abdullah b. Ömer (B. A.) ile İkrime ve tbni Bbî Leyla'ya göre mekruhtur. Delilleri: Bbu Dâvud ile BeyhdkVidn tahrîc ettikleri İbni Ömer (B.A.) hadîsidir. Bu hadîse göre: Peygamber (S.A.V.) 'e tavşan eti getirilmiş fakat ondan ne yemiş ne de yasak etmiştir.
Hz. İbni Ömer (R.A.) tavşanın hayz gördüğüne kaanîdir. Beyhakî buna benzer bir rivayeti Hz. Ömber'le Ammâr (R.Anhümâ) 'dan tahrîc etmiştir. O rivayete göre Peygaber (S.A.V.) tavşan etinin yenilmesini emretmiş; lâkin kendisi yememiştir. Ancak yememesi mskruh olduğuna delâlet etmez.
Fâide : Demin «Bayatü'l - Hayvan» nâm eserinde hayız gören hayvanların kadın, sırtlan, yarasa ve tavşan olduğunu; söyler. Köpeğin dahî hayız gördüğünü söylerler.[277]

1349/1138- «İbni Abbas radıyallahü anhümâ'dan nvâyet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlülfah saUattaJıü aleyhi ve sellem hayvanlardan dördünün (yani): karınca, baf arısı, hüdhüd ve surad [278]' ın öldürülmesini yasak etti.»[279]

Hadîsi Ahrrted ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. fbnİ HİbbÂn onu sahîhlemiştir.
Beyhakî: «Bu hadîsin ricali sahîh kitaplar ricalidir. Bu bâbda vârid olan en kuvvetli hadîs budur» diyor.
Sur a d: Ahterî'ye göre göcgân dedikleri kuştur; kî karnı ak, arkası yeşil olur. Bu kuş «vak vak» diye öttüğü için bazıları ona

«vaki» bazıları «vak» demişlerdir. Küçük kuşları avlamakla geçinir; kendisi ile teşe'üm olunurmuş.
Hadîs-i şerîf, mezkûr hayvanların öldürülmesinin haram olduğuna delilidir. Bundan onların yenilmesinin de haram olduğu anlaşılır. Çünkü etleri yenilse öldürülmeleri-yasak edilmezdi. Cumhur-u ulemâ'nin mezhebi budur. Öldürülemeyecek hayvanların her biri hakkında- hilaf varsa da karınca hakkında ittifak edilmiştir.[280]

1350/1139- «[281] İbni Ebî Ammâr radıyaUdhü anh'öan rlvâyel olunmuştur. Demiştir kî: Câbîre:
— Sırtlan avmıdır? dedim;
— Evet; dedi.»[282]

Bu hadîsi Ahıfiedile Dört'Ier rivayet etmiştir. Bubâri ile İbni Hîb-bân onu sahîhiemişlerdir.
İbni Abdilberr bu hadîsin ma'lûl olduğunu söylemişse de vehmetmiştir. Beyhdkî: «Şüphesiz ki bu hadîs sahihtir» demiştir.
Hadîs-i şerîf sırtlanın yenilmesi helâl bir hayvan olduğuna delildir. ŞâfiVnin mezhebi budur. Şu halde sırtlanın hükmü yırtıcı hayvanların hükmünden tahsis edilmiş oluyor. Ebu Dâvud'vm Hz. Câbir (R.A.) 'dan merfu' olarak tahric ettiği bir hadîsde sırtlanın av olduğu ve yenilebileceği tasrih edilmiştir. Hadîs «Sırtlan avchr. Onu ihrâmh (hacı) yakalarsa yaşlı bir koç (kesmesi) îcâbeder; ve sırtlan yenir» Bu hadîsi Hâkim dahî tahrîc etmiş ve: «İsnadı sahihtir» demiştir, imam Şafiî diyor iri: «Hiç bir İnkâr vâki' olmaksızın halk onu yemeye ve Safa ile Merve arasında satmaya devam ede gelmiştir.
Hanefîler'le diğer bazı ulemâ'ya göre sırtlanı yemek haramdır. Delilleri bilumum yırtıcı hayvanların yenilmesini haram kılan hadîstir. Nitekim babımızın ilk hadîsinde görmüştük. Hanefîler Tirmizî'nin tah-rîc ettiği Huıeyrm hadîsi İle de istidlal ederler. Mezkûr hadîsde Resû-tüllah (S.A.V.) :
«Sırtların bir kimse yer mi hiç?» buyurmuşlardır .Ancak hadîsin isnadında Abdiilkerîm Ebu Ümeyye vardır ki, zât zaîftir.[283]

1351/1140- «İbnî Ömer radıyalîahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre kendisine kirpinin hükmü sorulunca (De ki: ben bana vahyolu-nan Kur'ânda haram kılınmış bir şey bulamıyorum) âyetini okumuş. Derken yanında bulunan bir ihtiyar:
— Ben Ebu Hüreyre'den: Peygamber sdllallahü aleyhi ve seîlem'ln yanında kirpinin sözü geçti de:
— O habâisien bir habistir; buyurdu, derken işitîim; demiş. Bunun üzerine İbni Ömer:
— Eğer bunu Rcsûlültah sdllaîlhü aleyhi ve seUem söyledi İse (hüküm) onun buyurduğu gibidir; demiştir.»[284]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud tahrîc etmişlerdir. İsnadı zâîftir.
Zaifiiğine sebeb hadîs'de zikri geçen ihtiyardır. Hattâbî : «Bu hadîsin îsnâdı bir şey değil» demiştir. Hadîsin bir çok tarîkleri var^ sa da Beyhdkl: «Bu hâdiş ancak zaif yollardan gelmiştir» demiştir.
Hanefîler'le Hanbelîler'e ve diğer bazı ulemâ'ya göre kirpi yemek haramdır. Çünkü onun habâisden olduğu hadîsle sabittir. îbni Ehî Leylâ, helâl olduğuna kaildir. Mes'ele ulemâ arasmda ihtilaflıdır. [285]

1352/1141- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'ûan rivayet olunmuştur. Demiştir kî, ResûlülSah sallallahü aleyhi ve seTtem pislik yiyen develer (i yemek) den ve sütlerin (i içmek) den nehyetti.»[286]

Eu hadîsi Nesaî müstesna DÖrt'ler tahrîc etmişlerdir. TİrmizÎ onu hasen bulmuştur.
Hadîsin benzerini Hâkim, Dâre Kutnî ve Beyhakî, Abdullah b. Amr b. Âs'dan rivayet etmişlerdir. O hadîsde:
«Kırk gün yemleninceye kadar» ziyâdesi de vardır. Ayni hadîsi Ebv, Dâvud, İmam Ahmed b. Hanbel, Nesaî ve Hâkim, Amr I'bni Şua.yb'ten o da babasından o da dedesinden işitmiş olmak üzere 'gır lâfızlarla rivayet etmişlerdir.

«Ehli eşeklerin etlerinden, pislik yiyen deyeierden ve onlara bîn mekdcn nchyeiti.» Ebu Davud'un rivayetinde:
«Onlara binmskden ve sütlerini İçmekten» ifâdesi vardır.
Cellâle: Deve, sığır, koyun ve tavukların pislik yiyenlerine verilen isimdir.
Hâdîs-i şerif pislik yiyen hayvanın etîle sütünün hattâ binilmesinin haram olduğunu gösteriyor. îbni Hazm-i Zahirî Arafât'da ceîîâîe hayvan üzerinde vakfe yapan bir kimsenin haccı sahîh olmadığına cezmen hükmetmiştir. Hadîsin zahiri, pisliği yemekle hayvanın hemen ceîîâîe olacağına delâlet ediyorsa da îmam Nevevî : hayvanın yemine pislik galebe çalmadıkça cellâle olmayacağını; söylemiştir. Şu halde arada sirade pislikten bîr şey almakla cellâle olmaz. Bazıları koku ve pisliği nazar-ı itibara almışlardır. Nevevî buna cezmen kail olmuştur. Hattâbî diyor ki: «Cellâle hayvanı yemeyi İmam Ahmed, Haneftler ve Şâfü mekruh saymışlardır. Bunlar çel-lâlenin birkaç gün hapsedilmeden yenifemiyeceğine kaildirler.»
Hapis müddeti bir hadîse göre 40 gündür, ibnî Ömer (R.A.) tavuğu üç gün hapsedermiş.
İmam Mâlik cellâleyi hapsetmeden yemekde beis görmemiştir. Sevrî ile İmam Ahmed b. HanbeVden bir rivayete göre ise haramdır.
«Mekruhtur» diyenler : «Bu bâbtaki nehî, etin değişmesinden-dir. Bu ise haram olmasını icâbetmez. Zîrâ kesilen hayvanın eti ku-' rursa yenilir» derler. Cellâle hayvanlardan tavuğu kesmezden evvel üç gün, koyunun yedi gün, sığırla deveyi on dört gün hapsetmek mendupdur. Mâlik'e göre buna lüzum yoktur.[287]

1353/1142- «Ebû Kata de radıyalîahü cm/ı'dan yaban eşeği kıssasında: Peygamber sallaUahü aleyhi ve selîem ondan yedi; dediği rivayet olunmuştur.»[288]

Hadîs mü t tefekun aleyh'dir.
Hz. Ebu Kata de (R. A J'ın Peygamber (S.A.V.)'e hediye ettiği yaban eşeği kıssası «Hacc bahsi» nde geçmişti. Bu hadîsde

onun yenilmesinin helâl olduğuna delâlet vardır. Mesele ittifâkîdir. Maamâfih, yaban eşeği ehlîleştirilirse ehli eşek hükmüne girer.[289]

1354/1143- «Esma binli Ebî Bekir radıyalîahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur : Resul ül I ah saUdllahü aleyhi ve seUem devrinde bîr at kesdik ve yedik; demiştir.»[290]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.Hadîsin bir rivayetinde;

«Bİz Medine'de İken» kaydı vardır. Dâre Kutnî'nm rivayetinde;
«Onu bîz ve Peygamber (S.A.V.) 'in chl-İ beyti beraberce yedik.»
denilmiştir. Bu.hadîs at etinin helâl olduğuna delildir. Çünkü zahire göre Peygamber (S.A.V.) 'in bu işi-takrîr buyurduğu anlaşılıyor. Hadîsin bir rivayetinde: «Ehli heyt-İ ResûHHâh» denilmesi de bunu gösteriyor. Keza hadîsin buradaki rivayetinde «nahreyledik» diğer rivayetinde tczebhettik» ta'birleri kullanılmıştır. Nahır: deveyi göğüsten boğazlamaktır. Zebîh: hayvanın çenesiiiin altındaki damarlarını kesmektir. At için bunların ikisi birden zikredildiğine bakarak bazıları: «hahır'la zebih ayni mânâyadır» demişlerdir. Diğer bazı ulemâ ise bu iki kelimenin mecazen birbirinin yerine kullanıldığına zâhib olmuşlardır. İbnü't Tîn diyor ki: «Esas i'tibârîle deve nahredilir. Şâir hayvanlar ise zebholunurlar».
Deveyi nahır yerine zebih, diğer hayvanları da zebih yerine nah-retmenin hükmü ihtilaflıdır. Cumhur-u ulemâ'ya göre caizdir. Mâll-kîler'den bazısına göre caiz değildir.
«Bİz Medine'de iken» ifâdesi: «at yemek cihâd farz olmazdan önce meşru' idi: cihâd farzoldukdan sonra onu yemek haram olmuştur.» diyenlerin sözünü reddetmektedir. Çünkü cihâd Medine'ye varır varmaz farzolmuştur.[291]

1355/1144- «Ibni Abbâs radıyattahü anhümâ'âan rivayet

olunmuştur. Resûlüllah sallaUahü aleyhi ve seîlem'ın sofrasında keler[292] yenîldl; demiştir.[293]

Hadîs müttefekun ateyb'tir.

Bu hadîs keler yemenin helâl olduğuna delildir. Cumhur-u ulemâ'-mn kavli de budur. Kaadi îyaz (476—544) bazı ulemâ ya göre haram, Hanefîler'e göre mekruh olduğunu nakletmiştir. Fakat îmam Nevevî: «Bunun hiç bîr kimseden sahih olarak rivayet edildiğini zannetmiyorum. Edilse bite nass ve daha önceden mün'akid icmâ'la merdüd-tür.» demiştir.

Haram olduğunu söyleyenler, Ebtı Dâvûd'vaı tahrîc ettiği şu hadisle istidlal ederler:

«Gerçekten Peygamber (S.A.V.) keleri yemekten nehyettî.» Lâkin hadîsin isnadında îsmaü b. Ayyaş vardır. Bu zâtın Şamîılar'dan rivayet ettiği hadîsler kuvvetlidir. Binâenaleyh Hattâbi'nin onun hadîsi hakkında: «isnadı birşey değildir» demesi ile îbni Hazm'm: «Bu hadîsin isnadında zaîf ve meçhul râvîler vardır.» şeklindeki mütâlâası ve keza Beyhakî'nin: «İsmail b. Ayyaş hüccet değildir.» sözü. tam bir isabet sayılmaz. Çünkü İsmail b. Ayyaş bu hadîsi Şamdlar'-dan rivayet etmiştir. Şu kadar var ki: «Nehyin aslı her ne kadar tahrîm için olsa da Müslim'in tahrîc ettiği:

«Onu yeyîn, zira helâldir; lâkin o benim yiyeceğim şeylerden değildir.» hadîsi bu tahrimi kerahete tebdil etmiştir.» deniliyor.

«Keler yemek haramdır» diyenlerin bir delili de Ebû Davud'un Abdurrahman b. Hasene'âen. tahrîc ettiği şu hadîsdir:

«Ashab keler pişirmîşler. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.):

— Şu muhakkak ki, Beni israîlden bir ümmet yerde debeleyen 'tayvan şekline tebdil edilmiştir/Ben onun bu hayvan olmasından korkarım; binâenaleyh onu atın; buyurmuştur.» bu hadîsi İmam Ahmed b. Hanbel tahrîc etmiştir. îbni Hibbân ile Tahâvî onu sahîhlemislerdir. Senedi Şeyheyn'in şartları üzerinedir. Mezkûr hadîsle istidlale de söyle cevap verilmiştir. «İhtimal Peygamber (S.A.V.)'in bu hayvanın tebdil edilmiş bir ümmet olmasından endişe etmesi, tebdil edilen ümmetin nesil bırakmayacağı kendisine bildirilmezden Önce vâki' olmuştur. Zîra tebdil edilen ümmetin nesil bırakmayacağı

Tahâvî'rtin Hz. İbni Mes'ud (R. A J'dan tahrîc ettiği şu hadîsle sabittir.
İbnî Mesûd şöyle demiştin Rcsûlüilah (S.A.V.) 'e maymunlarla domuzların, şeklî tebdil edilen insanlardan olup olmadığı soruldu. Buyurdular ki:
— Allah hjç bir kavrni helak etmemiştir, yahûd hayvan şekline tebdil etmemiştir ki onlara nesil ve sülâle halketsin.» Hadîsin aslı Müslim'dedir. İbnül - Arabi, bu'hadîse muttali' olamamış; ve «Hayvan kılığına tebdil edilen kavmin nesli olmaz; sözü bir iddiadır. Böyle şeyler akılla bilinmez. Onları bilmenin yolu nakildir. Bu bâbta i'timâda şayan bir şey yoktur.» demiştir,
«Keler'i yemek haramdır» diyenlere şöyle de cevap verilmiştir. «Kelerin insandan dönme bir hayvan oladuğunu kabul etsek bile bu onun yenilmemesini iktizâ etmez. Çünkü, sureti tebdil edilmekle ondan insan hükmü kaldırılmıştır. Resûlüllah (S.A.V.) 'in yememesi bu hayvan Allah'ın hışmına uğradığı içindir. Nitekim Resûlüllah (S.A.V.) Se-mûd kavminin sularından da içmezlerdi.
Buraya kadar verilen izahattan anlaşılır ki, keleri yemek caiz, fakat Peygamber (S.A.V.) onu kerih görmüştür.[294]

1356/1145- «[295] Abdurrahman b. Osman el-Kureşî radıyallahü arih'-dan rivayet olunduğuna göre hekimin bîri Resûlü'lah salldllakü aleyhi ve sellem'e kurbağayı ilâca katmanın hükmünü sormuş; bunun üzerine Peygamber sallallahii aleyhi ve selîem onu öldürmeyi yasak etmiştir.»[296]

Bu hadîsi Ahmed tahrîc etmiştir. Hâkim onu sahîh bulmuş; Ebu Dâvud ile Nesaî dahî tahrîc etmişlerdir.
Onların rivayetlerinde az çok lâfız farkı vardır. Beyhakî: Bu hadîs, kurbağayı öldürmekden nehî hususunda vârid olan" hadîslerin en kuvvetlisidir.» demiştir. Yine Beyhakî, Hz. İbni Ömer (İC.A.) dan şu hadîsi tahrîc etmiş ve isnadı için «sahih» demiştir:
«Kurbağaları öldürmeyin; çünkü onların vakvakass tesbîhdir. Yarasayı da Öldürmeyin; zîrâ Beyt-i Makdis. harap edildiği

zaman yarasa: YâRâb! beni denize musallat kıl da şunları boğayım; demiştir» Beyhâkî, Hz. Enes (R.A.} dan da şu hadîsi rivayet etmiştir:
«Kurbağları öldürmeyin; çünkü onlar ağızlarına su doldurarak ibrahim'in ateşine varmışlardır. Bu suyu ateşin üzerine serpiyorlardı.»
Gerek babımızın hadîsi, gerekse diğerleri kurbağa öldürmenin haram olduğuna delâlet etmektedirler. Öldürülmesi haram olunca bundaa yenmesinin de haram olduğu anlaşılmıştır. Zîrâ yenilmesi helâl olsa Öldürülmesi yasak edilmezdi. Buna benzer bir istidlal yukarıda da geçmişti.[297]

«Av Ve Hayvan Kesme Babı»

Sayd kelimesi masdar bir kelime olup, avlanmaya da, avlanan avada, itlâk edilir. Teâla Hazretleri, Kur'an-ı KermVde avlanmayı birkaç yerde mubah kılmıştır. Bunlardan bazıları:
«[298] ihramdan çıkîımzmı avlanabilirsiniz» âyet-i kerîmesi ile :
[299] Öğrettiğiniz yırtıcıların Öğrenmiş olanları üe avlanmak da helâl kılındı.» kavl-i kerîmidir.
Sünnetden delili: babımızın hadîsleridir. Bu deliller ihramlı olmayanlara avlanmanın mubah olduğunu gösterirse de Hanefîler'e göre avcılığı et ihtiyacı için değil de zevk ye keyf için yapmak veya onu san'at haline getirmek yine de mekruhtur. Vurulan bir avın helâl olabilmesi için Hanefîler'ce 15 şartın bulunması lâzımdır. Bu şartların beşi av köpeğinde beşi de avda aranacaktır.

1— Avcıda aranan şartlar: Hayvan kesmeye ehil olmak, köpeği avın peşinden salmak, köpeği salarken kestiği yenmeyen biri ile ortak olmamak, kasden besmeleyi terketmemek ve köpeği avın peşinden salmakla avı tutmanın arasında başka bir işle meşgul olmamaktır.

2— KÖpekde aranan şartlar: Av koğmayı öğrenmiş olmak, avı usûlü ile kovmak, avı tutarken avcılığı helâl olmayan biri ile ortaklaşma-m&k avı yaralayarak öldürmek ve tuttuğu avdan

yemektir.-

3— Avda aranan şartlar : Ha-şerâttan olmaması, balıktan başka bir su hayvanı olmaması, kendini ya kanatlarîle yâhûd ayaklarîle koruyan hayvanlardan olması, yiyeceğini azı dişlerîle yâhûd pençelerîle te'min eden yırtıcılardan veya yırtıcı kuşlardan olmaması ve bıçak yetiştirinceye kadar aldığı yaradan ölmemesidir. Bu şartlar sırası geldikçe görüleceklerdir.
Zebâİh: zebîhanın cem'idir. Zebîha: kesilmek, şanından olan hayvandır. Bu takdirde henüz kesilmeyen bir hayvana bu ismi vermek evil alâkası ile mecâz-ı mürsel olur. Fakat Hanefîyye ulemâsı'ndan Zeylaî ile «eZ- ihtiyar» sahibine göre zebîha: kesilen hayvan; demektir.[300]

1357/1146- «Ebu Hüreyre radzyalîakü anft'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah saltallahil aleyhi ve settem:
— Çoban köpeği île av köpeği ve ekinlik bekleyen köpekler müstesna olmak üzere her kim köpek edinirse her gün ecrinden bir kîrat eksilir; buyurdular.»[301]

Bu hadîs, köpek edinmenin ve beslemenin memnu' olduğuna delildir. Bundan yalnız hadîsde beyân edilen üç nev'i köpek müstesnadır. Hadîs-i şerîf bu lâfızlarla Sahiheyn'den maada diğer'kitaplarında da ~rürâyet edilmiştir.
Ulemâ buradaki memnu'iyetin tahrîm mî yoksa kerahet mi ifâde ettiğinde ihtilâf etmişlerdir. Bazıları tahrîm ifâde ettiğine kail olmuşlardır. Onlara göre sahibinin ecrinden her gün bir kîrat azalması köpeği edindiği için ona bir cezadır. Hadîsin bir rivayetinde «kîrat» denilmiştir. Bunun mânâsı: köpek beslemekle kazanılan günah günde bir veya iki kîrat sevaba muadil olur; demektir.
Tahrîmin hikmeti ise: insanları korkutması ve meleklerin o eve girmemesine sebeb olmasıdır. Halbuki meleklerin girmesi ev sahibini ibâ-dât ve tââta yaklaştırır; günah işlemekden uzaklaştırır. Sonra, köpekler kapları da yalayarak pislenmelerine ve bir çok hastalıklara da sebeb olurlar.
Bazıları, köpek beslemenin mehruh olduğuna kaildirler.Bunların

delili sevabın tedricî suretde azalmasıdır: «Haram olsa tedricen değil birden giderdi» diyorlar.

İmam Şafiî hadîsde istisna edilen üç nev'iden maada bilumum köpeklerin satılmasının haram olduğuna kaildir.
Hanefîler'e göre bilumum köpekleri ve avcılıkda kullanılan pars[302] gibi yırtıcı hayvanları satmak caizdir. Yalnız İmam Ebu Yusuf'a göre herkese saldırah dalayıcı köpek satılmaz; çünkü böylesi ta'İim ve terbiye kabul etmez. Bir kırat rivâyetîle iki kîrat rivayetinin arası cem'edilerek: «ifci kîrat zararın çokluğuna göre söylen-migtir. Meselâ şehirlerde iki kîrat köylerde bir kîrat azalır, veya Medîne-î Münevvere'de iki şâir şehirlerde bir kîrat azalır. Yâhûd gündüzün sevabmdan bir, gecenin sevabından da bir kîrat azalır da* bir kîrat diyen yalnız gündüze yâhûd yalnız geceye nisbetle söylemiş; iki kîrat diye rivayet eden ikisini birden nazar-ı i'tibâra almıştır.» denilmiştir.
Azalan sevapların geçmiş ibâdetlerden mi yoksa gelecek ibâdetlerden mi alınacağı dahî ihtilaflıdır. îbni Tin'e göre gelecek ibâdetlerden alınacaktır.
Hadîs-i şerif edinilmesine izin verilen köpeklerin sevâb azaltmayacağına işaret.ediyor. fevleri korumak için edinilenler de bunlara kıyas edilmiştir. îbni Abdiîberr buna işaret ediyor.
Saldırgan köpek bilittifak bu izinde dâhil değildir. Çünkü öldürülmesi emredilmiştir.
Hadîs-i şerif iyi amelleri noksanlaştıracak fiillerden kaçınılması gerektiğine işaret ettiği gibi, maişet babında kulların muhtaç olduğu şeyleri mubah kılma hususundaki lûtf-u ilâhî'yi de haber veriyor. .
Tenbih : Müslim'de köpekleri öldürmeyi emreden hadîs vardır. Buna binâen Kaadî lyâz: «Ukmâ'mn çoğu köpekleri öldürme babında bu hadîsle istidlal etmişlerdir; müstesna olanlar başka» demiş; ve Mâ-likîler'in mezhebi bu olduğunu söylemiştir. Nihayet Kaadî îyâz diyor ki: «Bence nehî evvelâ bütün köpekler hakkında âmm ve şâmildi. Resûlül-lah (S.A.V.) hepsinin öldürülmesini emretmişdi. Sonra kara köpekten maadasının öldürülmesini yasak etti; müstesnalardan maada bütün köpeklerin edinilmesini de nehî buyurdu.»

Kara' köpekten murâd: gözlerinin üzerinde iki beyaz nokta bulunan hâlis kara olanıdır.[303]

1358/1147- «Adiyv b Hâüm radıyallahü em/ı'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: ResûÜillah sdllallahü aleyhi ve sellem bana:
— Köpeğini saldırımı onun üzerine Allanın adını an. Eğer senin için tutar da ava diri iken yetişirsen onu hemen kes. Ava yetiştiğinde köpek onu öldürmüş de ondan yememişse o avı ye. Şayed kendi köpeğinle beraber başka bir köpek bulursan avı öldürmüşse yeme. Çünkü onu köpeklerin, hangisi öldürdüğünü bilemezsin. Eğer okunu atacakssn besmele çek. Avı bir gün bulamazsan onda kendi okunun eserinden başka bir şey görmediğin takdirde istersen ye. Avı suda boğulmuş olarak bulursan yeme; buyurdular.»[304]

Hadîs müMefekun aleyh'tir. Bu lâfız Müslim'indir.
Bu hadîste bir takım meseleler vardır:

1— Köpeğin tuttuğu av, ancak köpek sahibi tarafından salındığı takdirde helâl olur. Kendiliğinden avın arkasından giderse tuttuğu av yenmez. Cumhur'un kavli budur. Zîrâ hadîs-i şerîfde: «salarsan» buyu-rulmuştur. Bunun mefhumu şartından, salınmayan köpeğin tuttuğu avın yenmeyeceği anlaşılır. Bazılarına göre köpeğin öğrenmiş olması mu'-teberdir. Öğrenmişse kendiliğinden tuttuğu av helâldir.
Öğrenmenin hakikati avın arkasından salınca kovması, çağırıldığı zaman gelmesidir. Bazıları: «öğretme avın peşinden salmayı ve kovdurmayı kabul etmesi ve kovmaya başlarken bundan menedildiği takdirde sahibine itaat etmesi; tuttuğu avı yememesidir.» demişlerdir. Burada asıl mu'teber olan avın arkasından salmmazdan Önce menedi-lince sahibini dinlemesidir. Avın peşine takıldıktan sonra geriye döndürülmesi imkânsızdır.

2— «Onun üzerine Allanın adını an» ifâdesi Teâlâ Hazretleri'nin ayni mânâdaki kavl-i Kerîminden alınmıştır. Mânâ şudur: «Ava

canlı iken yetişirseniz keserken üzerine besmele çekin» yâhûd: «Öğrettiğiniz av köpeğini avın peşinden salarken üzerine besmele çekin» Hadîsdeki «Eğer okunu atacaksan besmele çek» cümlesi dahî oku veya kurşunu atarken besmele çekmenin şart olduğuna delildir.

Kitab ve sünnetin zahiri bunu ifâde etmekle beraber mesele ulemâ arasında ihtilaflıdır. Yukarıda da arzettiğimiz vecihle besmele yi unutmayanlar için gerek köpeği salarken gerekse avı keserken besmele çekmek Hanefîler'le diğer bazı ulemâ'ya göre vaciptir. Kasden besme-le'yi terkedenin kestiği ve avladığı yenmez. Delilleri bu hadîsle:

«[305] Üzerine besmele çekilmeyen hayvandan yemeyin» âyet-i kerî-mesîdir. Besmele'yi unutan ise affolunmuştur. Buna delil de:

«Ümmetimden hatâ ve unutma'!""» hükmü) kaldırılmıştır» hadîs-i şerifidir. Babımızın sonunda gelecek Ibni Abbâs (R.A.) hadîsi de Hanefîler'in delîllerindendir.

Diğer ulemâ'ya göre ise besmete sünnettir. Hz. İbnİ Abbâs (R.A.) ile İmam Mâlik ve bir rivâyetde imam Ahmed b. Hanbel bu kavle zâhibolmuşlardır. Bunların delili :

«[306] Kesdikleriniz müstesna» âyet-i kerîmesidir. Mezkûr âyetde besmele şart kılınmıştır. Ehl-i kitâb hakkında dahî

«[307] Kendilerine kifab verilenlerin yiyecekleri sîze helâldir» buyurmuşlar. Halbuki onlar besmele çekmezler. Sünnet'den delilleri ileride gelecek Hz. Âîşe hadîsidir.

Zâhirîler'e göre besmele unutarak bile terkedilse o hayvan yenmez. Çünkü âyetin zahiri bunu ifâde eder. Sünnet'den delilleri sadedinde bulunduğumuz Adiy (R.A.) hadîsidir. Bu hadîsde besmele emredilmiş; bssmele'siz kesilen hayvan hakkında tafsilât verilmemiştir. Besmelesiz caiz olsa elbet de tafsilât verilirdi.

Hayvanı müslüman keser de besmele'yi çekip çekmediğinde şüphe ederse o hayvan yenir. Bu hususta Fahr-i kâinat (S.A.V.) Efendimiz :

«Besmeleyi çekin de yeyin.» buyurmuşlardır.

3— Hadîsteki «Eğer ava diri iken yetişirsen onu hemen kes.»

cümlesi hayvan diri olarak yakalandığı zaman onu kesmek vâcib olduğuna aksi takdirde yenilmesi helâl olamayacağına delildir. Bu cihet ittifakıdır. Avcı yetiştiği vakit hayvan diri fakat son nefesine gelmişse bakılır; aldığı yaradan yemek veya nefes borusu kesilmiş yâhûd karnı veya bağırsakları çıkmışsa kesmeden dahî yenilebilir. Nevevî bu hususda dahî icmâ' olduğunu söyler: «Ava yetiştiğinde köpek onu öldürmüş de ondan yememişse o avı ye» cümlesi köpek yediği takdirde artık o hayvanın yenmeyeceğine delildir. Köpeği tuttuğu avı yememesi onun öğrenmiş olmasının şartıdır. Bunu yukarıda görmüştük. Yemesi ise öğrenmediğine delîldir. Öğrenmemiş bir köpek avı kendili için yakalar. Nitekim bir hadîsde :
«Zfrâ kendisi için tutmuş olmasından korkarım.» Duyurularak bu cihet beyân olunmuştur. Bu hadis dahî :
«[308] Köpeklerin sîzin için tuttukları avlardan yeyin.» âyet-i kerîmesinden-mülhemdir. Âyetteki «sîzin İçin tuituklart» cümlesi hayvanın tuttuu avdan yememesi diye tefsir olunmuştur. Bu bâbdaki bir hadîsi İmam Ahmed.Hz. İbni Abbâs (R.A.) 'dan şu lâfızlarla tahrîc etmiştir:
«Köpeği saldığında eğer avı yerse sen yeme; çünkü kendisi için tutmuştur. Köpeği saldığın zaman avı ye-mezse; sen ye. Zîrâ sahibi için tutmuştur.» Ekser-î ulemânın mezhebi budur. Hz. Alî (R.A.) ile ashâb-ı kiram'dan bir cemâate göre, köpek yese de o av yine helâldir, imam Mâtik'in mezhebi de budur. Delilleri Ebu Davud'un Ebü Sa'lebe (R. A.)'ûan güzel bir isnadla tahrîc ettiği şu hâdisdir :
Ebû Salebe demiş kî :
— Yâ Resûlâllah, benim öğretilmiş köpeklerim var; bunların avı hakkında bana bir fetva ver; Resûlüllah (S.A.V.) :
— Senin için tuttukları avdan ye; buycrmuşlardır:
— Köpek yese de mi? deyince :
— (Evet) yese de; demişlerdir.» Selman (R.A.) hadisinde de :
«Avın yarısından başka bîr yerine yetişemesen bile onu ye.» buyurmuşlardır.
Bazıları Hz. Adiy hadîsini Öğrendiği ta'lîmi unutan av köpeğine hamlediyorlar. Bir takımları da bu hadîsin kerâhet-i tenzîhiyye'ye hamle-dildiğini söylerler: «Ebu Sa'lebe hadîsi asıl helâli beyan

içindir. Hz. Adiy zengindi; onun için Resûlüllah (S.A.V.) ona yememesini emretti. Ebu Sa'lebe ise fakirdi; ona da helâl olduğuna? fetva verdi» diyorlar.Hadîsde: «Avı bir gün bulamazsan onda kendi okunun eserinden başka bir şey göremediğin takdirde istersen ye.» Duyurulmuştur. Bu mânâda muhtelif hadîsler vardır. Bu sebeble ulemâ dahî ihtilâf etmişlerdir.
îmam, Mâlİk'e göre avın düştüğü yer bilinmez de bilâhare aulunur; üzerinde köpeğin açtığı bir yara görülürse gecelememiş olmak şartîle yenir. Gecelemişse yenmesi mekruh olur. Burada başka kaviller de vardır. Hadîsin bazı rivayetlerinde : «av kokmamişsa ye» diğer bazılarında: «gecelemedikçe ye» buyurulması müddet hakkında nassdır. Maamâfîh ihtiyat olan, memnuiyet cihetini nazar-ı i'tibâra alarak bu kadar müddet bulunamayan avı yemektir.

4— Hadîs-i şerîf köpeğin avlanması babında nassdır. Şâir yırtıcılardan pars ve kaplan gibileri ile yırtıcı kuşlardan atmaca, şahin ve sâirenin avcıhkda kullanılıp kullanılamayacağı ihtilaflıdır. Hanefîler'Ie Mâlikiler'e göre ta'Iim ve terbiyeyi kabul eden bütün yırtıcı hayvanlarla yırtıcı kuşlar avcıhkda kullanılabilir. Yalnız Hanefîler'den îmam Ebu Yusuf a göre arslan'la ayı avcıhkda kullanılamaz. Çünkü arslan izzet-i nefis sahibi bir hayvandır. Ayı ise cimridir. Bu sebeble her ikisi de başkalarının hesabına çalışmazlar. Bazıları hasislikde çaylağı da bunlara ilhak etmişlerdir. Domuz ise aynı necis olduğundan ondan hiç bir suretle intifa' edilemez. Ulemâ'dan bîr cemaatla Mücahid'e göre av-cılıfcda köpekden başka hayvan kullanılamaz. Şayet kullanılırsa o hayvanın tuttuğu avın helâl olabilmesi için diri iken yetişip kesmek şarttır. ; Âyet-i kerime'de zikri geçen yırtıcılardan murâd : sahipleri için av yakalayan yırtıcılardır, ki kelime her nev'i yırtıcıya âmm ve şâmildir. «Tefsîr-i Keşşaf» da şöyle deniliyor : «Cevârıh : yırtıcı hayvanlarla yırtıcı kuşların avlananlarıdır. Köpek, pars, kaplan, doğan, atmaca ve şahin gibi. Mükelleb'den murâd: yırtıcıların öğretilmiş ve avı sahibi için avlayanıdır...»
Keşşaf sahibinin fou izahı âyet-i kerîme'nin köpeğe ve diğer yırcılara şâmil olduğunu gösterir. Avcılığı mubah kılan âyet-i

kerîme nazil olduğu vakit araplar köpek kuş, ve şâir yırtıcılarla avlanırlardı.[309]

1359/1148- «Adİy radîyallahu anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah salîdllahü aleyhi ve seîîem'e bir ucu demirli sopa İle avlanmanın hükmünü sordum :
— Keskin tarafîle isabet ederse ye, geniş tarafîle isabet ederse de (onunla) öldürürsen artık o, sopa île öldürmüş gibidir;binâenaleyh yeme; buyurdular.»[310]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.
Hadîsde geçen «mi'râd» kelimesinin tefsirinde ihtilâf edilmiştir. Bazıları: çıplak ve kalın bir ok'dan ibaret olan zıpkındır; demiş, bir takımları : ağır bir ağaç parçasıdır; fikrinde bulunmuş, diğer bazıları da: avcıların kullandığı bir ucu demirli sopadır; demişlerdir. Burada, İbni Tîn'in tefsiri olan «ucu demirli sopa» mânâsına alınması daha muvafık görülmüştür. Böyle bir sopa ile vurulan ava onun demirli yani sivri ucu isabet ederse o av yenir Kaim tarafı isabet eder de av ölürse yenmez. Çünkü sopa veya taşla öldürülen hayvan hükmündedir. BÖylelerin yenilemiyeceği ise nass-ı kur'an'la sabittir. Hadîs-i şerîf'de av âletlerinden birine işaret vardır ki o da keskin olan âlettir. 2ırâ Peygamber (S.A.V.) sopanın sivri ucu ile isabet etmişse yenileceğini haber vermiştir. Sopanın o ucu keskindir. Kaim tarafîle vurmuşsa yememesini emir buyurmuşlardır. Binâenaleyh ağır bir şeyle öldürülen avın yenilemeyeceğine bu hadîs delildir. Dört mezhebin imamları ile Sevrî'nm mezhebi budur. Şâm ulemâsından Evzâî ile Mekhıd ve diğer bazıları ucu demirli sopa ile vurulan avın mutlak suretde helâl olduğuna kaildirler. İhtilâfın sebebi, bu bâbtaki usul ve kavâidin bir birine muarazasıîhr. Zîrâ döğülerek öldürülen bir hayvanın yenilemiyeceği kitab ve İcmâ-ı ümmet'le sabit olmuş bir kaidedir. Avı yaralamanın onu kesmek hükmünde olması da sünnetin vaz'ettiği bir kaidedir. Binâenaleyh demirli sopanın öldürdüğünü döğülerek ölmüş kabul edenler onun mutlak surette" yenilemiyeceğine kail olmuş; yaralamaya ava mahsus olmak üzere kesmek hükmü verenler mutlak surette

yenilebileceğine fetva vermişlerdir.[311]

1350/1149- «Ebû Sa'lebe radıyallahu anh'âan Peygamber sallallahü aleyhi ve seîlem'den İşitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah sdUallahÜ aleyhi ve sellem :
— Okunu attığın zaman av sen (görün) çjen kaybolur müteakiben ona yetişirsen kokmadıkça onu ye; buyurmuşlardır.»[312]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Av ne ile vurulursa vurulsun, avcı'nın gözünden kaybolduğu zaman verilecek hüküm yukarıda görüldü. Bu hadîs, av koktuğu vakit yenmesi haram olduğuna delildir. Yiyene zarar veren, veya habâis'den olan hayvanlarla, kokmuş yemekler de buna kıyâs olunur.[313]

1364/1150- «Âîşe radıyallahu anhâ'dan rivayet olunduğuna göre.: bir kavim Peygamber saUaUahü aleyhi ve seîlem'e :
— Gerçekten bize bir kavim et getiriyorlar. Keserken buna besmele çekip çekilmediğini bilmiyoruz; demişler. Bunun üzerine Peygamber saUaUahü aleyhi ve sellem:
— Onun üzerine siz besmele çekin de yiyin; buyurmuşlardır.»[314]

Bu hadîsi Buhârî rivayet etmiştir. Bir rivayette:
«PUhaktka câhiltyyetten yeni kurtulmuş bir kavım» denilmiştir. Buhârî'xLe bu hadîsin tamamında :
«Aişe : Bunlar küfürden yeni kurtulmuşlardı; dedi» cümlesi vardır. İmam Sîâlik'in rivayetinde ise:
«Bu (mesele) islâmiyetin başında İdi» ifâdesi kullanılmıştır.
Hadîs-i şerif, mürseldir diye illetlendirilmişse de biz Hanefîler'e göre irsal bir illet değildir. Üstelik hadîsi Buhârî mevsul olarak da rivayet etmiştir. Yukarıda da görüldüğü vecihle bu hadîs : «hayvan keserken besmele vâcib değildir» diyenlerin delilidir. Fakat bununla istidlal doğru olamaz. Çünkü hadîs yalnız et

getirenlerin besmele'yi bildirmeleri îcabetmediğine delâlet ediyor. Keza köylülerin pazara getirdikleri etler için hayvanı keserken besmele çektiklerini söylemeleri de şart değildir; zîrâ onlar besmele'nin lüzumunu bilirler. Ibni Abdiîberr şöyle ıfiyor: «çünkü müslümana her şeyde hayırdan başka zanda bulunuliraz. Ancak hilafı anlaşılırsa o başka» Resûlüllah (S.A.V.) 'in soranlar :
— Onun üzerine siz besmele çekin; buyurması bedî' fennine g&re üslüb-ı hakimdir. Çünkü soranlar bu cevap karşısında beklemedik leri bir şeyle karşılaşmışlarda. Sanki şöyle demiştir : «Sizi alâkadar eden cihet kendiniz besmele çekip p eti yemenizdir.» Bu cevap beşme (e'nin vâcib olduğunu takrir eder.
«Mü'm'm besmele çekse de çekmesede Allah'ın adile keser» diye dillerde meşlur bîr hadîs vardır. Mezkûr hadis için tmam Gazâlî «ihyâül-Ulûm» da : «Bu hadis sahihtir» demişse de hadîs bilittifak zaîftir. Ayni hadîsi Beyhakî, Hz. Ebu Hüreyre'den tahrîc etmiş ve : «bu hadîs münkerdir; onunla ihticac edilmez» demiştir.[315]

1362/1151- «Abdullah b. Mugaffel-i Müzeni radıyallahu anh'dan rl-vâyet olunduğuna göre ResûÜiHah saJJaUahü aleyhi ve sellem ufak ta; atmakdan nehpctmîş ve :
— Bu taşlar av avlamaz; düşman yaralamaz; onlar ancak diş kırar ve gez çıkarır; buyurmuşlardır.»[316]

Hadîs Müttefekum afeyh'dir. Lâfız Müslim'indir.
Hafz : ufak taş veya çekirdek gibi bir şeyi baş parmakla şehâdet parmağının arasına alarak atmaktadır. Böyle bir taşla öldürülen avın yenilip yenilmeyeceği hususundaki ihtilâf yukarıda görüldü. Çünkü taş keskinliği ile değil ağırlıg ile öldürür.
Hadis-i şerif, taşla a\ vurmayı nehyediyor. Zîrâ bir faydası olmadığı gibi mefsedetinden I orkulur. Şâir mefsedeti görülen şeyler de hüküm i'tibârîle buna müT ıktir. Nevevî diyor ki: atış ufak yuvarlak taşlarla veya çakıl ile yapılırsa bu ancak avı ele geçirmek içindir; ve ekseriyetle öldürmez. Bunlarla vurulan bir ava- avcı yetişir de keserse caizdir. Vakıa' Beyhakî, Hz. İbnİ

Ömer (R.A.)'\nt «ufak yuvarlak taşla Öldürülen hayvan mekûze (yani dökülerek öldürülmüş) hükmür. dedim dediğini rivayet etmiştir. Fakat bu rivayet o taşla ölen hayvan hakkındadır. Nevevi'nin sözü ise, ölmeden yakalanan hayvan husundadır. Selefin ekserisine göre böyle taşlarla vurulan hayvan yenmez. Çünkü ağır bir şeyle öldürülmüştür. Bu günkü tüfeklerin vurduğu av yenilir; zîrâ kurşun ve saçmalar barud ateşinin tesirîle mil gibi olur; ve çarpmakla değil sivri ucu ile delerek Öldürür.[317]

1363/1152- «lbni Abbas radıyallahu anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre Peygamber sdüallahü aleyhi ve sellem:
— Canİı bir şeyden hedef yapmayın; buyurmuşlardır.»[318]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif canlı hayvanı silâha hedef yapmanın haram olduğuna delildir. ResûlüÜah (S.A.V.) bir yerden geçerken canlı bir kuşu ıedef yaparak ona silâh atan bazı kimseler görmüş ve:
«Bunu yapana Allah lanet etsin» buyurmuşlardı. Bu dahî nehyin tahrim için olduğunu gösterir, Nehyîn hikmeti: Hayvana eziyet ve onun mâlîyet ve menfaatini zayi' ettiği içindir.[319]

1364/1153- «Kâ'b bin Mâlik radıyallahu anh'öan rivayet olunduğuna göre bîr kadın taşla bir koyun kesmiş. Bu mesele Peygamber salîallahü aleyhi ve seîlem'e soruldukda koyunun yenilmesini emir buyurmuştur.»[320]

Hadîsi Buhârî rivayet etmiştir.
Bu hadîs kadının hayvan kesmesi caiz olduğuna delildir. Bazıları bunun mekruh olduğuna kail olmuşlardır. Fakat bu kavlin bir vechi yoktur. Hadîs keskin taşla hayvan kesmenin de caiz olduğunu bildiriyor. Yalnız hayvanın kesilmesi îcâbeden damarlarını kesmesi şarttır. Çünkü bir rivayette kadının taşı kırarak kestiği zikredilmiştir. Taş kırılınca keskinleşir. Hadîs, sahibinin izni olmaksızın kesilen hayvanın yenilebileceğine de delildir. Çünkü o kadın koyunu sahibinin izni olmaksızın

kesmişti. Bu hususta muhalefet edenler İshâk b. Râhuye (Râhaveyh) ile Zâ Kiril er'dir. Delilleri Peygamber (S.A.V.) 'in Zülhurleyfe'de besmele'siz kesilen ganimet hayvanlarından yapılan çorbaları döktürmesidir. Hadîsi Şeyheyn tahrîc etmişlerdir. Fakat bu istidlale cevap verilmiş; ve : «orada yere dökülen yalnız çorbaların suyu idi; etleri toplanarak ganimete iade edilmişti» denilmiştir. Yalnız Ebu Davud'un Ensâr'dan bir zâttan tahrîc ettiği şu hadîs Zâhiriler'e yardım etmektedir :
«Resûlülfah (S.A.V.) İle bir sefere çıktık. Müteakiben halka şiddetti bîr açlık ve meşakkat İsabet etti. Derken ashâb bir takım koyunlar «1e geçirerek onları yağma ettiler. Artık tencerelerimiz (bunların etlerîle) kaynıyordu kî Resûlüllah (S.A.V.) atının üzerinde çıka geldi. (Hâlimizi görünce) hemen tencerelerimizi devirdi; sonra eti toprakla karıştırmağa başladı; ve :
— Şüphesiz ki yağma malı İaşeden daha helâl değildir; buyurdular.»
Babımızın hadîsi için Musannif merhum şöyle diyor : «Bu hadîs emniyetli bir çırağın kendisine emanet olunan mal hususunda hıyanet ettiğine delîl zahir olmadıkça sözü tasdik edileceğine delâlet eder. Çünkü hadîsde kadının Kâb b. Mâlik'e âid bir câriye olduğu ve onun koyunlarını güttüğü zikrediliyor. Demek ki kadın koyunun öleceğinden korkmuş 'da onu kesmiştir.»
Bundan, emanetçinin bîr maslahata mebnî emânet malda sahibinin izni olmaksızın tasarrufda bulunabileceği hükmü alınmıştır.[321]

1365/1154- «Râfi' b. Hadtc radıyattaku anh'dan Peygamber saîtallahü aleyhi ve sellem'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah salldüahü aleyhi ve sellem:
— Eğer bir şey kanı akıtrr ve üzerine besmele çekilirse (°nu) ye. Diş tırnak müslesna. Zîrâ diş kemiktir; tırnak ise Habeşliterin bıçağıdır; buyurmuşlardır.»[322]

Hadîs Müttefckun aleyh'dir.
Bu hadîs Hz. Rafi'in bir suali üzerihe şeref-sâdır olmuştur. Râfî

(B.A.):
— Yâ Resûîâllah biz yarın düşmanla karşılacağız; yanımızda bıçaklarımız yok? demişti.
Hadîs-i şerîf hayvam' kesen âletin keskin- ve kanı akıtacak şekilde olmasını sarahaten şart koşmaktadır.
Devenin kesilmesi «nahır» yani boğazlamak suretîle olur. Boğazlama : boğazın çan takılan yerinden yapılır. Zcbih ise: deveden maada hayvanları çenenin altından kesmektir. Gerek boğazlamada gerekse kesmede hayvanın yemek ve nefes borularile şah damarları denilen iki kalın damarı kesilir. Bu dört şeyin kesilmesi bazılarına göre şarttır. Ebu Hanîfe'ye göre dört şeyden lâalettâyin üçünü kesmekle hayvanın eti helâl olur. Hanefilcr'den İmam Ebu Yusuf'un nefes ve yemek borularile şah damarlarından birisinin kesilmesini şart koştuğu; İmam Muhammed'e göre ise her damarın ekserisi kesilmek îcâbet-tif i rivayet olunmuştur. Fetva Ebu Hanî/e'nin kavline göredir. İmam Şafiî'ye göre yemek borusu ile iki şah damarını kesmek kâfidir. İmam Mâlik'e göre nefes borusu ile şah damarlarını kesmek şarttır. Çünkü Peygamber (S.A.V.):
— Eğer kani akıtırsa; buyurmuştur. Kanı akıtmak şah damarlarını kesmekle tahakkuk eder. Yemek borusunu kesmek şart değildir; zîrâ onda akıtılacak.kadar kan yokdur. Sevrî (67—161)'ye göre iki şah damarını kesmek kâfidir.
Hadîs-i şerîF keskin her şeyle hayvan kesilebileceğini gösteriyor ki bıçak, kılıç, keski;,, taş, cam, kamış kabuğu ve saire keskin şeyler bu umumda dâhildir. Dişle tırnak mutlak surette yasak edilmiştir. Binâenaleyh cumhur-u ulemâ'ya göre insan ve hayvan dişlerîle tırnakları bedenlerinde iken olsun, bedenden ayrıldıktan sonra olsun hayvan kesmekde kullanılamazlar. Yalnız Hancfîler'e göre' kesilmiş tırnak ve sökülmüş dişle hayvan kesmek haram değil, mekruhtur. Delilleri Ebu Davud'un tahrîc ettiği Adİy b. Hatim hadîsidir. Bu hadîsde
«Kanı dilediğin şeyle akıt» Duyurulmuştur.
Dişle kesmekten nehyin illeti hadîs-i şerifde onun kemik olması gösterilmiş ve âdeta : «Kemikle hayvan kesilmez» denilmiştir. Bundan nehî buyurulmasımn vechi Nevevî (631 — 676)'ye göre kestiği yeri pislemesi ve cinlerin yiyeceği olmasıdır.

Binâenaleyh kemikle taharetlenmeye benzer.
Dişle kesmek ise Habeşliîer'in bıçağı olduğu için yasak edilmiştir. Çünkü Habeşler küffârdandır. Küffâra benzemek memnu'dur. Buna «Habeşliler bıçakla da keserler; şu halde onlara benzememek için bıçakla kesmenin de memnu1 olması îcâbeder» diye i'tirâz edenler olmuşsa da kendilerine: «Bıçakla kesmek asıldır; ve Habeşli-ler'e mahsus değildir» şeklinde cevâb verimiştir. îbni Salâh (577 — 643) bu meseleyi ta'lîl ederken şunları söylemiştir: «Ükle kesmekten men'edilmesi hayvana azâb verdiği içindir. Bununla ancak hayvanı boğma hasıl olur kî bu da kesme mânâsını taşımaz.»[323]

1366/1155- «Câbİr b. Abdillâh radıyallahu anhümâ'daa rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah saUallahü aleyhi ve selîem her hangi bir hayvanın (bir yerde) kapalı olarak öldürülmesini yasak etti»[324]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîsde geçen asa bor» ta'birinden murâd hapisdir. Yani bir hayvanı bir yere kapayarak vurmak haramdır. Bir insanı harp darp yokken bir yere hapsederek vurmak dahî ayni hükümdedir .[325]

1367/1156- «[326] Şeddâd b. Evs raâıyaUahu anh'dan rivayet edilmiştir ki: Resûlüllah saUallahü aleyhi ve seîlem:
— Şüphesiz Allah her şeyde iyiliği vâcib kılmıştır. Binâenaleyh öldürdüğünüz zaman Öldürme işini iyi yapın; kesdiğiniz zaman da kesmeyi iyi yapın (Her) biriniz bıçağını bilesin ve kesdiği hayvanı rahatlandırsın; buyurdular.»[327]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
İhsan : iyi bir işi yapmaktır; ve çirkin mânâsına gelen «kabih»'in zıddıdır. Teâlâ hazretleri:
«[328] Şüphesiz ki Allah adalet ve iyiliği emreder...» buyurmuştur. Şu hâlde ihsan şer'î ve örfî bütün iyiliklere

şâmildir. Hadîs-i şerif'de ihsanın hatıra gelmeyen kısmı zikredilmiştir ki o da her hangi bir canlıyı öldürürken usulüne riâyet suretîle yapılacak ihsandır. Bunda insan da dâhildir. Binâenaleyh «müsle» yani öldürülecek bir insanın burnunu dudağını ve şâir azasını kesmek memnu'dur. Hesûlüllah (S.A.V.):
— Kesmeyi iyi yapın; buyurarak ihsanın bir kısmını beyân etmiştir.
«Şefre» büyük bıçak veya büyük ve keskin demirdir. Keserken hayvana rahat vermek: bıçağı bilemek, işi ecele tutmak, bıçağı karşısında bilememek, onun yanında başka hayvan kesmemek, hayvana eziyet etmemekle olur.[329]

1368/1157- «Ebû Saîd-i Hudrî radıyallahu an/ı'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlülfah sallallahü aleyhi ve seîîem:
— Ceninin kesilmesi annesinin kesilmesi (nden ibaret) d İr; buyurdular.»[330]

Bu hadîsi Ahmet rivayet etmiştir. İbni Hibbân onu sahîhlemiştir. Tirmizî, Ebu Davûd ve Dârekutnî hadîsi muhtelif tarîklerden rivayet etmişlerdir. Ancak Abdüîhak bu tarîklerin hiç birîle istidlal edilemeyeceğini söylemiştir. Babımızın hadîsi için Cüveynİ (419 — 478): «Bu hadîs sahihtir; onun ne metnine ihtimal yol bulabilir; ne de senedine za'f» demiştir. İmam gazali (450—505) de ona tâbi' olmuştur. Doğrusu, bu hadîsin bütün tarîklerîle amel olunabilir. Bahusus Ibni Dakik-îd onu sahîhlemişlerdir.
Bu bâbta Hz. Câbîr'den Ebud-Derdâ, Ebû Ümâme ve Ebu Hüreyre (R. anhüm) hazerâtından hadîsler rivayet edildiğini imam Tirmizî söylüyor. Yine ashâb-ı kirâm'dan bir cemâat bu hadîsi te'yîd eden başka hadisler rivayet etmişlerdir.
Hadîs-i şerif kesilen bir hayvanın karnından çıkan ölü yavrunun yenilebileceğine çünkü annesinin kesilmesi onu da kesmek sayılacağına delildir. imam Şâfü ile Hanefîler'den imam Ebu Yıtsuf ve İmam Muhammed'in mezhebi budur. Ulemâ'dan bir cemâat da bu kavle zâhib olmuşlardır. Ibnü'l-Münnzİr: «Sahabe ve ulemâ'nm hiç birinden ceninin yeniden kesilmeden

yenilmeyeceği rivayet olunmamıştır. Yalnız Ebu Hanîfe'den rivayet edilen" müstena» demiştir. Filhakika imam Â'zam Ebû Hanîfe'ye göre hayvanın karnından Ölü. olarak çıkan yavru yenilmez. Çünkü yavru ayrıca bir hayvandır. Onun içindir ki anası öldüğü halde yavrunun yaşaması mütesavver-dir Binâenaleyh onu ayrıca kesmek icâbeder. Bir de bu yavru anasının kesilmesîle ölmüş olabileceği gibi daha Önceden ölmüş de olabilir. Şu halde şüphe ile onun yenilmesi helâl olamaz.
hadîsine gelince: Bu hadîs harfi cerrin hazfîle mensub olarak': şeklinde de rivayet edilmiştir. Bu takdirde mânâ «ceninin kesilmesi anasının kesilmesi gibidir» şeklini alır ki kesilmesinin lüzumu hususunda ikisi müaavî olurlar. Bundan dolayıdır ki Hz. imam, doğurması yaklaşan koyunun kesimesini mekruh addetmiştir, imâmeyn'e göre mekruh değildir; zîrâ onlara göre kesilen koyunun karnından, çıkan ölü yavru yenir.
imam Mâlik'e göre yavrunun yenilebilmesi için tüylenmiş olması şarttır. Delili: imam Ahmed b. Hanbel'in /sâm'dan onun da. Mâlik'âen onun da NâfÎ'den onun da İbnİ Ömer (R.A.yâa.n merfu olarak rivayet ettiği şu hadîsdir:
«Cenîn tüylendimî onun kesilmesi anasının kesilmesidir» Lâkin imam Ahmed bu hadîsi /sâm'dan yalnız başına rivayet etmiştir, tsâtn zafeur. Hadîs«el-Muvatta'» da Hi. İbnI Ömer'e mevkufdur; esah olan da budur.
İbni Mübarek (—181) İbni Eb% Leylâ'dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«ftesûlültah (S.A.V.):
— Tüylenmiş olsun olmasın ceninin kesilmesi annesinin kesilmesidir» buyurmuştur. Fakat bu hadîs dahi zaîftir. Çünkü İbni Ebi Leylâ'nın belleyişi iyi değildir. Beyhakî bu hadîsi Hz. İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Hadîs İbni Ömer (R.A.)dan merfu' olarak bir kaç tarîkle rivayet edilmişse de Beyhakî merfu' rivayetlerin zâif olduğunu söyler. Sahîh olan mevkuf rivayettir. [331]

1369/1158- «İbnİ Abbas radıyattahu anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre Peygamber sdllollahü aleyhi ve seZZem;
— Müslümana adı yeter. Şayet (hayvanı) keserken besmeleyi

unutursa müteakiben besmele çeksin, sonra eSİn; buyurmuşlardır.»[332]

Bu hadîsi D&re Kutnİ tahrîc etmiştir, isnadında Muhammed b. Yezîd b. Sinan vardır. Bu zât doğru söyler; belleyişi zaîftir. Ayni hadîsi Ab-dürrezzak, İbni Abbas'a müntehi ona mevkuf sahîh bir isnatla tahrîc etmiştir. Hadîsin Ebu Davud'un mürsellerinde: «Üzerinde besmele çekilsin çekilmesin, müslümanın kestiği helâldir.» lâfız lan ile bir şahidi vardır. Kavileri mn'temeddirler.
«Müslümana adı yeter.» cümle s.lrd Beyhakî'nin Hz. İbni Abbas'dan rivayet ettiği bîr hadîs tefsir ediyor. Mezkûr hadîsde «Çünkü müslümanda Allanın isimlerinden bir isim vardır» buyurulmuştur. Bu bâbta sahîh fakat mürsel bir hadîs daha vardır. Ancak besmele'nin vücubuna delâlet eden hadîslere muâraza edecek kuvvetde değildir.[333]

«Kurbanlar Babı»

Edahiy kelimesi üdhiyye'nin cem'idir. Üdhîyye: kuşluk vakti kesilen hayvandır. Kelime: üdhiyye, idhiyye, dahiyye, dihiyye ve edhât şekillerinde okunabilir.
Şerîatte üdhiyye: hayvan-ı mahsusu, vakt-i mahsusta ibâdet niyetîle kesmektir. Hayvan-ı mahsustan murâd: koyun, keçi, sığır ve deve gibi şer'an kurban edilmesi caiz olan hayvanlardır. Vakt-i mahsus kurban bayramı günleridir.[334]

1372/1159- «Etıes b. Mâlik radıyallahu anh'dan rivayet olunduğuna göre Peygamber salîallahü aleyhi ve sellem İki beyaz renkli boynuzlu koç kurban ederdi. Besmele çeker; tekbîr alır ve ayağını koçların boyunlar; yan taraflarına koyardı.» Bir rivayette : «onları elîle kesdi» denilmiştir.[335]

Hadîs Müttefekun aleyh'dir.
Eir rivâyetde semiz mânâsına
denilmiş; Ebu Avane'nm Sahih'iadelü (En es) rivayetinde «în»

yerine asa» harfîle buyurulmuştur. Müslim'in bir rivayetinde dedi» cümlesi vardır. Müslim'in Aişe'den rivayet ettği hadîste: «Büyük boynuzlu, kara (bacak) üzerine basar, kara üzerine yatar; kara içinden bakar (bakla) bir koç getirmelerini emretti ve kurban etmesi içîn derhal koç (kendisine) gctirÜdi. Bunun üzerine Âişeye:
— Yâ Âişe kurban bıçağını getir; dedi. Sonra:
— Bıçağı taşla bile; buyurdular. Âîşe de Öyle yaptı. Sonra bıçağını eldi ;eoçu da tutarak yatırdı; ve kesti. Badehu:
— Bismillah, Yâ Rab! Muhammedden, Âl-i Muham-medden ve Ümmet-i Muhammedden kabul eyle! dedi ve koçu kesti.» denilmektedir.
Ebu Avâne'mn riyâyetindeki «sîn yerine sa harfîle» ifâdesi müdreetir. Bunu ya râvilerden biri yâhûd Ebu Avâne veya Musannif yapmıştır.
Em I ah : Hâlis beyaz demektir. Bazıları: «Beyazına bir parça siyah karışandır» demiş; bir takımları «beyazına kızıllık karışandır» şeklinde tefsir etmişlerdir.
Bu hadîse imtisâlerf ulemâ kurbanlığın boynuzlu olmasını müstehab görmüşlerdir. Maamâfîh hiç boynuzu olmayan hayvandan kurban kesmeye de cevaz vermişlerdir. Boynuzu kırık hayvandan kurban olup olmayacağı ihtilaflıdır. Cumhur'a göre caizdir. Kurbanlığın emlah olması bilittifak müstehaptır. Nevevî diyor ki : «Ashab-ı kirânv'a göre kurbanlığın en makbulü beyaz olanıdır. Ondan sonra sıra ile: sarı, boz alaca ve kara gelir»
Hz. Âîşe (R.Anhâ) hadîsindeki: «Kara üzerine basar; kara üzerine yatar; kara içinden bakar» ifâdesi: hayvanın ayakları ile karnının ve göz kenarlarının kara- olduğunu anlatmak içindir. «Besmele çeker; tekbîr a!ır» cümlelerindenki besmele ile tekbîr'i nasıl yaptığını hadîsin rivayeti tefsir etmiştir. Besmele'nin hükmünü yukarıda gördük. Tekbîr yalnız kurbanlara mahsustur. Resûlüllah (S.A.V.)'in ayağını hayvanın boynuna dayaması, keserken kımıldamaması içindir.
Hadîs-i şerif kurbanı kesebilenlerin bizzat kendilerinin kesmesi, mendûb olduğuna delâlet ediyor. Peygamber (S.A.V.) 'in koçu yatıra rak kesmesi, koç ve koyun gibi hayvanların yatırılarak

kesilmesinin müs-tehab olduğuna delildir. Çünkü hayvanı sol tarafına yanı üzerine yatırarak kesmek hem hayvana eziyet vermez; hem de kesene kolaylık olur. Bu suretle bıçağı sağ eline olarak sol elîle de hayvanın başım tutmak mümkün olur. Bu hususa icmâ'-ı müslimîn vardır.
Hadîsimiz kuurban ve diğer ibâdetlerin kabulü için duâ etmenin müstehâb olduğuna da delâlet ediyor. Hz. İbrahim ve İsmaîJ a?e?/Ai-messelâm, Kâbe-i Muazzama'yı bina ederken:
«[336] Ey Rabbimiz, (yaptığımızı) bizden kabul eyle çünkü hakkîfe işiten ve bilen ancak sensin» diye duâ etmişlerdir. İbni Mâce, Peygamber (S.A.V.) 'in kurban keserken
[337] Âyetini okuduğunu tahrîc etmiştir.
Fahr-î Kâinat (S.A.V.) Efendîmiz'in :
— Âl-i MuhamrnecTclen ve Ümmet-i Muhammedden kabul eyle! diye duâ etmssi bir kimsenin kesdiği kurbanın sevabı-, na ailesi efradım ortak edebileceğine delâlet eder. Bu.husuşda dahî yukarıda söz geçmiştir.[338]

1374/1160- «Ebu Hüreyre radıyallahu anh'âan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûlüllah sallaîlahii aleyhi ve sellem:
— Bir kimsenin vakti hâli olur da kurban kesmezse sakın bizim namazgahımıza yaklaşmasın; buyurdular.»[339]

Bu hadîsi Ahmed'le İbni Mâce rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sa-hîhlemiştir. Lâkin ondan başka imamlar onun mevkuf olduğunu tercih etmişlerdir.
Hadîs-i serî vakti hâli yerinde olan şer'î zenginlere kurban kesmenin vâcib olduğuna delildir. Çünkü kesmeyenlerin bayram namazı kılınan namazgaha yaklaşmakdan men'edilmesi, onların bir vacibi terk ettiklerine delâlet eder. Böylelerine âdeta: «Madem ki siz bu vacibi terkettiniz; o halde namazınızdan da bir fayda hasıl olmaz» denilmiş gibidir.
Mezheb imamları arasında kurban kesmenin vâcib olduğuna kail olan yalnız İmam A'zam Ebu Hanîfe'div. Hz, tmam'm kitabdan delili :

«[340] O halde Rabbın için namaz kıl ve kurban kes» âyet-i kerîmesi-dir. Şöyle ki âyetde kurban kesmek namazla beraber zikredilmiştir: bu ancak kurban bayramı namâzîle kurban kesmek olabilir. Vakıa' nahır kelimesi namazda el bağlamak mânâsına da gelirse de âyet-i kerîmede nahir emredilmiştir. Emir vücüb ifâde eder. Halbuki namazda- el bağlamak bilîcmâ' vâcib değildir. Binâenaleyh âyetin kurban hakkında nazil olduğu tebeyyün eder. Kurban kesmeyi emreden başka hadîs de vardır. Resûlüllah (S.A.V.):

«Kurban kesin zîra o babanız İbrahim'in sünnetidir»

buyurmuştur. Emir vücub ifâde eder. Gün kurbana- izafe edilerek «yevm-i nahır» denilmesi dahî kurban kesmenin vâcib olduğuna delildir. Çünkü o günde yapılması lâ büd bir şey olmasa izafet sahih olmazdı. İcrası lâ biid, vâcib demektir. Vakıa' Beyhakî'nin tahrîc ettiği bir hadîsde Resûlüllah (S.A.V.):

«Kurban kesmek bana farz kılındı ama size farz kılınmadı» buyurmuşlardır. Fakat bu hadîs ümmete kurban kesmenin farz olmadığını bildiriyor. Hz. îmam'in zâten «farzdır» dediği yoktur, "îesûliillah (S.A.V.) 'e farz, ümmetine vâdb olabilir ki matlup da budur.

«O sîze sünnettir» hadîsine îmam A'zam tarafından şu te'-ville cevap verilmiştir: «Onun vücubu size sünnetle sabit olmuştur» Sünnetle sabit olan vaciba çok yerlerde sünnet denilmiştir.

Bir rivâyetde îmâmeyn de İmam A'zam'la. beraberdir. Tahâm'nin rivayetine göre İmâmeyn kurbanın sünnet-i müekkede olduğuna kaildirler. Diğer mezheb imamları ile cumhur-u sahabe ve Tâbîin'in mezhebi de budur. Delilleri Beyhakî'nin İbnİ Abbas (R.A.)'dan tahrîc ettiği şu hadîstir.

«Resûlüllah (S.A.V.) :

— Üç şey vardır; bunlar bana farz sîze nafiledir; buyurdu. Kurbanı da bu üç şeyden saydı.» Bunlar az yukarıda zikrettiğimiz: «Kurban kesmek bana farz kılındı; ama size farz kılınmadı» mealindeki Beyhakî hadîsîle ve daha bazı hadîslerle istidlal ederler. Beyhakî, Hz. Ebu Bekir'le Ömer (72. anhümâ) 'mn başkalarına örnek oluruz korkusu ile kurban kesmediklerini İbnî Abbâs (B.A.)'m ise kurban bayramı gelince kölesine iki dirhem vererek : «Bunlarla et al da: İbni Abbas kurban kesti;

dîye halka haber ver» der idiğini tahrîc etmiştir. Fakat îmam-ı A'zam, tarafından buna da: «Bu zevat fakirdiler» şeklinde cevap verilmiştir.[341]

1375/1161- **[342]**«Cündeb b. Süfyan radıyallahu anh'ûan rivayet olunmuştur. Demiştir ki Kurban bayramında Resûlüllah salldllahü aleyhi ve seUem ile beraber bulundum. Cemâate bayram namazını kıldırdık-da kesilmiş koyunlar gördü. Bunun üzerine
— Her kim namazdan önce (kurban) kesdi ise onun yerine bîr koyun kessin. Kim kesmedi ise besmele ile (şimdi) kessin; buyurdular.»[343]

Hadîs Müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîs kurban kesme zamanının bayram namazından sonra olduğuna delâlet ediyor. Bayram namazından murâd kurban kesecek kimsenin kıldığı namazdır. İmamın kıldığı namaz da olabilir. Nitekim İmam Mâlik'in mezhebi budur. Ona göre her yerde imam bayram namazını kıldırarak hutbesini okumadan hattâ imam kurbanını kesmeden kurban kesmek caiz değildir.
HanefîleVe göre bayram namazından murâd: kurban kesecek kimsenin namazıdır. Binâenaleyh kendilerine bayram namazı vâcib olmayan birkaç hanelik köy ve sahra halkı fecir doğdukdan sonra kurbanlarını kesebilirler. Çünkü kurbanın vakti fecirle başlar.
imamın kurbanını kesip kesmediğine bakılacağını Tahâvî'nin Hz: Câbîr'den rivayet ettiği şu hadîs göstermektedir.
«Peygamber (S.A.V.) Medine'de kurban bayramı günü namazı kıldı. Müteakiben bir takım adamlar ilerleyerek, hemen kurbanlarını kestiler ve Peygamber (S.A.V.) 'in kurban kestiğini zannettiler. Bunun üzerine Resûlüliah (S.A.V.) onlara tekrar kurban kesmelerini emir buyurdular.» Ancak bu hadîsden murâd kurban kesenlerin acele etmemelerini te'mindir. Zîrâ acele etmek vakti girmeden kesmeye müeddî olabilir. Bundan dolayıdır ki bütün hadîslerde kurban kesmek Peygamber (S. A.V.) 'in namazîle takyî'd edilmiştir.

İmam Şafiî ile Dâvud-u Zâhirî'ye göre: kurban kesmenin vakti Yalnız ona göre kurbanı kesmek için evvelâ imamın kesmiş olması §art değildir. Bu kavil Easan-% Basrî, îshak b. Rahuye ve Evzâî'&en de nakledilmiştir.
îmam Şafiî ile Dâvud-u ZâhirVye göre: kurban kesmenin vakti güneş doğduktan sonra bayram namazı kılınıp iki hutbe okuyacak kadar bir zamanın geçmesîle başlar. Kurbanı kesmek için imamın veya kurban kesecek kimsenin bayram namazını kılmış olmaları şart değildir. Kurtubî diyor ki: «Hadîsin zahiri kurban kesmenin namaza' bağlı olduğuna delâlet ediyor. Lâkin Şafiî bayram namazı kılmakla mükellef olmayanların kurban kesmekle memur olduklarını görünce namaz kelimesini namaz vakti mânâsına hamletmiştir.»
îbni Dakiki'l-îd «Her kim namaz kılınmadan Önce kurban keserse onun yerine bir başkasını kessin» hadîsinin namazdan önceki vakti nazar-ı i'tibâra alma hususunda daha zahir olduğunu lâkin hadîsi zahiri üzerine bırakırsak bayram namazını kılmadan kesilen kurbanın, kurban yerine geçmemesi iktiza ettiğini ve buna kail olmanın en yerinde bir iş olacağını söylemiştir.
Filvaki' TahâvVnin Hz. Câbİr'den tahrîc ettiği bir hadîsde şöyle denilmektedir.
«Bîr adam Resûlüllah (S.A.V.) (bayram) namaz (in) ı kılmadan kurban kesti. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) namazdan Önce bîr kimsenin kurban kesmesini nehyetti.» Bu hadîsi îbni Hibbân sahîhlemiştir.
Buraya kadar gördüklerimiz kurban vaktinin îbtidası hakkındadır.
Kurban.vaktinin sonuna gelince: Ulemâ bunda dahî ihtilâf etmişlerdir. Hanefîler'le Mâlikîler'e ve Hanbeliler'e göre kurban günleri zilhicce ayının on'undan başlayarak on iki'sinde sona erer; yani kurban kesme müddeti üç gündür; ve efdâl olan ilk gün kesmektir.
Şâfiîler'e göre kurban günleri dörttür. Onlara göre kurban müddeti zilhiccenin on üçünde nihayete erer.
DâvvÂ-u zâMrî ile Tâbiîn'den bazılarına göre yalnız zilhiccenin onuncu günüdür. Fakat Mina'da olanlara üç gün kurban kesmek caizdir. Bazıları kurban müddetinin zilhiccenin son gününe kadar

devam ettiğine kail olmuşlardır. «Nihâyetü'l-Müctehîd» nâm kitapda bu ihtilâfa iki şeyin sebeb olduğu zikrediliyor:

1— Âyetteki «ma'lûm günler» den murâd ne olduğunu ta'yin husu- iMilâfhı Ra7iları «hnnlardan murâd. Zilhiccenin on bîr ve un ikinci günleridir» demişlerdir. Meşhur olan kavil budur. Bir takımları : «Ma'lûm günler Zilhiccenin başından on gündür» kanâatinde bulunmu i ardır.

2— Âyet-i kerîmenin zahiren Cübeyr b. Mut'im (R.A.) 'in mefru' alarak rivayet ettiği şu hadîsle muâraza halinde olmasıdır :
«Mekke'nin bütün yolları nahır yeri; teşrik günlerinin hepsi de (kurban) kesme (vakti) dir.» «Âyetteki: ma'lûm günler; den murâd, kurban bayramı günü j[e ondan sonraki İki gündür» diyenler bu tefsiri mezkûr hadîse tercih etmiş ve: «bu üç .günden başka hiç bir günde kurban kesilmez» demişlerdir. Âyetle hadîsin aralarını bulmak isteyenler ise; bunların arasında muâraza olmadığını, zîrâ ha-dîs-i şerifin âyettekinden fazla bir hüküm iktiza ettiğini, halbuki âyetten murâd, kurban günlerini tahdîd olmadığını bilâkis hadîsin o günleri tahdîd için vârid olduğunu söylemiş; ve «Bayramın dördüncü günü kurban kesmek caizdir; çünkü ma'lûm günlerin teşrik günleri olduğunda hilaf yoktur. Bu günler ba>ram gününü ta'kib eden üç gündür.» demişlerdir.
«Nahır günü bayramın ilk günüdür» diyenler ma'lûm günleri zilhiccenin ilk on günü diye tefsir edenlerdir. Bunlara göre: madem ki bu on günün içinden yalnız onuncu günde kurban kesilebileceğine icmâ' vardır. O halde kurban günü ancak o gün olmak îcâbeder. Faide: -«en-Ni-hâye» nâm eserde şöyle deniliyor: «İmam Malik'den rivayet edilen meşhur kavle göre kurban günlerinin gecelerinde kurban kesmek caiz değildir. Diğer mezheb imamlarına göre caizdir.»
Hanefîler'e göre kurban bayramının onbirinci ve on ikinci gecelerinde kurban kesmek caiz ise de mekruhtur. Çünkü gece karanlığında hatâ etmek ihtimali vardır. Bayram gecesi kurban kesilemez. Zîrâ kurbanın vakti henüz girmemiştir. Zilhiccenin on üçüncü gecesi dahî kesilemez çünkü vakti geçmiştir.[344]

1376/1162- «Berâ b. Âzib radıyallahu anh'a rivayet edilmiştir. Demiştir ki : Resûlüllah saîldllahü aleyhi ve sellem aramızda ayağa kalkarak söyle buyurdular :
— Dört nev't (hayvan) vardır ki, kurban edilmeleri caiz değildir. (Bunlar) körlüğü belli olan bir gözü kör, hastalığı belli olan hasta, topallığı belli olan topal ve iliği kurumuş yaşlı (hayvanlar)dir.[345]

Bu hadîsi Ahmed'le Dörtler rivayet etmişlerdir. Tirmîzî ile İbni Hibbân onu sahîhlemişlerdir.
Hadîsi Hâkim dahî sahîhlemiş ve «Şeyheyriin şartları üzeredir» demiştir. Musannif Hâkim'in sözünü doğru bulmuş ve: «Bu hadîsi Buhârî ile Müslim sahihlerinde tahrîc etmemişler; lâkin hadîs sahihtir. Onu Sünen sahipleri sahîh senedlerle tahrîc etmişlerdir. imam Ahmed b. Hanbeî onu hasen bulmuş ve: ne güzel hadîs; demiştir. Tirmizî dahî onun hasen sahîh olduğunu söylemiş.» demiştir.
Hadîs-i şerif, sayılan dört kusurun kurban edilmeye mâ'ni olduğuna- delildir. Zâhirîler'e göre kurbanlık hayvanda bu dört kusurdan başka hiç bir kusur aranmaz. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) başka kusur saymamıştır. Cumhur-u ulemâ'ya göre ise sair bunlar derecesinde veya daha mühim kusurlar bunlara kıyas olunurlar. Mesela iki gJiftİ kör, kulakları kesik, bir gözünün üçte birinden fazlasının kor olması onlara göre kusurdur. «eZ-Baftr» adlı eserde; «gözün üçte biri veya daha azmin körlüğü affedilir. Topallık da öyledir», deniliyor. îmam Şafiî: «Bir koyun topallığından dolayı sürüden geri kalıyorsa onun topallığı bellidir.» diyor.[346]

1377/1163- «Câbîr radıyallahu anadan rivayet olunmuştur. Demiştir kî : Resû'üllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Olgunluk yaşına varandan başka hiç bîr hayvanı (kurban) kesmeyin. Ancak vaktiniz yoksa o başka. Bu takdirde oyundan bir toklu kesersin; buyurdular.»[347]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Müsİnne : ön dişini atmış da büyümüş hükmüne girmiş hayvandır. toyun, keçi bir yaşını, sığır iki yaşını, deve beş yaşını bitirdikten son-sonra müsinne olurlar.
Gezea : tam bir yaşındaki tokludur.
Hadîs-i şerîf, tokludan ancak başkası bulunmadığı zaman kurban olabileceğine delildir. Kaadi lyaz bu hususda icmâ' olduğunu nakleder. BaEiları icmâ' dâ'vâsının doğru olmadığını çünkü İbnl Ömer (R.A.) ile. Zührî'nin bu kavle muhalif bulunduklarını söylerler. Cum-hur'a göre tokludan kurban olur. Hattâ Hanefîler'e göre anasından farkı olmıyan altı aylık kuzudan da olur. Onlar bu hadîsi İstihbâb mânâsına hamletmişlerdir. Çünkü tokludan kurban olacağını ifâde eden hadîsler vardır. Bunlardan bazılarını İmam Ahmed b. Haribel ve Beyhakî tahrîc etmişlerdir. [348]

1379/1164- «Ali radıyallahıı anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûlüllah sdllallahü aleyhi ve sillem bize (kurbanlık ayırırken} göze ve kulağa dikkat etmemizi, bir gözü kör, kulağı önden yarılarak sarkmış, kulağı arkadan yarılarak sarkmış, kulakları yarılmış ve Ön dişleri düşmüş hayvandan kurban kesmememizi emir buyurdu»[349]

Bu hadîsi Ahmed'le Dört'ler tahrîc etmişlerdir. Tirmîzî ile Hâkim ve İbni HİbbÂn onu sahihlemişlerdir.
Sermâ' : ön dişleri düşmüş hayvan demektir. Bazıları: «Hem ön hem avurd dişleri düşmüş hayvandır» derler. Hattâ: «dişleri kökünden kırılan hayvandır» diyenler bile vardır. Dişsiz hayvandan kurban olmaması iyi yiyemediği içindir. Maamâfîh Hanefîler'e göre dişlerinin ekserisi duran hattâ bir rivayete göre otlayacak kadar dişleri olan hayvandan kurban olur. Onlara göre:boynuzsuz veya boynuzu kırık, otlaya-bilen delibaş ,semiz olmak şartîle uyuzlu, burma gibi hayvanlardan kurban olur. Çünkü bu kusurlar büyük kusur sayılmazlar. Fakat bir kısmını az yukarıda gördüğümüz büyük kusurlar affedilmez; yani çok kusurlu hayvanlardan kurban olmaz. Gözleri veya bir gözü

yâhûd bir gözünün üçte iki mikdarı kör, kesileceği yere gidemeyecek derecede topal, yaradüışdan kulaksız, yâhûd kulakları veya bir kulağı yâhûd bir kulağının ekserisi kesik kuyruğunun tamamı veya ekserisi kesik iliği kurumuş hayvanlar çok kusurlu sayılırlar.
Hanefîler'ce bu kusurlardan biri hayvan satın aldıktan sonra meydana gelirse sahibine göre hüküm verilir. Sahibi zengin ise o hayvanın yerine başka birini kesmesi icâbeder. Fakir ise o hayvanı kesmesi kâfidi.
Son derece zaîf, kulakları kesik, boynuzları kökten kırık hayvanlardan kurban olmayacağı müteaddid hadîslerde vârid olmuştur. Ulemâ koyun, keçi, sığır, manda ve deve gibi ev hayvanlarından kurban olacağında müttefiktirler. Yalnız hangisinin efdâl olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Peygamber (S.A.V.) !in koç kesmesine ve koç kesilmesini emir buyurmasına bakılırsa koyun emsinin diğerlerinden efdâl olduğu anlaşılıyor. Maamâfîh koyunu herkes bulabileceği için kolaylık olmak üzere onu emir buyurmuş olması da bir ihtimaldir. Mezkûr hayvanlardan kurban olmayacağına ittifak vardır. Yalnız yabanî sığır'ın on kişi için geyiğin bir kişi için kurban edilebileceği Hasan b. Sâîih'den rivayet olunduğu gibi Hz. Esma (R.Anhâ)'dan «Resûlüllah (S.A.V.) devrinde atdan kurban kestik» dediği ve keza Hz. Ebu Hüreyre'nin bir horozu kurban ettiği bazı rivayetlerde yer almıştır.[350]

1379-a/1165- «Âli b. Ebî Tâfîb radıyaUahu anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûlüllah saMollahü aleyhi ve seUem bana develerine bakmamı ve onların etlerini derilerini ve çullarını fakirlere taksim etmemi kasaplık hakkı olarak onlardan hiç bîr şey vermememi emir buyurdular.»[351]

Hadîs Müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîs, Peygamber (S.A.V.) 'in haccetü'l-vedâ'da kestiği develer hakkındadır. Bu develer Hz. AH (R.A.) 'in Yemen'den getirdiklerîle yüz baş oluyorlardı. Resûlüllah (S.A.V.) kendi elîle 63 deve boğazlamış; bakisini Âlî (R.A.) boğazîamıştı. Nitekim

«Hac bahsî» nde görmüştük.
Büdn : Deve, sığır ve koyuna ıtlak edilirse de burada yalnız deve murâddır. Hadîs ve fıkıh kitaplarında hep bu mânâda kullanılmıştır.
Hadîs-i şerîf kesilen develerin etlerîle derilerinin ve çullarının varıncaya kadar her şeylerinin tasadduk edileceğine kasab ücreti verilmeyeceğine delâlet ediyor. Zira ücret vermek alış verişe benzer. Halbuki kurban kesmek hediy hükmündedir. Hedyin ise eti ve derisi satılmaz, kasap ücreti verilmez.
«Nihâyetü'l - Müctehîd» de şöyle_ deniliyor: «Benim bildiğime göre ulemâ kurban etinin satılamayacağında müttefiktirler. Derisi, kılları ve şâire gibi istifade edilen şeyleri hususunda ihtilâf etmişlerdir. Cumhur'a göre bunlardan da istifâde etmek caiz değildir. Hanefîler'e göre elek, kalbur ve postaki gibi şeyler yapılarak istifade edildiği gibi satılarak mukabilinde kullanışlı bir şey alınabilir.[352]

1330/1166- «Câbir b. Abdillâh radıyaMahu anhdan rivayet olunmuştur. Demiştir ki : Resûlültah saltallahü aleyhi ve sellem ile bîr-lİkde Hudeybiye yılında deveyi yedi kişî, sığırı da yedî kişi İçin kesdîk»[353]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîf deve ile sığırın ortaklasan yedi kişi için kurban edilebileceğine delildir. Bu hadîs hediy burbam hakkında vârid olsa da kur-,jtM da ayni hükümdedir. Kurban hakkında ayrıca hadîs c-e vardır. O hv ^.îsi Tirmizî ile Nesai îbni Abbas (R.A.) 'dan şu lâfızlarla rivayet ederler :
«Resûlüllah (S.A.V.) ile seferde beraberdik. Derken kurban bayramı geldi. Bİz kurban için bir sığırda yedi kişi, devede on kişi ortak olduk»
Kurban için bir hayvan bir aile efradının ortak oldukları da rivayet edilmiştir. Bazı ulemâ 'nın mezhebi budur. Şâfiîler'den Nevevî iştirak edenlerin bir arada veya ayrı ayrı yerlerde bulunmalarîle hepsinin vâcib veya nafile yâhûd bazısının vâcib bazılarının nafile için niyet etmeleri, hattâ bazısının ibâdet

diğerlerinin et için kesmeleri arasında hüküm i'tibârîle bir fark olmadığını söyler. İmamAhmeâb. HanbeV-in mezhebi de budur. İmam Mâlik nafileden başka hodiy kurbanında ortaklığın caiz olmayacağına kail olmuş ve : «Hisardan dolayı lazım gelen kurban bence nafile hed'y sayılır.» demiştir.
Hanefîlcr'e göre yedi kişinin bir sığır veya deveyi ortakhşarak kurban etmeleri caizdir. Yalnız kesenlerin hepsinin müsiüman olman ve hepsinin ibâdet niyetîle kepmeleri şarttır. İçlerinde kâfir bulunur yâhûd bazısı et için keserse, hiç birinin hissesi kurban yerine geçmeL. Yedi kişi için kesilebilen bir hayvan daha az kimseler için evleviyetle caizdir; fakat yediden fazlası için caiz değildir.
îbnü Rüşd (514 — 595) kurbanlarda ysdi kişiden faciasının ortak olamayacağına icnıi' nakletmiştir. Maamâfih Salıîhyen'deki Râfi' b. K.ıdîc hadîsinde: -(Peygamber (S.A V.) bîr deveyi on koyuna muâdil tutft.» denilmiş; ve İbnİ Abbas (R.A.) ile başkalar]ndan, devenin on kişi için kurban edilebileceği rivayet edilmiş olmasına bakılırsa ıcmâJ iddiasının yerinde olmadığı anlaşılır. Bazıları : «Her halde İbnü Rüşd bu hadîslere muttali olmamış» diyorlar.
Resûlüllah (S.A.V.) 'in koçu kurban ederken :
— Yâ Rabî Bunu Muhammed i!e Âli Muhammed ve Ümmei-i Muhammed namına kabul et; diye duâ etmesine bakarak bazıları bir koyunun üç kişiye kâfi geleceğine kail olmuşlardır. Bunlar zâhir-i hadîsin üçten fazlaya bile yeteceğine delâlet ettiğini fakat icmâ'ın bu adedi üçe indirdiğini iddia ederlerse de «Nihâyetül3 - Müctehid» adlı eserde beyân olunduğuna göre icmâ' bilâkis bir koyunun ancak bir kişiye yeteceğine mün'akid olmuştur.
Faîde: Kurban kesecek kimsenin hayvanı kırkmaması, tırnaklarını kesmemesi sünnettir. Bu bâbta İmam Müslim, Hz. Ümmii Seleme (R.Anhâ) 'dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«ResûSüllah (S.A.V.):
— Zilhiccenin onu girer de biriniz kurban kesmek isterse kurbanlığın kılından ve derisinden hiç bir şeye dokunmasın; buyurdular.»
Kurban kesen kimsenin kurbanından yemesi ve başkalarına yedirmesi müstehaptır. Bir çok ulemâ'yu göre kurbanı üçe

bölerek üçte birini tasadduk etmeli üçte birini ailesi efradı ile yemeli üçte birini de biriktirmelîdir. Bu hususda Peygamber (S.A.V.) :
«Kurbanlan-nizdan yeyin tasadduk edin ve biriktirin» buyurmuştur. Hadîsi Tirmizî rivayet etmiştir.[354]

«Akîka Babı»

Akîka: doğan çocuk için kesilen hayvandır. Islâmın ilk devirlerinde: akîka, receb'yye ve atîre gibi bir çok kurbanlar kesilirdi. Zilhiccenin onunda kesilen kurbanın meşru' olmasîle bunların hükmü neshedildi.[355]

1381/1167- ibni Abbas radıyaîlahu anhümâ'Aan rivayet edildiğine göre Peygamber sdlldîlahü aleyhi ve seîlem Hasan ile Hüseyin için birer koç kesmiştir.»[356]

Bu hadîsi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. İbni Huzeyme, ibnİ Cârud ve Abdülhâk cnu sahihle mislerdir. Lâkin Ebu HâtÎm, mürsel olduğunu tercih eylemiştir. İbni Hibbân, Enes'den bunun benzeri bir hadîs tahrîc etmiştir.
Beyhdkî, Hâkim ve İbni Hibbân'm Hz. Âîşe (R.Anhâ) 'dan tahrîc ettikleri bir hadîsde Peygamber (S.A.V.) 'in akîka'y doğumun yedinci günü kestiği ve çocukların adım koyarak başlarından eziyetin giderilmesini emrettiği beyân ediliyor. Yine Beyhakî'nin Hz. Câbir (R.A.) dan tahric ettiği bir hadîsde Resûtüah (S.A.V.)'in Hasan ile Hüseyniçin doğumlarının yedinci günü kurban kestiği ve onları sünnet ettği bildirilmektedir Hasan-ı Basrî (21 — 110) hadîsdeki «başlarından.eziy-yetin giderilmesi» ifâdesini başı tıraş etmekle tefsir etmiştir.
Câhiliyyet devrinde araplar akîka'nın kanına bir parça pamuk daldırarak doğan çocuğun başına koyarlarmış. Peygamber (S.A.V.) kan yerine halûk denilen kokuya daldırılmasını emir buyurmuşlardır.
Bu hadîsler akîka'nın meşru' olduğuna delâlet ederler Ak&a'nın. meşru' olup olmadığı ulemâ arasında ihtilaflı bir meseledir. Cumhur'a. göre sünnettir. Delilleri İmam Mâlik'in tahrîc ettiği şu hadistir.
«Her kimin çocuğu doğar da onun için kurban kesmek İsterse (bunu) yapsın.»
Dâvud-u Zahirî ile ona tâbi olanlar akîka'nın vâcib olduğuna kaildirler. Bunlar aşağıdaki Hz. Âişe hadîsîle istidlal ederler. O

hadîsde Resûlüllah (S.A.V.) kesilmesini emretmiştir: «Emir vücub ifâde eder» diyorlar. Fakat kendilerine «Resûfüüah (S.A.V.)'in Mâlik hadîsinde (kurban kesmek isterse) buyurmuş olması vücub hükmünü değiştirmiştir» diye cevap verilmiştir. Hz. Âişe hadîsinde «yedinci gün» denilmesi akîka'nın vaktini tâyine delâlet eder. İleride gelecek Semura (R.A.) hadîsinde akîka'nın yedinci günden evvel ve sonra caiz olmadığı görülecektir. Maamâfih İmam Nevevî yedinci günden evvel de kesilebileceğini söyler. BeyhaıkVnin. Hz. Enes (R.A.) dan tahrîc ettiği bir hadîsde Peygamber (S.A.V.)'in kendisi için bi'setten sonra akîka kestiği bildiriliyorsa da ayni hadîs için Beyhakî: «münkerdir» demiş, Nevevî ise: «bâtü bir hadîstir» ta'birini kullanmıştır. Basıları akî-karnn yedinci, ondördüncü ve yirmibirinci günlerde kesilebileceğini söylerler. Delilleri : yine BeyhakVmn Abdullah b. Büreyde'den tahrîc ettiği şu hadîsdir ;
«Akîka yedinci, on dördüncü ve yirmi birinci günlerde kesilir»
Hanefîler'e göre akîka'nın mubah olduğu anlaşılıyor. Çünkü İmam Muhammed (135 — 189) onun hakkında: «isteyen keser istemeyen kesmez.» demiştir. Hattâ «el-Camiu's-Sağîr-» de: «gerekerkek gerekse kız çocukları için akîka kesilmez.» denilmiştir ki; bununla onun mekruh olduğuna bile işaret edilmiştir. Zîrâ akîka zaten bir faziletten ibaretti; fazilet neşredilince kerahetten başka bû şey kalmaz. «el-Mübteğa» nâm eserde şöyle deniliyor: «Velime: düğün yemeği, hurs : doğum yemeği, me'dübe : sünnet daveti, vekîre: bina yemeği, akîka : tıraş yemeği, nakîa : seferden dönüş yemeği vadîme : ta'ziye yemeğidir. Bunların düğün davetinden maada hiç biri sünnet değildir.»[357]

1383/1168- Âişe radıyallahu ar.isa'dan rivayet olunduğuma göre Resûlüllah sallallahü aleyhi ve selh m onlara, oğlan için bir akran iki koyun, kız çocuğu için de bîr koyun kesilmesini emretmiştir.»[358]

Bu hadîsi Tirmizi rivayet etmiş ve sahih lemistir. Bir benzerini de Ahmed'le Dört'ier[359] Ümmü Kürz-i Kâ'biyye'dcn tahric

etmişlerdir. Tirmizi hadîs için: «hasen sahihtir» ta'birini kullanmıştır. Hadîs-i şerif deki «MÜkâfÎ» kelimesini İmam Ahmed'le Ebu Dâvud: «Birbirine müsavi yâhûd birbirine yarın» diye tefsir etmişlerdir. Hattâbî'ye göre bundan murâd: yaşça ıkran yani biri yaşlı diğeri genç olmanıaktaır.
Hadîs-i şerif, oğlan için kızın iki misli akîka kesileceğine delâlet ediyor. İmam Şafiî ile Ebû Sevr, İmam, Ahmed b. Hanbel ve Dâvud-u Zahirî buna kail olmuşlardır. İmam Mâlik, ile bir takım ulemâ'ya göre erkekle kız arasında fark yoktur. Her biri için bir akîka kesilir.
Hadîsde koyunun mutlak zikredilmesi kurbanlıkta aranan şartların akîka'da aranmayacağına delildir: «Aranır» diyenler kıyasla amel etmişlerdir.[360]

1385/1169- «Semura radıyallahu anh'dan rivayet olunduğuna göre Resûlüllah saîîallahü aleyhi ve sellem:
— Her çocuk akîkasına merhundur. Onun nâmına (doğumunun) yedinci günü (hayvan) kesilir; tıraş edilir ve
adi konulur; buyurmuşlardır.»[361]

Bu hadîsi Ahmed'le Dört'lcr rivayet etmişlerdir. Tirmizî onu sahîhlemiştir.
Hasan'm Hz. Semura'datı is'Uiği ulemâ tarafından bilittifak kabul edilen akîka hadîsi budur. Hasan'dan başkalarının ondan hadîs işitip işitmediği ihtilaflıdır.
HattaU diyor ki: «Her çocuk akîkasına merhundur; ifâdesi hakkında ihtilâf olunmuştur. İmam Ahmed b. Hanbel; kendisine akîka kesilmeyen bir çocuk küçükken ölürse anne ve babasına şefaat etmez; mânâsına zâhlb olmuştur» Ayni mânâ Atâ-i Horasânî ile Muhammed b. Mutarrif den de rivayet olunmuştur. Bu iki büyük zât îmam Ahmed'den de öncedirler. Bazıları: «Bu cümleden mu-râd akîka'nın behemehal lâzım olduğunu anlatmakdir. Bundan dolayı onun çocuğa lüzumu rehnin merhuna olan lüzumuna benzetilmiştir.» derler. Bir takımları : murâd: «çocuğun başındaki saçın *eziy-yetine Rierhun olduğunu beyândır. Onun için de hadîsde (ondan ezİyyetî

giderin) buyurulmuştur.» demişlerdir. Beyhakî'mn rivayetine göre Büreydeti'3-Eslemî şöyle demiştir: «Şüphesiz ki kıyamet gününde insanlar beş vakit namazla yüzleştirildikleri gibi akîka ile de yüzleştirileceklerdir.» Bu rivayet sabit ise: «akîka vaciptir» diyenlere delîl olur.
Hadîsimiz yukarıda geçenler gibi akîka'nın doğumun yedinci günü kesileceğine delâlet ediyor. İmam Mâlik'e göre yedinci günden sonra akîka'nın vakti geçmiş olduğu gibi, ,o gün gelmeden çocuk ölürse sakıt olur.
İmam Şafiî'ye göre çocuğun nafakası kime düşüyorsa akîka'sı-da ona lâzımdır, Hanbelîîer'e göre akîka aletta'yin babaya vaciptir. Ancak baba ölür veya akîka'dan imtina ederse, o zaman başkası keser. Hadîs-i şerîf'de meçhul sîgasîle kesilir» denildiğine göre akîka'-yı çocuğa ecnebî olan birisi de kesebilir. Bu cihet Peygamber (S.A.V.)'-in Hz. Hasan ve Hüseyin (R.Anhümâ) için bizzat kendisinin kesmesîle te'yîd olunmuştur. îmam Ahmed b. HanbeVin Hz. Ebu Râfi'den tah-rîc ettiği bir hadîse göre Fâtıma (R.Anhâ), oğlu Hasan'ı doğurduğu vakit:
— Yâ Resûlüllah! çocuğum için bir akîka kesmeyeyîmmî?» diye sormuş; Peder-i Zîşân'ı :
— Hayır; lâkin.başın. tıraş et ve saçının ağırlığı kadar gümüş tasadduk eyle; buyurmuşlardır.
Bu da Hasan (R.A.) için Peygamber (S.A.V.) 'in kestiği akîka'nın kâfi geleceğine delildir. Hz. Fâtıme akîka'dan bahsedince Resûlüflah (S.A.V.) onu menetmiş; sonra bizzat kendisi kesmiş ve Fâtıme (R. Anhâ)'ya. tıraşla gümüş tasadduku işlerini havale etmiştir. Böyle olması-akla daha yakındır. Çünkü Fat-.ıe (R.Anhâ) akîka'nın vakti ©lan yedip.d günden ve Resûlüllah (S.A;V.) henüz akîka'yı kesmeden önce izin istemiş olacaktır. Sem ura hadîsinde: «tıraş edilir» denilmesi doğumun yedinci günü çocuğu.tıraş etmenin meşru' olduğuna delildir. Tıraşın mutlak zikredilmesi kız çocuğunun da tıraş edileceğini gösterirse de uüemâ kızın tıraş edilmesini mekruh görmüşlerdir. Maamâfîh Ha n be I î ter'den bazıları kerâhat olmadığına kaildirler.
Küpe takmak için kız çocuğunun kulağını delmeye gelince: Bu bâbta İmam Gazali «ihyau'l-Ulûm» da şunları söylemiştir: «Bunda ruhsat görülmüyor. Zîrâ bu elem veren bir yaradır.

Böylece yara kısas îcabeder; binâenaleyh ancak kan aldırma ve sünnet gibi mühim bir ihtiyaçtan dolayı caiz olabilir. Zînet eşyası ile süslenmek mühim değildir. Şu halde bu mesele âdet de olsa haramdır. Onu men'etmck vaciptir. Kulak delmek için ücretle insan tutmak ve iş için ücret almak da haramdır.»
Hanbelîler'in kitaplarında kızların kulaklarım delmek caiz, oğlanların kulaklarını delmek mekruhtur.» denilmektedir.
Hanefî kitaplarında «Fetâva-i Kaadı Han» 'da çocukların kulaklarının delinmesinde bir beis olmadığı bildiriliyor. Delil cîarak da câ-hiliyyet zamanında araplarm yapageldığı bu işi Peygamber (S.A.V.)'in men'etmemiş olması gösteriliyor.
Hadîsdeki Tâbirinin yerine bazı rivayetlerde:
denilmişse de doğru değildir. Çünkü bu kelime akîka'nın kanı çocuğun başına sürülür mânâsım ifâde eder. Câhiliyyet devrinde araplar bunu yapardı. Fakat islâmiyet men'etmiştir. Binâenaleyh rivayet râvînin vehminden neş'et etme bir hatadır.
ocuğa güzel bir ad koymak ebeveynin vazifesidir. Zîrâ Peygamber (S.A.V.) 'in çirkin adlardan hoşlanmayarak onları değiştirdiği sahih hadîslerle -sabit olmuştur. Sahîh bir hadîsde «Allah indînde adların en kötüsü bir adama Şâhânşah Melikü'l-Emîâk gibi isimlerin verilmesi» olduğu beyân edilmiş ve :
— Mülk ancak Aflaha mahsustur: buyurulmuştur. Binâenaleyh çirkin isim koymak haramdır. Kaadil kudât ve ondan daha çirkin olmak üzere Hâkimüthukkâm gibi jsimler koymanın haram olduğunu Evzâî nâssan tasrîh etmiştir.
Çirkin lâkaplar hakkında Zematişerî şöyle diyor: «Filhakika zamanımızda halk pek geniş davranır oldu[362]; o derecede ki adaklara yüksek lâkablar takmağa başladılar. Tut ki Ö2Ür makbul c!sun, ya dinin dalından haberi olmayanlara: Dinin filânı;[363], diye lâ-kab takmaya ne .diyeyim? vallahi bu yutulur lokma değildir...
Allah'ın en sevdiği isimler, Abdullah, Abdurrahman gibi adlardır. Peygamber isimlerini koymakda hiç bir beis yoktur. Yalnız Yasin, Taha gibi isimleri İmam Mâlik doğru bulmamıştır.
Çocuklara Peygamber (S.A,V.) 'in ismini vermeye gelince: Bu bâb-ta eî-Hars b. Ebî Üsâme'nin «Mvsned-» inde şu hadîs

vardır:
Her kimin üç oğlu oiur da bîrinin adını Muhammed koymazsa o kimse muhakkak cahillik etmiştir.» Peygamberini seven bir müslümana yaraşan evlâdına onun ismini vermektir. İmâm Mâlik hazretleri: «Medînelîlâr'i: bir âiiede Muhâmmed isimli biri bulunsun da o aile efradı en hayırlı rızıkla nzıklandırılmasın olamaz; derken işittim» demiştir. İbnİ Rüsd, Medîneliler'in bu sözü ya tecrübe ile yâhûd bildikleri bir hadîse istinaden söylediklerine ihtimal vermektedir.
Faîde: Ebu Dâvud ile Tirmizî, Hz. Kasan ve Hüseyn (R.Anhüma) doğdukları vakit kulaklarına Peygamber (S.A.V.) 'in ezan okuduğunu rivayet etmişlerdir. Ayni hadîsi Hâkim dahî rivayet eder. Maksad sağ kulağıdır. Bu cihet timi Sürcm'niîi Hasan b. Alî (R.A.)'dan tahrîc ettiği şu hadîste tasrih buyurulmuştur.
«Bîr kimsenin bir çocuğu doğar da sağ kulağına ezan okur; sol kulağına ikamet getirirse o çocuğa cinnî zarar vermez.»
Doğan çocuğa hurma yalatmak müstahaptır. Bu hususla Bu~ hârî ile Müslim, Hz. Ebû Musa'dan şu hadîsi tahrî£ etmişlerdir:
«Ebû Mûsâ demiştir ki: bir oğlum dünyaya geldi de Peygamber {S.A.V.) 'e gittim. Resûlüllah (S.A.V.) ona İbrahim adını verdi ve bir hurma çiğnetti; hem ona bereket duasında bulundu.»
Yeni doğan bir çocuğa hurma çiğnetmek, hurmayı veya benzeri bir şeyi cnun ağzına koyarak suyunun mi'desine inmesini te'min etmektir. Bunu Yapacak zâtın ehl-i hayır ve bereketi umulur bir kimse olması gerekir.[364]

«Yeminler Ve Adaklar Bahsi»

Eyman: yeminin cem'idir.
Lügat'd e yemîn: el, kuvvet ve and mânâlarına gelir.
[365] «Putların ürerine kurnazlıkla bîr darbe indirdi» âyet-i kerîmesi üç veçhe ihtimallidir. Yani sağ elîle vurdu, kuvvetîle vurdu; ve yemî» ederek vurdu mânâlarından her birine ihtimali vardır.Hanefîler'i» fıkhî eserlerinden beyân edildiğine göre şer'an yemîn iki kısımdır.Eunlardan birincisi and'tır, ki lisanımızda buna yemîn etmek denilir.

Yemîn kendisine and edilen zâtın ta'zîmini gerektirir. Onun için de yalnız Allah'a olur. Allah'a yapılan yeminde ayni zamanda yeminin lügat mânâsı da vardır.
İkincisi şar ve ceza'dir. Bundan murâd: şart bulundumu ceza da bulunacak şekilde ceza cümlesini şart cümlesine bağlamaktır. Meselâ: «şu eve girersem kölem âzâd olsuna cümleleri böyledir.
Yeminin bu nev'i şer'î ıstılahla sâbît olmuştur; ehl-i lügatten böyle bir yemîn nakledilmemiştir. Bu yemînde de ötekinde olduğu gibi kuvvet ve tevsîk mânâları vardır. Çünkü yemîn ya bir şeyi yaptırmak yâhûd terkettirmek için yapılır; ve her iki vecihde de onunla te'kîd ihtiyacı hâsıl olur. Bu hususda Allah'a yemîn ne ise şart ve ceza da odur. Bundan dolayı şart ve ceza yeminin bir nev'i olmuştur.
Yemîn muamelâtda ve da'valarda sözü tevsik için meşru' olmuştur. Efdâl olan Allah'a yemîn etmeyi asgarî hadde indirmektir. Hattâ bazıları Allah'dan gayriye yemîn etmeyi dahî mekruh addetmişlerdir. Diğer balları : «Allah'tan gayriye yemin istikbale âid ise mekruh değil geçmişe âidse mekruh olur» demişlerdir.
Yeminin sebebi: Doğru söylediğine muhatabım inandırmak istemek yâhûd bir şeyi yapmaya veya yapmamaya kendini veya başkasını gayrete getirmek istemektir.
Rüknü : söylenen hususî lâfızdır.
Şart : Yemîn eden kimsenin müslüman âkil baliğ olmasıdır.
Hükmü : Yemîn, bir ibâdeti yapmak veya bir günahı bırakmak için yapılmışsa ondan dönmemek vaciptir. Bir ibâdeti yapmamak veya günahtan vazgeçmemek için yapılan yeminden dönmek vaciptir. Caiz olan bir şeye yapılan yeminden dönmek ise mendupdur. Yeminden dönmek caiz olduğu zaman da haram olduğu takdirde de keffâret vermek icâbeder. Hanefiler'e göre : Allaha yemîn: Yemîn-i gamus, yemîn-i lâğv ve yemîn-i mün'akîde olmak üzere üç kısımdır. Bunlar hakkında bu bâbta sırası geldikçe îzâhât verilecektir.
Nüzûr : nezrin cem'idir. Nezrin aslı korkutmak mânâsına gelen in-zârdır. Ragıb'ırl ta'rifine göre nezir: Bir işin olması için, vâcib olmayan bir şeyi kendine vacip kılmaktır ki buna lisanımızda adak denilir. Hanefîler'e göre nezir meşru' bir ibâdetdir.

Meşru'iyyeti; kitap, sünnet ve icmâ-ı ümmetle sabittir. Kitaptan delili :
[366] Nezirlerini de tfâ etsinler...» âyet-i kerîmesidir. Sünnetden deiîîîeri bu bâbta görülecek hadîslerdir. Nezir ancak vâcib olan ibâdetler cinsinden bir şeyle sahih olur. Tesbîh, tahmîd ve hasta dolaşmak gibi vâcib ibâdetler cinsinden olmayan şeylerle keza haram olan şeylerle nezir yapılamaz. Çünkü kulun bir şeyi kendine vâcib kılması o şey cinsinden Allah'ın vacip kıldıklarına kıyasen caiz olur. Aksi takdirde kulun doğrudan doğruya bir şeyi vacip yapmaya selâhiyeti yoktur.[367]

1386/1170- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'dsn Reaûlüllah sallallahil aleyhi ve sellem'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Peygamber salîaîlahü aleyhi ve sellem Ömer b. Hattab'a bir kervan içinde babasına yemin ederken yetişmiş bunun üzerine:
— Dikkat edin! şüphesiz Allah sizi babalarınıza yemîn etmekden nehî buyuruyor. Artık kim yemin edecekse ya Allaha yemin etsin yahud sussun; demiştir.[368]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Ehu Dâvud ile NesâVrdn Ebu Hüreyre'den merfu' olarak tahrîc ettikleri bir rivayette: «Babalarınıza, annelerinize ve putlara yemin etmeyin; Alîahdan başka hiç bir şeye yemin etmeyin: Aîlaha dahî ancak doğru söylediğiniz zaman yemin edin» buyurulmuştur.
Rekb : On ve daha fazla kişiden mürekkeb deve suvârisidir. Bazan atlılara da rekb denilir.
Nidd : misil demektir. Burada murâd arapların Allah'a şerik ittihâz ederek taptıkları ve kendilerine yemîn ettikleri putlardır. Araplar bunîara «ve'1-Lâti ve I'Uzzâ» diye yemîn ederlerdi.
Hadîs-i şerif AHah'dan başkasına yemîn etmenin yasak olduğuna delildir. Hanbelîler'le ZâhÎrîler'e göre buradaki nehî tahrim ifâde eder.
îbni Abdilberr : «ASÎah'dan başkasına yemîn bil'icmâ caiz değildir» demiştir: «AHah'dan başkasına yemîn etmek mekruhtur; yasaktır; hiç bir kimsenin bu 'yemini yapması caiz

değildir.» dediği dahî rivayet olunur. îbni AbdUberfin buradaki kerahetten muradı kerâhet-i tah-rîmiyyedir. Netekim ilk sözünden de anlaşılmaktadır.
Mârûdî ; «Hiç bir kimsenin bîr kimseye, talâkla olsun it âk veya nezirle olsun AHah'dan başkasına yemîn verdirmesi caiz değildir. Hâkim bir kimseye böyle bir yemîn verdirirse azli vacip olur» demektedir. Şâfiîler'in cumhuru ile Haneîîler'in meşhur kavline göre buradaki nehî kerahet içindir. Hanefiler'in kavlini bahsin başında görmüştük.
«AHah'dan başkasına yemîn etmek haramdır» diyenler şu hadîslerle istidlal ederler : :

1— Ebu Dâvud ile Hâkim, İbni Ömer (R.A.) 'den Peygamber (S. A.V.)'in :
«Kim AMahdan başkasına yemîn ederse kâfir olmuştur» buyurduğunu tahrîc etmişlerdir.

2— Hâkim'in bir rivayetinde

«Allahdan başkasına yapılan her yemîn şirktir» buyurulmuştur.

3— Aynî hadîsi İmam Ahmed h. Haribel:

«Allahdan başkasına yemîn eden muhakkak müşrik olmuştur.» lâfizlarîle tahrîc etmiştir.

4— Müslim'in tahriç ettiği bir hadîsde :

«Sizden kim yemîn eder de yemininde: lât ve Uzzâ hakkîçin; derse lâ ilahe illallah desin» buyurulmaktadır.

5— imam Ncsâî'nin Hz. Sa'dü'bnü Vakkâs'dan tahrîc ettiği hadîse göre Sa'd (R.A.) Iât ile uzza'ya yemin etmiş sonra bunu Peygamber (S.A.V.) 'e söyledikde ResûEüflah (S.A.V.)
«Âllah'dan başka hiç bir ilâh yoktur. Biricik o vardır. Onun şeriki yoktur. Mülk onundur hamd de ona mahsustur; hem o her şeye kaadircfir; de ve sol tarafına üç defa üfür de şeytân-ı recimden Allaha sığın bir daha da yapma!» buyurmuşlardır. Kerahete kail olanlar :
«Babasına yemin olsun ki eğer doğru söyledi ise kurtuldu!» hadîsüe istidlal ederler. Fakat bu hadîs hakkında İbni Abdilberr ; Şüphesiz ki bu lâfız mahfuz değildir. Ayni hadîsin râvîsî tarafından:

«Vallahi doğru söyledi ise kurtuldu» şeklinde rivayet olunmuştur.» demiştir. Kerahete kail olanlar hadîsteki: Muhakkak müşrik oldu.» cümlesini te'kid ve şiddet mânasına te'vil etmişlerdir. Nitekim «riya şirktir» mealindeki hadîs de ayni mânâya hamledilmiş tir. Bunun emsali çoktur. Bunlar Teâla Hazretleri'nin mahlûkattan ay ve güneş gibi bir çoklarına yemin etmesîle istidlal ederler. Kerâhate kail olanların delillerine muhalifleri tarafından cevaplar verilmeye çalışılmıştır.
Dinden çıkmak, yahûdî olmak gibi sözlerle yemîn etmek haramdır. Buna delîl Ebû Dâvud, İbni Mâce ve Nesâî'nin tahrîc ettikleri Büreyde hadîsidir. İsnadı Müslim'in şartı üzere olan bu hadîsde Resû-lüllah (S.A.V.) :
«Bir kimse yemîn eder de; ben islâmiyetten beriyim; derse eğer (sözünde) yalancı ise dediği gibidir. Fakat doğru söylemişse îslâma salimen dönemez.» buyurmuşlardır. Böyle şeylere yapılan yemine keffâret de lâzım gelmez. Çünkü keffâret Allah'ın İzin verdiği şeylere yapılan yeminde meşru' olmuştur. Bir de hadîslerde keffâret zikredilmemiş; yainız kelime-i tevhîd tavsiye olunmuştur.[369]

1388/1171- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki; Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellcm:
— Yeminin arkadaşının seni tasdik edeceği şey üzerine (olmak gerek) dîr; buyurdular» Bir rivayette «Yemîn, yemîn isteyenin niyetine göredir» buyurmuştur.[370]

Bu iki rivayeti Müslim tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerif, yeminin karşı tarafın niyetine göre yapılacağına delildir. Yani yemini teklif eden taraf neyi niyet etmişse yemîn ona yapılacaktır. Yemîn edenin niyetine bakılmaz. Hadîs mutlaktır. Binâenaleyh yemini hak sahibi yâhûd hâkim istemiş olabilir. Maksad yemîn îcabeden yerdir. Nitekim hadîsde: «Arkadaşının senİ tasdik edeceği şey» buyurülarak buna işaret olunmuştur. Fakat bu davacının doğru söylediğine göredir. Davacı iddiasında doğru söylemezse yemîn-edenin niyeti muteber olur.
Şâfİîler yemîn ettirenin mutlaka hâkim olmasını nazar-ı i'tibâra

almışlardır. Onlara göre hâkimden başkası yemîn ettirirse yemîn edenin niyeti muteber olur. Şâfiîler'den Nevevî şöyle diyor: «Fakat yemîn istenmeden yemîn eder de hakikati gizler ve bu kendisine bir menfaat sağlarsa ister yemîn teklif edilmeden doğrudan doğruya yemîn etsin, ister hakîm veya naibinden başkası yemîn ettirsin, yemîn edon kimse hânis[371] olmaz. Bu bâbta yemîni hâkim ettirmezse da'vâcımn niyeti mu'teber değildir. Elhâsıl yemîn bütün hallerde yemîn edenin niyetine göre mu'teberdir. Ancak hâkim veya vekili kendisine teveccüh eden bir da'vada yemîn ettirirse o zaman yemîn isteyen tarafın niyeti mu'teber olur. Hadîsden murâd da budur. Lâkin hâkim veya vekili kendisine teveccüh eden bir davada yemîn taleb etmeksizin da'vali kendiliğinden yemîn ederse bu yemîn onun niyetine göre mu'teber olur. Hem bütün bu hususatta yeminin Allaha veya talâka veya itaka yapılması mü-sâvîdir. Yalnız hakîm talâka .veya- îtaka yemîn ettirir de hilafı hakikat yemini da'vâlıya bir menfaat sağlarsa yemîn edenin niyetine itibar olunur. Çünkü hâkimin talâk ve îtaka yemîn verdirmeye hakkı yoktur; o ancak Allaha yemin ettirebilir.»[372]

1389/1172- [373] Abdurrahman b. Semura radıyatlahü anh'âan rîvâ-yet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Bir şey üzerine yemîn eder de (« yeminden) başkasını ondan daha hayırlı görürsen hemen yemininden dolayı keffâret ver; ve o hayırlı şeyi yap; buyurdular.»[374]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Buhârî'nin bir rivayetinde: «O hayırlı İşi yap da yemininden dolayı keffâret ver» buyurulmuştur. Ebu Davud'un bir rivayetinde ise: «yeminden dolayı hemen keffâret ver; sonra O hayırlı olan şeyi yap.» denilmiştir. Rivayetin isnadı sahihtir.
Bazı eserlerde: «her iki rivayetin isnadı sahihtir.» denilmiş; ve bundan Buharı ile Ebu Davud'un isnadları kasdedilmişse de evlâ olan kitabımızda olduğu gibi zamiri müfret bırakarak Ebu Davud'a, rica etmektedir. Çünkü hadîs ulemâsının örfüne göre

sahîheyn'de bulunan her hadîs sahîh olduğu için isnadı hakkında «sahîhdir» demeye hacet yoktur.
Hadîs-i şerif bir şeye yemîn ettikden sonra o yeminden dönmek dönmemekten hayırlı görülürse evvelâ keffâret vererek yeminden dönmeşinin ve sonra o işi yapmanın lüzumuna delâlet ediyor. Emrin muk-tezası vücub ise de cumhur-u ulemâ burada onun îsühfaâb ifade ettiğini söylemişlerdir. Hadîsin zahiri evvelâ keffâret vermek icâbettiğini gösteriyor. Fakat ulemâ bunun da vâcib olmadığına icmâ nakletmiş-lerdir. Binâenaleyh keffâret yemin bozulduktan sonra da verilebilir. Yeminden Önce ise keffâret verilemez.
Sahâfoe-İ kirâm'dan on dört zat ile tabiîn'den bir cemâat îmanı Mâlik, İmam Şafiî ve cumhur-u ulemâ yemini bozmazdan evvel keffâret vermenin caiz olduğuna kaildirler. Ancak yemini bozduktan sonra keffâret vermek onlara göre de müstehaptır. Cevaz meselesi bütün keffâret nev'ilerine şâmil gibi görünürse de İmam Şafiî'ye göre oruç keffâretini yemini bozmazdan önce tutmak caiz değildir. Çünkü bu keffâret bedeni bir ibâdettir. Binâenaleyh namaz ve ramazan orucu gibi onu da vaktinden önce yapmak caiz değildir. Fakat keffâret oruçtan başka bir şey ise yemîn bozulmadan önce' verilebilir; nitekim zekâtı vaktinden evvel vermek câizdir.
Hanefiler'le diğer bazı ulemâ'ya- göre yemîn bozulmadan keffâret vermek hiç bir surette caiz değildir. Hanefî fıkıhında şöyle deniliyor : «Keffâretin sebebi hıns, yani yemini bozmaktır. Nefsi yemîn sebeb olamaz. Çünkü sebeb en azından müsebbebe ulaştıran yoldur. Yemîn ise bilâkis üzerine yemîn edilen şey'i yapmaya mâni'dir. Bir şeyin hem mâni' hem sebeb olması imkânsızdır. Bununla beraber yeminin keffâre-te sebeb olduğunu kabul etsek bile onun hinsin (yemini bozmanın) şart-ı vücubu olduğunda şüphe edilemez' Zîrâ yemini bozmadan keffâret vâcib olmadığı kat'iyetle ma'lûmdur. Böyle olmasa mücerred yeminle beffâret vâcib olurdu. Halbuki buna kail olan yoktur. Hıns şart olunca ondan önce keffâret vâcib olamaz. Çünkü şart olmadan meşrut bulunmaz. Binâenaleyh hıns sabit olmadıkça ondan önce vücup sakıt olamaz. Delilin muktezası budur. Ancak zekât ve sadaka-i fıtır gibi bazı ibâdetler delîl

hilâfına sabit olmuşlardır. Yani nisaba mâlik olan bir kimse sene geçmeden zekât verebilir; sadakati fıtır dahî bayram sabahından önce verilebilir. Fakat delîl hilâfına sabit olan bir şeye başkası kıyas edilemez.»[375]

1391/1173- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre Resûlüllah sdlldllahü aleyhi ve sellemı
— Bir kimse bir şey üzerine yemin eder de arkasından inşaallah derse ona hıns yoktur; buyurmuştur.»[376]

Bu hadîsi Ahmed'le Dörtler rivayet etmişlerdir, İbni Hibbân onu sahîhlemiştir.
Tirmizî; «Bu hadîsi, Eyyub- SahtiyanVaen başka hiç bir kimsenin merfu rivayet ettiğini bilmiyoruz.» demiştir. İbnil Aîiyye: «Eyyub bu hadîsi bazan merfu' bazan de merfu' olmayarak rivayet ediyordu» demiş, Beyhakî ise «Bu hadîsin merfu' rivayeti yalnız-Eyyub'tan. sahîh olarak nakledilmiştir. Halbuki Eyyub onda _şek-ketmiştir.» mütâleâsında bulunmuştur. Maamâfîh Eyyub mu'temed bir hafızdır. Hadîsi yalnız başına merfu' rivayet etmesi zarar vermez. Bazan mevkuf rivayet etmesi de hadîse dokunma. Çünkü onun hadîsi refi etmesi âdil bir râvinin ziyâdesi, demektir ve makbuldür. Ayni hadîsi Musa b. Ükbe, Kesir b. Ferkad, Eyyub b. Musa ve Hassan b.. Atıyye, Nâfi'den merfu' olarak rivayet etmişlerdir. Bu suretle hadîs kuvvet bulmuştur. Zâten mevkuf da olsa yine merfur hükmündedir. Zîrâ burada içtihada mesâğ yoktur. Cumhur-u ulemânın kavli de budur. îbnü'l -Arabi diyor ki : «yemine bitişik olmak şar-tîle inşallah demenin vemînin in'ikadma mâni' olduğuna bütün müslü-manlar ittifak etmişlerdir. Yeminden ayrı, yani yemîni yaptıktan sonra biraz su;;.-;rak bu kelimeyi söylemek — bazı selefin kail olduğu ve-cihle — caiz olsa hiç kimse yemininden dönmez ve keffârete de hacet kalmazdı.»
İnşaHsh'sn yemine bitişme zamanı ihtilaflıdır. Cumhur'a göre ara susmamak şartîle yemine bitişik söylemektir. Arada soluk almak zarar etmez. Fakat kasden teneffüs ederse Hanefîler'e göre istisna bozulur.

Tâbiîn'den bir cemaatla Tavus ve Hasan-t Basri'ye göre bulunduğu yerden kalkmadıkça inşallah diyerek istisna yapılabilir. Ata' bunu : «bir deve sağacak kadar» diye tahdid etmiştir. Saîd b. (7ü-beyr'e göre istisna müddeti dört aydır. İbni Abbâs (R.A.) 'a göre muayyen müddeti yoktur; ne zaman söylense istisna olur : «Bu takdirlerin bir delili yoktur» deniliyor. Bazıları bunları te'vil ederek: «Maksad teberrüken inşallah demenin müstehâb olduğunu bildirmek yahud Allah'ı zikretmenin vâcib olduğunu hatırlatmaktır. Yoksa bu sözle yemini bozmaya mani' olmak kasdedilmemiştir.» diyorlar.
İstisnanın, Allah'a yeminde olsun talâk ve nezir gibi şeylerde olsun yemini bozmaya mâni' olub olmadığı ihtilaflıdır.
imam Mâlik'e göre istisna yalnız Allah'a yeminde işe yarar, îbnül - Ardbî bunu kuvvetli buluyor.
İmam Ahmed b. Hanbel köle âzâdımn istisnaya dâhil olmadığına kaildir. Delili Beyhakî'nin Hz. Muâz'dan merfu' olarak tahrîc •ettiği şu hadîstir:
«Bir adam karısına: Gen boşsun; inşallah dese kadın boş olmaz, fakat kölesine: sen hürsün inşallah; dese kcHe hür olur.» Ancak bu hadîs üzerinde söz edilmiştir. İsnadı da ihtilaflıdır.
Hadîsde: «inşallah dsrse..» buyurulması istisnada yalnız niyetin kâfi gelmeyeceğine delildir, Cumhur'un kavli de budur.
Bazı Mâlikîîer'den sırf niyetle istisnanın sahîh olduğu rivayet edilmiştir. Bu kavle zâhib olanlar vardır. [377]

1392/1174- «(Bu da) ondan rivayet olunmnştur radıyattahü anh demiştir ki: Peygamber sdllcîlahü aleyhi ve sellçm'in yemini:
— Hayır, kalpleri çeviren hakkı için; sözü idi.[378]

Bu hadîsi Buhârî rivâeyt etmiştir.
Resûlüllah (S.A.V.) 'in ekseriya yeminde kullandığı sözleri şöyle aralamıştır:
«Hayır kalpleri değiştiren hakkı için»
«Nefsim kabza-i kudretinde olan Allaha yemîn ederim»

«Muhammedi'n nefsi, kabza-i kudretinde oian Allah'a ye-mîn ederim»
«Allah hakkı için»
«Kâ'benin Rabbı'hakkı İçin»
Şeybe'nin rivayeti ise :
«Peygamber (S.A.V.) yemîn etmek istedi mî :
— Ebul -Kaasim'in nefsi kabza-i kudretinde olan Allaha yemin ederim; derdi» şeklindedir.
«Kalpleri çeviren» den murâd Allah'tır. Kalpleri çevirmek, onların hallerini değiştirmektir. Râgıb: «Allah'ın kalpleri ve basiretleri çevirmesi onları bir reyden başka bir re'ye değiştirmesidir.» diyor İbnü'l - Arabi kalp hakkında şunları söylemiştir: «kalp bedenin bir cüz'üdür. Allah onu hâlketmiş ve ilim, kelâm ve şâire gibi iç sıfatlarına mahal kalmış; bedenin zahirini de fi'li ve kavlî tasarruflara mahal yapmıştır. İnsana hayırlı emreden bir melek; şerrî emreden bir şeytan tevkil eylemiştir. Aklı yaratmış; onun nuru ile insanı hidâyete erdirir. Hevâ ve hevesi hâlketmiş; onun zulmetîle insanı doğru yoldan saptırır. Kaza ve kader ise bunların hepsine hâkimdir. Kalp iyi ve kötü düşüncelerle bazan melekden bazan da şeytandan gelen bir temas arasında haşır - neşir olur. Korunan Allah'ın, koruduğudur.»
îbnü-I-AJrdbVnin (kelâm) ı iç sıfatı sayması kelâm-ı nefsiyi isbat içindir. Filhakika onun yeri kalptir.
Hadîs-i şerîf, Allah'ın sıfatlarından bir sıfata yemîn etmenin caiz olduğuna delildir. Bazılarına göre yemîn Allah'ın zâti ve fi'li sıfatlarından ilim, kudret gibi bir sıfatına yapılabilirse de bu sıfatın Allah'a izafe edilerek söylenmesi ve meselâ: «Allah'ın ilmi hakkı için» denilmesi şarttır. Ancak fi'lî sıfatlardan emanete yemîn etmek memnu'dur. Bu hususta Ebu Dâvud, Hz. Büreyde (R.A.) 'dan şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Her kim emânete yemîn ederse bizden değildir»
Çünkü emânet Allah'ın sıfatlarından değildir.
Hanefîler'Ie Mâlikler'e göre kur'ân-ı kerînı'de ve sahih hadîslerde vârid olan bütün Esma- İilâhİyye ile sifât-ı zâtiyye'ye yemin edilebilir. Böyle bir yeminle keffâret vâcibolur. Yalnız Hanefîler'e göre Allah'ın ilmine yemîn edilemez. Çünkü bu sıfata yemîn etmek âdet olmamıştır. Maamâfih: «edilebilir» diyenler de

vardır. Allah'ın rahmeti gadabı ve sehatı gibi kelimelerle yemîn yapılamadığı gibi Allah'tan başkasın» yapılan yemîn de şer'an yemîn değildir. Binâenaleyh Peygamber'e Kur'ân'a ve Kabe'ye yemîn edilemez. Yemin caiz olmayınca keffâret de lâzım gelmez. Allah'ın dinine şeriatına, Peygamberlerine, Meleklerine, Arşına, hudud-u şer'iyesine, namaza oruca, hacca, Beyte, Safa ile Merveye, Hacer-i esved'e, Peygamber (5.A.V.) 'in kabrine, minberine ve sâireye yemîn etmenin hükmü budur. Çünkü bunların hepsi Allah'ın gayrıdır. Hattâ İmam A'zam'm: «Yemîn, tevhîd ve ihlâs ile tecer-rüd etmiş olarak yalnız Allah'a yapılır.» dediği rivayet olunur. Fakat: «Peygamberlerden beriyim, kur'ândan beriyim; yahûdîyim, nasrâ-niyim » gibi sözler yemindir. Bunlar keffâreti icâbederler. Burada kaide şudur: Bir şeyin itikadı küfürse o şeye yemîn ederek yemînini bozana kefaret lâzım gelir.
Şâfiler'Ie Hanbelî'ler tafsilâta giderek şöyle derler: «Eğer lâfız Rahman, Rabbül âlemîin, Hâlik'ul halk, gibi Aüah'a mahsus bir kelime ise onunla yemin mün'akid olur. Mutlak söylemekle Allah'ı kasdederek söylemenin bir farkı yoktur. Şâyed yemîn edilen söz Allah'a ve başkasına ıtlak edilebilen Rabb gibi bir kelime olur fakat kullanışda Rab-mü'l - âlemin, Rabbü'l - mâl gibi daima mukayyed söylenirse o kelime ile Allah kasdedilmek şartîle yemîn münakid olur. Hayy, mevcud gibi Allah'a ve gayrısına müsavat üzere ıtlak edilebilen bir kelime ile Allah kasdedilirse sahîh kavle göre yine yemîn olur. Başka bîr şeye kas-dediür veya mutlak söylenirse yemîn olmaz.[379]

1393/1175- «Abdullah b. Amr radıyalîakü anhümâ'âan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Peygamber sallallahü aleyhi ve seUem'e bîr a'râ-bî gelerek :
— Ya Resûlüllah, büyük günahlar nedir? dedi» Mütekâbilen Abdullah hadîsi zikretmiştir.Bu hadîsde:
— Yemîn-İ gamûsturi; cümlesi vardır. Ayni hadîsde şu cümle de bulunmaktadır :
«— Yemîn-i gamûs nedir?» dedim :
— Kendisîle müslûman bir kimsenin malı (ndan alâkası)

kestirilen (ycmîn)dir.Yemîn eden o yemînde yalancıdır; buyurdular.»[380]

Bu hadîsi Buhârî iahrîc etmiştir.
Hadîsin zahirine göre suali sonran Abdullah b. Amr b. As yani hadîsin ravîsîdir. Bu takdirde cevabı veren de Resûlüllah (S.A.V.) 'dir. Fakat uzak bir ihtimal olmak üzere suali yabancı birinin sorması Abdullah b. Amr (R.A.) 'in da cevap vermesi hatıra gelebilir,
Hadîs-i şerîf, yemin nevilerinden birine temas etmektedir. Şimdi de bu nev'ileri görelim. Ma'lûmdur ki Yemîn ya kasden yapılır yâhûd hç bir kasıdsız ağızdan çıkıverir. Konuşurken alışkanlık icâbı söylenen: «vallahi bilmiyorum; vallaki ben vazifemi yaptım» gibi sözler, kasıdsız yeminlerdir. Bunlar yalnız lügat i'tibarîle yemindir. Şer'an bir hüküm ifâde etmezler. Nitekim Teâlâ Hazretleri
«[381] Allah sîzi yeminlerinizde yaptığınız lagivden dolayı muâhaze etmez.» buyurarak bu ciheti beyân etmiştir.
Yemîn kasden yapıldığı takdirde üzerine yemîn edilen şeyin hâline bakarak bazıları yemîni beş kısma ayırmışlardır. Çünkü yemîn eden kimsenin bu yemininde ya doğru söylediği ma'lûmdur; ya yalan söylediği bellidir. Yâhûd doğru veya yalan söylediği maznundur; veya şüphelidir. Birinciye yemîn-i sâdtka, ikinciye yemîn-i gamûs derler. Üçüncüsü doğruluğu zannedilen, dördüncüsü yalan olduğu samla, beşincisi de doğru veya yalan olduğu şüpheli olan yemindir.

1— Yemîn-i sâd;ka: Kur'an-ı kerîm'de ve hadîslerde görülen ye-mm'erdir. tbnü'l-Kayyım, Peygamber (S.A.V.)'in seksenden fazla yemîn ettiğini söyler:
«Şüphesiz ki Allah, kendisine Yemîn edilmesini sever.»
hadîsinden murâd bu yemindir. Onun Allah indinde makbul olması ta'zîm ifâde ettiği içindir.

2— Yemîn-i gamûs: yalan olduğu bilinen yemindir. Gamûs: daldıran demektir. Bu yemin sahibini günaha daldırdığı için ona bu isim verilmiştir, «en - nihâye-» nâm eserde: «Bu yemîn, sahibini Cehen-nem'e daldıracağı için ona bu isim verilmiştir.»

deniliyor. Yemîn-i ga-mûs'un yemîn-i zûr, yemîn-i fâcire, yemîn-i sabır ve yemîn-İ masbure gibi muhtelif isimleri vardır.

3— Doğruluğu zannedilen yemîn iki kısımdır. Birincisi isabetli olduğu anlaşılandır, ki bunu bazıları yemîn-i sâdıkaya katarlar. Çünkü doğruluğu anlaşılınca onun gibi olmuştur, ikincisi: Doğru zannedilip de hilafı meydana çıkan yemindir. Bazıları bu iki nev'i ile yemîn etmenin caiz olmadığına kaildirler. Zîrâ bunlar zan üzerine yemindir. Halbuki yemîn, ihtimali kafi surette ortadan kaldırmak için meşru' olmuştur.

4— Yalan olduğu zannedilen bir şeye yemîn etmek haramdır.

5— Doğruluğu veya yalan olduğu şüpheli olan yemin dahî haramdır. Hulâsa mezkûr beş nev'in yalnız birincisi caiz olup diğer dördü haramdır.
Hanefîİer'e göre yemin: Gamûs, lağıv ve mun'akıde olmak üzere üç kısımdır
:

1— Yemîn-i gamûs: kasden yalan yere edilen yemindir. Bu yemîn Şâfiîler'den maada mezheb ulemâsîle diğer bir çok ulemâ'ya göre kef-fâretle Ödenemez; onun için ancak Allah'a tevbe ve istiğfar edilir. Çünkü gamûs hakikatte yemîn değildir. Çünkü yemin yukarıda da görüldüğü vecihle meşru' bir akiddir. Gamûs ise büyük günahlardan bir gü-nahdır; binâenaleyh meşru' olamaz. Ona şekline bakarak mecazen yemîn denilmiştir. Nitekim hür bir insanı satmak bâtıl olduğu halde onu satmaya da beyi' denilmiştir. ResûSüllah (S.A.V.) gamûs'un büyük günahlardan olduğunu şu hadîs-i şerîflerîle beyan buyurmuşlardır:
«Büyük günahlardan ma'dud beş şey vardtr kî haklarında keffâret yoktur. Bunlar Ailaha şirk koşmak, anneye babaya âsî olmak, müslümana iftira atmak, harb-den kaçmak ve yemîn-i gamûstur.» Keffâretle dahî ödeneme yecek olan bu büyük günahın sahibi ancak ve ancak tövbe, istiğfar edecektir. Onun işi Allah'a kalmıştır.
İfnam Şafiî'ye göre yemîn-i gamûs keffâretle Ödenir. Zîrâ kef-fâret Ismullah'm hörmetini ayak altına ailma suçunun günahını, yok etmek için meşru' olmuştur. Ayni suç yemîn-i gamûsda da

vardır; binâenaleyh keifâret onda da meşru'dur.

2— Yemîn-i lâgv: Hüsnüneyyetle doğruya diye edilip hilafı zuhur eden yemindir.Bu yemin için Allah'ın muâhâze buyurmaması me'mul-dur .Çünkü Teâlâ Hazretlerî'nin :

«[382] YemînlerİnÎzdeki lâğvdan dolayı Allah sızı muâhâze etmez.» âyet-i kerîmesi bu hususda nâzıl olmuştur. İmam Muhammed'in İmamdı A'zarn.'âa.n. rivayetine göre yemîn-i lâğv: «Öyle vallahi öyle, değil vallahi» gibi halk dilinde söylenen yeminlerdir.

Yemîn-i lâğv hakkında: «Allah'ın muâhâze buyurmamasını ümid ederiz.» diyen, İmam Muhammed'Ğir. Yukarıdaki âyet-i kerîme'de yemîn-i lâgv'den dolayı Allah'ın muâhâze etmeyeceği kat'î surette beyân olunduğu halde İmam Muhammed'in niçin «ümîd ederiz» şeklinde idâre-i kelâm ettiğini sormak hatıra gelebilir. Bu suâle şöyle cevap verilmiştir: «Recâ iki türlü olur; ve birine recâ-i tama', diğerine recâ-i tevazu' derler. İmam Muhammed bu sözü bir recâ-i tevazu' olarak söylemiştir.

3— Yemîn-i mün'akide : îleride bir işi yapmak veya yapmamak için edilen yemindir. İbâdetlerini yapacağına veya günah işlemeyeceğine yemin eden bir kimsenin o yemini bozmaması lâzımdır. Bilâkis ibâdet, yapmayacağına yemin edenin o yemini bozması îcâbeder. Hayırlı bir işi yapmayacağına meselâ: bir müslümanla konuşmayacağına yemin edenin o yeminden dönmesi evlâdır.

Yemini bozana keffâret vermek lâzım gelir, keffâret veren üç şey aracında muhayyerdir. îsterse bir köle âzâd eder: dilerse on fakiri doyurur ya giydirir; ve aynî zîhâr keffâretinde olduğu gibi günde en az iki öğün yemek verir. Verilen her öğünde fakirlerin doyması şart ise de buğday ekmeği yedirdiği takdirde katık şart değildir. Elbise mu'teber olan; vücudu örtecek ve âdeten elbise denilebilecek kisvedir. Elbise ve yiyecek bulamayan üç gün birbiri ardınca oruç tutacaktır.

Yemin meselesinde HanefHer'e göre şaka ile ciddiyet arasında bir fark olmadığı gibi kasden veya zorla yâhûd unutarak yemin etmek de ciddiyet hükmündedir. Çünkü: «Üç şey vardır; bunların ciddîsi de ciddi şakasıda ciddidir» hadîs-i şerifinin bir

rivayetinde : «Bunlar: nikâh, talâk ve yeminlerdir» buyurulmuştur.
îmam Şafiî'ye göre zorla ettirilen yeminle unutarak veya ha-taen edilen yeminin hükmü yoktur. Zîra bunların hükmü olmadığı meşhur bir hadîsle beyân olunmuştur. Bu hadîs-i şerîfde: «Ümmetimden hatâ, unutma ve yapmasına mecbur edildikleri şey'İn hükmü kaldırılmıştır» buyurulmaktadır. HaneffîBee-'den Kemal b, Bümam^ Hz. Şafiî'nin kavlini tercih eder.
Faîde: UlemA günahların büyük ve küçükleri hakkında ihtilâf etmişlerdir, îmâmü'l - Haremeyn (419—478) ile bir cemâate göre; bütün günahlar büyüktür. Cumhur-u ulemâya göre ise günahların büyük ve küçükleri vardır. Delilleri :
«[383] nehy olunduğumuz günahların büyüklerinden sakınırsanız...» âyet-i
kerîmesi ile emsali âyetlerdir. Ukm&'dan bazıları nassan sabit olan büyük günahları sayarak yirmi beşe çıkarmışlardır. Bunlar: Allah'a şirk koşmak, katil, zina, harpten kaçmak, faiz, yetim malı yemek, namuslu kadınlara zina iftirası, sihir, yalan yere şahidlik, yemîn-i gamûs, koğuculuk, hırsızlık, şarap içmek, Beytullah'm hörmetini istihlâl pazarlık bozmak, sünneti terketmek, hicretten sonra araplarm eski haline dönmek, Allah'ın rahmetinden ümid kesmek, Allah'ın azabından emin olduğuna inanmak, suyunun fazlasını yolcuya vermemek, bevil-den kurulanmamak, anneye, babaya isyan, onların şetmine sebeb olmak, başkasına dokunan vasiyyet ve haksız yere müslümanın ırzım dile destan etmektir.
Büyük günahlar arasında hırsızlığın zikredilmemesi, büyük günah olduğuna dâir nass bulunmadığıdır. Fakat hırsızlık hakkın-daSahiheyn'de şu hadîs vardır;
«Hırsız çalarken mü'min olarak çalmaz.» Neaâî'nm rivayetinde :
«Bunu yaparsa boynundan islâm bağını muhakkak çıkarmıştır. Eğer tevbe ederse Allah da onun tevbesini kabul eder.» buyurulmuştur. Sahîh hadîsler de gulûlün yani ganimet malını gizlenmenin de büyük günah olduğu bildirilmiştir.
Babımız hadîsinin zahiri yemîn-i gamûs'da keffâret olmadığına delildir. îbnü'l - Münzir ile İbni Abdilberr bu hususta ulemâ'nm

ittifakı olduğunu nakletnıişlerdir.[384]

1394/1176- «Âişe radıyallahü anhâ'dan Teâlâ Hazretlerinin (yeminle rînizdeki lâgvdan dolayı Allah sizî muâhaze etmez.) kavl-i kerîmi hakkında rivayet olunmuştur. Demiştir ki :
— Bu, bir kimsenin hayır vallahi bilâkis öyle vallahi demesidir.»
Bu hadîsi Buhârî tahrîc etmiştir, Ebû Dâvud onu merfu' olarak rivayet eylemiştir.[385]

Hadîs-i şerif lâğvin, yemin kasd ile olmayarak söyleniveren bir yemin olduğuna delildir. İmam Şâfî'nin mezhebi budur. îbnü'VMün-zır bunu İbni Abbas, İbni Ömer ve daha başka Ashâb-ı Kiram (R.An-hüm) ile tâbiîn'den bir cemâatten rivayet etmiştir. Mezkûr kavlin îmam A'sâm'dan da rivayet olunduğunu bundan evvelki hadîsin şerhinde görmüş ve: «Hanefîler'e göre yemîn-i lâğvi : hüsnüniyetle bir şeye doğru zannîle yemîn ederek sonra hilafı zahir olmaktır: diye taVif etmiştik. Tâvûs (—106) 'a göre lâgv : kızarak yapılan yemindir. Daha başka türlü tefsir edenler de olmuştur, fakat: «bunlar delilsiz bir takım da'vâlardan ibarettir» deniliyor. Yemîn-i lâgv babında en güzel tefsiri Hz. ÂÎşe (R. A.) yapmıştır.Çünkü Âîşe (R. A.) vahî zamanını görmüş olduğu gibi ayni zamanda ehM lügattendir.
Şa'bî, Tâvûs ve Hasan-ı Basrî'den bir rivayete göre hadîsde geçen: «Hayır vallahi bilâkis Öyle vallahi» gibi sözler yemin sayılmazlar.
Bu sözler cümienin sılası (eki) kabîlindendir. Zaten lâğv lügatte: bâtıl ve itimâda şayan olmayan söz; mânâsına gelir.[386]

1395/1177- «Ebu Hüreyre radtyallahü anfe'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Şüphesiz Alîahın doksan dokuz ismi vardır. Onları kim ezberlerse Cennete girer; buyurdular.»[387]

Hadîs müttefekun aleyh'dir. Tirmizi ile İbni Hibbân bu isimleri zikretmişlerdir. Tahkîk'a göre mezkûr isimlerin sayılması bazı

râvîler tarafından yapılmış bir idrâctır.
Filhakika hadîs ulemâsı Esma-i (iâhiyye'mn hadîsde zikredilmesini bilittifak bir râvî tarafından idrâc telâkki etmişlerdir. Hadîsin zahiri Esma-i İlâhiyye'nin bu sayıya münhasır olduğunu gösteriyor. Bu estidlâl ya mefhum-u aded'e göredir; yâhud hadîsin : «Onları kim sayarsa Cennete girer» cümlesinden anlaşılmıştır. Murâd: mezkûr doksan dokuz ismin diğer isimler arasında hususî fazileti hâiz olduğunu beyândır. Bu fazilet o isimleri okumanın cennete girmeye sebep oluşudur. Cumhur-u ulemâ'nm kavli budur.
Nevevî'ye göre bu hadîsde Esma-i İlâhiyye mahsur değildir. Çünkü hadîsden murâd Allah'ın doksan dokuz isimden başka ismi olmadığını anlatmak değildir,.. Buna delîl İmam Ahmed b. HanbeTvn. Hz. Ibnî Mes'uefdan merfu'. olarak tahrîc ettiği ve îbni Hibbân'm da sa-hîhlediği şu hadîsdir:
«Senden, sana mahsus olan, kendine ad takttğın veya kitabında indirdiğin yâhud kullarından birine öğrettiğin yâhud da înd-i ilâhîndeki gaîb ilmi hususunda kendine tahsis buyurduğun her İsminle niyaz ederim.» Bu hadîs.
A£fahu Teâlâ'nm hiç bir kuluna bildirmediği, kendine hâss isimleri olduğuna delâlet ediyor. Ayni zamanda bazı kullarının onun bazı isimlerini bildiğini de gösteriyorsa da, bu isimlerin 99 isminden bir kısmı olması muhtemeldir.
İbni Razrfr, Allah'ın 99 isminden başka ismi olmadığına kafi surette kail olmuştur. Delili : Peygamber (S.A.V.)'in Esma-i hüsnâ hakkında: «Bir dane müstesna oimak üzere yüzdür; buyurmuş olmasıdır.» îbni Hazin, 99 ismi bildiren hadîslerin muztarib olduklarını; bunlardan hiç birinin asla sahih olmadığını söylemekde ve mezkûr isimlerin ancak nass-i Kur'ân'dan veya sahih hadislerden alınacağını kaydetmektedir. Kendisi Kur'an ve sünnetten 84 isim çıkarmış ve bunları sıralamıştır. Musannif ise yalnız Kur'ân-ı Ke-rim'den 99 isim istihraç etmiş; ve bunları «et - Telhis-» ile diğer bazı eserlerinde sayarak göstermiştir. Bazıları Kur'ân-ı Kerîmi tetebbu ederek Esmâ-i hüsnâ 'nın sayısını 173'e çıkarmışlardır.
Musannif ulemâ'mn Esmâ-İ hüsnâ'mn sayısı hakkındaki sözlerini ve bu bâbdaki ihtilâfı naklettikden sonra söyle diyor : «Esma

hüsnâ dört kısımdır:
Birinci kısım ism-i alem olandır. Bu «Allah» ism-i celîlidir.
İkincisi, Alîm, Kadîr, Semî ve Basîr gibi zâta sabit olan sıfatlardır.
Üçüncüsü, Halik ve Râzik gibi bir şeyi Allah'a izafeye delâlet eden isimlerdir.
Dördüncüsü, AUy ve kuddûs gibi AJlah'dan bir şey'in selbine delâlet eden isimlerdir.»
Ulemâ bu isimlerin tevkîfî olup olmadığında dahî ihtilâf etmişlerdir. Tevkifîden murâd: rivayete mütevakkıf olup kimsenin tasarrufta bulunamayacağı isimlerdir. Bunlar nassan Kurân-ı Kerîm'de veya hadîslerde görüldüğü gibi kullanılırlar. Fahr-i Râzî (544—606): «Ulemâmızdan meşhur olan kavle göre Esmâ-i hüsnâ tevkifidir» demiştir. Mutezile ile Kerramiye* taifelerine göre: Eğer akıl, bir kelimenin mânâsı Allah Teâlâ hakkında sabittir; diye hükmederse o kelimeyi Allah'a itlak etmek caiz olur. İmam Gazdlî ile diğer bazı zevat Esmâ-i ilâhîy-yc'nin tevkîfî olduğuna fakat sıfatlarının tevkîfî olmadığına kaildirler. Bu bâbta /ma^/ı Gazali şöyle demektedir: «Peygamber (S.A.V.)'e babasının, annesinin ve kendisinin takmadığı bir ismi takmak bize nasıl caiz değilse Allah Teâlâ hakkında da öyledir.» Noksanlık iham. eden hiv isim veya sıfatı Allah'a itlâk etmenin caiz olamayacığmâ ulemâ ittifak etmişlerdir. Binâenaleyh Allah'a: Mâhid, Zari' ve Fâlik gibi isimler itlâk edilemez, halbukJHşu kelimeler Kur'ân-ı kerîm'de mevcüddur.
Kuşeyrî : «İsimler kitâb, sünnet ve icmâ'dan tevkîfî olarak alınır. Bu üç delilden birinde vârid olan her isim Allah'ın vasfı için de itlâk edilebilir. Onlarda vârid olmayan isimler ise mânâ i'tibârile sa-hîh bile olsa Allah'a itlâk edilemez» diyor.
Hadîs-i şerîfde: «Onları kim ezberlerse» diye terceme ettiğimiz ihsâ kelimesinin mânâsı üzerinde ihtilâf edilmiştir. Buharı ile diğer muhakkıklara göre: «O isimleri kim ezberlerse» demektir.. Zahir olan mânâ da budur. Çünkü bir rivayette:
«Onları kim ezberlerse» denilmiştir. Rivayetler birbirini tefsir ederler.
Hattâbî'ye göre bu kelime müteaddid vecihlere ihtimallidir. Bir ihtimale göre: Bu isimleri hiç birini bırakmamak şartı ile sayıp

dökmek ve hepsi ile Allah'a duâ ve senada bulunmak sureti ile mev-ûd sevaba hak kazanmaktır. İkinci ihtimale göre: İhsandan murâd: takat getirmektir. Yani bu isimlerin hakkını vermeye ve mukte-zâsı ile amel etmeye takat getirebilen Cennet'e girer. Onların muk--tezâsınca amel etmek, mânâlarını düşünerek mucebince amel için nefsini zorlamaktır. Meselâ: Razzâk dedimi rızkın Allah'dan olduğuna i'timad edecektir: Diğer Esma-i tıüsnâ hakkında dahî ayni minval üzere hareket etmek lâzım gelir. Üçüncü ihtimale göre: Bu kelimeden murâd: Esma-i hüsnâ'yı ihatalı bîr şekilde bilmektir.
Bazıları: «İhsandan murâd, ameldir» demişlerdir. Onlara göre meselâ: Hatâm dedi mi Allah'ın bütün emirlerine teslim olmak gerekir; Zîra hepsi hikmet muktezâsıdır. Keza: Kuddûs dediği zaman Allah'ın bütün noksanlıklarından münezzeh ve mukaddes olduğunu hatırına getirecektir.
İbni Battal diyor ki: «Esma-i hüsnâ ile amel etmenin yolu şudur: Rahim ve Kerîm gibi kula uyabilmek sıfatlarda kul kendini o sıfatla vasıflanabilecek bir hâle getirmeye alıştırmalı; Cebbar Azîm gibi ANah'a mahsus olanlarda ise kula düşen vazife onları ikrar ederek boyun bükmek ve o sıfatları takınmamaktır. Va'd bildirilen sıfatlarda tama' ve ümidle, azaba delâlet edenlerde haşyet ve korku ile tevakkuf etmelidir.» Mezkûr esma-İ ilâhiyye'yi yalnız ezber ederek onlarla ittisaf ve amel etmemek Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip de amel etmemek gibidir. Ancak: onları sadece okuyup geçenlere hiç sevab yoktur; denilemez. [388]

1396/1178- «Üsâme b. Zeyd radıyaUahii anhümâ'^an rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Rcsûlüllah saîlolahü aleyhi ve sellem:
— Her kime bir iyilik yapılır da iyiliği yapana: Allah sana hayır mükâfat versin; derse sena hususunda son dereceye ulaşmış demektir; buyurdular.»[389]

Bu hadîsi Tirmîzî tahrîc etmiştir. İbni Hibbân onu sahîhlemiştir.
Ma'ruf : îyilik ve ihsan demektir. Hadîsden murâd: Bir kimseye birisi ihsanda bulunur da bu sözle mukabele ederse, ihsan

sahibine karşı yaptığı teşekkür ve senada pek büyük bir dereceye varmıştır. Filhakika bir hadîsde:
«Şüphesiz kul mükâfat vermekten âciz kaldığı vakit duâ (etmesi) mükâfattır; buyurulmuştur.»
Bu hadîsin «yemin ve nezirler bâb» ında değil, «Âdâb-ı ümumiyye» babında zikredilmesi daha muvafık olurdu.[390]

1397/1179- «îbni Ömer radıyallakü anhümâ'dan Peygamber sdllal-lahil aleyhi ve seltem'den İşitmiş olarak rivayet olunduğuna göre Re-sûiüllah saUallahü aleyhi ve settem nezretmekden nehî buyurmuş ve:
— Şüphesiz o bir hayır getirmez; yalnız onunla cimri (nin elin) den mal çıkarılır; demişlerdir.»[391]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîs nezirler hakkında söz başıdır:
Nezir : Lügatte hayır veya şerri iltizâm etmektir.
Şer'an : Mükellefin üzerine vâcib olmayan bir şeyi iltizâm etmesidir. Ulemâ hadîsdeki nehî hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bazılarına göre nehî zahiri üzeredir. Diğerleri te'vîl edildiğine kaildirler.
îbnü'l - Esir «en-Nihâye» adlı eserinde nezir hakkında şunları söyler: «Hadîsde, nezirden tekrar tekrar nehyedilmiştir. Bu nehî nezri te'kîd ve onu vâcib kıldıktan sonra umursamazlık etmekden sakınmayı te'mîn içindir. Eğer nehyin mânâsı onu yapmaktan menetmek ve hiç yaptırmamak olsaydı; bu onun hükmünü ibtâl ve îfâsi lüzumunu ıskat demek olur; nezir yasak edildiği için bir ma'sıyet sayılır da îfâsı lâzım gelmezdi.
Halbuki hadîsin vechi şudur: «Resûlüllah (S.A.V.), ashabına bu işin kendilerine âcil bir menfeat sağlamayacağını, onlardan bir zarar defedip kaza, kader değiştiremeyeceğim bildirmiş ve :AHah'ın size takdir etmediği bir şeyi elde etmek yahut sizin için mukadder olan bir şeyi değiştirmek i'tikâdı iJe nezretmeyin. Böyle bir i'tikâd beslemeyerek nezredersiniz, o halde Ödemek sureti ile onun içinden çıkın; zîra- nez-rettiğinizi yapmak size lâzım olmuştur; demek istemiştir.

Kaadî İyaz diyor ki: «Mânâ şudur: Nezri yapan kaderle münazaa ediyor; demektir. Nehî, bazı câhiller buna i'tikâd etmesinler diye vârid olmuştur.
«Şüphesiz o bir hayır getirmez» cümlesinden murâd: nezrin sonu iyi gelmeyeceğini anlatmaktır.
Şâfîîler'in ekserisi ile MâMkîler'e göre nezir mekruhtur; çünkü yasak edilmiştir. Bunlar nezrin hâlis bir ibâdet olmadığına zîrâ onunla hâlis ibâdet değil bir menfaat temini yâhud bir zararın defi kasdedildiğine kaildirler. Hanbelîler dahî nezrin mekruh olduğuna zâhibtirler. Hattâ bir rivayette kerâhet-i tahrimiyye ile mekruhtur. Tirmizîr ashâb-ı Kirâm'ın bazılarından da bu kavli rivayet etmiştir. lbnüyl~Mü-bârek : Nezir tâat hususunda olsun ma'siyet için olsun mekruhtur. Eğer tâat için nezreder de onu yerine getirirse sevap kazanır demiştir. Nevevî «şerhü'l-Muhezzeb-» de nezrin mütehâb olduğunu söyler. Buna mukabil musannif[392] şöyle diyor : «Sarahaten nehî sabit olduğu halde nezir mekruh değildir diye dil uzatanlara ben şaşarım. Nezir en azından mekruh olmak îcâbeder.»
Nezir hakkında «İbnü'l - A'rabîb de şöyle demektedir : «Nezir duâya benzer. Filhakika o kaderi reddedemez; lâkin nezir kaderdendir. Duaya teşvik nezirden ise nehyedilmiştir. Çünkü duâ âcil bîr ibâdettir. Onunla Allah'a teveccüh, huşu' ve niyaz zahir olur. Nezirde ise ibâdeti husul bulacağı zamana kadar te'hir ve işi zaruret zamanına kadar terketmek vardır.»
Hanefîler'in kavlini bahsimizin başında görmüştük. San'ânî, izahı sadedinde bulunduğumuz hadîsle istidlal ederek nezrin haram olduğunu iddia ediyorsa da namaz ,oruç, zekât, hacc ve omra gibi ibâdetleri hadîsteki nehye dâhil tutmuyor. Binâenaleyh ibâdetleri nezretmek ona göre de caiz oluyor demektir. Son zamanlarda her yerde moda haline gelmiş bulunan istek kurbanları yani kabirde yatan ölülerden hayır veya şerre, yâhud bir hastanın iyileşmesine dâir istekde bulunarak onlara kurban adamayı ise aynen putperestlikle vasıflandırıyor".[393]

1398/1180- «Ukebetübnü Âmir radıyallahü anh'üan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallollahü aleyhi ve sellem:

— Nezir keffâreti yemin keffâretidir   buyurdular.»[394]

Bu hadîsi (Müslim rivayet etmiştir.
Tirmizî bu hadîse: «Adı konmadığı zaman» cümlesini ziyâde etmiş ve onu sahîhlemiştir. Ebu Davud'un İbni Abbas'tan mer-fu' olarak tahrîc ettiği riyâyetde: «Bîr kimse bir nezir yapar da adın» koymazsa onun keffâreti, yemîn keffâretidir. Her kim bîr ma'siyet hususunda nezir yaparsa onun keffâreti yemin keffâretidir. Ve her kim gücünün yetmeyeceği bir nezirde bulunursa onun keffâretî de yemin keffâretidir» buyurulmuştur. Hadîsin isnadı sahihtir. Ancak hafızlar onun mevkuf olduğunu tercih etmişlerdir. Buhârî'nin Âışe (R. Anhâfdân tahrîc ettiği rivayette : «Ve her kim Allah'a isyan edeceğine nezir yaparsa ona isyan etmesin» denilmiş; Müslim'in îmrân'dan rivayet ettiği hadîsde ise : «Ma'siyet İçin yapılan nezrin İfâsı yoktur» buyurulmuştur.
Hadîs-i şerif bir kimse mal veya başka bir şey nezrederse bir yemin keffâreti vermesi lâzım geleceğine; nezrini îfâya hacet olmadığına delâlet ediyor. Hadîs imamlarının fukâhasından bir cemâatin mezhebi budur. Nitekim Nevevî de ayni şeyi söylemiştir. Beyhakî, Hz. Âişe (R. Anhâ)'mn : bütün malını fakirlere sadaka vermeyi adayan bir adama :
«— Yemin keffâreti vereceksin» dediğini rivayet etmiştir. Yine Bey-hakî'nin, Hz. Ümmü Safiyye (R. Ânhâ) 'dan rivayet ettiği bir hadîse göre:
«Bir adam Hz. Âişe'ye :
— Bütün malımı Allah yoluna nezrettim; yâhud bütün malımı Kâ'-benin kapısına nezrettim; dese bunun keffâreti ne olur? diye soruş. Âişe (R. Anhâ) :   .
«— Yemîne keffâfet olan ona da keffâret olur;» cevâbını vermiş; bunu Hz. Ümmü Safiyye işitmîştir.» Bu hadîsi Beyhakî, Ömer, İbnİ Ömer ve Ümmü Seleme (R. Anhüm) hazerâtından da rivayet etmiştir. Yalnız bunun köle azadından başka yerlere âid olduğunu söylemiş; âzâd babında İbni Örtıer'le İbni Abbâs (R. Anhümâ)'dan îtkm-vâki1 olduğunu rivayet eylemiştir. Diğer ulemâ nezredilen şey hakkında tafsilâta giderek : «Eğer nezredilen şey kulun elinde olmayan bir fiilse nezir mün'akîd

olmaz.. Kulun takat getireceği ve vâcib nev'inden bir fiil olursa İmam-t A'zam, îmam Mâlik ve ulemâ'dan bir cemâate göre o nezrin îfâsi lâzımdır» demişlerdir. îmam Şafiî'nin bir kavline göre niutlat nezir yemin olur; ve onun için yemin keffâreti verilir. Yapılan nezir tâat olursa onu ifâ etmenin vâcib olduğuna bütün müslümanların ittifak ettiğini Nevevî, «.Müslim şerhi» nde beyân eder. Nezir ma'siyet veya mubah bir şeye yapılırsa Şâfiîler'e göre de mün'akid olmaz ve keffâret îcâbetmez. îmam Ahmed &. Hanbel ile bir takım ulemâ'ya göre keffâret lâzımdır.
Ukbe hadîsini hadîs imamlarının fukahâsmdan bir cemâat nezrin bütün nev'iîerine hamletmiş ve : «Nezri yapan bütün menzûrât nev'ile-rinde nezrini îfâ etmekle keffâret-i yemin arasında muhayyerdir demişlerdir. Bunu Nevevî «Müslim şerh» nde beyân eder. Ukbe hadîsinin ıtlakı da ayni hükme delâlet etmektedir.
Mı konulmadan meselâ : «Allah'a nezir borcum olsun» diyerek yapılan mutlak nezirlere gelince : Ulemâ'dan bir çoklarına göre bunlarda yalnız keffâret-i yemin lâzım gelir. Fakat bu sözle oruç tutmayı veya sadaka vermeyi niyet etmiş; yalnız mikdarmı ta'yin etmemişse Ha-nefîler'e göre orucu niyet ettiği takdirde üç gün oruç tutması, sadakayı niyet ettiğinde on fakiri doyurması îcâb eder. Çünkü keffâret-i yernin'de en az ve yakînen ma'lûm olan mikdar bunlardır. Yine Hanefîler'e göre: «Oruç tutmak, yâhud namaz kılmak boynuma borç olsun» gibi mutlak nezirlerle bir şarta bağlanan nezirleri îfâ etmek lâzımdır. Yalnız yapılması istenilmeyen şartlarda İmam~ı A'zam'Si göre keffâret-i yemin vermek kâfidir. Meselâ : «Filan kimse ile konuşursam bir sene oruç tutmak boynuma borç olsun» dese konuştuğu takdirde keffâret-i yemin verir. Bu meselede İmam Muhammed de İmam-ı A'mm'Iz, beraberdir. Zaruret ve belvâdan dolayı bazı ulemâ bu kavli İhtiyar etmişlerdir. Maamâfîh konuşmamakta devam ederse hiç bir şey lâzım gelmez. Çünkü bu söz lâfzan nezir olsa da ma'nen yemindir.
Husulü matlup olan şartlarda ise mutlaka nezri îfâ etmek gerekir. Meselâ : «Hastam iyileşirse yâhud bu seferden sağ salim dönersem bir ay oruç tutmak borcum olsun» dese maksadı nasıl olduğu zaman behemehal oruç tutması îcâbeder.

Fâîde: Oğlunu kesmeyi veya boğazlamayı nezreden bir kimse Ha-nafîler'den İmam-ı A'zwtr£X& Muhammed'e göre bir koyun kesmekle borcunu öder. Kendini veya kölesini kesmeyi nezretmek dahî İmam Muhammed'e göre ayni hükümdedir. Annesini veya babasını kesmeyi nezir hususunda İmam-A'zam'dan iki rivayet vardır. Esah rivayete göre bu nezir sahîh değildir. İmam Ebu Yusuf'la. İmam Züfer'e göre yukarıdaki suretlerin hiç birinde nezir sahîh değildir. Çünkü ma'siyeti nezirdir. İmam-ı A'zam'la, Muhammed'm delilleri: Ashâb-ı Kirâm'dan Alî ve İbni Abbas (R. Anhüm) hazerâtının da dâhil oldukları bir cemâatin (çocuğunu kesmeyi nezreden hakkındaki) mezhebidir. Bu gibi şeyler kıyasla bilinemeyeceği için ashâb'tan gelen rivayet ResûlüHah (S.A.V.)'den işittiklerine hamlonulur. Kitâb'dan de-lîlleri de Hi. İbrahim ve ismail (Aîeyhisseîeâm) kıssasıdır. Çocuğunu kesmeyi adamak koyun adamak mânâsına gelince bu adak ma'siyet değil ibâdet olur.
İmam Muham'med'e göre: Çocuğunu nezretmek caiz olunca kendini veya kölesini nezretmesi evleviyyetle caizdir. Zlvâ. bir kimsenin kendi nefsine ve kölesine vilâyeti çocuğuna olan vilâyetinden daha kuvvetlidir. îmam-ı A'zam : «Bu meselede koyun kesmekle borcun ödenmesi kıyasa muhalif olarak sübût bulmuştur. Binâenaleyh ona başkası kıyas olunamaz» demiştir.
Lâkin kesmek veya boğazlamak lâfızları ile değil de katletmek lâfzı ile nezrederse bilittifak bir şey lâzım gelmez. Çünkü kesmek ve boğazlamak mânâlarına gelen «zebih» ve «nahîr» kelimeleri Kur'ân-ı kerîm'de kulluk ve tâa-t mânâlarında kullanılmışlardır. «Katil» kelimesi ise yalnız ceza ve intikam makamında vârid olmuştur. Bundan dolayıdır ki, bir kimse: «Şu işim şöyle olursa bir koyun katledeceğim» diye adak yapsa nezri sahîh olmaz. Katil kelimesi ile nezir yapmak koyun hakkında bile caiz olmayınca insan hakkında caiz olmaması evle-viyette kalır.
Hadîs-i şerîf ma'siyet olan bir şeyi nezretmenin yemin keffâreti vermekle ödeneceğine delâlet ediyor. Zâhirîn'e bakılırsa ma'siyeti işlemekle işlememek müsâvî görünüyorsa da Hanefîîer'e göre yemini bozmuş olması şarttır. Semâya çıkmak, bir yılda iki defa haccetmek gibi âdeten veya şer'an insan gücünün üstünde bulunan bir şeyi adamak dahî ayni

hükümdedir. Yalnız İmam Züfer'e göre böyle bir yemin mün'akîd olamaz. Binâenaleyh keffâret de lâzım gelmez. İmam §âfiîj, İmam Mâlik, Dâvud-u Zahirî ve cumhur-u ulemâ mn mezhebi de budur. Çünkü hadîsimizin Buhârî'den alman kısmında : «Allah'a isyan etmesin» denilmiş; keffâret zikredilmemiştir. İbni Mâce'nin Ömer (R. A./dan tahrîc ettiği bir hadîşde;
«Allah'a ma'siyet olan bir şeyde sana yemin ve nezir yoktur» buyurulnıuştur. İmam Ahmedb. Hanbel ile bir takım ulemâ'ya göre keffâret vermek lâzımdır. Delilleri İbni Abbas (R.A.) hadîsidir. Fakat kendilerine cevaben : «Esah olan bu hadîsin mevkuf rivayetidir» denilmiştir. «Onun keffâreti, yemin keffâretidir» cümlesini Nesâî, Hâkim ve Beyhakî gibi hadîs ulemâsıda tahrîc et-mişlersede bu rivayetin bütün tarîkleri zaîftir.[395]

1402/1181- «Ukbetü'bnü Âmir radıyallahü anJfe'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Kız kardeşim BeytuÜaha yalın ayak yürüyerek gitmeyi attadı; ve kendisi îçîn Resûlütlah sallallahü aleyhi ve sellem'ûtn fetva istememi bana emretti. Ben de fetvayı İstedim. Bunun üzerine Peygamber saTlaUahü aleyhi ve seîlem :
— Hem yürüsün hem binsin buyurdular.»[396]

Hadîs müttefekun aleyh'tir; lâfız Müslim'indir. Ahmed'le DÖrtler'in rivayetinde: «Şüphesiz ki Allah senin kız kardeşinin bedbahtlığı ile-hiç bir şey yapmaz. Ona emret: Baş örtüsünü örtsün de binek gitsin; ve üç gün oruç tutsun buyurdu.» denilmektedir.
Bu hadîs Kâ'beye yürüyerek gitmeyi nezredenin mutlaka yürümesi îcâbetmediğine aciz olmadığı halde binek gidebileceğine delildir. Ancak binek giderse Hanefîler'e göre hayvan kesmesi lâzım gelir. Şâfîî-ler'e göre hiç bir şey lâzım gelmez. Delilleri bu hadîsdir. Bazıları: «Yürümeğe kudreti olan binek gidemez; vasıtaya binmek ancak yürümekten âciz kalanlar için caizdir; onlar dahî bindikleri için hayvan keserler» demişlerdir. Bunlar Ukbe hadîsinin Ebû Dâvud rivayetinde:

«Binek gitsin de Harem-i şerife bir deve göndersin» cümlesi ile istidlal ederler.
«Baş örtüsünü örtsün» buyurulması, bir rivayette kadın yalın ayık baş açık yürüyerek haccetmeyi nezrettiği içindir. İhtimal üç gün oruç tutması, baş Örtüsüz hacca gitmeyi nezrettiğinden dolayı emrolunmuştur. Zîra ma'siyeti nezirdir. Bu sebeble keffâret-i yemin vâcib olmuştur. Hadîs-i şerif, ma'sıyeÜ tıezretmenin keffâret îcâbedeceğine de delildir. Yalnız isnadında ihtilâf edildiğini Beyhakt söylemiştir. Filhakika Ebu Davud'un, Hz. İbnî Abbas'tan rivayetinde : «Bİr deve göndersin» cümlesi vardır. Mezkûr ziyâde için: «Şeyheyn'nin §ar-tı üzeredir» denilmişse de İmam Buhârîj Ukbetü'bnü Âmir hadîsinde hediye gönderme emrinin sabit olmadığını söyler.[397]

1404/1182- «İbnî Abbas radıyaUahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Şa'dü'bnü Ubâde, Peygamber sdllallahü aleyhi ve setlem'e annesinin borcu olup Ödeyemeden vefat ettiği bir nezir hakkında fetva sordu: Resûlüllah saîlallahü aleyhi ve sellem:
— Onun namına o borcu sen Öde! buyurdular.»[398]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Bu rivâyetde nezrin ne olduğu beyân edilmemiştir. Bir rivâyetde:
«Onun nâmına ben köle âzâd etsem kifayet edermi? (dedim) Resûlüllah (S.A.V.) :
— Annen nâmına köle âzâd et; buyurdular» denilmiştir. Bu rivayetten annesinin köle âzâd etmeyi adadığı anlaşılıyor. Vakıa' Nesâi, Hz. Sa'd b. Ubâde'den tahrîc ettiği bir hadîsde :
— Dedim ki :
— Yâ Resûlâflah, annen vefat eftî. Onun nâmına sadaka vereyim?
— Evet; dedi :
— O hâlde sadakanın hangisi efdâldir? dedim:
— Su vermektir; buyurdular» denilmekte ise de bu hadîs o fetvaya âid değîl Hz. Sa'd, Peygamber (S.A.V.)'e teberru'

sadakanın hükmünü sormuş da, cevaben şeref sâdır olmuştur.
Hadîs-i şerîf, vefat eden bir kimse nâmına yapılan kale âzâd etmek ve sadaka vermek gibi hayırların meyyit'e ulaşacağına delîldir. Bunu «Cenaze bahsi» nin sonunda görmüştük. Acaba hayır yapmak mirasçılara vâcib midir? Cumhur-u ulemâ'ya göre vâcib değildir Zahirîler Hz. Sa'd hadîsi ile istidlal ederek vâcib olduğuna kaildirler. Fakat bunlara1 : «Sa'd hadîsinde vücûba delâlet yoktur» diye cevap verilmiştir.[399]

1405/1183- «[400] Sabit b. Dahhâk raâiyatlahü anh'âan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem zamanında bir adam Buvâne[401] (denilen yer) de deve boğazlamayı nezretmİş. Bunun üzerine Resûlüllah saîlaîlahü aleyhi ve seTlem'e gelerek (meseleyi) ona sordu. Peygamber sallallahü aleyhi ve sejletn:
— Orada tapılan put varmı idi? diye sordu. Adam:
— Hayır; dedi. Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seUem: (peki) orada (câhiliyet devri) bayramlarından bir bayram varmı İdi? dedi. Adam:
— Hayır; cevâbını verdi. Resûlüllah sdllallahü aleyhi ve sellem:
— Nezrini îfâ et; çünkü Allah'a ma'sjyete, akraba ile kat-ı alâkaya ve Âdem oğlunun mâlik olmadığı bir hususa dâir yapılan nezrin îfâsı yoktur; buyurdular.»[402]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Taberânî rivayet etmişlerdir. Lâfız Taberânî'nindir; isnadı sahihtir. İmam Ahmed (in Müsned'in) de Kerdem'-den rivâyeten hadîsin bir şahidi vardır.
Hadis-i şerifin «sahîh-i Ebî Dâvud.» da şöyle bir sebebi olduğu zikrediliyor: «Nezri yapan zât Peygamber (S.A.V.)'e gelerek :
— Yâ Resûlâilah, ben eğer bir erkek çocuğum olursa Buvâne başında deve kurban etmeyi nezreyledim...» demiş; ResûIÜIIah (S.A.V.)'de kendisine yukarıdald cevâbı vermiştir.
Bu hadîs, bir kimse câhiliyyet devri icrââtına sahne olmayan muayyen bir yerde sadaka vermeyi, yâhud kurban kesmeyi nezrederse o nezri îfâ etmesi lâzım geldiğine delildir. Ulemâ'dan

bazıları ise İmam ŞâfiVrnn mezhebi budur. Şâir ulemâ bu kurbanın başka yerde de kesilebileceğine kail olmuşlardır. Nitekim bundan sonra gelen hadîs de bu kavli te'yid etmektedir.
İbni Teymiyye (661—728) «İktıdau's-Sırâh'l-Müştekim» adlı. meşhur eserinde : Sâbıt hadîsinin aslı Stahîheyn'de olduğunu bu isnadın dahî onların şartı üzere bulunduğunu isnadını hep meşhur ve mu'temet râvîler teşkil ettiğini beyândan sonra İmam Ahıned'le Ebu Davud'un rivayet ettikleri Meymune bînti Kerdem hadîsini ele almış ve şunları söylemiştir:
— Orada (Câhiliyyet devri) bayramlarından bir bayram varmı İdİ? diye sorması o yerin, müşrikler için bayram sahası olması, Allah için nezredilmiş olsa bile orada hayvan kesmeye mâni' teşkil etmeyi iktiza eyler. Ma'lûmdur ki bu da ancak yeri ta'zim yâhud onlarla bayram yapmakta ortak olmak veya bayramlarının şeâirini o yerde ihya etmek gibi bir sebebden dolayıdır. Müşriklerin bayram sahasını tahsis etmek mahzur sayılırsa, bizzat bayramları ne olur? Bu da ne suretle olursa olsun, câhiliyyet bayramlarına iştiraki şiddetle yasak etmek demektir.
Ve şunu yakînen bilmeyi, îcâbeder ki, İrnamü'l - Müttakîn (S.A.V.) câhiliyyet bayramlarını yıkmaya ve onları her vesile ile söndürmeye çalışırdı. Nehî sadece bayramları hususunda da değil, belki onların ta'zîm ettikleri bütün zaman ve mekânlara şâmildir. Bunların îslâm dininde hiç bir aslu esâsı yoktur.

Bu bâbtaki münkerâttan bazıları da İslâmda meydana getirilen şâir bayram ve mevsimlerdir. Sünnet'e muhalif olan bu bayram ve bid'atlart ümmettetf"bif Cemâat ikrar etmiş; inkârda bulunmamıştır, dîye yâhud bunlar âmme tarafından revâc görmüştür bahanesi ile icmâ'en caiz i'tikâd eden hatâ etmiş olur. Çünkü sünnete muhalif, olan bid'atlardaii hehyedenîer hef zaman bulunmuş ve bulunmaktadır. Bîr veya bir kaç beldenin yâhud bir taifenin ameline bakarak ictftâ' da'vâsmda bulunmak caiz değildir; zira hüccet, Resul (S.Â.V.) ile selef-i sâhihîn'in fiilleririded ir. Biz Allah Teâlâ'dan, kalplerimize hidâyet vermişken (tekrar) saptırmamasını niyaz eylefte.»[403]

1407/1184- «Câbîr radnjallahü an/ı'd a ti rivayet olunduğuna göre Mekkfe'nİn fethi günü bu zât :
— Yâ Resûlâllah! Alîah sana Mekke'yi fethederse Beyi Makdis'de namaz kılmayı hezrettim? demiş. ResûlÜllah salîallahü aleyhi ve selletn:
— Burada kil; buyurmuş. O zât (tekrar) sormuş. ResûlÜllah saîîaîlahü aleyhi ve sellem (yîne) :
— Bliradâ kil; demiş. Adam (tekrar) sormuş. (Bu sefer):
— Ö halde sen bilirsin; buyurmuşlardır.»[404]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebû Dâvud rivayet etmişlerdir. Hâkim onu sahîhlemîştir.
îbnü Dakiki'l - îd dahî «.el-iktirah» adlı eserinde sahîhleniitir, Hadîs-i şerîf nezir hususunda -ta'yin edilse bile- muayyen bir yer olmadığına delildir. Bazıları bu hadîs ile bundan evvelki hadîsdeki emirleri nedib mânâsına hamletmişlerdir. Buna kârine aşağıdaki hadîstir.[405]

1408/1185- «Ebu îd-i Hudrî radıyallahü Peygamber saltallahü aleyhi ve sellem'den işitmiş olarak rivayet olunmuştur. Resûîuiiah sallaîtahü aleylii ve seUem:
Yükler ancaküç mescide gitrnek için bağlanır i «Mescrd-i HarânVa, Mescid-i Aksâ'yaVe benim şu.Mescidime; buyurmuşlardır.»[406]

Hadîs mütiefekuıi afeyfr'tir. Lâfız Buhârî'nindir,
Bu hadîs «İ'tİkâf bâbı&'mn sonunda geçmişti.İhtimal ki bıûretde tekrar edilmesi, nezir için mezkûr üç mescidüen mââdâ hiç bir öüuây-yen yer olmadığına işaret içindir.
tmam Mâlik ile İmam, Şafiî hu üç mescidderi birine yapılan5 nezrin îfâ edilmesi lüzumuna kail olmuşlardır, İmann A'zam'a,, göre ise böyle bir nezrin îfâsı lâzım değildir. Nezrettiği namazı dilediği yerde kılabilir.
Şâir mescidlere gelince : Ekser-i ulemâ'ya. göre nezri îfâ vcife değil, fakat menduptur.

Suleha-i sâlihin'in kabirleri ile, faziletli yerleri ziyaret için uzun mesafeleri göze alarak hazırhkda bulunmak İmâmü'l -HarcTney.i'e göre haramdır. Kaadî Iyâz, bu kavli benimsediğine işaret etmiştir. Nevevî : «Ulemâmızca sahîh olan kavil, îmâmü'l--Haremeyn'in ihtîyâr ettiğidir» diyor.
Ulemâ'nm muhakkıklarına göre ise böyle bir ziyaret ne haram ne de mekruhtur. Onlarca bu hadîsden murâd : tam faziletin ancak zikri geçen üç mescidde olduğunu, beyândır. Bundan sair yerlere gitmenin haram veya mekruh olması lâzım gelmez.[407]

1409/1186- «Ömer radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demİşiîr ki;
— Yâ Resûlâllajı, ben câhilîyyet devrinde, bîr gece Mescîd-İ Haramda i'tikâf yakmayı nezrettİm? dedim :
— O halde nezrini îfâ et; buyurduSar.»[408]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Buhârî bir rivâyetde : «Öyle ise bir gecesini ziyâde etmiştir.
Hadîs-i şerif, kâfir iken nezir yapan bir kimsenin müslüman olduktan sonra o nezri îfâ etmesi lüzumuna delildir. İmam Buharı, İbni Cerir ve Şâfiîler'den bir cemâat buna zâhib olmuşlardır. Cumhura göre ise kâfirin nezri mün'akid olmaz. Tahâvî : «Kâfirin ibâdetle te karrubu sahîh olmaz. Lâkin Peygamber (S.A.V.), Ömer'in vaktile yaptığı nezri îfâ semahatini göstermek istediğini anlamış da îfâ etmesini emir buyurmuş olabilir. Çünkü Ömer'in fi'li tâattir: Bu fiil câhiliyyet devrinde yaptığı nezir değildir» diyor.
Malikîler'den bazıları ; «Peygamber (S.A.V.), Hz. Ömer (TS.A.)a bu işi müstehâb olmak üzere emretmiştir» derler.
Yine bu hadîsle i'tikâf için oruç şart olmadığına istidlal edenler olmuşsa da kendilerine hadîsin «sahîh-i Müslim» deki rivayetinde :.
«Bir gün bir gece» denildiği ve Ebu Dâvud ile Nesâî'mn rivayetinde :
«İ'tikâf et ve oruç tut» buyurulduğu hatırlatılmak sureti ile cevap verilmiştir. Yalnız Ebu Davud'un rivayeti zaîftir.[409]

«Hâkimlik Bahsi»

Kaza kelimesi lügatte ilzam, ihbar, fârig olmak ve takdir gibi bir çok mânâlara gelir. Teâlâ Hazretleri, ilzam mânâsında :
«[410] Rabbın ancak kendine ibâdet etmenizi farz kıldı» buyurduğu gibi :
«[411] Beni îsrâîle haber verdik» âyet-i kerîmesi ihbar
«[412] Namaz edâ edildi mi yer yüzüne dağılıverîn..» kavl-i kerîm de fâ-rig olmak mânâsında kullanılmıştır. Araplar :
«Hâkim nafakayı kaza etti» derler ki «nafaka takdir etti» demektir.
Şer'an: Âmme üzerinde vilâyeti (söz hakkı) olan bir zâtın ilzam eden sözüdür. Bu tarîfde kazanın lügat mânâsı da vardır, 2Îra dâvâlıya hükmü ilzam ve ihbar eder.
Hâkimlik demek olan kaza meselesi en şerefli ibâdetlerden ve en kuvvetli farzlardan biridir. Peygamberân-ı ilâm hazerâtından hiç biri yoktur ki Allah-u Zükelâl kendisine kazayı emretmemiş olsun. Hz. Âdem (A.S.)'e Halîfe ismini vermişti. Peygamberimiz Muhammed Mustafa (S.A.V.)'e :
«[413] Aralarında, Allah'ın indirdiği (kitap) ile hükmet diye..» âyet-i kerîmesi İle hitâb etmiş; Hz. Dâvud (A.S.)'a :
«[414] insanlar arasında hakla hükmet» buyurmuştur. Çünkü hâkimlikde «emri bil ma'rûf nehyi ani'l-münker» denilen iyiliği emir, kötülükten rtehî ile hakkı meydana çıkarmak mazlumun hakkını zâlimden almak, hakkı sahibine ulaştırmak gibi pek mühim vazifeler vardır ki, zaten Allah şerîatleri bunun için meşru' kılmış; Peygamberlerim bunun için göndermiştir.
Hâkimliğin Hanefîler'e göre: Farz-ı kifâye, müstehab, ihtiyarî, mekruh ve haram olmak üzere beş nev'i vardır. Bunlar için fıkıh kitaplarına müracaat etmelidir.[415]

1410/1187- «Büreyde radıyallahih atılı'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki; Resûlüllah sallalîahü aleyhi ve selleın:
Hâkimler üç (nev'i) olup ikisi Cehennemde, biri Cennettedir.

Hakkı bilerek onunla hükmeden Cennetde; Hakkı bildiği halde onunla hükmetmeyerek hükümde zulmeden cehennemde; hakkı bilmediği halde halka cehaletle hüküm veren de cehennemdedir; buyurduîar.»[416]

Bu hadîsi Dörtler rivayet etmiştir. Hâkim onu sahîhlemiştir.Sakim «Ulûtnü'l-Hadîs»inde bu hadîsi yalnız Horasanlıların rivayet ettiğini söyler. Musannif: «Bu hadîsin daha başka tarîkleri vardır. Ben onları ayrı bir cüz halinde topladım» diyor.
Hadîs-i şerîf Cehennem'den yalnız, hakkı bilip onunla amel eden hâkimlerin kurtulacağına delildir. Burada esas ameldir. Hakkı bildiği halde onunla amel etmeyenle cahilane hüküm verenin ikisi de Cehennemlik olacaktır. Hattâ zâhir-i hadîs'e bakılırsa câhil hâkim hakka tesadüf etse bile yine bu hükümden kurtulamayacak gibidir, Hadîsimiz cahilane ve hakkın hilâfına hüküm vermekten sakınmayı telkin ediyor. Uhrevî mes'uliyetten kurtulacak hâkim ancak .hak ve hukuku bilerek hüküm verendir. Diğerleri ehl-i Cehennem'dir. Hadîs-i şerîf câhil bir adamın bu mühim vazifeyi üzerine almaması gerektiğine de işaret ediyor.
«.Muhtasaru şerhi's - Sünneh» nâm eserde şöyle deniliyor: «Müctehid olmayanın, hâkimliği üzerine alması caiz olmadığı gibi hükümdarın da böylesini ta'yûı etmesi caiz değildir. Müctehid: beş ilini yani; kîtâbullâh, sünnet-î Resûlillâh, Ulcmâ-i Selefin icmâ' ve ihtilâflarını, lügat ve kıyas ilimlerini kendisinde toplayan zâttır. Bir mesele kitâb, sünnet veya icmâ'-ı ümmet'de sarahaten bulunamadığı vakit, onun hükmünü kitâb ve sünnetten çıkarmanın yolu kıyastır. Binâenaleyh müctehidin kîtâbdan ma'dut olmak üzere onun nâsih ve mesûhunu, mücmel ve müfessirini, hâss-u âmmını, muhkem ve müteşâbihini, kerahet, hör-met, ibâha ve nedip hâllerini bilmesi îcâbettiği gibi sünnetden de ayni şeyleri bilmesi gerekir. Sünnet'in sahihini ,zaîfini, müsned ve mürse-üni ve kitab'la sünnet arasındaki tertibi bilecektir ki, zahirî, kitaba- uymayan bir hadîs gördüğünde onu neye hamledeceğine yol bulabilsin. Çünkü sünnet kitabın beyânıdır; binâenaleyh ona muhalif olamaz. Sünnetten bilinmesi îcâbeden şeyler şeriatın ahkâmıa medar

olan kısımlardır. Kıssa, haber ve mev'iza gibi nev'ileri bilmek zarurî değildir. Lû-gat'ın dahî ahkâma âid, kitab ve sünnetde vârid olan kısmını bilmek kâfidir; arapların bütün lügatlerini ihatalı bir şekilde bilmek îcâbet-mez. Verdiği hükmün Sahabe ve tabiîn hazerâti ile fukahâ-i iimmet'in kavillerine muhalif düşmemesi için o kavillerle fukah'nın ekseri fetvalarını bilmeli ki, icmğ'a muhalefetten emin olsun. Bu nev'ilerden her birini bilirse artık o müctehiddir, bilmediği takdirde tutacağı yol takliddir.»[417]

1411/1188- «Ebu Hüreyre radıyaîlahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: ResûlüHah sallaîlahü aleyhi ve sellem :
— Her kim hâkimliği üzerine alırsa muhakkak bıçaksız kesilmiştir; buyurdular.»[418]

Bu hadîsi Ahmed'le Dörtler rivayet etmişlerdir. Ibni Huzeyme ile İbni Hifabân onu sahîhlemişlerdir.
Hatfîs-i şerif hâkimliği üzerine almaktan sakınmanın lüzumuna delâlet ediyor; ve adetâ : «Hâkimliği üzerine alan kendini kesmeye kalkışmıştır. Bundan hemen sakınsın, korunsun; zîra bilerek veya bilmeyerek hakkın hilâfına hüküm veren Cehennemliktir.» denilmiş gibidir.
«Kendini kesmek» den murâd : hâkimliği kabul etmekle nefsini helake sürüklemektir. «Biçaksiz» ta'biri ile, hakîkaten kesmek değil, kendini âhiret azabına ma'ruz bıraktığı beyân edilmiştir. Bazıları bu cümleye «kendisini ma'nen kesmiştir» şeklinde mânâ vermişlerdir. Bu mânâ, hâkimliğin lâzımı mânâsıdır. Çünkü hâkim hakka riâyet etse çle etmese de neticede mutlaka yorulacaktır. Ma'nen kesmekten murâd da budur. lisanımızda da «kendini fazla yorma» mânâsında : «kendini öldürme» denilir. [419]

1412/1189- «(Bu da) Ondan rivâyef edilmiştir, -radtyallahü ank- Demiştir ki:Resûfüüah sdllallahü aleyhi ve sellem :
— Hiç şüphe yok ki sizler İleride amirliğe tama' edeceksiniz; ama bu (sonu) Kıyamet gününde pişmanlık olacaktır. (Dünyada)

süt anne (olmak) ne iyi şeydir. Ama (âhîrette) memeden ayrılan ne fenâ'dir; buyurdular.»[420]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.
Onu Taberânî ile Bezzâr, Hz. Avf b. Mâlik'den sahîh senedle ve şu lâfızlarla tahrîc etmişlerdir:
«Amirliğin birincisi melâmet, ikincisi nedamet, üçüncüsü azâb-ı kıyâmet'dir; ancak adalet gösteren müstesna!» Yine Taberânî, Zeyd b. Sabit (R. A./dan merfu' olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Amirliği hakkîle üzerine alıp da becerebilen için o ne güzel şeydir. Fakat onu hakkîle almayan için amirlik ne fena şeydir. Kıyamet gününde kendisine nedamet olacaktır.» İmam Müslim dahî, Hz. Ebû Zerr (R. A./dan şu hadîsi rivayet ediyor :
«Benden vali yapmazmtsm yâ Resûlâllah; dedim:
— Sen zaifsin. Valilik bir emânettir; Kıyamet gününde de gerçekten âr ve nedâmetdir. Ancak onu hak-kîle üzerine alarak onun hakkında kendisine düşeni yapan müstesna; buyurdular.» Bu hadîsler, babımız hadîsini takyîd" ederler.
Nevevî : «Bu hadîs, bilhassa zaîf olanların vali olmaktan kaçınmaları babında büyük bir esastır» diyor. Bu söz ehliyetsiz olduğu hâlde böyle bir işi üzerine alıp da adalet gösteremeyenler, hakkındadır. Bu gibiler kıyamet gününde âzâbı görünce, elbet yaptıklarına pişman olacaklardır. Fakat ehil olan âdil valilere büyük ecir ve mükâfat vardır. Nitekim bu hususta haberler çoktur. Bununla beraber hâkimliği kabul etmekde büyük tehlike vardır. Bundan dolayadır ki, İslâm büyükleri onu kabulden çekinmişlerdir. îmam Şafiî'ye Halîfe Me'mun şark ve garb'm kadılığını teklif etmiş fakat o bunu reddetmişti. îmam-% A'zam'a, Halîfe Mansur Bağdad kadılığı için İsrarlarda bulunmuş; hattâ hapsederek kamçı ile doğdurmuş; ve her gün onar kamçı ziyâdesi ile döğülmeye devam olunduğundan nihayet kamçı adedi yüzü buldukda dayaktan müteessîren vefat etmiştir. Uz. İmam, daha Önce Irâkeyn valisi Yezid b. Ömer tarafından, kendisine Küfe kadılığı teklif olunduğu zaman da bu vazifeyi kabul etmemiş; ve Yezid'in emri ile başına yüz on kamçı vurulmuştu..
Hâkimlik vazifesini kabul etmeyen daha nice İslâm büyükleri

vardır: «Amirliğe tama' edeceksiniz» cümlesinde bu rütbeye nefislerin meyledeceğine işaret vardır. Zira âmir olmakda; dünya menfâat ve zevkleri, herkese sözünü dinletme gibi nefsi cezbeden hâller vardır. Onun peşinde koşmak bundan dolayı" yasak edilmiştir. Nitekim Şeyheyn'nin rivayet rivayet ettikleri şu hadîsden de anlaşılır:
«Peygamber (S.A.V.) Abdurrahman'a :
— Amirliği isteme! çünkü onu isteyerek sana verirlerse ona tevkil olunursun. İstemeksizin sana verilirse onun üzerine yardım olunursun» Ebû Dâvud ile Tirmizî dahî şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
«Bir kimse hâkimliği ister de onu elde etmek için aracılardan istifade ederse o hâkimlik kendikine havale edilir. Kim onu istemez ve almak için kimseden yardım dilemezse Allah kendisini doğruya yöneltecek bir melek indirir.» Sahîh-i Müslim'de şu hadîsi vardır:
«Vallahi biz bu işi ona tama' edene tevdi etmiyoruz.»
Hâkimleri ta'yîn eden zâtın bu iş için en münâsibini bulması îcâbeder. Bu bâbta Beyhakî ile Hâkim şu hadîsi rivayet etmişlerdir".
«Bir kimse bir adamı bir cemaata âmir ta'yin eder de o cemâatin içinde Allah İndinde ondan daha makbulü bulunursa o kimse Allah ve Resulü ile müslümanlar cemâatine muhakkak hıyanet etmiştir.»
Hâkimlik ve emsali amirlikleri istemekten nehyedilmesi, bu işler sahibine zaîfken kuvvet, âcizken kudret kazandırarak, zaten şerre meyyal olan nefse düşmanından intikam olmaya, dostunu ise kayırmaya fırsat bahşettiği içindir. Binâenaleyh onları mümkin mertebe istememek evlâdır. Vakıa' Ebû Davud'un iyi bir isnatla'tahrîc ettiği şu hadîsde :
«Her kjm müslümanlara hâkim olmayı ister de ona nail olur; ve adaleti zulmüne galebe çalarsa Cennet onundur. Kimin de zulmü adline galebe çalarsa Cehennem de onundur.» buyurularak adalet göstermek şartı ile hakimliğin istenilebileceğine işaret olunmuşsa da evlâ olan yine de istememektir.[421]

1413/1190- «Amrü'l-Âs raÂıyoaıü rivayet olunduğuna göre, kendisi Resûlüllah sallallçhü aleyhi ve sejlem;
— Hâkim hüküm verirken içtihadda bulunur, sonra isabet de ederse ona iki ecir vardır. Fakat hükmeder, ic-tihadda bulunur ve hatâ eylerse ona bir ecir vardır; derken işitmistir.»[422]

Hadîs müttefekun aieyh'dir.
Ictihâdda hatâ etmekden murâd : Allah Teâlâ'mn muradı olan hükmü bulamamaktır.
Bu hadîs: «Allah Teâlâ indinde her meselenin muayyen bir hükmü vardır diyen ehM sünnet ulemâsının dejılîdir. Onlara göre müctehid bazan isabet, bazan da hatâ eder. Bütün ilmî kudretini sarfederek delilleri tetebbu' eden rnüctehidi Cenâb-ı Hak muvaffak kılarsa matlub-ı İlâhî olan hükme isabet eder. Bu takdirde ona iki sevap verilir. Hatâ eden müctehide de bir sevap vardır. Ayni zevat bu hadîsle hâkimin müctehid olmasının şartiyyetine istidlal etmişlerdir. «Bulûgü'l-Me-ram» şârihi Kaadı Şerefüddîn şöyle diyor: «Müctehid hükümleri şer'î delillerinden çıkarabilendir. Lâkin böylesini bulmak pek güç, hattâ imamının mezhebinde müctehid olması şarttır. Mezhebte müctehid olmak için imanının usul ve delillerini hakkı ile anlaması ve bir meselede imamından nassan bir nakil bulamadığı zaman vereceği hükmü, onun delillerine göre tertib etmesi de şarttır.»
San'ânî (1059—1182) Kaadî Şerefüddîn'in bu sözlerine şiddetle i'tirâz ediyor. Hayli uzun olan i'tirâzdan biz bazı cümleler naklederek bunlar üzerinde durmak isteriz.
San'ânî şöyle diyor: «Her ne kadar benâm ulemâ, üzerind' tifak etseler de bu sözdeki butlan meydandadır.» Bütün nap arm üzerinde ittifak ettiği bu dâvayı ben Allah'ın kendilerine verdiği ni'me-te karşı küfrân telâkki ederim. Çünkü onlar yani bu dâvayı iddia ve kabul edenler müctehiddirler. Bunlardan her biri hüküm istinbât edecekleri delilleri o derece bilirler ki bu delilleri Resûlüllah (S.A.V.)'in Mekke'ye kadı ta'yin ettiği Attâb b. Üseyd, Yemen'e kadı ta'yin ettiği Ebu M usa M - Eş'arî yine oraya kadı ve vali olarak gönderdiği Muâz b. Cebel ve Hz. Ömer'le Alî'nin Kûfe'ye kadı nasbettikleri Şüreyh[423] bile bilmezlerdi...»

Bize kalırsa Kaadî Şerefüddin'in sözlerine bir diyecek yoktur. Daha doğrusu bu sözlerdeki butlan bizim için meydanda değildir. Gönül isterdi ki San'ânî onu burada su götürmez bir surette ortaya atsın. Sonra ashâb-ı kirama taş çıkartan bu müctehidler kimlerdir? Evet, bizzat Resûlüllah (S.A.V.) tarafından ilimlerine i'timâd edilerek en mühim yerlere kaadı ta'yin edilen ve içlerinde Hz. Muâz gibi Kur1-ân-ı kerîm'deki haramı helâli en iyi bildiği Peygamber (S.A.V.)'in şe-hâdeti ile sabit olmuş bir Bedir gazisi bulunan kibâr-ı sahâbe'nin bilmediği delilleri bilen bu zevatın kimler olduğunu cidden bilmek isterdik. Yıllarca Fahr-i Kâinat (S.A.V.)'in sohbetinde bulunarak nur-u Nü-büvvet'i kana kana içen ve böylelikle her biri birer heykel-i nûr kesilen o mübarek zevatın bilmediği, fakat San'ânî'nin müctehid dediği ulemâ'nın pek âlâ bildiği delillerin de neler olduğunu pek merak ettik. Acaba bu zevata semâdan hususî ve mahrem kitap mı indirildi ki, ashâb-ı kiram onların bildikleri delilleri bilemediler?
Kaadî Şerefüddin'in mukallid dediği zevatın da her biri Islâmm semâlarında parlayan birer yıldızdır. Buna rağmen hiç biri nıücte-hidlik dâvasında bulunmamışlardır. Çünkü müctehidlik zannedildiği kadar kolay bir iş değildir. Kolay olsa İmam Malik gibi büyük bir müctehid kendisine sorulan kırk meselenin otuz altısına «bilmiyorum» diye cevap vermezdi. Hele iddia ile asla müctehid olunamaz. San'ânî yukarıdaki iddiasını isbât sadedinde şunları söylüyor: «Buna sarihin (yani Kaadî Şerefüddîn'in) şu sözü delâlet ediyor: (Mukallidin şartı, imamının mezhebinde müctehid olması, onun usul ve delillerini hakkı ile anlaması ve bir meselede imamından nassen bir nakil bulamadığı zaman vereceği hükmü onun delillerine göre tertib emtesidir.)
îşte şârîhin hemen hemen hiç bulunmadığına hükmederek imkânsız diye ad verdiği ictihad budur. Bu mukallid kendi imamını bıraksa da Allah'ın kitabı, ile ResûlüHah'm sünnetini kendine imam. ittihaz etse, imamının ibarelerini arayacağına kitab ile Sünnet'in naslarım incelese olmazmıydı? İbarelerin hepsi mânâlara delâlet eden lâfızlardır. Şu halde imamının sözleri ile o sözlerin mânâlarını şeriat sahibinin sözleri ve mânâları İle değişse ya!...»
San'ânî'nin bu sözlerinden ne kadar ictihad meraklısı olduğu

anlaşılıyor. Ancak farkına varmadan bizim iddiamızı da isbât ediyor. "Zira sarihin biraz yukarıda kendisinden naklettiğimiz ibaresini hemen değiştiriyor. Şöyleki: Şârih mukallid olmanın şartlarım sayarken: «İmamının usul ve delillerini hakki ile anlaması şarttır» diyordu. San'ânî bunu, o imamın kendiliğinden söylediği sözler mânâsına alıyor ve: «İmamının sözleri ile o sözlerin mânâlarını şeriat sâhibinin sözleri ve mânâları ile değişse ya!...» diyor. Şimdi sorarım, bir âlimin açık sözlerini bile böyle ters anlayan bir zâttan nasıl müetehid olabilir? Onun kitab ve sünnetten çıkaracağı hükümlere nasıl i'timâd edilebilir? îşte: «Müctehidlik zannedildiği kadar kolay bif iş değildir» sözünün mânâsı budur .Ban'ânî yukarıdaki sözünü yeminle perçinleyerek: «Tallahi böylesi, hayrı ednâ bir şeyle değişti; yani kitâb ve sünnetin bilgisini şeyhlerin ve çömezlerin bilgileri ile onların meramlarını anlamak, sözlerini araştırmakla trampa etti. Yakînen ma'lûmduf ki, Allah ve Resûlü'nün kelâmı akıllara daha yaktn, maksada isabeti daha me'muldür; çünkü bilicmâ1 en beliğ en tatlı ve en kolay anlaşılan sözlerdir..:» diyor.
Biz buradaki yeminin de nâ-hak yere yapıldığına kailiz. Çünkü iddia yanHştır. Mukallid şeyhinin veya şunun bunun sözü peşinde değil, mezhepte imamının delilleri üzerinde çalışır. Bu delülerse kitab, sünnet, icmâ'-ı ümmet ve kıyâs-ı fukahâdır. Kelâmullah ile hadîs-! Nebevî'-rûn hakîkaten en beliğ ve en tatil kelâm olduğunda şüphe yoktur. Ancak en kolay anlaşılan sözler olduklarını kabul edemeyeceğiz. Zîra Kur'ân-ı kerîm'de öyle icazlar vardır kî bir tanesi üzerinde bîr cild kitap yazılabilir. Cevâmiu'l-Kelim yani cemiyyetli ve derîn manâlı kelimeler ise Peygamber (S.A^V.)'İn hasâisindeSir, Hâl böyle olunca maksud olan mânâyı onlardan kolaycacık anlayıvermek her yiğitin kârı olmasa gerektir. Öyle olsa zâten içtihada müetehide lüzum kalmazdı. San'ânî : «Sahâbe'nin kelâm-ı ilâhî'yi ve hitâb-ı Nebevî'yi anlayan akılları bizim akıllarımız gibidir; fikirleri de bizim fikirlerimiz gibidir. Çünkü akıllar ilâhî ibareleri anlamaktan âciz olacak derecede bir birinden farklı olsalar bizler ne mükellef olurduk, ne de ictihâd ve taklid yönünden bize emir veya nehî vârid olurdu» diyor.
Bu iddianın sakatlığı ise aşikârdır. Bazı akılların kelâmullahı

anlamaktan âciz kalması ile teklifin sakıt olması îcâbetmez. Nasr sûresinden Peygamber (S.A.V.J'in ecelenin yaklaştığını yalnız Hz. İbni Ab-bas anlamıştı. Bu mânâyı anlamayan ashâb'tan teklif sakıt oldumu îdi? Havadaki kuşların, denizdeki balıkların, ormanlardaki vahşî kurd-Iarın eî-hâsıl her mehlûkun kendine mahsus bir tesbîh ve ibâdeti olduğu:

«[424] Hiç bir şey yoktur ki Rabbinin had ile teşbihinde bulunmasın; lâktn siz onların teşbihini anlamazsınız.» âyeti kerîmesi ile tarsih bıyıi-rulmuşken ictihâd dâvasında bulunan bir zâtın, şayed akıllar arasında anlayış farkı kabul edilirse mükelleüyyetten istifaya kalkışması bize tuhaf geliyor. Akıllar ve anlayışlar arasında fark olduğu muhakkaktır. Yalnız olur olmaz farklar insanı Allah'ına karşı kulluk mükellefiyyetinden ıskata kâfî gelemez. Teklif sakıt olmak için deli olmaktan başka çâre yoktur.

San'ânî akıllar arasındaki bariz farkı inkârda o kadar ileri gitmiştir ki, neredeyse: «Biz sahâbe'den daha akıllı ve fikirliyiz» diye yazmıştır. Hakîkatta Ashâb'ın akılları müşebbehün bih, bizimkiler müşeb-beh olmak lâzım gelirken, teşbîh-i maklup yaparak: «Onların akılları da bizim akıllarımız gibidir...» demesi buna delildir. Kanâat-ı âcizâ-nemce bizim kendimizi Ashâb-ı kîrâm'la ölçmeye kalkışmamız onlara karşı su-i edep ve cüretkârlıktır. Hem de horozun yumurtlamak üzere folluğa yatması kadar gülünçtür. Bize düşen, kendimizi onlarla kıyas etmek değil, onlara lâyık oldukları hörmet ve tebcili göstermektir. Zîra bizz'ât Fahr-î âlem (S.A.V.) :

— Ashabım semânın yıldızları gibidir..; buyururken bizim kendimizi onlarla bir tutmamız elbette kıyâs maa'1-fârik olur.

Hâkimlik babında en güzel vesika Hz. Ömer (R. A.)'m Ebu Mu-se'l-Eşarî (R. A.ya, yazdığı mektuptur. Bu mektubu İmam Âhmed b. Hanbel, Dâre Kutnî ve Beyhâkî rivayet etmişlerdir. Ebu îshâk diyor ki: «Bu, pek büyük bir nâmedir. Çünkü hâkimliğin adabını hükmün sıfatını, içtihadın keyfiyetini ve kıyasın istinbâtını beyân etmektedir. Lâfız şudur :

aâuhdan sonra (ma'lûm ola ki) hâkimlik muhkem bir fariza ve tutulan bir sünnettir. Akıllı anlayışlı olmalı ve çok zikretmelisin. İyi bil ki sana bir adam hüccetini İbraz ettimi, anladığın vakit

hüküm ver; hüküm verdin mi tenfîz et. Çünkü infazı otmayan bir hakkı söylemek fayda vermez. Yüz, mecfis ve hükmün hususunda insanlar arasında mu-sâvâta riâyet eyle, tâ ki i'tibârlı kimse zulmüne tama' etmesin. Zaîf de adlinden ümîd kesmesin. Beyyine dâvâ'cıya, yemin de inkâr edene düşer. Müslümanlar arasında uzlaştırma caizdir. Yalnız bir haramı helâl, yâhud helâli haram yapan uzlaştırma müstesna. Bİr kimse gaîb bir hak veya beyyîne iddia ederse ona bir mühlet ver; o mühleti doldursun. Müteakiben beyyinesini getirirse hakkını verirsin; aksi takdirde aleyhine hükmü helâl sayarsın; zira bu, özür hususunda daha beliğ ve gözil daha çok açar. Hakkında bugün, aklına müracaat ettiğin ve doğru yolunu bularak hüküm verdiğin bir dâva seni hakka dönmekten men'etmesin; çünkü hak kadîmdir. Hakka dönmek bâtılda devam etmekten daha hayırlıdır. Kîtâbullah ile Resulünün sünnetinde bulunma-ysp, gönlünden geçen şeyleri anlamalısın anlamalı! Sonra birbirinin benzeri ve misli olan şeyleri bil de umuru o zaman kıyas et. Hem bunların Allah Teâlâca en ziyâde kabule karin ve hakka en ziyâde benzeyenlerini al. Müslümanlar birbirlerine karşı âdildirler. Yalnız bir hadd dolayısı İle kendisine dayak vurulan veya yalancı şâhıdliğî denenmiş olan yâhud bir hükmi karabet, neseb veya hakîki karabet maznunu bulunan kimse müstesna. Zîra AİIah Teâlâ sizin sırlarınızı bilir. Beyyine ve yeminlerle dâvayı defet. Dâva sırasındaki kızmak, endîşe, tztırâb ve ashab-i mesâlih'den hoşnudsuzluk göstermekten, bîr de dâvâ-tarda tebdîl-i kıyafetten sakın. Çünkü hay yerlerinde verilen hüküm sebebi ile Allah Teâlâ ecri vâcib kılar ve hâkimi iyi anlar. Her kimin hak uğrunda kendi aleyhine bile olsa niyeti hâlis bulunursa Allah Teâlâ o kimse ile halk arasında olup bitenleri karşılamaya kâfidir. Kim de halka kalbinde olmayan bir ahlâkla görünürse Allah Teâlâ onu ayıblar; zîra Allah kullarından ancak hâlis amelleri kabul eder. Âcil rızkı hakkındaki sevabını ve rahmetini hazinelerini sen ne zannediyorsun? sefam...»

Ömer (R. A.)'ın bu mektubunda anlaşıldığına göre hâkim hatâ ettiği zaman hükmünü bozabilecektir. Buhârî ile Müslim'in müttefî-kan tahrîc ettikleri Ebu Hüreyre hadîsi de ayni hükmü ifâde eder. Hadîsin lâfzı şudur:

«Resûlüllah (S.A.V.) buyurdular kî:
— Bir defa iki kadın çocukları ile beraber (bîr yerde) bulunuyorlarmış. Derken bir kurd gelerek birinin pğlunu (kapmış) götürmüş. Bunun üzerine kadınlardan:
— Kurd senin oğlunu götürdü; demiş. Öteki :
— Hayır o senin oğlunu götürdü; mukabelesinde bulunmuş. Bunu müteakip Dâvud (A.S.)'ın huzuruna dâvaya çıkmışlar. Dâvud (A.S.) (mevcud) çocuğun büyük kadına âid olduğuna hükmetmiş. (Bu sefer) Süleyman'a giderek (vak'ayı) ona haber vermişler. Süleyman (A.S.) :
— Bana bıçağı getirin çocuğu aranızda ikiye pay edeyim; demiş. Küçük kadın (bunu görünce :
— Aman) yapma Allah hayrını versin; çocuk onundur; demiş. Buna binâen Süleyman (A.S.)'da çocuğun küçük kadına âîd olduğuna hükmetmiş.»
Bu meselede ulemâ'dan iki kavil rivayet olunur. Birinci kavle göre hâkim hatâ ettiği zaman hükmünü bozabilir. İkinciye göre bozamaz; çünkü hadîsde : «Hatâ ederse ona bir ecir vardır» buyurulmuştur.
[425]

1414/1191- «Ebu Bekre radıyallahü anhdan rivayet olunmuştur.Demiştîrki:Resûlüîlah saUdllakü aleyhi ve seîlem :
— Öfkeli iken hiç bir kimse iki kişi arasında hükmetmesin; derken işittim.»[426]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîsteki nehyi cumhur-u ulemâ kerahete hamîetmişlerdir. Hattâ Nevevî (631—676) «Müslim Şerhi» nde: «Hâkimin öfkeli İken hüküm vermesinin keraheti» namı ile bir bâb tahsis etmiştir. Buharı ise ayni bâb'a : «Öfkeli iken kadı hüküm yâhud, müftü fetva verebilirini?» adını vermiştir. Ulemâ'nın buradaki nehyi kerahete hamletmelerinin sebebi nehyin illetidir. îllet öfkedir. Fakat öfkenin, hükmü men'etmek-le bir münâsebeti yoktur. Ancak hükmün husulüne bir zan teşkil eder. Zîra fikri alt üst eyler; düşünülmesi îcâbeden şeylerden kalbi ahkor. Böyle bir

hâl ise hatâ ile neticelenebilir. Şu kadar varki, her öfke ve her insan bir değildir. Eğer Öfke hakla bâtılın arasını ayıramayacak dereceye varırsa o halde hüküm vermek şüphesiz haramdır. O dereceye varmışsa mekruhtur. Hadîsin zahirîne bakılırsa, öfke dereceleri ile sebebleri arasında bir fark yoktur. Lâkin İmâmvfl - Haremeyn ile Bagavî (426—516) bu öfkeyi Allah için olmayan Öfkeye tahsis etmişler; ve: «Çünkü Allah için olan gadap zulme ma'ni'dir; fakat nefis için olan mâni' değildir» demişlerdir. Hanefîler'in mezhebi de budur. Fakat bu tevcihi bir çok hadîs ulemâsı kabul etmemişler; onu hadîsin zahirine muhalif görmüşlerdir. Bunlar : «Vakıa' Peygamber (S.A.V.) £übeyr kıssasında öfkeli iken hüküm vermişse de onun ismeti gadabı-nın. kendisini hakdan alıkoymasına mâni'dir» diyorlar.
Fazla açlık ve susuzluk da gadab hükmündedir. Bu. bâbta Dâre Kutnî ile Beyhakîj, Hz. Ebû Saîd-i Hudrî'den şu hadîsi tahrîc etmişindir:
«Peygamber (S.A.V.) :
— Hâkim ancak tok ve suya kanıkken hüküm verebilir; buyurdu.» Yalnız hadîsin isnadında zaîf râvî vardır.
Kalbin huzurunu kaçıran uyku, keder ve hastalık gibi şeyler de gadap hükmündedirler.[427]

1415/1192- «A!i radıyalîahü anh'üen rivayet olunmuştur. Demiştir ki; Resûlüllah sallallahü aleyhi ve selîem:
— Senin huzurunda iki adam da'vâya dururlarsa ikincinin sözünü dinlemedikçe birinci lehine hüküm verme. Nasıl hüküm vereceğini iletide anlarsın; buyurdular.»[428]

Ali : Bundan sonra hâkim olmakda devam ettim; demiştir.»
Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud ve TÎrmizî rivayet etmişlerdir. Tir-mizî onu hasen bulmuş; «İbnü'l - Medînî kavî addetmiş; İbnİ Hibbân ise sahîhlemiştir. Hadîsin Hâkim'de İbni Abbâs'dan bir şahidi vardır.
Hadîs-i şerîf bir çok yollardan rivayet olunmuştur. Bunların en güzeli, Bezzâr'm. Amr b. Mürre'den onun da Abdullah b. Seleme'den, onun da Alî (R. A./dan rivayet ettiği tarîktir.

Bu hadîs hâkimin, evvelâ da'vâcının da'vâsmı sonra da da'vâh-nın cevabını dinlemesi îcâbettiğine delildir. Yalnız da'vâcıyı dinleyerek hüküm vermek caiz değildir. Hâkim kasden böyle bir hüküm
verirse, hüküm bâtıl adaleti de mecruh olur. Hatâen hüküm verirse adaleti mecruh olmaz; fakat da'vâya sahih şekilde yeniden bakması lâzımdır.
Bu îzâhât da'vâhmn cevap verdiğine göredir. Cevap vermeyip susar veya : «Ne ikrâr ederim, ne de inkâr» derse İmam Mâlik İle bazı ulemâ'ya göre aleyhine hükmolunur. Hattâ : hâkim isterse ikrar veya inkâr edinceye kadar da'vâlıyı hapseder. Sükûtu ile onu ilzam eder diyenler de vardır. Çünkü hemen cevap vermesi îcâbederdi; susması caymak gibidir. Fakat bu kavil reddedilmiş; ve: «Caymak, yeminden imtina' etmektir. Burada böyle bir şey yoktur» denilmiştir.
Bir takımları : «Evlâ olan bunun gâib hükmünde olmasıdır. Biâne-naleyh gaib aleyhine hükmü caiz görenler bunu da caiz görün» demişlerdir. Zîrâ cevap vermemekde inad eden da'vâlı ile gâib arasında bu husıısda fark yoktur.
Gaibin aleyhine verilecek hüküm babında iki kavil vardır :

1— îmam-ı A'zam'ld, diğer ulemâ'ya göre caiz değildir. Çünkü caiz olsa onun mahkemeye celbi vâcib olmazdı. Nitekim babımızın hadîsi de ayni hükmü ifâde ediyor.

2— Gâib aleyhine hüküm vermek caizdir, imam Mâlik ile Şafiî'nin ve diğer bazı kimselerin mezhebi budur. Onlar Hz. Alî (R. A.) hadîsini mevcud da'vâlıya hamletmişlerdir. Derler ki: «gaibin hakkı zayi' olmaz. Zîra geldiği vakit onun hücceti dinlenir; ve muktezâsı ile amel edilir. Hattâ hükmün bozulmasını îcâb edecek hüccet getirebilirse hüküm bile bozulur; onun hücceti meşrut hükmündedir.»[429]

1417/1193- «Ümmü Seleme radıydllahü anhâ'âan rivayet olunmuştur. Demişlir ki: Resûlüllah sallalîahü aleyhi ve seîlem:
— Filhakika siz benim huzurumda birbirinizden (hak) da'vâ ediyorsunuz. Ama caiz ki bazınız hüccetini bazınızdan daha iyi

anlatmış olur da ben de ondan dinlediğim gibi hüküm veririm.İmdi her kime din kardeşinin hakkından bir şey kesersem ancak ve ancak onun İçin ateşden bir parça kesmiş olurum; buyurdular.»[430]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Bir rivayette «din kardeşinin hakkından bir şey kesersem » cümlesinden sonra :
«Binâenaleyh onu almasın» buyurulmuştur. Bu ziyâdeyi «eU îrşad» nâm eserinde tbni Kesir rivayet etmiştir.
Lâfın : istikamet cihetinden sapmaktır. Burada ondan murâd: taraflardan birinin, hücceti diğer tarafdan daha iyi bilip iyi anlatmasıdır: «Ben de ondan dinlediğim gibi hüküm veririm» cümlesinden maksad dinlediği da'vâ, cevap, hüccet veya yemindir. Bazen da'vâ hadd-i zâtında bâtıl olur da netice i'tibân ile da'vâcı din kardeşinin matından bir parça ateş koparmış olur; çünkü bu suçtan dolayı cehennemi boylar. Ateş: koparmak ta'biri evliyet alâkası ile mecâz-ı mürseldir. Nitekim Teâlâ Hazretleri'nin:
«[431] Ancak karınlarına ateş yerler..» âyet-i kerîmesi de bu kabildendir. Hadîs-i şerîf, da'vâ hadd-i zâtında bâtıl ise hâkimin hükmü ile o rttalın da'vâcıya helâl olamayacağına- delildir. Hâkime hüccete göre hüküm vermek ve da'vâlıyı ilzam etmek caizdir. Onun verdiği hüküm zahiren nafizdir. Lâkin hadd-i zâtında şâhidler yalancı ve da'vâ bâtıl ise onun hükmü haramı helâl kılamaz. Cumhur-u ulemâ'nın kavli budur, tmam-ı A'zâm Ebu Hanîfe'ye göre ise; hâkimin hükmü zahirde olduğu gibi bâtında da nâfiz'dir. Meselâ : Hâkim yalancı şâhidlerin şehâdeti ile bir kadının birisinin karısı olduğuna hükmetse kadın o adama helâl olur.
Bu hadîsde Peygamber (S.A.V.)'in hatâ üzerine takrir olunacağına delâlet vardır. Hâlbuki içtihadı ile hükmederek yaptığı hatâda takrir olunmayacağı bilâkis hatâsı kendisine tenbih buyrulacağı usul-ü fıkıh ulemâsının ittifakla kabul ettikleri bir meseledir. Bu ittifakla hadîsin araları .şöyle bulunmuştur: Usulcülerin muradı, Bedir esirleri meselesinde olduğu gibi hatâ

edebilmesi melhuz olan yerlerdir. Böyle yerlerde içtihadında hatâ ederse Allah tarafindan hatâsı tenbih buyurulur; fakat da'vâcının beyyine getirmesi, da'vâlının yemin etmesi gibi farz kılınan bîr hususta hatâ ederse bu hükme hatâ denilemez. Çünkü teklif edildiği vecihle ve usulüne muvafık surette şâhidler dinlenerek verilen bir hüküm sahihtir. Bu hususta şâhidlerin yalancı olmalarının da bir tesiri yoktur; çünkü kusur onlardadır; hâkim tarafından hîle yoktur; binâenaleyh muâhaze olunmaz. Bu hadîsle hâkimin kendi ma'lûmâtma göre hüküm veremeyeceğine istidlal olunur. Zira Peygamber (S.Â.V.)'e da'vâları bütün tafsilâtı ile öğrenmek mümkün oluyordu. Bunun îbni Kesir «el - îrşâd» da zikreder.[432]

1418/1194- «Câbir radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sdllallahü aleyhi ve sellem):
— Zaîffarının hakkı, kuvvetlilerinden alınmayan bir millet nasıl temizlenebilir? derken işittim.»[433]

Bu hadîsi İbnî Hibbân rivayet etmiştir. Hadîsin Bezzâr'da Bürey-de'den mervî bir şahidi vardır. Ebu Saîd'den rivayet olunan diğer bir şahidi de İbnî Mâce'dedir.
Câbir hadîsini îbni Huzeyme ile îbni Mâce dahi tahrîc etmişlerdir. Bu hadîsin şâhidleri çoktur.
«Nasıl temizlenebilir?» cümlesinden murâd: günahlardan temizlenmektir. Çünkü zaîfa yardım ederek onun hakkını kaviden almak vâcibtir. Bunu :
«Din kardeşine zâlim de olsa, mazlum da olsa yardım et» hadîsi te'yîd ediyor.[434]

1421/1195- «Âİşe radıyallahü anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resulü İlah saîlallahü aleyhi ve sellem'ı :
— Kıyamet gününde âdil hâkim çağırılarak ve o derece şiddetli hesaba ma'ruz kalacak ki, Ömründe iki kişi arasmda hüküm vermemiş olmayı temennî edecektir; buyururken işittim.»[435]

Bu hadîsi İbni Hibbân rivayet etmiştir. Onu Beyhakî dahî tahrîc eylemiştir. Beyhakî'nin lâfzı (nda): «Bir kuru hurma hakkında» (kaydı var) dır.
Hadîs-i şerif kıyamet gününde hâkimlerin pek şiddetli hesab göreceklerine delâlet ediyor. Bunun sebebi hâkimlerin son derece mühim olan hak hukuk meseleleri ile meşgul olmalarıdır. Binâenaleyh hâkimin hakkı araştırması ve bu bâbta bütün gücünü sarfetraesi îcâbeder. Kötülerle düşüp kalkmamalıdır. Buhârî ve başkalarının Hi. Ebu Saîd-Î Hudrî'den merfu' olarak tahrîc ettikleri bir hadîs-de şöyle buyurulmuştur:
«Allah hiç bir halîfe istihlâf etmemiştir ki onun iki tane sır dostu olmasın. (Bunlardan biri) kendisine hayrı emreden ve onu yapmaya teşvikte bulunan dost ve (diğeri) şerri emreden ona teşvikte bulunan dost (tur.) Ma'sum Allah'ın koruduğudur.» £-&& Dâvud, Hz. İbni Ömer (R. A./dan şu hadîsi rivayet etmiştir:
«Her kim bir da'vâya zulmederek yardımda bulunursa muhakkak Allah'ın bir gadâbına uğrar.» Âdil bir hâkim hakkında böyle denilirse artık zâlim ve câhil olanın hâli ne olur düşünmelidir.
Abdullah b. Vehb'in terceme-i hâlinde şöyle deniliyor: «Halîfe kendisine Mısır kadılığını kabul etmesi için mektup yazmış. Bunun üzerine Hz. îbni Vehb evine gizlenmiş. Bîr gün bir zât, huzuruna gelerek : Ey İbni Vehb, meydana çıksan da halk arasında Allah'ın kitabı ve Resulüllah (S.A.V.)'in sünneti ile hükmetsene... demiş. İbni Vehb ona şu cevâbı vermiş: Bilmezmisin ki ulemâ Peygamberlerle, hâkimler ise sultanlarla neşrolunacaklardır.»[436]

1422/1196- «Ebu Bekre radtydlîahü anh'den Peygamber sdllallahü aleyhi ve settemJden îşîimiş olarak rivayet edildiğine göre Efendimiz salîallahü aleyhi ve sellem:
— İşlerinin başına bir kadın geçiren bir millet asla felah buimaz; buyurmuşlardır.»[437]

Bu hadîsi Buhârî rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerîf, kadını müslümanlarm umumî işlerinden birinin başına geçirmenin caiz olmadığına delâlet ediyor. Maamâfîh

şeriat kadına kocasının evindeki umur'a nezâret hakkını vermiştir.
Hanefîler'e göre hudud-i şer'iyyeden maada işlerin başına kadın geçirilebilir. îbni Oerir'e göre mutlak surette kadın iş başına getirilir.[438]

1423/1197- «[439] Ebu Meryem-i Ezdî radıyallahü anh'den Peygamber salaUahü aleyhi ve sellem'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resûlülfah sallaMahü aleyhi ve sellem:
— Bir kimseyi Allah müslümanlartn işlerinden birinin başına getirir de onların hacetini görmekten ve fakirinden gizlenirse Allah da onun hacetini bitirmez; buyurmuşlardır.»[440]

Bu hadîsi Ebu Dâvud'la Tirmizî tahrîc etmişlerdir. Tirmizî'deki lâfzı şudur :
«Kapısını eshâb-i mesâlih'a ve fakr-u zaruret sahiplerine kapayan hiç bir hükümdar yoktur ki Allah onun fakr-u ihtiyacı ve meskeneti karşısında gök kapılarını kapamasın.» Taberânî dahî Hz. Ebu Cuheyfe (R.A.)'m Hz. Muâviye (R.A.)'a: «Resûlüllah (S.A.V.)'den bir hadîs işittim; bir daha bana tesadüf etmezsin endişesi İle onu sana tevdi etmek İsterim. ResûlüHah (S.A.V.):
— Ey nâs, sizden her kim bir işin başına getirilir de kapısını müslümanlardan bir hacet sahibine kaparsa, Allan onu Cennetin kapısından girmekten men'eder. Kimin de muradı dünya olursa Allah ona benim civarımı haram
eder; buyurdular.» dediğini rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif, kulların her hangi bir işinin basma getirilen kimsenin onlardan gizlenmemesi, bilâkis ashâb-ı mesâlih'a kolaylık göstermesi lüzumuna delildir.[441]

1424/1198- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir kî: ResûlüHah salîaUahü aleyhi ve selîem hüküm hususunda rüşvet verene de rüşvet alana da lâ'nef ettiler.»[442]

Bu hadîsi Ahmed'le Dört'ler rivayet etmiştir. Tirmîzî onu hasen bulmuş; Ibni Hibbân ise sahîhlemiştir. Nesâî müstesna Dört'ler eserlerinde bu hadîsin Abdullah b. Amır'dan mervî bir şahidi vardır.
Yalnız onda «hüküm» lâfzı yoktur. Hükm'ü Tirmizî'den başka zikreden olmamıştır.
Râşi : Rüşvet veren, yani bâtıl için kendine yardım edene mal verendir.
Mürteşî : rüşvet alandır. İmam Ahmed b. HanbeVia. rivayetinde râîş de vardır.
Râîş ; rüşvet verenle alanın arasını bulandır. Aracılık yapan ücret almasa bile hükümde rüşvetçilerle birdir.
Hâkimlere olsun şâir âmir ve me'murlara olsun rüşvet almak bilit-tifak haramdır. Teâîâ Hazretleri:
«[443] Mallarınızı aranızda bâtıl sebeble yemeyin; âlemin mallarından bir kısmını bile bile günahla yemek için o matlarla hâkîmSere düşmeyin» buyurmuştur.
Hâkimlerin aldığı mallar : Rüşvef, hediyye, ücret ve rızk olmak üzere dört nev'idir.

1— Rüşvet'i Hanefîler dört kısma ayırmışlardır: **a)** Hâkim olmak veya her hangi bir vazifeye ta'ynı edilmek için verilen rüşvet verene de alana da haramdır, **b)** Hâkim hükmünü versin diye kendisine rüşvet vermek keza iki tarafa da haramdır. Bu bâbta hükmün haklı veya haksız yere verilmesi müsavidir; çünkü hüküm vermek hâkimin vazifesidir, binâenaleyh mukabilinde bir şey alması haram olur. **c)** Bir kimseye hükümet nezdinde bir fayda te'mini veya zarar defi için verilen rüşvet, alan için haram, veren için mubahtır, **d)** Canına veya malına göz koyan bir adamın şerrinden kurtulmak için kendisine verilen rüşvet, alana haram verene caizdir. Daha başka tafsilât verenler de olmuştur.
Âdil iken rüşvet alarak fâsik olan bir hâkim Hanefîler'e göre mün'azil olmasa da hükümet tarafından azli vâcibtir. imam Şafiî ile bazı Hanefîler'e göre fâsikın hâkimliği veşehâdeti caiz değildir.

2— Hediyye, her zaman vermeyi âdet edinen bîr kimse taruan olursa caizdir, fakat' âdeti değil de, iş başına geçtikten sonra

veriyorsa bakılır; eğer aralarında da'vâ cereyan edenlerden biri ise hediyye-sini almak da vermekde haramdır; değilse mekruh olur.

3— Ücret, hükümet tarafından verilir de başka bir rızkı veya beytül'mâlden bir geliri yoksa helâldir.

4— Beytü'l-mâl'den bir geliri veya rızkı olanın ücret alması haramdır..Çünkü beytü'l-mâl'den aldığı zaten hâkimliği mukabiiindedir; başka ücrete mahâll yoktur. Bu bâbta fıkıh kitaplarında tafsilât vardır.
Hâkimlik, valilik gibi şeyleri istememek evlâdır. Maamâfîh kendine güvenen bir kimsenin bunları kabulünde beis yoktur. Hukuku edâ edemeyeceğinden korkanların kabulü ise mekruh olur.[444]

1427/1199- «Abdullah b. Zübeyr radıyaMahü anhümû'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî; Resûlüllah saîîaîlahü aleyhi ve sellem da'vâ sahiplerinin, hâkim huzurunda ofurmaSarına hükmetti.»[445]

Bu hadîsi Ebû Dâvud rivayet etmiştir. Hâkim onu sahîhlemiştir.
Hadîsi İmam Ahmed'le Beyhakî'de tahrîc etmişlerdir. Onu rivayet edenlerin hepsi Mus'ab b. Sabit b. Abdülâh b. Zübeyr'den almışlardır. Fakat bu zât hakkında söz edilmiştir. Ebû Hatim, «O çok yanılır» demiştir.
Hadîs-i şerif da'vâya gelen tarafların hâkim huzurunda oturmalarının meşru' olduğuna delildir.İki taraf müslüman iseler hâkim onları beraberce oturtur. Birisi gayr-i Müslim olursa, müslü-mam daha yüksek yere oturtur. Çünkü Hz. Alî (R. A.) ile borçlusu ya-hûdî mahkemeye geldiklerinde Kaadî Şüreyh bu şekilde hareket etmiştir.Kıssayı Ebu.u'aym «el-Hüye» adlı eserinde şöyle anlatıyor:
«Alîy b. Ebi Tâlib (R.A.) zırhını bir yahûdînin elinde görmüş. Ya-hûdî onu tesadüfen bulup dururmuş. Zırhını tanıyınca yahûdîye:
— Bu zırh benimdir; boz renkli bîr devenin üzerinden düşmüş; demiş, yahûdî:

— Zırh benimdir ve elimdedir. Aramızdaki da'vâyı müslümanların hâkimi görsün; demiş. Bunun üzerine Kaadî Şüreyh'e gitmişler. Kaadî, Hz. Alî (R. A.)in geldiğini görünce yerinden çekilmiş; oraya Alî (R.A.) oturmuş; ve şöyle demiş:
— Eğer hasmın müslümanîardan bin olsaydı onu bu meclîsde kendimle beraber oturturdum. Lâkin ben Resûlüllah (S.A.V.)'i Gayr-i müs-İİmlerî meclîsde kendinizle bir tutmayın; derken işittim..»
Kaadî Şureyh, Hz. Ali'ye :
«— Dileğin nedir ya Emire'Imü'minin?» diye sormuş. Ali (R. A.) :
— Zırhımdır. Boz bir devenin üzerinden düşmüş; bu yahûdî de onu bulmuş; cevabım vermiş, Kaad yahûdî'ye dönerek :
«— Sen ne dersin yâhûdî?» demiş. Yahûdî:
«— Zırh benimdir ve elimdedir; mukabelesinde bulunmuş. Kaadî Şüreyh:
— Vallahi doğru cöyledin ya Emîre'l-Mü'minîn, zıfh senindir; lâkin behemehal iki şâhid getirmen lâzım» demiş. Bunun üzerine Hz. Ali Kanber ile Hasan b. Alî'yi şâhid olarak çağırmış; onlar da zırhın onun malı olduğuna şâhidlik etmişler. Fakat Şüreyh:
«— Azadlımn şehâdetini kabul ettik. Ama oğlunun şehâdetini kabul etmiyoruz» demiş. Müteakiben Alî (R. A.):
— Seni anası ağlayasica! Ömer b. Hattâbın : «Resûlüllah (S.A.V.):
— Hasan ile Hüseyn ehl-i Cennet gençlerinin ululandır; buyururken İşittim» dediğini düymadınmı? demiş. Şüreyh:
— Allah için evet; cevabını vermiş. Hz. Ali :
— Öyle ise sen ehl-i cennet gençlerinin ulularının şehâdetini tecviz efmiyormusun?» demiş. Sonra yahûdî'ye dönerek :
«— Al zırhı!» demiş. Yahûdî :
«— Emirü'l-mü'minîn benimle birlikte müslümanlarm kadısına geldi; kaadî benim lehime hüküm verdi; buna da razı oldu. Doğru söyledin vallahi ya Emîre'l-mü'rnînin, gerçekten bu zırh senindir; senin devenden düştü. Onu ben buldum. Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhammed de Allah'ın Resûlü'dür; demiş. Hz. Ali (R. A./da zırhı kendisine hediyye

etmiş; ve dokuz yüz (dirhem) bahşiş vermiş. Bu zât Sıffîn vak'asmda Hz. Ali tarafından bulunmuş; ve orada şehîd edilmiştir.»
Kaadî Şüreyh'in : «Vallahi zırh senindir» demesi her halde onu tanıdığmdandır. Lâkin kendi ilmi ile hüküm vermeyi caiz görmemiştir. Nitekim çocuğun baba'ya şâhidlik etmesini de doğru bulmamıştır, îşte İslâmiyet'in istediği hâkim ve mahkûm böyle olacaktır. Bu derece dürüstlük her zaman bir gayr-i müslimin ihtidasına sebeb olabilir.[446]

«Şehâdetler Babı»

Şehâdâf: şehâdetin cem'idlr. Şehâdet bir yerde lîazır bulunmaktır: Filân harbe şâhid oldu denilir ki, orada bulundu manasınadır. Harbde ölenlere şehîd denilmesi, ölüm kendilerine orada geldiği içindir.
Şerîatte şehâdet : Şâhidlerin hazır bulunup gördükleri bir şeyi haber vermeleridir. Şehâdetin burada cem'i sîgası ile zikredilmesi nev'i-ieri kasdedildiği içindir.[447]

1427/1200- «Zeyd b. Hâlid-i Cühenî radıyallahîi anh'den Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'ın şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:
— Size şâhidlerin en hayırlısını haber vereyimmi? Şe-hâdeti, kendisinden istenmeden edâ edendir.»[448]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadîs-î şerifi da'vâcı tarafından istenilmeden, kendiliğinden yapılan şâhidliğin en hayırlı bir iş ve o şahidin en hayırlı bir şâhid olduğuna delildir. Ancak bundan sonra gelen îmrân b. Husayn hadîsine muarızdır. Çünkü o hadîsde : «Sonra çağırılmadıkları halde şâhidlik yapacak bir kavim meydana gelecektir» buyrularak böyleleri zemmediliyor. Böylece iki; hadîs tearuz edince ulemâ ihtilâfa düşmüş ve ortaya üç kavil çıkmıştır.

1— Zeyd hadîsinden murâd : Hak sahibinin o hakkı şahidin bildiğinden haberi olmadığı surettir. Bu takdirde şâhid çağırılmadığı halde gelelek ona hakîkat-ı hâl'i haber verir; yâhud hak sahibi ölür de mirasçılarına haber verir. Bu tevcihi İmam Mâlik'iû hocası Yahya b. Sa'îd yapmıştır. En güzel tevcih de budur.

2— Buradaki şehâdetten murâd : Şehâdet-i hısbe'dir. Şehâdet-i hısbe: hâlis kul hakkı olmayıp Allah hakkına da teâllûk eden namaz, vakıf ve umumî vasiyyet gibi şeylere yapılan şâhidliktir. İmrân hadî-sindeki şehâdet ise, sırf kul haklarına âiddir.

3— «Şâhidliği istenilmeden yapmak» dan murâd: icabette mübâle-gadır. Yani şâhid, yapacağı şehâdet için o kadar hazırdır ki, adetâ ça-ğırılmadan yapmış gibidir. Nasıl ki cömert bir adam için, «O istemeden verir» derler.
Bu tevcihler, şehâdet da'vâcı tarafından istenilmeden edâ edilemez; diyenlere göredir. Fakat bacıları istenilmeden yapılan şâhidliğin caiz olduğuna kaildirler. Bunlar Zeyd hadîsi ile istidlal ederek İmrân hadîsini aşağıdaki suretlerden biri ile te'vîlde bulunurlar.

1— Bu şehâdet yalancı şâhidliğine hamledilir. Yani şâhidler görmedikleri, bilmedikleri şeye şehâdet ederler. Mezkûr te'vîli tmam Tir-mizî bazı ulemâ'dan hikâye etmiştir.

2— İmrân hadîsinden murâd: Şâhidliği «eşhedü billahi» diyerek yeminle birlikde §ehâdet lâfzı ile yapmaktır. Tahâvî'nin te'vîli budur.

3— Bundan murâd : Müstakbele âid bilmediği bîr şeye, meselâ bir cemâatin Cehennemlik, ötekinin Cennetlik olduğuna yemin etmektir. Nitekim heva ve heves ehli'nin daima yaptıkları budur. Mezkur te'vîli Hattâbî hikâye etmiştir.[449]

1428/1201- «İmrân b. Hüsayn radtyaUahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlülfah sallalldhü aleyhi ve sellem:
— Şüphesiz ki sizin en hayırlılarınız benim çağdaş-larımdır. Sonra onların ardından gelenler, sonra onların ardından gelenlerdir. Ondan sonra çağırılmadıkları halde şâhidlik yapar; hıyanette bulunur, kendilerine güvenilmez; nezredip yerine getirmez bir kavim peyda olacak ve aralarında şişmanlık zuhur edecektir; buyurdular.»[450]

Hadîs müftefekun aleyh'dir.
Karn : Bir zamanda yaşayan ve maksud şeylerden birinde müşterek olan insanlardır. Bu, bir zamanda bir araya gelenlere veya dîn yâhud mezhep hususunda bîr reîsin etrafında toplananlara ıtlak edilir deniliyor. Zamanın bir parçasına da karn

denilir. Bunun ne kadar olduğu ihtilaflıdır. Bazıları : on yıl, diğer bir takımları : 120 senedir; demişlerdir. Musannif, doksan ve 120 yıl diye tasrih eden görmediğini fakat bunlardan maada âdetlere kail olanlar bulunduğunu söylüyor. Evet doksan yıldır diyenler varandır bilinmiyorsa da 120 sene «ket-mws» da tasrih edilmiş ve: «yüz yâhud 120 senedir; ama yüz sene olması daha doğrudur. Çünkü Resûlüllah {S.A.V.) bir çocuğa:
«Bir ksrn yaşa» diye duâ etmiş; çocuk yüz sene yaşamıştır, denilmiştir.
Peygamber (S.A.V.)'in karnı, onun zamanında yaşayan müslümanîardır. Onlardan sonra gelenler tabiîn; onlardan sonra gelenler de te-be-i tâblîndır. Bundan anlaşılıyor ki, Sahâbe-i kiram tabiînden, tabiîn de tebe-i tabiînden efdâldırlar; ve efdâliyet ferdlere bakaraktır. Yani Ashâb-ı kirâm'm her ferdi tâbiîn'in her ferdinden efdâl olduğu gibi tabiîn ile teleb-i tabiîn arasındaki nisbet de öyledir. Gırnhur-u ulernâ'-nın mezhebi budur.
İbni Abdüberr'e göre efdâliyet ferdiere değil, sahâbe'nin mecmu'-una nîsbetledir. Cundan yalnız Bedîr gazileri ile Hudeybîye'ye iştirak edenler müstesnadır. Çünkü onların ferdleri kendilerinden sonra gelenlerin ferdleriîiden efdâldir. İbni Abdiîberr'in delili TirmizVnin Hz. Enes (R. A./dan tahrîc ettiği şu hadîsdir:
«Ümmetim yağmur gibidir; evvelimi daha hayırlıdır, Sonumu bilinmez.» Bu hadîsi İbni Hibbân, Hz. Ammâr'dan rivayet etmiş ve sahîhlerniştir. İbni Abdüberr, h.ıam Ahmed ile Taberâni ve Dârimî'nin Ebu Cwmwa'dan tahrîc ettikleri şu hadîsle de istidlal etmiştir:
«Ebu Ubeyde dedi kî :
— Yâ Resûlâllah, bizden daha hayırlı kimse varmıdır? seninle beraber müslüman olduk; seninle birlikte hicret ettik? Peygamber (S.A.V.) :
— (Evet) sizden sonra gelecek ve beni görmedikleri halde bana îmân edecek bir kavim (sizden daha hayırlı olacaklar) buyurdular.»
Bu hadîsi Hâkim sahîhlemiştir. Ebu Dâvud ile Tirmizî, Hz. Sa'Ie-be'den merfu' olarak şu hadîsi rivayet etmişlerdir:

«Peygamber (S.A.V.) :
— Öyle günler gelecek; o günlerde (îmânı mucebince} ame! edenlere elü kişi sevabı verilecek; (dedi).
— Bizden mi başkalarından mı yâ Resûlâllah? denildi:
— Hayır, sizden; buyurdular.»
Cumhur, bu hadîslerin arasını şöyle bulmuşlardır: Sahâbî olmanın hiç bir amelle ölçülemeyecek kadar büyük meziyyet ve fazileti vardır. Peygamber (S.A.V.)'in sohbetine nail olanın ameli az bile olsa'yine fa-zîleti vardır. Sonra gelecek kavmin fazileti ise amellerinin sevabına göredir. Bir de ameller arasındaki fazilet üstünlüğü nevi' itibârı île birbirine müsâvî olan ameller arasında olur. Halbuki sahâbî olmak fazileti yalnız ResûlüUah (S.A.V.)'in ashâb-ı kirâm'ına mahsustur. Başkalarında böyle bir şey yoktur.
Hadîsimizdeki «Ondan sonra çağırılmadıkları halde şâ-hidlik yapacak..» cümlesi Sahâbe-î kîrâm'dan sonra gelecek tabiîn ve teleb-i tabiîn hazerâtı arasında böyle çirkin vasıflar taşıyan «irnse bulunmadığına delSdir. Zahire bakılırsa bu hüküm ekseriyet itibarile-dir. Bu hadîsle üç karn'da yaşayanların adaletine istidlal oiunur.
«Kendilerine güvenilmez» ifâdesinden murâd : Hıyanetleri zahir olacağı için halkın onlara i'timâd etmemesidir. Filhakika insanlardan ilk kaldırılacak şeyin emânet olduğu sahîh haberle sübût bulmuştur.
Aralarında şişmanlık zuhur edecek» ta'biri ile çok yiyip içecekleri ifâde buyurulmuştur, zîra fazla yiyip içmek şişmanlığa sebeptir : Bu cümle ile mal çokluğu kasdedilmiştir diyenler1 odluğu gibi, ellerinde olmayan mal ve şeref gibi şeyleri varmış gibi göstermektir, diyen de bulunmuştur.[451]

1429/1202- «Abdullah b. Amir radıyaîlahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah saüallahü aleyhi ve selîem:
— Hâin erkek ve kadının ve din kardeşine karşı kindarın şehâdeti île Ehl-i Beyte hizmet eden kimsenin şe-hâdeti caiz değildir; buyurdular.»[452]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir,

radıyallahüanhümâ'sallallahüaleyhivesellem:
Hadîsi Eb uDâvud Amrü'bnii Şüayb't&n oda babasından, oda dedesinden şu lâfızlarla tahrîc etmiştir:
«ResûlüHah (S.A.V.): Hâin ile hâinemn şehâdetinî reddetti.» Aynı hadîsi İbni Mâce ile Beyhakî kavı bir isnâdla tahrîc etmişler. Tirmizî, Dâ-re Kutnî ve yine Beyhakî, Hz. Âişe (R. Anhâ)'dan buna yakın lâfızlarla rivayet eylemişlerdir. Yalnız bu rivayetin isnadında za'f vardır. Tirmizî: «Bizce isnadı sahîh olmuyor.» demiş; Ebû Zür'a. «el -ileh adlı eserinde onun münker olduğunu söylemiş Abdülhâk, îbni Hazm ve îbni Cevzî zaîf bulmuşlardır. BeyhâM ise: «Bunun hiç bir şeyi Peygamber (S.A.V.)'den sahîh olmuyor.» mütâleasında bulunmuştur.
Hâin hakkında Ebû Ubeyde şunları söylemiştir: «Zannetmiyoruz ki sâdece insanların emânetlerine hıyanet edene hâin denilsin, de Allah'ın kullarına farz kıldığı; emniyet buyurduğu şeylere hıyanet edene denilmesin. Çünkü Allah bunlara da «emânet» demiştir. Teâlâ Hazretleri :
«[453] Ey îmân edenler Allah ile Resul (ün)e hıyanet etmeyin; emânetlerinize hıyanet etmîş olursunuz.» buyurmuştur.
Binâenaleyh her kim Allah'ın emir veya nehyetttiği şeylerden birini zayi' ederse ona âdil 'demek doğru olamaz. Böylesi hâin olunca onda dînen memnu' olan şeylerden -ki onlardan biri de yalandır- kendisini önleyecek takva da bulunmaz. Şu halde onun haberine de inan olmaz. Zira töhmet altındadır; yâhud ehliyeti yoktur.»
Hadîsteki «kardeş» ta'birinden murâd: aleyhine şâhidlik yapılan müslümandır. Maamâfîh şâhidlik meselesinde kâfir de ayni hükme tâbi'dir. Düşmanlık ve kin, din için değilse, bir kâfire kin besleyen müslümanın onun aleyhine şehâdeti caiz değildir. Çünkü kin besleyen kimse düşmanına zarar gelmesini istediği için doğru söylememek töhmeti altındadır. Fakat müslümanla kâfir arasında dînî olmayan bir kin yoksa kâfirin aleyhine şâhidlik yapabilir. Dînî düşmanlık ise şâhidliğe mâni' değildir. Çünkü yalan söylemeyi iktizâ etmez. Hadîsde yalnız din kardeşinin zikredilmesi müslümanların ekseriyetle birbirleri ile muamele görmesindendir.
«Kaanî» Ehl-i Beyte hibmet eden, kendini bütün bütün onların

ihtiyaçlarını görmeye vakfeden demektir. Hadîsin tamamında kaani'in başkalarına şâhidlik edebileceği zikredilmektedir. Ehl-i Beyt'e şehâdet edememesi onların lehine söyleyeceği zannından doğan töhmettendir.

Hadîsde zikredilen kimselerin şehâdetlerinin kabul edilmemesi, şâ-hidde adalet aranacağına delildir. Bu bâbta Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur:
«[454] Sizden iki adaletli kimseyi şâhid getirin...»
Ulemâ, adaleti : takva ve mürüvvete devama sevkeden dînî bir muhafazadır; diye ta'rif etmişlerdir. Bazıları: hayrı şerrinden çok olan kimse âdildir derler.[455]

1430/1203- «Ebu Hüreyre radıyalîahü anh'den rivayet olunduğuna göre kendisi ResûlüUah sallalîahü aleyhi ve sellem :
— Bedevînin şehirli aleyhine şehâdeti caiz olmaz; derken rşiîrmştir.»[456]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile İbni Mâce rivayet etmişlerdir.
Bedevi : Çölde kırda yaşayan demektir. Kaide hilâfına bâdiye'nin ism-i mensubudur. Kaideye göre bâdevî denildek îcâbederdi.
Hadîs-i şerif, bedevinin şehirli aleyhine şâhidlik yapamayacağına delildir; fakat bedevi kendi gibisinin aleyhine şehâdet edebilir. îmam Ahmed'le onun mezhebinden bir takım ulemâ'nm kavli budur. îmam Ahmed bu hadîsle istidlal ederek: «Bedevinin şehirli aleyhine şehâdeti kabul olunmayacağından korkarım» demiştir. Bir de şehirli dururken bedeviyi şâhid göstermekle daVâcı töhmet altına girmiş olur. îmam Mâlik'in kavli de bu ise de ona göre bu şehâdetin kabul edilmemesi şeriat ahkâmını bilmediğin dendir. Zîra ekseriyetle Bedeviler şâhidliği usul-ü vecihle yapamazlar.
Ekser-i ulemâ bedevilerin şehâdetleri kabul edileceğine kaildirler. Onlar bu hadîsi adaleti bilinmeyen bedevîler'e hamletmişlerdir. Çünkü ekseriyetle bedevîler'in adaleti ma'lûm değildir. Bazıları bedevîler'in şehâdeti kabul edileceğine delil olarak ResûlüUah (S.A.V.)'in bir a'râ-bînin ramazan hilâli

hakkındaki şehâdetini kabul etmesini gösterirler.[457]

1431/1204- «Ömerü'bnü'l - HaUâb radıyalîahü anh'dan rivayet olunduğuna göre kendisi bir gün hutbe okumuş ve :
«— ResûlüUah sallalîahü aleyhi ve sellem devrinde bir takım İnsanlar vahy-İle muahaze olunurlardı. Şüphesiz kî artık vahy kesilmiştir. Şimdi biz sizi yaptığınız işlerden bize aşikâr olanlarla muahaze ediyoruz.» demiştir.[458]

Bu hadîsi Buhârî rivayet etmiştir. Tamamı şöyledir :
«Her kim bize bîr hayır (yaptığını) gösterirse ona emniyet eder ve kendimize yaklaştırırız; onun içindeki sırdan bize bir şey yoktur. Sırrı hususunda onu Allah hesabe çeker. Kim de bize bir kötülük gösterirse ona emniyet ve kendisini tasdik etmeyiz. İsterse niyetinin iyi olduğunu söylesin.»
Bu hadîsle, kendisinden bir şüphe sezilmeyen kimsenin zâhir-i hâline bakarak şehâdetinin kabul edilebileceğine istidâl olunur. Bu husus-da adalet arayanın istikamet sahibi olması kâfi görülüyor. Çünkü bir kimsenin içindekini bilmeye imkân yoktur.
Musannifin bu hadîsi burada zikretmesi cumhur-u sahabe tarafından kabul edildiği içindir.
Hadîsin zahiri meçhul kimsenin şehâdeti kabul edilemeyeceğini gösteriyor. îhni Kesîr'in «el-îrşâd» da naklettiği şu haber de bu hükmü te'yîd eder: Hz. Ömer (R. A.)'m huzurunda bir adam şâhidlik etmiş. Ömer (R. A.) ona :
«— Seni tanır değilim. Ama benim tanımamam sana zarar vermez. Seni tanıyan birini getir» demiş. Bunun üzerine cemâatten biri onu tanıdığını söylemiş. Ömer (R. A.) :
— Onu adaleti ile mi, fazileti ile mi tanıdığını sormuş; ve :
— Bu adam senin gecesini gündüzünü, girdiği çıktığı yerini büdi-ğîn en yakın komşundur?» demiş. Adam :
— Hayır; cevabını vermiş :
«— O halde sana kendileri île vera' ve takvaya istidlal edilen altın ve gümüş muamelesini yaptı?» diye sormuş. Adam yine :
«— Hayır» cevabını vermiş:
«— Yoksa seninle iyi ahlâka İstidlal edilen yot arkadaşlığımı

yaptı?» suâline adam yine :
«— Hayır» demiş Ömer (R. A.) :
«— Öyle ise sen onu tanımıyorsun» dedikten sonra adama : «Seni fînıyan birini getir» emrini vermiş.
îbni Kesîr bunu Bagavî'nin güzel bir isnâdla rivayet ettiğini kaydetmiştir.[459]

1432/1205- «Ebû Bekre radıyallahü anh'den Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'den naklen onun, yalancı sahiciliğini büyük günahların en büyüklerinden saydığı rivayet edilmiştir.»[460]

Bu parça müttefekun aleyh uzun bir hadîstedir. Lâfzı şudur :
«Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem:
— Dikkat edin, size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? dedi. Bunu üç defa tekrarladı. Ashâb :
— Hay hay; dediler. Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Allah'a şirk koşmak ve anneye babaya isyan etmektir; dedi ve oturdu. (Daha evvel) yaslanmıştı. Sonra :
— Dikkat edin! bir de yalan söylemektir; buyurdular.
Bunu o kadar tekrar etti durdu ki biz, keşke sükût etse., dedik.»
Yalancı şâhidliğin tefsiri yukarıda geçmişti. Sa'lebî diyor ki : «Zûr: bir şeyi bulunduğu sıfatın aksine olarak güzel göstermektir. Böylece o şeyi işiten veya görene başka sıfatta imiş gibi gelir. Binâenaleyh zûr, zâtılı hakmiş gibi gösteren bir gözbağcılıktır.»
Filhakika Peygamber (S.A.V.) yalan sözü, Allah'a şirk koşmakla bir tutmuştur. İmam Nevevî diyor ki: «Bu hadîsden murâd, zihne tebâdür eden zahirî mânâsı değildir. Zîrâ şüphesiz şirk daha büyüktür.; katilde öyledir. Şu halde hadîsi te'vîl etmek gerekir. Te'vî-Iî şudur: yalanın en büyük günah sayılması başkasının malını bâtıl ile yemeye sebeb olmasına nazarandır. Bittabi bâtıl ile mal yemek, zina ve hırsızlıktan büyüktür.
Resûlüllah (S.A.V.)'in yalancı şâhidliğine son derece ehemmiyet vererek oturması, sözüne tenbih harfi ile başlaması ve ihbarını üç defa tekrarlaması, yalan dile daha kolay geldiği ve onunla

daha çok istihza yapıldığı içindir. Bir de düşmanlık ve hased gibi ona sebeb olan şeyler çoktur. Bu sebeple ona ehemmiyet vermeye ihtiyaç vardır. Şirk koşmak öyle değildir. Çünkü müslümanın kalbi şirkten sakınır; sonra onun zararı yalan gibi başkasına geçmez; müşrike mahsus kalır. Mürüvvetli kalpler anneye babaya âsî olmaktan da kaçınırlar.»[461]

1433/1206- «İbnİ Abbas radıyallahii, anhümâ'öan rivayet edildiğine göre. Peygamber sallalîahü aleyhi ve seîlem bir adama:
— Güneşi gÖrüyormusun? demiş. Adam:
— Evet; cevabını vermiş. Resûlüllah sallalîahü aleyhi ve selîem:
— Onun misline şehâdet et yâhud bırak; buyurmuşlardır.»[462]

Bu hadîsi İbni Adiy zaîf bir isnadla tahrîc etmiştir. Hâkim onu sa-hîhlemiş, fakat hatâ etmiştir.
Çünkü hadîsin isnadında Muhammed b. Süleyman vardır. Bu zâtı Nesaî zaîf bulmuştur. BeyhaM de : «Bu hadîs i'timâda şayan bir yoldan rivayet edilmemiştir.» demiştir.
Hadîs-i şerîf şahidin yüzde yüz bilmediği bir şeye şehâdet etmesi caiz olmadığına delildir. Zan üzerine şâhidlik etmek doğru değildir. Şehâdet bir fiil üzerine yapılıyorsa onu mutlaka görmek îcâb ettiği gibi ses üzerine yapılıyorsa, sesi işitmek ve sahibini görmek lâzımdır. Yalnız bir kaç yerde zan üzerine şehâdet caizdir. Buharı bu yerleri gösteren bir bâb tahsis etmiş ve ona «Nesebler, radâ'-ı müstefîz[463] ve üzerinden zaman geçmiş eski ölüm bâb'i» adını vermiştir. Radâ'ın sübûtu hakkında dört hadîs zikretmişse de radâ'ı görme hususunda hiç bir hadîs rivayet etmemiştir. Buharı bununla nesebin sübûtuna işaret etmiştir. Çünkü radâ', sabit oldumu neseb de sübût bulur. Neseb radâ'ın ayrılmaz lâzımıdır. Nefs-i radâ' istifaza yani kulaktan kulağa yayılmakla sabit olur. Bu cihet hadîslerden serâhaten anlaşılır. Zîrâ hadîslerde bahsedilen radâ' câhiliyyet devrine aittir. Böyle bir şey oldumu araplar arasında şayi' olurdu.
îstifâza'nın hudûdü : bazılarına göre ilim veya zan hâsıl olacak

derecede şöhret bulmaktır. Şâfiîler'le İmam Ahmed b. Hanbeî'in mezhebi budur.
İmam Buhârî «eski ölüm» ta'bîri ile «öleli çok olmuş» mâ'nasım kasdetmiştir. Bazıları bunu elli sene ile diğer bazıları kırk yılla tahdit etmişlerdir.
Musannif «Fethü'l - Bârî» de şunları söylemiştir : «îstifâza ile şâhidliğin işe yarayacağı yerleri tahdîd hususunda uiemâ ihtilâf etmişlerdir. Şâfiîler'e göre neseb hususunda kat'iyetle sahîh olur. Doğum, ölüm, köle âzâdı, velâ (karabet akdi), velî olma, vakıf, azil, nikâh ve tâbi'leri, cerh ve ta'dil, vası'yyet, sefeh ve rüşd gibi şeyler hakkında ise tercih sureti ile sübût bulur. Şâfiîler'in müteehhirîn ulemâ'sından bazıları bu yerleri yirmi küsura çıkarmıştır. Bunlar «Kavâid-i Alâî» de sayılmıştır...»
Hanefîlcr'e göre dahî: neseb, ölüm, duhûl, nikâh, kaadînin vilâyeti ve vakfın aslı gibi şeylerde istifâza ile şâhidlik caizdir. Kıyasa göre bu şehâdet caiz olmamak îcâbeder. Çünkü şehâdet muayene mânâsına ge-müşâhededen alınmıştır. Burada böyle bir şey yoktur. Fakat istifâza İle şâhidlik, istihsan yolu ile caizdir. Şöyle ki: bu gibi şeyler husûsî bir cemâatin huzurunda yapılır; ve bunlara devamlı bir takım hükümler teallûk eder. Binâenaleyh bu hükümler muattal kalmamak için meşhur ve müstefîz olmak gözle görmek yerine ikame edilmiştir. İslâmiyet'in ilk devirlerinden bu güne kadar müslümanlar arasında cereyan eden usûl budur.[464]

1434/1207- «(Yine) İbni Abbas radıyallahü anhümâ'dan rivayet edildiğine göre, Resûlüllah sdlldlîahü aleyhi ve sellem bir şâhid ve bir yenimle (da'vâya) hüküm vermiştir.»[465]

Bu hadîsi Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî tahrîc etmişlerdir. Nesâî: «isnadı iyidir» demiştir.
İbni Abdilberr dahî : «İsnadına kimsenin dokunacağı. bir yer yoktur. Demişse de Tirmizl «eZ-iîeZ» nâm eserinde BuhârVyi kasderek: «Muhammed'e bu hadîsi sordum. Onu İbni Abbas'tan rivayet eden Amru'bnü Dînâr için: bence fou hadîsi Amir, İbnİAbbas'tan işit-memiştir; dedi» şeklinde beyânatda

bulunuyor. Hâkim de şunları söylemiştir: «Amir, Hz. İbni Abbas'tan bir çok hadîsler işitmiş; ondan da arkadaşlarından müteşekkil bir cemâat işitmişlerdir. Binâenaleyh İbni Abbas'tan hadîs işittiği inkâr olunamaz.» Hadîsin şâhidleri de vardır. Aşağıdaki hadîs bunlardandır.[466]

1435/1208- «Ebû Hüreyre radıyallahü anh'dan Rcsûlüllah sdlîallahü aleyhi ve selîem'm bir şâhîd ve bir de yemin ile (da'vâda) hüküm verdiği rivayet olunmuştur.»[467]

Bu hadîsi Ebû Dâvud[468] tahrîc etmiştir. Ayrıca bu meselenin şâ-hidlerinden olarak, Resûlüllah (S.A.V.)'in Yemen'deki Benîl - Amber kabilesine gönderdiği serîyye ve onlara verdiği emre ve kabilenin de kendilerine islâmı kabul etmeleri teklif edildiğinde kabul ettiklerine dâir olan iddialarının tesbit ve tevsikinde bir gâhid ve bir de yeminle hüküm verdiğine dâir uzunca bir metin tahrîc etmiştir.
Bu hadîsi İmam Şafiî dahî tahrîc etmiştir. îbni Ebî Hatim «eh îlel» adlı eserinde babasından naklen bu hadîsin sahîh olduğunu söyler. Hadîs-i şerîf yirmi iki sahâbî'den rivayet olunmuştur ve bîr şâ-hid, bir de yeminle hüküm verilebileceğine delildir. Sahabe ve"-Tâbiîn'den bir çokları ile Medine'nin yedi fakîhinin ve İmam Mâlik'in mezhebi budur. İmam Şâifî: «Bu zevatın delilleri bu hadîslerdir» diyor.
İmam-ı A^zam Ebu Hanîfe ile mezhebinin diğer imamları bir şâhid ve yeminle da'vâ isbat edilemeyeceğine kail olmuşlardır. Delilleri:
«[469] Sizden İki adalet sahibini şâhid getirin» âyet-i kerîmesi ve
«[470] İki erkek olmazsa bir erkekle iki kadın şâhid olsun» emr-i ilâhîsîdir. Bu emirler, şâhidlerin münhasıran mezkûr kimselerden olacağına delâlet ederler. Binâenaleyh bir şâhidle yemine cevaz vermek kitab üzerine ziyâde ve nesih olur. Sünnetden delilleri de:
«Ya senin iki şahidin yâhud da'vâlımn yemini...» hadîs-i

şerifidir. Bu hadîs sahihtir.
Ulmâ'dan bazıları bir şâhidle yeminin yalnız mal hususunda hüccet olacağını; başkalarının ona kıyas edilemeyeceğini söylerler ve: «çünkü rivayet edilen şey fiildir; fi'lin umumu olmadığı için mesele her şeye ta'mim edilemez» derler.[471]

«Da'vâlar Ve Beyyineler Babı»

Deâvâ: Da'vâmn cem'idir. Hanefîler'in «el-Kâfi» ve «et-Tebyln-» gibi fıkıh kitablarında da'vâ kelimesinin yalnız bu şekilde cemi'lendii bildiriliyorsa da Ibni Şihne onun deâvî şeklinde de cemi'Iendiğini hattâ bunun asıl olduğunu söylemiştir.,
Lûgat'te da'vâ: Bir kimsenin bir hakki başkasına vâcib kılmasıdır. Bir şeyi mutlak surette kendine izafe etmektir; diyenler de vardır.
Şer'an da'vâ: Kul haklarından bir hak sabit oldukdan sonra onu hâkim veya hakem huzurunda istemektir.
Hak da'vâ edene: müddeî kendisinden da'vâ edilene: müddeâ aleyh, da'vâ edilen mala da: müddeâ denilir.
Beyyİnât: Beyyinenin cem'idir.Beyyine: açık hüccet demektir. Da'vâyı isbât için kullanıldığından hüccete beyyine denilmiştir. [472]

1436/1209- «İbni Abbas radıydllahÜ anhümâ'âan rivayet olunduğuna göre. Peygamber sdllaUahü aleyhi ve selîem:
— İnsanlara (mücerred) da'vâlan İle İ'ddîa ettikleri şey) verilse bir takım insrnlar bazı adamların kanlarını ve mallarını îddâ ederlerdi. Lâkin müddea aleyhe yemîn vardır; buyurmuşlardır.»[473]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Beyhakî'nin (yine İbni Abbas'tan) sahîh bir isnâdla tahrîc ettiği rivayetinde : «Beyyîne müddeîye, yemîn de müddeâ aleyhedir» buyurulmuştur.
Bu bâbta İbni Hibbân'm Hz. Abduflah b. Ömer'den Tirmizî'nin, Amir b. Şuayb't&n tahrîc ettikleri hadîsler de vardır.
Hadîs-i şerif bir kimsenin mücerred da'vâ etmesi ile iddiası

kabul edilivermeyeceğine, hüküm için ya müddeînin beyyini ile da'vâsını isbât etmesi yâhud müdeâ aleyhin ikrarı şart olduğuna ve müddeînin. da'vâhdan yemin isteyebileceğine delildir.Ümmetin selef ve halefinin mezhebi budur.Ulemâ demişlerdir ki: «Beyyinenin da'vâcıya âid olması, zahirin hilafını iddia ettiğindendir. Hılâf-ı zahiri iddia zaîftir. Binâenaleyh kendisine kuvvetli hüccet yani beyyine teklif edilerek bu zaîflik giderilmiştir. Da'vâlımn tarafı ise kuvvetlidir.Çünkü berâet-i zimmet asıldır. Bundan dolayı ona zaaf bir hüccet olan yeminin teklifi ile iktifa edilmiştir.[474]

1437/1210- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'âan rivayet olunduğuna göre. Peygamber sallaîlahü aleyhi ve sellem bîr kavme yemîn teklif etmiş. Hemen (buna) şitâb eylemeleri üzerine hangilerinin yemin edeceği hakkında aralarında kura çekilmesini emir buyurmuşlardır.»[475]

Bu hadisi Buhârî rivayet etmiştir.
Hadîsi Ebu Dâvud ile Nesâî'nin Ebu Râfi' tariki ile Hz. Ebu Hüreyre'den tahrîc ettikleri şu rivayet tefsir etmektedir: «Bîr mah ikî adam İddia etmiş. Fakat hiç bîri beyyine getirememişler. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.):
«Hoşların gitse de gitmese de yemin vermek için kur'a çekerler» buyurmuştur. Hattâbî'nin beyânına göre istihâmın mânâsı aralarında kur'a çekmektir. Kur'â kime çıkarsa o yemin eder ve iddia ettiği malı alır. Böyle bir hadîse Hz. Alî (R. A./dan da rivayet olunur. Mezkûr rivayete göre A!î (R.A.)'a pazarda satılmak istenen bir katır getirmişler. Bir adam bu katırın kendine âid olduğunu, onu kimseye KP'madığmı, hibe de etmediğini söylemiş; ve beş tane şâhid göstermiş. Derken başka birisi gelerek katırın kendine âid olduğunu iddia etmiş; ve iki şâhid getirmiş. Bunun üzerine Hz. AH (R. A.) :
— Bu meselede bîri uzlaştırma biri de muhakeme olmak üzere iki türlü hâl çâresi var. Ben bunları size beyân edeyim: Uzlaştırma, katır satılarak parası yed: hisseye bölünmek ve bu hisseierden beşini şuna ikisini de şuna vermekle olur. Buna râzt

olmazlarsa muhakeme yolu: Da'vâcılardan birinin bu katır kendi malı olduğunu onu satmadığına hibe de etmediğine yemin ettirmektir. Eğer hanginizin yemin edeceğinde münazaaya düşerseniz aranızda kur'a çeküecek; ve hanginize îsâbet ederse o yemin edecektir...; demiştir.[476]

1439/1211- «Ebu Ümâmete'l-Harisi radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre ResûlüHah sdllalahü aleyhi ve sellem :
— Bir kimse, yemini ile bir müslümanın hakkını yerse Allah o kimseye muhakkak Cehennemi vâcib; Cenneti de haram kılar; buyurmuşlar; bunun üzerine bir adam:
— Az bir şey olsa da öyle mi yâ Resûlâllah? demiş.Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— İsterse erâk (Deve dikeni) ağacından bir dal olsun; buyurmuşlardır.»[477]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Hadis-i §erîf bir kimsenin hakkını yemek için yemin etmenin son derece ağır vâîd ve tehdidi mucip bir suç olduğuna delildir. Çünkü bu yemin müslümanın malını elinden alma hükmündedir. Ha-dîsde müslümanın zikredilmesi ekser-i ahvâle göredir. Yoksa gayr-i müslimin hakkı da ayni hükümde dâhildir. Hattâ bazılarına göre buradaki hükmün yalnız müslümanm hakkına mahsus olması, kâfir hakkının ayrıca azabı olması ihtimaline mebnîdir. Cehennemi hak etmesi ve Cennetin kendisine haram kılınması hakkı sahibine iade ederek tevbekâr olmadığına göredir.
Hadîsde yemin mutlak zikredilmiş olsa da maksad yalan yere edilen yemindir. Nitekim aşağıdaki hadîsde tasrîh edilmiştir. [478]

1440/1212- «[479] Eş'as b. Kays radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre, Resûlüllah saîlaîîahü aleyhi ve seîlem:
— Bir kimse yemininde fâcir olduğu halde bir şeye yemin eder; ve o yeminle bir müslümanın malını elinden alırsa huzur-u ilâhîye, Allah kendisine gazablı olarak çıkar;

buyurmuşlardır.»[480]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Yeminle fâcir olmaktan murâd: kasden yalan yere yemin etmektir. Böylesine Allah Teâîâ gadab edince Cennetinden mahrum ve azabını kendisine vâcib kılar.[481]

1441/1213- «Ebû Mûse'l - Eş'arî radıyallahü anh'den rivayet olunduğuna göre: İki adam Resûlüllah sallallahih aleyhi ve sellem'tn huturunda bir hayvan için da'vâda bulunmuşlar. Hiç birinin beyyînesi yokmuş. Resûlüllah salîaîlahil aleyhi ve seîîem hayvanı aralarında yarıya (paylaşmalarına) hükmetmiştir.»[482]

Bu hadîsi Ahmed, Ebu Dâvud ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Lâfız Nesâî'nindir. Nesâî : «Bu hadîsin isnadı iyidir» demiştir.
Hattabî diyor ki : «Galiba bu deve veya at da'vâcılarm ikisinin de elinde imiş de zilyedlikte müsâvî oldukları için Peygamber (S.A.V.) onu aralarında yarı yapmış. Böyle olmasa birinin elinde bulunan bir şeye ikisi birden hak kazanamazlardı. Filhakika Ebû Davud'un, bu hadîsin akibinde rivayet ettiği bir hadîsde: Resûlüllah (S.A.V.) devrinde İki adam bir deveyi da'vâ ettifer; ve her biri ikişer şâhid gönderdi. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) deveyi aralarında ikiye taksim etti» denilmektedir. Bu hadîs dahî birinci hadîsin isnadı ile rivayet edilmiştir. Yalnız yukarıki hadîsde iki tarafın beyyineleri yoktu. Bunda iki tarafın da şâhidleri vardır. O halde da'vânın bir olması muhtemeldir. Şu kadar var ki, iki şehâdet tearuz edince ikisi de sükût ettiğinden hiç beyyine yokmuş gibi olmuş; ve zil yedlikde müsâvî bulunduklarından Resûlüllah (S.A.V.) bir şeyi ikisinin arasında-yarıya hükmetmiştir. Devenin başkasının elinde olması ihtimali de vardır. İki taraftan her biri da'vâsma iki şâhid getirince o şeyi müddeâ aleyhin elinden alarak davâcılara vermiştir.
Bir kimsenin elinde bulunan bir malı iki kişi da'vâ eder de ikisi de beyyine getirirse ne hüküm verileceği ihtilaflıdır. İmam Ahmed b. Hanbel ile îshâk b. Rahuye'ye göre aralarında kur'a çekilir. Kur'a kime çıkarsa mal onun olur. İmam Şafiî'nin de

eskiden kavli bu idi; sonraları bu meselede kendisinden iki kavil rivayet edilmiştir. Bunlardan birine göre mal iki da'vâcı arasında yarıya bölünür. Hanefîler'le Süfyan-ı Sevrî'nin mezhebi de budur. Şâ/iî'nin ikinci kavline göre da'vâcılar arasında kur'a çekilir; ve hangisine isabet ederse şâhidlerinin doğru söylediğine yemin ettirilir. Yemin ederse mal onun olduğuna hükmedilir. İmam Mâlik : «Eğer mal başkasının elinde ise ben da'vâcıların hiç biri lehine hükmedemem» demiştir.ten bir rivayete göre da'vâcıîardan hangisinin şâhidleri daha âdil ve salâh-u takvâ'da daha meşhur iseler mal ona verilir. Evzâî (88—157) 'ye göre hangisinin şâhidleri aded i'tibârı ile daha fazla ise onun lehine hükmolunur. Şa'bî (26—104)'nin: «Mal, şâhidlerin âdedine göre taksim olunur» dediği rivayet edilir.

Bazıları burada kur'aya mahal görmeyerek malın da da'vâcılar arasında müsavat üzere taksimine kail olmuşlardır.[483]

1442/1214- «Câbir radıyaîlahü anh'öen rivayet olunduğuna göre Resûlüllah saîlaUahü aleyhi ve sellem :

— Kim benim şu minberimin üzerinde yalan yere yemin ederse Cehennemdeki yerini boylar; buyurmuşlardır.»[484]

Bu hadîsi Ahmed, Ebû Dâvud ve Nesâî rivayet etmişlerdir. îbni Hîbbân onu sahîhlemiştir.

Nesâî bu hadîsi mu'temed râvîlerle Hz. Ebu Ümâme'den merfu' olarak şu lâfızlarla tahrîc etmiştir:

«Her kim benim şu minberimin yanında yalan yere yemin eder; onunla bir müslümanın malını elinden almak isterse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâ'neti o Kimsenin üzerine olsun. Allah ondan farz ve nafile hiç bir ibâdet kabul etmez.»

Hadîs-i şerîf, Peygamber (S.A.V.)'in minberi üzerinde yalan yere edilen yeminin büyüklüğüne delildir.

Ulemâ hâkim için yemini zaman ve mekânla şiddetlendirmenin caiz olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. Hadîsde bu bâbta hiç bir kayıd yoktur. Arzettiğimiz vecihle o yalnız Peygamber (S.A.V.)'in minberi üzerinde yapılan yeminin büyüklüğünü bildiriyor. Bundan dolayı Ha-nefîler'le Hanbelîler ve diğer bir

takım ulemâ yeminin zaman ve mekânla şiddetlendirilmesinin caiz olmadığına kaildirler. Hattâ hâkim böyle bir şey istese bile yemin edenin icabeti gerekmez. Delilleri : «yemin de da'vâlıya âiddir» ve emsali hadîslerdir.
Cumhur'a göre ise yemini zaman ve mekânla taglîz ve teşdîd etmek vaciptir. Bu iş Nledîne'de ResûlüMah (S.A.V.)'in minberi üzerinde, Mekke'de Kâ'be-i Muazzama'nm iki rüknü ile Makam-i İbrahim arasında, şâir y orde ise büyük camilerde yapılır. Bu zevatın zaman hususunda da ikindi namazından sonrası ve cuma günü ile gecesi gibi faziletli vakitler nazar-ı i'tibâra aldıkları görülüyor. Delilleri buradaki Câfcir hadîsi ile Ebu Ürname hadîsi ve sahâbe-i Kirâm'dan Hz. Ömer, Osman, İbni Abbas (R.Anhüm) ile diğer zevatın fiilleridir.
Bir takımları: «zaman ve mekânla yeminin taglîzi vacip değilse de müstehaptır derler. Bazılarına göre bu iş hâkimin re'yine bırakılmıştır; lüzum gördüğü takdirde müddeâ aleyhe bu suretle yemin verdirebilir.[485]

1443/1215- «Ebu Hüreyre radvyallahü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah salîalîahü aleyhi ve sellem:
— Üç kişi vardır ki kıyamet gününde Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve kendilerini tezkiye etmeyecektir. Bunlar için elîrn bir azâb vardır!

1— Kırda fazla suyu bulunup da onu yolcuya vermeyen adam;

2— ikindiden sonra birine mal satarak: billahi bu malı şu ve şu fiyaka aldım; diye yemin veren ve müşterisi kendisini tasdik eden halbuki hakikatte o malı başka fiyatla almış bulunan adam.

3— Bir hükümdara ancak dünya malı için bağlanan ve kendisine dünyalık verirse sözünde duran; vermezse durmayan adam; buyurdular.»[486]

Hadîs müttefekun aleyh'tîr.
Böylelerine kıyamet gününde Allah'ın bakmaması onlara gadâb ederek rahmetinden mahrum bırakmasından kinayedir. «Kendilerini tezkiye etmeyecektir» cümlesinden murâd: onları

atfetmemesi, kendilerini günah kirlerinden temizlenmemesidir.
Hadîs-i şerîfde beyân buyurulan yeminli satışı yapan, iki büyük suç işlemiştir. Bunlardan biri Allah'a yemin etmesi; diğeri malının fiyatı hususunda yalan söylemesidir. Satış için ikindiden sonraki zamanın, tahsis buyurulması o vaktin şerefinden dolayıdır.
BuhârVnin rivayetinde hadîs şöyledir:
«Bir de ikindiden sonra yalan yere yemin ederek onunla bir müslümanın malını elde etmek isteyen adamdır.» Bu
suretle tehdîd edilen nev'iler dörde çıkmış olur. Müslim'de Ebu Hü-reyre hadîsinin benzeri vardır; yalnız o hadîsde :
«Zina eden ihtiyar, yalancı hükümdar ve büyüklenen fakir.» buyurulmuştur. İmam Müslim, Hz. Ebu Zerr (R. A./dan mer3 fu' olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Üç kişi vardır ki kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz: (Bunlar) başa kakmadan bir şey vermeyen mennânT malını yalan yere yeminle harcayan ve elbisesini sürüyen kimselerdir.» Bu suretle kıyamet gününde Allah'ın kendileri ile konuşmayacağı sınıfların sayısı dokuza varır. Hattâ yalan yere yemin ederek mal satanla, ikindiden sonra yalan yere yemin ederek müşteri kandıranı bir saymazsak bu sayı on olur.[487]

1444/1216- «Câbîr radıyalîahü anh'dan rivayet edildiğine göre: îkî adam bir dişt deve için da'vâya çıkmışlar; ve her biri : Bu deve bert (im milkîm) de doğdu; diyerek beyyine getirmişler. Bunun üzerine Resûlüllah saîlaîîahü aleyhi ve sellem devenin zilyede[488] âid olduğuna hükmetmiştir.»[489]

Hadîsi kimin rivayet ettiği aşağıda gelecektir.Bu hadîsi Bey ha kî dahî tahrîc etmiş; ve zaîf bulmamıştır. Beyhakî onun bir benzerini İmam Şafiî'den de rivayet etmiş; onu da zaîf bulmamıştır.
Hadîs-i şerîf, zilyedliğin; ona muvafık surette yapılan sahiciliği tercih ettirdiğine delildir. İmam Şafiî, Mâlik ve diğer bazı ulemâ'mn mezhebi budur. İmam Ahmed b. Hanbel ile bazılarına göre hâricin yani zilyed olmayanın beyyinesi tercih edilir. Hi. AİÎ

(R. Â.J'ın : «bîr kimsenin elinde bîr şey bulunursa onun beyyînesî kendisine hiç bir İş görmez» dediği rivayet olunur.
Hanefîler bu bâbta tafsilât vermişlerdir. Bu tafsilât için fıkıh kitaplarına müracaat edilmelidir.[490]

1445/1217- «İbni Ömer radıyaîîahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre: Peygamber salldllahü aleyhi ve sellem Hak arayanın yemİnİ-nİ reddetmiştir.»[491]

(Yukarıki üe) bu iki hadîsi Dâre Kutnî rivayet etmiştir. Her ikisinin isnadında zâiflik vardır.
Çünkü ikisini de Muhammed b. Mesrûk, Ishâk b, Furat'dan rivayet etmiştir. Halbuki Muhammed ma'mf bir râvî değildir. İshâk hakkında ise ihtilâf vardır. Zehebî «el-Kâşif» adlı eserinde onun hakkında: «Şüphesiz ki Mısır kadısı îshâk b. Furât, sika ve ma'ruftur» demiştir.
Hadls-i şerîf da'vâcınm yemin talebi reddedileceğine delildir. Hanefîler'e göre da'vâcı beyyine getiremediği takdirde kendisine yemin verdirilmez.Yemin ancak da'vâlıya verdirilir. Şâyed yemin ederse haklı olduğuna hükmolunur. Yemin etmediği takdirde ise nükûl[492] 'üe aleyhine hüküm verilir. ŞâîÎîler'le diğer bazı ulemâ'ya göre da'vâlı yeminden nükûl ederse bir şey lâzım gelmez, ancak müddeîye yemin verdirilirse o zaman hükmolunur.[493]

1446/1218- «Âişe radıyallahih anhâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Bir gün Peygamber sallollahü aleyhi ve seUem sevinçle yüzünün hutûtu şimşek gibi parlar bîr halde yanıma girdi ve :
— Görmedin mi? Şimdi Mücezziz-i Müdlicî, Zeyd b. Harise ile Üsâme b. Zeyd'e baktı da: bu ayaklar birbirinden (meydana gelmiş) dir; dedi; buyurdular.»[494]

Buhârî'nin bir rivayetinde hadîsin metni şöyledir :
«Görmedinmi? Mücezziz-i Müdlicî girdi ve Üsâme ile Zeyd'i

üzerlerindeki bir kadife ile başlarını örtmüş; ayak lan da uzatılmış bir halde görünce: Bu ayaklar birbirinden (meydana gelmiş) d İr; dedi.»
Hz. Üsâme (R. A.) çok siyah, babası Zeyd (R. A.) ise beyaz tenli olduğu için küffâr, Üsâme (R.A.)'ın nesebine dil uzatırlardı. Hz. Usâme'nin annesi Ummü Eymen, Habeş'li siyah bir kadındı. Sahîh rivayetlerde bu kadının Habeş'li olduğu, Peygamber (S.A.V.)'in Pederleri Abdullah'ın hizmetçisi idiği bildiriliyor. Bazıları onun «fil vak'ası» nda alınan Habeş esirlerinden olduğunu ve Abdülmutfalib'in eline geçtiğini, onun da Hz. Abdullah'a hibe ettiğini söylerler. Um mü Eymen'in ismi Bereke'dir. Evvelce Übeyd-İ Habeşî ile evlenmiş; ve ondan Ey-men'i dünyaya getirmişti. Sonra Ümmü.Eymen künyesi ile anılmaya başlandı; ve şöhret buldu.
Hadîs-i şerif, nesebin sübutu hususunda, kıyafetin nazar-ı i'tibâra alınacağına delildir. Araplar, eserleri tetebbu eden ve bir kimsenin babasına veya kardeşine olan benzerliğini bilenlere «kaaif» derler. İmam Mâlik, Şafiî ve cumhur-u ulemâ bu hadîsle istidlal ederek nesebi isbât hususunda kıyafetin nazar-ı i'tibâra alınacağına kail olmuşlardır. Hadîsin buna delâleti takrîr sureti iledir. Çünkü takrir, sünnetin bir nev'idir. Bunlar İmam Mâlik'in, Süleyman b. Fesdr'dan rivayet ettiği şu eserle de istidlal ederler.
Hz. Ömer (R. A.), câhiliyyet devrinde doğan çocukları, îslâmiyette kim: «bendendir» diye iddia ederse ona verirmiş. Bir gün iki adanı gelerek bir kadının çocuğu için her biri «bendendir» diye iddâ etmişler. Hz. Ömer bir kıyafet mütehassısı çağırmış. Kaaif çocuğa bakarak her ikisinin ortak oğlu olduğunu söyleyince Hz. Ömer onu kamçı ile döğ-müş. Sonra kadını çağırarak: Bana kıssanı anlat; demiş. Kadın o erkeklerden birini göstererek::
— Bu adam bizim develerimizle bana gelir; bir daha gebe kaldığım zannı hâsıl oluncaya kadar benden ayrılmazdı. Sonra savuşup giter; arkasından ben hayzımı görürdüm. Bu sefer de bu gelirdi. Binâenaleyh çocuğun hangisinden olduğunu ben bilmiyorum» demiş. Bunun üzerine kamçıyı yiyen kaaif tekbîr getirmiş. Ömer (R.A.) da çocuğa bu adamlardan hangisini isterse ona intisâb etmesini söylemiş. Orada bulunan ashâb-ı

kirâm'dan hiç biri bunu inkâr etmemiş.
Kıyafetle istidlal edenler bunu icmâ' yerine tutarlar; ve bunun İbni Abbas, Enes b. Mâlik (R. anhümâ)'6an rivayet edildiğini sahâbe'-den kendilerine muhalefet edenler bulunmadığını söylerler. Bunlar Hân hadîsinde Peygamber (S.A.V.)'in : «Kadın çocuğu ŞU ve ŞU Slfatta doğurursa çocuk falandandır. Şu ve şu sıfatta doğarsa filândandır.» hadîsi ile ve çocuğun kötü sıfatla doğduğunu haber alınca : «Şu yeminler olmasaydı ben bu kadına yapacağımı bilirdim.» buyurması ile de istidlal ederler.
Hanefîler'le diğer bazı uîemâ'ya göre kıyafetle neseb isbât edilemez. Hakkında münazaa edilen çocuk iki ortağa veya müşteriye yâhud karı-kocaya verilir. Mücezziz hadîsi kıyafeti takrir kabilinden değildir. Çünkü Hz. Üsâme'nin nesebi sabitti-yalnız rengi babasının rengine benzemediğinden küffâr, nesebine ta'n ederlerdi. Kıyafet câhiliyyet devri hükümlerindendir. İslâmiyyet onları ibtâl ve eserlerini imha etmek için gelmiştir. Resûlüllah (S.A.V.)'in Mücezzîz'e karşı sükût ederek sevinmesi onun bu yaptığını hoş gördüğü için değil, hasmın onun sözlerine i'timâd ederek mülzem ve mağlûp olmasındandır. Peygamber (S.A.V.):
«Çocuk firâşa âiddir» buyurmuştur. Bu hadîsi yukarıda görmüşlük.
Kıyafetle istidlal edenlere göre nesebi isbât için bir kaaif kâfidir. «îki kaaif şarttır» diyenler de vardır.
Bu hususta erkek de kadınla müşterektir. Biânenaleyh, o da mecbub ve mnîn yani tenasül uzvu kesilmiş veya harekete gelmiyorsa karısının isteği üzerine mahkeme tarafından araları ayrılabilir.
Hulâsa karı kocayı birbirinden nefret ettiren ve cimâ'a manî' olan her kusur bazı mezheb farkları mülâhaza edilmek şartı ile karı kocanın arasını ayırmaya sebep teşkil eder. Tafsilât fıkıh kitaplarındadır,
Dâvud-u Zahirî ile îbni Hazm'e göre nikâh hiç bir illet sebebi ile feshedilemez.[495]

1041/862- «Saîd b. eî-Müseyyeb'den rivayet olunduğuna göre

Ömer fa. el-Hattab radıyallahü anh :
— Hangi erkek bir kadınla evlenlır de onunla cima' eder ve kendisini barslı veya deli, yahûd cüzzamh bulursa kadına cima' ettiğinden dolayı mehİr vardır. Ama o mehir kadından dolayı erkeği aldatanın boynuna borç olmak üzere (netice i'tibâırîyle yfne) erkeğindir; dedi.»[496]

Bu hadîsi Saîd b. Mansur, Mâlik ve İbnl Ebî Şeybe tahrîc etmişlerdir. Râvîleri sikadırlar.
Yine Satd, Ali'den, bunun benzerini rivayet etmiş; ve: «yâhud kadında cimâ'a mâni' bir kemik varsa kocası muhayyerdir. Eğer kadına temas etmf$se helâl muamelesi yaptığı fercIne mukabil kadına mehir vardır.» ifâdesini ziyâde eylemiştir.
Yine Saîd b. eî-Müseyyeb tarîkinden kendisinin göyle dediği rivayet edilmiştir:«Cimâ'a iktidarı olmayan hakkında Ömer bir sena te'cîl edilmesini hükmetti.»
Hadîsin râvîleri sikadırlar.
«Mü'min bir köle âzâd etmek İcâheder» âyet-i kerîmeleridir. Sünnetten delili bu bahiste görülecek hadîslerdir. Peygamber (S.A.V.) ile ashâb-i kirâm'ı köle âzâd etmişlerdir.
HanefMer'den Kemal b. Hüman «Fethü'l - Kadir» adlı eserinde; köle azadının güzel taraflarını şöyle anlatıyor: köle azadında olan güzellikler aşikârdır. Zîrâ kölelik küfrün eseridir. Köle âzâdı ise küfrün eserini gidermektir. O, hükmen ölümün, hükmî eserini, hükmen ihya etmektir. Kâfir ma'nen ölüdür; çünkü hayatından istifade etmemiş; onun ulvî lezzetini tatmamıştır. Binâenaleyh adetâ ruhsuz gibidir. Teâlâ Hazretleri :
«[497] yoksa ölü iken diriltiğimiz...» buyurmuştur ki, kâfir iken hidâyet verdiğimiz demektir. Sonra bu küfrün eseri kölelik olup o da akıl sahiplerinin ehil bulundukları, kızları nikahlamak, malda tasarruf ve şâ-hidlik gibi başkalarına velî olmakla- kendi nefsine velî olma ehliyetinin elinden alınmasıdır. Öyle ki ne nikâhı sahih olur; ne de alış-verişi. Yine bu sebebten cuma namazı, hacc, cihâd ve cenaze namazı gibi bir çok ibâdetlerden mahrum olmuştur. Bütün bunlardaki zarar aşikârdır, îşte köle bu suretle bir çok sıfatlar hususunda ölüler hükmüne girmiştir. Âzâd

etmek onu ma'nen diriltmek olur. Allâhu A'lem bundan dolayı sırf Allah rızâsı için yapılan köle azadının Al!ah indinde mükâfatı, helakin en büyüğü olan cehennem azabından kurtarması olmuştur. Yani kulun ma'nen bir kimseyi ihya etmesi Allah'ın en büyük ihyâsîle kar-şılaştırılmıştır. Nitekim bu hususta Peygamber (S.A.V.)'den de hadîsler vârid olmuştur...»
Köle ve câriye âzâdı bazan ibâdet, bazan mübâh bazan da haram olur. Keffâret veya sırf Al!ah rızâsı için yapılırsa ibdâdetdir. Hiç bir niy-yetsiz veya bir kimse için olursa mübâh, put veya şeytan için köle âzâdı haramdır. Köle azadının fazileti hakkında hadîsler çok oup bazıları şunlardır. [498]

1447/1219- «Ebu Hüreyre radıyallahü anVden rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seîlem:
— Her hangi müslüman bir kimse müslüman bir kimseyi âzâd ederse Allah o kimsenin her uzvu mukabilinde kendisinin bir uzvunu Cehennemden kurtarır; buyurdular.»[499]

Hadîs müttefekun aleyh'dir. Tirmîzî'nin Ebu Ümâme'den tahrîc ederek sahîhlediği rivayette : «Hangi bir müslüman kimse de iki müslüman kadın âzâd ederse bu kadınlar onun cehennemden kurtuluşu (na sebep) olurlar» denilmiş; Ebu Davud'un Kâ'b b. Mürre'den tahrîc ettiği hadîsde : «Her hangi bir mÜSİÜ-man kadın dahî müslüman bir kadını âzâd ederse o kadın kendisinin cehennemden halâsı olur» buyurulmuştur.
Hadîs-i şerîfdeki «Cehennemden kurtarır» ta'biri kurtarmanın cehennemi hak ettikten sonra olacağını göstermektedir. Müslümanlığın şart koşulması bu ecirden dolayıdır; yoksa kâfiri âzâd etmek de sahihtir. Hattâ Hanefîler'e göre zimmî bir köleyi âzâd etmekte bile ecir vardır. Elverir ki, âzâd edildikten sonra dâr-ı harbe[500] gitmek irtidâd etmek veya hırsızlık, yankesicilik yapmak gibi bir hâlinden korkulmasın. Kâfirin köle âzâdı dahî sahihtir. Ulemâ'mn «kâfirin ibâdeti yoktur» sözlerinden murâd onun hibe ıtik ve sadaka gibi Allah'a kurbete vesile teşkil eden fiillerinin nafiz olmaması değil, sevap kazan-mamasıdır. Yoksa

bu gûna-h fiilleri bir kâfir yaparsa o fiiler sahîh ve nafizdir; yalnız onun Cehennemden kurtulmasına vesile olamazlar.
Köle veya cariyenin müslüman olmakla kayidlanması, âzâd faziletinin kemâline yalnız müslüman köle ve cariyeleri âzâd etmekle nail olunacağına delildir .Kâfir köleyi âzâd etmekde bu derece sevap yoktur.
Hadîs-i şerif, her âzası tam olan köleyi âzâd etmenin, noksan âzâh olandan daha efdâl olduğuna da delâlet ediyor? Binâenaleyh ileride de görüleceği vecihle kölenin pahalısını âzâd etmek daha faziletlidir.
Tirmizî'nin rivayeti, kölenin cariyeden daha faziletli olduğunu gösteriyor. Çünkü bu rivayete göre iki câriye bir köle yerini tutmuş oluyor, yani; kadın erkeğin yarısı demektir. Şu halde bir adamın bir câriye âzâd etmesi, onun yarısının Cehennemden kurtulmasına, kadının câriye âzâd etmesi ise bütününün halâs bulmasına sebep olur. Nitekim Ebu Davud'un rivayeti bu ciheti tasrih etmektedir. Zîrâ erkekde olan umumî mânâ ve menfaatler kadında yoktur. Meselâ, kaadi olmak, cihad etmek ve şâire gibi şeyler ya şer'an yahut âdeten erkeklere mahsustur. Köle âzâd edilirse ona rağbet ve i'tibâr çoğalır; fakat cariyeye i'tibâr edilmez.
Bir takımları câriye âzâd etmenin efdâl olduğuna kaildirler. Çünkü âzâd edilen cariyenin evlendikten sonra doğuracağı çocuk mutlak surette hür olur. Kocasının hür veya köle olmasının bu hu-susuta bir te'siri yoktur.
Faİde: Ulemâ'dan bazıları, Peygamber (S.A.V.)'in müddeti örn-ründe 63 köle âzâd ettiğini, Hz. Âişe (R. Anhâ)'nm 67; Ebu Bekir (R.A.)'m bir çok, Abbas (R.A.)'m 70, Osman (R. A./in muhasarada iken 20, Hâkim b. Hizamın 100, AbduMah b. Ömer (R. A J'm 1000, Zül-külâ-ı Hımyerî'nin[501] bir günde 8000. Abdurrahman b. Avf (R. A)'m 30.000 kişiyi hürriyete kavuşturduklarını rivayet etmişlerdir.[502]

1450[503]/1220 - «Ebû Zerr radıyattdhü anh'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Peygamber sallallahü aleyhi ve scüem'e :

— Hangi amel daha faziletlidir? diye sordum :
— Allah'a îmân ve onun yolunda cihâddrr; dedi:
— Ya köle ve cariyelerin hangisi? (efdâldîr) dedîm :
— Kıymet i'tibârı ile en pahallısı ve sahibi nazarında en nefîs olanlardır; buyurdular.»[504]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîs îmândan sorîra amellerin en faziletlisi cihâd olduğuna delâlet ediyor.Namaz bahsinde, vaktinin evvelinde kılınan namazın alelıtlak amellerin en faziletlisi olduğunu ifâde eden hadîsleri ve bu hadîslerin araları nasıl bulunduğunu görmüştük.
Hadîs-i şerif kıymeti pahalı olan köle ve cariyenin, ucuz olandan ef-dâl olduğunu da gösteriyor. Nevevî diyor ki: «Bu AMah-u a'Iem bir tek köle âzâd etmek isteyen hakkındadır ama, bir kimsenin meselâ bin dirhemi olsa da bunlarla âzâd etmek için köle ve cariyeler satın almak istese ve bir tane-kıymetli ikiide kıymetsiz rakabe[505] bulsa iki kıymetsizi alması efdâl olur. Iturban bunun hilâfınadır. Şüphesiz ki bir semiz hayvanı almak iki tane zaîften daha faziletlidir. Çünkü itikada matlup olan şey baş çözmek kurbanda ise etin iyiliğidir.»
Bazıları Nevevî'nin sözünün umumî kaide olarak ele alınmamasını daha muvafık görmüş ve : «Bu iş şahsa göre değişir, Zîrâ köle vardır, ilim ve amelin en yüksek mertebesine çıkmıştır. Kendisinden bütün müslümanlar istifade ederler. Böylesini âzâd etmek bu ayarda olmayan bir cemâati âzâd etmekten daha faziletlidir. Binâenaleyh kaide, faydasının çokluğuna ve sahibi nazarındaki kıymetin© bakmak olmalıdır. Teâlâ Hazretleri'nin :
«[506] Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe asla Cennete nâî! olamazsınız.» âyet-i kerîmesine muvafık olan budur» demişlerdir.[507]

1451/1221- «İbni Ömer raâ/ıyalldhü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve selem:
— Bir kimse bir köledeki hissesini âzâd eder ve o kölenin

kıymeti kadar bir mata sâhib bulunursa kendisi için köleye tam bir kıymet biçilir de ortaklarına hisseleri verilir ve köle onun nâmına âzâd olur. Aksi takdirde köleden âzâd olan mikdar âzâd olmuştur; buyurduîar.»[508]

Hadîs müttefekun aleyh'dir. Şeyheyn'in Ebu Hürcyre'den tahrîc ettikleri rivayette: «Aksi takdirde kendisi için (köfeye) kıymet biçilir; ve köle (borcunu ödemek için) zorlamamak şartı İle çalıştırılır» denilmiştir. Bu hadîsteki çalıştırma müdrectir diyenler olmuştur.
Hadîs-i şerif müşterek bir köleyi ortaklardan biri hissesi nisbetinde âzâd ettiği zaman kölenin tamamen onun namına âzâd olacağına ve âzâd .eden şerik zengin ise, köleye kıymet tekdir edilerek, her ortağın hissesini ödemesi lâzım geldiğine delildir. Âzâd eden şerik zengin değilse yal-nrerkendi hissesi âzâd olacaktır. Zâhir'e göre köle azadının parçalanmayı fcafcul-edeceği anlaşılıyor. Ulemâ âzâd edenin hissesinin nefs-i i'takla 3ğfiH--ekhağunda müttefiktirler. Ancak : «Aksi takdirde köleden mikdar âzâd olmuştur» ifâdesi üzerinde münakaşa Vaddâh: «Bu söz Peygamber (S.A.V.)'in hadîsinden hadîsi Nâfi'den Eyyûb rivayet etmiş ve demiştir ki:
Nâfi aksi takdirde köleden âzâd olan mikdar âzâd olur; dedi. Bu suretle Eyyûb bu cümleyi hadîsden ayırmış; ve Nâfi'in sözü olduğunu beyân etmiştir. Bir defa Eyyûb: bu kısım hadîsdennıidir, yoksa Nâfi'in söylediği bir şeymidir bilmiyorum; demiştir.» şeklinde mütâlâa beyân etmiştir. Bir takım ulemâ bu cümleyi İmam Mâlik ile Ubeydullâh'm Psygamber (S.A.V.)'in hadîsi olmak üzere mevsulen rivayet ettiklerini söylerler. Kaadî İyaz bu kavli tercih etmiş ve evlâ olduğunu söylemiştir. Filhak4ka bir çok hadîs imamları mezkûr ziyâdeyi Peygamber (S.A.V.)'in hadîsi olmak üzere kabul etmişlerdir. İmam Şafii: «zannetmem ki ha&îsde âlim olan. bir kimse Mâlik'in Nâfi' hadîsini Eyyûb't&n daha iyi bellemiş olduğundan şüphe etsin. Çünkü Mâlik'in Nâfi'le münasebeti daha çoktur...» demektedir.
i İmam Mâlik, bir kavline göre İmam Şafiî ve Zahirîler bu hadîsle amel ederek: «şerikin hissesi ancak kıymeti kendisine ödenmek sureti ile âzâd olur» derler.

Hanefîler'den İmam-% A'zam'la, diğer bazı ulemâ'ya göre iki ortak-dan biri hissesini âzâd ederse köle hür olur. Şâyed âzâd eden ortak, şerikinin hissesini ödeyecek kadar zengin ise yani yiyeceğinden, giyeceğinden ve kendisile birlikte çoluk çocuğunun günlük nafakasını teminden sonra şerikinin, hissesini ödiyecek malı kalıyorsa şeriki muhayyerdir. İsterse âzâd eder; dilerse köleyi müdebber veya mü-fcâteb yapar; dilerse hissesini, âzâd eden şerikine Ödetir; hattâ isterse köleyi borcuna ödemek için çulıştırır. Âzâd eden fakir olduğu takdirde hüküm yine bûvise de, ödetme yoktur. İmam Ebu Yiv-suf'la İmam Mıchammed'e göre ise zengin olana yalnız ödeme, fakire yalnız köleyi çalıştırma hakkı vardır. Delilleri Şeyheyn'in rivayet ettikleri Ebu Hüreyre hadîsidir.
Bu mesele i'takın bölünüp bölünmemesine ibtinâ eder. îmam-t A'zam'a göre bölünür. İmameyn'e göre bölünmez; bir cüz'ünü âzâd etmekle kölenin bütünü hür olur.
Ebu Hüreyre hadîsinde müdrec olduğu söylenen siâye meselesine gelince :
Siâye borcunu Ödemek için köleyi çalıştırmaktır. Bu cümle hakkında İbnü'l-Arabî şunları söylemiştir : «köleyi çalıştırma Peygamber (S.A.V.)'in hadîsinden olmayıp Katâde'nin sözü olduğuna bütün imamlar ittifak etmişlerdir. Nesâî: bana, bu sözü yani siâyeyi Hem-mân'm rivayet ettiği ve onu Katâde'nin sözü olarak telâkki eylediği, söylendi; demiştir. İsmail'i dahî onun Katâde'nin sözünden müdrec olduğun i/emmâm'dan rivâyeten söylemiştir. Ibnü'l-Münzir'le Hat-iâbî onun Katâde'nin fetvalarından olduğuna cezmen kaildirler.»
Fakat bütün bu iddialar Şeyheyn'in «merfu'dur» diye ittifak etmeleri ile suya düşmüşlerdir. Çünkü Şeyheyn denilen Buharı ile Müslid, hadîs derecelerinin zirvesinde bulunmaktadırlar. Böylece siâ-ye rivayetinin merfu' olduğu tezahür ediyorsa da rivayet yine mua-razadan salim kalmıyor; çünkü İbni Ömer hadîsindeki «aksi takdirde köleden âzâd olan mikdar âzâd olmuştur» cümlesine

1— Âzâd olan mikdar âzâd olmuştur» demek, hisse sahibinin i'tâkîk yalnız onun hissesi âzâd olmuştur; diğer şerikin hissesi ise köle çalışarak borcunu ödedikten sonra âzâd olacaktır;

demektir. Şu halde bu köle mükâteb gibi olur. İmam Buhârî'nin cezmen kabul ettiği suret budur.
Hadîs-i şerîfde. «zorlamamak şartı ile çalıştırılır» denildiğine göre; çalıştırma, kölenin ihtiyar ve rızası ile olacak, demektir. Çünkü kendisini çalışmaya mecbur etmek ona son "derece meşakkatli gelir. Cumhur'a göre mükâteb köleye zorla iş yapürılamaz; zîrâ kitabet vâcib değildir. Bu da onun gibidir. Beyhakî iki hadîsin arasını bu şekilde bulmaya çalışmış, ve: «iki hadîs arasında asîâ muaraza kalmaz.» demiştir.

2— Köleyi çalıştırmaktan murâd: onu âzâd etmeyen sahibine köle olarak hizmete devam ettirmektir. Borcunu ödeyinceye kadar bu suretle çalıştırılır; Fakat kendisine takatinden fazla işler yaptırlma-dığı gibi kölelik hissesinden ziyâde de çalıştırılmaz. Ancak Taberânî île Beyhakİ'nin tahrîc ettikleri bir hadîsin, bu tevcihi çürüttüğünü iddia edenler vardır. Mezkûr hadîse göre: bir adam ölürken bir kölesini •âzâd etmiş. Başka mahNda yokmuş. ResûlüHah (S.A.V.) kölenin üçte birini âzâd etmiş; üçte ikisi için de: köleye, çalışmasını emretmiş. Maamâfîh bu iddiaya da şöyle cevap verilmiştir: «Peygamber (S.A.V.)'-în bu emrinden murâd: kölenin üçte iki kıymeti mukabilinde ölenin mirasçılarına hizmet etmesidir. Çünkü onların bu köle üzerinde ancak -o kadar haklan kalmıştır.
Buraya kadar verilen izahat bir köle veya cariyenin bir kısmına mâlik olanlar hakkında idi. Kölenin bütününe mâlik olupda bir cüz'ünü âzâd etmeye gelince : cumhur-u ulemâ'ya göre kölenin bütünü âzâd •olur. Hanefiler'den İmam Ebu Yusuf'la. İmam Muhammed'in kavli de budur. Zîrâ onlara göre âzâd işi bölünmeyi kabul etmediğinden cüz'ünü âzâd etmek bütününü âzâd gibidir. İmam-t A'zam'a, göre bölünmeyi kabul ettiğinden yalnız âzâd edilen mikdar hür olur. Kıymetinin geri kalan kısmı için sahibi hesabına çalışır. Çalıştırılan köle İmam-ı A'zam'a, göre borcunu ödeyinceye kadar mükâteb hükmündedir. Şu farkla ki, borcunu ödemekten âciz kalırsa tekrar kÖ-leliğe dönmez. İmameyn'e göre ıtik borcu mukabilinde çalıştırılan köle borçlu bir hürdür. Zahirîlerle Tavus ve Hammad bu meselede İmam-ı beraberdirler.[509]

1453/1222- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh.den rivayet olunmuştur. Demiştir kî: ResûlüHah sallaUahü aleyhi ve seîlem:
— Evlâd baba'nın hakkını ödeyemez. Ancak onu köle bularak satın alır da âzâd ederse o başka; buyurdular.»[510]

Bu" hadîsi Müslim rivayet etmiştir:-
Hadîs-i şerîf, köle elarak evlâdı tarafından satın alınan babanın ımücerred satın almakla âzâd olmadığına delâlet ediyor. Zahirîlerin tneshebi budur. Cumhur-u ulemâ'ya göre ise mücerred satın almakla âzâd olur; ayrıca i'taka lüzum yoktur. Hadîsdeki: «âzâd ederse» ia'biri, sebeb-i zikirle müsebbebi kasdetme kabilinden mecâz-ı mürsel dir. Çünkü satın almak, âzâd etmenin sebebidir. Nitekim bundan sonra gelen Samura hadîsi de ayni mânâya delâlet etmektedir.
Baha'yı âzâd ederek hürriyetine kavuşturmak evlâdı tarafından kendisine büyük bir iyilik ve mükâfattır. Zîrâ azadına sebep olmak bir insana yapılacak en büyük ihsandır. Artık bu sayede o insan hür olur; hâkim olmak, vilâyette bulunmak ve şâhidlik etmek gibi hür insanlara mahsus olan bütün haklardan bilicmâ1 istifâde eder. Dâvud-u Zâhi-n'den ma'dâ bütün ulemâ'ya göre annenin hükmü dahî budur.[511]

1454/1223- «Semuratü'bnü Cündüb radıyalldhü anh'ûen rivayet olunduğuna göre: Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem :
— Her kim yakın bir akraba satın alırsa o akraba hürdür; buyurmuşlardır.»[512]

Bu hadîsi Ahmed'le Dörtler rivayet etmişlerdir.
(Hadîs) hafızlar (m) dan bir cemaat onun mevkuf olduğunu tercih etmişlerdir.
İmam Ebu Dâvud bu hadîsi Hammâd'da.n merfu' olarak tahrîc etmiştir. Fakat ayni hadîsi Şu'bc'den mevkuf olarak rivayet eder; ve Şu'be'nin Hammâd'da.n daha belîeyişli olduğunu söyler. Bu

takdirde mevkuf olması daha müreccahtır. Ebu Dâvud onu Şu'be tariki ile Katâde'den dahî rivayet etmişse de hadîs. Ömer (R. A,)'a mevkuf kalmıştır. Ebu Dâvud: «Bu hadîsi Hammâd'dan başka kim-^ rivayet etmemiştir» diyerek onun halikında şekketmiştir. İbnü'l-Medîni (161—234). «Bu hadîs münkerdir» demiş. İmam Buhârî dahî onun sahîh olmadığını "söylemiştir. Ayni hadîsi îbni Mâce, Nesâî, Tirmizi ve Bakim, Damure tarîki ile Sevrî'âen! o da Abdullah b. Dinar'dan o da Abdullah b. Ömer (R. anhüm)'den rivayet etmişlerdir. Lâkin Nesâî: «Bu hadîs münkerdir» demiş; Tirmizi de hatâ olduğunu söylemiştir. Tdberânl : «Bu hadîsin isnadında vehmedilmiştir» demişse de Hâkim bunu reddetmiş ve Damure tarîkinden her iki hadîsin bir isnadla rivayet edildiğini, mezkûr isnadı İbni Hazm, Abdül-hâk ve İbnü'l-Kattan'm sahîh bulduklarını hattâ : «Damuretü'bnü Rebia'ran tek başına rivayette bulunması zarar etmez; çünkü o mu'-temeddir; Şam'da ona benzer bir adam yoktur» dediklerini söylemiştir. Hâsılı hadîs hem mürsel hem merfu' olarak rivayet olunmuştur. Onu merfu1 olacak rivayet eden râvîler de mu'temed zevattır.

Bu hadîs, bir kimse yakın bir akrabasına mâlik olursa o akrabanın âzâd olacağtfia delildir. Yakın akrabadan murâd, nikâhı haram olanlar dır ki, bunlara hususî ta'birle zî rahîm-i mahrem derler. Anne ve baba, evlât, kardeş ve kız kardeşler, onların çocukları, dayılar, teyzeler, amcalar ve halalar zîrahim-i mahrem'dirler. Hanefîler'le diğer bazı ulemâ'mn mezhebi budur. İmam Şafiî'ye göre yalnız babalarla çocuklar âzâd olur. Babalar hakkında hadîsde nass vardır; çocuklar da onlara kıyas olunur. İmam Mâlik babalarla çocuklara kardeş ve kız kardeşleri de katmıştır. Dâvud-u ZâhirVye göre milkiyet sebebi ile bir köle veya câriye âzâd olamaz. Delili bundan evvelki Ebu Hüreyre hadîsinin «zahiridir. Ona göre köle ve câriye kim olursa olsun ancak âzâd etmekle hür olur. Fakat Ebu Hüreyre hadîsi Dâvud-u ZâhirVye delîl olamaz. Çünkü o hadîsteki ıtik mecazî mânâda kullanılmıştır.[513]

1455/1224- «İmran b. Husayn radıyaîîîahü anhümâ'âan

rivayet olunduğuna göre bir adam ölürken aStı kölesini birden âzâd etmiş; onlardan başka hiç bir malı yokmuş. Bunun üzerine Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem köleleri çağırarak onları üçe bölmüş; sonra aralarında kur'a çektirmiş; ve İkisini âzâd etmiş, dördünü köle olarak bırakmış. Adam hakkında da ağır söz söylemiştir.»[514]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Nesâî ile Ebu Davud'un rivayetlerine göre, Peygamber (S.Â.V.)'in Ölen zât hakkındaki ağır sözleri ki ağır sözler:
«Bu adama defnedilmeden yetişseydim; müslümanların kabristanlarına defnedilemezdi.» buyurmasıdır.
Hadîs-i şerîf, hasta iken yapılan teberru'un vasiyyet hükmünde delildir.
Mezheb imamlarının bilittifak kavli budur. Yalnız teferruatta ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik'e göre kölelere kıymet biçilir. Meselâ köleler altı tane ise mecmu' kıymetlerinin üçte biri âzâd olur. Bu kıymetin iki köleye veya daha azına, yâhud çoğuna tekabül etmesinin ehemmiyeti yoktur. Bazılarına göre mu'teber-olan, sayıdır. Kıymete bakılmaz. Binâenaleyh bu meselede kölelerden iki tanesi âzâd olur. Hanefîler'le diğer bazı ulemâ'ya göre ayrı ayrı her kölenin üçte biri âzâd olur; ve köleler üçte iki kıymetlerini ödemek için mirasçılar hesabına çalıştırılırlar. İmrân hadîsi haber-i vâhid olup usule muhaliftir. Şöyle ki: köle sahibi her kölenin âzâd olmasını îcâbeden bîr söz söylemiştir. Şayet başka malı olsaydı bütün köleleri ittifakla âzâd ola-olacaklardı. Malı olmayınca her kölenin üçte biri âzâd olmak lâzım gelir. Ölüm hastası olan bir kimsenin kölelerini âzâd etmesi ne ise bütün malını mülkünü vaiyyet etmesi de ayni hükümdedir. Yani vasıyyeti, malının üçte birinden tenfîz edilir. Geriye kalan mal mirasçıların rızâsına bağlıdır. Razı olmadıkları takdirde mal onlarındır.[515]

1456/1225- «Sefine radtyallahü anh'den rivâyst edilmiştir.Demiştir ki: «Ben Ümmii Seleme'nin kölesi İdim. (Bana) :

— Seni âzâd ediyor; ve sağ kaldığın müddetçe Resûlüllah salîallahü aleyhi ve sellem'e hizmet etmesi üzerine şart koşuyorum; dedi.»[516]

Bu hadîsi Ahmed, Ebu Dâvud, Nesâî ve Hâkim rivayet etmişlerdir.
Hadîs-i şerîf, hizmeti şart koşarak köle âzâd etmenin sahîh olduğuna ve itki, şarta ta'lik etmenin cevazına delildir. Bu cevazın vechi Resûlüllah (S.A.V.)'in bu hizmeti takrir buyurmasıdır. Çünkü hizmet kendileri için şart koşulmuştur. Hz. Ömer (R. A.)'m dahî imarete aid köleleri âzâd ederek, kendinden sonra gelecek halîfeye üç sene hizmetde bulunmalarını şart koştuğu rivayet olunur. Hanefîler'le bazı ulemâ'mn mezhebi budur.[517]

1457/1226- «Aîşe radıydlîahü anhâ'dzn rivayet olunduğuna göre ReŞûlütlah sallaüahü aleyhi ve seîlem:
— Velâf ancak âzâd edene âiddir; buyurmuşlardır.»[518]

(Bu parça) uzun ve müttefekun aleyh bir hadîsdedir. Hadîs «Alış - verîj bahsi» nde Beri re kıssası nâmı ile ma'ruf kıssada şerh ile birlikde zikredilmiştir. Velâ' hakkının hasır edatı olan «innemâ» ile ifâde Duyurulmasına- bakarak bazıları velâ'nın yalnız âzâd edene mahsus olduğuna ve İslâmiyet sesebi ile velâ sabit olamayacağına kail olmuşlardır. Hanefîler'le şâir bazı ulemâ'ya göre İslâmiyet sebebi ile de velâ hakkı sabit olur.[519]

1458/1227- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'âan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah salîdllahü aleyhi ve seüem :
— Velâ' neseb karabeti gibi bir karabettir; ne satılır ne de bağışlanır; buyurdular.»[520]

Bu hadîsi Şâifl rivayet etmiştir. İbni Hibbân ile Hâkim onu sahîhlemişlerdir. Aslı Sahtheyn'de başka lâfızlarladır.
Sahîheyn'doki ibaresi şudur :

«Peygamber (S.A.V.) velâ'nın satılmasını ve bağışlanmasını yasak etti».
Bu hadîsi Şeyheyn, Abdullah b. Dinar tarîki ile Hz. Ömer (R. A./dan. rivayet etmişlerdir. Tirmizî onu tahrîc ettikten sonra: «hasen sahîhjir» demiştir.
Velâ'yı nesebe benzetmekten murâd: miras hususunda onun neseb hükmünde olduğunu anlatmaktır.
Hadîs-i şerîf, velâ'nın satılamayacağına; ve bir kimseye bağışlanamayacağına delildir. Çünkü velâ' neseb gibi ma'nevî bir şeydir. Babalık ve kardeşlik gibi şeylerin intikali mümkin olmadığı gibi bunun inti-tikali de mümkin değildir. CâhilÎyyet devri'nde araplar velâ hakkını satmak ve bağışlamak sureti ile şahıslar arasında intikal ettirirlerdi. İslâmiyet bunu menetmiştir. Cumhur-u ulemâ'nın mezhebi budur. Seleften bazılarının: «velâ satılabilir» dediği; bazılarının da bağışlanmasına cevaz verdiği rivayet olunursa da bu onların ya Ibni Ömer hadîsini işitmediklerine yâhud hadîsdeki nehyi kerâhet-i tenzihiyye mânâsına aldıklarınaiıamledilir,[521]

«Mudebber, Mükâteb Ve Ümmü Veled Babı»

Müdebber: âzâd olması, sahibinin ölümüne ta'lik edilen köledir. Buna müdebber denilmesi sahibi tedbirli davranarak dünya ve âhireti bındaki tedbiri ise itkin sevabıdır. Bu suretle köle âzâd etmeye de «tedbiri, Ölünceye kadar kölesinin hizmetinden istifâde etmesi; âhireti bâ-bındaki tedbiri ise itkin sevabıdır. Bu suretle köle âzâd etmeye de «tedbir» derler.
Mükâteb: dahî müdebber gibi ism-i meful bir kelime olup bedel-i kitabete bağlanmış köle demektir.
Kitabet: kölenin âzâd olmasını, sahibine mal ödemesine ta'lik etmektir. Kölenin mâlı olmaz; çünkü kendisi maldır diyenlere göre tedbir kıyasa muhalif olarak meşru' kılınmıştır.
Ümmü veled : Sahibi tarafından döl almak için tahsis edilen câriyedir. Bu hususta «Alış-veriş bahsi» nde söz geçmişti.[522]

1459/1228- «Câbîr rackyallahü anh'dan rivayet olunduğuna

göre, Ensar'dan bir zât bir kölesini ölümünden sonra vaki' olmak üzere âzâd etmiş. Ondan başka malı yokmuş. Bu haber Peygamber salltahü aleyhi ve sellem'e vâsıl olunca :
— Bu köleyi benden kim satın alacak? demiş. Bunun üzerine onu Nuaym b. AbdİIIâh sekiz yüz dİrhem'e satın almıştır.[523]

Hadîs mütiefekun aleyh'dİr. Buhârî'nin bir rivayetinde: «Müteakiben muhtaç kaldı» denilmiş, NesâVnin bir rivayetinde ise : «adamın, borcu vardı. Bu sebeple köleyi sefcîz yüz dirheme satarak ona verdi; ve:
— Borcunu Öde; buyurdu.» denilmiştir.
Ebu Dâvud ile .Mesaî1 nin rivayetlerine göre köleyi âzâd eden zâtın ismi Ebu Mizkâr, kölesinin ismi de Ebu Ya'kub'tur.
Hadîs-i şerîf, tedbirin meşru' olduğunu delildir. Bu hususta ulemâ ittifak halindedirler. İhtilâf ettikleri cihet, tedbirin bütün maldanım yoksa malın üçte birinden mi tenfîz edileceğidir. Cumhur'a göre malın üçte birinden tenfîz edilir. Seleften bir cemâatle Zahirîler bütün maldan tenfîz edileceğine kaildirler. Cumhur tedbiri vasiyyete kıyas etmişlerdir. Zira her ikisi ölümden sonra tenfîz olunurlar. Hadîsden delilleri de Hz. İbni Ömer (R.A.)'m merfu' olarak rivayet ettiği:
«Müdebber üçde birden (âzâd) olur» hadîsidir. Ancak bu hadîsin merfu' veya mevkuf olduğu bir hayli münakaşa edilmiştir. Beyhakî: «sahih, olan mevkuf olmasıdır» demiştir.
Zahirîlerin delüi yalnız kıyastır. Onlar, tedbiri hibe ve emsali şeylere benzetirler. Fakat cumhur'un delilleri daha kuvvetli görülmektedir. Çünkü onlar hem kıyas hem de sünnetle istidlal ettikleri gibi kıyasları da zahirîlerin kıyasından daha- evlâdır.
Hadîsimiz ihtiyaç sebebi ile müdebberin satılabileceğine de delâlet ediyor. Bazıları mutlak surette satılamayacağına kail olmuşlardır. İmam Şafiî ile Ahmed b. Haribe'm de dâhil bulunduğu diğer "bir cemâate göre mutlak surette satılması caizdir. Hanefîler'e göre ise mutlak müdebber satılamazsa da mukayyed düdebber satılabilir. Mukayyed müdebber, ta'lik sureti ile yani : «Bu hastalığımdan ölürsem âzâd ol» gibi bir sözle âzâd edilen köledir.[524]

1460/1229- «Amr b. Şuayb'tan o da babasından o da dedesinden radıyallahü anhüm- o da Peygamber sallattahü aleyhi ve sellem'den îşİtmîş olarak rivayet olunduğuna göre ResûlüSlah sdllallahü aleyhi ve sellem:
— Mükâteb, üzerinde mükâtebesinçlen bir dirhem kaldığı müddetçe köledir; buyurmuşlardır.»[525]

Bu hadîsi iyi bîr isnadla Ebu Davud tahrîc etmiştir.Aslı Ahmed'le Üçler'in kitaplanndadır.Hâkim onu sahîhlemiştir.
Hadîs bir çok yollardan rivayet olunmuşsa da bunların hepsi hakkında söz edilmiştir. İmam Şafiî: «Bu hadîsi Amir b. Şuayb'tan başka rivayet eden bilmiyorum; ehM ilimden beğendiğim hiç bir kimsenin onu isbât ettiğini görmedim. Müftîlerin fetvası da buna göredir» diyor.
Hadîs-i şerîf, mükâteb, kesilen kitabet bedelini ödemedikçe kendisine köle hükmü verilmekte devam edileceğine delildir. Cumhu'un mezhebi ve Hanefîler'le Şâfiîler'in keza îmam Mâliksin kavli budur. Mesele ihtilaflıdır. Hz. Ali (R. A.)'m : «şartı ödedi zaman âzâd olur» dediği ve bir rivayette, Ödediği mikdar kadar âzâd olacağına kail bulunduğu söylenir. Delili JVesâî'nin İkrime'den onun da Peygamber (S.A. V.J'den rivayet ettiği şu hadîstir:
«Mükâtebin Ödediği hisse mukabilinde hür diyeti, kalan borcu mukabilinde köle diyeti verilir.» Beyhakî diyor ki: «İşittiğime göre Ebu îsâ Tirmizî şunları söylemiş: bu hadîsi Buhâ-rî'ye sordum cevaben: Bu hadîsi bazıları Eyyub't&n o da İkrîme'den o da Ali'den rivayet etmiş fakat Ikrime üzerinde ihtilâf olunmuştur. İkrime'nin Ali'den rivayeti mürsel; Peygamber (S.A.V.)'den rivayeti dahî mürseldir. Ama hadîs Ali'den merfu' ve mevkuf bir çok yollarla riyâyet edilmiştir; dedî.» Anlaşılıyor ki İkrime hadîsinin sabit olmuş bir aslı vardır. Şu kadar var ki bahsimizin hadîsine muarızdır. Bu meselede cumhur'un kavlini sahâbe-İ kirâm'ın eserleri te'ykl ettiği gibi köle sahibi hakkında ihtiyat olan da odur. Çünkü sahibinin köle üzerindeki hakkı ancak köledeki alacağını teslim almakla zail olur.[526]

1461/1230- «Ünımü Seleme radıyallahü anhâ'âan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlültah saîlallahü aleyhi ve seîlem:
— Birinizin bir mükâtebi olur da o mükâtebin borcu nu ödeyecek malı da bulunursa ondan (çarşafım) örtünsün;
buyurdular.»[527]

Bu hadîsi Ahmed'le Dörtler rivayet etmişlerdir. Tîrmiiî onu sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerîf iki meseleye delildir:

1— Mükâteb, bedel-i kitabeti ödeyecek kadar mala sâhib olursa hür hükmündedir; artık sahibi kadınsa mükâtebden kaçması îcâb-eder. Bu hadîs Amir b. Şuayb hadîsine muarız ise de İmam Şafiî iki hadîsin aralarını bulmuş ve, «Ümmü Seleme hadîsi Peygamber (S.A. V.J'in zevcelerine mahsustur. Mükâtebleri kitabet bedelini bulursa henüz fi'leri ödememiş bile olsa onlar mükâtebelerinden kaçacaklardır. Nitekim Hz. Zem'a (R. Anhâ)'ya. İbni Zem'a'nın yanına çıkması men edümişti. Halbuki: (çocuk firâşa aiddir) buyuruimuştu» demiştir.
Bazıları iki hadîsin arasını şöyle bulmuşlardır. Âmir b. Şuayb hadîsinden murâd «mükâtebin zimmetinde bir dirhem dahî borç kaldığı müddetçe o köledir» demektir. Ümmü Seleme (R. Anhâ) hadîsi ise bütün borcunu Ödeyecek malı bulmuş da henüz teslim etmemiş olan mükâtebe mahsustur Vakıa' Hz. Ümmü Seleme (R. Anhâ)'-dan şöyle bir hadîs de rivayet olunmuştur:
«Resûlüllah (S.A.v.) kendisine: «Biriniz kölesini mükâteb yaparsa üzerinde kitabet bedelinden bir şey kaldığı müddetçe köle sahibesini görsün, fakat kitabet borcunu Ödedimi artık sahibesi onunla ancak perde arkasından konuşsun; buyurmuşlardır.» Lâkin bu hadîs zaîftir. Babımızın hadîsine muâraza edemez.

2— Hadîsin mehum-u muhalifinden bir kölenin köle olarak kaldığı müddetçe sahibi olan kadına bakabileceği anlaşılmaktadır. San'ânî selefin ekser-i ulemâsı ile İmam ŞâfiVnin mezhebi bu olduğunu söyler ve
:

«[528] kadınların sâhib oldukları kimse'ere görünmeleri müstesnadır»
Ayet-i kerîmesi ile Ebu Dâvud ve Beyhakî'nin tahrîc ettikleri Hz. Fâtıme (R. Anhâ) hadîsini bunlara delîl gösterir. O hadîse göre: Fâtıme (R. Anhâ) kölesinden kaçmak isteyerek Örtünmüş; fakat Örtü küçük olduğundan başına örttüğü zaman ayakları açılır, ayaklarını Örttüğünde başı açık kalırmış. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) :
— Sana (görünmenin) bir zararı yoktur. Bu (zat) ancak senin baban ve kölendir; buyurmuşlardır. Abdürrezzak[529], Mücâhid'm[530]: «köleler Peygamber (S.A.V.)'in zevcelerinin yanma girerlerdi» dediğini ve bununla onların kendi milki olan kölelerini kasdettiğini söylemiştir.
Yine San'ânî, Hanefîler'le Hâdevîyye fırkasının bu meseledeki, mezhebini şöyle anlatır: «Hâdevîler'le Ebu Hanîfe memlûk kölenin ecnebi gibi olduğuna zâhiptirler. Derler ki: (köle âzâd olduktan sonra kendisini âzâd eden kadınla evlenebilmesi buna delâlet eder). Bunlar babımızın hadîsine (mefhum-u muhalefettir; onunla amel edilmez) diye cevap verdikleri gibi: (âyetten murâd da hür kimselerin cariyelere bakmasıdır. Onları hassaten zikretmesi:
kavli keriminden cariyelerin hür kadınlar gibi olmadığı anlaşılmasın diyedir; zîrâ cariyeler kadınların kendilerinden değildirler) derler. Bu sözün zaîf ve tekellüf olduğu aşikârdır. Hakka tâbi olmak daha iyidir.» San'ânVnin sözü burada bitdi.
Ben derim ki; Hak'ka tâbi olmak sade evlâ değil yerine göre farz da olur. Fakat acaba bu söz mefhum-u muhalif delil kabul eden San'ânVye göre : îmam-t A'zam'm,, daha doğrusu Hanefîler'in bu meseledeki mezhebi bâtıldır; mânâsına gelmiyor mu? Hanefî mezhebi için zaîftir, tekellüftür diyerek onu yerdikten sonra : «Hakka tâbi' olmak daha iyidir» demenin bundan başka ne mânâsı olabilir? Hakkın zıddı bâtıl olduğuna göre, Hanefîler'in sözü bâtıl demektir. Bu sözden mefhum yolu ile de olsa ta'riz tarîki ile ele olsa ancak bu mânâ çıkar. Acaba Hanefiler, San'ânVnin ince bir edebiyat oyunu ile kendilerini âdeta alaya almasını hakkedecek kadar düştülermi? Akl-ı kaasırânemce

buna hüküm verebilmek için onların bu meseledeki kavlini kendi kitaplarından almak îcâbeder. Bu bâbta Hanefî kitaplarından «el-Hidâye»[531] de şöyle denilmektedir: «Kölenin hanımefendisine bakması caiz değildir; ancak ecnebi bir kimsenin bakabileceği yerleri müstes na. İmam Mâlik: köle mahrem gibidir; demiştir. İmam ŞâfiVnin iki kavlinden biri de budur. Onların delili[532] «kadınların sâhîb oldukları kimselere görünmeleri müstesnadır» âyetidir. Aklî delilleri, görme ihtiyacının muhakkak olmasıdır; çünkü köle hanımefendisinin yanma izinsiz girer; çıkar. Bizim delilimiz şudur: köle ne mahrem ne de koca olan bir erkektir. Hanımefendisi ile bilcümle (bazı suretlerde) nikâh-lanniası caiz olduğundan ona karşı şehvet duyacağı muhakkaktır. Onun yanına girme ihtiyacı ise muhakkak değil noksandır. Zîrâ köle evin dışında çalışır. Âyet-i kerîme'den murâd ise cariyelerdir. Saîd, Hasan ve başkaları: «Sakın Nûr sûresi sizi aldatmasın; çünkü o köleler için değil cariyeler hakkında nazil olmuştur» demişlerdir.»

«El-ihtiyar» nâm eserde de şu satırları okuruz: «Hanımefendisine nisbetle köle ecnebi gibidir. Çünkü ecnebinin fitnesinden ne kadar korkutursa kölenin fitnesinden de o kadar hattâ bir arada çok bulunmaları sebebi ile dahada fazla korkulur. îhtilâtı haram kılan nasslar mutlaktır...»

Yukarıdaki îzâhat nazar-ı insafla gözden geçirilirse pek âlâ anlaşılır ki, Hanefîler'in kavline bâtıl diyebilmek için insanda en azından Yemenli San'ânî kadar cesaret olmak gerekir. Aksi takdirde yalnız şehvet meselesini düşünmek bile Hanefîler'i haklı çıkarmaya kâfidir.[533]

1462/1231- «İbni Abbas radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre: Peygamber sdtlaUahü aleyhi ve sellem :

— Mükâteb için âzâd olan mikdar nisbetinde hür diyeti, köle olan mikdarı karşılığında köle diyeti verilir; buyurmuşlardır.»[534]

Bu hadîsi Ahmed ile Ebu Dâvud ve Nesâî rivayet etmişlerdir.

Hadîs-i şerîf mükâteb için, kitabet bedeli nisbetinde hür hükmü

olduğuna delildir. Binâenaleyh öldürüldüğü takdirde diyeti bölündüğü gibi hudûd-ü şer'iyye ve saire de aynı şekilde bölünür. Bu husustaki ihtilâflar ıtik bahsinin baş taraflarındaki İbni Ömer hadîsi ile kısmen «Müdebber babı» nın baş taraflarındaki Amtr b. Şuayb hadîsinde geçmiştir, îbnü'l - Kayyim «tehzîbü's-sünen» adlı eserinde bu hadisi merfu', mevkuf, müsned ve mürsel olmak üzere muhtelif yollardan rivayet ettikten sonra şunları söylemiştir: «Bu ıztırabtan dolayıdır ki İmam Ahmed bu hadîsle ameli terketmiştir. Hadîs kendisine sorulunca, İmam Ahmed: Ben Berîre hadîsine zâhib olurum. Peygamber (S.A.V.) onun satılmasını emretmişti; demiş. Bununla onun câriye olarak kaldığını anlatmak istemiştir...»[535]

1463/1232- «Ümmü'l-Mü'minîn Cüveyriye'nin kardeşi[536] Amr b. Haris radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah salîallahü aleyhi ve sellem vefat ederken ne bir dirhem, ne bîr dînâr, ne bîr köle, ne bîr câriye ne de (başka) bir şey bırakmıştır. Yalnız beyaz katırı İle silâhı bir de sadaka yaptığı bir parça arazî müstesna».[537]

Bu hadîsi Buharı rivayet etmiştir.
Hadîs-i şerif, Resûlüllah (S.A.V.)'in dünyadan ve dünya varlığından ne derece münezzeh; gerek kalbinin, gerekse bedeninin dünya ile meşgul olmaktan ne kadar hâli bulunduğuna delildir. Çünkü O, bütün varlığını me'mur olduğu risâleti teblîga, Mevlâsına ibâdete, O'nun rızâsına hasretmişti. Hayatında tam 63 memlûk âzâd etmiş; fakat bunlardan bir tanesini olsun âhir ömrüne bırakmamıştır.
Tasadduk ettiği arazî parçasına gelince Ebu Dâvud bunun bir hurmalıktan ibaret olduğunu, onu, kendisine Allah verdiğini söyler. Benî Nadir hurmalığı nâmı ile anılan hurmalık budur. Resûlüllah (S.A. V.) bu hurmalığın ekserisini muhacirlere vermiş kalanını da tasadduk etmiştir. Benî Fâtıme'nin elindeki hurmalık da budur.[538]

1464/1233- «İbnî Abbas radıyalîahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüİlah sallaîlahü aleyhi ve setlem:
— Herhangi bir câriye efendisinden doğurursa, onun ölümünden sonra hürre olur; buyurdular.»[539]

Bu hadîsi İbni Mâce ile Hâkim zaîf bir isnadla tahrîc etmişlerdir. Bir takımları onun Ömer'e mevkuf olduğunu tercih eylemişlerdir.
Hadîsin zaîf olması isnadında el-Hüseyn b. Abdillâh-i Hâşimî bulunduğundandır. Bu zât cidden zaîftir.
Hadîs-i şerif, ümm-ü veled olan cariyenin, efendisi öldükten sonra âzâd olacağına delâlet ediyor. Nitekim bundan önceki hadîs dahî ayni hükme delâlet eder. Çünkü Resûlüİlah (S.A.V.)'in vefatında cariyesi Mâriye-i Kıbtiyye sağ idi. Halbuki Hadîste: Peygamber (S.A.V.) hiç bir câriye bırakmamıştır» deniliyor. Şu halde Resûlüllah (S.A.V.)'in vcfa-tiyle Hz. Mâriye âzâd olmuş demektir. Mâriye (R.anhâ) Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında vefat etmiştir.
Ümmü veled hakında «alış - veriş bahsi» inde kâfi derecede îzâhat verilmişti.[540]

1465/1234- «Sehl b. Huneyf radıyalîahü anh'dan rivayet olunduğuna göre: Resûlüİlah sallalldhü aleyhi ve seîlem:
— Her kim Allah yolunda bir mücâhide yâhud baş sıkısını çözmek için bir borçluya veya başını kurtarmak için bir mükâtebe yardım ederse o kimseyi Allah kendi gölgesinden başka gölge olmayan günde gölgelendirir; buyurmuşlardır.»[541]

Bu hadîsi Ahmed rivayet etmiştir. Hâkim onu sahîhlemiştir.
Borçlu'dan murâd: Birine kefil olan ve kefil olduğu şeyi ödeyendir. Hadîs-i şerîf böyle bir yardımın büyük sevab olduğuna delildir. Burada yardım mükâteb için dahî zikredilmiştir. Filhakika Teâlâ Hazretleri mükâteb hakkında:
«[542] Eğer o kölelerde bîr hayır görürseniz kendilerini rnükâteb yapıev-rİn; ye Allah'ın sîze verdiği malından onlara verin-!»

buyurmuştur. îmam Nesâî, Hz. Alî (R. .AJ'dan merfu' olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir :
«Peygamber (S.A.V.) :
— Bu âyette kitabetin dörtde biri vardır» buyurdular. tbni Cerir ve başkaları Hz. Ali (R. A.)'m: «Allah köle sahibine mükâteb kÖSesinîn dörtde bîr kıymetini bırakmasını emretti» dediğini rivayet etmişlerdir. Maamâfîh bu farz değil, sevab olduğunu beyândır.[543]

«TOPLU BAHİSLER»

Toplu bahislerden murâd: Edeb, İyilik ve sıla, Zühd-ü takva, Kötü huylardan sakındırma, Güzel ahlâka teşvik, Zikir ve duâ nâmlarındaki altı bâbtır.[544]

« Edeb Bâbı »

Edeb: İnsanlara karşı bütün hareket ve muamelelerinde terbiyeli ve ahlâklı olmaktır. Selâm vermek, güler yüz göstermek, tırnak kesmek, sakal salmak gibi nice güzel âdâb-ı îslâmiyye vardır ki bunlar Peygamber (S.A.V.)'in birer sünneti olduğu gibi daha önce geçen Peygamberlerin de sünnetidirler. İşte «Edeb babı» nda bunların mühim bir kısmı görülecektir. [545]

1466/1235- «Ebu Hüreyre radıyallahu anh'âan rivayet olunmuştur Demiştir ki: Resûlüllah sdallahü aleyhi ve sellem :
— Müslümanın müslüman üzerindeki hakkı altıdır; ona rastladığın vakit kendisine selâm ver; seni çağırırsa icabet et; senden nasîhat isterse nasihat eyle; aksırır da Allah'a hamdederse teşmît et; hastalanırsa kendisini dolaş; Ölürse (cenazesinin) arkasından git! buyurdular.»[546]

Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Müslim'in bir rivayetinde: «Senden nasîhat isterse nasîhat eyle» cümlesi ıskat edilerek bu haklar beş gösterilmiştir.
Hadîs-i şerif bîr müslümanın müslüman üzerindeki haklarının bunlar olduğuna delildir:
Hak'dan murâd: Bırakılmaması îcâbeden ve yapılması ya farz veya vâcib yâhud bitte'kîd mendub olup vacibe benzeyen şeylerdir. Altı şeyden :
Birincisi : Rastladığı zaman din kardeşine selâm vermektir. «Selâm ver» emri esas i'tibârı ile vücûb ifâde ederse de ulemâ'dan îbni Abdilberr'le Hanefîler selâm vermenin sünnet; selâm almanın, ise farz olduğunu nakletmişlerdir. îmam

Müslim'in «Safıîh» inde merfu' olarak rivayet ettiği bir hadîsde selâmın ifşası emredilmiş; onun sevişmeye sebep olduğu beyân buyurulmuştur. Sahîheyn'de şu hadîs vardır :
«Şüphesiz ki amellerin en faziletlisi yemeği yedirmektir; tanıdığın, tanımadığın herkes'e de selâm verrrsin.» Ha.
Ammdr (R.A.) : «Üç şey vardır; bunları bir araya getiren îmânı zparlamıştır, bunlar insaflı olman, herkes'e selâm vermen ve azdan İntak etmendir» denilmiştir. Hakîkaten bu sözler, son derece güzel, ve hayın en cemiyetli bir surette ifâde eden kelimelerdir. Selâm Allah'ın isimlerinden biridir. Şu halde «es-Selâmü aleyküm» demek siz Allah'ın muhafazasmdasmız mânâsına glir. Bazıları: selâm selâmet manasınadır; yani: Allah'ın selâmeti seninle beraberdir; demektir, mütâlâasında bulunmuşlardır. Kendisine selâm verilen; bir kişi dahî olsa yine en azından «es-Selâmü aleyküm» demek lâzımdır. Çünkü beraberinde melekler vardır. Müfred ve nekire sözlerle «Selâmün aleyk» yâhud «setâmün aleyküm» demek de kâfi ise de«es-selâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berakâtüh» şeklindeki en mükemmel selâm, şüphesiz hepsinden faziletlidir. Kendisine selâm verilen, bir kişi ise selâmı alması farz-ı ayın'dır. Çok oldukları takdirde selâm almak farz-ı kifâye olur; ve içlerinden birinin onu alması ile Ötekilerden borç sakıt olur. Selâm hakkında biraz ileride Ebu Hüreyre ve Ali (R. anhümâ)'dan rivayet edilmiş hadîsler gelecektir. Verilen selâmın derhal alınması icâb-eder.
Hadîsde : «Müslümanın müslüman üzerindeki hakkı» buyurulduğuna göre gayr-i müslimin böyle bir hakkı olmadığı anlaşılır. Bu hususu tasrîh eden hadîs dahî aşağıda gelecektir: «Rastladığın vakit kendisine selâm ver» cümlesi ekser-i ahvâle göre vârid olmuştur. Yoksa mefhûm-u muhalifi mu'teber değildir. Çünkü Resûlül-lâh (S.A.V.)'in :
«Biriniz oturduğu zaman selâm versin; kalktığı zaman da selâm versin; birinci selâm sonrakinden daha makbul değildir» buyurduğu sabit olmuştur. Bir de, rastlamaktan tnurâd: her tesadüf ettikçe selâm vermektir; isterse tesadüfler birbirine yakın olsun. Çünkü Ebu Davud'un tahrîc ettiği bir hadîsde Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

«Biriniz arkadaşına rastlarsa ona selâm versin; şâyed aralarına bir ağaç veya duvar girer de sonra (tekrar) karşılaşırsa ona (yine) selâm versin.» Hz- E"es (R.A.)ı «Resûiüilah (S.A.V.)'in ashabı birbirleri ile yolculuk ederlerdi. Karşılarına bir ağaç veya tepe çıkarsa sağa sola dağılırlar; ardından tekrar buluştu-larmı birbirlerine selâm verirlerdi.» demiştir.
İkincisi : Müslüman da'vet ettiği zaman icabette bulunmaktır. Ulemâ bu da'veti düğün, sünnet cemiyeti ve benzerlerine tahsis etmişlerdir. Düğün da'vetine «velîme» denilir ki bu da'vete icabet vâcibtir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) onun hakkında :
«Her kim bu da'vete icabet etmezse muhakkak Allah ve Resulüne İsyan etmiş Olur» buyurmuşlardır. Hanefîler'in fıkıh kitaplarından «el-ihtiyar» da velîme'ye da'vet edilen hakkında şöyle denilmektedir: «Eğer da'vetli oruçlu ise da'vete gider ve duâ'eder; oruçlu değilse yemek yer ve duâ eder; yemezse günaha girer ve cefâ etmiş olur. Çünkü da'vet sahibi ile istihza tesmîttir.
Sair da'vetlere icabet menduptur. Zira bunlar hakkında velîme'de olan va'îd ve tehdîd yoktur.
Üçüncüsü: Nasihat isteyene nasihatte bulunmaktır. Bu hadîs, na-sîhat isteyene nasihat etmenin ve onu aldatmamanın vücûbuna delildir. İstemeden nasihatte bulunmak menduptur. Çünkü hayıra ve iyiliğe delâlettir.
Dördüncüsü : «Aksırır da Allah'a hamdederse teşmît et»
cümlesi teşmîtinin vücûbuna delildir. Teşmîtin aslı «teşmît» lir.
Teşmît : doğru yolda olmasına duâ etmektir. Kelimenin sin'i ştn'a kalbedilerek teşmît denilmiştir. Aksıran kimse «el-hamdü lîllâh» diyecek, işiten de ona mukabele olmak üzere «yerhamükellâh» diyecektir. Hadîsde hamdin vâcib olduğuna delâlet yoktur. Binâenaleyh hamd menduptur. îmam Nevevî: «Ulemâ hamd'in müstehâb olduğuna ittifak etmişlerdir» diyor. Gerek hamd'in gerekse teşmît'in ne zaman ve nasıl yapılacağını îmam Buhâri'nin Hz. Ebu Hüreyre (R. A.)'âan tah-rîc ettiği şu hadîs beyân etmektedir:
«Biriniz aksırdığı vakit el-hamdülillâh desin. Din kardeşi veya arkadaşı ona: yerhamüke'llâh desin. O da: Allah size hidâyet versin ve hâlinizi ıslâh etsin; mukabelesinde bulunsun.»

Cumhur-u ulemâ'mn kavli de budur. Küfe ulemâ'sına göre ise :
«Ailah bizi de sizi de mağfiret buyursun» diye cevap verilir. Bunlar ayni cevabı, Taberânî'nin İbni Mesûd (R.A.ydan rivayet ettiğini söylerler. Mezkûr cevabı Buharı dahî «el-Edebü'l-Müfred» de rivayet eder. Bir takımları: aksıran bunlardan birini seçmekte muhayyerdir demişler; bazıları, her ikisinin de söylenmesine kail olmuşlardır.
Zahirîlerle İbnü'l-A'rdbî'ye göre her işitene teşmît vâcibtir. İmam Buhâri'nin Hz. Ebu Hüreyre (R. A./dan tahrfc ettiği şu hadîs onlara delildir:
«Biriniz aksırır da Allah'a hamdeylerse onu işiten her müslümana: yerhamüke'llâh; demek vâcib olur» Ebu Davud'un mezhebi de bu olsa gerektir. Çünkü İbni Abdilberr'in iyi bir senedle rivayetine göre:
Ebu Dâvud bir gemide bulunuyormuş. Derken sahilde birinin aksırttığını işitmiş; ve hemen bir dirheme bir kayık kiralayarak aksıranm. yanma gitmiş; ona teşmît yaptıktan sonra tekrar gemiye dönmüş. Kendisine neden ta oraya kadar gittiği sorulunca:
— Olur ki o zât duası makbul bir kimsedir; diye cevap vermiş. Gemidekiler o akşam uyudukları vakit bir ses işitmişler. Birisi onlara:
— Hiç şüphe yok ki Ebu Dâvud, Alfah'dan cenneti bir dirheme satın aldı; diyormuş. Maamâfîh sahile kadar gitmesi teşmîti vâcib gördüğü için değil de sırf o zâtın duasını almak için dahî olabilir.
Nevevî; «Aksıran kimse hamdetmezse yanında bulunanların bunu kendisine hatırlatması müstehâptır; bu suretle p hamdeder, yanındakiler de teşmîtte bulunurlar» der. Bittabi hatırlatma, emr-i bil ma'ruf kabilinden güzel bir iş olur.
Aksıramn riâyeti gereken bazı âdâb vardır ki, bunlar şu hadîslerde beyan edilmiştir:

1— Hâkim ile BeyhakVnin Hz. Ebu Hüreyre'den merfu' olarak tahrîc ettikleri şu hadîsde Resûlüllah (S.A.V.) :
«Biriniz aksıracağı zaman hemen iki avucunu yüzüne koysun ve onlarla sesini kıssın» buyurmuşlardır.

2— Taberânî'nin, Hz. İbnî Abbas (R.A.)'âan tahrîc ettiği bir hadîsde şöyle buyurulmuştur:
«Biriniz aksırdıda: elha'mdüMillâh; derse, melekler: rabbil âlemin; derler. O kimse: rabbil âlemin; de derse melekler: Allah sana rahmet buyursun; derler.» Yalnız bu hadîsde zaîflik vardır.

3— Aksırık tekerrür ederse üç defaya kadar teşmît de tekrarlanır. Çünkü bu bâbta Ebu Davud'un Hi. Ebu Hüreyre (R. A.)'dan merfu'- olarak tahrîc ettiği bir hadîsde :
«Biriniz aksınrsa yanında oturan ona teşmît yapsın. Fakat üçten fazla aksınrsa o kimse zükâmlıdır; üçten sonra ona teşmît yapmasın» buyurulmuştur. İbni Ebi Cemre diyor ki : «Bu hadîs, aksıran kimseye Allah'ın ne büyük ni'met ihsan ettiğine delildir. Bu da aksırık üzerine terettüb ettirdiği hayırdan .anlaşılmaktadır.»
Filhakika hadîsde Allah'ın kuluna olan fazl-u kereminin büyüklüğüne işaret vardır. Şöyle ki:

1— Aksırık ni'meti sayesinde ondan zararı gidermiştir.

2— Aksırana hamdetmeyi meşru' kılmıştır. Bundan dolayı ona sevap verir.

3— Hamdedene yanındakilerin duâ etmesini meşru' kılmıştır.

4— Aksırık sebebi ile, o kimseye bir ni'met ve menfaat hâsıl olmuştur.
Çünkü aksırık olmasa içerideki boğucu gaz ve buharlar dışarıya çıkamaz; ve belki de içeride kalmış olsa çeşit ihtilâtlara, güçlüklere sebep olabilir. İşte, yerin zelzelesine benzeyen bu beden zelzelesi ile, o gaz ve buharlar birden dışarıya atılır. Fakat bu müthiş zelzeleden bedenin tek bir uz'vanda en ufak bir arıza vuku' bulmaz. Bu cidden şayân-ı şükran bir şeydir. Onun için de aksırıktan sonra hamdetmek meşru' olmuştur.
Hadîsin işaretinden, gayr-i müslimlere teşmît yapılmayacağı anlaşıldığı gibi, Ebu Dâvud, Tirmizî ve başkalarının sahîh isnâdlarla, Hz. Ebu Musa (R. A.)dan tahrîc ettikleri şu hadîs de bu bâbta nassdır:
«Ebu Musa demiştir kt: Yahudiler Resûlüllah (S.A.V.)'in yanında ak-sırırlar; kendilerine yerhamüküm'Hâh denilmesini umarlardı.

Peygamber (S.A.V.) ise :
— Allah size hidâyet versin ve hâlinizi ıslah buyursun; deyiverirdi.» Lâkin bu da onların hamdetmesine bağlıdır.
Beşincisi : «Hastalanırsa kendisini dolaş» cümlesi ile ifâde buyurulan hasta dolaşma meselesidir. Buradaki emrin vücûb ifâde ettiğine îmam Buhâri cezmen kail olmuştur. Bazıları onun farz-ı kifâye olması ihtimâli üzerinde durmuşlardır. Cumhura göre ise men-duptur. Nevevî vâcib olmadığına ulemâ'nın icmâ'ı bulunduğunu nak-letmiştir. Musannif, NevevVnm bununla: muayyen kimselere vâcib değildir; demek istediğini söylemiştir. Hasta dolaşmak müslümanın müslüman üzerindeki haklarından olunca, bu bâbta hastayı tanımakla tanımamak ve akraba olmakla olmamak müsavidir. Keza. hastalık her çeşid rahatsızlıklara âmm ve şâmildir. Zâhir-i hadîs'e-bakılırsa hastayı ne zaman olsa dolaşmak caiz görünürse de îbni Mâce'nin Hz, Enes (R.A.ydan rivayet ettiği bir hadîsden Peygamber (S.A.V.)'in bir hastayı ancak üç günden sonra dolaşırdığmı anlaşılmaktadır. Yalnız bu hadîsin isnadında metruk bir râvî vardır.
Hadîsin zahirinden, gayr-i müslimlerin hastaları dolaşılamayacağı. anlaşılır; ancak Resûlüllah (S.A.V.)'in gayr-i müslim hizmetkârını dolaştığı ve onun ziyareti bereketi ile hizmetçinin müslüman olduğu; keza amcası Ebu Tâlib'i ölüm döşeğinde ziyaret ettiği sabittir.
Altıncısı: «Ölürse (cenazesinin) arkasından git» emri müslü-man cenazesini tanıdık olsun olmasın teşyî etmenin lüzumuna delildir.[547]

1467/1236- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'ûen rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallalîahü aleyhi ve seîlem :
— Kendinizden aşağı olana bakın; sizden çlaha üstün olana bakmayın; çünkü bu (türlü hareket) Allah'ın size olan ni'metini tahkîr etmemeniz için daha muvafıktır; buyurdular.»[548]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîs kulun ilühî ni'metlere ne ile şükretmesi gerektiğine bir irşâddır. Kul, dünyada çeşidli hastalıklara mübtelâ olanlara

bakarak Allah'ın kendisine ihsan buyurduğu afiyete şükrdecektir. Çünkü, afiyet: her türlü in'âm ve ihsanın temelidir[549]. Kör, topal, sağır, dilsiz ve şâir sakatlara bakarak, bu uzuvları bir noksansız kendisine ihsan eden Allah'ına- hamdedecek; Kaarun kadar zengin olan, fakat bir vakit alnını secdeye koymayacak derecede dünyaya dalan, hak ve.hukuka bigâne kalan dünya-perest zenginlere bakarak, az vererek kendisini azdırmayan Allah'ına bu büyük ni'metinden dolayı minnettar olacak akşama yiyeceği olmayan dünya fakirleri ile, beş paralık dünya menfaati mukabilinde îmânını satan' âhiret sefillerini görerek haline şükür için secde-i Rahmân'a kapanacak, dünyada değişmeyen iyi veya kötü hiç bir hâl olmadığını düşünerek, müteselli olacaktır.
Nevevî, îbni Cerir ve başkaları bu bâbta şunları söylemişlerdir: «Bu hadîs bir çok hayır nev'îlerini bir araya toplamaktadır. Çünkü, insan dünyada kendinden üstün bir kimse gordümü, onun gibi olmak ister; ve kendinde olan Allch ni'metlerini küçümser; ötekine yetişmek veya yaklaşmak için bu ni'metlerin artmasını diler. Ekseriyetle insanlarda mevcud olan hâl budur. Fakat, dünya umuru hususunda kendinden aşağı olana bakarsa Allah'ın kendisine ihsan buyurduğu ni'metleri anlarda, onlara şükreder; mütevâzi olur...»
îmam Müslim, Hz- Ebu Hüreyre'den merfu' olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Biriniz mal ve hılkatça kendinden üstün birini gördü mü, kendinden aşağı olana bakıversin.»[550]

1468/1237- «[551] Nevvâs b. Sem'ân radvyallahü anh'âan rivayet edilmiştir.Demiştir ki: Resûlüllah salldlîahü aleyhi ve sellem'e birr ve İsm'in neler olduğunu sordum:
— Birr ahlâk güzelliğidir. İsm ise kalbini gıcıklayan ve âlemin bilmesini hoş görmediğin şeylerdir; buyurdular.»[552]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
İmam Nevevî diyor ki: «Ulemâ, birr'in: sıla, sadaka, lütuf ve iyilik, hoş sohbet ve taat mânâlarına geldiğini söylemişlerdir. İşte bunlar güzel ahlâk mecmuasını teşkil ederler.» Kaadî İyâz

da: «güzel ahlâk, insanların iyilik ve güler yüzlülük huylarını edinmesi, insanları sevmesi ve onlara merhamet etmesi, tehammüllü olması, onlara yardımda bulunması, kötülüklerine sabretmesi, onlara karşı kibir ve gururu; sertliği, gazab ve muahaze'yi terketmesidir» demiştir. Güzel ahlâkın bir tabiat mı yoksa mükteseb bir şey mi olduğu ihtilaflıdır. Sahih olan şudur ki güzel ahlâkın bazısı tabiat bazısı da ahlâkı düzeltmek ve başkalarına uymak sureti ile mükteseptir.
«Güzel ahlâkı Peygamber (S.A.V.)'in şu hadîsi cem'iyyetli bir suretde ifâde eder» denilmiştir:
«Güzel ahlâk, güler yüzlü olmak ve eziyyet etmemektir.»
«İsm ise kalbini gıcıklayan ve âlemin bilmesini hoş görmediğin şeylerdir» cümlesinden murâd: gönülden geçen ve yapıp yapmamakta tereddüd edilen şeylerdir. Bundan anlaşılır ki mubah olup olmadığında tereddüd edilen şeyleri yapmamak gerekir. BuhârVnin Hasan b. Ali (R.A.)'âan tahrîc ettiği:
«Sana şüphe veren şey (înyerin) î şüphe vermeyene bırak»
hadîsi de ayni mânâdadır. Bu hadîs, işlenmesi haram olan şeyleri anlamak için Allah TeâlA'nın nefse bir idrak verdiğine delâlet eder.[553]

1469/1238- «İbni Mes'ud rackyaMahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sajîdlîahü aleyhi ve sellem :
— Eğer (yerde) üç kişi iseniz kalabalığa karışmadıkça, ikiniz ötekini bırakarak gizli bir şey konuşmasın. Çünkü bu onu üzer; buyurdular.»[554]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîs, yanlarında üçüncü bir kimse bulunan iki kişinin gizli gizli konuşmalarının memnu' olduğuna delildir. Ancak o yerde bulunanlar üç kişiden fazla iseler ikisinin gizli konuşması caiz olur. Zîrâ nehyin illeti, yalnız kalan bir kişinin sır verilmeye lâyık görüimediğini yâhud kendinin zeminini ettiklerini zannederek üzülmesidir. Fakat ta'Hlden anlaşılıyor ki dört kişi veya daha fazla olurlarsa ikisinin hu- tarafa çekilerek gizli konuşmalarına

bir mâni' yoktur. Hadîsin zahiri bunun seferde olsun hazarda olsun bütün hâllere âmin ve şâmil olduğunu gösteriyor. Hz. İbnl Ömer'le, İmam Mâlik'in ve cumhur-u uîemâ'nın kavilleri budur. Bazıları bu hükmün neshedüdiğine kail olmuşlardır.
Mücâdele sûresî'nin gizli konuşmayı yasak eden âyetlerinin yahûdî-ler hakkında nazil olduğunu Abd b. Humeyd ile İbnü'l-Münzir Mü-câhid'den rivayet etmişlerdir. İbni Hatim' dahî Mukaatü'den şunları nakleder: Mukaatiî[555] demiştir ki: «Peygamber (S.A.V.)'le ya-hûdîler arasında barış akdedilmişti. Fakat Resûtüllah (S.A.V.)'in as-hâb'mdnn biri yahûdîlerin yanından geçerse oturarak kendi aralarında gizli gizii konuşurlardı. Onları gören müslüman, kendisini öldürmek istiyorlar yâhud hoşlanmadığı bir şeyi fısıldaşıyorlar zannederek korkar; yanlarından geçen yolu terkederdi. Bunun üzerine Peygamber (S. A.V.) onları gizli konuşmaktan nehyetti ise de aldırmadılar. Müteakiben Allah Teâlâ :
«[556] gizli gizli konuşmaktan nehyedilenlerî göremedin mi?...» âyetlerini indirdi.»[557]

1470/1239- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah sctllctllahü aleyhi ve sellem :
— Bir kimse birini yerinden kaldırarak oraya kendisi oturamaz. Lâkin acılın ve genişleyin; buyurdular.»[558]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.Müslim'in bir rivayetinde :
«Kat'iyyen kaldırmasın» şeklinde nehî sîgası ile vârid olarak buradaki ihbar cümlesi te'yîd edilmiştir. Çünkü İbni Ömer hadîsi, ihbar lâfızları ile de olsa mânâ i'tibârı ile yine inşa yani nehîdir.
Şu halde bir kimse namaz kılmak veya diğer bir ibâdet için câmi'ye gider de bir yer işgal ederse o yerde oturmayı hak etmiş olur. Başkasının onu yerinden kaldırmağa hakkı yoktur. Ancak daha evvelden birisi oraya oturmuş da bir hacet için dışarıya çıkmışsa o kimse yerine oturanı kaldırabilir. Nitekim Müslim'in tahrîc ettiği şu hadîs de buna delâlet eder:

«Bir kirnso yerinden kalkar da sonra o yere dönerse orası için (başkasından) daha ziyâde hak sahibidir.»
ŞâfÜler'İG diğer bazı ulemâ'ya göre mescidde bir kimseyi yerinden, kaldırmak haramdır. Onlar, tekrar dönmek niyeti ile yerinden kalkan bir kimsenin döneceğine işaret olmak üzere yerinde seccade veya elbise gibi bir şey bırakmasîle bırakmaması arasında bir fark görmezler ve her iki surette ilk oturanın hak sahibi olduğuna kaildirler. Ancak bu hak yalnız o namaza mahsustur; derler. Bir cami'in muayyen bir yerinde ders okutmayı âdet edinenin hükmü de budur.
Hadisin zahiri başkasına yer vermek için kendiliğinden kalkmanın caiz olacağını gösteriyor. İbni Ömer (R. A.) birisi kendisine yer verirse oraya oturmazmış. Fakat onun oturmaması, takvasına hamledilmiştir. Çünkü yer verenin bu işi gönülden değil de utandığı için yapmış olması ihtimâli vardır. [559]

1471/1240- «İbni Abbas radıyaUahü anhümâ'tian rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlülfah saîldlîahü aleyhi ve sellem:
— Biriniz bir yemek yedimi elini yalamadıkça veya yalatmadıkça onu silmesin; buyurdular.»[560]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîs yemekten sonra el yıkamanın aletta'yin vâcib olmadığına, eli silmenin de kâfi geleceğine fakat silmezden evvel onu ya bizzat kendisi yalaması yâhud birine yalatması îcâbettiğine delildir. Bunun sebebini, ResûlüÜah (S.A.V.), İmam Müslim'in tahrîc ettiği şu hadîste beyân etmişlerdir:
«Peygamber (S.A.V.) (yemekten sonra) parmakların ve kabın yalanmasını emretti de:
— Şüphesiz siz bereket yiyeceğinizin neresinde olduğunu bilmezsiniz; buyurdu.»
Fahr-i kâinat (S.A.V.) efendimiz yere düşen bir lokma ekmeğin bile zayi' edilmemesini emir buyurmuşlardır. Bunu yine İmam Müslim'in rivayet ettiği şu hadîsden anlıyoruz:
«Birinizin lokması (yere) düşerse onun üzerindeki bulaşığı

gidersin ve yesin; onu şeytana bırakmasın.»
İbni Hazm (384—456) hadîsin zahirine bakarak yemekten sonra parmakları yalama veya yalatmanın keza yemek kabını yalamanın ve yere düşen, lokmayı yemenin farz olduğuna kail olmuştur.
Bereket: üreme, ziyâde ve hayrın sübutu mânâlarına gelir. Burada ondan murâd, gıda olabilen, ibâdet için kuvvet veren ve akıbeti ezadan salim olan şeylerdir. Bereket bazan eli bazan kabı yalamakta veya düşen lokmayı yemekde olabilir.
El yalamaktan maksad, elin üç parmağıdır. Zîrâ Resûlüllah (S.A. V.)'in üç parmağı ile yediği, ancak dördüncü ve beşinci parmaklara ihtiyaç hâsıl olursa o zaman beş parmağını da kullandığı, rivayet olunmuştur.
Hadîsde bir insanın, çocukları, hizmetçisi ve karısı gibi kimselere parmaklarını yalatabileceğine, düşen lokma kirlense bile onu temizleyerek yemek mümkinse yemeni[561] lüzumuna delâlet vardır. Temizlemek mümkün olmazsa o ekmeği bir hayvana vermek ve şeytana bırakmamak îcâbeder. Bu meseleyi Nevevî de mevzu-u bahis etmiştir. Mesele ulemâ arasında ittifakıdır. [562]

1472/1241- «Ebu Hüreyre radıyallahü anhfden rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sdllallahü aleyhi ve sellem :
— Küçük büyüğe, yürüyen oturana ve sayıları az olanlar çok olanlara selâm versin; buyurdular.»[563]

Hadîs müttefekun aleyh'dir. Müslim'in bir rivayetinde : «Binek giden yürüyene (selâm versin) buyurulmuştur.
Bu cümle «sahîh-i Buhârî» de dahî vardır. Musannif küçüğün büyüğe selâm vermesi meselesinin «sahîh-i Müslim» de bulunmadığını binâenaleyh hadîsi müttefekun aleyh kabul etmenin müşkil olduğunu söylemiştir.
Selâm vermenin vâcib olmadığına ulemâ ittifak etmişlerdir. Ancak bazılarına göre müstehâb, ekserisine göre sünnettir. Selâmı almanın ise farz olduğunu az yukarıda görmüştük.
Hadîs-i şerîf küçüğün büyüğe selâm vermesi îcâbettiğini

gösteriyor. Bu bâbta İbni Battal, MükeUeb'ten naklen şunları söylemiştir: «Küçüğün büyüğe selâm vermesi büyüğün hakkı için meşru olmuştur. Çünkü küçük büyüğe saygı ve tevazu' göstermekle me'murdur.»
Maddî küçüklükle ma'nevî küçüklük muâraza ederlerse yani yaşça küçük olan dahi âlimse hangisinin selâm vermesi îcâbettiğine dâir musannif bir nakil bulamadığını söylüyor. Bazılarına göre sözün hakîkatile amel ederek yaşça küçüğün selâm vermesi lâzımdır.
Yürüyenin oturana selâm vermesi, bazılarına göre oturan kendisinden bir kötülük şüphe etmesin diyedir. Bahusus binek gelirse bu endîşe daha çok olur; selâm verince kalbi rahatlaşır, Yâhud eşyada tasarruf bir nev'i tahkir sayılır; onun için oturan daha me-ziyyetlidir. Oturanın geçenlere dikkat ve riâyet etmesi güç olduğu için selâm vermek ondan ıskat edilmiş de olabilir.
Adetçe az olanların çok olanlara selâm vermesi, ya cemâatin faziletinden yâhud da cemâat selâm verdiği takdirde ötekilere gurur gelmek endîşesindendir. Acaba kalabalık bir kafile, oturan az sayıdaki cemâatin yâhud yürüyen büyük oturan küçüğün yanından geçse hangileri selâm verir? Musannif bu bâbta bir nass bulamadığını söylerse de Nevevî yürümeyi nazar-ı i'tibâra almış; ve: «Yürüyen kimse» büyü kolsun küçük olsun oturana selâm verecektir» demiştir.
Çarşı pazar ve büyük cadde gibi kalabalık yerlerde yalnız bazılarına selâm verilir. Çünkü her tesadüf ettiğine selâm vermek, insanı işinden alıkoyduğu gibi örf olmaktan da çıkar.
İki atlı veya iki yaya giden, birbirleri ile karşılaşırlarsa bazıları bunlardan dînî rütbe i'tibârı ile aşağı olanın selâm vermesi gerektiğini söylemişlerdir. Buna kıyasen, biri ata diğeri deveye binmiş bulunan iki kişi rastlaşırlarsa atlı selâm verecektir. Zîrâ onun hayvanı cins i'tibârı ile ötekinin derecesinde değildir. Maamâfîh : dâima dînen yüksek olana bakılır, dünyevî i'tibâra bakılmaz; binâenaleyh atlı dînen daha yüksek mertebede ise develinin ona selâm vermesi îcâbeder; diyenler de vardır. Karşılaşanlar her cihetçe müsâvî iseler her ikiside selâm vermekle memurdurlar. Hangisi selâm verirse o daha faziletlidir. Bu bâbta İmam Buharı sahîh senedîe Hz. Câbir'den şu hadisi

tahrîc etmiştir:
«Yaya giden iki kişi karşılaştıklarında hangisi selâm verirse O efdâldir.» imam Tirmizl, Hz. Ebu Ümâme'den şu merfu' hadîsi tahrîc etmiştir:
«Şüphesiz ki Allah indinde insanların en iyisi selâmı verendir.» Tirmizî bu hadîs için: «hasendir» demiştir: Taberânî de şu hadîsi rivayet eder:
«— Yâ Resûlâllah biz karşılaşıyoruz; hangimiz selâm verecek? dedik :
— Allah Teâlâ ya daha itaatkâr olanınız; buyurdular.»[564]

1473/1242- «Ali radıyallahü anh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir kî: ResûlüNah sallallahü aleyhi ve seîlem :
— Bir cemâat bir yere uğradıkları vakit içlerinden birinin seSâm vermesi cemâat nâmına kâfidir. Birinin selâm alması da cemâat nâmına kâfidir; buyurdular.»[565]

Bu hadîsi Ahmed'le Beyhakî rivayet etmişlerdir.
Hadîs-i şerif cemâat nâmına bir kişinin selâm vermesini ve selâm almasının kâfi geleceğine delildir. Nevevî (531—676): «Selâm vermenin umumundan: yemek yiyen, su içen, cima' eden, helada veya hamamda bulunan, uyuyan veya uyuklayan, namaz kılan, müezzinlik eden kimseler bu işlerden biri ile meşgul bulundukları müddetçe müstesnadırlar» demiştir. Ancak, hamamda bulunan peşte-mal sarmmışsa ona selâm verilebilir. Cuma hutbesi okunurken selâm vermek de mekruhtur. Çünkü hutbeyi dinlemek farzdır. Binâenaleyh selâm verilmiş bile olsa alınmaz. Yalnız: hutbeyi dinlemek sünnettir diyenlere göre, verilen selâmı bir kişinin alması vâciboîur. Vahidî, Kur'ân okuyana selâm vermemek evlâ olduğunu, verildiği takdirde işaretle almak gerektiğini, şayet sözle selâm alırsa yeniden istiâze ederek okumaya devam etmesi lâzım geldiğini söyler. Fakat Nevevî buna i'tirâz etmiştir. Ona göre Kur'ân okuyana selâm vermek meşru'dur; binâenaleyh selâmı alması vâciboîur. Hanefîler'e göre KuKân okuyana selâm verilmezse de verilen selâmı almak vâ-cibtir; ancak onlara göre Kur'ân-ı kerîm'i ve

fıkıh ilmini okutan kimse verilen selâmı almayabilir. Kadının selâm alması vâcib ise de sesini duyurmamalıdır; zîrâ kadın sesinin ihtiyaçtan fazlası haramdır. Bu sebeple kendisine selâm verilen kadın geçn ise selâmı aşikâre söylemeyerek içinden alır. Bir kimse, birine uzaktaki bir müslümandan selâm getirirse,- alanın onu gönderenle getirenin her ikisinden kabul etmesi lâzımdır.
Boş bir eve girenin selâm vermesi menduptur. Teâlâ Hazretleri : «[566] Evlere girdiğiniz vakit kendilerinize selâm verin...» buyurmuştur. Buhârî'nin. «el-Edebü'l-Müfre» de Hz. İbni Ömer (R. A..)'dan tahrîc ettiği bir hadîsde şöyle denilmektedir:
«Evde kimse yoksa; selâm bize ve Allahın sâlih kullarına; demek müstehabtır.» Ayni hadîsi İbni EU-Şeybe .de.güzel bir isnadla tahrîc etmiştir. Tdberânt, Hz. İbni Abbas (R. Ay'dan bunun benzerini rivayet eder.
Selâm veren kimse selâmının alınamayacağını zannetse bile yine selâm vermelidir. Çünkü o kimse selâmını almasa bile, Meleklerin alacağı, hadîslerde vârid olmuştur. Bazıları : selâmı almayacağı zannedilen kimseye selâm verilmez; çünkü almayanın günaha girmesine sebep olur; demişlerse de Nevevî ve diğer bazı ulemâ, bunun doğru olmadığını, böyle bir sözle şer'an me'mur olduğumuz şeylerin terkedilemiyeceğini söylemişlerdir.
Selâm almayana «selâmımı al» demek câizmidir? suâline bazıları evet diye cevap vermişlerdir. Çünkü emr-i bil ma'ruftur. Yine almazsa, selâm verenin ona hakkını helâl etmesi muvafık görülmüştür.[567]

1474/1243- «Ebu Hüreyre radtyallahü anh'âen rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûfüllah sallallakü aleyhi ve seîlem :
— Yahudilerle hıristiyanlara evvelâ siz selâm vermeyin; bir yolda onlarla karşılaşırsanız kendilerini yolun dar tarafına sıkıştırın; buyurdular.»[568]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Ekser-i ulemâ'ya göre yahûdîlerle hıristiyanlara evvelâ

müslüman selâm vermez. Yalnız bazı Şâfiîler'in buna cevaz verdikleri hikâye olunursa da «es-Selâmü aleyküm» den fazla bir şey söylemek onlara göre de caiz değildir. Bu kavil İbni Abbas (R. A.) ile diğer bazı zevattan rivayet olunur. Kaadi lyâz onu ulemâ'dan bir cemâatten rivayet etmiştir. Ancak bu cevaz ihtiyaç ve zarurete mahsustur Aîkâme[569] ile Evzâî'nin kavilleri de budur.

Caiz görmeyenlere göre bir kimse müslüman zannederek bir zimmîye selâm verse de sonra yahûdî olduğu anlaşılsa: «selâmımı bana iade et» demesi îcâbeder. İbni Ömer (R. anhü'mâ)'nm bunu yaptığı rivayet olunur. Bundan murâd: onunla aralarında hiç bir dostluk ve mahabbet olmadığını anlatmaktır.

îmam MâMk'ten bir rivayete göre verilen selâmı geri istemek müstehâb değildir. İbnü'l - A'rabl bu kavli ihtiyar etmiştir.

Evvelâ gayr-i müslimin selâm vermesine gelince: Sahîheyn'de Hz. Enes'den merfu' olarak şu hadîs rivayet edilmiştir:

«Ehi-i kitâb olanlar size selâm verirlerse: ve aleyküm; deyiverin» Sahîh-i Buhârî'de, Hz. İbni Ömer'den rivayet olunan bir hadîsde Resûlüllah (S.A.V.):

«Yahûdîier size selâm verirlerse onların (her) ancak ve ancak: es-sâmu aieyk; der, sende: ve aleyke; deyiver.»

Bu rivayetlerde cevap cümlesi (atıf vav'ı) ile gelmiştir. Ulemâ'dan bazıları bunu ihtiyar etmiş; diğer bazıları ise hükümde ortaklık ifâde etmemesi için (vav'ın) hazfine kail olmuşlardır. Hattâbî, umumiyetle hadîs ulemâ'sının bu hadîsi «ve aleyküm» şeklinde (vav) la rivayet ettiklerini yalnız İbni Uyeyne'nin rivayetinde onun (vav) sız bulunduğunu doğrusunun da bu olduğunu söyler. Bazıları iki rivayetin de sabit olduğuna bakarak iki vechi de caiz görürler. Keza ulemâ'nın ekserisi hadîsdeki emre bakarak, gayr-i müslimlerin selâmı alınacağına, bazıları da alınmayacağına kail olmuşlardır.[570]

1475/1444- «Yine Ebu Hüreyre radıyallahü anadan Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'den işitmiş olarak rivayet olunduğuna göre; Resûlüüah sallallahü aleyhi ve selîem:

— Biriniz aksırdığı zaman: el-hamdü'lillâh; deyiversin. Dîn kardeşi de ona: yerhamuke'llah; desin. O: yerha-müke'llah; dedimi : Allah size hidâyet versin ve halinizi ıslâh eylesin; desin;buyurmuşlardır.»[571]

Bu hadîsi Buhârî tahrîc etmiştir.
Hadîsi şerif hakkında lâzım gelen izahat babımızın başında geçmiştir. Musannif bunu da oraya koysa daha iyi olurdu.[572]

1476/1245- «Bu da ondan rivayet olunmuştur -radıyallahü ank-.Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Sakın sizden bir kimse ayakda su içmesin; buyurdular.»[573]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir. Hadîsin tamamı şöyledir :
«Her kim unutursa hemen kussun.» Ayni hadîsi İmam Ahmed başka bir yoldan ve yine Hz. Ebu Hüreyre'den tahrîc etmiştir. Mezkûr rivayete göre :
«Peygamber (S.A.V.) ayakta su içen bir adam görerek: vaz geçmesini emretmiş. Adam :
— Niçin? diye sorunca :
— Seninle birlikde kedinin içmesinden memnun olur musun? demiş; adam :
— Hayır; cevabını verince Resûlüllah (S.A.V.) :
— Seninle birlikde ondan daha kötü olan biri içti: Şeytan» buyurmuştur. Bu hadîsde meçhul bir râvî varsa da onu Yahya b. Maîn mu'temed saymıştır.
Hadîsimiz ayakda su içmenin memnu' olduğuna delâlet ediyor. İbni Hazm'e göre ayakda su içmek haramdır. Cumhur-u ulemâ'ya göre ise evlânın hilafıdır. Bazıları mekruh olduğuna kaildirler. Bunlar Sahîh-i Buhârî'nin rivayet ettiği Hz. Ali hadîsi ile istidlal ederler. O hadîse göre Afi (R. A.) ayakda su İçmiş ve :
— Ben Resûlüllah (S.A.V.)'İ benden gördüğünüz gibi yaparken gördüm; demiştir.» Zemzem ise ayakda içilir. Bu bâbta İmam Müslim, Hz. İbnİ Abbas'dan şu hadîsi rivayet eder:
«İbni Abbas: Resûlüllah (S.A.V.)'e Zemzem suyu takdim ettim ayakda olduğu halde içtiler» demişlerdir.

Kusmaya gelince: ayakda su içenin içtiği suyu kusması bilittifak vâcib değildir. Buradaki kusma emri her halde nedib mânâsına hamledilmistir.[574]

1477/1246- «(Bu da) ondan rivayet olunmuştur, -radıyallahü anh-Demİştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seîîem :
— Bîriniz ayakkabını giydiği zaman sağdan, çıkardığında ise soldan başlasın; sağ ayak giyerken ilk, çıkarırken son Olsun; buyurdular.»[575]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Bu hadîsi Müslim : «Soldan başlasın» cümlesine kadar tahrîc etmiştir. Geri kalan tarafını imam Mâlik, Tirmizî ve Ebu Dâ-vud rivayet etmişlerdir; deniliyorsa da doğru değildir. Doğrusu hadîs, kitabımızdaki şekli ile müttefekun aleyh'tir. Yalnız son cümlenin yerine Müslim'de;
«Onları ya toptan giysin yâhud toptan çıkarsın» denilmiştir. Emrin zahiri vücûb'a delâlet ediyorsa da, Kaadî îyaz onun burada istihâb mânâsına geldiğine ulemâ'nın icmâ'ı bulunduğunu iddia etmiştir.
İbnü'l-A'rabî : «Sağdan başlamak bütün sâlih amellerde meşru'dur. Çünkü sağın kuvvetçe, hissen, mendub olması i'tibârı ile de şer'an bir üstünlüğü vardır» demiştir. Bazı ulemâ sağdan başlamanın hikmetini şöyle îzâh ederler: sağ taraf soldan daha kıymetli olduğu için giyerken sağdan başlamak emredilmiştir. Tâ ki sağın kerameti daha devamlı ve daha çok olsun. Çünkü ayakkabı giymek bedeni korumaya vesile olduğu için bir kıymet ve keramettir. Bu sebeple ayakkabını çıkarırken soldan başlamak emir buyurulmuştur.
tbni Abdiîberr : «Her kim ayakkabı giyerken soldan başlarsa sünnete muhalefetinden dolayı yolsuzluk etmiş olur. Lâkin soldan başlamak yine de haram sayılmaz» diyor.
Hadîsimiz ayakkabı giymenin müstehâb olduğunu sarahaten beyân etmiyorsa da İmam Müslim'in tahrîc ettiği şu hadîs bu bâbta nassdir :
«Ayakkablarmı çok giyiniz. Çünkü bir adam ayakkablı bulunduğu

müddetçe binek gitmekte devam eder.» Bunun mânâsı: meşakkat çekmemekde ve ayaklarının selâmeti hususunda vasıtaya binen gibidir; demektir.[576]

1478/1247- «Bu da ondan rivayet edilmiştir, -radıyallahü anh- Demiştir kî: Resûlüllah saîlaîlahü aleyhi ve seîlem:
— Hiç bîriniz bir tek ayakkabı ile yürümesin; ya onların ikisini birden ayaklarına giysin yâhud ikisini birden çıkarsın; buyurdular.»[577]

Hadîs mütiefekun aleyh'dir.
Buradaki nehyî cumhur-u ulemâ kerahet mânâsına hamletmişlerdir. Buna karine İmam Tirmizî'nin Hz. Âişe (R. anhâ)'dan rivayet ettiği bir hadîsdir. Mezkûr hadîsde Âişe (R. anhâ), Peygamber (S.A. V.)'in nalınının ipi koptuğunu ve ta'mir edinceye kadar.bir nalınla yürüdüğünü beyân etmiştir. Yalnız imam Buharı, Âîşe (R. anhâ) hadîsinin mevkuf olduğunu tercih etmiştir.
Acaba nehyin illeti nedir? Bu cihet ihtilaflıdır. Bazıları derler ki: «Ayakkabı giymek yerdeki tiken ve sâireden ayakları korumak için meşru1 olmuştur. Ayağın biri tek kalınca ötekini korumak için daha çok dikkat etmek lâzım gelir; böylelikle yürümek seciy-yesini kaybeder; düşmekten de emin olamaz.» Diğer bazılarına göre tek ayakkabı ile yürümek şeytan yürüyüşü olur. Beyhakî'ye göre kerahet giyimde şöhret hâsıl olmasındandır.
Mest, çizme ve saire gibi ayağa giyilen şeylerin hükmü de aynen ayakkabı gibidir. İbni Mâce'nin, Hz. Ebu Hüreyre'den tahr'c ettiği hadîsde şöyle buyurulmuştur:
«Hiç biriniz bir tek nalın bir tek mest içinde yürümesin.» Bu hadîsi Müslim Hz. Câbir'den, İmam Ahmed b. Hanbel, Hz. Ebu Saîd'den, Taberânî, Hz. İbni Abbas'da-n rivayet etmişlerdir.
Hattâbî elin birini yen'den çıkarmanın ve elbiseyi bir omuzuna örtmenin de bu hükümde dâhil olduğunu söylemiştir.[578]

1479/1248- «İbni Ömer radıydllahü anhümâ'dan rsvâyei

olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüüah saîldllahü aleyhi ve seUem :
— Elbisesini büyüklenerek sürükleyene Aah bakmaz; buyurdular.»[579]
Hadîs mütfefekun aleyh'dîr.
Allah'ın bakmaması; rahmet etmemesi ile tefsir edilmiştir. Yani kurularak elbisesini sürükleye sürükleye yürüyene erkek olsun, kadın olsun AJlah rahmet buyurmaz. Hz. Ümmü Scieme buhadîsi işitince:
— O hâlde kadınlar eteklerini ne yapacaklar? diye sormuş. Resû-lüllah (S.A.V.):
— Onu bir karış daha kisaitirlar; cevabım vermiş, ümmü Seleme (R. Anhâ):
— O zaman da ayaklan açılır; deyince Peygamber (S.A.V.):
— Öyle ise elbiseyi bir karış sarkıtırlar ondan fazlasını yapmazlar; buyurmuştur. Bu hadîsi Nesâî ile Tirmİzî rivayet etmişlerdir.
Hadîsten murâd elbiseyi yerde sürüklememektir. Nitekim Bu~ kârî'nin tahrîc ettiği şu hadîs de ayni mânâya delâlet eder:
«Elbisenin topuklardan aşağısı cehennemdedir.»
Elbiseyi büyüklenmeden sürüklemek memnu' değildir. Nitekim Buhârî, Ebu Dâvud ve Nesâî'nin tahrîc ettikleri bir hadîsde bu cihet tasrih edilmiştir. Mezkûr hadîse göre: Hz. Ebu Bekir (R.A.) elbiseyi sürükleme hadîsini işitince :
— enim elbisem dikkat etmezsem sarkıyor; demiş.Resûüillah (S.A.V.):
Sen onu büyüklenerek yapanlardan değilsin; buyurarak kendisin: teselli etmişti. Maamâfîh İbni Abdüberr büyüklen-mek için olmasa dahî elbise sürüklemenin mezmum olduğunu söylemiştir. Ncvevî: «elbiseyi sürüklemek mekruhtur. S/İî'nin kavli budur» der.
Sünnet-i Seniyye, elbisenin en iyi şeklinin baldırlarının yarısına kadar inmekten ibaret olduğunu beyân etmiştir. Nitekim Tirmiziile NesâVuin tahrîc ettikleri bir hadîse göre Ubeyd b. Hâlid (R. A.):
«Yolda gidiyordum. Üzerimde sürüyerek götürdüğüm bir cübbe vardı. Derken bir adam bana:
— lbiseni kaldır. Çünkü böyle yaparsan elbisen daha çok dayanır

ve daha temiz olur; dedi. Bir de bakhm bu zât Peygamber (S.A.V.) imiş :

— ma elbisem güzel bir cübbedir; dedim. Bunun üzerine Resûlüllâh (S.A.V.):

— enin için bana tâbi' olmak yokmu? buyurdu. Baktım
elbisesi baldırlarının yarısına kadardı.» demiştir.

Elbiseyi topuklara kadar uzatmakda beis yoksa da büyüklenmek maksadı ile daha agağı sarkıtmak haramdır. Büyüklenmek niyeti olmadığı takdirde Nevevî ve diğer ulemâ mekruh olduğunu söylemişlerdir. Bazıları: bu şöyle îzâh edilebilir diyorlar : Elbise sahibinin sırtına göre olur da Hz. Ebu Bekir (R.A.yin yaptığı gibi büyüklerime kasdı olmaksızın yere sarkarsa bunda bir beis yoktur. Fakat bedenden fazla ise israf olacağı, kadınlara benzeyeceği ve pislik bulaşmasından hâli kalmayacağı için haramdır.»

tbnü'l- Arabi diyor ki: «Erkeğin elbisesi topuğunu geçtiği halde: ben onu büyüklenmek için sürüklemiyorum; demesi caiz değildir- Çünkü nehî ona lâfzan şâmildir .Lâfız kendisine şâmil olan bir kimseye o lâfza muhalefette bulunmak caiz olamaz. Zîrâ: ben bu emre imtisal etmiyorum, çünkü bu illet benim hakkımda değildir; demiş gibi olur. Binâenaleyh bu iddia kabul edilmez; onun eteğini uzatması büyüklendiğine delildir.» -

Hâsıh, etek sarkıtmak elbiseyi sürümeye o da büyüklenmeye vardırır. Filhakika TabcrânVnm Hz. Ebu Ümâme (R. AJ'dan tahrîc ettiği bir hadis hu ciheti pek güzel îzâh etmektedir. Mezkûr hadîsde Ebu Ümâme şöyle diyor : «Bir defa biz Resûfüllah (S.A.V.)'le birfikde yürürüken ansızın Abru'bnü ZiVâre yerlerde sürüklediği bîr kaftan ve ciibbe içinde bize yet işi verdi. Bunun üzerine Resûfüllah (S.A.V.) elbisesinin eteğini tutarak A'fah/a nîyâz etmeye ve :

— Yâ Reb bu) senin kulundur; kulunun ve cariyenin
Ofludur: demeye başladı. Nihayet Amir bunu işiterek :

— â Resûlâllah, ben İnce bacaklı bir adamım; dedi.Resûlüllah (S.A.V.):

— â Arnır, şüphesiz ki Allah her şeyin hilkatim güzel eylemiştir. Gerçekten Allah elbise sarkıtanı sevmez; buyurdular.»

Ayni hadîsi Taberl de Amru'bnii Zürâre'den tahrîc etmiştir. Onun rivayetinde şu ziyâde vardır: «Resûlüllah (S.A.V.) Amr'm dört parmak dizinden aşağısına işaret ederek :
— â Amir, elbisenin yeri işte burasıdır;   dedi. Sonra
demin kinden dört parmak aşağısına işaretle: Yâ Amir burası da elbisenin yeridir.... buyurdular.» Hadîsin râvîleri mu'temed tirler. Kaftanla cübbeden başka her elbisenin hükmü de aynen bunlar gibidir. Zîrâ Şu'be, râvî Muhârib b. Disâr'a, :
— aftanı zikrettimi? diye sormuş. Muhârib:
— e kaftanı tahsis etti ne de gömleği; cevabını vermiştir. Tirmizî'den maada «sünen» sahipleri Hz. İbnî Ömer (R. Ctnhümâ)an şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
«Sartıkmak: kaftanda, gömlekte ve sarıkta olur. Her kim bunlardan birini büyüklenerek sürüklerse kıyamat gününde Allah ona rahmet etmez.»
Gömleğin yenlerini lüzumundan fazla uzatmak dahî elbiseyi sarkıtmak gibidir. Kaadi Iyâz elbisede âdetten fazla yapılan her uzunluk ve genişliği ulemâ'nın mekruh saydıklarını nakletmiştir. [580]

1480/1249- «(Yine) İbni Ömer radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna göre Resûlüülah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Biriniz yediği zaman sağ elile yesin; içtiği zaman da elile içsin; zîrâ şeytan sol elile yer içer; buyurmuşlardır.»[581]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerîf sol elle yeyip içmenin memnu olduğuna delâlet ediyor.Bunun şeytan işi olmakla ta'lil buyurulmasına bakarak bazıları haram olduğunu söylemişlerse de cumhur-u ulemâ'ya göre sol elle yeyip içmek haram değil, sağ elle yemek içmek müstehâptır. Nâfi' alıp sünnettir diyenlere göre, verilen selâmı bir kişinin alması vâciboolur.[582]

1481/1250- «Amru'bnü Şuayb'dan o da babasından o da dedesinden -radıydUahü anhüm- işitmiş olarak rivayet olunmuştur. Dedesi demiştir ki: Resûlüllah salîallahü aleyhi ye sellem :

— İsraf etmeden ve gururlanmadan ye iç giy ve tesadduk et; buyurdular.»[583]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Ahmed tahrîc etmişlerdir. Buhârî onu ta'lik eylemiştir.
Hadîs-i şerif, yeme, içme, giyme ve tesadduk işlerinde israfın haram kılındığına delildir.
İsraf: her fiil ve sözde haddi aşmaktır. înfak mânâsında meşhurdur. Bu hadîs Teâlâ Hairefleri'nin:
«[584] Yeyin için fakat İsraf etmeyin» kavl-i kerîminden alınmıştır. Kibirlilik ve büyüklenme de bu mânâda dâhildir.
Abdüîlâtîf Bağdadî : «Bu hadîs, insanın kendi akıbetini düşünmesi bâbmdaki faziletleri bir araya toplamaktadır» demiştir. Ha-dîsde, nefsin ve bedenin dünyevî, uhrevî bütün mesâlihinin tedbiri mevcuddur. Çünkü her şeyde israf vücûda ve maişete muzırdır; telefle neticelenerek cana da zararı olabilir.
Mahîle: tekebbürdür. Bunun her cihetle zararı büyüktür. Nefsi kibir ve gurura alıştırır. Bu suretle dünyada herkesin nefretini âhirette de Allah'ın azabını hak etmeye sebebiyet verir.[585]

«Birr Ve Sıla Babı»

Birr: hayır işlemekde geniş davranmaktır. Berr dahî bol bol hayır vermek olup Allah'ın sifatlarındandır.
Sıla: vuslat demektir. Hadîslerde sıla-i rahim'e sık sık tesadüf olunur. Bundan murâd: akrabaya yardım, iyilik etmek, onların haklarına riâyette bulunmaktır. Sıla-i rahm'in zıddı katia-i rahimdir.[586]

1482/1251- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'den rivâyei olunmuştur. Demişür ki: Resûlüllah salîaîlahü aleyhi ve sellem :
— Her kim rızkının bollaştırılmasını ecelenin te'hîri-nİ dilerse sıla-i rahimini yapsın; buyurdular.»[587]

Bu hadîsi Buhârî tahrîc etmiştir.

İmam Ahmed b. Hanheî, Hz. Âişe (R. Anhâ)'da.n şu merfu' hadîsi rivayet ediyor:
«Sıla-i rahim ile güzel komşuluk, beldeleri ma'mur eder; Ömürleri de arttırır.»Ebu Ya'lâ dahî Hz. Enes (R.A.)'dan merfu' olarak şu hadîsi rivayet eder:
«Şüphesiz ki sadaka ve sıla-i rahim ile Allah ömrü arttırır; ve kötü Ölümü defeder.»Bu bâbta başka hadîsler de vardır. îbni Tın şöyle diyor : «Buhârî hadîsinin zahiri, Teâfâ Hazretîerî'nin: [588] (Ecelleri geldiği vakit ne bir saat geriye bırakılırlar; ne de bir saat öne alınırlar) kavline muarızdır. Bunların iki vecihle araları bulunur:
Birincisi, buradaki ziyâde taate muvaffak kılmak sebebi ile Ömürde hâsıl olan bereketten ve zamanın âhiretine yarayacak işlerle ma'mur ederek başka hususlarda zayi' etmekden kinayedir. Peygamber (S.A. V.J'in ümmetinin geçmiş ümmetlere nisbetle kısa ömürlü olması, buna mukabil kendisine Kadir gecesi'nin verilmesi de bu kabildendir. Hâsılı: sila-İ rahim tâatde muvaffakiyete ve günahdan korunmaya sebep olur da öldükten sonra iyilikle anılması bakî kalır; bu suretle Ölmemiş gibi olur.
İkincisi : hadîsdeki ziyâde hakîkî mânâsında kullanılmıştır. Fakat bu hakikat ölüm meleğinin ma'lûmatına göredir. Âyetteki ise Allah'ın ilmine nisbetledir. Meselâ: Teâlâ Hazrefterİ ölüm meleğine der ki :
— Fîlân kulum sıla-i rahim yarapsa yüz yıl; yapmazsa altmış yıl yaşayacaktır; Halbuki onun îlâhî ilminde o kimsenin sıla-i rahim yapıp yapmıyacağı sabit ve ma'Iûmdur. işte Allah'ın ilmindeki ecel, ileriye geriye alınmaz; ziyâde ve noksan kabul eden, ölüm melâikesinin ilmindeki eceldir...»
Tîbî ve diğer bazı ulemâ bu vecihlerden birinciyi tercih etmişlerdir. Taberânî'n'm zaîf bir senedle «es - Sağir» nâm eserinde Hz. Ebu'd-Derdâ' (R. Ay'dan tahrîc ettiği bir hadîs de birinci vechi te'yîd etmektedir. Ebu'd - Derdâ' demiştir ki :
«Resûlüllah (S.A.V,)'in yanında Sıla-i rahim yapanın eceli te'hîr edileceğinden söz edildi: ResûÜillah (S.A.V.) :
— Bu o'nun ömrüne ziyâde etmek değildir. Teâtâ Hazretleri: ecelleri geidiği vakit ne bir saat geriye bırakılırlar; ne de bir saat

Öne alınırlar ;buyurmuştur. Şu kadar vzr ki, adamın Salih zürriyeti olur da Öldükten sonra kendisine d.uâ eder; buyurdular.» Tdberânî bu hadîsi başka bir yoldan «el-Kebîr» adlı eserinde merfu' olarak da rivayet etmiştir.
İbni Fûreh, ömrün ziyâde edilmesinden murâd: iyilik sahibinin aklına ve fikrine bir âfet gelmemek olduğuna, kat'iyyetle inanmaktadır. Bazıları buna, ilminde ve rızkında da âfet gelmemesini katmışlardır.
îbnü'l - Kayyım, ecelin te'hirini, kalbin zikrullah ile meşgul olması, dîye tefsir etmiştir.[589]

1483/1252- «Cübeyr b. Mut'im radıyallahü anh/öan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ResûlüHah salîallahü aleyhi ve seîlem :
— Cennete, kaatl' —yani kat-» rahim yapan—giremez; buyurdular.»[590]

Hadîs müttefekun aieyh'tir.
Ebu Dâvud, Hz. Ebu Bekre (R. A./dan merfûan şu hadîsi tah-rîc etmiştir:
«Allah'ın, sahibine âhirete biriktirdiği ceza ile birlikde dünyada da cezasını vermeye lâyık, kat-ı rahim'den başka bir günah yokdur.» Buhârî «el-Eedebü'l - Müfred» nâm eserinde Hi. Ebu Hüreyre'den merfu' olarak şu hadîsi rivayet eder :
«Gerçekten ümmetimin amelleri perşembe akşamı, cuma gecesi (Allah'a) arzolunur; fakat kat'ı rahim yapanın ameli kabul olunmaz.»
Ayni eserde, içlerinde kat'ı rahim yapan, bulunan bir kavme rahmet inceyeceğini bildiren bir hadîs de vardır. Taberânî, Hz. İbnî Mes'ud'dan şu hadîsi rivayet etmiştir:
«Şüphesiz ki gök kapıları kat'ı rahim yapana kapalıdır.»
Ulemâ sıla, yapılması vâcib olan akrabalığın ta'rifinde ihtilâf etmişlerdir. Bazılarına göre, biri erkek diğeri kadın farzedildiği takdirde birbirlerine nikâh düşmeyecek derecedeki hısımlıktır. Bu kavle göre amca ve dayı çocukları mezkûr akrabalığa dâhil değillerdir. Delilleri: bir kadınla halasını veya teyzesini bir nikâhla alinak kat'ı rahimle neticeleneceği için haram kılınmış

olmasıdır. Diğer bazılarına göre mirasçı oîan akrabadır. «Mirasçı olsun olmasın aralarında hısımlık olan kimselerdir» diyenler de bulunmuştur.
Kaadî Iyâz'ın beyânına göre sıla-i rahim'in birbirinden faziletli dereceleri vardır. Bu derecelerin en aşağısı akrabayı terk etmeyerek onlarla konuşmak veya hiç olmazsa selâm göndermek sureti ile sılada bulunmaktır. Sıla-i rahim kudret ve ihtiyaca göre değişir; ve yerine göre bazan vâcib, bazan müstehâb olur. Sıla-i rahimin bir kısmını yaparak bir kısmını yapamayan kat'ı rahim yapmış sayılmaz. Fakat iktidarı olduğu halde kendisine vâcib olan sılayı yapmayan da bittabi sıla-i rahim yapmış sayılmaz.
Kurtubl, sıla-i rahmin umûmî ve hususî olduğunu söyler. Umûmî sıla-i rahim dînîdir; ve dîn kardeşini sevmek, ona nasihatte bulunmak, ona karşı adalet ve insaflı olmak, gerek vâcib, gerekse müstehâb bütün haklarına riâyet etmekle yapılır. Hususî olan ise bundan fazla olarak akrabaya nafaka vermek, vakti hâli olup olmadığını soruşturmak ve kusurlarım görmezden gelmek gibi şeyleri de hesaba katmakla olur. îbni Ebî Cemre'ye göre sıla-i rahmin geniş mânâsı: Mümkün olan hayrı yapmak ve elden geldiği kadar kötülüğü defetmektir.
Bütün bunlar müslümanlar hakkındadır. Kâfirlerle fâsıklara gelince: kendilerine nasihat kâr etmediği takdirde onlarla alâkayı kesmek îcâbeder. Bunun ne ile olacağı dahî ihtilaflıdır. Bazılarına göre onlara kötü muamele etmekle; diğerlerine göre iyilik yapmamakla olur. Çünkü hadîsler sılayı emir; kat-i rahm'i yasak etmişlerdir. Bu iki şeyin arasında vasıta yoktur.
Musannif sıla-i rahm'in üç derece olduğunu söyler. Bunlar: vâsıl, mükâfi' ve kaati'dır.
Vâsıl : iyilik ve ihsanda bulunan fakat kendisine iyilik edilmeyendir.
Mükâfi': aldığı nisbette verendir.
Kaatı' ise: akrabasına iyilik etmeyen onlardan da iyilik görmeyen yani tamamile alâkasını kesen kimsedir.[591]

1484/1253- «Muğire b. Şu'be radıyallakü anh'den rivayet-

olunduğuna göre: Resûlüllah salîallahil aleyhi ve sellem:
— Şüphesiz ki annelere itaatsizliği, kızları (n«ı) diri diriye mezara gömmeyi, haksız yere emir ve nehîde bulunmayı Allah size haram kılmış; dedikoduyu, çok sual sormayı ve mal israfını da sizin için kerîh görmüştür.»[592]

Hadîs müttefekun aleyh'dİr.
Ümmehâf : Ümmehe'nin cem'idir. Ümmehe ve Ümm kelimeleri anne mânâsına gelirlerse de «ümmehe» yalnız akıl sahipleri için kullanılır. «Ümm» ise umumîdir. Burada yalnız anenin zikredilmesi onun hakkı pek büyük olduğunu göstermek içindir; yoksa babaya itaatsizlik de haramdır. Buîkînî'den nakledildiğine göre haram olan itaatsizlik, evlâdın anneye babaya veya onlardan birine; örfen küçümsenemeyecek bir eziyyetde bulunmasıdır. Binâenaleyh ebeveynden birinin emir veya nehyine örfen itaatsizlik sayılmayan bir şeyle muhalefet etmek, onlara isyan sayımladığı gibi, şer'î bir hak dolayısı ile evlâdın anne veya babasını mahkemeye vermesi de itaatsizlik ve isyan değildir. Nitekim ashâb-ı kirâm'dan birinin oğlu babasının malına ihtiyacı olduğunu Resûlüllah (S.A.V.)'e şikâyet etmiş; Peygamber (S.A.V.) bunu itaatsizlik saymamıştır. Maamâfîh bazıları Resûlüllah (S.A.V.)'in cevaben:
«Sen de malın da babanınsınız» buyurmasına bakarak meseleyi teemmüle şâyân bulmuş; ve mezkûr cevabı şikâyetin memnu' olduğuna delîl saymışlardır.
Bülkînî ebeveyne isyanı îzâh ederken söyle diyor: «O halde, itaatsizlik: başkasına yapılmış olsa küçük günahlar cümlesinden sayılacak haraâm bir eziyeti; evlâdın ebeveyninden birine yapmasıdır. Bu suç onlara karşı büyük günah olur. Keza evlâdın, cihâd gibi kendisine vâcib olan şeyleden başka bir hususta nefsinin veya bir uzvunun telefinden korkarak ebeviyninin emir ve nehîlerine karşı gelmesi; veya onlara meşakkat veren yolculukda kendisine farz olmayan bir şey hakkında. muhalefette bulunması, ilim tahsili ve kazanç- gibi faydalı şeylerden başka bir hususta onları uzun zaman terketmesi onlara hürmet ve ta'zîmde bulunmaması da onlara isyandır. Zîrâ ebeveynden biri geldiği vakit evlâd ayağa kalkmaz veya yüzünü

ekşetirse bu hareket başkalarına kargı bir suç sayılmamak la beraber anne babaya karşı itaatsizliktir.»
«Ve'd» kızları diri diriye mezara gömmektir. Câhiliyyet devrinde araplar bunu yaparlardı. Çünkü kız çocuğu doğmasını istemezler; bunu kendileri için zül telâkki ederlerdi, ilk defa kızını diri diriye mezara gömenin Kays b. Asım-ı Temîmî olduğu söylenir. Araplardan açlık korkusu iie kız ve erkek bütün çocuklarını diri diriye mezara gömenler de bulunurdu. İslâmiyet bunu şiddetle menetmiştir.
cümlesine gelince ;men'eden murâd: Allah'ın menedilmemesini emrettiği şeyi men'etmektir. Hattâ: Bana ver; mânâsına bir ism-i fiildir. Burada ondan murâd: istenmesi gerekmeyen şeyi istemektir. Onun için bunların ikisi de haram kılınmıştır.
«Dedi ve denildi» cümlesi burada, fiilin lâfzını hikâye sureti ile tenvînsiz zikredilmiştir. BuhârVnin bir rivayetinde bunlar fiillikden çıkarılarak isim olmak üzere tenvîn'Ie rivayet edilmişlerdir. Fakat tenvînsiz rivayeti daha çoktur.
Kîl-ü kaal'den murâd: işittiği bir sözü başkalarına nakletmektir. Bu nakil ya: «şöyle diyorlar; böyle söyleniyor» gibi söyleyen gizlenerek yâhud: «filân şöyle dedi» şeklinde söyleyenin kim olduğu beyân edilerek yapılır ki lisanımızda dedikodu denilen şey budur. Dedi-kodu'nun mene dilmesi, abesle iştigâl olduğundan ve zem, gîbet, koğuculuk gibi müslümâna memnu' olan şeyleri tezammm et-tiğindendir. Bilhassa söz uzayacak olursa mevzuu bunlardan hemen hemen hâlî kalmaz.
Muhibbi-i Taberî burada üç vecih olduğunu söylüyor. Şöyle ki:

1— Men'an ve hâti kelimeleri birer masdardır. Bu takdirde hadîs çok konuşmanın mekruh olduğuna işaret ediyor demektir.

2— Bunlardan murâd: halk arasında konuşulan sözleri başkalarına haber vermektir. Haber vermenin mekruh olması ya çok lâf taşımanın önünü almak yâhud da kendisinden bahsedilen kimse bundan hoşlanmadığı içindir.

3— Bu cümle ihtilaflı dînî meseleler hakkındadır. Mekruh olan derecesi hatâdan emin olamayacak kadar çok rivayet etmektir. imam Müslim'in tahrîc ettiği şu hadîs de bu veçhi te'ykl eder :

Çok suâlden murâd; ya dilenmek yâhud müşkil meselelere dâir soru sormaktır. Her ikisi birden kasdedilmiş de olabilir. Dilenmenin haram olduğunu «zekat bahsi» nde görmüştük. Bazılarına göre çok sualden maksad, halk arasında dolaşan havadis ve haberlerle muayyen bir insanın, duyulmasını istemediği sırlarıdır.
Mal israfı denilince hatıra gelen şey dînî dünyevî bir maksada mebnî olmayarak yapılan sarfiyattır. Bazıları bunu harama harcamakla kayıdlamışlardır. Musannifa göre ise, dînî olsun dünyevî olsun; şer'-an mezun olmayan bir cihete mal sarfetmektir. Çünkü Allah Teâlâ malı kullarının yararına halk etmiştir. İsraf ise, ya mal sahibinin yâhud başkasının menfaatini zedeler.
Fazla mal sarfiyatında da üç vecih vardır:

1— Şer'an memnu' olan yerlere mal sarfetmektir. Bunun haram olduğundan şüphe yoktur.

2— Şer'an me'zun olan yerlere sarfetmektir. Daha mühim bir hakkın elden gitmesine sebep olmamak şartı ile bunun makbul ve matlup bir şey olduğunda şüphe yoktur.

3— Mubah olan cihetlere sarfetmektir. Bu da iki kısımdır: Birincisi mal sahibinin kendi kudretine münasip bir şekilde sarfiyatta bulunmasıdır. Bu israf değildir. İkincisi örfen kendine lâyık olmayan bir cihete mal sarfetmesidir. Eğer mevcud veya muhtemel bir kötülüğü defetmek içinse bu da israf değildir. Böyle değilse tumhur'a göre israftır. İbni Dakîki'î - İd : «Kur'ân'm zahirine göre bu israftır» demiştir. İmam Gazâlî (450—505) Râfiî ve başkaları bunun haram olduğuna kaildirler.
İhtiyaçtan fazla bina yapmak, bilhassa onun zînet ve süsü için sarfiyatta bulunmak bilittifak mekruhtur. Sübkî (683—756) mübâh olan zevkiyat hakkında ihtilâf olduğunu söylemiştir.[593]

1485/1254- «Abdullah b. Amrİ'bnİ Âs radıyalldhü anhümâ'dan Peygamber satldUahü aleyhi ve scttem'âen işitmiş olarak rivayet olunduğuna göre Resûlüilah saUaîlahü aleyhi ve sellem:
— Allah'ın rızası ebeveynin -rızasında; gazabı da ebeveynin

gazâbındadır; buyurmuştur.»[594]

Bu hadîsi Tîrmîzî tahrîc etmiştir. İbni Hibbân ile Hâkim onu sahîhlemişlerdir.
Hadîs-i şerîf anne ile babayı razı etmenin evlâd üzerine farz; gücendirmenin ise haram olduğuna delildir. Zîrâ Allah'ın rızâsı onların rızâsına; gazâbıda onların gazabına bağlanmıştır. Binâenaleyh onların bu hakkı, cihâd gibi farz-ı kifâye olan vecîbelerden bile ileridir. Nitekim Hazret! İbni Ömer (R. A.)'âan rivayet edilen şu hadîs de bunu te'yîd eder:
«Bîr adam cihâda gitmek için Peygamber (S.A.V.)'den izin istemeye geldi. Resûlültah (S.A.V.) :
— Ebeveynin sağmı? dîye sordu adam:
— Evet; dedî:
— O halde sen ancak onlar hakkında mücâhede et;buyurdular.»
İmam Ebu Davud'un, Hz. Ebu Saîd (R. .A./den rivayet ettiği bir hadîsde şöyle buyuruluyor: «Bîr adam Yemen'den hicret ederek Resûlüllah (S.A.V.)'e geldi ve:
— Yâ Resûlâllah, ben hicret ettim; dedi. Resûlüüah (S.A.V.) :
— Senin Yemen'de ailen varmı? diye sordu. Adam:
— Ebeveynim var; deyince :
— Sana İZİn verdilermi? diye sordular. Adam:
— Hayır; cevabını verdi. Resûlüllah (S.A.V.) : .
— Öyle İse hemen dön de onlardan izin iste. Eğer sana izin verirlerse cihâd et; Vermezlerse onlara itaat eyle; buyurdular.»
İmam Şafiî ile diğer bazı Ulemâ'mn mezhebi budur. Onlara göre anne baba razı olmadığı vakit cihâdı terketmek vâcib olur; ancak namaz gibi farz-ı aym olan ibâdetler anne baba rızâsına bağlı değildir; onların rızâsı hilafın dahî edâ olunurlar.
Ek ser-i Ulemâ'ya göre ise anne baba, evlâdının bulunmamasından bir zarar görmeyecekse farz-ı kifâye olan ibâdetler hattâ bazılarına göre menduplar bİie onların rızâsı olmadan edâ edilebilir. Bunlar ebeveyn hakkını bildiren hadîsleri mübalâğaya hamletmişlerdir. Onlara göre evlâd Allah'a âsî olmamak şartı ile ebeviynine itaatle memurdur. Nitekim Teâlâ Hazretleri bu hususta :

«[595] Şayet annenle baban, bilmediğin bir şeyi bana şerik koşman babında seninle münakaşa ederlerse, onlara itaat etme; ama kendileri ile dünyada iyilikle sohbet eyle» buyurmuştur.
Anne ile baba hakları birbirine karşı geldiği vakit anne hakki tercih edilir. Bunun delili İmam Buhârî'nin rivayet ettiği şu hadîstir :
«Bir adam :
— Yâ Resûlâflah, kendisine güzel sohbette bulunmama en ziyâde lâyık kimdir demiş; Resûlüllah (S.A.V.): Üç defa (tekrarlamak sureti ile) :
— Annendir; cevabını vermiş:
— Sonra :
— Babandır; demiştir.» İbni Battal diyor ki: «Bunun muktezâsı anne hakkının babanınkinden üç misli fazla olmasıdır. Bu her hâlde karnında taşıma, sonra doğurma, daha sonra emzirme zahmetlerinden dolayı olacaktır.» tbni Battal'm sözlerini te'yîd. eden âyetler de vardır.
Kaadî lyâz: «Cumhur-u Ulemâ annenin iyilik görme hususunda babadan daha haklı olduğuna kaildirler» demiş; bazıları bu hususta icmâ' olduğunu nakletmişlerdir.
Kardeşle dededen hangisi itaat ve iyilik görmeye daha lâyık olduğu ihtilaflıdır. Kaadî lyâz, ekser-i ulemâ'ya.1 göre dedenin daha lâyık olduğunu söylüyor.
Kadın üzerinde en. ziyâde hakkı olan insan kocasıdır. Bunu İmam Ahmed b. Hanbeî ile Nesâî'nin Hz. Âîşe (R. An/ıâ/dan tah-rîc ettikleri şu hadîs beyân etmektedir:
«Peygamber (S.A.V.)'e :
— Kadının üzerinde hangi insanın en çok hakkı vardır? dedim:
— Kocasının; dedi:
— Erkeğin üzerinde kimin? dedim:
— Annesinin; buyurdular.» Maamâfîh anne baba bundan zarar görürse onların hakkı yinede koca hakkından önce gelir.[596]

1486/1255- «Enes radıyallahü anh'âen Peygamber sdlldllahü aleyhi ve sellem'den İşitmiş olarak rivayet olunduğuna göre Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve seîîem :

— Nefsim Kabze-i kudretinde olan Allah'a yemin ederimki, bir kul kendisi için dilediğini komşusu için de Yâhud din kardeşi içinde— dilemedikçe hakkîle îmân etmiş buyurmuşlardır.»[597]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîsi Müslim'de böyle, din kardeşi ile komşu arasında şek ederek rivayet olunmuştur. Buhârî'de zikredilen yalnız din kardeşidir.[598]
Hadîs-i şerif ulemâ arasında temel sayılan dört hadîsten biridir. Kalan üçüde: «Ameller niyetlere göredir.» «Helâl ve haram beyân edilmiştir...» ve «Kendisini alâkadar etmeyen şeyi terketmek. Kişinin iyi müslüman olmasının alâmetİerin-dendir» mealindeki hadîslerdir, ki bunlar ilende «Zühd-ü Takva» bâ-bmda görülecektir. Mezkûr hadîsler îslâmî kaidelerin mihveri mesâ-besindedirler.
Bu hadîs dindaş ve komşu haklarının pek büyük olduğuna delildir. Hattâ onlara riâyet etmeyenlerin îmânı bile nefî edilmiş ise de boylelerin îmândan mahrum olmadığı sair şer'i kaidelerden ma'lûm olduğundan buradaki nefî «İmânın kemâli yoktur» mânâsına alınmıştır.
Kulun kendisi için dilediği şeyin ne olduğu burada ta'yin edilmemiştir. Hadîsin Nesâî'deki rivayetinde:
«Kendisi dilediği hayrı din kardeşi için de arzu etmedikçe...» buyurularak bu cihet beyân edilmiştir. Ulemâ-i Kirâm'a göre bundan murâd: Onun için yapılacak taatlerle sair mubah olan şeylerdir. Lâkin İbni Salâh (577—643) buna i'tirâz ederek şunları söylemiştir: «Bu yapılması imkânsız olan sarp işlerden sayılabilir. Hâlbuki hakikat öyle değildir. Çünkü hadîsin mânâsı: Kendisi için dilediği hayrı din kardeşi içinde arzu etmedikçe hiç birimizin îmânı kemâl bulamaz; demektir. Bunu yapmak ise din kardeşine o hayrın bîr mislinin söz götürmez bir şekilde yani; kendine verilen ni'-metten noksan olmamak şartı ile verilmesini dilemekle olur. Selim bir kalp için bu kolay bir iştir. Onu yapmak ancak fesatçı kalplere zor gelir, Allah bize ve cümle din kardeşlerimize afiyetler ihsan buyursun.»
Yukarıdaki mütâlâalar hadîsin «Din kardeşi» rivayetine göredir.

Komşu rivayeti ise, müslüman, kâfir, fâsık, dost, düşman, hısım, hasım uzak, yakın bütün komşulara âmm ve şâmildir. Binâenaleyh kendine hayır dilemeye sebep olacak bütün sıfatlar hangi komşuda mevcutsa o komşu en yüksek mertebededir. Ondan sonra bu sıfatların ekserisini hâiz olana, daha sonra daha azı kendinde bulunanlara sıra gelir.
Böylece bir tek hasleti olana kadar İnilir; ve her komşunun hakkı, hâline göre verilir. Filhakika bu bâbta Taberânî (260—360), Hr. Câbir (R. A.)'den şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Komşular üç nev'îdir. (Birincisi) bir hakkı olan komşudur. Bu Müşrik olup (yalnız) komşuluk hakkı vardır. (İkincisi) iki hakkı olan komşudur. Bu Müslümandır. Müslümanın hem komşuluk hem de islâmiyet hakkı vardır, (üçüncüsü) üç hakkı olan komşudur. Bu da akrabalığı olan müslüman komşudur. Bunun islâmiyet akrabalık ve komşuluk haklan vardır.» îmanı Buhârî'nin rivayetine göre: Hz. Abdullah b. Ömer bir koyun kesmiş ve yahûdî komşusuna ondan hediyye etmiştir.
Hâsılı komşu din kardeşi ise, kendisi için dilediğini onun içinde islemeli; Kâfirse müslüman olmasını temenni etmelidir. Ulemâ'dan Muhammeâ b. Ebî Cemre: «Komşuluk hakkına riâyet, îmânın kemâlindendir. Ona zarar vermek ise büyük günahlardan ma'duttur. Çünkü Rcsûlullah (S.A.V.) :
— Her kim Allah'a ve âhiret gününe inanırsa komşusuna ezâ etmesin; buyurmuştur. Bu hususta hâl iyi ve kötü komşuya nisbetle birbirinden farklıdır» demiştir.
Kötü komşuya hâline göre nasihat edilir. Kâfire Müslümanlık anlatılır. Fâsık olana dahî münâsip bir lisanla nasihatta bulunulur. Vazgeçemediği takdirde onunla alâka kesilir ve bu hareketle onu te'dip kastedilir.
Komşuluğun hududu her taraftan kırk hânedir. Hz. Alî (R.A)'dan rivayet olunduğuna göre; ezanı işitenler, komşudurlar. Bazılarına göre, mescidde sabah namazını beraber kılanlar komşu sayılarlar. Bunları yerinde görmüştük.[599]

1487/1256- «İbnİ Mes'ud raâtyallahü anh'âan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüflah sallattahü aleyhi ve sellem :

— Hangi günah daha büyüktür? dîye sordum :
— Seni yaratmış olduğu halde Allah'a nazır ittihaz etmendir; dedi.
— Ondan sonra hangisidir? dedim :
— Seninle beraber yemesinden korkarak evlâdını öldürmendir; buyurdu.
— Daha sonra hangisidir? dedim :
— Komşunun karısı ile zina etmenizdir; buyurdular.»[600]

Hadîs müttefekun aleyh'tir.
Allah'a şerik ve nazîr koşulmaması hususunda Kur'ân-i Kerîm'de :
«[601] O halde Allah'a nazîrler ittihaz etmeyin» buyıxulduğu gibi fakirlikten dolayı evlâd öldürme babında dahî :
«[602] Fakirlik korkusu ile çocuklarınızı Öldürmeyin» âyet-i kerîmesi nazil olmuştur.Zina fi'linin müşakeret babından kullanılması, zinaya kadınında rızâsı olduğuna işaret içindir. Bu fiilde zina suçundan maada, kadını baştan çıkarma, kalbini başkasına meyil ettirme gibi kötülükler de vardırki, bunların hepsi birer büyük günahtır. Kadının komşu karısı olması bu husustaki hıyanetlerin en büyüğüdür. Çünkü komşunun komşudan beklediği şey, kendisini ve ırzını müdâfaa etmesi, kötülüklerinden emin olmasıdır. Allah Teâlâ dahî komşu hakkına riâyeti ve ona iyilikte bulunmayı emretmiştir. Bu cihetler göz önünde bulundurularak komşunun karısıyla zina ve onun ahlâkını ifsat etmesi düşünülürse bu zinanın ne derece çirkin bir şey olduğu lâyıkı ile anlaşılır.
Hadîs-i şerif en büyük günahın Allah'a şirk koşmak olduğuna, ondan sonra da haksız yere insan öldürmek geldiğine delildir. Şâir büyük günahların dereceleri, sebep oldukları mefsedetlere göre değişir.[603]

1488/1257- «Abdullah b. Amri'bnî Âs radıydllahü anhümâ'dan rivayet olunduğuna gÖre Resûlüllah salldllahii aleyhi ve sellem :
— Kişinin ebeveynine söğmesi büyük günahlardandır;

buyurmuş.
— Hiç İnsan ebeveynine sögermi? denilince :
— Evet bir adamın babasına söğer; o da onun babasına söğer; annesine söğer; o da onun annesine söğer; buyurmuşlardır.»[604]

Hadîs müttefekun aleyh'dİr.
Bu hadîsdeki «kişinin ebeveynine söğmesi» nden murâd: Onlara söğmeğe sebebiyet vermesidir.İbarede; müsebbebi zikirle, sebeb-i kasid kabilinden mecâz-ı mürsel vardır.
Hadîs-i şerif, anne ile babaya ezaya ve söğmeye sebep olmanın haram kılındığına delildir. Zîrâ bununla hem sebep olan hem de söğen günaha girmiş olurlar. İbni Battal: «Bu hadîs Sedd-i zerâyi'[605] hususunda bir esastır» diyor. Bundan şu neticeye varılır : Bir işin sonu harama varırsa o haram kasdedilmemiş bile olsa o işi yapmak haramdır. Bazıları bu hadîsde zann-i galip ile amel edilebiliceğine işaret görürler. Çünkü bazan babasına söğülen kimse, söğrnekle mukabele etmeyebilir. Lâkin ekseriyetle o da söğer.[606]

1489/1258- «Ebu Eyyub radıyallahü anh'dan rivayet olunduğuna göre, Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Müslüman bir kimseye din kardeşini üç günden fszla terketmek, karşılaştıkları vakit birbirlerine yüz çevirmek helâl olmaz. Bunların en hayırlısı evvelâ selâm verendir; buyurmuşlardır.»[607]

Bu hadîs, müslümanın nıüslümanla üç günden fazla dargın, kalmasının haram olduğuna delildir: Üç günden fazlası haram olduğuna göre üç gün dargın durmak haram değildir. Bunun hikmeti, insanda gazab ve huysuzluk cibillî olduğundan bunları gidermek için güç gün din kardeşini terketmesi affedilmiştir. îlk gün Öfkesi yatışır. İkinci gün kendine gelir; Üçüncü gün artık özür diler. Bundan fazlası ile kardeşlik hukuku ihlâl olur.
Hadîs, selâm vermekle dargınlık ve ayrılığın sona ereceğine de-

Sâîet ediyor. Cumhur-u Utemâ ile İmam Mâlik ve gâ/iî'nin mezhepleri budur. Bunlar TaberânVnin Hz. İbni Mes'ud'un amcası Zeyd b. Vehb tarîki ile rivayet ettiği mevkuf bir hadîsle de istidlal ederler. Mezkûr hadîsde :
«Dönmesi gelip ona selâm vermesidir» denilmektedir. İmam Ahmed'le bazıları: «Eğer darıldığı kimseye konuşmamak üzüntü veriyorsa yalnız selâm alması kâfi gelmez; eski hâllerine dönmeleri behemehal lâzımdır» demişlerdir. Bazılarına göre terkedilenin hâline bakılır. Eğer selâmMan başka sözler söylemek kendisini hoşnud edecek ve dargınlığını giderecekse, konuşmak barışmanın tamamı sayılır. Böyle bir şeye ihtiyaç yoksa selâm vermek kâfidir.
Üç günden fazla süren dargınlık için İbni Abdilberr şöyle diyor: «Konuşması, dargın olan şahsa dîni hususunda bir noksanlık getirecek veya nefsine yâhud dünyasına zarar verecek kimse ile üç günden fazla dargın durmanın caiz olduğuna Ulemâ ittifak etmişlerdir. Nice güzel dargınlık vardır ki, ezâ veren barıştan daha hayırlıdır.»
Kimlerle dargın durulabileceği hususunda yukarılarda söz geçmişti.[608]

1490/1259- «Cabir radıyallahü anh'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Her iyilik sadakadır; buyurdular.»[609]

Bu hadîsi Buharı tahrîc etmiştir.
Ma'ruf, nıünkerin zıddıdır. İbni Ebi Cemre diyorki: «Âdet olsun olmasın iyi amellerden olduğu şer'î delillerden anlaşılan şeye ma'ruf adı verilir. Eğer o iş niyetle yapılırsa sahibi kafi olarak ecir kazanır. Niyetsiz yapıldığı takdirde ecir işi ihtimali kalır.»
Sadaka : Allah rızâsı için verilen maldır; ve farz, mendup bütün sadakalara şâmildir, iyiliği «sadakadır» diye haber vermek teşbih-i beliğ kabîlindendir. Maksad: sevap hususunda iyilik için sadaka hükmü olduğunu binâenaleyh yapılacak iyiliğin az da olsa hakir görülmemesi lâzım geldiğini bildirmektir. Bir hadîsde: «Her tesbîh sadaka, her

tekbîr sadaka, iyiliği emr sadaka, kötülükten nehî sadakadır» buyurulmuştur; hattâ insanın kötülük yapmaktan kendim tutması sadaka sayılmıştır. Zaten hadîsimizdeki : «Her İyilik» ta'biri bütün salah amellere âmm ve şâmildir. îmam Tirmizî, Hz. Ebu Zerr (R. A.yĞ&n mervî olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Din kardeşinin yüzüne gülümsemen senin için bîr sadaka, iyiliği emir, kötülükten nehyetmen senin için bir sadaka, dalâlet diyarında bir adamı irşâd etmen, senin için sadaka, yoldan taş'ı, tiken'i ve kemiği atman senin için sadaka, kovandan din kardeşinin kovasına suyu boşaltman da sadakadır.[610]» Tirmisî bu hadîsi hasen bulmuştur. Onu îbni Hibbân'da «Sahîh-» inde tahrîc etmiştir.
Bu hadîslerde sadakanın yalnız aslına münhasır kalmadığına işaret vardır. Yani sadaka yalnız maldan olmaz; ve sadece zenginlere mahsus değildir. Bilâkis onu herkes her zaman ve her şeyle yapabilir.[611]

1491/1260- «Ebu Zerr radtyaüahü an&Men rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah saîîaUahü aleyhi ve sellem :
— İyilik nâmına hiç bir şeyi asla tahkîr etme; velev ki (iyilik) elin kardeşini güler yüzle karşılamandan ibaret Olsun; buyurdular.»[612]

1492/1261- «(Bu da) Ebu Zerr radıydttahü anh/den rivayet edilmiştir. Demiştir kt: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve aellem:
— Bir çorba pişirdiğin vakit suyunu çok koy ve komşularını gör gÖZet; buyurdular.»[613]

Bu iki hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Her iki hadîsde güler yüz göstermek sureti üe olsun iyilik yapmaya teşvik vardır. İkinci hadîsde ayrıca komşu hakkına riâyet tavsiye olunmakta ve hiç olmazsa pişirdiği çorbadan ona hediyye etmek sureti ile görüp gözetilmesi îcâbettiği bildirilmektedir.[614]

1493/1262- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'ûon rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Her kim bir müslümanın dünya gussaiarından bir gussasını giderirse, Allah onun kıyamet günü gussala-rından bir russasını giderir. Kim başı sıkılan birine ko-Isylık gösterirse Allah ona dünya ve âhîrette kolaylık ihsan eder. Kim bir müstümanın kusurunu Örterse Allah onun hem dünyada hem de âhirette kusurunu örter. (Hâsılı) Kul din kardeşinin yardımında oldukça Allahda o kulun yardımindadır; buyurdular.»[615]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Yalnız burada hadîsin metninde bazı değişiklikler vardır. Meselâ: «neffese» kelimesi Müslim'de «Ferrece» şeklindedir. Ondan sonraki cümle de «Sahîk-i Müslim» de yoktur. Onu başkaları rivayet etmiştir. Maamâfîh mânâda bir değişiklik yoktur.
Hadîs-i' şerif bir kaç mes'eleye delâlet etmektedir. Şöyle ki:

1— Bir müslümanın dünyaya âid baş sıkısını çözmenin faziletini bildiriyor. Bu da hacetine ya mal vermekle veya ma'nevî nüfuzunu kullanarak onu zâlimin zulmünden kurtarmaya çalışmak, hasta ise ilâç almak, doktor getirmek gibi şeylerle olur.

2— Borçluya yardımda bulunmak ve kendisine kolaylık göstermek de baş çözmekten ma'dudtur. Bunun ayrıca zikredilmesi daha beliğ ve daha mühim olduğu içindir. Borçluya yardım ya kendisine uzun va'de vermek yâhud borcunu affetmek gibi şeylerle olur. Alacaklı her hangi bir şekilde borçlusuna kolaylık gösterirse, şüphesiz Cenâb-ı Hak da ona dünyevî ve tıhrevî bütün işlerinde kolaylık ihsan eder. Bu suretle her işi yolunda gittiği gibi âhirette de sıkıntı çekmez; iyilikleri kötülüklerine galebe çalar.

3— Bir kimse bir müslümanın gizli bir kusurunu görür de başkalarına söylemezse me'cur olur. Ecri de ameli cinsindendir; yani onun kusurunu da Allah örter. Dünyada yaptığı bir kusuru kimseye duyur-madığı gibi âhirette de kabahatim yüzüne vurmaz; affeder. Bundan dolayıdır ki Peygamber (S.A.V.)

müslümanları birbirlerinin kusurlarını meydana çıkarmamaya teşvik etmiştir.
Ulemâ kusur gizlemenin vâcib değil mendup olduğuna kail olmuşlardır. Binâenaleyh bir müslümanın gizli bir suçunu bilen onu hâkime haber verse, günahkâr olmaz. Ancak bu hüküm fitne ve fesatçılığı ile tanınmış kimseler hakkındadır. Bir defa bir suç işleyerek tevbe eden ve bir daha yapmayan kimsenin o kusurunu gizlemek îcâbeder, çünkü fesatçının kusurunu gizlemek, onu daha başka fitne ve fesatlar çıkarmaya teşvik olur. Bir defa suç işleyenin hâli böyle değildir. Buraya kadar verilen izahat ma'siyet işlendikten sonraya âiddir. Onu işlerken görenin hükmüne gelince : Men'etmeye iktidarı olursa derhal müdahe-lede bulunarak men'etmesi vâcibtir. Çünkü bu müdaheie mühkeri inkâr demektir; müdahale etmemek helâl olamaz. Meselâ: Hırsızı birinin malını çalarken görenin mal sahibine haber vermesi îcâbeder; aksi takdirde hırsıza yardım etmiş olur. Acaba hadîs râvîleri ile şâhidlerin, evkaf ve zekât memurlarının cerhi, gîbet sayılmazmı? Hayır, onların cerhi gîbet değil, bilâkis herkese vâcib olan bir nasihat ve dürüstlüktür; böylece olduğu da ittifâkîdir..

4— Kul din kardeşine yardım ettikçe AHah'da o kula yardım eder. Bu suretle kazanmağa gayret gösterdiği bir şeyi kolayca elde ediverir. Vâkıâ her işde AHah kulunun muinidir: Fakat bu avn-ü inayet, din kardeşine yardım edene daha fazladır. Binâenaleyh müslümana gereken, din kardeşini kendinden ileri tutmaktır; zîrâ Allah'ın kemâl-i inayetlerine nail olmanın yolu budur.[616]

1494/1263- «İbni Mes'ud radıyallahü cmVdan rivayet olunmuştur.
Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seîîem:
— Her kim bir hayra delâlet ederse kendisine o hayrı yapanın ecri kadar ecir vardır; buyurdular.»[617]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerîf, hayra delâlet edenin onu yapan kadar ecir ve

sevap kazanacağına delâlet ediyor. Bu bâbta:
«Her kim İslâmda güzel bir çığır açarsa o çığır'ın ve onunla amel edenlerin ecri kendisinin olur» hadîsi de vardır.
Hayra delâlet, onu yapmasını söylemek ve yapmak isteyene nereye müracaat edeceğini göstermek, nasîhatta bulunmak ve faydalı eserler yazmak gibi şeylerle olur.
«Hayır» in mânâsı dünya ve âhirete âid bütün hayırlara şâmildir. Ne büyük meziyettir ki kelâm-ı Nebevî'nin mânâları akıllara hayret verecek derecede şümullü; Kelimeleri o nisbette vazıhtır. [618]

1495/1264- «İbni Ömer radıyalîahü anhümû'âan Peygamber saîlallahit aleyhi ve sellem'ûen işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resû-lüîtah saîldllahü aleyhi veseTtevn:
— Her kim Allah aşkına size sığınırsa onu koruyun. Her kim sizden Allah aşkına bir şey isterse) ona verin; her kim de size bir iyilik yaparsa onu mükâfatlandırın, eğer (verecek bir şey) bulamazsamz kendisine dua edin; buyurmuşlardır.»[619]

Bu hadîsi Beyhakî tahrîc etmiştir.
Ayni hadîsi Ebu Dâvud, îbni Hibbân ve Hâkim de tahrîc etmişlerdir. Yalnız bazı rivayetlerinde az çok kelime değişiklikleri ve ziyâdeler vardır. Meselâ bir rivâyetde :
«Eğer ona mükâfat vermekten âciz kalırsanız; şükrettiğinize kanâat getirinceye kadar ona duâ edin; çünkü Allah şükredenleri sever» buyurulmuştur. Tirmizî şu hadîsi rivayet ediyor :
«Eğer bir kimseye bir hedîyye verilir de (karşılığında) verecek bir şey bülabilirse ona karşılık hediyye versin; (verecek şey) bulamazsa sena etsin; zırâ sena eden muhaKkak şükretmiş olur. Her kim (hakîkaü) giderse muhakkak küf-rân-ı ni'met etmiş olur.»
«Her kin Allah aşkına srze sığınırsa omı koruyun»
cümlesinin mâm- i: Eğer bir kimseden, üzerine farz olmayan bir şey istenir de yapamaz ve size iltica ederek özür dilerse, onu kendi hâline bırakın, affedin; demektir.

Hadîs-i şerîf, böyle bir kimseden artık o şeyin istenmeyeceğine Allah aşkına - isteyen kimseye istediğini vermek gerektiğine, iyilik yapana mükâfat vermek lâzım geldiğine, verilecek mükâfat bulunamadığa takdirde kendisine duada bulunmak îcâbettîğine delildir. Ancak verilmesi veya istenilmesi memnu' olan şeyleri vermek îcâbetmez. Bu toab' da Tdberânî, Hz. Ebu RSuse'I - Eş'arî (R. A./dan şu hadîsi rivayet etmiştir :
«Allah aşkına isteyen (dilenci) mei'undur. Kendisinden Allah aşkına istenilen ve kötü bir şey istememiş olmak şartıyla dilenciye nesne vermeyen kimsede mei'undur; derken işittim.» Dilenciye Iâ'net edilmesi, bıktırılacak derecede ısrar ettiği takdirdedir. Vermeyene Iâ'net ise verilebilecek bir şeyi vermediği zamana mahsustur. Ulemâ bu hcJîsi kerâhate hamletmişlerdir.[620]

«Zühd-ü Takva Babı»

Zühd: Bir şeye az rağbet göstermektir. Ehl-i hakikat ıstılahına göre ise dünyadan yüz çevirmek, ona kıymet vermemektir. Bazıları,: «Zühd; dünya rahatını âhiret rahatına terketmektir» demiş, bir takımları: «Elinin hâli kaldığı şeyden kalbinin de hâli kalmasıdır» demişlerdir. «Zühd: elden çıkana yanmamaktır» diyenler olduğu gibi, daha baş-, ka tarifler de yapılmıştır.
Fakat Tirmizî ile îbni Mâce'nin, Hz. Ebu Zerr (R. A.J'dan mer-fu' olarak rivayet ettikleri şu hadîs zühd'ü hor türlü ta'rif ve izahattan daha güzel tefsir etmektedir :
«Dünyada zühd: ne helâli haram kılmaktır, ne de malı itlaf etmek. Lâkin dünyada Zühd, Allah'ın milkinde olana kendi elinde olandan daha fazla itimad eder olman ve başına mûsîbet geldiği zaman onun sevabs hakkında mûsî-betîn olmasın (kazandıracağı sevap) dan dana arzukeş bulunmandir.» Tabii ki başa gelen belâya bir ân sabretmekle uzun zaman sabır göstermenin sevabı bir değildir. Uzun zaman sabreden elbette daha çok sevap kazanacaktır. Fakat Zühd çok sevaba tarna' etmek değil ,azına kanâat göstermektir. Bunu anlatmak için hadîs-i şerif de sevabı az olan tarafın istenilmesi tavsiye buyurulmuştur.
Vera': Haram işlemek korkusu ile, şüpheli görülen şeylerden kaçınmaktır. Bazıları: «Sana şüphe veren şeyi terketmen, kusur sayılanı da yapmamandır» demişlerdir: «En mevsuk olanla amel etmek ve nefse en meşakkatli geleni yüklemektir» diyenler olduğu gibi: «yiyeceğine, giyeceğine bakarak, hakkında beis görülen şeyi yapmamaktı''» diye ta'rif edenler de vardır.[621]

1496/1265- «Nu'man b. Beşir radıyallahü anhümâ'âen rivayet edilmiştir. De mî şiir ki: ResûlüHah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Muhakkak helâl apaçık ve (yine) muhakkak haram apaçıktır» Fakat bunların arasında bir takım şüpheli şeyler vardîr ki onlar insanlardan birçoku bürnek. Bmdî bu şüphelerden sakınan dînini ve ırzını korumuş olur. Şüphelere düşen ise harama düştü demektir. Tıpkı yasak yerin etrafında hayvan güden çobanın onun içine düşmesi yakincacik olduğu gibi. Dikkat edin, bir

hükümdarın bir yasak yeri vardır. Şüphesiz ki Allah'ın yasak yeride hsrâm kıldığı şeylerdir. Dikkat edin! vücûdda bir lokma (et) vardır ki, bu lokma iyi olursa bütün vücut iyi olur; bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin, bu lokma kalptir; buyururken işittim; Nu'man bunu söylerken iki parmağını kulaklarına kaldırmıştır.»[622]

Hadîs mütfefekun aleyh'tir.
«Harama düştü» cümlesinin mânâsı; harama düşmesi yakındır; demektir. Hadîsin geri kalan kısmının delaleti ile bu cümle hazfedilmiştir. Zîrâ şüpheye düşmek harama düşmekle bir hükümde olsa beyân edilmiş bulunan haramın bir nev'i olmak lâzım gelirdi; hâlbuki şüpheli şeyler hadîsde ayrı bir kısım olarak gösterilmiştir. Nitekim çobana benzetilmesi de buna delâlet eder. Uiemâ-i Kiram bu hadîsin pek büyük bir ehemmiyeti hâiz bulunduğuna ve İslâm kaidelerinin mihveri sayılan dört hadîsten biri olduğuna ittifak etmişlerdir. Bazılarına göre bu hadîs islâmın üçte biridir, îmam Ebu Davud'a, göre mihver hadîsler dörttür. Bunları az yukarıda görmüştük. ,
«Helâl apaçıktır» cümlesinden murâd : onu Allah ve Resulü beyân etmiştir; demektir. Haramın açıklığı dahî öyled.ü\. Bunların ihbar sigaları ile ifâde buyurulması helâlden istifade," haramdan ise kaçınmak lâzım geldiğini bildirmek içindir.
«Bunların arasında bir takım şüpheli şeyler vardır.»
Cümlesinden murâd: haram veya helâl olduğu bir çok insanlar yani câhiller tarafından kestirilmeyip mütereddit kalman şeylerdir. Bunların hükümlerini yalnız âlimler bilirler. Haklarında kitap veya sünnet vârid olanların delili nasstır. Bulunmayanların hükümlerini kıyas veya istishap yolu ile istinbât ederler. Eğer mes'elenin delîli ulemâ'y^. da aşikâr değilse artık vera-' ve takva ile hareket gerekir ve mesele : «Bu şüphelerden sakınan dînini ve ırzını korumuş olur» cümlesinin hükmüne girer. Haram veya helâl olduğuna hiç bir delîl yoksa, şeriat gelmezden önceki şeyler hükmünü alır. Bazılarına göre bu gibi hususâta hiç bir hüküm verilemez. Diğer bazılarına-göre burada be-râet-i a-sliyye yani «eşyada asıl olan, taharettir» kaidesi ile amel olunur.

Şüpheli görülen şeylerde ihtilâf, o şeyin haram olup olmadığı yâ-hud harama benzeyip benzemediği hususundadır. Muhakkik ulemâ ikinci şıkkı tercih etmişler; ve buna Ukbetü'bnü Haris (R.A.) hadîsi ile hurma hadîsini misal göstermişlerdir.
Ukbe idîsinin hülâsası şudur :
Siyah bir cariye Ukbe ile karısını emzirdiğini iddia etmiş. Ukbe (R. A.) bu meseleyi Resûlüllah (S.A.V.)'e sorduğunda Peygamber (S. A.V.) :
— Nasıl olur; söylendi ya; buyurmuşlar. Bu suretle Ukbe de hakikati anlamış. Daha evvel karısının bu şekilde haram olup olmadığında şüphesi varmış.
Hurma hadîsine gelince : Resûlüllah (S.A.V.) yolda giderken bir hurma bulmuş ve :
— Bun zekât veya sadakadan olduğundan korkma-sam yerdin.; buyurmuşlardı. Zekât ve sadaka almak kendilerine kafi surette ha âmdı; ancak bulduğu hurmanın bu cinsten olup olmadığında şüphe etmişti.
Allah'ın haram kılıp kılmadığında şüphe edilen şeylerin helâl olduğunu ifade eden hadîsler vardır :
«Eğer bir şey hakkında Allah hüküm beyân etmemişse o şey Allah'ın affettiklerindendir.» hadîsi ile Sa'd b. Ebi Vak-kas (R.A.)'m rivayet ettiği şu hadîs onlardandır:
«Müslümanlar arasında en büyük günahkâr kimse henüz haram kılınmayan bir şeyi sorarak onun haram kılınmasına sebep olandır.»
İbni Abdiîberr : «Gerçek helâl, temiz pak olan kazançtır. Hâlis helâl da budur. Şüpheli olan şey, başka bir yerde zikrettiğimiz delillerden dolayir bizce helâl mevkiindedir» demiştir. Hattâbi dahî şunları söylemektedir: «Eğer bir şeyde şüphe edersen, evlâ olan ondan kaçmmandır. Bu kaçınmanın üç hâli vardır : vâcib, müstehap ve mekruh. Kaçınması vacip olan şüphe, haramı istilzam edendir. Malının ekserisi haram olan bir kimse ile muameleden kaçınmak menduptur. Meşru' olan ruhsattan kaçmmakda mekruhtur.»
îmam Gazali vera'ı bir kaç kısma ayırır :

1— Sıddîkların vera'ı: Bu, helâl olduğunu isbat edecek açık bir delîl bulunmayan şeyi terketmektir.

2— Takva sahiplerinin vera'ı : hakkında hiç bir şüphe bulunmayan fakat harama götüreceğinden korkulan şeyi terketmektir.

3— Salifalerin vera'ı : ihtimâlli olan bir şeyi terketmektir.

Ancak bu ihtimalin yerinde olması şarttır, ihtimal yersiz olursa vera'a «müvesvisler vera'ı» denilir.

İmam Buharı vesveseliler için bir bâb tahsis etmiştir. Bir insanın elinden kaçmıştır, zannüe av etini yememek; malının haramdan kazandığını gösteren hiç bir delîl bulunmadığı halde sırf hâlini bilmediği için bir müslümandan alış veriş yapmamak birer müvesvis vera'ıdır.

Hadîsteki «her hükümdarın yasak yeri vardır.» cümlesi eski hükümdarların âdetlerini haber vermektedir. Filvaki' eskiden her hükümdarın himaye ettiği bir yeri bulunur; oraya kimse giremezdi, girenlere şiddetli cezalar verilirdi. Binâenaleyh cezadan korkanlar o yere yaklaşamazlardı. Hadîsde bu cihet muhataplara bir misal gibi zikredilmiş; sonra ,/Mlah'ın yasak yeri mesabesinde olan haram kıldığı şeyler beyân olunmuştur.

Şüpheli şeylerle meşgul olan bir kimsenin hâli gerçekten korunan bir yerin etrafında koyun güden çobanın haline benzer. Çobanın en ufak bir gafletinden bilistifade koyunlar o yere nasıl giriverirlerse ayni şekilde şüpheli şeylerle meşgul olan da az sonra işi harama vardırı-verir. Bundan dolayı, Resûlüllah (S.A.V.) harama götüren yollardan uzak kalmaya irşadda bulunmuştur. Ondan sonra insan vücudunda bir lokmacık bir et parçası bulunduğunu, bununla beraber vücudujı salâh ve fesad mihverliği vazifesini gördüğünü bitte'kîd ifâde buyurmuş; nihayet bu parçanın kalp olduğunu açıklamıştır.

İmam Gazâlî'ye göre kalpten murâd göğüs boşluğundaki et parçası değildir. Çünkü bu parça hayvanlarda da vardır. Ona göre kalp lâtif, rabbânî ve ruhanî bir varlık olup vücutdaki et parçasına te-allûku vardır. İşte insanın hakikati bu ruhanî kalptir. İnsanın, anlayan ve bilen muhatap olan tarafı budur. Yine Gazâlî'ye göre insanın bütün âzâ ve hisleri kalbin emrine verilmiş birer hizmetçi ve yardımcı mesabesindedirler. Bunların hakim ve mutasrrıfı kalptir. Bütün uzuvlar kalbe itaat

mecburiyetinde yaratılmışlardır; hiç biri ona muhalefet edemez. Göze açılmasını emrederse, açılır; ayağa hareket emri verirse, hareket eder; dilin konuşmasını irâde ederse dil konuşur. Diğer uzuvlar da böyledir. Bütün his ve azanın kalp emrine verilmesi bir cihetle meleklerin Aüah'a olan inkiyad ve teslimiyetlerine benzer; şu farkla ki, melekler Rablarına yaptıkları tâati bilirler, halbuki meselâ, kirpikler açılıp kapanma hususunda kalbe teshir yolu ile itaat ederler. Kalbin bu yardımcılara ihtiyacı vardır.
Zîrâ Allah yolunda kendisine binecek ve yiyecek gibi şeyler lâzımdır. Kalpler ancak bu yolda menziller kat'etmek için yaratılmışlardır. Nitekim Teâlâ hazretleri :
«[623] Ben cin ve İnsanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.» buyurmuştur. Kalbin binek vasıtası beden, yiyeceğide ilimdir; şâir se-bebler de sâlih amellerdir...
Gazâîî'nin uzun olan beyanatından bir kısmının burada zikredilmesi, kelâm-ı Nebevî'nin nasıl bir dipsiz derya olduğunu göstermek içindir.
Aklın kalptemi, yoksa dimağdamı olduğu meselesine gelince: bu meselenin hadîs ilmîle bir alâkası olmadığından o bâbtakî ihtilâflara burada yer verilmemiştir.[624]

1497/1266- «Ebu Hüreyre radıyaîlahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah saîldllahü aleyhi ve sellem:
— Altın, gümüş paranın ve kadifenin kulu olan kimse helak olmuştur. Kendisine (bunlar) verilirse razı olur. Verilmezse razı olmaz; buyurdular.»[625]

Bu hadîsi Buhârî tahrîc etmiştir.
Altın ve gümüşe kul olmak ta'bîri ile, dünyaya dalan ve âdeta ona taparak kul olan, dünyevî lezzet ve şehvetler yegâne gayesini teşkil eden kimseler kasdedilmiştir. Hadîsde geçen altın gümüş ve kadife, sırf misal olarak zikredilmiştir. Yoksa her ne ile olursa olsun meşgul olarak Allah'a olan kulluk vazifesini unutan kimse o şeye kul olmuş demektir. Meselâ : bazı kimseleri âmir ve me'mur sevdası, diğer bazılarını arazi ve bağ, bahçe, sahibi olmak sevgisi, bir takımlarını da vücut güzelliği aşkı, kul

etmiştir.
Dünyanın kötü tarafı insanı Allah'a kulluk etmekten alıkoymasıdır. Böyle olmazsa dünya işleriyle meşgul olmak mezmum değil, yerine göre vâcib bile olur.
«Kendisine (bunlar) verilirse razı olur» cümlesinden mu-râd: Allah'ın rızâsının yerine, dünya varlığına razı olmasıdır. Verilmezse ne Alîsth'dan razı olur, ne de hâlinden memnun kalır; gazapla-nır durur. İşte hadîsde helak olduğu bildirilen bedbaht budur. Çünkü böylesinin AHah'dan razı olması, Allah'ın kendisine dünya malı vermesine bağlıdır, vermezse isyan eder. Hadîs-i şerif Teâlâ Hazretleri'nin:
«[626] İnsanlardan bazısı Allah'a kenardan kıyıdan ibâdet eder. Eğer hayra nâîl olursa ona gönlü yatışır. Fakat başına bir belâ gelirse yüzü değişir.» âyet-i kerîmesine benzemektedir.[627]

1498/1267- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallctlîahü aleyhi ve sellem omuzlarımdan tutarak :
— Dünyada garip veya yolcu imişsin gibi ol; buyurdular.İbni Ömer: Akşam9admmı, sabahı bekleme; sabahladığında dahî akşamı bekleme; sıhhatinden hastalığın için, hayatından da memattn İçin (hisse) al; derdi.»[628]

Bu hadîsi Buhârî tahrîc etmiştir.
Garîb: evi, yeri, vatanı ve kimsesi olmayandır. Hazreti Isa (A.S.) hakkında: «mesih mes'uddur. Çocuğu yok ölecek, evi yok çökecek; seyahat eder durur» derlermiş. Hadîsdeki emir irşâd içindir (yâhud) kelimesi de şek için değil, tahyir veya ibâha ifâde eder.Mânâ şudur: Kendini dünyada garip gibi tut; istersen yolcu da farzedebilirsin; çünkü garip bazan bir yere yerleşir kalır, yolcu ile değildir; onun muradı hedefine varmaktır. Burada hedef ise Allah'ın rızâsıdır.
ibni Battal diyorki : «Garip kimsenin insanlar arasına karış-dığı azdır. Hattâ onlardan çekindiği için hemen hemen hiç bir tanıdık bulup onunla yarenlik edemez. Bu sebeple o kendi âleminde zelîl ve korkaktır. Yolcu da öyledir; yoluna ancak yiyeceği ve

hafif yükü ile devam eder. Yoluna devamına mâni' olacak şeyleri yanında bulundurmaz. Bunda dünyada zühdü tercih etmeye ve dünyadan yalnız kendine yetecek kadarını almaya işaret vardır. Yolcu nasıl hedefine ulaştıracak mühimmattan başkasına muhtaç olmazsa, tsü'min de öyledir: Dünyada kendisini maksud mahalle yetiştirecek mühimmattan fazlasına muhtaç değildir.»
Hadîsteki İbni Ömer'in sözünü ulemâ'dan bazıları merfu' olan ha-dîsden mülhem ve onun teferruatı addetmişlerdir. Bu söz, ecelin son derece yakın olduğunu tezammun etmektedir. Öyle ki, aklı başında olan bir insan, akşamdan sabaha çıkmasını ve sabahtan akşama varmasını bekleyecek, ecelinin bundan önce gelivereceğini zannederek hazırlıklı bulunacaktır. İnsanın mutlaka hasta ve 'sağlam geçirdiği günleri olacaktır. îyi günlerin kıymetini bilerek. onları kendine yarayacak şekilde değerlendirmek lâzımdır. Çünkü hastalık aniden gelerek ibâdetine mâni' olabilir. Eğer iyi günlerinde ibâdetini yaparsa o günlerin sevabı hasta iken dahî yazılır. îşte sıhhatinden hastalığı için hisse ayırdı demektir. Hayâtından mematı için hisse almak.dahî böyledir, Tirmizî ve Hâkim Hz. Ebu Hüreyre'den bu mânâda bir hadîs rivayet etmişlerdir.[629]

1499/1268- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: ResûlüHah sallaîîahü aleyhi ve seTlem :
— Her kim bir kavme benzerse artık o kimse onlardandır; buyurdular.»[630]

Bu hadîsi Ebu Dâvud tahrîc etmiştir. İbni H'tbbân onu sahîhlemiştir.

Hadîs-f şerifde, zaîflik varsa da bir çok hadîs imamları ashabı kirâm'dan müteşekkil bir cemâatten ona şahitler rivayet etmişlerdir.
Bu suretle hadîs zaîflikdan kurtulmuştur[631]. Şahitlerinden biri Ebu Ya'lâ'nm, Hz. İbnİ Mes'ud'dan merfu' olarak tahrîc ettiği şu hadîstir:
«Her kim bir kavmin yaptıklarına razı olursa onlardan olur.»

Bu hadîs, kâfirlerle fâsıklara ve taid'adcüara benzeyen bir kimsenin onlardan sayılacağına delildir. Benzeyiş, onlara mahsus olan giyim, kılık kıyafet ve şâiredir. Kıyafette kendini kâfire benzeterek onun gibi olduğuna i'tikat edenin kâfir olduğuna ulemâ ittifaL etmişlerdir. Fakat kâfir kılığına giren, bununla kâfir gibi olduğuna i'tikat etmezse mes'ele fukahâ arasında ihtilaflıdır. Bazılarına göre kâfir olur. Hadîsimiz de bunlara delildir. Bir takımları kâfir olmayacağına fakat te'dibi lâzım geldiğine kail olmuşlardır.[632]

1500/1269- «İbni Abbâs radıyallahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Bir gün Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'in arkasında idim. (Bana) :
— Ey çocuk, Allahr (n emir ve nebilerini) muhafaza et ki Allahda seni muhafaza etsin. Allahı (« emir ve nehîierinî) muhafaza et ki onu (n hıfz-u emânmı) karşında bulasın. (Bîr şey) istersen Allah'dan iste. Yardım dilediğin vakit de Allah'dan dile; buyurdular.»[633]

Bu hadîsi Tirmizî rivayet etmiş ve «hasen sahih» demiştir. Hadîsin tamamı şöyledir :
«Bilmiş ol ki, şu ümmet sana bir fayda vermek için ittifak etse Allsh'ın takdir ettiğinden başka bir tayda vermez; sana bir zarar getirmek için de topfansalar (v ne) Allah'ın takdir ettiğinden başka bir zarar yapmazlar, kalemler kurumuş ve sahîfeler durulmuştur.»
Ayni hadîsi îmam Ahmed b. Hanbelj b. İbnî Ab bas (R. .4./dan şu lâfızlarla tahrîc etmişlerdir:
«Hayvan üzsrında Peygamber (S.A.V.)'in arkasında îdîm. Derken :
— Ey çocuk (veya: Ey çocucak) sana Allah'ın kendi-lerîle fayda vereceği bir kaç kelime Öğreteyim mi? dedi:
— Hay hay; dedim :
— Allaht (emir ve nehîlerini) muhafaza et kî, o da seni muhafaza buyursun. Allahı (n emir ve nehîferînî) muhafaza et ki, onu (emâmm), karşında bulasın. Bollukda kendini Allah'a

(lâyık bir kul olarak) arzet ki, şiddet zamanında sana tanıdık muamelesi yapsın. (Bir şey) istersen Allahdan iste; yardım dilediğin vakit de Ailah'dan dile. Olacak şeyler hakkında artık kalem kurumuştur. Allah Teâlâ'-nın. takdir etmediği bir şey iie b*ütün halk sana fayda vermek isteseler bunu yapamazlar. (Yine) Allah'ın senin aleyhine takdir etmediği bir şeyle sana zarar vermek isteseler hiç bir zarar getiremezler. Bilmiş ol ki hoşlanmadığın bir şeye sabretmekte çok hayır vardır. Şüphesiz zafer sabırla beraberdir; ferahlık meşakkatla birlikde-dir. Muhakkak güçlükle birlikde bir kolaylık vardır.» Bu hadîsin isnadı basendir.
Hadîsin daha başka lâfızları da vardır. Mezkûr hadîs pek muazzam tavsiyeleri ihtiva etmektedir. Bu sebebledir ki, Hanbelî mezhebinden bâzı ulemâ onun hakkında müstakil eser yazmışlardır. Allah'ın emir ve nehîlerini muhafaza; bütün vâcibâtı yapmak, nehyedilenlerin semtine varmamakla olur. AÜah'ın muhafazası: mükâfat olarak o kimseyi iki cihanın şerlerinden korumasıdır.
Hadîs-i şerif, bilcümle dileklerin yalnız Ailah'dan istenilebileceğine delâlet ediyor. Bu hususda İmam-t Tirmizî merfu' olan şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Allah'dan fazl-u keremini isteyin; zîrâ Allah kendisinden İstenilmeyi sever.» Hz. Efau Hüreyre (R. A.)'dan da bazı hadîsler rivayet olunmuştur.
Ashâb-ı kîrâm'dan Ebu Bekir, Ebu Zerr ve Sevbân (R. Anhüm) hazeratı ile daha başkaları Peygamber (S.A.V.)'e kimseden bir şey istemeyeceklerine söz vermişlerdir. Bu sözlerinde o derece ciddiyet gösterdiler ki, birbirinin kamçısı veya devesinin yedeği yere düşse onu kimseden istemezlerdi.
Yardım dahî yalnız Ailah'dan istenilecektir. Bunda iki fayda vardır:

1— Kul ibâdet ve taatları hususunda müstakil hareket etmekten âcizdir.

2— Kul'a dîni ve dünyevî bütün işlerinde Allah'dan başka yardımcı yoktur.
Resûlüllah (S.A.V.) ümmetine hacet hutbelerinde :

«Hamd Allah'a mahsustur; ondan yardım dileriz.» demeyi ta'lim buyurmuş; ayrıca Muâz (R. A.)'a namaz sonunda :
«Allah'ım, sana zikir, şükür ve güzel ibâdet edebilmem İçirt, bana yardim et.» duasını öğretmiştir. Evet, kul mükellef olduğu şeyleri edâ ve mukadderata sabır hususunda mevlâsımn inayet ve yardımına son derece muhtacdır. Hz. Ya'kub (A.S.) bile mukadderata sabır hususunda :
«[634] Sizin söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak zât ancak Allah'dır.» demiştir. Bununla beraber Peygamber (S.A.V.)'in yukarıdaki tavsiyeleri esbaba tevessüle mâni' değildir. Çünkü esbaba tevessül de Allah'dan dileme ve ondan isteme kabîlindendir. Bir kimse maişet esbabından birine tevessülle rızkını ararsa onu kendisine ihsan eder. Vermezse kulun bilmediği bir maslahattan dolayı vermemiştir. Kul'a bu sır açılmış olsa verilmediğinin daha hayırlı olduğunu anlardı.
Makbul olan kazanç, evlâd-u iyalini geçindirmeye yetecek kadar olandır. Talebeye yardım, sılay-ı rahim ve saire gibi hayır yollarına sa-rfetmek için daha fazlasını kazanmak da makbuldür. Fakat bunlardan maada bir maksatla fazla kazanç, çeşitli yolsuzluklara sebep olacağı için makbul değildir.
Helâl kazanç babandan Resûlüüah (S.A.V.) :

«Helâl mal kazanmak farzdır.» buyurmuştur. Bu hadîsi Taberani ile Beyhahî merfu' olarak İbni Mes'ud (R. A./dan-rivayet etmişlerdir. Râvîleri arasında zaîf olan varsa da, hadîsin bir şahidini Deylemî rivayet etmiştir. Mezkûr hadîsde :
«Helâî kazancı aramak vaciptir.» buyurulmuştur. Diğer bir şahidi de Hı. İbni Abbas'tan yine merfu' olarak rivayet olunmuştur. Lâfzı şudur :
«Helâl kazancı aramak cihâddır.»
Ulemâ helâl mal kazanmanın yerine göre farz ve mendup olduğunu söylemişlerdir. Bundan yalnız tedrisle meşgul olan âlimlerle hakimler ve halk üzerinde umumî vilâyeti bulunan zevat müstesna tutulmuştur. Bunlar devlet tarafından kendilerine tahsis edilen mallardan rızıklarını alırlar.[635]

1501/1270- «Sehl b Sa'd radıyaîlahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Peygamber sollallahü aleyhi ve sellem'e. bir adam gelerek :
— Yâ Resûlallah, bana bir amel göster ki; onu yaptığım zaman beni hem Allah sevsin, hem insanlar; dedi. Bunun üzerine Resûlüllah sallalîdhü aleyhi ve seîlem :

— Dünyadan el çek kî, seni Allah sevsin; İnsanlarda olandan da el çek, seni insanlar sevsin; buyurdular.»[636]

Bu, hadîsi İbni Mâce ve başkaları rivayet etmişlerdir. Senedi güzeldir.
Bu hadîs için Hâkim: «sahihtir» demişse de değildir. Çünkü râvîleri arasında Hâlid b. Amr-ı Kureşi vardır ki, bilittifak metruk zir zâttır. Hattâ hadîs uydurduğunu söyleyenler olmuştur. Vakıa onu Ebu Muaym «el Hilye» nâm eserinde Müeâhid'den tahrîc etmiştir. Râvîleri de sıkadır. Ancak Mücâhid'.in Hz. Enes (R. AO'dan işittiği sabit olamamıştır. Hadîs mürsel olarak da rivayet edilmiştir. îmam-% Nevevî şâhidleri olduğuna bakarak onu hasen addetmiştir. Dağrusu da budur.
Hadîs-i şerîf, zühdün şeref ve faziletine delildir. Zîrâ Zühd Allah ve kullarının muhabbetine vesiledir. İnsanlar başkasının kendi mallarına muhtaç ..olmasını hoş karşılamazlar; bu onların fıtratında mevcut bir haslettir/Binâenaleyh, kuldan bir şey istemeyen kimseyi severler. Ha-dîsde kulların muhabbetini kazanmak istemenin caiz olduğuna işaret vardır. Bu muhabbeti kazanmaya çalışmak menduptur; hattâ «vacip» diyenler vardır. Resûlüllah (S.A.V.) :
«Nefsim kabza-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, biribirinizi sevmedikçe îmân et (Hk de) meyin.» buyurmuşlardır. Selâm ve hediyye vermek gibi şeylere irşâd ve teşvikde bulunması da muhabbete vesile olduklaruıdandır.[637]

1502/1271- «Sa'd b. Ebî Vakkas radıyallahü anh'âan rivayet olunmuştur.Demiştir ki: ResûSüllah sallallahü aleyhi ve sellem't :

— Gerçekten Allah, takva sahibi, gani, kendi halinde olan kulu sever; derken işittim.»[638]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Ulemâ : A'lah'm kulunu sevmesini «ona rahmet ve hidâyet ihsan buyurması, hayır, murâd etmesidir» şeklinde tefsirlerde bulunmuşlardır. Muhabbetinin zıddı buğzeylemesidir.
Takîy: takva sâhibi'dir. Bundan murâd: üzerine farz olan şeyleri yapan,haramdan kaçınandır.
Ganî : Zengin demek ise de burada maksad mal zengini değil kalp zenginidir. Allah'ın sevdiği zengin de budur. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) bir hadîs-i şeriflerinde zenginlikden muradın mal çokluğu değil kalp zenginliği olduğunu beyân buyurmuşlardır. Maamâfîh bazıla-rı zenginlikten muradın mal zenginliği olduğunu söylemişlerdir; bu da bir ihtimaldir.
Hafiy : kendi halinde olup ibâdetle meşgul ve nefsine hâkim olan kimsedir.
Hadîs-i şerîf insanlarla ihtilâli terkederek uzlete çekilmenin faziletine isâret etmektedir.[639]

1503/1272- «Ebu Hûreyre radıyallahü anfe'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ResûiüIIah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Kişinin işine girmeyen şeyi terketmesi iyi muslüman olduğundandır; buyurdular.»[640]

Bu hadîsi Tirmizt rivayet etmiş ve: «hasendir» demiştir. : " Hadîs-i şerif, dört temel hadîsten biridir ve cevamiu'l kelimden .olup bütün kavil ve fiillere âmm ve şâmildir. Lüzumsuz söz söylemenin makbul bir iş olmadığına Hi. İbrahim (A.S.)'ın Suhuf'unda bulunduğu rivayet edilen şu cümle dahî delâlet etmektedir : «Bir kims? sözünü amelinden sayarsa az konuşur; ancak kendince mühim olan hususat müstesna.»
Fiillere gelince : Bunlar riyaset, makam, şöhret, zenginlik ve şâire gibi insanın din ve dünyasını ıslâh hususunda muhtaç olmadığı şeyleri terketmesidir. Fakat Ulemâ-ı Kirâm'ın farazi meselelerle meşgul olması işlerine girmeyen şeylerle meşgul

olmak kabilinden değil, bilâkis sevaptır. Çünkü o muhterem zevat bâzı hadîs-i şeriflerden âhir zamanda ilmin azalacağını, buna mukabil cehlin şuyü' bulacağını anlayınca, ictihadda bulunmuşlar; ve olanca ilmî kudretlerini sarf ederek islâm hukukunun nice muazzam meselelerini vuku'undan evvel sevaplandırarak hazır sofra gibi bizlere takdim etmişlerdir. Onların bu paha bK.ii.7sez mesâileri sayesindedir ki, ictihâddan âciz olanlar muhtaç oldukları dînî ahkâmı kolaylıkla kitaplarda bularak öğrenirler. Şüphesiz ki, ameller niyetlere göre mükâfat!andırılacaklardır.
Bazıları hâdisâta- vuku'undan evvel cevap hazırlamaya i'tirâz etmiş; ve bu bâbta uzun mütâlâalar serdetmişlerse de, bizce bu mütâalar kuru bir iddiadan Öteye geçmediği için onları burada zikretmeyi lüzumsuz gördük.[641]

1504/1273- «MÍkdâm b. Mâ'digerp radiyaîlahü anh'dan rivayet edîlmişdir.Demiştir kî: Resûlüllah salîaîlahü aleyhi ve sellem :
— Âdem oğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır; buyurdular»[642]

Bu hadîsi Tirmizî tahrîc etmiş ve hasen bulmuştur.
Onu îbni Hibbân dahî «Sahîh» inde tahrîc etmiştir. Tamamı şudur :
«Eğer mutlaka yemeden olmayacaksa, Âdem oğluna, belini doğrultacak (kadar) bir kaç lokma kâfidir.»
Hadîs-i şerîf, fazla yeyip içmek suretîle mi'de şişirmenin kötülüğüne delildir. Zîrâ fazla yeyip içmekde, gerek dînen, gerekse bedenen bir çok mahzurlar vardır. Hastalıklar bundan neş'et ettiği gibi ibâdet ve diğer vazifeleri İfâya da mâni' olur. Bu sebepledir ki: Peygamber (S.A.V.) çok yemenin kötülüğünü muhtelif hadîslerde beyân buyurmuştur. Ezcümle İbni Mâce'nin rivayetinde mi'deye giren şeylerin ancak üçte bir yemek olabileceği bildirilmiştir ki, bu beyân Resûlülîah (S.A.V.)'in en güzel irşadlarından biridir. Çünkü az yemek mi'deye hafiflik verir. Alman gıdanın kolaylıkla hazmedilmişine ve vücudun ondan istifadesine sebeb olur. Az yemek bir çok hastalıkları

önler.
Bezzâr'm mu'temecî râvîîerden tahrîc ettiği merfu' bir hadîse göre, ashâb-ı kirâm'dan Hz. Eîju Cuheyfe, Peygamber (S.A.V.)'in huzurunda geğirmiş ve :
— Otuz yıldan beri mi'demi dolduruncaya kadar yemek yemedim; demiş. Bunun üzerine Resûlülîah (S.A.V.) :
«İnsanların dünyada en çok doyanları kıyamet gününde en açları (olacaklar) dır.» buyurmuşlardır. Taberânî (260—360) buna yakın bir rivayeti güzel bir ist adla tahrîc etmiştir. Ayni hadîsi, Beyhâkî de rivayet ediyor. Onun rivayetinde : «Dünya mü'-mininin hapishanesi, kâfirin ise cennetidir.» cümlesi de vardır[643].
Resûlüllah (S.A.V.) dünya hayatını yalnız yeyip içmek ve boy büyütmekten ibaret bilenleri bir çok hadîs-i şeriflerinde yermiştir. Buharı ile Müslim'in muhtasaran rivayet ettikleri bir hadîsde böy-lelerin kıyamet gününde Allah Teâlâ indinde bir sivri sinek kanadı kadar kıymetli olmayacağı beyân edilmiş; diğer sahîh bir hadîsde, her akla geleni yemenin israf olduğu bildirilmiştir. Taberânî «el-Evsat» nâm eserinde bu hadîsi rivayet eder :
«Ümmetimden bir takım adamlar gelecek, bunlar yemeklerin çeşidini yiyecek, içilenlerin çeşidini içecek, elbisenin çeşidini giyecek ve konuşurken ağızlarını yaya Hz. Lokman oğluna nasihat ederken şunları söylemiştir: «Yavrucuğum, mi'de dolarsa fikir uyur; hikmet »susar, âzâ İbâdetten kalır...»
Az yemenin bir çok faydaları olduğu gibi çok yemenin de birçok zararları vardır, açlık kalbe cila, zihne açıklık ve basiret verir. Tokluk ise kalbi körleştirir, vücuda rehavet verir, mi'de ile dimağdaki buharı arttırır; ve insan sarhoş gibi olur; kalbine bir ağırlık çöker. Az yemek bütün günâhların menşei olan şehveti kırar ve nefsi terbiye eder. Şüphesiz ki, saadet nefse hâkim olmaktır. Zün'-Nun Mısrî : «Ben ne zaman doyunca yemek yedi isem, ya isyan etmiş, yâhud isyanı gönlümden geçirmişimdir.» demiştir. Hz. Âişe (R. AnJıâ) dahî : «Resûfüllah (S.A.V.)'den sonra meydana çıkan ilk bid'at tokluktur; bu milletin karınları doyunca nefisîerİne dünya hususunda galebe çaldı» buyurmuştur. Derler ki: Açlık Allah'ın hazinele-lerinden biridir.

Bu hazine sayesinde ilk olarak cinsî şehvet, sonra konuşma istikası kırılır. Filhakika aç bir insan fazla konuşmak İstemez; bu sayede dil afatından da kurtulmuş olur. Az yiyen az uyur. Halbuki fazla uyku iki cihanda hüsrana sebeptir.
Hâsılı az yemekde bir çok faydalar vardır. İmam Gazâlî; İhyaul Ulum» adlı meşhur eserinde az yemekde on fayda on da zarar olduğunu söyler.[644]

1505/1274- «Enes radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah sdllallahü aleyhi ve sellem:
— Âdem oğullarının hepsi hatâ islerler; hattâ işleyenlerin en hayırlısı ise tevbekârlardır; buyurdular.»[645]

Bu hadîsi Tirmizî ile Ibni Mâce tahrîc etmişlerdir. Senedi kavidir.
Hadîs-i şerîf hiç bir insanın günâh işlemekten hâli kalmadığına delâlet ediyor. Çünkü insanın günâh işlemek hususundaki za'fi cibillî bir şeydir. Lâkin Teâlâ Hazretleri lütf-ü kereminden kullarına tevbe kapısını açmış ve hayırlı günahkârların çok çok tevbe edenler olduğunu haber vermiştir. Bu bâbta varit olan bütün hadîslerde, kul tevbe ederse Allah Teâlâ'mn o tevbeyi kabul edeceği bildirilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in bir çok yerlerinde de ayni mânâya delâlet eden âyetler vardır.[646]

1505/1275- «Enes radıyallafıü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallctllahü aleyhi ve sellem :
— Susmak hikmettir; ama onu yapan azdır; buyurdular.»[647]

Bu hadîsi Beyhakî «eş'Şuab» (adlı kitabın) da zaîf bir senedle tah-rîc etmiş; onun Lokman (A.S.)'ın sözlerinden mevkuf (bir hadîs) olduğunu sahîhlemiştir.
Hadîsin sebebi şudur : Bir gün Lokman (A.S.), Hz. Dâvud (A.S.)'m yanma girmiş; ve onu zırh örerken görmüş. O zamana kadar böyle bir şey görmediği için bu işe çok merak etmiş ve sormak istemişse de, hikmeti sormağı mâni' olmuş. Nihayet zırh bittikden sonra Dâvud (A.S.) ayağa kalkarak onu giymiş ve:

«Şu zırh harp îçîn ne güzel, bir şeydir.» demiş. Bunun üzerine Lokman (A.S.) : «Susmak hikmettir; ama onu yapan azdır» demiş.
Hadîs-i şerif, fazla konuşmanın iyi bir şey olmadığına delildir. Bu bâbda bir çok hadîsler vârid olmuş; edipler, şâirler hep susmayı medh-etmişlerdir. Bir hadîsde : «Her kim susarsa necat bulur.» bu-yurulmuştur. Ukbetü'bnü Amir (R.A.) Resûlüllah (S.A.V.)'e :
— Necat nedir? diye sorduğunda:
— Dilini tut; cevabında bulunmuşlardır. Başka bir hadîsde :
«Her kim iki cenesîle iki bacağı arasındaki şeyler için bana kefil olursa ben ona cennet için kefil olurum.» demişler; diğer bir hadîsde :
«Kim Allah'a ve âhir güne îmân ediyorsa, ya hayır söylesin, yâhud sussun.» buyurmuşlardır.
Hâsılı susmanın iyi bir şey olduğu pek çok hadîs ve eserlerle sabittir.
Fuzûlî konuşmanın afatı ise saymakla bitmez. Başta zemm-ü gîbet ile koğuculuk gelir ki, başka hiç bir şey olmasa bir kimsenin helakine bunlar kâfidir. Kadınlarla âlemler yaptığını, içki ve fisk-ı fücur meclislerinde bulunduğunu, zenginlerle düşüp kalktığını, başkalarına anlatmak, münasebetsiz münakaşa ve şakalar yapmak, sö-ğiip saymak, başkaları ile alay ve istihza, etmek, yalan söylemek hep fuzûlî konuşmaya dâhildirler. İmam Gazâîî «İhyau'l - Ulûm» da bu afatı yirmi'ye çıkarmış ve her birinin ilâcını göstermiştir.[648]

«Kötü Huylardan Sakındırma Babı»

1507/1276- «Ebu Hüreyre radıyallahü an&'dan rivayet edilmiştir, demiştir kî: Resülüllah sallattakü aleyhi ve sellem:
— Haseclden sakının; çünkü ateş odunu nasıİ yerse hased de, iyilikleri öyle yer; buyurdular.»[649]

Bu hadîsi Ebu Dâvud tahrîc etmiştir. İbnî Mâce'de, Enes'den buna benzer bir hadîs vardır.
Hased hakkında bir çok hadîsler vardır. Allah'a karşı işlenen ilk

günâhın hased olduğu söylenir. Şöyle ki: Teâlâ Hazretleri/ İblis'e Âdem (A.S.)'a secde etmesini emir buyurunca İblis'in hasedi kabarmış ve secde etmeyerek Allah'a âsi olmuştur. Cenab-t Hak da onu huzuru manevîsinden koğmuş; bu suretle kulların başına kıyamete kadar belâ kesilmiştir.
Hased, din kardeşine verilen bîr ni'metin ondan alınmasını istemektir. Ondan ni'metin alınmasını istemeyerek o ni'metin kendisine de verilmesini dilemeye gıpta derler. Haset haramdır. Gıpta'da- ise 'beis voktur. Ancak kâfirle, fâsıka haset etmek mubah görülmüştür. Çünkü bunlar fitne, fesat ve kullara ezâ, cefâ peşinde koşarlar: Boylelerine hased etmek, ellerindeki ni'meti çekememekten değil, o ni'meti fesada âlet etmeierindendir.
Bir çok hadîslerin beyânına göre hasedin haram kılınması Allah'ın takdir ve hikmetine karşı gelmeyi ve kullarından bazılarını niçin ötekilerden üstün tutuyor diye ona i'tîrâzı tazammun ettiğindendir. Onun içindir ki, arap şâiri :
«Dikkat et, bana hasedlik çekene de ki: kime karşı edepsizlik ettiğini bîliyormusun? Sen Allah'ın fiilîne karşı ona edepsizlik ettin. Çünkü bana verdiğine razı olmadın.»
Ancak hased etmek hatırına gelip de, nefsini zorlayarak onu defeden kimse bu fiilinden dolayı günahkâr olmaz. Bilâkis nefsîle mücâhede ettiği için me'cur olmak ihtimali vardır. Fakat hased ettiği Jdmsenin ufmeti elinden gitsin diye bilfiil çalışırsa Allah'a âsi ve bâgî olur. Hattâ bilfiil çalışmasına bir mâni' zuhur için hasedini gizlerse yine günahkâr olur..
Hasedle mücâhede, onu yapmamak ve yapmaya niyet etmemekle olur. Myau'î Ulûm» da, bu hususta tafsilât vardır. Mezkûr tafsilât Abdürrezzak'm nıerfu' olarak rivayet ettiği şu hadîsden alınmıştır:
«Peygamber (S.A.V.) :
— Üç şey vardır ki, bunlardan hiç bir kimse âzâde kalmaz: teşe'Üm, zan Ve hased; buyurmuşlar, (kendilerine):
— Bunlardan kurtuluşa çâre nedir yâ Resûlâffah? diye sorulunca:
— Teşe'üm edersen bîr daha yapma; zannda bulunursan tahakkuk ettirme; hasedlik çekersen (ni'metin elden

gitmesini) dileme.» mukabelesinde bulunmuşlardır.» Bu bâbta Ebu Nuaym dahî şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Âdem oğullarının hepsi hasedcidirier. Ama dil ile söylemedikçe, yâhud el ite yapmadıkça hiç bir hasedciye hasedi zarar vermez.» daha başka hadîsler de varsa da, onlar hakkında söz edilmemiştir.
Gıbtaf dünya umuru için caiz âhiret umuru için ise matluptur. Buharı ile Müslim'in müttefîkan rivayet ettikleri İbni Ömer hadîsi bu mânâya hamledilmiştir. Hadîs şudur:
«Resûlüllah (S.A.V.) :
— Hased ancak iki kişi hakkında caizdir: (Bîri) Allah kendisine Kur'ân (öğrenmeyi) ihsan ederek gece gündüz onunla meşgul olan ve (diğeri) Allah kendisine mal vererek, gece gündüz ondan infakda bulunan adamdır; buyurdular.» Yani böylelerine gibta ederek onlar gibi olmaya çalışmak caiz hattâ matluptur. Zaten buna haset demek mecazdır.
Hadîs-i şerif, hasedin haram ve büyük günahlardan olduğuna delildir. Hased'e yemek isnadı istiare kabîlindendir. Onun iyilikleri mahvetmesini ateşe benzetmek ise bu işin gerçekliğini beyân içindir.
Hasedi kalpten söküp atacak yegâne ilâç, hasedlik çeken kimsenin onunla hiç bir kimseye gerek dünya, gerekse âhiret hususunda bir zarar getiremiyeceğini; bilâkis her iki cihanda kendisinin vebal altında kalacağını düşünmesidir. Zîrâ, hasedlik çekmekle âlemin ni'meti elinden gitmez. Şayet böyle bir şey olsaydı .dünyada hiç bir ni'met kalmaz ,hattâ îmân da elden giderdi. Çünkü kâfirler mü'minlerin imanını çekemez; onun elden gitmesini isterler. Halbuki hakikat bunun tamamîle hilâfınadır, kendisine hasetlik çekilen kimse, hasedlik çekenin hasenatından da istifade eder; zîrâ ondan zulüm görmüştür. Bundan dolayı lisanımızda : «Komşuna hasedlik cek de, malı çok olsun» derler.
Hâsılı hasedliğin sonu iflâstır. Hasedlik çekenler dünyada kalp huzuru ve rahat yüzü göremedikleri gibi, âhirette de Allah'ın huzuruna her ni'metten mahrum, tam bir müflis olarak çıkarlar. Aklı başında olan bir insan bu cihetleri düşünürse, hasedliğin ne olduğunu kolayca anlar.[650]

1509/1277- «(Bu da) ondan -radıyallahü anh- rivayet edilmiştir.Demişfîr ki: ResûlüIIah salîallahü aleyhi ve sellem:
— KuvvetM kifnse pehlivan olan değildir. Kuvvetli ancak kızdığı zaman kendine mâlik olandır; buyurdular.»[651]

Hadîs müftefekun aîeyh'tir.
Bu hadîsdeki «Şedîd» den murâd: ma'nevî kuvveti fazla olup nefsine hâkim olabilendir. Çünkü nefis, kalabalık düşman mesabesindedir. Onu arzularına uymaktan menedebilen kimse, yalnız başına bir düşman ordusunu kahr-u perişan eden kuvvetli bir kahramana benzer. Ha-dîs-i şerîf, nefisle mücadele etmenin düşmanla muharebeden daha zor olduğuna işaret ediyor. Zîrâ ResulüMah (S.A.V.), kızdığı zaman nefsine hâkim olan kimseyi en kuvvetli insan olarak göstermektedir.
Gazabın hakikati : İntikam almak için nefsin vücud hâricine hareket etmesidir. Hadîsimizin, gazab halinde bulunan ve kendini kızdırandan intikam almak isteyen nefisle mücadele etmek gerektiğini irşad ediyor.
Gazab: insanda bir tabiattır. Her ne zaman bir şey hakkında nıünâzea ve münakaşa edilirse; onun ateşi derhal parlar ve ayaklanır; gözler ve yüz kıpkırmızı kan kesilir. Çünkü insanın cildi, ayna gibidir; altında ne varsa onu gösterir. Ancak bu hâl kızdığı şahsa galebe çalabilecek kimselere nisbetledir. Kendinden büyük veya kudretli olanlara karşı insanın "kanı cildden kalbe doğru çekilir, ve korkudan renk sararır. Kızılan şahıs akran ve emsalden olursa kan kimi çekilir, kimi yayılır; cild dahî kâh sararır, kâh kızarır. El-hâsü gazap insanm içini ve dışım değiştirir. Kızan bir kimsenin rengi değiştikden maada elleri ve ayakları da titremeye başlar; fiil ve hareketleri gayr-i tabiî olur. Hattâ gadablı bir kimse o anda aynaya baksa, yüzünün ve kılık kıyafetinin arz ettiği çirkin manzaradan utanır da, bir parça olsun gazabı yatışır. Gazaba gelen bir insanın dış âlemi böyle olunca iç âleminin ne olacağını bir düşünmelidir. Zîrâ zahirin değişmesi, iç âlemin değişmesi neticesidir. Kalp ve kin hırsla dolar; dil küfür ve şetm'in envaını savurur. Bunun neticesinde de

kavga, döğüş ve ölüm meydana gelir...
Gazab denilen bu müthiş derdin devasını- da hadîslerde buluyoruz, îbni Asâkir'in mevkuf olarak tahrîc ettiği şu hadîs-i şerife dikkat edelim :
«Gazab şeytandandır. Şeytan ateşten yaratılmıştır. Ateşi su söndürür. Binâenaleyh biriniz gazablandımı hemen yıkansın.» Hadîsin bir rivayetinde, «yıkansın» yerine, «abdest alsın» denilmiştir. Bazı rivayetlerde «eûzu» çekmenin, diğer bazılarında susmanın ve oturmanın gazabı teskin edeceği, oturmakla geçmezse, yatmak îcap edeceği bildirilmiştir.
Fakat yasak edilen gazab haksız yere olandır. Allah'ın emir ve nebileri hususunda gazablanmak memnu' değildir. Hattâ Buharı «Allah'ih emri içîn caiz oîan gazab ve şiddet» ünvânîle bu hususa dâir bir bâb tahsîs etmiş; ve mezkûr bâbta Resûlüllah (S.A.V.)'in Allah'ın emri hususunda gazaba geldiği yerleri gösteren beş dâne hadîs zikreylemiştir.[652]

1510/1278- «İbni Ömer radıyallahü anhümâ'Aan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlülah salldllahü aleyhi ve.sellem :
— Zulüm kıyamet gününde (sahibine) karanlıklar (olacak) dır; buyurdular.»[653]

Hadîs müttefekun aieyh'tir.
Bu hadîs zulmün haram olduğunu gösteren delillerden biridir; ve gerek mal, can veya ırz-u namus hususunda gerekse müslüman. veya gayr-i müsîim, yâhud fâsik hakkında olsun zulmün bütün nevi'lerine âmm ve şâmildir.
«Kıyamet gününde karanlıklar olacaktır» diye haber verilmesi üç suretle tefsir edilmiştir. Birinci kavle göre: zulüm kıyamet gününde sahibine karanlıklar şeklinde gösterilecek ve mümirilerin nurları önlerinde ve yanlarında ışıl ışıl parıldarken zâlim karanlıklar içinde yolunu bulamayacak, bocalayıp kalacaktır.
îkinci kavle göre: karanlıklardan murâd, kıyametin ehvâl ve şiddetleridir.
Üçüncü kavle göre ise: Zâlimin göreceği ceza ve azaptan

kinayedir.[654]

1511/1279- «Câbir radıyallahü anh'âan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Zulümden sakınınız. Çünkü zulüm kıyamet gününde karanlıklar (olacak) dır. Cimrilikten de korunun, zî-râ sizden Öncekileri o helak etmiştir; buyurdular.»[655]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
«Şuhh» ve «buhul» kelimeleri cimrilik mânâsına gelirlerse de aralarında fark vardır. Bu farkı ta'yin hususunda muhtelif kaviller vardır. Bir kavle göre şuhh, buhul'dan daha şiddetli ve daha mübalâğalıdır. Diğer bir kavle göre şuhh hırsla beraber olan buhul'dur. Başka bir kavle göre, buhul bazı hususatta olur, şuhh ise âmm'dır. «Buhul hassaten malda olur; şuhh ise hem malda, hem de şâir iyiliklerde kullanılır.» diyenler olduğu gibi: «Şuhh elinde olmayana, buhul ise elinde olana hırs ve cimrilik göstermektedir» diyenler de vardır.
«Sîzden Öncekileri o helak etmiştir.» ifâdesi ile dünyevî helak kasdedilmiş olması ihtimali vardır. Hadîsin tamamı da bu ihtimali te'yid ediyor. Çünkü :
«Cimrrlik onları birbirlerinin kanlarını dökmeye ve kendilerine haram olan şeyleri helâl saymaya sevketmrştir.»
buyuruluyor. Anlaşılan mal hususundaki fazla cimrilikleri, mallarını artırmak, korumak hırsı helaklerine sebeb olmuştur. Çünkü malı fazlalaştırmak ekseriya başkasının malmı alarak kendi m alma katmakla olur. Bu ise kolay bir iş olmayıp çok defa gasb, yağma ve harple olur ki, neticesi ölüme ve haram olan şeyleri helâl i'tikâd etmeye varır.
Maamâfîh mezkûr ifâde ile uhrevî helak da kasdedilmiş olabilir. Zîrâ uhrevî helak dahî irtikâb ettikleri zulümler üzerine terettüp eden ferilerdendir.
Şuhh ve buhlü zemmeden hadîs ve âyetler çoktur. Teâiâ Hazretleri bir âyet-i kerîmede :
«[656] Her kim cimrilik ederse ancak kendine cimrilik eder» diğer bir âyetde :

«[657] Ailah'dan fazl-u kereminden kendilerine ihsan ettiği matlarda cİmriük edenler bunu asla hayır sanmasınlar; bilâkis o kendileri için serdir.» buyurmuştur. Resûlüllah (S.A.V.) dahî bir çok hadîslerde cimriliği zemmetmiştir. Bunların bazısını Taberânî «.el - Evsat» mda, diğer bazılarını Buhârî ve Müslim rivayet etmişlerdir.
Acaba zemmedilen cimriliğin hakikati nedir? Bahüliği kimse kabul etmiyor; herkes başkalarını bahil görüyor, hattâ bir kimsenin bir fiil hakkında bazan ihtilâf edildiği görülüyor da kimisi ona «bahil» diyor; bir takımları: «hayır bahil olamaz» iddiasında bulunuyor. Şu halde helaki mucip olan buhlün hududu nedir? cömerd kimdir?
Bu suallere bazıları şöyle cevap vermişlerdir: Sehâvet yani cö-: mertlik: üzerine vâcib olanı edâ etmektir. Ancak vâcib iki kısımdır: Biri şer'i vâcibtir. Bunlardan murâd, zekât ve nafakalar gibi şeylerdir. Diğeri mürüvvet ve âdetin vacibidir. İşte bu iki nevi' vacibi edâ edenler cömert ve sahî kimselerdir. Bunlardan birini yapmayan bahil ve cimridir. Şu kadar var ki, şer'i vacibi vermeyen daha cimri sayılır. Mürüvvet sehâveti ufak tefek şeylerde pek sıkı davranmayarak istenileni vermekle olur. Bu bâbta «İhyau'l-Ulûm-» da tafsilât vardır.
Cimrilik de iîâcı bulunan bir hastalıktır. Bu hastalığın sebebi iki şeydir: Şehvet ve mal düşkünlüğü. Şehvetin ilâcı aza kanâat ve sabırdır. Cimriliğin ilâcı ise onun zıddı olan sehâvettir.[658]

1512/1280- «Mahmud b. Lebîd[659] radıydüdhü anadan rivayet edîlmişdîr.Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Gerçekten sizin için en ziyâde korktuğum şey küçük şirk (yani) riyadır; buyurdular»[660]

Bu hadîsi Ahmed güzel bir isnadla tahrîc etmiştir.
Riya : lûgatta, aslı olmaksızın başkalarına iyi görünmektir. Şerîat-te ise : Başkalarına iyi görünmek için ibâdet etmek günah işlememektir. Riya dünyevî bir maksad ile yani görsünler de beğensinler, başkalarına söylesinler; yâhud para ve şâire

versinler diye yapılır. Bundan dolayı Allah Teâiâ onu Kur'ân-ı Kerîm'de zemmetmiş:
«[661] Vay hâline o namaz kılanların ki, namazSarından gafillerdir; riya yaparlar; ve verilmesi âdet olan şeyleri vermezler.» buyurmuştur. Re-sûlüllah (S.A.V.) dahî bir çok hadîslerde riyakârların azablarınm büyük olacağını beyân etmiştir. Çünkü bir işden maksat ne ise hüküm ona göre verilir. Mürâî, ibâdetini kullara gösteriş için yaptığından, hakikatte AHah'dan başkasına ibâdet ediyor demektir. Nitekim bir hadîs-î kudsîde :
«Allah Teâiâ buyuruyor ki, bir kimse içerisine benden başkasını şerik koştuğu bir iş yaparsa, o işin hepsi o şerikindir. Ben ondan beriyim; ben şerikten ganîler ganî-SÎyim.» denilmiştir.
Riya bedenen ve kavlen olur. Bedenen riya : sararıp soîma, zaîf-lik ve bakımsızlık gösterileri ile olur. Mürâi sararmakla çok ibâdet yaptığını dini hususunda çok üzüldüğünü, âhiretten korkardığını göstermek ister. Zaîflik rolü ile az yediğini, saçının bakımsızlığı, elbisesinin kirliliği ile de ibâdet ve taatla meşgul olurken üstüne basma bakmaya vakit bulamadığını göstermek ister. Bedenen riyanın nev'ileri çoktur. Kavli rîyâ'ya. gelince: bunun enva' ve eşkâli saymakla bitmez. Mürâî kendini göstermek için en kalabalık yerleri intihab eder. Oralarda halka yana yakıla va'zu nasihatlerde bulunur. Sulehây-i ümmetten hikâyeler anlatır; bu suretle son derece âlim ve müdakkik bir zât olduğunu göstermek ister. Halkın günâh işlemesine yanar, âh eder, ağlar. Herkesin görüp işitebileceği yerde iyiliğe emir, kötülüğe nehyeder. Bundan muradı kendisinin dört yüz dirhem müslüman olduğunu, dini uğrunda hiç bir şeyden korkmadığını göstermektir.
Bazan riya fazla eş, dost, cemâat ve talebe toplamakla- yapılır. Hattâ bu hususta para vererek dellâl tutanlar bulunduğunu işitiyoruz. Bunlar, sözleri insanı bayıltacak derecede müessirmiş hissini telkin etmek içn mezkûr dellâllara yalancılıktan bayılma ve «Allah» diye âvâz ederek yerlere serilme rolleri oynatırlar; böylelikle fazla fazla cemâat temin ederlermiş.
Hâsılı riyanın sahası pek geniş ve nev'ileri derece i'tibârîie birbirinden farklıdır.

Riyanın erkânı üçtür: (Yani riya üç şeyle meydana gelir.) Riyây-ı kasıd, kendi ile riya yapılan şey ve riyaya sebeb olan şey.

1— Rîyâ: Ya sırf riya kasdı ile olur; yâhud hem riya hem de sevap kasdedilerek yapılır. Sevap kasdı ile birlikde'olan dahî sevap kas-dının daha fazla veya daha az olmasına bakarak iki kısımdır. Böylelikle dört suret meydana gelir:
Birinci suret : Riya olarak yapılan işde sevap kasdı bulunmamaktır. Bu takdirde mürâi eğer namaz kılarsa, sırf âlem görsün diye kılar. Hiç bir kimsenin görmediği yerde namazını kılmaz. Zekâtını dahî kendisine cimri demsinler diye verir. İşte riyanın en ağır ve çirkin olanı budur; bu âdeta kullara kul olmaktır,
îkinci suret : Riya ile birlikte sevap da kasdetmek, fakat sevap kasdı riyadan zaîf olmaktır. Bunun hükmü dahî yukarıkinin aynıdır.
Üçüncü suret : Riya ile sevap kasamın müsavi olmalarıdır. Yani mürâi'ye o işi yaptıran sebeb bu iki kasdın mecmuudur. Yalnız biri bulunsa o işi yapmaz. Bu takdirde salâh kasdı ile fesad kasdı birbirine denk geldiğinden yenişemez; berabere kalırlar. Lehde veya aleyhde bir hüküm olmasa gerektir.
Dördüncü suret : Riya kasdı zaîf, ibadet kasdı fazla olmaktır. Bu suretle mürâi riyayı kendi neşatını açmak için yapar. Çünkü başkalarının onu medh-u sena etmesi hoşuna gider; fakat bu olmasa yine ibâdetini bırakmaz. îmam Gazâîî riyanın bu kısmı için : «A!lah-u a'lem, bizim zamanımıza göre bu riya sevabın aslım gidermez. Lâkin azaltır; mürâi riya kasdı mikdarmca mücâzât; sevap kasdı mikdarm-ca da mükâfat görür.» diyor.
Hadîsi kudsî'deki : «ben şirkten ganîler ganîsiyrm» cümlesi yukarki suretlerden müsavat veya riya kasdı fazla olan surete hamle dilmiştir.

2— Kendisi ile riya yapılan şey, ibâdetlerdir. Bu da ibâdetlerin aslında riya ve vasıflarında rîyâ kısımlarına ayrılır.
İbâdetlerden yapılan riyanın üç derecesi vardır : Bunların birincisi : İmanda riyadır, ki dil ile kelime-i şahadet'i getirip, kalbinden küfrü gizleyen münafıkların riyası bu kabildendir. Böyleleri cehennemde ebedî kalacaklardır. Dalâlet fırkalarından

Bâtınîler'le Râfızîler'in yaptıkları da bunlara yakındır.
İkincisi : İbâdetlerde riyadır. Bunu az yukarıda gördük.
Üçüncüsü : İbâdeti bitirdikten sonra yapılan riyadır. İbâdetin gösteriş için yapıldığı zahir olmadıkça bu riyanın ibâdete tesiri yoktur. Fakat gösteriş için yapıldığı anlaşılır veya mürâi ibâdetini herkese anlatarak öğünürse, bu riyanın da ibâdetin sevabını gidereceği sahîh hadîslerle sabit olmuştur. Bu bâb'da Deylemt merfu' olarak su hadîsi tahrîc etmiştir:
«Bir adam gizli bir amel işler de Allah o ameli nezd-i mâ-neviyesinde gizli olaraktesbit eder; fakat şeytan adamın peşini bırakmaz; ve nihayet o ibâdeti söyler. Allah Teâlâ da onu sırr olmaktan çıkararak aşikâre tesbit eder. Şayet ikinci defa vine söylerse artık hem sırdan, hem de aşikâr olmaktan çıkarır ve riya olarak tesbit eyier.»
Mücâhidin rivayetine nazaran Peygamber (S.A.V.)'e bir zât gerek:

— Ben sadaka verir; sıla-î rahimde bulunurum; ve bunu ancak Allah rızâsı İçin yaparım. Fakat bu yaptıklarım anlatılınca seviniyor ve hoşlanıyorum; demiş. Resûlüllah (S.A.V.) Gnabir şey dememiş. Nihayet:
«[662] Kim Rabbına kavuşmak isterse iyi amel işlesin ve Rabbi'sinin ibâdetine hiç bîr kimseyi şerik koşmasın.» âyet-i kerîmesi nazil olmuş.
Mücâhid hadîsi netice i'tibârîle yapılan ibâdetin başkaları tarafından duyulmasına sevinmenin riya olduğunu delâlet ediyorsa da Tirmizî'nin, Hz. Ebu Hüreyre (R. A./dan tahrîc ettiği şu hadîs buna muarızdır :
Dedim ki :
— Yâ Resûlâllah! bîr defa ben evimde namazımda iken yanıma bir adam giriverdi. (Doğrusu) beni o hâlde görmesi hoşuma gitti: Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.) :
— Senin için iki ecir var; buyurdular.» Bu hadîsin hükmüm) takviye eden âyet de bulunduğundan Mücâhid hadîsine tercih edilmiştir.
İmam Gazâlî, ibâdeti mücerred başkalarının duymasına

sevinmenin ona bir tesiri olmayacağına kaildir.[663]

1513/1281- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Rcsûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Münafığın alâmeti üçtür; konuştuğu zaman yalan söyler, va'dederse döner; emniyet olunursa hıyanet eder; buyurdular.»[664]

Hadîs müttefekun aleyh'tir. Buhârî ile Müslim'in Abdullah b. Amir'-dan rivayet ettikleri hadîsde, «kavga ederse SÖver» cümlesi vardır.
Münafık : İçi kâfir olup dışından mü'min görünen kimsedir.
Hadîs-i şerîf, mezkûr dört hasletten biri kimde bulunursa o kimsenin bir tane nifak alâmeti taşıdığına; dördünü birden hâiz olanın ise münafık sayılacağına delâlet ediyor. Zahirîne bakılırsa bu hasletlerin dördü de kendinde bulunan kimse müslüman bile olsa münafık sayılmak îcâbeder. Halbuki bunların bir tanesi olsun kendinde bulunmayan müslüman azdır. Bu sebeble ulemâ hadîsin mânâsında ihtilâf etmişlerdir. NevevVnm beyânına göre, ekser-i ulemâ ve muhakkıklar : «Bu hasletler münafıkların hasletidir. Binâenaleyh, bunlardan biri ile vasıflanan bir müslüman, onlara benzediği için kendisine mecazen münafık denilmiştir. Çünkü nifak, içindekinin hilafını meydana çıkarmaktır. Bu hâl mezkûr hasletlerin sahibinde de mevcudtur. Yalnız onun nifakı kendisi ile konuşan, ondan va'd alan, ona emniyet eden ve kavgaya girişen kimse hakkındadır. Yoksa İsîâmda münafık sayılan içi kâfirlerden değildir.» demişlerdir ki, Nevevî: «sahih ve muhtar olan da budur.» diyor.
Bazıları bu hadîs'în, Peygamber (S.A.V.) devrindeki münafıklara âid olduğunu söylemişlerdir. Said b. Cübeyr ile Âtâ b. Rebâh'm mezhepleri budur. Hattâ, Hasan-ı Basri bir müddet bunun hilâfına kail olmuşken sonradan bu kavle rucu' etmiştir. Ayni kavil İbnİ Abbas ile İbni Ömer (R. Ankümâ) Hazerâtmdan da rivayet olunur. Onlar mezkûr kavli Peygamber (S.A.V.)'den de rivayet etmişlerdir. Kaadî lyâz, ekser~i fukâhanın da aynı kavle meylettiklerini söyler. Hattabî bazılarından rivâyeten, bu hadîsin

muayyen bir adam hakkında şeref-sâdır olduğunu söylemiştir. Resûlüllah (S.A.V.), ashâb-ı kirâm'ma açık açık: filân münafıktır; demez, yalnız işaretle iktifa eder idi. Yine Hattâbi'nin rivayetine göre hadîsin mânâsı, müslümanı bu korkunç huylara alışmaktan sakındırmaktır. Zîrâ bunlara alışanın en nihayet hakîki nifaka düşmesinden korkulur.[665]

1515/1282- «îbni Mes'ud radtyaîlahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah salldllahü aleyhi ve seUem ;
— Müslümana söğm'ek fâsıklıktır, onunla mukatele de bulunmak ise küfürdür; buyurdular»[666]

Sebb : Lügatte söğmek ve başkalarının ırzları hakkında-söğmeye benzer çirkin lâflar etmek mânâsına gelir.
Füsuk : Lügatte çıkmak manasınadır. Şerîatte ise: Allah'ın itaatinden çıkmaktır.
Hadîs-i şerîfdeki «Müslim» ta'birinden mefhum-u muhalif suretîle kâfire, söğmenîn caiz olacağı anlaşılırsa da islâm diyarında yaşayan zimmîlerle kendilerine emân verilen muahedelere eziyet etmek dînen yasak olduğundan onlar hakkında bu mefhumla amel edilmez.Zaten buradaki söğmekten murâd: Kâfir, fâsık, müfsid gibi kelimeleri söylemektedir. Yoksa zamanımızda maalesef bazı kimselerin kullandıkları ağıza alınmaz ayıplanacak lâkırdıları söylemek hiç bir suretle ve hiç'bir kimseye karşı caiz değildir.
«Harb» denilen düşman kâfire sebbetmek caizdir. Çünkü ona hürmet yoktur.
îrtikâb ettiği ma'siyetler sebebi ile fâsıka söğülüp söğülemeyeceği ulemâ arasında ihtilaflıdır. Ekser-i Ulemâ'ya göre caizdir. Zîrâ hadîs-deki «müslim» ta'birinden murâd, kâmil müslümandır. Fâsık, Kâmil müslüman değildir. Nitekim :
«İnsanlar kendisinden korunsun diye fâsıkı, kendisindeki (sıfat) ile zikredin.» hadîsi de bu mânâyı te'yid eder. Yalnız hadîs zaîftir. Hattâ İmam Ahmed b. Hanbel onu nıünker bulmuştur. Beyhakî'de «bir şey değil» tâ'birini kullanmış ve: «Sahîh olduğu takdirde fisk-u fücurunu i'lân eden fâcir mânâsına hamledilir»

demiştir. Maamâfîh ayni hadîsi Taberânî «el-Evsat» ve «es ~ Sağîr» adlı eserlerinde güzel bir isnâd ve mu'temed râvîlerle rivayet ediyor.Beyhakî zaîf bir isnâdla Hz. Enes (R. A./dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Her kim (yüzünden) haya perdesini atarsa ona yapılan gî-bet (in hükmü) yoktur.» Müslim dahî şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Ümmetimin hepsi afvolunur. Yalnız aşikâre günâh işleyenler müstesna.»
Ekser-i Ulemâ'ya göre sahîh bir maksatla, yani sırf kötülemek için değilde, nasihat veya hâlini beyân gibi bir maksatla fâsıka, yüzüne karşı olsun, arkasından olsun «yâ fâsık» yâhud «yâ müfsid» demek caizdir.
Birbirlerine söğenler hakkında Sahîh-i Müslim'de şu hadîs vardır:
«Mazlum olan tecâvüz etmedikçe birbirine söğenlerin söyledikleri (nîn vebali) söze başlayanın üzerinedir.» Kendisine söğülen kimse mukabelede bulunursa haklaşmış olurlar. Yalnız bazılarına göre söze başlayanın üzerinde başlamaktan mütevelîid günah kalır. Diğer bazılarına göre ise günah değil zemm ve muaheze kalır. Sitem Allah için olan gazâb halinde de caizdir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) Hz. Ebu Zerr'e :
— Sen kendisinde cahiliyet bulunan bir kimsesin; buyurmuşlardı. Hatip kısasında Hz. Ömer (R. A.) da : «Bırak benî, şu münafığın boynunu vurayım» demişti. Bunun başka benzerleri de vardır. Resûfüllah (S.A.V.) Bunları işittiği halde bir şey dememiştir. «Onunla mukatelede bulunmak ise küfürdür.» ifadesi, haksız yere bir müslümam öldürmenin küfür olduğuna delâlet ediyor. Şüphesiz ki: Helâl olduğunu i'tikad ederek öldüren, kâfir olur. Fakat haram olduğuna inandığı halde öldüren kâfir olmaz; büyük günâh işlemiş olur; ve ebedî zannedilecek derecede uzun müddet cehennemde azâb görür. Binâenaleyh böylesine «kâfir» demek mecazdır. «Küfür» den küfran'i ni'met mânâsı kasdedilmiştir. Bu takdirde hadîsin mânâsı şöyle olur: Onunla mukatelede bulunmak dîn kardeşliğine karşı Küfrân-ı ni'mettir.» Küfrân-ı nı'mete küfür denilmedi, ya netice ftibârîle bu işin bazı hallerde hakikî küfre müncer olmasından, yâhud, kâfir işine benzemesindendir.[667]

1516/1283- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'dan Hvâyet olunmuştur. Demiştir ki: Resûİüllah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Zandan sakının; çünkü zann, sözün en yalanıdır; buyurdular.»[668]

Hadîs müttefekun a!eyh'tir.
Buradaki tahzîr, yani sakındırmadan murâd: bir müslümana karşı kötü zanda bulunanın memnu' olduğunu göstermektedir. Ayni mânâ Kur'ân-ı kerîm'de :
«[669] Zandan çok sakının...» âyet-i kerîmesi ile ifâde buyurulmustur.
Zann : Caiz olacağı hatırdan geçen, sahih veya bâtıl olmaları muhtemel şeylere i'timâd ederek hüküm vermektir. «Muhtasaru'n-Ni-hâyc» nâm eserde, hadîs böyle tefsir edilmiştir. Hatlâbî: «Hadîsde-ki tahzîrden murâd töhmettir. Yasak edilen şey, ortada hiç bir se-beb ve delîl yokken bir kimseyi bir kötülükle ithamda bulunmaktır.» diyor. İmam Nevevî dahî : «Hadîsden murâd : töhmeti hakikat diye iddia ve İsrar etmekten sakındırmaktır. Hatırdan gelip geçen fakat üzerinde durulmayan şeylerle kul mükellef değildir.» demiştir. Nitekim Kaadî İyâz'm Süfyan'd&n naklettiği şu hadîs de aynı mânâyı ifâde etmektedir:
«Söylemedikçe veya yapmadıkça bu ümmetin hatırların-dsn geçen şeyleri Allah affetmiştir.»Bu hadîs kendilerinden fısk-u fücur; söğüp sayma gibi şeyler sadır olduğu görülmeyenler hakkındadır. Hadîs mutlak ise de TaberânVmn «el - Evsat» da tahrîc ettiği Enes Hadîsi onun ıtlâkını takyîd etmektedir. Enes hadîsi şudur:
«Âleme kötü zanda bulunmaktan korunun.» Bu hadîsi Bey-haki ile Askerî dahî Hz. Enes (R. A./dan merfu' olarak rivayet etmişlerdir. Deylemî Hz. Alî (R.A.)'m: «Su-i zann haramdır.» dediğini merfu' olarak tahrîc etmiştir; yalnız rivayet tarîklerinde zaîflik varsa da bu tarîkler birbirlerini takviye ederler.
Zemahşerî (467—538) zannı : vâcib, mendup, haram .ve mubah olmak üzere dört kısma ayrılmıştır : Allah'a hüsn-ü

zanda bulunmak vâcib, su-i zanda bulunmak haramdır. Zahiren âdil görünen müslü-manlara su-i zanda bulunmak dahî haramdır. Ebu Hüreyre hadîsindeki zan'dan murâd da budur. Zahiren âdil görünen müslümanlara hüsn-ü zan'da bulunmak mendub; aşikâr ma'sıyet işleyenlere su-i zan'da bulunmak mubahtır. İşlediği günâhı kimseye söylemeyen kimseye hüsn-ü zan'da bulunmalıdır. Ma'sıyet işlenen yerlere girenlerle namuslarını lekeleyecek işler yapanlara su-i zan'da bulunmak caizdir.
Hadîs-i şerif de, zanna «söz» denilmesi, zan nefsin sözü olduğundandır. Zannın en yalan söz olmasına gelince: yalan, hiç bir delile istinad etmeksizin vakıa muhalif olarak söylenen sözdür. Bunun çirkinliği meydandadır. Zann sahibi ise bir şeye İstinad ettiği iddiasındadır. Bu sebeple onu dinleyenler ekseriya yalancı olduğunu farkedemezler. işte zannın en büyük yalan olması bundandır.[670]

1517/1284- «Ma'kıl b. Yesâr radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûliillah sdllallahü aleyhi ve sellem':
— Allah'ın bir kavle hâkim kıldığı hiç bir kul yoktur ki, Öldüğü gün (hâkimiyeti altında bulunan) ahâlisine hâin olarak ölsün de Allah ona cenneti haram etmesin; derken işittim.»[671]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîs Müslim'in iki rivayetinden biridir. Diğer rivayetin metni şöyledir :
«Müslümanların umurunu üzerine alan hiç bir âmir yoktur ki onlarla birlikte çalışmadığı, kendilerine nasihatda bulunmadığı halde onlarla bırlikde cennete girebilsin.»
Ayni hadîsi az bir farkla Taberânı dahî rivayet etmiştir.Buharı onu Hasan'm rivayetinden tahrîc etmiştir. Nitekim başka bir yolla yine fîascm'dan onu Taberânî de «el-Kebîr» nâm eserinde rivayet etmiştir. Buîıârî ile TaberânVnin rivayetleri birleştirilirse hadîsin şöyle bir kıssası olduğu meydana çıkar:
Hz. Muâviye (R. A.) Ubeyduiîah b. Ziyad isminde pek zâlim ve hunhar birini Basra'ya vali tayin etmiş. Bu zât Muâvİye'nin oğlu

Yezîd zamanında dahî orada vali kalmış. Bir gün Hz. Ma'kıl, Ubeydullah'm yanma girerek ona şu sözleri" söylemiş :
— Yapmakta olduğunu gördüğüm işlerden vaz geç; Ubeyduiîah :
— Onlardan sana ne? mukabelesinde bulunmuş. Makıl (R. A.) Oradan mescide gitmiştir. Yanında bulunanlar :
— Bu sefihle âlem arasında konuşup da ne yapacaktın? demişler. Makıl (R.A.) :
— Bildiğim bir şey vardt; Ölmeden onu kendisine âlem yanında söylemek İstemİşdim; demiş. Bundan sonra Hz. Maktl (R. A.) hastalanmış, ubeyduiîah kendisini dolaşmağa gelince, Makıl (R. A.) :
— Ben sana Resûlüllah (S.A.V.)'den duyduğum bîr hadîs rivayet edeceğim; diyerek söze başlamış ve yukarıdaki hadîsi rivayet etmiş.
Bu bâbta Taberânî güzel bir isnadla şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Hiç bir hükümdar ve vali yoktur ki idaresi altındaki halka hıyanet ederek bir gece geçirsin de Allah ona cenneti haram kilmasm. Hâlbuki kıyamet gününde cennetin kokusu yetmiş yıllık mesafeden duyulur.» Bu bâbta /mam Ahmed b. HaribeV in, Hâkim'in ve başkalarının tahrîc ettikleri hadîsler de vardır.
Gışş: Sadâkatin zıddıdır. Hükümdar ve vali gibi kimselerin gışş yapması, idareleri altındaki insanlara zulmetmek, mallarını ellerinden almak, kanlarını dökmek gibi şeylerle olur. Bir vazifeye, ehli varken nâ-ehil olanı ta'yin etmek de gışş'da dâhildir.
Hadîsler gışş'în haram ve büyük günahlardan olduğuna delâlet etmektedirler. Zîrâ cennetin haram kılındığı bildirilmek sureti ile tehdid Kur'ân-ı Kerîm'de kâfirler hakkında vârid olmuştur. Vâkıâ ehl-i sün-net'e göre büyük günâh işleyenler kâfir olmaz; binâenaleyh cehennemde ebedî kalmazlarsa da cezaları son derece şiddetli ve ağır olacağında şüphe yoktur. îbni Battal şöyle diyor: «Bu, zâlim hükümdarlara şiddetli bir tehdittir. Her kim Allah'ın kendisine emânet ettiği kullarını ihmâl eder yâhud onlara hıyanet ve zulümde bulunursa kıyamet gününde onların hakları kendinden istenecektir. Acaba koskoca bir millete yaptığı zulmün hesabını nasıl verecektir?»

Allah'ın cennet'i haram kılmasından murâd: tehdidini infaz etmesi ve mazlumlar nâmına razı olmasıdır.[672]

1518/1285- «Âişe radıyallahü ankâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah salîallahü aleyhi ve selîem :
— Yâ Rabbİ, her kim ümmetinin bir işini üzerine aîır da onlara güçlük çıkarırsa sen de ona meşakkat ver; buyurdular.»[673]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
ResûlüMah (S.A.V.)'in bedduasında meşakkat dilemesi, ceza amel cinsinden olsun diyedir. Hadîs-i şerifin tamamı şöyledir:
«Ve kim ümmetinin bir işini üzerine alır da onlara hoş muamele ederse sen de ona hoş muamele eyle.» Ayni hadîsi Ebu Avâne «Sahihe inde buna yakın lâfızlarla rivayet etmiştir. Bu hadîs âmir mevkiinde bulunanların idareleri altında olanlara kolaylık göstermeleri ve onlara hoş muamele yapmaları îcâb ettiğine delildir.[674]

1519/1286- «Ebu Hüreyreradıyallahü anVdan rivayet edilmiştir.Demiştir ki: Resûlüllah salîallahü aleyhi ve sellem :
— Sizden biriniz bîrfte kavga ederse yüze vurmaktan sakinsin; buyurdutar.»[675]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Bu hadîs, yüze şamar ve tokat vurmanın haram olduğuna delâlet ediyor. Nehyin sebebi: yüzdeki uzuvların nâzik ve bütün güzellikleri kendilerinde toplamış olmalarıdır. Yüze vurulunca bu letafet ve güzellik bozularak yüz fena halde çirkini e şebi Ur. Bittabi bu onun için bir noksanlık olur.
Hadîsteki nehî terbiye için olsun, başka- bir maksada mebnî olsun her nev'i vuruşa âmm ve şâmildir.[676]

1520/1287- «(Yine) Ebu Hüreyre radtyaîlahu anh'dan rivayet olunduğuna göre bir adam :

— Yâ Resûlâllah, bana tavsiyede bulun; demiş. Resûlüilah Salîal-îahü aleyhi ve selîem:

— Gazablanma; buyurmuş. Adam (bu sözü) defalarca tekrarlamış; Pepgamber Saîlallahi aleyhi ve selîem her defasında:

— Gazablanma; buyurmuşlardır».[677]

Bu hadîsi Buhâri tahrîc etmiştir.

İmam Ahmed b. HaribeVin rivayetine göre tavsiye isteyen zâtın ismi Cariye b. Kudâme'dir. Başka bir hadîsde isminin Süfyan b. Ab-dillâh-İ Sakafi olduğu zikredilmiştir. Bu zât demiştir kî;

«Dedim ki:

— Yâ Resûfâilah, bana istifade edeceğim bir söz söyle, ama az olsun; Resûiüllah (S.A.V.) :

— Gazablanma; sana cennet vardır; buyurdular.» As-hâb-ı Kirâm'ın diğerlerinden de buna benzer hadîsler rivayet olunmuştur.

Hadîs-i şerif gazaplanmayı nehyediyor. Bu nehî, Hattâbi'mn dediği gibi gazabı mucip olan şeylerden sakınmayı nehîdir. Nefs-i gazâb nehyedileniez. Çünkü fıtrî bir şeydir. Bazıları «burada nehyedi-len şey gazab değil, gazabı doğuran kibirdir. îzzet-î nefsini yatışıncaya kadar tevazu' gösteren, gazabın şerrinden kurtulur.» demişlerdir. Peygamber (S.A.V.) 'in yalnız bu sözle iktifa etmesi bazılarına göre soran zâtın gazaplı olmasındandır. Fahr-î Kâinat (S.A.V.)'m âdeti herkese yaraşan cevabı vermekti. Âlâ ile ednâya tenbih kabilinden olması ihtimali de vardır. Zîrâ gazap, nefisle şeytandan gelir. Bu iki şeye galebe çalan başkalarına karşı nefsine evleviyetle hâkim olur. Gazap ve İlâcı hakkında biraz yukarıda söz geçmişti.[678]

1521/1283- «Havletü-Ensâriyye mâtyallaku anhâ'dan rivayet olunmuştur.Demiştir ki: Resûlüilah sdllallahû aleyhi ve seîîem:

— Gerçekten bazı adamlar râ-hak yere Allah'ın malına dalıyor. Onlara kıyamet gününde cehnnem vardır; buyurdular.»[679]

Bu hadîsi Buhâri tahrîc etmiştir.

Hadîs-i şerif, şer'an hakkı olmıyan kimselerin Allah'ın malından (yani zekât ve emsalinden) bir şey almalarının haram ve cehennemde yanmayı îcabeden günhlardan olduğuna delildir, «dalıyorlar» tâ'biri ihtiyaçlarından fazla aldıklarına ve bunun çirkin birşey olduğuna işarettir. Mâlî işlere bakanların ihtiyaçlarına göre Allah hakkı mallardan istifade edebileceklerini ihtiyaçtan fazla bir şey alamayacaklarını yukarıda görmüştük. [680]

1522/1289- «Ebu Zerr radıyallahu anh'dan Peygamber sdllallahû aleyhi ve sellem'In Rabbîsinden rivayet ettiği kudsi hadîsler meyan ın-da kendilerinden (şunu) duyduğu rivayet olunmuştur:
— Teâlâ Hazretleri buyurdu ki: Ey kullarım, bu zulmü kendime haram kıldım; onu sizin aranızda da haram kıldım. Binâenaleyh bir bîrinize zulmetmeyin»[681]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir. Cenâb-ı Hak, Kur'ânı Kerîm'de; «[682] Rabbın kullanrına hiç zâlim değildir» buyurarak, zulmetmediğini bize haber vermiştir.
Tahrîm: lûgaten, bir şeyi men etmektir. Şer'an ise faili azaba müstehlik olan şey demektir. Bu mânâ Teâfâ Hazretleri hakkında şüphesiz doğru değildir. Burada murâd: Allah'ın zulümden münezzeh olduğunu anlatmaktır. Şu halde zulümden münezzeh yerine mecazen tahrîm denilmiştir. Çünkü memnu' olan bir şeyle zulmün aralarında müşterek bir vasıfları vardır ki, o da her ikisinin yapılmamasıdır.
Aflah zütcefâl hakkında zulüm, müstehîldir. Zîrâ zulüm örf dilinde: ya gayrı milkinde tasarruf yâhûd haddi tecâvüz; mânâlarında kullanılır ki bunların ikisi de Teâlâ Hazretleri hakkında muhaldir. Çünkü bütün cihanın mâliki o, kudret ve azâmetîle her şeyde hakikî mutasarrıf odur.
Zulüm, aklen de çirkin olan bir şeydir. Sâri' Hazretleri onu aklın anladığı mânâda takrir buyurmuş; üstelik çirkinliğini daha da büyülterek zulmedenleri azâbla tehdîd eylemiştir. Zâlim iki cihanda hâib ve haşirdir.[683]

1523/1290- «Ebu Hüreyre radıyallahu anft'dan rivayet olunduğuna göre Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem (ashabına) :
— Bilirmisiniz gîbet nedir? buyurmuş. Ashâb :
— Allah ve Resulü bilir; demişler. Rcsûlüüah sallallahü aleyhi ve sellevu :
— Din kardeşini, hoşlanmadığı bir şeyle anmandir; buyurmuşlar. (Bu arada) :
— Ya söylediğim şeydin kardeşimden varsa ne buyurursun? diyenler olmuş. Peygamber, sallallahü aleyhi ve sellem:
— Eğer söylediğin şey onda varsa onu muhakkak surette gîbet ettin; şayed yoksa İftira ettin (demektir.); buyurmuşlardır.»[684]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerif, adetâ :
«[685] Bir bîrinizi gîbet etmeyin» âyeti kerîmesinde zikredilen gîbetin tefsiri mesabesinde olup gîbetin hakikatim göstermektedir.
«en-Nihâye» nâm kitapta zikredildiği vecihle gîbet; bir insanı arkasından ktülükle anmaktır; velev ki o kötülük kendisinde bulunsun. İmam Nevevi «el-Ezkâr» adlı eserinde İmam GazâU'ye tebean şöyle diyor: «Bir kimseyi bedenî hususunda veya dini, dünyası, nefsi, ahlâkı, malı, annesi, babası, evlâdı, karısı yâhud hizmetçisi hakkında yâhud hareketi, konuşkanlığı veya dürük çehreli oluşu ve şâire gibi kötülenebilecek hususatta, hoşlanmadığı bir şeyle anmaktır. «Gîbetin dil ile yâhûd kaş-göz işaretile yapılması hükmen hep birdir.
«Din kardeşini hoşlanmadığı şeyle anmandır.» cümlesi, yüzüne karşı ve gıyabında yapılan bütün zemleri şâmildir. Ulemâ'dan bir cemâatin mezhebi budur. Bu takdirde hadîs, gîbetin şer'i mânâsını beyân etmiş oluyor. Lügat mânâsının gayp'dan alındığına bakılırsa gîbetin ancak bir kimsenin gıyabında olacağı anlaşılır. Ulemâ'dan bazıları, gîbetin şer'i mânâsîle lügati mânâsının bir birine muvafık olduğunu tercih ederler; ve bu

bâbta şu hadîsi delil gösterirler:
«Din kardeşinin yüzüne karşı söylemekten çekindiğin şey gîbettîr.» Bu hadîs Ebu Hüreyre hadîsini tahsis etmiş oluyor. Ulemâ'nın tefsirleri de bu mânâya gelmektedir. Çünkü bazıları gîbeti tefsir ederken : «Bir kimsenin gıybanda aybım söylemektir.» demişler diğerleri az yukarıda görüldüğü vecihle: «Bir insanı arkasından bir kötülükle anmaktır; velev ki o kötülük onda bulunsun.» şeklinde izahda bulunmuşlardır, Maamâfih bir kimsenin ayıbını yüzüne vurmak gîbet sayılmasa bile yine haramdır; çünkü ona ezadır.
«Din kardeşi» ta'birinden, mefhum-u muhalif yolu ile kâfirin gîbet edilebileceği anlaşılır. B\ı hususda îzâhât verilmiştir. İbnül-Münzir diyor ki: «Bu hadîsde yahûdî, hıristiyan ve şâir dinler mensupları gibi müslümanlara kardeş sayılmayanlarla işlediği bid'at kendisini dâire-i islâm'dan çıkarmış olanlara yapılan gîbetin, gîbet sayılmayacağına delîl vardır.»
«Kardeş» ta'biri, gîbetçiyi gîbetten vaz geçirmek içindir. Zîrâ kardeşe düsen vazife gîbet değil, kardeşine şefkat, merhamet ve onur; kusurlarını ört bas etmektir.
«Hoşlanmadığı bir şeyle anmandır.» ifâdesi de gösteriyor ki gıyabında söylenen ayıplarından hoşnutsuzluk duymayan fâsik ve Hacirlerin zemmi, gîbet hükmüne girmez. Gîbetin haram olduğu dînen ma'lûm ve müttefekun aleyh ise de büyük veya küçük günahlardan sayılacağı meselesi ihtilaflıdır. Kurtubî, büyük günahlardan sayıldığına icmâ' nakletmiş; ve büyük günah olduğuna şu hadisle istidlal etmiştir.
«Şüphesiz ki sizin kanlarınız, ırzlarınız ve mallarınız birbirinize haramdır.»
İmam Gazali ile Şâfiîîer'den «el-Umde» nâm eserin sahibi, gîbetin küçük günâh olduğuna kaildirler. Evzâi: «Bu iki zâttan başka gîbetin küçük günah olduğunu söyleyen görmedim.» diyor. Zerkeşî de şöyle demektedir: «Ölü yemeyi büyük günâh sayıp da gîbeti öyle saymayanlara şaşarım. Halbuki Allah onu ölü insan eti yemenin hükmünü vermiştir...»
Ulema-i Kiram gîbetten altı şeyi istisna etmişlerdir:

1— Mazlumun: filân bana zulmetti ve malımı aldı; yâhûd: filân zâlimdir; demesi caizdir. Yalnız kendisine şikâyet ettiği kimsenin

o zulmü gidermeye veya azaltmaya muktedir olması lâzımdır. Buna delil Ebu Süfyan'ın karısı Hind'in Peygamber (S.A.V.) 'e kocasını şikâyet ederken: «Hakikaten bu adam cimridir.» demesidir.

2— Yapılan bir kötülüğü değiştirmeye muktedir gördüğü bir kimseye: Filân kimse falan hakkında şöyle yaptı; diyebilir.

3— Hâkime: Filân bana zulmetti; ondan kurtulmanın çaresi nedir? diyebilir.

4— Müslümanları aldatmaktan kurtarmak için hadîs râvîlerîle şehitleri ve keza; ehli olmadığı halde fetva' veya tedrise özenen kimseleri cerhetmek caizdir.

5— Fâsiklarla ehl-i bid'atı, alenen yapmakta oldukları ma'sîyetlerle anmak caizdir.

6— Ta'rif için bir kimsenin körlük ve topallık gibi kusuru söylenebilir.

Bu altı müstesna şu beytte toplanmıştır:

«Zemm altı şeyde yani; zulümden şikâyetçi, ta'rifçi, sakındırıcı, alenen fisk işleyen, fetva isteyen ve bir kötülüğün giderilmesi hususunda yardım dileyen hakkında gîbet değildir.»[686]

1524/1291- «(Bu da) ondan rivayet edilmiştir. -radıyaUahü anh-Demlştir ki: ResûfüİIah saîîdUahü aleyhi ve sellem:

— Bir birinize hasetlik çekmeyin; yalandan fiyat art-tirmayın; bir birinize buğzetmeyin; küsüşmeyin; biriniz diğerinin satışı üzerine satış yapmasın. Allanın (bîr bîrine) kardeş (çe muamele eden) kullan olun. Müslüman müslümanın kardeşidir. Tekvâ şuradadır. (Bunu söylerken) Resûlüllah SaîîaUaki aleyhi ve sellem göğsüne işaret ediyor; ve üç dede tekrarlıyordu.

— Müslüman kerdeşini tahkir etmesi bir kimseye kötülük namına kâfidir, müslümanın müslümana, malı. canı, ırzı., ve her şeyi haramdır; buyurdular.»[687]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir. Kaadi İlyâz Cümlesinin:

şeklinde de rivayet edildiğini fakat doğrusu birinci rivayet

olduğunu söylüyor. İkinci rivayete göre mânâ «ahd-u Peymânını bozmaz» demektir.
Hadîs-i şerif, dînen memnu olan bir kaç meseleye delâlet ediyor şöyle ki:

1— İki kişinin birbirlerine hasedlik çekmesi haramdır. îki taraftan hasetlik çekmenin hükmü bu olunca, yalnız bir taraftan çekilenin hükmü evleviyetle haram olur. Çünkü kendisine hased edene hasetle mukabelede bulunmak, kötülüğü kötülükle karşılamak kabilinden olduğu halde yine haram kılınırsa karşılığında hiç bir kötülük olmayan ha-sedliğin haram edilmesi evleviyette kalır. Hasedin tahkiki, babımızın ilk hadîsinde geçmişti..

2— Münaceşe dahî alış veriş bahsinde görülmüştü. Bunun nehye-dilmesi düşmanlığa sebeb olacağı içindir.

3— Bir birine buğzetmenin hükmü aynen hasedliğin hükmü gibidir. Ancak mezrnum olan buğz dünyevî hususata âid olandır. Allah için buğzetmek ise vaciptir,

4— Bir birine küserek alâkayı kesmek, gördüğü zaman sırt çevirmek memnu'dur. İbni Abdilberr diyor ki: «yüz çevirmeye tedavur denilir. Çünkü bir kimseye buğzeden ondan yüz çevirir ve arkasını döner. Sevenin hâli bunun aksinedir. «Bazılarına göre tedâbürün mânâsı düşmanlık etmektir. İmam Mâlik'in «el-Muvatta'» nâm eserinde Züh-rî'den naklen tedâbürün selâmdan yüz çevirmek mânâsına geldiği rivayet olunur.

5— Müslümanın din kardeşinin satışı üzerine satış yapması memnu'dur. Bu da alış veriş bahsinde görülmüştür. İbni Abdilberr burada şunları söylemiştir: «Bu hadîs, müslümana buğzederek ondan yüz çevirmenin ve onunla dost iken hiç bir şer'i suçu olmaksızın alâkayı kesmenin, ona Allah'ın in'âm ve ihsan ettiği şeylere hasedlik çekmenin haram kılındığını İfâde ediyor. Sonra din kardeşine kan kardeşi muamelesi yapmayı, kusurlarını araştırmamayı müslümana emrediyor. Bu hususda hâzırla gâib ve ölü ile diri arasında bir fark yoktur. Mezkûr beş nehîden sonra :
— Allahin (bir birine) kardeş (çe muamele eden) kullan

buyurarak müslümanları Allah'ın emrine imtisâle teşvik etmiş; ve (ibâd) kelimesiyle kulluğun Allah'ın emirlerine imtisal gerektirdiğine işaret eylemiştir.
Kurtubî'ye göre mânâ : «Ey müslünıanlar, şefkat, merhamet, muhabbet, yardım ve nasihat hususunda kan kardeşleri gibi olun:» demektedir.
«Müslüman müslümanın kardeşidir.» dedikten sonra kardeşlik hukuku nâmına, zulmetmeyi zikretmesi müslümanın şerefini göstermek için yapılmış bir tahsistir. Yoksa zulüm kâfire de yapılsa haramdır.
«Takva şuradadır» buyurması, takvanın esasen kalpte bulunan Allah korkusuna, murakabeye ve amellerdeki ihlâs ve samimiyete istinâd ettiğini göstermek içindir. Nitekim imam Müslim'in rivayet ettiği: «Şüphesiz Allah sizin cisimlerinize ve suretlerinize değil, lâkin kalplerinize bakar.» mealindeki hadîs de ayni mânâya delâlet eder. Yani mücâzât ve muhasebe işleri zahirî şekil ve surete göre değil, kalplerdeki niyetlere göre olacaktır.
Hadîs-i şerif, bir müslümanın din kardeşini tahkir etmekten başka hiç bir suçu olmasa şer nâmına yalnız bunun kâfi geelceğine ve o kimsenin kötü sayılacağına delâlet ediyor.[688]

1525/1292- «Kutbetü'bnü Mâlik radıyallahu ahh'âan rivayet o[un-muştur. Demiştir kî: Resûlüllah sdllallahü aleyhi ve setİem:
— Allahım, beni ahlâk, amel, heves ve hastalıkların rnünkerlerinden ırak kıl; buyurdu.»[689]

Bu hadîsi Tirmizî tahrîc etmiştir. Hâkim onu sahîh bulmuştur. Lâfız Hâkim'indir.
Ahlâk kelimesi hulûk'un cem'idir. Kurtuhî ahlâkı şöyle ta'rif ediyor: «Ahlâk, insanın bir takım vasıfları olup bunlarla başkalarına muamele eder.»
Ahlâk iyi ve kötü olmak üzere iki nev'idir. îyı ahlâk: Avf, hilim - sabır - cömerdlik, merhamet, ezaya tehammül, hacet bitirmek, ağır başlılık ve şâiredir. Kötü ahlâk ise: bunun zıddı yani

münkerattır İri, hadîs-i şerîfde Peygamber (S.A.V.) 'in:
Irak kil; diye Rabbı'na niyaz ettiği şeylerdir.
Hevâ ve hevesin münker olanları, şer'an makbul olup olmadığına bakmaksızın nefsin arzularına uyarak yapılan şeylerdir.
Hastalıkların münker olanları ise Peygamber (S.A.V.)'in istiâze ettiği cüzzam ve bars gibi nefret uyandırıcı hastalıklarla, verem, kanser gibi öldürücü illetlerdir.[690]

1526/1293- «İbni Abbas radıydllahu anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah salldllahü aleyhi ve sellem:
— Din kardeşinle münakaşa yapma; onunla şakalaşma ve ona bir vaadde bulunup da sözünden dönme; buyur-dular.»[691]

Bu hadîsi Tirmîiî zaîf senedle tahrîc etmiştir. Bu mânâda bahusus münakaşa hakkında bir çok hadîsler vardır ki, Teberânî'nin rivayet ettiği uzun bir hadis bunlardandır. Mezkûr hadîse göre: Ashâb-ı kira m'dan bir cemaat şöyle demişlerdir: «Biz din hususunda bir şey hakkında münakaşa ederken Resûlüllah (5.A.V.) yanımıza çıka geldi. Hâlimizi görünce misli görülmedik bir şekilde ga-zaplandı, sonra bizi azarlayarak buyurdu kî:
— Ey ümmet-i Muhammedi bununla mı emrolundu-nuz? Sizden önce geçenler ancak böyie şeylerle helak olundular. Hayrı az olduğu için mücadeleyi bırakın. Münakaşayı bırakın; çünkü mü'm in münakaşa yapmaz. Münakaşayı bırakın; çünkü münakaşacının zarar ziyanı tamam olmuştur. Münakaşayı bırakın zîrâ münakaşacıhk-ta devam etmen günah yönünden kâfidir. Münakaşayı bırakın; çünkü kıyamet gününden ben münakaşaciya şefaat etmem. Münakaşayı bırakın; çünkü samimi olarak münakaşayı terkeden için ben cennetde, cennet bahçelerinin aşağı, orta ve üst kısımlarında olmak üzere üç tane köşk tekeffül ediyorum.Münakaşayı bırakın, çünkü Put Perestliği yasak ettikden sonra Rabbımın beni ilk nehyettiği şey budur.»
Buharı ile Müslim müttefîkan şu hadîsi rivayet ederler:
«Hiç şüphe yok ki Allah indinde insanların en buğza şayan

olanı çok mücadele ve münakaşacı olanıdır.»
Bundan murâd: şiddetli münakaşa yaparak muhatabına galebe çalandır.
Münakaşa mânâsına gelen «mira» in hakikati, sırf muhatabı tahkir ve kendisinin ona üstünlüğünü göstermek maksadîle onun sözlerini cerh ederek yanlışını bulmaktır. Mezhepleri takrir ve izahta cidal kelimesi kullanılır. Husumet ise: mal ve şâire elde etmek için musırrâne münakaşada bulunmaktır. Aralarındaki fark: münakaşanın yalnız i'tirâz suretile cereyan etmesi, husûmetin bazan i'tirâz bazan da iptidaen yapılmasıdır. Hakikati meydana çıkarmak maksadîyle yapıl ma zlarsa bunların hepsi çirkindir. Bittabi ehl-i ilm'in münazaraları, her ne kadar cidalden hâli kalmasa da yasak edilen münakaşalara dâhil değildir. Bu bâbta icmâ' vardır.
Hadîs-i şerif mizahı da yasak etmektedir. Mizah, şaka demektir. Memnu1 olan şaka, dargınlık ve ayrılığa sebebiyet veren veya bâtıla âit olanlardır. Hatır yıkmayan tatlı şakalar memnu' değildir. Tirmizî'-nin Hz. Ebu Hiireyre'den tahrîc ettiği bir hadîsde şöyle buyrulmaktadır.
Ashab :
— Yâ Resûlâllah! gerçekten sen bizimle şakalaştyorsun; dediler.
Peygamber (S.A.V.) :
— Ben Hak'dan başka birşey söylemem; buyurdular.»
Hadîs-i şerif, vaadden dönmeyi de nehyediyor. Bunun münafıklara âid sıfatlardan olduğunu yukarıda görmüştük. Ancak sözünde durmak niyetiyle vaad ederek bir mâ'niden dolayı sözünü yerine getirmeyen buradaki nehîde dâhil değildir. [692]

1527/1297- «Ebu Sâid radıyaîlahu anh'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Rcsûlüllah saîlaîlahü aleyhi ve sellem:
— İki haslet vardır; bunlar bir mü'minde bulunamazlar: cimrilikle kötü ahlâk; buyurdular.»[693]

Bu hadîsi TÎrmizî tahrîc etmiştir. Senedinde za'f vardır.
Buhl: cimrilik, pintilik, demektir. Bunun örfen ve şer'an çirkin ve

mezmun olduğu ma'lûmdur. Bir çok âyet ve hadîslerde cimrilik zem-medilmiştir. Ulemâ yalnız cimriliğin mikdarında ihtilâf etmişlerdir. Bu ciheti de yukarıda görmüştük. Şunu da ilâve edelim ki ulemâ'dan bazıları: «Zekâtını veren cimri sayılmaz» demişlerse de İmam Gazali buna i'tirâz etmiş; ve cimrilikten kurtulmak için haddi kâfi görmeyerek şöyle demiştir: «Çünkü bir dâne ağırlığı noksanlıktan dolayı kasaba eti, fırıncıya ekmeği iade eden bülittifak bahil sayılır. Keza hâkimin çocuklarına takdir ettiği nafakayı kendilerine teslim ettikten sonra malından çocuklarının bir lokma veya bir hurma dâ~ nesi yemelerini çok gören baba da böyle olduğu gibi, önünde ekmek bulunan bir kimsenin, isteyecek diye yanma gelenden onu saklaması da bahillik sayılır.» Ancak GazâlVnin söylediği örfen cimriliktir; örfen cimrilik azabı müstelzim değildir.
Güzel ahlâk hakkında îzâhât yukarıda geçmişti. KÖtÜ ahlâk hususunda da hadîsler çoktur. Hâkim'in tahrîc ettiği bir hadîsde :
«Kötü ahlâk, sirkenin balı bozduğu gibi ameli bozar.»
buyurulmuştur. Hatib şu hadîsi rivayet eder:
«Muhakkak her şeyin bir tevbesi vardır. Yalnsz kötü ahlâk sahibi müstesna. Çünkü o bir günahdan tevbe ederse ondan daha kötüsüne düşer.» Tinnisî ile İbni Mâce dahî şu hadîsi tahric etmişlerdir.
«Kötü huylu olan cennete giremez.»
Hadîsdeki, «mümin» den murad; İman-ı kâmil sahibidir. Yani kâmil imanlı bir mü'minde bahilik ve kötü huy bulunamaz. Yâhud zekâtını vermeyen mü'min kasdedilmiştir. Mü'min lâfzı müslümam bu iki şeyden nefret için de zikredilmiş olabilir.[694]

1528/1295- «Ebu Hüreyre radtyallahu anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah saîlallahü aleyhi ve selîem:
— Bir birine şovenlerin söyledikleri (n'n vebalı) mazlum olan tecâvüz etmedikçe söze başlayanın üzerinedir; buyurdular.»[695]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.

Hadîs-i şerif, birinden eziyet gören kimsenin ona eziyet mikdarınca mukabele edebileceğine ve bu mukabele günah olsa da, vebali eziyeti yapana âid olduğuna, delâlet ediyor. Çünkü mukabeleye sebeb olan, eziyeti yapandır. Ancak cevap veren ileri giderse fazla sözünün vebali kendine olur. Zîrâ kötülüğün cezası ancak o kötülük mikdarmda olur. Bununla beraber karşılık vermeyerek sabretmek efdâldır. Sabit olmuş bir hakikattir ki: Resûlüllah (S.A.V.)'in huzurunda bir adam Hz. Ebu Bekir (R.A.)'a sövmüş Ebu Bekir (R.A.) susmuş, fakat sonradan cevap vermiş. Bunun üzerine Peygamber {S.A.V.) yerinden kalkmış kendisine meseleyi sormuşlar. Fahr-i âlem (S.A.V.) :
— Hakîkaten Ebu Bekir sustuğu zaman onun namına bir melek cevap veriyordu; fakat hakkını kendisi alınca şeytan geldi; buyurmuştur.[696]

1529/1296- «[697] Ebu Sırme radıyallahu anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlülİah sallaîlahü aleyhi ve seîîem:
— Her kim bir müslümana zarar verirse Allah'da ona zarar verir; kim bir müslümana meşakkat verirse Allah ela ona meşakkat verir; buyurdular.»[698]

Bu hadîsi Ebu Dâvud ile Tîrmiiî tahrîc etmişlerdir. Tirmizî onu hasen bulmuştur.
Hadîs-i şerîf ne suretle olursa olsun müslümana eziyet vermenin memnu' olduğuna delildir. Yani bir müslümana malı, canı, veya ırzı hususunda haksız olarak zarar yaparsa Allah Teâlâ ona ameli cinsinden olmak üzere zarar verir.
Musakka: münâzea demektir. Yani bir kimse bir müslümanla-zulüm ve tecavüz suretiyle kavga ederse Allah ona da uygun bir ceza olmak üzere meşakkat verir.[699]

1530/1297- «Ebu'd-Derdâ' radıydllahu anft'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüüah salaîlahü aleyhi ve sellem:
— Şüphesiz ki Allah pis pis lâflar eden ahlâksıza bllğzeder; buyurdular.»[700]

Bu hadîsi Tİrmm tahrîc etmiştir. Tirmizî'nin İbni Mes'ud'dan merfu' olarak tahrîc ettiği rivayette «Mü'min ta'n ve lâ'net de etmez ahlâksızca ve pis pis de konuşmaz.» buyurulmuştur. Tîrmizî bunu hasen bulmuştur. Hâkim onu sahîhlemiş; Dâre Kutnî ise mevkuf olduğunu tercih etmiştir.
Buğz: Sevginin zıddıdır. Allah'ın kuluna buğz'u, ona ikramda bulunmayıp bilâkis azap etmesidir.
Beziyy : Pis pis lâkırdılar eden; demektir. Bittabi bu sıfat müslümana yakışmaz. Nitekim TirmizVnin rivayeti de ayni mânâya delâlet etmektedir.
Ta'n: Söğmektir. Ta'n ve lâ'net sigaları mübalâğalı ism-i fail sigasîle kullanılmışlarsa da lâ'net hükmünün sübütu için mübalâğaya hacet yoktur. Çünkü lâ'netin azı da çoğuda memnu'dur.
Hadîs-i şerîf, söğmekle lâ'netin, kâmil bîr mü'minin sıfatı olamayacağına delâlet ediyor. Ancak kâfir, sarhoş ve Allah ile Resûlü'nün lâ'net ettikleri kimseler müstesnadır. Onlara Iâ'net caiz görülmüştür.[701]

1532/1298- «Âİşe radıyallahu anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûfüllah sallallcthü aleyhi ve sellem:
— Ölülere soğmeyin; zîrâ onlar gönderdikleri {amelleri) ne varmışlardır; buyurdular.»[702]

Bu hacHsi Buharî tahrîc etmiştir.
Ölülere söğmek mü'mİn ve kâfire şâmil olmak üzere her ölü hakkında memnu'dur. Buna sebep olarak Peygamber (S.A.V.) hâl-i hayatlarında işledikleri amellere kavuşmalarını beyân buyurmuştur. Artık cnJarm işi Allah'a kalmıştır. Hadîs-i şerîf «Cenaze bahsi» nin sonunda îzâlıı ile geçmişti.[703]

1533/1299- «Huzeyfe radıyallahu anh'dan rivayet olunmuştur.Demiştir kî: Resûlüllah sdllalîâhü aleyhi ve sellem:
— Hiç bir koğucu cennete giremez; buyurdular.»[704]

Hadîs miittefekun aleyh'dir,
Kattât : nemmâm demektir. Hadîsin bir rivayetinde kattât yerine nemmâm denilmiştir.
Nemmâm: Koğucu; lâf taşıyan mânâsına gelir. Bazıları kattât ile nemmam arasında fark bulurlar. Nemmâm başkalarına eriştirmek için kıssayı hazırlayanlardır. Kattât: bilmediği bir şeyi dinleyip başkalarına nakledenidir. Nemime'nin hakikati: ara-bozmak için Ötekinin berikinin konuştuklarını bir birlerine ulaştırmaktır. İmam GazâU; «Bunun haddi: meydana çıkması hoş görülmeyen şeyi açığa vurmaktır. Kendisinden lâf alınan veya lâf götürülenin yâhûd üçüncü bir şahsın kızması bu bâbta müsâvî olduğu gibi açığa vurmanın da sözle veya işaret yâhud yazı ile yapılması arasında bir fark yoktur.» diyor.
Nemime hakkında bir çok hadîsler vârid olmuştur. Taberânî mer'fu olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir.
«Hasedci, koğucu ve falcı bizden değildir; ben de on değilim.»
Nemime'nin vâcib olduğu yer de vardır. Meselâ bir kimseye zulmetmek veya onu öldürmek isteyen biri görüldü mü derhal o kimseyi isim vermeksizin korunmaya da'vet etmek, gerekirse zâlimin adını da söylemek vâcib olur.
Hadîs-i şerîf koğuculuk günahının pek büyük olduğuna delildir. Hafız el - Münzirî: «Ümmet koğuculuğun haram kılındığına ve Allah indinde en büyük günahlardan olduğuna icmâ' etmiştir.» demiştir.[705]

1534/1300- «Enes radıyalîahu anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: ResûlüHah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Her kim gazabını yenerse Ailah ona azap etmekten vaz geçer; buyurdular.»[706]

Bu hadîsi Taberâni «el-Evsat» da tahrîc etmiştir. İbni Ebi'd Dünya (nın kitabın) da bu hadîsin İbni Ömer'den bir şahidi vardır.
Gazap hakkında şimdiye kadar bir çok yerlerde söz geçti. Bu

hadîs gazabı yenerek, onun muktezâsınca hareketten nefsi men' etmenin fazileti hakkındadır. Gazabı yenmek kolay bir iş değildir. Onu başarabilmek için sabır, hilim ve nefisle mücâhede lâzımdır. Bundan dolayıdır ki Teâlâ Hazretleri ona mükâfat olarak azaptan vaz geçmeyi va'detmiştir.[707]

1536/1301- «Ebu Bekr-i Sıddîk radıydlîahu anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Rasûlüllah sdllallahü aleyhi ve selîem:
— Cennete, şarlatan, bahîl ve geçimsiz (olanlar ilk elde) giremez; buyurdular.»[708]

Bu hadîsi Tirmizî tahrîc etmiş; ve onu ikiye bölmüştür. İsnadında za'f vardır.
Geçimsizden murâd: Köle ve cariyelerinin hakkını îfâ etmeyen, onlara ezâ ve cefâ eden, adâb-ı şer'iyyeyi ve farz olan ibâdetleri öğretmeyen, hayvanlarının yemini suyunu ihmâl eden, onlara taşıyamayacakları yükü yükleyerek öldüresiye döğen kötü tasarruflu kimselerdir. Hadîsin isnadında zaîflik olmakla beraber bir çok şâhidleri vardır. Bazılarını münasebet düştükçe zikretmiştik. Bu şâhidlerle hadîs zaîf olmaktan kurtulmuş; hasen derecesine yükselmiştir.[709]

1537/1302- «İbnî Abbas radıyallahu arihümâ'Aan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resulü İlah salallahü aleyhi v? setlem:
— Her kim rızâları olmaksızın bir kavmin konuştuklarını dinlerse kıyamet gününde onun kulaklarına ânük (yani kurşun) dökülecektir; buyurdular.»[710]

Bu hadîsi Bu hân tahrîc etmiştir.
«— Yani kurşun» ifâdesi müdreçtir; üst tarafındaki kelimeyi îzâh için zikredilmiştir.
Hadîs-i şerif, sözünün başkaları tarafından dinlenilmesini arzu etmeyen bir kimsenin konuştuklarını, dinleyenin harârn olduğuna delâlet ediyor. Bu da, ya sarahaten bildirmekle yâhud karine ile anlaşılır. Buhâri'nin «el-Edübü'l Müfred» adlı eserinde

Said-i Makburî'den rivayet ettiği bir hadîste Hz. Said şöyle demektedir. «İbni Ömer'in yanına uğradım. Yanında bir adam vardı; konuşuyorlardı. Ben hemen yanlarına sokuldu isem de İbni Ömer göğsüme çarparak: iki kişiyi konuşurken buldunmu onlardan için almadıkça- yanlarına dikilme; dedi.» İbni Abdilber: «îki kişi gizlice konuşurken hiç bir kimsenin onların yanına girmesi caiz değildir.» diyor. Musannif a göre gizli konuşan iki kişinin yanında izinsiz oturmak da caiz değildir; isterse onlardan uzak bir köşeye oturmuş olsun. Çünkü onların baş başa kalarak gizlice konuşmaya başlamış olmaları, konuşacaklarını gizlediklerine delâlet eder. Bazı kimseler konuşulan sözden bir kaç cümle işitmekle derhal mevzuun mâhiyetini anlayıverirler. Binâenaleyh izin almak şarttır.
Elbiseyi yoklamak, koklamak, küçüklere evde ne konuşulduğunu veya ne yapıldığını sormak dahî başkalarının konuşmasını dinlemek hükmündedir. Şu kad«r var ki âdil bir kimsenin münkerâta dâir verdiği bir habere istenâden, o münkeri defetmek maksadîle iki kişinin ne konuştuklarını izinsiz dinlemek caizdir.[711]

1538/1303- «Enes radıyallahu anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah saldllakü aleyhi ve seîlem:
— Ne mutlu kendi kusuru âlemin kusurların (« araştırmak) dan kendisini alakoyana; buyurdular.»[712]
Bu hadîsi güzel bir isnâdla Bezzâr tahrîc etmiştir.
Tûbâ: Ya bir İsm-i masdardır ve: ne mutlu, müjdeler olsun, hayır ve iyilik senindir, mânâlarına gelir. Yâhûd cennette bir -ağacm adıdır. Hangi mânâya alınırsa alınsın tûbâ, kendi kusurlarîle meşgul olarak onları gidermeye çalışırken başkalarının kusurundan haberi bile olmayanlaradır. Başkasını ayıplamak isteyen evvelâ kendine bakmalıdır. Bakarsa mutlaka kendinde bir kusur bulacak ve bu kusur onu başkasının kusurunu söylemekten men'edecektir.[713]

1539/1304- «İfani Ömer radıyallahu anhümâ'dan rivayet

olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Her kim kendini büyük görürse ve yürüyüşünde böbürlenirse huzur-u ilâhîye, Allah kendisine gazaplı olarak Clkar; buyurdular.»[714]

Bu hadîsi Hâkim tahrîc etmiştir. Râvileri sikadırlar.
Kendini büyük gSrmek iki suretle olabilir. Ya kendini başkalarından daha ziyâde ta'zim ve hürmete lâyık görür, yâhud kendinin hakîkaten büyük olduğuna inanır. Bu bâb'da İmam Müslim, Tirmizî ve Hâkim, İbni Mes'ud (R. A.J'dan şu hadîsi tahrîc etmişlerdir.Resûlüilah (S.A.V.):
Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez; dedi, Bir adam :
— Yâ Resûlâllah, insan elbisesinin güzel ayakkabısının da güzel olmasını İstiyor; dedi. Resûlüilah (S.A.V.):
— Hiç şüphe yok kî Allah güzeldir; güzelliği sever. Kibir, hakkı hiçe saymak ve insanları tahkir etmektir; buyurdular.» Bazıları : «Kibir, hakka karşı büyüklenerek, onu hak görmemektir.» demiştir; diğerleri: «Hakkı kabul etmemekdir» şeklinde ta'rif etmişlerdir. Nevevî: «Kibrin mânâsı, kendini başkalarından yüksek görerek onları tahkir ve büyüklendiği için hakkı inkârdır.» diyor. Musannif merhum «ez - Zevâcir» nâm eserinde kibri bâtını ve zahirî olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Bâtıni kibir: nefisde bir huydur; ve kibir denilmeye asıl lâyık olanda budur. Zahirî kibir, azadan sâdır olan amellerdir. Bu Ötekinin neticesidir.
Bir de uçup vardır ki buna lisanımızda «kendini beğenmek» derler. Kibirle uçup arasında fark vardır. Kibirde kendisine çalım satılan bir şahıs bir de kendisîle büyükîenilen şey vardır. Ucub'da ise yalnız bir şeyi büyültmek vardır. Şâyed onda da üzerine çalım satılan bir şahıs bulunursa o da kibir olur.
Kurula kurula yürümek de büyüklenmekten ileri gelir. Hadîsde bu cümlenin büyüklenme üzerine atfedilmesi kibrin bir nev'ini diğer nev'i üzerine atıf kabîlindendir; ve âdeta: «her kim kibir nev'ilerinden şu nev'i kendinde bulundurursa tehdidi hak etmiş olur» denilmiş gibidir.
Gerek bu hadîs gerekse bu mânâdaki diğer hadîsler kibrin

haram olduğuna ve Allah'ın gazabını celbettiğine delâlet ederler.[715]

1540/1305- «Sehl. b. Sa'd radvyallahv, anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: ResulüHah salîallahü aleyhi ve selîem:
— Acele şeytandandır; buyurdular.»[716]

Bu hadîsi Tirmizî tahrîc etmiş ve «basendir» demiştir. Acele: bir işde sür'at göstermektir. Ağır davranmak îcâb den yerde acele etmsk kötü ise de sür'at îcâbeden yerde makbuldür. Eazıları sür'at İle yavaşlığın arasım bulmuş ve: «dikkat ve vakarla sür'at gösteren kimse, .bir birine zıd gibi görünen bu iki şeyi bir araya getirmiş olur.» demişlerdir. Burada kaide şudur: umurun en hayırlısı orta olanıdır.[717]

1541/1305- «Âişe radıyallahu anhâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: ResûlÜ'Iah salaîîahü aleyhi ve seîlem:
— Uğursuzluk i'tikadı kötü ahlâktır; buyurdular.»[718]

Bu hadîsi Ahmed tahrîc etmiştir. Senedinde za'f vardır.
Kötü ahlâkın hakikati ve bütün kötülüklere sebeb olduğu yukarıda görülmüştür. Hadîs-i şerif güzel olsun, çirkin olsun, bütün huyların ihtiyarî ve kisbî olduğuna işaret ediyor.
Şü'm: yümn'ün zıddıdir.
Yü'mn: uğur, bereket, fâl-i hayır mânâlarına gelir. Şü'm de uğur? suz saymakda kullanılır.[719]

1542/1307- Ebu'd-Derdâ radıyallahu ci;ı7ı'dan rivayet olunmuştur.
— Şüphesiz ki lâ'netçiler kıyamet gününde ne şefaatçi olurlar ne de şâhid; buyurdular.»[720]
Bu hadîs-i Mü si im tahrîc etmiştir.
Lâ'net hakkında biraz yukarıda söz geçmişti. Hadîs-i şerif çok çok lâ'net edenlerin, kıyamet gününde Allah şefaatlerini kabul

etmeyeceğini haber veriyor. Şehâdet meselesine gelince: bazılarına göre lâ'netçinin kıyamet gününde şehâdeti kabul edilmeyecektir. Yâni bütün ümmetler Peygamberlerin risâlet ve tebliğ vazifelerini yaptıklarına şehâdet ederken bunlar şehâdet edemeyeceklerdir. Diğer bazı ulemâ'ya göre lâ'netçinin şahadeti dünyada kabul edilmez. Çünkü onlar fâsıklar zümresine dâhil olmuşlardır. Bir takımları: «şehâdetten murâd şehitliktir binâenaleyh bunlara şehitlik mertebesi nasip olmayacaktır.» mütâlâasında bulunmuşlardır.[721]

1543/1308- «Muâz b. Cebel radtyaUahu anh'Aan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sdllaîlahü aleyhi ve seUed:
— Her kim din kardeşini bir suçla ayıplarsa o suçu (kendisi de) işlemeden Ölmez: buyurdular.»[722]

Bu hadîsi Tirmizî tahrîc etmiş ve hasen bulmuştur. Fakat senedi münkati'dir.
TirmizVnin onu hasen kabul etmesi şâhidleri bulunduğu içindir. Bittabi şahitleri bulununca hadîse inkıta' zarar vermez.
Hadîs-i şerîf din kardeşini bir kusurundan dolayı ayıplayandan Allah'ın tevfik ve inayeti kaldırılacağını ve bu sebeple o suçu kendiside işleyeceğini bildiriyor. Lisanımızda ki «Kazma kuyuyu komşuna, kendin düşersin içine.» darb-ı meseli bu hadîsden mülhem olsa gerektir. Yalnız ayıpladığı kimsenin akıbetine uğramak için bazıları, kendisinde o suç bulunmadığına uçup getirerek böbürlenmesini şart koşuyorlar. Bu takdirde: bende bu kusur yok; diye kendini beğenmişlik etmezse, ayıpladığı kimsenin âkibetine uğramayacak demektir.
Hâsılı bir kusur ve kabahati mücerred sahibim ayıplayarak küçük düşürmek çirkin bir harekettir; ve uhrevî cezayı istilzam eder. Ancak biraz yukarıda zikrettiğimiz (6) özürden dolayı bir kimsenin ayıbı söylenebilir. Maâmâfîh yine de hüsn-ü niyet şarttır.[723]

1544/1309- «Behz b. Hâkim babasından o da

dedesînden[724] radiyallahu anhüm işitmiş olarak rivayet edilmiştir. Dedesi demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seüem:
— Cemâati güldürmek İçin konuşup da yalan söyleyenin vah hâline, vay onun haline, sonra vay onun hâline; buyurdular.»[725]

Bu hadîsi Üçler tahrîc etmiştir. İsnadı kavidir. Hadîsi Tirmizî ile Beyhakî de rivayet etmişlerdir.' Tirmizî onun hasen olduğunu söylemiştir. Bu mânâda bir çok hadîsler vardır. Nitekim bazıları az ileride görülecektir. İbni Hibbân «Sahîh» inde şu hadîsi rivayet eder:
«Yalandan sakınınız; çünkü yalan fücur ile beraberdir. Bunİarın ikisi (sahipleri) de cehennemdedir.» Tdbe-rânî dahî buna benzer bir hadîs rivayet etmiştir. İmam Ahmed b. HanbeVin tahrîc ettiği şu hadîs de aynı mânâyı ifâde eder.
Ashâb'tan biri :
— Cehennemliklerin ameli nedir? demiş. Resûlüllah (S.A.V.) :
— Yalan söylemektir; çünkü kul yalan söyledimi hak yoldan sapar. Saptımı küfreder; küfrettiği zaman da cehenneme girer; buyurmuşlar.
Hadîs-i şerif, başkalarını güldürmek için yalan söylemenin haram olduğuna delildir. Yalan söylemek ne şekilde olursa olsun haram ise de böylesi ehemmiyetine binâen bilhassa haram kılınmıştır. Binâenaleyh kendisini dinleyenler yalan söylediğini bilirlerse onu dinlemekle ayni ma'siyete iştirak etmiş olurlar. Onlara düşen vazife ya bu yalancıyı susturmak yâhud susturamazlarsa oradan Kalkıp gitmektir.
Yalan söylemek bazı ulemâ'ya göre büyük günahlardandır. Şâfiîler'-den Rûyanî yalanın büyük.günahlardan olduğunu; kasden yalan söyleyenin başkasına zarar vermese bile şehâdeti kabul edilmeyeceğini* zîrâ" yalanın her halde haram olduğunu söylemiştir.
îmam Gazali «Îhyau'l-Ulûm» da yalanı; vacip, mubah ve haram olmak üzere üç kısma ayırmış; ve şöyle demiştir: «Doğru söylemekle varıldığı gibi yalan söylemekle de varılabilen sahîh

bir maksat hususunda yalan söylemek haramdır; yalnız yalan söylemekle vanlıyorsa mubah, o maksada varmak vacip ise yalan söylemekde vaciptir...»
Gazâli'ye göre doğuracağı kötü netice ile doğru söylemenin doğuracağı aynı netice karşılaştırılmalıdır. Bu takdirde eğer doğru söylemenin neticesi daha kötü olacaksa yalan söylenilebilir; aksi hâlde, yâhud netice şüpheli olursa, yalan söylemek haram olur. Kötü netice şahsına âid doğru söylemek müstehâb, başkasına ait ise müsamaha göstermemek evlâ olur.
Yalan söylemek üç surette bilittifak caizdir. Nitekim îmam Mücîim «Saftîft» inde bunu İbni Şihâb'ta.n rivayet etmiştir. İbni Şi-hâb: «insanların konuştukları hiç bir hususta yalan, söylemeye ruhsat verildiğini duymadım. Ancak üç şey müstesna: Harpte, ara bu-luculukda ve erkeğin karısı hakkında; kadının da>kocası hakkında söylediği sözlerde» demiştir. Kaadi îyâz: «Bu üç surette yalan söylemenin cevazı hususunda hilaf yoktur.» diyor. İbni Neccâr bunu Nevvâs b. Sem'an'd&n merfu' hadîs olarak rivayet etmiştir. Hadîs şudur :
«Yalan, Âdem oğlunun aleyhine yazılır; yalnız üç şeyden müstesna; iki kişinin aralarını bulmak için araya giren, karısını razi etmek için konuşan (hakkında) bir de harp hususunda söylenen yalanda.»
Allah'ın hikmetine bakmalı ki kalpleri yatıştırmak ve güzel güzel geçinmeyi te'min için koğuculuğu haram kılmıştır. Halbuki koğuculuk-ta söylenilenler yalan değildir; fakat neticesi kalp kırmağa, düşman olmağa ve müslümanların birbirlerîle alâkalarını kesmelerine müncer olur. Yalan haddi zâtında haram olmakla beraber İslâmî birliği sağlamak için yerine göre onu tecviz etmiştir.[726]

1545/1310- «Enes radıyallahü anh'dan Peygamber saUdllahü aleyhi ve seîlem'den işitmiş olarak rivayet edildiğine göre Resûlüllah sdIlaî-lahü aleyhi ve sellem :
— Gîbetini ettiğin kimsenin keffaretİ onun İçin istiğfar etmendir; buyurmuşlardır.»[727]

Bu hadîsi Haris b. Ebî Üsâme zaîf bir isnadla rivayet etmiştir.
Onu tbni Ebi Şeyhe «müsned» inde, Beyhakî «ştuıbüfl - îmân» da tahrîc ettikleri gibi daha başkaları da muhtelif lâfızlarla Hz. Etıes'-den rivayet etmişlerdir; yalnız isnadlarında za'f vardır. Bununla beraber mânâ i'tibârîle başka yollardan rivayet olunmuştur. Hâkim ile Beyhaki onu Hz. Hyzeyfe (R. AJ'dan şu lâfızlarla tahrîc etmişlerdir:
«Huzeyfe (R.A.) demiştirki:
— Dilimde aileme karşı bozukluk vardı. Bunu Resûlüllah (S.A.V.)'e sordum :
— Ne duruyorsun da istiğfar etmiyorsun yâ Huzeyfe? Ben hakikaten her gün Allah'a yüz kere istiğfar ediyorum; buyurdular.»
Beyhakî: «bu hadîs esahtır» demiştir.
Enss hadîsi, gîbeti yapılan kimse için Allah'dan istiğfar kâfi geldiğine ayrıca ondan özür dilemeye hacet olmadığına delâlet ediyor. Fakat Hanefîler'le, Şâîüler'e göre zemmi edilen kimsenin bundan haberi olursa cnunb helâllaşmakda îcâbeder; bilmediği takdirde bir şey lâzım gelmsz: Eu bâbta Buhârî, Hz. Ebu Hüreyre'den merfu olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Eğer bir kimsenin üzerinde din kardeşinin, ırzına âid bir zulüm vebali veya herhangi bir şey bulunursa, hiç bir altın ve gümüşe mâlik olamayacağı zaman gelmeden, hemen bugün o kimseye o vebali helâl ettirsin. (Zîrâ kıyamet gününde) kendisinin bir amel-i sâlihi bulunursa, zulümü nisbetinde ondan alınacak; makbul amelleri yoksa hasmının günahlarından bir kısmı alınarak onun üzerine yükletilecektir.» Bu hadîsin bir benzerini Beyhakî Hz. Ebu Musa (R. –A)dan tahrîc edilmiştir.
Buharı hadîsi, mutlak surette helâllaşmanın lüzumuna delâlet ediyorsa da, Enes hadîsi ile aralarını bulmak için, o da, gîbeti yapılan kimsenin, gîbeti duyduğuna hamledilmistir.[728]

1516/1311- «Âişe radıyallahü anhâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah salîdlîahü aleyhi ve seîîem :
— Allah indinde erkeklerin en sevimsizi, husumeti[729] pek

şiddetli olan sırnaşıktır; buyurdular.»[730]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
E!edd : Ledîd'den alınmıştır.
Ledîd : aslında, vadinin kenarı, demektir. Şiddetli husumet ma'nâ-sinda kullanılır. Şu münasebetle ki: vadiye düşen kurtulmak için nasıl iki tarafa saldırırsa, hasmına mutlaka galebe çalmak isteyen de, delilin birini getirir getirmez ötekine baş vurur.
Husumeti zemm babında bir çok hadîsler vârid olmuştur. Bunlardan bir tanesi TirmizVnin İbni Abbas'tan merfu' olarak tahrîc ettiği şu hadîsdir.
«Husumette devam etmen sana günâh yönünden yeter» Tirmizl bu hadîs için: «gariptir» diyor.
Husumet bâbındaki hadîsler mutlakdır. Binâenaleyh, haklı da olsa, husumetin mezmum ve çirkin olmasını iktiza ederse de Neve-vı <s.el-Ezkâr» adlı eserinde şöyle demektedir: «Eğer, insana hakkını almak için mutlaka husumet lâzımdır; dersen buna cevap, Ga-zâM'nin verdiği cevaptır. Gazâlî'ye göre zemmedilen husumet ancak bâtıl hakkında ve bir bilgiye sahip olmadan yapılandır. Meselâ, bir hâkim vekilinin husumeti bu kabildendir; çünkü hakkın kime âid olduğunu anlamadan da'vâya vekâlet eder ve zemme dâhil olur. Bir hak ararken ihtiyaçtan fazla husumet gösterenler; hasmına eziyet için yalan söyleyenler ve keza sırf hasmını ezmek için inadına husumet ve da'vâ edenler hep ayni hüküme dâhildirler. înad ve eziyet kasdetmeyerek yapılan husumetler ne mezmum ne de haramdır. Ancak, mümkin mertebe bunların da terki evlâdır.
Bazı Şafiî kitaplarında, çok husumet yapanların şâhîdliği kabul edilmeyeceği; zîrâ bunun mürevveti azalttığı zikredilmiştir.[731]

«Güzel Ahlâka Teşvik Babı»

1547/1312- «İbnî Mes'ud radıyaîlahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demişi İr ki: Resûlüllah saîlalîahü aleyhi ve seîlem:
— Sıdka sarılın; çünkü sıdk hayıra götürür. Hayır da cennete götürür. Kişi doğru hareket ede ede ve doğruluğu araya araya nihayet Allah indinde doğrucu yazılır. Yatandan sakının zîrâ yatan, başdan çıkarmaya götürür. Şüphesiz ki, baştan çıkmak da cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye ve yalanı araya araya nihayet indinllah byalancı yazılır; buyurdular.»[732]

Hadis muttefikun ileyhtir.
Sidk : Vakıa uygun olan; kezib: şâkıa uymayan şeydir.
Hidâyet: Doğru yola götürmek; dalâlet de: bâtıl yola götürmek mânâlannadır. Ehl-i Sünnet ulemâsının mezhebi budur. Mu'tezîleye göre hidâyet : doğru yolu göstermek; dalâlet, doğru yolu
göstermemektir.
Birr : Hayır işlerini yapmakta etraflı ve şümullü davranmaktır. Bu kelime her nevi' hayır işlere şâmil cem'iyetli bir ta'birdir. Halisane yapılan sâlih amele de birr denilir.
îbni Battal (—444): «hayır da cennete götürür» cümlesi için: «Bunun mısdakı[733] Teâlâ Hazretlerinin ;
[[734] Şüphesiz ki iyiler ni'metler içerisinde (den giiiâr) olacaklardır. âyeti kerîmesidir.» diyor. «Kişi doğru hareket ede ede ilâh...»
cümlesi için de şu mütâlâada bulunmaktadır: «Bundan murâd, sidkı defalarca tekrarlaması ve nihayet mübalâğa ismini yani sıddîk denilmeyi hak etmesidir.»
Fücur: aslında yarmak mâ'nâsına gelir. Burada diyaneti yarmak mânası kasdedilmiştir: Fesada meyletmek, ma'sıyetlere atılmak manâlarında da kullanılan şümullü bir isimdir.
Hadîs-i şerîf, sözlerinin doğru olmasına dikkat eden kimse için doğruluğun, kasden yalan söyleyen için de yalancılığın bir tabiat ve seciyye haline geleceğine, hayır ve şer sıfatlarının ta'lim ve tatbikatla devam edeceğine işaret ettiği gibi doğruluğun pek

büyük ve şerefli bir haslet olduğuna ve sahibini cennete götüreceğine, yalancılığında o nisbette büyük bir kabahat olduğuna ve sahibini cehenneme sürükleyeceğine delâlet ediyor. Bittabi bu onların uhrevî hallerinin beyânıdır. Dünyevî hallerinin dahî küçük mikyasta âhiret-teki âkibetlerine benzediğini her zaman müşahede etmekteyiz. Doğru söyleyip, doğru iş göreni dostundan maada düşmanı bile sever; şehâdeti ve sözü makbuldür. Halbuki yalancıyı kimse sevmez; o hiç bir yerde ihtiram ve kabul görmez; bilâkis nasibi er geç rezil olmaktır. Nitekim dilimizdeki: «Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.» ata sözü ile bu hakikata işaret olunur.[735]

1548/1313- «Ehu Hüreyre radıyallahü anhtan rivâyef olunduğuna göre; Rcsûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Zanndan, sakının, çünkü zann, sözün en yalanıdır; buyurmuşlardır.»[736]

Hadîs müttefekun sîeyh'tir. Bu hadîs ve îzâhi bundan önceki bâbta görüldü.[737]

1549/1314- «Ebu Saıd-İ Hudrî radtyallahü anft'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: ResûiüIIah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Yollarda oturmaktan sakının; buyurdular. Ashâb:
— Yâ ResûlâHah, oturmamamıza İmkân yok; biz orada konuşuyoruz:
— O halde yolun hakkını bari verin; dedi. Ashâb :
— Onun hakkı nedir? dediler. Resûlütlah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Gözü (haramdan) yummak, (gençlere) eziyetten çekinmek, selâmı almak, eyiliği^emir ve kötülükten nehîdir; buyurdular.»[738]

Hadîs müttefekun eîeyh'tir.
Kaadı lyâz diyor ki : «Bu hadîsde, ashâb'ın, emri vücup mânâsına değil de olanı yapmaya teşvik mânâsına anladıklarına

delil vardır. Çünkü vücup. mânâsım anlasalar ResûlüIIah (S.A.V.)'e müracaatta bulunmazlardı.»
Musannif Kaadî'nin mütâlâasına cevaben: «ihtimal ashâb, yollarda oturma ihtiyacını arzettikleri için tahfif sadedinde nesih vâki' olacağını ümid etmişlerdir» demiştir.
Bazı hadîslerde burada zikri geçen beş şeyden başka fazlalıklar göze çarpmaktadır.Meselâ Ebu ya yol göstermek, aksiran birisi Allah'a hamdederse ona teşmitte bulunmak» ibaresi; Said b. Manzur'un rivayetinde, «mazluma yardım» Bezzâr'm. rivayetinde: «yük yüklemeye yardım.» TaberânVmn rivayetinde : «Mazluma yardım edin, Allah'ı da çok anın.» ibareleri ziyâde edilmiştir. îmam Süyûtî (849—911) «et-Yevşîh» nâm eserinde bu ziyâdelerin on üç âdab teşkil ettiğini söyler. Yollarda oturmaktan nehyedilmesinin hikmeti, fitnenin önünü almaktır. Çünkü yolda oturan bir kimse oradan geçen kadınlara bakar. Allah'ın ve müslümanlarm hukukunu ihlâl eder. Hâlbuki evinde otursa kendisine hiç bir şey lâzım gelmez.
Ashâb-ı kiram yollarda oturmak için izin isteyince Resûlüllah (S.A. V.) kendilerine, îfâsı lâzım gelen hukuku bildirmiştir.[739]

1550/1315- «Muâviye radıyallahü, anh'âan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah sdlîallahü aleyhi ve sellem :
— Eğer AMah bir kimseye çok hayır (ihsan etmeyi) dilerse, onu dinde fakih yapar; buyurdular.»[740]

Hadîs müttefekun aSeyh'tir.
Bu hadîs din âlimi olmanın son derece büyük bir şeref teşkil ettiğine, bu şerefi Allah ancak kendilerine çok hayır vermeyi dilediği kullarına ihsan buyurduğuna delâlet ediyor. Gerek makam, gerekse hayrın nekıre zikredilmesi bunu göstermektedir.
Dinde fakîh olmak, islâm hukukunu, helâl ve haramı ve bütün islâmi kaideleri öğrenmekle meydana gelir. Hadîsdeki mefhum-u şartdan anlaşıldığına göre, din âlimi olmayana Allah çok hayır dilemez. Filhakika bu mefhum mantıkla da te'yid olunmuş ve

Ebu Ya'lâ'nm rivayetinde:
«Fakih yapmadığına ise; Allah ehemmiyet vermez.»
Hadîs-i şerîf, ayrıca fıkıh denilen islâm hukukunun bütün Ulûm-u fünûn'dan daha şerefli olduğuna, fukahâmn dahî şâir u Semâ'dan üstün bir mevki'e sâhib olduklarına delildir.[741]

1551/1316- «Ebu'd Derdâ radıyaUahü «u/i/dan rivayet olunmuştur. Demiştİr ki: ResûlüHah sallallahü aleyhi ve seüem:
— Mizanda güzel ahlâktan daha ağır bir şey yoktur; buyurdular.»[742]

Bu hadîsi Ebu Oâvud ile Tirmiiî tahrîc etmişlerdir.Tirmizî onu sahîhlemiştir.
Güzel ahlâk hususundaki îzâhât az yukarıda geçmiştir. Bu sebeble tekrarına lüzum görülmemiştir.[743]

1552/1317- «İbni Ömer radtyaîîahü anhümâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: ResûlüHah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Haya imandandır; buyurdular.»[744]

Hadîs müttefekun aîeyh'tir.
Haya: lügatte: ayıplanmaktan korkan insana arız olan bir değişme ve kırgınlıktır.
Şerîatfe ise : kötü işlerden kaçınmaya teşvik, hak sahibine hakkını vermek hususunda kusur etmekten men' eden bir haslettir. Biz buna utanmak ve sıkılganlık deriz.
Haya bazan tabiat olursa da onu dine uygun bir şekilde kullanmak için yeni iktisab, bilgi ve niyete ihtiyaç vardır. Bundan dolayı o imandan sayılmıştır. îmandan sayılması ona benzediğindendir. Çünkü iman günâhların yolunu nasıl keserse, haya da sahibini günahlardan men' eder. İbni Kuteybe (—276) demiştir ki: «Bu hadîsin mânâsı: iman nasıl günâh işlemekten men' ederse hayada sahibini öylece günâh irtikâbından men' eder; demektir. Bundan dolayı ona iman denilmiştir.»
Haya korkaklıkla iffetten meydana gelir. Bir hadîsde :

«Hayanın hepsi hayırdır; ve hayırdan başka bir şey getirmez» buyurulmuştur. Vâkıâ bazan hayanın bir kötülük karşısında susmayı îcâbettiği de görülürse de bu haya şer'i olan haya değil, aciz ve meskenettir; ona haya demek bile mecaz olur. Hadîslerde bahsedilen haya ise şer'i hayadır. Binâenaleyh: «Haya hayırdan başka bir şey getirmez» hadîsinin umumu bakidir Kurtubi diyor ki: «Peygamber (S.A.V.) hayanın her iki nev'ini yani hem mük-teseb ,hem de fıtri hayayı kendine cem' etmiştir. Fıtri haya hususunda, evinden çıkmayan bir kızdan daha utangaç idi. Müktesep hayanın ise evc-i bâîâ'sında bulunuyordu.[745]

1553/1318- «İbni Mes'ud radtyallahü ank'âan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: ResûlüMah saîlalîahü aleyhi ve selletn:
— Hiç şüphesiz ilk peygamberin sözlerinden (olmak üzere) insanların yetiştiği (sözde): Utanmazsan her dilediğini yap, sözüdür; buyurdular.»[746]

Bu hadîsi Buharî tahrîc etmiştir.
Hadîsteki (ilk) lâfzı Buhârî'de yoktur. Onu Ehu Dâvud rivayet etmiştir. Bu mânâda başka bir hadîsi de îmam Ahmet b. Hanbel ile Bezzâr rivayet etmişlerdir.
İlk Peygamberin sözlerinden murâd : bütün Peygamberler tarafından söylenen ve meshedilmemiş bulunan sözlerdir. «Dilediğin şeyi yap» cümlesi iki surette tefsir olunmuştur. Birinci tefsire göre mânâ : «istediğin şeyi yaparsın» şeklinde haberdir. Bu haberin emir suretinde ifâde buyurulması, kötülük işlemekten insanı ancak haya men' ettiğine işaret içindir. Haya kalkınca kötülük yapmaya bir mâni' kalmaz; ve insan onu âdeta emrolunmuş gibi irtikâb eder. Yâhud buradaki emir tehdit içindir; yani, sen yap yapacağını; nasıl olsa Allah'dan cezanı bulacaksın; demektir. İkinci tefsire göre mânâ: «yapacağın işe bak, şayet utanmayı îcâbetmiyorsa onu yap; utanç veren bir işse yapma.» demektir.[747]

1554/1319- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'ûan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resulü M ah saîlallahü aleyhi ve seîlem:
— Allah' indinde, kuvvetli mü'min zaîf mü'minden daha hayırlı ve makbuldür. (Maamâfîh) Her ikisinde de hayır vardır. Sana fayda veren şeye haris ol, Allah'dan yardım dile, âciz olma. Şâyed başına bir şey gelirse : eğer şöyle yapsaydım, şöyle ve şöyle olurdu; deme. Lâkin: Allah'ın takdiri (bu imiş). O dilediğini yapar; de. Çünkü eğer (kelimesi) şeytanın işini kolaylaştırmaya yol açar; buyurdular.»[748]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Kuvvetli mü'min daha makbul olmakla beraber, zaîf mü'minde de hayır bulunması, imanından dolayıdır. Kuvvetli mü'minden murâd: uhrevî amellerinde nefsin azimkârlığıdır. Çünkü azimkar bir. nefse sâhib olan kimse harpte cesur; sabırlı ve Allah'ın rızâsı uğrunda her meşakkate mütehammil olur; namaz, oruç ve diğer ibâdetlerini yapar, Zaîf bunun aksinedir .Ancak hiç de hayırsız değildir; zîrâ imanı vardır.
ResûlüHah (S.A.V.). din ve dünyaya âid bütün faydalı işlerde Al-lah'dan yardım dilemeyi emir buyurmaktadır. Çünkü Allah'ın yardımı olmaksızın kulun hırsı hiç bir işe yaramaz. Peygamber (S.A.V.) âciz-den nehî buyuruyor. Acizden murâd: ibâdet ve tâatlerde tesahül göstermektir. Fahr-i kâinat (S.A.V.) efendimiz âcizden Allah'a sığınmıştır.
Hadîs-i şerîfde, bir menfaatin fırsatı kaçırıldığı, yâhud başa bir belâ geldiği zaman : «eğer şöyle şöyle hareket etseydim böyle olmazdı» gibi sözler söyleyerek (eğer) kelimesini kullanmak da yasak ediliyor. Ulemâ'dan bazılarına göre bu nehîden maksat: eğer şöyle yapsaydım muhakkak bu iş böyle olmazdı; diye kafi surette inananlardır. Kat'i surette inanmayarak meseleyi Allah'ın meşietine havale ederse, onlara göre «eğer» diye konuşmakda bir beis yoktur. Delilleri Hz. Ebu Bekir (R. A.ym mağarada : «Eğer müşriklerden bîri başını kaldırsay-di bizi görürdü.» demesi ve Peygamber (S.Â.V.J'in buna ses çıkarma-masıdır. Fakat Kaadi Iyaz buna i'tirâz etmiş; ve şunları söylemiştir. «Hz.

Ebu Bekir'in sözünde delil olacak bir şey yoktur. Çünkü o geleceğe âit bir şey söylememiştir. Onun sözünde vuku'undan sonra kaderi değiştirme dâvası yoktur. Buhârî'nin (eğer) kelimesîle rivayet ettiği bütün hadîsler de böyledir. Bunların hiç birinde kadere i'tirâa yoktur; binâenaleyh, kerahet de olamaz...»
Yine Kaadî Iyâz : «Hadîsin mânâsı hususunda benim bildiğim şey nehyin zahiri ve umumu üzere kalmasıdır; lâkin nehî tenzih içindir.» diyor .Hadîsin sonundaki: «Çühkü, eğer" (kelimesi) şeytanın işine yol açar.» Duyurulması da, buna delâlet eder.
Nevevî'nm beyânına göre «eğer» mânâsına gelen (lev) kelimesi geçmiş zaman için de kullanılır. Nitekim Resûlüllah (S.A.V.) :
«Arkamda bıraktığım işlerim {bir daha) karşıma çıksa hedyi[749] göndermezdim.» buyurmuştur. Buna benzer başka hadîsler de vardır. Şu hâlde anlaşılıyor ki,' nehî (eğer) kelimesini faydası olmayan yerde kullananlara âiddir, ve tahrim değil tenzih ifâde eder. Fakat bir kimse bu kelimeyi bir daha asla yapmayacağı bir ibâdetin fırsatım kaçırdığına yanarak söylemiş olsa hiç bir şey lâzım gelmez. Ekseriyetle hadîslerdeki isti'mali de buna hamledilir.[750]

1555/1320- «İvaz b. Himâr radıyallahil an/t'd an rivayet olunmuştur. Demişiir ki: Resûlüllah sallaUahü aleyhi ve sellem:
— Gerçekten Allah bana sizin mütevazi olmanız gerektiğini bildirdi, tâ ki kimse kimseye zulmetmesin; kimse kimseye Öğünmesin; buyurdular.»[751]

Bu hadîsi Müslim tahric etmiştir.
Tavâzu' : Kibirlenmemek, alçak gönüllü olmaktır. Tevazu' göstermemenin sonu zulme varır. Çünkü mütevazı' olmayan bir kimse, kendinde herkesten üstün bir meziyet görür; ve başkalarına, sözle ve fiille tecâvüz eder. Onlara karşı Öğünür; ve kendilerini tahkir eder. Zulüm etmek ve öğünmek mezmum olan şeylerdendir. Zâlimin dünyada derhâl cezasının verileceği bir çok hadîslerle beyân edilmiştir. Bu hadîslerin bazılarını Tirmizî,

Hâkim^ îbni Mâce ve Beyhakî tahrîc etmişlerdir.[752]

1556/1321- «Ebu'd Derdâ radıyallahü anh'dan Peygamber satlaîla-hü aleyhi ve sellem'den duymuş olarak rivayet olunduğuna göre: Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem:
— Her kim din kardeşinin gıyabında onun ırzını müdâfaa ederse, Allah kıyamet gününde onun yüzünü cehennemden müdâfaa eder; buyurmuşlardır.»[753]

Bu hadîsi Tirmizî tahrîc etmiş ve hasen bulmuştur. İmam Ahmet, Esma binti Yezid'den hu hadîsin bir benzerini tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerîf, din kardeşinin gîbeti edilirken onu müdafaa etmenin faziletine delildir. Bu bir münkeri nehî mânâsını taşıdığı için aynı zamanda vaciptir; ve terkedenler hakkında tehdid vârid olmuştur. Bu bâbta Ebu Dâvud ile îbni Sabid Dünya şu hadîsi tahrîc etmişlerdir:
«Müslüman bir kimsenin hörmeti ayaklar altına alınan ve namusuna dil uzatılan bir yerde onu (müdâfaa etmeyerek) rezil eden hiç bir müstüman yoktur ki, kendisi yardım beklediği bir yerde Allah onu rezil etmesin.» Yine Ebu Davud'un tahrîc ettiği bir hadîs de şudur:
«Bir kimse dünyâda dîn kardeşinin namusunu korursa kıyamet gününde Allah da cehennemden kendisini koruyacak bir melek gönderir.» Daha başka hadîslerde vardır. Hattâ bunların birinde :
«Gîbeti dinleyen kimse gîbetcilerin bîridir.» denilmiştir. Bu hükümden kurtulabilmek için orada bulunanlara düşen vazife zemmi edilen din kardeşlerini müdâfaa etmektir. Şayet hiç bir suretle müdâfaaya imkân bulamazlarsa oradan kalkıp gitmeleri îcâbeder. Ulemâdan bâzıları böyle yerde susmayı bile büyük günâhlardan saymışlardır. Çünkü susmakla gîbet edenler hükmüne girmiş olurlar.[754]

1558/1322- «Ebu Hüreyre radıyaüahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah salîaîîahü aleyhi ve seîîem:
— Sadaka hiç bir malı azaltmaz. (Bir suçluyu) aff sebebîle Allah

bir kulun ancak şerefini arttırır. Hem Allah için tevazu gösteren hiç bir kimse yoktur kî Allah onu (derecesini) yükseltmesin; buyurdular.»[755]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Sadakanın malı azaltmasını ulemâ iki şekilde tefsir ediyorlar. Birinci tefsire göre: ASlah o kimsenin malına bereket verir; ondan afatı kaldırır; bu suretle 2âhirî noksanlığı batini bereketle tamamlar. îkin-ci tefsire göre : Sadakadan hâsıl olan sevapla maldaki noksanlık tamamlanır; ve o mal hiç azalmamış gibi olur. Zîrâ, Teâtâ Hazretleri bir hayıra karşı on sevap verdiği gibi, dilerse kat kat emsalini de ihsan eder. Hattâ bazıları üçüncü bir tefsir olmak üzere : «Azalan malın yerine Allah başkasını verir de, bu suretle malın azaldığı belli bile olmaz.» diyorlar. Nitekim bir âyet-i kerîmede;
«[756] Eğer siz bîr şey infak ederseniz Allah onun arkasını getirir.» Duyurulmuştur.
«Aff sebebîle Allah bir kulun ancak şerefini artırır.»
cümlesi kötülük yapan bir kimsenin suçunu affetmeye teşviktir. Vâkıâ kötülüğün cezasını vermek de caizdir; fakat affetmenin şeref ve sevabı büyüktür. Teâlâ Hazretleri :
«[757] Her kim affederde uzîaşırsa artık onun ecri (ni vermek) Allah'a âiddir.» buyurmuştur- Hadîs-i şerîf tevazünün iki cihanda derece ve yüksek makam kazanmaya sebep olacağına delâlet ettiği gibi, sadaka vermeye, tevâzua ve affetmeye de teşvikde bulunuyor ki, bunlar güzel ahlâkın temelleridir.[758]

1559/1323- «Abdullah b. Selâm radıyallahü anh'dan rivayet edil-mişîir. Demiştir ki: Resûlüllah sallaîlahü aleyhi ve sellem:
— Ey insanlar! selâmı ifşa edin; sılâ-i rahimleri yapın; yemeği vedirin; geceleyin halk uyurken siz namaz, kılın ki; selâmetle cennete giresiniz; buyurdular.[759]

Bu hadîsi Tirmizîtahrîc etmiş ve sahîhlemiştir. İfşa etmek meydana çıkarmaktır. Burada ondan murâd: tanıdık olsun

olmasın selâmı herkese vermektir. Şeyheyn'in AbduÜah b. Ömer (R.A.)'dan tahrîc ettikleri bir hadîse göre: Bir adam Peygamber (S.A.V.)V:
— İslâmın hangi türlüsü daha hayırlıdır? diye sormuş; ResûliÜlah (S.A.V.) ona :
«Yemeği yedirir; tanıdığına ve tanımadığına da selâmı verirsin.» buyurmuşlardır. Buharı «el-Edebül Müfred» nâm eserinde İbni Ömer (R.A.)'âan şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Selâm verdiğin zaman işittir; Çünkü selâm Allah tarafından bir senadır.»
Nevevı işittirmenin en az selâm alacak kimsenin işiteceği kadar yüksek sesle olacağını; aksi takdirde selâm vermiş sayılmayacağını; şayet işitip işitmediğinde şüphe ederse işittirecek derecede açık söylemesi lâzım geldiğini beyân etmiştir.
İçlerinde uyuyanlar bulunan bir cemâate selâm vermenin sünnete uygun sureti, uyanık olanlara işittirerek, uyuyanları uyandırmayacak şekilde verilmesidir. Nitekim İmam Müslim'in, Hz. MİkdaF (R. A.ydaıı tahrîc ettiği bir hadîsde bu cihet beyân olunmuştur.
Cemâatten yalnız bir kimseye selâm vermek mekruhtur. Selâm vermek, müslümanların birbirini sevmesi, sayması için meşru' olmuştur. Bu bâbta Müslim, Hz. Ebu Hüreyre'den merfu' olarak şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Size birbirinizi n^ ile seveceğinizi göstereyim mi? aranızda selâmı ifsâ edin.»
Selâm bir yere girerken meşru' olduğu gibi.ondan ayrılırken de meşru'dur. Zîrâ NesâVnin, Hz. Ebu Hüreyre'den merfu' olarak tahrîc ettiği bir hadîsde:
«Biriniz oturduğu zaman seiâm versin; kalktığı zaman da seiâm versin; zîrâ birinci sonuncudan daha makbul değildir.»
El veya basla selâm vermek mekruhtur.Bunu Resûlüflah mıştır.Ancak selâmı işitmeyecek kadar uzakta bulunanlara el ile işaret etmek caizdir.
Nevevî'mn beyânına göre tanıdık olmayan bir kimseye selâm vermek tevazu göstermek, Allah için yapılan amelde ihlâs ve islârmn şiarı olan selâmı ifşa olur.

Sılâ-i rahim ile yemek yedirme meseleleri yukarıda îzâh edilmiştir.
Geceleyin namaz kılma emrine gelince: bu emir yatsı namazı diye tefsir edilmiştir. Uyuyanlardan murâd : hıristiyanlarla yahûdîlerdir. Hadîsin son cümlesi olan: «Selâmetle gîresiniz.» ifâdesi, mezkûr fiillerin cennete girmeye sebeb olacağını haber veren bir müjdedir.[760]

1560/1324- «[761] Temîm-i Dârî radıyallahü cmVden rivayet olunmuştur .Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seîlem üç defa:
— Din İhlâsdir; buyurdular Biz :
— (Bu ihlâs) kime (olacak) yâ Resûlâflah? dedik :
— Allah Kitabına, Resulüne, müslümanlarin hükümdarlarına ve bilumum müslümanlara; buyurdular.»[762]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerîf bazı ulemâ'ya göre islâmm temelini teşkil eden dört hadîsden biridir.
Nasihat : îhlâs ve samimiyet; tasfiye: İyiliğe da'vet, kötülükten ne-hl mânâlarına gelir. Hadîs-i şerîf'de dine nasihat denilmesi, dinin temeli nasihata isnad ettiği içindir. Allah'a karşı ihlâs, ona iman etmek, emirlerine itaat, nehîlerinden ictinâb ve saire gibi vazifeleri yapmakla olur. Hattâbî'nin beyânına göre bunların her biri kulun kendine nasihati demektir. Çünkü Allah'ın hiç bir kimsenin nasihatına ihtiyacı yoktur,
Allah kitabına ihlâs onun Allah kelâmı olduğuna inanmak, onun helâl kıldığım helâl, haram kıldığım haram i'tikad etmek, onu okuyarak mucebîle amelde bulunmakdır. Peygamber (S.A.V.)'e ihlâs Allah tarafından Peygamber olarak gönderildiğine ve getirdiği Kur'âna inanarak tasdik etmek; emir ve nehîlerine tâbi' olmak, hakkında dâima hörmet ve muhabbet göstermek, sünnetlerini öğrenmek gibi vazifelerdir.
Müslüman büyüklerine ihlâs: hak uğrunda kendilerine yardım, ve itaatte bulunmak, halkın ihtiyaçlarını kendilerine anlatmak ve adalet hususunda onlara nasihat etmektir. Hattâbî onların

arkasında namaz kılmayı ve maiyetlerinde harbe gitmeyi bile nasihattan saymıştır: «Müslüman büyüklerinden murâd ulemâ'dır» diyenler de vardır. Bu takdirde onlara ihlâs: kavillerîle amel etmek, haklarında hor-met ve ta'zimde bulunmakla olur.
Âmmeye nasihat : onları din ve dünyaları hususunda irşâd etmek, kendilerine eziyet verecek şeylerden sakınmak, iyiliği emir, kötüiük-den nehî gibi şeylerle olur.
İbni Battal : «Bu hadîsde, nasihata din ve islâm denilebileceğine delil vardır,» demiş; ve nasihatin farz-ı kifâye olduğunu, bazı kimselerin ifâdesîle diğerlerinden sakıt olduğunu söylemiştir. [763]

1561/1325- «Ebu Hüreyre radıyallahü anVdart rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah saltallahü aleyhi ve sellem :
— En ziyâde cennete girdiren şey Allah korkusu İle güzel ahlâktır; buyurdular.»[764]

Bu hadîsi Tirmiıî tahrîc etmiştir. Hâkim onu sahîhlemiştir.
Hadîs-i şerif Allah'dan korkmanın ve güzel ahlâkın pek büyük birer necat vasıtası olduklarına delâlet ediyor. Allah'tan korkmak, emirlerini yapmak nebilerinden sakınmakla olur. Cennete girmeye en büyük sebeblerden biri budur.
Güzel ahlâk hususunda îzâhât geride geçmişti.[765]

1562/1326- «(Bu da) ondan rivâyef olunmuştur. -radıyaUahü anh- demîştir ki: Resûlüliah saUaUdhü aleyhi ve selîem:
— Şüphesiz ki, sizin bütün insanlara mal vermeye gücünüz yetmez. Lâkin onlara güler yüzünüz ve güzel ahlâkiniz şâmi! olmalıdır; buyurdular.»[766]

Bu hadîsi Ebu Ya'tâ tahrîc etmiştir. Hâkim onu.sahîhlemiştir.
Yani : insanlar çok olduğu için her birine mal vererek memnun etmek bir insanın kudreti dâhilinde değildir. Fakat herkese karşı güler yüz; tatlı sözle muamele etmek pek âlâ mümkündür. Siz

işte bunu yapmalısınız. Çünkü bu türlü hareketiniz sizi birbirinize sevdirir. Allah'ın .dilediği de budur. Bittabi kâfirler ve haklarında şiddet gösterilmesi emredilenler; bu umumdan hâriçtirler.[767]

1563/1327- «(Bu da) ondan rivayet olunmuştur. -radıyaUahü anh- Demiştir ki: Resûlüliah salîaîlahü aleyhi ve sellem:
— Mü'min, mü'minin aynasıdır; buyurdular.»[768]

Bu hadîsi Ebu Dâvud güzel bîr isnadla tahrîc etmiştir.
Resûlüliah (S.A.V.) bir teşbih-i beliğ ile mü'mini aynaya benzetmiştir. Yani: ayna bir kimseyi nasıl olduğu gibi gösterirse, mü'min de din kardeşinin küsurlarını öylece gösterir; kendisine lâzım gelen tenbih ve nasihatlarda bulunarak onu Hak Teâlâ ile kulları huzurunda zînetli gösterecek sâlih amellere irşâd eder. Bu da nasihattan sayılır.[769]

1554/1328- «İbni Ömer radıyaîlahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüflah sallalîahü aleyhi ve sellem:
— İnsanlar arasına karışan ve onların ezalarına sabreden mü'mîn insanlar arasına karışmayan ve onların ezalarına sabretmeyen mü'minlerden daha hayırlıdır; buyurdular.»[770]

Bu hadîsi güzel bir isnadla İbni Mâce tahrîc etmiştir. Hadîs, Tirmîzî'de de mevcud ise de Tirmiiî sahâbînin ismini zikretmemiştir.
Hadîs-i şerîf, insanlar arasına karışarak onlara iyiliği emir, kötülüğü yasak etmenin ve kendilerine iyi muamelede bulunmanın, bir köşeye çekiîerek kimse ile görüşmemekten efdâl olduğuna delildir. Maa-mâfîh hâller şahsa, zamana ve mekâna göre değişir. Uzletin fazîletli olduğunu gösteren deliller de vardır. Bunları imam Gazali da ve diğer eserlerinde göstermiştir.[771]

1565/1329- «ibni Mes'ud raÜıyaîİahü artTfcMan rivayet

olunmuştur. Demiştir kî: Resülüllah sallalîahü aleyhi ve sellem:
— Yâ Rabbi, beni güzel yarattığın gibi ahlâkımı da güzel eyle; buyurdular.»[772]
Bu hadîsi İmam Ahmed rivayet eylemiştir. İbni H'bbân.onu sahîhlemiştir.
Hakikatte ResulMHah (S.A.V.) insanların gerek hilkat gerekse ahlâkça en şereflilerindendi. Öyle olduğu hâlde, yine hilkat ve ahlâk güzelliği istemesi, Allah'ın minnet ve ihsanını i'tirâf; bu ni'metin devamımı ni7 yâz ve AHah'dan istenilecek şeylerin bunlar olduğunu ümmetine tAlim içindir.[773]

«Zikir Ve Duâ Babı»

Zikîr: Kalbe gelen ve dille söylenen şey mânâsına masdar bir kelimedir. Bundan maksat, Allah'ı anmaktır.
Duâ dahî istek ve davet mânâsına gelen bir masdardır. îbâdet ve sâireye de duâ denilir. ZikruIIah ziyadesiyle duadır. Teâlâ Hazretleri kullarına kendisine duâ etmelerini şu âyet-i kerîmesüe emir buyurmuştur:
«[774] «Bana duâ edin; sîze İcabet eyieyeyim» Yine Teâlâ Hazretleri:
«[775] Kullarım sana benî sorarlarsa muhakkak ben yakınım. Bana duâ ettiği zaman duacının duasına icabet ederim.» buyurarak kulların dualarını kabule müheyye olduğunu beyân etmiştir. RssüKiüah (S.A.V.) duâ için; «ibâdetin iliği ta'birini» kullanmıştır. TirmizVnin Hz. Enes (R. A.)'âan merfu' olarak tahrîc ettiği şu hadîs ayni hakikati nâtıktiv:
«[776] Duâ ibâdetin iliğidir.»
Duayı teşvik eden hadîsler çoktur. İmam Buhâri'nm, Hasreti Ebu Hüreyre'den tahrîc ettiği bir hadîsde ASlah'dan bir şey dilemeyene Teâlâ Hazretleri'nîn gazap edeceği; Tirmizı'nin, Hz. İbni Mcs'ud'dan rivayet ettiği diğer bir hadîste: fazl-u kereminden bir şey dilerapyi Allah'ın sevdiği beyân olunmuştur.
Duâ. kulluğun hakikatim, Teâlâ Hazretlerİ'nin ganî, kulun fakir olduğunu Allah'ın kaadir-İ mutlak, kulun ise âciz-i muhakkak bulunduğunu tezammun eder. Binâenaleyh duâ; kulu Rabbına yaklaştırır.Gerek Teâlâ Hazretlerî'nin gerekse, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.)'in duaya teşvik buyurmalarının hikmeti budur.Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı kerîm'de:
«[777] Ey Rabbımız unutur veya hatâ edersek bizi muâhaze etme» buyurarak, kendisine nasıl duâ edileceğini kullarına öğrettiği gibi Peygamberlerinden bazılarının duâ ve niyazlarını da haber vermiştir. Meselâ Hazreti Eyyüp (A.S.} :
«[778] Yâ Rabbi! gerçekten benim başıma belâ geldi; hâlbuki sen merhametliler merhameflîsisin.» diye duâ etmiş; Zekeriyyâ (A.S.) :

«[779] Afîahrm! Benî yalnız bırakma.» niyazında bulunmuş; Hazret-i Âdem (A.S.) :

«[780] Ey Rabbimtz biz nefislerimize zulmettik; eğer bîzİ affetmez ve bize acımazsan mutlaka haşirlerden oluruz.» tarzında arz-ı teslimiyet eylemiş; Yusuf (A.S.) :

«[781] Benî müslüman olarak öldür ve beni sâlih kullara kat» diye tezerr-i eylemîç; Yunus (A.S.) :

«[782] Senden başka hiç bîr ilâh yoktur; seni tenzih ederim. Muhakkak ben zâlimlerden idim» şeklinde niyazda-bulunmuştur. Bizim Peygamberimiz Muhammed Mustafa (S.A.V.)'İn ettiği duaların ise haddi hesabı yoktur.

«Her umurunu Allah'a havale ederek ona teslimiyette bulunmak, duadan hayırlıdır» diyenler de olmuşsa da bunlar için: «münâcat lezzetini tadamamışlardır.» denilerek kavilleri reddedilmiştir. İmam Ah-med b. Hanbel (164—241)'in Hz. Ebu Saîd'den rivayet ettiği bir ha-dîsde duanın zayi' olmayacağı; bilâkis üç şeyden birinin behemehal vâki' olacağı bildirilmiş; ve bu üç şeyin: ya kabul, ya âhirete bırakma yâhud da edilen duâ nisbetinde günâh affı olduğu beyân edilmiştir."

Duanın, adâb ve şeraiti olduğu gibi kabulü için de mânileri vardır. Bunlar «el-Camiu's-Sağir» in şerhi «et-Tenvir» ve «Nüzülü'l -Ehrâr fi'l ed'iyet-i ve'l ezkâr» gibi eserlerde görülebilir.[783]

1566/1330- «Ebu Hüreyre radıyattahü anh'&an rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüliah saîîallahü aleyhi ve seîlem:

— Allah Teâlâ: kulum beni zikrettikçe ve dudaktarı benim kıpırdachkça ben kulumla beraberim; diyor; buyurdular.»[784]

Bu hadîsi İbni Mâce tahrîc etmiştir. İbni Hibbân onu sahîhlemiş; Buharı ise ta'lik suretîle zikretmiştir. Hadîsin lâfzı şöyledir:

«Resûlüliah (S.A.V.) buyurduki:

— Allah azze ve celle: ben kulumun benim hakkımdaki zannının yanındayım. Beni zikrettiği zaman da o-nunla beraberim. Eğer beni yalnız başına zikrederse ben de onu kendi kendime

zikrederim. Beni bir cemâat içinde zikrederse, ben onu o cemaattan daha hayırlı bir cemâat içinde zikrederim. O bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim: buyuruyor.»
Allah Teâlâ'mn kulu ile beraberliği ona ha-ss bir beraberlik olup zikrullah'ın son derece büyük bir iş olduğunu, Allah'ı kim zikrederse Allah da lütuf, yardim ve rizâsîle o kulu ile beraber olacağını gösteriyor. İbni Ebi Cemre : Zikirden : kalple, yâhud lisanla veya ikisîîe birden yapılan, zikir kasdedilmiş olabilir.» demiş; ve hadîslerin delâletine bakarak zikrin iki kısma ayrılacağım söylemiştir. «Birincisi: bu hadîsin ifâde ettiği şeylerin, sahibine yüzde yüz verileceği belli olan zikirdir. Bu hüküm :
«[785] Her kim zerre ağırlığında bir hayır işSerse onu (n sevabını) görecektir.» âyet-i kerîmesinden alınmıştır: Verileceği belli olmayandır. Bu bir hadîsten mülhemdir. Mezkûr hadîse göre: «Bir kimseyi kıldığı namaz kötülüklerden men' etmezse o kimsenin ancak Allah'ın rahmetinden uzaklaşması artır.»[786]

1567/1331- «Muâz b. Cebel radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resulü Kah salldtlahü aleyhi ve seîlem:
— Âdem oğliij zikruMahdan daha fazla kendini azaptan kurtaracak btr iş yapmamıştır; buyurdular.»[787]

Bu hadîsi İbni Ebi Şeybe ile Taberânî güzel bir isnadla tahrîc etmişlerdir.
Hadîs-i şerîf zikrin faziletini gösteren delillerdendir. Zikrin dünya ve âhiretde bütün azâb korkularından kurtaran en büyük vasıta olduğunu gösteriyor. Bundan dolayıdır ki, AİIah-u Zülcelâl düşmanla harb ederken sebatkâr olmamızı zikrullah ile birlikde emretmiş ve :
«[788] Bir fırka (düşman) İle karşılaştığınız vakit hemen sebat gösterin. Allah'ı da çok zikredin.» buyurmuştur. Bundan maada cihad hakkında vârid olan bir çok hadîs ve âyetlerde zikrullah

hep tavsiye edilmiştir.[789]

1563/1332- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'üan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüllah sollallahü aleyhi ve sellem:
— Hiç bir kavim bir yere oturarak orada Aliahı zikretmezler ki, kendilerini melekler sarmasın ve rahmet kaplamasın. Hem onları Allah nezd-i ma'nevisinde olanlara Zikreder; buyurdular.»[790]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Hadîs-i şerîf, zikir meclislerinin ve zikirde bulunanların faziletine delildir. Bu mânâda Buhârî'de de su hadîs vardır:
«Şüphesiz Allah'ın bir takım melekleri vardır ki, yollarda dolaşarak ehl-i zikri ararlar. Allah Teâlâyı zikreden bir cemâat buldularmı: hacetinize gelin; diye birbirini çağırırlar. [Resûlüllah (S.A.v.) buyurdular ki:] Bunun üzerine tâ se-manın alt katına varıncaya kadar onları kanadları ile sararlar.»
Görülüyor ki zikir meclisleri meleklerin arayıp bulacakları kadar faziletlidir.
Zikirden murâd: Kur'ân-ı Kerîm okumak, teşbih ve tahmidde bulunmaktır.Bezsâr'ın tahrîc ettiği şu hadîs bunu pek güzel beyân etmiştir:
«Gerçekten Allah Teâlâ meleklerine; kullarına ne yapıyor? diye sorar; hâlbuki onların ne yaptıklarını (pek âlâ) bilir. Melekler: kulların senin nrmetlerini ta'zim ediyor; kitabını okuyor; Peygamberine selâvât getiriyor ve hem dünyaları, hem âhiretleri için senden dilekde bulunuyor-Sar; derler.»
Zikir asıl lisanla olur; fakat dil ile birlikde kalbinde zikretmesi daha mükemmel ve makbuldür. Zikr'in mânâsını, Aiîahü Zülcefâl'in aze-metini ve her türlü noksanlıklardan münezzeh olduğunu düşünmek bu kemâli daha da arttırır. Namaz, oruç ve cihâd gibi farzlarda dahî hüküm aynidir. Fahr-i Razî dil ile zikirden murâd: teşbih hamd-ü sena gibi lâfızlar olduğunu; kalple zikir Allah'ın zâtına ve sıfatlarına âid delillerle emir ve nehî gibi teklifi emirler üzerinde ve mahlûkatm sırları hususunda tefekküre dalmaktan ibaret bulunduğunu söylemiştir.
Büyüklerden bazıları yedi çeşit zikir bulunduğunu

kaydetmektedirler. Şöyle ki: Gözlerin zikri ağlamakla, kulakların ki, dinlemekle, dilin zikri sena ile, ellerin vermekle, bedenin zikri vefakârlıkla, kalbin zikri korku ve ümidle, ruhun zikri ise teslimiyet ve rızâ iledir.
Hâsılı zikir, bütün kemâlâtîle yapılırsa cihâddan bile efdâldır. Vâkıâ cihâdın zikirden efdâl olduğunu bildiren hadîslerde varsa da cihâd yalnız dille yapılan sikirden makbuldür. Buna delîl Tirmizî ile İbni Mâce'nin Hz. Ebu'd -Derdâ (R. A./dan rivayet ettikleri merfu' bir hadîstir. Mezkûr hadîse göre Allah indinde bütün amellerin en hayırlısı, derece itibârîîe en yükseği altından, gümüşden ve cihâddan da makbul olanı zikrullahtır.
îbnüJl Arabî: «Hiç bir sâlih amel yoktur ki, sâlih olabilmesi için zikir şart koşulmasın. Zekâtını verirken veya orucunu tutarken AUah'i zikretmeyenin ameîi kâmil olamaz. Binâenaleyh zikir bu cihetle amellerin en faziletlisi olmuştur» diyor.[791]

1569/1333- «(Bu da) Ebu Hüreyre radıydllahü anadan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Eğer bir kavim bir yere otururlar da orada Alfanı zikretmez, Peygamber (sallaUahü aleyhi've seUem)'e setâvât getirmezlerse, kıyamet gününde bu (yaptıkları) kendilerine gam ve gussa olacaktır; buyurdular.»[792]

Bu hadîsi Tirmizî tafarîc etmiş ve «hasendir» demiştir. TİrmizÎ'mn rivayetinde şu cümle de vardır:
«Dilerse Allah kendilerini azâb eder; dilerse af buyurur.»
H&dîs-i şerif zikrin ve Peygamber (S.A.V.)'e selavât getirmenin vücubuna delüdir. Bu husustaki kavilleri görmüştük .Bazıları Peygamber (S.A.V.)'e selâvât getirilen yerleri (46) ya çıkarmıştır. Allah'ın Peygamberine salâtı muhtelif suretlerde îzâh edilmiştir. Bazılarına göre Peygamberini melekleri arasında sena etmesidir. Meleklerin Peygambere salât etmeleri ona sena ve ta'zim husulü için duada bulunmalarıdır. Diğer bazı ulemâ'ya göre : AUah'dan Resulüne Salât, onu teşrif ve ziyâdesîle ikramdır. Peygamber'den aşağısı için rahmettir. Bizim : «Yâ Rabbî, Muhammed'e salât eyle» diye yaptığımız salevâtın

mânâsı: «Yâ Rabbî, Muhammedi ta'zim eyle.» demekdir. Bu ta'zimden murâd: onun zikrini yükseltmek, dinini meydana çıkarmak, şeriatını dünya ve âhiretde paydâr etmektir.
Peygamber (S.A.V.)'e salevât getirirken: al ve ezvâcını da zikretmekle onlar hakkında lâyık olan ta'zîm kasdedilir.
Müstakilen salevât -yâlnız Peygamberlere getirilir. Nitekim Taberânî'nin, Hz. İbni Abbas (R. A.)'dan tahrîc ettiği şu hadîs de bu mânâyı te'yid eder:
«Bana salevât getirdiğiniz vakit Allah'ın (diğer) Peygamberlerine de salevât getirin, çünkü Allah beni gönderdiği gibi onlarida (Peygamber) göndermiştir.» Hadîs merfu'dur. Görülüyor ki, salevât getirmenin sebebi peygamber olarak gönde-rilmekmiş. Binâenaleyh salevât yalnız peygamber olarak gönderilenlere mahsustur. İbni Ebi Şeyhe sahîb bir senetle Hz. İbnî Abbas (R.A.)-in : «Peygamber (S.A.V.)'den başka hiç bir kimsenin kimseye salevât getirmesi lâzım geldiğini bilmiyorum.» dediğini rivayet ediyor. İmam Mâlik'iu de buna kaail olduğu rivayet edilmiştir.
Kaadi Iyâz: «Ehl-i ilmin ekserisi caiz olduğuna kaaildirler. Ben Mâlik'in kavline meylederim; fukaha ve kelâmcıların muhakkıkları da- bu kavle zâhib olmuş ve : Peygamber olmayanlar gufran ve radı-yallah ile anılırlar; demişlerdir. Peygamber olmayanlara müstakilen salevât getirmek, emri bil ma'rufdan değildir. O ancak Benî Hâşİm devleti zamanında çıkmıştır. Melekler hakkında hiç bir hadîs bilmiyorum; bu ancak İbni Abbas'm, (Çünkü Allah onlara peygamber demiştir.) sözünden alınmıştır.» diyor.
Bazıları : «müstekillen mü'minlere de salevât getirilemez; ancak âl ve ezvâc-ı tâhirât gibi haklarında nass vârid olanlara, peygambere tebean salevât getirilebilir: nass-ı hadîsde bunlardan ve Peygamber (S.A.V.)'in zürriyyetinden başkaları zikredilniemiştîr. Binâenaleyh hüküm onlara mahsustur. Sahâbe-i kiram ile başkaları onlara kıyas edilemez.» demişlerdir. Maamâfîh, mesele ihtilaflıdır. îmam Buhârî caiz olduğuna kaaîldir. Hadîslerde Peygamber (S.A.V.)'in Âl-i Sa'd b. Ubâde ile Âl-i Ebi Evfâ'ya salevât getirdiği zikrolunmuştur. Teâfâ Hazretlerilnin :

«Size mefekferîle birlikde salât eyleyen odur.» âyet-i kerîmesi de bu kavle zâihb olanların delîllerindendir. Fakat: «mü'minlere müstakilen salât-ü selâm edilmez» diyenler buna cevap vermiş ve: «Mü'minler hakkında salât-ü selâm Allah ve Resûlün'den vârid olmuşsa da bizlere bu bâbta izin verilmemiştir.» demişlerdir.[793]

1570/1334- «Ebu Eyyub-i Ensâri radıyallahü anh'âan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlülfah sdlîaUahü aleyhi ve seüem:
— Bir kimse on defa: Bir AMah'dan başka ilâh yoktur; ona şerik yoktur; derse ismail oğullarından dört kişi âzâd etmiş gibi Oİur; buyurdular.»[794]

Hadis müttefekun ateyh'dİr. Müslim'in rivayetinde :
«Mülk onundur; hamd de onun. Hem o herşeye kaadirdir» cümlesi de vardır. Hadîsin başka bir rivayetinde : «Bir kimse bunu günde yüz defa okursa kendisine on kölenin tutarı verilir; yüz sevap yazdır; yüz tane günâhı yok edilir; bu kelimeler o gün akşama kadar kendisi için şeytandan muhafaza olurlar. O kimsenin kazandığından daha efdâ-lini yapacak yoktur. Ancak biri çıkar da bundan daha fazlasını okursa o başka.» buyurulmuştur.
Hadîs-i şerif muhtelif yollardan rivayet olunmuştur. Bunların bazısında sabah namazını kıldıktan sonra kelime-i tevhid'Ie başlanarak, bu hadîsin okunacağı güzel bir senedle rivayet olunmuş; bazılarında:
«Yaşatır ve öldürür» cümlesinin de ilâve edileceği bildirilmiş; keza bazılarında on köle, diğerlerinde dört köle tutarında sevap verileceği zikrolunmuştur. Kurtubî'ye göre bu farklar zikri yapanların okudukları lâfızlar üzerinde kalben tefekkürlerine ve ihlâs derecelerine göredir.[795]

1571/1335- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'öan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûtüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Bir kimse yüz defa: Allaht hamdîle tenzih ederim; derse

günâhları denizin köpüğü kadar bile olsa affedilir; buyurdular.»[796]

Hadîs müttefekun a'eyh'dir.
«SÜbhânallah»'ın mânâsı : Allah'ı, sânına yakışmayan noksan sıfatlardan tenzilidir. Buıunla Âllah'dan -hâşâ- şerik ve naziri olmak doğmak, doğurmak, gibi noksan sıfatlar nehî edilmiş olur.
Tesbîh : bütün zikirlere itlâk edildiği gibi, nafile namaza ve teşbih namazına da teşbih denilir. Zaten teşbih namazı denilmesi, içerisinde teşbih çok olduğundandır.
Hadîs'in zahiri, bu zikirli büyük günâhların bile affedileceğini gösteriyorsa da ulemâ bununla ancak küçük günâhlar kasdediidiğini söylemişlerdir.
Burada şöyle bir sual vârid olmuştur: «Bu hadîs teşbihin tehliTden[797] efdâl olduğuna delâlet ediyor. Çünkü tehlil hakkında : günde yüz defa tehlil getirene yüz günâh affedileceği bildiriliyor. Burada ise: «Teşbih edenin günâhları denizin köpüğü kadar çok olsa yine affedilir» buyuruluyor. Hâlbuki hadîsler tehülin tesbih-den efdâl olduğuna delâlet etmektedir. Meselâ: Tirmizî ile Nesâı'nin tahrîc ettikleri, İbni Hibbân'la., Hâkim'in de «sahîhdir» dedikleri Câbİr (R.A.) hadîsinde:
«Zikrin en faziletlisi Lâ ilahe illâllahdır. Benim ve benden önceki Peygamberlerin söylediklerinin en faziletlisi Lâ İlahe illâllahtır. Kelime-ı tevhid ve ihiâs budur. Aila-hin ism-i a'zami da budur.» Duyuruluyor İd, hadîs merfu'dur. Sonra teşbih: Allah'ı, kendisine lâyık olmayan sıfatlardan tenzih demek olduğuna göre, teşbih zaten tehîiîde dâhildir.»
Bu suale şu cevap verilmiştir: «Teşbihle beraber yapılan tehlilin sevabı daha çoktur. Zîrâ böyle bir tehlile üç şey, yani derece yüksekliği, ha-senât yazılması ve köleler âzâdı sevapları katılır. Hâlbuki yalnız köle azadının bütün küçük günâhlara keffâret olmağa yeteceği hadîs-i şerif'de vârid olmuştur. Hülâsa buradaki tesbihden murâd yalnız değil, tehlille beraber ve onu tamamlayan teşbihtir.»
Kamdı lyâz'm bazı ulemâ'dan rivayetine göre bu gibi zikir ve sâlih amellere va'd buyurulan sevap ve fazilet, ancak dininde

fazilet gösteren ve günâhlardan korunanlaradır. Şehvet peşinde koşmakta ısrar eden ve dinin hö'rmetini ayaklar altına alanlar bu hususda tertemiz ehl-i fazîlet olanlara katılamazlar. Nitekim:
«[798] Yoksa kötülükleri irtikâp edenler kendilerini İman edenlerle ve sâ-lîh amelîer işleyenlerle bir mi tutacağız sanıyorlar?» âyet-i kerimesi de bu kavli te'yid etmektedir. [799]

1572/1336- «Cüveyriye binti'l - HarU radîyallahü anhâ'dan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûfüilah sollallahü aleyhi ve sellem Şana :
— Filhakika senden sonra dört kelime söyledim; bunlar senin bu günden beri söylediklerinle tartılmış olsa seninkilere ağır basardı. (Bunlar) Allahı mahlûkatının ve kendi rızâsını (kazananlar) n sayısınca, Arşının ağırlığı ve kelimelerinin mürekkebi mikdannda hamdîle tenzîh ederim (kelimeleridir.) buyurdular.»[800]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Hadîsde geçen halk kelimesi yerde, gökde ,dünyada.ve âhirette mevcut bütün mahlûkata şâmildir.
Kendi rızâsından murâd : Alİah'ın kendilerinden razı olduğu Peygamberler, sıddîklar, schîdlcr ve sâlîh kuUar'dır. Allah'ın bu zevata karşı rızâsı asla bitip tükenmiy e çektir.
Arş'ımn ağırlığını zaten O'ndan başka bilen yoktur.
Kelimelerden murâd.: Allah'ın ma'lûm ve kudretinin teallûk ettiği her şeydir kî, bunlar nâ-mütenâhi oldukları gibi mürekkep'ten murâd: kendisîie yazı yazılan her şey olduğğuna göre bununda haddi. hududu yoktur.
Görülüyor ki, Resûfüflah (S.A.V.)'in Alfah Teâlâ'yı tenzih için zikrettiği dört kelimenin her biri rakamlarla sınırlandırılmayan nâ-mü-tenâhilerdir. Her biri sonsuz sayılar ve sonsuz miktarlar ifâde eden kelimelerle AMah-u Zülcetâl'i tenzih etmek şüphesizki feyyâz-ı Mutlak hazretlerine karşı bir kulun yapabileceği en güzel tenzih ve takdisdir.

Badîs-i şerif, mezkûr dört nev'i tenzihin faziletine ve bunları söyleyenin sgp.süz s&yı ve miktarları tekrarlamış hükmünde olacağına delildir.[801]

1573/1337- «Ebu Saîd-i Hudrî rackyallahü aıh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Baki olan sâlih ameller: Allah'dan başka ilâh yoktur; Allah'ı tenzih ederim; Allah her şeyden büyüktür; hamd Allah'a mahsustur; ve güç, kuvvet ancak Allah'a mahsustur kelimeleridir; buyurdular.»[802]

Bu hadîsi Nesâî tahrîc etmiştir. İbni Hibbân ile Hâkim sahîhlemişlerdir.
Bakıyâf-ı sâlihât : sevabı ebedî olarak devam eden güzel ve makbul amellerdir. Rssûlüllah (S.A.V.) mezkûr amellerin neler olduğunu bu hadisîle beyân etmiştir. Hadîs-i şerifin bâkıyât-ı sâlihât'tan bahseden sure-î kehf âyetini tefsir için vârid olması da muhtemeldir.
İbni'l Münzir, İbni Ebi Hatim ve îbni Merdeveyh'in[803] İbni Abbas (R. A)'dan tahrîc ettikleri bir hadîsde bâkıyât-ı sâîihâtm dâire-i şumûlü genişletilmiş ve Ebu Saîrf hadîsindekilerden maada: istiğfar, Peygamber (S.A.V.)'e salâvât, namaz, oruç, zekât, hacc, köle âzâdı, cî-hâd, ve sila-i rahim ile hayır hasenatın her çeşidi buna katılmıştır. Hattâ îbni Ebi Şeyhe ile İbni'l Münzir'in, Katade'den tahrîc ettikleri bir
hadîsde: «Allah'a taat sayılan her şey bakıyât-ı şâlihattandir.» denilmiştir. Ebu Saîd hadîsinde bakıyât-ı sâlihâtın dört gösterilmesi bu tefsire mâni' değildir; çünkü bu hadîsde inhisara delâlet eden bir şey yoktur.[804]

1574/1338- «Semmuratü'bnü Cündüb radıyallahü anlı'ûan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûiüilah saîlalîahü aleyhi ve selîem:
— Allah'a sözün en makbulü dört şeydir. Bunların hangisinden başlasan sana zarar vermez, (dört şey) Allah'ı tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'dan başka ilâh yoktur ve Allah

her şeyden büyüktür (cümleleridir.)[805]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Mezkûr dört şeyin Allah indinde makbul olması, tenzih, Allah'a hamd, birlik ve en büyüklüğü isbâta şâmil oldukları içindir.
«Hangisinden başlasan sana zarar vermez.» buyurulması, bunların aralarında tertib gözetilmeyeceğine delildir. Bazıları tenzih'den başlamanın evlâ olduğunu söylüyorlar.
Bu kelimelerin fazileti hakkındaki hadîsler, azalmak ve bitmek bilmeyen birer derya gibidirler.[806]

1575/1339- «Ebu Muse'l Eş'arİ radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüüah salldllahü aleyhi ve sellem bana:
— Ey Kaysoğlu Abdullah, sana cennet definelerinden bir define gÖstereyimmi? (Bu define) kudret ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur, (sözüdür) buyurdular.»[807]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.Nesâî: «Aliah («n kazasın) dan (kaçıp sığınacak) bir sığınak yoktur; ancak ona (sığınmak) müstesna» cümlesini (yine Ebu Saîd'den rivâyeten) ziyâde etmiştir.
Yani hadîs-i şerîf'de beyân edilen cümlenin sevabı cennet'de bir define gibi biriktirilecek ve dünyada define kullar için nasıl en nefis bir mal sayılırsa, cennetdeki o sevap da, onun gibi nefis olacaktır. Çünkü bu söz Allah'a tam bir teslimiyet ve inkıyâd, ondan başka Alîah olmadığını iz'an ve kabulle beraber, kulun elinden hiç bir şey gelmediğini itiraftır.
Havi : Kudret, hareket ve çâre manasınadır. Resûlüllah (S.A.V.) bu cümleyi beyândan sonra:
«Cibril Allah Teâiâ'cian bana böyle, haber verdi» demiştir.[808]

1576/1340- «Nu'man b. Beşir radıyalîahü anftmâ'dan Peygamber sdllaîîahü aleyhi ve aellem'âen işitmiş olarak rivayet edilmiştir. Re-sûiüilah saîlallahü aleyhi ve sellem:

— Şüphesiz ki duâ ibadettir; buyurmuşlardır.»[809]

Bu hadîsi Dörf (er rivayet etmiş Tirmizî de sahîhlemiştir. Tirmizî'de Enes'den merfu' olarak şu lâfızlarla rivayet edilmiş bir hadîs vardır: «Duâ İbadetin İliğidir». Yine Tirmizî de Ebu Hüreyre'den merfu' olarak rivayet edilen şu hadîs vardır. «Allah'a duadan daha kıymetli bir şey yoktur.» Bu hadîsi İbnİ Hibbân ile Hâkim sahîhle-mişlerdir.
Duâ hakkında yukarılarda îzâhat geçti.
Mihb: ilik, beyn ve bir şeyin hâlisi mânâlarınadır. Duanın ibâdetin hâlisi olması iki sebebe istinad eder. Birinci sebeb: Allah'ın «bana duâ edin» emrine imtisal olması: ikinci sebeb de: yalnız AHah'dan istenil-mesidir. Zîrâ duâ eden insan, hacetini AHah'dan başka kimsenin göremiyeceğini bildiği için hacetini ancak AHab'dan ister. Teâlâ Hazrette-rî'nin ibâdetten muradı zaten budur.[810]

1579/1341- «Enes radıyalîahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resulül!ah saUallahü aleyhi ve sellem:
— Ezanla îkaamet arasındaki duâ geri çevrilmez; buyurdular.»[811]

Bu hadîsi Ncsâî ve başkaları tahrîc etmişlerdir. İbni Hîbbân ve başkaları onu sahîhlemişlerdir.
Hadîs-i şerîf, «Ezan bahsi» nin sonunda başka lâfızlarla geçmişti.
Duâ, farz namazlardan sonra daha müekked olarak matluptur. Bu bâbta Tirmizî, Ebu Ümame (R. Ay'dan şu hadîsi tahrîc etmiştir:
«Dedim ki: Yâ Resûlâllah duanın hangisi daha makbuldür?
— Gecenin ortasındaki ve farz namazların sonundaki(dır) buyurdular.»[812]

1580/1342- «Seîmân radıyallahü anadan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah saîlallahû aleyhi ve sellem:

— Şüphesizki Rabbımz utangaçtır kerîmdir; kulu kendisine ellerini kaldırdığı vakit onları boş çevirmekten haya.eder; buyurdular.»[813]

Bu hadîsi Ncsâî müstesna, Dört'ler tahrîc etmişlerdir. Hâkim onu Sahîhlemiştir.
Haya Cenâb-i Hak'kın sıfatlarındandır. Hadîs-i şerîf, duâ ederken el kaldırmanın müstehâp olduğuna delildir. Bu hususda hadîsler çoktur. Vâkıâ Hz. Enes (R.A.)'dan Peygamber (S.A.V.)'in yağmur duasından başka hiç bir duada el kaldırmadığı rivayet plunmuşsa da bu hadîs mübalâğalı kaldırmadığına hamledilmiştir. Resûlüllah (S.A.V.)'in duâ ederken el kaldırdığını ifâde eden hadîsleri Hâftz el-Münzir müstakil bir cüz halinde toplamıştır.[814]

1581 /1343- «Ömer radvyaîlahü anh'âan rivayet olunmuştur. Demiştir kh Resûiülfah sdllallahû aleyhi ve sellem duâ ederken ellerini uzst-tığı zaman onları yüzüne sürmedikçe geri çevirmezdi.»[815]

Bu hadîsi TİrmizÎ tahrîc etmiştir. Hadîsin şâhidleri vardır. Bunlardan bîrini Ebu Dâvud ile başkaları Hz. İbni Abbas'dan rivayet etmişlerdir. Bu rivayetlerin mecmuu hadîsin hasen olmasını iktizâ eder.
Hadîs-İ şerîf duâ'dan sonra elleri yüze sürmenin meşru' olduğuna delildir. Bunun hikmeti hususunda şöyle denilmiştir : Allah'ın rahmeti ellere isabet edince onu en şerefli ve ikrama en lâyık uzuv olan yüze de teşmil etmek uygun düşmüştür.[816]

1583/1344- «İbni Mes'ud radıyattahÜ anh'ûan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sdllallahû aleyhi ve sellem:
— Muhakkak insanların kıyamet gününde benim için er. makbulü, bana en çok salevât getirenleridir; bu yurdukr.»[817]

Bu hadîsi Tirmizî tahrîc etmiştir. İbni Hrbbân onu sahîhlemiştir.

En makbul'den murâd: en ziyâde şefâata hak kazanan, yâhud cennet'te Peygamber {S.A.V.J'e en yakın bulunacak olandır. Hadîs-i şerîf, Resûlüllah (S.A.V.)'e selât-ü selâm getirmenin faziletini bildiriyor. Bu bâbdaki îzâhat da yukarıda geçti. Bu hadîs de orada zikredilse daha iyi olurdu.[818]

1584/1345- «Şeddat b. Evs radıyallahü anadan rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resûlüflah sallaîîakü aleyhi ve sellem:
— İstiğfarın en büyüğü, kulun: AHahım, sen benim Rabbimsin, senden başka hiç bir ilâh yoktur; beni yarattın, ben senin kulunum; ve ben gücüm yettiği kadar, sana verdiğim ahd ve va'dde durmaktayım, yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım. Bana olan nPmetini i'tiraf eylerim; günâhımı da i'tiraf ederim. İmdi beni aff buyur. Çünkü günâhları senden başka affedecek yoktur; demesidir; buyurdular.»[819]

Bu hadîsi Buhârî tahrîc etmiştir. Hadîsin tamamı sudur :
«Her kim inanarak bunları gündüzün söylerde o gün akşamlamadan ölürse o kimse cennetliktir; ve kim inanarak bunları geceleyin söylerde sabahlamadan ölürse o da cennetlİkdîr.» Tîbi diyor ki: «Bu duâ tevbenin bütün mânâlarını topladığı için ona seyyîd adı istiare edilmiştir.»
Aslında Seyyid: Bütün hacetlerde kendisine baş'vurulan reis demektir. Bu tevbeye Tirmizî ile Nesâî'nin rivayetlerinde de «seyyidü'l-îstîğfaf» denilmiştir.
«Ben senin kulunum» cümlesi «sen benim Rabbimsin»
cümlesinin te'kididir. Fakat bu cümlenin «ben sana ibâdet etmekde-yim» mânâsına gelmesi de muhtemeldir. O takdirde te'kid olamaz. Ahd cümlesinin onun üzerine atfedilmesi de bu mânâyı te'yid eder; ve mânâ Hâttâbî'nin dediği vecihle şöyle olur: «Ben sana verdiğim ahd-u Peyman ve va'd ettiğim iman sözümde durmaktayım.
«Gücünün yettiği kadar» ifâdesi Allah Teâlâ'nın hakkı olan ibâdetleri edâ husussundaki aciz ve kusuru i'tiraftır.
İbni Battal, Ahid ile, Allah'ın kullarına: «Ben sizin Rabbınız degİİ-miyim?» buyurarak onlardan aldığı ikrar kasdedildiğini

söylemiştir. Ona göre va'd de: Allah'ın, kullarına: «Her kim bana şirk koşmayarak ölürse onu cennetime koyacağım» buyurmuş olmasıdır.
«İmdi beni aff buyur; çünkü günâhları senden başka affedecek yoktur.» ifadesîle Resûlüllah (S.A.V.) evvelâ kusurunu i'tiraf etmiş; sonra afvını dilemiştir ki, bu şekilde idare-i kelâm'da bulunmak sözün en güzel ve en nâzik şeklidir.
Hadîs-i şerif, Allah'ın Rabb, insanın kul olduğunu ikrara şâmil olduğu gibi kulun Allah'a verdiği ahdini ikrar, aczini i'tiraf, kötülüklerden Allah'a sığınmak îcâbettiğini ve Allah'ın ni'metlerini tasdik ile afv-u mağfiretin yalmz ona mahsus olduğunu kabul gibi bir çok hükümleri ihtiva etmektedir. Kula düşen vazife evvelâ esbabı tevessül, sonra hacetini istemektir: «Peygamber (S.A.V.)'in bütün mutasavver günâhları affedilmiş ve zâten kendisi ma'sum iken niçin yine istiğfar ediyor?» sualine gelince : Bu sual fuzûlîdir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) günde Allah'a yetmiş defa istiğfar ettiğini haber vermiş; bize de istiğfarı öğretmiştir. Binâenaleyh bize düşen, sual sorarak işkâl çıkarmak değil, ona uymak ve emirlerine imtisal etmektir. Ashâb-ı kiram bunu bizden âlâ bildikleri hâlde ne sormuşlar ne de her hangi bir işkâl çıkarmışlardır. Maamâfîh ulemâ, bu suâli muhtelif şekillerde cevaplandırmışlardır. Sözün hülâsası: bizim rızkımızı Allah Teâlâ tekeffül ettiği ve bunu bize de bildirdiği hâlde yine ondan nasıl rızık niyazında bulunuyorsak, Resûlüliah (S.A.V.)'in istiğfarı da Öyledir. Bunların hepside birer ibâdet ve zikrullahdır.[820]

1585/1346- «İbni Ömer radıyaiîahü anhümâ'dan rivayet olunmuştur. Demiştir İd: Resûliiltah saHallahü aleyhi ve seîlem şu kelimeleri akşam, sabah (dilinden) bırakmazdı:
— Allahjm, ben senden dinim, dünyam, ailem ve malım hususunda afiyet dilerim. Yâ Rabbî, benim kusurlarımı Ört bas et; korktuğum şeylerden (beni) emin eyle; önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan ve üstümden beni koru. Altımdan gafil aldanmaktan senin azametine sığınırım.»[821]

Bu hadîsi Nesâî ile İbnİ Mâce tahrîc etmişlerdir. Hâkim onu sahîhlemiştir.
Dinde afiyet : günâhlardan, bid'atlardan sakınmak, ibâdetlerde kusur etmemektir. Dünyada afiyet: dünyanın musibet ve şerlerinden selâmetde kalmaktır. Ailede afiyet: geçimsizlik ve hastalıklardan âzâ-de kalmaktır. Malda afiyet: afattan mahfuz bulunmasıdır. Setri avret: beden, din, aile, dünya ve âhirete âid herdürlü ayıp, kusur, ve gizli şeyleri örtmek, onları açığa vurmamaktır. Korkulan şeylerden emin olmak da öyledir. Resûlüllah (S.A.V.) bütün cihetlerden kendisini korumasını AMah'dan niyaz etmiştir. Çünkü Allah muhafaza etmezse kul, ins, ve cin düşmanlarının arasında, kurt sürüsünün içine düşen koyun gibi kalır. Alttan gafil avlanmaktan hâsseten Allah'ın azemetine sığınması bunun bir hususiyet arzetmesindendir. İğtiyâl aldatmak, bir şeyi gizlice almak, helak etmek gibi mânâlara gelir. Peygamber (S.A.V.)'in, şerrinden Allah'ın azemetine sığındığı iğtiyâl yer ayrılıp yere batmak ve denizde boğulmak suretîle vâki' olan helâklardır. Alttan gafil avlanmak ta'birîle bunları kasdetmiştir. Nitekim Cenâb-i Hak, Kaarun'u yere batırmak, Fîr'avn'ı da denizde boğmak suretîle helak etmiştir.[822]

1586/1347- «Ibni Ömer radıyaîîahü anhümâ'âan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüilah saîlaîîahü aleyhi ve seîlem:
— Allahım, gerçekten ben, ni'metinin zevalinden, afiyetinin değişmesinden, intikamının ansızın gelivermesinden ve bütün gazaplarından sana sığınırım; buyuruyordu.»[823]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Allah'ın verdiği ni'metin elden gitmesine sebeb, kulun işlediği suçlardır. Şu hâlde hakikatde tevbe istiğfarın mânâsı: Yâ Rabbî kötü ameller işlemekten sana sığınırız; demektir, ki bu Allah'dan bizlere bir ta'limidir.
Afiyetin değişmesi, zıddımn vücud bulmasîle olur.Onun zıddı ise hastalıktır.Yani Resûlüllah (S.A.V.) hastalıklardan da Allah'a sığınmıştır.[824]

1587/1348- «Abdullah b. Ömer radıyalldhü anhümâ'âan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûlüllah scıllallahü aleyhi ve selîem:
— Allahım, ben borcun batırmasından, düşmanın galebesinden ve düşmanların şamatasından sana sığınırım; buyururdu.»[825]

Bu hadîsi Nesâî rivayet etmiştir. Hâkim onu sahîhlemiştir.
Borcun galebesi, borçlunun onu ödeyememesidir. Bundan Allah'a sığınması Resûlüllah (S.A.V.)'in borç almasına münâfi değildir. Hattâ vefatında bir miktar arpa mukabilinde zırhı rehinde bulunuyordu, Borcun Allah'a sığınılacak tarafı onu Ödeyemeyecek hâle düşmektir. Bir kimse ödeyemeyeceğini bildiği bir borcun altına girmemelidir. BuhârV-nin tahrîc ettiği bir hadîsde, Resûîüllah (S.A.V.):
— Her kim ödemek maksadîle başkalarının mallart-nı alırsa, malları onun namına Allah öder; fakat kim onları itlaf niyetîle alırsa Allah onu telef eder; buyurmuşlardır. Hadîs geride geçmişti. Resûlüllah (S.A.V.) borçtan, onun için Allah'a sığınmış; hattâ Hz. Âîşe (R. anhâ), borçtan neye bu kadar çok istiâze ettiğini sorunca, kendisine:
«Çünkü bir adam borçlanırsa konuşur yalan söyler; va'd-eder, arkasından (o va'dden) döner» buyurmuşlardır. İşte borçlu böyle büyük mes'uliyetli bir işi üzerine alıyor demektir.
Düşmanın galebesinden murâd: dînî veya dünyevî bir garazla bâtıl hususundaki düşmanlığıdır. Hakkını korumaktan âciz olan bir kimsenin malını gasbetmek bu kabildendir.
Düşmanların şamatası : bir kimsenin başına gelen bir felâket veya zarara düşmanlarının sevinmesidir. Harun (A.S.), biraderi Musa (A.S.)'a : «Bana düşmanları güldürme» diye rica etmiştir. [826]

1588/1349- «Büreyde radıyaîlahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sattallahü aleyhi ve sellem bir adamı, (Allahırn, ben ancak ve ancak Alfah sen olduğuna, maksud ve bir olan, doğurmayan ve kendisine hiç bir kimse denk olamayan

ilâh ancak sen idîğine ettiğim şehâdet hürmetine senden niyaz ediyorum) derken İşitti. Bunun üzerine Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Hakikaten Allah'dan o ismîle diledi ki, onunla kendisinden istenilirse verir; duâ edilirse kabul eder; buyurdular.»[827]

Bu hadîsi Dört'Ser tahrîc etmiştir. İbni Hlbban onu sahîhlemiştir.
«Ehad» biricik, bir tek, ikincisi olmayan, yegâne bir, mânâsına gelen bir kemâl sıfatıdır; ve hakikî birliği ifâde eder. Çünkü hakikî birlik: terkipten, âdetten, cismiyet ve ortaklık gibi şeylerden münezzeh olmaktır. İşte Allah Teâlâ'nın birliği bu mânâyadır. Vakıa' arapçada «vâhid» de bir demektir. Hattâ «ehad» kelimesinin aslı da «vehad» dır. Onun hemzesi (vav) dan bedeldir. Fakat bu iki kelime aynı kökten olmalarına rağmen müteradif değillerdir; aralarında mühim farklar vardır. Bunların en mühimi: ehad'ın dâima hakikî mânâda birlik ifâde etmesidir. Yani ehad: hadd-i zâtında «bir» olandır; ikiye veya fazlasına asla İhtimâli yoktur; dâima bir'dir. maadası yoktur. «Vâhid» Öyle değildir. Onun ifâde ettiği birlik hakikî olduğu gibi mecazîde olabilir. Meselâ: bir adam, bir nevi' ve bir cins, kelimeleri arapçada «vâhîd» ile sıfatlanarak «raculün Vahidim, nev'un vâhidün ve cinsün vahidim» denilebilir. Hâlbuki bir adamın birliği hakikî ise de. bîr nev'i ile bir cinsin birlikleri mecazî birlikdir. Çünkü bir nev'i ile bir cinsin hakikatde bir çok ferdleri vardır. Onların birliği, mecmuunu bir saymak suretîle meydana gelen i'tibâri birliktir.
«Ehad» ile «vâhid» kelimelerinin farkları hususunda ufemâ'dan Ez-herî, Râgıp, Sa'leb, Ebu'î Beka ve diğer bir çokları muhtelif beyâ-nâtda bulunmuşlardır. Bunlar için tefsir kitaplarına müracaat edilebilir.
Samed : Her hacetten dolayı kendisine baş vurulan ulu zât manasınadır. Bu sıfatı taşıyan zâtın mutlak surette hiç bir kimseye muhtaç olmaması, bilâkis herkesin ve herşeyin ona muhtaç olması gerekir ki, Allah'dan maada ayni sıfatı hâiz bir başkasını tasavvur mümkin değildir. Binâenaleyh hakikatte samed yalnız Allah-u ZiHcelâl'dir.
«Samed» ismi hakkında lügat ulemâsı başlıca iki mânâ rivayet

etmişlerdir: Birinci mânâya göre samed: maksud demektir. Bu mânâya göre: bîr kavmin her ihtiyaç hususunda kendisine müracaat ettikleri büyüğüne samed derler. İkinci mânâya göre samed: içinde hiç boşluğu olmayan; deliksiz, eksiz som demektir.
Müfessirlerden bir çoku samedi birinci mânâdan alarak onun sıfât-ı sübutiyyeden olduğunu söylemiş; bazıları ikinci mânâdan olmak üzere sıfat-ı selbiyye'den addetmiş; bir takımları da her iki sıfatı tazammun etmek suretîle tefsirde bulunmuşlardır. Bunların içinden üçüncü kavil, tefsire daha lâyık görülmektedir.
Allah'ın doğurmamakla vasıflandırılması hiç bir şey cinsinden olmadığını, hiç bir yardımcı veya kendi yerine kalacak evlâda ihtiyacı bulunmadığını beyân içindir. Zîrâ Teâiâ Hazretleri ihtiyâç ve ölüm gibi şeylerden münezzehdir. Aynı zamanda bu cümle, Hz. İsa ile Üzeyir (aleyhimesseîâmya «Allah'ın oğlu» Melek'lere «Allah'ın kızları» diyenlere red cevâbıdır.
Allah'ın doğurulmamiş olmasından murâd, mahlûkatı gibi -hâşâ- bir zamanlar dünyada yokken sonradan vücûda gelmiş olmadığını beyândır.
Küfüv : denk ve mümasil demektir. Mânâ: Allah'ın zâtında ve sıfatlarında bir mümasil yoktur; demektir.
Hadîs-i şerîf duâ ederken bu kelimeleri söylemenin pek yerinde bir iş olacağına delâlet ediyor. Zîrâ Resûlüllah (S.A.V.) bunlarla Âllah'dan bir şey istenilirse vereceğini, bunlarla duâ edilirse kabul edeceğini, haber veriyor. Suâlin mânâsı, hacet dilemektir. Duâ ondan daha umûmî bir mânâ ifâde eder. Binâenaleyh hadîsde duanın suâl üzerine atfedilmesi, ânımın hâss üzerine atfı kabîlindendir.[828]

1589/1350- «Ebu Hİ/reyre radıyallakü anh'tian rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüilah sdllctllahü aleyhi ve sellem sabahladığı zaman :
— Allahım, ancak senin (kuvvet ve kudretin) le sabahladık; İncak senin (kuvvet ve kudretin} le akşamladık; ancak senin (kuvvet ve kudretin) |e yaşar; ve ancak senin (kuvvet ve kudretin) le ölürüz. Diriltmek dahi ancak sana mahsustur; der;

akşamladığı vakît de bunun mislini söylerdi. Şu kadar var ki : Varış ancak sanadır; (cümlesini ilâve e) derdi.»[829]

Bu hadîsi Dort'fer tahrîc etmişlerdir.
Hadîsteki zarfların muteallakları hazf edilmiş tir. Bu müteallaklar (kuvvetin, kudretin ve icadın) diye takdir olunurlar» Yani: Biz ancak senin yaşatman ve sabahı îcâd etmenle sabaha çıktık; demektir. Diğer cümlelerde de hâl böyledir.
Nüşur : diriltmektir. Uyku ile ölüm arasında münasebet vardır. Çünkü ölüm uykunun kardeşidir. Binâenaleyh uykudan uyandırmak, ölüyü diriltmeye benzer. Nitekim akşam hakkında, varışı zikretmek de münasibtir. Zîrâ, geceleyin uyunur. Uyku ölüm gibidir.
Hadîs-i şerif de, her in'âm ve ihsanın Âllah'dan olduğunu ikrar vardır.[830]

1590/1351- «Enes radıyallahü anh'dan rivayet edilmiştir. Demiştir kî: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve seUem'in ekseriyetle duası şu idî:
— Ey Rabbımız, bize dünyada da âhirette de ni'met ver; hem bizi cehennem ateşinden koru.»[831]

Hadîs müttefekun aleyh'dir.
Kaadi lyâz diyor ki: «Resûüillah (S.A.V.)'in bu âyetle duâ buyurması dünya ve âhirete âid duaların bütün mânâlarım ihtiva ettiğinden-dir. Ulemâ'ya göre burada hasen'in mânâsı ni'mettir. Peygamber (S. A.V.) dünya ve âhiret ni'metlerini ve azabdan korunmasını dilemiştir. Biz, Allah dan bunu bize de ihsan buyurmasını niyaz eyleriz.»
Hasen'in tefsiri hakkında selef ulemâ çok şeyler söylemişlerdir. tbni Kesir, dünyevî hasene'nin: afiyet, geniş ev, güzel zevce, itaatli çocuk, bol rızk, faydalı ilim, sâlih amel, iyi vasıta ve güzel elbise gibi her matluba şâmil oduğunu, uhrevî hasene'nin en büyüğünü ise: cennete girmek ve emniyete kavuşmak, teşkil ettiğini söylemiştir. Cehennem'den korumak: dünyada haram veya şüpheli olan şeylerden kaçınmak gibi azabtan kurtulmayı

hazırlayan sebebleri mü-yessir kılmak, yâhud lütf-u kerem buyurarak affetmekle olur.[832]

1591/1352- «Ebu Mûse'l-Eş'arî raâıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Yâ Rabbî, benim günâhımı, cehlimi, isimdeki israfımı ve benden daha iyi bildiğin kusurlarımı bana bağışla : (Zîrâ) bunların hepsi bende mevcuddur. Yâ Rabbî, gel geçmiş bütün kusurlarımla gizli ve aşikâr bütün yaptıklarımı ve benden daha iyi bildiğin hatâlarımı bana bağışla. İlerleten ancak sen, gerileten de ancak sensin; sen her şeye kaadirsin; dîye dua ederdi.»[833]

Bu hadîsi Buharı ve Müslim ittifakla tahrîc etmiştir.
Hatîe : Günâh, demektir. Cehil : îlmin zıddıdır. İsraf : Her şeyde haddi tecavüzdür. Emir kelimesinin isrâfdan evvel zikredilen cehil ve hatîe'ye teallüku da muhtemeldir. Cedd: Şakanın zıddı, yâni ciddiyettir. Amid : Kasden yapmak manasınadır. Bunun hatâ üzerine atfedilmesi, âmmın hâss üzerine atfı kabîlindendir. Çünkü hatâ şakada olduğu gibi kasden yapılan bir işde de olabilir. Bunun tekerrürü nevileri çok olduğunu ve nefsin kusurlarda: hâli kalmadığını beyân içindir. Mukad-dim'den murâd; kulu kemâlât derecesine yükseltmek, ona muvaffakiyet ihsan etmektir. Muahhir'de: dilediğini batıran, onu hayırdan uzaklaştıran demektir.
İbnî Abbas hadîsine göre bu duayı Resûtüllah (S.A.V.) gece namazında okurmuş. Hz Alî (R. A.) hadîsine göre ise her namazdan sonra okuduğu anlaşılıyor. Nerede okuduğu dahî ihtilaflıdır. Müslim rivayetine göre selâmla teşehhüd arasında, îbni Hibbâri'm rivayetinde namazdan sonra yani selâm verdikten sonra okurmuş.[834]

1592/1353- «Ebu Hüreyre radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir kî: Resûliillah sallallahü aleyhi ve sellem:
— Allahım, şanımın muhafazası demek olan dinimi ıslâh buyur.

Hayatım, içinde geçen dünyamı ve dönüşüm kendine olacak âhiretimi de ıslâh buyur. Hem bana her hayır hakkında hayatı ziyâde eyle. Ölümü de benim için her şeyden rahat kıl; d (iye duâ ed) erdi.»[835]

Bu hadîsi Müslim tahrîc etmiştir.
Bu duâ, iki cihanda hayrı tezammun etmektedir. Hadîsde ölmek için duâ etmenin caiz olduğuna bir delîl yoktur. Yalnız ölümün asan olmasını dünya ve kabir şerlerinden emin olarak gelmesini dilemenin caiz olduğu beyân büyurulmuştur. Zîrâ, kabir: dünyanın son; âhiretin ilk menzili olması dolayısîle, hem dünya, hem de âhiret serlerini ihtiva eder.[836]

1593/1354- «Enes radıyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. Demiştir ki: ResûlÜüah solldlîahü aleyhi ve sellem:
— Allahım, beni öğrettiklerinle faydalandır. Bana faydalı olacak şeyleri de öğret; ve bana faydası olacak bir ilmi ihsan et; derdi.»[837]

Bu hadîsi Nesâî ile Hâkim rivayet etmişlerdir. Tirrnizî'de Ebu Hü-reyre'den buna benzer bir hadîs rivayet etmiştir. Bu hadîsin sonunda : Peygamber (S.A.V.) :
— Beni ilmen ziyâdeleştir. Hamcf her hâl (ü kâr'da) Allah'a mahsustur. Ben cehennemliklerin hâlinden Allah'a sığınırım; buyurmuştur. Hadîsin isnadı hasendir.
Hadîs-i şerif, ilmîn ancak faydalı olanı tahsil edileceğine delâlet' ediyor. Faydalı ilim, din ve dünyaya müteallik hususâtta kula lâzım olan bilgilerdir.[838]

1595/1355- «Âişe radıyaîlahü anhâ'dan Peygamber sdlldllahü aleyhi ve sellem'în kendisine şu duayı öğrettiği rivayet olunmuştur:
— Yâ Rabbî, ben senden bütün hayrı; peşinini sürelisini, bildiğimi bilmediğimi dilerim. Bütün serden: peşininden, sürelisinden, bildiğimden, bilmediğimden sana sığınırım, ben

senden kulun ve. peygamberinin dilediği şeylerin on hayırlısından isterim, Kulun ve Peygamberinin (şerrinden) sığındığı şeylerden de sana sığınırım. Allah'ım ben senden cennetini ve ona yaklaştıracak kavil ve amei dilerim. Cehennemden ve ona yaklaştıran kavil ve amelden de sana sığınırım. Benim için takdir buyurduğun her hükmü hayır (takdir) etmeni senden niyaz eylerim.»[839]

Bu hadîsi İbni SVlâce tahrîc etmiştir, İbnİ Hİbbân ile Hâkim onu sahîhkmislerdir.
Hadîs-i şerîf, dünya ve âhiret hususunda hayır duayı, dünya ve âhi-retin şerlerinden Allah'a sığınmayı, cenneti istemeyi ve her takdir-i ilâhinin hayır olmasını dilemeyi ifâde etmektedir. Hadîsde kulun ailesi efradına en güzel duaları öğretmesi gerektiğini işaret vardır.[840]

1596/1356- «Buhârî ve Müslim, Ebu Hüreyre radıyallahü aıt/ ı/dan şu hadîsi tahrîc etmişie-dir. Demiştir ki: Resûlüliah sallallahü aleyhi ve sellem :
— Allaha sevimli, dile hafif, tartıda ağır iki kelime vardır: Allahı, hamdine bürünerek tenzih ederim. Ulu Allah'ı tenzih eylerim (kelimeleri), buyurdular.»[841]

İmam Buhârî (194—256) «el-Câmiu's -Sahîh» nâmındaki dünyaca meşhur eserini bu hadîsi şerifle bitirmiştir.
Sonraları bir çok hadîs imamları BukârVye tâbi' olarak eserlerini hep ayni hadîs iie tamamlamışlardır.
Buluğ-ul Meram'ın Mülahhısı olan Büyük Muhaddis İmam İbnİ Hacer-ül Askalânî (R. H.) de bu kıymetli eserini (20 - Rebîülevvel - 828 H. 10 - Şubat 1425 M. de Allaha Hamd ederek. Resulü (S.A.V.)'ne Sa-lâvat ü selâm fekrim tazim, ve tebcil ederek burada hitama erdirmişte. R. Aleyh[842] .
Hadîsdeki iki kelimeden murâd: iki cümledir. Her iki cümle ibarede haber-i mukâddem'dir. Mübtedası «sübhânallah» cümlesidir. Cümie olduğu halde bundan müptedâ yapmak

mümkin olmuştur; çünkü «şu söz» mânâsınadırlar. Haberin önce zikredilmesi, dinleyeni asıl mübtedâya dikkat etmeye teşvik içindir.
«Hafif» den murâd: dile kolay gelendir. Tîbî demiştir ki: «Hafiflik, kolaylığa» istiare edilmiş nıiisteâr bir sözdür. Dile kolay gelmesi, bazı eşyanın, sahibine hafif gelmesine benzetilmiştir.» Bu hadîsde, şâir tekliflerde meşakkat bulunduğuna; mezkûr iki cümlenin dile kolay olmakla beraber tartıda meşakkatli ameller gibi ağır basacağına işaret vardır.
Ulemâ'dan bir zât'a iyiliklerin niçin ağır, kötülüklerin neden hafif geldiği soruldukda; «Çünkü iyiliğin acılığı görülür; tadı görülmez. O bundan dolayı ağır gelir; onun ağırlığı senin terketmene sebeb olmamalı. Kötülüğün ise tadı duyulur, acılığı duyulmaz. Bundan dolayı o hafif gelir. Binâenaleyh sakın onun hafifliği senin günâh istikâbına sebeb olmasın.» demiştir.
Hadîsi şerif âhiretde mizan'ın sübûtuna delildir. Nitekim KuKân-ı Kerîm'in bir çok âyetleri de aynı hakikati nâtıktır. Ulemâ mizan ve onda- tartılacak şeyler hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bazılarına göre tartılacak şeyler amel defteridir. Çünkü ameller araz kabîlindendir; onlar ağırlıkla yeğinlikle vasıflanamaz. Hadîs imamlarîle ulemâ'nm mu-hakkıklanna göre tartılacak şeyler amellerin kendileridir. Zîrâ âhirette amellerin de vücudları olacaktır. Hz. Câbir (R. A.)'dan merfu' olarak rivayet olunan şu hadîs buna delîldir:
«— Kıyamet gününde mizanlar kurulacak ve iyilikler, kötülükler tartılacak, her kimin iyilikleri kötülüklerinden bir dâne ağırlığı ağır gelirse cennete girecek; kimin kötülükleri iyiliklerinden bir â^ne ağırlığı ağır gelirse cehenneme girecektir.»
— Ya iyilîklerSle kötülükleri müsavi gelirse (ne olacak?) diyenler oldu. Resûlüllah (S.A.V.):
— Onlar aTrâfll'ardr; buyurduîar.s Maamâfîh en salim yol, mizan, amellerin tartılması ve şâire gibi âbiret umurunun hak olduğuna iman ederek keyfiyeti erini Allah TeâİC'mn/ilmine havale eylemektir..
Bazıları hiç günâhı olmayan ve pek çok sâlih amelleri bulunan mü'-mini bu hükümden müstesna saymış; ve böylesinin hiç hesap vermeden cennete gireceğine kaail olmuşlardır. Onlar hiç

bir iyiliği olmayan fakat küfürden başka bir kötülüğü de bulunmayan kâfirin de hesap ver-mekden müstesna olduğunu; zîrâ soruca sualsiz cehenneme gideceğini söylerler. Kurtubî ulemâ'dan bazılarının: «Kâfirin sevabı yoktur, onun iyiliği mizana konmaz; çünkü Teâlâ Hazretleri : Ben kâfirler için kıyamet gününde mizan kurmam; buyurmuştur. Ebu Hüreyre'nin SdhîH'de rivayet edilen bir hadîsine göre: Kâfir Allah indinde bir SÎvrİ sineğin kanadı kadar tartı tutmaz: Duyurulmuştur. dediğini naklemişse de buna şöyle cevap verilmiştir: «Bu âyet ve hadîsin ifâde ettiği mânâ, kâfirin hakaretinden kinayedir. Bundan onun amellerinin tartılması lâzım gelmez.»

Hâsılı kıyamet gününde mü'min veya kâfir bütün kulların amelleri tartılacaktır. Delillerin umumu bunu göstermektedir.

Cenâb-ı Hak cümlemize imânımızda sebat, nezd-i Bârisinde makbul amellere muvaffakiyet ve hüsn-ü hatimlere mazhariyet ihsan buyursun.[843]

---

[1] Sûre-İ Nûr; âyet: 2.

[2] Sûre-l Nûr; âyet: 4.

[3] Stûre-i Maide; ayet: 38.

[4] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/5-6.

[5] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/7-8.

[6] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/8-9.

[7] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/9-10.

[8] Sûre-i Nisa; ayet: 15.

[9] SÛre-l Ntsâ; âyet: 25.

[10] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/10-12.

[11] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/13.

[12] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/13-18.

[13] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/18.

[14] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/18.

[15] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/18-19.

[16] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/19-20.

[17] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/20-21.

[18] Sûre-i Nisa; Ayet: 25.

[19] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/21-23.

[20] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/23.

[21] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez

Yayınları: 4/23-25.
[22] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/25-26.
[23] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/26-27.
[24] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/27.
[25] Elini koyanın İsmi Abdullah b. Snrya İdi.Yahudiler suçluları Peygamber (S.A.V.)'e getirmişlerdi.Balat, Mescid-İ NebevI'nIn kapısına yakın bir yerdir.
[26] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/28-29.
[27] Bu zat Bnsar'dandır. VAkıdt O'nun gerçekten Mhftbt olduğunu söylemiştir. Hz. Alt (R. A.) devrinde Temen'de valilik yapmıştır.
[28] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/29-30.
[29] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/30.
[30] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/30.
[31] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/30-32.
[32] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/32.
[33] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/32.
[34] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/33.
[35] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/33.
[36] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/33-34.
[37] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/34.
[38] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/35.
[39] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/35.
[40] Süre-i Nûr; âyet: 23.
[41] Sûre-1 Nûr; âyet: 4.

[42] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/36-37.
[43] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/37.
[44] Sûre-İ Nûr; ayet: 11.
[45] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/37-38.
[46] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/39.
[47] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/39.
[48] Ebu İmran Abdal, b. Amir ı Şam'ın Hftfızlanndandır. Alim ve rl-v&yet ettiğini belleyen bir zattı. MbUa'in sektetoci tabakasından ve yedi kur-radan biri İdi Vasile b. el-Eska,' ve baakalanndan rivayette bulunmuş; Kurân-ı Herimi Mofteettt'katt Şuıâb-ı Hf^nrnrdea okumuştur. Onun üstadı İse Hs. Osman (E. A.) idi. Ibni Amir, hicreti. 21. d yılında doğmuş; 118'de vefat etmiştir.
[49] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/40.
[50] Nûr Sûresi; âyet: 4.
[51] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/40.
[52] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/40-41.
[53] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/41.
[54] Süre-i Nisa: ayet: 41.
[55] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/41-42.
[56] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/42.
[57] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/42-44.
[58] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/44.
[59] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/44.
[60] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/44-45.
[61] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez

Yayınları: 4/45.
[62] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/45.
[63] Bu kadının ismi Ffttnna binti Esvod'dir. Babası kâfir olarak Bettr harbinde Hz. Hamza (B. A.) tarafından öldürülmüştür..
[64] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/45-48.
[65] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/48.
[66] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/48-49.
[67] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/49.
[68] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/49-50.
[69] Bu zatın İsmi ma'lûm değildir. Htcazlılar'dan sayılır. Bu hadisi kendisinden Etra Zerr (B.A.)'tn mevlası Eba'l - Mttnzlr rivayet etmlgtlr.
[70] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/50.
[71] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/51-52.
[72] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/52.
[73] Sûre-İ Bakara; âyet: 188.
[74] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/52-53.
[75] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/53-54.
[76] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/54-55.
[77] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/55.
[78] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/55-57.
[79] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/57.
[80] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/57-60.
[81] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez

Yayınları: 4/60.
[82] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/61.
[83] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/61-66.
[84] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/66.
[85] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/66-68.
[86] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/68.
[87] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/68-69.
[88] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/69.
[89] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/69-70.
[90] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/70.
[91] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/70-71.
[92] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/71.
[93] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/71.
[94] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/71.
[95] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/71-74.
[96] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/75.
[97] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/75.
[98] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/76.
[99] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/76.
[100] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/76.
[101] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 4/76-77.
[102] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/77.
[103] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/77.
[104] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/78-79.
[105] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/79.
[106] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/79-80.
[107] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/80.
[108] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/80-81.
[109] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/81.
[110] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/81-82.
[111] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/82.
[112] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/82-83.
[113] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/84.
[114] Hz. Hâlid, sahâbi'dir. KûfelUer'den sayılır. Kendisinden Ebu Ostnan-ı Nettdl, Abdulah b. Yesar ve mevlâsı Müslim rivayette bulunmuşlardır. Hz. Haildi, Sa'd b. Ebi Vakkas (B. A.) Kadisiye harbine kumandan tayin etmişti. Kûfe'de «60» tarihinde vefat etmiştir.
[115] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/84-86.
[116] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/86-87.
[117] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/87.
[118] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/87.
[119] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/87.
[120] Sure-i NÛr; âyet: 5.

[121] Sûre-i Enfftl; âyet: 39.

[122] Sûre-i Bakara; ayet: 216.

[123] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/88-90.

[124] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/90.

[125] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/90.

[126] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/90-91.

[127] Tevbt sûresi; ftyet: 89.

[128] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/91.

[129] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/91.

[130] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/91-92.

[131] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/92-93.

[132] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/93.

[133] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/94.

[134] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/94.

[135] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/94.

[136] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/94-95.

[137] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/96.

[138] Sûre-i Bakara: 198.

[139] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/96-98.

[140] Abdullah b. Sa'dl (K.A.)'in künyesi Ebu Abdlllâh'dır. Sa'dl İsmi etrafında bir çok sözler vardır. Hz. Abdulah'a Sa'dl denilmesi Bent SaCd kabilesinden bir süt anaya verildiği içindir. AbdalUb (R. A.) Şarku'l - Ürdün'de ya-samig; bir rivayete göre Şam'da «50» tarihinde vefat etmiştir. Sahabî'dlr; rivayeti de vardır. Bunu tbnü'l - Esfr kaydeder: cKendlslne İbni Sa'dl denilmesi ceddine nöbetledir» diyenler olduğu gibi

«tbni SâİdÌ» diyenlerde vardır. Nitekim Ebu Davud'un «sünen» inde bu isimle yad olunur.

[141] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/98.

[142] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/99.

[143] Eba Abdill&h Nftfl b. Sercis. :iz. Ibni Ömer'in azadlısıâır. Medlne'U olup tftbU'nin büyüklerindendlr. Mutemed r&vilerin meşhurlanndandır. tbni Ömer'le KbÛ Said (R-A.)'dan hadîs dinlemiştir. Bir riv&yete göre «117» diğer rivayette «120» târihinde vefat etmiştir.

[144] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/99-100.

[145] Cizye; Cezdan müştak olup gayrimüslimlerden alman vergidir.

[146] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/100-101.

[147] Sûre-i Tevbe: 29.

[148] SÛre-i Bakaca: 193.

[149] Sûre-i Nisa: 89.

[150] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/101-104.

[151] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/104.

[152] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/104-105.

[153] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/105.

[154] Sûre-i Ahzab: 9.

[155] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/105-106.

[156] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/106.

[157] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/106-108.

[158] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/108.

[159] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/108-109.

[160] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/109.

[161] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/109-110.
[162] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/110-111.
[163] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/111.
[164] Mabreze : îki kişinin cenk etmesidir.
[165] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/111.
[166] Sûre-İ Hac: 19.
[167] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/111-112.
[168] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/112.
[169] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/112-113.
[170] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/113.
[171] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/113.
[172] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/114.
[173] Sûre-i Nisft; âyet: 161.
[174] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/114-115.
[175] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/115.
[176] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/115-117.
[177] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/117.
[178] Afrft bir kadındır. Ebu Cehli yaralayan oğulları, Mnavvİs ile Ma-az'dır. Kocası da el-Haris b. Rlffta'dır.
[179] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/117.
[180] Bak: BUIûgUl - meram. Cilt: I. Sfcf. 310.
[181] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/118.
[182] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 4/118.

[183] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/118.

[184] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/118-121.

[185] Ebu Abdillah Said b. Cübeyr-i Esedi Kufi: Tabi'nin ulemasındandır.İbni Mes'ud, İbni Abbas, İbni ömer, İbni z-Zübeyr ve Enes (radiyallahü anhüm) hazeratından hadis dinlemiştir.Kendisinden de Amr b. Dinar ile Eyyüb rivayette bulunmuşlardır.Hz.Said 95 hicri yılının Şa'ban ayında Haccac öldürmüş, kendisi de avni senenin ramazanında ölmüştür.

[186] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/121.

[187] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/121.

[188] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/121-122.

[189] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/122.

[190] Sahr b. Ayle: îbnl EblT-Ayle diye de ma'ruftur. KftfeUIer'den sayılır, KûfelUer'e rivayet etmlgür. Kendilinden oğlunun oğlu Osman b. Ebl Hftzlm hadis rivAyet etmiştir.

[191] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/122.

[192] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/123-124.

[193] Cübeyr b. Mut'im (R. A.) : Arap'ların neseblerlnl bilen bir sahâbl-dir. «58» veyft «59» tarihinde vefat etmiştir. Mat'İm b. Adiy Hz. CÜbeyr'İn babasıdır.

[194] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/124.

[195] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/124-125.

[196] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/125.

[197] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/125-126.

[198] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/126.

[199] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/126-128.

[200] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/128.

[201] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/128-129.

[202] Ebu Yezld Maun b. TezM-t Sttleml'dir. Dedesi, babası ve kendisi Bedir gizâsına iştirak eden ashâb-i klrtm'dandırlar .Bazdan Hs. Maan'ın, Bedir gazasına İştirakini sahih bulmazlar. KûfelİIeir'den sayılır.

[203] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/129.

[204] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/129.

[205] Habîbü'r - rûm» derlet OL Ha. Ömer (B.A.) tarafından el-Cezire (Mesopotamya)'ya vali tayla edilmiş; sonra buna Ermenistan ve Azerbaycan vilâyetleri de katılmıştı. Hz. Hablb du&Bi müsteab bir zattı «42» tarihinde Şam'da ve bir rivayette Ermenistan'da vefat etmiştir.

[206] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/129-130.

[207] Sûre-i Enfal; ayet: 1.

[208] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/130-131.

[209] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/131.

[210] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/131.

[211] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/131.

[212] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/131-132.

[213] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/132.

[214] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/132-133.

[215] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/133.

[216] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/133.

[217] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/133-134.

[218] Ümmtt HAni : Ebû Tftllb'In kızı ve Hz. Ali (R.A.)'ın kız kardegi-dir. |sml bir rtvftyete göre Hind, diğer bir rivayete göre F&tıme'dir.

[219] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 4/134-135.

[220] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/135.

[221] Sûre-i Tevbe; ftyet: 28.

[222] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/135-138.

[223] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/138.

[224] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/138-139.

[225] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/140.

[226] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/140.

[227] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/140.

[228] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/140.

[229] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/140-141.

[230] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/141.

[231] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/141-143.

[232] Ifecer: Bahreyn'de bir yerdir.

[233] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/143.

[234] Sûre-i Tevbe; ftyet: 20.

[235] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/143-145.

[236] Asım b. Ömer (B.A.): Ebû Amir Asım b. Ömer b. Hatt&b'tır. Be-»ûlÜHalı (S.A.V.)"in vefatından İki yıl fince doğmuştur. Takışıklı İri vücudlu faziletli ve şftir bir zâttı. Kardeşi Abaallah'ın vefatından dört yü önce, yani «7» târihinde vefat etmigtir. Ömer b. Abdilaziz'in anne tarafından dedesidir. Kendisinden Ebn Ümamete'bntt SebJ ve Urvetil*bntt Zübeyr hadFs rivayet etmlglerdir.

[237] Osman b. EM Süleyman: Cttbeyr b. Mut'In'In oğludur. Ebn Seletne-te'bnU Abdİrrahman İle Amir b. AbdUlah'dan ve başkalarından hadis dinlemiştir.

[238] Devmetül - cendel : Bir yerin İsmidir.

[239] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 4/145.

[240] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/145-146.

[241] Ma'afir: Yemen'de bir beldenin İsmidir. Burada kumag i'snI edilir.

[242] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/146.

[243] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/147-148.

[244] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/148-149.

[245] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/149.

[246] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/149.

[247] Süre-i Bakara; âyet: 83.

[248] Sûre-i Nisa; ftyet: 85.

[249] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/149-151.

[250] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/151.

[251] Sûre-İ Mûmtahine; fiyet: 10.

[252] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/151-152.

[253] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/152-153.

[254] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/153.

[255] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/154.

[256] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/154.

[257] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/154-155.

[258] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/155.

[259] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/155.

[260] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 4/155.
[261] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/155-156.
[262] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/156.
[263] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/157.
[264] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/157-158.
[265] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/158.
[266] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/158.
[267] Sûre-I En'âm; ayet: 145.
[268] Bir nev'i kertenkele.
[269] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/158-161.
[270] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/161.
[271] Sûr-i Nahl; âyet: 8.
[272] fmtinan : Verdiği nimeti sayıp dökmek.
[273] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/161-164.
[274] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/164.
[275] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/164-165.
[276] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/165-166.
[277] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/166.
[278] Göçken kuşudur.
[279] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/166.
[280] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/166-167.
[281] İbni Ebî Ammâr (R.A.) AMurrahman b. Ebî Ammâr-ı ftfekkl'dir. Ebo Zür'a ile Xesâi onu mu'temed addetmişlerdir. Hakkında söz eden bulunmamıştır. Çok ibâdet

ettiği İçin kendisine «kass» derlerdi.
[282] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/167.
[283] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/167-168.
[284] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/168.
[285] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/168.
[286] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/169.
[287] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/169-170.
[288] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/170.
[289] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/170.
[290] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/170.
[291] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/170-171.
[292] Bir nevi kertenkeledir.
[293] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/171.
[294] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/171-173.
[295] Abdurrahman b. Osman (B. A.) : Sahâbe-i kirâm'dan Talha b. Abdullah'ın kardeşidir. Peygamber (S.A.V.)'e yetiştiği, fakat kendisini göremediği söylenir. Bir rivâyetde Mekke'nin fethinde, diğ-er bir rivâyetde Hudeyb'ye gazasında müslüman olmuş; Ulı&d harbinde Ibni Zübeyr'le beraber şehîd edilmiştir. Kendisinden iki oğlu ile İbni Münke'dir; had"s rivayet etmişlerdir.
[296] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/173.
[297] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/173-174.
[298] Süre-i Maide; âyet: 4.
[299] Süre-i Maide; âyet: 4.
[300] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/174-175.

[301] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/175-176.

[302] Pars terbiye edilerek avcılıkta kuHanılabilirmİş. HanefHer'den İmam Şemsül Eimme-i Serahsî, şeyhinden naklen pars hafcmda şunları söylemiştir: «Parsın bir takım hasletleri vardır ki, akıllı bir kimseye onları parsdan almak gerekir. Meselâ : Pars avını tutmak, için gizlenir; bu onun bir hîlesidir. insana gereken de düşmanına kargı ' aşikâre muhalefetde bulunmayıp fırsatını kollamak ve maksadına kendini yormadan kolayca nail olmaktır. Pars döğ-mekle Öğrenmez. Ona öğretmek için, avını yiyen köpeği huzurunda döğerler. Böylece pars da vazifesini Öğrenmiş olur. Âkilin de böyle olması ve başkasından ibret alması îcâbeder. Pars murdar et yemez. O. sahibinden temiz et ister. Âkil insan da Öyle olmalı ve ancak helâl rızk yemelidir. Pars ancak üç, veya beş adım kogar; avını yakalayabilirse yakalar; yakalayamazsa buralar ve: ben âlem için çalışıp kendimi öldüremem; der. Akıllı insan da Öyle olmalı. Pars sahibinin arkasından yürümez. Ve: ben ona muhtaç değil, o bana muhtaç. O halde ben kendimi aşağılatamam; der. Akıllı bir insan da öyle olmalı. Bilhassa talebesinin peşinden koşup onu aramamalıdır.

[303] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/176-177.

[304] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/177-178.

[305] Sûre-İ Enam; âyet: 121*.

[306] Sûre-i MâÎde; âyet: 3.

[307] Sûre-i Mâide; âyet: 5.

[308] Sûre-i Mâide; âyet: 4.

[309] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/178-182.

[310] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/182.

[311] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/182-183.

[312] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/183.

[313] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/183.

[314] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/183-184.

[315] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/184-185.

[316] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/185.

[317] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 4/185.

[318] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/186.

[319] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/186.

[320] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/186.

[321] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/186-187.

[322] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/187.

[323] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/188-189.

[324] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/189.

[325] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/189.

[326] Şeddâd b. EVb (R.A.) : Ebü Yala künyesini taşıyan bu zât Ensar'-dan olup Hassan b. Sabit (R. A.)'in kardeşinin oğludur. Bedir gazasına iştirak ettiği yolundaki rivayet sahih değildir. Beyt-İ ftlakdiş'e yerleşmişti. Şatnlılardan sayılır. Ubadetli'bntt Sfimit ile Ebûd - Derdâ onun hakkında : «Şeddad kendisine İlim ve hiim. verilen zevattandır» demişlerdir. «68» târihinde vefat etmiştir. Daha başka t&rlhde, diyenler de vardır.

[327] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/189-190.

[328] Sûre-i NahI; âyet: 90.

[329] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/190.

[330] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/190.

[331] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/190-192.

[332] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/192.

[333] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/192-193.

[334] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/193.

[335] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/193-194.

[336] Sûre-i Bakara; âyet: 127.

[337] Sûre-i Enam; âyet: 79.

[338] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/194-195.

[339] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/195-196.

[340] Sûre-i Kevser; âyet: 2.

[341] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/196-197.

[342] Cündeb b. Süfyan (E. A.) : Künyesi Ebû Abdillâh'tır, Evvelâ Küfe'-de oturmuş; sonra Basra'ya gitmiştir. Bilâhare oradan da çıkmış ve dört sene snnra tbni Zübevr fitnesirde vefat etmiştir.

[343] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/197-198.

[344] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/198-200.

[345] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/200-201.

[346] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/201.

[347] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/201.

[348] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/201-202.

[349] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/202.

[350] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/202-203.

[351] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/203.

[352] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/203-204.

[353] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/204.

[354] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/204-206.

[355] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/206.

[356] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/206.
[357] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/206-208.
[358] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/208.
[359] Mekke'Ii bir Sahâbiyye'dir. Bazı hadîsler rivayet etmiştir.
[360] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/208.
[361] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/208-209.
[362] Bizim zamanımızda daha da genişlediler. YapraJc, toprak, yalçın, kaya, mete, suna, meral, ilâh... derken şimdi, masum yavrulara Kennedy, Ux gibi hristiyan adı takılmağa başlandığını duyuyoruz.
[363] Şerefü'd-Dîn, Kivainü'd-Dîn, ilâh...
[364] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/209-212.
[365] Sûre-i Saffat; âyet: 93.
[366] Sûre-i Hacc; âyet: 29.
[367] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/212-214.
[368] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/214.
[369] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/214-217.
[370] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/217.
[371] Hânis olmak, yemînini bozmaktır.
[372] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/217-218.
[373] Mekke'nin fethinde müslüman olan bir sahâbe-i Celîl'dir. Sicistan'ı fethetmiş; sonraları Basra'ya yerleşmiştir. H.S. 50 târihinde veya biraz sonra Basra'da vefat etmiştir.
[374] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/218.
[375] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/218-219.
[376] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 4/219-220.
[377] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/220-221.
[378] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/221.
[379] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/221-223.
[380] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/223-224.
[381] Süre-i Bakare; âyet: 225.
[382] Sûre-i: Maide Ayet: (89).
[383] Sûre-I: Nisa Âyet: (31).
[384] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/224-228.
[385] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/228.
[386] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/228-229.
[387] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/229.
[388] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/229-231.
[389] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/232.
[390] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/232.
[391] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/232.
[392] Musannif ile İmam Neveyî, Şafii mezhebindendirler.
[393] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/232-234.
[394]Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/234.
[395] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/234-237.
[396] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/238.
[397] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/238-239.

[398] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/239.

[399] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/239-240.

[400] Sabit b. Dahhâk-i Eşhelî'dir. Buhârî onun hakkında:«Sabit, Resû (S.A.V.)'e ağacın altında biat edenlerdendir» diyor.Kendisinden Etra Kılâbe ile başkaları hadîs rivayet etmişlerdir.

[401] Şam'da veya Mekke yakınlarında bir yerdir. «Yenbü' arkasında bir tepedir» diyenler de vardır.

[402] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/240-241.

[403] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/241-242.

[404] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/242.

[405] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/242.

[406] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/242-243.

[407] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/243.

[408] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/243.

[409] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/243-244.

[410] Süre-i îsra; âyet: 23.

[411] Sûre-i îsra; âyet; 4.

[412] Sûre-i Cum'a; âyet: 10.

[413] Sûre-i Mâide; âyet: 49.

[414] Sûre-i Sad; âyet: 26.

[415] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/244-245.

[416] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/246.

[417] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/246-247

[418] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/247.

[419] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/247-248.

[420] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/248.

[421] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/248-250.

[422] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/251.

[423] Kadı Şüreyh : İbni Hâris-i Kindî, Ebu Ümeyyetil' küfi'dir. Yemen'de ikamet eden evlâd-ı Fürs'ten olduğu rivayet edilmiştir. (Muhadremun)'dan-dır. Asr-ı saadet'e yetiştiği hâlde Resûl-i Ekrem'e mülâkî olmak müyesser olmamıştır, îbtida Hz. Ömer (R. A.) tarafından Kûfe'ye Kadı nasbedilmiş, sonra Osman ve Ali (R. Anhünıâ) ile Benî Ümeyye'nin hilâfetleri zamanında vazifesinde ibka edilerek bilâ fasıla altmış sene Kûfe'de Kadılık etmiştir. Daha sonra Haccâc'ın. Küfe valiliği zamanında arzuyu zatisîle çekilmiştir. Şârih Aynî, Sahibi terceme'nin (98) tarihinde vefat ettiğini bildiriyor. Hülâsa'da Muham-med İbni Nümeyr'den esahh rivayet olarak (80) târihinde vefatı rivayet ed-i liyor. Vefatında (110) ve yâhud (120) yağında idi. Şüphesiz ki Kadı Şüreyh Tabiî ulemâsının en yükseklerinden idi. Zekâ ve fetâneti hakkında pek çok nevadır, menkuldür. Nâm-ı bülend'i islâm târihi kazasının sernâme-i mefahiridir. Bir çok hükümleri adâb-ı kazâ'mn birer enmûzeci Şa'bî : «Kadı Şüreyh kaza âleminin en yüksek bir simadır», tbni Husayn'ın rivayetine göre bir kere Kadı Şüreyh iki kişi arasındaki bir dâvâ'yı rü'yet edip de bunlardan birisi aleyhine hükmedince bu küstah herif: Bu hükmün nereden geldiğini bilirim; diye ağır bir ta'rizde bulunması üzerine çok zekî olan Kadı-Şüreyh : Allah râşî'ye de mürteşî'ye de yalancı ve müfterî'ye de lâ'net etsin! Cevâbı ile bu yalancı küstahın yalanını yüzüne vurmuştur.
Hz. Ali (R. A.)'m'n hilâfeti zamanında müşarünileyh Hazretlerinin huzurunda bir çok muhakemeleri vardır. Bu hükümler Buhârî'nin Sahihinde ve diğer hadîs ve fıkıh kitaplarında muharrerdir. Buhârî'nin «Hayi bahsi» nde ta'likan rivayet edip Dâremc'nin vaslettiği bir haberini nümûne olarak naklediyoruz :
«Bir kere Hz. Ali'ye bir kadın gelerek zevcinin kendisini boşadığından şikâyet ettiği sırada: bir ayda üç defa hayz gördüğünü söylüyor. Bunun üzerine Hz. Ali, Kadı Şüreyhe :
— Haydi şunların arasında hükmet bakayım! diyor. Kadı Şüreyh:
— Yâ Emîrel' mü'minîn! Siz burada bulunurken ben nasıl hükmedebilirim? demesi üzerine Halîfe hazretleri tekrar:
— Hükmet! diye emretmiş ve Kadı Şüreyh:
— Bu kadının havass-ı ailesinden dînine i'timâd edilir bir kadın gelir de: Evet, bu kadın bir ayda üç defa kirlenir ve her defasında temizlenip namazını kılar, diye şehâdet ederse müddeî kadının iddiası kabul ve tasdik olunur; demiş. Ali. (R.A.) :
— Kalûn; diye tasdîketmiştir ki, bu kelime Rum lisanında tahsîn ve takdire mevzu'dur.»
[Hulâsa: 140 ve Umdetül'karî: C. II, Shf. 137] Kâmil Mîras: Tecrid-i Sarih. C. VI. Shf. 574.

[424] Sûre-i îsfa; âyet: 44.

[425] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/251-257.

[426] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/257.
[427] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/257-258.
[428] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/258.
[429] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/258-259.

[430] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/259-260.

[431] Sûre-i Ntsft; âyet: 9.

[432] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/260-261.

[433] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/261.

[434] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/261.

[435] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/261-262.

[436] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/262-263.

[437] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/263.

[438] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/263.

[439] İsmi Amnı'bnu Mürre'dir. Ashâb'ten olup Ciiheyne'ye mensubtur. Kendisinden amcası oğlu Ebu Şemmah ve başkaları hadîs rivayet etmişlerdir.

[440] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/263.

[441] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/263-264.

[442] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/264.

[443] Sûre-i Bakara; âyet: 188.

[444] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/264-266.

[445] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/266.

[446] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/266-267.

[447] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/268.

[448] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/268.

[449] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/268-269.

[450] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/269.
[451] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/269-271.
[452] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/272.
[453] Sûre-i Enfal; âyet: 27.
[454] Sûre-i Talak; âyet: 2.
[455] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/272-273.
[456] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/273-274.
[457] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/274.
[458] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/274.
[459] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/274-276.
[460] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/276.
[461] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/276-277.
[462] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/277.
[463] Badâ'-ı müstefîz : Şüyu' bulmuş süt kardeşliktir.
[464] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/277-278.
[465] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/278.
[466] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/278-279.
[467] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/279.
[468] «Bâb-u Kaza bi'1-yemîn-i ve-ş Şâhîd» babı. Mısır tab'ı (1371/1952) Cilt. II, Shf. 277.
[469] Sûre-i Talak; âyet: 2.
[470] Sûre-i Bakara; âyet: 182.
[471] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/279-280.

[472] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/280.
[473] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/280-281.
[474] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/281.
[475] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/281.
[476] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/281-282.
[477] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/282.
[478] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/282-283.
[479] Ebu Muhammed Eş'as b. Kays b. Ma'dîkerib-i Kindî'dir. Hicretin onuncu yılında Kinde kabilesinden (60) atlı bir hey'ete reîs olarak Peygamber (S.A.V.)'e gelmiş; ve müslüman olmuştur. Sonra Yemen'e dönmüş; ve Resûlüllah (S.A.V.)'in irtihalinden sonra irtidad etmişse de Hz. Ebıı Bekir'in gönderdiği seriyye tarafından esir edilmiş; ve ricası üzerine affedilerek tekrar müslüman olmuştur. Bilâhare Yermük, Kadîsiye, Irak gazalarına ve sâireye iştirak ederek büyük gayretler göstermiştir. Câhiliyyet devrinde kavminin reisi olduğu gibi îslâmiyette dahî büyük bir mevkii vardı. Hz. Osman (R. A.) samanında Azerbaycan valiliğine ta'yîn edilmişti. Hz. Ebu Bekir'in kız kardeşi ve Hz. Hasan b. Ali'nin kızı ile evlenmiştir. Hicretin «42» yılında Kûfe'de vefat etmiş; cenazesini Hz. Hasan kıldırmıgtır.Kendisinden 9 hadîs rivayet etmiştir.
[480] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/283.
[481] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/283.
[482] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/283-284.
[483] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/284-285.
[484] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/285.
[485] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/285-286.
[486] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/286.
[487] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/286-287.
[488] Zilyed : Malı elinde bulunduran demektir.

[489] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/287.
[490] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/288.
[491] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/288.
[492] Nükül: Yemin etmekten mektir.
[493] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/288.
[494] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/288-289.
[495] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/289-291.
[496] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/291.
[497] Süre-i Enam, ayet:122.
[498] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/291-292.
[499] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/292-293.
[500] Küffâr memleketi.
[501] Zülkülâ-ı Hıniyerî'nin künyesi.
[502] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/293-294.
[503] (1448ve 1449) Numaralı hadîs metinleri 1447 Nolu .hadîste birleştirilmiştir.
[504] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/294.
[505] Rakabe: boyun demektir. Şerîatte bu sözle mecâz-ı mürsel kabilinden köle ve câriye kasdedilir.
[506] Sûre-i Ali imran; âyet 92.
[507] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/294-295.
[508] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/295-296.
[509] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/296-298.
[510] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/298.

[511] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/298-299.
[512] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/299.
[513] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/299-300.
[514] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/300.
[515] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/300-301.
[516] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/301.
[517] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/301.
[518] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/301-302.
[519] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/302.
[520] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/302.
[521] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/302-303.
[522] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/303.
[523] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/303.
[524] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/304.
[525] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/304-305.
[526] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/305.
[527] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/305-306.
[528] Sûre-i Nûr; âyet: 31.
[529] Abdürrezzak İbnü Heramam (Ebubekirİssan'ânî): Eski fukahadandır. Evzâî, İmam Dâlik gibi mefahirden rivayet etmiş, kendisinden de SÜfyan İbni Uyeyne, Ahmed İbni Hanbel, Yahya tbni MaSn gibi zâtlar rivayette bulunmuşlardır. Zamanında dinî mesâil hususunda ammenin mürâcaatgâhı bulunuyordu.Sikatınmuvafakat edemiyecekleri bazı rivayetleri vardır.«126» târihinde San'a'da doğmuş «211»

târihinde Yemen'de vefat etmiştir.
(Ömer Nasuh! Bilmen «Hukuk-u Islâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye» Kamusu. C. I. Shf. 34G).

[530] Mücâhid tbni Cebr (Ebürihaccacil'mekkî): Tâbiîn'in büyüklerinden-dir. Tefsir, hadîs, fıkıh'da imam idi. İbni Abbas, Ebu Hüreyre, Câbir ve Abdullah İbnü Ömer gibi Sahâbe-i Kirâm'dan ve sâireden hadîs ve ilm ahz etmiştir. Kendisinden de Tavus, tkrime, Katade, İbni Kesir, Ebu Amr, İbni Alâ gibî zâtlar tefsir ve hadîs ahz ve rivayet etmişlerdir.
İmam Şafiî ile tmam Muhârî'nin Mücâhid hakkında büyük itimatları vardı. «Sahih-i Buhâri» de Mücâhid'den birçok tefsirler, hadîsler rivayet olunmuştur. «Tehzibül'esma» da deniliyor ki : «Mücâhid, fıkıhda, tefsirde, hadîsde-İmamdır. Mücâhid «21» târihinde doğmuş «103» senesi secde hâlinde vefat etmiştir. Kendisine «İbni Cübeyr» de denir.
(Ömer Nasuhî Bilmen «Hukuk-u Islâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye» Kamusu. C. I. Shf. 450)

[531] Burhâneddîn-i flferginanî : Aliyyibni Ebi Bekr : Meşhur Hanefi fukahasmdandir. Zâhid, müdekkik, edib, şâir, hılâfiyyat'a vakıf bir zât idi.
Fergane'nin Mergınan beldesindendir.Müfüssekaleyn Necmüddîn Ebu tıafz Ömeriin-nessefî'den, sadr-ı şehîd Hüsâmcddîn'deıı ve Şemsiuldîn-i Sereh-sî'nin tilmizi Ebu Ömer ilbeykendî'den fıkıh ahz etmiştir. Ashâb-ı tercihten veya müctehîd fî'1-mezheb sayılmaktadır:
Bu zât, Bubaralılar ile Cengiz arasında sulh akdine memur olmuş idi. Buhara ahalisinden bazıları muahede hilâfına hareket etmekle Cengiz, şehri yakmış, ahalisini öldürmüş, o sırada bu muhterem âlim de şehîd edilmiştir. «El-Hidâyeü diye meşhur bir eseri vardır ki: «Bidâyetü'l-mUbtedî» adı ile yazmış olduğu muhtasar bir fıkıh kitabıpın şerhidir. «Hidâye»'de en ziyâde İmam Mu-hammed'in «Cümiü's - Sagir» adındaki .kitabı ile Muhtasar-i Kudurî'ain meselelerini şerh ve :isah eder. «Hidâye» üzerine de bir çok şerhler yazılmıştır.
Bu zâtın «Kifayetin - müntehi», «Kitâbeü't - teenîs», «NeşrÜ'l - Mezheb», «Mubtarat-ı mecmuinnevazil», «El-mezîd», «Menâsİk-i hac», «KitâbÜ'l - fer&iz» gibi şâir kıymetli eserleri de vardır. Vefatı «593» târihine müsadiftir. (Ömer Nasuhî Bilmen «Hukuk-u tslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye» Kamusu. C. I. Shf. 855).

[532] Sûre-i Nûr; âyet: 31.

[533] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/306-309.

[534] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/309.

[535] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/309-310.

[536] Kûfeii sayılır. Kendisinden tbni Seleme'nin kardeşi Ebu Vâil ve başkaları hadîs rivayet etmişlerdir.

[537] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/310.

[538] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/310.

[539] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/310-311.
[540] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/311.
[541] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/311.
[542] Sûre-i Nûr; âyet: 33.
[543] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/311-312.
[544] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/312.
[545] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/312.
[546] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/313.
[547] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/313-319.
[548] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/319.
[549] Bundan dolayıdır ki, Kanunî Sultan Süleyman :

«Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi. Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.» demiştir.
[550] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/319-320.
[551] Nevvâs b. Sem'ân-ı Kilâbî (E.A.) : Resûlüllah (S.A.V.)'e gelerek kı-zınıona veren zâttır. Peygamber (S.A.V.)'den Allah'a sığınan kadın budur. Hz. Nevvâs Şam'a yerleşmişti. Onun için Şamlılar'dan sayılır. Müslim'in «Sa-hîh»inde onun Ensar'a nisbet edildiği görülür. Fakat Kaadî tyaz ve başkaları: «Meşhur olan kavle göre Kilâbî'dlr» demişlerdir. Ensâr'm müttefik ve dostu olması muhtemeldir.
septir. Seyyîd Şerif «et-Ta'rifât» nâm eserinde şöyle demiştir: «güzel ahlâkın sabit bir şekil olduğu, makbul fiillerin, suhulet ve kolaylıkla, fikir yormaya hacet kalkmaksızın ondan sâdır olduğu söylenir.»
[552] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/320.
[553] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/320-321.
[554] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/321.
[555] Mukatil îbn-i Süleyman: Ebü'l-Hasen Mukatil İbn-i Süleyman el-Hora-sânl el-Belhî: Meşhur bir müfessirdir. «150» de vefat etmiştir. R. Aleyhi, Mu-hatil kudretli bir

âlimdir. Nâfi', Ebu tshâk, Zührî, Dahhâk, Mücahid, İbn-i Şîrîn, Zcyd b. Eslcm, Atâ, îbn-i Ebî - Müleyke, Atiyye b. Sa'd gibi zevattan ilim aksetmiştir. Kendisinden de Buğye b. Velîd, Sa'd tbnü's-Salt, Abdü's - Samed, tbnü'1-Iyd gibi zâtlar tahsilde bulunmuşlardır.
Mukatil, tefsir, hadîs ilimlerinde büyük bir iktidar sahibi idi. Kendisini tezkiye edenler bulunduğu gibi cerh edenlerde vardır. Şu'be'nin, Mukatil'in nevale -ç:n'idir.» demiştir.
Halîli de demiştir ki : «Mukatil'in mevkii ehl-i tefsîr nezdindc büyüktür.» Mukatil tefsirini tbn-İ Abbas Hazretlerinden ahzetmiştir. Bu tefsiri Dahhâk'in hayatında tedvin eylemiş olduğu mervîdir. Bağavî, Mukatil'in tefsirini Abdullah b. Sabit tarîki ile tahrîc etmektedir.
Mukatil tefsîri'nin bir nüshası, Birinci Sultan Harnîd kütüphanesinde (S8) numarada ve Kütüphâne-i Umümî'de (561), (381) numaralarda mevcuttur.
(Ömer Nasuhi Bilmen «Büyük Tefsîr Tarihi - I - Tabakatu'l - MÜfessîrin» Cüz. 2. Shf. 124).

[556] Sûre-İ Mücâdele; âyet: 8.

[557] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/321-322.

[558] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/323.

[559] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/323-324.

[560] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/324.

[561] Ekmekle kaşık ve çatal gibi şeyleri silerek, masa altına atua nankörlerin, kulakları çınlasın.

[562] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/324-325.

[563] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/325.

[564] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/325-327.

[565] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/327.

[566] Süre-i Nur, ayet:61.

[567] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/327-328.

[568] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/328-329.

[569] Aîkâme İbni Kay s: Tabiîn'in büyüklerinden ve Abdullah İbnü Mes'-ud'un ashâbmdandır. Hadis ve fıkıh ilimlerinde mütebahhir idi. Ömer İbnil Hattâb'dan, Osman İbni Alfan ile imam Ali'den ve şâir ashâb-ı güzın'den hadîs istima' etmiş, kendisinden de Nehâî, Şa'bî, İbni Sîrin gibi zevat rivayette bulunmuşlardır. Esved İbni

Yezid ile Abdurrahman İbnü Yezid'in amcasu idi. Esved ile Abdurrahman ise İbrahim Nehâî'nin dayılarıdır. Hepsi de fut; :dan meşhur simalardır.
İbrahim Nehaî demiştir ki: Aîkâme, İbni Mes'ud hazretlerine benzerdi. Aikame'nin celâleti kadri hakkında ittifak vardır. Vefatı «62» târihine müsadiftir.
(Ömer Nasubi Bilmen «Hnkuk-u Islâmiyye ve Istılahat-l Fıkhtyye» Kâmnsn. C. I. Shf. 347).

[570] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/329-330.

[571] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/330.

[572] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/330.

[573] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/330-331.

[574] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/331.

[575] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/331-332.

[576] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/332.

[577] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/333.

[578] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/333.

[579] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/333-334.

[580] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/334-336.

[581] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/336.

[582] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/336.

[583] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/337.

[584] Sûre-i Araf; âyet: 30.

[585] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/337.

[586] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/338.

[587] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/338.

[588] Sûre-i Yûnus; âyet: 49.

[589] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/338-340.

[590] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/340.

[591] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/340-341.

[592] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/341-342

[593] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/342-344.

[594] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/344.

[595] Sûre-i Lokman; âyet: 15.

[596] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/345-347.

[597] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/347.

[598] EMi'l-Hasen Ali İbnü'l - Halef (İbnü Battal, Mağribî, Mâliki): Mâliki mezhebinin büyük fukanasından hâfızü'l-hadîs'dir. Bir vakitler nûr-u îslâim Avrupa'ya ders veren Endülüs müslümanlarınm yetiştirdiği sayısız âlimlerden biridir. Bağdat'Iı İsmail Paşa «Esmâü'l - müellifîin»'de nesebini şöyle tesbît etmiştir: Ali b. Halef b. Abdiilmelik b. Battal. Hur-tuba'da yaşamıştır Kurtuba'daki ihtilâl sırasında orayı terk ederek Balensiya'ya gitmiş ve orada Buhârî'nin «Sahih» ine şerh yazmıştır. Ayrıca «İl i'tisâra fil hadis» adında diğer bir eseri de «Esmâü'î - müellifîn»'de gösterilmektedir.
«449» («Kâmus-u'l - a'Iâm»'a göre «444») da irtihâl eylemiştir.
«Keşfüzzünûn» Shf. 546 C. I., «Kâmus-u'l - a'lâm» Shf. 607'C. I., «Esmâ'ül-müellifîn» Shf. 688 C. I.

[599] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/347-349.

[600] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/349-350.

[601] Sürc-i Bakara; âyet: 22.

[602] Sûre-i tsrâ; âyet: 31.

[603] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/350.

[604] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/350-351.

[605] Sedd-i Zerâyi' : Kötülük yollarını tıkamak; demektir.

[606] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/351.
[607] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/351.
[608] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/351-352.
[609] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/352.
[610] Bu hadîslerin her biri, Islâmiyete dudak büken şaşkınların ağızlarına tevcih edilmiş birer sille-i ma'kûs mahiyetindedir, insafla söylesinler! Bu derece semahat îslâmiyetten başka hangi dinde mevcuttur.
[611] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/352-353.
[612] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/353-354.
[613] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/354.
[614] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/354.
[615] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/354.
[616] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/354-356.
[617] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/356.
[618] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/356.
[619] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/356-357.
[620] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/357-358.
[621] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/358-359.
[622] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/359-360.
[623] Süre-i Zariyat; âyet: 56.
[624] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/360-363.
[625] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 4/363.

[626] Sûre-i Hac; âyet: 11.

[627] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/363-364.

[628] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/364.

[629] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/364-365.

[630] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/365.

[631] HEattâ son zamanlarda Mısır'ın alafranga bilginlerinden biri bu hadîsi zaîf göstermek için şahitleri olduğunu gizlemig. Buna muttali' olan Ehl-i Sünnet ve'1-cemâat âlimlerinden büyük bir zât, ona verdiği cevapta «Şayet bu söz hadîs olmasaydı ben niçin hadîs olmadığına yanardım.» demiştir.

[632] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/365-366.

[633] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/366.

[634] Sûre-i Yusuf; âyet: 18.

[635] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/366-370.

[636] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/370.

[637] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/370-371.

[638] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/371.

[639] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/371.

[640] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/371-372.

[641] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/372.

[642] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/372.

[643] Dindar görünerek istirmachhk yapan bir takım din düşmanları bu gibi hadîs ve âyetleri soruşturarak bulabildiklerini dine karşı silâh yerine kullanmaya yelteniyorlar. Diyorlarki: «Müslümanlık ma'kul bir dindir. O dâima nıa'kul olan şeyleri emreder. İlerlemeye mâni' değildir. Bilâkis (hiç ölmeyecek-mişsin gibi dünyan için çalış) diyerek bize dünyayı sevmeyi, dünyada insan gibi yaşamayı tavsiye eder. Binâenaleyh,

İslâmiyet nâmına dünyayı kötüle-yen veya umursamayan yâhud akla mıntığa sığmayan neler söylenirse hepsi yalan ve yobaz uydurmasıdır. Biz bu -yobazların ağzına baka baka böyle geri kaldık. Âlem aya füze gönderiyor; biz hâlâ bîr iğne i'mâl edemiyoruz.»
Bunların içinde o kadar ileri gidenleri var ki: «Ma'kul görmediğim bir şey âyet ve hadîs de olsa ben onu kabul edemem arkadaş..» demekten bile en ufak bir utanç duymuyor... Hayvanat'tan çok daha aşağı mertebede bulunan bu acâib yaratıklar, dünyanın mü'min için bir hapishane mesabesinde olduğunu
bildiren. hadis-i Nebevî'yi duyar duymaz muhakkak iğnelenmiş gibi birden yerlerinden sıçrayarak ve ulemâyı kendilerine siper ederek îslâmiyete kargı kudurmuşcasına hücuma geçeceklerdir. Bu onların tecrübe ile sabit olan bir âdetidir. Binâenaleyh İslâm inançlarına yöneltilen bu câniyâne hücumlar karşısında hakikati kısaca îzâh etmeyi zarurî görürüm; ve derimki :
«Müslümanlık ma'kul bir dindir.» iddiası ustaca tertip edilmiş bir demagojidir; ve asıl oyun (ma'kul) kelimesiyle oynanmaktadır. Çünkü düşman bu kelimeyi: kendi aklına yatkın, kendi mantığına uygun; mânâsında kullanmakta ve ma'kul bulmadığı herşeyi baltalamaktadır. Müslümanlıkta böyle bir şart yoktur. Şayed müslümanlık bu mânâda ma'kul bir din olsaydı, getirdiği ahkâmı kabul edip etmemek hususunda herkes kendi aklına müracaat eder; ma'kul gördüğünü alır; aklına yatmayani bırakırdı. Daha doğrusu bu mânâda makul olan bir dinin Allah taarfından gönderilmesine lüzum-kalmaz; onu her hangi bir mütefekkir de yapabilirdi. Din düşmanlarının ağzına bakılacak olursa onlar îslâmiyeti -hâşâ- Peygamber (S.A.V.)'in. uydurduğunu da iddia ederler ya...
Hakikatta din Allah tarafından gönderilmiştir. Hz. Muhammed (S.A.V.) ancak onu bize getirip bildirme ve açıklama vazifesîle mükellef olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamberimiz'in bir tek sözü yoktur. Yalnız onun bazı fz&hâ muhtaç yerlerini kendi sözlerile bize açıklamış; fakat Kur'ân'Ia karıştırılır endişesiyle kendi sözlerinin yani hadîsleri yazılmasını men' etmiştir. Bununla beraber Kur'ân-ı Kerim'în bazı âyetleri bir hikmetten -dolayı bizlere yine de anlaşılması imkânsız bir şekilde kapalı bırakılmıştır. Ama, biz müs-lümanlarea mânâsı anlaşılmıyor diye bu âyetler -hâşâ- gayr-İ mantıkî sayılamaz. Biz bunlara müteşâbih âyetler diyoruz. Müteşâbih bu dünyada mânâsı anlaşılamayan ve bu hususta bütün ümit kapıları kapalı olan sözdür. İs-lâmiyetde kendi mantıklarına göre ma'kuliyet arayanlar bunlara bittabî «yobaz uydurması» diyeceklerdir, tşte buradan (ma'kul) ve (gayr-i ma'kul) ıstılahları bizde de doğmuştur. Ancak dikkat etmelidir ki, âyet ve hadislerin anlaşılıp anlaşılmaması hususunda kullanılan bu ta'birler, hâşâ din düşmanlarının kullandığı mânâda değildir. Ma'kul : akılla anlaşılabilen, mânâsına «akıl eren şey» demektir, Gayr-ı ma'kul ise : akılla anlaşılamayan, aklın ermf.iiği şey; manasınadır. Bittabî şap'la şeker bir olmadığı gibi, bu mânâlara gelen ma'kul ve gayr-i ma'kul sözleri de düşmanların kasdettiklerî (akıl kabul eder; akıl kabul etmez) mânâlarıyle asla bir değildir. Meselâ Usul-i fıkıh ilminde (misl-i ma'kul) ve (misl-i gayr-i ma'kul) tâbirleri yer alır ki, bunlar hep yukarıda bahsettiğimiz tslâmi mânâda kullanılmışlardır. Bu ilme göre, kalan bir namaza kaza etmek, onu misl-i ma'kul ile ödemektir; bir kimsenin ödünç olarak aldığı bir ölçek buğdayın yerine bir ölçek buğday vermesi de öyledir. Çünkü, namazın namaza; buğdayın buğdaya, misli - olduğuna bizim aklımız erer. Lâkin oruç tutmayan bir pîr-i fâninin onu fukaraya fidye vermek suretiyle ödemesi misl-i gayr-ı ma'kul ile olur; zîrâ fidye orucun nasıl misli olduğuna bizim aklımız ermez. Aklın din bâbmdaki payesini anlamak için biz, din düşmanlarının mantığına değü, Usul-ü fıkıh'ın «huşun - Kubuh» bahsine müracaat ederiz. Şu kısa izahattan sonra artık : «İslâmiyet ma'kul bir dindir; ma'kul olmayan şeyler dinden değildir.» safsataların mahiyeti anlaşılmıştır. İlericilik

dâvasına gelince :
islâmiyet ilerlemeye mâni' olmak şöyle dursun, onu emreder. Fakat bu da din düşmanlarının anladığı mânâda değil, dinin ve müslümanlarm şerefini yükseltmekle mukayyettir. İnsanın yaratılmasındaki hikmet, yeyip içmek, hoş geçmek değil, faziletle rezalet; iyilikle kötülük ve imanla küfür arasında geçireceği müthiş bir imtihandır. Nitekim, Sûre-i Mülk'ün ikinci âyeti bu hakikati nâtıkdır: Hâl böyle olunca pekâlâ anlaşılır ki, dünya hedef değil, hedefe ulaşmak için bir vâsıtadır: Diğer ta'birle dünya bir geçittir. Hedef âhirettir. Bir yolcu, yanma yolda lâzım olan şeylerden başka bir şey almaya nasıl iltifat. etmez ve bütün esbâb-ı istirahatinin, menzil-i maksudda bulunacağım bilirse,., âhiret yolcusu olan insana düşen de onun gibi olmaktır. Dünyada imtihanını verecek, elbette biraz ter dökecektir, işte dünyanın müslümana hapishane olmasının mânâsı budur. Kâfire gelince,- Allah'a imanı olmadığı için onun hiç bir emir ve hiç bir nehî tanıdığı yoktur. Yer. içer ve keyfîne bakar. Bu i'tibârla dünya ona cennet gibidir.
Şunu da unutmamalı kit değil sade islâmiyet dünyada hiç bir semavî din insanlara dünyayı ivdirmek İçin gelmemiştir. Çünkü insan;dünyayı zâten sever. Binâenaleyh, sevdiği bir şeyi. ona «sev» diye .emretmek, hasılı tahsil olur. Bilâkis her semavî din, dünyayı, âdeta taparcasına seven ve bu sebeple Allah'a karşı kulluk vazifelerinin unutan insanları ikaz etmek, onlara menzil-i mak-südları olan âhiretlerini ma'mur kılmanın yolunu göstermek için gelmiştir.
Müslümanların şâir dünya milletlerinden dünya hayâtı- i'tibâriyle geri kalmaları hususundaki kabahati dine yüklemeye . yeltenmek ise devayı dert gösteren bir nev'i hastalıktır. Dînimiz dünya ve âhiret hayatının her ikisini ele almış; müddetlerine göre her biw için ne kadar lazımsa, o kadar çalışılmasını emretmiştir. Bu cihet hakkîle düşünüldüğü takdirde elbet âhiret için daha çok çalışmak gerekecektir. Eski müslümanlar işte bu ölçü ile çalişmış ve cihana bu ölçü ile hakim olmuşlardır.

[644] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/372-376.

[645] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/376.

[646] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/376.

[647] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/377.

[648] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/377-378.

[649] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/378.

[650] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/378-381.

[651] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/381.

[652] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/381-382.

[653] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 4/382.
[654] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/382-383.
[655] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/383.
[656] Sûre-i Muhammed; âyet: 38.
[657] Sûre-i ÂI-i tmrân; âyet: 180.
[658] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/383-384.
[659] Mahmut b. Lebid-i Ensarî (R. A.), Resûlüllah (S.A.V.) zamanında doğmuştur. İmam Buhârî'ye göre sahâbidir. İmam Müslim onu tabiinden say-mı§; Ebu Hatim ise: «Resûlüllah ile sohbeti olup olmadığı bilinmiyor»; demiştir. İbni Abdilberr, Buhârî'nin sözünü doğru bulmaktadır. Mahmud (K. A.) bazı hadîsler rivayet etmiştir. Ulemâdan bir zâttır. «96» târihinde vefat etmiştir.
[660] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/385.
[661] Sûre-i Maun; âyet: 4-7.
[662] Süre-i Kehf, ayet:110.
[663] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/385-388.
[664] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/388-389.
[665] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/389.
[666] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/389-390.
[667] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/390-391.
[668] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/391-392.
[669] Sûre-i Hücürât; âyet: 12.
[670] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/392-393.
[671] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/393.
[672] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/393-395.
[673] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/395.

[674] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/395.
[675] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/395.
[676] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/396.
[677] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/396.
[678] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/396-397.
[679] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/397.
[680] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/397.
[681] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/397.
[682] Sûre-i Fussilet; âyet: 46.
[683] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/397-398.
[684] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/398-399.
[685] Sûre-i Hücürât; âyet: 12.
[686] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/399-401.
[687] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/401.
[688] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/401-403.
[689] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/403.
[690] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/403-404.
[691] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/404.
[692] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/404-405.
[693] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/405-406.
[694] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi,

Sönmez Yayınları: 4/406-407.

[695] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/407.

[696] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/407.

[697] Ebu Sırme (R. A.) : künyesi ile meşhur bir sahâbi'i celîldir. İsmi çok ihtilaflıdır. Benî Mâzen b. Neccâr kabilesinden olup Bedir ve sonraki gazalara iştirak etmiştir.

[698] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/407-408.

[699] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/408.

[700] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/408.

[701] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/408-409.

[702] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/409.

[703] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/409.

[704] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/409.

[705] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/409-410.

[706] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/410.

[707] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/410.

[708] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/410-411.

[709] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/411.

[710] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/411.

[711] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/411-412.

[712] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/412.

[713] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/412.

[714] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/412.
[715] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/413.
[716] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/414.
[717] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/414.
[718] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/414.
[719] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/414.
[720] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/414-415.
[721] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/415.
[722] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/415.
[723] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/415.
[724] Dedesinin adı Muâviye'dir.
[725] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/416.
[726] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/416-418.
[727] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/418.
[728] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/418-419.
[729] Husumet; cenk ve kavga etmektir.Ancak İslam hukunda dava etmek manasında kullanılır.
[730] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/419.
[731] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/419-420.
[732] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/420.
[733] Misdftk: doğruluğuna şehâdet eden ma'nâsmadir.
[734] Süre-i Mutaffifin; ayet: 22.

[735] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/420-421.
[736] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/421-422.
[737] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/422.
[738] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/422.
[739] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/422-423.
[740] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/423.
[741] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/423.
[742] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/424.
[743] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/424.
[744] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/424.
[745] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/424-425.
[746] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/425.
[747] Maalesef sıkılganlık bu gün bütün dünyaca kabul edilmiş bir nakî~ sadir. Çocuklarda bir dâd-i Hak olan haya perdesini yırtmak onları hayâsız yetiştirmek için her vasıtaya baş vurulmakta, bilhassa pedagoji ve psigoloji bilgilerinden istimdat edilmektedir. Bu hummalı sa'yü gayretin semeresi, insanlık için husran-ı mübinden başka birşey değildir. Fakat zavallı benî Âdem, hâlâ derdi deva görmekde ısrar ediyor.
Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/425-426.
[748] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/426.
[749] Kurban edilmek üzere Mekke'ye gönderilen hayvan.
[750] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/426-427.
[751] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/427-428.
[752] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/428.

[753] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/428.
[754] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/428-429.
[755] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/429.
[756] Sûre-İ Sebe'; âyet: 39.
[757] Sûre-İ Şura; âyet: 40.
[758] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/429-430.
[759] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/430.
[760] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/430-432.
[761] Temimi Dârî (R. A.): Ebu Rukiyye Temim b. Evs. b. Haricidir. Ceddinin ismi Dâr'dır, kendisine Dârî denilmesi ceddine nisbetledir. Dir'li olmasına bakarak Diri de denilir. Müslüman olmazdan evvel burada oturuyordu ve hjristiyan idî. Sahîheyn'de bu zâttan başka Dârî ve Dîrî yoktur. Temim (R.A.) dokuzuncu yılda müslüman olmuştur. Namazın bir rek'atmda Kur'âü-ı Kerîm'i hatmederdi. Bazan bir âyeti bütün gece sabaha kadar tekrarlardı. îlk zamanlar Medine'de oturmuş; sonra oradan Şam'a hicret etmiştir. Hz. Temim'in Sa-hih-i Müslim'de yalnız buradaki hadîsi vardır .Buhârî'de hadîsi yoktur.
[762] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/432.
[763] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/432-433.
[764] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/433.
[765] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/433.
[766] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/434.
[767] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/434.
[768] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/434.
[769] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/434.
[770] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/434-435.

[771] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/435.

[772] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/435.

[773] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/435.

[774] Sûre-i Mümin; âyet: 60.

[775] Sûre-i Bakara; âyet: 186.

[776] Beyni mâ'nâsına gelir.

[777] Süre-i Bakara; ayet: 286.

[778] Süre-i Enbiya; ayet: 83.

[779] Süre-i Enbiya; ayet: 89.

[780] Süre-i A'raf; ayet: 23.

[781] Süre-i Yuausf; ayet: 101.

[782] Süre-i Enbiya; ayet: 87.

[783] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/436-438.

[784] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/438.

[785] Süre-i Zilzal; âyet: 7.

[786] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/438-439.

[787] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/439.

[788] Sûre-i Enfâl; âyet: 45.

[789] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/439-440.

[790] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/440.

[791] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/440-441.

[792] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/442.

[793] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/442-443.

[794] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/443-444.

[795] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/444.
[796] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/444.
[797] Tehlil : Lft ilahe illallah demektir.
[798] Sûre-i Casiye; âyet: 21.
[799] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/445-446.
[800] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/446.
[801] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/446-447.
[802] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/447.
[803] Hadîsçilcr bu kelimeyi tbni Merduye okurlar.
[804] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/447-448.
[805] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/448.
[806] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/448.
[807] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/448.
[808] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/448-449.
[809] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/449.
[810] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/449.
[811] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/450.
[812] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/450.
[813] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/450.
[814] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/450-451.
[815] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/451.

[816] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/451.
[817] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/451.
[818] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/451-452.
[819] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/452.
[820] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/452-453.
[821] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/453-454.
[822] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/454.
[823] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/454-455.
[824] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/455.
[825] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/455.
[826] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/455-456.
[827] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/456.
[828] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/456-458.
[829] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/458.
[830] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/458.
[831] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/459.
[832] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/459.
[833] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/459-460.
[834] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/460.
[835] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/460.

[836] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/460-461.

[837] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/461.

[838] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/461.

[839] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/461-462.

[840] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/462.

[841] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/462.

[842] Güzol bir tevafuk nişanesi olarak ese:m dîigisi de ayni günde bitmiştir. Neş. Müd.

[843] Ahmed Davudoğlu, Selamet Yolları, Büluğ'ül-Meram Tercümesi ve Şerhi, Sönmez Yayınları: 4/462-464.